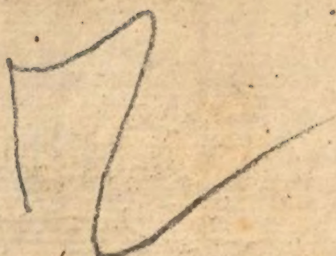

TERENTIVS

Veritas. Simulatio. Prudentia.

PVBLII TERENTII
Carthaginiensis Afri,
COMŒDIÆ SEX,
Post optimas editiones emendatæ.

ACCEDVNT,

ÆLII DONATI, Commentarius integer.
Cum selectiss. VARIORVM *notis, tum castigatis, tum multò auctioribus, quam antehac.*
INDICES, tertia fere parte locupletiores.
Accurante CORN. SCHREVELIO.

LUGD. BATAVORUM,
Apud Franciscum Hackium. A°. cIↃ IↃC LVII.

Nobili & Strenuo Domino,

D. HADRIANO PAVW,

EQUITI ORDINIS Sti. MICHAELIS, DOMINO DE HEEMSTEDE, HOGERSMILDE, &c. PRIMO PRÆSIDI CONSILIARIO ET CURIÆ RATIONUM HOLLANDIÆ WEST-FRISIÆQUE PRÆFECTO. ANTEHAC MULTIS LEGATIONIBUS AD CHRISTIANISSIMUM GALLIÆ ET NAVARRÆ REGEM, NEC NON AD MAGNÆ BRITANNIÆ ET DANIÆ REGES, GERMANIÆ PRINCIPES, ET CIVITATES HANSEATICAS, HONORIFICE DEFUNCTO, ET POSTREMUM AD GENERALEM PACIFICATIONEM ORBIS CHRISTIANI MONASTERII INSTITUTAM FOEDERATI BELGII NOMINE LEGATO ET PLENIPOTENTIARIO.

VIR ILLVSTRIS,

PRæclare dixit olim inter Græcos Philoſophos ſapientiſſimus DEMOCRATES, Ὁ κόσμος σκηνή, ὁ βίος πάροδος. *Fabula* enim *vita* eſt, cujus Author DEUS, actor HOMO; qui in hoc mundi *Theatro* conſtitutus, *perſonam* ſuſtinet, quam ei impoſuit, ut rerum omnium, ita hujus vitæ ac ſcenæ *Moderator* ſupremus: huic

 divitis,

divitis, isti pauperis; huic inglorii, isti illustris; huic domini, isti servi; & diversis, ac sæpe uni, varias concessit *partes*; quas gnaviter *agere*, illud demum Hominis est, ac sapientis: ac maximam meretur laudem, qui, quam suscepit *personam*, eam strenue gerit: multum enim refert, quam bene acta sit *fabula*. Verum uti *histriones* nonnunquam extra numerum se movent, nec satis dextre tuentur partes susceptas; *ita* quoque *comparatum est cum vitâ mortalium*, qui provinciam impositam turpiter interdum deserunt, neque ex decoro se moresque suos componunt. Huic, non nostri tantum, sed omnium seculorum communi vitio, variis modis obviam est itum. *Philosophi* severo vultu vitæ instituendæ gravissima præcepta tradidere, & posteritati reliquere. *Poëtæ* multa suis versibus inspersererunt monita quam maxime salutaria: præ omnibus aliis hoc egerunt *Scenici* ac *Comici*, quorum scopus semper extitit, varios vitæ humanæ casus, consilia, pericula, ob oculos ponere, ut quid sequendum, quid fugiendum, à fictis unisquisque disceret personis. Atque omnibus his, doctissimorum omnium judicio, palmam præripuit, PUBLIUS TERENTIUS AFER, quo nemo id præstitit luculentius, unde & maximo *Oratori* TULLIO, *speculum vitæ* dicitur; in quo spectare est vitam Hominum omnium, privatam, publicam; ex quo cuivis licet (ut ipsius TERENTII verbis utamur) *sumere exem-*

exemplum sibi: hoc facito: hoc fugito: hoc laudi est: hoc vitio datur. Nec agendi tantum & de rebus humanis judicandi prudentiam, auctum ivit TERENTIUS, sed varios Hominum *mores* tam eleganti *orationis* penicillo depinxit, tanto *Latini sermonis* nitore ac linguæ castitate expressit, ut nihil perfectius aut absolutius, in eo scribendi genere, unquam sit habitum. *Non ex alio scriptore melius addisci sermonis Romani puritatem*, judicavit superiori seculo, magnum illud Bataviæ nostræ miraculum ac gloria, DESIDERIUS ERASMUS ROTERODAMUS. Prima orationis virtus, verborum est proprietas; at *proprii sermonis artificem meliorem* TERENTIO *nullum habemus*, ex judicio communis ante seculum Germaniæ præceptoris PHILIPPI MELANCHTHONIS. Quid? quod *disertissimus Romuli nepotum*, ob elegantiam sermonis TERENTIUM se sequi, gloriæ sibi ducat, & TERENTIANIS verbis libenter se uti, palam in *Lælio* profiteatur. Ac, quod de PLATONIS mellita eloquentia circumfertur, *Musas*, si *Græce* loqui voluissent, non alio, quam PLATONIS sermone, usuras fuisse, id non minori jure de TERENTIANA dictione dicendum est, non alia, quam hac, *Latine* loquuturas *Musas*. Tam insignem, non in moribus tantum, sed in stylo insuper ac lingua formandis, artificem, PUBLIUM TERENTIUM AFRUM, cura accuratiore,

Typis elegantioribus descriptum, de prælo nostro depromimus. Qui ut omnibus numeris consummatissimus in lucem prodiret ac publicum; omnem impendimus operam, nec ullis, vel sumptibus, vel molestiis, pepercimus: *Typorum* nitori inprimis studuimus. *Textum* expressimus, juxta optimorum codicum fidem, quam potuimus, emendatissimum: ac quia variam fortunam, variasque describentium quondam manus sensit, *variantes lectiones* notis inseruimus. Cum vero non pauci, qua Veteres, qua Recentiores, TERENTIO, *Commentariis* ac *Notis* explanando, incubuerint; ex Veteribus DONATUM integrum, atque ubi deficit, EUGRAPHIUM, ab antiquitate commendandos, adjunximus: ex Recentioribus, eorum notas excerpi curavimus, in quibus, Doctorum quorundam Virorum judicio (quorum opera hic usi sumus) aliquid lucis fœnerarentur TERENTIO. *Indices* ad usum commodissimos non neglEximus. Denique, quicquid à nobis proficisci potuit, ad TERENTII editionem emaculatiorem, nitidiorem, emendatiorem reddendam, serio præstitum fuit. Hunc *Comicorum* omnium *Principem*, & inter *Latinos* scriptores nulli secundum, habitu ornatiore indutum, tibi sistimus atque inscribimus, VIR ILLUSTRIS. Qui quam expolitum geras animum ac linguam, non *Academiæ* tantum *Lugdunensi*, (cujus olim cura vestris humeris commissa fuit) non nostratibus

bus tantum ac *patriæ*, ſed *exteris* etiam natio-
bus eſt comprobatum. Novimus, quanto amo-
graviſſimos quoſcunque eruditionis authores
mplectaris, & quam in delitiis habeas TE-
ENTIUM. Quem in itinere ſocium tibi
comitem offerimus. DEUS te ſoſpitem du-
ac reducat. Vale.

Lugduni Batavor. duodecimo Julii, 1651.

Illuſtri Dominationi veſtræ
devotus cliens

FRANCISCUS HACKIUS.

BENIGNO

LECTORI

S. P. D.

TErentium hunc nostrum cum viderem, avide à philologis appetitum, magnoque cum applausu exceptum: publico commodo consultum volens, non abs re judicavi, in illo jam edendo, operam & industriam summam adhibere; quo hac nova nostra editione, emendatior, tersior & locupletior aliquanto prodiret. Paucis ergò accipe, quid hac postrema editione præstitum sit, quid immutatum, quid additum. Σφάλματα quæ antehac in textum irrepserant, emendavimus, paucissimis mutatis. Donati commentarium integrum, ut & antehac, verum correctiorem damus. Notas quasdam Variorum prolixas nimis, minusque ad rem facientes, contraximus, resecuimus. Novas complures, quæ ad sensum & mentem Authoris maximè conducerent, tum ex Farnabio, tum ex Swaerdecroonio, & aliis, additas, exhibemus. Argumenta etiam singulis Scenis, cum Thesibus quibusdam moralibus, præfiximus. Index vocum & phrasium, tertia ferè parte locupletatus, ita ut vix verbum alicujus momenti sit, quod in eo reperiri non possit, additus. His ergò benigne Lector fruere: nostrisque conatibus, pro animi tui candore fave.

PU-

PUBLII TERENTII

Carthaginiensis Afri

VITA.

ctore SUETONIO TRANQUILLO, *aut, ut aliis videtur*, ÆLIO DONATO, *V. C.*

PUBLIUS TERENTIUS AFER, Carthagine natus, servivit Romæ Terentio Lucano Senatori, à quo ob ingenium & formam, non institutus modo liberaliter, sed & mature manumissus est. Quidam captum esse existimant. quod fieri nullo modo potuisse *Fenestella* docet: quum inter finem secundi belli Punici, & initium tertii s sit, & mortuus, nec si à Numidis aut Getulis captus sit, ad du Romanum pervenire potuisset, nullo commercio inter Italicos ros, nisi post deletam Carthaginem, cœpto. Hic cum multis nous familiariter vixit: sed maxime cum Scipione Africano, & ælio: quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur. Quod sum *Fenestella* arguit, contendens utroque majorem natu fuisse. nvis & *Cornelius Nepos* æquales omnes fuisse tradat, & *Porcius* suonem de consuetudine per hæc faciat,

Dum lasciviam Nobilium & fucosas laudes petit:
Dum Africani vocem divinam inhiat avidis auribus;
Dum ad Furium se cœnitare & Lælium, pulchrum putat:
Dum se amari ab hisce credit, crebro in Albanum rapi
Ob florem ætatis suæ: ad summam inopiam redactus est.
Itaque è conspectu omnium abiit Græciam in terram ultimam.
Mortuus est in Stymphalo, Arcadiæ oppido: nihil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nihil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam:
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

psit Comœdias sex. Ex quibus primam *Andriam* cum ædilibus da- jussus ante *Cæcilio* recitare. Ad cœnantem cum venisset, dictus initium quidem fabulæ, quod erat contemptiore vestitu, subsellio a lectulum residens, legisse: post paucos vero versus invitatus, ut mberet, cœnasse una, deinde cætera percurrisse non sine magna *lii* admiratione. Et hanc autem, & quinque reliquas æqualiter po- probavit. quamvis *Volcatius* de enumeratione omnium ita scribat: *etur Hecyra sexta ex his fabula.*

unuchus quidem bis die acta est: meruitque pretium quantum nulntea cujusdam comœdia, id est, octo milia nummûm. propterea

ſumma quoque titulo aſcribitur. Nam *Adelphorum* principium *Varro* etiam præfert principio Menandri. Non obſcura fama eſt adjutum Terentium in ſcriptis à Lælio & Scipione, quibus cum familiariter vixit. Eandem ipſe auxit: nunquam enim niſi leviter ſe tutari conatur, ut in prologo Adelphorum;

Nam quod iſti dicunt malevoli, homines nobiles
Hunc adjutare, aſſidueque una ſcribere:
Quod illi maledictum vehemens exiſtimant,
Eam laudem hic ducit maximam: cum illis placet,
Qui vobis univerſis, & populo placent:
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quiſque tempore uſus eſt ſine ſuperbia.

Videtur autem ſe levius defendiſſe, quia ſciebat Lælio & Scipioni non ingratam eſſe hanc opinionem; quæ tamen magis & uſque ad poſteriora tempora valuit.

Q. Memmius in oratione pro ſe ait: *Pub. Africanus, qui à Terentio perſonam mutuatus, quæ domi luſerat ipſe, nomine illius in ſcenam detulit. Nepos* authore certo comperiſſe ſe ait, C. Lælium quondam in Puteolano Kal. Martiis admonitum ab uxore, temporius ut diſcumberet, petiiſſe ab ea ne interpellaretur: ſerius tandem ingreſſum triclinium, dixiſſe; non ſæpe in ſcribendo magis ſucceſſiſſe ſibi. deinde rogatum ut ſcripta illa proferret, pronuntiaſſe verſus qui ſunt in Heautontimorumeno,

Satis pol proterve me Syri promiſſa huc induxerunt.

Santra Terentium exiſtimat, ſi modo in ſcribendo adjutoribus indiguerit, non tam Scipione & Lælio uti potuiſſe, qui tunc adoleſcentuli fuere: quam C. Sulpitio Gallo, homine docto, & qui conſularibus ludis initium fecerit fabularum dandarum: vel Q. Fabio Labeone, & M. Popilio, conſulari utroque, ac Poëta. Ideo ipſum non juvenes deſignaſſe, qui ſe adjuviſſe dicerentur, ſed viros quorum operam, & in bello, in otio, & in negotio populus ſit expertus. Poſt editas comœdias nondum quintum atque trigeſimum egreſſus annum, cauſa evitandæ opinionis, quia videbatur aliena pro ſuis edere: ſeu percipiendi Græcorum inſtituta moreſque, quos perinde exprimeret in ſcriptis, egreſſus urbem eſt, neque amplius redit. De morte ejus *Volcatius* tradit;

Sed ut Afer ſex populo dedit comœdias,
Iter hinc in Aſiam fecit. navim cum ſemel
Conſcendit, viſus nunquam eſt. ſic vita vacat.

Q. Conſentius redeuntem à Græcia periiſſe in mari dicit cum centum & octo fabulis, converſis è Menandro. Cæteri mortuum eſſe in Arcadiæ Stymphalo, ſive Leucadia, tradunt, Cn. Cornelio Dolabella, M. Fulvio Nobil. Coſſ., morbo implicitum acri, dolore ac tædio amiſſarum fabularum quas in navi præmiſerat, ac ſimul fabularum quas novas fecerat. Fuiſſe dicitur mediocri ſtatura, gracili corpore, colore fuſco. Reliquit filiam, quæ poſt equiti Romano nupſit. Item hortu-

los

los xx. jugerum, via Appia ad Martis villam. Quo magis miror, *Porcium* scribere,

——— Nihil Publius
Scipio profuit, nihil ei Lælius, nihil Furius,
Tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime.
Eorum ille opera ne domum quidem habuit conductitiam:
Saltem ut esset, quo referret obitum domini servulus.

Hunc *Afranius* quidem omnibus comicis præfert, scribens in Compitalibus, TERENTIO *non similem dices quempiam.*

Volcatius autem non solum Nævio, & Plauto, & Cæcilio, sed Licinio quoque postponit. *Cicero* in Limone hactenus laudat:

Tu quoque, qui solus lecto sermone Terenti,
Conversum expressumque Latina voce Menandrum
In medio populi sedatis vocibus effers;
Quidquid come loquens, ac omnia dulcia dicens.

Item, C. CÆSAR.

Tu quoque tu in summis, ô dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac despectus parte jaceres.
Unum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti.

Hæc *Suetonius Tranquillus.*

Nam duos Terentios Poëtas fuisse scribit *Metius*, quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo, alter libertinus Terentius Afer patria, de quo nunc loquimur. Scipionis fabulas edidisse Terentium, *Valgius* in Actæone ait,

Hæ quæ vocantur fabulæ, cujus sunt?
Non has, qui jura populis recensentibus dabat,
Honore summo affectus fecit fabulas.

Duæ ab Apollodoro translatæ esse dicuntur comico, Phormio & Hecyra: quatuor reliquæ à Menandro. ex quibus magno successu & pretio stetit Eunuchus fabula: Hecyra sæpe exclusa, vix acta est.

ELOGIA VETERUM DE PUB. TERENTIO.

VARRO, Parmenone. NONIUS in *Poscere.*

IN argumentis Cæcilius poscit palmam; in ethesin Terentius; in sermonibus Plautus.

CICERO de optimo genere Oratorum:

In re quod optimum sit quæritur: in hominibus dicitur, quod est. Itaque licet dicere, & Ennium summum Epicum Poëtam, si cui ita videtur; & Pacuvium Tragicum; & Cæcilium fortasse Comicum. Unum vero est genus perfecti, à quo qui absunt, genere differunt, ut ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares.

Et infra:

Iidem & Andriam & Synephebos, nec minus Terentium & Cæcilium, quam Menandrum legunt. Quod est igitur eorum in orationibus è Græco conversis fastidium, nullum cum sit in versibus?

Lib. VII. Epist. 3. ad Attic.

Secutus sum, non dico Cæcilium, Mane ut ex portu in Piræum, (malus enim autor latinitatis est) sed Terentium, cujus fabellæ, propter elegantiam sermonis putabantur à C. Lælio scribi, Heri aliquot adolescentuli coïmus in Piræum.

In Lælio, Ex persona Lælii.

In Andria familiaris meus Terentius dixit. Et mox in obsequio, quoniam Terentiano verbo libenter utor, comitas adsit.

HORATIUS lib. Epist. ad Augustum.

Dicitur AfranI toga convenisse Menandro;
Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi;

Vincere

Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte;
Hos ediscit, & hos arte stipata theatro
Spectat Roma frequens.

Vincere Cæcilius gravitate.] Quo loco *Acron* ait: Cæcilius libros vicit antiquiores, alta verba & sonora in suo carmine ponere solitus. *Terentius arte.*] Id est, proprietate verborum, & artis Grammaticæ. unde principatum inter omnes Comicos habere dicitur.

OVIDIUS lib. II. Tristium.

Nec liber indicium est animi; sed honesta voluntas
Plurima mulcendis auribus apta refert.
Accius esset atrox: conviva Terentius esset:
Essent pugnaces qui fera bella canunt.

VOLCATIUS SEDIGITUS, apud A. Gellium lib. XV. cap. 24.

Multos incertos certare hanc rem vidimus,
Palmam Poëtæ comico cui deferant.
Eum, me judice, errorem dissolvam tibi:
Ut contra si quis sentiat: nihil sentiat.
Cæcilio palmam Statio do comico.
Plautus secundus facile exsuperat cæteros.
Dein Nævius, qui fervet pretium, tertiu' est.
Si erit, quod quarto, dabitur Licinio.
Post insequi Licinium facio Atilium.

In

Quicunque *Volcatius* ille *Sedigitus* fuerit, qui judicium de Latinis Comicis in his jambis tam audacter tulit, ut nihil eum, qui contra sentiat, sentire dixerit, profecto ille mihi omni sensu caruisse videtur. *Cæcilio* palmam tribuit, facilius id fortasse, quam decuit: quanquam enim de eo, cujus nulla extant scripta, judicari nihil possit; non parvi tamen *Ciceronis* judicium, qui nunc *malum eum esse Latinitatis autorem*, nunc *male locutum* dicit, faciendum est. Sed ob ipsam tamen hanc causam, quod omnia ejus scripta interciderunt, ne temere in eum, qui legi nunc non potest, pronuncietur, cum præsertim & *Horatius* gravitate eum dicat vincere, condonemus sane hoc *Ciceronis* judicium, & recte *Cæcilio* delatam palmam existimemus. At illud ferri vix potest, quod *Plauto* non tantum posteriorem faciat *Terentium*, sed sexto demum loco consequi eum velit: de quo utroque videatur doctissima celeberrimi *Heinsii* Dissertatio. Et quanti hoc judicium *Sedigiti* sit faciendum, vel hinc judicari potest, quod *Terentio* præferat *Attilium*, quem *Cicero* & ferreum esse scriptorem concedit, & ipse durissimum vocat.

In sexto sequitur hos loco Terentius.
Turpilius septimum, Trabea octavum obtinet.
Nono loco esse facile facio Luscium.
Decimum addo causa antiquitatis Ennium.

VELLEIUS PATERCULUS lib. I.

Dulcesque Latini lepôris facetiæ per Cæcilium Terentiumque, & Afranium, sub pari ætate nituerunt.

FAB. QUINCTILIAN. lib. X. cap. I.

In Comœdia maxime claudicamus; licet Varro dicat, Musas Ælii Stolonis Plautino sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent: licet Cæcilium laudibus ferant: licet Terentii scripta ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen sunt in hoc genere elegantißima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetissent.

Idem Declamat. IX. sive Gladiator.

Terentium, quem inter cæteros captivos, secundo Punico bello, Scipio Africanus vinculis exolverat, memoriæ tradidere majores, insigne receptæ libertatis pileo testantem, in triumpho ducis esse conspectum.

PLINIUS lib. I. Epist. 16.

Legit mihi nuper epistolas, quas uxoris esse dicebat, Plautum vel Terentium metro solutum legi credidi.

A. GELLIUS lib. VII. cap. 14.

Vera autem & propria hujusmodi formarum exempla in Latina lingua M. Varro esse dicit, ubertatis Pacuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.

Idem lib. XVII. cap. 21.

Neque magno intervallo postea Q. Ennius, & juxta Cæcilius & Terentius, ac subinde Pacuvius: & Pacuvio jam sene Accius, clariorque tunc in Poëmatis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

AUSO-

AUSONIUS in Protreptico ad Nepotem.

Tu quoque qui Latium lecto ſermone TerentI,
Comis, & adſtricto percurris pulpita ſocco,
Ad nova vix memorem diverbia coge ſenectam.

LACTANTIUS de falſa ſap. cap. 4.

Nemo poteſt de ſe recte judicare. Quod nobilis Poëta teſtatur, Ita enim comparatam eſſe hominum naturam, &c.

EUSEBIUS in Chronico.

Ptolomæi VI, id eſt, Philometoris regno deceßit P. Terentius, quo tempore Ariſtarchus, Homericorum ille verſuum cenſor floruit.

HIERON. in Chronico, Olymp. 155. ann. 3.

P. Terentius Cartaginienſis Comœdiarum ſcriptor, ob ingenium & formam libertate donatus, in Arcadia moritur: qui primam Andriam, antequam Ædilibus, Cæcilio multum ſe miranti legit.

Idem, de optimo genere interpretandi.

Terentius Menandrum, Plautus & Cæcilius veteres comicos interpretati ſunt: numquid hærent in verbis? ac non decorem magis & elegantiam in tranſlatione conſervant, quam veritatem interpretationis?

Idem ad Suniam & Fretellam.

Hanc eſſe regulam boni interpretis, ut idioma alterius linguæ, ſuæ linguæ exprimat proprietate: quod quidem & Tullium in Protagora Platonis, & in Oeconomico Xenophontis, & in Demoſthenis contra Æſchinem oratione feciſſe convincimus, & Plautum, Terentium, Cæciliumque eruditißimos viros in Græcis comœdiis tranſferendis.

Idem ad Paulinum.

Habet unumquodque propoſitum principes ſuos. Romani duces
imi-

imitentur Camillos, Fabricios, Regulos, Scipiones: Philosophi proponant sibi Pythagoram, Socratem, Platonem, Aristotelem: Poëtæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.

PAULUS OROSIUS lib. IV. cap. 19.

Scipio jam tunc cognomento Africanus, triumphans urbem ingressus est, quem Terentius, qui postea Comicus, ex nobilibus Carthaginiensium captivis pileatus, quod indultæ sibi libertatis insigne fuit, triumphantem post currum secutus est.

Livius lib. XXX. non Comicum hunc intelligit, sed ad Terentium Culleonem senatorem Rom. refert, qui pileo capiti imposito secutus est Scipionem triumphantem. certe de alterutro Quintiliani etiam locus ex declam. IX. intelligendus est.

SIDONIUS APOLLINAR. Carm. XX.

Quid vos eloquii canam Latini,
Arpinas, Patavine, Mantuane,
Et te Comica qui doces, Terenti,
Et te, tempore qui satus severo,
Grajos Plaute sales lepôre transis?

RUFINUS GRAMMATICUS Antiochensis.

Agnovit metrum servatque Terentius artem;
Nam prologos timetro didicit componere versu,
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

SERVIUS in illud lib. I. Æneid. *Talibus incusat.*

Sciendum est, Terentium, propter solam proprietatem, omnibus comicis esse præpositum; quibus est, quantum ad cætera spectat, inferior.

FL. SOSIPATER CHARISIUS lib. II.

Ἤθη, *ut ait Varro de Latino sermone lib. V. nulli alii servare convenit quam Titinnio & Terentio.* Πάθη *vero Trabea, inquit, & Attilius, & Cæcilius facile moverant.*

ISIDOR.

ISIDOR. Origin. lib. 1. cap. 39.

Fabulas Poëtæ quasdam delectandi causa finxerunt, quasdam ad naturas rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. Delectandi causa fictas, ut eas quas vulgo dicunt, vel quas Plautus & Terentius composuerunt.

Ex antiquo Cod. MSS. in bibliotheca Regis Gall.

Natus in excelsis tectis Carthaginis altæ
Romanis ducibus bellica præda fui.
Descripsi mores hominum, juvenumque, senumque,
Qualiter & servi decipiant dominos:
Quid meretrix, quid leno dolis confingat avarus.
Hæc quicunque legit, sic, puto, cautus erit.

DE ÆLIO DONATO.

HIERONYM. in Chronico Olymp. 284.

Victorinus Rhetor & Donatus Grammaticus præceptor meus, Romæ insignes habentur: è quibus Victorinus etiam statuam in foro Trajano meruit.

Idem Apolog. advers. Rufinum.

Puta quod puer legeris Aspri in Virgilium & Sallustium commentarios: Vulcatii in orationes Ciceronis: Victorini in Dialogos ejus: & in Terentii Comœdias præceptoris mei Donati, æque in Virgilium: & aliorum in alios; Plautum, Lucretium, Flaccum, Persium, atque Lucanum. Argue interpretationes eorum, quare non unam explanationem secuti sint, & in eadem re quid vel sibi, vel aliis videatur, enumerent.

HIERONYM. in Eccles. cap. 1.

Comicus ait: Nihil est dictum, quod non sit dictum prius: unde & præceptor meus Donatus, cum ipsum versiculum exponeret, pereant: inquit, qui ante nos nostra dixerunt.

DANIELIS HEINSII
AD
HORATII DE PLAUTO
ET
TERENTIO JUDICIUM,
DISSERTATIO.

AT nostri proavi Plautinos & numeros &
Laudavere sales; nimium patienter utrunque,
Ne dicam stulte, mirati: si modo ego & vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto,
Legitimumque sonum digitis callemus & aure.

DUrum equidem judicium, & quod non nemo hac ætate de leporum omnium parente, summo Critico ac maximo Poëta excidisse nollet: cujus tamen vernæ melius de Plauto judicabant, quam qui nec familiam in literis tueri hac ætate creduntur. Qui nunc sæculi, quo vixit, & quo, cum Poësis, tum Latina lingua, ad supremum culmen ac fastigium evecta fuit, ignorare potuit judicium; vir tantus, & quod rei caput arbitror, principibus, qui inter se quotidie de iis judicabant, intime familiaris ac amicus. Augusto autem, optimo ingeniorum judici, tam gratus atque acceptus, ut non raro lepidissimus homuncio ab eo diceretur, & quem, si antiquitati habenda hic fides, etiam habere ab epistolis optavit. Qui cum contra, tanti Terentii fecerit fabellas, ut & integras ex iis ῥητῶς descripserit, & ubique accommodet, soli denique artem tribuat; hominis αὐθάδους potius quam eruditi esset, ita dissentire à tanto viro, ut ne caussam quidem prius cognoscendam crederet. Quare videamus saltem, quid adferri pro utroque possit. Ne vel Flacci judicium in posterum, ut solent, aut Terentium secure nimium damnare quidam pergant in Comœdia. Omnia autem pro Horatii judicio, qui Plautum sic amamus ut è manibus rarissime putemus deponendum, dicentur potius quam nostro. Ac de numeris quidem nonnulla Donatus. qua etiam in parte haud parum veteribus nonnullis placuit Terentius. Rufino quidem Grammatico, cum inquit:

Agnovit metrum, servatque Terentius artem:
Nam prologos trimetro didicit componere versu;
Scenarumque actus primos pede claudit eodem.

Quanquam certe Fabius, non stetisse intra trimetros deplorat. de quo forte alias dicturi sumus. Ad alterum priusquam veniamus, quædam præ-

præmittenda erunt. Cum eædem Comœdiæ propemodum sint partes ac Tragœdiæ, finis quoque ex parte idem, ex parte diversus, multa esse utrique communia necesse est. Delectare enim ac docere est Comœdi: neque minus Comici *διδάσκαλοι* & *κωμῳδοδιδάσκαλοι*, quam Tragici, à Græcis dicuntur. Nec movere risum sane constituit Comœdiam, sed plebis aucupium est & abusus. Nam Ridiculum, ut recte Aristoteles, *vitium est & fœditas, doloris expers; quæ partem in homine aliquam corrumpit absque morbo.* sicut fœda & detorta facies, si nullo cum dolore id fiat, risum movet. Unde ipsum quoque risum, omnes fere antiquissimi Philosophi indignum sapiente judicarunt. Adeo ut Plato, tanquam sacrilegum, traducere non dubitet Homerum, qui ridentes introduxit Deos: quod in homine non τὸ κατὰ λόγον, verum τὸ κατ' αἴσθησιν, quemadmodum Philosophi loquuntur, διαθέσεως sit signum. a qua longe abest Deus: *αὐτὴ ἡ οὐσία λόγου, καὶ αὐτόνους.* Unde Thespis:

Ὁρᾷς ὅτι Ζεὺς τῶνδε προὔχει θεῶν,
Οὐ ψεῦδος, οὐδὲ κόμπον, οὐ μωρὸν γέλων
Ἀσκῶν, τὸ δ' ἡδὺ μοῦνος οὐκ ἐπίσταται.

Quare divinitùs ab Aristotele dictum est, partem turpitudinis esse, id quod est ridiculum. diserte enim ait, *ὅτι τὸ γελοῖον, μόριον τοῦ αἰσχροῦ ἐστιν.* Ita quæ vel in verbis autorum vel sensibus, vel in sermone hominum & factis, aut detorta sunt aut depravata, animos plebeios vehementer movent, & hoc ipso risum ut plurimum excutiunt. Ideoque inusitata dicta & obscœna, optimorum cavillationes, singulorum contumelias, sententias perversas, ideoqne inexpectatas, aliaque id genus (qualis imitatio dictorum vel factorum, & imprimis improborum) risum maxime in Comœdia, quam Veterem dicebant, expressisse constat. Quod intelligunt, qui genium ridiculi intelligunt atque indolem. Cujus segetem largissimam vel unus Aristophanes suppeditat. Qui non modo Plautum, sed quoscunque hac in parte superavit, omnesque τοῦ *γελοίου* modos ac figuras lepidissime expressit. Denique ut acetum, nisi vinum sit corruptum, bonum nunquam erit; ita quæ sincera sunt & vera, risum nunquam excitabunt. Apposite Quintilianus, ubi de Ridiculo: *Et hercule omnis salsa dicendi ratio, in eo est, ut aliter quam est rectum verumque dicatur.* Quare & compositus ad risum sermo, ab oratione recta, quam *πολιτικὴν* magistri vocant, quam longissime abeat necesse est, cujus propriæ virtutes, *ἡ σαφήνεια, ἡ ἐπιείκεια, ἡ ἀφέλεια, ἡ ἀλήθεια,* *perspicuitas, æquitas simplicicas, veritas*, ponuntur. Qua in parte supra admirationem omnium Menander apud Græcos, Terentius Romanis fuerit necesse est; qui ut viris sapientibus ac eruditis voluptatem potius afferrent, quam quacunque ratione risum extorquerent, duplici jucunditate utilitatem (imitatione vitæ scilicet humanæ, & inimitabili lepôre) condierunt. Metu enim Macedonicæ potentiæ, licentia antiquæ, ut observant Critici, defecit. Cujus locum occupavit Nova. Cujus & formam nondum penitus vidisse absolutam, sed jam concepisse animo, putatur Aristoteles. Ejus vero unicum propositum, hu-

 manos

manos nosse atque imitari mores. Quo & D. Hieron. Epistola ad Furiam, De viduitate servanda respicit, cum inquit: *Nec mirum, hoc figulum sensisse de vasculo, quod ipse fabricatus est, cum etiam Comicus, cujus finis est humanos mores nosse atque describere, dixerit: Sine Cerere & Libero friget Venus.* Omnis autem imitatio, ut postea dicemus pluribus, natura placet & delectat. Hoc enim proprium est hominis, ut recte Aristoteles, qui & μιμητικώτατον τῶν ζώων, merito ab eo dicitur. Ioci vero, si petantur undique, molesti ac frigidi, aut theatrales fiunt, si à vita sint alieni. qui ut plebi forte, ita doctis placere ac sapientibus non possunt. Constantis enim viri ac sapientis animus, laxari vult, non solvi. Illam autem constitutionem, καὶ τὴν, ut cum Stoicis hic loquar, ἐν ταὐτῷ τοῦ ἤθους μονὴν, risus solvit. quem præclare, τῆς περιχαρείας ὑπερέχουσαν τῆς ψυχῆς, antiqui vocant. Ideoque & Socratici, quorum libri penuarium lepôrum omnium fuerunt, ac facetiarum, quod è Xenophonte & Platone etiam hoc tempore apparet, χαριεντίζεσθαι, non γελωτοποιεῖν, solent. Ac ne ipsi quidem Siculi, ad festivitatem nati, & qui primi omnium Comœdiæ putantur inventores, alium illius finem, quam τὸ χρήσιμον, id est, utilitatem posuerunt. De Epicharmo Theocritus:

Πολλὰ γὰρ ποτὶ τὰν ζωὰν τοῖς πᾶσιν εἶπε χρήσιμα.
Μεγάλα χάρις αὐτῷ.

Id quia secus in Comœdia Antiqua, statim defecit. in qua omnia, à veritate & consuetudine aliena, hoc est, vere γελοῖα, & ad risum erant comparata Quis non ridet, cum exemplum vitæ, pater omnium virtutum, ipsa innocentia, probitas, ac virtus, Socrates ridetur? cum in corbe festivissime philosophatur? cum, quot pedes pulex saliat, subtiliter ac geometrice metitur? Pleraque enim falsa de sententiis opinionibusque veterum Philosophorum, & ad risum facta aut excogitata sunt quæ præcipue hunc excitare solent. Ideo nec omnes Plauti, tantam materiem ridendi, quantam una quævis ex Aristophanicis suppeditat. alteri enim omnia, alteri pauca per leges licebant. Cæterum, ut modo dicebamus, quicquid maxime ab agendi consuetudine aut dicendi alienum est, risum maxime movere solet. In sententiis, qualis illa Comici Nebulis,

Καί τοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ᾤμην διὰ κοσκίνου οὐρεῖν.

In verbis, ut cum furacissimus servus, κλεπτίστατος à domino vocatur, qui laudare taciturnitatem in eodem videtur.

Ἀλλ' οὐ σε κρύψω· τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν
Πιστότατον ἡγοῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον.

Quod ipsum aliquanto castigatius Nero extulit, qui de tali servo, *Nulli apud se plus fidei haberi* dicebat: *nihil enim ei neque inclusum neque signatum esse.* *Vox enim* κλεπτίστατος, tantum abest, ut sermoni convenire possit, ὥστε οὐδὲ αὐτοῦ τὴν διάλυσιν (dicerent subtiles harum rerum judices) πολιτικὴν εἶναι, hoc est, ut ne quidem voce alia quæ eam exprimat, consuetudini aut usui accommodari possit. Itaque corrumpit vocem, plane ut faciem, qui sic movere risum cogitat. qualia prope in-

pe infinita Ariſtophanis. Exemplo ſint diminutiva, quæ tam diligenter tertio Rhetoricum in illius Babyloniis Rex Criticorum Ariſtoteles notavit, χρυσιδάριον, λοιδορημάτιον, ἱματιδάριον, καὶ νοσημάτιον. Quod & in ſermone ejus paſſim & in ſenſibus obſerves. quos non raro riſus cauſa effert corruptiſſimos. ſæpe tamen cum illudit aliis. Quare voces, phraſes, ſenſus, etiam ſtructuram, Novæ, ut imitari cuivis tutum eſt, ita Antiquam ſi quis imitari velit, maximo delectu ac judicio eſt opus. quod ſi quiſquam, recte Ariſtoteles notavit. Atque hæc cauſa, cur, ut multo perfectior utiliorque, ita minus ridicula ſit Nova, in qua omnes, ut jam abſoluta, acquieſcunt. Cum antiqui Comici, iis pariter quæ dicunt, & dicendi ratione, urbanitatem, quia nihil aliud ſpectarunt quam ridiculum, pleriſque in locis, imprudenter excedant: ideoque & vitium plerunque, quod βωμολοχίαν dixit Ariſtoteles, incurrant. Qui vir magnus Ethicorum quarto, ubi de urbanitate agit, quæ in primis locum in his habet, eoſdem & urbanos & honeſtos vocari ait: εὐτραπέλους enim, quaſi εὐτρόπους, dici. Sicut autem de corporibus ex motu, ita ex urbanitate judicari de animo: utrum nempe honeſtus ſit an turpis. Qui de corporibus locus, cum obſcurus nobis videretur, neque quicquam in recentibus ſcriptoribus, qui interpretati eum ſunt, præſidii ad manum eſſet, ad Andronicum Rhodium, cujus Paraphraſin in illos libros plane admirandam, primi & edidimus, & in Latinum convertimus ſermonem, ut ſæpe alias, confugimus. Qui hoc modo: ἡ δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες, εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους δοκοῦσι τοιαῦται κινήσεις· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ. καὶ ὅτι ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν. οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις καὶ πᾶν κοῦφον· βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως· οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τῶν ἀνθρώπου κινήσεων, αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. Quod eſt ex interpretatione noſtra: *Medium vero, εὐτραπελία, id eſt, urbanitas, quique in eo excellunt, εὐτράπελοι, quaſi εὔτροποι, hoc eſt, bene morati, dicuntur. Etenim potiſſimum à moribus videntur eſſe hi motus. Hi autem ſunt, qui concinne, & quemadmodum, & cum oportet, jocantur. Sicut enim corpora diſtinguunt ſui motus; ut, exempli gratia, ignem & quicquid leve eſt, motus qui in altum fertur, grave contra, motus qui ad medium, eodemque modo in aliis, ita ex iis qui extra ſunt, & qui in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animæ & mores.* Quia autem riſus iis, ut plurimum, qui minus ſunt honeſti, quales homines plebei ſunt aut ſcurræ, gratus eſſe ſolet; hinc fit, inquit idem Ariſtoteles, ut qui ſcurriles ſint, urbani etiam dicantur. Addit autem, quod ſpectare huc propius videtur: *Diſcrimen vero ex Antiqua Comœdia apparet & Nova. Nam in illa id quod obſcænum, in hac autem, quod ſuſpicionem tantum ejus movet, riſum quoque exprimit. quæ non parum differunt ad venuſtatem.* Idem de cavillis quoque addit & conviciis Quibus abſtinuiſſe Plautum conſtat, cum obſcœnitate nemine concedat. Hujus autem in utroque ex Ariſtotelis judicio diſcrimen videamus. Byrrhia apud Terentium Andria:

Ego illam vidi virginem. forma bona

Memini

Memini videre. quo æquior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis quam illum amplecti maluit.

Vides in his, non obscœnitatem, sed suspicionem rei parum verecundæ, καὶ ὑπόνοιαν. quæ tam est honesta, ut à quavis virgine id, urbanitate salva, dici possit. quid enim suavius, *quam in somnis amplecti?* & quidem si de viro & formosa conjuge dicatur! Non enim dicit βινεῖν, quod Aristophanes dixisset, nec quæ in re tali Plautus usurpare solet. qui nec honeste ea dicit, & obscœne circumloquitur. Nam qualia sunt ista Casina!

OL. *Vbi locus sumptus porro est, continuo stricto gladio. atat! papæ! papæ!* CL. *quidid papæ?*

OL. *Flagitium ob erat maximum. gladium ne haberet metui: id quærere occepi.*

Dum gladium ne habeat quæro, arripio capulum.

Nam cætera in quibus plane loquitur, præsertim cum de Venere ἀῤῥήτῳ agit, ea vero, ne commemorare quidem malo. Puto autem satis esse manifestum, etiam cum circumloquitur quæ parum sunt honesta, ne honeste quidem. & cum honestarum aurium fastidio, id fieri. Vides ergo passim veteris imaginem. etiam, de quo mox paulo post, dicacitate ac maledicentia. Quæ Athenis partim leges, partim metus, partim ipsa emendavit ratio: cum tamen sola risum felicissime moverent. Novæ autem rex princepsque Menander fuit: cujus expressa imago ac effigies Terentius. Quem cum uterque accepisset, Aristophanis virtutes hac mercede expressit Plautus, ut nec omnes posset (quod & linguæ diversitas, & Romanorum leges, & tempora, ac Rerumpublicarum ratio vetabat, sublata jam maledicendi libertate, quæ præcipua, quod nemo nescit, τοῦ γελοίου pars est,) & quæcunque in Aristophane, Plutarchus à communi consuetudine loquendi abhorrere notat, retineret. Nam & κατὰ τὸ λεκτικόν, ut Critici loquuntur, καὶ τὸ τῆς διανοίας τρόπον θυμελικός est, & theatralis, non πολιτικός, neque τῇ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἰδίᾳ διαπρεπεῖ: neque pauciora addidit, in quibus dum ridiculus videri vult, frigidus ac odiosus fit. quod non nostrum, sed Horatii judicium est, & Donati. quos utrosque emunctæ naris, utrosque Criticorum primos suo tempore fuisse, constat. Sed & in dicteriis, de quo jam dicebamus, ita Veterem Comœdiam amavit Plautus, ut ad eam sæpe flectat, & quod proprium in illa erat, ἐπωνύμως, & expresso nomine, aut circumscribendo, non tam vitam hominum quam hominem perstringat. Ut in illo:

Etiam Epidicum, quam ego fabulam æque ac me ipsum amo,
Nullam æque invitus specto, si eam agit Pellio.

Sed & crudelissime infelicem Nævium Milite excepit,

Nam os columnatum Poëtæ inesse audivi barbaro,
Cui bini custodes semper totis horis accubant.

Videor audire κᾴδιον Κρατίνου. & quæ reliqua in Veteri Comœdia occurrunt, ὅση κόνις. Nam ad Aristophanis τὸ εὔθικτον, frustra sane aspiravit. Quis enim risu non emoritur, cum vinositatem Cratini excepit Irene?

Ei.

Ει. Τί δὲ Κρατῖνος ὁ σοφός ἐστιν; Τρ. Α'πέθανεν,
Ο'θ' οἱ Λάκωνες ἐνέβαλον. Ει. τί παθών; Τρ. Ο', τι;
Ω'ρακιάσας (οὐ γὰρ ἐξηνείχετο)
Ι'δὼν πίθον καταγνύμενον οἴνου πλέων.

Id est,

P. Sapiens autem Cratinus quid agit? TR. *Obiit*,
Cum Lacones huc irruerent. P. *Quo morbo?* TR. *Quo?*
Misere pallere cœpit (ferre enim hoc non potuit)
Frangi cum videret vino plenum dolium.

Alter enim vitium Cratini ridet: alter Nævii miseriam. Ridiculum autem à miseria prudenter Aristoteles sejungit. Risus enim cum atroci alicujus malo aut calamitate si conjunctus sit, immanis fit ac barbarus. Illa autem plane extra novæ legem Comœdiæ:

Qui perjurum convenire vult hominem, mitto in comitium;
Qui mendacem & gloriosum, apud Cloacinæ sacrum.

& quæ deinde sequuntur. quod profecto est à pulpito ad plaustrum redire. legat cætera qui volet. Sed hæc, ὡς ἐν παρενθηκείας μέρει, obiter sint dicta. Nunc, ingenii exercendi causa ac judicii, ad singula eamus, & utrumque paulo quam plerique accuratius inspiciamus. Primum in Comœdia Tragœdiaque, est dispositio. Neque dubitandum, quin cum Aristoteles de dispositione disputat Tragœdiæ, etiam Comœdiæ ex iis convenire pleraque existimaverit. Nisi quod, ut Tragicus disponit, ita Comicus quoque invenit. Alter enim accipit ab aliis: alter ipse sibi dat quod disponendum est. nisi si ab alio desumat argumentum. certe apud Græcos. Nam Latini fabulas Græcorum, dispositione aliquantulum plerumque immutata & personis, expresserunt. Ut cum è Menandri Eunucho, suam paucis immutatis Terentius expressit. Ea ratione, ut Davus Parmeno, Chrysis Thais, Chærestratus hic esset Phædria. Plautus in Tragico comico Amphitryone, more Tragicorum fabulam accepit & disposuit: sed & omnia retinuit ex parte, quod non solet in Comœdia, ex parte, fecit. Unde raro, invenisse argumentum Tragicus Poeta dicitur. (quod aut è relatione aliorum aut è scriptis, ut plerique ex Homero aut Cyclo Epico, petebant.) contra autem Comici. Aristoteles, τὸ δὲ μύθους ποιεῖν, Ε'πίχαρμος καὶ Φόρμις ἦρξαν. Ita eam vocem, non ut quidam, hic accipio. Μῦθος enim, ut ubique fere Aristoteli, non drama est, sed ea actio, è qua drama constituitur, ἡ πρᾶξις, ἡ τῶν πραγμάτων σύστασις. quomodo & accipit, cum dixit, μῦθος δ' ἐστὶν εἷς, οὐχ' ὥσπερ τινὲς οἴονται, ἐὰν περὶ ἕνα ᾖ. Et ipse, πολυμύθους eos vocat, qui vel varias, vel quæ tempore eodem, ab alio, non uno, & eodem, gestæ sunt, conjungunt. Ideoque fabulam eligere, & electam recte ac ordine disponere, ut prima virtus, ita primum maximumque opus est. In Amphitryone maneamus. Nam ut argumentum hoc accepit, ita ipse ex animi sententia disposuit. Quare potuit, ut voluit, ligare fabulam ac solvere. In ea igitur divina δέσις: mira enim ratione impeditur fabula & intricatur actio. At transitio, quæ non est Tragica sed Comica (μετάβασιν vocavit Aristoteles) pars quæ opponitur τῇ δέσει (quam & λύσιν,

σιν, seu solutionem vocant) ex sententia succedere non potuit. Quare impeditus & oblitus sui, ire cogitur ad Deum: hoc est ἀπὸ μηχανῆς finire. quod est ultimum refugium Poëtæ, cum τὴν δέσιν, hoc est, nodum, quem ligavit ipse, solvere non potest, & rem parum provide tractavit. Nam cæteræ quæ ibi adhibentur machinæ, ad scenæ & choragii ornatum, καὶ τὴν ὄψιν, ut Philosophus de iis loqui solet, referuntur. quale est brontium, & ceraunoscopium. quorum altero ad tonitru, hoc ad fulmen exprimendum, in Amphitryone opus fuit. Finem vero quæ à machina, lubentius in Tragico quam Comico excusat Aristoteles. quia argumento Tragicus astringitur, quod accipit. Quanquam ne huic quidem eam fecit gratiam, cum inquit: Φανερὸν οὖν, ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν, καὶ μὴ, ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ, ἀπὸ μηχανῆς, καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ τὸν ἀπόπλουν. id est, *Manifestum ergo est, etiam exitum fabulæ, è fabula ipsa peti debere, non à machina, ut in Medea aut quemadmodum in Iliade, in iis quæ circa reditum Græcorum fiunt.* Medeam autem, non Euripideam, sed alterius intelligit Poëtæ. Idem & Horatius, è Pariano credo Neoptolemo, è quo pleraque præcepta sua in hoc scripto hausit, fugiendum monet.

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus
Inciderit. ———

Vbi *nodus* est ἡ δέσις. quæ interdum ope humana solvi non potest. qui quidem, nisi præter Poëtæ voluntatem aut ex argumenti eveniat necessitate, non à Deo. quod cujusvis etiam imperitissimi est hominis, verum à Poëta solvi debet. Rursus, sicut pictor primo ambitum delineat, deinde singula absolvit, ita sapiens Poëta actionem suam circumscribit. Primum, ut sit tota: hoc est, ut principium, ut finem habeat & medium: quæ in minimis quoque esse possunt. Minima autem sensum vix admittunt: magna nimium dispergunt. Sic formicam vix videmus: in conspectu elephanti, visus vix colligitur. Quare, Comœdiæ Tragœdiæque magnitudo, & periodus, ut cum Philosopho hoc dicam, è natura utriusque & ratione peti debent. Et, mutatione prima, hoc est, cum infelicitate ad felicitatem in Comœdia, contra autem in Tragœdia, mutari potest actio: ita ut ex argumento nihil, quod ad rem spectet, præmitti sit necesse. Summus Aristoteli ambitus unius Solis est: potest esse aliquot horarum. Qua in parte admirandus Sophocles Terentiusque. Plautus vero novem menses uno dramate complexus est. ut vix major ampliorque Homericæ Iliados, quam Amphitryonis sit periodus. Alcumena autem concipit & parit. quod si fieret ubique, nullo episodio jam opus esset: ideoque nec ars esset, scribere Comœdiam. præterquam quod sit monstri instar, & cum ratione ac natura pugnet, ut quæ simul & concipiat & pariat. qualia nonnulla in scriptore hoc summus Criticorum Cæsar Scaliger notavit. Atque hæc vitaverant Poëtæ Græci, quorum scripta hic tantopere commendat Flaccus: Technici Græcorum, quomodo vitanda essent ac cavenda, sæpe inculcarunt suis. Plautus susque deque habuit. ut in Captivis. Quam incuriam Poëta cum videret, continere se non potuit, quin exclamaret:

— *vos*

——— vos exemplaria Græca
Nocturna versate manu, versate diurna:

contra negligentiam suorum & incuriam gravissime taxaret. Quidni enim qui hoc tum agebat, quod ante eum Aristoteles: qui ubique Euripidem & alios in istis reprehendit: nam de Comicis quæ scripsit, hodie non extant. Porro simul ac Poeta Actionem habet, locum quoque ut actioni det, necesse est quia sine loco, fieri nil potest. Hic autem locus, σκηνὴ δράματος à Criticis vocatur. cujus finem transilire nefas. Nemo enim tempore eodem, quod à Plauto recte dicitur, alibi atque alibi versari potest: nisi aliquid monstrosum fiat in Comœdia. Idem tamen, cum Curculionis scenam, Epidauri posuisset. Romam transit in eadem, & in Romanorum mores, scenæ suæ jam oblitus, libere invehitur. & quidem, ut antiqui Comici, tributim. ita ut & singula describat loca. Act. IV Scena *Ædepol.* Iam τὰ ἄλογα in Fabulis quam multa? ita voco, quæ nil verisimile habent Tale est, Sosiclem Menæchmum qui veniret è Sicilia, surreptum item qui in Illyria jam habitaret, habitu, eodem tempore, ita simili fuisse, ut dignosci à spectatoribus non possent; cum nil simile haberent istæ gentes. quod vitium, ne à chorago quidem emendari potest. Nam Mercurius Amphitryone & Jupiter, Dii sunt: quibus omnia concedi, etiam hic, solent. quare incurrere τὸ ἄλογον non possunt. Vbi enim Dii agunt, cessat ratio. Quidvis enim posse eos, nemo est qui non intelligat In Terentio, cui soli artem Flaccus noster assignavit nihil tale. Omnia cum judicio, cum ratione, circumspecte. ex arte, & cum cura Nam & Fabulæ insignem fere cum agnitione mutationem habent: quas inter τὰς μὴ ἁπλᾶς sive πεπλεγμένας, esse perfectissimas necesse est. qualis & in reliqua ubique dispositione est. Quod ad dictionem autem, quis negabit, quædam esse in Plauto, quæ nec locum extra scenam, neque usum nisi inter histriones habent: unde solo & exiguo theatri ambitu circumscribuntur? Nam & ἀγωνιστικὸν in foro1, neque minus γραφικὸν, sive usitatum in scribendo characterem, longe excedunt; quo ubique Nova, & jam emendata, respicit Comœdia. Quare Varro cum sermonis laudem illi tribuit, idem quod ubique in scriptis, quanti faceret antiquitatem, profitetur: ut qui τὰ ἀπηρχαιωμένα, quæ in Plauto partim ævum quo hæc scripsit, partim quæ plerisque placet, ipsa desita excusat antiquitas, commendat. Unde & ipse qui sic judicavit, ut nimium antiquitatis in scribendo studiosus, neque satis ævi sui memor, Varro ab antiquis Criticis notatur. Qui cum sentiant sic judicentque; nobis qui ab illis merito pendemus, equidem tacendum reor. Autor de caussis eloquentiæ corruptæ: *Neminem nominabo; genus hominum signasse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt, quibus eloquentia tui Aufidii, Bassi, aut Servilii Noviani, ex comparatione Sisennæ aut Varronis, sordet.* quod ex vocibus antiquis patet, quas ex libris ejus Critici legerunt. cum non pauca alia ex scriptis ejus peti possint. Ideoque Cicero, qui de ætatis suæ & sermone & venustate maxima cum cura judicabat, laudem hanc Terentio cessisse merito pronunciat. Sic enim

** 5 ad

ad Atticum · *Secutus sum, non dico Cæcilium*; Mane ut ex portu in Piræum: *malus enim Latinitatis autor est: sed Terentium, cujus fabellæ propter elegantiam sermonis, putabantur à Lælio scribi:*

Heri aliquot adolescentuli coïmus in Pyreæum.

Et Servius, proprietate cæteris præpositum, hunc notat. Idem de sententiis, quas διανοίας vocant, judicari potest. omnes enim fere Plauti & θυμελικαὶ sunt, & ab usu alienæ, quales passim habet. Inprimis cum philosophatur καὶ γνωμοτυπεῖ. Ut ecce:

Insanum est malum, in hospitium diverti ad Cupidinem.

Vere scenicum & illud:

Et postremo, nisi me auscultas, atque hoc, ut dico, facis,
Tute pone te latebis facile, ne inveniat te honor.

Et quis illud extra scenam usurpare ausit?

Benefacta benefactis aliis pertegito, ne perpluant.

Quare nunquam effugient quin sint inepti, qui hæc & alia id genus, ad serium dicendi genus transferunt. Consequuntur enim, quod non vident ut inviti risum moveant. quod non pauci hodie in scriptis maximo molimine à lectore impetrant. Sequitur τὸ ἦθος. quod, ut docet Aristoteles, in oratione, uniuscujusque institutum indicat & voluntatem. quod in singulis repræsentare, nisi viri aut prudentis aut Philosophi, nullius est. Nam quemadmodum è singulis experientia, ita nemo singulorum mores sine hac exprimit. Quare omnium accuratissime & optime, quid sit facere ut sit ἠθικὴ oratio, Philosophus ostendit. quod vel solum tanti est, ut nihil minus nonnulli, qui ad Rhetoricarum suarum leges magnorum quoque & sublimium ingeniorum orationes exigere audent, hic in parte videant: in qua, ad ipsius quoque antiquitatis stuporem, Afer iste regnat. Recte ergo Varro: *In argumentis Cæcilius poscit palmam, in ethesin Terentius.* Significat enim Cæcilium εὐπλοκον, aut potius εὐοικονόμητον fuisse: quemadmodum ἀνοικονόμητος nonnunquam præ reliquis videtur Plautus. cui sermonis idem assignavit laudem. Quod, si quicquam sapimus, Terentium est Plauto præferre. ut cum eum, qui excellit in majori, magis quam qui in minori, dicimus excellere. Neque causa fuit alia, quare, quod observant veteres, idem Varro, etiam Menandro, in quibusdam prætulerit Terentium, exempli causa, Adelphorum initio. Neque immerito. Mirifice enim, cum alibi, tum ibi regnat τὸ ἦθος. Idem Varro, cum Tragœdiæ, Comœdiæ, ac Satyræ effingat formas, quid de nostro judicet, diserte expressit. Ubertatem enim tribuit Tragœdiæ, quam dat Paccuvio: gracilitatem Satyræ, quam tribuit Lucilio: mediocritatem vero, Comœdiæ, quam dat Terentio. Ut si quis uberrimo sermonis genere heroïcum definiat Poëtam: & hoc tribuat Virgilio. Aulus Gellius libro 7. cap. 13. *Vera autem & propria ejusmodi formarum exempla, in lingua Latina, M. Varro esse dicit, ubertatis Paccuvium, gracilitatis Lucilium, mediocritatis Terentium.* quæ est de Comœdiæ, quemadmodum in scholis loquimur, essentia. Cum Plautus sæpe Tragico, nonnunquam quoque serio, utatur. Quanquam ibi sane sermo, ut priore loco à

Varrone accipitur. Sermo enim & τὸ ἦθος differunt, ut homo prudentissimus, & fœmina quæ pure loquitur, qualis dicitur Gracchorum mater. Unumquemque enim recte exprimere, & humanam optime delineare vitam, summus atque extremus viri atque autoris maximi conatus est. Recte Grammatici ad Sophoclem: Ἔστι δὲ τοῦτο μέγιστον ἐν ποιητικῇ, δηλοῦν ἦθος. *Est autem illud maximum in Poëtice, exprimere ethos.* Debebat addidisse, *in Dramatica præsertim.* Et Horatius tam multis, vitam Tragœdiæ τὸ ἦθος esse docuit. Aristoteles vero, etiam in Tragœdia, post Actionem, (quam Fabulam plerumque vocat) quæ essentiæ pars prima, partem essentiæ secundam constituit τὸ ἦθος. Mirum est autem, locum Varronis à nemine intellectum. Qui cum palmam in argumentis Cæcilio concedit, principem Comœdiæ haud dubio Cæcilium constituit. Quare? pars Tragœdiæ præcipua, est Argumentum. Aristoteles modo μῦθον, modo τῶν πραγμάτων σύνθεσιν, vocare solet. qui & multis probat, eum qui hac parte excellit, etiamsi cæteris destituatur, Dramaticum Poëtam dici posse. Pars secunda est τὸ ἦθος. quod cum Terentio assignat Varro, locum illi proximum concedit. Quod non potest ignorare, qui antiquos Criticos, inprimis autem Aristotelem, cum cura legit ac intelligit. Sermonis enim laus, quam Plauto tribui ab eo volunt, tantum abest ut cum reliquis conferri possit, ut postremo loco, & post τὴν διάνοιαν, ponatur. Quare ex sententia Varronis, qui hic Aristotelem expressit, primus est Cæcilius, secundus est Terentius: quos deinde Plautus sequitur quod debebat cogitasse Siren ævi nostri Justus Lipsius: qui profecto locum summi Romanorum Critici non penetravit. Τὸ ἦθος autem Plauto Horatius abjudicat, cum inquit,

——— aspice Plautus
Quo pacto partes tutetur amantis ephebi.

Et videtur Charinum habuisse in animo: qui Mercatore, τὸ μανικὸν καὶ τὸ ἐρωτικὸν confundit ἦθος. hoc est, ita amat, ut Menæchmus furit. Furere autem præ amore, Comœdiæ non ἦθος, sed Tragœdiæ est πάθος: ut ex Phædria aliisque patet. Quare? quia πάθος aliquod immane exspectatur. quod Tragœdiam constituit, ut μετάβασις conveniat furenti. Sed hæc triviales non intelligunt: qui summum virum Aristotelem tam facile contemnunt. quam nos & judicia illorum & magistros merito contemnimus. quibus persuasum est, omnem veram eruditionem ex hoc uno fonte limpidissimo petendam. Charinus autem Plauti, ad frigiditatem usque calet, quam non potuit vitare. Qualia sunt ista, Scena *Divûm atque hominum:*

——— jam Cyprum veni, &c.

Item,

Porro proficiscor quæsitum. nunc perveni Chalcidem.
Video ibi hospitem Zacyntho. dico quid eo advenerim:
Rogito quis eam vexerit, quis habeat si inaudiverit.
Hospes respondit, Zacyntho ficus fieri non malas.

Vides hominem tam tristem, ut festivus esse quærat. At divinus hac in

parte,

parte, duos amatores in Eunucho, suo more, Phædriam & Chæream, divinitùs utrumque, ἠθοποιεῖ. Quare cum Poëtæ omnes, quorum imitatione constat institutum ac consilium, pictorum instar, teste Criticorum Rege ac Principe, aut similes, aut (quod non raro evenit, vel imperite καὶ ἐξ ἀσθενείας, vel captandi risus causa) nunc pejores quam sunt exprimant, nunc meliores; servos pejores Plautus, ut plurimum; Terentius hos semper similes, non meliores; meretrices vero partim similes, partim meliores aliquando introducit. similes, ut Thaidem: meliores, ut Bacchidem. Parasitos semper deteriores & voraciores Plautus, nunquam meliores. ut & Dossennus, qui hos solos propemodum curabat, in personis reliquis ἐκπίπτων. Phormio Terentianus plane est admirandus: ut & Gnatho. Plautini quia risum quærunt, veritatem & sermone & sententiis amittunt. Tres virtutes enim sermo, quem non sine causa Ἠθικὸν dixerunt Græci, nos Moratum dicimus. Æquitatem, nempe, Veritatem & Simplicitatem, postulat: quæ τὸ ἐνδιάθετον, hoc est, id quod unicuique est insitum, ob oculos proponit. cum ridiculum, ut violentum, quia à natura alienum, quod recte de eo Aristoteles pronunciat, corruptum sit, & à corruptis causis, quod jam dixi, moveatur. Moratum quia simile est naturæ, leniter delectat: quod ætatum singularum, hominum, ac nationum, totiusque vitæ, simulachrum quoddam ac imaginem, in scena repræsentat. plane ut pictura quæ à vero abit, & vel cubitalem nasum, vel distortum os facere repræsentat, risum movet: similis delectat. Atque hoc est quod omnes tribuunt Menandro, quem Terentius expressit. Ut Hermogenes: παρά γέ τοι αὐτῷ Μενάνδρῳ ἂν μυρία εὕροις τοιαῦτα γυναῖκας λεγούσας, καὶ νεανίσκους ἐρῶντας, καὶ μαγείρους, καὶ παρθένους θρυπτομένας, καί τινας ἄλλους· ὅλως τε διὰ τὸ ὑποπίπτειν τοῦ ἠθικοῦ λόγου καὶ τῶν ὁμοίων, τοιαῦτά γε πάντα ἢ τά γε πλεῖστα αὐτῶν, ὑποκεῖσθαι τῇ ἀφελείᾳ δεῖ. Quemadmodum Hieronymus, Menandrum & Terentium cum maximo judicio conjungit. Ad Paulinum enim: *Poëtæ æmulentur Homerum, Virgilium, Menandrum, Terentium.* Audi orationem patris irati. Heaut. Act. 5. Scena *Si unquam.*

——— non si capite sis meo
Natus, itidem ut ajunt Minervam esse ex Iove. ea causa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.

& quæ sequuntur. Audi mitis viri potius quam boni:

Ausculta, ne me obtundas de hac re sæpius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi.
Is meus est factus si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat, potat, olet unguenta: de meo.
Amat? dabitur à me argentum, dum erit commodum;
Vbi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? restituentur. discidit
Vestem? resarcietur. est, Dis gratia,
Et unde hæc fiant, & adhuc non molesta sunt.

Et divina illa,

—— credo

—— credo hercle: nam ingenium novi tuum
Liberale. sed vereor ne indiligens nimium sies.
In qua civitate tandem arbitrare te vivere?

Et quæ sine motu animi & suavissima voluptate legi non possunt Hecyra.

—— odiosa hæc est ætas adolescentulis:
E medio æquum excedere est. postremo jam nos fabula
Sumus, Pamphile, senex atque anus.

Et cætera: pluscula sunt enim. Quis, cum illa Phormione legit, non uxorem honestam adulteri agnoscit?

—— an quicquam hodie est factum indignius?
Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.
Hæccine erant itiones crebræ & mansiones diutinæ
Lemni? hæccine erat quæ nostros fructus minuebat calamitas?
Quid? ego æquo animo cupio misera in hac re defungier.
Sed quid sperem? ætate porro minus peccaturum putem?
Iam tum erat senex, senectus si verecundos facit.
An mea forma atque ætas jam magis expetenda est Demipho?
Quid mihi nunc adfers, quamobrem expectem, aut sperem porro non fore?

Et quandoquidem simplicitas, maxima moratæ orationis virtus, si intendatur, suavitatem parit, nemo sine incredibili ac summa voluptate illud Bacchidis leget,

—— recte amasti, Pamphile,
Uxorem tuam. nam nunquam ante hanc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.
Perliberalis visa est.

Ideoque fabulæ Terentianæ, doctiorem histrionem, quam reliquorum, desiderabant. Semper enim quæ morata est oratio, τῇ ὑποκρίσει fulcienda. Nam quæ moribus affectibusque destituitur, teste Philosopho, est ἀνυπόκριτος. neque ulla fere apud eum syllaba extat, quæ non animi aut affectus alicujus sit index. Jam ut ad lepôres, sales, gratias, & venustates veniamus; certum est, fere omnes eas tolli à ridiculo, non secus quam in vita ab excessu morum virtus, ab excessu apparatus in scena tollitur voluptas. Quare Menandro ac Terentio lepôres tribuunt antiqui, sales Plauto Horatius concedit: quos nonnunquam inurbanos esse notat. Audi Paterculum: *dulcesque Latini lepôris facetiæ per Cæcilium Terentiumque & Afranium, sub pari ætate floruerunt.* Græci χάριτας & χαριεντισμοὺς vocant. Remissiores sunt enim, quam ut risum violenter moveant; circumspectiores, quam ut frigeant. Absurdum enim sæpe causa est risus, aut inusitatum. Contra autem sermo, qui & usitatus & moratus, quique leniter decorum servat, sicut eo ipso sit venustus & delectat; ita quidam eminere joci possunt. Qui quidem in hoc Afro, (nisi Lælio eos potius ac Scipioni tribuendos putes) & Menandro, si judicium Horatii & antiquorum sequimur, ex eodem sale è quo nata Venus est, deprompti videntur. Ecce statim Andriæ Act. v. Scena *Mitte.*

—— Davo

—— Davo istuc dedam jam negoti. S. non potest.
P. Qui? S. quia habet aliud magis ex sese & majus. P. quidnam.
S. vinctus est.
P. Pater, non recte vinctus est. S. haud ita jussi.

Jam Gnathonem vide. qui cum putidos Thrasonis mores Phædriæ ac Chæreæ exposuisset, contra autem illi persuasisset, & jam gratias ineptus homo ac ridiculus haberet,

——— bene fecisti: gratiam habeo maximam.
Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum;

respondetque ad utrumque conversus,

Dixin' ego in hoc inesse vobis Atticam elegantiam?

Certe tota scena tertia tertii Actus in Adelphis, in qua luditur à Syro Demea, divina est. Qualia enim illa?

——— mihi quidem non placent,
Et clamo sæpe salsamenta hæc Stephanio
Fac macerentur pulchre.

Plane enim præter expectationem omnia. Jam cum Vetus Comœdia, nihil æque ac παρῳδίαν amet, quæ plerumque & acerba est, & extra scenam quæritur; urbanissimus virorum rationem, qua ex actione ipsa parodiam, lepidam sane & venustam, peteret, invenit. Nam cum Demea dixisset,

——— fit sedulo,
Nihil prætermitto, consuefacio: denique
Inspicere tanquam in speculum, in vitas omnium
Iubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito.

& quæ sequuntur. Respondet Syrus,

Conservis ad eundem præcipio modum:
Hoc salsum 'st, hoc adustum 'st, hoc lautum 'st parum.
Illud recte: iterum, sic memento. sedulo
Moneo, qua possum, pro mea sapientia.
Postremo, tanquam in speculum in patinas, Demea,
Inspicere jubeo: & moneo, quid facto usus sit.

Ita sane & Plato, & Xenophon, omnesque Socratici jocantur. nunquam frigide, nunquam obscæne, nunquam inepte, nunquam putide. Videamus jam Plautina quædam. Ac Plutarchus quidem illud tanquam frigidum ex Aristophanis Thesmophoriazusis de Euripidis matre adducit,

Ἄγρια γὰρ ἡμᾶς, ὦ γυναῖκες, δρᾷ κακά,
Ἅτ' ἐν ἀγρίοισι λαχάνοις αὐτὸς τραφείς.

Cui illud, quamvis non in simili omnino genere adjungas licet;

Nam mulier olitori nunquam supplicat, si qua est mala:
Domi habet hortum & condimenta ad omnes mores maleficos.

Rhetores θυμελικὸν, sive theatrale, vocarent. Ridiculum enim potius quam festivum est: & ut sit festivum, nemo, vere in his subactus, dixerit venustum esse. ab usu enim quam longissime remotum est. Jam vero,

vero, cum, in verbis frigidum aut in rebus; de verbis Ariſtoteles, de rebus alii egerunt. Frigidum autem jam vocamus, non magniloquentiæ vicinum illud vitium (quanquam illud quoque habere hic locum poteſt) quod diſcedere ab urbanitate dicitur. quod, ut nonnihil à dicendi hic magiſtris abeamus, modis fit pluribus. Vel ut frigida tranſlatione. Ut cum dentes *calceati* dicuntur. Capt.

Cum calceatis dentibus veniam tamen.

Et cum victus, *ſenteis eſitare*, & *ſcrupoſam viam commeare*, dicitur; quæ ſane frigent. Vel in minimis alluſiunculis & longe petitis. Ut Pœnulo:

MI. *Aſſum apud te eccum.* AG. *At ego elixus ſis volo.*

Et quod illi placuit non ſemel:

—— magis calleo quam aprugnum callum callet.

Item,

—— callum aprugnum æque callere non ſinam.

Et,

Quanta ſumini abſumedo, quanta callo calamitas!

Et Curcul.

—— facite ventum ut gaudeam.

PH. *Maxime.* CU. *Quid facitis? quæſo.* PH. *ventum.* CU. *nolo equidem mihi*

Fieri ventulum. PH. *quid igitur vis?* CU. *eſſe, ut ventum gaudeam.*

Quas cum Grammatici Latini, qui citius cœlum digitos, ut ita loquar, expugnaſſent, quam ut minimam Horatii Oden expreſſiſſent, Morologias in Plauto dixerint; nondum video, quare Horatio, ut ſummo maximoque Poetæ, ita Critico incomparabili, quem acutum doctumque virum ipſe D. Hieronymus ad Pammachium vocavit, idem non licuerit. Ejus ſane generis ſunt, quæ in Ariſtophane accuſat, quæque trivialia potius, quam ut viris eruditis, etiam in ſcena placere aut debeant aut poſſint, accuratus cenſor Plutarchus judicavit. *Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἀπαίδευτος καὶ ἰδιώτης οἷς, ἐκεῖνος λέγει ἁλίσκεται· ὁ δὲ πεπαιδευμένος δυσχερανεῖ. λέγω δὲ τὰ ἀντίθετα, καὶ ὁμοιόπτωτα, καὶ παρονομασίας. τούτοις γὰρ ὁ μὲν μετὰ τοῦ προσήκοντος λόγου καὶ ὀλιγάκις χρῆται, ἐπιμελείας αὐτὰ ἀξιῶν. ὁ δὲ πολλάκις, καὶ οὐκ εὐκαίρως, καὶ ψυχρῶς.* Et adducit exemplum: ut cum *τοὺς ταμίας, λαμίας* vocat. Nam quæ ille de Menandro, ad Terentium fere omnia referri poſſunt. in quo nihil putidum eſt aut ineptum. Quanquam multa quæ notavit, potius Antiqui Comici virtutes, quam illius de quo ibi judicavit, vitia cenſenda ſunt. Princeps enim inter illos fuit, & ad leges eas plane ſe compoſuit. quod de Plauto nemo dicet. Eſt & frigidum, quod longe ab eo abeſt, quod aut eſſe aut poſſe fieri putatur. Quale eſt, *pugno frangere elephanto brachium*, *boriola in cœlum pervenire.* Eſt & frigidum, cum ita à familiari ſermone oratio recedit, ut ad uſum amplius transferri nequeat. Tale eſt illud ibidem:

Si ante lucem ire accipias à meo primo nomine,
Concubium ſit noctis, priuſquam ad poſtremum perveneris.

Creſcit

Crescit tamen frigidum, cum addit alter,

Opus face est & viatico ad tuum nomen, ut tu prædicas.

Quæ si pedem unum extra scenam feras: protinus putiscent: neque ad usum applicari poterunt. Qualia nec Scipio nec Lælius, flos nobilitatis vel in scena, approbassent. Plutarchus certe, extra liberalium theatra ac doctorum, libere relegat. Ridiculi enim ac inepti sunt, qui plebeis tantum scribi Comœdiam existimant; cum non minus eruditis scribatur. Quod & Flaccus scivit: qui non sine causa:

Creditur, ex medio quia res arcessit, habere
Sudoris minimum; sed habet Comœdia tanto
Plus oneris, quanto veniæ minus. ——

deinde autem Plauti & Dosenni utitur exemplo, quos securos de judiciis doctorum ait. Et hæc ad divinum, ut jam dixi, ac subactum in his Principem, cujus nec judicium nec cæterorum ignorare ea tempestate potuit. & cujus judicium vereri debuisset, nisi idem aliorum fuisset. Jam illa Epicharmi imitatio, ut festivissima, ita, si sit frequens, frigore non caret. quæ fit, cum vel falsa opponuntur, aut subjectum idem est cum prædicato. Ut cum Epicharmus dixit:

Τόκα μὲν ἐν τήνοις ἐγὼ ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις.
Tunc inter illos ego eram, tunc apud illos.

Bis enim idem dicit. quæ est fraus in verbis præter expectationem. Idem autem est cum prædicato subjectum: ut in illis Curcul. Act. V. Scena IV.

Quoi homini Dii sunt propitii, ei non esse iratos puto.

Sticho:

E malis multis, malum quod minimum est, id minimum est malum.

Captivis:

Hos quos videtis stare captivos duos,
Hi stant, non sedent.

quæ jam docti collegerunt. Unde & istam summi Critici censuram meruit:

Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi
Dicitur.

quanquam sane, alibi non invenuste iis usus est. Quæ Menander tamen, & imago ejus, de quo nunc agitur, Terentius, tanquam cum periculo conjuncta, serio fugerunt. Hæc pro viro maximo Horatio, neque adversus Plautum dicta sunt. quem amamus, suspicimus, diligimus, ac veneramur. Verum, ut judicium sic acuamus. simul ut acuti isti, quod videntur sibi, ita facetissimum scriptorem ament, legant, tractent atque ediscant (quod & recte & ordine ab iis fieri fatemur: neque enim satis commendari potest) ut nec plane & ubique veteribus probasse se meminerint: &, quod hic præcipue spectamus, de Horatio ejusque crisi, minus libere loquantur: Terentii autem miram, ac prope ineffabilem amœnitatem, elegantiam, judicium ac venustatem, intelligere paulatim discant. Cujus incredibiles lepôres, ut Josephus Scaliger dicebat olim, vix centesimus eruditorum quisque videt. Ne cum illo simul-

mul & Afranium, antiquum Comicum, condemnent, cujus verissimum atque absolutum extat judicium,

Terentio non similem dices quempiam.

Nobis eruditi ignoscent, quod hæc fusius: si cogitent præsertim, munus veri Critici esse ac Censoris, non literulam ejicere alibi, aut innocentem syllabam damnare, vocem tollere alibi aut emendare, sed sincere de autoribus ac rebus judicare: quod & solidæ & absolutæ eruditionis est. Quo, ni fallor, omnes aspiramus. neque ulla in re magis antiquitas præivit nobis. De autoribus autem Comicis, uter melius judicare potuerit; isne qui ætate illa vixit, quo ad summum culmen Poësis pervenit, qui Poëta summus, summus Criticus, familiariter cum Cæsare Augusto ac Mæcenate vixit, eorumque atque aliorum quotidie de his judicia audivit; an qui hodie harum rerum plane imperiti judicant; ipsi viderint.

PETITUS
DE
ORDINE COMOEDIARUM
PUBL. TERENTII.

OMnia non sunt plana atque liquida. Primam omnium ANDRIAM esse, liquet ex *Donato* Præfatione in Andriam. *Hæc prima acta est Ludis Megalensibus*, &c. *Suetonius Tranquillus* in vita Terentii: *Scripsit Comœdias sex, ex quibus primam Andriam, cum Ædilibus daret.* Quod & testantur hi versus in *Andriæ Prologo*:

Favete, adeste, æquo animo, & rem cognoscite:
Ut pernoscatis, & quid spei sit reliquum:
Posthac quas faciet de integro comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

Editam testantur cum Didascaliæ, tum Suetonius, M. Marcello, Cn. Sulpitio Coss. hoc est, Anno ab urbe condita DLXXXVIII.

HECYRA semel atque iterum exacta, tertio stetit; unde factum, ut quo loco edita primum sit à Terentio, non ex vero proditum sit à *Donato* Præfatione in hanc Comœdiam: *Factaque & edita quinto loco, Cn. Octavio & T. Manlio Coss.* Atqui si facta editaque est Cn. Octavio, T. Manlio Coss., non igitur quinto loco: nam Cn. Octavius & T. Manlius Consules fuerunt Anno ab V. C. DLXXXVIIII. Ergo

facta est post Andriam, quam edidit Terentius anno proximo praecedenti; proinde Hecyra secunda est, ordine fabularum, quas fecit Terentius.

Tertia fuit HEAUTONTIMORUMENOS, ut constat ex Didascaliis quæ in fronte illius leguntur, in hæc verba: *Acta tertia, M. Iuventio, M. Sempronio Coss.* Qui consules fuerunt Anno ab V. C. DXCI.

Sequitur quarta PHORMIO, de qua *Didascaliæ: facta est IIII C. Fannio, M. Valerio Coss.* Quod etiam testatur *Donatus*, Præfatione in hanc fabulam: *Edita est quarto loco M. Valerio & C. Fannio Coss.* Post Phormionem quinta est edita EUNUCHUS, iisdem Coss. iisdem Ædilibus; habes id ex *Didascaliis*, & *Donati* Præfatione in hanc fabulam: Anno nimirum ab V. C. DXCIII.

Bis eodem die producta in scenam, tertium denique acta: pretium octo millibus sestertiûm, numeratum est Poëtæ.

ADELPHOE sexta est Comœdia à Terentio facta, eaque edita est Lucio Anicio, M. Cornelio Coss. hoc est, Anno ab V. C. DXCIIII. Ludis funebribus L. Æmilii Pauli, ut habes in *Didascaliis*. Iisdem Ludis funebribus relata est Hecyra, sed non placuit, ut est in Didascaliis. Prius tamen in scenam producta est Hecyra quam Adelphœ, ut colligo ex *Donato*, qui dicit: *& Factam & editam quinto loco.* Male, ut audivimus: nisi perinde habueris primam illius editionem, Cn. Octavio, T. Manlio Coss., quasi omnino edita non esset, cum neque spectata neque acta tunc sit: neque tum male dices quinto loco, cum producta est his Ludis funebribus Æmylii Pauli ante Adelphœ. Quare audiendus non est *Donatus*, qui eam *secundo loco actam dicit, etiam tum rudi nomine Poëtæ, itaque sic pronuntiatum*, ADELPHOE TERENTII, *non* TERENTII ADELPHOE. *quod adhuc de fabulæ magis nomine Poëta, quam de Poëtæ nomine fabula commendaretur.* Quæ futilis argumentatio est: nam nulla fabularum Terentii pronunciata est TERENTII, exempli gratia, PHORMIO, HEAUTONTIMORUMENOS, antequam tertium edoceretur Eunuchus. Idque observat *Donatus* Præfatione in Eunuchum, tertium editam fuisse post Adelphorum editionem.

EUAN-

EUANTHIUS
DE
TRAGOEDIA
ET
COMOEDIA.

Quæ hic de Tragœdia & Comœdia referuntur, ea non, ut alii, ex Cornuto, *vel* Aspro *desumpta, sed ex* Euanthii *commentario in* Terentiúm selecta *esse arbitror. Ejusceque rei evidentissimum argumentum est, quod sub hujus eruditissimi Grammatici nomine (quem iisdem cum* Donato *temporibus, hoc est, Olymp.* 285. *regnante* Constantio *fil.* Constantini, *C. P., floruisse notat* Hieronym.) *hæc verba adferat* Rufinus *Antiochensis Grammat. lib. de metris Terentianis:* Concinna argumento, consuetudine congrua, utilis sententiis, grata salibus, apta metro. *Et postea sic:* Veteres etsi usi ipsi quoque metris, *&c. Quæ ipsissima in hisce prolegomenis nunc leguntur.* Lindebrogius.

INitium Tragœdiæ & Comœdiæ à rebus divinis est inchoatum: quibus pro fructibus vota solventes operabantur antiqui. Nam incensis jam altaribus, & admoto hirco, id genus carminis, quod sacer chorus reddebat Libero patri, Tragœdia dicebatur, vel ἀπὸ τοῦ τράγου καὶ τῆς ᾠδῆς, hoc est, ab hirco, hoste vinearum, & à cantilena. Ejus ipsius rei apud *Virgilium* plena fit mentio. vel quod hirco donabatur ejus carminis Poeta: vel quod uter ejus musti plenus solemne præmium cantoribus fuerat; vel quod ora sua fecibus perlinebant scenici, ante usum personarum, ab *Æschylo* repertum. Feces enim dicuntur Græce τρύγες. Et his quidem causis Tragœdiæ nomen est inventum. At vero nondum coactis in urbem Atheniensibus, cum Apollini Nomio, vel AFYAΘῶ * id est, pastorum vicinorumque præsidi Deo, constructis aris in honorem divinæ rei circum Atticæ vicos, villas, pagos, & compita, festum carmen solenniter cantarent: orta est Comœdia ἀπὸ τῶν κωμῶν καὶ τῆς ᾠδῆς composito nomine, vel ἀπὸ τοῦ κωμάζειν καὶ ᾄδειν, quod est, commessatum ire cantantes: quod à Poëtis solenni die, vel amatorie lascivientibus choris comicis, non absurdum est. Itaque ut rerum, ita etiam temporum ipso cœpto ordine, Tragœdia primo prolata esse cognoscitur. Nam ut ab incultis & feris moribus paulatim perventum est ad mansuetudinem, urbesque sunt conditæ, & vita mitior atque otiosior processit: ita res Tragicæ longe ante comicas inventæ. Quamvis autem retro prisca volventibus reperiatur *Thespis* Tragœdiæ primus inventor: & Comœdiæ veteris pater, *Eupolis* cum

* *Apollini Nomio, vel Afya-Θῶ.*] Hæc est scriptura priscorum codd. quæ refingenda videtur hoc modo: *Apollini Nomio vel Agyeio.* De Apolline Nomio *Serv.* 4. Georgicorum, ad illa verba: *Auditque vocatus Apollo.* Ἀγυιεὺς autem Elei appellarunt, teste *Pausania* in Eliacis, τοὺς ὑπ' Ἀθηναίων χαλκεμβόλους στενωπούς. Et hinc Apollo Agyieus, de quo fuse Græci. *Horat.* Carm. lib. 4. Od. 6. *Lenis Agyieus.* Et ibi *Porphyr.* *Macrobius* Saturnal. lib. 1. cap. 9.

Cratino Aristophaneque esse dicatur: *Homerus* tamen, qui fere omnis Poëticæ largissimus fons est, etiam his carminibus exempla præbuit, & velut quadam suorum operum lege præscripsit: qui * Iliadem instar Tragœdiæ, Odysseam ad imaginem Comœdiæ fecisse monstratur. Nam post illius tale tantumque documentum, ab ingeniosissimis imitatoribus & digesta sunt in ordinem, & divisa ea, quæ etiam tum temere scribebantur adhuc impolita, atque in ipsis rudimentis haudquaquam, ut postea facta sunt, decora atque lævia. At nos ea, quæ proprie de Tragœdia dicenda sunt, titulo propositi operis instantes, in alia tempora differamus: & de his fabulis jam loquamur, quas *Terentius* imitatus est. Postquam demonstrandæ originis causa de utriusque generis initio diximus: quod necesse est jam dicemus.

COMOEDIA fere vetus, ut ipsa quoque olim TRAGOEDIA, simplex carmen (quemadmodum jam diximus) fuit: quod chorus circa aras fumantes nunc spatiatus, nunc consistens, nunc revolvens gyros, cum tibicine concinebat. Sed primo una persona substituta est cantoribus, quæ respondens alternis choro, locupletavit variavitque rem musicam; tum altera; tum tertia; & ad postremum crescente numero, per authores diversos, personæ, pallæ, cothurni, socci, & cæteri ornatus atque insignia scenicorum reperta: & ad hoc unicuique suus habitus: & ad ultimum, qui primarum partium, qui secundarum, & tertiarum, qui quartarum atque quinctarum actores essent, distributa & divisa quinquepartito tota est fabula: quæ tamen in ipsis ortus sui velut quibusdam incunabilis, & vix dum incipiens, κωμῳδία ἐπαῖνος καὶ ἀρχαία dicta est: ἀρχαία idcirco, quia est de nobis parum cognitis vitiis: ἐπαῖνος autem, quia inest in ea velut historica fides veræ narrationis, & denominatio omnium, de quibus libere describebatur. Etenim per priscos Poëtas; non ut nunc, penitus ficta argumenta: sed res gestæ à civibus palam cum eorum sæpe, qui gesserant, nomine decantabantur. Ideo ipsa suo tempore moribus multum profuit civitatis: cum unusquisque caveret, culpa ne spectaculo cæteris esset, & domestico probro. Sed cum Poëtæ abuti licentius stylo, & passim lædere ex libidine cœpissent plures bonos, ne quisquam in alterum carmen infame proponeret, lege lata siluêre. Et hinc deinde aliud genus fabulæ, id est, SATYRA, sumpsit exordium: quæ à satyris, quos illotos semper ac petulantes Deos scimus esse, vocitata est. etsi aliunde nomen traxisse prave putant alii. Hæc, quæ satyra dicitur, ejusmodi fuit, ut in ea, quamvis duro & veluti agresti joco, de vitiis civium tamen sine ullo proprii nominis titulo carmen esset. Quod item genus Comœdiæ multis obfuit Poëtis, cum in suspicionem potentibus civibus venissent, illorum facta descripsisse in pejus, ac deformasse genus stylo carminis. quod primo *Lucilius* novo conscripsit modo, ut Poësin inde faceret, id est, unius carminis plures libros. Hoc igitur, quo supra diximus modo, coacti omit-

* *Iliadem instar Tragœdiæ, Odysseam ad imaginem Comœdiæ.*] Aliter sentit Aristoteles in lib. de re Poëtica. cujus autoritate facile hujus Grammatici opinio præponderatur. *Muret.*

omittere satyram, aliud genus carminis, τὴν νέαν κωμῳδίαν, hoc est, novam comœdiam reperêre Poëtæ, quæ argumento communi magis, & generaliter ad omnes homines, qui mediocribus fortunis agunt, pertineret: & minus amaritudinis spectatoribus, & eadem opera multum delectationis afferret: concinna argumento, consuetudine congrua, utilis sententiis, grata salibus, apta metro. Ut igitur superiores illæ suis quæque celebrantur authoribus: ita hæc νέα κωμῳδία cum multorum antea, tum præcipue *Menandri Terentiique* est. de qua cum multa dicenda sint, sat erit tamen velut admonendi lectoris causa, quod de arte comica veterum chartis continetur, exponere. *Comœdia vetus* ut ab initio chorus fuit, paulatimque personarum numero in quinque actus processit: ita paulatim velut attrito atque extenuato choro ad *novam Comœdiam* sic pervenit, ut in ea non modo non inducatur chorus, sed ne locus quidem ullus jam relinquatur choro. Nam postquam otioso tempore, fastidiosior spectator effectus, tunc cum ad cantores ab actoribus fabula transibat, consurgere & abire cœpisset: admonuit Poëtas, primo quidem choros prætermittere, locum eis relinquentes: ut *Menander* fecit, hac de causa, non, ut alii existimant, alia. Postremo ne locum quidem reliquerunt: quod Latini fecerunt Comici: unde apud illos dirimere actus quinque partitos difficile est. Tum etiam Græci prologos non habent more nostrorum, quos Latini habent. Deinde θεοὺς ἀπὸ μηχανῆς, id est, Deos argumentis narrandis machinatos, cæteri Latini instar Græcorum habent: *Terentius* non habet. Ad hoc προτατικὰ πρόσωπα, id est, personas extra argumentum accersitas; non facile cæteri habent: quibus *Terentius* sæpe utitur, ut per harum inductiones facile pateat argumentum. Veteres, etsi ipsi quoque in metris negligentius egerunt, jambici versus duntaxat in secundo & quarto loco, tamen à *Terentio* vincuntur resolutione hujus metri, quantum potest, comminuti ad imaginem * prosæ orationis. Tum personarum leges circa habitum, ætatem, officium, partes agendi, nemo diligentius *Terentio* custodit. Quinetiam solus ausus est, cum in fictis argumentis fidem veritatis assequeretur, etiam contra præscripta comica, meretrices interdum non malas introducere: quibus tamen, cur bonæ sint, & voluptas per ipsum & causa non desit. Hæc cum artificiosissima *Te-*

* *Prorsæ orationis.*] Prosam orationem qui dicunt, facere imperite existimo. *Prorsum* antiqui rectum appellabant: inde prorsi limites apud Festum, eoque vocabulo in hunc sensum reperio usum Senecam, his versibus ex Troade,

Et quid renatum prorsus adspiciens diem
Tepidum rubenti Tigrin admiscet freto?

Sed & *prorsam* vocabant Deam, quæ rectos fœtus educeret: de qua locum hunc A. Gellii, lib. 16. ita scriptum in Veteribus libris videre memini. *Hujus periculi deprecandi gratia aræ statutæ sunt Romæ duabus Carmentibus, quarum altera Postverta nominata est, altera Prorsa: à recti perversique partus & potestate & nomine:* nunc autem ibi quoque corrupte legitur *prosa*. Quia igitur, *prorsum*, rectum est, ideo solutam orationem, prorsam nominarunt, quod essent in ea voces recto fere ordine, & ut naturæ ferret impetus, collocatæ: contraque *versum* dixerunt, in quo esset orationis genus versum atque mutatum, ut loquitur Cicero, *Muret.*

rentius fecerit: tum illud est admirandum; quod & morem retinuit, ut Comœdiam scriberet: & temperavit affectum, ne in Tragœdiam transiliret. quod cum aliis rebus minime obtentum & a *Plauto*; & ab *Afranio*, & *Accio*, & multis fere magnis Comicis invenimus. Illud quoque inter Terentianas virtutes mirabile, quod ejus fabulæ eo sunt temperamento, ut neque extumescant ad tragicam celsitudinem, neque abjiciantur ad mimicam vilitatem. Adde quod nihil abstrusum ab eo ponitur, aut quod ab historicis requirendum sit; quod sæpius *Plautus* facit, & eo est obscurior in pluribus locis. Adde quod argumenti ac styli ita attente memor est, ut nusquam non caverit, aut curaverit ea, quæ obesse potuerunt: tum quod media primis atque postremis ita nexuit, ut nihil additum alteri, sed aptum ex se totum, & uno corpore videatur esse compositum. Illud quoque mirabile in eo primo, quod non ita miscet personas quatuor, ut obscura sit earum distinctio. Et item quod nihil ad populum facit, actorem velut ex Tragœdia loqui; quod vitium *Plauti* frequentissimum est. Illud etiam inter cætera ejus laude dignum videtur, quod locupletiora argumenta ex duplicibus negotiis delegerit ad scribendum. Nam excepta Hecyra, in qua unius Pamphili amor est, cæteræ quinque binos adolescentulos habent. Illud vero tenendum est, post νέαν κωμῳδίαν Latinos multa fabularum genera protulisse: ut Togatas, à scenicis atque argumentis Latinis: Prætextatas, ab dignitate personarum, & Latina historia: Attellanas, à civitate Campaniæ, ubi actitatæ sunt plurimæ: Rhyntonicas, ab actoris nomine: Tabernarias, ab humilitate argumenti & styli: Mimos, ab diuturna imitatione vilium rerum & levium personarum. Inter Tragœdiam autem & Comœdiam cum multa, tum in primis hoc distat: quod in Comœdia mediocres fortunæ hominum, parvi impetus periculaque, lætique sunt exitus actionum. At in Tragœdia, omnia contraria, ingentes personæ, magni timores, exitus funesti habentur. Et illic turbulenta prima, tranquilla ultima. In Tragœdia contrario ordine res aguntur. Tum quod in Tragœdia, fugienda vita; in Comœdia, capessenda exprimitur. Postremo, quod omnis Comœdia de fictis est argumentis: Tragœdia sæpe ab historica fide petitur. Latinæ fabulæ primo à *Livio Andronico* scriptæ sunt, * cum etiam tam ad cuncta recentibus, idem & Poëta & actor fabularum suarum fuisset. Comœdiæ autem motoriæ sunt, aut statariæ, aut mistæ. Motoriæ, turbulentæ: statariæ, quietiores: mistæ, ex utroque actu consistentes. Comœdia per quatuor partes dividitur, Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophen. Prologus est velut præfatio quædam fabulæ: in quo solo licet, præter argumentum aliquid ad populum, vel ex Poëtæ, vel ex ipsius fabulæ, vel ex actoris commodo, loqui. Protasis primus est actus, initiumque dramatis. Epitasis incrementum processusque turbarum: ac totius, ut ita dixerim, motus erroris. Catastrophe, conversio rerum est ad jucundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum.

* *Cum etiam tam ad cuncta recentibus, &c.*] Hoc significat, ideo, eundem, & Poëtam Actorem fuisse, quod Romani etiam tum ad omnia rudes essent. Vide Liv. 6. *Muret.*

DONATI FRAGMENTUM
DE COMOEDIA ET TRAGOEDIA.

COMOEDIA, est fabula, diversa instituta continens, affectuumque civilium ac privatorum: quibus discitur, quid sit in vita utile, quid contra evitandum. Hanc Græci sic definiêre, *κωμῳδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων ἀκίνδυνος περιοχή*. Comœdiam esse *Cicero* ait, *imitationem vitæ, speculum consuetudinis, imaginem veritatis*. Comœdiæ autem à more antiquo dictæ: quia in vicis hujusmodi carmina initio agebantur, apud Græcos: ut in Italia Compitalitiis ludicris, admisto pronunciationis modulo, quo, dum actus commutantur, populus detinebatur. Aut *ἀπὸ τῶν κωμῶν*, hoc est, ab actu vitæ hominum, qui in vicis habitabant, ob mediocritatem fortunatorum: non in aulis regiis, ut sunt personæ Tragicæ. Comœdia vero, quia Poema sub imitatione vitæ atque morum similitudine compositum est, in gestu & pronuntiatione consistit. Comœdiam apud Græcos dubium est quis invenerit primus: apud Latinos certum est. Comœdiam & Tragœdiam Togatam primo *Livius Andronicus* reperit: aitque, *Comœdiam esse quotidianæ vitæ speculum*: nec injuria. Nam ut intenti speculo veritatis lineamenta facile per imagines colligimus: ita lectione Comœdiæ imitationem vitæ consuetudinisque, non ægerrime animadvertimus. Hujus autem originis ratio ab exteris civitatibus, moribusque, pervenit. Athenienses namque Atticam custodientes elegantiam, cum vellent male viventes notare, in vicos & compita ex omnibus locis læti alacresque veniebant, ibique cum nominibus, singulorum vitam publicabant: unde nomen compositum, ut Comœdia vocaretur. Hæc autem carmina in pratis primum mollibus agebantur. Nec deerant præmia, quibus ad scribendum doctorum provocarentur ingenia: sed & actoribus munera offerebantur, quo libentius jucundo vocis flexu ad dulcedinem commendationis uterentur. Caper namque pro donis his dabatur, quia vitibus noxium animal habebatur: à quo etiam Tragœdiæ nomen exortum est. Nonnulli autem ex amurca olei fæce, quæ est humor aquatilis, Tragœdiam dici vocarique maluerunt. Qui ludi cum per artifices in honorem Liberi patris agerentur, etiam ipsi Comœdiarum Tragœdiarumque scriptores, hujus Dei velut Patris numen colere venerarique cœperunt. Cujus rei probabilis ratio exstitit: ita enim carmina inchoata proferebantur, ut per ea laudes ejus & facta gloriosa celebrari proferrique constaret: tum paulatim fama hujus artis increbuit. *Thespis* autem primus hæc scripta in omnium notitiam protulit. Postea *Æschylus*, secutus exemplum, publicavit. De quibus ita *Horatius* in arte Poetica loquitur:

Ignotum tragicæ genus invenisse Camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse Poemata Thespis,
Quæ canerent, agerentque peruncti fæcibus ora.
Post hunc personæ, pallæque repertor honestæ
Æschylus, & modicis instravit pulpita tignis:
Et docuit magnumque loqui, nitique cothurno.
Successit vetus his Comœdia non sine multa

Laude: sed in vitium libertas excidit, & vim
Dignam lege regi: lex est accepta: chorusque
Turpiter obticuit sublato jure nocendi.
Nil intentatum nostri liquêre Poëtæ:
Nec minimum meruère decus, vestigia Græca
Ausi deserere, & celebrare domestica facta,
Vel qui prætextas, vel qui docuêre togatas.

FABULA generale nomen est, ejus duæ primæ partes sunt, Tragœdia & Comœdia. Si Latina argumentatio sit, prætextata dicitur. Comœdia autem multas species habet. Aut enim palliata est, aut togata, aut tabernaria, aut attellana, aut mimus, aut rhintonica, aut planipedia. Planipedia autem dicta, ob humilitatem argumenti ejus, ac vilitatem actorum, qui non cothurno aut socco utuntur in scena, aut pulpito, sed plano pede: vel ideo quod non ea negotia continet, quæ personarum in turribus aut in cœnaculis habitantium sunt, sed in plano & humili loco. Personati primi egisse dicuntur Comœdiam Cincius & Faliscus: Tragœdiam Minutius & Prothonius. Omnium autem Comœdiarum scripta ex quatuor rebus omnino sumuntur, nomine, loco, facto, eventu. Nomine, ut Phormio, Hecyra, Gurgulio, Epidicus. Loco, ut Andria, Leucadia, Brundusina. Facto, ut Eunuchus, Asinaria, Captivi. Eventu, Commorientes, Adelphi, Heautontimorumenos. Comœdiarum formæ sunt tres: Palliatæ, Græcum habitum ferentes: quas nonnulli tabernarias vocant. Togatæ juxta formam personarum, habitum togarum desiderantes. Attellanæ, salibus & jocis compositæ, quæ in se non habent nisi vetustam elegantiam. Comœdia autem dividitur in quatuor partes, Prologum, Protasin, Epitasin, Catastrophen. Prologus est prima dictio, à Græcis dicta πρόλογος. id est, antecedens veram fabulæ compositionem elocutio. Ejus species quatuor sunt: Συστατικὸς, commendatitius: quo fabula vel Poeta commendatur. Ἀναφορικὸς, relativus: quo aut adversario maledicta, aut gratiæ populo referuntur. Ὑποθετικὸς, argumentativus: fabulæ argumentum exponens. Μικτὸς, mistus: omnia hæc in se continens. Inter Prologum & Prologium quidam hoc interesse voluerunt: quia prologus est velut præfatio quædam fabulæ, in quo solo scilicet præter argumentum, aliquid ad populum vel ex Poeta, vel ex ipsius fabulæ, vel actoris commodo loquitur. Prologium autem est, cum tantum de argumento dicitur. Protasis est primus actus initiumque dramatis, quo pars argumenti explicatur, pars reticetur ad populi expectationem tenendam. Epitasis est incrementum processusque turbarum, ac totius ut ita dixerim nodus erroris. Catastrophe est conversio rerum ad jocundos exitus, patefacta cunctis cognitione gestorum. In plerisque fabulis ipsarum nomina priora ponebantur, quam Poëtarum: in nonnullis Poëtarum, quam fabularum. Cujus moris diversitatem antiquitas probat. Nam cum primi aliqui fabulas ederent, ipsarum nomina pronuntiabantur ante, quam Poetæ pronuntiarentur, ne aliqua invidia à scribendo deterreri possent. Cum autem per editionem multarum, Poetæ jam esset autho-

authoritas acquisita, rursus priora Poëtarum nomina proferebantur: ut per ipsorum vocabula fabulis attentio acquireretur.

ACTAS diversis ludis manifestum est inscribi. * Nam ludorum quatuor sunt species, quos Curules Ædiles munere publico curant.

*** 5 Mega-

* *Nam ludorum quatuor sunt species.*] Difficile dictu est, hoc loco, non multis in verbis, quam multa peccata sint. Primum quatuor tantum ludorum genera, sive, ut iste nescio quis loquitur, species. ubi igitur Florales? ubi Romani? ne cæteros persequendo sim longior. Deinde Apollinares ludos numerat inter eos, qui ad curam Ædilium Curulium pertinerent. falso. extant apud Livium & Macrobium carmina Martii Vatis, quæ eos ad Prætoris Urbani curam pertinuisse demonstrant. Apollini censeo vovendos ludos, qui quotannis communiter Apollini fiant. iis ludis faciendis præsit is prætor, qui jus populo plebique dabit summum. Idem confirmat M. Tullius oratione decima in Antonium, ubi de Bruto loquens, *Qui*, inquit, *cum Prætor urbanus esset, urbe caruit, jus non dixit, cum omne jus populi Rom. recuperasset.* Et paulo infra: *Qui ne Apollinares quidem ludos, pro sua Populique R. dignitate apparatos, præsens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratorum hominum audaciæ.* Errat etiam in eo, quod Megalenses magnis Diis consecratos fuisse arbitratur. non enim Megalenses, sed Circenses, sive Romanos, Conso & magnis Diis, ex Asconio; Megalenses autem magnæ Deûm matri sacros fuisse, ex Livio & aliis cognoscitur. Nam quod Antonius Goveanus, à Megalensibus Megalesia distinguere: Megalenses autem eosdem cum Romanis facere voluit, æque in utroque falsus est. Locus est Ciceronis ex oratione de Responsis haruspicum: *Nam quid ego de illis ludis loquor, quos in Palatio nostri majores ante templum in ipso Matris magnæ conspectu Megalensibus fieri celebrarique voluerunt, qui sunt more institutisque maxime casti, solennes, religiosi: quibus ludis primum ante populi consessum senatui P. Africanus iterum consul ille Major dedit, ut eos ludos hæc lues impura pollueret. quo si quis liber aut spectandi, aut etiam religionis caussa accessserat, manus afferebantur. eo matrona nulla adiit propter vim consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris accersita, in hac urbe consederit, qui uni ludi ne verbo quidem appellantur Latino, ut vocabulo ipso & appetita religio externa, & matris magnæ nomine suscepta declaretur, hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt, tota denique hoc ædili servorum Megalesia fuerunt.* Hunc locum totidem verbis citat Goveanus. & ex eo colligit, à Megalensibus alia esse Megalesia: quod Cicero Megalesia Megalensibus celebrari solita dicat. deinde tradit ludos Megalenses eosdem esse, qui Circenses Romani magni nominantur. Quæ cum dicit, non animadvertit, in quam difficiles sese rerum absurdissimarum laqueos inducat. Non abutar pluribus argumentis, neque committam, ut mea oratio, hanc veluti patentem alienæ reprehensionis nacta campum, juveniliter in eo exsultare videatur. Tota res, uno verbo confici potest. Nam si ludi Megalenses committebantur pridie Id April., ut ex Livio constat, ludi autem Romani pridie Kalend. Sept., ut è priore actione in Verrem cognoscitur: quis est usque eo hebes, qui non videat, ut iidem sint Megalenses & Romani, nullo modo fieri posse? Ego vero, ne dicam dolo, vocem illam, Megalensibus, è Ciceronis loco, quem paulo supra recitavi, & expungendam puto, & è glossemate aliquo in ordinem Ciceronis verborum irrepsisse suspicor. Sunt igitur eadem Megalesia cum Megalensibus, neque dicta sunt ἀπὸ τ̃ μεγάλων θεῶν, ut hic Grammaticus nugatur, sed à Magne matre, cui dicata erant: cumq; initio Megalensia dicerentur, detrita, ut sæpe fit, litera, Megalesia nominata sunt. Itaq; Festus, *Megalesia*, inquit, *ludos Matris magnæ appellabant.* Mut-

Megalenſes, magnis Diis conſecrati, quos Græci * μεγαλεσίους appellant. Funebres, ad retinendum populum inſtituti, dum pompa funeri decreta in honorem Patricii viri plene inſtruitur. Plebei, qui pro ſalute plebis eduntur. Apollinares, Apollini conſecrati. In ſcena duæ aræ poni ſolebant, dextra Liberi, ſiniſtra ejus Dei cui ludi fiebant: unde *Terentius* in Andria ait, *Ex ara hac ſume verbenas*.

Hinc Ulyſſem palliatum ſemper inducunt: ſive quod aliquando inſaniam ſimulavit: quo tempore tectum ſe eſſe voluit, ne agnitus cogeretur in bella prodire. ſeu ob ſingularem ſapientiam, qua tectus munitusque plurimum ſociis profuit. Hujus enim virtutis erat, animi ſemper decipientis ingenium. Nonnulli Ithacæ incolas, ſicut Locros, palliatos fuiſſe commemorant. Achillis & Neoptolemi perſonæ, diademata habent: quamvis regalia ſceptra nunquam tenuerint: cujus argumenti probatio talis inducitur, quod nunquam cum reliqua Græciæ juventute ad gerenda cum Trojanis bella, ſacramenta conjurationis inierunt, nec unquam ſub Agamemnonis imperio fuerunt.

COMICIS ſenibus candidus veſtitus inducitur, quod is antiquiſſimus fuiſſe memoratur. Adoleſcentibus diſcolor attribuitur. Servi comici amictu exiguo conteguntur, paupertatis antiquæ gratia, vel quo expeditiores agant. Paraſiti cum intortis palliis veniunt. Læto veſtitus candidus: ærumnoſo obſoletus: purpureus diviti: pauperi phœniceus datur: militi chlamys purpurea: puellæ habitus peregrinus inducitur. Leno pallio varii coloris utitur. Meretrici ob avaritiam luteum datur. Syrmata dicta ſunt ab eo, quod trahuntur: quæ res ab ſcenica luxuria inſtituta eſt. Eadem in luctuoſis perſonis incuriam ſui per negligentiam ſignificant. Aulæa quoque in ſcena intexta ſternuntur, quod pictus ornatus erat, ex Attalica regia Romam uſque perlatus: pro quibus ſiparia ætas poſterior accepit. Eſt autem mimicum velum, quod populo obſiſtit, dum fabularum actus commutantur. Diverbia hiſtriones pronuntiabant. Cantica vero temperabantur modis non à Poëta, ſed à perito artis muſicæ factis. Neque enim omnia iiſdem modis in uno cantico agebantur, ſed ſæpe mutatis, ut ſignificant qui tres numeros in Comœdiis ponunt, qui tres continent mutatos modos cantici illius. Qui hujuſcemodi modos faciebant, nomen in principio fabulæ & ſcriptoris & actoris ſuperponebant. Hujuſmodi adeo carmina ad tibias fiebant, ut his auditis, multi ex populo ante diſcerent, quam fabulam acturi ſcenici eſſent, quam omnino ſpectatoribus ipſis antecedens titulus pronuntiaretur. Agebantur autem tibiis paribus aut imparibus, & dextris aut ſiniſtris. Dextræ autem & Lydiæ ſua gravitate ſeriam Comœdiæ dictionem pronuntiabant. Siniſtræ & Serranæ acuminis levitate jocum in Comœdia oſtendebant. Ubi autem dextra & ſiniſtra acta fabula inſcribebatur, miſtim joci & gravitates denuntiabantur.

NOMI-

* Μεγαλεσίους.] Videtur legendum (ut & in *Pith.* emendatum eſt) Μεγάλους θεοὺς. Vult Megalenſes ludos nomen inveniſſe ἀπὸ τῶν μεγάλων σιῶν, hoc eſt, DIs magnis. Nam Doribus, ut & *Plato* & *Ariſtoteles* teſtantur, σιὸς eſt Deus. *Lindeb.*

NOMINA EORUM,

ex quibus

NOTÆ VARIORUM

SUNT DESUMPTÆ.

A Gellius, *qui aliis* Aulus Gellius.
Alciatus.
Alexander ab Alexandro.
Bayfius.
Barlandus.
Bembus.
Matth. Bergius.
Brissonius.
Brodæus.
Budæus.
Bulengerus.
Calphurnus.
Camerarius.
Carion.
Casaubonus.
Canterus.
Chytræus.
Cicero.
Cognatus.
Delrius.
Doletus.
Erasmus.
Ericius.
Eugraphius.
F. Fabritius.
G. Fabritius.
Basil. Faber.
Faernus.
Farnabius.
A. Gellius.
Scip. Gentilis.
Goveanus.
Gronovius.
Ian. Guilielmius.
Haineccius.
Hegendorphius.
Heinsius.
Hieronymus.
Horatius.
Hotmannus.
Ad. Iunius.
Lambinus.
Latomus.
Lindenbrogius.
Lipsius.
Velius Longus.
Malleolus.
Marsus.
Mela.
Melanchthon.
Menenius.
Mercurialis
Meursius.
Muretus.
Nannius.
Nonius.
Ortelius.
Ovidius.
Palmerius.
Papirianus.
Phil. Paræus.
Ioh. Parrhasius.
Ascon. Pædianus.
Petitus.
Pignorius.
Pirckhaimerus.
Bapt. Pius.
Plinius.
Plutarchus.
Sextus Pompejus.
Politianus.
Priscianus.
Quintilianus.
Rivius.
Robertellus.
Rosinus.
Sabinus.

Salma-

Salmasius.
Iul. Scaliger.
Ios. Scaliger.
Schioppius.
Sebaldus.
Seneca.
Servius.
Stevvechius.
Svvaerdecroon.
Symmachus.
Theodoricus.
Turnebus.
Varro.
Verulamius.
Victorius.
Volaterranus.
Weitzius.
Willichius.

NOMINA AUTORUM,

ex quibus

VARIANTES LECTIONES

SUNT DESUMPTÆ.

AL. *Alii.*
Berg. Bergius.
Bemb. Bembus.
Guil Canter. Guilielmus Canterus.
Charis. Charisius.
Diomed. Diomedes.
Donat. Donatus.
Erasm. Erasmus.
Eug. Eugraphius.
G. Fab. Georgius Fabricius.
Gab. Faër. Gabriel Faërnus.
Fr. Fab. Franciscus Fabricius.
Glarean. Glareanus.
Ant. Gov. Antonius Goveanus.
Ian. Guil. Ianus Guilielmius.
Hainecc. Haineccius.
Heins. Heinsius.
Lindeb. Lindebrogius.
Lolg. Lolgius.
Mss. Manuscripti.
Manut. Manutius.
Mur. Muretus.
Nann. Nannius.
Non. Nonius.
Palm. Palmerius.
Par. Paræus.
Petit. Petitus.
Angel. Polit. Angelus Politianus.
Priscian. Priscianus.
Prob. Probus.
Theod. Pulmann. Theodorus Pulmannus.
Quid. Quidam
Quinct. Quinctilianus.
Riv. Rivius.
Turneb. Turnebus.
Laur. Val. Laurentius Valla.
Victor. Victorius.

C. SUL-

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA IN TERENTII ANDRIAM.

Sororem falso creditam meretriculæ,
Genere Andriæ, Glycerium vitiat Pamphilus:
Gravidaque facta, dat fidem, uxorem sibi
Fore hanc; nam aliam pater ei desponderat,
Gnatam Chremetis: atque ut amorem comperit,
Simulat futuras nuptias; cupiens, suus
Quid haberet animi filius, cognoscere.
Davi suasu non repugnat Pamphilus.
Sed ex Glycerio natum ut vidit puerulum
Chremes, recusat nuptias, generum abdicat.
Mox filiam Glycerium insperato agnitam,
Dat Pamphilo hanc, aliam Charino conjugem.

ÆLII DONATI, V.C., Oratoris urbis Romæ, PRÆFATIO IN ANDRIAM TERENTII.

COMOEDIA Andria, cum Palliata sit, de loco nomen accepit, & à Menandro prius, & nunc ab ipso Terentio: qui cum de Chryside loqueretur sic ait, *Hei vereor ne quid Andria apportet mali.* & hoc commune vocabulum est & in Græca, & in Latina lingua. Hæc majori ex parte motoria est, continetque actus amatorum adolescentium, & patrum piorum. Sunt ibi callidi servi, astutæ ancillæ, severi senes, adolescentulæ liberales. In hac, primæ partes senis Simonis sunt, secundæ Davi, tertiæ

tertiæ Chremetis, & deinceps reliquorum. Prologus in hac acer inducitur, & in adversarios non mediocriter exaspe-ratur; sed tamen id subtiliter, ut omnia lacessitus facere videatur, ac dicere. Hic protasis subtilis, epitasis tumul-tuosa, catastrophe pene tragica; & tamen repente ex his turbis in tranquillum pervenit. Hæc prima, acta est ludis Megalensibus, M. Fulvio, & M. Glabrione, Ædilibus Curulibus. Egerunt L. Attilius Prænestinus, & L. Ambi-vius Turpio. Modos fecit Flaccus, Claudii filius, tibiis paribus, dextris & sinistris. Et est tota Græca. edita M. Marcello, & Sulpitio Coss. Pronunciataque est Andria Terentii, ob incognitum adhuc nomen Poëtæ, minoris apud populum authoritatis ac meriti. Diverbiis aut canti-cis lepide distincta est: & successu spectata prospero: hor-tamento Poëtæ fuit ad alias conscribendas. Initium autem προτατικὸν πρόσωπον, id est, adventitiam personam recepit So-siæ, propter evolvendam argumenti obscuritatem. Per-sona autem protatica ea intelligitur, quæ semel inducta in principio fabulæ, in nullis deinceps fabulæ partibus ad-hibetur. * Adnotandum sane, puellarum liberalium nul-lam orationem in proscenio induci, in Comœdia Palliata, præter invocationem Junonis Lucinæ; quæ & ipsa quoque post scenam fieri solet.

* Adnotandum sane, puellarum.] *Falsum est, quod hoc loco monet Donatus, puellas liberales nusquam in palliata comœdia loqui: loquitur enim in Heautont. Antiphila, in Curculione Planesium, in Epidico virgo illa Stratippoclis, &c.*

ARGUMENTUM DONATI.

CHREMES *Atticus, pater Pasibulæ & Philumenæ, cum ex his duabus se Pasibulam perdidisse falso crederet relictam Athenis, nec visam postea multo tempore, tanquam unicam sibi putabat Philumenam: quam Charinus Adolescens Atheniensis adamabat unice, & sibi petebat uxorem. Sed pater eam Pamphilo cuidam Simonis filio ultro desponderat: qui Pamphilus*

contra sororem Chrysidis, ac peregrinam tum creditam, Pasibulam supra dictam, alteram Chremetis filiam sub nomine Glycerii, latenter, sic amavit, ut ex ea filium suscepisset inscio patre. Qua re intellecta, commotus Simo pater Pamphili, dum per falsas nuptias tentat animum Pamphili, multis modis à Davo ipse deluditur servo: periculoque Charini & Pamphili motus error in fabula usque ad eum finem ductus est, dum Athenas veniens Andrius quidam Crito, rem aperiat: & nodum fabulæ solvat: per quem agnita Pasibula recipitur à parentibus, & traditur Pamphilo amanti: Philumena vero Charino despondetur, & traditur exoptanti. Perspecto argumento, scire debemus, hanc esse virtutem Poëticam, ut à novissimis argumenti rebus incipiens initium fabulæ, & originem narrative reddat spectatoribus: authoremque præsentem sibi exhibeat, ubi finis est fabulæ. hunc enim orbem & circulum Poëticæ virtutis non modo secuti sunt tragici comicique authores: sed Homerus etiam & Virgilius tenuerunt. Divisionem actuum in Latinis fabulis internoscere difficile est. causam jamdudum demonstravimus. Unde autem, aut quo modo quamvis ægre, tamen intelligi distinguique possint, est operæpretium dicere. Principio dicendum est, nullam personam egressam quinquies, ultra exire posse. Sed illa re plerumque decipimur, quod personam, cum tacuerit, egressam falso putamus: quæ nihilominus in proscenio tacens, loquendi tempus expectat. Est igitur attentè animadvertendum, ubi & quando scena vacua sit ab omnibus personis: ut in ea chorus, vel tibicen audiri possit; quod quum viderimus, ibi actum esse finitum debemus agnoscere. Confundit sæpe lectorem id; quod persona in superiori scena desinens, & in proxima incipiens loqui, non intelligitur ingressa: quod ipsum experientes, statim dijudicant de rerum ac temporum quantitate. potest enim fieri, ut & sit ingressa ac egressa, quam prave credimus de proscenio non recessisse. Posse autem quintò egredi personam, non & necesse esse dicimus: ut appareat ultra exire non posse. In Tragœdia & parcius exire, & solere pariter, & licere. Primus actus in Andria, narrationem Simonis apud Sosiam continet argumenti: quod populus hac occasione perdiscit: mox querelam apud se Davi de domino,

mino, & ejuſdem cum domino verba: & rurſus ejuſdem ſervi deliberationem, quid rerum gerat. Secundi actus hæc ſunt: Charini verba primo cum Birria ſervo, & poſt cum ipſo Pamphilo de nuptiis Philumenæ. Davi interventus, & cum eo deſputatio de nuptiis Pamphili. Pamphili ſermo cum patre, dolo conſentientis in nuptias. Birriæ verba. Davi callida oratio adverſum ſenem. Tertio actui hæc attribuuntur: Myſidis cum obſtetrice colloquium, Davo ac Simone audientibus. Partus Glycerii ſuſpectus ſeni: & Davi apud eum fraudulenta ſermocinatio. Simonis verba cum Chremete de nuptiis. Davi perturbatio ac Pamphili. Quartum actum per hæc intelligimus. Prima Charini verba ſunt indignantis, velut fidem ſibi non ſervatam à Pamphilo: tum Myſidis verba apud Pamphilum. ejuſdemque queſtus. Davi adminiſtratio doli adverſus Chremetem. In quinto actu: Simonis & Chremetis prope jurgium, diſputatio; tum detectio fallaciarum Davi, tum indignatio patris adverſus filium, tum Critonis interventus: & per eum cognitis rebus in tranquillum res acta, ducentibus uxores, quas concupiverant, Pamphilo & Charino. Illud non commovere nos debet, quod in horum actuum diſtinctione videntur de proſcenio non diſceſiſſe perſonæ quædam: ſed tenere debemus, ideo Terentium vicinitatis mentionem feciſſe in principio, ut modico receptu & adeſſe & abeſſe perſonam intelligamus. nihil ergo ſequius factum eſt ab antiquis, qui ad hunc modum Terentiatianas fabulas diviſerunt.

ANDRIA

ANDRIA
PUBLII TERENTII
Carthaginiensis Afri.

ACTA
LUDIS MEGALENSIBUS,

M. Fulvio & M. Glabrione } Ædilibus Curulibus.

Egerunt
L. Ambivius Turpio
&
L. Attilius Prænestinus.

Modos fecit
Flaccus Claudii Filius,
Tibiis paribus, dextris & sinistris.

Et est tóta Græca.

Edita
M. Marcello & C. Sulpitio } Coss.

Anno
Ab Urbe condita IↃ LXXXVII.
Ante Christum *natum* CLXII.

IN DIDASCALIAM.

EGERUNT *L. Ambivius.*] Longè dispar *Romanorum* fuit judicium, ab *Atheniensium* hac in parte. Nam *Athenis* histriones omni notâ erant vacui; itaque etiam Poëtæ ipsi cives *Attici* in scenam prodibant, quod de *Sophocle*, *Aristophane*, aliisque observatum est veteribus. *Romæ* contrà, histriones notabantur infamiâ: unde *Laberii* querela, quem asperæ libertatis Equitem *Romanum*, *Cæsar* invitavit quingentis millibus, ut prodiret in scenam, & ipse Mimos ageret, quos scriptitabat:

Ergo bis tricenis annis actis sine nota
Eques Romanus, Lare egressus meo
Domum revertar Mimus: nimirum hoc die
Uno plus vixi mihi quam vivendum fuit.

Unde factum est, ut *Scenici* spectaculorum deberentur obsequiis; eaque *Scenicis nati* non possent detrectare, sed vel inviti ad ea præstanda adigerentur. *Petitus.*

Modos fecit Flaccus tibiis.] Carmina Canticorum in veteribus Comœdiis, ad tibiam fiebant: modis temperabantur ab aliquo artis Musicæ perito: nec iisdem modis in uno cantico omnia agebantur, sed sæpè mutatis. Olim cum simplici adhuc Musicâ uterentur, ita tibiæ erant comparatæ & factæ, ut singulis paribus, unici tantùm & singulares canerentur modi: sic pro varietate modorum variæ etiam tibiæ factitatæ; aliæ erant quæ *Phrygium*, aliæ quæ *Dorium*, & diversæ ab utrisque quibus *Lydium* incinebant. Utraque jam tibiarum, in paribus tibiarum, ex uno internodio Varundinis sumebantur: unum quippe internodium in duas partes æqualiter cæsum, duas tibias concinnabat æquales, ut ex *Theophrasto* liquet & *Plinio* de Varundine. *Romani* hunc antiquum Musicæ morem in Theatris diu retinuerunt, etiam postquam *Pronomus* Thebanus tibias invenit, quæ ad omnimodam modulationem versarentur. Dextra tibia gravem bombum emittebat, sinistra acutum tinnitum. Dextra & sinistra simul inflatæ, ex acuto & gravi mixtum edebant concentum: quare *Dorius*, qui gravissimus erat, duabus dextris incinebatur: *Lydius*, qui acutissimus, duabus sinistris: *Phrygius*, qui Dorio acutior, Lydio gravior, gravitate simul & acumine temperatus, dextra & sinistra tibia modulabatur. Hinc *Apuleius Hyagnidem* Phrygem primum geminas tibias inflasse dicit, dextram & lævam, lævisque ac dextris foraminibus, acuto tinnitu, gravi bombo concentum Musicum miscuisse. *Græci Latinique* Grammatici de paribus & imparibus tibiis, varia & incerta, falsaque prorsus, prodiderunt; nec id mirum. quod enim ad temporum suorum morem respicerent, quibus una eademque dextra & sinistra, hoc est, uno ζεύγει, omnimodos concentus insonabant tibicines, à scopo aberrârunt. *Donatus* dextras tibias, quæ sua gravitate seriam comœdiæ dictionem pronuntiabant, *Lydias* ait vocatas: quod miror, cum sinistris potiùs hoc nominis conveniat, quæ acuminis levitate jocum in comœdia ostendebant: non respexit scilicet ad Λύδιον τρόπον, qui acutissimus; sed ad *Tyrrhenos*, qui *Ludi* erant, quorum tibiæ sacrificæ fuere gravissimi soni. *Ubi autem dextra & sinistra acta fabula inscribebatur, mixtim joci & gravitates denuntiabantur*, inquit idem *Donatus*. Hujusmodi inscriptio novæ Musicæ institutis locum minimè habuisset; nam unis iisdemque tibiis, dextra ac sinistra, omnigenæ modulationis varietas edebatur. Hinc ἡρμοσμένον αὐλὸν, ut citharam, dici vulgò notavit *Plutarchus* in Symposiacis. Qui una tibia modorum omnium modulationumque genera canere

nere primi instituerunt, hoc assecuti sunt singularum in tibiis qualitate, & foraminum multitudine. Antiquæ tibiæ paucis foraminibus erant apertæ. *Servius* ex *Varrone* observat, dextram *Phrygiam* unum foramen habuisse, sinistram duo: Pares igitur tibiæ, quæ parem foraminum numerum habebant, ut contra impares, quæ in numero foraminum disconveniebant. Dextra & sinistra cum jungebantur, semper impares erant; plura enim in sinistra foramina quàm in dextra: at duæ dextræ pares, duæ etiam sinistræ pares. Cum igitur legis, fabulam actam esse imparibus tibiis, de dextra & sinistra debere intelligi, meminisse debes: cum verò paribus, aut duabus dextris, aut duabus sinistris paribus. Andria *Terentii* dicitur acta esse tibiis paribus dextris ac sinistris; cave censeas actam fuisse dextra simul & sinistra, quæ impares erant: sed intellige tibiis paribus dextris primum modulatam fuisse, deinde & paribus sinistris. Sæpe enim modulationes in eadem comœdia mutabantur: exemplo sint Adelphi. *Donatus* in Præfatione ad eam fabulam scribit, modulatam esse tibiis dextris, id est, *Lydiis*, ob seriam gravitatem, qua ferè in omnibus comœdiis utitur *Terentius*. In inscriptione verò illius fabulæ habetur, *modos fecisse Flaccum tibiis Serranis:* inde aliquis induci posset, tibias *Serranas* & *Lydias* fuisse easdem. Sed *Lydias* in ea Præfatione dextras *Donatus* interpretatus est, quæ gravitatem ostendebant: *Serranas* verò pro sinistris accepit in prolegomenis de Comœdia, & Tragœdia, quæ acuminis levitate jocum in comœdia significarent. Non possunt igitur eædem esse, Serranæ & Lydiæ, quæ omninò diversæ. Verum certo certius est, Adelphos *Terentii* actam esse Lydiis simul & Serranis, hoc est, paribus dextris & sinistris: nam *Donatus*, qui in Præfatione dixit illam fabulam modulatam fuisse Lydiis tibiis, addidit statim: *sæpe tamen mutatis per scenam modis, cantica mutavit: quod significat titulus scenæ, habens subjectas personis litteras*, M. M. C. significabant autem hæ tres literæ singulares, *mutatos modos cantici*. Sic ejusdem Comici Heautontimorymenos inscribitur, acta primùm tibiis imparibus, hoc est, dextra & sinistra, deinde duabus dextris, hoc est, paribus. *Salmasius*.

Flaccus Claudii filius.] Deest apud *Muretum*, *filius*, & in cæterarum fabularum inscriptionibus libri antiqui vocem, *filius*, non habent. *Claudius* etiam gentis nomen est, quo veteres, cum pater alicujus notandus erat, usos non fuisse, omnibus notum est. Adde quòd hunc *Flaccum*, quisquis est, civem Romanum natum fuisse non est credibile, cum ignominiosa esset apud Romanos, ut vidimus, scenicorum artificiorum tota ferè tractatio: sed aut servum alicujus civis Romani, aut certè libertum.

Tota Græca.] Palliata scilicet. In his enim, etiamsi Latinæ sint, Græca omnia servantur. *Ascon. Padian.* in Divinat.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

BYRRHIA, *servus.*
CHARINUS, *adolescens.*
CHREMES, *senex.*
CRITO, *hospes.*
DAVUS, *servus.*
DROMO, *lorarius.*
GLYCERIUM, *meretrix.*
LESBIA, *obstetrix.*
MYSIS, *ancilla.*
PAMPHILUS, *adolescens.*
SIMO, *senex.*
SOSIA, *libertus.*

PERSONÆ MUTÆ.

ARCHILLIS, *ancilla.*
CHRYSIS, *meretrix.*
NICERATUS, *adolescens.*
PHÆDRUS, *adolescens.*
CLINIA, *adolescens.*
PASIBULA, *eadem quæ Glycerium.*

ERASMI Idiomata Personarum præcipuarum.

Simo, *pius in filium, sed natura vehementior.*

Pamphilus, *pius in patrem, sed fideliter amans, & cordatus ut adolescens.*

Davus, *vafer, ac spei pertinacis.*

Charinus, *simplex, ac nullius consilii.*

Byrrhia, *Davo dissimillimus, desperandi author.*

Crito, *pauper, sed ob probitatem impatiens contumeliæ.*

Chremes, *pius in filium; alioqui Simonis dissimillimus, ingenio sedato & placido componens omnia.*

Mysis, *callida, & heræ amans.*

Ratio Nominum.

Simo, ἀπὸ τοῦ σιμοῦ, *qui simo naso est, ita dictus à specie: simi enim ferè sunt iracundi.*

Chremes, *à* χρέμπτεσθαι, *quod est enixè expuere. senes enim tussi expurgant pectus.*

Pamphilus, *quasi* πᾶσι φίλος, *vel* πάντας φιλῶν, *id est, omnibus charus, aut omnium amans.*

Charinus, ἀπὸ τῆς χάριτος, *à gratia, quasi dicas, gratiosus.*

Sosia, *à* σώζεσθαι, *servari, quod servatus in bello.*

Davus, *à patria, gentile nomen.*

Mysis, *item gentile nomen.*

Byrrhia, ἀπὸ τοῦ πυρὸς, *ab igne, quasi rubicundus, mutato* π *in* β.

Glycerium, ἀπὸ τῆς γλυκέρας, *à dulcedine: Latinè Suavium.*

Lesbia, *gentile nomen, à Lesbo patria.*

Crito, ἀπὸ τοῦ κρίτου, *quod controversiam dirimat ceu arbiter.*

Dromo, ἀπὸ τοῦ δρόμου, *à cursu; fortasse* κατ' ἀντίφρασιν.

PUBLII TERENTII
ANDRIA.

PROLOGUS.

Poëta quum primum animum ad scribendum adpulit,
Id sibi negoti credidit solum dari,

Po-

ÆLII DONATI V. C. Oratoris Urbis ROMÆ, COMMENTARIUS.

ÆLII DONATI.] *Commentarium hunc, qui* Ælio Donato *Oratori urbis* Romæ *adscribitur, sic quidem illius esse censeo, ut integriorem multo tum olim extitisse, mea quidem opinio sit: qualem autem nunc habemus*, Collectanea *potius sive* Excerpta *dicenda esse, quam ipsissimum* Donati *opus. Id quod arguere videntur frequentes asterisci; & quod totiens eadem repetantur, nonnulla etiam parum dilucidè explicentur. Quin etiam* Hieronymus *Comment. in Eccles. cap. I. attestatur*, Donatum *præceptorem suum, cum versiculum illum*, Nihil est dictum, quod non sit dictum prius, *interpretaretur*; Pereant, *dixisse*, qui ante nos nostra dixerunt. *Quæ sanè verba in hisce Commentariis nunc minimè leguntur. Dein, quæ ex* Probo *& aliis hîc adferuntur, quis negaret ea collectoris potius studio, quam* Donati *judicio inserta esse? Præter hunc enim & alios plures certum est in* Terentium *Commentaria edidisse:* Euanthium *puta*, Aruntium Celsum, Flavium Caprum, Helenium Acronem, Asprum, Probum, Nigidium, *&, si vera lectio*, Adesionem. *De* Euanthio, Rufinus *Grammaticus de metris Terentianis:* Euanthius in commentario Terentii de fabula, hoc est, de comœdia, sic dicit: *Reliquos* Charisius Sosipater *&* Donatus *ipse, in hisce Commentariis laudant. At quidquid sit, contenti simus hoc Catone, qui ex tantorum naufragio solus periculum qualiter qualiter evasit.* Lindenbrogius.

POëta quum primum animum ad scribendum appulit.] Principium factum est à commendatione personæ, quod prudens, quod honestus *Terentius*. Et honore majore *Poëtam* potiùs, quam *Terentium* dixit: ut illum hoc ipso, de quo laborat, nomine ornaret. *Poëta quum primum.*] Omnis hujus prologi intentio hoc agit, ut novo Poëtæ veniam paret, & veteri odium: & ut, quam maximè modestum minimeque errantem *Terentium* probet. *Poëta quum primum animum ad scribendum appulit.*] Sensus hic est: Proposuerat quidem Poëta noster, ut in Prologis argumenta narraret: sed hoc imputat *Lucio Lavinio* adversario, qui eum facere non permisit, quod proposuerat; maledictis suis ad respondendum eundem provocans. *Appulit.*] *Appellere* proprie dicitur, cum ex pelago aut freto quis ad litus accesserit. *Virgilius:*

Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.

Appulit.] In secunda lectione *attulit* fuit: sed *appulit* magis: nam postea sic, *Animum ad scribendum appulit.*

2. *Id negoti.*] Modo pro molestia & cura; non labore.

VARIORUM.

1. *Appulit.*] *Appulit*, pro adjunxit, accommodavit. Nam appellere, adjungere, applicare, adjicere animum, Terentio idem valent. *Muret.*

2. *Id negoti.*] Credidit id sibi solum curandum esse.

 3. Fe-

Populo ut placerent, quas fecisset fabulas.
Verum aliter evenire multo intelligit:
Nam in prologis scribundis operam abutitur; PAR. opera.
Non qui argumentum narret, sed qui malevoli
Veteris Poëtæ maledictis respondeat.

Nunc,

DONATI.

3. *Populo ut placerent.*] *Ut*, ne non significat; nec est modo conjunctio. *Fabulas.*] Ad *fecisset* retulit *fabulas*, non ad *placerent*. Et est figura syllepsis. *Fecisset.*] Bene *fecisset*, non *scripsisset*. Unde & Poëtæ ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, id est, à faciendo dicti sunt. Sic *Virgilius:*

Pollio & ipse facit nova carmina.

4. *Verum aliter multo intelligit.*] Sic *Virgilius:*

Major rerum mihi nascitur ordo.

Et: *Majus opus moveo.* ——

Non enim hoc se elegisse dicit, sed quasi ex ordine ipso natum sibi esse. *Intelligit.*] Quod credimus, plerunque [illegible] quod intelligimus, certum est. *Aliter* autem, contra significat. *Virgilius:*

Diis aliter visum.

Verum aliter multo intelligit.] Adeo nec præparaverat, nec intenderat quenquam lædere, ut spe falsus, lacessitusque hoc faciat.

5. *Operam abutitur.*] *Utimur* fructibus rei, quæ amantibus salvo usu nobis subministratur: *Abutimur*, quando deperdimus & rem, & fructum. Nam usui est ager, domus: abusui vinum, oleum, & cætera hujusmodi. *Cicero: Non debet* (inquit) *ea mulier, cui vir bonorum suorum usum fructum legavit, cellis vinariis & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim, non abusus, legatus est. ea inter se sunt contraria.* Hæc in Top.

6. *Argumentum narret.*] Quod verè prologi est officium. *Qui.*] Pro *ut:* ergo non est modo pronomen. *Sed qui malevoli veteris Poëtæ.*] Primum à natura, *malevoli:* deinde à tempore, vel ab invidia, *veteris:* à signo æmulationis, *Poëtæ.*

7. *Veteris.*] *Vetus* plerumque ad laudem; interdum ad vituperationem, ut hic, & alibi, *Vetus, veternosus senex.* *Veteris.*] Pro cariosi & quasi rancidi posuit, atque ideo malevoli: non criminibus, sed maledictis. Quid autem inter *maledictum* & *crimen* intersit, docet *Cicero* in Tusculanis. *Veteris.*] Ratio invidiæ. *Poëtæ.*] Causa insectationis. *Maledictis.*] Criminatio adversarii. *Veteris Poëtæ.*] Quia senex *Lucius* edebat fabulas, adolescentulo tunc *Terentio*. Et eleganter, *malevoli veteris maledictis:* commendatio Poëtæ à persona adversarii. *Respondeat.*] Excusatio respondentis, quod non obsistat, sed respondeat.

VARIORUM.

3. *Fecisset fabulas.*] Ut quas fecisset fabulas, ex populo placerent. Facere fabulas vel comœdias, est, fabulas componere vel conscribere.

5. *Operam abutitur.*] Archaïcè. Id est, Operam malè collocat. Turneb. l. 1. c. 8. Operâ enim quam in Prologo locatam oportuit ut argumentum narraret, necesse habet abuti, id est, aliter quam instituerat impendere, in calumniæ depulsione, ut diluat maledicta malevoli poëtæ L. Lavinii.

6. *Sed qui malevoli.*] Neque hic, neque usquam alibi nominat *Lavinium*, sed signis tantum notat: videlicet, quod lege cautum erat, ne quis in theatro proscinderetur. *Muret.* *Qui.*] Id est, *ut.*

7. *Respondere.*] Est verbum juris, quod Græci ἀπολογεῖσθαι dicunt: defendere, ac causam dicere. Ut *Cicero* in Verrem: *Citatus*, inquit, *M. Pacilius nescio quo casu non respondeat.* Sicuti contra appellare seu vocare in jus dicimus, quod Græcis ἐγκαλεῖν. *Menenius.*

9. Me-

Nunc, quam rem vitio dent, quæso animum advortite.
Menander fecit Andriam & Perinthiam:
Qui utramvis recte novit, ambas noverit.
Non ita dißimili sunt argumento, sed tamen
Dißimili oratione sunt factæ, ac stylo.
Quæ convenêre, in Andriam ex Perinthia

Fate-

DONATI.

8. *Nunc quam rem dent.*] Nunc animadvertite. non, nunc vitio dent. Et oratoriè quasi multos facit, cum unum suprà dixerit. Ut *Virgilius:*

Desiste manum committere Teucris.

Nunc quam rem vitio. Propositio est. *Quam.* Qualem. *Vitio dent.* Vituperent, culpent. *Vituperare*, est malè vitio dare, etiam bona. *Advortite.*]Legitur & *attendite.* Unde manifestum est, & *advertite*, & *attendite*, non esse plenum, nisi addideris *animum.*

9. *Menander fecit Andriam.*] Narratio est. Et propriè *fecit.* scribit enim *Terentius*, qui verba adhibet tantum: facit *Menander*, qui etiam argumentum componit. Sed sæpè ad laudem *Terentii: fecit*, pro eo, quod est, transtulit.

10. *Utramvis.*] Prima scena Perinthiæ, penè iisdem verbis quibus Andria scripta est; cætera dissimilia sunt, exceptis duobus locis, altero ad versus XI. altero ad versus XX. qui in utraque fabula positi sunt. *Qui norit unam, ambas noverit.* Omnem rem uno versu noverit. *Utramvis.* Deest *harum.*

11. *Non ita dißimili sunt.*] Ordo, Ita non sunt. Ergo *ita* subdistinguendum. *Non ita dißimili sunt argumento.*] *Ita*, pro valdè & cautè. Potuit enim dici, Quomodo ergo sunt duæ dissimili oratione? *Ita.* Ne *Menandrum* culpare videatur, *Ita* adjunxit, quod laudis est. *Sed tamen.* Discretio est à superioribus, & est ἀναγκαῖον. Non enim suprà posuit *quidem.*

12. *Oratione ac stylo.*] *Oratio* in sensu est, *stylus* in verbis. *Oratio* ad res refertur, *stylus* ad verba. *Stylus* non est in tempore, sed prolata oratione. *Oratio* autem est in cogitatione, & in prolatu. Orationem in sententiis dicunt esse, stylum in verbis, argumentum in rebus. Ergo in poëmate oratio est.

13. *Quæ convenêre in Andriam.*] Apparet non de industria, sed casu esse translata ea, quæ de Perinthia in Andriam eodem sensu, iisdemque verbis perscripta fuerunt. *Quæ convenêre in Andriam.*] Unam ergo non duas transtulit. *Quæ convenêre in Andriam.*] Quæ apta & commoda fuerunt in Andriam Latinam, non Græcam, fatetur transtulisse. Sed quare se onerat *Terentius*, cum possit videri de una transtulisse? Sic solvitur, Quia conscius sibi est, primam scenam de Perinthia esse translatam, ubi senex ita cum uxore loquitur, ut apud *Terentium* cum liberto: at in Andria *Menandri*, solus senex est.

VARIORUM.

9. *Menander.*] Quare *Cajus Cæsar*, *Terentium* dimidiatum Menandrum, & puri sermonis amatorem, appellare haud veretur. *Willich.* *Perinthiam.*] *Perinthus* dicitur *Heraclea*, insula *Propontidis*, à qua Perinthiam fabulam appellavit; ut ab *Andro* Andriam. *P. Marsus.*

11. *Argumento.*] Argumentum plura significat; ut & omnis ad scribendum destinata materia ita appellatur. Vulgoque paulò numerosius opus, argumentosum dicitur. *P. Marsus.* *Sed.*] In antiquis exemplaribus, pro *sed, apud, haud*, scribitur *set*, *aput*, *haut.*

12. *Stylo.*] Stylus instrumentum est, quo in pugillaribus olim aliquid annotabatur: quapropter *stylus* pro ipsa scriptione ponitur. Et est propriè *stylus* loquendi modus atque scribendi, quem

Fatetur transtulisse, atque usum pro suis.
Id isti vituperant factum, atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.
Faciunt ne intelligendo, ut nihil intelligant.
Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium

Accu-

DONATI.

15. *Id isti vituperant factum.*] *Isti*, ad reprehensionem sumitur personæ: interdum rei reprehensionem significat: ut *Virgilius:*

Quid petis istis?

Vituperant.] Vitium rei parant. *Disputant.*] Immorantur, calumniantur, argumentantur.

17. *Contaminari.*] Propriè *contaminare* est, manibus luto plenis aliquid attingere. & *contaminare*, attingere est & polluere. *Virgilius:*

Linquere pollutum hospitium,

id est, contaminatum. *Contaminari.*] Tangi & relinqui polluta manu, ac per hoc velut fœdari aut maculari; ut ipse ait, *Ne hoc gaudium contaminet vitam ægritudine aliqua. Contaminari non decere.*] Id est, ex multis unam non decere facere.

17. *Faciunt ne.*] *Ne* quidam corripiunt, & cum interrogatione pronuntiant: quidam producunt. Quorum alii *ne* pro *nec* accipiunt, id est, non. Alii *ne* pro valdè, ut: *Ne ego homo sum infelix.* Et *Cicero: Ne illi vehementer errant.* Et hoc melius: nam statim infert:

18. *Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium accusant.*] In singulis magna emphasis authoritatis: sed ordo non est servatus. *Ennius* namque ante *Plautum* fuit: sed quod est summæ authoritatis, *Ennium* ultimum dixit. *Ne.*] Nimis, multum, plurimum. *Qui cum hunc.*] *Terentium*, inquit, specialiter accusantes, nesciunt se bonis omnibus maledicere, quos ille imitatur: & argumentum est ab exemplo & authoritate.

[V]ARIORVM.

variant sen[te]ntiæ, colores atque materia.

15. *Id isti.*] An *isti* dicens invidiosè mutavit numerum, cum de uno loqueretur? *In eo.* De eo. Gov. leg. *Isti id.*

16. *Contaminari.*] Commisceri, mistas & inter se confusas fœdari. *Multas contaminasse Græcas, dum facit paucas Latinas.* Prolog. Heautont.

17. *Faciunt ne.*] Hæc particula, *ne*, ubicunque apud auctores invenitur, pro *valde*; vel pro *ô quam!* non ferè in ullo libro, nec antiquo, nec recenti per diphthongum scripta, invenietur, sed per *e* purum. Itaque etiam scripsisse videtur *Donatus.* Quod si quis contendat, hanc particulam Græcam esse; & idcirco Græco more scribendam: negaverim ego mihi liquere an Græca sit, cum præsertim in Latino sermone, diversam à Græca significationem obtineat: postremò & *Donati* auctoritatem, & omnium librorum fidem opponam. Cæterum quod *Donato* melius videtur, *ne*, pro *valde* accipi, considerent observatores linguæ Latinæ, an ea particula in hac ipsa significatione usurpari possit, sine alicujus adjunctione pronominis. Nam & in exemplis à *Donato* adductis, & in iis, quæ nos observavimus, hæc particula post se aliquod habet pronomen: ut, *Ne isti vehementer errant.* Et, *Ne iste haud mecum sentit.* Nec quenquam fallet exemplum *Lucilii*, infra à *Donato* adductum: *Ne in arce bovem decerpsi magnifice*, inquit: nam, *ne quem in arce* ex libris scriptis legendum est. *Faernus. Intelligendo, &c.*] Dum nimium subtiles & intelligentes videri volunt, ostendunt se nihil intelligere. *Muret.*

18. *Qui cum hunc.*] Ab exemplis factum comprobat: & hæc sumpta sunt à vetustioribus Comicis, quos habuit

Accusant, quos hic noster authores habet:
Quorum æmulari exoptat negligentiam
Potius, quam istorum obscuram diligentiam.
Dehinc ut quiescant, porro moneo; & desinant
Maledicere, malefacta ne noscant sua.
Favete, adeste æquo animo, & rem cognoscite,
Ut pernoscatis, & quid spei sit relliquum:

Post-

DONATI.

22. *Dehinc ut quiescant.*] Rectè: nam *quiescere* ille dicitur, qui est insolens & inquietus. *Porro.* In futurum, dixit. *Moneo.* Terribiliter dixit. *Cicero: Moneo, prædico, ante denuntio.* Liberatus culpa, etiam terret, alibi etiam criminaturus adversarios.

24. *Favete.*] Jam ad auditores convertitur, à quibus favorem captat. *Favete.* Quasi dicat, Hoc adversarii faciunt. Vos autem, quod in vobis est, favete. Vos ergo favorem facite. Et *adeste*, non ut absentibus dicit, quippe qui corporibus præsto erant: sed, intenti estote, favete, silete. Sic & Pontifices dicunt, *Favete linguis.* Favete verbis. Unde *Virgilius:*

Ore favete omnes.

Adeste.] Animis scilicet auxilium præbete: ut advocatus reo dicitur adesse. *Æquo animo.* Ab honesto. *Et rem cognoscite.* A justo. *Cognoscite.* Pernoscite. Sic dixit, *Cognoscite ut pernoscatis*, quemadmodum Hecyra:

Orator ad vos venio ornatu prologi,
Sinite exorator sim.

25. *Ut pernoscatis.*] Ab utili. *Relliquum.*] Sunt qui pro *relliquorum* accipiant: ut sit sensus, De hac fabula su-

VARIORUM.

ϖροηγȣδρȣς, *Plautum*, *Ennium. Hieronymus* ad Pammach. *Terentius Menandrum, Plautus* & *Cæcilius* veteres Comicos interpretati sunt.

19. *Authores habet.*] Id est, quos imitatur, vel quorum exemplum sequitur in transferendis alienis, vel in usurpando aliena pro suis. Nam & sumitur *author* pro eo, cujus authoritatem & fidem sequimur.

20. *Æmulari.*] Et in bonam, & in malam partem accipitur. *Negligentiam.*] Vocat securitatem & incuriam in transferendo: cum securi verborum, in sententia perspicuè reddenda tantùm laboramus. Cum quibus ergò errare negligenter mavult, quam malevolorum ignobilem sectari curiositatem.

21. *Istorum, &c.*] Contemptum significat. *Obscuram diligentiam.*] Id est, anxiam, nimiam & quasi superstitiosam curam in traducendo, quæ tantum verba verbis reddere conatur, & sic obscuram efficit sententiam. Aut *obscuram*, id est, ignobilem, ut opponat æmulorum obscuritatem, claritati & nobilitati prædictorum Poëtarum. *Menenius.*

23. *Maledicere.*] Allusisse videtur ad celebrem illam paræmiam, *Si dixeris quæ vis, quæ non vis audies:* nam benedictis si certâsset, audisset bene.

24. *Favete.*] *Favere*, ut *Pompejus* inquit, est bona fari, Græcè εὐφημεῖν. Ut enim præco apud Latinos in sacris *favere* populum jubebat; ita apud Græcos clamabat in sacris, εὐφημία ἔστω. Eodem etiam verbo veteres usi sunt pro *silere:* imperabatur ergò hoc verbo silentium, ut ritè peragi possit sacrum, nulla mala voce obstrepente. *Adeste æquo animo.*] Libenter & non gravate benevolos vos erga Poëtam præbete, invidorum maledictis lacessitum.

25. *Ut pernoscatis.*] Si cum Goveano legas, *Ut & is pernoscat*, sensus erit, Ut

 per-

Posthac quas faciet de integro comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

ACTUS PRIMI SCENA PRIMA.

SIMO. SOSIA.

Argum. *In hac scena inprimis ostendit rectam educationem esse adhibendam, cum sumantur à conversationibus mores: quod Pamphili prius bonæ indolis pueri depravatio testatur atque declarat. Ad postremum etiam aperit, quo consilio se daturum illi uxorem simulare, eumque ab amica avellere statuerit: docens parentes pro liberorum salute sollicitos esse debere; eosque à recta via aberrantes, ad bonam frugem reducendos esse.*

VOs isthæc intro auferte: abite. Sosia,

Adess-

DONATI.

mite specimen, ut sciatis an cæteræ vobis spectandæ sint. Nam postmodum dictum alio prologo, *Alias cognostis ejus, quæso hanc noscite. Relliquum.*] Quasi diceret, Postremum. ergo adverbium est, id est, τὸ λοιπόν. Sed sive hoc *relliquum* dicit, sive *relliquum* pro *relliquorum*, geminato *ll* scribitur.

26. *De integro.*] Utrum denuò, an ex integris Græcis? *Quas faciet comœdias.*] Syllepsis, ut supra, ad verbum enim *faciet* declinavit, non ad *spectandæ sint.*

27. *Spectandæ.*] Propriè, ut fabulæ, id est, probandæ. *Exigendæ.* Excludendæ.

VARIORUM.

pernoscat Poëta quid sperare de vestra in se voluntate possit: sin quod magis placet, veterem lectionem retineas, erit sensus, Spectate hanc diligenter, ut pernoscatis, quid de Poëtæ ingenio posthac sperare possitis. *Muretus.* Et pro *&* *quid* leg. *ecquid.*

27. *Exigundæ.*] Id est, examinandæ: hæc enim potiùs est vis τοῦ *exigere* hoc loco: quemadmodum à *Cicerone* & *Livio* usurpari solet. De examine ergò intelligendum esse, arguit mos antiquus: quia *Athenis* certi erant Censores constituti, qui de Comicis & Comœdiis judicarent. Vide *Suidam* & Scholiastem *Aristophanis* in Aves. Hinc Proverbium: ἐν πέντε κριτῶν γούνασι κεῖται. *Paræus.* *Exigendæ.*] Excludendæ, quia displicent, ex mentē ipsius Terentii: sic enim Hecyræ prolog. *Novas qui exactas feci, ut inveterascerent.* & mox: *Partim sum earum exactus: partim vix steti.*

DONATI.

VOs isthæc intro auferte.] *In hac scena hæc virtus est, ut argumenti narratione actio scenica videatur ut sine fastidio longus sermo sit, ac senilis oratio. Vos isthæc.*] *Hæc scena pro argumenti narratione proponitur, in qua fundamenta fabulæ jaciuntur: ut virtute Poëtæ, sine officio prologi, vel θεῶν ἀπὸ μηχανῆς, & periocham comœdiæ populus teneat, & res agi magis, quam narrari videatur.*

1. *Vos isthæc intro auferte: abite.*] Molliter retenturus, & experturus Sosiam, imperat ut remaneat. addit etiam causam aliis abeundi, dicendo *Isthæc intro auferte*: ne suspicionem injiciat, Sosiam communicandi secreti causa remansisse. Et bene, *Auferte*: *Auferimus* enim ea, quæ cum fastidio cernimus: *Ferimus* ea, quæ cum honore tractamus. Deinde quasi respicientes increpat, dicendo *Abite*. *Abite*, concitatiùs legendum est: quia & respectantes properant, & discernit à Sosia. Sosiæ persona protatica est: non enim usque ad finem perseverat, ut est Davi in Phormione, in Hecyra Philotidis & Syræ.

VARIORUM.

Scena.] Scena quid sit, notum est omnibus. Quod autem actus fabularum parti-

Adesdum: paucis te volo. SO. *dictum puta:*
Nempe ut curentur recte hæc. SI. *Imo aliud.* SO. *quid est,*
Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?
SI. *Nihil istac opus est arte ad hanc rem quam paro;*
Sed iis, quas semper in te intellexi sitas,
Fide & taciturnitate. SO. *expecto quid velis.*

SI. *Ego*

DONATI.

2. *Adesdum.*] *Ades*, imperativum est, *dum* παρέλκον· est enim productio, & adjectio syllabæ: ut *Ehodum ad me, Paucis te volo.* Deest *colloqui verbis*: & est figura ellipsis. *Dictum puta.*] Ad hoc respondet, ut agi res videatur, quemadmodum suprà diximus.

3. *Nempe ut curentur.*] Diligenter coquantur. *Curatio*, propriè medicorum est: *cura*, reliquorum: sed coquina, medicinæ famulatrix est. *Hæc.*] Δεικτικῶς. *Nempe ut curentur.* Deest *vis*: ut sit, *nempe vis. Imo aliud.*] Benè ἀντέθηκεν τὸ *Imo*: & deest *volo*.

4. *Mea ars.*] *Ars* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς dicta est per syncopam. ἀρετὴ autem virtus est. Virtutis verò quatuor generales sunt partes; Prudentia, Justitia, Fortitudo, & Temperantia. sed Prudentia, in multis rebus descendit. *Efficere.*] Facere, est in opere esse: sed *efficere*, perfectionem designat.

5. *Nihil istac opus est arte.*] Mirè ait: *arte opus* non est, sed *opus est artibus*.

6. *Sed his quas semper in te intellexi sitas.*] Ipse hic signatissimè ostendit, multas variasque artes esse, id est, ἀρετὰς, quæ virtutes intelliguntur. *Sed his.*] Zeugma, à superiore, quod subauditur, artibus. *Sitas*, constitutas, positas.

7. *Fide & taciturnitate.*] *Fides*, est commendatorum fida executio, vel observantia: *Taciturnitas* verò, observantiæ genus, in silentio constituta, & in celando secreta. Quærit autem taciturnitatem, ne prodat Pamphilo secretum, quod ei commendaturus est. Fidem, ad complenda: taciturnitatem, ad celanda mandata. *Expecto.*] *Expecto*, desidero: ut *Virgilius*:

Expectate venis.

Quid velis.] Deest, *scire*. nam si dixisset, *quod velis*, nihil desideràsset.

VARIORUM.

partimur in scenas, aliamque primam scenam, aliam secundam, & sic deinceps dicimus: quàm peritè & intelligenter id fiat, quærendum puto. Equidem, liberè ut dicam, Grammaticorum hanc, non Poëtarum esse partitionem arbitror; neque credo scenam pro parte actus, apud ullum probatum scriptorem, si Grammaticos excipias, legi. Itaque neque apud *Plautum* ulla scenarum mentio est: & in *Terentii* fabulis aliter ab aliis distinguuntur; & in veteribus *Terentii* libris, etiam impressis, neque prima, neque secunda, neque ulla omninò scena nominatur. *Muretus.*

1. *Isthæc.*] Scil. Onera, merces credo, aulæa, tigna, aliumve apparatum ad simulandas nuptias. Neque enim placet quod uno ore omnes adferunt interpretes, de obsoniis & re culinaria; cum Davo infrà Act. scen. 2. suboluerit, nuptias non cohærere quia paululum obsonii. *Farnab.*

5. *Nihil isthac arte, &c.*] Veteres artem pro virtute acceperunt, ut & pro vitio: dicta enim ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. *Nihil isthac opus.*] Nihil indiges coquendi ratione; sed *his* supple artibus, hoc est, virtutibus, fide & taciturnitate: hæ autem duæ virtutes in arcanis credendis requiruntur, & maximè in servo laudandæ sunt. *Muretus.*

8. *Ego*

Si. Ego postquam te emi à parvulo, ut semper tibi
Apud me justa & clemens fuerit servitus,
Scis. feci, è servo ut esses libertus mihi,
Propterea quod serviebas liberaliter.

Quod

DONATI.

8. *Ego postquam.*] Commendatio personæ potius, quàm servi: ne contra filium levi servo aliquid committi indecore videatur. *Te emi à parvulo.*] Tale est, *Parvulum ego te Iugurtha.* apud *Sallust.* *A parvulo.* Non enim à parvo, sed à parvulo. *Scis.*] Hoc est, à parvulo scis. *Semper.*] Continuationem significat *semper*.

9. *Justa & clemens.*] Ita dixit *justa*: ut alibi, *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.* Quid enim non justum domino in servum? *Iusta.* In qua nihil iniquum jubetur: *Clemens*, in qua etiam de justo multum remittitur. *Apud me justa.*] Id est, moderata, æqualis. cui contrarium ait *Virgilius*,

—— *Et iniquo pondere rastri.*

Et:

Injusto sub fasce viam dum carpit. —

Nam qui *justam*, debitam nunc dici putant, nihil afferunt ad juvandam sententiam. *Clemens fuerit servitus.*] Libertatem imputaturus, clementem intulit servitutem. *Servitus.* Mirè *servitutem* pro dominatu posuit. Sic *Sallustius*, *Dein servili imperio P. C.*

10. *Feci è servo ut esses libertus mihi.*] Dulcem libertatem fecit operatione & tractatione verborum, dicendo, ex servo libertum. non enim tantam haberet gratiam, si dixisset, *feci libertus ut esses*: quàm si dicat, *feci è servo ut esses libertus.* ac si quis dicat, *feci ut esses sanus*: non tantam haberet gratiam, quàm si dicat, *feci ut ex ægro sanus esses.* Et *mihi*, emphasim habet: quòd mihi libertus factus sis, non filio. Aut ideò *mihi* additum est: quia libertus ad aliquid dicitur. Et benè *mihi*, non *filio*, id est, ne pertimesceret filium, cui nec liberti munus debeat. *E servo.* Mirè addit *è servo*: ut vim beneficii exprimeret. *Scis, feci è servo ut esses libertus mihi.* Hinc *Virgilius*:

Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcunq; Latinæ
Magnanimi Iovis, ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, cœliq; libens in parte locarim.

11. *Liberaliter.*] Benè: quia omne bonum libero aptum est, malum servo. Idem alibi, *Factum à vobis duriter, immisericorditerque: atque etiam si est, pater, dicendum magis apertè, illiberaliter.* Et benè admonuit, cur dederit beneficium, eadem & nunc officia quæsiturus. Nunc enim dicit artificiosè, quia suprà ait, *Nihil isthac opus est arte. Serviebas.*] Benè imperfecto tempore, non perfecto usus est: ut ostendat, eum potuisse sibi etiam atque etiam servire: quale est illud *Virgilii*;

Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus. ——

Ut ostendat eum, quamvis invalidus esset, tamen adhuc potuisse laborem exercitiumque ferre.

VARIORUM.

8. *Ego postquam.*] Beneficia in Sosiam collata commemorat; & ita captat à sua persona benevolentiam. *A parvulo*, idem est, quod à primâ vel ab ineunte ætate, ab incunabulis, à teneris.

10. *Libertus, &c.*] *Liberti* sunt, qui ex justa servitute libertate donantur & manumittuntur; & ad civitatem Rom. perducuntur. Verum qui manumittebantur, ad Prætorem ibant raso capite; à quo in templo *Feroniæ* pileum accipiebant, &c. Sed de manumittendi ritu, vide *Polit.* Miscel. 98.

11. *Serviebas liberal.*] A persona So-

stæ

Quod habui summum pretium, persolvi tibi.
SO. *In memoria habeo.* SI. *haud muto factum.* SO. *gaudeo,*
Si tibi quid feci, aut facio, quod placet, Simo: &
Id gratum fuisse advorsum te, habeo gratiam.
Sed mihi hoc molestum est: nam isthæc commemoratio,
Quasi exprobratio est immemoris beneficii.
Quin tu uno verbo dic, quid est, quod me velis.

SI. *Ita*

DONATI.

12. *Summum pretium.*] Libertatem dicit. *Persolvi tibi.*] Quia *pretium* dixerat, *persolvi* dixit propriè. *Persolvi tibi.*] Modestè pretium redditum dixit, non beneficium erogatum.

13. *In memoria habeo.*] Hoc est, non sum ingratus. Plus dixit, *in memoria habeo*, quam si dixisset, *scio*. Nam quæ scimus, possumus oblivisci: quæ vero memoriæ commendamus, nunquam amittimus. *Haud muto factum.*] Vetuste: non me pœnitet. nam si quid pœniteret, *infectum velle* dicebant. an secundum jus, quod adversus libertos ingratos est, ut in servitutem revocentur? sed hoc non convenit senem dicere. Legitur & *multo*, hoc est, damno, reprehendo. quod si est, sic intelligeretur, non nollem factum. Nemo enim potest factum, infectum reddere. Sed adverbialiter dixit: ut dicimus, *nollem factum*, *nollem huc exitum*. Ergo *haud muto factum*, non pœnitet me facti.

14. *Si tibi quid feci, aut facio.*] Et fecisse se, & adhuc facere ostendit, quamvis eum manumisisset. *Gaudeo si tibi quid feci, aut facio quod placeat.*] Felicitatis est, ut ea quæ facta & facienda sunt, grata sint. *Quid*, pro aliquid.

15. *Adversum te.*] Apud te, & penes te. *Adversum.* Sine dubio præpositio est. *Adversus* participium potest esse, ab eo quod est *adverto*, sicut alibi. Ergo *adversum te* dixit, quod apud te.

17. *Exprobratio.*] *Exprobratio* est commemoratio beneficii cum enumeratione factorum. *Quasi exprobratio.*] Rectè ostendit, se in memoria habere. Sunt qui ad beneficium referunt, *Immemor*: ut, *Memorem Junonis ob iram.* ut sit sensus, Isthæc commemoratio, quasi est exprobratio immemoris beneficii: id est, cujus nemo meminerit.

18. *Quin tu uno verbo.*] Uno verbo, uno ἀξιώματι, una sententia. Nam ἀξίωμα sententia est, vel enuntiatio, uno verbo nexam continens & perfe-

VARIORUM.

ctæ benevolentia captatur: laudat enim facta illius. Nam servorum vulgus, metu, imperiis obedire, & mandatis rebus operam dare solet: non ut liberi, reverentia & amore. *Barland.*

12. *Quod habui.*] Potui, εἶχον. *Muret.* *Summum.*] Ἀγαθῶν σοι δοκεῖ ἡ ἐλευθερία τὸ μέγιστον.

13. *In memoria habeo.*] Gratus agnosco. Libertus ingratus, olim in servitutem revocabatur. *Sueton.* in Claudio: *Ingratos, inquit, & de quibus patroni quererentur, in servitutem revocavit.* Hujus revocationis formulam habet *Val. Max. lib.* 2. cap. 6. Alex. ab Alex. lib. 3. c. 20. *Barland.*

14. *Placet.*] Faërnus, *placent.* & illud *&*, initium est sequentis versus.

16. *Isthæc commemoratio.*] Odiosum sanè genus hominum, inquit Cicero, officia exprobrantium, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare qui contulit.

18. *Quin tu uno verbo dic.*] Sed tu paucis aperi mihi quam ob rem hic me solum manere jusseris.

19. *Hoc*

SI. *Ita faciam. hoc primum in hac re prædico tibi;*
Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.
SO. *Cur simulas igitur?* SI. *rem omnem à principio audies;*
Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces; & quid facere in hac re te velim.
Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas: nam antea

Qui

DONATI.

ctam intelligentiam. ἀξίωμα enim constat ex nomine & verbo. Sed hic, quod est ἀξίωμα; hoc est, *Has bene ut adsimules nuptias.* ergo virtus, adsimulatio est. *Quin tu uno verbo.*] Una sententia: ut in Adelphis:

—— non meum illud verbum facio, quod
tu Mitio
Bene ac sapienter dixti dudum: vitium
commune omnium est
Quod nimium ad rem in senecta attenti
sumus.

Non male intelligit qui putat, *adsimules*, *verbum* significare.

19. *Ita faciam.*] Hoc est, uno verbo dicam. & quod verbum promittit, ibi dicit, *Nunc tuum officium est, has bene ut adsimules nuptias.*

20. *Quas credis esse has.*] Syllepsis.

21. *Cur simulas igitur?*] *Virgilius:*

Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?

22. *Eo pacto.*] *Pacto*, modo, quoniam antecedit pactum, modus sequitur. Ergo ab eo quod præcedit, id quod sequitur, dicit: *Et gnati vitam, & consilium meum cognosces: & quid facere in hac re.* Nam istæ divisiones sunt. *Gnati vitam:* quoniam dicturus est, *Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia. Consilium meum:* quia dicturus est, *Et nunc id operam do. Et quid facere in hac re te velim:* quia dicturus est, *Nunc tuum est officium. Et gnati vitam, & consilium meum cognosces, & quid facere in hac re te velim.* Tripartita distributio. *Et gnati vitam.*] Vitam filii in duas partes dividit in narratione: in ante actam bonam, & præsentem malam. Et incipit mala ibi, *Interea mulier quædam.* Et bene actæ vitæ narratio ad eam rem valet, ut ostendat, quam justus dolor patri sit spe decepto.

24. *Nam is.*] Necessario *is* positum pro nomine. ἀναφορὰ ad illud *gnati vitam:* nam si non posuisset hoc pronomen, Sosia erat intelligendus. *Nam is.*] Pamphilus. *Postquam excessit ex ephebis.*] *Ephebia* prima ætas adolescentiæ est, adolescentia est extrema pueritiæ. *Excessit ex.* Cum sufficeret unum.

25. *Liberius.*] *Liberius*, non est comparativus gradus: non enim potuit liberè ante vivere, dum ætas, metus, ma-

VARIORUM.

19. *Hoc faciam.*] Propositio consilii, & mox partitio orationis ad docilitatem. Tria enumerat de quibus dicturus sit, vitam gnati, consilium suum, & quid facere velit Sosiam. Sequitur deinde narratio: Nam is postquam, &c. Vide Cic. 2. de Oratore.

22. *Eo pacto & gnati vitam.*] De hujus loci artificio vide Ciceronem 2. de Oratore. *Consilium suum.*] Causam cur nuptias simulem.

24. *Nam is postquam exc.*] Ἐξελθὼν ἐξ ἐφήβων. Ἔφηβοι, pubescentes Latinis dicuntur, & ἥβη pubes. Excedere ex ephebis, est annos pubertatis egredi, relinquere nuces, quod ait proverbium, & omissis studiis puerilibus, ad graviora magisque seria converti. Est ergò prima pars adolescentiæ, extrema pueritiæ.

25. *Liberius vivendi, &c.*] Nam ante

sub

Qui ſcire poſſes, aut ingenium noſcere,
Dum ætas, metus, magiſter prohibebant? So. *ita eſt.*
Si. *Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli,*
Ut animum ad aliquod ſtudium adjungant, aut equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad philoſophos:
Horum

DONATI.

giſter prohibebant. Ergo deeſt *aliquanto*: ut ſit, aliquanto liberius. *Liberius vivendi.* Deeſt *ei.*

26. *Qui ſcire.*] *Scimus* quod certum eſt: *Neſcimus* quæ adhuc incerta deſideramus. Idem alibi, *Forma in tenebris noſci non quita eſt.*

27. *Metus, magiſter.*] *Magiſter* pædagogus. *Ita eſt.*] Intercidit Poëta, ne ſolus Simo loqueretur: cæterum non erat reſpondendi locus neceſſarius.

28. *Quod plerique omnes.*] Hæc adjectio dicitur, in primo poſita loco. adjectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in ultima adjiciuntur. Hic ergo *plerique*, ex abundantia poſitum eſt: *omnes* vero, neceſſario additum eſt. Et alibi, *Caleſces plus ſatis.* In ultimo; ſicut, *Interea loci, interibi.* Attendenda eſt ſanè locutio, *Quod plerique omnes.* Aut enim *quod* in *quæ* vertendum eſt, ut ſit, *Quæ plerique omnes.* Aut *quod* ad ſingula eorum ſtudiorum adjungendum erit, *Equos alere, canes ad venandum.* Aut certè erit figurata locutio, ut eſt illud:

Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis
Quamplurimis, & minime multos lædere:
In his poëta hic nomen profitetur ſuum.

Et alibi, *Aperite actutum oſtium. Plerique omnes faciunt.*] Ἀρχαϊσμὸς eſt. Nam errant, qui *plerique* παρέλκον intelligunt: aut qui ſubdiſtinguunt *plerique*, & ſic inferunt *omnes.* hoc enim pro una parte orationis dixêre veteres. Eodem modo Græci πάμπολλα, & Latini *plusſatis.* *Nævius* in bello Punico: *Plerique omnes ſubigεuntur ſub ſuum judicium.* Figuratè Terentius. παρέλκον τῷ ἀρχαϊσμῷ. *Quod plerique omnes faciunt,* pro, quæ faciunt plerique adoleſcentuli. *Adoleſcentuli.*] Bene diminutive, ut propter ætatem facilè ignoſcatur.

30. *Aut equos alere, aut canes ad venandum.*] Si & equos ad venandum alunt, quomodo & canes? quod multi docti improbant: & dicunt, ſeparata eſſe: & *ad venandum* extra orationem, pro ad venatum: ut, *Venatum Æneas, unaque miſerrima Dido. Ad philoſophos.*] Ellipſis pulchra & familiaris *Terentio.* Nam poſſumus ſubaudire, audiendos ſive ſectandos. *Ad philoſophos.* Vitium eſt: quia dixit, *ad aliquod ſtudium.* Aut ſi ad Philoſophos: ſeparanda locutio eſt, ſic ut animum adjungant ad Philoſophos.

VARIORUM.

ſub pædagogis erat, quorum cuſtodia & imperio coërcebatur. At ἄρτι ἐξ ἐφήβων, liberiores erant; ideo hos ἀφειμένους καὶ περιζίους ἐφήβους dixêre: quæ ætas togæ puræ, & libera dicta fuit. *Ovid.* 3. Triſt.

Liberior fratri ſumpta mihique toga eſt,

Vel ut Perſ. Sat. 25.

Cum primum pavido cuſtos mihi purpura ceſſit,

Menenius.

28. *Quod plerique omnes, &c.*] Atticiſmus: *Attici* enim ſic loquebantur: πλείονες δὴ πάντες τοῦτο λέγουσιν ἄνθρωποι. *Muret.*

29. *Adjungant.*] Alligent, aptent, aut accommodent.

30. *Equos alere.*] Pro alendi: Græciſmus eſt Poëtis familiaris. *Menenius.* At ἱπποτροφίαν *Athenienſibus* maximè curæ fuiſſe,

Horum ille nihil egregie præter cætera
Studebat; & tamen omnia hæc mediocriter.
Gaudebam. SO. *non injuria : nam id arbitror*
Adprime in vita esse utile, ut NE QUID NIMIS.
SI. *Sic vita erat: facile omneis perferre ac pati;*
Cum quibus erat cumque una, iis sese dedere,

Eorum

DONATI.

31. *Horum ille nihil egregie.*] Est ergo figurativum: quod esset rectum, Quæ plerique omnes faciunt adolescentuli, horum ille nihil egregiè præter cætera studebat. *Egregie.*] *Egregium* dicitur, quod ex grege eligitur. sed hic *egregie*, valde, nimis. non est ergo ad laudem positum. Hæc, inquit, ut cætera, similiter studebat. *Præter cætera.*] Mediocriter. ergo non extenuavit rem, sed ad laudem retulit.

33. *Gaudebam.*] Non dixit *laudabam*, sed *gaudebam*. *Laudat* enim etiam alienus: *Gaudet* qui pater est. *Non injuria.*] Intempestivè Sosia respondet: sed prudentia tantæ sententiæ, compensavit importunitatem. *Apprime.*] Adjectio est confirmationis.

34. *Ut.*] Admirabiliter dixit. *Ut ne quid nimis.*] Sententia non incongrua servo, quia est pervulgata. & non refertur ad personam domini dicentis: & de quo dicitur. an magis quia Sosiæ convenit ejusmodi character in verbis? *Ne quid nimis.* Deest *agas*: ut sit, Nequid nimis agas.

35. *Facile omnes perferre.*] Latens argumentatio est, qua filium ad meretricem commeâsse errans pater, non ad corruptelam, sed ad obsequium amicorum crediderit. *Perferre ac pati.*] *Ferre*, est cum certo tempore: *Perferre* finem expectat effectus. Feruntur onera, & sustinentur supplicia. *Perferre.* Mediocritèr stultos odiososque.

36. *Cum quibus erat cumque.*] Figura τμῆσις. *Dedere.*] Plus est *dedere*, quam *consentire*: quemadmodum in hostium potestatem hostes se dedunt. *Dedere* ergo, pertinacibus. *His sese dedere.*] *Dedere* se & obsequi superioribus: non adversari paribus, non se præponere inferioribus.

VARIORUM.

ræ fuisse, indicio est Poëticum figmentum de *Neptuno*; quem ideo ἵππιον appellant, quod percussâ terrâ tridente, *Athenis* equum produxerit, cum de nomine urbi imponendo cum *Pallade* contenderet. Verum datus est fabulæ locus, quod *Attica* gens τὴν ἱππικὴν maxime exerceret: quam primus excogitâsse Neptunus fertur. *Canes ad venandum.*] *Horatius* de Arte:

Imberbis juvenis tandem custode remoto
Gaudet equis, canibusque.

Ubi hunc *Terentii* locum laudat *Acro*.

31. *Horum ille nihil, &c.*] Id est, nulli horum studiosius indulgebat, quam alteri. Aut nulli horum ita studebat, ut à cæteris necessariis actionibus revocaretur. *Menen.* *Præter cætera.*] Est, *plus cæteris*. Sic infrà:

Quæ tum mihi lamentari præter cæteras
visa est. Et alibi.

32. *Studebat.*] Hic *studeo* significat vehementer cupio, aut volo, aut affecto. Sic in Hecyra:

Ut omnes mulieres eadem æquè studeant,
nolintque omnia.

34. *Ut ne quid nimis.*] Deest autem *agas*. *Erasmus* & *Budæus* putant, *ut ne*, pro, *ne*, positum esse. Quidam *ut*, pro *si* ponunt. *Rivius.* Modum hic omnibus in rebus servandum esse docet. Et veteres μηδὲν ἄγαν tanti fecêre, ut ad autorem *Apollinem* referrent. Videatur *Erasmi* adagium: *ne quid nimis.*

35. *Sic vitâ erat.*] Nihil est quod perinde commendet ac morum facilitas, & posse

Eorum obsequi studiis, advorsus nemini:
Nunquam præponens se illis. ita, facillimè
Sine invidia laudem invenias, & amicos pares.
So. *Sapienter vitam instituit: namque hoc tempore,*
OBSEQUIUM AMICOS, veritas odium parit.
Si. *Interea mulier quædam abhinc triennium*
Ex Andro commigravit huc viciniæ,

Inopia

DONATI.

37. *Eorum obsequi studiis.*] Commodiorum, scilicet. *Eorum obsequi studiis.*] Talem esse Pamphilum, adjuvat argumentum fabulæ, simul & Charinum.

38. *Ita.*] Deest faciens, volens, agens. *Ita facillime sine invidia.*] *Sallustius: Et cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus esse.* *Invenias.*] Secunda persona pro tertia: ut, *Migrantes cernas.*

40. *Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit.*] Improbatur à Sapientibus hæc sententia. Nam obsequium assentator debet; veritatem amicus: sed in theatro dicitur, non in schola. *Obsequium amicos.*] Hic versus per improperium est. *Veritas odium parit.*] Falsum est autem quod *Cicero* dixit, *obsequium* primum dixisse *Terentium*: cum & *Plautus* & *Nævius* ante dixerint: & est sententia παράδοξος, & magis theatro apta, quam officio, de qua *Tullius* multa dixit. *Obsequium amicos.*] Sententia probabilis magis, quam necessaria & honesta.

42. *Interea.*] *Interea* est, cum habet instantiam superiorum actorum. *Mulier quædam.*] Sic dixit, non quasi ignoraret nomen ejus, paulò post Chrysidem nominaturus: sed ideò, ut gratam expectationem faciat, simulque lectorem avidum nominis reddat. Ut *Virgil.* paulò post nominaturus ait,

Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.

Interea mulier.] Hic digressio est. nam proposuit Gnati vitam dicere. *Abhinc triennium.*] Artificiosè dixit *triennium*, cum posset plus minusve temporis ponere: ut sit verisimile, unum annum fuisse pudicæ parcæque vitæ: sequentem, conditionis acceptæ: tertium, mortis. Primo ergo anno ignorata est domus Chrysidis Pamphilo: secundo, Glycerio cognitus: tertio, nupsit Glycerium Pampiilo, & pariter invenit parentes.

43. *Huc viciniæ.*] *Viciniæ* παρέλκει huc loci, vel huc locorum. Legitur & *huic viciniæ.*

VARIORUM.

posse quadam ingenii dexteritate cum quibusvis congruere. Sic ergo vitam instituerat, ut facile omnes perferret ac pateretur. Ita ut *vitâ* septimi casus sit, non primi. *Muretus.*

39. *Invenias.*] Invenire & reperire, ut apud Græcos εὑρεῖν, eleganter ponuntur, pro eo quod est adipisci & quasi lucrifacere: ut in *Heaut.*

Simul rem & gloriam armis belli repperi. Muretus.

41. *Obsequium amicos, &c.*] Hinc *obsequium* est obsecundatio, assensus & indulgentia ad cujuslibet arbitrium atque voluntatem, nulla honestatis ratione habita. *Willich.* Sententia certe digna theatris & auribus confusæ multitudinis; indigna vero bonorum virorum cœtu consessuque honesto. Et ut rectè *Seneca*, ad *Neronem* scribens, ait: *Malo verbis offendere, quam placere adulando.* Et ab autore nostro, hanc quoque sententiam non probari, hæc verba indicant, cum ait: *Namque hoc tempore*, id est, his corruptis moribus, &c. *Sed nescit*

Inopia & cognatorum negligentia
Coacta, egregia forma, atque ætate integra.
SO. *Hei vereor, nequid Andria adportet mali.*
SI. *Primum hæc pudice vitam, parce, ac duriter*
Agebat, lana ac tela victum quæritans:

Sed

DONATI.

44. *Inopia, & cognatorum negligentia.*] Laudatis Pamphili moribus qui mox ducet uxorem, superest ut futuræ quoque matronæ, id est, Glycerio, probitatem debitam pro persona reddat: quæ quia honesta nunquam esse poterit, si sic eam constet ante nuptias impudicam ductam esse, partim defendenda, partim laudanda est Chrysis, cum qua commorata est: quam quoniam necesse est meretricem fateri, in conditione turpissimi nominis multum sumitur excusatio voluntatis. *Et cognatorum.*] Hic nos jam parat ad Critonis adventum.

45. *Egregia.*] Id est, eminenti, præstantique. *Atque ætate integra.*] Integra est ætas, quæ in flore consistit, cui neque addendum jam sit, neque quidquam adhuc sit imminutum. ut *Virgilius*:

— *integer ævi Ascanius.* —

Et contulit duo ad quæstum meretricium congruà.

46. *Hei vereor, nequid Andria adportet mali.*] *Andria.* mirè: audivit enim excessisse ex ephebis Pamphilum, illatamque mentionem mulieris peregrinæ, adolescentulæ, pulchræ. *Ne quid Andria.*] Eleganter, ex Andro. *Andria*, nomen ostendit & mulieris & fabulæ. Et benè, *Adportet*: quia *portare* ignotis est.

47. *Primum hæc.*] Defendit ut diximus, vitam Chrysidis, ut potuerit apud eam rectè morata esse Glycerium, quæ ex argumento matronæ erit. *Primum hæc pudicè.*] Benè *hæc* quidem, id est, illa quæ coacta est. *Duriter.*] Contra rationem regulæ: debuit enim dicere *durè*, ab eo quod est *durus*. Et tamen est differentia. Est enim *duriter*, sine sensu laboris: *durè* autem, crudeliter. illud, ad laborem: hoc, ad sævitiam relatum est. Sed *durè* in alterum: *duriter* in nos aliquid facimus.

48. *Lana ac tela.*] Subdistingue *tela*: finis enim est laboris. *Victum quæritans.*] ut *Virgilius*,

— *Cum fœmina primum,*
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem & sopitos suscitat ignes.

Deinde finem laboris intulit, non cibum, sed victum. *Cibus* enim est, qui etiam delicatis præbetur. *Victus*, in parvis aridisque alimoniis est constitutus. Unde *Virgilius*,

Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami. —

Et post tantum laborem, *victum*, non cibum dixit: ut *Virgilius*,

At patiens operum, parvoque assueta juventus.

Et non *quærens*, sed *quæritans*, dixit. *Quærit* enim, qui ad plenum & perpetuum reponit: *Quæritat*, qui vix quotidie inquirendo victum invenit. *Lana ac tela victum.*] Artificiosè, ut videatur pudicè apud eam futura materfamilias educari posse, quam meretricem necessitas fecit.

VARIORUM.

scio (inquit Cicero) *quomodo verum est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit, Obsequium, &c.* Marsus.

43. *Ex Andro.*] Ex *Cycladibus*, quæ circa *Delum* sitæ, una est. *Huic viciniæ.*] *Non. Marcellus* cap. 9. n. 7. dicit, dativum hic poni pro accusativo, *In hanc viciniam.* Vide *Rufum.*

44. *Cognatorum negligentia.*] Leges enim *Atticæ* jubebant, ex cognatis proximum & ditissimum, inopem cognatam, aut ducere, aut ipsi dotem dare; quod

Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Unus, & item alter; ITA ut ingenium est omnium
Hominum à labore proclive ad libidinem;
Accepit conditionem, dein quæstum occipit.
Qui tum illam amabant, forte, ita ut fit, filium
Perduxere illuc secum, ut una esset, meum.
Egomet continuo mecum; Certe captus est,

Ha-

DONATI.

49. *Sed postquam amans.*] Amator fingere potest: Amans verè amat.

50. *Unus & item alter.*] Post unum duo, ex quibus alter, ut sint tres; inquit enim post, *Nam hi tres tum simul amabant:* ut,

Alter ab undecimo.

Ergò *alter*, non est secundus, sed tertius. *Unus & item alter.*] Id est, plures. quæstus jam meretricius factus est. *Ut ingenium est omnium hominum.*] Alia defensio Chrysidis: ut quæ antè fecerat ipsius sint: quæ postea peccaverit, naturæ hominum adscribantur.

51. *Proclive.*] *Proclive* est porrò inclinatum, vel pronum inclinatumque.

52. *Accepit conditionem.*] Cum uno quæstus non est: cum altero non est: cum multis fit. *Conditionem.*] *Conditio* est pactio; certam legem in se continens.

54. *Perduxêre.*] Invitum isse Pamphilum his verbis significat. *Perducuntur* enim necessitate coacti. Hoc etiam verbum judices pronunciare solent. Et hoc est quod suprà ait,

His sese dedere, eorum obsequi studiis.

Ut una esset, meum.] Et productè legitur *esset*, ut cibum caperet. & correptè, ut alibi:

Essem una qua cum cupiebam, Antipho.

Una esset.] Simul, id est, una cibum caperet: *Perduxêrunt illuc secum.*] Secum duxêre, ut secum esset.

55. *Egomet continuo mecum.*] Bene *mecum:* ut appareat nihil temere constitutum, vel prolatum foras; hoc ipsum satis quæsitum esse, quod statuit de falsis nuptiis, & infensus esset filio. *Egomet continuo mecum.*] Deest volvebam, cogitabam, versabam. *Captus est.*] Tenetur & irretitur: ex translatione ferarum, atque venatus.

VARIORUM.

quod etiam olim legibus Divinis, populo *Judaico* cautum fuerat. *Menenius.*

46. *Vereor ne, &c.*] Lambinus ad *Horat.* Satyr. 3. plurima congessit exempla de significatione illa, qui consulatur.

49. *Sed postquam, &c.*] Nemo enim repentè fit turpissimus; gradatim verò in vitia labimur. *Rivius.*

50. *Ita ut ingenium est, &c.*] Comprobat verisimile; ex naturæ humanæ vitio; atque sic tacita est defensio *Chrysidis*, à communi hominum natura. Significat enim, qui post laborem otio fruuntur; ferè proclives esse ad libidinem. *Willichius.*

52. *Accepit conditionem, &c.*] Oblatam scilicet, non quæsitam. *Quæstum occipit.*] Scilicet *corporis. Plautus* Mil. 3.

Quæstuosa, quæ alit corpus corpore.

& alibi,

Quæstum indignum facit corpore.

Paræus. Quæstus significat hic, non tam lucrum nummarium, quàm artem, seu artificium lucrandæ pecuniæ. *Menenius.*

53. *Qui tum illam amabant.*] Hinc discas quanti referat cum bonis consuescere. *Ut fit.*] Ut fieri solet. Nam pares cum paribus facillimè congregantur.

55. *Egomet continuo, &c.*] Inest in his locutionibus elegans verborum ecclipsis, & egregium exemplum solliciti

Habet. observabam mane illorum servulos
Venientes aut abeuntes: rogitabam, Heus puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? Nam Andriæ
Illi id erat nomen. SO. *teneo.* SI. *Phædrum, aut Cliniam,*
Dicebant, aut Niceratum: nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? Quid? symbolam
Dedit;

DONATI.

56. *Habet.*] Id est, vulneratus est. *Habet* enim qui percussus est: & propriè de gladiatoribus dicitur: quia prius alii vident, quam ipsi sentiant, se percussos. *Habet.*] Sic dicitur de eo qui letaliter vulneratus est. *Virgilius:*

Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.

Ergo quid sequitur captum, nisi occidi? *Captus est.*] *Sallustius: Sin captus pravis cupidinibus. Certe.*] Sine dubio: pro certo captus est: ἰδιωτισμός. *Observabam mane.*] *Mane* adverbialiter. *Observabam.*] Deest *tamen*, hoc est, quamvis captus erat, & hæc tamen observabam.

57. *Rogitabam.*] Non *rogabam*, sed *rogitabam*: quia sedulò faciebat.

58. *Dic, sodes.*] *Dic*, imperativum est: ideo temperavit injuriam blandimento, *sodes.* est autem, si audes; ut *sis*, si vis: nam delirat qui σῶος ζῇς, interpretatur *sodes. Dic sodes.*] Exhortantis est vox, *Amabo, Rogo. Quis heri Chrysidem habuit? Nam Andriæ illi id erat nomen.*] Opportunè nomen intulit Chrysidis. Et bene *illi.* quasi dicat, quam tu Andriam nominâsti. *Nam Andriæ illi id erat nomen.*] Attico more, peregrinæ mulieri à patria nomen imposuit. Et simul celebrat nomen Comœdiæ, dicendo, *Ex Andro commigravit*: Et nunc, *Nam Andriæ illi id erat nomen.*

61. *Quid? symbolam dedit.*] Subdistingue, *Quid*: ut sit vox quærentis, quid dicat de Pamphilo. *Symbolam dedit.*] Mire. nulla pro Pamphilo negatio facti est posita, sed per puerilem simplicitatem omnia gesta narrata sunt. & quidem tacitum est, non celatum: sed ut non factum esse ita videatur. *Eho, quid Pamphilus?*] Primo sic egit, ut de Pamphilo quærere videretur. ad ultimum adjecit nomen: ne quid reliqui faceret. *Cœnavit.*] Cætera in gestu sunt quærentis, quid dicat de Pamphilo, nec invenientis.

VARIORUM.

patris propter filium. *Captus est, habet.*] Gladiatorum ubi paria composita erant, si alteruter vulnus sustulisset, quod ad mortem esset, acclamabat adversarius, sed & spectatores: *hoc habet*: ita & hic lethali amoris vulnere percussus est. idque deinde usurpatum, cum quis ingenti fraude circumscriptus, aut tactus pecunia esset. *Lips.* An eo sensu sumendum, quo senex mox puerum rogat, *Quis heri Chrysidem habuit? habeo*, inquit, *Aristippus Laïda, non habeor à Laïde.*

56. *Observabam.*] Observamus, quem veneramur. Observamus etiam, cui parum fidimus. En sedulitatem paternam erga filium.

58. *Quis Chrysidem habuit.*] Is mulierem quampiam habere dicebatur, aut qui eam uxorem duxerat; aut etiam, cui illa dicto audiens erat; quique ad eam pro suo jure, cum vellet, ventitabat, eaque ad arbitrium suum fruebatur. *Fabr.*

61. *Symbolam dedit.*] Id est, contulit aliquid ad cœnam: *Symbolæ* enim erant pecuniæ quas erogabant singuli ad cænam collatitiam: à συμβάλλω, confero: ita ut cœna illa dicatur *collatio*, Gr. ἔρανος. Alii legunt, *symbolum*, quod est parvum numisma aut signum aliquod, ut annulus.

66. *Cum*

Dedit, cœnavit. gaudebam. Item alio die
Quærebam: comperiebam, nihil ad Pamphilum
Quidquam adtinere: enimvero spectatum satis
Putabam, & magnum exemplum continentiæ:
Nam qui cum ingeniis conflictatur ejusmodi,
Neque commovetur animus in ea re tamen,
Scias posse habere jam ipsum suæ vitæ modum.
Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
Bona dicere, & laudare fortunas meas,

Qui

DONATI.

62. *Item alio die.*] *Item*, similiter. & vide, diligenter tempus adjectum, quasi non sufficeret unus dies.

63. *Comperiebam.*] Vide si non verba patris sunt, & de rebus venereis circa filii mentionem agentis. *Nihil ad Pamphilum quidquam.*] Παρέλκον nam abundat *quidquam*. nam, *nemo quisquam*, non dicitur.

64. *Spectatum.*] Ad Pamphilum, non ad exemplum refertur: &, *spectatum*, probatum.

65. *Et magnum exemplum continentiæ.*] Ὑπερβολὴ laudis. Pamphilus exemplum continentiæ.

66. *Nam qui cum.*] *Qui*, animus scil. aut certe *homo* subaudiendum. *Cum ingeniis.*] *Ingenia* pro hominibus posuit. *Conflictatur.*] Id est, atteritur. *Conflictatio* est tactus corporum invicem, & collisio.

67. *Neque commovetur.*] Utrum animus, an homo? *Neque animus commovetur.*] Utrum deest *ejus*? An ordo est, qui animus cum ingeniis conflictatur ejusmodi, neque commovetur in ea re tamen. ἀνακόλουθον: eo quod non præmisso *licet*, vel *quanquam*, subjecit *tamen*. *Sallustius: Atque edita undique, tribus tamen cum muris & magnis turribus.*

68. *Suæ vitæ modum.*] Moderationem, regimen.

69. *Cum id mihi.*] *Cum*, id est, præterquam quod. *Tum uno ore omnes.*] *Omnes*, ne pater amore falli videretur. & ideo mox ait, *Bene dissimulatum amorem, & celatum indicat.*

70. *Laudare fortunas meas.*] Ἐμφατικώτερον *fortunas*, quam *fortunam*. & de more. ut,

Qui te tanti talem genuêre parentes.

Et,

Vade, ait, ô felix nati pietate.

Et *Plautus:*

Fortunatus qui illum eduxit sibi.

VARIORUM.

66. *Cum ingeniis.*] Cum hominibus ejus naturæ. *Conflictatur*, Atteritur, sollicitatur, conversatur cum ejusmodi hominibus neque corrumpitur interea. usitatius adhibetur vox ista circà valetudinem: *conflictari iniqua valetudine.* legitur & *conflictat* versus gratia, ut in Phormione 5. act. scen. 2. Desumpta est Metaphora à luctantibus: est autem nobis magna cum voluptatibus pugna. Hæc victoria longe omnium pulcherrima, suos affectus vincere, ac frenis injectis cohibere, ut rationi obtemperent.

67. *In ea re.*] Id est, neque ad eam rem impellitur.

68. *Scias posse.*] Scias eum sine cortice posse nare, & probe suæ vitæ moderari posse.

70. *Bona dicere.*] Ac de filio benè ominari: quod Græci εὐφημεῖν dicunt, læta ac fausta prædicare. unde Scoppa legit

Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes,
Ultro ad me venit, unicam gnatam suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit; despondi: hic nuptiis dictus est dies.
SO. *Quid obstat, cur non veræ fiant?* SI. *audies.*
Fere in diebus paucis, quibus hæc acta sunt,
Chrysis vicina hæc moritur. SO. *ô factum bene!*
Beasti; metui à Chryside. SI. *ibi tum filius*
Cum illis, qui amabant Chrysidem, una aderat frequens;
Cura-

DONATI.

72. *Hac fama.*] An vere laudatus sit, singula hæc pro argumentis sunt: & excusatio est, non esse stultitia falsum, sed impulsum. *Impulsus.*] Bene *impulsus:* ultro enim venire impulsus est, qui daret contra officium soceri.

73. *Unicam gnatam suam.*] Abundat quidem *suam:* sed tamen asseverantius est. *Unicam gnatam.*] Quid si tœdio multorum filiorum? at unicam.

74. *Cum dote summa.*] Quid si pauper est? at cum dote summa.

75. *Placuit.*] Cum pronuntiatione, *placuit. Placuit.*] Συντομία. adeo bona conditio fuit, ut quamvis ultro objiceretur, tamen statim placeret. *Despondi.*] Ex veteri more, quo spondebat etiam petitoris pater: unde *sponsus* & *sponsa* dicitur. *Despondi.*] Proprie. Nam de sponso dicitur, quia *spondet* puellæ pater; *despondet*, adolescentis. *Hic dictus est dies.*] Utrum constitutus? an dicatus? ut,

Junoni infernæ dictus sacer.

78. *Chrysis.*] Commemorat nunc quæ esset Chrysis. *Vicina hæc.*] Supra enim ait, *Ex Andro commigravit huc viciniæ. Vicina hæc.*] Ἀνέμφασις. *O factum bene!*] Animadverte, ubique à Poëta sic induci comicas mortes, ut cum ad necessitatem argumenti referantur, non sint tamen tragicæ. Nam aut meretrix sumitur, aut senex, aut de duabus simul uxoribus una uxor. Itaque hujusmodi obitus, aut mediocri tristitia excipitur, aut etiam gaudio. *O factum bene!*] Quasi qui dixerit, *Vereor ne quid Andria apportet mali.*

79. *Beâsti.*] Artificiose quidem *gaudium* subjecit, ne mors in comœdia, luctus in tragœdia personaret. *Metui à Chryside.*] *Metuo illum* dico, qui mihi ipsi aliquid facturus est. *Timeo ab illo*, cujus causa possum aliquid mali pati, etiam si ipse nihil in me mali consulat. *Metui à Chryside.*] Ἀρχαϊσμός.

80. *Una aderat frequens.*] Ut suprà,

Cum quibus erat cumque una, his sese dedere.

Aderat frequens.] Possumus enim adesse, & frequentes non esse, si præsentes non adhæremus his, quibus adsumus. Et *frequens*, ut miles apud signa.

VARIORUM.

legit *omina*, id est, læta precabantur, gratulati mihi talem filium. *Farnab.*

75. *Hic nuptiis.*] Supple, celebrandis. *Dictus est dies.*] Diem dicere, etiam juris est dicendi formula; sed hic est constituere, præfinire. *Non. Marcellus c. 9. n. 122.*

78. *O factum bene!*] Sic dicebant, ubi quid prosperè evenisset.

81. *Fu-*

Curabat una funus; tristis interim,
Nonnunquam conlacrumabat. placuit tum id mihi:
Sic cogitabam; Hic parvæ consuetudinis
Causa, mortem hujus tam fert familiariter:
Quid, si ipse amâsset? quid hic mihi faciet patri?
Hæc ego putabam esse omnia humani ingenI,
Mansuetique animi officia. quid multis moror?
Egomet quoque ejus causa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali. So. *hem, quid est?* Si. *scies.*

Effer-

DONATI.

81. *Curabat una funus.*] *Funus*, est pompa exequiarum: dictum à funalibus. Etenim noctu efferebantur, propter sacrorum celebrationem diurnam. *Curabat una funus.*] Ut non potuerit in exequiis videre patrem. *Interim.*] Descriptio est hujus rei, quæ ad narrationem pertinet superiorem.

82. *Nonnunquam conlachrumabat.*] Illis enim magis causa flendi fuerat, qui, quam amabant, amiserant. hic amore propter suam Glycerium conlachrumabat, qui alienis lachrymis suas commodabat.

83. *Sic cogitabam.*] Ac si diceret, hoc cogitabam. sensum tantum cogitationis dicere debuit: sed quia *sic cogitabam* dixit, ipsum gestum cogitantis exponit, & dicitur *μίμησις*. *Hic parvæ consuetudinis causa.*] Hoc est, convivii tantum: & quia dixerat puer, hoc solum egisse Pamphilum, nihil aliud, *Symbolum dedit, cœnavit.*

84. *Tam fert familiariter.*] Id est, graviter. nam quæ nobis sunt familiaria, gravia sunt animo nostro. *Familiariter*, quasi familiaris: an potius familiariter.

85. *Quid hic mihi faciet patri?*] *Mihi*, circa me. Et postquam *mihi* dixit, pondus intulit nominis, dicendo *patri*. *Quid hic mihi.*] Vide quam venuste repetierit *hic*.

86. *Hæc ego putabam.*] *Putare* est ejus, qui simplicitate pectoris aberravit. *Cicero: Non putavit, lapsus est. Hæc ego putabam.*] Cum adhuc nihil peccationis ostenderit, tamen dolor in futura prorumpit: ut,

Et gener auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat.

Humani ingenii.] Circa Chrysidem.

87. *Mansueti.*] Circa amicos.

88. *Egomet quoque.*] Ut ipse Pamphilus, aut etiam ego, quem minus crederes. *Ejus causa.*] Ejusdem mansuetudinis & humanitatis, & ejus Pamphili. *In funus prodeo.*] *In funus* (in pompam exequiarum) quod à funalibus dictum est, & uncis vel cuncis candelabrorum, quibus delibuti funes, & [in genu] cerei fomites infiguntur.

89. *Nihil suspicans etiam mali.*] Benè suspendit auditorem. *Etiam.*] Alia est suspensio audientis, & excusatio alia. *Etiam.*] Adhuc. *Hem.*] Perculsi ac metuentis.

VARIORUM.

81. *Funus.*] Funebrem pompam, apparatum, ritus. vide tit. *Funus*, indice poëtico Farnabii.

83. *Hic parvæ consuetudinis.*] Citantur hi versus à Ciceronis Antonio l. 2. de Orat. exemplum argumentationis à Minori. *Farnab.*

85. *Quid mihi, &c.*] Atque hoc hemistichium, *Quid mihi hic faciet patri*, Epist. fam. 9. lib. 7. epist.

88. *In funus prodeo.*] Candelabra veterum ita fiebant, ut hodie videmus ea,

Effertur: imus. Interea inter mulieres,
Quæ ibi aderant, forte unam adspicio adolescentulam,
Forma, SO. *bona fortasse.* SI. *& voltu Sosia*

Adeo

DONATI.

90. *Effertur.*] Ἐκφέρε). Græcum est. quod vitans *Virgilius*, ne diceret *effertur*, inquit,

——— tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & tristia funera ducunt.

Efferri proprie dicuntur cadavera mortuorum: & *ire* proprie ad exequias. *Virgilius:*

Ite, ait, egregias animas, quæ sanguine no- (bis,
Hanc patriam peperere.

91. *Unam aspicio.*] Ex consuetudine dicit *unam*, ut dicimus, *Unus est adolescens.* tolle *unam*, & ita fiet ut sensui nihil desit: sed consuetudo mirantis non erit expressa. *Unam* ergò τῷ ἰδιωτισμῷ dixit: vel *unam*, pro quadam.

92. *Forma & vultu.*] Et hîc duo sunt, & ætas & forma. quibus additur pudor. quia meretrix non est. *Forma & vultu.*] Forma immobilis est & naturalis: vultus, movetur & fingitur. *Et vultu Sosia, adeò modesto.*] Quia formæ laudatio cum meretrice commissa est, progreditur artifex Poëta ad laudanda ea, quæ honestiora sunt, quàm forma. *Et vultu Sosia.*] Quid hîc deest, ut eam nurum dignetur Simo, nisi sola cognitio? & formam probat in puella Pamphili pater, & matronalem modestiam miratur in vultu, & venustatem stupet. Nonne ergò jam cernimus hoc præstruxisse *Terentium*, ut cum Chremetis filiam esse cognoverit Simo, hanc potiùs eligat, quàm Philumenam, nurum? quanquam ex sororis pulchritudine, & amore Charini, & Davi laudatione, id ipsum quoque probè monstraverit nobis. *Vultu.*] Hæc laus adjuvat, post cognitionem, futuram nurum.

VARIORUM.

quibus utuntur in templis; catinus est, vel scyphus, & in medio uncinus, cui infigitur candela. *Salmasius.*

90. *Effertur, &c.*] Narrationem hanc benè moratam, & ad persuadendum accommodatam laudat Cicero: *Nam is postquam excessit ex ephebis, quam longa est narratio? mores adolescentis & servilis percontatio, mors Chrysidis, vultus & forma & lamentatio sororis, reliqua pervariè & jucundè narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset,* Effertur, imus, ad sepulchrum venimus, in ignem posita est, *in his fere decem versiculis totum conficere potuisset. Quanquam hoc ipsum,* Effertur, imus, *concisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed venustati. Quod si nihil fuisset, nisi* In ignem posita est, *tamen res tota cognosci facile potuisset*, lib. de Oratore. *Farnab.* *Effertur: imus.*] Hoc verbum funebre est, sicut Græcis ἐκφέρεσθαι. Ordinem productionis funerum *Solonis* lex exhibet, quod *Romani* suis etiam legibus duodecim Tabularum sanxerunt, quæ apud *Demosthenem* extat ad Makartatum: *Mortuum pro arbitrio intus collocanto: ante lucem efferunto postridie collocationis: funus producunto viri quidem primi ordine, fœminæ subsequuntor: fœminæ funestam domum ne intranto, aut exequias eunto sexagenariis minores, aut quæ sobrinis natæ non sint: neque item intranto domum postquam funus elatum est, nisi sobrinis natæ sint.* In agro quisque suo sepulchrum gentile habuit. Solebat etiam pompa ferri humeris: hinc veteres, mortuos non solum elatos, sed etiam superbos vocabant. *Plautus:*

Faciam ego hodie te superbum, &c.

Petitus. Varios gentium mores in condendis humandisque corporibus defunctorum, vide apud Cicer. 1. Tuscul. quæst. Alex. ab Alexandro libro 2. capite 3.

93 *Ut*

Adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra.
Quia tum mihi lamentari præter cæteras
Visa est; & quia erat forma præter cæteras
Honesta & liberali; accedo ad pedisequas;
Quæ sit, rogo. sororem esse ajunt Chrysidis.
Percussit ilico animum: At at! hoc illud est,
Hinc illæ lachrumæ; hæc illa est misericordia.
SO. *Quam timeo, quorsum evadas.* SI. *funus interim*
Procedit: sequimur: ad sepulchrum venimus:
In ignem posita est: fletur. Interea hæc soror,

Quam

DONATI.

93. *Adeò modesto, adeò venusto.*] *Modestus*, ad probitatem vultus, & morum pertinet: *Venustus*, ad naturam corporis. Atque adeò sibi vultum fingere multi possunt: formam nemo. *Vt nihil suprà.*] Ἔλλειψις Terentiana. nam non necesse est subjungere duos versus.

94. *Quia tum mihi.*] Excusatio necessaria. *Præter cæteras.*] Id est, plus quam cæteræ.

96. *Honesta ac liberali.*] *Honesta*, ad formam, *Liberali*, ad vultum retulit.

98. *Percussit.*] Hoc est, suspicio, vel aliquid tale. *At at.* Interjectio admirantis. *Hoc illud.*] Δεικτικὸν ejus rei est, quam in animo conceperamus. *Virgil.*
Hoc illud germana fuit.

99. *Hinc illæ lachrymæ.*] *Hinc*, ex hac causa.

100. *Quam timeo.*] Non videtur adhuc Sosiæ plenum amoris argumentum: adeò pendet ad ea quæ dicturus est Simo. *Evadas.*] Id est, exeas, vel pervenias. *Funus procedit.*] *Funus*, à funalibus dictum est, ut suprà notavimus. & est funus, pompa exequiarum. Et benè, *funus procedit, nos sequimur*, dixit, quasi post ipsam morituri: unde *exequiæ* dicuntur. *Funus interim procedit.*] Ἀσύνδετον.

101. *Ad sepulchrum.*] *Sepulchrum* κατ' ἀντίφρασιν dicimus, quod sine re pulchra sit. an quod ibi sine pulsu sint, id est, mortui? an quod illic animæ à vivis sepeliantur, id est, separentur? Et sepulchrum dixit futurum, non quod jam esset. *Sepulchrum* enim à sepeliendo dictum. *Virgilius* propriè,
At pius Æneas ingenti mole sepulchrum
Imposuit. ——

102. *In ignem posita est.*] Ἔλλειψις. non enim est *quæ*. Et mire. cum funus supra dixerit. *Fletur.*] Hic bene impersonaliter, fletur ab omnibus. extrema enim quæque mortuorum omnes commovent ad lachrymas. *Hæc soror.*] Id est, quam dixi esse sororem Chrysidis.

VARIORUM.

93. *Ut nihil suprà.*] Hæc locutio, rei absolutionem perfectionemque designat.

96. *Honesta & liberali.*] *Honestum*, pro, pulchro. Sic Eunuch.
Ita me Dii ament, honestus est.
Et contrà, *Pulchrum*, pro, honesto. ut *Virgilius:*
Pulchrumque mori succurrit in armis.

97. *Sororem Chrysidis.*] Ita putabant, cum tamen Attica esset, & Chremetis ipsius filia.

99. *Illa est.*] Faërnus hic & in multis aliis similibus scribit, *illa 'st*, & mox *posita 'st*, &c.

102. *In ignem posita est.*] Olim cremabantur cadavera, deinde cineres in

Quam dixi, ad flammam acceßit imprudentius,
Satis cum periclo: ibi tum exanimatus Pamphilus,
Bene dißimulatum amorem & celatum indicat.
Adcurrit: mediam mulierem complectitur:
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneres,
Rejecit se in eum flens quam familiariter.
So. *Quid ais?* Si. *redeo inde iratus, atque ægre ferens,*
Nec satis ad objurgandum causæ. diceret,

Quid

DONATI.

103. *Ad flammam.*] Innuit affectum sororis, unde omnes vinceret; cæteri enim flent, hæc flammæ se ingerit. *Virgilius;*

Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnim,
Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.

104. *Ibi tum exanimatus.*] A voluntate, à facultate, à summo ad imum, ubi sunt dicta & facta, ibi est πάθος. & mire *ibi.*

105. *Bene dißimulatum.*] *Bene*, multum. an quasi dolens, quod etiam negaturus sit Chremeti, dixit *bene? Indicat.*] Omnia significanter non ostendit, inquit, sed *indicat:* non accedit, sed *accurrit:* non vestem aut manus, sed *mediam mulierem:* non tenet, sed *complectitur.* & quia his tribus rebus inducitur in alicujus rei gestionem persona: affectu, facto, dicto. Affectus est, quod ait, *Ibi tum exanimatus Pamphilus.* Factum, quod ait, *Accurrit, mediam mulierem complectitur.* Dictum, quod ait, *Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum? Indicat.*] *Indicium* proprie est oris & linguæ: factis ergo indicat: non enim dixit, *amo.*

106. *Accurrit.*] *Virgilius:*

Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos.

107. *Mea Glycerium.*] *Mea*, quasi amator. *Glycerium.*] Quasi familiaris dixit. *Quid agis?*] Quasi perturbatus. *Cur te is perditum?*] Quasi consolaturus.

108. *Ut consuetum facile amorem cerneres.*] Mire, non suspicaretur dixit, sed *cerneres.* & est ordo, ut facile cerneres, sed *cerneres*, sicut supra, *Laudem invenias & amicos pares.*

109. *Rejecit se in eum.*] Objicitur ei quod à Glycerio factum est: ut, Quis enim unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille atque illius amici, ut ne hæc mihi delatio detur?

110. *Quid ais?*] Non interrogantis, sed minantis est. *Iratus atque ægre ferens.*] *Iratus*, culpa. *ægre ferens*, quia præter spem.

111. *Nec satis.*] Mire expressit indulgentiam patris erga filium. Erat, inquit, causa: sed pro amaritudine objurgationis non erat satis, hoc est, non idonea

VARIORUM.

urna, humi, aut in arca lapidea condebantur. Hunc cremandi morem ab *Hercule* profectum quidam existimant, ex usto *Argio Lycimini* filio. *Cælius Rhodogin. l.* 9. *c.* 49. Antiquissimi tamen non comburebant, sed terra operibant; ut docet *Cic.* 2. lib. de Legib. *Menenius.*

104. *Ibi tum.*] Nunc redit ad Pamphili amorem, qui signis colligitur.

109. *Rejecit se quam familiariter.*] Id est, modo ac gestu familiari. Si vero sic legas, ut *quam familiariter* ad *flens* referatur, significabit idem quod graviter.

117. *Postri-*

Quid feci? quid commerui, aut peccavi, pater?
Quæ sese in ignem injicere voluit, prohibui,
Servavi. honesta oratio est. SO. *recte putas:*
Nam si illum objurges, vitæ qui auxilium tulit;
Quid facias illi, qui dederit damnum aut malum?
SI. *Venit Chremes postridie ad me, clamitans,*
Indignum facinus; comperisse, Pamphilum
Pro uxore habere hanc peregrinam. ego illud sedulo
Ne-

DONATI.

videbatur. *Nec satis ad objurgandum.*] Deest *habui*, vel *erat. Virgilius:*

— *Nec sat rationis in armis.*

& hic, *erat* vel *habui*, deest ad sententiam. *Diceret.*] Deest *enim. Quid feci?*] Mire fiduciam prætulit argumento, quod est in sequenti versu.

112. *Quid feci, quid commerui, aut peccavi?*] Αὔξησις à majoribus ad minora. Et *feci* quasi facinus dixit. *Facere* enim quis & homicidium dicitur. *Commerui*, minoris culpæ est: *Peccavi*, multo minoris & levioris.

113. *Quæ sese.*] Illic, mea Glycerium. hic pronomen dixit. Mira dissimulatio. tanquam illam præter periculũ nesciat.

115. *Nam si illum.*] Argumentum per ratiocinationem à contrario. ut si dicas, *Viro forti præmium debetur, si desertori pœna constituta est. Tulit.*] Pro attulit. Sed multa significat. Et alias *pertulit. Virgilius:*

Non tulit. hanc speciem furiata mente Chorœbus.

Aliàs *sustulit:* ut idem,

Omnia fert ætas, animum quoque. —

pro *aufert*.

116. *Illi.*] Pro illo. *Dederit damnum aut malum.*] *Damnum*, rei est; *malum*, ipsius hominis.

117. *Venit Chremes.*] Argumentum ex conjectura, de testibus. Et mire suprà *Vltro venit ad me.* Ergo hic causa justi doloris ostenditur, quia dolet etiam Chremes: nam potuit, non daturus filiam, non venire. *Postridie ad me, clamitans.*] Ut sine dilatione sciri posset. & *clamitans*, indignantis est: ut, *Clamant omnes.*

118. *Indignum facinus.*] Distinguendum, ut per se intelligatur indignum facinus; & ipse doleat Pamphilum corrumpi. *Comperisse.*] Ergo ab aliis: ut appareat verum quod ait, *Tum uno ore omnes.* &, *Hac fama impulsus Chremes. Indignum facinus comperisse.*] Deest *se*: incertaque distinctio.

119. *Pamphilum.*] Cùm emphasi dixit id est, pudentem & bene moratum. Et nec amicam, sed *pro uxore.* Mire ergo, quasi non hoc doleat quod amet, sed quod pro uxore habeat. Et simul excusatur filiam denegaturus socer. *Hanc peregrinam.*] *Hanc*, cum contemptu dictum est. & *peregrinam*, ut alibi; *Adeone est demens ex peregrina?* nam hoc nomine meretrices etiam nominabantur. *Ego illud sedulo.*] Quanto affectu pater factum, quod viderat, negabat! *Sedulo.*] Quomodo *sedulo*, si negabat? an *sedulo*, ut Sosiæ? id est, simpliciter. *Sedulo.*] Quia non semel negavit, vel ille institit.

VARIORVM.

117. *Postridie.*] Quare non eodem die? vel quia non tam cito id audierit; vel quia *Chrysis* de more & consuetudine noctu elata, & in ignem posita est; neque tum adeundi *Simonem*, sed quiescendi tempus erat. *Barland.*

119. *Peregrinam.*] Malè audiebant peregrinæ, tanquam meretrices.

124. *Præ-*

Negare factum: ille instat factum. denique
Ita tum discedo ab illo, ut qui se filiam
Neget daturum. SO. *non tu ibi gnatum?* SI. *ne hæc quidem*
Satis vehemens causa ad objurgandum. SO. *quî, cedo?*
SI. *Tute ipse his rebus finem præscripsti pater!*
Prope adest, quum alieno more vivendum est mihi:
Sine nunc meo me vivere interea modo.
SO. *Quis igitur relictus est objurgandi locus?*
SI. *Si propter amorem uxorem nolit ducere;*
Ea primum ab illo animadvertenda injuria est.
Et nunc id operam do, ut per falsas nuptias
Vera

DONATI.

120. *Factum.*] Impersonaliter. *Negare factum.*] Officiũ patris, & simul per hoc expressio probationis. *Ille instat factum.*] *Plautus, Instare factum:* similis est ἀρχαϊσμός. *Instare factum.*] Vetuste, id est, instat dicere factum esse. *Denique.*] Quid denique? ad summam properat, & ad finem dictorum. *Denique.*] Id est, postremo.

121. *Discedo.*] Propriè. non enim abeo. Unde *discessio. Ut qui se neget.*] Probavit, quod non volebat senex, Sosiæ: adhuc superest ut ostendat, quod non sit irascendum, quin juste irascatur.

122. *Non tu ibi gnatum.*] Ἀποσιώπησις, vel ellipsis. deest, invasisti, objurgâsti, adortus es. *Ad objurgandum.*] Incusandum, inclamandum.

124. *Tute his rebus.*] Modo non addidit, *diceret.*

125. *Prope adest.*] Prope adsunt nuptiæ: in proximo sunt metæ libertatis: & ideo avidius voluptaria sub finem carpenda sunt. *Quum alieno.*] *Quum,* pro *quo*; hoc enim significat *quum. Meo me vivere interea modo.*] *Meo modo*, mea voluntate, meo arbitrio.

127. *Relictus est objurgandi locus.*] Mirè *objurgandi:* tanquam incensus pater in filium videretur. nam suprà commotus, plus per ἀποσιώπησιν significaverat.

128. *Si propter.*] Hoc erat secundum in divisione, *Et consilium meum cognosces. Si propter amorem.*] Initium consilii sui demonstrandi. *Nolit.*] Legitur & *nollet.*

129. *Ab illo animadvertenda injuria.*] Nota participium à passivo. *animadvertenda,* castiganda, vindicanda est. *Ab illo injuria.*] Quam facit, non quam patitur. *Ea primum animadvertenda.*] Ut jam hoc sit peccatum, quod recusat nuptias, non quod peccat adolescens. Ideo ergo primum dixit, animadvertenda injuria est, vindicanda, exequenda est. Et bene *ea ab illo* dixit *injuria.* certissimam enim notat personam, quæ debeat pro injuriis pœnas solvere. quod si dixisset, *Injuriam ejus*, ἀμφιβολίαν fecisset, utrum quam passus est ab alio, an quam ipse aliis intulit.

130. *Et nunc id.*] Hic reddit quod dixerat, *Consilium meum cognosces. Id.*] Id est *propter id.*

VARIORUM.

124. *Præscripsti.*] Faërnus *præscripsisti* leg.

125. *Propè adest.*] Dictus est dies nuptiis; propè est quum amore & fide conjugali vivendum erit: liceat interea meo arbitratu, libero ac amatorio vivere; atque hoc licentia morum Atticorum, scena sequenti: *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum, &c.* Farnab. *Alieno more vivendum.*] Intelligit conjugium: & ad proverbium

Vera objurgandi causa sit, si deneget:
Simul sceleratus Davus si quid consilI
Habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli:
Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia
Facturum; magis id adeo, mihi ut incommodet,
Quam ut obsequatur gnato. SO. *quapropter?* SI. *rogas?*
Mala mens, malus animus: quem quidem ego si sensero!
Sed quid opus est verbis? Sin eveniat, quod volo,
In Pamphilo ut nihil sit moræ. restat Chremes;
Qui mihi exorandus est; & spero confore.
Nunc tuum est officium, has bene ut adsimules nuptias:
Per-

DONATI.

131. *Vera.*] Ἀντίθετον. quia *falsa* dixit, intulit *vera*.

134. *Manibus pedibusque.*] Proverbiale, id est, omnibus membris. *Obnixe.*] Cum conatu, instanter contra conantem.

135. *Magis id.*] *Id*, propter id. *Incommodet.*] Noceat, incommodum afferat. *Mihi ut incommodet.*] Non enim, inquit, prodest filio amare meretricem.

136. *Quapropter.*] Mire Sosia interrogat, quasi nulla causa sit fallendi dominum.

137. *Mala mens.*] Voluntas, est mens, etiam ratio. *Mala mens.*] Argumentum à natura, & an aliquis sine causa malus, an ab impulsione. *Mala mens.*] Quia dixit, Magis ut lædat, quam ut prosit. *Quem quidem ego si sensero.*] Ἀποσιώπησις est, gravissimam pœnam ostendentis.

140. *Exorandus.*] Legitur & *expurgandus*. Si *expurgandus*; lege *cui*, non *qui*: quia *cui* per *q* veteres scripsêre. *Confore.*] Ab eo quod est *confit*, id est, perficitur, futurum tempus infinitivi modi *confore*, id est, perfectum iri. Sic in Adelphis,

Verum quid ego dicam? hoc confit quod volo.

Confieri, id est, perfici; unde *confectum negotium* dicitur, vel *confecta res*: quæ ad plenum perficitur. *Virgilius*:

——— nunc qua ratione quod instat
Confieri possit, paucis, adverte, docebo.

141. *Nunc tuum est officium.*] Hoc ad illud tertium respicit, quod dixit, *Et quid facere in hac re te velim. Has bene ut adsimules nuptias: perterrefacias Davum.* hoc erat tertium de his, quæ dicturum se promiserat. *Adsimules.*] Hoc est unum verbum. *Adsimules*: quod dixit, *Quin tu uno verbo dic, quid est quod me velis.*

VARIORVM.

verbium alluditur, quod est: ἄλλος βίος, ἄλλη δίαιτα. *Willich.*

130. *Et nunc, &c.*] Caput narrationis hic exprimitur, & post vitam filii, nunc consilium de nuptiis init, & subdit, tanquam alteram narrationis partem.

133. *Consumat.*] Incassum perdat absque meo damno. *Farnab.*

134. *Manibus pedibusque.*] Ἀλλ' ὅσον μὲν ἐγὼ δύναμαι χερσίν τε ποσίν τε, Καὶ σθένει. Homer. Il. υ. vers. 360.

135. *Mihi ut incommodet.*] Naturale nimirum servis hoc, odisse dominos, ut est apud *Querol.* ac damno eos mulctare; adeo ut dictum antiquitus fuerit: *quot servi, tot hostes.* vide 47. epist. Senecæ.

137. *Mala mens, malus, &c.*] Alludit ad *Menandri* sententiam: γνώμης γὰρ ἐσθλῆς,

Perterrefacias Davum: observes filium,
Quid agat, quid cum illo consilii captet. So. *sat est.*
Curabo. eamus jam nunc intro. Si. *I præ, sequar.*

ACTUS PRIMI SCENA SECUNDA.

SIMO. DAVUS.

Argum. *Filii amorem explorat pater, simulat futuras nuptias. Minatur Davo senex, si quid fallaciæ nuptiis struat. Et humani ingenii ac prudentiæ conjecturam in re civili non sufficere ad veritatem dispiciendam, hæc scena declarat: & servi non stolidi sed versuti calliditas exprimitur, qui rem omnem pro captu servilis ingenii ac rationis considerat & ratiocinatur ne incautus opprimatur: & patris nimia indulgentia ergà filios, ac negligentia in illorum educatione describitur.* Ethica. 1. *Matrimonium utilissimum est amatoribus remedium.* 2. *Domestica exempla sunt admodum perniciosa.* 3. *Improbis servis sua est pœna.*

NOn dubium est, quin uxorem nolit filius;
Ita Davum modo timere sensi, ubi nuptias
Futuras esse audivit: sed ipse exit foras.
Da. *Mirabar, hoc si sic abiret. & Heri semper lenitas,*
Vere-

DONATI.

142. *Perterrefacias.*] Venuste & Poëtice. *Observes filium.*] Observatio in duabus rebus est, in obsequio, & speculando.

144. *Curabo.*] Ut coquus: & supra sic, *Nempe ut curentur recte hæc. I præ.*] Figura *ἀναστροφὴ*, quod nos *præi* dicimus.

VARIORUM.

ἐσθλῆς, ἔργα χρηστὰ γίγνεται. *Bonæ mentis bona sunt opera.* Nam si mens, unde proficiscuntur consilia, mala; non meliora inde speranda sunt consilia. Ex malæ mentis fonte profluunt malæ imaginationes, mala voluntas, consilia prava, operationes malæ.

DONATI.

NON DUBIUM.] *Narratione jam habita, persona Sosiæ non erat necessaria: ergo subsistit senex, per quem agenda sunt reliqua.*

1. *Non dubium.*] Ad hoc certus inducitur Simo, ut magis perturbetur inopinata consensione Pamphili ad ducendam uxorem, & præterea nihil agat cum Chremete de tradenda filia, confirmandisque nuptiis.

2. *Ita modo Davum timere sensi.*] Non recessit de loco senex: *Sensit* ergo antè, quàm cum Sosia loqui cœpisset. *Ita modo.*] Argumentum quod supra, ab eo quod nostri faciunt. *Modo:* ante quam cum Sosia loqui cœpisset Simo. Et *Davus* non recte scribitur. *Davos* scribendum: quod nulla litera vocalis geminata unam syllabam facit. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis, & accusativi pluralis: necessariò pro hac regula digamma utimur, & scribimus; *DaFus, serFus, corFus.*

4. *Mirabar hoc.*] Hic locus est, in quo Davus insinuatur, spectatoribus multa gesturus. *Si sic.*] *Sic*, pro leviter & negligenter.

VARIORUM.

4. *Semper lenitas.*] Per ὑφὲν jungi volunt: aut sit continuata & usque nunc simulata lenitas, in subsidio latens, opportunitatem erumpendi captans. *Farnabius.*

9. *Id*

Verebar quorsum evaderet.
Qui postquam audierat non datum iri filio uxorem suo,
Nunquam cuiquam nostrum verbum fecit, neque id ægre tulit.
SI. *At nunc faciet: neque, ut opinor, sine tuo magno malo.*
DA. *Id voluit, nos sic nec opinantes duci falso gaudio,*
Speranteis, jam amoto metu, inter oscitantes opprimi,
Ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias.
Astute! SI. *carnufex, quæ loquitur!* DA. *Herus est, neque provideram.* FAER. prævideram.

SI. *Da-*

DONATI.

gligenter, quod Græci οὕτως dicunt. significat autem οὕτως, id est, *sic*: & est de his, quæ adjuvanda gestu sunt: ut *tantillum puerum*: &, *Hujus non faciam.* *Lenitas.*] Clementia, facilitas: cui contraria, asperitas & difficultas. *Et heri semper lenitas.* An *semper-lenitas*? ut sit ὑφέν. *Lucretius*:

——— *Semper florentis Homeri.*

Semper lenitas.] Ac per hoc simulata usque nunc lenitas: nam nemo in diversis actibus semper lenis est: nisi forte fictus assimulator & callidus. *Semper lenitas.*] Sine differentia est importuna lenitas.

5. *Quorsum evaderet.*] Ad quam partem erumperet. Et *evadere*, est per quamcumque difficultatem ad aliquid pervenire.

7. *Verbum fecit.*] Non dixit litigium, aut rixam, sed *verbum*. Istæ exiguitates, asseverationes dicuntur. & cum pronuntiatione: ut intelligatur, ne verbum quidem. *Neque id ægre tulit.*] Hoc est, *semper lenitas.*

8. *Faciet.*] Subaudiendum *verbum*. & est *faciet* persona tertia, pro prima. *Faciet.*] Id est, irascetur, denuntiabit, loquetur. *Sine tuo magno malo.*] Id est, comminabitur tibi, & minas contemnes, ut ad pœnas pervenias.

9. *Id voluit.*] Aut absolute accipiendum *id*: aut *id*, quomodo *sic*, demonstratio est, ut magis gestu quam sensu intelligatur, ut supra diximus. *Nec opinantes.*] Υ'φέν. *Duci.*] *Ducere* est expectatione longi temporis malum proletare: vel *induci*, ut feræ in retia. *Falso gaudio.*] Velut ex ira, & vitæ senis iracundia.

10. *Amoto metu.*] Ista singula sunt: & *amoto metu*, sic dixit, quasi metus sit corpus brutum, quod cum molimine movetur. *Oscitantes.*] *Oscitatio* est animi otium & securitas, dictum ab *ore ciendo*, id est, commovendo. *Oscitantes*, securi, id est, nihil providentes.

11. *Cogitandi ad disturbandas.*] Miranda locutio: ut si dicat, *Cogitas ad dicendum.*

12. *Astute.*] Hoc & gestu, & vultu servili, & cum agitatione capitis dixit. *Carnifex.*] Aut excarnificans dominum, aut ipse dignus carnifice, ut caro fiat, id est, lanietur. *Lucilius*:

Carcer vix carcere dignus.

Neque provideram.] Providentia duplex est: aut enim animo, aut oculis providemus.

VARIORUM.

9. *Id voluit.*] Causa impulsiva lenitatis. Nam securos opprimere affectat, ne nuptiæ disturbentur. *Nec opinantes*, nihil hujusmodi suspicantes. *Duci.*] Videtur esse generis enallage, *duci & opprimi*, pro ducere & opprimere. Nam *duci* simplicis est & incauti. *Duci falso gaudio.*] Adi Senecam epist. 59. ubi *mala gaudia* & *falsa gaudia* excutiuntur.

10. *Amoto metu.*] Videtur ἀντίπτωσις abla-

Si. *Dave.* Da. *hem quid est?* Si. *ehodum ad me.* Da. *quid hic volt?* Si. *quid ais?* Da. *qua de re?* Si. *rogas?*
Meum gnatum rumor est amare. Da. *id populus curat scilicet!*
Si. *Hoccine agis, an non?* Da. *ego vero istuc.* Si. *sed nunc ea me exquirere,*
Iniqui patris est. nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet:
Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.

Nunc

DONATI.

13. *Hem.*] Quasi correptio totius corporis. *Ehodum.*] Nutus est, intentionem animadversionemque deposcens ejus, cum quo vult loqui. *Ehodum.*] *Dum,* παρέλκον est hoc loco. *Quid hic volt.*] More servili, & vernili gestu. sic enim vocati à dominis servi vultuose agunt. *Qua de re.*] Negantis vim habet hæc interrogatio. plus est enim *qua de re*, quam *nihil.* *Rogas?*] Hoc cum interrogatione indignantis.

14. *Meum Gnatum rumor est amare.*] Mire apud servum dissimulat id, quod jam probavit. *Meum gnatum rumor est amare.*] Graviter, constanterque senex nondum se fatetur credere, nec verum scire: ne amittat vim vindicaturi, si rescierit. *Id populus curat scilicet!*] Quia rumigeratio populi est. sed hoc aversus ab illo, contumaciter. sic *Virgilius:*

Scilicet is superis labor est. ——

Scilicet, semper cum εἰρωνείᾳ ponitur.

15. *Hoccine agis.*] *Agis*, id est, audis. Alibi sic, *Hoc age amabo.* Plautus: *Hoc agite sultis Spectatores nunc jam.* Pronuntians simul demonstrative, veluti aurem suam tangens. *Isthuc.*] Deest *ago*, vel *audio.*

16. *Iniqui patris est.*] Iniqui est, si nunc velim quærere actus liberos adolescentis. *Nam quod antehac fecit.*] Pro *antehac*, consuetudine magis, quam ratione dicitur. *Nihil ad me.*] Id agit, ut superius consilium se servare ostendat.

17. *Dum tempus ad eam rem tulit.*] Absolute. & deest *se*: ut sit, Dum tempus se præbuit: quia supra dixit, *Tute his rebus finem præscripsti pater. Sivi, animum ut expleret suum.*] Mira ratio cur siverit, ut & hoc quod permisit, ad bonam frugem permiserit, non ad luxuriam. *Sivi* autem distingue: est autem *sivi*, modo, permisi, cessavi. *Sivi*, antique. Aliter in Adelphis,

Non sivit egestas facere hoc nos.

VARIORUM.

ablativi pro accusativo, ad vitandam cacophoniam. Aut τὸ *sperantes* nomen est, securos significans. Et pro *inter* alii *interea* legunt. *Oscitantes.*] Alii *inter oscitantes*; hoc est, securos ac negligentes. *Deliberatum est*, inquit Agellius, *de nota ejus; qui ad censores ab amico advocatus est, & in jure stans, clarè nimis ac sonorè oscitavit. Atque mihi, prope ut plecteretur fuit; tamquam illud indicium vagi animi foret & allucinantis, atque fluxæ & apertæ securitatis, &c.* 4. l. 20. c.

14. *Id populus curat scilicet.*] Quasi verò id populo curæ sit, de filii tui amore rumigerare vel rumiferare, ut loquitur Plautus Amphitr. 2. act. 2. sc.

15. *Hoccine agis, an non?*] Id est, advertisne animum ad ea quæ rogo an non? Nam qui non attendit ad ea quæ dicuntur, aliud agere, proverbiali figura dicitur. *Ea me exquirere.*] Scenâ præcedente *Prope adest, cùm alieno, &c.* & Scen. 1. act. 2. & 6. scen. act. 2.

16. *Iniqui patris est.*] Ironia est. Significat enim non esse iniqui patris, cum tam multa permiserit, tandem sub ipsas nuptias in filii mores anquirere. *Muretus.*

18. *Nunc*

Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat.
Dehinc postulo, sive æquum est, te oro Dave, ut redeat jam in viam.
DA. *Hoc quid sit.* SI. *omnes, qui amant, graviter sibi dari uxorem ferunt.*
DA. *Ita ajunt.* SI. *tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum,*
Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem plerumque applicat.
DA. *Non hercle intellego.* SI. *non? hem.* DA. *non: Davus sum, non Oedipus.*

SI. *Nempe*

DONATI.

18. *Nunc hic dies aliam vitam adfert.*] Hoc est, recte, & severe, & inexorabiliter denuntiat. *Aliam vitam*, pro diversam & contrariam. Sic & *Virgilius*: *Diis aliter visum est.* ——

19. *Te oro Dave.*] Gravius illud fecit, nomen appellando. *Ut redeat jam in viam.*] *Jam* modo tarditatis est signum. & *in viam* dixit, quasi qui devius sit, & errarit à recta via. *Ut redeat jam in viam.*] Proverbiale. *Sive æquum est.*] Ἐπανόρθωσις.

20. *Hoc quid sit.*] Ἔλλειψις. deest enim *quæris*.

21. *Ita ajunt.*] Hæc credunt & loquuntur universi. & est trepida confessio, & quasi inviti responsio: ut in Heautont. *Ita credo*: monente patre filium. *Tum si quis magistrum.*] Μεταφορικῶς. an quia & pædagogus est magister? ut Geta in Phormione,

Me filiis relinquunt quasi magistrum.

Ad eam rem.] Id est, super eam rem; hoc est, super amorem.

22. *Animum ægrotum.*] Pro *ægrum*. nam animus æger, corpus ægrotum.

23. *Hem.*] Interjectio est irascentis. *Davus sum, non Oedipus.*] Multiplex contumelia. potest enim senem quasi sphingem dixisse, id est, deformem monstrique similem. potest etiam inhumanum & ferum, ut sphinx. Potest etiam per Oedipum se ultorem promittere futurum, atque oppressorem sapientiæ senis. *Davus sum, non Oedipus.*] Facete se negavit Oedipum, ut senem sphinga esse confirmet, non Oedipum. Imitationum duo sunt genera: quandam necessitas, quandam introducit voluntas. *Non Oedipus.*] Si Latinè pronunties, genitivus *Oedipi* faciet: si Græce *Oedipodis*.

VARIORUM.

18. *Nunc hic dies aliam.*] Citat hunc versum Cicero l. 12. 25. epist. famil. Ἄλλος βίος ἄλλη δίαιτα. Proverb. apud Zenobium.

19. *Sive æquum est.*] Epanorthosis amara.

21. *Magistrum cepit ad, &c.*] *Magister* variè à Latinis ponitur; sed tamen si uno verbo propriam hujus vocis significationem habere velis, dicitur generaliter *Magister*; cujus authoritatem & exemplum in re quavis sequimur: vel cui præcipua rerum cura incumbit. Hinc magistros pagorum, collegiorum, &c. Significat enim hic, alicujus ductu & opera uti ad rem aliquam. *Scalig. Delet. Improbum.*] Cujus operâ & consilio improbo seducatur; ut Pamphilus tuo.

22. *Animum ægrotum.*] *Stoici* cupiditates, animi morbos appellant: secundum quos, judicio meo, *Terentius* animum

SI. *Nempe ergo aperte vis, quæ restant, me loqui?* DA. *Sane quidem.*

SI. *Si sensero hodie quidquam in his te nuptiis*
Fallaciæ conari, quo fiant minus:
Aut velle in ea re ostendere, quam sis callidus:
Verberibus cæsum te Dave in pistrinum dedam usque ad necem;
Ea lege atque omine, ut, si te inde exemerim, ego pro te molam.

Quid?

DONATI.

24. *Sane quidem.*] *Sane*, valide: quia qui sanus, & validus est.

25. *Si sensero.*] Comminatio. & sit pronuntiatio, ut in singulis verbis ardeant minæ. *Hodie.*] Non ad tempus non plenum, sed ad comminationem refertur. ut *Virgilius: Nunquam omnes hodie moriemur inulti.* Et *dies* pro nocte accipitur: ut hoc ipsum,

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

26. *Quo fiant minus.*] *Quo minus*, hoc est, quo impeditius.

28. *Verberibus cæsum te Dave in pistrinum.*] Vult in pronomine & nomine exagitare comminatione servum, ne quid relinquat iracundiæ. *Dedam.*] *Dare*, est quod repetas: *Dedere*, est ad perpetuum. *Damus* & amicis: *Dedimus*, tantum hostibus.

29. *Ea lege atque omine.*] *Lege*, ad homines: *omine*, ad rem divinam refertur. id est firmamentum, per humana & divina. *Omen* autem est, quicquid ore dicitur. *Ea lege atque omine.*] Bene *lege* atque *omine*, quia leges auspiciis servatis ferebantur. Ergo sic intellige, quasi dixerit, ea lege & conditione. Et antiqui auspicato omina faciebant, quæ rata esse vellent.

VARIORUM.

mum ægrotum vocat, amoris morbo laborantem.

23. *Davus sum, non Oedipus.*] Proverbialis allegoria, qua astutiam & animi solertiam in ænigmatis solvendis deprecamur. Oedipus enim solus Sphingis ænigma solvit. *Davus sum, non Oedipus.*] Servus sum, barbarus, & simplex; non Oedipus. vide quid nos ad Thebaida Senecæ 119. vers. οὐ μάντις εἰμὶ τ' ἀφανῆ γνῶναι σαφῶς. Eurip. *Oedipo conjectore est opus.*

25. *Si sensero.*] *Precibusque minas regaliter addit.* Ovid. 2. Metam. *Imperium, promissa, minas confundit in unum.*

27. *Ostendere.*] Faërnus *ostendi.*

28. *Verberibus cæsum.*] Moris olim fuit, ut extremo supplicio afficiendi, prius verberarentur. *In pistrinum.*] Veteres enim ante usum molarum, in vasis lapideis concavis, quæ pilæ vocabantur, frumentum igne prius tostum terebant, ut *Virgilius* scribit,

Et torrere parant flammis & frangere saxo.

Molæ postea repertæ, quarum quædam asinariæ, aliæ trusatiles, quæ deteriorum mancipiorum opera versabantur, non sine ingenti labore. Unde factum, ut *Pistrinum* pro loco fatigationis pleno, & pro negotio molesto, viresque conficiente ponatur. Pistrini elegans descriptio legitur apud Apulejum.

29. *Ea lege atque omine.*] Eo indicare voluit; quod *Davo* decreverat supplicium inviolandum & fixum fore; perinde ac illa quæ legibus, & Augurum obnunciatione, id est, *omine* sunt instituta. Vi-

Quid? hoc intellextin'? an nondum etiam ne hoc quidem? DA. *immò callide:*
Ita aperte ipsam rem modo locutus, nihil circutione usus es.
SI. *Ubivis facilius passus sim, quam in hac re, me deludier.*
DA. *Bona verba quæso.* SI. *irrides? nihil me fallis. sed dico tibi,*
Ne temere facias. neque tu haud dicas, tibi non prædictum. Cave.

ACTVS

DONATI.

30. *An nondum etiam.*] Quartum παρέλκον, quia abundat *etiam.*

31. *Ipsam rem.*] Ipsam rem, id est, Voluntatem suam, aut interminationem suam: hoc est, pistrinum & pœnas serviles. *Nihil circuitione.*] *Nihil*, pro non. *Circuitione*, periphrasi. *Usus es.*] Legitur & *usor es.*

32. *Ubivis facilius.*] Admonitio. *Ubivis facilius.*] *Cicero: Non est in hac causa peccandi locus ullus.*

33. *Bona verba quæso.*] Hîc in εἰρωνείᾳ est εὐφημισμός. Quasi dicat, meliora loquere, rogo te. ergo cum admonitione, Bona verba, inquit, rogo. *Nihil me fallis.*] Non te ignoro, non me decipis. Sic *Menander*: νῦν δ' οὐδὲν λέληθάς με σύ. *Nihil me fallis.*] Figura est ἐλλειπισμός. à loco οὐδὲν με λανθάνεις σύ. *Fallis.*] Lates, ut sit οὐδέν με λέληθας. *Nihil me fallis.*] *Nihil*, pro *etiam nunc.*

34. *Neque tu haut dicas, tibi non prædictum.*] Duæ negativæ faciunt unam affirmativam: tres negativæ pro una negativa accipiuntur: ut hoc, *Neque haud non. Sallustius, Haud impigre, neque inultus occiditur.* Vera ergo lectio est, *Neque tu haud dicas.* Quod plurimi non intelligentes, *hoc dicas* legunt. *Neque haut tu dicas.*] Vera lectio, *Neque haut dicas.* est enim quintum παρέλκον. Plautus in Bacchid.

Neque haut subditiva gloria oppidum arbitror.

VARIORVM.

tâ. Videtur itaque hæc loquendi forma, ex antiquo illo agendi ritu ducta, qui in duodecim tabulis præcipitur: *Omnes*, inquiunt, *magistratus auspicium, judiciumque habento.* Judicium lege fit, Auspicium ominis & signorum observatione. *Menenius. Omine.*] Leges ipsæ auspiciis ferebantur. Neque Deorum solum voces observaverunt, sed etiam hominum, quæ vocant omina, &c. Cic. de Divinatione.

31. *Nihil circutione, &c.*] Pro nullis verborum involucris usus es, sed planè rem enuntiâsti & expressisti.

34. *Neque tu haud.*] Muretus legendum censet *hoc*, non *haud.* eo sensu: neque ut dicere posses hoc tibi non prædictum, en prædico, cave.

ACTUS PRIMI SCENA TERTIA.

DAVUS.

Argum. *Consultat apud se Davus, Pamphilumne adjutet, an potius seni auscultet. Docet porrò hæc scena, in præsente necessitate omnem corporis segnitiam animique socordiam abesse oportere: atque in aliqua difficultate celeriter ac prudenter esse deliberandum, maturéque & cautè consultandum, & quod in rem nostram fore videbitur, mox absque cunctatione agendum esse.*

ENimvero, Dave, nihil loci est segnitiæ neque socordiæ,
Quantum intellexi modo senis sententiam de nuptiis.
Quæ si non astu providentur, me aut herum pessundabunt.
Nec quid agam certum est: Pamphilumne adjutem, an auscultem seni:
Si illum relinquo, ejus vitæ timeo. sin opitulor, hujus minas;

Cui

DONATI.

ENIMVERO, DAVE.] *Hic brevis & comica deliberatio est, magna exspectatione populum rerum imminentium commotura, metu & cura æstuantis Davi consideratione proposita.*

1. *Enimvero, Dave.*] Omnis persona aut ab altero commendatur, aut se ipsam populo commendat, aut & ab altero & à se ipsa. ut hic Davi, & per Simonem supra descripta est, ubi dicit, *Mala mens, malus animus:* & hic per se, dum hoc gestu ac sermone agit ac disputat secum. *Enimvero, Dave.*] *Enimvero*, significationem habet nimium permoti atque irritati animi. *Cicero, Hic tum alius ex alia parte. Enimvero ferendum hoc non est: vocetur mulier. Segnitiæ.*] Ad agendum. *Socordiæ.*] Ad considerandum.

2. *Quantum modo.*] *Quantum*, pro in quantum.

3. *Quæ si non astu.*] Exhortatio à periculo. *Providentur.*] Provisio rerum duas significationes habet. *Providemus* enim nobis tam bonum, quam malum. Malum, sicut si quis eminus veniens, telum providerit atque caverit. Ergo hic *providentur*, caventur, vitantur. Et nuptias velut undam navigio imminentem fecit. quod si quis undam ex adverso venientem prora non exceperit, demersus undis in pessum abit. est ergo metaphora. *Me aut herum.*] Herum hic, herilem filium.

4. *Pamphilumne adjutem, an auscultem seni.*] Semper deliberativa verba habent quendam sonum, per quem exitus rei demonstratur: ut hic ostendit, se Pamphilum magis adjuturum, quam verbis senis obtemperaturum.

5. *Si illum relinquo.*] Partium tractatus, quæ supra sunt, Pamphilumne adjutem, an auscultem seni. *Vitæ ejus timeo.*] Ut alibi, *Syre, tibi timui male. Sin opitulor.*] Opem ferre dicitur in malis rebus, & iis qui de salute dubii sunt: ut, *Fer opem, serva me, obsecro. Opitulor* & *opitulatio* dicta ab opem tollendo, hoc est, ferendo. *Hujus minas.*] Subauditur, *timeo.*

VARIORUM.

1. *Segnitiæ, &c.*] *Segnitia* positum est, ut ea quæ inventa sunt, non prætereantur. *Socordia* vero, ut ea quæ sunt necessaria, corde inveniantur. *Engraphius. Segnitiæ.*] Siquidem in rebus magni momenti, priusquam incipias, consulto opus est: & ubi consulueris, mature opus est facto.

3. *Pessundabunt.*] Perdent: *pessum*, id est, ad pedes, ad imum præcipitabunt, καταβυθίσουσι. Mergent funditus. Servus

Cui verba dare difficile est: primum jam de amore hoc comperit.
Me infensus servat, ne quam faciam in nuptiis fallaciam:
Si senserit, perii. aut si lubitum fuerit, causam cœperit:
Quo jure, quaque injuria præcipitem me in pistrinum dabit.
Ad hæc mala hoc mihi accedit etiam: hæc Andria
Sive ista uxor, sive amica est, gravida è Pamphilo est.
Audireque eorum est operæ pretium audaciam:
Nam inceptio est amentium, haud amantium.
Quidquid peperisset, decreverunt tollere.

Et

DONATI.

6. *Cui verba dare.*] *Verba dare*, fallacia est: & illud spectat, *Nihil me fallis. Difficile est.*] Non dicit, impossibile est. Ergo ostendit, partem se sequi, quæ pro Pamphilo est. *Primum jam.*] Primo, inquit, jam infensus est senex. deinde à Pamphilo gravida est Glycerium. *Primum jam.*] Ὑφέν. est enim ἀναστροφὴ, pro jam primum. *De amore hoc.*] *Hoc amore*, sic, quasi cum tædio & reprehensione ejus amoris loquatur.

7. *Me infensus.*] Scilicet de amore filii, senex me servat, & re vera timendus est. *Servat.*] Φυλάττει. *Neque faciam.*] Hoc ad illud spectat, *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum.*

9. *Quo jure, quaque injuria.*] Proverbiale hoc est: qualia sunt, *fas & nefas, nolis velis.*

10. *Ad hæc.*] In ipsa re major est difficultas, quia gravida est Glycerium. *Sive ista uxor.*] Et hoc cum quodam tædio & indignatione stomachi interrumpit.

12. *Operæ pretium audaciam.*] Dicitur de mirificis & laudabilibus. nam & ea quæ magna sunt, etiam si mala, tamen miramur: quia libenter audiamus. & hoc pretium est operæ, id est, audiendi. Et *audaciam* proprie dixit, ut in Eunucho, *Audaciam meretricum specta.*

13. *Nam inceptio est amentium, haut amantium.*] Amabant veteres de proximo similia dicere: ut *Cicero, Minus charum putavit fore de armario, quam quod de sacrario fuisset ablatum.* Et quidem si in verbis sunt, παρόμοιον dicitur: in nominibus, παρονομασία.

14. *Quidquid peperisset.*] Majorum reprehensionem sonat, quidquid peperisset: paritur enim aut masculus, aut fœmina: & solet justior esse causa tollendi, si marem uxor peperit: sed nimii amoris est, non expectare quid tollas. *Decreverunt.*] *Decernere* est de magnis rebus certam proferre sententiam. unde etiam *Senatus decretum.*

VARIORUM.

vum ego ratem esse amanti hero æquum censeo ut toleret, nè pessum abeat. Plaut. Aul. 4. 1. *Quasi in piscinam rete qui jaculum parat: Quando abiit rete pessum, tum adducit sinum.* Plaut. Trucul. 1. act. 1. scen.

4. *Nec quid agam.*] Jam lupum, ut dicitur, auribus tenet.

9. *Quo jure.*] Plaut. Rudent. 4. 4. *Quomodo habeas; jure, an injuriâ.* noster in Adelph. scen. ult. *justa, injusta.* sic, *fas, nefas; fanda, nefanda; scis, nescis; velis, nolis. Præcipitem dabit.*] Quod ad pistrinum inferior domus locus seligeretur: ut videre est apud Palladium lib. 1. c. pen.

12. *Operæ pretium.*] Idem quod non alienum est, tanti est.

14. *Decreverunt tollere, &c.*] Id est, educare. Priscorum mos fuit, editos infantes in terram statuere, Opemque Deam invocare, ut nato opem ferret, si-

Et fingunt quandam inter se nunc fallaciam,
Civem Atticam esse hanc. Fuit olim quidam senex,
Mercator: navem is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc ejectam, Chrysidis
Patrem recepisse, orbam, parvam. fabulæ.
Mihi quidem hercle non fit verisimile. atque ipsis commentum placet.
Sed Mysis ab ea egreditur. at ego hinc me ad forum, ut
Conveniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

ACTVS

DONATI.

15. *Et fingunt.*] Argumenti partem narrat: & non credit futura esse quæ dicit,ut supersit locus errori. Et *fallaciam*, & *quandam*; ne verisimilis sit ipsa fallacia totius contemptionis & vilitatis.

16. *Fuit olim.*] Modo totius summæ argumentum populo narratur: sed ut restet aliquid ad errorem, abrogatur fides. A διηγηματικῷ ad μιμητικὸν transit.

18. *Is obiit mortem.*] Plene dixit,quod nos *obiit* tantum. *Virgilius*, *Morte obita quales fama est volitare figuras.*

19. *Recepisse orbam, parvam.*] *Parvam* propterea adjecit, ut fiat verisimile, non posse eam facile suos agnoscere. *Fabulæ.*] Redit ad narrationem.

20. *Atque ipsis.*] *Atque* pro tamen. ut sit, tamen ipsis commentum placet, quod comminiscuntur probant.

21. *Sed Mysis.*] Παρασκευὴ alterius scenæ. *Mysis.*] Semper autem nomina comicorum servorum, aut à nationibus sunt indita, ut Mysis, Syrus. aut ex accidentibus, ut Lesbia, velut ebriosa, à Lesbo insula, quæ est ferax suavissimi candidissimique vini. aut à moribus & vernilitate, ut Pseudolus. aut ex negotio, ut Chrysalus. aut ex qualitate corporis, ut Thylacus. aut ex specie formæ, ut Pinacium. *Ego hinc.*] Nihil adhuc Davus invenit consilii,nisi ut quærat,Pamphilum, moneatque. *Ego hinc me ad forum.*] Vultuose hoc pronuntiatur; ut desit, pergam, aut ducam me.

VARIORVM.

nu suo eum excipiendo. Dein ab obstetrice tollebatur: nec infantibus vocem dari credebant, priusquam terram attigissent. Quin & Deam,quæ tollendis de terra pueris præerat, *Levanam* appellabant: Liberumque olim erat natos aut tollere, aut exponere. *August.* de Civ. Dei lib. 4. *Tollere.*] Mas utique foret aut fœmina, pro legitimo partu decreverunt suscipere, non exponere pro illegitimo. Neque enim hic locum habet mos ille tollendi infantem de terra, aut ope Dearum *Opis* atque *Levanæ.* vide act. 4. scen. 5. infrà, & Eunuch. act. 5. scen. 5.

16. *Civim Atticam.*] Bene secundum observationem Grammaticorum dictum est, *Glycerium* esse *civem Atticam*, non *Atheniensem.* Auctor enim est *Eustathius*, viros Ἀθηναίους, mulieres Ἀττικὰς appellari. Et rursus, virum fortem ἀνδρεῖον, mulierem non ἀνδρείαν, sed ἀνδρικὴν dici. *Nannius.*

20. *Ipsis commentum placet, &c.*] Allusit ad proverbium, αὐτοῖς ἀρέσκει, quo utimur, ubi rem parum nobis probari, aut causam nihil ad nos pertinere, significamus.

22. *Imprudentem.*]Nihil tale cogitantem: & insperato quæ accidunt, vehementius ea percellunt animum.

ACTVS PRIMI SCENA QVARTA.

MYSIS.

Argum. *Obstetrix accersitur ad Glycerium parturientem, ut hac occasione conveniatur Pamphilus à Myside.* Ethica. 1. *Merito sunt de obstetricibus mulierculæ sollicitæ.* 2. *In rebus seriis gerundis, temeritas & ebrietas absint.*

AUdivi, Archillis, jamdudum; Lesbiam adduci jubes.
Sanè pol illa temulenta est mulier & temeraria:
Nec satis digna, cui committas primo partu mulierem:
Tamen eam adducam. Importunitatem spectate aniculæ;

Quia

DONATI.

AUDIVI, ARCHILLIS.] *Hæc sunt inventionis poëticæ, ut ad οἰκονομίαν facetiæ aliquid addant. nam οἰκονομία est ut accersatur obstetrix, & conveniatur Pamphilus. facetia scribentis in his verbis est, quod Archillis compotricem potissimum adduci jubet.*

1. *Audivi, Archillis.*] Frequenter hoc modo *Terentius* compendium facit, ut egrediens loquatur persona de eo, quod est gestura: & simul doceat, quid ab altera gestum sit. *Audivi, Archillis, jamdudum; Lesbiam adduci jubes.*] Utrum *jamdudum audivi*, an *jamdudum jubes*, incerta distinctio est. & sunt qui *jamdudum*, jam primum intelligant: ut, *Jamdudum sumite pœnas.*

2. *Sane pol.*] *Sane*, multum; alias, pro valide. namque validus est, qui multum rerum necessariarum habet ad salutem. *Temulenta.*] Producit primam syllabam *te*. *Temulenta.*] Vinolenta, hoc est, ebriosa. quia *temetum* vinum dicitur: unde *abstemius* sobrius. Dictum autem *temetum* ab eo, quia tentet mentem. *Temulenta*, vino: *Temeraria*, natura

3. *Nec satis digna cui committas.*] Bene in conclusione illa specialiter probavit, dicendo non idoneam, cui committatur primus partus mulieris. Sed mire signateque dixit *committas*. etenim committimus magna, & quæ salutem in dubio habent. *Nec satis digna.*] Duas res, nec parientem, nec primo partu. Figura διὰ δύο ἰσῶς. ut *Virgilius*:

— *Non tibi Troia*
Externum tulit. —

Et,

Dum domus Æneæ Capitolî immobile saxum Accolet. —

4. *Tamen eam adducam.*] Redit ad illud, quod coacta. *Importunitatem.*] Importunitas neque temporis habet commoditatem. *Aniculæ.*] Archillis scilicet.

VARIORUM.

1. *Audivi, Archillis.*] Videtur hæc *Archillis* adstetrix fuisse, quarum officium erat, ut ex *Hieronymo* discimus libro 2. Epist. Select. 6. *Assidere lectulo, obstetrices adhibere languenti, portare matulam, calefacere lintea, plicare fasciolas. Lesbiam adduci, &c.*] Patrium nomen, vinosæ conveniens. Dicitur enim *Lesbos* optimi vini ferax.

2. *Temulenta.*] Quondam Romæ fœminis non licuit, vinum bibere, ut Val. Max. testatur lib. 2. cap. 1. Cato ideo propinquis osculum dari jussit, ut scirent, an temetum olerent.

3. *Primo partu.*] Qui est difficilis & periculosus, ni prudens & perita obstetrix affuerit.

4. *Importunitatem spectate.*] Hæc secum abiens loquitur; & est variatio à persona ad rem ipsam; pro importunam spectate anum. *Importunus* enim dicitur, qui nulla occasionis, loci & temporis ratione habita, agit quæcunque ipsi animus suggerit. *Meneniu*s.

 5. *Dii,*

Quia compotrix ejus est. DI, *date facultatem, obsecro,*
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor quid siet.
Opperiar, ut sciam num quidnam hæc turba tristitiæ adferat.

ACTUS PRIMI SCENA QUINTA.

PAMPHILUS. MYSIS.

Argum. *Continetur hac scena, querela Pamphili adversus patrem & Chremetem, cognito nuptiarum consilio. Prior pars hujus scenæ amantis affectum & perturbationem continet. Posterior deliberationem, & obstinatum animum in tuendo Glycerii amore. Exorditur per exclamationem: deinde subjicit propositionem injuriæ, quam oppugnat ab injusto.* Thesis. *Adolescentes ad matrimonium ab amore meretricio difficile avelluntur.*

Hoccine est humanum factum aut inceptum? hoccine est officium patris?

MY. *Quid*

DONATI.

5. *Quia compotrix.*] In vultu remansit oratio. deest enim per figuram ἔλλειψιν, ideo illam vult arcessiri.

6. *In aliis.*] Utrum in aliis mulieribus, an in aliis rebus.

7. *Exanimatum.*] *Exanimatus*, est perturbatus. *Virgilius:*

Exanimata sequens impingeret agmina muris.

Exanimus mortuus.

Idem,

Corpus ubi exanimum positum Pallantis Acestes.

Vereor quid fiet.] *Quid*, ob quid, propter quid sit exanimatus. Aut aliter: *quid fiet*, id est, quid sit negotii. Sed quidam putant *quid* pro quare; ut, *Quid veniant.* Aut deest, *potest*: ut sit, *quid esse potest.*

8. *Num quidnam.*] Comicum est & Terentianum. *Num quidnam:* Quum exemptis *num* & *nam*, sufficere ad interrogationem potuisset *quid*.

VARIORUM.

5. *Dii, date facultatem, &c.*] Invocatio est *Mysidis*, orantis, ut Dii nuptiales facilem dent *Glycerio* partum; qui quinque esse perhibentur: *Jupiter* adultus, *Hymenæus*, *Juno* adulta, *Venus* suadela, & *Diana* inprimis; authore *Plutarcho*. vide quæ nos ad Senecæ Medeam vers. 1.

6. *Huic.*] Glycerio. *Illi*, obstetrici.

7. *Sed quidnam.*] Παρασκευή est, ad proximam scenam, & gradus quidam ad ἐπίτασιν fit.

8. *Hæc turba.*] Turbatio, commotio. Nam convenerat eum pater de nuptiis, hinc exanimatus & turbato est vultu.

DONATI.

HOCCINE EST.] *Hic inducitur adolescentis animus circa nuptias: ut ex magnitudine ejus ingens gaudium compararetur in fine fabulæ, cognita Glycerio. & simul id agitur, ut magis magisque per Mysidem Pamphilus excitetur ad resistendum patri nuptias indicenti.*

1. *Hoccine est.*] Ab iracundia & dolore cœpit. *Iracundia* descendit ex injuria: *Dolor* ex miseria. *Hoccine est humanum factum.*] Quasi deliberatio est: in qua duæ partes sunt: una patris, altera amicæ. pro suasore Mysis est. Principium ab invectione: in qua primo ut hominem accusat, deinde ut patrem.

Hoccine

MY. *Quid illud est?* PA. *prô Deûm atque hominum fidem,*
quid est, si non hæc contumelia est?
Uxorem decrêrat dare sese mihi hodie. nonne oportuit
Præscisse me ante? nonne prius communicatum oportuit?
MY. *Miseram me! quod verbum audio?*
PA. *Quid Chremes, qui denegârat se commissurum mihi*
Gnatam

DONATI.

Hoccine est]Hoc est dilatare orationem, ne diceret quod fecit. & est perversa *αὔξησις*, à majoribus descendens ad minora, per amplificationem accusationis. *Factum aut incœptum.*] In aliis, *factu aut incœptu*, fuit. *Hoccine est officium.*] *Officium* ab efficiendo, ab eo quod quæritur quid efficere in eo unumquemque conveniat, pro conditione personæ.

2. *Quid est, si non hoc.*] Sic dicimus de his, quæ necessario hoc sunt, quod dicimus. *Si non hoc.*] *Hoc* cum stomacho dictum, quasi aliquo contradicente non esse contumeliam. *Cicero, Quid est quæso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non est?*

3. *Uxorem decrerat.*] *Decernere*, est de magnis certam proferre sententiam. *Uxorem decrerat.*] Propositio injuriæ.

4. *Nonne oportuit præscisse me ante?*] *Oportuit*, scilicet ad patrem refert. Nam nec sic consentirem ad nuptias sed fac me velle, *Nonne oportuit præscisse me ante?* Dolet autem se spacium non habuisse consilio. Et *ante* abundat, aut certe *præ*, cum sufficiat *scisse*. *Nonne prius communicatum oportuit?*] Quam de stomacho repetitum est *oportuit!* Et de more, *Præscisse me ante. Præscisse* proprie ad eum refertur, hoc est, Pamphilum. *Communicatum.*] Quod neque hujus proprium est, neque illius. *Communicatum.*] Quia nuptiarum non omnis potestas in patre est.

5. *Quod verbum.*] *Verbum* pro *ἀξίωμα* more suo posuit, id est, uxorem dare, quod ait.

6. *Quid Chremes?*] Transit à patre nunc, & ad socerum redit. *τὸ quid*, non ad Chremetem dicitur: sed ad illum transeuntis est, & non considerantis quid dicat. *Quid Chremes?*] Irascitur patri quod cogat Chremetem, quod non neget uxorem. Nove dolet, non odio haberi, non repudiari. *Qui denegarat se, &c.*] Non latuerat Pamphilum, repudiasse Chremetem. Unde & Davus ait, *Qui postea quam audierat non datum iri filio uxorem suo. Commissurum.*] Putaverat nuptias, & Chremetem mutare sententiam.

VARIORVM.

3. *Vxorem decrevit, &c.*] Loquitur non de primo illo consilio, quo nuptiæ in hunc diem constitutæ fuerant; tunc enim non esset cur diceret, *Nonne oportuit præscisse me ante?* quippe qui id satis multo ante cognosset, ut è multis fabulæ locis colligitur: sed de secundo, quod patrem subito atque ex tempore cepisse arbitratur. *Muretus.*

4. *Nonne oportuit præscisse, &c.*] Fiebant olim futurarum nuptiarum sponsiones; vel inter eos ipsos, qui nuptias contracturi erant; vel inter patrem puellæ & adolescentem, vel inter utriusque parentes: propter sanctitatem tamen matrimonii, consponsiones parentum sine liberorum adstipulatione nullius momenti habebantur. Quamquam non tam eorum consensus requireretur, quam ne justa de causa possent contradicere. *Hotmanus.*

6. *Se commissurum mihi.*] Nondum mutârat consilium Chremes, quod facit infrà Act. 3. scen. 3. sed ex oratione patris Pamphilus colligit mutâsse.

 7. *Immu-*

Gnatam ſuam uxorem? id mutavit, quia me immutatum videt.
Itane obſtinatè operam dat, ut me à Glycerio miſerum abſtrahat?
Quod ſi fit, pereo funditus.
Adeon' hominem eſſe invenuſtum aut infelicem quenquam, ut ego ſum?
Prô Deûm, atque hominum fidem!
Nullon' ego Chremetis pacto adſinitatem effugere potero?

Quot

DONATI.

7. *Id mutavit.*] Nove dixit *id.* τὸ *id* enim ad *denegarat.* *Id mutavit, quoniam me immutatum.*] παρόμοιον. Nam quoties verba ſunt, παρόμοιον dicitur. quoties nomina, παρονομασία.

8. *Ita ne obſtinate?*] *Obſtinate facere* eſt aliquid in alterius malum cum conatu facere perſeveranter, & in alterius perniciem nimis niti. *Abſtrahat?*] Magna vi verbi & proprietate uſus eſt. unde illud eſt, *Iphitus & Pelias mecum divellimur inde.* *Abſtrahat.*] Magna indignatione uſus eſt: tanquam Chremes non tam filiæ conſultum velit, quam læſum Pamphilum.

10. *Adeon' hominem.*] Alia exclamatio eſt adverſum ſocerum. Neminem putat eſſe in genere humano ita infelicem ut ſe: quod eſt commune omnium, qui in aliquo mœrore conſiſtunt. Itaque non ſe, ſed conditionem humanam dolet. & queritur natum eſſe quenquam qui poſſit eſſe tam miſer ut ipſe eſt, ac per hoc ſe. *Adeon' hominem.*] Amatorie. amore nominato exiluit in gemitus. Sic *Virgil. aut ſi lux alma receſſit, Hector ubi eſt?* *Invenuſtum aut infelicem.*] *Invenuſtus* eſt ſine venere, id eſt, ſine gratia, quem omnes reſpuant, repudientque pulchræ, & quem deformes appetant. *Invenuſtum aut infelicem.*] *Invenuſtus*, cui diſplicens objicitur: *Infelix*, cui placens negatur. *Aut infelicem quenquam ut ego ſum?*] Adeo ſe miſerum dicit, quod ſibi repudiare non licet: ut propter ſe doleat humanum genus, in quo ſit aliquis tam miſer. *Virgil. Heu cadit in quenquam tantum ſcelus? Ut ego ſum?*] Ἀνακόλουθον eſt. *ut quam* enim inferre debuit. non *ut.*

11. *Prô Deûm.*] Quam ferveat indignatione, hinc aſpice, quod frequenter exclamat. *Prô Deûm.*] Alia exclamatio eſt adverſus ſocerum.

12. *Effugere.*] In totum fugere.

VARIORUM.

7. *Immutatum.*] Id eſt mutatum. quid ergo? alium factum? Non arbitror: nam conſtabat ſibi, & palam quidem Pamphilus in amore Glycerii. An potius *immutatum*, eſt non mutatum. Ita ex ſententia Pamphili, Chremes dicetur, mutato conſilio, nunc paratus filiam ei nuptum dare; quod fore credat, (ubi tandem animum à Glycerio abſtraxerit) firmum ipſi virum, & qui conſtanter, amet, quam ceperit.

10. *Hominem invenuſtum.*] Ἀφροδίτην in talorum jactu invocabant veteres, ut ſecundaret τοὺς βόλους: quin & feliciſſimus jactus dicebatur *Venus.* Hinc & venuſtum Latini, non tantum formoſum & amabilem dicebant, ſed etiam felicem, & cui omnia proſpere affluerent; Græci ſimiliter ἐπαφρόδιτον. Unde & *invenuſtum Terentius* hic cum infelici junxit:

Adeon' hominem eſſe invenuſtum aut infelicem ut ego ſum?

Et in *Hecyra:*

Quis me fortunatior venuſtatiſque adeo plenior?

Ἐπαφρόδιτος igitur propriè ὁ εὔβολος, cui *Venus* in talorum jactu favet, quique *Venerem* frequenter jacit; contra

inve-

Quot modis contemptus, spretus? facta, transacta omnia. hem!
Repudiatus repetor. quamobrem? nisi si id est, quod suspicor.
ALIQUID MONSTRI ALUNT: ea quoniam nemini obtrudi potest,
Itur ad me. MY. *oratio hæc me miseram exanimavit metu.*
PA. *Nam quid ego nunc dicam de patre? ah!*
Tantamne rem tam negligenter agere? præteriens modo
Mihi apud forum, Uxor tibi ducenda est, Pamphile, hodie, inquit. para;

Abi

DONATI.

13. *Quot modis contemptus, spretus?*] Si Chremes spretus, intelligemus Pamphilum dicere, quod operam dederit, ut se repudiaret Chremes: ut supra dixit, *Mutavit, quia me immutatum videt. Quot modis contemptus?*] Chremes an Pamphilus? *Facta, transacta omnia.*] Proverbiale est in id negotii, de quo nihil supersit ad agendum. *Facta* autem, à Pamphilo: *transacta* etiam à Chremete.

14. *Repudiatus repetor.*] Quasi & hæc injuria sit, repudiare & repetere. Et tale est in Eunucho, *Exclusit, revocat. Nisi si id est.*] Conjecturale argumentum.

15. *Aliquid monstri alunt: ea.*] Duplex contumelia, & *monstri* & *aliquid.* minus enim esset, *aliquod monstrum.* Sic, *Quid hominis uxorem habes?* Et mutavit genus, dicendo *ea*: quoniam fœmina est. Sic in Eunucho, *Taces, monstrum hominis? non dicturus es? Aliquid monstri alunt: ea.*] Dum *monstrum* dixerat, *ea* subjunxit, tanquam non verbis, sed sententiæ serviens. *Nemini obtrudi.*] Mire *obtrudi*, quasi invito. & totum cum iracundia. *Obtrudi*, infringi, impingi.

16. *Itur ad me.*] Dotem amator non cogitat: & ad vilitatem trahit, quod ultro venit, & quod se repetit Chremes. *Itur ad me.*] Quasi ad hostem. *Plautus Pseudolo*,

Itur ad me.

Et *Virgilius*:

—— simul ense relicto
Ibat in Euryalum propere.

Oratio hæc.]. Etiam pauca verba veteres *orationem* dicebant.

17. *Nam quid ego.*] Quasi dicat, quid ego de patre dicam, qui alienum accusaverim Chremetem. *Nam quid ego.*] Redit ad patrem, in quo nove hoc accusat, negligenter eum agere, quod nolit fieri.

18. *Tantamne rem.*] Summam voti ac nuptias. *Præteriens modo.*] Hic ostendit specialiter quid peccaverit. *Pater præteriens modo mihi apud forum.*] Undique conflatur excusatio. ex facto, quod præteriens. ex tempore, quod modo. ex loco, quia in foro. ex modo & ex verbis, Uxor tibi ducenda est.

19. *Ducenda.*] Mire *ducenda.* semper hoc genus declinationis, necessitatem ostendit. ut *Virgilius*:

Et pacem Trojano ab rege petendum.

Sallustius:

Agendum, atque obviam eundum est.

VARIORUM.

invenustus, ὁ δύσβολος. Inde ad alia traductum, & sic dictus ad quælibet ἀτυχὴς καὶ δυςυχής. *Salmasius.*

13. *Facta, transacta omnia.*] Juxta morem juris dictum est, quoties in contractibus adhibentur omnia, quæ ad legitimam pactionem spectant, *facta, transacta* dicuntur *omnia.*

15. *Aliquid monstri, &c.*] Proverbium, quo aliquid occulti vitii latere significamus. Nec poterat melius contemptum & indignationem exprimere, quam

Abi domum. Id mihi visus est dicere, Abi cito, & suspende te.
Obstupui: censen' me verbum potuisse ullum proloqui:
Aut ullam causam, ineptam saltem, falsam, iniquam? obmutui.
Quod si ego rescîssem id prius; quid facerem, si quis nunc me roget?
Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. sed nunc quid primum exequar?
Tot me impediunt curæ, quæ meum animum diverse trahunt:
Amor, misericordia hujus, nuptiarum sollicitatio:
Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc,
Quæ meo cunque animo lubitum est, facere: ein' ego ut advorser? hei mihi!

Incer-

DONATI.

20. *Abi cito, & suspende te.*] Ad *Hodie*, *Cito* retulit. ad *Uxor ti[bi d]ucenda est*, *Suspende te.*

22. *Ineptam saltem, falsam.*] Duo comparantur in defensionem, aut vera aut ad tempus accommodata. *Ineptum* est, quod à quovis reprehendi potest. *Falsum* quod etiam prudentem possit fallere.

23. *Quod si ego rescissem.*] Si mecum communicasset prius. *Quid facerem.*] Ipse se reprehendit. *Quid facerem.*] Ὑποφορά.

24. *Ut ne hoc facerem.*] Tacerem. & nota, *facerem*, pro tacerem. *Sed nunc.*] Deliberatio, & partes ejus.

26. *Amor, misericordia.*] Hæc oratoria sunt, cum unum negotium in multas distrahimus partes. *Diverse trahunt.*] Pro, in diversa trahunt. *Amor.*] A necessario. *Misericordia.*] Ἀπὸ τοῦ αἰτίου. *Misericordia hujus.*] Ἀμφιβολία. *Nuptiarum sollicitatio.*] A perturbatione. Quibus colligit, consulere se non posse. *Solicitudo* est, quæ inhæret mentibus. *Solicitatio* quæ ab alio fit.

27. *Tum patris pudor.*] Ἀμφιβολία. *Qui me tam.*] Explanatio, in quo pudendum sit sibi apud patrem. Et ad illud spectat, *Tute his rebus finem præscripsti, pater.* *Qui me tam leni passus est animo.*] Atqui accusabat eum. Sed amator est.

28. *Ei ne ego.*] Pronomen hoc vim qualitatis habet, & est, An tali, tam bono? *Egone ut adverser.*] Videtur inclinasse, ut secundum patris animum consistat. sed amore ad incerta iterum devolvitur.

VARIORUM.

quam hac generis & numeri mutatione. *Monstri.*] Haud scio an indè sumpta Metaph. Quod monstra ob pudorem clanculum alantur. Erasm.

20. *Abi domum.*] Ex Plauti Pœnulo: *Abi domum, & suspende te.* 1. act. 2. scen.

24. *Aliquid facerem, ut hoc, &c.*] Miror *Donatum facerem* pro *tacerem* interpretari; aut non assequor quid velit; aut sensus erit absurdus: qui talis est, mea sententia: facerem aliquid, ut ne facerem hoc, id est, ut non uxorem ducerem: vel ne ducerem aliam uxorem quam Philumenam.

27. *Tum patris pudor.*] Utrumque passivè dixit. *Misericordia hujus.*] Id est, qua ego in hanc moveor: & *Pudor patris*, id est, quo ego propter patrem afficior. *Qui me tam leni passus.*] Scen. 1. Indultam filio ad tempus licentiam sibi excusat pater.

Incertum est quid agam. MY. *misera timeo, hoc incertum quorsum accidat.*
Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa advorsum hunc loqui.
DUM IN DUBIO EST ANIMUS, PAULO MOMENTO HUC ILLUC IMPELLITUR.
PA. *Quis hîc loquitur? Mysis, salve.* MY. *ô salve, Pamphile.* PA. *quid agit?* MY. *rogas?*
Laborat è dolore, atque ex hoc misera sollicita est, diem
Quia olim in hunc sunt constitutæ nuptiæ. tum autem hoc timet,
Ne

DONATI.

29. *Quorsum accidat.*] Ad quam rem, quo versus.

30. *Sed nunc peropus est.*] Calliditati fœmineæ & astutiæ sententia hæc congruit. *Cum ipsa.*] *Ipsa*, nunc domina mea. *Adversum hunc.*] Apud hunc. ut alibi, *Et id gratum fuisse adversum te, habeo gratiam.*

31. *Dum in dubio est animus.*] Translatio hæc est à mole alicujus ponderis, quæ ante quam in loco sederit, cum incerta pendet, facillime commovetur.

32. *Quis hic loquitur?*] Hoc secum. deinde conversus, ut vidit, *Mysis, salve. Salve.*] Difficile est aliud invenire verbum, quod sic declinetur, *Salve* & *salvete.* quippe hujus verbi per modos est rara declinatio. *Quis hic loquitur?*] Principium Terentianum in jungendis personis. *O salve.*] O, interjectio optantis adventum, aut repente perculsi. *Quid agit?*] Amatorie,& familiariter non addidit quæ. *Virgilius:*

Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.

Rogas?] Lenta quædam & tristis est responsio, & dolore plena.

33. *Laboras è dolore.*] Duplicem laborem Glycerii esse dicit, unum partitudinis, alterum curæ & solicitudinis nuptiarum Pamphili. *Laboras è dolore.*] Callide aggreditur juvenem. nam utraque propter illum perpetitur, & dolorem & solicitudinem. *Atque ex hac.*] Mysis, quæ contra patrem suasura est, incertum inveniens Pamphilum, facile ad se convertit mentione dominæ suæ: & maxime quod addidit, cur illam ægram esse dicat. quare statim perfectum est quod volebat, ut dicat Pamphilus, *Egone istuc conari queam?*

34. *Constitutæ.*] Nec addit, à patre: sed invidiose, quasi & à Pamphilo sint constitutæ. An timet in negotio? *In hunc diem.*] Idem enim dies est quo placuerant destinatæ nuptiæ, quamvis Chremes renuntiaverat. & supra, *Hic nuptiis dictus est dies. Tum autem.*] *Tum*, præterea. *Solicita est.*] *Solicitudo* rerum incertarum magis est. *Quod in hunc diem sunt constitutæ nuptiæ.*] Hic certior metus est, & gravior.

VARIORVM.

ter. & Scen.2. Idem: *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum.* & 2.act.6.scen. *Dum licitum est,dumque ætas tulit.*

29. *Quorsum accidat.*] Quorsum *cadat. Accidere* enim vetere Latina lingua est *cadere*: ut cum dicimus, *accidere ad genua. Ennius:*

Cæsa accidisset ad terram abiegna trabes. Muretus.

31. *Paulo momento.*] Translatum à statera, cujus examinatio per linguam bilancis, parvi ponderis momento huc vel

Ne deseras se. PA. *hem, egone istuc conari queam?*
Ego propter me illam decipi miseram sinam,
Quæ mihi suum animum, atque omnem vitam credidit?
Quam ego animo egregie charàm pro uxore habuerim,
Bene & pudice ejus doctum; atque eductum, sinam
Coactum egestate ingenium immutarier?
Non faciam. MY. *haud vereor, si in te solo sit situm:*
Sed vim ut queas ferre. PA. *adeon' me ignavum putas?*

Adeon'

DONATI.

35. *Ego ne istuc conari?*] Ideo sic Pamphilus, quia illa invidiose non *deserere rogaris*, dixit: sed, *deseras. Ego ne istuc conari?*] Non perficere, sed conari velle aliquid ad scelus, effectio est, etiam si non potest fieri. hic enim voluntas, non factum damnatur. ut *Virgilius*,

Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.

Egone conari?] Levius est conari, quam facere.

36. *Egone propter me?*] Magna vis est in pronominibus. & diversa sunt, & singula, & non præcipitantur, nec dicuntur uno spiritu: sicut in Eunucho, *Egone illam, quæ me, quæ illum? Quæ illum*, deest, amat: *quæ me*, deest, non amat. *Egone?*] Suadenter. subauditur, *ut fieri sinam.*

37. *Quæ mihi suum animum.*] Ab ejus beneficiis. *Suum animum.*] Quantum ad amorem pertinet. *Atque omnem vitam.*] Hoc est, ut maritum speraret. *Quæ mihi suum animum, atque omnem vitam credidit.*] Argumenta à consequenti. Si eam deserit, hæc subjiciuntur.

38. *Quam ego animo egregie charam.*] *Egregie*, præter cæteras, id est, nimis.

39. *Bene & pudice.*] Hic illud solvitu, *Lana & tela victum quæritans:* ut hoc præstruat, bene & pudice Glycerium esse educatam, *Lana & tela victum quæritans.* Et non pertinet ad argumentum, nisi post vitam Glycerii intelligas. *Bene & pudice.*] Ab honesto. *Bene & pudice ejus doctum.*] Hanc sententiam quasi de exemplo probat. nam bene educata est à Chryside, quæ primo pudice vitam, parce, & duriter agebat.

40. *Coactum egestate.*] Propterea quod Chrysis, inopia & cognatorum negligenta coacta. *Coactum egestate.*] Non paupertate, sed egestate. cui contrarium, *Inopia, & cognatorum negligentia.*

41. *Haud vereor.*] Acuit animum adolescentis contra patrem, cujus etiam nomen grave est.

42. *Sed vim ut queas.*] Hic, *vereor* subauditur. *Ut*, pro *ne non* posuit: ut sit, Sed vereor ne non queas vim patris ferre. Et ne non possis, non damnatio est, verum adolescentis provocatio in contemptum patris. *Adeon' me ignavum.*] A verisimili. *Ignavum.*] Quod adversum necessitatem proferendum fuit, id primum dixit, adesse sibi virtutem. quæ sequuntur, ad fidem pertinent. Ita pro tempore contemptum patris pro fortitudine habet. *Ignavum.*] *Ignavus* est, qui vim non potest ferre, qui non est perseverans.

VARIORUM.

vel illuc inclinat. Achilles Tatius l. 5. τὴν ψυχὴν εἶχον ἐπὶ τρυτάνης ἐλπίδος καὶ φόβου.

42. *Vim ferre.*] Vis dicitur tam de violentia quæ animo, quam quæ corpori fit. Hic autem animi intelligenda, quæ acri admonitione & increpatione fit. Et certè non malè prævidit Mysis. Act. 5. enim scen. 3. acrius à Simone objurgatus Pamphilus flectitur, & dicit,

Vis

Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum,
Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor
Commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?
MY. *Unum hoc scio, hanc meritam esse, ut memor esses sui.*
PA. *Memor essem? ô Mysis, Mysis, etiam nunc mihi*
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis
De Glycerio. jam ferme moriens me vocat:

Accessi;

DONATI.

43. *Adeon' porro ingratum.*] *Porro*, conjunctio est expletiva, alias adverbium temporis. *Ignavum & ingratum.*] Αὔξησις est. inhumanum aut ferum post subjecta dixit. *Adeon' porro ingratum, aut inhumanum?*] Mira omnis conversio. Non enim dixit, Adeon' me obsequentem patri existimas, adeo gratum, adeo pium, adeo mansuetum? Ita amatoris per omnia servat conditiones, ut oratorie hoc cogatur, scelus esse si pareret nunc patri.

44. *Ut neque me consuetudo*] Non ordinem reddit. ferum enim reddit ad *mansuetum*, quod etiam feræ mansuescunt. *Neque amor.*] Ad illud, *Inhumanum*. Amor namque vehementior est in homines. *Virgilius:*

Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? ——

Pudor.] Ad *ingratum* retulit. *Ut neque me consuetudo, neque amor.*] Ἀπόδοσις ad superiora. *Consuetudo*, adversus feritatem. *Amor*, adversus humanitatem. *Pudor*, adversus ingratum animum.

45. *Commoveat, neque commoneat.*] Αὔξησις est ad majora. *Ut servem fidem.*] Exquisite: non dixit, ut contemnam patrem.

46. *Unum hoc scio.*] In eodem hæret, ut excitet juvenem: neque audire se fingit quod dicit. *Unum hoc scio.*] Vide quam callida sint, quæ à Myside subjiciuntur, ad irritandam promissionem Pamphili: quæ ardentem incendant magis. nam dixit ille omnia, quibus cogitur servare fidem: sed de merito ejus aut nihil dixit, aut parum. *Unum hoc scio.*] Quasi hoc dicat, Quid tu facturus sis equidem nescio, sed unum scio. *Ut memor esses sui.*] Invidiose, quasi oblito: adeo commovetur hoc dicto Pamphilus. *Ut memor esses sui.*] Bene, præterito: quoniam quæ præterita sunt, in recordatione magis lachrymabilia sunt. ut *Virgilius:*

—— *Cui parvus Iulus,*
Cui pater, & conjux, quondam tua dicta, relinquor?

Idem alibi,

Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.

47. *O Mysis, Mysis.*] Primum vocandi, alterum increpandi est. *Etiam nunc scripta.*] Id argumentum est, quam vivæ memor sit, qui etiam mortuæ verborum meminerit Chrysidis de Glycerio.

49. *Jam ferme.*] *Ferme*, adverbium est festinantis. *Moriens me vocat.*] Ex tempore probavit locutam vera esse, non ficta & simulata. nam qui sani sunt, ipsi longioris vitæ adulantur. *Virgil.*

Et dulceis moriens reminiscitur Argos.

Jam ferme moriens.] Affectus à tempore, quod postrema vox erat.

VARIORUM.

Vis me uxorem ducere? hanc vis amittere? ut potero feram.

Unde apparet, Pamphilum bonum potius, & non inhonestum, quam cordatum introduci.

44. *Consuetudo.*] Antithetorum ἀπόδοσις. *Consuetudo* ad ferum, *amor* ad inhumanum, *Pudor* ad ingratum.

45. *Commoveat.*] Antonomasia.

48. Schi-

Accessi; vos semotæ: nos soli: incipit;
Mi Pamphile, hujus formam atque ætatem vides.
Nec clam te est, quam illi nunc utræque inutiles,
Et ad pudicitiam, & ad rem tutandam sient.
Quod ego te per hanc dextram oro, & ingenium tuum,
Per tuam fidem, perque hujus solitudinem
Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras:

Si

DONATI.

50. *Accessi; vos semotæ; nos soli.*] Figuræ propriæ Terentianæ, ἀσυνδετον καὶ ἔλλειψις. *Vos semotæ*, deest *estis*: *nos soli*; deest *remansimus*. ut est illud, *Egone illam, quæ illum, quæ me? Vos semotæ: nos soli.*] Habuit fidem, quod soli fuimus, quod nemo testis. an timuit, ne hoc pater ante firmatum amorem cognosceret? *Incipit.*] Deest *dicere*. Præparatio, & quasi vestibulum orationis est. *Inceptio* dicitur orationis, quæ longa taciturnitate, meditate graviterque profertur. ut *Virgilius*,

Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit ——

51. *Mi Pamphile.*] Μίμησις per προσωποποιΐαν. & principium à blandimento. *Mi Pamphile.*] Imitatus est etiam blandimentum Chrysidis. *Mi Pamphile.*] Vide redditam voci morientis densis intervallis interruptam orationem, utpote lasso anhelitu interveniente. *Hujus formam atque ætatem.*] Amat compendium lassitudo. *Formam* enim dicendo, pulchritudinem significat: *ætatem*, quod parva. *Hujus formam atque ætatem.*] Duplex causa commendationis, *forma* & *ætas*: ut supra, *Forte unam aspicio adolescentulam, Forma, &c.*

52. *Utræque inutiles.*] Legitur & *utiles*.

53. *Et ad pudicitiam.*] Propter formam dixit. *Et ad rem tutandam.*] Propter ætatem. Ἀπόδοσις.

54. *Quod te per.*] *Quod*, propter quod: ut; *Quod te per superos.* Et est ordo, propter quod te oro. *Per hanc dextram.*] Tenet eum, ut apparet. *Per hanc dextram.*] Fidei & fœderis membrum. Ad manum fit conventio. *Et ingenium.*] Legitur & *genium*.

55. *Per hujus solitudinem.*] Legitur & *solicitudinem*.

56. *Obtestor.*] *Obtestatio* dicitur, quando eum adjuramus, quem rogamus. *Oramus* per eas res, propter quas rogamus. *Virgilius*;

—*per eversæ, genitor, fumantia Trojæ*
Excidia obtestor. ——

Ne abs te hanc segreges, neu deseras.] Ad fidem, *ne segreges*, retulit: *ad solitudinem*, ne deseras: hoc est, ne aliam ducas, aut amare desinas, etiamsi aliam ducas. *Ne abs te hanc segreges.*] Quasi ipsam manu tenens. *Hanc*, propter formam & ætatem. *Segreges.*] Hoc verbum simplex fieri non potest. *Neu deseras*; postremo. *Te obtestor.*] Sextum παρέλκον. dixit enim jam, *Quod ego te per hanc dextra moro*.

VARIORUM.

48. *Scripta.*] Ἐγγέγραπται τοῖς φρεσίν. Pindar. 10. Olimp.

52. *Quam illi.*] Alii *quàm illi nunc utræque inutiles & ad pudic. Lis est cum forma magna pudicitiæ.* & Juvenal. *Rara est adeo concordia formæ atque pudicitiæ.* 10. Sat.

54. *Te per hanc dextram, &c.*] Solebant veteres jurare per ea quæ habebant charissima, & rogare per eadem. *Horatius*:

Quod te per genium, dextramque Deosque penates
Obsecro. ——

Dextra

Si te in germani fratris dilexi loco,
Sive hæc te solum semper fecit maximi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem.
Bona nostra hæc tibi permitto, & tuæ mando fidei.
Hanc mihi in manum dat. mors continuo ipsam occupat.
Accepi. acceptam servabo. MY. *ita spero quidem.*

PA. *Sed*

DONATI.

57. *Si te in germani.*] Sic tunc dicimus, quando præstitimus aliquid, & tamen nolumus exprobrare. ut *Virgil.*

Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus
Dona tulit. —— *(aris*

Et alibi,

Si bene quid de te merui. ——

In germani fratris.] Non fratris solum, sed etiam germani.

58. *Sive hæc te solum.*] Si aut te mihi prætulit, aut nullum alium noverit amatorem in domo meretricis.

59. *Morigera.*] Hoc quasi amanti utile fuit. *Virgilius :*

—— *fuit aut tibi quidquam*
Dulce meum. ——

60. *Te isti virum do.*] Hæc, ut diximus, & singula sunt, & non præcipitantur, nec dicuntur uno spiritu. *Te isti virum do.*] Apparet quod junctis dextris hæc dicebat. ideo &, *Per hanc dextram te oro. Amicum.*] Potest enim & maritus esse, & non amicus. sed affectu mariti retulit amicum. *Virum.*] Ne segreges. *Amicum.*] Ne deseras. *Tutorem.*] Quasi orbæ. *Patrem.*] Quasi parvæ. *Patrem.*] Ad illud quod ait, *Et ad pudicitiam.*

61. *Bona nostra tibi hæc permitto; & tuæ mando fidei.*] Conclusio per mandatum & obtestationem efficax satis. *Bona nostra.*] Hæc verba quasi supellectilem suam ostendentis sunt. *Bona nostra.*] Hoc est, *Ad rem tutandam.*

62. *Hanc mihi in manum dat.*] Confirmatæ sunt legitime nuptiæ per in manum conventionem. Et mire *hanc:* non, *hujus manum! Mors continuo ipsam occupat.*] Quo magis memorem esse oportet eorum, post quæ illa nihil locuta est.

63. *Accepi.*] Proprie, quasi uxorem. *Acceptam servabo.*] Conclusit partem deliberationis suæ per electionem.

VARIORUM.

Dextra autem *fidei* consecratur; ut auris *Memoriæ*, frons *Genio*, digiti *Minervæ*, genua *Misericordiæ*. *Paræus*. *Et ingenium.*] Alii *Genium*, *&c.* *Genius* Deus est, in cujus tutela vivimus. Erat etiam *Genius* connubii præses; quod nisi *Geniis* in conjugium consentientibus, nullum stabile fore crederent: Unde genialis lectus, duabus culcitris ad ipsius honorem parabatur. Videtur itaque *Chrysis* ad connubii fœdera respexisse.

57. *Si te in germani.*] *Sororem esse ajunt Chrysidis.* Simo 1. scen.

59. *Seu tibi morigera fuit.*] *Ætas & corpus tenerum, & morigeratio, Hæc sunt venena formosarum mulierum.* Afranius in Vopisco.

61. *Bona nostra hæc, &c.*] Peculium, supellectilem. Alludit ad fidei commissum, de quo multa apud Jurisconsultos. Nam cum omnia sua bona doti *Glyceriæ* dedisset, ipsa justa & legitima hæres erat: *Pamphilus* fiduciarius, seu, fidei commissarius.

62. *Hanc mihi in manum, &c.*] In manum dari, in manum convenire fœmina veteribus dicebatur, cum in uxorem duceretur. Hic vero Glycerium non ducitur in uxorem, sed demum in Comœdiæ exitu. quare vel de tali datione in manum intelligi debet, qua & aliæ porriguntur. Vide *Ciceronem pro Flacco.*

PA. *Sed cur tu abis ab illa?* MY. *obstetricem adcerso.* PA. *propera.*
Atque audin'? verbum unum cave de nuptiis,
Ne ad morbum hoc etiam. MY. *teneo.*

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

CHARINUS. BYRRHIA. PAMPHILUS.

Argum. *Solicitudo Charini adolescentis, qui ex Byrrhia servo resciverat Pamphilum eo die uxorem ducturum Philumenam, quam ipse Charinus miserè deperibat. Idem rogat Pamphilum ne ducat.* Thesis. *Amatores stulti, temerarii, pervicaces; & tandem miseri sunt.*

Quid ais, Byrrhia? daturne illa Pamphilo hodie nuptum?
BY. *sic est.*
CH. *Qui*

DONATI.

64. *Sed cur tu?*] Corripit, quod abeat ab illa. *Cur*, non interrogantis, sed corripientis est, & increpantis quod Glycerium deserat. *Obstetricem.*] Quæ opem tulerit parienti, *obstetrix* dicitur: unde & parturientes, *Fer opem*, clamant.

65. *Propera, atque audin'?*] Et interrogatio quo eat, & revocatio, ad argumentum magni amoris accedit. *Verbum unum cave de nuptiis.*] Deest *dicas.* figura ἔλλειψις. *De nuptiis.*] Non quod hodie futuras nescierit Glycerium: sed quod illas hodie indixerit pater filio: cum supra & Pamphilo & Glycerio disturbatæ viderentur, quia sunt constitutæ in hunc diem. *Cave.*] Annotant quidam *cave* hic corripiendum esse.

66. *Ne ad morbum hoc etiam.*] Iterum ἔλλειψις. deest enim, *accedat.*

VARIORUM.

64. *Obstetricem.*] In vett. inscript. scribitur *opstetrix*: atque ex ea scribendi ratione, verbi etymon direxit *Donat. Pignor.*

66. *Ne ad morbum.*] Ex animi angore morbus & dolor Glycerii auctus, partum difficiliorem redderet.

DONATI.

QUID AIS, BYRRHIA?] *In hoc colloquio altera pars ostenditur fabulæ. Siquidem Andria ex duorum adolescentium paeoribus gaudiisque componitur, cum fere solam Hecyram Terentius ex unius comœdia adolescentis effecerit.*

1. *Quid, &c.*] Has personas Terentius addidit fabulæ, nam non sunt apud Menandrum, ne τραγικώτερον fieret, Philumenam spretam relinquere sine sponso, Pamphilo aliam ducente. *Quid ais, &c.*] Ex verbis Charini apparet Byrrhiam nuntiasse nuptias futuras cum Pamphilo: nec adducitur tamen, ut statim credat, & accommodet animum. Sæpius ergo repetit interrogando. Et bene *illa*, velut amatorie de certa loqueretur persona. Sic *Virgilius*:

— *solam nam perfidus ille*
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus.

Ergo non Æneas, sed ille. Et item hic, non *Philumena*, sed *illa* dixit. *Quid ais, Byrrhia?*] Miratur magis, quam interrogat, vel potius indignatur. *Sic est.*] Hoc cum indignatione stomachi dixit. Ergo non Æneas, sed ille.

VARIORUM.

1. *Quid ais, Byrrhia, &c.*] Ne Philumena, à Pamphilo repudiata, omnino spreta & deserta videretur, ad plenam Comœdiæ Catastrophen introducitur alter amator. Nusquam *Terentius* in tam præcipiti loco stetit. Ut enim cogitur inve-

CH. *Quî scis?* BY. *apud forum modo de Davo audivi.* CH. *væ misero mihi:*
Ut animus in spe, atque in timore, usque antehac attentus fuit;
Ita, postquam adempta spes est, lassus, cura confectus, stupet.
BY. *Quæso edepol Charine;* *QUONIAM NON POTEST FIERI, QUOD VELIS,*

ID

DONATI.

2. *Quî scis?*] Non vult enim verum esse. *Quì?* quatenus? unde hoc scis? *Apud forum.*] De loco. De tempore, *modo.* De persona, *de Davo.* *Apud Forum de Davo audivi.*] Plurima dixit ad confirmandum Byrrhia, quando interrogatus est, à loco, à tempore, à persona. *Væ misero.*] Tandem aliquando pervictus est ut crederet. *Væ* interjectio in his rebus quas execramur.

3. *Usque antehac.*] Id est ante quàm tua verba audirem. Et duas præpositiones posuit, ut dicitur: sed una est tantum, velut adverbium; non jam præpositio. Nulla præpositio præpositioni adjungi separatim potest. *Usque*, ejusmodi est, ut sine aliqua præpositione raro inveniatur. *Attentus fuit.*] Ut *attentus audire* dicitur.

4. *Lassus, cura confectus, stupet.*] *Lassus cura*, ex præterita spe: nunc *confectus*, id est, sic vulneratus, aut percussus ut sanari non possit. *Lassus, cura confectus, stupet.*] *Lassus*, adempta attentione. *Cura confectus*, confirmato timore. *Stupet*, abjecta spe.

5. *Quæso edepol.*] Objurgantis est *Quæso*, vel etiam rogantis. *Quoniam non potest.*] Consolatio ad id, quod fieri non potest, suadens.

VARIORUM.

Invenire amatorem *Philumenæ*, ne tragicum quid fiat, si illa repudietur à *Pamphilo* nullo substituto amatore: ita si *Terentius* hunc amatorem industrium & solertem finxisset, caruisset suis difficultatibus *Pamphilus*, traducto *Chremete* ad partes *Charini*. Atqui si ista perplexitas & periculum affinitatis absit ab amoribus *Pamphili*, Epitasis omnem vim suam amisisset. Necessum igitur fuit ut *Charinum* segnem & inopem consilii induceret. Rursus si illum torpido & socordi ingenio fingeret, aversaturus erat talem generum *Chremes*: quamobrem stupor ingenii, & illa inopia consilii, non ingenio illius, sed aliis causis imputatur. *Nannius.*

3. *Ut animus in spe.*] Vera est sententia, ἀνὴρ ἀτυχῶν σώζεται ταῖς ἐλπίσι. *Attentus fuit.*] Est hic *attentus* idem quod *distentus* & *arreptus*; ut qui utrimque hactenus & à spe & à metu detinebatur. Impar ergo duobus antagonistis, addit, se lassum, & cura confectum, animum ad consilium intendere non posse. Hinc est, quod ab adversario suo *Pamphilo*, nimirum rivali, ut ipse putat, consilium petit. *Nannius.* *Ut animus in spe.*] Huc usque animus sustinebatur æquus inter spem & timorem, jam verò spei nervo inciso labascit, consilii auxiliique inops torpet, tanquam arcus antehac intentus, nunc spe deploratâ, laxus flaccescit.

5. *Quoniam id fieri quod vis, &c.*] Οὐ δυνάμενον ὃ θέλεις, θέλῃς ὃ δύνασαι. Est autem adagium hoc finitimum illi: δεῖ τὸ παρὸν εὖ τίθεσθαι. Id est, oportet id quod adest boni consulere. Et *Martialis* inter felicitatis calculos commemorat, *ut quod sis, esse velis.* Vide *Erasmum* in Adag. Citat hunc Terentii locum Augustinus lib. 14. de Civitate cap. 15. & 2. de vita beata. Crito infra act. 4. scen. 5. *Ut quimus, quando ut volumus, non licet.*

ID VELIS, QUOD POSSIT. CH. *nihil volo aliud, nisi Philumenam.*
BY. *Ah! quanto satius est te id dare operam, qui istum amorem ex animo amoveas tuo,*
Quam id loqui, quo magis lubido frustra incendatur tua?
CH. FACILE OMNES, QUUM VALEMUS, RECTA CONSILIA ÆGROTIS DAMUS!
Tu si hic sis, aliter sentias. BY. *age age, ut lubet.* CH. *sed Pamphilum*
Video. omnia experiri certum est prius quam pereo. BY. *quid hic agit?*
CH. *Ipsum hunc orabo: huic supplicabo: amorem huic narrabo meum:*

Credo

DONATI.

6. *Id velis quod possit.*] Proverbiale. *Nihil aliud.*] Hoc magis gemitu amatorio, quam ut responderet Byrrhiæ, dicit: quasi magis Philumenam velit, quam vitam & lucem. Idem alibi, *In eo me oblecto: solum id est charum mihi.* Non enim dixit, Nullam volo aliam, quam Philumenam: sed nihil volo aliud: quod infinitum est.

7. *Qui istum.*] *Qui*, pro ut. *Ex animo dimoveas.*] Legitur, *ex corde ejicias.*

10. *Tu si hic sis.*] Hoc gestu scenice melius commendatur. Nam hæc magis spectatoribus, quam lectoribus scripta sunt. *Hic* ergo, se ipsum ostendens, dicit. & est *hic* pronomen. *Sed Pamphilum.*] *Sed*, inceptivum, pro atque eccum Pamphilum: ut *Sallustius*, *Sed Metellus in vulnere.* Hoc non discretivum: ut si dicas, sapiens, sed miser: hic enim discretivum erit. *Sed Pamphilum video.*] Hæc per ἀποστροφὴν finguntur. *Age age ut lubet.*] Adversus hæc non habuit quid loqueretur. & est permissio reprobrantis ea, quæ consentit.

11. *Omnia experiri.*] Idem alibi, *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet. Virgilius* hanc posuit sententiam, *Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.*

12. *Ipsum hunc.*] Bene *ipsum*, quasi authorem & principem. refertur etiam ad dignitatem. *Orabo: huic supplicabo.*] *Oramus* quæ bona sunt: *Supplicamus* in adversis magis, vel cum lachrymis. *Hunc orabo, huic supplicabo.*] Prooemia sunt petitionis, quibus ostendit poëta rationem, qua nova & improba res, tamen petitur. *Amorem huic narrabo meum.*] Non studium aut voluntatem: sed amorem. Nec petam, sed *narrabo* dixit: totum magnifice.

VARIORUM.

6. *Nihil volo aliud.*] Apud Terentium flagitiosus adolescens insanâ flagrans cupidine, Nihil volo aliud, &c. Augustin. lib. 4. cap. 8.

9. *Facile omnes, &c.*] *Thales* interrogatus, quid esset difficillimum? respondit γνῶναι σεαυτὸν, se ipsum nosse. Quid facillimum? ἄλλῳ ὑποτίθεσθαι, alteri consilium dare: ἅπαντες γάρ ἐσμεν εἰς τὸ νουθετεῖν σοφοί· αὐτοὶ δ᾽ ἁμαρτάνοντες, οὐ γινώσκομεν. Id est, in admonendo sapimus omnes: verum ubi peccamus, ipsi non videmus propria. *Euripides* & *Erasmus* in Adag.

10. *Tu si hic sis.*] Δεικτικῶς seipsum indigitans. vel *hic*, meo loco.

13. Kai

Credo impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis prodat dies:
Interea fiet aliquid, spero. BY. *id aliquid nihil est.* CH. *Byrrhia,*
Quid tibi videtur? adeon' ad eum? BY. *quidni? si nihil impetres,*
Ut te arbitretur sibi paratum mœchum, si illam duxerit.
CH. *Abi hinc in malam rem cum suspicione isthac, scelus.*
PA. *Charinum video. salve.* CH. *ô salve, Pamphile.*
Ad te advenio, spem, salutem, auxilium, consilium expetens.
PA. *Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.*
Sed

DONATI.

13. *Ut aliquot saltem prodat dies.*] *Saltem*, desperatis rebus solam petentes salutem, hoc verbo utimur. *Prodat* vero, proferat, prolatet, differat. *Lucilius* in quinto, *An porro prodenda dies sit?*

14. *Interea fiet aliquid.*] Tale est hoc, quale illud, *Interea aliquid accidet boni.* Sed nihil illum dixisse poëta per servum ostendit, dicendo; *Id aliquid nihil est.* *Fiet aliquid.*] Ut supra, *Impetrabo.*

15. *Adeon' ad eum.*] Consuetudine magis, quam ratione dicitur. unum enim *ad* abundat. *Quidni? si nihil impetres.*] Aut, *Quid, nisi nihil impetres, ut te, &c.* In utroque idem sensus est: sed superior per εἰρωνείαν, inferior per simplicem explanationem solvitur. Et si *quidni* legitur, subaudiendum, adeas: ut si, Quid ni adeas? ut si nihil impetres, te arbitretur paratum mœchum, si illam duxerit. *Si nihil impetres.*] *Impetres*, per ὑστερολογίαν dictum videtur, pro *petas*. quoniam petitionem sæpe impetratio sequitur.

18. *Charinum, &c.*] Non imperite Pamphilum priorem loqui fecit, sed ut fiduciam det Charino loquendi: quod & *Virgil.* eleganter, *Heus*, inquit, *juvenes monstrate, mearum Vidistis si quam hic errantem forte sororum.* ut ad confessionem Charino minus clausa præ pudore sit via.

19. *Salutem, auxilium, consilium expetens.*] Ut in petitionibus fieri solet, beneficium petens, utitur partibus deliberativæ. *Consilium expetens.*] Eleganter. quoniam demens & improbum est quod petit, novissimum posuit consilium: ut si non possit concedi, vel consilium expetat, ad sanandam dementiam. Cicero, *Tu da salutem, qui spem dedisti.*

20. *Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.*] Apud amantem neque consilii facultas: apud inopem neque copiam auxilii. His duobus ostendit etiam sese amatorem. Neque pol consilii locum habeo, quia amo: neque auxilii, quia sum miser.

VARIORUM.

13. *Nuptiis prodat, &c.*] Differat, producat. *Prodere* aut protrahere diem, est, quod Jurisconsulti dicunt *diffundere* aut *diffindere diem.* Dicitur & *proferre*, ut infra:

Saltem aliquot dies profer.

Et *producere*, ut alio loco;

Ut huic malo aliquam producam moram.

Alii leg. *protrahat*, proferat.

14. *Interea fiet aliquid spero.*] Huc pertinet proverbium, Ægroto dum anima est, spes est.

15. *Quid tibi videtur.*] Hic locus, quam molesta sit veritas amanti, quamque jucunda sit assentatio, declarat.

17. *Abi hinc in malam rem, &c.*] Imprecatio irati. Crux servorum tantum fuit supplicium, quam ex infelici arbore fieri solitam indicat *Cic.* in Or. pro Rab. Exitium, in crucem, supplicium te dignum, ad corvos.

20. *Neque pol consilii.*] Ab amante nullam

Sed istuc quidnam est? CH. *hodie uxorem ducis?* PA. *ajunt.* CH. *Pamphile,*
Si id facis, hodie postremum me vides. PA. *quid ita?* CH. *Hei mihi!*
Vereor dicere. huic dic quæso, Byrrhia. BY. *ego dicam.* PA. *quid est?*
BY. *Sponsam hic tuam amat.* PA. *næ iste haud mecum sentit. ehodum dic mihi,*
Num quidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine? CH. *ah, Pamphile,*
Nihil. PA. *quam vellem!* CH. *nunc te per amicitiam, & per amorem obsecro,*
Principio ut ne ducas. PA. *dabo equidem operam.* CH. *sed si id non potes:*

Aut

DONATI.

21. *Sed istud quidnam est?*] Hoc si non adderet, locus confitendi amoris Charino nullus fuisset. *Hodie uxorem ducis?*] Vide miram interrogationem ante confessionem. *Ajunt.*] De ea re dicimus, quam volumus esse falsam.

22. *Si id facis.*] Nihil prius, quam se moriturum dixit, pudenda dicturus. Inde datum est, ut ille instantius quæreret causam. *Hodie postremum.*] Plus dixit, quam si dixisset, *Morior hodie. Hodie postremum.*] A necessario: quia vivere non potest. Et *postremum*, adverbium est.

24. *Sponsam hic tuam.*] Nulla cunctatione Byrrhia, sed facete, παῤῥησίᾳ servili paratissime narrat. *Sponsam hic tuam amat.*] Callide & *sponsam*, & *amat*: hoc est, nec adhuc uxor tua est, neque aliquid admisit, quia amat tantum. *Næ iste haud.*] *Næ*, valde: ut & *Cicero*, *Næ illi vehementer errant.* Sensus hic est, Non id amat quod amo, nec id odio habet quod odi. hoc est, valde iste, inquit, non mecum sentit: id amat quod ego odi. *Næ iste haud mecum sentit.*] *Næ*, valde: aut ut quidam volunt, *ô quam.* Lucilius in x. *Næ in arce bovem discerpsi magnifice,* inquit.

25. *Num quidnam amplius tibi cum illa fuit?*] Artificiose personam expressit Terentius, nuptias recusantem: & simul τὸ πρέπον virgini servavit.

26. *Quam vellem!*] Utique ut esset causa recusandæ. *Per amicitiam.*] Suam & Pamphili. *Et per amorem.*] Suum tantum circa virginem.

27. *Ut ne ducas.*] Sufficeret dixisse, *ne ducas. Dabo equidem operam.*] Plus illi promisit, quam ille poposcit. *Dabo equidem operam.*] Pronuntiatione levandum est. Plus enim dixit, *dabo operam*: quam si diceret, *non ducam. Non potest.*] Deest, *fieri*, & hoc ad patrem retulit.

VARIORUM.

nullam consilii facultatem, à misero & inope nullam auxilii copiam exspectes. *Magisque ei adeò consiliarius hic amicus est, quàm auxiliarius.* Plautus in Truculento act. 2. scen. 1.

21. *Hodie uxorem ducis?*] Per ambages rem dicit, quam pudet eloqui.

23. *Vereor dicere.*] Eloqui me vetat verecundia.

28. *Sunt*

Aut tibi nuptiæ hæ sunt cordi. PA. *cordi?* CH. *saltem aliquot dies*
Profer, dum proficiscor aliquo; ne videam. PA. *audi nunc jam:*
Ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto,
Cum is nihil promereat, postulare id gratiæ apponi sibi.
Nuptias effugere ego istas malo, quam tu adipiscier.
CH. *Reddidisti animum.* PA. *nunc si quid potes aut tu, aut hic Byrrhia,*

Facite,

DONATI.

28. *Aut tibi nuptiæ hæ sunt cordi.*] Hoc ad Pamphilum pertinet. non enim unum & idem est. nam si idem esset: *nuptiæ hæ sunt tibi cordi*, supervacuum esset additum, *Cordi*. Animo. acute. *Saltem aliquot dies profer.*] Primo quæ majora sunt, petit: postremo quæ ex his videntur minima: & hoc arte: ut, *Incute vim ventis, submersasque obrue puppes.* Et ad postremum, *Aut age diversas, & disjice corpora ponto.*

29. *Profer.*] Prolata, produc, differ. *Aliquo; ne videam.*] *Aliquo* dixit, ut exilium esset incertum. *Audi nunc jam.*] Correptio impatientis, qui non sustineat audire de exilio.

30. *Ego, Charine.*] Sententiæ quæ ex pronominibus incipiunt, seria semper, sed vera promittunt. Virgilius:

Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat. ———

Ego, Charine, neutiquam officium.] Sensus hic est, Non puto, inquit, hominem liberum, qui, cum nihil præstet, haberi gratiam sibi poscat. ergo cum tibi nihil præstem, nolo mihi gratias agas. non enim tui causa fugio, quod prius quam me peteres, magis nolebam ducere, quam tu cupis. *Neutiquam.*] Una pars est orationis, pro nequaquam. Aut alio modo dicitur, cum is nihil promereat, id est, præstet. ut *Virgilius,*

Quique sui memores alios fecere merendo.

Et,

——— *Nunquam regina negabo Promeritam.*

E contrario lædit:

Quid commerui, aut peccavi, pater?

31. *Cum is nihil promereat.*] Mereri, est aliquid mercedis pro labore sumere. cum dicimus, *Nihil meretur*, hoc intelligitur, nihil mercedis dignus est accipere. *Cum is nihil promereat.*] Laboret, vel mereatur, vel mercedis petere debeat. ut, *Quid meret machæra?* Plautus in Pseudolo. *Id gratiæ apponi sibi.*] Addi in gratiam suam, id est, sibi gratiam merere.

32. *Nuptias effugere.*] Interposita distinctione, vultuose hoc dicitur, hoc est, cum gestu.

33. *Reddidisti animum.*] Plus dici non potuit. *Aut tu, aut hic Byrrhia.*] Hic δεικτικῶς quasi efficaciorem ostendit. ergo ad comparationem alterius refertur.

VARIORUM.

28. *Sunt cordi.*] Placent, delectant. *Cordi?*] Repetitio interrogatoria cum indignatione.

29. *Profer.*] Prolata, differ, protrahe. suprà hac eâdem scenâ; *Credo, impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis prodat dies, interea fiet aliquid spero.*

30. *Neutiquam officium.*] Neque ingenui hominis esse arbitror officium, gratiam admittere, ubi nihil præstiterit, nihil promeritus fuerit. Ego nihil præsto; non enim tui caussâ Philumenæ nuptias fugio, sed Glycerii, quam intimè & constanter amo.

31. *Cum is nihil promereat.*] Antiquè dictum, nunc promereatur. At promeremur bona aut laudem. Commeremur mala aut pœnam. Demeremur, quem nobis beneficio reddimus obnoxium.

33. *Reddidisti animum.*] Plautus dicit, *Aspersisti aquam.* Hac proverbiali

Facite, fingite, invenite, efficite, qui detur tibi. *(me*
Ego id agam, mihi qui ne detur. CH. *sat habeo.* PA. *Davum optu-*
Video, cujus consilio fretus sum. CH. *at tu hercle haud quid-*
quam mihi, *(lubens.*
Nisi ea, quæ nihil opus sunt scire. fugin' hinc? BY. *ego vero, ac*

ACTUS SECUNDI SCENA SECUNDA.

DAVUS. CHARINUS. PAMPHILUS.

Argum. *Comperta nuptiarum simulatione Davus exultat, & Pamphilo narrat quibus conjecturis signisque eam deprehenderit, & est aditus ad Epitasin. Dexteritatem præterea servilis ingenii hæc scena describit: & dolosam jactantiam, & animum ad circumveniendos dominos natura propensum, ut difficile sit cavere: totidemque nobis esse hostes quot servos. Amantium insuper affectus exprimitur, qui libidinis caligine obducti, consilio servi dolosi reguntur, quod vel maxime dedecet.*

DI boni, boni quid porto! sed ubi inveniam Pamphilum?
Ut

DONATI.

34. *Facite, fingite, invenite, efficite.*] *Fit*, quod verum est. *Fingitur* quod falsum est. *Invenitur*, ne temere fiat. *Invenite* ergo, agite dicit post cogitationem. *Efficite.*] Id est, in effectum perducite. *Sallustius, Nam & prius quam incipias, consulto: & ubi consulueris, mature facto opus est. Facite, fingite, invenite.*] Mire expressit Pamphili animum nuptias metuentis, cui quicquid dixerit, parum est.

35. *Ego id agam, mihi qui ne detur.*] Non dixit, *ego non instabo ut ducam*: sed quod est amplius. Et rectè. utriusque opera opus. Non enim continuo ducet Charinus, si non duxerit Pamphilus. *Qui detur.*] *Qui* pro quemadmodum. *Ne mihi.*] Veteres frequenter *ne* pro *non* dicebant. *Sat habeo.*] Sic antiqui pro sufficit, *sat habeo* dicebant. an vel abundat?

36. *At tu hercle.*] Deest, adfers, dicis, nuntias.

37. *Nisi ea quæ.*] Hoc est, — *daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* BY. *sic est*, CH. *qui scis?* BY. *apud forum modo de Davo audivi.* Quod memor est Charinus, se non libenter audisse. *Fugin' hinc.*] Comminantis est, & abigentis à se. *Ego vero, ac lubens.*] Nemo lubenter fugit, nisi coactus necessitate. Hic etiam *lubens* dixit, quod est lubenter.

VARIORUM.

figura utimur, cum desperatio in spem conversa est.

35. *Mihi qui ne detur.*] Quâ ratione mihi non detur.

37. *Ego vero.*] *Vero* hîc & alibi frequenter, est affirmativè respondentis.

DONATI.

DI BONI.] *Hæc scena consilium continet personarum, ad quas maxime pertinet argumentum. Et hic est locus in quo, ut fieri solet, fortuna mixta rebus dispositis, magnas turbas dat.*

1. *Di boni, boni quid porto!*] Non mirum quod insolentius Davus exultat, qui, ut Simo dicebat, timidus fuit, ut ipse Davus, etiam desperavit ex nuptiarum terrore, quas nunc falsas comperit. *Di boni, boni quid porto!*] Ex proximo repetivit bis: sed tamen alterum nominativo plurali, alterum genitivo singulari dictum est. *Quid porto.*] Non solum cor-

VARIORUM.

1. *Di boni.*] Non frustra; erant enim & Dii mali; ut Pestis, Febris, Pallor, Timor,

Ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio. (*mala.*
CH. *Lætus est, nescio quid.* PA. *nihil est: nondum hæc rescivit*
DA. *Quem ego nunc credo, si jam audierit sibi paratas nuptias.*
CH. *Audin' tu illum?* DA. *toto me oppido exanimatum quærere.*
Sed ubi quæram? aut quo nunc primum intendam? CH. *cessas alloqui.* (*Pamphile.*
DA. *Abeo.* CH. *Dave: ades. resiste.* DA. *quis homo est, qui me? ô*
Te ipsum quæro. euge, Charine. ambo opportune. vos volo.
CH. *Dave, perii.* DA. *quin tu hoc audi.* CH. *interii.* DA. *quid timeas scio.* (*scio.*
PA. *Mea quidem hercle certe in dubio vita est.* DA. *& quid tu,*
PA. *Nu-*

DONATI.

pore, sed etiam animo portamus tam bona, quam mala. Sic alibi, *Ne quid Andria apportet mali.*

2. *Ut metum in quo nunc est, adimam, atque expleam animum gaudio.*] Ordine locutus est. prius enim metum adimere, sic demum gaudio perfundere. Hic ordo etiam in laude servatur.

3. *Nescio quid.*] Deest *propter*: ut sit: propter nescio quid. *Quid.*] Adverbiale.

5. *Exanimatum.*] Perterritum, perturbatum.

6. *Sed ubi quæram?*] Nunc in omnes se partes versat, quærens quo dirigat cursum.

7. *Abeo.*] Videtur quasi constitisse, deinde quasi elegisse quo pergat. *Habeo* per *h* inveni. legitur & *abeo*: uti merito illi dicatur, *Resiste. Quis homo est qui me? ô Pamphile.*] Ante videt, quam compleat orationem.

8. *Euge, Charine.*] *Euge*, modo pro interjectione positum est. *Opportune.*] Deest, *adestis*: non, opportune vos volo.

9. *Dave, perii.*] Proprium est dolentibus; præfestinare ad indicanda quæ dolent. Ἀπολύμεθα. Habet nonnullum affectum quod addidit, *Dave. Quin tu.*] *Quin*, modo pro imo; alias, cur non?

10. *Mea quidem hercle.*] Videtur Charinus plus dixisse, *Perii*, quam Pamphilus, *Mea quidem hercle certe in dubio est vita.* Sed non est hoc. plus enim Pamphilus dixit. Nam qui vivit, non potest interiisse: is autem qui vivit, vitam potest in dubio habere. Ideo & juravit *hercle*: & affirmans jusjurandum, *certe* addidit. Bene *certe*: quasi illud *interii*, falsum sit. Ita Pamphilus plus fecit, petiturum se esse dicendo, quam Charinus interiisse. *Et tu quid, scio.*] Mira compendia, quæ contrahit Poëta longitudine fabulæ: nec tamen perdit affectus personarum. *Et tu quid.*] Deest *timeas.*

VARIORUM.

Timor. Quin & Impudentiæ & Infamiæ templa posita fuisse legimus. *Di boni.*] Accurate observata ἤθη. Davi subtile: cui ex tenui aut nullo apparatu suboluerat simulari nuptias. Pamphili sibi constantis honestum. Charini socordis leve & humile.

4. *Sibi paratas nuptias.*] Interruptus sermo, alio interloquente.

9. *Perii, interii.*] Plus enim *interii*, quam *perii*: siquidem qui perit, corpore tantum: qui vero interit, tam animo quam corpore extinguitur: quod perspicuè demonstrat *Plautinus* ille versiculus: *Qui per virtutem perit, non interit.*

10. *In dubio est vita.*] In dubio esse,

 hic

PA. *Nuptiæ mihi.* DA. *& id scio.* PA. *hodie.* DA. *obtundis; tametsi intellego.*
Id paves, ne ducas tu illam. tu autem ut ducas. CH. *rem tenes.*
PA. *Istbuc ipsum.* DA. *atque istuc ipsum, nihil pericli est: me vide.*
PA. *Obsecro te, quam primum hoc me libera miserum metu.* DA. *hem,*
Libero. uxorem tibi non dat jam Chremes. PA. *qui scis?* DA. *scio.*
Tuus pater modo me prehendit. ait tibi uxorem dare sese

Ho-

DONATI.

11. *Et id scio.*] Ἐν ὑποκρίσ. tanquam dicat, nihil est. *Et id scio.*] Legitur, *Etsi scio.* *Hodie.*] Tempus addidit, tanquam rem sciens. *Obtundis.*] Sæpe repetendo dicere, *obtundere* est. translatio à fabris, qui sæpe repetunt tundendo aliquid malleo, & idem obtundunt & hebetant. *Obtundis, tametsi.*] Potest esse ἀναστροφὴ: sed sincerius est & melius subdistinguere.

12. *Id paves.*] Deest *ob*, ut sit, *ob id.* hoc autem Pamphilo dicit. *Tu autem, ut ducas.*] Pro, ne non, *ut* posuit. *Hoc.*] Charino.

13. *Atque istuc ipsum.*] Ἐν ὑποκρίσ. Ille enim hoc idem dixerat cum exclamatione: quod quasi vanum contemnit. *Me vide.*] Utrum, lætus sum? an, me specta fidei datorem? ut dici solet, *me babe, me respice.*

14. *Obsecro te, quamprimum hoc me libera miserum metu.*] Cum precibus & tempus admiscuit. Et bene *libera.* perfecta enim securitas, *liberatio* nominatur. *Hem.*] Ecce. demonstratio est facti.

15. *Uxorem tibi non dat jam Chremes.*] Oratorie à summa cœpit: cujus partes, multis dicentur. *Iam non dat.*] Bene *jam.* quod si non dixisset, intelligeret Pamphilus, vel postea Chremetem filiam esse daturum. Sed addito *jam*, plena securitas est. *jam* enim renuntiatio est perpetuitatis. *Scio.*] Præparatio est auditoris ad eam narrationem, quæ ostendit argumenta falsarum nuptiarum.

16. *Me prehendit.*] Pro *prendit.* Addita aspiratione geminavit syllabam. Et *prehendit* dixit, quasi vitantem ac fugientem. *Ait tibi.*] *Ait*, proprie: quia contemnenda dicuntur. *Ait tibi uxorem dare se.*] Conjecturam facit ex malis, quæ præcesserunt. *Ait tibi uxorem dare se.*] Dicit cur primo crediderit veras, dicturus subinde cur falsas.

VARIORUM.

hic ponitur, pro in gravissimum periculum & discrimen adductum esse.

11. *Obtundis.*] Eadem sæpius repetendo mihi aures obtundis: metaphora à pugilibus qui crebris cestuum ictibus Antagonistarum aures obtundunt, vel etiam à fabris qui ferrum malleis tundunt hebetántque.

12. *Id paves, ne ducas, &c.*] Hujusmodi est locutio, ut vix dicere possis affirmativa nec ne sit. Animadvertere igitur debemus, quædam esse verba, quæ idem sine negatione & cum negatione polleant, ut *vereor, timeo, metuo, caveo, &c.* Ex. gr. *Vereor ne veniat,* &, *Vereor ut veniat.* Hic tamen ex Comœdiæ filo intellectu facillimum est, & hæc videtur genuina verbi significatio. *Budæus.*

13. *Me vide.*] Certam quandam fiduciam significat, & spondendi formula est: scil. à me salutem exspectes.

17. *Locus.*]

Hodie: item alia multa, quæ nunc non est narrandi locus.
Continuo ad te properans percurro ad forum, ut dicam tibi hæc.
Ubi te non invenio, ibi ascendo in quendam excelsum locum.
Circumspicio; nusquam. forte ibi hujus video Byrrhiam.
Rogo. negat vidisse. mihi molestum. quid agam, cogito.
Redeunti interea ex ipsa re mihi incidit suspicio. hem,
Paululum obsonî. ipsus tristis. de improviso nuptiæ.
Non cohærent. PA. *quorsum nam istuc?* DA. *ego me continuo ad Chremem.*

Quum

DONATI.

17. *Item alia multa.*] Bene distulit narrationem, ne si audirent Charinus & Byrrhia, desinant dolos struere adversum vigilantissimum senem. *Item alia multa.*] Commoda narratio à necessariis tantum. Minas autem senis prætermisit, ne corrumperet bona quæ nuntiabat. *Quæ nunc non est narrandi locus.*] Non vult dicere, quam minaciter secum egerit senex, quamque instet nuptiis, ne Charinum Byrrhiamque de spe dejiciat, quos vult secum adniti, ne uxorem Pamphilus ducat. *Quæ nunc.*] Argumentum est, quærere potuisse eum qui sit territus. nam timor curam parit. *Narrandi locus.*] Modo tempus, spatium.

18. *Properans percurro.*] Vide quantum dixerit, *Properans* & *percurro*, ut continuationem cursus ostenderet.

19. *Ubi te non invenio.*] *Ubi*, modo non est adverbium loci, sed temporis, pro *postquam*. *Ubi te non invenio, ibi.*] A summo ad imum divisiones, quibus dicta & facta continentur: sub quorum genere sunt species nunc dictorum, nunc factorum, cum consideratione rerum personarumque.

20. *Nusquam.*] Deest, *vidi*. *Video Byrrhiam.*] Deest *servum*, & recte. dixerat enim, *Apud forum modo de Davo audivi.*

21. *Rogo. negat vidisse.*] Mira brevitas, & imitanda.

23. *Paululum obsonii.*] Hinc est quod ait, *Nimium parce facere sumptum. Ipsus tristis. de improviso nuptiæ.*] Mire, & moraliter. ex his enim quæ facta non sunt, docet quid fecisse deberet. &, *de improviso nuptiæ*, pronunciandum.

24. *Ego me continuo.*] Et bene, *continuo ad Chremem*: ut si ab utroque hoc fieret, esset vera suspicio Davi. *Ego me continuo.*] Deest, *duco*. Consuetudine dictum est. ἐλλειπτικῶς. *Egomet.*] Una pars orationis est. *Chremem.*] *Chremem* & *Chremetem*, ut *Darem* & *Daretem*.

VARIORUM.

17. *Locus.*] Tempus, spatium.

20. *Hujus.*] Charini video servum.

23. *Obsonî.*] Obsonium est pulmentum, aut quicquid ultra panem & vinum adjicitur in cibum. Persæ ad panem nihil addebant, præter nasturtium. *Xenoph.* Socrates cum ad vesperam contentius ambularet, rogatus, quid ità faceret, respondit, se opsonare ambulando famem. Cic. 5. Tusc. quæst. vide notam 18. infrà.

24. *Ego me continuo ad Chremem.*] Ut enim nuptiis apud virum cœnabatur; ita sponsaliorum nomine convivium præberi sponso à puellæ parentibus consuevit. Liquet & id ex *Ciceronis* verbis l. 2. Epist. ad Q. Fratrem. *Ad VIII. Idus Aprilis sponsalia Craßipedi præbui: huic convivio puer optimus Quintus tuus meusque, quod perleviter commotus fuerat, defuit.* Brissonius.

28. *Nihil*

Quum illoc advenio: solitudo ante ostium. jam id gaudeo.
CH. *Recte dicis.* PA. *perge.* DA. *maneo. introire neminem*
Video, exire neminem: matronam nullam. in ædibus
Nihil ornati, nihil tumulti. accessi: intro aspexi. PA. *scio.*
Magnum signum. DA. *num videntur convenire hæc nuptiis?*
PA. *Non opinor, Dave.* DA. *opinor narras? non recte accipis,*
Certa res est. etiam puerum inde abiens conveni Chremis,
Olera, & pisciculos minutos ferre obolo in cœnam seni.
CH. *Liberatus sum hodie Dave tua opera.* DA. *ac nullus quidem.*

CH. *Quid*

DONATI.

25. *Solitudo ante ostium.*] Signa ab his quæ sunt, quæ non esse deceret. *Jam id gaudeo.*] Quasi adversum, & non consentientem Pamphilum, excitat ad gaudium lætitia sua. *Jam id gaudeo.*] Sic *Virgilius*,

Cum venit, aulæis jam se regina superbis.

26. *Recte dicis. perge.*] Vultu enunciandum. Hoc dicit Pamphilus. *Maneo.*] At parum temporis fuisti. *Interea.*] Temporis longi significatio. *Introire neminem.*] A non factis.

27. *Exire neminem.*] Quid si intus erant? ideo ait, *exire neminem.*

28. *Nihil ornati.*] Ἀρχαϊσμός. Sic *Sallustius, Ergò Senati decreto serviendum ne sit.*

29. *Signum.*] Proprie pro argumento. *Num videntur.*] A consequentibus argumentum.

30. *Non opinor.*] Ille opinionem accommodat tantum, hic multum tribuit conjecturis. *Non opinor.*] Quoniam argumenta sunt & conjecturæ, *opinor* dixit. Nam contra opinionem, certa res est, quæ autem opinamur, putamns: quæ putamus, incerta sunt. *Opinor narras?*] Bene à prima ad secundam personam.

31. *Etiam puerum.*] *Etiam* pro præterea. *Chremi.*] Sic *Chremi*, ut *Ulyssi* & *Achilli*.

32. *Olera & pisciculos minutos.*] Sufficeret diminutive *pisciculos* dixisse. Quod sic, *minutos* dixit: & pretium, obolo esse emptos: quæ est ultima nummorum significatio. Sunt enim genera minutorum piscium, quæ magno væneant. Hic ergo etiam ex pretio vilissimos pisces significavit. Et, quid si minutos, sed omnibus? *Seni* dixit, ut obsonationis ostenderet causam. *Olera & pisciculos.*] Quod supra generaliter, *paululum obsonî:* hic specialiter dixit. *In cœnam seni.*] Mire *seni*, cujus est major cura domi. *Nullus.*] Pro, *non:* ut alibi, *Nullus dixeris.*

VARIORUM.

28. *Nihil ornati.*] Nullum apparatum, qui nuptiis conveniat. adi act. 2. scen. 6.

31. *Puerum conveni.*] Pro inveni & occurri.

32. *Pisciculos.*] Athen. 7. l. 17. cap. Omnia opsonia ὄψα appellantur. solus tamen piscis obtinuit tandem ut ὄψον simpliciter cùm dicitur, piscis intelligatur. Casaubon. in Athenæum 7. lib. capite 2. *Ferre obolo, &c.*] Id est, exiguo pretio: idque sic dictum, ut à Græcis, ὀβολοῦ ἀγοράσαι. Sic *Plautus* in Epidico: *Nummo conducere. Horat.* Serm. 2. *Nummo addicere.* Lindenbrogius. *Ferre obolo.*] Fuit *obolus* minutus nummus ex ære; ita dictus, quod Obelisci imaginem præferret: unde & in vilitatis & contemptus proverbium abiit. Drachma *Attica* sex obolis constabat. *Scevola.*

33. *Ac.*] Alii legunt, *at.*

36. *Am-*

CH. *Quid ita? nempe huic prorsus illam non dat.* DA. *ridiculum caput;*
Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere:
Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis. CH. *bene mones.*
Ibo; etsi hercle sæpe jam me spes frustrata est. *Vale.*

ACTVS SECVNDI SCENA TERTIA.

PAMPHILUS. DAVUS.

Argum. *Consulit Pamphilo Davus, ut dicat patri se ducturum uxorem, cujus consilio major oritur perturbatio.* Thesis. *Servi non sapientia, sed malitia vincunt.*

QVid igitur sibi volt pater? cur simulat? DA. ego dicam tibi.
Si id succenseat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes,
Ipsus sibi esse injurius videatur: neque id injuria,
Prius, quam tuum, ut sese habeat, animum ad nuptias perspexerit.

Sed

DONATI.

34. *Quid ita?*] Una pars orationis. *Ridiculum caput.*] Pro toto homine. nemo enim ore contempto, ex aliis membris hominem velit significare. & est συνεκδοχικὸς τρόπος.

35. *Quasi necesse sit, si huic non det, te illam uxorem ducere.*] Ostendit ἐνθύμημα vitiosum hoc esse, in quo, altero sublato, non necessario alterum relinquatur.

36. *Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis.*] Hoc laborat Davus, quemadmodum Philumenam Charinus propriis laboribus promereatur uxorem. *Nisi vides, nisi senis amicos oras.*] Artifitiose Davus Charinum excitat, ut si fieri possit adjuvetur negotium Pamphili, dum ille sibi providet. *Nisi vides.*] Provides. *Ambis.*] Magnarum rerum desiderium & appetitus, *ambitio* dicitur. Confirmata re à factis & à personis, deliberativa nascitur.

VARIORVM.

36. *Ambis.*] Ductum à candidatis, qui circumire tribus, & prensare amicos solebant, δεξιοῦσθαι. *Nisi ambis.*] Absque eo quod per ambitionem certes, & in ea obtinenda operam adhibeas: subricet, quod necessarium est, nempe Philumenam non es ducturus, & nihil efficies.

DONATI.

QUID IGITUR SIBI VOLT PATER.] *Hæc scena deliberationem continet Davi & Pamphili.*

1. *Igitur.*] Bene *igitur.* si enim falsæ sunt nuptiæ, quid cogitat? stomachosè etiam hoc dixit *sibi volt. Virgilius,*
Quid vult concursus ad amnem?

2. *Si id.*] *Id,* ob id, propter id.

3. *Neque id injuria.*] Id est, usque adeo injustus sibi videbitur, ut se injustitiæ ipse condemnet.

4. *Perspexerit.*] *Perspicere* est ad plenum & perfectum videre.

VARIORVM.

1. *Quid igitur, &c.*] In Mss. quibusdam continuatur hæc scena cum præcedente.

3. *Ipsus sibi injurius.*] Τὸ *sibi,* ἔμφασιν habet, quasi dicat, non aliis tantum, sed sibi ipsi, id est suo ipsius judicio injurius videbitur.

61 Quid

Sed si tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet:
Tum illæ turbæ fient. PA. *quid vis patiar?* DA. *pater est Pamphile.*
Difficile est. tum hæc sola est mulier; dictum ac factum invenerit
Aliquam causam, quamobrem ejiciat oppido. PA. *ejiciat?* DA. *cito.*
PA. *Cedo igitur, quid faciam, Dave?* DA. *dic te ducturum.* PA. *hem.* DA. *quid est?*
PA. *Egone dicam?* DA. *cur non?* PA. *nunquam faciam.* DA. *ne nega.*

PA. *Sua-*

DONATI.

6. *Tum illæ turbæ.*] Tò *illæ* ad terrorem retulit. *Quid vis patiar?*] Hoc est, patiarne uxorem ducere? *Quid vis patiar?*] Sunt qui *quidvis*, pro, quicquid evenerit, intelligant: quia dixerat, *Adeon' me ignavum putas?* Alii pronuntiant, ut sit sensus, Quid me vis facere? an ut hoc patiar, uxorem mihi dari? *Pater est, Pamphile.*] Hoc vultuosè pronuntiandum est, & mire *pater* dixit: ut ipso nomine videatur habere authoritatem. & veluti dormitantem & oblitum potestatis paternæ; his tribus excitat; *Pater est, Pamphile, difficile est, hæc sola est mulier. Pater est.*] A necessario argumentum.

7. *Difficile est.*] Hoc est resistere, contradicere, Pamphilo difficile, perniciosum Glycerio. *Difficile est.*] Ἀποσιώπησις cum vultu. Deest *resistere. Sola.*] Sine auxilio, ac per hoc deserta. *Sola* autem, sine defensoribus propriis: & *sola* & *mulier* dixit. *Dictum ac factum.*] Proverbium celeritatis: id est, cito. *Invenerit*, pro inveniet. Conjunctivo modo pro indicativo usus est: & est honesta locutio.

8. *Quamobrem ejiciat oppido.*] Callide ad ejus periculum se convertit, cui plus amator timet, quam sibi. ideo vincitur statim. Apparet autem Davum male suadere: qui tum caveat Pamphilo, cum maxime formidat senem. *Oppido.*] Ex civitate. *Ejiciat?*] Miratur, & stupet. *Cito*] Illo admirante, hic etiam confirmavit. addidit & tempus celeritatis.

9. *Cedo.*] Singularis tantum numeri est: cætera pluralis, ut *Salve salvete. Dic te ducturum.*] Hoc est, quod ab initio nitebatur.

10. *Egone dicam?*] Tò *Ego*, ἔμφασιν habet: hoc est, vel quem non oporteat dicere, vel quem non conveniat fallere, atque mentiri. *Cur non?*] Non interrogat, sed facilitatem rei ostendit. *Nunquam.*] Plus habet negationis, quam *non*.

VARIORUM.

6. *Quid vis patiar?*] Alii, *quid vis? patiar? Pater est.*] Patri adversari importunum est: vim neque parenti neque patriæ afferre oportet: ex Platone Cicero 1. l. 9. Epist. Famil.

7. *Dictum ac factum.*] Quoniam actus hominis in his duobus consistit, vel dicto, vel facto; ideo complexio est, *dictum ac factum. Eugraphius. Dictum ac factum.*] Ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον, id est, statim, celeriter. Proverb. quo celeritatem indicamus.

9. *Dic te ducturum.*] Consilium quidem callidum; sed quod Pamphilum inscientem in discrimen conjiciat.

12. *Hui*

PA. *Suadere noli.* DA. *ex ea re quid fiat, vide.*
PA. *Vt ab illa excludar, huc concludar.* DA. *non ita est.*
Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem,
Ducas volo hodie uxorem. tu, ducam, inquies.
Cedo, quid jurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quæ nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,
Sine omni periclo. nam hocce haud dubium est, quin Chremes
Tibi non det gnatam. nec tu ea causa minueris
Hæc, quæ facis; ne is mutet suam sententiam.
Patri dic velle: ut cum velit tibi jure irasci, non queat.
Nam quod tu speres, propulsabo facile. uxorem his moribus
Dabit

DONATI.

11. *Ex ea re quid fiat vide.*] Ἀπὸ τοῦ ἐμφάσεως.

12. *Ut ab illa excludar, huc concludar.*] Mire hanc cum pronomine significat, dicens *ab illa.* Illi nec sexum servavit, ne uxor esse videatur. Et ex ferarum translatione *concludar* dixit. ut alibi, *conclusam hic habeo uxorem sævam. Ut ab illa excludar.*] Ἐν ὑποκρίσει: nam aliud infert atque intelligit Davum dicere.

13. *Nempe hoc sic esse.*] Conjectura atque divinatio, an hoc, an illud venturum sit. *Nempe hoc sic esse opinor.*] Ab imitatione (μίμησις enim dicitur) deducitur. *Nempe hoc.*] A possibili.

15. *Cedo.*] *Cedo* singulariter tantum: cætera pluraliter. *Cedo, quid jurgabit?*] Ab utili. *Hic reddes omnia.*] *Hic* adverbium loci non est, sed adverbium temporis. ut *Virgilius*,

Hic annis gravis atque animi maturus Alethes.

Reddes.] Facies, restitues.

16. *Incerta ut sient.*] Hic est eventus. *Sine omni periculo.*] Hoc est, sine ducenda Philumena.

18. *Nec tu ea causa minueris.*] Hoc est quod supra, *Id mutavit, quoniam me immutatum videt. Nec tu ea causa.*] Quia promiseris te esse ducturum.

19. *Ne is.*] Chremes scilicet. *Ne is mutet.*] Ad consilium redit, & conjungit eventum.

20. *Patri dic velle: ut, cum velit.*] Scilicet ne securus, quod non sit Chremes daturus filiam suam, parvi faciat iram patris, & neget uxorem ducere, utpote fretus, neminem alium sibi commissurum conjugem.

21. *Nam quod tu speres.*] Sunt qui pro *speres, timeas* habeant: ut sit, Nam quod tu timeas, scilicet aliam daturum. *Propulsabo.*] Hoc est, causam inanem esse monstrabo. id est, ostendam nihilominus te esse ducturum aliam uxorem, etiam si hanc non duxeris. *Propulsabo.*] Eleganter, pro eo quod est *repellam. Uxorem his moribus dabit nemo.*] Ne alteram quærat. *His moribus.*] Deest aliquid. ut sit, his moribus prædito.

VARIORVM.

12. *Huc concludar.*] In Philumenæ nuptias.

18. *Nec tu ea causa minueris.*] *Nannius* pro *minueris*, *timueris* legendum censet, & subintelligit præpositionem *ob*; in hunc sensum: *Nec timueris ob hæc quæ facis.* Quod patri te dicturum dicit, ne Chremes mutet sententiam. Equidem existimo recte legi *minueris*, eo sensu; Nec tu ea causa propter meum consilium minueris, id est, non minus facies hæc quæ soles, non minus tuis amoribus indul-

Dabit nemo. inveniet inopem potius, quam te corrumpi sinat.
Sed si te æquo animo ferre accipiet, neglegentem feceris.
Aliam otiosus quæret. interea aliquid acciderit boni.
PA. *Itan' credis?* DA. *haud dubium quidem est.* PA. *vide quo me inducas.* DA. *quin taces?*
PA. *Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, cautio est:*
Nam pollicitus sum suscepturum. DA. *ô facinus audax!* PA. *hanc fidem*
Sibi

DONATI.

22. *Inveniet inopem.*] Ὑποφορὰ ἐφεκτικῶς. Sed nec inopem quærat. *Invenitt.*] Sunt qui κατ' ἀνθυποφορὰν dici putant, *Inveniet inopem.*

23. *Neglegentem feceris.*] Hoc est, etjam in paratis nuptiis.

24. *Aliam otiosus.*] Ex otio, hoc est, securus. *Interea aliquid boni acciderit.*] Scilicet ne quærendo inveniat. *Interea aliquid.*] Mortem patris adolescenti in delicto pro bono servus ostentat. *Acciderit.*] Et ad causam refertur: & certe quia mortem patris bonum denuntiat. *Acciderit.*] Nota *acciderit* etiam pro bono & ab hoc, & apud veteres frequentatum.

25. *Haud dubium.*] Plus intulit, quam est interrogatus. *Inducas.*] In eadem translatione permansit, quia supra dixit, *Huc concludar.* Bona οἰκονομία, ut mox juste Davo succenseat Pamphilus. *Quin taces? dicam.*] Cur non securus es? significat jam nunc *tacere*, securum esse, ut in Adelph. *Tace, egomet conveniam Pamphilum.* Et ideo ille, ut consentire dicenti *Quin taces,* videretur: ait, *dicam.* ut scias illum, non silentium, sed securitatem imperasse. *Quin taces?*] Correptio est silentium præcipientis, de eo duntaxat, ne timeat de nuptiis. id est, esto securus. nam tacere, securi est.

26. *Puerum autem.*] Videtur hoc illi contrarium esse, quod dixit, *Quidquid peperisset decreverunt tollere.* Sic ergo solvitur; Quod ibi servus cum stomacho dixit, hic tantum, Pamphilum verecunde locutum accipimus. *Puerum autem ne resciscat.*] Aut divinat. aut *puerum* pro quolibet sexu. sobolem, hoc est, fœtum: ut, *Quicquid peperisset, decreverunt tollere.* ut Græci pueros παῖδας. *Homerus,* Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες. & *Horatius:*

Dicam & Alciden, puerosque Ledæ.

Cautio est.] Cautione opus est, hoc est, cavendum est.

27. *Nam pollicitus sum.*] *Promissio* & *pollicitatio* eandem vim habent: sed *pollicitatio* majoris asseverationis est. *Hanc fidem.*] Ordo est: ut hanc fidem sibi darem, me obsecravit, qui se sciret non deserturum.

VARIORUM.

indulgebis, & vives tuis moribus, & amicam frequentabis.

19. *Ne is mutet sententiam.*] Id est, ne Chremes te repudiatum, repetat.

21. *Nam quod.*] Quod enim tu speras tibique persuades, non futurum, ut quisquam tibi ita morato filiam committat suam, facilè refutabo. Indotatam potiùs tibi pater dabit quàm te apud Glycerium corrumpi sinat. Plaut. *Neque illum, me vivo, corrumpi sinam.*

22. *Corrumpi sinat.*] Hunc habet intellectum: Nam quam spem tu tibi persuades, non futurum, ut quisquam filiam suam committat tibi ita morato, facile refutabo. Nam pater potius indotatam tibi dabit, quam te apud *Glycerium* perire ac corrumpi sinat. *Nannius.*

26. *Cautio*

Sibi me obſecravit, qui ſe ſciret non deſerturum, ut darem.
DA. *Curabitur. ſed pater adeſt: cave, te eſſe triſtem ſentiat.*

ACTVS SECVNDI SCENA QVARTA.

SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

Argum. *Monet Pamphilum Davus, apud patrem ne titubet; ſed animo præſenti loquatur. Servilis ſagacitas; & cura de filio deſcribitur hac ſcena, & præparatio ad conſilii executionem.* Theſis. *In rebus arduis & gravibus rara eſt conſtantia.*

REviſo quid agant, aut quid captent conſilii.
DA. *Hic nunc non dubitat, quin te ducturum neges.*
Venit meditatus alicunde ex ſolo loco:
Orationem ſperat inveniſſe ſe,
Qua differat te. proin tu fac, apud te ut ſies.
PA. *Modo*

DONATI.

29. *Curabitur.*] Non *curabo*, ſed impersonaliter, cum difficultate: quod quaſi arduum eſſet, & grave, oſtendit.

VARIORUM.

26. *Cautio eſt.*] Cauto opus eſt. cavendum eſt.

27. *Pollicitus ſum ſuſcepturum.*] Act. I. ſcen. 3. ſuprà. Et Eunuch. act. 4. ſcen. 6.

DONATI.

REVISO.] *Hæc ſcena nodum injicit erroris fabulæ, & periculum comicum. Facit etiam executionem conſiliorum.*

1. *Reviſo quid agant, aut quid captent conſilii:*] *Quid agant*, auribus opus eſt. πρὸς τὸ *quid captent conſilii*, prudentia & ſagacitate. & quod ſupra dixit, non pœnituit idem repetere, *obſerves filium quid agat, quid conſilii cum illo captet.* Quod enim prudenter dictum fuerit, non piget repetere. Actio tamen ex his tribus conſiſtit, cogitatione, dicendo, gerendo. *Reviſo.*] Redeo ut videam. *Quid agant.*] Quid reſpondeant, quid dicant.

2. *Hic nunc non dubitat.*] Non dixit, ſenex, aut pater: ſed *Hic*, cum odio, quoniam animo adverſo loquitur.

3. *Venit meditatus alicunde.*] Terror objurgaturi patris, hortatio eſt ad promittendum Pamphilo, quod jubetur. *Ex ſolo loco orationem ſperat inveniſſe ſe.*] *Solo*, deſerto, ubi meditari facilius poſſit.

4. Et *orationem* dixit, quod quaſi ad plenum cogitari potuiſſet, quippe meditatus ex ſolo loco. *Menander*, ὁ μελετῶν εἶναί φησι τὴν ἐρημίαν οἱ τοὺς ἀφρὸς αἴροντες.

5. *Qua differat.*] Diſturbet, & in diverſum ferat. *Virg. atque arida differt Nubila.* Et in Adelphis, *Miſeram me! differor doloribus.* hoc eſt, in diverſum rapit, diſſipat. *Apud te ut ſies.*] Non, ne timeat, cavet Davus, ſed ne amore à conſilio ſuo alienetur Pamphilus. *Apud te ſies.*] Præparatus ſis. cui contrarium eſt, *Non ſum apud me.*

VARIORUM.

3. *Meditatus.*] Metaphora à litigantibus, qui cauſas acturi, prius meditabantur. Eſt autem *meditari*, exercere ſe cogitando. *Meditatus.*] Ἐσκεμμένος. δ' ἐπιεικὴν εἶναί φασι τὴν ἐρημίαν. In ſeceſſu & ſilentio conſilium. *Solo loco.*] Quâ conſilia diſturbet tua, téque in diverſum rapiat. Adelph. *differor doloribus.* act. 3. ſcen. 5.

5. *Differat te.*] Altercaturum, pro

PA. *Modo ut poßim, Dave.* DA. *crede inquam hoc mihi Pamphile,*
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Vnum esse verbum, si dices ducere.

ACTVS SECVNDI SCENA QVINTA.

BYRRHIA. SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

Argum. *Explorat animum filii de nuptiis pater, cui assentitur Pamphilus impulsu Davi: & Byrrhia heri sui causa, audito Pamphili responso, perturbatur.*

HErus me relictis rebus jußit Pamphilum
Hodie observare, ut, quid ageret de nuptiis,
Scirem.

DONATI.

6. *Modo ut poßim.*] *Ut*, pro ne non. *Modo ut poßim.*] A possibili, Possim apud me esse.

7. *Nunquam hodie.*] Ab utili eventu. *Nunquam*, plus asseverationis habet, quam *non.* ut *Virgilius*,

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

Commutaturum patrem.] Jurgium habiturum; hoc est enim *verba commutare. Commutaturum verbum.*] Altercaturum. Sic in Phormione, *Tria non commutabitis verba inter vos hodie.* hoc est, dabitis atque accipietis, id est, jurgabitis. Ego puto *commutare verba* hoc esse, pro bonis dictis male ingerere: hoc est, iracundia in maledicta compelli.

VARIORUM.

bonis dictis mala ingesturum. *Apud te fies.*] Id est, composito & sedato animo sis. Sic *extra se esse*, perturbatæ mentis & emotæ speciem quandam habet.

7. *Commutaturum.*] Commutare verba, interpretes hic & in Phor. act. 4. sc. 3. exponunt *altercari, jurgare, pro bonis dictis mala ingerere.* Est antiqua locutio, quam ego idem significare puto, quod *sermones conferre*, & *colloqui.* Verba sunt Q. *Claudii* è primo Annal. *Putabant eos, qui foris atque qui in arce erant, inter se commutationes & consilia facere.* Ubi commutationes sunt, *collationes communicationesque*, ut interpretatur *Gellius* lib. 17. cap. 2. *Fabr. Commutaturum.*] Commutare verba, est verbis contendere & alternis dicere; convenit cum Græco ἀμείβεσθαι. In Phorm. act. 4. scen. 3. *ut est ille bonus vir, tria non commutabitis verba hodie inter vos.*

DONATI.

HERUS ME RELICTIS REBUS.] *Vide quam mire, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, tamen omnes rerum exitu inopinato ludificantur, & Simo, & Davus, & Pamphilus, & Charinus, & ipse Byrrhia.*

1. *Herus me relictis.*] Ad hoc venit Byrrhia, ut in errorem conciliet Charinum. & in hac scena quatuor personæ sine implicatione intellectus loquuntur. *Herus me relictis rebus.*] Imponitur manus rebus, cum perficitur id quod cœperit: ut *Virgilius*,

—— Imponit regina manum.

Relinquuntur vero res, cum imperfectæ relinquuntur. Item *Virgilius*,

Atq; opere in medio defixa reliquit aratra.

Relictis rebus.] Adeo præposuit hoc negotii rebus omnibus.

2. *Hodie observare.*] Observatio duplex est, vel captionis, vel obsequii.

3. *Ve-*

Scirem. id propterea nunc hunc venientem sequor.
Ipsum adeo præsto video cum Davo. hoc agam.
SI. *Vtrumque adesse video.* DA. *hem, serva.* SI. *Pamphile.*
DA. *Quasi de improviso respice ad eum.* PA. *ehem, pater.*
DA. *Probe.* SI. *hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.*
BY. *Nunc nostræ timeo parti, quid hic respondeat.*
PA. *Neque istic, neque alibi usquam tibi erit in me mora.*
BY. *hem.*
DA. *Obmutuit.* BY. *quid dixit?* SI. *facis ut te decet,*
Quum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.
DA. *Sum verus?* BY. *herus, quantum audio, uxore excidit.*

SI. I

DONATI.

3. *Id propterea.*] Necesse est alterum esse supervacuum, aut *propterea* post accipiendum.

4. *Hoc agam.*] In gestu est: nam est figura corporis, observantis quid agatur.

5. *Vtrumque.*] Et Davum, & Pamphilum.

6. *Quasi de improviso respice.*] Interest ejus qui repente aspexerit: nam videbitur nihil dolosè locuturus: ut, *Magnam respexit ad urbem. De improviso.*] Scilicet, ne meditata intelligat eum habuisse consilia.

7. *Hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.*] *Nolo* & *volo*, nimis imperiosa & superba dictio est. ut alibi, *Pisces cæteros purga, Dromo. Congrum istum maximum in aqua finito ludere paulisper. ubi ego venero, exossabitur: Prius nolo.*

9. *Vsquam erit in me mora.*] Recusantis est magis, quam non volentis consensio ea segnis ac tepida, si penitus consideres. *Hem.*] Perculsus hoc dicto Byrrhia, interjectione magis, quam verbo exclamavit.

10. *Quid dixit?*] Nota hic Byrrhiæ personam quartam, sed non admixtam.

11. *Quum istuc, quod postulo, impetro.*] Nimis consequenter locutus est pater. Et *postulo*, pro jubeo: & *Impetro*, pro extorqueo. *Postulo*, juste volo. Petimus enim precario, Poscimus imperiose, Postulamus jure. *Impetro*, pro cum impetrem.

12. *Sum verus?*] Id est, veridicus: ut *falsus*, pro falsidicus. *Vxore excidit.*] *Cadere spe* dicuntur, qui levati animo, à summo ad inferiora labuntur. *Vxore*, hoc est, matrimonio ac nuptiis. *Vxore excidit.*] Quod Græci dicunt, ἐξέπεσεν, ϗ ἀπέτυχε.

VARIORVM.

3. *Venientem sequor, &c.*] *Venientem* pro euntem dixisse videtur. Non enim sequimur *venientes*, sed *euntes*, vel abeuntes à nobis; venientibus autem obviam imus. *Barlandus.*

4. *Præsto video.*] Oportunè. Gall. *tout à poinct. Hoc agam.*] Rituale à Sacrif. & auguriis sumptum, in quibus sacerdos aut præco altâ voce exclamabat: *Hoc age:* quæ vox eos qui interessent monebat, ut ad rem quæ ageretur totâ mente vacarent.

5. *Hem, serva.*] Observa. Urget constantiam in Pamphilo & modum constantis exprimit, ex mutuo intuitu.

10. *Obmutuit.*] Simo.

12. *Sum verus?*] Hoc Davus submissâ voce, conversus ad Pamphilum. *Vxore excidit, &c.*] *Excidere* dicuntur, quæ impru-

SI. I nunc jam intro, ne in mora, cum opus sit, sies.
PA. Eo. BY. nullane in re esse homini cuiquam fidem!
Verum illud verbum est, volgo quod dici solet,
OMNES SIBI malle melius esse, quam alteri.
Ego illam vidi: virginem forma bona
Memini videre. quo æquior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.
Renuntiabo, ut pro hoc malo mihi det malum.

ACTUS

DONATI.

14. *Nullane in re esse homini cuiquam fidem?*] Non in nullis terris, sed neque in terris, neque in persona. ut *Virgil.* *Nusquam tuta fides.* cum in amore fracta esset ab eo, *Quem subiisse humeris confectum ætate parentem audierat.* Alibi *Terentius*, *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris, Verere ei verba credere? ubi quid mihi lucri est Te fallere?*

15. *Illud verbum.*] Id est proverbium & sententia. & sic veteres *verbum* pro sententia.

16. *Omnes sibi melius.*] Sic alibi, *Proximus sum egomet mihi.*

17. *Ego illam vidi.*] Hic corrigitur à Poëta, quod per iracundiam dixit Pamphilus, *Aliquid monstri alunt. Forma, bona.*] Distinguitur.

18. *Memini videre.*] Aut memor sum vidisse. Aut *memini videre*, hoc est; intelligo, scio. aut memini quod viderim. *Memini videre*, pro, vidisse. *Ennius: Memini me tum fieri parvum.* Alibi sic, *Memini videre*, non probare. *Quo æquior.*] Hoc est, quare æquior Pamphilo, benevolentior, non iratus, vel minus iniquus.

19. *In somnis.*] Per noctem. ait *Virg. Libra dies somnique pares ubi fecerit horas.* *Plautus*, *Miris modis ludos faciunt hominibus, mirisque exemplis somnia in somnis.* Alii *insomnis*, vigilans: sed melius, per noctem. *Quam illum amplecti.*] Dicit nunc quod vulgo dicitur, *cum illa manere, cum illa dormire.*

VARIORUM.

imprudentibus nobis è manibus elabuntur, nec quæsita invenire possumus: unde & causa cadere dicimus. Græcè ἐξέπεσε, ἀπέτυχε. *Menenius.*

16. *Omnes sibi melius, &c.*] *Terentii* hoc dictum, ita *Euripides* extulit in Medea:

Ὥσπερ τις αὐτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ.

Id est, quod quisque semet plus amico diligit. φιλεῖ ἑαυτὸν πλεῖον, οὐδεὶς οὐδένα. *Barlandus.*

20. *Pro hoc malo.*] Scilicet nuntio. *Det malum.*] Inepta & servilis verborum ejusdem affectatio: alludit tamen ad veterum morem, qui læta nuntiantibus dabant εὐαγγέλια. *Menenius.*

3. Quid

ACTVS SECVNDI SCENA SEXTA.

DAVUS. SIMO.

Argum. *In hac scena Davus admodum astutè Simonem ludificatur, atque illum dubitantem confirmat, suspicionem callidè avertit, ex quo promovetur epitasis. Tum alter de altero malè suspicatur & timet falli.* Thesis 1. *Servi ut sunt veteratores, fallaces tamen esse nolunt.* 2. *Senes ferè sunt avari, etiam in rebus honestis.* 3. *Conjugium est amantium tutissimus portus,*

Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam
Portare, & ea me hic restitisse gratia.
SI. *Quid Davus narrat?* DA. *æque quidquam nunc quidem!*
SI. *Nihilne? hem.* DA. *nihil prorsus.* SI. *atqui exspectabam quidem.*
DA. *Præter spem evenit; sentio: hoc male habet virum.*
SI. *Potin' es mihi verum dicere?* DA. *nihil facilius.*
SI. *Num illi molestæ quidpiam hæ sunt nuptiæ,*

Propter

DONATI.

HIC NUNC ME CREDIT.] *Hac scena dolos continet utriusque personæ, quibus utraque capit, & capitur miro modo.*

1. *Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam.*] Davus ita videtur loqui, ut nullus spectator audiat: sed hoc ait, ut velit audiri à sene.

2. *Gratia.*] *Gratia* veteres pro causa ponebant.

3. *Quid Davus narrat?*] Videtur illi blandius locutus esse. *Æque quicquam nunc quidem!*] Bene *nunc quidem*: similiter *nunc nihil*, ut paulo ante, cum dixit, *Id populus curat scilicet! Æque quicquam nunc quidem!*] Hoc est, nihil.

4. *Nihil ne? hem.*] *Hem* interiectio est irati, adversum eum, qui neget se aliquid locutum esse. simul quid sit *Æque quicquam nunc quidem*, senex explicat, cum ait, *Nihil?* Et est ὁδφημιζμος antiquorum, pro nihil. *Nihil prorsus.*] Id est, neque prorsus. *Nihil prorsus* dicitur, in quo nulla est ambiguitas. & est confirmatio negantis. *Atqui expectabam quidem.*] *Expectamus* tam bona, quam mala: *Speramus* bona.

5. *Præter spem evenit.*] *Præter*, pro contra: ut, *Præter ætatem tuam. Hoc male habet virum.*] Εἰρωνικῶς *virum* dixit defessum senem. modo enim *virum* jocufariter dixit. *Virum.*] Ad vituperationem cum ironia: ad laudem vero sine ironia.

6. *Potin' es verum.*] Integrum, *potisne*, id est, potes. ut *Virgilius*,

Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo.

& deest illi *es*. Est enim nomen *potis*: & facit, *potis*, *potior*, *potissimus*.

7. *Num illi molestæ quippiam.*] *Quippiam*, significationem minimæ rei habet.

VARIORUM.

3. *Quid Davus narrat?*] *Palmerius* legit *Quid, Dave, narras?* scil. Pamphilus.

5. *Præter spem evenit.*] Hoc Davus aversus à sene. *Malè habet.*] Angit, cruciat, molestia afficit.

6. *Nihil facilius.*] Alludit ad Philosophorum placita, qui veritatem simplicem & facilem esse scribunt. Ἀεὶ κρατιστόν ἐστι τ' ἀληθῆ λέγειν. Menander,

Propter hujusce hospitæ consuetudinem?
DA. *Nihil hercle. aut si adeo; bidui est, aut tridui*
Hæc sollicitudo. nosti: deinde desinet.
Etenim ipsus secum eam rem recta reputavit via.
SI. *Laudo.* DA. *dum licitum est ei, dumque ætas tulit,*
Amavit: tum id clam: cavit, ne unquam infamiæ
Ea res sibi esset, ut virum fortem decet.
Nunc uxore opus est: animum ad uxorem appulit.
SI. *Subtristis visus est esse aliquantulum mihi.*

DA. Ni-

DONATI.

8. *Propter hospitæ hujusce consuetudinem.*] Hæc omnia pronominibus bene mollita sunt: etenim atrocia sunt, si cum suis nominibus nuda ponantur. Et *hujusce hospitæ*, non meretricis; & *consuetudinem*, non amorem dixit. ita omnia extenuat, ut Davus audeat confiteri.

9. *Aut si adeo; bidui est aut tridui.*] Bene, *aut si adeo:* ne si omnino negaret, *cur igitur tristis est ille?* diceret.

10. *Sollicitudo.*] Propter turbationem. *Nostin'?*] In significationem multorum, quæ compendio facimus, *Nostin'* dicimus.

11. *Recta reputavit via.*] *Reputavit*, retractavit: quia *putare*, purgare est. unde & *arbores*, & *vites putare* dicimus. *Via.*] Consilio, ratione.

12. *Laudo.*] Senex inducitur, & credit. *Dum licitum est.*] Deest, *per te:* hoc est, dum tu permisisti. Et mire hic utitur verbis senis. ipse enim supra dixit, *Dum tempus ad eam rem tulit, sini, animum ut expleret suum. Dum licitum est illi.*] Sic veteres & *placitum*, & *puditum* dicebant: quæ nos, *placuit*, *puduit*. *Dumque ætas tulit.*] Dum esset ætas immatura nuptiis. *Tulit*, duo significat: attulit, & abstulit; passus est, & pertulit.

13. *Tum id clam.*] Bene clam, quia nunc liquido apparet, Pamphilum voluntatem, propositumque mutasse. *Cavit, ne unquam infamiæ ea res sibi esset.*] Mire utitur senis verbis. ipse enim dixerat, *Dum tempus ad eam rem tulit, sini, animum ut expleret suum.*

15. *Nunc uxore opus est.*] Quasi denuntiatio est quædam necessitatis seni impositæ. *Animum ad uxorem appulit.*] Et bene *appulit*, quasi ab jactatione fluctuum, & marini æstus. has enim tempestates habet amor. Et sic dixit, *Ad uxorem animum appulit;* ut supra, *Animum ad scribendum appulit.*

16. *Subtristis visus est.*] *Sub*, temperamentum est plenæ pronuntiationis; ut *subtristis*, *subridet*, non ad plenum tristis aut ridet: ut confessionem eliceret. *Subtristis visus est aliquantulum mihi.*] Mire servatum est in adolescente libero τὸ πρέπον, & in amatore τὸ πιθανόν. Nam & honesto juveni non congruebat versipellis vultus: & in amatore absurdum fuerat, ingenium cœlare tristitiam. Itaque nec ad plenum tristis fuit, quia dixit *celanda res erat:* nec gaudium fuerat, quia ingenium & amoris necessitas in tristitiam retrahebat.

VARIORUM.

9. *Bidui est.*] *Intrat amor mentes usu, dediscitur usu.* Ovid. 2. de Remedio.

12. *Dum licitum.*] Ex mente, & verbis ipsius senis, suprà 2. scen.

13. *Tum id clam, &c.*] Cautè, si non caste. In eum sensum sic Plautus,

Ita tuum conferto amorem semper, si sapis,
Ne id quod ames, populus si sciat, tibi sit probro.

17. Quod

DA. *Nihil propter hanc rem: sed est quod succenset tibi.*
SI. *Quidnam est?* DA. *puerile est.* SI. *quid est?* DA. *nihil.*
SI. *quin dic quid est.*
DA. *Ait nimium parce facere sumptum.* SI. *me ne?*
DA. *te.*
Vix, inquit, drachmis est obsonatus decem.
Num filio videtur uxorem dare?
Quem, inquit, ad cœnam vocabo meorum æqualium
Potissimum nunc? &, quod dicendum hic siet,

Tu

DONATI.

17. *Sed est quod tibi succenseat.*] Quod ille à summo ad imum opposuit, hic causæ derivationem opposuit. *Quod succenseat tibi.*] *Succensere*, potioris est. *Succensere*, in re gravi & justa irasci.

18. *Puerile est.*] Apparet Davum nunc quærere quid respondeat: & ad quam causam derivet aversa suspicione tristitiam Pamphili, quam animadvertit senex. *Puerile est.*] Utrum magis ideo suspendit, ut senex audire desideret: an quia necdum commentus est causam, contra rependendam propositioni senis? *Nihil est.*] Videtur invenire non posse.

19. *Ait nimium parce facere sumptum.*] Mire ipsum dicere veluti *fecit*, & *nimium*, & *parcè*. *Nimium parce facere.*] Pepercit, ne diceret sordide. *Mene.*] Perturbati indicium est, quia se ipsum pronomine ostendit.

22. *Meorum æqualium potissimum.*] *Æqualium* ætate, *potissimum* dignitate: etenim *potis*, *potior*, *potissimus* facit.

23. *Et quod dicendum hic siet.*] Bene *hic*, ubi non sit adolescens.

VARIORUM.

17. *Quod succenset tibi.*] Alii *quod succenseat tibi*. sed vetat Lex Pedia.

19. *Nimium parce facere sumptum.*] Sponsa in domum viri ingressa, tota dies nuptiarum in sacrificiis, conviviis & saltationibus transigebatur; neque id parce, sed laute & opipare. Extat utique in Symposiacis *Plutarchi* caput, quo tractatur, Διὰ τί πλείστους ἐν γάμοις ἐπὶ τὸ δεῖπνον καλοῦσιν. Leges sanè sumptuarias, quibus effervescens *Romanorum* luxoriæ æstus coërcebatur, nuptiis aliquid indulsisse, & de præscripta victus ac cœnarum tenuitate remisisse, accepimus. Lex siquidem Licinia, cum in certos quosdam dies centenos æris impendi permisisset, nuptiis ducenos indulsit. Lex vero Julia quæ ad populum, Cæsare *Augusto* imperante, pervenit, profestis diebus ducentos finiit, Kalendis, Idibus, Nonis, & aliis quibusdam festivis trecentos. Nuptiis autem & repotiis H. S. millies esse concessit, quemadmodum *Gellius* lib. 2. cap. 24. refert. *A. Hotmannus.*

20. *Drachmis obsonatus, &c.*] *Drachma* tres continet scrupulos, sive siliquas octodecim, ejusdem ponderis cum denario *Romano*. Drachma enim nostratis pecuniæ, tres stuferi sunt cum dimidio. *Drachmis decem*, id est, triginta quinque stuferis. Drachma Græcorum ejusdem ponderis erat cum hodierno aureo Gallico. *Barland.*

23. *Potissimum nunc.*] Exaggeratio à tempore. *Et quod dicendum hic siet.*] Παῤῥησία servi ad rei verisimilitudinem. *Quod dicendum sit*, quod dici conveniat.

 24. *Tace.*]

Tu quoque perparce nimium. non laudo. SI. *tace.*
DA. *Commovi.* SI. *ego istæc, recte ut fiant, videro.*
Quidnam hoc rei est? quid hic volt veterator sibi?
Nam si hic mali est quidquam, hem illic est huic rei caput.

ACTUS

DONATI.

24. *Tu quoque perparce.*] Bene *quoque*, quasi dicat, cum ille peccet, quod pueriliter succenseat: tu quoque peccas, perparce nimium faciendo sumptum. *Tu quoque perparce nimium.*] Et *perparce*, & *nimium*, cum sufficeret unum. Et *nimium*, vituperatio est: ut, *Ne quid nimis. Non laudo.*] Et quia *perparce*, & quia *nimium*. Nam parce agere, laudis; nimium, peccati. Et magna moderatione, *non laudo*, dixit potius, quam *vitupero*.

25. *Commovi.*] Ideo *commovi*, quia argumenta dixit seni, quibus proditur non esse veras nuptias. *Commovi.*] Supra *solicitavi* dixit, modo *commovi*. & *commovi* dicit apud se, ut spectator audiat, non senex.

26. *Quidnam hoc est rei?*] Verba sunt secum cogitantis senis, aut de his quæ nunc locutus est Davus, aut de adventu mulierum, quæ in scenam veniant. *Quidnam hoc est rei?*] Pulsatus est senex argumento falsarum nuptiarum, *paululum obsonii:* tanquam se illuderet Davus. *Quidnam hic volt veterator sibi?*] *Veterator* est vetus in astutia, & qui in omni re callidus est. Et hi duo versus ostendunt, pulsatum esse senem argumento falsarum nuptiarum: illo argumento quod ait, *paululum obsonii:* tanquam se illuderet Davus. Sunt ergo verba, ut diximus, secum cogitantis senis, aut de his quæ nunc Davus locutus est, aut de adventu mulierum, quæ in scenam veniunt modo.

27. *Nam si hic est mali quicquam.*] Si promissa non compleverit Pamphilus. *Illic est huic rei caput.*] *Caput*, est origo & summa uniuscujusque rei. ut *Virgil.*

O Latio caput horum, & causa malorum.

VARIORUM.

24. *Tace.*] Apposite hic ostendit *Terentius*, quomodo quis verbis prodat animi sensum, si illi aliquid vel ex improviso obveniat, vel ex eo perturbetur. Sic Tiberius, cum ex Agrippinæ verbis aculeatis subito commotus esset, & nonnihil abreptus, extra innatæ simulationis terminos pedem protulit, ut inquit Tacitus: *Audita hæc, raram occulti pectoris vocem elicuêre; correptam Græco versu admonuit, ideo lædi, quia non regnaret.* Quare Poëta perturbationes hujusmodi non inscitè appellat *torturas*, quod ab iis secreta sua prodere homines compellantur:

—— Vino tortus & ira.

26. *Quidnam hoc rei est.*] Atque hæc senex mussat, à Davo aversus. *Veterator.*] Mancipiorum usualium duplex genus, novitiorum & veteranorum: illa, rudia sunt ac simpliciora: hæc, astuta & callida: hinc itaque versuti & multa arte exercitati *veteratores* dicti sunt, ut *Sextus Pompejus* inquit. *Lindenbrogius.*

I. *Ita*

ACTUS TERTII SCENA PRIMA.

MYSIS. SIMO. DAVUS. LESBIA. GLYCERIUM.

Argum. *Terretur mulierum adventu senex, & se à Davo decipi putat, cui irascitur.*
Thesis. *Suspicaces sua sagacitate falluntur.*

ITa pol quidem res est, ut dixti, Lesbia:
Fidelem haud ferme mulieri invenias virum.
SI. Ab Andria est ancilla hæc. quid narras? DA. ita est.
MY. Sed hic Pamphilus. SI. quid dicit? MY. firmavit fidem.
SI. hem.
DA. Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.
MY. Nam

DONATI.

ITA POL QUIDEM RES EST.] *In hac scena novo modo cessante Davo, fallitur Simo per nimiam sagacitatem suam. Simul in hac scena id agit poëta, ut ad nuptias faciendas magis accendatur Simo. & quædam velut casu eveniunt: ut nunc suspicio senis. In multis enim οἰκονομία comicorum poëtarum ita se habet, ut casu putet spectator venisse, quod consilio scriptorum factum sit.*

1. *Ita pol quidem res est, ut dixti, Lesbia.*] Ex hoc sermone, quem habent ingredientes, scenæ apparet principium. quod enim auditur, non quod incipitur, initium dicunt. *Ita pol quidem*] Productio est narrativa, ad explendum modo potius jusjurandum. *Ut dixti.*] Et *dixti*, & *dixisti* legitur.

2. *Fidelem haut ferme.*] *Fidelem* maluit, quam *fidum* dicere. *fidum* enim honestius dixisset. *Ferme* pro facile posuit. & *ferme*, facilitatem significat, quia sunt adverbia extenuationis. *Invenias.*] Secundam pro tertia persona posuit, pro *inveniat quis*, vel invenire possit. ut *Virgilius:*

Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.

3. *Ab Andria est ancilla hæc.*] Simpliciter dixit *ab Andria est*, pro Andriæ est: nam & usu sic dicere solemus. Ergo *ab Andria est*, hoc est, Andriæ favet, Andriæ est. ut cum dicimus, *Ab illo est*, hoc significamus, illi favet, illi accommodat suffragium.

4. *Sed hic.*] Semper *Sed* contrariæ sententiæ significatio est. Et bene *hic*, ut ostendat de illo fuisse sermonem. *Hem.*] Interjectio est accipientis verba, & admirantis.

5. *Utinam aut hic surdus, ut hæc muta facta sit.*] Comice & facete. *Aut hic surdus*, qui audire non possit: *aut hæc muta facta sit*, ne possit dicere. *Aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.*] Σύλληψις, per genera.

VARIORUM.

1. *Ita pol quidem.*] Vide scenam quæ sequitur: *Now imperabat coram, quid opus facto esset puerperæ: Sed postquàm egressa est, illis quæ sunt intus, clamat de via.*

3. *Ab Andria ancilla hæc.*] *Palmerius* legit, *Ab Andria est ancilla hæc: quid narras? D. at at, st.* Etenim persuaserat modo *Davus* seni, nihil esse *Pamphilo* cum ipsa *Glycerio* amplius: expedivisse jam ab ea occupatum animum, & uxori amorem transtulisse. Tantum hæc eo fabulato procedunt mulieres: quæ narrant, ut *Glycerium* partui vicina sit: ut ei *Pamphilus* fidem firmarit, & tolli puerum jusserit. Hæc audit, quem minimè omnium *Davus* vellet, *Simo*. Itaque consternatus, *at at*, inquit, quod est perturbati.

 6. *Tolli.*]

MY. *Nam quod peperisset, jussit tolli.* SI. *ô Juppiter!*
Quid ego audio? actum est, siquidem hæc vera prædicat.
LE. *Bonum ingenium narras adolescentis.* MY. *optumum.*
Sed sequere me intro, ne in mora illi sis. LE. *sequor.*
DA. *Quod remedium nunc huic malo inveniam?* SI. *quid hoc?*
Adeon' est demens ex peregrina? jam scio, ah!
Vix tandem sensi stolidus. DA. *quid hic sensisse ait?*

SI. *Hæc*

DONATI.

6. *Jussit tolli.*] Hæc est fides: suscipi filios legitimos faciunt parentes. Et sublatio matris est: patris tollere.

7. *Juppiter quid ego audio?*] Bene rursum adducitur ad desperationem senex Mysidis verbis. *Actum est.*] In summa rerum desperatione ponitur, *Actum est, Ilicet, Periisti.* Hæc res secundum jus civile dicitur: in quo cavetur, ne quis rem actam apud judices repetat. Sic ipse in Phormione, *Actum, ajunt, ne agas.*

8. *Bonum ingenium.*] *Ingenium*, naturam.

10. *Quid hoc?*] Secum senex ἐλλειπτικῶς. deest enim, *rei est.*

11. *Adeon' est demens ex peregrina.*] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, apta cogitanti reliquum autem sic pronuntiat, quasi reperto consilio. Et bene *adeo*: quia tam demens est, quod amat ex peregrina, id est, ex meretrice. Mulieres enim peregrinæ, inhonestæ ac meretrices habebantur. Sic ipse alibi, *Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.* Et servus, *potest taceri hoc quidem.* hoc est, meretricem habuisse te matrem verisimile est. *Ex peregrina.*] Ἀποσιώπησις. deest enim, *ut filium suscipiat?* aut aliquid tale.

12. *Vix tandem sensi stolidus.*] Pulchro colore inducto, poëta ostendit non minus falli suspiciosum, quam qui stultus est. huic enim veritas fallacia videtur, dum nimis est acutus, ac perspicax. & hoc est, quod ab eventu fingit poëta. non enim in Davo est, sic errare nunc senem. *Vix tandem sensi stolidus.*] Quinque sunt sensus, quorum duos, visum & auditum, magis sensibiles habemus, quam pecora. Unde *Cicero*, *Non solum videam, sed etiam audiam, planeque sentiam.* quasi ad tactum retulit, quo etiam pecora impelluntur ad sensum. Duabus ergo rebus scimus: aut ratiocinatione, aut sensu: quibus maxime præstamus cæteris animalibus. Ergo senex se non sensu, non ratiocinatione sensisse, sed veluti calcaribus & stimulis punctum.

VARIORUM.

6. *Tolli.*] Id est, educari. à patre agnitum pro legitimo; non tanquam spurium exponi. supra act. 1. scen. 3.

11. *Demens ex peregrina.*] Veteri lege *Atheniensium* cautum erat, *γαμεῖν ἀστὴν μίαν: unam uxorem legitimam, eamque civem ducito.* Sed & inter solos *Romanos* matrimonia contrahebantur. Nam cum *Latinis* peregrinisque connubium, nisi id eis concessum esset, non erat. Testes sunt *Ulpianus* in Titulorum fragmentis, & *Boëthius* in Commentar. ad Topica *Ciceronis*. Ex quo *Seneca* lib. 4. de Benefic. *Promisi tibi, ait, filiam in matrimonium: postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium.* *Macrob.* lib. 1. Saturnal. cap. 1. *Libertinis vero nullo jure uti prætextis licebat: ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo.* Itaque maximam apud populum invidiam *Antonio* conflavit, ab eo, contra leges ac Patriæ instituta, contractum cum *Cleopatra* conjugium: male enim audiebant peregrinæ, tanquam meretrices. act. 1. scen. 2. *Demens.*] Mentis sanitate deturbatus, emota mente, παράφρων.

13. *Ab*

Si. Hæc primum adfertur jam mihi ab hoc fallacia;
Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.
Gl. Juno Lucina fer opem; serva me obsecro.
Si. Hui, tam cito? ridiculum. postquam ante ostium
Me audivit stare, adproperat. non sat commode
Divisa sunt temporibus tibi Dave hæc. Da. mihin'.
Si. Num immemores discipuli? Da. ego quid narres nescio.

Si. Hic-

DONATI.

13. *Hac primum.*] Satis se sagacem senex ostendit, quando principia ipsa inceptionesque comprehendit. *Hæc primum.*] Bene *primum:* quasi ex multis, quas paraverat Davus contra Chremetem.

14. *Quo.*] Quare.

15. *Juno Lucina fer opem: serva me.*] Juno Lucina Junonis filia, Græcè Ειλείθυια. Latini Nixos dicunt: Juno à juvando dicta, Lucina ab eo quod in lucem producat. Et gemina vota sunt, ut & partus, & pariens servetur. nam *fer opem*, propter partum: *serva me*, propter parientem dicitur. *Iuno Lucina fer opem: serva me obsecro.*] Nota, hoc versu totidem verbis uti omnes puerperas in Comœdiis, nec alias induci loqui in proscenio, nam hæc vox post scenam tollitur. *Fer opem.*] Propter quod Lucina est. inde *obstetrix*, quod opem tulerit. *Serva me obsecro.*] Hoc extra etiam hanc potestatem Junoni attribuitur: quanquam illam *Menander* Dianam appellet, & hoc sentiat in Bucolicis *Virg.*

16. *Hui, tam cito?*] *Tam cito*, ut facilitatem partus ostendat incredibilem. *Tam cito*, ad reprehensionem. *Ridiculum.*] Ad irrisionem. & inspice, *ridiculum* adverbium sit, an nomen; ut sit, *vide hominem ridiculum*, sed adverbium est magis.

17. *Non sat commode divisa sunt.*] Confusa sunt tibi omnia, inquit: nec unumquodque suo tempore geritur. qua re proderis. *Non sat.*] Non satis. *Divisa sunt.*] Digesta & composita, & distributa. *Temporibus.*] Id est, per tempora.

18. *Mihin'?*] Adhuc Davus non percipit. & bene. quasi dicat, cum ille loquatur, illæ agant.

19. *Num immemores discipuli?*] Discipuli Mysis, Lesbia, & Pamphilus, omnes per quos agitur fallacia. Bene ergo discipulos imperitos ostendit, & magistrum Davum. quia supra dixit, *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum. Num immemores discipuli?*] Alii hic Pamphilum significari putant discipulum: quia Davus magister. Nam nomina ad aliquid sunt, discipulus & magister. & tunc *discipuli*, genitivus est singularis casus. Alii nominativi pluralis putant: ut discipulos dixerit, omnes per quos agitur fallacia, secundum illud: *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum. Num immemores discipuli.*] Deest, *nunc* Et bene *discipuli:* quia ipsum magistrum supra fecit. *Ego quid narres, nescio.*] Quasi fabulam. *Ego quid narres, nescio.*] Semper ita respondet Davus seni, tanquam non intelligat quid loquatur.

VARIORUM.

13. *Ab hoc.*] Davo.

15. *Juno Lucina, &c.*] Quæ in cœlo est Luna, in sylvis Diana, in inferis Proserpina. Huic à Græcis varia sunt sacra instituta, & fere in triviis ante portas colebatur, cujus templum ἑκατήσιον appellabatur. *Menenius. Juno Lucina.*] Præses puerperii, Diana, Ilithyia, Juno Lucina, dea Nixia quam invocabant puerperæ ad opem ferendam. *Ritè maturos aperire partus, Lenis Ilithyia, tuere matres,*

SI. *Hiccine si me imparatum in veris nuptiis*
Adortus esset, quos mihi ludos redderet?
Nunc hujus periclo fit. EGO IN PORTU NAVIGO.

ACTUS TERTII SCENA SECUNDA.

LESBIA. SIMO. DAVUS.

Argum. *Confirmatur in errore senex, verbis obstetricis ad ancillam, & multò magis Davi, qui prædicit fore quæ ipse facturus erat, ut à se suspicionem fallaciæ avertat. Pro more Medicorum, bene de ægrota pollicetur, sed cum dubitatione, ut sua opera desideretur: deinde præcipit, quid sit agendum.*

ADhuc, Archillis, quæ adsolent, quæque oportet
Signa esse ad salutem, omnia huic esse video.

Nunc

DONATI.

20. *Hiccine me si imparatum.*] Redit ad illam sententiam, *Simul sceleratus Davus, si quid consilii habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli.*

21. *Adortus esset.*] *Adortus* dicitur, qui ex insidiis repente invadit. dictum ab eo, quod corpora aggredientium exurgant subito atque increscant. *Adortus.*] Aggressus. Omnia hæc ex translatione maris dicta sunt μεταφορικῶς.

VARIORUM.

tres. Horat. in Carm. seculari. Per prolepsin poëticam, Lucinæ nomen invocatum à Græca, fieri excusat Jul. Scal. 6. lib. poët. cap. 3.

19. *Num immemores, &c.*] *Immemores*, hic unica dictio fit. Sensus enim est: si tu commode hæc divisisti temporibus, forte discipuli tui; nempe *Pamphilus, Mysis, Lesbia*; qui te tanquam magistrum habent in iis fallaciis; sunt immemores, neque insequuntur præscriptum tuum. *Muretus.*

21. *Adortus esset.*] *Adorior*, id est, aliquam rem incipio, facit præteritum, *adortus sum*: sin verò significat, loqui incipio, *adorsus sum*: ponuntur tamen pro se invicem. *Eugraph.*

22. *Nunc hujus periclo fit.*] *Nunc mihi parta quies, omnisque in limine portus.* Virgil. 7. Æn. *In portu navigo.*] Mea, *inquit*, consilia ita sunt, quemadmodum navis in portu. Gr. ἐν λιμένι πλεῖν, quod est extra periculum esse; in tuto, in tranquillo esse.

DONATI.

ADHUC, ARCHILLIS.] *In hac scena specta, quam scite expressa sit consuetudo medici, vel medicæ egredientis ex ægri domo. Nam veniens, de negotiis ejus loquitur: abiens, de morbo. & hæc sunt præter εἰσηγούμενα, quæ dicuntur ἀφηγήματα.*

1. *Adhuc, Archillis.*] Sic veteres scribebant *adhuc*, quando incerti futurarum rerum, ex præsentibus firme nuntiabant: quod est genus certissimæ promissionis & cautæ. *Adhuc, Archillis, quæ adsolent, quæque oportet.*] Medicina aut in ratione, aut in consuetudine, aut in exemplis. *Adsolent* ergo, consuetudinis est: *oportet*, rationis.

2. *Signa ad salutem esse.*] Deest hærentia. sic in Heautontimorumeno,

Atque hæc sunt ad virtutem omnia.

Ergo absolute dixit, ut desit aliquid tale. unde & nos dicimus, *Quid ad rem?* vel, *Quid ad me?*

VARIORUM.

1. *Adsolent.*] Adesse solent. *Quæque oportet.*] Arch. sic Heautontimorum. 3. act. 2. scen.

Hæc facta ab illo oportebant, Syre.

Oportet.] Alii legunt, *oportent*.

3. *Istæ*

Nunc primum fac, istæc ut lavet: post deinde,
Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi,
Date. mox ego huc revertar.
Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.
Deos quæso, ut sit superstes. quandoquidem ipse est ingenio bono.
Cum-

DONATI.

3. *Nunc primum fac, istæc ut lavet.*] Imperitiæ notantes *Menandrum*, aut *Terentium*, ipsi ultro imperiti inveniuntur: nam λούσατε αὐτὴν dicens, à consuetudine non recessit. Cum lavisse, aut non lavisse dicimus, à parte totum significantes. Et *Terentius* propius ad significationem accessit, *istæc* dicendo, ne pudenda nominaret. Et sunt qui adhuc Archillis correptionem esse nimium sollicitæ nutricis putent: quod ego non probo. *Fac istæc ut lavet.*] *Istæc* quæ ex puerperio sordebant. Quidam *istæc*, ipsam puerperam dicunt. sic enim & *Menander* λούσατε αὐτὴν τάχιστα. sed imperitiæ accusantur, quod non continuo solent post puerperium lavare, sed diebus omissis.

4. *Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi, date.*] Consuetudine magis, quam ratione dixit, pro, *Date ei potionem. Lucilius in sexto: Date bibere summo.* Nam duo verba activa, nullam habent significationem sine nomine, aut pronomine: ut si dicas, *Dic facere. Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi, date.*] Et qualitatem, & modum rei dixit.

5. *Mox ego huc.*] Vide ut authoritatem & jactantiam medicorum imitetur, dicendo, quod jussi. & non sufficiebat: sed etiam, *imperavi* dixit. simul, hæc quæ solent medici promittere frequenter, *Mox ego huc revertar.*

6. *Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.*] Per Castorem & Pollucem ornativa sunt jurandi, apta fœminis. *Scitus.*] elegans, pulcher. quem Græci κόσμιον dicunt. Quod enim quis scit, hoc scitum & pulchrum. Et est διαίρεσις. nam ordo est, *Perscitus ecastor.* ut in Hecyra: *Per pol quam paucos reperias meretricibus fideles evenire amatores.* ut sit, per quam paucos. Et, *natus est Pamphilo.* ut *Virgilius*:

—— Quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.

Scitus puer.] Satis obstetrici est, adhuc incertum ævi, &, ut ita dicam, à matre sanguinolentum, non pulchrum (quod ipsum nimium videretur cito) dicere, sed scitum pronuntiat. Ideo subblanditur, ut operæ pretium majus accipiat.

7. *Deos quæso ut sit superstes.*] *Superstes* nunc salvus. alias *superstites* sunt senes & anus: quia ætate multis superstites, jam delirant. Unde & *superstitiosi*.

VARIORUM.

3. *Istæc ut lavet.*] Tum quæ ex puerperio sordebant; cum ipsam puerperam. sic enim Menander, λούσατε αὐτὴν τάχιστα. *Postquam peperit pueros lavere jussit nos.* Plaut. Amph. 1. act. 5. & Trucul. act. 1. scen. 2. vide Meursium de puerperio.

4. *Quod jussi.*] Alii legunt, *Quod jussi ei dare bibet*, citantque ex Lucilio, *date biber summo*: & Charisus *jubebat biber dari*.

6. *Per ecastor, &c.*] In veteribus scriptis, neque *Romanæ* mulieres per *Herculem* dejerant, neque viri per *Castorem. Ædepol.* autem, quod jusjurandum est per *Pollucem*, & viro & fœminæ commune est. Agell. 11. lib. 6. cap. *Scitus.*] *Scitus*, id est, bonæ indolis & præ se ferens futuram elegantiam in moribus & rerum solertiam.

7. *Deos quæso ut, &c.*] Nota ritum bene precandi recens natis; quem etiam Chri-

Cumque huic veritus est optumæ adolescenti facere injuriam.
SI. *Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum?*
DA. *quidnam id est?*
SI. *Non imperabat coram, quid opus facto esset, puerperæ:*
Sed postquam egressa est, illis quæ sunt intus, clamat de via.
O Dave, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus
Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis?
Saltem accurate, ut metui, videar: certe si resciverim.

DA. Certe

DONATI.

qui deos timent nimis. quod signum est deliramenti. *Quandoquidem ipse est.*] *Quando* & *Cum* interdum sunt conjunctiones causales. & *quando* pro quoniam, & pro quia intelligimus. *Quandoquidem ipse.*] Transit à puero ad ipsum Pamphilum.

9. *Vel hoc quis non credat?*] Εἰρωνεία est. *Vel*, modo est disjunctiva conjunctio, sed pro *etiam* posita. ut apud *Virgilium*:

——— *Vel Priamo miseranda manus.*

Et,

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.

Et bene, *vel hoc*: subaudias, exceptis illis quæ reprehendit supra. *Abs te esse natum.*] Et *ortum* legitur, ut sit, instructum, commentum, & compositum.

10. *Non imperabat coram.*] *Coram*, ad certas personas refertur: *Palam* ad omnes. *Quid opus facto esset, puerperæ.*] *Esset*, impersonative dicitur. *Opus facto esset, puerperæ.*] Dativus casus est, ut sit, ipsi puerperæ coram non imperabat, quid facto opus esset scilicet. Sic enim dicimus, *Quid vis tibi faciam? Puerperæ.*] Omnis quæ peperit, *puerpera*: πρωτοτόκος, quæ primum. Et non quod puerum, sed quod filium peperit, *puerpera* dicta est. Et apud veteres *puer puellus*, *puera puella*.

11. *Illis quæ sunt intus.*] Argumentum ex eo quod non factum est, cum fieri potuerit: & ex eo quod factum est, cum fieri non oportuerit. *Clamat de via.*] Mire *clamat*, quasi dicat, maluit clamare, quam sine labore intus imperare.

12. *Itane contemnor abs te?*] Hoc est, usque adeone contemnor? valde contemnor? *Temnor* autem, Græcum est, id est, *cædor* & *rejicior*, τὸ τέμνομαι. nam veteres *temno* dicebant sine præpositione. *Itane tandem idoneus.*] Indignatio est ad æstimationem revocantis ejus dicta vel facta, à quo contemnitur quis. *Idoneus.*] Aptus & ei rei natus.

13. *Aperte fallere.*] Δύο δι' ἑνός, & *fallere*, & *aperte*.

14. *Saltem accurate.*] Mire *saltem*: quod ponitur in desperatione rerum: primo enim fuerat hortatus Davum, ut non conaretur fallere. *Saltem accurate.*] Ζεῦγμα à superiore, *fallere incipias*. σύλληψις: *fallere incipias*. *Certe si resciverim.*] Et utrum pro cum resciverim: an quia stultum me putas?

DONATI.

Christianos imitari pium est & justum, ut *Luc.* cap. 1. Eo enim vota parentum collineant, ut filii & nati diu superstites sint. *Martialis*,

Sic ad Lethæas nisi Nestore serior undas
Non eat, optabis quem superesse tibi.

Weitzius.

11. *Quæ sunt intus.*] Ut ex Horatii præcepto, epist. ad Pisones, *nec tamen intus Digna geri, promes in scenam.* ad Glycerii invocationem scenâ præcedenti, *Juno Lucina fer opem*, apponitur vox *intus*

DA. *Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego.* SI. *edixin' tibi?*
Interminatus sum, ne faceres? num veritus? quid rettulit?
Credon' tibi hoc, nunc peperisse hanc è Pamphilo?
DA. *Teneo, quid erret: & quid agam habeo.* SI. *quid taces?*
DA. *Quid credas? quasi non tibi renuntiata sint hæc, sic fore.*
SI. *Mihine quisquam?* DA. *eho! an tute intellexti hoc assimulari?* SI. *irrideor!*
DA. *Renuntiatum est. nam qui istac tibi incidit suspicio?*
SI. *Qui?*

DONATI.

15. *Certe hercle nunc hic se.*] Hoc ita dicitur, ut audiat spectator, non ut Simo. *Edixin' tibi?*] Hic illud reddit, *Edico tibi ne temere facias.*

16. *Interminatus sum.*] Pro, minatus sum. *Plautus in Aulularia:*

—— *præterea tibicinam, quæ mihi interbibere sola,*
Si vino scateat, Corinthiensem fontem, & Pyrenæum potest.

Num veritus?] *Veretur* liber, *metuit* servus. & deest *es*: apta ellipsis irascenti. Alibi, *Non simultatem meam revereri?* *Quid retulit?*] *Retulit*, profuit, vel interfuit: & producit *re* syllabam. & est sensus; Sic contempsisti, quasi tibi non comminatus sim.

18. *Teneo, quid erret.*] Hoc dixit, non ut Simo, sed ut spectator audiat. hoc denique senex probat, dicens Davo, *Quid taces? Et quid ego agam habeo.*] Et quid respondeam scio.

19. *Quid credas?*] Propter quid, aut propter quam rem, aut quo modo, aut propter quid. *Quid credas?*] Repetit verbum ejus quod ait, *Credon'*. quare adjuvandum pronuntiatione est. *Quasi non tibi renuntiata.*] Nuntiata. Compositum pro simplici.

20. *Mihin' quisquam?*] Favet sibi senex in eo, quod se vult perspicaciorem videri. *Eho! an tute.*] *Eho* modo interjectio est admirantis, aliàs ad se vocantis, *Eho dum ad me.*

21. *Nam qui.*] *Qui*, unde.

VARIORVM.

tus in M. plurimis. apud Plautum *intus conficiunt negotium* sæpe, & noster in ult. hujus comœdiæ, *intus despondebitur, intus transigetur*: Ita & egredientibus moris erat, illos, qui erant intus alloqui, si quid opus dicto aut facto esset.

14. *Saltem accurate.*] Saltem accuratè fallacias te intendisse oportuit.

15. *Certe hercle.*] Aversus à sene ad spectatores, hæc, & voce submissâ, unde tacuisse videtur seni quærenti *quid taces?*

16. *Quid rettulit?*] Supple, edicere & interminari.

19. *Quid credas?*] Mirificè Davus efficit, ut senex neque Glycerium è Pamphilo peperisse credat, & illud tamen figmentum Davi esse non putet. *Quid*, propter quam rem, aut quo modo. *Tibi renuntiata sint hæc.*] Nunciata. Ter, inquit Scalig. in hac scenâ ponit Terentius, *renunciare*, pro apertè significare vel nunciare. Propriè enim *renunciare* est referre, quid actum sit, aut velit aliquis.

20. *Eho! an tute.*] Fingit se admirari solertiam senis, ut eum ad ita credendum tanto magis impellat. Apuleius dicit esse maximam stultitiæ speciem, non intelligere, se aliis esse ludibrio. *Muretus.*

25. *Falso.*]

SI. *Quî? quia te nôram.* DA. *quasi tu dicas, factum id consilio meo.* *(Simo.*
SI. *Certe enim scio.* DA. *non satis me pernôsti etiam, qualis sim,*
SI. *Egone te?* DA. *sed si quid narrare occepi, continuo dari*
Tibi verba censes. SI. *falso.* DA. *itaque hercle nihil jam mutire audeo.*
SI. *Hoc ego scio unum, neminem peperisse hic.* DA. *intellexti?*
Sed nihilo secius mox deferent puerum huc ante ostium:
Id ego jam nunc tibi renuntio Here futurum, ut sis sciens.
Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio, aut dolis:
Prorsus à me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

SI. *Unde*

DONATI.

22. *Quasi tu dicas.*] *Dicas*, pro credas. non enim dicimus, nisi quod credimus: ab eo quod sequitur, id quod procedit: figura μετάληψις, à posterioribus ad priora. Idem alibi, *Audacter dicito.* Et alibi, *Fœneratum istud beneficium pulchre tibi dices.* Id est, credes, scies, senties.

23. *Etiam qualis.*] *Etiam* pro adhuc. ut *Virgilius*,

Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.

24. *Egone te?*] Duobus istis pronominibus ostendit se senex scire omnia. *Sed si quid narrare occepi.*] *Occepi* melius, quam *incepi*. dicitur ab occipitio: est enim *occepi*, quasi caput rei institui.

25. *Falso.*] Potest & εἰρωνικῶς *falso* pronuntiari: potest & *falso loqueris* dici. ut *Sallustius*, *Falso queritur de natura sua humanum genus.* Et vocalitatis causa sic dixit, ut *sedulo, optato, certo*: quasi sedule, optate, certe. *Nihil jam mutire audeo.*] Ennius, *Nec dico, nec facio.* Unde & *mutos* dicimus. Quod Græci φθέγξασθαι.

26. *Neminem peperisse hic.*] *Neminem* dicendo, majorem confirmationem fecit, non solum Glycerium non peperisse, sed etiam neminem. Et *hic* dicendo ostendit domum. Et est *neminem*, nullum hominem. Et nota in fœminino genere etiam *neminem* positum.

27. *Mox deferent puerum.*] Quasi dicat, *nobis*.

28. *Id ego jam nunc tibi renuntio.*] Fingit se prodere, quod ipse facturus est: ut non credat senex ab eo fieri, quod prædixerit fore. *Id ego jam nunc tibi renuntio here futurum.*] *Re* syllaba, apud veteres interdum abundat: ut modo *renuntio*, pro nuntio. & *Cicero*, *Renuntiatur mihi. Renuntio.*] Quasi secretum consilium: ut supra, *Renuntiatum est.*

29. *Davi factum consilio aut dolis.*] Commodius, & magis cum invidia dixit, *Davi*, quam si *meo* dixisset: ut *Virgilius*: cum Turnus incusaretur, dixit, *Nulla mora in Turno.*

30. *Prorsus à me.*] *Prorsus*, quasi porro versus: quod Græci μακρὰν dicunt. *Prorsus à me.*] Quidam *prorsus*, pro quare positum putant. Ego pro eo quod est omnino. Sunt qui conjunctionem velint esse. *Opinionem hanc tuam.*] *Hanc tuam*, cum tædio dixit, hoc est, nimis molestam, nimis suspicacem, nimis accusatricem. Sic dixit *hanc tuam*, ut *ille* de apibus, *Vere suo.* Et, *Solemque suum, sua sydera norunt.* Et in Adelphis, *Jam vero omitte Demea tuam istam iracundiam.*

VARIORUM.

25. *Falso.*] Ironicè.

31. *An-*

SI. Unde id ſcis? DA. audivi, & credo. SI. multa concurrunt ſimul
Qui conjecturam hanc nunc facio. jam primum hæc ſe è Pamphilo
Gravidam dixit eſſe: inventum eſt falſum. nunc, poſtquam videt
Nuptias domi apparari, miſſa eſt ancilla ilico
Obſtetricem accerſitum ad eam, & puerum ut adferret ſimul.
DA. Hoc niſi fit, puerum ut tu videas, nihil moventur nuptiæ.
SI. Quid ais? cum intellexeras
Id conſilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?
DA. Quis igitur eum ab illa abſtraxit, niſi ego? nam omnes nos quidem

Sci-

DONATI.

31. *Audivi, & credo.*] Locus communis, an famæ credendum ſit. Et bene ſubjunxit, *credo*, non enim audiſſe, ſtatim credere eſt. *Multa concurrunt ſimul.*] Reſtat enim, ut multis concurrentibus ſignis, una conjectura confletur.

32. *Jam primum hæc ſe è Pamphilo gravidam dixit eſſe: inventum eſt falſum.*] Secundum quod credit ſenex. Et à ſummo ad imum, & ex factis, & ex dictis, & ex rebus atque perſonis ſumit argumenta.

33. *Poſtquam videt nuptias domi apparari.*] Eleganter omiſit, in cujus domo. *Miſſa eſt ancilla illico.*] Quod Græci dicunt αὐτόθεν ἐπέμφθη. Nam loci ſignificatio eſt, etiam brevitatem temporis notans.

36. *Nihil moventur nuptiæ.*] Non perturbantur nuptiæ. *Moventur*, differuntur. *Quid ais? cum intellexeras id conſilii capere.*] Quaqua ſe verteret Davus, obvium infeſtumque invenit ſenem: & tamen ita verſute it obviam, ut etiam comprehenſus elabatur.

39. *Quis igitur eum ab illa abſtraxit?*] Non frigide intulit, dixiſſe ſe: ſed cum magna aſſeveratione. & *abſtraxit* proprie, ut ſupra, *Me à Glycerio miſerum abſtrahat?* &, *Divellimur inde Iphitus & Pelias mecum. Quis igitur eum.*] Hoc ſic audiendum eſt, quaſi dicat, *Dixi.*

VARIORUM.

31. *Multa concurrunt ſimul.*] Adverte quam ſeriò & ſobriè laboret Davus à ſe ſuſpicionem omnem amovere, quam doctis dolis, techniſque artificiosè confutis ſeni os oblinat. Ex rebus ante Simoni notis, aut ſuſpectis; (habuiſſe Pamphilum pro uxore hanc peregrinam, gravidam ex eo dictam, Myſidem miſſam accerſitum obſtetricem, Glycerium peperiſſe) quæ omnia cum ſimulata & falſa eſſe inſimulet, conjecturam etiam facit habere eos in animo puerum ſuppoſititium deferre ante ſenis oſtium ad diſturbandas nuptias, quas apparari audierant.

35. *Et puerum.*] Infrà 4. act. 5. ſcen. *Quemne ego heri vidi ad vos adferri veſperi?*

36. *Nihil moventur nuptiæ.*] Ne retardentur: hoc eſt, meo periculo proſequere audacter nuptias, ſi id quod dico non evenerit. Farnabius exponit: non perturbari poſſe nuptias credunt.

39. *Nam omnes nos quidem.*] Miſcet vera falſis, quemadmodum Sinon ille Virgilianus, ut habeatur ipſi fides: & ita fieri ſolet, ut qui mendacia machinantur, vera admiſceant, quo facilius falſis fidem concilient.

F 41. Po-

Scimus, quam misere hanc amârit. nunc sibi uxorem expetit.
Postremo id mihi da negotI. tu tamen has nuptias
Perge facere ita, ut facis: & id spero adjuturos Deos.
SI. *Imo abi intro: ibi me opperire, & quod parato opus est, para.*
Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.
Atque haud scio, an, quæ dixit, sint vera omnia.
Sed parvi pendo. illud mihi multo maximum est,
Quod mihi pollicitus est ipsus gnatus. nunc Chremem
Conveniam: orabo gnato uxorem: si impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitus est, haud dubium est mihi,
Si nolit, quin eum merito possim cogere.
Atque adeo in ipso tempore eccum ipsum obviam.

ACTVS

DONATI.

40. *Misere hanc.*] *Misere*, valde, nimis. *Nunc sibi uxorem expetit.*] Oratorie, pro eo quod est, non recusat, *expetit.*

41. *Id mihi da negotii.*] De projectione pueri pro foribus. *Id mihi da negotii.*] Ut caveatur ab appositione pueri ante ostium. *Tu tamen idem.*] *Idem* abundat. Apud veteres, *Tamen idem*: integrum fuit. unde apud nos, *tandem*, & *tamen* natum est. sic & *idem* & *eorundem* dictum. *Tu tamen idem.*] *Tamen idem*, aut pro tamen positum est, aut pro tandem: ut sit, *Tu tandem has nuptias perge facere, ita ut facis.*

43. *Quod parato opus est.*] Diserte & Latine dixit, *Quod parato opus est.*

44. *Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.*] *Non impulit*, non persuasit, non perfecit, ut crederem Glycerium peperisse. Et cum dixit *omnino*, ostendit quædam se credidisse, in quibusdam jam esse circumventum. Mire autem cautum capi inducit senem, ut crederet, quod Glycerium non peperisset.

45. *Quæ dixit, sint vera omnia.*] Quæ postea dixit Davus. Et bene *omnia*: ut appareat senem multa credere vera esse, quæ Davus dixerit.

46. *Multo maximum.*] *Multo* etiam comparativis antiqui adjunxerunt.

47. *Quod mihi pollicitus est.*] *Pollicitatio*, multarum rerum promissio.

48. *Gnato uxorem.*] Subauditur, *ut det.*

49. *Quid alias.*] Pro cur alias, alio tempore.

52. *In ipso tempore.*] In ipsa opportunitate, in ipso articulo. *Eccum ipsum obviam Chremetem.*] Continuo mutavit declinationem: ut, *Jubeo Chremetem.*

VARIORUM

41. *Postremo id mihi.*] Ut filium tuum in officio & honesto nuptiarum proposito retineam; atque omnia harum consilia & machinas intervortam.

42. *Adjuturos.*] Qui *adjuturos* ex quorundam codicum MSS. fide legunt, constructionem esse notant Comicis familiarem: ut alibi *Terentius*; *quid huc reditio est?* Et *Plautus* in *Amphitr. Quid tibi hanc rem curatio est?* Rivius. Farnabio verò nec placet, nec juvat.

52. *Ipsum.*] Sensus pulchre constat si per hoc pronomen *ipsum*, intelligimus Chremetem, quem jam Simo convenire velle se dixerat: nec ab eo quicum loquitur exigi debet, ut omnia voce exprimat, sed aliquid tacito sensui suo relinquat. *Donatus* tamen hic videtur addere *Chremem*, quia declinationis mutationem, hic & seq. scen. lin. I. notavit. *Gabr. Fabr.*

I. Ju-

ACTVS TERTII SCENA TERTIA.

SIMO. CHREMES.

Argum. *Simo Chremetem orat, ut filiam suam Pamphilo det uxorem. Hic jam nobile amicorum par producitur: tum quæ amicorum partes sint, ostenditur.* Theses. *Magna est facilitas exorandi inter bonos amicos. 2. Occasio in amatoribus distrahendis non est negligenda.*

Jubeo Chremetem. CH. *ô! te ipsum quærebam.* SI. *& ego te.*
CH. *optato advenis.*
Aliquot me adière, ex te auditum qui ajebant, hodie filiam
Meam nubere tuo gnato: id viso, tun', an illi insaniant.
SI. *Ausculta paucis: & quid ego te velim; & tu quod quæris, scies.*
CH. *Ausculto: loquere quid velis.*
SI. *Per ego te Deos oro, & nostram amicitiam, Chremes,*
Quæ

DONATI.

JUBEO CHREMETEM.] *Hæc congressio duorum senum ad tale periculum adigit fabulam, ut id non videatur consilio, sed eventu posse vitari: qui eventus est Critonis præsentia. nam nunc ex falsis fient veræ nuptiæ.*

1. *Jubeo Chremetem.*] Firme aliquid jubere, velle est. *Jubeo* ergo, volo & deest, *salvere*: quod exprimitur ab alterius personæ interventu, ut *Virgilius*,

Reddique viro promissa jubebat.

Et μεταληπτικῶς: quia qui dicit salve, jubet. Volumus enim animo: jubemus verbis. *O! te ipsum quærebam.*] Placabilis & lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes, ut cognitioni ad ultimum interesse possit. *Optato advenis.*] *Optato*, adverbium est. ut *Virgilius*, *Ac velut optato venis.*

2. *Aliquot me adiere.*] *Aliquot*, hoc est nec multi, nec pauci. *Adiere*, non accesserunt: quia aditus arduus difficilisque est. Ergo *adiere*, quasi importune, & interpellantes adierunt. Sic alibi, *Byrrhia quid tibi videtur? adeon' ad eum? Ex te auditum.*] Ut est, *De Davo modo audivi. Ex te auditum.*] Ergo non rumor, sed veritas.

3. *Id viso.*] Ob id viso. deest *te*: ut *viso*, ad videndum venio. *Tune, an illi insaniant.*] Tu insanis, si dixisti: illi insaniunt, si non audita referunt.

4. *Paucis.*] Et *paucis*, & *pauca* legitur. *Et quid ego te velim.*] A docilitate.

6. *Per ego te deos oro.*] Ordo est, te per deos oro. ut *Virgil. Per ego te has lachrymas. Et nostram amicitiam Chremes.*] Legitur & *Chreme.*

VARIORVM.

1. *Jubeo Chremetem.*] Scilicet salvere. Antiquis mos erat, ut amicus amicum non simpliciter, sed osculo & complexu salutaret. neque id solum apud Judæos, verum etiam apud Græcos & Romanos. *Barland.*

4. *Ausculta.*] Farnabius legit, *Ausculta pauca.*

6. *Per ego te Deos, &c.*] *Per*, in obtestationibus & adjurationibus, fere solet separari à suo accusativo, interjecto nominativo, qui frequentissime est, *ego*, ut *Valla* scribit. *Virgilius:*

Per ego has lachrymas, dextramque, &c. Obtestatio valida, per divina atque humana, per ea quæ sunt charissima, amicitiam antiquam, liberos, eorumque salutem ex deploratâ sartam tectam.

Quæ incepta à parvis, cum ætate adcrevit simul:
Perque unicam gnatam tuam, & gnatum meum,
Cujus tibi potestas summa servandi datur:
Ut me adjuves in hac re: atque ita, ut nuptiæ
Fuerant futuræ, fiant. CH. *ah, ne me obsecra:*
Quasi hoc te orando, à me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me, atque olim cum dabam?
Si in rem est utrique, ut fiant, accersi jube.
Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi
Utrique, id oro te, in commune ut consulas:

Quasi

DONATI.

7. *Quæ incepta à parvis cum ætate adcrevit simul.*] Mire autem, *incepta à parvis cum ætate*, ut ostendat, non nuper coitam amicitiam, sed antiquam. ut, *Veterem Anchisen agnovit amicum. Idem* alibi, *neque enim novus iste Dianæ Venit amor. Adcrevit.*] Ut supra, *Adcurate. Ad* præpositione utitur familiariter. *Adcrevit.*] Hinc *Virgilius*,

—— *Crescente illa, crescetis amores.*

8. *Et gnatum meum.*] Ineptum est sic adjurare aliquem, *Per salutem filii mei, ut facias id quod te rogo.* Sed huic etiam subjungit.

9. *Cujus tibi potestas summa servandi datur.*] In tua est inquit potestate, & tuus est. hæc ergo *obtestatio* dicitur, cum per eas res adjuramus aliquem, de quibus agitur causa. Ut, *Iliaci cineres, & flamma extrema meorum. Idem* alibi,

—— *per eversæ genitor fumantia Troiæ*
Excidia, obtestor. ——

10. *Uti nuptiæ fuerant futuræ, fiant.*] Breviter & Latine. Et hoc genus compositionis veteres non mutabant. *Ne me obsecra.*] Pro, ne obsecres. * τω ελκ-ηCμON Mh λιTANEK EMNMA-COR. [*Fortasse à vero non abest, si legatur,* τῷ ἐλλωισμῷ. Μὴ λιτάνευε, μὴ μάχου.]

12. *Quasi hoc te orando à me impetrare oporteat.*] Hæc plena vox est, & charitatis & officii. quod enim amicus ab amico petit, justum esse debet: nec pro eo quod non est justum, supplicare oportet.

13. *Alium esse censes nunc me atque olim, cum dabam?*] Non personæ, sed rei conditio est commutata. *Olim, cum dabam?*] Nos dicimus, *cum darem. Virgilius, Tum decuit, cum sceptra dabas.*

En dextra fidesque. ——

Et nota *olim* pro nuper.

14. *Si in rem est utrique.*] Τῷ δευτέρῳ συλλογισμῷ prave proposuit, ut recte replicaret. Hic syllogismus negativus dicitur. nam in secundo λήμματι negat quod prius dixit. Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi. *Si in rem est utrique.*] Ab utili argumentum. Uterque duobus constat. Bene *utrique*, mihi & tibi: non, alteri utile, alteri inutile.

15. *Sed si ex ea re.*] Id est, nuptiarum: mutavit numerum, ex plurali singularem, *Fiant*, & *Ex ea re.*

16. *In commune consule.*] Id est, ex æquali provide.

VARIORUM.

11. *Ah, ne me obsecra.*] Vox plena charitatis & officii, verùm sub hac conditione, si quod petitur justum sit & ex æquo utile utrique.

17. *Quasi*

Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.
SI. *Imo ita volo, itaque postulo, ut fiat, Chreme:*
Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat. CH. *quid est?*
SI. *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum.* CH. *audio.*
SI. *Ita magnæ, ut sperem posse avelli.* CH. *fabulæ.*
SI. *Profecto sic est.* CH. *sic hercle, ut dicam tibi:*
AMANTIUM IRÆ, AMORIS INTEGRATIO EST.
SI. *Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus datur,*
Dumque ejus libido occlusa est contumeliis:
Prius quam harum scelera, & lachrumæ confictæ dolis,
Reducant animum ægrotum ad misericordiam,
Uxorem demus. spero consuetudine
Et conjugio liberali devinctum, Chreme,

Dein

DONATI.

17. *Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.*] Nota suavissimam varietatem. non dicit, quasi tua sit, & ille meus.

18. *Imo ita volo.*] Quia utile est, quia in rem est. *Itaque postulo.*] *Itaque*, modo duæ partes orationis sunt: ut in Hecyra, *Itaque nos una inter nos ætatem agere liceat.*

19. *Neque postulem,*] Quia postulo prætulit.

20. *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum.*] Hoc læto vultu pronuntiat Simo: & hoc à possibili est. loquitur enim apud eum, ex quo audiverat, Pamphilum pro uxore habere hanc peregrinam. *Audio.*] Εἰρωνεία. *Fabulæ.*] Et hic paulo sapientior inducitur, & minus obnoxius dolis.

22. *Profecto sic est.*] *Profecto*, confirmatio est.

23. *Amantium iræ amoris integratio est.*] Sententia γνωμική, in qua à specie receditur, & in omnes aliquid dicitur: παροιμία est autem sine authore sententia. *Integratio.*] Instauratio.

24. *Id te oro.*] Deest *ob id.* ut *Virgil.* *Quod te per superos oro.*

26. *Prius quam harum.*] Invidiosius, harum, quum una sit. sic in Eunucho, *Non perpeti meretricum contumelias.*

27. *Animum ægrotum ad misericordiam.*] Hoc ut supra, *Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem applicat.*

28. *Uxorem demus.*] Ἠθικῶς: ut in Heautontim. *Quo modo minimo periculo id demus adolescentulo.*

VARIORUM.

17. *Quasi illa tua sit.*] Hæc summa totius justitiæ, ad quam subinde spectandum, quoties nobis est negotium cum proximo, ut justè agamus cum illo, ipsique eadem præstemus, quæ nobis optaremus fieri. *Menen.*

20. *Audio.*] Negligenter dictum.

23. *Amantium iræ.*] Expressit *Terentius* illud *Menandri:*

Ὀργὴ φιλοῦντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον:
Pusillo amantum durat ira tempore.

Atque hujusmodi dissidiola, quæ nonnunquam incidunt inter amicos, modo absit amaritudo, quasi renovant amicitiam, excusso diuturnæ consuetudinis tædio. Quod eleganter indicat & *Mimus* ille, ni fallor, *Publianus:*

Discordia fit charior concordia.

Erasmus. vide & Ælian. 2. var. hist.

Dein' facile ex illis sese emersurum malis.
CH. *Tibi ita hoc videtur: at ego non posse arbitror,*
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti,
SI. *Quî scis ergo istuc, nisi periculum feceris?*
CH. AT ISTUC PERICLUM *in filia fieri, grave est,*
SI. *Nempe incommoditas. denique huc omnis redit:*
Si eveniat, quod DI *prohibeant, discessio.*
At si corrigitur, quot commoditates, vide.
Principio, amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, & filiæ invenies virum.
CH. *Quid istic? si ita istuc animum induxti esse utile,*
Nolo tibi ullum commodum in me claudier.

SI. *Me-*

DONATI.

32. *Neque illum hanc perpetuo.*] Ἀμφιβολίαν de industria posuit, aut utrumque significat.

33. *Nisi periculum feceris?*] *Periculum*, tentamentum. *Cicero*, *Tute melius periculum feceris.* Idem *Terentius*, *Fac periculum in literis.*

34. *At istuc periculum in filia fieri, grave est.*] Memorabile dictum, & id quod merito in proverbium cesserit.

36. *Quod DI prohibeant.*] Παρένθεσις per δυσφημισμόν.

37. *At si corrigitur.*] Alter est syllogismus per contraria λήμματα, & ipse negativus.

38. *Principio, amico filium.*] *Principio*, nec intulit, secundo. *Restitueris, & filiæ invenies virum.*] Ergo ἀνακόλουθον duplex. *Amico filium.*] Ab honesto, *Amico filium.*

40. *Quid istic.*] Concedentis, & veluti victi verbum: tanquam si diceret, *quid?* & abundat *istuc*. Vel potius, *quid istuc*, significat hominem de loco ac de sententia decedere. ut è contrario, *perstare* ac *resistere* dicitur, qui aliquid negat. *Si istuc animum induxti.*] Legitur & *animum induxisti.* sed illud plenum est: hoc per μετὰ πλασμοῦ συγκοπὴν diminuitur.

VARIORUM.

36. *Eveniat discessio.*] *Dionysius Halicarnasseus* lib. 2. testatur, Divortii libertatem primis & antiquis Reip. Rom. temporibus non fuisse, ac propterea divortium Romæ per annos DXX. nullum fuisse. quod *Agellius* confirmat lib. 4. cap. 5. & *Plinius* lib. 7. cap. 9. & *Tertullianus* in Apologetico. Hæc autem Comœdia acta est A. U. C. DLXXXVII. unde animadvertere est quam cito, ea quæ vitia æstimabantur antea, postea mores fiant. *Discessio.*] Divortium. quod vel adulterii vel veneficii caussâ primùm permittebatur apud Rom. mox etiam sterilitatis, A. U. DXXIII. Sp. Carvilius primus divortium cum uxore fecit. Repudii formula erat, *Conditione tuâ non utor*: Divortii, *Res tuas tibi habeto*, vel *Res tuas tibi agito.* tandem levioribus de caussis factum est, unde à Simone *incommoditas* tantùm & *discessio* dicitur.

41. *Nolo tibi ullum commodum, &c.*] Id est, nolo per me fieri, quin commoda omnia tibi suppetant: vel, nolo me ullo modo esse tardum, ad omnia officia & commoda in te conferenda. Ut in Eunucho:

Nunc ubi meam benignitatem sensisti in te claudier? Scaliger.

Nolo tibi.] Vel, Per me non stabit, quin commodo

SI. *Merito te semper maximi feci, Chreme.*
CH. *Sed quid ais?* SI. *quid?* CH. *quî scis eos nunc discordare inter se?*
SI. *Ipsus mihi Davos, qui intimus est eorum consiliis, dixit.*
Et is mihi suadet, nuptias quantum queam, ut maturem.
Num censes faceret, filium nisi sciret eadem hæc velle?
Tute adeo jam ejus verba audies. hem, evocate huc Davom.
Atque eccum: video ipsum foras exire.

ACTVS TERTII SCENA QVARTA.

DAVUS. SIMO. CHREMES.

Argum. *Approperat Davus, urgetque nuptias, quas tamen nolit fieri. Qui ubi cognoscit rem agi serio, consilium suum detestatur.* Theses. 1. *Dolus dolum vincit.* 2. *Incidit in foveam quam fecit, suaque ipsius nassa irretitur.* 3. *Quot servi, tot hostes. Hic interim videmus callidissima quæque consilia ferè pessimè cadere.*

AD te ibam. SI. *quidnam est?*
DA. *Cur non adcersitur? jam advesperascit.* SI. *audin' tu illum?*

Ego

DONATI.

44. *Ipsus mihi Davus dixit.*] Commendatio testis: ut, *In foro modo de Davo audivi.* Ergo *ipsus*, quasi qui maxime sciat.

47. *Tute adeo.*] Παρέλκει) *adeo* modo, & abundat. ut *Virgilius*,
Tuque adeo quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum. ——

48. *Atque eccum.*] *Eccum*, quasi ecce eum. Veteres dixerunt, *eccum*, *eccujus*, *ellum*; quod apertius significat *ecce illum*, & obscurius *ellum*.

VARIORUM.

commodo fruaris omni ex animi tui sententia, habes me ad omnia officia promptum & paratum.

44. *Qui intimus est, &c.*] Qui omnia eorum consilia novit; qui consiliorum Pamphili & Glycerii est author & adjutor.

DONATI.

AD TE IBAM.] *Davus ut recte scribatur, Davos scribendum est: quia nulla litera vocalis geminata, unam facit syllabam. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis & accusativi pluralis, necessario pro hac regula, digamma utimur, DaFus, serFus, Fulgus, corFus.*

1. *Ad te ibam.*] *Locus est, in quo jam ad discrimen mali perducta comœdia, in meliorem partem jam incipit inclinare.*

VARIORUM.

1. *Ad te ibam.*] Rescissit Davus consilia sua omnia in contrarium esse versa. unde apud senes licet bene dissimulet, sese tamen perditus atque desperabundus damnat.

2. *Jam advesperascit.*] Ex ritu nuptiarum hoc dictum videtur. Noctu enim uxor ducebatur domum, prælatis facibus.

 4. *Quod*

MY. *Nam quod peperisset, jussit tolli.* SI. *ô Juppiter!*
Quid ego audio? actum est, siquidem hæc vera prædicat.
LE. *Bonum ingenium narras adolescentis.* MY. *optumum.*
Sed sequere me intro, ne in mora illi sis. LE. *sequor.*
DA. *Quod remedium nunc huic malo inveniam?* SI. *quid hoc?*
Adeon' est demens ex peregrina? jam scio, ah!
Vix tandem sensi stolidus. DA. *quid hic sensisse ait?*

SI. *Hæc*

DONATI.

6. *Jussit tolli.*] Hæc est fides: suscipi filios legitimos faciunt parentes. Et sublatio matris est: patris tollere.

7. *Juppiter quid ego audio?*] Bene rursum adducitur ad desperationem senex Mysidis verbis. *Actum est.*] In summa rerum desperatione ponitur, *Actum est, Ilicet, Periisti.* Hæc res secundum jus civile dicitur: in quo cavetur, ne quis rem actam apud judices repetat. Sic ipse in Phormione, *Actum, ajunt, ne agas.*

8. *Bonum ingenium.*] *Ingenium*, naturam.

10. *Quid hoc?*] Secum senex ἐλλειπτικῶς. deest enim, *rei est.*

11. *Adeon' est demens ex peregrina.*] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, apta cogitanti reliquum autem sic pronuntiat, quasi reperto consilio. Et bene *adeo*: quia tam demens est, quod amat ex peregrina, id est, ex meretrice. Mulieres enim peregrinæ, inhonestæ ac meretrices habebantur. Sic ipse alibi, *Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.* Et servus, *potest taceri hoc quidem.* hoc est, meretricem habuisse te matrem verisimile est. *Ex peregrina.*] Ἀποσιώπησις. deest enim, *ut filium suscipiat?* aut aliquid tale.

12. *Vix tandem sensi stolidus.*] Pulchro colore inducto, poëta ostendit non minus falli suspiciosum, quam qui stultus est. huic enim veritas fallacia videtur, dum nimis est acutus, ac perspicax. & hoc est, quod ab eventu fingit poëta. non enim in Davo est, sic errare nunc senem. *Vix tandem sensi stolidus.*] Quinque sunt sensus, quorum duos, visum & auditum, magis sensibiles habemus, quam pecora. Unde *Cicero*, *Non solum videam, sed etiam audiam, planeque sentiam.* quasi ad tactum retulit, quo etiam pecora impelluntur ad sensum. Duabus ergo rebus scimus: aut ratiocinatione, aut sensu: quibus maxime præstamus cæteris animalibus. Ergo senex se non sensu, non ratiocinatione sensisse, sed veluti calcaribus & stimulis punctum.

VARIORUM.

6. *Tolli.*] Id est, educari. à patre agnitum pro legitimo; non tanquam spurium exponi. supra act. 1. scen. 3.

11. *Demens ex peregrina.*] Veteri lege *Atheniensium* cautum erat, γαμεῖν ἀστὴν μίαν: *unam uxorem legitimam, eamque civem ducito.* Sed & inter solos *Romanos* matrimonia contrahebantur. Nam cum *Latinis* peregrinisque connubium, nisi id eis concessum esset, non erat. Testes sunt *Ulpianus* in Titulorum fragmentis, & *Boëthius* in Commentar. ad Topica *Ciceronis*. Ex quo *Seneca* lib. 4. de Benefic. *Promisi tibi*, ait, *filiam in matrimonium: postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Macrob.* lib. 1. Saturnal. cap. 1. *Libertinis vero nullo jure uti prætextis licebat: ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo.* Itaque maximam apud populum invidiam *Antonio* conflavit, ab eo, contra leges ac Patriæ instituta, contractum cum *Cleopatra* conjugium: male enim audiebant peregrinæ, tanquam meretrices. act. 1. scen. 2. *Demens.*] Mentis sanitate deturbatus, emota mente, παράφρων.

13. *Ab*

SI. *Hæc primum adfertur jam mihi ab hoc fallacia;*
Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.
GL. *Juna Lucina fer opem; serva me obsecro.*
SI. *Hui, tam cito? ridiculum. postquam ante ostium*
Me audivit stare, adproperat. non sat commode
Divisa sunt temporibus tibi Dave hæc. DA. *mihin'.*
SI. *Num immemores discipuli?* DA. *ego quid narres nescio.*

SI. *Hic-*

DONATI.

13. *Hæc primum.*] Satis se sagacem senex ostendit, quando principia ipsa inceptionesque comprehendit. *Hæc primum.*] Bene *primum*: quasi ex multis, quas paraverat Davus contra Chremetem.

14. *Quo.*] Quare.

15. *Juno Lucina fer opem: serva me.*] Juno Lucina Junonis filia, Græcè Εἰλίθυια. Latini Nixos dicunt: Juno à juvando dicta, Lucina ab eo quod in lucem producat. Et gemina vota sunt, ut & partus, & pariens servetur. nam *fer opem*, propter partum: *serva me*, propter parientem dicitur. *Juno Lucina fer opem: serva me obsecro.*] Nota, hoc versu totidem verbis uti omnes puerperas in Comœdiis, nec alias induci loqui in proscenio, nam hæc vox post scenam tollitur. *Fer opem.*] Propter quod Lucina est. inde *obstetrix*, quod opem tulerit. *Serva me obsecro.*] Hoc extra etiam hanc potestatem Junoni attribuitur: quanquam illam *Menander* Dianam appellet, & hoc sentiat in Bucolicis *Virg.*

16. *Hui, tam cito?*] *Tam cito*, ut facilitatem partus ostendat incredibilem. *Tam cito*, ad reprehensionem. *Ridiculum.*] Ad irrisionem. & inspice, *ridiculum* adverbium sit, an nomen; ut sit, *vide hominem ridiculum*, sed adverbium est magis.

17. *Non sat commode divisa sunt.*] Confusa sunt tibi omnia, inquit: nec unumquodque suo tempore geritur. qua te proderis. *Non sat.*] Non satis. *Divisa sunt.*] Digesta & composita, & distributa. *Temporibus.*] Id est, per tempora.

18. *Mihin'?*] Adhuc Davus non percipit. & bene. quasi dicat, cum ille loquatur, illæ agant.

19. *Num immemores discipuli?*] Discipuli Mysis, Lesbia, & Pamphilus, omnes per quos agitur fallacia. Bene ergo discipulos imperitos ostendit, & magistrum Davum. quia supra dixit, *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum. Num immemores discipuli?*] Alii hic Pamphilum significari putant discipulum: quia Davus magister. Nam nomina ad aliquid sunt, discipulus & magister. & tunc *discipuli*, genitivus est singularis casus. Alii nominativi pluralis putant: ut discipulos dixerit, omnes per quos agitur fallacia, secundum illud: *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum. Num immemores discipuli.*] Deest, *nunc* Et bene *discipuli*: quia ipsum magistrum supra fecit. *Ego quid narres, nescio.*] Quasi fabulam. *Ego quid narres, nescio.*] Semper ita respondet Davus seni, tanquam non intelligat quid loquatur.

VARIORUM.

13. *Ab hoc.*] Davo.

15. *Juno Lucina, &c.*] Quæ in cœlo est Luna, in sylvis Diana, in inferis Proserpina. Huic à Græcis varia sunt sacra instituta, & fere in triviis ante portas colebatur, cujus templum ἑκατήσιον appellabatur. *Menenius. Juno Lucina.*] Præses puerperii, Diana, Ilithyia, Juno Lucina, dea Nixia quam invocabant puerperæ ad opem ferendam. *Ritè maturos aperire partus, Lenis Ilithyia, tuere matres,*

SI. *Hiccine si me imparatum in veris nuptiis*
Adortus esset, quos mihi ludos redderet?
Nunc hujus periclo fit. EGO IN PORTU NAVIGO.

ACTUS TERTII SCENA SECUNDA.

LESBIA. SIMO. DAVUS.

Argum. *Confirmatur in errore senex, verbis obstetricis ad ancillam, & multò magis Davi, qui prædicit fore quæ ipse facturus erat, ut à se suspicionem fallaciæ avertat. Pro more Medicorum, bene de ægrota pollicetur, sed cum dubitatione, ut sua opera desideretur: deinde præcipit, quid sit agendum.*

ADhuc, Archillis, quæ adsolent, quæque oportet
Signa esse ad salutem, omnia huic esse video.

Nunc

DONATI.

20. *Hiccine me si imparatum.*] Redit ad illam sententiam, *Simul sceleratus Davus, si quid consilii habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli.*

21. *Adortus esset.*] *Adortus* dicitur, qui ex insidiis repente invadit. dictum ab eo, quod corpora aggredientium exurgant subito atque increscant. *Adortus.*] Aggressus. Omnia hæc ex translatione maris dicta sunt μεταφορικῶς.

VARIORUM.

tres. Horat. in Carm. seculari. Per prolepsin poëticam, Lucinæ nomen invocatum à Græca, fieri excusat Jul. Scal. 6. lib. poët. cap. 3.

19. *Num immemores, &c*] *Immemores*, hic unica dictio sit. Sensus enim est: si tu commode hæc divisisti temporibus, forte discipuli tui; nempe *Pamphilus, Mysis, Lesbia*; qui te tanquam magistrum habent in iis fallaciis; sunt immemores, neque insequuntur præscriptum tuum. *Muretus.*

21. *Adortus esset.*] *Adorior*, id est, aliquam rem incipio, facit præteritum, *adortus sum*: sin verò significat, loqui incipio, *adorsus sum*: ponuntur tamen pro se invicem. *Eugraph.*

22. *Nunc hujus periclo fit.*] *Nunc mihi parta quies, omnisque in limine portus.* Virgil. 7. Æn. *In portu navigo.*] Mea, *inquit*, consilia ita sunt, quemadmodum navis in portu. Gr. ἐν λιμένι πλεῖν, quod est extra periculum esse; in tuto, in tranquillo esse.

DONATI.

ADHUC, ARCHILLIS.] *In hac scena spectâ, quam scite expressa sit consuetudo medici, vel medicæ egredientis ex ægri domo. Nam veniens, de negotiis ejus loquitur: abiens, de morbo. & hæc sunt præter εἰσαγωγικὰ, quæ dicuntur ἀπορήματα.*

1. *Adhuc, Archillis.*] Sic veteres scribebant *adhuc*, quando incerti futurarum rerum, ex præsentibus firme nuntiabant: quod est genus certissimæ promissionis & cautæ. *Adhuc, Archillis, quæ adsolent, quæque oportet.*] Medicina aut in ratione, aut in consuetudine, aut in exemplis. *Adsolent* ergo, consuetudinis est: *oportet*, rationis.

2. *Signa ad salutem esse.*] Deest hærentia. sic in Heautontimorumeno,

Atque hæc sunt ad virtutem omnia.

Ergo absolute dixit, ut desit aliquid tale. unde & nos dicimus, *Quid ad rem?* vel, *Quid ad me?*

VARIORUM.

1. *Adsolent.*] Adesse solent. *Quæque oportet.*] Arch. sic Heautontimorum. 3, act. 2. scen.

Hæc facta ab illo oportebant, Syre.

Oportet.] Alii legunt, *oportent*.

3. Istæc

Nunc primum fac, istæc ut lavet: post deinde,
Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi,
Date. mox ego huc revertar.
Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.
Deos quæso, ut sit superstes. quandoquidem ipse est ingenio bono.

DONATI.

3. *Nunc primum fac, istæc ut lavet.*] Imperitiæ notantes *Menandrum*, aut *Terentium*, ipsi ultro imperiti inveniuntur: nam λούσατε αὐτὴν dicens, à consuetudine non recessit. Cum lavisse, aut non lavisse dicimus, à parte totum significantes. Et *Terentius* propius ad significationem accessit, *istæc* dicendo, ne pudenda nominaret. Et sunt qui adhuc Archillis correptionem esse nimium sollicitæ nutricis putent: quod ego non probo. *Fac istæc ut lavet.*] *Istæc* quæ ex puerperio sordebant. Quidam *istæc*, ipsam puerperam dicunt. sic enim & *Menander* λούσατε αὐτὴν τάχιστα. sed imperitiæ accusantur, quod non continuo solent post puerperium lavare, sed diebus omissis.

4. *Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi, date.*] Consuetudine magis, quam ratione dixit, pro, *Date ei potionem. Lucilius in sexto: Date bibere summo.* Nam duo verba activa, nullam habent significationem sine nomine, aut pronomine: ut si dicas, *Dic facere. Quod jussi ei dare bibere, & quantum imperavi, date.*] Et qualitatem, & modum rei dixit.

5. *Mox ego huc.*] Vide ut authoritatem & jactantiam medicorum imitetur, dicendo, quod jussi. & non sufficiebat: sed etiam, *imperavi* dixit. simul, hæc quæ solent medici promittere frequenter, *Mox ego huc revertar.*

6. *Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.*] Per Castorem & Pollucem ornativa sunt jurandi, apta fœminis. *Scitus.*] elegans, pulcher. quem Græci κόσμιον dicunt. Quod enim quis scit, hoc scitum & pulchrum. Et est διαίρεσις. nam ordo est, *Perscitus ecastor.* ut in Hecyra: *Per pol quam paucos reperias meretricibus fideles evenire amatores.* ut sit, per quam paucos. Et, *natus est Pamphilo.* ut *Virgilius*:

— Quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.

Scitus puer.] Satis obstetrici est, adhuc incertum ævi, &, ut ita dicam, à matre sanguinolentum, non pulchrum (quod ipsum nimium videretur cito) dicere, sed scitum pronuntiat. Ideo subblanditur, ut operæ pretium majus accipiat.

7. *Deos quæso ut sit superstes.*] *Superstes* nunc salvus. alias *superstites* sunt senes & anus: quia ætate multis superstites, jam delirant. Unde & *superstitiosi*,

VARIORUM.

3. *Istæc ut lavet.*] Tum quæ ex puerperio sordebant; cum ipsam puerperam. sic enim Menander, λούσατε αὐτὴν τάχιστα. *Postquam peperit pueros lavere jussit nos.* Plaut. Amph. 1. act. 5. & Trucul. act. 1. scen. 2. vide Meursium de puerperio.

4. *Quod jussi.*] Alii legunt, *Quod jussi ei dare bibe*, citántque ex Lucilio, *date biber summo*: & Charisus *jubebat biber dari.*

6. *Per ecastor, &c.*] In veteribus scriptis, neque *Romanæ* mulieres per *Herculem* dejerant, neque viri per *Castorem. Ædepol.* autem, quod jusjurandum est per *Pollucem*, & viro & fœminæ commune est. Agell. 11. lib. 6. cap. *Scitus.*] *Scitus*, id est, bonæ indolis & præ se ferens futuram elegantiam in moribus & rerum solertiam.

7. *Deos quæso ut, &c.*] Nota ritum bene precandi recens natis; quem etiam

Cumque huic veritus est optumæ adolescenti facere injuriam.
SI. *Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum?*
DA. *quidnam id est?*
SI. *Non imperabat coram, quid opus facto esset, puerperæ:*
Sed postquam egressa est, illis quæ sunt intus, clamat de via.
O Dave, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus
Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis?
Saltem accurate, ut metui, videar: certe si resciverim.

DA. Certe

DONATI.

qui deos timent nimis. quod signum est deliramenti. *Quandoquidem ipse est.*] *Quando* & *Cum* interdum sunt conjunctiones causales. & *quando* pro quoniam, & pro quia intelligimus. *Quandoquidem ipse.*] Transit à puero ad ipsum Pamphilum.

9. *Vel hoc quis non credat?*] Εἰρωνεία est. *Vel*, modo est disjunctiva conjunctio, sed pro *etiam* posita. ut apud *Virgilium:*

—— *Vel Priamo miseranda manus.*

Et,

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.

Et bene, *vel hoc:* subaudias, exceptis illis quæ reprehendit supra. *Abs te esse natum.*] Et *ortum* legitur, ut sit, instructum, commentum, & compositum.

10. *Non imperabat coram.*] *Coram*, ad certas personas refertur: *Palam* ad omnes. *Quid opus facto esset, puerperæ.*] *Esset*, impersonative dicitur, *Opus facto esset, puerperæ.*] Dativus casus est, ut sit, ipsi puerperæ coram non imperabat, quid facto opus esset scilicet. Sic enim dicimus, *Quid vis tibi faciam?* *Puerperæ.*] Omnis quæ peperit, *puerpera:* ἀρχιτόκος, quæ primum. Et non quod puerum, sed quod filium peperit, *puerpera* dicta est. Et apud veteres *puer puellus*, *puera puella:*

11. *Illis quæ sunt intus.*] Argumentum ex eo quod non factum est, cum fieri potuerit: & ex eo quod factum est, cum fieri non oportuerit. *Clamat de via.*] Mire *clamat*, quasi dicat, maluit clamare, quam sine labore intus imperare.

12. *Itane contemnor abs te?*] Hoc est, usque adeone contemnor? valde contemnor? *Temnor* autem, Græcum est, id est, *cædor* & *rejicior*, τὸ τέμνομαι. nam veteres *temno* dicebant sine præpositione. *Itane tandem idoneus.*] Indignatio est ad æstimationem revocantis ejus dicta vel facta, à quo contemnitur quis. *Idoneus.*] Aptus & ei rei natus.

13. *Aperte fallere.*] Δύο δι' ἑνὸς, & *fallere*, & *aperte*.

14. *Saltem accurate.*] Mire *saltem*: quod ponitur in desperatione rerum: primo enim fuerat hortatus Davum, ut non conaretur fallere. *Saltem accurate.*] Ζεῦγμα à superiore, *fallere incipias.* σύλληψις: *fallere incipias.* *Certe si resciverim.*] Et utrum pro cum resciverim: an quia stultum me putas?

DONATI.

Christianos imitari pium est & justum, ut *Luc.* cap. 1. Eo enim vota parentum collineant, ut filii & nati diu superstites sint. *Martialis,*

Sic ad Lethæas nisi Nestore serior undas
Non eat, optabis quem superesse tibi.

Weitzius.

11. *Quæ sunt intus.*] Ut ex Horatii præcepto, epist. ad Pisones, *nec tamen intus Digna geri, promes in scenam.* ad Glycerii invocationem scenâ præcedenti, *Juno Lucina fer opem*, apponitur vox *intus*

DA. *Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego.* SI. *edixin' tibi?*
Interminatus sum, ne faceres? num veritus? quid rettulit?
Credon' tibi hoc, nunc peperisse hanc è Pamphilo?
DA. *Teneo, quid erret: & quid agam habeo.* SI. *quid taces?*
DA. *Quid credas? quasi non tibi renuntiata sint hæc, sic fore.*
SI. *Mihine quisquam?* DA. *eho! an tute intellexti hoc assimulari?* SI. *irrideor!*
DA. *Renuntiatum est. nam quî istæc tibi incidit suspicio?*
SI. *Quî?*

DONATI.

15. *Certe hercle nunc hic se.*] Hoc ita dicitur, ut audiat spectator, non ut Simo. *Edixin' tibi?*] Hic illud reddit, *Edico tibi ne temere facias.*

16. *Interminatus sum.*] Pro, minatus sum. *Plautus in Aulularia:*

— præterea tibicinam, quæ mihi interbibere sola,
Si vino scatcat, Corinthiensem fontem, & Pyrenæum potest.

Num veritus?] *Veretur* liber, *metuit* servus. & deest *es*: apta ellipsis irascenti. Alibi, *Non simultatem meam revereri? Quid retulit?*] *Retulit*, profuit, vel interfuit: & producit *re* syllabam. & est sensus; Sic contempsisti, quasi tibi non comminatus sim.

18. *Teneo, quid erret.*] Hoc dixit, non ut Simo, sed ut spectator audiat. hoc denique senex probat, dicens Davo, *Quid taces? Et quid ego agam habeo.*] Et quid respondeam scio.

19. *Quid credas?*] Propter quid, aut propter quam rem, aut quo modo, aut propter quid. *Quid credas?*] Repetit verbum ejus quod ait, *Credon'*. quare adjuvandum pronuntiatione est. *Quasi non tibi renuntiata.*] Nuntiata. Compositum pro simplici.

20. *Mihin' quisquam?*] Favet sibi senex in eo, quod se vult perspicaciorem videri. *Eho! an tute.*] *Eho* modo interjectio est admirantis, aliàs ad se vocantis, *Ehodum ad me.*

21. *Nam qui.*] *Qui*, unde.

VARIORUM.

tus in M. plurimis. apud Plautum *intus conficiunt negotium* sæpe, & noster in ult. hujus comœdiæ, *intus despondebitur, intus transigetur*: Ita & egredientibus moris erat, illos, qui erant intus alloqui, si quid opus dicto aut facto esset.

14. *Saltem accurate.*] Saltem accuratè fallacias te intendisse oportuit.

15. *Certe hercle.*] Aversus à sene ad spectatores, hæc, & voce submissâ, unde tacuisse videtur seni quærenti *quid taces?*

16. *Quid rettulit?*] Supple, edicere & interminari.

19. *Quid credas?*] Mirificè Davus efficit, ut senex neque Glycerium è Pamphilo peperisse credat, & illud tamen figmentum Davi esse non putet. *Quid*, propter quam rem, aut quo modò. *Tibi renuntiata sint hæc.*] Nunciata. Ter, inquit Scalig. in hac scenâ ponit Terentius, *renunciare*, pro apertè significare vel nunciare. Propriè enim *renunciare* est referre, quid actum sit, aut velit aliquis.

20. *Eho! an tute.*] Fingit se admirari solertiam senis, ut eum ad ita credendum tanto magis impellat. Apuleius dicit esse maximam stultitiæ speciem, non intelligere, se aliis esse ludibrio. *Muretus.*

25. *Falso.*]

SI. *Quî? quia te nôram.* DA. *quasi tu dicas, factum id consilio meo.* *(Simo.*
SI. *Certe enim scio.* DA. *non satis me pernôsti etiam, qualis sim,*
SI. *Egone te?* DA. *sed si quid narrare occepi, continuo dari*
Tibi verba censes. SI. *falso.* DA. *itaque hercle nihil jam mutire audeo.*
SI. *Hoc ego scio unum, neminem peperisse hic.* DA. *intellexti?*
Sed nihilo secius mox deferent puerum huc ante ostium:
Id ego jam nunc tibi renuntio Here futurum, ut sis sciens.
Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio, aut dolis:
Prorsus à me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

SI. *Unde*

DONATI.

22. *Quasi tu dicas.*] *Dicas*, pro credas. non enim dicimus, nisi quod credimus: ab eo quod sequitur, id quod procedit: figura μετάληψις, à posterioribus ad priora. Idem alibi, *Audacter dicito.* Et alibi, *Fœneratum istud beneficium pulchre tibi dices.* Id est, credes, scies, senties.

23. *Etiam qualis.*] *Etiam* pro adhuc. ut *Virgilius*,

Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.

24. *Egone te?*] Duobus istis pronominibus ostendit se senex scire omnia. *Sed si quid narrare occepi.*] *Occepi* melius, quam *incepi*. dicitur ab occipitio: est enim *occepi*, quasi caput rei institui.

25. *Falso.*] Potest & εἰρωνικῶς *falso* pronuntiari: potest & *falso loqueris* dici. ut *Sallustius*, *Falso queritur de natura sua humanum genus.* Et vocalitatis causa sic dixit, ut *sedulo, optato, certo*: quasi sedule, optate, certe. *Nihil jam mutire audeo.*] Ennius, *Nec dico, nec facio.* Unde & *mutos* dicimus. Quod Græci φθέγξασθαι.

26. *Neminem peperisse hic.*] *Neminem* dicendo, majorem confirmationem fecit, non solum Glycerium non peperisse, sed etiam neminem. Et *hic* dicendo ostendit domum. Et est *neminem*, nullum hominem. Et nota in fœminino genere etiam *neminem* positum.

27. *Mox deferent puerum.*] Quasi dicat, *nobis*.

28. *Id ego jam nunc tibi renuntio.*] Fingit se prodere, quod ipse facturus est: ut non credat senex ab eo fieri, quod prædixerit fore. *Id ego jam nunc tibi renuntio here futurum.*] *Re* syllaba, apud veteres interdum abundat: ut modo *renuntio*, pro nuntio. & *Cicero*, *Renuntiantur mihi. Renuntio.*] Quasi secretum consilium: ut supra, *Renuntiatum est.*

19. *Davi factum consilio aut dolis.*] Commodius, & magis cum invidia dixit, *Davi*, quam si *meo* dixisset: ut *Virgilius*: cum Turnus incusaretur, dixit, *Nulla mora in Turno.*

30. *Prorsus à me.*] *Prorsus*, quasi porro versus: quod Græci πόῤῥω dicunt. *Prorsus à me.*] Quidam *prorsus*, pro quare positum putant. Ego pro eo quod est omnino. Sunt qui conjunctionem velint esse. *Opinionem hanc tuam.*] *Hanc tuam*, cum tædio dixit, hoc est, nimis molestam, nimis suspicacem, nimis accusatricem. Sic dixit *hanc tuam*, ut *ille* de apibus, *Vere suo.* Et, *Solemque suum, sua sydera norunt.* Et in Adelphis, *Jam vero omitte Demea tuam istam iracundiam.*

VARIORUM.

25. *Falso.*] Ironicè.

31. *An-*

SI. *Unde id scis?* DA. *audivi, & credo.* SI. *multa concurrunt simul*
Qui conjecturam hanc nunc facio. jam primum hæc se è Pamphilo
Gravidam dixit esse: inventum est falsum. nunc, postquam videt
Nuptias domi apparari, missa est ancilla ilico
Obstetricem accersitum ad eam, & puerum ut adferret simul.
DA. *Hoc nisi fit, puerum ut tu videas, nihil moventur nuptiæ.*
SI. *Quid ais? cum intellexeras*
Id consilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?
DA. *Quis igitur eum ab illa abstraxit, nisi ego? nam omnes nos quidem*

Sci-

DONATI.

31. *Audivi, & credo.*] Locus communis, an famæ credendum sit. Et bene subjunxit, *credo*, non enim audisse, statim credere est. *Multa concurrunt simul.*] Restat enim, ut multis concurrentibus signis, una conjectura confletur.

32. *Jam primum hæc se è Pamphilo gravidam dixit esse: inventum est falsum.*] Secundum quod credit senex. Et à summo ad imum, & ex factis, & ex dictis, & ex rebus atque personis sumit argumenta.

33. *Postquam videt nuptias domi apparari.*] Eleganter omisit, in cujus domo. *Missa est ancilla illico.*] Quod Græci dicunt αὐτόθεν ἐπέμφθη. Nam loci significatio est, etiam brevitatem temporis notans.

36. *Nihil moventur nuptiæ.*] Non perturbantur nuptiæ. *Moventur*, differuntur. *Quid ais? cum intellexeras id consilii capere.*] Quaqua se verteret Davus, obvium infestumque invenit senem: & tamen ita versute it obviam, ut etiam comprehensus elabatur.

39. *Quis igitur eum ab illa abstraxit?*] Non frigide intulit, dixisse se: sed cum magna asseveratione. & *abstraxit* proprie, ut supra, *Me à Glycerio miserum abstrahat?* &, *Divellimur inde Iphitus & Pelias mecum. Quis igitur eum.*] Hoc sic audiendum est, quasi dicat, *Dixi.*

VARIORUM.

31. *Multa concurrunt simul.*] Adverte quam serio & sobriè laboret Davus à se suspicionem omnem amovere, quàm doctis dolis, technisque artificiosè consutis seni os oblinat. Ex rebus ante Simoni notis, aut suspectis; (habuisse Pamphilum pro uxore hanc peregrinam, gravidam ex eo dictam, Mysidem missam accersitum obstetricem, Glycerium peperisse) quæ omnia cum simulata & falsa esse insimulet, conjecturam etiam facit habere eos in animo puerum suppositium deferre ante senis ostium ad disturbandas nuptias, quas apparari audierant.

35. *Et puerum.*] Infrà 4. act. 5. scen. *Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?*

36. *Nihil moventur nuptiæ.*] Ne retardentur: hoc est, meo periculo prosequere audacter nuptias, si id quod dico non evenerit. Farnabius exponit: non perturbari posse nuptias credunt.

39. *Nam omnes, nos quidem.*] Miscet vera falsis, quemadmodum Sinon ille Virgilianus, ut habeatur ipsi fides: & ita fieri solet, ut qui mendacia machinantur, vera admisceant, quo facilius falsis fidem concilient.

Scimus, quam misere hanc amârit. nunc sibi uxorem expetit.
Postremo id mihi da negotI. tu tamen has nuptias
Perge facere ita, ut facis: & id spero adjuturos Deos.
SI. Imo abi intro: ibi me opperire, & quod parato opus est, para.
Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.
Atque haud scio, an, quæ dixit, sint vera omnia.
Sed parvi pendo. illud mihi multo maximum est,
Quod mihi pollicitus est ipsus gnatus. nunc Chremem
Conveniam: orabo gnato uxorem: si impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitus est, haud dubium est mihi,
Si nolit, quin eum merito possim cogere.
Atque adeo in ipso tempore eccum ipsum obviam.

ACTVS

DONATI.

40. *Misere hanc.*] *Misere*, valde, nimis. *Nunc sibi uxorem expetit.*] Oratorie, pro eo quod est, non recusat, *expetit*.

41. *Id mihi da negotii.*] De projectione pueri pro foribus. *Id mihi da negotii.*] Ut caveatur ab appositione pueri ante ostium. *Tu tamen idem.*] *Idem* abundat. Apud veteres, *Tamen idem*: integrum fuit. unde apud nos, *tandem*, & *tamen* natum est. sic & *idem* & *eorundem* dictum. *Tu tamen idem.*] *Tamen idem*, aut pro tamen positum est, aut pro tandem: ut sit, *Tu tandem has nuptias perge facere, ita ut facis.*

43. *Quod parato opus est.*] Diserte & Latine dixit, *Quod parato opus est*.

44. *Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.*] *Non impulit*, non persuasit, non perfecit, ut crederem Glycerium peperisse. Et cum dixit *omnino*, ostendit quædam se credidisse, in quibusdam jam esse circumventum. Mire autem cautum capi inducit senem, ut crederet, quod Glycerium non peperisset.

45. *Quæ dixit, sint vera omnia.*] Quæ postea dixit Davus. Et bene *omnia*: ut appareat senem multa credere vera esse, quæ Davus dixerit.

46. *Multo maximum.*] *Multo* etiam comparativis antiqui adjunxerunt.

47. *Quod mihi pollicitus est.*] *Pollicitatio*, multarum rerum promissio.

48. *Gnato uxorem.*] Subauditur, *ut det*.

49. *Quid alias.*] Pro cur alias, alio tempore.

52. *In ipso tempore.*] In ipsa opportunitate, in ipso articulo. *Eccum ipsum obviam Chremetem.*] Continuo mutavit declinationem: ut, *Jubeo Chremetem.*

VARIORUM

41. *Postremo id mihi.*] Ut filium tuum in officio & honesto nuptiarum proposito retineam; atque omnia harum consilia & machinas intervortam.

42. *Adjuturos.*] Qui *adjuturos* ex quorundam codicum MSS. fide legunt, constructionem esse notant Comicis familiarem: ut alibi *Terentius*; *quid huc reditio est?* Et *Plautus* in *Amphitr. Quid tibi hanc rem curatio est?* Rivius. Farnabio verò nec placet, nec juvat.

52. *Ipsum.*] Sensus pulchre constat si per hoc pronomen *ipsum*, intelligimus Chremetem, quem jam Simo convenire velle se dixerat: nec ab eo quicum loquitur exigi debet, ut omnia voce exprimat, sed aliquid tacito sensui suo relinquat. *Donatus* tamen hic videtur addere *Chremem*, quia declinationis mutationem, hic & seq. scen. lin. 1. notavit. *Gabr. Fabr.*

1. Ju-

ACTUS TERTII SCENA TERTIA.

SIMO. CHREMES.

Argum. *Simo Chremetem orat, ut filiam suam Pamphilo det uxorem. Hic jam nobile amicorum par producitur: tum quæ amicorum partes sint, ostenditur.* Theses. *Magna est facilitas exorandi inter bonos amicos. 2. Occasio in amatoribus distrahendis non est negligenda.*

JUbeo Chremetem. CH. ô! te ipsum quærebam. SI. & ego te.
CH. optato advenis.
Aliquot me adière, ex te auditum qui ajebant, hodie filiam
Meam nubere tuo gnato: id viso, tun', an illi insaniant.
SI. Ausculta paucis: & quid ego te velim; & tu quod quæris, scies.
CH. Ausculto: loquere quid velis.
SI. Per ego te Deos oro, & nostram amicitiam, Chremes,
Quæ

DONATI.

JUBEO CHREMETEM.] *Hæc congressio duorum senum ad tale periculum adigit fabulam, ut id non videatur consilio, sed eventu posse vitari: qui eventus est Critonis præsentia. nam nunc ex falsis fient veræ nuptiæ.*

1. *Jubeo Chremetem.*] Firme aliquid jubere, velle est. *Jubeo* ergo, volo & deest, *salvere*: quod exprimitur ab alterius personæ interventu, ut *Virgilius*,

Reddique viro promissa jubebat.

Et μεταληπτικῶς: quia qui dicit salve, jubet. Volumus enim animo: jubemus verbis. *O! te ipsum quærebam.*] Placabilis & lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes, ut cognitioni ad ultimum interesse possit. *Optato advenis.*] *Optato*, adverbium est. ut *Virgilius*, *Ac velut optato venis.*

2. *Aliquot me adiere.*] *Aliquot*, hoc est nec multi, nec pauci. *Adiere*, non accesserunt: quia aditus arduus difficilisque est. Ergo *adiere*, quasi importune, & interpellantes adierunt. Sic alibi, *Byrrhia quid tibi videtur? adeon' ad eum? Ex te auditum.*] Ut est, *De Davo modo audivi. Ex te auditum.*] Ergo non rumor, sed veritas.

3. *Id viso.*] Ob id viso. deest *te*: ut *viso*, ad videndum venio. *Tune, an illi insaniant.*] Tu insanis, si dixisti: illi insaniunt, si non audita referunt.

4. *Paucis.*] Et *paucis*, & *pauca* legitur. *Et quid ego te velim.*] A docilitate.

6. *Per ego te deos oro.*] Ordo est, te per deos oro. ut *Virgil. Per ego te has lachrymas. Et nostram amicitiam Chremes.*] Legitur & *Chreme.*

VARIORUM.

1. *Jubeo Chremetem.*] Scilicet salvere. Antiquis mos erat, ut amicus amicum non simpliciter, sed osculo & complexu salutaret. neque id solum apud Judæos, verum etiam apud Græcos & Romanos. *Barland.*

4. *Ausculta.*] Farnabius legit, *Ausculta pauca.*

6. *Per ego te Deos, &c.*] *Per*, in obtestationibus & adjurationibus, fere solet separari à suo accusativo, interjecto nominativo, qui frequentissime est, *ego*, ut *Valla* scribit. *Virgilius:*

Per ego has lachrymas, dextramque, &c.

Obtestatio valida, per divina atque humana, per ea quæ sunt charissima, amicitiam antiquam, liberos, eorumque salutem ex deploratâ sartam tectam.

11. Ab

Quæ incepta à parvis, cum ætate adcrevit simul:
Perque unicam gnatam tuam, & gnatum meum,
Cujus tibi potestas summa servandi datur:
Ut me adjuves in hac re: atque ita, ut nuptiæ
Fuerant futuræ, fiant. CH. *ah, ne me obsecra:*
Quasi hoc te orando, à me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me, atque olim cum dabam?
Si in rem est utrique, ut fiant, accersi jube.
Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi
Utrique, id oro te, in commune ut consulas:

Quasi

DONATI.

7. *Quæ incepta à parvis cum ætate adcrevit simul.*] Mire autem, *incepta à parvis cum ætate*, ut ostendat, non nuper coitam amicitiam, sed antiquam. ut, *Veterem Anchisen agnovit amicum. Idem* alibi, *neque enim novus iste Dianæ Venit amor. Adcrevit.*] Ut supra, *Adcurate. Ad* præpositione utitur familiariter. *Adcrevit.*] Hinc *Virgilius,*

—— *Crescente illa, crescetis amores.*

8. *Et gnatum meum.*] Ineptum est sic adjurare aliquem, *Per salutem filii mei, ut facias id quod te rogo.* Sed huic etiam subjungit.

9. *Cujus tibi potestas summa servandi datur.*] In tua est inquit potestate, & tuus est. hæc ergo *obtestatio* dicitur, cum per eas res adjuramus aliquem, de quibus agitur causa. Ut, *Iliaci cineres, & flamma extrema meorum. Idem* alibi,

—— *per eversæ genitor fumantia Troiæ*
Excidia, obtestor. ——

10. *Uti nuptiæ fuerant futuræ, fiant.*] Breviter & Latine. Et hoc genus compositionis veteres non mutabant. *Ne me obsecra.*] Pro, ne obsecres. * τω ελ-ηνιCμON Mh λιTANEK EMNMACOR. [*Fortasse à vero non abest, si legatur,* τῷ ἑλληνισμῷ. Μὴ λιτάνευε, μὴ μάχου.]

12. *Quasi hoc te orando à me impetrare oporteat.*] Hæc plena vox est, & charitatis & officii. quod enim amicus ab amico petit, justum esse debet: nec pro eo quod non est justum, supplicare oportet.

13. *Alium esse censes nunc me atque olim, cum dabam?*] Non personæ, sed rei conditio est commutata. *Olim, cum dabam?*] Nos dicimus, *cum darem. Virgilius, Tum decuit, cum sceptra dabas.*

En dextra fidesque. ——

Et nota *olim* pro nuper.

14. *Si in rem est utrique.*] Τῷ δευτέρῳ συλλογισμῷ prave proposuit, ut recte replicaret. Hic syllogismus negativus dicitur. nam in secundo λήμματι negat quod prius dixit. Sed si ex ea re plus mali est, quam commodi. *Si in rem est utrique.*] Ab utili argumentum. Uterque duobus constat. Bene *utrique*, mihi & tibi: non, alteri utile, alteri inutile.

15. *Sed si ex ea re.*] Id est, nuptiarum: mutavit numerum, ex plurali singularem, *Fiant*, & *Ex ea re.*

16. *In commune consule.*] Id est, ex æquali provide.

VARIORUM.

11. *Ah, ne me obsecra.*] Vox plena charitatis & officii, verùm sub hac conditione, si quod petitur justum sit & ex æquo utile utrique.

17. *Quasi*

Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.
SI. *Imo ita volo, itaque postulo, ut fiat, Chreme:*
Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat. CH. *quid est?*
SI. *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum.* CH. *audio.*
SI. *Ita magnæ, ut sperem posse avelli.* CH. *fabulæ.*
SI. *Profecto sic est.* CH. *sic hercle, ut dicam tibi:*
AMANTIUM IRÆ, AMORIS INTEGRATIO EST.
SI. *Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus datur,*
Dumque ejus libido occlusa est contumeliis:
Prius quam harum scelera, & lachrumæ confictæ dolis,
Reducant animum ægrotum ad misericordiam,
Uxorem demus. spero consuetudine
Et conjugio liberali devinctum, Chreme,
Dein

DONATI.

17. *Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.*] Nota suavissimam varietatem. non dicit, quasi tua sit, & ille meus.

18. *Imo ita volo.*] Quia utile est, quia in rem est. *Itaque postulo.*] *Itaque*, modo duæ partes orationis sunt: ut in Hecyra, *Itaque nos una inter nos ætatem agere liceat.*

19. *Neque postulem.*] Quia postulo prætulit.

20. *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum.*] Hoc læto vultu pronuntiat Simo: & hoc à possibili est. loquitur enim apud eum, ex quo audiverat, Pamphilum pro uxore habere hanc peregrinam. *Audio.*] Εἰρωνεία. *Fabulæ.*] Et hic paulo sapientior inducitur, & minus obnoxius dolis.

22. *Profecto sic est.*] *Profecto*, confirmatio est.

23. *Amantium iræ amoris integratio est.*] Sententia γνωμικὴ, in qua à specie receditur, & in omnes aliquid dicitur: παροιμία est autem sine authore sententia. *Integratio.*] Instauratio.

24. *Id te oro.*] Deest *ob id.* ut *Virgil.* *Quod te per superos oro.*

26. *Prius quam harum.*] Invidiosius, harum, quum una sit. sic in Eunucho, *Non perpeti meretricum contumelias.*

27. *Animum ægrotum ad misericordiam.*] Hoc ut supra, *Ipsum animum ægrotum ad deteriorem partem applicat.*

28. *Uxorem demus.*] Ἠθικῶς: ut in Heautontim. *Quo modo minimo periculo id demus adolescentulo.*

VARIORUM.

17. *Quasi illa tua sit.*] Hæc summa totius justitiæ, ad quam subinde spectandum, quoties nobis est negotium cum proximo, ut justè agamus cum illo, ipsique eadem præstemus, quæ nobis optaremus fieri. *Menen.*

20. *Audio.*] Negligenter dictum.

23. *Amantium iræ.*] Expressit *Terentius* illud *Menandri:*

Ὀργὴ φιλοῦντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον:
Pusillo amantum durat ira tempore.

Atque hujusmodi dissidiola, quæ nonnunquam incidunt inter amicos, modo absit amaritudo, quasi renovant amicitiam, excusso diuturnæ consuetudinis tædio. Quod eleganter indicat & *Mimus* ille, ni fallor, *Publianus:*

Discordia fit charior concordia.

Erasmus. vide & Ælian. 2. var. hist.

 36. *Eve-*

Dein' facile ex illis sese emersurum malis.
CH. *Tibi ita hoc videtur: at ego non posse arbitror,*
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.
SI. *Quî scis ergo istuc, nisi periculum feceris?*
CH. *AT ISTUC PERICLUM in filia fieri, grave est.*
SI. *Nempe incommoditas. denique huc omnis redit:*
Si eveniat, quod DI prohibeant, discessio.
At si corrigitur, quot commoditates, vide.
Principio, amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, & filiæ invenies virum.
CH. *Quid istic? si ita istuc animum induxti esse utile,*
Nolo tibi ullum commodum in me claudier.

SI. Me-

DONATI.

32. *Neque illum hanc perpetuo.*] Ἀμφιβολίαν de industria posuit, aut utrumque significat.

33. *Nisi periculum feceris?*] *Periculum*, tentamentum. *Cicero, Tute melius periculum feceris.* Idem *Terentius, Fac periculum in literis.*

34. *At istuc periculum in filia fieri, grave est.*] Memorabile dictum, & id quod merito in proverbium cesserit.

36. *Quod DI prohibeant.*] Παρένθεσις per δυσφημισμόν.

37. *At si corrigitur.*] Alter est syllogismus per contraria λήμματα, & ipse negativus.

38. *Principio, amico filium.*] *Principio*, nec intulit, secundo. *Restitueris, & filiæ invenies virum.*] Ergo ἀνακόλουθον duplex. *Amico filium.*] Ab honesto, *Amico filium.*

40. *Quid istic.*] Concedentis, & veluti victi verbum: tanquam si diceret, *quid?* & abundat *istuc*. Vel potius, *quid istuc*, significat hominem de loco ac de sententia decedere.ut è contrario, *perstare* ac *resistere* dicitur,qui aliquid negat. *Si istuc animum induxti.*]Legitur & *animum induxisti*. sed illud plenum est: hoc per μεταπλασμοῦ συγκοπὴν diminuitur.

VARIORUM.

36. *Eveniat discessio.*] *Dionysius Halicarnassæus* lib. 2. testatur, Divortii libertatem primis & antiquis Reip. Rom. temporibus non fuisse, ac propterea divortium Romæ per annos DXX. nullum fuisse. quod *Agellius* confirmat lib. 4. cap. 5. & *Plinius* lib. 7. cap. 9. & *Tertullianus* in Apologetico. Hæc autem Comœdia acta est A. U. C. DLXXXVII. unde animadvertere est quam cito, ea quæ vitia æstimabantur antea, postea mores fiant. *Discessio.*] Divortium. quod vel adulterii vel veneficii caussâ primùm permittebatur apud Rom. mox etiam sterilitatis, A. U. DXXIII. Sp. Carvilius primus divortium cum uxore fecit. Repudii formula erat, *Conditione tuâ non utor*: Divortii, *Res tuas tibi habeto*, vel *Res tuas tibi agito.* tandem levioribus de caussis factum est,unde à Simone *incommoditas* tantùm & *discessio* dicitur.

41. *Nolo tibi ullum commodum, &c.*] Id est, nolo per me fieri, quin commoda omnia tibi suppetant: vel, nolo me ullo modo esse tardum,ad omnia officia & commoda in te conferenda. Ut in Eunucho:

Nunc ubi meam benignitatem sensisti in te claudier? Scaliger.

Nolo tibi.] Vel, Per me non stabit, quin commodo

SI. *Merito te semper maximi feci, Chreme.*

CH. *Sed quid ais?* SI. *quid?* CH. *quî scis eos nunc discordare inter se?*

SI. *Ipsus mihi Davos, qui intimus est eorum consiliis, dixit.*

Et is mihi suadet, nuptias quantum queam, ut maturem.

Num censes faceret, filium nisi sciret eadem hæc velle?

Tute adeo jam ejus verba audies. hem, evocate huc Davom.

Atque eccum: video ipsum foras exire.

ACTUS TERTII SCENA QUARTA.

DAVUS. SIMO. CHREMES.

Argum. *Approperat Davus, urgetque nuptias, quas tamen nolit fieri. Qui ubi cognoscit rem agi seriò, consilium suum detestatur.* Theses. 1. *Dolus dolum vincit.* 2. *Incidit in foveam quam fecit, suaque ipsius nassa irretitur.* 3. *Quot servi, tot hostes. Hic interim videmus callidissima quæque consilia ferè pessimè cadere.*

AD te ibam. SI. *quidnam est?*

DA. *Cur non adcersitur? jam advesperascit.* SI. *audin' tu illum?*

DONATI.

44. *Ipsus mihi Davus dixit.*] Commendatio testis: ut, *In foro modo de Davo audivi.* Ergo *ipsus*, quasi qui maxime sciat.

47. *Tute adeo.*] Παρέλκει) *adeo* modo, & abundat. ut *Virgilius*,

Tuque adeo quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum. ——

48. *Atque eccum.*] *Eccum*, quasi ecce eum. Veteres dixerunt; *eccum, eccujus, ellum*; quod apertius significat *ecce illum*, & obscurius *ellum.*

VARIORUM.

commodo fruaris omni ex animi tui sententia, habes me ad omnia officia promptum & paratum.

44. *Qui intimus est, &c.*] Qui omnia eorum consilia novit; qui consiliorum Pamphili & Glycerii est author & adjutor.

DONATI.

AD TE IBAM.] *Davus ut recte scribatur, Davos scribendum est: quia nulla litera vocalis geminata, unam facit syllabam. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis & accusativi pluralis, necessario pro hac regula, digamma utimur, DaFus, serFus, Fulgus, corFus.*

1. *Ad te ibam.*] *Locus est, in quo jam ad discrimen mali perducta comœdia, in meliorem partem jam incipit inclinare.*

VARIORUM.

1. *Ad te ibam.*] Rescifcit Davus consilia sua omnia in contrarium esse versa. unde apud senes licet bene dissimulet, sese tamen perditus atque desperabundus damnat.

2. *Jam advesperascit.*] Ex ritu nuptiarum hoc dictum videtur. Noctu enim uxor ducebatur domum, prælatis facibus.

Ego dudum nonnihil veritus ſum Dave *abs te, ne faceres idem,*
Quod vulgus ſervorum ſolet, dolis ut me deluderes,
Propterea quod amat filius. DA. *egon' iſtuc facerem?* SI. *credidi.*
Idque adeo metuens vos cœlavi, quod nunc dicam. DA. *quid?*
SI. *ſcies:* *(qui ſiem.*
Nam propemodum habeo tibi jam fidem. DA. *tandem cognôſti*
SI. *Non fuerant nuptiæ futuræ.* DA. *quid? non?* SI. *ſed ea gratia*
Simulavi, vos ut pertentarem. DA. *quid ais?* SI. *ſic res eſt.*
DA. *vide,*
Nunquam iſtuc quivi ego intelligere. vah! conſilium callidum.
SI. *Hoc audi. ut hinc te introire juſſi, opportune hic fit mihi obviam.*
DA. *Hem! numnam periimus?* SI. *narro huic, quæ tu dudum narrâſti mihi.*
DA. *Quid-*

DONATI.

3. *Ego dudum non nihil veritus ſum Dave abs te.*] Semper gravis inceptio orationis, quæ exordium ſumit à pronomine *ego*: ut, *Ego te quæ plurima fando*, & *Ego poſtquam te emi à parvulo. Ego dudum.*] Adverbia temporis, aut certa ſunt, ut hodie, cras: aut incerta, ut dudum, nuper. Itaque incertis certum additur tempus: ut jam dudum, nunc nuper. *Nonnihil veritus ſum Dave abs te.*] Breviter, pro, veritus ne quid abs te fieret. ſic ut ſupra, *Heu metui à Chryſide.* Et *Cicero*, *Quod precatus ſum à diis immortalibus.* pro eo quod eſt, quæ à diis petii, precatus eos.

4. *Quod vulgus ſervorum ſolet.*] Totum cum extenuatione protulit, tanquam qui ſatisfactum voluerit Davo, ob comprobatam fidem ejus.

7. *Nam propemodum habeo jam tibi fidem.*] Ridicula dilatio ejus rei, quæ jam dudum nota eſt auditori. *Nam propemodum habeo jam.*] Hoc eſt, *propemodum.* cujus accuſativus eſt à *modus.*

8. *Sed ea gratia.*] *Gratia*, pro cauſa poſuit, nove.

9. *Sic eſt res.*] Quod Græci dicunt, ὅτως ἔχει.

12. *Numnam.*] Nam παρέλκει, ut in *quiſnam.*

VARIORUM.

4. *Quod vulgus ſervorum.*] Quot ſervi, tot hoſtes. Vide *Senecam* Epiſt. 47. Ut & *Simplic.* in *Epict.* ἐχθροὶ πάντες εἰσὶν οἱ πλεῖστοι τῶν πολῶν καὶ πολέμιοι. Cujus rei memorandum exemplum narrat *Plinius* lib. 3. Epiſt. 14. ad *Acilium. Quod vulgus.*] Servi plerique omnes, aſtuti, verſuti, ad fraudandum herum callidi, ad comminiſcendas fraudes & fallacias ingenioſi. oderunt enim quos metuunt, neque enim amori bene convenit cum timore; unde proverbium illud citat Seneca Epiſt. 47. *Totidem eſſe hoſtes, quot ſervos. Non habemus illos hoſtes ſed facimus, &c.*

9. *Simulavi.*] Simulamus ignota, diſſimulamus nota. *Eugraph.*

10. *Callidum.*] *Verſutos appello, quorum celeriter mens verſatur: callidos autem, quorum tanquam manus opere, ſic animus uſu, concalluit.* Cic. 3. de natura Deorum.

12. *Hem! numnam periimus!*] Jam fit ad Epitaſin proximus gradus: & hic verum eſt, *Malum conſilium conſultori peſſimum eſt.* Hæc ad ſpectatores dicuntur.

15. *Atque*

DA. *Quidnam audio?* SI. *gnatam det oro, vixque id exoro.*
  DA. *occidi.*
SI. *Hem! quid dixti?* DA. *optume inquam factum!* SI. *nunc*
  per hunc nulla est mora.
CH. *Domum modo ibo: ut apparentur, dicam: atque huc renuntio.*
SI. *Nunc te oro, Dave, quoniam solus mihi effecisti has nuptias.*
DA. *Ego vero solus.* SI. *corrigere mihi gnatum porro enitere.*
DA. *Faciam hercle sedulo.* SI. *potes nunc, dum animus irri-*
  tatus est.
DA. *Quiescas.* SI. *age igitur. ubi nunc est ipsus?* DA. *mirum ni* (*domi est.*
SI. *Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ tibi dixi, dicam iti-*
  dem illi. DA. *nullus sum.*

Quid

DONATI.

13. *Quidnam audio?*] Legitur & *audiam.* *Menander* enim sic ait, τί δὴ ποτ' ἀκούσω. *Occidi. optime.*] Bene usus est παρομοίᾳ, *occidi* & *optime*, ut similitudine falleret audientem.

14. *Per hunc.*] Chremetem scilicet.

15. *Ibo: atque huc renuntio.*] Varie, *ibo* & *renuntio.*

16. *Nunc te oro, Dave.*] *Te*, id est, per quem stat summa negotii. Et modo magis vere rogat, quam tunc cum ait, *Dehinc postulo, sive æquum est, te oro, Dave.* ibi enim iracundia latet, cum dixit, *sive æquum est.* *Effecisti has nuptias.*] Non *fecisti.* est enim *efficere*, perficere faciendo. Et bene *has*: quarum causa laboro.

17. *Ego vero solus.*] Διάνοια. Et hoc ad increpationem dicit, non ad confirmationem. *Solus.*] Id est, cui non assentiebat Pamphilus. *Porro.*] In futurum, deinceps; Futuri temporis adverbium. vel adhortantis: ut, *Porro, Quirites.* *Enitere.*] Labora: quasi difficile sit, & conatu sit opus:

18. *Hercle sedulo.*] Productiones sunt Comici styli, ad fucum orationis positæ. *Potes nunc.*] A possibili argumentum. *Dum animus irritatus est.*] Quia dixerat, *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum.* *Irritatus est*, commotus, ira provocatus. ut in Phormione. Ducitur autem verbum à canibus, qui restrictis dentibus hanc literam *r* imitantur.

19. *Quiescas.*] Id est, conquiesce. imperativi modi, ne injuriosum videretur. *Quiescas.*] Pro quiesce. aut deest volo, aut facito. *Age igitur.*] *Age*, dic: ut est, *Egi, atque oravi tecum:* aut adverbium est hortandi. *Mirum ni domi est.*] Existimationem intulit, incertum fugiens. *Mirum ni domi est.*] Compositum est, quasi, hoc est mirum, ni domi est. Caute servus callidam interrogationem senis paratus excepit. Memor simulatæ discordiæ cum amica, fingit, non se alibi eum esse suspicari, quam domi.

20. *Dicam eadem illi.*] In aliis *itidem* scriptum est: quod si est, pro *item* accipiamus. An ergo *idem* pro item? *Nullus sum.*] Plus est *nullum esse*, quam *periisse*. nam qui perit, vel corpus habet reliquum: qui vero nullus est, ita non est, ac si natus non sit.

VARIORUM.

15. *Atque huc renuntio.*] Temporum Enallage ad festinationem facti indicandam. Nam quod futurum est, ita effert, ac si jam fieret.

20. *Nullus sum.*] De me actum est, perii, &c. Proverbiales sunt Comicis hyperbolæ, *nullus sum*, & *occidi*, & *perii*,

Quid causæ est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via?
Nihil est preci loci relictum, jam perturbavi omnia:
Herum fefelli; in nuptias conjeci herilem filium:
Feci hodie ut fierent, insperante hoc, atque invito Pamphilo.
Hem astutias! quod si quiessem, nihil evenisset mali.
Sed eccum ipsum video: occidi.
Utinam mihi esset aliquid hic, quo nunc me præcipitem darem.

ACTUS

DONATI.

21. *Hinc.*] Id est, ex hoc loco. *Recta proficiscar via?*] Bene *recta*, ut corporis impulsionem lucrifaciam. aut *recta*, ut non eam ad precatorem, aut ad Pamphilum. Et bene *proficiscar. Proficisci* enim in rem ægram ac difficilem dicimus. Et *recta via*, plana dixit, non tantum recta.

22. *Nihil est preci loci relictum.*] Subjungit ergo causas cur proficiscatur in pistrinum. *Nihil est preci.*]Quod prædixit senex. *Jam perturbavi omnia.*]Allocutio, in qua quid metuat, quid velit, manifestum est.

23. *Herum fefelli.*] Hæc enumeratio causarum est, qua magnifice exaggeravit errores suos. *Conjeci.*] Nec immisi, sed *conjeci*: quod impetum & injuriam significat. *Herilem filium.*] Τὸν τρόφιμον.

24. *Feci hodie.*] Nec solum *feci*, verum etiam addidit tempus, *hodie*: ut ne diecula quidem ejus sit, quod fecerat, mali. *Insperante hoc, atque invito.*] *Insperante* & *invito*, duplex offensio.

25. *Hem astutias!*] Bona εἰρωνεία. Pluraliter dixit *astutias*, quasi is qui abundet astutiis, ut ei una non sufficeret.

27. *Utinam mihi esset aliquid.*] Non dixit gladium, aut laqueum: ne esset tragicum. Ergo expressit bene, dicens, *Quo me nunc præcipitem darem.*

VARIORUM.

21. *Quid causæ est quin.*] Id est, quæ defensio mihi est, quæ excusatio, quid causabor, ut non eam in pistrinum? quid causæ dicam, ut supplicium effugiam? *Pistrinum.*] Antiquitus in usu fuere manibus trusatiles molæ, sed quas posterioribus sæculis versarent asini tectis capitibus velataque facie: *pistrinum* fuit locus, in quo asini molerent: asinorum loco molis applicabantur servi mali, pro pœna; inde servi ipsi in pistrinum detrusi, *asinorum* nomine vocabantur, & molæ ipsæ, *præsepia*: hinc & ipse *Plautus*, qui quasdam Comœdias in pistrino fertur scripsisse, *Asinius* fuit dictus. Vide *Rosin. Antiq. Roman.* lib. 1. cap. 19.

22. *Nihil est preci, &c.*] Dativus à *prex*, quod non est in usu. Hoc dativo usus est etiam in Phormione, Act. 3. scen. 3. Ablativo usus est *Horat. Plautus* in Captiv. etiam accusativo usus est.

24. *Insperante hoc atque invito Pamphilo.*] Insperante sene, scil. Simone, Pamphilo autem invito: hoc visum est admonere, quoniam sunt qui utrumque ad Pamphilum referunt, quo nihil potest fieri ineptius. *Muret.*

25. *Hem astutias!*] Hem, quonam mea evasit astutia. Alii *astutia*.

27. *Præcipitem se dare.*] Pro se ex edito loco in imum dejicere, vel se præcipitare.

rii, quibus desperationem, aut ingens malum significamus.

1. *Illic*

ACTVS TERTII SCENA QVINTA.

PAMPHILUS. DAVUS.

Argum. *Expostulat cum Davo Pamphilus, quod se in nuptias suo consilio conjecerit.* Theses. 1. *Nemo læditur nisi à seipso.* 2. *Falluntur nimium creduli amatores, vel à suis ipsorum servis. Servi ferè sui similes sunt. Non cujuslibet sequenda consilia, neque cuivis fortunas nostras committere nos debere, hæc scena docet.*

UBi illic est scelus, qui me perdidit? DA. perii. PA. atque hoc confiteor,
Jure mihi obtigisse, quando quidem tam iners, tam nulli consilii
Sum. servon' fortunas meas me commisisse futili?
Ergo pretium ob stultitiam fero: sed inultum nunquam id auferet.
DA. Post-

DONATI.

UBI ILLIC EST SCELUS.] *Hæc scena, cujus perturbationis esse debeat, etiam supra poeta præstruxit, quum ad consentiendum Davi consilio tardum Pamphilum faceret.*

1. *Ubi illic est scelus.*] Accusatio. *Ubi illic est scelus.*] Nimium terribile est, sævire ante quam videas eum, contra quem irascéris. *Ubi illic est scelus, qui me perdidit?*] Ad intellectum, non ad verba redegit. & est figura σύλληψις per genera. *Virgilius, Pars in frusta secant.* Sed hic figura est per numeros: nam quia scelus scelestus intelligitur, modo *qui* subjunxit, non *quod.*

2. *Tam iners.*] Sine arte, id est, sine ἀρετῆ. *Tam nulli consilii.*] Una pars orationis est, *nulli consilii* nos, *nullius* & *solius*: recte autem veteres, *nullo nulli, solo soli*, declinabant.

3. *Me commisisse.*] Non commendasse: sed, *Commisisse. Committimus* enim quæ cum magno periculo volumus esse servata. *Futili.*] Levi. nam à vase, quod *futile* dicitur, quod non deponunt ministri sacrorum, quod est acuto fundo, & patulo ore, eoque instabile est. *Virgilius,*

Consiliis habitus non futilis author.

4. *Ergo pretium ob stultitiam fero.*] Ergo pretium & præmium generaliter pro bene aut male facto redditur. sed discernitur ita. nam pretium pro stultitia, est pœna: pretium pro virtute, honor est & lucrum. *Pretium ob stultitiam.*] Sic *Plautus* locutus est, *Pretium ob asinos*; pro, asinorum pretium. *Virgil.*

Rem magnam, pretiumque moræ fore.

Et alibi,

Illum Tytides alio pro talibus ausis
Afficit pretio. ——

& est figura ἔκλειψις. ut apud *Virgilium.*

Invidisse deos patriis ut redditus oris.

VARIORUM.

1. *Illic est scelus.*] Scelestus. abstractum pro concreto. cum respectu ad sensum.

2. *Tam iners.*] Inertia hic sumitur, pro animi hebetudine. *Tam nulli consilii.*] Pro nullius. Archaicè. *Muretus* credit, *nulli consilii*, esse unicam dictionem indeclinabilem.

3. *Servone futili, &c.*] Vano & secreta, & quicquid in buccam venerit, effutienti, & qui plenus rimarum erat. Damnat his verbis stultitiam suam *Pamphilus*; & recte addidit, *futili.* Qui enim salutem suam committit ei, cujus opera mox sit periturus, perinde facit, ut ii, qui vinum, quod servatum fideliter velint, futili infundunt vasi, unde continuo sit effundendum. Utebantur vase

DA. *Posthac incolumem sat scio fore me, nunc si hoc devito malum.*
PA. *Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modo*
Qui sum pollicitus ducere? qua fiducia id facere audeam?
Nec quid me nunc faciam, scio. DA. *nec quidem me: atque id ago sedulo.*
Dicam, aliquid jam inventurum, ut huic malo aliquam producam moram.
PA. *Ohe.* DA. *Visus sum.* PA. *ehodum bone vir, quid ais? viden' me tuis consiliis*
Miserum impeditum esse? DA. *at jam expediam.* PA. *expedies?* DA. *certe, Pamphile.*

PA. *Nem-*

DONATI.

5. *Posthac incolumem sat scio fore me.*] Sic dicere solemus in magno periculo positi: nunquam nos periclitaturos, si illud periculum potuerimus evadere. *Posthac.*] Audacter se incolumem in futurum promittit fore, cum vita hominis tam variis multisque sit periculis conferta. sed hoc dicit: Sic, inquit, periclitor; si hoc evasero, scio me non postea periclitaturum. *Menander* sic: ἂν Θεὸς ΦΕΥΓΕΙ ΟΥΚ ΑΝ ΑΠΟΛΥΜΠΠΕ * [*Fortasse sic legendum:* Ἔνθεν ἀποφεύγων, οὐκ ἂν ἀπολοίμην ποτέ.) & est sensus, Tam difficile est hinc evadere, ut qui hinc evaserit, videatur immortalis futurus.

6. *Dicam patri.*] Bene *patri*, non Simoni; ut de authoritate hujus nominis summus terror exurgat. *Modo qui sum pollicitus.*] *Modo*, mire. etenim majorem vim habent recentiora promissa.

7. *Qui sum pollicitus.*] Oratorie. melius *pollicitus sum* dixit, quam si *promisi* diceret. *Qua fiducia.*] *Qua fiducia*, ad personam suam retulit. & *fiducia* modo impudentiam significat.

8. *Nec quid me nunc faciam, scio.*] Nos, *quid faciam*, veteres autem *me* addebant. Et nota *faciam*, cum ablativo casu. Ablativus casus, *me*. *Atque id ago sedulo.*] Id quæro, hoc est, ut inveniam quid faciam.

9. *Aliquam producam moram.*] *Productem* legitur & *producam*. Significat autem differam, protendam, prolatem.

10. *Ehodum bone vir.*] Gravis interrogatio, & minantis cum iracundia. Et hoc εἰρωνείᾳ prosequitur, cum omne genus contumeliæ leve in eum dicimus, in quem ferimur iracundia. *Viden' me?*] Hoc est, nunquid negare potes?

11. *Impeditum esse?*] *Impeditus* est proprie, qui ita pedes habet illigatos, ut progredi non possit. Sed hic ad negotium retulit. *At jam expediam.*] Non se defendit, sed emendaturum promittit. & bene ad impeditum, *expediam* retulit. duo promisit simul: & tempus cum celeritate, & effectum.

VARIORUM.

vase futili in sacrificiis deæ Vestæ: quia aqua ad sacra hausta, in terra non ponebatur: quod si fiebat, piaculum erat. Unde excogitatum vas fuit, quod stare non posset, sed positum statim effunderetur.

8. *Nec quid me nunc faciam.*] Ἀπορία. *Me* pro *ego* positum Græca ἀντιπτῶσις: aut intelligendo præpositio *de*, quam statim Davus exprimit.

12. *Fur-*

PA. *Nempe ut modo.* DA. *imo melius, spero.* PA. *oh, tibi ego ut credam, furcifer?*
Tu rem impeditam & perditam restituas? hem! quo fretus siem,
Qui me hodie ex tranquillissima re conjecisti in nuptias.
An non dixi hoc esse futurum? DA. *dixti.* PA. *quid meritus?* DA. *crucem.*
Sed sine paululum ad me redeam. jam aliquid dispiciam. PA. *hei mihi.*
Cur non habeo spatium, ut de te sumam supplicium ut volo?
Nam-

DONATI.

12. *Imo melius spero.*] Bene *melius* comparativo est usus, quasi hoc bonum sit, illud melius. *Furcifer?*] *Furciferi* dicebantur, qui ob leve delictum cogebantur à dominis, ignominiæ magis, quam supplicii causâ, circa vicinos furcam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, & prædicare peccatum suum, simulque summonere cæteros, ne quid simile admittant. Itaque & *Cicero* de servo, *Quid inde furcifer? quo progreditur?*

13. *Tu rem impeditam & perditam restituas?*] Multum progressus est, *impeditam* dicere: modo *perditam* dixit. Sensus hic est, Integram perdidisti, & perditam restituas? *Tu.*] Hoc est, qui integram expeditamque turbasti. *Quo fretus siem.*] Est memor se ante dixisse, Davum video, cujus consilio fretus sum.

15. *Hoc esse futurum.*] Ut ab illa excludar. & vide quo me inducas. *Crucem.*] Plena satisfactio est, confessio peccati sine recusatione pœnarum. nam mitiores eos reddimus, quibus vultu operæ pretium pro delictis nostris offerimus. *Virgilius,*

Equidem merui, nec deprecor, inquit.

16. *Ad me ut redeam.*] *Redire ad se* dicitur, qui animum recipit, & sedem mentis. *Virgilius*, *Victus redit ad se.* & hic de corpore dixit. Ad se autem redit, qui amens esse desistit. *Dispiciam.*] *Dispicere*, est disquirere consilium, *Despicere*, deorsum aspicere.

17. *Cur non habeo spatium.*] Οἰκονομία.

VARIORVM.

12. *Furcifer.*] Servorum olim hæc erat pœna, ut, cum deliquissent, furcam ex materia qualibet factam collo sustinerent: hinc convitium hoc in eos. *Eugraphius.* Eunuch. act. 5. scen. 2.

15. *Quid meritus?* DA. *crucem.*] Non temere hoc fit, quod *Davus* ad interrogationem *Pamphili*, de suo merito ipse suam pœnam æstimat, ac dignum se cruce pronuntiat. Plane id ex moribus *Atheniensis* populi, ubi rei convicti capitalis facinoris primum condemnantur, nullo expresso supplicio: deinde ipsi interrogantur, quid se meritos putent? illi autem (quo magis miserabiles appareant) in majus suam pœnam æstimare solent: atque ita non raro mollitis judicibus, caput salvum auferunt. Quod quia non factum est à *Socrate*: nec pœna, sed præmio tali se dignum æstimante, ut publicitus in Prytaneo aleretur: exacerbati judices ob contumax responsum, virum innocentissimum ad cicutam condemnarunt. Meminit hujus rei *Plato* in Critone, *Xenophon* in Apologia *Socratis*, & *Diogenes Laërtius* in vitis Philosophorum. Magno igitur ex decoro est, quod in palliata comœdia, tam opportune allusum sit ad forenses consuetudines populi *Atheniensis*. Et bene addidit

Namque hoc tempus, præcavere mihi me, haud te ulcisci sinit.

ACTUS QUARTI SCENA PRIMA.

CHARINUS. PAMPHILUS. DAVUS.

Argum. *Epitasis est alterius partis fabulæ. Periclitatur enim Charinus de amica, & cum Pamphilo expostulat de soluta fide.* Theses. 1. *Injurii sunt, qui sua commoda ex aliorum incommodis comparant.* 2. *Perfidi sunt, qui fidem violant, & promissorum immemores sunt.* 3. *Qualis herus est, talis servus. In Charino est de perfidia hominum conquestio. In Pamphilo est per translationem in Davum expurgatio. In Davo est descriptio boni servi juxta officium, deinde & purgatio facinoris admissi.*

HOccin' est credibile, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut siet,
Ut malis gaudeant, atque ex incommodis
Alte-

DONATI.

18. *Namque hoc tempus, præcavere.*] Sic *Virgilius*,
Sed motos præstat componere fluctus.
Et est σύλληψις. illud enim cogit, hoc sinit.

VARIORUM.

didit *crucem*; nam servorum, non civium, crucis erat supplicium. *Nannius.*

DONATI.

HOCINE CREDIBILE EST.] *Elegans perturbatio, in qua inter se Simo, Pamphilus, Davus, Charinus, Byrrhia, Chremes omnes omnibus redduntur offensi.*

1. *Hoccine credibile est.*] Et incredibile est, inquit, & nefandum. è contrario enim ab interrogatione quadam incipiunt, qui nimis irascuntur. ut & illud, *Hocine humanum factum?* Et totum hoc in pronuntiatione est. hoc enim genus interrogationis vim negandi exprimit. *Hocine credibile est.*] A generalitate incipit, ut Cicero, *Quam facile serpat injuria & peccandi consuetudo, quam non facile reprimatur, videte, judices.*

2. *Cuiquam ut siet.*] Singulari & plurali numero respondet. *Cuiquam ut siet, ut malis gaudeat.*] Cum dixisset *cuiquam*, intulit numerum pluralem. ut alibi,

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, & minime multos lædere:
In his poëta hic nomen profitetur suum.

3. *Ut malis gaudeant.*] Legitur & gaudeat. *Atque ex incommodis alterius, sua comparent ut commoda?*] Hoc est, non intelligunt commoda sua, nisi ex alterius incommodis ea æstimaverint. *Ex incommodis alterius.*] Et hic *gaudeant*, subauditur.

VARIORUM.

1. *Hocin' est credibile?*] Principio cum esset antique & eleganter: *Hoccine?* suspicati fortasse in eo supplendum, vel, *credibile*, vel, *memorabile*: ad marginem ea annotarunt quæ deinde in contextum defluxerunt. Cæterum Latini moris est, in re indigna, dicere, *hoccine?* ut Heautontim.

Hoccine? non licere meo modo ingenio frui. Palmerius.

2. *Tanta vecordia.*] Non heic *Terentius* intelligit per *vecordiam* amentiam, aut socordiam, aut stultitiam, aut denique aliquid istis affine: sed animum pravum, malignum & inhumanum; quod vitium Græci ἀγνωμοσύνην vocant: huic humanitas, ut contraria virtus, opponitur. Invenies hanc vocem apud

Alterius, sua comparent ut commoda? ah!
Id ne est verum? imo id est genus hominum pessimum.
In denegando modo quîs pudor paululum adest:
Post ubi tempus promissa jam perfici,
Tum coacti, necessario se aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit denegare.
Ibi tum eorum impudentissima oratio est,
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi?

Heus,

DONATI.

4. *Sua comparent.*] Hoc est, acquirant, vel æstiment, metiantur.

5. *Idne est verum? imo id genus.*] Alii sic, Verum est; hoc genus hominum hominem se probavit esse, cum malus sit: & sic contra hoc, Imo non hominem, sed pessimum hominem se probavit. *Id ne est verum? imo id genus.*] Parum accusaverat, dicens, Id ne est verum hominum genus? & ideo addidit, Imo id genus hominum est pessimum. ut hoc facere, non hominis modo sit, sed pessimi hominis.

6. *In denegando modo.*] *Modo*, pro tantummodo. *Quis pudor paululum adest.*] Adest pudor, ne denegent: non adest, ut & præstent.

7. *Post ubi tempus.*] Deest *est*: ut sit, *tempus est*.

8. *Necessario se aperiunt.*] Mire ait *necessario*, quia natura sunt tales: necessitas autem in natura est constituta. *Aperiunt.*] Mire, *aperiunt*: quoniam tunc cum promittebant, mali erant: sed latebat malitia intra pectoris altitudinem.

9. *Et timent, & tamen res cogit denegare.*] Bis numero subauditur *denegare*. Et melius *timent*, quam si diceret, *pudet eos*. nam timor est etiam malorum: pudor, tantum bonorum. *Res.*] Malitia scilicet, tanquam mali sint ad rem, quam præstare non possunt.

11. *Quis tu es? quis mihi es?*] *Quis tu es*, ad dignitatem refertur: *quis mihi es*, ad necessitudinem: id est, frater, aut cognatus. Et hæc verba, mollia sunt dictu, sed animo aspera. *Cur meam tibi?*] Ἔκλειψις.

VARIORVM.

apud *Demosth.* in Epistola pro filiis *Lycurgi: Ut Vejoves sunt, non qui juvant, sed nocent: ita vecors, non qui humanitate ad bene merendum, sed malignitate ad offendendum paratus est.* Nannius.

5. *Id ne est verum?*] Ἀληθινὸν, non verum tantum, sed justum & probum significat. Priscian. lib. 17. ut *Horat.*

Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.

6. *In denegando.*] Modò, cum peteretur quid ab iis, promittebant, puduit quippe negare: jam ubi beneficium verbis initum re comprobandi tempus adest, produnt animi sui malignitatem & vecordiam. *hominem alterius incommodo suum commodum augere, magis est contrà naturam quàm mors.* Cic. Offic. Sed adi Plutarch. lib. περὶ δυσωπίας. *Paululum.*] Junge cum denegando.

7. *Promissa perfici.*] Infinitivus pro gerundio: ubi tempus adest complendi & perficiendi promissa.

8. *Se aperiunt.*] Id est, vecordiam ac perfidiam suam latentem, tum demum produnt & indicant. *Et timent*, quæ promiserint præstare.

12. *Proxi-*

Heus, PROXIMUS SUM EGOMET MIHI. Attamen, ubi fides,
Si roges, nihil pudet. hic, ubi opus est,
Non verentur: illic, ubi nihil opus est, ibi verentur.
Sed quid agam? adeamne ad eum, & cum eo injuriam hanc expostulem?
Ingeram mala multa? atque aliquis dicat, Nihil promoveris.
Mul-

DONATI.

12. *Heus proximus sum.*] *Heus* significatio est modo nominis, ad intentionem considerationemque revocandi. *Proximus sum egomet mihi.*] Id est, charior mihimet ipsi sum, quam quisquam alienus. *Proximus.*] Charus, benevolus. & hoc est quod ait supra, *Quo æquior sum Pamphilo, si se illam in somnis, quam illum amplecti maluit.* Inde *proximi* & *propinqui* dicuntur, qui nobis chari esse debent.

13. *Si roges.*] Abundat, *si roges*: sed ἠθικῶς additum est. *Nihil pudet.*] *Pudor* est mali facti: *verecundia* recti & honesti. Ergo mire posuit. *Hic ubi opus est.*] Salvo pudore. *Illic.*] Ubi promiserant.

14. *Illic, ubi nihil opus est, ibi.*] *Illic* & *ibi*, aptum irascenti repetitionis genus. *Illic.*] Legitur & *illi*. *Ubi nihil opus est.*] Ubi nondum promiserunt, ibi verentur; quod ait supra, *In denegando modo quis pudor est paulum.*

15. *Adeamne ad eum.*] Hic locus deliberationis est: an adeat ad Pamphilum. & unum *ad* abundat, & moraliter verba Charini sunt posita. *Injuriam.*] Pro, de injuria. *Expostulem.*] *Expostulatio* est adversus eum, quem incusamus. nam *expostulare*, est querelam apud eum ipsum deponere, de eo ipso qui fecit injuriam. *Postulare* autem, querelam dicere de altero apud alterum.

16. *Ingeram mala multa.*] Quasi tela, ita se dicit ingesturum mala. *Atque aliquis dicat, Nihil promoveris.*] Hoc dicit, Etsi existat aliquis qui mihi dicat, Quid profeceris? respondebo, Multum.

VARIORUM.

12. *Proximus.*] Supra act. 2. scen. 5. *Omnes sibi malle melius esse quàm alteri.* φίλος αὐτῷ πᾶς ἄνθρωπος φύσει ἐστί. Plato de legib. Tunica pallio propior est, & γόνυ κνήμης ἔγγιον. Arist. Moral. 9. Amicitia & charitas à seipso incipiunt. *Attamen ubi fides.*] Solebant, qui fidem non servatam quererentur, inter expostulandum rogare, *Ubi est fides?* quale illud:

Resistentem, clamantemque, ubi est fides? milites arripuerunt.

Et Heautontim.

O Juppiter, ubi est fides?

Nero Imperator cum sibi manus attulisset, irrumpenti quasi in auxilium centurioni, nihil aliud respondit, quam *sero*, &, *hæc est fides?* inquit *Suetonius*. *Cato* de falsis pugnis: *Ubi societas? ubi fides majorum? insignitas injurias, plagas, verbera, vibices, &c.* Palmerius.

14. *Non verentur.*] Id est, non afficiuntur pudore hic ubi opus est, nempe in frangenda fide: at illic ubi non est opus, nempe in promittendo, verentur; & vitioso quodam pudore non audent negare id, quod postea præstituri non sunt. *Plerique sunt, quos cùm nihil refert, pudet, ubi pudendum est, ibi deserit pudor.* Plaut. Epidic. act. 2. scen. 1.

16. *Ingeram mala.*] Id est, injuriis & maledictis illum onerabo, ac persequar, qui me, accepta fide de non ducenda Philumena, tam perfidiose frustratur.

18. *DI*

Multum: molestus certe ei fuero; atque animo morem gessero.
PA. *Charine, & me & te imprudens, nisi quid DI respiciunt, perdidi.*
CH. *Ita ne imprudens? tandem inventa est causa: solvisti fidem.*
PA. *Quid tandem?* CH. *etiam nunc me ducere istis dictis postulas.*
PA. *Quid istuc est?* CH. *postquam me amare dixi, complacita est tibi.*
Heu me miserum! qui tuum animum ex animo spectavi meo.
PA. *Falsus es.* CH. *nonne tibi satis esse hoc visum solidum est gaudium,*
Nisi

DONATI.

17. *Multum.*] Non subjunxit, quo modo multum? sed, illud faciam. *Multum.*] Subauditur, *promoveo. Molestus certe ei fuero.*] Transitum fecit dicendo, *Molestus certe ei fuero.* hoc est, si nihil aliud promovero, certe ei molestus fuero. *Atque animo morem gessero.*] Erit fructus iracundiæ ex vindicta. Et per iracundiam atque turbationem non invenit quod sit multum: aliud ergo invenit; molestus certe ei fuero.

18. *Charine, & me, & te.*] Mire & artificiose fecit, Pamphilum priorem alloqui, ad perfringendam iracundiam Charini. alioquin si prior vociferari potuisset, tragica exclamatione usus fuisset. *Imprudens.*] Defensio ab imprudentia. etenim nisi bonæ esset conscientiæ, nunquam diceret, *te perdidi*, purgaturus.

19. *Itane imprudens.*] *Imprudens*, distingue. & attende, hoc illum repetere, quod indignatur magis, quasi audierit imprudens, & non audierit reliqua. *Itane imprudens.*] Quia articulus omnis defensionis per concessivam qualitatem hoc dicto est constitutus: idcirco hoc ipsum Charinus per infirmationem repetit, hoc cupiens eripere Pamphilo, quo ille maxime nititur.

22. *Qui tuum animum.*] Legitur, & *tum.*

23. *Falsus es.*] Modo participium est, id est, falleris: si Pamphilus id dicit. Si vero conjungitur, pro *fallax* accipitur. *Hoc solidum.*] *Solidum*, plenum, idoneum, integrum.

VARIORUM.

18. *DI respiciunt, &c.*] *Respicit*, qui flexo collo aspicit quæ à tergo sunt. Interdum usurpant pro eo quod est rationem seu curam habere alicujus. Quare dicuntur *Dii respicere*, quos aliquando neglectos, dignantur suo favore.

19. *Inventa est causa.*] Orator negare factum non potuit, neque defendere, recte factum esse. confugit itaque ad purgationem, quæ excusat factum esse non voluntate, sed imprudentiâ. *Solvisti fidem.*] Ironicè. Fidem addicere & adstringere dicitur, qui promittit. *Solvere*, qui fregit & non servaverit promissa fefelleritque, quod est perfidiosum & nefarium. Nisi hæc Ironice intelligenda sint.

20. *Etiam nunc me ducere.*] Plerique legunt *subducere*, Græca figura, pro fallere, decipere: illi enim eodem modo usurpant ὑπάγειν blandis dictis delinire. *Postulas*, optas: postulamus enim quæ maxime optamus.

22. *Spectavi.*] Æstimavi, id est, judicavi te talem erga me esse, qualis ipse erga te eram.

23. *Falsus es.*] Falleris, qui sic de ingenio meo judices. *Nonne tibi satis, &c.*] Quasi dicat, non sat habebas Philumenam mihi præripere, nisi insuper me tuis vanis pollicitationibus ludificareris?

Nisi me lactâsses amantem, & falsa spe produceres?
Habeas. Pa. *habeam? ah! nescis quantis in malis verser miser,*
Quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines,
Meus carnufex. Ch. *quid istuc tam mirum est, de te si exem-*
plum capit?
Pa. *Haud istuc dicas, si cognôris vel me, vel amorem meum.*
Ch. *Scio. cum patre altercâsti dudum: & is nunc propterea tibi*
Succenset: nec te quivit hodie cogere, illam ut duceres.
Pa. *Imo etiam, quo tu minus scis ærumnas meas:*
Hæ nuptiæ non apparabantur mihi,

Nec

DONATI.

24. *Nisi me lactasses.*] Produxisses, oblectasses, induxisses. quæ significatio frustrationem ostendit. *Lactare*, est inducere in aliquam voluptatem, à *lactando*, unde & *oblectare* dicitur.

25. *Habeas.*] Permissio animi irati. *Habeam.*] Ut supra, *Aut si tibi hæ nuptiæ sunt cordi. P. cordi! Quantis in malis verser miser, Quantasque hic suis consiliis mihi confecit solicitudines.*] Εἰρωνεία, ut supra, *Cujus consilio fretus sum.* Et cum *verser* protulerit, *conficiat* debuit inferre, est ergo, ἀνακόλουθον. aut ut illud; *Principio, amico filium restitues, tibi generum firmum, & filiæ invenies virum.*

26. *Confecit.*] Legitur & *conflavit. Solicitudines.*] Perturbationes.

27. *Meus carnifex.*] Id est, in me carnifex, qui me torserit. ut alibi, *Deo irato meo:* hoc est, in me irato deo. *Si de te exemplum capit?*] Utrum, si te imitatur: an, si de te exigit pœnas? ut ipse alibi, *Utrque exempla in te edent.* sed melius, te imitatur, accipimus.

28. *Haut istuc dicas, si cognoris.*] Nosti enim: sed si cognoris, non ita dicas.

29. *Cum patre altercasti.*] Ab iis quæ facta sunt, ad ea quæ facta non sunt. *Cum patre altercasti.*] Legitur & *altercatus es.* non enim *alterco* dicimus.

30. *Nec te quivit hodie cogere.*] Hoc argumentum attulit ex iis, quæ non sunt facta, cum fieri debuerint.

31. *Imo etiam.*] Propterea & amplius. *Imo etiam.*] Deest, *audi. Quo tu minus scis ærumnas meas: hæ nuptiæ non apparabantur mihi.*] *Quo*, id est, quod. & deest, *audi*, vel *accipe:* ut sit, quod, vel quoniam minus scis. Vel *quo*, id est, ex quo, aut quare. Aut certe erit sensus, cum hujusmodi tamen subauditione, Imo etiam quo tu minus scis ærumnas meas, eo magis audi. Aut, Imo etiam hæ nuptiæ non parabantur mihi, quo ipso minus tu scis ærumnas meas. id est, falsæ nuptiæ erant: quæ res te fallit magis, irascique mihi cogit merito.

32. *Hæ nuptiæ.*] Legitur & *hæc nuptiæ.* sic enim veteres dixerunt. *Non apparabantur.*] *Apparari* cum dativo casu semper cladem & perniciem significat. ut *Virgilius*,

Mihi sacra parari.

VARIORUM.

24. *Lactasses.*] *Lactare*, est blanditiis in fraudem pellicere. Et *falsa spe produceres*, pro ageres, duceres, & in spe detineres. *Lactasses amantem.*] Metaph. à matribus. infrà 5. act. 4. scen. *solicitando & pollicitando eorum animos lactas.*

26. *Quantasque hic, &c.*] Defensio per criminis remotionem: transfert enim culpam in Davum.

27. *De te exemplum.*] Qualis enim herus, talis fere & servus.

33. *Nunc*

Nec postulabat nunc quisquam uxorem dare.
CH. *Scio: tu coactus tua voluntate es.* PA. *mane.*
Nondum scis. CH. *scio equidem illam ducturum esse te.*
PA. *Cur me enecas? hoc audi: nunquam destitit*
Instare, ut dicerem me esse ducturum patri:
Suadere, orare, usque adeo donec perpulit.
CH. *Quis homo istuc?* PA. *Davos.* CH. *Davos?* PA. *interturbat.* CH. *quamobrem?* PA. *nescio.*
Nisi mihi Deos satis scio fuisse iratos, qui ei auscultaverim.
CH. *Factū hoc est, Dave?* DA. *factum.* CH. *hem! quid ais, scelus?*
At tibi DI dignum factis exitium duint.
Eho, dic mihi, si omnes hunc conjectum in nuptias

Inimici

DONATI.

34. *Coactus tua voluntate.*] Hæc est accusatio. ille enim excusat per imprudentiam: hic arguit voluntatem. hoc ergo dixit; Eo gravius, quod nullo cogente peccasti.

36. *Cur me enecas?*] Excrucias.

37. *Instare, suadere, orare.*] Quia dixit, *instare, suadere, orare*, non plus dicere posset, quando nihil potest esse.

39. *Davus?*] *Davus*, cum admiratione pronuntiandum. *Interturbat.*] Deerat & hic, ut Davus diceret: sed plus intulit, *interturbat*. Et *inter*, modo non mediocriter significat: est enim adauctiva particula: ut *interfectus*, *interemptus*. Modo *post*. ut;

—— hunc inter fluvio Tyberinus amœno
Verticibus rapidis, & multa flavus arena
In mare prorumpit. ——

Nescio.] Quia irascitur Davo, dixit *Nescio*: alioquin scit.

40. *Nisi mihi deos satis scio fuisse iratos.*] Deest, *quia*: ut sit, *nisi quia*.

41. *Factum est hoc.*] Non quod non credat, interrogat: sed quod increpet.

42. *At tibi DI.*] *At*, principium increpationi aptum. ut *Virgilius*,

At tibi pro scelere. ——

Et *Horatius*,

At ô deorum quisquis in cœlo regis
Terras, & humanum genus.

43. *Eho, dic mihi.*] *Eho*, interjectio est intentionem audientis exposcens. *Dic mihi.*] Semper τὸ *dic mihi*, injuriosum est. ut *Virgilius*,

Dic mihi Damœta, cujum pecus?

VARIORUM.

33. *Nunc quisquam.*] *Quisquam* plusculum habet vehementiæ, quam particularia reliqua; & cum *ullus* significatione convenit. Illud autem peculiare obtinet, quod negatione gaudeat, vel *ne* prohibentis, vel interrogatione.

34. *Coactus tua voluntate.*] Et hoc irrisorie: respicere enim videtur ad proverbialem figuram, Nolens volens, ἑκὼν οὐχ ἑκών.

39. *Interturbat.*] Aposiopesis. Illud *interturbat* irrepserat ex annotationibus. *Interturbat.*] Farnabius pro *interturbat*, legit: *Davos omnia.*

40. *Nisi mihi Deos satis.*] Diis invitis aut iratis nihil prosperè evenire, nihil feliciter geri semper fuit hominum opinio. *Memini relinqui me, Deo irato meo.* in Phorm. act. 1. scen. 1. *Iratis natus paries Diis.* Hor. sat. 3. l. 2. *Diis iratis, genioque sinistro.* Pers. sat. 4. *Diis iratissimis.* Plaut. act. 2. *Homerus* Iliad. 7.

Χαλεπὴ δὲ θεοῦ ἔπι μῆνις.

Inimici vellent: quod, nisi hoc, consilium darent?
DA. *Deceptus sum, at non defatigatus.* CH. *scio.*
DA. *Hac non successit, alia adgrediemur via.*
Nisi id putas, quia primo processit párum,
Non posse jam ad salutem converti hoc malum.
PA. *Imo etiam. nam satis credo, si advigilaveris,*
Ex unis geminas mihi conficies nuptias.
DA. *Ego, Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo,*
Conari manibus, pedibus, noctesque & dies,
Capitis periclum adire, dum prosim tibi.
Tuum est, si quid præter spem evênit, mihi ignoscere,
Parum succedit quod ago: at facio sedulo.

Vel

DONATI.

44. *Quod, nisi hoc consilium, darent?*] Cum odio *hoc* pronuntiandum est. ideo *conjectum* dixit.

45. *Deceptus sum.*] Concessio. *Scio.*] Tò *Scio*, non ad deceptionem, sed ad defatigationem reddit. ergo cum εἰρωνείᾳ sonandum.

46. *Hac non successit.*] Deest, *quod conabamur*: & proprie de bono sic dicitur. *Alia aggrediemur via.*] Vel *adoriemur*, id est, enitemur. *Adoriri* proprie dicitur, repente ex insidiis aliquem invadere.

51. *Hoc tibi pro servitio debeo.*] Μεταληπτικῶς vel μετωνυμικῶς, *Servitium* pro servitute posuit: ut,

——— *Servitio enixe tulimus.*

52. *Conari manibus, pedibus, noctesque & dies.*] Ad id intulit, quod ait supra, *Quem ego credo manibus, pedibusque obnixe omnia facturum.* Et accusativo casu sine intermissione significat, *Noctes & dies. Manibus, pedibus.*] Ὑπερβολικῶς.

54. *Præter spem evenit.*] *Evenit*, productum magis: quia hoc perpetuo non vult Pamphilo accidere. Ergo *evênit*, non autem *evenit* media correpta.

55. *Parum succedit quod ago.*] Si nostrum est, officia præbere: at nostrum non est, fortunam posse præstare. Et bene, *succedit*, ut quod agimus, ostendat successus esse fortunæ. *Parum succedit quod ago.*] Utilis sententia pro sapiente contra fortunam. *Sedulo.*] Id est, ex animo, & sine dolo. *Me missum face.*] Id est, noli uti opera mea.

VARIORUM.

46. *Hac non successit, alia, &c.*] *Davus* ad illud respexisse videtur, quod Græcis in proverbio est, δευτέρων ἀμεινόνων, id est, *alteris melioribus*: quo significabant, ea quæ prima experientia parum successerant, secunda nonnunquam commodius evenire. Quod quidam putant à sacris ortum; in quibus si prima victima non fuisset litatum, iterabant sacrum, meliora sperantes. Id *Cicero* in 2. de Divinat. indicat.

47. *Nisi id putas.*] Id est, nisi ita animum despondisti, ut non speres rem commutari posse in melius. Est quædam correctio objurgantis de remisso animo.

52. *Manibus, pedibus, &c.*] Ὑπερβολικῶς. Extremum conatum significat; per manus declaratur industria conficiendi negotii; per pedes maturandi celeritas. Per *noctes & dies*, assidua & infatigabilis diligentia significatur.

57. *Resti-*

Vel melius tute reperi: me missum face.
PA. *Cupio. restitue, in quem me accepisti, locum.*
DA. *Faciam.* PA. *at jam hoc opus est.* DA. *hem! st, mane: concrepuit à Glycerio ostium.*
PA. *Nihil ad te.* DA. *quæro.* PA. *hem! nuncine demum?* DA. *at jam hoc tibi inventum dabo.*

ACTUS QUARTI SCENA SECUNDA.

MYSIS. PAMPHILUS. CHARINUS. DAVUS.

Argum. *Ut ad summum Epitasis procedat, Glycerium quoque in discrimen venit amittendi Pamphili, quem acceperat eo die uxorem ducturum. Ea gratia Mysidem jusserat Pamphilum accersere. Hæc ancilla interim illius animum ergà Glycerium confirmat, & ad novum consilium se parat Davus.*

JAm, ubi ubi erit, inventum tibi curabo, & mecum adductum Tuum

DONATI.

57. *Restitue, in quem me accepisti, locum.*] Sensus hic est, Omnia mihi integra & salva redde, qualia tibi tradidi consulturo, vel quum nihil promisissem patri.

58. *Hem! st, mane.*] Hoc quasi incipientis, demonstrantisque, aliquid novi se invenisse.

59. *Nihil ad te.*] Hæc enim ad cogitantem nihil pertinere oportuit. *Nuncine demum?*] Pro denique. *At jam hoc tibi inventum dabo.*] Consilium scilicet, quo in pristinum locum restituaris.

VARIORUM.

57. *Restitue.*] Omnia mihi integra & salva redde, restitue me in statum quo priùs, ut loquuntur vulgo.

58. *Concrepuit à Glycerio ostium.*] Domus ita ædificatæ fuere antiquitus, in publicum ut aperirentur; sed publicæ tantum vel nobilium: Lenonum tamen & meretricum ædes hoc modo leguntur apertæ, quia & ipsæ quasi publicæ erant. *Lindenbrog. Concrepuit à Glycerio.*] Ablativus cum præpositione est loco genitivi, quæ enallage frequens est *Terentio.*

DONATI.

JAM, UBI UBI ERIT.] *In scena hac, instauratio est adhortationis Pamphili per Mysidem. Opus est enim exhortari rursus adolescentem, ne sub patris oppressione frangatur.*

1. *Jam, ubi ubi erit.*] Opportune rursus æstuante Pamphilo, amicæ mentio objicitur per Mysidem, ne succumbat ad nuptias patri, quamvis promiserit patri se ducturum conjugem. adversus quam difficultatem, quia ipsius persona non sufficit, id agit, ut ad Glycerium modo adducat Pamphilum. cujus affectum excitat, non ex eo solum, quod eum puella vocat: sed etiam, quod desiderat eum videre. *Ubi ubi erit.*] *Ubi ubi*, in prima parte vim suam tenet, in posteriore productionem: & est quemadmodum *ut ut*, *qua qua*, *unde unde*: pro ubicunque, utcunque, quacunque, undecunque. *Jam, ubi ubi erit, inventum tibi curabo.*] Non solum se adducturam promisit, sed & tempus addidit. Et bene *tibi*, quasi amanti.

VARIORUM.

1. *Jam.*] Mysis ad Pamphilum adducendum missa, accensas in animo adolescentis flammas amoris oratione suâ ventilat. Davus novum init consilium.

Tuum Pamphilum: tu modo, anime mi, noli te macerare.
PA. *Mysis, quid est?* MY. *hem, Pamphile, optume te mihi offers.* PA. *Quid est?*
MY. *Orare jussit, si se ames, hera, jam ut ad se venias:*
Videre ait te cupere. PA. *vah! perii: hoc malum integrascit.*
Siccine me atque illam opera tua nunc miseros sollicitarier?
Nam idcirco adcersor, nuptias quod mihi apparari sensit.
CH. *Quibus quidem quam facile potuerat quiesci, si hic quiêsset.*
DA. *Age, si hic non insanit satis sua sponte, instiga.* MY. *atque ædepol*
Ea res est; propterea que nunc misera in mœrore est. PA. *Mysis,*
Per omnes tibi adjuro Deos, nunquam eam me deserturum:
Non, si capiundos mihi sciam esse inimicos omneis homines.
Hanc

DONATI.

2. *Anime mi.*] Mollis oratio & fœminea, multis implicata blandimentis. Ait enim, *Tu modo, anime mi. Mi*, pro *meus*.

5. *Hoc malum.*] Amor meus, aut Glycerii solicitudo, quam nescire oportuit nuptias. *Integrascit.*] *Integratur*, quod ad integrum redit, quod repetitur, instauratur. *Virgilius*,

—— ramoque sedens miserabile carmen
Integrat. ——

6. *Solicitarier.*] Perturbari.

7. *Quod mihi apparari.*] *Apparari*, ad horrorem & timorem refertur: & dativo casui subjunctum, cladem & perniciem significat. ut *Virgilius*,

—— Mihi sacra parari.

9. *Age, si hic non insanit satis.*] Hic excitus, comprimit Charinum, ne fomenta iracundiæ Pamphilo præberet. Aut, si pœnitet te, quantum hic sua sponte insanit. *Si hic non insanit satis.*] Εἰρωνεία est, aut laus ad mitigandum Pamphilum.

10. *Ea res est.*] Id est, nuptias apparari sensit. *Mysis.*] Asseveratio est, si à nomine ejus incipias, cum quo loqueris.

11. *Per omnes tibi adjuro deos.*] *Ad*, auctiva particula est: *ut admirabiliter*, valde mirabiliter. *Adjuro.*] Et hoc superest, amissa fide ut adjurandum sit.

12. *Omnis homines.*] Mira verecundia: *omnes homines* maluit dicere, ut in his quoque parentes significaret, quam aperte dicere patrem, cujus metu promisit nuptias. & est contra illud, *Sed*

VARIORUM.

lium. ἦθος Pamphili facile, mansuetum, simplex: Davi audacissimum & promptum, Charini amore cœcum. *Ubi ubi.*] In egressu conversa alloquitur Glycerium intus.

2. *Tu modo, anime mi, &c.*] Blandimentum muliebre. Alludit enim ad amicitiam, quæ est, autore *Arist.* μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα. Unde proverbium, ἕτερος αὐτὸς ὁ φίλος. *Noli te macerare.*] Affligere, effectus pro causa. Sollicitudo enim & afflictio animi maciem contrahit.

6. *Atque illam opera tua.*] *Davum* alloquitur.

9. *Instiga.*] Igni fomenta, flammæ oleum, *oleum adde camino.* Hor. 2.1.3. sat. commotum irrita.

13. *Va-*

Hanc mihi expetivi, contigit: conveniunt mores. valeant,
Qui inter nos dißidium volunt. hanc, nisi mors, mihi adimet nemo.
CH. *Resipisco.* PA. *non Apollinis magis verum, atque hoc, responsum est.*
Si poterit fieri, ut ne pater per me stetisse credat,
Quo minus hæ fierent nuptiæ, volo. sed si id non poterit,
Id faciam, in proclivi quod est, per me stetisse ut credat.
Quis videor? CH. *miser æque, atque ego.* DA. *consilium quæro.* CH. *fortis.*

PA. *Scio*

DONATI.

vim ut queas ferre. Omnis homines.] Ita dixit de uno, hoc est, patre, *Omnes homines:* ut idem alibi, *O cœlum, ô terra, ô maria Neptuni.* Nunquid & cœlum Neptuni est? non utique: sed omnia hæc maria voluit esse. ut *Virgilius*,

Omnia vel medium fiant mare.

13. *Contigit.*] Quod vix evenit, *contigisse* dicitur. *Conveniunt mores.*] Recte: & id quod matrimonium firmat. *Valeant.*] Hoc est, abeant, recedant: quia & discedentibus & mortuis, *vale* dicitur. ut *Virgilius*,

— salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale. ———

Vel potius τῷ δυσφημισμῷ, cum male optaturus esset, considerato patre, παραδόξως locutus est: & non dixit, quod intenderat, pereant. Et attende quam moderate pluraliter dixerit, cum significaret patrem. *Valeant.*] Renuntiationis & imperationis est verbum.

14. *Hanc nisi mors, mihi adimet nemo.*] Etsi valeant, hanc, nisi mors, nemo adimet. Concessio hic est, hoc enim per concessionem dicitur. *Hanc, nisi mors, mihi adimet nemo.*] Perseverat, ne dicat, pater: pro, Non adimet pater.

15. *Resipisco.*] Spiritum revocat sensus. *Magis verum.*] Aut *magis verum* aut *verius* dicimus.

16. *Ut ne pater.*] *Ut ne*, pro ne non. *Per me stetisse.*] *Stetisse*, hoc est, esse. ut *Virgil.* — *desertaque montis*

Stat domus. ——— Aliter, plenum est. ut idem,

Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ.

Aliter horret. ut,

—— *Stant limina flamma.*

Et *Lucilius*,

—— *Stat sentibus fundus.*

Per me stetisse.] Hoc est, per me factum esse, ne fierent nuptiæ.

19. *Miser æque, atque ego.*] Bene, *atque ego:* quia hic amore vexatur. Et intulit τὸ παράδοξον Nam volebat Pamphilus sibi dici, & fortis: quod illi tamen mox dicetur. Hic igitur aliter respondet, atque interrogat Pamphilus, ideo quod videat impossibile esse, palam resistere parenti.

VARIORVM.

13. *Valeant.*] Hoc est, ita à nobis discedant, ut nunquam ad nostrum revertantur adspectum. *Servius. Valeant.*] Abeant, facessant. Renunciationis est, non execrationis, nè malè optet etiam patri.

15. *Resipisco.*] Ut suprà act. 1. scen. 5. *Reddidisti animum. Non Apollinis, &c.*] Id est, nihil potest esse verius. Nam Delphis oraculum fuit Apollinis omnium celeberrimum: unde & quæ certissima & verissima intelligi vellent, proverbiali figura ab Apolline responsa esse dicebant.

18. *Id faciam, in proclivi.*] Quod est facile, & ad quod sine magno labore descenditur, & quod brevi futurum est. *Proclive* enim est demissum & inclinatum.

19. *Consilium quæro.*] Sunt qui hæc verba,

PA. *Scio quid conere.* DA. *hoc ego tibi profecto effectum reddam.*
PA. *Jam hoc opus est.* DA. *quin jam habeo.* CH. *quid est?*
DA. *huic, non tibi habeo, ne erres.* *(vereor*
CH. *Sat habeo.* PA. *quid facies? cedo.* DA. *dies mihi hic ut sit satis*
Ad agendum; ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas.
Proinde hinc vos amolimini: nam mihi impedimento estis.
PA. *Ego hanc visam.* DA. *quid tu? quo hinc te agis?* CH. *verum vis dicam?* DA. *imo etiam:*

Nar-

DONATI.

20. *Scio quid conere.*] Sensus est, Scio quidem quid coneris: sed an efficere possis, nescio. *Scio quid conere.*] Si Pamphili est persona, cum εἰρωνεία dicitur: si Charini, simplex laudatio est. sed si Pamphili est, hoc significat quod supra, *Ex unis geminas mihi conficies nuptias.* Sed non esse personam Pamphili, ex subjectis ostenditur.

21. *Huic, non tibi habeo, ne erres.*] Deterret etiam nunc Charinum, ut & ipse adjuvet Davum, ne Pamphilo nubat Philumena. Et eodem sensu utitur Davus adversum Charinum, quo supra: quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere. *Huic, non tibi habeo, ne erres.*] Velut etiam pro se Charinus sentiat, hoc dicit. Vel ut solent servi contumaciores adversum amicum domini, quia nuper à Charino accusatus est: vel quia, & quid dicat non habet, & videt tacendum non esse.

22. *Sat habeo.*] Quia dilatio facta est. *Ut sit satis.*] *Ut*, pro ne non.

23. *Ne vacuum esse me.*] *Ne*, pro nedum. aut adverbium est prohibentis: ut sit, *ne non.* *Sallustius* secundo libro, *Ne illa tauro paria sint*, pro nedum.

24. *Proinde hinc vos amolimini.*] *Amoliri* dicuntur ea, quæ cum magna difficultate & molimine summoventur & tolluntur è medio. sic dixit quasi odioso & molesto. *Discedere* dicitur, qui facile abit è medio: *Amolitur*, qui vix recedit. *Proinde hinc vos amolimini.*] Molestum impedimentum ex rei magnitudine jacentis in medio, & ideo impedientibus se dixit, *Amolimini hinc*, non, abite. *Proinde hinc vos amolimini.*] Spe injecta, etiam domino imperat servus callidus. *Nam mihi, &c.*] Utrum hoc vere dicit, an fingit, qui adhuc consilium non invenit quod narrare possit.

25. *Hanc.*] Glycerium scilicet. & cum miseratione puellæ, *hanc.* *Quo hinc te agis?*] Ut tarditatem discedentis ostendat. *Agere se* enim & tardi & tristes dicuntur. Sic *Virgilius*,

Amissis remis atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.

Idem alibi:

Ecce gubernator sese Palinurus agebat.

Quo hinc te agis?] Admonitio discedentis, ut solet. nam à quo discedere desideramus, admonemus eum ubi vadat, vel quo eat. Id facere per interrogationem admonet Davus Charinum, ut ipse abscedat Charinus, qui nunc ultimus remanet. *Verum vis dicam.*] Pro initio sedulæ narrationis hoc sumimus. Ac sic respondet Charinus, tanquam qui intelligat, non dicere velle Davum quo eat; sed id agere, ut abscedat.

VARIORUM.

verba, Davi esse dicant. *Fortis*, ἀνδρεῖος, supple: Pamphili est verbum.

22. *Sat habeo.*] Mihi satis est, si huic habeas: non enim potest Pamphilo consuli, quin etiam ipsi Charino consulatur. *Cedo.*] Dic.

24. *Proinde, &c.*] Consiliis meis & expeditioni gravis ac molesta est hæc vestra apud me mora, quin amovete vos, si fieri potest.

25. *Quo*

Narrationis incipit mihi initium. CH. *quid me fiet?*
DA. *Eho tu impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo,*
Quantum huic promoveo nuptias? CH. *Dave, attamen.* DA. *quid ergo?*
CH. *Ut ducam.* DA. *ridiculum.* CH. *huc face ad me ut venias, si quid poteris.*
DA. *Quid veniam? nihil habeo.* CH. *attamen si quid.* DA. *age, veniam.* CH. *si quid,*
Domi ero. DA. *tu Mysis, dum exeo, parumper opperire me hic.*
MY. *Quapropter?* DA. *ita facto est opus.* MY. *matura.* DA. *jam inquam hîc adero.*

ACTVS

DONATI.

26. *Narrationis incipit mihi initium.*] Narrationis, scilicet, quo eat. quia, *Verum vis dicam*, velut procemium narraturi est. *Quid me fiet?*] Quid igitur? inquit. quid de me fiet? Ab eo hoc, quasi à jocante, pronuntiandum est. nam sic illi imprudens respondet. *Quid me fiet?*] De Philumena ducenda.

27. *Eho tu impudens.*] Proprie Charino dixit *impudens*, ac si insolita & multa poscenti. quippe qui & sponsam alienam petere ausus sit, & non satis habeat, per Davum sibi moram præstitam Pamphili nuptiarum. *Quod tibi dieculam addo.*] *Dieculam*, horam. & est ὑποκόρισμα. *Dieculam* hoc est, tempusculum: & sumitur ab eo, quod est *hac dies*. *Diecula*, mora, & quasi parva dies. & *dieculam*, in qua scilicet ambias, quantum poteris, ad ducendam Philumenam. Vult enim se Davus adjuvari per Charinum & Byrrhiam.

28. *Promoveo.*] Differo. *Promoveo nuptias.*] Memoriter Davus. scit enim illum his verbis petisse, *Saltem aliquot dies profer, dum proficiscar aliquo, ne videam.* Cujus rei oblitus Charinus, etiam ut ducat uxorem, petit.

39. *Ridiculum.*] Deest, *hominem.*

30. *Age, veniam.*] Vix concedentis, vix consentientis est, *Age, veniam.*

31. *Dum exeo.*] A Glycerio scilicet.

VARIORVM.

25. *Quo hinc te agis?*] Perstringit *Charini* stupiditatem. *Aguntur* enim bruta, quæque alterius ductu indigent. *Quo hinc te agis?*] Admonitio obliqua ad hærentem non sine tædio Charinum, ut discedat stupidus: aguntur enim bruta.

28. *Promoveo.*] Protraho, differo.

29. *Ut dicam.*] Philumenam.

31. *Dum exeo.*] A Glycerio.

ACTVS QVARTI SCENA TERTIA.

MYSIS. DAVUS.

Argum. *Remanet sola in scena Mysis, quæ ut spectatorem detineat, & ne sit* κωφὸν πρόσωπον, *de rerum inconstantia queritur.*

NIhilne esse proprium cuiquam? DI vostram fidem!
Summum bonum esse heræ putavi hunc Pamphilum,
Amicum, amatorem, virum in quovis loco
Paratum: verum ex eo nunc misera quem capit

Dolo-

DONATI.

NIHIL NE ESSE PROPRIUM CUIQUAM?] *Hæc scena administrationem doli habet, quo fit ut deterreatur Chremes filiam suam Pamphilo dare. Et vide non minimas partes in hac comœdia Mysidi attribui, hoc est, personæ fœmineæ: sive hæc personatis viris agitur, ut apud veteres, sive per mulierem, ut nunc videmus.*

1. *Nihilne.*] *Ne*, adverbium percunctantis. *Nihil ne esse proprium cuiquam.*] Omne quod habemus, aut mutuum est, aut proprium. Ergo *proprium*, perpetuum. ut *Virgilius*,

Propria hæc si dona fuissent.

Ergo nihil nobis proprium esse potest. quod enim non fuit, nec esse quidem potest. aut quod eripi potest, non est nostrum: nisi illa quæ eripi non possunt, ut sapientia, justitia, prudentia: quæ fortuna neque dare, neque eripere cuiquam potest. Et simul hoc ipsum & à re, & persona hic ostendit. A re, *Nihilne esse proprium?* A persona, *Cuiquam. Proprium*, perpetuum, non temporale ac mutuum. *DI vostram fidem.*] Admirantis adverbium cum exclamatione. *Fidem* dixit opem & auxilium: ut, *Tyrrhenamque fidem.*

2. *Summum bonum esse.*] Mire, pro plenum. Et neutro extulit, *summum bonum.*

3. *Amicum, amatorem, virum.*] *Amicus*, animi est: *Amator* vero, corporis. non enim continuo amator est, qui bene vult. ut, Dido amavit quidem Æneam; sed non & amica fuit, quæ ait,

Non potui avulsum divellere corpus, & undis Spargere. ———

Et item *Catullus*,

Cogit amare magis, sed bene velle minus.

Et est hic officium & blandimentum, Amatorem & virum. & dixit ad discretionem: ut per ea quæ enumerat, maritum ostenderet.

4. *Paratum.*] *Paratum* dixit ad omnes affectus, quicunque de proximo esse possunt & maxime ad *Homericam* sententiam respexit:

Ἕκτορ ἀτὰρ σύ μοι ἐσσὶ πατὴρ, καὶ πότνια μήτηρ
Ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης.

Verum ex eo.] Id est, Pamphilo. *Nunc misera quem capit dolorem?*] Cum admiratione pronuntiat *quem*, & cum exclamatione quadam.

VARIORVM.

1. *Proprium.*] Peculiare, perpetuum, sincerum. ut infra act. 5. scen. 5. *Cùm sciam, nihil esse in vita proprium mortali datum.* Lucil. apud Non. 27. lib. Βέβαιον οὐδὲν ἐν βίῳ δοκεῖ πέλειν. *Menander.*

2. *Summum bonum.*] Alludit ad Philosophorum placita, qui omnes quidem consentiunt, summum bonum felicitatem esse; sed quibus in rebus sita ea sit, inter ipsos pugna est.

5. *Facile*

Dolorem? facile hic plus mali est, quam illic boni.
Sed Davus exit. mi homo, quid istuc obsecro est?
Quo portas puerum? DA. *Mysis, nunc opus est tua*
Mihi ad hanc rem exprompta memoria atque astutia.
MY. *Quidnam incepturus?* DA. *accipe à me hunc ocius,*
Atque ante nostram januam adpone. MY. *obsecro,*
Humine? DA. *ex ara hinc sume verbenas tibi,*

Atque

DONATI.

5. *Dolorem.*] *Dolorem* distinxit probe: & post intulit separatim quod sequitur, *Facile hic plus mali est*, in dolore & metu scilicet amittendi, *quam illic boni*, in voluntate retinendi. *Facile hic plus mali est, quam illic boni.*] *Facile*, adverbium confirmantis est, id est, liquido & manifesto. Veteres dicebant *facile*, pro certo. Ut *Cicero*, *Illius civitatis facile princeps. Facile hic plus mali est.*] *Plus mali*, in dolore & metu,ut diximus. *Quam illic boni.*] In summo bono. Dicit enim,ex bonis quæ bona existimamus,plus nos mali capere, cum aut amissuros nos credimus, aut amittimus: quam boni, cum habemus. *Quam illic boni.*] Id est, in amico, amatore, & viro.

6. *Mi homo, quid istud obsecro est?*] Ex Mysidis verbis, quid Davus faciat, demonstratur. *Quid istuc obsecro est?*] Involutum puerum portabat Davus: & ideo dicit mulier, *Quid istuc obsecro est?* Tum ille evolvit puerum, & profert. quem postquam expedivit, tum illa dixit, *Quo portas puerum?*

7. *Mysis, nunc opus est.*] Hæc scena actuosa est. magis enim in gestu, quam in oratione est constituta. *Mysis, nunc opus est.*] Properantis & impense agentis Davi verba monstrantur.

8. *Exprompta*] In medium prolata. *Memoria atque astutia.*] *Memoria*, ut præcepta Davi retineat. *Astutia*, ad agendum strenue quæ imperet. *Memoria.*] Simpliciter magis, ut memor sit Davi præceptorum. Et *memoria*, modo pro intelligentia. ut *Virgilius*,

Instamus tamen immemores.

11. *Ex ara hinc sume verbenas tibi.*] *Ex ara*, scilicet Apollinis, quem Δήλιον *Menander* vocat, aut quod Apollini comœdia dicata est: in cujus honorem aram constituebant, comœdiam celebrantes. Apollini ergo comœdia, Libero patri tragœdia. *Sume verbenas tibi.*] *Verbenæ* quasi *herbenæ*, redimicula sunt ararum. *Tibi.*] Τὸ *tibi*, quasi gestum quendam & motum stomachantis habet: ut alibi, *Quid vis tibi?* Et *tibi sume*, dixit: non, *tibi substerne*. *Ex ara sume verbenas.*] *Verbenæ*, sunt omnes herbæ frondesque festæ ad àras coronandas. vel omnes herbæ frondesque ex aliquo loco puro decerptæ. *Verbenæ* autem dictæ, quasi *herbenæ*. sic *Menander*: * ΚΟΔΕξΙΑC ÇΥΜΥΡΡΥΝΑC ΧΧΗCΔΙcΤcΙΝc *

VARIORUM.

5. *Facile hic plus mali.*] Certè plus doloris exoritur à metu amittendi, quàm fuit gaudium in voluptate & spe potiundi.

7. *Quo portas.*] Glycerii infantem involutum profert in scena Davus, traditque ancillæ, quasi puerum mater ante Simonis fores exponi curâsset. *Quo portas puerum?* DA. *Mysis.*] In plurimis continuantur hæ duæ, ut unam conficiant scenam.

8. *Exprompta memoria.*] *Memoria* est, non, id quod errant interpretes, ad retinenda mandata: nam quid ineptius? sed dexteritas agendi, & in ciendo jurgii simulacro ad verum peritia; idque est, *memoriter facere*, ut ne comperto & composito, nec tanquam præmeditatus, sed

ex

Atque eas substerne. MY. *quamobrem id tute non facis?*
DA. *Quia, si forte opus sit ad herum jurandum mihi*
Non adposuisse, ut liquido possim. MY. *intellego:*
Nova nunc relligio in te istæc incessit, cedo?
DA. *Move ocius te, ut quid agam, porro intelligas.*
Prô Juppiter! MY. *quid est?* DA. *sponsæ pater intervenit.*
Repu-

DONATI.

12. *Quamobrem id tute non facis?*] *Tute* tunc dicitur, cum pronomen ad eam revocatur personam, à qua sumitur. ut verbi gratia, cum dicimus, *Tu lege:* ille nobis respondeat, *Cur tute non legis?*

13. *Quia, si forte opus sit ad herum jurandum mihi.*] Sic locutus est, ut explicari atque intelligi non possit. aut enim deest *jus*, ut sit *jurandum* pro *jusjurandum:* aut (ut vulgo dicitur) *juramentum*. Et *opus est illam rem:* non *opus est illa re.*

14. *Ut liquido possim.*] *Liquido*, pure & manifeste. Nam quæ sunt pura & defecata, liquida sunt.

15. *Nova nunc relligio.*] Bene. jusjurandum metuere servum, monstri simile est. *Nova relligio.*] In servo, & subita. *Nova nunc relligio.*] Servum nolle mentiri, nova religio est. *Cedo.*] Porrigentis est manum.

16. *Porro intelligas.*] *Porro*, modo adverbium est ordinis: alias temporis.

17. *Sponsæ pater intervenit.*] Mire non dixit, *Chremes:* ne quum dixisset, quis Chremes? rursus hic responderet, sponsæ pater. & non temere hoc facit poëta; nam promiserat se rediturum domum Chremes, *Domum modo ibo: ut apparentur, dicam: atque huc renuntio.*

VARIORUM.

ex tempore dicere facereque videaris. Talem *Mysidem* postulabat *Davus*, ne *Chremeti* de fuco suboleret. Itaque parum, inquit, interesse censes, ex animo omnia, ut fert natura, facias, an de industria, hoc est, *memoriter*, nec ut simulare videaris. Ita sæpe *Asper* & *Plautus* in Asinaria. *Palmerius.*

11. *Ex ara hinc.*] Romanis omnibus mos est, in *atrio*, hoc est, in vestibulo, habere Vestam (quippe cum inde *vestibulum* nominarint) cui sacrificium cotidie facerent: illic ei fuerat collocata *ara:* ideo hic dicitur *ex ara hinc, &c.* Scribit & *Pollux* in scena aram fuisse, quæ *Galiëus* diceretur, redimitam frondibus; & prope hanc, mensam, bellaria & aromata continentem, quæ *Theoris* appellabatur: quam potuit *Davus aræ vestibuli* substituisse. *Eugraph.* *Ex ara.*] In scena, inquit Jul. Scal. 1. Poët. c.21. duæ fuerunt aræ; Dextra *Baccho* in tragœdia, *Apollini* in Comœdia. Sinistra, ei cui fiebant ludi. in iis aris verbenæ imponebantur *Apollini*, ut est in Andria Terentiana, *Baccho* hederæ.

Verbena.] *Verbena* proprie est *ἱεροβοτάνη*, herba sacra, eam prisci *sagmina* vocarunt. Hæc de loco sacro Capitolii sumebatur, cum coronabantur Fœciales, & pater patratus, fœdera facturi, vel bella indicturi: abusive tamen etiam *verbenas* vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva, myrtus, ut hoc loco: nam myrtum fuisse *Menander* testatur, de quo *Terentius* transtulit. *Fabr.*

14. *Ut liquido, &c.*] Sincere, pure, sine exceptione, aut conscientiæ scrupulo. Nam ea erat in jurejurando religio, in ferendis sententiis, & in testificando; ut etiam de rebus certissimis & exploratis, sibi ita videri, se ita arbitrari dicerent, ac si de ipsis non liqueret. Qui vero tali exceptione non uterentur, *liquido* jurare, testificari, aut judicare dicebantur.

15. *Nova relligio.*] Ponitur hic pro conscientiæ scrupulo, vel pro metu & solli-

Repudio quod consilium primum intenderam.
MY. *Nescio quid narres.* DA. *ego quoque hinc ab dextera*
Venire me adsimulabo: tu, ut subservias
Orationi, utcunque opus sit verbis, vide.
MY. *Ego quid agas, nihil intellego. sed, si quid est,*
Quod mea opera opus sit vobis, aut tu plus vides,
Manebo: ne quod vostrum remorer commodum.

ACTUS QUARTI SCENA QUARTA.

CHREMES. MYSIS. DAVUS.

Argum. *Conspecto ante ædes Simonis puero, Chremes à nuptiis absterretur. Jurgat cum Ancilla Davus, quæ ob consilii ipsius ignorationem, fallaciæ non subservit; sed omnia seriò respondens, ridiculam facit concertationem.*

REvertor, postquam, quæ opus fuêre ad nuptias
Gnatæ, paravi, ut jubeam adcersi. sed quid hoc?
Puer

DONATI.

18. *Quod primum intenderam.*] Verbum à venatoribus translatum, qui retia intendunt ad feras captandas. Quia ergo parat Chremem & Simonem fallere, *intenderam* dixit. Vel à sagittis atque arcu.

19. *Nescio quid narres.*] Bene *narres*. *Narrare* enim aliena, & quæ nobis non sunt necessaria, dicimur. *Ego quoque.*] Bene ait *quoque*: quia & Chremes veniebat.

20. *Tu ut subservias.*] Recte, *ut subservias*, dixit. non enim tantum loquitur Mysis, quantum Davus.

21. *Orationi, utcumque opus sit verbis.*] Tuis verbis orationi meæ. plura enim loquetur Davus, inde *orationi* dixit. illa subsequetur, ideo *verbis*. *Vide.*] Cauta esto, intellige, specta.

23. *Aut tu plus vides.*] Si sapis, intelligis.

24. *Remorer commodum.*] *Remorer*, retardem, retineam. *Remorari* à remora pisce minutissimo, qui naves retinet. nam Græce ἐχενηΐς vocatur.

VARIORUM.

sollicitudine anxia. *Nova*, insolens. *Incessit*, subiit, invasit. Hunc versum citat August. 1. l. c. de ordine.

17. *Intervenit.*] Intervenire est, medio negotio quasi ex insidiis supervenire, & opprimere in ipso actu eos, qui rem celatam velint.

20. *Subservias.*] Id est, temet accommodes orationi meæ.

24. *Remorer.*] Ne sim impedimento vestris commodis.

DONATI.

REVERTOR.] *Adest nunc ipse Chremes, cujus causa scena fraudibus instructa est, ne promissas compleat nuptias.*

2. *Ut jubeam arcessi.*] Recte *jubeam*: quia summa potestas nuptiarum in patre puellæ est. *Sed quid hoc?*] Non interrogantis, sed mirantis & non intelligentis est. & apparet eum non oculis prius, quam corporis offensu puerum sensisse latentem.

VARIORUM.

1. *Revertor.*] Summo artificio Chremetem circumvenit Davus, quo illum à nuptiis deterreat.

3. *Ubi*

Puer hercle est. mulier, tun' adposuisti hunc? MY. *ubi illic est?*
CH. *Non mihi respondes?* MY. *nusquam est. væ miseræ mihi!*
Reliquit me homo, atque abiit. DA. *DI vostram fidem!*
Quid turbæ est apud forum? quid illic hominum litigant?
Tum annona cara est. quid dicam aliud? nescio.
MY. *Cur tu obsecro hîc me solam?* DA. *quæ est hæc fabula?*
Eho Mysis, puer hic unde est? quisve huc attulit?
MY. *Satin sanus es, qui me id rogites?* DA. *quem ego igitur rogem?*
Qui hic neminem alium videam? CH. *miror, unde sit.*
DA. *Dicturan' es quod rogo?* MY. *au.* DA. *concede ad dexteram.*
MY. *De-*

DONATI.

3. *Puer hercle est.*] Ornativa particula est *Hercle. Mulier.*] Magis quam Mysis. *Ubi illic est?*] Davum quærit, qui nunc abscessit, ut & ipse de foro venire videatur.

4. *Non mihi respondes?*] Bene, *non respondes.* Se enim memor est vetitam quidquam dicere, nisi subserviat orationi Davi.

5. *Reliquit homo me.*] Mire *hominem*, non *Davum* dixit: ut etiam si audiat Chremes, incertam personam hominis audiat, non Davum. *DI vostram fidem!*] Adverbium admirantis cum exclamatione.

6. *Quid turbæ est apud forum?*] Hæc verba sunt venientis de foro. *Quid illic hominum litigant?*] Legitur & *litigat.*

7. *Tum annona cara est.*] Comminiscentis est potius, quam alicui referentis. *Quid dicam aliud.*] Hoc post spectatores.

8. *Cur tu obsecro hic me solam?*] Ἀποσιώπησις tertia. *Fabula.*] Fabulam se dicit audire, qui rei principium, rationemque ignorat. *Eho.*] *Eho* interjectio est, vel principium animadversionem in se poscentis, aut repente cernentis.

11. *Hic neminem alium video.*] Callide affirmat non sibi visum Chremem, cum & præviderit venientem, & præsentem videat. *Miror unde sit.*] *Miror* veteres cum *unde*, pro nescio ponebant. nam admiratio ab ignorantia descendit. Plautus,

Ne quis miretur qui sim, paucis eloquar.

12. *Au.*] Interjectio consternatæ mulieris. *Concede ad dexteram.*] Et bene *dexteram.* sinistra enim venit Chremes: & non vult proximum ei Chremetem, sed juxta. supra enim dixit, *Ego quoque hinc dextera venire me adsimulabo.*

VARIORUM.

3. *Ubi illic est?*] Davus, qui recesserat, ut de foro venisse videatur; namque hoc agit, ut ipse videatur simplex & ignarus atque ut Pamphili amor prodatur Chremeti.

6. *Quid turbæ, &c.*] Turba hic turbationem seu tumultum, & multitudinem seu frequentiam potest significare. *Quid hominum,* pro quantum hominum, vel quot homines *litigant* & controversias agunt. Nam & *forum* significat locum, ubi causæ tractantur. An dixit *litigant* pro altercantur.

8. *Cur tu obsecro hîc me solam?*] Aposiopesis, obstruente illi os Davo, & multa simul interrogante.

11. *Qui hic neminem.*] Dissimulat sibi visum Chremetem.

12. *Au.*] Interjectio consternatæ mulieris. *Concede ad dexteram.*] Nictu illam avocat à sese, ut quæ opus sint, clam moneat. *Ad dexteram.*] A sinistra enim stabat Chremes, quem omnia audire nondum vult. alia quippe clarè, alia dici jubet suppressè.

MY. *Deliras: non tute ipse?* DA. *verbum si mihi*
Unum, præterquam quod te rogo, faxis, cave. *(ha, he.*
MY. *Male dicis.* DA. *unde est? dic clare.* MY. *à vobis.* DA. *ha,*
Mirum vero, impudenter mulier si facit meretrix.
CH. *Ab Andria est ancilla hæc, quantum intelligo.*
DA. *Adeon' videmur vobis esse idonei*
In quibus sic illudatis? CH. *veni in tempore.*
DA. *Propera adeo puerum tollere hinc ab janua.*
Mane; cave quoquam ex istoc excessis loco.
MY. *DI te eradicent: ita me miseram territas.*

DA. *Tibi*

DONATI.

13. *Deliras: non tute ipse?*] Deest, cum mihi dedisti. Sed & supra, & nunc interturbat Davus, ne mulier totum dicat. *Non tute ipse?*] Submissa voce. *Verbum si mihi unum.*] Accommodate comminatur Davus: pene enim Mysis universa narrabat.

14. *Præterquam quod te rogo.*] Hoc est, sensim, & ut senex sentiat, pronuntiari potest. *Faxis, cave.*] Gestu comminantis est & vultu: ut suspenderet comminationem, deinde inferret gestum. Ordo, *Cave faxis.*

15. *Male dicis.*] Cum contemptu loqueris, convitium facis. Apparet ergo, *Male dicis* lentius esse dictum, quum subjungit, *Dic clare. Male dicis.*] Nove *Male dicis*, pro comminatione posuit, quum pro convitio soleat poni. Nisi forte, quia contumeliæ genus est comminatio. Quidam putant esse unam personam, Davi scilicet, dictum superius Mysidis, non satis manifestum Chremi, in maledicti similitudinem derivantis. *Unde est? dic clare.*] Hic expressius dixit. *A vobis.*] Quia *à vobis* parum intelligebatur, hic addit morem meretricis, ut vel sic intelligat senex.

16. *Mirum vero.*] Sæpe ad εἰρωνείαν refertur. *Impudenter mulier si facit.*] Bono ordine locutus est. primo enim, causa impudentiæ natura est, deinde conditio.

17. *Ab Andria est ancilla hæc.*] Effecit quod volebat Davus. nam intellexit Chremes, ex qua sit Pamphilo natus puer.

18. *Adeone videmur vobis esse idonei.*] *Idoneus* est aptus ad omnia, & bona, & mala. *Adeon'.*] Adeone, an adeone ad eum?

19. *In quibus sic illudatis?*] Et *illudo in te*, septimo casu: & *illudo te*, accusativo dicimus. sed in primo supervacuum est: ut sit, quibus illudatis. *Veni in tempore.*] Cum provisus sit, intervenisse putat. *Veni in tempore.*] Opportune. nos sine præpositione dicimus, *tempore* & *tempori.*

20. *Propera adeo puerum tollere.*] Hic versus clare dicitur: sequens, ne senex audiat, presse.

21. *Cave quoquam ex istoc excessis loco.*] Necessario Davus retinet Mysidem. nondum enim omni[a] audivit Chremes, nondum comperit unde sit mulier, & puer de quo susceptus sit. *Excessis*, pro excedas: ut *faxis*, pro facias.

VARIORUM.

13. *Verbum si mihi.*] Hoc ipse voce submissâ.

21. *Excessis loco.*] Excesseris, excedas.

22. *Di te eradicent.*] Radicitus evellant ac è medio tollant. Est autem imprecatio ob Davi comminationem.

26. *Vestri.*]

DA. *Tibi ego dico, an non?* MY. *quid vis?* DA. *at etiam rogas?*
Cedo, cujum puerum hic adposuisti? dic mihi.
MY. *Tu nescis?* DA. *mitte id, quod scio: dic, quod rogo.*
MY. *Vestri.* DA. *cujus? nostri?* MY. *Pamphili.* DA. *hem!*
quid? Pamphili?
MY. *Eho, an non est?* CH. *recte ego semper fugi has nuptias.*
DA. *O facinus animadvertendum!* MY. *quid clamitas?*
DA. *Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?*
MY. *O hominem audacem!* DA. *verum vidi Cantharam*
Suffar-

DONATI.

23. *At etiam rogas?*] Rursum jurgium repetit, & turbulentam orationem.

24. *Cedo.*] *Cedo* idem significat quod dic, & da mihi. Ergo repetitionem significat, non supervacuam orationem. & est dictum cum quadam fiducia, & contemptu ejus, cum quo sermo est, interrogantis aliquid.

25. *Mitte id quod scio.*] Hoc lentius & summisse.

26. *Hem! quid? Pamphili?*] Apparet mulierem *vestri* & *Pamphili* lentius pronuntiasse, quam Davus vellet: & ideo nunc repetisse nomen *nostri* & *Pamphili*. *Hem! quid? Pamphili?*] Duas res operatur Davus simul, & ut ignarissimum se ostendat, & ut Pamphilus nominetur. Et argute repetit nomen Pamphili: quasi per indignationem, ut soceri auribus, adolescentis nomen inculcet. metuit enim, ne non audiat velut senex.

27. *Recte ego semper fugi has nuptias.*] Et hic efficit quod voluit Davus, ut Pamphili Chremes puerum esse cognoscat, & recuset generum. *Has.*] Id est, hujusmodi.

28. *O facinus animadvertendum.*] Ἀ-προσώπησις quarta. *Quid clamitas?*] Clamavit enim Davus, ut puerum audiret Chremes.

29. *Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?*] Vult negando irritare mulierem ad confirmanda quæ vult.

30. *O hominem audacem!*] Exclamatio Mysidis, testimonium veritatis est. *Verum vidi Cantharam suffarcinatam.*] Vide infirmum argumentum prius. *vidi puerum afferri*, dixit: post, non puerum, sed *Cantharam suffarcinatam: Canthara*, nomen est anus. Et hoc dicit, ut leviter redarguat Mysidem, non ut vincatur. hoc enim vidisse se innuit, *Cantharam suffarcinatam*, non puerum portantem. *Suffarcinatam.*] Proprium est anibus suffarcinatas esse. ut *Persius*, *Pannucia Baucis.* Et *Plautus, Doliarem, claudam, crassam.*

VARIORUM.

26. *Vestri.*] Græcismus. Nam aut pro positivo, aut certe pro *vestrum* primitivo est positum. *Pamphili?*] Repetit nomen Pamphili quasi cum indignatione. verùm ut id disertè audiat Chremes.

29. *Quemne.*] Supposititium innuit infantem adlatum.

30. *Cantharam.*] Anum crassam & suffarcinatam, ut quæ puerum unà attulerit, quem Pamphili filium esse prætenderent. vide Adelph. act. 2. scen. 1. *Cantharam suffarcinatam.*] More sive lege potius *Athenis* receptum fuit, cum quid natum esset, quod natum nollent, ut morti id darent, vel alienæ exponerent misericordiæ: istæ expositiones ἐν χύτραις, in ollis fiebant; inde χυτρίζειν, & obstetrices ἐγχυτρίστριαι dictæ sunt: vel etiam in corbibus & vannis, hoc munus obibant, & exponebantur infan-

Suffarcinatam. MY. *DIS pol habeo gratias,*
Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberæ.
DA. *Ne illa illum haud novit, cujus causa hæc incipit.*
Chremes, si positum puerum ante ædes viderit,
Suam gnatam non dabit: tanto hercle magis dabit.
CH. *Non hercle faciet.* DA. *nunc adeo, ut tu sis sciens,*
Nisi puerum tollis, jam ego hunc in mediam viam
Provolvam: teque ibidem pervolvam in luto.
MY. *Tu pol homo non es sobrius.* DA. *FALLACIA*

ALIA

DONATI.

32. *Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberæ.*] Indicium secuta confirmatio est, quam expressit Davi refutatio. Superest etiam ut & concludatur effectus doli, negante Chremete se daturum filiam: quod subinde efficit Davus dolo. *Aliquot liberæ.*] Nec paucæ, nec multæ. *Liberæ.*] Testimonia liberæ contra servum. Et hoc proprium *Terentii* est. nam de Romano more hoc dixit.

33. *Ne illa illum.*] *Ne*, valde. *Cicero, Ne illi vehementer errant. Ne illa illum.*] Chremetem scilicet.

34. *Chremes si positum puerum.*] Ἐν ὑποκρίσει. Et est μίμησις. transit enim à mixto ad imitativum characterem. *Chremes, si positum puerum.*] Μίμησις, quando aliqua verba sic pronunciamus, ut vana videantur.

36. *Non hercle faciet.*] Bene enim de se tertiam personam fecit, ut supra, *At nunc faciet. Ut tu sis sciens.*] Eloquenter, sic enim veteres pro *scias* dixere.

37. *In mediam viam provolvam.*] Bene *in mediam viam:* quia ante fores positus jacebat.

38. *Teque ibidem pervolvam in luto.*] De proximo παρόμοιον repetit. Et quando nomina sunt, παρονομασία: quando verba, παρόμοιον. *Pervolvam.*] Id est, porro volvam. & dolo quidem minatur, quod facturus non est: verum sedulo id agit, ut jam puer tollatur è medio, simul eum servat Chremeti, ut ipse recuset generum, non ut à quoquam passus videatur injuriam.

39. *Tu pol homo non es sobrius.*] *Sobrius*, est sanæ mentis, quasi *sibrius*, hoc est, ab ebrio separatus, secretus, separatus ab iis qui discernuntur.

VARIORUM.

infantes, ut probat *Nannius* ex *Aristophane* in Ranis, putatque ideo *Cantharum suffarcinatum* legendum esse; quasi ab alio expositus puer, cum *cantharo* huc allatus, pro *Pamphili* puero jam venditetur. *Lindenbrog.* Arist. 7. lib. Polit. cap. 16.

31. *Suffarcinatam.*] Id est, succinctura tumentem, quasi dicat, *subfarcinatam*, habentem sub alis sarcinam.

32. *In pariundo, &c.*] Nempe quæ pro testimonio dicere possunt puerum ex *Glycerio* natum, non ad nos allatum fuisse. Servis enim non erat testimonii dictio, ut ait *Geta* in Phormione: ut nec infamibus; meretricibus scilicet, similibusque.

34. *Chremes si positum, &c.*] Μιμητικῶς muliercularum verba refert, Chremetemque nominat, cujus præsentiam simulat. *Suam gnatam non dabit.*] Davus sola inficiatione ἀποφορὰν rejicit.

38. *Teque ibidem pervolvam, &c.*] *Nannius* legit *proluam.* Tractabo te, inquit, tanquam scropham, quæ in volutabro prolui & versari solet.

ALIA ALIAM TRUDIT. jam susurrari audio,
Civem Atticam esse hanc. CH. *Eho!* DA. *coactus legibus*
Eam uxorem ducet. MY. *au! obsecro; an non civis est?*
CH. *Jocularium in malum insciens pene incidi.*
DA. *Quis hîc loquitur? ô Chreme, per tempus advenis.*
Ausculta. CH. *audivi omnia.* DA. *ah, ne tu omnia.*
CH. *Audivi inquam à principio.* DA. *audistin' obsecro?*
Hem scelera! hanc jam oportet in cruciatum hinc abripi.
Hic ille est. non te credas Davom ludere.
MY. *Me miseram, nihil pol falsi dixi, mi senex.*
CH. *Novi rem omnem. est Simo intus?* DA. *est.*

MY. *Ne*

DONATI.

40. *Fallacia alia aliam trudit.*] Proverbium. cui subjacet, *memorem mendacem esse oportere.*

41. *Civem Atticam esse hanc.*] Transit ad imitationem. *Eho.*] Interjectio est conturbatæ mulieris.

43. *Jocularium in malum.*] E contrario pro gravi, & molesto, ac nimio. *Jocularium* igitur κατ' ἀντίφρασιν.

44. *Quis hic loquitur? ô Chreme, per tempus advenis.*] Principium loquendi Davus Chremeti dat, perfecturus quæ ipse conatus est. *Per tempus advenis.*] Idem est *per tempus*, quod in tempore. aut certe *per tempus*, tempestive, *O Chreme, per tempus advenis.*] Astute, quasi eum nunc primum viderit.

45. *Ah, ne tu omnia.*] Aut *ne* pro non legitur. aut *ne tu omnia*, ut *ne* producatur, & accipiatur pro non. *Tu omnia.*] Audisti, subauditur.

46. *Audistin' obsecro? hem.*] Exultans Davus infert, & inculcat, frequenter repetendo. *Audistin' obsecro? hem.*] Difficile credendo, affirmat se non scivisse præsentem Chremetem. ut hac confirmatione nihil illum de se faciat suspicari.

47. *In cruciatum.*] Non in crucem, sed cruciatum.

48. *Hic ille est.*] Cum ἐμφάσει, quasi vir magnus, sed hoc, Chremetem ostendens, dicit cum εἰρωνείᾳ. *Non te credas Davum ludere.*] *Virgilius:*

Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis?

49. *Mi senex.*] Bene *senex*, quia quasi alienior est, & ignotus Mysidi. *Mi.*] Suppalpatio muliebris.

VARIORUM.

40. *Fallacia alia aliam.*] Id est, dolus dolo succedit & connectitur.

41. *Coactus legibus eam, &c.*] Lex fuit apud *Athenienses* in hæc verba: Ἡ βιασθεῖσα, ἢ γάμον, ἢ θάνατον αἱρείσθω τοῦ βιασαμένου. Id est, *Quæ vim passa fuerit, ejus qui vim attulit, vel nuptias, vel mortem optato. Seneca* eam legem sic effert, *Rapta, raptoris, aut mortem, aut indotatas nuptias optet.* Et quoniam lex ad liberas tantum fœminas, easque cives *Atticas* pertinebat: ob id *Davus* tantopere laborat, ut civis *Attica Glycerium* agnoscatur.

48. *Hic ille est: non te credas, &c.*] Chremes. κατ' ἐξοχήν. Qui aliter verba collocant, male collocant. Horum pronominum, ut apud Græcos, ὅδε ἐκεῖνος, connexio, ἐξοχήν significat. *Soph. Philocteta,* Ὅδ' εἴμ' ἐγώ σοι κεῖνος, ὃν κλύεις. *Virgil. 7. Æneid.*

Hunc illum poscere fata.

Tibul-

MY. *Ne me attingas, sceleste: si pol Glycerio non omnia hæc.*
DA. *Eho inepta. nescis quid sit actum?* MY. *quid sciam?*
DA. *Hic socer est. alio pacto haud poterat fieri,*
Ut sciret hæc, quæ volumus. MY. *prædiceres.*
DA. *Paulum interesse censes, ex animo omnia,*
Ut fert natura, facias, an de industria?

ACTUS QUARTI SCENA QUINTA.

CRITO. MYSIS. DAVUS.

Argum. *Crito veniens ex Andro Athenas, de Glycerio percontatur, an parentes repererit suos: audiens non reperisse, dolet, quod videat hoc sibi obfuturum in adeunda hæreditate: sicque ejus adventu periculum omne discutitur, & est præparatio ad catastrophen.* Theses. 1. *In Critone est probi & honesti & gravis viri imago atque exemplum.* 2. *Res nostræ subinde non sunt, quales quis optaret.*

IN hac habitâsse platea dictum esse Chrysidem:
Quæ

DONATI.

51. *Ne me attingas.*] Quædam ostenduntur aperte in comœdiis: quædam ex aliis personis intelliguntur. *Si pol Glycerio non omnia hæc.*] Ἀποσιώπησις tertia, quod alienæ personæ interventu reticeatur. Fiunt autem ἀποσιωπήσεις, id est, reticentiæ, tribus modis. Aut enim tacet per se ipsum, & ad alium transit: & est prima. aut tacet, nec ultra aliquid dicit: & est secunda. aut alterius interventu personæ silet: & est tertia.

52. *Nescis quid sit actum?*] *Nescis*, plerumque dicitur ei, non quem volumus redarguere imperitiæ aut ignorantiæ, sed quem facere volumus ut velit libenter audire.

55. *Paulum interesse.*] Nove, pro multum. Et est ταπείνωσις σχῆμα. *Ex animo omnia, ut fert natura, facias.*] Figura ἐπεξήγησις. Nam quid est *ex animo*, nisi, ut fert natura? Et hæc sententia à *Terentio* ἐρωτηματικῶς prolata est, quam *Menander* ἀποδεικτικῶς posuit.

56. *Ut fert natura.*] Hoc est, naturalis & ingenita actio. *An de industria?*] Id est, scientia & providentia. ea enim quæ discimus & scimus, operatione genita & industria quadam scimus. ut *Virg.*

Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando.)

VARIORUM.

Tibullus 1.

Hunc illum nobis aurora nitentem,
Luciferum croceis callida portet equis.

51. *Attingas.*] Qui *attigas* legunt, Diomedis & Nonnii autoritate nituntur, qui veteres, *attigo* pro *attingo*, dixisse testantur. Post Chremetis egressum Davus gestiens præ lætitia ludos facit Mysidi & blanditias. *Georg. Fabr.*

55. *Paulum interesse, &c.*] Vult dicere permagnum esse discrimen inter naturales rationes, & eas, quæ ex composito, & de industria fiunt.

DONATI.

IN HAC HABITASSE PLATEA.] *In hoc loco persona ad catastrophen machinata, loquitur. Nam hic Crito nihil argumento debet, nisi absolutionem erroris ejus: simul ex verbis suis, quam gravis, quam modestus, quamque justus sit, ostendit.*

1. *In hac habitasse.*] Non *habitare*: sed quia mortua est, *habitasse* dicit. *Platea.*] Græci πλατεῖαν dixerunt, quam

Quæ sese inhonestè optavit parare hîc divitias
Potius, quam in patria honestè pauper vivere.
Ejus morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter? video. salvete. MY. *obsecro*
Quem video? est ne hic Crito sobrinus Chrysidis?
Is est. CR. *ô Mysis salve.* MY. *salvos sis, Crito.*
CR. *Itane Chrysis? hem!* MY. *nos quidem pol miseras perdidit.*
CR. *Quid vos, quo pacto hîc? satin' recte.* MY. *nosne? sic,*

UT

DONATI.

nos *plateam* dicimus. Secundum formam ejusmodi, Μηδεῖαν & *Medeam*, σπονδεῖον & *spondeum* scribimus.

2. *Quæ sese inhoneste optavit.*] *Optare*, est unum de duobus eligere. *Virgilius*, *Pars optare locum tecto.* ——
Parare hic divitias potius.] Animo heredis dixit *parare divitias*.

3. *Quam in patria.*] Primum dolet Crito, quod meretrix fuit Chrysis. secundo progressus, queritur quod mortua est. Et nota quod tria dixit Crito contempsisse Chrysidem: patriam, honestatem & paupertatem. Τὸ πρέπον etiam servatum est gravi viro, quum illum sobrinæ pudet. simul hic ostenditur ejus generis fuisse Chrysidem, ut quæ probe vivere potuerit: nisi, ut ait, necessitas cogeret. *Quam in patria honeste.*] Ἀντίθετον primum. *In patria honeste pauper vivere.*] His verbis à poëta jam honestus inducitur Crito, & dignus cui credi oporteat. *Pauper vivere.*] Ad illud reddidit, *Sed inopia & cognatorum negligentia coacta.*

4. *Ea ad me lege redierunt bona.*] Hic jus tractavit dicendo *Redierunt*: quia in familiam redeunt, si non est heres de proximo, aut ex testamento.

5. *Perconter.*] Interrogatio est, cui necessario respondetur, aut *etiam*, aut *non*. Percontatio, cui nihil horum. Ut si quis dicat, ubi habitabat Chrysis, dicatur, Ecce hic. Percontatio, ut si quis dicat, Cur adulterium commisisti? Simul etiam modeste & mature, & de se nihil interrogaturus, cœpit à blandimentis.

6. *Est ne hic Crito sobrinus Chrysidis?*] *Sobrini* sunt consobrinorum filii: nam sic dicit *Menander*. verum ut alii putant, de sororibus nati, ut sint *sobrini*, quasi sororini.

7. *Salvus sis, Crito.*] *Salvus*, asseveratio salutantis est, non quasi responsio.

8. *Itane Chrysis? hem.*] Non nunc interrogat, sed commiseratur: & ita sequebatur ut diceret, periit. sed magis gemitus significat, quod minus dixerat. *Nos quidem pol miseras perdidit.*] Hic intelligitur; supra subaudiendum *periit*. Nam pro *periit*, hæc reposuit, *perdidit*.

9. *Quid vos? quo pacto hic?*] Progressio loquentis ad interrogandum. Id est, puto, inquit, quod illa periit: vos autem quo modo? *Quo pacto hic?*] Significatio est peregrinantis.

VARIORUM.

2. *Quæ sese.*] Quæ patriam, paupertatem, pudicitiam fugit.

4. *Ad me lege.*] Redire dicitur hæreditas, quæ tum primùm defertur. in familiam redeunt, si non est hæres de proximo, aut ex testamento. *Lege redierunt bona.*] Nam ex lege, qui genere sunt proximi, ex intestato ad cernendam hæreditatem vocantur. Et *Atheniensibus* lex erat, quæ extat apud *Isæum*: *Puer aut fœmina testamento ne danto, leganto ultra medimnum hordei.* Petitus.

9. *Quo pacto hic?*] Scil. agitis.

10. *Ut*

UT QUIMUS, ajunt, QUANDO UT VOLUMUS, NON
LICET.

CR. *Quid Glycerium? jam hîc suos parentes repperit?*
MY. *Utinam!* CR. *an nondum etiam? haud auspicato huc me ad-* *(puli.*
Nam pol, si id scîssem, nunquam huc tetulissem pedem.
Semper enim dicta est ejus hæc, atque habita est soror.
Quæ illius fuerunt, possidet. nunc me hospitem
Lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile,
Aliorum exempla commonent. simul arbitror,
Jam aliquem esse amicum & defensorem ei. nam fere
Grandiuscula jam profecta est illinc. clamitent

Me

DONATI.

10. *Nosne? sic ut quimus, ajunt, quando ut volumus, non licet.*] Et ad præsentis, & ad præteritæ vitæ excusationem pertinet ista responsio, qua purgatur voluntas Chrysidis in quæstu meretricio. *Cæcilius* in Plocio:

Vivas ut possis, quando nequis ut velis.

11. *Quid Glycerium? jam hic suos.*] Convenit hereditatem petenti, convenit judici futuro, de pluribus indagare. Ergo recte & ordine quæsivit, Quid Chrysis? quid vos? quid Glycerium?

12. *Utinam.*] Novo genere exoptationem pro negatione intulit. *Haut auspicato huc me appuli.*] Id est, inauspicatus, quod non esset auspicatus. & usitatum veteribus sic dicere, si quid aliquando aliter evenisset, quam vellent.

13. *Nunquam huc tetulissem pedem.*] *Virgilius,*

Mene efferre pedem genitor te posse relicto
Sperasti? ——

Et,

Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ.

Sed Critici adnotant, alienius esse à charactere comico, *tetulissem pedem.*

14. *Semper enim ejus dicta est hæc atque habita est soror.*] Aut veris credendum est, aut etiam falsis, quæ tamen inveteraverint. Hinc *Cicero*, *Ita habeantur, itaque dicantur. Habita* ergo plus est, quam credita. *Semper ejus.*] A possibili & utili.

15. *Nunc me hospitem lites sequi.*] Mire dicit *me*, cum ἐμφάσει, id est, senem & remotum à litibus. *Hospitem*, id est, peregrinum. *Lites sequi*, id est, pauperem. totum per ἔμφασιν.

16. *Quam hic mihi sit facile atque utile.*] Id est, difficile & inutile. & est comicum.

19. *Grandiuscula jam.*] Ad partem ætatis refertur grandis, id est, grandis natu est. Major autem, generaliter, & ad summam ætatis refertur, & ad comparationem ætatis pariter positum est.

VARIORUM.

10. *Ut quimus, quando, &c.*] Ζῶμεν γὰρ οὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα, Non uti libet, sed uti licet, sic vivimus. Quo quidem monemur, tempori esse ac necessitati serviendum: & sæpe facultatem nobis deesse, non animum.

12. *Haud auspicato.*] Id est, infeliciter & repugnantibus auspiciis, sine quibus nihil olim, seu privatim; seu publice fiebat.

13. *Nunquam huc tetulissem.*] *Qui huc in hanc urbem pedem nunquam intrà tetuli.* Menæch. 2. act. 3. scen.

16. *Lites sequi.*] Super Chrysidis bonis, quæ possidet Glycerium, repetendis.

Me sycophantam hæreditates persequi,
Mendicum. tum ipsam despoliare non licet.
MY. *O optume hospes pol Crito antiquum obtines.*
CR. *Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam.* MY. *maxume.*
DA. *Sequar hos. nolo me in tempore hoc videat senex.*

ACTUS QUINTI SCENA PRIMA.

CHREMES. SIMO.

Argum. *Chremes vehementer iratus, ob ea quæ audierat ex Davo, quæque viderat de puero, Simonem compellat, ut quod jam ceptum erat de nuptiis, id prorsus deleretur. Conatur Simo lenibus verbis iram Chremetis sedare, & probare nititur, meretricem ista omnia esse molitam ad disturbandas nuptias.* Theses. 1. *Non temere fit periculum in puella.* 2. *Beneficium verbis initum, re comprobandum est.*

Satis jam: satis, Simo, spectata erga te amicitia est mea:
Satis

DONATI.

20. *Sycophantam.*] Hoc est, quum in me conveniunt lites. *Sycophantam.*] Bene, *sycophantam*: quia bonam causam habet, nihil aliud timet quam convitia. Et *sycophantam* subdistingue: & sic infer sequentia.

21. *Tum ipsam despoliare non licet.*] Ab honesto. & bene, quia nihil suum habet, nisi Chrysidis.

22. *Antiquum obtines.*] *Antiquum* absolute dixit: ut *æquum* aut *bonum*, quod antiqui solebant: aut certe per ἔλλειψιν, id est, morem & ingenium.

23. *Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam.*] Vel hoc inquit, ut videam. cur autem ut videam? quia timet. & est ordo, *Duc me ad eam, ut videam, quando huc veni.*

24. *Videat senex.*] Bene *senex*. Simo enim cum Chremete est. propter hoc videri non vult, ne ejus utatur apud socerum testimonio, rem esse Pamphilo adversus Glycerium: & rursus nuptiæ confirmentur.

VARIORUM.

20. *Me sycophantam, &c.*] Cum in *Attica* magna esset ficuum multitudo, (quarum suavitate *Xerxes* adeo delectatus fertur, ut ob id *Græciæ* bellum intulerit:) ad eas asservandas, publice custodes statuebantur, proposita pœna furibus, qui eas decerperent, & alio deportarent. Hi primum dicti sunt συκοφάνται, ἀπὸ τοῦ σῦκα φαίνειν. At cum immerentes passim pro libidine furti deferrent, factum postea, ut id verbi calumniatoribus, & falsa crimina intendentibus tribueretur. *Menen.*

DONATI.

SATIS JAM, SATIS, SIMO.] *Hæc scena officiorum disceptationem continet, patrum inter se de officio amicorum, & paterna pietate tractantium.*

1. *Satis jam, satis.*] Hæc veluti quædam controversia est: namque injuriarum reus fit Simo. contradicitur per conjecturam, falsum esse quod intendit: cum Pamphilus neque amet, neque ex eo natus sit filius: & adhibetur derivatio causæ, qua dicitur meretricem ista omnia esse molitam, ad disturbandas nuptias. *Satis jam, satis.*] Bene. negaturus filiam, purgat prius officium suum de fide promissi: & ultro accusat ipsum. *Spectata.*] Probata. ut *Virgilius* ait,

Rebus spectata juventus. ——

VARIORUM.

1. *Satis jam, &c.*] Acris expostulatio Chre-

Satis pericli cœpi adire: orandi jam finem face.
Dum ſtudeo obſequi tibi, pene illuſi vitam filiæ.
SI. *Imo enim nunc quam maxime abs te poſtulo, atque oro, Chreme,*
Ut beneficium verbis initum dudum, nunc re comprobes.
CH. *Vide, quam iniquus ſis præ ſtudio, dum id efficias quod cupis.*
Neque modum benignitatis, neque, quid me ores, cogitas.
Nam ſi cogites, remittas jam me onerare injuriis.
SI. *Quibus?* CH. *ah! rogitas? perpuliſti me, ut homini adoleſcentulo,*
In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam darem in ſeditionem, atque incertas nuptias:
Ejus labore, atque ejus dolore, gnato ut medicarer tuo.
Impetrâſti: incœpi; dum res tetulit. nunc non fert; feras.

Illam

DONATI.

4. *Imo enim nunc quam maxime abs te poſtulo.*] Renuntiare affinitati Chremetem, aut parum adhuc intelligit Simo, aut ſubtiliter diſſimulat, ut ad fidem promiſſi hominem compellat. *Imo enim.*] *Enim* παρέλκον eſt figura.

5. *Initum.*] Cœptum, ab *ineundo*: unde & *initia* quoque dicta.

6. *Quod cupis.*] Quòd velis. Legitur &, *quod jubes.*

7. *Neque modum benignitatis, neque quid me ores, cogitas.*] Id eſt, non cogitas, aut quantum de benignitate amoris exigendum, aut præſumendum ſit: aut quam ſit impoſſibile, quod petis.

8. *Remittas jam.*] *Remittas*, pro mittas.

9. *Perpuliſti me, ut homini adoleſcentulo.*] Hæc eſt tota accuſatio. *Homini adoleſcentulo.*] Sic *Salluſtius, Occultans ſe tugurio mulieris ancillæ.*

11. *Filiam darem.*] Invidioſe; non, promitterem, inquit, ſed darem quantum in te eſt.

13. *Dum res tetulit.*] Compoſitum pro ſimplici eſt *tetulit.* & altius quam decet comicum characterem, dictum videtur.

VARIORUM.

Chremetis cum Simone. Et plana nuptiarum renunciatio. *Spectatum ſatis & donatum rude.* Hor. 1. epiſt. 1. lib. *Spectata.*] Id eſt, ſatis hactenus meam erga te amicitiam probaſti & expertus es.

3. *Dum ſtudeo obſequi, &c.*] Conſequimur ſtudio: obſequimur officio: perſequimur injuria: proſequimur ordine: aſſequimur voto. *Illuſi.*] Perdidi. *Obſequi* ergo eſt, cuipiam nimium indulgere, & ad ejus voluntatem cuncta facere.

4. *Abs te poſtulo.*] Poſtulamus, quæ nobis jure debentur: oramus etiam quæ non debentur. Itaque orat beneficium, poſtulat promiſſum.

6. *Iniquus.*] *Iniquus* ſane eſt, qui ſuam ipſius cupiditatem magis quam æquum ſpectat. *Præ ſtudio.*] *Quaſi verò hoc te à me impetrare oporteat. Ah! nè me obſecra.* ſuprà act. 3. ſcep. 3.

9. *Perpuliſti me.*] Ut ut periculum in filia fieri grave ſit, tuo tamen ut obſequerer ſtudio, precibus tuis exoratus, penè illuſi vitam filiæ; quam prope conjeceram in nuptias incertas & divortium. ſuprà act. 3. ſcen. 3.

13. *Dum res tetulit.*] Dum res me hortaretur.

Illam hinc civem esse ajunt; puer est natus: nos missos face.
SI. *Per ego te Deos oro, ut ne illis animum inducas credere,*
Quibus id maxime utile est, illum esse quam deterrimum;
Nuptiarum gratia hæc sunt ficta atque incepta omnia;
Ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt, erit adempta his: desinent.
CH. *Erras. cum Davo egomet vidi jurgantem ancillam.* SI. *scio.*
CH. *At vero voltu; cum, ibi me adesse, neuter tum præsenserat.*
SI. *Credo: & id facturas, Davos dudum prædixit mihi;*
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie, ac volui, dicere.

ACTUS QUINTI SCENA SECUNDA.

DAVUS. CHREMES. SIMO. DROMO.

Argum. *Simo, cum vidisset Davum egredientem à Glycerio, & cum ex eo audisset, venisse, qui Glycerium diceret civem esse Atticam, ira accensus, Davum intrò raptum conjicit in vincula.* Theses. 1. *Ter conatur servus fallere, sed suæ perfidiæ dat pœnas.* 2. *Non quibuslibet conceditur testimonii dictio.*

ANimo nunc jam otioso esse impero. CH. *hem Davom tibi.*
SI. *Unde*

DONATI.

15. *Per ego te deos oro.*] Defensio per conjecturam. & est ordo, *Per deos te oro ego.*

16. *Quibus id maxime utile est.*] Argumentum à persona, *Quibus id maxime utile est.* A causa ratiocinativa.

18. *Ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt.*] Ἀνακόλουθον. nam non intulit, ob quam causam: cum suprà dixerit *ea causa.* sed quasi dixerit, Ubi ea res: intulit, quamobrem hæc faciunt. *Ubi ea causa, quamobrem hæc faciunt.*] Aut *rem* abundat, aut *causa*

20. *Vero voltu.*] Quasi dixerit Simo, *simulabat ancilla. Cum ibi me adesse neuter tum præsenserat.*] Credit. aut etsi visus à Myside erat, tamen ignorabatur esse Chremes; donec diceret Davus, *Hic ille est, non te credas Davum ludere. Cum ibi me adesse.*] *Tum* deest, ut sit integrum. *Tum, cum.*

21. *Davus dudum prædixit mihi.*] Hic ostenditur quod vidit callidus Davus, ut prædiceret futurum seni id, quod ipse erat facturus.

22. *Nescio quid.*] Deest *Propter:* ut sit, Propter nescio quid, aut nescio pro qua re: ut sit adverbiale. *Ac volui.*] *At*, pro contra quam.

VARIORUM.

taretur. *Nunc non fert.*] Nunc is est immutatus.

17. *Nuptiarum.*] Cum tuâ filiâ cavendarum & cum Glycerio conficiendarum.

21. *Davos dudum.*] Suprà 3. act. 2. scen.

DONATI.

ANIMO JAM NUNC OTIOSO ESSE IMPERO.] *Hæc scena, principium indicii, & iracundiam senis continet: atque in ea vehementer exprimitur consuetudo patris ac domini offensi, & indignantis.*

1. *Animo jam nunc otioso.*] Exultans egreditur Davus, nuntians prona esse omnia ad securitatem. Et *otioso*, securo: quia negotium, sollicitudo est. *Impero.*] Pro volo. An ut statim fiat, tanquam

VARIORUM.

1. *Otioso esse impero.*] Securo & tranquillo. ut Eun. 5. act. 3. scen.

2. Meo

SI. *Unde egreditur?* DA. *meo præsidio atque hospitis.* SI. *quid illud mali est?*
DA. *Ego commodiorem hominem, adventum, tempus, non vidi.* SI. *scelus.*
Quemnam hic laudat? DA. OMNIS RES EST JAM IN VADO. SI. *cesso adloqui?*
DA. *Herus est. quid agam?* SI. *ô salve bone vir.* DA. *ehem Simo. ô noster Chreme,*
Omnia apparata jam sunt intus. SI. *curâsti probe.*
DA. *Ubi voles, adcerse.* SI. *bene sane: id enimvero hinc nunc abest.*

Etiam

DONATI.

illud quod imperatur? Et *impero*, superbe dixit. summum enim indicium securitatis est superbia.

2. *Unde egreditur?*] Hic non interrogat: sed cum admiratione, vel magis cum indignatione dicit. *Meo præsidio atque hospitis.*] Id est, Animo jam nunc otioso esse impero. *Atque hospitis.*] Scilicet Critonis.

3. *Ego commodiorem hominem.*] Hic Davus admiratur, quod in ipso articulo periculi supervenerit Crito. *Ego commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.*] Potest enim & commodus esse quis, & alieno tempore supervenire potest: & commodum in homine est. sed & opportunus malum etiam adventum habere potest. Nam *commodum*, in homine est: *adventus*, in facto ejus: *tempus* in opportunitate facti. *Commodiorem hominem, adventum, tempus*, συλληψις.

4. *Scelus, quemnam hic laudat?*] Non est *hic* solœcismus: ad sensum enim, non ad verba respexit, etenim propter sensus, verba sunt: non propter verba sensus. *Omnis res est jam in vado.*] *In vado*, in securitate. nam ut in profundo periculum est: ita in vado securitas est. Proverbiale, *In vado*, in tuto.

5. *Quid agam?*] Plus est dicere, *quid agam*, quàm cogitare de fuga. *Salve bone vir.*] Εἰρωνεία major est, quam increpatio. quum enim omne genus criminis aliquis superaverit: tunc exclusi, εἰρωνεία laudamus. *Hem.*] Interjectio perturbati est. *O noster Chreme.*] *Noster* dicendo, latenter significat Glycerium filiam Chremetis esse inventam.

6. *Omnia apparata jam sunt intus.*] Quia infecta sunt de paratis. *Curasti probe.*] *Probe*, memoriter, ut solet. supra enim dixerat senex, *Imo abi intro; ibi me operire: & quod parato opus est, para.*

7. *Ubi voles, adcerse.*] *Ubi*, pro quando; non est enim loci, sed temporis adverbium. *Bene sane.*] Valide: quia qui sanus est, idem & validus. *Abest.*] Prodeest.

VARIORUM.

2. *Meo præsidio.*] Meâ hoc factum opera, atque Critonis adventu.

3. *Scelus.*] Scelestus. supra. 3. Act. 5. Scen.

4. *Omnis.*] In tuto, citra discrimen. à natantibus vel navigantibus sumptum.

5. *Bone vir.*] Ironia.

7. *Id enimvero.*] Pamphilus. *Hinc nunc abest.*] Alii legunt *huc*, pro in hac re. Alii leg. *is enimvero*, & ad Pamphilum referunt.

 8. *Istic*

Etiam tu hoc respondes? quid istic tibi negotii est? DA. *mihin'?*
SI. *Ita.* DA. *mihine?* SI. *tibi ergo.* DA. *modo introii.*
SI. *quasi ego, quam dudum, rogem.* (*miser.*
DA. *Cum tuo gnato una.* SI. *anne est intus Pamphilus? crucior*
Eho, non tu dixti esse inter eos inimicitias, carnufex?
DA. *Sunt.* SI. *cur igitur hic est?* CH. *quid illum censes?*
cum illa litigat. (*audias.*
DA. *Immo vero indignum, Chremes, jam facinus faxo ex me*
Nescio

DONATI.

8. *Etiam tu hoc respondes?*] Deest, *an non. Etiam tu hoc respondes?*] *Etiam*, aut hortatio est, aut conjunctio. Et vide quanta dixerit, & *quid*, & *istic*, & *tibi*. *Mihine?*] Quando non sumus parati ad respondendum, ducendo tempus eludimus. *Mihine?*] Apparet ita turbari Davum modo, consilio poëtæ, ut omnes amittat fallacias: & oppressus prodat Pamphilum, dum malum cominus perhorrescit: totumque hoc ex argumento est. Vult enim jam poëta catastrophen fieri.

9. *Modo introii.*] Hoc signum, perturbatum induci ob conscientiam Davum.

10. *Cum tuo gnato una.*] Servi excusatio, filii accusatio est. & hoc quasi à perturbato dicitur servo: sed consilio poëtæ ad exitum festinantis & resolutionem fabulæ. *Anne est intus Pamphilus?*] Causa iræ vehementior inventa est.

12. *Sunt.*] Nulla ratione dicit, *sunt:* sed ne nihil respondeat. nam turbatus est, utpote oppressus. *Quid illum censes?*] Deest, *propter:* ut sit, propter quid illum esse censes? *Cum illa litigat.*] Chremeti convenit hic sermo: hic enim irridet: qui & supra dixit, *Amantium iræ, amoris integratio est.* & sic hoc dicit, ut alibi, *Credo, ut fit, misera præ amore exclusit hunc foras. Cum illa litigat.*] Irridet Simonem Chremes, quia dixerat, *Iræ sunt inter Glycerium & gnatum.*

13. *Immo vero indignum, Chreme.*] Bene ad eum loquitur, qui est à nuptiis deterrendus: vel qui non interturbet orationem suam: vel quem etiam sibi precatorem destinet. Ita loquitur quasi hæc sit causa, cur sit Pamphilus ingressus: quod quasi ei lis intendatur à Critone hospite ducendæ uxoris, quam civem Atticam vitiaverit.

14. *Nescio quis senex modo venit.*] Bene; *nescio quis.* etenim si notus esset, videretur gratificari, id est, gratiosus esse testis & minus verus. *Ellum.*] Veteres quod nos *illum* dicimus, vel *ellum*, vel *ollum* dicebant. quamvis *ellum*, quidam *ecce illum*, velint intelligi: tanquam pro ipso domum Glycerii ostendat Davus, dicens, *Ellum*, quasi *en illum.* est enim, ut alii volunt, pronomen: ut alii adverbium demonstrantis: nam pronomen hujusmodi veteres sic proferebant, *ille*, *ellus*, *ollus*. sed (ut diximus) adverbium compositum ex pronomine videri potest: ut sit, *en*, vel *ecce illum. Confidens.*] *Confidentem* hic pro constanti non mala significatione posuit. *Catus.*] Callidus, doctus, ardens: παρὰ τὸ καίειν. unde, *Cato* dictus: ingeniorum etenim igneus vigor esse videtur.

VARIORUM.

8. *Istic tibi.*] Apud Glycerium.

9. *Modo introii.*] Consternatus Davus & non in promptu habens quid respondeat, eadem repetendo, aliud quam interrogabatur, respondendo, vacillat: deniq; ut se excuset, Pamphilum accusat.

11. *Tu dixti esse.*] Supra 3. act. 2. sc.

12. *Cum illa litigat.*] Amara Ironia.

13. *Immo vero indignum.*] Caussam reddit, cur Pamphilus intus sit.

14. *Catus.*]

Nescio quis senex modo venit. ellum; confidens, catus:
Cum faciem videas, videtur esse quantivis pretii.
Tristis severitas inest in voltu, atque in verbis fides.
SI. *Quidnam adportas?* DA. *nihil equidem, nisi quod illum audivi dicere.*
SI. *Quid ait tandem?* DA. *Glycerium se scire civem esse Atticam.*
SI. *Hem, Dromo, Dromo.* DR. *quid est?* SI. *Dromo.* DA. *audi.* SI. *verbum si addideris. Dromo.*
DA. *Audi obsecro.* DR. *quid vis?* SI. *Sublimem hunc intro rape, quantum potes.*
DR. *Quem?* SI. *Davom.* DA. *quamobrem?* SI. *quia lubet. rape inquam.* DA. *quid feci?* SI. *rape.*

DA. *Si*

DONATI.

15. *Quantivis pretii.*] Ad magnitudinem refertur *quantivis*, non ad parvitatem pretii. Et totum oratorie. scite enim locutus est. Sed interest inter *quamvis* & *quantivis*. nam alterum contemptionis, alterum laudis.

16. *Tristis.*] Ad laudem interdum sumitur, non ad amaritudinem, *tristis*. *Cicero, Judex tristis & integer.*

18. *Glycerium se scire civem esse Atticam.*] Bene: constanter & ea quæ locutus est, *scire* se dixit.

19. *Dromo, Dromo.*] Commotus ira & dolore nihil dixit, nisi quod lorarium repetendo sæpius vocat. *Verbum si addideris.*] Bene, qui omnia præsente socero contra nuptias loquitur.

20. *Audi obsecro.*] Plerumque à verberandis, vel mora. *Sublimem.*] Id est, in sublime, per altum. *Quantum potes.*] Hoc est, celerrime: quia segniores se ostendunt servi ad puniendos collibertos, scilicet mora veniam captantes indignantium dominorum.

21. *Quia lubet.*] Hoc sensu & supra dictum est. *Aut si libitum fuerit, causam ceperit, quo jure, quaque injuria. Quia lubet.*] Davo dicit. *Rape inquam.*] Hoc Dromoni.

VARIORVM.

14. *Catus.*] Prudens, cordatus. Sic dicitur ille qui habet rerum usum, & sapit in rebus civilibus. *Cicero* in 1. Tuscul.

Egregiè cordatus homo catus Ælius Sextus.

Plutarch. in vita *Catonis* senioris, sic ait, *Romani cum, in quo multarum rerum usus ac experientia sit,* Catonem *nominant.*

15. *Quantivis pretii.*] Id est, alicujus pretii. Hæc extenuatio ad laudem facit.

18. *Civem esse Atticam.*] Viros, Ἀθηναίους; mulieres, Ἀττικὰς appellari autor est Eustathius.

20. *Sublimem.*] Id est, ita eum sublatum rape, ut terram non tangat, sed pendeat. *Pareus.*

21. *Quia lubet.*] *Stat pro ratione voluntas.* Dominium in servos tum summi juris, tum summæ injuriæ erat. Pecudum enim potius, quam hominum numero censebantur. Diceres, omnes penitus dominos professos fuisse Stoïcam sectam; adeo illis alte insederat, omnia servorum peccata æqualia esse. Quo factum est, ut servi nuper empti non quærerent, an superstitiosum vel invidum, sed an iracundum herum nacti essent. *Pignorius.*

23. *Ego*

DA. *Si quidquam invenies me mentitum, occidito.* SI. *nihil audio.*

Ego jam te commotum reddam. DA. *tamen etsi hoc verum est?* SI. *tamen.*

Cura asservandum vinctum. atque audin'? quadrupedem constringito.

Age nunc jam, ego pol hodie, si vivo, tibi

Ostendam, herum quid sit pericli fallere,

Et illi, patrem. CH. *ah ne sævi tantopere.* SI. *ô Chreme,*

Pietatem gnati! nonne te miseret mei?

Tantum laborem capere ob talem filium?

Age Pamphile, exi Pamphile, ecquid te pudet?

ACTUS

DONATI.

22. *Si quidquam mentitum invenies, occidito.*] Hic plus dixit, ubi enim *verbera* supra dixit: nunc *occidito*.

23. *Commotum.*] Citum, celerem.

24. *Quadrupedem.*] Utrum ligaturæ genus sic dicitur, *quadrupes*? an quadrupedem, ut feram? an quadrupedem, id est, cum pedibus & manibus? an quadrupedem, pro servo ac fugitivo posuit? Sic *Virgilius*,

Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit.

Constringito.] Mire. ne quid fiat tragicum in comœdia, usque ad vincula ira progreditur: nec quicquam tentat ulterius.

25. *Si vivo.*] Qui certa minari volunt; incertam faciunt vitam suam.

26. *Herum quid sit pericli fallere.*] Herum & patrem cum ingenti pronuntiatione dixit. Et alibi,

Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem, aut

Audebit, tanto magis audebit cæteros.

27. *Ne sævi tantopere.*] *Ne*, imperativo magis quam conjunctivo adjungitur. ut *Virgilius*,

Ne sævi magna sacerdos. ———

28. *Pietatem gnati.*] Ἔλλειψις. deest enim *vides*, aut quid tale. Et est εἰρωνεία, pro impietate. Et vide invidiam, quasi parricidam accusantis. non enim pudorem dixit, sed pietatem.

29. *Tantum laborem capere.*] Σύλληψις. assumendum est enim extrinsecus *me*. *Labor*, pro molestia.

VARIORUM.

23. *Ego jam te commotum.*] Videtur alloqui Dromonem, quod Davum rapere cunctetur, ac si dicat, ego te reddam citum & celerem. Sin ad Davum fiat sermo, dicit, ego te perturbatum & sollicitum reddam, sicuti nuptias perturbare conaris. Vel te commovebo & excitabo securum & me contemnentem.

24. *Quadrupedem constringito.*] Videtur allusisse ad morem *Atheniensium*, qui servos, si quid gravius admisissent, vinculis quibusdam ligneis, *κυφῶνες* appellatis, à *κύπτω*, id est, inclino, stringebant. Quæ ipsorum colla ita deprimerent, ut quadrupedum instar cogerentur stare, nec possent caput erigere. Id vero genus supplicii *κυφωνισμὸς* appellabatur, ut annotavit *interpres Aristophanis* in Pluto.

28. *Pietatem gnati!*] *Ellipsis.* videsne, quænam sit pietas gnati. Iron. quantum distet à pietate.

ACTVS QVINTI SCENA TERTIA.

PAMPHILUS. SIMO. CHREMES.

Argum: *Evocatur Pamphilus è domo Glycerii, & graviter à patre accusatur: confessus crimen filius, veniam petit, ac se totum paternæ subjicit voluntati. Nimis commotum senem placare nititur Chremes, & tandem exorat.* Theses. 1. *Irati parentes obedientia filiorum & blandis verbis placantur.* 2. *Parentes sese filiorum amentia excruciant.*

QUis me volt? perii. pater est. SI. *quid ais omnium?* CH. *ah,*
Rem potius ipsam dic, ac mitte male loqui.
SI. *Quasi quidquam in hunc jam gravius dici possiet.*
Ain' tandem? civis Glycerium est? PA. *ita prædicant.*
SI. *Ita prædicant? ô ingentem confidentiam!*
Num cogitat quid dicat? num facti piget?
Num ejus color pudoris signum usquam indicat?

Adeon'

DONATI.

QUIS ME VOLT? PERII.] *Hic accusatio est: quæ solvitur defensione, in eo quod ad amorem pertinet, per concessionem; in eo quod ad Critonis personam, per conjecturam.*

1. *Quid ais omnium?*] Ἀποσιώπησις tertia: & est ad deformationem personæ. Et est irati familiaris ἀποσιώπησις, quum pro dignitate peccati, non inveniat convitium. *Quid ais.*] Non interrogantis, sed invenientis; & est ἔλλειψις, multa significans, in eo quod ait, *omnem.*

3. *Quasi quidquam in hunc jam gravius dici possiet.*] Quam quod fecit, quam quod peccavit.

4. *Ain' tandem?*] Quærit Probus, *ain'* quæ pars orationis sit: & an una sit. est autem *ain'* quasi *ais ne.* Et mire, quasi ipse dicat, quod Davus dixerit. Ergo *ain'*, percontativum verbum est. *Tandem.*] Pro *tamen.* *Prædicant.*] Artificiose pro *dicunt* posuit. adeo in hac re vehementer commotus senex hoc ipsum repetit, *Ita prædicant*, per iracundiam. Et *ita* est ἐν ἤθει, ut repetantur verba, in quibus arguitur impudentia.

5. *O ingentem confidentiam!*] Et *confidentiam* modo pro audacia est cum improbitate. ut in Phormione, *Homo confidens.* Aliter hic supra *confidens*, pro constanti & gravi. Ergo confidentia interdum in bona significatione, interdum in mala ponitur: sed fiducia semper in bona.

6. *Num cogitat quid dicat? num facti piget?*] Amens est qui nesciat quid dicat: amentior, quem non pœniteat facti sui. *Num cogitat quid dicat?*] Quia injuriarum se alligat. *Num facti piget?*] Quia dicit, prædicant: non dicunt. & ut solent irascentes, avertit orationem à secunda ad tertiam personam: ab ea cum qua loquebatur, ad aliam.

7. *Num ejus color pudoris signum usquam indicat?*] *Signum*, est parva quædam significatio, indicans totius rei qualitatem. *Num ejus color pudoris signum usquam indicat?*] Paterno animo dicit. Namque patribus velle erubescere filios, pudentesque esse, familiare est: cui contrarium est, *Erubuit, salva res est.* Hoc ergo dicit: Nec timet, inquit, nec enim pœnitet, nec pudet.

VARIORUM.

1. *Omnium?*] Scil. flagitiosissime.
2. *Male loqui.*] Convitiari.
7. *Num ejus color pudoris, &c.*] Nam ego (inquit *Plautus*) illum periisse dico, cui

Adeon' impotenti esse animo, ut præter civium
Morem atque legem, & sui voluntatem patris,
Tamen hanc habere studeat cum summo probro?
PA. Me miserum! SI. hem! modone id demum sensti, Pamphile?
Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum
Quod cuperes aliquo pacto efficiundum tibi;
Eodem die istuc verbum vere in te accidit.
Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam senectutem hujus sollicito amentia?
An ut pro hujus peccatis ego supplicium sufferam?

Imo

DONATI.

8. *Impotenti.*] Nimis potenti. vel certe debili & devicto.

9. *Civium morem atque legem, & sui voluntatem patris.*] Tria contempta sunt, mos, lex, imperium patris. *Præter civium morem.*] *Præter*, contra nunc significat.

10. *Tamen.*] Quum non dixerit *quamvis*, subjecit *tamen*: & figura est ἀνακόλουθον.

11. *Me miserum.*] Initium defensionis, & deploratio calamitatis & miseriæ: quia in amorem culpam removet à voluntate sua, quum pater, quod amat filius, vitium mentis dicat esse, non impulsum Dei. *Modone id demum sensti, Pamphile?*] Comprobatione ostendit eum esse miserum. *Demum* autem, signum est tarditatis. Et *sentire* dicitur, qui vix colligit se, vixque animadvertit: ut alibi,

Vix tandem sensi stolidus.

12. *Olim istuc, olim.*] Objurgatio est, quod dictum est *olim.* confirmationem autem per repetitionem ostendit. Ut *Virgilius*:

—— divûm, inclementia divûm
Has evertit opes. ——

13. *Aliquo pacto.*] Quoquo modo.

14. *Accidit.*] Evenit, fuit.

15. *Sed quid ego?*] Proprium est parentibus, indignatione velut abjicere curam filiorum, quum destomachati fuerint. *Sed quid ego?*] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, scilicet promoveo.

16. *Sollicito.*] Sollicitam reddo, id est, contristo & perturbo. *Cur meam senectutem.*] Non me, sed meam senectutem: quod plus est & miserabilius, dicit.

VARIORUM.

cui quidem periit pudor. Et *Cato Senior* iis se juvenibus magis dicebat delectari, qui erubescerent: quam qui pallescerent. *Pudoris signum.*] Numnam erubuit? ecquis illi pudoris color, atque virtutis tinctura in facie apparet.

8. *Impotenti animo.*] Impotens dicitur, qui sibi suisque cupiditatibus imperare non potest, & sui moderamen non habet. Hic Græcis ἀκρατής dicitur.

9. *Præter legem.*] Intelligit legem à Pericle latam: quæ vetabat connubia cum peregrinis jungere; ut si quis ex duobus Atheniensibus non nasceretur, nothus esset & ἄπολις planeque expers honorum ac magistratuum civilium.

10. *Cum summo probro.*] Vide Notas ad Act. 3. Scen. 1. lin. 11.

12. *Olim isthuc.*] Sero sapiunt Phryges: & malo accepto, juxta proverbium, stultus sapit.

18. Imo

Imo habeat: valeat: vivat cum illa. PA. *mi pater.*
SI. *Quid mi pater? quasi tu hujus indigeas patris.*
Domus, uxor, liberi inventi invito patre.
Adducti, qui illam civem hinc dicant: viceris.
PA. *Pater, licetne pauca?* SI. *quid dices mihi?*
CH. *Tamen Simo audi.* SI. *ego audiam? quid ego audiam,*
Chreme? CH. *at tandem dicat sine.* SI. *age dicat: sino.*
PA. *Ego me amare hanc, fateor. si id peccare est, fateor id quoque.*
Tibi, pater, me dedo. quidvis oneris impone, impera.
Vis me uxorem ducere? hanc vis amittere? ut potero, feram.
Hoc modo te obsecro, ut ne credas à me adlegatum hunc senem.
Sine

DONATI.

18. *Imo habeat, valeat.*] Non irascitur ut pater, sed dissimulat ut alienus: quia vehementer dolet. Et *habeat*, subauditur *illam. Mi pater.*] *Mi*, meus. & principium factum à conciliatione personæ.

19. *Quasi tu hujus indigeas patris.*] *Hujus*, ostendens se dixit. ut *Virgilius*, *Est hic, est animus lucis contemptor.*

20. *Domus, uxor, liberi inventi.*] Mira gravitate sensus elatus est. nec de Menandro, sed proprium *Terentii*. Et *liberi inventi* dicit, quum unus esset: sed invidiosius *liberi*. Et *inventi*, non *geniti*; secundum illud, *Hoc ego scio, neminem peperisse hic. Domus* addidit, non lupanar. Et oratorie de uno pluraliter loquimur.

21. *Viceris.*] Verbum est ejus, qui vix sibi extorquet, ut abjiciat curam. Et proprium patribus, ac familiare iratis.

22. *Pater, licetne pauca?*] Titubans & balbutiens oratio pudore & conscientia.

24. *Age dicat: sino.*] Hoc totum non ex animo permittentis, sed cum stomacho patientis est.

25. *Ego me amare hanc, fateor.*] Ἀμφιβολία τοῦ ἰσωμένης. *Hanc fateor.*] Et bene *hanc* dicit, non Glycerium, cujus nomine offenditur senex: nec peregrinam, ignominiam scilicet vitans. *Si id peccare est, fateor id quoque.*] Noli, inquit, me accusare quia amo. amantem enim nemo accusat, ut febricitantem nemo accusare potest cur febricitet. Sed amare, inquit, si putas esse peccatum, fateor etiam me hoc peccasse. Mire igitur, & subdefendit culpam: & assensus irato est. *Si id peccare est.*] *Peccare* dicit: quia amor Deus est, non voluntas. *Fateor quoque.*] Peccare me scil.

26. *Tibi, pater, me dedo.*] Bene *dedo*, quasi hostilia & contraria volenti. nam deditio in hoste fieri solet. *Quidvis oneris impone: impera.*] Executus est translationem oneris, dicendo, *impone, ut potero feram.*

27. *Vis me uxorem ducere? hanc vis amittere?*] Et quod unum est, duo fecit: ut ostendat se non posse ferre. *Ut potero, feram.*] Obsequium sine voluntate ostendit: & multum valet sub Chremetis præsentia hæc confessio, ad recusandas nuptias.

28. *Ut ne.*] Pro ut non. *Allegatum.*] Adhibitum. *Hunc senem.*] Critonem scilicet. Et non Critonem, sed senem dicit: ut de hac appellatione pondus adjiceret testimonio.

VARIORUM.

18. *Imo habeat.*] Epitrope, quasi renunciantis.

21. *Viceris.*] Te penes sit victoria, sed Cadmea.

25. *Ego me amare hanc, &c.*] *Seneca* lib. 7.

Sine me expurgem; atque illum huc coram adducam. SI. *adducas!* PA. *sine, pater.* (SI. *sino.*
CH. *Æquum postulat. da veniam.* PA. *sine te hoc exorem.*
Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chremes.
CH. *Pro peccato magno paulum supplicii satis est patri.*

ACTVS QVINTI SCENA QVARTA.

CRITO. CHREMES. SIMO. PAMPHILUS.

Argum. *Opera Critonis Andrii (cujus hic cum Simone & Chremete congressus continetur) Glycerium Chremetis filia agnoscitur, & conceditur Pamphilo, & Davus liberatur.* Thesis. 1. *Inopinatus casus in rebus dubiis maxima est medela.* 2. *Adolescentuli facile falluntur.* 3. *Impotenti sunt animo amatores voti compotes.* 4. *Non sunt sponsalia, nisi consensu parentum, & dote constituta.*

MItte orare. una harum quævis causa me, ut faciam, monet:
Vel tu, vel quod verum est, vel quod ipsi cupio Glycerio.
CH. *Andrium ego Critonem video? certe is est.* CR. *salvos sis, Chreme.*

CH. *Quid*

DONATI.

30. *Æquum postulat. da veniam.*] Artificiose interponit loquentem Chremetem: quem volens usque ad cognitionem filiæ suæ retinere, non facit irasci Pamphilo ob contemptum filiæ suæ, & post hoc abire de medio. *Da veniam.*] Concede, indulge. *Sine te hoc exorem.*] Id est, ut me purgem, non, adducam.

31. *Ab hoc me falli comperiar.*] O paterna pietas! ipse accusator est, & redargui se cupit.

32. *Paulum supplicii.*] *Supplicium* dicit ipsam accusationem.

VARIORVM.

lib. 7. Epist. ait: *Vitia sua confiteri, sanitatis indicium est.* Cicero Philipp. sic scribit: *cujusvis hominis, errare: nullius nisi insipientis, perseverare in errore.*

28. *Allegatum.*] Submissum & subornatum.

DONATI.

MITTE ORARE.] *Hic in scenam progreditur Crito: in cujus verbis non modo quod ipse promittit, sed etiam quod & Pamphilus dixerit, demonstratur. Et hic omnis error aperietur fabulæ.*

1. *Mitte orare. una harum quævis causa.*] Pamphilo dicit. & dicendo *una harum*, ostendit multas esse causas: etiam pares magnitudine esse, dicendo *quævis*.

3. *Andrium ego Critonem video?*] Bonum initium agnituri filiam. Itaque compendii causa, non laborat de agnitione personæ Critonis, ut ab eo facile doceri possit. *Salvus sis, Chreme.*] Ne laboret ad persuadendum: miro compendio Poëtæ, jam Crito notus est Chremi.

VARIORVM.

1. *Mitte orare.*] Post errores, iras, altercationes Catastrophe prospera. *Mitte orare.*] Pamphilum in via alloquitur.

3. *Andrium.*] Agnoscit Chremes veterem amicum & hospitem Critonem. *Certè.*] Goveanus legit, *Ecere*, Id est, per ædem Cereris, ut æcastor, per ædem Castoris.

4. *Inso-*

CH. *Quid tu Athenas, insolens?* CR. *evênit. sed hiccine est Simo?*
CH. *Hic.* SI. *men' quæris? eho tu Glycerium hinc civem esse ais?*
CR. *Tu negas?* SI. *itane huc paratus advenis?* CR. *qua de re?*
SI. *rogas?*
Tune impune hæc facias? tune hîc homines adolescentulos,
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illicis?
Sollicitando & pollicitando eorum animos lactas? CR. *sanus ne es?*
SI. *Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?*
PA. *Perii! metuo ut substet hospes.* CH. *si, Simo, hunc noris satis,*
Non ita arbitrere: bonus est hic vir. SI. *hic vir sit bonus?*

Itane

DONATI.

4. *Quid tu Athenas, insolens?*] *Insolens*, insolitus, insuetus. *Cicero*, *Moveor etiam loci insolentia.* *Sallustius*, *Insolens vera accipiendi.* *Insolens* & arrogans intelligitur. Qui præter legem agit humanam & naturalem, *insolens* dicitur. *Cicero*, *In victoria, quæ natura insolens & superba est.* *Evenit.*] Pudet fateri propter hereditatem venisse. Et vide ipsum esse, qui dixerit suprà, *Clamitent me sycophantam, hereditates persequi.*

6. *Paratus advenis?*] Hoc est, subornatus, & compositus dolo.

7. *Tune impune hoc facias?*] Mire. acriter Critonem aggressus, dilatavit incusationem, & generale fecit virtute oratoria, quæ δεινότης dicitur. *Tune hic.*] Id est, Athenis, ubi delicta vindicantur.

8. *In fraudem illicis?*] Illigas. unde *Virgilius*,

Terna tibi hæc primum triplici circumdata filo
Licia circundo. ——

Licia enim dicta sunt, quasi ligia.

9. *Eorum animos lactas?*] *Hinc etiam oblectatio* dicitur. *Lactas?*] Quasi teneros animos. *Lactare*, est dulcedine aliqua tenere, ad persuasionem inducere: unde & *delectare* & *oblectare* dicimus.

10. *Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?*] Vide oratorie agi. ut gravius Critonem accuset Simo, nunc defendit filium, quem dudum increpaverat. *Ac meretricios amores.*] Pejus lenocinio crimen ingessit: non amicam facere de meretrice, sed conjugem. *Nuptiis conglutinas.*] Hoc gravius est lenocinio. *Metuo ut substet hospes.*] *Ut*, ne non. *Lucil.* *Tuam ut memoriam retineas.* Et bene *hospes* ait, non *homo*, vel *Crito*. est enim ipso nomine causa diffidentiæ.

12. *Non ita arbitrere.*] Id est, non arbitreris. *Bonus hic vir est.*] Cum pondere & distinctione inferendum. *Hic vir sit bonus?*] *Hic*, per εἰρωνείαν, nec virum nec bonum esse dixit. *Hic vir sit bonus?*] Mire poëta, cum oportuerit Critonem inimiciorem Chremi esse quam Simoni, sic rem inducit, ut notior ei sit contra quem maxime venerat, atque ab eo defendatur, magis ut res progredi ad catastrophen possit.

VARIORUM.

4. *Insolens?*] Insolitus, insuetus.

9. *Lactas?*] Id est, delinis & pellicis simplices eorum animos. sup. act. 4. sc. 1.

10. *Conglutinas.*] Metaph. Indissolubilem significat connexionem.

11. *Metuo ut substet.*] Ne non subsistat. Id est, ne possit vim & impetum Simonis patris sustinere. Scilicet ne non satis firmis argumentis probet Glycerium esse Atticam.

I 16. Sy-

Itane adtemperate venit hodie in ipsis nuptiis,
Ut veniret antehac nunquam? est vero huic credendum, Chreme?
PA. *Ni metuam patrem, habeo pro illa re illum quod moneam probe.*
SI. *Sycophanta.* CR. *hem!* CH. *sic, Crito, est hic: mitte.* CR. *videat qui siet.*
SI MIHI PERGIT, quæ volt, dicere: ea, quæ non volt, audiet.
Ego istæc moveo, aut curo? non tu tuum malum æquo animo feres?
Nam, ego quæ dico, vera an falsa audieris, jam sciri potest.
Atticus quidam olim navi fracta, apud Andrum ejectus est,
Et

DONATI.

13. *In ipsis nuptiis.*] In ipso articulo nuptiarum.

14. *Ut veniret antehac nunquam?*] Plerumque casus imitatur industriam: & hoc sæpe fit, ut etiam sedulo facta, sint suspecta.

16. *Sycophanta.*] Hoc est, quod minime voluit sibi dici Crito. nam ita loquutus est supra, *Clamitent me sycophantam, hereditates persequi. Hem.*] Principium iracundiæ. audivit enim quod maxime vitabat: nam ut supra, *Clamitent me sycophantam. Sic, Crito, est hic: mitte.*] Hic Chremes traducit illum ab iracundia, dicendo sic eum esse. *Menander:* οὕτως αὐτός ἐστιν * Et recte: quia naturæ ignoscitur, voluntati non item.

17. *Si mihi pergit, quæ volt dicere.*] Graviter, mature.

18. *Ego istæc moveo, aut curo?*] Est enim sycophantæ perturbare rem bonam, & curare malam. Hoc igitur dicit cum ὑποκρίσει. Ego hæc turbo, aut cogito, quemadmodum tu dicis, Simo? *Non tu tuum malum æquo animo feres?*] Non filium, sed amorem in filium significat. An quia iratus est? Et quæritur, an conveniant hæc verba Pamphilo veniente. Imo enim conveniunt: nam quanto magis dissimulat favorem, tanto plus acquirit fidei ad ea quæ loquitur.

19. *Iam sciri potest.*] Addidit & temporis celeritatem & magna maturitate dixit.

20. *Atticus quidam olim.*] Hæc pars argumenti est: quæ & supra jam dicta.

VARIORUM.

16. *Sycophanta.*] Vetitum caricas in Attica nascentes exportare. Cum vero multi furtim avehere deprehenderentur, delatores qui illos apud judices accusarent, vocatos principio Sycophantas *Athenæus* Deipnosop. c. 2. Cum è ficuum mercatura, vini, olei tributa colligerentur ac portoria, & mulctarentur, qui ea non solvissent, coactores appellatos fuisse Sycophantas. Ibidem. Alia originis nomina habes apud *Plutarch.* in Solone & interpret. *Aristophanis* in Phito. *Sic, Crito, est hic.*] Sic homo est. Eunuch. 3. act. iracundus sc. οὕτως αὐτὸς ἐστιν. *Menander.*

17. *Si mihi pergit quæ volt, &c.*] Primum hujus adagii patrem fuisse *Homerum*, scribit *Erasmus:*

Ὁπποῖόν κ' εἴπῃσθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις.

Id est,

Talia dicentur tibi, qualia ipse dixeris.

18. *Non tu tuum malum, &c.*] Quasi dicat: Feras oportet æquo animo mala quæ tibi eveniunt. Non mea culpa, sed tua potius, qui filium sic instituisti, ut meretricios amores sectetur, &c.

27. *Rham-*

Et istæc una parva virgo. tum ille egens, forte adplicat
Primum ad Chrysidis patrem se. SI. *fabulam inceptat.* CH. *sine.*
CR. *Itane vero? obturbat.* CH. *perge.* CR. *tum is mihi cognatus fuit,*
Qui eum recepit. ibi ego audivi ex illo, sese esse Atticum.
Is ibi mortuus est. CH. *ejus nomen?* CR. *nomen tam cito tibi? Phania.*
CH. *Hem, perii.* CR. *verum hercle: opinor fuisse Phaniam, hoc certo scio,* (*Chreme,*
Rhamnusium se ajebat esse. CH. *ô Juppiter!* CR. *eadem hæc,*
Multi alii in Andro tum audivêre. CH. *utinam id sit, quod spero. eho, dic mihi,*

Quid

DONATI.

21. *Forte applicat.*] *Applicat*, proprie de naufragio in litus ejecto atque egenti.

22. *Primum ad Chrysidis patrem.*] Quid est *primum*? an quia postea mortuus est? *Fabulam incepat.*] Aut ad comœdiam retulit *fabulam:* quia *fabula* comœdia: & quia argumentum quasi fabulæ narratur. aut certe ad irrisionem narrationis dicit. etenim *olim* fabulæ proprium; ut *Horatius:*

— olim
Rusticus urbanum murem mus paupere fertur
Accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum.

23. *Itane vero? obturbat.*] Si subdistinguit, *interstrepit* accipe: si non distinguit, *evertit* intelligas. *Itane vero obturbat?*] Potest, *itane vero*, subdistingui: & sic cum comminatione inferri, *obturbat*.

24. *Ibi ego audivi ex illo.*] Magna confirmatio veritatis est.

25. *Nomen tam cito tibi?*] Non negantis est, sed difficile se dicturum ostendit. *Phania.*] Hoc ita dicit Crito, ut nemo audiret: scilicet adhuc dubitans, an ipse sit.

26. *Hem.*] Sunt qui putant, Simonem dicere, irascentem filio, Critonem submonenti. *Perii.*] Hoc Pamphilus post iracundiam patris. An Chremis est dolentis, vel ad ejus mentionem, vel quod in filiam pene peccarat? *Verum hercle, opinor.*] Hoc adhuc cunctante est dictum: & ideo indiget confirmatione.

27. *Rhamnusium se.*] Piræus & Rhamnus, & cætera hujuscemodi, maritima Atticæ oppida intelligenda sunt. *Rhamnus*, pagus Atticæ est.

28. *Multi alii in Andro.*] Hoc *testimonium cæcum* dicitur. Testimoniorum enim modus duplex est: *manifestus* & *cæcus*. *Manifestus* est, qui certos testes, & præsentes habet. *Cæcus*, in quo multitudinem, aut civitatem dicimus scire. ut *Cicero, Testis est tota Sicilia.* quod tamen audientem consternat. Est etiam in cæco jusjurandum, tabulæ, absentesque personæ. *Cujam igitur?*] Vetuste, *cujam*. quod omnibus generibus & casibus servit.

VARIORUM.

27. *Rhamnusium se, &c.*] *Rhamnus* (authore *Plinio*) erat pagus in agro *Attico*, clarus marmorea statua *Nemesis*, quæ ob id *Rhamnusia* dicitur. Est autem *Nemesis* Dea ultrix superborum, & indignatio de malorum successu. Ejus statuæ meminit *Plin.* lib. 27. & *Strabo* lib. 9.

 30. *Ar-*

Quid eam tum? ſuamne eſſe ajebat? Cr. *non.* Ch. *cujam igitur?* Cr. *fratris filiam.*
Ch. *Certe mea eſt.* Cr. *quid ais?* Si. *quid tu ais?* Pa. *arrige aureis, Pamphile.*
Si. *Quî credis?* Ch. *Phania ille, frater meus fuit.* Si. *noram, & ſcio.*
Ch. *Is hinc bellum fugiens, meque in Aſiam perſequens, proficiſcitur.*
Tum illam relinquere hîc eſt veritus; poſt illa nunc primum audio,
Quid illo ſit factum. Pa. *vix ſum apud me, ita animus commotus eſt metu,*
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
Si. *Ne iſtam multimodis tuam inveniri gaudeo.* Pa. *credo, pater.*
Ch. *At*

DONATI.

30. *Arrige aureis, Pamphile.*] Tranſlatio à pecudibus. quibus verbis intendit, accipiendam eſſe vocem. *Arrige aureis, Pamphile.*] Hoc Simo videtur dicere. Ut alii putant, ipſe ſibi Pamphilus.

31. *Noram, & ſcio.*] Noram Phaniam, ſcio fratrem fuiſſe. Ergo & ad perſonam & ad rem retulit.

32. *Meque in Aſiam perſequens, proficiſcitur.*] Bene *in Aſiam*, ubi bellum non erat, ſed in Græcia. Et *perſequens* dicit, perſeverationem ſequentis oſtendens. *Perſequitur* enim qui non deſinit ſequi. *Virgilius,*

Quæ te ſola, puer, multis è matribus, auſa
Perſequitur: —

34. *Vix ſum apud me.*] Hoc eſt argumentum, ſapientibus lætitiam vehementem in bonis moderandam: cum unuſquiſque gaudens ita perturbetur, ut apud ſe ipſum jam non ſit. *Vix ſum apud me.*] *Non ſum apud me*, magis conſuetudine quam ratione dicitur. Aut forte ſic dicit, quaſi abierit animus, & rurſus redierit. *Ita animus commotus eſt metu.*] Duo carnifices futurarum rerum ſunt, ſpes & metus. Dolor enim & gaudium, præſentium rerum ſunt. *Virgil.*

Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque, nec auras
Reſpiciunt. —

Sed dolorem hic in lætitia non poſuit. & mire ordinem ſervavit. ſic enim ſe hæc invicem ſequuntur. Et ἀσυνδέτως diſtinguendum eſt, ſpe, gaudio: ut ſeparatim inferantur.

35. *Mirando.*] *Mirando*, dum miror. & eſt participium.

36. *Ne iſtam multis modis tuam.*] Non, multis modis inveniri gaudeo: ſed, tuam inveniri. Alii, *multis modis tuam inveni-*

VARIORUM.

30. *Arrige aures, &c.*] Quadrat in illos, qui ſitienter & avide auſcultant, aut expectant, quid dicendum ſit. Ducta Metaphora ab animantibus, quorum pleriſque mos eſt, ſi quando quid eminus audiant, aures ſurrigere.

32. *Meque in Aſiam perſequens, &c.*] Quidam volunt *Aſiam* ab *Aſia Promethei* uxore nomen accepiſſe. Eſt autem duplex *Aſia*: communis una, quæ quatuor orbis partium una eſt, aliis tribus fere æqualis: & *Aſia*, quam propriam dicunt, quod ſit majoris *Aſiæ* pars ipſa quædam.

36. *Multimodis.*] Multis modis.

37 *Unus*

CH. *At mihi unus scrupulus etiam restat, qui me male habet.*
PA. *dignus es*
Cum tua relligione, odium. NODUM *in scirpo quæris.* CR. *quid istuc est?*
CH. *Nomen non convenit.* CR. *fuit hercle huic aliud parvæ.*
CH. *quod, Crito?*
Numquid meministi? CR. *id quæro.* PA. *egone hujus memoriam patiar meæ*

Volu-

DONATI.

ri gaudeo: non, *inveniri gaudeo.* Hic jam redit in gratiam Simo cum filio: nisi forte patrem socerum appellat. ut Turnus apud *Virgilium*,

Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus. ——

Sed quomodo infra dicit, *Quid restat, pater?* an *restat* ideo, quia hæc jam major pars reconciliationis est? *Ne ista.*] *Ne*, nimis. *Cicero*, *Ne isti vehementer errant.* *Sallustius*, *Ne ista nobis mansuetudo & misericordia.* *Gaudeo.*] *Gaudemus* nostris: *gratulamur* alienis. Ut *Sallustius*, *Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* *Credo, pater.*] Incertum, utrum, cui gratulatur, Simo sit, quamvis Pamphilus respondeat. potest enim Chremes & pater videri. *Credo, pater.*] Sic responderi solet dicenti, gaudeo.

37. *At mihi unus scrupulus etiam restat.*] *At*, discretivum est superiorum dictorum. *Scrupulus* à scrupo lapide dictus, lapillus minimus. nam nimis molestæ sunt pedibus scrupulosæ viæ. ut *Virgilius*,

Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris.

Etiam.] Pro adhuc.

38. *Dignus es cum tua relligione odium.*] Aut accusativus pro ablativo casu est positus, pro odio. aut separatim *odium* legendum est, ut sit, dignus qui male habeatis. *Nodum in scirpo quæris.*] *Scirpus*, palustris res, & levissima. *Lucilius* in primo, *Nodum in scirpo insane facere vulgus.* Est autem *scirpus*, sine nodo, & levis junci species. Alibi ipse, *Reddunt, curatura junceas. Plautus*, *Scirpea inducitur ratis.*

40. *Id quæro.*] Rursus Crito obliviosus est, utpote alienarum rerum.

VARIORVM.

37. *Unus scrupulus.*] Credo *scrupulum*, non lapidem qui pedes offendat, sed genus ponderis esse, quem nonnulli *scriptulum* malunt dicere; nimirum, quia idem sit cum *Grammate*, utpote vigesimaquarta pars unius unciæ. Est autem iste sensus, *Chremetem* agnoscere, sibi in examinanda filia pleno pondere satisfieri, nisi quod unus scrupulus desit, nomen scilicet puellæ non congruere, id in tantis signis, ut rem minimam, scrupulum vocat, qui est assis pars ducentesima, & octogesima octava. *Nannius.* Vel *scrupulus*, hoc est dubium quoddam non ita magnum superest. *Scrupulus*, enim diminut. à scrupo, lapillus, qui offendit pedes. hinc pro re molesta, difficili & anxia capitur.

38. *Cum tua relligione, &c.*] Metu vel sollicitudine, vel nimis anxia cura: ut *Nonius* ait. *Nodum in scirpo, &c.*] *Scirpi*, seu ut scribit *Alciatus*, *sirpi*, dicuntur stramina, sive junci leves admodum & enodes, quorum usus est in conficiendis mattis, quas & storeas, & tegetes & phormiones vocamus. *Nodum* ergo *in scirpo quærere*, est, in re minime dubia dubitandi occasionem quærere.

 46. De

Voluptati obſtare, cum ego poſsim in hac re medicari mihi?
Non patiar. heus Chreme: quod quæris, Paſibula eſt. CR. *ipſa eſt.* CH. *ea eſt.*
PA. *Ex ipſa millies audivi.* SI. *omneis nos gaudere hoc, Chreme,*
Te credo credere. CH. *ita me DI ament, credo.* PA. *quid reſtat, pater?*
SI. *Jamdudum res reduxit me ipſa in gratiam.* PA. *ô lepidum patrem!*
De uxore ita ut poſſedi, nihil mutat Chremes. CH. *cauſa optuma eſt,*
Niſi quid pater ait aliud. PA. *nempe.* SI. *id ſcilicet.* CH. *dos Pamphile eſt*
Decem talenta. PA. *accipio.* CH. *propero ad filiam. eho mecum, Crito.*

Nam

DONATI.

41. *Voluptati obſtare.*] Nunc lætitiæ & gaudio.

42. *Heus Chreme.*] *Heus* dicendum erat, quia Chremes Critonem intuebatur.

43. *Ex ipſa audivi millies.*] Duas res oſtendit Pamphilus, & quod verum ſit quod ex ipſa ſæpe audierit; & quod ſit Glycerium. *Omnes nos gaudere hoc; Chreme.*] Aut *hoc* correpte, aut *hoc* producte; ut ſit, hac re gaudere. Et *gaudere*, noſtris eſt, ut ſupra adnotavimus: alienis vero, *gratulari. Salluſtius, Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* Plus eſt ergo gaudere, quam lætari.

44. *Quid reſtat, pater?*] Hoc eſt, ne iraſcaris.

45. *O lepidum patrem!*] In quo leporis eſt plurimum, *lepidus* dicitur. Nam *lepos* eſt venuſtas.

47. *Nempe, ſcilicet.*] *Nempe* & *Scilicet* dicentes, manu vel vultu dotem ſignificant. quod mox intelligit Chremes. Alii ἀπὸ τοῦ *ſcilicet*, Chremetis perſonam faciunt. *Dos Pamphile eſt.*] Id eſt, Pamphilo pro uxore dabuntur decem talenta.

48. *Accipio.*] Ille niſi dixiſſet, *accipio*, dos non eſſet. datio enim ab acceptione confirmatur: nec poteſt videri datum id, quod non ſit acceptum. *Eho.*] *Eho* hic admiratio eſt intentionis, ad id quod dicturi ſumus.

VARIORUM.

46. *De uxore ita ut poſſedi.*] Videtur alludere ad verba edicti, *Ut poßidetis, ita poßideatis.*

47. *Dos eſt Pamphile.*] Ignominioſum erat indotatas uxores ducere. Apud Romanos priſcos, dos, æs grave fuit, id eſt, expenſum, rude & informe, deinde ſignatum pecudis nota: unde & pecunia dicta. Initio vero decem millia æris dotes non excedebant. Sed deinde corruptis moribus ad 40000. ſunt prætergreſſæ: adeo ut Megulia, quod quingenta æris millia doti haberet, dotatæ nomen tulerit.

48. *Decem talenta.*] *Talentum* continebat 60. libras, libra valebat decem coronatos. Ergo talentum ſexcenti coronati. Erat & aliud talentum, quod magnum vocabant, id erat 80. librarum. *Budæus* lib. de aſſe. *Pamphili* ergo dos ſecundum ſupputationem Budaïcam, ad noſtra-

Nam illam me credo haud nôsse. SI. *cur non illam huc transferri jubes?*

PA. *Recte admones. Davo ego istuc dedam jam negotî.* SI. *non potest.*

PA. *Quî?* SI. *quia habet aliud magis ex sese, & majus..* PA. *quidnam?* SI. *vinctus est.*

PA. *Pater, non recte vinctus est.* SI. *haud ita jussi.* PA. *jube solvi obsecro.*

SI. *Age fiat.* PA. *at matura.* SI. *eo intro.* PA. *ô faustum & felicem hunc diem!*

DONATI.

50. *Dedam jam.*] Addidit & temporis celeritatem.

51. *Quî?*] Quamobrem.

52. *Non recte vinctus est.*] Id est, non juste. Sed hic ad causam retulit, *non recte*: senex vero, ad rem retulit. *Haud ita jussi.*] Quia quadrupedem stringi jusserat, quasi recte ac diligenter. Et hoc ipsum non vacat. nam jam jlocaliter loqui, & minus irascentis est, & placabilis animi. *Haud ita jussi.*] Eleganter lusit ad ἀμφιβολίαν, & simul ostendit, quam propitius sit Pamphilo pater, & quam facile veniam Davo impetrare possit ab eo: quippe qui jam etiam jocetur. Pamphilus autem dixerat non juste: ille sic respondit, quasi dixeris, non diligenter vinctus est. Et *haud ita jussi*: sic enim præceperat, *Quadrupedem constringito.*

VARIORUM.

nostratem pecuniam redactam, sunt mille septingentæ, ac quinquaginta libræ Flandricæ. *Quia habet aliud magis, &c.*] Scilicet aliud est, quod magis illum sollicitet: suum scil. negotium, & magis ad se pertinens. suapte enim culpa punitur: quod obscurissime hic significatur.

52. *Non recte vinctus est.*] Jusserat enim quadrupedem vinciri modò scen. 3. hujus actus. ludit in ambiguitate τοῦ *recte*.

ACTUS QUINTI SCENA QUINTA.

CHARINUS. PAMPHILUS.

Argum. *Charinus hic prodit in scenam, ut quæ acta sunt è Pamphilo sciat. Et Pamphilus de felicitate, quæ sibi obtigit, exultat.* Thesis. *Voluptas amatoribus & libidinosis summum est bonum. Docet ergò hæc scena, nos è prospero rerum successu majorem percipere voluptatem, si felicitatem nostram aliis quoque, qui nobiscum una gaudeant, quique nobis gratulantur, communicare contingat.*

PRoviso quid agat Pamphilus: atque eccum. PA. *aliquis forsan me putet*
Non putare hoc verum: at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.
Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror,
Quod voluptates eorum propriæ sunt: nam mihi immortalitas
Parta

DONATI.

PROVISO QUID AGAT PAMPHILUS.] *Hæc scena alterum generum Chremeti comparat: ne aut Charinus tristis recedat, aut non provisum videretur Philumenæ.*

1. *Proviso quid agat.*] Hoc colloquium post compendium fabulæ inducitur: ut una narratione etiam negotium Charini transigi possit. *Proviso quid agat.*] Dupliciter res ab oculis spectatorum moventur: aut enim futura promittuntur, aut facta narrantur. *Proviso*, duo significat: & provideo & procedo.

2. *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet.*] *Sic* delicate pronuntiandum est, & separatim distinguendum. *At mihi nunc sic esse hoc verum lubet.*] Sensus hic est, alii putent, ut volunt: ego autem verum esse confirmo, quod mihi lubet verum credere.

3. *Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror.*] Omne quod habemus aut mutuum est, aut proprium. Mutuum est quicquid ad tempus habemus, nec postmodum nostrum futurum est, ut uxor, domus, villa, servi, & cætera in hunc modum: Proprium, ut virtus animi, & bonum sempiternum. quod proprie de Diis dicitur. non enim aliunde venerunt, sed apud se ipsos sunt semper. Et Epicurum secutus hoc dixit: Proprie ergo de Diis sempiternum dicitur. Nam inter *sempiternum* & *perpetuum* hoc interest: quod *sempiternum* ad deos, *perpetuum* proprie ad homines pertinet. *Ego Deorum vitam propterea.*] Hanc sententiam totam *Menandri* de Eunucho transtulit. & hoc est quod dicitur, *Contaminari non decere fabulas. Ego deorum vitam.*] Non dixit, quod scit: sed quod verum putet. Et est δόγμα Ἐπικούρειον, quod à cæteris philosophis repudiatur, de otio Deorum ac perenni voluptate.

4. *Propriæ sunt.*] Perpetuæ, sempiternæ, quæ non sunt accommodatæ ad tempus, ac mutuæ. sic & supra, *Nihilne esse proprium cuiquam?*

VARIORUM.

2. *Non putare hoc verum.*] Non id sentire quod loquor, vel non putare id quod res est. *At mihi nunc &c.*] Quod sequitur, *Ego vitam Deorum propterea, &c.* Sensus est, Nolo pugnare aliter arbitrantibus, ego ita esse autumo, & quia rebus meis conducit, cupio esse verum.

3. *Ego Deorum.*] Τοῦτο τὸ ζῆν ἐστὶ τὸ καλλίβιον Θεῶν ἀληθῶς βίον. *Apollodorus. Deorum vitam adepti sumus.* Heautont. act. 4. scen. 3. *Immortalis ero, si altera talis erit. Namque Deos didici securum agere ævum &c*, ex schola Epicuri, Horat. 6. Sat. 1. lib.

4. *Propriæ sunt.*] Peculiares & perpetuæ,

Parta est, si nulla ægritudo huic gaudio intercesserit.
Sed quem ego mihi potissimum optem nunc, cui hæc narrem, dari?
CH. *Quid illud gaudii est?* PA. *Davom video. nemo est, quem mallem omnium.*
Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.

ACTVS QVINTI SCENA SEXTA.

DAVUS. PAMPHILUS. CHARINUS.

Argum. *Davus revinctus, quærit ubinam sit Pamphilus: eo invento, uterque de fortunis suis recenset. Supervenit Charinus, audit Pamphilum ducturum quam amarat Glycerium. Id gaudet sc. & ad Philumenæ nuptias accingitur. Rumorem alicujus infortunii citò in populum vulgari; ut quod quis nactus sit mali, priùs quam quid evenerit boni, resciscamus, docet hæc fabula.*

Pamphilus ubinam hic est? PA. *Dave.* DA. *quis homo est?* PA. *ego sum.* DA. *ô Pamphile.*
PA. *Nescis quid mihi obtigerit.* DA. *certe: sed quid mihi obtigerit, scio.*

PA. Et

DONATI.

5. *Si nulla ægritudo huic gaudio.*] Scilicet secundum supradictam sententiam, Si propria, inquit, hæc fuerit voluptas, Deus sum.

7. *Quid illud gaudii est?*] In aliis, Davi persona infertur.

8. *Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.*] Ἀρχαϊσμός. *Solide solum.*] Figura παρόμοιον.

VARIORUM.

tuæ. *propria hæc si dona fuissent.* Virgil. Æn. 6. de Marcello, cui diuturna vitæ usura negata. *Sempiternum* ad Deos, *perpetuum* proprie ad homines.

5. *Intercesserit.*] Inciderit, intervenerit.

6. *Sed quem ego, &c.*] Insuavis est voluptas, nisi sit, cui eam narremus.

8. *Solidè.*] Perfectè, ex animo.

DONATI.

PAMPHILUS UBINAM HIC EST?] *In hoc actu mira arte ea quæ restant de Comœdia breviter explicantur, & designantur duarum sororum binæ nuptiæ.*

1. *Pamphilus ubi nam hic est?* P. *Dave.* D. *quisnam homo est?*] In affectu gaudentis Pamphili, & Davi gratulatione, cognitionem rerum Charino præbuit: cujus persona parce utitur post compendium.

2. *Sed quid mihi contigerit scio.*] Scio, id est, persensi.

VARIORUM.

1. *Pamphilus.*] Davus, è quadrupede redditus bipes, id est, vinculis exutus, gratulatur Pamphilo prosperas nuptias. Charino, ne quis læto destituatur exitu, spes bona ducendi Philumenam facta feliciter.

 3. Et

PA. *Et quidem ego.* DA. *more hominum evênit, ut quod sim nactus mali,*
Prius resciſceres tu, quam ego illud, quod tibi evênit boni.
PA. *Mea Glycerium ſuos parentes repperit.* DA. *factum bene!* CH. *hem!*
PA. *Pater amicus ſummus nobis.* DA. *quis?* PA. *Chremes.* DA. *narras probe.*
PA. *Nec mora ulla eſt, quin eam uxorem ducam.* CH. *num ille ſomniat*
Ea, quæ vigilans voluit? PA. *tum de puero, Dave?* DA. *ah desine.*
Solus eſt, quem diligant DI. CH. *ſalvus ſum ſi hæc vera ſunt.*
Conloquar. PA. *quis homo eſt? ô Charine, in tempore ipſo mihi advenis.*
CH. *Bene factum.* PA. *audiſtin'?* CH. *omnia: age, me in tuis ſecundis reſpice.*

Tuus

DONATI.

3. *More hominum.*] *Hominum* abundat. *More hominum evenit, ut id quod ſim nactus mali.*] Quia fama mali celerior, quam boni: id eſt, ut facilius mala, quam bona nuntientur. Ad hoc ergo dixit, quod ille prior ſcierit quod eſſet vinctus, quam ipſe cognitam Glycerium cognoſceret.

5. *Mea Glycerium ſuos parentes reperit.*] Hæc ita narrantur Davo, ut eadem opera etiam Charinus audiat.

6. *Pater amicus ſummus.*] Hæc omnia, ut diximus, propter Charinum dicuntur, ut audiat. *Amicus ſummus.*] Deeſt *ejus.*

7. *Num ille ſomniat ea, quæ vigilans voluit?*] Hinc *Virgilius,*

Credimus? an qui amant ipſi ſibi ſomnia fingunt?

8. *Deſine.*] Compendium attulit.

11. *Bene factum.*] A gratulatione cœpit. *Omnia.*] Compendium. *Age, me in tuis ſecundis rebus reſpice.*] Hæc ſunt quæ abſolute dicuntur: & eſt commonitio. Sunt enim qui felicitate elati, ne reſpicere quidem velint amicos. Et *reſpicere*, eſt proprie retro aſpicere. Id eſt, quem præcedis felicitate, non obliviſcaris.

VARIORUM.

3. *Et quidem ego.*] Retulerat Simo, ſupra, ſcen. 4. *vinctus eſt. Ut quod ſim nactus mali.*] Velocior ficti pravique eſt fama, quàm nuncia veri ac boni.

7. *Num ille ſomniat, &c.*] Hinc & Græcum eſt proverbium, ὅσα ἐν ὀνείρῳ βλέπεις, de votis immodicis, quod, quicquid vehementer optaris, id fere ſomniare contingat.

9. *Solus eſt quem diligant Dî.*] Ὑπερβολὴ, de magna cujuſpiam felicitate.

11. *Age, me reſpice, &c.*] Ne mei tibi obrepat oblivio, ubi pro voto omnia ac ex ſententia ſuccedere cœperint.

15. *Hinc*

Tuus est nunc Chremes: facturum quæ voles, scio esse omnia.
PA. *Memini: atque adeo longum est nos illum expectare, dum exeat.*
Sequere hac me intus ad Glycerium nunc. tu Dave abi domum:
Propera, adcerse, hinc qui auferant eam. quid stas? quid cessas? DA. *eo.*
Ne expectetis, dum exeant huc. intus despondebitur.
Intus transigetur, si quid est quod restet. Ω *Plaudite.*

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATI.

12. *Tuus est nunc Chremes.*] *Lucilius* in secundo, *Nunc prætor tuus est, meus si discesserit horno Gentilis.*

13. *Atque adeo longum est nos illum expectare.*] Quia & audacter & artificiose binos amores duorum adolescentium, & binas nuptias in una fabula machinatus est: & id extra præscriptum *Menandri*, cujus Comœdiam transferebat: idcirco aliud in proscenio, aliud post scenam retulit: ne vel justo longior fieret, vel in eandem propter rerum similitudinem cogerentur.

14. *Sequere hac me intus: ad Glycerium.*] Jam post scenam itur: quia ulterius in proscenio nihil agitur. *Tu Dave abi domum.*] Hi versus, usque ad illum, *Gnatam tibi meam Philumenam uxorem,* negantur *Terentii* esse: adeo ut in pluribus exemplaribus bonis non inferantur.

16. *Ne expectetis.*] Mire dicit, latenter se laudans: quo verbo avidum adhuc audiendi populum, adeoque cupidum & intentum ostendit, ut finem Comœdiæ evenisse non senserit.

17. *Intus transigetur, si quid est quod restet.*] Artificiose poëta hereditatis justam petitionem ex Critonis persona prætermisit, quæ ex Glycerio cognita jure tribuebatur: ne vel parvo rei Critonis tractatu, aut defraudatione Glycerii infuscaretur finis fabulæ ad lætum exitum spectans. *Si quid est quod restet.*] Quia narratione dignum non est, quod Charinus rogat.

ÆLII DONATI *V. C. Oratoris Urbis Romæ, Comment. in* TERENTI ANDRIAM *explicit.*

VARIORUM.

15. *Hinc qui auferant.*] Transferant, ducant, comitentur. *Auferant.*] *Rapi* enim *plane*, ut Sextus Pompejus auctor est, *simulabatur virgo* ex gremio matris, aut si ea deesset, ex proxima necessitudine, tum cum ad virum transferebatur: propterea quod ea res Romulo feliciter cessisset, qui per vim sibi suisque ex Sabinis uxores quæsivit. *Brissonius.*

17. Ω *Plaudite.*] Hic audiendus non est *Eugraphius*, cujus hæc est nota ad extrema Andriæ Terentianæ verba: *Quod vero sequitur*, ω Plaudite, *verba sunt* Calliopii *ejus recitatoris, qui cum fabulam terminasset, elevabat aulaeum scenæ, & alloquebatur populum, VOS. VALETE. VOS. PLAUDITE.* Sed histrio non erat *Calliopius*, qui ageret; neque Musicus, qui modos faceret: sed Criticus, qui has fabulas ad antiqua exemplaria olim recensuerat. Et alium quemvis potius, quam *Calliopium*, designat hæc notat ω de qua dicendum est. Cum postremum suum condimentum, hoc est, plausum, postulet

VARIORUM.

stulet Comœdia, histriones non tantum à spectatoribus eum petebant; sed etiam iis suo exemplo præibant, ut qui plausum darent ipsi peracta fabula. Quod Grex histrionum apud *Plautum* extrema Asinaria docet:

Nunc si voltis deprecari huic seni, ne vapulet,
Remur impetrari posse, si plausum sic clarum datis.

Partes autem hæ dabantur, non tantum histrionum uni, sed toti eorum etiam Gregi, ut plausum à spectatoribus postularent, atque illud, *Plaudite*, dicerent. Ita apud *Plautum*, Asinaria, Capteivis, Casina, Epidico, Bacchidibus, *Grex*, & apud eundem, Cistellaria, *Caterva*, jubent spectatores *valere* atque *plaudere*. Eædem quoque erant partes, meo judicio, in his *Menandri* atque *Apollodori* fabulis, quas vertit *Terentius*, non unius histrionis, sed *Gregis*, sive *Catervæ histrionum*, à quibus ista, *Vos valete & plaudite*, vel *plaudite*, dicebantur. Apud Græcos vero ad distinctionem personarum indicandam, appositum erat duplex ωω, id erat, ὁ ὄχλος, *Grex*, *Caterva*: eademque nota in Latinis *Terentii* fuerat adscripta, sed facilè ex utroque ωω factum est ω, cum etiam posterioris hujus literæ figura fiat è duplici ωω conjuncto, ω. *Petitus.*

EUNU-

EUNUCHUS
PUBLII TERENTII
Carthaginiensis Afri.

ACTA
LUDIS MEGALENSIBUS,

L. POSTHUMIO ALBINO
&
L. CORNELIO MERULA } Ædilibus Curulibus.

Egerunt
L. AMBIVIUS TURPIO
&
L. ATTILIUS PRÆNESTINUS.

Modos fecit
FLACCUS CLAUDII FILIUS,
Tibiis duabus dextris.

Græca est Menandru.

ACTA II.

Edita

M. VALERIO MESSALA
&
C. FANNIO STRABONE } COSS.

ANNO
Ab Urbe condita DLXXXXIII.
Ante CHRISTUM *natum* CLVIIII.

IN EUNUCHI DIDASCALIAM.

LUc. *Ambivius, &c.*] Ut *Andriam*, ita & *Eunuchum* egit *Ambivius*, & aget quoque alias: quod eas artificiose prorsus ageret. Id discimus ex *Symmacho* libro 10. Epist. 2. *Non idem honor in pronunciandis fabulis P. Pollioni, qui Ambivio fuit.*

Menandru.] *Menander* à *Philemone* nequaquam pari scriptore in certaminibus comœdiarum ambitu gratiaque & factionibus sæpenumero vincebatur. cum tum forte habuisset obviam; Quæso, inquit, *Philemo*, bona venia, dic mihi; cum me vincis, non erubescis? *Menandrum* autem alii centum octo, partim centum novem comœdias reliquisse ferunt. Sed *Apollodori* scriptoris celebratissimi hos de *Menandro* versus legimus, in libro qui Chronica inscriptus est:

Κηφισιεὺς ὢν, ἐκ Διοπίθους πατρὸς,
Πρὸς τοῖς ἑκατὸν πέντε γράψας δράματ' ἐξ
Ἔλιπε, πεντήκοντα καὶ δυοῖν ἐτῶν.

Ex istis tamen centum & quinque omnibus, solis eum octo vicisse, idem *Apollodorus* eodem in libro scripsit. *A. Gell.*

Acta II.] Hanc *secundam* factam non esse à *Terentio*, in Prolegomenis diximus: an ergo intelligitur, eam *secundam* à *Terentio* actam fuisse his ejusdem anni Ludis? Nam, duas fabulas dedit *Terentius*, his ejusdem anni *Megalensibus ludis*, nempe *Phormionem* & *Eunuchum*, & quidem *Phormionem* prius, *Eunuchum* vero posterius. An dicemus intelligi, quod verius puto, *Eunuchum* actam fuisse *bis*; his ipsis ejusdem anni *Megalensibus ludis*? De iterata ejus editione *Donatus*: *Et acta est tanto successu, ac plausu, atque suffragio, ut rursus esset vendita, & ageretur iterum pro nova: proque ea pretium, quod nulli ante ipsam fabulam contigit, octo millibus sestertiûm numerarent Poëtæ.* Sed, aut ego valde fallor, aut pretium istud meruit, ac Poëtæ numeratum est, ut tertium ederetur. nam iterum edita est, nulla interposita mora, eodem ipso, quo primum acta erat, die. *Suetonius* id expressis verbis indicatum voluit in vita *Terentii*: *Eunuchus quidem bis* die *acta est, meruitque pretium, quantum nulla antea cujusquam Comœdia, id est, octo millia nummûm: propterea quoque summa titulo adscribitur.* In his frustra expungunt Viri incomparabiles vocem *die*; acta quippe *bis* tantum non est, sed etiam tertium in scenam venit. *Donatus* loco laudato: *Hæc edita tertium est, & pronunciata, Terentii Eunuchus: Quippe jam adulta commendatione Poetæ, ac meritis ingenii, notioribus populo.*

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA IN TERENTII EUNUCHUM.

SOrorem falso dictitatam Thaidis
Id ipsum ignorans, miles advexit Thraso,
Ipsique donat: erat hæc civis Attica.
Eidem Eunuchum, quem emerat, tradi jubet
Thaidis amator Phædria, ac rus ipse abit,
Thrasoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phædriæ puellulam
Cum deperiret, dono missam Thaidi,
Ornatu Eunuchi induitur: suadet Parmeno:
Introiit: vitiat virginem: sed Atticus
Civis repertus frater ejus, conlocat
Vitiatam ephebo, Phædriam exorat Thraso.

ÆLII DONATI, V.C. Oratoris Urbis ROMÆ, PRÆFATIO IN EUNUCHUM TERENTII.

HÆc masculini generis nomine nuncupata Fabula est, Eunuchus: & est Palliata Menandri vetus: quam ille author de facto adolescentis, qui se pro Eunucho deduci ad meretricem passus est, nominavit. Itaque ex magna parte motoria est. Atque in hac comœdia qui personam Parmenonis actor sustinet, primas habet. Secundæ sunt Chæreæ. Tertiæ ad Phædriam spectant. Hujus prologus sanè est concitatior. Nam & objicit crimina adversantibus: & accusatorie narrat injuriam Terentio factam: & ad ultimum tumultuose, & cum magna invidia defendit poëtam. Hæc & πρότασιν

& ἐπι-

& ἐπίτασιν, & καταστροφὴν ita æquales habet, ut nusquam dicas longitudine operis Terentium delassatum dormitasse. Actus sane implicatiores sunt in ea, & qui non facile à parum doctis distingui possint: ideo quia tenendi spectatoris causa vult poëta noster omnes quinque actus velut unum fieri, ne respiret quodammodo: atque distincta alicubi continuatione succedentium rerum, ante aulæa sublata fastidiosus spectator exurgat. Acta plane est Ludis Megalensibus, L Posthumio, L. Cornelio Ædilibus Curulibus: etiam tunc personatis L. Numidio Posthumio, L Ambivio Turpione: item modulante Flacco Claudio tibiis dextra & sinistra ob jocularia, multa permixta gravitate. Et acta est tanto successu ac plausu atque suffragio, ut rursus esset vendita, & ageretur iterum pro nova: proque ea pretium, quòd nulli ante ipsam fabulam contigit, octo millibus sestertiûm numerarent poëtæ. Diverbia multa sæpe pronuntiata, & cantica sæpe mutatis modis exhibita sunt. Προτατικὸν πρόσωπον nusquam habet: sed suis tantum personis utitur. In hac Terentius delectat facetiis, prodest exemplis: & vitia hominum paulo mordacius, quam in cæteris carpit. Exempla autem morum hic tria præcipua proponuntur, urbani scilicet, parasiti, & militaris. Hæc edita tertium est; & pronunciata, Terentii Eunuchus: quippe jam adulta commendatione poëtæ, ac meritis ingenii notioribus populo. Facta autem ex duabus Græcis una est Latina. Nam ex Eunucho & Colace Menandri fabulis, hæc Eunuchus Terentiana scripta est, non sine crimine, quod multa in hanc translata sint ex multis poëtis Latinis. quod totum, per Prologum purgat atque defendit.

ARGUMENTUM.

Rapta quædam ex Attica virgo nobilis, atque adducta est Rhodum: ibique matri Thaidis meretricis ab amico dono data est, & educata velut soror, unà cum filia Thaide. Sed Thais relicta matre Rhodo, cum amatore quodam Athenas se contulit: ab eoque hæres instituta mortuo, mox à milite Thrasone diligebatur nimis. Qui cum Athenis profectus matrem Thaidis mortuam Rhodi comperisset, & eam virginem, quam diximus, ab hæredibus mortuæ animadvertisset venum esse propositam: quamvis ignarus rerum omnium, emit tamen: & dono amatæ Thaidi vexit Athenas. Verum postquam adveniens rivalem Phædriam apud amicam reperit, quem per ejus absentiam sibi meretrix conciliârat: affirmavit se non ante daturum promissam virginem, quam Thais foras æmulum pepulisset. Illa igitur, etsi amaret Phædriam, cupiditate tamen recuperandæ virginis & civis Atticæ, & quam à parvula ut sororem dilexerat, excludit Phædriam.

Hinc

Hinc ille primò irascitur: post accepta facti ratione, à Thaide lenitur: & in bidui spatium sponte concedens militi, rus proficiscitur: statimque ne ab æmulo muneribus superaretur, Eunuchum & puellam Parmenoni jubet abiens ad Thaidem deducere. Verum Chærea frater Phædriæ tunc ephebus, visa in via virgine inflammatur amore ejus; atque eo evasit vehementi ardore, ut pro Eunucho ipse deduceretur ad Thaidem. Hac occasione vitiata virgo, & mox civis, & nobilis cognita, datur uxor Chæreæ. Phædria verò & miles rivales, ambo concordes per parasitum redditi, communi amicâ sine certamine potiuntur. In primo actu Phædria exclusus à Thaide, & secum primo, & mox cum Parmenone, conqueritur fortunas suas: & ad postremum coram accusat Thaidem. Rursus permulcetur ab eadem, & voluntate digrediens, rus sese concessurum in spatium bidui esse promittit. Secundus actus profectionem Phædriæ continet, delegantis servo deductionem Eunuchi & puellæ ad Thaidem. Tum parasitum loquentem, per quem virgo à milite dono amicæ missa est. Tum interventum Chæreæ, amantis virginem, ejusdemque cum Parmenone consilium de eadem potienda per fallaciam: quia pro Eunucho ipse supponitur Thaidi. Tertius actus characterem exprimit militis & parasiti per ridiculum colloquium. Tum invitationem ad cœnam Thaidis. Tum oblationem velut Eunuchi Chæreæ & puellæ ex Æthiopia per Parmenonem factam. Tam verba Chremetis ad Thaidem venientis, perductique ad militem. Antiphonis Chæreæque colloquium de vitiata per dolum virgine. In quarto actu Doryas nuntiat jurgium inter militem & Thaidem: tum reditum habet ex villa Phædriæ, & querelam Pythiæ de vitiata virgine apud Phædriam: & eundem stupentem quod audiebat. Errorem ebrii Chremetis: & verba petulantia Thaidis adversum militem, & militis adversum Thaidem: parata prælia, ridiculéque deposita. Quintus actus hæc continet, querelam Thaidis de vitiata virgine, primò cum Pythia, posteà cum ipso Chærea: tum interventum Chremetis atque nutricis: tum perturbationem Parmenonis per dolum Pythiæ; atque ejus indicio per senem, qui rure tunc advenerat, confirmatas nuptias. & ad ultimum reditum in gratiam militis cum Phædria & Chærea.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

ANTIPHO, *adolescens.*
CHÆREA, *adolescens.*
CHREMES, *adolescens rusticus.*
DORYAS, *ancilla.*
DORUS, *eunuchus.*
GNATO, *parasitus.*
LACHES, *senex.*
PARMENO, *servus.*
PHÆDRIA, *adolescens.*
PYTHIAS, *ancilla.*
SANGA, *lixa.*
SOPHRONA, *nutrix.*
THAIS, *meretrix.*
THRASO, *miles.*

PERSONÆ MUTÆ.

STRATO, *militaris.*
PAMPHILA, *amabilis.*
SYRISCUS, *à Syro.*
SANNIO, *ab hasta.*
DONAX, *fistula sive arundo piscatoria.*

ERASMI Idiomata Personarum præcipuarum.

Chærea, *ephebus ad quidvis audax, incogitans, & impotenter amans.*

Chremes, *adolescens ruri educatus, eoque civilium blanditiarum insolens, & artium imperitus.*

Gnato, *fingitur assentator & callidus.*

Laches, *pius in filios, & vehementi ingenio.*

Parmeno, *callidus, & osor meretricum.*

Phædria, *cordatus adolescens, & cum morbo suo pugnans.*

Sanga, *fingitur liber ac domini contemptor, quales ferè coqui.*

Thais, *inducitur cordata & civilis, & inter meretrices probis moribus.*

Thraso, *fingitur stolidus & arrogans.*

Ratio Nominum.

Antipho, ἀπὸ τοῦ ἀντὶ, καὶ φῶς. *quasi dicas, lumen contra adferens. aut, adversa lux. quod obvius appareat.*

Chærea, *à* χαίρων, *lætus, gaudens. quasi dicas*, Gaudentius.

Chremes, *Vide Andriam.*

Doryas, *à* δόρυ, *hasta. quod bello rapta sit.*

Dorus, *à* δῶρον, *donum, munus. quod dono mittatur Thaidi.*

Gnato, *à* γνάθος, *maxilla, bucca, quod edax.*

Laches, *ab* ἔλαχον, *verbi* λαγχάνειν, *sortior, sorte vel hæreditate obtineo.*

Parmeno, *quasi* παρὰ τῷ δεσπότῃ μένων, *apud dominum manens, quod sedulò adsit Domino suo.*

Phædria, *à* φαιδρὸς, *hilaris, alacer. quasi dicas*, Hilarius.

Pythias, *quasi* πυθομένη, *sciscitatrix. quod omnia percontetur. à* πυνθάνομαι, *sciscitor, audio, intelligo.*

Sanga, *à flumine Phrygiæ. vel à* σάττω, *onero, tanquam à componendis sarcinis.*

Sophrona, *à* σώφρων, *honestus, castus. quasi dicas*, Pudica.

Thais, *à* θεατὸς, *spectabilis. à* θεάομαι, *specto. quasi dicas*, speciosa.

Thraso, *à* θράσος, *audacia.*

PUBLII TERENTII
EUNUCHUS.

PROLOGUS.

Invehitur suo more in adversarium, quem, quibusdam erratis ipsius commemorandis, in quam maximum potest odium & invidiam adducit. Deinde Poëtam defendit, ab eo furti insimulatum; qui dicebat hanc fabulam ex Nævio & Plauto magna ex parte ablatam esse. Tandem attentionem postulat ad fabulam agendam.

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, & minime multos lædere,
In his Poëta hic nomen profitetur suum.
Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimavit esse, sic existimet:

Respon-

DONATI.

S*I quisquam est, qui placere, &c.*] Attendenda poëtæ copia, quod in tot prologis de eadem causa iisdem fere sententiis, variis verbis utitur. *Bonis quam plurimis.*] Commendat personam.

2. *Et minime multos lædere.*] Ἀνῦδετον πρόσωπον.

3. *In his Poëta hic nomen profitetur suum.*] Cum dixisset, *quisquam*, intulit, *in his.* & alibi, *Cujus mos maxime est consimilis vestrûm: hi se ad vos applicant.*

4. *Tum si quis.*] Bene, *si quis*: cum *L. Lavinium* significet, ne vel ipsum à se læsum fateretur. Et *Tum*, præterea: ut, *Tum canit Hesperidum. Inclementius.*] Pro *inclementer.* ut, *Jam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus.*

5. *Existimet.*] Pro *existimavit.*

VARIORUM.

2. *Bonis quam plurimis, &c.*] *Quam plurimis*, hoc loco duas esse dictiones monet *Muretus* ex *Nonio Marcello*, sensumque talem elicit: Si quisquam est, qui suum studium eo referat, ut bonis potius, quam ut plurimis placeat, &c. Deest enim hic particula *potius*: ut in illo *Plauti* ex Rudente: *Certum esse mori-ri, quam hunc pati lenonem in me grassari.* Sic etiam sæpe loquuntur Græci. *Homer.* Βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, ἢ ἀπολέσθαι. Contra, quæ hic particula deest, ea sæpe aliis in sermone Latino locis redundat. *Cic.* in Divinat. *Tamen eos defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quam abs te defensos, esse malunt? Terent.* in Adelph. *Quin, quicquid possem, mallem auferre potius in præsentia, &c. Minime multos.*] Veteres enim paucorum numerum pro bonis posuerunt, multorum contra pro malis. Est itaque sensus, Poëtam velle, si quis alius, placere bonis, nec tamen malos lædere. *Lædere.*] Est injuria & contumelia afficere.

3. *Nomen profitetur.*] Quod Græci ἀπογράφεσθαι dicunt. Nam qui militiæ sacramento addicebantur, nomen suum actis publicis inserebant: sicut & ii qui censebantur: id *nomen dare* & *profiteri* dicimus.

4. *Tum si quis est.*] Lavinium innuit, cujus calumniis respondit in prologo Andriæ. *Inclementius.*] Acerbius, immitius, & asperius.

6. Non

Responsum, non dictum esse, quia læsit prius,
Qui bene vertendo, & easdem scribendo male,
Ex Græcis bonis Latinas fecit non bonas.
Idem Menandri PHASMA nunc nuper dedit.

Atque

DONATI.

6. *Responsum, non dictum esse.*] Deest *ei*, ut in Phormione, *Si quis quid reddit, magna habenda est gratia. Non dictum esse.*] Superius *dictum*, participium est: inferius, nomen. A quo etiam *dicaces* dicuntur, qui jocosis salibus maledicunt. *Responsum, non dictum esse.*] Figura πλοκή. nam *dictum* modo bis numero positum, supra nomen significat, infra participium. ut in Heautont. *In quem quidvis harum rerum convenit, quæ sunt dicta in stultum.*

7. *Qui bene vertendo.*] *Bene*, pro valde. Et *Vertendo*, in linguam Latinam transferendo. *Plautus*, *Vertit barbare.* Aut *vertendo*, corrumpendo.

9. *Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.*] Τὸ αὐτὸ apparet pronuntiatum, quasi hoc ipso admonuerit spectatorem, quam turpiter & imperite hæc fabula scripta sit. Et bene, *nunc nuper:* ut ex vicinitate facti ostendat, nihil esse dicendum, quam displicuerit hæc comœdia *L. Lavinii:* propterea quod res recens sit, & omnes meminerint. *Phasma* autem, nomen est fabulæ *Menandri:* in qua noverca superducta adolescenti, virginem, quam ex vicino quodam conceperat, furtim eductam, cum haberet in latebris apud vicinum proximum, hoc modo secum habebat assidue nullo conscio. Parietem, qui medius inter domum mariti ac vicini fuerat, ita perfodit, ut in ipso transitu sacrum locum esse simularet. Cumque transitum intenderet sertis ac fronde felici, rem divinam sæpe faciens, evocabat ad se virginem. Quod cum animadvertisset adolescens, primum aspectu pulchræ virginis, velut numinis visu perculsus exhorruit: unde *Phasma* est nomen fabulæ. deinde paulatim re cognita, exarsit in amorem puellæ: ita ut remedium tantæ cupiditatis, nisi ex nuptiis, non reperiretur. Ita ex commodo matris ac virginis, & ex voto amatoris, consensuque patris, nuptiarum celebratione finem accipit fabula. Utrum ergo hoc dicat, quod totam fabulam transferendo, læserit *L. Lavinius:* an hoc tantum, de quo reprehendat; sed his signis velit ostendere, quem dicat vitiose *Thesaurum* composuisse; ut in *Thesauro* sit culpa, non

VARIORUM.

6. *Non dictum.*] Complectitur enim *dictum* τὰ γελοῖα, dicteria, sales, scommata, &c.

7. *Qui bene.*] Accuratè, anxiè, ac nimis diligenter. Hic enim Lavinii conversionem superstitiosam nimisque exquisitam ac morosam carpit; qui tantum verba verbis reddere curabat, & dictionum totidem numero respondere. Itaque in Andriæ prologo, hanc κακοζηλίαν, & nimis exactam vertendi curam, appellavit *obscuram diligentiam*, quod perplexam & minus perspicuam efficiant orationem. *Eas describendo.*] Mihi semper placuit legi, *eas describendo*. Nam Terentius adversarii *dispositionem* reprehendit, ut in exemplo subjecto videre est: *describere* autem Latini vocant interdum, quod Græcis est διατάττειν, *ordinare*. *Cicero* de senectute: *Tum eum dixisse mirari se, non modo diligentiam, sed etiam solertiam ejus, à quo essent illa dimensa atque descripta.* Fr. Fabr.

9. *Idem Menandri, &c.*] *Phasma* Comœdiam, imitatione *Menandri* scripsit *Plautus*; scripsit item *L. Lavinius*, malus imitator & Poëta ineptus. *Phasma.*] Græcis visum seu spectrum dicitur.

10. *Atque*

Atque in THESAURO scripsit, causam dicere
Prius, unde petitur aurum, quare sit suum,
Quam ille qui petit, unde is sit thesaurus sibi:
Aut unde in patrium monumentum pervenerit.

Dehinc,

DONATI.

in *Phasmate? Nunc nuper dedit.*] *Nuper,* ex illis verbis est, quæ veteres propter ambiguitatem cum adjectione proferebant. nam nisi adderet *nunc:* hoc *nuper,* olim, pridem, & jam significasset. *Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.*] Hanc fabulam totam damnat, ut apparet, silentio: *Thesaurum* vero, non totum, sed ex uno loco.

10. *Atque in Thensauro scripsit, causam dicere.*] *Thesaurum* Latini veteres secundum Græcos, sine *n* litera proferebant. *Atque in Thensauro scripsit, causam dicere.*] Arguit *Terentius* quod *Luscius* contra consuetudinem litigantium, defensionem ante accusationem induxerit. Hujusmodi enim est *Luscii* argumentum. Adolescens, qui rem familiarem ad nequitiam prodegerat, servum mittit ad patris monumentum, quod senex sibi vivus magnis opibus apparaverat, ut id aperiret, illaturus epulas, quas pater post annum decimum caverat sibi inferri. Sed cum agrum in quo monumentum erat, senex quidam avarus ab adolescente emerat. Servus ad aperiendum monumentum auxilio usus senis, thesaurum cum epistola ibidem reperit. Senex thesaurum tanquam à se per tumultum hostilem illic defossum retinet, & sibi vindicat. Adolescens judicem capit: apud quem prior senex, qui aurum retinet, causam suam sic agit: Athenienses, bellum cum Rhodiensibus quod fuerit, quid ego hic prædicem? & cætera, quæ contra naturam jurisque consuetudinem posita argumenta notat *Terentius:* quod ille ordo potior erat, ut adolescens prior proponeret causam, qui petitor inducitur.

11. *Prius, unde petitur aurum.*] *Unde,* à quo. *Virgilius, Genus unde Latinum.* Nam possessorem fecit priorem agere, quam petitorem: quod abhorret à consuetudine & juris & litium.

12. *Quam illic qui petit.*] Deest *dicat. Qui petit.*] Id est, petitor. *Quam ille qui petit.*] Esset recta locutio si diceret, *quam petitorem:* aut *quam illum qui petit.* Sed *quam ille,* maluit: ut subaudiamus *causam dicat,* per ζεῦγμα à superiore figuratum.

VARIORUM.

10. *Atque in Thesauro.*] Vult dicere, fecit in Thesauro, id est, in Comœdia hoc nomine inscripta, ut qui aurum reperit, prior causam dicat, quare ad se pertineat; quam qui illud petit roget, unde habuerit, aut qua ratione pervenerit in patrium monumentum. Id est, præpostero juris ordine usus est: nam reus causam agit, priusquam actor quicquam petat: qui scil. poscebat thesaurum patris sui in monumento conditum, & à reo ablatum. *In Thesauro.*] Erat autem Θησαυρὸς *Athenis* domus quædam, in qua repositæ pecuniæ sacræ, & Deorum simulachra, ut est apud *Hesychium,* & apud *Harpocrationem* in πολύγνωτος.

11. *Prius, unde, &c.*] Dicit, judiciorum esse verbum illud, *unde petitur,* pro *debitore.* ut & *Cicero* ad Trebatium Jurisconsultum loquitur in Epist. Familiar. *Georg. Fabricius* sic distinguit: Ille qui petit, est petitor, ὁ διώκων, is unde petitur, ὁ διωκόμενος, reus, cujus res agitur. *Cicero* lib. 1. de Orat. *Ut illi unde perferetur, vetus atque usitata exceptio daretur.* Eugraph. *Ille qui petit,* hic est *venditor: unde petitur, emptor. Franc. Fabr.*

13. *In patrium monumentum.*] Mos prisci

Dehinc, nè frustretur ipse se, aut sic cogitet,
Defunctus jam sum, nihil est quod dicat mihi.
Is ne erret moneo, & desinat lacessere.
Habeo alia multa, quæ nunc condonabitur;
Quæ proferentur post, si pergat lædere
Ita, ut facere instituit. Quam nunc acturi sumus,
MENANDRI EUNUCHUM, *postquam Ædiles emerunt,*
Per-

DONATI.

14. *Dehinc.*] Si loquatur. *Ne frustretur ipse se.*] Παρὰ προσδοκίαν dicitur: sed post addit. *Aut sic cogitet.*] Si taceat.

15. *Defunctus jam sum.*] Σχῆμα διανοίας, ἠθοποιΐα. id est, omni labore liberatus sum, authoritate jam confirmata & inviolabili. *Defunctus jam sum.*] Id est, jam egi fabulas meas: aut jam destiti periclitari in edendis comœdiis: aut certe, jam edidi quam tu reprehendis fabulam. *Defunctus jam sum: nihil est quod dicat mihi.*] Non sit, inquit, de suis vitiis securus propter vetustatem, nihilominus enim à me reprehendetur.

16. *Is ne erret, moneo.*] Σχῆμα, ἐπιείκεια.

17. *Quæ nunc condonabitur.*] Sic in Phormione, *Argentum quod habes, condonamus te.* Nam & *dono*, ablativo casui jungebant veteres, *condono* vero accusativo.

19. *Nunc quam acturi sumus.*] Obliqua narratio facti est, secundum casum accusativum.

20. *Postquam ædiles emerunt.*] Mire, cum ordo melior videretur, si sic diceret: Postquam ædiles emerunt, quam nunc acturi sumus, perfecit sibi ut inspiciundi esset copia. *Emerunt* autem, mediam corripe, ut, *Matri longa decem tulerunt fastidia menses.*

VARIORUM.

prisci fuit seculi thesauros in monumentis sepelire: cujus exemplum est in historia *Cyri* apud *Arrianum*, περὶ Ἀλεξάνδρου ἀναβάσεως, *l. 6.* In illius monumento inventa fuerunt præter alia καὶ στρεπτοὶ, καὶ ἀκινάκης, καὶ ἐνώτια, χρυσοῦ τε, καὶ λίθων κολλητά. Quin etiam ex iis quæ *Hyrcanus* atque *Herodes* è monumento *Davidis* abstulerunt, abunde apparet, quantis divitiis is sepultus fuerit. *Josephus* enumerat. *Antiquit.* lib. 16. cap. 11. Ἀργυρεῖς τρισχίλια τάλαντα, κόσμον δὲ χρυσοῦ καὶ κειμηλίων πολλῶν. *Romanis* vero legibus interdictum fuit. *Lindebrog.*

15. *Defunctus jam sum.*] Est enim *defungi*, explicari negotio aliquo aut molestia, & ei finem imponere. *Defunctus jam sum.*] Μίμησις defendentis se Lavinii. Jamdudum emeritus sum, defunctus labore & discrimine cum scenæ, tum populi: nihil est quod mihi objiciat Terentius.

16. *Is ne erret.*] Respondet Poëta noster.

17. *Quæ nunc condonabitur.*] Genus loquendi Antiquum. *Afranius* Fratriis: *Id aurum me condonat.* *Plautus* in Rudente: *Mihi tribolum ob eam rem ne duis, condono te.* *Franc. Fabricius.*

Quæ nunc condonabitur.] Quæ in præsenti condono illi. Phorm. 5. act. 8. sc. *Argentum quod habes, condonamus te.* Plaut. frequens. Sed phrasin hanc explodit Jul. Scal. Poëtices l. 7. c. 2. partis 2. imputatque Erasmo. acriter interim tuetur lectionem, *condonabuntur.* Scazontas sc. interseri quandoque, probat multis adductis exemplis Plauti. idque fieri varietatis gratia & excitandi spectatores.

20. *Ædiles emerunt.*] *Cicero* 3. de Legibus: *Sunt*, inquit, Ædiles, *Curatores urbis*,

Perfecit, sibi ut inspiciundi esset copia.
Magistratus cum ibi adesset, occepta est agi.
Exclamat, Furem, non Poëtam, fabulam
Dedisse, & nihil dedisse verborum tamen:
COLACEM esse NÆVI & PLAUTI, veterem fabulam:
Parasiti personam inde ablatam & militis.
Si id est peccatum, peccatum imprudentia est
Poëtæ: non quo furtum facere studuerit.
Id ita esse, vos jam judicare poteritis.
COLAX MENANDRI est: in ea est parasitus COLAX,
Et MILES GLORIOSUS: eas se non negat
Per-

DONATI.

21. *Perfecit.*] Mire, quasi difficile & illicitum.

23. *Exclamat, furem, non Poëtam.*] Mire reprehendit ante vitium, quam de causa male dicti dicat. *Exclamat, furem, non Poëtam.*] Adhuc nulla reprehensio est: si quidem licet transferre de Græco in Latinum.

24. *Et nihil dedisse verborum tamen.*] Aut, neminem fefellisse: aut, nihil apposuisse de suo. *Et nihil dedisse verborum tamen.*] Aut neminem fefellisse: *dare* enim *verba*, decipere est. Quia qui rem expectat, & nihil præter verba invenit, deceptus est. unde alibi, *Verba istæc sunt.* & è contrario, *Rem cum videas, censeas.* Aut aliter: nihil addidisse de stylo suo *Terentium.*

26. *Parasiti personam inde ablatam.*] Et hoc mire: non versus objicit, sed personam esse translatam. quid stultius, aut calumniosius dici potest?

27. *Peccatum imprudentia est.*] Id est, ignorantia: ut imprudens harum rerum. non enim stultitia. *Si id est peccatum, peccatum imprudentia est Poëtæ.*] Primo negat peccatum, deinde concedit & purgat. *Imprudentia.*] Ignorantia, non imperitia. *Si id est peccatum.*] Πλοκή. Nam *peccatum* superius, nomen est; & sequens, participium. Et primo negat, peccatum. deinde si peccatum est, purgat id ipsum veniali qualitate ab imprudentiæ partibus.

VARIORUM.

urbis, amona, Ludorumque solemnium. Caute *Solemnium:* quia statos ludos tantum curasse videntur, & publice receptos: ut *Florales, Circenses, Megalenses, Romanos, &c.* non autem privatos, funebres aut votivos. Exempla hujus curæ & muneris ubique prompta, & passim legas, ita & hanc emerunt ludis Megalensibus agendam, Ædiles suo sumptu edidisse ludos, præfuisse, ordinasse, præmia sive poenas actoribus distribuisse: denique scripta etiam examinasse, & fabulas, quæ agendæ. *Donatum* in vita *Terentii* vide. Nec scio, an ab hac scenica inspectione manavit, ut jus quoddam, judiciumque iis fuerit, etiam in alios libros. Apparet ex Senatus decreto apud *Tacitum* IV. Annal. quo jubentur Ædiles cremare *Cremutii Cordi* scripta. *Lipsius.* Vide Turneb. lib. 18. Adversar. cap. 2.

24. *Nihil verborum.*] Indicat Terentium nihil dedisse de suo, ne verba quidem.

25. *Colacem esse Nævi, &c.*] A κόλον, *cibus.* Hanc fabulam uterque, scilicet & *Nævius* & *Plautus*, de *Menandro* transtulit, & aliquot ex ea senarios citat l. 14.

Athe-

Personas transtulisse in EUNUCHUM *suam*
Ex Græca: sed eas fabulas factas prius
Latinas, scisse sese, id vero pernegat.
Quod si personis iisdem uti aliis non licet:
Quî magis licet, currentes Servos scribere:
Bonas Matronas facere, Meretrices malas,
Parasitum edacem, Gloriosum Militem,
Puerum supponi: falli per Servum, Senem:
Amare, odisse, suspicari? denique
NULLUM EST *jam dictum, quod non dictum sit prius.*

Quare

DONATI.

32. *In Eunuchum suam.*] Ad fabulam, non ad hominem retulit. ut *Virgilius, Centauro invehitur magna.*

37. *Bonas matronas.*] Ut Nausistratam. *Meretrices malas.*] Ut Thaidem atque Bacchidem. Sic est in Heautont. *Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier.* Et artificiose ostendit omnem materiam comicorum.

38. *Parasitum.*] Ut Gnatonem. *Gloriosum militem.*] Ut Thrasonem. *Gloriosum militem.*] *Facere* subauditur,

39. *Falli per servum senem.*] Ut Demeam & Simonem.

40. *Amare, odisse, suspicari?*] Mire à personis ad gesta cum varietate transitum fecit. Omne enim quod in orationem venit, vel persona, vel factum est. *Odisse.*] Quia *odere*, non est Latinum.

41. *Nullum est jam dictum, quod non dictum sit.*] Σχῆμα λόγου, πλοκή. Nam *Dictum*, bis positum: ut superius *peccatum*, diversa significat.

VARIORUM.

Athenæus lib.6. Deipnosoph. cap. 18. & *Nonnius Marcellus* in voce *Batiola.* *Georg. Fabricius.*

27. *Peccatum.*] Prius nomen, posterius verbum.

30. *Colax.*] Ita in universum dicitur omnis adulator, quacunque mercede proposita: proprie tamen locum habet id verbi in eo, quem ψωμοκόλακα apellari *Athenæus* dixit: est autem φερωνύμως ψωμοκόλαξ, qui gulæ gratia adulatur.

32. *Eunuchum.*] *Fabulam* respexit, aut comœdiam. Scynthesis.

34. *Id vero pernegat.*] Id est, non negat ex Colace Menandri, se personam militis & parasiti transtulisse in Eunuchum suam: Sed accepisse se ex Nævio & Plauto pernegat: qui tamen annis prope XX. ante hanc fabulam editam obierant.

35. *Quod si personis.*] Defendit à pari, licere iisdem, quibus illis uti personis.

36. *Currentes servos.*] Subjecta hæc, personæ & ἤθη Comœdiarum. *Terentius meretrices malas, avaros lenones, tristes senes, edaces parasitos commemoravit.* Victorinus in Cic. Rhet. 1. 1 *Dum servus fallax, durus pater, improba lena, & meretrix fuerit blanda, Menander erit.* Ovid. 1. Amor. 15. eleg. *Præceptor meus Donatus*, inquit Hieronymus in 1. cap. Ecclesiastici, *cum ipsum hunc versiculum exponeret, Pereant, inquit, qui ante nos nostra dixerunt.*

39. *Puerum supponi.*] *Puer suppositus* dicitur, qui pro alio apponitur. Id curant mulieres, quæ cum sint steriles, parere se simulant.

40. *Amare, odisse.*] *Muretus* legendum putat, *amarè odisse.* Senum enim natura est, esse amaros in exercendis odiis.

42. Vos

Quare æquum est vos cognoscere, atque ignoscere,
Quæ veteres factitârunt, si faciunt novi.
Date operam, & cum silentio animadvertite,
Ut pernoscatis, quid sibi EUNUCHUS *velit.*

ACTUS PRIMI SCENA PRIMA.

PHÆDRIA. PARMENO.

Argum. *Phædria iratus, quod exclusus fuerit, cum servo Parmenone deliberat, utrum à Thaide nunc accersitus, ire ad eam debeat. Est vero in Phædria insigne exemplum rationis cum cupiditate pugnantis: in eoque exprimitur immoderati amoris insania; & quam difficulter cordatus etiam animus, ex tam impotenti malo se eripiat.* Theses. 1. *Amor cæcus est, cum mentes hominum excæcet.* 2. *Amor paulatim temperandus, & non exacerbandus.*

QUid igitur faciam? non eam ne nunc quidem,
Cum

DONATI.

42. *Vos cognoscere, atque ignoscere.*] Σχῆμα λόγου, πειθόμενον.

43. *Quæ veteres factitarunt, si faciunt novi.*] Et varie dixit, *factitarunt* & *faciunt*, & cum magna defensione *Terentii*, semel facientis id quod sæpe veteres.

44. *Animadvertite.*] Nos ἐλλειπτικῶς dicimus *advertite*, quod veteres plene, *animum advertite*.

45. *Quid sibi Eunuchus velit.*] Ἀρχαϊσμός, *velit sibi.* ut alibi, *Nam prob Deûm atque hominum fidem, quid vis tibi, aut quid quæris?*

DONATI.

QUID IGITUR FACIAM?] *In hac* [illegible] *exemplum proponitur, quam non suæ potestatis sit, qui amat: quam sapiat, qui non amat, neque aliter affectus est.*

1. *Quid igitur faciam?*] Διαλογισμός, σχῆμα διανοίας. Apparet & multa tacitum cogitasse adolescentem, & tandem in hæc verba prorupisse. *Igitur*, pro deinde. Ut *Plautus* in Amphitryone:

Sin aliter sient animati, neque dent quæ petat,
Sese igitur summa vi, virisque, eorum oppidum expugnassere.

Quid igitur faciam?] *Menander*, εἶτα τί ποιήσω; Sic *Virgilius*, *Heu quid agam?* Et est διαλογισμὸς perditæ mentis, post multam frustra cogitationem. *Non eam, ne nunc quidem.*] Hoc videtur non esse contrarium: sed est. Nam dubitat utrum meretricis satisfactionem expectet: an illam omnino non quærat. *Non eam, ne nunc quidem.*] *Non eam, Probus* distinguit. Jungunt qui secundum *Menandri* exemplum legunt.

VARIORUM.

PHÆDRIA.] Dum hæc è *Menandro* transferret *Terentius*, ut Comicis moris est, personas mutavit: *Chæréstratus* Menandri, Terentio *Phædria*: *Davus*, *Parmeno*: *Chrysis*, *Thais*. Ut discimus è *Persio*, qui hunc *Menandri* locum Satyra V. ita transtulit:

Dave, cito, hoc credas jubeo, finire dolores
Præteritos meditor, &c.

Transtulit & eundem *Horatius* lib. 2. Satyr. 3.

——— *Amator*
Exclusus qui distat? ait ubi sævum, eat an non

Cum accersor ultro? an potius ita me comparem?
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit: revocat. redeam? non, si me obsecret.
Pa. *Si quidem hercle possis, nihil prius, neque fortius:*
Verum si incipies, neque pertendes naviter:
Atque ubi pati non poteris, cum nemo expetet,

Inse-

DONATI.

2. *Comparem.*] Constituam: ut, *Quam inique comparatum est.*

3. *Non perpeti meretricum contumelias?*] Sic in Andria, *Priusquam harum scelera & lacrumæ confictæ dolis.* Cum uni sit iratus, de omnibus queritur.

4. *Exclusit: revocat.*] Utrumque injuriam fecit ex verbo, dicendo, *Exclusit* potius, quam, *non admisit.* &, *revocat* potius, quam, *petit ut redeam,* quod erat moderatius. *Redeam? non, si me obsecret.*] Vides ergo superiorem partem dubitationis in eo fuisse, ut rogatus rediret: inferiorem, ut ne rogatus quidem. *Non, si me obsecret.*] Bene de ea, quæ totum proterve agens, exclusit & revocat: non petat, nec roget, nec oret, sed obsecret, inquit: quod horum omnium in majorem partem est ultimum.

5. *Si quidem hercle possis.*] Διαλογισμὸς quasi ad alterum: ut,

——— *nescis heu perdita, necdum*
Laomedonteæ sentis perjuria gentis.

Nihil prius, neque fortius.] Deest, *est.* ut, *Multum ille & terris jactatus & alto.* Et *prius* modo ad laudem, non ad ordinem pertinet. ut *Sallustius*, *quæ prima mortales ducunt.* Et ipse in Heautont. *Et suavia quæ essent, prima habere.*

6. *Naviter.*] A navi ductum, à qua in alto nullum diversorium est.

VARIORVM.

Quo rediturus erat non arcessitus, & hæret
Invisis foribus? nec nunc cum me vocet ultro
Accedam, &c.

Hæc trium eximiorum Poëtarum verba non sine voluptate quisquam inter se contenderit: imo & *Menandrum* contulerit *Terentio*, quem *Persius* videtur accuratius secutus: ut *Terentium Horatius.*

2. *Me comparem.*] Parem, animum inducam.

3. *Non perpeti, &c.*] Et de una meretrice, & de una contumelia loquitur: sed ad faciendam invidiam numerum mutat. quem esse Græcismum notat *Priscianus* lib. 17. omni tamen lingua ita loquuntur. *Muretus.*

5. *Prius.*] Id est, *melius*, præstantius: sic apud Græcos, τὸ βέλτιον καὶ τὸ τιμιώτερον, πρότερον τῇ φύσει δοκεῖ, *quod melius est ac honore dignius, videtur prius esse natura*, ut scribit *Aristot.* in *Categoriis. Franc. Fabricius.* *Neque fortius*] Ab honesto. Magni siquidem animi est fortisque, non frangi cupiditate, voluptati non succumbere. Nam

Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit
Mœnia. ———

6. *Pertendes.*] Apud *Charisium* antiquum & laudatum Grammaticum legitur, *Neque pol tendes naviter:* quæ lectio valde bona videtur: sic enim proprio & significante verbo usus fuerit *Terentius.* *Naviter.*] Strenue & fortiter. Nam cum *naviter* à navis velocitate sit dictum, ut ait *Festus*; cumque significet *recta via*, ut ait *Charisius*: bene profecto addit verbum nauticum *tendit.* sic *Virgilius*

Tendit iter velis. ———

Et,

Tendimus in Latium. ———

Georg. Fabr.

7. *Atque ubi.*] Hic *atque* eandem

Infecta pace, ultro ad eam venies, indicans
Te amare & ferre non posse: actum est! ilicet!
Peristi! eludet, ubi te victum senserit.
PH. *Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita.*
PA. *Here, quæ res in se neque consilium, neque modum*
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
IN AMORE hæc omnia insunt vitia: injuriæ,
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,

Bel-

DONATI.

8. *Infecta pace.*] Ἔμφασις per μεταφοράν.

9. *Indicans te amare.*] Non verbis indicans. ut alibi, *Ibi tum exanimatus Pamphilus Bene dissimulatum amorem, & celatum indicat. Actum est! ilicet! peristi!*] De jure translatum. *Actum est*, ad *Ultro ad eam venies*, relatum est: *Ilicet*, ad *Indicans te amare*: *Peristi*, ad *Ferre non posse. Ilicet.*] Semper in fine transactæ rei ponitur. *Peristi.*] Ὑπερβολή. *Ilicet.*] De judicio. *Peristi.*] De supplicio.

10. *Eludet.*] *Eludere* proprie gladiatorum est, cum vicerint. *Cicero*, *Quam diu etiam furor iste tuus eludet?* *Eludere*, Est finem ludo imponere.

11. *Proin tu.*] Ut *exin* & *exinde*, sic *proin* & *proinde* dicitur.

12. *Here, quæ res, &c.*] Concessum est in Palliata poëtis comicis, servos dominis sapientiores fingere: quod idem in Togata non ferre licet. *Eam consilio regere non potes.*] Nunc domino servus est sapientior: quia nec amator, nec amans. Ut idem in Andria,

Facile omnes cum valemus, recta consilia ægrotis damus.

14. *In amore hæc omnia insunt vitia.*] Duæ præpositiones, *in amore insunt.*

15. *Induciæ.*] *Induciæ*, sunt pax in paucos dies, vel quod in diem dentur, vel quod in dies otium præbeant.

VARIORUM.

vim habet, quam *illico*, aut, *statim*. Hæc sententia: *continuo ubi pati non poteris:* aliter non quisquam horum verborum sensum assequetur. Ponitur ita à *Virgilio*, ut sentit *Gellius*. Præterea lex erat in XII. *Si quis in jus vocarit, atque ito.* Legis sententia: si quis in jus vocaverit, è vestigio sequitor; nisi si mavis prehendi & rapi. *Palmerius.*

9. *Actum est.*] Hac locutione persæpe utuntur Comici, dum rem in desperatis habendam designant: vel cum eum rei finem volunt exprimere, ut nullum sit reliquum remedium.

11. *Proin tu, &c.*] *Muretus* interjectam personam *Phædriæ* sustulit, & melius.

12. *Here.*] Servus non paullo sapientior. *O here quæ res*, Horat. sat. dicta. *Neque modum.*] Cum vitia in excessu defectuque consistant, ideo modo carent, & rectæ rationi adversantur. Nam modus hic moderationem & temperantiam significat. Amor ex iis affectibus est, quorum virtus regula esse non potest: mediocritas autem & modus affectionum à virtute dependet, &c. Arist. 2. l. Ethic. Nicom. 6. c.

14. *In amore.*] Cum amor modum non admittat, petenda ab *Aristot.* ratio, lib. 2. Ethic. Nicom. cap. 6. *Delrius. In amore.*] *Amorem hæc cuncta vitia sectari solent, Cura, ægritudo, &c.* vide prologum Mercatoris Plautin. *In amore & ira jurgia, preces, exprobratio, satisfactio, &c.* Tacit. Annal. 13.

16. *In-*

Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? quæ illum? quæ me? quæ non? sine modo,
Mori me malim: sentiet qui vir siem.
Hæc verba, una mehercle falsa lachrymula,
Quam oculos terendo, misera, vix vi expresserit,
Restinguet: & te ultro accusabit: & dabis ei
Ultro supplicium. PH. *ô indignum facinus! nunc ego*

Et

DONATI.

16. *Pax rursum.*] Bene, ut consoletur, ultimam partem posuit. *Hæc si tu postules.*] Id est, si velis, vel coneris.

17. *Nihilo plus agas.*] Id est, nihil agas.

19. *Et quod nunc.*] Pro, *quæ*: ut sit consequens, *hæc verba.* sic in Andria,
Quod pleriq; omnes faciunt adolescentuli,
Horum ille nihil egregie. ——

20. *Egone illam? quæ illum? quæ me?*] Familiaris ἐλλείψεις irascentibus, nam singula sic complentur, *Egone illam non ulciscar?* quæ illum recepit? quæ exclusit me? quæ non admisit? Etenim necesse habet, nec potest complere orationem, qui & secum loquitur, & dolore vexatur. Nam amat ἀποσιώπησιν nimia indignatio. ut *Virgilius,*
Quos ego. sed motos præstat componere fluctus.

22. *Hæc verba.*] *Verba* ἐμφατικῶς dixit, quæ scilicet nihil effectura sint. *Me hercle una falsa lacrymula, quam oculos terendo misere, vix expresserit.*] Expressio ad αὔξησιν ducens. & non *vera*, sed falsa: & non *lacrumæ*, sed vi: & non, *exstillaverit*, sed expresserit. sic *Virgilius,*
Captique dolis lacrymisque coactis.

23. *Quam oculos terendo misere, vix vi expresserit.*] Totum sensum verbis significantibus protulit: ut,
Stridenti miserum stipula disperdere carmen.
Et:
Unde dolo divûm si fœmina victa duorum est.

25. *Nunc ego & illam.*] *Nunc*, id est, sero. ut *Virgil. Nunc scio quid sit amor.* Et, *Nunc augur Apollo, Nunc Lyciæ fortes.*

VARIORVM.

16. *Incerta hæc.*] Ut nemo cum ratione potest insanire, ita sine hac sapere non potest. *Incerta*, mutabilia, fluxa.

17. *Nihilo plus agas.*] Promoveas.

20. *Egone illam, &c.*] Hanc orationem sic perficit *Priscianus* lib. 17. *Egone illam dignor adventu meo? quæ illum præposuit mihi? quæ me spreverit? quæ non suscepit heri? Donatus* paulo aliter. *Franc. Fabricius.*

22. *Una mehercle falsa.*] *Docta oculos vexare humore coacto.* Juvenal. Sat. 13.

24. *Te ultrò accusabit.*] Ultro accusare significat impudentiam illius, qui cum ipse accusandus sit, accusat alios. Sic Phorm. *O audaciam, etiam me ultrò accusatum advenit.* Alii legunt *accusabis.*

25. *Ultro supplicium.*] Olim vero meretrices solitæ sic abuti stultorum juvenum patientia, ut propter leves offensas non solum colaphis eos cæderent & despuerent, quod ait *Chrysostomus* LXIV. in Matthæum homilia: sed etiam sandalio illis caput commitigarent, ut hic dicit. exemplum est ab Omphala. *Casaub.* vide Act. 5. scen. 8.

28. *Virus*

Et illam ſceleſtam eſſe, & me miſerum ſentio:
Et tædet: & amore ardeo: & prudens, ſciens,
Vivus, videnſque pereo: nec quid agam, ſcio.
PA. *Quid agas? niſi ut te redimas captum quam queas*
Minimo: ſi nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. PH. *itane ſuades?* PA. *ſi ſapis:*
Neque, præterquam quas ipſe amor moleſtias
Habet, addas: & illas, quas habet, recte feras.
Sed ecca ipſa egreditur, noſtri fundi calamitas.
Nam quod nos capere oportet, hæc intercipit.

DONATI.

27. *Et prudens, ſciens.*] *Prudens* eſt, qui intelligentia ſua aliquid ſentit. *Sciens*, qui alicujus indicio rem cognoſcit. Ergo prudens, per ſeſe: ſciens, per alios. *Vivus, videnſque pereo.*] Mire & nove, *vivus pereo*: & propterea ſic dixit, ut intelligamus, occidor: & *vivus*, quaſi ſapiens & ſentiens. *Vivus, videnſque pereo.*] Bene addidit *videns*, nam vivus perit, qui etiam dormiens opprimitur: videns autem, qui vigilans vim patitur & perit. Nam *videre*, pro vigilare poſuit, ut etiam *Virgilius*, quum de ſilentio dicit,

— jamque videnti
Sanguineis frontem moris & tempora pingit.

Ergo vivus, non mortuus: videns, non dormiens.

29. *Captum.*] *Salluſtius, Sin captus pravis cupidinibus. Quam queas minimo.*] Perſeveravit in tranſlatione, quam jamdudum ſumpſit à bello.

31. *Si ſapis.*] Id eſt, ſi ſapias. ad inferiora jungendum eſt: nam aliter non intelligitur. *Noſtri fundi calamitas.*] Proprie *calamitatem* ruſtici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc eſt, culmum ac ſegetem.

35. *Intercipit.*] Proprie, quaſi totum capit. *Plautus* in Aulularia,

Quæ mihi interbibere ſola, ſi vino ſcateat,
Corinthienſem fontem & Pyrenæum poteſt.

VARIORVM.

28. *Vivus videnſque.*] Proverbii more id fuit dictum. Quod imitatus eſt *Lucret.* l. 3.

Mortua cui vita eſt prope jam vivo atque videnti.

Et *Cicero* pro Quintio: *Huic acerbiſſimum vivo videntique funus ducitur.* Bene autem hæc conjunguntur, ſicut apud Græcos βλέπειν idem eſt quod ζῆν. *Fr. Fabricius.*

34. *Egreditur noſtri fundi calamitas.*] Id eſt Thais noſtra pernicies & poſſeſſionis noſtræ vaſtitas, quæ herum meum ſumptibus abſumit; ita ſane, ut qua in nos liberalitate eſſe deberet, eam ipſa intercipiat, ſc. ab eo auferendo, quæ in nos conferrentur. *Calamitas.*] Nannius credit hic Poëtam alluſiſſe ad Græcum καλαμαία, quod locuſtam denotat; cui convenienter aſſimiletur meretrix, quod inſtar locuſtæ, dum cantu & blanditiis amorem demulcet, ſegetem velut arrodat. *Fundus* plerumque ſine villa accipitur: vel latius, pro omni eo quod ſolo continetur: dictus quaſi fundamentum ſit patrimonii: vel quod fundat quotannis plurima.

35. *Intercipit.*] Eſt autem *intercipere*, cum, quod alteri deſtinatum eſt, antequam ad eum perveniat, ab altero arripitur.

ACTVS PRIMI SCENA SECVNDA.

THAIS. PHÆDRIA. PARMENO.

Argum. *Phædriæ purgat se Thais de exclusione; & per occasionem narrat argumentum. Tandem ab ipso impetrat aliquot dies militi ut concedat. Quantum blanda meretricum verba & nequitiæ valeant ad persuadendum, docet hæc scena, difficiliusque esse voluptati resistere, quam iræ.*

Miseram me! vereor ne illud gravius Phædria
Tulerit, neve aliorsum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromissus non est. PH. *totus, Parmeno,*
Tremo, horreoque, postquam aspexi hanc. PA. *bono animo es:*
Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis.
TH. *Quis hîc loquitur? ehem, tun' hic eras, mi Phædria?*
Quid hîc stabas? cur non recta introibas? PA. *cæterum*
De

DONATI.

1. *Miseram me, &c. neve aliorsum.*] *Aliorsum*, in aliam partem: ut *seorsum*, *retrorsum*, dicitur.

3. *Quod heri intromissus non est.*] Hæc levius, ut de facto suo loquens. At Phædria, *Exclusit, revocat*, inquit. *redeam? non, si me obsecret.*

4. *Tremo horreoque.*] Ex amore nimio. Nimius ignis, effectum frigoris reddit: & ex frigore nimio effectus ignis existit: secundum illud quod physici ajunt. hinc & *Virgilius*,

Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Tremo horreoque, postquam aspexi hanc.] Natura magni caloris etiam horrorem incutit, ut nimiæ febres.

5. *Accede ad ignem hunc.*] Potius *ignem* meretricem accipimus, quam aram Apollinis: vel quia amator uritur. Ut *Virgilius*,

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

Vel quia avida & avara est, ut ignis alimentorum. *Jam calesces plus satis.*] Nove, sed intelligitur *quam*, id est, plus æquo. ut alibi,

Quam ne quid in illum iratus plus satis faxit pater.

Hoc quidam putant. at mihi de his videtur esse, quæ à veteribus geminabantur: ut, *plerique omnes*, hoc est, omnes: &, *pleraque omnia*, id est, omnia. sic &, *plus satis*, pro satis.

6. *Quis hîc loquitur?*] Non imperite intelligunt, qui existimant meretricem etiam hoc simulare, quod non providerit Phædriam. Nam & personæ, & dictis ejus cæteris hoc convenit: & tunc erunt gratiora omnia, quæ supra dixit.

7. *Cur non recta introibas?*] Quasi parum fuerit *introibas*: satis mire additum *recta*.

VARIORVM.

1. *Gravius.*] Molestius scilicet quam debeat. Id quod Græci δυσφορεῖν, & δυσφορεῖσθαι dicunt.

3. *Parmeno.*] Inseritur persona Parmenonis ad delectandum spectatorem. *Latomus.*

4. *Tremo.*] Sanguine ad cor refugiente, *extremos tremor occupat artus. Horreo.*] Frigeo. Horror enim fit, frigore cogente cutem. *Bono animo es.*] Adhortatio Ironica. & τὸ *es*, antiquus est imperativus.

5. *Accede ad ignem hunc.*] Aram, inquiunt, Apollinis in scena (vide 4. act. 4. scen. Andriæ) vel aram Veneris in atrio meretricis. imo ipsam Thaidem. *Nam si te vel modice meus igniculus afflaverit, ureris intime.* Photis 2. l. Apul. asin.

9. *Quia*

De exclusione verbum nullum. TH. *quid taces?*
PH. *Sane, quia vero hæ mihi patent semper fores:*
Aut quia sum apud te primus. TH. *missa istæc face.*
PH. *Quid missa? ô Thais, Thais, utinam esset mihi*
Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret,
Ut aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet:
Aut ego istuc abs te factum nihili penderem.
TH. *Ne crucia te, obsecro, anime mi, Phædria.*

Non

DONATI.

8. *De exclusione verbum nullum.*] Plus admirationis est, nec accusationi, nec satisfactioni locum reliquisse meretricem, callide dissimulata injuria. *Quid taces?*] Et hoc callide: quasi innocens ne suspicetur quidem, quid succenseat adolescens.

9. *Sane, quia vero semper, &c.*] Tolle, *sane* & *vero*, & pronuntiandi adjumenta vultumque dicentis: & in verbis non negatio, sed confessio esse credatur. Nam *vero*, ironiæ convenit. ut *Virgilius*,

Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis.

10. *Aut quia sum apud te primus.*] Duo dixit quæ doleat: & quia clausæ fores, & quia posterior habetur, prælato milite. *Aut quia sum apud te primus.*] Subauditur, *Non recta introivi.* *Missa istac face.*] Alia dissimulatio, & durior post admonitionem. sed bene intelligit, qui hoc à meretrice ridente molliter, & osculum porrigente dici accipit.

11. *Quid missa?*] Magna virtus poëtæ est, non sententias solum de consuetudine ac de medio tollere, & ponere in comœdia: verum etiam verba quædam ex communi sermone, quale est quod ait nunc; *Quid! missa? Utinam esset mihi pars æqua amoris tecum.*] Vel amandi, vel non amandi scilicet.

12. *Ac pariter fieret.*] *Pariter*, similiter. *Sallustius*, *Cui nisi pariter obviam iretur.*

13. *Ut aut hoc tibi doleret, itidem ut mihi dolet.*] Si ambo amaremus.

15. *Ne crucia te; obsecro! anime mi.*] *Mi*, vocativus est, ab eo quod est *meus*. Vide quam familiariter hoc idem repetit blandimentum. Vult enim *Terentius* velut peculiare verbum hoc esse Thaidis. ideo totiens dictum est, *Tune hic eras, mi Phædria? Ne crucia te, obsecro! anime mi; Phædria. Ne crucia te.*] Hæc nisi amplectens adolescentem mulier dixerit, videbitur *ne crucia*, sine affectu dicere. Sed sic dicet, *ne crucia te*, eo gestu quasi in eo etiam ipsa crucietur: nam ideo subjecit, *anime mi*, hoc est, animus meus.

VARIORVM.

9. *Quia vero hæ.*] Ironice.

10. *Apud te primus.*] Id est, præcipuus, gratia plus cæteris apud te valens: vel quia plurimi fio, & præ cæteris diligor.

11. *Utinam esset mihi pars æqua, &c.*] Hoc est, utinam mutuo amando paria faceremus. Proverbiale est: *Pari jugo, æqua lege, ex æquo jugum ducere.*

Ἀλλήλως φιλέοντες ἴσῳ ζυγῷ.

Theocrit. Simile est apud eundem votum Idyllio 12.

Εἴθ' ὁμαλοὶ πνεύσειαν ἐπ' ἀμφοτέροισιν ἔρωτες
Νῶϊν. ——

Id est,

Atque utinam spirent in utroque Cupidinis æstus
Æquales. ——

15. *Anime mi.*] Vox blanda & nequam

Non pol, quo quemquam plus amem, aut plus diligam;
Eo feci: sed ita erat res: faciundum fuit.
PA. *Credo, ut fit, misera præ amore exclûsti hunc foras.*
TH. *Siccine ais, Parmeno? age! sed huc qua gratia*
Te accersi jussi, ausculta. PA. *fiat.* TH. *dic mihi*
Hoc primum, potin' est hic tacere? PA. *egone? optume.*
Verum heus tu, hac lege tibi meam astringo fidem:
Quæ vera audivi, taceo, & contineo optume;
Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.

Plenus

DONATI.

16. *Non pol quo quemquam plus amem.*] Hoc totum nimis blande, & cum contrectatione adolescentis, dicit meretrix.

17. *Faciundum fuit.*] Legendum, faciendum, scribendum, totum hoc semper necessitati adjungitur. *Virgilius,*

Aut pacem Trojano ab rege petendum.

Et alibi,

Arma acri facienda viro.

18. *Credo, ut fit, misera præ amore exclusit hunc foras.*] Oratorie ac facete additum, *misera.* Et cum illa à derivatione causæ argumentetur, mire à Parmenone correpta est, verisimile non esse, ut quis, quem amet, eundem possit excludere. *Exclusit hunc foras.*] Παρὰ προσδοκίαν intulit, intuens puellam, & ei ostendens Phædriam: ut ostendat quam falsa & repugnantia loquatur meretrix. *Age.*] Corripientis est modo *age*, non hortantis adverbium.

20. *Te accersi jussi.*] Hoc est, quod supra ait, *Non eam, ne nunc quidem, cum accersor ultro? Dic mihi.*] Meretricia calliditate commendat, quæ dictura est.

21. *Egone? optume.*] Bene. non expectavit servus, ut pro se dominus responderet Thaidi.

22. *Verum heus tu.*] Astute servus reponit Thaidi vicem. Nam illa ut magnum voluit expectari, quod dictura est, iste ut falsum contemnit. *Meam astringo fidem.*] Fidem promitto; quia *vincula fidei* dicuntur.

23. *Quæ vera audivi, taceo.*] Mire vicem Parmeno reddidit meretrici. Nam ut servum difficile est tacere commissa: ita meretricem rarum est vera dicere. *Quæ vera audivi.*] Figura [illegible]. *Contineo optume.*] Proprie à metaphora vasorum transtulit verba.

24. *Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.*] *Falsum* est, quo tegitur id quod factum est. *Vanum*, quod fieri non potest. *Fictum*, quod non est factum, & fieri potuit. Vel *falsum*, est fictum mendacium simile veritati. *Vanum*, nec possibile nec verisimile. *Fictum*, totum sine vero, sed verisimile.

VARIORUM.

quam digitos habet, ait Juvenal. 6. Sat. Ζωὴ καὶ ψυχή. *mon ame, mon petit coeur.* Gal. *mi vida, mi alma, mis entranas.* Hisp.

16. *Plus amem, aut, &c.*] Confundit hic *Terentius*, quod perpetuo observat *Cicero*: nimirum, ut plus per *amare*, quam per *diligere* exprimat & designet. Ad *Brutum*: *L. Clodius valde nos diligit, aut ut* ἐμφατικώτερον *dicam, valde nos amat; &c.*

18. *Exclûsti.*] Muretus legit, *exclusit.* Farnab. *Exclusisti. Exclûsti.*] Menander in prologo fabulæ, *Thais* inscriptæ, τὸ ἦθος ejus expressit.

22. *Astringo fidem.*] *Astringit fidem* qui promittit; liberat, qui præstat promissum.

25. *Plenus*

Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.
Proin tu, taceri si vis, vera dicito.
TH. *Samia mihi Mater fuit: ea habitabat Rhodi.*
PA. *Potest taceri hoc.* TH. *ibi tum matri parvolam*
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. PH. *civemne?* TH. *arbitror,*
Certum non scimus: Matris nomen & Patris
Dicebat ipsa: patriam & signa cætera
Neque sciebat, neque per ætatem etiam potuerat.

Mer-

DONATI.

Falsum loqui, mendacis est: Fictum, callidi: Vanum, stulti. Falsum loqui, culpæ est. Fictum, virtutis. Vanum, vecordiæ. Falsis decipimur: Fictis delectamur: Vana contemnimus.

25. *Plenus rimarum sum.*] Vilis atque abjecta translatio, & apta apud meretricem loquenti: translata autem est ab aquario vase fictili. *Hac atque illac perfluo.*] Contra, *Contineo optume.*

26. *Proin tu, taceri si vis, vera dicito.*] Utrum te taceri, aut tuum dictum? an impersonaliter, & infinito modo?

27. *Samia mihi mater fuit.*] Puduit dicere Thaidem, *Meretrix mihi mater fuit.* quod tamen significavit, dicendo aliunde civem alibi habitasse. Nam ideo meretrices, *peregrinæ* dictæ sunt in comœdiis. ut in Andria,

Adeone est demens ex peregrina.

28. *Potest taceri hoc.*] Id est, verisimile est. Nec *hoc* ad laudem proficit, sed ad dedecus meretricis. *Potest taceri hoc.*] *Hoc*, peregrinam nasci meretricem. Et ideo potest verum videri.

29. *Puellam dono quidam.*] Ætas & sexus amoris causa sunt, cur eam Thais puellam diligat. *Puellam dono quidam mercator dedit.*] Propter hoc ostendit meretricem fuisse matrem: & dono ideo accipere puellam potuisse.

30. *Ex Attica hinc abreptam.*] Quia Athenis est constituta scena. *Arbitror.*] Bene *arbitror*, & nihil certi. quando i m ausurus esset Parmeno adornare Chæream ad vitiandum hanc virginem, si præscisset civem esse?

31. *Matris nomen & patris dicebat ipsa.*] Quæ infantis memoriæ proxima sunt. Nam quid prius ætas illa, quam patrem matremque cognoscit?

32. *Et signa cætera neque sciebat.*] Id est, domum patris, regionemque ejus.

33. *Neque per ætatem etiam potuerat.*] Hoc ideo addidit, ne esset minus elegans, quæ nesciret.

VARIORUM.

25. *Plenus rimarum.*] Κλειθριώδης. *Sum cui rimosa male deponuntur in aure Arcana.* Sumptum à vasis fractis & futilibus. *Perfluo.*] Id est, in modum non fidelis lagenæ, quæ mihi committuntur, effundo.

27. *Samia.*] Ex insula *Samo* Ionica: ea enim vicinissima *Athenis* & *Rhodo* fuit. Hinc *Pythagoras* oriundus, si *Laërtio* credimus. Hinc quoque vasa fictilia, *Samia* dicta, à Veteribus tantopere laudata. Hanc Insulam *Apulejus* lib. II. Florid. eleganter describit. *Ortelius.* *Ea habitabat Rhodi.*] Significat matrem fuisse meretricem: quæ enim instituerant corpore quæstum facere, vertebant solum; nam pudebat in patria inhoneste vivere. Itaque peregrinæ pro impudicis mulieribus habebantur. *Rhodus.*] Insula maris Carpathii.

30. *Ex Attica.*] Regione litorali ἀκτὴ olim vocata, hodie, *Ducata de Sethines.* In qua urbe Athenæ.

Mercator hoc addebat, è prædonibus
Unde emerat, se audisse abreptam è Sunio.
Mater ubi accepit, cœpit studiose omnia
Docere, educare, ita ut si esset filia,
Sororem plerique esse credebant meam.
Ego cum illo, quo cum tum uno rem habebam hospite,
Abii huc: qui mihi reliquit hæc, quæ habeo omnia.
PA. *Utrumque hoc falsum est: effluet.* TH. *quî istuc?* PA. *quia*
Neque tu uno eras contenta, neque solus dedit:
Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te adtulit.
TH. *Ita*

DONATI.

34. *Hoc addebat.*] Ad matris scilicet nomen & patris, quod puella dicebat.

35. *Unde.*] Id est, à quibus. ut *Virg.* ——— *Genus unde Latinum.* Et, *Causam dicere prius, unde petitur aurum.* *E Sunio.*] *Sunium*, promontorium est Atheniensium: & in eo forum rerum venalium, ἐμπόριον.

36. *Mater ubi accepit.*] Hæc figura in narrationibus βάσις dicitur, cum omnia pedetentim dicuntur insinuandi gratia. ut nunc, *Matri mercator dono dedit. Mater ubi accepit.*] Et simul convenit mulieri loquenti hujuscemodi mora. *Mater ubi accepit.*] *Accepit*, simpliciter; aut audivit ingenuam: ut, *Capiendi & c. a. t.* Sed melius prius. *Cœpit studiose omnia docere.*] Mire: nam non docuit, sed *cœpit docere*. τῷ μελλησμῷ. Et vide quam satis muliebriter.

37. *Ita ut si esset filia.*] Ergo velut soror habenda est Thaidi: & ideo sequitur, *Sororem plerique esse credebant meam.* Et oratorie cumulat dignitatem & amorem puellæ: ut ejus comparatione leniatur injuria facta Phædriæ.

39. *Ego cum illo, quo cum uno tunc rem habebam hospite.*] Totum dixit, & quod hospitem, & quod rem habebat. Et bene *tunc*, & non *nunc*. Nam nunc, cum duobus. *Quo cum uno tunc rem habebam.*] Id est, consuetudinem, amorem. *Hospite.*] Id est, Attico. *Abii huc.*] Rhodo Athenas scilicet. *Qui mihi reliquit hæc, quæ habeo, omnia.*] Hoc ideo, ne tantundem obsequii exigat Phædria. Ideo contra Parmeno.

41. *Utrumque hoc falsum est: effluet.*] Ipse exponit *hoc utrumque* quid dicat. & contradicendum est, quia præsens amator gravatur hoc dicto.

42. *Neque tu uno eras contenta.*] Quippe qui admiseris militem. *Neque solus dedit.*] Quippe quia non omnia tua illius fuere mortui.

43. *Nam hic quoque.*] Δεικτικῶς non Phædria, sed *hic* dixit. tangens illum, & quasi invito illo hoc exprobrat. *Bonam magnamque partem ad te attulit.*]

VARIORVM.

35. *E Sunio.*] *Sunium*, *Atticum* promontorium est. *Vitruvius* lib. 4. cap. 7. vocat *Sunium Palladis*, à delubro haud dubiè quod in ejus vertice erat: *Pausania* teste. *Sunii* meminit *Cicero* 3. Epist. lib. 7. ubi inter δήμους seu pagos Atticæ id numerat, sicut etiam facit *Strabo* l. 9. *Ortel.*

39. *Cum illo hospite.*] Honesto nomine, turpem amicitiam obtegit.

42. *Neque tu uno eras.*] Admisisti namque militem, dein herum meum. *Ocyus illud Extorquebis, ut hæc oculo contenta sit uno.* Juvenal. l. 6. Sat.

45. In

TH. Ita est: sed sine me pervenire quo volo.
Interea miles, qui me amare occeperat,
In Cariam est profectus: te interea loci
Cognovi: tute scis, post illa quam intumum
Habeam te: & mea consilia ut tibi credam omnia.
PH. Ne hoc quidem tacebit Parmeno. PA. ô dubiumne id est?
TH. Hoc agite amabo. Mater mea illic mortua est
Nuper: ejus frater aliquantum ad rem est avidior.

Is

DONATI.

Hæc dicuntur ἰσοδυναμοῦντα: ut *Abs te petere & poscere.* An potius bonam specie, magnam quantitate? & nunc discretive dictum est: nam alias bonam, pro magna & multa accipimus.

44. *Ita est.*] Non erat negandum, quod dixit Parmeno meretrici satisfacere cupienti, & non tacenti culpam in conscientia esse.

46. *Te interea loci cognovi.*] Oratorie priorem amatorem facit militem, quam Phædriam. Nam posterius dicit hunc cognitum per absentiam militis. Ergo cum militi Phædria rivalis superductus sit, consequens est ut miles queri debuerit, non Phædria: & propterea nihil peccatum, si ordine servato miles antepositus fuerit amatori postmodum cognito. & hoc sine puella, & munerum causa, multum pro milite contra Phædriam valet. Sed vide meretricem, quia rem dixit perurentem, quot & qualia blandimenta subjicit, dicendo, *Tute scis post illa, quam intimum habeam te, &c.*

47. *Cognovi.*] Proprie *cognovi.* *Tute scis post illa, &c.*] Ἐπιπληκτικὴ figura: nam hoc ad narrationem non pertinet.

48. *Et mea consilia ut tibi credam omnia.*] Ex præsenti actu sumpsit argumentum, quod eum nunc tanquam consultorem adhibuerit. Et bene *Credam*, secundum illud, *Potin' est hic tacere?*

49. *Ne hoc quidem.*] Id est, hoc quoque falsum est. *Dubiumne id est?*] Me non taciturum scilicet.

50. *Hoc agite.*] Pro adverbio corripientis est positum: aut certe pro adhortatione audientiæ præbendæ. Sic *Plautus, Hoc agite sultis spectatores.* Et convenit velut nutu audientiam significantis, & gestu hoc ipsum adjuvari. *Hoc agite,* id est, illud desinite, & hoc attendite.

51. *Nuper.*] Ut adhuc amor flagrare videatur, addidit *nuper.* *Aliquantum ad rem est avidior.*] Vultu accommodato ad reprehensionem pronuntiandum est. *Ad rem avidior.*] Proprie *avidior.* Et *rem* pecuniam modo dicit.

VARIORUM.

46. *In Cariam est, &c.*] *Caria* est Provincia minoris *Asiæ.* Non temere militem *Carem* esse videtur significare. Sunt enim φιλοπτόλεμοι, ut vult *Theocritus*, qui tota quondam Græciá errasse, passimque stipendiis meruisse dicuntur, ut scribit *Strabo* libro Geographiæ 14. *Interea loci.*] Idem est quod Græci ἐν τοσούτῳ dicunt, teste *Prisciano* lib. 14.

47. *Quam intimum, &c.*] Intimus amicus, quem charissimum habemus: unde in intimis alicujus esse, dixit *Cicero*, id est, inter amicissimos & familiarissimos.

49. *Ne hoc.*] Utpote falsum.

50. *Hoc agite.*] Imperatæ attentionis formula, in Sacris usitata. *Amabo.*] Est adverbium blandientis.

51. *Ad rem avidior.*] Paulo magis avarus, & lucri & quæstus avidior.

Is ubi hanc forma vidit honesta Virginem,
Et fidibus scire, pretium sperans, ilico
Producit: vendit, forte fortuna adfuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi.
Imprudens harum rerum, ignarusque omnium
Is venit: postquam sensit me tecum quoque
Rem habere, fingit causas ne det: sedulo
Ait, si fidem habeat, se iri præpositum tibi
Apud

DONATI.

52. *Is ubi hanc forma.*] Ex aliena persona vult ostendere præter affectum, quanti sibi æstimanda sit: & quanto munere miles Phædriæ meruerat anteponi.

53. *Et fidibus scire.*] Vetusta ἔλλειψις. *Pretium sperans.*] Deest *magnum.* ut, *& stabulo frenos audire sonantes.*

54. *Producit: vendit.*] Proprie. Nam *produci* res venales dicuntur. *Producit: vendit.*] Hæc celeritas vendibilem indicat mercem. *Forte fortuna.*] Id est, bona fortuna.

55. *Hic meus amicus.*] Quia locus est meritorum, non jam miles, sed meus amicus. Vide enim quid sequatur: *Emit,* inquit, *eam dono mihi, imprudens harum rerum.* Hic ostenditur quam avidius id faceret, si rem penitus nosset. simul etiam ostenditur quanta secreta dicat Phædriæ: utpote quæ rivalis nesciat.

56. *Imprudens harum rerum, ignarusque omnium.*] *Prudentia,* naturalis est: *gnaritas,* extrinsecus venit. *Imprudens,* per se: *Ignarus,* per alios. Hoc est, qui nec suspicatus sit, neque ex aliquo audierit.

57. *Postquam sentit me tecum quoque rem habere.*] Non dictum, sed quasi coelatum. *Sensit me tecum quoque rem habere.*] Magno pondere dixit, *tecum quoque:* tanquam irascendi justa magis sit causa militi, quam Phædriæ. Nam *sensit,* & *tecum,* & *quoque,* hoc significat. *Rem habere.*] Sic dixit, ut honeste res impura dicatur.

58. *Ne det, sedulo.*] *Sedulo,* sine dolo, hoc est, impense.

59. *Ait.*] Semper *ait* dicimus, quum vel invisa nobis & audientibus, vel vana dicta narramus alicujus. *Si fidem habeat.*] Hoc est, si faciam aliqua, unde credat se tibi præponi. *Si fidem habeat.*] Si credere cogatur, id est, si credat: unde *fidejussor* dicitur, hoc est, author credendi. *Se iri præpositum tibi apud me.*] Ἀναστροφὴ in verbo, *præpositum iri,* ac necessaria implicatio in his, quæ dura dictu sunt.

VARIORVM.

52. *Forma honesta.*] Venusta, pulchra. Græci enim uno nomine, καλὸς honestum pulchrumque significant.

54. *Producit.*] Venalem exponit venditque. Mancipарius, Mango, aut venalitiarius, solebat certo loco qui Catasta appellabatur pueros servare venales. Nota autem, venalium erant gypsati pedes. *Tibullus* lib. 2. de Catasta:

Nota loquor, regnum ipse tenet quem sæpe coëgit
Barbara gypsatos ferre catasta pedes.

Pignorius.

55. *Hic meus amicus.*] Miles, Thraso.

57. *Is venit.*] Ex Rhodo Athenas.

58. *Sedulò.*] Refertur ad verbum *ait,* non ad verbum *fingit.*

59. *Si fidem habeat se iri præpositum tibi.*] Hoc est, si accipiat fidem me præposuisse se tibi. *Eugraphius. Fidem habeat.*] Fidem habet, qui specimen & probationem

Apud me: ac non id metuat, ne, ubi acceperim,
Sese relinquam: velle se illam mihi dare:
Verum id vereri. sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adjecit. PH. *etiamne amplius?*
TH. *Nihil: nam quæsivi nunc ego eam, mi Phædria:*
Multæ sunt causæ, quamobrem cupiam abducere:
Primum quod Soror est dicta: præterea ut suis
Restituam ac reddam: sola sum: habeo hic neminem;
Neque amicum, neque cognatum: quamobrem, Phædria,

Cupio

DONATI.

62. *Sed ego quantum suspicor.*] Alta & acuta inventio. Scit meretrix hoc solo amatores inimicos esse, quod idem diligunt. Magnifice igitur, ut rivalis odium deliniret, vult persuadere Phædriæ non se amari, sed virginem. *Ad virginem animum adjecit.*] Cur hoc inferat? ut vel lædendi militis causa, Phædria patiatur, eum, quam amet, & nolit, virginem dono dare.

63. *Etiamne amplius?*] Mundat *Terentius*, ut solet, res hujusmodi per ἔλλειψιν suam.

64. *Nihil: nam quæsivi nunc ego eam, mi Phædria.*] Optime purgavit *Terentius*, quod mox liberalibus nuptiis fuerat obfuturum, si vitiatam virginem duceret Chærea. Necessario ergo defenditur, tanquam quæ honeste nuptura est.

65. *Multæ sunt causæ.*] Non indiligenter consideraverunt hanc meretricis orationem, qui illam instar controversiæ retulerunt. Nam & principium est, *Me miseram, vereor ne illud gravius Phædria tulerit.* Et narratio, *Samia mihi mater fuit.* Et partitio cum confirmatione, ut, *Nunc ego eam, mi Phædria, multæ sunt causæ quamobrem cupio abducere: primum quod soror est dicta*, & cætera. Reprehensio quoque, *Egone id timeo?* &, *Egone non ex animo misera dico?* Et conclusio per conquestionem: ut, *Quam joco rem voluisti à me tandem, quin perfeceris? Ego impetrare nequeo hoc abs te, bi-*

duum saltem ut concedas solum. Quamobrem cupio abducere.] Etiam hoc verbo gratificatur Phædriæ: non enim *accipere*, ut ab amico remunerante: sed *abducere*, ut ab stulto, & experte.

67. *Ut suis restituam, ac reddam.*] *Restituimur* iis, quibus nos volumus: *Reddimur* iis, qui nos volunt. Ergo restituimus volentem, reddimus volentibus. Sed in hac utrumque est. *Sola sum: habeo hic neminem.*] *Sola sum*, ad familiarium refertur absentiam. *Habeo hic neminem*, ad alienorum amicitiam. Potest enim sola domi esse, habere tamen aliquem foris. Et, *Habeo hic neminem*, plus sonat: quam, *Neminem hic habeo.* Et, *Sola sum*, ab iis quos natura conciliat per se. *Habeo neminem*, eorum qui voluntate junguntur.

68. *Neque amicum.*] Bene hoc apud amatorem: quia est aliud *amator*, aliud *amicus*. *Amator*, qui ad tempus: *Amicus*, qui perpetuo amat. An quia in pa-

VARIORUM.

tionem accipit, ita ut credat, & amplius nihil dubitet. Fidem facit, qui inducit ad credendum, de quo antea dubitabatur.

63. *Ad virginem.*] *Sed præcauto 'st opus: Ne ad illam me animum adjecisse aliqua sentiat.* Plaut. Mercat. à sc. 2.

64. *Nunc ego eam.*] Optime cavit poëta, ut virgo integra & casta servaretur, quam liberalibus nuptiis destinarat.

65. *Cupiam abducere.*] A milite.

 71. Pri-

Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.
Id, amabo! adjuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores partes hosce aliquot dies
Apud me habere: nihil respondes? PH. *pessuma,*
Egon' quidquam cum istis factis tibi respondeam!
PA. *Eu noster! laudo: tandem perdoluit: vir es.*
PH. *At ego nesciebam quorsum tu ires? parvola*
Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua:
Soror est dicta: cupio abducere, ut reddam suis.
Nempe omnia hæc nunc verba huc redeunt denique;
Ego excludor: ille recipitur; qua gratia?

Nisi

DONATI.

tris potestate est Phædria? *Quamobrem, Phædria.*] In necessariis interponi nomen licet audientis.

69. *Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.*] Hic ostendit specialiter, cujusmodi amicos quærat, ne Phædriam contemnere videatur. *Parare amicos beneficio meo.*] Quia parantur, & suo, sed minus diligunt.

70. *Id, amabo? adjuta me, quod id fiat facilius.*] Παρέλκον. bis *id* posuit. *Adjuta me,*] Mira coactio. pro patere excludi, *adjuta me*, dixit.

71. *Sine illum.*] Blande *sine illum*, tanquam in manu ejus sit injuriam non pati, & excludi militem. Non enim dixit *fer*, aut *patere*, sed *sine*. *Priores partes hosce aliquot dies.*] Honeste circumloquitur, & oratorie, ne dicat, Abi foras, atque excludi te patere.

72. *Nihil respondes?*] Jam silentium accusat, quia scit nihil responsurum contrarium. Et satis blande, *Nihil respondes* dixit; tanquam qui debeas amoris vicem.

73. *Ego quidquam.*] Facete exprimitur illud, *Amantium ira amoris integratio est.*

74. *Tandem perdoluit.*] Nimis doluit. id est, persensit dolorem. Et *tandem*, quasi qui nimis patiens fuit. *Tandem perdoluit: vir es.*] Eleganter variavit personam secundam, & tertiam. *Vir es.*] Non puer, sed jam vir, qui meretricem contemnis.

75. *Parvula hinc est abrepta: eduxit mater pro sua.*] Vide μίμησιν cum odio inductam, & depravatam pronuntiatione; ita ut & ὁμοιοτέλευτα non vitarentur de industria, *Parvula hinc est abrepta, eduxit mater pro sua, soror est dicta.*

78. *Hæc nunc verba.*] Id est, falsa dicta. *Huc redeunt.*] Ut excludar.

VARIORVM.

71. *Priores partes.*] Translatio ab actionibus scenicis, quarum sunt primæ, secundæ aut tertiæ partes. Quasi dicat, tua pace, sit apud me primus, aliquot dies, & me fruatur, dum tu interea aberis. *Priores partes.*] Quos in honore, gratia aut amore habent homines hos προτέρους παρ' αὐτοῖς εἶναι dixerunt. Arist. Categ.

72. *Pessuma.*] Læsa patientia excitavit dolorem, dolor iram.

73. *Respondeam.*] Quasi dicat, Tibine quicquam respondere debeam, talia cum mihi facias?

75. *At ego.*] Alii legunt, *haud*. *Quorsum tu ires.*] Quo spectaret tua oratio. Metaph. ab iter agentibus.

78. *Huc redeunt.*] Id est, in id vergunt tua verba, vel eo diriguntur.

83. *Nunc*

Nisi illum plus amas, quam me: & istam nunc times,
Quæ advecta est, ne illum talem præripiat tibi.
TH. *Egon' id timeo?* PH. *quid te ergo solicitat? cedo,*
Num solus ille dona dat? nuncubi meam
Benignitatem sensisti in te claudier?
Nonne ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,

DONATI.

80. *Nisi illum plus amas, quam me.*] Repudiatis causis, quas illa attulerat, per derivationem causæ: hic aliud dicit esse cur repellatur. *Et istam nunc times quæ advecta est.*] Adeo, inquit, amas militem, ut etiam invideas si quam amaverit.

81. *Talem præripiat tibi.*] Εἰρωνεία stomachantis amatoris.

82. *Quid te ergo aliud solicitat?*] Quid est, inquit, si hoc non est?

83. *Num solus ille dona dat?*] Jam quasi quæstiones tractantur: sed ille munus advexit. *Nuncubi meam benignitatem.*] Possunt enim dona dari, sed exigua, aut minus liberaliter: & ideo mentionem benignitatis adjecit. *Nuncubi meam benignitatem.*] Sed ille benignus est. *Nuncubi*, numquid alicubi. Aut si, *nunc ubi*, legimus, erit adverbium temporis: ut sit ubi, quo in loco, qua in re. *Nuncubi meam benignitatem.*] Intelligit se & dona obtulisse, & id benigne sæpe fecisse. nam plerumque ingrata dona sunt, in quibus benignitas non apparet; quæ aut in quantitate rerum est, aut in facilitate præstantis.

84. *Claudier?*] *Claudi*, aut claudicare. *Sallustius*, *Neque enim ignorantia claudit res.* &, *Nihil socordia claudebat.*

85. *Nonne ubi mihi dixti cupere te.*] Plus dixit, *ubi dixti cupere te*: quam si diceret, fecisti ut emerem. Plus est enim id præstitisse, quod qui acceperit, non ausus fuerit postulare. *Cupere te.*] Vult rem parvi pretii, ex illius cupiditate & suo labore perpendi. *Ex Æthiopia.*] Non Æthiopissam: sed honestius *ex Æthiopia*.

86. *Relictis rebus omnibus, quæsivi?*] Hæc jam omnia in beneficiis considerari solent.

VARIORUM.

83. *Nuncubi meam benignitatem.*] Nomen *benignitatis*, propric liberalitatem & munificentiam significat. *Muretus* pro *claudier*, legit *calvier*. Est autem *calvor* antiquum verbum, idem valens quod frustro, vel frustra habeo. *Sallustius* l. 3. Hist. *Contra ille calvi ratus*: *calvi* pro *decipi*, inquit *Priscianus* lib. 10. Lips. var. lect. 2. cap. 6. legit *claudere*, pro claudicare ac deficere. Alii, *interclaudier*. Sed Ciceronis autoritate nitendum, cui eadem est Metaphora, loquenti de benignitate, 2. L. de Officiis: *Nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut pateat omnibus.* libri vulgati habent *referenda*; sed perperam.

85. *Ex Æthiopia.*] Duplicem Æthiopiam *Strabo* facit, *Homerum* sequutus; alteram Aphricæ, Asiæ alteram. Ita dictam esse vult *Plin.* ab Æthiope Vulcani filio, qui in hac regnasse fertur. Alii verius à nigredine & exustione. Nam αἴθω cremo, & ὄψις visum significat. Olim τρυφηταὶ & beati homines puerorum *Æthiopum* ministerio utebantur. Ita enim *Juvenalis*:

——— *Tibi pocula cursor*
Gætulus dabit, aut nigri manus ossea Mauri.

Hos quoque mulieres habuerunt. *Menenius.*

Quæsivi? porro Eunuchum dixti velle te,
Quia solæ utuntur his reginæ; repperi.
Heri minas viginti pro ambobus dedi.

Tamen

DONATI.

87. *Quæsivi?*] Vide quemadmodum exhibeat, atque ærumnas sibi difficilium munerum dicat imposuisse meretricem. Ex Æthiopia ancillulam, inquit, dixti te cupere. Quid ego feci in re cœli, & solis, ac pene orbis alterius? quæsivi. non enim in promptu erat. Deinde, non petisti, sed dixisti: nec velle te, sed cupere: non nigram, sed ex Æthiopia: nec dedi, sed relictis rebus omnibus quæsivi. Quid hic non exquisitum? quid non ita expressum, ut nihil addi possit? *Eunuchum porro velle.*] Eunuchos à Persis institutos putant ex captivis. A Babyloniis enim Hellanicus author est id habuisse. *Eunuchum porro dixti velle te.*] Vide quemadmodum ut majus faciat quod præstitit, non semel imputat duo mancipia: sed primo puellam, deinde eunuchum. *Eunuchum.*] Εὐνοῦχος εἴρηται, ὡς εὐνὴν ἔχων, τουτ' ἔστι, φυλάττων OCOCeIN ryNeN KeKANΔPOC. * *Porro.*] Deinde, vel postea, vel multo post.

88. *Quia solæ utuntur his reginæ.*] Illam, quia ex Æthiopia. hunc, quia solæ his reginæ utuntur. *Quid tale Thaidi rivalis dedit? Quia solæ utuntur his reginæ.*] Varie Eunuchum dixit, & intulit *His*. ut,

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, & minime multos lædere:
In his poëta hic nomen profitetur suum.

Reginæ.] Id est, divites. sed ἐμφατικώτερον est. *Quia solæ utuntur his reginæ.*] Nota, quum Eunuchum in singulari numero præposuerit, *his* subjunxisse. sed *his* non ad Eunuchum retulit, sed ad delicias, aut quid tale: quia solæ utuntur hujusmodi deliciis servitiisque reginæ. Et oratorie hic subdidit, quod in ancillula prætermisit. quia nulla Æthiopissa honesta dici potuit. *Et reginas* modo divites dicit. ut in Phormione, *Regem me esse oportuit. Repperi.*] Plus est quam *emi*. Et vide quam propriis & amplissimis verbis usus est. quia & ancillam ex Æthiopia, & Eunuchum: quo solæ utuntur reginæ. illam quæsivi, & hunc repperi: neutrum enim horum facile positum erat.

89. *Heri minas viginti pro ambobus dedi.*] Recentiora beneficia graviora adversum ingratos sunt. Ergo à tempore inducitur exprobratio. *Pro ambobus dedi.*] Melius amborum pretium dixit.

VARIORVM.

87. *Eunuchum porro.*] Apud Veteres, præcipue *Persas* & *Indos*, in deliciis habebantur, adhibebanturque ad lectorum matronalium custodiam: credo quod nullum periculum esse videretur, ne ab iis matronæ corrumperentur. unde dicti *Eunuchi* ab εὐνὴ, id est, cubile, & ἔχω, custodio. Horum reliqua munera breviter complexus est *Corippus Africanus* lib. 3.

Illis summa fides & plena licentia sacris
Deservire locis, atque aurea fulcra parare;
Regales mensas epulis onerare superbis,
Conservare domum, sanctumque intrare cubile,
Internas munire fores, vestesque parare.

Donatus citat *Hellanicum* qui non semel laudatur à *veteribus*. Vid. *Val. Max.* l. 8. cap. 13. *Pignorius.*

88. *Repperi, &c.*] Id est, non destiti quærere, donec nactus fuerim. Nam si quod est discrimen inter verba *inveniendi* & *reperiendi*, illud est, quod priore quædam, ut ita dixerim, facilitas; posteriore labor & diligentia indicatur.

89. *Minas viginti.*] Singulæ minæ

(id

Tamen contemptus abs te, hæc habui in memoria.
Ob hæc facta abs te, spernor. TH. *quid istic, Phædria?*
Quanquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror
Id fieri posse maxime: verumtamen,
Potius quam te inimicum habeam, faciam ut jusseris.
PH. *Utinam istuc verbum ex animo ac verè diceres,*
POTIUS QUAM TE INIMICUM HABEAM: *si istuc crederem*

Sin-

DONATI.

quam ut separatim diceret, quanto emerit ancillulam nigram: de qua mox dicetur, *Hic sunt tres minæ.* Nam constat Eunuchum solum emptum esse minis viginti. ut ipse Parmeno confitebitur seni.

90. *Tamen contemptus abs te.*] Et hoc servatur in beneficiis. Nam majora sunt cessantibus meritis eorum, quibus præstantur.

91. *Ob hæc facta abs te spernor.*] Sic *Virgilius,*

— *nos munera templis*
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

Et, *Vel quas tulit,* cum interrogatione aut cum increpatione proferri potest. *Ob hæc facta abs te spernor.*] Hic duplex est pronuntiatio: vel per invidiosam prolationem, vel per interrogationem. Et melius hoc modo, quam interrogative profertur: hic enim est multo gravior illo. *Quid istic?*] Hoc adverbium consentire incipientis est. & est ἔλλειψις: deest enim *remoramur,* aut quid tale.

62. *Cupio abducere.*] *Abducere* dixit, tanquam ab stulto: nec per verum meritum, sed per fraudem. *Cicero, Per vim atque dolum abducta ab Rhodio tibicine.* *Atque hac re arbitror.*] Non dicit qua, hoc est, ex te. Veruntamen scit meretrix, contentione quadam negari. Ergo fingit se vinci, ut adolescentem molliat: & ipsa cedit, ut & ille remittat pertinaciam.

94. *Potius quam te inimicum habeam, faciam ut jusseris.*] Hoc totum loquitur, tanquam magis ipsa amet Phædriam, quam ab illo ametur. *Te inimicum habeam.*] Huic contrarium est, *Ut te amicum habeam. Faciam ut jusseris.*] Nec voluntate, nec vultu consentientis hoc meretrix agit: sed callide tentat omnia. Nam quia persistendo non perficit quod expectabat, docet Phædriam etiam ipsum negligentius negare quod poscitur. & adeo hoc subtile est, ut statim impetraverit. Pervulgatum est enim, Quod summa vi defenderis, quum extorquetur, hoc idem postmodum remitte remittenti.

95. *Utinam istuc verbum.*] Et *istuc verbum,* pro tota sententia. *Verbum* pro dicto. Sed proprie ἀξίωμα, id est, sententia vel enuntiatio, quæ ligatur & astringitur verbo, *verbum* à veteribus dicebatur. *Ex animo, ac vere diceres.*] Certe, quia est qui ex animo dicat, fallat tamen.

96. *Potius quam te inimicum habeam.*] Tantum in animum Phædriæ hoc descendit, ut etiam repetat quod amica dixerat adulando.

VARIORUM.

(id est, Græcorum libræ; nam ex μνᾶ, mina procul dubio est factum) continebant drachmas centum, pretium aureorum Gallicorum decem: unde minæ viginti, sunt quasi ducenti coronati.

94. *Faciam ut jusseris.*] Cedendo vincit, remittendo impetrat.

Sincerè dici, quidvis possem perpeti.
PA. *Labascit. victus uno verbo, quam cito!*
TH. *Ego non ex animo misera dico? quam joco*
Rem voluisti à me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum
Saltem ut concedas solum. PH. *siquidem biduum:*
Verum ne fiant isti viginti dies.
TH. *Profecto non plus biduum, aut.* PH. *aut? nihil moror.*
TH. Non

DONATI.

97. *Sincere dici, quidvis possem perpeti.*] *Sincerum*, purum, sine fuco, & simplex: ut mel sine cera. Bene ergo, ut mel, blandimentum meretricis dulce fatetur, sed negat esse sincerum.

98. *Labascit.*] Omnia inchoativa trisyllaba, fere media producta enuntiantur. *Victus uno verbo quam cito?*] *Quam cito* ait, qui illum falsa lacrymula vinci crediderat posse. Plus factum est: uno victus est verbo, & cito. *Victus uno verbo.*] *Utinam istuc verbum.* Et *uno verbo*, ut diximus, sic accipe: ut verbum dictum intelligas, quod verbo complectitur, & completæ sententiæ pronuntiationem, quod ἀξίωμα nominabatur.

99. *Ego non ex animo misera dico?*] Quod sensit multum valuisse, hoc Thais inculcat animo amici sui. Et *ego*, vide quanta significet. Convenit hoc pronomen blande multa exprobranti: ut *Virgilius*, *Mene fugis?* *Quam joco rem voluisti.*] Contra illud refertur, quod ait Phædria, *Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam, relictis rebus omnibus quæsivi?* Sed hoc vehementius & disertius, *Quam joco rem voluisti.* Non munus, inquit, sed quod plus est, rem. & non serio, sed joco. A facilitate præstantis. Et *voluisti*, non etiam *dixisti*. Mirandum obsequium, ex voto animi pendens. Non expectat imperium: ne voluptati mora sit, dum jubetur. Tum illud quod ait, *perfeceris*: nonne pondus hoc verbi & potentiam Phædriæ circa amicam, & illius obsequium vehemens, & rerum difficultatem quæ extortæ sint, monstrat, atque omnem obterit querelam Phædriæ?

101. *Ego impetrare nequeo hoc abs te.*] Tu & joco, & non petisti, cum perfeceris tamen. at ego hoc impetrare non possum.

102. *Saltem ut concedas solum.*] Argute additum *saltem* & *solum*. Et bene, *concedas*, ut voluntatis sit: sic enim dixit supra, *Sine illum priores partes hosce aliquot dies apud me obtinere.*

103. *Verum ne fiant isti viginti dies.*] Facete biduum decuplavit: & simul quia ex eadem ratione sunt viginti, ex qua duo; & ex qua viginti, ducenti, duo millia, & sic deinceps.

104. *Profecto non plus biduum, aut.*] Ἀποσιώπησις secunda.

VARIORUM.

98. *Labascit, &c.*] Ostendit amatorum stultitiam & inconstantiam, qui se uno verbo flecti patiuntur. Et ut *Propertius:*

Non ita Carpathiæ variant Aquilonibus undæ,
Nec dubio nubes vertitur atra Noto,
Quam facile irati verbo mutantur amantes.

Estque in verbo *labascit* Metaphora desumpta ab ædificiis, tenui tibicine fultis: aut ab arbore multis ferri ictibus succisa, adeoque ruinam minitante.

102. *Vt concedas.*] Hoc verbum facilitatem rei appositè indicat, quæ in sola voluntate posita sit.

106. Bene

TH. Non fiet: hoc modo sine te exorem. PH. scilicet
Faciundum est quod vis. TH. merito amo te. PH. bene facis.
Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum:
Ita facere certum est: mos gerundus est Thaidi.
Tu Parmeno huc fac illi adducantur. PA. maxume.
PH. In hoc biduum Thais vale. TH. mi Phædria;
Et tu. nunquid vis aliud? PH. ego quid velim?
Cum Milite isto præsens, absens ut sies:

Dies

DONATI.

105. *Hoc modo sine te exorem.*] Nove nunc, non *de te exorem*: sed *te exorem*. *Hoc*, absolute.

106. *Faciundum est quod vis.*] Non *quod oportet*, sed *quod vis* dicendo, multum addidit obsequio suo. *Merito amo te,*] Bene amoris mentionem ad auferendam suspicionem contemptus Phædriæ fecit. *Bene facis.*] In consuetudinem venit, *Bene facis*, & *bene fecisti*, non judicantis esse, sed gratias agentis.

107. *Rus ibo.*] Et hoc amatorium est, odisse urbem sine amica. Nec dixit, *Ibi ero*: sed, *Ibi hoc me macerabo biduum*. Pronuntiandum est *biduum*, ac si dixisset biennio.

108. *Ita facere certum est.*] Ex his apparet verbis, quam sibi amator hoc ægre imperet. *Mos gerendus est Thaidi.*] Cum pronuntiatione & gestu: ut ostendat, quæ vis amoris sit, ut Thaidi mos geratur.

109. *Huc fac illi adducantur.*] Eunuchus & ancilla figurate *Illi*: sed prævalet genus masculinum. *Adducantur*, pro adducito eos. Et bene adjectum est, ne dilatis ob retentionem muneribus, non procederet actus fabulæ. Et simul quia absentia Phædriæ opus est, dum per Chæream ludificatur meretrix.

110. *In hoc biduum Thais vale.*] Nunc *vale* abscessum significat, non salutationem: nam si mera salutatio est, biduo solum amicam valere optat. Sed præscribere conatur, quanto tempore abfuturus sit: & simul ostendit, quam invitus abscedat. *In hoc biduum Thais vale.*] Accusativo utens casu expressit amatoris impatientiam: *Biduum* dicens, præscripsit de tempore. Et *vale*, majorem vim habet ex dolore discedentis, quam obsequio salutantis.

111. *Et tu. numquid vis aliud?*] *Vale* subaudiendum salutatorium. Et subintelligendum est post osculum dici, *Numquid vis aliud*; quasi recte factum.

112. *Cum milite isto.*] *Isto* bene additum, quasi odioso; ut alibi, *Jam vero mitte Demea, tuam istam iracundiam.* Et *Virgil.* *Aut quid petis istis?* Hæc enim pronomina, spernentis sunt, odiumque monstrantis. *Præsens, absens.*] Κακόζηλον.

VARIORVM.

106. *Bene facis.*] Non judicantis aut approbantis, sed gratias agentis pro oblato officio formula. sic *Benigne*, Epist. 7. lib. I. Horat. *Pyris vesci Calaber jubet hospes, vescere sodes.* Resp. *Jam satis est.* Hospes: *at tu quantum vis tolle.* Resp. *benigne.*

107. *Macerabo.*] Macrum & macilentum reddam: In Græco quodam Epigrammate constat, amorem dissolvi aut certè mitigari posse, fame, tempore & denique laqueo. *Biduum*, tanquam biennium sit.

109. *Illi.*] Eunuchus & Æthiopissa.

112. *Cum milite, &c.*] Corpore præsens, animo absens. Exprimit amoris affectum; & amantium consuetudinem; quæ talis est, ut absentium desiderio tabescant,

Bellum, pax rurſum. Incerta hæc ſi tu poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? quæ illum? quæ me? quæ non? ſine modo,
Mori me malim: ſentiet qui vir ſiem.
Hæc verba, una mehercle falſa lachrymula,
Quam oculos terendo, miſera, vix vi expreſſerit,
Reſtinguet: & te ultro accuſabit: & dabis ei
Ultro ſupplicium. PH. *ô indignum facinus! nunc ego*

Et

DONATI.

16. *Pax rurſum.*] Bene, ut conſoletur, ultimam partem poſuit. *Hæc ſi tu poſtules.*] Id eſt, ſi velis, vel coneris.

17. *Nihilo plus agas.*] Id eſt, nihil agas.

19. *Et quod nunc.*] Pro, *quæ*: ut ſit conſequens, *hæc verba*. ſic in Andria,

Quod pleriq; omnes faciunt adoleſcentuli,
Horum ille nihil egregie. ——

20. *Egone illam? quæ illum? quæ me?*] Familiaris ἐλλείψεις iraſcentibus, nam ſingula ſic complentur, *Egone illam non ulciſcar?* quæ illum recepit? quæ excluſit me? quæ non admiſit? Etenim neceſſe habet, nec poteſt complere orationem, qui & ſecum loquitur, & dolore vexatur. Nam amat ἀποσιώπησιν nimia indignatio. ut *Virgilius,*

Quos ego. ſed motos præſtat componere fluctus.

22. *Hæc verba.*] *Verba* ἐμφατικῶς dixit, quæ ſcilicet nihil effectura ſint. *Me hercle una falſa lacrymula, quam oculos terendo miſere, vix expreſſerit.*] Expreſſio ad αὔξησιν ducens. & non *vera*, ſed falſa: & non *lacruma*, ſed vi: & non, *exſtillaverit*, ſed expreſſerit. ſic *Virgilius,*

Captique dolis lacrymiſque coactis.

23. *Quam oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit.*] Totum ſenſum verbis ſignificantibus protulit: ut,

Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen.

Et:

Unde dolo divûm ſi fœmina victa duorum eſt.

25. *Nunc ego & illam.*] *Nunc*, id eſt, ſero. ut *Virgil. Nunc ſcio quid ſit amor.* Et, *Nunc augur Apollo, Nunc Lyciæ ſortes.*

VARIORUM.

16. *Incerta hæc.*] Ut nemo cum ratione poteſt inſanire, ita ſine hac ſapere non poteſt. *Incerta*, mutabilia, fluxa.

17. *Nihilo plus agas.*] Promoveas.

20. *Egone illam, &c.*] Hanc orationem ſic perficit *Priſcianus* lib. 17. *Egone illam dignor adventu meo? quæ illum præpoſuit mihi? quæ me ſpreverit? quæ non ſuſcepit heri? Donatus* paulo aliter. *Franc. Fabricius.*

22. *Una mehercle falſa.*] Docta *oculos vexare humore coacto.* Juvenal. Sat. 13.

24. *Te ultrò accuſabit.*] Ultro accuſare ſignificat impudentiam illius, qui cum ipſe accuſandus ſit, accuſat alios. Sic Phorm. *O audaciam, etiam me ultrò accuſatum advenit.* Alii legunt *accuſabis.*

25. *Ultro ſupplicium.*] Olim vero meretrices ſolitæ ſic abuti ſtultorum juvenum patientia, ut propter leves offenſas non ſolum colaphis eos cæderent & deſpuerent, quod ait *Chryſoſtomus* LXIV. in Matthæum homilia: ſed etiam ſandalio illis caput commitigarent, ut hic dicit. exemplum eſt ab Omphala. *Caſaub.* vide Act. 5. ſcen. 8.

28. *Virum*

Et illam ſceleſtam eſſe, & me miſerum ſentio:
Et tædet: & amore ardeo: & prudens, ſciens,
Vivus, videnſque pereo: nec quid agam, ſcio.
PA. *Quid agas? niſi ut te redimas captum quam queas*
Minimo: ſi nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. PH. *itane ſuades?* PA. *ſi ſapis:*
Neque, præterquam quas ipſe amor moleſtias
Habet, addas: & illas, quas habet, recte feras.
Sed ecca ipſa egreditur, noſtri fundi calamitas.
Nam quod nos capere oportet, hæc intercipit.

ACTVS

DONATI.

27. *Et prudens, ſciens.*] *Prudens* eſt, qui intelligentia ſua aliquid ſentit. *Sciens*, qui alicujus indicio rem cognoſcit. Ergo prudens, per ſeſe: ſciens, per alios. *Vivus, videnſque pereo.*] Mire & nove, *vivus pereo*: & propterea ſic dixit, ut intelligamus, occidor: & *vivus*, quaſi ſapiens & ſentiens. *Vivus, videnſque pereo.*] Bene addidit *videns*, nam vivus perit, qui etiam dormiens opprimitur: videns autem, qui vigilans vim patitur & perit. Nam *videre*, pro vigilare poſuit, ut etiam *Virgilius*, quum de ſilentio dicit,

—— jamque videnti
Sanguineis frontem moris & tempora pingit.

Ergo vivus, non mortuus: videns, non dormiens.

29. *Captum.*] *Salluſtius, Sin captus pravis cupidinibus. Quam queas minimo.*] Perſeveravit in tranſlatione, quam jamdudum ſumpſit à bello.

31. *Si ſapis.*] Id eſt, ſi ſapias. ad inferiora jungendum eſt: nam aliter non intelligitur. *Noſtri fundi calamitas.*] Proprie *calamitatem* ruſtici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc eſt, culmum ac ſegetem.

35. *Intercipit.*] Proprie, quaſi totum capit. *Plautus* in Aulularia,

Quæ mihi interbibere ſola, ſi vino ſcateat,
Corinthienſem fontem & Pyrenæum poteſt.

VARIORVM.

28. *Vivus videnſque.*] Proverbii more id fuit dictum. Quod imitatus eſt *Lucret.* l. 3.

Mortua cui vita eſt prope jam vivo atque videnti.

Et *Cicero* pro Quintio: *Huic acerbiſſimum vivo videntique funus ducitur.* Bene autem hæc conjunguntur, ſicut apud Græcos βλέπειν idem eſt quod ζῆν. *Fr. Fabricius.*

34. *Egreditur noſtri fundi calamitas.*] Id eſt Thais noſtra pernicies & poſſeſſionis noſtræ vaſtitas, quæ herum meum ſumptibus abſumit; ita ſane, ut qua in nos liberalitate eſſe deberet, eam ipſa intercipiat, ſc. ab eo auferendo, quæ in nos conferrentur. *Calamitas.*] Nannius credit hic Poëtam alluſiſſe ad Græcum καλαμαία, quod locuſtam denotat; cui convenienter aſſimiletur meretrix, quod inſtar locuſtæ, dum cantu & blanditiis amorem demulcet, ſegetem velut arrodat. *Fundus* plerumque ſine villa accipitur: vel latius, pro omni eo quod ſolo continetur: dictus quaſi fundamentum ſit patrimonii: vel quod fundat quotannis plurima.

35. *Intercipit.*] Eſt autem *intercipere*, cum, quod alteri deſtinatum eſt, antequam ad eum perveniat, ab altero arripitur.

ACTVS PRIMI SCENA SECVNDA.

THAIS. PHÆDRIA. PARMENO.

Argum. *Phædriæ purgat se Thais de exclusione; & per occasionem narrat argumentum. Tandem ab ipso impetrat aliquot dies militi ut concedat. Quantum blanda meretricum verba & nequitia valeant ad persuadendum, docet hæc scena, difficiliusque esse voluptati resistere, quam iræ.*

Miseram me! vereor ne illud gravius Phædria
Tulerit, neve aliorsum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromissus non est. PH. *totus, Parmeno,*
Tremo, horreoque, postquam aspexi hanc. PA. *bono animo es:*
Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis.
TH. *Quis hîc loquitur? ehem, tun' hic eras, mi Phædria?*
Quid hîc stabas? cur non recta introibas? PA. *cæterum*
De

DONATI.

1. *Miseram me, &c. neve aliorsum.*] *Aliorsum*, in aliam partem: ut *seorsum*, *retrorsum*, dicitur.

3. *Quod heri intromissus non est.*] Hæc levius, ut de facto suo loquens. At Phædria, *Exclusit, revocat*, inquit. *redeam? non, si me obsecret.*

4. *Tremo horreoque.*] Ex amore nimio. Nimius ignis, effectum frigoris reddit: & ex frigore nimio effectus ignis existit: secundum illud quod physici ajunt. hinc & *Virgilius*,

Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Tremo horreoque, postquam aspexi hanc.] Natura magni caloris etiam horrorem incutit, ut nimiæ febres.

5. *Accede ad ignem hunc.*] Potius *ignem* meretricem accipimus, quam aram Apollinis: vel quia amator uritur. Ut *Virgilius*,

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

Vel quia avida & avara est, ut ignis alimentorum. *Jam calesces plus satis.*] Nove, sed intelligitur *quam*, id est, plus æquo. ut alibi,

Quam ne quid in illum iratus plus satis faxit pater.

Hoc quidam putant. at mihi de his videtur esse, quæ à veteribus geminabantur: ut, *plerique omnes*, hoc est, omnes: &, *pleraque omnia*, id est, omnia. sic &, *plus satis*, pro satis.

6. *Quis hîc loquitur?*] Non imperite intelligunt, qui existimant meretricem etiam hoc simulare, quod non providerit Phædriam. Nam & personæ, & dictis ejus cæteris hoc convenit: & tunc erunt gratiora omnia, quæ supra dixit.

7. *Cur non recta introibas?*] Quasi parum fuerit *introibas*: satis mire additum *recta*.

VARIORVM.

1. *Gravius.*] Molestius scilicet quam debeat. Id quod Græci δυσφορεῖν, & δυσφορεῖσθαι dicunt.

3. *Parmeno.*] Inseritur persona Parmenonis ad delectandum spectatorem. *Latomus.*

4. *Tremo.*] Sanguine ad cor refugiente, *extremos tremor occupat artus. Horreo.*] Frigeo. Horror enim fit, frigore cogente cutem. *Bono animo es.*] Adhortatio Ironica. & τὸ *es*, antiquus est imperativus.

5. *Accede ad ignem hunc.*] Aram, inquiunt, Apollinis in scena (vide 4. act. 4. scen. Andriæ) vel aram Veneris in atrio meretricis. imo ipsam Thaidem. *Nam si te vel modice meus igniculus afflaverit, ureris intime.* Photis 2. l. Apul. asin.

9. *Quia*

De exclusione verbum nullum. TH. *quid taces?*
PH. *Sane, quia vero hæ mihi patent semper fores:*
Aut quia sum apud te primus. TH. *missa istæc face.*
PH. *Quid missa? ô Thais, Thais, utinam esset mihi*
Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret,
Ut aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet:
Aut ego istuc abs te factum nihili penderem.
TH. *Ne crucia te, obsecro, anime mi, Phædria.*

Non

DONATI.

8. *De exclusione verbum nullum.*] Plus admirationis est, nec accusationi, nec satisfactioni locum reliquisse meretricem, callide dissimulata injuria. *Quid taces?*] Et hoc callide: quasi innocens ne suspicetur quidem, quid succenseat adolescens.

9. *Sane, quia vero semper, &c.*] Tolle, *sane* & *vero*, & pronuntiandi adjumenta vultumque dicentis: & in verbis non negatio, sed confessio esse credatur. Nam *vero*, ironiæ convenit. ut *Virgilius,*

Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis.

10. *Aut quia sum apud te primus.*] Duo dixit quæ doleat: & quia clausæ fores, & quia posterior habetur, prælato milite. *Aut quia sum apud te primus.*] Subauditur, *Non recta introivi.* *Missa istæc face.*] Alia dissimulatio, & durior post admonitionem. sed bene intelligit, qui hoc à meretrice ridente molliter, & osculum porrigente dici accipit.

11. *Quid missa?*] Magna virtus poëtæ est, non sententias solum de consuetudine ac de medio tollere, & ponere in comoedia: verum etiam verba quædam ex communi sermone, quale est quod ait nunc, *Quid! missa? Utinam esset mihi pars æqua amoris tecum.*] Vel amandi, vel non amandi scilicet.

12. *Ac pariter fieret.*] *Pariter*, similiter. *Sallustius, Cui nisi pariter obviam iretur.*

13. *Ut aut hoc tibi doleret, itidem ut mihi dolet.*] Si ambo amaremus.

15. *Ne crucia te; obsecro! anime mi.*] *Mi*, vocativus est, ab eo quod est *meus.* Vide quam familiariter hoc idem repetit blandimentum. Vult enim *Terentius* velut peculiare verbum hoc esse Thaidis. ideo totiens dictum est, *Tune hic eras, mi Phædria? Ne crucia te, obsecro! anime mi; Phædria. Ne crucia te.*] Hæc nisi amplectens adolescentem mulier dixerit, videbitur *ne crucia*, sine affectu dicere. Sed sic dicet, *ne crucia te*, eo gestu quasi in eo etiam ipsa crucietur: nam ideo subjecit, *anime mi*, hoc est, animus meus.

VARIORUM.

9. *Quia vero hæ.*] Ironice.

10. *Apud te primus.*] Id est, præcipuus, gratia plus cæteris apud te valens: vel quia plurimi fio, & præ cæteris diligor.

11. *Utinam esset mihi pars æqua, &c.*] Hoc est, utinam mutuo amando paria faceremus. Proverbiale est: *Pari jugo, æqua lege, ex æquo jugum ducere.*

Ἀλλήλους φιλέοντες ἴσῳ ζυγῷ.

Theocrit. Simile est apud eundem votum Idyllio 12.

Εἴθ' ὁμαλοὶ πνεύσειαν ἐπ' ἀμφοτέροισιν Ἔρωτες
Νῶϊν. ——

Id est,

Atque utinam spirent in utroque Cupidinis æstus
Æquales. ——

15. *Anime mi.*] Vox blanda & nequam

Non pol, quo quemquam plus amem, aut plus diligam;
Eo feci: sed ita erat res: faciundum fuit.
PA. Credo, *ut fit, misera præ amore exclûsti hunc foras.*
TH. *Siccine ais, Parmeno? age! sed huc qua gratia*
Te accersi jussi, ausculta. PA. *fiat.* TH. *dic mihi*
Hoc primum, potin' est hic tacere? PA. *egone? optume.*
Verum heus tu, hac lege tibi meam astringo fidem:
Quæ vera audivi, taceo, & contineo optume;
Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.

Plenus

DONATI.

16. *Non pol quo quemquam plus amem.*] Hoc totum nimis blande, & cum contrectatione adolescentis, dicit meretrix.

17. *Faciundum fuit.*] Legendum, faciendum, scribendum, totum hoc semper necessitati adjungitur. *Virgilius,*

Aut pacem Trojano ab rege petendum.

Et alibi,

Arma acri facienda viro.

18. *Credo, ut fit, misera præ amore exclusit hunc foras.*] Oratorie ac facete additum, *misera.* Et cum illa à derivatione causæ argumentetur, mire à Parmenone correpta est, verisimile non esse, ut quis, quem amet, eundem possit excludere. *Exclusit hunc foras.*] Παρὰ προσδοκίαν intulit, intuens puellam, & ei ostendens Phædriam: ut ostendat quam falsa & repugnantia loquatur meretrix. *Age.*] Corripientis est modo *age*, non hortantis adverbium.

20. *Te accersi jussi.*] Hoc est, quod supra ait, *Non eam, ne nunc quidem, cum accersor ultro? Dic mihi.*] Meretricia calliditate commendat, quæ dictura est.

21. *Egone? optume.*] Bene. non expectavit servus, ut pro se dominus responderet Thaidi.

22. *Verum heus tu.*] Astute servus reponit Thaidi vicem. Nam illa ut magnum voluit expectari, quod dictura est, iste ut falsum contemnit. *Meam astringo fidem.*] Fidem promitto: quia *vincula fidei* dicuntur.

23. *Quæ vera audivi, taceo.*] Mire vicem Parmeno reddidit meretrici. Nam ut servum difficile est tacere commissa: ita meretricem rarum est vera dicere. *Quæ vera audivi.*] Figura παρυπόνοια. *Contineo optume.*] Proprie à metaphora vasorum transtulit verba.

24. *Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.*] *Falsum* est, quo tegitur id quod factum est. *Vanum*, quod fieri non potest. *Fictum*, quod non est factum, & fieri potuit. Vel *falsum*, est fictum mendacium simile veritati. *Vanum*, nec possibile nec verisimile. *Fictum*, totum sine vero, sed verisimile.

VARIORVM.

quam digitos habet, ait Juvenal. 6. Sat. Ζωὴ καὶ ψυχή. *mon ame, mon petit cœur.* Gal. *mi vida, mi alma, mis entrañas.* Hisp.

16. *Plus amem, aut, &c.*] Confundit hic *Terentius*, quod perpetuo observat *Cicero*: nimirum, ut plus per *amare*, quam per *diligere* exprimat & designet. Ad *Brutum*: *L. Clodius valde nos diligit, aut ut ἐμφατικώτερον dicam, valde nos amat; &c.*

18. *Exclûsti.*] Muretus legit, *exclusit.* Farnab. *Exclusisti. Exclûsti.*] Menander in prologo fabulæ, *Thais* inscriptæ, id ejus expressit.

22. *Astringo fidem.*] *Astringit fidem* qui promittit; liberat, qui præstat promissum.

25. *Plenus*

Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.
Proin tu, taceri si vis, vera dicito.
TH. *Samia mihi Mater fuit: ea habitabat Rhodi.*
PA. *Potest taceri hoc.* TH. *ibi tum matri parvolam*
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. PH. *civemne?* TH. *arbitror,*
Certum non scimus: Matris nomen & Patris
Dicebat ipsa: patriam & signa cætera
Neque sciebat, neque per ætatem etiam potuerat.

Mer-

DONATI.

Falsum loqui, mendacis est: Fictum, callidi: Vanum, stulti. Falsum loqui, culpæ est. Fictum, virtutis. Vanum, vecordiæ. Falsis decipimur: Fictis delectamur: Vana contemnimus.

25. *Plenus rimarum sum.*] Vilis atque abjecta translatio, & apta apud meretricem loquenti: translata autem est ab aquario vase fictili. *Hac atque illac perfluo.*] Contra, *Contineo optume.*

26. *Proin tu, taceri si vis, vera dicito.*] Utrum te taceri, aut tuum dictum? an impersonaliter, & infinito modo?

27. *Samia mihi mater fuit.*] Puduit dicere Thaidem, *Meretrix mihi mater fuit.* quod tamen significavit, dicendo aliunde civem alibi habitasse. Nam ideo meretrices, *peregrinæ* dictæ sunt in comœdiis. ut in Andria,

Adeone est demens ex peregrina.

28. *Potest taceri hoc.*] Id est, verisimile est. Nec *hoc* ad laudem proficit, sed ad dedecus meretricis. *Potest taceri hoc.*] *Hoc*, peregrinam nasci meretricem. Et ideo potest verum videri.

29. *Puellam dono quidam.*] Ætas & sexus amoris causa sunt, cur eam Thais puellam diligat. *Puellam dono quidam mercator dedit.*] Propter hoc ostendit meretricem fuisse matrem: & dono ideo accipere puellam potuisse.

30. *Ex Attica hinc abreptam.*] Quia Athenis est constituta scena. *Arbitror.*] Bene *arbitror*, & nihil certi. quando iam ausurus esset Parmeno adornare Chæream ad vitiandum hanc virginem, si præscisset civem esse?

31. *Matris nomen & patris dicebat ipsa.*] Quæ infantis memoriæ proxima sunt. Nam quid prius ætas illa, quam patrem matremque cognoscit?

32. *Et signa cætera neque sciebat.*] Id est, domum patris, regionemque ejus.

33. *Neque per ætatem etiam potuerat.*] Hoc ideo addidit, ne esset minus elegans, quæ nesciret.

VARIORUM.

25. *Plenus rimarum.*] Κλειθριώδης. *Sum cui rimosa male deponuntur in aure Arcana.* Sumptum à vasis fractis & futilibus. *Perfluo.*] Id est, in modum non fidelis lagenæ, quæ mihi committuntur, effundo.

27. *Samia.*] Ex insula *Samo* Ionica: ea enim vicinissima *Athenis* & *Rhodo* fuit. Hinc *Pythagoras* oriundus, si *Laërtio* credimus. Hinc quoque vasa fictilia, *Samia* dicta, à Veteribus tantopere laudata. Hanc Insulam *Apulejus* lib. II. Florid. eleganter describit. *Ortelius.* *Ea habitabat Rhodi.*] Significat matrem fuisse meretricem: quæ enim instituerant corpore quæstum facere, vertebant solum; nam pudebat in patria inhoneste vivere. Itaque peregrinæ pro impudicis mulieribus habebantur. *Rhodus.*] Insula maris Carpathii.

30. *Ex Attica.*] Regione litorali ἀκτὴ olim vocata, hodie, *Ducato de Sethines.* In qua urbe Athenæ.

Mercator hoc addebat, è prædonibus
Unde emerat, se audiſſe abreptam è Sunio.
Mater ubi accepit, cœpit ſtudioſe omnia
Docere, educare, ita ut ſi eſſet filia,
Sororem plerique eſſe credebant meam.
Ego cum illo, quo cum tum uno rem habebam hoſpite,
Abii huc: qui mihi reliquit hæc, quæ habeo omnia.
PA. *Utrumque hoc falſum eſt: effluet.* TH. *quî iſtuc?* PA. *quia*
Neque tu uno eras contenta, neque ſolus dedit:
Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te adtulit.
TH. *Ita*

DONATI.

34. *Hoc addebat.*] Ad matris ſcilicet nomen & patris, quod puella dicebat.

35. *Unde.*] Id eſt, à quibus. ut *Virg.* ——— *Genus unde Latinum.*

Et,

Cauſam dicere prius, unde petitur aurum.

E Sunio.] *Sunium*, promontorium eſt Athenienſium: & in eo forum rerum venalium, ἐμπόριον.

36. *Mater ubi accepit.*] Hæc figura in narrationibus βίωσις dicitur, cum omnia pedetentim dicuntur inſinuandi gratia. ut nunc, *Matri mercator dono dedit. Mater ubi accepit.*] Et ſimul convenit mulieri loquenti hujuſcemodi mora. *Mater ubi accepit.*] *Accepit*, ſimpliciter; aut audivit ingenuam: ut, *Capiendi & c. a. t.* Sed melius prius. *Cœpit ſtudioſe omnia docere.*] Mire: nam non docuit, ſed *cœpit docere*. τῷ μελλητισμῷ. Et vide quam ſatis muliebriter.

37. *Ita ut ſi eſſet filia.*] Ergo velut ſoror habenda eſt Thaidi: & ideo ſequitur, *Sororem plerique eſſe credebant meam.* Et oratorie cumulat dignitatem & amorem puellæ: ut ejus comparatione leniatur injuria facta Phædriæ.

39. *Ego cum illo, quo cum uno tunc rem habebam hoſpite.*] Totum dixit, & quod hoſpitem, & quod rem habebat. Et bene *tunc*, & non *nunc*. Nam nunc, cum duobus. *Quo cum uno tunc rem habebam.*] Id eſt, conſuetudinem, amorem. *Hoſpite.*] Id eſt, Attico. *Abii huc.*] Rhodo Athenas ſcilicet. *Qui mihi reliquit hæc, quæ habeo, omnia.*] Hoc ideo, ne tantundem obſequii exigat Phædria. Ideo contra Parmeno.

41. *Utrumque hoc falſum eſt: effluet.*] Ipſe exponit *hoc utrumque* quid dicat. & contradicendum eſt, quia præſens amator gravatur hoc dicto.

42. *Neque tu uno eras contenta.*] Quippe qui admiſeris militem. *Neque ſolus dedit.*] Quippe quia non omnia tua illius fuêre mortui.

43. *Nam hic quoque.*] Δεικτικῶς non Phædria, ſed *hic* dixit. tangens illum, & quaſi invito illo hoc exprobrat. *Bonam magnamque partem ad te attulit.*]

VARIORUM.

35. *E Sunio.*] *Sunium*, *Atticum* promontorium eſt. *Vitruvius* lib. 4. cap. 7. vocat *Sunium Palladis*, à delubro haud dubiè quod in ejus vertice erat: *Pauſania* teſte. *Sunii* meminit *Cicero* 3. Epiſt. lib. 7. ubi inter δήμους ſeu pagos Atticæ id numerat, ſicut etiam facit *Strabo* l. 9. *Ortel.*

39. *Cum illo hoſpite.*] Honeſto nomine, turpem amicitiam obtegit.

42. *Neque tu uno eras.*] Admiſiſti namque militem, dein herum meum. *Ocyus illud Extorquebis, ut hæc oculo contenta ſit uno.* Juvenal. l. 6. Sat.

TH. *Ita est: sed sine me pervenire quo volo.*
Interea miles, qui me amare occeperat,
In Cariam est profectus: te interea loci
Cognovi: tute scis, post illa quam intumum
Habeam te: & mea consilia ut tibi credam omnia.
PH. *Ne hoc quidem tacebit Parmeno.* PA. *ô dubiumne id est?*
TH. *Hoc agite amabo. Mater mea illic mortua est*
Nuper: ejus frater aliquantum ad rem est avidior.

Is

DONATI.

Hæc dicuntur ἰσοδυναμοῦντα: ut *Abs te petere & poscere.* An potius bonam specie, magnam quantitate? & nunc discretive dictum est: nam alias bonam, pro magna & multa accipimus.

44. *Ita est.*] Non erat negandum, quod dixit Parmeno meretrici satisfacere cupienti, & non tacenti culpam in conscientia esse.

46. *Te interea loci cognovi.*] Oratorie priorem amatorem facit militem, quam Phædriam. Nam posterius dicit hunc cognitum per absentiam militis. Ergo cum militi Phædria rivalis superductus sit, consequens est ut miles queri debuerit, non Phædria: & propterea nihil peccatum, si ordine servato miles antepositus fuerit amatori postmodum cognito. & hoc sine puella, & munerum causa, multum pro milite contra Phædriam valet. Sed vide meretricem, quia rem dixit perurentem, quot & qualia blandimenta subjicit, dicendo, *Tute scis post illa, quam intimum habeam te, &c.*

47. *Cognovi.*] Proprie *cognovi. Tute scis post illa, &c.*] Ἐπιπλοκὴ figura: nam hoc ad narrationem non pertinet.

48. *Et mea consilia ut tibi credam omnia.*] Ex præsenti actu sumpsit argumentum, quod eum nunc tanquam consultorem adhibuerit. Et bene *Credam*, secundum illud, *Potin' est hic tacere?*

49. *Ne hoc quidem.*] Id est, hoc quoque falsum est. *Dubiumne id est?*] Me non taciturum scilicet.

50. *Hoc agite.*] Pro adverbio corripientis est positum: aut certe pro adhortatione audientiæ præbendæ. Sic *Plautus, Hoc agite sultis spectatores.* Et convenit velut nutu audientiam significantis, & gestu hoc ipsum adjuvari. *Hoc agite,* id est, illud desinite, & hoc attendite.

51. *Nuper.*] Ut adhuc amor flagrare videatur, addidit *nuper. Aliquantum ad rem est avidior.*] Vultu accommodato ad reprehensionem pronuntiandum est. *Ad rem avidior.*] Proprie *avidior.* Et *rem* pecuniam modo dicit.

VARIORUM.

46. *In Cariam est, &c.*] *Caria* est Provincia minoris *Asiæ.* Non temere militem *Carem* esse videtur significare. Sunt enim φιλοπτόλεμοι, ut vult *Theocritus*, qui tota quondam Græcia errasse, passimque stipendiis meruisse dicuntur, ut scribit *Strabo* libro Geographiæ 14. *Interea loci.*] Idem est quod Græci ἐν τοσούτῳ dicunt, teste *Prisciano* lib. 14.

47. *Quam intumum, &c.*] Intimus amicus, quem charissimum habemus: unde in intimis alicujus esse, dixit *Cicero*, id est, inter amicissimos & familiarissimos.

49. *Ne hoc.*] Utpote falsum.

50. *Hoc agite.*] Imperatæ attentionis formula, in Sacris usitata. *Amabo.*] Est adverbium blandientis.

51. *Ad rem avidior.*] Paulo magis avarus, & lucri & quæstus avidior.

Is ubi hanc forma vidit honesta Virginem,
Et fidibus scire, pretium sperans, ilico
Producit: vendit, forte fortuna adfuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi.
Imprudens harum rerum, ignarusque omnium
Is venit: postquam sensit me tecum quoque
Rem habere, fingit causas ne det: sedulo
Ait, si fidem habeat, se iri præpositum tibi

Apud

DONATI.

52. *Is ubi hanc forma.*] Ex aliena persona vult ostendere præter affectum, quanti sibi æstimanda sit: & quanto munere miles Phædriæ meruerat anteponi.

53. *Et fidibus scire.*] Vetusta ἔλλειψις. *Pretium sperans.*] Deest *magnum.* ut, *& stabulo frenos audire sonantes.*

54. *Producit: vendit.*] Proprie. Nam *produci* res venales dicuntur. *Producit: vendit.*] Hæc celeritas vendibilem indicat mercem. *Forte fortuna.*] Id est, bona fortuna.

55. *Hic meus amicus.*] Quia locus est meritorum, non jam miles, sed meus amicus. Vide enim quid sequatur: *Emit,* inquit, *eam dono mihi, imprudens harum rerum.* Hic ostenditur quam avidius id faceret, si rem penitus nosset. simul etiam ostenditur quanta secreta dicat Phædriæ: utpote quæ rivalis nesciat.

56. *Imprudens harum rerum, ignarusque omnium.*] *Prudentia,* naturalis est: *gnaritas,* extrinsecus venit. *Imprudens,* per se: *Ignarus,* per alios. Hoc est, qui nec suspicatus sit, neque ex aliquo audierit.

57. *Postquam sentit me tecum quoque rem habere.*] Non dictum, sed quasi coelatum. *Sensit me tecum quoque rem habere.*] Magno pondere dixit, *tecum quoque:* tanquam irascendi justa magis sit causa militi, quam Phædriæ. Nam *sensit,* & *tecum,* & *quoque,* hoc significat. *Rem habere.*] Sic dixit, ut honeste res impura dicatur.

58. *Ne det, sedulo.*] *Sedulo,* sine dolo, hoc est, impense.

59. *Ait.*] Semper *ait* dicimus, quum vel invisa nobis & audientibus, vel vana dicta narramus alicujus. *Si fidem habeat.*] Hoc est, si faciam aliqua, unde credat se tibi præponi. *Si fidem habeat.*] Si credere cogatur, id est, si credat: unde *fidejussor* dicitur, hoc est, author credendi. *Se iri præpositum tibi apud me.*] Ἀναστροφὴ in verbo, *præpositum iri,* ac necessaria implicatio in his, quæ dura dictu sunt.

VARIORUM.

52. *Forma honesta.*] Venusta, pulchra. Græci enim uno nomine, καλὸς honestum pulchrumque significant.

54. *Producit.*] Venalem exponit venditque. Manciparius, Mango, aut venalitiarius, solebat certo loco qui Catasta appellabatur pueros servare venales. Nota autem, venalium erant gypsati pedes. *Tibullus* lib. 2. de Catasta:

Nota loquor, regnum ipse tenet quem sæpe coegit
Barbara gypsatos ferre catasta pedes.

Pignorius.

55. *Hic meus amicus.*] Miles, Thraso.

57. *Is venit.*] Ex Rhodo Athenas.

58. *Sedulo.*] Refertur ad verbum *ais,* non ad verbum *fingit.*

59. *Si fidem habeat se iri præpositum tibi.*] Hoc est, si accipiat fidem me præposuisse se tibi. *Eugraphius. Fidem habeat.*] Fidem habet, qui specimen & probationem

Apud me: ac non id metuat, ne, ubi acceperim,
Sese relinquam: velle se illam mihi dare:
Verum id vereri. sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adjecit. PH. *etiamne amplius?*
TH. *Nihil: nam quæsivi nunc ego eam, mi Phædria:*
Multæ sunt causæ, quamobrem cupiam abducere:
Primum quod Soror est dicta: præterea ut suis
Restituam ac reddam: sola sum: habeo hic neminem;
Neque amicum, neque cognatum: quamobrem, Phædria,

Cupio

DONATI.

62. *Sed ego quantum suspicor.*] Alta & acuta inventio. Scit meretrix hoc solo amatores inimicos esse, quod idem diligunt. Magnifice igitur, ut rivalis odium deliniret, vult persuadere Phædriæ non se amari, sed virginem. *Ad virginem animum adjecit.*] Cur hoc inferat? ut vel lædendi militis causa, Phædria patiatur, eum, quam amet, & nolit, virginem dono dare.

63. *Etiamne amplius?*] Mundat *Terentius*, ut solet, res hujusmodi per ὑπόληψιν suam.

64. *Nihil: nam quæsivi nunc ego eam, mi Phædria.*] Optime purgavit *Terentius*, quod mox liberalibus nuptiis fuerat obfuturum, si vitiatam virginem duceret Chærea. Necessario ergo defenditur, tanquam quæ honeste nuptura est.

65. *Multæ sunt causæ.*] Non indiligenter consideraverunt hanc meretricis orationem, qui illam instar controversiæ retulerunt. Nam & principium est, *Me miseram, vereor ne illud gravius Phædria tulerit.* Et narratio, *Samia mihi mater fuit.* Et partitio cum confirmatione, ut, *Nunc ego eam, mi Phædria, multæ sunt causæ quamobrem cupio abducere: primum quod soror est dicta*, & cætera. Reprehensio quoque, *Egone id timeo?* &, *Egone non ex animo misera dico?* Et conclusio per conquestionem: ut, *Quam joco rem voluisti à me tandem, quin perfeceris? Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum saltem ut concedas solum. Quamobrem cupio abducere.*] Etiam hoc verbo gratificatur Phædriæ: non enim *accipere*, ut ab amico remunerante: sed *abducere*, ut ab stulto, & experte.

67. *Ut suis restituam, ac reddam.*] *Restituimur* iis, quibus nos volumus: *Reddimur* iis, qui nos volunt. Ergo restituimus volentem, reddimus volentibus. Sed in hac utrumque est. *Sola sum: habeo hic neminem.*] *Sola sum*, ad familiarium refertur absentiam. *Habeo hic neminem*, ad alienorum amicitiam. Potest enim sola domi esse, habere tamen aliquem foris. Et, *Habeo hic neminem*, plus sonat: quam, *Neminem hic habeo.* Et, *Sola sum*, ab iis quos natura conciliat per se. *Habeo neminem*, eorum qui voluntate junguntur.

68. *Neque amicum.*] Bene hoc apud amatorem: quia est aliud *amator*, aliud *amicus*. *Amator*, qui ad tempus: *Amicus*, qui perpetuo amat. An quia in pa-

VARIORUM.

tionem accipit, ita ut credat, & amplius nihil dubitet. Fidem facit, qui inducit ad credendum, de quo antea dubitabatur.

63. *Ad virginem.*] *Sed præcauto 'st opus: Ne ad illam me animum adjecisse aliqua sentiat.* Plaut. Mercat. à sc. 2.

64. *Nunc ego eam.*] Optime cavit poëta, ut virgo integra & casta servaretur, quam liberalibus nuptiis destinarat.

65. *Cupiam abducere.*] A milite.

 71. Prim-

Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.
Id, amabo! adjuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores partes hosce aliquot dies
Apud me habere: nihil respondes? PH. *pessuma,*
Egon' quidquam cum istis factis tibi respondeam!
PA. *Eu noster! laudo: tandem perdoluit: vir es.*
PH. *At ego nesciebam quorsum tu ires? parvola*
Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua:
Soror est dicta: cupio abducere, ut reddam suis.
Nempe omnia hæc nunc verba huc redeunt denique;
Ego excludor: ille recipitur: qua gratia?

Nisi

DONATI.

tris potestate est Phædria? *Quamobrem, Phædria.*] In necessariis interponi nomen licet audientis.

69. *Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.*] Hic ostendit specialiter, cujusmodi amicos quærat, ne Phædriam contemnere videatur. *Parare amicos beneficio meo.*] Quia parantur, & suo, sed minus diligunt.

70. *Id, amabo? adjuta me, quod id fiat facilius.*] Παρέλκον. bis *id* posuit. *Adjuta me.*] Mira coactio. pro patere excludi, *adjuta me*, dixit.

71. *Sine illum.*] Blande *sine illum*, tanquam in manu ejus sit injuriam non pati, & excludi militem. Non enim dixit *fer*, aut *patere*, sed *sine*. *Priores partes hosce aliquot dies.*] Honeste circumloquitur, & oratorie, ne dicat, Abi foras, atque excludi te patere.

72. *Nihil respondes?*] Jam silentium accusat, quia scit nihil responsurum contrarium. Et satis blande, *Nihil respondes* dixit; tanquam qui debeas amoris vicem.

73. *Ego quidquam.*] Facete exprimitur illud, *Amantium iræ amoris integratio est.*

74. *Tandem perdoluit.*] Nimis doluit. id est, persensit dolorem. Et *tandem*, quasi qui nimis patiens fuit. *Tandem perdoluit: vir es.*] Eleganter variavit personam secundam, & tertiam. *Vir es.*] Non puer, sed jam vir, qui meretricem contemnis.

75. *Parvula hinc est abrepta: eduxit mater pro sua.*] Vide μίμησιν cum odio inductam, & depravatam pronuntiatione: ita ut & ὁμοιοτέλευτα non vitarentur de industria, *Parvula hinc est abrepta, eduxit mater pro sua, soror est dicta.*

78. *Hæc nunc verba.*] Id est, falsa dicta. *Huc redeunt.*] Ut excludar.

VARIORUM.

71. *Priores partes.*] Translatio ab actionibus scenicis, quarum sunt primæ, secundæ aut tertiæ partes. Quasi dicat, tua pace, sit apud me primus, aliquot dies, & me fruatur, dum tu interea aberis. *Priores partes.*] Quos in honore, gratia aut amore habent homines hos προτέρους παρ' αὐτοῖς εἶναι dixerunt. Arist. Categ.

72. *Pessuma.*] Læsa patientia excitavit dolorem, dolor iram.

73. *Respondeam.*] Quasi dicat; Tibine quicquam respondere debeam, talia cum mihi facias?

75. *At ego.*] Alii legunt, *haud*. *Quorsum tu ires.*] Quo spectaret tua oratio. Metaph. ab iter agentibus.

78. *Huc redeunt.*] Id est, in id vergunt tua verba, vel eo diriguntur.

83. *Nunc*

Nisi illum plus amas, quam me: & istam nunc times,
Quæ advecta est, ne illum talem præripiat tibi.
TH. *Egon' id timeo?* PH. *quid te ergo solicitat? cedo,*
Num solus ille dona dat? nuncubi meam
Benignitatem sensisti in te claudier?
Nonne ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quæ-

DONATI.

80. *Nisi illum plus amas, quam me.*] Repudiatis causis, quas illa attulerat, per derivationem causæ; hic aliud dicit esse cur repellatur. *Et istam nunc times quæ advecta est.*] Adeo, inquit, amas militem, ut etiam invideas si quam amaverit.

81. *Talem præripiat tibi.*] Εἰρωνεία stomachantis amatoris.

82. *Quid te ergo aliud solicitat?*] Quid est, inquit, si hoc non est?

83. *Num solus ille dona dat?*] Jam quasi quæstiones tractantur: sed ille munus advexit. *Nuncubi meam benignitatem.*] Possunt enim dona dari, sed exigua, aut minus liberaliter: & ideo mentionem benignitatis adjecit. *Nuncubi meam benignitatem.*] Sed ille benignus est. *Nuncubi*, numquid alicubi. Aut si, *nunc ubi*, legimus, erit adverbium temporis: ut sit ubi, quo in loco, qua in re. *Nuncubi meam benignitatem.*] Intelligit se & dona obtulisse, & id benigne sæpe fecisse. nam plerumque ingrata dona sunt, in quibus benignitas non apparet; quæ aut in quantitate rerum est, aut in facilitate præstantis.

84. *Claudier?*] *Claudi*, aut claudicare. *Sallustius*, *Neque enim ignorantia claudit res.* &, *Nihil socordia claudebat.*

85. *Nonne ubi mihi dixti cupere te.*] Plus dixit, *ubi dixti cupere te*: quam si diceret, fecisti ut emerem. Plus est enim id præstitisse, quod qui acceperit, non ausus fuerit postulare. *Cupere te.*] Vult rem parvi pretii, ex illius cupiditate & suo labore perpendi. *Ex Æthiopia.*] Non Æthiopissam: sed honestius *ex Æthiopia*.

86. *Relictis rebus omnibus, quæsivi?*] Hæc jam omnia in beneficiis considerari solent.

VARIORUM.

83. *Nuncubi meam benignitatem.*] Nomen *benignitatis*, proprie liberalitatem & munificentiam significat. *Muretus* pro *claudier*, legit *calvier*. Est autem *calvor* antiquum verbum, idem valens quod frustro, vel frustra habeo. *Sallustius* l. 3. Hist. *Contra ille calvi ratus*: *calvi* pro *decipi*, inquit *Priscianus* lib. 10. Lips. var. lect. 2. cap. 6. legit *claudere*, pro claudicare ac deficere. Alii, *interclaudier*. Sed Ciceronis autoritate nitendum, cui eadem est Metaphora, loquenti de benignitate, 2. L. de Officiis: *Nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut pateat omnibus.* libri vulgati habent *referenda*; sed perperam.

85. *Ex Æthiopia.*] Duplicem Æthiopiam *Strabo* facit, *Homerum* sequutus; alteram Aphricæ, Asiæ alteram. Ita dictam esse vult *Plin.* ab Æthiope Vulcani filio, qui in hac regnasse fertur. Alii verius à nigredine & exustione. Nam *αἴθω* cremo, & ὄψις visum significat. Olim τρυφηταὶ & beati homines puerorum *Æthiopum* ministerio utebantur. Ita enim *Juvenalis*:

——— Tibi pocula cursor
Getulus dabit, aut nigri manus ossea Mauri.

Hos quoque mulieres habuerunt. *Menenius.*

Quæsivi? porro Eunuchum dixti velle te,
Quia solæ utuntur his reginæ; repperi.
Heri minas viginti pro ambobus dedi.

Tamen

DONATI.

87. *Quæsivi?*] Vide quemadmodum exhibeat, atque ærumnas sibi difficilium munerum dicat imposuisse meretricem. Ex Æthiopia ancillulam, inquit, dixti te cupere. Quid ego feci in re cœli, & solis, ac pene orbis alterius? quæsivi. non enim in promptu erat. Deinde, non petisti, sed dixisti: nec velle te, sed cupere: non nigram, sed ex Æthiopia: nec dedi, sed relictis rebus omnibus quæsivi. Quid hic non exquisitum? quid non ita expressum, ut nihil addi possit? *Eunuchum porro velle.*] Eunuchos à Persis institutos putant ex captivis. A Babyloniis enim Hellanicus author est id habuisse. *Eunuchum porro dixti velle te.*] Vide quemadmodum ut majus faciat quod præstitit, non semel imputat duo mancipia: sed primo puellam, deinde eunuchum. *Eunuchum.*] Εὐνοῦχος εἴρηται, ὡς εὐνὴν ἔχων, τουτέστι, φυλάττων OCOCeIN ryNeN KeKANΔPOC. * *Porro.*] Deinde, vel postea, vel multo post.

88. *Quia solæ utuntur his reginæ.*] Illam, quia ex Æthiopia. hunc, quia solæ his reginæ utuntur. *Quid tale Thaidi rivalis dedit? Quia solæ utuntur his reginæ.*] Varie Eunuchum dixit, & intulit *His.* ut,

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, & minime multos lædere:
In his poëta hic nomen profitetur suum.

Reginæ.] Id est, divites. sed ἐμφατικώτερον est. *Quia solæ utuntur his reginæ.*] Nota, quum Eunuchum in singulari numero præposuerit, *his* subjunxisse. sed *his* non ad Eunuchum retulit, sed ad delicias, aut quid tale: quia solæ utuntur hujusmodi deliciis servitiisque reginæ. Et oratorie hic subdidit, quod in ancillula prætermisit. quia nulla Æthiopissa honesta dici potuit. *Et reginas* modo divites dicit. ut in Phormione, *Regem me esse oportuit. Repperi.*] Plus est quam *emi*. Et vide quam propriis & amplissimis verbis usus est. quia & ancillam ex Æthiopia, & Eunuchum: quo solæ utuntur reginæ. illam quæsivi, & hunc repperi: neutrum enim horum facile positum erat.

89. *Heri minas viginti pro ambobus dedi.*] Recentiora beneficia graviora adversum ingratos sunt. Ergo à tempore inducitur exprobratio. *Pro ambobus dedi.*] Melius amborum pretium dixit.

VARIORUM.

87. *Eunuchum porro.*] Apud Veteres, præcipue *Persas* & *Indos*, in deliciis habebantur, adhibebanturque ad lectorum matronalium custodiam: credo quod nullum periculum esse videretur, ne ab iis matronæ corrumperentur. unde dicti *Eunuchi* ab εὐνῇ, id est, cubile, & ἔχω, custodio. Horum reliqua munera breviter complexus est *Corippus Africanus* lib. 3.

Illis summa fides & plena licentia sacris
Deservire locis, atque aurea fulcra parare;
Regales mensas epulis onerare superbis,
Conservare domum, sanctumque intrare cubile,
Internas munire fores, vestesque parare.

Donatus citat *Hellanicum* qui non semel laudatur à *veteribus*. Vid. *Val. Max.* l. 8. cap. 13. *Pignorius.*

88. *Repperi, &c.*] Id est, non destiti quærere, donec nactus fuerim. Nam si quod est discrimen inter verba *inveniendi* & *reperiendi*, illud est, quod priore quædam, ut ita dixerim, facilitas; posteriore labor & diligentia indicatur.

89. *Minas viginti.*] Singulæ minæ

(id

Tamen contemptus abs te, hæc habui in memoria.
Ob hæc facta abs te, spernor. TH. *quid istic, Phædria?*
Quanquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror
Id fieri posse maxime: verumtamen,
Potius quam te inimicum habeam, faciam ut jusseris.
PH. *Utinam istuc verbum ex animo ac verè diceres,*
POTIUS QUAM TE INIMICUM HABEAM: si istuc crederem

Sin-

DONATI.

quam ut separatim diceret, quanto emerit ancillulam nigram: de qua mox dicetur, *Hic sunt tres minæ.* Nam constat Eunuchum solum emptum esse minis viginti. ut ipse Parmeno confitebitur seni.

90. *Tamen contemptus abs te.*] Et hoc servatur in beneficiis. Nam majora sunt cessantibus meritis eorum, quibus præstantur.

91. *Ob hæc facta abs te spernor.*] Sic *Virgilius*,

— nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

Et, *Vel quas tulit*, cum interrogatione aut cum increpatione proferri potest. *Ob hæc facta abs te spernor.*] Hic duplex est pronuntiatio: vel per invidiosam prolationem, vel per interrogationem. Et melius hoc modo, quam interrogative profertur: hic enim est multo gravior illo. *Quid istic?*] Hoc adverbium consentire incipientis est. & est ἔλλειψις: deest enim *remoramur*, aut quid tale.

62. *Cupio abducere.*] *Abducere* dixit, tanquam ab stulto: nec per verum meritum, sed per fraudem. *Cicero*, *Per vim atque dolum abducta ab Rhodio tibicine.* *Atque hac re arbitror.*] Non dicit qua, hoc est, ex te. Veruntamen scit meretrix, contentione quædam negari. Ergo fingit se vinci, ut adolescentem molliat: & ipsa cedit, ut & ille remittat pertinaciam.

94. *Potius quam te inimicum habeam, faciam ut jusseris.*] Hoc totum loquitur, tanquam magis ipsa amet Phædriam, quam ab illo ametur. *Te inimicum habeam.*] Huic contrarium est, *Ut te amicum habeam. Faciam ut jusseris.*] Nec voluntate, nec vultu consentientis hoc meretrix agit: sed callide tentat omnia. Nam quia persistendo non perficit quod expectabat, docet Phædriam etiam ipsum negligentius negare quod poscitur. & adeo hoc subtile est, ut statim impetraverit. Pervulgatum est enim, Quod summa vi defenderis, quum extorquetur, hoc idem postmodum remitte remittenti.

95. *Utinam istuc verbum.*] Et *istuc verbum*, pro tota sententia. *Verbum* pro dicto. Sed proprie ἀξίωμα, id est, sententia vel enuntiatio, quæ ligatur & astringitur verbo, *verbum* à veteribus dicebatur. *Ex animo, ac vere diceres.*] Certe, quia est qui ex animo dicat, fallat tamen.

96. *Potius quam te inimicum habeam.*] Tantum in animum Phædriæ hoc descendit, ut etiam repetat quod amica dixerat adulando.

VARIORVM.

(id est, Græcorum libræ; nam ex μνᾶ, mina procul dubio est factum) continebant drachmas centum, pretium aureorum Gallicorum decem: unde minæ viginti, sunt quasi ducenti coronati.

94. *Faciam ut jusseris.*] Cedendo vincit, remittendo impetrat.

 98. *Ie-*

Sincerè dici, quidvis possem perpeti.
PA. *Labascit. victus uno verbo, quam cito!*
TH. *Ego non ex animo misera dico? quam joco*
Rem voluisti à me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum
Saltem ut concedas solum. PH. *siquidem biduum:*
Verum ne fiant isti viginti dies.
TH. *Profecto non plus biduum, aut.* PH. *aut? nihil moror.*
TH. *Non*

DONATI.

97. *Sincere dici, quidvis possem perpeti.*] *Sincerum*, purum, sine fuco, & simplex: ut mel sine cera. Bene ergo, ut mel, blandimentum meretricis dulce fatetur, sed negat esse sincerum.

98. *Labascit.*] Omnia inchoativa trisyllaba, fere media producta enuntiantur. *Victus uno verbo quam cito?*] *Quam cito* ait, qui illum falsa lacrymula vinci crediderat posse. Plus factum est: uno victus est verbo, & cito. *Victus uno verbo.*] *Utinam istuc verbum.* Et *uno verbo*, ut diximus, sic accipe: ut verbum dictum intelligas, quod verbo complectitur, & completæ sententiæ pronuntiationem, quod ἀξίωμα nominabatur.

99. *Ego non ex animo misera dico?*] Quod sensit multum valuisse, hoc Thais inculcat animo amici sui. Et *ego*, vide quanta significet. Convenit hoc pronomen blande multa exprobranti: ut *Virgilius*, *Mene fugis?* *Quam joco rem voluisti.*] Contra illud refertur, quod ait Phædria, *Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam, relictis rebus omnibus quæsivi?* Sed hoc vehementius & disertius, *Quam joco rem voluisti.* Non munus, inquit, sed quod plus est, rem. & non serio, sed joco. A facilitate præstantis. Et *voluisti*, non etiam *dixisti*. Mirandum obsequium, ex voto animi pendens. Non expectat imperium: ne voluptati mora sit, dum jubetur. Tum illud quod ait, *perfeceris:* nonne pondus hoc verbi & potentiam Phædriæ circa amicam, & illius obsequium vehemens, & rerum difficultatem quæ extortæ sint, monstrat, atque omnem obterit querelam Phædriæ?

101. *Ego impetrare nequeo hoc abs te.*] Tu & joco, & non petisti, cum perfeceris tamen. at ego hoc impetrare non possum.

102. *Saltem ut concedas solum.*] Argute additum *saltem* & *solum*. Et bene, *concedas*, ut voluntatis sit: sic enim dixit supra, *Sine illum priores partes hosce aliquot dies apud me obtinere.*

103. *Verum ne fiant isti viginti dies.*] Facete biduum decuplavit: & simul quia ex eadem ratione sunt viginti, ex qua duo; & ex qua viginti, ducenti, duo millia, & sic deinceps.

104. *Profecto non plus biduum, aut.*] Ἀποσιώπησις secunda.

VARIORVM.

98. *Labascit, &c.*] Ostendit amatorum stultitiam & inconstantiam, qui se uno verbo flecti patiuntur. Et ut *Propertius:*

Non ita Carpathiæ variant Aquilonibus undæ,
Nec dubio nubes vertitur atra Noto,
Quam facile irati verbo mutantur amantes.

Estque in verbo *labascit* Metaphora desumpta ab ædificiis, tenui tibicine fultis: aut ab arbore multis ferri ictibus succisa, adeoque ruinam minitante.

102. *Vt concedas.*] Hoc verbum facilitatem rei apposite indicat, quæ in sola voluntate posita sit.

106. *Bene*

TH. Non fiet; hoc modo sine te exorem. PH. scilicet
Faciundum est quod vis. TH. merito amo te. PH. bene facis.
Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum:
Ita facere certum est: mos gerundus est Thaidi.
Tu Parmeno huc fac illi adducantur. PA. maxume.
PH. In hoc biduum Thais vale. TH. mi Phædria;
Et tu, nunquid vis aliud? PH. ego quid velim?
Cum Milite isto præsens, absens ut sies:

Dies

DONATI.

105. *Hoc modo sine te exorem.*] Nove nunc, non *de te exorem:* sed *te exorem. Hoc*, absolute.

106. *Faciundum est quod vis.*] Non *quod oportet*, sed *quod vis* dicendo, multum addidit obsequio suo. *Merito amo te.*] Bene amoris mentionem ad auferendam suspicionem contemptus Phædriæ fecit. *Bene facis.*] In consuetudinem venit, *Bene facis*, & *bene fecisti*, non judicantis esse, sed gratias agentis.

107. *Rus ibo.*] Et hoc amatorium est, odisse urbem sine amica. Nec dixit, *Ibi ero:* sed, *Ibi hoc me macerabo biduum.* Pronuntiandum est *biduum*, ac si dixisset biennio.

108. *Ita facere certum est.*] Ex his apparet verbis, quam sibi amator hoc ægre imperet. *Mos gerendus est Thaidi.*] Cum pronuntiatione & gestu: ut ostendat, quæ vis amoris sit, ut Thaidi mos geratur.

109. *Huc fac illi adducantur.*] Eunuchus & ancilla figurate *Illi:* sed prævalet genus masculinum. *Adducantur*, pro adducito eos. Et bene adjectum est, ne dilatis ob retentionem muneribus, non procederet actus fabulæ. & simul quia absentia Phædriæ opus est, dum per Chæream ludificatur meretrix.

110. *In hoc biduum Thais vale.*] Nunc *vale* abscessum significat, non salutationem: nam si mera salutatio est, biduo solum amicam valere optat. Sed præscribere conatur, quanto tempore abfuturus sit: & simul ostendit, quam invitus abscedat. *In hoc biduum Thais vale.*] Accusativo utens casu expressit amatoris impatientiam: *Biduum* dicens, præscripsit de tempore. Et *vale*, majorem vim habet ex dolore discedentis, quam obsequio salutantis.

111. *Et tu. numquid vis aliud?*] *Vale* subaudiendum salutatorium. Et subintelligendum est post osculum dici, *Numquid vis aliud?* quasi recte factum.

112. *Cum milite isto.*] *Isto* bene additum, quasi odioso; ut alibi, *Jam vero mitte Demea, tuam istam iracundiam.* Et *Virgil.* *Aut quid petis istis?* Hæc enim pronomina, spernentis sunt, odiumque monstrantis. *Præsens, absens.*] Κατὰ ζῆλον.

VARIORUM.

106. *Bene facis.*] Non judicantis aut approbantis, sed gratias agentis pro oblato officio formula. sic *Benigne*, Epist. 7. lib. 1. Horat. *Pyris vesci Calaber jubet hospes, vescere sodes.* Resp. *Jam satis est.* Hospes: *at tu quantum vis tolle.* Resp. *benigne.*

107. *Macerabo.*] Macrum & macilentum reddam: In Græco quodam Epigrammate constat, amorem dissolvi aut certè mitigari posse, fame, tempore & denique laqueo. *Biduum*, tanquam biennium fit.

109. *Illi.*] Eunuchus & Æthiopissa.

112. *Cum milite, &c.*] Corpore præsens, animo absens. Exprimit amoris affectum, & amantium consuetudinem; quæ talis est, ut absentium desiderio tabescant,

Dies noctesque me ames: me desideres:
Me somnies: me expectes: de me cogites:
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:
Meus fac sis postremò animus, quando ego sum tuus.
TH. *Me miseram! forsitan hic mihi parvam habeat fidem,*
Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet.
Ego pol, quæ mihi sum conscia, hoc certo scio,
Neque me finxisse falsi quidquam: neque meo
Cordi esse quemquam cariorem hoc Phædria.

Et

DONATI.

113. *Me desideres.*] Αὔξησις. quia plus est amore desiderium.

114. *Me somnies, me expectes.*] Ἐπαναφορὰ prima. Cum amare & desiderare sit voluntatis, atque etiamnum obsequii: somniare, satis amatorie dictum est.

115. *Me speres.*] Cum *me expectes*, jam dixerit: quid sibi vult iterum *me speres*? Inter spem & expectationem hoc interest: quia *expectatio*, certorum est: *spes* vero, incertorum. Et *expectatio*, propinquarum rerum: *Spes*, longinquarum. Et *Expectatio*, destinat tempus: *Spes*, non destinat. An? *me speres idem facere.* id est, de te cogitare. ut sit *speres*, credas: ut statim in subditis invenies: *Nam ejus fratrem spero jam propemodum reperisse.* *Me te oblectes.*] Septimus casus *me.* *Mecum tota sis.*] Toto animo. Nam illam nunc animum vult esse, non corpus. & simul quod ipse ab ejus corpore patitur: id vult militi ejus mente contingere, tanquam penitus excluso ab amica.

116. *Quando ego sum tuus.*] Animus scilicet.

117. *Me miseram! forsitan hic mihi.*] Recte Thais nunc partem argumenti exequitur tacitam apud Phædriam, propter præsentiam servi: quem poëta vult ita nescire, ut audeat ad vitiandam virginem subornare Chæream.

118. *Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet.*] Hic *Terentius* ostendit virtutis suæ hoc esse, ut pervulgatas personas nove inducat: & tamen a consuetudine non recedat: ut puta meretricem bonam cum facit, capiat tamen & delectet animum spectatoris.

120. *Neque me finxisse falsi quidquam.*] Aut, *dixisse*, debuit dicere. aut abundat *falsi.* aut ideo, quia & vanum aliquid fingi potuit. ut supra, *Si vanum, aut falsum, aut fictum est.*

121. *Esse quemquam chariorem.*] Melius, *quemquam*, quam si dixisset, *militem quemquam chariorem. Quemquam chariorem.*] Quasi meretrix non charum alterum, sed chariorem negat.

VARIORVM.

bescant, & præsentiam concupiscant & exoptent. Veluti de *Didone Virgilius:*

Absens absentem auditque videtque.

116. *Meus fac sis postremo, &c.*] Ea fit inter amantes animorum permutatio, ut vicissim unius in alterum animus quasi demigret. Et vere à gravissimis authoribus dictum est, animum hominis non illic esse ubi animat, sed ubi amat: unde ὁ φίλος ἄλλος αὐτὸς dicitur. *Animus.*] *Anima est amica amanti: si abest, nullus est: si adest, res nulla est: ipsus est nequam & miser.* Plaut. Bacchid. 2. act. 2. scen.

*122. Hu-

Et quidquid hujus feci, causa Virginis
Feci: nam me ejus spero fratrem propemodum
Iam repperisse, adolescentem adeo nobilem:
Et is hodie venturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intro, atque expectabo dum venit.

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

PHÆDRIA. PARMENO.

Argum. *Rus concessurus Phædria, mancipiorum deductionem ad Thaidem servo mandat, & multa ridiculè loquitur; illudente interim Parmenone, qui heri sui mutationem ob nimium amorem admiratur. Amantium prodigalitatem, verba complurima & vana, inconstantiam, debilitatem consilii & amoris imperium, amantisque durissimam servitutem hæc scena exprimit.*

F*Ac ita ut jussi; deducantur isti.* PA. *faciam.* PH. *at diligenter.*
PA. *Fiet.* PH. *at mature.* PA. *fiet.* PH. *satin' hoc mandatum est tibi?* PA. *ah!*
Rogitare? quasi difficile sit.

Uti-

DONATI.

122. *Et quidquid hujus feci.*] *Hujus* absolute; aut per ἔλλειψιν, ut desit *rei*. In Hecyra, *Ne quid sit hujus oro*. In Heautontimorumeno,

Nihil me istius facturum patri.

Virgilius,

—— aut quid petis istis?

Quidquid hujus.] *Rei* subaudiendum est. quod eum exclusi foras.

123. *Spero propemodum.*] Nove *spero*, pro credo vel confido. *Propemodum* ideo, quia hominem quidem novit, sed fratrem esse virginis nondum probavit.

124. *Adeo nobilem.*] *Adeo*, pro nimis positum est, aut pro expletiva particula.

126. *Atque expectabo dum venit.*] Futurum actum promittere voluit: non quo aliquis gestus sit expectantis.

VARIORUM.

122. *Hujus feci.*] Quod heri non intromisi Phædriam.

DONATI.

1. F*Ac ita ut jussi.*] Jam amatorium multiloquium & vaniloquium continet ista actio: nam & repetit quod jam dictum est: & id facit magis & odiose nimis.

3. *Ah, rogitare? quasi difficile sit.*] Deest *vis*, vel *pergis*: ut sit, rogitare pergis? Vel *te*, si ipsum respicit: vel *hunc* si adversus hoc dicit: ut sit, Ah, rogitare te? aut, rogitare hunc? Et distinctione interposita, inferendum vultuose, quasi difficile sit id quod mandat. Ita & ineptiam nimiam circa hoc solliciti amatoris expressit: & ostendit, nihil esse facilius, quam deducere ad meretricem munera: cum contra illud sit difficillimum, poscenti aliquid non dare. *Rogitare?*] Subauditur *te*. Ut sit, mirum est te rogitare; quasi sit difficile complere quod jubes.

VARIORUM.

1. *Isti.*] Eunuchus & Æthiopissa deducantur ad Thaidem.

3. *Rogitare?*] Pergin' id rogitare.

3. *Quam*

Utinam tam aliquid invenire facile possis, Phædria,
Quam hoc peribit. PH. *ego quoque unà pereo, quod mihi est carius.*
Ne istuc tam iniquo patiare animo. PA. *minime: quin effectum dabo.*
Sed num quid aliud imperas?
PH. *Munus nostrum ornato verbis; quod poteris: & istum æmulum,*
Quod poteris, ab ea pellito.
PA. *Memini, tametsi nullus moneas.* PH. *ego rus ibo, atque ibi manebo.*
PA. *Censeo.* PH. *sed heus tu.* PA. *quid vis?* PH. *censen' posse me obfirmare,*
Et perpeti, ne redeam interea? PA. *te ne? non hercle arbitror.*

Nam

DONATI.

4. *Aliquid invenire facile possis.*] *Invenire*, acquirere. Sic in Heautontim. *Non quæris patri quo modo obsequare: & ut serves quod labore invenerit.* Nam ideo à præcedenti etiam *quæstus* dicitur.

5. *Quam hoc peribit.*] Deest *facile*: ut sit, Facile hoc peribit. *Quod mihi est carius.*] Pro, qui mihi sum carior. Sed *ego* dixit absolute, occurrens huic pronomini *quod*.

6. *Quin effectum dabo.*] *Quin* pro imo. ut in Heautontim. *Quin nolo mentiare.*

7. *Sed numquid aliud imperas?*] In his servus nihil vult, nisi coactus facere, propter majorem dominum: sic & alibi, *Jubesne inquit?* responderet ei Chærea, *Cogo atque impero.*

8. *Munus nostrum ornato verbis.*] Ἠθικῶς non dixit *meum*, quasi & Parmenonis sit. *Et istum.*] Id est, molestum & odiosum: nam hoc significat *istum*.

9. *Ab ea pellito.*] *Ab ea*, ab ejus animo: & non, *pelli facito*: sed, *pellito*.

10. *Tametsi nullus moneas.*] Properat servus carpere vaniloquium domini. Et *nullus*, pro non. sic in Hecyra, *Nullus dixeris.* *Plautus* in Trinummo, *Nullus credas.* *Ego rus ibo.*] Et hoc jam dictum est: sed ostendit, quam moleste id incipiat Phædria.

11. *Censen' posse me obfirmare, & perpeti.*] Arbitraris: ut *Censores*, qui morum alienorum habent summum arbitrium. Et ideo hunc putant non censere, quia ipse desiderat fieri. *Posse obfirmare, & perpeti.*] Verba sunt desperantis. non firmare, sed obfirmare; non pati, sed perpeti.

12. *Te ne?*] *Te* quod ait, hanc vim habet: ut significet perditum amore Phædriam esse.

VARIORUM.

5. *Quam hoc peribit.*] Damnum in proclivi & præcipiti est. Nec ingrato tantum, sed quod meretrici datur, perit. *Meretricem ego idem esse reor, mare ut est; quod des devorat, nec unquam abundat, &c. huic des quantum vis, nusquam apparet, neque datori neque acceptrici.* Plaut. Truculent. 2. act. 7. sc. *Peribit.*] Male & inutiliter collocabitur. *Quod mihi est carius.*] Quod damnum mihi gravius est, & carius. *alii*, qui mihi sum charior.

8. *Munus ornato.*] Commendato, χαλλιλογεῖν dicunt Græci.

9. *Quod poteris, ab illa pellito.*] *Quod* hoc in loco per crasin contractum est plenum est, si dicas: *quoad.* hoc est, quatenus, quousque, quod Veteres cum genitivo construebant: *quoad ejus fieri potest.* Nannius.

13. Nocti

Nam aut jam revertêre: aut mox noctu te adigent horſum inſomnia.

PH. *Opus faciam, ut defatiger uſque, ingratiis ut dormiam.*

PA. *Vigilabis laſſus: hoc plus facies.* PH. *ah, nihil dicis, Parmeno.*

Ejiciunda hercle hæc eſt mollities animi: nimis me indulgeo.

Tandem non ego illa caream, ſi ſit opus, vel totum triduum?

PA. *hui!*

Uni-

DONATI.

13. *Nam aut jam revertere.*] Modo *jam*, pro ſtatim. *Te adigent horſum.*] Hoc eſt, ad urbem agent. *Inſomnia.*] Vigiliæ. Legitur & *adiget*, ut ſit *inſomnia* numeri ſingularis.

14. *Ut defatiger uſque.*] Ordo eſt, uſque ut defatiger. *Ingratiis ut dormiam.*] Id eſt, etiam invitus & coactus. Nam *ingratiis*, non ultro ſignificat: quia ultronea grata ſunt: ingrata, quæ ab inimicis fiunt, ac recuſantibus.

16. *Nimis me indulgeo.*] *Me* ſic veteres, quod nos *mihi* dicimus. Alibi, *Te indulgebant, tibi dabant.*

17. *Tandem non ego illa caream, ſi ſit opus, vel totum triduum?*] Sic cœpit tan-

VARIORUM.

13. *Noctu te adigent.*] Quum in ſolicitudine cogitatio verſatur, fit ingens animi perturbatio, nec tamen adeo valida, ut etiam ſomnum convellat. unde & dormientibus quandoque contingit ut per ſomnum ambulent. *Inſomnia*] Curæ, perturbationes, animi inquietudo. Numeri ſingularis eſt.

14. *Opus faciam, &c.*] Nolo eſſe otioſus, ſed laborabo, ſic ut defatigatus facilius dormiam. Opus nonnunquam κατ' ἐξοχὴν ponitur pro agriculturæ opere: ut *Cicero* in Catone. Hinc quoque *opus facere*, eſt agrum colere, & in agro laborare. *Heaut.*

In opere faciundo operæ conſumis tuæ.

Ingratiis, &c.] Qui *ingratis* legunt, per Synæreſin pro *ingratiis* dicunt: Eſt autem ablativus adverbialiter poſitus; & ſignificat ἀέκητι, ἀκουσίως, *Illibenter.* Vide inf. *Heaut.* act. 3. ſc. 1. *Plautus* Caſina:

Vobis invitis atque amborum ingratiis.

Cicero Verrina 6. *Reticebunt quæ poterunt libenter: dicent, quæ neceſſe erit, ingratiis.* Gall. *mal gré.* Plaut. Caſ. 2. act. 5. ſcen. *Ut defatiger uſque.*] Labor diffundit in nobis quædam quæ vicem incocti alimenti præbent: atque eadem ratione qua cibus vapores in ſublime effert, qui à cerebro refrigerati diſtillant, ſenſoria ad tempus obſtipant ſomnumque conciliant.

15. *Vigilabis laſſus.*] Duo incommoda pro uno ſenties: nam & te delaſſabis, & nihilo magis ea cauſa poteris capere ſomnum. *Hoc facies.*] Hoc amplius facies, id eſt, nihil promovebis, ſed malum malo addes. *Hoc plus facies.*] Sunt qui tradant, hoc plus facies, Græce eſſe, πλεῖον ἐκποιήσεις: ſed cur non πλέον ποιήσεις; *Fr. Fabricius.*

16. *Mollities.*] Mollis dicitur qui facile vincitur à doloribus, & qui luxu diffluit: talis homo, conſtanti opponitur. *Me indulgeo.*] *Me* pro *mihi*, dixiſſe veteres, adnotavit *Sext. Pomp.* Vel *mi*, pro *mihi* legendum.

17. *Illa caream.*] Qui legunt *illam*, ἀρχαϊ-

Universum triduum? vide quid agas. PH. *stat sententia.*

PA. *DI boni, quid hoc morbi est? adeon' homines immutarier*

Ex amore, ut non cognoscas eundem esse? hoc nemo fuit

Minus ineptus, magis severus quisquam, nec magis continens.

Sed quis hic est, qui huc pergit? at at! hic quidem est Parasitus Gnatho

Militis: ducit secum unà virginem dono huic. papæ!

Facie honesta: mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo

Cum

DONATI.

quam aliquid foret dicturus magnificum: non autem est ὑπὲρ ἀνθρωποδόξιον: sed vere amator magnum hoc putat. *Vel totum triduum?*] Magna professio virtutis, cum biduo si topus, triduo posse durare. Et *totum triduum*, dicit universum triduum, εἰρωνικῶς: quasi sit triduum in multo numero.

18. *Vide quid agas.*] Sic dicitur magna aggredientibus. *Stat sententia.*] Et vultu & gestu magis spectabile quod dixit, *stat sententia*: vel maxime eo, quod tanto sonitu hæc de se promittat Phædria continuo rediturus, vel potius non accessurus ad villam: tantum autem aberit, quantum temporis opus est ad vitiandam virginem.

19. *Quid hoc morbi est?*] Excusatio amoris, quando non culpa, sed morbus est. *Adeon' homines immutarier ex amore, ut non cognoscas eundem esse?*] More suo à plurali numero ad singularem se convertit.

20. *Ut non cognoscas eundem esse?*] Non solent stulti induci adolescentes: & ideo ad amorem retulit stultitiam Phædriæ.

21. *Minus ineptus, magis severus.*] Nisi enim hoc esset, quid esset quod illum mulier præferret militi? aut quid relinqueretur proprium personæ militis, si & hic stolidus est? *Magis severus quisquam, nec magis continens.*] Animadverte ut amet *Terentius magis* addere positivo, potius quam comparativum facere. Nam neque *severior*, neque *continentior*, tam valuit dicere, quam *magis severus*, & *magis continens*.

22. *Hic quidem est parasitus Gnatho.*] Hæc apud *Menandrum* in *Eunucho* non sunt, ut ipse professus est, parasiti persona & militis: sed de *Colace* translatæ sunt.

24. *Facie honesta.*] Οἰκονομία, qua ostenditur amaturus Chærea: siquidem hanc Parmeno ipse miratur. *Facie honesta.*] Sic *Virgilius*:

Et lætos oculis afflarat honores.

Et mox idem: *Ita me di ament, honestus.* *Ni ego me turpiter hodie hic dabo.*] *Ni dabo*, pro dedero. *Virgilius*,

Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.

VARIORUM.

ἀρχαϊσμὸν esse volunt. *Turpilius* Demetrio, *Meos parentes careo.* *Plautus* in Curcul. *id quod amo, careo.*

18. *Stat sententia.*] Id est, certum est facere quod constitui: stare enim sententia dicitur, quæ firma est & constans.

19. *Quid hoc morbi est?*] Hoc ex Stoicorum schola; quibus animi perturbationes appellantur morbi, νοσήματα, & ἀῤῥωστήματα.

24. *Me turpiter dabo.*] Dare seu gerere se turpiter, est ludibrio & dedecori sese exponere.

25. Cum

Cum meo decrepito hoc Eunucho : hæc superat ipsam Thaidem.

ACTUS SECUNDI SCENA SECUNDA.

GNATHO. PARMENO.

Argum. *Parasiticos mores sub persona Gnathonis, eleganter depingit; & vitiosos sui temporis mores reprehendit : & ut Cic. in Lelio ait : In amicitia nulla major pestis quam adulatio, blanditiæ, assentatio. Gnatho igitur ex mandato militis deducens puellam ad Thaidem, factum adulandi instituit : interea forte in Parmenonem incidit, in quem multâ dicacitate illudit, eumque mordacibus salibus lacessit.*

DI IMMORTALES, *Homini Homo quid præstat? Stulto Intellegens*
Quid interest? hoc adeo ex hac re venit in mentem mihi.

Con-

DONATI.

25. *Cum meo decrepito hoc Eunucho.*] Facete *meo*, ad parasitum retulit, cum pulchro munere venientem. Et præparatio est ad ducendum Chæream potius, quam deformem Eunuchum. *Decrepito hoc Eunucho.*] *Decrepiti* sunt dicti, quorum crepitu & plangore familiæ, fuerant jam conclamata funera. *Hæc superat ipsam Thaidem.*] Hoc sic accipias, non vituperari Thaidem, sed tanquam ὑπερβολικῶς dici. Ideo addidit *ipsam*, quasi nimiæ pulchritudinis. Et bene *ipsam*, propter quam datur.

VARIORUM.

25. *Cum decrepito Eunucho.*] Decrepiti dicuntur magis senes, siquidem longa senectute vix loqui possunt, & tantummodo fractis vocibus loquuntur, ac sunt quasi quædam crepitacula. Vel κύφω capulari, & ad extremam senectutem provecto. Stante quasi increpera, ancipiti, & extrema ætatis regula atque ipso vitæ crepusculo.

DONATI.

DI IMMORTALES! HOMINI HOMO QUID PRÆSTAT?] *In hac scena non stans, sed quasi ambulans persona inducitur. Constitit tamen aliquantulum, intuens spectatores, dum secum loquitur. Exprimit autem parasitum, & sub ejus verbis corruptos mores in assentationem ostendit : prorsus ut honestæ quoque personæ in hujusmodi culpa inventæ sint : ut alibi, Obsequium amicos, veritas odium parit.*

1. *DI immortales.*] Hoc jam mire, & pro seculi ac temporum reprehensione satyrice *Terentius*, quod apud eum *stultum* vocat simplicem parasitus, & *intelligentem* malum. *DI immortales.*] Admirantis exclamatio est, cum parasiti gesticulatione. *DI immortales! homini homo quid præstat?*] Morata narratio à sententia incipi solet : quæ dicitur ἐπιμύθιον. *Homini homo quid præstat?*] Alii distinguunt, *Quid præstat stulto intelligens.* Alii, *Stulto intelligens quid interest?* quia sic veteres loquebantur.

2. *Quid interest?*] Hoc admirantis est, & ideo sic pronuntiandum.

VARIORUM.

1. *DI immortales, &c.*] Gloriose & parasitice, statim à principio; tum se præstantiorem esse dicit; tum alterum stultum, se intelligentem nominat. *Stulto intelligens, sc.* quid præstat? *Muret.*

M 3. Con-

Conveni hodie adveniens quemdam mei loci hinc, atque ordinis,
Hominem haud impurum, itidem patria qui abligurierat bona.
Video sentum, squalidum, ægrum, pannis annisque obsitum.
Quid istuc inquam ornati est? Quoniam miser quod habui, perdidi: hem!

Quid

DONATI.

3. *Conveni hominem.*] *Convenisse*, non vidisse tantum, sed etiam collocutum fuisse significat.

4. *Hominem haud impurum.*] Non dixit prodigum: quia hoc ipsum probat: sed non avarum, non improbum. Et sic laudamus eos, in quibus nihil est quod magnopere efferamus. *Mei loci atque ordinis.*] *Loci*, ingenuum: *ordinis*, pauperem. Illud natalium, hoc fortunæ est. *Itidem patria qui abligurierat bona.*] Hoc joculari vultu dicitur. Et eleganter ex persona parasiti non culpatur quod comederit bona. *Abligurierat.*] Suavibus escis consumpserat. Nam ἀπὸ τοῦ λιγυρῶ, est *ligurire*. & λιγυρὸν Græci suave appellant.

5. *Video sentum.*] Quam bene *video*, postquam dixit *conveni*. & tempus mutavit & verbum. *Sentum.*] Horridum. *Sentum.*] Ad horrorem retulit. *Squalidum.*] Ad sordes. *Ægrum.*] Ad maciem. *Pannis annisque obsitum.*] Ad vestitum & ad tristitiam. Sed *pannis* & *annis*, μωρολογίαι parasitorum sunt. *Pannis annisque obsitum.*] Vel parasitica vernilitate καθ' ὁμοιοτέλευτον dictum: vel quia Homerus dixit, αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι. & est miseriæ senium deditum. Unde huic magis tristitia gravitasque displicuit, aliena semper ab omnibus parasitis. *Annisque obsitum.*] Bene addidit *annis*: quia ut quisque miserior est, ita senior videtur. *Obsitum.*] Ut sentum, dixit *obsitum*. μεταφορὰ ab agro.

6. *Quid istuc ornati, inquam?*] Scire nos convenit, cum recto casu profertur interrogatio, non esse contumeliosum. Ut si dicas, *Quis hic homo est?* Si autem in obliquo, contemptum significari. ut, *Quid hoc est hominis? quid ornatus? Quid istuc ornati, inquam?*] *Ornatus*, τῶν μέσων est, ad dedecus & ad turpitudinem. Vel simpliciter, hoc accipe, vel εἰρωνικῶς. Et *ornati*, ut *senati*, antiquus genitivus. *Quod habui, perdidi.*] Non dixit, id quod erat, comedi, aut consumpsi.

VARIORUM.

3. *Conveni hodie adveniens.*] Parasitus, qui luxum pro summo bono posuit, collaudat hominem suorum natalium & fortunarum, qui in cupediis ligurjendo absumpserat patrimonium. *Convenire* hic, autore *Nonio*, significat, obviam fieri. Sic in Andria Act. 2. sc. 2. *Etiam puerum inde abiens conveni Chremis.* Hoc propter *interpretem* admonendum. *Mei ordinis.*] Id est, meæ sortis & conditionis.

4. *Itidem.*] Eodem quo ego ipse modo.

5. *Sentum, squalidum.*] Laceras vestes habentem. *Senta* loca proprie dicuntur, sentibus & dumetis obsita. *Squallidi* proprie rei, qui diu dilituerunt in sordibus carceris: sordidum ergò & incultum intelligit. *Muretus. Pannis annisque.*] E Græco desumptum, qui ῥάκος πολυσχιδὲς, pannum undique lacerum, appellant hominem fastiditum & rejectum. quod ut vestis usu detrita, ita & homo rejiciatur. *Erasmus. Obsitum.*] More Veterum dixit, qui *obsitum* pro pleno usurpabant: ex eo, quod locus frugibus obsitus aut sentibus iis plenus est. *Weitzius.*

9. *Spes*

Quò redactus sum? omnes Noti me atque Amici deserunt.
Hic ego illũ contempsi præ me. Quid Homo, inquam, ignavissime?
Itan' parasti te, ut spes nulla relliqua in te siet tibi.
Simul consilium cum re amisti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, nitor, vestitus, quæ habitudo est corporis! (tamen.
Omnia habeo, neque quidquam habeo: nihil cum est, nihil desit

At

DONATI.

7. *Hem, quo redactus sum?*] Vel habitum suum, vel corpus ostendens, hoc dicit. Nec quicquam hic, nisi ex media consuetudine collocatum est. *Omnes noti me, atque amici deserunt.*] Sententiose atque mordaciter in mores.

8. *Hic ego illum contempsi præ me.*] Hoc est illud, *Homo homini quid præstas? stulto intelligens?*

9. *Ita ne te parasti.*] Quam objurganter! tanquam in illo sit, quod miser est. Et alibi,

Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit,
Quin ita paret se, abs te ut blanditiis suis,
Quam minimo pretio, suam voluptatem expleat.

Et hoc proprie verbum ad exprimendam inhumanitatem & ignaviam factum est. *Ut spes nulla reliqua in te siet tibi?*] Sententiose, ad illud quod & *Virgilius* ait, *Ponite spes sibi quisque. Ut spes nulla reliqua in te siet tibi?*] Bene quasi qui rem à fortuna acceperit.

10. *Simul consilium cum re amisti?*] *Virgilius,*

—— nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit; vanum etiam, mendacemque improba finget.

Et *Sallustius*, *Neque fortuna eget: quippe quæ probitatem, industriam, aliasque bonas artes neque dare, neque eripere cuiquam potest.* Ergo hæc interrogatio, increpantis est: nec desiderat responsionem. Nam consilium in bonis animi: res in potestate fortunæ. *Ex eodem ortum loco?*] Ex eadem fortuna.

11. *Qui color, nitor, vestitus, quæ habitudo est corporis!*] Hoc contra illud, *Video sentum, squalidum, ægrum, pannis annisque obsitum.* *Color* ergo ad *sentum*: *Nitor* ad *squalidum*: *Vestitus* ad *pannis annisque obsitum*: *Habitudo* corporis, ad *ægrum* refertur. *Quæ habitudo est corporis?*] *Plautus* in Epidico, *Corpulentior hercle, atque habitior.*

12. *Omnia habeo.*] Ad *quod habui, perdidi. Neque quidquam habeo.*] Ad *mei loci atque ordinis hominem. Omnia habeo*, ad industriam retulit. *Neque quidquam habeo*, ad fortunæ culpam. Et item denuo, fortunæ crimen, *Cum nihil est.* ad suam laudem, *Nihil desit tamen. Omnia habeo, neque quidquam habeo.*] Alterum horum, neutrumve potest cuivis accidere: utrumque nulli. *Nihil cum est, nihil desit tamen.*] Figura ὀξύμωρον. Ut apud *Virgilium,*

Sequiturque sequentem. ——

Et *Cicero*, *Cum tacent, clamant.*

VARIORVM.

9. *Spes nulla in te.*] Ut nulla tibi tui supersit fiducia. An utique effugit spes, *una quæ sola in pyxide mansit?* Ἔνδον ἔμιμνε πίθου ὑπὸ χείλεσιν. Hesiod. 1. l. ἔργ. Jubent philosophi, omnia bona à nobis ipsis petamus: Fortuna quidem ut opes dat, ita auferre potest: virtutem, industriam & mentem non potest. Ideo dixit *in te*, quod Fortunæ bona extrà nos sint.

10. *Consilium.*] Sic Naso lib. 4. de Ponto:

Crede mihi miseros prudentia prima relinquit,
Et simul cum re consiliumque fugit.

12. *Nihil desit tamen.*] Antiquum verbum pro *deest*. *Virgilius:*

Lac mihi non æstate novum, non frigore desit.

At ego infelix, neque ridiculus esse, neque plagas pati
Possum. Quid tu his rebus credis fieri? TOTA ERRAS VIA.
Olim isti fuit generi quondam quæstus apud seclum prius.
Hoc novum est aucupium: ego adeò hanc primus inveni viam.
Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,
Nec

DONATI.

13. *At ego infelix.*] Jam transit ἀπὸ τοῦ μιμητικοῦ πρὸς τὸ πραγματικόν. *At ego infelix neque ridiculus.*] Vehementer invectus est in tempora & mores poëta, sub hac persona: in qua hominem ita inducit pœnitere probitatis suæ, ut se infelicem, non honestum dicat. Et, non *nolo*: sed, *non possum.*

14. *Quid tu his rebus credis fieri?*] Dum quis ridetur, aut vapulat. *Tota erras via.*] Παρόμοιον per μεταφοράν.

15. *Apud seclum prius.*] Scilicet cum essent tempora meliora.

16. *Hoc novum est aucupium.*] Vide quid intersit, cum illud *quæstum* dicat, hoc *aucupium*: illud de sapientibus, hoc de stultis. *Inveni viam.*] Adeo novum est aucupium.

17. *Est genus hominum.*] Quia multi

VARIORVM.

13. *Neque ridiculus, &c.*] Neque sum ego ex numero parasitorum qui ridiculis dicteriis cibum alienum captant. γελωτοποιός. neque ex iis, qui *colaphos perpeti possunt*. Duplex olim parasitorum genus. Unum, quod ridiculis dicteriis cibum alienum captabat, qui à *Plauto* in Captivis *derisores* appellantur, ut ibi est *Ergasilus* vere γελωτοποιός, risum faciens, quod hic significat vox *ridiculus*. Alterum, quod verbera aliasque indignitates ultro patiendo, victum quæritabat. Qualis omnino apud *Homerum Irus* fuit, cujus antagonistam se *Vlysses* fingit. Isti à flagris, quibus olim cædebantur, *flagrones*, dicebantur. Qui elegantissimo vocabulo à *Plauto* nuncupantur *Plagipatidæ ac Lacones*. Pueri enim *Laconici* in ara *Dianæ*, se ultro flagris concidere solebant. Sed neutro generi se miser iste idoneum dicit: admoneturque à *Gnathone*, non duplex esse genus parasitorum: sed sua etiam inventione tertium existere, liberum ab istis miseriis, & extra ludibria positum, adulatores scilicet, qui ubique ad omnia aliorum & dicta & facta illud *euge* accinunt, seque istius disciplinæ & scholæ dogmatisten asseverat. *Nannius.*

14. *Tota erras via.*] Id est, prorsus. Sumptum est ex *Aristophanis* Pluto:

Ἦ τῆς ὁδοῦ τὸ παράπαν ἡμαρτήκαμεν;

Viane tota prorsus exerravimus?

15. *Olim isti fuit, &c.*] A consuetudine & antiquitate, qua parasitica ars fuit quæstuosissima. Tempore enim *Homeri* parasitos fuisse non est obscurum, quos φίλους εἰλαπιναστὰς, id est, amicos mensales & convivales appellavit; quorum & apud *Epicharmum* mentio fit. Neque desunt quibus ab *Alexide* parasitos prodiisse placet. *Parasiti* autem vocabulum apud vetustissimos honestum fuit; & sub hoc comites & sodales Pontificum & Magistratuum, ut *Athenæus* lib. 6. observavit. *Willich.* *Isti generi.*] Parasitorum vapulantium & ridiculorum.

16. *Hoc novum aucupium.*] Hoc tempore hic novus aucupandi modus repertus est. Metaph. Nam sicut aves esca, ita philodoxoi assentatione capiuntur. *Viam.*] Artem, rationem, methodum. *Hoc novum est.*] Tertium adulatorum genus est, novum & inventum meum, συγκατανεύων, qui manducones ad nutum, laudicœnæ ὀψοφαλεῖς, Oti, umbræ.

17. *Qui esse.*] Gloriosi, φίλαυτοι, φιλοπρωτεύοντες.

18. *Hisce*

Nec sunt: hos consector: hisce ego non paro me ut rideant;
Sed his ultrò arrideo, & eorum ingenia admiror simul.
Quidquid dicunt, laudo: id rursum si negant, laudo id quoque.
Negat quis, nego: ait, aio: postremo imperavi egomet mihi
Omnia assentari: is quæstus nunc est multo uberrimus.
PA. *Scitum hercle hominem! hic homines prorsum ex stultis insanos facit.*
GN. *Dum hæc loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus;*
Con-

DONATI.

sunt hujusmodi, non dixit, *homines sunt*, sed, *est genus hominum.*

18. *Hisce ego non paro me ut rideant.*] Quia ille dixerat, *Ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.*

19. *Sed his ultro arrideo.*] Quid est, *his arrideo?* aut veluti pareo, id est, obsequor: aut veluti dictis delector. Atque *arrideo*, non sicut in parasitis fieri solet, ut his arrideatur à regibus, quum potius ipsi dictis factisque rideant alienis, hic esse intelligendum, etiam res ipsa indicat ex contrario. Nam quod ait supra, *His ego non paro me ut rideant:* hoc è contrario ostendit, quod subjiciatur ex dictis. *Sed his ultro arrideo.*] *Ultro*, versa vice. an prior? an etiam insuper, hoc est, ultra. *Admiror simul.*] Plus intulit, quam si *laudo* dixisset.

20. *Quidquid dicunt.*] Non, *quod dicunt:* sed, *quidquid dicunt*, id est, bene vel male. ne vel si interclusa fuisset assentatio, se impediat, quod contrarium laudaverit. *Id rursum si negant, laudo id quoque.*] Præclare *Terentius*, quod à Satyrico de aliis diceretur, id hic de se dicentem inducit, facetius multo, quam si aliter fecisset: scilicet καθαπτόμενος mores temporum jam tum vitiatos per assentationem, quod fere in plerisque fabulis, monstrat. Ut etiam in Andria:

Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit.

Et in Adelphis:

— *quod te isti facilem & festivum putant,*

Id non fieri ex vera vita: neque adeo ex æquo & bono:
Sed ex assentando, indulgendo, & largiendo.

21. *Negat quis, nego.*] Bene sic dixit: *negat* & *ait* contraria sunt. Ut *Plautus* in Rudente, *Vel tu ais, vel tu negas.*

22. *Is quæstus nunc est multo uberrimus.*] Quam ille apud seculum prius fuerat. Et vide quemadmodum illiberalem vitam honestiore nomine primo *aucupium*, post etiam *quæstum* nominaverit. ΡΟΠΟΚΑΡhC * hic inducens.

23. *Scitum hercle hominem.*] Mire *Terentius* longæ orationi interloquia quædam adhibet, ut fastidium prolixitatis evitet. velut nunc Parmeno procul audiens Gnathonem, hæc loquitur.

24. *Interea loci.*] Duæ partes orationis, cum conjunctæ unam fecerint, mutant accentum.

VARIORUM.

18. *Hisce ego non paro.*] Id est, non studeo ridiculus illis esse, sed his arrideo.

20. *Quicquid dicunt, laudo, &c.*] Crates *Cynicus* parasitos appellare solebat συγκατανευσιφάγους, id est, ad nutum manducones; quod coepulantes aliis, annuere dictis omnibus, ventris causa, necesse habeant. Citat hunc locum *Cicero* in Lælio. Juvenal. 3. Sat. *rides? majore cachinno concutitur. flet, si, &c.* Paræus.

21. *Imperavi.*] In animum induxi.

23. *Scitum herclè hominem.*] Ironicè: & accusativus, nominativi loco, Græcorum more positus. *Scitus* ergo, qui sciens & argutus.

 25. *Cu-*

Concurrunt læti mi obviam cupedinarii omnes;
Cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores,
Quibus & re salva, & perdita profueram, & prorsum sæpe:

Salu-

DONATI.

25. *Concurrunt læti mi obviam.*] Et multos, & properos uno verbo ostendit, & ex adverso ad se festinantes. *Cupedinarii.*] Varro humanarum rerum: *Numerius Equitius Cupes*, inquit, *& Romanius Marcellus, singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta. His in exilium actis publicata sunt bona, & ædes ubi habitabant dirutæ: éque ea pecunia scalæ Deûm Penatium ædificatæ sunt. ubi habitabant, locus, ubi venirent, ea quæ vescendi causa in urbem erant allata. Itaque ab altero Macellum, ab altero forum Cupedinis appellatum est. Cupedinarii.*] Omnes qui esculenta & poculenta vendunt, à rebus Cupedinis ob alimentum *cupedinarii* appellantur. Et ipse subjecit, qui accipiendi sunt cupedinarii.

26. *Lanii.*] Qui laniant pecora: unde & *lanistæ* dicti, qui laniandis præsunt gladiatoribus. Sic & *Macellum* à mactandis pecoribus dictum. *Piscatores.*] Qui recentem piscem præbent. *Fartores.*] Qui insitia & farcimina faciunt. *Cetarii.*] Qui cete, id est, magnos pisces venditant, & bolonas exercent. *Cetarii, Lanii, Coqui, Fartores.*] Ἁμάρτημα comicum: in Palliata Romanas res loquitur.

27. *Quibus & re salva.*] Cum de meo impenderem. *Et perdita profueram.*] Cum de alieno nanciscor & expendo. *Sæpe.*] Expletivæ significationis est.

VARIORVM.

25. *Cupedinarii.*] Ita dicti à foro *Cuppedinis*: quod Varro perperam à *Cuppedio* quodam dictum autumat. Cur enim non forum *Cuppedii* appellatum est? aut forum *Cuppis*, si *Cuppes* ille nomen habuit? Mirum est *Varronem* ignorasse, *Cuppedinem* Veteribus Latinis idem esse quod *Cupedinem*; præsertim cum idem notet *forum Cupidinis* à quibusdam dici. *Cuppes* veteribus erat cupidus & fastidiosus. Glossæ: *Cuppes, fastidiosus, superbus, cupidus.* Hinc *cuppedo*, cupiditas & cupido. *Lucretius* multis locis *cuppedinem* pro cupidine dixit Lib. v.

Quantæ conscindunt hominem cuppedinis (acres
Sollicitum curæ?

Lib. IV.

Tam magis ardescit dira cuppedine pectus.

Et alibi:

—— *cuppedinis atque timoris.*

Sic *Cicero*, *cuppediam* pro cupiditate dixit, ne putes *Lucretium* Poëtarum more *Cuppedinem* cogente versu posuisse pro cupidine. Tuscul. lib. IV. *ambitio, mulierositas, pervicacia, liguritio, vinolentia, cuppedia.* Ita enim apud *Nonium* ex antiquissimo exemplari curavit edendum Vir clarissimus. *Cuppedia* & *Cuppedo* est λιχνεία: hinc forum *Cuppedinis*, est forum λιχνείας: & *cuppediosus*, ὁ λιχνός. *cuppedinarii*, qui res *cuppedinis* vendunt; seu lautiorum epularum caupones. *Salmasius.*

26. *Cetarii.*] Genus est piscatorum, quod majores pisces capit. *Cetarii.*] Citat hæc Cic. I. de Officiis: *Artes ministræ voluptatum, cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores.* Horat. 3. Sat. 2. lib. *piscator, uti pomarius, auceps, &c.* In *Donati* commentariis habetur, *bolonas exercent. Muret.* Bolonas exercere dicuntur, qui solent non singulos pisces; sed universos retis jactus simul vendere. *Bolus* enim (id est, βόλος, nam βῶλος longe aliud est) significat jactum retis, quem & Latini jactum simpliciter nominant. *Lanii.*] Qui laniant pecora. *Fartores.*] Qui farcimina farciunt & vendunt. *Farcimen*, intestinum est fartum, concisa minutim carne, similive fartura oppletum. Belg. *Beuling of Worst.*

27. *Quibus & re salva.*] Re salva, de meo; re perdita, de alieno.

Salutant; & ad cœnam vocant: adventum gratulantur.
Ille ubi miser famelicus videt me esse in tanto honore,
Et tam facile victum quærere: ibi homo cœpit me obsecrare,
Ut sibi liceret discere id de me: sectari jußi,
Si potis est, tanquam Philosophorum habent disciplinam ex ipsis
Vocabula, Parasiti item ut Gnathonici vocentur.
PA. *Viden'*, OTIUM, ET CIBUS QUID FACIAT ALIENUS? GN. *sed ego cesso*

Ad

DONATI.

28. *Ad cœnam vocant.*] Utrum ad emendam cœnam? an ad convivium? *Adventum gratulantur.*] Accusativum casum pro dativo, pro *adventui gratulantur.* Et *adventus* proprie expectatorum, necessariorumque dicitur.

29. *Ille ubi miser famelicus videt me.*] Hic ostendit, quæ res coëgerit ad discendum: & simul vide secundum vulgi opinionem loqui parasitum, miserum & famelicum, hominem honestis moribus præditum. *Ille ubi miser famelicus videt me.*] Vide ut sententiose demonstret malos ex bonis contagione fieri, exemplis in pravum prævalentibus. Videt mihi hoc prodesse, & discere optat, quod negabat se posse. *Tanto honore.*] Quia concurrunt, salutant. *Famelicus* à fame & edendo dictus est, quasi famedicus.

30. *Tam facile victum quærere.*] Quia ad cœnam vocant. *Ibi.*] Pro tunc. *Homo.*] Mire addidit *homo.* aut additum supervacue *homo.* Ut, *Donat habere viro decus, & tutamen in armis.*

31. *Ut sibi liceret discere.*] Quasi disciplinam, aut artem: tantum anthoritatis criminum felicitas sumpsit. *Discere id de me.*] Magis, *de illo*, *& de me*, veteres dicebant: quam ut nos dicimus *à me*, aut *ab illo.* *Sectari jußi.*] Propriè. nam & *secta* philosophorum ab eo dictæ sunt.

32. *Ex ipsis.*] Philosophis scilicet. *Ex ipsis vocabula.*] Ut Pythagorica, Platonica. Hoc igitur non est consequens ad illud, quod vult dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis posuerit.

33. *Parasiti item ut Gnathonici vocentur.*] Non hoc intulit, quod cœperat dicere: nisi forte *disciplinam* pro discipulis accipimus.

34. *Viden', otium & cibus quid faciat alienus?*] Rursus Parmeno & facetias

VARIORUM.

28. *Ad cœnam vocant.*] Quidam intelligunt, *ad cœnam vocant*, id est, invitant; solet enim advenientibus cœna promitti. *Plautus* in multis Comœdiis:
Advenienti quid tibi cœnæ dabitur.
Sed melior sensus est, *ad cœnam vocant*, hoc est, ad emenda, quæ in cœna sunt necessaria. *Engraph.*

29. *In tantum honorem.*] Pro in honore: quemadmodum Cicero dixit, *In potestatem esse*, pro in potestate. Vetus est hæc loquendi forma. Vide Gell. l. 1. c. 7.

30. *Tam facile victum quærere.*] Hic videtur multis explicari, quod dixit, *ad cœnam vocant*, scil. *adventoriam:* Quanquam si *ad cœnam emendam*, nihilominus poterit cognoscere alter, parasitos sibi facile victum quærere. *Engraph.*

32. *Tanquam philosophorum.*] Nam sicut ab Aristotele Aristotelici: ita à Parasito Parasitici, & à Gnathone Gnathonici nominantur. *Disciplinam*, sæpe pro secta accipiunt.

33. *Vocabula.*] Ut Pythagorici, Platonici, Epicurei, vocentur. *Gnathonici.*] Ipsi Gnathoni nomen à Gnathone parasito Siculo. Turneb. 28. lib. 5. c.

34. *Viden', otium.*] Veteres codices

Ad Thaidem hanc deducere, & rogitare ad cœnam ut veniat?
Sed Parmenonem ante ostium Thaidis *tristem video,*
Rivalis servum: salva res est: nimirum homines frigent.
Nebulonem hunc certum est ludere. PA. *hisce hoc munere arbitrantur*
Suam Thaidem *esse.* GN. *plurima salute* Parmenonem *(deo.*
Summum suum impertit Gnato. Quid agitur? PA. *statur.* GN. *vi-*
Num

DONATI.

dicit, & distinguit longiloquium parasiti. *Quid faciat.*] Legitur &, *quid facit:* ut figura per modos, pro, *quid faciat.*

35. *Hanc deducere.*] Proprie. Nam *ducitur* quis ad supplicium: *Deducitur* ad lætitiam. *Et rogitare ad cœnam.*] Vide parasitum magis optare ad cœnam Thaidem vocari, quam munus capere.

36. *Thaidis.*] Legitur & *Thais.*

37. *Salva res est.*] Quia & ante ostium, & tristem video, *salva res est.* Nec hoc valet ad lætitiam, quod Parmeno est, sed quod rivalis servus. *Salva res est.*] Proverbialiter.

38. *Nebulonem.*] Vel furem, quia nebulas objiciat: vel mollem, ut nebulam: vel inanem & vanum, ut nebula est. *Hice.*] Pro *hi.* vetuste. *Virgilius,*

His certe neque amor causa est, vix ossibus hærent.

quia *hisce* debebat dicere. *Hice hoc munere arbitrantur.*] Non immerito Gnathonem deridet Parmeno, qui penitus noverit meretricis consilium.

40. *Summum suum.*] Ἐν ἤθει ψιλῷ. *Summum suum impertit Gnatho.*] Hæc tota locutio, parasiticæ elegantiæ, & simul εἰρωνείας plena est. Nam & plurimam dicit ei salutem, quem ne exiguam quidem velit continere: & summum dicit eum, qui nec levis amicus sit sibi: &

VARIORUM.

optimæ notæ & numeri, postulant *ossuum* legendum. Sunt autem *ossua*, eadem quæ *ossa*, ut *artua.* Sexcenta ejus exempla in veteribus saxis & marmoribus. Qui, *otium*, defendunt apud *Terentium*, indignos puto, quibus respondeatur, post optimorum codicum auctoritatem, quasi quicquam otii causa, parasiti facerent, & non ventris potius. Et erret longe, qui otiosos fuisse parasitos putet, quorum opera illi fidelissima in præcipiti & difficili utebantur. Phormione:

Opus est mihi Phormionem adjutorem ad hanc rem dari.

Vide Victorium, Var. lection. lib. 7. capite 12. Alii legunt, *Os suum.* id est, proprium. *Palmerius.*

37. *Rivalis servum.*] *Rivales* dicuntur, qui unam amant vel meretricem, vel amicam, quod quasi uno rivo amoris utantur. Hinc, *sine rivali diligere. Eugraphius. Nimirum homines frigent.*] Frigore & tepore gratiæ. id est, non, placent, non valent gratia. id enim est *frigere.* Vide *Budæum* in Forensibus. *Homines frigent.*] Mtaph. sumpta ex his, qui manibus ex frigore stupidis, nihil operari possunt, vel lente & contemptim quidpiam agunt. Vel, ut alii exponunt, inopiâ laborant.

38. *Hisce hoc munere, &c.*] *Priscianus* lib. 12. Inveniuntur etiam nominativum pluralem *hisce* proferentes antiqui. Ut *Terentius* in Eunuch. *Hisce hoc munere, &c.* in quo videntur euphoniæ causa *s* interposuisse. *Plautus* in Captiv. *Hisce inter se confinxerunt dolum.* In Milite, *Non herclè hisce homines me marem sed fœminam vetur.*

40. *Summum suum.*] Hoc est, porcorum;

Num quidnam quod nolis, vides? PA. *te.* GN. *credo: at num quid aliud?*

PA. *Quî dum?* GN. *quia tristis es.* PA. *nihil equidem.* GN. *ne sis: sed quid videtur*

Hoc tibi mancipium? PA. *non malum hercle.* GN. *uro hominem.* PA. *ut falsus animi est!*

GN. *Quam hoc munus gratum* Thaidi *arbitrare esse?* PA. *hoc nunc dicis,* (EST.

Ejectos hinc nos: OMNIUM RERUM *heus* VICISSITUDO

GN. *Sex*

DONATI.

Parmenonem Gnatho, non *ego te.* *Summum suum.*] Quam venuste, quod summum amicum non resalutet Parmeno. *Quid agitur?*] Pro blandimento, non pro interrogatione nunc ponitur. ut *O noster, quid fit? Quid agitur? statur.*] Pro, *quid agis? sto.* Et facete: nam stat, cui ingredi non licet.

41. *At numquid aliud?*] Cum jurgio hic de illo respondit. & ideo repetit dictum Gnatho.

42. *Quî dum?*] Interrogat interrogantem, ne ipse respondeat. *Nihil equidem.*] Dicens *nihil*, mutavit vultum Parmeno in lætitiam. Ideo illi facete Gnatho agenti hoc ipsum, *ne sis*, dixit: ut probaret tristem fuisse. *Nihil equidem.*] Pro *non*. & infra, *Nihil dixit ut sequerer se.*

43. *Hoc tibi mancipium?*] Ταπεινῶς. *mancipium* dicit puellam, aut virginem. *Non malum hercle.*] Inimica laudatio. *Uro hominem.*] Sibi hoc gestu & vultu parasitico dicit. & pro eo quod est, dolere cogo. *Ut falsus animi est?*] Similiter & Parmeno secum gestu servili, & *animi* pro animo, ἀντίπτωσις veterum: qui, *ingens es virium*, &, *dives es opum*, amabant dicere. *Ut falsus animi est?*] Ex hoc falsus animi est, quod putat hujusmodi munere capi posse Thaidem.

44. *Quam hoc munus gratum Thaidi.*] Mire insultat Gnatho. Quanto enim magis munus gratum fuerit, tanto erit rivalis exclusior.

45. *Omnium rerum heus vicissitudo est.*] Vide locum in quo erumpere dolor Parmenonis potuit, nisi commissa servaret, & cœlaret Thaidis consilium.

VARIORUM.

rum: ut statim orationis principio nebulonem eludat, habeatque majorem in futurum ludendi facultatem. Lusus ergo est in ambigua significatione *suum*, quæ non tantum accusandi, & gignendi casus esse potest. *Job. Scoppa* Collect. cap. 6. Quod tamen nimis scopticè & longè petitum videtur.

43. *Mancipium.*] Servi dicuntur mancipia quasi manu capta. Bello enim capti, in servitutem incidebant. *Ericius.*
Uro hominem.] Hoc aversus loquitur. *Urere* metaphorice est, molestiam exhibere. *Te ut male urat.* *Horatius,*

Urit enim splendore suo qui prægravat artes
Infra se positas. ——

Sic *Catull.* *ardorem* vocat doloris morsum. *Franc. Fabr.*

45. *Omnium rerum.*] Tractum videtur adagium ex *Æsopi* responso: is enim rogatus, autore *Laërtio*, quid ageret Jupiter? respondit, τὰ μὲν ὑψηλὰ ταπεινοῖ, τὰ δὲ ταπεινὰ ὑψοῖ, deprimit excelsa, & tollit humilia. Τὰ θνητῶν πάντα μεταβολὰς πολλὰς ἔχει. Id est, varias vices obtinent res mortalium. Adhortatur autem ne ante victoriam triumphet.

GN. *Sex ego te totos Parmeno hos menses quietum reddam:*
Ne sursum, deorsum cursites, neve usque ad lucem vigiles.
Ecquid beo te? PA. *men'? papæ!* GN. *sic soleo amicos.* PA. *laudo.*
GN. *Detineo te: fortasse tu profecturus aliò fueras.*
PA. *Nusquam.* GN. *tum tu igitur paululum da mihi operæ: fac ut admittar*
Ad illam. PA. *age modo, nunc tibi patent fores hæ, qui istam ducis.*
GN. *Num quem evocari hinc vis foras?* PA. *sine, biduum hoc prætereat.*
Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,
Næ, tu istas, faxo, calcibus sæpe insultabis frustra.
GN. *Etiam nunc hîc stas, Parmeno? eho! numnam hîc relictus custos,*

Ne

DONATI.

46. *Sex ego te totos, &c.*] Quid est *totos*? an diebus & noctibus? utpote amatoris servum: ac per hoc sine ulla cessatione & intermissione. *Hos menses.*] *Hos*, qui nunc aguntur, id est, hoc tempore. *Quietum reddam.*] Facete: quasi hoc ipse fecerit. & hoc est quod ait, *Plurima salute Parmenonem summum suum impertit Gnatho:* tanquam amico consulat.

47. *Ne sursum, deorsum cursites.*] Quod est laboris. *Neve usque ad lucem vigiles.*] Quod est exitii.

48. *Sic soleo amicos.*] Hoc εἰρωνικῶς.

49. *Detineo te.*] Valde teneo. *Fortasse tu profecturus aliò fueras.*] Vult exprimere confessionem, quod ad Thaidem venerit, sed intrare non possit.

50. *Paululum da mihi operæ.*] Hoc quasi supplicantis vultu ad irrisionem dicitur. *Paulum da mihi operæ.*] Proprie sic dicitur, adjuva me. Sic in Adelphis, *Hæc opera ut data sit. Nunc tibi patent fores hæ.*] Ex eo quantum licere oportuit ostendit, * quam misere nihil liceat Parmenoni.

51. *Quia istam ducis.*] Hoc quasi ad Gnathonem: sed lente, ac sub lingua murmurat.

52. *Num quem evocari hinc vis foras?*] Quia ipse intrare non potest. *Sine, biduum hoc prætereat.*] Et hoc lentius. nam si aliter pronuntiaveris, secreta produntur.

53. *Qui mihi.*] *Mihi*, τῷ ἀντιδιεσταλμένῳ dictum est. *Fortunatus.*] Ut ipse videris tibi.

54. *Næ tu.*] *Næ*, valde. *Næ tu istas faxo calcibus.*] Mira eloquentia, in qua utraque ὑπερβολὴ expressissima est. Nam neque *uno digitulo* minus aliquid dici potest: neque *calcibus sæpe insultabis*, aut amplius, aut ingentius. *Insultabis fores.*] *Sallustius, Multos tamen ab adolescentia bonos insultavit.*

55. *Numnam.*] Hic *nam* abundat: ut *quidnam. Relictus custos.*] Bene *relictus*: quasi ab excluso.

VARIORVM.

47. *Ne sursum deorsum.*] Id est, huc atque illuc. Videtur alludere ad situm Athenarum, quæ in declivi colle exstructæ erant, in cujus imo erat Piræus portus.

53. *Uno digitulo.*] Summam negotii facilitatem designificat.

56. In-

Ne quis forte internuntius clam à Milite ad istam curset?
PA. *Facete dictum. mira vero Militi quæ placeant.*
Sed video Herilem filium minorem huc advenire.
Miror quid ex Piræo abierit: nam ibi custos publicè est nunc.
Non temerè est; & properans venit: nescio quid circumspectat.

ACTVS

DONATI.

56. *Nequis forte internuntius.*] Proprie, *internuntius. Ne quis forte internuntius.*] Ex his verbis datur intelligi, parasitum è domo meretricia egredi. *Ne quis forte internuntius clam à milite ad istam cursitet?*] Et hoc facete: quasi ipse sibi Thaidem totam vindicaverit, quod miles facit.

57. *Facete dictum.*] Εἰρωνικῶς, quia inficete. *Mira vero militi quæ placeant.*] *Mira*, pro mirum. *Virgilius*, *Nota tibi.* & est εἰρωνεία. Quid mirum est, inquit, facete loqui eum, qui militi placeat? Potest tamen & pluraliter intelligi.

58. *Sed video herilem filium.*] Non potest *Terentius* τρόφιμον proprie dicere: & ideo *herilem filium* dicit.

59. *Miror quid ex Piræo abierit.*] Hic causa ostenditur, cur potest ignotus esse vicinis, & pro Eunucho fingi. *Miror.*] Pro nescio. *Miror quid ex Piræo abierit.*] Ut ex Piræo discederet, symbola amicorum: ut huc perveniret omisso negotio, aspectus virginis fecit. *Nam ibi custos publice.*] Adversus prædonum incursus illic excubat juventus Attica. *Piræum*, ut *Sunium*, est maritima & accessu littoris pars clementior. *Publice est nunc.*] *Nunc* ambigua distinctione positum est.

60. *Non temere est.*] Ut *Virg. Haud temere est visum. Et properans venit.*] Mirè locuturum ante formavit, ut gestus verba præcedant, verba habitum consequantur.

VARIORVM.

56. *Internuntius.*] *Internuntius* est, qui ambarum partium mandata perfert.

59. *Piræo.*] *Piræum* Athenarum portus est, antea appellatum *Phalericum*: quadraginta stadiis ab *Athenis* fuit. Et illic juventus Attica adversus prædonum incursus excubabat. *Ortelius. Custos est publicè.*] *Athenienses* nomen daturi militiæ, primum profitebantur nomina sua inter ephebos; cujus professionis legitimus annus erat decimus octavus. Primo hoc anno militiæ, publice custodes erant in urbe: ut discimus ex *Aristotele* de Atheniensium Rep. & *Polluce* lib. 6. cap. 9. quam custodiam in urbe ubi populo approbaverant, dabantur pro concione clypeus & hasta, mittebanturque in suburbana castella, ad ea custodienda: è quibus suburbanis castellis, unum erat *Piræum*. Unde colligere certo licet *Chæream* decimo nono ætatis anno hic introduci. Hoc anno exacto, mittebantur extra fines *Atticæ*, cogebanturque ad annum quadragesimum militare. Sed mirum est *Piræi* & ejus *custodiæ* mentionem fieri, quæ tantum *Athenis* habebant locum: & in eadem scena mentionem fieri *Macelli*, & propè illud *cetariorum*, *laniorum*, *coquorum*, *fartorum*, *piscatorum*, *aucupum*, quæ tantum locum habebant *Romæ*, ut discimus è Cl. *Meursii* descriptione *Athenarum*. Hoc *Donatus* vocat ἁμάρτημα *comicum*, quod mirari subit, perspicacissimum *Muretum* non intellexisse. *Petitus.*

I. Occi-

ACTVS SECVNDI SCENA TERTIA.

CHÆREA. PARMENO.

Argum. *Chærea frater Phædriæ, Virginem, quam Gnathone deducente, secutus erat ex Piræo in urbem, ob singularem ipsius pulchritudinem, propter quam in ipsius amorem exarserat, è conspectu suo amissam, queritur. Deinde consilio Parmenonis sub Eunuchi habitu ad Thaidem deducitur: unde novus motus oritur in fabula.*

OCCIDI.

Neque virgo est usquam: neque ego illam è conspectu amisi meo.

Ubi quæram? ubi investigem? quem perconter? quam insistam viam?

Incertus sum: una hæc spes est, ubi ubi est, diu cœlari non potest.

O faciem pulchram! deleo omnes dehinc ex animo Mulieres.

Tædet

DONATI.

OCCIDI.] *In hac scena novus amor adhuc ephebi, & consilium potiundæ virginis demonstratur: tanta virtute poëtæ comici, ut hoc commentum non quæsitum esse, sed occurrisse sua sponte videatur.*

1. *Occidi: neque virgo est usquam.*] Non habuit quid dicere debeat aliud, properans, & circumspiciens, nisi *occidi. Occidi.*] Produc mediam syllabam verbi hujus, & contrarium significat.

2. *Neque ego, qui illam è conspectu amisi meo.*] Amatorie, dum illam non invenit, & se perdidit.

3. *Ubi quæram?*] Hoc circumspectantis est. *Ubi investigem?*] Plus intulit. *Quem perconter?*] Hoc tertium plus intulit: nam ubi nec vestigia reperiuntur, superest interrogatio. *Quam insistam viam?*] Si nec, qui interrogetur apparet. *Quam insistam viam?*] Et *qua via*, legitur.

4. *Ubi ubi est, diu cælari non potest.*] Ob nimiam scilicet formæ gratiam.

5. *O faciem pulchram!*] Faciem modo, non partem corporis dicit, sed totam speciem quæ apparet & cernitur. *Virgilius, Quibus aspera quondam Visa maris facies. Deleo omnes dehinc ex animo mulieres.*] Πρὸς τὸ πιθανὸν argumentatus est, ut ostenderet hunc grandem jam ephebum, etiam amoris expertem non fuisse. Sic & alibi, *Cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem, In hac commotus sum.*

VARIORUM.

1. *Occidi.*] Quantus sit juvenum furor qui amant, quamque incauti ruant in pericula, turpiaque ut animo suo obsequantur faciant, ex hac scena facile perspici potest. Nam adeo præceps agitur Chærea, ut neque periculum horreat, neque infamiam reformidet, nec meretrici ad nutum parere recuset, modo amica potiri liceat. Recte igitur *Aristot.* lib. 2. Rhet. Ὀξεῖαι γὰρ αἱ βουλήσεις, ὥσπερ τῶν καμνόντων δίψαι καὶ πεῖναι. *Vehementes sunt & acuti juvenum affectus, ut sitis & fames ægrotantium.*

2. *Neque virgo est usquam, &c.*] *Nusquam* esse dicuntur, qui non apparent, ut in *Andr. Nusquam est; væ miseræ mihi!* Et *nulli* esse dicuntur qui perierunt. ut: *Nullus sum: quid causæ est, quin hinc in pistrinum recta proficiscar via?* Puellam igitur nusquam esse dicit, quod non appareat: & se quoque nusquam esse, quod perierit.

3. *Quam insistam viam?*] Qua via progrediar? Difficultatem virginis auget. Qui enim fieri potest ut inveniat, qui nec vestigia videt, quibus insistat, nec ullum habet quem percunctetur, nedum viam ignorat, qua sit ingrediendum.

6. *Quo-*

Tædet quotidianarum harum formarum. PA. *ecce autem alterum.*
Nescio quid de amore loquitur. ô infortunatum senem!
Hic vero est, qui si occeperit, ludum jocumque dices
Fuisse illum alterum, præut hujus rabies quæ dabit.
CH. *Ut illum Dî Deæque Senium perdant, qui me hodie remoratus est:*
Meque adeo, qui restiterim: tum autem, qui illum flocci fecerim.
Sed

DONATI.

6. *Cotidianarum.*] Hoc est, levium & usitatarum: est quippe huic contrarium, *Nova figura oris. papæ! Ecce autem alterum.*] Sic dicimus, cum propter alterum de altero venit in mentem.

7. *Nescio quid de amore loquitur.*] Ut jamdudum Phædria loquebatur. *O infortunatum senem!*] Hoc dictum præstruxit ad exitum fabulæ ac Catastrophen. Nam perturbatus ad Thaidem ingreditur hic senex, per fallaciam Pythiæ, & indicium Parmenonis: atque ita firmabuntur nuptiæ virginis, quam ducet Chærea.

8. *Hic vero est.*] Utrum senex: an Chærea? sed senex potius. Hic vero est senex. *Qui.*] Scilicet Chærea.

9. *Præut hujus rabies quæ dabit.*] *Præ*, ex comparatione significat. Ergo proprie, & est integra locutio. & ordo est, Præut illa sunt, quæ hujus rabies dabit. Et bene *dabit*, quasi de re violenta. Ut, —— *dabit ille ruinam Arboribus.* ——

Præut hujus rabies quæ dabit.] Hic ex parte characteris inscius quidem est personæ Chæreæ, quem motibus conjicit servus ardentiorem in amorem ferri posse, simul ac cœperit. *Præut hujus rabies quæ dabit.*] Et hic ostenditur jampridem motum in res Venereas Chæream. Et magna poëtæ cura est, ne incredibile videatur, adolescentulum qui pro Eunucho deduci potuerit, tam expedite virginem vitiasse. Quocirca artifex summus, quod ætati non potest, naturæ attribuit Chæreæ: ut calidior ingenio, & ante annos amator, non libidinem in sese, sed quandam rabiem designaverit in Venereos appetitus.

10. *Ut illum.*] Pro utinam. *DI Deæque senium perdant.*] Plus dixit *senium*, quam *senem*. Nec mireris, post *senium*, *qui* additum: ideo quia declinationem ad intellectum retulit: ut alibi, *In Eunuchum suam.* Et *senex*; ad ætatem refertur: *Senium*, ad convitium. Sic *Lucilius* ait, *At quidem te senium, atque insulse sophista. Remoratus est.*] A remora pisciculo, qui & ἐχενηΐς vocatur, *remoratio* & *remoratus* dicitur.

11. *Tum autem, qui illum flocci fecerim.*] *Tum autem*, pro, &c. Duas vult enim causas esse, cur se ipsum DI perdant: unam, quod restiterit: alteram, quod senem perveritus diu remanserit à persequenda virgine. Et nota *flocci fecerim*, & contemnere, & non contemnere significare: ut nunc, *Qui illum flocci fecerim.* deest *vel*: ut sit, vel flocci fecerim.

VARIORVM.

6. *Quotidianarum.*] Communium & vulgarium quas quotidie videmus.

7. *O infortunatum.*] Lachetem, cui tales contigere filii.

9. *Alterum.*] Phædriam.

11. *Flocci fecerim.*] Floccifacit, qui aliqua ex parte contemnit & vilipendit. nam *floccus* particula est lanæ, quæ inutilis à vellere divellitur, & evolat, aut certe simile quiddam, si non prorsus nullius, at minimi profecto momenti, & quod ne quidem vitiosa nuce emeris. Cæterum qui ne *flocci* quidem facit, is plane

Sed eccum Parmenonem! salve. PA. *quid tu es tristis, quidve es alacris?*
Unde is? CH. *egone? nescio hercule, neque unde eam, neque quorsum eam:*
Ita prorsum oblitus sum mei.
PA. *Quî quæso?* CH. *amo.* PA. *hem!* CH. *nunc, Parmeno, te ostendes, qui vir sies.*
Scis te mihi sæpe pollicitum esse; Chærea, aliquid inveni
Modo quod ames: in ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam:
Cum

DONATI.

12. *Quid tu es tristis? quidve es alacris?*] Proverbiale est, in hominem perturbatum & incerti vultus. Aut lætus es. nam *alacris*, *L* litera pro *D* posita, non tristis, id est, ἄδακρυς intelligitur. *Quidve es alacris?*] Et *alacer* & *alacris* dicitur: ut habes apud *Virgilium*:

Ergo alacris, cunctosque putans excedere pugna.

Quidve es alacris?] *Alacritas* est mutatio quædam vultus gestientis in spem aliquam.

13. *Unde is?*] Modo, *ad quid venis*, significat. sed *eo*, de loco ad locum veteres dicebant: quod mox in subjectis probabitur. *Quorsum eam.*] Bene: quia proxime dixerat, *ubi quæram? ubi investigem? quem perconter? quam insistam viam? incertus sum. Quorsum eam.*] Hinc ut diximus, manifestum est, *ire* & adventum significare.

14. *Ita prorsum oblitus sum mei.*] Huic contrarium,

Dum memor ipse mei. ——

Ergo oblitus mei, insanus. *Ita prorsum oblitus mei.*] *Prorsum*, recta, id est, omnino: nam *prorsum*, est porro versum, id est, ante versum. Hinc & *prorsa oratio*, quam non inflexit cantilena.

15. *Hem.*] Si cum *h*, Parmeno: si leniter, Chærea. *Ostendes qui vir sies.*] Non, *si vir sies*: sed, *qui vir sies*: quod est ἐμφαλικώτερον. Si quæsisset quidem, qui vir sies, an debeat præstare, qui virum se sic monstraturus est? Et *vir* modo, non ad sexum, nec ad ætatem dicitur, sed ad laudem. *Qui vir sies.*] In veteribus invenitur.

16. *Sæpe pollicitum esse.*] *Pollicitum*, quod promittentem ultrò significat, dixit. & sæpe pollicitum se, an necesse sit præstare eum, qui promiserit? *Chærea, aliquid inveni.*] Induxit μίμησιν pragmaticè, more suo, non contentus dicere qui pollicitus sit tantum, sed quo modo etiam, & quibus verbis.

17. *Modo quod ames.*] Tantummodo. quasi hæc mora sit promissis complendis. *In ea re utilitatem ego faciam ut cognoscas meam.*] An possit, qui posse se affirmavit? plus est promiserit, quam ostendere quod possit.

VARIORVM.

plane nihili pendit, ac pro nihilo habet: perperam hic ergo addunt quidam, adverbium *non*, quod sensus non requirit. Vel ut *Muretus* vult, addita negatione, majorem quendam contemptum indicari. *Non flocci facere* enim est, ne flocci quidem facere. *Rivius.*

12. *Quid tu es tristis?*] Tristis, ob metum amissæ puellæ. *Alacris* & hilaris, ob spem animo conceptam. Quidam legunt, *Quidne es alacris?* pro, cur non es alacris?

16. *Aliquid inveni.*] Est imperativi modi.

17. *In ea re utilitatem, &c.*] Id est, *quantopere tibi possim esse utilis.* Et nota, utilitatem alicujus, pro, utilitate quam alius ex eo percipit. Sic & *Cicero* lib. 16. Epist. *Utilitatibus tuis possum carere: te valere tua causa primum volo, &c.*

18. *In*

Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.

PA. *Age, inepte!* CH. *hoc hercle factum est: fac sis nunc promissa appareant:*

Sive adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos.

Haud similis Virgo est Virginum nostrarum: quas matres student

Demissis humeris esse, vincto pectore, ut graciles sient;

Si

DONATI.

18. *Cum in cellulam.*] Sic dicit anus quæ & acceperit beneficium. *Patris penum omnem.*] Ipsum penum: non ex eo aliquid, ὑπερβολικῶς. Et hoc *penu*, & hic *penus*, & hæc *penus*, veteres dixerunt. Ergo & *omnem* & *omne* legitur. *Congerebam clanculum.*] Ἀθρόα ἢ κρύφα.

19. *Age, inepte!*] Qui dubitas de promissis: an, qui exprobres te multa esse largitum. *Hoc hercle factum est.*] Inveni quod amem: hoc quod dicebas, inquit, moræ esse: jam factum est; amo. *Promissa appareant.*] Utilitatem ut cognoscam tuam.

20. *Sive adeo digna res est.*] Si persona Parmenonis est, *sive* abundat: & pro expletiva conjunctione modo est. in quibusdam omnino non legitur. *Adeo* autem abundat, aut nimis significat, vel satis. Si Chærea dicit, hic ordo & sensus est, Fac, si vis nunc, sive adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos, ut promissa appareant. ut sit *sis*, si vis: & addatur, *ut*, quod deest. Fac ut promissa appareant. *Ubi tu nervos intendas tuos.*] Utrum obscœnè hoc, ut servus? an μεταφορικῶς, ubi laborare ac periclitari debeas? Sed melius legunt, qui hoc totum ad personam applicant Chæreæ: & melius, quam, qui Parmenonem hoc putant loqui, *Sive adeo digna res est ubi tu nervos intendas tuos.*

21. *Haud similis virgo est virginum nostrarum.*] Civium scilicet, id est, terræ ac patriæ nostræ. ut *Virgilius*;

Non eadem arboribus pendet vindemia
nostris.

Et *Sallustius*, *Nostri fœda fuga, &c.* *Quas matres student.*] Hoc verbo ostendit cultum industriæ, non pulchritudinem naturalem.

22. *Demissis humeris esse, vincto pectore.*] Antiqui enim Græci etiam virginibus suis præbebant palæstram, ad componenda corpora. Vel, *demissis humeris*

VARIORUM.

18. *In cellulam.*] Servi in cellis habitabant. *Val. Max.* lib. 7. cap. 6. *Cicero* Philipp. 2. *Pareus.* Nec promptuariam hoc in loco, nec penuariam, ut volunt interpretes, sed in qua dormiebant servi. Exstruebant divites famulis, servis & amicis minorum gentium excipiendis cellas. *In quibus indignor si tibi cella fuit.* Martialis lib. 9. Epigr. 74. *Conchiliatis peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres.* Cic. ad Attic. lib. 14. Epist. 22. *Cellis servilibus extracta corpora & exercitui suo adjecit.*

20. *Nervos intendas.*] Id est, omnem vim, studium, industriam, conatumque tuum ponas. Nam robur juxta Philosophos in nervis est situm.

21. *Haud similis virgo.*] Quasi dicat, nostrates virgines, curâ & industriâ matrum, fucatam, & ascititiam habent pulchritudinem. Hæc nativam & nulla arte comparatam.

22. *Demissis humeris, &c.*] Hunc locum eleganter ex *Galeno* explicat *Cælius Rhodiginus* lib. 4. cap. 4. Vide & *Victorium* lib. 2. Variar. lect. cap. 6. *Demissis* hume-

Si qua est habitior paulo, pugilem esse ajunt: deducunt cibum.

Tametsi bona est natura, reddunt curaturâ junceas.

Itaque ergo amantur. PA. *quid tua istac?* CH. *nova figura oris.* PA. *papæ!*

CH. Co-

DONATI.

esse, liquide & molliter deductis, neque extantibus, alæ in modum. *Demissis humeris esse, vincto pectore.*] Non accipiendum est quasi hoc dicat, Ad hoc illas student matres demissis humeris esse, & vincto pectore, ut graciles fient: quasi hæc duo propter unum illud fiant. sed varie tria dixit, ne diceret * aut student illas demissis humeris, & vinctum pectus, ut graciles fient. *Vincto pectore.*] Castigato ac tenui, & velut vincto. Deest ergo *velut*. *Ut graciles fient.*] A singulari *gracilis* venit hæc declinatio.

23. *Si qua est habitior paulo.*] Unde & *habitudo* dicitur: ut, *Quæ habitudo est corporis?* nam *habilior*, aptior intelligitur. ut,

Namque humeris de more habilem suspenderat arcum.

Ergo *habitior* legendum est. *Pugilem esse ajunt.*] Laus in Virginem. *Deducunt cibum.*] Mire vituperavit formam, quam accuraverit fames. Et proprie *deducunt*.

24. *Tametsi bona est natura.*] *Bona*, id est, plena, magna, & pinguis. *Reddunt.*] Exhibent, perficiunt. *Curatura.*] *Cura*, mentis est: *Curatio*, medicinæ: *Curatura*, diligentiæ. *Junceas.*] Tenues & pallidas.

25. *Itaque ergo amantur.*] Itaque, inquit, nemo illas amat. εἰρωνεία est. Aut vere amantur: ut eo magis hæc amanda sit, quæ naturæ beneficio, non factis comptibus, aut industria, est pulchra. *Itaque ergo amantur.*] Atque ita fit, ut amentur: non naturæ merito, sed industria. *Quid tua istac?*] Rectè: sic enim ipse dicet, *At nihil ad nostram hanc.* *Quid tua istac?*] Deest, *qualis est*, *dic.* *Nova figura oris.*] Laudis genus est, *nova*: quia dixerat, *Tædet cotidianarum harum formarum. Papæ!*] Interjectio mira subitò accipientis.

VARIORVM.

humeris.] Ut longius collum, & rectior corporis status appareat. *Vincto pectore.*] Ea de causa dixit *vincto*, quod antiquitus moris erat, puellas strophio & zona seu fascia quadam sororiantes mammillas cohibere, ut scribit *Marcellus. Gyraldus. Demissis.*] Thoracis parietes à nutricibus plerumque depravantur, dum ipsos educatione primâ nimiùm arctè extrinsecus vinciunt, &c. Cæl. Rhodiginus 4. lib. 4. cap. ex Galeno.

23. *Si qua habitior.*] Supple *cæteris*, aut quam decet corpulentior, obesior. Gnato suprà 2. scen. hujus act. *quæ habitudo est corporis. Pugilem*, pugili similem, & aptam certaminibus.

24. *Bona est natura, &c.*] Donatus *plenam* & *pinguem* interpretatur: & *junceas*, tenues & pallidas. *Plenos* Latini de pinguibus & crassis dicunt, ut & nos hodie facimus, quos & *repletos* vulgo indigetamus. *Ovidius:*

Turgida, si plena est; si fusca est, nigra vocatur:
In gracili macies crimen habere potest.

Sic & *plenum filum*, pro, crasso & pingui:

——— *pleno velamina filo.*

Et apud Spartianum *plena barba. Salmasius. Curaturâ.*] Id est, studio & opera, quæ impenditur rebus curandis, & tractandis: ut curatura equorum, canum, &c. *Junceas*, graciles, tenues, instar junci.

25. *Nova figura.*] Species, forma & statura corporis.

26. Cor-

CH. *Color verus, corpus ſolidum, & ſucci plenum.* PA. *anni?*
CH. *anni? ſexdecim.*
PA. *Flos ipſe.* CH. *hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario*
Fac tradas: mea nihil refert, dum potiar modo.
PA. *Quid? Virgo, cuja eſt?* CH. *neſcio hercle.* PA. *unde eſt?*
CH. *tantumdem.* PA. *ubi habitat?*
CH. *Ne id quidem.* PA. *ubi vidiſti?* CH. *in via.* PA. *qua ratione amiſti?*
CH. *Id equidem adveniens mecum ſtomachabar modo:*

Nec

DONATI.

26. *Color verus.*] Quia non de cura eſt ac de fuco, id eſt, naturalis, non fucatus. *Corpus ſolidum.*] Quia non vitiatum. *Corpus ſolidum.*] Plenum & forte, id eſt, non flaccidum. *Succi plenum.*] Quia nemo deduxit cibum. nam ſuccus, eſt humor in corpore, quo abundant bene valentes. *Virgilius:*

Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis.

Succus proprie, quaſi *ſugus*: quem ſibi ex alimentis membra ſugunt, ut ſe repleant. *Succi plenum.*] *Succus*, eſt interior pinguedo membrorum. *Anni ſexdecim.*] Vide quemadmodum ætatem virginis maturæ Poëta ex occaſione demonſtraverit.

27. *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario.*] Hæc tria ſunt, quibus non ritè res agitur, vel vi, vel clam, vel precario: ſine pretii mentione. vel quia virgo, non meretrix: vel quia nulla Ephebo ſpes eſt fallendi Senis. *Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precario fac tradas.*] Secundum jus locutus eſt. Nam his tribus mala fide aliquid poſſidetur: vi, clam, precario. *Vi*, quia virgo: *clam*, quia cuſtoditur: *precario*, quia pretium non habet Chærea.

28. *Mea nihil refert, dum potiar modo.*] Non hoc perſonæ attribuendum eſt, ſed affectui: non enim quia Chærea eſt, ſed quia amator, de ſe cupit facere quemadmodum potiatur.

29. *Quid? Virgo, cuja eſt?*] Utrum ſerva, an filia?

30. *Ne id quidem.*] Pulchra varietas, *Neſcio, Tantumdem, Ne id quidem. Qua ratione amiſti?*] Figura συγκοπή, pro *amiſiſti*. *Qua ratione amiſti?*] Si non remanſiſſet Chærea, ſed conſecutus virginem vidiſſet, quo deducta eſſet prius, quam Parmenonem conveniret: non ita procederet fabula, ut nunc procedit. Irruiſſet enim in cognitionem meretricis importunè Chærea, nec pro Eunucho adduceretur ulterius.

31. *Id equidem.*] Deeſt *ob*, aut *propter*: ut ſit, *ob id*, aut *propter id. Mecum*

VARIORUM.

26. *Corpus ſolidum.*] Quod propter vigorem, optimamque naturæ & virium conſtitutionem amatori placere poſſet. *Lucilius* 29.

Hic corpus ſolidum invenies, hic ſtare papillas
Pectore marmoreo. —— G. Fabr.

27. *Flos ipſe.*] Vigor ætatis, ἀκμή. *Flos ætatis* in virgine dicitur cum primum eſt matura viro. & eſt Metaphora in dictione *flos*. ſic puella flore viridiſſimo apud *Catullum*. & frui flore ætatis apud *Lucretium*. Unde & *deflorare virginem* dicimus. *Precario.*] Quod precibus obtentum eſt, ea conditione, ut liberum ſit ei, qui conceſſit, cum velit, repetere.

28. *Mea nihil refert.*] Ita amor animos hominum dementat, ut nulla honeſtatis ſit ratio.

31. *Mecum ſtomachabar.*] *Stomachari*, eſt indignari, & quaſi ex aliquo facto dictove offendi.

Nec quemquam esse ego hominem arbitror, cui magis bonæ
Felicitates omnes adversæ sient.
PA. *Quid hoc est sceleris?* CH. *perii.* PA. *quid factum est?* CH. *rogas?*
Patris cognatum, atque æqualem, Archidemidem,
Novistin'? PA. *quid ni?* CH. *is, dum sequor hanc, fit mihi obviam.*
PA. *Incommode hercle.* CH. *imo enimvero infeliciter:*
Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.
Illum liquet mihi dejerare, his mensibus

Sex

DONATI.

stomachabar.] Bene *mecum:* quia acriorem dolorem sustinet, qui ipse sibi irasci cogitur. *Mecum* ergo, pro *apud me*, vel *mihi*.

32. *Hominum esse arbitror.*] Deest *quam me.* *Cui magis bonæ felicitates.*] *Bonæ*, magnæ. Nove autem dixit, magnas felicitates sibi adversari, eo quod virginem tantæ pulchritudinis ex oculis amiserit. Nam vidisse eam, felicitatis judicat: sed amisisse, adversæ felicitatis. Et quod *bonæ* dixit, vel magnæ, vel nimiæ intelliguntur. Vel ἐπίθετον est proprium & perpetuum felicitatum. *Felicitates.*] *Felicitas* adversa est, cum ex prosperitate, quod lædat nascitur. *Bonæ felicitates.*] Ἔμφασις est, eo quod *felicitates* pluraliter posuit. Ἐπίθετα autem de tribus causis nominibus adduntur: discretionis, proprietatis, ornatus. Discretionis: ut,

—— Phrygiæ molimur montibus Idæ.

Proprietatis: ut,

Terribili impexum seta & dentibus atris.

Ornatus: ut,

Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.

34. *Quid hoc est sceleris?*] Propter hoc quod patior, inquit. nunc enim scelus dicit à sene commissum.

35. *Archidemidem nostin'?*] Hoc sic pronunciandum est, ut appareat ex ipso nomine statim, odiosum nescio quem occurrisse ac permolestum. *Quidni?*] Correptio est ab se manifesta inquirentis. Est enim sensus, Quid nisi, aut cur non noverim? est enim *quid ni*, aut quid nisi, aut cur non. Quia veteres *ni* pro *ne* ponebant, & *ne* pro *non*. ut *Plautus*, *Ni stulta sis*, pro ne. & *ne vult*, pro non vult.

37. *Imo enimvero infeliciter.*] Bene hoc interponit, quod incredibile est, tardiorem futurum amatorem incessu virginis.

38. *Nam incommoda alia sunt dicenda.*] Quæ minora sunt scilicet, aut similia.

39. *Illum liquet mihi dejerare.*] Liquidum est, constans & manifestum, & certum. Et sic *liquet*, pro liquidum est: ut *claudit*, pro claudum est. Ut apud *Salustium*, *Nihil socordia claudebat.* Et est *liquet* verbum juris, quo utebantur judices, quum *amplius* pronuntiabant, obscuritate commoti causæ magis, quam negotii simplicitate. *Dejerare*, valde jurare: ut *demiror*, & *deamo te Syre.* si *de* producta legeris. si correpta, Deos jurare intelligitur.

VARIORVM.

35. *Patris cognatum.*] *Cognati* sunt Latinis, sanguine conjuncti, quasi una nati. *Menenius.* *Atque æqualem, &c.*] Æquævum. *Æquales* dicimus qui pares sunt ætate, & æque multos numerant annos. *Barlandus.* *Archidemidem.*] Hunc *Archidemidem* sumpsit *Terentius* à *Plauto*, qui festiviter more suo in Bacchidibus, à *demendo Archidemidem* dictum innuit his verbis: *Adeon' me fuisse fungum, ut qui illi crederem? Cum mihi ipsum nomen ejus Archidemidis clamaret demturum esse, si quid crederem.* Rivius.

39. *Liquet mihi.*] Liquidò jurare possum.

Sex septem prorsum non vidisse proximis,
Nisi nunc, cum minimè vellem, minimeque opus fuit.
Eho! nonne hoc monstri simile est? quid ais? PA. *maxume.*
CH. *Continuo adcurrit ad me, quam longè quidem,*
Incurvus, tremulus, labiis demißis, gemens:
Heus! heus! tibi dico, Charea, inquit. restiti:
Scin' quid ego te volebam? dic! cras est mihi
Iudicium. quid tum? ut diligenter nunties

Patri,

DONATI.

40. *Prorsum non vidisse proximis.*] Quia non vidisse dixit *proximis*, præteritis intelligimus. Proxima enim nobis aut præterita, aut futura sunt: nam præsentia ea sunt, in quibus nunc sumus.

41. *Nisi nunc quum minime vellem.*] Quia semper nolui, ideo nunc minime, utpote adolescens senem. *Minimeque opus fuit.*] Sæpe enim nolumus tantum, nunc etiam opus non est.

43. *Quam longe quidem.*] Bene *longe* dixit: quia *à longe* non potuit dicere. an subauditur *erat*, ut sit, quam longe erat?

44. *Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens.*] Ut omnia ostendat in contrarium sibi versa esse, etiam cursum attribuit seni. *Labra*, sunt superiora: *labia*, inferiora. *Labra* asinorum proprie dicuntur. *Gemens* autem, ob continuam tussim. Sic *Lucilius*:

Ante fores autem, & triclinî limina quidam
Perditus Tyresia tußi grandævus gemebat.

Incurvus.] Valde curvus. Sic *Virgilius*,

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt. ———

Infractos enim valde fractos significat. nam *in* præpositio nunc auget, nunc minuit dictionem. Recte etiam deformitatem describit senis, qui præter ætatem post pulchram virginem fœdior videbatur. Et quam importune omnia? pro puella, senex occurrit: pro virgine, incurvus, tremulus: pro pulchra, labiis demissis, gemens: & cum amator sit, inaniter adolescenti ipse judicium loquitur: dum festinandum sit, remoratur. *Labiis demißis.*] Majora labra, unde *labeones*. Alii *labia* inferiora, & *labra* superiora.

45. *Heus, heus, tibi dico, Charea.*] *Tibi dico, Charea,* non adderet, nisi videret Chæream dissimulantem præterire. *Inquit.*] Aliter *inquit* pronuntiandum est, hoc est, concitate. nam senis verba aliter proferenda sunt.

46. *Scin' quid ego te volebam?*] Hic ostenditur odiosa tarditas senis, apud festinantem Chæream. nam non dicit, sed promittit se dicturum. *Cras est mihi judicium.*] Huic moræ etiam illud additum, quod quum debeat dicere quid velit, prius dicit quod non est necessarium, quare velit.

47. *Ut diligenter nunties.*] *Diligenter.* nihil tam abundanter, nihil tam moraliter dici potuit.

VARIORUM.

sum. Vel *liquet*, pro *audeo*, & videtur esse μετάληψις. Audemus enim quæ aperta sunt & certa nobis. At *illum*, cum *vidisse* est adstruendum.

43. *Quam longe.*] *A longè*, τήλοθεν, eminus.

44. *Incurvus, &c.*] Ὑποτύπωσις odiosi senis, à statu, forma, & habitu corporis. *Incurvus*, valde curvus.

45. *Heus! heus!*] Adverte tædium senis Chæream festinantem remorantis.

46. *Scin' quid ego, &c*] Causa forensis dicenda. Importunam odiosi senis μακρολογίαν pereleganter imitatur.

47. *Judicium.*] Cras mea causa agitur.

Patri, Advocatus mane mihi esse ut meminerit.
Dum hæc dicit, abiit hora. rogo num quid velit.
Recte; inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodùm huc advorterat
In hanc nostram plateam. PA. *mirum, ni hanc dicit, modo*
Huic quæ data est dono. CH. *huc cum advenio, nulla erat.*
PA. *Comites secuti scilicet sunt virginem?*
CH. *Verum: Parasitus cum Ancilla.* PA. *ipsa est: ilicet!*
Desine: jam conclamatum est. CH. *alias res agis.*

PA. *Istuc*

DONATI.

48. *Esse ut meminerit.*] Non ut sit: sed, ut esse meminerit. O prolixitas!

49. *Dum hæc dicit.*] Dat tempus verbis: quæ non potuit, quamvis imitaretur, exprimere. *Rogo numquid velit.*] Hoc est, significo me abire. Nam abituri, ne id dure facerent, *Numquid vis*, dicebant his, quibuscum constitissent. Quid est ergo? *Rogo numquid velit?* hoc est, dico quod abeuntes solent.

50. *Recte; inquit.*] Pro eo quod est *nihil:* & moraliter τῷ ἀττικισμῷ. *Cum huc respicio ad virginem, illa sese, &c.*] In hanc partem scilicet, qua meretrix habitabat.

51. *Interea commodùm.*] Tantum quod, *vel ipso eodemque tempore. Interea commodùm.*] Una. Et hoc significat: ut si dicas, Eodem tempore quo hoc agebatur. Nam *interea*, nunc conjunctio accipienda est: non, ut alias, pro adverbio ponitur.

52. *In hanc nostram plateam.*] Rectè, quia vicina est illis Thais, ad quam deducitur. *Nulla erat.*] Etenim ingressa jam fuerat.

54. *Comites secuti scilicet sunt virginem.*] Interrogative quidem: sed sic, ut scire videatur id quod quærit, sed ad hoc quærere, ut quod scit, confirmet.

55. *Verum: parasitus.*] *Verum*, modo inceptiva est, non relativa particula. ut in Andria, *Verum vidi Cantharam suffarcinatam.*

56. *Jam conclamatum est.*] Transactum ac finitum. Ut conclamata corpora nihil reliqui jam habent ad vitæ officia. *Conclamatum est.*] Manifestum significat, ipsam eandem * esse, vel pulchram esse, quia & ipsa dixerat, *Hæc superat ipsam Thaidem.* ut in conclamatis funeribus nulla dilatio est doloris & luctus. unde *Lucanus* ait:

——— corpora nondum
Conclamata jacent. —

Aut *conclamatum*, satis deploratum, satisque vociferatum est: quia dixerat, *o infortunatum senem: si & hic amare cœperit.* Tanquam dicat, Jam occisum patrem tandem scimus, jamque deflemus. *Alias res agis.*] Recte, quia dixit ille, *Jam conclamatum est. Alias res agis.*] Aut, *non attendis ad id quod dico*, signi-

VARIORUM.

49. *Rogo num.*] Formula abire cupientis.

50. *Rectè, inquit.*] Tantum est.

51. *Commodùm.*] In ipso temporis articulo, & eo ipso tempore. *Advorterat*, deflexerat.

53. *Huic.*] Thaidi.

55. *Ipsa est, ilicet!*] Quoties caussa ab oratoribus finiebatur, & à judice sententia ferri debuerat, semper conclamabatur, *ilicet*, hoc est, *ire licet*: signum ergo finis seu finitæ rei & cognitionis plenæ. Item in sacris & funeribus usitatum. *Eugraphius.*

56. *Conclamatum.*] Formula de rebus

PA. *Istuc ago quidem.* CH. *nostin' quæ sit? dic mihi:*
Aut vidistin'? PA. *vidi, novi: scio, quo abducta sit.*
CH. *Eho Parmeno mi, nostin'?* PA. *novi.* CH. *& scis ubi siet?*
PA. *Huc deducta est ad meretricem Thaidem: ei dono data est.*
CH. *Quis is est tam potens cum tanto munere hoc?* PA. *Miles Thraso,*
Phædriæ Rivalis: CH. *duras Fratris partes prædicas.*
PA. *Immo enim si scias, quod donum huic dono contrà comparet:*
Tum magis id dicas. CH. *quodnam quæso hercle?* PA. *Eunuchum.* CH. *illum ne obsecro*
Inhonestum hominem, quem mercatus est heri, senem, mulierem?
PA. *Istunc*

DONATI.

ficat, ut nulla sit in eo attentio. nam hinc natum est, *Agite amabo.* Aut, *nugatorias res agis*, hoc est, jocaris: quasi dicat, vanas res agis.

58. *Scio quo abducta sit.*] Plus dixit, quam interrogabatur: credo tædio interrogantis; nam properat, ut dicturus est, ad deducendum Eunuchum ad Thaidem cum ancilla ex Æthiopia. *Scio quo abducta sit.*] Secunda ἀποσιώπησις.

59. *Eho Parmeno mi, nostin'? & scis ubi siet?*] Amatoriè satis repetuntur quæ semel dicta suffecerant.

60. *Huc deducta est ad meritricem.*] Et hoc confundit semel, quum acervatim dicit, velut odio interrogantis sæpiùs, & festinatione ad mandata Phædriæ peragenda.

62. *Phædria rivalis.*] Cum pronuntiatione addendum; quo magis doleat Phædriæ rivalis. *Duras fratris partes prædicas.*] Scilicet contra æmulum & divitem & largissimum. Et *partes duras*, μεταφορικῶς ab actoribus scenicis.

63. *Comparet.*] Hic jam ostenditur miles, illustrior per rivalis dona, quam per sua. Et est qualitas comparativa. *Comparet* pro emat, aut comparandum putet.

64. *Tum magis id dicas.*] Duras partes fratris esse. *Quodnam quæso hercle?*] Curiositatem addidit, περιλογίαν *Quæso* & *Hercle.* Et vide quam molliter, & sine intellectu spectatoris ad argumenti spectati ordinem Poëta perveniat: ut de Eunucho facta mentione consilium nascatur supponendi Chæreæ. *Eunuchum.*] Mire *Terentius* primo simpliciter Eunucho nomen posuit, huic quoque detracturus.

65. *Inhonestum.*] Fœdum: ut contra, *facie honesta.* ut apud *Virgilium,*
Et lætos oculis afflarat honores.

VARIORVM.

bus desperatis, à ritu funerum desumta. *Paræus. Conclamatum est.*] Exploratum, manifestum. *Rituale*, à familia exspirantem ac certò jam defunctum conclamante, *cum corpora nondum conclamata jacent*, Lucan. 2. l. vel à funebri officio, quo absoluto, funus comitati conclamabant & nomine ter vocatum jubebant æternùm valere. *Alias res agis.*] Aliud agere dicitur, qui attentus ad id minus est, quo de agitur, animumque & cogitationem alio abducit. Quasi diceret, non advertis animũ ad ea quæ dico.

62. *Duras fratris partes.*] Metaphora ab actoribus scenicis: qui partes in recitandis fabulis, ad quas erant idonei, habebant.

63. *Comparet.*] Adornet, apparet.

65. *Mulierem.*] Id est, hominem effœmi-

PA. *Istunc ipsum*, CH. *Homo quatietur certe cum dono foras.*
Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam. PA. *haud diu est.*
CH. *Perii! nunquamne etiam me illam vidisse? ehodum dic mihi;*
Est ne, ut fertur, forma? PA. *sane.* CH. *at nihil ad nostram hanc.* PA. *alia res.*
CH. *Obsecro hercle, Parmeno, fac ut potiar.* PA. *faciam sedulo, ac*

Dabo

DONATI.

Hominem.] Opportune *hominem* dixit, tanquam incerti sexus. *Senem, mulierem?*] Non communi genere dixit *senem*: quippe qui alibi separaverit, dicendo, *senex atque anus*: sed subdistinguendum est; ut sit duplex vituperatio: una ab ætate, quod ait *senex*: altera à membrorum mollitie, quod ait *mulierem*.

66. *Quatietur certe cum dono foras.*] Mire *cum dono*: tanquam illi repulsæ causa donum futurum sit. Tum deinde non rejicietur, sed *quatietur*. Vide quam contumeliosius dictum sit, *quatietur foras*: vel verberibus impelletur foras, non expulsione, sed detrusione. Vel sic dixit, *foras quatietur*: ut desit, *versum*: ut sit, foras versum verberabitur, ut verberetur & fugetur foras. Nam & pervulgatæ consuetudinis dictum est, *Feri canem foras*, hoc est, feriendo canem foras ejice.

67. *Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam.*] Quomodo enim pro Eunucho veniet, si aut novit, aut notus est? Etsi mulierem adolescens ne novit quidem, ipse multo maxime nescietur. *Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam.*] Οἰκονομία contra illud, quod meretrix vicina erat. *Haut diu est.*] Vicina scilicet. Et est causa, an verisimile sit nescire potuisse vicinam. Et nota, apud *Terentium* vicinas poni sæpius adolescentibus meretrices, ut hæc sit prima amoris illecebra.

68. *Numquam ne etiam me illam vidisse?*] Artificiose inculcat poëta τὸ πιθανόν.

69. *Estne, ut fertur, forma?*] Hoc propter illud, quod supra diximus. Sed nimio lepore Terentiano, jam illud agitur: Nam hic ostenditur, verisimile esse pro Eunucho creditum apud vicinam meretricem Chæream, qui adeo ignotus sit mulieri, ut nec ipse eam noverit: quod erat facilius & promptius. Et additur color, quod & illa non diu vicina est, & quod adolescens plurimum in Piræo commoratus est. *Nihil ad nostram hanc.*] Moraliter *nostram* dixit, pro meam. *Alia res est.*] Non potuit melius suam utrique gratiam reservare. nam & illa, & hæc amantur.

70. *Faciam sedulo.*] Mire in promissis posterioribus difficultas rei ostenditur; quum primo *faciam* dixerit.

VARIORUM.

foeminatum, & mollem. Tum quod vultu & voce mulierem referat. *Paræus.*

68. *Perii!*] Dolentis, virginem esse cum meretrice. *Numquamne.*] Parmenonis confessio, Thaidem haud diu fuisse vicinam; Chæreæ itidem, se nunquam vidisse, ut qui plurimum in Piræeo commoratus fuerit, fidem faciunt ignotum omnino fuisse Thaidi & familiæ Chæream ut Pythias infra 4. act. 4. scen. *hunc oculis suis, Nostrarum nunquam quisquis vidit.* & infrà hâc eâdem sc.

69. *Forma?*] Supple, tam honesta & eleganti? *Alia res.*] Ἄλλος γὰρ τ' ἄλλοισιν ἀνὴρ ἐπιτέρπεται ἔργοις. Od. 6. & suum cuique pulcrum.

74. *Sum-*

Dabo operam; adjuvabo. numquid me aliud vis? CH. *quò nunc is?* PA. *domum,*
Ut mancipia hæc, ita ut jußit frater, ducam ad Thaidem.
CH. *O fortunatum iſtum Eunuchum, qui quidem in hanc detur domum!*
PA. *Quid ita?* CH. *rogitas? ſumma forma ſemper conſervam domi*
Videbit: conloquetur: aderit unà in unis ædibus:
Cibum nonnumquam capiet cum ea: interdum propter dormiet.
PA. *Quid ſi nunc tute fortunatus fias?* CH. *qua re, Parmeno?*
Reſponde. PA. *capias tu illius veſtem.* CH. *veſtem? quid tum poſtea?*

PA. *Pro*

DONATI.

71. *Numquid me aliud vis?*] Hoc dicere abeuntes ſolent. Et bene, *Numquid me aliud vis?* quia feſtinat. & ſimul quia hinc noſcitur dolus fallendæ meretricis.

72. *Ut mancipia hæc, ita ut jußit frater, ducam ad Thaidem.*] Vide *Terentium* ut non quæſita eſſe hæc fallacia, ſed ipſa ſe obtuliſſe videatur.

73. *O fortunatum iſtum Eunuchum.*] *Iſtum*, ſæpe annotavimus, aut ad contemptum, aut ad odium referri. ut *Virgilius*, *Aut quid petis iſtis?* Et,

Iſta quidem quia nota mihi tua magna voluntas,
Juppiter. —

Qui quidem in hanc detur domum.] Quid facilius quam imitari velle, quod laudes? nec quiſquam, niſi qui cupit, eligitur pro Eunucho, qui Eunuchum putat eſſe beatum. Vide! quam molli deſcenſu ad hoc conſilium pervenitur! Res enim hoc ſuggerit potius, quam Parmeno: ideo quia ſervum hoc ſuadere Chæreæ, nimis temerarium fuit.

74. *Quid ita?*] Potuit intelligere ſtatim ſervus; ſed ad hoc interrogat, ut doceatur ſpectator.

75. *Videbit: colloquetur: aderit una, &c.*] Amatorie nimis, quinque lineas amoris executus eſt: adeoque diligenter, ut etiam ordinem cuſtodierit. *Videbit: colloquetur: aderit una in unis ædibus.*] Mire amator non ſimul effudit hoc bonum, ſed particulatim digeſſit: ut major voluptas futura eſſe noſcatur. *Videbit: colloquetur: aderit, &c.*] Iſtæ enim ſunt amoris lineæ: etſi eas non omnes eſt perſecutus.

77. *Quid ſi nunc tute fortunatus fias?*] Sic videtur Parmeno dicere, potius ut jocetur, quam ut fieri credat poſſe.

78. *Capias tu illius veſtem.*] Non ſemel oſtenditur, quod futurum ſit: quia particulatim poteſt etiam quod turpe eſt, tamen mitti ad perſuaſionem: Simul in geſtum reſpicitur. Ergo non dixit, ibis pro Eunucho: ſed primo, Capias illius veſtem: tum deinde, hoc ipſum non aſpernante domino, pergit ſervus ad cætera, quæ audaciora ſunt. *Veſtem.*] Quam libenter audiat, repetitio dictorum per interrogationem oſtendit.

VARIORUM.

74. *Summa forma.*] Excellenti. Nam quæ ſumma ſunt præ cæteris excellunt.

75. *Videbit: conloquetur.*] Alludit ad quinque amoris gradus, quos *lineas* appellant. Hi ſunt, viſus, colloquium, oſculum, tactus & concubitus. *Videbit.*] Σὺ δὲ βλέπεις ἀεὶ, καὶ ἀκούεις ἀεὶ, καὶ συνδειπνεῖς, καὶ συμπίνεις.

PA. *Pro illo te ducam:* CH. *audio.* PA. *te esse illum dicam.* CH. *intelligo.*
PA. *Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modo:*
Cibum unà capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias:
Quandoquidem illarum neque te quisquam novit, neque scit qui sies:
Praeterea forma, & aetas ipsa est, facile ut pro Eunucho probes.
CH. *Dixti pulchre: numquam vidi melius consilium dari.*
Age, eamus intro: nunc jam orna me; abduc, duc, quantum potes.
PA. *Quid agis? jocabar equidem.* CH. *garris.* PA. *perii. quid ego egi miser?*

Quò

DONATI.

79. *Audio.*] Id est, libenter hoc admitto, & consentio. Ut in Phormione, *Audio, & fateor.* & contra; *Non audio.* *Intelligo.*] *Audio* & *intelligo* vim modo non usitatam exprimunt, scilicet consentientis immodicum affectum.

81. *Cibum una capias.*] Bene servus interturbavit supra dictas amandi lineas, & ordinem voluptatum: quippe qui amare non noverit. *Cibum una capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias.*] Etsi satis erat superior versus, tamen incentiva sunt amoris, etiam sigillatim haec enumerata, quae una sententia superior versus ostenderat.

82. *Quandoquidem illarum quisquam.*] Pro, *ex illis.* *Quisquam.*] Quia *quaequam* dicere, absurdum est. *Illarum quisquam.*] *Quisquam*, multis exemplis probatur etiam foeminino genere veteres protulisse: ita ut in numeris & generibus haec pronomina infinita sint. *Neque scit qui sies.*] Hoc est, quod supra callide poëta praestruxit.

83. *Forma, aetas, ipsa est.*] Deest, *in te.* *Facile ut pro Eunucho probes.*] Formam scilicet & aetatem. Formam, quia pulcher es: aetatem, quia ephebus. *Facile ut pro Eunucho probes.*] *Probes*, fingas, atque persuadeas: Ut in consuetudine dicimus, *Homo sacrilegus pro innocente se probavit.* Et Cicero, *Hoc tu his probabis?* Itaque deest *te*, quod subaudiamus. ut sit, *pro Eunucho te probes.* *Probes.*] Ut, *Migrantes cernas.* aut *probes*, persuadeas. Et simul honeste non dixit, quod erat rectum, ut Eunuchum probes, sed pro Eunucho: ne esset contumeliosum in Chaeream.

85. *Nunc jam orna me.*] Hortative *orna* dixit: non despolia, aut exue me. *Abduc.*] Abducimur unde volumus: Ducimur quo volumus. *Quantum potes.*] Deest, *cito.*

86. *Quid agis?*] Callide servus non vult se authorem videri tanti facinoris.

VARIORUM.

Achil. Tatius Amor. l. 1. amoris lineae, gradus & incentiva. Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε· τρὶς ὄλβιος ὅστις ἀκούει· Ἡμίθεος ὁ φιλῶν· ἀθάνατος δ' ὁ συνών· Antholog. *Unis aedibus.*] Unum in plurali, nominibus tantum pluralibus, quae tamen pro singularibus intelliguntur, jungi solere: ut una moenia: unae aedes, &c.

76. *Propter dormiet.*] Prope.

83. *Probes.*] Supple *te.* Id est, probabiliter ostendas te esse Eunuchum; cum sis adhuc imberbis, & ephebus, nec gravem habeas vocem.

87. Per-

Quò trudis? perculeris jam tu me? tibi equidem dico, mane.
CH. *Eamus.* PA. *Pergin'?* CH. *certum est.* PA. *vide ne nimium calidum hoc sit modo.*
CH. *Non est profecto: sine.* PA. *at enim* ISTÆC IN ME CUDETUR FABA. CH. *ah!*
PA. *Flagitium facimus.* CH. *an id flagitium est, si in domum meretriciam*

Dedu-

DONATI.

87. *Quo trudis?*] Comici semper ea ostendunt fieri ab altero verbis alterius personæ, quæ ostendi per se ipsa non poterant. ut nunc manu agere Chæream Parmenone ipso dicente cognoscimus. *Quo trudis?*] Præbet se vi cogendum domino, quem compulit dictis. *Perculeris jam tu me?*] Perverteris. unde proverbium, *Bene plaustrum perculit. Tibi equidem dico, mane.*] Sigillatim ista pronuncianda sunt: ex quibus intelligatur, non cessare Chæream, quin adhuc impellat & trudat.

88. *Pergin'?*] Quasi vero joco dixerit, non serio. *Ne nimium calidum.*] Periculosum, sed melius *callidum* legitur. *Nimium.*] Adverbiale: quia *nimium* propria vox est.

89. *At enim istæc in me cudetur faba.*] Id est, in me hoc malum recidet, in me hæc vindicabitur culpa: ut laborat solum, in quo cuditur, id est, batuitur faba, quum siliquis exuitur tunsa fustibus: ut in areis more rusticorum fit. Vel quod quidam male coctam fabam, & quæ non maduerit, sed dura permanserit, supra caput coqui, velut ipsi fabæ irati, saxo comminuunt. tum universum malum, & omnis dolor ad coquum pervenit. Simile & alibi à pulmento proverbium est:

Tute hoc intristi, tibi hoc est exedendum: accingere.

90. *Flagitium facimus.*] *Flagitium* more militari dicitur, res flagitatione, hoc est, increpatione digna. Nam *flagitatio*, à strepitu dicitur: unde *flamma*, & *flagella*, & *flagitare*, id est, personare intelligimus dici. Nam hæc omnia sine sonitu crepituque non sunt. *An id flagitium est?*] An liceat? an deceat? Et prius, quia licet. *An id flagitium est?*] *Terentius* laudat argumentum hujus fabulæ: in quo exemplum promitur, quod prosit parentibus, obsit meretricibus: & simul deliberationibus tractans id faciendum. *Si in domum meretriciam deducar.*] Hoc tale est; nulla lex prohibeat, & defendatur ut licitum.

VARIORUM.

87. *Perculeris jam tu, &c.*] Id est, propè me evertisti; vel isthoc me tu quidem modo plane everteris & perdideris. Alludit ad vetustissimum, idemque longe rarissimum proverbium, quo plaustrum perculisse dicebantur, qui negotium aliquod perturbaverant. Plaut. Epidic. 4. Act. sc. 2. *Plaustrum perculi.* Muret.

88. *Calidum.*] Θερμὸν, Græci pro periculoso dicunt, & pro præcipiti & audaci facinore. *Calidum* ergò est, nimiùm præceps, subitum, periculosum. *Reperias multos, quibus periculosa & calida consilia*, Cic. 1. l. de officiis. *Cedò calidum consilium citò.* Plaut. Mil. act. 2. scen. 2. Epidic. act. scen. θερμὸν ἔργον, καὶ ἀνόσιον καὶ παρὰ νόμον, Aristoph.

89. *Istæc in me.*] At enim mihi imputabitur hæc culpa: luam ego pœnas, quasi fuerim area in qua cuditur, *id est*, batuitur fustibus faba. vel, ut crudeles domini fabam duriusculam seu malè

 coctam

Deducar; & illis crucibus, quæ nos, nostramque adolescentiam
Habent despicatam, & quæ nos semper omnibus cruciant modis,
Nunc referam gratiam; atque eas itidem fallam, ut ab illis fallimur?
An potius hæc pati? æquum est fieri, ut à me ludatur dolis.
Quod qui rescierint, culpent: illud meritò factum omnes putent.

PA. *Quid*

DONATI.

91. *Et illis crucibus.*] Hoc jam ad illud pertinet, ut ostendatur decere. & primo à persona ejus fit.

92. *Habent despicatam.*] Contemptam atque despectam. & ita est ἐπίνθεσις & μεταπλασμός. Vel certe alterius verbi declinatio, ab eo quod est *despicor*, ut *conspicor. Sallustius, Quum interea Metellus monte digrediens cum exercitu conspicatur, primo dubius quid nam insolita facies ostenderet.*

93. *Nunc referam gratiam.*] Non eas, inquit, lacessam: sed quod justum est, vicem reddam: quasi ipse in aliis læsus sit. *Vt ab illis fallimur?*] Non dixit, *alii falluntur.*

94. *An potius hæc pati, æquum est fieri.*] Illic vicissitudo extat in *Pati dolos. Vt à me ludatur dolis.*] Σύλληψις: subauditur *pati.*

VARIORVM.

coctam supra caput coqui saxo comminunt: ita in caput meum tanquam immaturi consilii autoris recidet hoc malum. *Cudetur faba.*] Id est, rumpetur super caput meum: quoniam me hujus mali autorem esse judicabunt.

90. *Flagitium facimus.*] Dissuasio ab injusto. *G. Fabr.* sic distinguit, *flagitium, facinus.* & addit, flagitium est, rem turpem aggredi, facinus perficere.

91. *Illis crucibus.*] Cruces, per μετωνυμίαν scorta nuncupat, quæ animos amatorum excruciant.

93. *Referam gratiam*] Referre gratiam in bonam & in malam partem accipitur: hic vero in malam accipitur. Ut & apud Ciceronem in Oratione pro Sylla. Est enim verbum μέσον, ut Græci appellant, id est, Medium, cujusmodi sunt dolus, valetudo, fama, venenum, & alia. De quibus vide *Gellium* lib. 12. cap. 9. *Ericius.*

94. *Pati.*] Nullum habet sensum. *patri* autem si legas, cum *Eugraphio*, sensus est: Cur non has meretrices debeam fallere? an potius æquum est, hæc à me fieri adversus patrem, ut eum ludam dolis, pecuniam scilicet ab eo per fallacias auferendo, quam in amores & voluptates meas insumam? cum liceat fallendo has meretrices cupiditatem meam, sine ullo sumptu aut dispendio, explere. Illud enim si facerem, id est, si patrem dolis luderem, qui hoc rescierint, culpent: hoc autem, id est, à me deceptam esse meretricem, merito factum omnes putent. Atque hunc esse germanum sensum Poëtæ, omnia fere argumenta comica ostendunt, ubi plerumque inducuntur Adolescentes amatores Patribus struere fallacias ad pecuniam auferendam, quam meretricibus aut lenonibus dent. huc etiam spectant & ea, quæ supra dixit, *ô infortunatum senem*, & ea quæ infra, *eam confeci sine molestia, sine sumtu, sine dispendio:* nam si sumtus intervenisset, utique eum à Patre oportuisset auferri.

PA. *Quid istuc? si certum est facere, facias: verùm ne post conferas*
Culpam in me. CH. *non faciam.* PA. *jubesne?* CH. *jubeo, cogo, atque impero,*
Nunquam defugiam authoritatem: sequere. PA. *DI vortant bene.*

ACTVS

DONATI.

95. *Quod qui rescierint.*] Ex consequentibus argumentum: nam illud factum vituperatio sequitur, hoc approbatio. *Illud merito factum omnes putent.*] Bene, non *judicent*: quia & hoc ipsum non satis probum est, vel meretricem fallere.

96. *Quid istuc?*] Adverbium est ægre concedentis. *Facias.*] Pro facito. *Verum, ne post conferas.* Si *ne* prohibentis est, nihil deest: si percontantis, ut sit *ne forte*: deest, *timeo.* *Verum ne post conferas culpam in me.*] In hoc negotio non autor vult interesse, sed servus. *Verum.*] Deest, *vide.*

97. *Cogo atque impero.*] Evidenter ostendit plus esse *imperare* quam *jubere.*

98. *Nunquam defugiam authoritatem.*] Non, inquit, recusabo facere, dum tu author sis facti.

VARIORVM.

auferri. *G. Fabricius.* *An potius hæc pati?*] Subaudi flagitium est? quasi diceret, imo potius flagitium est hæc ab illis pati. Æquum ergo est, ut à me fallatur.

98. *Nunquam defugiam author.*] Non inficiabor hoc factum me autore, neque culpam in te conferam. *Defugere authoritatem* quid sit, video etiam ab eruditis hominibus ignorari. Valet autem, cum rei alicujus faciundæ author fueris, ejusque eventum in te receperis; id inficiari postea & fateri nolle, eam authore te factam. Liquido constare hoc, propositis exemplis, potest. *Plautus:*

Suspende, vinci, verbera: autor sum, sino.
M. *Si autoritatem postea defugeris;*
Ubi dissolutus tu sies, ego pendeam.

Hoc enim significat, si tu postea inficiari volueris, te harum mihi rerum autorem fuisse. *Cicero* pro Sylla: *Itaque attende jam, Torquate, quam ego non defugiam authoritatem consulatus mei*; id est, quam non recusem, quo minus ea quæ me Consule in opprimenda conjuratione gesta sunt, ea me autore gesta esse omnia dicantur. *Muretus.* *Nunquam defugiam author.*] Alii alia verba Parmenonis esse volunt. Nam cum Chærea imperiose verbis magistratuum populique solennibus usus esset; de more mandata publica accipientium, respondet: *Non defugiam authoritatem tuam.* Non detrectabo, non recusabo imperium aut mandatum tuum. PA. *DI vortant.*] Alii hæc verba Chæreæ attribuunt.

ACTUS TERTII SCENA PRIMA.

THRASO. GNATHO. PARMENO.

Argum. *Hæc scena continet assentationem parasiticam, & ostentationem stultitiamque stolidi & gloriosi militis. Nam Gnatho parasitico more, militi sibi stultè blandienti assentatur; assentanti credit Thraso, seque & facta sua immodicè jactitat. Consulit item Gnatho, ne miles purget se Thaidi de amore Pamphilæ, imo potius augeat suspicionem, & sic par pari referat.*

MAgnas verò agere gratias Thais mihi?
GN. *Ingenteis.* TH. *ain' tu? læta est?* GN. *non tam ipso quidem*
Dono, quam abs te datum esse: id verò seriò
Triumphat. PA. *huc proviso, ut ubi tempus siet*
Deducam. sed eccum Militem. TH. *est illuc datum*
Profecto, ut grata mihi sint, quæ facio, omnia.
GN. *Advorti hercle animum.* TH. *vel rex semper maxumas*
Mihi

DONATI.

1. M*Agnas vero agere gratias.*] Hic sermo sic prodit, ut post scenam inchoatus esse videatur. Continet autem assentationem parasiticam, & stultitiam gloriosi militis. *Agere.*] Plus sonat infinitus modus, finito.

2. *Ingenteis.*] Vide quantum adjiciat parasitus. Ille, *magnas* dixit, hic respondit, *ingenteis*: ille, *læta est*: hic, *triumphat.*

3. *Quam abs te datum esse*] Majoris est gratiæ, tantum posuisse amorem militis, ut meretrix minus lætaretur ob lucrum. *Id vero serio.*] *Id*, ob id: ut, *Id amabo adjuta me.* Alias παρέλκεται, id est, productionis locus est.

4. *Triumphat.*] Ut militaribus dictis tangit Militem Parasitus. *Huc proviso.*] Tertia persona venit in scenam: sed separatim loquitur, & secum.

5. *Sed tecum militem.*] Injuriose *Militem.* honorifice proprio nomine dicitur: ut in subjectis, *Audire vocem visa sum modo Militis. Est istuc datum.*] Fato decretoque concessum: ut, *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis.*

6. *Ut grata mihi sint, quæ facio, omnia.*] Gratæ nobis sunt aut res, aut personæ: sed nunc res dicit. *Quæ facio omnia.*] Ἔλλειψις vel σύλληψις.

7. *Advorti hercle animum*] Approbat dictum & hoc, *Ait, aio. Vel rex semper maximas mihi agebat.*] Quam intempestive miles ad regem transitum fecit, cum de meretrice agatur. *Vel rex.*] Ut in Hecyra,

Vel hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi, quam sancte?

Vel rex semper maximas.] Subauditur *gratias*: ab eo quod supra dixit, *Magnas vero agere gratias Thais mihi.*

VARIORUM.

2. *Ingenteis.*] Cic. in Lælio: *Satis erat respondere*, magnas: Ingentes, *inquit*; *semper auget assentatio id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum.*

4. *Triumphat.*] Militari verbo apud militem utitur: quasi dicat, more triumphantium læta est & exultat. Sed de apparatu, ordine, ceremoniisque triumphorum lege *Alexandr. ab Alexandro dieb. Genial.*

6. *Ut grata mihi, &c.*] Id est, ut me apud alios in gratia ponant, vel gratiam mihi

Mihi agebat, quicquid feceram: aliis non item.
GN. *Labore alieno magnam partam gloriam*
Verbis sæpe in se transmovet, qui habet salem,
Qui in te est. TH. *habes.* GN. *Rex te ergo in oculis.* TH. *scilicet.*
GN. *Gestare.* TH. *verò: credere omnem exercitum,*

Con-

DONATI.

9. *Partam gloriam.*] Id est, quæ paritur. ut, *Vectus equo spumante Sages.*

10. *Verbis in se sæpe transmovet, qui habet salem.*] Mire adulator hoc attribuit militi, quod minime habet, vel verba, vel salem. *Qui habet salem.*] *Sal* neutraliter, condimentum est: masculini, sapientia.

11. *Qui in te est.*] Quem tu habes. *Habes.*] Intelligis. Quod enim tenemus corpore, habemus animo: quodque item animo habemus, intelligimus. *Habes.*] Pro intelligis. Sic dicitur *accipe*, & *da*. *Habes* etiam, id est, dicis. ut *Sallustius*: *Tartessum Hispaniæ civitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gadirum habent. Rex te ergo in oculis. scilicet. gestire. verum.*] Vide inconditam properationem laudari se cupientis, adeo, ut non sinat verba impleri, quin præfestinet, *scilicet* & *verum* dicere.

12. *Credere omnem exercitum.*] Magis fidebis, si consideres militem notum esse, qui * *Credere omnem exercitum, consilia.*] Sub obtentu militis, ea stultitia, descripsit breviter comitem regium, acceptumque imperatori. Nam qui nunc credit exercitum, credit & consilia. *Virgilius*:

Nulla meis sine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides. ———

VARIORUM.

mihi concilient. nam & hoc modo accipitur *gratum*, ut *Heautontim.*

Cum gratum mihi esse potuit, nolui:
Id est, cum potuit ea res mihi conciliare gratiam patris. *Muret.*

9. *Labore alieno, &c.*] Convenit cum his proverbium: μάζαν γε μεμαχὼς τὴν ὑπ' ἐμοῦ μεμαγμένην, id est, *à me ante pistam mazam iste pinsuit.* Quod de iis dici solet, qui sibi alienæ industriæ laudem vindicant. Hæc Gnato, aversus, nè miles audiat.

10. *Salem, qui.*] Hæc conversus, & coràm, ut audiat. Nullo modo potest quin aut legendum sit, *salem qui.* quomodo & *libri veteres* habent, & *Priscianus* legit. Alludit ad proverbium: *salsitudo non inest illi.* Quod in infacetos & stupidos jaciebatur. *Plinius* lib. 31. indicat metaphoram esse sumptam ab usu salis, quod in omnibus cibis sit condimenti vice, & aviditatem invitet. Ut enim ille in cibis paulo liberalius adspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ voluptatis. ita hi quoque in dicendo habent quiddam quod nobis faciat audiendi sitim. Sales enim πανθυμικοὶ sunt urbani joci, dicta faceta & mordacia: quod iis sermo tanquam cibus, sale condiatur. *Muretus.*

11. *Qui in te est.*] Urbanitatem, leporem, facetum ingenium. Legitur &, *Quod in te est*, cum respectu ad *salem* antiquitus Neutrius generis. *Rex te ergo in oculis.*] *Ferre*, vel *gestare in oculis*, modus est loquendi apud Latinos, quo valde diligere vel diligi significatur. Alluditque ad eos qui primarii erant apud reges Persarum, quos ὀφθαλμοὺς βασιλέως, id est, regis oculos appellabant. Hi autem lustrabant omnia, & regis nomine procurabant. Sin vero *gestire*, pro cupere accipiatur: sensus erit, Rex ergo cupiebat te in conspectu suo esse. Nam

ποὶ

Consilia. GN. *mirum.* TH. *tum sic ubi eum satietas*
Hominum, aut negotI si quando odium cæperat:
Requiescere ubi volebat; quasi: nostin'? GN. *scio:*
Quasi ubi illam expueret miseriam ex animo. TH. *tenes.*
Tum me convivam solum abducebat sibi. GN. *hui!*
Regem elegantem narras. TH. *imo sic homo est*
Perpaucorum hominum. GN. *imo nullorum arbitror,*

Si

DONATI.

13. *Consilia.*] Αὔξησις. plus enim est consilia, quam totus exercitus. *Mirum.*] Melius per εἰρωνείαν pronuntiamus *mirum.* quasi dicat, Quis non crederet tali viro? sed potest etiam simpliciter pro admirantis gestu accipi. *Ubi satietas hominum, aut negotI siquando odium cæperat.*] Reipubl. princeps duas res patitur, homines & negotia, id est, personas & res hominum. *Satietas hominum, aut negotI siquando odium cæperat.*] Proprie reddidit & decenter, hominum satietas, negotii odium. Non enim par erat Reip. principem hominum odio laborare.

15. *Requiescere ubi volebat.*] Bono verbo usus est. Nam *cessat* desidiosus: *requiescit* defessus. *Quasi: nostin'?*] Grate expressit stulti infantiam militis, qui ante vult intelligi quod sentit, quam ipse dicat. Et proprie hoc morale est stolidi, sive rudites loquentis. *Quasi: nostin'?*] Ἀποσιώπησις, pro, habes hoc? hoc est, quod supra, *Intelligis?*

16. *Quasi ubi illam expueret miseriam.*] *Ubi* pro quando, & in his, & supra. *Expueret.*] *Expuere* est cum fastidio aliquid rejicere & expellere. Nam *expuere*, est extra pus mittere, id est, foras. Nam *pus* est omnis humor corpori onerosus.

17. *Tum me convivam solum abducebat sibi.*] Hoc supererat, ut, qui esset minister magnarum rerum, id est, consiliarius, voluptatum quoque regis particeps esset. Et vide quo significatu dicatur, *Me & Convivam*, & *Solum*, & *Abducebat*: nam non vocabat. Et *Sibi*, quasi non propter me, sed ut sibi bene esset. *Tum me convivam.*] Id est; quum satietas hominum esset, cum odisset negotia. *Convivam solum abducebat.*] Ut,

—solam nam perfidus ille Te colere.——

Significat autem, sæpiuscule factum.

18. *Regem elegantem narras.*] Qui eligere sciat, aut qui ipse sit eligendus.

19. *Perpaucorum hominum.*] Aut qui paucis utitur: aut qui de paucis est, aut qui paucis placet: hoc est, bonis & sapientibus, qui fere pauci sunt. *Imo nullorum arbitror, si tecum vivit.*] Hoc aversus, ne miles audiat. Potest tamen & aliter intelligi, maxime cum milite.

VARIORVM.

πρὸ ὀφθαλμῶν & πρὸ ὀμμάτων, item ἐν ὀφθαλμοῖς dicitur, quod Latine ante oculos & in oculis esse, id est præsentem esse, vel in admiratione esse. *Scalig.* Muret. 9. lib. Var. 18. c.

15. *Quasi: nostin'?*] Venuste notatur infantia militis, qui intelligi vult ab aliis, quod ipse exprimere non valet. Succurrit ergo assentabundus Gnatho, & mox quod deerat supplet.

16. *Expueret miseriam.*] *Miseria*, pro *molestia* & *fastidio*, sæpe apud Comicos. *Expuere ex animo*, inusitata quidem locutio est; sed proba tamen & antiqua. *Muret.* Porro observatu dignum priscis, expuere inter amuleta fuisse habitum. Nam despuebant comitialem morbum, ut *Plautus* in Capt.

Et illic isti qui insputatur morbus interdum venit.

Contra fascinationes despuere solebant, ut *Theocritus* notat. *Menen.*

19. *Perpaucorum hominum.*] Qui paucos

Si tecum vivit. TH. *invidere omnes mihi:*
Mordere clanculum: ego non flocci pendere.
Illi invidere misere. verum unus tamen
Impense, elephantis quem Indicis præfecerat.
Is ubi molestus magis est: quæso, inquam Strato,
Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?
GN. *Pulchrè mehercle dictum, & sapienter. papæ!*
Jugularas hominem. quid ille? TH. *mutus ilico.*

GN. *Quid-*

DONATI.

20. *Invidere omnes mihi.*] Plus potest ad significandum infinitum tempus, quam finitum.

21. *Ego non flocci pendere.*] Quod morderent clanculum, vel quod inviderent.

22. *Illi invidere misere.*] *Miser* enim est, cui auimæ miseria inest. *Verum unus.*] Proprie *unus*. nam *unus* ex multis dicitur. Et mire est facta nullius ponderis repetitio, ad inertiam loquentis exprimendam. Nam postquam dixit, *Invidere omnes mihi:* repetit, *Illi invidere misere.* Quin & *impense* & *misere* idem significant: & mox tamen sine ullo auctu addidit, *Verum unus tamen impense.* Aut plus est *misere*, quam *impense*.

23. *Elephantis quem Indicis præfecerat.*] Et hoc stulte: cum hoc ad dignitatem sumit, & sic pronuntiat, ut magna esse præfectura videatur hæc ipsa. Et hoc à stolido milite sic profertur, tanquam magnum hominem velit esse, qui sibi inviderct. Et *Indicis* πρὸς ἀντιδιαστολὴν Maurorum, qui & mitiores sunt.

24. *Is ubi molestus magis est.*] More suo *magis* addidit, ne diceret *molestior*. *Quæso, inquam, Strato.*] *Strato*, nomen accommodatum militiæ.

25. *Eone es ferox*] Causale est, *ideone* significans. *Quia habes imperium in belluas.* Mire extulit, *Imperium in belluas.* Sic *Virgilius:*

——*illa se jactet in aula*
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.

26. *Pulchre me hercle dictum.*] Immodica laudatione vertit, etiamsi quid facete dictum est. sufficeret enim *pulchre*, quod est *sapienter*. Quod &, *Jugularas hominem:* pulchre tangit militem, *Jugularas* dicendo, non occideras: quasi gladio, non verbo usus sit.

27. *Mutus ilico.*] Tam hoc stultum est, quam si diceret, statim nihil. Recte autem diceret, *Ex illo mutus fuit.* Tale est & illud, *Tacere festinat.*

VARIORUM.

cos habet sui similes, & suis quibusdam sunt moribus, neque faciles ad cujusvis hominis convictum, *perpaucorum hominum homines* dicuntur: vel qui perpaucorum familiaritate utuntur. vel, qui paucos habent intimæ admissionis amicos. Horat. de Mæcenate, 9. Sat. 1. l. *Paucorum hominum, & mentis bene sanæ*, mox eóque *Difficiles aditus primos habet. Nullorum arbitror.*] Ambigue. Nullorum extra te? an omnino nullorum? Ita negaverit Thrasonem esse hominem. Hæc submissâ voce, & aversus.

21. *Mordere.*] Obtrectabant, & coram jaciebant dicteria, quibus oblique me petebant. *Clanculum.*] Non aperte, quia sibi à me timebant.

23. *Impense.*] Maxime. supple, invidebat. *Elephantis quem Indicis.*] Hos *præfectos Elephantis*, quos etiam ὑπαστάτας Græci nominant, olim *procuratores ad elephantos*, dictos Romanis fuisse, in vetustis monumentis repperi. Elephantorum præstantissimi sunt Indici. *Georgius Fab.*

27. *Jugulâras hominem.*] Id est, everteras

GN. *Quidni esset?* PA. *vestram fidem, hominem perditum*
Miserumque, & illum sacrilegum. TH. *quid illud, Gnatho?*
Quo pacto Rhodium tetigerim in convivio,
Nunquam tibi dixi? GN. *nunquam: sed narra, obsecro!*
Plus millies audivi. TH. *unà in convivio*
Erat hic, quem dico, Rhodius Adolescentulus:
Forte habui Scortum: cœpit ad id alludere,
Et me irridere: Quid ais, inquam, homo impudens?
LEPUS TUTE ES, & pulpamentum quæris. GN. *ha, ha, he!*
TH. *Quid*

DONATI.

28. *Quidni esset?*] Hoc est, ut posset esse *jugularas. Hominem perditum.*] Deest, *ô*: ut sit, ô hominem! sed sic melius sonat: majoris enim stuporis est, hoc modo pronuntiatum. *Hominem perditum miserumque, & sacrilegum.*] Vide quantum addiderit, qui non hominem simpliciter, sed perditum, & miserum illum: nec malum, sed sacrilegum dixerit.

30. *Tetigerim.*] Luserim, fatigaverim. nam *Tangere*, cum multa, tum etiam hoc significat.

31. *Nunquam: sed narra, obsecro.*] Callide parasitus intelligit ad hoc se interrogatum, ut audire postulet.

32. *Plus millies jam audivi.*] Ὑπερβολή. aut superfutura * ut æquatur: aut subjacet, ut tantum non millies convenit stultum eundem & immemorem esse, qua & intelligentia est.

34. *Forte habui scortum.*] Vide quemadmodum miles, dum multa ad dictum suum pervenire fateatur, interim quam contemptus sit atque derisus. Abdomen in corpore fœminarum, patiens injuriæ coitus, *scortum* dicitur: ideo quia *scorta* sunt dura coria. A parte ergo sui meretrices *scorta* dicuntur: vel ἀπὸ τοῦ σκαίρειν, quod Græce palpitare intelligitur: quod illæ faciunt saltando assidue: vel potius crissando, ut *Lucretius* ait, lib. 4. ob eam causam, ut concinniorem Venerem exhibeant viris; aut sibi abigant conceptum, quod in vulvam fœminæ, in ipso coitu non se moventis, incidit.

36. *Lepus tute es, & pulpamentum quæris.*] *Lepus* pro infamia multa ponitur: vel quod magis à posteriori parte, hoc

VARIORVM.

teras & mutum reddideras, non secus ac si esset jugulatus: cum scilicet omnem respondendi ac contradicendi materiam præcidimus.

30. *Rhodium tetigerim.*] Pupugerim, stimularim, dicteriis lacessiverim. sic ἅπτεσθαι à Græcis etiam usurpatur. Ludere vel jocari, *tangere* etiam & *taxare* dixerunt Latini. Θίγειν etiam Græci eodem sensu videntur usurpasse: inde εὔθικτος, urbanus & facetus, & qui in jocis & responsis argutus est. *Aristophani* veteres Critici τὸ εὔθικτον tribuunt, hoc est, τὸ περὶ τὰ σκώμματα εὔστοχον. *Taxare* Latinis idem quod *tangere*, hoc est, jocis & maledictis fatigare: hinc *taxatores* scenici olim dicebantur, quod alter alterum maledictis tangerent. *Taxare* autem inclinatum à veteri verbo *tago*, pro tango, *tetigi*, *taxum* & *tactum*: ut à *veho*, *vexum* & *vectum*; inde vexare & vectare. *Taxare* vero pro æstimare, & pretium ponere, ut diversæ significationis, sic diversæ etiam originationis est: à verbo enim Græco τάττω deductum est. *Salmasius.*

33. *Rhodius.*] Ex Rhodo.

36. *Lepus tute es.*] Sensus est, Cum tute

TH. *Quid est?* GN. *facetè, lepidè, lautè: nihil suprà.*
Tuum ne, obsecro te, hoc dictum erat? vetus credidi.
TH. *Audieras?* GN. *sæpe. & fertur in primis.* TH. *meum est.*
GN. *Dolet dictum imprudenti Adolescenti & libero.*
PA. *At te Dii perdant.* GN. *quid ille, quæso?* TH. *perditus.*

Ri-

DONATI.

est, armis, pulpamentum de se præbeat, cum in convivio carpitur appositus. ut *Horatius* ait,

Fœcundi leporis sapiens sectabitur armos.

Vel quod venantur illum, & persectantur canes: quos pro amatoribus ἀλληγορικῶς intelligimus: ut ipse *Terentius* ait,

Cervam videre fugere, sectari canes.

Vel quod illum sic fugiant omnes, constituat ut hunc libido effœminata. Vel quod à physicis dicatur incerti sexus, ac esse modo mas, modo fœmina. *Lepus tute es, & pulpamentum quæris.*] Quod in te habes, hoc quæris in altero & est πρόσωπον ἀλληγορία. *Ha, ha, he.*] Parasitus hic interjectionem risus addidit: quo magis, nunc primum hoc audisse, credatur.

37. *Quid est?*] Hæc interrogatio gestum vultumque continet cujusdam alacris, & certi, quod laudandus sit. *Facete.*] *Facetus* est, qui facit verbis quod vult. *Lepide.*] *Lepidus*, qui politus est, ut λεπὶς, id est, lamina. *Laute.*] *Lautus*, qui mundus & splendidus est.

38. *Tuum obsecrone hoc dictum erat.*] Et dicta, & proverbia, & adagiones, quod rem agant, facetis hominibus ascribuntur: & hoc laudis genus est, ad potiores referre, quod alter probatur dixisse. *Vetus credidi.*] Quia omnia vetera, magna sunt.

39. *Sæpe.*] Non ex ipso: nam esset contrarium superiori. *Meum est.*] Non sensu tantummodo, sed verbis quoq; ipsis agreste est, quod nunc dicit *Meum est.*

40. *Dolet dictum imprudenti adolescenti & libero.*] Deest *mihi*, ut sit, *Dolet mihi.* Et *dictum*, participium est, id est, quod dixisti. addidit enim partus, quo gravius sit dictum; commiserationem ejus in quem dictum est, utpote imprudentem adolescentem & liberum. Scit enim homines stultos, malos videri velle. Et vide parasitum in iisdem versari, cum ait supra, *Iugularas*, hic, *Dolet dictum. Imprudenti.*] Scilicet qui minime crederet, tali se percuti posse convitio: aut cum tali viro sibi rem futuram. & sic laudat militem, ut miseratione jam dignus sit adolescens. Tam festive * ut etiam misereri inimicorum vacet.

41. *At te Dii perdant.*] Nove Parmeno, non ipsi, sed de ipso loquitur, non audiente eo. Εἰρωνικῶς. Parmeno hic male facit; *At te Dii perdant*, inquit.

VARIORVM.

tute ipse præda sis, prædam quæris. *Erasmus.* *Donati* ad hunc locum commenta mihi frigidiora videntur: ac ut simplicius, ita verius esse puto, ad Græcam parœmiam referre: δασύπους κρεῶν ἐπιθυμεῖ. *Eugraphius.* Quod in eos jactatur, qui ea ab aliis requirunt, quibus domi abundant. aut in muliebria patientes. Molles enim & parum viros, Græci, *leporis* vocabulo notare solent: nam Dasypus, maris & fœminæ vices gerere dicitur. Fl. Vopiscus in Numeriano Imperatore scribit, Adagium Terentianum, Livii Andronici esse, vetustissimi Romanorum Comici.

37. *Lepidè.*] Venuste, ornate. *Lautè.*] Splendide. Alludit forte ad lautitiam ciborum parasitus.

40. *Libero.*] Liberali & ingenuo. Sed Swaerdecronius sumit pro *soluto* & *effreni*; quæ magis convenire credit cum *imprudenti*.

Risu omnes qui aderant emoriri: denique
Metuebant omnes jam me. GN. *non injuria.*
TH. *Sed heus tu, purgon' ego me de istac Thaidi,*
Quod eam me amare suspicata est? GN. *nihil minus.*
Imo auge magis suspicionem. TH. *cur?* GN. *rogas?*
Scin'? si quando illa mentionem Phædriæ
Facit, aut si laudat, te ut malè urat? TH. *sentio.*
GN. *Id ut ne fiat, hæc res sola est remedio:*
Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo: si quando illa dicet, Phædriam
Intromittamus commessatum: tu, Pamphilam

Can-

DONATI.

42. *Risu omnes qui aderant emoriri.*] Disciplina est comicis, ut stultas sententias, ita etiam vitiosa verba, ascribere ridiculis imperitisque personis. ut *Plautus*, *Latronibus ego denumerem stipendium*, inquit ex persona militis. Itaque hic *Emoriri* dixit. At vero Atticus adolescens in Heautont. *Emori cupio.* Vide igitur Poëtam, pro loco ac tempore scire quid dicat.

43. *Metuebant omnes jam me.*] Ne, cui dicerem, *Lepus tute es, & pulpamentum quæris.* Aut, *Eone es ferox, quia habes imperium in belluas? Non injuria.*] Hoc sic pronuntia, quemadmodum illud supra, *Quidni esset?*

44. *Purgon' ego me de istac Thaidi.*] Οἰκονομία ad litem futuram inter militem & Thaidem.

45. *Quod eam me amare suspicatur.*] Quia apparet illam militi quoque κατὰ τὸ σεσιωπημένον ostendisse, quod dixit Phædriæ.

46. *Imo auge magis suspicionem.*] Hæc erit causa rejiciendi militis.

47. *Scin'?*] Monentis est dicere *scin'*, vel *scito.* *Si quando illa mentionem.*] *Si quando* & prima syllaba acui potest, & media. tamen variat sententiam.

49. *Id ut ne fiat.*] Modo *Ne*, non, significat. *Hæc res sola est remedio.*] Si te suspicetur amare Pamphilam.

50. *Ubi nominabit.*] Et locum & tempus significat *Ubi.* *Tu Pamphilam continuo.*] Hic magna οἰκονομία est, qua *Terentius* præparat, quemadmodum jurgium inter Thaidem militemque, & Gnathonem, per duas partes serpat fabulæ. Et bene *continuo:* ut intelligat meretrix, non tam Pamphilam amari, quam sibi vicem dari.

52. *Pamphilam cantatum provocemus.*] Eleganter, quia ille foris est, hæc intus: illum intromittamus, illam provocemus. Hæc est in verbis Poëtæ germana proprietas.

VARIORUM.

42. *Risu emoriri.*] Proverbialis hyperbole: ut & diffluere risu, pro vehementer ridere.

44. *Purgon' ego me?*] Sis ne mihi autor, ut me purgem de Pamphila?

48. *Ut malè.*] Valde, vehementer. *Urat.*] Aut zelotypia accendat, aut cruciet. supra 2. act. sc. 2.

50. *Ubi nominabit Phædriam.*] Citat hos septem versus Cicero, 9. Epist. 1. fam. Epist. *Sed tamen defendendi Vatinii fuit etiam ille stimulus, de quo in Judicio cùm illum defenderem, dixi me facere quiddam, quod in Eunucho parasitus suaderet mihi:* Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam Continuò, &c.

55. Par

Cantatum provocemus. si laudabit hæc
Illius formam: tu hujus contra. denique,
PAR PARI REFERTO; *quod eam mordeat.*
TH. *Siquidem me amaret, tum istuc prodesset, Gnatho.*
GN. *Quando illud quod tu das, expectat atque amat:*
Iam dudum te amat: jam dudum illi facile fit
Quod doleat: metuit semper, quem ipsa nunc capit
Fructum, ne quando iratus tu aliò conferas.
TH. *Bene dixti. at mihi istuc non in mentem venerat.*
GN. *Ridiculum; non enim cogitaras: cæterum*
Idem hoc tute melius quanto invenisses, Thraso!

ACTVS

DONATI.

54. *Tu hujus contra.*] Hic *contra*, vicem significat.

55. *Quod eam mordeat.*] *Quod par.* Aut absolute *Quod*, quæ res.

56. *Si quidem me amaret: tum istud prodesset Gnatho.*] His versiculis personam militis & Gnathonis continentibus, *οἰκονομία* inducitur, quod verisimile sit, facile militem ferre posse, anteponi sibi Phædriam, qui se semper intellexerit non amari. Nam si hoc tollas, aut excludendus est Phædria, aut ex dolore militis in hac fabula fit exitus tragicus. Et hoc miles, ut sapiens, locutus est. Ergo meminisse convenit ridiculas personas non omnino stultas & excordes induci à Poëtis comicis. Nam nulla delectatio est, ubi omnino, qui deluditur, nihil sapit. Stultitia autem est in his quatuor modis: aut non venire in mentem, quod oportet: aut si venerit, non tenere: aut bonum consilium amittere, aut malum admittere. Vide ergo, ut hoc quod commode miles viderat, non tenuerit, totumque amiserit. Hoc autem idcirco interposuit Poëta, ut ostenderet, quid veneni haberet assentatio: per quam non modo errantes decipiuntur, ac præcipites eunt: verum etiam sapientes interdum, sanique evertuntur.

57. *Quando illud quod tu das, expectat.*] Hac sententia tollitur militi, quod recte senserat: nec persuadetur tamen, quod ametur ab amica.

58. *Iamdudum te amat.*] Vel nimium & valde, vel jamptidem.

59. *Quod doleat.*] Hoc ad illud refertur, quod supra dixit, *Par pro pari referto, quod eam mordeat.*

60. *Nequando iratus tu aliò conferas.*] Et hic locum pro persona posuit: ut ne diceret, *ad aliam.*

61. *At mihi istuc non in mentem venerat.*] Sic pronuntiandum est, quasi militi monstri simile videatur, sapiens dictum alii prius venisse in mentem, quam sibi.

62. *Ridiculum.*] Vel hominem, vel dictum significamus. *Cæterum hoc tute melius quanto invenisses, Thraso!*] Scilicet, si cogitasses.

VARIORVM.

55. *Par pari referto.*] Id est, vices reponito. Quo monemur, ut tales simus in alios, quales in nos illos experimur. Proverbium vulgi ore satis tritum, & quod interpretationem non requirit; cujus tamen occasione Siculum adagium annotabo, cujus ignoratione non leves in veteribus libris errores subnati. Quod igitur Latini par pari, id Siculi *μοῖτον ἀντὶ μοίτου* dicunt; & *μοῖτον* illis mutuum est. *Varro* de Ling. Lat. l. 4. *Mordeat.*] Repungat, irritet, lædat.

62. *Non enim cogitaras.*] Adulatoriè.

2. Salve

ACTVS TERTII SCENA SECVNDA.

THAIS. THRASO. PARMENO. GNATHO. PYTHIAS.

Argum. *Parmeno dona Phædriæ offert, præsente milite rivali, qui ea contemnit & ineptè cavillatur; assentante interim Gnathone, & Parmenoni insultant: tandemque Thais cum milite ad cœnam proficiscitur.* Thes. 1. *Blandimenta scortorum sunt veluti venena, quæ fugienda.* 2. *Scorta habent, ut Plautus ait, oculatas manus.*

Audire vocem visa sum modo Militis:
Atque eccum! salve, mi Thraso. THR. *ô Thais mea,*
Meum Suavium, quid agitur? ecquid nos amas.
De fidicina istac? PA. *quam venustè! quod dedit*
Principium adveniens! TH. *plurimum merito tuo.*

GN. *Ea-*

DONATI.

AUDIRE VOCEM VISA SUM MODO MILITIS.] *Hic inducitur multiplex concursus dissimilium personarum, & tamen virtute & consilio Poëtæ discretarum, ut confusio nulla sit facta sermonis: simul etiam pro se cuique accommodata mire repræsentatur oratio.*

1. *Audire vocem visa sum modo militis.*] Omnes sensus *visa* dicuntur, ab eo quod est certissimum oculorum: Ergo *visa sum*, sensi. ut *Virgilius:*

— visæque canes ululare per umbram,
Adventante Dea. ———

2. *Salve mi Thraso.*] Quia secum, *Militis*: quia apud illum, *Thraso*. Est quædam actio cujus nomen honestum est: sicut orator, philosophus. est quædam, cujus nomen offensum est, ut miles, lanarius.

3. *Meum Suavium.*] Tria sunt osculandi genera, *osculum* scilicet, *basium*, & *suavium*. *Oscula* officiorum sunt: *Basia*, pudicorum affectuum: *Suavia*, libidinum vel amorum. *Meum Suavium.*] Cum oscularetur, dixit. *Quid agitur?*] Et hoc blandimenti genus est post osculum. sed duri est & agrestis: infert enim, *Ecquid nos amas?* Et *Ecquid*, aliquantulumne significat: ideo illa *plurimum*, recitat. *Cicero* in Catilinam, *Quid est, Catilina? ecquid attendis? ecquid animadvertis horum silentium?*

4. *De fidicina istac?*] *De*, propter: ut sit, propter fidicinam. Et vide non puellam, sed *fidicinam*, quasi ab amatore dictam, & eo amatore, qui quasi memor sit artis, qua delectatur: & quia puella sit æmula meretricis: nam meretricum est fidicinam esse. *Quam venustè! quod dedit principium adveniens!*] Bene reprehendit Parmeno. nam in beneficiis debet oblivisci qui dedit, & meminisse qui accepit. Et est gravis εἰρωνεία *Quam venustè!*

5. *Plurimum merito tuo.*] Facete me-

VARIORVM.

2. *Salve mi Thraso.*] Quamdiu non audiebatur, Militem: cum autem propius accessit, Thrasonem, vocat: quorum alterum odii est, alterum blanditiæ.

3. *Meum Suavium.*] Quidam hic putant *suavium* non accipi pro *osculo*, sed *suavitate*. Ut sit idem cum illo *Plautino:*

Spes mea, mel meum, suavitudo mea, gaudium, &c.

Ecquid nos amas.] Ironia. Invenusta se. atque inepta salutatio. nam in beneficiis debet oblivisci qui dedit; meminisse, qui accepit.

4. *Quam venustè! quod dedit.*] Thraso exprobrans beneficium Thaidi, grates sibi & amorem reddi postulat, Gnato cœnam. supra act. 2. scen. 2.

7. *Ea*

GN. *Eamus ergo ad Cœnam: quid stas?* PA. *hem! alterum,*
Ex homine hunc natum dicas. TH. *ubi vis, non moror.*
PA. *Adibo, atque adsimulabo, quasi nunc exeam.*
Ituran', Thais, quopiam es? TH. *ehem! Parmeno,*
Bene fecisti: hodie itura. PA. *quò?* TH. *quid? hunc non vides?*
PA. *Video, & me tædet. ubi vis, dona adsunt tibi*

A Phæ-

DONATI.

retrix amorem suum non ad avaritiam retulit, sed ad officium. Et cum de fidicina, inquit, te amem præcipue merito tuo. Alii sic respondere intelligunt, ut ipsa de fidicina gratias agat. nam cum ille dixerit, *Ecquid nos amas?* illa respondit, *Plurimum.* Quod autem de fidicina hac dixit ille, subjecit hæc, *Merito tuo.* id est, quoniam mereris, dando eam. Sed melius est, ut præter munus *Meritum* dixerit. quamquam multi *munus meritum* intelligant. ut est illud *Virgilii:*

Quique sui memores alios fecere merendo: id est, gratos sibi reddidere munerando.

6. *Eamus ergo ad cœnam,*] Decuit parasitum de cœna etiam importune admonere. cum quadam ἐμφάσει, velut magnæ rei. *Hem alterum.*] Bene *alterum,* quia duo sunt. *Hem alterum.*] Si hic reprehendatur miles, *alterum dictum:* si parasitus, *alterum hominem.* Vult enim Parmeno & parasito esse versutior, & debet esse, cum pejoris conditionis sit. *Hem alterum.*] *Alterum,* non respective, sed absolute. ac si dixisset, aliud dictum, vel alterum stultum.

7. *Ex homine hunc natum dicas.*] Recte reprehendit Parmeno duos, quorum unus beneficium Thaidi exprobrat, alter pro beneficio cœnam ostendit, tanquam ad eam currendum sit: nam hoc significat, *Quid stas?* quasi sit causa properandi. *Ubi vis, non moror.*] Ad *Eamus ad cœnam, Ubi vis* retulit: *Quid stas, Non moror.*

8. *Quasi nunc exeam.*] Mire, *Nunc exeam,* quippe qui jamdudum procul steterit.

9. *Iturane Thais quopiam es?*] Ut experiatur Thaidis animum, fingi nescire quo eat. *Hem! Parmeno.*] Vide deprehensam meretricem velle blandimentis satisfacere Parmenoni.

10. *Bene fecisti.*] Quid bene fecit Parmeno? An quasi perturbata hæc loquitur, etiam de nihilo blandiens, utpote meretrix & faceta? An quod illuserit convitio? *Hodie.*] Dulciter additum *hodie,* quasi cum exceptione: quo se significat non perpetuo obsecuturam militi & ut quæ promiserit, biduum tantum abfuturum Phædriam. *Quid? hunc non vides?*] Si dixerit militem, lædit præsentem; si amicum, lædit Parmenonem. Mire igitur pronomen invenit.

11. *Video, & me tædet.*] Opportune Parmeno fatetur odium militis, ut retundat ab eo amorem Thaidis. *Ubi vis, dona adsunt tibi à Phædria.*] Nil potuit exitiosius militi contingere, quam ut continuo rivalis mitteret munus, & posterior, & coram ipso. *Dona adsunt tibi à Phædria.*] Cum illa sub pronomine cœlaverit nomen militis, ex arte Parmeno pronuntiavit, *A Phædria.*

VARIORUM.

7. *Ex homine hunc natum, &c.*] Hæc summa est artis parasiticæ, ad alterius sensum & voluntatem non modo loqui omnia; sed se etiam ad vultum atque nutum convertere. Quare *Plutarchus* adulatorem speculo comparat: quod sicut aliorum imagines repræsentat; ita assentator non propriis, sed alienis affectibus indulgeat. Significat itaque Gnathonem ita militis moribus subservire, ut ex eo natus esse videatur.

A Phædria. THR. *quid stamus? cur non imus hinc?*
PA. *Quæso hercle ut liceat, pace quod fiat tua,*
Dare huic quæ volumus, convenire & conloqui.
THR. *Perpulchra credo dona, haud nostris similia.*
PA. *Res indicabit. heus jubete istos foras*
Exire, quos jussi, ocius. procede tu huc,
Ex Æthiopia est usque hæc. THR. *hîc sunt tres minæ.*

GN. *Vix.*

DONATI.

12. *Quid stamus?*] *Quid stamus?* ad moram refertur. *Quid stamus?*] His verbis miles insulsus dolere se indicat. *Cur non imus hinc?*] Ubi servus rivalis est Parmeno.

13. *Pace quod fiat tua.*] *Pace*, aut gratia, aut voluntate: & deest *cum.* & sic locutus est, quasi bellum his verbis omnibus indixerit. *Pace quod fiat tua, dare huic quæ volumus, convenire & conloqui.*] Proprie: quia *pax*, *datio*, *deditio*, *conventio*, *colloquium*, militiæ verba sunt: & invidiose sic ait, quasi per eum non accipere liceat Thaidem. Et sic pronuntiandum, ut subaudiatur *vel*: ut sit, vel dare, vel convenire, & colloqui: ut inter hostes solet. *Sallustius: Quæ pacta in conventione non præstitissent.* Et alibi, *Cujus ad verba voluntate, colloquio militibus promisso, corruptio facta paucorum, & exercitus Syllæ datus est.*

14. *Dare huic quæ volumus.*] Hæc singula cum invidia pronuntianda sunt. *Convenire & conloqui.*] Sic pronunciandum est, ut quasi dicat, liceat per te miles, quod etiam inter hostes, & in bello licet.

15. *Perpulchra credo dona.*] Εἰρωνεία de fiducia pulchræ virginis. *Nostris similia.*] Et *his similia*, & *harum similia*, dicimus.

16. *Res indicabit.*] Scit Eunuchi nomen posse contemni: & ideo videri vult potius, quam sperari munera sua, id est, Chæream. *Iubete istos foras exire, quos jussi, ocius.*] Cum fiducia & alto vultu pronuntiat; & festinat, ne occupet miles prius abire, quam videat. Et est ordo, *ocius exire.*

17. *Procede tu huc.*] Bene *procede* dixit, non accede, aut veni: ut appareat dignitas in incessu. Et callide ab inferiore incipit munere, hoc est, à puella ad Chæream venturus, simul ut à vero mancipio incipiens, ad falsum sine suspicione transiret.

18. *Ex Æthiopia est usque hæc.*] Quod Thais cupiebat. nam supra, *Nonne ubi dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam. Usque* additum, ut longinquitas monstraretur. & hoc est quod facit, *Munus nostrum ornato verbis, quod poteris. Ex Æthiopia est usque.*] His ostendit quid sit ex Æthiopia, addendo *usque:* ut ex longinquitate dignitas muneris ponderetur. & quid erit jam criminis in colore, quando ipse dicere gloriatur unde sit? Et mire ab inferiore cœpit, ut αὔξησιν doni faceret in Chærea: & turpi præcedente lenocinium comparat secuturo pulchro. *Usque* modo adverbium de loco est: ut,

VARIORVM.

12. *Quid stamus?*] Rivalis servum conspicere non sustinet. *Imus hinc?*] Exprimit hic Terentius, quinam rivalium sint mores qui affectibus suis indulgent, nec satis cordati sunt. Cordati aliàs & prudentes modica rivalis laude, sæpe benevolentiam & amorem in se transferunt, quo amicæ rivalem prosequebantur, ut pulchre observatum ab *Ovidio* in libris *de arte Amandi.*

18. *Ex Æthiopia.*] Quia non poterat laudare formam, laudavit patriæ longinqui-

GN. *Vix.* PA. *ubi tu es, Dore? accede huc. hem! Eunuchum tibi:*
Quam liberali facie, quam ætate integra!
TH. *Ita me DI ament, honestus est.* PA. *quid tu ais, Gnatho?*
Numquid habes quod contemnas? quid tu autem, Thraso?
Tacent: satis laudant. fac periculum in Literis,
Fac in Palæstra, in Musicis: quæ liberum

Scire

DONATI.

Siculo prospexit abusque Pachimo. Hic sunt tres minæ.] Callide munus ad pretium revocavit, ut ad avaritiam converteret meretricem: ne officio donantis & gratia leniretur & ideo non dixit, tribus minis valet, sed, *hic sunt tres minæ:* quasi jam vendenda sit.

19. *Vix.*] Aut difficile significat, aut non: ut sit, *nec hoc. Lucilius: Carcer vix carcere dignus. Ubi tu es, Dore?*] Tanquam quærat eum, ut nomen indicet: quo audito magis dissimulet Chæream. *Accede huc.*] Vultu eo dicitur quo debuit dicere, & dicto æmulorum læsus, & confidentia destitutus, velut in eo duntaxat conspectu Chæreæ confidens. *Hem! Eunuchum tibi.*] Mire: postquam dixit,

—— Eunuchum porro dixti velle te,
Quia solæ utuntur his reginæ; repperi.

20. *Quam liberali facie.*] Non narrative laudat, sed per interrogationem, quæ major fiducia est. *Quam ætate integra.*] Id est, qua florent puberes. ut *Virgil. atque integer ævi Ascanius.*

21. *Ita me DI ament.*] Juravit ideo, ut non amore Phædriæ, sed veritate cogi ad laudandum videatur coram milite. *Honestus.*] Pulcher. *Virgilius,*

Et lætos oculis afflarat honores.

Honestus.] Hic subdidit, quod in ancilla prætermisit, quia Æthiopissa honesta dici non potuit.

22. *Numquid habes.*] *Habes* pro invenisti. *Quod contemnas.*] Plus est *contemnas*, quam vituperes: & deest, *in hoc:* ut sit, numquid habes quod in hoc contemnas?

23. *Tacent: satis laudant.*] Taciturnitas, confessionis genus est, præsertim contra adversarii interrogationem. Ideo tacere hoc, vel quasi laudis argumentum est: quia supra tacere vituperavit: ideo & ipse sic ait, *Quid tu ais, Gnatho? numquid habes quod contemnas? Tacent: satis laudant.* Et, *Quid tu, Thraso?* quia supra contempserat puellam. *Fac periculum in literis, fac in palæstra, in musicis.*] Si totum singulariter diceret, esset ὁμοιοτέλευτον, *Literæ, palæstra, musica.*

24. *Quæ liberum scire æquum est.*] Quondam liberi pueri his artibus erudiebantur. Et est figura ἔλλειψις: deest enim, *His.*

VARIORUM.

ginquitatem. Vide notam ad Act. 1. Scen. 2. lin. 85. *Tres minæ.*] Supple expensæ. Extenuatio ad contemptum. Tres minæ, triginta sunt coronati.

23. *Tacent.*] Κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ, Διὰ τοῦ σιωπᾶν, πλεῖστα περὶ αὑτῆς λέγει. Menander. Tacendo loqui, non inficiando confiteri videris. Cic. pro Sestio. *Fac periculum in Lit. &c.*] Hinc sciri potest, quibus olim studiis liberi Adolescentes instituerentur: hæc autem ipsa ponit *Aristoteles*, additque præterea pingendi artem. Ejus verba sunt 7. Polit. Ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν, ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα, καὶ γυμναστικὴν, καὶ μουσικὴν, τέταρτον ἔνιοι γραφικήν. *Muret.* Loquitur hic *Terentius* de *Chærea*, ut de servo. Servi autem litteras docebantur, ut carius venderentur, & ut Dominis essent utiliores. *Horatius* 2. Epist. 2. *Weitzius.*

24. *In Palæstra.*] *Palæstra* dicta est

 ἀπὸ

Scire æquum est adolescentem, sollertem dabo.
THR. *Ego illum Eunuchum, si opus sit, vel sobrius.*
PA. *Atque hæc qui misit, non sibi soli postulat*
Te vivere, & sua causa excludi cæteros.
Neque pugnas narrat, neque cicatrices suas

Osten-

DONATI.

25. *Sollertem.*] Id est, disertum. Utrum hæc *sollertem.* ut *Horatius, Docte sermones utriusque linguæ.* An assumendum est *His* extrinsecus? *Sollertem.*] Deest, *His.* *Solers*, quasi totus ex arte consistens, ut ὅλος ἀρετῇ, quod Latinis verbis, quasi solus in arte sit. Huic *iners* contrarium. Nam *solers*, quasi ὅλος ἀρετῇ dictus. Ὅλον *solum.* ἕξ *sex*, & ὗς *sus* dicimus.

26. *Ego illum Eunuchum, si fiet opus, vel sobrius.*] Hoc ut militare est, ita importunum præsente Thaide: extra quam, miles si saperet, nihil amatorie contemplari debuit. Sed & hoc accedit ad ejus odium, præterquam quod jam in suspicione est amicæ suæ, quod fidicinam magis diligat. Et hoc mire, quod nemo prior Eunuchum esse Chæream, quam Miles, credidit: adeo stultus etiam nomine ipso appellavit. Sed statim stulte Miles, primo quidem convitium ipsi Eunucho facit: in quo potest jam lædere amicam. deinde attestatur hoc dicto pulchritudinem hujus muneris. Quid igitur proficit? Satis autem joculare est, si cogites Chæream esse, qui hæc de se audiat, & tacere cogatur. *Vel sobrius.*] Honesta Ἔλλειψις, propter mulieris præsentiam. ut *Virgilius, Novimus & qui te.* Et ipse in Heautont.

Qui se vidente amicam patiatur suam.

Hoc tamen miles coactus à Parmenone dicit, quia reprehensus est tacuisse.

27. *Atque hæc qui misit.*] Id est, tanta munera. hoc enim *hæc* significat. *Non sibi soli postulat.*] Hoc est, *Istum amandum, quod potes, ab ipsa pellito.*

28. *Sua causa excludi cæteros.*] Nihil potuit dici invidiosius. Non enim dixit Phædriam, sed *cæteros*, quasi futuri amatores fuissent, nisi metueretur exemplum Phædriæ.

29. *Neque pugnas narrat.*] Descriptio militis, tantum excepto nomine. *Neque cicatrices*] Insigne fœditatis. Nam apud meretricem quid aliud cicatrices valent? Nam cicatrices etsi semper gloriosæ sint, non tamen etiam apud meretrices, quibus post precium forma placet. ut *Sallustius* quoque fatetur, *Hæc sunt virtutis insignia: dehonestamento tamen esse corpori, maxime lætabatur.*

VARIORUM.

ἀπὸ τῆς πάλης, à lucta: quod hæc ut simplicissima, ita fuerit antiquissima exercitatio; à qua hæc vox ad reliqua exercitia, imo & studia translata: semper tamen proprie locum significavit in quo luctabantur. *Mercurialis.* Præterea etiam est civilis palæstra & liberalis, quæ ex numero civilium virtutum censetur; quæ motus flexusque corporis decentiam ac venustatem docet. *Menenius.*

25. *Solertem.*] Peritum & industrium. *In Musicis, &c.*] Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus. *Cic.* Tusculan. *Igitur & Epaminondas, Princeps, meo judicio, Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur: Themistoclesque aliquot ante annos, cum in epulis recusasset Lyram, est habitus indoctior.* Et apud Comicos, qui literas se didicisse negant, ajunt se non didicisse Musicam. De Musicæ laudibus, legito *Quintil.* lib. I. cap. 16. *Menenius.*

27. *Atque hæc.*] Ex obliquo invidiam facit militi. dumque domini sui modestiam prætendit, odium importunitatis conflat militi.

33. *Do-*

Ostentat: neque tibi obstat, quod quidam facit:
Verum ubi molestum non erit, ubi tu voles,
Ubi tempus tibi erit, sat habet si tum recipitur.
THR. *Apparet servum hunc esse Domini pauperis*
Miserique. GN. *nam hercle nemo posset, sat scio,*
Qui haberet qui pararet alium, hunc perpeti.
PA. *Tace tu, quem ego esse infra infimos omneis puto*
Homi-

DONATI.

30. *Neque tibi obstat.*] Qui à te repellat amatores tuos. *Quod quidam facit.*] Quidam *recte.* nam & figuratum & aptum sententiæ est, & contemptum indicat hoc verbum.

31. *Ubi molestum non erit.*] Ad superiora retulit, quod nunc dicit; Scilicet ad *Non sibi soli postulat te vivere, & sua causa excludi cæteros: neque pugnas narrat, &c. Ubi molestum non erit, ubi tu voles.* Ad *Neque tibi obstat: Ubi tempus tibi erit.* Et mire occupat animum meretricis, cum illam hujus impulsu inducit facere, quidquid dure fecit excludendo Phædriam. Hic igitur qui scit præcepta de beneficiis æstimandis, intelligit oratorie in utramque partem dicta omnia. *Verum ubi molestum.*] Utrum tibi molestum, an aliis? sed aliis, quia illaturus est.

32. *Ubi tempus tibi erit.*] Non amatori. Et ubi tu voles: non ut nunc in Milite pateris. *Ubi tempus tibi erit, sat habet, si tum recipitur.*] His dictis & Militem repulit ab animo Meretricis, & commendavit Adolescentem: & perfecit ne injuria videatur apud Thaidem, quod sponte susceperit Phædriam.

33. *Apparet servum hunc esse domini pauperis.*] Tristiores enim sunt servi pauperum, ob hoc ipsum nequiores. & hoc melius erat: quamvis illud aliter Parasitus exponat. *Domini pauperis miserique.*] Bene additum *miseri:* quia non continuo pauper etiam miser est.

34. *Nam hercle nemo posset.*] Secundum illud, *Ait, aio,* approbat parasitus quod Miles dixit. Et est ordo, Nam hercle satis scio, nemo posset hunc perpeti, qui haberet qui pararet alium servum. *Nam hercle nemo posset.*] Aliam causam subtiliorem assignat Parasitus, quàm quam dixerat Miles.

35. *Qui haberet qui pararet.*] Prius *Qui*, pronomen: sequens adverbium est.

36. *Quem ego esse puto infra omnis infimos homines.*] Multum dixit, *infra infimos omnis homines.* nam hac sententia vult, illum hominem servis etiam esse pejorem: quia & servus, homo. ut in Phormione,

Servum hominem causam orare leges non sinunt.

VARIORUM.

33. *Domini, &c.*] Vere *Salomon, Substantia divitis urbs roboris ejus; & quasi murus elevatus in imaginatione sua.* Caute *Salomon, in imaginatione sua,* dixit; non *re ipsa.* Quod qui intelligunt divites, divitiis suis non efferuntur. Quod videri possit *Terentius* hic voluisse inculcare: vere tamen *Parmeno* Domini pauperis servus introducitur, qui egebat gratia *Thaidis*; quam ideo ambibat humillime, idque tanto obnixius, quod amor verus plane non ullo pretio, & ne meretricius quidem, ullo, omnino ematur.

35. *Qui pararet.*] Unde compararet, emeret.

36. *Infra infimos omnes.*] Id est, omnium abjectissimus & contemptissimus. Qui meo judicio omnibus extremæ notæ hominibus viliores. *Non adeò cecidi, quamvis abjectus; ut infra Te quoque sim, inferius quo nihil esse potest.* Ovid. 5. Trist. 8. eleg.

Homines: nam qui huic animum assentari induxeris,
E FLAMMA petere te cibum posse arbitror.
THR. *Jamne imus?* TH. *hos prius introducam, & quæ volo*
Simul imperabo: post continuo exeo.
THR. *Ego hinc abeo, tu istanc opperire.* PA. *haud convenit*
Una ire cum Amica Imperatorem in via.
THR. *Quid tibi ego multa dicam? domini similis es.*
GN. *Ha,ha,he.* TH. *quid rides?* GN. *istuc quod dixti modo:*

Et

DONATI.

37. *Qui huic animum assentari induxeris.*] Proprie: nam animus inducitur adversum objectas difficultates.

38. *E flamma te petere cibum posse arbitror.*] Unde sine damno aut malo nihil potest auferri. *E flamma.*] Hoc intelligit, non ex foco, sed ex medio igni, vel incendio flammæ. Nam antiquum verbum est, *Petere cibum è flamma.* mordetque utrumque simul: ut nescias quem pejus vituperaverit, hujusne famem, an illius immanitatem, vel voraginem. Et simul vide convitium redditum, unde conjectum est: id est, de paupertate & egestate.

39. *Jamne imus?*] Odium Parmenonis, & stomachum militis ista indicat festinatio. & *Iam*, increpatio moræ est.

40. *Post huc continuo exeo.*] Legitur & *postea*, ut sit *post* pro *postea*. ΑΠΟ-ΡΩΤΙΗDE * quomodo pro postremo *post*.

41. *Ego hinc abeo.*] Consequens erat ut offenderetur miles, tam diligenter rivalis munus suscipiente meretrice.

42. *Una ire cum amica imperatorem in via.*] Vide προπαρασκευὴν futuræ litis inter Thaidem & militem. *Cum amica.*] Mirifice *amicam* dixit, non meretricem. *Imperatorem in via.*] Congrue in militem: quasi ipse sit, sub quo est. & hic servat Parmeno, quod sibi mandatum est, *Et istum æmulum, quod poteris, ab ea pellito.* Et bene mutat nomina, hinc ad honorem, hinc ad invidiam. Hanc, non Meretricem, sed Amicam dixit: hunc, non Militem, sed Imperatorem.

43. *Quid tibi ego multa dicam?*] Non habuit aliud miles stultus: & redit ad illa quæ supra dixit, *Domini pauperis miserique. Domini similis es.*] Ineptus jocus, in quo servus injuriæ vice domino comparatur.

44. *Quid rides?*] Et hoc eo vultu dicitur, quasi sibi conscius sit miles facete dicti convitii. nam non quod nesciat causam risus, eo interrogat quid riserit; sed ideo, ut denuo laudetur.

VARIORUM.

38. *E flamma, &c.*] Id est, quidvis facturum passurumque cibi caussa. *Homerus* apud *Sueton.* in Tib. c. 21. *Lucilius* apud *Nonium* in Marcell. in *Mordicus petere aurum ex flamma expediat, è cœno cibum.* Hoc proverbium unde manaverit, quærit *Victorius* Variar. lect. lib. 21. c. 9. Videatur etiam *Muretus* in illud *Catulli: Ipso carpere è rogo cœnam.* Epulas pro inferiis in rogum conjicere solebant, locumque in quo hæ consumebantur, culinam vocabant. sic fere *Festus.* Extremæ autem mendicitatis & impudentiæ est inde cibum capere. *Lindeb.*

42. *Una ire cum.*] Scopticè, meretricem *amicam*, militem, *Imperatorem* agnominat.

43. *Quid tibi ego mult. &c.*] Ita præfatus est, quasi lepidum aliquid dicturus esset, & nihil subjicit nisi ineptum. *Muretus.*

53. *Vos*

Et illud de Rhodio dictum cum in mentem venit.
Sed Thais exit. THR. *abi præ, curre, ut sint domi*
Parata. GN. *fiat.* TH. *diligenter, Pythias,*
Fac cures, si Chremes huc forte advenerit,
Ut ores, primum ut maneat: si id non commodum est,
Ut redeat: si id non poterit, ad me adducito.
PY. *Ita faciam.* TH. *quid? quid aliud volui dicere?*
Ehem, curate istam diligenter Virginem:
Domi adsitis, facite. THR. *eamus.* TH. *vos me sequimini.*

ACTUS

DONATI.

45. *Et illud de Rhodio dictum.*] Hoc est illud, *Eorum ingenia admiror simul.* Et huic, ut apparet, fit amicior: ideo facilius ab amica, quam à parasito separabitur.

46. *Abi præ, curre, ut sint domi parata omnia.*] Non dixit *quæ*: quia intelligitur. *Domi ut sint parata omnia.*] Ἔλλειψις ἠθικὴ, in qua plus vultu significatur, quam verbis.

47. *Fiat.*] *Faciam*, vel *fiet*, diceret servus: liber vero, *fiat*: tanquam & ipse jubeat sibi.

48. *Si Chremes huc forte ad me venerit.*] Οἰκονομία ad litem futuram, & exitum fabulæ. Et hoc non audit miles: nam si audiret, nimis irasceretur.

50. *Ad me adducito.*] Modo *ubi sum* significat.

51. *Quid? quid aliud volui dicere?*] Pro, *quid aliud?* hinc est illud *Ciceronis*, *Quem, quemnam? recte admones; Polycletum esse dicebant.*

52. *Curate istam diligenter Virginem.*] Hæc res est, quæ faciet Virginem claudi, in lectulo collocari, & obdormire. *Curate istam diligenter Virginem.*] Ridiculum, quum contra eventurum sit.

53. *Vos me sequimini.*] Κωφὰ πρόσωπα sunt puellæ, quæ sequuntur.

VARIORUM.

53. *Vos me sequimini.*] Præibant ex officio *Anteambulatrices. Vitell. cap.* 2, subsequebantur *pedissequæ*, & quas δουλάρια vocat in universum *Lucianus in Lexiphane. Plautus in Asinaria Act.* 3. *scen.* II.

——— Illi rei studet;
Volt placere sese amicæ, volt mihi, volt pedissequæ.

Pueri etiam ipsi non sine comitibus & pedissequis prodibant. *Pignorius.*

I. Pro-

ACTVS TERTII SCENA TERTIA.

CHREMES. PYTHIAS.

Argum. *Hic Chremes surreptæ Virginis frater erat: cumque Thais nihil aliud cuperet, quam ei sororem reddere: hic, ut est rusticus, credit ad se fallendum omnia fieri. Admirabili autem suavitate describitur in hac scena rusticorum natura semper temerè suspicax, & blanditiarum aversatrix.*

Profecto quanto magis magisque cogito,
Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum;
Ita me video ab ea astutè labefactarier,
Jam tum cum primum jussit me ad se accersier.
(Roget quis, quid tibi cum illa? ne noram quidem.)
Ubi veni, causam, ut ibi manerem, repperit.
Ait rem Divinam fecisse, & rem seriam

Velle

DONATI.

1. *Profecto quanto magis magisque cogito.*] Hæc persona apud *Menandrum* adolescentis rustici est, & in consequens oratio est. Sed conceditur secum loquentibus multa transcendere, quæ taciti intelligunt: est enim integrum hoc modo, Profecto quanto magis magisque cogito, nimirum intelligo vel invenio, quod dabit hæc Thais mihi magnum malum. Potest autem *nimirum* & pro confirmatione accipi, ut sit *nimirum*, sine dubio, pro certo.

2. *Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum.*] Solve *nimirum*, & fac, non est mirum: & statim consequens erit per ἀσυνδέτων tota sententia, quasi dixerit, non est mirum; & subdistinctione interposita mox intulerit, *dabit hæc Thais mihi magnum malum.* Nam *Ni*, ne significat: & *Ne* non. *Ni* pro ne: *Virgilius*,

—— *Læti discrimine parvo*
Ni teneant. ——

Ne pro non: *Plautus*, *Ne vult*, inquit, pro non vult. *Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum.*] His verbis intelligitur se sentire paulatim labi in amorem meretricis, quamvis invitum, & adhuc retinentem mentem.

5. *Roget quis quid tibi cum illa.*] Prius intulit, quam interrogavit.

6. *Vt ibi manerem.*] *Manerem*, modo, non dormirem, sed remanerem significat.

7. *Et rem seriam velle agere mecum.*] Scilicet. quæ non posset nunc agi, cum operetur. An rem seriam magis agendam tunc putabat, cum rem divinam fecisset?

VARIORVM.

1. *Profectò.*] Ἦθος rustici, severi, frugi, suspiciosi, & blanditias aversantis.

2. *Nimirum.*] Id est, mirum ni det, &c.

3. *Labefactarier.*] A pristina constantia abduci. Ita *Cic.* pro Sestio: *Quem nulla unquam vis, nulla minæ, nulla invidia labefecit.*

7. *Rem divinam fecisse.*] Veteres nihil aggrediebantur serium, quin *Diis* prius sacra fecissent. Ea sacra fiebant matutinis horis præsertim, quod Deos tum assidere templis, & matutinis salutationibus adesse opinio foret. Sacra autem omnia incipiebant à precatione, ut & in ea desinebant: quæ precationes fiebant meditato & solenni carmine, verbis priscis ex Annalium vetustate erutis:

Velle agere mecum. Jam tum erat suspicio;
Dolo malo hæc fieri omnia: ipsa accumbere
Mecum, mihi sese dare, sermonem quærere.
Ubi friget, huc evasit: quam pridem Pater
Mihi & Mater mortui essent. dico, jam diu.
Rus Sunii ecquid haberem, & quam longe à mari?

Credo

DONATI.

9. *Dolo malo hæc fieri omnia.*] *Dolus* à lædendo dictus, id est, à dolando, id est, minuendo. nam & δόλος Græce læsio dicitur: & *dolones*, tela quædam bellica: & *dolare* fabri, lignum est ascia cædere. Quod autem addidit *malo*: aut ἀρχαϊσμὸς est, quia sic in duodecim tabulis à veteribus scriptum est: aut ἐπίθετον doli est perpetuum: aut diastole est, quia est & bonus, quo à medentibus falli ægros, non tamen decipi, *Lucretius* Poëta testatur initio lib. 4. *Accumbere mecum.*] *Mecum*, penes me significat.

10. *Mihi sese dare.*] Non potest magis significari profusa petulantia. *Sermonem quærere.*] *Sermonem quærimus*, quando non solum quod dicamus quærimus, verum etiam quomodo alter nobis respondeat & obloquatur: puta cum deficientibus sermocinandi causis, *quota sit hora*, & , *satis recte quis valuerit*, percontamur.

11. *Huc evasit.*] Tanquam impudenter contenderit ad hanc inquisitionem. *Quam pridem pater mihi & mater mortui essent.*] Hoc propter ætatem puellæ inquisitum est.

12. *Iamdiu.*] Jam olim.

13. *Et quam longe à mari.*] Hoc ideo meretrix inquisivit, ut sciret, utrum rapina prædonibus fuisset: quippe ad mediterraneum locum, qui accessus esse potuit Piratis. Sed tamen non abhorret à suspicione hujus meretricis, quod & scire vellet cujus pretii fundum habeat Chremes: hoc est, quam amœnum, vel quam maritimum.

VARIORVM.

tis: quas plærumque, ne quid præpostere diceretur, aliquis ex scripto præire & ad verbum referre solebat. Sua autem carmina, suæque precationes singulis Diis erant institutæ. Principium vero precationis à *Jano* & *Vesta* fieri oportebat, ut per eos ad reliquos Deos aditus pateret: mox illi Deo cui sacrificabatur: post ipsum necesse erat reliquos invocari; ut hi volentes & propitii votis & precationibus adessent. His autem sacris non intererant mulieres, nisi velatæ.

9. *Dolo malo hæc, &c.*] Dolus malus est, cùm aliud agitur, aliud simulatur. *Plautus* etiam dixit *malitiam malam* in Aulul. *Dolus* vero *malus* dicitur ad differentiam, quoniam Veteres etiam *bonum dolum* dicebant, & pro *solertia* hoc nomen accipiebant; maxime si adversus hostem latronemve quis machinaretur. Ita *Virgilius* lib. 2. Æneidos:

Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?

Muretus. *Accumbere.*] Negavit *Cicero* moris esse Græcorum, ut in virorum convivio accumberent mulieres. Verum id de pudicis, non meretricibus intelligendum est. *Ericius.*

10. *Mihi sese dare.*] Sese cuipiam dare, est se offerre, & quasi sui ipsius potestatem facere.

11. *Ubi friget, &c.*] Ubi re ac verbis destituta, quærendo sermonem, deficit. Ubi scilicet desinebat ardor ille meretricius blandiendi, sermonemque quærendi. Unde dicitur opus *frigere*, cum intermittitur: *fervere*, cum celeratur, & fit cum diligentia. *Marsus.*

13. *Rus Sunii.*] *Rus*, hic villam rusticam

Credo ei placere hoc: ſperat ſe à me avellere.
Poſtremò, ecqua inde parva periſſet ſoror:
Ecquis cum ea una: quid habuiſſet cum perit:
Ecquis eam poſſet noſcere. Hæc cur quæritet?
Niſi ſi illa forte, quæ olim periit parvula
Soror, hanc ſe intendit eſſe, ut eſt audacia!
Verum ea ſi vivit, annos nata eſt ſedecim,
Non major. Thais, quam ego ſum, majuſcula eſt.
Miſit porro orare, ut venirem ſerio.
Aut dicat quod volt; aut moleſta ne ſiet:
Non hercle veniam tertiò. Heus, heus. PY. *Ecquis hic?*
CH. *Ego ſum Chremes.* PY. *ô capitulum lepidiſſimum!*
CH. *Dico ego mihi inſidias fieri.* PY. *Thais maximo*
Te orabat opere, ut cras redires. CH. *rus eo.*
PY. *Fac amabo.* CH. *non poſſum, inquam.* PY. *at tu apud nos hîc (mane,*
Dum

DONATI.

14. *Sperat ſe à me avellere.*] Bono uſus eſt verbo *avellere*, tanquam à pertinaciter retinente.

16. *Quid habuiſſet, cum perit.*] *Cum*, pro quando: aut cum periret.

17. *Hæc cur quæritet.*] In geſtu ac vultu id quod reſtat oſtenditur. Nam deeſt, *neſcio.*

19. *Hanc ſe intendit eſſe.*] Proprie *intendere*, eſt crimen in adverſarium jacere.

21. *Majuſcula eſt.*] Diminutive dixit, ut oſtenderet utramque eſſe primævam.

22. *Miſit porro orare.*] *Porro*, pro poſtea. *Vt venirem ſerio.*] Utrum, ut venirem ſerio, an orare ſerio?

23. *Aut dicat quid volt.*] Pro *quid velit.* In Hecyra, *Ac vide quam immerito ægritudo hæc oritur mihi abs te Soſtrata. Aut moleſta ne ſiet.*] Aut hoc moraliter (nam cui hoc imperet?) aut cum quo hoc agit.

24. *Heus heus.* PY. *hic quis eſt.*] Hæc ſeparatim pronuntianda ſunt, nam apparet inter hæc verba pulſatam januam perſonare.

25. *Ego ſum Chremes.*] Vide quantum diſtet, ac varia ſit hujus ruſticitas, *Ego ſum Chremes:* à faceta Meretricis diſciplina. *O capitulum lepidiſſimum.*] Nam ruſticum eſſe ſtatim magis apparebit, ubi dixerit, *Rus eo:* & ὑποκρίσματι σὺν ΠΟΝΙCMΩ.

26. *Dico ego mihi inſidias fieri.*] Blandimentum ruſticus inſidias putat.

27. *Rus eo.*] Pro potiore negotio rus poſuit. & major negatio eſt, quam ſi diceret, *Non huc venio.*

28. *Non poſſum, inquam.*] Plus eſt, quam *nolo.*

VARIORVM.

cam videtur ſignificare. Sunium Atticæ promontorium. Vide Act. 1. Sc. 2. lin. 35.

19. *Ut eſt audacia.*] Pro ut eſt audax, vel qua eſt audacia.

21. *Majuſcula.*] Paulo major.

24. *Heus, heus.*] Circulus corneus vel æneus foribus adfigebatur ad eas adducendas. eo ſolebant & fores percuti, ut hodieque moris eſt. *Salmaſius.*

26. *Dico ego mihi, &c.*] Quam ruſtice repetit illud ſuum *ego!* & blanditiis exceptus, contumeliam rependit. *Muretus.*

30. Ma

Dum redeat ipſa. Ch. *nihil minus.* Py. *cur, mi Chremes?*
Ch. *Malam rem! hinc ibis?* Py. *ſi iſtuc ita certum eſt tibi,*
Amabo, ut illuc tranſeas, ubi illa eſt. Ch. *eo.*
Py. *Abi, Dorias, cito hunc deduce ad militem.*

ACTVS TERTII SCENA QVARTA.

ANTIPHO.

Argum. *Inducitur Antipho, ut per occaſionem doceatur ſpectator, cur ex Piræo abierit Chærea, & eſt præparatio ad ſequentem ſcenam.*

HEri aliquot adoleſcentuli coïmus in Piræo,

In

DONATI.

29. *Dum redeat ipſa.*] *Ipſa*, vel domina, vel ipſa de qua agitur. *Nihil minus.*] Deeſt *faciam.*

30. *Malam rem! hinc ibis.*] Hoc adverbialiter dixit: quemadmodum dicimus, *Domum ibis.* Et apparet illum manu tactum eſſe, qui ſic iraſcitur, quia dixit Pythias, *Cur, mi Chremes?* quaſi dicat, Cur meus ſic indignatus eſt adoleſcens? nam ab eo quod eſt *meus*, vocativus *mi* facit.

31. *Amabo, ut illuc tranſeas ubi illa eſt.*] Vide non eſſe otioſum, quod omnia prætenta ſunt potius, quam res importuna fieret, ut ad Militis domum Chremes deduceretur. neque enim hoc conveniebat perſonæ Bacchiali: quoniam aut infacetum, & præter uſum, aut importunum: ideo hoc ipſum Doriæ præcepit. *Vt illuc tranſeas ubi illa eſt.*] Ut brevem viam demonſtraret, non eas, ſed tranſeas, dixit. *Amabo.*] Interjectio eſt amantis: ſic verbum ſonat.

VARIORVM.

30. *Malam rem.*] Indignatur de attrectatione Pythiæ. Hac proverbiali forma utuntur, qui quempiam diris devovent, & ad Orci ſatellitium ablegant.

DONATI.

HERI ALIQVOT ADOLESCENTULI COIMUS IN PIRÆO. *In hoc proloquio inſinuatio perſonæ ejus eſt, cui narraturus eſt Chærea, quæ à ſe poſt ſcenam facta ſunt. Fit autem hoc populi cauſa, ut ſpectator auribus accipiat, quod ſubjicere oculis Poëta non potuit.*

1. *Heri aliquot adoleſcentuli.*] Bene inventa perſona eſt, cui narret Chærea, ne unus diu loquatur: ut apud *Menandrum. Coïmus.*] *Coïmus*, conſenſimus, ac pepigimus: ne ſit ſolœciſmus. *In Piræo.*] Pro in Piræum.

VARIORVM.

1. *Coïmus in Piræo.*] Piræeum, erat portus & oppidum XL. ab urbe ſtadiis. Adhuc nullum vidi exemplar (& vidi quotquot licuit) in quo hæc vox emendate ſcripta eſſet, legentibus aliis *in Piræum*, alii *in Pyræo.* Neutrum recte: legendum enim *Piræeum* τετρασυλλάβως. nam duo primi ſunt Acatalectici. Quod ſi qui mihi hac in re credere nolent; at *Ciceroni*, ut opinor, ſunt credituri. Is in Epiſt. ad Atticum ita ſcribit: *In Piræea cum exiſſem, &c.* Sic autem dictum eſt hic, *in Piræeum*, ut ſupra *in honorem. Muretus.* Sed ideo *in Piræeo*, ut rectius, quæ ad convivium neceſſaria, præſtinarentur: quandoquidem rerum ibi venalium magnus proventus ac veluti δεῖγμα. Vide Schol. *Ariſtoph.* in Equitibus. *Plaut.*

Ibo in Piræum, viſam ecqua advenerit
In portum ex Epheſo navis mercatoria.

Idem

In hunc diem ut de symbolis essemus. Chaeream ei rei
Praefecimus: dati annuli: locus, tempus constitutum est.
Praeteriit tempus, quo in loco dictum est, parati nihil est.
Homo ipse nusquam est, neque scio quid dicam, aut quid conjectem.
Nunc mihi hoc negotI caeteri dedêre, ut illum quaeram:
Idque adeo visam, si domi est. Quisnam hinc à Thaide exit?
Is est;

DONATI.

2. *Vt de symbolis essemus.*] *Plautus* in Menaechmis, *Minore numquam fui dispendio.* Sed melius *Essimus*, producta (*e*) litera.

3. *Praefecimus.*] Id est, συμποσίαρχον fecimus. *Dati annuli.*] Nihil interim de scorto: apparet enim ephebos esse.

4. *Praeteriit tempus.*] Quia tempus constitutum est. *Quo in loco.*] Quia locus constitutus est.

5. *Homo ipse.*] Quia Chaeream ei rei praefecimus.

6. *Caeteri dedere.*] *Caeteri*, exceptis me atque illo.

7. *Quisnam hinc à Thaide.*] Causa sciscitandi est admiratio de habitu commutato, & vix agnitus Chaerea.

VARIORVM.

Idem in *Mostellar.*

——— *Ego ire in Piraeum volo*
In vesperum parare piscatum mihi.

Lindebrogius.

2. *De symbolis essemus.*] Ederemus, convivium agitaremus, de eo quod quisque contulisset. *Symbolis.*] Συμβολὴ est collatio éranistae ad convivium: quisque enim quod ad manum erat conferebant. Ex partes dictae συμβολαί, & convivium hujusmodi ἔρανος, vel δεῖπνον ἀπὸ συμβολῶν. Mutato vere genere σύμβολον vocabant anulum, vel quidvis aliud arrhae loco solitum dari ei sodalium, qui jubebatur coenam parare. *Terentius* hic:

Heri aliquot adolescentuli, &c.

Apud *Lucianum* mater objurgans filiam, quod amasium suum nimis amaret; nimisque ei sideret: Διὰ τοῦτ᾽, ait, παρ᾽ ὀλίγον οὐκ ἔχρῆν αὐτῷ καταθεῖναι συμβολὴν, τὸν δακτύλιον δέδωκας, ἀγνοήσασα ἐμοῦ· ὁ δὲ ἀποδόμενος κατέπιε. De hoc anuli usu loquitur *Plinius* lib. 32. cap. 1. Non solum autem anuli continentur appellatione συμβόλου, sed generaliter quicquid arrhae loco datur. Quin & tesserae illae, quarum olim in contractibus usus loco praesentis pecuniae, σύμβολα dicebantur. Sic apud *Theophrastum* in Characteribus, ab eo qui lucar pendere debuit, pro pecunia exhibetur σύμβολον. *Casaubonus.*

3. *Praefecimus.*] Sorte, vel alio modo eligunt sodales convivii, (qui Graecis ἐρανισταί) curatorem; Magister vulgo dictus: *Varroni* imperator; *Horatio* arbiter; *Plauto* dictator vel strategus: Graecis ἐρανάρχης, vel συμποσίαρχος βασιλεὺς vel στρατηγός. *Weitzius.* *Dati annuli.*] Arrhae loco, quos in pignora comessationis dabant; ut adesse ad diem constitutum convivio, quod communi sumptu celebrabant, cogerentur. *Locus.*] Convivium constat ex rebus quatuor, si belli homunculi collecti sunt, si lectus locus, si tempus lectum, si apparatus non neglectus; &c. Varro apud Agellium l. 13. c. 11. & Horat. epist. 1. lib.

7. *Idque adeo.*] Pro ideo, quod ex utroque est compositum.

10. *Nisi.*]

Is est, an non est? ipsus est. quid hoc hominis! qui hic ornatus est?
Quid illud mali est? nequeo satis mirari neque conjicere.
Nisi quidquid est, procul hinc lubet prius quid sit sciscitari.

ACTUS TERTII SCENA QUINTA.

CHÆREA. ANTIPHO.

Argum. *Per occasionem Chærea à Thaide egrediens, ac nimio perfusus gaudio quod amata virgine ad arbitrium potitus fuerit, Antiphoni forte obvio suam felicitatem miro affectu narrat; quæ exultantis Chæreæ narratio jucundissima est & pulcherrima.* Thesis 1. *Adolescentes voluptatum illecebris adducti, mire vel ipsa turpitudine sibi placent & gestiunt.* 2. *Offendicula in picturis & aliis rebus quibuslibet sunt tollenda.*

NUmquis hic est, nemo est. numquis hinc me sequitur? nemo homo est.
Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium? pro Juppiter!

Nunc

DONATI.

8. *Is est, an non est? ipsus est.*] Vide an potuerit meretricem ignotam hoc habitu atque ornatu fallere, qui ab Antiphone vix agnoscitur. *Quid hoc hominis?*] Vide an longam narrationem possit audire, qui nondum amico narrat, & jam affectus pendet. *Quid hoc hominis?*] Quod à Thaide ephebus exit. *Qui hic ornatus est?*] Quia Eunuchi veste indutus est.

9. *Quid illud mali est?*] Quod timidus egreditur.

10. *Quid sit sciscitari.*] *Sciscitari*, est occulta magis & secretiora rimari, ac velle cognoscere. ut,

Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus. ——

VARIORUM.

10. *Nisi.*] Pro *sed.*

DONATI.

NUM QUIS HIC EST? NEMO EST. *In hac scena, verba gestum vultumque indicant exeuntis: cui obvia persona objicitur, sub cujus occasione spectatoribus gesta narrabuntur.*

1. *Numquis hic est? nemo est. Numquis hinc me sequitur.*] Duo metuit, nequis obvius comprehensor occurrat: & nequis sui persecutor existat. *Nemo homo est.*] Quamvis per *nemo*, homo intelligatur: tamen addidit *homo*, ut veteres solent, τῷ ἀρχαϊσμῷ.

2. *Iamne erumpere hoc licet mihi gaudium?*] *Erumpere*, quasi activum verbum posuit, pro neutrali: ut sit, Licetne mihi erumpere hoc gaudium? Aut *erumpere* quasi exire. *Mihi*, pro à me. *Erumpere.*] Utrumne *erumpere*, pro emittere posuit? An *erumpere* pro exclamare? ut *erumpere vocem* dicitur, qui exclamat. nam, *Pro Iuppiter*, dicturus est.

VARIORUM.

1. *Nemo homo.*] Pleonasmus Terentio familiaris. Sic & *Cicero: Neminem profecto hominem ex omnibus aut antepofuissem unquam, aut etiam comparassem. Ericius.*

2. *Erumpere.*] Non. Marcell. cap. 4. n. 396. *Rumpere* legit, id est, retentum & diu tacitum proferre & dicere. *Erumpere gaudium.*] Eo modo dixit Terentius

Nunc eſt profecto, interfici cum perpeti me poſſum,
Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua.
Sed neminemne curioſum intervenire nunc mihi,
Qui me ſequatur: quoquo eam, rogitando obtundat, enecet:
Quid geſtiam, aut quid lætus ſim. quò pergam, unde emergam: ubi ſiem
Veſtitum hunc nactus, quid mihi quæram: ſanus ſim, anne inſaniam?
AN. *Adibo: atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo.*
Chærea, quid eſt, quod ſic geſtis? quid ſibi hic veſtitus quærit?

Quid

DONATI.

3. *Nunc eſt profecto.*] Ordo & ſenſus hic eſt, Nunc eſt profecto tempus, cum perpeti me poſſum interfici. Hoc autem cur ipſe dixerit, ſtatim ſubjicit cauſam. *Cum perpeti me poſſum.*] Animadvertendum eſt, quod ſi *cum* conjuncte legeris, *quando* ſignificat: ſi ſeparatim, *dum* ſignificat. *Nunc eſt profecto.*] Figurate, ac conjuncte lege ſine disjunctione.

4. *Contaminet vita ægritudine aliqua.*] Mire vitæ crimen oſtendit: velut ipſa ſit campus, poſſeſſioque fortunæ inſtabilis variorum.

5. *Sed neminem curioſum, &c.*] Apparatus ad intentionem futuræ narrationis dicitur.

6. *Qui me ſequatur.*] Id cupit gaudens, quod triſtibus moleſtum eſt. nam contra *Menedemus* gravatur narrare quæ dolet. *Obtundat.*] Odioſe inſtet ac repetat, moleſtus & odioſus ſit. *Enecet.*] Εὐφανότερον quam *enicet.*

7. *Quid geſtiam.*] Deeſt *quærens*: ut ſit, rogitando obtundat & enecet, quærens quid geſtiam. *Geſtire*, eſt motu corporis monſtrare quid ſentias. Conſtat autem, à pecudibus ad homines eſſe translatum. *Quid geſtiam.*] *Geſtire* proprie eſt, ſenſum corporis geſtu indicare: quod magis brutorum eſt animalium. *Virgilius*, *Et ſtudio in caſſum videas geſtire lavandi.* *Aut quid lætus ſim.*] Propter quid. *Unde emergam.*] Proprie dixit *Emergam*, ut ex luſtris atque inhoneſtis locis, utpote meretricis domo. *Cicero*, *At ne tu quidem emerſiſti lutulente Cæſoni ex miſerrimis naturæ tuæ ſordibus.*

8. *Veſtitum hunc nactus.*] Bene *Nactus* dixit: ut qui non ſumeret, niſi ſuaſiſſet hæc occaſio.

9. *Adibo: atque ab eo gratiam, &c.*] Senſus & ordo hic eſt, Adibo, atque ab eo gratiam hanc inibo. *Gratiam inire*, eſt dare beneficium, ac per hoc alicujus inire gratiam, id eſt, amicitiam. ſed hæc eſt elocutio, *Gratiam ab eo inibo*, pro, ejus gratiam merebor. Nam *ab eo*, amat *Terentius* pro *ejus* ponere: ut in Andria,

Hæc primum animadvertenda ab eo injuria eſt.

Id eſt, ejus injuria. *Inire* autem *gratiam*, eſt mereri gratiam. *Plautus*:

Iniet tamen ſolidam & grandem gratiam.

10. *Quid eſt quod ſic geſtis?*] Facete repetit verba ejus interrogationis, ut

VARIORUM.

quo *Cicero* erumpere ſtomachum in aliquem, *deſcharger ſon ire contre quelcun.* Ericius.

4. *Ne hoc gaudium contaminet.*] Nam, medio de fonte leporum, Surgit amari aliquid: ut vere *Lucret.* ait. ſupra in Andria dixit,

Mihi immortalitas parta eſt, ſi nulla ægritudo huic gaudio intercesſerit.

7. *Unde emergam.*] Prodeam. translatio ab urinatoribus.

Quid est, quod lætus sis? quid tibi vis? satin' sanus? quid me aspectas?
Quid taces? CH. *ô festus dies hominis! Amice! salve.* *(te.*
Nemo est hominum, quem ego nunc magis cuperem videre quam
AN. *Narra istuc quæso quid siet.* CH. *imo ego te obsecro hercle ut audias.* *(dem.*
Nostin' hanc, quam amat frater? AN. *novi, nempe, opinor Thai-*
CH. *Istam ipsam.* AN. *sic commemineram.* CH. *quædam hodie est ei dono data* *(tipho:*
Virgo. quid ego ejus tibi nunc faciem prædicem, aut laudem, An-

Cum

DONATI.

sciat se jampridem esse præsentem. *Quid sibi hic vestitus quærit?*] Facete & figurate dictum est. sic & alibi,

Ut pernoscatis quid sibi Eunuchus velit.

11. *Quid tibi vis?*] Πρὸς τὸ, Quid mihi velim. *Satin' sanus?*] Πρὸς τὸ, Sanus sim, an insaniam? *Quid me aspectas? quid taces?*] His duabus interrogatiunculis descripsit vultum dicturi.

12. *O festus dies hominis! Amice! salve.*] Decet à salutatione incipere luculente dicturum. Illud autem verisimile est, & percussum re nova, & audiendi cupidum, immemorem extitisse salutandi. *O festus dies.*] Utrum quia causa est festi ac læti diei? an quia ipse tantus festus dies? *O festus dies hominis.*] Pro, homo festi diei. Sic dicitur etiam *scelus homo. Ennius, O pietas animi.*

13. *Quem ego magis nunc.*] Bene additum *Magis.* ut his amicis se antepositum intelligat, quos cum optet videre Chærea, tamen eum magis; adeo ut aliis amicis antepositum neminem cupiat.

14. *Imo ego te obsecro hercle ut audias.*] Bonum compendium, ne multa diceret ad commendandum, ut solet, narrationem futuram. *Imo te obsecro hercle ut audias.*] Bene contulit verba: ut ex his appareat, quid agere velit. Ille dixit *Quæso*, hic *Obsecro.*

15. *Nostin' hanc, quam amat frater?*] Quæritur an verisimile sit Antiphoni notam esse Thaidem, quam frater ipse nesciverit. Sed intelligere debemus, modo notitiam non vultus, sed famæ positam esse: quam famam potuit ex Phædria & Antipho scire. At vero aliam notitiam negaverat Chærea sibi fuisse cum Thaide, hoc est, visus, vultus, oris, & corporis. *Novi; nempe, opinor, Thaidem.*] Verisimile est hæc scire Antiphonem, qui adeo sit familiaris Chæreæ. Et est ordo hic, Novi; nempe, opinor, Thaidem. *Opinor, Thaidem.*] Optime & ab illo tacitum, & ab hoc nomen ablatum est; ut appareat quam noverit, & quam possit assequi quæ dicentur.

17. *Faciem prædicem, aut laudem.*] *Prædicamus*, ut res sunt: *Laudamus* extollendo. Vel *prædicamus* voce: *Laudamus* argumentis. *Quid ego ejus tibi.*] Ordo hic esse debet, *Quid ego ejus tibi nunc faciem prædicem, aut laudem, Antipho? in hac commotus sum: cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem,* ut sit sensus;

VARIORUM.

12. *O festus dies.*] Id est, lætus, συνεχὼς δοχικός. Nam diebus festis, lætitiæ & hilaritati indulgetur. quasi dicat, O jucundus & faustus dies, si quis unquam homini possit illucescere. Alii *festum diem hominis*, pro fausto homine & auspicato, sumunt. Plaut. in Cas. 1. act. 1. scen. *Sine, amabo te amari, meus festus dies.* apud quem feriari mihi licet.

 18. Spe-

Cum ipsum me noris, quam elegans formarum spectator siem?

In hac commotus sum. AN. *ain tu?* CH. *primam dices, scio, si videris.*

Quid multa verba! amare cœpi: forte fortuna domi

Erat quidam Eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi:

Neque is deductus etiamdum ad eam. submonuit me Parmeno

Ibi servus: quod ego arripui. AN. *quid id est?* CH. *tacitus, citius audies.*

Ut vestem cum eo mutem, & pro illo jubeam me illoc deducier.

AN. Pro

DONATI.

In hac commotus sum: ille scilicet, qui, ut scis, formas solet eligere, ac fastidire pro merito.

18. *Quam elegans formarum spectator siem?*] Elegans spectator est, qui sit cunctantis & fastidiosi judicii: cui non quid placet facile. *Spectator.*] Probator: ut *pecuniæ spectatores* dicuntur.

19. *In hac commotus sum.*] Non est consequens: esset autem, si diceretur, In hac commotum me scias. Erit ergo ordo, & sensus qui supra. *Primam dices, scio.*] O fiduciam elegantiæ, & de alienis oculis judicare.

20. *Quid multa verba! amare cœpi.*] Ordine egit. nam prius est, commoveri: inde amare. Et bene non ante dicit, quid aggressus fuerit, nisi amoris mentione prælata: quo cogente nihil est infectum cupientibus.

22. *Submonuit.*] Leviter monuit & recte, quia *arripui* dicturus est. Et totum optime: nam ut non erat boni adolescentis, hanc technam reperire: sic ab illo repertam, fuit plane veri amatoris arripere.

23. *Tacitus citius audies.*] In oratione solemus corripere extra ordinem percontantes. Et bene celeritatem promisit, qua facile tenetur auditor. Et mire, tanquam sola interrogatio moræ sit.

24. *Et pro illo jubeam me illuc ducier.*] *Iubeam* amico dixit, tanquam inter honesta sit, quod utile sit. & turpe factum plerumque perseverante impudentia relevatur.

VARIORUM.

18. *Spectator.*] *Donatus* hic *spectatorem* eo sensu dici vult, quo dicti *pecuniæ spectatores.* Hi non sunt qui alias Triumviri monetales æris, argenti, auri, *l. 2. §.30. de origine jur. & Inscript. Vet.* quorum diligentiæ erat inspicere, ne quis pecunias publicas conflaturarum adulterinis artificiis imitaretur, ut ait *Jul. Firmic. Astr. l. 6. c. 31.* sed sunt nummularii, ad quos nummi probandi deferebantur, *l. 39. ff. de solut.* Ipsum illud in Græcia fuit observatum. *Spectator* ergò est formarum explorator, probator, δοκιμαστής. Unde *Menander*:

Ἀλλ' ἐπὶ τραπέζαν μου φέρειν τὸ
ἀργύριον, ἵνα
Εἴτ' ἀργύρεον καλόν ἐστι, δοκιμαστὴς ἴδῃ.

19. *In hac commotus.*] Id est, affectus & mutatus in alium quasi animi habitum. *Primam dices, &c.*] Nulli secundam: quæ reliquas omnes forma antevertat sua: præ qua reliquæ mera sunt pithecia & spinturnicia, ut *Plautus* in Milit. loquitur. *Wetzius.*

23. *Tacitus citius audies.*] Correptio interturbantis. *Tacitus*, tacens aut tacendo, active.

26. Ni-

AN. Pro Eunuchon'? CH. *sic est.* AN. *quid ex ea re tandem ut caperes commodi?*
CH. *Rogas? viderem, audirem, essem unà qua cum cupiebam, Antipho.*
Num parva causa, aut parva ratio est? traditus sum mulieri.
Illa ilico ubi me accepit, læta vero ad se abducit domum.
Commendat virginem. AN. *cui? tibine?* CH. *mihi.* AN. *satis tuto tamen?*
CH. *Edicit, ne vir quisquam ad eam adeat: & mihi, ne abscedam imperat:*
In interiore parte ut maneam solus cum sola: annuo,
Terram intuens modestè. AN. *miser!* CH. *ego inquit ad cœnam hinc eo:*
Abducit secum ancillas: paucæ, quæ circum illam essent, manent,
Novi-

DONATI.

25. *Quidnam ex ea re tandem.*] Transit à reprehensione facti, ad causam ipsius facti.

27. *Num parva caussa, aut parva ratio est.*] Sic illata interrogatio est, quasi ad hanc annuere, & vultu consentire Antipho sit coactus.

28. *Læta vero ad se adducit domum. commendat virginem.*] Omnia mire, quod læta, quod abducit, quod domum, quod commendat virginem. Specta singula, & mirare virtutem Poëtæ. hic enim commendandus est locus, erroris initium continens, apud Thaidem convitium.

29. *Tibi ne?*] Non interrogat, sed miratur. *Satis tuto tamen?*] Quid hic facit *tamen*? Utrum hoc? etsi meretrix, tamen satis tuto agit. An etsi Chæreæ, satis tuto tamen: quia nullus accedet alius.

30. *Edicit.*] *Edicimus*, jubemus: vel jure dicimus. *Edicta* enim Imperatoris sunt. *Et mihi, ne abscedam, imperat.*] Certe nullus vir accedit.

31. *Maneam solus.*] Remaneam, perseveremque in loco, ac per hoc sim miser, utpote dono datus, & serviens meretrici. & est εἰρωνεία.

32. *Ego, inquit, ad cœnam hinc eo.*] Μίμησις, ad imprudentiam mulieris exprimendam, quæ hoc die erit secura de custode Eunucho.

33. *Abducit secum ancillas.*] Memoriter: nam dixerat abiens, *Vos me sequimini. Paucæ, quæ circa illam essent.*] Relictæ nonnullæ, ut lavari possit ea virgo, quæ sub vitii hujus occasione noptura est. Hoc enim totum sic inducit Poëta, ut non abhorreat à legitimis nuptiis, in ea præsertim quæ uxor futura est. *Manent.*] Pro remanent. ἀφαίρεσις.

VARIORVM.

26. *Viderem, &c.*] Suprà Act. 3. sc. 3.

29. *Satis tuto tamen.*] Æquè ac, *ovem lupo.* infra 5. act. 1. scen,

31. *Annuo.*] Non loquor dixit: nam verebatur, ne loquendo se proderet.

32. *Terram intuens.*] Pudoris hoc signum & verecundiæ. *Lindebrog. Miser.*] Vel blanditur *Socio* atque amico suo *Antipho*: vel se miserum vocat *Chærea*, exultans lætitia explendæ libidinis. In utroque dicto ironia est. Prius probant exemplaria; alterum Interpres, qui ista omnia vult à *Chærea* dici. *Georg. Fabr.*

Novitiæ Puellæ. *continuo hæc adornant, ut lavet:*
Adhortor properent: dum apparatur, Virgo in conclavi sedet,
Suspectans tabulam quandam pictam, ubi inerat pictura hæc;
JOVEM
Quo pacto DANAÆ misisse ajunt quondam in gremium imbrem aureum.

Ego-

DONATI.

34. *Novitiæ puellæ.*] Αὔξησις, *novitiæ*, & *puellæ*. *Continuo hæc adornant ut lavet.*] *Hæc* pluraliter, pro *hæ*. ut in Phormione, *Hæc illæ erant itiones*. *Adornant* autem, ex medio significatu, pro apparant.

35. *Dum apparatur, virgo in conclavi sedet.*] Impersonaliter dixit. & *dum apparatur*, pro *dum apparetur*: & *sedet*, pro *sedebat*. *Virgo in conclavi sedet.*] *Conclave*, est separatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa & cubicula clausa sint adhærentia triclinio.

36. *Suspectans tabulam quandam pictam.*] Bene. accedit repente pictura ad hortamenta aggrediendæ virginis: ideo quia non ad hoc venerat Chærea, ut continuo vitiaret puellam, sed ut videret, audiret, essetque una; cum nihil amplius cogitaret, ausus, incitatusque, dum picturam cerneret. *Jovem quo pacto.*] Mira inventio, qua hæc pictura domui tribuitur meretricis, adversus omnium pudicitiam amorum, contra parsimoniam, contra dignitatem, contra pudicitiam.

37. *Misisse ajunt.*] Bene *Ajunt*: & quia fabula est, & quia tam turpis Jovi, quam apta meretrici. *Quo pacto Danaæ misisse ajunt quondam in gremium imbrem aureum.*] Quæ aptior pictura domui meretricis ad amatorum illecebras, quam hæc, quæ exemplum continet puellæ, & amoris puellæ, & amoris ad Jovem pertinentis: & amoris non gratuiti, nec parvi propositi, sed auro in gremium fluente venalis? Tum quod in gremium Danaæ etiam ipse Juppiter, ut splendidus imber illabitur: nonne videtur meretrix dicere adolescentulis, illam corporis partem authore Jove velut inauratam fuisse? *Imbrem aureum.*] Non rorem vel pluviam, sed *imbrem* addiderat. ô avaritiam meretricis!

VARIORVM.

34. *Novitiæ puellæ.*] Istius rei familiaris non satis expertæ, & quæ facillimæ falli poterant. *Hæc adornant.*] Donatus *hæc* pro *hæ* ponit. Verum Menenius ἑνικῶς positum putat, ut sit ordo; *Adornant* id est apparant, ut hæc virgo lavet, scil. se, vel *lavet* pro lavetur. *Adornant ut lavet.*] Mos antiquorum erat, singulis diebus lavari; unde ditiores fere in domibus suis privata balnea habebant. *Barlandus.*

36. *Suspectans tabulam pictam.*] Aptam domo meretricis tabulam, in qua Jovis amores, puellæ aurea dona. Lege Propert. lib. 2. eleg. 6. Annota hinc, inhonestis picturis juvenum animos ad nequitiam incitari: visu enim animus maxime commovetur. Meritoque *Ægyptios* commendat *Plato*, apud quos pictorum licentia legibus coërcebatur; quod permagni interesse judicarent, ut juvenes à teneris annis, honestis picturis & honestis cantibus assuescerent. *Muretus.* Fabula est apud Ovid. 4. Metamorph. *Jovem.*] Fabula nemini veterum Mythistoricorum prætermissa. Citat hunc *Terentii* locum *August. Confess. lib.* 1. *c.*16. *de civit. Dei l.*7. *c.* 2. & *Epist.*202. Lindebrog.

37. *Misisse ajunt.*] Quid? an non hoc sonant verba, *Jovem*, qui quidem ipse imber aureus non fuerit, misisse aurum in sinum *Danaës* per impluvium à quo, obse-

Egomet quoque id spectare cœpi: & quia consimilem luserat
Jam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi,
DEUM sese in HOMINEM convertisse, atque in alienas tegulas
Venisse clanculum per impluvium, fucum factum mulieri.
At quem DEUM? qui templa cœli summa sonitu concutit.

Ego

DONATI.

38. *Egomet quoque id spectare cœpi.*] Moris est ad id oculos vertere, quod videmus: & eum quem aspicimus, intueri.

39. *Jam olim ille ludum.*] Bene, non scelus, sed *ludum* dixit. *Impendio.*] Id est, magis magisque luserat. Et *luserat ludum*, ut, *Hunc oro sine me furere ante furorem.* figura ἀρχαϊσμός.

40. *Deum sese in hominem convertisse.*] Philosophice nunc *Terentius* demonstravit, quam cladem moribus hominum, & civitatibus afferant figmenta Poëtarum, cum exempla scelerum afferant peccaturis. *Deum sese in hominem convertisse.*] Utrum quia Juppiter humana forma aurum infundens pictus erat in tabulis, non pro Iove aurum? An *in hominem*, id est, hominis audaciam atque flagitia? *Atque alienas tegulas.*] Hic apparet Jovem separatim, separatim aurum fuisse pictum. *In alienas tegulas.*] Satis comico charactere loqutus est, & presso stylo.

41. *Venisse clanculum per impluvium.*] Hæc omnia non ut difficilia factu, sed ut humilia, & Jove indigna proferuntur, ut merito sequatur, *Ego homuncio hoc non facerem*, quod non solum non Jovi, sed ne homini quidem, nisi furi, aptum erat? *Fucum factum mulieri.*] Id est, ut fucum faceret, hoc est, insidias & fraudem. *Fucum*, astutam fraudem: & *mulieri*, pro, *fœmina*.

42. *Qui templa cœli summa sonitu concutit.*] Ab authoritate persona, ut sit in exemplis. *Sonitu concutit.*] Παρῳδία de Ennio. *Templa cœli.*] Sententia tragica; sed de industria, non errore.

VARIORUM.

obsecro, absurdius quicquam dici potest, aut magis ei fabulæ pugnans; quæ prodidit, *Jovem* se ipsum in aurum destruxisse, atque in gremium *Danaës* impluisse: ac sub auro fefellisse. Quanto ergo verior scripta mea lectio: *nisisse*, aut *ninsisse*?

—— *Jovem*
Quo pacto Danaæ ninsisse ajunt quondam
in gremium imbrem aureum.

Nam, *Jovem imbrem aureum*, appositio est. *Jupiter* ergo in gremium *ninxit*: pro quo olim in usu erat, *ninsit* aut *nisit*, affinitate ea, quæ fuit *S* cum *X*. Sed quod ipse & plærique alii de *Danaë* tradiderunt, id *Pindarus* ad *Alcmenam* retulit μεγαλωγῇ ποιητικῇ. Vide insuper *Victorium lib. 1. var. lect. c. 15.* Palmerius.

38. *Luserat.*] Nequiore sensu. ut Græce παίζειν.

39. *Impendio.*] Pro multo.

40. *In hominem.*] In humanos affectus: in imbrem enim aureum se convertit, non in hominis formam. *Marsus.*

41. *Per impluvium.*] Locus est sine tecto in ædibus, quo impluere imber in domum possit. *Asconius Pedianus.* *Fucum factum.*] *Factum* hic supinum est, non participium. *Erasmus.* *Fucum factum.*] Est autem fucum facere, artificiosa dissimulatione deludere & imposturam facere. Nam φῦκος herba est tingendis lanis utilis. Ideo *fucus* simpliciter pro colore, ut *fucare* pro colorare sumitur. Maxime vero significat factitium colorem & adulterinum, quo mulierculæ vitia formæ dissimulant, superinducto medicamine. Sunt qui *furtum* legunt, amoris scil. illicitum gaudium.

 43. *Ego*

Ego homuncio hoc non facerem? ego illud vero ita feci, ac lubens.
Dum hæc mecum reputo, accersitur lavatum interea virgo:
It, lavit, redit. deinde eam in lectum illæ collocârunt.
Sto expectans, si quid mihi imperent. venit una, heus tu, inquit, Dore,
Cape hoc flabellum, ventulum huic sic facito, dum lavamus:
Ubi

DONATI.

43. *Ego homuncio hoc non facerem?*] Oratorie. ut Jovem extulit, ita, detraxit sibi: utputa, Ille est Deus, & magnus: ego non homo, sed homuncio.

44. *Dum hæc mecum reputo, accersitur lavatum.*] Servavit ordinem nuptiarum: & proprio verbo, quasi de nuptura dixit. *Accersitur.*] Ut alibi,

Quam mox virginem accersant.

Nam ipse illam est habiturus uxorem. *Dum hæc mecum reputo.*] Hic ostendit, non sibi primum hæc nunc in mentem venisse, sed tunc etiam cogitata, cum esset in domo meretricis.

45. *It, lavit, redit.*] Συντομίᾳ, qua solet, utitur. *Deinde illam in lecto illæ collocârunt.*] Vide an aliquid deest legitimis nuptiis: nam & ipsum verbum *collocant* proprium est, & adscribitur pronubis.

46. *Sto expectans, si quid mihi imperent.*] Ἐνέργεια. Non enim dixit *stabam*. *Expectans*, desiderans. Et mire omne tempus executus est salva veritate, in qua *Virgilius* negligens invenitur: cum post occisum *Mezentium*, non facta noctis mentione, statim intulit,

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.

47. *Cape hoc flabellum.*] Præclare non sensum, sed verba ipsa per μίμησιν induxit, per quam puellaris error exprimitur. *Cape hoc flabellum, & ventulum huic sic facito.*] Quam particulatim, cum qua diligentia & δεικτικῶς jubet, quasi novitio & imperito? *Ventulum huic sic facito, dum lavamur.*] Demonstrativum, & gestu explicandum.

VARIORUM.

43. *Ego illud vero ac lubens.*] Vides quanta ex Poëtarum lectione pernicies moribus juventutis invehatur: ut non temere Plato illos è sua repub. ejiciendos censuerit: ut est apud Gell. l. XI. c. II.

45. *In lectum.*] Antiquiores balneis egredientes, ad jam contractam aut futuram lassitudinem vitandam, & quo humectatione balnei magis fruerentur, post modicum temporis intervallum lectos intrarunt: atque ibi vel lacerna induti, vel nudi, ut in marmoribus aliquibus ostenduntur, mensas sibi ipsis apparari jubebant. *Mercurialis.*

47. *Hoc flabellum.*] Quia lecti veterum non erant vulgo ut nostri pannis obpansis clausi, ideo moris fuit ditioribus, ut quando meridianum somnum maxime captarent, astans aliquis ventulum faceret: simul refrigerandi caussa, & muscarum ac culicum abigendorum. *Claudian.* in Eutrop. lib. 3.

Et cum se rapido fessam projecerat æstu,
Patritius roseis pavonum ventilat alis.

Erant enim flabella elegantiorum, sive muscaria, pavonina, ut etiam *Martialis* indicat. *Propertius:*

Et modo pavonis caudæ flabella superbæ.

Tenuioribus pro flabellis caudæ erant bubulæ, ut ex eodem *Martiale* notum, & *Æliano* lib. 15. cap. 14. Plura de his *Athenæus.* Postea vero quam lectos velis obtegere cœperunt, ventilationis mos desiit. *Paulus Silentiarius* Epigrammate εἰς κωνωπεῖα·

Ὕπνου δ᾽ ἀστυφέλικτον ἄγω χάριν· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς
Δμῶας μυιοσόβου ῥύομαι ἀτμελίης.

Loqui-

Ubi nos laverimus, si voles, lavato. accipio tristis.
AN. *Tum equidem istuc os tuum impudens videre nimium vellem:*
Qui esset status, flabellum tenere te Asinum tantum.
CH. *Vix elocuta est hoc, foras simul omnes proruunt se.*
Abeunt lavatum: perstrepunt, ita ut fit, domini ubi absunt.
Interea somnus virginem opprimit: ego limis specto
Sic per flabellum clanculum: simul alia circumspecto,

Satin'

DONATI.

48. *Ubi nos laverimus.*] Vide usum verbi tam cito variatum, *Dum lavamur:* & *Ubi laverimus. Accipio tristis.*] Id est, tristi similis: ut, *Namque ut conspectu in medio turbatus inermis Constitit. Accipio tristis.*] Bene *Tristis*, tanquam aliud magis vellet, hoc est, lavare, aut ludere: metuit enim ne quod cupit, prodatur gaudio. *Si voles, lavato.*] Quasi satisfacientis est, cum solum illum relinquant cum virgine.

49. *Os tuum impudens.*] Licet jocanti & amico convitium jocunde facere.

50. *Quis esset status.*] *Statura* corpori adscribitur: *Status* ad habitum refertur. Ergo *status* est σχῆμα: *Statura*, longitudo corporis. *Te asinum tantum.*] Quia hoc ministerium, delicatorum servorum est.

51. *Omnes proruunt se.*] Verbo neutrali quasi activo usus est.

52. *Ubi absunt.*] *Ubi*, & temporis & loci potest esse.

53. *Interea somnus virginem opprimit.*] Utpote compressam somno, & oblectatam flabello, atque ab Eunucho nihil metuentem. *Ego limis specto.*] *Limus*, si nominativus singularis est, transversus significat: si septimus pluralis, deest *oculis*. Nam *limis*, est transversus: unde *limen* dicitur quoque, quod ingredientibus exeuntibusque transversum est. Quum igitur dissimulant homines se videre quod vident, & non recta facie, sed transversa intuentur, *limis* dicuntur *aspicere*.

54. *Sic per flabellum clanculum.*] *Sic* δεικτικὸν est, & necessario additum. nam & *limis* & per *flabellum*, sine demonstratione parum intelligitur.

VARIORUM.

Loquitur ipse κωνωπεῖον, qui erat lecto obpansus, & ait se fungi vicem servi ventulum facientis. *Casaub.*

50. *Qui esset status.*] Pro quis. Gall. *quelle estoit ta contenance.*

51. *Foras se proruunt.*] Mos familiæ petulantis. Nam *proruere*, pro proripere, significat raptim sese ex conspectu cujuspiam auferre. Sic Adelph. 3. Act. 2. scen. *cæteros ruerem:* Activè.

52. *Domini ubi absunt.*] Eodem pertinet quod perquam venuste dixit *T. Livius*, *Non satis feliciter solere procedere, quæ oculis agis alienis.* Innuit tale quiddam hic *Terentius*, significans, absentibus heris, ministros omnia facere indiligentius, & peccare licentius: nempe hæc omnia eo tendunt, ut quisque suum negotium præsens curet, neque magnopere fidat alienæ industriæ.

53. *Limis specto oculis.*] Ex obliquo, transversa tuentibus oculis. Limi oculi proprie Amatorum sunt. *Quinctil.* l. 2. c. 3. *Quadam voluptate suffusi, aut limi, & ut sic dicam, Venerei.* Vetus Poëta:

Non laudo os: namque est vaniloquum & fatuum.
Non oculos: etenim sunt lusci oculi atque patrantes.

Apuleius Miles. 2. de Photide: *Ad me conversa limis & mordicantibus oculis.* Lindebrog.

 55. *Pessu-*

Satin' explorata sint. video esse: pessulum ostio obdo.
AN. *Quid tum?* CH. *quid? quid tum Fatue?* AN. *fateor.*
CH. *an ego occasionem* (*ratam,*
Mihi ostentatam tantam, tam brevem, tam optatam, tam inspe-
Amitterem? tum pol ego is essem verè, qui simulabar.
AN. *Sane hercle ut dicis. Sed interim de symbolis quid actum est?*
CH. *Paratum est.* AN. *frugi es: ubi? domin'?* CH. *immo*
apud Libertum Discum.

AN. *Per-*

DONATI.

55. *Pessulum ostio obdo.*] Scilicet ut amoveret arceretque auxilium Virginis.

56. *Quid tum Fatue?*] Quid enim præter vitium superest, ubi amator est adolescens, & virgo dormiens & inclusa? Grate explicata narratio est, quam audientis curiositas finit, & cujus in extrema parte major attentio est. *Fateor.*] Me fatuum qui hoc quæsierim, subauditur. *An ego occasionem mihi ostentatam tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam, amitterem?*] Vide quanta dixerit: non voluntatem, sed occasionem: non animadversam, sed ostentatam: non hanc, sed tantam: non angustam, sed brevem: non appetitam, sed optatam: non repentinam, sed insperatam. Et bene *insperatam:* aliud enim sibi promiserat; ut supra diximus, non quod pictura occasioque persuasit.

51. *Tum pol ego is, &c.*] Eunuchus scil.

59. *Sane hercle ut dicis.*] Deest, *ita est. Sed interim de symbolis quid actum est?*] Bene memor est personæ, quam induxit Poëta, per hanc interrogationem. *Sed interim de symbolis.*] Παροιμιῶδες, αἰτία περὶ τῦ χοιροδίου.

60. *Frugi es.*] Utilis & necessarius: ut fruges humano generi. *Frugi* est ergo, in quo est aliquid quo fruamur, id est, utamur. *Discum.*] Nomen est proprium *Discum.*

VARIORUM.

55. *Pessulum ostio.*] A Græcorum πάσσαλος, Latinum *pessulus*, quo obducto fores intus claudebantur: unde illud apud Comicum, *pessulum ostio obdo.* Sic Ἴταλος *vitulus*, & similia. Errant graviter qui *pessulum* ἀπὸ τῶν πεσσῶν deducunt, quos novêre Medicorum filii. Sed nec ullus κεχρίμφατος sensus in illis Comici verbis, ubi adolescens qui pro *Eunucho* datus erat, thalami virginis, cui servandæ præfectus fuerat, ostium pessulo obdit, nec ulla ibi allusio ad πεσσούς. Revera ubi vidit virginem dormire cum qua relictus solus fuerat, ne occasionem amitteret bene rei gerendæ, ostium intus claudit obducto pessulo, ne redeuntes ancillæ eum opprimere possent: post ostium pessulo obditum, ait sese occasionem tam bellam non amisisse rei gerendæ cujus cupiens erat, hoc est, virginis illius deflorandæ. At πεσσοὶ muliebres nihil habent cum *pessulo* commune: vox ea Græca est similitudine πεσσῶν ficta. Πεσσοὶ saxeæ pilæ sunt, partim rotundæ, partim quadratæ, sed ut plurimum rotundæ. *Salmasius.*

58. *Amitterem.*] Δυνλεικῶς, amittere deberem. At hic *amittere* significat deserere & quasi à se mittere. Unde è manibus amittere, quod penes nos est dimittere. *Qui simulabar.*] Id est, Eunuchus.

60. *Ubi? domi ne?*] Mirum est Antiphonem quærere de symbolæ loco, cum scena præcedenti dixisset locum constitutum: quare Chærea mutasse locum debuit, quod vacare iis mandandis non

AN. Perlonge est: sed tanto ocius properemus. muta vestem.
CH. Ubi mutem? perii: nam domo exulo nunc: metuo Fratrem,
Ne intus sit; porro autem, Pater ne rure redierit jam.
AN. Eamus ad me: ibi proximum est ubi mutes. CH. recte dicis,
Eamus: & de istac simul, quo pacto porro possim
Potiri, consilium volo capere unà tecum. AN. fiat.

ACTUS QUARTI SCENA PRIMA.

DORIAS.

Argum. *Ancilla ab hera rediens, ut aurum ipsius domum referat, hac occasione docet spectatores, quid in convivio militis actum sit: nempe initium jurgii, inter Thaidem & Thrasonem ob interventum Chremetis; & ita viam sternit ad epitasin. Muliebris timiditas, cautio meretricia & hominis stolidi zelotypique importunitas hac scena exprimitur.*

ITa me DI bene ament, quantum ego illum vidi, nonnihil timeo
misera,
Ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi.
Nam postquam iste advenit Chremes adolescens, Frater Virginis,
Mili-

DONATI.

61. *Sed tanto ocius properemus.*] *Properemus* dixit, pro ambulemus. *Muta vestem.*] Hæc οἰκονομία est ad id, quod in domum Thaidis rediturus est Chærea.

62. *Ubi mutem?*] Vultu ostendit, quod subaudiatur *nescio*. *Nam domo exulo.*] Deest *Prope*, aut *Veluti*: ut sit, Prope jam exulo. *Exulo* duobus modis dicitur: & de loco in quo exul est, & de loco ex quo ejectus est. *Nunc metuo fratrem.*] Causas ostendit, cur domo penitus veluti exulet.

63. *Pater ne rure redierit.*] Præparatur jam interventus senis: & est ζεῦγμα ad superiora. nam & hic *metuo* est subaudiendum.

64. *Ibi proximum est.*] Hoc est domus mea. *Recte dicis. Eamus.*] Ipsa verba quodammodo festinationem sonant.

65. *Quo pacto porro.*] *Porro*, postea, deinceps.

VARIORVM.

non posset quæ domi facto opus fuissent, & ea liberto Disco commisisse.

DONATI.

ITA ME DI BENE AMENT.] *Ea persona quæsita est, quæ terribilem credat militem: & eo magis in experiendo vanus ac ridiculus esse possit.*

1. *Ita me DI bene ament,*] Hoc loco quid post scenam gestum sit, hoc est, in convivio militis, ancilla demonstrat: ut jam quæ in proscenio agantur, ex his possimus agnoscere.

2. *Ne quam ille hodie insanus.*] *Illum*, & *Ille insanus*, sic effertur, ut omnibus insuavis miles esse noscatur.

3. *Nam postquam iste advenit.*] Instanter admonet, qui scilicet sit Chremes.

VARIORVM.

2. *Ille hodie.*] Thraso importunus, insuavis, furiosus, propter Chremetem, quem sibi rivalem adductum credebat.

7. Tim-

Militem rogat, ut illum admitti jubeat. ille continuo irasci:
Neque negare audere: Thais porro instare, ut hominem invitet.
Id faciebat retinendi illius causa: quia illa, quæ cupiebat
De sorore ejus indicare: ad eam rem tempus non erat;
Invitat tristis: mansit. ibi illa cum illo sermonem occipit.
Miles vero sibi putare adductum ante oculos Æmulum:
Voluit facere contra huic ægre. heus! inquit, puer! Pamphilam
Accerse, ut delectet hic nos. illa exclamat, minime gentium:
In convivium illam? miles tendere: inde ad jurgium.

Interea

DONATI.

4. *Militem rogat.*] Et hoc quasi de odioso *Militem* dixit, non *Thrasonem*. *Continuo irasci.*] Ut rivali.

5. *Neque negare audere.*] Ut amicæ poscenti. *Instare ut hominem invitet.*] Vide impudentiam Meretricis. primum petit ut jubeat eum admitti: postea ut invitet, quod est majus.

6. *Id faciebat retinendi illius causa.*] Admonet spectatorem, ne existimet alteri rivali injuriam fieri Phædriæ. Et simul est hic παρασκευὴ Virginis agnoscendæ.

8. *Invitat tristis.*] *Tristis*, invitus, non libenter. Ut è contrario *Virgilius*,

— *Vobis*
Lætus ego hunc candentem in littore taurum
Constituam ante aras, voti reus. —

Et, *Accipio tristis*, eodem modo. *Mansit ibi.*] Adolescens scilicet. Et *Mansit* pro remoratus est. id est, accubuit, nec recessit, *mansit* significat. Simile est, *Mansit*, passus est. Sic, *Chremes mansit*, immoratus est, conviva necessitate discessit, accipiendus est. *Sermonem occipit.*] *Sermonem*, colloquium dicit.

9. *Adductum æmulum.*] Plus dixit *Adductum*, quam *Admissum*: & simul quia videbat furibundum Chremem, & totum crimen revocat ad Thaidem. Et hæc est causa, cur à Milite in ejus domo nullam rixam patiatur Chremes.

10. *Huic ægre.*] Huic Thaidi, non adducto. *Heus, inquit, puer.*] Hic ostenditur, quod supra apparatum est. *Pamphilam accerse.*] Non *provoca*, sed *accerse*: quia non est aptum militi.

11. *Ut delectet hic nos.*] Quasi dicat, quod hæc non facit. Sed delectare, fidicinæ est; quia supra de illa dixerat, *Et fidibus scire.* Et bene *hic*, quasi insuaviter nunc tractemur. *Illa exclamat.*] Non *respondit*, inquit: sed *exclamat*. *Minime gentium.*] Hoc magis mirum, *minime gentium*, quam *nusquam gentium*.

12. *In convivium illam?*] Ἐμφατικῶς. ut, *Cantando tu illum? Illam?*] Deest, *accersas*: & est figura ἀποσιώπησις. *Miles tendere.*] Proprie dixit *tendere*, quod significat pertinacem contentionem. *Virgilius*,

— *Vasto certamine tendunt.*

Inde ad jurgium.] Subauditur, *ventum est*.

VARIORUM.

7. *Tempus non erat.*] Oportunitas. Nam alias, *Tempus non esse*, significat non habere temporis satis ad rem agendam. Hic significat, nec tempus nec locum fuisse rei indicandæ aptum.

9. *Putare adductum.*] Suspicaces sunt qui amant, & rivales ferre non possunt. Unde illud apud *Tibullum*:

Possem rivalem non ego ferre Jovem.

Hegendorph.

12. *In convivium illam?*] Græci olim prudenter muliebrem sexum à conviviis amoverunt. Fieri autem vix potest, quin vacuo & soluto animo, jocantibus nonnun-

Interea aurum sibi clam mulier demit: dat mihi ut auferam.
Hoc est signi, ubi primum poterit, se illinc subducet, scio.

ACTVS QVARTI SCENA SECVNDA.

PHÆDRIA.

Argum. *Revertitur rure Phædria, cum ut amatorum inconstantiam cernas; tum ut ejus adventu promoveatur epitasis alterius partis fabulæ.* Thes. 1. *Intemperantis amoris hic est effiguratio. Sunt enim fere amatores moræ impatientes.* 2. *Amantium animus non est præsens, sed absens adest.*

DUm rus eo, cœpi egomet mecum inter vias
(Ita ut fit, ubi quid in animo est molestiæ)
Aliam

DONATI.

13. *Interea aurum sibi clam mulier demit.*] Ne aurum pro virgine, quod retinebat, amitteret. vel *aurum demit*, ut esset ad fugam expeditior, vel ad rixam. Et opportune mulierem dixit, non *Thaidem*; ut ostenderet malitiam sexus.

14. *Hoc est signi, ubi primum poterit.*] Ad quam rem *signi*? Utrum hoc est signi, *Quamobrem metuam ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi?* An hoc est signi, *Unde scio quod ubi primum poterit, se illinc subducet?* Erit igitur subaudiendum sic, *unde* & *quod*: ut sit, Unde scio, quod ubi primum poterit.

VARIORUM.

nonnunquam parum verecundum aliquid excidat. *Muret. In convivium illam?*] Cic. accusatione in Verrem. *Quæso, inquit Rubrius, Philodame, cur ad nos filiam tuam non introvocari jubes? tum ille negavit moris esse Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres.* Demosth. idem in oratione de Pyrrhi cujusdam hæreditate. Item Varro apud Nonium IV. *Acerbum. Virgo de convivio abdicatur ideo, quod majores nostri virginis acerbæ aures Venereis vocabulis imbui noluerunt.*

13. *Aurum sibi.*] Aurea ornamenta, quibus in convio & domi utebatur. Mirum est, *Thaidem* aurum gestasse, cum lex esset *Athenis*: ἑταίρα χρυσία εἰ φοροίη, δημοσία ἔστω. Duplex esse ἐκ προσῳδίας videtur hujus legis sensus. Si enim παροξυτόνως legas δημοσία, Legislatoris hæc mens est: Meretricem quæ aurum gestaverit, debere esse publicam: οἰκέτου καὶ βλάβης τὴν δούλην εἶναι ὀφείλειν, id est, permittendam esse ingenuorum & servorum passim libidini. ejusmodi sunt: ὅσαι πεφασμένως πωλῶν). Si ὡς προπαροξυτόνως scribas δημόσια, sensus est: aurum, quo ornata fuerat meretrix, publicum fieri, & in ærarium referri. *Petitus.*

DONATI.

DUM RUS EO, COEPI EGOMET. *Hic nunc causa narratur, cur statim in urbem redeat Phædria, qui discesserat abfuturus biduum, ad tollendum jurgium militis. & importune redit.*

1. *Dum rus eo.*] Jam tempus est revocandi in scenam Phædriam, postquam acta sunt omnia, quæ illius absentiam desiderabant. *Cœpi egomet mecum.*] Ordo, cœpi aliam rem ex alia re cogitare. *Inter vias.*] Figurate & nove *inter vias*.

VARIORUM.

1. *Dum rus eo.*] Ostenditur impotentia tanta amoris, ut omnia sanæ mentis consilia evertat. Nam *Phædria*, qui magno sonitu *Thaidi* promiserat se biduum absfuturum, continuo redit: imo ne accedit

Aliam rem ex alia cogitare, & ea omnia in
Pejorem partem: quid opus est verbis? dum hæc puto,
Præterii imprudens villam: longe jam abieram,
Cum sensi; redeo rursum, male vero me habens;
Ubi ad ipsum veni diverticulum, constiti:
Occœpi mecum cogitare: Hem! biduum hic
Manendum est soli sine illa? quid tum postea?
Nihil est. quid? nihil? si non tangendi copia est,
Eho ne videndi quidem erit? si illud non licet,

Saltem

DONATI.

3. *Et ea omnia in pejorem partem.*] Utrum subaudiatur, cogitare? an, ibant, aut vergebant, aut quid tale?

4. *Dum hæc puto.*] Id est, existimo. ut *Virgilius,*

Multa putans, sortemque animi miseratus iniquam.

Et est ἀφαίρεσις pro reputo. *Putamus* enim instantia: *Reputamus* præterita.

7. *Ubi ad ipsum veni diverticulum.*] *Diverticulum* est, ubi iter de via flectitur. & proprie *diverticula* dicuntur in via domicilia, ad quæ de itinere divertendum fit. *Constiti.*] Plus est nunc scientem stetisse, quam præteriisse nescientem.

8. *Hem! biduum hic manendum est.*] Interjectio laborantis animi. *Biduum* sic pronuntia, ut longum nimiumque tempus. Tum deinde *hic*, tanquam in loco solo atque tristi.

9. *Soli sine illa.*] Aut sine alio oblectamento? *Sine illa?*] Satis amatorie. *Sine illa?*] Jam causa est, cur biduum gravetur loco tristi, cur solatium conquirendum. Sunt autem qui idem putent, *soli esse*, & *sine illa*: ut *sine illa* ἐξήγησις ejus sit, quod dixerat, *Soli*.

10. *Nihil est: quid nihil?*] Amantium disputationes intermiscent quædam consilia sanæ mentis, quæ tamen statim resurgentis amoris sævitia devincuntur.

11. *Eho, ne videndi quidem erit?*] *Eho*, ridicule additum: tanquam omnino non secum loquatur, sed cum altero. *Si illud non licet, saltem hoc licebit.*] Bene bis dictum *licet*, *licebit*: quasi de re magna loquatur. totum ergo amatorie.

VARIORUM.

cedit quidem ad villam. Idcirco Lena apud *Plautum* in Asinaria, cuidam adolescenti dicit:

Fixus est hic apud nos animus tuus clavo cupidinis:
Remigio, veloque quantum poteris fuge &c.
Quam magis in altum capessis, tam æstus te in portum refert.

Ericius. *Inter vias.*] Locus pro actu qui in eo fit, id est, inter eundum: aut in via.

7. *Diverticulum.*] Duplicem significatum reperio in hoc vocabulo: nonnunquam mansionem significat, sed temporariam, ubi declinandæ aëris intemperiæ gratia: vel fessus ab itinere, pernoctationis causa, viator subsistit: Græci ἀτρεπὸν appellant. Aliquando *diverticulum* est, ubi incipit semita, quæ te digredientem à publica via in alicujus villam deducit. Sic *Suetonius* in vita Neronis: *Ut ad diverticulum ventum est, dimissis equis, inter fruticeta ac vepres, per arundineti semitam, ægre, nec nisi strata sub pedibus veste, ad adversum villæ parietem evasit.* Quod autem Græci πάρεργον vocant, id Latini *diverticulum* operis appellant. *Nannius.*

12. *Ex-*

Saltem hoc licebit: certe extrema linea
Amare haud nihil est. Villam prætereo sciens.
Sed quid hoc, quod timida subito egreditur Pythias?

ACTVS QVARTI SCENA TERTIA.

PYTHIAS. PHÆDRIA. DORIAS.

Argum. *Queritur de Eunucho Pythias ancilla, ob stupratam virginem. Superveniens Phædria, factum non credit. Est autem conjecturalis status: an sit ab Eunucho vitiata virgo: Idque per ἀδυνάτον refellit Phædria. Jucunda itaque est concertatio & plurimum habet voluptatis.*

UBi ego illum scelerosum, misera, atque impium inveniam? aut ubi quæram?

Hoc-

DONATI.

12. *Certe extrema linea.*] Et hoc recte: quia quinque lineæ perfectæ sunt ad amorem. prima visus, secunda loqui, tertia tactus, quarta osculari, quinta coïtus. An sic dixit *extrema linea*, quemadmodum dicitur *longis lineis quid fieri*? id est, de longinquo.

13. *Amare, haud nihil est.*] *Amare* modo frui amore dicit. *Plautus*, in Bacchidibus,

Prius hic adero, quam te amare desinam.

Et, *Sine te amem. Villam prætereo sciens.*] Sciens quidem, sed non minus amator, quam prius.

14. *Sed quid hoc, quod timida subito egreditur Pythias?*] Ex his verbis persona in scenam veniens, & locutura describitur. & *Timida*, modo ægra, turbata, commota. *Plautus*,

Manum ex mari, timide.

Et hic ipse, *Uxorem* inquit *Philumenam pavitare nescia quid dixerunt.* Timidum aliud naturale, aliud eventu est: ut,

Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle.

VARIORVM.

12. *Extrema linea amare.*] Quid esset *extrema linea amare*, non hodie atque heri quæsitum est, needum tamen repertum. Nugæ sunt omnes quæ hactenus prodiêre interpretationes. *Phædriæ* carendum erat amica per biduum, ut de compacto convenerat. Illud biduum primo decreverat ruri transigere, & in villam perrexerat: mox mutata sententia in urbem redire statuit, ac sic secum hæc disputat: *Hem, biduum heic manendum est soli sine illa? Quid tum postea? Si non tangendi copia est, an ideo nec videndi erit?* Quia non possum eam per hoc biduum tangere, an ipse propterea me privabo ejus conspectu, heic ruri manendo? Hoc non faciam. *Si illud non licet*, nempe illam tangere, *saltem hoc licebit*, nimirum hanc videre. In urbem igitur redibo. *Certe extrema linea amare haud nihil est.*] Est aliquid amanti, eam videre, quam non potest tangere. Hic sensus hujus loci. *Extrema linea amare* dicitur, qui de longinquo amat, hoc est, qui amicam tantum suam videt, cui non datur eam propius adire, tangere ac potiri. Metaphora ducta ab extrema linea stadii, quæ longinqua est ac longe remota. Sic & Ovid. lib. 3. Metamorph.

—— liceat, quod tangere non est,
Aspicere & misero præbere alimenta furoris. Salmas.

DONATI.

UBI EGO ILLUM. *In hac scena operæ pretium delectationis est spectatoribus ex querela ancillæ Thaidis, atque errore Phædriæ.*

1. *Ubi ego illum.*] Hoc initio ostenditur tanquam persequentem fugientem, progressam esse personam. *Scelerosum.*]

Hoccine tam audax facinus facere esse ausum? PH. *perii! hoc*
quid sit vereor. (*nem,*
PY. *Quin etiam insuper Scelus, postquam ludificatus est Virgi-*
Vestem omnem misere discidit: tum ipsam capillo conscidit.
PH. *Hem!* PY. *qui nunc si detur mihi,*
Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico!
PH. *Nescio quid profecto absente nobis turbatum est domi.*
Adibo.

DONATI.

sum.] *Scelerosus*, est multorum: *Scelestus*, vel unius. *Scelerosus*, proprie author est sceleris: *Sceleratus*, in quo scelus sit constitutum vel commissum. *Scelerosum atque impium.*] *Scelerosum* in Thaidem, *Impium* in virginem.

2. *Audax facinus facere.*] *Facinus facere*, figura ἀρχαϊσμός. *Hoc quid sit? vereor.*] Pro duobus unum dixit, scilicet *vereor*, pro, & nescio, & vereor.

3. *Quinetiam insuper.*] Accusatio facti. *Scelus.*] Αὔξησις. Plus enim est *scelus*, quam *scelestus*. Ut *Lucilius*, *Carcer, vix carcere dignus.* *Postquam ludificatus est virginem.*] Argumentum ab his quæ sunt post negotium gesta. Et mire, *Postquam ludificatus est*, *Discidit* dixit: cum ille videlicet, dum virgo reluctatur, hoc fecerit. Et mire expressit vitium illatum virgini ab eo quidem, qui vitiare jam posset: sed tamen ejusmodi adolescentulo, cujus propter teneras adhuc vires ad explendam venerem, longiore noxa adversus virginem utendum fuit. Nam ideo præter occasionem familiæ discedentis, tempus, locus, & cætera attributa negotio, etiam somnus virginem opprimens, adjuvat Chæream. Et mire *Ludificatus* potius, quam complexus est, aut tale aliquid, quod amorem indicaret.

4. *Vestem omnem miseræ discidit.*] Adeo ut non amore fecerit, sed injuria. Et vide, ut ex his appareat multum virginem reluctatam esse. *Tum ipsam capillo conscidit.*] Multo melius, quam si diceret, *Capillum illi conscidit.*

6. *Uti ego unguibus facile illi in oculos involem.*] Nonne credis Pythiam id comminari, quod à virgine minus factum sit? quod, quia puella, non potuit. *Unguibus.*] Quibus armatur hic sexus. *In oculos.*] Quasi amatori. *Venefico.*] Mutanti homines, & ex virginibus mulieres facienti. An *venefico*, amatori? quia amor, venenum occultum est. ut *Virgil. Occultum inspires ignem, fallasque veneno.* Et, *Longumque bibebat amorem.*

7. *Absente nobis turbatum est domi.*] Aut subdistinguendum est, & subaudiendum, *me*, aut ἀρχαϊσμὸς figura est, *absente nobis*, pro nobis absentibus. *Pomponius*, *Sine ergo istuc, præsente amicis inter cœnam.* *Varro* in Marcellum, *Id præsente legatis omnibus, exercitu, pronuntiat.* *Absente nobis.*] Cum sic dicit, pro præpositione ponit *Absente*: ac si diceret, Coram amicis.

VARIORUM.

2. PH. *perii!*] Persona *Phædriæ* post verbum *perii* est collocanda, ut *perii* à *Pythia* dicatur, reliqua sunt *Phædriæ*. *G. Fab.*

3. *Postquam ludific. &c.*] Contumelia affecit, vitiavit. Nam *Illudere, ludificare, &c.* sæpe apud antiquos turpitudinis & obscœnitatis significationem habent: ut apud Græcos ὑβρίζειν, καταπαίζειν. *Weitzius.*

4. *Vestem omnem.*] Cum virgo reluctaretur, aut potius, ipsa devirginata præ dolore sibi vestem & comas discidit & laniavit. Alii legunt, *miseræ.*

6. *Ut ego unguibus.*] Comminatio apta mulieri. *Latomus.* *Illi venefico, &c.*] Aut

Adibo. quid istuc? quid festinas? aut quem quæris, Pythias?
PY. *Ehem Phædria, ego quem quæram? i hinc quo dignus cum donis tuis*
Tam lepidis. PH. *quid istuc est rei?*
PY. *Rogas me? Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!*
Virginem, quam Heræ dono dederat Miles, vitiavit. PH. *quid ais?*
PY. *Perii.* PH. *temulenta es.* PY. *utinam sic sint, qui mihi male volunt.*
DO. *Au obsecro mea Pythias, quid istucnam monstri fuit?*
PH. *In-*

DONATI.

8. *Quid festinas?*] Properas, turbaris, & trepidas? *Sallustius, Festinantibus in summa inopia patribus. Egon' quem quæram?*] Deest *rogas*.

11. *Eunuchum quem dedisti nobis quas turbas dedit!*] Aut ἀντίπτωσις: ut, *Urbem quam statuo, vestra est.* Aut *quem* cum interrogatione pronuntiandum, ut sit, *qualem. Eunuchum quem dedisti.*] Quidam volunt *quem* distinguere, quasi dicat *qualem*: sed nesciunt, hac figura multum veteres usos esse. *Eunuchum* enim ad *dedisti* verbum retulit. Nunc ergo addit propter aliud ἀξίωμα assumendum extrinsecus, *is Eunuchus*. Nam quoties uno nomine, aut pronomine diversæ declinationis enuntiationes comprehenduntur, necesse est quod alteri accommodatum fuerit, ab altero discrepare. *Quem dedisti, quas turbas.*] Et *quem* & *quas* sic accipe, quasi dixerit, *qualem Eunuchum*, & *quales turbas*.

12. *Quid ais?*] Hoc admirantis est magis, quam interrogantis.

13. *Temulenta es.*] Ebria. à *temeto*. quo nomine antiqui grave vinum appellabant, eo quod tentaret mentem, id est, labefactaret. *Virg.*

—— Tenuisque Lagaos
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.

Utinam sic sint, qui mihi male volunt.] Bene. non ebriam esse, in maledictum vertit: quasi vero temulentam esse, felicitatis sit. An non negat se esse ebriam, sed non vino, verum malo ebriam vult intelligi?

14. *Mea Pythias.*] *Mea*, & *mea tu, amabo*, & alia hujuscemodi, mulieribus apta sunt blandimenta. *Quid istucnam monstri fuit?*] Quippe *monstrum* est omne contra naturam. Si igitur Eunuchus est, & vitiavit virginem, contra rerum naturam factum est, & recte monstrum est. Et ordo est, *Quid istucnam monstri fuit?*

VARIORUM.

Aut est muliebre convitium; aut *veneficum* vocat, qui se sub falsa Eunuchi specie intruserit. *Muretus.*

11. *Eunuchum quem dedisti.*] Per interrogationem cum admiratione hic totus legendus est locus, & ita vehementior est oratio, hoc modo: *Eunuchum quem dedisti nobis?* id est qualem dedisti nobis? quasi dicat subornatum, non verum, &c. *Barland.*

13. *Utinam sic sint, &c.*] Significat se non ebriam esse, sed in summa ægritudine versari. Itaque illud hostibus imprecatur. Sic & *Heautont.* Act. 5. sc. 3.

Au! obsecro te, istuc nostris fiet inimicis. Muretus.

Sic Ovid. lib. 3. Eleg.

Eveniat nostris hostibus ille pudor.

PH. *Insanis: qui istuc facere Eunuchus potuit?* PY. *ego illum nescio*
Qui fuerit: hoc quod fecit, res ipsa indicat.
Virgo ipsa lacrumat, neque cum rogites, quid sit, audet dicere.
Ille autem Bonus Vir nusquam apparet: etiam hoc misera suspicor,
Aliquid domo abeuntem abstulisse. PH. *nequeo mirari satis,*
Quo ille abire ignavos possit longius; nisi si domum
Forte ad nos rediit. PY. *vise amabo! num sit.* PH. *jam faxo scies.*
DO. *Perii! obsecro tam infandum facinus, mea tu! ne audivi quidem.*
PY. *At pol ego amatores Mulierum esse audieram eos maximos:*
Sed nihil potesse: verum miserae non in mentem venerat:
Nam

DONATI.

15. *Qui istuc facere Eunuchus potuit?*] *Istuc facere*, honestius apud puellam, quam si *Vitiare* dixisset: & potest videri aliquid nutu significare. *Ego illum nescio qui fuerit.*] Σύλληψις. Bene vitavit Eunuchi nomen, ut vitiasse Virginem obtinere possit.

17. *Virgo ipsa lacrumat.*] Nunc ostendit quid fecerit, & ostendit argumentis. *Neque cum rogites, quid sit, audet dicere.*] Quid si verberata esset? sed non puderet queri. Hæc autem injuria apud Virginem non habet nomen.

18. *Bonus vir.*] Εἰρωνικῶς. non enim jam Eunuchus. Bene igitur *vir*: quia hoc illum esse contendit. *Nusquam apparet.*] Nescias utrum fuga ejus quæratur, an culpa. sed constat, hæc argumenta esse, quod ipse virginem vitiaverit. *Etiam hoc misera suspicor.*] Bene *etiam*: quia & hoc suspicatur, virginem vitiatam.

19. *Nequeo mirari satis.*] Bene hic omnes suspiciones ad Eunuchum, quem novit, revocat: nescit Chæream siquidem hunc esse. Et mira locutio, pro eo quod est, *nescio*.

21. *Vise amabo num sit.*] *Domi* subaudiendum est: aut, *Num sit quod dicis.*

24. *Sed nihil posse.*] Ut voluntatis rei sint, non etiam facti. *Verum miseræ non in mentem venerat.*] Non, nihil posse eos, sed, amatores esse maximos. Ad partem enim sententiæ pertinet quod dicit, *Non in mentem venerat*: non ad totum quod audivisset dudum. Etiam nisi penitus negative consideraveris, controversia inerit. Si enim nihil posse audieras, quid est quod in mentem non venerit ut vitares? utrum igitur amatores mulierum esse maximos audieras? quod ipsum vitandum fuit. Neque enim hoc satis est ad pudicitiam, stuprum vitasse, cum impudica fieri vel solo osculo possit, quam omnino integram & illibatam velis. An *Verum* non erit conjunctio, sed nomen? ut illud quasi falsum audierit: hoc autem, quod verum inventum est, non ipsa suspicata sit. Nam *in mentem venire*, non reminisci tantum, sed etiam cogitare significat. Sic *Cicero*, *In mentem tibi non venit, causam publicam sustinere*, id est,

VARIORVM.

20. *Ignavos.*] Alii *ignarus*, hospes sc. viarum ignarus.

24. *Nihil potesse.*] Non est ad Venerem semen necessarium, sed ad generationem

Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

ACTVS QVARTI SCENA QVARTA.

PHÆDRIA. DORUS. PYTHIAS. DORIAS.

Argum. *Phædria multis & acerbis convitiis Dorum Eunuchum petit, quem Virginem vitiasse putat. Per hunc dolus Chæreæ proditur: quare veritus Phædria Thaidem, Eunuchum submonet, ut quod dixerit, neget.* Thes. 1. *Peccata non sunt dissimulanda sed castiganda.* 2. *Camerina non est movenda, ut est in proverbio.*

EXi foras, sceleste! at etiam restitas?
Fugitive! prodi, male conciliate. DO. *obsecro.* PH. *oh!*
Illud vide; os ut sibi distorsit carnufex!

Quid

DONATI.

non suspicaris. *Verum miseræ.*] Si *verum* pro conjunctione accipimus, subaudiendum erit, *amatores mulierum eos esse maximos. In mentem non venerat.*] Non quod audieram: sed, quod hic fecit. An non aliud in mentem venerat? non scilicet facturum fuisse quod fecit. *Non in mentem venerat.*] Aut non erat cogitatum: aut non eram recordata.

25. *Nam illum aliquo conclusissem.*] Mire *Conclusissem* dixit, ut sævam feram. sic alibi, *Conclusam hic habeo uxorem sævam. Neque illi commisissem virginem.*] Si vel amatorem tantum meminissem.

VARIORUM.

tionem eorum, quæ semine propagantur. Non enim coire nequeunt Eunuchi. Coëunt certe: nonnulli etiam valide: tametsi nihil emittunt. Quæ fuit causa, ut Asianorum immanis barbaria progressus faceret in crudelitate. Exectos namque pueros cum fœminis custodes adhibuissent, eosque adultos, postea cum illis in adulterio deprehendissent, flagitium illud à quibusdam commissum, in illis quidem mortis supplicio ulti sunt: in aliis totius virilitatis amputatione. *Scaliger*, Exerc. 275. Martial. 6. lib. 39. epigr. & 67.

DONATI.

1. *EXi foras sceleste.*] Jocundus error, in quo non dubitet Phædria ipsum esse qui quæritur: verum insuper sic aggreditur, tanquam sit ipse. *Sceleste.*] Quale est scelestum appellari, qui nihil sciat? *Restitas?*] Necessario restitat, qui miratur se protrahi.

2. *Fugitive.*] Et scelestum & fugitivum increpat, in hunc, crimen transferens Chæreæ. *Male conciliate.*] Opportune adolescens hic exprobrat munus magno emptum. *Male*, magno significat, ut *Plautus* in Amphitryone,

Hæc nox scita est exercendo scorto conducto male.

Ergo *Male conciliate*, magno empte significat. nam omnis conventio, *conciliatio* nominatur. *Conciliatum* ergo, magno emptum. *Os ut sibi distorsit.*] Et hic memor adolescens insinuandi muneris, dicit illum sibi os distorsisse, qui natura sit pulcher. *Os* autem dicimus illi *distorquere*, quem natura pulchrum deturpamus.

VARIORUM.

2. *Fugitive.*] Superioribus annectit Camerarius. Est epitheton servorum heros suos deserentium & aufugientium: hos qui prehendunt, fugitivarii dicuntur. *Male conciliate.*] Id est, infeliciter & maximo meo dispendio empte. *Conciliare* est generaliter quovis modo parare, comparare: hoc loco, pretio acquirere, id est, emere.

3. *Carnifex!*] *Carnifex:* vel quod do-

Quid huc reditio est? quid vestis mutatio?
Quid narras? paulum si cessassem, Pythias,
Domi non offendissem: ita jam ornarat fugam. *(bene!*
PY. *Habesne Hominem? amabo!* PH. *quidni habeam?* PY. *factum*
DO. *Istuc pol vero bene.* PY. *ubi est?* PH. *rogitas? non vides?*
PY. *Videam? obsecro! quem?* PH. *hunc scilicet.* PY. *quis hic est homo?*
PH. *Qui ad vos deductus hodie est.* PY. *hunc oculis suis*
Nostrarum numquam quisquam vidit, Phædria.
PH. *Non vidit?* PY. *an tu hunc credidisti esse obsecro*
Ad nos deductum? PH. *nam quem? alium habui neminem.* PY. *au!*

Nec

DONATI.

4. *Quid huc reditio est?*] Eleganter ei reditio objicitur, qui revera loco se non moverit. *Quid vestis mutatio est?*] Sic veteres. *Plautus* in Trinummo,

Quid tibi interpellatio, aut in consilium huc accessio est?

Cæcilius ἀρπαζομένῳ. Quid tibi aucupatio est argumentum, aut de meo amore verbificatio est patri? Quid vestis, &c.] Nam liberi vestem habebat, utpote Chæreæ: servi vero atque Eunuchi deposuerat.

5. *Paulum si cessassem, Pythias.*] Familiare est iratis, avertere se ad aliam personam ab ea, in quam commoveantur.

6. *Ita jam adornabat fugam.*] Ut supra, *Adornant ut lavet.*

7. *Habesne hominem amabo?*] Hæc omnia Pythias, cernens Eunuchum, loquitur. id enim erit jocundum, ut quærat illum quem videt. *Quid ni habeam?*] *Quid ni*, quid nisi? hoc est, cur non habeam?

8. *Ubi est?*] *Dorum* contemplata, dicit *Ubi est?* quia non ipsum, sed alterum novit. *Rogitas? non vides?*] Stomachatur uterque errans mirifice: illa, quod Eunuchum credidit, Chæream videns: hic, quod Eunucho objecit, quod commisit Chærea.

9. *Hunc scilicet.*] Hoc jam, tangens Eunuchum, dicit Phædria.

10. *Hunc oculis suis nostrarum numquam quisquam vidit.*] Ἀρχαϊσμὸς est figura, pro *nostrûm.* vel *nostrarum*, id est, quæ familiæ nostræ sunt: ut parum sit non vidisse, Thaidem, nisi addatur, ne familiarium quidem ullam esse, quæ hunc viderit.

11. *Quisquam.*] Antiqua locutio.

12. *Non vidit?*] Totidem, iisdemque verbis repetit. Et interrogatio stuporem admirantis ostendit, & jam veluti consentientis.

13. *Namque alium habui neminem.*] Bene ad illud quod ait, *An tu hunc*: quasi ex multis.

VARIORVM.

minum excarnificet, id est, valde cruciet: vel quod dignus sit carnifice, hoc est, ut caro fiat & lanietur. Et epulas *carnifices* appellat *Claudianus*, quæ valde stomachum lædunt. *Ericius.*

4. *Quid huc reditio est?*] Quare & quamobrem huc rediisti? Periphrasis per verbalia Comicis usitata. *Quid tibi accessio est ad has ædes prope, aut pultatio.* Plaut. Truc. Act. 2. scen. 2. & alibi.

6. *Ornabat fugam.*] Id est, moliebatur, struebat & parabat fugam.

11. *Quisquam.*] In fœmineo usurpata, Archaïcè. Plaut. Rud. 4. Act. 4. sc. Pers. 4. 3.

15. *Visus*

Nec comparandus hic quidem ad illum est: ille erat
Honesta facie & liberali. PH. *ita visus est*
Dudum, quia varia veste exornatus fuit:
Nunc tibi videtur fœdus, quia illam non habet.
PY. *Tace obsecro; quasi vero paulum intersiet*
Ad nos deductus hodie adolescentulus,
Quem tu videre vero velles, Phædria.
Hic est vietus, vetus, veternosus, senex,

Colore

DONATI.

14. *Au! nec comparandus hic quidem est*] *Au*, interjectio est conturbatæ fœminæ, nec constantis sibi. *Ille erat honesta facie & liberali.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ *erat*, quasi de mortuo, aut qui non est, scilicet Thaidi, quia fugit.

15. *Honesta facie & liberali.*] Commode descriptus est Chærea.

17. *Nunc eo tibi videtur fœdus.*] Facete, *fœdus videtur.* non est enim.

18. *Tace obsecro.*] Apte dictum est *Tace*, fœmineo stomacho, quasi impudenter assistenti formæ improbæ, & argumenta inaniter pertinaciterque invocanti. *Tace obsecro.*] De consuetudine dictum est *Tace.* & bene additur *Obsecro*, ne *Tace* ipsum, videatur injuria.

20. *Quem tu vero videre velles, Phædria.*] Commota adversus Phædriam, cogitur eum laudare, cui irata est: & ideo totum callide. *Quem tu vero videre.*] Facete, quasi nec hunc, nec ipsum qui misit, conspectum velit. *Quem tu.*] *Quem*, talem. & breviter ejus forma laudata est: cum prolixius illius sit describenda deformitas. *Quem tu vero videre.*] *Vero.* Pulchre. Pulcher enim est, cujus forma nec odium, nec convitium commeruit. *Lucilius* in Satyra Athymnidis * *ex facie florem delegeris. Quem tu videre.*] Quare *tu*, an quia iste jam non velit videre, iratus scilicet ob vitiatam virginem? An *tu*? quasi spectator elegans formarum, & qui amator sis Thaidis?

21. *Hic est vetus, vietus, veternosus, senex.*] Sic hoc totum pronuntiandum, quasi irascatur huic, propter quem laudaverit Chæream. *Vietus.*] Mollis, flaccidusque, & flexibilis corpore. unde & *vimina*, & *vites*, & *vietores* dicuntur. &

VARIORVM.

15. *Visus est.*] Multum momenti habet ad conciliandam homini formam dignitatemque, vestium cultus. *Ericius.*

16. *Varia veste.*] *Varia vestis* & *paragoda* & *colorea* eadem est, & ea quam Græci ποικίλην vocant: quæ scil. variis coloribus picta est, aut de variantibus liciis in figuras animalium effigiata, aut limbis picturatis prætexta. *Versicolor* vero proprie dicitur, quæ colorem subinde mutat, & alio modo refulget cum aspicitur, alio cum suspicitur, atque etiam alio cum despicitur, & colores alternat. Talia sunt colla columbarum. Ἀλλάσσον χρῶμα Græci vocant, & nos *coleur changeant*, Belgæ *weerschijn.* *Versicoloria* tamen Jurisconsulti generaliter, appellant, omnia quæ tincta sunt, & colorem nativum mutaverunt. *Salmasius.* Eunuchi veste utebantur versicolore, ut multis coloribus texta fulgerent. *Eugraphius.*

21. *Vietus.*] Languidus, sine vi & naturalibus privatus viribus, & ideo inflexus. à *vieo.* *Veternosus.*] Veternus morbus est ex nimio otio perpetuum somnum inducens: quem Gr. λήθαργον vocant. Ac sæpe pro otio & oblivione μεταφορικῶς sumitur: ut hic pro somnolento ac pigro.

22. Co-

Colore mustellino. PH. *hem, quæ hæc est fabula?*
Eò redigis me, ut, quid egerim, egomet nesciam.
Eho tu! emin' ego te? DO. *emisti.* PY. *jube, mihi denuo*
Respon-

DONATI.

viere, religare dicitur: quia vietis virgis magis religare possumus quidlibet. *Lucretius araneæ* dixit *vietam vestem*, id est, putri mollitia præditam. *Vetus*, Ad vituperationem modo, non ad laudem ponitur: ut,

Veteris Poëtæ maledictis respondeat.

Vetus est, cujus diminutivum est *vetulus. Veternosus.*] Morbo vetere confectus, id est, veterno; quales sunt qui hydropem patiuntur. Et recte. Nam sæpe Eunuchi in senecta veternosi fiunt, & cito hoc laborant morbo. *Senex.*] Ex morbo ægritudineque rugosus. *Senex.*] Utrum senex? an quia ita videtur ob deformitatem?

22. *Colore mustellino.*] Erravit *Terentius*, non intelligens *Menandricum* illud, ὗτ☉ ἐςὶν γαλεώτης γέρων. Ait autem stellionem, animal quod lacertæ non dissimile est, maculoso corio: nempe ad id genus coloris facies exprimitur Eunuchorum corporis, quia plerique lentiginosi sunt. Hinc ergo erravit ideo, quia γαλῆ *Mustella* dicitur, γαλεώτης *Stellio.* Ὡς πῦρ' Αἐρεσφαιῆ ἐν νεφέλαις. ἦσθιω γαλεώτη καταχέσαντι Σωκράτης. Ego Adesionem sequor, qui recte intellexit, *Terentium* scientem, mustellino colore Eunuchum dixisse coloratum, velut sublivido: quia vere Eunuchi, aut ex candidissimis lentiginosi fiunt, ut ex Gallis, & hujusmodi occidentalibus; aut ex fuscis, sublividi, ut ex Armeniis, & aliis orientalibus.

23. *Ut quid egerim, Egomet nesciam.*] Pro non meminerim, vel non agnoscam.

24. *Eho tu, emin' ego te?*] Miro stomacho quod ipse fecit, id ex alio conatur audire: & donec hæc audiat, an hoc fecerit, dubitat. *Iube mihi denuo respondeat.*] Hoc est, quod in rhetoricis *Cicero* ait, *Contra firmam argumentationem, aliam æque firmam aut firmiorem opponimus.* hæc est autem æque firma. *Denuo* autem, ad *respondeat* pertinet, non ad *jube. Denuo respondeat.*] Jube vero, mihi denuo respondeat, intelligendum est.

VARIORUM.

22. *Colore mustellino.*] *Menander* de lentiginoso dixerat:

—— ὗτ☉ ἐςὶν γαλεώτης γέρων.

Quem locum Menandri quum *Terentius* vellet exprimere, sic reddidit:

Hic est vetus, vietus, veternosus senex,
Colore mustellino, ——

Olim à veteribus Criticis eo nomine reprehensus est, quod γαλεώτην ἀντὶ τῆς γαλῆς accepisset, & sic stellionem pro mustela posuisset. Et recte sane reprehenderunt. Nec eos cum *Donato* sequor, qui *Terentium* scientem asserunt colore mustellino dixisse coloratum, veluti sublivido. Nec enim sana est similitudo, pili colorem, ad faciem hominis transferre, quæ pilis caret. Nam γαλεώτης γέρων *Menandro* dicitur Eunuchus recte, qui faciem lentiginibus maculosam habet, ut stellio corium. *Turnebus* ex recentioribus Criticis *Terentium* ita defendere & excusare instituit, quasi γαλεώτης non tantum *stellionem* Græcis significet, sed etiam *mustelam*, & proinde recte *senem mustellino colore* verterit, τὸ γαλεώτην γέροντα. Hoc nihil est: nam certe constat, apud Græcum Comicum γαλεώτην de stellione, non de mustela debere accipi, & plerosque Eunuchos lentiginosos esse, unde & γαλεώτης γέρων à lentiginibus faciei dictus ille Eunuchus *Menandro.* Præterea falsum est γαλεώτην aut ἀσκαλαβώτην Græcis etiam mustelam significare.

Respondeat. PH. *roga.* PY. *venistin' hodie ad nos? negat.*
At ille alter venit annos natus sedecim,
Quem secum adduxit Parmeno. PH. *age dum, hoc mihi expedi*
Primum: istam, quam habes, unde habes vestem? taces?
Monstrum hominis! non dicturus? DO. *venit Chærea.*
PH. *Fraterne?* DO. *ita.* PH. *quando?* DO. *hodie.* PH. *quam dudum?* DO. *modo.*
PH. *Quicum?* DO. *cum Parmenone.* PH. *noras-ne eum prius?*
DO. *Non. nec quis esset, unquam audieram dicier.*
PH. *Unde igitur Fratrem meum esse sciebas?* DO. *Parmeno*
Dicebat eum esse: is dedit mihi hanc. PH. *occidi.*
DO. *Meam ipse induit: post una ambo abierunt foras.*

PY. *Jam*

DONATI.

25. *Roga.*] Mire utriusque fiducia confertur, & apud utrumque est veritas, cum uterque fallatur.

26. *At ille alter venit.*] Bene instat, quasi ex parte jam obtinuerit Pythias.

27. *Age dum, hoc mihi expedi.*] Hæc *Plautina* sunt, cum in iisdem longa sit disputatio: sed mire à *Terentio* proferuntur ad exemplum, &, quod est plus, carent *Plautinis* nugis. *Age dum.*] *Dum,* παρέλκον est, & adjuvat ex animo loquentem.

28. *Taces?*] Et recte tacet: quia metuit Chæream.

29. *Monstrum hominis.*] Bene Eunucho dictum est *Monstrum hominis:* hoc est, nec mas, nec fœmina existens. Sic & supra, *senem mulierem* dixit.

30. *Modo.*] Nota *modo* aperte pro præterito tempore dictum esse, id est, jamdudum. nam qui vitiaverat virginem, non modo, sed longe ante vestem mutavit cum Eunucho Phædriæ.

31. *Quicum.*] Præpositio *cum*, his dictionibus supponitur, *quicum, nobiscum, vobiscum.* Cæteris vero, ita ut ipsum nomen præscribit, præponitur: ut, *Cum amicis, cum exercitu, cum advocatis.*

33. *Unde igitur fratrem meum esse sciebas?*] Utpote novitius: & eum qui ex Piræeo raro discesserit: & longo intervallo εἰς τὸ ἄστυ venerit. Et hæc sunt obliquæ interrogationes, quibus uti oratores videmus, cum derivare testimonium nituntur. Et ideo sic ait Phædria, ut frustretur omnia, quæ confessus est Dorus. vult enim fratri esse consultum. *Parmeno dicebat eum esse.*] Prope infirmatum testimonium est. quod enim sic ait, Parmeno dicebat eum esse: falsum esse potest. Et mire sic ait: ut, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat.* Sic autem dicimus, quando non semel quod factum fuerit, sed sæpius demonstramus.

VARIORUM.

care. *Salmasius. Colore mustellino.*] Id est, flavo, instar mustellæ. Est autem is color sublividus, & lentiginosus, cujusmodi apparet in vestibus cruore maculatis.

26. *Annos natos sedecim.*] Legum morumque *Atticorum* non videtur hic *Terentius* satis recordari, ostendimus enim ad Act. 2. Scen. 2. ante annum decimum nonum *Chæream* in Piræeo publice custodem esse non potuisse.

29. *Venit Chærea.*] Timide rem profert & circuitione utitur.

Py. *Jam satis credis sobriam esse me, & nihil mentitam tibi?*
Jam satis certum est Virginem vitiatam esse? Ph. *age nunc Bellua,*
Credis huic quod dicat? Py. *quid isti credam? res ipsa indicat.*
Ph. *Concede istuc paululum: audin'? etiam nunc paululum. sat est.*
Dic dum hoc rursum; Chærea tuam vestem detraxit tibi?
Do. *Factum.* Ph. *& ea est indutus?* Do. *factum.* Ph. *& pro te huc deductus est?* Do. *ita.*
Ph. *Juppiter magne! ô scelestum atque audacem Hominem!* Py. *væ mihi:*
Etiam nunc non credis, indignis nos esse irrisas modis?
Ph. *Mirum ni tu credas quod iste dicat. quid agam nescio.*
Heus? negato rursum: possumne ego hodie ex te exculpere Verum?

DONATI.

36. *Jam satis credis me esse sobriam.*] Quia supra dixit, *Temulenta es:* & quasi gravem injuriam hoc dicto passa sit, memoriter dictum retulit. ut, *En ego victa situ?* &, *Pulsus ego?*

37. *Jam satis certum est virginem vitiatam esse?*] Ordine ait, quum primum de se, tum de adversario loquitur.

38. *Credis huic quod dicat?*] A personæ qualitate derogat fidem. nam quid credendum est servo Eunucho fugitivo? *Quid isti credam? res ipsa indicat.*] Hic à persona quæ convincebatur, oratorie ad factum se retulit.

39. *Concede istuc paululum.*] Ad se versum dicit istuc: ut longe sit à Pythia. Eunucho enim dicit Phædria.

42. *O scelestum, atque audacem hominem!*] Chæream scilicet vel Parmenonem. sed sic pronuntiandum est, ut putet Ancilla de Eunucho dici, hoc ipso quod præsto est. ideo illa infert,

—*Væ mihi, etiam nunc non credis, indignis nos esse irrisas modis?*

Væ mihi.] Hoc totum, *Væ mihi*, quidam à Pythia, usque ad *irrisas modis*, dici existimant.

44. *Mirum ni tu credas, quod iste dicat.*] Utrum an serva, quod servus? an stulta, quod stultus? an fœmina, quod Eunuchus? *Mirum ni tu.*] Clare dicit. quidam pressius putant.

45. *Heus tu, negato rursum?*] *Rursum*, non ad negationem pertinet, sed ad interrogationem: ut sit, *rursus interrogatus.* *Rursus*, retro, id est, è contrario: ac per hoc contrarium superioribus dicito.

VARIORUM.

41. *Huc deductus.*] Qui scripserunt *& pro te huc deductus est?* miror ubi animi mentem habuerint. Aguntur hæc in ædibus *Pamphili*, quare verum non esset, *huc deductus est:* sed, *hinc deductus est illuc.* namque ex illo loco, ubi hæc dicuntur, ductus erat ad *Thaidem*. Postea vetus interpres ait apud *Terentium*, duci volentes, deduci invitos. Sequitur, non fuisse deductum *Chæream*, sed ductum: qui adeo non invitus iverat, ut non nollet duci. *Col. V. C.* & *Brunii* habent; *pro te ductus est.* verissime. *Palmerius.*

45. *Negato rursum.*] Atqui nondum negaverat: sed intelligit, *Rursum interrogatus.* & hoc summisse, ne exaudiat Pythias.

Verum? vidistin' fratrem Chaream? DO. *non.* PH. *non potest sine*
Malo fateri, video: sequere hac: modo ait, modo negat.
Ora me. DO. *obsecro te vero Phadria.* PH. *i intro nunc jam.*
DO. *oi, ei.*
PH. *Alio pacto honeste quo modo hinc abeam nescio:*
Actum est siquidem. tu me hic etiam Nebulo ludificabere?
PY. *Parmenonis tam scio esse hanc technam, quam me vivere.*
DOR. *Sic*

DONATI.

46. *Non potest sine malo fateri video.*] Ampliatio & dilatio quæstionis, argumento est, nihil constitisse. Adde quod pœnam minatur, non tanquam jam incerto, sed falso testi. Deinde ipsum *fateri* consideremus quale sit. Non est testis fateri, sed rei. Hic igitur ut in illum culpam transferat universam, fateri dixit, non indicare: ut ipse reus, non alieni facti testis esse dicatur. *Non potest sine malo.*] Quasi nec hæc fuerit, nec illa confessio, in quibus nulla veritas sit.

47. *Sequere hac.*] Quasi ad tormenta. *Modo ait, modo negat.*] Testis aut ab adversario convincitur falsitatis: aut à se ipso, si variaverit dicta. Ergo priora quia non potuere convinci, ab inconstantia testis præsidium defensionis inquisitum est.

48. *Ora me.*] Hoc lentius: ut sit causa non sæviendi. *Obsecro te vero, Phædria.*] Bene *vero.* nam quia ille dixerat, ut simularet preces: hic annixus *vero* addidit, ostendens, serio se rogare, & ex animo: non ut ille jubebat, dolo. *I intro.*] Terribiliter, dummodo eum summoveat. *Intro.*] Utrum *intro* domum ad Phædriam? an ad Thaidem? Sed non oportet ad Thaidem intelligi, ne celandarum rerum index teneatur. *Oi, ei.*] Bene *oi ei* σχετλιασμὸν rusticum posuit; utpote & servi & novitii. & est deploratio ab eis sic dicta.

49. *Alio pacto honeste.*] Contra officium fuit, mentiri docuisse servum, & adfuisse mendacio liberalem adolescentulum. Sed vide quemadmodum defendatur, dum se mentiri coactum dicit, dum consulit honestati. Hanc autem causam longæ sermocinationis, ad hoc induxit artifex Poëta, ut apud omnes jam certum sit, à Chærea vitiatam virginem, ne ullo errore impediantur ulterius nuptiæ, vel finis fabulæ differatur. *Alio pacto honeste.*] *Nullo alio* scilicet, nisi per hanc fallaciam.

50. *Actum est siquidem.*] Hoc rursus clare. & sic dicit tanquam adhuc iratus Eunucho suo.

51. *Quam me vivere.*] Deest *magis*: ut sit, *Magis scio, quam me vivere.*

VARIORUM.

Pythias. *Exculpere verum.*] Hæc clare & minaciter: verum simulat extorquere velle, quod tamen nolit proferri. *Exculpere* ergo est sculpendo educere, & extorquere.

47. *Sine malo fateri.*] Tormentis. *Omnes imperio, metu, vi, malo adacta.* Cic. 4. Verrinâ.

48. *Ora me.*] Reliqua irato & minitabundo vultu: hoc vero submissa voce dicendum est.

49. *Honeste.*] Salvo honore meo, & fratris.

50. *Siquidem.*] Aposiopesis, siquidem hæc ita sint. *Tu me hic etiam Nebulo.*] Sermonem ad Dorum convertit, & simul scenam deserit.

DOR. *Sic est.* PY. *inveniã pol hodie, parem ubi referam gratiam.*
Sed nunc, quid faciendum censes, Dorias? DOR. *de istac rogas*
Virgine? PY. *ita. utrum taceamne, an prædicem?* DOR. *tu*
pol, si sapis,
Quod scis, nescis, neque de Eunucho, neque de vitio Virginis:
Hac re, & te omni turba evolves, & illi gratum feceris.
Id modo dic, abisse Dorum. PY. *ita faciam.* DOR. *sed videon'*
Chremem? *(tum inceperat*
Thais jam aderit. PY. *quid ita?* DOR. *quia cum inde abeo, jam*
Turba inter eos. PY. *aufer aurum hoc: ego scibo ex hoc quid fiet.*

ACTVS

DONATI.

52. *Inveniam hodie pol.*] Hæc est προοικονομία ad futurum exitum fabulæ. nam dum se ulciscitur Pythias, fit indicium patri Chæreæ, & confirmantur nuptiæ.

54. *Utrum taceamne, an prædicem?*] Tertium παρέλκον: abundat enim aut *utrum*, aut *ne*: aut certe hoc fit, ut sit figura τμῆσις.

55. *Tu pol, si sapis, quod scis, nescis.*] Non possumus nescire quod scimus. sed ita, ut *Concordia discors.* & *Virgilius, Sequiturque sequentem. Tu pol si sapis, quod scis, nescis.*] Videamus, cur nolit Poëta de vitio virginis continuo scire Thaidem: utrum ne improviso malo vehementius commoveatur, ac doleat? an ut ex ejusdem Virginis habitu, vultuque isto cognoscat? quod est actuosius. an, quod proximum vero est, ut illam & Thais, & Frater, ignorantes vitiatam, animosius adversus Militem defendant, repetitum eam venientem, cum tanto strepitu ac minis? Nam quo ore præterea diceret Thais Chremeti, de sororis pudore sollicito, *Educta est ita uti teque illaque dignum est*: si sciret eam virginem non esse? *Quod scis, nescis.*] Unde in Heautont. *Nescias quod scis, si sapis.* Et hoc est quod κακόζηλον dicitur. *Quod scis, nescis.*] Proverbiale est. & multum apud dialecticos tractatum: ut *Facio, & non facio*: & *Amicus sum, & non sum*: &, *Audio, & non audio*: & cætera hujusmodi. *De Eunucho.*] Quod Chærea sit, non Eunuchus. *De vitio virginis.*] Quod jam mulier facta sit.

56. *Hac re te omni turba evolves.*] Caussa quæsita, cur ante jurgium cum milite Thais nesciat vitiatam virginem. *Et illi gratum feceris.*] Cui, nisi virgini? cujus crimen, ut supra, silentio texeris, præsertim tacentis injuriam suam, & sic dolentis amissam virginitatem, ut nec confessionem suæ calamitatis subire possit.

57. *Id modo dic.*] *Id* pro *hoc*, subjunctivum pro præpositivo.

58. *Thais jam aderit.*] Bene dixit, *Aderit.* huic enim aderit Thais. *Quia cum inde abeo.*] Aliam causam ex alia supposuit: quasi diceret, *Video causam.*

VARIORVM.

55. *Quod scis, nescis.*] Ὀξύμωρον. Et hoc proverbio, certam in tacendo fidem significamus, dum quis quod scit, perinde continet ac dissimulat, quasi nesciat. Plaut. Mil. 2. Act. 6. scen. *Linguam comprimes, Posthac etiam illud quod scies, nesciveris. Ne videris quod videris.*

56. *Te turba evolves.*] Id est, omni tumultu & molestia te liberabis ac expedies.

59. *Turba.*] Jurgium, rixa. *Aurum.*] Aurea ornamenta Thaidis. supra sc. 1. hujus act. *Ego scibo.*] Antique pro sciam. *Ex hoc.*] Chremete.

1. *Atat!*]

ACTUS QUARTI SCENA QUINTA.

CHREMES. PYTHIAS.

Argum. *Revertitur Chremes à milite semipotus. Hæc vera scena magis ad delectationem spectatorum, quam ad argumenti seriem pertinet: exprimitque naturam & effecta ebrietatis, quia sæpe labefactantur obstinati animi, & in luxum solvuntur.*

AT at! data hercle verba mihi sunt: vicit vinum quod bibi.
Ac dum accubabam, quam videbar mihi esse pulchre sobrius.
Postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum officium facit.
PY. *Chremes!* CH. *quis est? ehem Pythias. vah! quanto nunc formosior*
Videre

DONATI.

ATAT! DATA HERCLE VERBA MIHI SUNT.] *Hic semigravis inducitur vino Chremes priorum memor, titubans in præsentibus, ut fere adpoti solent.*

1. *Atat!*] Interjectio est paulatim percepti atque intellecti mali. *Data verba.*] Fraus facta. *Data hercle verba.*] A milite, an à meretrice, cujus jampridem dolum malum in omni re suspicatus est? an magis à vino, quasi captioso aliquo, data verba sunt? quia bibere, dulce est: ebrium fieri, turpissimum. adeo his quæ sequuntur, quasi subtilem fraudem ebrietatis inducit. *Plautus* de vino,

Pedes captat primo, luctator dolosus.

Virgilius de uva,

Tentatura pedes olim; vincturaque linguam.

2. *Ac dum accubabam.*] Hic verba data sunt. *Quam videbar mihi esse pulchre sobrius!*] Nihil elegantius. non dixit, videbar mihi tunc esse sobrius: sed ut hoc ipsum jam erroris esset, ac vinolentiæ accumulatio, *Videbar*, inquit, *mihi nimium sobrius. Pulchre.*] Fortiter ac nimis.

3. *Neque pes.*] Ad incessum. *Neque mens.*] Ad facta ac dicta. *Satis suum officium facit.*] Bene. non enim omnino non facit, nam hoc insani est: sed, non satis facit, quod est ebrietatis.

4. *Quis est? ehem Pythias.*] Γνωμικῶς & satis miro exemplo mutatam credit, postquam ipse mutatus est. *Quanto nunc formosior videre mihi, quam dudum!*] Hoc multum Academicos juvat, qui ajunt, Prout habiti fuerimus atque affecti, ita nobis aliud atque aliud videri; & ideo nihil certi comprehendi posse.

VARIORUM.

1. *Atat!*] Hæc scena docet, libidinis irritamentum esse intemperantiam. Nam *Chremes* adolescens rusticus, qui sobrius meretricem oderat, potus eandem non abhorret. Unde *Aristoph.* apud *Athenæum* vinum, lac Veneris appellat. *Ericius.*

2. *Ac dum accubabam.*] Romani illi veteres, ac Græci fere omnes, hoc habitu ac situ cœnabant; accumbentes se. & cubito innitentes, non sedentes. Vide eundem ad *Horatium* lib. 1. ode 27. *Lamb.*

3. *Postquam surrexi.*] In ipsa enim sessione non est tantus motus, quo fumosi spiritus ex vino in caput exhalent. *Neque pes, &c.*] Epigramma vetus nondum editum, è libro *Salmasii*:

Vendicat ipsa suos quos pertulit, uva labores,
Qua pede quod premitur, subtrahit ipsa pedem.

Neque mens.] Οἶνος ἔχει φρένας. Homer. Od. 6.

4. *Vah! quanto nunc form. &c.*] Ebriis enim

Videre mihi, quam dudum! PY. *certe tu quidem pol & multo hilarior.*

CH. *Verbum hercle hoc verum est*, SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENUS.

Sed Thais multo ante venit? PY. *an abiit jam à Milite?*

CH. *Jamdudum: ætatem. lites sunt inter eos factæ maxumæ.*

PY. Ni-

DONATI.

5. *Certe tu quidem pol.*] Et *Certe* & *Pol*, hæc dixit, ut appareret hanc vere loqui, quæ sobria est: illum vero ex vino falli. Et honorifice, atque ut sobria, non dixit, temulentior, aut lascivior, sed alacrior.

6. *Verbum hercle hoc.*] *Verbum*, proverbium. ut idem in Andria: *Verbum illud verum est, vulgo quod dici solet. Sine Cerere & Libero friget Venus.*] Hoc si ad sententiam revoces, non conveniet ebrio: si ad petulantiam quam * sic ante dictum est. Nam & improbior factus est. & quum tropice locutus sit, tamen ordinem naturalem servavit: nam primum cibus deinde potus, postremo libido venerea. *Friget* autem, quia omnis ejusmodi voluptas in calore sanguinis constituta est, qui his rebus alitur. Et *Friget* proprie, non adhæret. Translatum enim hoc proverbium à picatione vasorum, quæ frigida picem non tenent: quum alia multa meliora sint ad usum frigida, ut ferrum, argentum, aurum, & cætera hujusmodi. nam sic alibi, *Ubi friget, huc evasit.* Et vide tres μετωνυμίας, Cererem, Liberum, Venerem.

7. *Sed Thais multo ante venit?*] Interrogative pronuntiandum hoc. Et scias de his interrogationibus hanc ipsam esse, in quibus ita quærimus, ut qui interrogantur, responsuri nobis se nescire videantur.

8. *Iam dudum; ætatem.*] Quia *jamdudum* infinitæ moræ est, addit *ætatem*, ut ostendat multum abiisse temporis, ut factum est. *Iam dudum, ætatem*, pro longinquo tempore. *Lucilius, Ut multos mensesque diesque: Non tamen ætatem. Ætatem.*] Diu, longinquoque tempore ac prolixo, ut est ætas. nam sic dicimus de die: & *dieculam*, aliquantulam moram.

VARIORVM.

enim & amatoribus τὰ μὲν καλά, καλὰ πίφαν*). Ut de *Anacharside* fertur: cui cum ex convivis quidam objiceret, quod uxorem admodum deformem duxisset. Sane inquit; sed, heus tu puer, vinum funde meracius, ut illam formosam efficiam. *Mennius.*

5. *Quam dudum.*] Id est, paulo ante.

6. *Sine Cerere, &c.*] Hanc ipsam sententiam fere ad verbum expressit *Euripides*:

> Νεκρὸν ἀφροδίτη διονύσου δίχα καὶ
> δήμητρος.

Id est,

> *Mortua res est Venus sine Baccho & Cerere.*

Frigere autem, verbum translatum est, quo utimur pro *languere* & *remitti*. Et quam hic metaphoræ rationem recitat *Donatus* de picatis vasis, quibus frigida pix non adhæret, nimis affectatam esse *Erasmus* censet in Chiliadibus. Ardent enim amantes, & frigent qui languent, & non admodum amant. Idcirco etiam Poëtæ, *Vulcanum* fingunt *Veneris* maritum, quod venereum officium non nisi calore consistat: & *Cerere* & *Baccho* adhibitis, calet *Venus*. Pascitur libido conviviis, nutritur delitiis, vino accenditur, ebrietate inflammatur. *Ericius.*

7. *Sed Thais multo, &c.*] Lingua deficit, abrupta enim & ἄτεχνα garrit. *Williebius.*

9. Abiens

PY. *Nihil dixit, ut sequerere sese?* CH. *Nihil, nisi abiens mihi innuit.*

PY. *Eho nome id sat erat?* CH. *at nesciebam id dicere illam, nisi (quia Correxit miles, quod intellexi minus: nam me extrusit foras. Sed eccam ipsam: miror ubi ego huic anteverterim.*

ACTVS QVARTI SCENA SEXTA.

THAIS. CHREMES. PYTHIAS.

Argum. *Thais à milite rediens, adeo commota est, ut etiamnum in absentem invehatur. Adversus hunc Chremetem confirmat, seque ad pugnam parat. Chremes verò timidus abit, quæsiturus advocatos sibi.*

CRedo equidem illum jam adfuturum esse, ut illam à me eripiat. sine veniat!

Atqui

DONATI.

9. *Nihil dixit tum, ut sequerere sese?*] Nihil, pro non. *Virgilius:*

Deponunt animos nil magnæ laudis egentes.

Nihil, *nisi abiens mihi innuit.*] Apparet quasi iratam discessisse Thaidem à Milite, & tamen sic iratam, ut illi ira consilium non ademerit. *Innuit* inquit, *quum abiret.*

10. *Eho nome id sat erat?*] Adeo simplex hic inducitur adolescens, ut à Pythia reprehendi possit. nam quid opus fuit dicere, si innuit? *At nesciebam id dicere illam.*] *Dicere* pro velle, vel significare. Sic alibi, *Quasi tu dicas id factum consilio meo. Nisi quia correxit miles quod intellexi minus.*] Hoc videtur facetius & sapientius, quam dici ab ebrio, rustico, & adolescente debuisset. Hoc vitium tunc fit, quum Poëtæ ingenium suum in personas conferunt.

11. *Quod intellexi minus.*] Verisimile hunc tantum extrusum fuisse, non etiam vapulasse: quia miles Thaidi magis, quam huic irascitur.

12. *Miror ubi ego huic anteverterim.*] Id est, hanc præcesserim. *Ubi.*] In qua parte viæ.

VARIORVM.

9. *Abiens mihi innuit.*] Inter signa, quibus meretrices suis se amatoribus approbare nituntur, oculorum hi nutus, quos τῶν ὀμμάτων διάλεκτα *Cyrillus* vocat, maxime observantur. *Nævius* apud *Isidorum* Origin. lib. 1. cap. 25.

Alium tenet, alii adnictat, alibi manus Est occupata. ———

Id propterea non neglexit *Plautinus diabolus*, dum amicæ leges præscribit, in Asinar.

Neque illa ulli homini nutet, nictet, annuat.

Hæc ergo sub *Veneris* signo militantium velut τῶν ἀσυνέτων ὀμμάτων *Chremes*, ut simplex ac rusticus, minime se intellexisse fatetur; ideoque à stratonico στρατιωτικῶς etiam tractatur. *Lindebrog.*

DONATI.

1. *CRedo equidem illum jam adfuturum esse, ut illam à me eripiat.*] Vides ut ex ipsis appareat verbis, quam concita & recens à litigio veniat Thais. Itaque nec nominat Militem, nec Virginem: sed pronomine utrumque significat, quasi in medio constituta negotio. *Adfuturum esse.*] Id est, adventurum: ut, *Affuit & Mnestheus. Sine ut veniat.*] Quasi dicat, sine * nullis. & comminantis est: ut, *Sine modo.*

2. *Oculi*

Atqui si illam digito attigerit uno, oculi illico effodientur.
Usque adeo ego illius ferre possum ineptias, & magnifica verba,
Verba dum sint: verum enim si ad rem conferentur, vapulabit.
CH. *Thais, ego jam dudum hic adsum.* TH. *ô mi Chreme, te ipsum expectabam.*
Scin' tu turbam hanc propter te esse factam: & adeo ad te attinere hanc
Omnem rem? CH. *ad me? qui? quasi istuc!* TH. *quia dum tibi sororem studeo*
Reddere & restituere, hæc atque hujusmodi sum multa passa.
CH. *Ubi ea est!* TH. *domi apud me.* CH. *hem! quid est?*
[illegible] TH. *Edu-*

DONATI.

2. *Atqui si illam digito attigerit uno.*] Moris comminantium est, ad exiguum revocare commissa, quæ se ulturos prædicent. *Oculi illico effodientur.*] Et fœmineæ minæ sunt, & in libidinosos quam maxime. nam hunc suspicatur amatorem esse virginis. Sic & alibi, *Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico.* In oculos autem maxime sævire fœminas, & tragœdiæ fere omnes, & comœdiæ protestantur.

3. *Usque adeo ego illius ferre possum ineptias, & magnifica verba.*] Non dixit, Usque adeo illum possum amare: sed, quam insuavis jam diu sit, ostendit, dicendo, *Ferre possum.* Et cito ostendit, quæ sit amicitia Militis. *Ineptias*, inquit, *& magnifica verba*

4. *Verba dum sint.*] Hoc est, quæ vim non adimisceant rerum. *Verum enim si ad rem conferentur, vapulabit.*] Si discesserit à verbis, & rem experiri cœperit, vapulabit. Et bona locutio: ut si dicas, Verba ad rem contulit, hoc est, agere quod dicebat aggressus est.

7. *Ad me? qui? quasi istuc!*] Et rusticus, & timidus, & pudens commotus est Meretriculæ dicto.

8. *Hæc atque hujusmodi sum multa passa.*] Mulier facunda Meretrix, hæc imputat adolescenti quæ vidit, & alia quibus interfuit. *Reddere & restituere.*] Proprie *redditur* cupientibus, ut domino servus: *Restituitur* cupiens, ut patriæ civis: *Redditur* & *restituitur*, cupiens cupientibus, ut parenti filius. Ergo in hac utrumque est, & reddi & restitui.

9. *Hem.*] Extimuit adolescens, cum sororem suam in domo meretricis esse audivit: cui rei statim occurrit Thais.

VARIORUM.

2. *Oculi effodientur.*] Quia oculi sunt amoris illices. Hinc est, quod Poëtæ fingunt excubantem in oculis *Cupidinem* sua tela mittere: hucque pertinet illud *Virgilii:*

Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error! Ericius.

Minæ Amazoniæ apud Comicos. Plaut. Aul. 1. Act. 1. scen. & 2. 2. scen. Trin. 2. 4. scen.

7. *Quasi istuc.*] *Latomus* putat subaudiendum *norim:* vel credendum sit mihi. sed videntur potius particulæ esse non credentis: ut, *quasi vero:* vel quasi ego istuc commoverim.

8. *Reddere & restit. &c.*] Major emphasis in posteriore verbo est: *redduntur* enim deteriora plerumque quam accepimus, *restituuntur* integra. Reddi potuit soror corrupta; non autem restitui nisi virginitate integra, & qualis à prædonibus capta est. *Menenius.*

9. *Hem!*] Indignantis est; ubi sororem suam in domo meretricis esse audiit.

15. *Cum*

TH. *Educta ita, uti teque illaque dignum est.* CH. *quid ais?*
TH. *id quod res est:*
Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa quidquam abs te pretii.
CH. *Et habetur, & refertur, Thais, à me, ita uti merita es, gratia.*
TH. *At enim cave, ne prius, quam hanc à me accipias, amittas, Chreme.*
Nam hæc ea est; quam Miles à me vi nunc ereptum venit.
Abi tu, cistellam, Pythias, domo effer cum monumentis.
CH. *Vi-*

DONATI.

10. *Educta.*] Subauditur *est.* *Uti teque illaque dignum est.*] Bene purgavit, quod ex fastu meretricio expectabatur. non, inquit, ut me dignum est, apud me est. *Quid ais?*] Recte: quia mirum, apud meretricem liberaliter educatam.

11. *Hanc tibi dono do.*] Melius dixit, *Dono*: ut donum placidius videatur & præstantius. *Neque repeto pro illa abs te quicquam pretii.*] Ex eo quod potuit jure facere, beneficium demonstravit oratorie, dicens serio, non esse facturam.

12. *Et habetur & refertur à me, Thais.*] Qui habet apud se gratiam, nondum retulit. *Retulit* qui destitit habere. Multum ergo hic dixit, & *habetur gratia* & *refertur.* Quem sensum transtulit *Sallustius* in bellum Jugurthinum, *Arma, pecuniam, sume, utere: & quoad vixeris, nunquam redditam tibi gratiam putaris, semper apud me integra erit.*

13. *Ne prius, quam hanc à me accipias, amittas, Chreme.*] Hoc in Comœdia licet more vulgi dicere. Cæterum non potest amitti, quod nondum acceptum sit. An quia jam dudum sumptum sit?

14. *Nam hæc ea est, quam Miles à me vi nunc ereptum venit.*] Non ad terrendum, sed ad præparandum animum adolescentis hæc dicit, quem audacem putat, aliter ac res ipsa est. nam mox Thais mutabit orationem, & dicet, *Quicum res tibi est, peregrinus est: Minus potens quam tu, minus notus, amicorum hic habens minus.*

15. *Cum monumentis.*] Monumenta sunt, quæ Græci dicunt γνωρίσματα καὶ ἀπάργματα.

VARIORVM.

15. *Cum monumentis.*] Id est, tabulis ac reliquis testimoniis, quibus probetur libera virgo. Infantes antiquitus, cum alienæ misericordiæ exponebantur, moris erat, ἐπισήμοις quibusdam donis muneratos, relinquere; quæ Græci γνωρίσματα, Latini *crepundia* vel *monumenta* vocant. Velut *Apul.* in *Apol.* Crepundia sacrorum dixit, quæ ibidem monumenta, signa, & memoracula sacrorum vocat: idcirco vero dabantur, ut essent signa, quibus meliore tempore agnoscerentur; quod nemini ignotum esse potest, qui antiquorum fabulas legit, & *Heliodorum*, *Neronis Troica apud Serv. Æneid.* 5. Sic *Faustulus*, ut monumentum aliquod exhiberet agnitionis *Romuli* & *Remi*, τὸ γνώρισμα τῆς ἐκθέσεως τῶν βρεφῶν τὴν σκάφην ἀναλαβὼν ἐδίωκεν εἰς τὴν πόλιν. *Dionys. Halicarn.* lib. 1. At vero non sic tantum cum munusculis, imo etiam inusti in cute notis, sæpissime abjiciebantur, agnitionis indicium præbituris. Velut de *Oedipo* legimus apud *Mythologos* & *Trogi Justinum* lib. 64. de Hadisb. *Lindebrog.*

16. *Vi-*

CH. *Viden' tu illum, Thais?* PY. *ubi sita est?* TH. *in risco. odiosa cessas?*

CH. *Militem secum ad te quantas copias adducere!*
Atat. TH. *num formidolosus obsecro es, mi homo?* CH. *apage sis;*
Ego formidolosus? nemo est hominum, qui vivat, minus.

TH. *Atque ita opus est.* CH. *hau! metuo, qualem tu me esse hominem existumes.*

TH. *Imo hoc cogitato; quicum res tibi est, peregrinus est:*
Minus potens quam tu; minus notus; minus amicorum hic habens.

CH. *Scio istuc. Sed tu* QUOD CAVERE *possis, stultum admittere est.*

Malo

DONATI.

16. *Viden' tu illum, Thais?*] Longe videre, timoris est indicium. *Ubi sita est.*] Trepidantes personas immiscuit. *In risco.*] Cista pelle contecta: nomen Phrygium.

17. *Quantas copias.*] Proprie dixit *Copias:* nam sic dicuntur legiones in unum collectæ. convenit tamen rudi & rustico Adolescenti, sex homines, *copias* dicere: Militem scilicet, Parasitum, Donacem, Syriscum, Simalionem, Sangam.

18. *Num formidolosus obsecro es, mi homo?*] *Formidolosus,* & terribilis, & timidus intelligitur. *Apage sis.*] *Plautus* in Trinummo, *Apage amor.*

20. *Atque ita opus est.*] Ut minus formidolosus sis. *Metuo qualem tu me esse hominem existumes.*] Videtur ebrius factus hic Chremes jam etiam displicere nolle mulieri. nam idcirco fatetur, se timere malam opinionem Thaidis de se. Et *metuo qualem tu me existimes,* nove dixit pro, *Metuo ne ignara sis.*

21. *Peregrinus est minus potens quam tu.*] Quam * post quam tamen ipsa non eloquitur, quid efficiatur; ex eo quod ait, *Peregrinus est, minus potens quam tu:* bene sic dixit: quia tardum fuit dicere: *Ille impotens, tu potens,* & cætera.

23. *Sed tu, quod cavere possis, &c.*] Ostendere vult *Terentius*, plures sententias ad timiditatem congruere, quam ad audaciam. nam & mox dicturus est, *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.* Quia ex providentia timor, ex audacia temeritas provenit. *Admittere est.*] Fieri sinere. & melius dixit, quam *Pati.* hoc generale est. nam nunc admittere, pati fieri significat.

VARIORUM.

16. *Viden' tu illum.*] Trepidare incipit rusticus, viso Thrasone cum comitatu. *In risco.*] *Riscum* cistellæ genus de vimine factum & tectum corio intelligimus. *Pollux* ῥίσκον esse dicit, in quo vestimenta reponuntur. *Donatus, cistam pelle contectam* interpretatur, & nomen esse *Phrygium* tradit. Δερματίνους ῥίσκους Græci similiter appellant, quod pelle essent contecti. *Eugraph. In risco.*] Servius, parvam esse dicit in pariete fenestram, ad rerum repositionem relictam.

19. *Qui vivat, minus.*] Verbis nulla fides, nisi vel ex improviso, vel in perturbatione proferantur, ut ad *Andriæ Act.* 2. *sc.* 6. ostendimus.

23. *Sed tu quod cavere, &c.*] Illustris est sententia de prudentiæ officio, & eadem apud *Stobæum* sic adnotata est: σωφρονέστερον δ' οἶμαι τοῦ μετὰ τὸ παθεῖν ἐγκαλεῖν, τὸ πρὶν παθεῖν φυλάξασθαι τὸ μὴ παθεῖν. *Satius est initiis mederi,* *quam*

Malo ego nos prospicere, quam hunc ulcisci accepta injuria.
Tu abi, atque obsera ostium intus, dum ego hinc transcurro ad forum.
Volo ego adesse hic advocatos nobis in turba hac. TH. *mane.* CH. *Melius est.* TH. *mane.* CH. *omitte: jam adero.* TH. *nihil opus est istis, Chreme:*

Hoc

DONATI.

24. *Malo ego nos prospicere.*] Providere ne fiat: id est, prospicere & cavere. ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Accepta injuria.*] Hic causa ostenditur, cur illud malit.

25. *Ostium obsera intus.*] Pavidi consilium nihil aliud continet præter claustra & fugam. nam *sera* est claustrum januæ. *Transcurro ad forum.*] *Transcurro* dixit, non *Curro*: ut proximitatem fori ostenderet.

26. *Volo ego.*] Quasi minus timeat: *cupio* non inquit, sed *volo*. *In turba hac.*] Vide timidum *turbam* appellare, quam mulier non timet.

27. *Melius est.*] Fugæ occasionem hic cupit dari. *Mane.*] Hoc gestu jam adjuvatur. *Omitte: jam adero.*] Ex hujus verbis apparet, etiam manu comprehensum esse adolescentem. *Omitte: jam istuc adero.*] Quia causam probari non videt, celeritatem redeundi pollicetur. *Nihil opus est istis.*] *Istis*, utrum advocatis, an istis omnibus quæ dixisti? *Virgilius*,

——— *Aut quid petis istis?*

VARIORUM.

quam fini. Et melius est ventura & imminentia propulsare mala, quam his quæ venerunt, remedia quærere. *Willich.*

25. *Ostium obsera.*] Βάλανος, ut nomen indicio est, ferrum fuit glandis facie & cavum, quod in foramen seræ, hoc est, lignei vectis, τ̃ μοχλȢ, immittebatur, & sic seram committebat januæ, ut nisi extracto eo removeri ac revelli non posset sera, nec janua aperiri. Ita autem in seræ foramen incidebat βάλανος, ut totus lateret, nec erui inde posset vel extrahi nisi immisso alio ferro oblongo, quod in cavitatem βαλάνȢ ita inibat, ut eam evelleret & sursum traheret. Ferrum illud βαλανάγρα vocabatur. Et hæc fuit clavis. Græci: βαλανάγρα, κλεῖς. παρὰ τὸ ἀγρεύειν τὴν βάλανον. Primæ domus januæ, quæ in publicum aperiebantur, & urbium portæ, ita solebant muniri. *Ovid.*

Excute poste seram. ———

Τὸ αὔλειον θύρον intelligit, & januam quæ publicum respicit. Verisimile non est, eodem munimine interiorum conclavium & œcorum fores firmatas fuisse. Comici hæc rite solent distinguere. *Terentius* de prima janua: *ostium obsera intus*, id est, obdita sera ostium intus occlude, μόχλωσον τὴν θύραν ἔνδοθεν. ædes oppugnatum veniebat miles. At de conclavi vel thalamo dicit, *pessulum ostio obdo*: ferreo obice occlusisse intus significat. *Salmasius.* *Transcurro ad forum.*] In *foro* nimirum causidici obambulabant, exspectantes cui advocationem linguæque venale servitium venderent: atque inde etiam ἀγοραῖοι vocantur. *Lindenbrogius.* *Ad forum.*] In foro obambulabant causidici. Forum autem intelligo *Piazzam* quam vocant, ab una parte locus est à fronte apertus, in quo exercentur judicia. ibi tribunal & subsellia. nobis, *the Sessions house*, in area ipsa tabernæ, ubi habentur res venales, *the Market place*, inibi spatiantur mercatores, fœneratores, & quos recenset Choragus in Plauti Curculione act. 4. scen. 1. *the Exchange*.

27. *Istis.*] Advocatis.

R 29. *Cave.*]

Hoc modo dic, Sororem illam tuam esse, & te parvam Virginem Amisisse, nunc cognôsse. signa ostende. PY. *adsunt.* TH. *cape.*
Si vim faciet, in jus ducito Hominem: intellextin'? CH. *probe.*
TH. *Fac animo hæc ut præsenti dicas.* CH. *faciam.* TH. *attolle pallium.*
Perl! huic ipsi est opus patrono, quem defensorem paro.

ACTVS QVARTI SCENA SEPTIMA.

THRASO. GNATHO. SANGA. CHREMES. THAIS.

Argum. *Furens Miles accedit ad Thaidis domum oppugnandam: & ridiculè imperatorem agit in instruenda acie; quem tamen interim Gnatho sálse irridet. Tandem pertimidus re infecta relinquit Thaidem. Proverbium enim Græcum est, θρασοὺς πρὶν ἔργου, ἐν πολλῷ κακός. Id est, audax ante negotium, plerumque ignavus.*

HAncine ego ut contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?

Mori

DONATI.

28. *Hoc dic modo, sororem illam tuam esse.*] Ordine est executus: primo utrum personam habeat, *Dic, sororem*, inquit *illam tuam esse.* Utrum negotium habeat, *Et te parvam virginem amisisse.*] Cur hodie agat, *Nunc cognôsse.* Et unde probet, *Signa ostende.* Hæc omnia sic pronuntianda sunt, ut & justa & factu facilia demonstrentur.

30. *Si vim faciet, in jus ducito hominem.*] Et recte: quia violento civiliter resisti solet.

31. *Fac animo hæc ut præsenti dicas.*] Hæc non dicerentur à Thaide, nisi in illius vultu pavor nimius appareret. *Faciam.*] Adjuvandum pronuntiatione: *Faciam* enim, timide dictum est. *Attolle pallium.*] His verbis Chremetis demonstravit, nimium liberaliter pavidi adolescentuli animum. *Attolle pallium.*] Vel quia simplex est, vel quia ebrius, pallium trahit Chremes.

32. *Perl! huic ipsi est opus patrono, &c.*] Meretricis querela, rudem Adolescentulum magis & honeste natum, quam culpandum esse demonstrat.

VARIORVM.

29. *Cape.*] Dum hoc dicit Thais, tradit Chremeti cistellam cum monumentis.

31. *Animo præsenti.*] Magno & forti. Quod timiditas vel à conscientia, vel animi pravitate videatur proficisci. *Erasmus.* *Attolle pallium.*] Recte *pallium.* est enim Comœdia hæc palliata: pallium autem erat extima vestis Græcorum, & quadrata; ut toga extima vestis Romanorum, & teres: unde toga, pallium teres *Tertulliano* vocatur. Quamvis & pallia & palliola varia operimenta capitis mulierum appellentur. Viris quoque pallium tegumentum capitis vocatum fuisse, multis autorum locis potest probari. *Salmasius.* *Attolle pallium.*] Forte pallium abeunti ceciderat, nec præ metu adverterat. Nam sæpe metu perculsis solet accidere, ut quippiam amittant, nec sentiant se amisisse. Vel per negligentiam humidi & ebriosi: vel ex concertatione tendentis in forum & abeundi occasionem captantis.

DONATI.

1. *HAncine ego contumeliam.*] Hic rursus inepti vanitas Militis demonstratur, ad Amicam tanquam ad hostilem exercitum pergentis irritato animo, concitato cursu, inclinata chlamyde,

Mori me satius est. Simalio, Donax, Syrisce; sequimini.
Primum ædeis expugnabo. GN. *recte.* THR. *Virginem eripiam.* GN. *probe.*
THR. *Male mulctabo ipsam.* GN. *pulchre,* THR. *in medium huc agmen cum vecti, Donax:*

Tu

DONATI.

mnyde, trepidi & quatientis caput. Et hæc verba pro hortatu Imperatoris accipienda sunt: quandoquidem omnia de exercitu transferuntur. *Contumeliam* verò proprie, & ut miles. *Sallustius, Ne qua contumelia, &c. Contumeliam tam insignem in me accipiam Gnatho?*] Apparet, Gnathonem & dehortatorem esse certaminis, & ad pocula Militem provocare: maxime cum videat persuasisse ista consilia, ut hoc certamen moveretur. *Tam insignem.*] *Insignem*, ut miles dixit, quia *insignia* armorum sunt.

2. *Mori me satius est.*] Ridicula præsumptio: tanquam adversus meretricem jurgia nunquam Thraso sumere ausus esset, nisi morte proposita. Ergo velut mortis contemptu opus est ad tale prælium. *Mori me satius est.*] Tanquam aliter miles adversus mulierem audere non posset, vel quia nihil, vel quia amator. *Mori me satius est.*] Quasi ille sibi dicat, vel molestum esse certamen, vel amicam non esse lædendam. *Simalio.*] Et hoc concitate pronuntiandum est. *Sequimini.*] Hujusmodi militia per tumultum repente suscipitur, & dicitur *Evocatio*: ubi dux alloquitur cives, *QUI REM PUBLICAM SALVAM VULTIS, ME SEQUIMINI.* Unde *Virgilius* sic ait,

—— *Desuetaque bello*
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat:
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes.

3. *Primum ædes expugnabo.*] Debet hic esse vociferatio vana ad hoc, & verbum militis cum quodam motu ingenti, & per immanes minas, sine ulla vi rerum. Vanaque comminatio est, velle ædes expugnare, cum foris sit Meretrix.

4. *Male mulctabo ipsam.*] Vide ordinem belli. Primo expugnatio mœnium, tum recuperatio captarum rerum, demum pœna prædonum. *Pulchre.*] Postquam non obtinuit quod volebat Gnatho, assentatur ad omnia. Vide autem manifestam irrisionem ex ipso genere laudandi. nam quid est in ædium expugnatione recti? quid in virginis ereptione probitatis? quid in male mulctanda muliere pulchritudinis? Sed hoc est, quod ait supra de se ipso parasitus, *Quidquid dicunt, laudo. In medium huc agmen cum vecti, Donax.*] Mire composita ad contemptum nomina legiona-

VARIORUM.

2. *Sequimini.*] *Donatus* asserit hanc vocari evocationem. Duplex autem evocationis vel evocatorum genus. De quibus hic agitur, impropriè erant, qui subita aliqua necessitate urgente evocabantur. ut *Suetonius* in Galba & *Donatus* docet. & ex eo *Servius* tribus in locis. libro 2. Æneid. ad illum versum,

—— *sacrata resolvere jura.* l. 7. *ipse vocat pugnas.* & initio lib. 8. ubi hæc dilucide explicantur. Altera evocatorum notio de illis intelligenda est, qui semel missione impetrata, denuo ad nomen respondere cogebantur. *Sallust.* in Catilin. prope finem; *Centuriones omnes lectos, evocatos, &c.* Falluntur ergo, qui hæc confundunt.

3. *Probe.*] Ex decoro personæ & instituto parasiti, qui sibi imperaverat omnia assentari, *recte, probe, pulcre.*

4. *Male mulctabo ipsam.*] Thaidem, uti rebelles & inobedientes solent. Id est, acerbe puniam pœnaque afficiam.

Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dexterum.
Cedo alios: ubi Centurio est, Sanga, & manipulus furum?
SA. *eccum adest.*
THR. *Quid?*

DONATI.

riorum sunt. Nam *Donax* ab arundine, veluti sit inanis & fragilis, nomen sortitus est. *In medium huc.*] Ridicule satis. armaturas leves non putat adversus Thaidem idoneas: & ideo agmen cum vecti vult venire in medium. An ideo cum vecti, quia ad expugnationem venitur ædium?

5. *Simalio.*] A simio, vel à simia derivatum est, ob fœditatem oris vel nasi. *Syrisce.*] Jam diminutivum est à *Syro.* *Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dexterum.*] Hic agmen instruitur. Facetum autem est, cum à rebus magnis res ridiculæ derivantur.

6. *Cedo alios.*] Non *reliquos* dixit, sed *alios*, quasi multi sint. *Sanga.*] Nec sangarius saltem, ut nomen esset. *Manipulus furum.*] *Manipulus* proprie est militis. Cum Romani & Latini sub uno Centurione bellum aggressuri deputabantur, sibi sertum vel coronam ex manipulo herbæ, vel hujusmodi, conficiebant, quem pro signo sequebantur. Merito ergo Centurionem videns, manipulum desideravit: hoc est, coquum videns, convivas desiderat: qui apparaverat, quotiens locus affuit, id est, convivium est constitutum. Alii *manipulum furum*, coci discipulos dici putant. *Eccum adest.*] Pro se ac pro discipulis Sanga. *Quid? ignave?*] Apparet, coquum ad repentinum strepitum sic exisse, ut ad artem suam fuerat expeditus.

VARIORUM.

In medium agmen.] Supple, accede. Agmen seu acies, trifariam dividi solet. In primam, mediam & postremam. In prima acie hi fere locabantur, hastati, inde principes, postea scutati & hi omnes antepilani vocabantur. Deinde in media acie erant lorarii; hinc qui leviore armatura uterentur: deinde accensi tanquam supplementarii, qui in demortuorum locum accensebantur. In postrema acie Triarii & Subsidiarii, qui ultimo discrimini sustinendo servabantur. De his plura apud Vegetium. *Cum vecti.*] Instrumentum erat ad aliquid evertendum. Vectibus enim non claudebantur fores, sed effringebantur potius: muri, ædificia subruebantur. Hinc *vecticularia* vita, dicitur eorum, qui vectibus parietes alienos perfodiunt, furandi gratia. *Festus*, l. 6.

5. *Cornu.*] Est autem cornu pars exercitus prominens. *Tu Syrisce.*] Auget ineptias hujus Imperatoris, quod servis ut militibus utatur. *Marcianus* lib. 11. De re militari: *Ab omni militia servi prohibentur: alioqui capite puniuntur.* Et *Trajanus* Imperator apud *Plinium* l. 10. Epist. 39. de servis inter Tirones repertis: *Lecti si sunt, inquisitor peccavit: si vicarii dati, penes eos culpa est qui dederunt: si ipsi, cum haberent conditionis suæ conscientiam, venerunt, animadvertendum in illos erit.* Et hoc adeo receptum fuit, ut cum ex inopia liberorum capitum Imperatores, ad ultimum prope desperatæ Reipubl. auxilium adigerentur, tunc non legerent in militiam servos, nisi liberos factos, ut videre est apud *Livium* lib. 22. *Pignorius.*

6. *Cedo.*] Idem, quod dic, exhibe, porrige. *Manipulus furum.*] *Manipulus*, à manu fit, & proprie significat manualem fasciculum. Et manipulos fœni vocat *Plinius*, autore *Budæo*, quos nostri *botellos* nominant. Hic vero exigua est militis manus, quæ unum signum sequitur. Et merito, ut *Donatus* inquit, centurionem videns *Thraso*, manipulum desiderat. Nam, quatuor manipulis præfuisse centurionem, proditum est. Legio enim, ut autor est *Varro* de lingua Latina, continet duodecies mille & quin-

THR. *Quid? ignave? peniculon' pugnare, qui istuc huc portes, cogitas?*

SA. *Egone? Imperatoris virtutem noveram, & vim Militum,*

Sine sanguine hoc fieri non posse, qui abstergerem vulnera.

THR. *Ubi alii?* SA. *qui (malum) alii? solus Sannio servat domum.*

THR. *Tu*

D O N A T I.

8. *Egone?*] Hæc causa est. *Imperatoris virtutem noveram, & vim militum.*] Hoc plus habebit salis, si sic intellectum fuerit, ut *Sanga* uno eodemque tempore & quærat quid dicat, simulque respondeat, *Hoc noveram, sine sanguine fieri non posse*, scilicet *ἀπὸ τῶν δοκούντων*. Quid igitur si hoc sciebat?

9. *Qui abstergerem vulnera?*] Quasi hoc fuerit auxilii genus. Quid hoc est? unde vulnera? quorum vulnera? utrum utriusque partis? an, quod magis ridiculum est, suorum?

10. *Qui malum.*] *Malum*, per *παρένθεσιν* suaviter infertur. *Plautus* in Epidico, *Quæ (malum) hæc impudentia est?* Et non interponitur *malum*, nisi oculis conversis ad eum, qui id quod reprehendimus, dixerit. *Malum* nunc interjectio est. *Solus Sannio servat domum.*] Hæc figura *παρόμοιον* dicitur. *Solus Sannio servat domum.*] Ut, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat. Servat domum.*] Pro remanet, ut observet. Nam *servat domum*, rectum erat: non, *servat domi*, si *custodit* intelligeretur. Vel *Servat*, pro sedet: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. nam non servat, nisi qui prius in eo loco sederit.

V A R I O R U M.

quingentos milites, & in decem cohortes dividitur, cohors in quinquaginta manipulos, singuli manipuli viginti quinque hominibus constant. Diciturque manipulus, ut idem tradit, ab eo, quod plures militum manus junguntur. At *Vegetius* lib. 2. de re milit. scribit, manipulum vocari, decem tantummodo militum contubernium, sub uno papilione degentium, ab eo quod conjunctis manibus pugnarent. *Fures* vocare videtur servos culinarios; quos pro furibus olim fuisse habitos, luculentus testis est *Plautus* in Pseudol.

Forum coquinum qui vocant, stulte vocant:
Nam non coquinum, verum furinum est forum.

Ericius. *Manipulus furum.*] Id est, reliqua servorum cohors.

7. *Peniculone pugnare.*] Glossar. *Peniculum ἀποσπόγγιον, ἀποσπογγίζειν.* Cujus quidem ad vulnera, sive abstergenda, sive obliganda, usum solere esse, ex Medicorum libris satis notum. Et apud *Plautum* Menæchm. parasitus *peniculum* se vocari dicit, quod mensam, quando edit, detergeat. *Lindenbrog. Peniculon'.*] Id est panno lineo quo circumdantur coqui, ab umbilico ad genua propendente, ad manus & patinas extergendas.

9. *Qui abstergerem vulnera.*] Subauditur, Huc portavi peniculum.

10. *Qui (malum)*] Malum, vicem interjectionis irascentis sustinet: ut *infandum. Solus Sannio servat domum.*] Alii legunt *domi*. Hinc natum proverbium: *Ne Sannione domi relicto*: quod dicitur in eos, qui cum in publicum prodeunt, magnifico & frequenti comitatu delectantur, quo potentiores esse videantur. *Wiitzius.*

THR. *Tu hosce instrue: hic ego ero post principia: inde omnibus signum dabo.*

GN. *Illuc est sapere! ut hosce instruxit, ipsus sibi cavit loco.*

THR. *Idem hoc jam Pyrrhus factitavit.* CH. *viden' tu, Thais, quam hic rem agit?*

Nimirum consilium illud rectum est de occludendis ædibus.

THA. *Sa-*

DONATI.

11. *Post principia.*] Magnifice ad risum commovendum. nam dicere debuit, *post vos.* Et hunc locum sibi optimum elegit, ut timidus. *Post principia.*] Militare dictum est. Et ambigunt multi, an in extremo agmine sit hic locus, an in medio. *Inde omnibus signum dabo.*] Tanquam non omnibus dari possit, si aliunde detur.

12. *Ipsus sibi cavit loco.*] An *Loco* simpliciter, quia post principia? an *Loco*, in loco, opportune & εὐκαίρως? *Terentius* in Adelphis, *Pecuniam in loco negligere, interdum maximum est lucrum.* An pro, de loco?

13. *Idem hoc jam Pyrrhus factitavit.*] Irridet quidem Poëta: veruntamen ostendit, officium Imperatoris hoc esse, ne se in periculum projiciat. Sic *Sallustius*, *Et in prœliis actu promptus.* Et hoc totum, quasi in Palliata: sed concessum Poëtis fuit. *Pyrrhus* autem peritissimus stratagematωn fuit: primusque quemadmodum ea disciplina per calculos in tabula traderetur, ostendit.

14. *Nimirum consilium illud rectum est.*] *Illud rectum est*, & nova locutio, & superiori similis, *Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum:* pro fine dubio rectum est.

VARIORUM.

11. *Hic ego ero post principia, &c.*] Id est, in tuto citraque periculum. Sumptum à bellis, in quibus tutissimus locus est post principia: siquidem in prima acie stabant hastati: in secunda Principes: hos sequebantur scutati, hos Triarii: ut indicat *Livius* Decad. 1. lib. 8. *Post principia* autem, est post Principes. Errant enim qui principia in ordinibus tantum fuisse existimant. Nam *Principia* milites ipsi dicebantur, & quidem castrensi vocabulo; etsi etiam principes vocati. Sed iis moribus hodie vivitur; non credunt, nisi testes demus. *Frontinus*, qui ad manus est, lib. I. Stratagematum cap. V. num. XXX. *Quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant.* *Ammianus* lib. XXII. *Præsentibus Jovianorum Herculianorumque principiis & tribunis.* Idem lib. XXV. *Collecti*, inquit, *duces exercitus, advocatisque legionum principiis.* Itidem *& numerorum principia*, idem *Ammian.* vocavit libro XXVIII. extremo. Mirum tamen non est, quod *Donatus* ambigat, an in extremo agmine hic locus sit, an in medio, quod res militaris sub principibus Romanis admodum sit commutata. Alium enim ordinem statuit *Livius* lib. 8. & 47. Et *Polybius* in castrametatione alium. *Vegetius* lib. I. cap. 20. *Scaliger*, & *Stewechius*.

12. *Cavit loco.*] Prospexit, consuluit.

13. *Pyrrhus.*] *De Pyrrhi* Epirotarum Regis in acie ordinanda ducendoque exercitu peritia, indicia sumere licet ex scriptis, quæ ea de re reliquit. Fertur & *Antigonum* interrogatum, quisnam optimus dux esset? respondisse: *Pyrrhus*; siquidem senuerit. Is sane de suæ tantum ætatis Ducibus judicavit. Sed *Annibal* omnium Imperatorum peritia atque calliditate præstantissimum *Pyrrhum*, *Scipionem* secundum, se tertium pronunciavit. *Plutarchus.*

16. *Fun-*

THA. *Sane, quod tibi nunc Vir videatur esse, hic Nebulo magnus est.*
Ne metuas. THR. *quid videtur?* GN. *fundam tibi nunc nimis vellem dari,*
Ut tu illos procul hinc ex occulto cæderes: facerent fugam.

THR. *Sed*

DONATI.

15. *Sane quod tibi nunc vir videatur esse, hic Nebulo magnus est: ne metuas.*] Figurata locutio, & præterea ὑπέρβατον intermixtum. nam hic ordo est, Sane hic nebulo est, ne metuas. An hic erit ordo & sensus, ut sit dictum; Ne metuas: sane qui tibi vir videtur esse, hic nebulo magnus est. Et recte: nam obterretur adolescens, & ætate Militis, quod jam vir est: & magnitudine, quod magnus corpore: quæ utraque in illo vana esse, meretrix ut experta denuntiat. *Nebulo* autem, vel inanis, vel vanus, aut mollis, ut est nebula, dicitur. Et hoc εἰρωνικῶς dictum est. Meretrix, frustra metuentem corripiens Chremetem, *Sane*, inquit, *quod tibi nunc vir videatur esse.* & deest, *Non est:* ut sit, Non est quod tibi nunc vir videatur esse: hic nebulo magnus est. Sic & alibi,

Si in platea hac te offendero post unquam, nihil quid dicas mihi,
Alium quærebam: iter hac habui: periisti.

Ut sit, Non est quod dicas mihi.

16. *Quid videtur?*] Non diceret miles, si staret in sententia: sed jam videtur timore mutatus. *Quid videtur?*] Dubitandi est quod dictum sit, *Quid videtur?* Ego sane hoc Militem puto dicere, quem paulatim à violentis atque acribus principiis ad terrorem desidiamque perducit timor. Nam primo ipse præcedit, utpote qui dicat, *Sequimini.* Dum denique propius deventum est, post principia refert pedem. Post jam nihil ipse audet, sed quærit consilium Parasiti. Denique, ubi cominus res gerenda est, dixit *Mane*, & continet irruentes. Ad postremum diffisus; nescit quid agat: ad parasitum spectans, *Quid agimus,* inquit? *Fundam tibi nunc.*] Mire Parasitus hoc ait: vel quia Militem nolle videt, vel quia audet impugnare, consilium formidolosum & aptum metuenti dedit, subtiliter tamen: nam funda pugnant, qui cominus non possunt: & ex occulto, qui non audent palam. Sed honesta causa, non, quia timeas, inquit, sed ut fugiant: tanquam nisi hostes fugerint, non sit tutum accedere. *Fundam tibi.*] Non dixit hastam, aut lanceam: sed sagittam, *fundam*: quæ nimirum longe jactatur. ut ex hoc intervallo pavorem ostenderet non audentis accedere. Et mire *tibi*: tanquam ipse Parasitus nec hoc audeat. Sunt autem qui putent hæc à Thaide ad Chremetem dici. sed male. non enim conveniunt ista Meretricis dictis superioribus: nisi quia movet me, quod *ex occulto* dicit: quasi constet ei, jamdudum videri militem, & ipsum non vidisse, cum qua pugnaturus sit.

17. *Ut tu illos.*] Meretricem scilicet cum suis, ut alibi, *Nos prius introducant.* *Ut cæderes.*] Pro cædendo cogeres ut facerent fugam. *Facerent fugam.*] Deest rursus *ut*, sic, *Ut facerent fugam.* vel ἀσυνδέτως illatum est. *Facerent fugam.*] Desiderat conjunctionem *enim*: ut sit, *Facerent enim fugam.*

VARIORVM.

16. *Fundam.*] *Isidoro funda dicta, quod ex ea funduntur lapides.* Fiebant autem vel è cannabi, aut lino, vel è pilis, vel è nervis. Nec aliud est quam funiculus in medio latior ovali forma, & paulatim in strictius abit. An non cavitas aut foramen in medio? non opinor. *Lipsius.*

 18. *Quam*

THR. *Sed eccam Thaidem: ipsam video.* GN. *quam mox irruimus?* THR. *mane.*

OMNIA prius experiri, quam armis, sapientem decet.

Qui scis, an quæ jubeam, sine vi faciat? GN. *DI vestram fidem.*

Quanti est sapere! nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.

THR. *Thais; primum hoc mihi responde; cum tibi do istam virginem,*

Dixtin' hos mihi dies soli dare te? THA. *quid tum postea?*

THR. *Rogitas? quæ mihi ante oculos coram amatorem adduxti tuum!*

THA. *Quid*

DONATI.

18. *Sed eccam Thaidem ipsam.*] *Eccam* & *ipsam*, figura ἔμφασις. quasi *eccam* principem belli: & *ipsam*, contra quam pugnaturus est. *Quam mox irruimus?*] Hoc parasitus irridens Militem dixit. Et *irruere* proprie dicantur, qui cum furore prælium ineunt.

19. *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.*] Animadverte quantam vim habeant ad delectandum in Comœdiis severæ sententiæ, cum à ridiculis personis proferuntur: quale est apud *Plautum*, ubi Miles suam formam admirans, ait,

Nimia est miseria nimis pulchrum esse hominem.

Quam armis.] Ἀνακόλουθον: pro, *quam armæ.* Aut ἔλλειψις est, si subaudiamus *agere.* Et mire non dixit *Me*, sed *Sapientem*, quod magis ridiculum est.

20. *An quæ jubeam.*] Et mire non *velim*, sed *jubeam* dixit. *Iubeam* pro *velim*: ut, *Iubeo Chremetem. DI vestram fidem.*] Bona ἀναλογία: qui leviora laudaverat, hic exclamare jam debet. Et hoc est quod supra ait, *Idversum si negant, laudo id quoque.* Nam negat rursum male pugnandum esse, qui superius retineri non poterat, quin in prælium vel moriturus irrueret. *DI vestram fidem, quanti est sapere? nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.*] Mire egit personam admirantis, per trinam ἀποστροφήν. Ad Deos, ut, *DI vestram fidem.* ad se ipsum, *Quanti est sapere!* ad militem, *Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.* Et ridicule Parasitus, Nunquam accedo ad te, dixit, qui nunquam recedit.

21. *Quin abs te abeam doctior.*] Nimis impudens assentatio, se fieri doctiorem ex Militis sapientia.

22. *Thais, primum hoc mihi responde.*] Omissa contentione repetendæ Virginis; non enim jam puellam, sed pactum exigit, ut Amator. *Cum tibi do.*] Pro, *cum tibi darem.*

23. *Quid tum postea?*] Aut, *dixi*, respondendum erat: aut, *Non dixi.* Sed vide contumaciam Meretricis: in contemptionem Personæ Militis interrogare maluit, quam per inductionem capi.

24. *Rogitas?*] Contentionis genus interrogativæ. *Quæ mihi ante oculos coram.*] Utrum significat inepti Militis dictum? An *Ante oculos*, minus est quam *Coram*? *Ante oculos coram.*] Potest *ante oculos*, & longe tamen intelligi: *coram*, proximitatem significat.

VARIORUM.

18. *Quam mox.*] Gall. *D'ici à combien?* De temporis brevitate interrogat, Quam mox cœna parata erit?

27, *Omnixm.*]

THA. *Quid cum illo agas?* THR. *& cum eo clam te subduxti mihi?*

THA. *Lubuit.* THR. *Pamphilam ergo huc redde, nisi vi mavis eripi.*

CH. *Tibi illam reddat? aut tu illam tangas? omnium.* GN. *ah, quid ais? tace.*

THR. *Quid tu tibi vis? ego non tangam meam?* CH. *tuam autem? Furcifer!*

GN. *Cave sis; nescis cui nunc maledicas viro.* CH. *non tu hinc (abis?*

Scin' tu, ut tibi res se habeat? si quidquam hodie hic turbæ cœperis,

Faciam

DONATI.

25. *Quid cum illo agas?*] Omnino Meretrix non putat illum idoneum, cui reddenda sit ratio, cuique se purget: adeo apud illam amicitiæ ejus pertæsum est. Nam errant qui dicunt, eam se velle militi reconciliare. *Et cum eo clam subduxti te mihi?*] Invidiose, *Et cum eo:* nam ut supra legimus, exclusit Chremem. *Subduxti te mihi?*] Furtim subtraxisti mihi. *Virgil.*

——Et fidum capiti subduxerat ensem.

26. *Lubuit.*] Superbum est, & meretricium verbum. Sic de Chelidone *Cicero* ait, *Libenter ait se facturam. Huc redde.*] Idioma est, pro contumelia reposcentis. sic & in Hecyra, *Renumeret dotem huc: eat. Nisi vi mavis eripi.*] Utrum *nisi* pro *non* & *si*? ut sit, *Si tibi illam non mavis eripi.*

27. *Tibi illam reddat?*] Se primum interponit Chremes, ut Adolescentulus potuit jam fracto milite. *Aut tu illam tangas? Omnium.*] Ait utrumque Chremes. nam quia dixit, *Nisi si tibi mavis eripi*, ait, *Tu illam tangas?* & addidit *Omnium*, & est ἀποσιώπησις secunda. sic autem loqui solent plus gestu, quam verbis conciti. *Tibi eam reddat? aut tu eam tangas, omnium?*] Magna vis in pronominibus & significatio est. ut, *Cantando tu illum?*

28. *Quid tu tibi vis?*] Recte. cum Thaide enim loquebatur, non cum hoc. *Ego non tangam meam?*] Bene addidit *Meam.* hinc enim probatur injuste dictum, *Tu illam tangas? Tuam autem furcifer?*] Incongrue, ut imperitus Adolescens, liberum servilibus convitiis exagitat.

29. *Cave sis, nescis cui maledicas nunc viro.*] Animadverte, Parasitum neque tacere omnino, ne defuisse patrono videatur: neque in aliena causa rixam in se transferre. *Cave sis.*] Quia imperativa sunt contumeliosa, addebant veteres, *sis:* quod significat *si vis. Non tu hinc abis? scin' tu ut tibi res se habeat?*] Hoc Parasito, illud Militi Chremes. *Scin' tu.*] Non parasito, sed militi dicit.

VARIORUM.

27. *Omnium.*] Apesiopesis, *pessume*, aut tale quippiam.

28. *Furcifer.*] Servile est convitium. *Plutarchus* in vita Coriolani, ostendens, *furcifer* quis dicatur: *Maxime vero*, inquit, *hæc precanti servo inferebatur pœna, ut is plaustri lignum, cui temo affigitur, spectante vicinia, fertus circumageretur. Quod ubi factum erat, infidus à domesticis & vicinis existimatus, furcifer appellabatur.* Vide quæ ad Scen. 5. Act. 3.

Faciam ut hujus loci, dieique, meique semper memineris.

GN. *Miseret tui me, qui hunc tantum Hominem facias inimicum tibi.*

CH. *Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis.* GN. *ain' vero, canis?*

Siccine agis? THR. *quis tu homo es? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi est?*

CH. *Scibis: principio eam esse dico Liberam.* THR. *hem!* CH. *Civem Atticam.* THR. *hui!*

CH. *Meam*

DONATI.

31. *Faciam ut hujus loci, dieique, meique semper memineris.*] Moris est magnas esse minas hominum meticulosorum. Specta ergo quam acriter timidus comminetur. *Hujus loci, dieique, meique.*] *Loci*, in quo læsus. *Diei*, quo cæsus. *Mei*, à quo cæsus.

32. *Miseret tui me.*] Hic Parasitus nunc quasi monitor Chremeti respondet. *Qui hunc tantum hominem inimicum facias tibi.*] Ne nunc quidem Parasitus Militis assentatione discedit.

33. *Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis.*] Rusticius dixit, *Caput tuum diminuam*, quam si diceret, *Diminuam tibi caput. Ain' vero, canis?*] Hoc verbo impudentibus inimicis convitium fieri solet. Nam militare dictum est in hostem, *canis*: & apud *Homerum* pro gravi contumelia in adversarium dicitur, velut in illo loco, τί μὴν ἀργύμενοι Μενελάῳ σοί τι, κυνῶπα;

34. *Quis tu homo es? quid tibi vis?*] Ἐπιπροχασμὸς figura est, ubi multa terribiliter interrogantur, ut, *State viri: quæ causa viæ, quive estis in armis? Quove tenetis iter?*

35. *Scibis.*] Non obsequenter, sed figurate dicitur ab irato. *Scibis.*] Et *scies*, & *scibis* dicitur post productionem tertiæ conjugationis. *Principio eam esse dico liberam.*] Quo tollitur, *Tuam videri. Principio.*] In tria divisit officium defensionis suæ. In assertoris, *Principio eam esse dico liberam.* In cognitoris, *Civem Atticam.* In fratris, *Meam sororem.* Et bonus est ordo, *Libera, civis, nobilis. Civem Atticam.*] Quo etiam negotium potest ei fieri, qui se pro domino gessit in civem. *Hui.*] *Hui, hem*, & cætera hujusmodi generis, sannæ sunt adversus eos, quibus irascimur.

VARIORUM.

31. *Memineris.*] Proverbium apud *Bactrianos* jactatum fuisse auctor est *Q. Curtius* lib. 7. *Canes timidos vehementius latrare.* Ideo timidus *Chremes* acriter minatur. Vide Agell. lib. 9. cap. 24. *Ericius.*

33. *Diminuam caput.*] *Caput diminuere*, est, caput perdere, aut vere, aut imaginarie. Quare minima capitis diminutione, ususfructus extinguebatur, qui non nisi morte perimi solet. Vel capitis diminutio erat prioris status mutatio. *Nannius. Ain' vero, canis?*] Alii sic distinguendum esse dicunt. GN. *Ain' vero.* CH. *canis.* GN. *siccine agis? &c.* Parasitum enim *canem* appellat. Κυνὸς ὄμματ' ἔχων. Hom. Iliad. α. *Erasmo* vero *canis*, pro nugaris, ineptis, & frustra loqueris positum videtur. *Muretus* impudentiam significat: nam & *Diogenes* eo nomine vocatus est *canis*, & κυνώπης *impudens* dicitur.

CH. *Meam Sororem.* THR. *os durum!* CH. *Miles nunc adeo edico tibi,*
Ne vim facias ullam in illam. *Thais, ego eo ad Sophronam*
Nutricem, ut eam adducam, & signa ostendam hæc. THR. *tun' me prohibeas,*
Meam ne tangam? CH. *prohibeo inquam.* GN. *audin' tu? hic furti se alligat.*

Satis

DONATI.

36. *Meam sororem.*] Quo constat, præsto esse defensionem puellæ. *Os durum.*] Quasi ex omnibus hoc sit impudentius, quod & sororem suam dicat. *Os durum.*] Os impudens: ut contra, *mollis frontis* dicuntur, qui sunt reverentes. *Nunc adeo edico tibi.*] Ut superbe, quasi Militi. nam *edictum*, Prætoris dicitur & Imperatoris. *Miles, nunc adeo tibi.*] *Miles*, contumeliose dixit. De iis enim est officiis, quæ suo nomine contumeliosa censentur. sicut in Adelphis, *Delibera hoc, dum ego redeo, leno.*

37. *Ne vim facias ullam in illam.*] Servavit præcepta meretricis: adeo ut meminerit, *Si vim faciet, in jus ducito hominem. Ego eo ad Sophronam.*] Hoc lentius à Thaide Chremeti.

39. *Prohibeo inquam.*] Non satis exercitate Adolescens totidem verbis dictum repetit Militis. *Audin' tu? hic furti se alligat.*] Gnatho occasionem finiendi litigii jamdudum quærit, ob desiderium mensæ & cibi: & ideo quasi de jure consilium suggerit, hunc reum Militis esse posse, qui paratus est alienam rem suam dicere, & id in jure profiteri, hoc est, apud Prætorem. Ergo *furti se alligat*, id est, reum se efficit fraudis. Nam μεταληπτικῶς *furtum* pro omni fraude & dolo accipimus & injuria. *Alligat.*] Astringit, illaqueat, & obnoxium facit. Omne igitur quod fraude fit, furtum est. Sic *Virgilius*, *Furta paro belli*, id est, insidias. & *Dulcia furta*, id est, adulteria. Omne malum factum.

Quæ quis apud superos furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Furtum duobus modis dicitur. Uno, cum omne maleficium generaliter significatur: altero, cum res surrepta demonstratur. Nunc ergo *furtum*, maleficium est.

VARIORUM.

36. *Os durum!*] Pro homine impudente, & perfrictæ frontis: ut contra mollis frontis, dicuntur reverentes. Nam frons antiquitus pudori sacra habita est: sicut testatum est proverbio, ἐν ὀφθαλμοῖς εἶναι αἰδῶ, id est, *pudorem esse in oculis.* Quod refertur ab *Aristot.* lib. 2. Rhetor. *Ericius.* *Nunc adeo edico.*] Dicuntur *edicere* Prætores & Coss. cum præponendum in publico, vel publice prædicandum ac proclamandum curant, quid sint observaturi, vel quid fieri velint, &c. *Lambinus.*

38. *Signa ostendam.*] Quibus demonstratura est, Chremetis esse sororem.

39. *Meam ne tangam?*] Nam cives liberique homines in alterius dominio esse non possunt, & qui pro servis habent, lege Flavia de plagiariis puniuntur: ut est apud Jurisconsultos, sub rubrica ad legem Flaviam de plagiariis, ff. & C. Nam plagiarius est, qui liberum hominem pro servo habet. *Ericius.* *Alligat.*] Quod rei ligantur, innocentes absolvuntur. *Salmasius.* *Furti se alligat.*] Reum se, quasi apud prætorem, furti astringit, professus se dolo malo rem à proprio domino auferre & detinere.

42. *Novi*

Satis hoc tibi est. THR. *idem hoc tu ais, Thais?* THA. *quære, qui respondeat.*

THR. *Quid nunc agimus?* GN. *quin redeamus: jam hæc tibi aderit supplicans*

Ultro. THR. *credin'?* GN. *imo certe. novi ingenium Mulierum:*

NOLUNT ubi velis: ubi nolis, cupiunt ultro. THR. *bene putas.*

GN. *Jam dimitto exercitum?* THR. *ubi vis.* GN. *Sanga, ut fortes decet*

Mili-

DONATI.

40. *Satis hoc est tibi.*] Ad repetendam scilicet Virginem, sumendamque injuriæ vindictam. *Idem hoc tu ais.*] Id est, hoc quod Chremes, & tanquam Chremes. Et ipsam circumventurus interrogat. quod illa intelligens, malitiose ait, *Quære qui respondeat.* Satis contumeliose: illud enim quæritur, quod difficile reperitur. Ergo non modo indignus es, inquit, cui ego respondeam: sed vix invenies, qui te dignum responso judicet. *Quære qui respondeat.*] Et contempsit interrogantem: & indixit inimicitias professione iracundiæ, cum dixit indignum Militem.

41. *Quid nunc agimus?*] Vide ut evanuerit actio Militis. Primo dixit, *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.* Post, *Idem hoc tu ais, Thais?* Et postremo, *Quid nunc agimus?* Et, *Quid nunc agimus?* consilium quærentis est. *Quid nunc agimus?*] Languidi atque defessi est. *Quid nunc agimus?*] Ubi est illud quod ait, *Primum ædes expugnabo*, & cætera. Sed vani impetus hunc exitum semper accipiunt. *Quin redeamus.*] *Quin*, modo *imo*, Non abeamus, inquit, sed redeamus: ut irritos conatus uno verbo ostenderet.

42. *Credin'?*] Ex parte consentit, qui sic interrogat. *Credin'?*] *Credere*, dubitantis est: *Certum esse*, fidentis.

43. *Ubi nolis, cupiunt ultro.*] Plus intulit spei, non revocando verbum quod expectabatur, hoc est, *volunt*: sed *cupiunt*. Ergo variavit: non enim intulit, *Volunt ultro*. *Bene putas.*] Hoc est, recte putas, sapis, vel intelligis. *Virgilius*, *Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.* Vel conjiciis. Vel *putas*, disputas. Vel *putas*, cogitas.

44. *Jam dimitto exercitum.*] *Dimitti exercitus* dicitur, vel pace facta, vel vexatis hostibus. Ridicula ergo magnificentia verborum est, cum sint facta deformia. *Sanga, uti fortes decet milites, domi focique fac vicissim ut memineris.*] Ut mire in coquum! qui focum curat in domo. quia milites hi fortiter pugnant, qui sunt memores domorum. Vide ergo quam utrumque comicum. Ad ineundum prælium, resque bellicas, Donax primus est: ad res domesticas Sanga, qui coquus. *Domi focique.*] Domi & Foci, genitivi sunt. *Cæcibus*, *Decora domi.* *Plautus*,

Quanquam domi cupio, opperiar tamen.

VARIORUM.

42. *Novi ingenium mulierum.*] Inconstantia mulierum toti mundo innotuit; quippe quæ suis & in moribus & in consiliis fluctuant, & instar arundinis levi momento, huc & illuc agitari se & impelli sinunt. *Sunt ferme ut pueri levi sententia.* Hecyr. 3. 1. *Weitzius.*

43. *Nolunt, ubi velis, &c.*] Jucunda antithesis.

44. *Jam dimitto exercitum.*] Magnificè ad risum. *Jam dimitto.*] Κακὸς θαῤῥεῖ μάλ' αὐτόθεν, ἵνα τι δὲ φεύγει, inquit Epicharmus, quia antea minas vociferebatur: *Sequimini, primum ædes expugnabo. Virginem eripiam. Male multabo ipsam.*

Milites, domi, focique, fac vicißim ut memineris.
SA. *Jamdudum animus est in patinis.* GN. *frugi es.* THR. *vos me hac sequimini.*

ACTUS QUINTI SCENA PRIMA.

THAIS. PYTHIAS.

Argum. *Regreßio ad epitasin. Nam cognito Virginis vitio, Thais cum ancilla expostulat; quæ se criminis remotione defendit & interventu Chæreæ lætatur, sperans hominem se nactum ad ulciscendum, ad quod heram, quoad potest, instigat. Perplexos ancillarum dolos & meretricum curiositatem & conjecturam hac scena exprimit.*

PErgin, Scelesta, mecum perplexe loqui?
Scio; nescio; abiit; audivi; ego non adfui.
Non tu istuc mihi dictura apertè es, quidquid est?

Virgo

DONATI.

46. *Jam dudum animus est in patinis.*] Hic aperuit caussam Poëta, cur & invitus Gnatho iret ad litem, libens domum redeat. *Frugi es.*] Utilis & necessarius: à Frugibus, quæ quod his fruamur, dictæ sunt. Inde *fructus* & *frumentum*. *Frui* autem est vesci. à frumine, quæ est summa pars gulæ: à qua re, etiam his, quæ nec cibo nec poculo sunt, *frui* dicimur, καταχρηστικῶς: utpote rebus venereis, & delectatione odoris, visus, auditus: & cæteris.

VARIORUM.

ipsam. Jam ubi ad rem ventum est, cavet sibi post principia, manere jubet & *rem consilio experiri.* Quod quærit à parasito, *Quid nunc agimus?* denique receptui canit turpiter, & *exercitum*, id est, *manipulum furum dimittit.*

45. *Focique.*] Cibi. Synecdochicῶs, quia in foco parantur.

46. *Animus est in patinis.*] Nunc jactatur proverbium in gulosos. Dicitur etiam in eum, qui præsens abest. Quod *Aristophanes* dixit in Eirene:

Ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἦν τότ' ἐν τοῖς σκύτεσι.

Nam mens profecto nostra tum in coriis erat.

Vel qui omnia comessationibus postponit, delitias epulasque semper anhelat. *H. Junius.*

DONATI.

1. *PErgin', Scelesta, mecum perplexe loqui?*] Nunc demum virgo vitiata esse cognoscitur à Thaide, opportune, postquam magnopere & defensa est, & retenta. Nam statim consequentur nuptiæ ejus & Chæreæ, qui illam vitiavit. *Perplexe loqui.*] Ideo *Perplexe*, quia statuerat crimen virginis celare.

2. *Scio; nescio; abiit; audivi.*] Mire ex dictis omnibus pauca decerpit: & ostendit quid perplexe dixerit: & stomachum sævientis expressit. *Scio.*] Flere puellam. *Nescio.*] Vitiatam. *Abiit.*] Eunuchus. *Audivi.*] Domi hoc admissum. *Ego non adfui.*] Cum hæc fierent. Acriter iratorum est, ea repetere, quæ proxime dixerint, quibus irascuntur. ut,

En ego victa situ, verique effœta senectus.

3. *Non tu istuc, &c.*] Non est hic interrogatio.

VARIORUM.

1. *Perplexè.*] Obscurè, & intricatè, περιπλέγδην, sicut solent timidi & malè sibi conscii.

8. Iste.]

Virgo conscissa veste lachrumans obticet.
Eunuchus abiit. quamobrem? quid factum est? taces?
PY. *Quid tibi ego dicam, misera? illum Eunuchum negant*
Fuisse. TH. *quis fuit igitur?* PY. *iste Chærea.*
TH. *Qui Chærea?* PY. *iste Ephebus frater Phædriæ.*
TH. *Quid ais, Venefica?* PY. *atqui certo comperi.*
TH. *Quid is obsecro ad nos? quamobrem adductus est?* PY. *nescio;*
Nisi amasse credo Pamphilam. TH. *hem! misera occidi.*
Infelix! siquidem tu istæc vera prædicas.
Num id lachumat virgo? PY. *id opinor.* TH. *quid ais, Sacrilega?*
Istucine interminata sum hinc abiens tibi?
PY. *Quid facerem? ita ut tu jussi, soli credita est.*

TH. *Sce-*

DONATI.

4. *Virgo conscissa veste lachrymans obticet.*] Hæc omnia rixam esse significant. *Virgo obticet.*] *Tacemus* consilia: ut, *Nec tacui demens. Reticemus* dolores: ut, *Ne verere, ne retice. Obticemus* quorum nos pudet: ut in Phormione, *Heu quidnam obtices?*

5. *Eunuchus abiit.*] Non *Chærea*, sed *Eunuchus*: non *fugit*, sed *abiit* dixit. *Quamobrem? quid factum est? taces?*] *Hæc* ἀσύνδετα instantis Dominæ vultum habitumque demonstrant.

7. *Quis fuit igitur?*] Hæc cunctative pronuntianda sunt: aut quia invita indicat, aut dubitat de nomine ignoti: aut trepidat per timorem: aut, ut non videatur affuisse, cum fuerit factum: aut quia non libenter dicat ejus nomen, cui irascitur. Sed ego agnosco ancillarum consuetudinem, quæ obliviosæ sunt.

8. *Iste ephebus.*] *Ephebus* nomen ad ætatem retulit, non ad facinus commissum. *Ephebus.*] Cito ostendit, cur iste Eunuchus creditur.

9. *Quid ais, venefica?*] Redit rursum ad iracundiam. aptum convitium & comicum in ancillas; *venefica, lupa, vipera & sacrilega*, & cætera.

10. *Quid is obsecro ad nos?*] Non rogantis est *obsecro*, sed dolentis.

11. *Nisi amasse credo Pamphilam.*] Deest *quod*: ut sit, *nisi quod.*

13. *Num id lachrumat virgo?*] Ut supra: *Id vero serio triumphat*: pro, ob id. *Id opinor.*] Callide Pythias *Opinor* dixit, cum sciat. *Quid ais sacrilega?*] Αὔξησις. nam prima *scelesta*, deinde *venefica*, postremo *sacrilega.*

14. *Istucine interminata sum.*] Satis moraliter. *Istucine interminata sum*: pro, *Num istuc tibi comminata sum? Istucine interminata sum hinc abiens tibi?*] Apparet hæc post scenam esse mandata. nam supra non meminit: sed dixerat, *Tamen hos prius introducam, & quæ volo simul imperabo: postea continuo exeo.*

15. *Ita ut tu jussi, soli credita est.*] Dixerat enim prius Chærea, *Edicit ne vir quisquam ad eam adeat, & mihi ne abscedam, imperat. Jussi.*] Συγκοπὴ καὶ μεταπλασμός. pro *jussisti.*

VARIORUM.

8. *Iste ephebus.*] Ἀγένειος, imberbis, impuber.

14. *Abiens.*] Supra, act. 3. scen. 2. *Quid aliud volui dicere? Hem, curate istam diligenter virginem.*

15. *Soli credita est.*] Act. 3. scen. 5. Antiphoni narrat Chærea sibi commodatam à Thaide virginem.

16. *Opera*

TH. *Scelesta, LUPO OVEM commisisti. dispudet,*
Sic mihi data esse verba. quid illic hominis est?
PY. *Hera mea tace; tace obsecro, salvæ sumus:*
Habemus hominem ipsum. TH. *ubi is est?* PY. *hem! ad sinistram,*
Videsne? TH. *video.* PY. *comprehendi jube, quantum potest.*
TH. *Quid illo faciemus, stulta?* PY. *quid facias, rogas?*
Vide amabo, si non, quum aspicias, os impudens

Vide-

DONATI.

16. *Scelesta, ovem lupo commisisti.*] Bene dilatum tot occasionibus proverbium, personæ Thaidis adscriptum est. continet enim fœmineam reverentiam & meretricium sensum, *Ovem lupo commisisti.*

17. *Sic mihi data esse verba.*] Videtur plura fuisse dictura, nisi supervenisset Chærea. *Quid homines illic est?*] Per genitivum casum injuriose dicitur: per nominativum, honorifice. *Quid hominis illic est?*] Non continuo agnoscit hunc hominem Meretrix. Quia etsi adhuc Eunuchi veste indutus est, attamen exuit spadonis incessum: vultum, habitumque mutavit: & præter vestem, totus in Chæream rediit.

18. *Hera mea tace; tace obsecro.*] Blande ac puellariter arridet. *Tace.*] Non silentium indicentis est, sed securam facientis: ut,

Tace egomet conveniam ipsum.

19. *Habemus hominem.*] Mire *hominem* dixit, ut reum.

20. *Jube comprehendi.*] Pro *comprehende. Jube* enim *velle* significat. *Quantum potest.*] Deest *cito.*

21. *Quid illo faciemus, stulta?*] Subauditur *comprehenso. Quid facias, rogas?*] Moraliter expressit puellæ stupentis verba, & non habentis quid respondeat ad ea quæ dicta sunt.

22. *Vide amabo, si non, cum aspicias, os impudens videtur.*] Mire ab eo quod respondere cœperat, ad aliud transit, mirata confidentiam Chæreæ. Non est impudens, inquit, non est nisi similis impudenti. Sic alibi, *Severitas inest in vultu, atque in verbis fides.*

VARIORUM.

16. *Ovem Lupo.*] Concinnè dicitur in eum, cui servandum aliquid committitur, cujus gratia custodem magis oporteat adhiberi. *Cicero* tertia Philippica: Etenim in concione dixerat, se custodem futurum urbis, usque ad calendas Majas ad urbem exercitum habiturum. *O præclarum custodem ovium*, ut ajunt, *lupum!* custosne urbis, an direptor & vexator esset Antonius? *Ut malis lupos apud oves relinquere, quam hos domi custodes.* Plaut. Pseudol. act. 1. scen. 2.

20. *Quantum potest.*] Locutio priscis oppido familiaris: pro, quam primum & celerrime quidem fieri potest: aut, quantum fieri potest, ὡς δυνατόν. *Weitzius.*

21. *Quid illo faciemus.*] Alii legunt, *Quid illi facies, stulta?* sed quæ est in textu, ea & *Interpretis* & *Prisciani* autoritate lib. 17. confirmatur. Triplice fere modo hæc phrasis effertur: cum dativo, *Cicero* pro *Cæcinna*: *Quid tu huic homini facias?* cum ablativo, antique. *Plautus* in *Milite*:

Quid illa faciemus concubina, quæ domi est?

Denique additur nonnunquam aliqua ex præpositionibus *cum* vel *de*. *Georg. Fabricius.*

22. *Vide amabo, si non, cum aspicias, os impudens.*] *Amabo* dixit, quod semper inter Poëtas nulla est significatione.

Sensus

Videtur. PH. *non est.* PY. *tum quæ ejus confidentia est!*

ACTVS QVINTI SCENA SECVNDA.

CHÆREA. THAIS. PYTHIAS.

Argum. *Chærea domum redire cogitans in Thaidem incidit, & sic nulla illi fuit facinoris negandi facultas. Siquidem potuisset ornatu mutato, se illum esse negare. Cum eo Thais expostulat, joco quidem primum de fuga: deinde serio de stupro virginis. Cæterum ipsi virginem petenti, facile conciliatur. Est autem initium catastrophes & finis epitaseos.*

APud Antiphonem uterque, Mater & Pater,
Quasi dedita opera domi erant, ut nullo modo
Introire possem, quin viderent me: interim
Dum ante ostium sto; notus mihi quidam obviam
Venit: ubi vidi, ego me in pedes, quantum queo,
In angiportum quoddam desertum: inde item

In

Sensus autem talis est. Vide impudentiam, vide aspectum, quemadmodum incedit. Os ergo impudens videtur, cum aspicias venire. Et quasi aliquid meretrix dixerit, ita subjungit, *Non est?* quasi, negas esse, quod dico? Et hoc ut confirmet, adjungit. Cur igitur tanta confidentia fretus incedit? *Eugraph.*

DONATI.

1. APUD *Antiphonem uterque.*] Rediens in viciniam suam, causam reddit Chærea, cur non mutaverit vestem. Oportuit autem, & de necessitate argumenti fuit, Chæream non mutasse vestem: ut cum meretrix virginem à Chærea vitiatam audiret, & eum cum turpi habitu incedentem intueretur, eum reum vitiatæ virginis putaret. *Apud Antiphonem*, dixit, pro, in domo ejus. *Vterque, Mater & Pater.*] Non, uterque pater, & utraque mater, sed *uterque parens:* quia pater & mater.

2. *Quasi dedita opera domi erant.*] Non tam mirum, si domi erant: sed illud magis mirum, quod in ea domus parte, qua in ædes introeundum erat Adolescentulo. *Ut nullo modo introire possem.*] Superius causa continetur, cur non mutaverit vestem: inferius autem, cur huc redierit.

3. *Quin viderent me.*] *Quin*, modo pro *quo minus.*

4. *Dum ante ostium sto.*] Antiphonis scilicet. *Notus mihi quidam obviam venit.*] An notus, qui me posset agnoscere? an qui me noverit, id est, amicus?

5. *Quantum queo.*] Deest *velociter.*

6. *In angiportum.*] Vide illum non vitasse sub una clausula bis *in* dicere, *in pedes, in angiportum. Angiportum* dicebant vicum non pervium, viam publicam. *In angiportum quoddam desertum.*] Deest, fugiens.

VARIORVM.

5. *Ego me in pedes.*] Ἔλλειψις. nam subaudiendum est, *conjeci. Conjicere* autem *se in pedes*, est fugere: pro quo etiam dicitur *conjicere in fugam. Cicero* pro Cælio: *Atque illo repentino hominum impetu se in fugam conjecisse.* Et *Terent.* in Phorm.

Aliquid convasassem, atque hinc me conjicerem protinus in pedes. Ericius.

6. *In angiportum.*] Cum *Donato* facit *Varro* & *Ulpianus*, qui dicunt, vicum angustum esse, qui non sit pervius. Dissentit *Sextus Pompejus*, qui dixit: *angiportus est iter compendiarium in oppido, eo quod*

sit,

In aliud, inde in aliud: ita miserrimus
Fui fugitando, ne quis me cognosceret.
Sed estne hæc Thais, quam video? ipsa est: hæreo.
Quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?
TH. *Adeamus. bone Vir, Dore, salve: dic mihi,*
Aufugistin'? CH. *Hera, factum.* TH. *satin' id tibi placet?*
CH. *Non.* TH. *credin' te impune habiturum?* CH. *unam hanc noxiam*
Omitte: si aliam admisero unquam, occidito.
TH. *Num meam sævitiam veritus?* CH. *non.* TH. *quid igitur?* CH. *Hanc*

DONATI.

7. *Ita miserrimus fui fugitando.*] Id est, fatigatus, lassus, & languidus sum dum fugio. Et honesta locutio est: ut, *Miser amando, miser currendo.*

8. *Nequis me cognosceret.*] Nota improprie dictum, pro *Agnosceret.*

9. *Sed estne hæc Thais, quam video?*] Jampridem ipse visus, nunc primum videt. *Hæreo.*] Incertus remaneo atque defigor. Primus metus adimit consilium: sed recognitio reddit confidentiam.

10. *Quid mea autem?*] Colligit se rursus ad impudentiam Chærea. & vide si non eadem est audacia in Chærea, quæ in suscipiendo facinore fuit. Et ἐλλειπτικῶς, *quid mea autem? Quid faciet mihi?*] Opportune se confirmavit, quia si extimuisset & fugisset, nihil nuptiæ promoverentur.

11. *Bone vir, Dore.*] Hoc totum figurate dixit, ut Meretrix, & subtiliter. Nam scit Chæream esse quem alloquitur, non Eunuchum. Et hic magna occasio datur Meretrici adeundi Adolescentis, qui habitum non mutavit: & adhuc quia Eunuchus & Servus est. *Bone vir, Dore, salve.*] Major objurgatio est, per hanc dissimulationem Thaidis adversus Chæream, quam si illum id, quod est, appellet.

12. *Hera, factum.*] Non potuit subtilius respondere Chærea, quam accommodare se interroganti. *Satin' id tibi placet?*] Hoc potest & non figurate dici, sed aperte.

13. *Unam hanc noxiam omitte.*] Trisyllabo nomine *Noxiam* dixit, quasi noxam. Alibi aliter, *Dominam* dixit *extra noxam.*

14. *Si ullam admisero unquam, occidito.*] Verba servorum, quibus nihil horribile est post præsentes plagas. Et non *Cædito*, sed *Occidito*: & non *alias* dixit, quasi illa Chæreæ dixerat, *at hic irrisor est, ut fugitivus.*

15. *Num meam sævitiam veritus es?*] Ut fugeres.

VARIORUM.

sit, angustus portus, id est, aditus in portam. Et certe hic videtur pervius. In Adelphis vero dicitur, *id quidem angiportum non est pervium*; frustra, si omne pervium non esset.

13. *Impunè habiturum.*] Est autem *impunè habere*, inultum auferre. *Unam hanc noxiam.*] Cic. pro Ligario: *Ignoscite judices, lapsus est, non putavit. Si unquam posthac, &c.*

15. *Meam sævitiam.*] Forte percontatur num fugerit, ipsius sævitiam veritus, quod jura civilia succurrant servis, qui propter intolerabilem dominorum injuriam & sævitiam, ad sacram aut Principum statuam fugerint, ut *D. M. Antonini* constitutione cautum est. *Ericius.*

CH. *Hanc metui, ne me criminaretur tibi.*
TH. *Quid feceras?* CH. *paulullum quiddam.* TH. *eho! paululum; Impudens?*
An paulum hoc esse tibi videtur, Virginem
Vitiare Civem? CH. *Conservam esse credidi.*
PY. *Conservam! vix me contineo, quin involem in*
Capillum: monstrum; etiam ultro derisum advenit.
TH. *Abin' hinc, Insana?* PY. *quid ita vero! debeam*
Credo isti quidquam Furcifero, si id fecerim:
Præsertim cum se Servum fateatur tuum.
TH. *Missa hæc faciamus. non te dignum, Charea,*
Fecisti.

DONATI.

16. *Hanc metui ne me criminaretur tibi.*] Perfecte imitatus est verba fugitivorum, quæ apud dominos faciunt comprehensi.

19. *Vitiare civem.*] Bene intulit *Civem*: quod plus est, quam Virginem vitiare. Αὔξησις gradatim facta. *Conservam esse credidi.*] Locus erat ut diceret, *Servam esse credidi*, sed admirabiliter *Conservam* dixit. & hoc ipsum, miserabiliter pronuntiandum est: tanquam miserabiliter crediderit conservam esse, quæ civis erat, atque eam quasi conservam vitiare debuerit.

20. *Conservam!*] Oportune stomachabatur Pythias, facta mentione conservæ. *Vix me contineo quin involem in capillum.*] Minæ istæ proprie fœminarum sunt, & in se, & in alios unguibus sævientium: ut, *Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.* Sed *involem*, ab avibus tractum est: ut apud *Virgilium*, *Prædam pedibus circumvolat uncis.* Ergo hoc gestu, & dicto, & corporis motu, est adjuvandum. *Involem in capillum.*] Apparet, more veterum intonsum esse.

21. *Etiam ultro derisum advenit.*] Mire nunc addidit accusationem, quod non saltem fugeret.

23. *Debeam credo isti quicquam furcifero.*] Subauditur *vero*, aut εἰρωνικῶς pronuntiandum est. Sane debere dicimur pœnas pro injuria ei, cui injuriam fecerimus: quas se non debituram Chæreæ ut Furcifero dicit Pythias, si illi cædem intulerit in servili habitu constituto. *Si id fecerim.*] Si involaverim in capillum ejus.

25. *Missa hæc faciamus.*] Hæc scilicet jocularia & futilia. *Non te dignum*,

VARIORVM.

16. *Hanc.*] Pythiam. *Criminari.*] Deferre, accusare, calumniose reprehendere.

22. *Abin' hinc insana?*] Alii, *Abi hinc insana.*

23. *Debeam credo isti furcifero.*] Id dictum accipio è XII. tabularum & Atheniensium legibus, apud quos qui liberum hominem pulsaverat, ære mulctabatur. Servo igitur se impune facere posse dicit. Turneb. 12. cap. 10. *Furcifero.*] Servi ob leve aliquod furtum, fugam, aut aliud delictum, furcam gravem è ligno in collo ferre cogebantur, subligatis ad collum manibus & per forum aut viciniam ignominiæ causa traducebantur, prædicantes peccatum suum. exinde à vicinis pro furibus, fugitivis aut infidis noti agnominabantur furciferi.

25. *Non te dignum, &c.*] Eo artificio *Chæream* objurgat, perita tractandorum juve-

Fecisti. nam si ego digna hac contumelia
Sum maxume, at tu indignus qui faceres tamen.
Neque ædepol, quid nunc consilii capiam, scio,
De virgine istac: ita conturbasti mihi
Rationes omnes: ut eam non poßim suis,
Ita ut æquum fuerat, atque ut studui, tradere:
Ut solidum parerem hoc mihi beneficium, Chærea.
CH. *At nunc dehinc spero æternam inter nos gratiam*
Fore, Thais: sæpe ex hujusmodi re quapiam, &
MALO PRINCIPIO, *magna familiaritas*

Conflata

DONATI.

Chærea, fecisti.] Artificiose Meretrix ab eo quod licuit, ad id quod oportuit transit: nec tractat quid sit legitimum, sed quid honestum. Itaque totam illam partem facti accusandi omittit, & ab accidentibus personæ Adolescentis objurgat. scit enim, uno verbo obstari posse, *Licuit mihi*, in domo meretricia scilicet: ne videatur irrationabilis esse. audacia illa ingenui à Poëta inducta est. *Non te dignum.*] *Dignum*, pro digne. aut deest *facinus*: ut sit, *non te dignum facinus fecisti.* Mira accusatio mixta laudi & blandimento.

26. *Nam si ego digna hac contumelia sum.*] Deest &, ut sit ordo. Nam etsi maxime. & bene additum est *Maxime*, ut appareat, quod etsi digna pati sit meretrix, non tamen maxime digna pati Thais est.

27. *At tu indignus qui faceres tamen.*] Recte dixit. Quatuor enim sunt modi in hujusmodi rebus: ita ut aut uterque dignus sit, aut uterque indignus: aut alter dignus, alter indignus: aut contra.

28. *Neque ædepol, quid nunc consilii capiam, scio, de virgine istac.*] Intelligit Thais amari virginem ab hoc: & ideo sic ait, ut conciliet nuptias. nam satis signi est, quod Eunuchi habitum propter hanc sumpsit. Et vide quemadmodum ad captionem nuptiarum res eant: quod tamen dicere non audet Thais, sed ostendit adolescenti conjecturis, quem tentat, sciens amantem virginem: & viam ostendit petendæ sibi uxoris.

32. *Hoc mihi beneficium, Chærea.*] Blande nomen repetitum est, Chærea.

33. *At nunc dehinc spero.*] Nunc jam Chærea vera veris æquiparans, recedit à jocularibus.

34. *Sæpe ex hujusmodi re.*] Hoc est, turbulenta. *Quapiam.*] Quacumque, vel aliqua.

VARIORVM.

juvenum meretrix, ut illi contumeliose respondendi omnem adimat occasionem. *Muretus.*

27. *Tu indignus.*] Quia frater Phædriæ amatoris mei.

29. *Conturbare rationes.*] Dicuntur, qui decoquunt. Ex eo ductum est, quod & rationes & omnia miscent, qui solvendo non esse incipiunt, neque extricare se possunt nominibus & ære alieno.

32. *Solidum beneficium.*] Id est, plenum & integrum. Id est, ut solidam inirem gratiam à Chremete: velut integram & intaminatam fratri suo restituerem. *Parerem.*] Id est, acquirerem, compararem.

35. *Malo principio.*] Idem facinus, raptum sc. *Sabinarum*, eadem sententia excusat *Romulus* apud *Livium*: *Sæpe ex injuria postmodum gratiam ortam.* Hegendorph. *Malo principio.*] Non aliter bonæ leges, ex malis ortum habent principiis.

Conflata est. quid si hoc quispiam voluit Deus?
TH. *Equidem pol in eam partem accipioque, & volo.*
CH. *Imo ita quæso. unum hoc scito: contumeliæ*
Non me fecisse causa, sed amoris. TH. *scio.*
Et pol propterea magis nunc ignosco tibi.
Non adeo inhumano ingenio sum, Chærea,
Neque ita imperita, ut, quid amor valeat, nesciam.
CH. *Te quoque jam, Thais, ita me* DI *bene ament, amo.*
PY. *Tum pol tibi ab istoc, Hera, cavendum intellego.*

CH. *Non*

DONATI.

36. *Quid si hoc quispiam voluit Deus?*] Pleraque repentinis impulsionibus nata, mirisque proventibus, Deo ascribi solent. Ut,

Descendo, ac ducente Deo flammam inter & hostes
Expedior. ——

Et,

Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.

Et *Sallustius, Ut tanta repente mutatio non sine Deo videretur. Quid si hoc quispiam voluit Deus?*] Vult amorem intelligi Deum.

37. *Equidem pol in eam partem accipioque, & volo.*] Evenire subauditur: & est σύλληψις tertia.

38. *Imo ita quæso.*] Utrum Meretricem, an Deos quæso? utrimque enim accipi potest. *Unum hoc scito.*] Unde hoc sciat Thais, inepte quæritur, quum ipsa res clamat, nunquam hanc conditionem subiturum Chæream, ut pro Eunucho, etiam servo, se fingeret sine amoris impulsu.

40. *Nunc ignosco tibi.*] Quod culpa non sit hominis, sed amoris.

41. *Non adeo inhumano ingenio sum, Chærea.*] Hoc est, immitis non sum, quantum putas: ut, *Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.*

42. *Neque tám imperita.*] Id est, non experta. *Ut quid amor valeat, nesciam.*] Non *inhumana*, quia homo. non *imperita*, quia meretrix. Et *neque tam imperita* inquit: quasi dicat, Neque tam pudica sum, ut quid amor valeat, nesciam.

43. *Te quoque jam, Thais.*] Bene *quoque*: non enim jam hanc ita amat, ut negligat illam: sed hanc illius causa.

44. *Pol tibi ab istoc, hera, cavendum.*] Facete. tanquam qui soleat capillum & vestem ejus conscindere, quam amaverit.

VARIORUM.

36. *Quid si hoc quispiam Deus.*] Excusatio à necessitate & fato. Videtur autem ex Stoïcorum sententia loqui, qui omnia providentiæ Dei tribuebant, ita ut dicerent, nihil fieri Deo inscio ac ignorante. *Quid si hoc.*] Ἐβιάσθη γὰρ ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ αὐτὸς τὴν Ἔρωτος δυναστείαν οὐκ ἄπορον. Libanius progymnasm. contra homicid.

38. *Contumeliæ non me, &c.*] *Livius* ait, cupiditatem & amorem esse preces, ad placandum muliebre ingenium maxime efficaces. *Muretus.*

41. *Non adeo inhumano, &c.*] Tale est illud *Didonis* apud *Virgil.*

Non obtusa adeo gestamus pectora.

Et alibi:

Non ignara mali, miseris succurrere disco. Muretus.

Inhumano ingenio.] Fero, inclementi & ab omni humanitate alieno.

48. *Pa-*

CH. *Non ausim.* PY. *nihil tibi quidquam credo.* TH. *desinas.*
CH. *Nunc ego te in hac re mihi oro ut adjutrix sies.*
Ego me tuæ commendo & committo fidei.
Te mihi patronam capio, Thais: te obsecro.
Emoriar! si non hanc uxorem duxero.
TH. *Tamen si pater.* CH. *quid? ah! volet, certo scio:*
Civis modo hæc sit. TH. *paululum opperirier*
Si vis: jam frater ipse hic aderit Virginis.
Nutricem adcersitum iit, quæ illam aluit parvolam.
In cognoscendo tute ipse aderis, Chærea.
CH. *Ego vero maneo.* TH. *vin' interea, dum is venit,*
Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?
CH. *Immo*

DONATI.

45. *Non ausim.*] Pro, *non audebo:* & est verbum hujus temporis tantum. *Non ausim.*] Utrum propter ætatem? an propter fratrem suum Phædriam potius? *Nihil tibi quidquam.*] Παρέλκον quartum. aut *nihil*, pro *non*. *Desinas.*] Pro eo quod est, *desine:* aut deest *fac:* ut sit, *fac desinas.*

47. *Ego me tuæ commendo & committo fidei.*] Satis amatorie, ut appareat, nunc maxime captum Chæream, ac mancipatum virgini. *Commendamus* cognitis: *Committimus* ignotis. Ergo αὔξησις est majoris officii, fideique circa Thaidem.

48. *Te mihi patronam capio.*] *Te* adjectum, vim habet, & ex animo supplicantis habitum Adolescentis ostendit.

49. *Emoriar, si non hanc uxorem duxero.*] Vide Amatorem Adolescentulum, cui in ipso flore nihil dulcius vita est, ipsam despicere, si sibi uxor non datur.

50. *Tamen si pater.*] Ἔλλειψις, aut ἀποσιώπησις secunda. *Quid? ah volet, certo scio.*] *Quid?* deest *dicat.* sed ista omnia ad confirmationem valent.

51. *Civis modo hæc sit.*] Mire hic in votum conversum est, quod timere potuit, non ducturus uxorem. *Paululum opperirier si vis, jam frater ipse hic aderit virginis.*] Adeo cito probari potest.

55. *Ego vero maneo.*] Modo *vero* consentientis est adverbium: alias confirmantis: alias conjunctio: alias particula ironiam juvans: ut,

Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus. ——

56. *Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?*] Non ignara illecebrarum Meretrix, non solum Chæream retinet: verum etiam vocat, ubi Virgo est. & satis callide interrogat an velit: quasi nesciat velle.

VARIORVM.

48. *Patronam cupio.*] Rectius in Mss. est, & libris melioribus, *capio.* Vetus enim mos Romanorum tangitur. E plebe homines, instituto *Romuli*, quos vellent è patriciis patronos capiebant, quorum præsidio & opibus tuti essent: neque fas erat à patrono clientem deseri. auctor *Dionysius* historiarum secundo. Vel igitur huc respexit, vel urbanius etiam *Chærea* patronam capit, tanquam novus libertus ejus, cujus se paullo ante servum gesserat. *Jan. Gulielmus.*

50. *Quid.*] Aposiopesis, *assenserit.*

53. *Nutricem.*] Supra act. 4. scen. 7. *Ego eo ad Sophronam nutricem, ut eam adducam, & signa ostendam hæc.*

CH. *Immo percupio.* PY. *quam tu rem actura obsecro es?*
TH. *Nam quid ita?* PY. *rogitas? hunc tu in ædeis cogitas*
Recipere posthac? TH. *cur non?* PY. *crede hoc meæ fidei,*
Dabit hic aliquam pugnam denuo. TH. *au, tace obsecro.*
PY. *Parum perspexisse ejus videre audaciam.*
CH. *Non faciam, Pythias.* PY. *non pol credo, Chærea,*
Nisi si commissum non erit. CH. *quin, Pythias,*
Tu me servato. PY. *neque pol servandum tibi*
Quidquam dare ausim, neque te servare: apage te.
TH. *Adest optume ipse frater.* CH. *perii hercle: obsecro*
Abeamus intro, Thais: nolo me in via
Cum hac veste videat. TH. *quamobrem tandem? an quia pudet?*
CH. *Id*

DONATI.

57. *Imo percupio.*] Amatorie, non *Volo*: sed *Percupio.*

58. *Hunc tu in ædes.*] Pronomen in his plus valet, quam accusatio. *Hunc tu in ædes cogitas?*] Miro: cum illa jam velit, *Cogitas* dixit, volens ut recogitet. *In ædes cogitas recipere posthac?*] Per ancillæ verba vult ostendere, quam sit tractandorum Adolescentium perita Meretrix.

59. *Posthac?*] Post hoc factum, post factum, post hanc audaciam. *Crede hoc meæ fidei.*] Puellariter dixit, *Meæ fidei.*

60. *Dabit hic aliquam pugnam denuo.*] Pro stupro: ut,

At non in Venerem segnes, nocturnaque bella. Ut,

Vereturque bella & ingens facinus.

Ut *Lucilius,*

Vicimus, ô socii, & magnam pugnavimus pugnam.

Dabit, autem proprie pro inducet: ut,

—— magnam dabit ille ruinam.

Au, tace obsecro.] *Au* interjectio est perturbatæ mulieris: ut apud Græcos ἰοὺ

61. *Parum perspexisse ejus videre audaciam.*] *Parum* εἰρωνεία est. Et non *Sensisse*, sed *Perspexisse* dixit: ut jam non sit experienda illius audacia, quæ sit perfecte cognita.

62. *Non faciam, Pythias.*] Bene & moraliter appositum, *Pythias. Non pol credo, Charea nisi si commissum non exit.*] Jlocaliter, ut ille, *Pythias* dicit: ita hæc *Charea.*

63. *Quin Pythias.*] Iterum nomen vultuose est additum. *Quin*, pro imo.

64. *Neque pol servandum tibi quidquam dare ausim.*] Totum garrule & gesticulose, ut puellam cum Adolescentulo fabulari videas.

66. *Adest optume ipse frater.*] *Optume*, oportune. Et non est additum, cujus frater: utpote in re manifesta.

67. *Nolo me in via cum hac veste videat.*] Subtiliter adolescens, quia nihil profecerat, dicendo, *Percupio*; invenit causam, qua tandem ingredi possit.

68. *Quamobrem tandem.*] Pro *tamen.* Interrogatio hæc increpationem continet impudentissimi facti. *An quia pudet?*] Hæc interrogatio irrisionis plena est, in eum quem nihil pudet.

VARIORVM.

60. *Dabit pugnam.*] Inducet aliquod stuprum, ludificabitur, illudet nobis, ut antea. Suprà, ludos dare, turbam facere, dixit.

63. *Nisi si commissum.*] Pro commissa. sed odii caussa neutro genere usus est.

69. *Virgo*

CH. *Id ipsum.* PY. *id ipsum? virgo vero!* TH. *I præ, sequor*
Tu istic mane, ut Chremem introducas, Pythias.

ACTUS QUINTI SCENA TERTIA.

PYTHIAS. CHREMES. SOPHRONA.

Argum. *Præparatio ad Parmenonis ludificationem, ne sceleris auctor sit periculi expers.*

QUid? quid venire in mentem nunc poßit mihi?
Quidnam? qui referam illi Sacrilego gratiam,
Qui hunc suppoſuit nobis? CH. *move vero ocius*

Te,

DONATI.

69. *Id ipsum.*] Hoc veluti molesto vultu dicitur: adeo ut imitetur dictum vultumque ejus Pythias. *Virgo vero!*] *Vero* εἰρωνικῶς: nam εἰρωνεία est. ut, *Egregiam vero laudem! Virgo.*] Quasi qui minime pudicitiæ statum ac verecundiæ virginalis vereretur. *I præ, sequor.*] Manifestum est, cur meretrix docta capiendorum juvenum, præire velit Chæream, & in consequendo ipsa sit tardior. vult enim liberum sine arbitris cum puella esse colloquium, & licitum amorem. Nisi forte putamus *Terentium* hæc sine causa fecisse, qui sit artificiosissimus Poëta. nam neque ipsa ingreditur cum Chærea, neque ingredi simul permittit Phædriam.

70. *Tu istic mane, ut Chremem introducas.*] Relicta est Pythias ob multas causas: & in primis, ut possit per eam delusus Parmeno pavore suo Senem compellere, ingredi ad Meretricem, & præsentem fieri ad confirmandas nuptias.

VARIORUM.

69. *Virgo vero!*] Indicat de stupro multo magis pudendum. Virginem vero vitiare, vestes discindere, capillum ejus laniare; id tibi pudori non erat. ibi nulla pudicitiæ nec verecundiæ ratio.

DONATI.

1. *QUid? quid venire in mentem.*] In hoc loco cogitantis disputatio est apud se ipsam Pythiæ, quatenus Parmenonem dolo possit ulcisci.

2. *Quidnam?*] Sic Cicero, *Sed earum rerum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletum esse dicebant. Qui referam.*] *Qui*, quomodo, vel ut.

3. *Qui hunc suppoſuit nobis.*] Proprie *suppoſuit*. nam ut *subduci* dicuntur, quæ nolumus amittere, ita *supponi* quæ non desideramus. Sic *Plautus*,
Ei pro scorto supponetur hircus unctus nautea.
. *Move vero ocius te, nutrix.*] *Vero* pro interjectione posuit stomachantis.

VARIORUM.

1. *Quid? quid.*] Data opera dilatatur Catastrophe, admixta *Parmenonis* ludificatione, ad delectandum spectatorem. *Latomus.* Docet autem hæc scena, vindictæ appetentissimum esse mulierum genus: Hoc autem confirmat in offensa amicula *Menandri* versiculus:

Πολὺ χεῖρόν ἐστ' ἐρεθίσαι γραῦν ἢ κύνα.

Id est,
Plus periculi est anum lacessere quam canem.

2. *Qui referam.*] Meditatur vindictam Pythias, quo pacto ulciscatur Parmenonem. *quippe minuti Semper, & infirmi est animi exiguique voluptas Ultio. continuo sic collige, Quod vindicta Nemo magis gaudet quam fœmina.* Juven. Sat. 13.

3. *Suppoſuit.*] Falsum pro vero adduxit ac subornavit. *Move*, id est, propera, festina. *Move.*] Nutricis gradum segnem increpat Chremes.

Te, nutrix. SO. *moveo.* CH. *video, sed nihil promoves.*
PY. *Jamne ostendisti signa Nutrici?* CH. *omnia.*
PY. *Amabo; quid ait? cognoscitne?* CH. *ac memoriter.*
PY. *Bene ædepol narras: nam illi faveo Virgini.*
Ite intro: jamdudum Hera vos expectat domi.
Virum bonum eccum Parmenonem incedere
Video. vide ut otiosus it, si Dis placet!
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intro, de cognitione ut certum sciam:
Post exibo, atque hunc perterrebo sacrilegum.

ACTVS

DONATI.

4. *Video. sed nihil promoves.*] Hinc est illud *Virgilianum*,

Illa gradum celerans studio properabat anili.

Scilicet non re celerat, sed studio. *Promoves.*] Proficis.

6. *Amabo quid ait? cognoscitne?*] Exhibitum spectatori est, quid post scenam geratur, id est, agnitio puellæ. *Ac memoriter.*]Plus intulit quam interrogabatur: nam magna sunt signa, in quibus anilis memoria non erat. *Ac memoriter.*] Responsionis brevitas attulit compendium perquirenti, ne plura interrogaret.

7. *Nam illi faveo virgini.*] Quasi dicat, illi faveo, non Chæreæ. & simul causa est, cur illum ulcisci cupiat: quia scilicet multum illi favet.

9. *Virum bonum.*] Εἰρωνεία. *Eccum Parmenonem incedere video.*] Res odio dignior, novitate scilicet incessus.

10. *Vide ut otiosus it.*] Invidet illi securitatem, quem sollicitum redditura est: non enim ulla alia erit vindicta post, præter istam. *Vide, ut otiosus it.*] Vultu dicit, & gestu, eum esse securum. Et mire Poëta lætum describit, ut repente ostendat esse commotum. *Si Dis placet!*] Proprium est exclamantis propter indignitatem alicujus rei.

11. *Spero me habere.*] Pro *habituram*, aut, *spero* pro *credo*, more suo. *Meo modo.*] Id est, ut volo.

12. *Ibo intro, de cognitione ut certum sciam.*] Eleganter, defatigare Parmenonem, non necessarium putat, sed ex occasione. Nam post eum dicit se ire intro: exitura autem, ut ipsum in timorem conjiciat.

VARIORVM.

4. *Te, nutrix.*] *Rivius* in Mss. invenit, *te, mea*; quod *te* expungendum putat *Palmerius*. Alludit ad proverbium *Callipedes*, qui in moliendis negotiis, cum multa se facturum minaretur, nihil tamen conficeret. *Barland. Sed nihil promoves.*] *Illa gradum studio celerabat anili.* Virg. 4 l. Æneid.

10. *Ut otiosus.*] Id est, securus, tanquam nihil mali timens. Securitas enim otium parit. Et recte otiosus, ut subita mutatio perturbatiorem redderet. *Si Diis placet.*] Est proverbialis locutio, qua utimur, indignitatem vel temeritatem cujuspiam cum stomacho coarguentes. *Willich.*

11. *Meo modo.*] Id est, meo arbitratu & voluntate.

ACTVS QVINTI SCENA QVARTA.

PARMENO. PYTHIAS.

Argum. *Hic Parmeno gloriatur Chæream pro Eunucho subornasse, ita ut virgine præter sumptum & dispendium potitus sit. Deinde meretricum ingenia & sordes commemorat: quare Pythiam quam non adesse percipit, prius satis commotam, magis irritat.*
Thesis. *Improbus suo facinori gratulatur. Est & hic morum meretriciorum notatio & in nectendis dolis astutia.*

REviso quidnam Chærea hic rerum gerat:
Quod si astu rem tractavit, Dî vostram fidem!
Quantam, & quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam ut mittam, quod ei amorem difficillimum, &
Carißimum ab Meretrice avara: Virginem
Quam amabat, eam confeci sine molestia,
Sine sumptu, sine dispendio. tum hoc alterum:
Id vero est, quod ego mihi puto palmarium,
Me reperisse, quo modo Adolescentulus

Mere-

DONATI.

1. R*Eviso quidnam Chærea, &c.*] *Astu.* Pro *astute*, modo adverbium est. aliàs nomen: ut, *An in Astu venit?*

2. *Dî vostram fidem!*] Modo non invocantis est, sed admirantis. & est figura ἐπιμονὴ per ἐκφώνησιν facta.

4. *Nam ut mittam quod & amorem difficillimum & carißimum.*] Quum dicere deberet, quod ei amorem & difficillimum & carissimum confeci: primo quasi oblitus dicti superioris, transit ad virginem: deinde addit caussam ex abundanti. Quod si dixisset, *amorem confeci*: posset intelligi *confeci*, expedivi, perfeci. At vero *virginem confeci*, quid intelligemus, nisi hoc unum, quod insultat Parmeno confectam virginem: quasi dicat superatam atque devictam? Nam proprie hoc verbum convenit gladiatoribus iis, qui gravissimis vulneribus occubuerunt. Sic *Cicero* in Catilinam, *Gladiatori illi confecto & saucio.* Convenit ergo servilibus verbis, & velut jocose verniliterque jactanti, rem confectam esse in Puella Virgine, & non exhibere Chæreæ damnum vel negotium.

5. *Ab meretrice avara: virginem quam amabat.*] Ἀποσιώπησις secunda. *Difficillimum*, quia virginem quam amabat: *Carißimum*, quia à meretrice avara.

8. *Id vero est.*] *Vero*, nisi ornativum esset, nihil significaret. *Palmarium.*] Palma dignum.

VARIORVM.

6. *Eam confeci.*] Verbo gravi usus est ad rei difficultatem exprimendam. Nam conficere magno labore & industria quippiam agere & consummare significat, ut amplius nihil eo nomine sit laborandum.

8. *Palmarium.*] *Palmarium facinus*, pro insigni, ac quod triumpho ac palma dignum: vel quod in palma est, hoc est, in laude; ut *Priscianus* inquit. propterea (inquit Plutarchus Sympos. 8.) in certaminibus palmam signum esse placuit victoriæ; quoniam ingenium ejusmodi ligni est, ut urgentibus opprimentibusque ponderibus non cedat. Aristotel. 7. Problematum. Agell. 3. l. 6. c.

9. *Quomodo Adolescentulus.*] Hic sane est

Meretricum ingenia & mores posset noscere:
Mature ut quum cognorit, perpetuo oderit.
Quæ dum foris sunt, nihil videtur mundius,
Nec magis compositum quidquam, nec magis elegans:
Quæ, cum Amatore suo quum cœnant, liguriunt.
Harum videre ingluviem, sordes, inopiam:
Quam inhonestæ solæ sint domi, atque avidæ cibi:
Quo pacto ex jure hesterno panem atrum vorent:

Nosse

DONATI.

10. *Meretricum ingenia.*] Optime, non *meretricis* dixit, sed potius *meretricum*.

11. *Mature.*] Cito & ante tempus. Ut *cum cognorit*. Suaviter non *Noverit*, sed *Cognorit*, dixit: quod est plenæ perspicaciæ. *Mature ut cum cognorit.*] Bene addidit *Mature*. Fere enim cito cognovisse obfuit: sed id ad illecebram fuit quod * cognitus est cito.

12. *Quæ dum foris sunt.*] Apud amantes scilicet. *Nihil videtur mundius.*] Bene *Videtur*: non enim sunt.

13. *Nec magis compositum quidquam.*] Bona varietas. nam hæc omnia per *magis* adverbium profert: nec omnia per comparativum gradum. *Nec magis elegans.*] More suo, ne diceret compositius aut elegantius: ut supra, *Hoc nemo fuit minus ineptus, magis severus.*

14. *Quæ cum Amatore suo quum cœnant.*] Unum *Cum*, præpositio est: alterum conjunctio. & dicitur hæc figura λεπτότης. *Liguriunt.*] Ἀπὸ τοῦ λιγυροῦ quod secundum Græcos suave intelligitur. *Ligurire* dicitur, qui eleganter & more senum multo fastidio suaviora quæque degustat.

15. *Harum videre ingluviem.*] Ordo erat, *Harum videre ingluviem, sordes, inopiam, quam inhonestæ solæ sint domi*: id est, cum solæ sint, ut inhonestæ, atque avidæ cibi: quæ quum foris sunt, cœnant scilicet.

17. *Quo pacto ex jure.*] Ex pro *cum* positum est. aut deest *madidum*, aut *maceratum*, aut *emollitum*. nam apparet & sordidum esse, & quasi atrum durumque panem, qui ex jure hesterno sit comedendus. Cui contrarium *Sallustius* posuit, de deliciis militum loquens, *Panes enim in dies mercari*, inquit. *Ex jure hesterno panem atrum vorent.*] Hoc est, ut quidam volunt, ex antiquitate mucidum: quasi dicat, panem mucidum hesterno jure accipientes deglutiunt.

VARIORVM.

ne est fructus Comœdiarum. Adolescentium enim refert nosse meretricum fraudes & imposturas, & quasi in speculo alienam vitam intueri; ut imitentur quæ recta sunt, & fugiant quæ mala.

12. *Quæ dum.*] Elegantiæ meretricum, foris cum amatoribus quando cœnant, in victu, vestitu, ornatu, opponit ingluviem, sordes, inopiam, domi ubi sunt.

14. *Liguriunt.*] Delicate, cum delectu & fastidio suaviora quæque delibant, *tangentes male singula dente superbo*. Hor. Sat. 6. l. 2.

15. *Ingluviem.*] Voracitatem. *Sordes*, non tantum immundiciem corporis; sed inopem miserumque victum significat. Et sic ingluviem, liguritioni: sordes, mundiciei, & elegantiæ opponens.

17. *Panem atrum.*] Nemo hic intelligendum arbitretur panem secalinum, quem Belgæ *Roggen-broodt* appellant; quamvis enim secale *Plinio* descriptum lib. 18. cap. 16. ignotus tamen Veteribus panis secalinus. Quare vel mucidus intelligendus, ut *Donato* placet, vel furfura-

Nosse omnia hæc, salus est Adolescentulis.
PY. *Ego pol te pro istis dictis & factis, scelus,*
Ulciscar: ut ne impune in nos illuseris.
Proh fidem Deûm! facinus fœdum! ô infelicem Adoscentulum!
O scelestum Parmenonem! qui istum huc adduxit. PA. *quid est?*
PY. *Miseret me: itaque, ut ne viderem, misera huc effugi foras.*
Quæ futura exempla dicunt in eum indigna? PA. *ô Juppiter!*
Quæ illæc turba est? numnam ego perii? adibo. quid istuc Pythias?
Quid ais? in quem exempla fient? PY. *rogitas, audacissime?*
Per-

DONATI.

19. *Ego pol te pro istis dictis & factis, scelus, ulciscar.*] Miro artificio Poëtæ, & ab initio, non placatur Pythias, nec in gratiam redit Chæreæ. Et insuper nunc mire à Parmenone irritatur magis, ut per eam Parmeno terreatur, & per Parmenonem ingredi ad Thaidem cogatur Senex: & demum per Senem nuptiæ confirmentur. Hæc ergo artificibus & eruditis, cætera spectatoribus Poëta exhibet.

21. *Proh fidem Deûm!*] Vim magnam ostendit, Deorum implorans fidem: quasi in hoc negotio nihil possit humanum consilium. *Proh fidem Deum!*] Simulata perturbatione sui, Parmenonem terret Pythias. *Proh fidem Deûm!*] Hæc singula pronuntianda sunt pavido & attonito vultu. *Fœdum.*] Crudele. *Sallustius, Fœdi oculi. O infelicem adolescentulum!*] Plus est miseriam adolescentis dicere Pythiam, quam irasci ei.

22. *O scelestum Parmenonem!*] Ut verba sunt, periit profecto miser adolescens, quum in eodem peccato irascitur Parmenoni Pythias, non Chæreæ.

23. *Miseret me.*] Hæc omnia quasi secum loquitur: & fingit se nescire, quod assistat Parmeno.

24. *Quæ futura exempla dicunt in eum indigna?*] Graves pœnæ, quæ possunt cæteris documento esse, *exempla* dicuntur. *In eum indigna.*] Modo per *indigna*, fœda, crudeliaque significat. Ut *Virgilius,*

—*Atque illi Misenum in littore sicco,*
Ut venere, vident indigna morte peremptum.

25. *Quæ illic turba est?*] Quæ loquitur: aut quam ostentat ex vultu ac dictis. sed apparet, vultum Pythiæ turbam dicere. ut in Andria, *Sed quid Pamphilum exanimatum video? Vereor quid fiet: operiar ut sciam nunc, quidnam hæc turba tristitiæ adferat.*

26. *Rogitas, audacissime?*] Totum hoc terribile est in gestu ac vultu Pythiæ, & nimis usitatum & fœmineum.

VARIORVM.

furaceus, qui reliquis magis nigricat: qui *Pacuvio*, *Caninaceus* vocatur; quod apud Veteres canum esui destinaretur. Et ita Græcos imitatus esset, qui panes elegantiores λευκοὺς appellabant, sordidiores φαιοὺς, fuscos seu nigros. Sic *Alexis* apud *Athenæum* lib. 3. cap. 29. λευκοὺς μὲν ὀκτὼ, τοὺς δὲ φαιοὺς τοὺς ἴσους: *panes quidem albos octo, dein totidem nigros.*

21. *Pro fidem Deûm!*] In editionibus plerisque hic nova incipit Scena, verum in antiquissimis codicibus conjuncta reperiuntur.

24. *Futura exempla.*] Notum est ex *Platone*, tria esse pœnarum genera; κόλασιν, τιμωρίαν, παράδειγμα. De quibus apud *A. Gellium*, lib. 6. c. 14. Exempla ergo dicuntur pœnæ graves, documenta aliis. *Muretus.*

35. *Quod*

Perdidisti istum, quem adduxti pro Eunucho Adolescentulum,
Dum studes dare verba nobis. PA. *quid ita? aut quid factum est? cedo.*
PY. *Dicam: Virginem istam, Thaidi quæ hodie dono data est,*
Scis eam hinc Civem esse, & Fratrem ejus esse apprime nobilem?
PA. *Nescio.* PY. *atqui sic inventa est: eam iste vitiavit miser.*
Ille ubi rescivit factum Frater violentissimus.
PA. *Quidnam fecit?* PY. *colligavit primum eum miseris modis.* PA. *hem!*
Colligavit? PY. *atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.*
PA. *Quid ais?* PY. *nunc minatur porro, sese id, quod Mœchis solet.*

Quod

DONATI.

27. *Perdidisti istum, quem adduxti, &c.*] Artificiose non accusat, quid peccaverit adversus Thaidem, quasi ex pœna Adolescentis plus doleat, quam irascatur Parmenoni.

28. *Dum studes dare verba nobis.*] Bene, *Studes dare:* neque enim dedisti. *Quid ita?*] Deest *dicis*: ut sit, *Quid ita dicis?*

30. *Scis eam hinc civem esse.*] *Eam,* abundat: quemadmodum supra, *Quam amabat virginem, eam confeci sine molestia. Et ejus fratrem apprime nobilem?*] Hæc ad terrorem & gratiam aucta sunt. Nam primo *Virginem* posuit, post *Civem*, ad ultimum *nobilis Sororem.*

31. *Nescio.*] Perturbatur Parmeno: nec negare potuit, nec consentire volebat: sed quasi defensionis loco dixit, *nescio. Atqui sic inventa est.*] Facile est ut credat, qui dicit *nescio.* Ergo Pythias non laborat, ut suadeat civem esse. *Atqui sic inventa est.*] Magnam horrorem incutit audienti, non accusando, sed miserando Chæream.

32. *Frater violentissimus.*] Hoc inventum est, quod daretur ad nobilem.

33. *Colligavit primum eum.*] Mira tarditas, ad torquendum Parmenonem; simul etiam relictus ad succurrendum locus.

34. *Atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.*] Adeo violentissimus. & recte hoc additum, ne speret auxilium à Thaide.

35. *Nunc minatur.*] *Minatur,* ut succurri possit ei, qui non sit passus. *Minatur porro, sese.*] Deest *facturum. Quod mœchis solet.*] Deest *fieri.*

VARIORVM.

35. *Quod Mœchis solet.*] Pœna adulterorum alia atque alia variis nationibus fuit. Apud *Locrenses* alter oculus eruebatur. *Lacedæmoniis* vero nulla fuit lex, adeo illis grave scelus fuit & rarum. *Atheniensibus* lege *Draconis* capitale erat in adulterio deprehendi. *Solonis* vero lex ita sonat apud Lysiam. Ἐάν τις μοιχὸν λάβῃ ἐν ἔργῳ ἄρθρα ἐν ἄρθροις ἔχοντα, ὅ, τι ἂν βούληται χρῆσθαι. *Si quis adulterum in ipsa turpitudine deprehenderit, de eo quod libuerit statuito.* Frequentissima autem & usitatissima pœna fuit. Deprehensos in adulterio mœchos quadrupedes constringebant, & eis nates depilabant cinere calido, deinde etiam raphanos prægrandes in podicem immittebant: hanc pœnam vocabant παρατιλμὸν καὶ ῥαφανιδῶσιν: sed pauperiorum fuit: divites enim pecunia redimebant. Scholiastes *Aristo-*

Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim. PA. *qua audacia*
Tantum facinus audet? PY. *quid ita tantum?* PA. *an non tibi hoc maximum est?*
Quis homo pro mœcho unquam vidit in domo Meretricia
Prehendi quemquam? PY. *nescio.* PA. *ac ne hoc nesciatis, Pythias:*
Dico, edico vobis, nostrum esse illum Herilem Filium. PY. *hem,*
Obsecro an is est? PA. *ne quam in illum Thais vim fieri sinat:*
Atque adeo autem cur non egomet intro eo? PY. *vide, Parmeno,*
Quid agas, ne neque illis prosis, & tu pereas: nam hoc putant,
Quidquid factum est, ex te esse ortum. PA. *quid igitur faciam miser?*
Quidve incipiam? ecce autem video rure redeuntem Senem.

Dicam

DONATI.

37. *Quid ita tantum?*] Nimis callide Pythias hunc dicit violentum: & tamen injustum, audacemque dici non patitur, sed defendit, ut magis terreat Parmenonem.

38. *Quis homo pro mœcho unquam.*] Causa finalis. Virginem Civem apud Meretricem vitiavit: mercedem offert: petitur ad supplicium.

39. *Nescio.*] Quam astute dixit *Nescio*: ne laborans ad contradicendum, amitteret fidem supplicis personæ, ac vera dicentis. vult enim magis nuntii officio fungi, quam persuadentis.

40. *Dico, edico vobis.*] Αὔξησις. ut supra, *Ubi quæram, ubi investigem? Dico.*] Tibi, Pythias. *Edico.*] Omnibus tuis. Ergo ad universos utrumque refertur, & *Dico* & *edico*.

41. *Obsecro an is est?*] Insultantis. ut in Phormione, *Hicine eras?* nam sciebat eum esse. *Ne quam in illum Thais vim fieri sinat.*] Quam bene providet Pythias!

42. *Atque adeo autem cur non egomet intro eo?* PY. *vide, Parmeno, quid agas, ne neque illi prosis, & tu pereas.*] Totum hoc ad id addidit, ut senex intromittatur ad confirmandas nuptias: sed Poëta hoc agit, personæ nesciunt.

45. *Quidve incipiam?*] *Facimus* mediocria, *Incipimus* ingentia. *Ecce autem video rure redeuntem senem.*] Choragii est administratio, ut opportune in proscenium.

VARIORUM.

Aristophanis in Pluto & Nubibus. Aliquando etiam vicem raphanorum mugiles per posticum impingebantur. *Catullus*:

Quem attractis pedibus patente porta
Percurrent raphani mugilesque.

Juvenalis Satyr. x.

—— *Necat hic ferro, secat ille cruentis*
Verberibus, quosdam mœchos & mugilis intrat. Abdomen aliquando adimebant, & testes caudamque salacem demetebant ferro: quandoque occidebant. *Petitus & Willichius.*

38. *In domo meretricia.*] Lex *Solonis*, quæ partim extat apud *Lysiam*, partim apud *Plutarchum*, ita habet. *Ne quis pro mœcho prehenditor in ea quæ vel in lupanari, vel publice prostat. Quæ publice prostant, etiam servorum injuriæ obnoxiæ sunto. Per lupanaria namque atque ancillulas libido permittitur*, ut scripsit *Hieronymus* in vita Fabiolæ.

Dicam huic, an non? dicam hercle, etsi mihi magnum malum
Scio paratum: sed necesse est, huic ut subveniat. PY. *sapis.*
Ego abeo intro: tu isti narra omnem rem ordine, ut factum siet.

ACTVS QVINTI SCENA QVINTA.

LACHES. PARMENO.

Argum. *Parmeno impulsus dolo ancillæ, incaute se, Phædriam & Chæream prodit, & seni in urbem redeunti rem totam ut gesta erat, aperit.* Thes. 1. *Magna oportunitas est in vicino fundo & jucunditas.* 2. *Male sibi conscii pene obmutescunt.* 3. *Servi afflicti & suos heros affligi exoptant. Credulitas etiam in hac scena damnatur.*

EX meo propinquo rure hoc capio commodi,
Neque Agri, neque Urbis odium me umquam percipit.
Ubi satias cœpit fieri, commuto locum.

Sed

DONATI.

46. *Dicam huic, an non?*] Hoc non esset verisimile, nisi dubitasset. Quid enim ad Chæream pertinet, dubitat.

47. *Scio paratum: sed necesse est.*] Hæc causa dubitandi fuit: quod hinc Parmenonis, illinc Adolescentis periculum cernitur. *Sapis.*] *Sapis* dicit, non videns quid futurum sit: sed tantum derisisse contenta. *Sed necesse est.*] *Dicere*, subaudiendum est: ut sit, *Sed necesse est dicere*, & ἀσυνδέτως inferendum est quod sequitur. Deest enim *propterea*, vel quid tale.

VARIORVM.

Fabiolæ. Vide & *Augustin.* De civitate Dei lib. 14. cap. 16. & *Lactant.* lib. 6. Div. institut. c. 13. *Petitus.*

47. *Sapis.*] Ironice & irrisorie.

48. *Ut factum siet.*] Ἑλληνισμὸς, neutrum pro fœminino: & *ut*, pro quomodo.

DONATI.

EX MEO PROPINQUO RURE HOC CAPIO COMMODI.] *Annotandum, quod hujus Senis nomen apud* Terentium *non est: apud* Menandrum *Simon dicitur.*

1. *Ex meo propinquo rure hoc capio commodi.*] Firmatur status trepidantis Senis, ut appareat, quam inopinato malo amens fieri possit: quod ipsum superius & in Parmenone servatum est. Imparatis enim mentibus mala majora sunt. Ergo nunc tam otiosus incedit senex, ut neque mores increpet, nec quidquam suspicetur mali: sed agat gratias proximæ villæ, cujus beneficio non scit, quid in urbe agerent filii. Et nunc adest, ubi opus est Poëtæ. Et vide hanc causam fuisse, cur non ad villam diverterit. Omnes villas comicas suburbanas esse, commoditatem ipsam nunc explicat & ostendit.

2. *Neque agri, &c.*] Tragicus apparatus. Delicias memorat, qui pericula cogniturus est. *Odium me unquam percipit.*] Fastidium, ex abundantia est.

3. *Ubi satias cœpit fieri.*] Suffecerant ad hanc sententiam duo superiores ii versus: sed ἐνδιάθετον est senilis eloquii, faceti & garruli simul. *Commuto locum.*]

VARIORVM.

Laches.] *Lachetis* nomen huic scenæ non præponunt antiqui codices, sed tantum *Senis:* unde annotavit Interpres, tanquam *Terentio* novum, quod omiserit nomen *Senis. Georg. Fabr.*

3. *Ubi satias.*] Vetuste pro satietate. Dicitur & *Saties.*

5. *Quem*

Sed estne ille noster Parmeno? & certe ipsus est.
Quem præstolare, Parmeno, hic ante ostium?
PA. *Quis homo est? ehem, salvum te advenire Here, gaudeo.*
LA. *Quem præstolare?* PA. *perii: lingua hæret metu.*
LA. *Hem! quid est? quid trepidas? satin' salve? dic mihi.*
PA. *Here, primum te arbitrari, quod res est, velim:*
Quidquid hujus factum est, culpa non factum est mea.
LA. *Quid?* PA. *recte sane interrogasti: oportuit*

Rem

DONATI.

Mira brevitate duas res explicuit simul. *Ubi satietas est.*] Deest *Nam:* ut sit, *Nam ubi satietas cœpit fieri.* Et *cœpit*, pro *cœperit. Satietas*, odium: ab eo quod præcedit, id quod sequitur.

4. *Sed est ne ille noster Parmeno? & certe ipsus est.*] Et dubitavit, & firmavit postea: utpote senex, visu jam languido, atque oculis ætate defessis.

5. *Quem præstolare, Parmeno, hic ante ostium?*] Nove: non, *Cui præstolare:* sed, *Quem* dixit. Aliter *Tullius* in Catilinam, *Qui tibi ad forum Aurelium præstolarentur. Præstolari*, est præsto esse & apparere, hoc est, obsequi.

6. *Quis homo est?*] Quare, *Quis homo*, quum providerit venientem? Utrum non vult videri providisse, ne quid fallaciæ parasse videatur? Sic & in Andria, *Quasi de improviso respice ad eum.* Vel, quia perturbatur exanimatus, qui dum quid apud Thaidem geratur, auscultat, non videt Senem propius accedere, quem longe viderat? An vero idcirco hoc fingit, quia quod parabat dicere de Chærea, postquam cominus ventum est, non audet loqui?

7. *Lingua hæret metu.*] *Virgilius,*
Et vox faucibus hæsit ——

8. *Quid est quod trepidas?*] Instandum est seni ad audienda, quæ de facili nunquam fateretur Parmeno. *Satisne salve?*] *Salve*, integre, recte, commode. *Plautus* in Trinummo, *Benevolens tuus atque amicus est.* LE. *satin' salve? Satisne salve?*] Nunc adverbium est: producta est e litera. *Sallustius*, *Inde ortus sermo, percontantibus utrimque, satin' salve, quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis agerentur.*

9. *Here, primum te arbitrari quod res est velim.*] Quod ante narrationem confirmatio inducitur, contra morem & præcepta est: sed merito, quia perturbatus est, licet simul * ut non possit dicere.

10. *Quidquid hujus factum est.*] Absolute. ut supra, *Et quidquid hujus feci, causa virginis feci.* Aut deest *rei:* ut sit, *hujus rei.* Stomachose.

VARIORUM.

5. *Quem præstolare.*] Quem exspectas. *Præstolari* dicitur, qui ante stando moram trahit, quo loco vult venturum excipere. *Quem præstolare.*] Cic. tamen cum Dativo. *Qui tibi ad forum Aurelianum præstolarentur.* 2. invectiva.

7. *Lingua hæret.*] Sc. palato, qui metûs effectus est. Id accidit, quia in formidine, calore ad præcordia recurrente, lingua refrigerascit, ac stupens & attonita redditur.

8. *Satisne salve?*] Alii *salva*, ita ut subintelligatur, *res*. Ita sciscitabantur de fortuna domestica. Vide *Brisson.* Formul. *Weitz. Satin' salvæ?*] Satisne salvæ sunt res nostræ? Legitur & *salve* adverbialiter, quam lectionem astruit Brissonius l. 8. autoritate Livii, Salustii, Plauti, Ausonii, Apuleii, &c.

9. *Primum te arbitrari.*] Præmunitio & excusatio præpostera male conscii animi se purgantis antequam accusetur.

12. *Quem*

Rem prænarrasse me. Emit quendam Phædria
Eunuchum, quem dono huic daret. LA. *cui?* PA. *Thaidi.*
LA. *Emit! perii hercle. quanti?* PA. *viginti minis.*
LA. *Actum est.* PA. *tum quandam fidicinam amat hic Chærea.*
LA. *Hem! quid? amat? an scit jam ille quid meretrix siet?*
An in Astu venit? aliud ex alio malum.

PA. *Here,*

DONATI.

11. *Quid?*] *Quid*, interrogat. quis enim ante, crimen, quam objiciatur, aut proponatur, neget? *Recte sane.*] Docte *Terentius* ipse se reprehendit. Nam ordine factum non est, præ timore & conscientia.

12. *Emit quendam Phædria Eunuchum.*] Vide, narrationem à necessariis & urgentibus cœptam, non in se continere, nisi quod rei conditio cogit fateri. *Emit*, inquit, *quendam Eunuchum, quem dono huic daret.*] Non dixit, *Cui dono daret.* Aliter ab amoris mentione cœpisset. Deinde τὸ *quendam* ἐξουθενισμὸν significat, & ἀτέλειαν ἀνδρός.

13. *Huic.*] *Huic*, more suo dixit potius, quam, *Meretrici.* Quinetiam interrogatus, Thaidi potius dicturus est, quam ut nomen dicat, quo offenditur Senex. Eunuchi autem solius mentio necessaria est: quia dicturus est, pro Eunucho deductum Chæream.

15. *Actum est.*] Desperantis verbum. *Tum quandam fidicinam amat hic Chærea.*] Mire & necessario variavit. ille *Emit*, ut Eunuchum mittat ad Thaidem: hic *Amat*, ut deduci se pro Eunucho velit. *Quandam fidicinam.*] Extenuatio criminis est: non quod Virginem, quod Civem vitiaverit.

16. *Hem! quid? amat.*] Hæc singula pronuntianda sunt, ut stuporem nimiæ indignationis ostendas. *An scit jam ille quid meretrix siet?*] Quia fidicina, meretrix est.

17. *An in Astu venit.*] *In Astu*, in urbem de Piræo. sic Athenienses vocabant urbem suam: unde ipsi incolæ ἀστοὶ vocantur. *Aliud ex alio malum.*] Hoc separatim dixit Senex, fixis in Parmenonem oculis.

VARIORVM.

12. *Quendam.*] Parmeno *quendam Eunuchum* per contemptum hic dixit seu per ἐξουθενισμὸν, cum rem aliquam extenuamus. Tale est apud Græcos, δεῖνα, *nescio quis.*

14. *Emit!*] Hoc acerbum seni, qui magis de sumptu angitur, quam de filii corruptione. Itaque repetitio hæc indignationem resipit. *Quanti?*] Vide ut de sumptu est sollicitus.

15. *Hic.*] Adverb. in hac urbe. vel in ædibus Thaidis.

17. *An in astu venit?*] *Athenienses*, ex testimonio *Donati*, urbem suam vocitasse *astu*, *Cicero* confirmat lib. 2. de Legibus: *Vestri Attici, priusquam eos Theseus demigrare ex agris, & in Astu, quod appellabatur, omnes se conferre jussit, &c. Muretus.* Hinc *Astuta*, inquit *Asconius Pædianus*, *urbana dicuntur. Sextus Pompejus* sic ait: *Astus apud Poëtas astutiam significat. cujus origo ex oppido Græco Astu deducitur, in quo qui assidue versati sunt, cauti atque acuti esse videntur.* Ab *astu*, *mediastinus* dicitur, mediæ civitatis incola. *Marsus. An in astu venit?*] *Latomus* proverbium esse ait, dicique de callidis & usu peritis, sed nullo fultus tibicine. adagiographi non agnoscunt. *Aliud ex alio malum.*] Nulla enim calamitas sola: & ut eleganter Mimus,

Fortuna obesse nulli contenta est simul.

26. *Tas*

PA. *Here, ne me spectes: me impulsore hæc non facit.*
LA. *Omitte de te dicere: ego te, Furcifer,*
Si vivo! sed istuc quidquid est, primum expedi.
PA. *Is pro illo Eunucho ad Thaidem deductus est.*
LA. *Pro Eunuchon'!* PA. *sic est. hunc pro Mœcho postea*
Comprehendère intus, & constrinxère. LA. *occidi.*
PA. *Audaciam Meretricum specta.* LA. *numquid est*
Aliud mali damnive, quod non dixeris,
Reliquom? PA. *tantum est.* LA. *cesso huc introrumpere?*

PA. Non

DONATI.

18. *Me impulsore hæc non facit.*] Ipsum accusat conscientia. non enim quod levius est, dixit, *me sciente*: quum plus inferat, *me impulsore*.

19. *Ego te, furcifer, si vivo.*] Modo omnis sævitia comica aut in comminatione est, aut in apparatu verborum.

20. *Si vivo.*] Ἀποσιώπησις: *te ulciscar.* quia necessario sequitur. *Sed istuc quidquid est.*] Inventa causa cur supplicia differantur, donec uxorem ducat Chærea, & ipse purget Parmenonem: secundum argumenta, quæ sibi ipse prospexit, jussu coactuque fecisse, & imperio Herilis Filii sui, Chæreæ scilicet.

21. *Ad Thaidem deductus est.*] Unde ductor ipse sceleratus.

22. *Pro Eunuchon'!*] Non interrogat, sed exhorrescit. *Hunc pro mœcho postea.*] Bene studuit *Terentius*, *pro*, bis numero dicere: & *pro* Eunucho, & *pro* Mœcho. *Pro mœcho* autem quasi excusans dixit. Nam vere in Virginem Atticam, non pro mœcho, sed mœchus est. *Hunc pro mœcho postea.*] Bene utrumque *pro*: quia neque Eunuchus est, qui vitiavit virginem: neque mœchus, qui in domo meretricia. Et specta quam oratorie transtulerit mentionem vitiatæ virginis. *Pro mœcho*, inquit, ut culpam Chæreæ sub meretricis accusatione coelaret. *Hunc pro mœcho.*] Bene totum *pro*: quia neque Eunuchus, qui Ephebus: neque Adulter, qui Amator.

23. *Comprehendère intus, & constrinxère.*] Quo dicto vim ingentem inferri significat Chæreæ. *Comprehendere*, significat strictim aliquem in facinore deprehensum.

24. *Audaciam meretricum specta.*] Major ἔμφασις accusationis est per pluralem numerum, quam singularem. Sic alibi:

——An potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

Audaciam meretricum.] Oratorie avertit iram Senis à se, & à Chærea: atque derivat in Meretricem. *Numquid est aliud mali, damnive?*] Bene interrogat: quia omnia invitus Servus dicere videbatur. Et cum damnum, malum sit, de proximo collatum discernitur: & damnum ad emptionem Eunuchi, malum ad comprehensum pertinet & constrictum Chæream.

26. *Cesso huc introrumpere?*] In tantam formidinem conjectus est Senex, ut non miremur, quod tam cito nuptias firmet Ephebi & Virginis: & quamvis non honeste, tamen quia ex ingenti metu, vel indigno matrimonio, Filii vitam pacisci velit.

VARIORVM.

26. *Tantum est.*] Id est, *nihil præterea est.* Sic Hecyr. Act. v. Scen. III.

Tantumne? tantum.

Et *Plautus* Casina:

Tantum est: valete, bene rem gerite, & vincite. Muretus.

28. Quia

PA. Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum:
Nisi quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo,
Propter me hisce aliquid esse eventurum mali.
Nam jam diu aliquam causam quærebat senex,
Quamobrem insigne aliquid faceret is, nunc repperit.

ACTVS QVINTI SCENA SEXTA.

PYTHIAS. PARMENO.

Argum. *Pythias muliebri cachinno Parmenonem irridet, quod se ipsum prodiderit & decipiendum præbuerit. Ac proinde illud Menandri subinde oportet meminisse,* μὴ πάντα πειθοῖ πᾶσι πιστεύειν ἀεί. Thes. 1. *Mirum est quam sibi applaudant puellæ voti sui compotes.* 2. *Mulieres sunt vindictæ cupidissimæ.*

NUmquam ædepol quidquam jam diu, quod magis vellem evenire,
Mihi evenit, quam quod modo Senex intro ad nos venit errans:
Mihi

DONATI.

27. *Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum.*] Suave est nescire personas, quid agat Poëta. Ita non periclitaturus Parmeno.

28. *Nisi quia necesse fuit.*] *Necesse*, est nomen. Nam *necessus, necessis*, & *necessitas*, & *necessum*, lectum est. *Id gaudeo.*] Scilicet, ut succurratur Chæreæ periclitanti.

29. *Propter me.*] Plus dixit, quam si *per me* diceret: *Hisce aliquid.*] Meretricibus, non adolescentibus. & item pluraliter, suo more. Ut, *Audaciam meretricum specta.* Et, *Non perpeti meretricum contumelias.*

30. *Nam jam diu aliquam causam quærebat senex.*] Nota *causam*, pro occasione.

31. *Quamobrem insigne aliquid faceret.*] Manifestius hoc *Menander* explicat, jampridem infestum Meretrici Senem, post corruptum ab ea Phædriam: nunc demum se inventa occasione vindicaturum. *Quamobrem.*] Quamvis dixisset *causam*, intulit *quamobrem*. *Insigne aliquid.*] Magnum & nobile facinus. *Faceret.*] Ἰδιωτικῶς dixit.

VARIORVM.

28. *Quia necesse fuit.*] Ut filio suo Chæreæ succurreret.

30. *Jam diu aliquam.*] Infestus meretrici propter corruptum ab ea Phædriam.

DONATI.

NUMQUAM ÆDEPOL QUIDQUAM IAM DIU.] *Pythias egreditur veluti irrisura Parmenonem, ut ipsa putat. egredi autem à Poëta cogitur, ut doceat populum, quid intus egerit senex. Ergo persona cachinnans inducitur, quærens Parmenonem: aspectuque ejus ob nimium risum vix loqui posse.*

1. *Numquam ædepol quidquam.*] Rarum est evenire quod velis: & quod maxime velis, id rarum magis.

2. *Intro ad nos, &c.*] Non gressu errans, nec via: sed animo & opinione.

VARIORVM.

2. *Errans.*] Falso existimans filium esse constrictum.

3. Mihi

Mihi solæ ridiculo fuit, quæ, quid timeret, sciebam.
PA. *Quid hoc autem est?* PY. *nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.*
Sed ubi obsecro est? PA. *me quærit hæc?* PY. *atque eccum video: adibo.*
PA. *Quid est, Inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'?* PY. *perii,*
Defessa jam sum misera te ridendo. PA. *quid ita?* PY. *rogitas?*
Nunquam pol hominem stultiorem vidi, nec videbo: ah,
Non possum satis narrare, quos ludos præbueris intus:
At etiam primo callidum & disertum credidi hominem.
Quid? ilicone credere ea, quæ dixi, oportuit te?
An pœnitebat flagitii; te authore quod fecisset

Ado-

DONATI.

3. *Mihi solæ ridiculo fuit.*] *Soli* regulariter dicitur: *solæ* non recte, sed antique. ut alibi, *Hoc ipsa in itinere, alteræ dum narrat, forte audivi.*

4. *Quid hoc autem est?*] Ridentem miratur Parmeno. *Nunc id prodeo.*] Propter id.

6. *Quid rides? pergin'?*] Ex hujus verbis ostendit, quam multum rideat petulans puella. *Perii.*] Proprie hic verbum est aptum, quasi sit lassa ridendo.

8. *Numquam ædepol hominem stultiorem vidi.*] Postquam *rogas* dixerat, quasi narratura videbatur: & redit ad insultationem.

9. *Quos ludos præbueris intus.*] Ex errore & metu nimio Senis, credentis, constrictum Filium se offensurum in domo Meretricis.

10. *At etiam primo callidum ac disertum credidi hominem.*] Hæc omnia sic in scena pronuntiata sunt, ut risu interrumpi verba puellæ viderentur. Majorisque insultationis est, si is qui fatigat alterum, dicat se ante de illo multo aliter sensisse.

11. *Ilicone credere.*] Non ideo hoc dicit, quod personæ suæ fidem deroget: sed quod res incredibilis fuerit, quam illi persuaserit. aut certe si credendum fuerit, non statim neque examinata, neque facta rei cognitione. *Ilicone credere.*] Objurgatio de tempore.

12. *An pœnitebat flagitii.*] Illud quod supra, à stulto: hoc quod nunc dicit, à malo fieri potuit. Illud, ab imprudente: hoc quod pejus est, à sciente. *An pœnitebat flagitii.*] Parvum videbatur. Ipse alibi, *Quantum hic operæ fiat, pœnitet.* *Plautus* Truculento, *Pœnitetne te, quod ancillas solam nimis erumpere?* *

VARIORVM.

3. *Mihi solæ.*] Sciendum est, veteres etiam solitos dicere, *soli* & *solæ*, *uni* & *unæ*, *toti* & *totæ*, *nulli* & *nullæ*, *isti* & *istæ*, & sic in cæteris. Hoc *Priscianus* lib. 6. multis *Plauti*, *Terentii*, *Catonis*, *Afranii*, aliorum exemplis demonstrat. *Scioppius.*

9. *Non possum satis narrare.*] Alii, *Non satis potest narrari.* Alii, *Non pote satis narrari, id est,* possibile. *Quos ludos.*] Id est, quantum risum de te concitaris, vel quam ridiculus fueris.

10. *Callidum & disertum.*] *Callidum* eo refertur quod temere credideris: *disertum*, quod falsa pro veris narraverit. *Latomus.* *At etiam primò callidum & disertum.*] Video autem te stolidum esse, qui temere credideris; & futilem, qui falsa pro veris narraveris.

Adolescens, ni miserum insuper etiam Patri indicares?
Nam quid illi credis animi tum fuisse, ubi vestem vidit
Illam esse eum indutum Pater? quid est? jam scis te periisse.
PA. *Hem, quid dixti, Pessuma? an mentita es? etiam rides?*
Itan' lepidum tibi visum est, Scelus, nos irridere? PY. *nimium.*
PA. *Siquidem istuc impune habueris.* PY. *verum?* PA. *reddam hercle.* PY. *credo.*
Sed in diem istuc, Parmeno, est fortasse quod minitare.
Tu jam pendebis, qui stultum Adolescentulum nobilitas
Flagitiis, & eundem indicas: uterque in te exempla edent.

PA. *Nul-*

DONATI.

13. *Ni miserum insuper etiam patri indicares?*] Duo objicit. unum, quod male consuluerit: alterum, quod male prodiderit consilia sua. Et bene *Indicares.* nam *indicium* dicitur ejus, qui una peccaverit. *Ni miserum insuper etiam patri indicares?*] Ad invidiam Parmenonis, miserum dicit adolescentem: eo modo quo Juno accusans Venerem, ait,

—— An miseros qui Troas Achivis
Objecit. ——

Sic enim agimus, quum ab his qui falso rei sunt, in authores culpam sceleris removemus.

14. *Nam quid illi.*] Adolescenti scil.

15. *Quid est? jam scis te periisse.*] Hoc non stupentibus, ac culpam patientibus dicitur.

16. *Hem, quid dixti, pessuma?*] Nunc demum intelligit Parmeno se esse delusum. *Etiam rides?*] Apparet eam ex hujus stomacho vehementius cachinnare.

17. *Nos irridere?*] *Nos* superbius dixit, quam si diceret *Me.*

18. *Siquidem istud impune habueris.*] Subauditur, *Tum nimium. Verum* Irridentis interrogatio.

19. *Sed in diem istuc.*] In longam dilationem. unde *dilatio* est dicta, diei prolatio. *Tu jam pendebis.*] *Jam*, nimiam velocitatem significat. *Nobilitas flagitiis, & eundem indicas.*] Duas res significat simul: & cogis flagitia facere, & facientem indicas.

21. *Uterque in te exempla edent.*] Nova ac mira tormenta, quæ pro exemplis narrentur, aut quæ documenta sint cæteris ne delinquant, *Exempla* dicuntur. Et *edent*, & *edet* legitur. Si *edent*, figuratum est: si *edet*, recte. Et plus est *edet*, quam *dabit*.

VARIORUM.

17. *Scelus.*] Sunt qui συνθετικῶς, scelus, pro scelesta accipiant, vocandi casu Nonnulli conjunctè legunt, *lepidum Scelus*, id est, irrisio & impostura acuta, elegans, & subtilitate placens. *Nimium.*] Id est, valde sc. visum est lepidum.

18. *Verum.*] Posset hoc non minus consentaneè Parmenoni tribui, & sic legi: *Siquidem isthuc impune habueris: verum reddam hercle.*

20. *Tu jam pendebis.*] Id est, *vapulabis*. Emphasis est in vocabulo *jam:* nam opponitur τῷ *in diem. Acron* enim notat, *Romanos* servos suos malè meritos, suspensos ad trabem, flagellasse. *Plaut.* Casin.

Nulla causa est, quin pendentem, uxor,
virgis verberes. Fr. Fabr.

Adolescentulum nobilitas.] Id est, *notum & conspicuum reddis.* Id autem verbum in utramque partem accipitur. *Cicero* de Officiis: *Testis est Phalaris, cujus præter cæteros nobilitata est crudelitas.* Menen.

21. *Edent.*] Publicè dabunt. *Exempla.*] Pœnas.

22. *Mu-*

PA. *Nullus sum.* PY. *hic pro illo munere tibi honos est habitus. abeo.*

PA. *Egomet* MEO INDICIO, *miser, quasi sorex, hodie perii.*

ACTUS QUINTI SCENA SEPTIMA.

GNATHO. THRASO

Argum. *Redit ad Thaidem Thraso, non animo bellandi ut prius; sed ut deditionem faceret; seque illi tradat in servitutem: idque Herculis exemplo, qui Omphalæ servivit in lanificio.* Thes. 1. *Mulierosi pene cuncti se mulieribus dedunt.* 2. *Infelicissimè cadunt omnia iis, qui adulatores audiunt: & hic initium ad catastrophen fabulæ fit.*

QUid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus? quid inceptas, Thraso?

TH. Ego-

DONATI.

22. *Nullus sum.*] Hoc secum Parmeno. *Hic pro illo munere tibi honos est habitus: abeo.*] Εἰρωνικῶς & μεταφορικῶς. *Pro munere.*] Et honos tumigerulis haberi solet.

23. *Egomet meo indicio, miser, quasi sorex, hodie perii.*] Proprium soricum est, vel stridere clarius quam mures, vel strepere magis, quum obrodunt frivola: ad quam vocem multi se intendentes, quamvis per tenebras noctis, transfigunt eos. *Plautus:*

Confossiorem te faciam soricina nænia.

Egomet meo indicio.] Proverbium in eos, qui ipsi se produnt. quia sorex non facile caperetur, nisi emitteret vocem noctu. *Quasi sorex hodie perii.*] Quia latere potuit, nec occidi, si taceret.

VARIORUM.

22. *Munere.*] Pro Eunucho. Sensus est: Tu munere tuo nos delusisti, nos vicem rependimus. *Honos est habitus.*] Alludit ad Parmenonis dictum, qui palmariam doli inventionem, sibi fore dixerat. *Abeo.*] Id est, discedo hinc, jam compos voti, inquit *Pythias*: & te jam delusum, relinquam cruci paratæ, in qua jam pendebis. *P. Marsus.*

23. *Meo indicio.*] Proverbialis comparatio in eos qui propria culpa deprehenduntur. *Quasi sorex, hodie perii.*] Sorices strepitu aut stridore vocis vel arrosionis se produnt, unde etiam noctu & per tenebras, ab iis qui attendunt, transfiguntur. *tacitè pasci si posset corvus, haberet Plus dapis & rixæ multò minus invidiæque.* Horat. 17. epist. l. 1.

DONATI.

1. *QUid nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus?*] Reminiscere, hunc esse, qui supra Militi dixerit de Thaide, *Jamdudum te amat.* & rursus, *Jam tibi hæc aderit supplicans ultro.* & hinc videbis quos exitus habeat assentatio. nam idem Militi author est summæ desperationis. Et animadverte, quod semper à mensa Gnatho invitus abstrahatur: nam & supra quum ad litem venitur, ex verbis Thrasonis manifestum est, & Gnathonem invitum sequi, ubi dicit, *Hancine ego ut contumeliam tantam? tam insignem in me accipiam, Gnatho? Mori me satius est.* Et bene, *Qua spe, & Quo consilio:* tanquam omnia expertus, & nec muneribus gratus, nec terroribus metuendus. *Qua spe.*] Parasitus intelligit quid agat miles; sed ad hoc inducitur interrogare ipsum militem, ut populus audiat, quo consilio veniat ad Thaidem. *Quid nunc? qua spe.*] Summa desperatio est apud Militem reconciliandæ amicæ, ad hoc ut æquo animo ferat admitti Phædriam, dum ipse quoque recipiatur. nam

TH. *Egone? ut Thaidi me dedam, & faciam quod jubeat?*
GN. *quid est?* *(plum placet.*
TH. *Qui? minus, quam Hercules servivit Omphalæ?* GN. *exem-*
Utinam tibi commitigari videam sandalio caput.
5 *Sed fores crepuêre ab ea.* TH. *Perii! quid hoc autem est mali?*
Hunc ego numquam videram: & jam hic quidnam properans prosiliit?

ACTVS

DONATI.

nam non in fine fabulæ contristandus est. *Quid inceptas, Thraso?*] *Incipere*, magnorum facinorum est, & audaciæ.

2. *Vt Thaidi me dedam.*] Post indictionem belli, & instructionem pugnæ quid sequatur, nisi deditio superatorum? *Et faciam quod jubeat?*] Proprie: nam in deditione victores jubent, victi obsequuntur.

3. *Qui? minus, quam Hercules servivit Omphalæ?*] Hic *Terentius* exprimit consuetudinem, in qua ignavis rationes criminum, & exempla suppeditant. nam sic & supra de Pyrrho. Omphale Lydiæ regina fuit, quæ Herculem sibi servientem etiam ad lanificium compulit: quum ipsa calathum, & colum, cultusque fœmineos, sagittis & clava, leonisque tegmine mutasset. *Hercules servivit Omphalæ.*] Subauditur, & ego serviam Thaidi?

4. *Utinam tibi commitigari videam sandalio caput.*] *Commitigari*, est tundendo deprimi atque deponi. *Sandalio caput.*] Plus dixit *Caput*, quam si aliam partem corporis diceret verberari. Et mire, calceamento caput verberari.

5. *Perii! quid hoc autem est mali?*] Eunuchi habitu Chærea, sed virili confidentia prosilit, & militem velut novi rivalis terret aspectu.

6. *Hunc ego numquam videram*] Ideo Chæream miratur.

VARIORVM.

2. *Quid est?*] Interrogatio reprehendentis seu admirantis, quasi dicat: Tune Thaidi servies? indignum facinus. Swaerdecronius, multo melius hæc Thrasonis personæ convenire autumat, & conjungit cum sequentibus. *Quid est.*] Scilicet quod miraris, *qui minus huic ego serviam*, &c.

3. *Hercules servivit Omphalæ.*] Ferunt, *Lydos* voluptatibus addictissimos fuisse, adeo ut palam in viridariis turpissimas libidines exercerent, idque etiam horis meridianis. Apud illos regnavit *Omphale*, quæ omnes illorum uxores, servorum libidini exposuit, in loco quem postea *mulierum certamen*, aut *certamen dulce* vocitarunt. Ad eam cum venisset *Hercules*, eo prolapsus amoris ineptia dicitur, ut leonis exuvium, clavamque & arma ipsi gestanda concederet: ipse vero muliebri habitu inter virgines neret: unde & cognominatus est *Crotocophoros*; erat enim *Crocoton* genus vestimenti muliebris admodum delicati. *Herculem* enim quem mundi magnitudo vincere non potuit, libido compressit. *Muretus.*

4. *Utinam tibi, &c.*] Εὐχή, insidam parasiti amicitiam indicans, quia se nolente, Thaidem adierat, & à mensa tractus fuerat. *Commitigari.*] Demulceri. Ironia, pro contundi. *Sandalio.*] *Sandalium* est calceamenti genus, quo nunc utuntur Episcopi, cum in sacris operantur. Et pro olea vel crepidula mulieris sumitur. *P. Marsus.*

5. *Ab ea.*] Pro *ejus* posuisse videtur, ut sæpe aliàs. *Quid hoc autem est?*] Videns Chæream exeuntem, novum amatorem suspicatur.

6. *Properans prosiliit.*] Gestum locuturi & vehementer lætantis indicat.

1. O po-

ACTVS QVINTI SCENA OCTAVA.

CHÆREA. PARMENO. PHÆDRIA. GNATHO. THRASO.

Argum. *Chærea juveniliter exultat, quod Philumenam permissu parentis sit uxorem habiturus. Dein & laus Thaidis continetur. Tum etiam miles parasiti precibus, nonnulla in parte recipitur apud Thaidem, & ita absolvitur catastrophe utriusque partis fabulæ.*

O Populares! ecquis me vivit hodie fortunatior? (suam
Nemo hercle quisquam: nam in me plane DI potestatem
Omnem ostendêre, cui tam subito tot contigerint commoda.
PA. *Quid hic lætus est?* CH. *ô Parmeno mi, ô mearum voluptatum omnium*
Inventor, inceptor, perfector! scin' me in quibus sim gaudiis?
Scis Pamphilam meam inventam Civem? PA. *audivi.* CH. *scis Sponsam mihi?*
PA. *Bene,*

DONATI.

1. O *POPVLARES, ECQVIS ME VIVIT HODIE FORTVNATIOR?*] *Hic persona Chæreæ est, fervens gaudio, ut Adolescentuli est in prosperis rebus. O populares.*] Non mirum si insane exultat nuptiis, qui jamdudum ob id solum, quod vitiaverat virginem, lætabatur.

2. *Nemo hercle quisquam.*] Et interrogavit, & respondit sibi. *Nemo hercle quisquam.*] Παρέλκον tertium.

3. *Cui tam subito tot contigerint commoda.*] *Tam* qualitatis, *Tot* quantitatis est.

4. *Quid hic lætus est?*] Inventa persona est, ad quam gesta hæc narret Chærea, ut populus & miles instruatur, quid intus gestum sit.

5. *Inventor, inceptor.*] *Invenire* sapientis est: *incipere*, audacis: *perficere*, constantis. Ergo plena laudatio est. & constat, hoc Chæream laudative dicere. nam in subditis solum consilium attributurus est Parmenoni. *Scin' me in quibus sim gaudiis?*] Σύλληψις. Et nota *Scin' me*: quum sufficeret *scin'*. Ergo *me* abundat: & est figura ἀρχαϊσμός.

6. *Scis Pamphilam meam.*] Amatorie dixit *meam*: vel potius sponsam meam, vel quam amo. *Inventam.*] Cognitam. *Civem.*] Deest *esse*. *Scis sponsam mihi?*] Deest & *esse*. & est *sponsa* nunc participium.

VARIORVM.

1. *O populares.*] Qui estis de populo: vel quibus populus favet. *Populares.*] Cives.

3. *Cui tam.*] Vetus lectio est, *Qui*. *Quis* in dativo habet *cui*, *quoi*, *quo*: sed Veteres pro *c*, *q* scribebant. *Donatus* in Andr. act. 1. scen. 1: *Cui* per *q* veteres scripsere, ut esset *qui*. Posteriores mutarunt in *cui*, ut differret à nominativo, etsi id Grammatici veteres contra analogiam & veritatis regulam factum dicunt: qui etiam testantur, *cuis* scribere solitos, pro *quis*, sicut *relicui* pro *reliqui*, & *cuando*, *cuæritur*, *cuispiam*, *cuoddam*. *Quoi* pro *cui* apud *Catullum*, *Plautum*, alios invenitur: inde *quo* factum, abjecto *i*, ut dativus esset ablativo similis. *Plaut.* Pseud. act. 2. scen. 2. *Tot contigerint.*] Alii legunt *congruerint*. *Congruere* enim idem interdum quod convenire, ut docet *Sextus Pompejus*. tractum à gruibus, quod id genus volucrum, ut ille ait, minime solivagum sit. *Rivius.* *Contigerint commoda.*] Confluxerint, simul depluerint.

 7. Bene.]

PA. *Bene, ita me DI ament, factum.* GN. *audin' tu illum, quid ait?* CH. *tum autem Phædriæ*
Meo Fratri gaudeo amorem esse omnem in tranquillo: una est domus:
Thais Patri se commendavit in clientelam & fidem:
Nobis dedit se. PA. *Fratris igitur Thais tota est?* CH. *scilicet.*
PA. *Jam hoc aliud est quod gaudeamus: Miles pellitur foras.*
CH. *Tu, Frater ubi ubi est, fac quam primum hæc audiat.* PA. *visam domum.*
TH. *Numquid, Gnatho, dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim?*
GN. *Sine dubio, opinor.* CH. *quid commemorem primum? aut laudem maxume?*

Illumne

DONATI.

7. *Audin' tu illum quid ait?*] Hoc vultu mutato & turbato dicitur.

8. *Amorem esse omnem in tranquillo.*] Bene, *in tranquillo*, quia mari & tempestatibus, amicæ mobilitas & instabilitas comparatur. Sic *Horat.*

Simplex munditiis? heu quoties fidem
Mutatosque Deos flebit: & aspera
Nigris æquora ventis
Emirabitur insolens,
Qui nunc te fruitur credulus aurea, &c.

Una est domus.] Post Pamphilæ nuptias.

9. *Thais Patri se commendavit.*] Hoc est quod profuit Phædriæ. *In clientelam & fidem.*] *Clientelam*, ut ametur: *in fidem*, ut defendatur.

10. *Fratris igitur Thais tota est?*] Bene *Tota*: ut ne ex parte quidem sit Militis.

11. *Miles pellitur foras.*] Sunt gaudia ex nostris bonis; sunt gaudia ex aliorum malis, hostium aut inimicorum. Ergo utrumque genus gaudiorum complexus est.

12. *Visam domum.*] Bene domi quæritur Amator exclusus: nam neque ruri, neque in foro est.

13. *Perpetuo perierim.*] Quia illud periisse supra, temporale videbatur. *Quin ego nunc perpetuo perierim.*] Hic jam Militi neque serviendi Amicæ, ut apparet, præbetur locus.

14. *Sine dubio, opinor.*] Quia non quis dicitur perpetuo periisse. Quid enim opus hac exceptione est, quando nemo ita perit, ut temporaliter pereat, & postea fiat non perditus? Correxit Parasi-

VARIORUM.

7. *Bene.*] Gratulationis formula.

8. *Amorem esse in tranquillo.*] Ad hanc formam pertinet illud *Terentii:*
Qui se ad scopulum è tranquillo inferat.
Et quod in Andria dictum:
Ego in portu navigo.
Significat enim à rivali antea agitatum fuisse. *In tranquillo.*] Securum.

9. *In clientelam & fidem.*] Id est, in patrocinium & tutelam nostram. Clientes enim à καλεῖν dicti sunt, quod patronorum opem invocarent: ipsi autem à patronis vocati, ad officia & obsequia præsto esse debebant. cujus meminit Cicero 1. de Oratore. peregrini se opulento alicui in clientelam dabant. quod Athenienses νέμειν προστάτην appellabant.

12. *Frater ubi ubi est.*] Adolescentes res suas lætas multis communicare solent. *Hegendorph.*

16. *An*

Illumne qui mihi dedit consilium, ut facerem: an me, qui ausus sim
Incipere? an fortunam collaudem, quæ gubernatrix fuit:
Quæ tot res, tantas, tam oportune in unum conclusit diem?
An mei Patris festivitatem & facilitatem? ô Juppiter,
Serva obsecro hæc nobis bona. PH. *Di vestram fidem! incredibilia*
Parmeno modo quæ narravit. sed ubi est Frater? CH. *præsto adest.*
PH. *Gaudeo.* CH. *satis credo. nihil est Thaide hac tua, Frater* *(dignius*
Quod ametur: ita nostræ est omni fautrix familiæ.
PH. *Mihi illam laudas?* TH. *perii! quanto minus spei est, tanto magis amo.*

Obse-

DONATI.

tus stulti dictum Militis: non illum perpetuo, sed sine dubio periisse, opinari respondens. non est enim contrarium, *Opinor te periisse sine dubio*, pro certo periisse. Confirmatur periisse Miles, ut post tanta munera ex desperato supplex, ex supplice patiens rivalis existat. *Quid commemorem primum.*] Διαπόρησις oratoria familiaris laudantibus. *Cicero, Unde igitur potius incipiam?* Hoc autem fit, ubi omnia & magna videntur & paria.

15. *Illumne qui mihi dedit consilium.*] Attribuuntur Personis consilia, facta, casus, & orationes. Ergo hic laudatur consilium Parmenonis, factum Chæreæ, casus Fortunæ, id est, eventus: oratio Senis. *Illum, qui mihi dedit consilium.*] Tria sunt in vita hominum, consilia, facta, successus. Consilium, animi est: Factum, corporis: Successus, fortunæ. *Illum.*] Parmenonem scilicet.

17. *Quæ tot res.*] Bene, *Tot res:* quasi dicat, Eunuchum pro quo duceretur, commendationem virginis, absentiam meretricis, occasionem vitii inferendi, patris interventum in nuptias.

18. *An mei patris festivitatem?*] Etiam Patri laus impartienda est. nam non erat transeundum *Festivitatem*, qua & festivus Amatori non obstitit, quod ignovit aut facilis: unde *festivitas* in dictis, *facilitas* vero in animo & factis. *Festivitatem.*] Lætitiam: ut, *Festivus dies est.*

19. *DI vestram fidem!*] Cito intervenit Phædria, utpote qui domi erat.

20. *Quæ narravit.*] Nimius affectus in utramque partem defectus orationis amat: est ergo ἔλλειψις: deest enim *Gaudeo.*

21. *Satis credo.*] Sic dici nota agentibus solet. Recte igitur huic dicitur, cui fiunt nuptiæ, *gaudeo:* & ille sic respondet, ut amicis gratulantibus decet, *Satis credo. Credo* autem ideo, quia multi se fingunt gratulari, quum invideant: gaudere, quum doleant.

23. *Mihi illam laudas?*] Scilicet amatori ejus. Et *mihi* pronuntiatione juvandum est. *Peri: quanto minus spei est, tanto magis amo.*] Hic vero est ardor insanissimus: ut *Virgilius, Formosum pastor Corydon ardebat Alexin: Delicias domini.*

VARIORUM.

16. *An fortunam.*] Ex Epicuri dogmate locutus est, nihil non fortunæ tribuentis. Et juxta vulgare dictum, *Vitam regit fortuna, non sapientia. Fortunam collaudem.*] Quæ *rerum humanarum domina, &c.* Cic. pro Marcello. Quæ in vita humana utramque facit paginam, rerum acceptarum, & expensarum. Plin.

18. *Festivitatem.*] Comitatem.

23. *Quanto minus spei.*] Ardere facit amore militem, ut ad abjectam supplicatio-

 catio-

Obsecro! Gnatho, in te spes est. GN. *quid vis faciam?* TH. *perfice hoc*
Precibus, pretio, ut hæream in parte aliqua tandem apud Thaidem.
GN. *Difficile est.* TH. *si quid collibuit, novi te. hoc si effeceris,*
Quod vis donum & præmium à me optato, id optatum feres.
GN. *Itane?* TH. *sic erit.* GN. *si efficio hoc, postulo ut mihi tua domus,*

Te

DONATI.

Et profecto sic est, Sapientes spe maxime ad amorem coguntur: stulti forma tantum.

24. *Obsecro, Gnatho, in te spes est.*] Mire, quasi desperatis omnibus auxiliis, abjecta nimis supplicatio inducitur. Nam & *obsecro*, & *Gnatho*, id significant, & *in te spes est.* *Quid vis faciam?*] Non est hoc interrogantis, sed ostendentis non esse quid faciat.

25. *Precibus, pretio.*] Nihil Militi superest præter precem, ut victo: & pretium, ut diviti. Nihil aliud optat, quam sic res eant, ut persona Thaidis conveniri possit. *Precibus, pretio.*] Ἀσυνδέτως, velut afflicta, & lassa, pronuntianda sunt. *Pretio.*] Varie: quia alibi dixit, *precario.* *Ut hæream.*] Τὸ *hæream* ultimum genus beneficii est. *In parte aliqua.*] Non enim *Parte* dixit; ut æqua intelligatur. *Tandem.*] Et desperantis est, & difficulter credentis. *Tandem*, non est adverbium temporis: sed nunc *Saltem* significat.

26. *Difficile est.*] Vultu & pronuntiatione, asseveratione firmandum est. *Siquid collibuit.*] Ἔλλειψις: pro, Siquid collibitum est, efficis. *Novi te.*] Deest *Perficis.* sed ubique plura gestu significat miles, utpote infantissimus.

27. *Quod vis donum, & præmium à me optato.*] *Donum*, præmium est: & *munus*, præmium. Sed *donum*, præmium Diis datur: *munus*, præmium hominibus. nam separatim, donum Deorum est: præmium virorum est fortium: munus hominum. Et donum munusque, tam ante factum, quam post factum datur: præmium non nisi post factum est. Donum, voluntarium: præmium, debetur. Alii ergo ἀσυνδέτως pronuntiant, primo *donum*, & sic *præmium*, quasi unam partem orationis. *Quod vis donum & præmium.*] *Donum*, ut à largo homine: *præmium*, ut à præclaro facinore. *Quod vis donum & præmium à me optato, id optatum feres.*] Donum optato, ob quod præmium accipias. *Præmium à me optato.*] Totum militariter. nam & *optio* dicitur, & *optari* à militibus. ut alibi, *Vir fortis optet quod volet præmium.*

28. *Si hoc efficio, postulo ut mihi tua domus te præsente absente pateat.*] Proverbiale est, *Præsente absente*, ut *sursum deorsum*, *ultro citro*, & cætera hujusmodi; *fanda nefanda, justa injusta, digna indigna, velit nolit.*

VARIORVM.

cationem demittat sese & catastrophe compleatur. *Tanto magis amo.*] Adeo verum est illud Poëtæ,

Nitimur in vetitum. ——

25. *Ut hæream in parte.*] Ut me aliquo loco seu numero habeat: & ut saltem aliqua in parte amoris me recipiat.

26. *Difficile est.*] Nam verè jactatur, Nec regna parem, nec Venus ferre potest.

27. *Quod vis donum.*] Εὔξαι τί βούλει, πάντα σοι γενήσεται. Menander.

28. *Postulo ut mihi tua domus.*] Stat sibi & principiis suis parasitus, ut ventri sit bene, cavet.

29. *In-*

Te præsente absente, pateat: invocato ut sit locus *(audio?*
Semper. TH. *do fidem futurum.* GN. *accingar.* PH. *quem hic ego*
O Thraso! TH. *salvete.* PH. *tu fortasse quæ facta hic sint nescis.*
TH. *Scio.* PH. *cur ergo in his ego te conspicor regionibus?*
TH. *Vobis fretus.* PH. *scin' quam fretus? Miles, edico tibi,* *(mihi,*
Si te in platea offendero hac post umquam, nihil est quod dicas
Alium quærebam, iter hac habui: peristi. GN. *eia haud sic decet.*

PH. Di-

DONATI.

29. *Invocato ut sit locus semper.*] *Invocato*, non vocato significat. *In* etenim auget & minuit dictionem. *Invocato.*] Male intelligitur precibus vocato, quum sit αὐτομάτῳ, id est, etiam non invitando, quin ultro venire debeat suam domum.

30. *Do fidem.*] Juro, confirmo, spondeo. *Accingar.*] Non quia facile est quod negavit supra, sed suis votis Parasitus adductus est ad cœnandum: ideo & *Accingar* dixit: sic enim dicimus in magnis rebus suscipiendis, ut *Accingunt omnes operi.*

31. *Salvete.*] Supplex sine gratia & sine timore, modo inimicus & infestus. *Tu fortasse quæ facta hic sint, nescis?*] Hoc totum superbe ac minaciter inquit Adolescens.

32. *Scio.*] Compendium Poëtæ: ne rursus eadem dicerentur. *Conspicor.*] Commune verbum est *conspicor.*

33. *Vobis fretus.*] Et hoc stulte. quis enim & rivalibus & inimicis fretum se esse dicat? Deinde ἀνακόλουθον, & vitiosa responsio est. nisi enim addideris *Sum*, erit soloecismus conveniens loquenti, impolito homini & militi. *Scin' quam fretus?*] Est ab * ea subaudiendum est. *Miles edico tibi.*] Hoc contumeliose, & proprie ut Militi: *Miles*, inquit, *edico tibi.*

34. *Si te in platea offendero hac.*] Hoc est, Si vel casu invenero. Et in *platea*, inquit, non circa Meretricis fores. *Nihil est quod dicas.*] *Nihil*, pro non: ut sit, non est quod dicas mihi: id est, nihil est quod dicas, pro, ut dicas mihi. ut sit, *quod*, pro *ut*: aut Quod, pro, quid dicas mihi. Certum est autem, sic veteres locutos esse.

35. *Alium quærebam.*] Aut *alium* pro *Quendam* posuit: ut sit, *quendam quærebam*, id est, aliquem. aut *alium*, hoc est, non quem tu putas: hoc est, alium, non Thaidem. sed si *aliam* diceret, neque commode, neque ἐμφατικῶς loqueretur. prævalet enim masculinum genus. *Peristi.*] Ordo est, postquam in platea hac te offendero, peristi. *Eia.*] Interdum hortantis est. ergo nunc *eia*, correctionem significat.

VARIORUM.

29. *Invocato ut sit locus.*] Crobylus apud Athenæum, lib. 2. c. 8. parasitum αὐτόσιτον vocat. quod ipse ultro ad cibum veniat, & non invitatus. Dalechamp. Αὐτόματος quod sponte venit. Hom. *Sit locus.*] Parasitica optatio. *Latomus.*

30. *Accingar.*] Aggrediar, experiar. Metaphora ab his qui arduum quidpiam moliuntur, aut iter aggrediuntur. Nam vestimenta ad manus & pedes diffluentia retrahunt & cingunt, ut expeditius agant.

32. *In his ego.*] In hac parte urbis, dividebantur urbes in regiones ut Roma in 14 regiones, Athenis hic scena. vide Meursium. *Regionibus.*] Non pro provincia aut regno, unde derivata proprie *regio*, sed pro majore urbis parte sumitur: Nam urbs in regiones, & regio in vicos dividitur: Ita *Roma* in *quatuordecim regiones* dividebatur.

36. *Ve-*

PH. *Dictum est.* GN. *non cognosco vestrûm tam superbum.*
PH. *sic erit.*
GN. *Prius audite paucis: quod quum dixero, si placuerit,*
Facitote. PH. *audiamus.* GN. *tu concede paululum istuc, Thraso.*
Principio ego vos credere ambos hoc mihi vehementer velim,
Me hujus quidquid facio, id facere maxume causa mea:
Verum si idem vobis prodest, vos non facere, inscitia est.
PH. *Quid id est?* GN. *Militem ego rivalem recipiendum censeo.* PH. *hem.*

Reci-

DONATI.

36. *Non cognosco vestrûm tam superbum.*] Locutio annotanda: mire laudavit, ut persuadere potuisset. *Vestrûm tam superbum.* Non, *vestrûm superbum.* *Vestrûm superbum.*] Absolute; ut, *Pol, Crito, antiquum obtines.* Ergo subaudiamus vel *ingenium*, vel *animum*, vel *morem*, vel *institutum*.

37. *Prius audite paucis.*] Mira insinuatione agit: qui non ut consentiant, sed ut audiant, paucis petit. Et bene *Prius*, quasi non obstet, quo minus faciant quod velint. Tum deinde quo attentiores existant, addidit *paucis*. deinde *si placuerit*. facilius enim flectitur, cum quo non pugnamus, ut consentiat. *Prius audite.*] Fiduciam ostentat persuasoriam rem dicturi.

38. *Audiamus.*] Bene: non *Faciamus*, sed *Audiamus* dixit: nam prima oratoris impetratio in mala causa est, audiri meruisse. *Tu concede paululum istuc, Thraso.*] Thraso hoc in bonam partem accepit: & ideo paret: putat enim vel turpe esse, si humiliter precetur suo nomine, seque audiente, Parasitus: vel incongruum sibi, si in os præsens à Gnathone laudetur. *Istuc, Thraso.*] Non ad se vocat: sed locum ostendit, quo abeat atque concedat.

39. *Principio, ego vos.*] Videt neque se odio haberi, neque offendi animos audientium in Militis nomine. Hoc ergo oratorie: pro eo homine in quo offenditur, eum in quo non offenditur, posuit.

40. *Me hujus quidquid facio, id facere maxime causa mea.*] Deest *rei*, aut *est*: ut sit, *Me hujus quidquid est quod facio, id facere maxime causa mea.* Hic à persona discessit: & rem non odiosam pro odiosa posuit, id est, parasiticam, pro æmuli amore & commodo.

41. *Verum idem si vobis prodest.*] Multum attulit ad persuadendum: non esse commodum Militi admitti, & suum commodum ipsorum esse commodum. *Vos non facere, inscitia est.*] Oratorie, & secundum insinuationis præcepta sic dixit: nam remittendo & dubitando, magis flectit animos, quam si aperte ac pertinaciter asseveret.

42. *Militem ego rivalem recipiendum censeo.*] Artificiose satis, semel intulit

VARIORVM.

36. *Vestrûm tam superbum.*] Tantam vestram superbiam. *Vestrûm tam superbum.*] Ingenium, animum, morem.

39. *Principio ego vos.*] Advertenda subit assentatorum fides, qui sibi, suo commodo & gratiæ, in negotiis sibi delegatis, velificantur, imo prævaricantur; & destituta, quam in mandatis habuere, caussa, adversam juvant. Ulpian.

40. *Causa mea.*] Attende ad consuetudinem eorum qui petitionis curam suscipiunt, qui privatum solent commodum affectare, vel mercedem vel gratiam, quæ illis usui futura sit. Et ut per aliorum negotia, negotiis suis pontem sternant. Imo & alii tam mala fide agunt, ut petitiones suscipiant consilio

deli-

Recipiendum! Gn. *cogita modo. tu hercle cum illa, Phædria,*
Et libenter vivis: etenim bene libenter victitas. (*dem,*
Quod des, paululum est: & necesse est multum accipere Thai-
Ut tuo amori suppeditare possit sine sumptu tuo.
Ad omnia hæc magis opportunus, nec magis ex usu tuo
Nemo est: principio & habet quod det, & dat nemo largius.

Fatuus

DONATI.

omne quod durum dictu ad persuadendum erat. nam quod *Militem* & *Rivalem* dixit, ad eam rem valet, ut magis admittendus sit, quam excludendus: & simul fiducia dicentis parat animos ad audienda quæ dicet. *Militem ego rivalem recipiendum censeo.*] *Rivales* dicuntur æmuli de mulieribus, facta translatione nominis à feris bestiis: quæ sitientes cum ex eodem rivulo haustum petunt, in prælium contra se invicem concitantur. Sic *Cicero* pro Cælio, *Sin erit ex illo fonte rivalis*, inquit. *Militem rivalem ego.*] Considera quo vultu hoc dicendum sit: & intelliges, & *militem*, & *rivalem*, & *recipiendum*, & *ego censeo*, quanta significat. Non enim dixit *Thrasonem*, sed *Militem*: quod nomen ad stultitiam valet. Non *Socium*, sed *Rivalem*: quo ostendit, quandoquidem rivalis in Meretrice capiendus est, hunc potius eligendum. Nec, non *Excludendum*, sed *Recipiendum* dixit: ut ostenderet, adeo prodesse, ut etiam de industria retinendus sit. Non, *volo* aut *rogo*, sed *censeo*: ut consiliarius, non Parasitus, videatur loqui. Nam quod *ego* addidit, eo dicto usus est, quo uti solent qui plus in negotio vident. Nam sic in Phormione Jurisconsulti: *Ego quæ in rem tuam fuerint, ea velim facias. Ego sedulo hunc dixisse credo. Ego amplius deliberandum censeo. Censeo.*] Vide virtutem Poëtæ. non enim dixit *Peto*, sed *Censeo*: tanquam illis modo consulat, neque pro milite agat.

43. *Cogita modo.*] *Modo*, aut tantummodo significat: aut temporis est adverbium. & simul incerta distinctio est.

44. *Et libenter vivis.*] Id est, bonorum ciborum edax es.

46. *Suppeditare possit sine sumptu tuo.*] Aut *suppeditare*, pro *suppeditari*: aut deest *se*. Ut, *Accingunt omnes operi.*

47. *Ad omnia hæc magis oportunus, nec magis ex usu tuo nemo est.*] Locutio est ex negativis tertia: ut, *Agrum in his regionibus meliorem nemo habet. Magis ex usu.*] Pro utilior, & *Magis oportunus*, pro oportunior. *Nemo est.*] Hoc est, oportunus.

48. *Habet quod det.*] Ut dives. *Et dat nemo largius.*] Ut liberalis.

VARIORUM.

deliberato ea destituendi, quo competitori aut adversario gratificentur.

42. *Rivalem recipiendum.*] De Thaide enim dixerat Parmeno, Act. 1. Sc. 2. præsente Phædria:

Neque tu uno eras contenta.

Cui Thais respondit: *Ita est.*

44. *Etenim bene libenter.*] Antea dixit Phædriam gaudere convictu Thaidis: nunc & *bene*, id est laute: *libenter victitas*, convivia agitas cum quadam lubentia seu libidine delicatorum ciborum.

45. *Et necesse est.*] *Meretricem idem esse reor, mare ut est, &c.* supra ad Scen. 1. act. 2. *Multum accipere.*] Tibullus, lib. 2. El. 4.

Nec prosunt Elegi, nec carminis auctor Apollo:
Illa cava pretium flagitat usque manu.

46. *Suppeditare.*] Se, sumptus. In quibusdam male *suppeditari*. Rivius. *Suppeditare* enim hic absolute ponitur, pro eo quod dicimus, sufficere, *suppetere & non deesse.*

49. *Fatuus*

Fatuus est, insulsus, tardus: stertit noctesque & dies.
Neque istum metuas ne amet Mulier: facile pellas, ubi velis.
PH. *Quid agimus?* GN. *præterea hoc etiam, quod ego vel primum puto:*
Accipit hominem nemo melius prorsus, neque prolixius.

PH. Mi-

DONATI.

49. *Fatuus.*] Inepta loquens. A fando *fatuus* dicitur: inde *Fauni Fatui:* & nymphæ *Fatuæ* dictæ sunt. *Fatuus est.*] Hoc ex usu tuo. *Insulsus.*] Sine sale & sapientia: aut sine saltu & facilitate. *Fatuus est, insulsus.*] *Fatui* sunt, qui verbis & dictis fatui sunt: *Insulsi* vero, corde & animo. *Fatuus est, insulsus.*] Sunt qui *fatuum*, animo putant: *Insulsum*, dictis. sed male. Nam *Fatui* quoque Dii sunt, qui & *Fauni* dicuntur: & non stulti, sed multum fantes, id est, loquentes. *Fatuus est, insulsus.*] Hæc quæ nunc addidit, non ex superioribus pendent: sed cum superiora valeant plurimum, (nam quia dives & liberalis, potuit obesse rivalibus) hæc omnia bona in Milite corrumpuntur, quod fatuus, quod insulsus, & cætera, quæ ipse persequitur. *Fatuus est, insulsus.*] Hæc bene adduntur: quia dixit, *Et habet quod det, & dat nemo largius.* Ad rem eam valebat, ut amaretur Miles à Meretrice, & præponendus omnibus esset: sed ingrata sunt mulieribus, maximeque lascivis, hæc omnia quæ subjicit. *Fatuus est, insulsus.*] Hoc pro acervo vitiorum, cum quadam vultus improbitate prolatum est, quo magis res in medio posita esse videatur. *Tardus.*] In Venerem scilicet. *Tardus.*] Corpore & membris: quamquam & intellectu *tardos* vocamus, qui stulti sunt. Sed melius est sic intelligi, ut ea vitia videatur dicere, quæ inamabilem faciant etiam divitem, largumque amatorem. Nam aut verba commendant: ut, *Pendetque iterum narrantis ab ore.* hic fatuus, Aut sapientia gratum facit: ut *Multa viri virtus animo*, hic insulsus est. Sed mihi videtur *fatuum* dicere, qui tantum glorietur; & blandiri amicæ nesciat. *Insulsum*, qui non sit salax, & cupidus coïtus. *Tardum*, qui non facile explicet Venerem: quæ res Meretricibus odiosa est. *Stertit.*] Plus dixit quam *dormit*. *Noctesque & dies.*] Plus significat, quam si diceret, *diebus & noctibus:* ut hoc ipso nomine consiliarii authoritas inesse videatur.

50. *Ubi velis.*] Quando vel quum.

51. *Quid agimus?*] Initium consensionis, dubitatio est ejus qui negaverit. *Hoc etiam.*] *Deest*, vel *abest*. *Quod ego.*] Parasitus scilicet. *Primum puto.*] *Primum puto*, quasi parasitus.

52. *Accipit hominem.*] *Accipit*, pascit, invitat: ut, *Illos porticibus rex accipiebat in amplis.* *Nemo melius prorsus, neque prolixius.*] Horum alterum apparatum indicat, alterum copiam.

VARIORVM.

49. *Fatuus & insulsus.*] Id est, insipidus & sine aliquo condimento civilitatis, inepta loquens: Sic fatui cibi, dicuntur insipidi & inconditi. *Fatuus est.*] Martial. *ut sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ.* 13. l. 13. epist. *Insulsus.*] Sine sale, & gratia, movensque fastidium suis ineptiis. Sic insulsa oratio, quæ nihil leporis habet. Insulsus homo, qui moribus est inelegantibus. *Stertit, &c.*] Ignavus est ad rem Veneream: hujusmodi enim amatores à mulieribus non appetuntur. *Tardus.*] Ingenio & sensu hebes. *Elephanti corio circumtectus*, id est, stupidus. Plaut. Mil. 2. act. 2. scen.

52. *Accipit hominem.*] Convivio excipit, tractat, invitat. Est enim *accipere* in convivium ducere & pascere. *Prolixius.*] Liberalius atque benignius.

55. Heb-

PH. *Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est.* CH. *idem ego arbitror.*
GN. *Recte facitis. unum etiam hoc vos oro, ut me in vestrum gregem*
Recipiatis: satis diu hoc jam SAXUM VOLVO. PH. *recipimus.*
CH. *Ac libenter.* GN. *at ego pro istoc, Phædria, & tu Chærea,*
Hunc comedendum & deridendum vobis propino. CH. *placet.*
PH. *Di-*

DONATI.

53. *Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est.*] Facete dixit Adolescens rei parcus, & qui putet amorem sine damno esse oportere, quique fefellerit Meretricem: non solum ejiciendum non esse Militem, sed etiam quovis modo sustinendum ac perferendum. *Mirum, ni illoc homine.*] Obtinuit parasitus jam quod negabatur. Primo deliberatum: ut, *Quid agimus?* post concessum: ut, *Mirum ni illoc homine quoquo pacto opus est. Mirum, ni illoc.*] Hic, inquit, ejusmodi est, ut etiam cum mala conditione patiendus sit. *Idem ego arbitror.*] Sane opus fuit consensione, præcipue Phædriæ, cujus res agitur: nam ita & servata persona est tarde consentientis amatoris.

54. *Recte facitis.*] Gratiarum actio est. *Unum etiam hoc vos oro.*] Subtiliter etiam Parasitus hic se adjungit, suasque partes circa hos agit. *Ut me in vestrum gregem.*] Jam hoc laudat: & nimis Parasitus est, si recorderis, eundem dixisse, *Facete, lepide, laute, nihil supra.*

55. *Satis diu hoc jam saxum volvo.*] Vide quemadmodum serpat paulatim etiam in eorum assentationem, ex vituperatione Militis. *Hoc saxum volvo.*] Proverbium in eos, qui extricabili labore afflicti sunt. Et bene *Saxum* de stulto Milite ait: & se ipsum Sisyphum fecit. *Hoc saxum volvo.*] Velut Sisyphus apud inferos.

56. *At ego pro istoc, Phædria.*] Subaudiamus & *sum* hic. aliter non, ut parasitus ait. *Phædria, & tu Chærea.*] Ambos nominat, quasi legibus paciscantur.

57. *Hunc comedendum.*] Cum cæteris rebus, summus Poëta etiam fidem ostendit amicitiæ parasiticæ, exemplo Gnathonis de Milite loquentis hoc modo. *Propino.*] Facete sic dixit, ut parasitus, & quasi de convivio loqueretur.

VARIORUM.

55. *Hoc saxum volvo.*] Notat Militem: quasi dicere velit: Satis diu jam hunc militem stupidum instar saxi volvo, & quo lubet impello. Est autem proverbium in frustra laborantes & parum proficientes. Vel jamdiu hoc ago ut militem ac me in vestram admittatis societatem. à saxo quod volvit Sisyphus tractum. Ovid. Met. 3.

57. *Comedendum propino.*] Apage *Mureti* diligentiam, qui id tanto opere mutare contendit. Miratur (quod mireris) dictum insolenter & absurde, *propinare comedendum*, cum in ipso *propinandi* verbo, bibendi sit, non comedendi significatio: quasi non eo ipso lepidum fiat, quod aliorsum, à vi verbi ex disciplina parasitorum capiatur. A cibo enim factum parasito nomen, non à potu: neque usque fere illi bibuli, aut madulsæ inducuntur, edaces ubique: de potione non temere loquuntur, de esca verba omnia. *Nolo*, inquit ille, *in vesicam quod eat, in ventrem volo.* Qui minus ergo ita potuerit *Terentius* quam *Demosthenes?* προπέπωκε τὴν Ἑλλάδα. & ad eundem modum *Euripides*. Quod vetustos codices nominat, scimus nos, antiquissimos quosque *propino* habere; & hoc modo *Nonium* legere, atque veteres

PH. *Dignus est:* GN. *Thraso; ubi vis, accede:* TH. *obsecrò te, quid agimus?*
GN. *Quid? isti te ignorabant? postquam eis mores ostendi tuos,*
Et collaudavi secundum facta & virtutes tuas,
Impetravi. TH. *bene fecisti: gratiam habeo maximam.*
Nunquam etiam fui usquam, quin me omnes amarent plurimum.
GN. *Dixin' ego in hoc inesse vobis Atticam eloquentiam?*
PH. *Nihil prætermissum est. ite hac.* Ω. *Vos valete, & plaudite.*

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATI.

58. *Dignus est.*] Hæc verba ultima longi sermonis, ejusmodi sunt, ut Miles hæc audiens, laudatum se esse, & approbatum existimet. *Ubi vis.*] Honorifice revocat ablegatum cum injuria, dicendo *Ubi vis:* quia *accede* imperativum erat: & *ubi*, nisi *quando* intellexeris, vitium est.

59. *Isti te ignorabant.*] Figura ἀκυρολογία. Ad utrumque enim pertinet, & ad laudem, & ad mores. Et hoc ambiguum.

60. *Secundum facta & virtutes tuas.*] Et hoc ἀμφίβολον. Nam *virtutes* εἰρωνικῶς pro vitiis posuit: ut, *Nescis qui vir fiet:* &, *Ornatus esses ex tuis virtutibus. Facta & virtutes.*] Proprie *facta* militibus adscribuntur. *Facta & virtutes.*] Amarior est εἰρωνεία in vitiosos homines, quam veritas.

62. *Numquam etiam fui usquam.*] *Nunquam* & locum, & tempus significat: *Usquam*, locum magis. *Nunquam*, pro non. Et *nunquam usquam*, τῷ ἀρχαϊσμῷ, pro *non usquam*, id est, nusquam. *Quin me omnes amarent plurimum.*] Contrarium superiori. quid est enim quod bene non fecerit quicquam, si in illo est, ut ametur?

63. *Atticam eloquentiam.*] Et hoc εἰρωνικῶς, ut illa quæ supra. *Atticam* dicit veram atque germanam: quia excultior eloquentia, dicitur Attica: & summi oratores, *Attici* appellati sunt.

64. *Prætermissum.*] Et hoc anceps est, intellectu gemino ad utrumque. *Ite hac.*] Quo vocat parasitus? an ad Meretricem? an ad cœnam Militis, ut promisit? *Hunc ego comedendum & deridendum vobis propino: Ite hac.*] Comessatum ad militem, vel ad Thaidem. Si cœnæ interfuit meretrix: quomodo post acta sunt omnia, cum mentio noctis non facta sit? Omnia post cœnam gesta sunt: & non completa per rixam cœna, superfuit plurimum temporis ad agendum.

ÆLII DONATI *V. C. Oratoris Urbis Romæ, Comment. in* TERENTI EVNVCHVM *explicit.*

VARIORUM.

teres interpretes. Nam de, *præbeo*, id quoque verbum in conviviis dici solitum, nugæ. Non enim in solis conviviis, *præbeo*, dominatur, ut risus continuo audientium sequatur, si dicas, *præbeo ridendum:* tanquam de convivio sermo fiat. At *propinare*, alibi quam in convivio, non dicitur: &, si dicatur, ridiculo est: quod significat interpres.

63. *Atticam eloquentiam.*] In proverbium abiit, *Attica eloquentia*, pro summa: quod hoc loco parasitus usurpat, invenustum militem deridens. Vel *Atticam*, id est, Genuinam & germanam, puram putam. Ironice, ut & quæ præcedebant.

HEAUTONTI-
MORUMENOS
PUBLII TERENTII
Carthaginiensis Afri.

ACTA

LUDIS MEGALENSIBUS,

L. CORNELIO LENTVLO & L. VALERIO FLACCO } Ædilibus Curulibus.

Egerunt

L. AMBIVIVS TVRPIO

&

L. ATTILIVS PRÆNESTINVS.

Modos fecit

FLACCVS CLAVDII FILIVS.

Græca est Menandru.

Acta primum tibiis imparibus; deinde duabus dextris.

ACTA III.

Edita

M. JUVENTIO & M. SEMPRONIO } COSS.

ANNO

Ab Urbe condita DXCI.

Ante CHRISTUM *natum* CLXI.

IN HEAUTONTIMORUMENOU DIDASCALIAM.

HEautontimorumenos.] Hæc fabula, *Menandri* Græca: quæ facta à *Terentio* Latina, nomen idem observavit, ne Græci nominis euphoniam perderet; quod *Terentius* minus laudis existimaret propria scribere, quam Græca transferre. Nomen habet à sene se ipsum excruciante ob filii absentiam: quem amantem, duritia sua in militiam proficisci compulerat. Ἑαυτὸν τιμωρούμενος, Latine, *se ipsum excrucians*, interpretatur. *Calphurnius.* *Tanta* hujus fabulæ elegantia est, ut plærique à *Lælio*, quo illis temporibus *Romæ* nemo fuit eloquentior, scriptam existimarint: & Poëta ipse testatur, in hac puram esse orationem, qua laude nulla potest amplior excogitari. Quid est enim admirabilius, quam sermo elegans & venustus? Neque prædicaturus hoc palam fuerat Comicus, nisi novam, insignem, & pene divinam sermonis elegantiam esse judicasset. Depingit autem parentum vitia. Nam *Menedemus* liberaliter amantem *Cliniam* justo inclementius tractat, adolescentem modestum & frugi. Quem postquam domo ejecit victum jurgiis & contumeliis; multo impotentius desiderat. Adeo multifariam hic peccat. Huic scenæ opponit *Chremetem* monitorem, sed quem postea videas multo plura quam *Menedemum* peccare. Primum, is nunquam olfecit perdite amare filium, & compilari se à scorto sumptuoso. Post ubi rescivit, multo fert impotentius id mali, quam illa solebat *Menedemus*; ut agnoscas fere ita accidere, ut foris, non domi sapiamus. *Melanchthon.*

Ludis Megalensibus.] Hi sic dicti sunt, quod magnæ Deorum matri fierent. Fiebant autem hi in Palatio *Romæ*, sicut testatur *Cicero* in Oratione de Haruspicum responsis: *Quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum, in ipso Matris magnæ conspectu Megalesiis fieri, celebrarique voluerunt? qui sunt more institutisque maxime casti, solennes, religiosi: quibus ludis primum ante populi consessum Senatui locum P. Africanus iterum consul ille major dedit, ut eos ludos hæc lues impura polluerit; quo si quis liber aut spectandi, aut etiam religionis causa accesserat, manus afferebantur: quo matrona nulla adiit propter vim consessumque servorum. Ita ludos eos, quorum religio tanta est, ut ex ultimis terris accersita in hac urbe consederit; qui uni ludi ut verbo quidem appellabantur Latino, ne vocabulo ipso & appetita religio externa, & Matris magnæ nomine suscepta declaretur: hos ludos servi fecerunt, servi spectaverunt, tota denique, hoc ædile, servorum Megalesia fuerunt.* Celebrabantur autem per sex dies, à pridie Non. Aprilis ad v. Idus.

Coss.] *Willichius* non hos, sed *Titum Sempronium Gracchum*, & *M. Juventium Helvam* Consules fuisse credit. Qui anno Iↄ xc. fuêre, ut è fastis discimus.

C. SUL-

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA IN TERENTII HEAUTONTIMORUMENON.

IN militiam proficisci gnatum Cliniam
Amantem Antiphilam compulit durus Pater:
Animique sese angebat, facti pœnitens.
Mox ut reversus est, clam patrem divortitur
Ad Clitiphonem, is amabat scortum Bacchidem,
Cum arcesseret cupitam Antiphilam Clinia,
Ut ejus Bacchis venit amica, ac servolæ
Habitum gerens Antiphila, factum id, quo patrem
Suum cælaret Clitipho: hic technis Syri,
Decem minas meretriculæ aufert à sene.
Antiphila Clitiphonis reperitur soror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho uxorem accipit.

ARGUMENTUM.

CHremes, Sostratæ uxori gravidæ imperat, si puellam pareret, ut eam statim interficeret. Fuit hæc immanitas in veterum moribus, ut, cum fera nulla sit quæ fœtus suos non diligat, ipsi quos alere nollent liberos, eos recens natos aut interficere aut exponere fas putarent. Sostrata puellam enixa (ut est maternus semper animus clementior) vitam ei adimere non sustinuit: sed paupercula cuidam anui Corinthiæ, Philteræ nomine, exponendam dedit: etiamque, muliebri quadam superstitione, annulum, de digito detractum suo, jussit, ut una cum puella exponeret. Id, quod rem stulte factum videri poterat, postea puellæ saluti fuit; ejus enim

annuli ope tandem agnita est à suis. Anus acceptam puellam, Antiphilam nominat, educatque ut suam. Eam, cum adolevisset, anusque illius filia putaretur, Menedemi filius Clinia perdite amare cœpit, prope jam ut pro uxore haberet. quod ubi rescivit pater; ita violenter tulit, ut filium, assiduitate jurgandi, clam militatum in Asiam abire coëgerit. Tum vero qui filii amorem iniquo animo tulerat, multo iniquiore ejusdem absentiam ferre cœpit. Itaque ut de se supplicium absenti filio daret, qui eum sævitia sua exegisset ex ædibus, ædes, supellectilem, familiam vendit, præter, qui servi ad opus ruri faciundum utiles erant: ingentemque sibi agrum comparat, ubi à prima luce ad noctem non servos modo exerceret, verum etiam homo sexagenarius, senectutem miseris modis excruciaret suam. Profecto Clinia, Philtera, quæ, ut dixi, Antiphilæ putabatur mater, extremum vitæ diem morte confecit. Clinia, cum jam menses tres abfuisset, amicæ desiderio reversus, non ausus est patri se in conspectum dare, antiquam illius asperitatem veritus, sed ad Clitiphonem, Chremetis filium, divertit, quocum magna ipsi à puero familiaritas intercesserat. Clitipho, sodalis reditu lætus, Syrum & Dromonem servos (jam autem advesperascebat) in urbem, ad accersendam Antiphilam, mittit. Exposuerat eo ipso die Menedemus Chremeti, quanto sibi desiderio esset filius: parum ut abfuerit, quin Chremes, cum primum de reditu Cliniæ accepit, mitteret qui ei nunciaret. continuit tamen se in diem posterum; quod ita magis è re illius fore censeret Syrus, summa servus & audacia, & astutia; qui cum Antiphilam tantum accersere jussus esset, etiam Bacchidem adduxit. Erat hæc meretrix, procax, potens, sumptuosa, nobilis, cujus se amore haud ita pridem irretierat Clitipho. Quo autem res Chremetem lateret, hoc consilium capiunt, ut Bacchidem quidem amicam Cliniæ, Antiphilam vero unam de illius ancillis esse simularent. Postridie mane Chremes ad Menedemum diluculo proficiscitur, & rediisse Cliniam nunciat. ille gaudio amens, filium jamjam videre, jamjam amplecti, jamjam ei se suaque omnia permittere cupiebat. At Chremes, cave, inquit, faxis: istoc enim modo & te & eum, & rem una perdideris tuam. Simul ei ostendit, quot incommoda capturus sit, si tam molli esse se, tamque infracto animo ostenderit. Cliniæ amicam (eam enim Bacchidem existimabat) non jam pauperculam esse, aut parvo contentam, ut antea; sed sumptuosam, gemmis atque auro collucentem, cum familia numerosissima. una, inquit, mihi nox tantum non paupertatem attulit, nedum tu te censeas oneri ferundo fore, si te illi perpetuo sumptibus suppeditare oporteat. Quin tu ita potius agito. Humane quidem & comiter excipito filium: istud tamen tam impotens illius desiderium occultum habeto: tum si ille, quod amicæ det, ut habeat, machinam adversum te ali-

te aliquam struet, falli te sinito. ita & eum commodius retinebis apud te, & sumptuum facies minus. Hæc Chremes, nescius (ut sunt humana) oculatum foris esse se, cæcum domi. Interea enim meditabatur Syrus, decem minas, quas Bacchidi pollicitus erat dare, eas quomodo illi à Chremete ipso conficeret: Jamque inibi erat, cum eum Chremes arreptum blande compellat, hortaturque, aliquam ad Menedemum fallaciam moliatur. Injecit in sermone Syrus mendacium à se pro tempore confictum; anum Corinthiam, Antiphilæ (ita enim putabatur) matrem, mille drachmarum mutuo accepisse à Bacchide: ea mortua, puellam pro pecunia illa arrhaboni relictam. Dum hæc aguntur, annulum suum agnovit Sostrata, ejusque indicio, Antiphilam filiam suam esse cognovit. gaudio exsiliens, omnem rem defert ad virum; qui, ea leviter objurgata, repertam tamen filiam, ipse quoque gavisus est. Iam omnia in tranquillo erant; absque Bacchide fuisset. sed & illi quoquomodo decem excudendæ erant argenti minæ, & periculum erat, ne aliqua eam Chremes filii amicam esse rescisceret. Ibi Syrus audax consilium init, quomodo & utrique seni rem, ut erat, patefaceret, & commode se è tam impedito negotio expediret. Primum igitur Chremes, Reperi, inquit, quomodo argentum à Menedemo eripiam. dicemus ei, Bacchidem hanc tui Clitiphonis amicam esse: orabimusque, ut eam domi suæ dies aliquot esse patiatur, teque id celatum velit. porro Clinia filiæ tuæ, quæ modo reperta est, formam sibi complacitam esse dicet, eamque petet uxorem. Quid tum? pecuniam, inquit, petet à patre suo, qui novæ nuptæ ornamenta coëmat: eam pecuniam numeraturus est Bacchidi. Iam autem ad Menedemum, Syri hortatu, transierat Bacchis, & eo pompam omnem suam transduxerat. Chremes, primo non satis consilium illud probare: at illam certe, inquit Syrus, pecuniam, pro qua filia tua opposita erat pignori, quin dissolvas, facere honeste non potes. Ego vero, inquit Chremes, & libenter quidem. Immo vero, infit Syrus, dato eam Clitiphoni, qui ad Bacchidem deferat. ita enim facilius credet Menedemus, eam illius esse. Sit sanè. numeratur à patre Clitiphoni pecunia, quam ad meretricem perferret. Interea tota res detegitur: indignari Chremes, & fremere, & minitari in omnes atrocissima exempla editurum. tandem, cum prius Antiphilam Cliniæ collocasset, partim Menedemi, partim uxoris precibus delenitus, ignoscit. Clitipho se, relictis meretriciis amoribus, uxorem ducturum pollicetur. Cum autem cæterarum fabularum argumentum uno die contineri soleat, hujus non nisi biduo explicari potest.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

ANTIPHILA, *meretrix.*
BACCHIS, *meretrix.*
CHREMES, *senex.*
CLINIA, *adolescens.*
CLITIPHO, *adolescens.*
DROMO, *servus.*
MENEDEMUS, *senex.*
NUTRIX.
PHRYGIA, *ancilla.*
SOSTRATA, *matrona.*
SYRUS, *servus.*

PERSONÆ MUTÆ.

ARCHONIDES, *senex.*
CRITO, *senex.*
PHANIA, *senex.*
PHANOCRATES, *senex.*
PHILTERA, *anus.*
SIMUS, *senex.*

ERASMI Idiomata Personarum præcipuarum.

Menedemus, *non magni judicii ac parvi animi in regunda familia, vehemens in quam inclinat partem, in filium primum durior, mox benignior.*

Chremes, *judicio & consilio major, in aliorum rebus prudentior quam suis, commissa tamen per imprudentiam, potest restituere.*

Clinia, *patrem timens, & in amore fidelis.*

Clitipho, *ardentissimus, & sui in amando impotens.*

Bacchis, *artium meretriciarum perdocta & superba.*

Syrus, *vafer servus, callidus & audax in struendis dolis.*

Sostrata, *mariti reverens, sed benignior in liberos.*

Dromo, *tardus ac lentus.*

Ratio Nominum.

Antiphila, *ab ἀντὶ & φιλέω. quasi dicas, redamans.*

Bacchis, *à βάκχος, quod significat, vel furore percitum, vel Liberum Patrem. q. d. vel furibundam, vel temulentam.*

Chremes, *vide Andriam.*

Clinia, *à κλίνω, vel quod fugiendo declinaret morositatem patris, vel quod parentem fecit in se inclinare.*

Clitipho, *à κλειτὸς, inclytus, ex κλείω celebro, & φῶς, lux. q. d. inclytum lumen.*

Dromo, *vide Andriam.*

Menedemus, *à μένος, animus, vel robur, & δῆμος, populus. q. d. robur populi, quod potens famulorum turbam aleret.*

Phrygia, *gentile nomen.*

Sostrata, *à σώζειν, servare. quia servavit filiam, ex mariti consilio interficiendam.*

Syrus, *gentile nomen.*

PUBLII TERENTII HEAUTONTIMORUMENOS.

PROLOGUS.

Argum. *Hæc oratio, quæ legem Prologi non servat, in L. Lavinium stringit aculeos, docet auditores, Terentio benevolentiam parat, & objecta diluens, utitur statu absoluto: id petens, quod honestum habetur imprimis, & civili disciplinæ conducit, quæ ingenia pro communi utilitate nutrit ac fovet.*

NE cui sit vostrûm mirum, cur parteis Seni
Poëta dederit, quæ sunt Adolescentium:
Id primum dicam: deinde, quod veni, eloquar.

Ex

Commentarius in Terentii *Heautontimorumenon.* Sylvester 2. Pontifex Max. Anno Christi 999. hujus Eugraphii meminit, Epist. VII. ad Airardum.

EUGRAPHII.

OMNES hæ comœdiæ de Græco translatæ sunt, à Menandro quidem quatuor, duæ ab Appollodoro. Heautontimorumenos Menandri est. cujus prologus partitionem tenet, in qua docet, quid in quæstione sit, id ipsum ne populus miraretur, dissolvere.

1. *Ne cui sit vestrûm mirum cur partes seni Poëta dederit, quæ sunt Adolescentium.*] Duas partes proponit, unam quod contra consuetudinem Senex Prologus processit in publicum: solet enim istud officium Adolescentibus dari. Ergo quoniam contra consuetudinem in prologum persona processit senex, idcirco hanc primam populo vult solvere quæstionem.

3. *Deinde quod veni eloquar.*] Altera hæc pars est, simile autem mihi videtur hunc esse principium divinationis: namque & illic quod subito mutata voluntate ad accusandum descenderant, mirum dixit videri, vel judicibus, vel circumstantibus; ac propterea se primum id velle dissolvere. Si quis vestrûm, Judices, aut eorum qui adsunt, forte miratur. Vides hic verbum *noverit*, semper apponi: ita enim & hic dixit, *ne cui sit vestrûm mirum.* Hanc igitur partitio-

VARIORUM.

1. *Ne cui.*] Cur mihi seni poëta dederit partes prologi. Prologi officium est, narrare argumentum fabulæ. quod tamen nullibi præstat *Terentius*, viderique vult ad alia præloquenda se ab adversariis cogi. sed cum hic nulla necessitas sit, omnino videri debet ideo argumentum omisisse, quo tota fabula in audiendo gratior populo esset, cui omnia ut nova obvenirent, cùm fabulæ historiam exitumque ante non prænosset. *Muretus. Ne cui sit, &c.*] *Ne* hoc loco prohibentis est, vel si mavis deprecantis, quasi dicat, *nolite mirari. Partes.*] Mss. habent *partis*, quod enim sonus *e* ad sonum *i* accederet, facile *i* pro *e* posuerunt. Vide *Quintilian.* lib. 1. cap. 4. & 7. *Nam propter cognationem* E *&* I *literarum, non dubitaverunt antiqui Heri & Here dicere, & Mane & Mani.* Scioppius.

3. *Id primum dicam.*] Ajunt, *Terentium*

Ex integra Græca, integram Comœdiam
5 *Hodie sum acturus Heautontimorumenon:*
Duplex quæ ex argumento facta est simplici.

Novam

EVGRAPHII.

nem solvit, uti dicat cur partes seni Poëta dederit, quæ sunt adolescentium. Quod primò proposuerat, primò solvit. *Oratorem me esse voluit, non prologum. Vestrum judicium fecit, me actorem dedit.* Quod autem dixit, *quod veni, eloquar,* illud est: *nam quod rumores distulerunt malivoli, multas contaminasse Græcas, dum facit paucas Latinas, id esse factum hic non negat.* Ergo ut propositio collocata est, ita etiam solutionis est ordo servatus. Sed nunc ad interpretationem superiorum revertamur.

4. *Ex integra Græca integram Comœdiam sum hodie acturus.*] Quoniam Andria ex duabus comœdiis videtur esse confecta, quippe illic & Perinthia, & Andria continentur: quod quidem criminis loco adversarius dederat. Ideo hic ex integra, inquit, comœdia integram comœdiam acturus sum; ne videatur ab altero tacta, aut ipse alteram tetigisse, sed unam comœdiam & integram, ad Latinum sermonem interpretatione mutasse. Denique ideo adjecit: *Duplex, quæ ex argumento facta est simplici:* ut simplex argumentum sit, duplex comœdia: dum & Latina eadem & Græca est. Novam esse ostendit propterea, cum à Græco tantum dicta est, & Latine nunc acta est. Nunc primum in scenam procedit, idcirco dicitur nova, & quæ esset, supra dixit, Heautontimorumenon: & cuja Græca sit, ni partem maximam existimarem scire vestrûm, id dicerem. Duplex hic pronuntiatio est, qui scripserit, & cuja Græca sit, ni partem maximam existimarem scire, id ut post inferatur.

VARIORVM.

tium aliter hoc loco proponere, aliter exequi: itaque suo quisque arbitratu invertit. Mihi vero ad unguem distribuere, quæ statuerit, videtur. Nam primum reddit rationem, tametsi levem. *Menander* enim cum ita inscripserit, satis habuit Poëta illius sequi judicium. Ait igitur hæc per illa:

Ex integra Græca, integram comœdiam
Hodie sum acturus Heautontimorumenon,

Deinde ait:

Novam esse ostendi & quæ esset: nunc qui scripserit
Et cuja Græca sit, ni partem maximam.
Existimarem scire vestrûm, id dicerem.

Deinde declarat quare ita prodierit in Scenam: ratio igitur ab ipso hæc adducta est, à *Menandri* autoritate. Quanquam ego arbitror, non omnis Comœdiæ partes esse adolescentum: sed ejus personæ quæ in fabula aut insignior, aut frequentior. Est autem maxime insignis in ea *Menedemus*; tum quia ejus causa abfuit *Clinia*; tum quia etiam cum præsens est, abest. Aguntur enim omnia pene in ædibus *Chremetis*: tum quod compilatur senex. Postremo quia fabulæ hilaritas, in Catastrophe tota, pertinet ad senis miseriam diluendam. *Jul. Scaliger. Id primum dicam.*] *Id*, non antecedens hic respicit, sed quod continuo subjungitur, *Ex integra Græca, &c.* Goveanus, verborum hic ordinem conturbatum credit; & sic legendum censet, *Id deinde dicam: primum quod veni eloquar.*

4. *Integram.*] Integri dramatis, unius autoris, è Menandri Græca versam, non mistam è duabus fabb. uti Andriam calumniabatur Luscinius ex Andria & Perinthia contaminatam. vide prologum Andr.

5. *Heautontimoroumenon.*] Hoc sonat, se ipsum excruciantem.

6. *Duplex quæ ex, &c.*] Quia (ut Nannius existimat) in hac Comœdia duo sunt filii familias amatores, duæ amicæ, duo senes, duo servi, quæ omnia in Menandro erant simplicia. Ego vero existimem cum Eugraphio non ob aliud duplicem

Novam esse ostendi, & quæ esset: nunc qui scripserit,
Et cuja Græca sit, ni partem maximam
Existimarem scire vostrûm, id dicerem.
Nunc, quamobrem has parteis didicerim, paucis dabo.
Oratorem esse voluit me, non PROLOGUM:
Vostrum judicium fecit: me Actorem dedit.
Sed hic Actor tantum poterit à facundia,
Quantum ille potuit cogitare commode,
Qui orationem hanc scripsit, quam dicturus sum.
Nam quod rumores distulerunt malevoli;

Multas

EVGRAPHII.

10. *Nunc quamobrem has partes didicerim, paucis dabo.*] Illud quod supra positum est, videtur adjectum: nunc redit ad partitionem supra collocatam, cur partes adolescentium senex sumpserit.

11. *Oratorem me esse voluit, non prologum.*] Ut apud vos agerem causam potius, non officio fungerer Prologorum. Prologi enim, sicuti jam dictum, aut argumentum narrant, aut Poëtæ personam commendant, aut audientiam postulant: nunc autem ego apud vos acturus sum causam, & defendam, si quid fuerit forte in *Terentium* ab adversario, loco criminis intentatum. Ideo enim dixit, *vostrum judicium fecit, me actorem dedit; sed hic actor tantum poterit à facundia, quantum ille potuit cogitare commode, qui orationem hanc scripsit, quam dicturus sum.* Poëta, inquit, me actorem esse voluit, qui tantum in facundia excellit, & prævalet ingenio, quantum & ego qui eandem comœdiam acturus sum, in agendo prævaleo: ita *hic actor*, hoc est, ego, tantum potero à facundia, hoc est, non degenerabo ab eo qui cogitavit.

16. *Nam quod rumores malivoli.*] Hic jam incipit causam dicere cur venerit, sicut supra diximus, ut purget quæstiones ipsas, & objecta ab adversariis solvat. *Malivoli* autem, quod dixit, vel numero plurali, ut malivoli rumores ipsi: vel singulari, ut sit hujus malivoli, hoc est, *Luscii Lavinii. Distulerunt.*] Id est, in diversum disseminarunt.

VARIORVM.

plicem dici, quam quod nunc etiam Latina sit facta, quum simplex fuerit, quamdiu tantum extabat Græca. Quæ unica antea, Græca tantum: nunc duplex, Græca Menandri & Latina Terentii. Vide & Scalig. 6. poët. cap. 3.

7. *Et quæ esset.*] Id est, quo nomine vocaretur.

9. *Scire vestrûm.*] Sunt qui legunt, *vos.*

10. *Paucis dabo.*] *Dabo* pro *dicam* posuit. Ut *Virg.* Eclog. 1.

Sed tamen ille Deus qui sit, da, Tityre, nobis. Barland.

11. *Oratorem voluit esse, &c.*] Sic in Prologo Hecyræ:

Orator ad vos venio cum ornatu prologi.

Ne igitur pateretur injuriam; non se Prologum, sed Oratorem nominat. Oratorem audire oportere, nec injuria afficere, jus gentium est. *Calphurn.*

12. *Vostrum judicium fecit.*] Vestro judicio stabit, cadetque.

13. *Hic Actor.*] Ad loquentis personam transferendum est, ut sit, Ego, qui hujus orationis actionem suscepi, tam facunde dicere potero, &c. *A facundia*, id est, facundiæ beneficio. Vel sic: Atque utinam hic actor (δεικτικῶς ego) tantum valeret eloquio, quantum inventione Poëta.

16. *Distulerunt.*] Divulgarunt, sparserunt ac disseminarunt. Quod ergo malevoli vitio sibi dant, sibi laudi adscri-

 bit

Multas contaminasse Græcas, dum fecit
Paucas Latinas: factum hic esse id non negat,
Neque se pigere: & deinde facturum autumat.
Habet Bonorum exemplum: quo exemplo sibi
Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.
Tum quod malevolus vetus Poëta dictitat,
Repente ad studium hunc se applicasse musicum,
Amicûm ingenio fretum, haud natura sua:
Arbitrium vostrum, vostra existimatio

Vale-

EUGRAPHII.

17. *Multas contaminasse.*] Hoc est illud quod diximus, quando hic prælocutus est, ut diceret, *ex integra Græca integram comœdiam sum acturus hodie.* ita & hic, hoc sibi crimen dicit objectum, quod *Terentius* multas Græcas contaminaverit comœdias, dum paucas Latinas facit. hoc autem crimen *Terentius* non negat factum, sed sibi licere demonstrat. & licere scilicet per aliorum exempla. Quemadmodum *Tullius* dixit: *Adductus sum, judices, fide, misericordia, multorum exemplo bonorum.* Et hic, habet bonorum exemplum. *Facturum autumat*, facturum dicit & profitetur.

22. *Tum quod malivolus vetus dicit.*] Aliud crimen est, quod objectum nunc proponit. quoniam *Luscius Lanuinus* dicit, *Terentium* non peritum artis musicæ, ad comœdias scribendas accessisse, præsumente potius ingenio amicorum, non suo.

25. *Arbitrium vestrum, vestra existimatio valebit.*] Hoc locutionis genus satis mirum est, cum dicit, de hac re vos judicare poteritis, an id quod objicitur nobis, verum sit, ut *Terentius* non nabit: seque exemplo præstantissimorum Poëtarum defendit, qui idem factitarunt. Vide Prologos Andriæ & Hecyræ.

VARIORUM.

20. *Bonorum.*] Plauti, Nævii, Ennii, quos hic noster authores habet.

22. *Tum quod malevolus.*] A natura *malevolus*: è tempore vel invidia *vetus*: à signo æmulationis *Poëta*, & id ad exaggerandum: intelligit Lusc. Lavinium. *Calphurn.*

23. *Repente.*] Quasi diceret cum Cicerone: *nihil est in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repente evolet. Hunc se applicasse musicum.*] Dedisse operam Comœdiis componendis, & Poëtico studio se adduxisse. Veteres enim ἀμούσους, non tantum eos, qui à *Musica*, verum ab omni Musarum commercio alieni essent, hoc nomine tanquam probro notabant. Ita infra in *Phorm.* Prol. loquitur:

Artem tractare Musicam:

Id est, Dare operam Comœdiis scribendis. Sic *Symmach.* lib. 3. Epist. 74. *Musica facundia*, hoc est, peritia & elegantia litterata. Et in Prologo *Hecyræ*:

Prope remotum injuria adversarium
Ab studio, atque labore, atque ab arte musica. Weitzius.

24. *Amicûm ingenio fretum.*] Hoc idem refellit in prologo *Adelph.*

Nam quod illi dicunt malevoli, homines nobiles, &c.

Amicûm.] Scilicet *Lælii, Scipionis*, quorum amicitia familiarissime usus est. *Calphurn.* *Haud natura sua.*] Non suo Marte.

25. *Arbitrium.*] Bene. Nam Arbiter dicitur judex, qui totius rei habet arbitrium & facultatem.

28. *Date*

Valebit, quamobrem omnes vos oratos volo,
Ne plus iniquûm poßit quam æquûm oratio.
Facite æqui sitis: date crescendi copiam
Novarum, qui spectandi faciunt copiam
Sine vitiis: ne ille pro se dictum existumet;
Qui nuper fecit Servo currenti in via

De-

EVGRAPHII.

tura sua fretus, neque ingenio, sed amicorum potius, ad scribendas comœdias accesserit. Est namque rumor, quod *Terentius* cum *Scipione Africano* familiarissimus fuit, semper istas comœdias cogitarit: hoc igitur prologus nititur solvere. Et quoniam non est erubescendum, tali viro fuisse conjunctum, idcirco minus curat hoc crimen dissolvere: dicit tantummodo, vestrum judicium est, & vestra existimatio.

26. *Quare vos omnes oratos volo.*] Hic jam sequitur officium prologi, ut benivolentiam petat: quæ benivolentia & in adversarios odium concitat. quod adjecit.

27. *Ne plus iniquûm possit quam æquûm oratio. date crescendi copiam novarum, qui spectandi faciunt copiam sine vitiis.*] Quoniam petitio generaliter fuerat collocata, uti novis Poëtis faverent auditores: adjecit *novis*, sed qui sine vitiis comœdias dant: illis *Luscius Lanuinus* comœdias profert, sed cum vitio. Adjecit, *Ne ille pro se dictum existimet.* Et ne *Luscius Lanuinus* etiam pro se petitum arbitretur.

31. *Qui nuper fecit servo currenti in via decesse populum.*] Proponit vitium quod admiserit Poëta *Luscius Lanuinus*: quippe cum omnis comœdia aut errorem teneat ex amatoribus, aut injuriam meretricum, aut suppositionem filiorum, aut aliquid tale, quod ad moralitatem videtur esse conjunctum. Quod tale hic est: Cum servus currit, cum populus decedit, quod domino insano obediat servus: ne potius aliena à comœdiis sint, aperte, ait, ac breviter ea, quæ desunt comœdiarum, explicemus. Omnis comœdia aut amoris habet agnitionem, aut suppositionem amoris habet. Ut ex Andria, quam quidem in agnitionem esse cognoscimus: nam cognoscitur Glycerium quia civis sit. Suppositionem habet, ut apud *Plautum* qui est Truculentus: militi enim supponitur filius, ut exinde in meretricis affectum arctius & strictius colligetur. Ergo cum videamus hæc esse necessaria in comœdiis teneri, vehementer erravit *Lanuinus*; qui extra hæc comœdiam instituit: & servum currere, populum per viam discedere, quod insano serviat domino. Unde apertissimum vitium in comœdia reprehendit *Terentius*.

VARIORVM.

28. *Date crescendi.*] Date crescendi (in gratia apud vos) copiam iis Poëtis, qui faciunt vobis copiam spectandi novarum fabularum, earúmque quæ vitiis carent. vide Prolog. Hecyræ. *χαιρὰ δράματα.*

30. *Sine vitiis.*] Qualia sunt in adversario, qui decorum Comicum neglexit. *Ne ille pro.*] Neque enim hæc in suam defensionem dicta putet L. Lavinius, qui scurriles servorum discursiones, & insanas turbas nuper populo ostendit in fabula motoriâ.

31. *Servo currenti in via.*] Propius servilis ingenii character est, per vias currere. *Plautus* Pœnul. act. 3. *Liberos homines per urbem modico magis est gradu ire; servile esse duco, festinantem currere.* Inde *Severi Imperatoris* dictum, *Ingenuum currere nisi in sacro certamine non debere.* Vide *Ælium Lamprid.* in Severo. *Lindebrog.*

32. *In-*

Decésse populum: cur insano serviat?
De illius peccatis plura dicet, quum dabit
Alias novas, nisi finem maledictis facit.
Adeste æquo animo: date potestatem mihi
Statariam agere ut liceat per silentium:
Ne semper Servos currens, iratus Senex,
Edax Parasitus, Sycophanta autem impudens,
Avarus Leno, aßidue agendi sint mihi,
Clamore summo, cum labore maxumo.
Mea causa causam hanc justam esse, animum inducite:
Ut aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc novas qui scribunt, nihil parcunt seni:

Si

EUGRAPHII.

36. *Statariam agere ut liceat per silentium.*] Quidam *statariam* genus esse putant comœdiæ: alii in quibus stantes: unde hanc *statariam* nominant. Mihi enim videtur, *statariam agere ut liceat per silentium*, ideo dixisse, ut perpetuo & stabiliter agatur hæc comœdia, neque populi adversis suffragiis foras pellatur. Ideo adjecit, *ut liceat per silentium.* & subjungit: *Ne semper servus currens, iratus senex, &c. aßidue agendi sint mihi, Clamore summo, cum labore maximo.* Hæc autem, quæ nunc nominantur, propria videntur esse personarum: nam servi officium est currere, senis irasci: parasitus autem edax est, impudens sycophanta, leno avarus est: ergo sunt hæc propria sermonis, quæ necesse habeo ex necessitate personarum complere. Debetis mihi potius favere, quam adverso suffragio conatus facere.

41. *Mea causa causam hanc justam esse animum inducite, Ut aliqua pars laboris minuatur mihi.*] Quantum ad eum qui comœdiam scribit, pertinet: potuit enim secundum morem ingenio universa complere: ergo quia hæc pronuntiaturus sum, necesse habeo silentium. Ideo, inquit, propter me hanc mihi operam exhibete, ut cum silentio attendatis.

VARIORUM.

32. *Insano serviat.*] Quid enim magis præter decorum, quam ut servo populus in via decedat, & insano serviat? *Calphurn.*

35. *Adeste æquo animo.*] Hactenus pro *Poëta* dixit, nunc rogat ut *Senem* placide audiant. *Melanchton.*

36. *Statariam agere.*] Ut liceat ad exitum usque fabulæ perpetuo stare, ne videlicet aliqua turba fiat: ut fieri solet, aut ludis funambuli, aut gladiatorum, tunc enim necesse est relinquere comœdiæ actionem. Tum etiam agi dicitur fabula, cum recitatur: stare, cum placet & faventibus spectatoribus tota peragitur. Est etiam Comœdia quæ dicitur Stataria, vel Motoria, à statariis quietisque actibus vel motoriis, turbulentisque. *Calphurnius.* Vel est *Stataria* Comœdia, in qua non ita discurritur; ubi τὰ ἤθη seria, sedatiora & graviora, tanquam statarii milites, qui servant ordinem singuli.

38. *Sycophanta.*] Andriæ actu 5. scena 4.

39. *Agendi sint mihi.*] *Fabricius* pro *mihi*, legit, *Seni.*

41. *Mea causa, &c.*] Qui senio confectus sum. Justum enim est seni in re laboriosa favorem præstare.

44. Si

Si qua laboriosa est, ad me curritur:
Sin lenis est, ad alium defertur gregem.
In hac est pura oratio: experimini,
In utramque partem ingenium quid possit meum.
Si nunquam avare pretium statui arti meæ:
Et eum esse quæstum in animum induxi maxumum,
Quam maxume servire vestris commodis:
Exemplum statuite in me, ut Adolescentuli
Vobis placere studeant potius, quam sibi.

ACTUS

EVGRAPHII.

46. *In hac pura est oratio.*] Quoniam dixerat, laboriosas potius comœdias ad se deferri, leves ad alium: ne præjudicium huic comœdiæ fecisse videretur, adjecit, *in hac pura est oratio: experimini in utramque partem ingenium quid possit meum.* Modo utrumque possum: & levia perferre, & gravia complere. Ita ait *in utramque partem:* quoniam semper in asperioribus comprobastis, nunc quoque in levioribus nosse debetis.

51. *Ut adolescentuli vobis placere studeant potius quam sibi.*] Si mihi nunc honorem per silentium dederitis, facile eos adolescentes compelletis, ut vobis placere potius velint, quam sibi. quoniam officium prologorum adolescentes sumunt, multa in comœdiis ipsi acturi sunt, ita factum cum mihi ex hac actione esse cognoverint, facile ipsi laborem hunc capere possint, ut vobis placeant.

VARIORUM.

44. *Si qua laboriosa est.*] Si qua fabula gravis sit argumenti, ut quæ laboris multum desideret, ad me itur.

45. *Ad alium gregem.*] *Gregem* cum contemptu dixit, alios actores parvi faciens. *Gregem* ergo appellat scenicorum turbam. *Calphurn.*

46. *Est pura oratio.*] In hac fab. præter τὴν οἰκονομίαν, τὰ ἤθη & venustatem, est sermo elegans & venustus, quæ maxima laus est. *Experimini.*] Judicate vim ingenii mei in utraque Comœdia, tam stataria quam motoria.

48. *Si nunquam.*] *Si*, pro siquidem. Non enim meo lucro id facio, sed vestro commodo.

51. *Adolescentuli.*] Poëtæ, Actores, quorum opera in hac & aliis fabulis agendis utar.

ACTUS PRIMI SCENA PRIMA.

CHREMES, MENEDEMUS.

Argum. *Menedemum excruciantem se in agro laboribus, Chremes alloquitur: sedulò causam inquirens, cur præter ætatem ille suam id faciat. Respondens Menedemus, sui mœroris causam dicit esse filii abitionem, quem jurgiis & contumeliis domo ejectum, impotentius desiderat.* Thes. 1. *Menedemus nimium severus aut lenis, affectibus suis temperare nequit.* 2. *Non omnia ad vivum resecanda.* 3. *Ut severitas parentum, animosque filiorum dejicit; ita indulgentia supra modum corrumpit.*

QUamquam hæc inter nos nuper notitia admodum est,
Inde adeò, quod agrum in proximo hic mercatus es,
Nec rei fere sane amplius quidquam fuit:
Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas,

(*Quod*

EUGRAPHII.

1. *QUanquam hæc inter nos.*] *Hæc scena continet injustam accusationem, quod gravis senex de se exigat pœnas. defensionemque continet justam. memorat quippe, ita se meritum, ut ipse de se exigat pœnas.* Quare qualitatis esse intelligimus status, & non tam esse accusationem, quam objurgationem. Hujusmodi etenim in auctoribus, qui non apud judicem controversiam dicunt, vim debemus potius intelligere, quam controversiam: non enim judices præsunt. Sed quoniam talis est actio, ut videatur vim controversiæ continere, idcirco status hic est, & secundum istum cuncta dicuntur. Ergo in hac scena status qualitatis est absolutæ, utrum juste fecerit, vel faciat, quod de se senex exigat pœnas. Quam rem docet juste fieri, ex eo quod se meritum dicit, propterea quia ipse filium suum, amantem adolescentum more, miserit in militiam duram, sæpius accusandos inde sibi juste imponi has ipsas, quas implet, gravissimas pœnas. *Quamquam hæc.*] Chremes vicinus, cum conspiceret senem, eundemque olim divitem, graviter laborare ac tota die in opere consistere vehementer, accedit interrogans: & ut oportet apud ignotum, longa utitur oratione, simulque sibi etiam quæstionem facit, & quasi ipse sibi respondet. Quo pacto vim ostendit ejus qui interrogat, cum sit ignotus. Aliter enim senem in dolore positum, & calamitatibus pressum, ad loquendum provocare non posset, nisi secum in se interrogans illud ita loqueretur, uti adjiceret quæ ipse respondere potuisset. Ac primo purgat personam: quamvis antea familiaritas nulla fuerit, audeat tamen hodie accedere, & eum alloqui, dicit * quod nimius labor, quem ipse de se exigat, ille, qui senex & dives est, in se taciturnitatem esse non permiserit, sed potius compulerit ad interrogandum, etiamsi parva amicitia fuisset atque notitia, ex hoc quod vicinum agrum non longe ante mercatus est.

3. *Nec rei sane amplius.*] Nec aliquid inter nos fuit rei, ex quo facilius jungeremur.

4. *Vel virtus tua me.*] Quam honesto verbo usus! laborem & calamitatem virtutem potius nominavit *

VARIORUM.

1. *Quamquam.*] Exprimitur hac scena Affectus vehemens parentis, qui in disciplina domestica medium non tenet. Pro *nuper*, legit Fabrit. *nupera.* Marsus.

4. *Virtus tua me.*] Me non regitur hic à *facit*, sed à sequenti, *ut moneam*, quod æqui-

(Quod ego in propinqua parte amicitiæ puto,)
Facit, ut te audacter moneam & familiariter:
Quod mihi videre præter ætatem tuam
Facere, & præter quam res te adhortatur tua.
Nam pro Deûm atque Hominum fidem, quid vis tibi?
Quid quæris? annos sexaginta natus es,
Aut plus eo, ut conjicio: agrum in his regionibus
Meliorem, neque pretI majoris, nemo habet.
Servos complureis: proinde quasi nemo siet,
Ita tute attente illorum officia fungere.
Numquam tam mane egredior, neque tam vesperi
Domum revortor, quin te in fundo conspicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre: denique

Nullum

EVGRAPHII.

5. *In propinqua parte.*] Vicinitas agrorum & domorum, quasi quædam pars amicitiæ est.

6. *Audacter moneam & familiariter.*] *Audacter*, quod quædam dicturus est, veluti accusans: *Familiariter*, quod ita accedit, quasi ex notitia præterita.

7. *Quod mihi videre, &c.*] Ipse partitionem suam persequitur. Nam propter ætatem sic subjungit: *Annos sexaginta natus es, aut plus eo, ut conjicio: agrum in his regionibus meliorem, neque precii majoris nemo habet. Meliorem*, ad usum refert: *pretii majoris*, ad opinionem populi de ipso agro.

15. *Numquam tam mane, &c.*] Hic est labor ille qui fit plurimus, quo cotidie .... labore constitutus, quod aut fodere invenitur, aut aliquid facere.

VARIORVM.

æquipollet infinitivæ orationi. Sic mox in eadem hac scena, *fac me ut sciam*, pro *me scire*. Swaerdecroon. *Vel vicinitas.*] Ἑλκυστικόν τι ad notitiam atque amicitiam arctiorem. Fatentur & Hebræorum proverbia, multo melius esse, *amicum habere vicinum, quam fratrem procul absentem.* Fit enim vulgo, ut simul atque è conspectu necessariorum sejuncti sumus, nescio quomodo obrepat oblivio quædam familiarium: Qui enim semotus est ab oculis, ab animo quoque semovetur. Proinde *Hesiodus* vicinos potissimum ad convivium vocandos monet:

Καλεῖν ὅστις σέθεν ἐγγύθι ναίει.

Themistocles apud Plutarchum cum prædium aliquod venderet, hoc quoque præconem addere jussit: ὅτι καὶ ἀγαθοὺς ἔχει γείτονας, *quod vicinos etiam haberet bonos*, quasi vicini commendatione futurum esset longè vendibilius.

9. *Pro Deûm atque hominum.*] Exclamatio vehemens est in eum, qui & senex & dives, continuo labore se defatiget.

14. *Officia fungere.*] Archaïsmus. Nunc dicimus *officiis fungeris*, id est, agis: *ut fungor magistratu.*

15. *Numquam tam.*] *Terentianus Chremes non inhumanus, novum vicinum non vult fodere aut arare, aut aliquid ferre denique: non ut illum ab industria, sed ab illiberali labore deterreat.* Cic. 1. l. de Finibus.

18. *Nec*

Nullum remittis tempus: neque te respicis.
Hæc non voluptati tibi esse, satis certo scio.
At enim dices, quantum hic operis fiat, pœnitet.
Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ,
Si sumas in illis exercendis, plus agas.
ME. *Chreme, tantumne est ab re tua otii tibi,*
Aliena ut cures, eaque, nihil quæ ad te attinent?
CH. *HOMO SUM: HUMANI nihil à me alienum puto.*
Vel me monere hoc, vel percontari puta.

Rectum

EVGRAPHII.

18. *Denique nullum remittis.*] *Nullum remittis*, ad illud pertinet quod dicit, *nunquam tam mane egredior, neque tam vesperi domum revertor. Neque te respicis.*] Ad illud, vel quod senex est, vel quod dives.

20. *At enim dices.*] Optima ut diximus ratione, ipse sibi quæstionem facit, & utitur respondentis ratione, ut eum provocare possit ad loquendum, qui frequenter pressus dolore conticescit. Sed dices mihi, inquit, *pœnitet me quantum hic operis fiat*: cui respondet, tanquam hoc sibi propositum sit. Sed in opere faciendo quod consumis, si id consumas in exercendis servis, plus agas.

23. *Tantum ne est ab re.*] Bene tanquam alienum alloquitur Menedemus, ut illi & otium esse dicat, & tantum otium à rebus suis, ut aliena curet, & ea quæ ad se nihil attinent.

26. *Vel me monere hoc vel percontari.*] *Monere*, si sciam quod faciat: *percontari*, si nescit.

VARIORVM.

18. *Neque te respicis.*] Nec tui rationem habes.

20. *At enim dices.*] *Muretus* delet *dices*, pro eo legit, *me. Quantum hic operis fiat.*] Scilicet nisi ego ipse manum operi admoveam. *Pœnitet.*] Id est, *parum id videtur, quod fit in opere rustico, me cessante.* Vel piget me videre quantulum hic promoveant opus meum servi pigri & cessatores. *Pœnitet* enim eum, qui parum putat. *Virg.* in Bucol.

Nec te pœniteat calamo trivisse labellum.

Quo sensu & *Cicero* ad Att. alibi scribit: *A senatu quanti fiam, minime me pœnitet. Gellius* lib. 16. sic ait: *Tametsi antiquiores verbo ipso alio quoque modo usi sunt, & pœnitet ab eo quod est* pene, *& à* penuria *dixerunt.* Willich.

21. *In opere faciundo.*] Opus facere, est in agro arando, fodiendo, colendo, occupatum esse, & rustico operi intentum. Sensus est: si sumas in servis exercendis id operæ tuæ, quod consumis in opere faciundo, plus agas.

22. *Si sumas.*] Respondet sibi.

25. *Homo.*] *Est enim difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil à se alienum putet.* Cic. 1. l. de offic. *Isti versus in pectore & ore sint: Homo sum, nihil humani à me alienum puto.* Senec. Epist.

26. *Monere.*] Metonymia finis pro medio. Sensus est: sic existima me hæc tecum loqui, vel animo docendi, vel ex te discendi aliquid: unde mox subjungit: Si *rectum est* quod facis, *ego ut faciam*, si *non* est, te *ut deterream. Palmerius* legit *Movere*, & hunc sensum extruit. Hæc *Menedemus* ita interpretatur, tanquam si curet aliena. At *Chremes* negat consequi. *Quamvis*, inquit, *homo sum*: & si faciam, non inhumane faciam. Sed enim non continuo curo, aliena si quæro. Itaque vel curare me id puta, vel

etiam

Rectum est, ego ut faciam: non est, te ut deterream.
ME. *Mihi sic est usus: tibi ut opus facto est, face.*
CH. *An cuiquam est usus homini, se ut cruciet?* ME. *mihi.*
CH. *Si quid laboris est, nollem: sed quid istuc mali est,*
Quaeso? quid de te tantum meruisti? ME. *eheu!*
CH. *Ne lachruma; atque istuc, quidquid est, fac me ut sciam:*
Ne retice: ne verere: crede inquam mihi,
Aut consolando, aut consilio, aut re juvero.
ME. *Scire hoc vis?* CH. *hac quidem causa, qua dixi tibi.*
ME. *Dicetur.* CH. *istos rastros interea tamen*
Appone: ne labora. ME. *minime.* CH. *quam rem agis?*
ME. *Sine,*

EVGRAPHII.

27. *Rectum est ego ut faciam.*] Ad superiora pertinet sensus, ut intelligi possit. Vel percontari puta si rectum est: ideo quaero ut faciam; si non est rectum, ut te deterream.

28. *Mihi est usus.*] Mihi sic expedit.

34. *Aut consolando, aut consilio, &c.*] Apponit causas cur aliena incommoda queri videatur. Hoc enim quod interrogo proderit tibi * ita boni amici ordinem custodivit, ut crederet se aliquo modo prodesse *

VARIORVM.

etiam percunctari tantum. Curare, mea causa: percunctari, tua. Si enim recte facis; percunctari, ut idem faciam: sin prave; curare, ut de sententia te deducam. Ea vis est hoc versu:

Rectum est, ego ut faciam, non est, te ut deterream.

Cui suo loco deinde infertur:

Mihi sic est usus: tibi ut opus est facto, face.

Usus, pro consuetudine. *Movere* ergo hic est *curare*. Ut And.

Ego istuc moveo aut curo? non tu tuum malum aequo animo feres?

27. *Rectum est.*] Id est, officiosum est.

30. *Si quid laboris est.*] Hoc est, si quis labor esset necessarius, nollem te reprehendere. *Nollem.*] Id est, doleo si quid tibi aegre est. Tantum peto, cur te ita tantopere excrucias. *Laboris est.*] *Labor* pro molestia capitur. Andria:

Tantum laborem capere ob talem filium.

Hecyra:

Nam nos omnes quibus alicunde aliquis objectus est labos.

Ita Graecis πόνος. Et quod *Pacuvius*: *Exantlare laborem.* *Cicero* maluit *dolorem.* *Nollem.*] Scilicet me cruciare laborando. Vel vellem non esse, sive doleo tuam vicem. *Palmerius.*

33. *Ne retice.*] Bene *retice*. Nam reticemus dolores, obticemus pudenda, tacemus secreta. Ut, *nec tacui demens.* In Eunuch.

Virgo conscissa veste lachrymans obticet.

Crede mihi.] *Menandri* est:

Ψυχῆς νοσούσης ἐστὶ φάρμακον λόγος. *Calphurn.*

34. *Aut consolando.*] Hoc Senario utitur *Cicero* lib. 7. ad famil. Epist. 10. *Aut consolando, &c.*] Tria dicit, quibus adhibitis, nihil amplius in amicitia requirendum est.

37. *Appone.*] In *Plauto* & *Terentio*, *apponere* positum est pro deponere: quorum ille, *onus appone* dixit: hic autem, *rastros appone.* Pro quo frequentius recentioribus scriptoribus *exponere*: ut, *exponere vestem* Tertulliano & Cypriano; *exponere episcopos* B. Hilario: *expo-*

ME. Sine; vacivom tempus ne quod dem mihi
Laboris. CH. *non sinam, inquam.* ME. *ah, non æquum facis.*
CH. *Hui, tam graves hos, quæso?* ME. *sic meritum est meum.*
CH. *Nunc loquere.* ME. *filium unicum adolescentulum*
Habeo. ah, quid dixi habere me? imo habui, Chreme:
Nunc habeam, necne, incertum est. CH. *quid ita istuc?* ME. *scies:*
Est è Corintho hic advena anus paupercula:
Ejus filiam ille amare cœpit perdite,
Prope jam ut pro uxore haberet: hæc clam me omnia.
Ubi rem rescivi, cœpi non humanitùs,
Neque ut animum decuit ægrotum Adolescentuli,

Tracta-

EVGRAPHII.

47. *Cœpi non humanitùs.*] Hic jam se arguit, quod juste de se exigat pœnas: siquidem cum animadvertisset filium amare mulierem, non humano modo neque uti decuit, adolescentuli animum, sic tractavit; sed aperta vi, & more patrum, cotidie accusavit. Subjungit deinde allocutionem, qua usus est cum accusaret filium: *Ego te meum tantisper dici volo, Dum quod te dignum est facies.* Dici te filium meum tam diu volo, quam diu facis quod te dignum est. Sin autem non feceris; ego inveniam quod in te dignum sit facere.

VARIORUM.

nere vigorem Arnobio. *Salmasius.* *Apponere* est non plane deponere, quasi opere aliquo perfuncti faciunt; sed apud se ponere, quasi idem sis statim rursus aggressurus. *Georg. Fabric.*

38. ME. *Sine.*] Fabricius repetit, *Sine.*

42. *Imo habui.*] *Plautus* in Rudente: Act. 5. scen. 2.

Miserum isthuc verbum, & pessimum,
habuisse.

41. *E Corintho.*] Peloponesi, ad Isthmum inter Ionium & Ægeum maria, urbe celeberrima. hodie *Corinto* & *Coranto*, Turcis *Gereme.* Indignitas amoris augetur miserabili puellæ conditione, quod filiam advenæ & anus paupérculæ deperierit: & quidem clam patre. Ex quarum orbitate & egestate ille nihil sibi præsidii aut adjumenti poterat parare. Imo odium ac malevolentiam suorum civium in se concitaturus erat, si posthabitis & neglectis civium filiabus, ille peregrinam duxisset. Quam porro res odiosa esset matrimonium inire cum peregrina, ad Andriæ act. 3. sc. 1. ostensum est. *Sebaldus.*

46. *Pro uxore.*] In liberæ mulieris ejusque ingenuæ, quæ corpore quæstum non fecisset, consuetudine non concubinatus, sed Matrimonium intelligebatur: ut *Modestinus* l. 1. Regular. scribit. *Brissonius.*

47. *Non humanitùs.*] Ut ratio humanitatis postulasset; non ut hominem vel patrem decebat; sed justo inclementius & durius. Senes enim *laudatores temporis acti se puero.* Horat.

48. *Animum ægrotum.*] Pro *ægro* dixit: nam animus æger; corpus vero ægrotum dicitur. Ut ergo in corporum morbis, pro ratione valetudinis, alia atque alia adhiberi pharmaca solent; itidem in animi malis non eadem est adhibenda oratio; sed interim est blanditiis monendus qui peccat, interim acrius jurgandus. Nonnunquam dissimulandum & imprudenti pharmacum admovendum est.

57. *Nulla*

Tractare: sed vi, & via pervolgata Patrum.
Quotidie accusabam; hem, tibine hæc diutius
Licere speras facere me vivo Patre,
Amicam ut habeas prope jam in uxoris loco?
Erras si id credis, & me ignoras, Clinia.
Ego te meum esse dici tantisper volo,
Dum quod te dignum est facies: sed si id non facis,
Ego, quod me in te sit facere dignum, invenero.
Nulla adeo ex re istuc fit, nisi ex nimio otio.
Ego istuc ætatis, non amori operam dabam,
Sed in Asiam hinc abii propter pauperiem: atque ibi
Simul rem, & gloriam armis belli repperi.
Postremo adeo res rediit: Adolescentulus
Sæpe eadem, & graviter audiendo, victus est.
Putavit me & ætate & benevolentia
Plus scire & providere, quam se ipsum sibi:

In

EUGRAPHII.

60. *Simul & rem, & gloriam.*] Ut uno tempore militiæ labore proprio, & fortunas reperirem & dignitates.

62. *Sæpe eadem & graviter.*] His onerat causam suam, quod frequenter dixerit, & graviter. Tandem adolescens victus discesserit in militiam.

VARIORUM.

57. *Nulla adeo ex re.*] A causa efficiente. Otium enim est omnium flagitiorum mater. Exemplo est Ægistus.

Otia si tollas periere Cupidinis arcus,
Contemptæque jacent & sine luce faces.

Et hic *adeo*, pro certè accipiendum est; & insignem habet usum ad conciliandam attentionem.

58. *Non amori operam, &c.*] Bene senex, juxta *Horatii* præceptum,

—— Laudator temporis acti.

Et,

Censor castigatorque minorum.

inducitur. *Calphurn.*

60. *Simul rem.*] E præda & muneribus; nam stipendium non erat amplum. *Thucydides*: δραχμὴν γὰρ τῆς ἡμέρας ἐλάμβανον. Atque menstruum stipendium erat triginta drachmarum: unde in palliata *Plauti* Mostellaria, quæ est argumenti *Attici*:

Ubi sunt isti plagipatidæ, ferritribaces viri,
Isti, qui trium nummorum causa subeunt sub falas.

Tres hi *Plautini* nummi, totidem sunt drachmæ auri, sive ἡμίχρυσοι, id est, triginta drachmæ argenti, quæ menstruum fuere militum terræ *Atticæ* stipendium. Habet ille à Græco Comico, cui apud *Pollucem* lib. 4. cap. 22. quidam milites dicuntur Comica vernilitate τετρακοντάδραχμόπυργοι, à triginta drachmis argenti menstrui stipendii, & *falis*, sub quas, ut *Plautus* indicat, subibant. *Petit.*

63. *Putavit me, &c.*] Muretus legit, *Ætate me putavit & sapientia.*

65. *In*

In Aſiam ad Regem militatum abiit, Chreme.
CH. *Quid ais?* ME. *clam me eſt profectus, menſeis treis abeſt.*
CH. *Ambo accuſandi: etſi illud inceptum, tamen*
Animi eſt pudentis ſignum, & non inſtrenui.
ME. *Ubi comperi ex iis, qui ei fuere conſcii,*
Domum revertor mæſtus, atque animo fere
Perturbato, atque incerto præ ægritudine:
Adſido, adcurrunt ſervi, ſoccos detrahunt:
Video alios feſtinare, lectos ſternere,
Cœnam apparare: pro ſe quiſque ſedulo
Faciebat, quo illam mihi lenirent miſeriam.

Ubi

EVGRAPHII.

65. *In Aſiam ad regem militatum.*] Singula in pronuntiatione ſunt collocanda. Nam *in Aſiam*, quod dixit, intelligere debemus, in longinquum locum. *Ad Regem* vero hoc eſt, quaſi ad ſervitutem. *In militiam*, ubi ſcilicet durus labor & periculum eſt.

66. *Clam me eſt profectus.*] Hic curavit quod facile illi poterat opponi: cur ergo non cum eum videres proficiſci * *Menſes tres abeſt.*] Hic dolorem ſuum exprimit, temporis longinquitate.

67. *Ambo accuſandi.*] Nec dum tota expoſita eſt, idcirco æqualem partem accuſationis ſuæ poſuit Chremes, quod dixit, *ambo accuſandi.* Quanquam inclinavit ut adoleſcentem defendere videatur, cum inquit, *etſi illud inceptum videtur eſſe pudentis animi ſignum, & non minus obſequentis.* Hoc eſt enim quod dixit, *non inſtrenui.*

72. *Soccos detrahunt.*] Dixi jam, comœdias iſtas eſſe palliatas: hoc eſt, ibi perſonæ ſunt Græcæ; ideo ergo dixit, *ſoccos detrahunt.* * *

VARIORVM.

65. *In Aſiam ad regem, &c.*] *Ad regem*, πρὸς τὸν βασιλέα, eſt ad Regem *Perſarum*, quem Græci cum ſignificant, βασιλέα, & μέγαν βασιλέα, καθ' ἐξοχὴν, dicunt. *Fr. Fabr.*

66. *Clam me.*] Non omnia ad vivum reſecanda: alioquin plura in re familiari incommoda ſequuntur. Huc refer adagium: *funem abrumpere nimium tendendo.* Huic finitimum eſt illud *Hebræorum*, haud quaquam inſcite, neque invenuſte dictum proverbium: *Qui nimium emungit fortiter, elicit ſanguinem.* Proverb. 39. *Sebaldus.*

68. *Animi pudentis.*] Ad *Fabium Maximum* apud *Livium* dec. 3. lib. 2. *Sæpe ego audivi, milites, eum primum eſſe virum qui ipſe conſulat quod in rem ſit: ſecundum eum, qui bene monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſcit, eum extremi ingenii eſſe.* Minutius.

70. *Animo fere perturbato.*] *Fere* pro vehementer mihi omnino accipiendum videtur, ut *ferus labor* dicitur. Nam certe exaggeranda erat hæc perturbatio. *Swaerdecroon.*

72. *Soccos detrahunt.*] Bene hoc. Comœdiarum enim actores ſoccos induebant; ſicut in Tragœdia cothurnis utebantur.

73. *Lectos ſternere.*] Diſcubitorios, ex conſuetudine antiqua: lectulis enim ſtratis antiqui cœnitabant. *Vide notas ad Eunuchi Act. 3. Scen. 5.* & Alex. ab Alexand. 5. l. Genial. c. 21. &c.

75. *Lenirent miſeriam.*] *Euripides* in Medea:

Χρηστὴν

Ubi video hæc; cœpi cogitare: Hem! tot mea
Solius solliciti sunt causa, ut me unum expleant?
Ancillæ tot me vestiant? sumptus domi
Tantos ego solus faciam? sed Gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea est,
Eum ego hinc ejeci miserum injustitia mea.
Malo quidem me dignum quovis deputem,
Si id faciam. nam usque dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas injurias,
Interea usque illi de me supplicium dabo:
Laborans, quærens, parcens, illi serviens.
Ita facio prorsus, nihil relinquo in ædibus,

Nec

VARIORUM.

Χρηστοῖσι δούλοις ξυμφορὰ τὰ δεσποτῶν
Κακῶς πιτνοῦντα, καὶ φρενῶν ἀνθάπτεται.

Id est,

Servis probatis res herorum haud prosperæ
Animos molesta tangere ærumna solent.

76. *Cœpi cogitare.*] Est eorum qui præ mœstitia admodum cogitabundi sunt, suspicionibus indulgere, & omnia in deteriorem partem interpretari & arripere. Pro *mea* legit Valla, *mei.*

78. *Ancillæ.*] Hæ vocabantur Veteribus *Vestiplicæ.* *Fabius Major* declamat. 363. *Ter de stupro uxoris adjecto precio appellatus, vestiplicam dominæ habitu misit.* Vocabantur & *vestispicæ, quæ,* ut ait *Varro* lib. 6. de ling. Latin. *vestem spicerent.* In veteribus monumentis vocantur & *vestificæ.*

79. *Sed gnatum.*] *Lindebrog.* semper legit *set* ex antiq. Mss. *Quintil.* lib. 1. c. 4. T *literæ cum* D *quædam cognatio est: quare minus mirum, si in vetustis operibus urbis nostræ & celebribus templis legantur Alexanter & Cassantra.* Et cap. 5. *illa quoque servata est à multis differentia, ut* AD, *cum esset præpositio,* D *literam, cum autem conjunctio,* T, *acciperet.* Multi ergo *Ad* & *At* indifferenter pronunciabant. *Festus:* Apot *antiquis erat, quod postea* apud.

80. *Uti his decuit.*] *Sophocles* ad summam senectutem Tragœdias fecit, qui propter studium cum rem familiarem negligere videretur, à filiis in judicium vocatus est: ut, quemadmodum nostro more, male rem gerentibus patribus, bonis interdici solet; sic illum quasi desipientem, à re familiari removerent judices. Tum senex dicitur eam fabulam quam in manibus habebat, & proxime scripserat *Oedipum Coloneum*, recitasse judicibus, quæsisseque, num illud carmen desipientis videretur: quo recitato, sententiis judicum est liberatus. *Cicero.*

84. *Vitam illam colet.*] Quidam hic *colere* pro pati accipiunt; alii pro *degere.*

86. *Supplicium dabo.*] Ἐμαυτὸν τιμωρούμενος.

87. *Laborans.*] *Conserva, quære, parce, fac quamplurimum illis relinquas.* Adelph. 5. act. 3. scen. imitatione Menandri συλλέγει καὶ φείδεται. In Leucasia.

 89. *Con-*

Nec vas, nec vestimentum: conrasi omnia,
Ancillas, servos, nisi eos, qui opere rustico
Faciundo facile sumptum exercerent suum,
Omnes produxi ac vendidi: inscripsi ilico

Ædeis

EVGRAPHII.

89. *Conrasi omnia.*] Hoc est, collegi universa quæ venderem.

91. *Opere faciundo facile sumptum.*] Servos universos produxit & vendidit, exceptis his qui suo opere suos sumptus tolerare possent.

92. *Inscripsi illico ædes.*] Hoc est ædes meas locavi.

VARIORVM.

89. *Conrasi omnia.*] Omnia compilavi, vendidi: omnes facultates meas in pretia collegi; omnem supellectilem in nummos redegi.

91. *Sumptum.*] *Muretus* legit, *victum.* Et pro *exercerent*, *Lambinus*, *Coloniensisque* codex legunt *exsercirent*: pro sarcirent. suo labore scilicet quidquid sumptus iis alendis faceret dominus: vulgo dicitur, *qui gaignent bien leurs despens.* *Bembus*, *Muretus*, aliique retinent *exercerent.* Sed videamus ejus interpretationem. *Exercerent sumptum*, est, *in sumptu exercerentur.* Ut apud *Virgilium*: *ferrum exercebant*, pro, *in ferri fabrica exercebantur.* Cui intelligenti probabit, *ferrum exercebant*, esse, quod dicit: non id potius, *subigere, & erudire ferrum, & multis ictibus tundere, ac tanquam miseum habere.* Quomodo Adelph.

I sane, ego te exercebo hodie, ut dignus es silicernium.

Quo exemplo idem in Georgicis:

Exercet crebro tellurem, atque imperat arvis.

Tellurem exercere, non est, *exerceri in colenda terra*; sed id quod continuo addit, *imperare arvis.* *Sumptum exercerent.*] *Exercere* verbum est varii usus. Nam & servos dicimur exercere, & tauros & agros, & odia & pacem, in quibus omnibus eadem est hujus vocabuli vis, quæ mihi non videtur commodius exprimi, quam vernacule, *in actie houden, ofte gaende houden.* *Exercere* ergo *sumptum*, *est hoc agere*, ut *sumendi* actio duret; hoc est, quotidiano labore præstare, quantum in victum cultumque corporis consumas. *Swaerdecroon.*

92. *Omnes produxi.*] Venum exposui, quasi hastâ positâ. *Inscripsi ædes mercede.*] Circumfertur antiquum venditionis ædium instrumentum, ex vetustis membranis descriptum. Id sic habet: *Pascutius Culita Pascutii Culitæ F. Sarnensis sarcularius, cum Pignatia Nigella, quæ viro suo nunc hic adest, & suo, & uxoris nomine, vendit Segnitio Funestillo, Acerrano viatori, qui ipsus emit sibi, liberis, nepotibus, pronepotibusque suis, cum omni posteritate, domunculam. Sita est Sarnensi in suburbio, secundum flumen. Tribules ac vicinos bonos habet, Pilutium, Rufilum, Cocleatium Surriponem, itemque Lardatium Fabaronem. Proba est domuncula tota, probra contignatio, probus paries, tectum ipsum probe canteriatum adserulatumque, quernis etiam scandulis Averunconis fabri. Proba cisterna. Sine ullo salicuh vitio, aut latrinæ servitute. Fundamenta bene jacta: volutabrum lutulentum, in quo viciniæ totius sordes desideant. Harula ad solem meridianum exposita, firmiterque quaternata. Unciolæ tres precium. Tu, Pascuti, accepisse argentum omne perpensum probe & ennumeratum fateris. Tibi vero, Segniti, ea domuncula solenni more est à Pascutio evincenda, ab ipsis etiam fundamentis tota, cum tecto, adseribus, canteriis, claviculis, scalis, foribus culinæ, volutabrique decursibus, ab infimo solo ad usque cæli subsellium, cum ipso etiam cælo, cumque terræ imis atque porimis infernisque. Sistes autem in omni foro & causa, festis profestisque, fastis nefastisque diebus, Segnitio ac Segnitii posteris. Pro quo*

præstando

Ædeis mercede: quasi talenta ad quindecim
Coëgi: agrum hunc mercatus sum: hic me exerceo.
Decrevi tantisper me minus injuriæ,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser:
Nec fas esse ulla me voluptate hic frui,
Nisi ubi ille huc salvos redierit meus particeps.
CH. *Ingenio te esse in liberos leni puto,*
Et illum obsequentem, si quis recte aut commode
Tracta-

EVGRAPHII.

94. *Hic me exerceo.*] Non hic ad voluptatem positum *exerceo*, sed ad laborem. quemadmodum *Virgil.*

——*Nate Iliacis exercite fatis.*

95. *Decrevi tantisper me.*] Hoc enim judicavi, me non tantam injuriam facere meo filio quem expuli, si & ipse miser sim.

100. *Si quis recte aut commode.*] Supra accusaverat utrumque, cum diceret, *ambo accusandi*: modo utrumque defendit, quod hunc ingenio leni dicit, & illum obsequentem, si aliquis recte & commode tractaret alterum; nam hoc factum esse dicit, quod neuter se noverit.

VARIORUM.

præstando prædia, suppellectilemque suam, & cum ea basem, cosinum, riscum, ac rete triplumbatum obligatum obligat, seque staturum in prætorio ad judicem. Tu Pascuti fuste illum investito. Tu Segniti fustem manu capito. Hæcce uti vera sunt sciens volensque, sua sponte, atque ex convento, utque inter viros bonos decet, uterque agitis, meque ut scribam rogatis, jureque jurando cuncta hæc confirmatis. Testes adsunt more adsciti rogatique, viri utique probi:

Plotius Locusta Fesulanus,
Casillio Albanus,
Licida Albutius Fregellanus.

Hæcce sicce convenere, hisce verbis, hisce conditionibus acta & transacta sunt, hisce assentiente uxore Pignatia, ut par est, viros inter bonos bene agier.

Kalend. Quintil. Præt. Balbo.

Bebius Porca.

93. *Ædes mercede.*] Bembus legit, *ædes: mercedem quasi, &c. Ædes mercede.*] Lege *Ædes: mercedem quasi.* Non enim mercede domus unquam inscribitur, sed litteris, quibus tantummodo constet venalem esse, non quanti sit venalis: unde Plautus,

Ædes hasce venales inscribit literis.

Quindecim talenta, accipe summam hanc fuisse, secundum Budæum, aureorum Gallicorum quasi novem millium. Vide And. act. 2. scen. 6. *Swaerdecroon.* *Quasi talenta ad, &c.*] Talentum si quando seorsum sine adjectivo poneretur, pro talento *Attico* accipiebatur. *Barland.*

96. *Dum fiam miser.*] *Cicero* 2. Tuscul. *Quod ille* Terentianus, *ipse se puniens decernit, ut sit miser. Numquis igitur quicquam decernit invitus? malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opinionis esse, non naturæ, malum. Cicero* 3.

98. *Meus particeps.*] Id est, hæres meus. Contra prorsus inducit Terentius *Menedemum*, dicentem: dixerat enim antea:

Ego te meum dici tantisper volo,
Dum quod te dignum est facies.

Quo levitas eorum clarius pateat, qui nec meditate satis, nec cordate familiam regunt.

99. *Ingenio in liberos.*] Liberos multitudinis numero dixit, cum *Menedemus* unicum haberet filium. *Calphurn.*

100. *Si quis recte.*] Ut severitas parentum vel præceptorum, animos filiorum dejicit & prosternit; ita indulgentia supra modum corrumpit. Quare ne-

Tractaret. Verum nec tu illum satis noveras,
Nec te ille. hocque fit, ubi non vere vivitur:
Tu illum numquam ostendisti quanti penderes,
Nec tibi ille est credere ausus quæ est æquom Patri.
Quod si esset factum, hæc numquam evenissent tibi.
ME. *Ita res est, fateor: peccatum à me maximum est.*
CH. *Menedeme, at porro recte spero, & illum tibi*
Salvom adfuturum esse hîc, confido, propediem.
ME. *Utinam ita DI faxint.* CH. *facient: nunc si commodum est,*
(Dionysia hic sunt) hodie apud me sis volo.

ME. Non

EVGRAPHII.

102. *Ubi non vere vivitur.*] Ubi non integre vita ostenditur, ubi non nudatur, ut quis qualis sit, agnosci queat.

103. *Quanti penderes.*] Quantum diligeres.

105. *Quid si esset factum, hoc numquam.*] Si autem tu mores tuos, aut ille tibi qualis esset, ostenderet, facile ad hoc calamitatis genus non perveniretis.

106. *Ita res est.*] Quoniam utrumque quodammodo accusaverat Chremes, quod neuter ibi mores ostendisset, omne crimen potius derivat senex, ac dicit, *fateor, peccatum à me maximum est.*

107. *Menedeme,*] Ad personam. Hoc ex illis quæ supra promisit: inveniet quod adferat, scilicet consolationem. siquidem dicit: *filium adfuturum hic confido propediem. Confido*, hoc est, fiduciam gero.

VARIORVM.

que exultanti juvenum libidini frena laxanda sunt: neque ferox ætas duriore quam par est imperio magis est exasperanda: sed ea utendum dexteritate, ut ii qui reprehenduntur, ipsi non odio sui, sed amore potius & benevolentia id fieri sentiant. Omninoque ita temperanda omnia, ut etiam ab odio severitatem comitas vindicet, & à contemptu severitas comitatem. Recte Seneca 2. de ira cap. 21. *inter utrumque regendus est animus institutione liberorum, ut modo frenis utamur, modo stimulis.* Idem: *Generosus est animus, potius vult verborum dulcedine duci, quam importunitate trahi.* Muretus.

103. *Quanti penderes.*] Id est, *quanti faceres.* Vera illa est unicaque ratio liberos educandi. Tractum ab antiquis, qui ante signatam pecuniam, æs & argentum pendebant. *Calphurn.*

110. *Dionysia.*] Festus dies hic inducitur, ut otiosum *Chremetem* fuisse indicetur, quo facilius aliena posset curare: deinde quoque ut meliori occasione invitari ad hilaritatem *Menedemus* posset: forsan quoque ut indicetur occasio, qua domum redire *Clinia* voluerit. Quamvis eo festo quoque Menandri hæc comœdia acta sit. *Dionysia*, quæ & *Bacchanalia*, ludi sunt in honorem *Bacchi* instituti, propter victoriam ex *India* deportatam, sicut authores sunt *Diod. Siculus* & *Solinus.* Willich. *Menandrum* hanc fabulam docuisse Liberalibus τοῖς κατ' ἀγρὺς, hinc apparet. De Liberalibus habes hac scena;

Dionysia hic sunt: hodie apud me sis volo. Liberalia vero κατ' ἀγρὺς intelligi, accipies ex eadem scena: nam ἐν ἀγροῖς *Chremetem* ædes habuisse suas probat, quod *Menedemi* ager in proximo. Tempus Liberalium τῶν κατ' ἀγρὺς designari certum

ME. Non possum. CH. cur non? quæso, tandem aliquantulum
Tibi parce: idem absens facere te hoc vult filius.
ME. Non convenit, qui illum ad laborem impulerim,
Nunc me ipsum fugere. CH. siccine est sententia?
ME. Sic. CH. bene vale. ME. & tu. CH. lachrumas ex-
cussit mihi,
Miseretque me ejus. Sed ut diei tempus est,
Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad cœnam ut veniat; ibo, visam si domi est.
Nihil opus fuit monitore: jam dudum domi
Præsto apud me esse ajunt. egomet Convivas moror.

Ibo

EUGRAPHII.

110. *Dionysia hic sunt.*] Optume factum, ut post narratam calamitatem, cui quidem præter consolationem subvenire non poterat, tamen in eo quod ex ipso auxilio esse potuisset, vult eum ad cœnam vocare: quia dicit, *hodie Dionysia sunt.* quæ sunt sacra Liberi patris apud Athenas.

119. *Nihil opus fuit monitore.*] Jam in domo inventus est ille. atque mire. cupiebat illum vocare ad cœnam; monitore ergo opus, inquit, non fuit, nunciatum illum in domo esse.

VARIORUM.

certum est; nam & fodit fossas, quo pluvia aqua delabatur; & arat, & occat; quæ omnia incidunt in illam anni tempestatem, quæ ab autumnali æquinoctio ad brumam intercedit, cum jam clausa sunt maria: itaque tributa *Athenas* non importabant socii tunc temporis, & soli suum *Lenæorum*, sive, *Dionysiorum* τῶν κατ' ἀγρὸυς festum agitabant *Athenienses.* Ratio qua *Dionysia* celebrabantur, extat in hac lege apud *Demost.* in Mid. *Pompa Libero ducitur in Piræeo. agunt Comœdi & Tragœdi. Item Lenæa pompa, & agentibus Tragœdis atque Comœdis. Astycorum quoque Liberalium pompa, saltante puerorum choro, dum fit Comus, aguntque Comœdi & Tragœdi. Thargeliorum item pompa ac certamine, neque pignus, neque quicquam alterius capito, neve pœnam pro mora exigito ab eo, qui judicatum non solverit. Qui secus faxit, accusator à læso, & parabolæ adversus eum dantor apud populum pro concione in Bacchi, sirempse lege, qua adversus alios qui festi religionem temerarint.* Petitus.

113. *Impulerim.*] Faërnus legit, *impellerim.*

116. *Miseretque me ejus.*] Pia est συμπάθεια, propter alterius calamitatem. *Ut diei tempus est.*] Ita scena seq. *Tu, ut diei tempus est, videsis.*

118. *Visam si domi est.*] Si, pro *an*: ut Græci dicunt εἰ.

119. *Nihil opus monitore.*] Hoc est, *vocatore.* Nam *vocatores* proprie dicebantur, qui ad cœnas vocabant. *Pignorius.* Hujus meminit *Athenæus.* & *Plinius,* lib. 35. cap. 10. *indignantique Ptolemæo, & vocatores suos ostendenti, ut diceret à quo eorum invitatus esset. Apulejus* lib. 3. Metam. *& ecce quidam intercurrens famulus, rogat te, ait, tua parens Byrrhena; & convivii, cui te sero despønderas, jam appropinquantis admonet. Ammianus,* libro 4. *& Nomenclatores assueti hæc & alia venditare, mercede accepta, cœnis quesdam & prandiis inserunt subdititios ignobiles & obscuros.* Videntur esse δειπνοκλήτορες *Artemidoro.*

120. *Præsto esse.*] Præsto sum, idem

est,

Ibo adeo hinc intro. sed quid crepuerunt fores
Hinc à me? quisnam egreditur? huc concessero.

ACTVS PRIMI SCENA SECVNDA.

CLITIPHO. CHREMES.

Argum. *Clinia domum ex Asia reversus, mirum in modum sollicitus est de amica, quam abiens Athenis reliquerat. De Cliniæ in patriam reditu, magna cum animi voluptate Clitipho nuntiat patri suo Chremeti: Chremes filio ex Cliniæ vita & moribus, vivendi modum præscribit, capiendumque, ex aliis docet exemplum, quod ex usu nostro fiet.* Thes. 1. *Gaudium parentum ob filiorum reditum.* 2. *Liberi, morosorum parentum conspectum fugiunt.* 3. *Egregia, de filiorum in parentes officio, doctrina.*

Nihil adhuc est, quod vereare, Clinia: haudquaquam etiam cessant:

Et

VARIORVM.

est, quod adsum, nec alteri fere verbo cohæret, nisi verbo substantivo & huic simplici: nam *præsto adsum*, magis Poëticum est. Mirum est quomodo hoc *Chremes* sciat, cum nec domi fuerit, nec alius in scenam præter *Menedemum* inducatur: sed certe videtur resciviſse è famulis, qui muti heros in scenam sequuntur. Quod Poëta non necessario debuit exprimere, quia id nec usui, nec voluptati erat futurum. *Convivas moror.*] Hoc est, in mora detineo. Antiquitus autem inelegans ac parum urbanum habebatur, si quis ad convivium rogatus, tardius advenisset. Unde *Plutarchus* in Symposiacis ostendit olim cognomina quædam, proverbiali joco jactata fuisse in eos, & vocatos κωλυσιδείπνυς, ζοφοδορπίδας, quod impedimento essent ne aliis cœnare liceret: dictos & περιχιδείπνυς, per antiphrasin, ut apparet. Quare & *Polycharmus* in apologia, illud in laudem suam interposuit, quod nunquam ad cœnam accersitus, post tempus accessisset. Hujus opinionis *Battus* quidam scurra non illepide causam aperuit apud *Cæsarem*: consuevit enim is, qui tardius venirent ad convivium, ἐπιθυμοδείπνυς appellare, quasi dicas *conviviorum appetentes*; propterea quod cum essent occupati negotiis, ob cœnarum tamen cupiditatem non excusarent iis, à quibus rogarentur. Hæc *Plutarchus*. At *Terentius* hoc loco indicat, incivile fuisse, statim & ante tempus adesse convivam, quum *Chremes* ait, illos jamdudum præsto esse domi suæ, seque ipsum convivis in mora esse: indicans contra potius fieri solere.

EVGRAPHII.

1. Nihil adhuc.] *Hæc scena habet Cliniæ adolescentis suspicionem, quod amica sua se absente corrupta est.* Sumit igitur per conjecturam argumenta, quæ suo loco plenius apertiusque narrabimus. Ac primum quasi quoddam argumentum, servum qui missus sit non redire, cui jam multum temporis videatur assumptum. Unde efficitur consolatio à Clitiphone amico, cum dicit, Nihil quod videaris esse solicitus, *haudquaquam cessant*, hoc est, non diutissime tardant. Verum cum intus positum Cliniam allocutus esset, Clitipho egreditur, patrem prospicit, ei commendat officium suum, ne videatur

VARIORVM.

1. *Nihil.*] Intus relictum Cliniam alloquitur Clitipho, in proscenium egrediens. *Cessant.*] Nimirum *famuli*, Syrus & Dromo, ad accersendam *Antiphilam*, Cliniæ amicam, missi.

2. *Hodie.*]

Et illam simul, cum nuntio, tibi hic ego adfuturam hodie scio:
Proin tu sollicitudinem istam falsam, quæ te excruciat, mittas.
CH. *Quicum loquitur filius?*
CL. *Pater adest, quem volui: adibo. Pater, oportune advenis.*
CH. *Quid id est?* CL. *hunc Menedemum nostin' nostrum vicinum?* CH. *probe.*
CL. *Huic filium scis esse?* CH. *audivi, esse in Asia.* CL. *non est, pater.*
Apud nos est. CH. *quid ais?* CL. *advenientem, è navi egredientem, ilico*
Adduxi ad cœnam: nam mihi magna cum eo jam inde usque à pueritia
Fuit semper familiaritas. CH. *Voluptatem magnam nuntias:*
Quam vellem Menedemum invitatum, ut nobiscum esset hodie amplius;
Ut hanc lætitiam nec opinanti primus ei objicerem domi!

Atque

EUGRAPHII.

nescio quem adolescentulum recepisse, ut merito hoc effecisse declaret. Sumit igitur exordium, quod commendat, adolescentem sibi olim jam fuisse cognitum, ac se coactum amicitia, eum recepisse: ideo adjecit, *Nam mihi cum eo magna ex pueritia familiaritas.*

10. *Voluptatem magnam.*] Scit enim Chremes, vehementer patrem esse sollicitum. Quod audit ergo reversum adolescentem, dicit sibi natam magnam voluptatem. Denique hujus voluptatis caussam in animo habens, subjunxit: *Quam vellem Menedemum invitatum amplius, ut hanc lætitiam nec opinanti prius objicerem domi!* Uti non suspicanti, amplius etiam quam speret, hanc lætitiam domi objiceret.

VARIORUM.

2. *Hodie.*] Pro mox, ut alibi sæpius.

7. *Huic filium.*] Poeta aptissime pertexit fabulam *Cliniæ*, ut palam fiat, quam modeste amarit. Ac ut paulatim hæc quasi via sternatur ad Epitasin rerum tum *Cliniæ*, tum ipsius multo magis *Clitiphonis*, cujus amor per illum alterum postea innotescit. Sed non satis videtur recordari *Terentius*, se dixisse, convivas *Chremetem* præstolari. Temporis enim sic est prodigus, ut *Clitiphonem* patienter non modo audiat, sed ipse etiam sermones insuper captet. Nec sat habere obiter audisse *Cliniæ* adventum, quærit diligenter quid narret. Denique concionem orditur, eandemque pertexit, in corruptos adolescentiæ mores spicula potissimum torquens: quæ omnia poterat in aliud tempus reservare, ne tantopere convivarum suorum in exspectando patientia abuteretur. *Hegendorphius.*

8. *Apud nos.*] Id est, domi nostræ.

9. *Adduxi ad cœnam.*] Peregrè redeuntibus, cœna dari solebat à propinquis & amicis apud veteres, quæ *adventitia* dicebatur. Turneb. 2. Advers. cap. ultimo, & lib. 30. cap. 26.

12. *Nec opinanti.*] Insperatum gaudium

Atque etiam nunc tempus est. CL. *cave faxis; non est opus Pater.*
CH. *Quapropter?* CL. *quia enim incertum est etiam, quid se faciat: modo venit.*
Timet omnia, Patris iram, & animum Amicæ se erga ut siet sua:
Eam misere amat: propter eam hæc turba atque abitio evenit.
CH. *scio.*
CL. *Nunc servolum ad eam in urbem misit, & ego nostrum una Syrum.*
CH. *Quid narrat?* CL. *quid? ille, se miserum esse.* CH. *miserum? quem minus credere est?*
Quid reliqui est, quin habeat, quæ quidem in homine dicuntur Bona,

Paren-

EVGRAPHII.

13. *Cave faxis.*] Cave facias, nec enim necesse est. Nescit namque à patre filium desiderari, ideo prohibet patrem suum aliquid facere, quo vindicetur adolescens reversus.

16. *Atque abitio.*] Hoc est, discessio.

18. *Miserum? quem minus est.*] Quoniam ille dixit, miserum esse adolescentem; vel quod ipse se adolescens miserum putet; negat esse hic miserum, siquidem omnia habet, quæ quidem in homine dicuntur bona. Et subjungit: *Atque hæc perinde sunt, ut illius animus est, qui ea possidet.* Atque hæc talia sunt qualis animus illius est, qui hæc tenet. Nam qui scit uti his omnibus, bona sunt; illi vero qui non utitur recte, utique mala sunt. Simul & disjectionem collocavimus, & intellectum didicimus, *Ne quid in illum plus satis faxit pater.* Hoc amplius vereor, ne aliquid amplius habeat. quidquid satis est faciat pater. ideo injustum est patri ostendere. Siquidem Poëta negat esse contemptum * eacus ad hunc laboret filius.

VARIORVM.

dium semper solet esse majus: sicut & dolor si non opinanti objicitur. In tantum, ut multos nimio tum gaudio, tum mœrore subito extinctos meminerimus. Quomodo scilicet ignem extingui contingit nimia flatus quadam violentia, vel aquæ copiosioris affusione: ut spiritus interclusi imaginatione, id est, motu animæ, quem sensus in actu positus creat, subitò exspirarint. Utriusque rei exempla videre licet apud *Livium* dec. 3. lib. 2. *Florum* in Epitome. *Val. Max.* lib. 9. cap. 12. de mortibus non vulgaribus. *A. Gellium* l. 3. c. 15. *Sebald.*

13. *Non est opus Pater.*] Animadvertite familiaritatem, qua *Clitipho* parentem alloquitur, ut ostenderetur, *Chremetem* non in eo peccare, in quo peccasse *Menedemum* ante reprehendit:

Nec tibi ille est credere ausus.

17. *Nunc servolum, &c.*] Hinc videre est, hæc extra *Athenas* acta fuisse. *Pareus.*

19. *Quæ quidem in homine.*] Ut vestes non adferunt calorem, ipsæ cùm sint frigidæ; sed teporem qui à corpore provenit, stipant & coërcent, ita ut beata vita, non est ab extra, non ab ædibus, possessionibus, amicis, &c. sed ab ipso animo, qui si sit rectus & bene compositus, cætera juvando, &c. Plutarch. de virtute & vitio. Bona quæ sunt, quæ dicuntur. Aristot. Ethic. Nicom. 1. l. c. 4, 5, 6. &c. interpretes ipsius. Senec. Ep. 71, 74, 76. Boët. l. 3. l. Apul. de Deo Socratis, &c.

21. *Atque*

Parentes; Patriam incolumem, Amicos, Genus, Cognatos, Divitias?
Atque hæc perinde sunt, ut illius animus, qui ea possidet:
Qui uti scit, ei bona: illi, qui non utitur recte, mala.
CL. *Imo ille fuit senex importunus semper: & nunc nihil magis*
Vereor, quam ne quid in illum, iratus plus satis, faxit Pater.
CH. *Illene? sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est utile.*
CL. *Quid tute tecum?* CH. *dicam: ut ut erat, mansum tamen oportuit.*
Fortasse aliquantum iniquior erat præter ejus lubidinem.
Pateretur. nam quem ferret si Parentem non ferret suum?
Huncine erat æquum ex illius more, an illum ex hujus vivere?
Et quod illum insimulat durum, id non est: nam Parentum injuriæ

Unius-

EUGRAPHII.

25. *Illene.*] Hoc utique intelligitur propterea dictum; quia scit Chremes animum Menedemi. Hæc ne proderet, repressit se, & reliqua verba contexuit; dicens hanc causam, quod in metu esse filium, patri vehementer est utile.

26. *Ut ut erat, mansum.*] Qualiscunque, inquit, fuit, tamen opportuit patrem sustinere.

30. *Nam parentum injuriæ, &c.*] Præter hunc morem qui est innatus parentibus, hic ferme paulo est tolerabilis: præbent exigue sumptum & modice.

VARIORUM.

21. *Atque hæc perinde sunt.*] Sunt bona ἀδιάφορα, bona bene utentibus: malè autem utentibus, mala. Divitiæ enim ut impedimenta improbis, ita bonis sunt adjumenta virtutum. Ergò, Bona vel sunt ἁπλῶς bona, & tum semper per se sunt & dicuntur bona vel respectu hominum, in quorum usum creata sunt. tum verò neque bona sunt, neque mala, nisi quatenus homines bene vel malè iis utuntur. Arist. Eth. Nic. 5. l. 1. c. Rex noster est animus, hoc incolumi, cætera manent in officio, &c. Senec. epist. 114.

23. *Imo ille, &c.*] Multum enim quomodo quis educatur refert, filii enim amore potius quam timore, qui servos decet, retinendi sunt. *Importunus.*] Austerus, acerbus, quasi portu, id est, quiete carens, sibi & aliis molestus, inquietus.

25. *Reprimam me.*] Discendum hic, non esse natu grandiorum, errata apud teneram ætatem fatenda; sed potius vel celanda, vel quoquomodo excusanda, ne illorum labefactetur auctoritas, ac illi in contemptum propterea apud juniores adducantur. *Sibald.* *Reprimam.*] Callidè se reprimit senex, nè apud Clitiphonem aperiat luctum, & dolorem Menedemi super discessu filii, simul ut suum celet filium, animi teneritudinem, defendit autoritatem patrum, exigitque filiorum officia.

27. *Præter ejus, &c.*] Vult causam Cliniæ videri deteriorem: ut ostendat parentes filiis ob vitia eorum asperiores esse.

28. *Pateretur.*] Pro pati debebat.

30. *Illum insimulat.*] Muretus legit, *Insimulant.* *Durum.*] Σκληρὸν πατὴρ υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν. Menander. *Parentum injuriæ.*] Querelæ filiorum de patrum iniquitate.

31. *Unius-*

Nam & cognoſcendi & ignoſcendi dabitur peccatis locus.
Non ut meus, qui mihi per alium oſtendit ſuam ſententiam.
Perii! is mihi, ubi adbibit plus paulo, ſua quæ narrat facinora!
Nunc ait, PERICULUM EX ALIIS FACITO, *tibi quod ex uſu ſiet.*
Aſtutus: næ ille haud ſcit quam mihi nunc ſurdo narrat fabulam.
Magis nunc me Amicæ dicta ſtimulant, Da mihi, atque adfer mihi:
Cui quid reſpondeam, nihil habeo, neque me quiſquam eſt miſerior.

Nam

EVGRAPHII.

6. *Nam & cognoſcendi, &c.*] Facile, inquit, filio meo hanc facultatem dabo, ut univerſa ejus facta cognoſcam: tamen ſi peccarit, ignoſcam.

12. *Cui quod reſpondeam.*] Expreſſit inopiam; ſiquidem non ſolum dixit, cui quidem nihil habeo, verum, ad reſpondendum verba deſunt.

VARIORVM.

6. *Cognoſcendi.*] Uſitato in re judiciaria utitur hic vocabulo: nam paulo ante patres *iniquos* dixerat *judices*. Eſt autem Judicis, prius cauſam cognoſcere, dein ſententiam ferre. Clitipho judicis ſe facturum officium dicit hactenus ut cognoſcat & exquirat peccatum filii, ſed mox veniam daturum, ſeu gratiam delicti. Cujuſmodi ille eſt: *Fores effregit? reſtituentur. Diſcidit veſtem? reſarcietur. Swaerdecroon.*

7. *Qui mihi per alium oſtendit.*] Sub Menedemi perſona cujus cauſſam modò egit, atque invehebatur in Cliniam, adeòque omnes me & in genere, adoleſcentes.

8. *Adbibit.*] Exprimitur gratorum mos, qui etiam id reprehendunt ob quod grati non ſunt, ut ſaltem aliquid reprehendendum habeant. Maxime tamen illi memorantur, quod illos pupugit quam maxime. Quare hic *Clitipho* cum ſtomacho repetit:

Periculum ex aliis facito, tibi quod ex uſu ſiet.

Plus paulo.] *Democritus:* Πατρὸς σωφροσύνη μέγιστον τέκνοις παράγγελμα. *Patris temperantia liberis optimum honeſte vivendi præceptum eſt. Plus paulo.*] Largius æquo.

9. *Nunc ait.*] Μίμησις, recitantis ſententiam patris ſui.

10. *Næ ille, &c.*] Contemptum hunc paternarum admonitionum mirifice expreſſit *Theocritus* Idyll. IX. ubi paſtor, cum æſtatem à ſe non metui indicare vellet, ait, tanti eam à ſe fieri, quanti à liberis patrum matrumq; verba fiunt. Verſus hi ſunt:

Τῶ δὲ θέρευς φρύγοντος ἐγὼ τόσσον μελεδαίνω
Ὅσσον ἐρῶντι πατρὸς μύθων καὶ ματρὸς ἀκούειν.

Surdo narrat.] *Eraſmus* hic ariolatur, hoſpitem in ſurdum incidiſſe: multa cum diu nequicquam rogaſſe: eam rem conſciis riſui ac mox dicterio fuiſſe. Scio ita fieri ſolere, & neſcire mallem: verum lubet arbitrari, eum fruſtra fuiſſe: Qui alterum loquentem parum attenderet: ſive vecordia animi, ſive quod alibi eſſet, *ſurde audire* vulgo dicebatur. Id didici ex *Afranio:*

Amentes (quibus animi non ſunt) integri, ſurde audiunt. Ian. Guliel.

13. *Rerum*

Nam hic Clinia, etsi is quoque suarum rerum satagit: attamen
Habet bene ac pudicè eductam, ignaram artis meretriciæ.
Mea est potens, procax, magnifica, sumptuosa, nobilis.
Tum quod dem ei, recte est: nam nihil esse mihi, religio est dicere.
Hoc ego mali non pridem inveni: neque etiamdum scit Pater.

ACTVS

EVGRAPHII.

13. *Suarum rerum satagit.*] Etsi is quoque de suis rebus plurimum cogitat.

15. *Mea est potens.*] Ad hoc positum, ut ex nobilitate plurimum audeat postulare. *Procax* à petendo dictum est; unde & *proci* dicuntur nuptiarum petitores. *Sumptuosa.*] Ut & necessitatem sibi petendi propter suos sumptus faciat. *Nobilis.*] Ab omnibus nota.

16. *Nam nihil esse mihi, religio est.*] Dicere, me hoc non habere, maxima mihi religio est. Ut *Virgil.*

Relligio est patrum multos servata per annos.

VARIORVM.

13. *Rerum suarum satagit.*] Laboris & curarum ex suo amore perinde atque ego ex meo, habet satis. *Satagere* enim propriè est torqueri anxiè difficultate rei conficiendæ.

15. *Mea est.*] Considera cæcitatem deplorati adolescentis, qui damno affectus, tamen non vult sapere. Intelligit, *Bacchidem* omnis mali sibi esse originem & causam, nec tamen ab illa abstinet: id quod demum est perdite amare. Unde nec abs re dictum à *Cicerone* videri debet, quod *voluptas quo major sit, eo magis mentem à sua sede dimoveat. Sebald. Procax.*] *Procare* poscere est: unde *proces* meretrices, ab assidue *poscendo*. Et *Proci*, uxorem *poscentes* in matrimonium. *Calphurn. Nobilis.*] Nota magis quam nobilis.

16. *Tum quod dem ei, recte est.*] Intelligit, *recte est quod dem ei*, id est, placet ei quod ipsi munera faciam. Alii sensum faciunt, *recte est* mihi, id est, sufficit, unde dem illi. Sed hoc quomodo conveniat cùm vers. 11. & 12. ubi amicæ dicta refert, *Da mihi, atque adfer mihi*, atque ait, *cui quid respondeam, nihil habeo, neque me quisquam est miserior. Pareus* putat, hunc esse sensum verborum, *tum quod dem ei (recte) est.* quasi dicat, nihil habeo, quod dem, ut ante dixit, sed blandis verbis & pollicitis eam lacto, & pro donis, quæ petit, præbeo ei, *Recte*, id est, verba tantum pro re. Hoc adverbium, *recte*, pro donis. *Tum quod dem ei recte est.*] Quoties Bacchis sibi dari aliquid postulat, nihil aliud invenio quod respondeam, nisi unum illud *rectè*: quo dicto, uti nihil plane promittebat, ita nec denegabat quicquam. *Religio.*] Cautio: caveo unice, non audeo. *Calphur. Religio est.*] Dies *religiosi*, inquit Agellius lib. 4. c. 3. dicti, quos propter ominis diritatem, relinquimus. Iccirco Terentius in Heaut. *Tum quod dem ei, recte est: nam nihil esse mihi, religio est dicere.* h. e. Tum quod dem ei obsequii tantum voces & blanditiæ, cujusmodi sunt, *Rectè, benignè*; Nam nihil esse mihi, nefas dicere, non licet, non ausim dicere.

ACTVS SECVNDI SCENA SECVNDA.

CLINIA. CLITIPHO.

Argum. *Clinia cessatione & mora Antiphilæ amicæ nimium torquetur: solet enim amantis animus, omnis moræ, quantumvis brevis, impatientior esse.*

SI mihi secundæ res de amore meo essent, jam dudum scio
Venissent: sed vereor, ne Mulier me absente hic corrupta sit.
Concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exangeant:
Occasio, locus, ætas, mater, cujus sub imperio est, mala:
Cui nihil jam præter pretium dulce est. CLI. *Clinia.* CL. *hei misero mihi!*

CLI. *Etiam*

EVGRAPHII.

1. *SI mihi secundæ.*] *Hic illud est, quod supra diximus, quod per conjecturam Clinia credit, amicam se absente corruptam.* Ac primum argumentum fecit ex eo, quod missus servus nondum redit. Deinde proponit ipsam suspicionem. *Sed vereor, ne me absente hic corrupta sit.*] Adjungit & opiniones & argumenta à tempore, quod est *occasio*: occasionem autem hic intelligimus, quod absens fuit ipse. Deinde ponit locum Athenas, ubi magna hominum multitudo est & civium, variis moribus viventium. Adjungitur ætas, hoc est, à persona, & à tempore, quod adolescentula; ac propterea vario ingenio. Deinde addidit, *Mater.* Hoc nomen parum est; ni adderetur *mala.* Sed ne rursus suæ voluntatis & judicii...... ideo adjecit, *Cujus sub imperio est: Cui nihil jam præter precium dulce est.*

VARIORVM.

1. *De amore.*] Observandum autem hic est ingenium amantium, qui suspicaces sunt, & impatientissimi, quippe quibus omnis celeritas in mora est, adeo ut neque remi, neque venti satisfaciant. *Plin.* Jun. Epist. 32. lib. 3. *Ignosce, quia votis suis amor plerumque præcurrit.* *Plaut.* in Cistell.

Spissum istud amanti est verbum, venict, nisi venit.

Amatori cupienti nihil satis unquam festinatur. Sebaldus.

2. *Mulier.*] Antiphila. Virginem viripotentem Ulpianus & Cajus mulierem vocant. scen. sequente idem.

3. *Exangeant.*] Apud veteres prima conjugatio & tertia in multis iisdem verbis erant: tum etiam tertia & secunda. Quod raro animadversum, corrupit hic *Terentium.* *Angeo* enim dicebant, & *exangeo*, quod nunc *ango* & *exango.* Hoc cum nihil verius sit, tamen *Calphurnius*, *exangeri*, inquit, *animus dicitur, cum opinionibus ac suspicionibus in alteram partem inclinat.* Quid audio? folia Sibyllæ. Hunc legunt pueri, & sequuntur: putantque, cum ita fecerunt, magnifice locutos. Quid ni? cum *Terentio.* At, per me licet, alii *Calphurnium* in delitiis, quem faciunt, habeant, dum sciant, hujusmodi monstra dedisse, quot ne Africa quidem. *Palmer.* Sunt qui legant, *Exaugeant. In cogitando, mærore exaugeor*, Plaut. Stich. 1. Act. 1. sc. Alii leg. *exangeant*, voluntque veteres usurpasse 2. conjugationis, pro *ango*. verùm neque conjugatio, neque compositio placet.

4. *Occasio, &c.*] *Menander,*

Μικρὰ πρόφασις ἐστι τοῦ πρᾶξαι κακῶς.

Ad prave agendum parva satis occasio est.

5. *Hei misero.*] Legit è Mss. *Ei.* *Quintilian.* lib. 1. cap. 5. & 7. *Illa vitia non nisi*

CLI. *Etiam caves, ne videat forte hinc te à patre aliquis exiens?*
CL. *Faciam: sed nescio quid profecto mihi animus præsagit mali.*
CLI. *Pergin' istuc prius dijudicare, quam scis, quid veri siet?*
CL. *Si nihil mali esset, jam hic adessent.* CLI. *jam aderunt.*
CL. *quando istuc erit?*
CLI. *Non cogitas, hinc longius abesse? & nosti mores mulierum:*
DUM MOLIUNTUR, dum comuntur, annus est. CL. *ô Clitipho,*
Timeo. CLI. *respira: eccum Dromonem cum Syro, una adsunt tibi.*

ACTUS

EUGRAPHII.

8. *Pergin istuc prius.*] Perseveras ante hoc quasi certo judicio tenere, quam scias quod in vero sit.

9. *Si nihil mali esset.*] Ad consequentiam argumentum cepit ex eo, quod non redit missus servus. Certa mihi, inquit, suspicio est, illam esse corruptam; nam hic adessent. *Quando istuc erit?*] Illud enim quod dixit, *Iam aderunt*, hoc amanti tardum est: ideo adjecit, *Quando istuc erit?*

VARIORUM.

aure exiguntur, quæ fiunt per sonos: quamquam per aspirationem, sive adjicitur vitiose, sive detrahitur. Apud nos potest quæri, an in scripto sit vitium, si H, *litera est, non nota. Cujus quidem ratio cum temporibus mutata est sæpius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, cum* œdos ircosque *dicebant. Diu dein servatum, ne consonantibus adspiraretur, ut in* Graccis *&* Triumpis. *Erupit brevi tempore nimius usus, ut* Choronæ, Chenturiones, Præchones *adhuc quibusdam inscriptionibus maneat: qua de re* Catulli *nobile epigramma est:*

Chommoda dicebant, si quando commoda vellent

Dicere, & hinsidias, Arrius insidias, &c. Lindebrog.

7. *Nescio quid animus, &c.*] Adeo difficile est expellere, quæ semel amantium pectoribus insederint. *Cicero* de divinat. *Sagire*, sentire acute est, ex quo sagæ anus; quæ multa scire volunt: & sagaces dicti canes. Is igitur qui ante sagit, quam oblata res est, dicitur præsagire, id est, futura ante sentire.

10. *Hinc longius abesse.*] Alii legunt, *longule abesse.*

11. *Dum moliuntur.*] Dum surgunt, movent, promovent, apparant, ornant se. Id est, dum se præparant multiplici cultu, ædificant formam variis rebus. Inde *demoliri*, est destruere id quod ædificatum est. Alii legunt, *comantur*: alii *conantur. Marsus.* *Annus est.*] *Plautus* In Milite Glorioso:

Mulier profecto nata est ex ipsa mora;
Nam quævis alia, quæ mora est, æque mora:
Minor ea videatur, quam quæ propter mulierem est.

12. *Respira.*] Metaphora à viatoribus seu cursoribus translata ad animum. Est enim *respirare* hoc loco, redire ad se, aut animum recipere. *Sebaldus.*

ACTVS SECVNDI SCENA TERTIA.

SYRUS. DROMO. CLITIPHO. CLINIA.

Argum. *Clinia ex Syro intelligit, se absente pudicè admodum vixisse Antiphilam; qua ex re ingenti gaudio perfunditur: Bacchis Clitiphonis amica ad cœnam adducitur, quæ tamen interim fingitur esse amica Cliniæ.* Thes. 1. *Amatores sunt suspicaces.* 2. *Magnum facinus sine periculo patrari nequit.*

Ain' tu? DR. *sic est.* SY. *verum interea dum sermones cædimus,*
Illæ sunt relictæ. CLI. *mulier tibi adest; audin', Clinia?*
CL. *Ego vero audio nunc demum, & video, & valeo, Clitipho.*
SY. *Minime mirum, adeo impeditæ sunt; ancillarum gregem*
Ducunt

EVGRAPHII.

1. *Ain' tu?*] *Hæc scena exolvit illam suspicionem, quam Clinia habuit.* Et hæc conjectura deinde rursus habet aliam causam, quod amicam Clitiphonis adduxerit servus, ita ut in domo patris esse possit. Quæ res an fieri possit, deliberationis vim tenet. Ita prior causa in controversia est, secunda in deliberativa: aut controversia est ex conjectura. Ergo partibus tractabitur, hoc est, uti dicta & affectus, quod πάθος Græcè dicunt, suggerunt argumenta: sicut suis locis explanabimus. *Dum sermones cædimus.*] *Cædere sermones* dicitur, qui frequenter & plurimum loquitur.

2. *Mulier tibi adest.*] Quia ita locutio servi fuerat, ut diceret, *relictæ mulieres.*

4. *Minime mirum adeo impeditæ.*] Mirandum non est quod impeditæ sunt mulieres, quæ & ancillarum gregem ducunt secum, & plurima comportant.

VARIORVM.

1. *Ain' tu!*] Principium est interruptum, nec tamen inelegans: quippe in quo τὸ γελοῖον sit observatum & sic accipienda hæc sunt, ut servi intelligantur sermones ultro citroque habuisse, sub initium vero hujus Scenæ eosdem nunc pertexere. *Sebaldus. Dum sermones cædimus.*] Genus hoc loquendi ductum esse à Græcis, admonet *Priscian.* lib. 18. eos enim ita dicere solitos, κόπτειν λόγους, aut κόπτειν ῥήματα: *commiscere sermones.* Alii *Serimus. Muretus.*

2. *Illæ sunt relictæ.*] Notanda oscitantia servulorum in expedienda re sibi commissa, qui inter confabulandum amittunt mulieres. *Sebaldus.*

4. SYR. *minime.*] *Heinsius* hæc verba *Dromoni* adscribit, & melius: nam videtur esse responsio *Dromonis*, ad illa verba *Syri:*

Dum sermones cædimus, illæ sunt relictæ.

Quæ enim verba interseruntur, ea fiunt non attendentibus servis: ut non fiat verosimile, tamdiu tacuisse *Syrum*, ut *Clitipho* & *Clinia* interea potuerint viginti & quatuor verba commutare; mox enim *Syri* verba iterum referuntur. *Heinsius. Ancillarum gregem.*] Sic οἰκετῶν ἀγέλας dixit *Chrysostom.* in Paul. ad Ephes. cap. 5. Hom. 20. Indecorum nimirum jam olim visum Matronis, sine comite in publicum prodire: præibant ex officio Anteambulatrices, subsequebantur pedisequæ: quæ res in tantum luxum excrevit, *ut parum esset, nisi* (ut loquitur *Ammianus Marcellin.* lib. 14.) *familiarum agmina, tanquam prædatorios globos, post terga trahentes, conspicerentur.* Lindenbrogius. *Minime mirum.*] Scilicet si relictæ sunt: & additur caussa tarditatis.

6. Non

Ducunt secum. CL. *perii! unde illi sunt ancillæ?* CLI. *men' rogas?*
SY. *Non oportuit relictas: portant quid rerum.* CL. *hei mihi.*
SY. *Aurum, vestem: & vesperascit, & non noverunt viam.*
Factum à nobis stulte est. abi dum tu Dromo illis obviam.
Propera: quid stas? CL. *væ mesero mihi, quanta de spe decidi?*
CLI. *Quid istuc? quæ res te sollicitat autem?* CL. *rogitas quid siet?*
Viden' tu ancillas, aurum, vestem? quam ego cum una ancillula
Hic reliqui: unde esse censes? CLI. *vah! nunc demum intellego.*
SY. *Di boni, quid turbæ est? ædes nostræ vix capient, scio.*
Quid comedent? quid ebibent? quid Sene nostro erit miserius?
Sed video: eccos! quos volebam. CL. *ô Juppiter! ubinam est fides?*
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Conlocupletâsti te, Antiphila, & me in his deseruisti malis:
Propter quam in summa infamia sum, & meo Patri minus sum obsequens:

Cujus

EVGRAPHII.

5. *Perii! unde illæ sunt.*] Crescit error Cliniæ, ut magis credat esse corruptam, quod ancillas habeat & aurum. Hæc omnia meretricis, non illius mulieris sunt. Sed adhuc ignorat adolescens.

7. *Et vesperascit.*] Hoc est, nox fit: à *vespere* factum verbum est.

15. *O Iupiter! ubinam est fides?*] Necdum soluta sibi suspicione queritur adolescens se esse desertum, ... omisso amore amatoris sui in meretricios mores esse delapsam.

17. *Conlocupletâsti.*] Divitem fecisti.

VARIORVM.

6. *Non oportuit relictas.*] Non hæc responsio est ad verba Cliniæ rogantis, unde Antiphilæ sint ancillæ; sed ita servi inter se sermocinantur, cum nondum Cliniam aut Clitiphonem vidissent, quod planissime arguit versus 15. *Sed video: eccos, &c. Portant quid rerum.*] Ita sæpe loquebantur Veteres, cum magnam rei alicujus vim, aut copiam indicare vellent. Nannius Miscell. lib. 1. c. 22. Sic in Andria:

Di boni! boni quid porto?

Plaut. in Epidico:

Tum captivorum quid ducunt secum, pueros, virgines,
Binos, ternos? alius quisque fit concursus per vias.

Muretus.

7. *Aurum.*] Vide Eunuch. Act. 4. Sc. 1.

11. *Aurum.*] Aurea ornamenta, monilia. vide Eunuchi 4. act. 1. Scen. infra, *sine auro tum ornatam.*

12. *Vnde.*] Deest, *nisi à rivalibus.*

15. *Ubinam est fides?*] Quonam abiit fides mihi data ab Antiphila, fore se amori nostro constantem? Hæc sibi Clinia suspicatus amicam suam corruptam esse, ubi conspexisset tantum auri, gregem ancillarum, vestes suppetere illi quam pauperem abiens reliquisset.

 19. Can-

Cujus nunc pudet me & miseret: qui harum mores cantabat mihi,
Monuisse frustra, neque potuisse eum unquam ab hac me expellere:
Quod tamen nunc faciam: tum quum gratum mihi esse potuit, nolui.
Nemo est miserior me. SY. *hic de nostris verbis errat videlicet,*
Quæ hic sumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque est, accipis:
Nam & vita est eadem, & animus te erga idem ac fuit:
Quantum ex ipsa re conjecturam cœpimus.
CL. *Quid? obsecro. nam mihi nunc nihil rerum omnium est*
Quod malim, quam me hoc falso suspicarier.
SY. *Hoc primum, ut ne quid hujus rerum ignores; Anus*
Quæ est dicta Mater esse ei antehac, non fuit:
Ea obiit mortem: hoc ipsa in itinere alteræ
Dum narrat forte audivi. CLI. *quænam est altera?*
SY. *Mane: hoc quod cœpi, primum enarrem, Clitipho:*
Post, istuc veniam. CLI. *propera.* SY. *jam primum omnium*
Ubi

EVGRAPHII.

19. *Cujus nunc me pudet.*] Patris me pudet & miseret, qui frequenter harum mores dixit mihi, & frustra monuit.

24. *Nam & vita est.*] Prima propositione volens servus solvere errorem suspicionis Cliniæ; dicit, Et vita est eadem amicæ, & animus ille qui circa te fuit. verum meminisse debemus duas res esse propositas, ut & vita eadem probetur, & idem animus. Potuit enim in eadem muliere castitas perseverare, ut esset eadem vita, non tamen idem animus: potuit namque oblivisci amatoris sui, & non eum desiderare. Ideo adjecit: *& animus te erga idem ac fuit.*

28. *Ne quid hujus rerum.*] Quod nunciet servus anum periisse, quæ ei mater esse dicebatur, ad causam minime pertinebat. ideo adjecit: Hoc primum tibi dico, ne aliquid harum rerum ignores.

30. *Alteræ dum narrat.*] Hic jam præmissio alterius narrationis effecta est. Nata est suspicio ut quæreretur, quæ sit altera: cujus narrationem differt prior enim est de amica Cliniæ narratio.

VARIORVM.

19. *Cantabat.*] Id est, *Sæpius dicebat:* ut cantatores repeteres cantica solent. Ita quoque *Plautus* in Trinummo:

Hæc dies noctesque tibi canto ut caveas.

21. *Gratum mihi esse.*] Metonymice *gratum* dicit, quod gratiam ipsi patris conciliasse poterat. Sic in Eunuch. act. 3. Scen. 1. *Swaerdecroon.*

23. *Aliter amorem accipis.*] Hoc est, tu malè suspicaris Antiphilam esse à te alieno animo: aliter judicas de tuó amore, quam æquum est.

28. *Ne quid hujus rerum.*] Ἀρχαϊσμὸς, ut *absente nobis.*

30. *Alteræ.*] Pro *Alteri.* Vide *Eunuch.* Act. 5. Sc. 6. vers. 3.

31. *Ædes.*]

Ubi ventum ad ædes eſt, Dromo pultat fores:
Anus quædam prodit: hæc ubi aperuit oſtium,
Continuo hic ſe conjecit intro: ego conſequor.
Anus foribus obdit peſſulum: ad lanam redit.
Hinc ſciri potuit, aut nuſquam alibi, Clinia,
Quo ſtudio vitam ſuam te abſente exegerit,
Ubi de improviſo eſt interventum Mulieri.
Nam ea res dedit tum exiſtumandi copiam
Cotidianæ vitæ conſuetudinem,

Quæ,

EVGRAPHII.

34. *Ubi ventum ad ædes.*] Hic ergo breviter omnia argumenta, quæ à ſummo ad imum ſunt, colligamus. Ac primum collocetur. Caſta eſt mulier, & eadem quæ fuit ante, perſeverat: quod anus proceſſit: quod oſtium aperuit: quod continuo ingreſſus eſt ſervus: quod poſtquam ingreſſus, ſtatim anus peſſulum rurſus foribus obdit: quod ad lanam redit: quod texentem telam ſtudioſe ipſam invenerit: quod mediocriter veſtitam; quod ſine auro: quod ita ornatam, quemadmodum ſibi ornatur; quod nulla mala re expolitam muliebri: quod capillus ab ea rejectus circum caput fuerat negligenter: quod cum ancilla ea texebat, pannis ipſa contexta. Hæc ſunt quæ vitam probant. Rurſus ſubjungitur, an idem animus circa Cliniam perſeveret. Ideo interrogavit: *Quid ait ubi me nominas?* Subjungit ille: *Ubi dicimus rediſſe te, &c.* Ergo & hic conjectura eſt, an idem animus perſeveret. Probamus autem quod perſeveret, ex eo, quod ubi te nominavimus, *mulier telam deſerit continuo, & lacrumis opplet os totum ſibi, ut facile ſcires, deſiderio id fieri tuo.* Completa igitur omnia re, ad alteram narrationem neceſſario cito devolvitur, ut oſtendat quæ illa altera ſit mulier, de qua ante dixerat.

VARIORVM.

34. *Ædes.*] *Plaut.* Caſina:
Inſectatur omnes per ædes domi.
Nimirum *domus* totum eſt, cujus pars eſt *ædes*, ea ſcilicet in qua ſunt conclavia. *Servius* in 2. Æneid. *Omne ædificium ædes dicuntur: ſed Varro locum quatuor angulis concluſum ædem docet vocari debere:* & quæ ab omni parte tecta eſt, non oculis pervia. *Plautus* Aulul.

Angulos omnes mearum ædium & conclavium mihi pervium facitis.

Hic vero pro tota domo ſumitur. *Sciopp.*

Pultat fores.] Vide Eunuch Act. 3. Sc. 3.

35. *Aperuit oſtium.*] Vide Eunuch. Act. 4. Scen. 6.

37. *Obdit peſſulum.*] In Meleagro *Euripides:*

Ἔνδον μένουσαν τὴν γυναῖκ' εἶναι χρεὼν
Ἐσθλήν, θύραζε δ' ἀξίαν τοῦ μηδενός.
Domi manere fœminam decet probam,
Foris patere quæ ſit exigui pretii.

39. *Vitam exegerit.*] Aliter dicitur exigere vitam, exigere fabulam, exigere opus. Significat enim traducere, expellere & finire. *Calphurn.*

40. *Mulieri.*] Antiphilæ, virgini nubili, ut ſc. 1. hujus act. & ſuprà hâc eâd. ſc.

42. *Cotidianæ.*] *De Q litera quæſitum eſt. & multi illam excluſerunt, quoniam nihil aliud ſit, quam* C & V, *& non minus poſſit ſcribi* Quis *per* C & V & I & S. *Ideoque nonnulli* Quis *&* quæ *&* quid, *ſcripſerunt* Qis, Qæ, Qid, *quoniam ſcilicet in* Q, *eſſet* C & V. *Feſtus: Quando & Cuando ab Ennio ſcriptum invenitur. Quaxare, pro* coaxare *ranæ dicuntur, cum vocem mittant.*

Ibo adeo hinc intro. sed quid crepuerunt fores
Hinc à me? quisnam egreditur? huc concessero.

ACTVS PRIMI SCENA SECVNDA.

CLITIPHO. CHREMES.

Argum. *Clinia domum ex Asia reversus, mirum in modum sollicitus est de amica, quam abiens Athenis reliquerat. De Cliniæ in patriam reditu, magna cum animi voluptate Clitipho nuntiat patri suo Chremeti: Chremes filio ex Cliniæ vita & moribus, vivendi modum præscribit, capiendumque, ex aliis docet exemplum, quod ex usu nostro fiet.* Thes. 1. *Gaudium parentum ob filiorum reditum.* 2. *Liberi, morosorum parentum conspectum fugiunt.* 3. *Egregia, de filiorum in parentes officio, doctrina.*

Nihil adhuc est, quod vereare, Clinia: haudquaquam etiam cessant:

Et

VARIORUM.

est, quod adsum, nec alteri fere verbo cohæret, nisi verbo substantivo & huic simplici: nam *præsto adsum*, magis Poëticum est. Mirum est quomodo hoc *Chremes* sciat, cum nec domi fuerit, nec alius in scenam præter *Menedemum* inducatur: sed certe videtur rescivisse è famulis, qui muti heros in scenam sequuntur. Quod Poëta non necessario debuit exprimere, quia id nec usui, nec voluptati erat futurum. *Convivas moror.*] Hoc est, in mora detineo. Antiquitus autem inelegans ac parum urbanum habebatur, si quis ad convivium rogatus, tardius advenisset. Unde *Plutarchus* in Symposiacis ostendit olim cognomina quædam, proverbiali joco jactata fuisse in eos, & vocatos καλυσιδείπνυς, ζοφοδορπίδας, quod impedimento essent ne aliis cœnare liceret: dictos & περιχδείπνυς, per antiphrasin, ut apparet. Quare & *Polycharmus* in apologia, illud in laudem suam interposuit, quod nunquam ad cœnam accersitus, post tempus accessisset. Hujus opinionis *Battus* quidam scurra non illepide causam aperuit apud *Cæsarem*: consuevit enim is, qui tardius venirent ad convivium, ἐπιθυμοδείπνυς appellare, quasi dicas *conviviorum appetentes*; propterea quod cum essent occupati negotiis, ob cœnarum tamen cupiditatem non excusarent iis, à quibus rogarentur. Hæc *Plutarchus*. At *Terentius* hoc loco indicat, incivile fuisse, statim & ante tempus adesse convivam, quum *Chremes* ait, illos jamdudum præsto esse domi suæ, seque ipsum convivis in mora esse: indicans contra potius fieri solere.

EVGRAPHII.

1. Nihil adhuc.] *Hæc scena habet Cliniæ adolescentis suspicionem, quod amica sua se absente corrupta est.* Sumit igitur per conjecturam argumenta, quæ suo loco plenius apertiusque narrabimus. Ac primum quasi quoddam argumentum, servum qui missus sit non redire, cui jam multum temporis videatur assumptum. Unde efficitur consolatio à Clitiphone amico, cum dicit, Nihil quod videatis esse solicitus, *haudquaquam cessant*, hoc est, non diutissime tardant. Verum cum intus positum Cliniam allocutus esset, Clitipho egreditur, patrem prospicit, ei commendat officium suum, ne videatur

VARIORUM.

1. *Nihil.*] Intus relictum Cliniam alloquitur Clitipho, in proscenium egrediens. *Cessant.*] Nimirum *famuli*, Syrus & Dromo, ad accersendam *Antiphilam*, Cliniæ amicam, missi.

2. *Hodie.*]

Et illam simul, cum nuntio, tibi hic ego adfuturam hodie scio:
Proin tu sollicitudinem istam falsam, quæ te excruciat, mittas.
CH. *Quicum loquitur filius?*
CL. *Pater adest, quem volui: adibo. Pater, oportune advenis.*
CH. *Quid id est?* CL. *hunc Menedemum nostin' nostrum vicinum?* CH. *probe.*
CL. *Huic filium scis esse?* CH. *audivi, esse in Asia.* CL. *non est, pater.*
Apud nos est. CH. *quid ais?* CL. *advenientem, è navi egredientem, ilico*
Adduxi ad cœnam: nam mihi magna cum eo jam inde usque à pueritia
Fuit semper familiaritas. CH. *Voluptatem magnam nuntias:*
Quam vellem Menedemum invitatum, ut nobiscum esset hodie amplius;
Ut hanc lætitiam nec opinanti primus ei objicerem domi!

Atque

EUGRAPHII.

nescio quem adolescentulum recepisse, ut merito hoc effecisse declaret. Sumit igitur exordium, quod commendat, adolescentem sibi olim jam fuisse cognitum, ac se coactum amicitia, eum recepisse: ideo adjecit, *Nam mihi cum eo magna ex pueritia familiaritas.*

10. *Voluptatem magnam.*] Scit enim Chremes, vehementer patrem esse sollicitum. Quod audit ergo reversum adolescentem, dicit sibi natam magnam voluptatem. Denique hujus voluptatis caussam in animo habens, subjunxit: *Quam vellem Menedemom invitatum amplius, ut hanc lætitiam nec opinanti prius objicerem domi!* Uti non suspicanti, amplius etiam quam speret, hanc lætitiam domi objiceret.

VARIORUM.

2. *Hodie.*] Pro mox, ut alibi sæpius.

7. *Huic filium.*] Poeta aptissime pertexit fabulam *Cliniæ*, ut palam fiat, quam modeste amarit. Ac ut paulatim hæc quasi via sternatur ad Epitasin rerum tum *Cliniæ*, tum ipsius multo magis *Clitiphonis*, cujus amor per illum alterum postea innotescit. Sed non satis videtur recordari *Terentius*, se dixisse, convivas *Chremetem* præstolari. Temporis enim sic est prodigus, ut *Clitiphonem* patienter non modo audiat, sed ipse etiam sermones insuper captet. Nec sat habere obiter audisse *Cliniæ* adventum, quærit diligenter quid narret. Denique concionem orditur, eandemque pertexit, in corruptos adolescentiæ mores spicula potissimum torquens: quæ omnia poterat in aliud tempus reservare, ne tantopere convivarum suorum in exspectando patientia abuteretur. *Hegendorphius.*

8. *Apud nos.*] Id est, domi nostræ.

9. *Adduxi ad cœnam*] Peregrè redeuntibus, cœna dari solebat à propinquis & amicis apud veteres, quæ *adventitia* dicebatur. Turneb. 2. Advers. cap. ultimo, & lib. 30. cap. 26.

12. *Nec opinanti.*] Insperatum gaudium

Atque etiam nunc tempus est. CL. *cave faxis; non est opus Pater.*
CH. *Quapropter?* CL. *quia enim incertum est etiam, quid se faciat: modo venit.*
Timet omnia, Patris iram, & animum Amicæ se erga ut siet suæ:
Eam misere amat: propter eam hæc turba atque abitio evenit. CH. *scio.*
CL. *Nunc servolum ad eam in urbem misit, & ego nostrum una Syrum.*
CH. *Quid narrat?* CL. *quid? ille, se miserum esse.* CH. *miserum? quem minus credere est?*
Quid reliqui est, quin habeat, quæ quidem in homine dicuntur Bona,

Paren-

EVGRAPHII.

13. *Cave faxis.*] Cave facias, nec enim necesse est. Nescit namque à patre filium desiderari, ideo prohibet patrem suum aliquid facere, quo vindicetur adolescens reversus.

16. *Atque abitio.*] Hoc est, discessio.

18. *Miserum? quem minus est.*] Quoniam ille dixit, miserum esse adolescentem; vel quod ipse se adolescens miserum putet; negat esse hic miserum, siquidem omnia habet, quæ quidem in homine dicuntur bona. Et subjungit: *Atque hæc perinde sunt, ut illius animus est, qui ea possidet.* Atque hæc talia sunt qualis animus illius est, qui hæc tenet. Nam qui scit uti his omnibus, bona sunt; illi vero qui non utitur recte, utique mala sunt. Simul & disjectionem collocavimus, & intellectum didicimus, *Ne quid in illum plus satis faxit pater.* Hoc amplius vereor, ne aliquid amplius habeat. quidquid satis est faciat pater. ideo injustum est patri ostendere. Siquidem Poëta negat esse contemptum * eacus ad hunc laboret filius.

VARIORVM.

dium semper solet esse majus: sicut & dolor si non opinanti objicitur. In tantum, ut multos nimio tum gaudio, tum mœrore subito extinctos meminerimus. Quomodo scilicet ignem extingui contingit nimia flatus quadam violentia, vel aquæ copiosioris affusione: ut spiritus interclusi imaginatione, id est, motu animæ, quem sensus in actu positus creat, subitò exspirarint. Utriusque rei exempla videre licet apud *Livium* dec. 3. lib. 2. *Florum* in Epitome. *Val. Max.* lib. 9. cap. 12. de mortibus non vulgaribus. *A. Gellium* l. 3. c. 15. *Sebald.*

13. *Non est opus Pater.*] Animadverte familiaritatem, qua *Clitipho* parentem alloquitur, ut ostenderetur, *Chremetem* non in eo peccare, in quo peccasse *Menedemum* ante reprehendit:

Nec tibi ille est credere ausus.

17. *Nunc servolum, &c.*] Hinc videre est, hæc extra *Athenas* acta fuisse. *Parens.*

19. *Quæ quidem in homine.*] Ut vestes non adferunt calorem, ipsæ cùm sint frigidæ; sed teporem qui à corpore provenit, stipant & coërcent, ita ut beata vita, non est ab extra, non ab ædibus, possessionibus, amicis, &c. sed ab ipso animo, qui si sit rectus & bene compositus, cætera juvando, &c. Plutarch. de virtute & vitio. Bona quæ sunt, quæ dicuntur. Aristot. Ethic. Nicom. 1. l. c. 4, 5, 6. &c. interpretes ipsius. Senec. Ep. 71, 74, 76. Boët. 1. 3. l. Apul. de Deo Socratis, &c.

21. *Atque*

Parentes; Patriam incolumem, Amicos, Genus, Cognatos, Divi-
Atque hæc perinde sunt, ut illius animus, qui ea poßidet: (tias?
Qui uti scit, ei bona: illi, qui non utitur recte, mala.
CL. *Imo ille fuit senex importunus semper: & nunc nihil magis*
Vereor, quam ne quid in illum, iratus plus satis, faxit Pater.
CH. *Illene? sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est utile.*
CL. *Quid tute tecum?* CH. *dicam: ut ut erat, mansum tamen oportuit.*
Fortasse aliquantum iniquior erat præter ejus lubidinem.
Pateretur. nam quem ferret si Parentem non ferret suum?
Huncine erat æquum ex illius more, an illum ex hujus vivere?
Et quod illum insimulat durum, id non est: nam Parentum injuriæ

Unius-

EVGRAPHII.

25. *Illene.*] Hoc utique intelligitur propterea dictum; quia scit Ghremes animum Menedemi. Hæc ne proderet, repressit se, & reliqua verba contexuit; dicens hanc causam, quod in metu esse filium, patri vehementer est utile.

26. *Ut ut erat, mansum.*] Qualiscunque, inquit, fuit, tamen opportuit patrem sustinere.

30. *Nam parentum injuriæ, &c.*] Præter hunc morem qui est innatus parentibus, hic ferme paulo est tolerabilis: præbent exigue sumptum & modice.

VARIORVM.

21. *Atque hæc perinde sunt.*] Sunt bona ἀδιάφορα, bona bene utentibus: malè autem utentibus, mala. Divitiæ enim ut impedimenta improbis, ita bonis sunt adjumenta virtutum. Ergò, Bona vel sunt ἁπλῶς bona, & tum semper per se sunt & dicuntur bona vel respectu hominum, in quorum usum creata sunt. tum verò neque bona sunt, neque mala, nisi quatenus homines bene vel malè iis utuntur. Arist. Eth. Nic. 5. l. 1. c. Rex noster est animus, hoc incolumi, cætera manent in officio, &c. Senec. epist. 114.

23. *Imo ille, &c.*] Multum enim quomodo quis educatur refert, filii enim amore potius quam timore, qui servos decet, retinendi sunt. *Importunus.*] Austerus, acerbus, quasi portu, id est, quiete carens, sibi & aliis molestus, inquietus.

25. *Reprimam me.*] Discendum hic, non esse natu grandiorum, errata apud teneram ætatem fatenda; sed potius vel celanda, vel quoquomodo excusanda, ne illorum labefactetur auctoritas, ac illi in contemptum propterea apud juniores adducantur. *Sebald.* *Reprimam.*] Callidè se reprimit senex, nè apud Clitiphonem aperiat luctum, & dolorem Menedemi super discessu filii, simul ut suum celet filium, animi teneritudinem, defendit autoritatem patrum, exigitque filiorum officia.

27. *Præter ejus, &c*] Vult causam Cliniæ videri deteriorem: ut ostendat parentes filiis ob vitia eorum asperiores esse.

28. *Pateretur.*] Pro pati debebat.

30. *Illum insimulat.*] Muretus legit, *Insimulavit.* *Durum.*] Σκληρὸν αὐτὸς γ᾽ ὢν ἐν τῷ νουθετεῖν. Menander. *Parentum injuriæ.*] Querelæ filiorum de patrum iniquitate.

31. *Unius-*

Uniusmodi sunt ferme: paulo qui est homo tolerabilis,
Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier:
Præbent exigue sumptum; atque hæc sunt tamen ad virtutem omnia.
Verum ubi animus semel se cupiditate devinxit mala,
Necesse est, Clitipho, consilia consequi consimilia.
Scitum est, PERICULUM ex aliis facere, tibi quod ex usu siet.
CL. *Ita credo.* CH. *ego ibo hinc intro, ut videam nobis quid cœna siet:*
Tu, ut tempus est diei, vide sis, ne quo hinc abeas longius.

ACTUS

EVGRAPHII.

36. *Scitum est.*] Optima occasione senex, dum aliorum mores & facta demonstrat, occasionem filii corrigendi repperit, ut moneret. Scitum est, inquit, & perelegans, ex aliis periculum facere, hoc est, tentamentum, quod sibi vehementer expediat.

38. *Tu ut tempus est diei.*] Tempus non solum summum est, sed & pars partis est; sicuti hic posuit, *diei tempus*, cum temporis dies esse videatur.

VARIORVM.

31. *Uniusmodi.*] Antiquus codex profecto melius habet, pro *uniusmodi* legens *hujusmodi. Canterus. Paulo qui est homo tolerabilis.*] Duri patres, nihil remittunt de imperio quod exercent in liberos, & omnia animi laxamenta prohibent: sed qui paulo est tolerabilior & civilior, nonnihil scortationis & convivii permittit, sed non crebro ea vult fieri. Mutavit autem numerum verborum Terentius, cum in singulari dixit, *tolerabilis*: sed retulit numerum ad universitatem patrum. *Swaerdecroonius*, *Qui* pro quemadmodum accipit, ut sit sensus, Quemadmodum homo se potest *paulo* tolerare, ita parentes nolunt suos filios *crebro convivari, &c.* sed modico voluptatum usu esse contentos. Oppositio horum *paulo* & *crebro* notanda, ut sint omnia planiora. Nam, *tolerare se fructibus agrorum* dixit Corn. Nepos. & *equitatum tolerare foliis & teneris radicibus arborum*, Cæsar.

33. *Exigue.*] Parcè.

34. *Verum ubi animus, &c.*] Alludit ad illud *Theocriti* Idyll. 8.

Χαλεπὸν χορίων κύνα γεῦσαι.
Periculosum est, si intestina canis degustarit.

Et *Horatius*,

Ut canis à corio nunquam absterrebitur uncto.

Nam cujus animus in re mala semel corruptus est, indies fit pejor.

36. *Scitum est.*] Id est, præclarum & doctrina plenum, quæ confert vitæ degendæ cum decoro. *Felix* enim *quem faciunt aliena pericula cautum.* Sic Act. 3. Sc. 4. jubet *Demea*,

Inspicere tanquam in speculum in vitas omnium,
Atque ex aliis sumere exemplum sibi.

Ex usu.] Utile, expediat. *Periculum.*] Βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν ἄλλων κακά. Menander. feliciter sapit, qui alieno periculo sapit. *felix quicunque dolore Alterius discit posse carere suo.* Tibullus 3, eleg. 6.

1. *Quam*

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

CLITIPHO.

Argum. *Solus hic Clitipho remansit, qui de patre conqueritur, ut mos est adolescentium, qui paterna præcepta molestè ferunt, præsertim cum ab amore dehortantur.*

Quam iniqui sunt Patres in omnes Adolescentes Judices,
Qui aquom esse censent, nos jam à pueris ilico nasci senes;
Neque illarum adfines esse rerum, quas fert adolescentia.
Ex sua libidine moderantur, nunc quæ est, non quæ olim fuit.
Mihi si unquam Filius erit, næ ille facili me utetur Patre.

Nam

EVGRAPHII.

Quam iniqui.] *Remansit solus Clitipho, & secum conqueritur de patris hortatione.* Ordo est: Quam iniqui sunt judices patres in omnes adolescentes.

2. *Nos à pueris illico.*] Qui arbitrantur, justum esse, in pueritia moribus senum nasci.

4. *Ex sua libidine, &c.*] Modum imponunt adolescentibus de moribus suis, quos nunc habent in senectute, non quos in adolescentia habuerunt.

5. *Mibi si unquam filius.*] Si aliquando mihi filius contingat. *Facili me utetur patre.*] Id est, valde me utetur bono & facili patre.

VARIORVM.

1. *Quam iniqui, &c.*] Hic novum Actum, novam scen. facit *Eugraph.* & qui eum sequuntur recentiores: non est tamen contemnendum hic *Mureti* judicium. Ego, inquit, miror, quid sibi voluerint, qui actus principium hoc loco fecerunt: cum enim *Chremete* solo ingresso domum, *Clitipho* in proscenio remanserit, nemo profecto non videt, eorum duntaxat, quibus Comica ratio non penitus ignota est, non modo novum actum, sed ne novam quidem scenam hoc loco esse posse. *Horatius* vetat personam in theatro relictam Actum ordiri: quod ipsum vel ex definitione Actus quoque demonstrari potest. Est enim Actus, pars actionis sive actæ fabulæ, cum videlicet omnibus personis Scena deseritur, & interim chorus aut tibicen populum delectat, quod cum videmus, finitum esse actum cognoscimus. *Iniqui sunt patres.*] Certe iniqui sunt patres, qui virtutes senectutis in juventute requirunt: sed & iniqui sunt juvenes, qui peccatis suis putant connivendum indulgendumque. Recte enim *Cicero* lib. 4. ad Herenn. *Qui adolescentum peccatis ignosci putant oportere, falluntur propterea, quod ætas illa non est impedimento bonis studiis. At hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut quibus virtutibus omnem vitam tueri possint, eas in ætate maturissima velint comparare.*

3. *Affines rerum.*] Id est, particepes, deditos.

4. *Ex sua libidine, &c.*] Voluntate. *Libido* est quæque voluntas temere suscepta. Apud *Sallust.* in Catilin. tamen in bonam partem capitur, *Magisque in decoris armis & militaribus equis, quam in scortis & conviviis libidinem habebant. Calphurn.*

5. *Si unquam filius.*] *Martialis* in Priscum:

Quemquam posse putas mores narrare futuros?
Dic mihi, si fias tu leo, qualis eris?

6. *Cogno-*

Nam & cognoscendi & ignoscendi dabitur peccatis locus.
Non ut meus, qui mihi per alium ostendit suam sententiam.
Perii! is mihi, ubi adbibit plus paulo, sua quæ narrat facinora!
Nunc ait, PERICULUM EX ALIIS FACITO, *tibi quod ex usu siet.*
Astutus: næ ille haud scit quam mihi nunc surdo narrat fabulam.
Magis nunc me Amicæ dicta stimulant, Da mihi, atque adfer mihi:
Cui quid respondeam, nihil habeo, neque me quisquam est miserior.

Nam

EVGRAPHII.

6. *Nam & cognoscendi, &c.*] Facile, inquit, filio meo hanc facultatem dabo, ut universa ejus facta cognoscam: tamen si peccarit, ignoscam.

12. *Cui quod respondeam.*] Expressit inopiam; siquidem non solum dixit, cui quidem nihil habeo, verum, ad respondendum verba desunt.

VARIORVM.

6. *Cognoscendi.*] Usitato in re judiciaria utitur hic vocabulo: nam paulo ante patres *iniquos* dixerat *judices*. Est autem Judicis, prius causam cognoscere, dein sententiam ferre. Clitipho judicis se facturum officium dicit hactenus ut cognoscat & exquirat peccatum filii, sed mox veniam daturum, seu gratiam delicti. Cujusmodi ille est: *Fores effregit? restituentur. Discidit vestem? resarcietur.* *Swaerdecroon.*

7. *Qui mihi per alium ostendit.*] Sub Menedemi persona cujus caussam modò egit, atque invehebatur in Cliniam, adeòque omnes me & in genere, adolescentes.

8. *Adbibit.*] Exprimitur gratorum mos, qui etiam id reprehendunt ob quod grati non sunt, ut saltem aliquid reprehendendum habeant. Maxime tamen illi memorantur, quod illos pupugit quam maxime. Quare hic *Clitipho* cum stomacho repetit:

Periculum ex aliis facito, tibi quod ex usu siet.

Plus paulo.] *Democritus:* Πατρὸς σωφροσύνη μέγιστον τέκνοις παράγγελμα. *Patris temperantia liberis optimum honeste vivendi præceptum est. Plus paulo.*] Largius æquo.

9. *Nunc ait.*] Μίμησις, recitantis sententiam patris sui.

10. *Næ ille, &c.*] Contemptum hunc paternarum admonitionum mirifice expressit *Theocritus* Idyll. IX. ubi pastor, cum æstatem à se non metui indicare vellet, ait, tanti eam à se fieri, quanti à liberis patrum matrumq; verba fiunt. Versus hi sunt:

Τοῦ δὲ θέρευς φρύγοντος ἐγὼ τόσσον μελεδαίνω
Ὅσον ἐρῶν τε πατρὸς μύθων καὶ ματρὸς ἀκούειν.

Surdo narrat.] *Erasmus* hic ariolatur, hospitem in surdum incidisse: multa cum diu nequicquam rogasse: eam rem conscijs risui ac mox dicterio fuisse. Scio ita fieri solere, & nescire mallem: verum lubet arbitrari, cum frustra fuisse: Qui alterum loquentem parum attenderet: sive vecordia animi, sive quod alibi esset, *surde audire* vulgo dicebatur. Id didici ex *Afranio:*

Amentes (quibus animi non sunt) integri surde audiunt. Ian. Guliel.

13. *Rerum*

Nam hic Clinia, etsi is quoque suarum rerum satagit: attamen
Habet bene ac pudicè eductam, ignaram artis meretriciæ.
Mea est potens, procax, magnifica, sumptuosa, nobilis.
Tum quod dem ei, recte est: nam nihil esse mihi, religio est dicere.
Hoc ego mali non pridem inveni: neque etiamdum scit Pater.

ACTVS

EVGRAPHII.

13. *Suarum rerum satagit.*] Etsi is quoque de suis rebus plurimum cogitat.

15. *Mea est potens.*] Ad hoc positum, ut ex nobilitate plurimum audeat postulare. *Procax* à petendo dictum est; unde & *proci* dicuntur nuptiarum petitores. *Sumptuosa.*] Ut & necessitatem sibi petendi propter suos sumptus faciat. *Nobilis.*] Ab omnibus nota.

16. *Nam nihil esse mihi, religio est.*] Dicere, me hoc non habere, maxima mihi religio est. Ut *Virgil.*

Relligio est patrum multos servata per annos.

VARIORVM.

13. *Rerum suarum satagit.*] Laboris & curarum ex suo amore perinde atque ego ex meo, habet satis. *Satagere* enim proprie est torqueri anxiè difficultate rei conficiendæ.

15. *Mea est.*] Considera cæcitatem deplorati adolescentis, qui damno affectus, tamen non vult sapere. Intelligit, *Bacchidem* omnis mali sibi esse originem & causam, nec tamen ab illa abstinet: id quod demum est perdite amare. Unde nec abs re dictum à *Cicerone* videri debet, quod *voluptas quo major sit, eo magis mentem à sua sede dimoveat. Sebald. Procax.*] *Procare* poscere est: unde *proceaces* meretrices, ab assidue *poscendo*. Et *Proci*, uxorem *poscentes* in matrimonium. *Calphurn. Nobilis.*] Nota magis quam nobilis.

16. *Tum quod dem ei, recte est.*] Intelligit, *recte est quod dem ei*, id est, placet ei quod ipsi munera faciam. Alii sensum faciunt, *recte est* mihi, id est, sufficit, unde dem illi. Sed hoc quomodo conveniat cùm vers. 11. & 12. ubi amicæ dicta refert, *Da mihi, atque adfer mihi*, atque ait, *cui quid respondeam, nihil habeo, neque me quisquam est miserior. Parens* putat, hunc esse sensum verborum, *tum quod dem ei (recte) est.* quasi dicat, nihil habeo, quod dem, ut ante dixit, sed blandis verbis & pollicitis eam lacto, & pro donis, quæ petit, præbeo ei, *Recte*, id est, verba tantum pro re. Hoc adverbium, *recte*, pro donis. *Tum quod dem ei recte est.*] Quoties Bacchis sibi dari aliquid postulat, nihil aliud invenio quod respondeam, nisi unum illud *rectè*: quo dicto, uti nihil plane promittebat, ita nec denegabat quicquam. *Religio.*] Cautio: caveo unice, non audeo. *Calphur. Religio est.*] Dies *religiosi*, inquit Agellius lib. 4. c. 3. dicti, quos propter ominis diritatem, relinquimus. Iccirco Terentius in Heaut. *Tum quod dem ei, recte est: nam nihil esse mihi, religio est dicere.* h. e. Tum quod dem ei obsequii tantum voces & blanditiæ, cujusmodi sunt, *Rectè, benignè*; Nam nihil esse mihi, nefas dicere, non licet, non ausim dicere.

ACTVS SECVNDI SCENA SECVNDA.

CLINIA. CLITIPHO.

Argum. *Clinia cessatione & mora Antiphilæ amicæ nimium torquetur: solet enim amantis animus, omnis moræ, quantumvis brevis, impatientior esse.*

SI mihi secundæ res de amore meo essent, jam dudum scio
Venissent: sed vereor, ne Mulier me absente hic corrupta sit.
Concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exangeant:
Occasio, locus, ætas, mater, cujus sub imperio est, mala:
Cui nihil jam præter pretium dulce est. CLI. *Clinia.* CL. *hei misero mihi!*
CLI. *Etiam*

EVGRAPHII.

1. *SI mihi secundæ.*] *Hic illud est, quod supra diximus, quod per conjecturam Clinia credit, amicam se absente corruptam.* Ac primum argumentum fecit ex eo, quod missus servus nondum redit. Deinde proponit ipsam suspicionem. *Sed vereor, ne me absente hic corrupta sit.*] Adjungit & opiniones & argumenta à tempore, quod est *occasio:* occasionem autem hic intelligimus, quod absens fuit ipse. Deinde ponit locum Athenas, ubi magna hominum multitudo est & civium, variis moribus viventium. Adjungitur ætas, hoc est, à persona, & à tempore, quod adolescentula; ac propterea vario ingenio. Deinde addidit, *Mater.* Hoc nomen parum est; ni adderetur *mala.* Sed ne rursus suæ voluntatis & judicii...... ideo adjecit, *Cujus sub imperio est: Cui nihil jam præter precium dulce est.*

VARIORVM.

1. *De amore.*] Observandum autem hic est ingenium amantium, qui suspicaces sunt, & impatientissimi, quippe quibus omnis celeritas in mora est, adeo ut neque remi, neque venti satisfaciant. *Plin.* Jun. Epist. 32. lib. 3. *Ignosce, quia votis suis amor plerumque præcurrit.* *Plaut.* in Cistell.

Scissum istud amanti est verbum, venict, nisi venit.
Amatori cupienti nihil satis unquam festinatur. *Sebaldus.*

2. *Mulier.*] Antiphila. Virginem viripotentem Ulpianus & Cajus mulierem vocant. scen. sequente idem.

3. *Exangeant.*] Apud veteres prima conjugatio & tertia in multis iisdem verbis erant: tum etiam tertia & secunda. Quod raro animadversum, corrupit hic Terentium. *Angeo* enim dicebant, & *exangeo*, quod nunc *ango* & *exango.* Hoc cum nihil verius sit, tamen *Calphurnius*, *exangeri*, inquit, *animus dicitur, cum opinionibus ac suspicionibus in alteram partem inclinat.* Quid audio? folia Sibyllæ. Hunc legunt pueri, & sequuntur: putantque, cum ita fecerunt, magnifice locutos. Quid ni? cum *Terentio.* At, per me licet, alii *Calphurnium* in delitiis, quem faciunt, habeant, dum sciant, hujusmodi monstra dedisse, quot ne Africa quidem. *Palmer.* Sunt qui legant, *Exangeant. In cogitando, mærore exangeor,* Plaut. Stich. 1. Act. 1. sc. Alii leg. *exangeant*, voluntque veteres usurpasse 2. conjugationis, pro *ango.* verùm neque conjugatio, neque compositio placet.

4. *Occasio, &c.*] *Menander,*

Μικρὰ πρόφασίς ἐστι τοῦ πρᾶξαι κακῶς.

Ad prave agendum parva satis occasio est.

5. *Hei misero.*] Legit è Mss. *Ei. Quintilian.* lib. 1. cap. 5. & 7. *Illa vitia non nisi* aure

CLI. *Etiam caves, ne videat forte hinc te à patre aliquis exiens?*
CL. *Faciam: sed nescio quid profecto mihi animus præsagit mali.*
CLI. *Pergin' istuc prius dijudicare, quam scis, quid veri siet?*
CL. *Si nihil mali esset, jam hic adessent.* CLI. *jam aderunt.*
CL. *quando istuc erit?*
CLI. *Non cogitas, hinc longius abesse? & nosti mores mulierum:*
DUM MOLIUNTUR, dum comuntur, annus est. CL. *ô Clitipho,*
Timeo. CLI. *respira: eccum Dromonem cum Syro, una adsunt tibi.*

ACTUS

EUGRAPHII.

8. *Pergin istuc prius.*] Perseveras ante hoc quasi certo judicio tenere, quam scias quod in vero sit.

9. *Si nihil mali esset.*] Ad consequentiam argumentum cepit ex eo, quod non redit missus servus. Certa mihi, inquit, suspicio est, illam esse corruptam; nam hic adessent. *Quando istuc erit?*] Illud enim quod dixit, *Iam aderunt*, hoc amanti tardum est: ideo adjecit, *Quando istuc erit?*

VARIORUM.

aure exiguntur, quæ fiunt per sonos: quanquam per aspirationem, sive adjicitur vitiose, sive detrahitur. Apud nos potest quæri, an in scripto sit vitium, si H, *litera est, non nota. Cujus quidem ratio cum temporibus mutata est sæpius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, cum* œdos ircosque *dicebant. Diu dein servatum, ne consonantibus adspiraretur, ut in* Graccis *&* Triumpis. *Erupit brevi tempore nimius usus, ut* Choronæ, Chenturiones, Præchones *adhuc quibusdam inscriptionibus maneat: qua de re* Catulli *nobile epigramma est:*

Chommoda dicebant, si quando commoda vellent

Dicere, & hinsidias, Arrius insidias,
&c. Lindebrog.

7. *Nescio quid animus, &c.*] Adeo difficile est expellere, quæ semel amantium pectoribus insederint. *Cicero* de divinat. *Sagire*, sentire acute est, ex quo sagæ anus; quæ multa scire volunt: & sagaces dicti canes. Is igitur qui ante sagit, quam oblata res est, dicitur præsagire, id est, futura ante sentire.

10. *Hinc longius abesse.*] Alii legunt, *longule abesse.*

11. *Dum moliuntur.*] Dum surgunt, movent, promovent, apparant, ornant se. Id est, dum se præparant multiplici cultu, ædificant formam variis rebus. Inde *demoliri*, est destruere id quod ædificatum est. Alii legunt, *comantur*: alii *conantur. Marsus.* *Annus est.*] *Plautus* In Milite Glorioso:

Mulier profecto nata est ex ipsa mora;
Nam quævis alia, quæ mora est, æque mora:
Minor ea videatur, quam quæ propter mulierem est.

12. *Respira.*] Metaphora à viatoribus seu cursoribus translata ad animum. Est enim *respirare* hoc loco, redire ad se, aut animum recipere. *Sebaldus.*

ACTVS SECVNDI SCENA TERTIA.

SYRUS. DROMO. CLITIPHO. CLINIA.

Argum. *Clinia ex Syro intelligit, se absente pudicè admodum vixisse Antiphilam; quà ex re ingenti gaudio perfunditur: Bacchis Clitiphonis amica ad cœnam adducitur, quæ tamen interim fingitur esse amica Cliniæ.* Thes. 1. *Amatores sunt suspicaces.* 2. *Magnum facinus sine periculo patrari nequit.*

AIn' tu? DR. *sic est.* SY. *verum interea dum sermones cædimus,*

Illæ sunt relictæ. CLI. *mulier tibi adest; audin', Clinia?*

CL. *Ego vero audio nunc demum, & video, & valeo, Clitipho.*

SY. *Minime mirum, adeo impeditæ sunt; ancillarum gregem*

Ducunt

EVGRAPHII.

1. *AIn' tu?*] *Hæc scena exolvit illam suspicionem, quam Clinia habuit.* Et hæc conjectura deinde rursus habet aliam causam, quod amicam Clitiphonis adduxerit servus, ita ut in domo patris esse possit. Quæ res an fieri possit, deliberationis vim tenet. Ita prior causa in controversia est, secunda in deliberativa: aut controversia est ex conjectura. Ergo partibus tractabitur, hoc est, uti dicta & affectus, quod πάθος Græcè dicunt, suggerunt argumenta: sicut suis locis explanabimus. *Dum sermones cædimus.*] *Cædere sermones* dicitur, qui frequenter & plurimum loquitur.

2. *Mulier tibi adest.*] Quia ita locutio servi fuerat, ut diceret, *relictæ mulieres.*

4. *Minime mirum adeo impeditæ.*] Mirandum non est quod impeditæ sunt mulieres, quæ & ancillarum gregem ducunt secum, & plurima comportant.

VARIORVM.

1. *Ain' tu!*] Principium est interruptum, nec tamen inelegans: quippe in quo τὸ γελοῖον sit observatum & sic accipienda hæc sunt, ut servi intelligantur sermones ultro citroque habuisse, sub initium vero hujus Scenæ eosdem nunc pertexere. *Sebaldus. Dum sermones cædimus.*] Genus hoc loquendi ductum esse à Græcis, admonet *Priscian.* lib. 18. eos enim ita dicere solitos, κόπτειν λόγους, aut κόπτειν ῥήματα: *commiscere sermones.* Alii *Serimus. Muretus.*

2. *Illæ sunt relictæ.*] Notanda oscitantia servulorum in expedienda re sibi commissa, qui inter confabulandum amittunt mulieres. *Sebaldus.*

4. SYR. *minime.*] *Heinsius* hæc verba *Dromoni* adscribit, & melius: nam videtur esse responsio *Dromonis*, ad illa verba *Syri:*

Dum sermones cædimus, illæ sunt relictæ.

Quæ enim verba interseruntur, ea fiunt non attendentibus servis: ut non fiat verosimile, tamdiu tacuisse *Syrum*, ut *Clitipho* & *Clinia* interea potuerint viginti & quatuor verba commutare; mox enim *Syri* verba iterum referuntur. *Heinsius. Ancillarum gregem.*] Sic οἰκέτων ἀγέλας dixit *Chrysostom.* in Paul. ad Ephes. cap. 5. Hom. 20. Indecorum nimirum jam olim visum Matronis, sine comite in publicum prodire: præibant ex officio Anteambulatrices, subsequebantur pedisequæ: quæ res in tantum luxum excrevit, *ut parum esset*, *nisi* (ut loquitur *Ammianus Marcellin.* lib. 14.) *familiarum agmina, tanquam prædatorios globos, post terga trahentes, conspicerentur.* Lindenbrogius. *Minime mirum.*] Scilicet si relictæ sunt: & additur caussa tarditatis.

6. *Non*

Ducunt secum. CL. perii! unde illi sunt ancillæ? CLI. men' rogas?
SY. Non oportuit relictas: portant quid rerum. CL. hei mihi.
SY. Aurum, vestem: & vesperascit, & non noverunt viam.
Factum à nobis stulte est. abi dum tu Dromo illis obviam.
Propera: quid stas? CL. væ mesero mihi, quanta de spe decidi?
CLI. Quid istuc? quæ res te sollicitat autem? CL. rogitas quid siet?
Viden' tu ancillas, aurum, vestem? quam ego cum una ancillula
Hic reliqui: unde esse censes? CLI. vah! nunc demum intellego.
SY. Di boni, quid turbæ est? ædes nostræ vix capient, scio.
Quid comedent? quid ebibent? quid Sene nostro erit miserius?
Sed video: eccos! quos volebam. CL. ô Juppiter! ubinam est fides?
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Conlocupletâsti te, Antiphila, & me in his deseruisti malis:
Propter quam in summa infamia sum, & meo Patri minus sum obsequens:

Cujus

EVGRAPHII.

5. *Perii! unde illæ sunt.*] Crescit error Cliniæ, ut magis credat esse corruptam, quod ancillas habeat & aurum. Hæc omnia meretricis, non illius mulieris sunt. Sed adhuc ignorat adolescens.

7. *Et vesperascit.*] Hoc est, nox fit: à vespere factum verbum est.

15. *O Iupiter! ubinam est fides?*] Necdum soluta sibi suspicione queritur adolescens se esse desertum, ... omisso amore amatoris sui in meretricios mores esse delapsam.

17. *Conlocupletâsti.*] Divitem fecisti.

VARIORUM.

6. *Non oportuit relictas.*] Non hæc responsio est ad verba Cliniæ rogantis, unde Antiphilæ sint ancillæ; sed ita servi inter se sermocinantur, cum nondum Cliniam aut Clitiphonem vidissent, quod planissime arguit versus 15. *Sed video: eccos, &c. Portant quid rerum.*] Ita sæpe loquebantur Veteres, cum magnam rei alicujus vim, aut copiam indicare vellent. Nannius Miscell. lib. 1. c. 22. Sic in Andria:

Di boni! boni quid porto?

Plaut. in Epidico:

Tum captivorum quid ducunt secum, pueros, virgines,
Binos, ternos? alius quisque fit concursus per vias.

Muretus.

7. *Aurum.*] Vide Eunuch. Act. 4. Sc. 1.

11. *Aurum.*] Aurea ornamenta, monilia. vide Eunuchi 4. act. 1. Scen. infra, *sine auro tum ornatam.*

12. *Unde.*] Deest, *nisi à rivalibus.*

15. *Ubinam est fides?*] Quonam abiit fides mihi data ab Antiphila, fore se amori nostro constantem? Hæc sibi Clinia suspicatus amicam suam corruptam esse, ubi conspexisset tantum auri, gregem ancillarum, vestes suppetere illi quam pauperem abiens reliquisset.

 19. Can-

Cujus nunc pudet me & miseret: qui harum mores cantabat mihi,
Monuisse frustra, neque potuisse eum unquam ab hac me expellere:
Quod tamen nunc faciam: tum quum gratum mihi esse potuit, nolui.
Nemo est miserior me. SY. *hic de nostris verbis errat videlicet,*
Quæ hic sumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque est, accipis:
Nam & vita est eadem, & animus te erga idem ac fuit:
Quantum ex ipsa re conjecturam cœpimus.
CL. *Quid? obsecro. nam mihi nunc nihil rerum omnium est*
Quod malim, quam me hoc falso suspicarier.
SY. *Hoc primum, ut ne quid hujus rerum ignores; Anus*
Quæ est dicta Mater esse ei antehac, non fuit:
Ea obiit mortem: hoc ipsa in itinere alteræ
Dum narrat forte audivi. CLI. *quænam est altera?*
SY. *Mane: hoc quod cœpi, primum enarrem, Clitipho:*
Post, istuc veniam. CLI. *propera.* SY. *jam primum omnium*
Ubi

EVGRAPHII.

19. *Cujus nunc me pudet.*] Patris me pudet & miseret, qui frequenter harum mores dixit mihi, & frustra monuit.

24. *Nam & vita est.*] Prima propositione volens servus solvere errorem suspicionis Cliniæ; dicit, Et vita est eadem amicæ, & animus ille qui circa te fuit. verum meminisse debemus duas res esse propositas, ut & vita eadem probetur, & idem animus. Potuit enim in eadem muliere castitas perseverare, ut esset eadem vita, non tamen idem animus: potuit namque oblivisci amatoris sui, & non eum desiderare. Ideo adjecit: *& animus te erga idem ac fuit.*

28. *Ne quid hujus rerum.*] Quod nunciet servus anum periisse, quæ ei mater esse dicebatur, ad causam minime pertinebat. ideo adjecit: Hoc primum tibi dico, ne aliquid harum rerum ignores.

30. *Alteræ dum narrat.*] Hic jam præmissio alterius narrationis effecta est. Nata est suspicio ut quæreretur, quæ sit altera: cujus narrationem differt prior enim est de amica Cliniæ narratio.

VARIORVM.

19. *Cantabat.*] Id est, *Sæpius dicebat*: ut cantatores repeteres cantica solent. Ita quoque *Plautus* in Trinummo:
Hæc dies noctesque tibi canto ut caveas.

21. *Gratum mihi esse.*] Metonymice *gratum* dicit, quod gratiam ipsi patris conciliasse poterat. Sic in Eunuch. act. 3. Scen. 1. *Swaerdecroon.*

23. *Aliter amorem accipis.*] Hoc est, tu malè suspicaris Antiphilam esse à te alieno animo: aliter judicas de tuo amore, quam æquum est.

28. *Ne quid hujus rerum.*] Ἀρχαϊσμὸς, ut *absente nobis.*

30. *Alteræ.*] Pro *Alteri.* Vide *Eunuch.* Act. 5. Sc. 6. vers. 3.

31. *Ædes.*]

Ubi ventum ad ædes est, Dromo pultat fores:
Anus quædam prodit: hæc ubi aperuit ostium,
Continuo hic se conjecit intro: ego consequor.
Anus foribus obdit pessulum: ad lanam redit.
Hinc sciri potuit, aut nusquam alibi, Clinia,
Quo studio vitam suam te absente exegerit,
Ubi de improviso est interventum Mulieri.
Nam ea res dedit tum existumandi copiam
Cotidianæ vitæ consuetudinem,

Quæ,

EUGRAPHII.

34. *Ubi ventum ad ædes.*] Hic ergo breviter omnia argumenta, quæ à summo ad imum sunt, colligamus. Ac primum collocetur. Casta est mulier, & eadem quæ fuit ante, perseverat: quod anus processit: quod ostium aperuit: quod continuo ingressus est servus: quod postquam ingressus, statim anus pessulum rursus foribus obdit: quod ad lanam redit: quod texentem telam studiose ipsam invenerit: quod mediocriter vestitam; quod sine auro: quod ita ornatam, quemadmodum sibi ornatur; quod nulla mala re expolitam muliebri: quod capillus ab ea rejectus circum caput fuerat negligenter: quod cum ancilla ea texebat, pannis ipsa contexta. Hæc sunt quæ vitam probant. Rursus subjungitur, an idem animus circa Cliniam perseveret. Ideo interrogavit: *Quid ait ubi me nominas?* Subjungit ille: *Ubi dicimus redisse te, &c.* Ergo & hic conjectura est, an idem animus perseveret. Probamus autem quod perseveret, ex eo, quod ubi te nominavimus, *mulier telam deserit continuo, & lacrumis opplet os totum sibi, ut facile scires, desiderio id fieri tuo.* Completa igitur omnia re, ad alteram narrationem necessario cito devolvitur, ut ostendat quæ illa altera sit mulier, de qua ante dixerat.

VARIORUM.

34. *Ædes.*] *Plaut.* Casina:
Insectatur omnes per ædes domi.
Nimirum *domus* totum est, cujus pars est *ædes*, ea scilicet in qua sunt conclavia. *Servius* in 2. Æneid. *Omne ædificium ædes dicuntur: sed Varro locum quatuor angulis conclusum ædem docet vocari debere:* & quæ ab omni parte tecta est, non oculis pervia. *Plautus* Aulul.
Angulos omnes mearum ædium & conclavium mihi pervium facitis.
Hic vero pro tota domo sumitur. *Sciopp.*
Pultat fores.] Vide Eunuch Act. 3. Sc. 3.

35. *Aperuit ostium.*] Vide Eunuch. Act. 4. Scen. 6.

37. *Obdit pessulum.*] In Meleagro *Euripides:*
Ἔνδον μένουσαν τὴν γυναῖκ' εἶναι χρεὼν
Ἐσθλὴν, θύραζε δ' ἀξίαν τοῦ μηδενός.
Domi manere fœminam decet probam,
Foris patere quæ sit exigui precii.

39. *Vitam exegerit.*] Aliter dicitur exigere vitam, exigere fabulam, exigere opus. Significat enim traducere, expellere & finire. *Calphurn.*

40. *Mulieri.*] Antiphilæ, virgini nubili, ut sc. 1. hujus act. & suprà hâc eâd. sc.

42. *Cotidianæ.*] *De* Q *litera quæsitum est. & multi illam excluserunt, quoniam nihil aliud sit, quam* C & V, *& non minus possit scribi* Quis *per* C & V & I & S. *Ideoque nonnulli* Quis *&* quæ *&* quid, *scripserunt* Qis, Qæ, Qid, *quoniam scilicet in* Q, *esset* C & V. *Festus: Quando & Cuando ab Ennio scriptum invenitur. Quaxare,* pro coaxare *ranæ dicuntur, cum vocem*

Quæ, cujusque ingenium ut sit, declarat maxume:
Texentem telam studiose ipsam offendimus:
Mediocriter vestitam veste lugubri,
Ejus Anuis causa, opinor, quæ erat mortua:
Sine auro tum ornatam, ita uti quæ ornantur sibi:
Nulla mala re esse expolitam muliebri:
Capillus passus, prolixus, circum caput
Rejectus negligenter: pax. CL. *Syre mi; obsecro*

Ne

VARIORVM.

mittunt. Querquera à Græco κάρχαρος *certum est dici; unde & Carcer. Querquetum, pro, Quercetum. Velius Longus.*

44. *Texentem telam.*] Acu, ut videtur non jugo. Nam sequitur: *ancilla una texebat.* quod non ita fieri in jugo potest. *Offendimus.*] Reperimus.

45. *Vestitam.*] Antiphilam. *Veste lugubri.*] Ornamentis positis *lugubria* vel *mortualia* induebant: sic enim appellabantur vestes funebres.

46. *Anuis.*] *Varro: Perrexit in interiores partes domuis.* Atque hoc regulare est omnibus nominibus quartæ declinationis, ut apud Veteres genitivus in *uis* exeat, ut *Fructuis, Senatuis, Exercituis, Quæstuis, Partuis, Victuis, Graduis, Rituis, Anuis.* quod recitatis auctorum verbis probat *Nonius.* Sicut autem eundem casum in I terminabant, (quod ipsum idem docet *Nonius*) similiter & *Domi* dixerunt. Citat *Donatus Plaut.* Trinum.

Quamquam domi cupio, opperiar hic quam gerat rem.

Aitque *domi* genitivum esse, ut sit *Cupere domi*, pro, cupere cupiditatem domi, seu, domus cupiditate teneri. *Scioppius.*

47. *Sine auro tum.*] Mundus, nimius & cultus meretrici potius quàm castæ convenit. *Ad mœchum veniet lotâ cute, quando videri vult formosa domi? &c.* Juven. 6. sat. vide Phorm. act. I. sc. 2. *Ornantur sibi.*] Alii legunt, *Formantur. Hieronym.* ad Gaudent. Φιλόκοσμον *genus fœminarum est, multasque etiam insignis pudicitiæ, quamvis nulli virorum, tamen sibi scimus libenter ornari.* Ideo nimius mundus cultus, meretrici potius quam castæ convenit. *Lindebr.*

48. *Nulla mala re.*] Non cerussa, purpurissa, aliisve offuciis & pigmentis fucatum. Plerique omnes, quos vidi, scripti codices *Nulla malam re* legunt; atque explicatur *mala*, id est, *maxilla. Plautus Mostell.*

Quid cerussa opus est? PH. nam qui malas oblinam?

Ergo genuina erat Antiphilæ, non fucata, aut purpurisso lita facies. *Res muliebres* vocat pigmenta & reliquas offucias, quibus mulieres sese ungere consueverunt, ut pulchriores videantur. Nam, ut ait *Pomponius* JC., *Etiam quo elegantiores sint & mundiores, unguntur fœminæ. Zeno Veron. sermon. de Continentia: Colorem de pyxide mutuantur.* Ideoque inter mundum muliebrem referuntur unguenta, & vasa unguentaria, & si quæ similia. *Lucian. in Amoribus:* Καθάπερ ἐν φαρμακοπώλου πυξίδων ὄχλον ἀγγεῖα μεστὰ πολλῆς κακοδαιμονίας ἐν οἷς ὀδόντων σμηκτικαὶ δυνάμεις, ἢ βλέφαρα μελαίνουσα τέχνη θησαυρίζεται. Videndus totus locus: nam unus omnium rectissime hanc muliebris formæ interpolationem describit. Et *Zeno Veronens. serm. de pudicitia, de Spiritu & Corpore. Hieronym.* Epist. ad Paulin. *Lindebrog.*

50. *Rejectus negligenter.*] *Priscianus* legit, *Rejectus negligenter; pax!* Quæ vera est

Ne me in lætitiam frustra conjicias. SY. *anus*
Subtemen nebat. præterea una ancillula
Erat, ea texebat una: pannis obsita,
Neglecta, immunda illuvie. CLI. *si hæc sunt, Clinia,*
Vera, ita uti credo, quis te est fortunatior?
Scin' hanc, quam dicit sordidatam & sordidam?
Magnum hoc quoque signum est, dominam esse extra noxiam,
Quum ejus tam negliguntur internuntii:
Nam disciplina est eisdem, munerarier

Ancil-

VARIORVM.

ta est lectio: ut hinc scire possimus, cur *Ausonius* in *Technopægnio* dixerit,

> *Totum opus hoc sparsum, crinis velut Antiphilæ; pax.*

Ad hunc enim *Terentii* locum omnino respexit. Vide Act. 4. Scen. 3. vers. 39. *Lindebrogius. Pax.*] Admirantis vel silentiis, & ut alii, approbationis interjectio.

52. *Subtemen nebat.*] Servatum à Poëta decorum: nam anus ob visus imbecillitatem texere vix posset: majoris autem erat artificii, subtemen nere, quam stamen: durius & retortiore filo stamen, molliore & minus laxo subtemen. Proinde diversæ artes στημονητικὴ & κροκονητική. Nam in solo subtemine mollities illa lanuginosa quæ panno supereminet, & quam pectit ac polit spina fullo. Insignite factus ad hoc probandum locus *Platonis*, qui male exponitur ab eruditis, & non recte legitur. est in Politico; ὅσα δέ γ' αὖ τὴν γνάψεως ἁλκὴν ἐμμέτρως τὴν μαλακότητα ἴσχει, ταῦτα ἄρα κρόκην μὲν νηθέντα, τὴν δὲ ἐπιτεταγμένην αὐτοῖς εἶναι τέχνην κροκονητικήν. Scribendum: ὅσα δέ γ' αὖ τῇ γνάψει ὁλκῇ ἐμμέτρως τὴν μαλακότητα ἴσχει. Id est, *quæ spinæ fulloniæ tractui & polituræ accommodatam habent mollitiem, ea postquam neta sunt, subteminis nomine vocantur.* Sensus est: in subtemine nendo ita rationem haberi floccorum excitandorum, ut possint commode pecti & poliri fullonis spinis. Cum igitur subtemen sit μαλακώτερον stamine, quo densius subtemen, & crebrius, eo vestis μαλακωτέρη & pexior. *Salmas.*

53. *Pannis obsita.*] Ut Eunuch. 2. act. 2. sc.

54. *Immunda illuvie.*] Immunda, nominativus videri potest: nam *illuvies* immunditiam significat.

56. *Sordidatam & sordidam.*] *Sordidus* à natura dicitur: *Sordidatus* vero fit urgente necessitate. Sordidatam refertur ad illud, *Pannis obsita:* Sordidam ad illud, *neglecta, immunda illuvie. Calphurnius.*

58. *Internuncii.*] Apud parum pudicas mulieres comitatus portio fuerunt *salutigeruli* pueri, ministri & ministræ, internunciæ, conciliatrices: sic & *internuncii* ministri: quorumque meminit *Juvenalis:*

> *—— Conscia matri*
> *Virgo fuit: ceras nunc hac dictante pusillas*
> *Implet, & ad mœchum dat eisdem ferre cinædis.*

Ad hos respexit *Apulejus: hos Græco nomine δαίμονας nominant, inter terricolas cælicolasque vectores, hinc precum, inde donorum. Qui ultro citroque portant hinc petitiones, inde suppetias: seu quidam utrinsque interpretes & salutigeri.* Pignorius.

59. *Munerarier.*] Pro donare.

Ancillas primum, ad dominas qui affectant viam.
CL. *Perge; obsecro te! & cave ne falsam gratiam*
Studeas inire. quid ait, ubi me nominas?
SY. *Ubi dicimus rediisse te, & rogare uti*
Veniret ad te: Mulier telam deserit
Continuo, & lacrumis opplet os totum sibi:
Ut facile scires desiderio id fieri tuo.
CL. *Præ gaudio, ita me DI ament! ubi sim nescio:*
Ita timui. CLI. *at ego nihil esse sciebam, Clinia.*
Agedum vicissim, Syre, dic quæ illa est altera?
SY. *Adducimus tuam Bacchidem.* CLI. *hem! quid? Bacchidem?*
Eho

EVGRAPHII.

70. *Adducimus tuam.*] Quo facilius blandiri adolescenti possit *

VARIORVM.

60. *Ancillas primum.*] Hieronymus ad Gaudentium: *Solent lascivi comptuli juvenes, blandimentis, affabilitate, munusculis, aditum sibi per nutrices ad alumnas quærere.* Ovid. in arte;

Sed prius ancillam captatæ nosse puellæ
Cura sit: accessus molliet illa tuos.
Hanc tu pollicitis, hanc tu corrumpe rogando:
Quod cupis ex facili, si volet illa, feres.

Lindebrog.

65. *Lachrymis.*] *Lachrymæ* non raro præ gaudio prosiliunt. Cujus causam Physici conferunt in calefactos & resolutos spiritus cerebri; qui in magna lætitia, si præsertim commiserationi misceantur, ut plurimum destillant per oculos. Sic *Masinissa* Rex complexus *Scipionem Africanum* præ gaudio collacrumavit. Et *Plautus* in Sticho:

Ego te nunc conspicio libens, & præ lætitia lacrumæ prosiliunt mihi.

Terent. in Adelph.

Homini ilico lacrymæ cadunt, quasi puero, præ gaudio. Sebaldus.

69. *Dic quæ illa est altera?*] Altera pars hujus scenæ, quæ continet consilium periculosum Clitiphonis.

70. *Adducimus.*] Nulla est Comœdia *Terentiana*, quæ non scenam suam in ipsa urbe *Atheniensi* habeat, hoc est, quæ non fingitur *Athenis* agi. Sic Hecuba *Euripidis* scenam habet in *Chersoneso* Thraciæ. Sic Orestes *Argis*, Phænissæ *Thebis*. Nec hoc tacuit *Plautus*:

Hæc urbs Epidamnus est, dum agitur fabula.

Miles Gloriosus *Ephesi*. Sic Pœnulus *Calidone*, Rudens *Cyrenis*. Solus *Terentius* scenam in prologo non indicat, nec mirum, cum omnes fingantur agi in ipsa urbe *Athenarum*: excepta hac unica fabula, ubi scena ruri haud dubie est constituta: sed ego rus suburbanum puto, alioqui urbana *Bacchis* cum tanta familia & sarcina rerum (si longius ab urbe iter fuisset) tantam viam pedibus non confecisset. Excusetur igitur *Terentius*, quod suburbana loca pro ipsis *Athenis* habet, ac proinde cum venia omissam esse scenæ indicationem. Meminit istius observationis *Plautus* in Menæch.

Atque hoc Poëtæ faciunt in Comœdiis;
Omnes res gestas esse Athenis autumant.

Nannius.

73. *Non fit.*] Μέγα καὶ πρεσβόντον ἔργον. Menander. Plotio. Cui contrarium illud Juvenalis 14. Sat. *Nullus enim magni sceleris labor.* ad quem Scholiastes laudat hunc Terentii locum.

74. *In*

Eho ſceleſte, quo illam ducis? SY. *quo ego illam? ad nos ſcilicet.*
CLI. *Ad Patremne?* SY. *ad eum ipſum.* CLI. *ô hominis impudentem audaciam!* SY. *heus;*
NON FIT SINE *periclo facinus magnum & memorabile.*
CLI. *Hoc vide, in mea vita tu tibi laudem is quæſitum, ſcelus:*
Ubi ſi paululum modo quid te te fugerit, ego perierim.
Quid illo facias? SY. *at enim.* CLI. *quid enim?* SY. *ſi ſinas, dicam.* CL. *ſine.*
CLI. *Sino.* SY. *ita res eſt hæc nunc, quaſi cum.* CLI. *quas, malum, ambages mihi*
Narrare occipit? CL. *Syre, verum hic dicit; mitte: ad rem redi.*
SY. *Enim vero reticere nequeo: multimodis injurius,*
Clitipho, neque ferri potis es. CL. *audiendum hercle eſt: tace.*
SY. *Vis*

EVGRAPHII.

73. *Non fit ſine periculo.*] Quoniam interrogatus ſervus, quo duceret Bacchidem, reſpondit, ad patrem. Quod ægre ferens adoleſcens, cum indignatione audacem ſervum pronunciavit: continuo ille reſpondit, facinus magnum & memorabile fieri nunquam poſſe, ſine aliquo periculo. Ita in hoc quoque periculum eſt, cum patre præſente in domo futura ſit meretrix. Tamen ſtudet, ut nihilominus cœlari poſſit.

74. *Hoc vide; in mea vita.*] Scelus, quam aſtutus ad gloriam! Siquidē meo periculo tu tibi comparare vis laudem.

75. *Modo quid fugerit.*] In quo negotio ſi te fefellerit aliqua conſilii pars, ego continuo perierim.

76. *Quid illo facias.*] Quid deinde facturus es. At enim pendens oratio hac interceſſione efficitur adoleſcentis: qui non patitur eum ambagibus circuire. Ideo enim dicit, *Quid enim?*

77. *Ita res eſt.*] Hic nunc voluit ſervus quaſi quandam ſimilitudinem dare, ut ſic oſtenderet, quale ſit illud conſilium quod ipſe diſpoſuit. Sed quoniam ſimilitudo cum datur, quidam eſt in oratione circuitus, idcirco adjecit, *Quas, malum, mihi ambages narrare occipit!* Denique & alter adoleſcens hoc intellexit, unde adjecit: *Syre, verum hic dicit; mitte iſta quæſo.* Scilicet externa & per ſimilitudinem tranſlatā. unde admonuit eum quod dixit, *atque ad rem redi.*

79. *Enimvero reticere nequeo.* Multimodis injurioſus Clitipho es: unde jam tacere non poſſum. Bene indignationem ſuam ſervus extulit, quo facilius ſibi adoleſcentem per ſuam iracundiam præpararet.

VARIORVM.

74. *In mea vita.*] Cum periculo vitæ meæ.

75. *Fugerit.*] Non ex ſententia ſucceſſerit, actum de me erit.

76. *At enim.*] Aliquid ſupplendum: vel in ea re non eſſe periculum, vel ſimile quid, ſed Clitipho illius ſermonem interrumpit.

77. *Quaſi cum.*] Sententia non eſt plena, utpote à *Clitiphone*, qui impatiens audiendi eſt, interrupta. Eſt vero integra, quaſi cum *Clinia*, & non cum *Clitiphone* amorem ſit communicatura *Bacchis*. confer Thraſonis *quaſi*. Eunuch. act. 3. ſc. 1. *Willich.*

80. *Audiendum.*] Hoc verſu neque Numeri pleni ſunt, & ſtulte *Clinia* ſilentium

SY. *Vis amare: vis potiri: vis, quod des illi, effici:*
Tuum esse in potiundo periculum non vis. haud stulte sapis?
Siquidem id sapere est, velle te id, quod non potest, contingere.
Aut hæc cum illis sunt habenda, aut illa cum his amittenda sunt.
Harum duarum conditionum nunc utram malis, vide:
Etsi consilium, quod cœpi, rectum esse & tutum scio.
Nam apud Patrem tua amica tecum sine metu ut sit, copia est.
Tum, quod illi argentum es pollicitus, eadem hac inveniam via:
Quod ut efficerem, orando surdas jam aures reddideras mihi.
Quid aliud tibi vis? CLI. *siquidem hoc fit.* SY. *siquidem, experiundo scies.*
CLI. *Age age, cedo istuc tuum consilium: quid id est?* SY. *adsimulabimus,*

Tuam

EVGRAPHII.

82. *Haud stulte sapis.*] Non stulte, inquit, sapis, & cum ames, & potiri desideres, & pecuniam dari, interea tu nullum periculum velis sustinere. Hoc autem stultitiæ est, protinus velle id, quod non potest, contingere.

84. *Aut hæc cum illis sunt.*] Aut enim debent fructum & potiundi utilitatem cum periculo sustinere: aut pariter & commoditas omittenda est, si periculum devitatur.

85. *Harum duarum nunc.*] De duabus illis propositis conditionibus aut periculum, aut fructum capiat, aut si periculum fugiat, utilitatem etiam pariter contemnat. Ex his, inquit, quamlibet conditionem eligat.

86. *Etsi consilium.*] Incitare adolescentem cupit, ne frustra operam perdiderit, quod meretricem adduxit: itaque ostendit tutum consilium esse, quod suscepit; ut apud patrem amica sit sine metu; & argentum, quod promissum est, inveniri possit.

90. *Siquidem hoc fit.*] Quam cito est motus adolescens, quando utrumq; esse dixit præparatum? & ut amica in domo patris sine metu sit, & argentum ei quod debitum est; reddi possit. *Experiundo scies.*] Ipsa actione expertus agnosces.

VARIORVM.

tium imponit *Clitiphoni*, qui nullus interloquatur, jam quidem. In MSS. *Coloniensi* lego:

Audiendum hercle est. CLIT. *quid est?*

Unde litterula mutata verum me elicuisse spero:

CLIN. *audiendum hercle est.* CLIT. *quid?*
CLIN. *st, tace.*

Cum audiendum *Syrum Clinia* censuisset, ira adhuc ardens *Clitipho*, *quid?* inquit; ego audiam scilicet. quæ priusquam eloqueretur, *Clinia* gestu & voce eum reprimit, *st*, silentii nota propria. Poëta vetus:

Harpocrates, digito qui significat st.

Jan. Gulielmus.

84. *Aut hæc cum.*] Aut pericula cum & pro emolumentis subeunda, aut emolumenta illa, *amare, potiri, habere quod des illi*, cum periculis simul admittenda.

91. *Adsimulabimus.*] Protasis ex parte Clitiphonis. Bacchis simulabitur esse amica Cliniæ. Antiphila ducetur pro ancilla Bacchidis. extorquebitur argentum à sene quod Bacchidi Clitipho promiserat.

92. *Pul-*

Tuam amicam hujus esse. CLI. *pulchre. cedo quid hic faciet sua?*
An ea quoque dicetur hujus, si una hæc dedecori est parum?
SY. *Imo ad tuam matrem abducetur.* CLI. *quid eo?* SY. *longum est, Clitipho,*
Si tibi narrem, quamobrem id faciam: vera causa est. CLI. *fabulæ.*
Nihil satis firmi video, quamobrem accipere hunc mihi expediat metum.
SY. *Mane. habeo aliud, si istud metuis: quod ambo confiteamini*
Sine periclo esse. CLI. *hujusmodi obsecro aliquid repperi.* SY. *maxume.*
Ibo obviam hinc: dicam ut revortantur domum. CLI. *hem!*
Quid dixti? SY. *ademptum tibi jam faxo omnem metum,*
In aurem utramvis otiose ut dormias.

CLI. *Quid*

EVGRAPHII.

96. *Nihil satis firmi.*] Nullam rationem video firmitatis in consilio, ut debeam talem metum suscipere, ut apud patrem amica mea sit.

97. *Mane. habeo aliud.*] Hoc irridens dicit. vult enim obvius ire meretrici, & dicere ut domum revertatur. Aliter enim incitari adolescentis animus non potest, qui fastidiosus cœpit esse per copiam, nisi id quod cupit denegetur.

VARIORVM.

92. *Pulchre.*] Describitur tyrannis affectuum. Licet enim voluptas rationi sit inimica, tamen mentis oculos non sic perstringit, aut rationis lumen sic obnubilat, ut in ipsa actione prava, ratio non tamen deprecetur ad optima. *Sebaldus.*

93. *Si una hæc dedecori.*] Quasi dicat: si non est satis magnum dedecus unam habere amicam, addamus duas. *Hegendorph.*

95. *Vera causa est.*] Hæc petenda ex fine Scenæ 3. Act. 3. *Fabulæ.*] Nugæ sunt istæ, meræ gerræ.

97. SY. *Mane. habeo.*] Indignatus Syrus improbari à Clitiphone consilium suum, simulat se aliud invenisse, quod absque periculo fiet. obviam se iturum Bacchidi, dicturumque ut domum revertatur.

99. *Revertantur domum.*] Decorum valde conveniens est in persona *Syri* stomachantis, ideo quod de sententia sua deducere adolescentem non potest. *Sebaldus.*

101. *In aurem utramvis, &c.*] Id est, ut animo otioso & securo sis. *Plautus Pseudol. sc. 1. De isthac re in oculum utrumvis conquiescito.* CA. *Oculum utrum? anne aurem?* PS. *At hoc pervolgatum est nimis.* Id ita extulit *Menander* in Plotio apud Gellium:

Ἐπ' ἀμφοτέραν ἵν' ἐπίκληρος ᾖ,
μέλλει καθευδήσειν.

In aurem utramque quandoquidem dotata est, cubet. Lindebrog.

102. *Quid*

CLI. *Quid ago nunc?* CL. *tune? quid boni est.* CLI. *Syre, dic modo*
Verum. SY. *Age modo hodie sero, ac nequicquam voles.*
CL. *Datur: fruare dum licet, nam nescias,*
Ejus sit potestas, posthac, an nunquam, tibi.
CLI. *Syre inquam.* SY. *perge porro, tamen istuc ago.*
CLI. *Verum hercle istuc est: Syre, Syre inquam, heus heus Syre.*
SY. *Concaluit. quid vis?* CLI. *redi, redi.* SY. *adsum, dic quid est?*
Jam hoc quoque negabis tibi placere. CLI. *imo Syre,*
Et me, & meum amorem, & famam permitto tibi.
Tu es judex: ne quid accusandus sis, vide.
SY. *Ridiculum est, te istuc me admonere, Clitipho,*
Quasi istic minor mea res agatur, quam tua.
Hic si quid nobis forte adversi evenerit,

Tibi

EVGRAPHII.

102. *Tune? quid boni.*] Præcisa hæc oratio ordine tali. Tu, ne quod boni est fruare, dum licet? Rursus alia præcisa: *Nam nescias.* cujus ordo est; ejus sit potestas posthac nunquam.

108. *Concaluit.*] Calore subito concitatus est.

113. *Quasi istic minor.*] In hoc consilio magis mihi periculum propositum est, quam tibi. Nam si aliquid adversi contigerit, tibi verba sunt præparata, mihi vero verbera. Unde hanc rem negligere omnino non possum.

VARIORVM.

102. *Quid ago nunc? &c.*] In aliis omnibus, *tune? quod est boni.* Mirumque quam suo more, id est, quam inepte, quamque ridicule locum hunc interpretentur literatores: illius igitur nobis sententia, quam ante nos nemo tradidit, aperienda est. Dicturus erat *Clinia* continuata oratione, *Tune? quod boni datur modo, fruere, dum licet. nam nescias, Ejus sit potestas posthac, an nunquam, tibi.* Sed cum, eo loqui exorso, pergeret abire *Syrus*, interrupit illius orationem *Clitipho*, & *Syrum* inclamavit: deinde ad *Cliniam* conversus, *dic modo verum*, inquit. at *Syrus*, indignabundus, *Age*, inquit, *modo: hodie sero, ac nequicquam voles.* tum demum *Clinia* interruptam orationem persecutus est. *Muretus.*

103. *Hodie sero.*] Alludit ad occasionem neutiquam negligendam, & fronte capillatam esse.

104. *Fruare dum licet,*] *Isocrates* in Panegyr. Καὶ γὰρ αἰσχρὸν παρόντι μὲν μὴ χρῆσθαι, παρελθόντος δὲ αὐτοῦ μεμνῆσθαι.

106. *Tamen istuc ago.*] Quod cepi scilicet. Ut dicam amicæ, ut domum redeat.

107. *Verum hercle istuc.*] His verbis Clitipho respondet ad illud Cliniæ, *Quod boni datur, fruere modo dum licet.* Mox se rursum ad Syrum convertit.

108. *Concaluit.*] Irane, an amore? Hoc ad spectatores *Syrus*, priusquam respondeat. *Calphurn.* Bene de amore *concaluit.* in Eunuch.

Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis. Latomus.

115. *Verba,*

Tibi erunt parata verba: huic homini verbera.
Quapropter hæc res neutiquam neglecta est mihi:
Sed istunc exora, ut suam esse adsimulet. CL. *scilicet*
Facturum me esse, in eum jam res rediit locum,
Ut sit necesse. CLI. *merito te amo, Clinia.*
CL. *Verum illa ne quid titubet.* SY. *Perdocta est probe.*
CL. *At hoc demiror, qui tam facile potueris*
Persuadere illi, quæ solet quos spernere.
SY. *In tempore ad eam veni, quod rerum omnium est*
Primum. nam quemdam misere offendi Militem,

Ejus

EUGRAPHII.

118. *In eum jam res rediit.*] Intelligit Clinia, cum apud illum sit hospes, necessitatem sibi impositam, uti hoc quod ab eo petitur, negare possit, ut assimulet amicam suam esse meretricem.

123. *In tempore ad eum.*] In occasione. Ut:

Sola viri molles aditus & tempora noras.

124. *Quemdam offendi militem.*] Hæc fuit occasio, quod voluit miserum militem de negatione sua, in amorem amplius suscitare.

VARIORUM.

115. *Verba, & verbera.*] Oonomasia. *Huic homini.*] Venuste *huic homini* dixit, cum se ipsum designaret. Sic apud *Plautum* in Epidico:

Quid verba facimus? homini huic opust'
quadraginta minis.

Sic *Demea* Adelphis:

Vin' tu huic seni auscultare?

Et apud *Sophoclem* Ulysses:

Ἐχθρός γε τῷ δὲ τ' ἀνδρὶ καὶ τὸ νῦν
ἔτι.

Et apud *Euripidem* Admeti pater:

Μὴ θνῆσχ' ὑπὲρ τοῦδ' ἀνδρός, οὐδ'
ἐγὼ πρὸ σοῦ. *Muretus.*

117. *Sed istunc exora.*] Videbantur tria obesse consilio posse, à parte *Cliniæ, Thaidis, Clitiphonis*: quæ nunc impedimenta elevat aut amovet.

118. *Facturum me esse.*] Infinitiva hæc oratio regitur à verbo *scire*, quod inclusum est particulæ *scilicet*. Vide Act. 4. Scen. 7. & Act. 5. Scen. 1.

119. *Ut sit necesse.*] *Menander:*

Τρία γάρ ἐστι, Δάατολε, δι' ὧν ἅπαντα
γίγνεται,
Ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἢ γε
τρίτον ἔθει τινί.

120. *Ne quid titubet.*] Subaudi, *Timeo.* Titubare propriè est pedibus non insistere posse, quales sunt ebrii. Ad animum quoque transfertur, quoties ab animo verba dissentiunt. Veretur ergò Clitipho, ne quid temere effundat, quo se indicet. *Titubet*, trepidet, hæsitet.

122. *Illi.*] Bacchidi, quæ solet aliquos amatores spernere.

123. *In tempore, &c.*] *Ausonius* in Pittaco:

Romana sic est vox, Veni in tempore.
Vester quoque ille Comicus Terentius,
Rerum omnium primum esse tempus autumat,
Ad Antiphilam quo venerat servus Dromo,
Nullo impeditam, temporis servans vices.

Dromoni attribuit partes *Ausonius*, quæ Syri sunt, & Dromonis: non memoriæ, ut puto lapsu, sed ob vitandam cacophoniam, *Servus Syrus.*

124. *Misere.*] Valde sollicitè orantem. Faernus legit, *miserum. Militem.*]

Syrus

Ejus noctem orantem: hæc arte tractabat virum,
Ut illius animum cupidum inopia incenderet:
Eademque ut esset apud te hoc quam gratißimum.
Sed heus tu: vide sis, ne quid imprudens ruas:
Patrem novisti, ad has res quam sit perspicax:
Ego te autem novi, quam esse soleas impotens:
Inversa verba, eversas cervices tuas,
Gemitus, screatus, tußis, risus, abstine.
CLI. *Laudabis.* SY. *vide sis!* CLI. *tutemet mirabere.*
SY. *Sed quam cito sunt consecutæ mulieres!*

CLI. *Ubi*

EVGRAPHII.

131. *Eversas cervices.*] Quod jactantis & superbi est penitus.

132. *Gemitus, screatus.*] Hæc omnia adolescentuli faciunt, quotiescunque videre, aut videri volunt ab his, quos desiderant; ita sub quodam metu, ut quasi dum aliud necessitate conficiunt, sic impleant voluntatem.

VARIORVM.

Syrus *Clitiphoni* in os laudat amasiam, ut ob id apud ipsum esset quam gratissima. Naturaliter enim laudari ea volumus, quæ amamus & magni facimus ipsi. *Sebaldus.*

125. *Hac arte.*] Quando in casto aut pervigilio secubandum foret, neque aliter rem divinam facere sine piaculo esset, assidue sacra postridie meretrices causabantur. Id eo, ut cupidos amatorum animos inopia incenderent. Neque præteriit inter præcipiendum lena illa:

——— *Utere causis*
Major dilata nocte recurret amor.

Scilicet, hoc est *arte tractare.* Errant enim, opinor, qui, *arte*, nomen auferendi casu accipiunt, cum adverbium sit. *Palmerius.*

126. *Inopia.*] Scilicet *sui.* semper enim cupimus negata.

127. *Eademque, &c.*] Scilicet via vel ratione. *Eadem* adverbialiter est sumendum, quemadmodum & antiquitus sumi solebat. Scaurus apud Charisium negans, *obiter*, Latinum esse, addit, veteres consuevisse dicere, *eadem*, non addentes, *via*, ut *Plautus* inquit, *eadem bibes, eadem tibi dedero suavium.* Nos quoque apud eundem Plautum multa hujus vocis in hac significatione exempla reperimus, quorum aliqua subjiciemus. In Menæchmis: *Hercle qui tu recte dicis, eadem ignorabitur: ne uxor cognoscat, te habere, si in via conspexerit.* In Captivis: *Ad fratrem modo captivos alios inviso meos: Eadem percontabor, ecquis hunc Adolescentem noverit.* In milite glorioso. *Eadem insidias dabo, &c.* Faërnus. *Hoc,* pro ob hoc, sive hoc pacto. Alii sine *hoc* legunt, *quam gratißima.*

130. *Impotens.*] Ad affectus moderandos coram patre perspicaci & verba tua, nutus, gestus advervente.

131. *Inversa.*] Id est, verba immutata, & ab ea re, in qua proprie locum habent, ad aliam translata & ita interdum obscura. Et talis inversio parit obscuritatem. Vel verba præpostere pronuntiata. *Lambin.*

132. *Gemitus, screatus, &c.*] Græcum est. Ablativo enim carentes Græci, genitivo utuntur. Sic & *Horatius:*
Ubi lusi satis, abstineo irarum.

Abstine.] Cohibe. *apage, potin' ut abstineas manum, Stimomm. Cu'pam, &c.* Plaut.

135. *Cur*

CLI. *Ubi sunt? cur retines?* SY. *jam nunc hæc non est tua.*
CLI. *Scio; apud patrem: at nunc interim.* SY. *nihilo magis.*
CLI. *Sine.* SY. *non sinam, inquam.* CLI. *quæso paulisper.*
SY. *veto.*
CLI. *Saltem salutare.* SY. *abeas, si sapis.* CLI. *eo. quid*
Istic? SY. *manebit.* CLI. *ô hominem felicem!* SY. *ambula.*

ACTVS SECVNDI SCENA QVARTA.

BACCHIS. ANTIPHILA. CLINIA. SYRUS.

Argum. *Collatio meretricis & honestæ virginis, qua vita utriusque exprimitur. Bacchis laudat Antiphilam ob formam & bonos mores, eamque fortunatam esse affirmat. Et hic jucunda amantium congressio signatissimè exprimitur.* Thes. 1. *Et malis insitum, probare meliora.* 2. *Meretricia vita & studium non parum periclitatur.* 3. *Amantes vel amicæ, primo conspectu obstupescunt.*

ÆDepol te, *mea Antiphila, laudo, & fortunatam judico,*
Id quum studuisti, isti formæ ut mores consimiles forent:

Minime-

VARIORVM.

135. *Cur retines?*] Jam ruentem in amplexum Bacchidis Clitiphonem morabatur Syrus.

136. *Apud patrem.*] Coram patre non erit. *At nunc interim.*] Ἀποσιώπησις amantis: ut sit, Sine interim paulisper cum amica ludere.

139. *Isthic.*] Pro iste, scilicet Clinia.

EVGRAPHII.

1. Ædepol te, mea.] *Hæc scena comparationem continet earum mulierum quæ amicæ sunt, ita ut uni serviant, & earum quæ plurimis sui corporis exhibent potestatem.* Et ne videantur meretrices injustæ, defensio est, & quasi forma quædam hic controversiæ continetur. Res enim fiunt meretricis, quum injustæ sunt amatoribus suis & adversæ, dum plurimum petant. Quam rem purgans meretrix, dicit se hoc quod faciunt facere necessitate, ne cum ætas abierit, & senectute extincta pulchritudo discesserit, inopia maneat, nisi antea quæsiverint lucrum, quo possint sustentare decrepitam ac miseram senectutem. *Laudo, & fortunatam judico.*] Vehementer te beatam felicemque judico, cum id egisti, ut mores tuæ formæ convenirent. Ut oportuit, jam defensionem suam videtur meretrix exorsa. Siquidem scit quod oporteat fieri, & laudat eam quæ cum pulchritudine tenet integram castitatem.

VARIORVM.

1. *Ædepol.*] Spargit in personas descriptionem morum Bacchidis & Antiphilæ, ut appareat honestè amasse Cliniam. *Laudo.*] *Adeo gratiosa est virtus, ut insitum sit etiam malis probare meliora: & maximum habemus hoc naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum permittit, etiam qui non sequuntur, illam vident.* Seneca.

2. *Formæ ut mores.*] Mores autem pudici, gratiores esse solent in pulchro corpore. *Virgil.*

Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.

Socratis præceptum de speculo consulendo, vide apud Diog. Laërt. & Plutarch. Conjug. præcept. Senec. Nat. quæst. lib. 1.

Minimeque, ita me DI ament, miror si te sibi quisque expetit.
Nam mihi quale ingenium haberes, fuit indicio oratio.
Et quum egomet nunc mecum in animo vitam tuam considero,
Omniumque adeo vostrarum, volgus quæ abs se segregant:
Et vos esse istiusmodi, & nos non esse, haud mirabile est.
Nam expedit bonas esse vobis: nos, quibuscum est res, non sinunt.
Quippe forma impulsi nostra, nos amatores colunt:
Hæc ubi imminuta est, illi suum animum alio conferunt.
Nisi si prospectum interea aliquid est; desertæ vivimus.
Vobis cum uno semel ubi ætatem agere decretum est viro,
Cujus mos maxume est consimilis vostrum, hi se ad vos applicant:
Hoc beneficio utrique ab utrisque vero devincimini,

Ut

EVGRAPHII.

3. *Minimeque, ita me DI.*] Etenim non valde miror, si cùm his moribus & hac sis pulchritudine, ne non sit aliquis qui te diligat, & te sibi petat.

4. *Nam mihi quale.*] Namque mores tuos mihi sermonibus indicasti.

5. *Et cùm egomet.*] Hic jam reparat accusationis defensionem, quæ in se esse possit: dicitque merito, hujusmodi mulieres, quæ uni serviunt, hoc est, quæ se separant à vulgo, recte scilicet & bene facere. Nec minus mirabile esse, quod meretrices malæ sint. Hoc enim dixit: *Et vos esse istiusmodi, & nos non esse, haud mirabile est.* Vobis enim cum sit voluntas cum uno viro semper esse, debetis servare bonitatem: nos autem bonas esse non sinunt hi, cum quibus rem habemus. Nam propter pulchritudinem nostram amatores esse volunt, qui continuo mutant voluntatem, si fuerit forma mutata. Ergo nisi prospectum ante fuerit, desertæ & cum inopia in senectute vivimus. Unde sic purgatum, quod malè audire potuisset, non juste malas esses meretrices.

13. *Cujus mos maxime est.*] Verum his moribus se sociant vobis, qui habent hunc morem, & similem voluntatem.

VARIORVM.

4. *Nam mihi quale ingenium, &c.*] Sermo est animi index & χαρακτήρ. Sic in Sallustium *Cicero: Moribus semper oratio consonat.* Et Solon apud Laërt. *sermonem esse vivam animi imaginem* pronuntiat. Hinc illud *Platonis: loquere, puer, ut te videam. Willich.*

6. *Vostrarum.*] Vestri similium.

8. *Expedit bonas esse.*] Bene vertit, utile est. Non potest enim verus amor esse, nisi inter duos, qui sibi invicem fidem servant. Tum, *Nec regna, nec tedæ socium pati valent. Non sinunt.*] In hanc sententiam *Valer.* lib. 4. cap. 32. dictum hoc ex *Senecæ* epist. adducit: *Nullum sine auctoramento malum est: avaritia pecuniam promittit, luxuria varias voluptates, ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam: mercede te vitia solicitant.*

12. *Viro.*] Adverte Syntaxin, *Viro hi.*

13. *Cujus mos.*] Morum similitudo, amicitiæ mater. Tum pares cum paribus facillime congregantur.

14. *Devincimini.*] *Horatius*, lib. 1. Od. 13.

Felices ter & amplius,
Quos irrupta tenet copula,
Nec malis divulsus querimoniis,
Suprema citius solvet amor die.

16. *Nescio*

Ut numquam ulla amori vestro incidere possit calamitas.
AN. *Nescio alias: me quidem semper scio fecisse sedulo,*
Ut ex illius commodo meum compararem commodum. CL. *ah!*
Ergo, mea Antiphila, tu nunc sola reducem me in patriam facis,
Nam dum abs te absum, omnes mihi labores fuère, quos cepi, leves:
Præterquam, tui carendum quod erat. SY. *credo.* CL. *Syre, vix suffero.*
Hoccine me miserum non licere meo modo ingenium frui?
SY. *Imo, ut Patrem tuum vidi esse habitum, diu etiam duras dabit.*

BA. *Quis-*

EVGRAPHII.

15 *Ut nunquam ulla amori vestrò incidere possit calamitas.*] Ut semper inter vos amor valeat, neque senectute aut ullo morbo discidium possit existere.

16. *Nescio alias: me quidem.*] Quid agam, vehementer ignoro: illud certum est, nunquam meum me commodum sine illius commodo comparasse.

18. *Ergo, mea Antiphila.*] Adolescens venientem amicam intuetur, & secum loquitur, quod ejus amore factum sit, ut in patriam reverteretur.

19. *Nam dum abs te absum, omnes mihi.*] Cum enim abs te discessi, universos labores leves arbitratus sum, excepto hoc, quod te carebam.

21. *Hoccine me miserum.*] * hoc ingenio bono amicæ meo modo frui non licere vehementer ingemisco.

22. *Diu etiam duras dabit.*] Diu etiam durus...... existet.

VARIORVM.

16. *Nescio alias.*] Quandoquidem animi character sermo dictus erat paulo ante, tempestive hoc loco specimen aliquod modestæ & continentis vitæ suæ *Antiphila* his pauculis verbis edit. Continentia in eo se prodit, quod minime πολυπραγμονεῖ, nec sollicite in aliorum vitam & mores inquirit. Nec sinistre judicat; vel omnino non judicat de rebus alienis, nec sibi penitus perspectis: nedum sinistram de vicinis famam spargit: id quod tamen isti sexui peculiare ac perpetuum esse fere consuevit:

Φιλόψογον γὰρ χρῆμα θηλειῶν γέ-
νος ἔφυ·

Amans obtrectationem mulierum genus existit:

Euripides Phœnissis. Modestia vero in eo elucet, quod se suaque citra arrogantiam prædicat, & pietatem suam erga futurum maritum modeste commemorat. *Sgbaldus.*

17. *Compararem.*] Non pro *acquirerem* accipiendum, sed *judicarem, æstimarem, metirer.* Amoris enim non vulgaris argumentum erat, id demum sibi judicare commodum, quod illi ex usu esset; incommodum quod secus. Vide Andr. act. 4. Scen. 1. vers. 3.

20. *Vix suffero.*] Nam ei vetitum fuerat ne ad amicam accederet.

21. *Hoccine me miserum.*] Ordo est, *Non liceret me miserum, hoc ingenio*, id est, muliere, tali ingenio prædita, sive sic morata, *frui meo modo*, uti scilicet in animum induxi, ut cum illa ætatem agam? *Ingenium frui.*] Archaïsmus.

22. *Duras dabit.*] Ἐκλειπτικῶς. Durum sese præbebit, durius tecum expostulabit. In quantum patris tui affectum

& dispo-

BA. *Quisnam hic adolescens est, qui intuitur nos?* AN. *ah, retine me, obsecro.*
BA. *Amabo, quid tibi est?* AN. *disperii, perii misera.* BA. *quid stupes,*
Antiphila? AN. *videon' Cliniam, an non?* BA. *quem vides?*
CL. *Salve, Anime mi.* AN. *ô mi exspectate, salve.* CL. *ut vales?*
AN. *Salvum advenisse gaudeo.* CL. *teneone te,*
Antiphila, maxume animo exoptata meo?
SY. *Ite intro: nam vos jam dudum exspectat senex.*

ACTUS

VARIORUM.

& dispositionem perspexi, diu duras etiam partes dabit. Et audi, sodes, *Calphurnium*: *Duras*, inquit, *intelligendum vel partes vellites.* Sic illi videtur: quærat cui persuadeat. Ego vero, *puras*, repono, & *noctes*, accipio. Eæ sunt, contra quam quæ spurcæ, quibus secubatur. Sic *serum*, sic *Numidicas*, sic *Africanas*, concreta, pro abstractis dicimus. Sic *Corinthia* pro vasis Corinthiis. Cum enim impotens animi adolescens (ut est amor) à se impetrare non posset, quin amicæ osculum advenienti ferret; *imo*, inquit servus, *quo tu minus scis difficultates tuas, pater, quantum eum vidi, diu etiam puras dabit.* Quid lepidius? Dionysia erant, & per ea *puras dare atque accipere*, ridiculum: id eo magis, quod *puras daturus pater*, quæ filii erant, partes. At si maxime alterum illud, *duras*, & re, & verbo conveniat; dicto tamen gratia aberit. Videbitur enim jocari voluisse servus, sed nihil fecisse minus. Et evanescet conatus ille facetiæ: quantum ejus judicare possum. Ut *noctes puras*, ita ipsas mulieres dicebant: & contra *pollutas*: de quo *Plauti* versum legunt Rudente:

Non sum polluta; apage, potin' ut abstineas manum? Palmerius.

23. *Retine.*] Deficit ex animi præ lætitia deliquio.

25. *Videon' Cliniam.*] Etiam præ inopinato gaudio dubitat. *Verane te facies, verus mihi nuntius adfers &c.* Andromache. Virg. 3. Æneid.

27. *Teneone te.*] Sunt qui referunt ad nimium animi affectum: alii volunt, dubitantem de fide & constantia amoris in se rogare. *Hegendorph.*

28. *Exoptata.*] Alii legunt, *Expectata.*

29. *Exspectat.*] Scilicet *ad cœnam.* nam præcedenti scena dictum, *vesperascit.*

ACTUS TERTII SCENA PRIMA.

CHREMES. MENEDEMUS.

Argum. *Chremes Menedemo nuntiat ex Asia rediisse filium: ex qua re Menedemus incredibili gaudio perfunditur, & filio posthac indulgere magis instituit: quod ei magnopere dissuadet Chremes, qui plus satis foris sapit, non videt de suo capite agi comitia & sæpe in discrimine esse.* Thes. 1. *Patres nimia sæpe indulgentia peccant.* 2. *Et filii cum vident parentum indulgentiam, sibi temperare nequeunt, nec modum servant.* 3. *In rebus alienis oculatiores sumus, & in nostris cæcutimus.*

LUciscit hoc jam: cesso pultare ostium
Vicini? primum è me ut sciat sibi Filium
Rediisse, etsi adolescentem hoc nolle intellego.
Verum quum videam miserum hunc jam cruciarier
Ejus abitu; cælem tam insperatum gaudium,
Cum illi nihil pericli ex indicio siet?
Haud faciam: nam quod potero, adjutabo Senem.
Ita ut filium meum amico atque æquali suo
Video inservire, & socium esse in negotiis:
Nos quoque senes est æquom senibus obsequi.
ME. *Aut ego profecto ingenio egregie ad miserias*

Natus

EUGRAPHII.

1. *LUciscit hoc jam.*] Notandum ex hac comœdia, quod in nulla alia licet reperiri, ut biduum tempus in comœdia sit. Omnes enim uno die actus suos explicant, ex eo ipso quo cuncta effici possunt, ut aut nuptiæ celebrentur, aut cognitio fiat expo- .... aliquid. at hic bidui rationem versari intelligimus. Ergo dixit, *Luciscit hoc. Habet hæc scena allocutionem, in qua ostendit se properare, uti Menedemo nunciet filium rediisse: quamquam hoc nolit adolescens, cum patris sui nesciat voluntatem.*

6. *Cum illi nihil periculi.*] Ut cœlem tam insperatum gaudium, cum ipsi adolescenti nihil periculi sit, ex eo quod indicatur.

11. *Aut ego profecto.*] Hæc scena persuasionem habet, quemadmodum pater filium suscipiat, & falli se per servos sinat. Neque tanta facilitate utatur, ne

VARIORUM.

1. *Luciscit.*] Veri amici officium à *Terentio* quam pulcherrime hac scena describitur. In qua profecto amicus amico gaudii insperati maximo cum affectu, & nuntium simul & consilium adfert. *Malleolus. Luciscit.*] Data actaque fabula ludis Megalensibus. Itaque, dimidium fabulæ actum vesperi: noctem transactam ludis: alterum dimidium reliquum sub lucem. Unam igitur quasi duas. Id quod cum esset per præconem pronunciatum jussu Ædilium, pollicitus est ipse quoque Poëta in prologo, versu illo:

Duplex, quæ ex argumento facta est simplici. *Scaliger* 6. lib. poët. 3. cap.

10. *Nos quoque senes.*] Pares cum paribus facile congregantur. *Menander:*

Γέρων γέροντι γλῶτταν ἡδίστην ἔχει,
Παῖς παιδὶ καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνή, &c.

11. *Ingenio.*] Id est, natura; & egre-

Natus sum: aut illud falsum est, quod volgo audio
Dici, DIEM ADIMERE *ægritudinem hominibus.*
Nam mihi quidem cotidie augescit magis
De filio ægritudo: & quanto diutius
Abest, magis cupio tanto, & magis desidero.
CH. *Sed ipsum foras egressum video: ibo, alloquar.*
Menedeme, salve: nuntium apporto tibi,
Cujus maxume te fieri participem cupis.
ME. *Num quidnam de gnato meo audisti, Chreme?*
CH. *Valet, atque vivit.* ME. *Ubinam est, quæso?* CH. *apud me domi.*

ME. *Meus*

EVGRAPHII.

corruptis filius moribus vivat, si semel facilitatem erga se patris agnoscat. Tenebit ergo divisiones, ut omnis deliberativa ab utili & honesto similiter fieri possit. quæ omnia suo loco plenius explicabimus, ne tantum ea quæ obscura sunt dicamus.

18. *Nuntium adporto.*] Bene generaliter in nuntio votum futurum esse promisit, ut animus cupidus probari possit, cum non aliud suspicatur, quam quod in desiderio fuerat collocatum. Deinde jungit: *Numquid nam de gnato meo audisti, Chremes?*

21. *Valet.*] Temperavit primo nuntium, ut cresceret gaudium. Nam primo

VARIORVM.

gie, pro valdè. Certum est, scripsisse *Terentium:*

Aut ego profecto genio egregio ad miseriam natus sum.

Genium infantibus, cum nascerentur, præficiebant: atque is Deus à *genendo* dicitur: quem ut quisque habuisset, cum nasceretur, ita postea vitam vivere. Hac ipsa Comœdia *Terentius*

——Syre, vix suffero.
Hoccine? me miserum non licere meo modo ingenio frui?

Sed lego,

——Non licere meo modo genio frui?

Palmerius.

13. *Diem adimere.*] Proverbium vetustum est ex *Sophoclis* sententia, *Tempus est facilis Deus*, quod scilicet omnia leniat & molliat. ut & *Ovid.* 4. Trist.

Tempus enim sævas paulatim mitigat iras,
Hoc minuit luctus, mæstaque corda levat.

Menandri:

Πάντων ἰατρὸς τῶν ἀναγκαίων κακῶν
Χρόνος ἐστὶν οὗτος, καί σε νῦν ἰάσεται.

Quibuslibet, necessitas quæ dat, malis
Tempus medetur: & tibi id medebitur.

Sed non videtur id tantum *Menedemus* velle, tractu temporis imminui ægritudines, sed id quoque: molestiarum non minimam partem esse, præ tristitia insomnem noctem agere; eam molestiam solere imminuere diem, dum per ea quæ hominibus de die obveniunt, animus à rebus tristibus non raro avocatur: quod ille tamen in se non sentiat, sed continuo ægritudinem augeri. *Willichius.*

15. *De filio ægritudo.*] *Amphidis Atheniensis* Comici est, apud *Stobæum:*

Ὅπου τις ἀλγεῖ, κεῖσε καὶ τὸν νοῦν ἔχει.
Ubi quis dolorem sentit, ibi mens est quoq;

17. *Egressum video.*] Ita induci debuit: dixerat enim de *Menedemo* Chremes Act. 1. Scen. 1.

Numquam tam mane egredior, neque tam vesperi
Domum revertor, quin te in fundo conspicer.

21. *Valet, atque vivit.*] Prothysteron in

ME. *Meus gnatus!* CH. *sic est.* ME. *venit!* CH. *certe.* ME. *Clinia*
Meus venit! CH. *dixi.* ME. *eamus; duc me ad eum, obsecro.*
CH. *Non vult te scire se redisse etiam, & tuum*
Conspectum fugitat propter peccatum: hoc timet,
Ne tua duritia illa antiqua etiam adaucta sit.
ME. *Non tu ei dixisti, ut essem?* CH. *non.* ME. *quamobrem*
Chreme?
CH. *Quia pessume istuc in te atque in illum consulis,*
Si te tam leni & victo animo esse ostenderis.
ME. *Non possum: satis jam, satis pater durus fui.* CH. *ha!*
Vehemens in utramque partem Menedeme es nimis,
Aut largitate nimia, aut parsimonia.
In eandem fraudem, ex hac re, atque ex illa, incides.

Pri-

EUGRAPHII.

valet, atque vivit, inquit. quod utique diversum esse manifestum est. Nam *valemus* cum spiritum ducimus. *Ubi nam est.*] Parum credit gaudii, quod sibi salus filii nuntiatur. Nunc de loco quærit. Ipse quippe qui ejus absentiam dolere videatur *

22. *Meus gnatus.*] Cum iterum quod cupiebat senex audisset, tanquam parum credat, interrogationem repetit. Denique percussis omnibus cum confirmationem nuntii audisset, perseverat gaudium: ideoque adjecit, *Duc me ad eum, obsecro.*

27. *Non tu ei dixti ut essem?*] Non tu ei dixisti, quemadmodum nunc essem?

28. *Quia pessime in te.*] Hic jam incipit suasoria illa quæ animum patris componit, ut circa filium temperet lenitatem, aut largitatem nimiam, aut parcitatem. Utroque genere peccas, dum aut nimium largus es, ut ante nimium parcus. ex hoc, ut in unum malum ex diversis moribus venias.

VARIORUM.

in sensu est. Si enim valet, necessario vivit: non si vivit, valet. Ergo, vivit & valet, dicendum erat. Et bene utrumque junxit: Nam multi vivunt, sed non bene valent. *Calphurn.*

23. *Meus venit.*] Attende verba & gestum gaudentis, sed senis: non enim exultat luxuriatque *Menedemus*, ut adolescentes præ gaudio solent. Iterata tamen inculcatione opus est, ut tantum suum gaudium senex credat; ut per partes fidem concipiat; ut singulis insistat: quasi qui totum simul nec in aures, nec in animum admittere queat. *Latomus.*

25. *Propter peccatum.*] *Cicero* pro Milone: *Magna est vis conscientiæ in utramque partem, ut neque timeant qui nihil commiserunt: & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint.*

30. *Non possum.*] Quantum mutatus ab illo. Vide στοργὴν parentis.

31. *In utramque partem.*] Sanum consilium monentis, ut medium inter severitatem & indulgentiam teneret; nec incideret in Scyllam cupiens vitare Charybdim. redi ad ea quæ supra adnotavi ad 1. scen. sub fine. & lege Senec. 2. l. de Ira: 20, 21, 22, 23. capp.

33. *In eandem fraudem.*] Id est, utrumque perinde damnosum est. *Fraus* pro dolo & pœna; tum & pro damno & periculo, ab antiquis accipiebatur. aliquando pro crimine. *Ulpianus* in tit. de

ædil.

Primum; olim potius, quam paterere filium
Commeare ad Mulierculam, quæ paululo
Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,
Proterruisti hinc: ea coacta ingratiis
Post illa cœpit victum volgo quærere.
Nunc cum sine magno intertrimento non potest
Haberi, quidvis dare cupis. nam, ut tu scias,
Quam ea nunc instructa pulchre ad perniciem siet:
Primum, jam ancillas secum adduxit plus decem,
Oneratas veste atque auro: Satrapes si siet

Ama-

EVGRAPHII.

34. *Primum, olim potius.*] Hoc tibi initium mali fuit, quod non filium permisisti ad mulierculam commeare. ..... quod tunc paulo videbatur esse contenta, cum omnia grata esse potuerunt, quæ filius faceret. At tu injustitia cum adolescentem tuis sermonibus terruisti, exinde illa coacta necessitate, ingratiis cœpit victum sibi quærere.

39. *Nunc cum sine magno intertrimento.*] Unde modo sine magno damno haberi non potest. *Intertrimenta* autem sunt, quæ intus terendo damna perficiunt.

40. *Quidvis dare cupis.*] Scio enim quodcunque desideras dare.

41. *Quam ea nunc instructa.*] Verum ut possis intelligere, quemadmodum nunc illa meretrix instructa sit adversus filium tuum, & ad quam perniciem adjecta.

43. *Oneratas veste atque auro.*] Parum dixerat, *ancillas decem*, quæ res tantum in numero collocata videbatur: adjecit *oneratas veste atque auro*, ut pudori sit ancillas tales ita vestitas levi cibo pascere, aut certe servili. *Satrapes siet.*] Apud Babylonios satrapæ appellantur ditissimi, & satellites regum.

VARIORVM.

ædil. ed. *Capitalem fraudem admittere, est tale quid admittere, propter quod quis capite puniendus sit.*

35. *Mulierculam.*] Quam putavit Bacchidem, procacem, magnificam, sumptuosam, nobilem cujusmodi laudavit illam Clitipho, Act. 1. sc. 2.

37. *Proterruisti.*] *Proterrere* proprie significat, minis & clamore absterrere atque abigere, ut bestias solemus. *Georg. Fabr. Ingratiis.*] Adverbialiter ponitur, id est, invito animo, invita.

39. *Intertrimento.*] Pro damno. *Varro: Detrimentum dicitur à detritu; quod ea quæ trita sunt, minoris sint pretii. Intrimentum, ab eo quod duo vel tria inter se trita & diminuta sint.*

43. *Satrapes.*] Universum *Persarum* imperium, in Præfecturas, & Provincias, quas illi *Satrapias*, earumque rectores, *Satrapas* appellabant, distributum erat. *Satrapæ* autem verbo utitur *Curtius* lib. 4. & 6. Et *Æmil. Prob.* in Agesilao. quos tamen ut plurimum *Curtius Prætores* vocat; ut *Mesopotamiæ prætores*, apud eum lib. 10. *Orontem* etiam *Cicero* lib. 5. de finibus, *Darii prætorem* appellat. *Iustinus* vero *Satrapen*, *Præfectum* vocat. In *Satraparum* vero, & *Satrapiarum* numero, non leviter variari notandum est. *Darium* quidem, primum CCCLX. *Satrapas* constituisse, iisque tres summos *Satrapas* præfecisse, *Ioseph.* lib. 10. Antiquit. Judaic. cap. 14. tradit. *Satrapæ* ergo Provinciis præerant, eorumque fidei & curæ Provinciæ committebantur. Horum utique muneri & officio incumbebat,

Provin-

Amator, numquam sufferre ejus sumptus queat,
Nedum tu possis. ME. *estne ea intus?* CH. *sit rogas?*
Sensi: namque ei unam cœnam atque ejus comitibus
Dedi: quod si iterum mihi sit danda, actum siet.
Nam ut alia omittam: pytissando modo mihi
Quid, quid vini absumpsit! sic hoc dicens, Asperum,
Pater, hoc est; aliud lenius sodes vide:
Relivi dolia omnia, omnes serias,
Omnes sollicitos habui: atque hæc una nox.
Quid te futurum censes, quem assidue exedent?

Sic

EVGRAPHII.

48. *Pytissando modo mihi.*] Quantum vini absumpserit vide, dum pytissat. Proprie autem *pytissare* dicitur, quod gustare, quasi cum quadam probatione expuere. Denique adjecit: *Sic hoc dicens, Asperum pater, hoc est: aliud lenius sodes vide.*

51. *Relivi dolia omnia.*] *Linire* est contegere & operire: contrarium est *relivi*, id est, aperui.

52. *Omnes sollicitos habui.*] Hoc est, ebrios. Significat enim *sollicitos*, id est, solo citatos, quod ebriis contingit, quibus non sunt firma vestigia, sed motu corporis citi sunt.

53. *Quem assidue exedent?*] Quem quotidie comedent, vel certe frequenter.

VARIORVM.

Provincialibus imperare, eorum utilitatibus prospicere, tributa cogere, primisque custodibus stipendia exsolvere: & quidquid insuper facto opus esset, effectum dare. *Brisson.*

45. *Nedum tu possis.*] Multo minus tu possis.

48. *Pytissando.*] Leviter quasi primoribus labris delibando. Quasi dicat *Chremes*: quid igitur bibendo tibi absumptum iri dicam? Tale est verbum, quo Plautus utitur, *Cyathisso.*

49. *Hoc dicens asperum.*] Id est, *austerum.* Calphurn.

50. *Pater.*] Honoris & reverentiæ appellatio.

51. *Relivi.*] Alii *Relevi.* Aperui, detrahendo scilicet limam vel ceram, qua foramen obstruitur. *Relevi.*] Gloss. *ἀνώχειζα.* Notis autem & titulis signabant amphoras & vasa fictilia, quibus vinum erat conditum. Hinc Juven. Sat. v.

—*Cujus patriam titulumque senectus*
Delevit multa veteris fuligine testæ.

Unde & proverbium, *De meliore nota*: de quo Turneb. advers. 1. cap. 1. Contra *resignare amphoras*, vel *cados relinere* dicebantur, cum operculum amphoræ è cortice vel subere picatum, vel resina obturatum dimoverent. *Dolia.*] *Dolia* vasa sunt grandia quibus vinum reconditur. quod antequam *dolii* nomen prolatum esset, *Calpar* dicebatur. *Nonius. Seria.*] *Seria* quoque formam certam vasis denotat, non certam mensuram. Vas erat variæ capacitatis, ad multos usus accommodatum, puto tamen oblongum fuisse, & fictile; inde *seriola. Persius* lib. 4.

Seriolæ veteris metuens deradere limum.

Bayfius.

52. *Sollicitos habui.* Variis officiis & ministeriis distractos habui, ac occupatos, dum iis ministrarent. *Calphurn.*

53. *Quem exedent?*] Cujus fortunas absument, bona deglutient & abligurient, adeoque copias in angustum cogent.

* *Sic me Dî amabunt, ut tuarum miseritum eſt*
Menedeme fortunarum. ME. *faciat quod lubet:*
Sumat, conſumat, perdat, decretum eſt pati:
Dum illum modo habeam mecum. CH. *ſi certum eſt tibi*
Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Ut neſcientem ſentiat te id ſibi dare.
ME. *Quid faciam?* CH. *quidvis potius, quam quod cogitas:*
Per alium quemvis ut des: falli te ſinas
Technis per ſervulum. etſi ſubſenſi id quoque,
Illos ibi eſſe, & id agere inter ſe clanculum.

Syrus

EVGRAPHII.

54. *Vt me tuarum fortunarum.*] In meo damno magis miſericordiam pro te paſſus ſum, & pro fortunis tuis.

55. *Faciat quod lubet.*] Indulgentiſſimus Pater, & qui vehementiſſime Filium deſiderabat, licet damna audiſſet, tamen omnia ſe dicit filio permittere velle, dummodo ipſum habeat in poteſtate.

57. *Si certum eſt tibi.*] Hic jam perſuadet, ut illud quod ſupra diximus, velit adoleſcentis animo veluti neſciens dare, cum artibus ſervi inductam pecuniam dat, & ad luxuriam miniſtrat. Denique ipſum conſilium ſuum, quod ſit, proponit: *Falli te ſinas technis per ſervum.* An fieri poſſit adjungit: *Subſenſi illos hoc quoque agere.* Ex eo enim quod jam agunt & præparant, fieri poteſt. Deinde ab utili adjunxit, *Et tibi perdere talentum hoc pacto ſatius eſt, quam illi minam.* Melius eſt velut inſciens plurimum perdas, quam ſciens minimum: cum ex hoc filius quod licentiam agnoverit, jam ei lubebit majora committere. Dein adjungit ab honeſto, *Nunc non de pecunia agitur.* Oſtendit honeſtum, & utile declaravit. Denique perſeverat circa id ipſum, ut dicat: Cum enim intellexerit animum tuum, te prius vitam tuam proditurum & omnem pecuniam, quam abs te filium dimittas: vide quam feneſtram ad turpitudinem, ad luxuriam, nequitiamque patefeceris, hoc eſt, quantam januam dederis, peccatorem perire.

VARIORVM.

60. *Quid vis potius.*] In perſona *Chremetis* imago fidelis amici deſcribitur, qui pertinacia *Menedemi* non ſic frangitur, ut de eo ſervando omnem cogitationem protinus abjiciat. Imo quia illa non ſucceſſit, alia nunc aggreditur via: idque agit inprimis, ut amicum errantem tamen in viam reducat, & tum ipſum, tum ipſius filium retineat. *Sebald.*

61. *Per alium quemvis.*] Boni & prudentis conſultoris id demum proprium eſt, ante quidem pericula prævidere & cavere: in periculis autem & clade accepta, rationem aut perferendi aut evitandi periculi demonſtrare. Igitur qui non eſt hoc prudentiæ dono inſtructus, is quoque ne ſit moleſtus ſua objurgatione, ne calamitatem calamitati, miſeriam miſeriæ adjiciat. *Sebaldus.*

62. *Technis.*] Id eſt, fallaciis. *Etſi ſubſenſi.*] Siquidem conſilio locus non relinquitur, ſi facultas deſit, iccirco oſtendendum fuit, conſilium facultatem habere: quod à factis ſervulorum arguitur. *Sebaldus.*

63. *Illos ibi eſſe.*] In ea officina, in qua fabricent dolum aliquem quo te argento emungant.

64. *Cum*

Syrus cum illo vestro consusurrat: conferunt
Consilia Adolescentes: & tibi perdere
Talentum hoc pacto satius est, quam illo minam.
Non nunc de pecunia agitur: sed illud, quomodo
Minimo periclo id demus Adolescentulo.
Nam si semel tuum animum ille intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, & prius
Pecuniam omnem, quam abs te amittas filium: hui
Quantam fenestram ad nequitiam pateseceris!
Tibi autem porro ut non sit suave vivere.
NAM DETERIORES *omnes sumus licentia.*
Quodcunque inciderit in mentem, volet: neque id
Putabit, pravom an rectum siet, quod petet.
Tu rem perire, & ipsum, non poteris pati.
Dare denegaris. ibit ad illud ilico,
Quo maxume apud te se valere sentiet:
Abiturum se abs te esse ilico minabitur.
ME. *Videre verum, atque ita uti res est, dicere.*
CH. *Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,*

Dum

EVGRAPHII.

77. *Ipsum non poteris pati.*] Statim tu interire bona, & filium vivere luxuriose & malis operibus non patieris.

78. *Ibit illico ad illud.*] Sibi veluti remedium suscipiet, ut abiturum se esse minitetur, maxime cum scit apud te se plurimum valere.

81. *Videre verum atque ita.*] Videre mihi verum dicere, & ita quemadmodum res est.

82. *Somnum oculis non vidi.*] Somnum oculis meis non cepi, quærens quemadmodum filium reddam.

VARIORVM.

64. *Cum illo.*] Dromone. *Consusurrat.*] Salmasius legit, *Consusurrant, & conferunt Consilia ad adolescentes.*

66. *Talentum hoc pacto quam illo, &c.*] *Talentum* septingentos & quinquaginta aureos Rhenanos; sicut mina duodecim aureos *Rhenanos* cum semisse complectitur. Mina ergo major fuit drachmarum c. minor LXXV. *Willich.*

71. *Quam abs te amittas.*] *Amittas*, pro dimittas dixit. Nam quod nos dicimus *dimittere*, antiqui etiam dicebant *amittere*. Virgil. *Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos.* Calphurn.

72. *Fenestram ad nequitiam.*] Id est, occasionem ad improbitatem, ac veluti ansam porrigere.

74. *Deteriores omnes.*] Maxima enim peccandi illecebra spes impunitatis. Respondet Proverbio Græco, *ἵνα δέος, ἔνθα καὶ αἰδώς. Ubi timor ibi & pudor.* Alii pro *simus*, legunt *sumus*.

82. *Somnum.*] Somnum non admiserunt hac nocte, non senserunt oculi mei. nam *videre somnum* Hebraismus est, ut *videre mortem*. & Aristophanes in Vespis:

Dum id quæro, tibi qui filium restituerem.
ME. *Cedo dexteram: porro te idem oro ut facias, Chreme.*
CH. *Paratus sum.* ME. *scin', quid nunc facere te volo?*
CH. *Dic.* ME. *quod sensisti illos me incipere fallere,*
Id ut maturent facere: cupio illi dare,
Quod volt: cupio jam videre. CH. *operam dabo.*
Syrus est prehendendus atque adhortandus mihi.
A me nescio quis exit: concede hinc domum,
Ne nos inter nos congruere sentiant.
Paululum negoti mihi obstat: Simus & Crito
Vicini nostri hic ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum: ibo, ac dicam, ut dixeram
Operam daturum me, hodie non posse his dare.
Continuo hic adero. ME. *ita, quæso. DI vostram fidem!*

ITA

EUGRAPHII.

93. *Vicini nostri hic ambigunt de finibus.*] Litem vicini habent de limitibus.

94. *Me cepere arbitrum.*] Me judicem esse voluerunt.

VARIORUM.

spis: ὕπνου δ' ὁρῶ τ̃ νυκτὸς οὐδὲ πασπάλην. *Somnum hercle.*] *Somnum videre* dicuntur, qui somno sopiuntur. *Menedemi* salutem *Chremeti* summæ curæ esse demonstrat à vigilata nocte: unde persuasissimum esset Menedemo, Chremetem rem seriam agere. *Sebaldus.*

84. *Cedo dextram.*] Petitio est, in qua ritus orantium & confirmantium per datam & acceptam dextram, tanquam Symbolum fidei conservatur.

86. *Quod sensisti.*] Ἦθος animi per indulgentiam impotentis.

87. *Ut maturent.*] Videri volebat antea *Menedemus* se acquiescere in *Chremetis* consilio: nunc his verbis indicatur, id quod fieri solet, inclinare animum ad priorem sententiam, & affectum nondum vere rationi subjectum esse.

91. *Congruere sentiant.*] *Claudeo*, pro, *claudo*, dictum à Veteribus legimus: sed & *viveo*, pro, *vivo*, & *diceo*, pro *dico*, usitata aliquando fuisse constat ex *Nonio*, apud quem citatur illud ex *Nævio*:

—— Tibi, dum vivebo, fidelis ero.

Ubi tamen vulgo male legitur, *videbo.* Et item illud ex eodem:

Primum quod dicebo, recte: secundum quod dicebo, eo melius.

Ita necesse est, *congrueo*, hoc loco, non *congruo*, dictum fuisse à *Terentio*, intelligamus: nam nisi *congruere* legas, syllaba, quæ proxime ultimam est, producta, ut versus constet, non assequeris. *Muretus.*

92. *Mihi obstat.*] Non quo domum eat, ut videtur ista periodus indicare: statim enim subjungit Chremes, *continuo hic adero.* Sed quo operam det Menedemo. versu enim ultimo inquit,

Dissolvi me ocius tibi ut operam darem.

96. *Dii vostram fidem, &c.*] Ex consilio Poëtæ *Menedemus* indicat spectatori quid actum sit, & quamvis de se loquatur, tamen hoc revera in *Chremetem* competit, qui aliena melius videt, quam sua, dum à filio & servo tam improbe fallitur. Est autem hic scopus fabulæ, in quem cuncta referuntur, aut saltem non minima ejus pars. *Latomus.*

99. Gan-

ITA COMPARATAM ESSE hominum naturam omnium,
Aliena ut melius videant & dijudicent,
Quam sua? an eo fit, quia in re nostra, aut gaudio
Sumus præpediti nimio, aut ægritudine?
Hic mihi quanto nunc plus sapit, quam egomet mihi!
CH. *Dissolvi me ocius, operam ut tibi darem.*

ACTVS TERTII SCENA SECVNDA.

SYRUS. CHREMES.

Argum. *Instigat Syrum Chremes ad fabricam, qua argentum à Menedemo Cliniæ extorqueretur fingendam: sed suo malo, incidit in foveam quam fecit: nam hac occasione sua ipsius conjectura & solertia fallitur. Sic sæpe videmus malum in authorem redundare.*

HAc illac circumicursa: inveniendum est tamen
Argen-

EVGRAPHII.

97. *Itan' comparatam esse, &c.*] Sensus hic est: Satis miror cur prudentius sapit Chremes. An ita natura hominum comparata est, ut melius videant ea quæ aliena sunt, quam quæ sunt sua. An hoc ideo fit, quia, dum nos in re nostra sumus, aut gaudio impedimur, aut ægritudine, animum occupatum ad prehendendas vel respuendas res adhibere non possumus?

102. *Dissolvi me ocius.*] Cito revertens ab eo quo iverat Chremes, dicit, se ex eo negotio solutum, & amico operam traditurum.

VARIORVM.

99. *Gaudio.*] Quò blandimur nimium nobis in re nostra.

100. *Ægritudine.*] Sensu scilicet doloris, quo nimium nobis metuimus, & de rebus nostris desperamus.

102. *Dissolvi me ocius, &c.*] Legendum est, *dissolvi me otiosus.* Nostram lectionem, præter varior. codd. fidem, confirmat ipse *Terentius*, alibi sic locutus:

Nos otiosi operam dabamus Phædriæ.

Video, ab aliis, *otium*, per *t*, ab aliis per *c* litteram scribi. *Dissolvi, operam ut.*] Hic *expedivi* significat. Hoc ultimum carmen quid sibi velit, haud equidem intelligo. Sequente namque Scena, non aderit *Menedemus*, quippe cui statim versu 15. male loquatur *Syrus*, idque non secus quam de absente. Nec nisi post multas Scenas *Menedemus* amplius introducetur. Effugium esse potest, *Syrum* duntaxat *Chremetem* videre, *Menedemum* vero alicubi absconsum, hæc quoque audire, ut sit magis jocosum. Sed judicet lector.

EVGRAPHII.

1. *HAc illac circumcursa.*] *Servus, argentum desiderans, quod dare meretrici possit, tamen hoc quod loquitur, non videtur domino præsenti esse suspectum. Quoniam enim supra dixerat servus, Syrum quasi in Menedemum dolos tendere, uti argentum meretrici per fallacias quæreret, ideo in senem generaliter dictum. Denique hoc suspicatus Chremes, quod si in Menedemum ita fiat, dixit:* Num me fefellit hosce id struere? fortasse ille Cliniæ servus tardus est, ideo noster Syrus hanc provinciam sumpsit, hoc est, istud officium suscepit, ut ipse quærat argentum.

VARIORVM.

1. *Hac illac.*] Apostrophe ad seipsum. Servum, cujus ingenium est fallax, oblatam

Argentum : intendenda in senem est fallacia.
CH. *Num me fefellit, hosce id struere? videlicet*
Ille Cliniæ Servus tardiusculus est:
Idcirco huic nostro tradita est provincia.
SY. *Quis hic loquitur? perii! numnam hæc audivit?* CH. *Syre.*
SY. *hem.*
CH. *Quid tu istic?* SY. *recte equidem. sed te miror, Chreme,*
Tam mane, qui heri tantum biberis. CH. *nihil nimis.*
SY. *Nihil narras? visa vero est, quod dici solet,*
AQUILÆ senectus. CH. *heia!* SY. *Mulier commoda, &*
Faceta,

EVGRAPHII.

7. *Te miror, Chreme.*] Te valde miror mane vigilare, qui heri tantum biberis.

8. *Nihil nimis.*] Non multum.

10. *Aquilæ senectus.*] Ajunt aquilam in senectute, quod ei rostri superior pars vetustate & incremento curvata foramen includat, ad cadavera accedere, & sic sanguinem in potum sumere, & quodammodo bibendo vivere. Hoc igitur ait servus domino, quasi bibendo totum tempus hesterna cœna egerit; visa vero est quasi aquilæ senectus.

VARIORVM.

latam oportunitatem arripere, uti insidiari liceat impune & decipere, docet hæc scena. Vir quippe malus impunitate proposita, scelere se inquinat; bonus autem, vitium aversatur & fugit, propter ejus deformitatem. *Maisus.*

2. *Senem.*] Chremetem, quod tamen Chremes de Menedemo intelligit.

3. *Num me fefellit.*] Num me latuit? Blanditur sibi *Chremes*, quia sit perspicax. *Sebaldus.*

4. *Cliniæ Servus.*] Dromo.

5. *Tradita est provincia.*] Negotium, munus quærendi per techinas argenti. Provincia enim onus dicitur cujuslibet rei gerendæ. Nam regiones longe ab *Italia* bello acquisitæ, *Provinciæ* dictæ sunt, à *porro* vel à *procul vincendo*: ad quas Prætores quia cum officio mittebantur, officia quoque *Provinciæ* nominantur. *Calphurn.*

7. *Hem.*] Metuentis est: timet enim ne audiverit senex. & audivit quidem, sed facete decipitur, errans suspicione in *Syrum*, & appellatione senis: *Syrus* vero alio avocare *Chremetem* nititur valde callide, & occasionem arripit à comessatione pridiana. *Latomus.* *Recte equidem.*] Nihil. Adelph. 4. act. 5. sc. Æs. *perii.* Mi. *quid est?* Æs. *Nihil: recte: perge.*

8. *Nihil nimis.*] Syro *Chremes* contradicit, *non bibi nimis.* Mirum igitur non est, tametsi maturius surrexi. Vel per contrariam inversionem sic: Surrexi maturius; *Non igitur bibi nimis.* Sebald.

9. *Nihil narras.*] Ἐπανόρθωσις admodum callida. Nam cum *Syrus* oratione sua initio *Chremetem* propedum offendisset, iccirco nunc imprudentius dictum corrigit, & causam aliam adducit, quamobrem potuerit mane surgere; quia videlicet agat Aquilæ senectam. *Idem.*

10. *Aquilæ senectus.*] Proverbium in senes magis bibaces, quam edaces. De Aquilæ senectute vide *Plinium* lib. 10. *Arist.* lib. 8. De natura animal. Verba autem hoc loco sunt *Syri* strenue adulantis Hero, quod pridie hilarius bibisset in convivio. Est autem velut peculiaris senibus bibacitas; sive quod natura frigus ætatis, vini calore pensare desi-

Faceta, hæc Meretrix. CH. *ſane.* SY. *idem viſa eſt tibi?*
Et quidem hercle forma luculenta. CH. *ſic ſatis.*
SY. *Ita non ut olim, ſed uti nunc ſane bona:*
Minimeque miror, Clinia hanc ſi deperit.
Sed habet Patrem quemdam avidum, miſerum, atque aridum:
Vicinum hunc noſtin'? at quaſi is non divitiis
Abundet, gnatus ejus profugit inopia.
Scis eſſe factum, ut dico? CH. *quid? ego neſciam*
Hominem piſtrino dignum. SY. *quem?* CH. *iſtunc ſervolum*
Dico Adoleſcentis. SY. *Syre, tibi timui male.*
CH. *Qui paſſus eſt id fieri?* SY. *quid faceret?* CH. *rogas?*
Ali-

EVGRAPHII.

12. *Forma luculenta.*] Non ſolum commoda & faceta mulier, & ſpecioſa forma: ita enim ut olim ſeduci nunc ſane bona. Hic intelligi datur, quod ſenex ſciat eandem ante fuiſſe caſtam, ante pauperem, nunc vero, meretricio more viventem. Ideo adjecit ſervus, non quemadmodum antea bona, ſed uti nunc ſibi ipſi compararetur, ſane bona.

16. *At quaſi is non divitiis abundet.*] Ex more inopiam male meritis adjecit.

18. *Quid? ego neſciam.*] Ut facilius ſervum dominus incitare poſſet, quod cupiebat ſervo adjutorem eum eſſe, ad tendendam in Menedemum fallaciam propter argentum, fingit ſe iraſci ſervo Cliniæ, *Hominem*, inquit, *piſtrino dignum.* Cui jungitur, *qui paſſus id fieri?* Callide ſervum, tanquam ignoret quid fieri debuiſſet, incuſat, ut majorem ſuſcipiat voluntatem. Qui fallendi dominum hunc ipſum cum * denique ſibi hoc præparans, ſic poſtea dixit: *Laudas qui heros fallunt.*

VARIORVM.

deſiderat; ſive quod vini hilaritas minuit ſenectutis moleſtias, unde & *vinum* lac ſenum dicitur. *Eraſmus.* *Mulier commoda.*] *Commodi* dicuntur, qui ſeſe ad aliorum mores, vel ſuo judicio accommodant, vel ſunt accommodati natura. *Plaut.* Milit. *conviva commodus.* *Weitzius.* *Syrus* laudat meretricem, & perſuadet *Chremeti* eam amari à *Clinia:* quæ prima eſt fallacia ad exequendum cœptum conſilium. *Latomus.*

13. *Non ut olim.*] Scilicet formoſæ erant mulieres. Iterum aſſentatur *Chremeti Syrus:* ſenes enim ea quæ in adoleſcentia viderunt, præſentibus meliora arbitrantur; quod conſuetudine videndi, etiam egregia apud eos evileſcant.

14. *Clinia hanc ſi.*] Perſuadere vult Chremeti, hanc Antiphilam eſſe Cliniæ.

15. *Atque aridum.*] Recte: ex habendi enim aviditate, & animi quadam puſillanimitate & miſeria, naſcitur ariditas hæc, & ſumma aliquid dandi difficultas.

16. *Non divitiis.*] Goveanus legit, *ditiis.*

19. *Quem.*] Videri poterat *Chremes* hæc de *Menedemo* dicere; ſed cum nec domini, nec liberi in piſtrinum relegarentur, ignoravit *Syrus* de quo *Chremes* loqueretur. Vide Andr. Act. 1. Scen. 2. Voluit autem ad *Dromonem* ſermonem deflectere *Chremes*, quo viam ſibi ſterneret ad inſtruendum *Syrum*, de intendenda in ſenem fallacia.

20. *Syre, tibi timui, &c.*] Hæc ſecum loquitur. Nam ita comparatum eſt, ut animus male ſibi conſcius omnia de ſe dici putet. *Willich.*

25. *Gar-*

Aliquid reperiret, fingeret fallacias,
Unde esset Adolescenti, Amitæ quod daret:
Atque hunc difficilem invitum servaret Senem.
SY. *Garris.* CH. *hæc facta ab illo oportebat, Syre.*
SY. *Eho, quæso, laudas qui heros fallunt?* CH. *in loco*
Ego vero laudo. SY. *recte sane.* CH. *quippe quia*
Magnarum sæpe id remedium ægritudinum est:
Jam huic mansisset unicus gnatus domi.
SY. *Jocone an serio illæc dicat, nescio:*
Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.
CH. *Et nunc quid exspectat Syre? an dum hinc denuo*
Abeat, cum tolerare hujus sumptus non queat?
Nonne ad Senem aliquam fabricam fingit? SY: *stolidus est.*
CH. *At*

EVGRAPHII.

26. *In loco vero laudo.*] Bene adjecit, ne perpetuam malefaciendi licentiam servis daret.

27. *Quippe quia magnarum.*] Nam quia fallunt tempore, maximum sæpe remedium est, ne gravior ægritudo videatur.

30. *Jocone an serio illa.*] An consilio isthæc dicat, an joco, intelligere non possum: unum tantummodo intelligo, quod mihi ad hoc, quod disposui, cumulat voluntatem.

32. *Et nunc quid expectat,*] Hic jamdum accusat adolescentis servum, hortatur suum dominus, qui ipse hos dolos tendat. Denique adjecit, *At te adjutare oportet adolescentuli causa.*

VARIORVM.

25. *Garris.*] Nugaris, alias atque loqueris sentiens. *Oportebat.*] Muretus legit, *oportebant.*

26. *Laudas.*] Tametsi *Syro* nihil erat deliberatius, quam ut senem emungeret argento: tamen frugi servus vult videri. Proinde absurditas arguit *Chremetem* his verbis, ne scilicet ipse scapulas postea perdat, si eventus voto non responderit. *Sebaldus.* *In loco.*] Tantam scilicet habet vim opportunitas, ut ex inhonesto honestum, ex damno lucrum, ex voluptate molestiam, ex beneficio maleficium faciat, & contra: breviterque rerum omnium naturam permutat. Hæc in aggrediundo, conficiendoque negocio præcipuum habet momentum: ut non sine causa veteres videantur eam divinitate donasse. *In loco.*] Non semper & in omnibus; verum quandoque & circumstantiarum opportunitate observata.

30. *Iocone.*] Hæc aversus, apud se & spectatores.

32. *Exspectat.*] Dromo.

33. *Hujus.*] Bacchidis. *Abeat.*] Clinia.

34. *Fabricam fingit.*] Sunt enim *fabricæ* illa instrumenta & machinæ bellicæ, quibus urbes expugnantur, ut sunt *cuniculi, arietes, &c.* hic *commentum* & *fallaciam* significat. *Willich.*

34. *Stolidus est.*] Negat in *Dromone* facultatem esse inveniendi argenti, ob stoliditatem adjunctam. Vide autem *Syrum* veteratorem. Supra excusavit *Dromonem*, nunc eundem stoliditatis insimulat, tantum ideo ut *Chremetem* magis incitet, & ad demandandam sibi provinciam provocet; ac ipse postea sit extra telorum jactum, ἔξω βελῶν, si res male ceciderit. *Sebaldus.*

6. Fa-

CH. *At te adjurare oportet Adolescentuli*
Causa. SY. *facile equidem facere possum, si jubes:*
Etenim quo pacto id fieri soleat, calleo.
CH. *Tanto hercle melior.* SY. *non est mentiri meum.*
CH. *Fac ergo.* SY. *at heus tu! facito dum eadem hæc memineris,*
Si quid hujus simile forte aliquando evenerit,
Ut sunt humana, tuus ut faciat filius.
CH. *Non usus veniet, spero.* SY. *spero hercle ego quoque:*
Neque eo nunc dico, quod quidquam illum senserim:
Sed si quid, ne quid: quæ sit ejus ætas vides.
Et næ ego te, si usus veniat, magnifice, Chreme,

Tractare

EVGRAPHII.

36. *Facile equidem facere possum, si jubes.*] Peritiam suam circa hujusmodi rem declaravit servus: sed dixit, metuere domini voluntatem, & posse se facile, si ipse voluerit imperare.

37. *Calleo.*] Peritus & doctus sum.

39. *Facito dum eadem hæc.*] Jam præparat sibi dominum: monetque ut meminerit, si quando hæc omnia evenerint, sicut humana sunt omnia, uti & filius ejus possit ista perficere.

42. *Non usus veniet.*] Non hoc continget, neque fieri potest.

43. *Neque eo nunc dico.*] Bene purgat id, quas immiserat suspiciones, ne vero jam credat adolescentem filium pater talia vel facere vel cogitare. Dixitque se servum ex suspicione ista metuere, quod ejus ætas jam talis, uti, si necessitas, ut Chremetem, ita ducat & tractet quemadmodum nunc senex videtur hortari.

VARIORVM.

36. *Facile equidem.*] Arripit oblatam occasionem *Syrus*, ne id denegando extorqueat *Chremeti*, quem aliquid audivisse suspicatur, se jam sensisse *Syrum* aliquam fabricam fingere.

38. *Non est mentiri.*] In servo, quantumvis callido, observes tamen semper aliquid servilis imprudentiæ: ut hic: cum quam maxime de struenda fallacia agit, negat se unquam mentiri.

41. *Ut sunt humana.*] Nam cuivis accidere potest, quod cuiquam potest. *Weitzius.*

44. *Sed si quid, ne quid.*] Gemina est ἀποσιώπησις: quasi dicat, *Si quid* evenerit: *ne quid* succenseas. Trepide ergò tantum indicat, quod aliquando futurum ominatur ex ætatis adolescentiæ decoro & natura. Est enim juventus instar ceræ, & amori obnoxia. *Ætas.*] Adolescentia, quæ summum bonum in amore collocat, ut Act. 4. Scen. 3. exprimitur; præterea, quæ affectibus plus quam consilio & ratione ducitur.

45. *Et næ.*] *Næ* pro valde. effice, inquit, si usus venerit, ut te liberalem inveniam. *Magnifice.*] Si *Calphurnius* diligentior esset in nodis explicandis, libenter supersederem huic nostro labori; sed ille, ut sedulo imitatur *Donatum*, ita illius virtutes non assequitur. Nec hoc in loco quicquam monet, quid sit *magnifice tractare*, cum in eo lateat mirifica vis & calliditas *Syri*. Supra adhortatus fuit *Chremes*, ut aliqua fallacia emungeret à *Menedemo* pecuniam, unde esset adolescenti, quod daret amicæ, quo ita vel invitus servari posset senex. Id verbum pro se

Tractare poßim. CH. *de istoc, quum usus venerit,*
Videbimus quid opus sit: nunc istuc age.
SY. *Numquam commodius unquam Herum audivi loqui,*
Nec quum male facerem, crederem mihi impunius
Licere. Quisnam à nobis egreditur foras?

ACTVS

EVGRAPHII.

46. *De istboc cum usus.*] Si quid tale contigerit, tunc videbimus, quod necessitas coget facere.

49. *Nec quum male facerem.*] Nisi cum me senex adhortatur.

VARIORVM.

arripuit *Syrus*, atque in ea specie decipere herum, severationem atque magnificam tractationem videri vult. Vel, dicit se magnifica aliqua & insigni techna Chremetem excepturum. Ceterum quia hic multa dicta sunt per ἔλλειψιν, id quod subintelligitur, adjiciam:

Neque eo nunc dico, quod quicquam illum senserim:

Subaudiendum tale quid, *competere*; aut accusativus pro ablativo positus, pro, *quicquam in illo senserim. Sed si quid*, subaudi, *tale exortum fuerit: ne quid*, subaudi, *irascere. Quæ sit ejus ætas, vides*, videlicet, *quam obnoxia rebus istis.* Omissum est deinde quod intelligi voluit, nimirum: *quod si tale quid evenerit, certe ego hac in re de te præclarißime mereri possum*, scilicet, *si servem te istiusmodi circumductione & fraude:* omnino enim instat, ut in futurum quasi spondeat immunitatem. *Nannius.*

46. *Tractare poßim.*] Confer Act. 4. Scen. 5. & quo Poëta respexerit intelliges. *Quum usus venerit.*] Avocat Syrum Chremes ab otiosis cogitationibus. Nullam enim de filio suspicionem habet. Et liquet quoque ex Act. 1. Sc. 2.

Scitum est, periculum ex aliis facere tibi quod ex usu fiet.

Et Act. 2. Scen. 1.

Ne ille haud scit quam mihi nunc surdo narret fabulam.

Hic autem & in tertio indicatur, ut ostendatur, quam in proprio negotio cæcutiamus. *Sebaldus.*

48. *Numquam commodius, &c.*] Convenit in *Chremetem* dictum illud: *Nostris ipsorum capimur malis.* Præbuit enim ipse occasionem sui mali, cum servum hortaretur modo, ut aliquam in *Menedemo* fallaciam intenderet, à quo ipse deludetur dolis. *Barland.*

49. *Male facerem.*] Muretus legit, *male facere.*

ACTUS TERTII SCENA TERTIA.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

Argum. *Chremes filium objurgat & immodestiæ arguit, quem ludentem viderat cum Bacchide, quam Cliniæ amicam credebat. Tum Syrus fallaciam de emungendo à Menedemo argento invenisse referens, consilium fraudulentum à Chremete datum in eum ipsum intendit.* Thes. 1. *Amicorum candor sit in rerum executione.* 2. *Hospitii ratio debet esse fidelis.* 3. *Dominorum est, ne sua facilitate servos deteriores reddant.* 4. *Juvenilis incontinentia diligenter refrænanda.*

QUid istuc, quæso? qui istic mos est, Clitipho? itane fieri oportet?
CL. *Quid ego feci?* CH. *vidine ego te modo manum in sinum huic Meretrici*
Inserere? SY. *acta hæc res est! perii.* CL. *mene?* CH. *hisce oculis; ne nega:*
Facis adeo indigne injuriam illi, qui non abstineas manum.
Nam istæc quidem contumelia est:

Homi-

EUGRAPHII.

1. *QUid istuc.*] *Hæc scena locum communem tenet in eum, qui hospitis sui amicum corrumpat. Pater tamen non situti cur tanquam communi* * *at ita respondet filius tanquam negans, ut magis conjecturæ causa sit, quam communis locus. Verum patrem tanquam communem locum dicentem accipiamus. hoc primum generaliter cum invidia: deinde cum interrogatus esset, quid nam fecisset, ille continuo non factum, sed vere factum protulit, dicendo,* Vidine ego? *ut à probatione exordiretur, & post ostenderet crimen, quod manum adolescens in sinum meretricis inserebat.*

3. *Acta hæc res est.*] Syrus servus credit senem invenisse filium amare meretricem, quæ res antea per dolum cœlabatur: ideo vehementer metuit.

5. *Isthæc quidem contumelia est.*] Supra quidem *injuria* dixerat, verum adjecit *contumeliæ sunt.* Est enim injuria, quasi cum violentia aliquid in corpus efficitur: contumelia vero, cum præter violationem corporis est. Et violatio opinionis, *ejus amicam subagitare.* Hoc est crimen quod supra posuit. *Subagitare* autem, perfectionem ipsam libidinis intelligimus.

VARIORUM.

1. *Quid istuc.*] Amici rem sedulo curandam esse, ac hospitis rationem inprimis haberi debere, docet hæc scena: dominosque interdum causam esse ostendit, ut servi grassentur insidiis, dum non solum techinas illorum laudant, sed etiam provocant, quod in disciplina domestica perniciosissimum est. Principio hujus scenæ juvenilis incontinentia reprimitur, ac hospitis decorum servatur; qui jure hospitii ad se venientes, humaniter tractare debet. *Marsus. Quid isthuc?*] Hæc repetita, indignationem Chremetis exprimunt.

2. *Quid ego feci.*] Vide impudentiam *Clitiphonis. Manum in sinum.*] Ἅπτεσθαι μαςῶν. Aristænet. l. 1. epist. 9.

3. *Acta hæc res est!*] De me actum est, adeoque re tota inquit Syrus, metuens nè compertum haberet, ex salaci illa manu, Chremes, filii sui amasiam esse Bacchidem.

4. *Facis injuriam.*] Ab inhonesto, quia amico tuo injurius es. Injuriæ autem notatio est, cum manum non abstineat, Est vero ὕβρις, non tantum injuria, sed etiam contumelia.

Hominem amicum recipere ad te, atque ejus amicam subagitare:
Vel heri in convivio, quam immodestus fuisti! SY. *factum.*
CH. *quam molestus!*
Ut equidem, ita me DI ament, metui quid futurum denique esset.
Novi ego amantium animum: advertunt graviter quæ non censeas.
CL. *At mihi fides apud hunc est, nihil me istius facturum, Pater.*
CH. *Esto: at certe concedas hinc aliquo ab ore eorum aliquantisper.*
Multa fert libido: ea prohibet facere tua præsentia.
Ego de me facio conjecturam: nemo est meorum amicorum hodie,
Apud quem expromere omnia mea occulta, Clitipho, audeam:
Apud

EVGRAPHII.

7. *Vel heri in convivio.*] Hoc ex antecedentibus argumentum colligens dixit: *Novi ego amantium animos, advertunt graviter quæ non censeas.* Ita enim mos est amatoribus: ampliora suspicantur, quam tu haud poteris suspicari.

11. *Esto. at certe.*] Hic mandat pater, ut discedat à domo filius: aliter enim negat fieri posse, ut impudentia adolescentis comprimi possit. Dicit enim multa libidinem velle, eamque sub cujusque præsentia se minus audere complere.

13. *Ego de me facio.*] Hoc est, ita ex me suspicor: nam nemo est amicorum, apud quem universa velim exponere, atque narrare ea, quæ occulta habeo, quippe aut in summa honestate amicus, & id quodcunque cogito, ejus dignitate deterreor ne indicem: aut ipsa certe res, propter sui turpitudinem, eam narrationem comprimit. Hoc est quod dicit, ipsius facti pudet; ne ineptus; ne protervus videar, si cum eo loquar, qui habet maximam dignitatem.

VARIORVM.

6. *Amicum recipere.*] Contrà jus hospitii.

Ξένον ἀδικήσῃς μηδέποτε καιρὸν λαβών.

Occasione lædito nulla hospitem.

Nam,

Ξένοις ἐπαρκῶν τῶν ἴσων τεύξῃ ποτέ.

Ea peregrino quæ facis, spera tibi.

Subagitare.] Est protervius & lascivius attrectare. Alii legunt, *subigitare.*

7. *In convivio.*] Muretus legit *In vino*, id est, inter bibendum: vinum enim lac Veneris dicitur. *Factum.*] Testatur & hoc contra herilem filium ipse Syrus, quo se insinuet magis in gratiam heri. *Quam suspiciosi sint, neque æmulum ferre possint.*

9. *Advertunt graviter.*] Quia in amore omnia suspecta sunt, congressus, colloquia, risus, præbibitiones, &c.

10. *At mihi fides.*] At mihi tantum habet fidei Clinia, ut nihil à me hac in re metuat.

11. *At certe.*] Utcunque volo ut ex domo mea secedas ad tempus. Visu læditur tua castitas; tui conspectus illius libido.

12. *Multa fert libido.*] Hoc est, multorum malorum causa est.

15. *Apud*

Apud alium probibet dignitas : apud alium ipsius facti pudet ;
Ne ineptus , ne protervus videar ; quod illum facere credito.
Sed nostrum est intelligere , utcunque atque ubicumque opus sit, obsequi.
SY. *Quid istic narrat ?* CL. *perii.* SY. *Clitipho, hæc ego præcipio tibi,*
Hominis frugi & temperantis functus officium. CL. *tace sodes.*
SY. *Recte sane.* CH. *Syre, pudet me.* SY. *credo; neque id injuria:*
Quin mihi molestum est. CL. *pergin' hercle ?* SY. *verum, dico quod videtur.*
CL. *Nonne accedam ad illos ?* CH. *eho quæso, una accedundi via est.*
SY. *Actum est. hic prius se indicarit , quam ego argentum effecero.*
Chreme , vin' tu homini stulto mihi auscultare ? CH. *quid faciam ?* SY. *jube hunc*
Abire hinc aliquo. CL. *quo ego hinc abeam ?* SY. *quo ? quo lubet : da illis locum.*

Abi

EVGRAPHII.

24. *Vin' tu homini stulto auscultare mihi ?*] Quemadmodum in proverbio est: mihi si vis , stulto homini auscultare licet , hoc est , obaudire.

VARIORUM.

15. *Apud alium.*] Apud alium prohibet gravitas , & autoritas , nè protervus videar; apud alium pudor, nè videar ineptus.

16. *Quod illum facere.*] Tali etiam animo illum esse credas , ut amori pudeat indulgere sub tuis , aut aliorum oculis.

17. *Atque ubicunque est.*] Pro re, loco, tempore, personis morem gerere. *Obsequium amicos*, adversari aliis, *odium parit.*

18. *Quid isthic narrat.*] Audin' quid tuus dicat pater ? Viden' quam meritò te culpet, ut ego frustra te monuerim.

19. *Hominis.*] Ut, hominis frugi & temperantis functus officio. sed interrumpit illius sermonem Clitipho , nec audire vult ipsius consilium , quo velificare voluit mandato patris , ut è domo aliquantisper concederet aliquo.

20. *Recte sane.*] Subaudi : *à me dictum est.* Latomus.

21. *Pergin' hercle ?*] Alii, *Pergin'? SY. Hercle verum dico. Pergin' hercle ?*] Meo patri sponte satis indignanti assentiri & assentari ?

22. *Una accedendi via.*] *Honesta :* ne quid immodeste ac impudice agas. Vel an ulla est honesta ratio , qua te amantibus tertium velut arbitrum adjungas. *Calphurn.* Vel, An hæc tantum via est accedendi ad eos, ut te immiscеas ipsorum amoribus ?

24. *Vin' tu homini, &c.*] En astutiam servilem. Modeste se extenuat : quod non parum facit ad conciliandam benevolentiam , & fallendum herum. *Willich.*

Abi deambulatum. CL. *deambulatum! quo?* SY. *vah! quasi desit locus.*
Abi sane istac, istrorsum, quo vis. CH. *recte dicit: censeo.*
CL. *DI te eradicent, Syre, qui me hinc extrudis.* SY. *at tu pol tibi istas*
Posthac comprimito manus.
Censen' vero? quid illum porro credis facturum, Chreme,
Nisi eum, quantum tibi DI dant, servas, castigas, mones?
CH. *Ego istuc curabo.* SY. *atqui nunc, Here, hic tibi asservandus est.*
CH. *Fiet.* SY. *si sapias: nam mihi jam minus, minusque obtemperat.*
CH. *Quid tu, ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egesti, Syre? aut*
Repperisti tibi quod placeat? an nondum etiam? SY. *de fallacia*
Dicis? st; inveni nuper quamdam. CH. *frugi es: cedo quid est?*
SY. *Dicam, verum ut aliud ex alio incidit.* CH. *quidnam, Syre?*
SY. *Pes-*

EVGRAPHII.

29. *Istas posthac comprimito.*] Quoniam pater dixerat, vidi ego te manus modo meretrici huic in sinum inserere: ideo servus ait, istas ergo manus comprimito tibi.

30. *Censen' verò?*] Subblanditur domino per obsequium servus, cum de adolescente quasi quendam metum habere se dicit. Vide jam, inquit, qualis sit; qualem futurum putas, nisi eum, quantum tibi facultatis numina concedunt, servas, mones, atque castigas?

32. *Atqui nunc, here.*] Bene præsens tempus in metu ponit, ut ille sciat, jam filium, nescio quid, moliri.

33. *Minus minusque.*] Et pro pulchre videtur adjectum, quo si qua in culpa inventus fuerit filius, continuo jam videatur servus purgatus, quod ejus imperium filius contemnat.

37. *Verum ut aliud ex alio.*] Hoc videtur obscurum quid nam sit, sed ex his quæ consequuntur, manifestum fiet. Nam interrogatus à domino quid esset, respondit: *pessima hæc est meretrix.* Ita quod hic pessime de meretrice pronunciatum est, supra contrario dictum, *commoda & facetá hæc est meretrix.* Ergo jure dictum, *aliud ex alio incidit.*

VARIORVM.

28. *DI te eradicent.*] Et cum dicto exit Clitipho, Syrum exsecratus; hic illum prosequitur monitum ut exinde manus libidinantes comprimat.

31. *Castigas.*] Increpas, reprehendis.

33. *Nam mihi jam minus.*] Videtur Syrus pædagogus, i. pueri custos & ductor, fuisse Clitiphoni.

36. *St.*] Nota est indicentis silentium: quasi nolit Syrus fallaciam à se inventam enuntiari foras, ne qua forte ad Menedemum permanet. *Inveni nuper.*] Fingit veterator succurrisse sibi fallaciam, nondum tamen certam & compositam.

37. *Verum ut aliud ex alio.*] Fingit hoc succurrere sibi, ut reddat verisimilem narrationem. *Latomus.*

39. *Pessu-*

SY. *Pessuma hæc est Meretrix.* CH. *ita videtur.* SY. *immo si scias.*

Vah! vide quod inceptet facinus. Fuit quædam anus Corinthia

Hic : huic drachmarum argenti hæc mille dederat mutuum.

CH. *Quid tum?* SY. *ea mortua est, reliquit filiam adolescentulam.*

Ea relicta huic arrhaboni est pro illo argento. CH. *intellego.*

SY. *Hanc secum huc adduxit, ea quæ est nunc apud uxorem tuam.*

CH. *Quid*

EVGRAPHII.

38. *Immo si scias.*] Vidit dominum servus quasi consensum commodasse, non quo verum indicium de meretrice * ideo adjecit, *Vide quod inceptet facinus.*

39. *Fuit quædam anus.*] Hoc consilium dicit se servus adversus Menedemum sumpsisse, quo possit pecuniam ab eo exprimere, quæ meretrici daretur. Verum hoc consilium in hoc provenit, ut prosit vehementer Clitiphoni. Namque fingit nunc Antiphilam, quæ amica sit Cliniæ, apud meretricem ac quandam anum Corinthiam arrabonis nomine collocatam: & nunc velle ad Menedemum pergere, ut ab eo pecuniam accipiat, quæ data sit pro puella: ut si eandem redimeret, maxima inde lucra possit accipere. Sed hoc displicet domino consilium. Verum provenit ad adventum futurum. Nam cum cognita fuerit, quod filia sit Chremetis, jam fiet necessarium, uti meretrici hoc fine Chremete debeatur argentum.

42. *Arraboni.*] Pignori.

VARIORVM.

39. *Pessuma hæc.*] Contrarium illud quod superius dixit:

Mulier commoda & faceta hæc est meretrix.

Sed hoc loco *pessimam* appellat, utpote quæ teneat virginem, quam *Syrus* illi relictam arraboni fingit. & hæc est valens causa ad extorquendum argentum. Pessimam quoque vocat ne ipse videatur cum ea congruere. quare & ejus petitionem improbat.

Vah! vide quod inceptet facinus.

Calphurn.

40. *Huic drachmarum mille.*] In confesso est, Græcam drachmam Romano denario respondere. Romanus autem denarius constabat tribus scripulis aut scrupulis. aliud enim scripulum, aliud scrupulum, Glossæ differentiam notarunt: scripulum, χάραγμα σταθμός. Scrupulum, μέρισμα ἢ μερίσματα. Denarii vero octuaginta quatuor, constituebant minam. Denarius autem valebat tribus solidis seu stuferis nostratibus cum semisse. Ita ut mille drachmæ sint centum septuaginta quinque floreni. *Theodoricus & Salmas.*

42. *Arraboni.*] Pignori. *Quintus Claudius* lib. 17. cap. 2. *Cum tantus*, inquit, *arrabo penes Samnites populi Romani esset*, *arrabonem* dixit, *sexcentos obsides*; & id maluit quam pignus dicere: quoniam vis hujus vocabuli in ea sententia gravior acriorque est. *Aulus Gellius. Arrhaboni.*] Arrabo est particula pretii, quæ velut in antecessum datur, ut sit pignus emptionis. *an earnest pennie.* Agell. 17. l. 2. c. *pignori* exponunt interpretes; quibus non subscribo. neque enim convenit summa.

 41. *Cli-*

CH. *Quid tum?* SY. *Cliniam orat; sibi uti id nunc det, illam illi tamen*
Post daturam mille nummûm poscit. CH. *& poscit quidem!* SY. *hui!*
Dubium id est? CH. *ego sic putavi: quid nunc facere cogitas?*
SY. *Egone? ad Menedemum ibo: dicam hanc esse captam ex Caria,*
Ditem & nobilem: si redimat, magnum inesse in ea lucrum.
CH. *Erras.* SY. *quid ita.* CH. *pro Menedemo nunc ego tibi respondeo:*
Non emo. SY. *quid ais? optata loquere.* CH. *atqui non est opus.*
SY. *Non opus est?* CH: *non hercle vero.* SY. *quid istuc, miror.* CH. *jam scies.*

Mane,

VARIORUM.

44. *Cliniam orat.*] Scilicet Bacchis. *Cliniam orat.*] Meretrix Cliniam orat, uti sibi nunc, i.e. præsentis pecuniæ, det id argentum, quod ipsa mutuum dederat anui illi Corinthiæ: illam autem puellam, quæ arraboni relicta est, post daturam illi. i.e. Cliniæ mille nummûm poscit. h.e. promittit, spondet. sic Faërnus. aliter alii. *Illam illi.*] Antiphilam Cliniæ.

45. *Post tamen daturam.*] Scilicet dicit, nempe ad se repignerandum, ne in servitutem venderetur. *Post daturum, &c.*] *Fr. Fabric.* ita legit, & distinguit:

Illi tamen post daturum mille nummûm poscit.

Hac distinctione obscuritas hujus loci tollitur: nam cum *Clinia* sibi, filiam arraboni relictam, ita dari peteret, ut diceret, se meretrici tamen, ne omnino gratuitum donum foret, post mille nummûm daturum, *Syrus* fingit, meretricem id jam poscere. Tota vis sententiæ sita est in hoc verbo *poscit*, quod quia non intelligitur, inexplicabiles adfert lectori tenebras. Est autem hic *poscere*, idem quod spondere, & pretium pro re emenda offerre. Sed hoc me male habet, quod quadruplo plus in mutuo est, ob quod puella oppignorata fingitur, quam in pretio quo poscitur, cum ab avara meretrice vix tantidem impetrari possit. *Nannius.* *Mille nummûm.*] Scilicet, uti sperari vix poterat pauperculam Antiphilam, quæ lana ac tela victum quæritabat, unquam mille drachmas reddituram: ita tamen curaturam, ut ex diurno labore superesset, unde mille paulatim compararet nummos, hoc est mutui quadrantem. Ita dodrantem reliquum sibi, aut Antiphilæ in suam gratiam condonari postulat. Nisi forte pro *nummûm*, legere liceat *drachmarum.* *Poscit.*] Pro Antiphila velut emenda, pretium Clinia pollicetur; sive profitetur se paratum hac conditione accipere Antiphilam. *Et poscit quidem.*] Miratur Chremes hanc Cliniæ facilitatem in poscendo, & pretium nimis obsequentes Bacchidi pollicendo: unde mox Syrus, *Dubium ne id est.* Aut mirandum in Amatore? Atque hæc est proba hujus loci interpretatio. *Swaerdecroonius.*

52. Cre-

Mane, mane! quid est, quod tam à nobis graviter crepuerunt fores?

ACTUS QUARTI SCENA PRIMA.

SOSTRATA. CHREMES. NUTRIX. SYRUS.

Argum. *Hæc scena Antiphilæ continet agnitionem; unde jurgium inter virum & uxorem oritur. Chremes enim jusserat expom partum, si ipsa puellam peperisset; quod factum non est. Post agnitam Antiphilam, Syro novum quæritur de invenienda pecuniæ consilium.* Thes. 1. *Matres liberos suos vehementius amant quam patres.* 2. *Mulieres sæpe sibi parum constant.* 3. *Uxores decet maritos iratos, verborum lenitate placare, nec abuti debent maritorum facilitate.*

Nisi me animus fallit, hic profecto est annulus, quem ego suspicor:

Is,

VARIORUM.

52. *Crepuere fores.*] *Muretus* legit, *crepuit foris.* Quæritur cur in *Plauti* ac *Terentii* fabulis nunquam fere quisquam egrediatur domo, ut non antea crepuisse fores dicerentur. Respondetur, eas fabulas è Græco conversas esse, icircoque quarundam consuetudinum, quibus olim Græci usi essent, impressa in eis extare vestigia. Quod tamen *Romæ* antiquis temporibus *M. Valerius*, *Publicolæ* frater, honoris insigne habuisse dicitur, ut fores ædium ipsius, non introrsum trahendo, sed in viam publicam pellendo aperirentur, id quondam in Græcia vulgatum fuit: omnesque omnium ædium fores eo modo pandebantur. Quoniam igitur periculum erat, ne quispiam, qui aut præteriret, aut pro foribus staret, ab impulsa janua pelleretur; ideo qui exituri erant domo, solebant prius ipsimet intrinsecus fores ædium suarum percutere: ut illo strepitu admonerentur, qui foris erant, cavere sibi, atque eatenus absistere, ne læderentur.

EUGRAPHII.

1. *Nisi me animus.*] *Hæc scena tenet maximam controversiam; quippe maritus dum gravidam videret uxorem, mandavit, ut puellam si peperisset, extingueret. Mater puellam peperit, & exposuit: quæ cum exponeretur, anulum dedit. Inventus est apud quandam puellam anulus; interrogatur unde sit: illa respondit, ipsum esse cum quo esset exposita. Hoc cum cognovisset senex, agnitam puellam quam extingui jusserat, ream facit uxorem, quod adversus edictum suum fecisset. Hic primo venialis est status:* Feci, sed pietate feci. *Ergo primo inter se loquuntur, an ipse anulus sit, cum quo exposita sit filia.*

VARIORUM.

1. *Nisi me, &c.*] Notat *Muretus*, male hic initium novi actus fieri, quod *Chremes* & *Syrus* in proscenio manserint: sequentem insuper scenam huic annectit; neque causa est, cur separari debeat. *Hic profecto est annulus.*] Portentosos foetus abjicere aut necare, tanquam prodigia, intererat Reipublicæ. mox etiam mutilos aut illegitimos: eo tandem processerunt ἀστοργίας, ut & liberos nec mutilos nec illegitimos exponerent, vel morti, vel misericordiæ. uti dictum ad 6. sc. 1. act. Eunuch. Ita expositis apponebantur una ἐπίσημα unde agnosci possent, si qua gratior

Is, quicum exposita est gnata. CH. *quid volt sibi, Syre, hæc oratio?*

SO. *Quid est? isne tibi videtur?* NV. *dixi equidem, ubi mihi ostendisti, ilico,*

Eum esse. SO. *at ut satis contemplata modo sis, mea Nutrix.* NV. *satis.*

SO. *Abi jam nunc intro: atque illa si jam laverit, mihi nuntia:*

Hic ego virum interea opperibor. SY. *te volt: videas quid velit:*

Nescio quid tristis est: non temere est: metuo quid siet. CH. *quid siet!*

Na ista hercle magno jam conatu magnas nugas dixerit.

SO. *Ehem! mi Vir.* CH. *ehem! mea Uxor.* SO. *te ipsum quæro.* CH. *loquere quid velis.*

SO. *Pri-*

EVGRAPHII.

4. *At ut satis contemplata.*] Sed ut satis integre pleneque perspexeris, nutrix mea.

* 8. *Magno cum conatu.*] Magno cum impetu unaquæque pronunciat.

9. *Ehem! mi vir.*] Hinc exordium sumptum, quod ab obsequio cepit, ut benivolentiam comparare possit. Deinde adjectum quod purgationis loco ponitur, quæ res ad veniam pertinet, quod tamen adhuc principium sit, *Primum hoc te oro, ne quid credas, me adversus edictum tuum.* Denique sic adjunctum ex persona servi: *Nescio quid peccati portet hæc purgatio.* Finit principium: narratio supponitur: *Meministin' me esse gravidam, & mihi te maxumopere dicere, Si puellam parerem, nolle tolli,* &c.

VARIORVM.

iis arrideret fortuna: hæc γνωρίσματα vocabant. erant vero aurum, monilia, annuli, pretiosa quædam, ut siquis eos tolleret, suppeteret educationis præmium; si morerentur, sepulturæ sumptus.

2. *Exposita est gnata.*] In hac scena observanda est κακοήθεια Ethnicorum, quos inter cætera alienos à caritatis affectu *Paulus* Rom. I. pronunciat, vocans eos ἀστόργους. & fuit hæc immanitas in veterum moribus notabilis, ut, cum fera nulla sit, quæ fœtus suos non diligat, eos recens natos aut interficere, aut exponere, fas putarent: non aliter ut *Frisii* vitulos, si fœtura numerum supplesset. *Sebaldus.*

6. *Virum opperibor.*] Ut rem hanc inexpectatam ei narrem.

7. *Quid tristis est.*] In fine enim scenæ *Sostrata* inquit: — *Quam timui male*
Ne nunc animo ita esses duro, ut olim in tollendo, Chreme.

Non temere est.] Non est de nihilo.

8. *Magno conatu nugas.*] Id Veteres dicebant: *Tragœdias in nugis agere.* *Cicero* lib. 2. de Orat. *Ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si tragœdias agamus in nugis.* Id est, ex rebus nihili ac frivolis, magno conatu arduas faciunt; & ut Persius ait, *maritis bullatas nugas occinunt.*

9. *Ehem! mi vir, &c.*] A blandimento incipit. *Mi,* & *vir,* plurimum blandimenti habent. Et *vir* maritum significat. *Virum* quoque de animalibus posse dici, *Virgil.* in Bucolicis ostendit,

Vir gregis ipse caper.

10. *Pri-*

So. *Primum hoc te oro, ne quid credas me adversum edictum tuum*
Facere esse ausam. Ch. *vin' me istuc tibi, etsi incredibile est, credere?*
Credo. Sy. *nescio quid peccati portet hæc purgatio.*
So. *Meministin' me esse gravidam, & mihi te maxumopere dicere,*
Si puellam parerem, nolle tolli? Ch. *scio quid feceris.*
Sustulisti. Sy. *si sic factum est, Domina, ergo Herus damno auctus est.*

So. Mi-

EVGRAPHII.

15. *Ergo herus damno auctus.*] Nove positum *auctus damno*, quod ei cohæres puella venerit, quam dedit exponendam. Quia supra dixerat senex, *Sustulisti.* idcirco ait, *exponendam dedi*, quo minus videatur esse delictum. Hic jam immutatus vehementer senex, quod exposita puella esset, & exposita adversus edictum. Ita cum impetum generalis accusationis sumpsisset, statim illa ad quæstionem descendit, & statum apertissime collocavit venialem, cum dixit, *Si peccavi, mi Chremes, insciens feci.* Deinde supponitur plenior accusatio: *Id quidem ego, & si tu neges, certum scio, te imprudentem dicere aut facere omnia.* Deinde post principium accusationis, subjunguntur omnia crimina, quæ à summo ad imum dicuntur: *Tot peccata in hac re ostendis.* Et proponit sibi quasi quandam quæstionem mulier, quæ contra imperium mariti fecisset, & dicit se hoc pietate & materno egisse animo.

VARIORVM.

10. *Primum hoc te oro.*] Præmunitio caussæ & animi male conscii. sic Parmeno, Eunuch. act. 5. sc. 6.

12. *Nescio.*] Purgatio ante accusationem arguit malefacti conscientiam.

14. *Si puellam.*] Filias exponebant potius quam filios, nè damno augerent parentes in educandis iis, elocandis, atque dotandis. *Nolle tolli.*] Id est, educari vel nutriri. Quemadmodum liberos tollere, in patris erat positum potestate, ita etiam necare & exponere; idque, meo judicio, non tam moribus, quam lege receptum fuit *Athenis*, non cum hac summi Philosophi exceptione. Pol. lib. 8. cap. 16. Περὶ δὲ ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων, μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν. Nam non tantum liberorum τοὺς πεπηρωμένους, sed etiam quos libebat sanguinolentos, licebat vel necare, vel exponere, quod certe idem est: etenim *Necare*, inquit *Paulus* lib. 2. Sententiarum, *videtur non tantum is, qui partum perfocat: sed & is, qui abjicit: & qui alimonia denegat: & is, qui publicis locis misericordiæ causa exponit, quam ipse non habet.* Lege 4. D. de ignoscendis liberis. *Petitus.*

15. *Sic est factum.*] Quidam hoc Sostratæ tribuunt. *G. Fabric.* Per interrogationem legit, ac *Syro* soli tribuit, sic: Syr. *sic est factum, Domina?* Heinsius sic legit hunc versum: *Sustulisti.* So. *Sic est factum.* Sy. *Domina, ergo herus damno auctus, &c.* *Damnum* dicit, notans ingentes sumptus, qui in exornanda, elocanda atque dotanda filia faciendi sunt. Odiose utitur hac catachresi, ut herum exasperet. *Willich.*

16. *Anus*

SO. Minime: sed erat hic Corinthia anus, haud impura: ei dedi
Exponendam. CH. *ô Juppiter! tantamne esse in animo inscitiam!*
SO. *Perii! quid ego feci?* CH. *rogitas?* SO. *si peccavi, mi Chremes,*
Insciens feci. CH. *id equidem ego, si tu neges, certo scio,*
Te inscientem, atque imprudentem, dicere ac facere omnia:
Tot peccata in hac re ostendis: nam, jam primum, si meum
Imperium exequi voluisses, interemptam oportuit.
Non simulare mortem verbis, re ipsa spem vitæ dare.
At id omitto: misericordia, animus maternus: sino.
Quam bene vero abs te prospectum est quod voluisti? cogita.
Nempe anui illi prodita abs te filia est planissume,
Per te vel uti quæstum faceret, vel uti veniret palam.
Credo id cogitasti, quidvis satis est, dum vivat modo.
Quid cum illis agas, qui neque jus, neque bonum atque æquum sciunt?

Melius,

EVGRAPHII.

23. *Spem vitæ.*] Scilicet non oportuit simulare re ipsa, sed verbis. Huic respondetur: *Quam bene abs te prospectum est, &c.* Unde epilogorum loco adjunctum est, quantum incommodi consecutum sit.

29. *Quid cum illis.*] Sensus hic obscuritatem habet, qui talis est. Exposita tibi est filia, suscepta ab ea quæ pudorem filiæ tuæ venderet; sed tu cogitasti, satis esse, dummodo viveret. Ego nunc cogor eam suscipere, sed defendere ejus pudorem non possum. *Quid cum illis agas.*] Sibi dicit violata filia nullam esse posse vindictam.

VARIORVM.

16 *Anus haud impura.*] Commendatio personæ cui data exponenda: ne Chremes ab ea impudicè filiam educatam suspicetur. *Haud impura.*] Pudica & proba. *Ei dedi.*] Non sustuli puellam, sed dedi anui exponendam.

24. *Misericordia.*] Verùm te ad misericordiam movit credo animus maternus. Matrum autem affectus major quàm patrum. Quod cum labore fit, magis diligitur, ut habet Aristoteles l. 9. Ethic. Nicom. atque ideo matres filios magis amant, quia partûs labores iis sunt graves, & certiùs sciunt prolem esse suam.

26. *Nempe anui illi.*] Nempe tuâ atque anûs illius proditione reservata est, ut quæstum faceret corpore, vel venalis exponeretur in gravem servitutem. *Nempe anui.*] Sic te authore, filia in periculum famæ & ignominiam conjicitur; satiusque fuisset eam primum perire, quam posthac turpiter vivere.

27. *Veniret.*] Venderetur.

28. *Quidvis satis est.*] Alii *Satius.* *Isocrates* in Paneg. τῶν ἀνδρῶν τοῖς καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς αἱρετώτερόν ἐστι καλῶς ἀποθανεῖν ἢ ζῆν αἰσχρῶς. *Viris bonis & honestis multo optabilius est honeste mori, quam turpiter vivere.*

29. *Quid cum illis.*] Quid agat quis cum hisce viris & fœminis, qui neque, &c.

31. Mi

Melius, pejus; prosit, obsit: nihil vident, nisi quod lubet.
SO. *Mi Chreme, peccavi, fateor, vincor. nunc hoc te obsecro:*
Quanto tuus est animus natu gravior, ignoscentior,
Ut meæ stultitiæ in justitia tua sit aliquid præsidI.
CH. *Scilicet equidem istuc factum ignoscam: verum, Sostrata,*
Male docet te mea facilitas multa: sed istuc, quidquid est,
Qua hoc occeptum est causa, loquere. SO. *ut stulte & misere omnes sumus*
Religiosæ, quum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho: & eum dico ut una cum puella exponeret:
Si moreretur, ne expers partis esset de nostris bonis.

CH. *Istuc*

EVGRAPHII.

31. *Chreme, peccavi.*] Hic jam deprecantis venia supponitur, cum dicit, *Obsecro: quanto tuus animus, &c.* Quod tuus enim animus ætate major est, pietate & clementia; stultitiæ meæ debet in tua justitia esse præsidium: id est, aliquid defensionis & auxilii.

34. *Istuc factum ignoscam.*] Hanc quidem veniam tibi dabo. Verum mea clementia multum ad peccata compelleris.

35. *Sed istuc quicquid.*] Perempta controversia ad originem res ducitur, facto à generali ad speciale argumento.

37. *Quum exponendam do.*] Cum dedissem puellam exponendam, annulum de digito mihi detraho, ut una cum puella exponeretur. Et subjungit causam, si moreretur, ne aliena esse à nostris bonis potuisset. Neque enim liberos etiam mortuos, fas erat fraudari bonis.

VARIORVM.

31. *Mi Chreme.*] Voluit hic ostendere *Terentius, mollem responsionem iram frangere.* Et primo quidem *respondendum* esse. Secundo *responsionem esse mollem* debere. Prius continet tria præcepta. Primo, ut *caveas à silentio tristi & contumaci:* illud enim, ut culpam totam in te recipit, ac si nihil habeas, quod respondere possis; Secundo, ut *caveas à re comperendinanda*, neque tempus aliud ad defensionem postules: adeo ut optimum semper fuerit, aliquid in præsentia, & è re nata, in excusationem tui adducere. Tertio, ut *fiat prorsus responsio: Responsio,* inquam, non mera *confessio*, aut mera *submissio*, sed aliquid *apologiæ* & *excusationis* inspergatur: Et, ut *Responsio tua sit mollis*, minime præfracta, aut aspera. *Verulamius.*

32. *Quanto tuus.*] Quantò tuus est animus annis & experientiâ prudentior, tantò sit ad ignoscendum pronior. *Ignoscentior.*] Canterus legit *Innocentior. Ignoscentior.*] Scilicet *fit*: hoc est tanto pronior ac facilior ad ignoscendum.

35. *Sed istuc, quidquid.*] De exponenda puellâ dictum: verùm quâ occasione, quibus indiciis sit inventa, dic tandem.

37. *Misere religiosæ.*] Id est suprà modum superstitiosæ, quasi superstitiose sollicitæ. *Exponendam.*] De more exponendorum infantium, vide *Petrum Victorium* Var. Lect. lib. 2. c. 3. *De digito annulum.*] Annuli sigillaricii proprie ad matres familias pertinebant. *Casaubonus.*

39. *De nostris bonis.*] Hæreditatem quidem Athenis non adibant filiæ si essent filii. Lex enim extat apud Isæum: *Omnes legitimi filii hæreditatem paternam ex æquo inter se hercisciunto.* In dotem tamen

Crucior, bolum tantum mihi ereptum tam subito è faucibus.
Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integro ineunda est mihi.
NIHIL TAM *difficile est, quin quærendo investigari poßiet.*
Quid si hoc nunc sic incipiam? nihil est. si sic? tantundem egero.
Ac sic opinor: non potest. imo optume. euge! habeo optumam.
Retraham hercle opinor ad me idem illud fugitivum argentum tamen.

ACTVS

EVGRAPHII.

6. *Bolum.*] Prædam.

7. *Quid comminiscar.*] Quid argumenti capiam. & est *comminiscor*, invenio vel recordor, cujus simplex in usu non est.

9. *Quid si hoc.*] Cogitantis animo, quasi dum multa deliberando quærit, invenit quædam, non placita repudiat. Post id quod sit optimum, invenisse se dicit, ut ad se illud argumentum revocare possit, quod omiserat.

VARIORVM.

ut tegat latus suum, nullaque plaga accepta, abscedat è pugna: ita *Syrus* primum sibi illud fuisse dicit, ut senem argento circumduceret: sed cum rem in eum locum deductam videat, magnum ut periculum sit, ne omnia fiant palam; nihil esse ait, quod jam senem quasi ferire pecunia illa cogitet? triumphare se, ac, secum præclare actum iri, putare, si ex hac pugna, latere tecto, possit abscedere, id est, si ita possit evadere, nihil ut ex eo, quod jam factum est, nanciscatur mali. *Nannius* non ad gladiatorium certamen, sed ad agmen refert. In agmine inquit, ob viarum angustias protensiore, multa incommoda accipi solent, dum hostis transverso impetu in latera impingit; quæ nisi tum munita & tecta habeas, magnum periculum est ne acies perrumpatur. Verba proprie sunt Imperatorum, qui pro victoria habent in rebus desperatis, si sine clade ab hoste discedere liceat.

6. *Bolum ereptum.*] Similitudo à canibus desumpta, qui ea non raro coguntur deserere quæ jam ore gestant. Usurpatur autem, cum id, quod probè videbamur tenere, præter exspectationem subito eripitur.

7. *Quid agam.*] Imago signatissima proponitur, hominis varia consilia animo agitantis. Et ostenditur simul, homines ubi de salute certi esse incipiunt, non tam de ea conservanda cogitare, quam quomodo ampliare res suas possint, etiamsi id cum periculo sit conjunctum.

8. *Nihil tam difficile.*] Τῆς ἐπιμελείας πάντα δοῦλα γίγνεται. Et ut *Naso* loquitur, *Invia virtuti nulla est via.*

11. *Retraham fugitivum aurum.*] Eleganter Nam *Retrahi* dicitur, qui ex fuga reducitur domum, ut servus fugitivus, ad quem allusit *Terentius. Weitzius.*

Tamen.] *Cicero* 5. actione in Verrem: *Ita serpit illud ipsum insitum in natura malum, consuetudine peccandi libera; finem ut audaciæ statuere ipse sibi non poßit.*

1. *Nulla.*]

ACTVS QVARTI SCENA TERTIA.

CLINIA. SYRUS.

Argum. *Clinia exultat, quod agnita Antiphila mox ei nuptura sit. Et Syrus Cliniæ consulit, quod amicam Clitiphonis suam esse dicat.* Thes. 1. *Felix rerum successus lætitiam parit.* 2. *In rebus secundis amicorum res & salus non est negligenda.* 3. *Servis volupe est, dominos fallere.*

NUlla mihi res posthac potest jam intervenire tanta,
Quæ mihi ægritudinem adferat: tanta hæc lætitia oborta est.
Dedo Patri me nunc jam, ut frugalior sim, quam volt.
SY. *Nihil me fefellit: cognita est, quantum audio hujus verba.*
Istuc tibi ex sententia tua obtigisse lætor.
CL. *O mi Syre, audistin? obsecro.* SY. *quid ni? qui usque una (adfuerim.*
CL. *Cui æque audisti commodi quidquam evenisse?* SY. *nulli.*
CL. *Atque ita me DI ament, ut ego nunc non tam meapte causa*
Lætor, quam illius: quam ego scio esse honore quovis dignam.
SY. *Ita credo. sed nunc, Clinia, age, da te mihi vicissim:*

Nam

EVGRAPHII.

1. *NUlla jam mihi res.*] *Allocutio est Cliniæ exultantis gaudio, quod sua amica sit cognita.* Ita dicit mentem suam oneratam gaudio, ut nulla res possit intercedere, quæ adferat ægritudinem. *Ægritudinem* dixit, pro ægrimonia, id est, tristitia vel infirmitate.

3. *Dedo patri me.*] Uti frugalitatem, id est, parcitatem, quam in me voluit, compleam; quippe cum velit eam me habere uxorem, quæ sit honestis moribus, scilicet Chremetis filia. Unde non mea causa lætor, sed potius ipsius puellæ, quam diligo.

10. *Da te mihi vicissim.*] Id est, quemadmodum nunc ego verba tua audivi, ita vicissim te mihi da; uti quod necessarium est facias, ne rescisceat pater amicam filii sui esse meretricem.

VARIORVM.

1. *Nulla.*] Hac scena exprimitur gestus præ lætitia exultantis: & in fine quoque solicitudo metuentis, ne gaudium interrumpatur.

3. *Dedo Patri.*] Ostendit *Terentius*, homines non malos, quando aliquid obtinent eorum quæ desiderant, in reliquis quæ negantur satis obsequentes esse. *Dedo Patri.*] Patris me imperio & voluntati dehinc submitto. *Tibi, pater, me dedo, quidvis oneris impone; impera.* Andr. 5. act. 3. scen.

5. *Obtigisse lætor.*] Captat *Syrus* benevolentiam, qua mox habebit opus.

7. *Cui æque.*] Ratio lætitiæ à feliciori rei exoptatissimæ eventu, per comparationem. *Commodi quidquam.*] Mauritius legit, *commodius*. Glareanus, *commodè*.

8. *Non tam meapte causa.*] Nota superbiam animi humani, qua videri vult, ea non magnopere curare, quæ affectat quam maxime, ut mox prodit *Clinia*, dum inquit:

Nihil est magis, Syre, meis nuptiis adversum.

9. *Quam illius.*] Antiphilæ.

10. *Da te mihi.*] Dare est quod repetas: dedere est ad perpetuum. Damus & amicis: dedimus tantum hostibus. *Calphurn.*

Nam amici quoque res est videnda, in tuto ut collocetur.
Ne quid de Amica nunc Senex. CL. *ô Juppiter!* SY. *quiesce.*
CL. *Antiphila mea nubet mihi.* SY. *siccine mihi interloquere?*
CL. *Quid faciam, Syre mi? gaudeo: fer me.* SY. *fero hercle vero.*
CL. *Deorum vitam apti sumus.* SY. *frustra operam, opinor, sumo.*
CL. *Loquere; audio.* SY. *at jam hoc non ages.* CL. *agam.* SY. *videndum est, inquam,*
Amici quoque res, Clinia, tui in tuto ut collocetur:
Nam si nunc à nobis abis, & Bacchidem hic relinquis,
Senex resciscet ilico, esse amicam hanc Clitiphonis:
Si abduxeris, cœlabitur itidem, ut cœlata adhuc est!
CL. *At enim istoc nihil est magis, Syre, meis nuptiis advorsum:*
Nam quo ore appellabo Patrem? tenes, quid dicam? SY. *quid ni?*
CL. *Quid*

EVGRAPHII.

12. *O Juppiter.*] Per προσφώνησιν omissis vocibus servi, secum Clinia gaudet. Parum credit sibi contigisse, quod efficitur in gaudio repentino, nisi aliquid procreatur.

15. *Deorum vitam apti.*] Πάρελον sive παραβολὴ, quæ sunt species ὁμοιώσεως. se quasi Deum esse asserit, ut in Andria, *Deorum vitam propterea esse sempiternam arbitror. Apti* significat adepti.

16. *Vivendum est, inquam.*] Persuadet servus Cliniæ, uti secum ducat meretricem ad domum patris, ne si remanserit in domo, facile senex filii amicam possit agnoscere.

21. *At enim isthoc.*] Hæc res mihi videtur esse vehementer contraria. nam quomodo rogabo patrem ut mihi filiam det, si sciat meam amicam esse meretricem?

VARIORVM.

11. *Amici.*] Clitiphonis.

12. *Ne quid, &c.*] Scilicet rescifcat Chremes de Bacchide.

13. *Antiphila.*] Exsultat immodicè Clinia. nondum constabat de Chremetis voluntate super nuptiis. namque is mox scen. 5. *At ego illi neque do, neque despondeo. Mea nubet mihi.*] Emphasis est in pronomine possessivo *mea* & *mihi*. *Rivius* pro *mihi*, legit, *me*. Sebaldus.

14. *Gaudeo: fer me.*] Mitissime hoc dicit: pro eo quod est, ex amore desipio; quare debes me ferre. *Sebaldus.*

15. *Deorum vitam apti.*] Ab apiscor. Alii legunt *Adepti.* id est, felicissimi sumus. Accidit istis tironibus quod *Stobæus* de *Socrate* lib. 2. retulit. Is enim, consulentibus se de ratione matrimonii contrahendi, respondere consuevit: οἱ ἰχθύες, οἱ περὶ τοὺς χύρτους, οἱ μὲν ἔξωθεν ὄντες βούλονται εἰσελθεῖν, οἱ δὲ ἔνδον ὄντες βούλονται ἐξελθεῖν. *Pisces qui extra nassas sunt volunt intrare, qui jam autem intus, volunt exire.* Vide Andr. 5. act. 5. *Ego vitam Deorum, &c.*

22. *Quo ore.*] An pudibundo, an audaci & impudenti? In ore enim facieque, pudoris elucescant signa quam maxime. Vel, qua fronte.

25. *Illam.*]

CL. *Quid dicam? quam causam adferam?* SY. *quin nolo mentiare.*
Aperte, ita ut res sese habet, narrato. CL. *quid ais?* SY. *jubeo*
Illam te amare, & velle uxorem: hanc esse Clitiphonis.
CL. *Bonam atque justam rem oppido imperas, & factu facilem:*
Et scilicet jam me hoc voles Patrem exorare, ut cœlet
Senem vostrum. SY. *Immo, ut recta via rem narret ordine omnem.* CL. *hem!*
Satin' sanus es, aut sobrius? tu quidem illum plane prodis.
Nam qui ille poterit esse in tuto? dic mihi.
SY. *Huic equidem consilio palmam do: hic me magnifice effero,*
Qui vim tantam in me, & potestatem habeam tantæ astutiæ,
Vera dicendo, ut eos ambos fallam: ut quum narret Senex
Voster nostro, istam esse Amicam gnati, non credat tamen.

CL. *At*

EUGRAPHII.

23. *Quin nolo mentiare.*] Hoc ex consilio dicit servus uti non mentiatur, sed continuo dicat, illam filiam Chremetis se uxorem velle, & esse hanc amicam Clitiphonis. Sic enim persuasurus est postea domino servus, tale repperisse se consilium, uti à Menedemo filius petat pecuniam, quo quasi dicat, se velle filiam Chremetis uxorem ducere, uti ad nuptias habeat necessaria. Et hoc credat senex propterea adolescentulum petere, quo per fallaciam dari possit: ita ut cum utrumque dixerit adolescens, per fallaciam dicere credatur.

27. *Ut cœlet senem nostrum.*] Nesciens adolescens hoc consilium adjecit. Et fortasse hoc velis, ut cœlet patrem Clitiphonis noster senex, quod ipsius amica sit meretrix.

31. *Consilio palmam do.*] Id est, maximam victoriam & gloriam mihi concedo, ut verum dicendo ambos fallam. Secundum hoc quod supra diximus, ut non credat senex noster amicam filii sui esse meretricem, etiamsi audierit. Quod fit per figuram, διασυρμὸν, quæ est elevatio, quando auditorem vera dicendo in errorem inducit.

VARIORUM.

25. *Illam.*] Antiphilam. *Hanc.*] Bacchidem.

26. *Bonam oppido rem.*] Id est, valdè bonam, εἰρωνευτικῶς legendum.

29. *Satin' sanus es.*] Vanus est & inconstans, qui modo vult, modo non vult idem: at vero *Syrus* modo volebat, ut duceret *Clinia Bacchidem* in ædes patris sui, quo celaretur scilicet *Chremetem*: nunc *Chremetem* celari idem non vult, sed jubet aperte ut narret rem ordine omnem. Pro *prodis* Bembus legit, *perdis*. Sebaldus.

31. *Palmam do.*] Attende quomodo spes infatuat homines. Exultat ob consilium *Syrus*, quod postea pessimum exitum habet, Act. 5. Scen. 1. *Palmam do.*] Tanquam palmarium sit, vincat & magnificè triumphet.

34. *Istam esse Amicam.*] Narret Chremes Menedemo Bacchidem istam esse amicam Clitiphonis, quam domum ad se per dies aliquot recipiat: interea aliquid fiet. Vide Argumentum hujus fabulæ, ab Antonio Mureto scriptum.

CL. *At enim spem istoc pacto rursum nuptiarum omnem eripis:*
Nam dum Amicam hanc meam esse credet, non committet filiam.
Tu fortasse quid me fiat parvi pendis, dum illi consulas.
SY. *quid? malum! me ætatem censes velle id adsimularier?*
Unus est dies, dum argentum eripio: Pax! nihil amplius.
CL. *Tantum sat habes? quid tum, quæso, si hoc Pater resciverit?*
SY. *Quid si redeo ad illos, qui ajunt: QUID SI NUNC COELUM RUAT?*

CL. *Me-*

EVGRAPHII.

35. *At enim spem.*] Si enim crediderit senex amicam filii sui esse meretricem, filiam suam mihi non dabit.

38. *Quid malum.*] Credis hoc me velle simulare. *Malum* autem interjectio nihil significat, sed exclamationis continet locum. Quomodo *Cicero* pro Scauro: *Quæ malum est ista ratio.*

41. *Quid si nunc cœlum ruat?*] Stultus metus est de cœlestibus metuere. Ergo stulte id in metu & sic ponis, quod fieri omnino non potest. Ut sit argumentum ab impossibili.

VARIORUM.

36. *Non committet filiam.*] Bene de filia *Committet* dixit: quia proprie magna committimus, & ea, secundum *Donatum*, quæ salutem in dubio habent. *Calphurn.*

37. *Parvi pendis.*] Alii, parvi curas.

38. *Ætatem.*] Diu, in longinquum, perpetuum: Ætas proprie id vitæ curriculum, quo luculenter corporis constitutio per se suoque nutu mutatur. Hæc autem mutatio fere solet singulis septenis annis accidere. Quamvis ætas aliquando pro breviori, aliquando pro longiori tempore sumatur. Pro anno *Virgilius*:

Ubi quarta accesserit ætas.

Pro centum annis *Ovidius* XII. Metamorphos.

—— Vixi
Annos bis centum: nunc tertia vivitur ætas.

39. *Pax.*] Adverbium Comicum & significat *tantum* est. vide 2. scen. 2. act. suprà. *Plautus* in Pseud.

Itaque dum enitor, pax! jam pæne inquinavi pallium.

Priscian. lib. 14. *Pax*, παντελῶς, *adverbium comicum, quo utitur Terentius, quod similiter Græcum est, cum tantummodo significat.* Erit ergo Græce πάξ. Sed antea, ut notat *Hesych.* πάξ ὑπόδημα ἀνυπόδητον significabat: Latini *baxeas* dixerint. *Plautus* Menæchm.

Quis iste est peniculus? qui extergentur baxeæ. Lindebrog.

41. *Quid si nunc cœlum ruat?*] Τί εἰ οὐρανὸς ἐμπέσοι; Ironia proverbialis in eos, qui, tutissimis etiam in rebus, ridicule timent. Hoc unde manarit, *Aristoteles* indicat libro τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ quinto, scribens, priscis illis & rudibus mortalibus persuasum fuisse, cœlum hoc, quod videbatur imminens, *Atlanticis* humeris sustineri: quod si ille se subduxisset, fore ut è sublimi in terram decideret; idque non solum Poëtarum figmentis fuisse proditum, verum etiam à Physicis nonnullis adfirmatum. *Plutarchus* in libello de facie quæ apparet in orbe lunæ, citat *Phenacem* quendam, qui metuerit ne luna decideret in terram, quique commiseratus sit vicem eorum, qui lunæ forent subjecti, cujusmodi sunt *Æthiopes* ac *Taprobani*, si tantum pondus in eos rueret: idem veritus de terra cœloque, nisi columnis *Atlanticis* fulcirentur. *Theognis*:

Εἰ

CL. *Metuo quid agam.* SY. *metuis? quasi non ea poteſtas ſit tua,*
Quo velis in tempore, ut te exſolvas, rem facias palam.
CL. *Age age, traducatur Bacchis.* SY. *optume: ipſa exit foras.*

ACTVS QVARTI SCENA QVARTA.

BACCHIS. CLINIA. SYRUS. DROMO. PHRYGIA.

Argum. *Bacchis irata ob decem minas nondum traditas, abituram ſe aſſimulat. Cum Syro expoſtulat. tandem placata, ſuaſu ejuſdem cum omni ſtrepitu ac turba tranſit ad Menedemum, tantiſper dum Chremes fallatur. Ubi exprimitur meretricia improbitas in emungendis amatoribus: amor enim meretricius tantiſper durat, dum quod dent, amatores habent.*

SAtis pol proterve me Syri promiſſa huc induxerunt:
Decem minas, quas mihi dare pollicitus eſt: quod ſi is nunc
Me deceperit, ſæpe obſecrans me, ut veniam, fruſtra veniet.
Aut quum venturam dixero & conſtituero, quum is certe
Renun-

EVGRAPHII.

42. *Quaſi ea poteſtas non ſit.*] Pulchre perſuadet ut faciat hoc quod monetur, cum dicit in poteſtate ejus futurum, quo velit tempore, ut ſe exolvat.

VARIORVM.

Εἶν μοι ἔπειτα πίσοι μέγας οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν
Χάλκεος, ἀνθρώπων δεῖμα παλαιγενέων.
Deinde meo vaſtus capiti illabatur Olympus
Ferreus, antiqui quod metuere viri.

Alluſit huc *Horatius* in Odis:
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.
Eraſmus.

EVGRAPHII.

1 *SAtis pol proterve.*] Satis aſpere.
4. *Aut cum venturam.*] Immo potius vero, me eſſe venturam.

VARIORVM.

Bacchis, &c.] De pluralitate Eclogariorum obſervandum præceptum obiter *Horatii*, quod eſt:
—— Ne quarta loqui perſona laboret.
Quibus verbis monet *Horatius*, ternarium numerum non eſſe in colloquiis perſonarum excedendum. Videtur autem hoc ideo præcipi, ne fiat rerum aut orationis confuſio, & ne auditores afficiantur tædio. Nam ad horum judicium tota res eſt referenda. *Sebaldus.*

1. *Protervè.*] Petulanter, ac inconſideratè. *Huc induxerunt.*] Inducitur aliquis, cum verbis alterius decipitur.

2. *Decem minas.*] Propter decem minas. Una mina valet decem coronatis: decem ergo minæ, valent centum.

3. *Me deceperit.*] Mulieres ſunt vindictæ cupidiſſimæ, adeoque indigniſſime ferunt, ſi quando ludificentur, nec prius quieſcunt quam animum expleverint. Quo pertinet *Menandri* dictum: *καὶ πεφύκαμεν γυναῖκες, εἰς μὲν ἔσθλ' ἀμηχανώταται, κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται.* *Sebaldus.*

4. *Conſtituero.*] Id eſt, *Horam adventus dixero.* Juvenalis:
Ac ubi nocturnæ Numa conſtituebat amicæ. Marſus.

Renuntiarit, Clitipho cum spe pendebit animi:
Decipiam, ac non veniam: Syrus mihi tergo pœnas pendet.
CL. *Satis scite promittit tibi.* SY. *atqui tu hanc jocari credis?*
Faciet, nisi caveo. BA. *dormiunt: ego pol istos commovebo.*
Mea Phrygia, audisti, modo iste Homo quam villam demonstravit
Charini? PH. *audivi.* BA. *proxumam huic fundo ad dexteram?* PH. *memini.*
BA. *Curriculo percurre: apud eum Miles Dionysia agitat.*
SY. *Quid inceptat?* BA. *dic me hic oppido esse invitam, atque adservari?*
Verum aliquo pacto verba me his daturam esse, & venturam.
SY. *Perii hercle! Bacchis, mane, mane; quo mittis istanc? quæso! Jube*

EVGRAPHII.

6. *Tergo pœnas.*] *Tergo*, id est, dorso. Siquidem *tergum tergi* dorsum: *Tergus* vero *tergoris*, corium dicitur.

7. *Satis scite promittit.*] Id est, valde eleganter promissa tibi dabit, per utrique per .... intelligitur.

8. *Dormiunt: ego pol.*] Vult excitare eos, qui sibi pecuniam promiserant, nec dederunt: uti fingat se evocatam esse à nescio quo, & velle discedere. Itaque consentiente ancilla fingit mendacium.

11. *Curriculo percurre.*] Propera & festina.

13. *Verba his me.*] Hoc est, me dicturam aliquid, unde decipiam illos.

VARIORVM.

5. *Spe pendebit animi.*] Quod est corporis, ad cruciatum animi transtulit. Supra visum est, quam torqueantur amantes in amicarum exspectatione. *Calphurnius.*

6. *Ac non veniam.*] Callida meretrix inopia sui, adolescentes inflammat, cum nil aliud ferme amet quam lucrum & amantium cruciatus.
Unde *Juvenalis*:

Ardeat ipsa licet, tormentis gaudet amantis.

Simulatione utitur, ut spoliis gaudeat. Unde lena apud *Plaut.* in Cistel.

Assimulate amare oportet: nam si ames, extemplo melius
Illi multo quem ames consulas, quam rei tuæ. Marsus.

Tergo pœnas.] *Vindicta Nemo magis quàm fœmina.* Juvenal. Sat. 13. præcipuè, mala merx, meretrix.

7. *Satis scite.*] Ex alieno corio abunde liberalis. Minatur. *Promittit tibi.*] *Promittit*, pro, minatur, positum videri potest, more verbi Græci. *Hegendorph.*

8. *Dormiunt.*] Hoc est, securi sunt & oscitantes, nec meas minas curant, & me negligere videntur. *Ego istos, &c.*] Bene *istos* addidit, quasi odiosos. In Eunucho, *cum milite isto.* Virgilius:

Aut quid petis istis?

Hæc enim pronomina spernentis sunt, odiumque monstrantis. *Calphurn.*

10. *Audivi.*] Descriptio ancillæ eleganter edoctæ, ut subserviat orationi dominæ suæ, totam historiam confingentis, utcunque opus erat, verbis. *Sebaldus.*

11. *Curriculo.*] Adverbium, pro, celeriter, *eins lauffs.* Latomus. *Dionysia agitat.*] Vide Act. 1. Scen. 1. vers. 110.

13. *Esse invitam.*] Ex arte, fastu & protervia meretricis.

15. Syr.

Jube maneat. BA. *i.* SY. *quin est paratum argentum.* BA. *quin ego maneo.*

SY. *Atqui dabitur.* BA. *ut lubet. num ego insto?* SY. *at scin' quid, sodes?*

BA. *Quid?* SY. *transcundum nunc tibi ad Menedemum est, & tua pompa*

Eo traducenda est. BA. *quam rem agis? Scelus.* SY. *egone? argentum cudo,*

Quod tibi dem. BA. *Dignam me putas, quam illudas?* SY. *non est temere.*

BA. *Etiamne tecum hic res mihi est?* SY. *minime, tuum tibi reddo.*

BA. *Eatur.* SY. *sequere hac. heus Dromo.* DR. *quis me volt?* SY. *Syrus.* DR. *quid est rei?*

SY. *Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.*

DR. *Quamobrem?* SY. *ne quæras: efferant quæ secum huc adtulerunt.*

Spe-

EVGRAPHII.

15. *Quin est paratum.*] Intellexit servus callidus, quod idcirco se adcersiri diceret, quod argentum quæreret. Et hac ratione ei pollicetur. *Quin ego hic maneo.*] Qui argentum dari posset, & nihilominus illud fieri, quod dispositum est. Itaque & de tempore adjecit, *Atqui jam dabitur.*

17. *Tua pompa.*] Id est, nobilis comitatus, scilicet ancillæ decem, & cæteri comites qui venerunt.

18. *Egone? argentum cudo.*] Quæris cur te ad Cliniam transire volo? argentum cudo: id est, produco quod tibi dem. *Cudo* proprie est compono vel tundo. unde *Incus*, ubi tunditur ferrum.

19. *Quam illudas.*] Per accusativum casum dictum est. *Virgilius*, *Certantque illudere capto*; per dativum. Item ipse:
——— *Virtutem illude superbis.*

VARIORVM.

15. SYR. *Quin est paratum argentum.*] Palmerius legit, *Quin do pactum argentum.* *Quin.*] Pro Imo.

16. *Num ego insto?*] Attende superbiam. Fingit enim se non magnopere curare ut habeat argentum, nec admodum urgere; cum tamen in eo illi sint omnia, cuique nihil præter pretium dulce erat jam dudum. *Quid sodes?*] Blandientis adverbium.

18. *Argentum cudo.*] Jlocaliter dictum à Syro, pro cogito qua ratione argentum inveniam, quod tibi tradatur.

20. *Etiamne tecum.*] Quasi dicat: Non hoc tibi permisi, nec talem operam tibi locavi, ut scilicet à nobis ad *Menedemum* transires. Meretrix cupiebat & alibi lucrari. Quapropter quærit: an apud *Menedemum* debeat operam *Clitiphonis* & *Syri*, an suam rem agere. vel *etiam* pro adhuc. *Mars.*

23. *Efferant.*] Innuit meretrices habere viscatas manus. *Quæ secum attulerunt.*] Indicat meretrices furaces esse solere.

 24. *Ha-*

Is, quicum exposita est gnata. CH. *quid volt sibi, Syre, hæc oratio?*

SO. *Quid est? isne tibi videtur?* NV. *dixi equidem, ubi mihi ostendisti, ilico,*

Eum esse. SO. *at ut satis contemplata modo sis, mea Nutrix.* NV. *satis.*

SO. *Abi jam nunc intro: atque illa si jam laverit, mihi nuntia:*

Hic ego virum interea opperibor. SY. *te volt: videas quid velit:*

Nescio quid tristis est: non temere est: metuo quid siet. CH. *quid siet!*

Næ ista hercle magno jam conatu magnas nugas dixerit.

SO. *Ehem! mi Vir.* CH. *ehem! mea Uxor.* SO. *te ipsum quæro.* CH. *loquere quid velis.*

SO. *Pri-*

EVGRAPHII.

4. *At ut satis contemplata.*] Sed ut satis integre pleneque perspexeris, nutrix mea.

8. *Magno cum conatu.*] Magno cum impetu unaquæque pronunciat.

9. *Ehem! mi vir.*] Hinc exordium sumptum, quod ab obsequio cepit, ut benivolentiam comparare possit. Deinde adjectum quod purgationis loco ponitur, quæ res ad veniam pertinet, quod tamen adhuc principium sit, *Primum hoc te oro, ne quid credas, me adversus edictum tuum.* Denique sic adjunctum ex persona servi: *Nescio quid peccati portet hæc purgatio.* Finit principium: narratio supponitur: *Meministin' me esse gravidam, & mihi te maxumopere dicere, Si puellam parerem, nolle tolli*, &c.

VARIORVM.

iis arrideret fortuna: hæc γνωρίσματα vocabant. erant vero aurum, monilia, annuli, pretiosa quædam, ut siquis eos tolleret, suppeteret educationis præmium; si morerentur, sepulturæ sumptus.

2. *Exposita est gnata.*] In hac scena observanda est ἀστοργία Ethnicorum, quos inter cætera alienos à caritatis affectu *Paulus* Rom. I. pronunciat, vocans eos ἀστόργους. & fuit hæc immanitas in veterum moribus notabilis, ut, cum fera nulla sit, quæ fœtus suos non diligat, eos recens natos aut interficere, aut exponere, fas putarent: non aliter ut *Frisii* vitulos, si fœtura numerum suppleslet. *Sebaldus.*

6. *Virum opperibor.*] Ut rem hanc inexpectatam ei narrem.

7. *Quid tristis est.*] In fine enim scenæ *Sostrata* inquit: —— *Quam timui male*

Ne nunc animo ita esses duro, ut olim in tollendo, Chreme.

Non temere est.] Non est de nihilo.

8. *Magno conatu nugas.*] Id Veteres dicebant: *Tragœdias in nugis agere.* *Cicero* lib. 2. de Orat. *Ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si tragœdias agamus in nugis.* Id est, ex rebus nihili ac frivolis, magno conatu arduas faciunt; & ut Persius ait, *maritis bullatas nugas occinunt.*

9. *Ehem! mi vir, &c.*] A blandimento incipit. *Mi*, & *vir*, plurimum blandimenti habent. Et *vir* maritum significat. *Virum* quoque de animalibus posse dici, *Virgil.* in Bucolicis ostendit,

Vir gregis ipse caper.

10. *Pri-*

SO. *Primum hoc te oro, ne quid credas me adversum edictum tuum*
Facere esse ausam. CH. *vin' me istuc tibi, etsi incredibile est, credere?*
Credo. SY. *nescio quid peccati portet hæc purgatio.*
SO. *Meministin' me esse gravidam, & mihi te maxumopere dicere,*
Si puellam parerem, nolle tolli? CH. *scio quid feceris.*
Sustulisti. SY. *si sic factum est, Domina, ergo Herus damno auctus est.*

SO. Mi-

EUGRAPHII.

15. *Ergo herus damno auctus.*] Nove positum *auctus damno*, quod ei cohæres puella venerit, quam dedit exponendam. Quia supra dixerat senex, *Sustulisti.* idcirco ait, *exponendam dedi*, quo minus videatur esse delictum. Hic jam immutatus vehementer senex, quod exposita puella esset, & exposita adversus edictum. Ita cum impetum generalis accusationis sumpsisset, statim illa ad quæstionem descendit, & statum apertissime collocavit venialem, cum dixit, *Si peccavi, mi Chremes, insciens feci.* Deinde supponitur plenior accusatio: *Id quidem ego, & si tu neges, certum scio, te imprudentem dicere aut facere omnia.* Deinde post principium accusationis, subjunguntur omnia crimina, quæ à summo ad imum dicuntur: *Tot peccata in hac re ostendis.* Et proponit sibi quasi quandam quæstionem mulier, quæ contra imperium mariti fecisset, & dicit se hoc pietate & materno egisse animo.

VARIORUM.

10. *Primum hoc te oro.*] Præmunitio caussæ & animi male conscii. sic Parmeno, Eunuch. act. 5. sc. 6.

12. *Nescio.*] Purgatio ante accusationem arguit malefacti conscientiam.

14. *Si puellam.*] Filias exponebant potius quam filios, nè damno augerent parentes in educandis iis, elocandis, atque dotandis. *Nolle tolli.*] Id est, educari vel nutriri. Quemadmodum liberos tollere, in patris erat positum potestate, ita etiam necare & exponere; idque, meo judicio, non tam moribus, quam lege receptum fuit *Athenis*, non cum hac summi Philosophi exceptione. Pol. lib. 8. cap. 16. Περὶ δὲ ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων, μηδὲν πεπηρωμένον τρέφειν. Nam non tantum liberorum τοὺς πεπηρωμένους, sed etiam quos libebat sanguinolentos, licebat vel necare, vel exponere, quod certe idem est: etenim *Necare*, inquit *Paulus* lib. 2. Sententiarum, *videtur non tantum is, qui partum perfocat: sed & is, qui abjicit: & qui alimonia denegat: & is, qui publicis locis misericordiæ caussa exponit, quam ipse non habet.* Lege 4. D. de ignoscendis liberis. *Petitus.*

15. *Sic est factum.*] Quidam hoc Sostratæ tribuunt. *G. Fabric.* Per interrogationem legit, ac *Syro* soli tribuit, sic: SYR. *sic est factum, Domina?* Heinsius sic legit hunc versum: *Sustulisti.* SO. *Sic est factum.* SY. *Domina, ergo herus damno auctus, &c.* *Damnum* dicit, notans ingentes sumptus, qui in exornanda, elocanda atque dotanda filia faciendi sunt. Odiose utitur hac catachresi, ut herum exasperet. *Willich.*

16. Anus

SO. *Minime: sed erat hic Corinthia anus, haud impura: ei dedi*
Exponendam. CH. *ô Juppiter! tantamne esse in animo inscitiam!*
SO. *Perii! quid ego feci?* CH. *rogitas?* SO. *si peccavi, mi Chremes,*
Insciens feci. CH. *id equidem ego, si tu neges, certo scio,*
Te inscientem, atque imprudentem, dicere ac facere omnia:
Tot peccata in hac re ostendis: nam, jam primum, si meum
Imperium exequi voluisses, interemptam oportuit.
Non simulare mortem verbis, re ipsa spem vitæ dare.
At id omitto: misericordia, animus maternus: sino.
Quam bene vero abs te prospectum est quod voluisti? cogita.
Nempe anui illi prodita abs te filia est planissume,
Per te vel uti quæstum faceret, vel uti veniret palam.
Credo id cogitasti, quidvis satis est, dum vivat modo.
Quid cum illis agas, qui neque jus, neque bonum atque æquum
sciunt?

Melius,

EVGRAPHII.

23. *Spem vitæ.*] Scilicet non oportuit simulare re ipsa, sed verbis. Huic respondetur: *Quam bene abs te prospectum est, &c.* Unde epilogorum loco adjunctum est, quantum incommodi consecutum sit.

29. *Quid cum illis.*] Sensus hic obscuritatem habet, qui talis est. Exposita tibi est filia, suscepta ab ea quæ pudorem filiæ tuæ venderet; sed tu cogitasti, satis esse, dummodo viveret. Ego nunc cogor eam suscipere, sed defendere ejus pudorem non possum. *Quid cum illis agas.*] Sibi dicit violata filia nullam esse posse vindictam.

VARIORVM.

16 *Anus haud impura.*] Commendatio personæ cui data exponenda: ne Chremes ab ea impudicè filiam educatam suspicetur. *Haud impura.*] Pudica & proba. *Ei dedi.*] Non sustuli puellam, sed dedi anui exponendam.

23. *Misericordia.*] Verùm te ad misericordiam movit credo animus maternus. Matrum autem affectus major quàm patrum. Quod cum labore fit, magis diligitur, ut habet Aristoteles l. 9. Ethic. Nicom. atque ideo matres filios magis amant, quia partûs labores iis sunt graves, & certiùs sciunt prolem esse suam.

26. *Nempe anui illi.*] Nempe tuâ atque anûs illius proditione reservata est, ut quæstum faceret corpore, vel venalis exponeretur in gravem servitutem. *Nempe anui.*] Sic te authore, filia in periculum famæ & ignominiam conjicitur: satiusque fuisset eam primum perire, quam posthac turpiter vivere.

27. *Veniret.*] Venderetur.

28. *Quidvis satis est.*] Alii *Satius.* *Isocrates* in Paneg. τῶν ἀνδρῶν τοῖς καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς αἱρετώτερόν ἐστι καλῶς ἀποθανεῖν ἢ ζῆν αἰσχρῶς. *Viris bonis & honestis multo optabilius est honeste mori, quam turpiter vivere.*

29. *Quid cum illis.*] Quid agat quis cum hisce viris & fœminis, qui neque, &c.

31. Mi

Melius, pejus; prosit, obsit: nihil vident, nisi quod lubet.
SO. *Mi Chreme, peccavi, fateor, vincor. nunc hoc te obsecro:*
Quanto tuus est animus natu gravior, ignoscentior,
Ut meæ stultitiæ in justitia tua sit aliquid præsidI.
CH. *Scilicet equidem istuc factum ignoscam: verum, Sostrata,*
Male docet te mea facilitas multa: sed istuc, quidquid est,
Qua hoc occeptum est causa, loquere. SO. *ut stulte & misere omnes sumus*
Religiosæ, quum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho: & eum dico ut una cum puella exponeret:
Si moreretur, ne expers partis esset de nostris bonis.

CH. *Istuc*

EUGRAPHII.

31. *Chreme, peccavi.*] Hic jam deprecantis venia supponitur, cum dicit, *Obsecro: quanto tuus animus, &c.* Quod tuus enim animus ætate major est, pietate & clementia; stultitiæ meæ debet in tua justitia esse præsidium: id est, aliquid defensionis & auxilii.

34. *Istuc factum ignoscam.*] Hanc quidem veniam tibi dabo. Verum mea clementia multum ad peccata compelleris.

35. *Sed istuc quicquid.*] Perempta controversia ad originem res ducitur, facto à generali ad speciale argumento.

37. *Quum exponendam do.*] Cum dedissem puellam exponendam, annulum de digito mihi detraho, ut una cum puella exponeretur. Et subjungit caussam, si moreretur, ne aliena esse à nostris bonis potuisset. Neque enim liberos etiam mortuos, fas erat fraudari bonis.

VARIORUM.

31. *Mi Chreme.*] Voluit hic ostendere *Terentius, mollem responsionem iram frangere.* Et primo quidem *respondendum* esse. Secundo *responsionem esse mollem* debere. Prius continet tria præcepta. Primo, ut *caveas à silentio tristi & contumaci:* illud enim, ut culpam totam in te recipit, ac si nihil habeas, quod respondere possis; Secundo, ut *caveas à re comperendinanda*, neque tempus aliud ad defensionem postules: adeo ut optimum semper fuerit, aliquid in præsentia, & è re nata, in excusationem tui adducere. Tertio, ut *fiat prorsus responsio: Responsio*, inquam, non mera *confessio*, aut mera *submissio*, sed aliquid *apologiæ* & *excusationis* inspergatur: Et, ut *Responsio tua sit mollis*, minime præfracta, aut aspera. *Verulamius.*

32. *Quanto tuus.*] Quantò tuus est animus annis & experientiâ prudentior, tantò sit ad ignoscendum pronior. *Ignoscentior.*] Canterus legit *Innocentior*. *Ignoscentior.*] Scilicet *sit*: hoc est tanto pronior ac facilior ad ignoscendum.

35. *Sed istuc, quidquid.*] De exponenda puellâ dictum: verùm quâ occasione, quibus indiciis sit inventa, dic tandem.

37. *Misere religiosæ.*] Id est suprà modum superstitiosæ, quasi superstitiose sollicitæ. *Exponendam.*] De more exponendorum infantium, vide *Petrum Victorium* Var. Lect. lib. 2. c. 3. *De digito annulum.*] Annuli sigillaricii proprie ad matres familias pertinebant. *Casaubonus.*

39. *De nostris bonis.*] Hæreditatem quidem Athenis non adibant filiæ si essent filii. Lex enim extat apud Isæum: *Omnes legitimi filii hæreditatem paternam ex æquo inter se herciscunto.* In dotem tamen

CH. *Istuc recte: conservasti te atque illam.* SO. *is, hic est annulus.*
CH. *Unde habes?* SO. *quam Bacchis secum adduxit adolescentulam.* SY. *hem!*
CH. *Quid ea narrat?* SO. *ea lavatum dum it, servandum mihi dedit.*
Animum non advorti primum: sed postquam aspexi, ilico
Cognovi: ad te exilui. CH. *quid nunc suspicare, aut invenis*
De illa? SO. *nescio, nisi ex ipsa quæras, unde hunc habuerit,*
Si potis est reperiri. SY. *interii! plus spei video, quam volo:*
Nostra est, ita si est. CH. *vivitne illa, cui tu dederas?* SO. *nescio.*
CH. *Quid renuntiavit olim?* SO. *fecisse id quod jusseram.*
CH. *Nomen Mulieris cedo quod sit, ut quæratur.* SO. *Philtere.*
SY. *Ipsa est: mirum ni illa salva est, & ego perii.* CH. *Sostrata,*
Sequere me intro. SO. *ut præter spem evenit! quam timui male,*
Ne nunc animo ita esses duro, ut olim in tollendo, Chreme!

CH. NON

EVGRAPHII.

46. *Plus spei video.*] Hoc servus cum gemitu dicit: siquidem fieri potest, ut cognoscatur hæc Antiphila, quod filia domini sit. Quo facto vehementer metuit, ne incipiat Clinia amicam suam confiteri, & cognoscat pater quod meretrix, amica Clitiphonis sit. Denique ideo dicit, cum nomen dictum esset ejus, cui data esset puella ut exponeretur, *Mirum ni illa salva est, & ego perii.*

VARIORVM.

men illius, dari debebat decima pars bonorum paternorum, ut discimus ex Isæo ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ Πύῤῥου κλήρου.

41. *Quam Bacchis.*] Ab illa adolescentula, quam Bacchis adduxit secum. *Hem!*] Stupentis & metuentis. Timet enim Syrus, ne inventa Antiphila deprehendatur amor Clitiphonis.

42. CH. *Quid ea narrat?*] Malim hæc esse verba Syri, admirantis quod dicebat Sostrata, quam Chremetis rogantis quid dicat Antiphila.

43. *Animum non advorti, &c.*] Muretus pro *animum*, legit, *Annulum dedit.*

44. *Cognovi.*] Mirari certe subit sterilitatem *Terentii*, cujus fabulæ exitum inveniunt per filiarum deperditarum agnitionem, & bis indicio Annuli, in hac scena, & in Hecyra act. 5. scen. 3. Sed rarum prorsus, quemquam in inveniendo felicem & in judicando esse. *Exilui.*] Magnæ lætitiæ indicium est.

46. *Interii!*] Non vult Syrus agnosci Antiphilam, priusquam interceperit argentum quod detur Bacchidi. *Plus spei video, quam volo.*] Id prima fronte absurdum videtur: nemo enim sperat nisi quod cupit fieri verum: ergo τὸ *spei* refer ad Antiphilam: *volo*, intellige *mihi* aut *Clitiphoni.* Swaerdecroon.

52. *In tollendo.*] Paræus legit, *tollenda.*

54. Olim

CH. NON LICET hominem esse sæpe ita ut volt, si res non sinit:
Nunc ita tempus est mihi, ut cupiam filiam: olim nihil minus.

ACTVS QVARTI SCENA SECVNDA.

SYRUS.

Argum. *Post agnitam Antiphilam Syrus anxius, novum de extorquenda pecunia consilium quærit.* Thes. 1. *Incidit in foveam quam fecit.* 2. *Malitiosus homo semper animi pendet.* 3. *Incertum esse humaniorum consiliorum eventum, hæc scena docet.*

Nisi me animus fallit, haud multum à me aberit infortunium:
In hac re in angustum oppido nunc meæ coguntur copiæ:
Nisi aliquid video, ne esse Amicam hanc gnati rescifcat Senex.
Nam quod de argento sperem, aut posse postulem me fallere,
Nihil est: triumpho: si licet me latere tecto abscedere.

Crucior,

EVGRAPHII.

53. *Non licet hominem.*] Non licet nobis perpetuam gerere voluntatem, maxime cum res non permittat: ita mutamus cum tempore voluntatem.

VARIORVM.

54. *Olim nihil minus.*] Olim Chremes cum esset in tenui & angusta fortuna, noluit filiam alere, nunc vero opulentior factus gaudet sibi esse filiam. Actu enim 4. Sc. 5. Syrus de Chremete inquit, *omnes te in lauta & bene aucta parte putant.* Pro re enim & pro tempore mutantur hominum animi. *Willich.*

EVGRAPHII.

1. *Nisi me animus.*] *Servus hic vehementer æstuat, quod animadvertit fieri posse ut puella agnoscatur: & ingemit quod sibi multum infortunium adfuturum sit*

2. *In angustum oppido.*] Translatio facta est ab illo, cum periclitatur exercitus, in angustum coactus. *Oppido,* valde significat.

5. *Triumpho, si licet.*] Summum gaudium est, si tutus sine vulnere discedam: hoc est, latere tecto & custodito. Non ergo de argento cogitare debeo, quemadmodum id eripiam, sed quemadmodum tutus ipse discedam.

VARIORVM.

1. *Nisi me.*] Hoc loco melius initium capiet Actus fabulæ quartus, quam scena superiore. Exeunte enim illic Sostrata cum nutrice, non est vacuum proscenium: quod fiat oportet, si finire actum velis. *Barland.*

2. *In hac re.*] Alii hic leg. *Ita hercle.* *Meæ copiæ.*] Translatum ab exercitu, qui sæpe laborat iniquis conclusus locis. Sic etiam res meæ sic perturbatæ sunt & in tantum discrimen redactæ; ut nisi inveniam rationem, ne rescifcat pater Bacchidem à Clitiphone amari, salvæ & incolumes esse non possunt.

4. *Nam quod de.*] Quo senem ferire & circumducere cogitarem. *Me posse postulem.*] Duo hic docet *Syrus.* Eum qui alteri prodesse studet, primam ejus curam habendam esse, ne sibi noxam contrahat. Alterum, cum qui aliis insidias struit, facile in eas angustias agi, ut de propria salute non sit securus.

5. *Si licet me latere tecto abscedere.*] *Muretus* hoc ita intelligit, ut hanc suam *Syrus* emungendi pecuniam *Chremetis* inceptionem, cuidam gladiatorio certamini comparet, in quo se cum illo depugnare oporteat: sicut autem primum illud est gladiatoris, ut antagonistam feriat; quod si non possit, proximum est, ut te-

Crucior, bolum tantum mihi ereptum tam subito è faucibus.
Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integro ineunda est mihi.
NIHIL TAM *difficile est, quin quærendo investigari possiet.*
Quid si hoc nunc sic incipiam? nihil est. si sic? tantundem egero.
Ac sic opinor: non potest. imo optume. euge! habeo optumam.
Retraham hercle opinor ad me idem illud fugitivum argentum tamen.

ACTVS

EVGRAPHII.

6. *Bolum.*] Prædam.

7. *Quid comminiscar.*] Quid argumenti capiam. & est *comminiscor*, invenio vel recordor, cujus simplex in usu non est.

9. *Quid si hoc.*] Cogitantis animo, quasi dum multa deliberando quærit, invenit quædam, non placita repudiat. Post id quod sit optimum, invenisse se dicit, ut ad se illud argumentum revocare possit, quod omiserat.

VARIORVM.

ut tegat latus suum, nullaque plaga accepta, abscedat è pugna: ita *Syrus* primum sibi illud fuisse dicit, ut senem argento circumduceret: sed cum rem in eum locum deductam videat, magnum ut periculum sit, ne omnia fiant palam; nihil esse ait, quod jam senem quasi ferire pecunia illa cogitet? triumphare se, ac, secum præclare actum iri, putare, si ex hac pugna, latere tecto, possit abscedere, id est, si ita possit evadere, nihil ut ex eo, quod jam factum est, nanciscatur mali. *Nannius* non ad gladiatorium certamen, sed ad agmen refert. In agmine inquit, ob viarum angustias protensiore, multa incommoda accipi solent, dum hostis transverso impetu in latera impingit; quæ nisi tum munita & tecta habeas, magnum periculum est ne acies perrumpatur. Verba proprie sunt Imperatorum, qui pro victoria habent in rebus desperatis, si sine clade ab hoste discedere liceat.

6. *Bolum ereptum.*] Similitudo à canibus desumpta, qui ea non raro coguntur deserere quæ jam ore gestant. Usurpatur autem, cum id, quod probè videbamur tenere, præter exspectationem subito eripitur.

7. *Quid agam.*] Imago signatissima proponitur, hominis varia consilia animo agitantis. Et ostenditur simul, homines ubi de salute certi esse incipiunt, non tam de ea conservanda cogitare, quam quomodo ampliare res suas possint, etiamsi id cum periculo sit conjunctum.

8. *Nihil tam difficile.*] Τῆς ἐπιμελείας πάντα δοῦλα γίγνεται. Et ut *Naso* loquitur, *Invia virtuti nulla est via.*

11. *Retraham fugitivum aurum.*] Eleganter Nam *Retrahi* dicitur, qui ex fuga reducitur domum, ut servus fugitivus, ad quem allusit *Terentius. Wuitzius.*
Tamen.] *Cicero* 5. actione in Verrem: *Ita serpit illud ipsum insitum in natura malum, consuetudine peccandi libera; finem ut audaciæ statuere ipse sibi non possit.*

ACTVS QVARTI SCENA TERTIA.

CLINIA. SYRUS.

Argum. *Clinia exultat, quod agnita Antiphila mox ei nuptura sit. Et Syrus Cliniæ consulit, quod amicam Clitiphonis suam esse dicat.* Thes. 1. *Felix rerum successus lætitiam parit.* 2. *In rebus secundis amicorum res & salus non est negligenda.* 3. *Servis volupe est, dominos fallere.*

NUlla mihi res posthac potest jam intervenire tanta,
Quæ mihi ægritudinem adferat: tanta hæc lætitia oborta est.
Dedo Patri me nunc jam, ut frugalior sim, quam volt.
SY. *Nihil me fefellit: cognita est, quantum audio hujus verba.*
Istuc tibi ex sententia tua obtigisse lætor.
CL. *O mi Syre, audistin? obsecro.* SY. *quid ni? qui usque una adfuerim.*
CL. *Cui æque audisti commodi quidquam evenisse?* SY. *nulli.*
CL. *Atque ita me DI ament, ut ego nunc non tam meapte causa*
Lætor, quam illius: quam ego scio esse honore quovis dignam.
SY. *Ita credo. sed nunc, Clinia, age, da te mihi vicißim:*
Nam

EVGRAPHII.

1. *NUlla jam mihi res.*] *Allocutio est Cliniæ exultantis gaudio, quod sua amica sit cognita.* Ita dicit mentem suam oneratam gaudio, ut nulla res possit intercedere, quæ adferat ægritudinem. *Ægritudinem* dixit, pro ægrimonia, id est, tristitia vel infirmitate.

3. *Dedo patri me.*] Uti frugalitatem, id est, parcitatem, quam in me voluit, compleam; quippe cum velit eam me habere uxorem, quæ sit honestis moribus, scilicet Chremetis filia. Unde non mea causa lætor, sed potius ipsius puellæ, quam diligo.

10. *Da te mihi vicissim.*] Id est, quemadmodum nunc ego verba tua audivi, ita vicissim te mihi da; uti quod necessarium est facias, ne rescifcat pater amicam filii sui esse meretricem.

VARIORVM.

1. *Nulla.*] Hac scena exprimitur gestus præ lætitia exultantis: & in fine quoque solicitudo metuentis, ne gaudium interrumpatur.

3. *Dedo Patri.*] Ostendit *Terentius*, homines non malos, quando aliquid obtinent eorum quæ desiderant, in reliquis quæ negantur satis obsequentes esse. *Dedo Patri.*] Patris me imperio & voluntati dehinc submitto. *Tibi, pater, me dedo, quidvis oneris impone; impera.* Andr. 5. act. 3. scen.

5. *Obtigisse lætor.*] Captat *Syrus* benevolentiam, qua mox habebit opus.

7. *Cui æque.*] Ratio lætitiæ à feliciori rei exoptatissimæ eventu, per comparationem. *Commodi quidquam.*] Mauritius legit, *commodius.* Glareanus, *commodè.*

8. *Non tam meapte causa.*] Nota superbiam animi humani, qua videri vult, ea non magnopere curare, quæ affectat quam maxime, ut mox prodit *Clinia*, dum inquit:

Nihil est magis, Syre, meis nuptiis adversum.

9. *Quam illius.*] Antiphilæ.

10. *Da te mihi.*] Dare est quod repetas: dedere est ad perpetuum. Damus & amicis: dedimus tantum hostibus. *Calphurn.*

Nam amici quoque res est videnda, in tuto ut collocetur.
Ne quid de Amica nunc Senex. CL. *ô Juppiter!* SY. *quiesce.*
CL. *Antiphila mea nubet mihi.* SY. *siccine mihi interloquere?*
CL. *Quid faciam, Syre mi? gaudeo: fer me.* SY. *fero hercle vero.*
CL. *Deorum vitam apti sumus.* SY. *frustra operam, opinor, sumo.*
CL. *Loquere; audio.* SY. *at jam hoc non ages.* CL. *agam.*
SY. *videndum est, inquam,*
Amici quoque res, Clinia, tui in tuto ut collocetur:
Nam si nunc à nobis abis, & Bacchidem hic relinquis,
Senex resciscet ilico, esse amicam hanc Clitiphonis:
Si abduxeris, cœlabitur itidem, ut cœlata adhuc est!
CL. *At enim istoc nihil est magis, Syre, meis nuptiis advorsum:*
Nam quo ore appellabo Patrem? tenes, quid dicam? SY. *quid ni?*
CL. *Quid*

EVGRAPHII.

12. *O Juppiter.*] Per προσφώνησιν omissis vocibus servi, secum Clinia gaudet. Parum credit sibi contigisse, quod efficitur in gaudio repentino, nisi aliquid procreatur.

15. *Deorum vitam apti.*] Παρέλκον sive ὑπερβολή, quæ sunt species ὁμοιώσεως. se quasi Deum esse asserit, ut in Andria, *Deorum vitam propterea esse sempiternam arbitror. Apti* significat adepti.

16. *Vivendum est, inquam.*] Persuadet servus Cliniæ, uti secum ducat meretricem ad domum patris, ne si remanserit in domo, facile senex filii amicam possit agnoscere.

21. *At enim istboc.*] Hæc res mihi videtur esse vehementer contraria. nam quomodo rogabo patrem ut mihi filiam det, si sciat meam amicam esse meretricem?

VARIORVM.

11. *Amici.*] Clitiphonis.

12. *Ne quid, &c.*] Scilicet resciscat Chremes de Bacchide.

13. *Antiphila.*] Exsultat immodicè Clinia. nondum constabat de Chremetis voluntate super nuptiis. namque is mox scen. 5. *At ego illi neque do, neque despondeo. Mea nubet mihi.*] Emphasis est in pronomine possessivo *mea* & *mihi*. *Rivius* pro *mihi*, legit, *me*. Sebaldus.

14. *Gaudeo: fer me.*] Mitissime hoc dicit: pro eo quod est, ex amore desipio; quare debes me ferre. *Sebaldus.*

15. *Deorum vitam apti.*] Ab apiscor. Alii legunt *Adepti*. id est, felicissimi sumus. Accidit istis tironibus quod *Stobæus* de *Socrate* lib. 2. retulit. Is enim, consulentibus se de ratione matrimonii contrahendi, respondere consuevit: οἱ ἰχθύες, οἱ περὶ τοὺς κύρτους, οἱ μὲν ἔξωθεν ὄντες βούλονται εἰσελθεῖν, οἱ δὲ ἔνδον ὄντες βούλονται ἐξελθεῖν. *Pisces qui extra nassas sunt volunt intrare, qui jam autem intus, volunt exire.* Vide Andr. 5. act. 5. *Ego vitam Deorum, &c.*

22. *Quo ore.*] An pudibundo, an audaci & impudenti? In ore enim facieque, pudoris elucescunt signa quam maxime. Vel, qua fronte.

25. *Illam.*]

CL. *Quid dicam? quam causam adferam?* SY. *quin nolo mentiare.*

Aperte, ita ut res sese habet, narrato. CL. *quid ais?* SY. *jubeo*
Illam te amare, & velle uxorem: hanc esse Clitiphonis.
CL. *Bonam atque justam rem oppido imperas, & factu facilem:*
Et scilicet jam me hoc voles Patrem exorare, ut cælet
Senem vostrum. SY. *Immo, ut recta via rem narret ordine omnem.* CL. *hem!*
Satin' sanus es, aut sobrius? tu quidem illum plane prodis.
Nam qui ille poterit esse in tuto? dic mihi.
SY. *Huic equidem consilio palmam do: hic me magnifice effero,*
Qui vim tantam in me, & potestatem habeam tantæ astutiæ,
Vera dicendo, ut eos ambos fallam: ut quum narret Senex
Voster nostro, istam esse Amicam gnati, non credat tamen.

CL. *At*

EUGRAPHII.

23. *Quin nolo mentiare.*] Hoc ex consilio dicit servus uti non mentiatur, sed continuo dicat, illam filiam Chremetis se uxorem velle, & esse hanc amicam Clitiphonis. Sic enim persuasurus est postea domino servus, tale repperisse se consilium, uti à Menedemo filius petat pecuniam, quo quasi dicat, se velle filiam Chremetis uxorem ducere, uti ad nuptias habeat necessaria. Et hoc credat senex propterea adolescentulum petere, quo per fallaciam dari possit: ita ut cum utrumque dixerit adolescens, per fallaciam dicere credatur.

27. *Ut cælet senem nostrum.*] Nesciens adolescens hoc consilium adjecit. Et fortasse hoc velis, ut cœlet patrem Clitiphonis noster senex, quod ipsius amica sit meretrix.

31. *Consilio palmam do.*] Id est, maximam victoriam & gloriam mihi concedo, ut verum dicendo ambos fallam. Secundum hoc quod supra diximus, ut non credat senex noster amicam filii sui esse meretricem, etiamsi audierit. Quod fit per figuram, *διασυρμὸν*, quæ est elevatio, quando auditorem vera dicendo in errorem inducit.

VARIORUM.

25. *Illam.*] Antiphilam. *Hanc.*] Bacchidem.

26. *Bonam oppido rem.*] Id est, valdè bonam, *εἰρωνικῶς* legendum.

29. *Satin' sanus es.*] Vanus est & inconstans, qui modo vult, modo non vult idem: at vero *Syrus* modo volebat, ut duceret *Clinia Bacchidem* in ædes patris sui, quo celaretur scilicet *Chremetem*: nunc *Chremetem* celari idem non vult, sed jubet aperte ut narret rem ordine omnem. Pro *prodis* Bembus legit, *perdis*. Sebaldus.

31. *Palmam do.*] Attende quomodo spes infatuat homines. Exultat ob consilium *Syrus*, quod postea pessimum exitum habet, Act. 5. Scen. 1. *Palmam do.*] Tanquam palmarium sit, vincat & magnificè triumphet.

34. *Istam esse Amicam.*] Narret Chremes Menedemo Bacchidem istam esse amicam Clitiphonis, quam domum ad se per dies aliquot recipiat: interea aliquid fiet. Vide Argumentum hujus fabulæ, ab Antonio Mureto scriptum.

CL. *At enim ſpem iſtoc pacto rurſum nuptiarum omnem eripis:*
Nam dum Amicam hanc meam eſſe credet, non committet filiam.
Tu fortaſſe quid me fiat parvi pendis, dum illi conſulas.
SY. *quid? malum! me ætatem cenſes velle id adſimularier?*
Unus eſt dies, dum argentum eripio: Pax! nihil amplius.
CL. *Tantum ſat habes? quid tum, quæſo, ſi hoc Pater reſciverit?*
SY. *Quid ſi redeo ad illos, qui ajunt:* QUID SI NUNC COELUM RUAT?

CL. *Me-*

EVGRAPHII.

35. *At enim ſpem.*] Si enim crediderit ſenex amicam filii ſui eſſe meretricem, filiam ſuam mihi non dabit.

38. *Quid malum.*] Credis hoc me velle ſimulare. *Malum* autem interjectio nihil ſignificat, ſed exclamationis continet locum. Quomodo *Cicero* pro Scauro: *Quæ malum eſt iſta ratio.*

41. *Quid ſi nunc cœlum ruat?*] Stultus metus eſt de cœleſtibus metuere. Ergo ſtulte id in metu & ſic ponis, quod fieri omnino non poteſt. Ut ſit argumentum ab impoſſibili.

VARIORVM.

36. *Non committet filiam.*] Bene de filia *Committet* dixit: quia proprie magna committimus, & ea, ſecundum *Donatum*, quæ ſalutem in dubio habent. *Calphurn.*

37. *Parvi pendis.*] Alii, parvi curas.

38. *Ætatem.*] Diu, in longinquum, perpetuum: Ætas proprie id vitæ curriculum, quo luculenter corporis conſtitutio per ſe ſuoque nutu mutatur. Hæc autem mutatio fere ſolet ſingulis ſeptenis annis accidere. Quamvis ætas aliquando pro breviori, aliquando pro longiori tempore ſumatur. Pro anno *Virgilius*:

Ubi quarta acceſſerit ætas.

Pro centum annis *Ovidius* XII. Metamorphoſ.

—— Vixi
Annos bis centum: nunc tertia vivitur ætas.

39. *Pax.*] Adverbium Comicum & ſignificat *tantum* eſt. vide 2. ſcen. 2. act. ſuprà. *Plautus* in Pſeud.

Itaque dum enitor, pax! jam pæne inquinavi pallium.

Priſcian. lib. 14. *Pax*, παντελῶς, *adverbium comicum, quo utitur Terentius, quod ſimiliter Græcum eſt, cum tantummodo ſignificat.* Erit ergo Græce πάξ. Sed antea, ut notat *Hiſych.* πάξ ὑπόδημα ἀνυπόδητον ſignificabat: Latini *baxeas* dixerint. *Plautus* Menæchm.

Quis iſte eſt peniculus? qui extergentur baxeæ. Lindebrog.

41. *Quid ſi nunc cœlum ruat?*] Τί εἰ οὐρανὸς ἐμπέσοι; Ironia proverbialis in eos, qui, tutiſſimis etiam in rebus, ridicule timent. Hoc unde manarit, *Ariſtoteles* indicat libro τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ quinto, ſcribens, priſcis illis & rudibus mortalibus perſuaſum fuiſſe, cœlum hoc, quod videbatur imminere, *Atlanticis* humeris ſuſtineri: quod ſi ille ſe ſubduxiſſet, fore ut è ſublimi in terram decideret; idque non ſolum Poëtarum figmentis fuiſſe proditum, verum etiam à Phyſicis nonnullis adfirmatum. *Plutarchus* in libello de facie quæ apparet in orbe lunæ, citat *Phenacem* quendam, qui metuerit ne luna decideret in terram, quique commiſeratus ſit vicem eorum, qui lunæ forent ſubjecti, cujuſmodi ſunt *Æthiopes* ac *Taprobani*, ſi tantum pondus in eos rueret: idem veritus de terra cœloque, niſi columnis *Atlanticis* fulcirentur. *Theognis*:

Εἰ

CL. *Metuo quid agam.* SY. *metuis? quasi non ea potestas sit tua,*
Quo velis in tempore, ut te exsolvas, rem facias palam.
CL. *Age age, traducatur Bacchis.* SY. *optume: ipsa exit foras.*

ACTVS QVARTI SCENA QVARTA.

BACCHIS. CLINIA. SYRUS. DROMO. PHRYGIA.

Argum. *Bacchis irata ob decem minas nondum traditas, abituram se assimulat. Cum Syro expostulat. tandem placata, suasu ejusdem cum omni strepitu ac turba transit ad Menedemum, tantisper dum Chremes fallatur. Ubi exprimitur meretricia improbitas in emungendis amatoribus: amor enim meretricius tantisper durat, dum quod dent, amatores habent.*

SAtis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt:
Decem minas, quas mihi dare pollicitus est: quod si is nunc
Me deceperit, sæpe obsecrans me, ut veniam, frustra veniet.
Aut quum venturam dixero & constituero, quum is certe
Renun-

EVGRAPHII.

42. *Quasi ea potestas non sit.*] Pulchre persuadet ut faciat hoc quod monetur, cum dicit in potestate ejus futurum, quo velit tempore, ut se exolvat.

VARIORVM.

Ἔν μοι ἔπειτα πέσοι μέγας οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν
Χάλκεος, ἀνθρώπων δεῖμα παλαιογόνων.
Deinde meo vastus capiti illabatur Olympus
Ferreus, antiqui quod metuere viri.
Allusit huc *Horatius* in Odis:
Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ.
Erasmus.

EVGRAPHII.

1. S*Atis pol proterve.*] Satis aspere.
4. *Aut cum venturam.*] Immo potius vero, me esse venturam.

VARIORVM.

Bacchis, &c.] De pluralitate Eclogariorum observandum præceptum obiter *Horatii*, quod est:
—— *Ne quarta loqui persona laboret.*
Quibus verbis monet *Horatius*, ternarium numerum non esse in colloquiis personarum excedendum. Videtur autem hoc ideo præcipi, ne fiat rerum aut orationis confusio, & ne auditores afficiantur tædio. Nam ad horum judicium tota res est referenda. *Sebaldus.*

1. *Protervè.*] Petulanter, ac inconsideratè. *Huc induxerunt.*] Inducitur aliquis, cum verbis alterius decipitur.

2. *Decem minas.*] Propter decem minas. Una mina valet decem coronatis: decem ergo minæ, valent centum.

3. *Me deceperit.*] Mulieres sunt vindictæ cupidissimæ, adeoque indignissime ferunt, si quando ludificentur, nec prius quiescunt quam animum expleverint. Quo pertinet *Menandri* dictum: καὶ πεφύκαμεν γυναῖκες, εἰς μὲν ἐσθλ' ἀμηχανώταται, κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται. *Sebaldus.*

4. *Constituero.*] Id est, *Horam adventus dixero.* Juvenalis:
Ac ubi nocturnæ Numa constituebat amicæ. Marsus.

Renuntiarit, Clitipho cum spe pendebit animi:
Decipiam, ac non veniam: Syrus mihi tergo pœnas pendet.
CL. *Satis scite promittit tibi.* SY. *atqui tu hanc jocari credis?*
Faciet, nisi caveo. BA. *dormiunt: ego pol istos commovebo.*
Mea Phrygia, audisti, modo iste Homo quam villam demonstravit
Charini? PH. *audivi.* BA. *proxumam huic fundo ad dexteram?* PH. *memini.*
BA. *Curriculo percurre: apud eum Miles Dionysia agitat.*
SY. *Quid inceptat?* BA. *dic me hic oppido esse invitam, atque adservari?*
Verum aliquo pacto verba me his daturam esse, & venturam.
SY. *Perii hercle! Bacchis, mane, mane; quo mittis istanc? quæso!*

Jube

EVGRAPHII.

6. *Tergo pœnas.*] *Tergo*, id est, dorso. Siquidem *tergum tergi* dorsum: *Tergus* vero *tergoris*, corium dicitur.

7. *Satis scite promittit.*] Id est, valde eleganter promissa tibi dabit, per utrique per .... intelligitur.

8. *Dormiunt: ego pol.*] Vult excitare eos, qui sibi pecuniam promiserant, nec dederunt: uti fingat se evocatam esse à nescio quo, & velle discedere. Itaque consentiente ancilla fingit mendacium.

11. *Curriculo percurre.*] Propera & festina.

13. *Verba his me.*] Hoc est, me dicturam aliquid, unde decipiam illos.

VARIORVM.

5. *Spe pendebit animi.*] Quod est corporis, ad cruciatum animi transtulit. Supra visum est, quam torqueantur amantes in amicarum exspectatione. *Calphurnius.*

6. *Ac non veniam.*] Callida meretrix inopia sui, adolescentes inflammat, cum nil aliud ferme amet quam lucrum & amantium cruciatus.

Unde *Juvenalis*:

Ardeat ipsa licet, tormentis gaudet amantis.

Simulatione utitur, ut spoliis gaudeat. Unde lena apud *Plaut.* in Cistel.

Assimulate amare oportet: nam si ames, extemplo melius
Illi multo quem ames consulas, quam rei tuæ. Marsus.

Tergo pœnas.] *Vindicta Nemo magis quàm fœmina.* Juvenal. Sat. 13. præcipuè, mala merx, meretrix.

7. *Satis scite.*] Ex alieno corio abunde liberalis. Minatur. *Promittit tibi.*] *Promittit*, pro, minatur, positum videri potest, more verbi Græci. *Hegendorph.*

8. *Dormiunt.*] Hoc est, securi sunt & oscitantes, nec meas minas curant, & me negligere videntur. *Ego istos, &c.*] Bene *istos* addidit, quasi odiosos. In Eunucho, *cum milite isto.* Virgilius:

Aut quid petis istis?

Hæc enim pronomina spernentis sunt, odiumque monstrantis. *Calphurn.*

10. *Audivi.*] Descriptio ancillæ eleganter edoctæ, ut subserviat orationi dominæ suæ, totam historiam confingentis, utcunque opus erat, verbis. *Sebaldus.*

11. *Curriculo.*] Adverbium, pro, celeriter, *eins lauffs.* Latomus. *Dionysia agitat.*] Vide Act. 1. Scen. 1. vers. 11?.

13. *Esse invitam.*] Ex arte, fastu & protervia meretricis.

15. SYR.

Jube maneat. BA. *i*. SY. *quin est paratum argentum*. BA. *quin ego maneo.*
SY. *Atqui dabitur*. BA. *ut lubet. num ego insto?* SY. *at scin' quid, sodes?*
BA. *Quid?* SY. *transcundum nunc tibi ad Menedemum est, & tua pompa*
Eo traducenda est. BA. *quam rem agis? Scelus*. SY. *egone? argentum cudo,*
Quod tibi dem. BA. *Dignam me putas, quam illudas?* SY. *non est temere.*
BA. *Etiamne tecum hic res mihi est?* SY. *minime, tuum tibi reddo.*
BA. *Eatur*. SY. *sequere hac. heus Dromo*. DR. *quis me volt?* SY. *Syrus*. DR. *quid est rei?*
SY. *Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.*
DR. *Quamobrem?* SY. *ne quæras: efferant quæ secum huc adtulerunt.*

EVGRAPHII.

15. *Quin est paratum.*] Intellexit servus callidus, quod idcirco se adcersiri diceret, quod argentum quæreret. Et hac ratione ei pollicetur. *Quin ego hic maneo.*] Qui argentum dari posset, & nihilominus illud fieri, quod dispositum est. Itaque & de tempore adjecit, *Atqui jam dabitur.*

17. *Tua pompa.*] Id est, nobilis comitatus, scilicet ancillæ decem, & cæteri comites qui venerunt.

18. *Egone? argentum cudo.*] Quæris cur te ad Cliniam transire volo? argentum cudo: id est, produco quod tibi dem. *Cudo* proprie est compono vel tundo. unde *Incus*, ubi tunditur ferrum.

19. *Quam illudas.*] Per accusativum casum dictum est. *Virgilius*, *Certantque illudere capto*; per dativum. Item ipse:
—— *Vitutem illude superbis.*

VARIORVM.

15. SYR. *Quin est paratum argentum.*] Palmerius legit, *Quin do pactum argentum. Quin.*] Pro Imo.

16. *Num ego insto?*] Attende superbiam. Fingit enim se non magnopere curare ut habeat argentum, nec admodum urgere; cum tamen in eo illi sint omnia, cuique nihil præter pretium dulce erat jam dudum. *Quid sodes?*] Blandientis adverbium.

18. *Argentum cudo.*] Joculariter dictum à Syro, pro cogito qua ratione argentum inveniam, quod tibi tradatur.

20. *Etiamne tecum.*] Quasi dicat: Non hoc tibi permisi, nec talem operam tibi locavi, ut scilicet à nobis ad *Menedemum* transires. Meretrix cupiebat & alibi lucrari. Quapropter quærit: an apud *Menedemum* debeat operam *Clitiphonis* & *Syri*, an suam rem agere. vel *etiam* pro adhuc. *Mars.*

23. *Efferant.*] Innuit meretrices habere viscatas manus. *Quæ secum attulerunt.*] Indicat meretrices furaces esse solere.

Sperabit sumptum sibi senex levatum esse harum abitu.
Næ ille haud scit, paulum lucri, quantum ei damni apportet.
Tu nescis id, quod scis, Dromo, si sapies. DR. *mutum dices.*

ACTVS QVARTI SCENA QVINTA.

CHREMES. SYRUS.

Argum. *Per fallaciam Syrus ab hero Chremete argentum accipit. Menedemi rursum miseretur Chremes ob traductam ad illum cum omni pompa sumptuosam Bacchidem; quam Cliniæ, non sui filii amicam putat.* Thes. 1. *Amici boni & vicini est alterius incommodis condolere.* 2. *Sæpe lugemus amici vicem, & non observamus gravius malum nobis præ foribus esse.*

ITa me DI amabunt, ut nunc Menedemi vicem
Miseret me, tantum devenisse ad eum mali.

Illanc-

EVGRAPHII.

24. *Sumptum sibi levatum.*] Cum discesserit tanta ancillarum multitudo, dominus credet sibi allevatum sumptum, id est, impensam. sed nescit ex ea re damnum ad se esse venturum, dum hac re maxime ab eo extorquebitur argentum.

26. *Tu nescis.*] Id age, ut nescisse videaris; & ille per ὑπερβολὴν, *mutum me dices.*

VARIORVM.

24. *Harum.*] Quidam legunt *harunc'* per Apostrophum pro *harunce*, quo & in Mostel. & Merc. utitur *Plautus*. Masculinum *horunc'* in Phormione legitur:
Horunc' ea ad hos redibat lege hæreditas.

Ad pontem Cestium *Romæ*, in quodam pereleganti & antiquo epigrammate,
GNATOS DUOS CREAVIT. HORUNC' ALTERUM
IN TERRA LINQUIT, ALIUM SUB TERRA LOCAT.
Georg. Fabric.

25. *Næ ille haud.*] Verùm decollabit ea spes. major illi imminet sumptus, damnum gravius. emungendus est argento.

26. *Tu nescis id quod scis.*] Eodem usus est *Terentius* in Eunucho:
Tu pol si sapis, quod scis nescis.
Cum in tacendo fidem significamus: dum quis quod scit, perinde continet, ac dissimulat quasi nesciat.

EVGRAPHII.

1. *ITa me DI.*] *Discedentibus ancillis senex ingemiscit, quod tanta ad Menedemum multitudo ventura sit: quam & ipse cum unam diem sustineret, magno se dixit affectum damno. Nam & domino pytissando, id est, leviter gustando & spuendo, multum vini absumit, & reliqua familia. Siquidem per χαρακτηρισμόν, id est, futuræ rei descriptionem, argumentatur quid sit consequens: videlicet filii discessio. & est ἠθοποιΐα, quæ fit, quando loquentem introducimus quamlibet personam.*

VARIORVM.

1. *Ita me DI.*] Obiter hic *Chremes* producitur, iterum dolens *Menedemi* vices, & iterum *Syrum* in texendis dolis collaudans, ut magis appareat quantum fallatur. *Melanchthon. Vicem.*] Ellipsis. *ob* vel *propter vicem.* vide Syntaxin Farnabii.

2. *Miseret me.*] Adversa cum fors ingruit, tunc maxime est videre, nostris condolescant qui malis. *Menander:*
μέγιστον ἐστιν ἀγαθὸν τοῖς ἐπταικόσι τὸ παρόντας εὐθὺς τοὺς συναλγοῦντας βλέπειν.

Illancine Mulierem alere cum illa Familia?
Etsi scio, hosce aliquot dies non sentiet:
Ita magno desiderio fuit ei Filius:
Verum ubi videbit tantos sibi sumptus domi
Cotidianos fieri, nec fieri modum,
Optabit rursum ut abeat ab se Filius.
Syrum optume eccum! SY. *cesso hunc adoriri?* CH. *Syre.*
SY. *hem!*
CH. *Quid est?* SY. *te mihi ipsum jam dudum exoptabam dari.*
CH. *Videre egisse jam nescio quid cum Sene.*
SY. *De illo quod dudum? dictum ac factum reddidi.*
CH. *Bonane fide?* SY. *bona hercle.* CH. *non possum pati,*
Quin tibi caput demulceam. accede huc, Syre:

Faciam

EUGRAPHII.

5. *Magno desiderio fuit.*] Tantum desiderium filii absentis pater habuit, ut primis diebus damna a meretrice non sentiat.

11. *Videre egisse.*] De eo quod tecum locutus sum, videris jam aliquid fecisse. Nam supra ait, *Huic nostro tradita est provincia.*

12. *Dictum & factum.*] Hoc est, cum dixisses, factum continuo reddidi.

14. *Tibi caput demulceam.*] Quod solet fieri his qui placent, ut manus per caput tractu ducta, quasi quædam videatur esse laudatio.

VARIORUM.

πρ. Si ei quem adversa fortuna premit magno solatio est, εἰς ὄμματ' ἐλθόντα φωτὸς ἐμβλέψαι, quid εἰς ὄμματα φίλου συναλγοῦντος; *Sebaldus.*

3. *Illancine Mulierem, &c.*] Ratio per exclamationem, à difficili, propter sumptuosam & mulierem & familiam.

8. *Ut abeat filius.*] Magna vis esse avaritiæ debet ingens desiderium quietis. Ut parentes ob sumptus turbasque domesticas etiam tædio unigenitorum capiantur.

9. *Hunc adoriri.*] Quasi ex insidiis & grassatorum more. *Adoritur* enim, qui insidiose & celeriter aliquem invadit.

10. *Te mihi ipsum.*] Exordium ad ullius captandam benevolentiam aptissimum, quo ita ex parte commotus fuit *Chremes*, ut responderit:

Non possum pati quin caput tibi demulceam.

Sebaldus.

12. *Dictum ac factum.*] Proverbialis figura, qua nihil in negotio procurando prætermissum significamus. *Donatus* in Andria indicat esse proverbium celeritatis:

Dictum ac factum, inveneris aliquam caussam, &c.

Græci οὔτ' ἔπος, οὔτ' ἔργον dicunt. Estque dominis grata servorum in conficiendis negotiis promptitudo & celeritas. Diversum in sensum, qui modis omnibus dextri strenuique sunt, dictis ac factis valere dicuntur. *Pindarus* in Nemeis, Hymn. I. *Erasmus.* Legitur &, *dictum ac actum reddidi.* nihil hac in re omisi. nihil intentatum aut infectum reliqui.

14. *Demulcere caput.*] Allegoria proverbii vice recepta, pro *blandiri*: sumpta ab adulantium gestu. Vel quod pueris

Faciam boni tibi aliquid pro ista re, ac lubens.
SY. *At si scias, quam scite in mentem venerit.*
CH. *Vah! gloriare evenisse ex sententia?*
SY. *Non hercle vero, verum dico.* CH. *dic, quid est?*
SY. *Tui Clitiphonis esse Amicam hanc Bacchidem,*
Menedemo dixit Clinia, & ea gratia
Secum adduxisse, ne tu id persentisceres.
CH. *Probe.* SY. *dic sodes.* CH. *nimium, inquam.* SY. *immo si scias.*
Sed porro ausculta quod superest fallaciæ.
Sese ipse dicet tuam vidisse filiam:
Ejus sibi complacitam formam, postquam aspexerit.
Hanc cupere uxorem. CH. *modone quæ inventa est?* SY. *eam.*
Et qui-

EVGRAPHII.

17. *Gloriare evenisse?*] Hoc tibi pro voluntate contigisse gloriaris?

19. *Tui Clitiphonis.*] Hoc est, illud consilium quod supra significatum est, ut veritas dicta nihilominus implicare possit errorem. quippe cum dicit Clinia patri, Clitiphonis amicam esse hanc: ut hoc dum indicat servus, nihilominus dominus filii sui amicam meretricem esse non credat.

VARIORVM.

ris fieri solet per blanditiarum delitias ab iis qui eos collaudant. *stroke his head.* Vide Fabium similia commemorantem, lib. 11. *In hac*, inquit, *cunctatione sunt quædam non indecentes, ut appellant Scenici, moræ, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos.* Erasmus.

17. *Vah! gloriare.*] Tria hic me torquent. Unum, quod senex qui hactenus laudibus blanditur servo de vafricie, nunc eum subito de gloriatione increpet. Alterum, quod servus non minoris jactantiæ, quam astutiæ, inficiatur se esse gloriosum. Tertium, quod res dicitur evenisse, quæ non nisi cogitata erat, & consiliis tantummodo, ut ageretur, instituta. Nondum enim *Menedemus* circumductus erat argento, sed dolus struebatur, ut id fieret. Ego igitur locum hunc corruptum esse opinor, & sub sana cute hulcus aliquod latere, credoque ad istum modum legendum:

SY. *At si scias, quam scite in mentem veneris.*
CH. *Vah! hariolare, evenisse ex sententia.*

Hariolari autem de inani jactatione verborum dici, indicat leno in Phormione 3. 2. *Hariolare*, inquit, irridens vanitatem promissionis. ut hic sit sensus: Vah, tu inani divinatione jactas, te egregiam fraudem excogitasse, & qualem optas. Vult enim senex ista tergiversatione prolicere servum, ut indicet commentum sui doli. *Syrus* igitur, qui laudem istius calliditatis, ut propriam sibi vindicat, asserit se non inania jactasse, ac proinde respondet: *Non hercle vero, verum dico.* Tum *Chremes* instantius: *Dic quid est, &c. Nannius*, 2. lib. Miscell. cap. 5.

19. *Clitiphonis esse amicam.*] Hoc est quod supra Act. 4. scen. 3. Syrus dixit:

—— Hic me magnifice effero
Qui vim tantam in me & potestatem habeam tantæ astutiæ,
Vera dicendo, ut eos ambos fallam.

22. *Immo si scias.*] Alii *Sic satis.*

26. *Cupere uxorem.*] Præcedentes apparatus, quibus conditiones sponsaliorum

Et quidem jubebit posci. CH. *quamobrem istuc, Syre?*
Nam prorsum nihil intellego. SY. *hui, tardus es.*
CH. *Fortasse.* SY. *argentum dabitur ei ad nuptias,*
Aurum, atque vestem, quî. tenesne? CH. *comparet.*
SY. *Id ipsum.* CH. *at ego illi neque do, neque despondeo.*
SY. *Non? quamobrem?* CH. *quamobrem? me rogas? Homini!* SY. *ut lubet.*
Non ego dicebam in perpetuum illam illi ut dares,
Verum tu simulares. CH. *non mea est simulatio:*
Ita tu istæc tua misceto; ne me admisceas.
Ego cui daturus non sum, ut ei despondeam?
SY. *Credebam.* CH. *minime.* SY. *scite poterat fieri:*

Et

EVGRAPHII.

27. *Et quidem jubebit posci.*] Et volet ut filiam tuam pater suus postulet. quam rem cum non intellexisset, cum simulata videretur, respondit ille, uti argentum filio dari possit ad nuptias necessarium.

31. *Neque despondeo.*] Id est, non promitto; unde *sponsa* dicitur. Nam & sponsio & dos à patre puellæ dabatur.

34. *Non mea est simulatio.*] Boni & sapientis viri hic sensus est, ut nunquam audeat, quod nunquam sit facturus, polliceri.

35. *Ita tu isthæc.*] Ita igitur hæc efficito, ut sine mea persona hæc compleas.

VARIORUM.

rum expediuntur, proprie non *sponsalia*, sed *spes nuptiarum* dicitur. *Philo Judæus* appellat τὰ προτέλεια τῶν γάμων, ἐλπίδας καὶ τῆς θυσίας τοὺς γάμους παρέχοντα. Itaque tum *speratæ nuptiæ* dicebantur, & *puellæ speratæ*: quod hoc versu significasse *Plautum* retulit *Varro* l. 5. de ling. Latin.

Sequor hercle quidem: nam libenter te, mea
sperata, consequor. A. Hotman.

27. *Posci.*] Peti in uxorem, quod facit Menedemus, sc. 7.

30. *Aurum.*] Quo argento aurea ornamenta, vestes, &c. (per Aposiopesin supplet Chremes) comparet.

31. *Neque despondeo.*] Legendum puto *spondeo*, quod *Donatus* dicat ad Andr. Act. 1. Scen. 1. *Spondet puellæ pater: despondet, adolescentis.* Et sic in Adelph.

Quin jam virginem despondi.

Ubi *Mitio* sponsi pater loquitur. Sed, *Fr. Hotmanus* inquit, hæc futilis Grammaticorum observatio est: nam *despondendi* verbum videmus passim promiscue, tum in adolescentis, tum in puellæ patre, tum etiam matre & fratre, atque ipso adolescente, usurpari. *Cic.* ad Att. 2. *Tulliolam C. Pisoni Frugi despondimus.* Pro Cluent. *Tum illa despondit ei filiam suam.* Georg. Fabr.

32. *Homini!*] Aposiopesis, & subaudi, *fugitivo*, &, ut putabat, *Bacchidi*, meretrici superbæ, addictissimo.

34. *Non mea.*] Suprà dixerat Syrus, *mentiri non est meum.* reddit illi Chremes: *non est mea simulatio.* tu tibi habe consarcinatas tuas technas: neque me iis admisceas.

35. *Ne me admisceas.*] Plerique libenter consilium præbent: vix ulli suum consilium tanti æstimant, ut ejus velint periculum subire.

37. *Scite poterat fieri.*] Conventio si sine stipulatione fieret, modo pacta, modo

Et ego hoc, quia dudum tu tantopere jusseras,
Eo cœpi. CH. *credo.* SY. *cæterum equidem istuc Chreme,*
Æqui bonique facio. CH. *atqui cum maxume*
Volo te dare operam, ut fiat, verum alia via.
SY. *Fiat: quæratur aliud. sed illud quod tibi*
Dixi de argento, quod ista debet Bacchidi,
Id nunc reddendum est illi: neque tu scilicet
Eo nunc confugies, Quid mea? num mihi datum est?
Num jussi? num illa oppignerare filiam
Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt, JUS SUMMUM *sæpe summa est malitia.*

CH. *Haud*

EVGRAPHII.

43. *Quod tibi dixi de argento.*] Quod supra nos diximus, ut eventus impleret consilium, hic nunc conficit: siquidem postea puella cognita est, pro qua jam debitor Chremes factus est, cum constet eam arrabonis nomine apud meretricem collocatam.

45. *Num mihi datum.*] Sane dominus hac responsione uti posset, ut non redderet argentum. Sed servus callidus occurrit: non potes dicere istud, non te accepisse, neque jussisse, neque invito filiam oppignorare potuisse.

48. *Summum jus.*] Id enim quod datum est, utique reddendum est. Sed jure cautum est, ut filia quidquid acceperit, vel filiæ nomine datum fuerit, quæ in familia est, non recte datum videatur. Itaque æquitas est, ut debitum solvi debeat; jus est ut sic datum reddatur. Sed ille tenititur à causa quod non debeat, & fit controversia ex negotio. *Summum jus.*] Vulgo dicitur, *Qui plus potest, pejus facit.*

VARIORVM.

modo destinata mulier dicebatur; sin eo amplius stipulatio addebatur, sponsa. Destinata non raro alteri nubebat. Ita *Suetonius* in Julio: *Sibique filiam ejus in matrimonium petiit, Fausto Syllæ destinatam.* Non ita frequenter sponsa. *Fr. Hotmanus.*

44. *Reddendum est.*] Est enim necesse filiam ab oppignoratione prius liberari, quam ea despondeatur alteri. *Sebaldus.* *Neque tu scilicet.*] Occurrit veterator servus iis quæ poterat Chremes objicere & respondere.

45. *Quid mea?*] Quid mea refert?

46. *Oppignerare.*] Argumentum ductum ab auctoritate legum, seu jure scripto, enthymemate tali conclusum: Filia me patre inscio est oppignorata, contractus igitur est invalidus. *Sebaldus.*

48. *Summum jus.*] *Aristoteles* lib. 5. Ethic. loquens de viro justo, bono, ac æquo, sic ait: *Æquus & bonus est is, qui talia eligit atque agit, & qui non exacte justum in deteriorem partem exequitur, sed imminuit, tametsi legem adjutricem ad illud habet.* Sebaldus. Id autem *summum jus* appellant, cum de verbis juris contenditur, neque spectatur quid senserit is qui scripsit. Nam voces, ac literæ, quasi legum summa curis est. Eam ineptiam quorundam superstitiosorum juris interpretum, copiose simul & eleganter illudit *M. Tull.* in actione pro Murena, & lib. 1. de off. *Ex quo illud, summum jus summa injuria, factum est, jam tritum sermone proverbium.* *Columella* lib. 1. rei rust. *Nec summum est vindicandum nobis, quicquid*

CH. *Haud faciam.* SY. *immo, aliis, si licet, tibi non licet:*
Omnes te in lauta, & bene parte aucta putant.
CH. *Quin egomet jam ad eam deferam?* SY. *immo Filium*
Jube potius. CH. *quamobrem?* SY. *quia enim in hunc suspicio est*
Translata amoris. CH. *quid tum?* SY. *quia videbitur*
Magis verisimile id esse, quum hic illi dabit:
Et simul conficiam facilius ego, quod volo.
Ipse adeo adest: abi, effer argentum. CH. *effero.*

ACTVS

EVGRAPHII.

50. *Omnes te in lauta.*] Hoc à persona persuadet, potius reddere quam negare.

VARIORVM.

quid licet. Nam summum jus antiqui summam putabant crucem. Marsus. *Summa est malitia.*] Alii, *injuria.*

49. *Haud faciam.*] Decorum in persona *Chremetis* hoc loco observatum: senes enim non facile persuadentur, & τὸ πρέπον non fuisset observatum, si protinus assensisset *Chremes.* Nec rationes tamen etiam addit, sed simpliciter se facturum negat, ut scilicet prætoriam senis auctoritatem agnoscas. *Sebaldus.*

50. *Omnes te.*] Et siquidem honestæ existimationis omnes decet esse perquam studiosos, futurum erat *Chremeti* ad famam quoque sordidum, si filiam quasi ab inferis revocatam, & *Bacchidis* cura conservatam, recipiat, ipse tamen nolit ἀνθρωπίζεσθαι, tametsi non pacta, vel sponte sua persolvere, nec gratam vicem reddere. *Sebald.* *Aucta parte.*] Recte *Brunianus* & alii:

Te in lauta, & bene uncta parte putant.

Bene aucta res, ea est, quæ per fas crevit, nullius injuria. At hoc hic non vult *Syrus*: sed *Chremetem* in ampla & bona re esse; ut possit mutuum reddere. *Unctam* rem dicebant eandem quam *lautam.* *Catullus* in Mamurram. Item:

Quid hunc, malum, fovetis? aut quid hic potest,
Nisi uncta devorare patrimonia?

Jam, *uncta*, legendum apud *Terentium*, vincit illa vox, *lauta.* Hæc enim ita conjungi solent Phorm.

Tene asymbolum venire, unctum atque lautum è balneis?

Parte.] Qui *parti* legunt, præter exemplum *Plauti* in Menæchm.

Satur nunc loquitur de me & parti mea.

notant, quod verissimum est, usitatam fuisse veteribus mutationem harum literarum mutuam, ut modo *e* in *i*, modo *i* in *e* transiret, ut *herè, sibe, vespere*, pro, *heri, sibi, vesperi.* *Ovidius* 4. de Ponto:

In caput Euxino de mare vertit iter.

In medio quoque vocis, ut *lucisceit, enico, comissatum*, quæ apud *Terentium* extant, quin & in principio, ut *deminuo, demidium.* Palmerius.

51. *Quin egomet jam.*] Nunc demum permovetur *Chremes*, laudis scilicet cupiditate ductus, cum id ipsi antea nullis rationibus potuerit persuaderi. Et quod mirabilius videatur, ipse cupit argentum tradere *Bacchidi.* *Trahimur enim omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloria ducitur:* *Cic.* pro Archia. Item: *Natura nihil præstantius habet, nihil quod magis expetat, quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus.* Sebaldus.

55. *Conficiam.*] Hoc loco pro *efficiam* ponitur.

I. Nulla

ACTUS QUARTI SCENA SEXTA.

CLITIPHO. SYRUS.

Argum. *Redit Clitipho stomachabundus, verum à Syro placatur; cum paratum argentum & Bacchidem apud Menedemum esse intelligit: simulque quibus moribus verbisque uti debeat apud Patrem, præscribit.* Thes. 1. *Nulla non res, quam inviti facimus, difficilis est.* 2. *Molestissimum est adolescentibus amica privari.*

NUlla est tam facilis res, quin difficilis siet,
Quam invitus facias: vel me hæc deambulatio,
Quam non laboriosa, ad languorem dedit!
Nec quidquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miser aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
Ut te quidem omnes DI, Deæque, quantum est, Syre,
Cum tuo istoc invento, cumque incepto perduint:
Hujusmodi res semper comminiscere,
Ubi me excarnifices. SY. *i tu hinc quo dignus es:*
Quam pene tua me perdidit protervitas!
CL. *Vellem hercle factum. ita meritus.* SY. *meritus? quomodo?*

Næ

EUGRAPHII.

1. *NUlla est tam facilis.*] *Nunc adolescens Clitipho redit, graviter ferens, quod ab amica sit exclusus.*

2. *Quam invitus facias.*] Etiamsi facilis sit, ex animo facientis, habet maximam difficultatem.

10. *Protervitas.*] Asperitas vel superbia.

VARIORUM.

1. *Nulla est.*] Exprimit hæc scena affectus ejus qui amica carere cogitur. cum qua compara Eunuchi act.4. sc.2.

2. *Quam invitus.*] Voluntas numeratur inter actionum principia, qua propensa vel adversa redduntur labores graves vel leves. *Hæc deambulatio.*] Quæ facilis & non laboriosa, quam quoniam invitissime subivi, me ad languorem dedit, id est, planè defessum reddidit.

4. *Magis nunc metuo.*] Piscator ictus non sapit tantum, sed & timet. *Euripides* in Bacchis:

Κακοῦ γὰρ ἰχθὺς ὢν ἐμφρόνθανεν.

6. *Quantum est.*] Quantum est Deorum, Dearumque. quicunque, quotcunque.

7. *Perduint.*] Plautinum est, pro *perdant.*

8. *Semper comminiscere.*] Humani ingenii natura exprimitur, quod è particulari semper pronum est universale concludere, præsertim si vehementiori affectu corripiamur, ut in ira. idque tanto libentius quo graviorem irascendi causam videamur habere, in eum qui non semel, sed semper delinquit.

9. *Excarnifices.*] Minutius excrucies. *Tu hinc quo dignus es.*] Non excusat se Syrus, sed recriminatur, fiducia argenti jam parati fretus, quæ clavis conciliationis.

10. *Tua me perdidit protervitas.*] Non se excusat *Syrus*, ut qui per argentum se sciat facile recuperare gratiam posse, sed recriminatur, & vult videri, majus periculum *Clitiphonem* sibi attulisse. *Protervitas.*] Importunitas vel petulantia.

12. Ex

Næ me istuc ex te prius audivisse gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus jam fui.
CL. *Quid igitur dicam tibi vis? abisti, mihi*
Amicam adduxti, quam non liceat tangere?
SY. *Jam non sum iratus: sed scin' ubi nunc sit tibi* (niam.
Tua Bacchis? CL. *apud nos.* SY. *non.* CL. *ubi ergo?* SY. *apud Cli-*
CL. *Perii.* SY. *bono animo es: jam argentum ad eam deferes,*
Quod ei pollicitus. CL. *garris: unde?* SY. *à tuo Patre.*
CL. *Ludis fortasse me.* SY. *ipsa re experibere.*
CL. *Næ ego fortunatus homo sum: deamo te, Syre.*
SY. *Qua causa id fiat, cave quidquam admiratus sies.*
Sed Pater egreditur, obsecundato in loco.
Quod imperabit, facito: loquitor paucula.

ACTUS

EUGRAPHII.

12. *Ex te prius audisse.*] Gaudeo quod istuc ex te prius audivi, unde me læsisti, antequam tibi argentum dedi, quod daturus fui.

14. *Quid igitur dicam.*] Quid enim possum tibi dicere, cum mihi amicam adduxeris, quam non liceat tangere? Bene . . . longe factus est adolescens ab injuria, postquam comperit argentum jam paratum.

21. *Deamo te.*] Id est, valde amo.

22. *Qua causa id fiat.*] Qua causa fiat noli quærere, tantum obtempera & obsequere. *Cave quidquam admiratus.*] Id vide ne præ nimio gaudio admireris, id tibi patrem præcipere: sed quasi nescius suspicionem ejus à te dolo amove.

24. *Loquitor paucula.*] Ne ex sermonibus tuis nascatur ulla suspicio.

VARIORUM.

12. *Ex te prius audivisse.*] Ne in indignum argentum conferretur. nam ut *Ennius*:

Benefacta male locata, malefacta arbitror. Sebaldus.

14. *Quid igitur dicam.*] Pulchra ratio, ab expostulatione se decore remittendi: cui subjungitur pulchra ratio, ex Persona *Syri* non confitendi culpam, sed à contentione extricandi:

— *Jam non sum iratus.*

16. *Sed scin'.*] Decorum simul est observatum in persona *Syri* lætitia exultantis, ob negotium ex animi sententia compositum: nec multis cum filiofamilias expostulat, quippe temporibus exclusus. deinde præ nimia lætitia continere se diutius non potest, sed bono animo eundem esse jubet, à spe consequendi argenti, quod *Bacchidi* erat pollicitus. *Sebaldus.*

19. *Garris.*] Nugaris. Metaph. ab avibus.

20. *Experibere.*] Antiquum est, pro *experière.*

21. *Deamo te.*] Id est, valdè amo. *De* hoc loco auget, alias diminuit.

22. *Qua causa, &c.*] *Muretus* hosce versus, sic legit:

Sed Pater egreditur: cave, quicquam admiratus sis,
Qua causa id fiat: obsecundato in loco:
Quod imperabit facito: loquitor paucula.

24. *Loquitor paucula.*] Non est ejusdem & multa, & opportuna dicere. Χωρὶς, τό τ' εἰπεῖν πολλὰ, καὶ τὰ καίρια. Præsertim si consilii plene non sit gnarus, ut huc *Clitipho* inducitur.

1. *Tibi*

ACTVS QVARTI SCENA SEPTIMA.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

Argum. *Chremes argentum adfert, quod det Clitiphoni: ad postremum queritur de sumptu faciendo filiæ causa.* Thes. *Parentum ea est* στοργὴ φυσικὴ, *ut etiam nolentes suos redimant.*

UBi Clitipho nunc est? Sy. eccum me, inque. Cl. eccum hic tibi.
Ch. Quid rei esset, dixti huic? Sy. dixi pleraque omnia.
Ch. Cape hoc argentum, ac defer. Sy. hei, quid stas? lapis!
Quin accipis? Cl. cedo sane. Sy. sequere hac me ocius.
Tu hic nos, dum eximus, interea opperibere:
Nam nihil est illic, quod moremur diutius.
Ch. Minas quidem jam decem habet à me filia,

Quas

EVGRAPHII.

2. *Dixi pleraque omnia.*] Supra diximus in Andria, *omnia*, abundare, & *pleraque*, significationem suam propriam continere.

4. *Sequere me.*] Posteaquam argentum traditum est, continuo hunc adolescentem vocat servus, ne aliquid aut ex admiratione, aut locutione suspicionis pater possit accipere.

6. *Nam nihil est illic.*] Pulchre adjectum, ut omnino suspicio tolleretur, non esse amicam Clitiphonis: siquidem nòn diu illic moraturus est.

7. *Minas quidem decem.*] Consuetudo patris semper est, ut de damnis cogitet, tametsi filiis det.

VARIORUM.

1. *Ubi Clitipho.*] Deducitur hac scena id, quod Act. 4. Sc. 1. dictum erat: eum, cui filia aut nascitur, aut perdita restituitur, damno augeri. *Eccum me, inque.*] Ἠθοποιΐα elegans habetur in persona *Syri*, metuentis ne fraus patefiat. Siquidem qui dolum meditantur, non prius conquiescunt, quam fraus sit patrata. Et ipso conatu seu actu, sua præcipitantia, non aliter ut sorex suo sæpe indicio, conscius se prodit. Et quia hic periculum erat in mora, iccirco festinatio *Syri* in sequentibus (*hei quid stas, lapis? quin accipis?*) multo luculentius describitur. *Sebaldus. Inque.*] Id est, dic: Raro alibi præter *inquam* & *inquis*, reperies.

3. *Cape hoc.*] Summa orationis *Chremetis*, brevibus sane verbis elata. Ubi rursum exprimere Poëta decorum voluit. Neque enim parentes multi esse solent in faciendis verbis ad liberos, sed, pro sua patria potestate, paucis quod fieri volunt, imperant. *Sebaldus. Hei quid stas?*] *Palmerius* Legit, *ii, quid stas?* Ii, est Imperativus ab eo, quem nunc scribimus, *i*, veteres autem semper *ei*. & ita hic semper in membranis. *Lapis.*] Increpantis est. Convenit in ignavum, stupidum, brutumque hominem. *Plaut.* Milite:

Nullum hoc est stolidius saxum.

Hinc *Aristippus* rogatus, qui melior evasurus esset filius? *Ut nihil aliud*, inquit, *certe in theatro non sedebit lapis super lapidem.* Barland. *Hei, quid stas?*] Accelerare jubet, nè mora trahat periculum. ignavum & brutum, instar lapidis stupidum insimulans.

4. *Cedo.*] Pro da.

5. *Tu.*] Chremè. Et *opperibere*, pro *opperiere*. Archaïce.

6. *Nihil est illic.*] Apud Menedemum, ubi jam Bacchis.

7. *Minas.*] Vide Act. 3. Sc. 1. vers. 66.

Jam

Quas pro alimentis esse nunc duco datas:
Hasce ornamentis consequentur alteræ.
Porro hac talenta dotis adposcunt duo.
QUAM MULTA INJUSTA ac prava fiunt moribus!
Mihi nunc relictis rebus inveniendus est
Aliquis, labore inventa mea cui dem bona.

ACTUS QUARTI SCENA OCTAVA.

MENEDEMUS. CHREMES.

Argum. *Chremes dum Menedemum credit per Syrum decipi, ipse per Syrum & Clitiphonem delusus est.* Thes. 1. *Parentum ex liberorum resipiscentia magna est felicitas.* 2. *Amatores ad matrimonium pelliciendi sunt.*

MUlto omnium nunc me fortunatissimum
Factum

EUGRAPHII.

8. *Quas pro alimentis.*] Eugraphius legit, *hortamentis.* Hoc est, nutrimentis. *Hortatores* enim dicuntur, qui equos nutriunt. Denique alia hortamentis, alia ornamentis contulit.

10. *Porro hac talenta.*] *Talentum* genus est ponderis, quod habet in se LXII. aut LXX. libras.

11. *Quam multa justa, injusta.*] Siquidem nunc relictis omnibus rebus quærendus mihi est aliquis, cui meo labore inventa dare possim, ut filiam meam ducat uxorem.

VARIORUM.

Jam decem habet.] Senes fecit natura ad rem paulo avidiores. Quod etiam *Mitio* Terentianus alibi non dissimulat. Adelph.

—— Vitium commune omnium est,
Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus:
—— hanc maculam nos decet
Effugere. ——

Et *Cicer.* in Cat. Maj. *Avaritia vero senilis quid sibi velit, non intelligo. Potest enim quicquam esse absurdius, quam quo minus vitæ restat, eo plus viatici quærere?* Sebaldus. *Minas, &c.*] Computat quasi digitis senex, quot quantisque auctus sit damnis, inventâ filiâ, ad alimenta, ornamenta, dotem.

9. *Alteræ.*] Id est, totidem.

10. *Porro hac.*] Pro *hæ*, per enallagen generis: nempe hæ in dotem accipient duo talenta, id est, mille & ducentos coronatos. Quidam verò substantivè accipiunt, ut intelligantur supra dictæ decem minæ. *Dotis adposcunt.*] Vide act. 5. scen. 5. vers. 4.

11. *Quam multa injusta.*] Epiphonema in hominum mores improbos: & supervacaneos sumptus fieri dicit in elocandis liberis. *Quam multa injusta.*] Fabricius legit, *Multa justa injusta fiunt.*

13. *Labore inventa.*] Cui rem meo partam labore dem cum filiâ dotatâ.

EUGRAPHII.

1. *MUlto omnium.*] *Scena hæc actionem tenet: quippe Menedemus gaudet plurimum, quod filium videt & integris moribus, & uxorem eam velle ducere, quæ honestissimi viri filia sit. & quod dixit, quum te intelligo resipisse, quasi hoc nesciat, quod eadem puella sit quam amaverat, quæ nunc filia sit Chremetis: aut dissimulat, quod quasi à meretrice animum filii ad nuptias transtulerit: aut errat ex dolis servi. Credit Chremes interpellatum Menedemum*

Factum puto esse, gnate, quum te intellego
Resipisse. CH. *ut errat!* ME. *te ipsum quærebam, Chreme:*
Serva, quod in te est, filium, & me, & familiam.
CH. *Cedo, quid vis? faciam.* ME. *invenisti hodie filiam.*
CH. *Quid tum?* ME. *hanc sibi uxorem dari volt Clinia.*
CH. *Quæso quid tu hominis es?* ME. *quid est?* CH. *jamne oblitus es*
Inter nos quid sit dictum de fallacia,
Ut ea via abs te argentum auferretur? ME. *scio.*
CH. *Ea res nunc agitur ipsa.* ME. *quid dixti, Chreme?*
Erravi. res acta est. quanta de spe decidi!
CH. *Immo hæc quidem, quæ apud te est, Clitiphonis est Amica.*

EUGRAPHII.

mum esse à filio, non vero ut uxorem duceret, sed ut nuptiarum gratia, argentum à patre susciperet.

4. *Serva quod in te est.*] Petens nuptias filio suo, posteritatem respicit totam.

7. *Quæso quid hominis.*] Redigere vult in memoriam Chremes Menedemo * Arguit igitur quod veluti stultus non intelligat, quod de dolo nunc agatur.

12. *Nempe hæc quæ apud te.*] Ut facile docere possit senem, non vere ad nuptias peti filiam suam, sed uti nuptiarum gra-

VARIORUM.

2. *Esse gnate.*] Alloquitur filium absentem: vel certe domi residentem adhuc, cum ipse foras egrediatur. *Willich.*

3. *Resipisse.*] E vitiorum gurgite ad sanam mentem & rectam vivendi rationem emersisse. *Ut errat.*] Hoc longe facetissimum est in hac fabula, quod arte *Syri*, ambo senes de re vera errant: Chremes præcipuè qui Menedemum credit decipi, cum ipse decipitur. *Latom.*

4. *Serva quod in te est.*] In nuptiis, consistit Menedemi, ejus filii & familiæ salus, quos omnes negligere summæ foret immanitatis. *Menedemum* autem *Chremes* hactenus servabit, dum illius filium *Cliniam*, beneficio suo retineat: filium ideo, dum filiæ consuetudine vitæ civili adjungat: familiam denique ipsam, dum patri & filio familiarum salvis, ipsi quoque licebit esse salvæ: quæ nulla foret, nisi patre & filio incolumibus. *Sebaldus.*

5. *Invenisti hodie filiam.*] Ac ne quid nuptias impedire posset *Cliniæ* flagitiosa vita, seu ejus abitus, iccirco eam objectiunculam videtur *Menedemus* antevertisse, & solvisse ex loco parium, dum ait: *reperisti.* quasi dicat, si te offendit filii mei anteacta vita, at cogita quibus in locis filia tua sit educta. Unde poterat dilemna tale informari: Aut bene cedet conjugium, aut male: Si bène, est quód nobis gaudeamus, filio filiæque gratulemur: Sin male, quod Dii tamen omen avertant, perinde habeto, ut si filia inventa nunquam foret: Ac proinde generum non repudiabis. *Sebaldus.*

7. *Quid tu hominis.*] Blande his verbis objurgat senem, notans ejus stultitiam, quod in re falsa tantopere gaudeat. *Sebaldus.*

10. *Quid dixti.*] Præterquam quod *Faërnus*, *narras*, legat, versum seq. 11. plane omittit, quod & ab aliis est factum; & 12. *Imo hæc, &c.* eidem *Menedemo* tribuit, & legit, *quæ est apud me*; & lin. 14. *desponderis.*

13. Ita

Amica. ME. *ita ajunt.* CH. *& tu credis?* ME. *omnia.*
CH. *Et illum ajunt velle uxorem, ut quum desponderim,*
Des qui aurum, ac vestem, atque alia, quæ opus sunt, comparet.
ME. *Id est profecto: id Amicæ dabitur.* CH. *scilicet.*
Daturum! ME. *vah! frustra sum igitur gavisus miser.*
Quidvis tamen jam malo, quam hunc amittere.
Quid nunc renuntiem abs te responsum, Chreme,
Ne sentiat me sensisse, atque ægre ferat?
CH. *Ægre! nimium illi, Menedeme, indulges.* ME. *sine:*
Inceptum est: perfice hoc mihi perpetuo, Chreme.
CH. *Dic convenisse; egisse te de nuptiis.*

ME. *Di-*

EVGRAPHII.

tia adolescenti dari possit argentum, commemorat nempe, *Hæc quæ apud te est, Clitiphonis est amica:* uti ex his quæ apud eam gesta sunt, sciat Menedemus esse fallaciam.

16. *Id amicæ dabitur.*] Vel confirmantis pronunciatione accipi potest, vel quasi cum affirmatione interrogantis, ... Nam interrogatio interdum ad negationem, interdum ad affirmationem dirigitur. *Scilicet daturum.*] Licet damnum intelligat senex, & deceptus de gaudio sit, tamen memor doloris pristini & calamitatis, omnia vult sustinere, quam id quod passus est, rursus pati.

19. *Quid nunc renunciem.*] Quid ergo vis renunciem filio abs te esse responsum, ne intelligat, me hoc intellexisse, quod non vere nuptias petit?

VARIORUM.

13. *Ita ajunt.*] Clinia, Syrus, Dromo.

14. *Desponderim.*] Vide Act. 4. Sc. 5.

17. *Scilicet daturum.*] Subaudi, *scias*, per ellipsin. Alii leg. *datum.* Latomus. Illud *daturum* valde hic mihi ignavum videtur nec respondere acumini, quod sibi per Comœdiam totam usurpat *Chremes.* Nam etiamsi interpreteris: *daturum scias Cliniam hanc pecuniam amicæ;* quid aliud, quam iterat sententiam Menedemi? &c. Expendat lector. *Nannius.* *Scilicet daturum.*] Notet Tyro infinitivam hanc orationem regi à verbo *scire*, quod inclusum est particulæ *scilicet*, quasi dicat, *scire licet*, planum, manifestum, certum est, Cliniam amicæ daturum esse quicquid ad aurum, &c. *Swaerdecroon.* *Frustra sum.*] Frustrà gavisus sum, siquidem filius non resipuerit, neque tu daturus filiam in uxorem, uti poscebat ipse, sperabam ego, tu visus promittere.

18. *Quidvis tamen malo.*] *Menedemus* pater φιλόστοργος cum *Chremeti* persuadere non posset, aliam instituit consultationem quo filium tamen retineat; & rem seriam se agere, confirmat argumento majorum; Quidvis malo quam filium amittere: Ego petitione hac non ludo. *Sebaldus.*

21. *Ægre.*] Repetitio ejusdem verbi ad indignationem objurgantis. *Latomus.*

22. *Perpetuo.*] Alii legunt, *perpetuum.*

23. *Dic convenisse.*] Tandem exoratur *Chremes*, & nunc ordine commemorat, quid responsi filio dare debeat. Estque hic elegans actus ambiendi puellam. Primo est conventio, & quidem opportuna. Deinde commode negotium de nuptiis exponitur. Tertio impetratur res, si gener placeat. Postremo sequuntur sponsalia & nuptiæ. *Sebaldus.*

27. *Ut*

ME. *Dicam. quid deinde?* CH. *me facturum esse omnia:*
Generum placere: postremo etiam, si voles,
Desponsam quoque esse dicito. ME. *bem, istuc volueram.*
CH. *Tanto ocius te ut poscat, & tu id quod cupis,*
Quam ocissume ut des. ME. *cupio.* CH. *næ tu propediem,*
Ut istam rem video, istius obsaturabere.
Sed hæc ita ut sunt, cautim & paulatim dabis,
Si sapies. ME. *faciam.* CH. *abi intro; vide, quid postulet.*
Ego domi ero, si quid me voles. ME. *sane volo.*
Nam te scientem faciam quidquid egero.

ACTUS QUINTI SCENA PRIMA.

MENEDEMUS. CHREMES.

Argum. *Ad exitum jam properante Comœdia, Syri fallacia (ut scilicet Cliniæ nubat Antiphila) per Menedemum detegitur: Qui narrat Chremeti totum negotium ordine, & Bacchidem Clitiphonis esse amicam ostendit.* Thes. 1. *Multi in alienis oculatiores sunt, in suis cæcutiunt.* 2. *Præceps abit, ductus aut ira, aut nimio amore.*

EGo, me non tam astutum, neque ita perspicacem esse, certo scio. Sed

EVGRAPHII.

26. *Desponsam quoque esse.*] Petitionis uxorum nomina, hæc sunt. Nam primum *inventa* dicitur, deinde *pacta*, tertio *desponsata*, quarto *uxor*. Ita, ut vicinum nomen jam petitionis ostenderet circa nuptias, dixit, *Postremo desponsam quoque esse dicito.* hoc enim vicinum ad uxorem. Nam supra *pacta* dicitur. ut est apud *Virgilium:*

——*Et pactæ conjugis ostro.*

Denique primo Menedemus, cum audisset Chremetem, *Dic, convenisse, egisse te de nuptiis.* Quoniam conventæ nomen dixerat, quod longe est positum, quæsivit, *Quid deinde?* Quasi hoc parum est: & pervenit usque ad appellationem prope uxoris.

29. *Istius obsaturabere.*] Facile ejus fastidium habere poteris.

VARIORVM.

27. *Ut poscat.*] Argentum.

28. *Næ tu propediem.*] Novit senis naturam, ideo ominatur ipsum brevi fastidio filii affectum iri, si multa sint danda. *Propediem*, citò.

29. *Obsaturabere.*] Quantum video sumptum quem es factutus, brevi satias te illius capiet usque ad tædium & fastidium.

34. *Nam te scientem faciam.*] Hoc est te consulam, te certiorem faciam. Alii legunt, *Te sciente*; hoc est, Faciam *te sciente*, id est, non te ignaro.

EVGRAPHII.

1. *EGo me non tam.*] *Hæc scena conjecturalem statum continet, quoniam argumentis collectum est, Clitiphonem amicam habere meretricem. Hoc ut probari possit, argumenta dicentur.* Sumpsit exordium à persona sua & Chremetis. *Ego me non tam astutum:* hoc est, acutum & perspectorem rerum.

VARIORVM.

1. *Ego me.*] Jam enim compertum habet Menedemus Bacchidem non Cliniæ sed Clitiphonis esse amicam. Quapropter tam in secundis rebus, quam ad volu-

Sed hic adjutor meus, & monitor, & præmonstrator Chremes,
Hoc mihi præstat. In me quidvis harum rerum convenit,
Quæ sunt dicta in Stultum : CAUDEX, STIPES, ASINUS, PLUMBEUS,
In illum nihil potest : exsuperat ejus stultitia hæc omnia.
CH. *Obe! jam desine Deos, uxor, gratulando obtundere,*
Tuam esse inventam gnatam : nisi illos ex tuo ingenio judicas,
Ut

EVGRAPHII.

3. *Hoc mihi præstat.*] In hoc me antecedit. *Sed hic.* * *itapait pocaoyeta* .... ponis eum tractat, in se multa maledicta.

4. *Caudex, stipes, &c.*] *Caudex* est truncus arboris, conversa *o* in *au*, fit pro *codex caudex*, sicut pro *cote cautis*. *Stipes* similiter est truncus cujuslibet ligni, & declinatur *stipes stipitis*. *Stipes* vero *stipis* est præbenda militum. Hæc singula pronuncianda sunt per ἀστεϊσμὸν, ut stulti vis exprimi possit.

5. *In illum nihil.*] Hoc est quod supra dixi, contra opinionem dictum : nam adjecit, *Exuperat stultitia ejus hæc omnia.*

VARIORVM.

voluptatem fluentibus, amicorum consilio opus est : & illorum autoritati plurimum tribuendum est, ne id in nobis reprehendatur, quod ipsi in aliis comprehendimus. Quapropter *Cicero* in prima actione contra Verrem, sic ait : *Nihil est quod minus ferendum sit, quam rationem vitæ ab altero reposcere eum, qui non possit sua reddere.* Et in quinta sic ait : *Omnia postremo quæ vindicaveris in altero, tibi ipsi vehementer fugienda sunt. Etenim non modo accusator, sed ne objurgator quidem ferendus est, qui quod in alio vitium reprehendit, in eo ipse deprehenditur.* Marsus. *Tam astutum, neque ita perspicacem.*] Totum principium ironicum est in *Chremetem.* Latomus.

3. *Hoc mihi præstat.*] Eo me superat, ut scilicet ejus stultitia ne nomen quidem invenerit.

4. *Caudex.*] Ista injuriose dicuntur in stultum & hebetioris ingenii hominem : quemadmodum & in ignavum, *Asinus, plumbeus.* Calphurn. Dissimulare nolo, in MSS. reperire me, *cautes*, non *caudex*, & eam lectionem videri stabiliri verbis *Chremetis* infra hac Scena :

Quot res dedere, ubi possem persentiscere,
Ne essem lapis?

Notum illud *Virgil.* de dura & immiti :

Marpesia cautes. Jan. Gulielm.

Plumbeus.] Id est, obtusus, stupidus. Ubi quem tardiorem ad ea excogitanda, peragendave quæ usu veniunt, inspexerimus, à cunctatione ipsa, vel ab immobilitate, *plumbeum ingenium* per cavillum exprobramus.

5. *Exsuperat ejus stultitia.*] Et ut *Cicero* Tuscul. Quæst. lib. 3. *Est enim proprium stultitiæ, aliorum vitia cernere & oblivisci suorum.* Quidam legunt, *Astutia.*

6. *Obe!*] Egrediens Chremes, conversus ad ædes hæc uxori quæ est intus. vide act. 3. sc. 2. Andr. *Desine Deos, uxor.*] Eleganter hic exprimitur quomodo mulieres iis rebus dicendis inhærere soleant, quæ illis aut lætæ aut molestæ acciderunt. Quomodo item viri in eo peccent, quod nihil condonare imbecilliori sexui possint, nec fastidire tantum illa, sed & ea acrius soleant reprehendere. *Obtundere.*] Obtundit, qui sæpe repetendo aliquid dicit. Desumpta metaph. à fabris. *Gratulando.*] Operosè gratias agendo.

7. *Nisi illos ex tuo.*] Nisi Deos tui similes judices, ut nil, &c.

Ut nihil credas intellegere, nisi idem dictum est centies.
Sed interim quid illic jam dudum gnatus cessat cum Syro?
ME. *Quos ais homines, Chremes, cessare?* CH. *ehem! Menedeme, advenis?*
Dic mihi; Cliniæ, quæ dixi, nuntiastine? ME. *omnia.*
CH. *Quid ait?* ME. *gaudere adeo cœpit, quasi qui cupiunt nuptias.*
CH. *Ha ha he.* ME. *quid risisti?* CH. *servi venêre in mentem Syri*
Calliditates. ME. *itane?* CH. *vultus quoque hominum fingit Scelus.*
ME. *Gnatus quod se adsimulat lætum, id dicis?* CH. *id.* ME. *idem istuc mihi*
Venit in mentem. CH. *Veterator.* ME. *magis, si magis noris, putes*
Ita rem esse. CH. *ain' tu?* ME. *quin tu ausculta.* CH. *mane. hoc prius scire expeto,*

Quid

EVGRAPHII.

14. *Vultus quoque hominem.*] Adhuc perseverat Chremes, ut credat à Syro ad Menedemum compositam esse fallaciam, ita ut & vultus hominem sceleratissimum fingat.

16. *Si magis noris, putes.*] Hic jam aperit veritatem Menedemus. Magis qualis sit Syrus intelligas, si magis quæ fecerit cognoscas.

17. *Mane. hoc prius.*] Cum narrare vellet Menedemus, ut crederet Syrum adversus Chremetem potius insidias tetendisse, intercedit, & dicit, quidnam perdiderit. Quod negatum à Menedemo est: Unde se mirari vehementer dicit, quod hæc non fuerit suspicatus.

VARIORVM.

9. *Sed interim.*] Apposite ab objurgatione uxoris ad suspiciones de filio servoque venit: ubi enim ira exasperatus est animus, omnia illi molesta sunt & omnia in deteriorem partem interpretatur.

13. *Ha ha he.*] Effuse gaudere ridereque inducitur hic *Chremes*, quo postea turpius sit, & is magis merito ridendus videatur, qui quod in alio ridet, in se fœdius admisit.

14. *Voltus quoque hominum, &c.*] Hic tanquam in salebra quosdam hærere video. Est autem sensus, *voltus quoque hominum fingit scelus*, id est, scelestus ille efficit, ut *Clinia* norit vultum suum componere, simulando quemlibet habitum. Est enim fronti, oculis, vultuique suus sermo. & *vultus est animi index.* De re aliqua persuasi, etiam falsa, si alia obveniant quæ ea dissuadeant, mira comminiscimur, quo eorum vim eludamus. Quid enim minus verum videri poterat, quam *Syrum* vultum *Cliniæ*, ad quem nuper demum accesserat, posse fingere? *Rivius.* Vel, Scelestus ille Syrus non se tantùm, sed & alios instruit omnem induere personam, vultum fingere & componere ad omnem animi habitum; mox versu abhinc 12.

16. *Veterator.*] *Syrum* in omni astutiarum & fallaciarum genere probè exercitatum, & veterem servum esse, dicit. vide act. 2. Andr. scen. 6.

17. *Prius scire expeto.*] Noluit id intelligere è Menedemo *Chremes.* non enim

Quid perdideris: nam ubi desponsam nuntiasti Filio,
Continuo injecisse verba tibi Dromonem, scilicet
Sponsæ vestem, aurum, atq; ancillas opus esse; argentum ut dares.
ME. *Non.* CH. *Quid non?* ME. *non, inquam.* CH. *neque ipse Gnatus?* ME. *nihil prorsus, Chreme.*
Magis unum etiam instare, ut hodie conficerentur nuptiæ.
CH. *Mira narras: quid Syrus meus, ne is quidem quidquam?* ME. *nihil.*
CH. *Quamobrem?* ME. *nescio; equidem miror, qui alia tam plane scias.*
Sed tuum ille quoque Syrus idem mire finxit Filium,

Ut

EUGRAPHII.

25. *Sed ille tuum quoque.*] Hic jam prorumpit in narrationem. Ille, inquit, Syrus mire tuum finxit filium, ut amicam ejus tu Bacchidem suspicari non possis. Hæc argumenta colligit à factis. Mitto jam, osculari, & amplexari. Deinde à loco, quod in ultimis ædibus retro, conclave positum sit, quo eis intro-latus est lectus. Utique discessio hæc, longe à conspectu multorum posita, ideo sumpta conspicitur, ut magis facinus cœlaret. Deinde quod ingressi sunt

VARIORUM.

enim dubitavit de veritate eorum quæ *Syrus* illi dixerat Act. 4. Scen. 5.

Argentum dabitur ei ad nuptias,
Aurum atque vestem, qui comparet.

Sed voluit videri ipse tam intelligens, ut ea potuerit omnia prævidere.

18. *Quid perdideris.*] Numerando scilicet: Vel quantum argenti tibi extorserit Sytus. *Latomus.*

19. *Dromonem.*] Voluit Chremes celare autorem & transferre in Dromonem, deinde in Cliniam, denique in Syrum, unde habuit ista, act. 4. scen. 4.

20. *Argentum ut dares.*] Hic igitur *Chremes* cum *Menedemo* colloquens de *Syri* calliditatibus, hæc infert:

Sponsæ vestem, aurum, &c.

Jam *Athenæus* lib. 6. *Menandri* versiculum ex eadem Comœdia citat hunc:

Λουτρὸν, θεραπαίνας, ϗ ἀργυρώματα.

Cum porro, quid sibi ἀργυρώματα velint, ignotum non sit, eadem ratione fit, ut *Argentum* hic *Terentius* non de pecunia, sed argenteis vasis intellexisse credi debeat. *Guiliel. Canterus.*

24. *Equidem miror.*] Miror interim te, qui Lynceus alter tam acutùm cernis aliena arcana, ut scias quam filii mei vultum finxerit Syrus, in rebus propriis in tantum esse talpam, ut non videas eundem Syrum tuum quoque filium tam mirè finxisse, ut tibi glaucomam ob oculos objiceret ne discernas Bacchidem hanc simulari amicam Cliniæ, esse revera Clitiphonis. *Qui alia tam plane scias.*] Nunc *Menedemi* partes sunt, qui antea stupidus & nullius consilii, nunc in alienis vitiis acutum cernit, & consilii vim habet. Irridet autem *Chremetem.* Et primo his verbis alludit: *Qui alia tam plane scias.* ad id quod *Chremes* versu 17. dixerat:

Prius scire expeto quid perdideris.

Et mox vers. sequente:

Sed tuum ille quoque Syrus, idem mire finxit filium.

Ad vers. 14. ubi *Chremes* dixerat de *Syro*:

Vultus quoque hominum fingit scelus.

25. *Sed tuum ille.*] Faërnus legit, *ille tuus.*

Ut ne paululum quidem suboleat, esse amicam hanc Cliniæ.
CH. *Quid ais?* ME. *mitto jam osculari atque amplexari: id nihil puto.*
CH. *Quid est, quod amplius simuletur?* ME. *vah!* CH. *Quid est?* ME. *audi modo:*
Est mihi in ultimis conclave ædibus quoddam retro:
Huc est intro latus lectus; vestimentis stratus est.
CH. *Quid*

EVGRAPHII.

solus Clitipho & sola Bacchis. Hæc dicens, à præcedentibus argumentatur, quid consecutum sit, scilicet concubitus. Unde quia rem conjecturaliter collegerat, addit, *operuêre ostium, & Clinia hæc fieri videbat.* Fieri enim non potest, ut si amica Cliniæ esset meretrix, ipso præsente cum altero adolescente concluderetur. Qua re probata, Chremes vehementer exclamat, memor cœnæ datæ, *Decem dierum vix mihi est familia.* Ut dicat, haud esse unde familiam sustentet.

VARIORVM.

tuus. Finxit filium.] Id est, *instruxit & informavit* filium tuum *Clitiphonem.* quasi dicat, imperitum ipsum finxit. Hac significatione utitur hoc verbo *Horat.* in Art. Poët. ad *Pisonem.* ubi sic loquitur:

O major juvenum, quamvis & voce paterna
Fingeris ad rectum, & per te sapis, &c.

Et sine aliqua dissimulatione ostendit, *Bacchidem* amicam esse suam, non *Cliniæ*, ut tibi persuadere nititur: & sic ironice loquitur *Menedemus.* Marsus.

26. *Suboleat.*] Translationes quæ ducuntur à corporis sensibus, quoniam velut ad manum sunt, & quasi de proximo sumuntur, omnes ferè proverbiales sunt. Velut *odorari*, pro resciscere & sagaciter deprehensum atque animadversum cognoscere. *Odor* pro suspicione ac rumore. *Cicero: est nonnullis odor dictaturæ. Olfacere* apud *Terentium* in Adelphis, pro, deprehendere. *Subolere* apud eundem, cum hic, tum in Phormione, pro, suspectum esse. *Obolere*, pro, molestum esse, aut esse in suspicione. Unde & *nasuti* dicuntur, & *emunctæ naris*, & *mucosis naribus.* Denique *nasus* ipse in proverbium abiit, pro, judicio. *Horatius:*

Non quia nullus illis nasus erat.

Et:

Putent quæ displicent.

Huc pertinent & illa; *Olet mendacium, Redolent Atticismum, Olent lucernam.* Erasmus.

27. *Mitto jam, &c.*] Quasi dicat, non moror hæc signa, amplexatur & osculatur eam, ergò ejus est amica. *Osculari.*] Omitto oscula, amplexus, manus salaces. levia sunt illa, præut quod jam audies. Quinque sunt amoris lineæ: prima, visus: secunda, loqui: tertia, tactus: quarta, osculi: quinta, coitus.

28. *Vah!*] Hac interjectione significat, adhuc majora esse reliqua ignota Chremeti.

29. *Est mihi conclave, &c.*] Lectos olim fuisse exemtiles, & deportari potuisse ad alia atque alia loca, & ex istis versibus *Terentii*, & ex *Hom.* Odyss. libro 23. apparet. Versus hi sunt:

Ἀλλ᾽ ἄγε οἱ στόρεσον πυκινὸν λέχος Εὐρύκλεια,
Ἐκτὸς ἐϋσταθέος θαλάμου, τόν ῥ᾽ αὐτὸς ἐποίει.

Sed mollem huic lectum sternas, precor, Euryclia,
Verum extra thalamum, manibus quem condidit ipse.

Nannius.

31. Vi-

CH. *Quid postquam hoc est factum?* ME. *dictum factum: huc abiit Clitipho.*
CH. *Solus?* ME. *solus.* CH. *timeo.* ME. *Bacchis consecuta est ilico.*
CH. *Sola?* ME. *sola.* CH. *perii!* ME. *ubi abiêre intro, operuêre ostium.* CH. *hem!*
Clinia hæc fieri videbat? ME. *quidni? mecum una simul.*
CH. *Filî est amica Bacchis, Menedeme? occidi!*
ME. *Quamobrem?* CH. *decem dierum vix mihi est familia.*
ME. *Quid? istuc times, quod ille operam Amico dat suo?*
CH. *Imo quod Amicæ.* ME. *si dat.* CH. *an dubium id tibi est?*
Quemquamne animo tam communi esse aut leni putas,

Qui

EVGRAPHII.

37. *Quid? istuc times.*] Inscitia se rem probatam habere Menedemus illudit faceta satis urbanitate.

VARIORVM.

31. *Dictum factum.*] Perinde est ac si diceret, sine mora, sine ulla cunctatione.

32. *Bacchis consecuta est.*] Libenter enim sequebatur, quod *Clitipho* argentum haberet.

36. *Decem dierum familia.*] Res mea familiaris intrà decem dies, tota exhaurietur. Simili figura hæc dicuntur, ut proverbio dici solebat, *Trium dierum commeatus*, cum instare paupertas extrema significatur. Translatione ducta à militum commeatu. Et apud *Aristophanem* cum alias, tum in *Acharnensibus*:

Καί μ' ἐπιλησεῖν σιτί' ἡμερῶν τριῶν.

Mihique ut reservem commeatum tridui.

Interpres addit, antiquitus in bellum ituris edici solere, ut sibi tridui, non minus, commeatum pararent. Porro tridui commeatum, dicemus minimas facultates, quæ vix ad tridui victum sufficiant. *Erasmus.* *Familia.*] Hoc loco pro re familiari ponitur: unde in judicium venit de lite familiæ herciscundæ, id est, hæreditatis.

38. *An dubium id tibi est.*] Dolor *Chremetis* postulare videtur, ut sit, *Ab dubium id tibi est?* Et verissimum hoc ab aliis traditum, invicem has particulas sæpissime mutasse. Ita autem ut scripsi, alias semper *Terentius*. Jan. Gulielmus.

39. *Animo tam communi.*] Ita MSS. quod perperam mutarunt editores, *comi* aut *comiter* substituendo, pro patiente, miti. Et audet affirmare vir doctus *G. Faërnus*, vocabulum *communis* non inveniri hac significatione, nisi apud *Suetonium* in vita Claudii: *Nec ullo spectaculi genere communior aut remissior erat, adeo ut oblatos victoribus aureos prolata sinistra pariter cum vulgo, voce, digitisque numeraret.* & id quidem mendose. Causantur tamen de modulo versus: quasi religio sit Comicis Amphimacrum in fine, pro, Jambo aut Tribrachi ponere. Verum *Communis*, ut Græcè κοινὸς, significat civilem, popularem & commodum inter cives hominem, patientemque æquitatis. Sic *Tullius* 4. famil. epist. 9. *An qui in bello, cum omnium nostrum conjunctum esse periculum suo cerneret, certorum hominum minime prudentum consilio uteretur, cum magis communem censemus in victoria futurum fuisse, quam incertis rebus fuisset?* At eodem modo legendum apud *Ovidium* ex *Pirckhaimeri* cod. l. 4. Trist.

 Ipse

Qui se vidente Amicam patiatur suam?
ME. *Quidni? quo verba facilius dentur mihi.*
CH. *Derides? merito mihi nunc ego succenseo.*
Quot res dedere, ubi possem persentiscere,
Nisi essem lapis? quæ vidi! væ misero mihi!
At næ illud haud inultum, si vivo, ferent:
Nam jam. ME. *non tu te cohibes? non te respicis?*
Non tibi ego exempli satis sum? CH. *præ iracundia,*
Menedeme, non sum apud me. ME. *tene istuc loqui?*
NONNE ID FLAGITIUM EST, *te aliis consilium dare,*
Foris sapere; tibi non posse auxiliarier?
CH. *Quid faciam?* ME. *id quod me fecisse ajebas parum,*

Fac

EVGRAPHII.

41. *Ut facilius mihi verba dentur.*] Hæc facta sunt.

42. *Merito mihi nunc ego succenseo.*] Hic jam ab argumentis, quæ à Menedemo dicta sunt, alia colligit Chremes de præterito, quod illum in sinum meretricis viderit manum inserere.

46. *Nam jam.*] Affectio est illa irascentis, de qua sæpe diximus. Ut quod ait *Virgilius*, *Quos ego?*

47. *Non ego tibi exempli.*] Παράδειγμα est, ad deterrendum dictum.

VARIORVM.

Ipse pater patriæ (quid enim communius illo?)
Sustinet in nostro carmine sæpe legi.

Vulgo glossema: *civilius.* Sic κοινότης *Xenophon:* Sic κοινὸν λόγον *Aristoph.* Avibus. In contrarium *Cicero* lib. 6. ad Att. *Ad me autem etiam cum rogat aliquid, contumaciter, arroganter,* ἀκοινωνήτως *solet scribere.* Gronovius.

40. *Patiatur suam.*] Subaudi, *subagitari.* Et est honesta & verecunda eclipsis in re turpi. *Virgil.*

Novimus & qui te.

Calphurn.

43. *Quot res dedere.*] Scilicet occasionem.

46. *Nam jam.*] Aposiopesis, ex ira effervescente.

48. *Non sum apud me.*] Non sum mei compos. Præ iracundia homo non est apud se: qui redire ad se dicitur, cum ira deferbuit. Hoc tanto motu incalescit cor, & inflammat spiritus & sanguinem, mentemque hominis turbulentam efficit, atque inquietam, mirisque modis exagitat. Unde apud Stobæum *Cato* dicit, *Iratum ab insano tempore tantum distare.* Τὸν ὀργιζόμενον νομίζειν δεῖ τοῦ μαινομένου χρόνῳ διαφέρειν. *Sebald.*

49. *Flagitium est.*] Reprehensione digna res est.

50. *Foris sapere.*] Hoc est, in alienis rebus sapientem esse. Huc facit senarius usitatus, μισῶ σοφιστὴν, ὅστις οὐκ αὑτῷ σοφός. Ne quicquam enim sapit, qui sibi non sapit.

51. *Quid faciam?*] Quam inops sit consilii *Chremes*, hoc loco manifestum fit. Igitur hinc videre licet, nihil esse facilius quam alteri consilium dare; nihil contra difficilius quam facere quod alteri præcipias. Sic *Eurip.* Alcestis:

Ῥᾷον παραινεῖν, ἢ παθόντα καρτερεῖν.

Facilius est monere, quam bene perpeti.

Sebaldus. *Id quod me fecisse, &c.*] Siquidem

Fac te Patrem esse sentiat: fac ut audeat
Tibi credere omnia, abs te petere & poscere,
Ne quam aliam quærat copiam, ac te deserat.
CH. *Immo abeat multo malo, quovis gentium,*
Quam hic per flagitium ad inopiam redigat Patrem.
Nam si illi pergo suppeditare, sumptibus,
Menedeme, mihi illac vere ad rastros res redIt.
ME. *Quot incommoditates in hac re accipies, nisi caves!*
Difficilem ostendes te esse, & ignosces tamen
Post; & id ingratum. CH. *ah! nescis quam doleam.* ME. *ut lubet.*

Quid

EUGRAPHII.

52. *Fac te patrem.*] Comœdiarum vice versa sunt omnia. Nam ille qui accipiebat ante consilium, nunc dare cœpit. Mores enim per comœdiam expressit, & qualis humana hominum vita declaratur.

58. *Ad rastros res.*] Ad rastros sum, non dolore, sed paupertate rediturus.

VARIORUM.

quidem *Chremes* consilii se inopem fatetur, icciirco *Menedemus* ipsi consilium suggerit, seu facere ipsum jubet, quod se facere *Chremes* suasisset. Ita revincitur *Chremes* suis ipsius dictis, & consilium, quod ab ipso profectum est, in ipsum retorquetur. *Suo hunc jugilat gladio, suo telo.* Hoc autem *Menedemus ægro Chremeti* subjicit, non levandi mœroris causa, sed magis ut ipsi suam curiositatem exprobret: & sic fieri vulgo videmus, ut ubi damnum, ibi sit etiam pudor. *Confer Act. I. Scen. I.* Idem.

55. *Multo malo.*] Faërnus legit, *potius malo.* Muretus omittit, *malo.*

56. *Per flagitium.*] Hic pondera verborum non sunt negligenda in vocibus: *filius, flagitium, inopia.* Miserum est ad inopiam redigi patrem, sed tamen contingens. Miserius multo per filium fieri, non tamen probrosum, modo vacet scelere. At per flagitium patrem ad inopiam redigi, id demum est omnium longe miserrimum.

57. *Sumptibus Menedeme.*] Suis sumptibus me adiget ad maximam inopiam, ut rastris mihi victus fuerit quærendus.

58. *Ad rastros res redIt.*] Proverbiali figura alludit ad *rastros Menedemi*, de quibus initio fabulæ. sibi autem dicit Chremes hac filii protervie ad rastros rem vere redituram, scilicet imposita necessitate opus faciendi ad tolerandam vitam. alioqui *ad restim rediit*, dicturus erat. Antiqui *ad incitas redactos dicebant.* Latomus.

59. *Quot incommoditates.*] Muretus legit, *incommoda.*

60. *Difficilem ostendis te.*] Ab ingenio paterno arguit, qui etsi primo difficiles sunt, postea tamen ubi animus resedit, facile ignoscunt. Præceps abit, ductus aut ira, aut nimio amore. Ira igitur sic moderanda *Chremeti*, ut ne facti eum paulo post pæniteat. *Sebaldus.*

61. *Et id ingratum.*] Scilicet tum erit, id est, nullam tibi gratiam conciliabit apud filium, cum videbit te non volentem, sed invitum & amicorum precibus expugnatum, ignoscere demum. *Ut lubet.*] Tam serio operam dedit Menedemo *Chremes. Menedemus* autem vel semel à *Chremete* rejectus, statim respondet, *Ut lubet.* Unde & hac *Terentius* voluit elucere discrimen, cordati, & stupidi.

66. *Nihil*

Quid hoc, quod volo, ut illa nubat nostro? nisi quid est
Quod magis. CH. *immo & gener, & adfines placent.*
ME. *Quid dotis dicam te dixisse filio?*
Quid! obticuisti? CH. *dotis?* ME. *ita dico.* CH. *ah!* ME. *Chreme,*
Ne quid vereare, si minus: nihil nos dos movet.
CH. *Duo talenta pro re nostra ego esse decrevi satis.*
Sed ita dictu opus est, si me vis salvom esse, rem, & filium,
Me mea omnia bona doti dixisse illi. ME. *quam rem agis?*
CH. *Id mirari te simulato, & illum hoc rogitato simul,*
Quamobrem id faciam. ME. *quin ego vero, quamobrem id facias, nescio.*
CH. *Egone? ut ejus animum, qui nunc luxuria & lascivia*
Diffluit, retundam: redigam, ut quo se vortat, nesciat.
ME. *Quid agis?* CH. *mitte; sine me in hac re gerere mihi morem.* ME. *sino.*

Itane

EVGRAPHII.

64. *Quid dotis dicam te dixisse.*] Proprium juris est verbum, cum dicitur dos, quod exprimitur.

65. *Quid obticuisti?*] Postea quod dos petita est, Chremes diu deliberavit consilium quærens, non quo summam quæreret dotis * quod intelligi datur ex sequentibus. Compromissa dote adjungit, *si me vis salvum:* aliter enim filium corrigi non posse credit, nisi dotis nomine omnia bona filiæ promisisse videatur, unde crederet filius exhæredem se. Denique, *id*, inquit, *mirari te simulato*, ut ad ejus notitiam veniat. Quam quidem rem cum intellexisset Menedemus, explanat, se idcirco promisisse, ut animum adolescentis luxuria & lascivia diffluentem inopia retunderet, & ad integram frugem necessitate revocaret.

VARIORVM.

66. *Nihil nos dos movet.*] Cum gener & affines *Chremeti* placerent, *Menedemus* nunc porro de dote quærit. Cujus significationis cum *Chremetem* propemodum puderet, idcirco *Chremes* honestissimam responsionem opponit, nihil se dotem morari. Secus fit nostro seculo, ubi de dote prima est quæstio, & vere fit quod *Medea* apud *Tragicum* conqueritur, quod mulieres cogantur maritos quasi emere seu mercari. *Cicero* 2. Officio: *Sit omne judicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit.* Sebald.

67. *Pro re nostra.*] Id est, *pro meis facultatibus.* Tacite rem suam familiarem extenuat. *Barland.*

68. *Sed ita dictu opus est.*] Hic demum apparet præcipuus scopus *Terentii* in conscribenda hac comœdia; Et prudentem & imprudentem in proprio negotio cæcutire. verum quæ hac excitare commissa sunt, imprudentem *Menedemum* corrigere non potuisse: restituere vero prudentem *Chremetem.*

69. *Omnia bona doti dixisse.*] In dotem mulieribus Atticis pars decima bonorum tantum solebat dari, etiam parente mortuo, ut act. 4. scen. 1. dictum.

74. *Gerere mihi morem.*] Animo meo satisfacere, pro arbitrio meo facere.

75. *Ad-*

Itane vis? CH. *ita.* ME. *fiat.* CH. *age jam, uxorem ut accersat paret.*
Hic ita, ut Liberos est æquom, dictis confutabitur.
Sed Syrum. ME. *quid eum?* CH. *egone? si vivo, adeo exornatum dabo,*
Adeo depexum, ut dum vivat, meminerit semper mei:
Qui sibi me pro ridiculo ac delectamento putat.
Non, ita me DI ament, auderet hæc facere Viduæ mulieri,
Quæ in me fecit.

ACTUS

EUGRAPHII.

76. *Dictis confutabitur.*] Solis sermonibus male tractabitur.

77. *Sed Syrum.*] Cum utique majora tormenta servo minatus sit, irascentis more, quod esset facturus, exprimere non potuit. *Adeo exornatum.*] Id est, comptum, per εἰρωνείαν.

78. *Adeo depexum.*] Hoc est, compositum pœnis & tormentis.

80. *Viduæ mulieri.*] Facilis enim illusio est in eam, quæ & mulier & vidua est.

VARIORUM.

75. *Accersat, paret.*] Deductio hæc vespere fiebat. Antiquitus siquidem non nisi noctu mulieres ducebantur, ut *Sext. Pompejus* lib. 14. & *Servius* in 8. Eclog. Virgilii ex *Varrone*, scribunt. Pueri vero patrimi tres, nubentem, *Sext. Pomp.* teste, deducebant, quorum unus, facem præferebat; reliqui duo nubentem tenebant. Unde *Catullus* in Carmine de nuptiis *Jul. & Manl.*

Mitte brachiolum teres
Prætextatæ puellulæ.

Fax autem illa qua prælucente nova nupta ducta erat, rapi ab amicis consueverat, ne aut eam sub tecto viri uxor ea nocte poneret, aut vir in sepulchro comburendam curaret. quo utroque alterius mors captari putabatur. Apud *Pœnos* autem, *Græcos*, *Ægyptios* usu receptum fuit, ut nubentes sellæ insidentes, curruque sublimes vectæ à patris domo in mariti domicilium transferrentur. Quod *Apuleis, Pollucis, Synesii, Suidæ* testimoniis ita aperte comprobari potest, ut nullus dubitationi reliquus sit locus. At vero priscis *Romanis* curulem illam novæ nuptæ transvectionem in usu fuisse, nusquam legi. Quinimo à pueris patrimis & matrimis duobus, manu ductam nubentem, *Sextus Pompejus* non obscure significat. *Brissonius.*

76. *Liberos est æquom.*] Clitipho convictus dictis castigabitur sc. 4. infrà *gerro, iners, &c.* servili mulctabitur supplicio.

77. *Sed Syrum.*] Comminatio per aposiopesin, scilicet *puniam. Adeo exornatum dabo.*] Verberibus & cruciatu carminatum. *Il'e so trim him.*

78. *Adeo depexum.*] Flagris. Plaut. Menœch. *Pecte pugneis.* act. 5. scen. 7. Pœn. act. 1. scen. 2. *Leno pugnis pectitur.* Rud. act. 3. 2. scen. *Meminerit semper mei.*] Exemplo hic *Chremes* est, qui stimulavit *Syrum* ad struendam fallaciam, nos in genere probare quædam, quæ quando nobis eveniunt, improbamus quam maxime.

79. *Pro ridiculo.*] Faërnus legit, *deridiculo.*

80. *Viduæ mulieri.*] In quam injuria plerunque impunita. Quintil. Declam. *Imbecilla res est fœmina, & affert infirmitati naturali non leve pondus, quòd vidua est.* *Quæ in me fecit.*] Reliquum hujus versus sequentem scenam inchoat.

1. Itane,

ACTUS QUINTI SCENA SECUNDA.

CLITIPHO. MENEDEMUS. CHREMES. SYRUS.

Argum. *Pater Clitiphonem filium objurgat propter amicam: idque adeo fit, ut sic admonitus redeat in viam, & Bacchide relicta uxorem ducat. Continet hæc scena callidum Syri consilium, quo catastrophen, id est, exitum eventumque negotii machinatur.* Thes. 1. *Adolescentuli ad meliorem frugem propositis damnis revocandi sunt.* 2. *Compescendus est appetitus, uti rationi morem gerat.* 3. *Disciplina & justa educatio præstantiores viros efficiunt.*

Itane tandem, quæso, Menedeme; ut Pater
Tam in brevi spatio omnem de me ejecerit animum Patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum sceleris admisi miser?
Volgo faciunt. ME. *scio tibi esse hoc gravius multo, ac durius,*
Cui fit: verum ego haud minus ægre patior, id quî, nescio;
Nec rationem capio, nisi quod tibi bene ex animo volo.
CL. *Hic Patrem adstare ajebas?* ME. *eccum.* CH. *quid me incusas, Clitipho?*
Quidquid ego hujus feci, tibi prospexi, & stultitiæ tuæ.

Ubi

EUGRAPHII.

1. *Itane tandem.*] Ad satisfaciendum valet hæc scena, & veniam petit.

4. *Vulgo faciunt.*] Quod meretrices omnes amant adolescentes. & argumentatur: quia quod omnibus licet, uni licet.

8. *Quidquid ego hujus.*] Quidquid ego tale feci.

VARIORUM.

1. *Itane, &c.*] Pater non aliter quam equorum domitor, imo multo magis, filium luxu diffluentem, tanquam in gyrum rationis flectere debet, ut rei domesticæ ac publicæ usui honorique esse possit. *Marsus. Itane tandem, quæso.*] Hoc genus loquendi usurpabant, cum interrogarent ea de re, quæ admirationem, atque etiam molestiam afferret. *Weitzius.*

4. *Volgo faciunt.*] Purgatio popularis, exemplum. *Cicero* lib. 4. Epist. fam. *Quod exemplo fit, id etiam jure fieri putant, & aliquid atque adeo multa addunt atque afferunt de suo. Cyprianus* in epist. ad *Donatum*: *Consensere jura peccatis, & cœpit esse licitum quod publicum est.* Contra tales, *Demosthenis* verba recitat *Gellius*: ὐδὲ λέγε ὡς γέγονεν ὕτω πολλάκις, ἀλλ' ὡς προσήκει γίνεσθ. *Ne dicas sic actum esse sæpenumero, sed hoc fieri sic decere.*

5. *Verum ego haud.*] Lego:
Verum ego haud minus ægre patior: id qui, nescio;
Nec rationem ullam capio.
Scio, inquit, tibi ægerrime esse: neque non ego tamen iniquissime etiam fero: id quare, quave ratione mihi eveniat (id enim significat *qui*) nescio. *Palmerius.*

8. *Tibi prospexi.*] In pœnis privatis non id agendum ut iræ nostræ satisfiat, sed ut is quem corrigimus in suum commodum omnia credat acta esse. Ita enim ad desperationem non agitur, imo & ita veniæ spem facimus, si ad saniorem mentem redeant.

9. *Animo*

Ubi te vidi animo esse omisso, & suavia in præsentia
Quæ essent, prima habere, neque consulere in longitudinem:
Cepi rationem, ut neque egeres, neque ut hæc posses perdere.
Ubi, cui decuit primo, tibi non licuit per te mihi dare,
Abii ad proximos, tibi qui erant: eis commisi & credidi:
Ibi tuæ stultitiæ semer erit præsidium, Clitipho:
Victus, vestitus, quo in tectum te receptes. CL. *hei mihi!*
CH. *Satius est, quam te ipso hærede hæc possidere Bacchidem.*
SY. *Disperii! scelestus quantas turbas concivi insciens!*
CL. *Emori cupio.* CH. *prius, quæso, disce, quid sit vivere:*
Ubi scies, si displicebit vita, tum istoc utitor.

SY. *Here,*

EVGRAPHII.

9. *Et suavia in præsentia.*] Ut tantum præsentia cogitares, neque de futuris curam gereres.

12. *Ubi decuit.*] Quia primo tibi non licuit dare. Hoc enim optimum est parentibus, semper filiis bona tradere. Sed hoc cum mihi non licuerit proximo tibi qui erat tradidi, hoc est, leviro, qui sororem tuam ducit uxorem.

14. *Vbi tuæ stultitiæ sit præsidium.*] Circa victum atque vestitum: & tectum habeas quo te recipias.

VARIORVM.

9. *Animo esse omisso.*] Negligenti, non in futurum prospicienti, sed voluptates præsentes habere potiores, quam utilia in posterum & honesta. Reprehendit tria in ipso, animi mollitiem, quod nulli honestæ rei impense studeat: voluptatis studium, quod eam summum bonum faciat: & denique imprudentiam, quod in longitudinem non consulat. Quæ omnia patris accuratam animadversionem necessario causantur, & cogunt *Chremetem* rationem inire, qua filii fortunis etiam post suum obitum prospectum iri confidat. *Sebaldus.* *Suavia in præsentia.*] Potiri amantes volunt amoribus suis, & voluptate ea consuetudinis jucunde frui, quæ quoniam non durat, neque est continua, eo fit, ut appetitio semper in motu sit & fluctuet. Quo in errore perturbationeque animi nihil consilii consistere potest, neque quicquam veræ constantisque rationis iniri ac capi, quare nec in futurum potest prospicere. *Camerarius.*

10. *Prima habere.*] *Prima*, pro, *optimis*, à probatissimis authoribus ponuntur. *Cato* rei rust. c. 1. *prædium, quod primum siet, si me rogabis, si dicam, &c.* Salust. *Domi otium atque divitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent.* Weitz.

12. *Per te.*] Tui ipsius culpâ.

13. *Proximos.*] Hæredes, sororem tuam & maritum ejus, levirum.

14. *Ibi.*] Apud illos.

17. *Disperii.*] Est hoc loco εἰκὼν perversorum consiliorum, quæ semper sunt infelicia, & in auctorum perniciem, denique redundant. *Sebaldus.*

18. *Disce quid sit vivere.*] Cum ratione & virtute vivere, ea demum suavis est vita. Sic *Diogenes* dicenti cuidam miserum esse vivere: *Non*, inquit, *vivere miserum est, sed male vivere.*

19. *Ubi scies.*] Secundum rationem & virtutem, quæ vera est vita. Lactantius l. 3. c. 18. *Nonne igitur verus ille & communis omnium pater Terentianum illud jure increpaverit, Prius disce quid sit vivere. Istoc.*] Moriendi voto atque consilio.

20. *Here,*

SY. *Here, licetne?* CH. *loquere.* SY. *at tuto?* CH. *loquere.*
SY. *quæ ista est pravitas,*
Quæve amentia est, quod peccavi ego, id obesse huic? CH. *ilicet.*
Ne te admisce. nemo accusat, Syre, te; nec tu aram tibi,
Nec precatorem pararis. SY. *quid agis?* CH. *nihil succenseo,*
Nec

EVGRAPHII.

20. *Quæ isthæc est.*] Servus iram domini in personam suam inclinare cupiens, ut adolescenti possit succurrere, interponit hæc verba.

23. *Nec precatorem pararis.*] Ne, inquit, ut adsolent servi, velis & tu habere precatorem, qui pro te roget. Vobis enim non irascor, cum multa feceritis: ita æquum est & mihi vos ne irascamini. Post iracundiam apta sententia est.

VARIORVM.

20. *Here, licetne?*] Ἔφοδος seu insinuatio, qua *Chremetem* ad iram provocatum placare, & ad reliquam dictionem idoneum sibi parare nititur. Benevolentiam captat à persona *Chremetis, herum* eum dicendo: & sua modestia, rogando dicendi copiam. *Sebaldus. Loquere.*] Sermo lenis mitigat iram, & facile quod vult impetrat. Permittentis igitur est verbum, *loquere:* vel cum indignatione vel cum auctoritate summa emissum à Prætore in causis criminalibus. *Idem.*

21. *Ilicet:*] *Ilicet* semper finem rei significat: ut actum est. *Ilicet* per syncopen, quod significat, *ire licet.* Sic Judices de concilio dimittebantur, suprema dicta cum præco pronuntiasset. *Calphurn.*

22. *Nemo accusat, Syre, te.*] Vidimus tamen, *Chremetem*, in fine præcedentis scenæ, *Syrum* accusavisse: sed hic non audet, ne *Syrus* coactus regerat illi, quæ Act. 3. Scen. 2. dixerat:

SY. *Eho quæso, laudas qui heros fallunt.* CH. *in loco*
Ego vero laudo.

Ne his audacior fiat *Clitipho. Nec tu aram tibi.*] Ara confugii erat locus, quò qui confugissent, immunitatem impunitatemque consequebantur, qui aras amplexi fuissent. Ad hunc morem allusit *Virgilius* 2. Æneid. de ara Hercæi Jovis, ad quam Priamus aliique Trojani confugerant, dum urbem Græci diriperent, ut ab injuria Hostium tuti forent:

Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atra cui tempestate columbæ,
Condensæ, & Divûm amplexæ simulachra, tenebant.

Prima immunitatis hujus institutio fovendæ Reip. utilissima & à civitatum conditoribus ideo introducta est, ne humilioris sortis homines à potentioribus injuriam paterentur. Et ritus ille non Romanis tantum, sed & Græcis in usu fuit. Vid. *Lips. ad* 3. *Annal. Tacit. & Rosin. Antiq. Rom. l.* 1. *c.* 13. *l.* 2. *c.* 2. *cum Dempsteri Paralipomenis. Athenis* urbe media fuit ara Misericordiæ sacra, commune miseris mortalibus asylum, cujus religio à nullo, quantumlibet potentis fortunæ viro, poterat perfringi: huc undique gentium bellis victi, patria pulsi, sceleribus cooperti, breviter calamitosi omnes, qui se contra vires alienas tutari non quirent, confugiebant. Hoc altare *Terentium* hic intelligere, testis est *Lactant.* in XII. Thebaidos. *Burlund.*

23. *Neque precatorem.*] Deprecatorem, qui pro te intercedat. Si quando servi dominos graviter offendissent, sibique male timerent, solebant olim supplices conducere ad eos, quorum gratia putabant dominos suos nihil non facturos, ut precibus illorum, placatis he-
ris

Nec tibi, nec huic: nec vos est æquom, quod facio, mihi.
SY. *Abiit; vah, rogasse vellem.* CL. *quid?* SY. *unde mihi peterem cibum:*
Ita nos alienavit: tibi jam esse ad sororem intellego.
CL. *Adeone rem rediisse, ut periculum etiam fame mihi sit, Syre?*
SY. *Modo liceat vivere; est spes.* CL. *quæ?* SY. *nos esurituros satis.*
CL. *Irrides in re tanta, neque me quidquam consilio adjuvas?*
SY. *Immo & ibi nunc sum, usque id egi dudum, dum loquitur Pater:*
Et quantum ego intellegere possum, CL. *quid?* SY. *non aberit longius.*

CL. *Quid*

EUGRAPHII.

25. *Abiit.*] Quo facilius terreret senex discessit.

27. *Adeone rem.*] Optimum equidem sensum ex necessitate collectum in dolore adolescens collocavit. quippe cum postremum omnium malorum fames sit. Denique, *Obscænamque famem, quæ prima pericula, vito.*

VARIORUM.

ris, supplicium evaderent. Sæpius *Plautus* Asinar.

Precator aßiet, malam rem effugies nunquam.

Epidico:

Nihil moror mihi precatorem.

Barland.

24. *Nec vos est.*] Nec vos æquum est mihi succensere.

25. *Abiit.*] Senex, Chremes.

26. *Ad sororem.*] Apud sororem.

27. *Periculum etiam fame.*] *Periculum ame*: Ἀρχαϊκῶς, pro *famis*. Agell. libro 9. c. 14. *Demosthenes*: Τοὺς πονηροτάτους καὶ τοὺς ἐξαγίστους ὀνομαζομένους αὗται ποιναὶ καὶ συμφοραὶ σωφρονίζουσιν. *Improbißimos & quos deploratos nominant pœnæ & calamitates modestiores & sapientiores reddunt.*

28. *Modo liceat vivere.*] Alludit ad proverbium: *ægroto dum vivit spes est.* *Apollodorus*: οὐδὲ πόλλ' ἀθυμεῖν τῶν κακῶς πραττόντων δεῖ, ἄνδρες, τὰ βελτίω δὲ προσδοκᾶν δεῖ. *In miseriis nullis labascere convenit; Meliora sed sperare semper adfore. Esurituros.*] Risus ab inexspectato. Non habebat enim aliud quod subito responderet *Syrus*, & illud inprimis angebat. *Latomus. Esurituros.*] Ἀπροσδόκητον servilis joci in periculo.

29. *Irrides in re tanta.*] Non risisset *Syrus* nisi aliquod consilium invenisset, quo restituere totum negotium sibi posse videretur.

30. *Et ibi nunc sum.*] Totus in hoc sum, hoc nunc ago, & dudum egi, usque dum pater tuus aderat, ut meditando aliquod consilium extunderem.

31. *Non aberit longius.*] Scil. à vero mea conjectura: sive propè adest, cum illud comperies verum, quod ego suspicor.

CL. *Quid id ergo?* SY. *sic est, non esse horum te arbitror.* CL. *quid istuc, Syre?*
Satin' sanus es? SY. *ego dicam, quod mihi in mentem: tu dijudica.*
Dum istis fuisti solus, dum nulla alia delectatio,
Quæ propior esset, te indulgebant, tibi dabant: nunc Filia
Postquam est inventa vera, inventa est causa, qua te expellerent.
CL. *Est verisimile.* SY. *an tu ob peccatum hoc, esse illum iratum putas?*
CL. *Non arbitror.* SY. *nunc aliud specta:* MATRES OMNES FILIIS
In peccato adjutrices, auxilio in paterna injuria
Solent esse: id non fit. CL. *verum dicis. quid nunc faciam, Syre?*

SY. *Suspi-*

EVGRAPHII.

32. *Sic est.*] Diu finxit, se nescio quid cogitare, servus, reperit tamen astute. Consulit uti dicat, hunc adolescentem filium non esse, & quærit argumenta, quod antequam puella esset inventa, hunc diligebant: postea exhæredatur. Adjicit & illud, cum matres semper pro filiis intervenire consueverint, nunc in iracundia non rogat mater. Compellit igitur adolescentem, uti parentes roget. aut enim precibus ad misericordiam commoturus est ambos, aut suos parentes facile cognoscet. Sed conventum ex posteriori oratione cognoscimus, cum dixit, *Satis recte.* Cum enim in periculo majore positus fuerit filius, tum facile parentibus potest movere pietatem, vel pacem ab iracundo patre suscipere. *Pacem* autem dixit veniam, ut *Virgil.*

—— Pacemque per auras
Exquirunt. ——.

Id est, benevolentiam ac veniam.

VARIORVM.

32. *Sic est.*] Scilicet ut mihi in mentem venit. *Non esse horum.*] Arbitror, te non esse filium horum. Res ad triarios rediit. Hoc igitur callidum *Syri* consilium est, & supremus conatus, quo catastrophen machinatur, dum rem ad deprecationem & misericordiam perducere conatur. Estque hæc sequentium propositio: *Tu non es horum.* In quibus verbis occultus inest μυκτηρισμός. Primo quia, *horum*, dicit; non dignatus vocare parentes. Deinde quia Ellipsi reticuit nomen substantivum filius, ut adeo filium se esse *Clitipho* non cogitet, ut ne horum scilicet mediastinus, aut è domesticis unus esse, sibi persuadeat. Sic *Clitipho* superius:

Non ut meus, qui per alium mihi ostendit
suam sententiam.

Sebaldus.

38. *Matres.*] Ἐστὶ δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός. Menander.

39. *Auxilio.*] Sicubi pater infestus sit & iniquior, mater plerunque indulgentior excusat peccata filii. jam autem lentior est, neque id facit. *Injuria.*] Vide Act. 1. scen. 2. vers. 30.

41. *Suspi-*

SY. *Suspicionem istanc ex illis quære: rem profer palam:*
Si non est verum, ad misericordiam ambos adduces cito,
Aut scibis cujus sis. CL. *recte suades; faciam.* SY. *sat recte hoc mihi*
In mentem venit. namque Adolescens quam minima in spe situs erit,
Tam facillime Patris pacem in leges conficiet suas.
Et jam haud scio, an uxorem ducat; ac Syro nihil gratiæ.
Quid hoc autem? Senex exit foras: ego fugio. adhuc quod factum est
Miror, continuo non jussisse abripi me. ad Menedemum hinc pergam:
Eum mihi precatorem paro: Seni nostro fidei nihil habeo.

ACTUS

EUGRAPHII.

46. *Ac Syro nihil sit gratiæ.*] Certus sum quod ex hoc consilio in gratiam est filius reversurus, ut fortasse etiam concedat veniam, & uxorem ducere compellat.

49. *Seni nostro fidei.*] Non credam seni quasi ignoscenti; itaque Menedemum precatorem parabo.

VARIORUM.

41. *Suspicionem, &c.*] Goveanus legit, *Suspectionem quære ex illis istam. Suspicionem quære.*] Exquire ex illis, recténe hoc suspiceris, an secus.

43. *Scibis.*] Antiquè, pro *scies.*

44. *Quam minima in spe situs erit.*] Id est, quanto minus statuere se posse finget, filium se esse; tanto facilius *patris pacem*, hoc est, benevolentiam *conficiet in leges suas*, hoc est, ad arbitrium & voluntatem suam obtinebit. Translatum est à pactionibus bellicis, quæ certis legibus & conditionibus inter partes transiguntur. *Faërnus*, qui legit, *nam quam adolescens maxime spe situs erit*, interpretatur hoc *situs*, quasi desitus, derelictus, demissus à spe. Sed prior explicatio & lectio videtur esse præferenda.

46. *Haud scio.*] Sensus est, *Haud scio an Syro nil gratiæ*, id est, credo Syro aliquid fore gratiæ, sive, speravit reddendum beneficium: sive *gratiæ* nomine veniam intelligit, sibi deprecante Clitiphone, dandam, uti evenisse exitus fabulæ docet. *An uxorem ducat.*] Aliud tacitum mentis testimonium quo nuptias *Clitiphonis* præsagit, ac quodammodo odoratur. Mirari autem possis, unde *Syro* ista sagacitas extiterit, in tantis præsertim angustiis. Videtur autem Poëta suum negotium obiter hic quoque agere. *Sebaldus.*

ACTVS QVINTI SCENA TERTIA.

SOSTRATA. CHREMES.

Argum. *Sostrata cum marito expostulat, & pro filii salute plus æquo solicita monet maritum, ne pergat exhæredare filium: at maritus contra falsis objurgatiunculis eam refutat, in ipsius inobedientiam & mores acerbè invehens.* Thes. 1. *Tales sunt filii, quales parentes.* 2. *Sæpe mulieres ineptæ maritorum consiliis adversantur propter filios.*

PRofecto nisi caves, tu Homo, aliquid gnato conficies mali:
Idque adeo miror, quomodo
Tam ineptum quidquam tibi in mentem venire, mi vir, potuerit.
CH. *Pergin', mulier, odiosa esse? nullamne ego rem unquam in vita mea*
Volui, quin tu in ea re mihi fueris advorsatrix, Sostrata?
At si rogitem jam; quid est quod peccem, aut quamobrem hoc faciam; nescias.

In

EVGRAPHII.

1. PRofecto nisi.] *Coërcet hic uxor maritum, quod exhæredationem filii velit errore.* Ex illo consilio sexus jam continuo notatur. Quasi morum vitium est; ut alibi, *Tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.* Aliud tamen est mulierem dicere per naturam, aliud per vitium.

6. *At si rogitem.*] Quam stulta sis, perspice. Quid faciam vides, cur faciam nescis, unde stulte resistis.

VARIORVM.

1. *Tu homo.*] Insignis impotentia muliebris est expressa in voce, *Tu homo:* quæ verba cum contemptu & stomacho pronuncianda. *Sebaldus.*

2. *Quomodo.*] Alii legunt, *qui* vel *quomodo.*

3. *Tam ineptum quidquam.*] Consilium notat exhæredandi Clitiphonem, cum omnia sua bona doti dixerit Antiphilæ. *Mi vir.*] Cum mulieres meticulosæ sint, non libenter plane exasperant maritos; ideoque cum antea dixisset *tu homo*, nunc incipit adblandiri.

4. *Mulier, odiosa esse.*] Hoc convicio irati dimittebant à se mulieres, sicut & hodie quoque solent facere in communi sermone. *Plaut.* Casin.

Insipiens, semper tu huic verbo, vitato abs tuo viro?
CL. *Cui verbo?* MV. *i foras, mulier es.*

Rixanti enim & garrienti dicunt: *Mulier es.* Garrientem mulierem *malam* vocat *Plautus*; quia videtur fuisse quoque proverbium: *Mulier cum tacet, bona est.* Faernus tollit, *odiosa,* & *in vita mea. Unquam in vita mea.*] Vide Act. 4. Scen. 6. *Odiosa esse?*] *Odiosa* tollitur à Faërno tanquam surreptitium. satis est si sexui imputetur impotens, intempestiva & temeraria sapientia.

5. *Fueris adversatrix.*] Usque adeo verum est, quod Laches protulit Hecyra 2. 1. *Viris esse adversas, æque studium est; similis pertinacia est.*

7. Tam

In qua re nunc tam confidenter restas, stulta? SO. *ego nescio.*
CH. *Immo scis, potius quam quidem redeat ad integrum hæc eadem oratio.*
SO. *Oh, iniquos es; qui me tacere de re tanta postules.*
CH. *Non postulo: jam loquere: nihilo minus ego hoc faciam tamen.*
SO. *Facies?* CH. *verum.* SO. *non vides quantum mali ex ea re excites?*
Subditum se suspicatur. CH. *subditum! ain' tu?* SO. *certe, inquam, mi Vir.*
CH. *Confitere tuum non esse.* SO. *au! obsecro te, istud inimicis siet.*
Egone confitear meum non esse filium, qui sit meus?
CH. *Quid? metuis ne non, quum velis, convincas esse illum tuum?*
SO. *Quod*

EVGRAPHII.

12. *Subditum se. suspicatur.*] Hic jam intelligendum, venisse adolescentem, & matri, hoc est, mitiori de parentibus, suam suspicionem indicasse.

VARIORVM.

7. *Tam confidenter.*] Recte *confidenter.* Nam confidentia sæpius in malam, Fiducia vero in bonam partem accipitur. Alibi,

O ingentem confidentiam.

Ego nescio.] Ironicῶs. quasi dicat, imo tam stulta non sum, ut non hoc intelligam. *Willich.*

8. *Imo scis.*] Iracunda est concessio. Scias ergo, ac cessa: quod tibi libentius do, quam ut totam hanc iterum retexam fabulam, & quasi integre narrem. Vel est, ut quidam volunt, Ironia. Scis equidem & intelligis prius, quam oratio mea finem est consecuta. *Willich.*

10. *Iam loquere.*] Permittit εἰρωνικῶς ut loquatur, qua sit valde tempestivum. novit enim eam tacere non posse. Sed irritat magis, dum ait, nihilominus se facturum quod constituerit. *Idem.*

12. *Subitum! ain' tu?*] Non irridentis hoc, ut reliqua, sed potius esse admirantis videtur: cum enim non satis concepisset animo *Chremes*, quomodo se extricaturus esset *Clitipho*, miratur eum hac ratione finem paternæ severitatis quærere. quia vero non vult videri se id admirari, colligit se, & subjungit, ut videtur, serio *confitere tuum non esse.* cum enim servasset *Antiphilam* dolo, & invito marito, poterat & illi filium subtituisse. *Subitum.*] Subdititium, suppositium, ὑποβολιμαῖον.

13. *Confitere, &c.*] Confitere itaque eum esse subdititium. *Istud inimicis siet.*] Ad hunc modum, malum, si quod timetur, deprecabantur, abominantes, & in hostium caput imprecantes. Unde & illa figura Græcis pariter & Latinis scriptoribus familiaris: *Hostibus nostris hoc eveniat.* Ovidius:

Hostibus eveniant convivia talia nostris.

Et *Horat.* in Odis:

Hostium uxores, puerique cæcos
Sentiant motus orientis austri. Erasm.

15. *Quid? metuis.*] Iterum invertit sensum verborum, cum enim adduxisset Sostratam, ut confirmaret, Clitiphonem suum filium esse, nunc non vult videri

 deri

So. *Quod filia est inventa?* Ch. *non: sed quod magis credendum siet,*
Id quod est, consimilis moribus,
Convinces facile ex te natum: nam tui similis est probe:
Nam illi nihil vitii est relictum, quin sit & idem tibi.
Tum præterea talem, nisi tu, nulla pareret filium.
Sed ipse egreditur: quam severus! rem, cum videas, censeas.

ACTVS

EVGRAPHII.

16. *Quod filia est inventa?*] Exinde putas posse inveniri hunc esse filium meum, quod & inventa est filia? Hoc est, eodem pacto, ut & hic noster, quemadmodum & illa inventa est, inveniri possit.

21. *Rem, cum videas, censeas.*] Cum videas, ex vultu mores ejus agnoscas.

VARIORVM.

deri id quæsivisse, sed eam risisse tantum: quia κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν.

21. *Quam severus!*] Tristis & gravis, abdicatus sc. re perditâ. ad Censorum severitatem allusum. qui tamen non ex vultu sed ex re censent. *Rem, cum videas, censeas.*] *Locus* perobscurus, idque ex proverbio minus pervulgato: *rem, cum videas, censeas.* Quod apparet dici solitum in eum, qui externa specie ita modestus & gravis videretur, ut pro Censore Romano haberi posset: id *Seneca* simplicius & apertius dixit, *censorium supercilium.* in declamationibus: *affectabat enim censorium supercilium*, cum alius animo esset. Notum autem est, censores Romæ fuisse Magistratum quinquennalem, penes quem autoritas maxima erat, summumque arbitrium animadvertendi in mores civium: Et erat sub nutu illorum æstimatio facultatum cujusque civis, ad censum de iis pendendum. Vid. *Liv. lib.* 4. Ergo ironice hoc dicit *Chremes*, tantam gravitatem tamquam tetricam in vultu filii esse severitatem, ut qui eum forte videat, Censorem Romanum à se videri putet, ac proinde facultatum suarum modum æstimet, quasi scilicet jamjam censu agendo. *Rem, cum videas, censeas.*] Significat ex vultus illa severitate posse *censeri* sive æstimari *rem*, id est, animum Clitiphonis, nunc eo ipso ferociorem, quod subditum se & à nobis alienum suspicetur. *Swaerdecroon.*

I. Mater,

ACTUS QUINTI SCENA QUARTA.

CLITIPHO. SOSTATA. CHREMES.

Argum. *In hac scena matrum indulgentia ac facilitas: patrum verò severitas ostenditur. Clitipho cum matre colloquitur, suos sibi parentes commonstrari cupiens: qua oratione illam admodum reddit sollicitam: Chremes contumeliosè filium objurgat.* Thes. I. *Castigatio parentum liberos erudit.* 2. *Filiorum est, obsequi parentibus suis.*

SI unquam ullum fuit tempus, Mater, quum ego voluptati tibi
Fuerim, dictus Filius tuus tua voluntate, obsecro,
Ejus ut memineris, atque inopis nunc te misereścat mei.
Quod peto & volo, Parentes meos ut commonstres mihi.
SO. *Obsecro! mi gnate, ne istuc in animum inducas tuum,*
Alienum esse te. CL. *sum.* SO. *miseram me! hoccine quæsisti? obsecro!*
Ita mihi atque huic sis superstes, ut ex me atque ex hoc natus es.
Et

EUGRAPHII.

I. *SI unquam ullum.*] Ad commovendam pietatem commemorat præteritos affectus, quo sic facilius possit agnosci. Ut,

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum. ——

VARIORUM.

I. *Mater, cum ego.*] Hem tibi Clitiphonis hoc loco γοητικὴν ἐκείνην καὶ ψυχαγωγὸν ῥητορείαν! incantandi illam singularem peritiam, & flexanimam, & prorsus admirabilem! Quare & incrementa & pondera verborum, & πειθὼ hoc loco expende attentius. Dicere poterat, simpliciter & unde: *Mea mater, monstra mihi meos parentes.* In quibus verbis primus ictus, primum fulmen est. Sed ut matris cor penitus effoderet, mira addit πειθὼ. Et benevolentiæ captatio est in voce, *mater:* ac longa oratione postulationis altum ponit vestibulum, quo attentionem cupit suscitare. *Sebaldus.*

4. *Parentes meos ut commonstres.*] Equidem mirari quis posset unde potuerit *Sostrata* præcedenti scena scire *Clitiphonem* se subditum suspicari, cum illi demum hic à *Clitiphone* indicetur. sed id ab alio debuit omnino fuisse indicatum. quare cum admiratione id è *Clitiphone* non intelligit, sed animo composito ad respondendum:

Obsecro, mi gnate, ne istuc in animum inducas tuum.

Hæc tamen sine confusione non pertractantur.

5. *Obsecro! mi gnate.*] Brevis, sed appositissima ad *Clitiphonis* querimoniam responsio. Brevis est, quia animus consternatus longiorem orationem respuit. Quia denique festinat, uno quasi impetu omnem matris affectum, declarare filio hæsitanti voluit: quem bono animo esse jubet, suum *gnatum* appellando. Est autem ex loco contrariorum ita conclusum: Non es ἀλλογενὴς, alienus: quod obtestatione mater confirmat. γνήσιος igitur. *Sebaldus.*

6. *Sum.*] Cum suspirio pronunciari debet, desperantis in morem. *Sebald.*

7. *Ita mihi atque huic sis superstes.*] Ejusmodi obsecrationibus uti mos est, ubi

Et cave posthac, si me amas, umquam istuc verbum ex te audiam.

CH. *At ego, si me metuis, mores cave in te esse istos sentiam.*

CL. *Quos?* CH. *si scire vis, ego dicam: Gerro, Iners, Fraus, Helluo,*

Ganeo, Damnosus: crede, & nostrum te esse credito.

CL. *Non sunt hæc Parentis dicta.* CH. *non, si ex capite sis meo*

Natus item, ut ajunt Minervam esse ex Jove, ea causa magis Patiar,

EVGRAPHII.

10. *Gerro, iners.*] *Gerro* est piscis nullius saporis vel momenti. aut *gerræ* dicuntur machinamenta, quæ adversus civitates fiebant, magno impetu cum* dejicerent: eadem *gerras* appellabant. *Helluo*, est invasor, & qui plurimum consumit.

11. *Ganeo.*] Tabernis operam dans & conviviis turpioribus.

VARIORVM.

ubi aliquid petituri sumus. *Cicero* l. 5. Epist. 21. *Tecum esse, ita mihi omnia, quæ opto, contingant, ut vehementer velim.* Religiosissimum votum parentum fuit, filios sibi optare superstites. *Plaut.* Asin. 1. 1.

Sicut tuum vis unicum gnatum tuæ superesse vitæ sospitem & superstitem;
Ita te obtestor, &c. Paræus.

9. *Si me metuis.*] Pater multo asperior amarulente maternam indulgentiam irridet. Nam quod mater ante dixit, si me amas, κατ᾽ ἐναντίωσιν invertit *Chremes* inquiens: *si me metuis*, & à comminatione exorditur. *Willich.*

10. *Quos?*] *Clitipho* audisset bene, benedictis si certasset, & absque futilitate sua si fuisset. Sed dum ille ab omni crimine vindicare se nititur, & patrem sua responsatione quasi confundere, cogitur vicissim audire quod *gerro, iners, fraus, helluo, ganeo, damnosus.* Idque hoc loco est, quod Scena ab hac quarta dixerat:

Hic ita ut liberos æquum est dictis confutabit. Sebaldus.

Gerro, iners.] Hæc convitia in abjectissimum quemque dici possunt. Est autem *Gerro*, à gerendis nugis, nugator ineptus. *Iners*, nulli arti studens. *Fraus*, pro fraudulento: sicut *Helluo*, pro sumptuoso. *Ganeo* pro scortatore. *Damnosus*, pro eo qui omnia damnorum genera expedit. *Heluo.*] Proverbiales sunt hyperbolæ, cum hominem maxime edacem, rapacem, heluonem, Charybdim aut barathrum vocamus. Scite nimis & quam venuste *Diogenes* ventrem, *facultatum Charybdim* appellavit. *M. Cato* ab inexhausta legendi aviditate, *librorum helluo* dictus est. *Barlandus.*

11. *Damnosus.*] Hoc postremo posuit, quod ipsum magis urget: utpote decem minæ *Bacchidi* datæ, per *Syri* dolum extortæ. *Malleolus.*

12. *Non si ex capite.*] Matres indulgentiores sunt in liberos, quia ex se natos sciunt, & partus molestiam sustinuere. Sed ego tamen *Minervæ* non ignoscerem. Multo minus igitur tuis me flagitiis infamem fieri patiar, qui ex capite meo nondum es natus, ut illa ex *Iovis* cerebro prosiliisse fertur. *Sebald.*

13. *Ut ajunt, Minervam.*] *Minervæ* nativitatem primus *Stesichorus* dixit: quem secutus est *Apollonius*: & acerrimus derisor humanæ dementiæ *Lucianus* in Dialogis Deorum, dialogo *Iovis & Vulcani.* Ac scriptum reliquit *Strabo* lib. 14.

Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.
SO. DI *istæc.* CH. *Deos nescio: ego quod potero, enitar sedulo.*
Quæris id quod habes, Parentes: quod abest, non quæris, Patri
Quomodo obsequare: & ut serves, quod labore invenerit.
Non mihi per fallacias adducere ante oculos? pudet
Dicere hac præsente verbum turpe: at te id nullo modo
Piguit facere. CL. *eheu, quam ego nunc totus displiceo mihi!*
Quam pudet! neque quod principium inveniam ad placandum, scio.

ACTUS

EUGRAPHII.

16. *Quæris quod habes.*] Scilicet parentes. *Quod abest non quæris.*] Hoc est, quemadmodum patri obsequaris. Et est compositum ex contrariis, quæ figura dicitur ἀντίθετον, vel πάρισον, id est, æquatio sententiæ.

VARIORUM.

lib. 14. in Insula *Rhodiorum* aurum pluisse, cum *Minerva* è capite *Iovis* nasceretur.

15. *Dii istæc.*] Scil. prohibeant. *Deos nescio.*] Impiam hanc vocem, irato *Chremeti* dolor expressit. Vult sibi nihil rei esse cum Diis; patris officium sedulo facturus. *Willich.*

18. *Ante oculos.*] Ἀποσιώπησις est admodum verecunda. Nam quanquam iratus, coram tamen uxore, *meretricem* dicere, recusat. Magna autem debetur sexui fœmineo reverentia. Unde vetus *Romanorum* lex inter alias hæc erat: *Ne quis præsentibus fœminis obscœna verba facito.* Willich.

20. *Totus displiceo mihi.*] *Agellius* lib. 16. c. 1. Verba *Catonis*, ex Oratione quam dixit *Numantiæ* apud equites, hæc sunt: *Cogitate cum animis vestris, si quid vos per laborem recte feceritis, labor ille à vobis cito recedet, benefactum à vobis dum vivetis, non abscedet. Sed si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter factum illud apud vos semper manebit.*

21. *Principium inveniam.*] Muretus legit, *incipiam.*

ACTVS QVINTI SCENA QVINTA.

MENEDEMVS. CHREMES. CLITIPHO. SOSTRATA.

Argum. *Menedemi interventu, post tantas turbationes, tranquilla fiunt omnia: Archonidis filia, Clitiphoni volenti, uxor datur. Syro à Chremete ignoscitur.* Thes. 1. *Nimis austeri parentes & morosi non sunt collaudandi.* 2. *Castigati liberi in viam redeunt, & matrimonio tanquam capistro refrænantur.*

ENimvero Chremes nimis graviter cruciat Adolescentulum, Nimisque inhumane. exeo ergo, ut pacem conciliem. optume Ipsos video. CH. *ehem, Menedeme, cur non accersi jubes Filiam, & quod dotis dixi, firmas?* SO. *mi Vir, te obsecro Ne facias.* CL. *Pater, obsecro ut mihi ignoscas.* ME. *da veniam Chreme:*

Sine

EVGRAPHII.

1. *ENimvero Chremes.*] *Procedit Menedemus, ut omnis persona in postrema parte præsens sit. Venia datur filio, ut cunctus error possit absolvi. Adhuc tamen perseverans Chremes convenit Menedemum, ut filiam ducat.*

VARIORVM.

1. *Enimvero.*] Lascivum puerum, sed vitæ institutum jam mutantem, recipiendum esse in gratiam, & jugali compede vinciendum, monet hæc scena. *Marsus. Enimvero.*] Conveniunt hæc verba personæ Menedemi, ut qui experientia didicisset quàm malè sibi cesserit austeritas patris.

2. *Nimisque inhumane.*] Apposite hæc persona conquerens de severitate *Chremetis*, *Menedemo* adscribitur, ut qui experientia didicisset, quam ea sæpe sit aliena in regunda familia. Recte enim *Nazianzenus*: Ὁμοίως ἐστὶ κακὸν, καὶ ἄνεσις ἀσωφρόνιστος, καὶ κατάγνωσις ἀσυγχώρητος· ἡ μὲν ὅλην ἐφιεῖσα τὴν ἡνίαν, ἡ δὲ τῷ σφοδρῷ κατάγχουσα. Neque aliter *Menander* suasit, utpote liberos non esse irritandos:

——— οὐ λυποῦντα δεῖ
Παιδάριον ὀρθοῦν, ἀλλὰ καὶ πείθοντά τι.

3. *Cur non accersi jubes.*] Vide Act. 5. Scen. 1. vers. 75. Permittenda est filio, sponsæ electio.

4. *Dotis dixi.*] *Dos*, ait *Ulp.* tit. 7. regular. *aut dabatur, aut dicebatur, aut promittebatur.* Dabatur cum præsens erat dos, non quod ea statim traderetur viro; quamvis & hoc fieri potuisse constet L. 1. D. pro dote: sed pridie nuptiarum, aut circiter, apud auspices deponebatur, ut in crastinum nuptiarum viro solveretur: quod in *Messalina* cum filio nuptiis *Suetonius*, *Tacitus* & *Juvenalis* factum fuisse commemorant: at si dos præsens non fuisset, ea, ut eodem loco scribit *Ulpianus*, aut dicebatur, aut promittebatur. *Dicere* autem est hic aliquid sponte polliceri, ut & usurpatur à *Plauto* in Pseud.

Quin tibi hanc operam dico.

Promittere vero polliceri, rogari. *A. Hotmanus. Firmas.*] Hæc dicit *Chremes* quo magis augeat suspicionem *Sostratæ* & filii de exhæredando *Clitiphone*. *Mi vir, te obsecro.*] Quod fingit senex, verum putat *Sostrata*. Calphurn.

5. *Pater.*] Per appellationem est benevolentiæ conciliatio, in hac petitione ignoscentiæ. *Willich.*

6. Sine

Sine te exoret. CH. *egone mea bona ut dem Bacchidi dono sciens?*
Non faciam. ME. *at id nos non sinemus.* CL. *si me vivum vis, Pater,* (*Chreme.*
Ignosce. SO. *age, Chremes mi.* ME. *age quæso, ne tam obfirma te,*
CH. *Quid istic? video non licere, ut cœperam, hoc pertendere.*
ME. *Facis ut te decet.* CH. *ea lege hoc adeo faciam, si facit*
Quod ego hunc æquom censeo. CL. *Pater, omnia faciam: impera.*
CH. *Uxorem ut ducas.* CL. *Pater.* CH. *nihil audio.* ME. *ad me recipio,* (*Clitipho?*
Faciet. CH. *nihil etiam audio ipsum.* CL. *perii!* SO. *an dubitas,*
CH. *Imo, utrum volt.* ME. *faciet omnia.* SO. *HÆC DUM INCIPIAS, gravia sunt,*
Dumque ignores: ubi cognoris, facilia. CL. *faciam, Pater.*
SO. *Gnate mi, ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames;*

Filiam

EUGRAPHII.

12. *Ad me recipio.*] Id est, ego facio ut hic promittat.

14. *Hæc dum incipias.*] In exordio habent, hæc semper difficultatem, ubi aggressus fueris, facilia fiunt.

16. *Ego tibi illam.*] Hic illudit, ut joco tristitia solvatur, cum promittit filiam nescio cujus, admodum fœdam.

VARIORUM.

6. *Sine te exoret.*] Muretus legit, *exorem*: & Faernus, *exorent*.

8. *Ne tam obfirma te.*] Parum probatur patris durities & pertinacia, & in filio, cui pater est durus, severus, & implacabilis. Itaque est magnum malum, sicut *Menander* cecinit:

Ὅστις ἀμείλικτον πατέρ' ἔχει [illegible]
Σύγγονόν τ' ἐν οἴκοις, μεγάλα κέκτηται κακά. *Willich.*

9. *Quid isthic?*] Formula est ægrè & paulatim concedendi: nam Chremes precibus suorum victus, veniam dat denique filio; quem tamen vix potest adducere, ut animum serio ad rem uxoriam applicet. *Video non licere.*] *Menander*:

Ὁ σκληρότατος πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν,
Τοῖς μὲν λόγοις πικρός ἐστι, τοῖς δ' ἔργοις πατήρ.

Valde in monendo si quis asper filio,
Verbis acerbus est quidem; sed re, pater.

Sic idem *Menander*:

Πρὸς υἱὸν ὀργὴν οὐκ ἔχει χρηστὸς πατήρ.

Boni parentis ira nulla in filium.

12. *Nihil audio.*] Ellipsis est: *nisi ut mandata faciat.* Willich.

14. *Dum incipias.*] Dura pleraque consuetudo. Hujus loci est illud: ἀρχὴ ἥμισυ παντός. quod *Horatius* sic vertisse videtur:

Dimidium facti, qui bene cœpit, habet.

Hæc dum.] Imitatur Lactantius lib. 6. c. 23. *Omnia gravia sunt, dum ignoras, ubi cognoveris facilia.* Δοκεῖ γὰρ πλεῖον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς εἶναι ἡ ἀρχή. Aristot. Ethic. 1. l. c. 7. Initium arduum; imbecillæ mentis est & ægræ formidare inexperta. Senec. epist. 50.

15. *Illam lepidam.*] *Formosa facies*, inquit

Filiam Phanocratæ nostri. CL. *rufamne illam virginem,*
Cæsiam, sparso ore, adunco naso? non possum Pater.
CH. *Heia! ut elegans est! credas animum ibi esse.* SO. *aliam dabo.*
CL. *Quid istic? quandoquidem ducenda est, egomet habeo propemodum*
Quam volo. SO. *nunc laudo te, gnate.* CL. *Archonidi hujus filiam.*
SO. *Perplacet.* CL. *Pater, hoc nunc restat.* CH. *quid?* CL. *Syro ignoscas volo,*
Quæ mea causa fecit. CH. *fiat.* Ω. *Vos valete & plaudite.*

CALLIOPIUS RECENSUI.

EVGRAPHII.

18. *Cæsiam.*] Id est, oculis obtortis, vel cæsuras, id est, rugas, habentem; aut lenticulosam. *Sparso ore.*] Id est, dissoluto. aut *ore* dixit vultu, & significat *sparso* quasi maculis quibusdam infecto vultu.

19. *Ut elegans est!*] Id est, prudens in discernendis puellis. quia *ibi*, id est, in hac electione, totus est. Quod vero subjunxit, *Arconidis filiam*, aut Bacchidem dicit, aut aliam quamlibet, ad quam adolescens contumeliis patris appulerat animum.

22. *Syro ut ignoscas.*] Petit veniam etiam Syro, sed non omnium factorum, ne infinitum esset quod petere videtur. Et transfert in se crimen servi; dicens; *quod fecit, mea causa, fecit.*

EVGRAPHII *Comment. in* HEAVTONTIMOR. *explicit.*

VARIORUM.

quit Mimus, *muta commendatio est.* quod quomodo fieret *Aristotel.* interrogatus, respondit, *cæci eam interrogationem esse.* Alii pro *lepidam* legunt, *puellam.*

17 *Rufam ne illam.*] Ὑποπυῤῥος est deformis puellæ, à colore & totius corporis *rufa*, & oculorum, qui *cæsii*, hoc est, glauci erant. *Minerva* tamen *Homero* γλαυκῶπις est, de qua *Gellius* l. 2. c. 16. Denique à figura oris & nasi depingitur. *Willich.*

18. *Sparso ore.*] Sparsum os lentiginosum est. Gloss. φάκοψις. *Non possum, Pater.*] *Menander:*

Δύ' ἐστ' ἃ κρῖναι τὸν γαμεῖν μέλλοντα δεῖ,
Ἤτοι προσηνῆ ὄψιν, ἢ χρηστὸν τρόπον.
Τὴν ὁμόνοιαν γὰρ τὴν πρὸς ἀλλήλους ποιεῖ.

In nuptiis spectare res decet duas,
Amabilem aut speciem oris, aut mores probos:
Concordiam nam continent hæc mutuam.

Separat hic formam à probis moribus, quam tamen alibi adjunctam ei cupit, ut in hoc Versiculo:

Ὡς ἡδὺ τὸ κάλλος ὅταν ἔχῃ νοῦν σώφρονα!

Quam grata forma est cui comes modesta mens!

21. *Archonidi.*] Ut *Oronti*, Æneid. 1. teste *Prisciano* lib. 6. Est autem penultima longa, quasi ab Ἀρχωνίδης, Ἀρχωνείδης. Muretus legit, *Archonidis.*

23. *Plaudite.*] Vetus consuetudo *Romæ*, etiam viva libertate, ut viros primates & gratia aut dignitate conspicuos, venientes in theatra, composito plausu exciperent; iisdem adstringerent: utrumque honoris habendi causa, & promendi favoris: contra, eos, qui infames aut ingrati, sibilo & pastoricia fistula (ludens ita *Cicero* appellat) velut rejicerent & segregarent. *Lipsius.*

ADELPHI
PUBLII TERENTII
Carthaginiensis Afri.

ACTA
LUDIS MEGALENSIBUS
L. ÆMILII PAULI.

Quos fecere
Q. FABIUS MAXIMUS
&
L. CORNELIUS AFRICANUS.

Egerunt
L. ATTILIUS PRÆNESTINUS
&
MINUTIUS PROTIMUS.

Modos fecit
FLACCUS CLAUDII FILIUS,
Tibiis Serranis.

Græca est Menandru.

Edita
L. ANICIO GALLO & M. CORNELIO CETHEGO } COSS.

ANNO
Ab Urbe condita D XCV.
Ante CHRISTUM *natum* CLXVIII.

IN ADELPHORVM DIDASCALIAM.

Delphi Terentii.] In omnibus antiquis libris non *Adelphi*, sed *Adelphœ* legitur. Idque ego, ne quid dissimulem, verius puto. *Muretus.*

Ludis funebribus.] Sciendum est, duo funerum genera apud veteres *Romanos* fuisse: alterum indictivum, alterum simpludearium. Indictivo funeri ludi adhibebantur. Simpludeario non adhibebantur. Unde dictum videtur à simplo, quod simplex esset. Imo potius (ut verius loquar) indictivo funeri duo adhibebantur: ludi & desultores. Simpludeario ludi tantum. Unde dictum, quasi *simpliludiarium.* Quæ sane ratio & huic rei apta & vera est. Jam in istis ludis omnia exerceri solita Græcanico more non dubito, quæcunque apud *Homerum* Phæaces exercent, saltationem, & fidicines, & hujusmodi, quo propterea *Phæacas* vocat *Ausonius.* Eorum vero exercitia in munus gladiatorium primum à *Juniadis* mutata fuisse, nunc testatur. Tales describit in Funere M. Valerii Levini *Livius* lib. 31. *Ludi Funebres eo anno per quatriduum in foro M. Valerii Lævini causa à P. & M. filiis ejus facti: & munus gladiatorium datum ab iis. paria quinque & viginti pugnarunt.* Originem horum ludorum notavit Plinius lib. 7. cap. 56. *Ludos Gymnicos in Arcadia Lycaon instituit: funebres Acastus in Iolco: post eam Theseus in Isthmo.* Joseph. Scalig.

Q. Fabius Maximus. P. Cornelius Africanus.] Horum uterque *L. Æmilii* filius fuit: sed ille à *Q. Fabio Maximo*, hic ab *Africani* superioris filio adoptatus. Et hi ideo ludos fecere, quod *Æmilii* filii essent, non quod essent *Ædiles Curules.* ad ædilium enim curam ludi funebres non pertinuere. Et *P. Cornelius*, ut à *Paterculo* discimus, nunquam ædilis fuit, sed cum ædilitatem peteret, Consul creatus est.

C. SUL-

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA IN TERENTII ADELPHOS.

Duos cum haberet Demea Adolescentulos,
Dat Mitioni fratri adoptandum Æschinum;
Sed Ctesiphonem retinet: hunc Citharistriæ
Lepore captum, sub duro ac tristi Patre
Frater cœlabat Æschinus, famam rei
Amoremque in sese transferebat; denique
Fidicinam lenoni eripuit: vitiaverat
Idem Æschinus civem Atticam pauperculam,
Fidemque dederat, hanc sibi uxorem fore.
Demea jurgare, graviter ferre. mox tamen
Ut veritas patefacta est, ducit Æschinus
Vitiatam, potitur Ctesipho Citharistriam,
Exorato suo duro patre Demea.

ÆLII DONATI, V. C. Oratoris Urbis ROMÆ, PRÆFATIO IN ADELPHOS TERENTII.

Hæc fabula palliata, ut ipsum indicat nomen, è plurali numero, quum sit una: & masculino genere, quum sit comœdia: & Græca lingua, quum sit Latina, censetur. Potuit eam *Terentius* Fratres dicere: sed & Græci nominis *εὐφωνίαν* perderet, & præterea togata videretur; ad summam, non statim intelligeretur *Menandri* esse: quod *Terentius* in primis lectorem scire cupit: minus existumans laudis, proprias scribere, quam Græcas transferre. Est igitur *Menandri*: & à fratrum facto, quibus argumentum nititur, nomen accipit. Hujus tota actio quum sit mixta ex utroque genere, ut fere *Terentianæ* omnes, præter Heautontimorumenon, tamen majori ex parte motoria est. nam statarios locos perpaucos habet. Prodest autem & delectat actu & stylo. In hac primæ partes sunt, ut quidam putant, Demeæ, ut quidam, Syri. Quod si est, ut primas Syrus habeat: secundæ Demeæ erunt, tertiæ Micionis, & sic deinceps. Quanquam etiam sunt qui putant, primas Micioni dandas, secundas Syro, tertias Demeæ. Nam quod ait *Terentius, Senes qui primi venient*: non ad par-

ad partes quas dicimus, ſed ad ordinem pertinet exeuntium perſonarum. Hæc etiam, ut cætera hujuſcemodi Poëmata, quinque actus habeat neceſſe eſt, choris diviſos à Græcis Poëtis. quos etſi retinendi cauſa jam inconditos ſpectatores minime diſtinguunt Latini Comici, metuentes ſcilicet ne quis faſtidioſus finito actu, velut admonitus abeundi, reliquæ comœdiæ fiat contemptor & ſurgat: tamen à doctis veteribus diſcreti atque disjuncti ſunt, ut mox aperiemus poſt argumenti narrationem. In hac prologus aliquanto lenior inducitur: qui magis etiam in ſe purgando, quam in adverſariis lædendis eſt occupatus. Protaſis eſt turbulenta, epitaſis clamoſa, Cataſtrophe lenis. quarum partium rationem diligentius in principio propoſuimus, quum de Comœdia quædam diceremus. Hæc ſane acta eſt ludis ſcenicis funebribus L. Æmilii Pauli: agentibus L. Ambivio, & L. Turpione: qui cum ſuis gregibus etiam tum perſonati agebant. Modulata eſt autem tibiis dextris, id eſt, Lydiis, ob ſeriam gravitatem, qua fere in omnibus comœdiis utitur hic Poëta: ſæpe tamen, mutatis per ſcenam modis, cantica mutavit: quod ſignificat titulus ſcenæ, habens ſubjectas perſonis literas, M. M. C. Item Diverbia ab hiſtrionibus crebro pronuntiata ſunt, quæ ſignificantur D. & M. literis ſecundum perſonarum nomina præſcriptis, in eo loco ubi incipit ſcena. Adnotandum ſane, quod hæc fabula προτατικὸν πρόσωπον non habet, hoc eſt, perſonam, quæ ad argumentum nihil attineat, quæque ſit aſſumpta extrinſecus, ut eſt in Andria Soſia. Hanc dicunt ex *Terentianis* ſecundo loco actam, etiam tum rudi nomine Poëtæ: itaque ſic pronuntiatam, Adelphœ *TerentI*, non *TerentI* Adelphœ, quod adhuc magis de fabulæ nomine Poëta, quam de Poëtæ nomine fabula commendabatur. In hac quidem ſpectatur quid interſit inter ruſticam & urbanam vitam: mitem & aſperam: cœlibis & mariti: veri patris & per adoptionem facti. Quibus propoſitis ad exemplum, vitanda perinde, fugiendaque, *Terentius* monſtrans, artificis Poëtæ per totam fabulam obtinet laudem.

ARGUMENTUM.

EX duobus Atticis fratribus, alter quidem Demea nomine, rus coluit, uxorem duxit, filios ſuſcepit duos, Æſchinum & Cteſiphonem. at alter, Micio nomine, uxorem ducere, & filios procreare noluit: ſed ſibi filium fratris Æſchinum adoptavit: atque ita indulgenter eduxit à parvulo, ut effuſe luxuriatus adoleſcens, ad poſtremum civem Atticam virginem vitiaret, captus amore ejus: quo facto, & cum matre puellæ pepigit nuptias ejuſdem, quam vitiavit. Quumque rem geſtam ad patris, à quo adoptatus fuerat, conſcientiam jam jamque perlaturus eſſet, precibus Cteſiphonis fratris ſui, qui apud durum patrem atque agreſtem Demeam parcius atque arctius haberetur, impulſus eſt, & ut eidem à lenone ra-

ne raperet meretricem: quo facto, multiplici errore completur fabula. Nam & Demea cum hoc ipso, id est, cum Micione litigabat, tanquam cum eo qui corruperit adolescentem adoptatum in mores perditos, nesciens suum sibi filium Ctesiphonem esse corruptum: eluditurque à Syro & Micione per totam fabulam. Et mater puellæ jam decimo mense post raptum virginis, Æschinum credit sibi ipsi rapuisse meretricem. Quæ perturbatio, cito in tranquillum redacta est. Nam recomperta de vitio virginis, Micio dat civem Æschino quam concupiverat: ejusque matrem ipse accipit. Deprehenso vero Ctesiphone in amore meretricis, primò irascitur Demea: post lenitur, atque habendæ ejus meretricis licentiam præbet. Primus actus hæc continet: Micionis solius primo verba; & post, ejusdem & Demeæ jurgium. Secundus actus hæc continet; Lenonis alteram rixam adversus Æschinum pro puella: ejusdem apud Syrum querelas: lætitiam Ctesiphonis: obsessionem amicæ: & ejusdem gratiarum actiones apud Æschinum. Tertius actus hæc continet; Trepidationem matris Sostratæ & Canthara nutricis ob parturientem Pamphilam vitiatam ab Æschino: Getam nuntiantem dominæ suæ per errorem, quod sibi rapuerit Æschinus meretricem: reditum in scenam Demeæ ejusdemque cum Syro ludificante sermocinationem: interventum Hegionis; cum querela apud eundem Demeam de facto Æschini, de consolatione Sostratæ. Quartus actus hæc continet: Ctesiphonis cum Syro colloquium: delusionem Demeæ: ejusdemque in scenam interventum, atque secundam frustrationem per Syrum factam: Micionis cum Hegione sermonem: querelam Æschini de rebus suis, ejusdemque cum Micione patre facetissimam dissertationem: Demeæ reditum in scenam ex errore, in quem eum conjecerat Syrus: & renovatum cum fratre ejusdem jurgium: processionem in scenam temulenti Syri. Quintus hæc continet; Deprehensionem Ctesiphonis cum meretrice: tertium cum Micione jurgium Demeæ ejusdemque vitæ pristinæ correptionem: & per eum multa in comœdia nova, hoc est, blandimentum circa Æschinum, & affabilitatem circa Getam: conciliationem Syri & uxoris ejus: & veniam circa Ctesiphonem: permissionemque habendæ meretricis. Servatur autem per totam fabulam mitis Micio, sævus Demea, Leno avarus, callidus Syrus, timidus Ctesipho, liberalis Æschinus, pavida Mulieres, gravis Hegio. In dividendis actibus fabulæ identidem meminerimus; Primò, paginarum dinumerationem neque Græcos, neque Latinos servâsse: quum ejus distributio hujusmodi rationem habeat, ut, ubi attentior spectator esse potuerit, longior actus sit: ubi fastidiosior, brevior atque contractior. Deinde etiam illud, in eundem actum posse conjici & tres & quatuor scenas introeuntium atq; exeuntium personarum. Facta autem hæc una est de duabus fabulis, Adelphis Menandri, & Commorientibus Diphili.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

ÆSCHINUS, *adolescens.*
CANTHARA, *nutrix.*
CTESIPHO, *adolescens.*
DROMO, *servus.*
DEMEA, *senex.*
GETA, *servus.*
HEGIO, *senex.*
MICIO, *senex.*
PAMPHILA, *nurus.*
SANNIO, *leno.*
SOSTRATA, *matrona.*
SYRUS, *servus.*

PERSONÆ MUTÆ.

BABYLO.
PARMENO, *servus.*
STORAX, *servus.*

Idiomata Personarum præcipuarum.

Æschinus, *Adolescens non malus, sed lenitate nimia patris adoptivi ad voluptates & proterviam prolapsus.*

Canthara, *nutrix animosa, & non imprudens.*

Ctesipho, *Adolescens natura agrestior, & ad labores pronior; voluptates tamen clanculum capit.*

Demea, *natura agrestis, austerus & tenax.*

Geta, *servus non malus & laboriosus, pauci consilii.*

Hegio, *Senex Amici memor. unde familiæ amici causam agit prudenter & cordate.*

Micio, *natura bonus, nimium tamen facilis, mitis, quietis amans.*

Parmeno, *servus fidelis & audax.*

Sannio, *leno, nec prudens, nec audax.*

Sostrata, *matrona prudens & modesta.*

Syrus, *servus callidus in extruendis dolis, in procuranda re domestica non satis fidelis.*

Ratio Nominum.

Æschinus, ἀπὸ τῆς αἰσχύνης, *à probro quasi probrosum dicas; quod flagitiis esset infamis. vel ab* αἶσχος *dedecus, analogice esset* Αἰσχῖνος, *nisi forte sit potius* Αἰσχίνης *Æschines.*

Canthara, ἀπὸ τοῦ κανθάρου, *à poculo, quod nutrix puero præberet potũ.*

Ctesipho, ἀπὸ τῆς κτήσεως, *à prædio, &* φωτὸς, *luce aut viro. prædii lux aut vir, id est, agricola, quod in prædio moraretur, idque excoleret.*

Dromo, *vide Andriam.*

Demea, ἀπὸ τοῦ δήμου, *à plebe, quasi plebejum dicas.*

Geta, *Gentile nomen.*

Hegio, ἀπὸ τοῦ ἡγεῖσθαι, *ducem & principem esse, quia curam Sostratæ ejusque familiæ habet.*

Mitio, *nomen Latinum à* Mitis.

Pamphila, *vide Andriam.*

Parmeno, *vide Eunuchum.*

Sannio, *à* Σάννιος, *fatuus, quod in hac Comœdia, populo, ridiculo esset.*

Sostrata, Syrus, } *vide Heautontimor.*

PUBLII TERENTII
ADELPHORUM

PROLOGUS.

Postquam Poëta sensit, scripturam suam
Ab iniquis observari, & adversarios
Rapere in pejorem partem quam acturi sumus:
Indicio de se ipse erit; vos eritis judices,

Lau-

DONATI.

1. POSTQUAM POETA SENSIT, SCRIPTURAM.] Postquam, *pro* quoniam: *cujus reciprocum*, Quoniam, *pro* postquam. PLAUT. *in Aulul.*

Quoniam is moritur, ita avido ingenio fuit.

Postquam Poëta sensit, scripturam suam.] Indifferenter omnis qui aliquid scripsisset, *scriptor* à veteribus dicebatur.

2. *Ab iniquis.*] Inimicis: ut, *Fatis Junonis iniquæ. Observari.*] *Observatio*, ad honorem refertur: ut,

Præterea regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes Observant ——

Sed nunc *Observari*, captari significat. *Observari* ergo & honorari, & captari, & audiri significat: *ut Plautus*,

Observatote, ut blande palpetur mulieri.

3. *Rapere in pejorem partem.*] Varietas per genera verborum; & utrique sententiæ apte jungimus *Scripturam suam. Rapere in pejorem partem.*] Id est, vitio dare, vituperare.

4. *Indicio de se ipse erit.*] Mire expressit simplicitatem vera dicturi, quum indicaturum de se dixit, non narraturum. Et *Indicio erit*, pro *Index erit. Indicio de se.*] *Indicat* is, qui de se volens aliquid, & de aliis etiam prodit: sed *confitetur* qui de se tantum, & qui invitus. *Vos eritis judices.*] Bene: quia apud judices indicium profitentur, qui accusatorem adjuvant.

VARIORUM.

1. *Postquam Poëta.*] Hic prologus à simplicitate ac veritate, benevolentiam *Terentio* parat, & odium adversariis à malignitate & livore. *Marsus. Scripturam suam.*] *Scriptura* hic stylus est: alias apud *Ciceronem* & cæteros Latinæ linguæ scriptores ea erat, quam exercebant, qui agris, pascuis, aut pecoribus præerant. Hinc & ii, qui portus aut portuaria curabant, vectigalia describentes aut colligentes, magistri scripturarum & portus dicebantur. *Willich.*

2. *Ab invidis.*] Habet hoc omnino constans ac excellens virtus, ut nescio quomodo facile aut invidos inveniat, aut inimicos. Ut nec flamma ulla magna sine fumo solet surgere: ita nec sine calumnia fama. *Adversarios.*] Luscium, Lavinium, & alios.

3. *Rapere in pejorem partem.*] Quasi furtum fecisset Terentius, cum locum in Adelphos sibi sumpsisset ex Diphili fabula, præteritum à Plauto, qui eam Latinam fecerat.

4. *Vos eritis Iudices.*] Ipse erit sui index, vos eritis judices. Benè sibi conscius animus, dextrè sentientium judicia, nullo planè modo refugit, aut extimescit.

Laudin' an vitio duci id factum oporteat.
Synapothnescontes Diphili comœdia est.
Eam Commorientes Plautus fecit fabulam.

In

DONATI.

5. *Laudin' an vitio.*] Medium non fecit: ut appareat, si crimen non sit, laudi debere esse.

6. *Synapothnescontes Diphili comœdia est.*] Nec numeri, nec genera respicienda sunt, contra sententiam remque ipsam.

7. *Eam Commorientes Plautus fecit fabulam.*] Sicut apud Græcos δρᾶμα, sic apud Latinos generaliter *fabula* dicitur, cujus species sunt: *Tragœdia*, *Comœdia*, *Togata*, *Tabernaria*, *Prætexta*, *Crepidata*, *Attellana*, μικτὸς *Rhintonica*.

VARIORVM.

6. *Synapothnescontes.*] Tale genus hominum fuisse apud *Ægyptios*, *Gallos*, alibique, videre est apud *Athenæum* lib. 6. Verba Græca hæc sunt: Τούτους δ' οἱ βασιλεῖς ἔχουσι συζῶντας, καὶ συναποθνήσκοντας, ταύτην ἐκείνων εὐχὴν ποιουμένων ἀνθ' ἧς συνδυναστεύουσί τε αὐτοῖς, τὴν αὐτὴν ἐσθῆτα καὶ δίαιταν ἔχοντες, καὶ συναποθνήσκουσι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, εἴτ' ἐν νόσῳ τελευτήσοι ὁ βασιλεὺς εἴτε πολέμῳ, εἴτε ἄλλως πως. Tales apud *Cæsarem* lib. 3. de bello Gall. *Soldurii* describuntur. *Cæsaris* verba sunt: *Alia ex parte oppidi Adcantuanus, qui summam imperii tenebat, eruptionem facere conatus est, cum sixcentis devotis, quos illi* Soldurios *vocant: quorum hæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint. Si quid eis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant. Neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret.* Huc usque *Cæsar*. Sed & convivia instituebant, quæ συναποθανουμένων nuncupabant, id est, *commoriturorum*, qualis fuit post Actiacam pugnam *M. Antonii* & *Cleopatræ* conviviorum lautitia regalis impendii: quin & convenientes συναποθανουμένους se ipsos vocabant. Omnia etiam quæ mortuo cordi fuerint in ignem inferri solita, *Cæsar* est testis. Sic *Romæ* in *Iulii* ipsius rogum tibicines discissam vestem, legionarii arma, matronæ bullas liberorumq; prætextas injecerunt. De servis ac clientibus, vivis an mortuis, *Cæsar* non satis aperte loquitur: de vivis ut intelligi possit, facit illud *Melæ* dictum; *Erantque qui se in rogos suorum, velut una victuri, libenter immitterent.* *Diphilus.*] Juxta Strabonem Sinopensis fuit, præstantissimus inter Græcos Comicos & sententiarum plenissimus, coætaneus Menandri: & hujus comœdia, modo nominata, suam Adelphos (ne quid erres) Terentius non fecit; sed unum duntaxat locum transtulit. Alioqui Menandri hæc est Ἀδελφοὶ: contaminata igitur & hæc est nostri Poëtæ fabula.

7. *Plautus fecit Commorientes.*] Ea non habetur inter *Plautinas*; credibile est igitur, intercidisse injuria temporum. *Muretus* tamen observavit, *Varronem* putare, non *Plauti* hanc esse comœdiam, sed alterius cujusdam *M. Acutici*: qua in re tamen falli *Varronem* eo dixerim libentius, quod hoc fide digniorem habeamus *Terentium*, quo propius à sæculo *Plautino* abfuerit. Scripsisse tamen *M. Acuticum* ejusdem nominis comœdiam, à vero alienum non est: id quod *Varronem* postea in errorem induxisse facile dixerim.* *Fecit fabulam.*] In Donato: *Attellana*, μικτὸς *Rhintonica*. Attellana fabula nomen habet à civitate Campaniæ, ubi actæ sunt plurimæ. Rhintonica, ab autoris nomine est dicta

In Græca adolescens est, qui Lenoni eripuit
Meretricem: in prima fabula, eum Plautus locum
Reliquit integrum. eum hic locum sumpsit sibi
In Adelphos, verbum de verbo expressum extulit.
Eam nos acturi sumus novam. pernoscite,
Furtumne factum existimetis, an locum
Reprehensum, qui præteritus negligentia est.
Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles

Eum

DONATI.

8. *In Græca adolescens est.*] Diphili scilicet. quasi diceret, Quidam adolescens est qui lenoni eripuit meretricem.

9. *In prima fabula.*] Hoc est, in prima parte: ut dicimus, *In primis digitis*, non enim aut secunda, aut tertia fabula est.

10. *Reliquit integrum.*] Quum aliam transferret. *Sumpsit sibi.*] Libere tulit: hoc est, non furatus est: ut *Sume, pater.*

11. *In Adelphos.*] Latine declinavit. *Verbum de verbo expressum extulit.*] Hæc approbatio est, de Græco esse sublatum, non de Plauto, ut dicit adversarius. *Extulit.*] Mire non dixit *Transtulit*, sed *Extulit:* ut ornasse Græca videatur Latino stylo.

12. *Eam.*] Adelphos scilicet. *Novam.*] Veterem Græcam esse intelligimus.

13. *Furtumne factum.*] Hoc est vitio duci. *An locum reprehensum.*] Hoc est laudi duci.

14. *Negligentia est.*] Plauti scilicet; cujus æmulari nunc exoptat negligentiam. *Reprehensum.*] Retentum, resumptum.

15. *Nam quod isti dicunt.*] *Nam*, incipiendi vim habet modo: ut, *Nam ego hanc machæram meam dico. Homines Nobiles.*] Scipionem Africanum significat, & Lælium Sapientem, & Furium Publium.

VARIORUM.

ƈta. *Snidas:* Ῥίνθων Ταραντῖνος κωμικὸς, ἀρχηγὸς τῆς καλουμένης Ἱλαροτραγῳδίας, ὅ ἐστι φλυακογραφία. *Hic ergo Rhinton Hilarotragœdiam introduxit, unde dicitur fabula μικτὸς Rhintonica*, sicut alii introduxerunt Tragicomœdiam, qualis adhuc extat *Plauti Amphitruo*. Lindebrogius.

8. *Lenoni eripuit.*] Omnes fere L. S. & *Donatus: eripit.* quod & versum juvat, & convenire alioqui magis videtur loquenti de argumento fabulæ, uti præsenti, quam præterito. ut in Prologo Eunuchi:

In ea est parasitus Colax. Faernus.

9. *In prima fabula.*] In prima parte fabulæ.

10. *Integrum.*] Intactum.

11. *Verbum de.*] Transtulit & Latinitate sua donavit.

14. *Reprehensum.*] Resumptum à Poëta nostro locum, quem Plautus neglectum per incuriam omiserat. *Reprehensum.*] Veluti è fuga retractum: nam fugerat hic locus Plautum. *Negligentia est.*] Reprehendit hic *Plautum* Terentius, quod hanc Comœdiæ *Diphili* partem prætererit, quæ & elegans & versione dignissima esset. Quod mirari subit, cum in Andriæ prologo hæc habet:

Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, Ennium
Accusant, quos hic noster authores habet:
Quorum æmulari exoptat negligentiam
Potius, quam istorum obscuram diligentiam.

Hic vero *Plauti* negligentiam, nec laudat nec æmulatur: verum illud inservivit scenæ isti.

15. *Homines nobiles.*] Scipionem Afr. Lælium,

Eum adjutare, aßidueque una ſcribere:
Quod illi maledictum vehemens eſſe exiſtimant,
Eam laudem hic ducit maximam, quum illis placet,
Qui vobis univerſis & populo placent.
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quiſque tempore uſus eſt ſine ſuperbia.
Dehinc ne expectetis argumentum fabulæ:
Senes qui primi venient, ii partem aperient,
In agendo partem oſtendent. facite, æquanimitas,
Poëtæ ad ſcribendum augeat induſtriam.

ACTUS

DONATI.

16. *Eum adjuvare.*] Legitur & *adjutare. Pacuvius* in Chryſe: *Adjuta mihi. Aßidueque una ſcribere.*] Non ſic dicit adverſarius: verum hic oratorie crimen non tangit.

19. *Qui vobis univerſis & populo placent.*] *Univerſis*, qui in cavea ſunt, dicit. *Populo*, qui etiam præter theatrum, id eſt, univerſam urbem.

20. *In bello.*] Scipionis. *In otio.*] Furii Publii. *In negotio.*] Scilicet Lælii Sapientis.

24. *In agendo partem oſtendent.*] Σχῆμα ἀποσιώπησις. Hic enim jam non ſenes accipiendi eſſent: imo potius cæteræ perſonæ. ſed ipſi ſenes in ſtatario charactere partem aperient: in motorio, partem oſtendent. Nam duo agendi ſunt principales modi, Motorius & Statarius: ex quibus ille tertius naſcitur, qui dicitur μικτός. *Æquanimitas.*] Favor & propitius animus: & deeſt, *veſtra.*

VARIORUM.

16. *Eum adjutare.*] Vide Terentii vitam.

18. *Quum illis placet.*] *Seneca* l. 14. Epiſt. *Nulla res magis animos honeſtate induit, dubiosque & in pravum inclinabiles revocat ad rectum, quam bonorum virorum converſatio.*

20. *In bello.*] *In Bello* hic Scipio Africanus eſt. *In otio* Lælius Sapientiſſimus. *In Negotio*, vel Publius, vel Servilius. *Eugraphius.*

21. *Sine ſuperbia.*] Idque ita, ut tamen illi minime ſuperbirent ob collata beneficia. *Theodoricus.*

22. *Argumentum fabulæ.*] Videtur è *Plauti* Trinummo mutuata hæc clauſula, cujus Prologi inter cætera ſub finem verba ſunt:

Sed de argumento ne expectetis fabulæ;
Senes qui huc venient, hi rem vobis aperient. Sebaldus.

24. *Æquanimitas.*] Muretus addit *Veſtra. Æquanimitas* eſt patientia, & illa diſpoſitio quæ habet animum placidum, benevolum & minime æſtuantem. Idem eſt:

Adeſte æquo animo, & æquanimitas veſtra faveat. Marſus.

Lælium, Sulpicium Gallium, Q. Fabium Labeonem, M. Popilium.

Miçio.]

ACTUS PRIMI SCENA PRIMA.

MICIO.

Argum. *Micio ostendit se admodum esse solicitum de Æschino filio adoptivo, quod nondum de cœna hesterna redierat. Tum ex hac Scena, ratio educandi liberos peti potest, quos lenitate potius quam asperitate aut vi instruendos præscribit.* Thes. 1. *Patrum est anxia solicitudo de filiis.* 2. *Urbana vita rusticæ anteferenda est.* 3. *Institutio puerorum sit liberalis.* 4. *Civilitas ubique prodest.*

STorax, Non rediit hac nocte à cœna Æschinus?
Neque servolorum quisquam, qui advorsum ierant?

Pro-

DONATI.

1. STorax.] Nomina personarum, in comœdiis duntaxat, habere debent rationem & etymologiam. Etenim absurdum est, comicum aperte argumenta confingere: vel nomen personæ incongruum dare, vel officium quod sit à nomine diversum. Hinc servus fidelis *Parmeno*: infidelis vel *Syrus*, vel *Geta*: miles *Thraso*, vel *Polemon*: juvenis *Pamphilus*: matrona *Myrrhina*: & puer ab odore *Storax*: vel à ludo & à gesticulatione *Circus*: & item similia. in quibus summum Poëtæ vitium est, si quid è contrario repugnans contrarium diversumque protulerit, nisi per ἀντίφρασιν nomen imposuerit jlocaliter, ut *Misargyrides* in *Plauto* dicitur trapezita. & fere hoc modo apud alios à Poëtis nomina componuntur describendo per ἀντίφρασιν, quod designat *Storax*. Primæ partes, sicut in prologo ipse promisit, à senibus aguntur: quorum contentione ad argumentum relata, vita aspera cum leni, & pater comis cum severissimo comparatur. *Storax.*] Storacem vocavit, non Æschinum: quo tacente puerum, id est, Æschinum absentem credit: quia servuli adolescentibus præstolantur. ut in Andria, *Observabam mane illorum servulos venientes, aut abeuntes.* Sed quia fieri poterat, ut domino absente adesset Storax; commodissime adjecit: *Neque servulorum quisquam qui adversum ierant. Storax non rediit hac nocte.*] Hoc alii interrogative, alii pronuntiative proferunt: sed magis pronuntiative dicendum.

2. *Neque servolorum quisquam.*] Propter Storacem, quem abesse non respondendo intelleximus. *Qui adversum.*] Proprie locutus est. nam *adversitores* dicuntur. *Ierant.*] Producte *I* pronuntiando: quod nos addita *v*, *Iverant* dicimus. Tale est illud *Virgilii*,

Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.

VARIORUM.

Micio.] Μικίων Græcis est, ut cognoscitur apud *Athenæum* l. 6. Dipnos. Quare *Micionis* nomen literam C, non T habere debet. Quomodo in vetustissimo libro *P. Bembi* semper scriptum esse testis est, & quidem locupletissimus, *P. Victorius*. Fr. Fabric.

1. *Storax.*] Græcum *styrax*, Latini antiqui *storacem* dixerunt. *Virgilius* in Scylla:

Et storace Idæo vinctos perfusa capillos.

Χείσμα στυράκινον intelligit. Ita hic quoque *Terentius*:

Storax, non rediit hac nocte è cœna Æschinus?

Ad quæ *Donatus*: *& ab odore puer storax.* Στύραξ nimirum, in Græca fabula hic puer vocabatur. Sic ψεύδυλος Græce, *Plauto* dictus *pseudolus*. quam male à *dolo* dictum argutantur, aut ψευδύλος. ψεύδυλος, ut φαύδυλος. hinc *storax calamita* hodieque in officinis. *Salmas. Storax.*] Micio egressus in proscenium alloquitur Storacem qui intus. *Non.*] Hæc nonnulli interrogatorie pronunciandum censent.

2. *Adversum ierant.*] Nimirum: *Adversito-*

Profecto hoc vere dicunt, si absis uspiam,
Aut ubi si cesses, evenire ea satius est
Quæ in te uxor dicit, & quæ in animo cogitat
Irata, quam illa, quæ parentes propitii.
Uxor, si cesses, aut te amare cogitat,
Aut tete amari, aut potare, aut animo obsequi:

Et

DONATI.

3. *Profecto hoc vere dicunt.*] Absolute. non addidit *Qui*. *Si absis uspiam.*] Abundat *uspiam*, aut deest *profectus*, aut quid tale. aut *ubi uspiam:* significat enim scilicet *uspiam* & in loco, & ad locum. *Si absis uspiam, aut ubi si cesses.*] *Si absis*, ad parentes propitios: *Si cesses*, ad uxorem iratam refert in desertorem.

5. *Uxor.*] Subaudiendum est, *Dicit irata uxor*. *Quæ in animo.*] Omne quod sentimus, aut cogitamus, aut dicimus: & utrumque pro oratione est. Sed illa ἐνθυμηματικὸς, quæ in cogitatione est: hæc προφορικὸς λόγος dicitur, quæ in verbis est constituta. *Virgilius;*

Et mihi jam multi crudele canebant (*bant.*
Artificis scelus, & taciti ventura vide-
Et ipse alibi: (*tet.*
Nunc si quis est qui hoc dicat, aut sic cogi-

6. *Quam illa quæ parentes.*] Erudite. non addidit in quem dicat, quia scit, nomina uxoris & parentum τῶν πρός τι esse.

7. *Uxor, si cesses.*] Quare non, *si absis*? an quia justius cessanti, quam absenti succensemus? an quia irata uxor, si cesses? *Aut te amare cogitat.*] Ἐπεξήγησις cum ἐξεργασίᾳ, *Aut te amare cogitat:* aut minus peccati est, amori proprio cedere, quam alieno amori obsequi, nulla re impellente, sine uxore potare, aut velle delicias. Ergo αὔξησις est: nisi forte τῷ ἰδιωτισμῷ hoc putamus dictum. *Aut te amare cogitat, aut tete amari.*] Quum duo proposuerit, alterum sumpsit. Nam quum dixisset, *Quæ in te uxor dicit, & quæ in animo cogitat:* intulit, *Aut te amare cogitat.*

8. *Aut te amare cogitat, aut tete amari.*] Qui *Te amare* ἀμφιβόλως dixerat, cito intulit quod certum est, *Aut tete amari*. Et quia illud *te* dixerat, hoc geminavit, & *Tete* dixit, tanquam significantius. *Aut animo obsequi.*] Ἐπαναφορά.

VARIORUM.

versitorum. Quorum meminit *Plautus* in Mostell. Act.4. Hi domino foris cœnanti (teste *Donato*) *advorsum ibant*, officii & tutelæ gratia. Sed & *accersitores*, ut ita dicam; & qui adventum domini præmittebantur nunciatum. *Adversitoribus* illi non dissimiles fuerunt, qui præcincti lumbos, & lychnos ferentes, dominum domi præstolabantur, à cœna revertentem; quorum alioqui dominorum comites erant. *Valer. Maximus* lib.3. c.6. *Cajus autem Duillius, qui primus navalem triumphum ex Pœnis retulit, quotiescunque epulaturus erat, ad funalem cereum, præeunte tibicine & fidicine, à cœna domum reverti solitus est.*

4. *Aut ubi.*] Faernus legit, *ibi*. Alii per Anastrophen pro *sicubi*.

7. *Uxor, si cesses.*] Sunt zelotypiæ duæ potissimum causæ: amoris vehementia, & inopia mentis. de quo posteriori loquuntur sequentes versiculi:

Omnes quibus res sunt minus secundæ, magis sunt, nescio quomodo,
Suspiciosi, ad contumeliam omnia accipiunt magis,
Propter suam impotentiam; se semper credunt negligi. Sebald.

8. *Animo obsequi.*] Est χαρίζεσθαι ψυχῇ, pro libidini suæ servire & voluptati studere.

II *Selli-*

Et tibi bene esse soli, quum sibi sit male.
Ego, quia non rediit filius, quæ cogito!
Et quibus nunc sollicitor rebus! ne aut ille alserit,
Aut uspiam ceciderit, aut perfregerit
Aliquid. vah! quemquamne hominem in animum instituere, aut
Parare, quod sit carius, quam ipse est sibi!
Atqui ex me hic non natus est, sed ex fratre: is adeo

Dissi-

DONATI.

10. *Ego, quia non rediit filius.*] Plus est quod dixit *Ego*, quam si diceret *Pater*. *Ego, quia non, &c.*] Ἀνακόλουθον; non enim *Pater* dixit. *Quæ cogito! & quibus, &c.*] Hoc sic pronuntiandum est, ut horrere videatur ipse cogitationem suam.

11. *Quibus nunc sollicitor rebus!*] Hoc est, quam malis! non ut uxor, bonis. *Ne aut ille alserit.*] Vide quam teneri sit amoris hic timor, in juvene præsertim.

12. *Aut uspiam.*] *Uspiam* & in loco, & ad locum significat. *Ceciderit, aut perfregerit aliquid.*] Jungendum, ut, non solum *Ceciderit*, sed etiam *Perfregerit*. hæc sunt quæ sibi nemo evenire velit. *Ne aut ille alserit, aut uspiam ceciderit.*] Nimium tenere amat, qui hæc in juvene pertimescit, quæ circa infantulos caveri solent.

13. *Quemquamne hominem.*] Sic dicimus de ea re, quam miramur fere ab omnibus fieri.

14. *Quam ipse est sibi.*] Tanquam duo sint. sed hoc Poëtæ comico licet.

15. *Atqui ex me hic non natus est.*] Quasi dicat, Ex me non est, & sic afficior: quid paterer si genuissem? *Ex me hic non natus est.*] Quasi dicat, Non est meus. *Sed ex Fratre.*] Hoc est, omnino non alienus est. *Is adeo.*] Transitus ad argumentum subtilissimus. *Adeo* aut abundat, aut *nimium* significat. Ut in Eunucho, *Adolescentem adeo nobilem.*

VARIORUM.

11. *Sollicitor rebus!*] Indulgens suprà modum & sollicita teneritudo. Terentium *Plauti* imitatione meliorem factum sæpe dixi, &, ut mea fert opinio, etiam exemplis planum feci. cujusmodi & hoc est, quod nunc proferam milite glorioso, Act. 3. Scena *Cohibete intra limen*:

PA. Nimis bona ratione nimiumque aperta multum vides.
Et tibi sunt gemini, & trigemini, si te bene habes, filii.
PE. Pol si habuissem, satis cepissem miseriarum liberis,
Censerem emori, cecidisset ne ebrius, aut de equo uspiam,
Metuerem ne ubi defregisset crura aut cervices sibi.

Hanc parentum sollicitudinem adumbravit ex Umbro *Afer* hic, his verbis *Micionis*: *Et etiam venustiora fecit, quæ aliunde acceperat.* Janus Guilielmus.

12. *Aut perfregerit.*] Faernus legit, *præfregerit.*

13. *In animum instituere.*] Alii, *animo.*

14. *Parare quod sit carius.*] Mirum est, à *Terentio* hos affectus *Micioni* vehementes adscribi, cum *Micio* inducatur per totam comœdiam placidissimus. Compertum enim, inquit *Ælianus*, quemadmodũ efferatiora animalia sunt magis φιλότεκνα, ut tigris, ursa; quod eadem & hominum ratio. Pravi crudelesque viri, ac natura injusti, caritatem erga liberos præter alios maximam retinent. Causa est, quod humana natura, quæ amore vacare non potest, seque suaque eo vehementius diligit, quo per injustitiam & iniquitatem magis expers caritatis in ceteros fuerit: quam totam in se retinet. Viri autem boni quo meliores, eo communiores ac in omnibus

Dißimili studio est jam inde ab adolescentia.
Ego hanc clementem vitam urbanam, atque otium
Secutus sum: &, quod fortunatum isti putant,
Uxorem numquam habui. ille contra, hæc omnia:
Ruri agere vitam, semper parce ac duriter

Se

DONATI.

17. *Ego hanc clementem vitam urbanam.*] Ὀρθὴ διήγησις καὶ διαίρεσις. *Clementem vitam*, figura ipsa. *Vitam clementem* dicimus quæ clementes facit. *Clemens* autem est, qui colit mentem. *Atque otium.*] Deest *Urbanum.*

18. *Secutus sum.*] Bene *Secutus*, quasi magistram recte beateque vivendi. *Et quod fortunatum isti putant.*] Romani scilicet, qui *cœlibem* quasi *cœlitem* dicunt. & item Græci, apud quos sunt hujusmodi sententiæ:

ΕΙΤΑ ΦΙΛΟϹ ΕΧΟΙΝΙωΝ ΠωΔΟΥΜΕΝΟΝ. * Et alibi:
ΓΑΜΕΙΠΑΜ;ΙΛΟϹ ΓΑΜΕΙΤω ΚΑγΑΡΙΔΗΑΙΚΗϹ∘Ν ΜΕ.

Fortunatum isti putant.] Me utique uxorem non ducere. Dicit autem, Romanis id videri: quos spectatores habet Menander: Ὦ μακάριόν με! γυναῖκα οὐ λαμβάνω. *Quod fortunatum isti putant.*] Quidam putant sic pronuntiandum, Et quod fortunatum isti putant uxorem. Et hæc bona & concinna locutio est. Et *putant* bene dicit is, cui displicet aliena sententia. *Isti putant.*] Id est, hi qui à me dissentiunt.

19. *Uxorem nunquam habui.*] Si *Non habeo* dixisset, poterat videri habuisse.

20. *Ruri agere vitam.*] Contra hæc omnia sufficerat brevitas: sed subjunxit fratris descriptionem, ut verbis ipsis malam vitæ conditionem ostendat. *Semper parce ac duriter.*] *Semper*, licet incertam distinctionem habeat, tamen recte additum est: quia vel ruri agere, voluptatis est: vel parce ac duriter se habere, virtutis. Sed *Semper*, ad vitium: *Parce* autem, ad servandum: *Duriter* vero, ad laborem referendum est. *Ruri agere vitam, semper parce ac duriter se habere.*] Variavit, ut in Andria.

VARIORUM.

moderatiores: tum liberis ita adficiuntur ut eorum causa ab honesto non discedant. Nisi dicamus, induci Micionem querentem de affectibus: utpote pacatæ vitæ amantem: cum viri vehementes non eos facile aspernentur.

18. *Et quod fortunatum, &c.*] In *Donato:* ΕΙΤΑ ΦΙΛΟΣ. Vitiosam hanc scripturam sic tentabat restituere *Isaac Casaub.* εἶτα φίλης χοινίῳ ἐμποδούμενον, *deinde amicæ vinculo impeditum.* Vel hoc modo, εἶτα φίλον χοινίῳ, (vel γυναίῳ) ἐμποδούμενον, vel (συμποδούμενον) ὀλεῖ. Increpatio est ejus qui ducendæ uxoris erat auctor. Haud tu amicum nexu amoris is perditum? *Lindebr.*

19. *Ille contra hæc omnia.*] *Cicero* hanc morum & studiorum dissimilitudinem certe miratur in *Catone M.* ubi ait: *Ex iis fratribus qui in Adelphis sunt, quanta in altero duritas, in altero comitas?* *Horatius* ad hunc *Terentii* locum quoque respexit, & Naturæ Deo manifeste id tribuit lib. 2. Epist. ult.

Cur alter fratrum cessare, & ludere, & ungi
Præferat Herodis palmetis pinguibus, &c.

20. *Duriter se habere.*] Elegans hæc locutio. Inde *exhibere* ἀντὶ τοῦ alere. *Papinianus* lib. 1. paragr. 6. ff. de donat. int. vir. & uxor. *Ulpian.* lib. 1. parag. 6. ff. de tut. & ration. Idem lib. 11. paragr. 1. ff. ad exhibendum. *Si forte ipse servus ex operis vel artificio suo solebat se exhibere, nunc vere cogitur vacare.* Quæ ita Græce redduntur

Se habere. uxorem duxit: nati filii
Duo; inde ego hunc majorem adoptavi mihi.
Eduxi à parvolo; habui, amavi pro meo.
In eo me oblecto: solum id est carum mihi.
Ille ut item contra me habeat, facio sedulo.
Do, prætermitto: non necesse habeo omnia
Pro meo jure agere. postremo alii clanculum
Patres quæ faciunt: quæ fert adolescentia,
Ea ne me cælet, consuefeci filium.

Nam

DONATI.

21. *Uxorem duxit.*] Recte *Duxit*, non *Ducere*. semel enim hoc fecit Demea. *Uxorem duxit.*] Varie per modos discurrit. *Uxorem duxit.*] Adjuvandum pronuntiatione est, ne singula utrinque assecuti videantur. Nam sic in fine fabulæ ait Demea, *Uxorem duxi: quam ibi miseriam vidi! nati filii: alia cura.*

22. *Inde ego hunc, &c.*] Mire *inde* subjungit, quum personam prætulerit. Sic alibi, *E prædonibus unde emerat, se audivisse abreptam è Sunio. Inde ego, &c.*] *Inde* pro *ex quibus*. & *mihi* abundat. Et bene *Hunc* dixit: quia de ipso loquebatur.

23. *Eduxi à parvulo.*] Quos nos *educare* dicimus, *educere* veteres dicebant: ut, *Educet sylvis regem regumque parentem. Habui, amavi pro meo.*] Quæritur quid sit *Habui.* & quum multa dicantur, hoc solum verum est, *Habui*, credidi, duxi, existimavi. ut alibi, *Semper ejus dicta est hæc atque habita soror.* &, *Sic itaque habeantur, itaque dicantur.* Ergo *Pro meo* subaudiendum est bis: & *Habui pro meo*, & *Amavi pro meo.*

24. *In eo me oblecto: solum id est carum mihi.*] Absolute utrumque, & *In eo*, & *Solum. In eo.*] Quasi in ea re. *In eo me oblecto.*] Nove dixit, pro, *Eo me oblecto.* Plus autem significat, quam si diceret, *Solus is est carus mihi.*

25. *Facio sedulo.*] Secus à dolo, id est, sine dolo, & impense. *Ille ut item contra me habeat.*] *Item*, similiter: *Contra*, vicissim. *Plaut.*
Ut illa illam contra, qui est amoris cultor optimus.

26. *Do, prætermitto.*] *Do* sumptum: *prætermitto* delicta. *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.*] Etsi licet, non necesse est patrem sævire, quia pater est. Inter *Jus & Æquitatem* hoc interest: *Ius* est quod omnia recta & inflexibilia exigit: *Æquitas* est, quæ de jure multum remittit. Ergo hic sensus, Non necesse est, etiam si liceat, sævum esse patrem. Et mire ostendit, jus suum nisi necessitate, non esse servandum.

27. *Postremo alii clanculum.*] Non alii patres: sed alii adolescentes, clanculum patres suos.

28. *Quæ fert adolescentia.*] Veniam addidit statim, peccata ab adolescentibus ad ætatem removendo. Et vide quam breviter, quam ignoscenter locutus est.

29. *Ea ne me cælet, consuefeci filium.*] Tribus enim vivitur modis, natura, consuetudine, & ratione.

VARIORUM.

duntur in Ecloga Basilicor. lib. 15. pag. 196. εἰ μὲν ἄρα τεχνίτης ἂν εἰσάγῃ ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ τρέφεσθαι, καὶ νῦν σχολάζει. *Scævola* lib. 5. ff. de naut. fœnor. *Lindebrog.*

27. *Clanculum patres.*] Nove dictum, pro *clam patribus*. Latomus.

29. *Ne me cælet, consuefeci.*] Confer Heautontim. Act. 1. Scen. 1. & Act. 5. Scen. 1.

32. *Pa-*

Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem,
Aut audebit: tanto magis audebit cæteros.
PUDORE & liberalitate liberos
Retinere satius esse credo, quam metu.
Hæc fratri mecum non conveniunt, neque placent.
Venit ad me sæpe, clamitans, Quid agis, Micio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris?

Vestitu

DONATI.

30. *Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem.*] Separatim subaudiendum est, *insuerit*, πρὸς τὸ *mentiri.*

31. *Cæteros.*] Quia jam deceperit patrem.

32. *Pudore & liberalitate.*] Argumentum à conjugatis. Liberalitate inquit regendi sunt: propter quod liberi dicuntur. *Liberalitatem* autem, bonitatem dicit.

33. *Retinere satius esse credo.*] Bene *Retinere:* à vitiis scilicet. nam vitia filios tenent: quos retinent patres à vitiis scilicet. Nam *retinet*, qui adversum aliquem tenet.

34. *Hæc fratri mecum non conveniunt.*] Nova locutio. &, *Non conveniunt*, pro, non congruunt: ac per hoc, *In his ego & frater dissentimus*, id est, dissimiles sumus.

35. *Venit ad me sæpe, clamitans.*] Et importunitatem odiosam ostendit, *Ad me* dicendo: & inconditam assiduitatem, addendo *Sæpe.* Et congrue, postquam *Sæpe* dixit, adjecit aptius verbum, non dicens *Clamans*, sed *Clamitans. Quid agis, Micio?*] Reminiscere lectionem, & invenies, interrogationem hujusmodi, vel invectionis principio convenire, vel objurgationis.

36. *Cur perdis adolescentem nobis?*] Recte *Nobis* additum est, & ἠθικῶς, ut alibi, *Psaltriam nobis, si Diis placet, paravit.*

37. *Cur amat? cur potat?*] Vide quemadmodum, ut durum objurgatorem ostendat Demeam, quum ab eo dicantur in crimen vocari, quæ aut ætatis sunt: ut, *Cur amat?* aut naturæ: ut, *Cur potat?* aut pietatis: ut, *Cur tu his rebus sumptum suggeris?* & cætera. *Cur amat? cur potat?*] *Cur amat?* ad illud refertur quod ait supra, *Do, prætermitto.* nam *Prætermitto* delicta intelligimus ex amore. *Cur potat?* revocamus ad illud quod ait, *Do sumptum.*

VARIORUM.

32. *Pudore & liberalitate.*] Hoc, est illud *Quintiliani* consilium, qui pueros minime vult cædi; propterea quod servilem incutiat metum. Deinde si cui mens illiberalis est, ut objurgatione non corrigatur, hic ad plagas, ut pessima quæque mancipia, durabitur. Vide Senec. lib. 2. de Ira, cap. 20. 21. &c. *Willich.*

35. *Venit ad me.*] Dissimilitudinis redditio, figurata prosopopœïa, Poëtico sane ornamento. Et quo uno Poëtarum laudes præcipue dijudicantur. Estque perfecta, ad quam est decorus accessus: *venit ad me sæpe clamitans.* Tum ad deponendam personam non minus tempestivus recessus: *nimium ipse durus est.* Quam quoque admiratur *Cicero* de inventione lib. 1. *Illa narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspici possint:* hoc modo:
Venit ad me sæpe calamitans, &c.
Quid agis.] Alii, *Quid ais.*

37. *Suggeris.*] Pro *suppeditas.*

38. *Ve-*

Vestitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipse est durus prater aequumque & bonum.
ET ERRAT longe, mea quidem sententia,
Qui imperium credat gravius esse, aut stabilius,
Vi quod fit, quam illud, quod amicitia adjungitur.
Mea sic est ratio, & sic animum induco meum:
Malo coactus qui suum officium facit,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cavet:

Si

DONATI.

38. *Nimium ineptus es.*] Utrumque dure, & *Nimium*, & *Ineptus es.*

39. *Præter æquumque & bonum.*] Potuit & non addi, *præter æquum bonum.*

40. *Et errat longe.*] Melius est, *longe* simpliciter accipiendum, ut locale sit, quam valde. *Mea quidem sententia.*] Modeste addidit, *Mea quidem sententia*: ne quis hoc pro præcepto dici existimet.

41. *Qui imperium credat.*] Utrum cujuslibet, an Demeæ tantum? *Gravius esse aut stabilius.*] *Gravius*, ad vim; *Stabilius*, ad tempus refertur.

42. *Vi quod fit.*] Id est, metu ac malo. *Quam illud quod amicitia adjungitur.*] Illud fit, quod vi: hoc adjungitur, quod amicitia.

43. *Mea sic est ratio, & sic animum induco meum.*] *Mea sic est ratio*, ad superiora pertinet confirmanda. *Sic animum induco meum*: ad ea pertinet, quæ dicturus est. *Mea sic est ratio.*] Iterum modeste & ἰδιωτικῶς. *Et sic animum induco meum*: Senilis μακρολογία.

44. *Malo coactus.*] Duo dicit, *malo*, & *coactus*. *Qui officium suum.*] Ὁ τὸ καθῆκον ποιῶν, id est, qui recte facit. *Officium* autem dicitur, quasi *efficium*, ab *efficiendo*, quod unicuique personæ congruit.

45. *Dum id rescitum iri credit.*] Quod facit scilicet. *Tantisper.*] *Tantisper*, quasi *Tantumper*. & *Paulisper*, quasi *paulumper*:

VARIORVM.

38. *Vestitu nimio.*] In quarta Declinatione Dativos & Ablativos singulares eodem fine terminari solitos, vel hinc disci potest. Varro: *à quo quod indigens potui, poma dicta esse possunt.* Sisenna: *alii saltui ac velocitati certare*, pro saltu ac velocitate. *Plautus* Rudent.

Hæ arundines sunt nobis quæstu & cultu.

Et Bacchid.

Ista sunt lepida memoratui.

Virgilius:

Parce metu Cytheræa, pro *metui*.

Idem:

Venatu invigilant pueri.

Idem:

Quod nec concubitu indulgent.

Livius: *Consul habendo delectu dat operam.* Scioppius. *Vestitu nimio.*] Vestitus insignis & mollis, superbiæ vexillum est, nidusque luxuriæ. *Nimio.*] Alii, *nimium indulges.*

40. *Ut errat.*] *Agapetus* præcepto 35. Νόμιζε, τότε βασιλεύειν ἀσφαλῶς ὅταν ἑκόντων ἀνάσσῃς τῶν ἀνθρώπων. τὸ γὰρ ἀκουσίως ὑποταττόμενον, στασιάζει καιροῦ λαβόμενον· τὸ δὲ τοῖς θεσμοῖς τῆς εὐνοίας κρατούμενον, βεβαίαν ἔχει πρὸς τὸ κρατοῦν τὴν εὐπείθειαν. *Existima, tunc demum te tuto regnare, cum volentibus imperas hominibus. Quod enim invito animo subjicitur, seditionibus fluctuat capta occasione: quod vero vinculis benevolentiæ regitur, stabilem servat erga rectorem obedientiam.* Nullum enim violentum est diuturnum.

44. *Malo coactus.*] Nam,

Oderunt peccare mali formidine pœna.

46. *Rur-*

Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.
Ille quem beneficio adjungas, ex animo facit,
Studet par referre: præsens absensque idem erit.
Hoc patrium est, potius consuefacere filium
Sua sponte recte facere, quam alieno metu.
Hoc pater ac dominus i[illegible]rest. hoc qui nequit,
Fateatur se nescire imperare liberis.

Sed

DONATI.

unde *Parumper*, dictum est. *Tantisper cavet.*] *Peccare* subaudiendum est. nam totum ἐλλειπτικῶς, & obscure dictum est. Et bene, *Cavet:* quasi malo.

46. *Si sperat fore clam.*] Iterum *quod facit* subaudiendum. *Rursum ad ingenium redit.*] Mire, non intulit: *Cavet: Ad ingenium redit.* Et *Rursum* est retro versum, ut *Prorsum*, prius versum.

47. *Ille quem beneficio adjungas.*] Non dicit, *Beneficio adjunctus*, ut supra, *Malo coactus. Ille quem beneficio adjungas.*] Καλαντιθησιν AN * [κατ' ἀντίθετον] Ille malo, hic beneficio. Ille coactus, hic adjunctus. Ille dum id resciturn iri credit, tantisper cavet: hic, præsens absensque idem erit. Et τὸ *Præsens* & *Absens*, non ad aliquem locum: sed ad custodem retulit & monitorem. *Ille quem beneficio adjungas.*] Contra illud ait, *Malo coactus. Ex animo facit.*] Officium scilicet.

48. *Studet par referre.*] Id est, benefacere. *Præsens, absensque idem erit.*] Contra illud, *Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.*

49. *Hoc patrium est.*] Superius à re tractum est: hoc jam à persona ducitur argumentum. *Consuefacere.*] Non *Cogere:* sed *Consuefacere.*

50. *Quam alieno metu.*] Vide quemadmodum suum ad indulgentiam affectum revocet optimæ disciplinæ.

51. *Hoc pater ac dominus.*] A differentia personarum & officiorum. *Interest.*] Differentia est. *Hoc qui nequit.*] Longe melius *Nequit:* quam si diceret, *Non vult.*

52. *Fateatur se nescire imperare liberis.*] Hoc indicat, & se melius consulere, & volentem hoc exercere. *Nescire imperare liberis.*] Oratorie, quasi artis sit, indulgentissime agere. *Imperare*, modo non ad superbiam, sed ad *Regendum*, est referendum. *Fateatur nescire.*] Deest *Se.*

VARIORVM.

46. *Rursum ad ingenium.*] In mores genuinos remigrat; à ramis ducta metaphora est, qui apposita furca torquentur aliò quam natura posuerat, qua sublata rursum vergunt eodem. sic,

Naturam expellas furca tamen usque recurret.

Quantumvis enim cicures leonem, semper redit ad genuinam ferocitatem; nec vulpes unquam obliviscitur fraudulentiæ nativæ, quantumvis mansuefacta. *Pind. in Olymp.*

Ἄμαχον δὲ κρύψαι τὸ συγγενὲς ἦθος.
Difficile est occultare nativos mores.

Item *Horatius* alibi:

——*Tolle periculum,*
Iam vaga prosiliet frænis natura remotis.

Erasmus.

47. *Ille quem beneficio.*] Menander:

Υἱὸν προθύμως τ' ἀξιούμενον ποιῶν
Κηδεμὸν' ἀληθῶς, οὐκ ἔφεδρον ἕξεις βίου.

51. *Hoc pater ac dominus.*] Est Hellenismus. Græci enim sic: πατὴρ καὶ δεσπότης διαφέρει. *Sebaldus.*

52. *Fateatur se nescire.*] Donatus & Rivius tollunt, *se.*

Sed estne hic ipsus, de quo agebam? & certe is est.
Nescio quid tristem video. credo jam, ut solet,
Jurgabit. salvum te advenire, Demea;
Gaudemus.

ACTUS PRIMI SCENA SECUNDA.

DEMEA. MICIO.

Argum. *Demea homo durus & asper graviter cum Micione expostulat de Æschini absentis petulantia, cupiditatibus & injuriis: excusat eundem Micio plus nimio indulgens pater.* Thes. 1. *Vita aspera & morosa laudi non ducitur.* 2. *Ut pertinacia in corrigendi delictis vituperatur, ita & nimia ad condonandum facilitas.*

EHem! opportune; te ipsum quærito.
Mi. *Quid tristis es?* De. *rogas me? ubi nobis Æschinus Siet.*

DONATI.

53. *Sed estne hic ipsus, de quo agebam.*] Κατ' οἰκονομίαν supervenit, de quo sermo est, ut factis dicta ostendantur. *Et certe is est.*] Bene nunc confirmat ipsum esse eum, quum propior est, utpote senili, nec longum prospiciente conspectu.

54. *Nescio quid tristem video.*] Orationis apparatus ex vultu ostenditur: ut,
— *stetit acri fixa dolore,*
Tum quassans caput, hanc effundit pectore vocem.
Nescio quid.] Deest *Propter*: ut sit, *Nescio propter quid.* *Ut solet.*] Causa cur illum æquo animo frater ferat. *Ut solet*; inquit.

55. *Salvum te advenire, Demea, gaudemus.*] Ut asperior ostendatur Demea, etiam salutatur ab eo, quem objurgaturus est.

VARIORUM.

55. *Salvum te advenire.*] Grammatici qui in scenas actus divisere, hæc verba postrema esse primæ hujus scenæ voluerunt, quæ tamen initium sequentis rectius constituant. Et sane miror hiatum hunc à nemine adhuc animadversum: cum tamen in verbo (*jurgabit*) terminetur *Micionis* omnis illa superior oratio. Et jam è theatro discessurus fuit, cum *Demeam* fratrem adventantem forte conspicatur. Eum ille igitur accedit, cessans interea loci verba facere: tum salutatione ista sua, initium facit sequenti colloquio; cujus initium proinde censeri debent verba illa quæ adscripsi. *Sebaldus.*

DONATI.

1. *HEM! OPPORTUNE; TE IPSUM QUÆRITO.*] *In hoc actu diversi homines, diversi patres, & diversa studia proponuntur. hic lenis, hic amarus: hic facetus, hic impolitus: hic facilis, hic pertinax & difficilis. Hem! opportune; te ipsum quærito.*] Melius quam Menander, quum hic illum ad jurgium promptiorem, quam ad resalutandum faciat.

2. *Quid tristis es?*] Bene interrogat. potuit enim non iratus frater quærere. *Ubi nobis Æschinus siet.*] Quasi quædam causa sit tristitiæ.

VARIORUM.

1. *Hem! opportune.*] Hominis in disciplina domestica severissimi, nec permittentis filium lascivire, ne usus transeat in mores, & alterius nimium indulgentis libidini filiorum, ut ætas cursum suum faciat, decorum hac scena servatur, & diversum vitæ institutum exprimitur.

2. *Rogas me?*] *Cicero* De Seneã. *Quam*

Siet. quid tristis ego sum? MI. *dixin' hoc fore?*
Quid fecit? DE. *quid ille fecerit! quem neque pudet*
Quidquam, nec metuit quemquam, neque legem putat
Tenere se ullam. nam illa, quæ antehac facta sunt,
Omitto: modo quid designavit! MI. *quidnam id est?*
DE. *Fores effregit, atque in ædes irruit*

Alie-

DONATI.

3. *Dixine hoc fore?*] Credo jam, ut solet, objurgabit.

4. *Quid ille fecerit!*] Animadvertendum, ut interrogatus interroget more indignantium. quod ideo facit, quia videt Micionem eo vultu interrogare, ut videatur minus reprehendere culpam Æschini.

5. *Quem neque pudet quidquam, neque metuit quemquam.*] Varie per casus discurrit, *Quem neque pudet quidquam:* contra illud quod alibi patet dicit, *Erubuit, salva res est. Quem neque pudet quidquam.*] Magno ordine accusavit. non (inquit) pudore movetur patrum, non metu parentum, non timore legum. Ergo gradatim αὔξησις oratoria processit.

6. *Tenere se ullam.*] Bene *Tenere*, quia legem. & est ἀμφιβολία oratoria. *Nam illa quæ antehac facta sunt, omitto.*] Accusatio duo tempora recipit; præteritum, ab ante gestis: & præsens, ab iis quæ objiciuntur. Ergo utrumque mira brevitate perstrinxit.

7. *Omitto.*] Παράλειψις. *Modo quid Designavit!*] *Designare*, est rem novam facere. In utramque partem, & bonam & malam. Nam & *designatores* dicti, qui ludis funebribus præsunt: credo ob eam causam, quod ipsis ludis multa fiant nova & spectanda: simul etiam turba retineatur. quæ sunt aut in spectaculis, aut in litibus. *Modo quid designavit!*] Puto ego, *designationem*, contractionem, aut conductionem populi in unum intelligi. hoc enim contingit ei, qui aliquo flagitio populi in se oculos & ora convertit, & spectaculo est vulgo: quemadmodum designatores, qui ludis funebribus multitudinem retinent. *Designavit!*] Hoc verbum apud veteres, duas res significabat. etenim prave & recte facta, *designata* dicebantur. *Quidnam id est?*] Et hoc etiam contemnens interrogat Micio.

8. *Fores effregit.*] Hæc singula magna cum vociferatione inferenda sunt. stomachatur enim adversus male interro-

VARIORVM.

Quam morosi, & anxii, & iracundi, & difficiles sint senes, tum in vita, tum in scena, intelligi potest ex his fratribus qui in Adelphis sunt. Quanta in altero duritas! in altero comitas! At morositas tamen, & ea vitia, quæ dixi, habent aliquid excusationis, non illius quidem justæ, sed quæ probari posse videatur. Contemni se putant, despici, illudi: præterea in fragili corpore odiosa omnis offensio est: quæ tamen omnia dulciora fiunt & bonis moribus & artibus. Rogas me?] Ordo est: *rogas me quid tristis sim? ubi nobis Æschinus siet?* Nempe hunc sibi velut suæ tristitiæ authorem sibi in conspectum dari gestit, in ipsum potius, quam in Micionem evomiturus iram.

4. *Quem neque pudet.*] Propositio est accusationis. Æschinus est impudens, est effrænis & exlex. *Priscian.* lib. 18. *Menander:*

Ὃς δ' οὔτ' ἐρυθριᾷν οἶδεν, οὐδὲ δεδιέναι,
Τὰ πρῶτα πάσης τῆς ἀναιδείας ἔχει.

7. *Designavit.*] Quæ nunc admisit mala. *Eugraphius* legit *dissignavit.* & *dissignare* dicit proprie esse, aliquid, signatum legibus, rumpere.

10. Mul-

Alienas: ipsum dominum, atque omnem familiam
Multavit usque ad mortem: eripuit mulierem
Quam amabat: clamant omnes, indignissume
Factum esse. hoc advenienti quot mihi, Micio,
Dixere? in ore est omni populo. denique
Si conferendum exemplum est, non Patrem videt
Rei dare operam, ruri esse parcum ac sobrium?

Nullum

DONATI.

-gantem. *Fores effregit, atque in ædes irruit alienas.*] Totum quidem unum crimen est: Rapuit meretricem. Sed vide qua pompa, qua vociferatione dilatetur accusatio Demeæ, de moribus Æschini nihil nisi inania referentis. *Fores effregit, atque in ædes irruit alienas.*] Hæc singula consideranda sunt. Et bene dicit *Alienas*, quia si Lenonis diceret, parva res videretur.

9. *Ipsum dominum.*] Iterum suppressa est infamis persona. *Atque omnem familiam multavit.*] Aut *Familiam* pro servis lenonis dicit, aut pro meretricibus. *Multavit.*] Laceravit, mutilavit, mollivit, atque dissolvit. Unde *Mulciber* à multando, quasi *Multiber*.

10. *Usque ad mortem.*] Magna invidia cædis & mortis mentione, quæ tamen nulli accidit. *Eripuit mulierem quam amabat.*] Omnia magno colore & accusatorie dicta sunt, & ex hoc maxime, quod lenonem & meretricem non dixit, contentus facti atrocitate, personarumque vilitatem reticens. *Mulierem eripuit.*] Non *Abduxit*, sed *Eripuit*.

11. *Clamant.*] A præjudicato, & authoritate rumoris.

12. *Hoc advenienti quot mihi, Micio, dixere?*] Quasi dicat, Displicet omnibus, & multi eum accusant. nec tamen lenonis querelæ mentio fit. Vide oratorem. *Hoc* autem, vel articulus, vel adverbium loci est.

13. *In ore est omni populo.*] Sallustius, *In ore gentibus agens, populo, civitati.*

14. *Si conferendum exemplum est.*] Tanquam non sit conferendum. *Non patrem videt rei dare operam.*] Satis comice hoc infertur legentibus argumentum: nam magis in culpa ille ipse est, quem laudat.

15. *Rei dare operam.*] Non amori. *Rei dare operam*] Quam facete Poëta hæc omnia falsa, & è contrario facit Demeam credere. *Ruri esse.*] Non in urbe. *Parcum.*] Non prodigum. *Sobrium.*] Non insanum. *Parcum ac sobrium.*] Contra illud: *Cur amat? cur potat?*

VARIORVM.

10. *Multavit.*] Verberavit. In antiquis membranis scriptum invenitur *mulcavit*, ut *Petr. Victorius*, *G. Fabricius* & *Lindenbrogius* annotavere. trifariam enim hoc verbum scribitur: *mulcto, multo, mulco.*

12. *Hoc advenienti.*] Pro, *huc advenienti.* Qua in significatione *Virgilius* 8. Æneid.

Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Pro, *huc tunc.* Quo in loco ita *Servius*: *hoc*, inquit, *pro huc posuit, secundum antiquum morem.* Nam antea *hoc* adverbium loci fuit, quod nunc abolevit: sicut in epistolis probat *Verrius Flaccus*, exemplis, autoritate, & ratione: dicens, in adverbio pro *u*, *o* plerumque majores ponere consuetos. Et sic pro *huc*, *hoc* veteres dicere solebant. *Plancus* ad Ciceronem: *Hortor te, mi Cicero, exercitum hoc trajiciendum quam primum cures.* In pervetusto marmore *Capuano*, sic legitur:

Inferri hoc non licet. Rivius.

14. *Patrem.*] Alii legunt *Fratrem.*

15. *Rei dare operam.*] Rusticæ, familiæ sustentandæ, augendæ.

Nullum hujus simile factum. hæc quum illi, Micio;
Dico, tibi dico: tu illum corrumpi sinis.
MI. HOMINE IMPERITO *numquam quidquam injustius,*
Qui, nisi quod ipse fecit, nihil rectum putat.
DE. *Quorsum istuc?* MI. *quia tu, Demea, hæc male judicas.*
Non est flagitium, mihi crede, adolescentulum
Scortari,

DONATI.

16. *Nullum hujus simile factum.*] Hoc cum admiratione. Micio tangitur, quasi ipsius culpa sit fratris natura. *Nullum hujus simile factum.*] Hoc cum admiratione indignantis pronuntiandum est, & ardentibus in Micionem oculis. Et subaudiendum est *Esse*, aut *Invenire. Hæc quum illi, Micio, dico, tibi dico.*] *Illi*, pro *In illum*: & *Tibi*, pro *In te.*

17. *Tu illum corrumpi sinis.*] Deest *Nam.* sed ferventius ἀσυνδέτως dicitur. & hoc *Tibi* & *Tu* pronuntiandum est intento digito, & infestis in Micionem oculis. nam hoc agi stomacho adversum dissimulatores solet. *Tu illum corrumpi sinis.*] Mitius modo dixit, *Sinis corrumpi*: mox vehementius dicet, *An laudi putat fore, si perdiderit gnatum?*

18. *Homine imperito numquam quidquam injustius.*] Miro stomacho apud ipsum de ipso tanquam apud alterum loquitur.

19. *Nisi quod ipse fecit.*] Αὐθάδεια. hoc enim proprium rusticorum est, atque imperitorum. *Nihil rectum putat.*] Proprie *putat.* nam hoc verbum imperitorum est. Ordo est, Qui nihil rectum putat, nisi quod ipse fecit.

20. *Quorsum istuc?*] Deest *Pertinet*, aut *Dicis. Quia tu, Demea.*] Id est, homo imperitus. *Hæc male judicas.*] Pari virtute hæc leniter dicta sunt, qua superiora vehementer.

21. *Non est flagitium.*] Non peccatum negat esse: sed flagitium non esse contendit, & ideo subindignanter pronuntiandum est: ut si dicat, Scortari quidem adolescentulum, delictum est, sed non est flagitium. & veniæ locus non tam in facto, quam in persona est constitutus. *Non est flagitium, mihi crede, adolescentem scortari.*] Mire respondit, & oratorie, ad hæc quæ invidiose dicta sunt. Nam quod ait ille, *Eripuit mulierem quam amabat*: hic *scortum* dicit. quod *irruit in ædes alienas*, quasi ex vino furens, *potare*: quod cum aliis grave propositum est, hoc solum dicendo, leve reddit, id est, *fores effringere. Mihi crede.*] Quasi imperito dicit, *Mihi crede.* non enim, *Me intellige.* Quod imitatus *Cicero* sic Cælium exagitat; *Magna sunt, mihi crede: noli hæc contemnere.* Hic enim & authoritas dicentis, & contemptus ostenditur audientis.

VARIORVM.

18. *Homine imperito, &c.*] De hoc sic *Menander*:

Οὐκ ἔστ' ἀνοίας οὐδὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ,
τολμηρότερον.

Nihil imperito videtur esse audacius.

21. *Non est flagitium.*] In fine hujus scenæ ostendit *Micio* se omnia hæc ex animo non dicere. Verum quia ea non restringit, audiamus ea restringentem *Ciceronem* oratione pro M. Cælio: *Detur aliquid ætati, sit adolescentia liberior, non omnia voluptatibus denegentur, non semper superet vera illa & directa ratio: vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem: dummodo illa in hoc genere præscriptio moderatioque teneatur: parcat juventus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam, ne effundat patrimonium, ne fœnore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam, ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat, ne quem interimat, ne intersit insidiis,*

Scortari, neque potare, non est: neque fores
Effringere. hæc si neque ego, neque tu, fecimus,
Non sivit egestas facere nos. tu nunc tibi
Id laudi ducis, quod tum fecisti inopia.
Injurium est. nam si esset unde id fieret,
Faceremus. & tu illum tuum, si esses homo,
Sineres nunc facere, dum per ætatem licet:
Potius quam, ubi te expectatum ejecisset foras,

Alie-

DONATI.

23. *Hæc si neque ego, neque tu, fecimus.*] Quia dixit, *Qui nisi quod ipse fecit, nihil rectum putat.*

24. *Non sivit egestas.*] Non voluntas prohibuit, sed necessitas: & ideo nulla laus.

25. *Quod tum fecisti inopia.*] Nota *Fecisti*, in eo quod significat *Non fecisti.*

26. *Injurium est.*] Quia nihil quicquam injustius homine imperito. *Nam si esset unde id fieret.*] Non est necessario consequens, sed probabiliter admittitur apud oratores: non enim omnes qui habent unde faciant, continuo etiam faciunt. *Unde id fieret.*] *Fieret*, producta prima syllaba. *Ennius*, *Memini me fieri parvum.*

27. *Et tu illum tuum, si esses homo.*] Multum progressus est, accusans accusantem.

29. *Expectatum.*] Odiosum & malæ vitæ. nam filiis parentes aut amabiles sunt, aut expectati. amabiles, boni: expectati, mali: quorum mors in dies singulos expectanda & optanda sit. nam *expectamus* ante diem. unde avidior intelligitur, qui expectat, quam ille qui sperat. *Quam ubi te exspectatum.*] Eo rem produxit, ut ipse magis videatur consulere disciplinæ, quam Demea. *Ejecisset foras.*] Non dixit *Amisisset*: sed, ut quiddam abjiciendum, *Ejecisset.*

VARIORUM.

diis, scelere careat: Postremo cum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum ætatis, atque ad inanes hasce adolescentiæ cupiditates: revocet se aliquando ad curam rei domesticæ, rei forensis, Reipublicæ, ut ea quæ ratione antea non perspexerat, satietate abjecisse, experiendo contempsisse videatur.

22. *Neque potare: non est.*] Hæc geminata negatio, *Atticorum* more, vehementius negat. *Willich.*

24. *Non sivit egestas.*] Faërnus legit, *Non siit.* Quod damnum sæpe æstimatur ingens, lucrum est maximum. Ac illos merito quis dixerit miseros, qui nimio rerum successu velut ebrii, in quævis vitia feruntur, quod futurum minime erat, si omnis licentiæ fomitem, divitias, nacti non essent. Unde verissime dictum ab *Isocrate*: ὅτι ὁ πλοῦτος κακίας μᾶλλον ἢ καλοκἀγαθίας ὑπηρέτης ἐστὶν· ἐξουσίαν τῇ ῥᾳθυμίᾳ παρασκευάζων, ἐπὶ δὲ τὰς ἡδονὰς τοὺς νέους παρακαλῶν.

26. *Si esset unde.*] Si fuisset olim unde, fecissemus.

27. *Et tu.*] Recriminatio, ut vocamus. *Illum.*] Ctesiphonem.

28. *Per ætatem licet.*] Semel in vita spumam abjiciamus necesse est. Id ipsum vero in ætate cruda adolescentia, quam excocta, tolerabilius est.

29. *Te exspectatum.*] Odiosorum enim senum mors expectatur & à filiis exoptatur. *Nam grave tardas exspectare colos, &c.* Juvenal. Sat. 14. *Ejecisset foras.*] Legendum est *Elegisset*: quamvis non ignorem, *ejectos* aliquando *elatos* dici &

Alieniore ætate post faceret tamen.
DE. *Pro Juppiter! tu homo adigis me ad insaniam.*
Non est flagitium, facere hæc adolescentulum? MI. *ah!*
Ausculta. ne me obtundas de hac re sæpius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi.

Is

DONATI.

30. *Alieniore ætate, post faceret tamen.*] Ἀνακόλουθον. Deest enim *Quamvis.* Et *faceret* ultimum, magnam vim habet, nihil enim prodesset, insuper obesset, retinere ab istis filium juvenem. *Alieniore* pro *Aliena* dicens, comparativum gradum pro positivo posuit.

31. *Pro Iuppiter!*] Tragica exclamatio est. & bene, tanquam ipse se reprehenderet Demea, adjecit: *Tu homo adigis me ad insaniam.* Et *Tu homo* dicens, negat illi familiaritatem.

32. *Non est flagitium, facere hæc.*] Moraliter indignatio expressa est, iisdem verbis, quæ frater dixerat, repetitis.

33. *Ne me obtundas.*] Ne me sæpe & moleste interpelles. Nam *Obtundere*, est aliquid sæpe odiose repetere.

34. *Tuum filium dedisti adoptandum mihi.*] Mira argumentatio per ἐπαγωγὴν, quæ *Inductio* ab oratoribus dicitur, quum per interrogationem pervenimus ad id, quod volumus, concludendum.

VARIORUM.

defunctos: & ejus sermonis rationem quære apud *Turnebum* in Adverf. Sed *elegisset* eam vim habet, quam *Lucilii* lib. 29. apud *Marcellum* in *Eligere*:

> *Corrumpat prorsus, ac nervos eligat omnes.*

Propertius lib. 2.

> *Tu prius & fluctus poteris siccare marinos,*
> *Altaque mortali deligere astra manu.*

Elegisset autem, si velis, apud *Terentium*, possis recte probare. Calorem enim illum & gaudium gestientis adolescentis in efferendo expectato sene exertissime notat: & multo designatius hoc est, *deligere foras*, quam *dejicere.* Quibus in rebus omnibus facile patior me à *Lambino* dissentire, qui *legere* & *diligere*, non nisi vulgata significatione novit. Cæterum, *elegisse* in *ejecisse*, facile mendum. Nam *j* & *l* fere promiscue sunt in libris vetustis. *Palmerius.*

31. *Pro Iupiter!*] Exprimit hic *Demea* eos qui nec à natura facundi, nec ab arte exculti sunt, & tamen non stupidi prorsus; cum refutare adversariorum rationes nequeunt, eos negare solere conclusionem. Ita hic *Demea*:

> *Non est flagitium facere hæc adolescentulum.*

Tu homo adigis me.] Alii legunt, *rediges tu homo me.*

34. *Adoptandum.*] *Aulus Gellius*, lib. 5. cap. 19. *Cum in alienam familiam inque liberorum locum extranei sumuntur, aut per prætorem fit, aut per populum. quod per prætorem fit;* adoptatio *dicitur: quod per populum;* arrogatio. *Adoptantur autem, cum à parente, in cujus potestate sunt, tertia mancipatione in jure ceduntur; atque ab eo, qui adoptat, apud quem legis actio est, vindicantur. Arrogantur ii, qui, cum sui juris sunt, in alienam sese potestatem tradunt: ejusque rei ipsi auctores fiunt. Arrogatio autem dicta; quia genus hoc in alienam familiam transitus, per populi rogationem fit. Ejus rogationis verba hæc sunt:* Velitis jubeatis, Quirites, uti Lucius Valerius, Lucio Titio, tam jure legeque filius sibi siet, quam si ex eo patre matreque familias ejus natus esset, utique ei vitæ necisque in eo potestas siet, uti pariendo filio est. Hæc, ita uti dixi, ita vos, Quirites, rogo.

35. Is

Is meus est factus: si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat, potat, olet unguenta? de meo.

Amat?

DONATI.

35. *Is meus est factus.*] Sic progreditur, quasi confessionis genus sit, adversarium tacuisse. *Si quid peccat, Demea.*] Conclusio dubiæ rei à non dubiis sumpta. *Si quid peccat, Demea.*] Τὸ ἰδιωτισμὸν interposuit *Demea:* & repetitum est, *peccat.*

36. *Ego illi maximam partem feram.*] Errant, qui putant *illi* esse pronomen, quum sit adverbium loci: ut,

—— illi mea tristia fata,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Illi ergo, ibi, ubi ille peccat. Quare quidam etiam *li* syllabam discretionis causa, ut locum significet, corripiunt. Et *Maxumam partem*, optime dicit. Non enim *universam*, quia non solus pater Æschini est: sed *Maxumam*, quia ejus magis est, cujus filius cœpit esse per adoptionem. *Feram.*] Sustinebo, tolerabo.

37. *Olet unguenta?*] A summo ad imum proposita solvuntur. & mira varietas est, *Olet unguenta:* ne diceret, obsonat, potat, ungitur: ne scilicet hæc exercitationis palestricæ, non luxuriæ dicerentur.

VARIORUM.

35. *Is meus est factus.*] Scire oportet, tantam fuisse priscis in liberos potestatem, ut pater etiam adoptans, de liberis statuere citra judicium posset, etiam capitaliter. Id quod ex *Ciceronis* oratione pro *Domo sua* intelligere possumus: qui de *Clodio* loquens, qui se in adoptionem plebeio homini dederat, cum ex genere patriciorum esset, videlicet ut ei Tribuno plebis esse liceret; ita inquit: *Sed cum hoc juris à majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit: quod tu ipse potuisti in tua causa discere: (credo enim, quanquam illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctorne esses, ut in te P. Fonteius vitæ necisque potestatem haberet ut in filio:) quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id XXX curiæ jussissent, num id jussum esset ratum? certe non. Quid ita? quia jus à majoribus nostris ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo possit invitus amittere.* Quibus verbis planum fit, qui in adoptionem se olim dabant, eos libertatem amittere: quia jus patriæ potestatis hoc ferebat, ut vitæ necisque potestas in filium esset patri ascititio. Propterea conceptis verbiis ii qui se in adoptionem dabant, interrogabantur. *Budæus.*

36. *Ego illi maximam.*] *Palmerius* legit:

Mihi peccat: ego illi mactam partem feram.
Scortatur? potat? olet unguenta, Demea?
Obsonat? dabitur à me, dum erit, commodum:
Ubi non erit, fortasse excludetur. fores
Effregit? restituentur. vestem discidit?
Resarcietur. est Diis gratia, quia
Est unde hæc fiant.

37. *Obsonat, potat, olet.*] *Politiani* in Miscellaneis hæc sunt verba *M. Varro* lib. 6. *de ling. Latina sic ait: Apud Terentium:* Scortatur, potat, olet unguenta? de meo. *Scortari est sæpius, meretriculam ducere. Hæc ille. Cæterum Terentiani omnes ad unum codices, non* scortatur *habent, ut Varro legit, sed* obsonat. *Quam lectionem etiam Donatus agnoscit. Quid hic igitur dicemus? mendumne esse in omnibus Terentianis codicibus? an (quod credere ausim) memoriola vacillasse Varronem quoque ipsum, πολυγραφώτατον à Cicerone appellatum.* In hisce ipsum, *Donatumque*, non *Varronem* falli opinor. neque dubito, *scortatur*, in *Terentio* esse legendum.

Amat? dabitur à me argentum, dum erit commodum:
Ubi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? restituentur. discidit
Vestem? resarcietur. Est, (Dis gratia,)
Et unde hæc fiant, & adhuc non molesta sunt.
Postremo aut desine, aut cedo quemvis arbitrum:
Te plura in hac re peccare ostendam. DE. *hei mihi!*
Pater esse disce ab aliis, qui vere sciunt.

MI. Na-

DONATI.

38. *Amat?*] Πρὸς τὸ, Cur amat? *Dum erit commodum.*] Dare scilicet.

39. *Ubi non erit.*] Argentum scilicet: sed *Commodum dare*, subaudiendum est. *Fortasse excludetur foras.*] Hoc ita protulit, quasi dicat, nihil sibi deperisse, si gratis forte fuerit ad amicam admissus. Et totum hoc τοῦ ἐξουθενισμοῦ legendum est. Et mire *Fortasse* dicit, ut Pater indulgens, & credens Adolescentem posse etiam amari ab amica: non enim affirmavit, ut diceret, *Excludetur foras.*

40. *Fores effregit? restituentur.*] Pervenit ad præsens crimen: illa enim ante acta fuerant.

41. *Resarcietur.*] *Re* abundat.

42. *Et unde hæc fiant.*] Iterum subaudiendum, *est.* *Et adhuc non molesta sunt.*] Quia non est flagitium, Adolescentem scortari.

45. *Ab aliis qui vere sciunt.*] Superbum fuisset, *A me* dicere. melius ergo, *Ab aliis*, dictum est.

VARIORUM.

Quod ut credam, facit inprimis *M. Varronis* omnium *Romanorum* doctissimi auctoritas, cui quis neget multo plus fidei, quam sexcentis *Donatis* esse præstandum? Porro *Terentium* eam loquendi formulam, sicut alia plurima à *Plauto* sumsisse autumo, apud quem leno in Pseudolo sic loquitur:

——Venus mihi hæc
Bona dat, cum hos huc adjicit lucrifugas, damni sui cupidos,
Qui se suamque ætatem bene curant, edunt, bibunt,
Scortantur. —— Sabinus.

Huic verbo, *olet*, vetustissimi accusativum adjunxerunt. *Varro* Bimargo: *Avi & atavi nostri cum allium ac cepe totum verba olerent, tamen optime animati erant.* Quæ secuta est ætas, ablativum eidem adjunxit. quod vitiose fieri *Diomedes* ait, quamvis *Ovidius*, & ante eum *Propertius*, ita locuti sint. Erant autem apud veteres adolescentuli oleo delibuti, tanquam voluptuarii. *Georg. Fabr.*

38. *Dum erit commodum.*] Ita citatur ab *Asconio* in quart. Verr. *ubi*, *dum erit commodum*, exponit, quam diu libuerit.

39. *Excludetur foras.*] Ab avara meretrice, quæ non facile amatorem à pecunia inopem admiserit.

43. *Cedo quemvis arbitrum.*] Id est, *dic quemvis arbitrum.* ac si diceret, vincam quocunque judice, eorum, qui harum rerum consultissimi fuerint. *Barland.*

44. *Te plura in hac re.*] Faërnus legit, *in hanc rem.*

45. *Qui vere sciunt.*] Vera lectio est: *Pater esse disce ab aliis, qui vere sient*; aut, *qui vere sunt.* *Demea* vere pater erat, *Micio* adoptione: itaque quando controversia esset, uter magis sciret pater esse; *Demea, disce*, inquit, *pater esse ab aliis qui vere sint.* Et ostendit *Micionis* responsio. *Palmerius.*

46. Na-

MI. *Natura tu illi pater es, consiliis ego.*
DE. *Tun' consulis quidquam?* MI. *ah, si pergis, abiero.*
DE. *Siccine agis?* MI. *an ego toties de eadem re audiam?*
DE. *Curæ est mihi.* MI. *& mihi curæ est. verum, Demea,*
Curemus æquam uterque partem: tu alterum,
Ego item alterum. nam ambos curare, propemodum
Reposcere illum est, quem dedisti. DE. *ah Micio.*
MI. *Mihi sic videtur.* DE. *quid istuc? tibi si istuc placet;*
Profun-

DONATI.

46. *Natura tu illi pater es, consiliis ego.*] Urbane Micio *Consiliis* subjunxit. Plus enim valet ad laudem consilium, quam natura. Et simul ostendit Poëta verbis Micionis, qui non natura, sed affectu sit pater, nullum patrem esse sapientem: eum vero posse sine perturbatione perfrui iis quos amat, quem patrem esse consilium fecerit, non natura, hoc est, qui filium adoptaverit. Et mire, quum *Natura* singulariter dixerit, pluraliter intulit, *Consiliis ego.*

47. *Tun' consulis quidquam?*] Apertior contumelia: & ideo sequitur denuntiatio discedendi. *Tun' consulis quidquam?*] Quia dixit, *Consiliis ego pater sum:* à conjugatis argumentatus respondit, *Tun' consulis quidquam?* quia à consulendo *consilia* dicuntur, & *consultores.* *Si pergis, abiero.*] Ut,

——— *donec me flumine vivo*
Abluero. ———

Si pergis, abiero.] Ἀρχαϊσμὸς, pro *Abibo.* & hoc, gestu abeuntis, vel abituri pronuntiatur.

48. *Siccine agis?*] Recte, quia jam abibat: quasi revocantis correptio est. *An ego totiens.*] Hoc conversum intelligas dicere. *Audiam.*] Deest *te:* sed exprimere durum fuit. Et hoc est obtundere.

49. *Curæ est mihi.*] Æschinus scilicet.

50. *Curemus æquam uterque partem.*] Proprie *Uterque* & *Æquam*, quasi particeps fratris.

51. *Propemodum.*] Nisi addidisset *Propemodum*, falsa videretur esse sententia.

52. *Ah Micio.*] Religiose commotus est: ac veluti incusatio est perfidiæ: & ideo exclamat dolens, & transit in iracundiam, concessionemque, quæ ἐπιτροπὴ dicitur.

53. *Mihi sic videtur.*] Rationabiliter non *Est sic*, dixit: sed, *Sic videtur:* non vult enim verum esse. *Quid istuc?*] Deest *Loquor* aut *Resisto:* nam proprie significatio est de sententia sua decedentis.

VARIORUM.

46. *Natura tu illi pater.*] Ut *Salustius: Curæ similitudine patres appellabantur. Eugraph.* Plus autem est, consiliis patrem esse, quam natura. Quod probe intellexit *Alexander M.* cujus decantatum in scholis responsum est, in quo simul rationem hujus rei hanc reddit: quia scilicet naturalis pater tantum causa sit τοῦ ζῆν: præceptor vero, vel quicunque juventutem recte & fideliter informat, τοῦ καλῶς ζῆν. Quod ille haud dubie à præceptore suo acceptum tulit: sic enim ille, patrum eos esse, dicere solitus est, honorabiliores, qui erudirent, quam qui genuissent tantum, quia hi vivere tantum largirentur; illi vero bene vivere. Hinc *M. Antonius* Imperator, ut testatur *Julius Capitolinus* in ejus vita, præceptorum suorum aureas imagines in templo Larium posuit, ac dixit: *Illos suos lares esse*, hoc est, Deos domesticos. *Sebaldus.*

47. *Tun' consulis.*] *Bembus* legit *tune consiliis quicquam?* Hæc enim efficax repetitio majorem vim orationi addit.

 54. *Pro-*

Profundat, perdat, pereat; nihil ad me attinet.
Jam si verbum unum posthac. MI. *rursum, Demea,*
Irascere? DE. *an non credis? repeton' quem dedi?*
Ægre est: alienus non sum. si obsto: hem desino.
Unum vis curem, curo: & est Dis gratia,
Quum ita ut volo est. iste tuus, ipse sentiet
Posterius. nolo in illum gravius dicere.

MI. *Nec*

DONATI.

54. *Profundat, perdat.*] Ἐπιτροπὴ figura. *Virgilius:*

Sequere Italiam ventis, pete regna per undas.

Profundat, perdat, pereat.] Hæc sic pronuntianda sunt, ut ostendatur gestu, nolle quod loquitur.

55. *Si verbum unum posthac.*] Ἀποσιώπησις. Deest, *Tibi fecero*, aut tale hujusmodi. *Rursum.*] Quasi curans irasceris?

56. *An non credis?*] Irasci scilicet. *Repetone quem dedi?*] Minus erat, si Æschinum diceret: sed plus est, *Quem dedi.*

57. *Ægre est.*] Quasi dictum sit, Quid ergo loqueris? quia ægre est. Cur ægre est? quia alienus sum. *Alienus non sum?*] Mire *Alienus non sum:* quasi timeat jam dicere, *Pater sum. Alienus non sum.*] Satis cum stomacho, quasi dicat, Si patrem me esse jam non licet, alienus non sum.

59. *Iste tuus.*] Memoriter *Iste tuus*, ad illud quod dixerat, *Meus est factus. Iste tuus ipse sentiet posterius.*] Quantus sis, quantumque eum ames: hoc est, ut decipiatur per indulgentiam tuam. *Ipse sentiet.*] *Sentire* multi pro malo posuere. ut ipse alibi, *Sit rogas? sensi: nam unam ei cœnam atque ejus comitibus dedi.*

60. *Posterius.*] Etenim Demea satis hoc grave existimat dictum in eum, qui non provideat in futurum; & arctius, quia pater est. *Nolo in illum gravius.*] Scilicet quam hoc.

VARIORUM.

54. *Profundat.*] Permissio ironica irati.

56. *An non credis?*] Legendum est; *ah non cedo.* Quid enim hoc est: *non credis irasci?* Quin & *Micio* credebat, & illum qui irasci tam celer esset, comiter reprehendebat: *Demea* vero, id quod erat, videri iratus nolebat. Quid quæris? narro tibi, omnibus *Terentii* aliorumque scriptorum locis, aliquibus libris semper sedes invicem mutasse *ap* & *ab*; *cedo, credo.* Palmerius.

57. *Hem desino.*] Faernus legit *desine.*

59. *Iste tuus, ipse sentiet.*] *Ille* & *iste* privatum usum habent. Prius enim ob eminentiam quandam rem omnibus notam præsumi volumus. ut *Cicero: ille facundus.* Posterius contra, cum alicujus rei cum contemptu vel stomacho mentionem facimus: ut hic & in Eunucho,

Munus nostrum ornato verbis, & istum æmulum quoad poteris ab ea pellito.

Barland.

60. *Nolo in illum.*] Contrarius videtur *Menandri* locus:

Οὐδέ ποτ᾽ ἀληθὲς οὐδὲν οὔθ᾽ ὑγιὲς πατὴρ
Εἴωθεν ἀπειλεῖν, οὔτ᾽ ἐρῶν ἐρωμένῃ.

Ut irritæ parentis, in prolem suam,
Sic & in amicam sunt amatoris minæ.

Loquitur autem *Menandri* dictum de vitiosa & execranda potius quorundam parentum consuetudine, qui tertio quoque verbo imprecationes addunt, etiam cum liberis blandiuntur, pravo quodam gentilitio magis more, quam animo malo & nocendi cupido. *Sibaldus.*

61. *Nec*

MI. *Nec nihil, neque omnia hæc sunt, quæ dicit; tamen*
Nonnihil molesta hæc sunt mihi. sed ostendere,
Me ægre pati, illi nolui. nam ita eśt homo!
Quum placo, advorsor sedulo & deterreo:
Tamen vix humane patitur: verum si augeam,
Aut etiam adjutor sim ejus iracundiæ,
Insaniam profecto cum illo. etsi Æschinus
Nonnullam in hac re nobis facit injuriam.

Quam

DONATI.

61. *Nihil, & nonnihil.*] Nota figura est, conveniens placidissimo seni, qui in reprehendendo adolescente moderatus est. *Nec nihil.*] Apparet Terentium favere lenissimis patribus: unde subjecit etiam rationem facti Micionis. *Neque omnia hæc sunt quæ dicit.*] Bene à Micione hoc dicitur: quia indulgentioris est, plura scire: & supra dixit, *Ea ne me celet consuefeci filium.* Et hic sensus est: Nec contemnenda sunt quæ dicit, nec omnia dicit tamen. Hoc est, non sola sunt quæ dicit, sed multa alia. Et ordo est, Neque tamen hæc quæ dicit, sunt omnia.

62. *Nonnihil molesta.*] Placidissime *Nec nihil* dixit: & *Nonnihil* maluit repetere, quam vehementer iracundiam demonstrare. est enim altera διπλότης. *Nonnihil molesta hæc sunt mihi.*] Optime Poëta Micionem fecit commotum: ne si omnino immobilis esset, non indulgere adoptivo filio, sed omnino eum non curare videretur. Ergo sic in eum servat placidum animum, ut tamen retineat patris affectum.

63. *Illi.*] Demeæ scilicet. Aut *Illic*, id est, ubi Demea litigabat. *Sed ostendere, me ægre.*] Constat ergo, ægre pati. nam aliter non erat parens. *Nam ita est homo.*] *Homo* dixit moraliter: sic enim de iis dicimus, quos parce reprehendimus. ut alibi, *Ut homo est, ita morem geras.*

64. *Quum placo.*] Id est, quum volo placare.

65. *Verum si augeam.*] Argumentum à contrario. nam *Placare*, contrarium est irritantibus augentibusque iracundiam.

66. *Aut etiam adjutor sim ejus iracundiæ.*] Σύλληψις. Nam à genitivo casu accusativus assumptus est.

67. *Etsi Æschinus nonnullam in hac re.*] Rursus διπλότης, ut sit mitis reprehensio: & hoc ipso gravis. nam *Etsi*, & *nonnullam nobis*, temperamento sunt posita.

VARIORVM.

61. *Nec nihil, neque omnia.*] *Neque omnia hæc sunt*, id est, neque omnia quæ dicit vera sunt. *Cicero* Ver. 6. *Veruntamen abducuntur homines nonnunquam ab institutis suis magnitudine pecuniæ.* Et de amicit. *Sunt ista Lælii.* Quod à Platone sumsit, qui, ἐστὶ ταῦτα, in assentiendo & confirmando crebris sermonibus usurpat. *Fr. Fabr.*

63. *Nam ita est homo.*] Morosus sc. & intractabilis.

64. *Cum placo.*] Irati obsequio alias flectuntur, alias magis etiam irritantur. Hoc posterius videre est exemplo *Demeæ* nostri. Illi priores *Plauti* versiculi fidem faciunt, Act. 5. Sc. 2. Amphitr.

—*Bacchæ bacchanti si velis advorsarier,*
Ex insania insaniorem facies: feriret sæpius.
Sin obsequaris, una te solvas plaga.

Sebaldus.

Cum placo.] Ubi placare conor.

 72. *Spe-*

Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit
Aliquid? postremo nuper, credo, jam omnium
Tædebat, dixit velle uxorem ducere.
Sperabam jam defervisse adolescentiam.
Gaudebam. ecce autem de integro. nisi, quidquid est,
Volo scire, atque Hominem convenire, si apud forum est.

ACTUS

DONATI.

69. *Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit aliquid?*] Ἦθος ὑπερβολῆς. *Quam non*, & *Cui non*. Ea tamen hæc sunt, ut non gravi sono accusationis proferantur; sed solam reprehensionem contineant. *Aliquid* vero, admirantis est. Quod addidit *Meretricem*, ostendit Micionem hoc solum adhuc scire: nihil autem de vitiata virgine. *Quam hic non amavit meretricem?*] Et hoc cum venia & defensione. nam colere meretricem, non est flagitium. & simul etiam vitiatæ virginis adhuc ignarus ostenditur Micio. *Aut cui non dedit aliquid?*] *Aliquid* dicendo, prætermisit vel meretricem vel numerum.

70. *Credo jam omnium tædebat.*] Παρένθεσις πρέπτη. Etenim addimus ad ea quæ apud nos parum certa sunt, aut *Credo*, aut *Puto*.

71. *Dixit velle uxorem ducere.*] Mirum est apud Terentium, quum etiam per nescias personas indicet argumenta. nam quum Micio nesciat amari ab Æschino civem virginem: tamen dicit, *Credo jam omnium tædebat*, &, *Dixit se velle uxorem ducere*. Sic ex parte magna ostendit nescius argumentum: ideo quia verisimile est, amantissimum Æschini Micionem omnes scire affectus adolescentis & consuetudines. Et apparet præterea, conatum ex parte fateri vitiatum amore Æschinum, & pudore impeditum, tantum hoc dixisse, quod honeste potuit, velle se uxorem ducere: quam autem vellet, tacuisse confusum.

72. *Sperabam jam defervisse adolescentiam.*] Recte *Sperabam*, pro *Gaudebam*: sic enim dicimus, quum errasse nos cernimus. Et mire: non dixit, *Sperabam illum jam corruptum*: sed mitis senex totum ætati attribuit, nihil filio. *Defervisse adolescentiam.*] Servat propositum circa ætatis veniam. *Defervisse.*] Quasi deorsum à fervore tenuisse. Legitur & *desævisse*.

73. *Ecce autem de integro. nisi quidquid est.*] Ἀποσιώπησις prima: quia non vult credere. *Nisi quidquid est.*] Deest, *quia*: ut sit, *nisi quia*. Et est sensus, Nisi quia non temere credo; & volo scire quidquid est.

VARIORVM.

72. *Sperabam jam defervisse.*] Alii legunt, *desævisse*. Emendatiores libri *defervisse* habent. quod autem *deferbuisse* scriptum est, ex illa mutatione factum videri potest, quod quæ nunc per *v* scribuntur, aliquando per *b* scripta sunt, ut *deferbesco*. Et quæ nunc per *b*, ut *superbus*, aliquando per *v*. Apud Ciceronem in Oratione pro M. Cælio, *Deferbuisse* legitur. Verba subjiciam, *Multi & nostra & patrum, majorumque memoria Judices, summi homines & clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiæ cupiditates deferbuissent, eximiæ virtutis firmata jam ætate extiterunt.* *Adolescentiam.*] Id est, vehementem & flagrantem amoris vim imminutam κατὰ μετωνυμίαν.

73. *Ecce de integro.*] Subaudi, *amare cœpit*.

74. *Hominem.*] Æschinum.

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

SANNIO. ÆSCHINUS. PARMENO.

Argum. *Omissis senibus, describitur Æschini factum, jurgantis cum lenone, propter puellam ereptam. Protervi adolescentis fidentia & impetus hac scena exprimitur. Honestorum enim est, potius injuriam propulsare, quam inferre.*

OBsecro, Populares, ferte misero atque innocenti auxilium:
Subvenite inopi. ÆS. *otiose nunc jam ilico hic consiste.*

Quid

DONATI.

1. OBSECRO, POPULARES.] Popularitas *in omnis res consortium sumitur. nunc autem* populares *cives dicit. & hoc est, quod veteres* Quiritari *dicebant, Quirites conclamare. Obsecro, populares, ferte misero atque innocenti auxilium.*] Hic exemplum est contumeliosi per potentiam divitis, & in perniciem suam pauperis contumacis.

2. *Subvenite inopi.*] Vide quam posteriora vehementiora sunt, ad incendendum populum. primo, *miserum:* post, *innocentem:* ad ultimum, *inopem* posuit. & primo, *ferte auxilium:* post, *subvenite.* Et totum hoc principium à benevolentia sumitur: quæ comparatur ex invidia potentiæ Æschini. nam, contraria in Æschino esse vult intelligi. *Misero atque innocenti auxilium: subvenite inopi.*] Tria sunt, *Miser, Innocens, Inops. Otiose, nunc jam.*] *Otiose*, secure significat. nam nisi qui securus est, otiosus non est. *Otiose nunc jam ilico hic consiste.*] Simul imperavit modum, tempus, locum, factum. Modum, *otiose:* Tempus, *nunc:* Locum, *hic:* Factum, *consiste.* Nam *Iam* & *Illico*, alterum tempori adjungitur, alterum loco. At *Consistere*, est audacter & constanter stare: ut,

Constitit in digitos extemplo arrectus uterque.

Illico.] Modo locum, non tempus significat.

VARIORUM.

1. *Obsecro, Populares.*] Quæ *Demea* paulo ante commemoravit *Micioni*, hic contingere posterius videntur; quod multos anxios habet. Sed omnino videtur *Demea*, mox ubi *Æschinus* fores effregit & eripuit meretricem, id à populo intellexisse & Micioni retulisse. Interea autem dum colloquuntur, *Æschinus*, quam eripuit meretricem, deducit ad fratrem *Ctesiphonem* in domo *Micionis:* Meretricem autem tenet & sequitur in via leno, & inclamat hæc, *Obsecro, populares.* Faërnus. *Ferte misero.*] Est principium ad conciliationem benevolentiæ mire idoneum, quo simul invidiam adversario conflat, ex insolenti ferocia petulantis juvenis, superbe contemnentis præ se alios, omniaque pro sua libidine administrantis. Utitur autem pro simplici propositione duplici. Satis enim erat dicere: *populares, ferte misero auxilium.* Ut vero eosdem vehementius adversus *Æschinum* concitaret, repetit eandem, verbis saltem mutatis: *subvenite inopi.* Ubi incrementa verborum simul expendantur in vocibus, *Misero:* cui succurrere naturalis æquitas suadet. Quia tamen fieri potest, ut miseri sua culpa tales sint, iccirco addit, *innocenti;* quod ad persuadendum magis est affectum. Ac ut illorum cor perfoderet, addit tertium πάθος in repetita propositione, *subvenite inopi.* Quæ quidem ὑψοπείας καὶ κομμάτιοις nunc est in procemio lenonis valde notabilis. *Sebaldus.*

2. *Otiose.*] Amoto omni metu isthuc mane, dum puer aperit fores. Servulum objurgat minus recte observantem *Philumenam*, tum orationem suam avertit ad pavidam puellulam; quæ quia fugam meditabatur, ut est sexus ille plus nimio trepi-

Quid respectas? nihil pericli est: numquam, dum ego adero, hic te tanget.

SA. *Ego istam invitis omnibus.*

ÆS. *Quanquam est scelestus, non committet hodie unquam iterum ut vapulet.*

SA. *Æschine, audi, ne te ignarum fuisse dicas meorum morum, Leno ego sum.* ÆS. *scio.* SA. *at ita, ut usquam fuit fide quisquam optuma.*

Tu quod te posterius purges, hanc injuriam mihi nolle

Factam

DONATI.

3. *Numquam.*] Pro *non.* Virgilius, *Numquam omnes hodie moriemur inulti.*

4. *Istam invitis omnibus.*] Deest *abducam. Ego istam invitis omnibus.*] Bona ἔλλειψις. nemo enim plene loquitur, qui luctatur.

5. *Quanquam est scelestus, non committet.*] Ἀνακόλουθον primum; nam quum præposuisset *Quanquam*, non subjecit *Tamen. Committet.*] Perficiet: sed hoc proprie de illicitis & puniendis facinoribus dicimus. Et simul hic ostendit Comicus adolescens cedere se lenoni, invitum se noxam intulisse: & id quod fecerit, fecisse lenonis culpa, non sua. *Iterum ut vapulet.*] Minaciter Poëta priorem litem sustulit, dicendo *Iterum*: ut non eadem lis esset, de qua supra Demea questus est: sed instaurata nascatur.

7. *Leno ego sum.*] *Leno*, terribiliter pronuntiandum est: quasi dicat, cui supplex eris. Sed ex argumento est, quod contemnit Æschinus minas lenonis: utpote qui jam uxorem decreverat ducere. *Scio.*] Hic respondit, quasi in lenone imminutio capitis tantum consisteret. *Fide quisquam optuma.*] *Fides* in concipiendis comminationibus: nam *denuntiatio* comminantis est.

VARIORVM.

trepidans, consistere eam jubet *Æschinus*, quod nihil sit periculi. Et quia respectabat, metuens ne *à Sannione* jamjam prehendatur, & invitis omnibus abducatur, id ipsum quoque vertit *Æschinus*, quia se præsente futurum non est, ut leno eam tangat, nedum rursus auferat. *Sebaldus.*

4. *Ego istam.*] Subaudi: *retinebo* aut *abducam.* Latomus.

5. *Non committet hodie.*] Vetitum erat sub exhæredationis pœna, ne filius familias Lenonem pulsaret. Idque apud animum suum perpendens *Æschinus*, non denuo sibi depalmandum statuit Lenonem, ne si ille magis irritatus sit, aliqua ad patrem hoc emanet, ipseque tunc perpetuo perierit. Vide Infra Act. 2. Sc. 4. ubi mens hujus legis simul explicatur. *Sebaldus.*

7. *Fide optima.*] Etiam qui se ab omni justitia segregarunt, in ore gerunt illud sanctissimum justitiæ nomen, & plane, secundum *Publium, etiam qui faciunt, odio habent injuriam.* Sebaldus.

8. *Nolle factam hanc injuriam.*] Expressit hic *Terentius* solemnem morem satisfactionis. Olim jurabant se agnoscere, quod indigno eam injuriam intulissent, & nolle factum, eaque res vindicabat læsum ab infamia. Qui enim sine ea satisfactione hujusmodi offensas condonabant, habebantur vel ignavi, quod ultionem non audebant expetere, vel ita flagitiosi, ut in legibus & judiciis spem nullam vindictæ haberent. Idem licet videre apud *Plautum* in Amphitr. ubi *Alcumena* stupri arguta à marito, ac jam divortium parans, non placatur, nisi istius-

Factam esse, hujus non faciam. crede hoc; ego meum jus persequar:
Neque tu verbis solves, unquam, quod mihi re male feceris.
Novi ego vestra hæc; Nollem factum: jusjurandum dabitur, te esse
Indignum injuria hac; indignis quum egomet sim acceptus modis.
ÆS. *Abi præ strenue, ac fores aperi.* SA. *cæterum hoc nihil facis.*

ÆS. I

DONATI.

9. *Hujus non faciam.*] Figurate ergo, *Quod te purges*, id est, purgationem tuam. *Hujus* autem, δεικτικὸν est. Aut enim stipulam, aut floccum moverat, aut summum digitum. *Hujus non faciam.*] Cicero: *Ne tantulum quidem commotus est.* *Ego meum jus persequar.*] Hoc est lenonium. *Meum jus.*] Meam libertatem. *Meum jus.*] Meam vindictam. Nam ut illa *injuria* est, quæ fit innoxio: ita jus vindicta illa, quæ redditur reo. *Persequar.*] Ulciscar. Cicero: *Tu dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris.*

10. *Neque tu verbis solves unquam, quod mihi re male feceris*] Νομικῶς. Et *Solves*, lues, persolves, id est, satisfacies, ac te purgabis. *Re male feceris.*] Acuendum est *re*, & significanter proferendum. ibi enim est sententia. Et plus dixit, *Re malefeceris*, quam *Injuriam feceris.*

11. *Novi ego vestra hæc.*] Ἔλλειψις: deest enim *Verba. Iusjurandum dabitur.*] Hoc est, jurabimus te esse indignum cui injuria fiat hujusmodi. Aut separatim, *jusjurandum dabitur:* & separatim, *te esse indignum injuria hac.* & sic melius. verba enim satisfaciunt, quum res colligitur in generalibus causis. nam sæpe iræ ac lites jurejurando sunt terminatæ.

12. *Indignum injuria hac.*] Comice *Indignum* & *Indignis.*

13. *Abi præ strenue.*] Aut *Abi præ*, id est, prior: aut *Abi præ*, id est, præi: ut, *I præ, sequar.* Aut *præstrenue*: ut, *Prædivitis urbe Latini. Abi præ strenue.*] Magna contemptio minarum lenonis, non respondisse Æschinum ad ea quæ dixerat.

Cæterum hoc nihil facis.] *Nihil* pro *non* legitur. & *nihili.*

VARIORVM.

istiusmodi satisfactione. Hæc sunt verba *Alcumenæ:*

—— Neque me perpetiar probri
Falsam insimulatam, quin ego illum aut deseram,
Aut satisfaciat mihi, atque adjuret insuper,
Nolle esse dicta, quæ in me insontem protulit.

Vides, iratissimam fœminam, hoc genus satisfactionis exspectare, & in ipso conatu divortii placari posse! quod & statim factum à *Jove* simulatitio marito: Ita & apud *Livium* lib. 29. legimus: *Locrensibus coram senatum respondere, quas injurias sibi factas quererentur, neque senatum, neque populum Rom. factas velle.* Nannius.

11. *Dabitur jusjurandum.*] *Scipio Gentilis* ad Apul. Satisfactio, ait, quæ veteribus usitata fuit in causis maxime injuriarum, privatim adhiberi solebat, & fere jurejurando transigi: Juro te indignum hac contumelia esse vel videri. Unde experjurare, & experjurationem, Plautus dixit in Amphitruone.

13. *Abi præ strenue.*] Parmenonem præire jubet, ac fores Micionis ædium aperire. Inhibet leno. *Nihil facias.*] *Suidas* hunc versiculum citat à *Cratini* fabula, cui titulus, *Horæ:*

Καὶ ταῦτα πράττων, φασίν αὐτὸς οὐδὲν ποιεῖν.

Atque ista faciens, quidam ait, faciens nihil.

Admo-

Æs. I intro jam nunc. SA. *at enim non sinam.* Æs. *accede illuc, Parmeno;*
Nimium istoc abisti: hic propter hunc adsiste. hem, sic volo.
Cave nunc jam oculos à meis oculis quoquam demoveas tuos:
Ne mora sit, si innuerim, quin pugnus continuo in mala hæreat.
SA. *Istuc volo ergo ipsum experiri.* Æs. *hem! serva.* PA. *omitte mulierem.*
SA. *O facinus indignum!* Æs. *geminabit, nisi caves.* SA. *hei misero mihi!*
Æs. *Non innueram: verum in istam partem potius peccato tamen.*

I nunc

DONATI.

14. *At enim non sinam.*] *Enim*, inceptiva particula apud veteres fuit: sed & convenit perturbationi.

15. *Nimium isthoc abisti.*] Quasi ex contumacia lenonis appareat, quod multum abierit. *Propter hunc.*] Juxta hunc. ut *Virgilius*,

——*templum de marmore ponam*
Propter aquam.——

Hem, sic volo.] Mire comicus, ex alterius verbis, quid faciat alter, ostendit.

17. *Quin pugnus continuo.*] *Pugnus* à pugna dictus: aut ab illo *pugna*. *Pugnus continuo.*] Id est vestigium litigantis.

18. *Istuc volo ergo ipsum experiri.*] Expresse ostendit pauperioris loquacem contumaciam usque ad pericula cædis. *Istuc volo ergo ipsum experiri.*] Hoc illo dicente, Servus lenonem verberat. *Hem serva.*] Nescias cui dicat hæc Æschinus, an lenoni, an servo: sed servo magis est verisimile.

19. *Geminabit nisi caves.*] Hoc comminantis est, non jubentis ferire. sed quia longe stat Parmeno, *gemina* putavit dictum. Et *Geminabit*, subaudiendum est *plagam*. *Geminabit nisi caves.*] Non singularem pugnum, & unum dabit, sed *geminabit*, quasi dicat, geminato duplicatoque numero inferet. *Hei misero mihi!*] Leno pulsatur.

20. *Non innueram.*] Convenienter Poëta avidiorem Parmenonem malefaciendi inducit, quum supra dominum invitum ostenderet cogi ad inferendam injuriam. *In istam partem potius peccato.*] Ut verberes non jussus potius, quam jussus non verberes.

VARIORVM.

Admonetque subesse proverbium, quod quadrabit in eos, qui frustra laborent. Apud Latinos item *nihil agunt*, qui sumunt inanem operam, ut apud *Terentium* in hac scena: *Cæterum hoc nihil agit*. Celebratur & illud *Attilii: Satius est otiosum esse, quam nihil agere.* Erasmus.

14. *Æs. I intro.*] Fidicinam alloquitur. *Accede illuc, Parmeno.*] Hæc finguntur, quo populus oblectetur.

15. *Propter hunc.*] Juxta hunc.

17. *Si innuerim.*] Faernus legit, *innuero*.

18. *Hem! serva.*] Nam *Parmeno* acceptam ab *Æschino* puellam abducere conabatur: Leno vero sequens, retrahere nitebatur. *Willich.*

19. *Hei misero, &c.*] Rivius, *Hei miseriam.*

20. *In istam partem.*] Ut cadas.

21. Re-

I nunc jam. SA. *quid hoc rei est! regnumne, Æschine, hic tu possides?*
ÆS. *Si possiderem, ornatus esses ex tuis virtutibus.*
SA. *Quid tibi rei mecum est?* ÆS. *nihil.* SA. *quid? nostin' qui sim?* ÆS. *non desidero.*
SA. *Tetigine tui quicquam?* ÆS. *si attigisses, ferres infortunium.*
SA. *Qui tibi magis licet meam habere, pro qua ego argentum dedi?*
Responde. ÆS. *ante ædes non fecisse, erit melius, hic convicium:*
Nam

DONATI.

21. *Nunc jam.*] Duæ partes istæ sunt. Et bene *Jam*, quia sero, & post plagas. Et utrum hoc lenoni, ut abeat, an puellæ ut introeat, dicitur? sed facetius est, si lenoni intelligas dici: quasi hoc factum sit quod voluerit: & quasi venerit ut vapulet. Et *Jam* etiam tarditatis incusatio est. Ut *Virgilius*,

Jam melior, jam diva precor. ——

Regnumne Æschine.] Invidiosa moraliter exclamatio, & ardentior ad plagas. *Regnumne, Æschine, hic tu possides?*] Bene *hic*, id est, Athenis, ubi gravius crimen est dominari velle: Nam tyranni ibi semper oppressi sunt, & maxime à proximis.

22. *Si possiderem.*] Ἠθικὴ εἰρωνεία contemnentis in invidiam. *Ornatus esses ex tuis virtutibus.*] Cito ostendit quantum à se longe sit regnum, qui dixerat ornari potuisse lenonem. *Ex tuis virtutibus.*] Sic veteres per εἰρωνείαν *virtutes* pro flagitiis dicebant. Lucilius, *Animo ac virtutibus.*

23. *Quid tibi rei mecum est?*] Hoc, quia verberatus est, dicit. ut sit, *Quid tibi debeo?* non quia nihil sibi debeatur. *Nihil.*] Facete: quia ipse abstulit, & *nihil* vult à se repeti. *Quid? nostine qui sim?*] Proprie: sic enim dicit qui nihil quicquam debet, Non me novit? non quod ignoretur, sed quod in jure non cernatur.

24. *Si attigisses.*] Plus dixit *Attigisses*, quam *Tetigisses*. est enim multo majus *attingere*, quam *tangere*.

25. *Qui tibi magis licet.*] Hic non tam ratiocinatio est, quam exclamatio per dolorem. *Qui tibi magis.*] Si mihi, inquit, non licet attingere tuam: cur tibi licet meam, non tangere, sed habere? Et *habere*, utrum domi in consuetudine: an corrumpere, id est, stuprare intelligimus? *Meam habere, pro qua ego argentum dedi?*] *Meam* suffecerat: sed magna moralitate additum, *Pro qua argentum dedi*, ad vociferationem. simul esse ostendit leno quod repetat.

26. *Ante ædes non fecisse erit melius hic convitium.*] Non erat quod ad hæc juste responderet. & ideo sic respondet, ut convitium dicat. quod verum est.

VARIORUM.

21. *Regnumne Æschine.*] Confirmatio ab indecoro. Si quidem tyrannis seu regia dignitas, *Athenis* summum erat flagitium. & libertatem adversus tyrannos semper asseruerunt. Fuit enim istic Democratica administratio. *Willich.*

22. *Ex tuis virtutibus.*] Ironia proverbialis est: id est, haberes præmia tuis factis digna: Nam reges olim honorem habebant iis, qui aliquod facinus præclarum edidissent.

26. *Erit melius hic.*] Rivius legit *Hoc*, Habent hæc verba speciem suadentis, cum interim graves minas denuncient, Ac propemodum vox solemnis videtur fuisse, quando sub denunciatione periculi

Nam si molestus pergis esse, jam intro abripiere, atque ibi
Usque ad necem operiere loris. SA. *loris? Liber!* ÆS. *sic erit.*
SA. *O hominem impurum! hiccine libertatem ajunt æquam esse omnibus?*
ÆS. *Si satis jam debacchatus es, Leno, audi, si vis, nunc jam.*
SA. *Egon' debacchatus sum autem, an tu in me?* ÆS. *mitte ista; atque ad rem redi.*
SA. *Quam rem? quò redeam?* ÆS. *jamne me vis dicere, quod ad te attinet?*

SA. Cu-

DONATI.

28. *Loris? liber!*] *Lora* apud veteres *laura* dicebantur, à lauro triumphorum: sub qua mos erat captivos vinciri, ducique per pompam. ideo autem, ut conditionis reminiscantur, loris cæduntur mancipia. Nam *mancipia* dicuntur, quod manu capta sunt: *Servi*, qui servati sunt, quum eos occidi oporteret jure belli. unde *Virgilius* sic inducit captivum rogantem,

Per patrios manes, per spes surgentis Iüli,
Te precor, hanc animam serves natoque patrique.

29. *O hominem impurum!*] Sic veteres *Impurum* generaliter pro improbo ponebant: ut in eadem hac fabula, *Persuasit ille impurus, sat scio. Hiccine libertatem.*] Scilicet Athenis. *Æquam esse omnibus?*] Quasi diceret, Ubi non est, quando Æschinus loquitur. Et bene *Omnibus:* ut ne lenones quidem videantur excepti.

31. *Mitte ista, atque ad rem redi.*] Superbe adolescens maleficium non putat lenonis esse purgandum. *Ad rem* autem, ad negotium de quo agitur, dicit.

32. *Quam rem?*] Ad *quam abduxisti. Res* enim, pecunia intelligitur: vel id pro quo pecunia danda est. *Quo redeam?*] Ad, *quam evertisti domum:* quia, *Fores effregit, atque in ædes irruit alienas. Quod ad te attinet.*] Quod tibi prodest, & commodum est.

VARIORUM.

culi admonebatur aliquis, ut desisteret. Ita quoque *Appius* Decemvir violentissimus apud *Livium* libro Tertio Decadis primæ. *Non erit melius*, inquit, *nisi de quo consulimus, vocem misisse.* Nannius.

28. *Operiere loris.*] Optime *Donatus:* *Lora*, inquit, *apud veteres laura dicebantur, à lauro triumphorum, sub qua mos erat captivos vinciri.* Ego hanc præpositionem *sub*, detrahendam existimo. Nam & lauri virgulta, inter vitilia sunt, ut intelligas captivorum manus lauro innexas fuisse. Addit deinde: *duci per pompam, ideo ut conditionis reminiscantur, loris enim cæduntur mancipia.* Hactenus ille. Duplex ergo indignatio Lenonis, & quod cædendus esset, & quod serviliter. unde exclamat, *loris? liber!* & leges oppressas esse quiritatur, si liberum corpus servili pœna mulctetur: *hiccine*, inquiens, *libertatem ajunt æquam esse omnibus?* Certe ut magistratus virgis in noxios utebantur; ita domini in servos loris. Id manifesto deprehendas in Pænulo *Plaut.* ubi inquit:

Ne dehinc varientur virgis & loris domi.

Nannius.

29. *Libertatem esse æquam.*] *Athenis;* ubi communis omnium fuerat libertas; populi enim jussu, Respublica agebatur. *Eugraphius. Libertatem esse æquam.*] Græci vocant *ἰσονομίαν*, ubi secundum eandem legem vivitur.

31. *Debacchatus sum autem.*] Rivius addit, *in te.*

33. Vah!

SA. Cupio: æqui modo aliquid. ÆS. vah! Leno iniqua me non volt loqui.

SA. Leno sum; fateor; pernicies communis adolescentium;

Perjurus; pestis: tamen tibi à me nulla orta est injuria.

ÆS. Nam hercle etiam hoc restat. SA. illuc quæso redi, quo cœpisti, Æschine.

ÆS. Minis viginti tu illam emisti; quæ res tibi vortat male.

Argenti tantum tibi dabitur. SA. quid! si ego tibi illam nolo vendere,

Coges me? ÆS. minime. SA. namque id metui. ÆS. neque vendundam censeo,

Quæ

DONATI.

33. *Cupio.*] Ille, *Vis*, dixit: hic *Cupio*. *Modo æqui aliquid.*] Subaudiatur, *dicas*. *Vah! leno iniqua me non vult loqui.*] Nomen sacrilegum, & injustum *Leno*, iniquitatem agitat, justitiæ patrocinatur. Hoc totum εἰρωνικῶς pronuntiandum est.

34. *Leno sum.*] Figura συγχώρησις.

35. *Est orta injuria.*] *Orta*, cœpta.

36. *Illuc quæso redi quo cœpisti, Æschine.*] Figurate: rectum enim erat, *Unde cœpisti*. nisi forte *Quo* pronomen est modo accipiendum: ut sit, *à quo*. Et bene memor est, dixisse Æschinum, *Omitte ista, atque ad rem redi.*

37. *Quæ res tibi vortat male.*] Adjicit contumeliam, quasi & hoc multum sit & inimicum. *Vertumnus* dicitur Deus, qui rebus ad opinata revertentibus præest. sæpe autem male cedit, quod bonum putatur: & hoc est male vertisse: ut ille gladius qui muneri datus, adminiculum fuit reginæ pereunti, de quo *Virgilius*,

——— *ensemque reclusit*
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.

38. *Quid si ego tibi illam nolo vendere?*] Hæc majoris sunt stomachi: & ideo stultiora: nam quod jam amisit, venditurum se negat. Et, *Quid si nolo*, nove dictum est, & τῷ ἰδιωτισμῷ. *Quid si ego tibi illam nolo vendere? coges me?*] Potest autem dici, *Quid si nolo? coges me?*

39. *Minime.*] Εἰρωνεία. *Namque id metui.*] Εἰρωνεία contumax & ridicula in eo, quod jam amisit id, de quo dixit se cogi non posse.

VARIORUM.

33. *Vah! leno.*] Religionem Lenonis jlocalariter exprobrat, quæ in Lenonibus nulla tamen erat. Lenones ab omni æquitate se segregarunt: mirum igitur, sanctissimum æquitatis nomen Lenonem sua voce usurpare. *Sebaldus*. *Iniqua.*] Vah! unde nobis nova incessit religio! gratemur nobis reformatum rerum statum. siquidem lenones impuri, impii, sacrilegi, iniquitatem agitare, æquum exigere, de virtute loqui, justitiæ patrocinari incipiant.

34. *Pernicies.*] *Diphili* hi versus sunt:

Οὐκ ἔστιν οὐδὲ τέχνιον ἐξωλίστερον
Τοῦ πορνοβοσκοῦ. ———
Lenonia arte nulla pestilentior
Potest inveniri. ———

Qui videntur hi esse quos hic *Terentius* transtulit.

36. *Etiam id restat.*] Hanc ironiam *Cicero* lib. 13. Att. sic imitatus est: *Illud utique scire cupio, quem intellexeris ab eo* ζηλοτυπεῖσθ. *Nisi forte Brutum; id hercle restabat.*

Quæ libera eſt: nam ego liberali illam adſero cauſa manu.
Nunc vide: utrum vis argentum accipere, an cauſam meditari tuam?
Delibera hoc, dum ego redeo, Leno. SA. *pro ſupreme Jupiter!*
Minime miror, qui inſanire occipiunt ex injuria:
Domo me eripuit; verberavit; me invito abduxit meam:
Ob

DONATI.

40. *Nam ego illam liberali aſſero cauſa manu.*] Ordo eſt, *Ego liberali cauſa, manu aſſero.* Et ſunt juris verba: à quibus etiam *Aſſertores* dicuntur vindices alienæ libertatis. Nam & cauſa ipſa, *liberalis* dicitur, quæ actionem in ſe continet libertatis.

42. *Pro ſupreme Iupiter!*] Hæc locutio ad hoc inducta eſt, ut ex verbis lenonis appareat quam facile mitis fieri poſſit, & quidvis libenter accipere. *Pro ſupreme Iupiter!*] *Supremum* nunc dicit ſummum. ab eo quod eſt *ſuperior* & *ſuperius* fit *ſupremum*. *Virgil.*

—— rex ipſe Iovis de gente ſuprema,
Troius Æneas tua nos ad limina miſit.

Et non abhorret à perſona & plebeii,& lenonis,& vim paſſi, Jovem ipſum convitio perſequi, ut quotidie videmus ab hominibus ejus loci & ordinis fieri.

43. *Minime miror qui inſanire occipiunt ex injuria.*] Senſus hic eſt: Inſanos fieri per injuriam pleroſque mirabar,ſed jam non miror, poſtquam ego ipſe per injuriam quam ſum paſſus,inſanire compellor: adeo ut exclamem, *Pro Jupiter!* Et ſimul adverte vigilantem Poëtam, ut ubicunque in comœdia vocem tragicam extulerit, ſtatim perſonam inſanam dicere faciat. ſic & ſupra, *Pro Iuppiter! tu homo nunc adiges me ad inſaniam.*

44. *Me invito abduxit meam.*] Honeſtiori perſonæ hæc querela ſufficeret, *Abduxit meam.* Sed leno bene addidit, *Me invito.* nam abducuntur meretrices abſque voluntate lenonum. Et decora locutio eſt per ἔλλειψιν, *Me invito abduxit:* non enim addidit, *puellam*,aut quid tale.

VARIORVM.

40. *Liberali illam adſero.*] Id eſt, ego illam, quæ libera eſt,ex ſervitute tua,injecta manu, ſecundum vindicias aſſero in libertatem,cauſa liberali, id eſt,ratione ſeu judicio de libertate: vel apprehendo hanc manu, hanc mecum duco libertatis cauſa, eo quod libera ſit. In *V.C.* Pithœorum *Liberali am aſſero.* quomodo etiam in *Eugraphio.* *Am* Igitur antique eſt *eam*,ut *im* eum; αὐτέν. Gloſſar. *Feſt.* & 12. Tabb. *Liberali manu aſſerere*, id eſt, liberali judicio natalibus reſtituere, καρπίζεσθαι. Et *aſſertor*,vindex, καρπιστής. *Arrian.* in Epictet.lib.2.cap. 26. μὴ ὅτι φιλοσοφεῖς (ἔστω φορτικὸν τὸ ὄνομα) ἀλλ' ὅτι καρπιστὴν δίδως· τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ τῆς ἀληθείας ἐλευθερία. quem locum non recte aſſecutus eſt interpres. Bene autem in Gloſſar. καρπισμὸς *vindicta, aſſertio.* inde καρπιστίαι, *vindiciæ ſecundum libertatem.* Lindebrogius.

43. *Qui inſanire.*] Vocis ratio alia eſt in Comœdia,alia in Tragœdia,quod *Horat.* monet in Art. Poët.

Verſibus exponi tragicis res comica non vult.

Inſurgunt tamen etiam Comici interdum, & miſcentur ideæ pro ratione temporis & loci. Unde hoc monet *Donatus*, quod quoties Character in Comœdia mutatur, & Tragici ſermones miſcentur, ſtatim perſona fingatur inſanire. Hujus rei tum hic habetur exemplum, tum infra longe illuſtriſſ. Act. 3. Sc. 2. in ſermone Getæ immane excandeſcentis. Item A.5.Scen.3. *Sebaldus.*

45. *Ob*

Ob malefacta hæc tantidem emptam postulat sibi tradier.
Homini misero plus quingentos colaphos infregit mihi.
Verum enim quando bene promeruit, fiat: suum jus postulat.
Age jam cupio, si modo argentum reddat. sed ego hoc hariolor;
Ubi me dixero dare tanti, testeis faciet ilico,
Vendidisse me. de argento, somnium: mox; cras redi.

Id

DONATI.

45. *Tantidem emptam postulat.*] Legitur & *Totidem emptam.*

46. *Homini misero.*] Secundum illud *Menandri:* * ΑΙΓΟϹ ΤΗ ϖΟΙωΝ ΤΟΙΓΟεΡπΑΤΟ ΤΟΝ ΓΡωΝΟΝ ΟΙΚεΤΗΝ λαβὼν.* *Homini misero plus quingentos colaphos infregit mihi.*] Contumeliosa cædes, *colaphus*, & digna lenone. *Infregit.*] Ut illudens hoc fecisse Æschinus videatur, cum sonitu se colaphizatum significat. *Infregit* autem, illisit, inflixit: ut sit sensus, *Inflixit homini misero plus quam quingentos colaphos.* Et flebiliter pronuntiandum est. hoc enim exprimitur, ut tamen incuset in alieno facto fortunam suam. Et vide quantum hoc distet ab illo quod supra dicebat, *Ipsum istuc volo experiri.* hoc, quia solus est: illud, quia cum adversario.

47. *Bene promeruit.*] *Bene*, multum. *Promeruit*, adjuvit, profuit: cui contrarium est *commeruit*. Nam *mereri* & *promereri*, est præstare beneficium. *Virgil.*

Quique sui memores alios fecere merendo.
Et:

—— nunquam regina negabo
Promeritam.

49. *Ubi me dixero dari tanti.*] Recte dixit. ubi enim pactio intercesserit pretii, jam ereptionis actio sublata erit & pretium debebitur.

50. *Mox; cras redi.*] Mire transit ad μιμηλικὸν.

VARIORVM.

45. *Ob malefacta.*] *Muretus* postponit hunc versum sequenti *Homini misero.* & sane melior connexio est. Nisi quia rationes Lenonis sunt perturbatissimæ, ideo quoque talis ejus sit oratio.

46. *Colaphos infregit.*] *Colaphum infringere*, est compressa in pugnum manu cædere. Sicut *alapam infligere*, est diducta manu verberare. *Willich.*

47. *Bene promeruit.*] Est concessio Ironica: Quanquam nihil tale meritus est *Æschinus*, tamen quia jus meum persequi mihi non licet, dividuum faciam potius, quam in periculum veniam, servemne an perdam totum. *Sebaldus. Suum jus postulat.*] Ironice opponit Leno hæc verba *Æschini* illis superioribus, v. 39. 40. ubi negabat vendendam puellam, quia manu eam mittat libera causa. Quo nomine tamen placere adolescentem sibi tantopere non debere, Leno colligit ex legum auctoritate de acquir. rer. dom. quia in libertatem vindicatio non cuivis competat, sed vero duntaxat possessori, qui hic leno sit, non adolescens peregrinus. Quæ omnia attingere, non exprimere uno versu Leno voluit. Judicatio absque tropo talis fuerit in sermone Lenonis. Injusta acquisitio est occupatio rerum alienarum. Id facit *Æschinus:* Itaque injuste possidet puellam. *Sebaldus.*

48. *Sed hoc ariolor.*] *Ariolari* proverbio dicebatur, qui nihil adferret certi, nihilque præsentis emolumenti, verum in diem modo pollicitaretur. *Barland.*

49. *Ubi me.*] Ubi pactio intercesserit pretii, jam ereptionis actio sublata erit, & solutio exspectanda.

50. *De argento.*] Quantum ad argentum spectat, procrastinatione & mora evanescit instar somnii. Scen. sequ. *Ni-*

Id quoque possum ferre, si modo reddat; quamquam injurium est.
Verum cogito id quod res est: quando eum quæstum occeperis,
Accipienda & mussitanda injuria adolescentium est.
Sed nemo dabit: frustra egomet mecum has rationes deputo.

ACTUS

DONATI.

51. *Id quoque possum ferre.*] Id *Mox, cras redi*, id est, moram. *Quanquam injurium.*] Vendere quod nolis. *est*, scilicet.

52. *Id quod res est.*] Pro, *id quod verum est*: bona locutio. *Quando eum quæstum occeperis.*] Ut in Andria, *Deinde quæstum occipit.*

53. *Mussitanda.*] Patienda, considetanda cum silentio, & ut in amatore putanda, atque per hoc perferenda. *Mussitare* enim proprie est dissimulandi causa tacere, dictum vel à *muto*, vel ab *M*: quæ litera est nimium pressæ vocis ac pene nullius, adeo ut sola omnium quum inter vocales inciderit, atteratur atque subsidat. Hinc *Virgilius*,

——*Mussat rex ipse Latinus.*

54. *Frustra egomet mecum.*] Præparationis genus ad accipiendas viginti minas. totius summæ desperatio.

VARIORUM.

hil est, refrixit res, &c. Somnium.] Rem futilem, inanem & nihili, *somnium* proverbio dicimus. *Lucianus* in Harmonide: *πάντα ἐκεῖνα ὑπηνέμια ὀνείρατα φασὶ, καὶ ἐπῶν σκιαί. Omnia illa subventanea somnia, sicut aiunt, & verborum umbræ.* Idem in Dialago, *Nirei* & *Thersitæ* & *Menippi*: *ὀνείρατά μοι λέγεις. Somnia mihi narras.* Et *Syrus* servus infra, herum suum *somnium* vocat præ *Demea*:

Tu quantus quantus es, nihil nisi sapientia es:
Ille futilis, somnium. Erasmus.

Mox; cras redi.] Singula pronuncianda sunt, quæ solent dicere debitores, ut non reddant quod debent. *Eugraph.*

52. *Quando eum quæstum.*] Verum in turpi quæstu, voranda nobis non raro est injuria, imo decoquenda.

53. *Mussitanda injuria.*] Turpem quæstum multæ injuriæ, multa famæ & fortunarum discrimina comitantur. *Sibaldus. Mussitare*, est tacite ferre & quasi vocem absorbere. Deductum putatur verbum à *my*, quasi *myxin*, propterea quod muti non amplius sonare queant. Alludit ad proverbium, *ne my quidem facere audet.* Barlandus.

54. *Deputo.*] Voluto, computo.

ACTVS SECVNDI SCENA SECVNDA.

SYRUS. SANNIO.

Argum. *Sannio queritur de injuria sibi facta ab Æschino & Syri consiliis eluditur; qui eum callidè impellit, ut accipiat pretium pro erepta virgine.* Thes. 1. *Lenones non tanti colaphos faciunt, quanti pecuniam.* 2. *Hic perspicitur, ut clavus clavum trudit, ita dolus dolum.*

TAce; egomet conveniam jam ipsum: cupide accipiat faxo; atque etiam
Bene dicat secum esse actum. quid istuc, Sannio, est, quod te audio,
Nescio quid, concertasse cum hero? SA. *nunquam vidi iniquius*
Certa-

DONATI.

TACE, EGOMET CONVENIAM JAM IPSUM. *In hac scena actus, est exemplum continens vitæ avarorum, qui sæpe in damnum ipsius avaritiæ rationibus ruunt: simul etiam duorum inter se nequam hominum spectanda quædam vicissim & dolosa captio est.*

1. *Tace, egomet conveniam jam ipsum.*] *Tace*, si pro adverbio est, omnibus dicitur: si pro verbo ponitur, dicitur Ctesiphoni maxime sollicito, & supplicanti omnibus, ob metum patris. *Jam* autem, non tarditatis est, sed properationis significatio.

2. *Bene dicat secum esse actum.*] *Actum*, recte additum est: nam multa etiam cupide accipimus, ita tamen ut male nobiscum esse dicamus actum. *Quid istuc, Sannio, est.*] Illud supra post scenam, hoc jam in proscenio dicitur. Et vide quam ingeniose *Terentius*, qui supra ab Æschino Lenonis nomine facit Sannionem vocari, utpote ab homine arroganti & feroci ob ætatem & negotium: at hunc blande circumvenientem honorificentius inducit cum Lenone loqui, & Sannionem eum vocare. Sane qui in sordidis professionibus agunt vitam, honorifice nomine proprio appellas: sed qui in splendidis artibus sunt constituti, gaudent artis nomine nuncupari, ut Imperator, Orator, Philosophus. Sic & in Eunucho, *Audire vocem visa sum modo militis*, apud se loquens meretrix: & postquam illum cominus videt, *Salve, mi Thraso*, inquit, non, *Salve miles*: quod erat durissimum. Et mox irata persona, *Miles, nunc adeo edico tibi.*

3. *Nescio quid concertasse cum hero?*] Argute positum *Nescio quid*: vult enim ex illo audire, ut nanciscatur initium, quod persuadendum suscepit. *Concertasse.*] Οἰκονομία honorifice nomen tractat, ut & placidum sibi reddat, & ut eum faciat ad contemnendam pecuniam liberalem. nam honestas adimit avaritiam.

VARIORVM.

1. *Tace, egomet.*] Hæc ad Æschinum loquitur servus, qui intus deliberabat, quibusnam rationibus propter raptam puellam satisfaceret. *Willich.* *Ipsum.*] Sannionem.

3. *Nescio quid concertasse.*] Dissimulat se scire, quod probè novit, ne subornatus esse videatur. *Nunquam vidi.*] Ad delectandos spectatores *Sannio* salibus in malo suo ludit: quemadmodum & *Cicero* in rebus exasperatis, venustos jocos excitare solet. Hic ἀστεῖον & in rebus & in verbis est. Sic Juvenal. Sat. 3.
Si rixa est, ubi tu pulsas, ego vapulo tantum.
Willich.

 4. Cer-

Certationem comparatam, quam hæc hodie inter nos fuit:
Ego vapulando, ille verberando usque, ambo defeßi sumus.
SY. *Tua culpa.* SA. *quid agerem?* SY. *adolescenti morem gestum oportuit.*
SA. *Qui potui melius, qui hodie usque os præbui?* SY. *age, scis quid loquar?*
PECUNIAM IN LOCO NEGLIGERE, *maximum interdum est lucrum.* SA. *hui.*

SY. *Me-*

DONATI.

4. *Certationem comparatam.*] Διασυρμός, quia ille concertasse dixit, non cæsum esse. *Comparatam.*] Proprie: alias *constitutam*. Et *comparatam* ad dictum Syri refert, qui ait concertationem fuisse, pares faciens Æschinum & Lenonem. nam Sannio vult sibi deberi pro eo quod vapulavit: quod abstulit illi Syrus, dicendo eum non verberatum esse, sed potius concertasse. Et proprie dixit *Concertationem*, ipsum actum. nam *certamen* est res ipsa de qua certatur, uter columbam sagitta feriat, uter prior decurrat ad metas. Nam sic *Virgil.* in Bucolicis: *Velocis jaculi certamina ponit in ulmo.* At vero *certatio*, ipse actus contentioque certantium est.

5. *Ille verberando usque, ambo defeßi sumus.*] Incerta est distinctio, vel *verberando usque*, vel *usque defeßi*. & est *usque* adverbium, significans aut *diu*, aut *multum*.

6. *Tua culpa.*] Potest & nominativus & septimus casus esse. si nominativus est, deest *est*: si septimus, deest *Factum est*. *Adolescenti morem gestum oportuit.*] Ab ætate adjuvatur sententia. ideo *Adolescenti* dixit, non *Æschino*. Et *morem gerere*, proprie lenonis & meretricis est: unde & ipse sic respondet, ut non fugiens κακέμφατον, dicat, *Usque præbui*. *Adolescenti morem gestum oportuit.*] Cum ἐμφάσει *Adolescenti* pronuntiandum est, scilicet qui facilius assentatione caperetur.

7. *Qui potui melius, qui hodie usque os præbui?*] Subaudiatur, *morem gerere*. & hoc subtiliter Leno, quum morem gerendum fuisse in meretricis pretio dixerit Syrus. *Hodie* autem, non tempus significat, sed iracundam eloquentiam ac stomachum. Ut *Virgil.*

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

Age.] Modo *Age* corripientis est adverbium. *Scis quid loquar?*] Argute: quia simulaverat Leno non intellexisse, quid dixerat servus. *Scis quid loquar?*] Legitur & sic: *sed scis, quod loquar.*

8. *In loco negligere, maximum interdum est lucrum.*] Bene additum est *In loco*, & *interdum*: non enim semper.

VARIORUM.

4. *Certationem.*] Alii legunt, *Concertationem.*

7. *Qui hodie.*] Faernus legit, *quin hodie.*

8. *Pecuniam in loco.*] In *loco*, idem est quod, *in tempore*: ut *Terentius* alibi, *obsecundare in loco.* Et quæ *in loco* sunt aut fiunt, convenienter tempori locove, & attemperate, opportuneque fieri dicuntur. *Cicero* in Verrem actione 7. *Ut hæc ipsa ædilitas, non quia necesse fuerit, alicui candidato data, sed quia sic oportuerit, recte collocata, & judicio populi in loco posita esse videatur.* Ita enim vetustissimi libri eo loco legunt, non ut habent vulgati, *digno in loco*. Sic explicanda sunt apud Poëtam, *aptaque verba loco.* Et apud *Senecam: interim hæc pœna in loco.* Bene positam esse illam pœnam, & apte, vult. *Locum* pro tem-

SY. *Metuisti; si nunc de tuo jure concessisses paululum, atque Adolescenti esses morigeratus, hominum homo stultissime, Ne non tibi istuc fœneraret.* SA. EGO SPEM *pretio non emo.* SY. *Nunquam rem facies: abi, nescis inescare homines, Sannio.* SA. *Cre-*

DONATI.

9. *Si nunc de tuo jure concessisses.*] Bene *Tuo jure*: ne diceret, Non erat res mea quam vænalem habui. Aut *De tuo jure*, de lenonia duritia: ut alibi, *Meo jure utar, ut potior sit, qui prior ad dandum sit.*

11. *Ne non tibi istuc fœneraret.*] *Fœneratum*, est cum lucro redditum & multiplicatum. *Fœneraret* ergo, non Æschinus, sed ipsa res in qua fœneratio. *Ego spem pretio non emo.*] Ἀ'ιδιονομία; contra, *Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.*

12. *Numquam rem facies.*] Leno quidquid agit, ad lucrum refert: & sic lucri genus dicit esse Syrus à Lenone, quemadmodum persuadet. Et nota, *Rem*, & litem, & negotium meretricis, & patrimonium, & omnem pecuniam nominari. *Numquam rem facies.*] Secundum personam servi, Lenonem Syrus hortatur, hominem ad lucrum excitans, non ad honestatem. *Nescis inescare homines, Sannio.*] Μεταφορὰ ab aucupibus, qui avibus capiendis offundunt cibum.

VARIORUM.

tempore sæpe etiam Veteres sumpsisse, indicant illæ loquutiones antiquæ: *Ad id locorum, Tunc locorum, Interea loci.* Salmasius. *Pecuniam in loco.*] Opportune & tempestive: tempori & loco convenienter. *Est etiam ubi damnum præstet facere quam lucrum.* Cap. 2. act. 2. sc.

11. *Ne non tibi istuc fœneraret.*] Absolute hoc loco ponitur verbum *fœnero.* Sæpe cum accusativo ponitur. *Plin.* lib. 2. cap. 6. *Fœnerat sol lumen suum reliquis sideribus.* Sic *Martial.* ad Valer. Flacc.

Quid petis à Phœbo? nummos habet arca Minervæ:
Hæc sapit: hæc omnes fœnerat una Deos.

Et proprie *fœnerare* dicitur pecunia fœnebris, id est, quam fœnerator aliquis elocavit. Aliud autem est *fœneror*, nempe pecuniam in *fœnus* do, pono, colloco, seu fœnus exerceo. *Spem pretio non emo.*] Est lucrum incertum, & in eventu situm, certo affectare damno. Figura sumpta videtur à quodam emptionis genere, in quo consuevit alea rei, non res emi. Veluti si quis retium jactum emat in piscando, aut missilium prædam in venatu, aut si quid aliud ejusmodi. Qua de re multa fit mentio in Pandectis lib. 18. tit. de contrah. empt. *Veluti cum quis emit proventum agri in annum proximum aut partum animantis; sive cum emitur captus piscium, aut avium, aut etiam missilium, quam illi vocant aleam, &c.*

12. *Nunquam rem facies.*] Rem facere, est commodum suum augere & promovere, rem domesticam locupletare & ampliorem reddere. *Inescare homines.*] Proverbiali metaphora dixit *Terentius* hoc loco. Ducta est ab iis, qui præfixo æri cibo pisces illiciunt. Apposite vero dictum est Lenoni, cujus artis primum, hujusmodi velut escis illectare juvenes; ut postea totos devoret. Et escam per translationem appellant illecebram illam, quæ trahit in fraudem. Unde *Plato*, quemadmodum in Cat. Maj. testatur *Cicero*: τὴν ἡδονὴν δέλεαρ κακῶν, hoc est, *voluptatem malorum escam* dixit, quod ea videlicet homines capiantur, ut hamo pisces. Græci simplici verbo metaphoram efferunt, δελεάζειν, τὸ δελέατι θηρεύειν, id est, *esca captare.* Erasmus. *Nescis inescare.*] *Hic noster quæstus aucupii simillimus est: Auceps quando concinnavit aream, offundit cibum: Aves adsuescunt. Necesse est faciat sumptum, qui quærit lucrum, &c.* Plaut. Asin. Act. 1. sc. 3.

 14. *Au-*

SA. *Credo istuc melius esse: verum ego nunquam adeo astutus fui,*
Quin quidquid possem, mallem auferre potius in præsentia.
SY. *Age, novi tuum animum; quasi jam usquam tibi sint viginti minæ,*
Dum huic obsequare. præterea autem te ajunt proficisci Cyprum. SA. *hem.*
SY. *Coëmisse, hinc quæ illuc veheres, multa: navem conductam. hoc scio,*

Ani-

DONATI.

13. *Credo istuc melius esse.*] Vide comicum errorem utriusque personæ, & callidi Lenonis, & captiosissimi Syri servi.

15. *Age.*] *Age*, nunc verbum est, significans *dic.* quia jam prope est, ut consentiat persuadenti. *Tuum animum.*] Deest, *liberalem.* *Quasi jam usquam tibi sint viginti minæ.*] Sensus, Quasi numero in aliquo ducas, & in aliqua æstimatione constituas: & non si velis, penitus contemnas viginti minas, dummodo huic obsequaris.

16. *Præterea autem.*] Ἀρχαϊσμὸς est figura. Nam veteres libenter conjunctiones multiplicabant. *Te ajunt proficisci Cyprum.*] Et cum non profecturum dixit, sed jam *Proficisci*: & non ab uno dicit se audivisse, ne negaret: sed *Ajunt* inquit.

17. *Coëmisse, hinc, quæ illuc veheres, multa.*] Nusquam hoc ostendit alias *Terentius*: sed apparet ex confessione Lenonis vera hæc omnia esse. Et mira varietas est. *Proficisci, Coëmisse, Conductam navem*: ne diceret, *Proficisci, Emere*, & *Conducere navem.* Et *Conductam navem* addidit, ut dilationem res habere non possit. *Hoc scio, animus tibi pendet.*] *Hoc* & correpte legi potest, ut articulus demonstrativus sit: & producte, ut significet aut hanc rem, aut hunc locum, id est, Cyprum.

VARIORVM.

14. *Auferre in præsentia.*] Ita Læna quædam apud *Plautum* in Asinaria, Adolescenti montes aureos pollicenti inquit:

Semper oculatæ nostræ sunt manus: credunt quod vident.

Nimirum manus oculos habent quibus videant exhibita, non habent aures, quibus audiant pollicitationes. Ita quoque *Chærea* in *Eunucho*:

Fac nunc promissa ut appareant. Erasmus.

15. *Novi tuum animum.*] *Palmerius* putat legendum: *novi tuum, Sannio.* Neque enim de animo & voluntate *Syrus*; sed de re & familia *Sannionis*. Ita autem loquitur *Terentius* Eunucho quoque:

Non cognosco vostrûm tam superbum.

Et Trinum. *Plautus*:

——*An, nosco tuum:*
Bonis tuis rebus, meas res irrides malas.

Quasi usquam tibi sint viginti minæ.] Alii legunt, *quasi quidquam.* Illud Græcanicum est. Non enim illi negat eas in mundo, ut *Plautus* Comicus loquitur, esse; non enim id dicit; sed eum viginti minas non magni facere; nec eas ullo apud eum loco & numero esse. Sic οὐδαμοῦ usurpavit *Sophocles* in Antigona: Τοῦτον οὐδαμοῦ λέγω. *Hunc nusquam*, id est, *nullo loco habeo*, id est, *improbum judico.* Quidam sic interpretantur, quasi jam usquam, id est, quasi brevi ea mora, qua huic obsequi postularis, lucrum aliquod maximum facere possis. *Adr. Turnebus*, lib 20. cap. 31.

16. *Te proficisci Cyprum.*] Ut meretrices eo vehat, indeque avehat: quod *Cyprus*, insula in mari Mediterraneo *Veneri* dicata sit. *Eugraphius*,

18. *Hoc*

Animus tibi pendet: ubi illinc spero redieris; tamen hoc ages.
SA. *Nusquam pedem: perii hercle: hac illi spe hoc inceperunt.*
SY. *timet;*
Injeci scrupulum homini. SA. *ô scelera! illuc vide,*
Ut in ipso articulo oppreßit. emptæ mulieres,
Complures, & item hinc alia quæ porto Cyprum.
Nisi eò ad mercatum venio, damnum maxumum est.

Nunc

DONATI.

18. *Ubi illinc spero redieris.*] Ex spe sua vult Syrus ostendere, quid Leno debeat sperare, id est, non se accepturum modo. *Tamen hoc ages.*] Hoc est, exiges debitum. nam *hoc agere* dicimus eum, qui instat negotio suo.

19. *Nusquam pedem.*] Quia exclamatio est, per ἀποσιώπησιν non completur.

20. *Injeci scrupulum homini.*] Hoc Leno non audit. simul enim dicitur, quum ille clamat. & ideo simul legi non potest. Et hic ostendit Syrus, quo hæc consilio locutus sit. *Illuc vide.*] *Vide*, τῷ ἰδιωτισμῷ dicit.

21. *In ipso articulo oppreßit.*] Μεταφορὰ perseverans à scrupulo, id est, lapillo, qui nos in calceo latens plerumque lædit. Et *Oppreßit*, vel Æschinus, vel res ipsa quam subjicit, id est, quod ait, *Emptæ mulieres complures.* *Mulieres.*] Σύλληψις. Legitur *Empta*, & *emptæ*.

22. *Item hinc alia.*] In Lenonis mercibus ἐξοχή. *Quæ porto Cyprum.*] Hanc insulam posuit Poëta, vel quod Veneri sacrata sit. ut *Horatius*,

Sic te diva potens Cypri.

Vel quod mercatus in ea sit, ut idem:

Numquam dimoveas, ut trabe Cypria
Myrtoum pavidus nauta secet mare.

23. *Nisi eò ad mercatum venio.*] *Eò* nunc adverbium est loci, id est, Cyprum. *Mercatus* autem, locum tempusque significat. *Damnum maximum est.*] Quia & hoc damnum in pretio mulieris est.

VARIORUM.

18. *Hoc ages.*] Videlicet, ut ab *Æschino* pecuniam exigas. *Willich.*

20. *Injeci scrupulum.*] Scrupuli sunt minuti lapilli qui inter ambulandum insiliunt in calceos hominis, ac pedem torquent. Inde *injicere scrupulum* dicitur, qui solicitudinem injicit animo cujuspiam. Et scrupulum eximit, qui sollicitudinem eximit. *M. Tullius* 4. de finibus, in fine disputationis: *Scrupulum inquam abeunti.* Hoc non dissimile est illi, quod alias retulimus, *infixo aculeo fugere.* Rursum *Terentius* in Andria, Act. 5. sc. 4.

At mihi unus etiam scrupulus restat, qui me male habet. Erasmus.

Illuc vide.] Faërnus legit *Illud.*

21. *In ipso articulo.*] Articuli sunt in digitis, quorum nodo atque flexu ad actus facilis est explicatio. ac si in ipso articulo quis aliquem teneat rigore confecto, nihil agi exinde potest. ita hic temporis articulum collocavit, quoniam oppressus actus suos ducit implicatos. *Eugr.* *In ipso articulo.*] Id est, temporis puncto, quo mihi ad mercatum navigandum. *Articulus* enim, momentum & tempestivam rerum efficiendarum horam significat. *Emptæ mulieres.*] Authoribus *Servio* & *Justino*, virgines in *Cypro* certis diebus ad litus exspaciari solitæ erant, ut ex prostitutione dotalem pecuniam pararent. In more enim positum, ut illic corpore quæstum facerent, ne sola *Venus* videretur impudica. Itaque eadem Κυπρογενὴς apud Poëtas nominatur; & *Cypris* & *Cypria Dea* est, cujus rationem *Phurnutus* habet. *Willich.*

Nunc si hoc omitto; actum agam: ubi illinc rediero,
Nihil est, refrixerit res. Nunc demum venis?
Cur passus? ubi eras? ut sit satius perdere,
Quam aut nunc manere tam diu, aut tum persequi.
SY. *Jamne enumerasti, quod ad te rediturum putes?*
SA. *Hoccine illo dignum est? hoccine incipere Æschinum?*
Per oppreßionem ut hanc mihi eripere postulet?
SY. *Labascit. unum hoc habeo: vide, si satis placet:*

Potius,

DONATI.

24. *Nunc si hoc omitto.*] Quod damnum est scilicet. Hoc autem dicit negotium cum Æschino. *Actum agam.*] Proverbium, id est, nihil agam. quod enim in jure semel judicatum fuerit, rescindi & iterum agi non potest. Sic in Phormione, *Actum ajunt ne agas.*

25. *Nihil est.*] Nove *Nihil est:* pro nulla spes est. *Refrixerit.*] Pro *refrigescit.*

26. *Ut sit satius perdere.*] Per ὑπερβολὴν hoc accipe. nam non convenit personæ lenoniæ damna contemnere.

27. *Aut nunc manere.*] Dum non navigo. *Tum persequi.*] Quum rediero.

28. *Jamne enumerasti.*] Finxit Syrus se non intellexisse, quid apud se ipsum Leno locutus sit. ideo illi aliud, ait, quam ille secum disputaverit. *Quod ad te rediturum putes?*] Hoc dicto tantum illum accepturum significat, quantum dederat in puella. Nam ad nos redit, quod à nobis abierit. Et dicendo *Rediturum*, ostendit super viginti minas nihil illum sperare oportere: sic enim supra, *Minis viginti tu illam emisti, quæ res tibi vertat male.*

29. *Hoccine illo dignum est?*] Hujusmodi comploratio summam desperationem Lenonis ostendit. *Hoccine incipere Æschinum?*] Quasi de magno facinore dixit. Ut in Heautontimorumeno, *Vide quod inceptet facinus.* Æschinum autem cum laudatione dixit: quasi quem non deceat male facere. Et vide quam omnia experiatur impotens & miser, ob recuperandam rem suam.

30. *Ut hanc mihi eripere postulet.*] Non dicit de qua: quia de illo sermo est. *Postulet*, velit, aut speret. Cicero, *Ut temporibus reipubl. cedat, non est postulandum:* id est, cupiendum, aut expectandum. *Eripere postulet.*] E'ν τῷ ἤθει dixit, non eripuerit: tanquam adhuc non fecerit. & sic loquuntur, qui nolunt circa se perseverare injuriam.

31. *Labascit.*] Hoc presse dicitur. Et proprie dicit *Labascit*, ut & suam instantiam, & cunctationem tarde incipientis consentire monstraret. nam inchoativum verbum est. Et est metaphora ab arbore facta: quæ multis succisa ictibus ferri, tandem incipit in casum ponderis, ruinamque minitari. *Unum hoc habeo.*] Hoc clare: & subaudiendum est, *Quod dicam*, vel *Dicere. Vide, si satis placet.*] Non *Placet* dixit: sed *Satis placet.* veluti magnum consilium præbiturus.

VARIORVM.

24. *Actum agam.*] Incassum contendam. Sumptum à foro & judiciis, ubi non licet caussam iterum agere, de qua jam sit pronunciatum.

25. *Nunc demum venis.*] Mimesis forensium.

26. *Satius perdere.*] Ex animo delere spem hujusce pecuniæ unquam adipiscendæ.

27. *Quum aut nunc.*] Alii legunt, *hic nunc.*

28. *Quod ad te rediturum, &c.*] Rivius legit, *Id quod.*

33. Se-

Potius, quam venias in periculum, Sannio,
Servesne, an perdas totum, dividuum face:
Minas decem corradet alicunde. SA. *hei mihi,*
Etiam de sorte nunc venio in dubium miser.
Pudet nihil: omnes dentes labefecit mihi!
Præterea colaphis tuber est totum caput:
Etiam insuper defrudet? nusquam abeo. SY. *ut lubet.*
Numquid vis, quin abeam? SA. *imo hercle hoc quæso, Syre;*
Ut

DONATI.

32. *Potius, quam venias in periculum.*] Oratorie: comparatione pejorum, dicit, hoc esse, quod suggerit, eligendum.

33. *Dividuum face.*] Hoc est, divide: figura μακρολογία. *Dividuum*, à divisione: *Dimidium*, à dimensione dicimus.

34. *Minas decem.*] Scit illum viginti posse accipere: sed idcirco agit, ut optet Leno quod paulo ante nolebat. *Corradet alicunde.*] *Alicunde* dictum est, quasi non habentis: nam nec ipsa in promptu sunt.

35. *Hei mihi! etiam de sorte nunc venio in dubium miser.*] *Sors* est summa, cui extrinsecus acquiritur fœnus. Ergo *sortem* dicit de pretio quo empta est, id est, viginti minis. Et vide illum damno potius exclamare, quam injuria. *Nunc venio in dubium.*] Id est, in periculum.

36. *Omnes dentes labefecit mihi.*] Injuria Lenoni tunc dolet, quum adjuncta damno est: ut supra,

——quando eum quæstum occeperis,
Accipienda & mussitanda injuria adolescentium est.

Vel iccirco, enumeratis contumeliis adjecit, *Etiam insuper defrudet?* Et vide ut eadem quæ dixit supra, repetat: sed ardentius tamen, & cum αὐξήσει. Sic *Virgil.* in majus repetit, quod non semel dicit.

37. *Colaphis tuber est totum caput.*] *Tuber* est genus cibi, collectum ex tumentibus & quasi prægnantibus arenis. Plus autem hic, quam supra, dixit. Supra enim dixit, *Plus quingentos colaphos infregit mihi*; hic vero, *Colaphis tuber est totum caput.*

38. *Etiam insuper defrudet.*] Αὔξησις apta Lenoni avaro. nam honestior persona non hunc ordinem faceret. *Defrudet.*] Fraude decipiat. *Nusquam abeo.*] Hoc dictum vim habet comminantis: nisi illud cum contemptu susceperit Syrus. *Ut lubet.*] Negligenter servus respondet, ut rogetur à Lenone.

39. *Numquid vis, quin abeam?*] Hæc est plena locutio. *Numquid vis*, desiderat supplementum. & hoc uti dicto discedentes solet, *Quin*, nunc, *quare non* significat. *Imo hercle hoc quæso, Syre; ut ut hæc sunt facta.*] Ipse sibi satisfacit. *Ut ut* enim, quoquomodo significat, diverticulum ad preces faciens.

VARIORVM.

33. *Servesne.*] *Dimidium donare Lino quam perdere totum: Qui mavult mavult perdere dimidium.* Martial. 1. Epigr. 76. *Dividuum face.*] Non sine ratione est quod vulgo dicitur: *iniquum petendum, ut æquum feras.* Non fugit hæc sententia *Syrum* in hac scena, cum *Sannionem* lenonem astu tractans, postulat ut puellam *Æschino*, dimidio pretii tradat: atque hac arte efficit, ut leno sortem solidam percupide & rogans etiam accipiat. *Erasmus.*

36. *Pudet, &c.*] Est τὸ πρέπον in persona observandum, qui dispendium pecuniæ longe gravius malum judicat, quam dentes labefactatos. *Willich.*

38. *Nusquam abeo.*] Non eo mercatum. manere certum, ut agam adversus Æschinum.

40. *Po-*

Ut ut hæc sunt facta, potius, quam lites sequar,
Meum mihi reddatur: saltem quanti empta est, Syre.
Scio te non usum antehac amicitia mea:
Memorem me dices esse, & gratum. SY. *sedulo*
Faciam. sed Ctesiphonem video. lætus est
De amica. SA. *quid, quod te oro?* SY. *paulisper mane.*

ACTUS

DONATI.

40. *Potius, quam lites sequar.*] Quia dixerat Æschinus, *Nunc vide, utrum vis argentum accipere, an causam meditari tuam.*

41. *Meum mihi reddatur.*] Sortem, quam solam supra recusabat. Et oratorie: non enim *Quanti emi* dixit: sed invidiose, *Meum mihi reddatur. Saltem.*] Τὸ ἰσχνόν. Natum est aut à captivis *Saltem*, qui nihil aliud præter salutem à victore petunt.

42. *Scio te non usum antehac amicitia mea.*] Figura ἀξιοπιστία, per quam ostendit, se fideliter promittere, quod promittit. *Virgilius:*

—scis me Danais è clasßibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates.

43. *Memorem me dices.*] Figurate est inducta promissio præmiorum. Et bene utrumque narrat. nam non continuo qui memor est, etiam gratus est. *Memor* enim est, qui apud se meminit. *Gratus* qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit. Nam multi sunt memores, ingrati tamen. *Sedulo faciam.*] Sic promittit, ut nihil sua interesse credatur. *Sedulo.*] De industria, sine dolo.

44. *Sed Ctesiphonem video.*] Adventus in proscenium personarum quum consulto consilio fingantur à Poëta, tanquam superveniant aliis rebus in medio positis, quæ ipsarum interventu finiantur; mire tamen, quod quasi ex argumento sit, ut futuri actus sui, ante quam loqui incipiant, describuntur. *Lætus est de amica.*] Hoc lentius & summisse.

45. *Quid, quod te oro?*] Deest *agis:* seu deest *ego. Quod te oro.*] Aut *si quid*, aut *propter quod*, subintelligimus: ut sit, Quid mihi non respondes de eo, propter quod te oro: aut si quid te oro? Et quam bene fastidiosum Lenonem facit Syrus, ut optans ille desperando viginti minas accipiat. nam & supra non intendenti dicit totiens in uno sensu hoc idem Syrus de amica. Potest hoc interrogative pronuntiari.

VARIORUM.

40. *Potius quam lites.*] Stultitia est, cui bene esse licet, eum prævorti litibus. Et comes æris alieni atque litis, est miseria. *Plautus.*

41. *Meum mihi reddatur.*] Rivius legit, *reddat.*

ACTUS SECUNDI SCENA TERTIA.

CTESIPHO. SYRUS.

Argum. *Ctesipho fratrem laudat & commendat, agitque gratias absenti pro accepto beneficio.* 1. *Fratrum concordia est res suavissima.* 2. *Beneficium sæpe judicatur, quod est maleficium.*

ABs quivis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas.
Verum enim vero id demum juvat, si, quem æquum est facere, is benefacit.
O frater! frater! quid ego nunc te laudem! satis certo scio;
Numquam ita magnifice quidquam dicam, id virtus quin superet tua:
Itaque unam hanc rem me habere præter alios præcipuam arbitror,

Fra-

DONATI.

ABS QUIVIS HOMINE, QUUM EST OPUS, BENEFICIUM ACCIPERE GAUDEAS. *In hac scena gratiarum actio est ex persona ejus qui præstitit, & ejus cui præstitum est, & ex ipsius pretii quantitate. Nam omne quod geritur, aut in rebus est, aut in personis aut in attributis eorum.*

1. *Abs quivis homine.*] Bene sic cœpit, dicturus, *O frater! frater!* Et *Qui* secundum regulam dixit: quia dicimus *Quibus*. cæterum *à Quo*, *quis* facit, non *Quibus*. Et incerta distinctio est: *quum est opus accipere beneficium*, vel *quum beneficium est opus*. Hoc vetus est, illud communiter.

2. *Id demum juvat.*] Ostendit plus esse quod juvat, quam gaudium. *Is facit.*] *Bene*, subaudiendum est bis numero.

3. *O frater! frater!*] Virgilius,

—— Et fratrem ne desere frater.

Unum relatum est ad appellationem: alterum ad laudem. & subdistinguendum, ut videatur quæsivisse, quid ultra diceret, & plus invenire se non potuisse quam *frater*. *Quid ego nunc te laudem!*] *Quid* propter quid. & *Nunc tes* τῷ ἰδιωτισμῷ additum est de superfluo. Ut,

—— tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas? ——

Quid ego nunc te laudem!] Quia laus, genus causæ est, quod non adhiberetur, nisi dubiæ rei. *Quid ego nunc te laudem.*] Distinguendum. *Quid* autem, pro *ad quid*.

4. *Numquam ita magnifice.*] Deest *quod*: ut sit, quod numquam ita magnifice. Duplex causa est omittendæ laudis, si res aut nimium mala est, aut nimium bona. *Id virtus quin superet tua.*] Bona περίφρασις. *virtus tua* potius, quam *tu*.

5. *Itaque unam hanc rem me habere.*] *Itaque* & subjunctivum potest esse, media syllaba correpta: & præpositivum, producta eadem syllaba, ut sit *itaque*.

VARIORUM.

1. *Abs quivis homine.*] Abundat Ctesiphoni pectus lætitia, quæ ripas exsuperat, tum potito triumphans amore, tum, quod illi hoc beneficium à charitate fratris profectum est non sine despectu & dispendio maledicentiæ atque infamiæ. *Beneficium accipere gaudeas.*] Hæc sententia adolescenti & amanti apta est. Alioqui & Pindarus *Plautinus* in Capt. rectius sentit, quod inquit:

Bonis benefit beneficium, gratia gravida est bonis.

Et Persa apud *Plautum* idem agnoscit:

Si quid bonis boni fit, esse idem & grave & gratum solet.

5. *Præcipuam arbitror.*] Fratrum conjunctio

Fratrem homini nemini esse primarum artium magis principem.
SY. *O Ctesipho!* CT. *ô Syre! Æschinus ubi est?* SY. *ellum? te expectat domi.* CT. *hem!*
SY. *Quid est?* CT. *quid sit! illius opera, Syre, nunc vivo. festivum caput,*

Qui

DONATI.

6. *Fratrem.*] Nove dixit *unam rem* Fratrem. Sed ego puto *Fratrem* non subdistinguendum, sed legendum contexte usque ad *Principem.* Nam si distinxeris *Fratrem,* erit bis, ut arbitror, subaudiendum, & supra, & infra. Quod si *Fratrem* inferioribus junxeris, & cum admiratione pronuntiabitur, & subaudietur *Quam mihi.* Hanc sane locutionem scire debemus, propter personam elaboratam. nam nimium gaudet, & rusticus adolescens est, qui laudare conatur Æschinum: quasi titubans, & pene balbutiens. *Homini nemini.*] Nove auribus nostris, sed veterum consuetudine locutus est. nam quum *nemini*, hominem significet, quid opus fuit dicere, *homini nemini?* Sed ut diximus, figura est ἀρχαϊσμός.

7. *O Ctesipho.*] Mire cœpit, gaudium significans, *O Ctesipho. O Syre!*] Ille ut gaudens: hic, ut qui non præviderit, ô dicit. *O Syre! Æschinus ubi est?*] Bene statim de illo, cui agebat gratias, loqui cœpit. *Ellum.*] Ecce illum: vel pronomen est, vel adverbium demonstrantis. Alii interrogative legunt: ut sit, *ellum dicis? te expectat domi.* ut sit *ellum* pronomen, id est, *illum.* nam & *illum,* & *ellum*, & *ollum* veteres dixerunt. *Domi.*] Adverbium est in loco. *Hem.*] Interjectio est lætantis.

8. *Quid sit!*] Deest, *quæris?* sed est admirantis magis, quam interrogantis. *Illius opera.*] Dicendo *Opera*, & corporeum laborem Æschini ostendit, & religionem. Ut,

Hunc mihi da proprium, virgo, sata nocte, laborem,
Hanc operam. ----

Hanc religionem ait: ut,

---- *annua magnæ*
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis.

Illius opera, Syre, nunc vivo.] O miram amplificationem beneficii. non dixit, Illius opera amicam habeo: sed quod satis grave, & satis amatorium, *Illius opera nunc vivo*, inquit. *Festivum caput.*] Huic contrarius sensus est, *Ridiculum caput.* Alii putant, *festivum caput*, non Æschini intelligendum, sed orationis, quam habet Ctesipho, agens gratias fratri. Ita in Eunucho, *Quam venuste, quod dedit principium adveniens!* Quod si est, nihil potest supra hanc laudationem: nam supra hoc factum erit accipiendum. sed male: nam *caput Æschini*, id est, ipsum Æschinum: ut in toto pars sit per συνεκδοχὴν: in qua figura & pars pro toto ponenda est, quæ aut eminet ex toto, aut majoris pretii est ad id quod agitur. Quod ipsum sic esse observatum à bonis authoribus, si exempla συνεκδοχῆς penitus considerare studes, invenies.

VARIORUM.

junctio & beneficentia est proxima, eorumque concordia est res suavissima. Sic & *Menander:*

Ὡς ἡδύ γ' ἐν ἀδελφοῖς ἐστι ὁμονοίας ἔρως!

6. *Fratrem homini nemini.*] Rivius legit, *hominem neminem, &c.* Græca constructio est. Per infinitivum loquitur, quod per *ut* interpretandum est, hoc modo: Arbitror me habere fratrem hominem neminem esse, id est, Fratrem talem, ut nemo homo sit magis princeps primarum artium. Sic & in illo *Maronis: Dederat comas diffundere ventis*, id est, ut diffunderent se. *Barland.*

Pri-

Qui omnia sibi postputavit esse præ meo commodo:
Maledicta, famam, meum amorem, & peccatum in se transtulit,
Nihil pote supra. sed quisnam? foris crepuit. SY. *mane; mane; ipse exit foras.*

ACTUS

DONATI.

9. *Quin omnia.*] Admirative *Quin*: & sic pronuntiandum *Quin*, τὸ περίληθον usque ad *maledicta, famam. Præ meo commodo.*] Id est, mei commodi comparatione: ut in Eunucho, *Hic ego illum contempsi præ me*, id est, mei comparatione.

10. *Maledicta, famam.*] *Maledicta*, aut lenonis, aut Demeæ: *Famam* autem, populi. nam si aliter acceperis, idem maledictum videbitur & mala fama. *Meum amorem, & peccatum.*] De rapienda meretrice, & amanda. *Meum amorem, & peccatum.*] Quum dixisset *omnia*, duo tantum intulit, *Maledicta* & *Famam*: ut, *Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque.* Et hoc, ut sit defectus quidam intelligendus ex affectu gratias agentis. *In se transtulit.*] Pulchrà προσδοκία, qua erratura est Sostrata circa Æschinum, quemadmodum jam erravit Demea, eo quod ab illo credidit amari meretricem.

11. *Nihil pote supra.*] Ἔλλειψις per admirationem est: subaudiendum est enim vel *Esse*, vel *Dici*. Ut *Pote* pro *potis*, & *mage* pro *magis*. Τῶν ἀρχαϊσμῶν. *Sed quid nam? foris crepuit.*] Resonuit: ut *decrepiti* dicti sunt clamosi senes. *Foris* singularis numeri, nominativi casus. *Mane.*] *Mane*, gaudentis est hoc dictum, non operiri jubentis.

VARIORUM.

Primarum artium.] Hic artes sunt, fores effringere, puellam emptam diripere, lenonem pessime afficere. Quanta est judicii depravati in adolescentulis amatoribus stoliditas.

8. *Festivum caput.*] Si Clitiphonis hæc sunt verba, Æschinus denotabitur, quem *festivum* dixerit *caput*, ut alibi, *festus dies hominis*, qui festum & lætum diem attulerit.

9. *Qui omnia, &c.*] Faërnus legit, *Quia.*

10. *Famam.*] Infamiam. Est enim hoc vocabulum ἐκ τῶν μέσων, quod in bonam pariter & malam usurpatur partem.

11. *Sed quisnam? foris, &c.*] Rivius legit, *Quidnam fores crepuit? Foris crepuit.*] Fores in ædificiis antiquis in publicam aperiebantur. exituri fores ab intus manu pultabant, quo caverent qui foris erant, nè à foribus repente in viam protrusis læderentur. Ἐπὶ δὲ τῶν ἔσω ἐψόφουν τὴν θύραν ἐξιόντες. Scholiast. Aristophanis in nubibus.

ACTUS SECUNDI SCENA QUARTA.

ÆSCHINUS. SANNIO. CTESIPHO. SYRUS.

Argum. *Colloquuntur fratres: agitur de pecunia reddenda lenoni, & de paranda cœna.*
Thes. 1. *Fraternus congressus & colloquium, non sit assentatorium.* 2. *Occasio in rerum desiderio non est negligenda.*

UBi est ille sacrilegus? SA. *men' quærit? num quidnam effert? occidi:*
Nihil video. ÆS. *ehem, opportune: te ipsum quæro. quid fit, Ctesipho?*
In tuto est omnis res: omitte vero tristitiam tuam.

CT. *Ego*

DONATI.

1. *UBi ille est sacrilegus?*] Mire Æschinus servat adversus Lenonem superbiam, qua ostenditur tanto esse alienior ab amoribus Meretricis, quanto audacior in Lenonem. *Mene quærit? num quidnam effert?*] Sperat nunc Leno se aliquid accepturum propter convitium. ut alibi, *Minis viginti tu illam emisti: quæ res tibi vertat male. Argenti tantum tibi dabitur.* Et vide quanti faciat Leno præ lucro injuriam, qui se *sacrilegi* nomine significari non solum non dolet, sed etiam cupit. Oportet autem *Mene quærit?* cum quadam gesticulatione & subsultatione sperantis Lenonis ad hoc se quæri, ut accipiat, pronuntiare. *Occidi: nihil video.*] *Occidi*, non quia sacrilegus dictus est, sed quia nihil accipit. & simul gestum considera loquentis ex verbis. *Occidi: nihil video.*] Mire hoc verbo apparet, in vultu Lenonis & spem mortuam, & extinctum gaudium. nam & apta est ἔλλειψις hæc dicentis: *Occidi: nihil video.* neque enim addidit *Proferri*, aut quid tale.

2. *Ehem.*] Interjectio repentinæ rei. *Opportune: te ipsum quærito.*] Ἀσύνδετον. deest *Venisse*: non enim sequenti nectitur. *Quid fit, Ctesipho?*] *Quid fit*, blandum initium est. non enim nunc interrogat, quum ipse dicat, *In tuto est omnis res.* sic ipse mox in subditis, *jam nunc hæc tua*, addidit præter naturam quæstionis. *Quid fit?*] Quid agitur?

3. *In tuto est omnis res.*] Quasi amatori, omne dixit negotium de amica. An *omnis res*, & Lenonis jurgium, & suspicio patris Demeæ? *Omitte vero.*] *Vero*, abundat: aut correptivum est, jamdudum non omittentis. *Tristitiam tuam.*] Sic dixit, quasi nimiam.

VARIORUM.

1. *Ille sacrilegus.*] Nihil satius est, quam ut impuros homines quam longissime ablegemus, improborum commercia quam citissime effugiendo, idque quomodocunque possimus: quamvis sæpe maximo etiam rerum nostrarum cum dispendio. Unde *Seneca* epistol. 7. *Malignus comes, quamvis candido, & simplici, rubiginem suam affricat.* Marsus. *Mene quærit?*] Bembinus liber, *me quærit.* sine interrogatione. Quod contumelias, pecuniæ aut lucri gratia, plerique patiantur, docet hic locus. Nam Leno gravissimo convicio laceratus, nihil aliud quam familiariter respondet. Exemplo quoque nobis sit *Aristippus* Philosophus, qui & conspui gaudebat, quo liberalitate Principis frui illi concederetur. unde apud *Horat.* ita *Diogenem* alloquitur:

Scurror ego ipse mihi, populo tu: rectius hoc &
Splendidius multo est, equus ut me portet, alat rex. Marsus.

Num quidnam.] An utique argentum effert, pretium fidicinæ raptæ?

4. Ego

CT. *Ego illam hercle verò omitto, qui quidem te habeam fratrem: ô mi Æschine!*
O mi germane! ah vereor coram in os te laudare amplius,
Ne id assentandi magis, quam quod habeam gratum, facere existumes.
ÆS. *Age, inepte, quasi nunc non norimus nos inter nos, Ctesipho.*
Hoc mî dolet, nos penè sero scisse, & penè in eum locum
Redisse, ut si omnes cuperent, nihil tibi possent auxiliarier.

CT. *Pu-*

DONATI.

4. *Ego illam hercle vero omitto.*] Apparet non nunc primum dici Ctesiphoni ab Æschino, *Omitte vero tristitiam tuam.* nec nunc primum responsum, *Omitto:* & ideo additum est, *Hercle vero.* quia nunc demum data est plena securitas. *Qui quidem te habeam fratrem.*] Acuendum *Te.*

5. *O mi germane!*] *Mi, meus:* sed vocativo dixit casu. *Coram in os te laudare amplius. Coram*, ad ipsum pertinet qui laudat, & ad eos qui audiunt: *In os*, ad ipsum qui laudatur. Nam *coram laudat*, qui non tacet apud alios, & hoc agit non per epistolam, sed ipse præsens. *In os*, qui apud ipsum loquitur, quem collaudat. *Laudare amplius.*] Quia laudavit.

6. *Ne id assentandi.*] Antiqua ἔλλειψις. deest enim *Causa. Assentandi.*] Adulandi. Et utrum deest *Causa*, an ad ipsam litem sic dicitur? *Ne id assentandi.*] Specta, si non rusticus adolescens est, & purissimæ simplicitatis, adeo ut etiam velle laudare fratrem nimio pudore non possit, hoc solo quia præsens est, quum illum nimium laudarit absentem. *Quam quod habeam gratum.*] Varie: non enim intulit, *quam gratias agendi. Quod.*] Quia.

7. *Age, inepte.*] Non est injuria, quia & major frater est, & blanda dicturus.

8. *Hoc mihi dolet.*] Τὸ ἰδιωτισμὸν *Mihi dolet*, pro *Doleo.* & *Dolet* bis subaudiendum est. *Et pene in eum locum redisse.*] Insinuatio beneficii ex periculo & difficultate, ob tempus.

9. *Ut si omnes cuperent.*] Non, si ego tantummodo aliis adversantibus.

VARIORUM.

4. *Ego illam hercle, &c.*] Muretus legit: *Ego illam facile vero, &c.*

5. *In os te laudare.*] *In os laudare*, κατὰ στόμα ἐπαινεῖν, est præsentem laudare. τὸ δὲ ἐπαινεῖν παρόντα, κολακείας, id est, *præsentem laudare, assentationis est. Aristot.* lib. 2. Rhet. *Priscianus* lib. 18. *in os laudare*, accipit, pro, *in ore.* Fr. Fabr.

6. *Ne id assentandi.*] Ἔλλειψις est Attica, & *Livio* familiaris. Attici enim ἕνεκα sæpe omittunt. Cæterum de *assentatione* prudenter *Diogenes* dixit: *In assentatione, veluti sepulchro quopiam, solum amicitiæ nomen inscriptum est.* Sic *Isocrates* κολακεύοντας appellavit, alibi τοὺς ἐξαπατῶντας, quod insignes sint *impostores.* Utrique enim eos, qui credunt, plurimum fallunt. *Crates* vero vocare solitus erat συντραπεζοφάγους, id est, *connepulones*, quod quibuslibet dictis inter epulas annuant & assentiantur. *Willich. Gratum.*] Tuum in me officium.

7. *Age, inepte.*] Ineptiarum arguitur *Ctesipho*, ex minoribus. Facturus fui idem officium, vel ignoto. (id enim est dicere, quod nunc *norimus nos inter nos.*) Es igitur ineptus, qui, tibi fratri præstitum à me id esse, laudibus tantopere extollis. Quidam hic omittunt τὸ *non.*

 10. *Pu-*

CT. *Pudebat.* ÆS. *ah, stultitia est istæc, non pudor, tam ob parvolam*
Rem, penè ex patria. turpe dictu: Deos quæso ut istæc prohibeant.
CT. *Peccavi.* ÆS. *quid ait tandem nobis Sannio?* SY. *jam mitis est.*
ÆS. *Ego ad forum ibo, ut hunc absolvam: tu intro ad illam Ctesipho.*

SA. *Syre,*

DONATI.

10. *Pudebat.*] Deest *Fateri. Stultitia est isthæc.*] Hoc scilicet fateri ei, qui ipse patri numquam quidquam cœlaverit. *Tam ob parvolam rem.*] Ergo diminutivis adjungitur *Tam* particula. Et deest *Perire:* sed τῷ εὐφημισμῷ tacetur. *Tam ob parvolam rem.*] Id est, meretricem. Et bene hic dicit Æschinus, quasi qui majora expertus sit, id est, vitium virginis.

11. *Pene ex patria.*] Deest *Fugere:* quia amatores comici cito comminantur, patriam se deserturos, ut amicas sequantur. *Pene ex patria.*] Ἀποσιώπησις εὐφημισμοῦ χάριν. *Menander*, mori illum voluisse fingit: *Terentius* fugere. *Turpe dictu.*] Te fugere scilicet. Et deest *est. Ut isthæc prohibeant.*] Id est, exilium, fugamque patriæ.

12. *Peccavi.*] Approbavit ex periculo magnitudinem beneficii. *Quid ait tandem nobis Sannio?*] *Nobis*, τῷ ἰδιωτισμῷ additum est. non enim *Nobis* intelligendum est. *Jam mitis est.*] Quia debacchatus est supra Leno, *Jam mitis est* dixit.

13. *Ego ad forum ibo.*] Tunc enim, in foro & de mensæ scriptura magis, quam ex arca domoque, vel cista, pecunia numerabatur. *Ut hunc absolvam.*] Id est, ut hunc, reddito illi pretio, dimittam. Nam velut ligati sunt, quibus debetur aliquid.

VARIORVM.

10. *Pudebat.*] Ego illum periisse duco, cui quidem periit pudor. *Non pudor.*] Dicitur enim pudor, ut vult *Scaliger*, quod avertat sensus à putidis. *Stultitia est.*] Malus hic pudor atque inutilis, qui egentes impediat à poscenda amicorum ope & benignitate. Hesiodo, Αἰδὼς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄνδρα κομίζει. Homero, Αἰδὼ δ' οὐκ ἀγαθὴν φασ' ἔμμεναι ἀνδρὶ προΐκτῃ, Od. ρ. &c, ὀργὰς ὁ θεός. Euripidi in Ione. *Parvolam.*] Meretricem.

11. *Pene ex patria.*] *Donatus* inquit: *Menander mori illum voluisse fingit: Terentius fugere.* Videat quæso accuratus lector, num pro *Menandro* legendum sit *Diphilus.* Certe argumentum, quod hic tractatur, ad verbum è *Diphilo* translatum est. Sic enim fatetur *Terentius* in suo Prologo:

Synapothnescontes Diphili est comœdia:
Eam Commorientes Plautus fecit fabulam, &c.

Jam cum *Diphili* Comœdia *à commoriendo* nomen habeat, & ibi dicatur adolescens mori voluisse, quod *Terentius* in fugere mutavit; omnino adducor, eam imitationem *à Diphilo*, non *à Menandro* mutuatam esse, & ex isto commoriendi cum puella studio συναποθνήσκοντες nomen fabulæ inditum esse. Est autem hic fugere, græca significatione, in exilium abire. Quia autem puella in *Cyprum* erat ad mercatum avehenda, una quoque *Ctesipho* vult fugere. *Nannius. Turpe dictu.*] Ἀποσιώπησις εὐφημισμοῦ χάριν, sc. fugere, In exilium abire: puellam, quæ in Cyprum avehenda ad mercatum erat, sequi.

13. *Ego ad forum ibo.*] Pecuniæ locandæ vel solvendæ duplex ratio: aut in foro

SA. *Syre, insta.* SY. *eamus: namque hic properat in Cyprum.*
SA. *ne tam quidem:*
Quamvis etiam maneo otiosus hic. SY. *reddetur; ne time.*
SA. *At ut omne reddat.* SY. *omne reddet; tace modo, ac sequere hac.* SA. *sequor.*

CT. *Heus,*

DONATI.

Dicuntur etiam *servi* illi *solvi*, qui quum debitores pretiorum fuerint, pecuniam reddunt debitam. Est ergo *Absolvam*, à me solvam. An jocatur in tristitia Lenonis, qui illum cum barba lenonia, & mœsto vultu sequitur, tanquam reus? *Tu intro ad illam, Ctesipho.*] Bona ἔλλειψις, significans lætitiam potiundæ meretricis.

14. *Syre, insta.*] Jam Syrus, non ut adjuvet, sed ut instanter adjuvet, rogatur. *Eamus; namque hic properat.*] Hoc clamat Syrus, ut beneficium ostendat: sane ita ut rursus Lenonem de profectione absterreat. *Ne tam quidem.*] A Lenone inconstanter dicitur, ut perturbatio metuentis, magnum damnum possit ostendere. *Ne tam quidem.*] *Tam* pro *Tantum.* an *Tam* pro *Tamen*? & deest, *Dicas me, properare*, aut *propero*: ut sit etiam adverbium hortantis, vel consentientis.

15. *Quamvis etiam.*] Pro *In quantum vis. Etiam* particula, utrum consentientis adverbium, an conjunctio. qua significat & properare se, & non in tantum ut negligat quod sibi debetur. *Maneo otiosus hic.*] Hoc separatim inferendum est, quasi pertinaciter asserentem Lenonem instaturum se exclamationem * facere denotetur. *Maneo otiosus hic.*] Dixerat enim *Propero*: & rursum consenserat in Syri verba, *Properasse se* dicentis. *Reddetur; ne time.*] Quod desperaverat Leno, Syri ostendit sermo.

16. *Ut omne reddat.*] Propter illud quod Syrus, *Dividuum face.* Et probatum est, completumque quod ait, *Cupide accipiat faxo.* Et hoc ipsum, cum trepida & vultuosa supplicatione pronuntiandum est. *Tace modo, ac sequere hac.*] Sic ait Syrus, quasi nunc Lenonem doceat, quæ sit ars non perdendi. Et totum cum supercilio præstantis magnum beneficium dicit. *Sequor.*] Hoc verbo Leno satis commitigatus ostenditur.

VARIORUM.

foro de mensa, aut domi ex arca. De mensa erat, quam argentarii nummulariive exponebant, unde Mensularii dicti, & mensularius Græce τραπεζίτης. De arca, quam servi exercebant, vel quicunque alii Kalendariis præpositi, unde Arcarii dicti, & Arcarius dispensator: Qualis ille dispensator Arbitri in prætorio aureos dinumerans. *Plaut.* Curcul.

Amici compulerunt, reddit argentum domo. Lindebrog.

Non debemus ex *Donati* verbis intelligere, pecuniam ab argentario acceptam; obstant enim verba *Syri*: sed eos nummos à *Micione* datos esse: sic enim inquit:

——— *Collaudavit filium,*
Mihi qui dedissem consilium; egit gratias,
Argentum adnumeravit illico.

Ex quibus verbis clare apparet, eos nummos nec in solutum, nec in creditum ab argentario acceptos esse; obstat enim vocabulum *adnumerandi*. Sed videntur *argentarii* adhibiti fuisse, ut in solutionibus contrahentium interessent, actaque ab utraque parte in suas rationes referrent. Eosque id munus de publico habere pro testimonio, est titulus de edendo: *Argentarius rationes edere jubetur, nec interest, an cum ipso argentario controversia sit, an cum alio.* Ex quibus verbis evidens est, argentarium alienas

 quoque

Ct. Heus, heus, Syre. Sy. hem, quid est ? Ct. obsecro hercle, hominem istum impurissimum
Quamprimum absolvitote : ne, si magis irritatus siet,
Aliqua ad patrem hoc permanet ; atque ego tum perpetuo perierim.
Sy. Non fiet; bono animo esto: tu cum illa te intus oblecta interim,
Et lectulos jube sterni nobis, & parari cætera:
Ego jam transacta re convortam me domum cum obsonio.

Ct. *Ita*

DONATI.

17. *Heus, heus, Syre.*] Ex argumento est, ostendere, quantum timeat Ctesipho sævum patrem. *Heus, heus.*] Vox est de longinquo revocantis. *Obsecro hercle, hominem istum impurissimum.*] Satis mansuete, quasi Lenonem, aut non possit rusticus, aut non audeat dicere, *Hominem* dixit. *Istum impurissimum.*] Avarissimum. & totum cum execratione Lenonis.

18. *Ne, si magis irritatus siet.*] Velut clamet scilicet: & propriè de Lenone, quem irritari dicit ut canem. Nam *irritari*, proprie canes dicuntur. Lucius de litera *R*: *Irritata canis quod homo quam plurima dictat.* Lenonem autem timet Ctesipho ut rusticus, ut sub patre duro, ut amator.

19. *Aliqua ad patrem hoc permanet.*] Non dicit quid: sed nos intelligimus raptum puellæ significari. *Aliqua ad patrem hoc permanet.*] Proprie secretum latens latici comparatur, intra vas clausum existenti: quod, quum effunditur, manat. Sic & alibi de committendis secretis loquens, *Plenus*, inquit, *rimarum sum : hac atque illac perfluo. Atque ego tunc perpetuo perierim.*] Qua & nunc se periisse sentiat, sed non perpetuo.

20. *Non fiet ; bono animo esto.*] Ut illi liberalis timor est: ita Syro servilis confidentia. *Tu cum illa te intus oblecta.*] Moraliter *Illa* dictum est. ut, *Daturne illa hodie Pamphilo?* &, *Illa quidem mea erit. Tu cum illa te intus oblecta.*] Honeste explicavit turpe dictu.

21. *Et lectulos jube sterni nobis.*] Servus. * nihil tam comicum. Et vide ut totum superbe ac magnifice loquatur Syrus.

22. *Convertam me domum.*] *Convertam,*

VARIORVM.

quoque rationes conficere. *Nannius. Hunc absolvam.*] Ut Sannioni argentum persolvam.

18. *Quamprimum absolvitote.*] Malum quamprimum expellendum ne contagionem trahat, docet hoc loco. unde ab *Ovidio* recte dictum est:

Principiis obsta : sero medicina paratur,
Dum mala per longas invaluere moras.

Marsus.

19. *Perpetuo perierim.*] Exemplum est mentis consciæ in *Ctesiphone*; qui metuit exhæredationis pœnam, si qua factum suum ad patrem permanet. Caussæ vero abdicandi filium fuerunt: si filius noctu foris cubuisset; si commessaretur; si Lenones pulsasset; si libidini incumberet, (*Lucianus* in abdicato;) tum si voluntati paternæ repugnasset. *Fab.* lib. 3. c. 7. & lib. 7. cap. 4. *Plin.* lib. 7. cap. 45. Vide etiam Cod. lib. 8. c. 47. de patr. potest. *Ad patrem hoc permanet.*] Faërnus legit, *tunc permanet*. Sebald.

20. *Tu cum illa, &c.*] Vide, ut totum superbè ac magnificè loquatur Syrus: nam moribus arrogantes sunt servi, cum lætantur.

21. *Et lectulos jube, &c.*] Propter discumbentes; more veterum.

22. *Cum obsonio.*] Obsonium videtur more Attico de piscibus intellexisse: nam

CT. *Ita quæso: quando hoc bene succeßit, hilarem hunc sumamus diem.*

ACTUS TERTII SCENA PRIMA.

SOSTRATA. CANTHARA.

Argum. *Solicitam inducit Sostratam, ob filiæ, quæ ex Æschino gravida est, vicinum partum.* Thes. I. στοργὴ φυσικὴ est, *quoties matres liberorum suorum vitia celant.*

O*Bsecro, mea nutrix, quid nunc fiet?* CA. *quid fiet rogas?*

Recte

DONATI.

magnifice dictum. verbum est enim magni moliminis & agminis ingentis. Nam *Convertere* se, dicitur, quem pompa præcedit; & Imperator proprie convertit exercitum. Et hoc spectatur, ut moribus arrogantes servi sint, quum lætantur.

23. *Ita quæso, &c.*] Volunt quidam & hunc versum Syri personæ adjungendum: sed Ctesiphonis verba esse, ex subditis planum est, quum dicit, *Hunc diem misere nimis cupio, ut cœpi perpetuum in lætitia degere.*

VARIORUM.

nam ab Atticis ὄψον sic usurpatur: Atque infra Syrus hoc explicans ait se pisces esse nactum ex sententia. *Turnebus.* Vide Andr. act. 2. scen. 2.

23. *Quando hoc bene succeßit.*] Feliciter hujus rei cecidit alea, ergò dies sit nobis hilaris. Videtur autem esse honesti convivii, pro turpi & Venereo notatio. *Hilarem hunc sumamus diem.*] Non, *accipiamus*, est; sed sumamus, id est, impendamus atque consumamus: unde & *sumtus* nomen traxit. sic & act. 5. sc. 3. infra, *Ei rei hunc sumamus diem.* Turneb.

DONATI.

OBSECRO, MEA NUTRIX.] *Hæc scena Tragœdiæ ordinem servat. Nam Tragœdia in tria dividitur, Expectationem, Gesta, & Exitum. Hic ergo expectatio est in Getæ nuntio: Gesta, in planctu Sostratæ: Exitus;* *

1. *Obsecro, mea tu nutrix.*] Hinc demonstratur, qui sit maternus affectus, quam grata in dominos servorum fides sit: eundemque laborem & dolorem esse ex falsis & veris malis. *Obsecro, mea tu nutrix.*] Personæ aut suis verbis, aut aliorum insinuantur. Ex suis: ut nunc persona Sostratæ. Ex alienis: ut Æschini persona ex Micionis oratione ac Demeæ. *Obsecro, mea tu nutrix.*] *Mea* nunc pro blandimento ponitur. *Quid nunc fiet?*] Imploratio est magis trepidantis, quam ignoratio & interrogatio. namque illius nutrix est, quippe anicula est: sed non sapientior nutrix est, quam domina sua. Ipsum etiam quod dicit, *Nutrix*, honorificum est. Ut,

Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem.

Sunt enim nomina ad aliquid, quibus nos tamen velimus ab omnibus appellari, ut *Magister, Medicus, Orator.*

VARIORUM.

1. *Obsecro mea.*] Hæc scena sollicitudinem exhibet matronarum, quæ obstetrice non præsente, parturientibus adsunt. *Mea nutrix.*] Quales hæ fuerint, docet *Tacitus* in Dialogo de caus. corrupt. eloq. *At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut alter ex omnibus servis plerumque vilissimus.*

 2. *Dolo-*

Recte adepol spero. SO. *modo dolores, Mea tu, occipiunt primulum.*

CA. *Jam nunc times, quasi nunquam adfueris, numquam tute pepereris?*

SO. *Miseram me, neminem habeo: solæ sumus. Geta autem hic non adest:*

Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui accersat Æschinum.

CA. *Pol is quidem jam hic aderit: nam numquam unum intermittit diem,*

Quin

DONATI.

2. *Modo dolores, mea tu, occipiunt primulum.*] Evidenter hic *Modo* temporis præsentis adverbium est. Et rursus *Mea tu*, blandimentum est: sine quo non progreditur colloquium fœminarum, & maxime trepidantium. *Primulum.*] Initium, & ipsa origo dolorum, diminutive demonstrata est. Non enim *Primum*, sed *Primulum* dicit.

3. *Jam nunc times, quasi numquam adfueris, numquam tute pepereris?*] Docte duo proposuit, quibus experientes scientesque rerum sumus, videre & pati. *Virgilius* sic,

—— quæque ipse miserrima vide:
Et quorum pars magna fui. ——

Tute autem pro tu: παρέλκον est, quod* recitatu. & facit *tute*, & *tutemet*, & *tutemet ipse*. *Numquam tute pepereris?*] Vide προπαρασκευὴν doloris: nihil mali adhuc secutum est, & jam sic turbatur Sostrata.

4. *Miseram me.*] Proprium est mulierum quum loquuntur, aut aliis blandiri: ut, *Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem.* Aut se commiserari. ut,

—— miseræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi. ——

Nam hæc omnia muliebria sunt, quibus pro malis ingentibus quasi in acervum rediguntur, & enumerantur nullius momenti querelæ. *Neminem habeo.*] Quid enim opus est? aut cur nunc quereris? *Neminem habeo: solæ sumus.*] Muliebriter queritur, & ex perturbatione sua æstimans, metu multa facit ea, quæ pauca sunt. *Solæ sumus.*] Numquam pluraliter *Solæ*. *Solæ sumus.*] Quum hoc nomen singularitatis sit, mire *Solæ* pluraliter dixit. *Geta autem hic non adest.*] Hic apparatio est, ut ostendatur absens, qui superventurus est.

5. *Nec quem ad obstetricem mittam.*] Deest *Habeo*. Sed in consuetudine est sic loqui, quum utrumque nobis, non alterutrum, deesse conquerimur. *Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui accersat Æschinum.*] *Habeo* subauditur, & magis à trepidante, quam rationabiliter dicitur: nam refellit hoc totum nutrix Canthara.

6. *Numquam unum intermittit diem*

VARIORUM.

2. *Dolores.*] Ὠδῖνες, dolores parturientis.

3. *Nunquam adfueris.*] Duo nos experientes, scientesque rerum faciunt, videre & pati. Quod utrumque *Æneas Virgilianus* non ignoravit, erudite conjungens:

—— quæque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. —— Sebald.

4. *Geta non adest.*] Non debebat hic adesse *Geta*, quo postea referre posset quomodo *Æschinus* meretricem rapuisset, atque ita has mulierculas in metum conjicere.

5. *Nec quem ad, &c.*] Faërnus legit, *Nec habeo quem, &c.*

8. *Ere*

Quin semper veniat. SO. *solus mearum miseriarum est remedium.*

CA. *E re nata melius fieri haud potuit, quam factum est Hera: Quando vitium oblatum est, quod ad illum attinet, potissimum, Talem, tali genere atque animo, natum ex tanta familia.*

SO. *Ita*

DONATI.

quin semper veniat.] *Nunquam*, pro *Non*. Et *Semper* non ad omne tempus retulit: nam qui potest? sed ad omnes dies, secundum quod ait, *Nam numquam unum intermittit diem.*

7. *Solus mearum miseriarum.*] Bona locutio.

8. *E re nata.*] Sic proprie dicimus de iis, quæ contra voluntatem nostram acciderunt: ut nunc vitium virginis. Ergo *E re nata*, ex vitio virginis. Sic *Lucilius*, ----- p. i. i. *Hic è re nata Sic ejus dedit: haud malus est.*

Et sic maluit dicere, quam nunc Æschino culpam, sed potius casui attributam vellet. Est autem ordo, Nihil potuit melius è re nata fieri, quam id quod factum est, hera. ut quandoquidem vitianda erat virgo, ab eo vitiaretur, qui erat expetendus ad matrimonium. Sensus enim hic est, Malum vim fieri virgini: sed ex conditione ejus quæ vitiata sit, nihil potuit melius evenire quam contigit, ut ab eo vitiaretur, cujus non pœniteret. Intelligere autem debemus, *Fieri* & *factum esse*: pro *Evenit* & *Contigit* dici. *Melius fieri haud potuit.*] Si *Fieri* pro *Evenit* acceperis: erit consequutio locutionis. sin minus: deerit, *quantum intelligo.* ut sit, *E re nata, quantum intelligo.*

9. *Quando vitium oblatum est.*] Hoc est, è re nata. *Oblatum est.*] *Oblatum* dicitur, quod offertur invito. *Quod ad illum attinet potissimum.*] Quasi vitium oblatum sit potissimum, hoc est, bonum: sed ex persona ejus qui obtulit vitium, factum est bonum, quod per se ipsum malum est. Et hoc est quod melius haud fieri potuit, quam factum est. *Illum* autem dicit, Æschinum scilicet. *Potissimum* autem superlativum est ab eo quod est *Potis*, & *Potius*. Sic enim facit, *Potis, potius, potissimum.* Et *Quod*, modo exceptionem significat: ut sit; *Quantum ad illum attinet*, id est, Æschinum.

10. *Talem.*] Scilicet à corpore, à forma, à pulchritudine. *Tali genere.*] Laus, ante illum talem: & tali animo, in illo. Et *Genus* jam ad vivos pertinet. *Familia* etiam ad defunctos. Alii *Genus* ad nobilitatem referunt, *Familiam* ad copias: unde & *paterfamilias* dicitur: ut sit, *Ex tanta familia*, ex tam divite domo. Hæc omnis παρέκτασις tragica, est gaudiorum introductio, ante funestissimum nuntium. *Tali genere.*] Id est, ab his quæ extrinsecus sunt, id est, honestate generis. *Atque animo.*] Id est, sapientia, mo-

VARIORUM.

8. *E re nata melius fieri haud potuit.*] Sunt exemplaria, quæ habent: *è re natæ*, pro eo quod est, *ex usu filiæ*: quomodo MSS. quoddam. Sed rectius *è re nata* legitur, *Donato* quoque probante: quod quid tandem sit, & paucis & dilucide explicat *Budæus*: *Res nata*, inquiens, *dicitur, quæ repentè accidit: & hoc verbo significant* πρᾶγμα νεωστὶ συμβεβηκός. *De re enim repentina dicitur*, ut inquit *Donatus* in Adelph *Cicero: Tum tibi placuit, ut mitterem ad Silium: inde est natum, ut ad Publium. Sermo est à Græcis translatus, qui* φυόμενον πρᾶγμα, *dicunt rem, quæ nuper accidit.* Rivius.

9. *Quando vitium oblatum est.*] Offerre pro inferre Terentio familiare est, nec aliis scriptoribus inusitatum.

10. *Atque animo.*] Faërnus legit, *tali animo.*

So. *Ita pol est, ut dicis: salvos nobis, Deos quæso, ut siet.*

ACTUS TERTII SCENA SECUNDA.

GETA. SOSTRATA. CANTHARA.

Argum. *Hic Geta, Sostratæ servus fidelis vehementer commotus, refert quomodo Æschinus alio amore captus, puellam lenoni eripuerit, deserta ac spreta Attica virgine.* Thesis 1. *Intempestiva benevolentia & industria, sæpe magis obest, quam prodest.* 2. Mores *irati, nihil sibi temperantis hic exprimuntur.*

NUnc illud est, quod si omnes omnia sua consilia conferant,
Atque huic malo salutem quærant, auxilii nihil adferant,
Quod mihique, heræque, filiæque herili est: væ misero mihi,
Tot

DONATI.

destia. Hoc modo igitur nihil prætermisit in laude.

II. *Salvos nobis, Deos quæso, ut siet.*] Quam bonus est, quum nihil ad vota præter salutem opus est?

DONATI.

NUNC ILLUD EST. *Hic locus, secundum artem comicam servum currentem exprimit, & nuntiantem mala. Maxima itaque pars scenæ motoria est. Significat autem, nunc tale negotium est, nunc tale periculum est: aut vero consignificationem temporis habet, ut si diceret, quando aut quo tempore.*

1. *Nunc illud est.*] Utrum periculum, an tempus? Est enim ἔλλειψις. *Quod si omnes omnia sua consilia conferant.*] Ὑπερβολὴ cum παρονομασίᾳ, *omnes omnia.* Hinc *Cicero, Omnes in hoc judicio conferant omnia.*

2. *Salutem quærant.*] Non *Remedium*, ut ægro: sed ut pereunti *Salutem.* Et nove dixit, *Malo salutem*, pro *contra malum. Auxilii nihil adferant.*] Mire de proximo repetitum est πάρόμοιον; id est, *Conferant* & *Afferant.* Hoc convenit præsertim stomacho minus verba curantis. Sic supra, *Omnes omnia.*

3. *Quod mihique, heræque, filiæque.*] Mira in servo fides, quum primum se ponat in herili malo: & post se, matrem: in ultimo puellam. *Quod mihique, heræque, filiæque herili est.*] Πολυσύνδετον secundum. ut,

——— *Omnia secum*
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram.

Væ misero mihi.] Ἐμπαθῶς σχετλιάζει.

VARIORUM.

1. *Nunc illud est.*] Servi fidelis, & pro salute familiæ suæ solliciti studium, hæc scena exprimit. Quamvis enim hoc hominum genus, propter insitam animi malitiam ut plurimum ad vitia promptum est, si qui tamen aliter mores suos instituunt, quam vulgus servorum solet, hos multis etiam liberis præferendos quis dubitat? *Seneca* de benef. 3. *Præterea: servos qui negat dare beneficium aliquod, ignarus est juris humani. Refert enim cujus animus sit, qui præstat, non cujus status. Nulli præclusa est virtus, omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, ingenuos, libertinos, servos, reges, & exules.* Marsus.

4. Re-

Tot res repente circumvallant, unde emergi non potest:
Vis, egestas, injustitia, solitudo, infamia.
Hoccine seculum? ô scelera! ô genera sacrilega! ô hominem impium!

SO. *Me miseram! quidnam est, quod sic video timidum, & properantem Getam?*

GE. *Quem neque fides, neque jusjurandum, neque illum misericordia*

Re-

DONATI.

4. *Circumvallant.*] *Circumvallant* se circa nos, & stipant se invicem. nam *circumvallamus* nos & alios. tamen rara locutio est. Et *circumvallant* dixit, velut inimica acies contra nos: & ideo addidit, *Unde emergi non potest.* Quum impressio est hostium, sic dicitur. Ut *Sallustius: Presse undique multitudine. Cicero, Qui semper premuntur, & numquam emergunt.* Et *Emergi*, nove: nam *emergo* dicitur, non *emergor*. sed ideo est usus, quia extra compositionem & *mergo* & *mergor* facit. *Unde emergi non potest.*] *Unde*, absolute. an deest *Illud*? an *Unde*? pro *ex quibus*.

5. *Vis, egestas, injustitia, solitudo, infamia.*] Hæ res sunt quæ circumvallant: Vis illata: Egestas ipsius puellæ: Injustitia judicum illius temporis: Solitudo à defensoribus: Infamia ab iis, qui credunt pretio vitiatam. Nam & in subditis sic habes, *Quando ego conscia mihi sum, neque pretium, neque rem ullam intercessisse.*

6. *Hoccine seculum.*] Ἐν ἤθει. Questurus de homine, seculum accusat prius: ut *ô tempora, ô mores.* & è contrario, secula in omnibus rebus laudantur: ut,

—quæ te tam læta tulerunt
Secula? —

O scelera! ô genera sacrilega! ô hominem impurum!] Moris est nimis dolentibus, incusare alia ex aliis. *Virgil.*

Quum complexa sui corpus miserabile nati,
Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Et:

Quem non incusavi amens hominumque
Deûmque?

O hominem impurum!] Æschinum scilicet. & hoc ἠθικῶς. nam semper ultimum ponimus eum, cui maxime irascimur. Ut in Andria, post accusatum socerum & vituperatam sponsam, *Nam quid ego dicam de patre?* Et in Phormione, *Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?* Est post multa, *O facinus audax! ô Geta monitor!* Unde ille, *Vix tandem* inquit.

7. *Video timidum & properantem Getam.*] *Timidum*, perturbatum. non enim timet, sed dolet. Sic *Plautus* in Bacchidibus, *Nam ut ex navi vecta es, credo timida es.*

8. *Quem neque fides, neque jusjurandum.*] Ordo est, Hominem impurum, quem neque fides, neque jusjurandum. & sæpe repetitum *neque*, exaggerat crimen admissum. *Quem neque fides.*] Quia promisit. *Neque jusjurandum.*] Quia juravit. *Neque illum misericordia.*] Quia

VARIORUM.

4. *Repente circumvallent, &c.*] Mala repentina magis animum implicant & perturbant: Quicquid exspectatum est diu, levius accedit. *Circumvallant.*] Premunt, translatum à militari acie, & castris obsidione cingendis.

6. *O hominem impium.*] Donatus & Rivius legunt, *impurum*.

8. *Neque illum misericordia.*] Muretus legit, *ulla misericordia*.

Repreßit, neque reflexit: neque quod partus instabat prope;
Cui miseræ indigne per vim vitium obtulerat. So. *non intellego*
Satis, quæ loquatur. Ca. *Propius obsecro accedamus, Sostrata.* Ge. *ah,*
Me miserum, vix sum compos animi; ita ardeo iracundia.

Nihil

DONATI.

vim intulit. *Neque illum.*] Secundum παρέλκον; nam abundat *Illum*: ut, *Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.* Et ejus videlicet misericordia quam amavit, *neque repreßit*, ne auderet: *neque reflexit*, ne faceret. & sic hoc dictum est, ut à *Virgilio*,

Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lachrymas victus dedit, aut miseratus amantem est? &c.

ut si non potuit reprimi ne faceret: saltem ut in peccando esset mitior, debuit commoveri. sed melius quod supra.

9. *Neque quod partus instabat prope.*] Αὐξητικῶς addidit non tantum mariti, sed etiam patris scelus. *Cui miseræ.*] Deest, *ei*. *Indigne.*] Impie, crudeliter. ut *Virgil.*

—— quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus?

10. *Non intelligo satis quæ loquatur.*] Ad hoc Sostrata ignorans inducitur, ut malo nuntio repente feriatur. & quia oportuit ipsam priorem loqui, præsens est. Quia autem non est perdenda tam suavis ἠθοποιΐα dolentis ad irascentem: idcirco non audit, ne ob illam rem Geta conservus loqui desinat.

11. *Satis quæ loquatur.*] Adhuc non audiente Geta loquitur. idcirco nec audit eum satis, nec videtur ab eo Sostrata.

12. *Vix sum compos animi.*] Aut *vix*, tandem: aut *vix*, non. ut *Lucilius*, *Carcer vix carcere dignus.* *Compos animi.*] Id est, competentis animi, vel sani animi. cui contrarium est, *Impos animi.* *Sallustius*, *Neque animo, neque lingua satis compotem.* quum de amente Septimio loqueretur. Alii, *Compotem animi*, compositum animo intelligunt.

VARIORUM.

10. *Non intelligo.*] Ideo facit Poëta mulierculas interlocutores; tum ut Geta currens recipere animum posset, tum ut temperamentum esset orationis, ne dum omnem vocem ille mittit, auditores obtundat; tum ut paulatim aditus pararetur, ad ipsum colloquium *Getæ* cum *Sostrata*. Sebaldus.

12. *Vix sum compos animi, &c.*] Ira rationi inimica tollit mentem de cardine. Egregia est irati descriptio, qua videmus in Tragicum furorem, orationis vim erumpere. Nam verborum congeries varios per æstus insurgit: quam ad rem ἀσύνδετα plurimum faciunt. *Ut furentium certa indicia sunt*, ait *Seneca* libro 1. de Ira; *audax & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebrius & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine: labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent & subriguntur capilli: spiritus coactus ac stridens, articulorum se ipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo prærruptus, & complosæ sæpius manus, & pedibus pulsata humus, & totum concitum corpus, magnasque iræ minas agens: fœda visu & horrenda facies, depravantium se atque intumescentium. Nescias utrum magis detestabile vitium sit, an deforme.* Willich.

13 Totam

Nihil est quod malim, quam illam totam familiam mihi obviam dari,
Ut ego iram hanc in eos evomam omnem, dum ægritudo hæc est recens.
Satis mihi id habeam supplicii, dum illos ulciscar modo.
Seni animam primum extinguerem ipsi, qui illud produxit scelus:
Tum autem Syrum impulsorem, vah! quibus illum lacerarem modis!
Sublimem medium primum arriperem, & capite in terram statuerem,

Ut

DONATI.

13. *Quam illam totam familiam.*] Hic non tam culpa familiæ, quam scelus Æschini ostenditur, propter quem omnes cruciandi sunt.

14. *Iram hanc.*] *Hanc* interdum pro qualitate, interdum pro quantitate accipimus, interdum pro utroque. ut,

—— Tuaque animam hanc effundere dextra?

Et,

Hunc ego te Euryale aspicio? ——

Sed nunc pro utroque, *Hanc* dixit. ut *Sallustius*, descriptione Celtiberi ait, *Hunc igitur redarguit Tarquinius.*

15. *Satis mihi id habeam supplicii.*] Moraliter loquitur: nam fere quando quisquam irascitur, sibi videtur fortis, tanquam qui plus audet. *Dum illos ulciscar modo.*] Verum est hanc esse vindictam, quæ ex recentissimis flagitiis properata sit. Sic *Virgil.*

—— te Turne superbum
Cæde nova quærens. ——

16. *Seni animam primum extinguerem ipsi.*] Bene *Extinguerem*: quia ignis est. *Virgilius:*

Igneus est illis vigor, & cœlestis origo
Seminibus, ——

Et *Primum* addidit, quod ordinem significat. tunc enim adjicitur, quum multa subjicienda monstrantur: ut cui fracta prius crura brachiaque,* & cætera vitia, in Æschinum totum promovens ostenditur, etiam per aliena supplicia.

17. *Syrum impulsorem.*] Causæ pœnæ. *Vah, quibus illum lacerarem modis!*] Hic voluntas immodica ostenditur, pœnam pro merito reposcentis. Et nota, quum Syrum dixerit, addidisse nutus de supercilio.

18. *Sublimem.*] Ista pœna.

VARIORVM.

13. *Totam familiam.*] Demeæ & Micionis.

14. *In eos evomam.*] Metaphora sumpta à serpentibus. *Hegendorph.*

15. *Satis supplicii.*] *Vindicta bonum vita jucundius ipsa.* Juvenal. 13. Sat. *Ulciscar modo.*] Irati adeo sunt vindictæ cupidi, ut non prius conquiescant, quam puniverint aliquem, præsertim eorum, qui læsisse videtur injuria, idque nisi contingat, aggrediuntur alium, imo ipsi sibi vel labra, vel digitos admordent, vel caput parieti aut solo illidunt. *Sebaldus.*

16. *Seni animam.*] Demeæ. *Animam*, ait *Nonius*, *secundum consuetudinem spiritum vocamus, quo vivimus.* Hoc est, aërem quem se hic intercepturum minatur Geta. eodem sensu ut mox Sostrata inquit, *Animam recipere.* *Scelus.*] Scelestum Æschinum.

18. *Sublimem medium.*] Medium teneri dicimus, qui sic tenetur, ut extricare sese nulla ratione possit. Translatum à Palæstritis, qui si quem medium corri-

Ut cerebro dispergat viam:

Adolescenti ipsi eriperem oculos: post hæc præcipitem darem.

Cæteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, & prosternerem.

Sed cesso heram hoc malo impertiri propere? So. *revocemus Geta.*

Ge. *Hem, quisquis es, sine me.* So. *ego sum Sostrata.* Ge. *ubi ea est? te ipsam quærito,*

Te

DONATI.

19. *Ut cerebro dispergat viam.*] Et cerebrum & via dispergi potest: ideo videtur ambiguum. ut apud *Virgil.*

—— ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus.——

Aliter enim dicitur,

Spargite humum foliis. -----

Aliter,

Sparserat & latices simulatos fontis Averni,

20. *Adolescenti ipsi eriperem oculos.*] Bene *Oculos*, amoris indices, adjutoresque flagitii. *Post hæc præcipitem darem.*] Gravior pœna cæcitatis, non providere quo cadas.

21. *Cæteros ruerem.*] *Ruere*, activam vim habet. *Sallustius* in secundo, *Ictu eorum qui in flumine ruebant, necabantur.* *Ruere* enim, est toto corpore uti ad impellendum: quod faciunt, qui ipsi præcipites alios prosternunt. Unde proprie *sues ruere* dicuntur. *Virgil.*

Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus.

Et *Horatius*:

Hanc rabiosa fugit canis, ac lutulenta ruit sus.

Agerem.] Prosequerer, premerem. *Virgilius*:

Illa fretus agit ventos. ——

Id est, nimia celeritate persequitur, & pene occupat, prævenitque. *Tunderem, & prosternerem.*] Vide quam fortis sibi videatur, qui dolet & irascitur.

23. *Ego sum Sostrata.*] Hæc ideo inducitur, ut verisimile sit supra non visam Sostratam: quando etiam vix nunc agnoscitur ab irato.

VARIORUM.

corripuerint, facile vincunt. *Sebaldus.* *Medium primum arriperem.*] *Palmerius* ita legit:

Sublimem medium arriperem, & capite pronum in terram statuerem.

19. *Ut cerebro.*] Alluditur ad *Polyphemum*, qui quorundam sociorum *Ulyssis* cerebra ita dispersit, ut est in *Homeri* Odyss. atque hic gestus istius supplicii quasi τύπῳ exprimitur. *Willich.*

21. *Ruerem.*] Impellerem. & dominatur hic rabiosa littera canina. *Agerem, &c.*] Dolor & ira fortes reddunt. *Agerem* hic promoverem significat. Attende præterea, iratum, verbis uti literam R habentibus, quam canes, saxo aut flagellis irritati, exprimere solent. *Barland.*

23. *Sine me.*] Ira vehementius succensi satis non vident. Unde iram cœcam esse veterum testimonio pronunciavit *Chrysippus*: ὅτι πολλάκις οὐκ ἐᾷ ὁρᾷν τὰ ἐκφανῆ: *quoniam persæpe nec manifesta quidem conspici sinat.* Similis locus apud *Plautum* in Asinar. ubi *Leonidæ* verba sunt, Act. 2. Scen. 4.

Non hercle te provideram; quæso ne vitio vertas,
Ita iracundia obstitit oculis.

Canes quoque, vehementiore adversum feras correptos ira, quandoque occæcari *Plutarchus* in Sympos. memoriæ proditum reliquit. *Sebaldus.*

26. *Ani-*

Te exspecto: oppido opportune te obtulisti mihi obviam,
Hera. SO. *quid est? quid trepidas?* GE. *hei mihi!* SO. *quid festinas, mi Geta?*
Animum recipe. GE. *prorsus.* SO. *quid istuc prorsus ergo est.* GE. *perimus,*
Actum est. SO. *Eloquere ergo, obsecro te, quid sit.* GE. *jam.* SO. *quid jam Geta?*
GE. *Æschinus.* SO. *quid is ergo?* GE. *alienus est à nostra familia.* SO. *hem,*
Perii: quare? GE. *amare occepit aliam.* SO. *væ miseræ mihi.*

GE. Ne-

DONATI.

24. *Te ipsam quærito, Te exspecto: oppido oportune.*] Incerta distinctio, utrum *Te expecto oppido opportune*, sit dicendum: an *Expectare*, sit impatienter cupere, & sine præscriptione temporis sperare, juxta certum tempus. Unde apparet, ad *Te expecto*, quia per se nimium est, non esse jungendum *Oppido.*

25. *Quid festinas, mi Geta?*] *Probus* assignat hoc Sostratæ. *Asper* non vult ad omnia servum respondere: sed nutricem putat hoc loqui. *Quid festinas.*] Perturbaris. Et commotus dicit *Prorsus*, actu commoto, fesso, & anhelanti, ob perturbationem & contentum cursum.

26. *Animum recipere.*] Quod in lectione gestu ostendi minime potuit, id ex verbis Sostratæ ostenditur in Geta. Nam ideo dicitur, *Animum recipere:* quia ille præ anhelitu crebriora verba continuare non possit.

27. *Perimus. actum est.*] Jam bina verba junguntur. *Perimus, actum est.*] Verba sunt desperationis. Nam *Actum est*, dicitur in ea re, de qua jam lata sit sententia. *Eloquere obsecro quid sit.*] Bene *Eloquere.* nam conatur tantum, quod nec explicatur, nec intelligitur: cui vitio contraria virtus est eloquentia. Jam plus hic gestu, quam dictu agitur: quia ut supra diximus, & lassus est qui nuntiat: & integratur dolor nuntii, quum apud illam loquitur, ad quam maxime calamitas pertinet: quo dolore, vox plerumque subtrahitur atque singultit: & simul dat signum perditarum rerum.

28. *Alienus est à nostra familia.*] Bene *alienus.* Geta enim ipsi jam dominus, Sostratæ gener, Pamphilæ maritus vocabatur.

29. *Amare occepit aliam.*] Pejus est *Amare occepit*, quam *Amat.* Nam in eo quod dixit, *Occepit*, augmenta mali metuenda significat: ut in principiis quæ actum respiciunt, non statim imminutionem inspectant. Et *Occepit* magnum facinus dixit. *Væ miseræ mihi.*] Mire interponitur mulieris affectus novo nuntio.

VARIORUM.

26. *Animum recipe.*] Fere meam obstrinxerim fidem, *animam*, legendum esse: & sic Faërnus legit. Cum enim anhelaret, neque multa verba continuare uno spiritu posset, dixit, *animam recipe.* Si *animum* leges, ad consternationem referes. *Turnebus.*

27. *Perimus, Actum est.*] Per intervalla à commoto & anhelante, hæc dicuntur.

31. Ge.

Ge. *Neque id occulte fert: ab Lenone ipsus eripuit palam.*
So. *Satin' hoc certum est?* *Ge.* *certe, hisce oculis egomet vidi, Sostrata.* *So.* *ah!*
Me miseram. quid credas jam? aut cui credas? nostrumne Æschinum,
Nostram vitam omnium, in quo nostra spes, omnesque opes sitæ
Erant? qui sine hac jurabat se unum numquam victurum diem:
Qui

DONATI.

30. *A lenone ipsus eripuit palam.*] Sic nuntiat, ut ultima pejora sint. Et his argumentis vult probare, quod immodice amavit Æschinus: qui plus quam virginem, id ipsum quod pudor nec hortatur, nec consulit, amat. Quis autem magis potuit impudens esse, quam qui post honestum amorem, ab Lenone amet? Hoc etenim significat meretricem. Ergo non honestum, sed ab Lenone: non per alium, sed ipsus: nec emit, aut abduxit, sed ob impatientiam valde amantis eripuit. neque id occulte, ut qui cœlaret factum, tanquam satisfacturus uxori videretur: sed palam.

31. *Satin hoc certo?*] Magnis malis non statim creditur. Hoc ergo ex dolore dixit, quod stupet audiens: non quia non habet fidem. *Hisce oculis.*] Ἰδιωπισμὸς asseverantis. *Ah.*] Interjectio est flentis.

32. *Me miseram.*] Mira affectio. nam lachrymæ non sinunt finire sensum. *Quid credas jam? aut cui credas?*] Fides, aut personæ qualitate servatur, si gravis persona est cui creditur: aut ipsius rei qualitate, si ea res creditur, in qua fallere cui creditur, aut non potest, aut non debet. Hic ergo mire in utroque jam fidem dixit nullam esse, & in persona, & in re. Quod *Virgilius* transtulit, breviusque dixit,

Nusquam tuta fides.

Hoc est, nec in re, nec in persona. Et hic ipse in Heautont.

Pro Juppiter, ubinam est fides!

33. *Nostrumne Æschinum, nostram vitam omnium.*] Ἐλλειπτικῶς omnia: quia fletus impedit verba. deest autem, *Hoc fecisse*, vel quid tale.

34. *Sitæ erant.*] *Sitæ*, positæ. nam *situm* est quidquid in loco suo positum non evertitur.

VARIORVM.

31. Ge. *Certe.*] Faërnus legit, *certum.* *Hisce oculis egomet vidi.*] Δεικτικῶς testibus certissimis. Thales Milesius interrogatus, quantum mendacium à veritate distaret, *quantum*, inquit, *oculi ab auriculis.* Audita enim plurium mendaciis exposita esse possunt; visa unius. Deinde & quadam hebetudine sensus, audita non ita memoriæ, ut visa, inhærent. unde illud Plauti est in Truculento:

Pluris est oculatus testis unus, quam auriti decem.

Ah.] Aspiratio explicat suspiria: itaque à Græcis sumptam servarunt Latini, non inventam addidere. Veteres tamen negant ullam vocem in fine aspirari: ideoque fuit, ajunt, *aha*, alii, *ha*. Meliora tamen sæcula pronunciarunt *vah*, *ah*. Quare etiam plus afficit *proh*, quam *pro*; & *oh*, quam *o*. Sic scilicet seq. *phy*. Jul. Cæsar Scaliger.

32. *Quid, aut cui credas? &c.*] Optime *Menander*, μὴ πάντα πειρῶ πᾶσι πιστεύειν ἀεί: *Credenda cunctis esse cuncta ne putes.* Et notum illud *Epicharmi*; *Nervi atque artus sunt sapientiæ, non temere credere.* *Nostrumne Æschinum.*] Παθητικῶς & suaviter dictum ob recentem adhuc affectum. Cætera pertinent ad delicti exaggerationem.

33. *In quo nostra spes, &c.*] Faërnus legit, *spes opesque.*

Qui se in sui gremio positurum puerum dicebat patris;
Ita obsecraturum, ut liceret sibi hanc uxorem ducere.
GE. *Hera, lacrumas mitte; ac potius quod ad hanc rem opus est, porro consule:*
Patiamurne, an narremus cuipiam? CA. *au; mi homo, sanusne es?*
An hoc proferendum tibi videtur usquam esse? GE. *mihi quidem non placet.*
Jam primum illum alieno animo à nobis esse, res ipsa indicat.
Nunc si hoc palam proferimus, ille inficias ibit, sat scio.
Tua fama, & gnatæ vita, in dubium veniet. tum si maxime
Fateatur, quum amet aliam, non est utile hanc illi dari.
Quapropter quoquo pacto tacito est opus. SO. *ah, minime gentium:*
Non faciam. GE. *quid agis?* SO. *proferam.* GE. *hem, mea Sostrata, vide quam rem agas.*

SO. *Pe-*

DONATI.

35. *Positurum puerum.*] *Puerum* dixit, si puer nasceretur: non quia divinabat. Ad votum ergo cupientis retulit *Puerum:* non quia necesse esset marem nasci. Et hæc omnia, magno stupore dicuntur, ad exaggerandam perfidiam illius cui creditur, & dolorem eorum qui crediderunt.

37. *Hera, lachrumas mitte. ac potius quid ad hanc rem opus est.*] Hinc *Virgil.*

Non lachrymis hoc tempus, ait, Saturnia Juno.

Sentit autem, non lachrymis agendum, ubi consilio opus est. *Porro consule.*] *Porro*, in reliquum, deinde, vel in futurum. *Porro* enim, ordinis & temporis adverbium est; non conjunctio.

38. *Au; mi homo, sanus ne es?*] Hoc ex persona nutricis legendum est. illa enim dissimulandam rem putat. *Mi*, pro *meus.*

42. *Tua fama, & gnatæ vita.*] Tibi enim crimini erit, vitiatam esse filiam: illi etiam oberit. Et utrum *Vitam*, salutem dicit? *In dubium.*] In periculum.

43. *Fateatur.*] Vitiasse filiam Et complexio est δίπλευρος oratoria, in qua utrum senseris, contrarium tollis: cogiturque * quod ex altera parte sit. hoc est tacere.

44. *Quapropter quoquo pacto.*] Congrue & pro persona, & pro muliere hoc dictum est: eamque in malis inconstantem esse demonstrat.

45. *Non faciam.*] *Non faciam*, dixit, pro *Non tacebo:* quasi *Tacere*, aliquam actionem habeat. sed moralis signifi-

VARIORUM.

37. *Lachrymas mitte.*] Lachrymis & luctu nihil proficitur. Quam in sententiam elegantes sunt versus *Trabeæ* in Harpace:

Here, si querelis, ejulatu, fletibus
Medicina fieret miseriis mortalium,
Auro parandæ lacrymæ contra forent.
Nunc hæ ad minuenda mala non magis valent,
Quam næniæ præficæ ad excitandos mortuos.
Res turbidæ consilium, non fletum expetunt.

Ac potius.] Sed acta missa faciamus, videamus quid sit agendum.

44. *Tacito est opus.*] Alii legunt, *celato.*

45. *Non faciam.*] Singulari muliebris sexus

So. *Pejore res loco non potest esse, quam in hoc, quo nunc sita est.*
Primum indotata est: tum præterea quæ secunda ei dos erat,
Periit: pro virgine dari nuptum non potest. hoc relliquom est,
Si inficias ibit, testis mecum est anulus, quem amiserat.
Postremo quando ego conscia mihi sum, à me culpam esse hanc procul:
Neque pretium, neque rem ullam intercessisse, illa aut me indignam, Geta,

Expe-

DONATI.

catio est, & communis omnibus: sicut *advocatum* dicimus *male fecisse*, quum tacuerit.

46. *Pejore res loco non potest esse.*] Satis argute inter Getam & Sostratam sententias ex perturbatione facit mutare. *Quam in quo nunc sita est.*] Causa nihil timendi. *Primum indotata est.*] Ratio subjecta est causæ: & *indotatam*, pauperem modo dicit. *Tum præterea quæ secunda ei dos erat.*] Videlicet, dari pro virgine nuptum. Et incerta distinctio est: etenim erat bis subaudiendum, *Pro virgine dari nuptum.*

48. *Non potest.*] Jungendum, *Dari nuptum.* Et *pro virgine:* id est, virgo: ut, *Nunc plane est pro nova*, id est, nova. Aut nec virgo, nec pro virgine nubere potest. non virgo: quia vitiata est. nec pro virgine: quia res diffamata est.

49. *Si inficias ibit.*] Si negabit. *Testis mecum est annulus.*] Locutio hæc sic capienda est: hoc est, annulus pro me testis. Vel sic, Annulus & ego testes sumus. Sed melius quod supra.

50. *Postremo quando ego conscia mihi sum.*] *Quando*, pro quoniam, vel *Quando*, pro quidem.

51. *Neque rem ullam.*] Hoc est internuntium, pactum clam, aut promissum. Et bene totum execrative dixit: ut alii facinora abhorreant. *Illa.*] Filia scilicet.

VARIORUM.

sexus dexteritate pollet, in expromendis ex tempore consiliis salutaribus, cum urget necessitas. Contrarium viris usu venire fere assolet, quorum consilia diu cogitata, sunt sapientiora. *Sebald.*

47. *Secunda ei dos.*] *Pudorem* intelligit, qui verè *secunda dos* dici debet, vel potius *prima.* Unde *Alcmena* apud *Plautum* ait:

Non ego illam dotem mihi duco esse, quæ dos dicitur,
Sed pudicitiam, & pudorem, & sedatam cupidinem,
Deûm metum, parentum amorem, & cognatûm concordia.

Et ut in Aulularia dicit:

Dummodo morata rectè veniat, dotata est satis. Marsus.

50. *Conscia mihi sum.*] *Cicero* lib. 6. Epist. famil. *Conscientia rectæ voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum, nec est ullum malum præter culpam.* Teneatur & dulcissimum dictum *Nazianzeni: Nihil exhilarat nos ita, ut conscientia pura & spes bona. Hic ergo murus aheneus esto, Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.* Et ut Ovid. *Conscia mens recti famæ mendacia ridet.*

51. *Neque pretium, neque rem ullam intercessisse, &c.*] Nam si pretium accepisset sive virgo, sive mater illius ab adolescente, qui compresserat, Leges non cogebant eam in uxorem ducere. *Petitus.*

52. Ex-

Experiar. GE. *Quid istic? accedo ut melius dicas.* SO. *tu quantum potes*

Abi, atque Hegioni cognato hujus rem omnem narrato ordine:

Nam is nostro Simulo fuit summus, & nos coluit maxume.

GE. *Nam hercle alius nemo respicit nos.* SO. *propera tu, mea Canthara,*

Curre, obstetricem accerse; ut cum opus sit, ne in mora nobis siet.

DONATI.

52. *Experiar.*] Apud judices agam. *Quid istuc?*] Verbum est ægre consentientis: quasi qui dicat, *Quid hic resistam! Accedo ut melius dicas.*] Id est, ut consentiam, velut qui melius possim dicere. *Quantum potes abi.*] Deest *Cito*: ut sit; Quantum potes, cito abi.

53. *Atque Hegioni.*] Apud *Menandrum* Sostratæ frater inducitur. *Hujus.*] Filiæ suæ scilicet.

54. *Simulo.*] Nomen patris puellæ: diminutivum à Simo, vel Simone. Et nota nomen in Palliata fabula Latine diminutivum. *Simulo fuit summus.*] *Summus*, an ad cognatum, an ad amicum refertur? an absolute ponitur, ut in Eunucho? *Plurima salute summum suum impertit Gnato. Et nos coluit maxime.*] Et miserabilius *Coluit* dictum est, quam si diceret, *Colit.* Virgil.

Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.

Colere enim, & majoribus & minoribus convenit. Ut,

Post habita coluisse Samo. ——

55. *Nos.*] Monosyllabo finit, vultuosam exprimens pronuntiationem. *Tu mea Canthara.*] Tristis ac seriæ fœminæ blandimentum est *Mea* potius, quam pronomen possessivum. Deest enim *Chara*, vel quid tale: quo addito, pronomen staret *Mea.*

56. *Curre.*] Mire dictum est ancillæ *Curre. Ut quum opus sit.*] Id est, quum adesse cœperit partus. *Ne in mora nobis siet.*] Locutio qualis supra.

VARIORUM.

52. *Experiar.*] Verbum *experiri*, significat actionem intendere in judicio. quomodo *Cicero* utitur pro Quintio: *si quid in controversiam veniret, intra parietes aut summo jure experiretur.* Græce, ut adnotavit *Budæus*, *ἀγωνίζεσθαι καὶ δίκην λαμβάνειν. Rivius. Quid istic.*] Ægre consentientis. Ut melius dicas, eclipsis videtur, & subaudiendum *vide*: ut sit præmonitio. Nam post, *accedo*, quod significat consentio, vel pedibus eo in tuam sententiam, distinguendum est. *Latomus. Ut melius dicas.*] Novè *ut* hoc loco caussam efficientem denotat, subintellecto *quæ*, *Ut quæ melius dicas*, id est, quia me veris & solidis rationibus vincis. *Swaerdecroonius.*

ACTUS TERTII SCENA TERTIA.

DEMEA. SYRUS.

Argum. *Malè est Demeæ, quod filium Ctesiphonem audiverit unà adfuisse, cum triperet mulierem Æschinus. Commendatur Ctesipho, vituperantur Micio & Æschinus: callidè utrumque Syrus facit. Demea autem narratione virtutum Ctesiphonis plurimum gaudet.* Thes. 1. *Suspicio levis, est sæpe magni cruciatus caussa.* 2. *Timidi sunt parentes de liberorum vita.* 3. *Servi prudentiores ferè heris suis finguntur.* 4. *Laudari vel à Gnathonibus, mirè sibi placent.*

Disperii: Ctesiphonem audivi filium
Una adfuisse in raptione cum Æschino.
Id misero restat mihi mali, si illum potest,
Qui alicui rei est, etiam ad nequitiam abducere.
Ubi ego illum quæram? credo abductum in ganeum
Aliquò:

DONATI.

1. *Disperii: Ctesiphonem audivi filium.*] Hic ostenditur quod severi homines, ac recti & honesti tenaces, vel ridiculi sunt, vel odio habentur quoquo accesserint. Magno autem affectu, & quasi exclamantis addidit *Filium*: quasi causam redderet cur dixerat, *Disperii.*

2. *Una adfuisse in raptione cum Æschino.*] Οἰκονομία, in qua ostenditur, quantum commovebitur Demea ipsa re comperta, quum ex parva rei suspicione tantum se afficiat. *Raptio* autem ad personam refertur, *Rapina* ad rem, *Raptus* ad stuprum, si volumus proprie loqui.

3. *Id misero restat.*] Bene *Restat*: tanquam jam summum malum sit, Æschinum esse corruptum. Et, *Misero mihi*: quasi qui nihil nesciat, nihil curante Micione. *Si illum potest.*] Non dubitat velle: & ideo dicit *Potest.*

4. *Qui alicui rei est.*] Recte. de hoc enim supra dixit, *Non fratrem rei dare operam videt? ruri esse parcum ac sobrium. Etiam ad nequitiam abducere.*] Quasi invitum dixit, non *Vocare*, sed *Abducere. Ducimus* enim volentes: sed *abducimus* invitos. *Nequitia* autem proprie libidinosa inertia dicta est: quod nihil queat, nullique rei apta sit. Unde & *nugæ*, quod nihil agant, vel à non agendo.

5. *Credo abductum.*] Non iisse, sed abductum esse: quasi adhuc culpa non

VARIORUM.

1. *Disperii.*] Hominum omnium mores hoc loco indicantur, qui cum aliquid audiunt, quod gratum esse aut placere potest, facillime & citissime fidem adhibent. & quamvis minime verum, id tamen libenter credunt. *Cæsar* in Comment. 3. *Libenter homines, id, quod volunt, credunt.* Præterea bonos homines rectique studiosos ab omnibus derideri & subsannari ostendit. Quare ait *Plato* 6. de Republ. *Qui virtutem consectantur, & vitia fugiunt, ut quidem ab omnibus hominibus probantur; sic pauci inveniuntur qui illorum facta & conatus non derident: quod illorum virtutes pravorum consiliis maxime obsistunt.* Marsus.

2. *Una adfuisse in raptione.*] Faërnus legit *fuisse*. Est vero *Raptio*, violenta perpetratio injuriæ: *Raptus* vis & injuria perpetrantis: *Rapina* lucrum injustum, & præda violenta.

4. *Qui alicui.*] Alii legunt *alicujus. Ad nequitiam.*] Acerrimos parentibus animi morsus gigni verum est, quando honestate spreta & repagulis adhortationum perfractis, pravorum consortio filii corrumpuntur.

5. *In ganeum.*] Lupanar aut popinam, ubi

Aliquò: persuasit ille impurus, sat scio.
Sed eccum Syrum ire video: hinc scibo jam, ubi siet:
Atque hercle hic de grege illo est: si me senserit
Eum quæritare, nunquam dicet carnufex:
Non ostendam me id velle. SY. *omnem rem modo seni,*

Quo

DONATI.

sit illius. *In ganeum aliquo.*] Veteres *ganeum*, meritoriam tabernam dixerunt, ἀπὸ τῆς γαίας, τοῦτ' ἐστι, τῆς γῆς. quod ipsa sit in terra, non ut cœnacula superius. Unde & *taberna*, quasi *trabena*, à validioribus dicta trabibus, quibus superiora suspensa sunt.

6. *Persuasit ille impurus.*] *Suademus* facilia, *Persuademus* difficilia. Et *suadere* facientis est, *Persuadere* perficientis. *Impurus* autem pro improbo ponitur apud Terentium. Et hic quoque excusata voluntas est Ctesiphonis, cui à majore fratre & improbo ingesta sit persuasione nequitia.

7. *Sed eccum Syrum ire video.*] *Ire*, & *abire*, & *venire* significat. *Ire video.*] *Ire*, pro venire: ut, *Nec vero Æacidem me sum lætatus euntem Accepisse lacu.*

8. *Atque hercle hic de grege illo est.*] Figura ἐπανάληψις, *de grege illo est. Ordo* vel bonorum, vel malorum dicitur, & gravium; ut *Equester ordo, senatorius ordo. Grex* vel bonorum, vel malorum est, & levium. ut *Cicero, In his bonis gregibus omnes aleatores, omnes impuri impudicique versantur.*

9. *Quæritare.*] Instanter quærere. *Carnufex.*] Pro ganeo positum est.

10. *Non ostendam me id velle.*] Scilicet, scire ubi sit.

VARIORUM.

ubi γαίνω) & luxuriæ indulgent homines nequam. Nonnullis quasi γλώνιον, crypta subterranea. *Ganeum* ergò dicitur fornix, quasi Græce γλώνειον: nam Latini *υ* in *a*, sæpe commutant, & *ει* in *e*, etiam breve, ut *Gynæceum* apud Terentium penultima brevi, & *Cyclopeus*, I. Æneid. id est, κυκλώπειος, & *Conopeum* apud Horat. 9. Ode: quod est κωνωπεῖον. *Ganeum* autem, ait *Pompejus*, *antiqui locum abditum, ac velut sub terra dixerunt. Pro lupanari ac scortorum prostibulo fere semper sumitur.* Varro: *Qui sese in ganeum accensum conjecit amicæ.* Turneb.

8. *De grege illo.*] Ejusdem factionis & contubernii: Hoc est, de illo hominum genere, qui filiis operam præstant in amoribus promovendis. Senibus vero ac parentibus quocunque modo imponunt. *Marsus.*

9. *Nunquam dicet.*] Tantum negandi hic adverbium, sine ulla temporis adsignificatione. In hoc sene tanquam in speculo quodam quis videret, ut senes apud *Aristotelem* sint, nunc ἀμφισβητοῦντες, *ancipites*. Nihil enim solide & firme asseverant. Itaque hic dicitur *audivi, credo.* Nunc κακοηθεῖς, ingenio perverso, qui cuncta sinistre interpretantur. Hoc enim vitium est eidem Philosopho κακοήθεια. Nunc καχύποπτοι, (sic enim legendum est in *Aristotele*, & non παχύποπτοι) *suspicaces*, mala semper & damna metuentes. Nunc δειλοὶ καὶ προφοβητικοὶ, timidi, cunctaque mala, antequam eveniant, metuentes. Nunc φιλαίτιοι, *incusatores*, sicut *querulos Horatius* appellavit. *Willich.*

10. *Non ostendam.*] Cum astutis agendum est astutiis. Proverb. *Cretiza cum Cretensi. Omnem rem modo.*] Multi hic novam scenam faciunt, sine ulla necessitate. *Seni.*] Mitioni.

Quo pacto se haberet, enarramus ordine:
Nihil vidi quidquam lætius. DE. *pro Juppiter!*
Hominis stultitiam. SY. *conlaudavit filium:*
Mihi, qui id dedissem consilium, egit gratias.
DE. *Disrumpor.* SY. *argentum adnumeravit ilico:*
Dedit præterea in sumptum dimidium minæ:
Id distributum sane est ex sententia. DE. *hem,*
HUIC MANDES, si quid recte curatum velis.
SY. *Ehem Demea, haud aspexeram te: quid agitur?*
DE. *Quid agatur! vostram nequeo mirari satis*
Rationem. SY. *est hercle inepta, ne dicam dolo,*
Atque absurda. pisceis cæteros purga, Dromo:

Con-

DONATI.

11. *Quo pacto se haberet, enarramus ordine.*] Hoc recte: quia dixerat Micioni, *Si quidquid est, volo scire, atque hominem convenire, si apud forum est.* Et *Enarramus*, pro enarravimus. ut, *Omnis humo fumat Neptunia Troja.* Et *Ordine* bene: quia simpliciter fatetur. Fallax autem & captiosa narratio est, quod timemus fateri.

12. *Nihil quidquam vidi lætius.*] Quartum παρέλκον.

13. *Hominis stultitiam.*] Scilicet quia lætatur, ignorans ubi Æschinus sit. *Collaudavit filium.*] Plus additum est. non enim solum non *Accusavit*, sed & *Collaudavit.*

15. *Disrumpor.*] Mire: his enim verbis commovetur, *Collaudavit* & *Egit gratias.* Et vide αὔξησιν stomachi reservatam. *Argentum adnumeravit illico.*] Contra illud est, *Cur tu his rebus sumptum suggeris?* Et non solum inquit, *Adnumeravit*: sed quod pejus est, *Ilico.*

17. *Id distributum.*] *Distributum*, in diversa tributum: id est, dispartitum per pulmentaria.

18. *Huic mandes, si quid recte curatum velis.*] Εἰρωνεία est majoris stomachi: quia ille dixit, Ex sententia distributum: id est, ut indicat Demea, dilapidatum. Sic alibi, *Columen familiæ nostræ, bone custos, salve.*

19. *Ehem Demea.*] *Ehem*, interjectio est commoti, & quasi perculsi re subita & nova. *Quid agitur?*] Blandientis est, non interrogantis. ut alibi, *O noster quid fit? quid agitur?*

20. *Nequeo mirari satis rationem.*] Mira sunt etiam illa, quæ vehementer prava sunt. Et ideo *Mirari*, pro horrere & reprehendere positum est. Et *Rationem* ἰδιωτικῶς dixit malam: quum non sit ratio nisi bona. sed sic loquitur populus.

21. *Est hercle inepta.*] Hoc ad senem. *Ne dicam dolo.*] Ne mentiar, id est, ex contrario dicere videar: sed ut sedulo dicam.

22. *Atque absurda.*] *Ineptum*, est stultum tantum: *Absurdum*, quod & stul-

VARIORVM.

11. *Quo pacto se haberet.*] Rivius omittit, *se.*

12. *Nihil lætius.*] Neminem unquam lætiorem.

15. *Disrumpor.*] Irâ, indignatione, dolore. *Adnumeravit.*] Sannioni.

16. *Dimidium minæ.*] Quinque coronatis æstimatur. *Willich.*

22. *Pisceis cæteros.*] Aversus, conservis mandat de piscibus expurgandis,

cum

Congrum istum maximum in aqua sinito ludere
Paulisper: ubi ego venero, exossabitur:
Prius nolo. DE. *haccine flagitia?* SY. *mihi quidem non placent.*
Et clamo sæpe; Salsamenta hæc, Stephanio,
Fac macerentur pulchre. DE. *DI vostram fidem,*
Utrum

DONATI.

tum est, & in ipsa stultitia diversum, & quasi repugnans sibi. Sic ergo locutus est, ut videatur ineptam rationem ad Æschinum referre: absurdam ad Micionem, quem jam fieri stultum, contrarium senectuti est.

23. *Congrum istum maximum.*] Διαστολὴ: quia erant alii, non maximi. ut è contrario, *Argitisque minor*, quia est & major. Nam *Istum* quod ait, δεικτικὸν est. videtur enim ostendere digito, quem dicat. *In aqua sinito ludere paulisper.*] Sic ostenditur bene obsonasse, qui vivos adtulit pisces: nam non ludit piscis, nisi vivus.

25. *Prius nolo.*] Superbe, & pro authoritate: non dixit *Non oportet*, sed *Nolo.* subauditur, purgari eum. Et nihil ex mora corruptelæ accessurum pisci ex eo ostendit, quod ait *Ludere*, hoc est, vivere, & non læsum vivere. non enim dixit, *Natare*: quod etiam possunt languidi pisces. Ipse insuper planum fecit quid sit *Purga*, dicendo *Exossabitur. Purga* igitur, exossa significat: non ut quidam putant, *exossabitur*, comedetur. *Mihi quidem non placent.*] Plus hoc ad senem. & vide quam totum superbe, & confidenter dixerit ob amicitiam omnium dominorum, excepto uno Demea, quem tantum præ illis contemnit.

26. *Salsamenta.*] Hoc ad discipulum. *Salsamenta*, aut salsi pisces sunt, aut laridum. *Salsamenta hæc, Stephanio.*]. In tota comœdia opera danda est, ut stomachetur Demea: excepto quod se ipse in fine commutat. Hæc ergo causa est, quare Syrus quoque illi objicitur, magnifice inferens se ut luxuriosum licentemque servum: præsertim qui adolescentum pædagogus fuerit.

VARIORUM.

cum desquammantur, & de exossando congro, qui & Græcis est γογγρὸς, Germanis *meer aal.* Dubito an in arte culinaria hic piscis mediocri utique magnitudine exossari soleat. Non ignoro, *Donato exossare* idem esse, quod purgare. *Willich.* *Pisceis cæteros.*] Per neglectum Demeæ, sermonem facit dividuum, Dromoni & conservis, qui intus, mandat de piscibus exenterandis, desquammandis, exossandis, & per otium verò & quasi παρέργως alloquitur Demeam.

23. *In aqua sinito ludere.*] Id est, moveri & vivere: non enim piscibus aptus est ludus. Ita & *Virgil.*

Ludere pendentes pueros. ——

Sic illic enim infantibus nullus est ludus. *Eugraph.*

24. *Paulisper.*] Faërnus legit, *Tantisper.*

26. *Salsamenta.*] Id est, sale ob diuturnum usum condita. Sæpe Græcis sunt ea τάριχα, quæ prius *macerari*, id est, aut mollificari diu in aqua retenta, si dura sunt; aut prolui & madefieri, ut salsugo perluatur, solent: & id interdum est ἀποθρίχειν, & sic calx cocta diu maceratur ante usum cæmentarium, apud *Vitruvium.* Culinaria autem hæc verba sunt & officia. Hic iterum aversos conservos adhortatur, de culina admodum solicitus & negotiosus. *Willich.*

 30. *Vi-*

Utrum studio ne id sibi habet, an laudi putat
Fore, si perdiderit gnatum? væ misero mihi;
Videre videor jam diem illum, quum hinc egens
Profugiet aliquò militatum. SY. *ô Demea,*
ISTUC EST SAPERE, *non quod ante pedes modo est*
Videre, sed etiam illa, quæ futura sunt,
Prospicere. DE. *quid? istæc jam penes vos psaltria est?*

SY. *El-*

DONATI.

28. *Utrum studio ne.*] Aut ordo est, *Utrumne.* aut est παρέλκον tertium. aut vero per ἔλλειψιν accipitur: quasi dicat, utrum est? aut, utrum verum est? quod qui accipit, *utrum* subdistinguat, & separet à sequentibus necesse est. *Utrum studione.*] Aut *Utrum* supervacuum est, aut *Ne*: aut certe τμῆσις figura est, pro Utrumne studione id sibi habet, si sciens lædit filium? *Laudi putat.*] Quia decipit.

29. *Si perdiderit gnatum.*] Et magno affectu, non dixit Æschinum: & mire, non addidit cujus gnatum. *Væ misero mihi.*] Hoc est, quod supra dixit, *Ægre est; alienus non sum.*

30. *Videre videor jam illum diem.*] *Illum* dixit, quasi quendam tristem ac funestum.

32. *Quod ante pedes modo est videre.*] Hoc sumpsit Poëta de illo in physicum pervulgato ancillæ dicto, *Quod ante pedes est, non videt: cœli scrutatur plagas.*

33. *Sed etiam illa quæ futura sunt.*] Magis ridicula est assentatio, si quis maxime laudetur, quibus maxime caret.

34. *Isthæc jam penes vos psaltria est?*] Dicendo *Istæc*, ostendit jamdudum se hac indignari.

VARIORUM.

30. *Videre videor.*] Imaginatio est futuri periculi senibus aptissima. Sunt enim juxta *Aristotelem* δυσέλπιδες, propter experientiam. Plerumque enim delicatuli illi, qui quicquid etiam committant, impunè ferunt, tandem cum patrimonium universum luxu absumpserunt, & *proterviam* quod dicitur *fecerunt*, crudi Martis fiunt satellites aut pulli. *Willichius.*

31. *Profugiet militatum.*] Turpiter rem quæsiturum ait, cum profugiet aliquo militatum. Nam militia mercenaria antiquitus erat infamis. Exemplum requiris? *Cares* quare in tantum contemptum venerunt? Nimirum hoc solo, quod velut carnifices ad lanienam pretio empti æs merebant. *Barland.*

32. *Istuc est sapere.*] Vera & prudens est sententia, sumpta à *Thalete Milesio*, qui cum sydera contemplans, ea quæ ante pedes erant neglexerat, & in scrobem ceciderat, ut author est *Plato.* Id tamen *Cicero* 3. de Divinat. *Democrito* tribuit. Seneca: *Si prudens esse cupis, in futurum prospectum intende, & quæ possunt contingere animo tuo, cuncta propone. Nihil tibi subitum sit, sed totum ante conspicies.* Et mox: *Si prudens est animus tuus, tribus temporibus dispensetur. Præsentia ordina, futura provide, præterita recordare. Nam qui nihil de futuro præmeditatur, in omnia incautus incidit.* Willich. *Istuc est sapere.*] Et sententias loquitur carnifex aures senis demulcens verbis non tantùm coquinariis, & providentiam illius collaudans veterator in arrogantiam ducat, adeoque errorem. *Ante pedes.*] Ante pedes esse dicitur, quodque obvium est, vel præsens adest, vel imminet.

34. *Quid isthæc.*] Proprius propiusque signa movet *Demea*, & aliud dum agere vult videri, hoc ipsum agit: idque quia *Syrus* olfacit, senem proinde sua tergiversatione magis accendit. *Sebald.*

36. *In-*

SY. *Ellam intus.* DE. *eho, an domi est habiturus?* SY. *credo, ut est*
Dementia. DE. *hæccine fieri?* SY. *inepta lenitas*
Patris, facilitas prava. DE. *fratris me quidem*
Pudet, pigetque. SY. *nimium inter vos, Demea, ac*
Non, quia ades præsens, dico hoc, pernimium interest.
Tu, quantus quantus, nihil nisi sapientia es:
Ille, somnium. sineres vero illum tuum
Facere hæc? DE. *sinerem illum? an non sex totis mensibus*
Prius

DONATI.

35. *Ellam intus.*] Ut, *Ellum confidens, catus. An domi est habiturus?*] Proprie: quia *haberi uxor* dicitur, & *haberi mulier*, quum coit. *Credo, ut est dementia.*] Sic & in Eunucho, *Eam se intendit esse, ut est dementia.* Et nominativus casus esse potest, & septimus. Si septimus, *Perditus*, aut quid tale subaudimus. Sed melius nominativum accipimus casum.

36. *Inepta lenitas patris, & facilitas prava.*] *Lenitas*, ad permittendum: *Facilitas*, ad ignoscendum. sic quidam. Sed ego lenitatem ad Micionem refero, qui hæc leniter patitur: *Facilitatem*, ad Æschinum, cui hæc per licentiam facilitas datur. *Pravum* autem est, quod & ipsum lædit facientem: *Malum*, quod alios tantum.

37. *Fratris me quidem pudet, pigetque.*] *Pudet*, in his quæ turpiter facit: *Piget*, in his quæ cum damno ac malo. *Pudere*, ad dolorem refertur. *Pudet*, quod turpe est: *Piget*, quod dolet.

38. *Nimium inter vos, Demea.*] Μεζαδιόρθωσις. nunc enim redditum est, quod supra dicebatur. & præterea repetendo *Nimium*, confirmavit superius dictum, & τὸ CPEMANIC * non solvit.

40. *Tu quantus quantus.*] Id est, quantuscunque. *Nihil nisi sapientia es.*] Ridicule prius additum *Nihil*, quam quicquam, laudis nomine. Deinde si *Sapiens* dixisset, non tanta esset irrisio. sed hyperbolicῶs accipitur, id est, stultus; *Nihil nisi sapientia es.*

41. *Ille somnium.*] Nec tu sapiens, sed sapientia: nec ille somniculosus, sed somnium. Ὑπερβολή. *Sineres vero illum tuum?*] Ab argumento fabulæ repetit. *Sinerem:* & εἰρωνικῶς interrogat.

42. *Totis sex mensibus.*] *Totis*, quasi longi sint: id est, integris, ut ne unum quidem diem minus à sex mensibus

VARIORVM.

36. *Inepta lenitas.*] Carpitur in parentibus nimia lenitas, quæ fere in causa est, cur ad bonam frugem juventus raro perducatur. Et cum alioqui vitium non sit, sed virtus potius, ut mox dicetur, tamen contemptum quendam præceptorum, majorum, parentumque inducit. Quare ut discerni facilius possit, solent autores verbi alterius adjectione tanquam denotare, bonamne lenitatem an pravam intelligi velint. Quod idem *facilitate* fieri consuevit, & hic apud *Terentium* observatum, cum ait: *Inepta lenitas & facilitas prava.* Marsus.

38. *Inter vos, Demea.*] *Seneca* Epist. 60. *Illud cito impedit animum, quod nobis placemus: si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Non sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum perpendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos sæpe mentiri. Adeo quoque indulgemus nobis, ut laudari velimus in eo cui contraria maxime faciamus.*

41. *Somnium.*] Rem futilem, inanem ac nihili, *Somnium* dicimus. Alii legunt, *Ille futilis.* Vide Act. 2. Scen. 1.

Prius olfecissem, quam ille quidquam cœperit?
SY. *Vigilantiam tuam tu mihi narras?* DE. *sic fiet*
Modo, ut nunc est. SY. *UT QUISQUE suum volt esse, ita est.*
DE. *Quid eum? vidistine hodie?* SY. *tuumne filium?*
Abigam hunc rus. jamdudum aliquid ruri agere arbitror.
DE. *Satin' scis ibi esse?* SY. *oh! qui egomet produxi.* DE. *optume est.*

Metui

DONATI.

sciat, quid cœpturus sit filius. Nimis comica & moralis assentatio. *Non olfecissem.*] Totum ridicule. Nam quid olfecisset, qui nondum quicquam scire cœpisset, cujusque naribus nihil objectum fuisset? Nam ideo *nares* à *naritate* dictæ sunt, quod nos odoratu doceant præsto & prope esse, quod adhuc oculi non vident.

43. *Quam ille quicquam cœperit?*] Multum dixit, & *Ante sex menses*, & *Olfecissem*, & *Prius quam cœperit.*

44. *Vigilantiam tuam tu mihi narras?*] Id est, quam maxime scio.

45. *Sic fiet modo, ut nunc est.*] Non dicit *Qui*: sed respice ad argumentum, & ridebis hæc optantem Demeam. *Ut quisque suum volt esse, ita est.*] Hæ sunt sententiæ & semper probabiles, & pro personis ridiculæ. *Plautus* in Milite glorioso, *Nimia est miseria, nimis pulchrum esse hominem.*

46. *Quid eum? vidistine hodie?*] *Quid eum?* initium interrogationis futuræ de persona alicujus. Sic in Heautont. *Sed Syrum quid eum? Tuum ne filium?*] Hoc clare, *Tuumne filium?* Moris est ut qui cogitat quid respondeat, interrogatione remoretur.

47. *Abigam hunc rus.*] Ut pecudem, dixit *Abigam*: non ut hominem, *Mittam. Abigam.*] Hoc lentius. & *Abigam* quasi pecudem dixit: unde & *Abactores* dicti sunt. *Cicero* in Verrinis, *Equarum greges istum abigendos curasse. Jamdudum aliquid ruri agere arbitror.*] Hoc clare. *Aliquid ruri agere arbitror.*] Hoc plus est, quam illic esse: vult enim cum laude ejus loqui. ut supra,

Rei dare operam, ruri esse, parcum ac sobrium?

Et *Agere*, proprie dixit. nam ab agendo, *ager* dictus est, quod in eo multa agenda sunt.

48. *Qui egomet produxi.*] Mutata præpositione, non *Deduxi*, sed *Produxi*, dixit: id est, *porro duxi.*

VARIORUM.

43. *Prius olfecissem.*] Metaphoricῶs pro sensissem, deprehendissem. *Cœperit.*] Omnino legendum est, *cœperet*, ab antiquo verbo, *cœpio*; nam temporum ratio illud *cœperit* refutat & aspernatur; *cœperet* autem flagitat, & poscit. *Turneb.*

45. *Ut quisque suum.*] Vera sane sententia, quæque non ex trivio, sed tripode desumpta videri debet: in nobis enim situm est, quales tandem liberos habere velimus. Nam si illos negligentiori indulgentiorique educationi adsuefecerimus, fieri non potest, quin corruptissimi insolentissimique tandem evadant. Rursus si contractis habenis laxam vitæ rationem negaverimus, pro voluntate nostra corrigere & temperare, bonisque assuescere possumus, licet repugnante natura. Quod vivo exemplo, in duobus illis ex eadem matre catulis, *Lycurgus*, ut scribit *Sextus* historicus, demonstravit. *Marsus.* Vide & Senecam lib. I. de Clement. 3.

46. *Quid eum?*] Ctesiphonem.

48. *Qui egomet produxi.*] Alii *Quem*: alii, *quin* legunt.

49. Ne

Metui ne hæreret hic. SY. *atque iratum admodum.*
DE. *Quid autem?* SY. *adortus jurgio fratrem apud forum*
De psaltria istac. DE. *ain' vero?* SY. *vah, nihil reticuit.*
Nam, ut numerabatur forte argentum, intervenit
Homo de improviso: cœpit clamare, ô Æschine,
Hæccine flagitia facere te? hæc te admittere
Indigna genere nostro? DE. *oh, lacrumo gaudio.*
SY. *Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam.*
DE. *Salvos sit, spero: est similis majorum suûm.* SY. *hui!*
DE. *Syre, præceptorum plenus istorum ille.* SY. *phy,*

DONATI.

49. *Metui ne hæreret.*] Hæc translatio ut sublevat Ctesiphonem, ita Æschino invidiosa est. nam hæret avis, non animo, nec voluntate: sed visco decipientis aucupis.

50. *Quid autem?*] *Quid* pro quare, vel ob quam causam. *Virgilius:*

Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant. ———

Cui contrarium in significatione * id quod te oro. *Adortus jurgio est.*] *Aggredimur*, de longinquo: *Adorimur*, ex insidiis & ex proximo. nam *Adoriri*, est quasi aliquem oriri, id est, exurgere.

51. *De psaltria istac.*] Hic mire senem imitatus est, & memoriter: quia ille dixerat, *Quid? istæc jam penes vos psaltria est? Nihil reticuit.*] Mirum enim, minorem fratrem non pepercisse majori: nec reticuisse quidquid erat opus.

52. *Intervenit homo de improviso.*] *Intervenire*, est in medio negotio, quasi ex insidiis supervenire, & opprimere in ipso actu eos, qui rem cœlatam vellent. Et vide quam oratorie narret gestionem rei, quæ nunquam facta sit: his enim fides fit. *Cœpit clamare.*] Ἠθικῶς, & *Cœpit*, & *Clamare*: & quod sequitur.

54. *Æschine, hæccine flagitia facere te?*] Est accusatio à persona: & vide pondus in nomine Æschini. *Hæc te admittere?*] Αὔξησις. nam plus est, *Admittere*, quam *Facere*. *Hæc te admittere indigna?*] Pronum est hæc statim credere Demeam, de eo quem superius laudaverit,

——— *non fratrem videt*
Rei dare operam ruri, esse parcum ac sobrium?

Unde mira Poëtæ arte, & initia & media, & postrema sibi congruunt atque respondent.

55. *Lachrumo gaudio.*] Immoderata lætitia, maxime parentum, lachrymas habet. Recte ergo additum est, *Gaudio*: quia lachrymæ solum mœrorem significant.

56. *Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam.*] Hæc figura oratoria δεινότης dicitur: qua ostenditur, non esse mediocre quod factum est.

57. *Hui!*] Quasi admiretur ipse, quæ narrat.

58. *Syre, præceptorum plenus istorum ille.*] Vide Demeam non desinere culpam Æschini in Micionem conferre: quum è contrario præceptorum suorum

VARIORUM.

49. *Ne hæreret hic.*] *Janus Guilielmus* legit *Huic*: *hærere* enim *alicui*, est implicari & irretiri alicujus consuetudine; idque potissimum in vitio ponitur.

51. *Vah, nihil reticuit.*] Verisimilem facit narrationem, omnes diligenter recitans circumstantias, ut verum esse, nisi rem melius scires, prope jurares. *Sebald.*

Domi habuit unde disceret. DE. *fit sedulo.*
Nihil prætermitto; consuefacio: denique
INSPICERE, TANQUAM IN SPECULUM, in vitas omnium
Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito. SY. *recte sane.* DE. *hoc fugito.* SY. *callide.*
DE. *Hoc laudi est.* SY. *istæc res est.* DE. *hoc vitio datur.*
SY. *Probissime.* DE. *porro autem.* SY. *non hercle otium est*

Nunc

DONATI.

vult esse, quod sapit Ctesipho. *Istorum.*] Quæ dicis; scilicet, *Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam. Phy.*] Interjectio mirantis est.

59. *Domi habuit unde disceret.*] *Unde*, id est, de quo. *Fit sedulo.*] Ἠθικῶς dictum est *Fit.* Et *sedulo*, sine dolo, id est, instanter: quia negligentes dolosi dicuntur.

61. *Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium jubeo.*] Videndum, an recte speculum induxerit, quum alienas vitas dicit inspiciendas esse. nisi forte hoc ad causam admovendi speculi, non ad effectum referamus. nam causa inspiciendi speculi, emendatio est vultus: effectus, formæ per imaginem resultatio.

63. *Callide.*] *Callidus* dictus est etiam qui exercet dolos. *Callidus* dicitur, qui callum sibi usu artis induxerit.

64. *Hoc laudi est, hoc vitio datur.*] Non philosophice, sed civiliter monet. non enim dixit, *hoc bonum:* sed, *hoc laudi est.* nec *hoc malum:* sed, *vitio datur.* Ergo ut idiota & comicus pater, non ut sapiens & præceptor. *Istæc res est.*] Non quam rem gerit Micio; non ut ille agit. Et significat, *Hoc verum est, hoc utile est.*

65. *Porro autem.*] Prope delinitus erat Demea, contra institutum argumen-

VARIORUM.

59. *Domi habuit unde.*] Te scil. autorem magnum, magnum præceptorem & exemplum. Id domi quoque habemus, quod in nobis situm, neque necesse est ab aliis mutuo sumere. *Cicero* 2. Academic. *Desine quæso communibus locis; domi nobis ista nascuntur.* id est, hæc oratorum sunt propria. *Barland.*

61. *Inspicere, tanquam in speculum.*] *Cicer.* 1. off. *Non est incommodum quale quicquid vitiorum sit ex aliis indicare, ut si quid dedeceat in illis, vitemus & ipsi. Fit enim, nescio quomodo, ut magis in aliis cernamus, quam in nobismet ipsis, si quid delinquitur.* Videtur tamen, Comicum in hisce verbis, usum Comœdiarum ostendere voluisse: nempe quod sint humanæ vitæ, inter cætera scripta, speculum optimum. *P. Marsus. In vitas omnium.*] Alii legunt, *hominum. Tanquam in speculum.*] Notum est illud Socratis monentis juvenes formosos ut consulerent speculum, & sibi pulcram formam adstruerent. Platonis item jubentis ebrios & iratos in speculo se contemplari, ut visâ deformitate vitia fugerent. Confer huc satyram 4. Horatii lib. 1. sub fine, citantis παραγγέλματα & παραδείγματα sibi à patre tradita, quæ sequeretur, quæ fugeret.

62. *Ex aliis sumere.*] Hinc illud Mimianum,

Ex vitio alterius sapiens emendat suum.

Sic *Plautus*,

Feliciter sapit, qui alieno periculo sapit.

Et,

Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

65. *Porro autem.*] Initium ulterioris orationis, interruptæ per Syrum. Garruli sunt utplurimum senes, & suarum

rerum

Nunc mihi auſcultandi: piſceis ex ſententia
Nactus ſum: hi mihi ne corrumpantur, cautio eſt:
Nam id nobis tam flagitium eſt, quam illa, Demea,
Non facere vobis, quæ modo dixti: & quod queo,
Conſervis ad eundem iſtunc præcipio modum:
Hoc ſalſum eſt, hoc aduſtum eſt, hoc lautum eſt parum,
Illud recte: iterum ſic memento: ſedulo
Moneo quæ poſſum, pro mea ſapientia.
Poſtremo, tanquam in ſpeculum, in patinas, Demea,
Inſpi-

DONATI.

ti. Artificioſe igitur Poëta ſubjecit ex perſona ſervi, unde illum ad amaritudinem provocet. *Porro autem.*] At vero, & hujuſmodi principia narrationum ſunt, quibus ſuperiora ſequentibus connectuntur.

68. *Nam id nobis tam flagitium eſt.*] Non dixit, *Peccatum*, irridens ſenem: ſed *Flagitium*. Et quidem flagitium, corrumpi piſces, vel talia.

69. *Quod queo.*] Quod poſſum. Sed ſic maluit dicere, ut alluſionem de ſua arte faceret Syrus; & hac re oſtenderet, nihil ab illo dici ſerio. *Quod queo.*] A coquendo ſumpſit παρόμοιον. Sic & infra: *Sedulo moneo quæ poſſum pro mea ſapientia.* Et *Ciceronis* dictum refertur in eum, qui coqui filius ſecum cauſas agebat: *Tu, quoque, aderas huic cauſæ.* Nam apud veteres *coquus* non per *C* literam, ſed per *Q* ſcribebatur.

70. *Ad eundem iſtunc præcipio modum.*] Arguta imitatio ad deridendum Demeam, omnium quæ ſerio ille ſupra dixerat.

71. *Hoc ſalſum eſt, hoc aduſtum eſt.*] Hæc contexte & conjuncte dicuntur: quia non viciſſim Syro aſſentatur ſenex.

73. *Pro mea ſapientia.*] Διασυρτικῶς *Sapientia* dixit: quia condimentum guſtu ac ſapore temperant coci.

74. *Tanquam in ſpeculum.*] Et hic *Speculum* non ad imaginem vultus, ſed ad contuitum contrapoſitæ rei retulit.

VARIORUM.

rerum laudatores, ut eſt apud *Horatium*. Itaque garrulitatem pro decoro Poëta obſervavit. Αἴτιον, dicit *Ariſtoteles*, τῆς ἀδολεσχίας. διατελοῦσι γὰρ τὰ γενόμενα λέγοντες. ἀναμιμνησκόμενοι γὰρ ἥδονται. quod eſt: *Ideo ſunt loquaciores, quia recordatione rerum geſtarum oblectantur, & in iis recenſendis pertinaciſſime & moleſtiſſime perſeverant.* Willich.

68. *Tam flagitium eſt.*] Scribit *Livius*, *Cn. Manlio Vulſone* de *Aſiaticis* triumphum ducente, luxuriæ peregrinæ originem primum invectam in urbem, &c. *Tunc pſaltriæ, ſambuciſtriæque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis. Tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium, & æſtimatione & uſu in pretio eſſe. Et quod miniſterium fuerat, ars haberi cœpta.*

70. *Conſervis.*] Appoſitè. ſcurrili enim μιμήσει & ἀποδείξει ἀλαζονείαν. morali & œconomicæ ipſius philoſophiæ conferens culinariam ſuam, quæ in ſapore. Coqui præcipua ars erit ſervire palato, domini & hoſpitum nôſſe guſtum. Athen. 9. l. 5. c. τὰ στόμια γνώσκειν τῶν κεκλημένων. Martial. 14. l. 220. *Namque ingenioſa gula eſt.* Petronius.

72. *Sic memento.*] Alii, *mementote.*

74. *In patinas, Demea.*] Facete verba ſenis transfert. Nam quæ ille ad animum retulerat, hic ad culinarum ſapientiam etymologia adductus, coëgit. Siqui-

Inspicere jubeo: & moneo quid facto usus sit.
Inepta hæc esse, nos quæ facimus, sentio:
Verum quid facias? UT HOMO EST, ita morem geras.
Numquid vis? DE. *mentem vobis meliorem dari.*
SY. *Tu rus hinc abis?* DE. *recte.* SY. *nam quid tu hic agas,*
Ubi, si quid bene præcipias, nemo obtemperat?
DE. *Ego vero hinc abeo, quando is, quamobrem huc veneram,*
Rus abiit: illum curo unum: ille ad me adtinet:

Quando

DONATI.

76. *Nos quæ facimus.*] Non coci, sed Micio, Æschinus, & familia. An *Nos* pro *Domini* posuit? An *Nos*, pro *Ego*? & hoc melius. *Sentio.*] Cum dilatione & vultuose dicendum *Sentio*.

77. *Vtrum quid facias?*] *Quid facias?* pro quid faciat. unusquisque scilicet. *Ut homo est, ita morem geras.*] Utrum aptum proverbium sit servis, an etiam amicis? Ut est, *Obsequium amicos, veritas odium parit.* Et hæc sententia modo velut querela, demissa voce proferenda est.

78. *Mentem vobis meliorem dari.*] Πρὸς τὸ *Vis*, respondet agresti feritate. nam respondendum erat, *Recte*, aut *Valeas*. sed hic, ne vel abiens blandus esset, pro salutationibus ipsis amara supponit. Et memento etiam hunc eundem insalutatum relinquere, qui adveniens paulo ante, nec salutaverat nec resalutaverat fratrem. *Meliorem* autem, pro bona ac tolerabili posuit. non enim bonam credit, ut meliorem optet. sic *Virgilius*,

DI meliora piis, erroremque hostibus illum.

79. *Tu rus hinc abis?*] Vult Syrus nosse an eat. *Tu rus hinc abis?*] Qui consuetudinis memor est, animadvertit has interrogationes non inquirendi causa poni, sed admonitionis loco esse apud eos, quos velimus abscedere. Sic igitur interrogat ut hortetur: & sic pronuntiat, ut & sciat, & approbet quod rogat. *Nam quid tu hic agas.*] Addidit hortatum, ut quam primum abeat.

81. *Quando is, quam ob rem.*] Nova locutio, *Is quam ob rem:* pro, *Is propter quem.* sic & alibi, *In eo me oblecto: solum id est charum mihi.*

82. *Illum curo unum.*] *Unum* cum exceptione. & tamen sic loquitur, ut appareat illum non posse sibi imperare oblivionem Æschini. nam idcirco addidit, *Quando ita vult frater, de istoc ipse viderit. Amare cœpit.* & ideo tenet, *Nam ambos curare, propemodum reposcere est illum quem dedisti.*

VARIORVM.

Siquidem cocus palato maxime sapere dicitur, & hic scurrilitas servi notatur, maxime in præceptis culinariis, quorum hic est tum ἀπόδειξις, tum μίμησις quædam. *Willich.*

75. *Quid facto usus sit.*] Glareanus legit, *opus sit.*

78. *Mentem vobis.*] Quia offensus oratione *Syri* senex, & aliud ac voluit respondet, eosque dementiæ insimulat. Sunt enim senum οἱ θυμοὶ ὀξεῖς μὲν, ἀσθενεῖς δὲ, ut *Aristoteles* ait. Subito & vehementer senes irascuntur offensi quacunque de causa, sed imbecilles sunt. *Willich.*

79. DE. *Recte.*] Faërnus legit *Recta*, ut sit sensus, *recta eo rus.*

80. *Si quid bene præcipias.*] Laterem scilicet lavas, si bene præcipienti, obsecundat nemo, atque ubi ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.

85. *Tri-*

Quando ita volt frater, de istoc ipse viderit.
Sed quis illic est, procul quem video? estne Hegio
Tribulis noster? si satis cerno, is hercle est. vah,
Homo amicus nobis jam inde à puero: DI boni,
Ne illiusmodi jam nobis magna civium
Penuria est. antiqua homo virtute ac fide:
Haud cito mali quid ortum ex hoc sit publice.
Quam gaudeo, ubi etiam hujus generis reliquias
Restare video! vah; vivere etiam nunc libet.
Opperiar hominem hic, ut salutem, & conloquar.

ACTVS

DONATI.

84. *Quis illic est quem procul video? estne Hegio.*] Inventa causa est, cur non abeat Demea, propter reliquam fabulæ partem: & simul aliud additur, quo indignetur. Bene autem dubitat, & familiam * inveniat civem, & multum absens à conspectu civium.

87. *Ne illiusmodi jam nobis magna civium penuria est.*] *Ne*, valde. *Illiusmodi.*] Cujusmodi est Hegio, id est, qualis. Et magna *οἰκονομίᾳ* senex laudatur, ut postulationi ejus statim adsit fides.

89. *Haud cito mali quid ortum ex hoc sit publice.*] Utrum hoc optantis est, ne moriatur? an est testimonium vitæ hominis, numquam obfuturi reipublicæ?

90. *Ubi etiam hujus generis reliquias restare video!*] Paucos ac raros bonos. nam *reliquias*, pro relictis paucisque dixit. ideo *Restare* etiam dictum est.

91. *Vivere etiam nunc lubet.*] Ex hac delectatione ostenditur Demea, & quam peccantibus sit amarus ac sævus: & quam facile hujus incusatione, tanquam gravi testimonio crediturus sit: & quantum doliturus super Æschino, qui displiceat talibus viris.

VARIORUM.

85. *Tribulis noster.*] Tribulis significat ex eadem tribu, hoc est, ex eadem curia. *Engraph.* Ὁμόφυλος. Populus *Atheniensis* distributus erat in tribus duodecim ad mensium numerum. Rursum unaquæque tribus in triginta genera, quemadmodum vocant, ad dierum numerum. Unde *Genniti* vocabantur, non conjuncti sanguinis propinquitate, sed in eandem tribus partem adsciti. *Barland.*

88. *Antiqua homo fide.*] Simplici, pura, ingenua. *Antiquitas*, auctore *Cicerone*, proxime ad Deos accedit: itaque antiquos omnes, viros bonos ac probos appellamus. Sic *homines antiqui* à *Cicerone* dicuntur pro Sext. Roscio. Et pro Quinctio: *Tu aliquem patronum invenies hominem antiqui officii.* Antiqui mores sunt boni probatique mores. *Fr. Fabr.*

1. Prô

ACTVS TERTII SCENA QVARTA.

HEGIO. GETA. DEMEA. PAMPHILA.

Argum. *Hegio docet Sostratæ filiam iniquè ab Æschino tractatam, tandem vitiatam esse: id factum nunc Demeæ narrat.* Thes. 1. *Errantes, multis doloribus sæpe afficiuntur.* 2. *Fidi & sinceri patroni hic est exemplum.* 3. *Amicorum æqualium mutua debet esse opera.*

PRô DI *immortales! facinus indignum, Geta.*
Quid narras! GE. *sic est factum.* HE. *ex illan' familia*
Tam illiberale facinus esse ortum? ô Æschine,
Pol haud paternum istuc dedisti. DE. *videlicet*
De psaltria hac audivit: id illi nunc dolet

Alie-

DONATI.

1. PRô *DI immortales!*] Hæc scena fidem amici erga defunctum, maturitatem senilis orationis, & accusationem ejus, quem lædere nolit ipse accusator, continet. *Facinus indignum.*] Jam narravit Geta: & recte. non enim apud spectatores iterum fuerunt dicenda, quæ dicta sunt. Illud sane admirandum, ejusmodi Hegionis verba induci, qualia esse debuerunt tantopere laudati viri, & ejusdem Hegionis ac Demeæ.

2. *Quid narras!*] Mirantis est, non interrogantis.

3. *Tam inliberale facinus.*] Id est, non odisse cui succenseas, laudare homines, factum reprehendere. *O Æschine, Pol haud paternum.*] Mira maturitas: in qua nescias utrum magis injuriam illatam orbæ virgini, an Æschinum peccasse, plus doleat. servatur enim in Hegione, quod vir bonus sit & amicus.

4. *Haud paternum istuc dedisti.*] Deest, *facinus.* & *Dedisti*, pro fecisti. Sed sic dicitur in re magna: ut,

——dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque satis.——

Videlicet de psaltria hac audivit.] *Videlicet*, confirmativum est. Ut *videlicet*, videre licet: sic *scilicet*, scire licet: *ilicet*, ire licet.

5. *De psaltria hac audivit.*] Sic errat Demea, ut intelligatur quantum debeat irasci in iis, quæ inopinata audiet.

VARIORVM.

1. *Prô DI immortales!*] Quantum tragœdiarum excitare possint error, & res male intellectæ, docet hæc scena. Nam cum rebus gestis fidem astruere intendat, eo fere illas perducit, ut non sine gravi aliquo dispendio finiri possint. De quo *Valer. Maxim.* lib. 9. cap. 9. Ad hoc, amici boni officium sub oculos ponitur: nos scilicet eam familiaritatem & amorem, quem amicis viventibus ostendimus, eundem etiam post mortem exhibere debere. *Plato: Mors de amicis, quantum scilicet humanitatis officia se extendere debuerunt, optime indicat.* Marsus.

2. *Ex illan' familia, &c.*] Ita enim natura comparatum est, ut quo quisque majoris dignitatis loco ornatus sit, eo conspectiora sint illius facta dictaque.

4. *Pol haud paternum.*] Id hoc proverbio dicebant Veteres: Οὐ πατρώϊα αὐλεῖ μέλη. Id est, *haud canit paternas cantiones.* De eo qui à paternis moribus degeneraret. Solent enim liberi majorum suorum cantiunculis, quas admodum pueri didicerunt, delectari. *Erasm.* *Pol haud.*] Non ad exemplum patris, ab ingenio & instituto illius degener.

6. Pa-

Alieno: pater is nihili pendit. Hei mihi!
Utinam hic prope adesset alicubi, atque audiret hæc.
HE. *Ni facient, quæ illos æquom est, haud sic auferent.*
GE. *In te spes omnis, Hegio, nobis sita est.*
Te solum habemus: tu es patronus, tu parens:
Ille tibi moriens nos commendavit, senex.
Si deseris tu, perimus. HE. *cave dixeris:*

Neque

DONATI.

6. *Is nihili pendit.*] *Is*, abundat. ut in Heauton. *Perii: is mihi, ubi adbibit plus paulo, sua quæ narrat facinora!* Aut *is*, pro *ipse*: subjunctivum pronomen minus quam finitum.

7. *Utinam hic prope adesset.*] Quasi sibi non credederit dicenti, *In ore est omni populo.*

8. *Ni.*] Si non, significat. *Quæ illos æquum est.*] Subauditur, *Facere*, à superiori, per σύλληψιν intellectum. *Haud sic.*] Δεικτικὸν est. *Haud sic auferent.*] Quomode accipimus, *Haud sic auferent?* an, Factum suum auferent sic; An, si correxerint culpam, non silentio transituros ipsos, vel ipsum quod factum est. *Haud sic auferent.*] Id est, leniter abibunt, vel subtrahent culpam. *Haud sic auferent.*] Senilis & matura comminatio. & est *Sic* demonstratio, gestum continens levissimæ ac parvæ significationis.

9. *In te spes omnis, Hegio.*] Ut narratio non fuerit necessaria: ita preces interponendæ sunt.

10. *Tu es patronus, tu parens.*] *Patronus* aut temporale nomen est defensoris: aut certe appellatio est, per quam ostenditur, quid illi cultus & obsequii debeatur. est enim nomen ad aliquid. *Parens* autem, veri amoris nomen est: & æquali loco continet interpretationem. Et vide quam vigilanter Poëta, quum simpliciter matronam de absente Hegione loquentem induceret, *Coluit nos*, dixit: quum servus & supplex ad præsentem loquitur, *Tu es patronus*, inquit.

11. *Ille tibi moriens nos commendavit, senex.*] Servus magnum veritatis indicium addidit dicendo *Moriens*: nemo enim moriens non vera loquitur & urgentia. unde in jure ultima judicia, certiora sunt. Sic alibi, *Hanc mihi in manum dat: mors continuo ipsam occupat.*

12. *Si deseris tu, periimus.*] Proprie, quasi patrono. nam Socius deficit, Parens prodit, Patronus deserit. Sic *Sallustius*, *Post defectionem sociorum & Latii.* Et,

—— unius ob iram
Prodimur. ——

Et,

Prodidisti & te, & illam miseram, &
gnatum: quod quidem in te fuit.

Plautus,

Qui libertos habent, eos deserunt.

Hinc & milites, qui defensores patriæ deberent esse, *desertores* esse dicuntur. Hæc autem omnia magnam vim habent, si per singulas partes orationis considerentur, ad commovendum precibus He-

VARIORUM.

6. *Pater.*] Micio scilicet; qui illum adoptavit jamque corrumpi sinit. *Pater is nihili, &c.*] Alii legunt, *id.*

8. *Haud sic auferent.*] Nam juxta Horat. *Culpam pœna premit comes.*

10. *Tu es patronus.*] Colloquium *Hegionis* & *Getæ* est vice exordii ante accusationem, spectans ad benevolentiam ab officio personæ. *Latomus.*

11. *Senex.*] Simulus.

12. *Cave dixeris.*] Quandoquidem ingrata est viris bonis, de sua virtute in alios diffidentia. *Sebald.*

13. *Pie*

Neque faciam, neque me satis pie posse arbitror.
DE. *Adibo. Salvere Hegionem plurimum*
Jubeo. HE. *te quærebam ipsum: salve,* Demea.
DE. *Quid autem?* HE. *major filius tuus Æschinus,*
Quem fratri adoptandum dedisti, neque boni,
Neque liberalis functus officium est viri.
DE. *Quid istuc est?* HE. *nostrum amicum noras Simulum,*
Atque æqualem? DE. *quidni?* HE. *filiam ejus virginem*
Vitia-

DONATI.

gionem. Et, *Tu es patronus*, ab honesto: *Tu es parens*, à justo. *Si deseris tu, periimus.*] Et huic rei maxime respondet oratorie, quæ illum maxime commovit. Ut,

En ego victa situ. ——

Et,

Pulsus ego? ——

Alii πρὸς τὸ *periimus*, τῷ δυσφημισμῷ responsum putant.

13. *Satis pie posse.*] Deest, *facere. Neque me satis pie posse arbitror.*] Honesta locutio. qua significat, quicquid fecerit pro pietatis debito illis merito parum esse. Sensus autem hic est, Neque faciam quod nefas est, ut vos deseram: nec hoc ipsum quod facio, satis pium est pro tanta necessitudine. Et bene addidit *Satis.* ut, *Et sapiens, non tamen satis.*

14. *Salvere Hegionem plurimum jubeo.*] Ideo providit Demea, non provisus est: quia oportuit illum audire quæ loqueretur Hegio, & ex illius jam verbis indignationem moveri. *Jubeo* autem, volo significat: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. Non jubemus enim, nisi quod voluerimus. & est *Homericum*:

Κέλευε μοι πάντ' ἀποδῦναι ἐθέλομεν
γὼ ἔχθρα.

CYNENNIAICNA.

16. *Major filius tuus Æschinus.*] Artificiosa postulatio: in qua, ne statim Demea diceret, nihil ad se hanc querelam pertinere, quippe qui Ctesiphonem curare debeat, infertur causa cur non dissimulet pater: quia filius: quia major est: quia Æschinus, si quid est in ipso nomine charitatis: quia fratris adoptivus: quia bonus & liberalis, & contra hæc, quibus laudatus est, fecit.

17. *Neque boni.*] Quasi id quod est, velit quod esse debet.

18. *Neque liberalis functus est officium viri.*] Quærendum inter bonum & liberalem quid intersit. An *bonus* est, qui non nocet? *Liberalis*, qui etiam prodest? An *bonus*, qui non peccat in facto? *liberalis*, qui nec verbo quidem.

20. *Æqualem?*] Ὁμήλικα. *Quidni?*] Plus est *Quidni*, quam *Noveram.* nam

VARIORUM.

13. *Pie posse.*] Mortui amici familiam aut liberos, negligere aut deserere nemo satis pie potest. *Syracides: Esto pupillis misericors ut pater, & pro viro matri illorum, & eris tum velut filius Altissimi obediens, & diliget te magis quam mater tua.* Huc pertinent *Caii Cæsaris* Pont. Max. verba, quæ inter cætera dixit in Oratione pro Bythinis: *Neque hominum morte memoria deleri debet, quin à proximis retineatur: neque clientes sine summa infamia deseri possunt, quibus etiam à propinquis nostris opem ferre instituimus.* Sebaldus.

14. *Salvere Hegionem.*] Hic verum est exordium in salutatione. & *jubeo salvere*, idem est quod, *salve*: juxta *Priscianum* lib. 8. ut imperativi sit periphrasis quædam. *Willich.*

20. *Æqualem.*] Coætaneum.

24. *Per-*

Vitiavit. DE. *hem!* HE. *mane; nondum audisti, Demea,*
Quod est gravissimum. DE. *an quidquam est etiam amplius?*
HE. *Vero amplius. nam hoc quidem ferundum aliquo modo est:*
Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia:
Humanum est. ubi scit factum, ad matrem virginis
Venit ipsus ultro, lacrumans, orans, obsecrans,
Fidem dans, jurans se illam ducturum domum.
Ignotum est, tacitum est, creditum est. virgo ex eo

Com-

DONATI.

quasi corripit dubitantem, dicendo *Quidni?* ut subaudiatur, *Noverim. Filiam ejus virginem vitiavit.*] Vides quantum valeat injuria, vel dignitas personarum. Non contentus facinore, personas credidit ante proponendas. *Hem.*] Interjectio nunc est irati, & est irati vehementer: quippe qui aliud novum audiebat, præter crimina quæ sciebat.

22. *Quod est gravissimum.*] Quia illud grave. *An quicquam est etiam amplius?*] *Amplius*, quantitatis est. nam ideo, Nondum etiam audis quod est gravissimum. *Amplius.*] Id est, majus.

24. *Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia.*] *Plautus* in Bacchidibus:

Quia istoc illecebrosius fieri nihil potest;
Nox, mulier, vinum, homini adolescentulo.

Et hæc omnia ab impulsionis parte dicuntur, non à ratiocinationis: ideo & *Persuasit* dixit: nam instans persuasio, *impulsio*, dicitur: ut ipse, *Dum in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur. Persuasit nox, amor, vinum, adolescentia.*] Hæc inferuntur ἀσυνδέτως, ut multa videantur. *Vinum.*] Plus dixit, quam si *vinolentiam* diceret. ut, *Tu nihil nisi sapientia es, ille somnium.* Proximum huic, & simile, est in Hecyra:

— cum virgine una adolescens cubuerit
Plus potus sese illa abstinere ut potuerit.
Non verisimile dicis, nec verum arbitror.

Virgilius,

Bacchus & ad culpam causas dedit. —

25. *Humanum est.*] Nihil tandem ex ea sumptum consuetudine est, quod non humanum. & hoc dicere solemus, ubi peccatum quidem non negamus, sed tolerabile esse dicimus. *Ubi scit factum.*] Id est, intelligit & sentit: quia supra futuræ * peccaverit: & quia qui impulsione peccat, non peccat ratiocinatione. Hic locus illi rei occurrit, *Cur ergo tacuisti.*

26. *Venit ipsus ultro, lacrumans.*] Mire: & ad matrem venit ultro, lacrumans, ne, quod leniter aut mollius mulier tulisset, prope pactionem iniisse videretur. *Orans, obsecrans.*] *Orare*, est placidos petere: *Obsecrare*, iratos rogare. Unde plus facit obsecrans, quam orans: plus vero orans, quam rogans. *Cicero, Orare & rogare.*

28. *Ignotum est, tacitum est, creditum est.*] Ἀσυνδέτως per συναθροισμόν, ut solet.

VARIORUM.

24. *Persuasit nox.*] Ovidius:

Nox & amor vinumque nihil moderabile suadent.
Illa pudore vacat: Liber, amore, metu.

Noctem, *Menander* sigillatim vocavit πολλῶν κακῶν ἀρχηγόν. Ac de *Vino* dixit: ὁ πολὺς ἄκρατος μικρ' ἀναγκάζει φρονεῖν. *De muliere* notum est illud Græcum: ἐκ τοῦ ὁρᾶν γίγνεται τὸ ἐρᾶν. *Vinum & adolescentia duplex est incendium voluptatis. D. Hieron.* ad Eustachium.

28. *Ignotum est.*] Venia data est, silentium indultum, habita fides. Vide *Eunuchi* Act. 5. Scen. 4.

Compressu gravida facta est: mensis hic decimus est.
Ille bonus vir nobis psaltriam, si Dîs placet,
Paravit, quicum vivat: illam deserat.
DE. *Pro certone tu istæc dicis?* HE. *mater virginis*
In medio est; ipsa virgo; res ipsa: hic Geta
Præterea, ut captus est servorum, non malus,

Neque

DONATI.

hic loquitur: ut, *Imus, venimus, videmus.* *Ignotum* est autem, quod ultro venerat & lacrumans: *tacitum* est, quod orabat & obsecrabat: *creditum* est, quod fidem dabat & jurabat. Et honestius impersonaliter, quam *ignovimus, tacuimus, credidimus.*

29. *Virgo ex eo compressu gravida facta est.*] Hæc addidit, ne ex viliore usu & inhonesta patientia virginis ad conceptum libido pervenerit. & præterea quia & hoc potuit dici, Ille quidem vitiavit virginem: sed quid si ex alio concepit postea, quæ nunc gravida facta est? idcirco & à vitio virginis tempus ostendit: ut cum facto ratio conveniret.

30. *Ille bonus vir nobis psaltriam, si Dis placet, paravit.*] Conclusio accusationis. &, *Bonus vir*, εἰρωνεία quidem est, sed ab eo posita, qui indignetur virum bonum esse debuisse, qui non sit, ut supra, *Neque boni, neque liberalis est functus officium viri.* Et simul considera, quo nomine Æschinum vocet, virum appellans scilicet, qui vult ejus certa esse promissa, & qui illum jampridem videri maritum velit. *Nobis* autem, ex abundanti τῷ ἰδιωτισμῷ ad indignationem relatum est. *Si Dis placet.*] Bene interpositum ad invidiam, *Si Diis placet*: scilicet per quos juratum est. *Ille bonus vir.*] Εἰρωνεία indignantis in loco addita est verbis ardentibus. *Psaltriam nobis.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ. sic enim dicimus, & est consuetudinis pervulgatæ.

31. *Illam deserat.*] Id est, cui è contrario, dum vivat, obstrictus est. Et *Deserat*, virginem scilicet.

32. *Pro certone tu istæc dicis?*] Hoc ideo non dicit, quia fidem non habeat narranti: sed quia miratur scelera. *Mater virginis in medio est.*] Terribiliter satis, *In medio est*: quasi retineri non possit, nec cohiberi quin rem probet. Et præterea, quum argumentorum genera duo sint, ἔντεχνον καὶ ἄτεχνον: sicut in rebus manifestis, ἀτέχνῳ utitur. Hoc ergo sublatis superciliis dicendum est, *In medio est.* nam lentius erat, si diceret, *Præsto est.*

33. *Ipsa virgo.*] Scilicet qui in Æschinum reum & testis & crimen est. Et ideo addit, *Res ipsa*: Id est, pondus uteri, exactis ad pariendum mensibus.

34. *Præterea, ut captus est servorum non malus.*] Ad hæc, intelligamus aliter dici *non inertem Socratem*: aliter *non inertem servum*: aliter *non malum Scipionem esse*: aliter *non malum servum esse.* *Præterea, ut captus.*] An, quantum capit animus servilis, tantum non malus, neque iners Geta? An *ut captus est servorum*, quemadmodum sæpe aucupium in servis habendis bonum evenit? Ut in captu avium, vel piscium, vel ferarum pluri-

VARIORUM.

29. *Mensis hic decimus.*] Mirum plerisque videtur esse, cur olim decimo mense mulieres parerent, cum hodie nono soleant. Sed ita se res habet. Breviores erant veterum menses, quam nostri, cum ad Lunæ cursum eos metirentur, non Solis. Hinc *Virg.*

Matri longa decem tulerint fastidia menses.

34. *Servorum.*] Alii legunt *Servolorum.*

37. Ex-

Neque iners, alit illas: solus omnem familiam
Sustentat: hunc abduce, vinci, quære rem.
GE. *Imo hercle extorque, nisi ita factum est, Demea:*
Postremo non negabit: coram ipsum cedo.
DE. *Pudet: nec quid agam, neque quid huic respondeam,*
Scio. PA. *miseram me, differor doloribus.*
Juno Lucina, fer opem: serva me obsecro. HE. *hem,*
Num-

DONATI.

mum fortuna dominatur. Et hoc ideo, quia servum evenire bonum, non ratio est aut natura, sed casus est, utpote in re rarissima: ut sit, *ut captus est servorum*, id est, eventus est in servis. *Ut captus est servorum.*] Id est, ut se habet conditio servorum. *Afranius* in Simulante, *Is ut servorum captus est, facillime domo atque nostra familia provenditur.* Ergo *captus* sortem intelligo. *Non malus.*] Id est, fidelis.

35. *Neque iners.*] Id est, artem habens. Oratorie futurum testem & indicem laudat: sed ne improbe facere videatur, parcius id facit. non enim dixit, *bonus & solers:* sed, quód in servo sufficit, *non malus, neque iners.* Et proferendi Getæ hæc maxime causa est: ne quod permittere videatur in servo pauperis, atrocius fiat. & simul ut hæc προθεραπεύοντος non contristet Getam: quem prius laudat, dicturus, *Hunc abduce, vinci, quære rem. Alit illas: solus omnem familiam sustentat.*] Duas hic res docet: & unde hæ vivant; quod testimonium pudicitiæ est: & gravem testem posse esse Getam. *Solus.*] Incerta distinctio est, *solus.* sed melius, *Solus omnem familiam sustentat.* Hoc verbo tenuis victus ostenditur, quod bene frugi esse monstratur in fœminis.

36. *Hunc abduce, vinci, quære rem.*] Non multum permittit, utpote de alieno servo; ideo Geta plus de se largietur. ipse tamen ἀσυνδέτως tria posuit, ut multa videretur dicere. *Hunc abduce.*] Ut *Tu Volusce armari Volscorum edice maniplis.* Nam postea E litera, hujusmodi verbis aucta est. *Hunc abduce, vinci.*] Bono ordine. & *Abduce:* ab hoc illuc ubi nemo possit intercedere. & *Vinci:* ne solutus, ut sciat si verum servus accuset. *Quære rem.*] Latenter præter vincula, etiam tormenta significavit. nam hoc *Quære rem*, pete rei veritatem, significat.

37. *Imo hercle extorque.*] Ἄτεχνος πίστις. Et bene ipse de se plus & apertius, quam Hegio, largitur. *Extorque.*] Multum dixit: non *Torque*, sed *Extorque. Torquemus* enim hominem: *Extorquemus* veritatem.

39. *Pudet.*] Aversus hoc dicit, & perturbatus Demea. Majoris erit ponderis *Pudet* dictum, si *Me* nec addas, nec subaudias.

40. *Differor doloribus.*] Divellor, discrucior, dilaceror. Et proprie hoc genus querelæ convenit parturienti, & cui viscera distenduntur: & ei quæ inexpertum dolorem nunc primum sentiat.

41. *Iuno Lucina, fer opem.*] Bona procuratio Poëtæ: ut & vox parturientis, pro testimonio succedat, ad inflammandum Demeam. Et nota, puellarum quæ

VARIORUM.

37. *Extorque.*] Dixerat, *vinci*, & solas catenas pro pœna adjecerat; ideo addidit *extorque.*

40. *Miseram me.*] Finguntur hæc à Poëta, ut senes plus angantur, atque ad excogitandum consilium adigantur. *Sebaldus.*

41. *Juno Lucina, &c.*] Mirantur eruditi quod in Comœdia Palliata invoce-

Numnam illa quæso parturit? GE. *certe, Hegio.* HE. *hem,*
Illæc fidem nunc vostram implorat, Demea:
Quod vos vis cogit, id voluntate impetret.
Hæc primum ut fiant, Deos quæso, ut vobis decet.
Sin aliter animus vester est, ego, Demea,
Summa vi defendam hanc, atque illum mortuum.

Cogna-

DONATI.

in comœdiis honestæ sunt, & ex amore dicuntur, aut nullam in scena esse, aut rarissimam vocem. *Fer opem.*] Partui. *Serva me, obsecro.*] Parturientem. Duas enim res poscit hæc precatio: & nascentis, & parturientis, salutem.

42. *Numnam illa quæso parturit?*] Illa scilicet de qua sermo est. quid enim opus fuerat nomine.

43. *Illæc fidem nunc vestram implorat.*] Hæc oratoria πλάσις est. non enim vere rogat: sed videtur hoc facere. Et *implorare*, est in malis positos cum ploratu aliquem rogare.

44. *Quod vos vis cogit, id voluntate impetret.*] Artificiose: ne totum simpliciter agendo, diffidere causæ videatur. *Vis* igitur legum intelligitur.

45. *Deos quæso, ut vobis decet.*] Hoc est, non voluntate adversarium fore. *Ut vobis decet.*] Παρασιωπητικῶς dixit, non ut puellæ utile est, sed ut vobis decet. *Vobis decet.*] Græce dixit, ὑμῖν πρέπει. & decet, *facere.*

46. *Sin aliter animus vester est.*] Officium amici exequitur in reddenda causa, cur adversarius futurus sit. *Ego, Demea, summa vi hanc defendam.*] Non dixit id quod est, *Vos ulciscar:* sed *Hanc defendam.*

47. *Atque illum mortuum.*] Idonea causa est, adversus vivos querimoniam faciendo, pro mortuo scilicet. Qua in re, & de officio suo locutus est, & exaggeravit culpam in Æschinum, qui videbatur in uno & eodem facinore vivos mortuosque læsisse.

VARIORUM.

tur *Juno Lucina:* sed injuria mirantur, & multo iniquius *Terentium* reprehendunt: utitur enim sermone Latino, sed qui Græcam Deam *Ilythiam* exprimat; Ea enim non est alia quam *Lucina Juno.* Itaque ab *Horat.* carmine sæculari scribitur, *Lenis Ilythia, tuere Matres,* ex consuetudine Romana. Et ex eadem *Catullus:*

Tu Lucina dolentibus, Juno dicta puerperis.

Juno autem *Lucina, Diana* est; quæ à parturientibus invocabatur, teste *Macrobio* lib. 7. cap. 16. Saturn. quia ejus munus erat discindere rimas corporis, & meatibus viam dare; quod accelerando partui salutare est: sic autem dicebatur, quod partum ferret in lucem. *Horat.* 3. Carm: Ode 22.

—— Montium nemorumque virgo,
Quæ laborantes utero puellas
Ter vocata audis, adimisque letho:
Diva triformis.

Turnebus.

43. *Fidem vostram.*] Id est, *auxilium,* ex *Budæi* sententia, & est petitio. Implorat quidem ab æquo & jure, quod ultro facturi sunt, & non coacti. *Willich.*

44. *Vis cogit.*] Alii legunt *jus.* Menander:

Τρία ἐστὶ δι' ὧν ἅπαντα γίγνεται,
Ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἢ γε
τρίτον ἔθει τινί.

Ad res gerendas his tribus compellimur,
Necessitate, lege, consuetudine.

47. *Hanc atque illum.*] Pamphilam & Simulum.

48. *Cogna-*

Cognatus mihi erat: unà à pueris parvolis
Sumus educati: unà semper militiæ, & domi
Fuimus: paupertatem unà pertulimus gravem.
Quapropter nitar, faciam, experiar: denique
Animam relinquam potius, quam illas deseram.
Quid mihi respondes? DE. *fratrem conveniam, Hegio:*
Is

DONATI.

48. *Cognatus mihi erat.*] Causa exposita, jam agit Hegio de persona sua, utrum recte faciat: ut quam personam inducit * ostendat habiturus. Quum amicitiarum duo genera sint, unum necessarium, id est, propinquitas sanguinis: alterum voluntarium, quo nobis etiam alienissimi conjunguntur: Micionem dicit ac Demeam, vivos & voluntarios tantum sibi amicos esse. Simulum vero, & mortuum, & non solum voluntate, sed & necessitudine amicum fuisse conjunctum. In qua re & illi non decrit, & his purgatur. Sed &, *Cognatus mihi erat*, vultu adjuvat: quia non à conjunctione inceptiva sumpsit exordium. *Cognatus mihi erat.*] Officia multa contra officium unum Demeæ amicitiæ ac Micionis.

50. *Paupertatem una pertulimus gravem.*] Ἐπιταφορὰ est. quia magis conjungit malorum consortium, quam bonorum.

51. *Nitar, faciam, experiar.*] Sic dicit, ne dicat *Vindicabo*, quod vult magis significatum esse, quam dictum. Et ne ei diceretur, nihil poteris; quod ad incipiendum sufficit, dicit *Experiar*.

52. *Animam relinquam potius.*] Modesta comminatio: prius quid sibi possit evenire dixit, quam quid passurus sit Æschinus.

53. *Quid mihi respondes?*] *Respondere* proprie dicitur, quum lis intenditur. *Respondere* enim est priorem alloqui, quasi respondere, verba fundere. ut, *Funditque has ore querelas*. *Respondere*, posteriore loco dicere. *Fratrem conveniam, Hegio.*] Vultuose pronuntiandum, hoc quod addidit, *Hegio*. quasi dicat; Res in manu fratris est constituta, non mea.

VARIORUM.

48. *Cognatus mihi erat.*] *Hegio* qui à Terentio *cognatus* inducitur, à *Menandro* frater fingitur *Sostratæ*. Gr. Fabr. *A pueris parvolis.*] Alii legunt *parvoli*.

51. *Experiar.*] Litem intendam, judicio agam. suprà act. 3. scen. 2.

53. *Fratrem conveniam.*] Sed quomodo ait secuturum se id consilium, quod super ea re frater dederit? An nesciebat, quicquid libidinose & intemperanter faceret *Æschinus*, de *Micionis*, si non consilio, at certe permissu illius ac voluntate fieri? Deinde diceret potius, se auctorem & suasorem fratri fore, quid ipsum è re nata facere oporteret: non secuturum, quod ille suasisset. Neque enim *Demeæ*, sed *Micioni* de illo negotio statuendi potestas erat. Neque is qui negotii alicujus præcipuus est arbiter, solet aliis consilium dare, quod sequantur: sed ipse potius aliorum sententias exquirere, & quod optimum factu visum fuerit, sequi. Quæ cum ita sint, non dubito, quin totus ille versus, *Is quod mihi*, ex hoc loco expungendus sit: ut tota responsio *Demeæ* contineatur his tribus verbis:

— *Fratrem conveniam, Hegio.*

Ut sententia sit: Ego tibi hic aliud nihil præstare possum, *Hegio*, nisi ut cum fratre colloquar. Scis enim, *Æschinum* non in mea potestate esse, sed in illius. Hoc & *Donatus* confirmat, cujus hæc verba sunt: *Vultuose pronuntiandum hoc quod addidit*, HEGIO. *quasi dicat, in manu*

Is quod mihi de hac re dederit consilium, id sequar.
HE. Sed, Demea, hoc tu facito: cum animo cogites,
Quam vos facillime agitis; quam estis maxume
Potentes, dites, fortunati, nobiles:
Tam maxume nos æquo animo æqua noscere
Oportet, si vos vultis perhiberi probos.
DE. Redito: fient, quæ fieri æquum est, omnia.
HE. Decet te facere. Geta, duc me intro ad Sostratam.
DE. Non me indicente hæc fiunt: utinam hoc sit modo

Defun-

DONATI.

55. *Sed, Demea, hoc tu facito.*] Ἐπιθεράπευσις supra habitæ comminationis.

56. *Quam vos facillime agitis.*] Ut & supra, *Facilem victum paret.* Et vide quam oratorie laudes sumpserit argumenta suadendi.

58. *Æquo animo æqua noscere oportet.*] Bene dixit, *æquo animo*: quia potentiori & fortiori contra naturam est æquitas.

60. *Redito.*] Prosequebatur eum, quemadmodum apparet ex verbis.

61. *Decet te facere.*] Solicita obsequela Hegionis, ultima in loquendo, ostendit impotentiorem personam contra Æschinum; quo magis gaudium crescit comœdiæ: quando tali ac tanto pauperior puella, sed tamen cupita, jungetur.

62. *Non me indicente.*] Quia dixerat,

VARIORUM.

manu fratris est constitutum, non mea. Tralatus autem huc est versus ille ex Phormione, ubi ita loquitur *Demipho*:

—— Frater est expectandus mihi:
Is, quod mihi de hac re dedit consilium, id sequar.

Ita enim plane illic quoque legendum videtur.

54. *Id sequar.*] Alii, *exequar.*

55. *Sed, Demea, hoc tu facito: cum animo cogites.*] Nos *facitodum* legimus: est autem, *dum*, Comicum παρέλκον, in verbis maxime imperativis & in quibusdam adverbiis & pronominibus. Sic reperitur, *memoradum*, apud *Plautum* in Pœnulo. Et *iteradum* apud Poëtam antiquum in Lucullo Ciceronis: *Age, adsta, mane, audi: iteradum eadem istæc mihi.* Talia sunt, ehodum, etiamdum, egodum, tudum, &c. *Georg. Fabric.*

56. *Quam vos facillime agitis.*] *Turnebus* legit, *agitatis*. Bellissime est dictum, locutione honesta & antiqua. nam, *facile agitare*, dicuntur divites, quibus facile nulloque negotio omnia ad vitam degendam suppeditant. Eodem modo apud *Portium* in vita *Terentii*:

Tres per idem tempus, qui agitabant facillime.

Sic & Dii, quibus nihil deest, ῥεῖα ζώοντες, à Poëtis Græcis, id est, *facile viventes* dicuntur; unde, ut suspicor, id genus loquendi in hominum ora emanavit. Ita & *Q. Asconius*, *difficultatem* nonnunquam *paupertatem* significare ait. Sicut apud *Ciceronem* 4. in Verr. *Ostendit se summa difficultate esse nummaria.*

58. *Tam maxume, &c.*] *Recte præcipere videntur, qui monent, ut quanto superiores simus, tanto nos submissius geramus.* Et recte Senarius Græcus:

Ὅσ᾽ εὐτυχῆς μάλιστα, μὴ μέγα φρόνει.

Quo prosper es magis, hoc superbus sis minus. Cicero.

62. *Non me indicente.*] Id est, *non dicente*;

Defunctum. verum nimia illaec licentia
Profecto evadet in aliquod magnum malum.
Ibo, ac requiram fratrem, ut in eum haec evomam.

ACTUS TERTII SCENA QUINTA.

HEGIO.

Argum. *Hegio Sostratam consolatur & dilemmate consilium suum concludit.*

BOno animo fac sis, Sostrata, & istam, quod potes,
Fac

DONATI.

Ipse sentiet posterius. Et nimis dura compositio est: sed apta irascenti. *Utinam hoc sit modo defunctum.*] *Utinam*, desperandi vim habet. *Hoc*, id est, negotium; id est, raptus virginis. *Defunctum*, finitum, id est, ut non pejora committat. *Defunctum*, finitum, id est, ne ulterius peccet Æschinus.

63. *Nimia illaec licentia.*] Quam illi dat Micio.

64. *Profecto evadet.*] Per ardua & praerupta veniet.

65. *Haec evomam.*] Non *Effundam*, sed *Evomam*: utpote quae me aegrum faciunt, quibus me relevabo, cum languor ille egestus sit. nam *Evomam*, hoc translatione significat.

VARIORUM.

cente; quod an alibi lectum sit, nescio. *Georg. Fabric.* *Non me indicente.*] Non fiunt me hortante. Vel haec fiunt me non tacente, sed potius reprehendente. *Faernus.* *Utinam hoc sit modo defunctum.*] Melius haud dubie legit *Faernus*, *Utinam hic sit modo defunctum*, id est, in hoc negotio. & ut *defunctum* impersonale sit. atque sic erit tum sensus: utinam in hoc negotio Æschinus pejora non committat, & hoc sit ultimum. Infra in Phormione Act. 5. Scen. 9.

Cupio misera in hac re jam defungier.

pro quo dicitur in Adelph. Act. 5. Sc. 9.

In istac finem faciat.

Quod si cui magis hoc loco placet usitata lectio, is sciat, *hoc*, ablativum esse, non nominativum.

63. *Verum nimia illaec licentia.*] Εἶδον πατέρας, οἷς τὸ λίαν φιλεῖν, τοῦ μὴ φιλεῖν αἴτιον κατέστη. *Novi quosdam parentes, quibus nimius amor sobolis, causa fuit, ut illam non amarint amplius.* Plutarch.

DONATI.

BONO ANIMO FAC SIS, SOSTRATA. *Hi sex versus in quibusdam non feruntur. In hac scena videtur jam locutae Sostratae Hegio respondere. Potest tamen & ipse incipere, tamquam qui & rem noverit, & moerore ejus moveatur.*

1. *Bono animo fac sis, Sostrata.*] Meminisse debemus, quod dixit, *Duc me intro ad Sostratam.* & quia hoc *Intro*, in proscenio est ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΙΤΝΝΙΝ * non post scenam. nam aliud significat, *Eamus intro*, ubi dicitur, *Intus despondebitur, intus transigetur, si quid est quod restet.* illud enim interius agitur extra omne proscenium. *Fac sis, Sostrata.*] *Sis* honorifice additur verbo, ne quod imperativo modo pronuntiatur, superbum sit. Deductum est autem à scenatusconsulti formula: ubi enim aliquid senatus consulibus injungit, addit, *Si eis videatur.* *Et istam quod potes.*] Quia vox ipsa tristis, & circa tristem filiam, *Quod potes* dixit.

VARIORUM.

1. *Bono animo fac sis.*] Tria sunt in his sex versiculis dubia, quae quomodo in hunc locum irrepserint, mihi fit mirum.

Fac consolere. ego Micionem, si apud forum est,
Conveniam: atque ut res gesta est, narrabo ordine.
Si est facturus, ut sit officium suum,
Faciat; sin aliter de hac re est ejus sententia,
Respondeat mihi, ut quid agam quam primum sciam.

ACTUS

DONATI.

2. *Fac consolere.*] Duas res dixit, quas & ordine locutus est; Et tu bonum habe animum, inquit: & filiam fac habere. *Ego Micionem.*] Quia Demeam jam vidit.

4. *Si est facturus officium.*] Hoc dicendo, promittit eum esse facturum: nam facile est unumquemque suo officio fungi.

6. *Ut quid agam quam primum sciam.*] Mature: neque comminatur, neque segnem ostendit se fore.

VARIORUM.

In quibusdam enim exemplaribus hi versiculi; vel pro non genuinis feruntur, teste *Donato*; vel à superioribus non distinguuntur; vel denique personæ non convenienti adscribuntur.

Primum quod attinet, nihil esse video quamobrem tollantur, aut pro *Terentianis* non agnoscantur; qui *Terentiani* tamen sunt maxime, characterem seu spectes, seu rem quam iterare Poëta voluit. Nam cum *Hegio* duci ad *Sostratam* voluerit, quodammodo necessarium fuit, ita fieri. Nec quia parum, ideo contemnendum: certe enim sermo brevior non est, quam pro loco ac tempore.

A superioribus ut abstrahantur, omnino videtur, ad vitandum scilicet hiatum, qui contingat oportet, nisi sejungantur. Uterque enim senex è scena jam discessit, & dum *Hegio* ad *Sostratam* proficiscitur, oportet solitudo sit in scena, quæ novo *Hegionis* adventu demum tollitur.

Getæ verba ut sint, tantum abest, ut ne id quidem suspicari liceat. Fuerit enim non sui modo oblitus Poëta, qui servulo tam non perspicaci, orationem tam cordatam, tamque officii multi tribuerit: sed insuper etiam absurdus, qui fecerit servulum conferentem consilia cum *Micione* tam familiariter, aut si mavis, tam vultuose. *Sebaldus.*

I. *Ain*

ACTUS QUARTI SCENA PRIMA.

CTESIPHO. SYRUS.

Argum. *Ostendit, filios sæpe optare parentum absentiam, si quando solutius vivere & genio indulgere statuerunt. Probi adolescentis ingenium moresque hac scena exprimuntur. Syrus Ctesiphonem instituit, quem ad modum respondere debeat patri.* Thes. 1. *Filium non decet, neque mentiri, nec patrem fallere.* 2. *Patrum est, de filiorum salute sollicitum esse.* 3. *Servi fallacissimi sunt & heris suis infideles.*

AIn' patrem hinc abisse rus? SY. *jam dudum.* CT. *dic sodes.* SY. *apud*
Villam est, nunc cum maxume operis aliquid facere credo. CT. *utinam quidem,*
Quod cum salute ejus fiat, ita se defatigarit velim,
Ut triduo hoc perpetuo prorsum è lecto nequeat surgere.
SY. *Ita fiat & istoc, si quid potis est rectius.* CT. *ita. nam hunc diem*

Misere

DONATI.

AIN' PATREM HINC ABISSE RUS? *Hic ostenditur timiditas boni adolescentuli, & verti * se ad peccandum ex delicti conscientia, & reverentia parentis apparet. Item mos verorum patrum circa filios, Syro Demeam describente.*

1. *Ain' patrem hinc abisse rus?*] Compendio ostenditur, quid sit jam locuturus Syrus.

2. *Nunc cum maxume operis aliquid facere credo.*] Vide quasi ἰδιώμα verborum Syri esse, de opere loqui: sic enim dicit & Demeæ. sed illud falso: hoc serio. *Utinam quidem.*] *Apud villam sit*, subaudiendum, & distinguendum, ante quam inferatur quod sequitur.

3. *Quod cum salute ejus fiat.*] Hoc non est odisse patrem: sed tantum timere ex proprio delicto. servatur enim in eo & amor filii, & amoris effectus.

4. *Ut triduo hoc perpetuo.*] Quantum sufficiat amatori. etenim non opus erat *Perpetuo* dicere, si *Triduum* dixisset.

5. *Et istoc, si quid potis est rectius.*] Deest *addi.* nam si mortem significaret, non conveniret adolescentem ita dicere: videtur enim plus temporis optasse languori.

VARIORUM.

1. *Ain' patrem.*] Metuentis patrem, & propterea peccare non audentis timiditas filii hac scena exprimitur. Et quamvis hoc omnino obsequiosi filii officium non est, tamen multo satius est ita animatum esse, quam omni verecundia postposita, patris præsentiam nihili facere. Exprimit præterea hæc scena parentum affectum singularem, qui quoties laudes & encomia liberorum suorum audiunt, præ maximo gaudio lætitiaque vix à lachrymis temperare possunt. Nihil siquidem in hac vita jucundius, nihil gratius contingere potest parentibus, quam si liberos propter probitatem honestatemque celebrari intelligant. *Marsus.*

2. *Nunc cum.*] Alii legunt *cum.* ὅτι μάλιστα.

5. *Si quid potis est rectius.*] Videri poterat Poëta non satis diligens servandi decori fuisse, qui improbo servo, non lassitudinem, sed mortem *Demeæ* precanti, ingenuum adolescentem assen-

Misere nimis cupio, ut cœpi, perpetuum in lætitia degere.
Et illud rus nulla alia causa tam male odi, nisi quia prope est.
Quod si abesset longius;
Prius nox oppressisset illic, quam huc revorti posset iterum.
Nunc ubi me illic non videbit, jam huc recurret, sat scio.
Rogitabit me, ubi fuerim. quem ego hodie toto non vidi die.
Quid dicam? SY. *nihilne in mentem?* CT. *numquam quidquam.* SY. *tanto nequior.*
Cliens, amicus, hospes nemo est vobis? CT. *sunt: quid postea?*
SY. *Hisce*

DONATI.

6. *Nam hunc diem misere nimis cupio.*] Moriatur scilicet. & hoc adversus servum debet dicere, ne indecorum adolescentis personæ sit, hæc ita dixisse. quamvis ejusmodi adolescentes inducant comici. ut *Nævius* in Tribascelo, *Deos quæso, ut adimant & patrem & matrem meos. Misere nimis cupio.*] *Nimis* abundat, more comicorum, qui hoc dicto asseverationem inculcabant. *Cupio, ut cœpi, perpetuum in lætitia degere.*] Qui & supra dixit, *Ita quæso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.*

7. *Et illud rus nulla alia causa tam male odi.*] Mire ostendit omnia ex delictis in pravum verti: adeo ut miseram putet adolescens suburbanam villam, qua re cæteri delectantur. Illud ergo tanquam cum detestatione dixit: & *Male*, & *Nimis*, & *Misere*. nam *Nimium*, & malum miserumque est; secundum illam sententiam, *Ne quid nimis.*

8. *Quod si abesset longius.*] Amori magis, quam rei, consulit adolescens.

10. *Iam huc recurret, sat scio.*] Mire de sene, *Recurret* dixit, ut ejus instantiam demonstraret.

12. *Nihilne in mentem?*] Sic hoc accipiendum est, ut adolescenti libero malitiam putemus, non sapientiam deesse: adeo in hac re magister est servus. *Numquam quidquam.*] Παρέλκον, pro *numquam*: id est, non. *Tanto nequior.*] Sic hoc dictum est, ut è contrario dicimus, *Tanto melior.*

13. *Cliens, amicus, hospes nemo est vobis?*] Vide magistrum ad nequitiam, ut

VARIORUM.

tientem fecisset. Sed totum hujus loci artificium subtilissime aperuit elegantissimus Grammaticorum *Donatus*: qui verba hæc duobus modis accipi posse ostendit: quorum utrovis posito, id quod alioqui Poëtæ objici poterat, diluatur. Aut enim negabimus mortem à *Syro* intelligi; neque illum quidquam aliud precari dicemus, nisi ut ad illum triduum aliquid præterea addatur, sitque aliquanto longior lassitudo: aut, si mortem significare voluit, quod mihi quidem in servo, & in tali servo verisimilius videtur, dicemus, eum, cum illa diceret, *& istoc, si quid potis est rectius*, avertisse se à *Ctesiphone*, ita ut ab eo non audiretur. Prior illa propositio si cui magis probabitur, *istoc*, non sextus casus erit, sed adverbium antiquum, pro, *istuc*. *Muretus*, Var. lect. lib. 16. cap. 3.

7. *Quia prope est.*] Simile est votum Vulpis, idem foramen nunc patens, nunc clausum optantis. Cujus tale ἐπιμύθιον addidit *Faërnus*:

Pro commodis mutare vota homines solent,
Sententiam alternante nunc spe, nunc metu. Sebaldus.

12. *In mentem.*] Faërnus legit, *in mente est.*

13. *Cliens, amicus, &c.*] *Seniorum hominum & Romæ nobilium, atque in morem*

SY. *Hisce opera ut data sit.* CT. *quæ non data sit? non potest fieri.* SY. *potest.*

CT. *Interdiu: sed si hic pernocto, causæ quid dicam, Syre?*

SY. *Vah! quam vellem etiam noctu amicis operam mos esset dari. Quin tu otiosus es: ego illius sensum pulchre calleo. Cum fervit maxume, tam placidum, quam ovem reddo.* CT. *quo modo?*

SY. *Lau-*

DONATI.

simplici adolescenti mentiendi viam demonstret, & honestum tentet afferre argumentum ad mendacium, propter clientem, amicum, aut hospitem in urbe cessare visum: quod tamen nec sic intelligit rudis ac rusticus adolescens. *Cliens, amicus, hospes nemo est vobis?*] Mire sic interrogavit, ut qui agrestes inhumanosque reprehendat, & insociabiles aliis, propter asperitatem rustici senis.

14. *Hisce opera ut data sit.*] A superiore subauditur, *Veniat in mentem:* id est, cogita dari potuisse; & datam dicito. *Quæ non data sit.*] Hic de facto quæstio est, in qua quidem disputant quædam tunc possibilia intelligi, quando facta sint. quum autem non fiunt, non modo non fieri, sed ne possibilia quidem esse dicenda. qui locus περὶ δυνατῶν dicitur. *Potest.*] Iterum subauditur, *Fieri*, Ut data sit: vel, Ut credatur data.

15. *Interdiu.*] Bene: quia amatori maxime nocte opus est.

16. *Vah! quam vellem etiam noctu.*] Hoc utriusque personæ convenit; sed melius & Syro, & facetius dicitur. & quidam totum Ctesiphoni assignant, abusque *Interdiu*. Et, *Quam vellem*, proprie dicimus in his, quæ non videmus fieri. Bene igitur deficiente argumento, cum aliud non inveniret, in vota conversus est. unde videntur magis hæc verba Ctesiphonis esse.

17. *Calleo.*] Callide scio.

18. *Cum fervit maxume.*] Tertia conjugatione dixit, unde *fervere* dicitur, correpta media syllaba. *Quo modo.*] Miratur, quia timet eum, quem iste contemnit.

VARIORUM.

rum disciplinarumque veterum doctrina memoriaque præstantium, disceptatio quædam fuit, præsente & audiente me, de gradu atque ordine officiorum. Cumque quæreretur, quibus nos ea prioribus posterioribusque facere oporteret, si necesse esset in opera danda faciundoque officio alios aliis anteferre: non constabat. Conveniebat autem facile, constabatque ex moribus populi Romani, primum juxta parentes locum tenere pupillos debere, fidei tutelæque nostræ creditos; secundum eos proximum locum clientes habere: qui sese itidem in fidem patrociniumque nostrum dediderunt; tunc in tertio loco esse hospites; postea esse cognatos affinesque. Hujus moris observationisque multa sunt testimonia, documentaque, in antiquitatibus perscripta. A. Gellius.

14. *Quæ non data sit?*] En veracem filium. Est enim verè infelix, qui etiam bona mentiendo dicit. Sic *Euripides*, Δυστηνὸς ὅστις καὶ τὰ καλὰ ψευδῆ λέγων.

16. *Vah quam vellem.*] Ironiam esse judico, ut votum adolescentuli expleret; & Canterus Ctesiphoni hæc dat. *Willichius.*

18. *Fervit maxime.*] Irâ, quæ ebullitio dicitur sanguinis circa cor. *Nonius* ait, *fervit*, pro *fervet*. *Virg.* Æneid. 4.

— *Jam littora fervere flammis.*

19. *Lau-*

Sy. *Laudarier te audit libenter: facio te apud illum Deum:*
Virtutes narro. Ct. *meas?* Sy. *tuas: homini illico lacrumæ cadunt,*
Quasi puero, gaudio. hem tibi autem. Ct. *quidnam est?* Sy. *LUPUS IN FABULA.*
Ct. *Pater est?* Sy. *ipsus est.* Ct. *Syre, quid agimus?* Sy. *fuge modo intro: ego videro.*

Ct. *Si*

DONATI.

19. *Laudarier te audit libenter.*] Quod à Demea dicitur, in omnes parentes dici puta. nam nemo tam asper est pater, ut non statim mitescat laudato filio.

20. *Virtutes narro.*] Non dicit elegantem indolem, sed *virtutes. Virtutes* autem sunt perfecti sapientis, vel divi alicujus. Et bene cum stupore respondet *Meas?* ostendens quod nullæ essent. Ct. *Meas?* Sy. *tuas.*] Cum gestu pronuntiare debemus, ut intelligatur irrisio.

21. *Quasi puero, gaudio.*] Deest, *præ*: ut sit, *Præ gaudio. Lupus in fabula.*] Silentii indictio est in hoc proverbio: atque ejusmodi silentio, vel in ipso verbo, ut ipsa fabula conticescat. Quia lupum vidisse homines dicimus, qui repente obmutuerint: quod fere iis evenit, quos prior viderit lupus: ut cum cogitatione in qua fuerint, etiam voce & verbis careant. Sic *Theocritus*, οὐ φθέγξῃ, λύκον εἶδες. Et *Virgil.*

— vox quoque Mœrin
Jam fugit ipsa, lupi Mœrin videre priores.

Alii putant ex nutricum fabulis natum, pueros ludificantium terrore lupi, paulatim è cavea venientis usque ad limen cubiculi. Nam falsum est quod dicitur, intervenisse lupum Nævianæ fabulæ alimoniæ Remi & Romuli, dum in theatro ageretur.

22. *Fuge modo intro.*] Non dixit *i*, vel *abi*, vel *vade*: sed *fuge*, tanta celeritate opus est.

VARIORUM.

19. *Laudarier te audit libenter.*] Τέκνων ἀρετὴ, δόξα πατέρων. Liberorum virtus, patri gloria est. *Apud illum Deum.*] Summis laudibus te effero. Hyperbole est proverbialis, de singulari laude dignis. *M. Tullius* in Oratoris sui lib. 2. *In quo tu mihi*, inquit, *Deus esse videris*: id est, singularis ac summus. Porro *Laconibus* peculiaris hic erat mos, cum vehementer quempiam admirarentur, *divum virum* appellarent. Idem commemorat *Socrates* apud *Platonem* in Menone: καὶ οἱ Λάκωνες ὅταν τινὰ ἐγκωμιάζωσι ἀγαθὸν ἄνδρα, θεῖος φασὶν ἀνὴρ οὗτος. id est, *Et Lacones quoties laudant aliquem virum bonum, divinus, inquiunt, vir hic.* Erasmus.

20. *Lacrumæ cadunt.*] Xenophon rerum Græcar. 7. Lacrymas in angulis oculorum se ostendere, prorumpere tamen ex spiramentis duobus, quorum unum sit in superiore genâ, in inferiore alterum, autumant Philosophi. Lacrymas ex ira vel tristitiâ per inferius manare, quia cordis ea sunt accidentia. Aliâ quæ ratione profluunt, per superius meare, quia eventûs caussa sit de cerebro. Cœl. Rhodig. l. 12. c. 4.

21. *Lupus in fabula.*] Silentii indictio. Quoties venit de quo loquimur, & nobis aufert loquendi facultatem, hoc est, cum forte fortuna in medio sermone intervenit is, cujus mentio fiebat.

22. *Ego videro.*] Id est, istud mihi curæ erit.

1. *Ne*

CT. *Si quid rogabit, nusquam tu me. audistin'?* SY. *potin' ut desinas.*

ACTVS QVARTI SCENA SECVNDA.

DEMEA. CTESIPHO. SYRUS.

Argum. *Demea queritur, quod fratrem non repererit: idem à Syro deluditur, locum in quo sit frater bifariam describente.* Thes. 1. *Servorum animus, nihil integrum, nihil sanum in se habet.* 2. *Optimi quique à pessimis servis falluntur.*

NÆ ego homo sum infelix! primum fratrem nusquam invenio gentium:
Præterea autem dum illum quæro, à villa mercenarium
Vidi:

DONATI.

23. *Si quid rogabit, nusquam tu me.*] Magna virtute *Terentius* rudem, simplicem, timidumque inducit Ctesiphonem ab initio: ut is sit, qui mox opprimeretur cum meretrice accumbens interventu patris, ob imprudentiam ac rusticitatem suam. *Nusquam tu me.*] Familiaris ἔλλειψις & apta properanti. quare hæc omnia pressa voce cum celeritate pronuncianda sunt.

DONATI.

NÆ EGO HOMO SUM INFELIX! *In hoc actu exemplum est, neminem facilius, quam optimum quemque falli atque deludi, ut Virgilius, ait. Et* Næ *valde significat. ut,* Næ illi vehementer errant, *Cicero in Catilinam.*

1. *Næ ego homo sum infelix!*] Vide initium conveniens perpetuo mœrori Demeæ. Per totam fabulam, aut *Disperii* dicit, aut *Defessus sum*, aut aliquid tale semper est, quod queratur: ita tamen, ut cum augmento sit miseria, quotiescunque processerit. nam plus est quod nunc dixit, *Næ ego infelix homo sum!* quam *Disperii. Nusquam invenio gentium.*] Abundat *Gentium.*

2. *A villa mercenarium vidi.*] Sapientissime *Terentius*, etsi proxima villa est, necessario senem ad reliquos actus fabulæ noluit ab urbe discedere, personæ senilis memor. nam & arduum fuerat, dum redit, & cruciabile, ne fatigatio ejus in tragœdiam transiret. Recte igitur invenit, à mercenario illi in urbe narratum, ruri non esse Ctesiphonem. At ubi persona est adolescentis, & proficiscitur ad villam: & continuo redit. ut in Eunucho Phædria. Et *A villa:* utrum *A* pro *de* positum est? ut sit, *De villa.* an deest *Venisse*? ut sit, A villa vidi venisse mercenarium.

VARIORVM.

1. *Ne ego homo.*] Versuti & præter modum callidi servi ingenium, consiliaque, exponit hæc scena. Quibus semper cordi est, heros, & virtute præditos homines, impudenter circumvenire. Sic enim natura usu venit, ut quo sint ingenia viliora abjectioraque, hoc magis in omnem improbitatem & impudentiam proclivia. Præsertim servorum, quibus nihil potest esse neque vilius, neque perversius. *Marsus.*

2. *A villa mercenarium.*] Ridiculus hoc loco est interpres: si modo sunt interpretis eruditioris, quæ in hunc locum leguntur. Dicit Poëta *mercenarium à villa*, quomodo *gubernatorem à navi* in Amph. *Plautus*, & *Quæstorem ab ærario*, veteres: ut in Epigram. Urbis XCI. CLII. CLXXIII. *Gr. Fabric.*

5. Quid

Vidi: is filium negat esse ruri: nec quid agam scio.
CT. *Syre.* SY. *quid est?* CT. *me quærit?* SY. *verum.* CT. *perii.* SY. *quin tu animo bono es.*
DE. *Quid hoc, malum, infelicitatis? nequeo satis decernere:*
Nisi me credo huic esse natum rei, ferundis miseriis.
Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia:
Primus porro obnuntio: ægre solus, si quid fit, fero.

SY. *Ri-*

DONATI.

3. *Nec quid agam, scio.*] Utrum fratrem an filium magis quæram. nam senex querulus tria dicit esse incommoda sibi: quod fratrem non inveniat: quod Ctesipho ruri non sit: quod utrum in urbe maneat, an ad villam abeat, ipse nesciat.

4. *Verum.*] Modo *verum,* nomen est: an adverbium confirmantis, id est, vere? *Perii.*] Hæc Ctesiphonis perturbatio huc tendit Poëtæ arte, ut deprehendatur cum amica filius, repente ingresso sene. *Quin tu animo bono es.*] Nunc *Quin*, pro *Quinimo* positum est.

5. *Quid hoc (malum) infelicitatis?*] Abundat *Malum*. *Quid hoc (malum) infelicitatis?*] Deest, *Deos testor.* *Quid hoc (malum) infelicitatis?*] Hic autem *Malum*, pro interjectione positum: quasi dicat, *O malum*: & est dictum anxii hominis, & perturbati nimis.

6. *Nisi me credo.*] Pro, nisi quia jam superest, ut me credam. hic enim sensus est in hujusmodi locutione, *Nisi me credo huic esse natum rei.* *Nisi me credo huic esse natum rei.*] Nova locutio, pro, Nisi quia credo. Et *Huic rei*, potest subtrahi, incolumi sensu: ut, *Nisi me credo natum esse ferundis miseriis.* Ergo *Huic rei*, subdistinguendum: & sic inferendum, *ferundis miseriis.* Ergo *Huic rei*, pro, Ad hanc rem.

7. *Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia.*] Ἐπαναφορά. *Primus sentio mala.*] Ridiculus error Demeæ: Et *Primus*, ad ordinem: *Solus*, ad numerum dicitur.

8. *Primus porro obnuntio.*] Qui malam rem nuntiat, *obnuntiat*: qui bonam, *annuntiat.* nam proprie *obnuntiare* dicuntur augures, qui aliquid mali ominis scævumque viderint. Ergo, *Obnuntio* malum imminens. quasi omen nuntio. inde enim ἐτυμολογία hujusce verbi est. *Ægre solus, si quid fit, fero.*] Prave scilicet.

VARIORVM.

5. *Quid hoc, malum.*] *Malum*, particula indignantis, increpantis, interrogationi interjecta, tanquam scilicet adverbium aut interjectio. *Nequeo, &c.*] Confirmatio infelicitatis est ab animo ancipiti, qui non satis ad amussim decernere potest, & à fato: nam se ad miseriam natum esse arbitratur.

6. *Nisi me.*] Alii, *nisi quia me.*

7. *Rescisco omnia.*] *Verbum* rescire, *observavimus vim habere propriam quandam, non ex communi significatione cæterorum verborum, quibus eadem præpositio,* re, *imponitur. neque ut*, rescribere, relegere, restituere *dicimus; itidem,* rescire: *nam qui factum aliquod occultius, aut inopinatum insperatumque cognoscit, is dicitur proprie* rescire. *cur autem in hoc uno verbo,* re *particula hujus sententiæ vim habeat, equidem adhuc quæro.* Aulus Gellius.

8. *Ægre solus fero.*] Quis ignorat, communione miseriarum, suas levari? Et Chrysostom. inquit, παραμυθίαν φέρει τὸ κοινωνοὺς εἶναι τῆς συμφορᾶς.
Et, *Solamen misero* est, *socios habuisse malorum.* Weitzius.

9. *Ri-*

SY. *Rideo hunc: primum ait se scire, is solus nescit omnia.*
DE. *Nunc redeo. si forte frater redierit, viso.* CT. *Syre,*
Obsecro, vide ne ille huc prorsus se irruat. SY. *etiam taces?*
Ego cavebo. CT. *numquam hercle hodie ego istuc committam tibi:*
Nam me jam in cellam aliquam cum illa concludam: id tutissimum est.
(Syrum.
SY. *Age, tamen ego hunc amovebo.* DE. *sed eccum sceleratum*
SY. *Non hercle hic quidem durare quisquam, si sic fit, potest.*

Scire

DONATI.

9: *Is solus nescit omnia.*] Et bene *Solus*, utpote de multis: quia quum sciat Micio, Syrus, Æschinus, Ctesipho, populus, hic solus fallitur.

10. *Si forte frater redierit, viso.*] Pro, Si redit.

11. *Vide ne ille huc.*] Jam metuitur quod futurum est. Et quum neutrum sit, *Irruat*, nove intulit *Se*. Præterea sic dixit, *Irruat*, tanquam de eo qui pugnaturus sit. Ut in Eunucho, *Quam mox irruimus?* Aut tanquam de sue. Ut *Horatius*, *Hac lutulenta ruit sus.*
Et *Virgilius*,
Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus.
Huc prorsus se irruat.] Neutrum verbum, quasi activum, *Se irruat*, posuit. *Etiam taces?*] Antique pro *Tace*. Sic in Andria, *Etiam tu hoc respondes?* pro *responde?* Est ergo correptionis significatio.

12. *Hodie ego istuc committam tibi.*] Quod ago jam, id est, complexum mulieris.

13. *Nam me jam in cellam aliquam cum illa concludam.*] Id egit stulte adolescens, ut ibi deprehendatur, ubi conclusus est. sed sic ipse egit, ut possit subterfugere, non deprehensus, conspectum patris. *In cellam aliquam cum illa.*] Αἰτιότης figura; dicimus *In locum*, pro *in loco*. *In cellam concludam*: non *in cella* ait. Et mire; ut reclusum tutumque locum subiret, cellam scilicet; quam ob ea quæ in ipsa celantur, clausam esse conveniat. nam & *Cella*, & *Cellarium*, à reponendis celandisque rebus esculentis & poculentis dicitur.

14. *Age, tamen ego hunc amovebo.*] Mire *Amovebo* dixit: non *Deterrebo*. nam proprie amovetur saxum de loco. in quo verbo significat, imminere sibi magnum laborem in hoc opere. Et vide αὔξησιν. Supra, *Ut pecudem abigam hunc rus*, dixit: modo, *Ut saxum amovebo*, inquit.

15. *Non hercle hic quidem durare quisquam, si sic fit, potest.*] Nimis moraliter expressa verba sunt Syri, verberatum se indicantis. quis non ex verbis servum

VARIORVM.

9. *Rideo hunc.*] *Syrus* elevat senis μεμψιμοιρίαν à contradicentibus, quod affirmasset prius, quæ post inficiaretur. Et vere est absurdus *Demea*, dum nescit, quid quiritetur. Sane enim, miserum non est, patrem, cujus interest scire qualis sit filius, primum omnia rescire, ut nascenti malo in tempore obviam eat, nec vulgi fiat fabula, si malus de filio emanarit atque exierit rumor. Quanquam contraria fere evenire parentibus solent, qui quidem postremi resciunt, si qua in re peccatum est à liberis admissum. quo etiam nomine infelices habendi sunt parentes. *Sebaldus.*

15. *Durare quisquam.*] *Durandi* verbum fullonum proprium erat, quod vestis coacta & incretata durescat. Absque

Scire equidem volo, quot mihi sint domini. quæ hæc est miseria?

DE. *Quid ille gannit? quid volt? quid ais, bone vir? est frater domi?*

SY. *Quid, malum, bone vir, mihi narras? equidem perii.* DE. *quid tibi est?*

SY. *Rogitas? Ctesipho me pugnis miserum, & istam psaltriam, Usque occidit.* DE. *hem quid narras?* SY. *hem, vide ut discidit labrum.*

DE. *Quam-*

DONATI.

verberatum intelligat? & servum recens verberatum? & servum fugam comminantem? Mire autem *Non ego*, sed *Quisquam* dixit. nec *Permanere*, sed *Durare*; nam hoc verbum perferendis malis convenit. ut *Virgilius*,

Durate, & vosmet rebus servate secundis.

Hæc autem omnia sic dixit, quasi non videat Demeam.

16. *Quot mihi sint domini.*] Et hic apparet non à legitimo domino verberatum esse. *Quæ hæc est miseria?*] Deest *quam patior*, & quasi comploratio quædam est flebilis post querelas.

17. *Quid ille gannit?*] *Gannitus* est proprie veluti ploratus vapulantium.

18. *Quid malum?*] Et hic *Malum*, pro interjectione abundat.

19. *Ctesipho me pugnis miserum, & istam psaltriam, usque occidit.*] Mire interjecit *Miserum*: & necessario *Usque* addidit: ut ostenderet, *Occidit* nimiæ cædis verbum, non occisionis intelligi oportere. *Usque occidit*, Prope *Occidit*. aut *Usque*, pro *valde* est. *Occidit*, pro *Vehementer cecidit*. Nam *Occidere*, & *Percidere*, ad cædem referebantur apud veteres. *Usque occidit.*] Ἰδιωτικῶς. non enim occisus loquitur.

20. *Hem, vide ut discidit labrum.*] Non ostendit, sed videtur ostendere seni parum jam videnti, & intra os. *Hem, vide ut discidit labrum.*] Asper mediam longam à cædendo accipit: ego mediam brevem à scindendo.

VARIORUM.

que hoc sit, *Sibyllæ* folium erit versus. Asinar.

Non queo durare. PA. *si non didicisti fullonicam,*
Non est mirandum. ———

Jan. Guil.

17. *Gannit.*] Quid veterator ille conqueritur gannitu? Faërnus legit, *gannit*. Odiose in *Syrum*. nam est proprium vulpium. hic pro *plorat*. Latomus. Alii leg. *garrit*.

18. *Bone vir.*] Dittologia est in istis verbis. Alio enim sensu, *bone vir*, dicitur à *Demea*, alio sensu accipitur à *Syro*. *Demea* bonum virum intelligit, sed εἰρωνικῶς, qui probus non sit. *Syrus* eum qui felix & fortunatus non sit. Quale est & illud:

Una tecum bona malaque tolerabimus:

Id est, felicia & infelicia. Et rursus illud *Virgilianum*:

——— *Bonum sit?*
Nescio, quid certe est.

Se autem minime esse bonum, hoc est, fortunatum, qui plagis perierit. Affectata (me hercle) significatio, nec mirum: voluit enim servus alio detorquere sermonem, ut captaret occasionem conquerendi de *Ctesiphone*, quasi ab eo pulsatus esset. *Nannius.*

22. *Fro-*

DE. *Quamobrem?* SY. *me impulsore hanc emptam esse ait.*
 DE. *non tu eum rus hinc modo*
Produxe ajebas? SY. *factum: verum venit post insaniens.*
Nihil pepercit: non puduisse verberare hominem senem,
Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis?
DE. *Laudo, Ctesipho; patrissas: abi, virum te judico.*
 SY. *Lau-*

DONATI.

21. *Non tu eum rus hinc modo produxe ajebas?*] Mire *Terentius* eos ipsos, qui falluntur, ex aliqua parte cautos facit: ut eo delectabilius spectatoribus procedant doli. nam quæ gratia est aut delectatio, non stultissimum falli? *Non tu eum rus hinc modo produxe ajebas?*] Memoriter senex non solum quid sibi dixerit Syrus paulo ante, sed quibus verbis dixerit, refert. nam sic dixerat, *Quem egomet produxi.*

22. *Verum venit post insaniens.*] Supra, *Produxi iratum admodum.* nunc αὐξητικῶς non iratum prædicat, sed insanum.

23. *Nihil pepercit.*] Ut supra, *Nihil reticuit.* sic dicimus in his, quæ præter expectationem gesta sunt. *Verberare hominem senem.*] Miserum fit de ætate, id quod de conditione non poterat.

24. *Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis?*] Addidit ætati invidiam & meritum recens. hoc est enim quod dicit *Modo.* Et *Tantillum*, δεικτικὸν est. videtur enim manu fingere, quam parvulum.

25. *Laudo, Ctesipho: patrissas.*] Facile inductus est senex varietate fraudis & doli. nam Syrus & supra ut laudans, non ut vituperans Ctesiphonem: & nunc ut accusans, idem perficit atque persuadet. *Patrissas.*] Αὔξησις. nam ut supra dixerat, *Spero est similis majorum suorum:* hic confirmat quod sperare se dixerat. *Patrissas.*] Attende quam bene inventum sit, inanem se dicere nonne videtur ibi stultissimus, cum hujusmodi laude non modo se non laudare velle, quod odiosum est: sed etiam filium apud intelligentes vituperare videatur? siquidem non solum hic stultus, sed etiam ille, quia *Patrissas* inquit. *Patrissas.*] Tam securus est, ut se laudet. Et *Abi* addidit: quasi dicat, Non est quod jam demorer; perfectus es. *Laudo, Ctesipho.*] Hic totus versus mire delusum ostendit senem. *Abi, virum te judico.*] Inquit; non adolescentulum. hoc enim ad ætatem & probitatem, non ad sexum, refertur.

VARIORVM.

22. *Produxe*, per syncopen, pro produxisse.

24. *Quem ego modo.*] Me bene de ipso meritum etiam ab infante Penelope de Euryclya: Ἣ κεῖνον δύστηνον ἐΰ τρέφεν, ἠδ᾽ ἀτίταλλεν, Δεξαμένη χείρεσσ᾽ ὅτε μιν πρῶτον τέκε μήτηρ. Odyss. T. *In manibus gestavi.*] Hi veteribus vocabantur *Torarii* & *Toranii*, deducta voce à *toris*, id est, ulnis. Infima ætas *bajulum* dixit. Eleganter Græcis ὠλενοφόρος, qui in ulnis suis assidue gestitando alumnum nutricaret. Hinc *geraria* nutrix *Plauto*, ubi fortasse etiam legendum, *toraria.* nam librorum scriptura varia, & partim habent *ceraria*, partim *teraria.* Salmasius.

25. *Laudo, Ctesipho.*] Ut plus esset voluptatis in Comœdia, hæc ita conficta sunt à nostro Poëta, ut ostenderet, quam turpiter hallucinemur in censendis aliorum nævis, cum non videamus manticæ nobis in tergo quod est. Senex itaque lætus per apostrophen filium laudat. Idque est quod *Syrus* antea dixerat: *Ego illius sensum pulchre calleo; cum fervet ma-*

SY. *Laudas? næ ille continebit posthac, si sapiet, manus.*
DE. Fortiter. SY. *perquam: quia miseram mulierem, & me servolum,*
Qui referire non audebam, vicit: hui! perfortiter.
DE. *Non potuit melius: idem, quod ego, sentit, te esse huic rei caput.*
Sed estne frater intus? SY. *non est.* DE. *ubi illum quæram, cogito.*
SY. *Scio ubi sit, verum hodie numquam monstrabo.* DE. *hem, quid ais?*
SY. Ita. DE. *diminuetur tibi quidem jam cerebrum.* SY. *at nomen nescio*
Illius hominis, sed locum novi ubi sit. DE. *dic ergo locum.*
SY. *Nostin' porticum, apud macellum, hanc deorsum?* DE. *quidni noverim?*

SY. Præ-

DONATI.

26. *Næ ille continebit posthac, si sapiet manus.*] Comminatio est subtilis: & parcior, velut servi.

27. *Perquam.*] Nimis. εἰρωνεία. *Et me servulum.*] Oratorie. non *Servum*, sed *Servulum*, quum sit senex.

28. *Non audebam.*] Non poteram. *Hui! perfortiter.*] Hoc, gestu servili, & nimis leviori personæ congrue dictum est.

29. *Non potuit melius.*] Id est, laudo te, Ctesipho: & deest *Fieri. Idem sentit quod ego.*] Id est, patrissas, virum te judico.

30. *Sed estne frater intus?*] Deest *Responde:* ut sit, responde.

31. *Verum hodie numquam monstrabo.*] Volens senem avidius quærere, quod hic ardor semper paratissimus credentes etiam fallit, ei fingit se nolle dicere. *Hodie* autem aut abundat; ut, *Numquam omnes hodie moriemur inulti.* aut, *Numquam hodie*, pro, nullo tempore hujus diei. quia *Numquam*, per se generale est.

32. *Diminuetur tibi quidem jam cerebrum.*] Comminationis genus verba ipsa indicant: ut appareat senem baculum sustulisse.

33. *At nomen nescio illius hominis, sed locum novi ubi sit.*] Recte: quia si *Hominem* diceret, non erat errandum agnita persona hominis: & ubi habitet cognito. si notus esset, nulla causa quærendi superesset. *Dic ergo locum.*] *Dic ergo*, quasi invitum coëgerit. *Ergo* semper addimus, ut hortemur tarde quid facientes. ut, *Virgilius*,

Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ.

34. *Nostin' porticum apud macellum?*] Convenit rustico & parcissimo seni macellum in urbe nescire. & ideo sic interrogatur à servo. *Hanc deorsum?*] Bene *Hanc deorsum*, quia non est una. *Quidni norim?*] Correptive, *Quidni?* pro *Quid nisi?* Etenim quamvis rusticus, tamen est civis Demea.

VARIORUM.

xime, tam placidum quam ovem reddo. Sebaldus. *Patrissas.*] Græce πατριάζειν, est mores patris referre.

27. *Miseram mulierem.*] Citharistriam à lenone abreptam.

29. *Te esse caput.*] Caput rei ac negotii vocamus, præcipuum autorem, perinde ut & fontem.

34. *Nostin' porticum.*] Perplexa atque intricata loci descriptio, quo deludat senem.

SY. *Præterito hac recta platea sursum: ubi eo veneris,*
Clivos deorsum vorsus est: hac te præcipitato. postea
Est ad hanc manum sacellum. ibi angiportum propter est.
DE. *Quonam?* SY. *illic ubi etiam caprificus magna est. nostin'?*
DE. *novi.* SY. *hac pergito.*
DE. *Id quidem angiportum non est pervium.* SY. *verum hercle: vah!*
Censen' hominem me esse? erravi. in porticum rursum redi:
Sane

DONATI.

35. *Hac recta.*] Proprie, hac parte: ut manu viam ostendere videatur. *Ubi eo veneris, clivos deorsum vorsus est: hac te præcipitato.*] Hoc lentius. quidam clarius legunt: ut sit, *Præcipitato*, cito descende.

37. *Ad hanc manum.*] Τῶν πρός τι προσηκόν dicitur, in quo non permanet certum dextrum, nec certum sinistrum: & ideo proficit in errorem. vult enim servus hæc signa esse perplexa. *Est sacellum.*] Ut *Varro* ait, *Sacra cella est. Propter.*] Prope. ut *Virgilius*,

—— *templum de marmore ponam*
Propter aquam. ——

Et *Lucretius*;

Propter aquæ rivum sub ramis arboris altæ.

38. *Ubi etiam caprificus magna est.*] In hoc *Homerum* imitatus est, qui dicit caprificum prope Trojana mœnia constitutam. *Hac pergito.*] Non *Ito*: sed quia longum est, *Pergito*.

39. *Id quidem angiportum.*] Id est, angusta & curva via: quasi *anguiportus*: ut *angitia*, aut *anguitia*. Alii, quod inter portus sit locus angustus, hoc est, inter domos. Nam *domos*, vel *portus*, vel *insulas* veteres dixerunt. Et observa *Terentianam* consuetudinem, in qua inducit nonnihil sapere eos qui falluntur.

40. *Censen' hominem me esse? erravi.*] Calliditas est maxima, deprehensum mendacium non defendere, sed fateri: ut opinionem simplicitatis acquirat. Vides igitur ut ipse sibi succenseat, tan-

VARIORUM.

nem. *Porticum.*] Prior est loci significatio, & *porticus* olim ædificia erant propter imbres evitandos, & propter umbram captandam, atque deambulationem ædificata, autore *Festo*: & *Romæ* in singulis regionibus aliquot erant porticus. *Willich.*

36. *Præcipitato.*] Ex ambiguo. vel, properè descende, vel præcipitem te dato.

37. *Propter est.*] Juxtà, propè.

38. *Ubi etiam caprificus.*] Et hic *caprificus* est ficus sylvestris, nullo unquam tempore maturescens, quæ fere ruptis saxis intumescens exit: unde Caprificus dicta est, quod muros & parietes carpat. *Martial.*

Marmora Messalæ scindit caprificus.

Willich. *Nostin'?*] Faërnus tollit, *Nostin?*

39. *Id quidem angiportum.*] In urbe viarum sunt genera tria. Sunt vici, qui latiores exitus habent. Sunt fundulæ, à fundo, quæ exitu carent. Sunt angiportus, hinc dicti, quod propter angustiam nihil per eos agi possit in portus. Pro fundula, angiportum *Terentius* hic dixit. Vide Eunuch. Act. 5. Scen. 2. *Barland. Non est pervium.*] Observa *Terentianam* consuetudinem; in qua inducit nonnihil sapere eos qui falluntur. Nemo enim sciens prudensque vult videri errare, sed sapienter & caute agere. *Sebaldus.*

40. *Censen'.*] Epanorthosis, quasi errantis. Humanum est errare. *Porticum.*] Romæ in singulis regionibus aliquot

eran:

Sane hac multo propius ibis, & minor est erratio.
Scin' Cratini hujus ditis ædes? DE. *scio.* SY. *ubi eas præterieris,*
Ad sinistram hac recta platea: ubi ad Dianæ veneris,
Ito ad dextram prius, quam ad portam venias: apud ipsum lacum
Est pistrilla, & ex advorsum est fabrica: ibi est. DE. *quid ibi facit?*
SY. *Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit.*

DE. *Ubi*

DONATI.

quam imprudens erraverit, non dolosus impulerit interrogantem. Et mire se negat hominem: tanquam homo corde sit, non corpore.

41. *Sane hac multo propius ibis.*] Quasi erraſſe profuerit illa via. & *Sane*, pro satis ac valde: quia qui sanus est, idem & validus. *Minor est erratio.*] *Erratio* est pecudum: *Error* animi est, & loci in quo erratur.

42. *Cratini hujus ditis ædes?*] Congrue nomen invenit diviti. Cratinus, ἀπὸ τῶ κράτες, id est, à potentia.

43. *Ad sinistram hac.*] Deest *Ito*: figura ἔλλειψις. *Ubi ad Dianæ veneris.*] Sic absolute dicebant, non addito *Templo. Sallustius, Ad Iovis mandem nostram.*

44. *Prius, quam ad portam venias.*] *Portam* dicendo, ostendit usque ad muros finemque civitatis erraturum Demeam. *Porta* autem dicta est, quod in eo loco coloniæ deductor & conditor, subjunctis vacca & tauro, aratrum, quo urbem designat, suspendit manu: ne imprimat sulcos, ubi civitatis aditus relinquendi sunt. *Apud ipsum lacum.*] Credibiliter addidit *Lacum.* Nam Varro docet, semper lacum portis additum: scilicet ob usum jumentorum exeuntium: & præterea ut adversum hostilem ignem portis de proximo subveniretur.

45. *Et pistrilla.*] Veteres absolute dicebant *pistrinam*, ut *sutrinam*, & *medicinam*, ad tabernam referentes: nam pistrino pistrilla non convenit. Et simulata diminutiva diversa sunt à genere nominum primæ positionis: ut *Rana, ranunculus: scutum, scutella: canis, canicula.*

46. *Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit.*] In urbe convivium, aut in sole, aut in umbra, pro conditione temporis instruebatur. Repente igitur interrogatus, quod minime opinabatur quæsiturum senem, arripuit statim lectulos. Et quia potuit senex dicere, *Mentiris*: nam habet lectulos: addidit ex

VARIORUM.

erant porticus, ubi, ad imbres subitos evitandos, aut in umbra ad cavendos solis ardores, deambularent.

42. *Hujus ditis.*] Dis, divitiarum Deus est.

43. *Ubi ad Dianæ.*] Duo Dianæ templa Athenis fuere. Unum Dianæ λυσιζώνης, de quo *scholiastes Apollonii* lib. I. *Solvunt zonas quæ primum pariunt & Dianæ eas dicant: unde Dianæ λυσιζώνης fanum Athenis.* Sed alterum potius hic arbitrer intelligendum Templum Dianæ venatricis. Prope enim illud fluxit fluvius *Statio* 4. *Theb.*

Amfracturi parum incurvus Ilissus.

ut discimus è *Pausania.*

44. *Apud ipsum lacum.*] Lacum hic intelligo, quo ex flumine ad aquandum aut lavandum aqua excepta est; quo etiam ex aquæ ductu aut fonte recipitur. *Turnebus.*

45. *Est pistrilla.*] Diminutivum est à pistrina. *Fabrica*, officinam fabrorum significat.

46. *Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit.*] Credo, ritu moreque palliato

DE. *Ubi potetis vos: bene sane. sed cesso ad eum pergere.*
SY. *I sane, ego te exercebo hodie, ut dignus es, silicernium.*
Æschinus odiose cessat: prandium corrumpitur.

Ctesi-

DONATI.

tempore, *In sole.* Et ne eos quoque habere diceret, addidit, *Ilignis pedibus faciundos.* sed hoc gestu actoris adjutum est: quasi eodem tempore servus & quærat quid dicat, & respondeat.

47. *Ubi potetis vos.*] Incerta persona est: nam Syro vel Demeæ hoc dictum jungi potest. *Bene sane.*] Hic εἰρωνεία est, non approbatio.

48. *I sane.*] Aut abundat *Sane*: aut inferioribus jungitur *Silicernium.*] Cœna quæ infertur Diis manibus, quod eam silentes cernant, id est, umbræ possideant: vel quod qui hæc inferant, cernant tantum, neque degustent. Nam de his quæ libantur inferis, quisquis comederit, aut biberit, funestatur. Aut erit *Silicernium* senex, qui jam jamque silentibus umbrisque cernendus sit: & sic est melius, quam ut quidem *Xenophonta* interpretantes putant, sic nos *Silicernium* intelligere, hoc est, silicem cernentem senem, dum incurvus est, vel stratæ saxo viæ intentus, vel sarcophagi jam jam appropinquantis sibi.

49. *Æschinus odiose cessat: prandium corrumpitur.*] Ἀσυνδετον. deest *&* *Prandium corrumpitur.*] Ut coquus dixit: qui sciat conditionem quandam magis ferventem placere.

VARIORUM.

liato hoc dictum esse; & quod senes sole gaudeant. Nam & senes aprico delectantur; ut Zeno ἡλιοκαής; quemadmodum à Laërtio in ejus vita refertur. Et Athenienses in sole judicabant; unde ἡλιαία, maximum judicium apud illos dicebatur. Præterea Athenis vere interdum & æstate sub sole & dio cœnare solebant. Hinc illud forrassis hoc loco, *in Sole* ubi scilicet *potetis.* Quod autem *ilignis pedibus* ait, id vero facit, quod ea materia sit firmissima & solidissima. Ergo ob firmitatem ilicis. Unde & apud Aristoph. homines σφενδάμνινοι & πρίνινοι, id est, acerni & iligni pro firmissimis ponuntur. *Turnebus* lib. 20. cap. 33.

47. *Ubi potetis vos.* DE. *Sane bene, sed cesso ad eum pergere.*] Distinctæ aliter in *Palatino* sunt personæ. Nam, *Ubi potetis vos?* cum indignatione & stomacho interrogat *Demea*: cui callide & serviliter *Syrus* respondet, *Bene sane.* Quæ sequuntur, rursus ad *Demeam* pertinent, præ nimia ira abeuntem. *Georg. Fabric.* *Ubi potetis.*] In sole scilicet & in quibus lectulis accubantes, genio indulgeatis.

48. *Silicernium.*] *Terentio* dicitur *silicernium* extremæ ætatis senex, à silicernio, quod est περίδειπνον, vel prandium funebre. Sic σορὸν vocant iidem Græci senem decrepitum. A silice *silicurnus*: ut à somno *somnurnus*: à mense *mensurnus*: à nocte *nocturnus*. Pro *silicurno* postea *silicernium* corrupto sermone dixere silicernium, ut *palestris*, pro, *palustris*. Inde *silicernium*, prandium silicernum, quod conficiebatur circa silicem, id est, sepulchrum mortui. Hæc vera illius vocis proprietas, quam frustra veteres quæsivere Grammatici. *Salmasius.* Imò quid obstat quo minus ipsi senes dicantur Silicernia, ut ministeria & servitia, pro ministris & servis. mutari munerum licentia permittit Comica.

49. *Prandium corrumpitur.*] Sunt qui censeant, antiquos semel die & in cœna cibum sumpsisse, *Platonis* autoritate adducti. Constat autem vel ex hoc loco, ut alia prætercam, in quibus prandii & cœnæ mentio fit, etiam in meridie cibo usos fuisse priscos, quod testatur etiam *Athenæus* lib. 1. cap. 4. Vide infra Act. 5. Scen. 1. *Sebald.*

 52. *Et*

Ctesipho autem in amore est totus. ego jam prospiciam mihi.
Nam jam adibo, atque unumquidquid, quod quidem erit bellissimum,
Carpam: & cyathos sorbilans paulatim hunc producam diem.

ACTUS QUARTI SCENA TERTIA.

MICIO. HEGIO.

Argum. *Rogat Micionem Hegio, ut Sostratam adeat, narraturus illi suspicionem alienati à Pamphila Æschini, ortam esse propter ereptam Ctesiphoni psaltriam.* Thes. 1. *Boni viri est suum facere officium & si quod est peccatum corrigere.* 2. *Injuriosi sæpe expostulant & ultrò accusant, ne ipsi accusentur.*

EGo in hac re nihil reperio, quamobrem lauder tantopere, Hegio:

Meum

DONATI.

50. *Ctesipho autem in amore est totus.*] Non potuit plus dici de incondita ac nimia voluptate. *Ego jam prospitiam mihi.*] *Iam*, interdum significat festinationem, ut nunc. Interdum ad describendum ponitur, & increpandam moram. Ut:

— *Iam melior, jam diva precor.*

Et: *Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,*
Dique deæque omnes. —

Et *Prospiciam mihi* dixit, tanquam hoc sentiat, Illi sua agunt negotia: & ego illorum exemplo consulam mihi. Et bene *Prospiciam*: quasi non pransurus, nisi providero mihi.

51. *Bellissimum.*] Proprie *Bellissimum* dixit. unde & hujusmodi ad irritandam gulam cibi, *Bellaria* dicuntur.

52. *Carpam.*] Modo *eligam*. Alias *lædam* significat: ut,

Carpit enim vires paulatim, uritque videndo Fœmina. —

Alias Fruar: ut,

Carpamus dum mane novum, dum flumina crescunt:

Et *Persius*, *Genio carpamus dulcia.* — id est, fruamur rebus dulcibus. *Paulatim hunc producam diem.*] Bono verbo usus est ad metaphoram, tanquam morientis diei. Ut est,

— *Nec te tua funera mater*
Produxi, pressive oculos. —

VARIORUM.

52. *Et cyathos sorbilans.*] *Sorbilare* unico *L* scribendum puto. *Plautus* Pœnulo: *Hem mihi jam video propter te victitandum sorbilo.* Nam pleraque ejus formæ simplici *L* scribuntur & corripiuntur. *Catull.* in passere: *Ad solam dominam usque pipilabat.* Eodem modo *conscribilo*, penultima correpta lego in *Catullo*, Epig. 22. *Injusta turpiter tibi conscribilent flagella.* Non vero, *flagella conscribillent*. Turneb.

DONATI.

1. *EGo in hac re nihil reperio quamobrem lauder.*] *Hæc scena est plena sententiarum senilium ad officia demonstranda.* Et *Tantopere*, vim adverbialem in se continet; nam significat nimis.

VARIORUM.

Micio. Hegio.] Ego hanc actus quinti scenam primam esse duco: abiit enim *Demea* quæsitum fratrem, *Syrus* sorbilatum cyathos: itaque scena vacua remansit; infra autem, ubi dicitur esse principium actus quinti, id verum esse non potest, cum *Æschinus* in scena maneat. *Muret.*

1. *Ego in hac re.*] Debere eum qui doloris

Meum officium facio: quod peccatum à nobis ortum est, corrigo.
Nisi si me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant
Sibi fieri injuriam; ultro, si quam fecere ipsi, expostulant,
Et ultro accusant. id quia non est à me factum, agis gratias.
HE. *Ah minime: numquam te aliter, atque es, in animum induxi meum.*
Sed quæso, ut una mecum ad matrem virginis eas, Micio:
Atque istæc eadem, quæ mihi dixti, tute dicas mulieri:
Suspicionem hanc propter fratrem ejus esse, & illam psaltriam.
MI. *Si ita æquum censes, aut si ita opus est facto, eamus.* HE. *bene facis:*

Nam

DONATI.

2. *Quod peccatum à nobis ortum est, corrigo.*] Si diceret, *Peccatum est à nobis*, participium fuisset. numquam enim eadem pars orationis jungi, nisi per ἀσυνδέτου potest.

4. *Si, quam fecere, ipsi expostulant.*] Hic distingue: & separatim infer, *Ipsi expostulant. Si quam fecere, ipsi expostulant.*] Sensus est manifestus: sed obscura sunt verba, & eorum collocatio & distinctio. nam incertum, utrum *Si expostulant*, intelligendum sit: an, *Siquam*, pro una parte orationis accipi oporteat.

5. *Ultro accusant.*] *Ultro*, nunc prave & perverse. *Id quia non est à me factum.*] Hæc interrogatio, quasi subtristi vultu est proferenda.

6. *Ah, minime.*] Non *minime ago:* sed, *Minime te credo esse illorum in numero.*

7. *Quæso, ut una mecum.*] Servavit τὸ πρέπον, adjiciendo *Una mecum eas:* quippe ad incognitam matrem familias.

8. *Tute dicas mulieri.*] In nomine ostendit, cur hæc ipse dicat. Mulieri enim, inquit, nimis pavidæ ac diffidenti.

9. *Suspicionem hanc propter fratrem ejus esse.*] Nimis breviter ac succincte, & ut oportuit inter scientes. *Et illam psaltriam.*] Propter fratrem ejus esse, subaudiendum est.

10. *Si ita æquum censes.*] A justo & utili est tota sententia. Et sane hi versus desunt, quos multa exemplaria non habent.

VARIORUM.

loris auctor & causa fuit, modo id ipse possit, remedium & consolationem adferre, non alium ad eam rem allegare, docet hic locus. Est enim gratissimum dolentibus, si videant & eos quoque dolere & angi, qui in causa fuerunt, cur ægritudinem passi sint. Præterea quam magnum malum sit suspicio, quæ semper apud pauperiores hoc major est, quod res suas accisiores, & se minus ob id in loco esse cognoscunt. *Marsus.*

3. *Qui ita putant.*] Emphasis est in τοῦ *ita*, scilicet ut tu fecisti, qui Pamphilæ negotium agens mecum expostulasti.

4. *Ipsi expostulant.*] Exemplo scilicet Lupi, agnum inferius flumen bibentem, turbatæ superioris aquæ accusantis. *Sebald.* Faërnus legit, *expostules. Expostulant.*] Injuriosorum notat iniquitatem, qui ferre nolunt expostulantem injuriam, sed ultro accusant. putantque injuriam sibi fieri ultrò, si tu expostules.

7. *Ad matrem virginis.*] Virgo hic etiam dicitur de corrupta, sed ea ratione, quod hoc ipsum vulgo lateret, celatumque est. *P. Marsus.*

11. Mi-

Nam & illi animum jam relevabis , quæ dolore ac miseria
Tabescit, & tuo officio fueris functus : sed si aliter putas,
Egomet narrabo quæ mihi dixti. MI. *immo ego ibo.* HE. *bene facis :*
OMNES quibus res sunt minus secundæ, magis sunt, nescio quomodo,
Suspiciosi : ad contumeliam omnia accipiunt magis :
Propter suam impotentiam se semper credunt negligi.

Qua-

DONATI.

11. *Nam & illi animam jam relevabis.*] Et deinceps *Illi* maluit dicere, quam *nurui*, adhuc divitem reveritus. *Dolore ac miseria.*] *Dolore*, parturientis : *Miseria*, injuria ab Æschino accepta.

12. *Sed si aliter putas.*] Artificiose, remittendo quod petebat, extorsit magis.

13. *Imo ego ibo.*] Hoc adverbio quod ait *Imo*, ostendit se prompte agere, & instanter quod promisit.

14. *Minus secundæ.*] Dicere sic maluit, ne *Miseræ* diceret. *Nescio quo modo.*] Hoc est, vehementia, nulla palam ratione.

15. *Accipiunt magis.*] Mire additum *Magis :* quum possit sensus & sine hoc esse integer.

16. *Propter suam impotentiam.*] Infirmitatem. Et rursus noluit humilitatem aut miseriam dicere. *Neglegi.*] Legitur & *Claudere* & *Claudicare.*

VARIORUM.

11. *Miseria tabescit.*] Conficitur. Ita *Menander* cecinit, tristitiam esse multorum malorum causam, ut insaniæ & morborum incurabilium : & asserit re, non esse majorem dolorem & cruciatum, quam tristitiam hominis :

Οὐκ ἔϛι λύπης, ἐάν περ ὀρθῶς τις σκοπεῖ,
Ἄλγημα μεῖζον τῶν ἐν ἀνθρώποις φύσει.

Et nihil magis accelerat senium, quam curarum series catenata.

14. *Minus secundæ.*] In *Bruniano* est : *res sunt minus abunde.* lego: *abundæ.* Longius abest à mente *Terentii*, *secundæ*, quam *abundæ*. Tenuiores enim propter impotentiam suam se negligi putant, etiam rebus, ut in sua fortuna, secundis. Neque enim pugnant, pauperem esse, &, rebus secundis non agere. Meiosis est de industria, *Hegionis : res minus abundæ*, pro, *res pauperculæ*. Palmerius. Adi act. 2. Aululariæ Plaut. scen. 2.

16. *Propter suam impotentiam se semper credunt negligi.*] In libro *Bembino*, ad quod & *Donatus* alludit, scriptum est in contextu *claudier.* nam *negligi* quidem, quæ recentior lectio est, negotio quo de agitur, non convenit. non enim dicit *Hegio Micioni :* I tu ad *Sostratam*, & *Æschinum* illi purga, nuptiasque confirma, ne se putet à te neglectam, si per alium hoc feceris. sed hoc significare vult *Hegio :* Si ego *Sostratam* tuo nomine convenirem, ut *Æschinum* ei purgarem, & nuptias confirmarem, illa, quæ non eam profecto fidem mihi tuo nomine nuntianti haberet, ac sibi ipsi, decipi se, sibique verba dari arbitraretur; quam tu illi suspicionem dempseris, præsens præsentem alloquendo. Hæc contra recentiorem lectionem. Vetustam vero, id est, *claudier*, omnes vident ad sensum Poëtæ non quadrare. Quare in eam conjecturam venimus, ut pro *claudier*, unius tantum literæ, id est, *d*, detra-

Quapropter te ipsum purgare ipsi coram, placabilius est.
MI. *Et recte, & verum dicis.* HE. *sequere me ergo hac intro.*
MI. *maxume.*

ACTVS QVARTI SCENA QVARTA.

ÆSCHINUS.

Argum. *Dolet vehementer Æschinus in suspicionem se venisse apud Sostratam & Pamphilam, quod amare psaltriam cœperit; quam non sibi, sed fratri ut gratum faceret, a lenone eripuerat.* Thes. 1. *Mulieribus nihil arcani credendum est, cum sint futiles & garrulæ.* 2. *Amantium est maxima solicitudo, ne ab amica ob quam depereunt, excludantur.*

DIscrucior animi: hoccine de improviso mali mihi objici
Tan-

DONATI.

17. *Quapropter te ipsum purgare.*] Utrum *Te ipsum*, una pars orationis sit? an divise accipiendum? ut sit, Te Micionem, ipsum Æschinum purgare. *Coram, placabilius est.*] *Coram*, id est, præsentem, & coram præsentibus. & *Coram* indiget adjectione: *Palam* non indiget. Et præterea *Coram*, ad cæteras personas refertur; *Palam*, generaliter dicitur.

18. *Et recte, & verum dicis.*] *Recte*, ad verba retulit: *Verum*, ad rem atque sententiam. Potest enim recte & falsum dici, dummodo nullo vitio verborum nominumque dicatur, quanquam & ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes, rectum putent.

VARIORVM.

detractione, & unius item literæ transpositione, ut *cla*, *cal* scribatur, legendum arbitremur, *calvier*, qui est infinitivus modus verbi *calvor*: quod aliquando passivum invenitur apud Auctores, & pro, *decipi*, accipitur, ita exponente *Prisciano*: aliquando deponens, & pro *frustrari* exponitur à *Pompejo Festo*, item à *Cajo I. C.* Exemplum ex leg. 12. tab. *Si calvitur, pedemve struit, manum endojacito pro injicito. Plautus*

Nam ubi domi sola sum, sopor manus calvitur.

Sall. hist. l. 3. *Contra ille calvi ratus.* Faërn. *Propter suam impotentiam.*] Seneca 2. de ira cap. 24. Expressit Menandri verba quæ exstant apud Stob. sermon. 236. Πρὸς ἅπαντα δειλὸν ὁ πένης ἐστὶ γὰρ, καὶ πάντας αὐτοῦ καταφρονεῖν ὑπολαμβάνει. In omnibus pauper formidolosus est: quia autumat sese contemni ab omnibus.

DONATI.

DISCRUCIOR ANIMI.] *Hoc loco χαρακτῆρας amantis modice juvenis, & senis facit indulgentis, ac lepidissimi patris.*

1. *Discrucior animi.*] Ἀντιπτώσεως figura. ut, *O præstans animi. Hoccine improviso mali.*] Hæc verba repentino nuntio perculsum indicant Æschinum propter divortium stare: & iram circa se Sostratæ, & ejus filiæ ob raptum meretricis. *Objici.*] Proprie; quia inopinanti. Nam *Objici* dicitur in utramque partem: ut si quos ante quis videt, quam expectaverit. quo verbo magnitudo doloris ostenditur ex improviso incommodo.

VARIORVM.

1. *Discrucior animi.*] Turbati hominis querelas, sed tamen inter affectus & animi oblæsiones cordati, hæc scena proponit. Nam cum posset adolescens facil-

Tantum, ut neque quid me faciam, nec quid agam, certum siet?
Membra metu debilia sunt: animus timore obstipuit.
Pectore consistere nihil consilii quit. vah!
Quomodo me ex hac expediam turba
Tanta? nunc suspicio de me incidit; neque ea immerito.
Sostrata credit, mihi me psaltriam hanc emisse: id anus
Mihi indicium fecit:
Nam ut hinc forte ea ad obstetricem erat missa: ubi eam vidi, ilico
Accedo, rogito, Pamphila quid agat: jam partus adsiet:
Eone obstetricem accersat. illa exclamat; Abi, abi jam, Æschine:
Satis

DONATI.

2. *Ut neque quid me faciam.*] Plus est, *Quid me faciam:* quam, *Quid faciam.* Illud enim de rebus: hoc, de ipso homine intelligitur. *Nec quid agam, certum fiet.*] *Certum fiet*, pro *certum fit.* nisi forte, Ut, *Quam* significet.

3. *Membra metu debilia sunt, animus timore obstipuit.*] Metu patris: timore divortii.

6. *Num suspicio.*] Modo ostenditur causa trepidationis Æschini.

7. *Id anus mihi indicium fecit.*] Illa anus cui Sostrata dixerat, *Curre, obstetricem accerse.*

9. *Nam ut hinc forte ea ad obstetricem erat missa.*] Apparet, inter cætera anum dixisse, ad obstetricem se missam: an ultro hæc suspicatus est Æschinus? *Hinc* autem addendo, ostendit se ante fores Sostratæ stare. ut alibi, *Ex Andro commigravit huc viciniæ. Ubi eam vidi.*] Sunt qui addant supervacue *Hanc:* & legunt, *Hanc ubi vidi.*

10. *Pamphila quid agat: jam partus adsiet.*] Amatoria interrogatio, qua monstrat Æschinus curæ sibi esse res omnes.

11. *Illa exclamat.*] Non *respondet*, sed *Exclamat*. Et bene vim addidit ad exclamationem fuisse. Ergo à vocis sono exclamat, non à verbis. *Abi, abi jam, Æschine: satis diu verba dedisti nobis.*] Usque dum intelligeremus. *Sat adhuc tua nos frustrata est fides.*] Usque dum deciperetur.

VARIORVM.

facillime à se culpam removere, si fratris sui facinus detexisset, maluit hoc vitio suo adscribi sufferre, quam germani dedecus propalare. *Marsus. Discrucior animi.*] Ad modum Græcorum facta oratio, qui genitivum ponunt, ubi nos ablativum usurpamus. Sic & *Livius* de Lucretia, *Ægram animi consolantur.* Barland.

3. *Membra metu.*] Est enim metus, ut ait Arist. in Physicis, causa cur sanguis ad cor se recipiens, exteriora membra, suo vigore destituat. *Timore obstipuit.*] Alii *obstupuit.*

4. *Pectore.*] *Visa animi, quas φαντασίας appellant Philosophi, non voluntatis sunt neque arbitrii, sed vi quâdam suâ inferunt sese hominibus, adeoque motibus quibusdam rapidis tollunt mentem de cardine atque officium rationis vertunt.* Agel. 19.l. 1. cap.

5. *Quomodo me.*] A difficultate extricandi. Hinc fit ut in timore ita stupidi sint, ut semetipsos ignorent.

7. *Id anus.*] Canthara.

12. *Sat*

Satis diu dedisti verba; sat adhuc tua nos frustrata est fides.
Hem, quid istuc obsecro inquam est! valeas; habeas illam, quæ placet.
Sensi illico id illas suspicari; sed me reprehendi tamen,
Ne quid de fratre garrulæ illi dicerem, ac fieret palam.
Nunc quid faciam? dicam fratris esse? id quidem minime est opus
Usquam efferri. ac mitto; fieri potis est, ut ne qua exeat.
Ipsum id metuo ut credant: tot concurrunt verisimilia.
Egomet rapui: ipse egomet solvi argentum: ad me abducta est domum:

Hæc

DONATI.

13. *Hem, quid istuc obsecro inquam est?*] *Hem*, interjectio est novas res & inopinatas audientis. *Valeas: habeas illam.*] Quasi recedat & longe absit. ut in Andria, *Valeant qui inter nos dissidium volunt.*

15. *Garrulæ.*] Utpote anus. *Ac fieret palam.*] Demeæ scilicet, cui minime opus fuit.

16. *Nunc quid faciam.*] Figura διαπόρησις.

17. *Ut ne qua exeat.*] Erumpat; ut,
—— *quam spumeus amnis*
Exiit, oppositasque evicit gurgite moles.

18. *Ipsum id metuo ut credant.*] *Ipsum*, quod fratri rapui. & *Ut*, pro *Ne non* posuit. *Tot concurrunt verisimilia.*] Ut mea esse credatur.

19. *Ad me abducta domum.*] Proprie, non dixit *Adducta*, sed *Abducta*: *Abducitur* enim alienum: ut in Heautontimorumeno, *Abducimus tuam Bacchidem.* *Ad me* autem domum, moraliter dixit, pro *Ad domum meam.* An ideo *Ad me*, quia & illic luctatus Leno est in retinenda contra Æschinum puella?

VARIORUM.

12. *Sat adhuc.*] Fabricius legit, *ad hoc.*

13. *Valeas.*] Ut in Andria, *Valeant, qui inter nos dissidium quærunt.*

14. *Me reprehendi.*] *Se reprehendere*, est, animum jam jam exiturum, quo non opus est, veluti retrahere. Alii legunt, *Repressi.*

15. *Garrulæ illi.*] *Garrulus à garrire* descendit, quod significat, ut ait, *Nonius*, *multum strepere.* Igitur qui silentium continere non possunt, sed quidquid audivêre effutiunt, hi recte *garruli* nominandi sunt. Muliebris garrulitas id solum tacere potest, quod nescit, faciliusque ore flammam quam arcana supprimere potest. Ac si quid earum uni semel narraveris, hoc erit, quod ait *Antiphones*, πᾶσι τοῖς κήρυξιν ἐν ἀγορᾷ φθέγξαι. Itaque argutissime *Xenarchus*; qui longe fortunatiores censet esse hominibus cicadas; quod in eo genere mares soli vocales sint, & mutæ prorsus fœminæ.

17. *Age mitto.*] Utrum consilium indicandi fratrem? Imo, metum, ne, si Sostratæ rem omnem aperiat, fiat palam.

19. *Ipse egomet solvi argentum.*] Aliud tamen videri poterit asseruisse *Terentius* act. 3. Scen. 3. & *Micioni* adscripsisse:

SYR. *Argentum annumeravit ilico,*
Dedit præterea in sumptum dimidium minæ.

Illi tamen qui debent, quorumque rogatu fit solutio, ut hic factum est, rogatu *Æschini* solvere dicuntur.

20. *Hanc*

Hæc adeo mea culpa fateor fieri, non me hanc rem patri,
Ut ut erat gesta, indicasse: exorassem ut eam ducerem.
Cessatum usque adhuc est. nunc porro Æschine expergiscere.
Nunc hoc primum est: ad illas ibo, ut purgem me: accedam ad fores.
Perii; horresco semper, ubi pultare hasce occipio miser.
Heus heus, Æschinus ego sum; aperite aliquis actutum ostium.
Prodit nescio quis: concedam huc.

ACTVS

DONATI.

21. *Ut ut erat gesta, indicasse.*] Id est, sive male, sive bene gesta erat: *ut* enim, certam qualitatem significat: *ut ut* incertam: quasi dicat, Quoquo modo, male, bene. *Exorassem ut eam ducerem.*] Sic enim promiserat Sostratæ se fuisse facturum.

22. *Nunc porro Æschine expergiscere.*] Sic & alibi, *Enimvero Dave, nihil loci est segnitiæ, neque socordiæ.* Legitur & *jam:* quod est correptivum interdum.

23. *Nunc hoc primum.*] *Primum*, ab eo quod rogandus est pater. *Accedam ad fores.*] Sostratæ scilicet.

24. *Horresco semper.*] Satis amatorie. nam nimium semper est calor, & frigus recedit à corpore. ut, *Totus Parmeno tremo horreoque, postquam aspexi hanc.*

25. *Aperite aliquis actutum ostium.*] Vim pluralem habet *Aliquis*, quamvis singulariter dicatur: non est enim *Aliquis*, nisi de multis. recte ergo *Aperite aliquis*, & nove. nam non placet illud, ubi duæ distinctiones sunt: unde *Aperite* est una, altera *Aliquis*. *Actutum ostium.*] Ut assumatur rursus, *Aperiat*. proprie enim veteres & *Quis*, & *aliquis*, & *Quisquam*, non observabant quo genere, aut quo numero declinarent. Est ergo figura ἀρχαϊσμός.

VARIORVM.

20. *Hanc rem.*] Stuprum dicit Pamphilæ illatum. *Patri.*] Mitioni.

21. *Ut eam ducerem.*] Fabricius legit, *Ducerem domum.*

22. *Æschine expergiscere.*] Qui metus indicia dederat antea adolescens, nunc spei exhibet. Quamvis spei nihil æque adversari videatur ac timor: notatum tamen est à sapientissimis viris, ubi omnis omnino sublata spes est, ne timorem quidem posse subsistere. Pendeat enim oportet metuentis animus: qui si spei, quo sustentetur, nihil prorsus reliquum sit, plane jacet. Atque hoc eleganter admodum expressisse videtur adolescens *Terentianus:*

——— Væ misero mihi!
Ut animus in spe atque in timore usque antehac attentus fuit,
Ita, postquam adempta spes est, lassus, cura confectus stupet.

24. *Ubi pultare hasce.*] Muretus addit, *fores*. Plaut. Captiv. 1. act. scen. 1.

Quæ ædes lamentariæ mihi sunt, quas quotiescunque conspicio, fleo.

ACTUS QUARTI SCENA QUINTA.

MICIO. ÆSCHINUS.

Argum. *Mire faceto commento pater Æschino novum incutit metum; ostendens alii viro nupturam Pamphilam. Tandem amoto ludo, agere seriò incipiens, filii animum gaudio explet, futurum promittens, ut illam ipse ducat uxorem.* Thes. 1. *Sibi malè conscii, tacent.* 2. *Ex castigatis & erubescentibus spes aliqua concipitur.* 3. *Virgo nubilis, non diu sponsum exspectet.* 4. *Deus laborantium consilia conatusque secundat.* 5. *In nuptiis futuris Deus comprecandus.*

ITa, ut dixi, Sostrata,
Facite: ego Æschinum conveniam, ut quomodo acta hæc sint, sciat.
Sed quis ostium hoc pultavit? Æs. *Pater hercle est: perii.*
Mi. *Æschine.*
Æs. *Quid huic hic negoti est?* Mi. *tune has pepulisti fores? tacet.*
Cur non ludo hunc aliquantisper? melius est:

Quan-

DONATI.

1. *ITa uti dixi, Sostrata facite.*] Hic apparet, Micionem jam multa dixisse.

2. *Facite.*] Jubet vel securæ sint, vel adornent nuptias. *Ego Æschinum conveniam.*] Mire, occursurus Æschino, Æschinum quærit.

3. *Pater hercle est.*] Quid est hoc, quod Micio timetur? an quia illi non est confessus? Ostendit autem Poëta, tantundem pudorem posse, aut amplius, quam timorem.

4. *Quid huic hic negoti est?*] Alius timor, quod hinc egreditur pater. *Tune has pepulisti fores?*] Sic cœpit interrogare, ut negationi locum præbeat. Et nota *Pepulisti*, elatum verbum: & tragico cothurno magis, quam loquelæ comicæ accommodatur. *Tacet.*] Hoc apud se loquitur Micio.

5. *Melius est.*] Et non, *Ludere bonum est*: sed *Melius*. & hoc meliore affectu dixit, quam si diceret, *Dignus est*.

VARIORUM.

1. *Ita ut dixi.*] Parentum officium in castigandis & ad rectam viam reducendis errantes liberos, hæc scena denotat. Nam eos quos vident indomita quadam audacia, & ingenio confidenti ad vitia & errores ferri; hos si duriore disciplina arcere à flagitiis non possunt, quod superest, operam dabunt, ut mitioribus verbis, & placabili quodam animo id tandem efficiant, quod non alia ratione commodius licet. Quod si sane flexa sunt ingenia & summissa, faciliter parentum monitis obtemperabunt, nec verbis sunt exasperandi.

3. *Ostium pultavit?*] Vide Eunuch. Act. 3. Scen. 3.

4. *Tacet.*] Conscii ex improviso rogati, tacent: neque enim animum ad cogitandum instituere subito possunt. Unde proverbium natum: *Qui tacet is reus est. Menander:*

Πολλοῖς ἀπόκρισις ἡ σιωπὴ τυγχάνει.

Si vero loqui contingat, absurda proferant necesse est. *Demosth.* de falsa legat. τῷ μηδὲν ἔχοντι δίκαιον ἄλλο εἰπεῖν, ἀνάγκη πάντα μηχανᾶσθαι. *Qui non potest justam excusationem proferre, ei quidvis comminisci necesse est.* Sebaldus.

5. *Cur non ludo.*] Hæc secum loquentem Micionem eo consilio fingit Poëta, ut spectatoribus constet rem agi cum Æschino non serio.

9. *Evu-*

Quandoquidem hoc nunquam mihi ipse voluit credere.
Nihil mihi respondes? ÆS. *non equidem istas, quod sciam.*
MI. *Ita? nam mirabar, quid hic negoti esset tibi.*
Erubuit: salva res est. ÆS. *dic sodes pater,*
Tibi vero quid istic est rei? MI. *nihil mihi quidem:*
Amicus quidam me à foro abduxit modo
Huc advocatum sibi. ÆS. *quid?* MI. *ego dicam tibi.*
Habitant hic quædam mulieres pauperculæ.

Ut

DONATI.

6. *Hoc numquam mihi ipse voluit credere.*] Contra illud, quod ait,

—— Postremo alii clanculum
Patres quæ faciunt, quæ fert adolescentia,
Ea ne me cælet, consuefeci filium.

Credere autem magno affectu dixit. non enim confiteretur ut patri: sed crederet, ut parenti, aut sodali suo.

7. *Non equidem istas.*] Deest, *Pulsavi. Quam sciam.*] Quantum scio.

8. *Ita? nam mirabar quid hic negoti esset tibi.*] Accipit negationem Micio, ut ludere Æschinum possit.

9. *Erubuit: salva res est.*] Nimis paterna sententia. & è contrario Simo in Andria, *Vide num ejus color, pudoris signum usquam indicat.* Et quanti affectus est, non dixisse *Erubuit; salvus est.* sed, *Salva res est.* Nonne videtur tibi res ejus omnis in Æschino constituta? eodem animo & supra dixit, *In eo me oblecto, solum id est charum mihi.* Non enim solum intulit quod expectabatur: sed absolute, quasi ex omnibus solum id est, inquit.

10. *Nihil mihi quidem.*] *Mihi*, id est, meæ propriæ rei. Et callida negatione cœpit; ut & illi adimat confitendi locum ac fiduciam: simulque fiat ei desperatio ducendæ ejus, cujus mentio tam contemptim ab ipso tractetur.

11. *Amicus quidam me à foro abduxit modo huc advocatum sibi.*] Hinc incipit mendacium, mistum vero. nam *Amicus quidam me à foro huc*, verum est: *Advocatum*, falsum. Sed *Huc* & *Quidam*, modo ἔμφασιν habent levis negotii, & in quo nec magnæ personæ, nec res difficilis operæ aut longæ occupationis habentur. Et *Advocatum* dicendo, alienum negotium demonstravit: nam & *Sibi* non vacat. si enim *mulieribus* addidisset, potuit aliud sperari.

12. *Quid?*] Deest *Ait*: ut sit, *Quid ait? Ego dicam tibi.*] Senile est. nam id jam dicendum fuit & hoc ἔμφασιν habet vilis rei, quæ vel facile dici possit, vel non cœlanda sit.

13. *Mulieres pauperculæ.*] Non potuit magis cœlare dignitatem formæ & ætatis puellæ, quæ amatur ab Æschino, quam ut eam primo eodem nomine cum matre nominaret: deinde communiter diceret de ambabus universa, qui-

VARIORVM.

9. *Erubuit: salva res est.*] *Aristoteles* inquit, *pudorem in ætate adolescentiore commendationem, in confirmata virili, vituperium mereri: est enim tremor justi vituperii, quod in virum cadere est probrosum; in adolescentem, tolerabile, & venia dignum*: ibi quod culpa est admissa, qua vacare viri maxime debebant; hic, quod culpa est agnita, quæ ne mediocri quidem diligentia vitari sæpenumero in illa ætate potest. *Sebaldus.*

13. *Habitant hic.*] Delusurus filium, narratiunculam de abducenda per cognatum amica comminiscitur; in qua verisimilia immiscens, in summum metum injicit filium.

14. *Ut*

Ut opinor, has non nosse te, & certo scio.
Neque enim diu huc commigrarunt. Æs. *quid tum postea?*
Mi. *Virgo est cum matre.* Æs. *perge.* Mi. *hæc virgo orba est patre.*
Hic meus amicus illi genere est proxumus:
Huic leges cogunt nubere hanc. Æs. *perii.* Mi. *quid est?*
Æs. *Nihil: recte: perge.* Mi. *is venit, ut secum avebat:*
Nam

DONATI.

bus contemni debeant. *Quædam mulieres pauperculæ.*] *Pauperculæ* addidit, ut magis desperet Æschinus impetrari posse has nuptias à patre. Et item *Quædam:* ut ignobiles demonstrarentur. Et totum hoc cum abjectione pronuntiandum est. *Quædam* & *Pauperculæ* dicendo, adimit omnem spem nuptiarum: nam *Quædam*, ignobilem indicat: *Pauper*, indotatam. Quid ergo remanet, quod speret Æschinus? *Pauperculæ.*] Nec pauperes saltem. *Et certo scio.*] Ἐπανόρθωσις. parum dixit, inquit.

14. *Opinor.*] Vel adeo obscuræ sunt, & nullius pretii, *ut opinor has non nosse te.* Potuit recte dicere & hoc, *Ut opinor, has non nosti:* sed illud venustius. *Ut opinor has non nosse te.*] Aut abundat *ut:* aut deest *Scilicet.* Magnum autem crimen est, in forma vicinæ puellæ incognitam esse adolescenti de proximo. Et quia scit hunc esse de quo dixerit, *Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit aliquid?* subdidit causam, ne dignitatis pudorisque esset, quod eam incognitam Æschino esse dixisset: neque enim diu huc, inquit, commigraverunt. Et *ut opinor*, mire ipse sibi sumit atque confirmat, quod nondum ille confessus est.

15. *Quid tum postea?*] Gratissime proditur Æschinus amator, quum sedulo dissimulet.

16. *Virgo est cum matre.*] Vult Micio sic audire Æschinum, tanquam alienissimum: & ideo velut inscius facti, diligentius narrat. *Virginem* autem ἀρχαϊσμῷ pro *muliere* dixit.

17. *Hic meus amicus.*] Qui me advocatum abduxit de foro.

18. *Huic leges cogunt nubere.*] Non *Permittunt*, dixit, nec *Iubent:* sed *Cogunt.* ad perturbandum Æschinum. & recte. alia enim sinunt leges, alia cogunt fieri. Et ne esset quo resisteretur illi, vult ut mulieres à lege cogantur. *Perii.*] Hoc audit Micio, sed dissimulat.

19. *Nihil: recte.*] Id est, recte quod perii. & nihil magis comicum. Et vide trisyllabum artificiose esse subjectum: ut qui *Perii* dixit, vix hoc locutus fuisse videatur. *Perge.*] Vide instantius interrogantem, quam extraneum decuit. *Is venit ut secum avebat.*] Aliud pejus in amatam, ut nec Athenis saltem alteri nuberet.

VARIORUM.

14. *Ut opinor, has non, &c.*] Alii legunt, *Opinor eas non nosse te.*

18. *Leges cogunt nubere.*] *Solonis* lex extat apud *Demosthenem* ad Makartatum: *Orbæ, qui sint genere proximi, eis nubunto; aut ii orbis dotem danto, dicunto. Pentacosiomedimni quidem drachmarum quingentarum: Equites vero trecentarum: Zygitæ denique centum quinquaginta. Si plures sint proximi uni orbæ, pro rata singuli conferunto: sin plures sint orbæ, singuli singulas elocanto, aut ducunto. Si vero proximi neque ducant ipsi, neque elocent, Archon cum cogito aut ducere, aut elocare: ni coëgerit, mille drachmis Junoni sacris multator. Ejus nomen qui hanc legem violarit, apud Archontem quivis deferto.* vide Phormion. 1. act. 2. scen.

21. Mi-

Nam habitat Mileti. Æs. *hem! Virginem ut secum avehat?*
Mi. *Sic est.* Æs. *Miletum usque, obsecro?* Mi. *ita.* Æs. *animo male est:*
Quid ipsa? quid ajunt? Mi. *quid istas censes? nihil enim.*
Commenta mater est, esse ex alio viro,
Nescio quo, puerum natum; neque eum nominat:
Priorem esse illum; non oportere huic dari.
Æs. *Eho, nonne hæc justa tibi videntur postea?*
Mi. *Non.* Æs. *obsecro non? an illam hinc abducet, Pater?*
Mi. *Quid ni illam abducat?* Æs. *factum à vobis duriter,*

Immi-

DONATI.

20. *Nam habitat Mileti.*] Πιθανῶς *Mileti*: & est adverbium locale. *Hem, ut virginem secum avehat?*] Hic acrius commoveri proditur adolescens, ut affectu fateatur, quod verbis negat.

21. *Sic est. Miletum usque obsecro? ita. animo male est.*] Ille oblitus sui, sic indignatur, ut in re propria: hic rursus callidi vultu utitur, tanquam aliena narrantis. *Miletum usque, obsecro?*] Bene *Usque*. nam *Miletos*, colonia est Atheniensium in Ponto. *Animo male est.*] *Animo male fieri* dicitur, quum ictu alicujus mœroris perculsus animus, non sustinet corpus: sequiturque ruina membrorum.

22. *Quid ipsa? quid ajunt?*] Non statim credit Æschinus pudicam matrem familias consentire in nuptias novas viri ignoti. *Quid istas censes?*] *Posse dicere*, subaudiendum. *Nihil enim.*] *Dicunt*, subaudiendum. & sic intelligendum *Nihil*. non quod taceant, sed quod nihil confirmationis habeat id quod dicunt.

23. *Commenta mater est.*] Nunc dicit quid dicat. etiam *Commenta* dixit, id est, fallaciam confinxisse, verisimile comminisci. *Ex alio viro.*] Jam proximo tangit Æschinum.

25. *Priorem esse illum.*] Mire tractat etiam partes Æschini.

26. *Nonne hæc justa tibi videntur postea?*] Scilicet illa, quæ amicus tuus dixerat prius, quam hæc audires. *Justa tibi.*] *Justa*, quæ postea audisti, quam illa quæ pro Lemnio dicebas prius. Aut si hoc non est: quære quid sit *Postea*. Videtur enim *Postea* sic abundare, quomodo interdum *Hodie*, de stomacho adjicitur loquentis. ut *Virgilius* dicit:

Numquam omnes hodie moriemur inulti.

27. *Non.*] Vultuose pronuntiandum est *Non*. *An illam hinc abducet, pater?*] *Hinc*, tanquam singultus ploraturi est. nam sic est pronuntiandum. *Pater.*] Quasi hoc ad supplicandum dicatur.

28. *Factum à vobis duriter.*] Non *Dure* & *Crudeliter*: sed quasi dura mente, id est, inflexibili, & quod Græci dicunt ἀτενῶς.

29. *Immisericorditerque.*] Nota octo syllabarum adverbium, atque insuper compositum, & cum conjunctione prolatum.

VARIORUM.

21. *Miletum usque obsecro*] Longitudinem loci amator admiratur, cum tamen propinquissima esset ab *Attica* in *Cariam* usque & expeditissima, aut *Cauro*, ut esset πλησίστιος, aut *Zephyro*, secundo in *Ægeo* mari per *Cyclades* insulas in mare *Carium* navigatio. *Miletum* autem hodie *Turcicum* vulgus omnium literarum corruptela *Melasam* nominat. *Willich.*

25. *Priorem illum.*] Ex quo natus est filius. *Huic.*] Milesio.

36. Qua

Immisericorditerque: atque etiam, si est, Pater,
Dicendum magis aperte, illiberaliter.
Mi. *Quamobrem?* Æs. *rogas me? quid illi tandem creditis*
Fore animi misero, qui cum illa consuevit prius,
(Qui infelix haud scio an illam misere nunc amat)
Quum hanc sibi videbit præsens præsenti eripi,
Abduci ab oculis? facinus indignum, pater.
Mi. *Qua ratione istuc? quis despondit? quis dedit?*
Cui, quando nupsit? auctor his rebus quis est?

Cur

DONATI.

30. *Illiberaliter.*] Αὔξησις. nam multa duriter, etiam, si opus sit, immisericorditer quoque, & facienda sunt, & patienda, si ita ratio & causa cogat: & non sit illiberale, id est, non malum atque inhonestum. *Illiberaliter.*] Injuste, inclementer, non bene. quia *liberalis*, bonus dicitur. *Si est, pater, dicendum magis aperte.*] Id est, apertius: quia jam apertum fuerat, duriter & immisericorditer. Et bene præfatus est, ne contumax adversus patrem videretur.

31. *Quamobrem?*] Delectari magis cupiens Micio, Æschinum vult protrahere ad defensionem sui.

32. *Fore animi misero.*] Quid de se plus diceret, si factum fateretur? *Qui cum illa consuevit.*] Legitur & *Illam*: & dicebant veteres, *Hanc rem consuevit* & ἀσχημένως. ut *Plautus*, *Et clandestina ut celetur consuetudo.* Et majore affectu non amorem allegavit, sed quod est commune cum bonis, & multo justius, consuetudinem.

33. *Qui infelix.*] Non *Qui*: sed, *Qui infelix*: & non *Amat*, sed *Misere*, dixit. & ita affectu proditur, qui ut alienus vult loqui.

34. *Præsens præsenti eripi.*] Adjuvant significationem hæc ex abundanti addita: ut,

Illam absens absentem auditque videtque.

Et, —— *Fratrem ne desere frater.*

Sic *Cæcilius* in Eratosthene, *Hæc caterva plena gladiatoria, quum suum sibi dius sanciat: socius socium.* Et totus hic locus est translatus à *Virgilio*, in IIII. Æneid.

Quis tibi nunc Dido cernenti talia sensus,
Quosve dabat gemitus, quum littora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?

35. *Istuc?*] Deest, *Dicis. Quis despondit?*] Latenter objurgat Æschinum rem sine patre gessisse. & dicitur figura ἐπιτροχασμός. *Quis despondit?*] Quia non interfuit pater. *Quis dedit?*] Quia rapuit ante quam peteret.

37. *Quando nupsit?*] Quia nuptiæ non factæ sunt. Et *Nupsit* moleste additum, quasi aliena sit, quæ non legibus ducta sit. *Auctor his rebus quis est?*] Dativo casu.. non *Harum rerum*. Et *Sallustius*, *Qui tunc Romanis imperator erat. Auctor his rebus quis est?*] Iterum objurgat, quia non interfuit pater. & agit sic do-

VARIORUM.

36. *Qua ratione istuc?*] Pater ab indecoro latenter *Æschinum* perstringit; ut qui se & sine patris consensu & authoritate in nuptiis illaqueaverat. Nam filiis nondum emancipatis nihil designare licebat, nisi aut parentibus, aut tutoribus probaretur. *Willich.*

Cur duxit alienam? Æs. *an sedere oportuit*
Domi virginem tam grandem, dum cognatus huc
Illinc veniret, expectantem? hæc, mi pater,
Te dicere æquum fuit, & id defendere.
Mi. *Ridiculum: adversumne illum causam dicerem,*
Cui veneram advocatus? sed quid ista, Æschine,
Nostra? aut quid nobis cum illis? abeamus. quid est?
Quid

DONATI.

lens, velut sibi minus amoris præbitum fuerit, Micio: ut se his, quantum amor patitur, videatur ulcisci; quodque sibi negotium non confiteatur Æschinus.

38. *Cur duxit alienam.*] Utrum filiam? an quæ possit aliena esse? nam omnes alienas filias ducunt. *An sedere oportuit.*] *Sedere* proprie ignavæ cessationis esse. ut,

Sedeant spectentque Latini. ——

Et,

Quid sedes, Verres? quid spectas?

39. *Tam grandem.*] *Grandem*, ad ætatem veteres retulerunt, non ad corpus: & in parte ætatis dicitur, *grandis*, non in tota vita, nisi addatur *natu*. ut, *Grandis natu parens adductus ad supplicium.* Et *Grandis infans*, & *grandis puer*, & *grandis ephebus*, & *grandis virgo* recte dicitur. Et unde scit Æschinus, an grandem hic fingit ignotam? an quia dixit pater, Commenta mater est esse ex alio viro, nescio quo, puerum natum. Ergo illa grandis: & servus Milesius, qui tunc virginem petit, quum jam alteri data sit, vel rapta sit alteri. *Dum cognatus hinc illinc veniret.*] Proverbialiter *Hinc illinc.*

41. *Et id defendere.*] Non potuit magis amatorie, & magis pueriliter loqui, quam ut non contentus quod ait, *Hæc dicere te æquum fuit*: etiam adderet, *Et id defendere.* Patet autem qualis affectus est, quum etiam patri ob alienam causam blanditur, ut ipse nunc simulat.

42. *Ridicule.*] Vocativus est casus, ab eo quod est *ridiculus*.

43. *Quid ista, Æschine, nostra?*] Hic jam ultima desperatio, & Æschinum in confessionem protrahet, & in finem fallaciæ senem deducet. Et bene quidem *Nostra* dixit. memor est enim se respondisse Æschino interroganti, *Tibi vero quid istic rei est? Nihil mihi quidem.* Totum autem hoc senex ad id redegit, non tam ut torqueret Æschinum, quam ut majus faceret beneficium suum, exponendo id quod pene periculum amor ejus incideret.

44. *Quid est? quid lacrumas?*] Quasi repente animadverterit flentem, & quasi causam omnem nesciat, sic inquirit.

VARIORUM.

38. *An sedere, &c.*] *Sedere*, proprie dictum de virginibus, quæ conditionem non reperiunt.

39. *Virginem tam grandem.*] Menander:

Θυγάτηρ ἐπίγαμος, κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ,
Διὰ τοῦ σιωπᾶν πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει.

Filia nubilis, etsi plane nihil loquatur,
Ipso tamen silentio plurimum de se prædicat. Weitzius.

Dum cognatus huc.] Rivius legit, *hinc.* Fabritius, *huc.*

42. *Causam dicerem.*] Novè hoc dictum, quum hoc sit propriè rei ac defensoris.

43. *Sed quid ista.*] Fabritius delet, *ista.*

45. *An-*

Quid lacrumas? ÆS. *pater, obsecro, ausculta.* MI. *Æschine,*
audivi omnia,
Et scio: nam te amo: quo magis, quæ agis, curæ sunt mihi.
ÆS. *Ita velim me promerentem ames, dum vivas, mi pater,*
Ut me hoc delictum admisisse in me, id mihi vehementer dolet,
Et me tui pudet. MI. *credo hercle; nam ingenium novi tuum*
Liberale: sed vereor ne indiligens nimium sies.
In qua civitate tandem te arbitrare vivere?

Virgi-

DONATI.

45. *Æschine.*] Non exhibuisset personam patris, nisi pietate victus, pati filium nollet confessione torqueri. *Virgilius:*

— nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore
est.

Bene ergo intelligunt, qui sic accipiunt, perrecturum adhuc fuisse Micionem, nisi victus affectu, fallaciam projecisset.

46. *Nam te amo.*] Bene addit, *Nam te amo*, &c. nam & invidis, & inimicis moris est scire, quid agamus.

47. *Ita velim me promerentem ames.*] Quam pie additum est *Promerentem:* tanquam illic sit votum Æschini, quum possit pater etiam immeritum amare. Et animadvertendum est, *ut* semper sequi vel statim, vel ex intervallo, maxime in hujusmodi confirmationibus. Sic *Cicero: Ita velim mihi Deos propitios, ut quum illius temporis mihi venit in mentem*, &c. *Velim* autem, pro *Volo*, antique dicitur.

48. *Ut me hoc delictum admisisse in me.*] *Me, in me*, αὐξητικῶς adjectum est.

49. *Et me tui pudet.*] Ambiguum quidam hoc dictum putant: sed apparet adolescentem propter suum peccatum dicere, non quod quicquam turpe fecerit patri.

50. *Ne indiligens nimium sies.*] Non ergo ingratus, sed negligens Æschinus: nec negligens, sed *indiligens:* nec in alterum, sed in se deliquit. Miræ clementiæ genus est, aut omnino ignoscere, aut crimen in levius commutare. nam tota objurgatio ita amica est, ut non multum à blandimento discrepet: magisque proficiat apud audientem, ut vult *Terentius*, quam illa aspera atque præfracta.

51. *In qua civitate tandem te arbitrare vivere?*] Communem locum inducit à loco, à persona, à facto, à tempore. *In qua civitate?*] Aliter pronuntiandum est, id est, presse ac leniter: ne faciat illud *Tullianum, Pro DI immortales, ubinam gentium sumus? quam rempublicam habemus? in qua urbe vivimus?* Et *Tandem* pro *Tamen*. *In qua civitate?*] Hoc est, oblitus es Athenis te esse, ubi vivitur legibus? Vide omnes sententias poni accusatorias, & nihil amoris. isti sunt orationum colores difficillimi: sed elaboravit *Terentius* Micionem facere leniter accusantem, & inducere Demeam durissime blandientem. *In qua civitate?*] Quod objurgat Micio, magni amoris

VARIORUM.

45. *Audivi omnia.*] Mira imago lenitatis, quæ serio aliquem dolere, si præcavere possit, non patitur.

49. *Credo hercle.*] Concessio est, sed dum contrarium infertur, indulgentiam redarguit paterne, & liberaliter. Nam in tanto peccato negligentiam tantum accusat, & cum omnes locos accusatorios exequatur, ita tamen omnia attemperat, ut nihil acerbitatis, plurimum vero clementiæ habeat. Itaque presse & leniter hæc pronuncianda sunt, ne quid asperitatis accusationi accedat. *Willich.*

 54. *Fe-*

Virginem vitiâsti, quam te jus non fuerat tangere:
Jam id peccatum, primum magnum: magnum, at humanum tamen:
Fecere alii sæpe, item boni. at postquam id evenit, cedo,
Numquid circumspexti? aut numquid tute prospexti tibi
Quid fieret? qua fieret? si te ipsum mihi puduit dicere,
Qua resciscerem? hæc dum dubitas, menses abierunt decem.
Prodidisti te, atque illam miseram, & gnatum, quod quidem in te fuit.

Quid

DONATI.

est, & necessària pro persona assentatio: non enim convenit, patrem nimium diligentem filium, ejus præterire peccata.

52. *Virginem vitiasti.*] Vide & rem dici, & abesse tragicam inclamationem, & ostendi delictum: & ad veniam festinari. nam statim dicet. *Iam id peccatum primum est magnum, at humanum tamen.* Et tota pronuntiatio hujusmodi verbis summissa debetur.

54. *Fecere alii sæpe, item boni.*] Moris est exemplo lenire, quod purgare non possis. *Fecere alii sæpe, item boni.*] Consolatio ab exemplo. Et *Boni*, non quum hoc facerent, sed aliàs boni. *At postquam id evenit.*] *Evenit*, inquit, non *Commissum est.* nihil innocentius dici potuit.

55. *Numquid circumspexti?*] Συ[κ9 πὴ ΗΑΑΗΤΑΝΑCΜΟC * pro *circumspexisti.* *Circumspicimus* præsentia, *prospicimus* futura.

56. *Qua fieret.*] Id est, qua ratione, quo modo fieret? & *Qua ratione*, id est, quibus adminiculis, vel per quas personas? *Si te ipsum mihi puduit dicere.*] Optime hoc additum est: quasi non debuerit Æschinum apud Micionem pudere.

57. *Qua resciscerem?*] *Qua*, id est, per quos. & ad omnia subauditur, *Numquid circumspexisti? Qua resciscerem?*] Deest *Re*, vel *Ratione.* *Menses abierunt decem.*] Mire *abierunt.* Quasi dicat, Te cessante, menses cessere: & locus est incusationis à tempore. Et *abire* dicitur, quod paulatim nos deserit: hoc autem ex partu intelligit.

58. *Prodidisti te, atque illam miseram.*] Vide festivum senem, quantum se adolescenti accommodet: non enim illum, quem causa deposcit, sed amatorium ordinem fecit, prius dicendo *Prodidisti te*, quam *illam*; tum etiam *gnatum*, ut ex animo amare videatur id quod natum est. *Prodidisti.*] Decepisti, vel deseruisti: ut *Virgilius*,

—— unius ob iram
Prodimur. ——

VARIORUM.

54. *Fecere alii sæpe.*] Rectius Poëta:
Exemplo quodcunque malo committitur, ipsi
Displicet auctori. Prima hæc est ultio, quod (se
Judice nemo nocens absolvitur.
Heaut. act. 5. scen. 2.

55. *Circumspexsti?*] Circumspectando alicunde auxilium quæsivisti tibi? *Tute prospexti.*] Sine dubio & hic à natura ingenii humani Æschinum excusasset Micio, quod ubi commodum negotii exitum non invenit, differre remedium assolet, sperans vel ulteriori cogitatione remedium invenire, vel aliquid tempus daturum quod converti in remedium possit. Nisi voluisset tam facilis æstimari, ut & scelera scandalaque etiam sine periculo aperiri possint,

59. *Quid*

Quid credebas? dormienti hæc tibi confecturos Deos?
Et illam sine tua opera in cubiculum iri deductum domum?
Nolim cæterarum rerum te socordem eodem modo.
Bono animo es; duces uxorem hanc. ÆS. *hem.* MI. *bono animo es, inquam.* ÆS. *Pater.* (*scio;*
Obsecro, non ludis tu nunc me? MI. *ego te? quamobrem?* ÆS. *ne-*

Quia

DONATI.

Quod quidem in te fuit.] *Sallustius, Quod in familia nostra fuit, præstitit, ut in omnibus bellis adesset vobis.* Et *Cicero, Senator P. R. quod in vobis fuit, jacuit & pernoctavit in publico. Quod quidem in te fuit.*] Pro, id quod in te erat: id est, quantum in officio tuo spei & auxilii partiumque tuarum fuit: vel, quantum ad te spectabat. Et hic est illud, quod obsequentissimus pater vult, omnia per se esse correcta.

59. *Dormienti hæc tibi confecturos Deos?*] Quam mitis, quam faceta objurgatio! Videtur satis Micio ille esse, qui ante est descriptus? *Quid credebas? dormienti hæc, &c.*] Incerta distinctio: nam & per se *quid*, & *quid credebas*, legi potest: & velut hic subaccusatur Æschinus, *Dormienti hæc tibi confecturos Deos?* ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου. Et quæ sint quæ à Diis cessantibus præstari non possint, sequenti versu docet, ne videatur de Diis male sensisse. *Dormienti.*] Multo melius, quam si diceret *Cessanti.* & non, *Facturos*: sed, quod plenum est, *Confecturos.* Et mire Deos ponit in eo negotio, quod ipse præstat: tanquam hic & se & Deos excuset, quod non fecerint Æschino quæ volebat, etiam dormienti.

60. *Et illam sine tua opera in cubiculum iri deductum domum?*] Ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἀδυνάτου. Ordo, *deductum iri domum.*

61. *Nolim cæterarum rerum te socordem.*] Quam nihil imperiose ac pro authoritate patria fit. *Nolim*, inquit, *te socordem cæterarum rerum esse*: non dixit *ne sis socors.*

62. *Bono animo es.*] Apparet flenti hæc dicta omnia esse: & hoc decuit verecundum adolescentem, & ex vi tantæ orationis, & metu amittendæ puellæ. Et *es*, modo imperativi modi est, temporis præsentis. nam *esto*, futuri est. *Duces uxorem.*] Datur in ultima objurgatione. & breviter, & plena securitas. *Hem.*] Singultientis fletu & gaudio dixit *Hem.*

62. *Obsecro, non ludis tu nunc me?*] Mœstus amatoris animus ludentem serio loqui credidit: vera dicentem, quia optata sunt, putat ludere nunc. Potest

VARIORVM.

59. *Quid credebas? dormienti, &c.*] In eos dicitur, quibus citrà conatum obtingunt ea quæ cupiunt. Terentii sententia ad industriam & vigilantiam in rebus agendis hortatur: improvidis enim & negligentibus Deos esse iratos ostendit: Menander contra, sollicitudinem & humana consilia nulla esse ait; quod res sua sponte vel bene vel male etiam dormientibus cadant: Αὐτόματα γὰρ τὰ πράγματ' ἐπὶ τὸ συμφέρον ῥεῖ, κἂν καθευδήσῃ, πάλιν τἀναντία. *Georg. Fabr. Credebas dormienti, &c.*] Adhuc ejus indiligentiam perstringit. Otioso enim Deus non favet; &, ut *Cato* apud *Sallustium* inquit, *Non votis, neque suppliciis mulieribus auxilium Deorum paratur; sed vigilando, bene consulendo, prospere omnia cadunt. ubi socordiæ & ignaviæ te tradideris, nequicquam Deos implores; irati, infestique sunt.* Weitzius.

61. *Socordem cæterarum rerum.*] Pro eo, quod vulgo dicimus, quantum ad res cæteras attinet.

 65. *Deos*

Quia tam misere hoc esse cupio verum, eò vereor magis.
MI. *Abi domum, ac Deos comprecare, ut uxorem arcessas: abi.*
ÆS. *Quid? jam uxorem?* MI. *jam.* ÆS. *jam?* MI. *jam quantum potes.* ÆS. *Dî me, pater,*
Omnes oderint, ni magis te, quam oculos nunc amo meos.
MI. *Quid? quam illam?* ÆS. *æque.* MI. *perbenigne.* ÆS. *quid! ille ubi est Milesius?*

MI. *Abiit:*

DONATI.

& ob hanc causam dicere, *Ludis tu me nunc?* quod numquam eum antea luserit. *Ego te? quamobrem?*] Magna vis pronominum cur non ludat. quibus & accessit consideratio rei. nam primo *Ego*, deinde *Te*, deinde causæ propositio. Et recte *Ludis*. Est enim amantis, in falsum metum conjicere imminente lætitia, qualibet sententia: inimici vero, in falsum gaudium quemquam impellere, sub alicujus mœroris adventum. & ideo negat se Micio in hac parte lusurum Æschinum, qui in aliis luserit. *Nescio.*] Religiose dixit *Nescio:* quasi non sit ratio, quare non credat patri, quamvis subjecerit causam.

64. *Quia tam misere hoc cupio esse verum.*] Pro nimis: quia nimia miseria: ut *Ne quid nimis*. hoc enim putant, qui virtutes mediocritates esse dixerunt.

65. *Abi domum, ac Deos comprecare.*] Magnus institor sui beneficii est, qui à Diis petendum esse dixit, quod ipse præstabit. an ideo quia ordinis fuerat, prius rem divinam facere, & sic uxorem accersere? Et bene repetitum est *Abi:* quasi hærenti morantique: ut, *Vos istæc intro auferte: abite.*

66. *Quid? jam uxorem?*] Accessit ad beneficium tempus. & ideo *Iam* quasi gestiens repetit adolescens. *Quantum potes.*] Aut deest *cito:* aut *quantum potest esse.*

67. *Ni magis te, quam oculos nunc amo meos.*] Mire *Nunc* addidit. & eleganter inventum est, quod in se amator multum diligat, id est, oculos: ut è contrario in Eunucho, *Adolescenti ipsi eriperem oculos.* id est, ipsos de quibus amat.

68. *Quid? quam illam?*] Commendat se Micio, & familiariorem amatori facit, mentionem faciendo sæpius de amica in uxorem ducenda. *Æque.*] Sic infert hoc, quasi dubitando invenerit. *Perbenigne.*] Multum putat, quia amator hoc dixit: ergo *benigne*, large abundeque. *Quid ille ubi est Milesius?*] Non amat, si statim timere desinit. unde *Virgilius*,

Omnia tuta timens, eadem impia fama furenti
Detulit, armari classem, cursumque parari.

VARIORUM.

65. *Deos comprecare.*] *Plinius* in Panegyrico: *Bene itaque ac sapienter majores instituerunt, ut rerum agendarum, ita dicendi initium à precationibus capere: quod nihil rite, nihilque providenter homines, sine Deorum immortalium ope, consilio, honore, auspicarentur.*

66. *Quantum potes.*] Faërnus legit, *potest:* Fabricius, *pote.*

67. *Quam oculos amo.*] Quod enim quis unice charum habet, id plus oculis suis amare, quis dicitur: oculorum enim sensus, nobis omnium charissimus.

68. *Quid? quam illam?*] Faceta objectio, qua indulgentissimi patris affectus exprimitur; qui quamcunque occasionem optat gratificandi filio; cui quo sæpius refricatur memoria amicæ, hoc magis illi gaudent. Itaque non vultuose, sed blande ista pronuncianda. *Sebald.*

70. *Tu*

MI. *Abiit:periit:navem aſcendit. ſed cur ceſſas?* ÆS. *abi,pater;*
Tu potius Deos comprecare. nam tibi eos, certo ſcio,
Quo vir melior multo es, quam ego, obtemperaturos magis.
MI. *Ego eo intro, ut, quæ opus ſunt, parentur: tu fac, ut dixi,*
ſi ſapis.
ÆS. *Quid hoc eſt negotî! hoc eſt patrem eſſe, aut hoc eſt filium eſſe?*
Si frater aut ſodalis eſſet, qui magis morem gereret?
Hic non amandus? hiccine non geſtandus in ſinu eſt? hem!
Itaque adeo magnam mihi injecit ſua commoditate curam,
Ne forte imprudens faciam, quod nolit: ſciens cavebo.
Sed ceſſo ire intro, ne mora meis nuptiis egomet ſiem.

ACTVS

DONATI.

69. *Abiit: periit: navem aſcendit.*] Facete, *Abiit*: ne diceret, mentitus ſum. atque ita dixit, ut infantibus nutrices de terriculis dicere ſolent: quas quum ipſæ confinxerint, abolitas volunt, poſtquam illos vident nimium pavere. Et mihi videtur ridens hæc dixiſſe: ut intelligat Æſchinus, Micionem joco fuiſſe mentitum.

71. *Tibi obtemperaturos magis.*] Mira ſententia, Deos obſequi bonis, quaſi bonis hominibus multum debeant. & in excuſationem precandi Deos, vide quæ facultas nata ſit patrem ſine aſſentatione laudandi. Non eſt autem injurioſum, ad patrem referre deprecationem Deorum: ſed magis honorabile. nam tale eſt apud *Virgilium*,

Tu genitor, cape ſacra manu, patriſque penates.

Ut ipſe patrem portet, hic Deos.

72. *Ego eo intro, ut, quæ opus ſunt, parentur: tu fac, ut dixi, ſi ſapis.*] Hic verſus in quibuſdam non invenitur.

73. *Quid hoc eſt negoti?*] Et mirantis hæc, & laudantis oratio eſt. & bene videtur hujuſmodi patrem *Terentius* probare.

74. *Qui magis morem gereret?*] *Qui* quo modo, qua re, qua ratione, magis mihi indulgeret.

75. *Hic non amandus?*] Omnia perfecit hic pater, ut & ametur, & laudetur, & foveatur.

76. *Magnam mihi injecit ſua commoditate curam.*] Mira ſententia; mala etiam de bonis naſci. an bonus parens magnæ curæ eſt filio.

77. *Sciens cavebo.*] Facere quod nolit ſcilicet.

78. *Sed ceſſo ire intro, ne mora meis nuptiis egomet ſiem.*] Bene hoc, utpote objurgatus.

VARIORVM.

70. *Tu potius Deos comprecare.*] Pro ſacris operari, vel ſacrificare poſitum videtur: neque enim conjux duci, neque ager coli ſine ſacrificiis poterat. *Barland.*

72. *Ego eo.*] Fabricius legit, *Ego ibo.*

73. *Hoc eſt patrem eſſe.*] Parentes ſi arte tractent liberos, plus agunt lenitate ſua, quam cæteri duritate. Filii etiam plus eo modo diligunt ſuos parentes, eoſdem reverentur: ut fere ſit ἀντ' ἀγαθῶν ἀγαθίδες.

75. *In ſinu eſt.*] *In ſinu geſtare*, eſt immodico favore aliquem amplecti; à φιλοστοργίᾳ matrum in liberos infantes, proverbium natum. *Willich.*

ACTUS QUARTI SCENA SEXTA.

DEMEA.

Argum. *Demea ambulando fatigatus, de Syro queritur, quod non aperte satis commonstraverit locum, ubi frater esset Micio.* Thes. I. *Magna est solicitudo parentum, pro liberorum salute.*

DEfessus sum ambulando: ut, Syre, te cum tua
Monstratione magnus perdat Juppiter.
Perreptavi usque omne oppidum: ad portam, ad lacum;
Quo non? neque illic fabrica ulla erat, neque Fratrem homo
Vidisse se ajebat quisquam: nunc vero domi
Certum obsidêre est, usque donec redierit.

ACTUS

DONATI.

I. *DEfessus sum ambulando.*] *Hic exemplum inducitur saevi patris ex affectu vero, & ob hoc invisi omnibus. non autem tantum amare vultu, quam ipsa re, inducitur. nam neque sibi, neque cuiquam alii; sed filio tantum consultum cupit. De* autem valde significat. *Ut, Syre, te cum tua monstratione.*] *Ut*, pro *utinam*. & hoc omnia anhelans dixit. *Te cum tua.*] Adhuc non credit in errorem se missum fuisse. *Te cum tua monstratione.*] Ἰδιωτικῶς, *Te cum tua monstratione.*

3. *Perreptavi usque omne oppidum.*] Tardus incessus, non perambulatio, sed *perreptatio* dicitur. *Ad portam, ad lacum. Quo non?*] Mire propinquiora omisit. utpote *porticum, macellum, Cratini aedes, templum Dianae*: & ultima posuit, ut quantum peragraverit, demonstraret. *Ad lacum.*] Facete Poëta memorem inducit senem, quorum minime opus fuit meminisse.

4. *Quo non.*] Duobus dictis, *Quo non* addidit: quasi & ad dicendum lassus appareat.

6. *Certum obsidere est, usque donec redierit.*] Proprie *obsidere* dixit. convenit enim & irato, & repente aggressuro. & ab eo quod est *obsideo*, *obsidere* facit, producta media syllaba: ab eo quod est *obsido*, *obsidere* facit, eadem syllaba correpta.

VARIORUM.

I. *Defessus sum.*] Anhelans, solus haec secum loquitur. Et quantos labores pro salute liberorum patres suscipiant, docetur hoc loco.

2. *Cum tua monstratione.*] Particula ista, *Cum*, indignationi exprimendae servit, ut etiam apud *Germanos*. Eunuch. *I hinc, quo dignus es, cum tuis donis, &c.* Weitzius.

3. *Perreptavi.*] Aptus seni incessus: senes enim ob tarditatem & annorum gravitatem, aegre admodum corpore moventur; praesertim ob eam monstrationem quam fecit *Syrus*. Marsus.

ACTVS QVARTI SCENA SEPTIMA.

MICIO. DEMEA.

Argum. *Demea de vitio virgini oblato & nuptiis rescifcit : is fingitur jam tumultuari, sed postea placatur.* Thes. 1. *Morositas omnis inepta & inutilis est.* 2. *Lepidis & facetis dictis quæ turbata sunt, mitigantur.* 3. *In necessitate, scenæ inserviendum est.*

IBo, *illis dicam nullam esse in nobis moram.*
DE. *Sed eccum ipsum! te jamdudum quæro, Micio.*
MI. *Quidnam?* DE. *fero alia flagitia ad te, ingentia,*
Boni illius Adolescentis. MI. *ecce autem.* DE. *nova;*
Capitalia. MI. *obe, jam.* DE. *ah, nescis qui Vir sit.* MI. *scio.*
DE. *O Stulte! tu de Psaltria me somnias*
Agere: hoc peccatum in Virginem est civem. MI. *scio.*
DE. *Eho!*

DONATI.

1. IBO, ILLIS DICAM.] *In hac scena est exemplum intempestivæ objurgationis, ac per hoc ridiculæ. Ibo, illis dicam.*] Moris est secum loqui, vel senes, vel maxime aliquid ex animo agentes. *Illis dicam.*] Sostratæ & filiæ.

3. *Fero alia flagitia ad te ingentia boni illius adolescentis.*] Magno sonitu, ac ingenti ostentatione futuræ accusationis exorsus est. magna sunt enim omnia, & *Fero*, & *Alia flagitia*, & *Ingentia*, & quod εἰρωνικῶς, *Boni illius adolescentis*, dicit.

4. *Boni illius adolescentis.*] Εἰρωνεία, quæ semper amarius ponitur, quam criminatio manifesta. *Ecce autem.*] *Ecce* dicitur, quum repente triste aliquid rebus intervenit lætis, aut certe, quum aliud agitur, aliud emergit novum: ut *Virgilius*,

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta,
Horresco referens, immensis orbibus angues.

Et,

Ecce trahebatur passis Priameia virgo
Crinibus. ——

Et *Cicero*, *Ecce autem repente ebrio Cleomene, esurientibus cæteris, &c. Nova.*] Recentia. an mira & magna? ut, *Pollio & ipse facit nova carmina.*

5. *Nescis qui vir sit.*] Εἰρωνεία. nam *vir*, ad laudem sumi solet. ut alibi, *Virum te judico. Scio.*] Satis redicule, nec quod ille cupit, abnegat Micio: ut consentiendo, iracundiam Demeæ acriorem fieri * possibilem sibi, mitigare queat. nam *Scio* ad negotii totius gestionem retulit: non ad illud quod ait, *Nescis qui vir sit.*

VARIORVM.

1. *Ibo, illis dicam.*] Sostratæ & filiæ. Pacifici hominis ingenium, quodque ad iram minime temere commovetur, hoc loco describitur. Illi enim qui ejuscemodi animo præditi sunt, etiamsi maxime irritentur, tamen quia communes hominum mores, apud quos nihil promovere possunt, non ignorant, lepidis & facetis dictis, turbata si quæ sunt, mitigant. *Marsus.*

7. *In virginem est civem.*] Lex Solonis erat, ut Author est Plutarchus in ejus vita, *Qui virgini ingenuæ vim intulerit, drachmis centum multator.* Sed eam is postea in hanc mutavit: *Raptor virginis mille drachmis multator.* Sed neque satis severe animadverti in raptores virginum, visum est iis, qui secuti sunt. Quare lege sancitum est, ut is qui virginem imminuerat, eam in uxorem duce-

DE. *Eho! scis? & patere?* MI. *quidni patiar?* DE. *dic mihi,*
Non clamas? non insanis? MI. *non. malim quidem.*
DE. *Puer natus est.* MI. *DI bene vortant.* DE. *virgo nihil habet.*
MI. *Audivi.* DE. *& ducenda indotata est?* MI. *scilicet.*
DE. *Quid*

DONATI.

8. *Eho, scis? & patere?*] Jam & illi irascitur, non Æschino.

9. *Non. malim quidem.*] Alii volunt Micionem dicere, *Malim quidem:* alii Demeam.

10. *Puer natus est. DI bene vortant.*] Hic bono exemplo inducitur Micio irascentem justè Demeam leniter ferre: quia exanimato ob mœrorem, non convenit inclementer iri obviam, quum possit in tempore objurgari, postquam destomachatus fuerit. Et vide quam facete: quum ille, *Puer natus est*, ad argumentum mali attulerit: hic ita respondit, quemadmodum solent illi, quibus puellam nasci metuentibus, nuntiatur puerum natum esse. nam in omnibus quæ cupite venerint, *Dii bene vertant*, dici solet: quia sæpe homines ea optaverunt, quæ aliis aliter atque expectaverunt, contigissent. quam potestatem rerum vertentium semet in utramque partem, Vertumno Deo superesse, veteres existimaverunt. *Virgo nihil habet.*] Vult rem sine remedio videri: quia scit posse nuptiis finiri solicitudinem. Et vide amaritudinem Demeæ contra omnes, ut nec virgini ipsi parcat.

11. *Audivi.*] Ἀφελῶς & cum ἐξουθενισμῷ respondendum, quasi leve sit, quod admissum sit. *Et ducenda indotata est.*] Ducenda scilicet, nisi damnandus sit Æschinus. & hoc verbum, necessitatis vim habet: ut, *Pacem Trojano ab rege petendum.*

VARIORUM.

ret: *Raptor virginem, quam vitiavit, ducito.* Laudant *Syrianus* & *Marcellinus* in Hermogenem. *Plaut.* Aulular.

Si quid ego erga te imprudens peccavi, aut gnatam tuam,
Ut mihi ignoscas, eamque uxorem mihi des, ut leges jubent.

Ex his autem verbis *Terentii* colligere est, non ἁπλῶς ducendam esse ab eo virginem, qui ei vitium obtulerit: sed si virgo *civis* sit: itaque in lege scribendum est, τὸν βιασάμενον κόρην ἀστὴν, αὐτὴν γαμεῖν. Quod autem addunt Rhetores ἄπροικον *indotatam*, non colliges è *Terentii* verbis, *indotatam* esse ducendam, quamvis pater possit ei dotem dicere, dare: sed tantum virginem civem, sive ea nihil habeat, ac proinde indotata sit; sive in re lauta sit, ducendam esse ab eo, qui vim illi intulit: leges enim id jubent. unde *Donatus* ad hunc *Terentii* locum: *Ducenda, scilicet nisi damnandus sit Æschinus. & hoc verbum necessitatis vim habet.* Ut autem duceret, qui rapuerat, exorare necesse habebat patrem virginis, ut sibi desponderet daretque: exorandus quoque à raptore pater, qui nuptiis auctor esset. Quare *Micio* ex hoc more apud *Terentium*, ne *Æschinum* metu amittendæ puellæ excruciet diutius, non appellatus ab eo de nuptiis, ultro exoratum se ostendit:

In qua civitate tandem te arbitrare vivere?
Virginem vitiasti, quam te jus non fuerat tangere.
At postquam id evenit, cedo,
Bono animo es, duces uxorem hanc. Petit.

9. MIC. *Non. malim quidem.*] Alii illud, *malim quidem*, faciebant dici à *Demea*, aut nullo sensu, aut inepto. Dicitur à *Micione*, & habet hunc sensum: *malim quidem, si fieri posset aliter esse: sed quando, quod factum est, infectum fieri non potest, æquo animo fero.* tale aliquid cum dicere pararet, interpellatur à *Demea.* Muretus.

13. *Illinc*

De. *Quid nunc futurum est?* Mi. *id enim quod res ipsa fert:*
Illinc huc transferetur Virgo. De. *ô Juppiter!*
Istoccine pacto oportet? Mi. *quid faciam amplius?*
De. *Quid facias? si non ipsa re tibi istuc dolet:*
Simulare certe est hominis. Mi. *quin jam Virginem*
Despondi: res composita est: fiunt nuptiæ:
Demsi metum omnem; hæc magis sunt hominis. De. *cæterum,*
Placet tibi factum, Micio? Mi. *non, si queam*
Mutare: nunc quum non queo, æquo animo fero.

ITA

DONATI.

12. *Quid nunc futurum est.*] More irascentium, quum ipse sciverit quid futurum sit, Micionem interrogat. & hujusmodi interrogatio, secundum figuram suam non habet responsionem: sed Micio sic respondit, quasi simpliciter inquirenti.

13. *Illinc hunc transferetur virgo.*] *Virginem* quæ etiam cum viro fuit, vocat. *Virgilius,*

Ah virgo infelix. ——

O Juppiter! istoccine pacto oportet?] *O Juppiter*, tragice adjecit à Micione versus. *Istoccine pacto*, ad ipsum Micionem respiciens dixit.

15. *Si non re ipsa tibi istuc dolet.*] Nunc *Rem* pro *veritate* posuit.

16. *Simulare certe est hominis.*] Non hoc dixit, quia hominis est mentiri: sed quia sæpe iracundiæ simulatio, custodia disciplinæ est. *Jam virginem despondi: res composita est: fiunt nuptiæ.*] Ne diceret, *despondi, composui, facio.* Et *despondet puellam* qui petit: *spondet* à quo petitur. Recte ergo socer futurus, *Despondi*, dixit.

18. *Hæc magis sunt hominis.*] Bene *Hominis*: ille enim dixerat, *Simulare certe est hominis. Cæterum, placet tibi factum, Micio.*] Nihil aliud volebat Demea, nisi ut sæviret Micio: quod impetrare non potuit, etiam ab eadem sentiente de pravitate & peccato Æschini.

VARIORVM.

13. *Illinc huc transferetur Virgo.*] *Ad Donat. Virginem, quæ etiam cum viro fuit, vocat.* Eadem ratione *puellam* vocat *Gellius Virginem*, quæ recens peperit. l. 12. c. 1. Et *virginem maritum P. Chrysolog.* qui bona sua primum vendidit, sermone 148. *Inducta virgo, inducit virginem mox maritum.* Nam & *virginem puerum* dixere, à venereo contactu liberum. *Paulinus* in Epithal. Juliani & Titian.

Concordes animæ casto sociantur amore,
Virgo puer Christi, Virgo puella Dei.

Apud *Marcell. Empiricum* aliquoties legimus *chartam virginem*, quam alii *puram* vocant. Sed *Martialis* l. 1. Epigr. 67. *Virginem chartam*, non puram intelligit, sed recens scriptam, plane ad *Donati* mentem,

—— *Scrinioque signatas*
Custodit ipse Virginis Pater chartæ.

Vid. quæ Servius notat ad illum Eclog. 6. vers.

Ah virgo infelix.

Lindebrogius.

19. *Placet tibi factum.*] Tempestiva hæc est interrogatio, ad extorquendum ex *Micione* verum, in loco instituta. *Sebaldus.*

20. *Nunc cum non queo, &c.*] *Horat.*

Durum, sed levius fit patientia,
Quidquid corrigere est nefas.

Itidem *Plautus*:

In re mala, animo si bono utare, adjuvat.

21. *Ita*

ITA VITA EST HOMINUM, quasi quum ludas tesseris:
Si illud, quod maxime opus est jactu, non cadit,
Illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas.
DE. *Corrector! nempe tua arte viginti minæ*
Pro Psaltria periere: quæ quantum potest,
Aliquo abjicienda est, si non pretio, gratiis.
MI. *Neque est, neque illam sane studeo vendere.*
DE. *Quid igitur facies?* MI. *domi erit.* DE. *pro Divûm fidem!*
Meretrix & Materfamilias una in domo?
MI. *Cur non?* DE. *sanumne te credis esse?* MI. *equidem arbitror.*
DE. *Ita me DI ament, ut video ego tuam ineptiam,*
Facturum credo, ut habeas qui cum cantites.

MI. *Cur*

DONATI.

21. *Quasi quum ludas tesseris.*] Rectum erat si diceret, Ita vita est hominum quemadmodum tesseris ludere, aut, quemadmodum ludus est tesserarum. Nota ergo genus locutionis.

22. *Si illud, quod maxime opus est jactu, non cadit.*] Utrum, quod opus est, jactu non cadit; incerta distinctio.

23. *Illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas.*] Ars adhibenda pro fortuna. non enim si male jactus ceciderit, deserendus est ludus. & *Forte* nunc pro *Fortuna* intelligendum.

24. *Corrector!*] Quia dixit, *Arte ut corrigas.* sed moris est iratis ab ultimo verbo contradicentis incipere.

27. *Neque est, neque illam sane studeo vendere.*] In scopulo versatur Micio, in quo eligit ineptus potius videri, quam prodat Ctesiphonem patri.

30. *Cur non.*] Posset dicere, non est Æschini amica: sed cœlanda est culpa Ctesiphonis.

31. *Ita me DI ament, ut video ego tuam ineptiam.*] Ordo est, Ita, me DI ament, te facturum credo, ut habeas, quicum cantites. Ipse se fallit, non inquirendo ulteriorem causam retentæ in domo meretricis. Mire autem *Cantites:* quasi turpius sit cantare senem cum psaltria, quam coire.

VARIORVM.

21. *Ita vita est hominum, &c.*] Poëtæ Comici, qui leves habentur, & spectatorum risum voluptatemque captant, atque uni illi rei inserviunt, plerumque tamen sententias è gravissimis Philosophis repetitas adhibent: ut hic, *ita vitæ est, &c.* Ex decimo lib. de Rep. videtur esse desumpta sententia. Sic ibi *Plato:* Καὶ ὥσπερ ἐν πλώσει κύβων πρὸς τὰ πεπλωκότα τίθεσθαι τὰ αὑτοῦ πράγματα, ὅπῃ ὁ λόγος αἱρεῖ βέλτιστα ἂν ἔχειν. *Turneb.*

24. *Corrector.*] Ista repetitio amarulenta, indignationem indicat.

26. *Gratiis.*] Faërnus legit, *at gratis.*

27. *Neque est.*] Aliquo abjicienda.

31. *Ita me DI ament.*] Postquam apertis conviciis non potest ad iracundiam concitare, joco aggreditur. *Latomus.*

32. *Qui cum cantites.*] Amatoria videlicet cantica & meretricia, qualia erant, quæ Græce λέχερια proprie dicebantur: id est, πορνιδίων σκόλια, apud *Aristoph.*

MI. *Cur non?* DE. *& nova Nupta eadem hæc discet?* MI. *scilicet.*
DE. *Tu inter eas restim ductans saltabis.* MI. *probe:*
DE. *Probe?* MI. *Et tu nobiscum una, si opus sit.* DE. *hei mihi.*
Non te hæc pudent? MI. *jam vero omitte, Demea,*
Tuam istanc iracundiam: atque ita uti decet,
Hilarum ac lubentem fac te Gnati in nuptiis.
Ego hos conveniam: post huc redeo. DE. *ô Juppiter,*

Hanc-

DONATI.

33. *Et nova nupta eadem hæc discet.*] Alius subaudiet *Dicere*. sed ô magna in verbis elegantia! vide enim quam vim significet *Discet*. & ideo non *Uxor*, sed *Nova nupta*, quam ad omnia docilem esse, ipsum indicat nomen.

34. *Tu inter eas restim ductans, saltabis.*] Lusus est natus ab eo fune, quo introductus equus Durius in Trojam est, cum nexis manibus fune, chorum ducunt saltantes. Hoc à quibusdam dicitur, sed ego puto, manu consertos choros puellorum puellarumque cantantes, restim ducere existimari: & id maxime convenire ad exagitandam importunitatem senis, veluti pueros imitantis. Simul etiam quia iste connexus manuum lascivus ac petulans adimit discretionem conditionis, dignitatis, ætatis, inter meretricem, novam nuptam, & senem. Et hoc, quemadmodum dictum est: & quanto stomacho jam ab Æschino recessum est, & transitum ad Micionis luxuriam describendam.

36. *Iam vero omitte, Demea.*] Mire urbanitatem expressit ultro objurgantis, qui objurgatus est.

37. *Tuam istanc iracundiam.*] *Tuam istanc* dicendo, & ridiculam, & supervacuam significat. Et bene *Iracundiam:* nam *Ira*, de causa est: *Iracundia* de vitio multum irascentis. *Atque uti decet, hilarum ac lubentem.*] Bene addidit *Lubentem:* multi enim hilares se simulantes, non lubentes sunt. *Hilarum.*] Vetuste, non *Hilarem*.

VARIORUM.

Aristoph. in Ranis, vel πορνικὰ ᾄσματα, Et de qua Horat. Satyr. I.

—— *Absentem cantat Amicam,*
Multa prolutus vappa nauta atque viator.

Quæ etiam θυμελικὰ ᾄσματα à Cyrillo dicuntur: nam εἰς θυμέλην, sive scenam prodire soliti fuerunt, qui spectatores ejusmodi cantilenis alta voce oblectarent: at enim amatoriis cantilenis, cum alias tum maxime vino incalescente, ut etiam nunc sæpe fieri solet, convivia perstrepebant.

34. *Restim ductans.*] Fuere veteribus in usu duo potissimum genera chorearum, bellicrepa sive πυῤῥίχη, & γελασικὴ, quibus in theatris & comessationibus utebantur: sed theatrales variæ erant: Itaque *restim ducere Terentio* est, quod κόρδακα ἕλκειν *Aristoph.* In his choreis qui præsultor est & moderator, *funem ducit*; quem alii eodem fune apprehenso præeuntem sequuntur. Ex eodem genere est illa metaphora apud Cic. in Epist. *Familiam ducere*, pro principem esse & autorem alicujus sectæ. *Lindebrog.* Vide Meursf. de Orchestra p. 42.

36. *Jam vero omitte.*] Præcidit *Micio* jocularia ista, quorum ipsum jam satis etiam piget. Litis vero materiam vel ideo etiam abrumpit, quod sibi non otium esse fatetur, dum illi conveniendi sint, qui gnati nuptiis intersint, in quibus ut ipse se quoque hilarem ac lubentem præbeat, præstetque, rogat. *Sebaldus.*

38. *In-*

Hanccine vitam! hoſcine mores! hanc dementiam!
Uxor ſine dote veniet! intus Pſaltria eſt:
Domus ſumptuoſa: Adoleſcens luxu perditus:
Senex delirans: ipſa ſi cupiat Salus
Servare prorſus hanc familiam, non poteſt.

ACTUS

DONATI.

40. *Hanccine vitam? hoſcine mores? hanc dementiam?*] Ἐλλειπτικῶς omnia, utpote ſtomachoſe ſecum loquens. deeſt enim *Eſſe*, aut quid tale.

42. *Domus ſumptuoſa.*] *Domus*, id eſt, homines.

43. *Ipſa ſi cupiat Salus, ſervare prorſus non poteſt hanc familiam.*] Σωματοποιΐα. *Plautus, Lubentiorem te faciam, quam ipſa lubentia eſt.* Etenim ὑπερβολή eſt, *Ipſa Salus ſi cupiat, ſervare prorſus non poteſt hanc familiam.* Hinc licet æſtimare quantum & caloris & gravitatis apud *Terentium* ſit, ad imitationem Cæcilianam. Vide quantum creverit à ſuperioribus, ut ſic finiat.

VARIORUM.

38. *Lubentem te fac.*] *Lubens*, convivii verbum proprium eſt, cum fronte jam exporrecta jocandi & ſeſe exhilarandi cuique lubido eſt. Inde *Agellio* lib. 15. cap. 2. *lubentiæ* conviviorum ſunt lautitiæ, & quæ ultro citroque reciprocant invitationes. *Weitz.*

41. *Uxor ſine dote.*] Detrimenta rei familiaris hic pulchre deducuntur. 1. Vita & mores diſſoluti. 2. Exiguitas dotis aut redituum. 3. Numeroſa, eaque otioſa & ſumptuoſa familia. 4. Uxor & liberi luxu perditi. 5. Senex paterfamilias demens & delirus, qui neque diſciplina regere, neque auctoritate coërcere ſuos poteſt. Hæc ubi concurrunt, ſecundum *Plautum* in Moſtell.

Nec ſalus ſaluti jam eſſe, ſi cupiat, poteſt. Vel ut *Varro: Non eos Pactolus, aureas undas agens, eripiet unquam è miſeriis.* Nathan Chythræus.

43. *Si cupiat ſalus.*] Epiphonema hyperbolicum eſt, quo ſumma deſperatio notatur. Colebatur autem *Salus* à Romanis non aliter, ut à Græcis ὑγίεια, cujus ædes à *C. Julio Bubulco* (& non *Bibaculo*) cenſore locata fuit, juxta *Livium* in 9. ab Urb. Cond. Nam eam Coſ. bello *Samnitum* vovit, mox idem Dictator eam dedicavit, & hanc à *Fabio* pictore depictam eſſe creditur. *Romæ* autem ab antiquis *Salus* effingebatur mulieris forma, in ſolio ſedentis, pateram tenentis, apud quam ara erat, cui anguis involutus caput attollebat. Cæterum emblema, vel potius amuletum *Salutis* aut ὑγιείας, ex quinquelineari triangulo, cujus & *Hippocrates* meminerat, conſtabat. *Willich.*

ACTUS QUINTI SCENA PRIMA.

SYRUS. DEMEA.

Argum. *Redit in proscenium Syrus temulentus; exultans se lautè opipareque cœnatum esse: hunc Demea ob temulentiam impetit & objurgat. Quantum improbitas servorum sibi sumat, absentibus dominis, hæc scena ostendit.* Thes. *Temulenti intempestivè non sunt objurgandi.*

ÆDepol, Syrisce, te curasti molliter,
Lauteque munus administrasti tuum.
Abi: sed postquam intus sum omnium rerum satur,
Prodeambulare huc libitum est. DE. *illud sis vide*
Exemplum disciplinæ. SY. *ecce autem hic adest*
Senex noster. quid fit? quid tu es tristis? DE. *oh! Scelus.*
SY. *Ohe!*

DONATI.

1. *ÆDEPOL, SYRISCE.] Hic exemplum inducitur licentiæ servorum sub miti domino. Ædepol, Syrisce te, curasti molliter.*] Quia detexit Ctesiphonem, jam oportet ut ebrius inducatur Syrus: per cujus fallacias tegatur adeo. Et *Syriscum* se dicit, non *Syrum*, τοῦ ὑποκορίσματος. *Molliter.*] Delicate.

2. *Lauteque munus administrasti tuum.*] Ut quicquid esset bellissimum, carperes: cyathosque sorbillares. Aut munus servile, esse & bibere.

3. *Abi.*] Verbum vel sibi, vel alteri cum laudatione blandientis. nam sic dicunt, qui jam compotes sunt votorum omnium, perfectique in rebus universis.

4. *Prodeambulare.*] Nota duas præpositiones uni dictioni adjunctas. Ut: *Pede prosubigit terram.* & ἀμφιπεριεκρήνιω. & optime ad delicias exprimendas hoc verbum convenit. nam procedere segnem, *Deambulare* significat. nam deambulare etiam intus potuit.

5. *Exemplum disciplinæ.*] Quia unus ex multis reliquis. An quia senior, & nuper etiam pædagogus, ut ipse ait, *Quem ego puerum tantillum in manibus gestavi meis.*

6. *Quid fit? quid tu es tristis?*] Mire securitatem ebrii hic expressit. numquid enim pertimescit interventum senis, ut solebat, Syrus? aut quicquam præcavet? Subblanditur tantum, & ita rerum oblitus est, ut quum eum sævum sciat, causam tristitiæ ejus inquirat.

VARIORUM.

1. *Ædepol.*] Magna licentia servi hinc orta, quod sub mitissimo hero vitam ducat. Quamobrem bene præcepit *Plato* lib.6. de Leg. in hæc verba: *Alloquutio omnis ad servos, quodammodo imperium sit, neque jocus ullus cum ipsis, seu fœminis, seu masculis habeatur. Quod multi stulte facientes, dum delicatius eos nutriunt, difficiliorem vitam, & sibi ad imperandum, & illis ad obediendum, reddunt. Syrisce.*] *Syriscum* se appellat diminutiva forma, blandiendi causa. Alioqui συρίσκος vas ad reponendas ficus vimineum est. Itaque jocus hic est ex dictione ductus. *Willich.*

4. *Prodeambulare.*] Delicate dictum gemina præpositione: & significat longius exspatiari, quasi *porro*, id est, longe, *deambulare*. Sic *producere*, *proferre*, *prodire*, eadem figura dicuntur. *Latomus. Illud sis.*] *Sis*, pro, *Si vis*, veteribus usitatissimum. *Willich. Scis.*] Pro *si vis*.

6. *Quid tu es tristis?*] Apta est ebrio interrogatio. *Willich.*

7. *Ohe!*

SY. *Obe! jam tu verba fundis hic sapientia?*
DE. *Tun'? si meus esses?* SY. *Dis quidem esses, Demea,*
Ac tuam rem constabilisses. DE. *exemplum omnibus*
Curarem ut esses. SY. *quamobrem? quid feci?* DE. *rogas?*
In ipsa turba, atque in peccato maxumo,
Quod vix sedatum satis est, potastis; scelus;
Quasi re bene gesta. SY. *sane nollem huc exitum.*

ACTUS

DONATI.

7. *Tu verba fundis hic, sapientia?*] Utrum *sapientia verba?* an *tu sapientia?* quia dixit supra, *Tu quantus quantus es, nihil nisi sapientia es. Fundis.*] Utrum sine ulla cessatione profers? An *Perdis?* secundum illud, *Nam quid tu hic agas, ubi si quid boni præcipias, nemo obtemperat?*

8. *Dis quidem esses, Demea.*] Ab eo quod est *Dis, ditis; Dites* facit: ab eo quod est *Dives, divitis, divites.*

10. *Quamobrem? quid feci?*] Nihil nunc in Syro nisi simplex & purum ob ebrietatem. Et vide, *Quamobrem, quid feci*, dicere, non esse sobrii Syri.

11. *In ipsa turba.*] Non minus ridicula importunitas Demeæ est, quam ebrietas Syri: qui adversum temulentum tantæ gravitatis oratione personat, ut ex dicentis vultu & verbis, & ex audientis habitu & stupore, magnam voluptatem percipiant spectatores. vides enim quanto pondere verborum cum ebrio litiget.

12. *Potasti, scelus.*] Non quod plus videt senex, quam objicitur oculis: sed oratorie, *potastis*, dixit, quum unum ebrium cernat: propter illud quod ait, *Exemplum disciplinæ.* quasi in omnibus sit, quod in uno nunc aspicitur. *Virgilius*,

—— Et crimine ab uno
Disce omnes.

12. *Sane nollem huc exitum.*] Et hoc dictum argumento est, Syrum oblitum omnium rerum nihil respondisse Demeæ per fallaciam: sed tantummodo pœnitere quod exierit.

VARIORUM.

7. *Obe! jam tu verba.*] Utrobique & in admiratione verborum sapientium, & in fundendi verbo, ironia est satis temulenta, & non ita amarulenta. *Verba fundis.*] Verba fundere est copiosè loqui. *Cicero lib.* 3. de Orat. *Antipater Sidonius solitus est versus hexametros, aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore. Fundis.*] Alii legunt, *fundes.*

8. *Dis quidem esses.*] Dives esses, re tua familiari benè administrata. Ebrius multa de rei familiaris administratione, per suam industriam promittit. *Willich.*

12. *Potastis.*] Alii, *potasti.*

13. *Quasi re bene gesta.*] *Rem gerere*, dicebant proprie, cum hostibus confligere, eosque fundere ac frangere, insignemque aliquam victoriam ex iis referre: ut *Horat.* in Epist.

Rem gerere, & captos ostendere civibus hostes,
Attingit solium Jovis. Weitz.

Sanè nollem huc exitum.] Comes ebrietatis individuus, Μεταμέλεια: quæ nigris discolor alis circumvolat, καὶ τὴν ψυχὴν πλήττει, *mentem excitam vastat*, ut loquitur Primus Romanâ Crispus in historiâ.

ACTUS QUINTI SCENA SECUNDA.

DROMO. SYRUS. DEMEA.

Argum. *Exitu parasiti cujusdam Ctesipho Demeæ proditur. Syrus senem ab ingressu avertere conatur, sed frustra.* Thes. 1. *Fallax servus semper sui similis.* 2. *Malè sibi conscii liberi à parentibus sibi timent.*

HEus! Syre; rogat te Ctesipho ut redeas. SY. *abi.*
DE. *Quid Ctesiphonem hic narrat?* SY. *nihil.* DE. *eho! Carnufex;*
Est Ctesipho intus? SY. *non est.* DE. *cur hic nominat?*
SY. *Est alius quidam, parasitaster parvolus:*
Nostine? DE. *jam scibo.* SY. *quid agis? quò abis?* DE. *mitte me.*
SY. *Noli inquam.* DE. *non manum abstines, Mastigia?*
An tibi jam mavis cerebrum dispergam hic? SY. *abiit.*
Ædepol

DONATI.

1. *HEus, Syre.*] Quam clare dicat, ostenditur ex eo quod præmisit *Heus*, antequam loqueretur. *Ctesipho.*] Mire additum nomen est: quum aut sine hoc, aut per pronomen intelligi possit Ctesipho. *Ut redeas.*] *Redeas* dicendo, ostendit & illum inter pocula, à quo egressus est ebrius.

4. *Est alius quidam parasitaster parvolus.*] Non alius parasitaster, sed alius Ctesipho, qui est parasitaster. & bene *non aliter*, sed *alius*: quasi non duo, sed multi sint Ctesiphones. Et hoc sic pronuntiandum est, ut simul & quærat, & dicat *Nostin'*. Quasi sycophanta, nunc addidit, *nostin'*. nam veteratoris est, etiam mentientem confidere.

5. *Quid agis? quò abis?*] Hoc jam ebrio convenit, non illi quem cognovimus Syrum. nam quod retinet senem, confessionis genus est.

6. *Non manum abstines? Mastigia.*] Etiam injecisse manum, ut teneret Demeam, ex ipsius verbis cernitur.

7. *An tibi jam mavis cerebrum dispergam hic.*] Ut apparet, baculo minatur.

VARIORUM.

1. *Heus! Syre.*] Ebrii hominis incuria atque negligentia, hoc loco cernitur. Nam vere dictum est, quod in corde sobrii, hoc in lingua ebrii. Non enim celare possunt, quæ si invulgentur, & in suum, & in multorum aliorum incommodum vergunt. *Cyrus* apud *Xenophontem* ob hanc præcipue causam ebrietatem fugiendam censet, quod arcana prodat. Unde ait Poëta:

Arcanum demens detegit ebrietas.

Et *Horatius* in Art. Poëtica:

Reges dicuntur multis urgere culullis,
Et torquere mero quem perspexisse laborant,
An sit amicitia dignus. Marsus.

3. *Cur hic nominat?*] *Menander*:

Ἡ γλῶσσ' ἁμαρτάνουσα τ' ἀληθῆ λέγει.

Lingua lapsa verum dicit.

4. *Parasitaster parvolus.*] Si *Parasitaster* diminutivum esset, non addidisset adjectivum. Hinc dicendum est, ejusmodi formam, imitationem potius significare. *Marsus.*

6. *Mastigia.*] *Mastigia* est Latinis mancipium, quod aut flagris cæditur, aut certe iisdem dignum est. à μάστιξ, flagrum. Willich.

7. *Dispergam.*] Alii legunt, *Dispergi.* *Abiit.*] Evasit mihi è manibus atque introrupit.

Ædepol comiſſatorem haud ſane commodum,
Præſertim Cteſiphoni : quid ego nunc agam ?
Niſi dum hæ ſileſcunt turbæ , interea in angulum
Aliquo abeam , atque edormiſcam hoc villi. ſic agam.

ACTUS QUINTI SCENA TERTIA.

MICIO. DEMEA.

Argum. *Cognito Cteſiphonis amore Demea exclamat , & Micionem jurgio adoritur , ut liberorum corruptelam : per quem placatur tandem & Æſchino & Cteſiphoni.* Theſis 1. *Moroſi ſunt ſenes & ſæpe iracundiam reprimere nequeunt.* 2. *Urbanitatis eſt, temperare ſibi inter moroſos.* 3. *Senes utplurimum avari, lucri appetentes. Indulgendum nonnihil juventuti pro loco ac tempore.*

PArata à nobis ſunt , ut dixi , Soſtrata,

Ubi

DONATI.

Abiit.] Quia prohibere non potuit, demiſſo & deſperanti vultu , quid factum ſit , dicit , & abiiſſe pronuntiat.

8. *Ædepol comiſſatorem haud ſane commodum.*] Τῷ χλευασμῷ, tantum inopinatus ſupervenit , ut omnia ſic offendat , quemadmodum qui commiſſatum ingreditur : quia comiſſatoris eſt ſupervenire ad ſcortum , & vociferari aliquid in jocularem ſtrepitum. quare totum ſalſe , totum ad Demeam contulit.

9. *Præſertim Cteſiphoni.*] Bona exceptio , ut appareat omnibus incommodum , & in his Æſchino , ſed præcipue Cteſiphoni.

10. *Niſi dum hæ ſileſcunt turbæ.*] Non quæ jam ſunt , ſed quæ erunt.

11. *Hoc villi.*] Υ᾽ποκόρισμα eſt vini : ut *unus ullus*, *aſinus aſellus* , *vanus vallus* , *vinum villum.*

VARIORUM.

8. *Commiſſatorem haud ſane commodum*] Proverbiale eſt de alicujus adventu non ſatis commodo. Hic quoque eſt aut exclamatio, aut ellipſis verbi *Habebit* , vel aliud id genus. *Commiſſatorem haud* , *&c.*] Ingrata eſt parentum præſentia in liberorum hilaritatibus. Quod in genere expreſſit *Menander* de inæqualitate ætatum , cum dixit :

Ὁ σκληρὸς ἀνὴρ ἐστιν ἐν νέοις γέρων.
Contrarium ſuadet *Cicero*. Alii legunt, *Comeſſatorem.*

11. *Edormiſcam.*] Edormire ſignificat per ſomnum decoquere.

DONATI.

PARATA A NOBIS SUNT, ITA UT DIXI, SOSTRATA , UBI VIS. *In hac ſcena collatio eſt perſonarum mitis parentis ac ſævi.*

1. *Parata à nobis ſunt.*] De verbis abeuntis vult oſtendere Poeta , quam orationem cum Soſtrata habuerit ingreſſus Micio. & vides quas ἐλλείψεις interpoſuerit. Primo, *Parata à nobis ſunt* : quæ, non dixit : ſed , *Ita ut dixi* dicendo , ſignificat ſe dixiſſe omnia. Deinde, *ubi vis*, Fiant nuptiæ ; vel quid tale, aut omiſit : aut dicturus hoc ipſum audit vehementius fores eſſe pulſatas:& quod agebat abjecit.

VARIORUM.

1. *Parata à nobis ſunt.*] Moleſti hominis & propemodum implacabilis animum , hic deſcribit *Terentius*. Quid odioſius, quam ſine cauſa in tantam iracundiam infundi , ut neſcias vel cum quo , vel qua de re , vel in quem finem, verba facias ? Hos homines vocant moroſos,implacabiles & moleſtos. *Marſus.*

2. *A*

Ubi vis. quiſnam à me pepulit tam graviter fores?

DE. *Hei mihi, quid faciam? quid agam? quid clamem, aut querar?*

O Cœlum, ô Terra, ô Maria Neptuni! MI. *hem tibi,*

Reſci-

DONATI.

2. *Quiſnam à me pepulit.*] *A me*, modo, id eſt, *Meas. Tam graviter.*] Quia irati omnia concite faciunt, quum pulſandæ fores eſſent exituro foras Demeæ: ſic eas pulſavit, ut & his ipſis iraſci videretur.

3. *Hei mihi, quid faciam? quid agam? quid clamem, aut querar? ô Cœlum, ô Terra, ô Maria Neptuni!*] Multum laboravit *Terentius*, ut ἀναλογίαν ſervaret in dolore Demeæ: quo major debet in Cteſiphone reprehenſio eſſe, quam in delictis Æſchini. Et nota, quod ubi non invenit quod dignum loqueretur, ab interjectione cœpit, *Hei mihi.* Et adhuc quum pro rei magnitudine oratio parva eſſet, *Quid faciam*, inquit. In alieno indignatus eſt: in ſuo *Quid faciam?* inquit. In alieno litigavit: hic ait, *Quid agam?* In alieno clamavit & queſtus eſt: hic in ſuo relinquitur. & præter διαφορὰν in Æſchini peccato Micionem accuſavit: in Cteſiphonis, elementa cum Diis omnibus ac toto mundo. Mira αὔξησις, & quam imitatur *Virgilius* in Orpheo, poſt amiſſam rurſus Eurydicen, *Quid faceret?* inquit. omnia enim conſumpſerat primus dolor. *Quo ſe rapta bis conjuge ferret?* nam quid præter omnes terras atque inferos loci remanebat? *Quo fletu manes:* per quem fletum manes; quaſi omnes primis luctibus impleverat lachrymis. *Qua numina voce moveret?* cui nec ira quidem inexperta remanſerat. Et vide hic gradus doloris & iracundiæ: in tantum autem, ut jam creſcere non poſſint. quippe in initio fabulæ tantum triſtis eſt Demea. nam ſic audit à Micione, *Quid triſtis es?* & ipſe, *Rogas me (ubi nobis Æſchinus ſiet) quid triſtis ego ſim?* Inde mox procedit in pejus: adeo ut ſic incipiat, *Diſperii: Cteſiphonem audivi filium una fuiſſe in raptione cum Æſchino.* Inde poſtea dicit, *Ne ego homo ſum infelix.* Ad poſtremum, *Hei mihi quid faciam? quid agam?* Et naturali quodam modo, poſtquam ſummus furor ad extrema pervenit, repente ſenex mutatur, & mitis eſt.

4. *O cœlum, ô terra, ô maria Neptuni!*] Neptunus, quia medius ſit inter cœlum & inferos, dum utriuſque regni particeps habetur, elementorum omnium potior. nam ideo tridentem habet, pro numero trium elementorum: ut apud *Virgilium* idcirco dicit, *Iam cœlum terramque meo ſine numine venti Miſcere.* Et apud *Homer.* ſic idem,

Ὣς εἰπὼν, σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον,
Χερσὶ τρίαιναν ἑλὼν, πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας
Παντοίων ἀνέμων, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε
Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον.

Et hoc eſt quod ait *Horatius*, in arte Poëtica, *Interdum tamen & vocem comœdia tollit.* In hæc enim tria, rerum natura dividitur. Ut *Virgilius*,

Principio maria, ac terras, cœlumque profundum.

Et per hoc totum mundum accuſavit. *O cœlum, ô terra, ô maria, Neptuni!*] Utrum Deos elementa vocavit, quod Diis quoque iraſcitur, qui in iis commorantur, ut dolentes ſolent? An quia Deos eſſe non putat, ideo hæc omnia Neptuni dicit: quaſi dicturus eſſet, *Neptunia fiant:* niſi intercederet perſona Micionis: quem videns, ad aliud converſus, deſiit

VARIORVM.

2. *A me pepulit.*] Nimirum exiens.

 5. *Omnem*

Rescivit omnem rem: id nunc clamat. scilicet,
Paratæ lites: succurrendum est. DE. *eccum adest*
Communis corruptela nostrûm liberûm.
MI. *Tandem reprime iracundiam, atque ad te redi.*
DE. *Repreßi, redii: mitto maledicta omnia:*
Rem ipsam putemus: dictum inter nos hoc fuit;

Ex

DONATI.

diluvium & interitum rebus optare, objecto fratre, cui maxime irascitur, & propter quem detestabatur omnia. Tale est apud *Virgilium:*

Omnia vel medium fiant mare.

An omnia accusat, ut indignantes solent? Ut,

Quem non incusavi amens hominumque, Deorumque?

Et ut,

— atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Hem tibi.] Τῷ ἰδιολογισμῷ. *Tibi.*] Nulli enim Micio loquitur.

5. *Id nunc clamat.*] *Id*, ob id.

6. *Scilicet paratæ lites.*] Videtur & ipse pertimuisse, dicendo *Scilicet*, & *Paratæ lites*. Sed ut rursus confirmet se ipsum, quia *Succurrendum est*, ait. *Succurrendum est.*] Ctesiphoni scilicet.

7. *Communis corruptela nostrûm.*] Qui communiter ambos corruperit. *Communis corruptela nostrûm liberûm.*] Major accusatio est ista, quam prior: quippe quum jam modo de ambobus accusetur Micio, non de uno.

8. *Tandem reprime iracundiam.*] Mire. Quia reprehendere nequit irascentem, nimietatem reprehendit irati. Et *Ira*, de causa est: *Iracundia*, de moribus. *Atque ad te redi.*] Quia ira, ab eo quod est *Ire* dicitur, quod à se eat, qui irascitur & furit. Et, *Ad te redi*, proprie dixit. *Virgil.*

Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit. —

Et *Cicero:*

Redit ad se atque ad mores suos.

9. *Repreßi, redii.*] Non quid dicatur, sed quo gestu dicatur, specta: & videbis neque adhuc repressisse iracundiam, neque ad se rediisse Demeam. sed quam mira est atque perspicua moralitas, in hujusmodi rebus, apparet.

10. *Rem ipsam putemus.*] Videtur paulo citius destomachatus, quam res etiam incertæ poscebant. Sed & hoc morale: nam juste irati, omissa sævitia, ad ratiocinationes sæpe festinant. & præterea illud accedit, quod non invenit jam, quod condigne dicat: simul etiam quia increpitus est à fratre, quod apud se jam non sit per iracundiam vehementem. *Rem ipsam putemus.*] Tractemus, purge-

VARIORUM.

5. *Omnem rem.*] De amore Ctesiphonis. *Scilicet.*] Rivius legit, *ilicet.*

8. *Atque ad te redi.*] Iratos proprie dicimus, Exiisse de potestate, hoc est, de consilio, de ratione, de mente. P. Syrus:

Homo extra corpus est suum cum irascitur,
Et iratus cum ad se redit, sibi tum irascitur. Weitzius.

9. *Repreßi, redii.*] Hoc asyndeton, irato difficile concedenti convenit, & obiter iræ affectum exprimit. Apparet enim, *Demeam* fuisse biliosum, cui parum atræ bilis admistum erat: itaque fervor iræ medius fuit. Citius enim bilis concoquitur, cum sit calida & sicca: atra autem, cum sit frigida & sicca, tardius. *Willich.*

10. *Rem ipsam putemus.*] *Putare* hic est, in re dubia ita agere, ut decisis amputatisque falsis opinionibus, quod videatur esse verum & integrum retineamus.

Ex te adeo est ortum, ne tu curares meum,
Neve ego tuum? responde. MI. *factum est, non nego.*
DE. *Cur nunc apud te potat? cur recipis meum?*
Cur emis amicam, Micio? num qui minus
Mihi idem jus æquum est esse, quod mecum est tibi?
Quando ego tuum non curo, ne cura meum.
MI. *Non æquum dicis, non. nam vetus verbum hoc quidem est:*
COMMUNIA esse amicorum inter se omnia.

DE. Fa-

DONATI.

mus. nam & hinc *putamina*, purgamenta dicta sunt: ut *Plautus* in Captivis ait,

Nucleum amisi, retinui pignori putamina.

Et *Virgilius*, *Multa putans*, inquit. *Putare* proprie, est falsa & cassa à veris & utilibus resecare. unde arborum purgatores *putatores*. Et *rem*, causam ipsam litis ostendit: ut, *Mitte ista, atque ad rem redi.*

11. *Ne tu curares meum.*] Nam ambos curare, propemodum reposcere illum est, quem dedisti.

12. *Factum est.*] Apparet, Micionem invitum quidem fateri, sed facete contemnere objecta.

14. *Cur emis amicam, Micio?*] Inclamatio ista nominis, magnam invidiam significat. Ut,

Regumne, Æschine, hic possides?

Et,

— Pacem te poscimus omnes, Turne. —

Num qui minus mihi idem jus æquum est esse.] Aut *num*, aut *qui* abundat. & est ordo, Qui minus æquum est esse idem jus mihi, &c. *Qui* ergo, quare vel cur significat.

17. *Non.*] Confidenter *Non* repetivit, non habens rationem quam subjiceret: nisi illi proverbium venisset in mentem. Nam quia se videt in malam causam incidisse, totum verniliter & facete agit: & subjicit æquitatem, ubi justo se tueri non potest. Quod tamen à Demea statim convincitur, dicendo, *Nunc demum isthæc oratio nata*, ut ostendat illum perturbatum contraria protulisse dictis suis superioribus.

18. *Communia esse amicorum inter se omnia.*] Inter Pythagoreos ortum dicitur.

VARIORVM.

mus. *Ipsam putemus.*] Redeamus & ad calculos, reique ipsius inter nos pactæ computemus rationes. *Neque enim placet, quod omnes interpretantur, amputemus, purgemus. Metaph. ab arborum putatoribus ducta.*

12. *Factum est.*] Concessio est: sed id factum in statu qualitatis defenditur. *Willich.*

18. *Communia esse amicorum.*] *Menandri* hæc erant in Adelphis:

Τὰ τῶν φίλων κοιν', οὐ μόνον τὰ χρήματα,
Καὶ νοῦ δὲ καὶ φρονήσεως κοινωνία.

Communia amicos inter, non pecuniæ
Tantum, sed & mens pariter & prudentia.

M. Tullius lib. de leg. 1. videtur hoc adagium *Pythagoræ* tribuere. Ut & *Aulus Gellius* Noct. Att. lib. 1. c. 9. *Martialis* lib. 2. jocatur in quendam *Candidum*, cui semper in ore fuerit hoc adagium, cum alioqui nihil impartiret amicis:

Candide, κοινὰ φίλων, sunt hæc tua, Candide, πάντα.
Quæ tu magniloquus nocte dieque sonas.

Atque ita concludit epigramma:

DE. *Facete: nunc demum istac nata oratio est.*
MI. *Ausculta paucis, nisi molestum est*, Demea:
Principio, si id te mordet, sumptum filii
Quem faciunt, quæso facito hæc tecum cogites:
T*u illos duos olim pro re tollebas tua,*
Quod satis putabas tua bona ambobus fore,
Et me tum uxorem credidisti, scilicet,
Ducturum: eandem illam rationem antiquam obtine:
Conserva, quære, parce: fac quam plurimum
Illis relinquas: gloriam tu istam obtine.
Mea, quæ præter spem evenere, utantur sine.
De summa nihil decedet: quod hinc accesserit,
Id de lucro putato esse omne. hæc si voles

In

DONATI.

19. *Facete: nunc demum istæc nata oratio est.*] Alii totum jungunt: alii separant. Et bene *Nata est:* nam sic dicimus de rebus repentinis: ut supra, *E re nata melius fieri haud potuit, quam factum est, hera.*

20. *Ausculta paucis, nisi molestum est, Demea.*] In duas partes dividitur tota persuasio: nihil passurum Demeam damni, nihil corruptelæ.

21. *Principio si id te mordet, sumptum filii quem faciunt.*] Figurativa locutio est: ut,

Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!

22. *Quæso.*] Modo objurgatorium est *Quæso.*

23. *Pro re tollebas tua.*] Pro patrimonii tui qualitate.

25. *Et me tum uxorem credidisti, scilicet, ducturum.*] E'παγωγή.

27. *Conserva, quære, parce, fac quam plurimum illis relinquas.*]Hoc sic pronuntiandum, ut appareat hanc ipsam voluptatem displicere Micioni. *Conserva* Parta. *Quare* Nova. *Parce* Omnibus.

29. *Utantur sine.*] Aut deest *His*, ut sit, *his utantur:* aut *mea utantur*, antique locutus est.

30. *De summa nihil decedet.*] Rei tuæ scilicet.

VARIORUM.

Das nihil, & dicis, Candide, κοινὰ φίλων.

Vide & Senec. de Benef. l. 7. c. 4. *Erasmus.*

19. *Facete: nunc demum, &c.*] Tanquam diceret: Mihi parenti superius per te non licuit, quod hic tamen vel amicis licere fateris; mirum itaque si tibi sic sapientia crescat in horas. *Micio* qui suæ sibi ironiæ conscius esset, & suo se gladio jugulari animadverteret, longiorem altercationem præcidit, & tres potissimum objectiones, in quibus cardo rei proprie verteretur, antevertit ac solvit: gratiam tamen dicendi præfatur, quatenus molestum non sit *Demea* auscultare, quod ad captandam benevolentiam adversarii mire est affectum. *Sebaldus.*

23. *Tu illos duos, &c.*] Faërnus legit *duo.* Ut *Virgil.*

Si duo præterea tales Idæa tulisset, &c.

Et pro tollebas, *tolerabas*, id est alebas & sustentabas: *Tollere* enim de adultis jam filiis, non arbitror propriè dici.

34. Mitto

In animo vere cogitare, Demea;
Et mihi, & tibi, & illis dempſeris moleſtiam.
DE. *Mitto rem: conſuetudinem ipſorum.* MI. *mane,*
Scio: iſtuc ibam: multa in homine Demea
Signa inſunt, ex quibus conjectura facile ſit;
Duo quum idem faciunt, ſæpe, ut poßis dicere,
Hoc licet impune facere huic, illi non licet:
Non quod diſsimilis res ſit, ſed quod is qui facit.
Quæ ego illis ineſſe video, ut confidam fore,

Ita

DONATI.

33. *Dempſeris.*] Pro *demes.*

34. *Mitto rem.*] Pecuniam. Et hæc exclamatio eſt moralis nimis adverſum tardos ac non intelligentes homines. *Conſuetudinem ipſorum.*] *Loquor*, aut quid tale, ſubaudiendum. *Mitto rem, conſuetudinem ipſorum.*] Vel ab utilitate ad honeſtatem tranſit: vel à rebus ad illos ipſos, de quibus agitur. Cavetur enim ne aut rem perdant, aut ipſi pereant. *Mane. ſcio: iſtuc ibam.*] Moralis & faceta correptio, continens in ſe latenter blandimentum, quo deliniatur auditor.

35. *Multa in homine, Demea, ſigna inſunt.*] Obſcuriſſimus ſenſus & re & verbis.

37. *Duo quum idem faciunt.*] Obſcure locutus eſt, quum hic ſit ſenſus: Duo idem faciunt, quorum uni licet facere, alteri non licet. *Duo quidem idem faciunt.*] Nam ambo & ſapiunt, & intelligunt, & loco verentur. non ingenii vitium, ſed ætatis eſt. *Sæpe. ut poßis dicere.*] Melius eſt *Sæpe* ad ſuperiora conjungere: nam poſſunt duo idem facere, & caſu, non ut ſimilitudinem facere videantur. tunc ergo erit ſignum, *Sæpe idem faciunt. Dicere* autem poſuit, pro intelligere & ſcire: ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. ut, *Fœneratum iſtuc beneficium pulchre tibi dices.* &, *Memorem me dices eſſe & gratum.*

39. *Non quod diſſimilis res ſit.*] An quia huic licet?

40. *Quæ ego eſſe in illis video.*] Ordo & ſenſus hic eſt, Multa in homine, Demea, ſigna inſunt, ex quibus conjectura facile ſit: quæ ego illis ineſſe video, ut confidam fore ita ut volumus.

VARIORVM.

34. *Mitto rem.*] Rem familiarem & fortunæ bona nil moror, ingenium & mores eorum malâ conſuetudine corrumpi non eſt æquum. *Conſuetudinem ipſorum.*] Cogitant parentes illud *Æliani* 5. Hiſt. lib. 4. quod quemadmodum facile eſt erinaceum prehendere, tenere autem non item: ſic & opes. ὥσπερ γὰρ ἐχῖνον λαβεῖν μὲν ῥᾴδιον, συνέχειν δὲ χαλεπὸν, οὕτω δὲ τὰ χρήματα. *Sebaldus.*

35. *Multa in homine, Demea, inſunt, &c.*] Locus paulo obſcurior, quem μεταφράσει tali puto recte explicari poſſe. Homini intelligenti facile eſt de vita & moribus adoleſcentium æſtimare animum & ingenium ipſorum; adeo etiam, ut, cum duo unum facere videntur, dicat tamen peritus rerum æſtimator, *hoc licet impune facere huic*, qui ſcilicet liberali ingenio præditus eſt, nec facile corrumpi poteſt; *illi non licet*, nimirum qui per naturæ improbitatem obſequio abutitur: Eaque theſis eſt, quam ſequitur hypotheſis minus obſcura, *Quæ ego eſſe in illis video, &c.* Matth. Bergius.

39. *Non quod diſſimilis.*] Faërnus legit, *quo.*

42. *Scire*

Ita ut volumus. video ſapere, intelligere, in loco
Vereri, inter ſe amare: ſcire eſt liberum
Ingenium, atque animum: quovis illos tu die
Reducas: at enim metuas, ne ab re ſint tamen
Omißiores paulo. ô noſter Demea,
Ad omnia alia ætate ſapimus rectius:
Solum unum hoc VITIUM SENECTUS adfert hominibus,
ATTENTIORES SUMUS AD REM omnes, quam ſat eſt:
Quod

DONATI.

41. *Intelligere, in loco vereri.*] Non, *In loco intelligere*: ſed, *In loco vereri.*

42. *Inter ſe amare.*] Cito dixit *Inter ſe*: quod eſt, quum alter alterum invicem amat.

44. *At enim metuas.*] Ἀντίθεσις ad priorem tractatum pertinens, qui eſt habitus de conſuetudine rei familiaris. *Ne ab re ſint tamen omißiores paulo.*] Quia amant, potant, olent unguenta. *At enim metuas, ne ab re ſint tamen omißiores paulo.*] Oratorie *paulo*: non paulo omiſſiores fore, Demea, ſed plurimum fore credit & metuit. & *Ab re*, à patrimonio.

45. *Omißiores.*] Ἀνειμένοι, ἀνετώτεροι, negligentiores. Sic in Heautontim. *Ubi te vidi animo eſſe omiſſo. O noſter Demea.*] Blanda & cum quodam complexu ejus, qui reprehenditur, incuſatio, & de more ſublata. Et ſic hoc dixit, tanquam dicturus eſſet, Multa te latent, ſimplex homo es. nam hujuſmodi ſententia, latenter quandam dicentis authoritatem fiduciamque deſignat.

46. *Ad alia omnia ætate ſapimus rectius.*] Præterquam ad avaritiam. & per hoc, quod optas liberis, vitium ſenectutis eſt.

48. *Attentiores ſumus ad rem omnes.*] Proprie *attentiores* reddit *omißioribus*. ſupra enim dixerat, *Ne ab re tamen ſint omißiores paulo. Quam ſat eſt.*] Quaſi dicat, attentos nos eſſe, non ſtatim crimen eſt.

VARIORVM.

42. *Scire eſt liberum.*] *Eſt* pro *licet* accipe, vel *datur*: Scilicet vult Micio ea in his duobus adoleſcentibus ineſſe ſigna, unde facile cognoſcas liberalem eorum indolem, ob quam nonnihil ipſis indulgere liceat. *Liberum ingenium.*] Ego ſic expoſuerim, ſcire licet, eorum ingenium atque animum liberalem eſſe atque nobilem. *Juvenalis*:

Tu tibi liber homo & Regis conviva videris.

Faërnus.

44. *At enim metuas.*] Ἀνθυποφορᾷ diluit iſtos non fore ſuarum rerum negligentes, ex ætatis decoro, cum non rei parandæ ſubinde ſtudeant atque ſenes, qui, ut *Ariſtoteles* ait, πρὸς τὸ καλὸν ζῶσιν, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ καλὸν μᾶλλον ἢ δεῖ. Contra de juvenibus ſic pronuntiat: φιλοχρήματοι δὲ ἥκιστα διὰ τὸ μήπως ἐνδείας πεπειρᾶσθαι. *Willich. Ne ab re ſint omißiores.*] Id eſt, rem familiarem imminuant, eique minus ſtudeant.

46. *Ad omnia alia ætate.*] Ὁ γὰρ χρόνος δίδαγμα ποικιλώτατον: Nam tempus multam & variam doctrinam parat. *Ovidius*:

—— Non omnia grandior ætas,
Quæ fugiamus, habet: ſeris venit uſus ab annis. Weitzius.

48. *Attentiores ad rem.*] Poteſt enim quidquam eſſe abſurdius, quam quo minus viæ reſtat, eo plus viatici quærere.

49. *Acnet.*]

Quod illos sat ætas acuet. DE. *ne nimium modo*
Bonæ tuæ istæ nos rationes, Micio,
Et tuus iste animus æquus subvortit. MI. *tace:*
Non fiet: mitte jam istæc: date hodie mihi:
Exporge frontem. DE. *scilicet, ita tempus fert:*
Faciundum est: cæterum rus cras cum Filio
Cum primo lucu ibo hinc. MI. *imo de nocte censeo:*
Hodie

DONATI.

49. *Quod illos sat ætas acuet.*] Μεταφορικῶς, *acuet.* *Ne nimium modo bonæ tuæ istæ nos rationes, Micio, Et tuus iste animus æquus subvortit.*] *Ne*, valde *Subvortit*, infra legendum est. Si *ne*, pro non, conjunctio est. *Subvertat* legendum est, ita ut subaudiamus *Timeo*, vel aliquid tale. Et *tuæ* & *istæ* quod ait, significationem habent nulliusmodi rationem & ineptam. nam apparet, non eas probari ab eo, qui sic loquitur. ut supra, *Iam vero omitte, Demea, tuam istanc iracundiam.*

51. *Tace, non fiet.*] *Tace* nunc pro εὐφημισμῷ positum est. quasi diceret, Non subvertet. ne dixeris: quod mali ominis verbum est.

52. *Date hodie mihi.*] Accommoda te ipsum voluntati meæ. nam in animum transtulit quod est corporis. ut in Eunucho; *Mihi sese dare, sermonem quærere. Cicero, Cerviculam jactare, & populo se accommodare. Da te hodie mihi.*] Si non vis, inquit, propter te, vel propter me mitis esto.

53. *Exporge frontem.*] Quia *contrahi* in verbo dicitur. Et verbo isto ostenditur, quanto conatu opus sit, ad explicandam tantam contractionem senectutis & severitatis. *Scilicet, ita tempus fert, faciundum est.*] Vide si non hoc sit, quod Græci * MIΣOKαλήμερον dicunt: nam sic, & *Ita tempus fert*, & *faciundum* dicendo, ostendit se magis cogi necessitatibus, ut paulo sit tranquillior: & cum tanta difficultate promittit, tanquam mala subiturus sit. Atque adeo majorem partem secum disputat, necessario hoc velit nolit faciendum esse, ut sit lætior: & hoc quia tempus fert.

54. *Faciundum est.*] Satis mire: tanquam necessitate cogatur ad gaudendum agrestis senex *ξΜΙCΟΚΑΛΗΜΕΡΟC. *Cæterum rus cum filio cum primo lucu ibo hinc.*] Hoc ideo facit, quasi gaudere interim non possit, nisi se vicinæ sævitiæ proximitate soletur.

55. *Cum primo lucu.*] Ἀποσιώπησις. *Cum primo lucu.*] Veteres dicebant *lucum*, pro *luce*, pro sole ponentes. Ergo *Cum primo lucu*, quum primum sol cœperit illucescere. *Cum primo lucu.*] Veteres masculino genere dicebant, *lucem. Ibo hinc.*] Tanquam de malo loco. *De nocte.*] Abundat *de.*

VARIORUM.

49. *Acuet.*] Docebit, incitabit, vel exercebit.

51. *Æquus subvortit.*] Alii *subvortant* vel *subvortat.*

53. *Exporrige frontem.*] Explica frontem corrugatam. Frontem explicare, cum hilarescimus; contrahere, cum ringimur, hoc est, ubi quid molestum est, dicimur. *Horat.* in Odis:

Sollicitam explicuere frontem.

Idem alibi: Exporrecta fronte, hilariter:

Porrectiore fronte mecum loquaris oportet.

Similiter *Plauto:*

Obducta fronte, corrugata fronte, contracta fronte, caperata fronte. *Plautus:*

Caperat frons severitudine.

quod quidem à caprinis cornibus translatum volunt. *Erasm.*

 57. *Psal-*

Hodie modo hilarum fac te. DE. *& istam psaltriam*
Una illuc mecum hinc abstraham. MI. *pugnaveris.*
Eo pacto prorsum illic alligaris Filium.
Modo facito, ut illam serves. DE. *ego istuc videro:*
Atque illi favillæ plena, fumi, ac pollinis
Coquendo sit faxo, & molendo: præter hæc
Meridie ipso faciam ut stipulam colligat:

Tam

DONATI.

56. *Fac te.*] Eodem verbo utitur, quo jamdudum: ut laborem ad lætitiam se convertentis ostendat: id est, elabora ut sis hilaris. *Et istam psaltriam una illuc mecum hinc abstraham.*] Vide singulas syllabas, imbutas amaritudine rustica atque agresti. Nam *Istam* odium significat. *Psaltriam*: Sævitia in nomine est, quam deliciosam esse oportet. &, *Una mecum:* quam cum adolescentibus esse convenerat. & *Illuc*: ad quem locum psaltriam secum ire compellit. Deinde ne vel in itinere pœna cesset, *Cum filio ibo hinc*, inquit, *illam vero abstraham.* nam *Illuc* eo animo dixit, quo supra, *Ibo hinc.* Et apparet illum quasi mancipium ducturum puellam, non ut fidicinam. *Mecum hinc abstraham.*] Non abducam: sed quod est sævientis, abstraham.

57. *Pugnaveris.*] Magnam rem feceris: Sic *Lucilius*,

Vicimus ô Socii, & magnam pugnavimus pugnam.

58. *Eo pacto prorsum illic alligaris filium.*] Hæc cum risu dicit Micio. Et *ligare*, est injicere alicui vincula. Quis vero dicitur alligari ad aliquid, sine quo esse non possit? Ergo propriè ad amicam alligari adolescentem dixit amatorem. *Prorsus* autem, certe, recte, ac vere significat.

59. *Ut illam serves.*] Acuendum *Illam*: Hoc est, non jam filium, sed illam, serva, in qua utrumque retinueris. *Ego istuc videro.*] Hoc est, ut illam servem.

60. *Atque ibi favillæ plena, fumi, ac pollinis coquendo sit faxo, & molendo.*] Atqui molere prius est, quam coquere: sed illud prius posuit, quo pulchritudo magis fœdatur. an quia prius torreatur triticum, ut tundi possit? Ut *Virgilius*,

Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

61. *Coquendo sit faxo, & molendo.*] Ne ametur scilicet. *Coquendo sit faxo, & molendo: præter hæc.*] Ἀποδόσις octava.

62. *Meridie ipso.*] Quum sol vehementior est. Et nomen fecit de adverbio. *Meridiem* dixerunt veteres, quasi *medidiem*, R pro D posito, propter cognationem harum inter se literarum. *Ut stipulam colligat.*] Quod sub sole fieri necesse est.

VARIORVM.

57. *Psaltriam una illic.*] *Demea* quia nondum satis iracundiam concoxit, mentem suam planius aperit, ministeria varia recensens, quibus ad opus faciendum adigere velit novam nuptam; & sic satis illam reddere excoctam, & vitam efficere insuavem atque acerbam. quod voluptati maxime servit, ob *Micionis* præsertim festivam assensionem, & ironicam plurium consiliorum suggestionem. Et quia *Demea* sentit, se à fratre ita derideri, uterque sese in ædes conjicit. *Sebaldus.* *Pugnaveris.*] Viceris.

61. *Coquendo sit, faxo.*] Alius est chleuasmus. & sicut coquendo ad fumum & favillam, ita molendo ad pollinem, id est, florem, tritis refertur. *Willichius.*

63. *Quam*

Tam excoctam reddam, atque atram, quam carbo est. MI. *placet.*
Nunc mihi videre sapere. DE. *atque equidem filium*
Tum etiam, si nolit, cogam, ut cum illa una cubet.
MI. *Derides? fortunatus qui istoc animo sies.*
DE. *Ego sentio.* MI. *ah! pergisne?* DE. *jam jam desino.*
MI. *I ergo intro, & cui rei opus est, ei hilarem hunc sumamus diem.*

ACTVS

DONATI.

63. *Tam excoctam reddam, atque atram.*] Ἰδιωτικῶς dixit *Reddam*, pro *faciam*. Et *Excoctam*, ad tenuitatem siccati coloris: *Atram*, ad colorem retulit. Et vide quam aspera, quamque ingrata clausula sit, qua sævidici senis finitur oratio. *Placet. nunc mihi videre sapere.*] Non contradicit: timet enim suasor, ne lætitiam rursus provocet ad jurgium.

64. *Atque equidem filium.*] Non solum suadet lætitiam, sed etiam ridere cogit invitum.

66. *Derides? fortunatus qui istoc animo sies.*] Hoc verbum vultu Demeæ sic profertur, ut subrisisse videatur invitus. Sed rursus *Ego sentio*, amare severeque dixit. Et *Ridet*, qui simpliciter ridet: *Deridet*, qui cum alterius irrisione & contemptu ridet. *Fortunatus qui istoc animo sies.*] Non laudantis est quod ait, *Fortunatus*: sed moraliter reprehendentis. ut si dicas, quum te aliquid cura offenderit, fortunatos stultos qui nihil sentiant. At hoc quoque dixit in Eunucho,

At ego infelix neque ridiculus esse, neque plagas pati possum.

66. *Iam jam desino.*] Et hic velut necessitatem queritur imponi sibi.

68. *Et cui rei opus est.*] Cui rei credis, nisi nuptiis? hoc est, ludo atque lætitiæ, voto & gaudio nuptiali. *Hunc sumamus diem.*] Non accipiamus, sed impendamus, & consumamus. Unde & *sumptum* dicimus pecuniam, quæ insumenda est.

VARIORVM.

63. *Quam carbo est.*] Suppliciorum meditatio, quibus ulcisci statuimus eos, qui nos læserunt, dolorem non parum levat; imo nescio quid voluptatis insuper affert. *Sebald.*

65. *Si nolit, cogam.*] Alii, *cogas*: & Micioni tribuunt: & sequentem versum Demeæ.

66. *Fortunatus qui, &c.*] Est autem charientismus, qui sub specie quasi gratulationis, alterius stuporem carpit. *Fortunatus.*] In hoc felix videris, qui miseriarum sensu careas, ego verò sentio. Ἐν τῷ φρονεῖν γὰρ μηδὲν, ἥδιστος βίος, Sophocles in Ajace.

61. *Et cui rei, &c.*] Faërnus legit: *Cui rei est, ei rei hunc sumamus diem.*

I. Num-

ACTUS QUINTI SCENA QUARTA.

DEMEA.

Argum. *Demea cum videat non probari vulgò severitatem in liberos, diversam institutionis viam meditatur: atque ex duro atque agresti studet fieri benignus. Scopus ergo hujus fabulæ est*, Facilitate & clementia nihil esse melius. Thes. 1. *Facilis pater moroso præstat.* 2. *Vita urbana præstantior rusticana.*

NUMQUAM ITA QUISQUAM BENE SUBDUCTA RATIONE AD VITAM FUIT,
QUIN RES, ÆTAS, USUS, semper aliquid apportet novi,
Aliquid moneat, ut illa, quæ te scire credas, nescias:
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies:

Quod

DONATI.

NUMQUAM ITA QUISQUAM BENE SUBDUCTA RATIONE. *In hac scena exemplum inducitur hominum, qui virtutem tædio deserunt, ob contemptum ejus apud omnes, seculumque vitiosius. Et adeo favet Terentius clementioribus ac mitissimis patribus, ut hunc quoque adducat ad sententiam Micionis, non tamen hoc sentientem, quod ita oportet; sed quod ita res cogat. Vult enim naturalem inesse veris patribus acrimoniam: sed eam semper invidiosam esse adolescentibus.*

1. *Bene subducta ratione.*] Bene disposita, bene computata: *Ducere* enim est digitis computare. sed *Ducere* est apud alium & palam: *Subducere*, apud se ipsum & secreto. quo magis in verbo isto majoris attentionis & diligentiæ signum est.

2. *Quin res.*] *Quin*, modo *cur non* significat. *Quin res, ætas, usus.*] Tria posuit, ex quibus *Res* pro experientia ponitur: & hac dicit se esse mutatum. nam mox dicet, *Re ipsa repperi, Facilitate nihil esse homini melius, neque clementia.*

3. *Aliquid moneat.*] Σύλληψις est per casus. subauditur enim *Quem.*

4. *Quæ tibi putaris prima.*] Ante alia eligenda: quæ & primo loco ponenda, ac per hoc optima.

VARIORUM.

Demea.] Ut appareat placari *Demeam*, res in personas spargitur, adeoque ipse producitur solus in scenam. *Melanchth.*

1. *Numquam ita quisquam.*] Imperiti hominis perversitatem & ingenii crassitudinem, qui virtutes, non quia honestæ sunt & sua causa dignæ cur expetantur, sed quia commoditatem & utilitatem præstant, sectari cupiat, exprimit hæc scena. Et Poëta Latinus conqueritur, quod virtutes, quæ carent præmio, parvi penduntur:

Nec facile invenies multis è millibus unum
Virtutem pretium qui putet esse sui.

Ducta ratione.] Considerata recte vivendi via, translatum à calculatoribus. *Latomus.*

2. *Ætas.*] Ἁμέραι ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι. Pindarus in Olymp. *Discipulus est prioris posterior dies.* Pub. Syrus.

3. *Scire credas, nescias.*] Intelligas te nescivisse ante. Putat *Erasmus*, alludi ad sententiam *Solonis*:

Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Gloriari videlicet solebat, se aliquid quotidie addiscentem, fieri senem. Quanquam non male etiam P. Syrus: *Discipulus est prioris, posterior dies.*

6. *Excurso*

Quod mî evenit nunc. nam ego vitam duram, quam vixi usque adhuc,
Prope jam excurso spatio mitto: id quamobrem? re ipsa repperi,
FACILITATE NIHIL esse homini melius, neque clementia.
Id esse verum, ex me atque ex fratre, cuivis facile est noscere:
Ille suam semper egit vitam in otio, in conviviis:
Clemens, placidus, nulli lædere os, arridere omnibus.
Sibi vixit: sibi sumptum fecit: omnes benedicunt, amant.
Ego ille agrestis, sævus, tristis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem: quam ibi miseriam vidi! nati Filii,

Alia

DONATI.

5. *Vitam duram quam vixi.*] Α'ρχαϊσμός. ut *Lucilius*, *Magnam pugnavimus pugnam. Nam ego vitam duram, quam vixi usque adhuc.*] Prius dixit quid faciat, quam cur faciat.

6. *Prope jam excurso spatio.*] Id est, ad calcem, & prope ipsos decursus metasque vivendi. & est μεταφορὰ sumpta à cursoribus. *Excurso spatio.*] Id est, in summa senectute. *Id quamobrem? re ipsa repperi.*] Quia secum loquitur, ideo multa reticet. & deest, *Faciam?* &, *Siquis quærat:* &, *Dicam.*

7. *Facilitate.*] Jam facilem se infert. Inter *Facilitatem* & *Clementiam* hoc interest: *Facilis* enim, cujus ira cito solvitur: *Clemens*, qui non irascitur.

9. *Ille suam semper egit vitam.*] Hic jam quasi comparativa qualitas inducitur de utroque: & ut ille in initio fabulæ locutus est, sic in fine hic loquitur.

10. *Clemens, placidus, nulli lædere os.*] Mira varietas & in locis, & in partibus orationis. Et *clemens* est qui colit mentem suam, nec eam vexat irascendo. *Clemens, placidus.*] *Clemens* est circa recte agentes: *Placidus* etiam circa delinquentes. Et Clementis est nulli lædere os: Placidi, arridere omnibus. Et clemens animo, placidus vultu. *Nulli lædere os.*] Id est, nullum præsentem lædere. Et vide quam grate à nominibus verba transeant. *Nulli lædere os, arridere omnibus.*] Voluptatis affectus est duplex: Aut enim ex quiete voluptas est, aut ex aliquo actu. ergo hic utrumque complexus est. *Et nulli lædere os.*] Adeo ut nulli se contristem faciat. & hæc est figura ἀναδρομή, quum recurrimus per ea quæ diximus: & ἐξηγητικῶς omnia repetita sunt.

12. *Ego ille agrestis.*] Bene addidit *Ille*, quasi jam notus, hoc ipso quod ferus atque agrestis. Et *Sævus* factis: *Tristis* animo: *Truculentus* vultu. Et aliter dici potest, ut *Tristis* sit, qui dolet: *Truculentus* & sævus, qui terret: & ideo αὔξησις mira per ista decurrit.

13. *Duxi uxorem.*] Pendet, *Duxi uxorem:* sed *Etiam* cum magno significatu addendum est: majore enim pondere

VARIORUM.

6. *Excurso spatio.*] Priscianus legit *decurso*. *Mitto.*] Omitto, muto.

10. *Nulli lædere os.*] Id fit cum molestum verbum proferimus, quo se læsum testatur ipso vultu, in quem dictum est. *Aut ut explicat Latomus*, Offendere, rubore afficere, nemini coram adversari. *Willich.*

11. *Sibi vixit, sibi, &c.*] *Sibi* pro suo more, suo arbitratu.

13. *Duxi uxorem.*] Τὸ γυναῖκ' ἔχειν,

Alia cura : porro autem, dum studeo illis ut quam plurimum
Facerem, contrivi in quærendo vitam atque ætatem me.am.
Nunc exacta ætate, hoc fructi pro labore ab his fero,
Odium : ille alter sine labore patria potitur commoda :
Illum amant, me fugitant : illi credunt consilia omnia :
Illum diligunt : apud illum sunt ambo : ego desertus sum.
Illum ut vivat optant : meam autem mortem expectant. scilicet,
Ita eos meo labore eductos maxumo, hic fecit suos
Paulo sumptu : miseriam omnem ego capio, hic potitur gaudia.
Age age, nunc experiamur contra, ecquid ego poßiem

Blande

DONATI.

subtrahitur conjunctio : nam, *Duxi etiam uxorem*, dicendum fuit. *Quam ibi miseriam vidi.*] *Ibi* inquit, quasi uxor locus sit. & hoc sine conjunctione, ut mala quæ enumerat, multa videantur.

14. *Alia cura.*] Non altera.

17. *Patria potitur.*] Accusativo casu extulit, quod nos ablativo dicimus. id est, *patrio potitur commodo. Accius* in Clytæmnestra, *Feras potiuntur plagas.*

19. *Illum diligunt : apud illum sunt ambo : ego desertus sum.*] Hic ostendit *Terentius*, verum patrem, & molestiorem & odiosum esse magis adolescentibus.

20. *Illum ut vivat optant.*] Σύλληψις. nam sic veteres loquebantur. Nos vero dicimus *Illi optant*, non *illum. Illum.*] Micionem.

23. *Nunc experiamur.*] Magis comice pluraliter *Experiamur* dixit, quam si diceret, *Experiar.*

VARIORVM.

ἔχειν, εἶναί τε παίδων Παρμένων πατέρα, μεμερισμένας τοῦ βίου πολλὰς φέρει. Menand. Et Τὸ γενέσθαι πατέρα παίδων, λύπη, φόβος, φροντίς. *Ibi miseriam vidi.*] Recte autem responderi, ad hæc & similia incommoda, his versibus *Menandri* potest :

Τὰ δυσχερῆ τε καὶ τὰ λυπήσαντά σε.
Ὁρᾷς ἐν αὐτῷ, τὰ δ' ἀγαθὰ οὐκ ἐπιβλέπεις.

14. *Porro autem.*] Faërnus legit *heia*; ut sit vox seipsum vel hortantis ad enumeranda quæ restant : vel de uxore ducta reprehendentis : aut quod ætatem contriverit in quærendo.

15. *Facerem.*] Pro pararem.

16. *Hoc fructi.*] Vetuste pro *fructus.*

17. *Patria potitur.*] Et hoc veterum consuetudine, apud quos *potior* & *fruor* construuntur cum accusativo. *Marsus.*

20. *Meam mortem expectant.*] Horat. 1. Serm.

Non uxor salvum te vult, non filius, omnes
Vicini oderunt, noti pueri atque puellæ.
Miraris? cum tu argento post omnia ponas,
Si nemo præstet, quem non merearis amorem?

Suprà 1. act. 2. scen.
Ubi te exspectatum ejecisset foras.

21. *Hic fecit suos.*] *Cicero* 2. Off. *Subjiciunt sese homines imperio alterius & potestati pluribus de causis : ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia; aut spe, sibi id utile futurum; aut metu, ne vi parere cogantur; aut spe largitionis promißionisque capti; aut postremo, ut sæpe in nostra Rep. vidimus, mercede conducti.*

23. *Age nunc experiamur.*] *Miciones* à filiis pro amore contemptum ferunt : nunquam enim contemptum cognita nequitia

Blande dicere, aut benigne facere, quando hoc provocat.
Ego quoque à meis me amari, & magni pendi postulo.
Si id fit dando, atque obsequendo; non posterioreis feram.
Deerit: id mea minime refert, qui sum natu maximus.

ACTVS QVINTI SCENA QVINTA.

SYRVS. DEMEA.

Argum. *Demea Syro præter naturam adulatur, & contrà ingenium suum blandus esse conatur.* Thes. *Nihil rectè fit, quod contrà naturam fit.*

HEus Demea, rogat Frater, ne abeas longius.

DE. Quis

DONATI.

24. *Quando huc provocat.*] Non addit quis: sed intelligimus, Micionem significari.

26. *Si id fit dando, atque obsequendo.*] Bene naturam secutus est, qui artem ignorat, putans agi verbis omnia debere, non dando & obsequendo. *Si id fit.*] Id est, Jam à liberis si magni pendor. *Non posteriores feram.*] Subauditur *Partes*, aut, *Non parvi faciam*, id est, non vincar à Micione. Et translatio est à partibus histrionum in fabula. *Non posteriores feram.*] Primus in his ero, inquit, in dando atque obsequendo.

27. *Deerit: id mea minime refert.*] Vide, remanere in Demea non penitus ejectam securitatem.

VARIORVM.

nequitia effugit. *Demeæ*, quibus naturæ lege, vita ipsa cariores esse debuerant, eis invisos se odiososque reddunt: & illud consequuntur, ut filii paternæ vitæ finem, suæ principium putent fore. *Muretus.* *Contra, ecquid.*] Alii, *contra hæc quid*: vel *contra & quid*.

24. *Quando hoc.*] Alii legunt *huc*, vel *eo*.

25. *A meis me amari.*] In his præcedentibusque scenis videtur *Terentius* ad *Plauti* Asinariam respexisse Act. I. Sc. I. ubi & inter alia hæc habentur:

Omnes parentes, Libane, liberis suis
Qui mihi auscultabunt facient obsequelam jam:
Quippe qui mage amico utantur gnato & benevolo:
Atque ego me id facere studeo. volo amari à meis,
Volo me patris mei similem, &c.

26. *Non posterioreis feram.*] Scil. *partes.* Quod à fabularum actoribus sumptum: inter quos *primas agunt*, qui maximam fabulæ partem sustinent: *secundas ac tertias*, qui illis sunt inferiores.

27. *Natu maximus.*] Adeoque provecta ætate, non longè à sepulchro. Existimat Demea, suo jam spatio propè decurso, facilè in illud, quod reliquum est vitæ, sibi fore satis; sed juniores manere, quæ metuenda sit, egestatem. *Swaerdecroon.*

DONATI.

HEUS DEMEA, ROGAT FRATER NE ABEAS LONGIUS. *Hic ostendit Poëta, quam absurde blandus conetur esse, qui non soleat: & quam immodica sit repentina largitas, ubi animus à parcitate nimia in contrarium vitium profusionis excurrerit.*

1. *Heus Demea, rogat frater, ne abeas longius.*] Ut apparet, jam edormivit crapulam Syrus. Et satis moraliter dixit *Frater:* nec addidit *Tuus. Frater.*] Moraliter. nam deest *Tuus.*

VARIORVM.

1. *Heus Demea.*] Faërnus jungit hanc scenam priori.

4. Præ-

DE. *Quis homo? ô Syre noster, salve: quid fit? quid agitur?*
SY. *Recte.* DE. *optime est: jam nunc hæc tria primum addidi*
Præter naturam, O noster, quid fit? quid agitur?
Servum haud illiberalem præbes te; & tibi
Lubens bene faxim. SY. *gratiam habeo.* DE. *atqui Syre,*
Hoc verum est, & ipsa re experiere propediem.

ACTVS

DONATI.

2. *O Syre noster, salve: quid fit?*] Jam non hæc blanda, sed dura sunt. nam *Salve* dixit ei, non solum quem sæpe viderit, sed cum quo toties litigaverit. *Quid fit? quid agitur?*] Interrogat & quum sciat, & quum damnet actus ejus.

3. *Recte.*] Bene respondit *Recte:* hæ enim interrogationes de salute atque incolumitate ejus sunt, qui interrogatur. *Hæc tria.*] Deest *Verba.*

4. *Præter naturam.*] Plus dicit quam si diceret, *Præter consuetudinem. Iam nunc hæc tria primum addidi præter naturam, O noster, quid fit? quid agitur?*] Hoc pressius dictum est.

5. *Servum haud illiberalem.*] Dura & importuna repente commutatio ex tanta vituperatione in laudem Syri, ostendit contra naturam suam niti Demeam. *Præbes te.*] Id est, te ostendis, factis probas. *Et tibi lubens bene faxim.*] Et *Bene* ad quam rem adjectum est: an & *bene* * hoc addidit. Quis enim credat tam subitis post sævitiam blandimentis, nisi factis quoque vera esse ostendatur? *Et tibi lubens bene faxim.*] *Et* additum est, ut ostendat hanc esse sententiam, Non solum te laudo, sed etiam juvo: illud dicendo, hoc faciendo. *Et tibi lubens bene faxim.*] Potest hoc & sic intelligi, Bene tibi faxim, & lubens. multi enim bene, sed non ex animo faciunt. Omnia ergo addidit, quæ placidum ostendant ipsum, atque clementem.

6. *Atqui, Syre.*] *Atqui* abundat per παρέλκον. *Syre.*] Asseveratio est non credentis.

7. *Hoc verum est.*] Quasi falsum fuerit illud, quod jurgabat: & hoc sit verum, quod nunc dicit. *Propediem.*] Ὑφίν. Nam *Propediem* adverbium est temporis: ut si diceret, *Cito.*

VARIORVM.

4. *Præter naturam, O noster, &c.*] Cicero 2. de Orat. *Qui neque natura neque arte lepidi sunt, prudenter tacent; aut non loquuntur nisi necessario. Alioqui dum faceti esse student, inepti, ridiculi, aut etiam molesti fiunt.*

6. *Lubens.*] Faërnus legit, *Lubes,* antique pro *lubens.*

ACTVS QVINTI SCENA SEXTA.

GETA. DEMEA.

Argum. *Pergit Demea adulando comis videri.* Thes. 1. *Tu nihil invita dices facies ve Minerva.* 2. *Dum vitant stulti vitia in contraria currunt.*

Hera, ego huc ad hos proviso, quam mox Virginem
Accersant. sed eccum Demeam! salvos sies.
DE. *O, qui vocare?* GE. *Geta.* DE. *Geta, hominem maximi*
Pretii esse te hodie judicavi animo meo.
Nam is mihi profecto est servus spectatus satis,
Cui dominus curæ est ita, ut tibi sensi Geta.
Et tibi ob eam rem, si quid usus venerit,
Lubens

DONATI.

1. *Hera, ego huc ad hos proviso.*] *Ad hos*, ad Micionem & Æschinum scilicet. *Proviso* duas res significat: procedo & video.

2. *Sed eccum.*] Hoc apud se.

3. *O, qui vocare.*] Post O, nomine vocaturus, non habuit quod diceret: & ideo subjecit, *Qui vocare. Virgilius*,

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis: nec vox hominem sonat. ô Dea certè,
An Phœbi soror? an Nympharum sanguinis una?

Moris est autem inferiores proprio nomine vocari, si blandiri velis. sed hic nominis oblitus, dum dubitat & inquirit, inhæsit pronomini.

4. *Animo meo.*] Hoc est, secundum animi mei sententiam, & quantum ad animum meum pertinet.

5. *Nam is mihi est profecto servus.*] In hoc laudando quia non laborat, subjecit specialiter merita ejus: aut, ut existimo, nihil habuit quod diceret nisi laudem, sine ullius facti mentione. Et *mihi*, id est, quantum ad judicium meum pertinet.

6. *Cui dominus curæ est.*] Quum hic dominas habeat, *Dominum* dixit: quia prævalet masculinum. *Virgil.*

Descendo, ac ducente Deo flammam inter & hostes
Expedior. ——

Et præterea sententia generalis inducitur, quum nullum specialiter dominum significat. *Ita, ut tibi sensi, Geta.*] Maximum delinimentum infert, eum nomine vocans, quod tantum superioribus est. & vide quam grate, postquam ipse dixit, nomine appellavit Getam.

7. *Et tibi ob eam rem.*] Quid *Et tibi*? utrum quemadmodum aliis? an quemadmodum Syro? *Et tibi ob eam rem si quid usus venerit.*] Defectus quidam rustici præter naturam blandientis, cogit dicta repetere sine gratia. Hæ autem promissiones ad hoc præmittuntur, ut quum in subjectis agi à Demea hujusmodi res cœperint, non sit absurdum spectatoribus, Demeam tam cito esse mutatum.

VARIORVM.

3. *O, qui vocare?*] Magnæ est lenitatis, valde eum commendare, cujus ne quidem nomen tibi sit notum. Nec minus hic rursum *Demea* est ridiculus, dum ipse dominus servulo, grandior minori, ita de nihilo blanditur. *Sebald.*

4. *Pretii esse.*] Ridicula morositatis fuga & affabilitatis affectatio, ubi dominus servulo, grandior minori blanditur. Sed, *Dum vitant stulti, vitia in contraria currunt.* Horat. ad Pisones.

7. *Et tibi ob eam.*] A remuneratione.

Lubens bene faxim. meditor esse affabilis;
Et bene procedit. GE. *bonus es, quum hæc existimas.*
DE. *Paulatim plebem primulum facio meam.*

ACTUS QUINTI SCENA SEPTIMA.

ÆSCHINUS. DEMEA. SYRUS. GETA.

Argum. *Indignatur Æschinus nimio apparatu differri nuptias: hunc Demea blandè alloquitur; & maceriam dirui jubet, qua puerperam traducat.* Thes. 1. *Parentes lepidi vocantur, dum blandiuntur.* 2. *Amantes moræ sunt impatientissimi.* 3. *Multi sunt liberales ex alieno marsupio.*

Occidunt me quidem, dum nimis sanctas nuptias
Student facere: in apparando totum consumunt diem.
DE. *Quid agitur, Æschine?* ÆS. *ehem Pater mi, tu hic eras?*
DE. *Tum*

DONATI.

8. *Meditor esse affabilis.*] Sic hoc lentius, ut illud supra, *Iam non tria hæc addidi præter naturam. O noster, quid fit? quid agitur?*

10. *Paulatim plebem.*] Moraliter inferiorum turbam, *Plebem* dixit: hoc est, ut in urbe vulgus, ita in familia servos. Et fit translatio ab iis qui honores dolose, ac non pro merito petunt, ambitiosique sunt. *Plebem primulum facio meam.*] Hoc est, mihi faventem. Et è contrario *Virgilius*,

Vadimus immisti Danais, haud numine nostro.

VARIORUM.

Vide ut rusticus orator semper eadem oberrat chorda, eandemque cantilenam canat. *Willich.*

8. *Meditor esse affabilis.*] Sibi gratulatur suam morum humanitatem, submissâ voce.

10. *Paulatim plebem.*] Notat morem ambitiosorum & emergere cupientium, qua de re copiosus est *Cicero* 2. de Leg. *Idem. Paulatim plebem.*] A servis initium sumo, & plebe: mox ab his rudimentis & experimentis ad dominos ascendam.

DONATI.

1. OCCIDUNT ME QUIDEM. *Adolescens & Demea inter se affabiles, imaginem præbent, & quam dulcis sit junioribus assentatio, & quam ingrata censura.* Ἰδιαλεκῶς autem dixit *Occidunt me*, pro *Nimis lædunt & cruciant me. Occidunt me quidem.*] *Quidem* pro expectatione est: tanquam in hac mora nullus alius occidatur, nisi qui amat, id est, ego. *Dum nimis sanctas.*] Et *nimis sanctas* ridicule additum est in ea ducenda, quæ jam peperit. nam *Sanctum* est, quod omni observatione inviolatum est. Et bene additum est *Nimis*: quia *Nimium* pro vitio ponitur: juxta illam sententiam quâ dicitur: *Ne quid nimis.*

3. *Quid agitur, Æschine?* Jam ipse docuit, *Quid fit*, & *Quid agitur?* blandimentum esse. Jam nunc hæc tria primum addidit præter naturam, *O noster,*

VARIORUM.

1. *Occidunt me quidem.*] Fabricius legit: *Occidunt me, qui dum. Dum nimis sanctas, &c.*] Sanctum, ut *Festus* ait, veteres dicebant, quicquid splendide apparatum, magnificum, opiparum & lautum esset. *Sanctæ nuptiæ*, id est, solennes ac religiosæ: intelligit ergò apparatus religiosa ac solenni pompa.

5. *Plus*

DE. *Tuus hercle verò & animo & natura Pater;*
Qui te amat plus quam hosce oculos. sed cur non domum
Uxorem accersis? ÆS. *cupio. verum hoc mihi mora est,*
Tibicina, & Hymenæum qui cantent. DE. *eho,*
Vin' tu huic Seni auscultare? ÆS. *quid?* DE. *missa hæc face,*
Hyme-

DONATI.

quid fit? quid agitur? Ehem pater.] Non sine consternatione respondet Æschinus: etsi hic blande interrogat, & miti vultu: nam ex improviso objectus est Demea, & insperanti.

4. *Tuus hercle verò & animo, & natura pater.*] Totum eripuit Micioni, cui ne animum quidem reliquit.

5. *Qui te amat plus quam hosce oculos.*] Magis comicum, quam *amo. Sed cur non domum uxorem accersis?*] Bene subjecit, quæ volenti esse credebat.

6. *Verum hoc mihi moræ est, tibicina, & Hymenæum.*] Hoc est quod ait, *Dum nimis sanctas nuptias student facere. Hymenæum* quidam Liberi & Veneris filium dicunt esse, qui primus certas nuptias instituerit. ideo per laudem cantatur virginalibus nuptiis ob hujusmodi meritum. Alii virum fortem Atticum dicunt fuisse, qui raptas prædonibus virgines, oppressis latronibus, intactas patriæ restituerit. Alii quod ὑμὴν dicatur membrana quædam, qua est munita virginitas, quæ primo disrumpitur coitu, *Hymenæum* putant, veluti hymnum vocari virginalium nuptiarum. Ergo sic accipe *Hymenæum* in nuptiis, quemadmodum θρῆνον in funere, vel in sacris *hymnum.*

8. *Vin' tu huic seni auscultare?*] Contempsit se ipsum dicendo *Huic seni:* hoc solum afferens causæ cur audiendus non sit, quod sit senex. Et totum hoc apparet lætissimo vultu dici.

VARIORUM.

5. *Plus quam hosce, &c.*] Suprà act. 4. scen. 5.

6. *Uxorem accersis?*] *Uxores* quasi *unxores. Servius* in 4. Æneid. *Moris fuit, ut puellæ nubentes, simul ac venissent ad limen mariti, postes antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis, & oleo ungerent: & ideo uxores dictæ quasi unxores.* Inde *Arnobius* lib. 3. adversus Gentes: *O egregia numinum, ac singularis interpretatio potestatum! Nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur à sponsis:* & quæ sequuntur. Ubi etiam unctionibus iis Deam *Unxiam* præfuisse scribit. Quod cognomen antiquitatem *Iunoni* indidisse *Martianus Felix* lib. 2. docet. *Brissonius.*

7. *Tibicina.*] *Quæ suavi cantu concelebret omnem plateam Hymenæo.* Plaut. Casin. act. 4. scen. 3. *Hymenæum.*] Carmen nuptiale, Epithalamium. Deum nubentium præsidem putabant. *Photius* vocem hanc eleganter explicat, dicitque, Æolum Dialecto ὑμέναιον dici ἀπὸ τοῦ ὑμεναίειν, τοῦτ' ἐστι ὁμονοεῖν, quod concorditer noviter maritatos semper vivere optarent. *Qui cantent.*] Rivius legit, *canat.*

Qui autem novam nuptam comitabantur, videntur Hymenæum cantavisse Græce, ad hunc prope modum: Ὑμὴν, ὑμέναι, ὦ ὑμήν. Ut Cælius meminit lib. 15. cap. 24. Unde illud Veronensis Poëtæ:

O Hymen, hymenæe hymen, hymen ô hymenæe.

Item illud Hypermn.

Undique collucent præcinctæ lampades auro,
Vulgus hymen hymenæe vocant, &c.

Et hæc nuptiarum solennia observavit Apul. Miles. 4. Vide Senec. Thebaid. vers. 262.

 9. *Hyme-*

Hymenæum, turbas, lampadas, tibicinas:
Atque hanc in horto maceriam jube dirui,
Quantum potest: hac transfer, unam fac domum.
Traduce & matrem, & familiam omnem ad nos. ÆS. *placet,*
Pater lepidißime. DE. *euge, jam lepidus vocor.*
Fratri ædes fient perviæ: turbam domum
Adducet, & sumptum admittet: multa; quid mea?
Ego lepidus ineo gratiam: jube nunc jam
Dinumeret illi Babylo viginti minas.

Syre,

DONATI.

9. *Turbas, lampadas, tibicinas.*] Bene totum pluraliter: ut qui reprehendit sic multa. *Plautus, Quos tu mihi parasitos, luscos, quos Summanos somnias?* Hæc igitur vultu pronuntianda sunt, ut appareat ea displicere dicenti.

10. *Atque hanc in horto maceriam jube dirui.*] *Maceria* dicitur paries nunc * alicujus demacerata.

13. *Euge, jam lepidus vocor.*] Apparet Demeam experiendi causa assentari, non quod animo faciat.

14. *Fratri ædes fient perviæ.*] Elegantius quam *Fratris.*

16. *Ineo gratiam.*] In gratiam eo, hoc est, amicos comparo. *Ego lepidus.*] Irridens adolescentis animum, sic inquit. *Iube nunc jam.*] Insultantis est verbum *Iube.* tanquam præstet Micioni, hoc dicit Demea. Aut apud se dicit hoc. *Iube nunc.*] Quasi insultantes dicere solemus, nunc minari, nunc assistere, quem afflictum tenemus: ita & Micioni Demea dicit, *Iube nunc. Iube nunc jam dinumeret Babylo illi viginti minas.*] Nimis morale, est, quum de absente tanquam de præsente agimus. Est autem, *Iube nunc jam,* figura etiam apud *Plautum* frequentissima. *Iube nunc jam.*] *Iube* sic dicit, quemadmodum supra ille, qui quum alius nemo adesset, alicui diceret.

17. *Dinumeret.*] *Dinumeret* dixit, quasi multum numeret. *Illi.*] Cui *Illi*? Ctesiphoni? Lenoni? an Æschino? an Syro? *Babylo.*] Fratrem, *Babylonem* ob nimiam liberalitatem vocat: an *Æschinum* nimis prodigum?

VARIORVM.

9. *Hymenæum, turbas, lampadas, tibicinas.*] Vide Heautont. Act. 5. Scen. 1. Præter lampada erat & tibia, quæ dum deduceretur nova nupta, inflabatur quoque. *Plautus* in Casina:

Age Tibicen, dum illam educunt huc novam nuptam foras,
Suavi cantu concelebra hanc plateolam.

Lampadas.] Faces quinque à pueris patrimis & matrimis prælatas. adi quæ adnotavimus ad vers. 507. Thebaid. Senecæ. vide & Rosinum 37. l. 5. & quæ Dempsterus in paralip. ad idem caput.

10. *Maceriam jube.*] *Maceria* hic est paries demaceratus. sed *M. Varro* congeriem lapidum sine cæmento esse dicit. *Willich.*

14. *Fratri ædes.*] Senex ut maxime naturam vinceret, toties tamen ad pristinos recurrit mores. Et in his vehementi animo stultitiam hominum prodigorum ridet, quam ipsam quoque incommodorum enumeratione amplificat, in hunc modum: *Fratris ædes fient perviæ, turbam domum adducet, sumptum admittet, ô igitur hominum insaniam!* Sebaldus.

15. *Admittet.*] Faërnus legit, *amittet.*

17. *Illi Babylo.*] Mitionem frater Babylonem agnominat, quasi prodigum & profusum inquit Turneb. l. 19. c. 10.

Ego

Syre, cessas ire ac facere? SY. *quid ago?* DE. *dirue*
Tu illas; abi, & traduce. GE. *DI tibi, Demea,*
Benefaciant, quum te video nostræ familiæ
Tam ex animo factum velle. DE. *dignos arbitror.*
Quid tu ais? ÆS. *sic opinor.* DE. *multo rectius est,*
Quam

DONATI.

18. *Syre, cessas ire ac facere?*] Ἰ' διαλεκτικῶς dicitur. *Dirue.*] Hoc vultu dicitur adhortante.

20. *Quum te video nostræ familiæ tam ex animo factum velle.*] *Ex animo alicui facere*, est id facere, quod ille animo suo velit; aut certe ex tota mente præstare, non perfunctorie. sed ex animo factum, bene factum intelligere debemus: ut sit, *Ex animo*, quasi ex sententia.

21. *Dignos arbitror.*] Multa desunt, & *Vos*, & *esse*, & *Qui fiant*.

22. *Quid tu ais?*] Eo vultu dicitur *Quid tu ais*, quo videmus loqui eos, qui interrogant gesticulante vultu, quid sentiant de consilio suo, quos sciunt approbaturos esse.

VARIORUM.

Ego hanc vocem *Babylo*, quæ nusquam alibi occurrit, plane arbitror suppositiam esse, & legendum vel *babalon*, quem Græci loquacem appellant; vel *batalum*, quod mollem significat; vel, omnium maxime mihi arridet, *bacelum*, hoc est, stultum. Qua dictione *Augustus* Cæsar libenter uti solebat, teste *Suetonio*. Eo autem stomacho hæc verba à *Demea* secum loquente pronuntiantur; *Micio* viginti minis ad fidicinæ emptionem datis, gratiam *Æschini* & *Ctesiphonis* sibi comparavit. Ego autem hac mea comitate illos ad me retraxi: periit igitur ipsi suus sumptus: ego enim jam lepidus vocor, ego lepidus ineo gratiam, atque hinc insultatio:

Dinumeret nunc illi bacelo viginti minas. *Bacelum* filium vocat, quod parentes non ob veras virtutes, sed ob indulgentiam amet, vel quod nuptias cum indotata contrahat. *Nannius* Miscell. lib. 2. cap. 12. Vel figurate *Babylonem*, vocat fratrem, velut prodigum & profusum; à Babyloniorum ac præsertim Regum & Persicorum opibus, liberalitate, luxu, & magnificentia: idque ex *Atticorum* consuetudine, qui *Babylonios* interdum *Barbaros* vocabant, id est, *Medos* & *Persas*. Non tamen tacitum præterire possum, quod in antiquo exemplari repperi, *Dinumeret illi Bacchilo viginti minas. Bacchilum*, Græci panem libationis & fœderis appellant; ut inde potuerit nomen formari ejus, qui amores conciliaret nuptiales & fœdera sanciret. At *Baccilus*, Græcis est mollis & effæminatus, qualis *Micio* videri potest fuisse, qui uxorem non duxerat. Ego neutri scripturæ præjudicio ullo nocere in animum induxi: sed utramque lectoribus exponere volui. Addam & hoc; Fortasse *Bacchylo* non incommode legi posse, ut de servo vel liberto loquatur, cum illi *Micio* eam pecuniæ summam dinumeret. *Turnebus*. Pulmannus legit: *Denumeret ille: abi, do viginti minas. Babylo.*] Credo hæc verba fuisse Micionis (odiose num à Demea, ei velut insultante, repetita) quibus ille aliquando, in sumptum nimis facilis, à fœneratore, cui Babylo nomen fuerit, viginti minas Æschino, annumerari jusserat: id ergo dicere Demeam, hoc verbo sæpius dehinc opus fore, ubi, traducta hac omni familia, damno non levi auctus Micio, graves admiserit sumptus. *Swaerdecroon.*

18. *Quid ago?*] Rivius legit, *Quid ergo?*

21. *Factum velle alicui.*] Latini dicunt pro gratificari & bene velle, & commodis ejus studere.

 25. Sic

Quam illam Puerperam nunc duci huc per viam
Ægrotam. ÆS. *nihil enim vidi melius, mi Pater.*
DE. *Sic soleo: sed eccum Micio egreditur foras.*

ACTUS QUINTI SCENA OCTAVA.

MICIO. DEMEA. ÆSCHINUS.

Argum. *Micio suadetur, ut uxorem ducat Sostratam, ac vix tandem persuadetur, & non sine risu spectantium, Demea præter naturam facilis esse studet.* Thes. 1. *Ineptus est, qui præter naturam affabilis esse studet.* 2. *Incommoda sunt matrimonia inter decrepitos: & non debent esse violenta.* 3. *Non est liberalitas ex alieno marsupio.*

JUbet frater? ubi is est? tune jubes hoc Demea?
DE. *Ego vero jubeo, & in hac re, & aliis omnibus*
Quam maxume, unam facere nos hanc familiam;
Colere, adjuvare, adjungere. ÆS. *ita quæso, Pater.*
MI. *Haud aliter censeo.* DE. *imo hercle ita nobis decet.*
Primum hujus Uxoris est Mater. MI. *quid postea?*
DE. *Pro-*

DONATI.

25. *Sic soleo.*] Potest εἰρωνεία videri, quippe quando tale consilium probat Demea, quod probaret adolescens.

DONATI.

1. *JUBET FRATER. Apparet Micionem dixisse*, Cur diruis? *Syrum respondisse*, Quia hoc jubet frater tuus. *Iubet frater.*] Dirui maceriam scilicet. *Tune jubes hoc, Demea?*] Interrogative pronuntiandum totum. ita erit una persona. Et ostenditur breviter ex hujus verbis, quod prior dixerit Syrus. Et mirum initium, ne prooemio opus esset Demeæ, ad profitendam mutationem voluntatis.

2. *Hac re.*] Maceriæ disjectione. *Et aliis omnibus.*] Ut nuptiis senilibus.

4. *Colere, adjuvare, adjungere.*] *Colere*, ad nurum pertinet: *Adjuvare*, ad Hegionem: *Adjungere*, ad Sostratam. Et notandum *Coli* à superiore. ut, *Posthabita coluisse Samo, hic illius arma.* *Colere.*] Subauditur *Iubeo*, per ζεῦγμα.

5. *Imo hercle ita nobis decet.*] Antiqui si addebant statim verbum, *Nos decet facere, Nos decet dicere:* si non addebant, *Nobis decet*, dicebant.

6. *Primum hujus uxoris est mater.*] Incipit à persuasione, sed latenter, ita ut ea quæ præposito consilio dicenda erant, ante demonstravit, quam dicat quid fieri velit. Et hoc semper fit ab oratoribus in his rebus, à quibus incipere non oportet, propter turpitudinem, aut incommoditatem rei, quæ persuadenda est. Considera adeo apud *Virgilium*, ubi persuadet Iris matribus, ut naves suas

VARIORUM.

1. *Jubet frater?*] Paulatim gradus paratur ad redarguendum ac convellendum nimiam *Micionis* facilitatem & blandam indulgentiam, qua plus peccari in educatione liberorum Poëta ostendere voluit, quam severitate *Demeæ*. Estque hic & in sequenti scena liquido videre, quod *Micio* omnium eorum obnoxius sit, quæ quidem in fratre suo culpanda in tota Comoedia dudum censuit. *Sebald.*

6. *Primum.*] Hujus uxor habet matrem. Primò autem proponit argumen-
ta,

DE. *Proba & modesta.* MI. *ajunt.* DE. *natu grandior.*
MI. *Scio.* DE. *parere jam diu hæc per annos non potest:*
Nec, qui eam respiciat, quisquam est: sola est. MI. *quam hic rem agit?*
DE. *Hanc te æquom est ducere: & te operam, ut fiat, dare.*
MI. *Me ducere autem!* DE. *te.* MI. *me.* DE. *te inquam.* MI. *ineptis.* DE. *si tu sis Homo,*
Hic faciat. ÆS. *mi Pater.* MI. *quid? tu huic, Asine, auscultas?* DE. *nihil agis:*
Fieri aliter non potest. MI. *deliras.* ÆS. *sine te exorem, mi Pater.*
MI. *In-*

DONATI.

incendant: & invenies hoc ipsum consilium ultimum poni post argumenta quamplurima, *Quin agite, & mecum faustas exurite puppes.* Et initium à possibili factum est: nam dicit, *Hujus uxoris est mater.*

7. *Proba & modesta.*] Proba sibi: & Modesta apud alios. Et vide laudes consiliatoribus inventas & usitatas. *Ita ajunt.*] Hoc ita respondet, quasi dicat, *Sed quid mea.*

8. *Scio.*] Adhuc Micio non intelligit, quo res tendat: sed tamen vultu quodam admirantis, cur hoc dicatur, respondet. *Parere jam diu per annos hæc non potest.*] Recte, ne contra filios suadere videatur. *Parere jam diu per annos hæc non potest.*] Hoc autem addidit, ne contra filios Pater suadere videatur nuptias, si illis cohæredes esse procreandos suadeat. *Per annos hæc non potest.*] Bene *Per annos:* quia non est sterilis.

10. *Hanc te æquum est ducere.*] Te, Micio, scilicet. *Et te operam.*] Te, Æschine. nam ad illum conversus à Micione est. Et quare Æschinum operam dare æquum est? scilicet ut prosit socrui.

11. *Me ducere autem!*] Magna vis in pronominibus posita est. nam *Me* ille sic dicit, quasi quem minime deceat. *Te,* Ille sic respondet, quasi quem maxime oporteat. *Ineptis.*] Verbum est, quod facit *Ineptio, ineptis, ineptit. Si tu sis homo.*] Non *Si es*, sed *Sis* dixit: quasi in eo se hominem sit Æschinus probaturus. *Si tu sis homo.*] Æschine. *Si sis*, pro, Si esse volueris, &, si credi homo volueris. *Si tu sis homo.*] Hic facete & mire coëgit Æschinum ad persuadendum. non enim dixit, *Si tu sis homo, persuade:* sed hic, faciat: ut ab illo non factum, sed effectum exigeret.

12. *Quid? tu huic, asine, auscultas?*] Aptum convitium grandi & fatuo. *Mi pater.*] *Mi* vocativus casus est, ab eo quod est *Meus.*

13. *Fieri aliter non potest.*] A necessario. *Deliras.*] Proprio vocabulo usus tanquam loquaci.

VARIORUM.

ta, priùs quàm quid fieri velit, indicet: quod in re minùs aliàs plausibili, callidè fieri rectè notat hic Don.

10. *Hanc te æquum.*] Propositio hortationis. Nam quod præcessit, ad præparandum simul & persuadendum valuit. *Latomus.*

11. *Si tu sis homo, &c.*] Id est, si te dignum facere studes, efficies & persuadere juvabis ut faciat. *Æschinum* enim alloquitur. *Si tu sis Homo.*] Demea, Micionis nunc indutâ personâ, etiam ipsissimis ejus verbis, quantum potest, utitur. Act. 1. scen. 2. *& tu illum tuum si esses homo, Sineres nunc facere, dum per*

 ætatem

Mi. *Insanis? aufer.* De. *age, da veniam Filio.* Mi. *satin' sanus es? ego*
Novus Maritus anno demum quinto & sexagesimo
Fiam! atque Anum decrepitam ducam! idne estis auctores mihi?
Æs. *Fac: promisi ego illis.* Mi. *promîsti autem? de te largitor Puer.*
De. *Age, quid si quid te majus oret?* Mi. *quasi non hoc sit maxumum!*
De. *Da veniam.* Æs. *ne gravere.* De. *fac, promitte.* Mi. *non omittis?*
Æs. *Non, nisi te exorem.* Mi. *vis est hæc quidem.* De. *age; prolixe Micio.*
Mi. *Etsi*

DONATI.

14. *Insanis: aufer.*] Congrue seni *Deliras*: juveni *Insanis*. Et *Aufer*, vel te, vel manum: nam rogans, manum admovet scilicet, dicens *Mi pater. Aufer.*] Aut *te* deest, aut *manum*. aut pro eo quod est *Abi*: ut sit, Aufer te.

15. *Ego novus maritus.*] Apud *Menandrum* senex de nuptiis non gravatur. Ergo *Terentius* ἀοριστικῶς. *Ego novus maritus anno demum quinto & sexagesimo fiam, atque anum decrepitam ducam?*] Hic deest & *Quis*, & *Quid*, & *Quando*, & *Quomodo*: ut sit, Quis? ego. Quid? novus maritus. Quando? anno demum quinto & sexagesimo. Quomodo? anum decrepitam ducam. *Anno demum quinto & sexagesimo.*] Hæc ætas est, ut *Varro* ait, etiam comicorum senum. Et *Demum*, adverbium tarditatis est.

16. *Atque anum decrepitam ducam?*] Hoc facete addit, tanquam faciendum hoc esset, si puella duceretur seni. *Id ne estis authores mihi?*] Hoc est, persuasores. ut *Virgil.*

Author ego audiendi. ———

Decrepitam.] *Decrepitam*, aut stomacho anili & iracundo: aut *decrepitam*, obtusi animi & læsæ senectutis. aut *decrepitam*, cui sæpe moribundæ crepuerit planctu familia, id est clamaverit.

17. *Largitor.*] Verbum est imperativi modi, futuri temporis. *De te largitor puer.*] Acutius *De te* dictum est, quam *de tuo*. Et bene in eum, qui promiserat puellæ conjunctonem suam,

19. *Da veniam.*] Præsta beneficium, concede quod petitur. *Ne gravere.*] Ne te difficilem præbeas. quia *gravem se* dicitur *præstare*, qui id facile non præstat in beneficio, quod potest. *Da veniam, ne gravere. fac, promitte.*] Altrinsecus agentium, fatigantiumque verba sunt.

20. *Age, prolixe, Micio.*] Aut *Age prolixe*, id est, age benigne; ut sit *Pro-*

VARIORUM.

ætatem licet. & Act. 4. scen. 7. *fiunt nuptiæ: Dempsi metum omnem: hæc magis sunt hominis.*

14. *Da veniam Filio.*] Id est, sine te exorari. vide Hec. Act. 4. scen. 2.

16. *Anum decrepitam ducam!*] Extat super hac re *Hesiodicum* præceptum, quo duci oportere puellam docet, ut commodius viri assuescat moribus. Sed ut in Occonom. *Aristot.* ait: καὶ ἀνομοιότητες τῶν ἠθῶν ἥκιστα φιλικόν. *Morum dissimilitudo haudquaquam conflare amicitiam potest.* Sebaldus.

11. *De te largitor.*] Nam ut inquit *Homerus* Odysseæ 17.

Ἐπεὶ οὔτις ἐπίσχεσις, οὐδ' ἐλεητύς,
Ἀλλοτρίων χαρίσασθαι.
Nam res largiri alienas
Haud res ulla vetat, neque enim piget.

20. *Vis est hæc quidem.*] Veteres, cum vehementius & violentius vel arctius tene-

MI. *Etsi hoc mihi pravum, ineptum, absurdum, atque alienum à vita mea*
Videtur: si vos tantopere istuc voltis, fiat. ÆS. *bene facis.*
Merito te amo. DE. *verum, quid ego dicam? hoc confit, quod volo:*
Quid nunc quod restat? Hegio his est cognatus proxumus,
Adfinis nobis, pauper: bene nos aliquid facere illi decet.
MI. *Quid facere?* DE. *agelli est hic sub urbe paulum, quod locitas foras:*

Huic

DONATI.

lixe benigne, secundum veteres. aut per ἀσύνδετον, & ἔλλειψιν, *Age*, correptivum: ut ad *Prolixe* subaudiatur, *Noster esto*, aut quid tale: & *Micio* velut insuavi dictum sit.

21. *Etsi hoc mihi pravum, ineptum, absurdum.*] *Pravum*, si anum ducit nullo commodo suo. *Ineptum*, qui non voto filiorum ducat uxorem. *Absurdum*, homini qui numquam duxerit, & numquam ducere voluerit, seni duci uxorem, quæ adolescenti ducta non sit.

22. *Si vos tantopere istuc vultis, fiat.*] Cur hic non vertitur de voluntate Sostratæ? An quia illam consentire necesse est, vel propter pauperiem, vel ob amorem filiæ suæ? *Si vos tantopere istuc vultis, fiat.*] Ridicule dixit & comice, uxorem se ducere, non quia velit, aut debeat: sed ut obsequatur jubentibus.

23. *Hoc confit quod volo.*] Perficitur inquit quod volo: ut sumptum & turbam domum recipiat Micio, & ego ineam gratiam.

24. *Quid nunc quod restat?*] *Quod restat*, pro *Quod sequitur*. An *quod restat* tanquam reliquiarum priorum, ac per hoc minimum? *Hegio his est cognatus proxumus.*] Commendatio personæ quasi notæ, etiam Micioni, ob merita sua. Et bene addidit *Proxumus*: nam multi gradus & veluti rami sunt propinquitatis in affinitate & cognatione dispositi.

25. *Adfinis nobis.*] Recte. nam uxoris cognati, marito affines sunt. *Pauper.*] Jam hoc nomine apparet aliquid flagitari.

26. *Quod locitas foras.*] *Foras* dixit, locum pro persona ponens: quasi diceret, *Nescio cui alieno*. sic & nos dicimus, *Audi quid dicit* * *Ecce hac*, pro *Ecce hic*. Cicero, *Hic tum alius ex alia parte.* Deest ergo aliquid, ut sit, *Quod locitas foras versum.* Aut si *foris*: *foris posito*, id est, alieno. *Sub urbe est paulum agelli hic.*] Totum cum contemptione pronuntiandum.

VARIORUM.

tenebantur, pellebantur, exclamare solebant: *Hæc vis est. Plaut.*

Vis hæc quidem hercle est, & trahi & trudi simul. Weitzius.

Age; prolixe Micio.] Quidam hic repetunt *age*. Et tum vel posterius *age* cum *prolixè* jungendum, *age prolixè*, id est, benignè. ut Don. interpretatur: vel si ut hic editum est, tum sententia fuerit, prolixè te *Mitionem* (verum *Mitionem* à morum suavitate & facilitate sic dictum:) nobis exhibe: vah *prolixè noster sis Mitio*: ut Don. hic.

21. *Alienum à vita mea.*] *Plautus* in Mercatore:

Si unquam vidisti pictum amatorem, hem illic est.
Nam meo quidem animo vetulus, decrepitus senex, *(pariete.*
Tantundem est, quasi signum pictum in

23. *Quid ego.*] Hæc Demea secum, de successu sibi plaudens & ad pergendum seipsum excitans.

26. *Agelli hic est sub urbe paulum,*

quid

Huic demus, qui fruatur. MI. *paulum id autem? si multum sit, tamen*
Faciundum est: pro Patre huic est: bonus est: noster est: recte datur.
Postremo non meum illud verbum facio, quod tu, Micio,
Bene & sapienter dixti dudum: VITIVM COMMUNE OMNIUM EST,
Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus: hanc maculam nos decet

Effu-

DONATI.

27. *Huic demus qui fruatur.*] Id est, qui fructum capiat, non proprietate potiatur. Proprie ergo, & quasi de jure dixit *Fruatur.* est autem *Fruatur*, alatur: quia *Frumen* dicitur summa gula, per quam cibum lingua demittit in ventrem.

28. *Bonus est, noster est, recte datur.*] Ἐπιτροχασμὸς hortantis, & ἀσυνδέτως multa congerentis. *Bonus est.*] Potuit responderi, *Quid mea? Bonus est, noster est.*] Hæc omnia vultuose, tanquam invidiam parsimoniæ faciat Micioni. Et plus significat *Noster*, quam si addatur, *Quid noster. Noster est.*] Bene addidit. namque dixit, *Pro patre huic est. Recte datur.*] Quasi non quæratur, an dandum sit: sed illud solum, an recte.

29. *Non meum illud verbum facio.*] Nunc *Verbum* pro ἀξίωμα posuit, quod uno stringitur verbo. Ergo *Verbum*, brevis sententia. *Non meum illud verbum facio.*] Nota *Verbum*, pro *sententia.* ut, *Uno verbo dic, si quid est quod me velis.* Et, *Miseram me, quod verbum audio? Verbum* dixit, veram sententiam. nam verba esse à veritate dicta testatur Varro.

31. *Hanc maculam nos decet effugere.*] *Maculam* τοῦ χλευασμοῦ dixit, irridens opinionem Micionis: quia parsimoniam, maculam putet. & simul auxit, primo *Vitium*, deinde *Maculam* dicendo.

VARIORVM.

quid locitas foras.] *Ager sub urbe* pro suburbano figuratum est. *Plautus* in Trinummo:

Est ager sub urbe hic nobis; eum dabo dotem sorori.

Foras autem hic rectius quam *foris* legitur. Sic enim *Plautus* in Sticho: (*dere.*

Foras necessum est, quicquid habeo, ven-

Idem in Menæchmis:

Nec chlamydem do foras, nec pallium cuiquam utendum. F. Fabr.

G. Fabricius pro *foras*, legit *foris.* quasi diceret, nescio cui alieno.

29. *Postremo non, &c.*] *Guilielmus* legendum censet: *Postremo nunc meum illud verbum facio.* Quæ tua inquit sententia modo fuit, cum me recte & ordine reprehenderes, eam nunc facio meam, & totidem verbis te moneo. Unde mox velut insultans Micioni subjicit Demea, *Suo sibi gladio hunc jugulo. Non meum illud verbum.*] Non volo id in me quadrare, ut dicar *ad rem in senecta attentior. Meum illud verbum.*] Ad proprium ipsius testimonium provocat, quod maximi in judiciis momenti solet esse & miro artificio dixit, *quod tu Mitio benè ac sap.* quasi dicat, laudem tam boni & sapientis dicti tibi præreptam nolo: non id ego mihi vindico. Sed quantò plus meretur vel ipsum dictum, vel dicti autor; tantò probrosius fuerit Mitioni à suâ ipsius autoritate desciscere, & sibi non constare.

32. *Di-*

Effugere: dictum est vere, & re ipsa fieri oportet.
MI. *Quid istic? dabitur: quandoquidem hic volt.* ÆS. *mi Pater.*
DE. *Nunc tu mihi es germanus pariter corpore & animo.* MI. *gaudeo.*
DE. *SUO sibi gladio hunc jugulo.*

ACTVS QVINTI SCENA NONA.

SYRVS. DEMEA. MICIO. ÆSCHINVS.

Argum. *Hortatu Demeæ Syrus cum uxore libertate donatur, & filiis ambobus uxores optatæ conceduntur. Causam etiam Micioni refert Demea, cur tam repentè mores mutaverit.* Thes. 1. *Servorum opera est varia, itaque subinde mercedem meretur.* 2. *Subita morum mutatio est suspecta. Prodigalitatis & intempestivæ largitionis damnosam temeritatem taxat hæc scena.*

F*Actum est, quod jussi, Demea.*
DE. *Frugi homo es: ego ædepol hodie mea quidem sententia*
Iudico Syrum fieri esse æquum liberum. MI. *istunc liberum?*
Quodnam ob factum? DE. *multa.* SY. *ô noster Demea, ædepol vir bonus es.*

Ego

DONATI.

35. *Suo sibi hunc gladio jugulo.*] Ἀλληγορία. & non *Suo*, sed *Suo sibi*, moraliter, & ut veteres solent loqui.

VARIORVM.

32. *Dictum est vere.*] Senec. *Verba rebus proba. Facere docet Philosophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat: nè orationi vita dissentiat.* Vide & Phorm. Act. 1. scen. 4.

35. *Suo sibi gladio hunc jugulo.*] Id est, suo proprio gladio. *Suum sibi*, valet, *suum proprium. Plaut.* prol. Capt. *Quo pacto serviat suo sibi patri.* Iterum, *inscientes sua sibi fallacia.* Rursum: *ita nunc ignorans suo sibi servit Patri.* Turnebus. *Suo gladio jugulari* dicitur, qui suis dictis & proprio quasi testimonio convincitur, aut qui suopte invento dolove capitur: denique in quem quocunque modo seu dictum, seu factum retorquetur, quod ab ipso profectum sit. Translata metaphora ab his, qui in pugna suis ipsorum telis aliquoties confodiuntur. *Hannibal* apud *Livium*, suis se artibus peti conqueritur. Quo allusit *Ovidius*:

Heu patior telis vulnera facta meis.

Erasmus.

DONATI.

1. F*Actum est quod jussi, Demea.*] Id est, diruta est maceria.

2. *Frugi homo es.*] Utilis, ut fruges. *Ædepol hodie mea quidem sententia Judico Syrum fieri esse æquum liberum.*] Hoc est quod jam ludum promiserat Syro: sed nunc opportune. videtur enim modo meritum præcessisse. Et, *Sententia judico*, κυϱιολογία.

4. *Quodnam ob factum.*] Jure. ascribi enim causas manumissionis, in jure formula est. *Multa.*] Oratorie maluit generaliter dicere, quam quærere specialiter, quod invenire non possit. Et Micio singulariter unum quærit, hic pluraliter multa respondet. *Ædepol vir bonus.*] Jurat bonum: quia præter opinionem est.

5. Ego

Ego istos vobis usque à pueris curavi ambos sedulo:
Docui, monui, bene præcepi semper, quæ potui, omnia.
DE. *Res apparet: & quidem porro hæc; obsonare, cum fide*
Scortum adducere, apparare de die convivium.
Non mediocris hominis hæc sunt officia. SY. *ô lepidum caput.*
DE. *Postremo hodie in psaltria hac emunda, hic adjutor fuit,*
Hic curavit: prodesse æquum est: alii meliores erunt.

Deni-

DONATI.

5. *Ego istos vobis usque à pueris.*] Intelligit Syrus, laborantem pro se Demeam non habere quod dicat: & ideo ipse prosequitur ordinem meritorum: secundum quem apparet, pædagogum fuisse.

6. *Docui, monui, bene præcepi.*] Ridicule adduntur, & tantum consuetudine: quia imputantur etiam facta prave, pro bonis. *Quæ potui omnia.*] Bene *Quæ potui*: quasi plura vellet.

7. *Res apparet.*] Mire irridet Demea, sic tamen ut serio agere videatur.

8. *Apparare de die convivium.*] Id est, repente neque ante prædictum, nec pridie constitutum.

10. *Postremo, hodie in psaltria hac emunda.*] Et hoc totum serio dicitur, ut magis ridiculum videatur. *Hic adjutor fuit.*] In re bona *Adjutores*, in re mala *Impulsores* dicuntur. Ergo hic adjutor dicitur à non irascente: à criminante autem & irato, impulsor. *Hic adjutor fuit, hic curavit.*] De more repetitum est *hic*: quum dicitur, *Hic adjutor fuit*, *hic curavit.* Sic enim solemus onerare audientem meritis ejus quem laudamus. Deinde quid non præstitit, qui & officium corporis, ut adjutor: & curam animi præbuit, ut consultor.

VARIORUM.

5. *Ego istos vobis.*] Operam suam commendat, qua libertatem promereretur propter educationem à teneris usque unguiculis: nam Pædagogi officio functus est, tam docendo quam monendo.

7. *Obsonare.*] Obsonia coëmere, aut certe sumptus in obsonia impendere. *Cum fide Scortum adducere.*] Id est, fideliter, ne ipse in itinere id prælibaret. Vel meretricem adducere, quæ & fidibus canat.

8. *Apparare de die.*] Id est, repentè, neque antè prædictum, nec pridie constitutum; ait hic Don. si tamen genuinus Don. quem mirum sit prisci moris & sermonis tam imperitum fuisse. Olim enim, ab Hippocratis usque temporibus certe, ut ex ipso liquet, rarus erat prandiorum usus, sed nec alia (quibus in usu) prandia ferè, quàm parvi & privati (ut Plinii verbo utar) refectus. *De die* autem *potare*, vel (quod idem est) *epulari*, semper probro datum, ut intemperantis ac voluptuariæ vitæ argumentum. Ita Q. Curtius luxum Alexandri notat, quòd *de die convivia iniret*: & Livius Pœnorum, quòd *de die epularentur*. Nec aliter apud Plautum, *de die potare*; aut Catullum *convivia de die facere*, capienda. *De die* autem cùm dicitur, *medio* supplendum est, quod expressit Horatius, *De medio potare die*: cùm Sol adhuc altus, nec multò plus medii confecit itineris. Nam alioquin cœna quoque ante Solis occasum; non cœpta tantùm, sed peracta, multis. Hinc lux opportuna verbis Apostoli, Act. 2. 15. & 1. Thess. 5. 7. Cæterùm, *de die potare*, & *in lucem potare* (quæ confundunt nonnulli) planè alia. sed nihil hoc ad Terentium.

9. *O lepidum caput.*] Ut alibi, *ô festivum caput*, *&c.* Græcè φίλη κεφαλὴ, &c.

13. *Ac-*

Denique hic vult fieri. MI. *vin' tu hoc fieri?* ÆS. *cupio.* MI. *si quidem*
Tu vis, Syre, eho accede huc ad me, liber esto. SY. *bene facis:*
Omnibus gratiam habeo: & seorsum tibi praterea, Demea.
DE. *Gaudeo.* ÆS. *& ego.* SY. *credo. utinam hoc perpetuum fiat gaudium.*
Phrygiam ut uxorem meam una mecum videam liberam.
DE. *Optumam quidem mulierem.* SY. *& quidem tuo nepoti, hujus filio*
Hodie primam mammam dedit hac. DE. *hercle vero serio,*

Si

DONATI.

12. *Denique hic vult fieri.*] Abutitur Demea sciens prodigam voluntatem adolescentuli.

13. *Syre, eho accede huc ad me.*] Utrum ut eundem manu emittat, an ut palam fiat, jubet propius accedere, juris consuetudine ludens? Et vide quam comicam manumissionem, quam facete induxerit atque condigne.

14. *Et seorsum tibi praterea, Demea.*] Effecit Demea plus quam volebat. nam qui conabatur amari, præfertur etiam his qui amantur.

15. *Gaudeo. Æs. & ego.*] Gratulantium Syro hæc verba sunt: quibus de more ille, *Credo*, respondet. *Utinam hoc perpetuum fiat gaudium.*] Integrum, solidum, & nusquam interruptum.

16. *Phrygiam ut uxorem meam.*] Ut ipse Syrus, ita uxor Phrygia: secundum veteres, qui servis nomina à nationibus imponebant. *Una mecum videam liberam.*] Hoc sic pronuntiandum est, quasi gaudeat se recordatum Demeæ: quod quum ultro cogitat habuisse * plene oblitus fuit.

18. *Hodie primam mammam dedit hac.*] Ridiculum meritum: siquidem oportuerit primam esse quamcumque. an quia causa est, quod ingenui dicuntur serio à nutricibus liberis educandi? *Hercle vero serio.*] Adverbia sunt confirmantia. παρέλκον.

VARIORUM.

13. *Accede huc ad me.*] Ut te circumagam; qui usitatissimus manumissionis ritus. Pers. *Heu steriles veri quibus una Quiritem* (id est, liberum hominem,) *Vertigo facit. Liber esto.*] *In manumissione servorum*, ut ait *Plutarchus* in libello de his qui sero puniuntur à Deo, *festucam eorum corpori injiciebant.* Præterea circumagebantur, ut cum ostenderentur, liceret eis agere pro suo arbitratu. Dominus autem caput, aut aliud membrum servi tenens dicebat, *hunc hominem liberum esse volo.* Statimque emittebat eum è manu. Manumittebatur autem à prætore, cui, seni lictores apparebant. *Persius:*

Non in festuca lictor quem jactat ineptus.

Pileo insuper ornabantur & vindicta: unde *vindiciæ.* Sumebant patroni nomen, ut autor *Artemidorus Ephesius* de servorum conjecturis. *Tertullianus* quoque in lib. de Resurrect. servos patroni nomine honorari dicit. *Volaterranus.*

15. *Perpetuum fiat.*] Cui nulla ægritudo comes intercedat. And. Act. 5. scen. 5. *Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse arbitror, Quòd voluptates eorum, &c.*

17. *Hujus.*] Æschini scilicet.

18. *Hodie primam.*] Fabricius legit, *prima*, scil. mammam dedit, mundi novum incolam prima cibavit.

20. *Quanti*

Si quidem primam dedit, haud dubium quin emitti æquum siet.
MI. *Ob eam rem?* DE. *ob eam: postremo à me argentum,*
quanti est, sumito.
SY. *DI tibi, Demea, omnes semper omnia optata offerant.*
MI. *Syre, processisti hodie pulchre.* DE. *si quidem porro, Micio,*
Tu tuum officium facies, atque huic aliquid paululum præ manu
Dederis, unde utatur: reddet tibi cito. MI. *istoc vilius.*
ÆS. *Frugi*

DONATI.

20. *Ob eam rem?*] Hoc eo vultu dicit, quo rem veluti excutimus, & ostendimus momenti esse nullius. *Argentum, quanti est, sumito.*] Quanto pretio valet. *Argentum, quanti est, sumito.*] Hoc verbo tenus, ut faciunt qui persuadere aliquid cupiunt.

21. *Dii tibi, Demea, omnes semper omnia optata offerant.*] *Omnes omnia:* antiqua elegantia, & figurata.

22. *Processisti hodie pulchre.*] Nunc vere pulchre processit Syrus. *Siquidem porro, Micio, tu tuum officium facies.*] Hoc est patroni, ut libertum non deseras, sed ut alas manumissum. *Plautus, Facis melius quam pars lenonum, qui libertos habent, & eos deserunt.*

24. *Unde utatur.*] *Utatur*, vivat: unde *usura*, vita dicitur. ut, *Unius usuram horæ gladiatori isti non dedisset.* An unde alatur, de quo usumfructum capiat, & cujus tibi sortem reddat? Et hoc melius: nam ideo addidit, *Reddet tibi cito. Istoc vilius.*] Hoc egit *Terentius*, ut conversis officiis usque adeo prodigum faceret Demeam, donec parcum redderet Micionem. *Istoc vilius.*] Quasi nihil minus, negatio enim est floccum ostendentis, aut quid tale, cum ἐλλείψει. quia subauditur *Quicquam:* & *Non dabo.*

VARIORUM.

20. *Quanti est, sumito.*] Quanti empta est: vel, quanti à te æstimabitur, sed verbo tenus hoc dici, ut tantò magis persuadeat, censet Don.

22. *Processisti pulchre.*] Ex servo servæ marito, in liberum liberæ maritum.

23. *Præ manu.*] Videtur τὸ *præ* hic, non temporis, sed loci esse; ut cùm dicitur, *præ oculis.* quod & Plautus absolutè dixit, *Trecentos nummos Philippeos portat præ sibi.* planè ut & Angli vulgò, *bifore hand. Præ manu dederis.*] *Præ manu dare*, est id quod vulgo dicunt *ante omnia*, vel, *ante manum. Donatus* autem hoc loco vim comparandi censet, id est, *dabis paululum quiddam præ his, quæ tibi affluunt, & assidue diffundis.* Nos vero enallagen præpositionum statuemus, *præ* per *in* exponentes, *Plauti* authoritate admoniti, qui in Bacchidibus inquit:

Reddidi patri omne argentum, quod fuit
mihi præ manibus:

Id est, in manibus & in promptu. *Will.*

24. *Istoc vilius.*] Floccum aut aliud quidpiam tale ostendens *isthoc vilius, nihil* redditum dicit. Hunc locum explicavit perite quidem *Donatus*, ut multa, sed ad intimam dicti medullam non penetravit, ut *Fl. Sosipater:* apud quem sic invenio: *Rex qui vocabat ad cœnam, si sibi ea res exhibenda indiceretur, quam exhibere non posset, respondebat* (ut *Tranquillus* refert) *isto, vilius hominis erit cœna.* Ex hac igitur negandi consuetudine regis & patroni propria, *Micio* negat *Syro*, jam liberto, peculium quod *Demea* petebat. Ita *Propertius:*

Non ego nunc vereor ne sis mihi vilior istis
Uni si qua placet culta puella, sat est.

Janus Parrhasius. *Vilius.*] Quasi dicat, Egone ut tali dem utendam pecuniam, quo nihil vilius, levius; vel perfidius! sed vel ipse sponte suâ reprimit se: vel ab Æschino prævenitur, *Frugi homo est*, opponente.

28. *Quod*

ÆS. *Frugi homo est.* SY. *reddam hercle, da modo.* ÆS. *age,*
Pater. MI. *post consulam.*
DE. *Faciet.* SY. *ô vir optime.* ÆS. *ô mi Pater festivißime.*
MI. *Quid istuc? quæ res tam repente mores mutavit tuos?*
Quod prolubium? quæ istæc subita est largitas? DE. *dicam tibi*
Ut id ostenderem, quod te isti facilem & festivum putant,
Id nod fieri ex vera vita, neque adeo ex æquo & bono:
Sed ex assentando, indulgendo, & largiendo, Micio.
Nunc adeo, si ob eam rem vobis vita mea invisa est, Æschine,
Quia non justa, injusta, prorsus omnia omnino obsequor:
Missa facio, effundite, emite, facite, quod vobis lubet.

Sed

DONATI.

26. *Faciet.*] Ne quid negatum in fine fabulæ videatur, addidit Demea *Faciet.* & *Faciet*, quod petis scilicet. quod irridens dixit, quasi de prodigo dicere videatur. Et mire *Faciet:* quia nec credibile erat statim consensurum qui negaverat, & perpetuo negatio esse in fine non debuit.

27. *Quid istuc? quæ res tam repente mores mutavit tuos?*] Animadvertendum est, qua calliditate *Terentius* quærens finem fabulæ, complere lætitiam per ipsum Demeam nititur in universos, qui in tota comœdia tristis ac sævus interturbavit & vociferatus est.

28. *Quod prolubium?*] *Prolubium*, quod Græci προθυμίαν, id est, promptus animus ad largiendum. *Subita est largitas.*] Repentina, ac per hoc ipsa est ingrata & immoderata: ut evenit, quum ex nimis parcis non largi & liberales, sed effusi prodigique redduntur.

29. *Ut id ostenderem.*] Abundat *Id.* aut ἔλλειψις est, pro *Per id.* *Quod te isti facilem, & festivum putant.*] Multum detraxit Micioni, dicendo *Te isti putant*, per quod significatur, errare adolescentes, & hunc non esse festivum. *Quod te isti facilem & festivum putant.*] Bene in postremo dignitas personæ hujus servata est, ut non perpetuo commutata videretur: ut Truculenti apud *Plautum.*

31. *Indulgendo.*] Attende indulgentiam à Demea culpæ adscribi denuo. *Et largiendo Micio.*] Severe additum est nomen verbis ex animo plorantis.

33. *Quia non justa injusta, prorsus omnia omnino obsequor.*] Proverbiales sunt hujusmodi elocutiones, *fanda nefanda, digna indigna, velis nolis.*

34. *Effundite, emite, facite.*] *Effundite*, ad Æschinum pertinet: *Emite*, ad Ctesiphonem: *Facite*, ad omnes. *Facite quod vobis lubet.*] Proprie rediit rur-

VARIORVM.

28. *Quod prolubium?*] Turnebus legit, *Proluvium.* Proluere est decoquere, substantiam lancinare. *Plaut.* Rud. 2. Ita proluere opes *Tacitus*, dixit. Proluvium ergo à proluendo, pro immoderata & effusa largitate sumitur. *Turneb. Prolubium.*] Major quædam, & effusa libido. flagrans studium. Cæcil. apud Nonn. *Mea rastraria, quod prolubium? quæ voluptas? quæ te lactat largitas?* Apud A. Gel. *prolubium audiendi.* Alii legunt hic, *proluvium.* quod aliud est; quanquam & illud hic non malè convenire possit. sed prius verius.

30. *Ex vera vita.*] Ex verâ & laudabili facilitate naturæ tuæ. *Adeo ex æquo.*] Jure merito. vel ex vera æquitate.

34. *Missa facio.*] Omnia scil.

36. *Minus*

Sed si id vultis potius, quæ vos propter adolescentiam
Minus videtis, magis impense cupitis, consulitis parum,
Hæc reprehendere, & corrigere me, & obsecundare in loco:
Ecce me, qui id faciam vobis. ÆS. *tibi, pater, permittimus,*
Plus scis quid facto opus est: sed de Fratre quid fiet? DE. *sino,*
Habeat, in istac finem faciat. ÆS. *istuc recte.* Ω. *Plaudite.*

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATI.

sus ad amaritudinem pristinam. Hæc ἐπιτροπὴ est figura, qua invitos nos permittere ostendimus quod nolumus fieri.

35. *Quæ vos potius propter adolescentiam minus videtis.*] Hic ostendit *Terentius*, magis Demeam simulasse mutatos mores, quam mutavisse.

36. *Minus videtis, magis impense cupitis, consulitis parum.*] Εἰρωνεία, *minus, magis, parum.*

37. *Hæc reprehendere, & corrigere me, & secundare in loco.*] Tribus tria redduntur: & utraque αὐξητικῶς. Illa in malam partem superiora: hæc in bonam, quæ inferiora sunt. Non tantum enim culpæ est, minus providere, quam impense cupere: nec tantum mali est, impense cupere, quantum parum consulere. Item reprehendere, bonum est: melius, corrigere: optimum, secundare. Nam qui reprehendit, non continuo corrigit: qui corrigit, non ilico secundat, id est, lætissimum reddit & fidelissimum. Alii *Secundare*, obsequi dictum putant. & ideo additum esse *in loco:* quasi non semper faciendum sit. Ergo *Secundare*, vel in melius convertere, vel obsequi intelligimus.

38. *Tibi, pater, permittimus.*] Noluit *Terentius* ab amoribus filiorum perpetuo repulsum patrem.

39. *Sino, habeat, in istac finem faciat.*] Hæc quidem permissio est: sed & exceptionem in se continet: & cum quodam stomacho, & velut minaci denuntiatione profertur. *In istac finem faciat.*] Hoc est, aut ne aliam amet, aut ne alteram comparet: ne post istam luxurietur ulterius.

40. *Istuc recte.*] Bene. Et Micio non discessit de proposito suo, qui ut peccasse alias ostenderet fratrem ob nimiam asperitatem, cum exceptione quadam laudans verba ejus, *Istuc recte* dixit. Quasi diceret, non ut cætera Et simul reposuit ei, qui supra dixerat, *Ut id ostenderem, quod te isti facilem, & festivum putant,* id non fieri ex vera vita, neque adeo ex æquo & bono, &c.

ÆLII DONATI *V. C. Oratoris Urbis Romæ, Comment. in* TERENTI ADELPHOS *explicit.*

VARIORUM.

36. *Minus videtis.*] Providetis vel intelligitis. *Magis impense cupitis.*] Adolescens τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικός ἐστι, κατὰ πάθος ζῇ, καὶ μάλιστα διώκει τὸ ἡδὺ αὐτοῦ, καὶ τὸ παρόν. *Consulitis parum.*] Utilium tardi provisores, in longitudinem non consulunt. Suavia in præsentia quæ sunt prima habent; quod ante pedes modo est, vident.

37. *Obsecundare.*] Pro re nata obsequi vobis & indulgere. Mitio de se Act. I. scen. 2.

Amat? dabitur à me argentum, dum erit commodum:
Ubi non erit, fortasse excludetur foras.

39. *Plus scis quid facto, &c.*] Valet enim consilio senectus, pollet prudentia, excellit permultarum rerum usu & experientia.

HECYRA
PUBLII TERENTII
Carthaginiensis Afri.

ACTA
LUDIS MEGALENSIBUS,

Sex. Julio Cæsare & Cn. Cornelio Dolabella	Ædil. Curulib.

Non placuit.

ITERUM DATA.

Cn. Octavio & T. Manlio	Coss.

L. ÆMILII PAULI
LUDIS FUNEBRIBUS.

Non est placita.

TERTIO RELATA.

Q. Fulvio & L. Martio	Ædilibus Curulibus.

Egit
Lucius Ambivius Turpio.
Placuit.

ANNO
Ab Urbe condita DLXXXVIII.
Ante Christum *natum* CLXIII.
Iterata A. V. DLXXXIX.

IN HECYRÆ DIDASCALIAM.

MUretus ita legit: ACTA LUDIS ROMANIS, SEX. JULIO CÆS. CN. CORNELIO DOLABELLA, ÆD. CUR. NON EST PERACTA. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII TIBIIS PARIB. CN. OCTAVIO, T. MANLIO COS. RELATA EST ITERUM LUDIS FUNEBRIBUS. RELATA EST TERTIO, Q. FULVIO, L. MARCIO ÆD. CUR.

Lindebrogius vero ita: ACTA LUDIS MEGALENS. SEX. JULIO CÆSARE. CN. CORNELIO DOLABELLA ÆDIL. CURULIB. NON EST PERACTA. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII, TIBIIS PARIBUS. TOTA GRÆCA APOLLODORU EST. ACTA PRIMO SINE PROLOGO. DATA SECUNDO, CN. OCTAVIO, T. MANLIO COSS. RELATA EST LUCIO ÆMILIO PAULO LUDIS FUNEBRIBUS. NON EST PLACITA. TERTIO RELATA, Q. FULVIO, L. MARCIO ÆDIL. CURULIB. EGIT L. AMBIVIUS TURPIO. PLACUIT.

Græca est Apollodoru.] *Apollodorus Gelous*, ut è Suida discimus, Poëta fuit *Menandri* contemporaneus. Fabulas multas composuit, inter quas hæ feruntur, *Philadelphi*, vel ἀποκαρτερῶν, δευσοποιοί, hoc est, *tinctores*: *Hieria*, hoc est, *sacra*: *Grammatodipnus*, *Pseudeas*, *Sisyphus*, *Æschrio*, & aliæ. Fuit vero inter primos atque præcipuos novæ Comœdiæ Poëtas, à quo *Terentius* Phormionem & Hecyram fabulas transtulit. *Gyraldus.*

Τὰ ἠθικὰ totius fabulæ.

1. Socrus sint benevolæ in nurus.

2. Nurus sint verecundi, socrubus non obstrepentes.

3. Maritus sit lenissimus in uxorem, matri tamen suæ deditus.

4. Meretrix honesto patrimonio cedat, ne qua ibidem perturbatio fiat. *Willich.*

C. SUL-

C. SULPITII APOLLINARIS

PERIOCHA

IN TERENTII HECYRAM.

VXorem duxit Pamphilus Philumenam,
Cui quondam ignorans Virgini vitium obtulit:
Cujusque, per vim quem detraxit, anulum,
Dederat amicæ Bacchidi Meretriculæ.
Dein' profectus in Imbrum eſt: nuptam haud attigit:
Hanc Mater utero gravidam, ne id ſciat Socrus,
Ut ægram ad ſe transfert: revenit Pamphilus,
Deprehendit partum, cælat: uxorem tamen
Recipere non volt. Pater incuſat Bacchidis
Amorem; dum ſe purgat Bacchis, anulum
Mater vitiatæ forte agnoſcit Myrrhina:
Uxorem recipit Pamphilus cum Filio.

ÆLII DONATI, V. C. Oratoris Urbis ROMÆ, PRÆFATIO IN HECYRAM TERENTII.

HÆc fabula Apollodori eſſe dicitur Græca: nam & ipſa & Phormio ab eodem dicuntur eſſe translatæ: quum reliquæ quatuor ſint Menandri comici. Hecyra autem dicitur, ideo, quia per ſocrus & ſoceros in ea aguntur multa. Nam & ἑκυρὸς & ἑκυρὰ, ſoceri nomen ſocruſque ſignificant. Eſt autem mixta motoriis actibus ac ſtatariis: multumque ſententiarum & figu-

rarum continet in toto ſtylo. Unde quum delectet plurimum, non minus utilitatis adfert ſpectatoribus. Atque in hac primæ partes ſunt Lachetis, ſecundæ Pamphili, tertiæ Phidippi, quartæ Parmenonis: ac deinceps aliarum perſonarum, quæ his adjunctæ ſunt. Diviſa eſt autem, ut cæteræ, quinque actibus legitimis, quos in ſubditis diſtinguemus. In hac prologus eſt & multiplex, & rhetoricus nimis, propterea quod ſæpe excluſa hæc comœdia, diligentiſſima defenſione indigebat. Atque in hac Protaſis turbulenta eſt, Epitaſis mollior, lenis Cataſtrophe. Acta ſane eſt ludis Megalenſibus, Sexto Julio, C. Rabirio Ædilibus Curulibus: Egitque L. Ambivius. Modulatus eſt eam Flaccus Claudius tibiis paribus. Tota Græca eſt, factaque & edita quinto loco, Cn. Octavio. T. Manlio Coſſ. Cantica & diverbia ſummo in hac favore ſuſcepta ſunt. προτατικὰ in hac πρόσωπα, id eſt, perſonæ, extra argumentum duæ ſunt, Philotidis & Syræ. In tota comœdia hoc agitur, ut res novæ fiant, nec tamen abhorreant à conſuetudine. Inducuntur enim benevolæ ſocrus, verecunda nurus, leniſſimus in uxorem maritus, & item deditus matri ſuæ, meretrix bona.

ARGUMENTUM.

Vitiatam in tenebris ante nuptias, cui annulum extorſerat, meretricem amans, dum ignorat Pamphilus, duxit uxorem gravidam ex compreſſu ſuo. Quam peregre profectus, quum reliquiſſet domi, rediens parientem offendit furtim & apud matrem ſuam. Quare commotus, dum repudium invitis parentibus, & cauſam repudii neſcientibus parat, per meretricem, apud quam annulus inventus eſt, cognoſcit tandem ita, à ſe vitiatam uxorem, & ex ſe natum filium. Primus actus colloquium continet meretricis Philotidis ac lenæ Syræ inter ſe primum, deinde cum Parmenone: ut per harum perſonas, quæ προτατικαὶ *dicuntur, argumentum ſpectator*

tor addiscat. Secundi actus tenor in hoc est: Immeritam uxorem, veluti malam socrum, accusat Laches: & convenit Phidippum de eadem causa. Statim post quorum colloquium conquestio inducitur Sostratæ, quod falsum crimen invidiosumque sustineat. Tertio actui hæc adscribuntur; Conquestio Pamphili peregre redeuntis, de amore suo circa uxorem. Paritudo Philumenæ. Sostratæ verba super ægritudinem nurus, quam morbo credit afflictam. Fletus Pamphili errantis, quum putat non ex se filium natum esse. Colloquium Parmenonis cum pueris à navi venientibus, ut mox loquatur cum ipso Pamphilo; à quo in arcem mittitur. Item Lachetis, Phidippique, & Pamphili verba de reconcilianda illi conjuge: & eorum ab invicem litigiosa dissensio. Quartum actum hæc complent: Perturbatio Myrrhinæ ex interventu mariti: & ejusdem cum eo nimis callida ac muliebris astutiæ disceptatio: Sostratæ Pamphili, Lachetisque colloquium: Inclamatio patris & soceri adversum Pamphilum uxorem recusantem: Conventio meretricis promittentis se jusjurandum matronis exhibituram de non admisso ad se Pamphilo. In quinto actu Bacchidis narratio de intus gestis, & colloquium cum Parmenone inducitur: quem nuntium mittit ad Pamphilum: Pamphilique ad ultimum actio gratiarum apud ipsam Bacchidem. Docet autem Varro, neque in hac fabula, neque in aliis esse mirandum, quod actus impares scenarum paginarumque sint numero: quum hæc distributio in rerum descriptione, non in numero versuum constituta sit; non apud Latinos modo, verum etiam apud Græcos ipsos.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

BACCHIS, *meretrix.*
LACHES, *senex.*
MYRRHINA, *mulier.*
PAMPHILUS, *adolescens.*
PARMENO, *servus.*
PHIDIPPUS, *senex.*
PHILOTIS, *meretrix.*
PHILUMENA, *meretrix.*
SOSIA, *servus.*
SOSTRATA, *mulier.*
SYRA, *anus.*

PERSONÆ MUTÆ.

PHILUMENA, *puella.*
SCIRTUS, *puer.*

Idiomata Personarum præcipuarum.

Bacchis, *meretrix bona & prudens.*

Laches, *maritus Sostratæ imperiosus. Alias natura prudens & multi consilii.*

Myrrhina, *mater Philumelæ, honoris liberorum studiosissima, non tamen satis mariti reverens.*

Pamphilus, *natura prorsus amori deditus, magis tamen in promissis fidelis & honoris cupidus.*

Parmeno, *servus levis, Hero bene serviens.*

Phidippus, *pater & maritus nimium mitis & suis indulgens.*

Philotium, *meretrix juvencula, artium meretriciarum non satis gnara.*

Philumela, *uxor lenis, modesta, prudens, contumelias mariti libenter perpatiens.*

Sosia, *servus non satis hero addictus.*

Sostrata, *matrona bona, modesta & prudens, liberorum etiam mirus amans, & mariti reverens.*

Syra, *lena pessima & vaferrima.*

Ratio Nominum.

Bacchis, *vide Heautontimor.*

Laches, *vide Eunuch.*

Myrrhina, *matronale nomen, ἀπὸ τῆς μυῤῥίνης vel μυρσίνης, myrto, qua magistratus quondam coronabantur: Fuit & nomen Amazonis. Hom. iliad. β.*

Pamphilus, *vide Andriam.*

Parmeno, *vide Eunuchum.*

Phidippus, *à parsimonia equestri: ex φειδὼ parsimonia, & ἵππος equus: gloria rei equestris apud veteres ingens & sumtus magni fuerunt.*

Philotis, *à φιλότης, amicitia, amor, benevolentia; nisi forte in nomine sit aurium significatio, & tum componeretur ex φίλος amicus & οὖς ὠτὸς, auris. Hinc &* Philotium.

Philumena, *quasi φιλουμένη, amabilis.*

Sosia, *vide Andriam.*

Sostrata, *vide Heautont.*

Syra, *Gentile nomen, Syriaci generis mulier.*

PUBLII TERENTII
HECYRA.

PROLOGUS.

ECYRA est huic nomen fabulæ: hæc cum data est
Nova, novum intervenit vitium & calamitas,
Ut neque spectari, neque cognosci potuerit:

Ita

DONATI.

ECYRA EST HUIC NOMEN FABULÆ. *Totus hic prologus subtilem conquestionem continet, ob hoc, ne aperte populum neglectæ fabulæ reum faciat, & facile revocet in favorem.*

1. *Hecyra est huic nomen fabulæ.*] A nomine cœpit, ut incognitam probaret, & ideo spectandam. *Hecyra est huic nomen fabulæ.*] Nominativo casu figuravit: quum in usu sit, ut dativo dicamus. quamvis præsto sint exempla, quibus veteres per omnes fere casus hoc genus locutionis enuntiabant. *Hecyra est huic nomen fabulæ.*] Hæc primo data est sine prologo, ludis Megalensibus: quos Sex. Julius, & Cornelius Dolabella ediderunt, sed occupato populo studio funambuli, displicuit. Postea data est ludis Funebribus L. Æmilii Pauli: quos fecerunt Q. Fabius Maximus, & Cornelius Africanus. Tunc quoque non peracta est, per studium populi circa gladiatores. Tertio ad postremum introducta, Q. Fulvio, L. Martio ædilibus: virtute actorum L. Ambivii, & L. Turpionis est commendata. *Hæc quum data est nova.*] Ita dicitur, *Data est fabula*, ut *data est cœna*, *datum est prandium*. Et *edidit*, à *dato* descendit. *Hæc quum data est nova, novum intervenit vitium.*] Sic & *Homerus*.

Κεῖτο μέγας μεγαλωστὶ λελασμένος ἱπποσυνάων.

Et *Dari* dicitur *fabula*, quum agitur: *Stare*, quum placet. *Hæc quum data est nova, novum intervenit vitium.*] Σύλληψις prima: deest enim *Huic*: & est figura παρωνομασία, *Nova, novum.*

2. *Vitium & calamitas.*] Bene secundum augures. *Vitium* enim est, si tonet tantum: *vitium & calamitas*, si tonet & grandinet simul, & etiam fulminet. *Vitium & calamitas.*] Translatio est ab augurio: & *vitio creati* dicuntur *consules*. *Calamitas* παρὰ τὴν καλάμην dicitur: *clades*, quia clamatur: ut aliud sit grandinis culmum frangentis, aliud furti aut doli mali. Sic *Probus*.

3. *Ut neque spectari.*] Vitium, quod non spectata est: Calamitas, quod non cognita. *Ut neque spectari, neque cognosci.*] Mira defensio. siquidem non judi-

VARIORUM.

Prologus.] Duos in hanc Comœdiam prologos fuisse conscriptos, ex eo liquet, quod in ejus inscriptione, quam constat esse antiquissimam, & apud *Donatum* legimus, eam ter actam, disertеque adjectum, primo actam esse sine prologo, ergo iterum & postremo cum prologo. Quare hæc tota versuum series, quæ in omnibus libris unus est prologus, dividi debet in duos; quorum alter, est superior pars horum versuum usque ad nonum; alter inferior: quod ita esse hæc argumenta convincunt. Pri-

Ita populus studio stupidus in funambulo
Animum occuparat. nunc hæc plane est pro nova:

Et

DONATI.

cio comœdia exacta est, si spectari cognoscique non potuerit: placitura scilicet, si audiretur. *Ut neque spectari, neque cognosci.*] Ideo theatrum, ideo spectatores, ideo actores: quia major pars in gestu est, quam in verbis. *Cognosci.*] Vel probari, vel sciri: an Hecyra sciri dicatur, quæ scita sit nomine.

4. *Ita populus studio stupidus.*] A derivatione causæ. Non quia mala, inquit, exclusa est: sed quia populus funambuli admiratione obstupuit: quod infra de gladiatoribus dicet, ad commutationem causæ inducendam. *Ita populus studio stupidus.*] Hic excusatur & populus, qui neque judicavit de fabula, neque tamen stulte erravit. *Stupidus*, pro stupens. ut,

Timidisque supervenit Ægle.

5. *Pro nova.*] Recte: jam enim non est nova.

VARIORUM.

mum enim in priori parte dicit actor, Comœdiam hanc, cum data est nova, non potuisse spectari, occupato populo studio funambuli: in posteriori vero parte, conqueritur, sese hanc bis antea agere aggressum, bis coactum fuisse desistere: semel quidem cum primum eam agere cœpit: spectaculo enim pugilum, & funambuli, actionem ejus disturbatam fuisse: iterum vero cum allato de gladitoribus dandis rumore, tumultuatus est populus. Ita utrobique, id est, in priori & posteriori parte, narratur impedimentum primæ actioni hujus Comœdiæ, ex funambulo allatum. Quod si in uno solo prologo fieret, vitio non careret. Præterea *Donatus*, in primo versu præfatus, de arte & virtutibus Prologi, ut semper in principiis solet, etiam de arte & virtutibus Prologi præfatur in nono. Ex quo apparet, duo illum principia, duos Prologos habuisse distinctos. *Faërnus.*

1. *Hecyra, &c.*] Ἑκυρὰ, socrus. Unde autem nomen, quia per socrus & soceros (ut Don. in Præfatione,) pleraque hic aguntur.

2. *Et calamitas.*] Ex disciplina augurum petita verba. vitiosi enim magistratus, vel vitio creati, qui interveniente aliquo infausto omine creati.

4. *In funambulo.*] *Funambuli* sunt, Gr. σχοινοβάται, qui per funem protensum ingrediuntur. *Petronius:*

Stuppea suppositis tenduntur vincula lignis,
Quæ super aërius prætendit crura viator,
Brachia distendens gressum per inane gubernat,
Ne lapsa è gracili planta rudente cadat.
Ecce hominis cursus funis & aura regunt.

Quam rem non solum admirabilem, verum etiam stupendam olim fuisse, hoc loco *Terentius* satis indicat, cum ait, *Ita populus olim stupidus in funambulo animum occuparat.* Non enim sine arte summa id, summoque fiebat usu. Atque hinc in proverbium etiam abiit, *Ire per extentum funem*, hoc est, rem factu perquam difficilem præstare. *Barlandus.*

5. *Nunc hæc plane est pro nova.*] Quæ novæ fabulæ sunt dictæ *Terentio*, à Græcis καινὰ δράματα vocabantur. Mnesilochi versus hi leguntur apud *Laërtium* in vita Socratis: quo loco statim à principio traditur, Philosophum solitum esse, in fabulis scribendis adjuvare Euripidem:

Φρύγες ἐστὶ καινὸν δρᾶμα τοῦτ' Εὐριπίδου,
Ὧι Σωκράτης καὶ τὰ φρύγαν' ὑποτίθησι.

Appellabant autem Græci non fabulas solum novas, sed histriones etiam novos. *Victorius.*

7. *No-*

Et is qui scripsit hanc, ob eam rem noluit
Iterum referre, ut iterum poßit vendere.
Alias cognostis ejus; quæso hanc noscite.

ALTER

DONATI.

6. *Et is qui scripsit hanc, ob eam rem.*] Id est, ob eam causam. quasi dicat, non iterum acta est sine causa. Cur ergo non post funambulum relata est, ubi ille cessaret? in quo maluit avarum Poëtam populo inducere, quam suo operi diffidentem.

7. *Iterum referre.*] Supervacuum est *Iterum*. *Ut iterum poßit vendere.*] Aliis scilicet ludis. hoc, ut diximus, ad laudem fabulæ referatur: postquam tantum fiduciæ Poëtæ dedit.

8. *Alias cognostis ejus; quæso nunc hanc noscite.*] Mire illi favorem petit ex aliis, quæ spectatori notæ sunt. *Ejus.*] Poëtæ. Quasi hæc omnino nota sit. At in *Andria*, quæ omnium prima est, aliter ait,

Ut pernoscatis & quid spei sit reliquum:
Posthac quas faciet de integro comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

VARIORUM.

7. *Noluit iterum referre.*] Mirifica est *Donati*, me hercle, interpretatio, cui ob imperitiores, aliquid lucis addemus. Solent Poëtæ suas fabulas divendere histrionibus, quod ex fine istius prologi clare patet, ubi sic inquit:

L. AMBIVIUS, VEL L. SERGIUS TURPIO.

Mea causa causam hanc accipite, & date silentium,
Ut libeat scribere aliis, mihi ut discere
Novas expediat posthac pretio emptas.

Cum ergo *Terentius* ob funambuli studium auditorio destitutus esset, noluit post ludos petauristæ desertam fabulam denuo introduci. Quod ne factum videatur desperatione, qua denuo se explosum iri putaret; fingit, aliam caussam, nimirum relationi isti non diffidentiam, sed avaritiam Poëtæ obstitisse. Nam si tum peracta fuisset, pro nova iterum vendi non potuisset. Quod si expectaret alios ludos, eamque de integro ederet, novam illi pecuniam sperare liceret. Atque ita sanatur illa hypophora. Si Comœdia bona fuisset, reduxisset illam statim in scenam, à funambuli ludo. Simul ipsa objectio avaritiæ, quæ tanquam crimen aliquod illum lædere videtur, gratiam & auctoritatem Comœdiæ conciliat. Non enim denuo ab histrionibus emeretur, nisi præclare de ea & magnifice sentirent. *Nannius.* *Vendere.*] Reddit caussam, cur post funambuli spectacula, intermissa fabula, non sit velata, sive denuò introducta, ideo scilicet, quia maluit in novos ludos differre, ut tum pro nova (tanta Poëtæ fiducia:) venderet. atque ita maluit avarum Poëtam (ut rectè Don. hic) inducere, quam suo operi diffidentem.

ALTER PROLOGUS.

ORator ad vos venio ornatu prologi:
Sinite exorator ut sim; eodem ut jure uti senem
Liceat, quo jure sum usus adolescentior.
Novas qui exactas feci ut inveterascerent,
Ne cum Poëta scriptura evanesceret:

In

DONATI.

ORATOR AD VOS VENIO ORNATU PROLOGI. *Magna arte hic prologus scriptus est nimis oratorie. Nam totiens expulsa fabula, quomodo honeste revocari potuit in proscenium, nisi primo ipsa impudentia pro fiducia proferretur? deinde actor peritissimus ipse Ambivius, probaret & Poëtam & comœdiam, cujus authoritas elucet ex verbis? tum deinde subtiliter novo Poëtæ, à vetusto & magnæ authoritatis* Cæcilio, *peteretur exemplum, & peteretur ingeniosissime? Nam quod rudi* Terentio *contigit, accidisse memoratur veteri* Cæcilio: *quod huic semel, illi sæpe: quod huic in aliis numquam, hoc illi fere in omnibus. quod huic præter Hecyram & actæ, & probatæ sunt cæteræ: illi partim exactæ, partim vix probatæ. Itaque his omnibus argumentis id actum est, ut neque desperandum sit de* Terentio, *quod explosus est: ut nihilominus illi tantum attribuendum sit, ut aut par* Cæcilio, *magno tunc Poëtæ, aut ultro melior etiam esse possit. Hic autem L. Ambivius histrio, fuit actor comœdiarum.*

1. *Orator ad vos venio.*] Oratorem audire oportere, jus gentium est, oratorem non licet injuriam pati. Ideo ergo ne expellatur, non se prologum, sed oratorem nominat. *Plautus: Impia secrete oratorem verberas.*

2. *Sinite exorator ut sim.*] *Orator* est dum agit: *Exorator* quum impetraverit. Ita illud, dicentis; hoc, jam effecti significationem habet. Et *orator* est, cui causa defendenda mandatur. *Eodem ut jure uti senem liceat.*] Ut,

Me liceat casus miserari insontis amici.

3. *Quo jure sum usus adolescentior.*] Tanquam aliud agens affert exempla, quibus ostendat, turpe non esse *Terentio*, exclusam esse unam illius fabulam, quum multorum Poëtarum multæ exactæ sint: & in his *Cæcilii*, cujus illo tempore magna authoritas fuit. *Adolescentior.*] Hæc comparatio minus à positivo sonat, & vim diminutivam exprimit: ut,

Jam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus.

4. *Novas qui exactas feci ut inveterascerent.*] Σύλληψις. *Inveterascerent*, denuo agerentur. quia nondum acta, nova dicitur fabula. *Exactas.*] Expulsas. *Inveterascerent.*] In consuetudinem venirent, spectarentur, amarentur.

5. *Ne cum Poëta scriptura evanesceret.*] Causa facti honestior est, non se Poëtæ unius, sed ipsius Poëmatis causa laborare.

VARIORUM.

3. *Quo jure sum usus adolescentior.*] Hic prologus dicitur ab *Ambivio Turpione:* quia senex fuerat qui est in ea actor; petit ergo, uti pari modo utatur senex benivolentia populi, qua & adolescens. *Eugraph.*

4. *Qui exactas.*] Cæcilii scil. veteris poëtæ, comici celeberrimi. Id est, tunc explosas, cum novæ essent ac primum darentur in scenam. *Inveterascerent.*] Sæpius deinceps agerentur.

5. *Scriptura.*] Poëma, fabula.

6. *Cæcili*

In his, quas primum Cæcilî didici novas,
Partim sum earum exactus, partim vix steti.
Quia sciebam dubiam fortunam esse scenicam:
Spe incerta certum mihi laborem sustuli:
Easdem agere cœpi: ut ab eodem alias discerem
Novas studiose; ne illum ab studio abducerem.

Per-

DONATI.

6. *In his, quas primum Cæcilî didici novas.*] A simili argumentum, quod fit per comparationem artificiosam & oratoriam rerum ac personarum.

7. *Partim sum earum exactus, partim vix steti.*] Vide, plus esse in exemplo: siquidem partim exactæ sunt *Cæcilii* fabulæ, partim vix admissæ: quum una Hecyra exclusa sit. Et est sensus, aut displicui, inquit, aut in aliquibus vix placui. *Partim sum earum exactus.*] Pro, in aliis. Et simul splendida locutio est. *Partim* adverbium est. Et proprie locutus est. Nam *fabulæ* aut *agi* dicuntur, aut *stare*.

8. *Quia sciebam dubiam fortunam.*] Non igitur Poëtæ culpa, sed casus est. nam ideo fortunæ eventum extulit.

9. *Spe incerta certum mihi laborem sustuli.*] Sententiose, & verum. nam ubi certa spes est, nihil opus est labore certo ac vehementi. *Spe incerta.*] Pro, spei incertæ. an deest *in*? *Incerta certum.*] Honesta figura, quæ dicitur ἀντίθεσις.

10. *Easdem.*] Exactas. *Cœpi.*] Difficultatem facti & molimen ostendit. *Ab eodem.*] Cæcilio scilicet.

11. *Novas studiose, ne illum ab studio.*] Παρέργιον. *Ne illum ab studio abducerem.*] Iterum causa honestatis.

VARIORUM.

6. *Cæcilî didici novas.*] *Sedigitus* in libro quem scripsit de Poëtis, tanti hunc *Cæcilium* fecit, ut eum primum eorum æstimet, qui comœdias fecerunt:

Multos incertos certare hanc rem vidimus,
Palmam Poëtæ comico cui deferant.
Eum meo judicio errorem dissolvam tibi:
Ut contra si quis sentiat nihil sentiat.
Cæcilio palmam Statio do comico.

7. *Partim.*] In parte earum. ut, *partim hominum*, pro, pars hominum. de quo Aul. Gell. l. 10. c. 13. *Partim vix steti.*] Vix sum admissus, vix licuit mihi peragere fabulam. *Stat* enim *fabula*, quæ attente auditur & placet: *cadunt & excidunt histriones*, qui exploduntur. *Vix steti.*] Quid igitur mirum, si Terentio Poëtæ in una accidit, quod Cæcilio in multis?

8. *Fortunam esse scenicam.*] Antiquissimi libri *scænicam* per *æ* diphthongum habent: & infra *scænicos*. Ita & apud *Virgilium*,

—— *scænis decora alta futuris*,

in antiquis libris scriptum est: ita & in vetustis marmoribus. Eoque modo etiam scribendum asserit *Varro* lib. de ling. Lat. Item *Priscianus*. Nam quod ad testimonium antiquorum lapidum facit, cum alia etiam citare possem, libet hic ponere inscriptionem, quam mihi *Petrus Victorius* dedit, à se inventam *Vulsiniis* in hortulo quodam, notatamque diligenter: cum ipsi mirum videretur verbum, quod ducitur è Græco sermone, à Latinis hominibus aliter atque ipsi faciant, scribi solitum: est enim Græcis σκηνὴ & προσκήνιον: littera vero η, in *e* productum mutari solet.

L. COMINIUS L. F. AN. C. CANULEIUS L. F. T. TULLIUS T. F. KANUS L. HIRRIUS L. F. LATINUS. IIII. VIR. THEATRUM. ET. PROSCÆNIUM DE SUA PECUNIA FACIUNDUM COERAVERUNT. *Faërnus.*

10. *Easdem agere.*] Narratiuncula est, quomodo exactas *Cæcilii* Comœdias egerat. *Willich.*

13. *Resti-*

Perfeci ut spectarentur: ubi sunt cognitæ,
Placitæ sunt. ita Poëtam restitui in locum,
Prope jam remmotum injuria adversariûm
Ab studio, atque ab labore, atque arte musica.
Quod si scripturam sprevissem in præsentia,
Et in deterrendo voluissem operam sumere,
Ut in otio esset potius, quam in in negotio:
Deterruissem facile, ne alias scriberet.
Nunc quid petam, mea causa æquo animo attendite.
Hecyram ad vos refero, quam mihi per silentium

Num-

DONATI.

12. *Perfeci ut spectarentur.*] Attende quantum pondus habeat, quod non *feci* dixit, sed potius *perfeci*: ut molem difficultatis ostenderet.

13. *Placitæ sunt.*] Nota participium sine verbo. *Ubi sunt cognitæ, placitæ sunt.*] Elegans promissio, & hanc placituram si cognoscatur. & est conjectura à futuro tempore. *Ita Poëtam restitui in locum.*] Mire non *Cæcilium*, sed Poëtam: ut hoc generaliter populo præstitisse, non uni homini videatur. *Restitui in locum.*] Quia remotum & exclusum, dixit.

14. *Prope jam remmotum.*] Geminavit *m* secundum antiquos, qui omnes in verbis liquidas duplicabant.

15. *Ab studio, atque ab labore.*] Bene ostendit se populo profuisse, *Cæcilium* Poëtam ad laborem revocando. *Atque arte musica.*] *Ab* tertio commode subaudiendum est: ut,

Hic portas alii effodiunt, hic alta theatri
Fundamenta locant alii, immanesque columnas
Rupibus excidunt, scænis decora alta futuris.

16. *In præsentia.*] Statim ut à populo ejiciebatur.

18. *Ut in otio esset potius quam in negotio.*] Ex ipsis rerum nominibus ostendit facilitatem deterrendi.

20. *Nunc quid petam, mea causa.*] Bene petam & *mea causa*, quasi orator. *Mea causa æquo animo adtendite.*] Commendatio personæ levis, per aliam personam gravem, secundum præcepta in Rhetoricis.

21. *Hecyram ad vos refero.*] A causa principium narrationis inducitur. *Hecyram ad vos refero.*] Principium à principali quæstione, an cognita sit, & an spectanda sit. *Quam mihi.*] A persona dicentis.

VARIORUM.

13. *Restitui in locum.*] Cæcilium scilicet.

15. *Ab studio, ab labore, atque arte musica.*] Versus *Virgiliani* idcirco à *Donato* adducti sunt, ut ostenderet, quod sicut in iis ter dici debebat, *hic alii*, & tamen non nisi bis dictum est, quia tertio loco commode subauditur; ita etiam fieri debet in hac particula *ab* tertio loco subaudienda. *Faërn. ad Donat.* *Musica* olim ipsam encyclopædiam atque artes humanitatis significabat: deinde Poëticam, quod in Musarum cura dicuntur esse Poëtæ. *Musici* iidem, qui vates & sapientes. Vid. *Quintil.* lib. 1. c. 16. *Ciceron.* 1. Tusc. Quæst. Et supra Prolog. Heautontimor. *Budæus.*

16. *Sprevissem in præsentia.*] Cùm à populo spretæ & explosæ Cæcilii fabulæ.

22. Op-

Numquam agere licitum est, ita eam oppreßit calamitas:
Eam calamitatem vostra intelligentia
Sedabit: si erit adjutrix nostræ industriæ.
Quum primum eam agere cœpi, pugilum gloria,
Funambuli eodem acceßit expectatio:
Comitum, conventus, strepitus, clamor mulierum

Fece-

DONATI.

22. *Ita eam oppreßit calamitas.*] Hoc succedit pro illo, quod est à persona adversariorum. Simul ad fortunam retulit culpam populi: non enim dixit quod præsto erat.

23. *Eam calamitatem.*] *Calamitatem* repetit, ne nos fabulam illum dicere putaremus. *Vostra intelligentia.*] Ab auditorum persona.

24. *Nostræ industriæ.*] Rursus à sua. & bene περίφρασιν usus est: ne diceret, *Vos nobis.*

25. *Quum primum eam agere cœpi.*] Jam hinc narratio subtilis inducitur, & ut defendat Poëtam. *Pugilum gloria.*] Περιφράσεις, ἀντὶ τοῦ, pugiles etiam gloriosi: ut minus turpe sit, antelatos esse. Sicut *Virgilius*,

—— vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit,
Solus qui Paridem solitus contendere contra.

Hæc est gloria pugilum, gratia funambuli. *Pugilum gloria.*] *Pugil* dictus est à pugna: & *Pugna* à pugno. Veteres namque ante usum ferri & armorum, pugnis & calcibus, & morsibus, corporumque luctatione certabant. *Pugilum gloria, funambuli eodem acceßit expectatio.*] Πολυλογία. *Funambuli eodem acceßit expectatio.*] Duplex causa ad unam exclusionem adhibetur. *Acceßit expectatio.*] Narratio cur exclusa sit. hoc est, non Poëtæ culpa dejecta est, nec judicio populi: & ideo nunc admittenda est. *Expectatio.*] Desiderium. ut *Virgil.*

—— Expectate venis.

27. *Comitum conventus.*] Utrum eos comites dicit, qui sunt pugilum assectatores? an servos, qui dominos sequuntur? *Studium.*] Certamen diversis faventium. *Clamor mulierum.*] Bene *mulierum:* non enim timet eas, quibus suffragari vel refragari non licet in theatro.

VARIORUM.

22. *Oppreßit calamitas.*] Explosionem intelligit. *Pollux* lib. 4. cap. 19. Ἐδώλια ταῖς πτέρναις καταχρούειν, πτερνοκοπεῖν. *Tabulata plantis pedum verberare.* Quod faciebant cum aliquem sibilo ejicerent. *Willich.*

25. *Pugilum gloria.*] Qui pro gloria pugnant, & quorum victoriæ maximè gloriosæ solent esse. Cic. *Acinas pugil, Olympionices, quod est apud Græcos propè majus & gloriosius, quàm Romæ triumphasse.* vel *pugilum gloria*, id est, pugiles; ut apud Græcos, βίη Πριάμοιο, id est, Πρίαμος, ἱερὸν μένος Ἀλκινόοιο, id est, Alcinous, & id genus alia.

26. *Exspectatio.*] Alii legunt *spectatio.*

27. *Comitum conventus.*] Quadrant huc illa *Horat.* 2. *Epist.*

Sæpe etiam audacem fugat hoc terretque Poëtam:
Quod numero plures, virtute & honore minores,
Indocti, stolidique & depugnare parati,
Si discordet eques, media inter carmina poscunt,
Aut ursum, aut pugiles: his nam plebecula gaudet.

Autor est *Lipsius* Saturnal. c. 19. Diludia esse, cum medii ludi, alio genere spectaculi interrumpuntur & quasi diffinduntur. Ita enim mos, ut in media sæpe comœdia aut tragœdia, venationem, aut paria aliquot gladiatorum poscerent, tædii levandi gratia. *Horatius* testis

Fecere, ut ante tempus exirem foras.
Vetere in nova cæpi uti consuetudine,
In experiundo ut essem: refero denuo.
Primo actu placeo: quum interea rumor venit
Datum iri gladiatores, populus convolat:
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco,
Ego interea meum non potui tutari locum.

Nunc

DONATI.

28. *Ut ante tempus exirem foras.*] Τῷ ἐξυθενισμῷ, ne gravem passus videatur injuriam.

29. *Vetere in nova.*] Ἀντίθετον primum. *Vetere in nova cœpi uti consuetudine.*] Nisi novam comœdiam intellexeris, non erit aperta sententia. nam & supra dixit, *Nunc hæc plane est pro nova.* An à *Terentio nova* ideo dictum est, quia numquam alias exclusus est? Et bene *vetere*: ut ostendat, turpe non esse, quod & aliis Poëtis sæpe contigerit.

30. *Refero denuo.*] Aut *re* abundat, aut *denuo.*

31. *Primo actu placeo.*] Rationabiliter dixit *primo*: quia quinque sunt actus, partes fabulæ. *Placeo.*] *Placeo* dixit pro eo quod est; fabula placet, aut *Terentius.* Et mire, Non diu, inquit, pependit judicium, sed statim placuit: ut quod sequitur, non judicio, sed perturbatione factum sit. *Cum interea rumor venit datum iri gladiatores.*] Hoc abhorret à nostra consuetudine: veruntamen apud antiquos gladiatores in theatro spectabantur.

32. *Datum iri.*] *Iri* dixit, ut fabulam commendet: ut & omnia spectatori & populo dicantur.

34. *Non potui tutari locum.*] Facete repetit *locum.*

VARIORUM.

testis loco jam citato. *Weitzius. Strepitus, clamor mulierum.*] Republica *Romæ* constituta, ne turbæ essent in theatro, suus cuique locus attributus est, orchestra Senatoribus, quatuordecim ordines equitibus, media cavea viris, summa fœminis; viatoribus quoque tribunitiis suus locus auctore *Tacito* l. 16. *Liberto*, inquit, *accusatori præmium locus in theatro inter viatores tribunitios datur.* Dissignator viros illustres sessum ducebat, priusquam histriones in scena starent. *Plaut.* Pœnul.

Ne designator præter os obambulet,
Ne sessum ducat, dum histrio in scena stat.

Bulengerus.

29. *Vetere consuetudine.*] Qua usus fueram in Cæcilianis fabulis. *Nova cæpi.*] Comœdia sc. novæ enim Terentii Comœdiæ si cùm Cæcilianis comparentur.

30. *Refero.*] *Sed quid tentare nocebit.* Ovid.

34. *Potui tutari locum.*] Nondum enim theatra perpetua beneque munita extruebantur. *Val. Max.* lib. 2. cap. 1. *Romæ theatra inchoata sunt anno V. C. D. IXC. Messala & Cassio Censoribus; sed auctore P. Scipione Nasica omnem apparatum operis eorum subjectum hastæ venire placuit. Atque adeo S. C. cautum est, ne quis in urbe, propiusve passus mille, subsellia posuisse, sedensve ludos spectare vellet, ut scilicet remissioni animorum juncta standi virilitas propria Romanæ gentis nota esset. Per quingentos autem & quinquaginta annos Senatus populo mistus spectaculo ludorum interfuit. Sed hunc morem Attilius Serranus, & L. Scribonius Ædiles, ludos matri Deûm facientes, superioris Africani sententiam secuti, discretis Senatus & populi locis, solverunt. Eaque res avertit vulgi animum, & favorem Scipionis magnopere quassavit.* Verius itaque est,

pri-

Nunc turba nulla est: otium & silentium est.
Agendi tempus mihi datum est: vobis datur.
Potestas condecorandi ludos scenicos.
Nolite sinere per vos artem musicam
Recidere ad paucos, facite ut vostra authoritas
Meæ authoritati fautrix adjutrixque sit:
Si numquam avare pretium statui arti meæ,

Et

DONATI.

35. *Nunc turba nulla est.*] Ἀνταπόδοσις πρὸς τὸ *tumultuantur. Turba*, id est, θόρυβος. *Nunc turba nulla est: otium & silentium est.*] Turbam retulit ad id quod supra dixit, *Clamor mulierum. Otium*, πρὸς τὸ *pugnant. Silentium*, πρὸς τὸ *Clamant. Nunc turba nulla est: otium & silentium est.*] Quæ adhortatio per enumerationem.

36. *Agendi tempus mihi datum est.*] Ab Ædilibus scilicet.

37. *Vobis datur potestas condecorandi ludos scenicos.*] Quasi & aliquid agat populus, quum spectet. .

38. *Nolite sinere per vos.*] Σχῆμα διανοίας, ῥητορικὴ ἐπίπληξις. *Artem musicam.*] Oratorie: quasi non *Terentii* causa agatur, sed artis musicæ.

40. *Meæ auctoritati.*] Quia jam senex est. *Meæ auctoritati fautrix, adjutrixque sit.*] Qua *Terentium* probo. & est figura ἀναλογία. Vult autem se esse ejus authoritatis, ut & populo placere jam debeat, qui ipsi placet.

41. *Si nunquam avare.*] Commendatio ab ante dictis, id est, à personæ adtributis. *Si numquam avare.*] A meritis defensoris argumentum ad laudem fabulæ. *Si numquam avare.*] Per hæc verba *Terentius* vult demonstrare, quam gravis author sit, qui suas comœdias probet. Sic *Horatius*,

—— ea quum respondere coneris
Quæ gravis Æsopus, quæ doctus Roscius egit.

VARIORUM.

primum *Romæ* theatrum perpetuum in *Circo Flaminio* nona urbis regione à *Pompeio* magno, Anno ab U.C. DCIC. conditum esse, ut scribit *Plutarch.* in Pompejo, & *Plin.* lib. 8. cap. 7.

38. *Artem musicam.*] Poëticam suprà, *atque ab arte Musica.*

40. *Meæ authoritati fautrix.*] Tribuit histrio sub persona Prologi, & Populo & sibi *authoritatem*: sed alia atque alia significatione. Nempe *author*, duo præcipuè denotat, quorum utrumque hujus est loci. Nam & qui exemplo præit, *author* dicitur (ut in Prolog. Andr. *quos hic noster authores habet*) & qui alienum factum suo suffragio approbat: sic apud Livium *patres authores fieri* dicuntur ejus quod Populus decreverat, cum id, suo decreto comprobantes, ratum habebant. Suam ergo quum dicit hic Orator authoritatem, significat se populo, velut exemplo præire ad fovendum studium musicum, dum labori non parcit, quin iterum atque iterum agendo *exactas novas, facias ut inveterascant.* Quod vero postulat, ut Populi *authoritas suæ authoritati fautrix adjutrixque sit*, nihil aliud est, quam si roget, ut hunc ipsius conatum & industriam suo favore & auxilio commendet & comprobet; quandoquidem Terentium tutari & erigere in me susceperim. *Swaerdecr.*

41. *Pretium statui arti meæ.*] Merces scenicorum Latinis *lucar* dicitur, quod à *luco*. Græcis dicitur καλεὶς, auctore *Hesychio*: καλεὶς τὸ προτεθέμενον ἆθλον τῶν ἀγωνιζομένων. Malim τὸ προτεθέμενον ἆθλον. Idem ostendit mercedem Comicorum proprie μισθὸν dictam, & quinque modo fuisse, qui mercedem

Et eum esse quæstum in animum induxi maximum,
Quam maxime servire vostris commodis:
Sinite impetrare me, qui in tutelam meam
Studium suum, & se in vostram commisit fidem:
Ne eum circumventum inique iniqui irrideant.
Mea causa, causam hanc accipite, & date silentium,
Ut libeat scribere aliis, mihique ut discere
Novas expediat posthac, pretio emptas meo.

ACTUS

DONATI.

42. *Et eum esse quæstum, in animum induxi.*] Modo non *numquam* subauditur: sed *si.* ut sit, Et si eum esse, &c. *Maximum, quam maxime.*] *Inique Iniqui,* παρόμοιον.

43. *Quam maxime servire vestris commodis.*] Plus dixit *Commodis*, quam si diceret *Voluptatibus.*

41. *Sinite impetrare me, qui in tutelam meam.*] Ordo est, Sinite impetrare me, ne eum circumventum inique iniqui irrideant, qui in tutelam meam studium suum, & se in vestram commisit fidem.

47. *Mea causa.*] Quasi orator, *causam* dixit. *Mea causa, causam hanc accipite.*] Hoc oratorie. sic enim fit, quum persona ad commendationem affertur. *Mea causa, causam.*] Παρονομασία. *Et date silentium.*] Quasi fabulæ ac Poëtæ.

48. *Ut libeat scribere aliis.*] Oratorie ἀπὸ τῆς * ἰCATHOS. *Mihique ut dicere novas expediat.*] Proprie *Discere*; docet enim Poëta, discit scenicus.

49. *Novas expediat posthac.*] Ab utili argumentatio est. & bene, *Ut expediat:* tanquam facturus sit, & si non expedierit, dum quæstum maximum servire populo putat. *Pretio emptas meo.*] Æstimatione à me facta, quantum Ædiles darent: & proinde me periclitante, si abjecta fabula, à me pretium, quod Poëtæ numeraverint, repetant. Ergo *meo*, à me facto, à me statuto. nam quomodo alibi dixit, *Postquam Ædiles emerunt.* Et bene, ut sequatur populus judicium ejus, qui æstimare fabulas potuerit. *Pretio emptas meo.*] Ut quidam volunt, periculo.

VARIORUM.

dem hanc consequerentur: μισθὸς τὸ ἔπαθλον τῶν κωμικῶν, ἔμμισθοι δὲ πέντε ἦσαν. Nonnulli putant scenicis in diem tribus obolis *lucar* definitum, quod *D. Chrysostomus* dixerit Orat. de Statuis: ἐντεῦθεν τὸ ἦθος αὐτῆς πόλεως διαβάλλοντές εἰσιν οἱ τὰς αὐτῶν φωνὰς τοῖς ἀρχομένοις πωλοῦντες, καὶ τριῶν ὀβολῶν τὴν ἑαυτῶν προδιδόντες ἑαυτοῖς σωτηρίαν. Id est, *Inde sunt ii qui mores urbis incusant, qui voces suas magistratibus vendunt, & ob tres obolos suam ipsorum salutem produnt.* Bulenger.

45. *Se.*] Suam personam.

46. *Ne eum circumventum.*] Proprium est quippiam certo loco, certisque terminis complecti: metaphoricôs, pro circumdare & fallere accipitur. *Willichius.*

47. *Mea causa.*] Peroratio, quia cupit eos linguæ favere, ut animus Poëtæ ad novas fabulas conscribendas excitetur, & alacrior reddatur.

49. *Pretio emptas meo.*] Ædiles à Poëta fabulas emebant, æstimatione prius facta ab eo qui acturus erat: unde dicit *pretio emptas meo*, id est, à me statuto. Quod Poëtæ adnumeratum pretium à nobis repetent Ædiles, si explosa fuerit fabula. *Barlandus.* Vel fabulas interdum histriones, ut hic: interdum Ædiles, ut Eunuchum (si ludi erant publici) emebant.

ACTUS PRIMI SCENA PRIMA.

PHILOTIS. SYRA.

Argum. *Philotis & Syra indignè ferunt, Pamphilum uxorem duxisse, relictâ quam amare videbatur Bacchide.* Thes. 1. *Juramenta amatoria flocci facienda.* 2. *Lenæ semper sui similes.*

PEr pol quam paucos reperias meretricibus
Fideleis evenire amatores, Syra:
Vel hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi,
Quam sancte, (ut quivis facile posset credere)
Numquam illa viva ducturum uxorem domum.
Hem!

DONATI.

PER POL QUAM PAUCOS REPERIAS MERETRICIBUS FIDELEIS. *Novo genere hic utraque προτατικὰ πρόσωπα inducuntur. Nam & Philotis & Syra non pertinent ad argumentum fabulæ. Hoc autem maluit Terentius, quam aut per prologum narraret argumentum, aut θεὸν ἀπὸ μηχανῆς induceret loqui.*

1. *Per pol quam paucos reperias.*] Hæ personæ *Terentii* more extrinsecus assumuntur, ut sic argumenti obscuritatem spectator effugiat. *Per pol quam paucos.*] Animadvertendum est in hac fabula, Terentium, bonam meretricem inducturum, ne id contra morem videatur facere, etiam aliam meretricem non malam induceret: ut id exemplis fiat tritius, & usu verisimile. *Per pol quam paucos.*] Ordo est, *Pol perquam paucos reperias.* Nam *per pol*, non est Latinum, sed κατὰ τμῆσιν *perquam*; id est, nimio. *Quam paucos.*] Quidam non *paucos*, sed *paucis* legunt. sic enim Apollodorus ἀπαICHPAS THC rei IONHNC THRAICCI PAγγebaιoC * *Reperias.*] Aptum verbum ad raritatem. & ideo non dixit *pauci sunt*, sed *paucos reperias*: quasi quærens. Non autem reperitur, nisi quod quæritur: non quæritur, nisi quod præsto non sit.

2. *Fideleis.*] Hujusmodi sententias rhetores Διανοίας vocant. Et mire, non *Esse*, sed *Evenire* dixit: ut non rationis, sed casus sit id, quod rarissimum est. *Fideles.*] *Fidi*, in maximis: *Fideles*, in minoribus negotiis.

3. *Vel hic Pamphilus.*] Transitus à generali sententia ad specialem. *Vel.*] Nunc *veluti*: alias conjunctio disjunctiva est, alias correptiònem significat: ut apud *Ciceronem, Vel optimam Messanæ vitam. Virgilius,*

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.

Aut *vel*, *ut* modo. *Jurabat quoties Bacchidi quam sancte?*] Tria sunt: quod jurabat, & quoties, & quam sancte. Quod totum de more amatorum & meretricum dixit, quæ jurejurando teneant, quos lege non possunt.

4. *Ut quivis.*] Non modo Bacchis, quæ amica erat.

5. *Numquam illa viva ducturum uxorem.*] Παρένθεσις prima. jurabat numquam illa viva uxorem ducturum.

VARIORUM.

1. *Per pol quam paucos.*] Anûs perversissimæ & improbissimæ lenæ malam & perversam mentem pulchre depingit hæc scena: quæ cum omnes meretriciæ artis modos, & rationes calleat, hoc unum agit, ut miseros adolescentes quomodocunque ad egestatis terminos perducat. Quare non immerito hoc genus hominum *Plato* à Rep. sua quam longissime ablegat; & Jurisprudentes infamia notant, & privilegia immunitatesque adimunt, quicunque ejuscemodi studia profitentur. *Marsus.*

7. Mi-

Hem! duxit. SY. *ergo propterea te ſedulo*
Et moneo, & hortor, ne cujuſquam miſereat,
Quin ſpolies, mutiles, laceres, quenquam nacta ſis.
PH. *Utin' eximium neminem habeam?* SY. *neminem:*
Nam nemo illorum quiſquam, ſcito, ad te venit,
Quin ita paret ſeſe, abs te ut blanditiis ſuis

Quam

DONATI.

6. *Hem! duxit.*] Pronuntia ut mirantem oſtendas. *Hem duxit.*] *Hem* adverbium demonſtrantis eſt: ut, *Hem alter.* *Ergo propterea.*] Modo *ergo* affectum exprimit reprehendentis, tarde ſibi conſentientem: ſic *Virgilius*,

Ergo age, chare pater, cervici imponere noſtræ.

Propterea ſedulo.] *Sedulo*, inſtanter, & ex animo: vel ſine dolo.

7. *Et moneo, & hortor.*] *Monemus* conſilio, *Hortamur* impulſu. *Ne cujuſquam miſereat.*] Deeſt *te*.

8. *Quin ſpolies, mutiles, laceres.*] *Quin* pro quo minus. Et magna perſuaſio eſt ad malefaciendum. *Spolies.*] *Spoliare* eſt, non minimam partem auferre. *Mutilare*, aliquid detrahere, ſine quo res eſſe non poſſit. *Lacerare* autem, quum omnino non habeas, quod imminuas. *Mutiles*, imminuas: unde *mutili* dicti ſunt boves, aut capri, ſine cornibus. nam male, qui à *multa* putant dici. & inde *Mulciber* Vulcanus, quod ſit mutilatus ac debilis: id eſt, claudus. nam proprie *Mulciber* dictus eſt, quod omnia mulceat, id eſt, molliat ac vincat.

9. *Utin' eximium neminem habeam?*] *Utin'* pro *ut ne*. Ἀπόστροφος. Et perſeverat in ἀλληγορίᾳ. Nam *eximia pecora* dicuntur, quæ à grege excepta ſunt ad uſus dominorum ſuorum, ut uberius paſcantur. Sed proprie *eximii* ſunt porci majores, qui ad ſacrificandum excepti liberius paſcuntur. Etenim boves, qui ad hoc electi ſunt, *egregii* dicuntur. Et *oves lectæ*. ut *Virgilius*,

—— *Mactant lectas de more bidentes.*

Ita & *porci eximii*. *Utin' eximium.*] Deeſt, *Cenſes*: ut ſit, Cenſes ut eximium neminem habeam? vel certe, doces? *Utin' eximium.*] Separatum ex omnibus. Proprie *eximius porcus* eſt, exemptus à grege, atque ſignatus macula aut nota. *Habeam.*] Deeſt Cenſes, aut Vis, aut Mones.

10. *Nam nemo quiſquam.*] Παρέλκον tertium. nam abundat *Quiſquam*. *Scito, ad te venit.*] Bene additum eſt *Scito*: & moraliter, & acutius pronuntiandum. eſt enim verbum illorum, qui familiares corrigunt.

11. *Quin ita paret ſe.*] Hoc verbum *Paret*, adverſum munificos & ſegnes ſumitur. Ut alibi, *Itane te paraſti, ut ſpes nulla reliqua in te ſiet tibi?* *Abs te.*] Pro, ex te.

VARIORUM.

7. *Miſereat.*] Faërnus legit, *miſereas*.

8. *Quin mutiles.*] Inſigne incrementum eſt in his verbis. *Willich.* *Quemquem nacta ſis.*] Fabricius legit, *quemque nancta ſis.*

9. *Vtine eximium, &c.*] Præter alios charum. Ἀντιστοιχωγή. Eſtne amatorum dilectus habendus? Nam non omnes eodem ſunt ingenio. Et hæc locutio proverbiali forma conſtat, à ſacrificantium conſuetudine ſumpta, qua porcus è grege ad ſacrificium eximebatur. *Eximium habere*, id eſt, non inter vulgares connumerare, ſed tanquam præcipuum habere. Græci *in ordinem redactos*, ἐγκυκλίους dicunt, id eſt, circulares, hoc eſt viles & vulgares. Contrà, *numero exemptos*, ἐκκρίτους, id eſt, eximios & præcipuos. *Willich.*

13. Non

Quam minimo pretio suam voluptatem expleat.
Hiscine tu, amabo, non contra insidiabere?
PH. *Tamen pol eandem injurium est esse omnibus.*
SY. *Injurium autem est ulcisci adversarios?*
Aut qua via te captent, eadem ipsos capi?
Eheu me miseram! cur non aut istæc mihi
Ætas & forma est, aut tibi hæc sententia?

DONATI.

12. *Suam voluptatem expleat.*] Bene *expleat*, quod contrarium meretrici est, amatorem voluptate satiari.

13. *Hiscine.*] Ἐρώτησις. Id est, talibus. & vide si pulchra meretrix puella est. *Insidiabere.*] Insidiari malum est: sed contra insidiari, justum est.

14. *Tamen eandem pol esse omnibus injurium est.*] Idem aliter, & vehementius intulit. nam pejus est eandem esse omnibus, quam nullum excipere. *Injurium.*] Iniquum. *Injurium* autem indignantis modo significatio est: & vim adverbii habet.

15. *Vlcisci adversarios.*] De more *Adversarios* mutato nomine posuit. durum enim fuerat, si amatores diceret.

16. *Qua via te captent.*] Qui te captant sæpe, tu eos vel semel cape.

17. *Eheu me miseram!*] Bene, quia non persuasit: sed affectum doloris expressit. Intelligitur enim ex vultu ejus, non eam persuasisse quod voluit. *Eheu me miseram! cur non aut istæc mihi ætas, & forma est.*] Ἐμπαθῶς ait, quod reliquum est: quia quod volebat, persuadere non potuit. & bene *isthæc ætas & forma:* quia utrumque non habet. & mire è contrario descripta est deformitas Lenæ, & formam & voluntatem malam gerentis. *Aut tibi hæc sententia?*] Δεικτικῶς. simulque ostendit secundum φυσιογνωμικῶς, difficile deformem reperiri bonam.

VARIORVM.

13. *Non contra insidiabere?*] *Par pari referes?* Eun. Act. 3. sc. 1.

14. *Injurium est.*] Ἀντεισαγωγὴ altera, videlicet non ex uno & altero universos esse judicandos: & eodem modo non sunt omnes tractandi. *Injurium.*] Diluit ab æquitate, de hostium ultione, ut dolus dolum trahat. Veteres hac phrasi utebantur, si quid mordicus reprehendendum sumerent. *Willich.*

15. *Vlcisci adversarios?*] Rectè hoc illa, ut fœmina cùm vindictâ nulli magis delectentur quàm fœminæ, & qui fœmineos animos gerunt. —— *quippe minuti semper & infirmi est animi, exiguique voluptas ultio. continuò sic collige quòd vindicta Nemo magis gaudet quàm fœmina.* Ut optimè Juven. Sat. 13. qui longè aliter saniores quosque Philosophos olim præcepisse ibi docet.

16. *Eadem ipsos capi.*] Fas nimirum, ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα.

17. *Eheu me.*] Πάθος meretricum anilium & præsertim lenarum, hac in arte experientissimarum. Juniores tamen nondum satis compertæ amatoribus aliquanto mitiores & fideliores videntur. Non dissimile est illud Ausonii:

Nunc piget & quereris, quod non aut ista voluntas
Tunc fuit, aut non est nunc ea forma tibi.

Et Homer. Odyss. π.

Αὐτὰρ ἐγὼν ὅπω νέον εἴλω τῷδ' ἐνὶ θυμῷ.

ACTUS PRIMI SCENA SECUNDA.

PARMENO. PHILOTIS. SYRA.

Argum. *Redeunti peregrè Philoti, Parmeno totius narrat argumentum fabulæ.* Thes. 1. *Meretrices de amore suo magis, quam de connubio honesto sunt solicitæ.* 2. *Et studiosius arcana perscrutantur.* 3. *Servilis garrulitatis hic est exemplum.*

SEnex si quæret me, modo isse dicito
Ad portum, percontatum adventum Pamphili.
Audin', quid dicam, Scirte? si quæret me, uti
Tum dicas: si non quæret, nullus dixeris:
Alias ut uti poßim causa hac integra.

Sed

DONATI.

SENEX SI QUÆRET ME, MODO ISSE DICITO. *Hoc servus dixit, in scenam de prosc[e]nio respiciens. Duæ conjecturæ sunt in hac scena: an veræ sint nuptiæ: & an verisimile sit, abstinere potuisse adolescentem à virgine sibi nuptum tradita.*

1. *Senex si quæret me.*] Magis expressit consuetudinem, dicendo *Senex:* quam si diceret, *Dominus major. Senex si quæret me.*] Ut ex verbis suis tam meretrix, quam lena descripta est: ita & Parmeno ipse qualis sit, ostenditur ex sua sibi locutione. Exeundi autem causa de argumento sumitur: quia Pamphilus absens est, & expectatur indies ejus adventus. *Senex si quæret me, modo isse dicito ad portum.*] Hæc omnia submissa & veloci pronunciatione efferenda sunt. hoc enim desiderant hujusmodi verba, utpote & servi & festinantis.

2. *Percontatum adventum Pamphili.*] Honestam causam dixit, id est, Pamphili adventum. Et *percunctatum*, & *percontatum* scribitur. sed *percontatum* à conto dicitur, quo nautæ utuntur ad exploranda loca navibus opportuna. si vero *percunctatum*, ab eo quod à cunctis perquiratur, dicitur.

3. *Audin', quid dicam, Scirte?*] *Audis*, modo, sentis, intelligis. ut *Virgilius*,

Progeniem sed enim Trojano à sanguine duci
Audierat. ——

Item alibi,

—— *Neque audit currus habenas.*

Audin', quid dicam, Scirte?]. *Audis* modo pro advertis. *Audin', quid dicam, Scirte?*] Convenit nomen servo puero, παρὰ τὸ σκιρτᾶν, quod est gestire & ludere. *Scirte.*] Κωφὸν πρόσωπον inducitur.

4. *Nullus.*] Pro non.

5. *Alias ut uti poßim.*] Inter *alias* & *alia*, hoc interest: quod *alias*, alio tempore significat: *alia* aliter, aut per alia. *Integra.*] Non dicta.

VARIORUM.

1. *Senex si quæret me.*] Quam graviter adolescentes ferant uxores sibi dari, præsertim in ea ætate, qua amoribus liberaliter indulgere possunt, docet hæc scena. Interim tamen pereleganter etiam exprimuntur bonæ uxoris, & prudentis mulieris mores; quæ sane circa maritum tantum possunt, ut facile ex malo bonum, & ex bono malum, si importunæ fuerint, reddant. *Aristoteles* lib. 2. de re fam. *Parva quidem peccata mariti, & si voluptuaria fuerint, ignoscendo uxor nesciat.* Marsus.

2. *Adventum Pamphili.*] Qui in *Imbrum* propter hæreditatem erat profectus. *Willich.*

4. *Nullus dixeris.*] Minime dixeris. ut And. Act. 2. sc. 2. *Liberatus sum Dave, hodie tua opera.* D. *At nullus quidem*, id est, minime verò.

5. *Causa.*] Προφάσει, prætextu.

8. *Syra.*]

Sed videon' ego Philotium? unde hæc advenit?
Philotis, salve multum. PH. *ô salve Parmeno.*
SY. *Salve mecastor, Parmeno.* PA. *& tu ædepol, Syra.*
Dic mihi, Philoti, ubi te oblectasti tam diu?
PH. *Minime equidem me oblectavi, quæ cum milite*
Corinthum hinc sum profecta inhumanißimo:
Biennium ibi perpetuum misera illum tuli.

PA. *Æde-*

DONATI.

6. *Sed videon' ego Philotium?*] Mire inventa est causa narrandi ideo, quia peregre venit meretrix: alioquin si Athenis esset, omnia sciret. *Sed videon' ego Philotium?*] Sic solet dubitari, advenientibus ipsis, quos post multum temporis intervallum vident. *Unde hæc advenit?*] Cum quodam contemptu ejus, *Hæc* dicit Parmeno.

8. *Salve me castor, Parmeno.*] Olim salutantes addebant jusjurandum, ut hoc sedulo facere viderentur. *Me.*] Aut adjectio est, & abundat: aut positum est pro μὰ syllaba: ut Græci μὰ τ̃ Ἀπόλλωνα dicunt. *Et tu ædepol, Syra.*] Irrisit ad *Mecastor*, addendo *ædepol.* & quod illa *Parmeno*, ille hic addidit *Syra. Syra.*] *Sura* veteres legerunt, V pro Y ponentes: ut *Musia, Suria.*

9. *Dic mihi, Philoti.*] Vide licentiam: supra *Philotium*, hic *Philotis* dixit. *Ubi te oblectasti tam diu?*] Facete dictum meretrici: non, *Ubi fuisti?* sed, *Ubi te oblectasti.*

10. *Minime equidem me oblectavi.*] Me acutius proferendum est: & respondet πρὸς τὸ *te.*

11. *Corinthum hinc sum profecta.*] *Hinc* magnum ostendit dolorem habere Philotion, quod relictis Athenis Corinthi habitaverit. *Cum milite Corinthum hinc sum profecta inhumanißimo.*] Multa dixit: & *milite*, & *hinc*, & *inhumanißimo. Inhumanißimo.*] Quod potuit de milite dici, nisi in superlativo? namque omnis miles inhumanus: hic vero inhumanissimus. *Corinthum hinc sum profecta.*] Hæc argumenta sunt, an se oblectare potuerit. à persona, quia miles inhumanissimus: à loco, quod hinc profecta: à tempore, quod biennium. à re, id est, ab injuria quam tulit.

12. *Biennium ibi perpetuum.*] Ut continuationem sui casus ostenderet, *perpetuum* dixit. *Misera.*] Muliebris interpositio, τὸ *Misera. Illum tuli.*] Non, cum illo fui, sed *Tuli*: adeo non me oblectavi.

VARIORUM.

8. *Syra.*] *Donatus* notat, pro, *Syra* veteres *Sura* legisse. Idem & testatur *Cassiodorus* de Orthog. *Y litera antiqui non semper usi sunt, sed aliquando loco illius* V *ponebant. Itaque in illorum quoque libris hanc scripturam observandam censeo:* Suriam, Suracusas, Sumbola, Sucophantas. Sed *Scaurus* de Orthog. *Y literam supervacuam Latino sermoni putavit, quoniam pro illa* V *cederet: sed cum quædam in nostrum sermonem Græca nomina admissa sint, in quibus evidenter sonus hujus literæ exprimitur*, ut Hyperbaton *&* Hymnus *&* Hyacinthus, *& similia, in eisdem hac litera necessario utimur.* Scioppius.

11. *Corinthum hinc.*] Hodie *Corantho.* Hæc autem multa scorta fovit, sicut ex *Luciani* Dialogis constat, quibus titulus est ἑταιρικοί, & proverbium hinc natum est: *Non est cujusvis hominis navigare Corinthum.* Willich.

12. *Illum tuli.*] G. Fabricius legit, *pertuli. Tuli.*] Infra, Act. 4. sc. 3. *Ibi ego te, & tu me feres.*

16. *Quam*

PA. *Ædepol te desiderium Athenarum arbitror,*
Philotium, cepisse sæpe, & te tuum
Consilium contempsisse. PH. *non dici potest,*
Quam cupida eram huc redeundi, abeundi à milite,
Vosque hic videndi, antiqua ut consuetudine
Agitarem inter vos libere convivium.
Nam illic haud licebat, nisi præfinito, loqui

Quæ

DONATI.

13. *Desiderium Athenarum.*] Quod Corinthum profecta es. *Athenarum arbitror.*] Quod dixit *hinc* ante προσδεικτικῶ* Athenarum, & ἀμφιβολία *te desiderium cepisse. Ædepol te desiderium Athenarum arbitror cepisse sæpe.*] Quod cum milite inhumanissimo.

15. *Consilium contempsisse.*] Pœnitudine esse possessam.

16. *Huc redeundi.*] Iterum à loco. *Abeundi à milite.*] A persona. *Vosque hic videndi.*] A re. *Redeundi, abeundi, vosque hic videndi.*] Oratorie unam rem in tria divisit, Huc redeundi, Abeundi à milite, Vosque hic videndi: ut diceret, Huc veniendi.

18. *Agitarem inter vos libere convivium.*] Inter *agere* & *agitare* hoc interest: quod *Agere*, est aliquid vel necessarium facere, *Agitare*, voluptarium. Ergo *Agitarem*, exercerem.

19. *Nam illic haud licebat nisi præfinito loqui.*] Legitur & *illi*: ut sit circumflexus accentus, & significet illic: ut, *Illi mea tristia facta.* & absolutum est. *Præfinito.*] Deest tempore, aut quid tale. *Nisi præfinito loqui.*] A tempore. Hic ostendit, quid dixit supra, *tuli:* & quid sit: *Agitare convivium libere.*

Nisi præfinito loqui quæ illi placerent.] Duo dixit: & *Præfinito*, & *Quæ illi placerent:* ut neque quantum velles, neque quod velles, diceres. *Haud opinor commode.*] *Commode*, pro blande, & bene: ut, *Nunquam tam dices commode.*

VARIORUM.

16. *Quam cupida eram.*] Modi nulli verborum sunt, nisi qui adverbiis exprimuntur. *Bene* enim, *Male*, *Tarde*, *Cito*, *Docte*, *Fortiter*, & similia, verbi modum exprimunt. Cæterum boni auctores, præsertimque veteriores, quæ Indicativi, Optativi & Subjunctivi modi vulgo à Grammaticis perhibentur, nullo fere discrimine usi reperiuntur, velut exemplis, quæ subjiciam, planum fiet. Ut hic:

Non dici potest, quam cupida eram huc redeundi; pro *essem.*

Cicer. Lucul. *Auctoritas tanta plane me movebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam.* pro, *moveret.* Idem 2. de Finib. *Num P. Decius cum se devoveret, & equo admisso in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus cogitabat?* pro, *irrueret.* Idem Philipp. 8. *Scævula quotidie simul atque luceret, faciebat omnibus sui conveniendi potestatem.* pro, *lucebat.* Scioppius.

19. *Nisi præfinito loqui.*] *Præfinito*, scilicet loco, tempore, modo, &c. cujus exemplum est apud *Plaut.* in Asinar. Act. 4. Scen. 1.

Suspiciones omnes abs se segreget,
Neque illa ulli homini nutet, nictet, annuat.
Neque ullum verbum faciat perplexabile,
Neque ulla lingua sciat loqui nisi Attica.
Forte si tussire occepsit, ne sic tussiat,
Ut cuiquam linguam in tussiendo proferat.
Quod illa autem simulet, quasi gravedo profluat,
Hoc ne sic faciat: tu labellum abstergeas
Potius, quam cuiquam suavium faciat palam.

21. *Finem*

Quæ illi placerent. PA. *haud opinor commode*
Finem statuisse orationi militem.
PH. *Sed quid hoc negoti est? modo quæ narravit mihi*
Hic intus Bacchis? quod ego nunquam credidi
Fore, ut ille hac viva posset animum inducere
Uxorem habere. PA. *habere autem?* PH. *eho tu, an non habet?*
PA. *Habet: sed firmæ hæ vereor ut sint nuptiæ.*

PH. *Ita*

DONATI.

21. *Finem statuisse orationi militem.*] Argute *militem:* quia quasi inimicus sit orationi, quæ in pace plurimum potest.

22. *Sed quid hoc negotî est?*] Hic ad argumentum nunc descendit. In Phormione, *Sed quid tu es tristis?* prælatis scilicet allocutionibus, & separatarum & permistarum personarum: ne jejune ad argumentum veniens, non agere fabulam, sed narrare videretur. *Quid hoc negotî est?*] Bene addidit *negotî*, ut augeret invidiam facti. nam potuit dicere, *Quid hoc est?* Sed, ut diximus, ad invidiam & magnitudinem rei, *Negotî* dixit. *Quæ narravit mihi.*] *Quæ*, qualia scilicet, & quanta. *Modo quod narravit mihi.*] *Quæ*, legendum est: ut sit, qualia & quanta: & hoc ἐν ὑπονοίᾳ.

23. *Quod ego numquam credidi.*] Hoc totum cum invidia pronuntiandum ex animo meretricis, quæ facinus indignum nuptias putat.

24. *Ut hac ille viva posset.*] Mire ostendit ex eisdem verbis eandem hanc esse, quam supra dixit, *Numquam illa viva uxorem ducturum. Posset animum inducere.*] Quasi in rem duram & immanem.

25. *Habere autem?*] Ostendit pronuntiatione, quod prope est, ut non habeat.

26. *Sed firmæ hæ vereor ut sint nuptiæ.*] Bene pro persona servi, qui vult dominum uxorium esse magis, quam amatorem Bacchidis. *Sed firmæ vereor.*] Animadverte *Terentium* in nuptiis hoc dictum servare, utrum firmas an infirmas dicat nuptias. *Vt.*] Ne non.

VARIORUM.

21. *Finem statuisse.*] Jocandi materiam arripit vernula more suo, ex verbis mulieris non aliàs sanè valdè ambiguis, sed quæ tamen in alium sensum torqueri possint. Dixerat Philotium, haud licuisse sibi nisi *præfinitò loqui, &c.* apud militem scil. qui ejus esset ingenii, quale describitur, Eun. Act. 2. sc. *Est genus hominum, &c.* Optime illa ostendunt quid hic sit, *præfinito loqui.* Quia autem & illi qui *ad legem & regulam,* (ut Quintil. alicubi loquitur) id est, ad amussim præceptorum rhetoricorum loqui student, & sermonem sollicitè exigunt, ii quoque non malè *præfinitò* loqui dicantur; & militaris oratio utplurimum incultior, (unde & illud ejusdem Quintil. *Simpliciora militares decent:* & in Eun. per ironiam, de milite, *Attica elegantia)* eò trahit Parmeno, quasi de oratione ex præceptis artis, cujus se magistrum profiteretur miles, instituenda locuta esset. Etiam Perseus, *gentem hircosam centurionum*; & alio loco, *hircosos centuriones*, pro agrestibus & indoctis posuit: ut ibi docti viri, qui & vetus proverbiorum στρατιωτικὴ ἀλογία, de homine stupido.

22. *Sed quid hoc.*] Goveanus delet *hoc.*

23. *Ego nunquam credidi.*] Bene hæc conveniunt cum ea meretricia simplicitate quam ei præcedenti scena adscripsit *Terentius.* nam meretrices vafræ, cum neminem ament, facile suspicantur se non amari.

PH. *Ita DI Deæque faxint, si in rem est Bacchidis.*
Sed qui istuc credam ita esse? dic mihi, Parmeno.
PA. *Non est opus prolato: hoc percontarier*
Desiste. PH. *nempe ea causa, ut ne id fiat palam,*
Ita me DI bene amabunt, haud propterea rogo:
Ut hoc proferam: sed ut tacita mecum gaudeam.
PA. *Numquam dices tam commode, ut tergum meum*
Tuam in fidem committam. PH. *ah noli, Parmeno:*
Quasi tu non multo malis narrare hoc mihi,

Quam

DONATI.

27. *Si in rem est Bacchidis.*] Bene additum, *Si in rem est Bacchidis*: ut ostenderet, se non malignitatis, sed benevolentiæ causa, talia vota suscipere. *In rem.*] Pro, utilitatem: *Ab re*, contra utilitatem.

28. *Sed qui istuc credam?*] Id est, nuptias esse infirmas. *Sed qui istuc credam, ita esse? dic mihi, Parmeno.*] Superiore voto excusavit crimen curiositatis: jam videtur post Bacchidem audire velle.

29. *Non est opus prolato: hoc percontarier desiste.*] Vide quam convenienter Poëta, quum id agat, ut narrantem Parmenonem inducat, tamen multis diverticulis morales facetias internectat. *Non est opus prolato: hoc percontarier desiste.*] Incerta distinctio, utrum, *prolato hoc*, an *hoc percontarier*.

31. *Ita me DI bene amabunt.*] Pro *ament*: ut,

—— donec regina sacerdos (prolem.
Marte gravis geminam partu dabit Ilia

32. *Ut hoc proferam.*] Prodam, Bacchidi scilicet, vel cuilibet. *Mecum gaudeam.*] *Mecum*, intra me. *Virgil.*

Hæc secum. ——

33. *Numquam dices tam commode.*] Hæc pronuntiatio ejusmodi esse debet, ut ex ea appareat prope delinitum Parmenonem, vix se posse continere quin narret. *Numquam dices tam commode.*] Quasi ex parte labefactus est: sic enim loquitur.

34. *Ah noli, Parmeno.*] Artificiose se fingit audire nolle, ut tacitura credatur, si audierit: quia curiositas signum est loquacitatis. Sic *Horat.*

Percontatorem fugita, nam garrulus idem est.

35. *Quasi non tu multo malis.*] Deest, *Ita dicis*: ut sit, *Ita dicis quasi*. Et nunc Philotis non est instantior hac calliditate, ut magis servum ad dicendum provocet. *Quasi non tu multo malis narrare hoc mihi.*] Ἔλλειψις: deest enim, *Ita gravaris dicere*, aut *Ita negas te esse locuturum*.

VARIORUM.

30. *Ut ne id fiat palam.*] Ea nempe tibi metuendi sive celandi caussa, ne per me aliis innotescat, quod mihi dixeris.

31. *Ita me DI amabunt.*] Fidem silentii hic fingit Philotis, præter naturam, cum mulierum, tum scortorum, dum quod cupit de Parmenone audiat. Est autem alioqui mulieribus maximum ornamentum, silentium & taciturnitas.

32. *Ut tacita mecum gaudeam.*] Id est, ut tacitam apud me voluptatem sentiam. Idem est, *in sinu gaudere.*

33. *Tergum meum.*] Fit allusio ad pœnam servorum, quorum tergum erat flagellorum & stimulorum seminarium & seges, apud *Plautum.* Willich.

34. *Ah noli, Parmeno.*] Consuetudinem hanc ineptorum hominum, qui flammam ardentem, ut dicitur, in ore potius, quam quidquam secreti, continerent,

Quam ego quæ percontor, scire. PA. *vera hæc prædicat,*
Et illud mihi vitium est maximum. si mihi fidem
Das, te tacituram, dicam. PH. *ad ingenium redis:*
Fidem do; loquere. PA. *ausculta.* PH. *istic sum.* PA. *hanc Bacchidem*
Amabat, ut cum maxime, tum Pamphilus,
Cum pater, uxorem ut ducat, orare occipit:
Et hæc, communia omnium quæ sunt patrum,
Sese senem esse, dicere: illum autem unicum;

Præsi-

DONATI.

37. *Et illud mihi maximum vitium est.*] Servile vitium est, tacere non posse. *Vera hæc prædicat, & illud mihi maximum est.*] Hæc lentius apud sese: illud clare, *Si mihi fidem das.* Etiam alia se habere vitia, exceptione significat, in hoc quod dicit, *Illud mihi vitium maximum est. Si mihi fidem das.*] Animadverte, his dilationibus etiam spectatorem suspendi, quo libentius audiat. *Si mihi fidem das.*] Fideliter, pro *des.*

38. *Ad ingenium redis.*] Quia à se discesserat, si taceret. *Cicero, Redit ad se.*

39. *Hanc Bacchidem amabat, ut cum maxume.*] Ejusmodi est hæc tota narratio, ut defensionem adolescentis continere videatur: quod meretricem amicam necessitate coactus deseruerit. Mire igitur, unde quæstio est, inde cœpit: *Amabat*, inquit, *Bacchidem.* Sic & in secundo *Virgilius*, an fortiores Græci Trojanis:

— *fracti bello*, inquit, *fatisque repulsi*
Ductores Danaum. —

40. *Bacchidem amabat.*] Ordo & sensus hic est, Hanc Bacchidem tum amabat Pamphilus, ut cum maxime amabat, quum pater uxorem, ut ducat, orare occipit. Et *Ut* positum pro *quemadmodum.* Et *maxime* bis numero subauditur. Et *cum maxime*, una pars orationis est: aut *cum maxime* pro nimis.

41. *Quum pater.*] *Quum*, modo adverbium est temporis, pro *quando. Orare occipit.*] Maxima necessitas est, orans pater.

42. *Et hæc, communia omnium.*] Quid si injustum est, quod orabatur? ostendit justum, & frequentatum, quod dicebat pater.

43. *Sese senem esse dicere.*] Omnem causam adolescentis senex amputavit, pro suo senili commodo rogans: potuisset enim adolescens dicere, Quam pro me curam geris, hanc precor pro me

VARIORVM.

nerent, & tamen simulant, nolle ea, quæ sciunt, detegere, atque orari volunt, festivissime expressit Lucianus in convivio. *Muretus.*

37. *Maximum.*] Hæc ille secum, ut Philotis non audiat.

39. *Fidem do; loquere.*] Mira ratio est ingenii humani, quod sedulo perscrutatur ea quæ ad nos non attinent: credo quod nostra raro perpendere sine metu aut dolore possimus. Aliorum vero negotiis, cum parum nos afficiant, sine his affectibus immorari possumus.

40. *Amabat, ut cum maxime, tum Pamphilus.*] Quibusdam se implicant atque induunt tricis Grammatici optimi in hoc loco: sed ego in oratione defectum esse arbitror, cujus supplementum sit verbum, *amabat*, iteratum: *ut cum maxime amabat:* quod est, nunquam magis quam tum amaverat. *Turnebus.*

43. *Sese senem esse.*] Muretus legit, *senem se dicere esse.*

 43. *Præ-*

Præsidium velle se senectuti suæ.
Ille se primo negare. sed postquam acrius
Pater instat, fecit animi ut incertus foret,
Pudorin', anne amori obsequeretur magis.
Tundendo, atque odio denique effecit senex:
Despondit ei gnatam hujus vicini proxumi.
Usque illud visum est Pamphilo neutiquam grave,
Donec

DONATI.

deponas. *Senem esse dicere.*] Illud posset agere amator contra utilitatem suam: sed non poterat filius contra utilitatem patris. Ergo ut cogeret pater, suam caussam interponebat.

44. *Præsidium velle se senectuti suæ.*] *Præsidium senectutis*, sobolem & successorem dicit.

45. *Ille primo se negare.*] Utrum deest *ducere*? an *negare se nuptiis*. *Sed postquam acrius pater instat.*] Tria dicit, & *Acrius*, & *Pater*, & *Instat*. *Sed postquam acrius pater instat.*] Postquam, inquit, acrius instat, non compulsus est Pamphilus, sed tantum deliberavit. *Pater instat.*] Major vis est quum pater instat, quam quum rogat.

47. *Pudorine, anne amori obsequeretur magis.*] Sic ostendit in utramque partem, ut tantum in animo honesti adolescentis pudor amorem vincere debuisset. *Pudorine, anne amori.*] Ἀνακόλουθον. non enim præposito *utrum*, intulit *anne*. *Pudorine, anne amori.*] Latens excusationis ratio explicata est. *Pudori*, Patris scilicet: *Amori*, Meretricis.

48. *Tundendo, atque odio.*] *Tundere*, est sæpius idem repetere: translatio à fabrorum malleo. *Odio.*] Assiduitate. Attendenda est difficultas uniuscujusque verbi. *Tundendo, atque odio denique effecit.*] *Denique* temporis longitudinem significat. *Efficimus* vero, quod cum magno conatu & molimine facimus, vixque per nos finem accipit. *Tundendo, atque odio denique effecit senex.*] Mire interposuit moras, ad postremum confessus uxorem ductam. Primo, inquit, negavit: post, deliberavit: ad postremum, duxit. Non, inquit, ipse: sed effecit hoc senex. Ita mutatione personæ totam voluntatem adolescentis absolvit. *Denique effecit.*] Oratorie tempus apposuit: nam hoc significat *Denique*. *Odio.*] Hoc est, instantia.

49. *Despondit ei gnatam.*] Vide, non hic dici, Duxit uxorem Pamphilus: sed totum ad patrem referri.

50. *Neutiquam.*] Non nimis.

VARIORUM.

44. *Præsidium velle, &c.*] Nam ut rectè *Nazianzenus* scripsit: Liberi sunt patri senio confecto novum robur & velut baculi senectutis, quibus innitatur & gressus firmet: παῖδει γὰρ γηρόσκοντι νέον σκῆπτρον υἱέες εἰσίν.

47. *Pudorin', anne amori, &c.*] Pudor & verecundia, comes est semper & custos pudicitiæ. Hinc mulier, quæ in corpus peccat, dicitur suo pudori non parcere. Cui succinit illud *Virgil.* de *Didone* loquentis Æneid. 4.

Spemque dedit menti dubiæ, solvitque pudorem.

Ex quo loco apparet, quid sit *solvere pudorem*; nempe claustra pudicitiæ effringere, disrumpere. Sed hoc loco *Parmeno* amorem & pudorem veluti adversos & pugnaces facit. *Weitz.* Hinc Ovid. *Pudor est qui suadeat istinc, Hinc dissuadet amor. victus pudor esset amore: sed leve si nunus, &c.*

50. *Pamphilo neutiquam grave.*] Ut in vitia labimur: ita nos optime ad saniorem mentem pedetentim redire, *Pamphilus* hic egregium exemplum exhibet.

59. *Cum*

Donec jam in ipsis nuptiis, postquam videt
Paratas; nec moram ullam, quin ducat, dari:
Ibi demum ita ægre tulit, ut ipsam Bacchidem,
Si adesset, credo ibi ejus commisereſceret.
Ubicunque datum erat ſpatium ſolitudinis,
Ut conloqui mecum una poſſet. Parmeno,
Perii, quid ego egi? in quod me conjeci malum?
Non potero hoc ferre, Parmeno. perii miſer.
PH. *At te DI Deæque perduint, cum iſtoc odio, Laches.*
PA. *Ut ad pauca redeam, uxorem deducit domum.*

Nocte

DONATI.

51. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] Nota locutionem ſenſu magis, quam verbis manifeſtam. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] Deeſt, Poſitus conſtitutusve ita doluit, & ægre tulit. Aut repetere debemus ſic, In ipſis inquam nuptiis. *Donec jam in ipsis nuptiis.*] In mentione nuptiarum effervescit animus amatoris.

52. *Nec moram ullam, quin ducat, dari.*] Ubi nec aliquam dieculam vel dilationem videt ad nuptias. *Quin.*] Quominus.

53. *Ibi demum.*] Denique, poſtremo. Et mire additum eſt *Ibi:* quia male pendebat, *In ipsis nuptiis.* & ſic eſt, quaſi dixiſſet, In ipſis inquam nuptiis. *Demum ita ægre tulit, ut ipſam Bacchidem, ſi adeſſet, credo ibi ejus commiſereſceret.*] Hoc ὑπερβολικῶς. ut *Virgilius,*

Vel Priami miseranda manus. ——

Ut ipſam Bacchidem.] Quæ nunc accuſatrix eſt. Et eſt argumentum ab animo. *Ægre tulit.*] Idem *Virgilius:*

—— *quis talia fando,*
Myrmidonum Dolopumve, aut duri miles Ulyſſei,
Temperet à lachrymis? ——

54. *Credo ibi.*] *Ibi*, pro *Tum.*

56. *Ut colloqui mecum una poſſet.*] Παθητικὸν tertium. Et argumentum à perſona, quod ait, *Mecum. Parmeno, perii.*] Argumentum à dictis: quod ait, *Parmeno, perii. Parmeno.*] Moraliter, & antonomaſiace nomen repetit. Et ſignificanter fecit, non addendo *Dicebat*, & in μιμητικὸν à διηγηματικῷ tranſeundo. Et mire interpoſuit nomen, ut affectum doloris oſtenderet. Sic *Virgilius:*

Anna; fatebor enim. ——

58. *Parmeno, &c. Parmeno.*] Ἐν ἤθει repetit nomen.

59. *At te DI Deæque perduint.*] Obtinuit & perſuaſit ſervus. nam jam meretrix ſeni iraſcitur, non Pamphilo. *Cum iſtoc odio.*] Cum inſtantia ac moleſtia.

60. *Ut ad pauca redeam.*] Tanquam multa ſint, quæ de Pamphili amore dici poſſint. *Ut ad pauca redeam.*] Præceptum oratorium in longa narratione, pro veritatis inquiſitione. reddit enim auditorem acriorem, quem ſpes finis recipit fatigatum. *Uxorem deducit domum.*] *Uxor* dicitur, vel ab ungendis poſtibus, & figenda lana: id eſt, quod quum puellæ nuberent, maritorum poſtes ungebant, ibique lanam figebant. vel quod lotos maritos ipſæ ungebant. cujus rei teſtis *Ennius:*

Exin Tarquinium bona fœmina lavit & unxit.

VARIORUM.

59. *Cum iſtoc odio.*] Quaſi *Laches* non inductus amore filii, eum ad matrimonium adegiſſet, ſed odio *Thaidis.*

61. *Nocte*

Nocte illa prima virginem non attigit :
Quæ consecuta est nox, eam nihilo magis.
PH. *Quid ais? cum virgine una adolescens cubuerit*
Plus potus, sese illa abstinere ut potuerit?
Non verisimile dicis : nec verum arbitror.
PA. *Credo ita videri tibi; nam nemo ad te venit,*

Nisi

DONATI.

61. *Nocte illa prima.*] Pronuntiandum acutius *Illa prima :* quasi dicat, plena desiderii, plena cupiditatis. Similiter addidit *Virginem.* & expresse, *Non attigit nocte illa prima.* Quasi dicat, plena amoris & plena dulcedinis : ut mirum sit quod infertur, *Non tactam virginem.* Et hic argumentum est, quanta fecerit Pamphilus erga amicam suam. *Virginem non adtigit.*] *Virginem* ἔμφασις est : quamvis non amatam, virginem tamen. & non dixit, non amplexus est: sed, *Ne attigit quidem.*

62. *Quæ consecuta est nox.*] Eam primam noctem scilicet. *Nihilo magis.*] Quasi in nihilo possit esse magis aut minus. Et *nihilo magis*, asseverationis est.

63. *Quid ais? cum virgine una.*] Invenitur quasi interjectio *una*, id est, simul uno loco. *Cum virgine.*] A persona. *Una.*] A loco. *Adolescens.*] A persona. *Cubuerit.*] Ab habitu & occasione. *Cum virgine una adolescens cubuerit.*] Argumenta in conjecturam necessario posita; quibus *Terentius* ex utraque parte disputans, τὸ ἀπίθανον purgat, ne quis illum stulte hæc posuisse judicaret. Hæc enim meretrix tarde credit argumentis, ne à Parmenone vincatur. Hinc est quod ait *Horatius*,

Vincere Cæcilius gravitate, Terentius arte.

64. *Plus potus.*] Ab impulsione, & ex accidentibus.

65. *Non verisimile dicis.*] Αὔξησις perversa : prius est enim verum, deinde verisimile. Sed ideo sic dicit, quia est sæpe non verisimile, verum tamen : ut, Decios pro alieno commodo mori voluisse. *Non verisimile dicis.*] Hoc jam plus est, tantum eum amasse Bacchidem, quantum non possit credi.

66. *Credo ita videri tibi : nam nemo ad te venit.*] Magno compendio usus est, non ostendens cur hoc falsum sit, quod putet meretrix : sed cur hoc putet. ita ex ejus persona totum refellitur, quod objicit.

VARIORUM.

61. *Nocte illa prima.*] *Erasmus* putat *Terentium* respexisse ad locum *Homeri* Odyss. quinto :

Ἀλλ' ἤτοι νύκτας μὲν ἰαύεσκεν καὶ ἀνάγκῃ
Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι παρ' οὐκ ἐθέλων ἐθελούσῃ.
Ἤματα δ' ἐν πέτρῃσι καὶ ἠιόνεσσι καθίζων
Δάκρυσι καὶ στοναχῇσι καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἐρέχθων.

Sed nolens licet ac vi, cum illa nocte cubabat,
Nolens cum cupiente sub antris conditus atris,
Verum perdius in scopulis ac littore sedit,
Excrucians animum lachrymis, curis, gemituque.

64. *Plus potus.*] Nam secundum *Ovid.*
Venus in vinis, ignis in igne furit.
Et :
Vina parant animos Veneri.
Quandoquidem proximus est locus à Libero Baccho ad inconcessam Venerem. *Val. Max.*

66. *Credo ita videri tibi.*] Nonnihil scortilli lubidinem notat, & confutat ab animo & voluntate cubandi, quæ in *Pamphilo* desiderabatur. *Willich.*

70. *Ab*

Nisi cupiens tui: ille invitus illam duxerat:
PH. *Quid deinde fit?* PA. *diebus sane pauculis*
Post, Pamphilus me solum seducit foras:
Narratque, ut virgo ab se integra etiam tum siet:
Seque ante, quam eam uxorem duxisset domum,
Sperasse, eas toleraré posse nuptias:
Sed quam decrerim me non posse diutius
Habere, eam ludibrio haberi, Parmeno,
Quin integram itidem reddam; ut accepi ab suis,
Neque honestum mihi, neque utile ipsi virgini est.
PH. *Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.*
PA. *Hoc ego proferre, incommodum mihi esse arbitror:*

Reddi

DONATI.

67. *Ille invitus.*] *Invitus* dicendo, quasi admonet iterum iterumque. ut *Virgil.* ——— *Italiam non sponte sequor.*

68. *Quid deinde fit?*] Interponitur persona ad exitum festinans: ut alibi, *Quam metui quorsum evaderes. Diebus sane pauculis post.*] Hic exitus est.

69. *Pamphilus me solum seducit foras.*] Ne testis quisquam & arbiter secretorum interveniat. *Me solum seducit foras.*] Familiaris in servo jactantia, de dominorum familiaritate, simul quia decens est, ut per eum, quid gestum sit, spectatores sciant.

70. *Narratque, ut virgo à se integra etiam tum siet.*] Hoc est illud quod supra dixerat, *Nocte illa prima virginem non attigit.*

71. *Seque ante, quam eam uxorem duxisset domum.*] Bonus color purgationis: diceretur enim, Quare si illam odio habebat, ducebat uxorem.

72. *Tolerare posse.*] *Tolerare*, verbum est male patientis.

73. *Quam decrerim me non posse diutius habere.*] Ἀποστροφὴ καὶ ἠθοποιΐα, διηγηματικὸς εἰς μιμητικήν. *Decrerim.*] Statuerim & defixerim.

74. *Eam ludibrio haberi.*] Honesto verbo & pudoris pleno usus est: & nove pro vitiari.

75. *Quin.*] Quominus. *Integram.*] Id est, honestam. non enim dixit, Spoliatam virginem aut mulierem. *Vt accepi à suis.*] Vigilanter quidem integram specificat: id est, talem, qualem accepit à suis. potuit enim vitiatam accepisse, ut sæpe evenit, Ergo non abundat, *Vt accepi à suis*, sed habet significationem.

77. *Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.*] Erga meretricem *Pium*, *Pudicum* erga virginem. Cogitur pium dicere Pamphilum, quem perjurum putabat. *Pium & pudicum ingenium narras Pamphili.*] An simul erga virginem & pium & pudicum? an pium erga meretricem, pudicum erga virginem.

78. *Hoc ego proferre.*] Verba Pamphili sunt: non ut quidam putant, ad personam Parmenonis referentes. *Hoc ego proferre.*] Amorem scilicet meretricis.

VARIORVM.

70. *Ab se integra.*] Id est, quantum ad se ipsum attinet.

75. *Ut accepi ab.*] Fabricius delet *ab*.

77. *Pium ac pudicum.*] *Parmenoni* adscribuntur, quæ debent adscribi *Philotidi*, & versus sequens *Philotidi*, qui *Parmenoni* adscribi debebat.

78. *Incommodum.*] Propter patris iram, qui autor illarum nuptiarum.

79. *Reddi*

Reddi patri autem, cui tu nihil dicas vitii,
Superbum est: sed illam, spero, ubi hoc cognoverit,
Non posse se mecum esse abituram denique.
PH. *Quid interea? ibatne ad Bacchidem?* PA. *cotidie.*
Sed, ut fit, postquam hunc alienum ab sese videt,
Maligna multo, & magis procax facta ilico est.
PH. *Non ædepol mirum.* PA. *atqui ea res multo maxime*
Disjunxit illum ab illa: postquam & ipse se,

Et

DONATI.

79. *Cui nihil dicas vitii.*] Nunc *Vitii*, culpæ uxoriæ.

81. *Abituram denique.*] *Denique*, moram significat, & postremam tarditatem. itaque postremo, vel sero abituram indicat.

82. *Quid interea.*] Exultantis est, & gestientis audire. *Interea.*] Inter eos dies.

83. *Postquam hunc alienum ab sese videt.*] Pro *Alienatum* dixit. ut in Phormione, *Quid ego vobis, Geta, alienus sum?* Nam quomodo *Alienum*, si amabat, dixisset? *Postquam hunc alienum.*] Oratorie, non jam Bacchidem excusat, quam à verisimili causa vult inducere, quod ipsa sit in Pamphilum durior. *Alienum ab sese videt.*] Id est maritum: nam hoc nomen à meretricibus alienum est.

84. *Maligna multo.*] *Maligna*, difficilis ac superba. *Malignus* est, qui difficultatem sui ostendit. *Procax.*] Dispoliatrix & petax. *Procare* enim, est petere. *Virgil.*

— *Procacibus austris.*

id est, impudentibus. nam qui multum petit, impudens est & procax. Unde & *Proci* dicti sunt, qui filias alienas in matrimonium petierunt.

85. *Non ædepol mirum.*] Obtinuit quod volebat Parmeno. nam credidit Philotis injuriam factam Pamphilo. *Atqui ea res multo maxime.*] Opportune concitatius Pamphilum defendit Parmeno, postquam Philotis inducta est, ut fateretur injuriam factam. *Atqui ea res.*] *Atqui*, imo. Legitur & *Atque.*

VARIORUM.

79. *Reddi patri.*] Proprio patri Phidippo. *Nihil dicas vitii.*] Sine justæ caussæ allegatione.

81. *Mecum esse.*] Uxoris loco: ut apud Plautum sæpe.

86. *Postquam & ipse se.*] Hic singulare est remedium, ut ab amore meretricum mariti non per *Xantippen*, sed per *Eulaliam*, cujus mores hic describuntur, commode revocentur. Collatione autem ingenium *Philumenæ* depingit, exemplum honestæ & commodæ matronæ proponens. Porro ἀνταπόδοσιν alterius collationis de *Bacchide* inchoatam reliquit. Nam incommodum erat apud meretricem mores meretricum insectari. Dotes autem honestæ uxoris hic quatuor numerantur. Quarum prima est liberalitas ingenii; quæ omnem fucum & dolum excludit. *Altera* est pudor: quare *Demades* pudorem in muliere τοῦ κάλλους ἀκρόπολιν esse dicebat. *Tertia* est modestia, quæ est σωφροσύνη. Laudanda *Philonis* uxor, quæ rogata, cur non ornatum aureum gestaret? respondit, pro ornamento sibi virtutem sufficere. *Quarta* est patientia, qua mariti injurias perfert, & ejusdem contumelias non traducit, sed tegit. His sane virtutibus uxorum, mariti morosi & alieni, mitiores & mansuetiores redduntur, officii sui amantissimi. *Willich.*

88. *Exi-*

Et illam, & hanc quæ domi erat, cognovit ſatis,
Ad exemplum ambarum mores earum exſtimans.
Hæc, ita uti liberali eſſe ingenio decet,
Pudens, modeſta: incommoda atque injurias
Viri omnes ferre, & tegere contumelias.
Hic animus partim uxoris miſericordia
Devinctus, partim victus hujuſce injuriis,
Paulatim elapſus eſt Bacchidi: atque huc tranſtulit
Amorem, poſtquam par ingenium nactus eſt.

Inter-

DONATI.

87. *Et illam.*] Meretricem malam. *Et hanc, quæ domi erat.*] Uxorem modeſtam. *Et illam, & hanc quæ domi erat.*] *Illam* quæ meretrix eſſet: *Hanc*, id eſt, uxorem. *Cognovit.*] Diligentius & attentius conſideravit. nam *Cognoſcere*, eſt diligenter & attente conſiderare. *Cognovit ſatis.*] Bene *ſatis*, ex ipſius moribus, & ex meretricis.

88. *Ad exemplum.*] Quaſi ad imaginem, & collationem, & ſpeciem comparationis. *Exſtimans.*] Intelligens.

89. *Hæc, ita ut liberali eſſe ingenio decet.*] Qualitas comparativa.

90. *Pudens, modeſta.*] Hæc contra vitia meretricia poſuit. Pudens hæc, illa procax: modeſta hæc, illa maligna. reliqua vero ſuperadduntur ornamenta, uxoris matronæque laudes. *Incommoda atque injurias.*] Callide, laudata uxore non repetit vitia meretricis ad meretricem: & ſimul contentus de uxoris laudibus, vitia meretricis intelligit. *Incommoda atque injurias viri omnes ferre.*] Figura ἐλλείψεως. *Tegere.*] Hoc plus eſt, quam ferre. & *Tegere*, quod meretricem amaret. Et plus dixit *Tegere*, quam cœlare. *Tegere* enim ad hoc dixit: ut non ſolum cuiquam non ediceret, ſed & ne quis ſciret.

92. *Hic animus.*] Oratorie dixit. non enim Pamphilum dixit: ſed animum Pamphili. *Hic, animus.*] *Hic* pro *Tum.* *Virgilius,*

Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes.

Uxoris miſericordia.] Ἀμφιβολία. *Uxoris miſericordia.*] Recte, quia ex miſericordia amor naſcitur. Sic & in Phormione, *Miſertum eſt, virgo ipſa facie egregia. Virgilius,*

—— heu quibus ille
Jactatus fatis! ——

93. *Devinctus, partim victus.*] De proximo repetivit παρόμοιον, *Devinctus, victus. Partim victus hujuſce injuriis.*] Qualitas relativa.

94. *Paulatim elapſus.*] Adeo eſt tardus amor Pamphili & magnus, ut etiam poſt injurias difficile diſcedat. *Elapſus.*] Animus, non Pamphilus.

95. *Poſtquam par ingenium nactus eſt.*] An ſibi par? an abſolute bonum? ut di-

VARIORUM.

88. *Exiſtimans.*] Mores earum comparans ac contendens; & de utriuſque moribus ex hac comparatione judicans.

89. *Liberali eſſe.*] Ut eam decet, quæ liberali ſit ingenio. Cæterùm, poſterius membrum comparationis conſultò omittit ne meretricem abſentem, inſectando præſentem offenderet.

93. *Devinctus.*] Alii legunt, *devictus.*

94. *Paulatim elapſus eſt.*] Id eſt, paulatim ſe ſubduxit, donec poſtea omnino abſtineret conſuetudine Bacchidis. *Bacchidi.*] Alii legunt, *Bacchide.* Et pro *huc*, alii *huic.*

95. *Par ingenium.*] Quod mori & amori

Intereà in Imbro moritur cognatus senex
Horumce: ea ad hos redibat lege hæreditas.
Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater:
Relinquit cum matre hic uxorem. nam senex
Rus abdidit se. huc raro in urbem commeat.
PH. *Quid adhuc hab ent infirmitatis nuptiæ?*

PA. Nunc

DONATI.

cimus, *Sic par est facere te.* Ergo aut sibi par, aut uxori: id est, liberali fœminæ. *Par ingenium nactus est.*] *Par ingenium*, eandem voluntatem. *Sallustius*, *Quos eadem odisse, & eadem metuere in unum coëgit.* Idem alibi; *Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.*

96. *Interea in Imbro moritur cognatus senex.*] Bene causa abitionis Pamphili narratur. *Moritur cognatus senex.*] Bene, quod ait *senex*: nam acerbum funus non conveniebat fabulæ. In comœdia itaque apud *Terentium*, aut meretrix molesta, aut ex duabus una uxor moritur, aut senex. Ita ex hujusmodi mortibus, vel incommodum vitatur, vel lucrum insuper nascitur, ut non sit causa lugendi.

97. *Horum.*] Maluit *Horum*, quam *Dominorum*, dicere. *Ad hos redibat lege hæreditas.*] Verbo juris usus est: ea enim legitima est hæreditas, quæ familiæ debebatur.

98. *Eo amantem.*] Modo jam uxorem: non enim amicam. *Invitum Pamphilum extrudit pater.*] Invitum recessisse vis verbi demonstrat. Nam proprie *Extrudere* dicitur, qui manibus expellit: sed hic translatione usus est, ut ostenderet, tantum importunitatis verbis senis fuisse, quantum impulsio manuum efficere potuisset. *Extrudit.*] Verbum necessitatis & aptum importunitati.

99. *Relinquit.*] Inertia præsentis temporis. Legitur & *Reliquit*. *Relinquit cum matre hic uxorem.*] Præparatio ad futurum errorem.

100. *Nam senex rus abdidit se.*] Nam hic inceptiva particula est. ut, *Nam meus conservus est homo haud magni pretii. Plautus* in Milite glorioso. *Rus abdidit se.*] Verbum reprehendentis senem: quod, *Se abdidit*, dixit. *Huc raro in urbem commeat.*] *Huc* bene dixit, ut ostendat Parmenonem in urbe esse. Mira οἰκονομία. fac enim præsentem, & nullus error in fabula est. *Commeat.*] *Commeare* est abesse inde, ubi te esse oporteat. Ergo hoc dicto ostendit, quam raro ad urbem veniat senex. quippe *Commeatus* est ex aliqua commoratione temporalis abscessus.

101. *Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ?*] Bene usque adhuc suspensa narratio est. & in hac interrogatione quasi substomachatur Philotis decepta, quod nihil videat infirmitatis in nuptiis, quod optaverat. *Quid adhuc habent?*] Hoc tristior meretrix dixit.

VARIORUM.

amori suo meliùs congrueret: illi *pius ac pudicus*, ut paulò suprà; hoc, *pudens, modesta*, &c. ut modo.

96. *In Imbro.*] Insula prope *Thraciam*, ut est in nona tabula Europæ *Ptolomæi*. Nam ante *Thraciam* sita est, sacra *Caberis Thracum* numinibus & *Mercurio*, quem *Imbrum* fortunati vocant, sicut & *Stephanus* meminit, & Comment. in *Apollon.* fusius explicant. *Willichius.*

97. *Ea ad hos.*] Quæ ex cognato sene. nam mortui senis commemoratio, ex communi loquentium consuetudine tacitam habet & hæreditatis significationem, quò spectat relativum illud, *ea*.

100. *In urbem commeat.*] *Sext. Pompe-*

jus

PA. Nunc audies. primo dies complusculos
Bene conveniebat sane inter eas: interim
Miris modis odisse cœpit Sostratam:
Neque lites ullæ inter eas, postulatio
Nunquam. PH. *quid igitur?* PA. *si quando ad eam accesserat*
Confabulatum, fugere è conspectu ilico:
Videre nolle. denique, ubi non quit pati,
Simu-

DONATI.

102. *Nunc audies.*] Sic ait, quasi jamdudum audire cupienti, vel quasi ad molestam percontatricem.

103. *Bene conveniebat sane.*] *Bene*, pro multum: & *sane*, valide. quia qui sanus, idem & validus.

104. *Interim miris modis odisse.*] Huc usque Parmenonem Poëta verba passus est dicere: cætera actibus servaturus. *Interim miris modis.*] Mire ad finem comœdiæ rerum explanatio reservatur. namque si quæras, fallitur Parmeno, quum non odio socrus, sed pudore simultatem adversus socrum Philumena simulaverit. *Interim.*] Modo repente: & est adverbium temporis. *Miris modis.*] Miris exemplis.

105. *Postulatio.*] Expostulatio, querela. sed proprie *Expostulatio* est apud illum ipsum, qui peccaverit: *Postulatio*, de illo apud alterum.

106. *Quid igitur?*] Recte dixit, si hoc non fuit, quid ergo? *Postulatio*, querela, & quasi justa interpositio querelarum.

107. *Fugere è conspectu illico.*] Bene *E conspectu:* utpote, quæ caveret gravida intelligi. Sed tamen subjungit; *Videre nolle:* ut ignorantia Parmenonis appareat, qui argumentum odiorum credidit, quod Philumena neque videri vellet, neque videre. *Fugere è conspectu.*] Ne videretur.

108: *Videre nolle.*] Ne videret. *Denique, ubi non quit pati.*] *Pati* & sustinere; & sustineri intelligi potest hoc loco. utrum postquam non potuit sustinere socrum? an postquam illam socrus ferre non potuit, sic se cœlantem nurum? Potest etiam sic intelligi, Ubi non potuit augmenta odii sui ipsa nurus pati & continere, migravit ad socrum. *Non quit pati.*] Tolerare aut tolerari: quia *Patior* commune est. nam *Patior te*, & *à te*, dicimus.

VARIORUM.

jus commeare idem esse observat, quod *remeare, ultro citroque ire.* Sic *Cicero* ad Att. *Crebro enim illius literæ ab aliis ad nos commeant:* id est, *redeunt & redduntur.* Willich.

102. *Primo dies.*] Alii legunt, *primum.*

106, *Quid igitur?*] Unde igitur de odio tibi constat?

108: *Non quit pati.*] *Durare* & *pati* idem. Quod Græcis καρτερεῖν, & καρτερία, ὑπομονὴ, patientia. Et *durare* absolute positum, ut apud Poëtam:

Durate, & vosmet rebus servate secundis.

καρτερεῖτε. Et apud Comicum:

Τίς ἐνταῦθα καρτερεῖν δύν'αι) ;

Quis heic durare si sic sit potest?

Pati absolute & eadem in significatione posuerunt. *Virgilius:*

Certum est, in silvis, inter spelæa ferarum
Malle pati. ———

καρτερεῖν ἐν ταῖς ὕλαις καὶ σπηλαίοις.

Terentius hoc loco:

——— *Denique ubi non quit pati,*
Simulat se à matre accersi ad rem divinam: abiit.

Id est, ubi non quit durare in domo socrus. Nugatur ibi *Donatus*, qui *tolerare*

Simulat ſe à matre accerſi ad rem divinam: abiit.
Ubi illic dies eſt complureis, accerſi jubet:
Dixere cauſam tunc, neſcio quam. iterum jubet:
Nemo remiſit. poſtquam accerſunt ſæpius,
Ægram eſſe ſimulant mulierem. noſtra ilico
It viſere ad eam: admiſit nemo. hoc ubi ſenex
Reſcivit, heri ea cauſa rure huc advenit:
Patrem continuo convenit Philumenæ.
Quid egerint inter ſe, nondum etiam ſcio:
Niſi ſane curæ eſt, quorſum eventurum hoc ſiet.
Habes omnem rem: pergam quo cœpi hoc iter.

PH. Et

DONATI.

109. *Abiit.*] Proprie *Abiit:* quia non expectavit, ut mitteretur.

110. *Ubi illic dies eſt complures.*] Α'ρχαϊκῶς *dies*, non *diebus* dixit. *Accerſi jubet.*] Non addidit *Quæ*, quia intelligitur.

111. *Dixere cauſam tunc, neſcio quam.*] Ideo *Neſcio quam*, quia nullius momenti, ac falſam.

112. *Nemo remiſit.*] Hic jam apertius odium videtur, ubi nec jam fingitur cauſa. *Poſtquam accerſunt.*] Subauditur *Noſtri*, id eſt, miſſi à ſocru. *Poſtquam accerſunt.*] Id eſt, miſſi à nobis ſcilicet. Et mira varietas.

114. *It viſere.*] Ut,

——— populare penates
Venimus. ———

It viſere ad eam.] *Viſere*, officii eſt: *Videre*, quærentis aliquem. *Admiſit nemo.*] Injurioſa etiam ipſa pronuntiatio eſt. *Hoc ubi ſenex reſcivit.*] *Scimus* quæ ad nos deferuntur: *Reſcimus* cœlata.

115. *Heri ea cauſa.*] Bene *Ea cauſa:* quippe qui ſe ruri abdidiſſet.

117. *Nondum etiam ſcio.*] Παρέλκον tertium: & deeſt *ſcire*. Et eſt σύλληψις, *Scio ſcire*, cum ἀναβάσει. *Nondum etiam.*] Recte ſervavit reliquis partibus fabulæ pendulū & attentum ſpectatorem.

118. *Niſi ſane curæ eſt, quorſum eventurum hoc ſiet.*] Bene, quia curioſus eſt Parmeno, & idem garrulus. nam per totam fabulam talis inducitur. *Quorſum eventurum.*] Ε'λλειψις. deeſt *ſcire*.

119. *Habes omnem rem.*] Quaſi dicat, quam audire expetiſti. *Pergam quo cœpi hoc iter.*] *Pergam hoc iter:* ut,

Tendere iter pennis. ———

Quo cœpi hoc iter.] Ad portum ſcilicet.

VARIORUM.

aut *tolerari* interpretatur, cum abſolutum ſit, eo ſenſu quo diximus Hinc apud auctores ævi medii paſſim *pati*, pro durare & manere. *Lucianus* lib. 5.

——— Diſce ſine armis
Poſſe pati. ———

Et apud *Senecam:*

Immane regnum eſt, poſſe ſine regno pati.

Vivere, durare poſſe ſine regno, hoc eſt, καρτερεῖν. Qui non eſt ἰδιωτισμὸς illorum temporum, ſed antiquum & elegans loquendi genus. Et apud *Terentium:*

——Non poſſum pati quin dicam patri.

non poſſum durare & καρτερεῖν. *Salmaſ.*

109. *Ad rem divinam*] Tum enim amici & familiares vocari ſolebant. *Abiit.*] Muretus & Faër. *abit.*

117. *Quid egerint inter ſe, nondum etiam ſcio.*] Reliquum argumenti actoribus reſervat, per quod ſuſpenſum & attentum reddit ſpectatorem. *Muretus.* Vide Phorm. Act. 3. ſcen. 1.

120. Nam

PH. *Et quidem ego: nam constitui cum quodam hospite*
Me esse illum conventuram. PA. *DI vortant bene*
Quod agas. PH. *vale.* PA. *& tu bene vale, Philotium.*

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

LACHES. SOSTRATA.

Argum. *Sostratam uxorem accusat Laches, quod nurum Philumenam duritie sua & morum incommoditate, domo ejecerit: socrus contrà, nihil tale à se peccatum esse contendit.* Thes. 1. *Socrus fere nurus suas odisse solent.* 2. *Uxoris est familiam bene curare.*

PRô Deûm atque Hominum fidem! quod hoc genus est? quæ hæc est conjuratio?

Ut

DONATI.

120. *Nam constitui cum quodam hospite.*] *Constitui* proprie. nam de hujusmodi rebus dicitur convenire & constituere, de cujusmodi rebus apud extraneos meretrices agunt.

121. *DI vortant bene quod agas.*] Sæpe enim res eveniunt aliter, quam volumus: & ideo *Vertumnus* colitur, qui præest rebus vertentibus.

VARIORUM.

120. *Nam constitui cum quodam hospite me esse illum conventuram.*] Id est, indixi illi horam adventus mei. Ut supra Heautontim. Act. 4. Sc. 4.

Aut cum venturam dixero, & constituero.

Nota τὸ *constituere*, in venereis. *Titinnius* apud *Nonium* in *Toga*. *Scorto rus constituit.* Cicero: *Vellem non constituisse Scipioni in Tusculanum.* Juvenalis:

Hic ubi nocturnæ Numa constituebat Amicæ.

Paræus.

DONATI.

PRO DEUM ATQUE HOMINUM FIDEM! *In hac scena accusatio socrus est: quæ se conjecturaliter defendit, dicens nihil à se factum in perniciem nurus.*

1. *Prô Deûm atque Hominum fidem!*] Ἐμπαθῶς ab exclamatione cœpta scena est. Senex enim est difficilis & iratus. *Quod hoc genus est? quæ hæc est conjuratio?*] Conatur *Terentius* adversus famam socrum bonam reperire, & incipit à generali exclamatione, quo vehementior fit ejus accusatio: paulatimque ad speciale crimen descendit. *Quod hoc genus.*] Accusatio à persona: cui accidit ex sexu, & quod socrus est. *Conjuratio.*] *Confessio* bonæ rei est, *Conjuratio* malæ. & inde conjuratio Catilinæ dicta est. *Quæ hæc conjuratio.*] Accusatio à re.

VARIORUM.

1. *Prô Deûm atque Hominum.*] Socrus, filiorum uxores ob hoc fere odio prosequuntur, quod plerumque digniores & meliores aut ditiores suos liberos existimant, quam qui debeant uxoribus etiam dignissimis & optimis jungi. Describitur præterea boni patrisfamilias officium, qui ita vitam suam instituere debet, ut, quamvis familia illum quam longissime subinde abesse putet, interim tamen ille omnium eorum facta dictaque explorare teneat. *Marsus.* *Quæ hæc est conjuratio.*] Ἔμφασις societatis est, & confœderationis mulierum, sicut socii aliis sunt conjurati. *Willich.* *Genus est.*] *Quod genus*, id est, *hominum?* Virg. vel eò respicit, quia ut genus, ita & mores sæpe boni ex bonis, &c. Vide Phorm. Act. 1. sc. 2.

Ut omnes mulieres eadem æque studeant nolintque omnia:
Neque declinatam quidquam ab aliarum ingenio ullam reperias?
Itaque adeo uno animo omnes socrus oderunt nurus:
Viris esse advorsas æque studium est, similis pertinacia est.
In eodemque omnes mihi videntur ludo doctæ ad malitiam:
Ei ludo, si ullus est, magistram hanc esse satis certo scio.
SO. *Me miseram, quæ nunc, quamobrem accuser, nescio.*
LA. *hem!*

DONATI.

2. *Ut omnes mulieres eadem æque studeant.*] Bono argumento utitur. Læsisti nurum, quia socrus es: & nulla socrus diligit nurum. *Ut omnes mulieres.*] Accusatio à causa eadem. *Studeant.*] Majoris operis est *studere*, quam *velle.*

3. *Neque declinatam quidquam.*] Id est, flexam vel inflexam, ab eo quod declinaverit: ne parum sit, diversam vel dissimilem dixisse. ut est illud, *Illum tumulum inflexit.*

4. *Itaque adeo uno animo.*] Nescias an ex sententia hac, vel adeo ex hac scena nomen fabulæ sit inventum. *Itaque adeo.*] Necessaria sententiæ ἀμφιβολία, ad describendam utramque personam.

5. *Viris esse advorsas.*] Aliud argumentum: Læsisti nurum, ut mihi adversareris. nam mulier es, & mulieres omnes adversantur viris. *Æque studium est.*] *Studium*, est voluntas hominis attentior atque impensior. *Similis pertinacia est.*] Αὔξησις. nam *studium* & bonum est: *Pertinacia* vero numquam non mala.

6. *In eodemque omnes mihi videntur ludo doctæ ad malitiam.*] Tria in accusatione posuit, ex quibus duo sunt communia, unum ipsius. quod mulier est, & quod socrus, communia: quod ipsa specialiter magistra est, ad malitiam Sostrata. Ex his colligit injuriam passam nurum per conjecturam.

7. *Et ei ludo, si ullus est, magistram.*] Magna amplificatio criminis. dubitat an sit ludus malitiæ: & magistram non dubitat Sostratam, sed *Certo scio* inquit.

8. *Me miseram.*] Et hæc ἐμπαθῶς cœpit, sed ad misericordiam spectat defendentis oratio. *Quæ nunc, quamobrem accuser, nescio.*] Oratorie pro se loquitur mulier. siquidem majoris innocentiæ est

VARIORUM.

3. *Neque declinatam, &c.*] Græcus *Menandri* senarius est:

Γυνὴ γυναικὸς πάντοτ' οὐδὲν διαφέρει.

A fœmina nil fœmina unquam discrepat. Proverbium id approbat Germanicum, *Sie seynd auff einen leist gemacht.* Aut, *Es ist eine manier.* Et *Euripides* Medea. sic habet:

Γυναῖκες εἰς μὲν ἔσθλ' ἀμηχανώταται,
Κακῶν τε πάντων τέκτονες σοφώταται.

Willich.

4. *Nurus.*] Necessaria sententiæ ἀμφιβολία ad describendam utramque personam, ait hic Don. ambiguitas autem ex eo, quòd utrumque *Socrus*, & *nurus*, vel ut accusativi, vel ut nominativi possint accipi, sed ideò quæsita ambiguitas quia utrolibet accipias modo æquè vera fuerit oratio. nam & τὰς Socrus ut plurimum oderunt καὶ nurus; & τὰς nurus, καὶ Socrus.

6. *In eodem omnes ludo, &c.*] Schola vel gymnasio. Eodem in ludo doctos dicimus,

Tu nescis? SO. *non, ita me DI ament, mi Laches:*
Itaque una inter nos agere ætatem licet. LA. *DI mala prohibeant.*
SO. *Meque abs te immerito esse accusatam, postmodum resciſces.*
LA. *scio:*
Te immerito? an quidquam pro istis factis dignum te dici potest?
Quæ me, & te, & familiam dedecoras: filio luctum paras.
Tum autem, ex amicis inimici ut sint nobis adfines, facis:
Qui illum decrerunt dignum, suos cui liberos committerent.

Tu

DONATI.

nescire crimen, quam defendere. & his verbis ostenditur, sine noxa esse etiam Philumenam: non solum hanc, quæ loquitur, Sostratam.

9. *Non, ita me DI ament, mi Laches.*] Modo *Mi Laches* non est blandientis, sed ejus qui periclitetur innoxius. *Non, ita me DI bene ament.*] Ἄτεχνος πίστις per jusjurandum. *Non, ita me DI bene ament.*] Animadvertendum, veteres, non minus εὐφημισμὸν in verbis, quam κακέμφατον neglexisse: velut hic, *Ita me DI bene ament.*

10. *Itaque.*] Modo duæ partes sunt orationis. *DI mala prohibeant.*] Seniliter odit uxorem, cujus amor optabilis fuit in adolescentia. *DI mala prohibeant.*] Ut una inter nos agamus ætatem.

11. *Postmodum resciſces.*] Hæc figura ab oratoribus ἐπάγγελμα nominatur: in qua aliquid promittimus judicibus nos probaturos, quum metuimus, ne quid illis temere persuasum sit. *Postmodum resciſces.*] Fiducia innocentiæ. *Resciscere* est, quum quod de industria cœlatur, vix argumentorum vi agnoscitur.

12. *An quidquam pro istis factis.*] Amare; παρὰ προσδοκίαν.

13. *Quæ me, & te, & familiam.*] Jam sic accusat, quasi probaverit crimen. & est amplificatio. *Quæ me, & te, & familiam.*] Hæc exaggeratio est, quæ δείνωσις appellatur: quum ex uno maleficio multa fiunt ab oratoribus crimina. *Dedecoras.*] *Dedecoratur*, quod honestum est: *Turpatur*, quod honestum est corporale.

15. *Dignum, suos cui liberos committerent.*] Multum sonanter, & accusatorio strepitu, nec masculinum genus, nec fœmininum posuit: nec unam, sed liberos. Sic *Cicero, En cui tuos liberos committas:* quum de uno ageret. &, *Habemus enim liberos:* de puella. *Dignum.*] Sic dixit *dignum*, ut honoris genus sit, accipere uxorem meruisse. *Suos cui liberos committerent.*] Nota liberos in significatione etiam unius filiæ.

VARIORUM.

cimus, qui similibus vitiis laborant, & improbitate pares sunt. Et ut *Plato* ait: ἐκ τοῦ αὐτοῦ γυμνασίου, *ex eodem ludo.* Αὐτὴ γὰρ κάμινος, αὐτὸς εἵλκυσε τροχός. *In eodem quasi furno coctæ, aut eadem currente rota effictæ.* Barland.

13. *Familiam.*] Faërnus addit, *omnem.*

15. *Suos cui liberos committerent.*] Quemadmodum *Terentius* hic unam filiam *liberos* vocat: sic *Cicero* in Orat. de Provinciis Cons. de *Cæsaris* unica filia loquens, *jucundissimos liberos* dicit. *Fr. Fabr.*

Tu sola exorere, quæ perturbes hæc tua impudentia.
SO. *Egone?* LA. *tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.*
An, quia ruri crebro esse soleo, nescire arbitramini
Quo quisque pacto hic vitam vostrorum exigat?
Multo melius hic quæ fiunt, quam illic ubi sum assidue, scio:
Ideo,

DONATI.

16. *Tu sola exorere.*] Emergis, reperiris. Verbum hoc impudentiam notat. *Cicero, Exortus est servus, qui quum in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.* *Exorere.*] Existis. *Exoriri* dicitur, qui non expectatus invadit in aliquem.

17. *Tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.*] *Tu mulier,* ἔμφασιν malitiæ habet. & omnino expressio consuetudinis est ad indignationem. Et lapis nunquam utilis, nisi ad telum, quem magis ad injuriam delegit. nam saxum melius, quam lapis. Ut *Virgilius:*

Saxaque subvectare humeris. ——

Tu inquam mulier.] Sic *Euripides:*

Πολλὰς ἂν εὕροις μηχανάς, γυνὴ γὰρ εἶ.

& *Virgilius:*

—— *varium & mutabile semper*
Fœmina. ——

Lapidem, haud hominem.] Sufficeret, *Lapidem putas:* sed de stomacho, *Haud hominem,* additum est. *Plautus, Herus meus, elephanti corio circumtectus est, non suo.* *Haud hominem putas.*] Ἐν ἤθει. Sic *Apollodorus:* Σὺ μὲν παντάπασιν * eHCAT λίθον.

18. *An quia ruri esse crebro soleo.*] Memor sui est, qui dixerat, *Rus abis.*

19. *Quo quisque pacto hic vitam vestrorum.*] *Vestrorum,* pro *vestrûm.* sic veteres.

20. *Multo melius hic quæ fiunt.*] Ὑπερβολῇ usus est. ut in Adelphis, *An non prius totis sex mensibus olfecissem.*

VARIORUM.

16. *Tu sola exorere, &c.*] Vetus liber omnibus integris literis legit, sine litura, nullo scribendi compendio, hoc modo:

Tu sola exorere, quæ perturbas hæc tua impudentia.
SO. *Ah exorere! egone?* LA. *Tu, inquam, mulier.*

Sed ad syllabarum dimensionem tantum incommodi accedit, facile ut cuivis sit, digitis atque aure callere & deprehendere, si ejus libri auctoritati stemus, stare versum non posse. Neque continuo damnandum est, quia verba in versum non quadrant. Perquam eleganter enim *Sostrata* indignitate accusationis commota, repetit illa; *ah exorere.* quod est ac si dicat; *ah, egone exorior, quæ perturbem hæc mea impudentia?* recte sane. nam τὸ *oriri* propriè, de magnis dicitur, ut de Sole, &c. Hic igitur de muliere, cùm indignatione, ac contemptu: quasi dicat, Tu muliercula inventa es, quæ tantum tibi pro tua impudentia sumeres, &c.

17. *Tu inquam mulier.*] Convitium solemne in sequiorem sexum, *Mulier.* *Plaut.* Casin.

I foras, Mulier es.

Euripid.

Ὦ παγκακίστη καὶ γυνή. τί γὰρ λέγων
Μεῖζόν σε ὄνειδος ἐξείποι τις ἄν;

Carcinus Tragicus apud *Athen.* Dipnos. lib. 13.

Ὦ Ζεῦ, τί χρὴ γυναῖκας ἐξειπεῖν κακόν;
Ἀρκοῦν ἂν εἴη κἂν γυναῖκ' εἴπῃς μόνον.

Lapidem.] Lapis pro bruto stupidoque homine ponitur aliquoties. *Lindebrog.*

19. *Vestrorum.*] Faërnus, *vestrarum.*

20. *Multo melius hic quæ fiunt.*] Ostendit hic *Terentius,* quomodo ii, qui suspi-

Ideo, quia, ut vos mihi domi eritis, proinde ego ero fama foris.
Jampridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam:
Minimeque adeo mirum: & ni id fecisset, magis mirum foret.
Sed non credidi adeo, ut etiam totam hanc odisset domum:
Quod si scissem, illa hic maneret potius, tu hinc isses foras.
At vide, quam immerito ægritudo hæc oritur mihi abs te, Sostrata:
Rus habitatum abii, concedens vobis, & rei serviens,
Sumptus vestros, otiumque ut nostra res posset pati,

Meo

DONATI.

21. *Ideo, quia, ut vos mihi domi eritis.*] Mire confirmat, unde sciat: ne suspiciose crimen objicere videretur. Et bene *Mihi:* quia commoditas familiæ ad hunc redundatura est.

22. *Pridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam.*] Primo objurgatio est Sostratæ, cur non amet nurum. Secundo, cur non ametur à nuru. Tertio, cur usque adeo puella nupta deserat domum.

23. *Minimeque adeo mirum.*] Satis amare, pro merito dicit odium, contra meritum amoremque: simul excusat nurum, quæ oderit talem socrum: & simul prævenit, Quid si non læsa est, sed odio me habet.

24. *Sed non credidi adeo.*] Deest *Osuram fuisse.*

26. *At vide, quam immerito ægritudo hæc mihi oritur abs te, Sostrata.*] Ἠθικῶς post acrem invectionem, se ipsum miseratur, ut invidiam duræ inclamationis in ipsam convertat. Sic in Andria,

Age nunc: jam ego pol hodie, si vivo, tibi
Ostendam, herum quid sit pericli fallere.

Et continuo,

— Chreme,
Pietatem gnati! nonne te miseret mei,
Tantum laborem capere ob talem filium?

Quam immerito ægritudo hæc oritur mihi abs te, Sostrata.] Postquam de injuria dixit, de persona ejus cujus fama est, id est, * cum *Ægritudo hæc oritur. Oritur,* & magnitudinem rei significat, & repentinum impetum. ut supra, *Tu sola exorere.*

27. *Rus habitatum abii.*] Quia dixit, *Senex rus sese abdidit. Concedens vobis.*] Ne diceretur, quod sit voluptatis causa. *Vobis,* melius pluraliter, quam si diceret *tui. Concedens vobis, & rei serviens.*] *Concedens vobis,* id est, ut vos in urbe essetis. *Rei serviens.*] Res servit divitibus, quia abundant: rei serviunt pauperes, quia se coartant ad angustias rei. Ita ergo res pro qualitate & sua servit, & ei rei servitur. *Horatius,*

Imperat aut servit collecta pecunia cuique.

28. *Vestros sumptus, otiumque.*] Sumptus vestros, idem quod alibi, *Otium,* vitam urbanam. Vel quod nihil acquiri-

VARIORUM.

suspicioni indulgent & rumusculis credunt, fœde fallantur.

21. *Vos mihi domi eritis.*] Hoc est: Qualis vestra vita hic in urbe est, talia ego ruri audio. Ita, si vos recte vixeritis, bene audio: sin prave, male. Itaque perfecta sententia est sine voce *fama,* quam vulgo, reclamante etiam versu, addiderunt. *Goveanus* pro suo acumine eam superesse vidit ac sustulit. *Fr. Fabr.* *Proinde ego ero foris.*] Nempe quod ab illarum vita & conversatione domestica, sua fama foris penderet; quæ bona, si vita illarum talis; mala, si & illa.

27. *Rei serviens.*] Rei faciendæ & augendæ dans operam.

28. *Nostra res.*] Facultates nostræ, vitam otiosam.

Meo labori haud parcens, præter æquom atque ætatem meam:
Non te pro his curasse rebus, ne quid ægre esset mihi?
SO. *Non mea opera, neque pol culpa evenit.* LA. *imo maxume.*
Sola hic fuisti: in te omnis hæret culpa sola, Sostrata.
Quæ hic erant, curares: cum ego vos solvi curis cæteris.
Cum puella anum suscepisse inimicitias non pudet?
Illius dices culpa factum. SO. *Haud equidem dico, mi Laches.*
LA. *Gaudeo, ita me DI ament, gnati causa: nam de te quidem*
Satis

DONATI.

tis, ut in Adelphis, *Hanc ego clementem vitam urbanam, atque otium sequutus sum. Otiumque.*] Hoc est, amorem: quasi nihil agentibus. *Ut nostra res posset pati.*] Mediocris scilicet: ut comici patresfamilias.

29. *Præter æquum, atque ætatem meam.*] *Præter æquum*, quia vos estis domini: vel quia vos fruimini, quum ego doluerim. *Ætatem.*] Quia senex. *Virgil.*

—— vires ultra, fortemque senectæ.

30. *Non te pro his curasse rebus.*] Mirus sensus: Pro his, inquit, tot rebus unam & facilem redderes: curares, ne quid ægre esset mihi. Et *Te* sic pronuntiandum, quasi dicat, Etsi alii non curarent, curare debuisti.

31. *Non mea opera, neque pol culpa.*] Vellet dicere, Nurus culpa evenit: sed melius dixit, *Non mea:* ne accusando confirmaret, quod dixit senex, *Omnes socrus oderunt nurus. Neque pol culpa evenit.*] Bene additum, *Neque pol culpa.* Potuit enim fieri, ut non fecerit ipsa injuriam: sed tamen permiserit fieri. mire tamen nec ipsa accusat nurum. *Non mea opera, neque pol culpa.*] Videtur unum dixisse *Opera* & *Culpa:* & tamen non est idem. *Opera* enim est, si scientes læserimus: *Culpa*, si nescientes. quorum alterum sceleris, alterum stultitiæ est.

32. *Sola hic fuisti.*] Ratio. & deest *enim:* ut sit, Sola enim hic fuisti. quod ad filium & maritum pertinet: nam non sola, cum qua nurus. *Sola hic fuisti.*] *Sola*, quantum pertinet ad regendam domum: cæterum & filius, & nurus erant: sed *sola*, id est, sine me. *In te omnis hæret culpa.*] Etsi in nuru culpa aliqua, in te omnis est tamen, Sostrata. *Sola, Sostrata.*] Optime geminavit *sola*, more irascentium: nondum nomen posuit, & *Sostrata*, additum ad amaritudinem inclamantis.

33. *Quum ego vos solvi curis cæteris.*] *Vos*, pro *Te:* ut,

Desiste manum committere Teucris.

Quum ego vos solvi.] Nova figura, *Solvi vos.*

34. *Cum puella anum suscepisse inimicitias.*] Hoc dicit, tanquam concesserit etiam nurum iniquam esse. *Cum puella.*] *Puellam* blande dixit: ita hanc cum amaritudine, *anum.*

35. *Illius dices culpa factum.*] Prævenit defensionem: & eam sic pronuntiavit ut crimen. *Haud equidem dico, mi Laches.*] *Mi Laches* modo dixit, quasi gravissimum accusatorem arguens, & quasi defatigata & delassata ejus inclamationibus. Non ergo blandientis est modo *Mi:* sed invidiose rogitantis.

36. *Gaudeo (ita me DI ament) gnati causa.*] Quod similis filius non sit, an quod talem uxorem habeat, quam nec inimica accusare possit? Et *gnati causa*, dixit: quia talem uxorem habens, sua causa quid gaudeat, non habet. *Nam de te quidem satis scio.*] Id est, nihil detrimenti sit, si tu pecces. id est, nunquam.

VARIORUM.

31. *Evenit.*] Alii legunt, *venit.*

Satis scio, peccando detrimenti nihil fieri potest.
SO. *Quî scis, an ea causa, mi vir, me odisse assimulaverit,*
Ut cum matre una plus esset? LA. *quid ais? non signi hoc sat est,*
Quod heri nemo voluit visentem ad eam te intro admittere?
SO. *Enim lassam oppido tum esse ajebant: eo ad eam non admissa sum.*
LA. *Tuos esse illi mores morbum magis, quam ullam aliam rem, arbitror:*

Et

DONATI.

inquit, peccando pejor fieri potes; sed es eadem quæ semper es. Sensus est: Jam talis es, ut pejor fieri non possis. Sic *Cicero*, *Est, idem Verres, qui fuit semper.*

37. *Peccando detrimenti.*] Servas, inquit, numerum peccatorum, nec fit ullum copiæ detrimentum. sed quum plurimum delinquas, tantundem semper admittitur. *Peccando detrimenti.*] Hic sensus obscurus est: attamen hic dum: quantumcunque inquit sceleris admiseris, id est, quantumcunque peccaveris, nihil de tua existimatione minuitur, nihil de pudore derogatur: eadem es quæ fuisti, quia pejor fieri non potes. *Peccando detrimenti.*] Quidam hanc putant *εἰρωνείαν*: quasi dicat, Certus sum, quod ex nullo peccato tuo damnum pati possumus: sed male.

38. *Quî scis, an ea causa, mi vir.*] Defensio à derivatione causæ: in qua ostenditur non hanc esse, quam objicit causam senex, cur abierit nurus ad matrem suam.

39. *Ut cum matre.*] Deest *sua. Ut cum matre una plus esset?*] *Ἰδιωτικῶς* dixit: id est, diu, ac majorem partem.

40. *Quod heri nemo voluit.*] Bene infirmavit defensionem senex, dicendo, Si propter matrem abiit, cur tu exclusa es, quum venires.

41. *Enim lassam oppido.*] Infirmius defenditur socrus, ut error senis usque ad *καταστροφὴν* perseveret. *Enim lassam oppido.*] Pro, *Oppido enim* dixit. Supervacua ponitur interdum hæc conjunctio, aut pro altera conjunctione. *Oppido.*] Valde. translatio à rusticis, qui interrogati, quemadmodum fruges provenissent, respondebant, *Oppido*, id est, quæ sibi & oppido sufficere potuissent. *Eo.*] Propterea, ideo.

42. *Tuos esse illi mores.*] Acerbissime institit senex & accusationi uxoris, & defensioni nurus: siquidem hoc sensu dicat, nurum nec mendacii culpam incurrere, quæ vere ægrotet ex moribus malæ socrus.

VARIORUM.

39. *Ut cum matre plus una esset?*] *Sostrata* ubivis Socrus prudens inducitur, non tamen potest dissimulare, duo Socrum ægre ferre, quare nec cum nuru convenire. Primum quod nurus magis adhæreant amicis suis quam mariti. cui accedit alterum, quod filii amorem quo amabat matrem, in se transferat.

41. *Enim lassam.*] Ægram. Confirmat purgationem à causa, cur non sit admissa. Est in particula rationali *enim* Archaïsmus, quæ natura postponi solet, hic autem præponitur. Simile est apud *Plautum*:

Enim cognovi nunc.

Willich.

42. *Tuos esse illi mores.*] Socrus morosa accusatur. Tum redit ad institutum, dimissa altercatione, & confirmat à persona.

 43. *Nam*

Et merito adeo: nam vostrarum nulla est, quin gnatum velit
Ducere uxorem: & quæ vobis placita est conditio, datur:
Ubi duxere impulsu vestro, vostro impulsu easdem exigunt.

ACTUS SECUNDI SCENA SECUNDA.

PHIDIPPUS. LACHES. SOSTRATA.

Argum. *Laches Pamphili pater, Phidippum Philumenæ parentem convenit super reditu suæ nurus, quam certe Phidippus negat apud socerum absente Pamphilo perdurare posse.* Thes. 1. *Patris est potestas, ut suos pro arbitratu cogat.* 2. *Non celando sed perferendo peccato dissidium tollitur. Exemplum paternæ indulgentiæ in Phidippo proponitur.*

ETsi scio ego, Philumena, meum jus esse, ut te cogam,

Quæ

DONATI.

43. *Nam vostrarum nulla est.*] Pro *Vestrûm.* hoc enim venit ab eo quod est *Vostra.* *Quin gnatum velit.*] *Quin*, quæ non.

44. *Et quæ vobis placita conditio est, datur.*] Imago hic quædam argumentationis, quæ dicitur ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους: quod Latine dicitur, *Ab initio ad finem.* & ut generaliter cœpit invectionem, ita generaliter conclusit in socrus. & est sensus, Eo improbius facitis, quod illas, quas elegeritis, odistis.

45. *Ubi duxere impulsu vestro.*] Bene verba eadem stomachose, & significanter repetivit, ut improbitas ex proximo appareat impulsu. *Ubi duxere impulsu.*] Videtur, ut supra diximus, hæc tota scena ad hoc interposita, ut fabulæ nomen hinc intelligeremus inventum. Et impudentiam socruum, impulsus repetitio demonstravit. *Impulsu vestro.*] Sic in Heautontimor. *Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier.*

VARIORUM.

43. *Nam vostrarum nulla.*] Omissa objurgatione redit ad locum communem unde digressus est, & iterum de mulierum communi vitio conqueritur. Et inconstantes, leves, mobiles & mutabiles esse mulieres probat illud *Virgilianum* 4. Æneid.

Varium & mutabile semper fæmina.

44. *Ducere uxorem.*] Veteribus enim mos fuit, nuptam è patris domo noctu tædis prælatis velatam in mariti domum deduci.

DONATI.

ETSI SCIO EGO, PHILUMENA, MEUM JUS ESSE. *In hac scena moralis allocutio Phidippi est ad filiam, mitissimi patris colorem ostendens.*

1. *Etsi scio.*] Apparet & hic multa prius patri suo Philumenam locutam fuisse. Ergo hæc responsio est, non principium. *Scio meum jus esse ut te cogam.*] Hoc idem in Adelphis, *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere. Ut te cogam.*] Etiam invitam scilicet.

VARIORUM.

1. *Etsi scio ego.*] Licere parentibus subinde falsa comminisci, & denunciare mendacia, quo liberorum suorum famæ integritatem, pudicitiam & honestatem tueantur, docet hæc scena; idque exemplo *Phidippi.* Nam cum esset gravida ignorante *Pamphilo Philumena*, & ob eam causam, si ad socrum rediisset, in vitio inveniretur, finxit pater animum filiæ alienatum à *Pamphili* familia propter ejus absentiam. *Plato* lib. 6. de Legibus: *Multa concessa sunt à legislatore parentibus, ut illorum probitatem augeant, quæ tamen si modum excesserint, castiganda sunt, ne inde postea malis exemplis pessundetur legum integritas.* Marsus.

2. *Fa-*

Quæ ego imperem, facere: ego tamen patrio animo victus, faciam
Ut tibi concedam: neque tuæ libidini adversabor.
LA. *Atque eccum Phidippum optume video. ex hoc jam scibo, quid fiet.*
Phidippe, etsi ego meis me omnibus scio esse adprime obsequentem,
Sed non adeo, ut mea facilitas corrumpat illorum animos:
Quod tu si idem faceres, magis in rem & nostram, & vostram id esset.
Nunc video in illarum potestate esse te. PH. *heia vero.*
LA. *Adii te heri de filia: ut veni, itidem incertum amisti.*
Haud ita decet, si perpetuam vis esse adfinitatem hanc,
Celare

DONATI.

2. *Patrio animo victus.*] Bene *Victus*: quia non ratione facio. Victus est undecunque, qui recedit à jure.

3. *Neque tuæ libidini.*] *Libido* est quælibet voluntas temera suscepta. Et bene *Libidini*: est enim non æquum, domo mariti abesse nuptam. Etsi enim pro voluntate posuit *Libidinem*: tamen subaccusavit hoc nomine.

4. *Optume.*] Opportune. *Ex hoc jam scibo.*] Legitur & *Hinc*, locale adverbium. & quasi comminatur uxori, modo se inventurum, ipsam peccasse, non nurum. *Quid fiet.*] Utrum quid sit rei? an quid fiet nurus? utrum innocens, an iniqua? Et videtur hoc Sostratæ dicere: nam vicini sunt inter se proximi Laches & Phidippus.

5. *Phidippe, etsi ego meis.*] Expostulatio Lachetis apud Phidippum, accusationem continens, tanquam causam injuriarum intendat. *Scio esse adprime obsequentem.*] Principium à persona ejus cum quo agitur, & sua: & an utile sit, nimis obsequi hominem suis. *Adprime.*] Vehementissime.

6. *Sed non adeo, ut mea facilitas.*] *Facilitas*, indulgentia. *Sed non adeo, ut mea facilitas.* Deest *Tamen.* & est ἀνακόλουθον tertium.

8. *Nunc video.*] Jucunde temperat ejus culpam, quem accusat, quum dicat illum coactum à suis facere sibi injurias. *Eia vero.*] Modo adverbium corripientis. *Eia vero.*] Παρέλκον.

9. *Adii te heri de filia.*] Narratio. & memoriter Poëta: quia dixit *Heri.* ea causa rure huc advenit, patrem continuo Philumenæ convenit. *Itidem incertum amisti.*] Pro *amisisti.* συγκοπή. Et *Itidem*, quid est? an id, Incertum amisisti, ut ad te incertus veni? Jungendum ergo *Ut veni, itidem.* ut sit, Ut veni, amisisti itidem incertum. Incertus inquit veni: incertus à te recessi.

10. *Haud ita decet.*] Non usque adeo decet. & est confirmatio. *Haud ita decet.*] Bene additum est *ita.* etsi enim cœlandæ iræ: non usque adeo tamen, ut discordiam pariant.

VARIORVM.

2. *Faciam.*] *Non necesse habeo omnia pro meo jure agere.*

5. *Obsequentem.*] Facilem.

6. *Ut facilitas mea.*] Sicut nimis morosa severitas in filios plerumque minus prodest: sic nimia illa indulgentia sæpenumero obest.

8. *Heia vero.*] Blande accusationem, quam intendit, mitigat. *Willich.*

15. *Ut.*]

Celare te iras. si quid est peccatum à nobis, profer:
Aut ea refellendo, aut purgando, vobis corrigemus,
Te judice ipso. sin ea est causa retinendi apud vos,
Quia ægra est: te mihi injuriam facere arbitror, Phidippe,
Si metuis, satis ut mea domi curetur diligenter.
At, ita me DI ament, haud tibi hoc concedo, etsi illi pater es,
Ut tu illam salvam magis velis, quam ego. id adeo gnati causa,
Quem ego intellexi illam haud minus, quam se ipsum magnifacere.
Neque adeo clam me est, quam esse eum graviter laturum credam,

Hoc

DONATI.

12. *Aut ea refellendo, aut purgando.*] *Refellit* qui negat: *Purgat* qui fatetur. & sic defendit. Ergo *Refellimus* per conjecturam: *Purgamus* per cæteros status. *Vobis corrigemus.*] Plus dixit *Vobis*, quam *Tibi*.

13. *Te judice ipso.*] *Virgilius*:

Pan Deus Arcadiæ mecum si judice certet.

Quid enim est *te ipso*, nisi scilicet reo culpæ, & tibi ipsi ac tuis faventi? vel qui me speres vincere. *Sin ea est causa retinendi apud vos.*] Reprehensio.

14. *Arbitror, Phidippe.*] Bene addidit nomen, excitans audientem.

15. *Satis ut mea domi curetur diligenter.*] *Ut*, ne non. & jungendum est *Satis diligenter*. non enim, *Metuis satis*.

16. *At, ita me DI ament, haud.*] Addidit jusjurandum: vix enim credibile est tantundem amare socerum, quantum patrem. *Etsi illi pater es.*] *Salustius* in primo libro, *Et liberis ejus avunculus erat*. *Etsi illi pater es.*] Compendium attulit *Virgilius*:

Hinc fuge nate Dea. ——

Hoc enim sentit, Quanquam natus Dea sis, fuge tamen.

17. *Id adeo gnati causa.*] Honeste amori nurus rationem subjecit piam. Nam non continuo rectum est, nimis amari à socero nurum, nisi propter filium diligatur. Bene ergo *Gnati causa*. incredibile est enim, patrem non patris pietate superari.

18. *Quem ego intellexi.*] Et causam sui amoris ostendit, & mariti nullam erga conjugem culpam: quippe qui amet. & à Parmenone dictum, *Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater. Quem ego intellexi illam haud minus, quam se ipsum magnifacere.*] Hic subtiliter oneratur culpa nurus: si quidem indigne injuriam faciat socero & marito.

19. *Neque adeo clam me est, quam esse.*] Ingeniosissime Poëta jam præparat causam simulaturo ob hanc rem iracundiam Pamphilo.

VARIORUM.

15. *Ut.*] Ne non. Suprà 1. 2.

17. *Tu illam salvam magis.*] Invidia magis grassatur inter homines ejusdem sexus. Adeo ut ne ea quidem plane non sit inter patrem & filios, matrem & filias, quare Soceri magis amant nurus quam Socrus, & Socrus magis generos quam Soceri.

18. *Magnifacere.*] Est hoc verbum probatæ monetæ, etiam *Plinio* usitatum; licet illud quidam è pomærio Latinæ linguæ præscribere conentur: Græcis μεγαλοποιεῖν esset. *Plauto* quoque usurpatum in Pseudolo Act. 2. Sc. 1.

Omnes res perinde sunt ut eas magnifacias.

Iterum

Hoc si rescierit. eo domum, studeo hæc prius, quam ille ut redeat.
PH. *Laches, & diligentiam vestram, & benignitatem*
Novi: & quæ dicis, omnia esse, ut dicis, animum induco.
Et te hoc mihi cupio credere: illam ad vos redire studeo,
Si facere possim ullo modo. LA. *quæ res te facere id prohibet?*
Eho, numquidnam accusat virum? PH. *minime. nam postquam adtendi,*
Magis, & vi cœpi cogere ut rediret, sancte adjurat,

Non

DONATI.

20. *Hæc prius, quam ille ut redeat.*] Hic subtiliter etiam terrorem injecit iracundiæ mariti.

21. *Laches, & diligentiam vestram.*] Principium similiter à persona est factum. *Laches, & diligentiam vestram.*] Remotivo statu agit Phidippus pro persona sua. nam in filiam removet culpam, cur non redeat: & relativam simul tentat qualitatem. potest enim videri, eam injuria socrus ad hanc voluntatem esse compulsam. *Laches, & diligentiam vestram.*] Ab eo cœpit, quo maxime motus est, & quod in primis purgandum sibi fuit: ne suspectam aut voluntatem, aut diligentiam habere videatur affinium. Et cum affectu quodam & gemitu dixit *Laches*, quod ille ait *Phidippe*. & bene à nomine cœpit, ut consentire illi videatur. *Et diligentiam*, quod ille ait; *Sin metuis, satis ut meæ domi, &c.* Et *Vestram* melius, quam *Tuam*: quam ille dixerit de se tantum. Et *benignitatem*, quod ait, *Haud tibi concedo, etsi illi pater es, ut tu illam, &c.* Et *diligentiam vestram, & benignitatem.*] Ἀπόδοσις ad utrumque. Diligentiam: quia dixit, *Si metuis, satis ut meæ domi curetur diligenter.* Benignitatem: quia dixit, *Haud tibi concedo, etsi illi pater es, ut tu illam salvam magis velis, quam ego.*

22. *Et quæ dicis, omnia esse, ut dicis.*] Quod juravit: & quod dixit gnati causa, & quod addidit, *Quod illam amet Pamphilus.*

23. *Et te hoc mihi cupio credere.*] Melius, quam si & hic juraret. *Et te hoc mihi cupio credere.*] Bene colligit ex vicissitudine, quod volebat.

24. *Si facere possim.*] Hic est remotio, *Si facere possim ullo modo.* & mollius dixit, quam si *Nec facere possum*, dixisset. hoc enim vult intelligi, Volo, & non possum facere.

25. *Eho, numquidnam accusat virum?*] Gesticulatio quædam, secretiora quærentis. sæpe enim de maritis puellæ parentibus queri solent aliquid ejusmodi, quod solis ipsis committendum est. *Eho, numquidquam accusat virum?*] *Eho*, interjectio ponentis aurem propiorem. nam illa quærit, quæ solent de maritis puellæ matribus quæri. *Nam postquam adtendi.*] Institi. Et vide, num desit *animum*: ut sit, *Adtendi animum.* Non enim plenum est, sed nudum. Adverti enim oculos, aut animum, subauditur.

VARIORUM.

Iterum Act. 4. Sc. 1.
Te amo & metuo & magnifacio.
Willich. *Pro magnifacere.*] Rivius legit, *magnificare.*

20. *Eo domum, studeo.*] Ordo est: Eo studeo, ut hæc redeat domum prius, quam ille. *Ille ut redeat.*] Alii, *huc redeat.*

25. *Postquam attendi.*] Ea mente accipitur, qua contendere alius cum alio dicitur, qui contrà conatur, instat, urget.

26. *Sancte adjurat.*] Τὸ *Ad*, nunc auctivum est: significat enim *valde.*

28. *Aliud*

Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare.
Aliud fortasse aliis vitii est: ego sum animo leni natus.
Non possum adversari meis. LA. *hem Sostrata.* SO. *heu me miseram!*
LA. *Certumne est istuc?* PH. *nunc quidem ut videtur: sed num quid vis?*
Nam est quod me transire ad forum jam oporteat. LA. *eo tecum una.*

ACTVS

DONATI.

27. *Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare.*] Bene hic addidit Poëta verba Philumenæ, ad quæ Phidippus respondebat. quum diceret, *Etsi scio ego, Philumena, meum jus esse, &c. Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare.*] Magnifice contra illud quod Laches dixit, ægre laturum Pamphilum. & ita locutus est, quasi hoc Pamphilo gratius esse debeat. *Perdurare.*] Proprie & muliebriter dixit.

28. *Aliud fortasse aliis vitii est.*] Sic dixit, ne diceret, Sed coge ut redeat. & mollius dixit *aliis*, quam si *tibi* dixisset. *Ego sum animo leni natus.*] Hoc contra illud quod primum dictum est. Etsi ego meis omnibus scio me esse apprime obsequentem: sed non adeo, ut facilitas mea illorum corrumpat animos. *Ego sum animo leni.*] Qualitas venialis. *Animo leni natus.*]Hoc est plenum. nam *Sum animo leni*, quum dicimus, ἐλλειπτικῶς profertur.

29. *Non possum.*] Conclusio. *Hem Sostrata.*] Quæ dixisti, *Non mea opera, neque pol culpa evenit. Heu me miseram.*] Ad se rediri totiens, quasi delassata, conqueritur.

30. *Certumne est istoc?*]Quod Philumena non redeat. *Num quid vis?*] Discedentis verbum.

31. *Transire.*] Cito ire.

VARIORVM.

28. *Aliud fortasse aliis vitii est.*] Theogn. Ἀνθρώπων ἄψεκτος ἐπὶ χθονὶ γίγνεται οὐδείς. Et Catull. *Suus cuique attributus est error.* Et, *Nemo sine crimine vivit.* Et ut Horat.

Vitiis nemo sine nascitur: optimus ille
Qui minimis urgetur.

31. *Quod me.*] Propter quod; ut sæpè.

ACTVS SECVNDI SCENA TERTIA.

SOSTRATA.

Argum. *Sostrata queritur genus mulierum nimis esse suspectum viris.*

ÆDepol ne nos sumus mulieres inique æque omnes invisæ viris,
Propter paucas: quæ omnes faciunt, dignæ ut videamur malo.
Nam, ita me DI ament, quod me accusat nunc vir, sum extra noxiam.
Sed non facile est expurgatu: ita animum induxerunt, socrus
Omneis esse iniquas. haud pol me quidem: nam nunquam secus
Habui illam, ac si ex me esset nata. nec, qui hoc mihi eveniat, scio:
Nisi pol filium multis modis jam expecto, ut redeat domum.

ACTUS

DONATI.

ÆDEPOL NE NOS MULIERES SUMUS INIQUE ÆQUE OMNES. *In hac scena est allocutio, qua inducitur secum loquens anus: per quam orationem mores ejus, & animus mitis intelligi possit.*

1. *Ædepol ne nos mulieres.*] Laches generaliter incusavit socrus: hæc plurimas defendit. Causa accusationis iniquæ, Non enim omnes sumus malæ. *Inique æque.*] Comicum παρέγμγιον. Et vide sententiam, defensionem accusatarum socruum continentem: contra illud quod ait, *Itaque uno animo omnes socrus oderunt nurus.* Officium enim boni Poëtæ est, nullum genus hominum specialiter lædere. Sic *Virgilius:*

— *Quod sæpe malæ legere novercæ.*

Id est, non omnes novercæ, sed tantum malæ.

3. *Nam ita me DI ament.*] Bene jurat. nam sine jurejurando incredibile est, sit bona socrus. *Quod me accusat.*] Deest *in eo.* ut sit, In eo quod me accusat nunc vir, sum extra noxiam. An *Quod*, propter quod.

4. *Ita animum induxerunt,*] *Inducere animum* est ita tenere, ut non amittant: id est, persuadere animo suo.

5. *Socrus omnes esse iniquas.*] Intelligitur, quibus iniquas, id est, nuribus: quia Socrus nomen est ad aliquid dictum. *Haud pol me quidem.*] Esse iniquam, subaudiendum est à superiore, ut sit *Pol* pro pleno jurejurando. *Haud pol me quidem.*] Subaudiendum *Scio esse*, aut *Novi esse*, aut tale quid, secundum ἔλλειψιν, quæ familiaris est his, qui secum loquuntur.

6. *Nec, qui hoc mihi eveniat.*] *Qui*, unde.

7. *Multis modis*] Vehementer. *Jam expecto, ut redeat domum.*] Quia nihil mirum in matre est, expectare ut filius redeat: idcirco additum *Multis modis.*

VARIORUM.

1. *Ædepol.*] Quod subinde malorum quorundam improbitas omnibus imputetur, docetur hac scena. Quod ipsum de mulieribus verificatur maxime: nam illarum sexus, quod plerasque malas habet, totus infamatur. *Mars. Ædepol.*] Si, quod sæpe accidit (ut interjectio extra versus rationem ponatur) hic accidisse detur, neglecta in metiendo voce *ædepol*, constabit dimensio & sensus. *Iniquè æquè.*] Id est, sive *iniquè* & immerito; sive *æquè*, ita recte ac suo merito. Fabricius tollit *omnes.* Faernus, *mulieres.* Muretus & *mulieres* & *iniquè.*

1. Ne-

ACTUS TERTII SCENA PRIMA.

PAMPHILUS. PARMENO. MYRRHINA.

Argum. *Pamphilus reversus ex Imbro, ubi rescivit uxorem socru relicta ad matrem abiisse, deplorat suam in amore infelicitatem.* Thes. 1. *Nulla calamitas sola.* 2. *Mala ignota rectius tolerantur.* 3. *Iniquiores etiam parentes ferendi sunt.* 4. *Mulieres propter animum infirmum citius irascuntur.*

NEmini ego plura acerba credo esse ex amore homini unquam oblata,
Quam mihi. heu me infelicem! hanccine ego vitam parsi perdere?
Haccine causa ego eram tantopere cupidus redeundi domum?
Cui quanto fuerat præstabilius, ubivis gentium, agere ætatem?

Quam

DONATI.

NEMINI EGO PLURA ACERBA. *Hic allocutio est per conquestionem. Et bene non se amatoribus modo, sed infelicibus amatoribus comparavit: & principium est à summa totius mali.*

1. *Nemini ego plura acerba.*] Ab eo loco conquestionis, in quo dicitur, quod nulli fere talia adversa contigerint. *Nemini ego plura acerba.*] Nimis cothurnati & tragici in hac scena dolores essent, non comici, nisi adderet, *Ex amore. Nemini ego plura acerba esse credo.*] Acerba dupliciter evenerunt Pamphilo. ex præterito, de meretrice: ex præsenti, de uxore.

2. *Heu me infelicem!*] Ab ipsa simplici exclamatione. *Heu me infelicem!*] Lachrymans hoc dicit. *Hanccine ego vitam?*] Ab eo quod ab adversis ad adversa delatus sit. *Parsi perdere?*] *Parco*, conservo, *parsi* facit: *Parco*, veniam do, *peperci*. Modo ergo continui, abstinui significat.

3. *Cupidus redeundi domum.*] Ab eo quod contra spem contigit malum.

4. *Ubivis gentium agere ætatem.*] A malorum suorum comparatione. *Ubivis gentium agere ætatem.*] Magna detestatio præsentis loci, eligere quasvis terras, vel quamvis gentem potius, quam eam in qua est. *Virgilius:*

Tollite me, Teucri; quascunque abducite terras.

Et *Gentium* hic abundat. Et bene, *Ubivis gentium agere ætatem:* quia supra dixerat, *Hanccine ego vitam parsi perdere?* Nimis enim tragicum fieret, *Satius erat in mari perire.*

VARIORUM.

1. *Nemini ego plura.*] Iracundas & pronas esse in perturbationes omnes animi mulieres, & levissimis subinde de causis magnas molestias & turbulentias concitare, docet hæc scena. Et certe sic est: nam quo fuerint animi remissiores, & ad pusillanimitatem propensiores; hoc magis in iram & invidiam declinant. Quare *Plato* dicebat, mulieres esse iracundiores viris, ægros & laborantes integris & corpore sanis, pueros ætate vigentibus, senes adolescentibus. *Marsus.*

2. *Hanccine ego vitam.*] Indignatur se in profectione tantam vitæ curam egisse, cum satius fuisset mari perire, quam hanc infelicitatem experiri. Est autem Comicum hoc. Nam si dixisset, *utinam mari periissem!* fuisset τραγικώτερον. *Willich.*

6. Aii-

Quam huc redire, atque hæc ita esse miserum me resciscere?
Nam nos omnes, quibus est alicunde aliquis objectus labos,
Omne quod est interea tempus: prius quam id rescitum est, lucro est.

PAR. *At sic, citius qui te expedias his ærumnis, reperias.*
Si non redisses, hæ iræ facta essent multo ampliores:
Sed nunc adventum tuum ambas, Pamphile, scio reverituras.

Rem

DONATI.

5. *Atque hæc ita esse miserum me resciscere.*] Quod ait, lachrymantis est. *Resciscere*, est vix reperire, quod de industria fuerat celatum.

6. *Nam nos omnes, quibus est alicunde.*] Aut deest *apud*, ut sit, Apud nos omnes. Aut *nos omnes*, pro nobis omnibus. *Nam nos omnes.*] Ratio superioris sensus. & deest *apud*, aut *penes*, aut quid tale. *Nam nos omnes, quibus est.*] Constat hanc σύλληψιν esse. retulit enim *Lucro est*, non ad *nos omnes*, sed ad *quibus est alicunde*: ut sit ordo, Nam quibus est alicunde aliquis objectus labos, lucro est tempus. hoc est, nos omnes. *Nam omnes, quibus est.*] Hac figura usus est etiam *Tullius* pro Murena, *Prætor quoque ne se pulchrum ac beatum putaret, ei quoque carmen compositum est.* Nam ille dativum casum subjecit, cum præposuisset nominativum. Et totum Apollodori est, qui sic ait * ΟΙΓΑΡ ΑCΙCΟΥΝΙΕC ΤΟΝ χΡωCΝΟΥ ΔιeΝΤΙΚΗΚΟΤΗC. * *Quibus est alicunde.*] Hoc genus locutionis absolutum dicitur. Tale est apud *Virgilium*:

Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ spectabis cædis acervos.

7. *Rescitum est*] Σχῆμα ἀκατάλληλον. *

8. *At sic.*] Sed sic. *At sic, citius qui te expedias ærumnis, reperias.*] At hoc modo, quod venisti, & discordias esse celerius reperire poteris: & quo modo his ærumnis te absolvas. Et bene *Expedias ærumnis.* aut enim solvunt nos curæ abeuntes, aut impediunt & ligant advenientes. Ut,

Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.

At sic, citius qui.] Sententia contraria. nam supra sic collegit, Si ignorare mala sua unicuique bonum est: sequitur ut malum sit, ea cito cognovisse. Hic per contrarium. Si in adversis suis succurrere unicuique quamprimum bonum est: sequitur, ut cito ea cognovisse, sit quam optimum.

10. *Sed nunc adventum tuum ambas.*] Ne accusare alteram altera audeat.

VARIORVM.

6. *Aliquis objectus est labos.*] *Labos*, molestiæ, ægritudinis & doloris significationem habet: ut apud Græcos πόνος, unde πονεῖν dicitur, quem labor attingit. *Euripides*:

Ἔφυ μὲν οὐδεὶς ὅστις οὐ πονεῖ βροτῶν.
Mortalis nemo est, quem non attingat dolor.

ut convertit *Cicero* Tuscul. 3. *Fr. Fabricius.*

7. *Prius quam id rescitum est.*] Hoc *Stratoclis*, insignis *Atheniensium* oratoris dictum comprobat. Qui cum nunciasset senatui populum devictum esse, idque factum populus ægre tulisset, fertur respondisse: *O cives! vobis ego injurius non sum, qui bidui tristitiam me autore lucrifecistis. Lucro est.*] Quamdiu ignoramus mala nostra, non dolemus, & ista temporis intermedii mora, quoddam quasi lucrum est.

Rem cognoſces: iram expedies: rurſum in gratiam reſtitues.
Levia ſunt hæc, quæ tu pergravia eſſe in animum induxti tuum.
PA. *Quid conſolare me? an quiſquam uſquam gentium eſt æque miſer?*
Prius quam hanc uxorem duxi, habebam alibi animum amori deditum:
Iam in hac re ut taceam, cuivis facile ſcitu eſt, quam fuerim miſer:
Tamen numquam auſus ſum recuſare eam, quam mihi obtrudit pater.
Vix me illinc abſtraxi, atque impeditum in ea expedivi animum meum:
Vixque huc contuleram; hem nova res orta eſt, porro ab hac quæ me abſtrahat.

Tum

DONATI.

11. *Rem cognoſces.*] Melius eſt *rem*, quam *litem*. *Rem cognoſces.*] Iram expedies: rurſum in gratiam reſtitues. Τρί-κωλος ſententia. Et bono ordine uſus eſt. Prius enim fit querela, deinde ponitur iracundia, poſtremo reditur in conſilium.

12. *Levia ſunt hæc quæ tu pergravia eſſe.*] Genus conſolationis, non à ſubſtantia, ſed à quantitate. non dicit non eſſe cauſam ſolicitudinis, ſed levem dicit. *Quæ tu pergravia eſſe.*] Bene additum contra *Levia*, non gravia, ſed *pergravia*. *Levia ſunt.*] A quantitate. *In animum induxti tuum.*] Id eſt perſuaſiſti tibi.

13. *Quid conſolare me? an quiſquam uſquam.*] Ut ſolet in vero angore, ipſa conſolatione ægreſcit dolor. Et ingenioſe, non inquit *Dicis*, ſed *Conſolaris me*: & hoc ipſo oſtendis ſcire te, quod miſer ſum.

14. *Prius quam hanc uxorem duxi.*] Hoc refert ad illud caput in quo ait, *Nemini ego plura acerba eſſe credo ex amore homini unquam oblata. Prius quam hanc uxorem duxi.*] Ante rem. *Habebam alibi animum amori deditum.*] An miſer ſit in amore ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, Ante rem, in re, & poſt rem. *Habebam alibi.*] Gravius dixit *Alibi*, quam ſi *in meretrice* diceret. & maluit *Alibi* dicere, quam *ad meretricem*.

16. *Quam mihi obtrudit.*] Recte enim dici potuit, Quomodo ergo uxorem duxit, ſi amabat? Et bene, *Obtrudit*, quia invito. Sic alibi, *Aliquid monſtri alunt: ea quoniam nemini obtrudi poteſt, itur ad me.* Et *Obtrudit*, pro obtrudebat, ἐνέργεια temporis.

17. *Vix me illinc abſtraxi.*] *Vix*, vel μόλις, vel *ſtatim* ſignificat. *Atque expedivi animum meum.*] Curæ, ut diximus, aut ligant, aut ſolvunt. ut *Virgilius*,

Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſolvat amantem.

amatoris enim curæ vincula dicuntur.

18. *Vixque huc.*] Maluit *Huc*, quam *Ad uxorem* dicere. *Hem nova res orta eſt, porro.*] *Porro*, deinde. & vim habet deinde, modo implicationem continuarum miſeriarum referentis.

20. *Quid*

Tum matrem ex ea re me, aut uxorem in culpa inventurum arbitror:
Quod quum ita esse invenero, quid restat, nisi porro ut fiam miser?
Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet:
Tum uxori obnoxius sum: ita olim suo me ingenio pertulit:
Tot meas injurias: quæ numquam in ullo patefecit loco.
Sed magnum nescio quid necesse est evenisse, Parmeno,
Unde ira inter eas intercesit, quæ tam permansit diu.
PAR. *Haud quidem hercle parvom, si vis vero veram rationem exsequi.*
Non maxumas, quæ maxumæ sunt interdum iræ, injurias

Fa-

DONATI.

20. *Quod cum ita esse invenero, quid restat nisi porro ut fiam miser.*] Ordinem servavit allocutionis, in quo à præteritis, à præsentibus, à futuris inducitur personæ loquentis oratio. *Nisi porro ut fiam.*] *Porro*, postea, vel in postremum. Alii conjunctionem putant.

21. *Pietas jubet.*] Apte, quia *Ferre* dixit, addit *Jubet.*

22. *Tum uxori obnoxius sum.*] Matris cum dixisset, non intulit *Uxoris*, sed mutavit casus. *Ita olim suo me ingenio pertulit.*] *Olim*, ad diuturnitatem retulit, non ad spatium præteriti temporis.

23. *Tot meas injurias.*] Hæ sunt injuriæ quas suprà dixit, *Nocte illa prima virginem non attigit: quæ consecuta est nox, eam nihilo magis.* Et deinde, *Quid interea? ibatne ad Bacchidem? Quotidie. Tot meas injurias.*] Aliam vim habet quod dixit, *Me pertulit:* aliam, quod adjecit, *Injurias meas:* aliam, quod reticuit. *Quæ numquam ullo patefecit loco.*] Non dixit *Quas*, sed *Quæ*, ut ad omnia, non ad *injurias*, referatur extrema conclusio.

24. *Sed magnum nescio quid necesse est.*] Bene de ambabus sentiens, putat magnam causam esse, quæ iram fecerit, & iram diuturnam.

25. *Quæ tam permansit diu.*] Et à re, & à tempore.

26. *Haud quidem hercle parum est.*] Servilis ratio & sordida: & non his respondens omnibus quæ dixit Pamphilus, sed tantum novissimæ parti. *Parum.*] Subaudiendum, necesse est evenisse, vel evenit. nam consequens sententia tollit, quod ille dixit, Necesse est. *Si vis vero veram rationem exequi.*] *Vero*, vel nomen est, vel conjunctio, vel adverbium.

27. *Non maximas, quæ maxumæ sunt interdum iræ, injurias faciunt.*] Injuriæ faciunt iras, non iræ injurias. sed hic *Faciunt* ὑπαλλακτικῶς dixit, secundum superiorem rationem increpans errorem Pamphili, qui de iræ magnitudine æstimet injuriæ quantitatem. Alii *Faciunt*, probant, ostendunt, intelligunt. Caute dixit *Interdum:* plerumque enim sic. *Non maxumas, quæ maxumæ sunt.*] Sensus est, In quo primum, Non iræ injurias faciunt: accipiendum est. secundum, Non maxumas maxumæ. *Faciunt*, pro ostendunt.

VARIORUM.

20. *Quod quum ita.*] Rivius legit, *Qua.*

26. *Hercle parvom.*] Fabricius legit, *parum est.*

27. *Non maximas quæ maximæ.*] *Basilius Faber* perspicue interpretatur sic: *Levi quandoque irritatur offensa iracundus, &c.* Sed observa, *faciunt* hic poni

Faciunt: nam ſæpe eſt, quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt,
Quum de eadem cauſa eſt iracundus factus inimiciſſimus.
PUERI inter ſeſe quam pro levibus noxiis iras gerunt!
Quapropter? quia enim, qui eos gubernat animus, infirmum gerunt.
Itidem illæ mulieres ſunt ferme ut pueri, levi ſententia:

For-

DONATI.

29. *Cum de eadem cauſa.*] Rectum erat ſi diceret, *cum in hiſdem rebus.* adjiciendo *cauſa* obſcuravit elocutionem ſuam. ſed convenit ſervo hæc humilitas orationis. nam plenum erat ſi diceret: Nam ſæpe eſt, quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt, cum de eiſdem rebus eſt iracundus factus inimiciſſimus. *Eſt* autem pro evenit dixit. & eſt ordo: Sæpe eſt, cum quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt: de eadem cauſa iracundus factus eſt inimiciſſimus. *Iracundus factus inimiciſſimus.*] *Iratus* quidem eſt, qui ex aliqua re laceſſitus iraſcitur. *Iracundus*, qui ex parva nullave cauſa præcedente iraſcitur.

30. *Pueri inter ſeſe.*] Argumentum à ſimili. *Quam pro levibus noxiis.*] Interrogative. *Noxiis*, injuriis, culpis.

31. *Quapropter.*] Διαλεκτικῶς interrogat. *Quia enim qui eos gubernat animus.*] Αἰτιολογικὴ ἀπόκρισις. *Infirmum gerunt.*] Ἐσχηματισμένως. ἀντὶ τοῦ, *Infirmus eſt.* Sed ἀνακολουθία iſta convenit ſervo.

32. *Itidem illæ mulieres ſunt ferme ut pueri.*] Artificioſe *Mulieres* à perſona: à ſimilitudine, *Pueri:* à facto, *Iras gerunt:* ab accidentibus ſimilitudinis, *Animus infirmus:* à collatione perſonæ mulieris accidentium, *Levi ſententia:* à facto, *Fortaſſe unum aliquod verbum inter eas iram hanc conciverit.* qua ſententia totum hic ſublatum: eſt quod ait: *Sed magnum neſcio quid neceſſe eſt eveniſſe, Parmeno, unde ira inter eas interceſſit. Itidem illæ mulieres.*] Sexus alius, ad ingenium, & ſenſus, idem eſt. Et mire ſimilitudinem contulit ad id quod agitur.

VARIORUM.

pro *arguunt* vel *efficiunt*, quod pro eo, quod Græcis eſt δηλοῦν, ſæpe ponitur; etſi forte per ὑπαλλαγὴν hæc aliquis interpretanda judicaverit. Sed nobis prius illud magis probatur. Ordo eſt: *Iræ quæ maximæ ſunt, interdum faciunt injurias non maximas:* Nam ſæpe eſt, cum iracundus eſt factus inimiciſſimus de eadem cauſa, quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt. *Berſius.*

28. *Faciunt.*] Arguunt, oſtendunt: *faciunt*, pro factas arguunt, ut apud Virgil. *circumdare*, & *erigere*, pro, circundatas & erectas (interprete Servio:) canere: apud Ciceronem emere pro emptum ſcribere.

29. *Iracundus factus inimiciſſimus.*] Iracundorum quatuor ſpecies, in quibus omnibus hoc locum habet: ſunt ὀργίλοι, qui celeriter commoventur & vehementius quam oportet: ſunt ἀκρόχολοι extremæ bilis homines, & nimium præcipites: ſunt πικροὶ, qui ægre placantur & diu ſunt acerbi: ſunt & χαλεποὶ, qui graviter etiam, propter quæ non oportet, iraſcuntur, & non prius placantur, quam ultio atque animadverſio ſit conſecuta. *Willich.*

31. *Animus.*] Inde Græcis, τὸ ἡγεμονικόν. & Sall. *dux & imperator vitæ. Infirmum gerunt.*] Ira, ex impotentiâ (id eſt, imbecillitate) animi: unde *impotentia*, apud Latinos, pro irâ, aliove quovis affectu majore: & *impotentes*, qui affectibus cedunt & indulgent.

32. *Itidem illæ mulieres.*] Mulierum, βούλημα οὐ μένει, ἀλλὰ μεταῤῥεῖ, ὥσπερ δένδρον. Et ut Seneca ait; Nihil

Fortasse unum aliquod verbum inter eas iram hanc conciverit.
PA. *Abi, Parmeno intro, ac me venisse nuntia.* PAR. *hem, quid hoc est?* PA. *tace:*
Trepidari sentio: & cursari rursum prorsum. PAR. *agedum, ad fores*

Accede

DONATI.

33. *Fortasse unum aliquod verbum inter eas iram hanc conciverit.*] Sic *Plautus, Fortasse te amare suspicabere.* Nam veteres infinitivo modo adjungebant *Fortasse. Conciverit.*] Commoverit. *Iram hanc conciverit.*] Legitur & *conscivisse.* & *rem conscivisse*, est rem novam fecisse. *Conciverit.*] Decreverit, fecerit.

35. *Trepidari sentio, cursari rursum prorsum.*] *Trepidatio*, ad vocem refertur loquentium: *Cursatio*, ad sonum pedum. Et trepidatur primo ab his, qui morbum putant: cursatur ab his, qui partum sciunt. *Cursari rursum, prorsum.*] *Rursum* proprie *retro*: *Prorsum*, *ante* significat. & est proverbiale, ut dicimus, *Rursum deorsum, intro foras, hac illac*, & similia; Græci *ἄνω κάτω*.

VARIORUM.

hil tam mobile quam fœminarum voluntas, nihil tam vagum. *Levi sententia.*] Γνώμῃ, animo.

34. *Ac me venisse nuncia.*] Mirum est, adolescentem amantem uxoris, conveniendæque ejus ex tam longa peregrinatione cupidissimum, non statim sine internuntio domum accurrere, sed præmitti servum, qui domini adventum significet. Cæterum ex consuetudine *Romana* est: solent enim mariti, teste *Plutarcho* in libello de Roman. Institutis, peregre reversi, multis de causis suum adventum prænuntiare. tum quia suspiciosi videtur, & diffidentis de uxoris suæ moribus, derepente supervenire, & quasi inexspectatam opprimere velle: tum, ut matronæ, excussis negotiis molestiisque quas cum familia plerumque habent, jucundius maritum excipiant. *Nannius.*

35. *Trepidari sentio.*] Alii *Trepidare. Trepidare* quid sit, non doctissimis etiam notum est: *festinare* scilicet & *satis agere*, ac *multo cum metu circumagi. Virgilius:*

Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves.

Varro ait, an apes congeminaverint, ex ipsis conjecturam capi, si intus bombum faciant, ac foras trepident. *Agedum, ad fores.*] Totum locum ita distinguit *Palmerius:*

PA. *I, Parmeno, ac me venisse nuncia.* PAR. *hem quid hoc? tace,*
St tace; trepidari sentio cursum prorsum: agedum ad fores
Accede propius: hem, sensistin'? PA. *noli fabularier.*
MY. *Pro Juppiter!* PA. *audio clamorem.* PAR. *tute loqueris, me vetas.*
MY. *Tace obsecro, mea gnata.* PAR. *matris vox visa est Philumenæ.*
PA. *Nullus sum.* PAR. *qui dum?* PA. *perii.* PAR. *quamobrem?* PA. *nescio quod magnum malum,*
Profecto, Parmeno, me celant uxorem Philumenam
Pavitare. nescio quid dixerunt. PAR. *id si forte est, nescio.*
PA. *Interii: cur mihi id non dixti?*

Pamphilus ergo antequam se in ædes inferret; *i intro*, inquit, *Parmeno, ac me venisse nuncia.* Abit *Parmeno*: sed cum jam inibi esset, ut limen pedes transferret, audit intus trepidari. Itaque quid hoc, inquit, est? Tace *Pamphile*, ne mihi obturbes: audio enim nescio quid tumultuari; ut vero etiam tu audire possis, accede ad fores. Cum accessisset, hem sensistin'? inquit: tum demum loqui cum *Pamphilus* vetat. Omnia in a-

Accede propius. hem, sensistin'? PA. *noli fabularier.*
Pro Iuppiter! clamorem audivi. PAR. *tute loqueris, me vetas?*
MY. *Tace, obsecro, mea gnata.* PA. *matris vox visa est Philumenæ.*
Nullus sum. PAR. *qui dum?* PA. *perii.* PAR. *quamobrem?* PA. *nescio quod magnum malum*
Profecto, Parmeno, me celas. PAR. *uxorem Philumenam*
Pavi-

DONATI.

37. *Tute loqueris: me vetas?*] Mire expressus est mos auscultantium.

38. *Tace obsecro, mea gnata.*] Non solum hic Juno Lucina non inducitur, sed etiam silentium parturienti insuper imponitur: quia furtiva conceptio est. & tamen ejusmodi verba sunt matris, ut duntaxat argumentum scientibus manifesta sint: Pamphilo vero & Parmenoni, tanquam ægram continentis filiam videantur. *Tace, obsecro, mea gnata.*] Conceptum furtivum furtim convenit nasci. *Matris vox visa est.*] Omnia hæc quæ sensu percipi possunt, *visa* dicimus. *Virgil.*

— Visæque canes ululare per umbram.

39. *Nullus sum.*] Rursus se infelicem & miserum appellavit hic. *Nullus sum.*] Αὐξηλικῶς. *Quia perii.*] Satis amatorie.

40. *Uxorem Philumenam pavitare.*] *Pavitare*, τοῦ ἐξουθενισμοῦ.

VARIORUM.

ctione posita sunt, neque intelligi possunt, nisi animum in re præsenti sistas. *Palmerius.*

37. *Pro Iupiter!*] Fuit in personarum distinctione gravis error. alter etiam est gravior. illa verba; *Pro Juppiter, clamorem audio:* libri cusi *Pamphilo* tribuunt omnia. inepte. quidvis enim potius convenit ei, quod silentium *Davo* imposuerit, quam ipsum clamare: tum ridiculum est, *Pamphilum*, quia clamorem audiat, ob id dicere, *pro Jupiter!* Hæc enim exclamatio doloris summi est, non ejus qui incerti aliquid clamoris audiat. Pariebat *Philumena*, in quo nihilo certe, quod reliquum puellæ, meliore conditione fuit. Quæ igitur uteri doloribus conflictaretur, quamvis id ageret sedulo, ut partum cælaret, non imperavit tamen sibi quin clamorem ipsi dolor exprimeret. Cæteræ fere parturientes exclamabant: *Juno Lucina, fer opem, serva me, obsecro.* Hæc illa non audet, quæ alium morbum causaretur. Itaque diverso genere utitur: *proh Iuppiter.* Eum clamorem audit foris *Pamphilus*, & eodem consternata *Myrrhina: tace obsecro*, inquit, *mea gnata.* quam quidem *Myrrhinæ* orationem cum foris acceperit *Pamphilus*, quidni debuerit quoque *Philumenæ* clamorem? *Palmerius.*

40. *Me celas.*] Alii leg. *me celant. Philumenam pavitare.*] Captabat foris *Pamphilus* sermonem, quid intus turbaretur: Pavidæ tum ancillæ in ipso puellæ nixu concurrunt, & *Philumenam* trepidam parere dicunt. Id ergo cum audisset *Pamphilus*, intus dicere illas, eam parere, sive parturire; accipit, tanquam dixerint, *pavere* aut *pavitare:* quia consimile *parit*, quasi dicas, *pavit:* eoque magis, quod vicissim dicebant *paret* & *pavet.* An vero mirum? qui nihil unquam sequius de uxore existimaverat, & tertio abhinc mense primum rem cum illa cæperat. profecto ratio fuit potius cur *pavere*, quam cur *parere* putaret. Jam igitur, *Nescio*, inquit, *quod magnum malum me celant, Parmeno: modo hic intus uxorem pavitare dixerunt.* respondet *Parmeno: id si forte est, nescio.* At isti fungi

Pa-

Pavitare, neſcio quid, dixerunt: id ſi forte eſt, neſcio.
PA. *Interii: cur mihi id non dixti?* PAR. *quia non poteram una omnia.*
PA. *Quid morbi eſt?* PAR. *neſcio.* PA. *quid? nemone medicum adduxit?* PAR. *neſcio.*
PA. *Ceſſo hinc ire intro, ut hoc quamprimum, quidquid eſt, certo ſciam?*
Quonam modo, Philumena mea, nunc te offendam affectam?
Nam ſi periculum ullum in te ineſt, periiſſe me una haud dubium eſt.
PAR. *Non uſus facto eſt mihi nunc hunc intro ſequi:*
Nam inviſos omneis nos eſſe illis ſentio.

Heri

DONATI.

41. *Pavitare neſcio quid.*] *Pavere* & *timere*, & ad corporis, & ad animi perturbationem veteres referebant. Plautus in Bacchidibus: *nam ut in mari vecta es, credo timida es.* Ergo, *pavitare*, ægrotare: quia ſic horruiſſe viſa ac palpitare venis, &c.

42. *Quia non poteram una omnia.*] Deeſt, *Dicere. Quia non poteram una omnia.*] Cum ſtomacho pronuntiavit: & deeſt, *dicere.*

43. *Nemone medicum adduxit?*] Scilicet ex quo ſcire poſſes. *Neſcio.*] Perturbatus Parmeno idem repetit verbum. & verbum aptum eſt perſonæ ſervili.

44. *Ceſſo hinc ire intro.*] In vultu proloquium. Sic autem dixit Poëta, ut gravem morbum in uxore ſuſpectans maritus, protinus ingrediatur, & partum improviſus offendat.

45. *Quonam modo, Philumena?*] Amatoria ἀποςροφή. Sic in Phormione, *Quod ſi eo meæ fortunæ redeunt; Phanium, abs te ut diſtrahar, nulla eſt mihi vita expetenda. Offendam affectam?*] Laſſam poſſeſſamque morbo. ab eo quod eſt *affici:* unde *affectus* dicuntur, propter quos afficimur.

46. *Nam ſi periculum ullum in te ineſt.*] Multum dixit, Si in te periculum ineſt, me periiſſe non dubito. Tantus autem affectus non eſt marriti tantum, ſed amatoris quoque. *Nam ſi periculum ullum.*] Non permiſit amor dicere Perituram: ſed *Si periculum.*

47. *Non uſus facto eſt mihi.*] Vide artificem *Terentium*, quemadmodum alias per Pamphilum, alias per ipſum Parmenonem invenit, quemadmodum neſciatur à cæteris, virginem ante nuptias ab ipſo Pamphilo vitiatam eſſe. *Non uſus facto.*] Non utile. *Facto* abundat.

48. *Nam inviſos omnes nos eſſe illis ſentio.*] Acute ejuſmodi cauſam repetit,

VARIORVM.

Parmenoni affinxerunt ea verba: velut *Philumena Parmenonis* uxor eſſet. Eſt aliud etiam quod errorem illorum corrigere potuerit. Inſtabat *Parmeno* hero ipſi, ut diceret, cur interiiſſet. neque igitur deſiſtere debuit, prius quam reſponſum ab eo exprimeret. At ſi receptam diſtinctionem nobis probamus, nunquam reſpondebit *Pamphilus:* ſed *Parmeno*, quam ab hero tantopere requirebat cauſam, & ſibi, & illi reddet. Ideo enim pavebat, quoniam uxorem *Philumenam* pavitare dixerant. *Idem.*

47. *Non uſus facto.*] Opus facto, id eſt, non expedit: non eſt ex re meâ.

Heri nemo voluit Sostratam intro admittere,
Si forte morbus amplior factus siet,
Quod sane nolim, maxume heri causa mei:
Servom ilico introiisse dicent Sostratæ:
Aliquid tulisse comminiscentur mali,
Capiti atque ætati illorum morbus qui auctus siet.
Hera in crimen veniet. ego vero in magnum malum.

ACTUS TERTII SCENA SECUNDA.

SOSTRATA. PARMENO. PAMPHILUS.

Argum. *Pamphilus tristior egreditur à Philumena, deprehenso ejus partu, quem modis omnibus celare conatur ac tegere.* Thes. 1. *Fugiat eum, cui quis odio est.* 2. *Læta nuncio curæ ex corde excedunt.* 3. *Prudentis est pericula posse dissimulare.*

NEscio quid jamdudum audio hic tumultuari misera:
Male metuo, ne Philumenæ magis morbus adgravescat:

Quod

DONATI.

quæ vel hominem curiosum contineret: quæque non Parmenonem modo, sed mox etiam Sostratam arceat ab ingressu.

49. *Heri nemo voluit Sostratam.*] Quasi alius dixerit, *Unde intelligis. Heri nemo voluit Sostratem.*] Argumentum odii.

51. *Maxime heri causa mei.*] Bene *Maxime:* qui & propter ipsam, vel propter invidiam socrus non velit fieri graviorem morbum.

52. *Servum illico introisse.*] Mire, ut criminosius, suspiciosumque sit: non Lachetis aut Pamphili servum, sed Sostratæ: nec Parmenonem saltem.

53. *Comminiscentur.*] Dicent, cum confinxerint.

54. *Capiti atque ætati illorum.*] Bene τῷ ἀφημισμῷ maluit *illorum*, quam *puellæ* dicere: quod utique intelligitur. *Qui.*] *Qui*, unde.

55. *Hera in crimen.*] Sostrata in litem. *Ego vero in magnum malum.*] In quæstionis tormenta.

VARIORUM.

53. *Aliquid tulisse comminiscentur.*] Vel veneficium, vel incantationem. *Willichius.*

54. *Capiti, atque ætati.*] Hic illud, *capiti atque ætati illorum*, male precantis arbitror, & diras malasque preces interponentis, ut sit, *quod illorum capiti eveniat.* Quemadmodum Græce dicimus, *εἰς κεφαλὴν σοι.* Et apud *Virgil.* 8. Æneid.

Dii capiti illorum generique reservent.

Turnebus. Ita illa verba per parenthesin sint inserenda.

DONATI.

1. NESCIO QUID JAMDUDUM HIC AUDIO TUMULTUARI.] *In hac scena quasi quædam deliberatio est, continens suasionis dissuasionisque partes, quas in subditis considerabimus. Hic*] Quia nimis vicini sunt.

2. *Male metuo, ne Philumenæ magis.*] Instat Terentius bonam socrum facere.

VARIORUM.

1. *Nescio quid.*] Ea quæ ad familiæ decus pertinent, docet hæc scena etiam parentibus à filiis optimis prudenter cælari. *Tumultuari.*] Impersonaliter, quod in deponentibus rarum. Et solennis implorandi particula.

3. *Quod.*]

Quod te, Æsculapi, & te, Salus, ne quid sit hujus, oro.
Nunc ad eam visam. PAR. *heus Sostrata.* SO. *hem!* PAR. *iterum istinc excludere.*
SO. *Ehem Parmeno, tune hic eras? perii. quid faciam misera?*
Non visam uxorem Pamphili, cum in proximo hic sit ægra?
PAR. *Non visas, nec mittas quidem visendi causa quemquam.*
Nam QUI AMAT cui odio ipsus est, bis facere stulte duco:
Labo-

DONATI.

ut bonam meretricem faciat. *Magis morbus adgravescat.*] Gravior fiat. Proprie, quia morbi graves sunt dicti. *Virgilius,*

— Ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis,
Deficit. ———

Salust. *Morbi graves ob inediam insolita vescentibus.*

3. *Quod te Æsculapi, & te Salus.*] Deest *propter*: ut sit, *Propter quod.*

4. *Nunc ad eam visam.*] Sic *Virgil.*
Respice ad hæc. ———

Hem.] Interjectio est novas res audientis. *Heus Sostrata.*] Vide quemadmodum per se ipsum Parmeno, per Parmenonem arceatur Sostrata: quæ neque deesse propter officium, neque ingredi propter socrum inducitur. *Iterum istinc excludere.*] Bene *Iterum*: ut illi pudorem incurreret repetitione injuriæ. & memoriter. jam enim dixit, Nostra ilico it visere ad eam. admisit nemo. Et simul vide, quam vehementius ad injuriam sonet *Excludi*, quam *Non admitti.*

5. *Ehem Parmeno.*] *Ehem*, interjectio est ejus, quæ commota sit nova re.

6. *Non visam uxorem Pamphili.*] Ut dixit supra, *Servam Sostratæ*, non Parmenonem: sic hic, *Uxorem Pamphili* dixit magis, quam Philumenam: ut animum & officium ejusdem socrus, & matris breviter demonstraret.

7. *Non visas.*] Unam rem Sostrata consuluit, hic de duabus respondet: namque & illam non vult ingredi, & cavet ne ipse mittatur. & bene, *Quemquam*: ne aperte pro se loqui videatur.

8. *Nam qui amat, cui odio ipsus est.*]

VARIORUM.

3. *Quod te, &c.*] Precatur Deos, qui sanitatē conferunt morbosque depellunt, ut laboranti adsint. *Æsculapius* enim *Apollinis* & *Coronidis* filius scribitur, Medicinæ præses fuisse, & multa valetudini mortalium utilia invenisse, ideoque in Deorum numerum relatum esse: dictus παρὰ τὸ τὰ ἀσκελῆ τῶν νοσημάτων ἤπια ποιεῖν, hoc est, *ab eo, quod quæ morborum aspera sunt, mitia faciat.* Willichius. *Epidauri* urbe *Achaiæ* templum habuit, cui incubantes, ægritudinum remedia capessebant de monitis somniorum, ut *Solinus* ait. Residebant in hoc templo ægroti, quoad sanitatem reciperent. Hic tabellæ pendebant, in quibus sanati languores erant scripti. id quod hodieque fieri videmus in locis, ubi vel divi, vel divæ miraculis clarent. *Barland.* *Et te, Salus.*] *Salus* ὑγίεια sanitatis & felicitatis præses colebatur passim. Cui olim *C. Junius Bubulcus* Cos. bello *Samnitum* ædem vovit, Censor locavit, Dictator dicavit, *Livio* in 9. ab Urbe, teste. Cui & *Antiochus* tribuerat symbolum triangulum triplicem invicem insertum, & quinque lineis constantem, in quibus scriptum fuit ΥΓΙΕΙΑ. *Willich.*

7. *Non visas.*] Ad continuandam causam epitaseos, arcetur ab ingressu ad *Philumenam Sostrata*, & egrediens *Pamphilus*, deprehensum partum celat. *Latomus.*

8. *Nam qui amat.*] Sic Plaut.
Nullum beneficium esse duco id, quod cui facias non placet.

Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam adfert.
Tum autem filius tuus introiit videre, ut venit, quid agat.
SO. *Quid ais! an venit Pamphilus?* PAR. *venit.* SO. *Diis gratiam habeo.*
Hem, istoc verbo animus mihi rediit, & cura ex corde excessit.
PAR. *Iam ea de causa maxime nunc huc introire nolo,*
Nam si remittent quidpiam Philumenæ dolores,
Omnem rem narrabit, scio: continuo sola soli,
Quæ inter vos intervenerit, unde ortum est initium iræ.
Atque eccum video ipsum egredi. quam tristis est! SO. *ô mi gnate.*
PA. *Mea*

DONATI.

Aliam causam subjunxit: quia durum fuerat ipsi Sostratæ dici, quod supra dictum est. *Nam qui amat.*] Una causa à sententia morali. *Cui odio ipsus est.*] Deest *eam*, vel *eum*.

9. *Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam adfert.*] Hoc validissimum ad dissuadendum fuit. *Et illi molestiam adfert.*] Bene hoc adjecit: ne qui amat, hoc dicat, Laborem, dum promerear, quem amo.

10. *Tum autem filius.*] Alia causa ab eventu. *Videre, ut venit, quid agat.*] Quod supra, *Visere.* An *Visere*, officii est apud ægros: *Videre*, cognitionis? & ideo additum, *Quid agat.*

11. *An venit Pamphilus?*] Bene imitatur affectum.

12. *Hem.*] Interjectio fœmina ac matronalis. *Ex corde excessit.*] Geminavit præpositionem.

13. *Hunc nunc intro ire nolo.*] Cur si venit Pamphilus, non sit introeundum, causa narratur.

14. *Nam si remittent quippiam.*] Verbum activum quasi neutrum posuit. *Philumenæ dolores.*] Δραματικῶς errat. non enim vere dolor morbi est, cum sit partus.

15. *Scio, continuo sola soli.*] Ut,
— *Haud (credo) invisus cœlestibus, auras*
Vitales carpis. —
Et sic, *Sola soli* dicitur, quomodo *Præsens præsenti.* sic *Virgilius*,
— *Illum absens absentem auditque videtque.*

16. *Unde ortum est.*] Pro *sit.* Ἀνακόλουθον tertium. *Quæ inter vos intervenit.*] Melius sic, quam si diceret, *Quæ illi feceris.*

17. *Quam tristis est!*] Χαρακτηρισμὸς locuturi Pamphili. *O mi gnate.*] Ordo est, O mi gnate, gaudeo te salvum venisse. sed intercedit Pamphilus tristis.

VARIORUM.

Et Horat.
Invitum qui servat, idem facit occidenti.
Docet hic locus, nihil esse stultius, quam amore in aliquem ardere, à quo rursus non adameris. Quare mutuum amorem satis videtur approbare. Duabus autem de causis hoc accidere credidit, cur esset ejusmodi amor vituperandus: primo, quod nobis maximas molestias & labores parimus, dum nocte dieque faces illas & tela ardentia sufferimus, quibus exagitati miserabiliter cruciamur: deinde quod præter hoc, & alteri difficiles sumus & asperi, qui nostras voluntates, preces, fletus, lamentationes, non æquis auribus accipit. *Marsus.*

14. *Philumenæ.*] Faërnus legit *Philumenam.*

16. *Initium iræ.*] A quo initio orta sit ira, quæ inter nos intervenit.

20. *Quid*

PA. *Mea mater, salve.* SO. *gaudeo venisse salvom. salvan' Philumena est?* PA. *meliuscula est.* SO. *utinam istuc ita DI faxint.*

Quid tu igitur lacrumas? aut quid es tam tristis? PA. *recte, mater.*

SO. *Quid fuit tumulti? dic mihi: an dolor repente invasit?*

PA. *Ita factum est.* SO. *Quid morbi est?* PA. *febris.* SO. *cotidiana?* PA. *ita ajunt.*

I sodes intro; consequar jam te, mea mater. SO. *fiat.*

PA. Tu

DONATI.

18. *Salvan' Philumena est?*] Cito probat Pamphilo se amare nurum, cum post salutationem nihil prius, quam de salute uxoris ejus inquirat. *Salvan' Philumena est?*] Mire obviam sibi exeuntem filium nihil aliud, nisi de Philumena interrogavit: ut ostenderet ejus morbum curæ sibi esse.

19. *Meliuscula est.*] Verum est, quantum ad morbum pertinet. *Meliuscula est.*] Hoc & ad morbum, & ad eventum partitudinis verum est. ita non mentititur Pamphilus matri. *Utinam istuc ita DI faxint*] Diligentiore officio loquitur, ut rea apud filium socrus.

20. *Quid tu igitur lachrumas?*] Locus ab eo quod agitur: quo significat, Si ita est, quare ergo tu tristis es? *Recte, mater.*] Sic dicimus, cum sine injuria interrogantis aliquid reticemus. Et bene additum *Mater*; ut duritia reticentiæ blando nomine molliretur. Alii *Recte* sic accipiunt, ut intelligant, *Nihil est mali.*

21. *Quid fuit tumulti?*] Antiqui sic declinaverunt, *tumulti, senati.* ut *Sallustius, Decretum senati fit. Dic mihi.*] *Dic*, verbum est instantis audire, & curiosius interrogantis. *Virgilius,*

Dic mihi, Damœta, cujum pecus.

Dolor repente invasit.] Proprie *Invasit*, quia repente.

22. *Ita factum est.*] Moris est assentiri ad dicta interrogantium, qui quæ vera sunt celant. *Ita ajunt.*] Bene aliis adscripsit: si falsum sit, ut ipsis adscribatur mendacium *Ita ajunt.*] In hac tota interrogatione & responsione, colorem induxit secretum, ægre objurgantis. *Ita ajunt.*] Religiose mendacium ad rumorem retulit. *Ajunt* inquit, ne ipse falsum dicere videretur.

23. *I sodes intro.*] Metuit, ne ingrediatur mater ad soceros: & ideo, *I sodes intro* dicentem, manu annuere, ut domum redeat: & simul quo magis faciat, addit causam. *Consequar jam te, mea mater.*] Adjecit & tempus *Jam. Mea.*] Necessario additum: *Mea mater.* Et *Sodes*; quia *I intro*, durum est. *Fiat.*] Abiens dixit hoc mater. *Fiat:* ne omnino jussis alienis parere videatur. quasi imperemus & nos, quæ nos ipsi facturi sumus.

VARIORUM.

20. *Quid tu igitur lachrumas?*] Ex vultu agnoscit tristitiam animi qui in vultu relucet, ideo de causa quærit. Verum is

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem. Willich.

Recte, mater.] Renuentis est, ut apud *Horat.* lib. 1. Epist. 7. *Benigne respondet.* Adverbium est blande recusantis. *Turnebus. Recte, mater.*] Sic dicimus cum sine injuria interrogantis aliquid reticemus.

22. *Febris.* SO. *quotidiana.*] Videri potest *Terentius* more vulgi locutus, qui *febrim*

PA. *Tu pueris curre, Parmeno, obviam, atque eis onera adjuta.*
PAR. *Quid? non sciunt ipsi viam, domum qua redeant.* PA. *cessas?*

ACTUS TERTII SCENA TERTIA.

PAMPHILUS.

Argum. *Deliberat Pamphilus, velit uxorem recipere an repudiare.* Thes. 1. *Vultus est animi index atque adeo speculum.* 2. *Juxta fortunam animus mutatur.* 3. *Non omnia servis, qui ut plurimum futiles sunt, credenda sunt.*

NEqueo mearum rerum initium ullum invenire idoneum,
Unde exordiar narrare, quæ nec opinanti accidunt:
Partim

DONATI.

24. *Tu pueris curre, Parmeno, obviam.*] Probabilis causa, qua ablegat etiam Parmenonem, dum jubet eum pueris occurrere. Et simul notandum, quod in hac fabula ridicule vexatur usque ad ultimum servus & ablegatur, cum sit & piger & curiosus. *Atque eis onera adjuta.*] Locutio antiqua figurata. Et est ὑπαλλαγή, pro, Ipsos onera portantes, eis onera adjuta.

25. *Quid? non sciunt ipsi viam, domum qua redeant.*] Jam vide quemadmodum servetur Parmenoni persona loquacis, curiosi, pigri. *Domum*, adverbiale est. *Domum qua redeant.*] *Qua* si locum significet, videbitur reliquum præceptum servus non audivisse. Sin audivit, *Qua, quomodo* intelligemus. id est, quemadmodum onus portent de navi. ut, *Quid fieret, & qua fieret. Cessas?*] De industria omnes ablegavit suos, ut non audirent quæ intus post scenam sunt acta: quæ tamen populo est narraturus.

VARIORUM.

brim continuam, quotidianam etiamnum vocant. nam in *febri quotidiana*, non est dolor, nec repente invadit, sed furtim & pedetentim frigus, nausea & animi anxietas obrepit.

DONATI.

NEQUEO MEARUM RERUM INITIUM ULLUM INVENIRE IDONEUM. *In hac scena conquestio est ad deliberationem descendens, an habeat Pamphilus, an excludat uxorem: in qua tota oratio Pamphili ad argumentum spectans, amatoria magis, quam maritalis est. nam aliter non perveniretur ad ultimam cognitionem omnium rerum, nisi adolescens furtivum conceptum uxoris, & partum, aliquando lenius, quam conjugalis dolor expetit, toleravisset.*

1. *Nequeo mearum.*] Hæc est *Homerica* illa διαπόρησις.

Τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὑστάτιον καταλέξω;

Nequeo mearum rerum initium.] Hoc principium magna διαπορήσει oneratur: ut ostendantur ærumnæ & multæ & graves. *Idoneum.*] Aptum, conveniens.

2. *Unde.*] A quo.

VARIORUM.

1. *Nequeo mearum.*] Quomodo quis, qui causam dedecoris in se admisit, quomodoque amicus qui rescivit eam, gerere se debeat, docet hæc scena.

2. *Exordiar narrare.*] *Narrare* hic debuit *Pamphilus* propter spectatores; alias ex decoro actus debuit tantum *cogitare* de iis quæ acciderant; & eorum *reminisci.*

3. Per-

Partim quæ perspexi his oculis, partim quæ accepi auribus,
Quæ me propter exanimatum citius eduxi foras.
Nam modo me intro ut corripui timidus, alio suspicans
Morbo me visurum affectam, ac sensi esse uxorem: hei mihi!
Postquam me aspexere ancillæ advenisse, ilico omnes simul
Lætæ exclamant, Venit: id quod me repente aspexerant.
Sed continuo voltum earum sensi immutari omnium,
Quia tam incommode illis fors obtulerat adventum meum.
Una illarum interea propere præcucurrit, nuntians
Me venisse: ego ejus videndi cupidus, recta consequor:

Post-

DONATI.

3. *Partim quæ perspexi his oculis.*] *His*, quasi miseris, vult intelligi, quibus perspexi, vel audivi mala. An sic dictum est, ut apud *Virgilium*,

Vocemque his auribus hausi.

4. *Quæ me propter exanimatum.*] Inter *Exanimatum* & *Exanimum* hoc interest: *Exanimatus*, est conterritus, conturbatus. Ut,

Sed quidnam Pamphilum exanimatum video?

Et *Virgilius*,

Exanimata sequens impingeret agmina muris.

Exanimus vero, est occisus. *Virgil.*

Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acetes
Servabat senior.

5. *Me intro ut corripui.*] Raptim ingressus sum. *Timidus.*] Pro timens, nomen loco participii.

6. *Morbo me visurum affectam.*] Quia & hic morbus est. *Hei mihi!*] Interjectio dolentis est. *Virgilius*,

Eloquar, an sileam? ——

Et dicitur hæc figura ἐπιμονή. *Hei mihi!*] Mire interposuit σχετλιασμόν.

8. *Id quod me repente.*] Deest *propter*. ut sit, Propter id: ac per hoc, Ideo. *Id quod me repente aspexerant.*] Causa cur lætæ exclamaverint. *Id* ergo, ob id.

9. *Sed continuo voltum earum sensi immutari omnium.*] Mire Pamphilus etiam ancillarum metu impellitur, ut alienum nasci puerum suspicetur: nec ullo modo in memoriam redeat, hanc se puellam, vel hujusmodi vitiasse. *Voltum earum.*] Quæ viderint.

10. *Fors obtulerat.*] *Offerri* dicuntur tam bona quam mala, si insperata objiciantur aspectibus. *Obtulerat.*] *Oblatum* dicitur in utramque partem, quidquid expectationem prævenit.

12. *Ego ejus videndi cupidus.*] Non erit plena vis repentini doloris, si aliquid præsentiens suspicatur. & ideo addidit, *Ego ejus videndi cupidus. Recta consequor.*] Absolute, & sine adjectione: non enim addidit *via*.

VARIORVM.

3. *Perspexi his oculis.*] Recte Polybius: τὰ ὄμματα τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες. Veritas enim per oculos, quam per aures majorem habet fidem.

4. *Quæ me propter.*] Quapropter me. *Exanimatum.*] Perterritum, consternatum.

9. *Voltum earum.*] Ex *vultu* facile affectus cognoscuntur; est enim imago & sermo animi, indices oculi. Et est is affectus qui in facie elucet, unde animi motus, ut tristitia, iracundia, gaudium, colligitur. *Cicero* inquit, *Vultus, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes potest efficere.*

13. *Post-*

Postquam introii, extemplo ejus morbum cognovi miser.
Nam neque, ut celari posset, tempus spatium ullum dabat:
Neque voce alia, ac res monebat, ipsa poterat conqueri.
Postquam aspexi, O facinus indignum! inquam: & corripui ilico
Me inde lacrumans, incredibili re atque atroci percitus.
Mater consequitur. jam ut limen exirem, ad genua accidit
Lacrumans misera: miseritum est. profecto hoc sic est, ut puto,
OMNIBUS NOBIS ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus.

Hanc

DONATI.

13. *Extemplo ejus morbum.*] *Morbum* mitiore animo, quam vitium dixit, aut probrum. Et recte: quia dixit, *Alio me suspicans morbo visurum affectam, ac sensi, esse uxorem.*

14. *Spatium.*] Moram.

15. *Ac res monebat.*] Partus.

16. *O facinus indignum!*] *Facinus indignum*, non ad illam, hoc est, Philumenam, sed ad authorem vitii refertur. *Et corripui ilico.*] Ardens scilicet dolore. Et est causa cur cito exierit.

17. *Lachrumans.*] Non furens, sed *lachrumans*: non iratus, sed *misertus*. *Atque atroci.*] Id est, vehementi.

18. *Mater consequitur: jam ut limen exirem.*] Ostendit affectum misericordiæ suæ, *Matrem* potius dicendo, quam *Myrrhinam*, & addendo *Miseram*. *Ad genua accidit.*] *Accidere*, est gestu corporis ostendere humilitatem cadentis: propter *ad*, quod est juxta, & *cadere*. *Sallustius* autem sine præpositione dixit, *Qua accidam, aut quo.*

19. *Lachrumans misera.*] Miserabiliter se habens. *Miseritum est.*] Ut recte supra dictum sit de illo, *Pium & pudicum ingenium narras Pamphili. Miseritum est.*] Hoc ipse sibi.

20. *Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus.*] Mire dixit, *Dant sese.* Homerus:

Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,

VARIORUM.

13. *Postquam introii.*] Faërnus legit *intro adveni. Ejus morbum.*] Parturientium scilicet dolores. Ita in Andria Act. 1. Scen. 5. quam vide.

—— *Verbum unum cave de nuptiis,*
Ne ad morbum hoc etiam.

17. *Percitus.*] Percussus. *Plaut.* Amphit.

Delirat uxor, atra bili percita est.

18. *Ad genua accidit.*] Est hoc idem quod προσπίπτειν Græcis, id est, supplicem fieri, genibus advolvi. *Seneca* in Troad.

Ad genua accido supplex, Ulysse:
Quamque nullius pedes novere dextram,
Pedibus admoveo tuis.

Corn. Tacitus lib. 19. dativum huic verbo addit: *Genibus accidens. Cic.* eleganter in 8. ad Att. *ad pedes abjicere* dixit. *Cæsar: ad pedes procumbere.* Et: *projicere se ad pedes, Tit. Livius. Justinus: provolvi genibus.* Misericordiæ sedes in genibus est, juxta *Plinium*. Supplicantes enim & ad ea procumbere & amplecti solebant. ut *Homerica* consuetudo facile docet, apud quem est, γούνατα ἅψασθαι. Et: Ὀδυσσῆα προσπτύξας λάβε γούνων, Καί μιν λισσόμενος. Novimus & Græcos altera manu mentum, altera vero genua apprehendere consuevisse. Estque hic πάθος à lamentabili & afflicto gestu. *Riv.*

20. *Ut res dant sese.*] Eandem habent sententiam versus hi, quos pronuntiat

Ulys-

Hanc habere orationem mecum principio institit :
O mi Pamphile, abs te quamobrem, hæc abierit causam vides.
Nam vitium est oblatum virgini olim, ab nescio quo improbo :
Nunc huc confugit, te atque alios partum ut celaret suum.
Sed cum orata ejus reminiscor, nequeo quin lacrumem miser :
Quæque fors fortuna est, inquit, nobis quæ te hodie obtulit,
Per eam te obtestamur ambæ, si jus, si fas est, uti

Ad-

DONATI.

Οἷον ἐπ᾽ ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Sed hic *sese* illo & validius dixit, & est hæc καθολικὴ sententia. *Apollodorus:* οὕτως ἕκαστος διὰ τὰ πράγματα σεμνὸς ἦν καὶ ταπεινός.

22. *O mi Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit.*] A nomine & blandimento. mire : quia secreta confitetur. Ut *Virgilius,*

Anna, fatebor enim miseri post fata Sichæi.

A principio idem elaboravit, ut adversus pudorem conscientia & voce & confessione duraret. *O mi Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit.*] Venialis status, in quo confessio est & precatio. *Abs te quamobrem*] Morale blandimentum ante confessionem.

23. *Nam vitium.*] Est confessio. *Nam vitium est oblatum.*] Cœpit à causa. *Oblatum.*] Ad repentina pertinere superius annotavimus. & *Oblatum*, quasi non expectanti & nolenti. *Virgini.*] Quasi quæ falli posset. *Olim.*] Recte *Olim:* quia facilis venia circa vetera jam delicta. unde tentat temporis longinquitate extenuare peccatum. *Olim* ergo, ante menses novem. *Ab nescio quo improbo.*] Mire contempsit personam, dicendo *Nescio quo*, id est, nescio quem dixit. ut ostendat ignobilem, ita abjectum. nam si nomen illi est, habet & dignitatem : ut,

—— Et nos aliquod nomenque decusque Gessimus. ——

Et ne placere videatur is qui fecit, *Improbum* dixit.

25. *Sed quum orata ejus.*] Bona παρένθεσις. *Nequeo quin lacrumen miser.*] Videtur quasi distillantes fletus detergere. *Nequeo.*] Deest *continere.*

26. *Quæque forsfortuna.*] Υ'φέν. id est, subita fortuna. Et *Fortuna*, in incerto : *Forsfortuna*, in bono ponitur. *Virgilius,*

—— Si qua in te fortuna fuisset.

Et ipse, *O forsfortuna.*

27. *Per eam te obtestamur.*] Oratorie inducuntur & pro tacentibus preces. *Per eam te obtestamur ambæ.*] *Obtestatio*, est precatio cum mentione earum rerum, per quas petimus : ut,

— Per eversæ genitor fumantia Trojæ Excidia obtestor. ——

Si jus, si fas est.] Utrum hoc invidiose: an quasi fœmina, quæ leges nesciat.

VARIORVM.

Ulysses Ὀδυσσ. 18. quos & Donatus citavit, etsi eos, qui philosophantur, alio trahunt. Τουτέστιν, inquit *Eustathius*, ὁποῖα ἂν εἴη τὰ περιστάντα, τοιοῦτός ἐστι καὶ ὁ νοῦς, ἐν εὐτυχίαις συνεξαιρόμενος, ἐν δὲ τοῖς ἀνάπαλιν ταπεινούμενος. Et ut *Euripides* inquit, πρὸς τὰς τύχας γὰρ τὰς φρένας κεκτήμεθα. *Humiles sumus.*] Prout se res habent nostræ, vel bene, vel secus, ita animos gerimus vel superbos, vel humiles. In eam autem cogitationem incidit hic, ex Myrrhinæ, nobilis matronæ, miseranda specie, quæ dignitatis suæ oblita, ad pedes ejus se abjecerat.

26. *Quæque fors, &c.*] Fabricius legit, *Quæ qua. Fors fortuna.*] *Forti for-*

tuna

Advorsa ejus per tecta, tacitaque apud omnes sient:
Si umquam erga te animo esse amico sensisti eam, mi Pamphile:
Sine labore hanc gratiam, te, uti sibi des pro illa nunc, rogat.
Cæterum de reducenda id facias, quod in rem sit tuam.
Parturire eam, neque gravidam esse ex te, solus conscius.
Nam ajunt tecum post duobus concubuisse mensibus:
Tum, postquam ad te venit, mensis agitur hic jam septimus:
Quod te scire, ipsa indicat res. Nunc si potis est, Pamphile,
Maxime volo, doque operam, ut clam eveniat partus patrem,
Atque adeo onmeis. sed si fieri id non potest, quin sentiant,
Dicam

DONATI.

28. *Uti adversa ejus.*] Mire non Crimen: sed *Adversa. Per te tecta, tacitaque.*] *Tecta*, si reducis: *Tacita*, si repudias sub alia excusatione. An idem significant? an potius, Neque te, neque verbo indices? An *Tecta*, ne videantur: *Tacita*, ne dicantur? *Tecta, tacitaque.*] *Tecta* sint, ne hæc alii sciant: *Tacita*, ne ipse indicet.

29. *Si umquam erga te.*] *Virgilius*,
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Terentius in Andr. *Si te in germani fratris dilexi loco, Sive hæc te solum semper fecit maxim. Si umquam erga te.*] Ab anteacta vita.

30. *Uti sibi des, pro illa.*] Subauditur, *gratia.*

31. *Cæterum de reducenda.*] Tentat etiam hoc persuadere, sed oratorie & verecunde. Et mire, *De reducenda* dixit, non *De respuenda. Quod in rem sit tuam.*] Nam nisi reducatur, reddenda dos erit.

32. *Solus conscius.*] A possibili. nam hoc nomine ostendit tacere eum posse, quod consciens sit ipse solus.

33. *Nam ajunt.*] Honestius *Ajunt*, pro *Ait* dixit. nam quis aut scire, aut dicere potuit, nisi Philumena? ergo recte. *Ajunt* enim potius honestum est, quam *Ait. Post duobus concubuisse eam mensibus.*] *Post duobus*, simpliciter accipiendum. non post duos. est enim ἀντιστροφὴ, pro *duobus post.* id est, non statim ut nupta sit, sed postquam nupta est, post duos menses nuptiarum: ut sint reliqui quinque menses. Et hinc apparet, ante duos menses, priusquam cum Pamphilo concumberet, vitiatam, quatuor mensibus cum Pamphilo fuisse: ex quibus duobus posterioribus amatam esse, reliquis tribus peregrinatum fuisse Pamphilum. An *post duobus*, pro post duos? ut *Plautus: Post principio denique.* &, *post paulo.*

35. *Quod te scire ipsa indicat res.*] Quia contristatus corripuisti te foras.

36. *Partus eveniat.*] Philumenæ scilicet.

VARIORUM.

tunæ grates agebant, quibus aliquid successerat: eo igitur vocabulo significatur magna vis fortunæ & incerti casus. Phorm. Act. 5. scen. 6. vers. 1.

30. *Hanc gratiam.*] *Hanc gratiam* (silentii scil. *rogat te ut sibi des pro illa*; gratia scil.) vel pro amico illo, quo erga te fuit animo.

31. *Quod in rem sit tuam.*] Quod commodum tibi videbitur. Nam nisi reducatur, reddenda dos erit.

32. *Solus conscius.*] Dextre insinuat, posse eum (si ita velit) uxorem sine mala fama retinere, ut qui solus sciat eam non ex se gravidam esse. Quo pertinet etiam quod de mense septimo non sequitur, in quem cadebat abortus suspicio.

38. *Di-*

Dicam abortum esse. scio, nemini aliter suspectum fore,
Quin, quod verisimile est, ex te recte eum natum putent.
Continuo exponetur. hic tibi nihil est quidquam incommodi:
Et illi miseræ indigne factam injuriam contexeris.
Pollicitus sum, & servare in eo certum est, quod dixi, fidem.
Nam de reducenda, id vero neutiquam honestum esse arbitror:
Nec faciam: etsi me amor graviter, consuetudoque ejus tenet.
Lacrumo, quæ posthac futura est vita, cum in mentem venit,
Soli-

DONATI.

38. *Abortum esse.*] Non est Latinum *Aborsa est*: sed, *Abortum fecit. Abortum esse.*] deest *natum*, vel *factum*, vel absolute. quomodo dicimus, *è re nata*: vel quemadmodum dicimus, *ex te mihi orta est injuria. Dicam abortum esse.*] Rationabiliter dixit. fit enim abortus mense septimo sine pernicie fœminæ. *Suspectum fore.*] Suspicabilem, suspiciosum.

39. *Ex te recte eum natum putent.*] Nove dixit *Natum abortum*: quasi abortus nascatur. *Natum* ergo pro facto, conceptoque dixit.

40. *Exponetur.*] Ad mortem scilicet. *Hic tibi nihil est quidquam incommodi.*] Quum alienus exponitur, & non tollitur pro tuo. Et mire necandi pueri non fit mentio: quia Pamphili filius invenietur, quum ei etiam per patrem puellæ Poëta succurrit. *Hic tibi nihil est quidquam incommodi.*] Ab utili. & est παρέλκον quartum: ut, *nihil vidi quidquam lætius.*

41. *Et illi miseræ indigne.*] Ut non sit ἀνακόλουθον. Superiori versui τὸ *Et* addendum est: ut sit, *Et tibi nihil est quidquam incommodi. Et illi miseræ.*] Conclusio per enumerationem. Et non læderis, inquit, & proderis miseræ. *Factam injuriam.*] Mire *Injuriam* dixit: ut non contemnenda sit, sed tollenda.

42. *Pollicitus sum.*] Plus quam promisi. *Quod dixi.*] Quod promisi.

43. *Id vero neutiquam honestum esse arbitror.*] *Neutiquam*, non est omnino negativum, sed aliquid assensionis habet. Est enim *Neutiquam*, non nimis, non valde.

44. *Nec faciam.*] Bene addidit, *nec faciam.* multa enim etiam inhonesta amore suspicimus. *Et si amor me graviter, consuetudoque tenet.*] Hoc cum gemitu. *Etsi* non complexivum, neque præpositivum, sed subjunctivum, id est, pro tametsi. *Amor me graviter, consuetudoque.*] Quæ duæ res contra honestum & utile validissimæ. Et bene *tenet*, non tenuit.

45. *Lachrumo, quæ posthac futura est vita.*] Bene propensior in affectum est, ut verisimile fiat potuisse reticere. Et *Lacrumo* non pendet à superiori: sed interpositis diu fletibus dixit. *Lachrumo, quæ posthac.*] *Quæ*, modo vim pronominis non tenet, sed querelæ. Et *Lacrumo*, sic

VARIORVM.

38. *Dicam abortum esse.*] Non ut voluit *Donatus* septem mensium, non enim semper concipiunt quæ concumbunt. Sed potuit fingi abortus mensium paucissimorum. Puer enim est qui nascitur septimo mense, & sæpe est vitalis ut notant *Plinius* lib 7. cap. 5. & *Gell.* 3. cap. 16. Et Pandectæ Jureconsultorum septimestrem partum ex *D. Hippocrate* probant. Exemplum de *Eurystheo* Iliad. 19. notum est, qui ἠλιτόμηνος est, id est, infans ante tempus natus, quasi mense fallens, nimirum septimo: *exterricineos Festus* appellat.

44. *Etsi me amor.*] Faërnus delet, *me.*

Solitudoque. O FORTUNA, ut numquam perpetuo es bona!
Sed jam prior amor me ad hanc rem exercitatum reddidit:
Quem ego tum consilio missum feci, idem nunc huic operam dabo.
Adest Parmeno cum pueris: hunc minime est opus
In hac re adesse: nam olim soli credidi,
Ea me abstinuisse in principio, cum data est.
Vereor, si clamorem ejus hic crebro audiat,
Ne parturire intelligat: aliquo mihi est
Hinc ablegandus, dum parit Philumena.

ACTVS

DONATI.

dixit ut *Virgil.*

Sic affata, sinum lacrumis implevit obortis.

Et est ordo, *Lacrumo, cum in mentem venit.*

46. *O fortuna.*] Hic *Fortunam* pro bona posuit. *Vt numquam perpetuo es bona.*] Legitur & *data.* nam & sic pro bona intelligitur necessario.

48. *Idem nunc operam huic dabo.*] Si *idem*, ego. si *eidem*, hoc est, amori. *Operam dabo.*] Difficultatem rei ostendit, dicendo *operam dabo.*

49. *Adest Parmeno cum pueris.*] Quia idem Parmeno est secretorum conscius, addidit, *Cum pueris. Minime est opus.*] Id est, omnino non est opus.

53. *Aliquo mihi est hinc ablegandus, dum parit Philumena.*] In tota comœdia non cessabit, cum sit piger; nec resciscet aliquid, cum sit curiosus Parmeno.

54. *Dum parit Philumena.*] *Dum*, alias dummodo, alias donec: nunc, quamdiu.

VARIORVM.

46. *O Fortuna, &c.*] Annotavit hic Interpres, legi etiam: *perpetuo es data.* *Plautus* Cistell.

Ut sunt humana, nihil est perpetuum datum.

Quare *Thebanus Cebes* eam cæcam fingit & insanam, rotundo lapidi insistentem. Ideo *Apelles* cum eam sedentem pinxisset, rogatus cur id fecisset, respondit: *quia nunquam stetit.* Qua etiam de causa *Scythis* fingebatur sine pedibus, manus tamen & pennas habens. *O Fortuna, &c.*] Est, quasi diceret cum Varrone:

Nemini Fortuna currum missum à carcere intimo
Labi inoffensum per æquor candidum ad calcem sinit.

Fortuna enim humana fingit artatque ut lubet. *Plaut. Georg. Fabr.*

48. *Consilio.*] Ratione & prudentia.

ACTUS TERTII SCENA QUARTA.

PARMENO. SOSIA. PAMPHILUS.

Argum. *Narrat Sosia quæ adierit maris pericula: servus Parmeno in arcem mittitur, ne parere Philumenam interim audiat.* Thes. 1. *Periculosum est ingredi mare.* 2. *Arcana servis non sunt credenda.*

AIn' tu, tibi hoc incommodum evenisse iter?
So. *Non hercle verbis, Parmeno, dici potest*
Tantum, quam re ipsa navigare incommodum est.
Par. *Itane est?* So. *ô fortunate! nescis quid mali*
Præterieris, qui numquam es ingressus mare.
Nam alias ut mittam miserias, unam hanc vide:
Dies triginta, aut plus eo, in navi fui,

Cum

DONATI.

AIN TU TIBI HOC INCOMMODUM EVENISSE ITER? *Alia ratio est, currentis ad argumenta: alia actuum Comicorum. Sed perfecti Poëtæ est ita servire argumento, ut tamen spectator novis delectationibus teneatur. Nam in hac scena, donec perveniat ad Pamphilum Parmeno, hoc ἔργον inducitur, cum hoc ostenditur, quid mali sit navigatio.*

1. *Ain' tu*] Pro *aisne tu.* Et sic jam aliquid dixisse magni in præcedenti oratione ex respondentis sermone demonstratur. *Ain' tu.*] In scena nascitur oratio. aut in scenam defertur.

3. *Tantum, quam re ipsa navigare incommodum est.*] Ἀνακόλουθον quantum. non enim intulit quantum. Ut *Virgilius*;

Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes:
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla.

4. *O Fortunate, nescis quid mali præterieris.*] Bene majori affectu, dicens *O fortunate*, quam si responderet, *Ita*.

5. *Qui numquam es ingressus mare.*] Proprie dixit, *Ingressus.* nam qui jam navigavit, *egressus* dicitur. sic *Virgil.*

Egressi optata potiuntur Troes arena.

6. *Nam alias ut mittam miserias.*] Παρέλλειψις oratoria. Et *Miserias*, navigationes scilicet.

7. *Dies triginta.*] Accusativus casus plenum numerum & continuationem rei significat. *Dies triginta, aut plus eo, in navi fui.* Hoc exitiosum vel sine periculo videri potest. Sed vide quid addat, *Aut plus eo, in navi.* Absolute *eo*, ut alibi, *Annos sexaginta natus es, aut plus eo, ut conjicio.*

VARIORUM.

3. *Tantum, quam.*] Fabric. legit, *Tantum quantum. Navigare incommodum est.*] Eleganter *Propertius* lib. 3.

Terra parum fuerat, terris adjecimus undas,
Fortunæ miseras auximus arte vias.
Ancora te teneat, quem non tenuere penates.
Quid meritum dicas, cui sua terra parum est?
Ventorum est quodcunque paras, haud ulla carina
Consenuit, fallit portus & ipse fidem.

Ita ut non immerito *Menander* scripserit: πῦρ καὶ θάλασσα, καὶ γυνὴ κακὰ τρία.

Cum interea semper mortem expectabam miser:
Ita usque advorsa tempestate usi sumus.
PAR. *Odiosum.* SO. *haud clam me est: denique hercle aufugerim*
Potius, quam redeam, si eo mihi redeundum siet.
PAR. *Olim quidem te causæ impellebant leves,*
Quod nunc minitare facere, ut faceres, Sosia.
Sed Pamphilum ipsum video stare ante ostium:
Ite intro: ego hunc adibo, si quid me velit.
Here, etiam tu nunc hic stas? PA. *& quidem te expecto.*
PAR. *quid est?*

PA. *In*

DONATI.

8. *Semper mortem expectabam miser.*] Dura est expectatio mali. *Virgilius,*
Inclusi pœnam expectant. —
Semper mortem expectabam.] Id est, horis omnibus, cum continuatione triginta dierum.

9. *Ita usque.*] *Usque*, vel diu, vel valde.

10. *Odiosum.*] Esse scilicet in mari triginta dies. Et nomen pro adverbio posuit: *Odiosum* pro odiose. *Haud clam me est.*] Αὐτόπτης. pro Ego maxime intelligo, quam odiosum sit. Nam qui jungunt, & sic legunt, errant & non intelligunt. *Aufugerim.*] Sic veteres, quod nos, *Fugerim.*

12. *Olim quidem te causæ impellebant leves.*] Mire in servum fugitivum, qui ob vitium hujusmodi, non ob caussam fugiat. Et bene *Leves* dixit: hæc enim non est levis.

13. *Quod nunc minitare facere.*] Ut sit ordo, Olim quidem te causæ impellebant leves, Sosia, ut faceres quod nunc minitaris facere hac occasione. Artificiose. Et in Andria sic ait recusanti perjurium servo Mysis,
Nova nunc relligio in te incessit?
Facere.] Ut faceres. Comicum est & Terentianum.

14. *Sed Pamphilum ipsum video.*] *Ipsum* à quo missus sum: vel dominum, ut Græci dicunt αὐτόν.

15. *Ego hunc adibo.*] Vel nova curiositate ait Parmeno.

16. *Et quidem te expecto.*] Bene excepit Pamphilus Parmenonem, ut videatur vera dicturus. *Equidem te expecto.*] Apparet Pamphilum Parmenonis absentiam desiderare: eo quod nunc prior Parmenonem alloquitur.

VARIORUM.

8. *Cum interea semper mortem, &c.*] Non immerito *Horatius* lib. 1. Ode 3. exclamat:
Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem.
Primus, &c.
Scitumque est illud *Biantis* dictum de nauta, *quem neque inter vivos, neque inter mortuos reponebat, propter instantia quotidie pericula.* ut *Plato* scribit in Axiocho. Et cum *Anacharsis* audiret spissitudinem tabularum nauticarum esse quatuor digitorum; dixit, *tantillum à morte abesse eos qui navigant.* Weitz.

11. *Redeundum siet.*] Fabric. legit, *sciam.*

13. *Ut faceres Sosia.*] Quasi dicat, Facile credo tibi te tanti mali, quantum videtur esse navigatio, vitandi caussa fugam arrepturum, cum jam olim levibus de caussis fugam adornaveris. ita jocose ut servum nequam & fugitivum perstringit.

17. *In*

PA. *In arcem transcurso opus est.* PAR. *cui homini?* PA. *tibi.*
PAR. *In arcem! quid eo?* PA. *Callidemidem hospitem*
Myconium, qui mecum una advectus est, conveni.
PAR. *Perii: vovisse hunc dicam, si salvos domum*
Redisset unquam, ut me ambulando rumperet?
PA. *Quid cessas?* PAR. *quid vis dicam? an conveniam modo?*
PA. *Immo, quod constitui me hodie conventurum eum,*
Non posse: ne me frustra illic expectet. vola.
PAR. *At non novi hominis faciem.* PA. *at faciam ut noveris:*
Magnus

DONATI.

17. *In arcem transcurso opus est.*] Ostendit quam longe sit, cum *In arcem* dicat. Et bene *In arcem*, quam Minerva condidit. *In arcem.*] Pronuntia, ut ostendat quam longe sit in arcem transcurrere. *Transcurso.*] Pro transcurrere. *Cui homini?*] Hæc verba cum sua pronuntiatione vim recusationis in se continent. *Cui homini?*] Cum recusatione pronuntiandum. & est pigri responsio, laborem ad alium transferentis.

19. *Qui mecum una advectus est.*] Apparet eum cum eo aliquid negotii habere, cum dicit, *Qui mecum una est advectus.*

20. *Vovisse hunc dicam, si salvos domum redisset unquam.*] Facete. More enim hoc fit eorum, qui longis itineribus maris periclitati, vovent aliquid si pervenerint. Et convenit hoc Pamphilo, quem supra male navigasse audierat.

22. *Quid vis dicam? an conveniam modo?*] Non enim mandaverat quicquam, qui sine causa mittebat, oblitus bene dissimulare: ut qui mentiuntur. Et sic pronuntiandum, *An conveniam modo:* ut reprehendere dominum Parmeno videatur. *An conveniam modo.*] Εἰρωνικῶς dixit. Nam non hoc interrogantis simpliciter.

23. *Imo, quod constitui me hodie.*] Deest, *nuntia:* ut sit, imo nuntia. & sumitur à superiori sententia, qua dixit, *Quid vis dicam? Imo, quod constitui me hodie.*] Apparet eum hanc conquisitam, & vix corrasam invenisse causam.

24. *Vola.*] Ἠθικῇ ὑπερβολῇ usus est. Ita curras, ut volare magis, quam currere videaris. Et antea transcurrere jusserat: nunc adjecit imperio, non *Curre*, sed *vola*.

25. *At non novi hominis faciem.*] Moralis expressio pigritiæ, in tot excusationibus posita est. *At faciam ut noveris.*] Stomachose pronuntiandum *At.* quod & Pamphilus repetit dicens, *At faciam ut noveris.*

VARIORVM.

17. *In arcem.*] In *Piræum*, portum Athenarum, qui distabat ab urbe *Athenarum* quadraginta stadiis, ut discimus ex *Laërtio* in Antisthene. *In arcem transcurso.*] Nescio quid illis hic in mentem venerit, qui arcem, Pyreum interpretantur. Pyreus portus longe extra urbem, sed longo muro urbi junctus: arx in medio urbis. ἀκρόπολις proprie, & olim πόλις dicta.

21. *Rumperet.*] Id est, defatigaret. Nonn. 4. n. 336. *Rumpi* dicuntur, quibus ex nimia intentione vocis aut laboris, vel vena, vel peritoneum rumpitur.

25. *At faciam.*] Bene monet Don. stomachose hæc esse pronuntianda. Nam quod irati solent, cum colloquentium verbis offenduntur, ut regerant illis sua verba, sed vel pronuntiando, vel leniter immutando perversa, & detorta: ita hic

Magnus, rubicundus, crispus, crassus, cæsius,
Cadaverosa facie. PAR. *Dii illum perduint.*

Quid,

DONATI.

26. *Magnus, rubicundus, crispus, cæsius, crassus.*] Properatio, συναθροισμός. & acervo sine conjunctivo est usus. *Magnus, rubicundus.*] Imperite *Terentium* de Myconio crispum dixisse ajunt, cum Apollodorus calvum dixerit. quod proprium Myconis est. ut *Lucilius*, *Myconi calva omnis juventus.* Unde etiam proverbium Græcum, Μυκώνιος φαλακρός. Sed ego *Terentium* puto scientem facetius Myconium crispum dixisse. *Cæsius.*] Glaucis oculis, quasi felis oculos habens & glaucos.

27. *Cadaverosa facie.*] Sublivida, ac personata rubore & livore. Rubicundi enim & crassiorem faciem sæpe habent: quod est proprium cadaveris. Potest & pulposa intelligi & crassa, quasi carnosa: *Caro* enim dicta est, eo quod careat anima. Et *Caro* proprie dicitur mortuorum. *Virgilius:*

—— *Et corpora luce carentum.*

Unde *Carnifices* dicti, quod carnes ex homine faciant. *Pulpa* vero, proprie ea quæ manducatur, eo quod pulsetur & conscindatur. Potest & *R* pro *D* poni, ut *Caro* sit dicta quasi *cado*. ut *Virgilius:*

Belloque induci Dardanidæ.

Quod jam scilicet sine anima sit & cadat. *Dii illum perduint.*] More pigrorum, male optat ei, propter quem mittitur.

VARIORUM.

sit à Pamphilo. *At non novi hominis faciem*, dixerat Parm. servus. *At faciam* (*faciam* pro *faciem*:) regerit ille, tristis, & intempestiva servuli sedulitate irritatus.

26. *Crispus.*] Ad *Donat.* Μυκώνιος φαλακρός. *Lindebrog. Strabo*, lib. 10. Τοὺς φαλακροὺς δέ τινες Μυκωνίους καλοῦσιν, ἀπὸ τοῦ πάθος τοῦτο ἐπιχωριάζειν τῇ νήσῳ. Vulgo enim Myconii calvi dicebantur, quod in ea insula vitium hoc quasi gentilitium sit, atque omnibus ferme commune. Vid. *Plin.* l. 11. c. 37. *Steph.* de urbibus. & adagiograph. Aut fortasse Poëta ita consulto maluit, aut Myconium istum non hominem verum sed merum Pamphili commentum, ad eludendum servum, intelligeremus. *Cæsius.*] Cæsius color dicitur qui cæli speciem habet, dictus quasi *cælius*. Et sane cæli color glaucus est, ut nos dicimus *Hemel-blauw*. Cæsios oculos dixisse veteres, credit, quibus inest fulgor quidam visu horrendus. Unde existimat, sicut *Cæsar* & *Cæso* dicuntur à *cædendo*; ita *Cæsium* à *Cæde* nominatum esse, ut qui Cæsius sit, cædem quodammodo oculis minari videatur: qualis prælio gaudens & cæde dicitur fuisse *Minerva*: ex quo illa ab antiquis vocata fuit, ut arbitratur, *Cæsia*. Quin à *Terentio* Cæsii hominis facies dicitur *Cadaverosa*, hoc est, immanis & sævitiam arguens, qualem sicarii præ se ferunt. *Joh. Theodoritus.*

27. *Cadaverosa facie.*] Declaratur varie. Aliis sublivida est & personata rubore & livore. Aliis pulposa est & crassa, quasi carnosa: cum caro proprie sit, quæ anima careat: his & tertia accedet, sententia nostra. Ego *cadaverosam faciem*, fœdam & turpem, interpretor: dixerat enim, hominem esse *magnum*, *rubicundum*, *crispum*, *crassum*, *cæsium*: *cæsios* autem oculos oderant, ut fœdos; quos in Catilina *Sallust.* notat. Et *rubicundus* hic, ut cruentus, odio est: *cadaver* autem, quod pollueret & funestaret, etiam aversabantur: hinc *cadaverosa*, fæda, invisa, aversanda. Hinc cadaveris instar venustus, χαρίεις ὥσπερ νεκρός, proverbio dicitur in macilentum & præ morbo luridum. *Turnebus.* Faërnus pro facie legit *facies*. & tribuit Parmenoni.

Quid, si non veniet? maneamne usque ad vesperum?
PA. *Maneto. curre.* PAR. *non queo: ita defessus sum.*
PA. *Ille abiit. quid agam infelix? prorsus nescio*
Quo pacto hoc cœlem, quod me oravit Myrrhina,
Suæ gnatæ partum. nam me miseret Mulieris.
Quod potero, faciam: tamen ut pietatem colam:
Nam me Parenti potius, quam Amori obsequi

Opor-

DONATI.

28. *Quid si non veniet?*] Omnia dicit, ne eat.

29. *Maneto: curre.*] Etiam Pamphilus tanquam de industria perseverat. *Non queo: ita defessus sum.*] Hoc in gestu, & spectaculo plus est: nam incessu & author exprimit lassitudinem.

30. *Ille abiit.*] Quasi dicat, licet jam loqui. *Ille abiit.*] Quasi cum difficultate completam rem ostendit hoc dicto.

32. *Suæ gnatæ partum.*] Ἐπεξήγησις. *Quod potero, faciam.*] Id est, cœlabo quantum potero. an quasi projiciens curas, & fessus angore dixit, *Quod potero, faciam:* id est, si non potero, cedam amori: & rursus, tanquam pietatis admonitus, adjecit exceptionem, *Tamen ut pietatem colam.* Servat enim in illo amorem Poëta: cujus non pœnitebit, re cognita, & errore sublato.

33. *Quod potero, faciam.*] Id est, amori obsequar. nam misericordia mulieris de amore descendit. *Quod potero, faciam.*] Apparet, hoc dictum, defectus esse, non virtutis. *Tamen ut pietatem colam.*] Recordatus est læsam matrem esse ab uxore: hoc enim credit. & ideo se ad exceptionem revocavit; Ita se amori cedere oportere, ut non obliviscatur omnino pietatis. Et bene in eam causam contulit necessitatem non reducendæ uxoris, quæ invenietur nulla esse. Sunt tamen quæ manente eadem sententia, totum hoc jungunt: *Quod potero, faciam, tamen ut pietatem colam*; hoc est, in quantum potero, dabo operam adversus amorem, ut omisso eo, pietatem colam. Et subjungitur causa. *Tamen ut pietatem colam.*] Deest *ita*: ut sit *Tamen* pro duntaxat. ut sit, Ita ut pietatem colam. Dixerat enim, *Quod potero:* & ideo addidit exceptionem, *Tamen ut pietatem colam:* id est, non sum oblitus & matris. *Tamen.*] Pro ita tamen.

34. *Nam me Parenti potius, quam amori.*] *Amori*, scilicet uxoris quia dixit, *Quod potero, faciam.* & hoc est quod dixerat, *Quod potero, faciam.*

VARIORUM.

33. *Ut pietatem colam.*] Id est, si ita potest fieri, ut sine parentum graviore offensa & ira hoc uxoris vitium celem, (quod sane difficile, quia dimittendæ uxoris legitimam aliam caussam reperire non in promptu:) libenter celabo, & uxoris famæ consulam. Sin aliter, pietatem erga parentes amori præferam. Multus hic Don. qui tamen mentem verborum non videtur assecutus.

34. *Nam me Parenti potius, quam Amori obsequi oportet.*] Egregiam in parentem ostendit pietatem Pamphilus, ac quantum parentibus debeant liberi, quantumque pietatis exhibere, suo exemplo nos docet. cum enim nos genuerint, genitos educarint, artibusque ad vitam commodis instituerint, conferantque, quantum in ipsis est, omnia ad victum cultumque aliosque vitæ usus necessaria, innumerabilesque labores sponte suscipiant ad res comparandas: quam pro tot tantisque beneficiis gratiam eis referre possemus, non haberemus, nisi obedientiam, obsequium, & pietatem in parentes exerendo: & in

Oportet. atat! eccum Phidippum, & Patrem
Video: horsum pergunt. quid dicam hisce, incertus sum.

ACTVS TERTII SCENA QVINTA.

LACHES. PHIDIPPVS. PAMPHILVS.

Argum. *De reducenda Philumena inter senes agitur. Pamphilus reducturum se negat. Fert eam rem indignè Phidippus.* Thes. 1. *Mariti est, fideli & amico & clementi animo in uxorem esse.* 2. *Repudii causa sæpe est quædam necessitas.* 3. *Ira sæpe est licita.* 4. *Ditioribus sublati animi adsunt. Quantum debeant parentibus liberi, docet hæc scena.*

DIxtin' dudum, illam dixisse, se expectare Filium?
PH. *Factum.* LA. *venisse ajunt: redeat.* PA. *quam causam dicam Patri,*
Quamobrem non reducam, nescio. LA. *quem ego hic audivi loqui?*
PA. *Certum obsirmare est viam me, quam decrevi persequi.*
LA. *Ipsus est, de quo hoc agebam tecum.* PA. *salve! mi Pater.*
LA. *Gna-*

DONATI.

35. *Atat.*] Interjectio est conterriti & conturbati.

36. *Horsum pergunt.*] Modo *pergunt*, pro eunt. alias perseverant.

VARIORVM.

hac re sola nimio peccare liberi non possunt: nemo enim in obediendo excedit, &, ut est alibi apud Plautum, (*filii Nunquam nimis curare possunt parentem*

DONATI.

DIXTIN' DUDUM, DIXISSE ILLAM, SE EXPECTARE. *Facete principium est interrogantis ita, ut sciat quid sibi responsurus sit, quem interrogat. Illaturus est enim argumentum per ἐπαγωγήν.*

1. *Dixtin' dudum.*] Quia dixerat, *Sancte adjurat perdurare. Dixtin, dudum.*] Captiosa interrogatione cœpit, dicturus, *Venisse ajunt: redeat.*

2. *Factum.*] Id est, Dixisse illum, aut me. Et deest *est*: ut sit, *Factum est.*

3. *Quamobrem non reducam, nescio.*] Habet causam: sed non vult veram dicere, & præterea non vult cum invidia matris suæ loqui: si in illam conferat, ut uxorem non reducat domum. *Quem ego hic audivi loqui.*] Ut solet, primo personas inducit secum loquentes; deinde ipsas convenire invicem: ut alibi, *Quis hic loquitur? Mysis, salve.*

4. *Certum obsirmare est viam me.*] Adversus omnia obstinate agere, id est, contra omnes. *Obsirmare est viam me, quam decrevi persequi.*] Id est, ut matri potius, quam amori, morem gerat.

VARIORVM.

1. *Dixtin' dudum.*] Qui aliquid acturus est, & celare veram causam desiderat, eum fingere debere causam honestam quam maxime, & vero similem, docet hæc scena.

4. *Obsirmare est viam me.*] Firmiter & pertinaciter insistere viam (id est, rationem, consilium) quam mihi insistendam sive persequendam proposui. nempe, ut dimittam uxorem, & dimittendæ caussam veram celem.

6. Bre-

LA. *Gnate mi, salve.* PH. *bene factum te advenisse, Pamphile:*
Atque adeo, quod maximum est, salvum atque validum. PA. *creditur.*
LA. *Advenis modo?* PA. *admodum.* LA. *cedo, quid reliquit Phania*
Consobrinus noster? PA. *sane hercle homo voluptati obsequens*
Fuit, dum vixit: & qui sic sunt, haud multum hæredem juvant.
Sibi vero hanc laudem relinquunt: VIXIT, dum vixit, bene.

LA. *Tum*

DONATI.

7. *Atque adeo, quod maximum est, salvum atque validum.*] Ordo est, primum *Advenisse*, deinde *salvum*, postremo *validum*. Αὔξησις ad salutem. *Validus* namque, robustus & habitior corpore. *Quod maximum est.*] Legitur & *Quod maxime est.* *Creditur.*] Minus blande respondet, de repudio locuturus.

8. *Advenis modo.*] Difficile invenitur præsentis temporis *modo*. Atque ut ostendat esse momentum etiam præsentis temporis, dixit *admodum*: quod est minus. *Advenis modo.*] *Virgilius*,

— *vigilasne Deûm gens Ænea? vigila.*

Admodum.] Excusatio cur adhuc non viderit patrem. *Cedo, quid reliquit Phania consobrinus noster.*] Utrum jactanter Laches de hæreditate loquitur præsente socero, ut illum cupidiorem faciat ad revocandam filiam: & fit sæpe hoc, ut ex alio principio pervenire quæramus ad ea, quæ volumus dicere. An ideo, ut se jactet, sciat ut rem, & divitias suas: cupidiorem socerum redditurus.

9. *Consobrinus noster.*] Quasi sororinus. *Sobrini*, sunt ex duabus sororibus. *Consobrini*, ex fratre & sorore. Et propinquitate *Terentius* frequentata movetur, ut hæredum. *Consobrinus noster.*] Quum de fratre natus est alter, & alter ex sorore, *Consobrini*: quum ex fratribus, *Patrueles* dicuntur. *Sane hercle homo voluptati obsequens fuit.*] *Sane*, satis, valide. nam qui sanus, & validus est. *Voluptati obsequens fuit.*] Contra facit Pamphilus: disjungi enim volens, nihil dicit vel parum relictum.

10. *Haud multum hæredem juvant.*] Parum consulunt hæredi.

11. *Sibi vero hanc laudem reliquunt: Vixit, dum vixit, bene.*] Bene & facete, Nihil hæredi reliquunt, sibi vero reliquunt. *Vixit, dum vixit, bene.*] Πλοκή. unum *vixit* aliud significat: & alterum *vixit*, aliud. *Vixit, dum vixit, bene.*] Sententia est hortantis ad delicate vivendum, *Vixit, dum vixit, bene.*] Hoc enim scilicet reliquit.

VARIORVM.

6. *Bene factum.*] Id est, gaudeo. Formula est peregre venientes gratulandi, quæ ideo notanda, quod ea sit à *Brissonio* prætermissa.

11. *Relinquunt.*] Sunt qui *reliquunt* legant. *Vixit, dum vixit, bene.*] *Aristippi* sententia, qua hominem voluptuarium fuisse indicat. *Latomus.* Amphibolia est in verbo *vivere*, quod interdum simpliciter vivere, interdum genialiter vitam agere significat. Ut apud *Catul.*

Vivamus, mea Lesbia, atque amemus.

Et alibi:

Non est, crede mihi, sapientis dicere, Vivam.

Et sexcenta alia. *Erasmus.* *Dum vixit bene.*] Loquitur hic, ut Epicuri de grege porcus, si tamen ex sua, & non potius ex vulgi sententia; qui quid homo distet à bestia, parum intelligit. Aliter Philosophi, & quibus humanæ præstantiæ

 sensus

LA. *Tum tu igitur nihil adtuliſti huc plus una ſententia?*
PA. *Quidquid eſt id, quod reliquit, profuit.* LA. *immo obfuit:*
Nam illum vivum & ſalvum vellem. PH. *Impune optare iſtuc licet.*
Ille reviviſcet jam numquam: & tamen utrum malis, ſcio.
LA. *Heri Philumenam ad ſe accerſi hic juſsit: dic juſsiſſe te.*
PH. *Noli fodere: juſsi.* LA. *ſed eam jam remittet.* PH. *ſcilicet.*
PA. O-

DONATI.

12. *Una ſententia.*] Expreſſit animum avari ſenis.

13. *Quidquid eſt id, quod reliquit, profuit.*] *Quidquid*, & ad parvitatem refertur. ut, *At enim id mihi ſatis eſt, quod eſt de meæ opinionis, quidquid eſt. Quidquid eſt id quod reliquit.*] Nullum in hoc ſene fuit doloris officium, antequam ſciret aliquid relictum. *Profuit.*] Id eſt, pro nobis fuit: ac per hoc noſtrum eſt. poteſt enim ipſe profuiſſe, poteſt res ejus. *Imo obfuit.*] Morem eorum expreſſit, quibus relinquitur: qui quum audierint ſibi aliquid eſſe relictum, tunc triſtes ſe fingunt.

14. *Nam illum vivum, & ſalvum vellem.*] Non idem *Vivum*, quod *Salvum*. *Impune optare iſtuc licet.*] Bene *Impune:* quia hæredi pœna eſt, mortuos reviviſcere. An ſine detrimento optas? ut quum medicus dicit de jam mortuo, *Ego ſi illum curarem, viveret. Impune optare.*] Si optata evenirent, numquam, inquit, optares ut ille reviviſceret.

15. *Ille reviviſcet jam numquam.*] Mire Poëta his verbis Phidippum quoque ſubinvidere indicat. Plus eſt *Numquam*, quam *Non. Et tamen utrum malis, ſcio.*] Mortuum illum magis, quam ut reviviſcat denuo. *Et tamen utrum malis ſcio.*] Quid malis de duobus, ſcio: utrum illum mortuum permanere, an reviviſcere.

16. *Heri Philumenam.*] Hoc erat, quo omnis tendebat oratio. *Ad ſe accerſi hic juſsit.*] Bene & *Accerſi* & *Juſsit*: ut nihil uxor ſua ſponte fecerit. *Heri Philumenam ad ſe accerſi hic juſsit.*] Et *Heri* & *Iuſsit*, bene: ut breve tempus ſit, & coacta videatur exiſſe. Et non *Adduci*, ſed *Accerſi*: nec *A nobis*, ſed *Ad ſe.*

VARIORUM.

ſenſus aliquis. *Laudemus itaque & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum eſt*, &c. *Alter poſt mortem quoque eſt; alter ante mortem perit.* Sen. *Multi mortales, dediti ventri atque ſomno*, &c. *verum enimvero, is demum mihi vivere, & frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit.* Salluſt.

14. *Vivum & ſalvum vellem.*] Vafre illudit avaro patri, quem novit pluris facere hæreditatem, quam amici vitam. Depingitur hic ingenium hæredipetarum, qui ubi audiunt ſe quid teſtamento accepiſſe, ſimulant geſtu dolorem & luctum, re verò gaudent. Ut mihi videatur rectiſſime dixiſſe *Publianus* ille Mimus: *Hæredis fletus ſub perſona riſus eſt.* Willich.

16. *Dic juſsiſſe te.*] Hoc ille in aurem Phidippo, qui non adeo callidus.

17. *Noli fodere.*] *Fodere* hic eſt latus alicujus, manu vel pungere vel tundere; quod facimus monendi gratia & ſuggerendi & impellendi. Ut apud *Horat.* lib. 1. Epiſt. 8.

Mercemur ſervum, qui dictet nomina, lævum
Qui fodiat latus. ——

Virgil. *armos fodere* dixit de equite, equo calcaria admovente. Sic Plautus, *latus fodere*

PA. *Omnem rem ſcio, ut ſit geſta: adveniens audivi omnia.*
LA. *At iſtos invidos* DI *perdant, qui hæc libenter nuntiant.*
PA. *Ego me ſcio caviſſe, ne ulla merito contumelia*
Fieri à vobis poſſet: idque ſi nunc memorare hic velim,
Quam fideli animo, & benigno in illam, & clementi fui,
Vere poſſum: ni te ex ipſa hæc magis velim reſciſcere.
Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio fides,
Cum illa, quæ nunc in me iniqua eſt, æqua de me dixerit:
Neque mea culpa hoc diſsidium eveniſſe, id teſtor Deos.
Sed quando ſeſe eſſe indignam deputat matri meæ,

DONATI.

18. *Omnem rem ſcio ut ſit geſta.*] *Virgilius:*

Trojanas ut opes & lamentabile regnum, &c.

19. *At iſtos invidos* DI *perdant.*] Bene *Invidos*, qui matrimonio invideant: ergo revocanda uxor eſt. & adeo non puduit mendacii honeſte deprehenſum ſenem, ut invidos faceret, qui vera prodiderant.

20. *Ego me ſcio caviſſe.*] Principium à tempore, à dictis, factiſque, tam ſuis quam adverſariorum: & ab anteacta vita & præſenti. *Ego ſcio me caviſſe, ne ulla merito contumelia.*] Mire addidit *Merito.* non enim cavere, inquit, ne fieret ea, potui: igitur, ne merito fieret, quod in me fuit.

21. *Idque ſi nunc.*] Ab anteacta vita. *Et clementi fui.*] Pro *fuerim.* indicativum pro conjunctivo poſuit.

23. *Ni te ex ipſa hæc magis velim reſciſcere.* Παρέλληψις.

24. *Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio fides.*] Bene, non dictis, ſed *Ingenio.*

25. *Quum illa quæ nunc in me iniqua eſt, æqua.*] *Iniqua æqua*, παρονομασίαι ſunt Terentianæ. Et bonum argumentum. Nam & *Virgil.*

Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,

inquit. & *Cicero*, *Te ipſo teſte iniquo, atque improbo: verum ad hanc rem ſatis idoneo: te, inquam, teſte, dicam. In me iniqua eſt, æqua de me dixerit.*] Quia adverſarii teſtimonium, ſi contra ſe dicat, tam grave eſt, quam vel boni viri.

26. *Neque mea culpa hoc diſsidium eveniſſe.*] Non ergo quid fiat, verum per quos fiat, quærendum eſt. Et nimis abrupte dixit *Eveniſſe*, non *Evenire.* *Hoc eveniſſe diſsidium.*] Ad confirmationem, non *Evenire*, ſed *Eveniſſe* dixit.

27. *Sed quando ſeſe eſſe indignam.*] Hoc ſic profert, ut eam oſtendat cauſam eſſe diſſidii: & hoc ipſo tentat, utrùm dotem relinquere poſſit. Et ideo ſupra,

Neque mea culpa hoc diſsidium eveniſſe,
Id teſtor Deos, inquit.

Deputat matri meæ, cui concedat.] Fortaſſe ergo indigna eſt, & recte deputat; mihi tamen mater colenda eſt. hoc ſentit. *Deputat matri meæ, cui concedat.*] Ἐν ὑποκρίσει *Matri meæ*, ut idonea ſit cauſa repudii.

VARIORUM.

fodere poſuit, pro, *latus aperire cultro.* Turnebus.

22. *Et benigno in illam.*] Lindebrogius tollit, *Et benigno.*

27. *Indignum deputat.*] Injurium putat, id à ſe exigi, ut ad ſocrus ſuæ mores ſe componat. Indignum ſe putat, eo uſque ſe demittere, &c.

Cui concedat, cujusque mores toleret sua modestia:
Neque alio pacto componi potest inter eas gratia:
Segreganda aut Mater à me est, Phidippe, aut Philumena.
Nunc me pietas Matris potius commodum suadet sequi.
LA. *Pamphile, haud invito ad aures sermo mihi accessit tuus,*
Quum te postputasse omnes res præ Parente intellego.
Verum vide, ne impulsus ira prave insistas, Pamphile.
PA. *Quibus iris impulsus nunc in illam iniquos siem?*

Quæ

DONATI.

28. *Cujusque mores toleret.*] Hoc melius, quam *obsequatur*, aut *inserviat*. *Mores toleret.*] Bene *Mores*, ut aniculæ: notat enim pravitatem. unde senes, *morosi* appellantur. *Horatius*, *Donec virenti canities abest Morosa*. *Mores toleret sua modestia.*] O temperamentum! *Mores* potius quam *Injurias* dixit.

29. *Neque alio pacto componi potest.*] Nisi ut concedat matri, toleretque mores ejus.

30. *Segreganda aut Mater est à me, Phidippe.*] Bene tanquam ex deliberatione colligit, quod facturus est. Et mollius *Segreganda*, quam *Excludenda*.

31. *Nunc me pietas Matris potius commodum suadet sequi.*] Quam mollibus verbis repudium nuntiatum est à Pamphilo.

32. *Ad aures haud invito.*] Optime dictum, *Haud invito*. non enim in totum volenti, quippe de dissidio: sed tamen quia pia locutus est, mediocriter approbavit. *Pamphile, ad aures haud invito.*] Gravis oratio est à nomine incœpta. *Virgilius*,

O præstans animi juvenis. —

Et est figura Λιτότης. Sic *Virgil.*

Posthabui tamen illorum mea seria ludo.

Haud invito sermo mihi accessit tuus.] Senili loquacitate: pro, *Recte locutus es.*

33. *Omnes res.*] Plus dixit, quam si *Uxorem* diceret. *Præ parente intellego.*] Bene *Parente*: quod nomen commune & cum patre est, & cum omnibus, quos hæc necessitudo conjungit. Melius ergo, quam si diceret *Matrem*.

34. *Verum vide, ne impulsus ira prave insistas, Pamphile.*] Leniter & suadenter. *Ira.*] Non ergo judicio. *Insistas, Pamphile.*] Non enim *Incipere*, sed *Insistere* hic malum est.

35. *Quibus iris impulsus.*] Non dixit *Qua ira*, ne superbe loqueretur, sed *Quibus iris*: ut hoc ipsum per εἰρωνείαν derideret, quod pater dixit, *Impulsus ira*. An iris matris, aut meæ uxoris, & meæ? an omnium trium? *Quibus iris impulsus.*] Recte non vult iram esse, ne peccasse videatur uxor. Sic enim quasi nec ipsa peccaverit. *Quibus iris.*] Ille *Iram* singulariter dixit, hic *Iras* pluraliter; ne videatur unius iræ causa mittere uxorem.

VARIORUM.

28. *Cui concedat.*] Sensus, quæ concedat matri meæ. Syntaxis autem, *indignam matre mea* postularet. Sed antecedens hic sequitur casum relativi, ut in Eunucho, *Eunuchum quem dedisti*, & Virgil. *Urbem quam statuo, vestra est*: & alibi non raro.

29. *Neque alio pacto.*] Phor. 4. 3. *cum bona componantur gratia.*

31. *Matris potius commodum.*] Nulla esset & infirma hæc causa divortii, si non subesset stuprum. firmior enim debet esse inter maritum & uxorem conjunctio, quam ut ob leve dissidium socrus & nurus, dissolvatur. *Willich.*

34. *Vide, ne impulsus ira.*] Οὐδεὶς μετ᾽ ὀργῆς εὖ βουλεύεται. Mens nil in

ira

Quæ numquam quidquam erga me commerita est, Pater,
Quod nollem: & sæpe, quod vellem, meritam scio.
Amoque & laudo, & vehementer desidero.
Nam fuisse erga me miro ingenio, expertus sum:
Illique exopto, ut relliquam vitam exigat
Cum eo viro, me qui sit fortunatior:
Quandoquidem illam à me distrahit necessitas.
PH. *Tibi id in manu est, ne fiat.* LA. *si sanus sies,*
Iube illam redire. PA. *non est consilium, Pater:*

Matris

DONATI.

36. *Quæ numquam quidquam erga me commerita est, Pater.*] Adverte, proprietatem expressit commerendi & merendi.

37. *Et sæpe, quod vellem, meritam scio.*] *Mereri* bona dicimus. *Commereri* mala: id est, delinquere, peccare. Ergo hic *Meritam*, pro, Præstitisse dixit. *Virgilius,*

—— *Ego te, quæ plurima fando*
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo,
Promeritam. ——

38. *Amoque, & laudo.*] Non statim qui amantur, & laudantur: nec qui laudantur, etiam continuo desiderantur. Multa ergo dixit, *Amoque, & laudo, & vehementer desidero.* Et vide, amoris impulsus nimius hic est circa uxorem: & quasi oblitus suæ matris & vitiatæ, loquitur. sed tali opus est Pamphilo ad ejusmodi argumentum, donec perveniat ad καταστροφὴν, in qua uxorem reduci necesse est.

39. *Nam fuisse erga me.*] Quantum valet quod *Fuisse* dixit, & non *Esse*: quasi re transacta. *Erga me.*] Hoc totum repudiaturus inaniter diceret, nisi ad exitum fabulæ Poëta respiciens, reducturi animum in Pamphilo reservaret. Et nota repudiantem eam, quam laudat, pietate sola compulsum.

40. *Ut reliquam vitam exigat.*] Satis flebiliter dixit, *Reliquam exigat. Virgilius:*

Omnes ut mecum, meritis pro talibus, annos
Exigat. ——

41. *Cum eo viro.*] Non invidere, jam non est mariti.

42. *Quandoquidem illam à me distrahit necessitas.*] Omnis conclusio verborum Pamphili, repudii confirmationem continet: plus tamen sententia significante, quam verbis. *Quandoquidem illam à me distrahit necessitas.*] Excusatio in necessitate, quæ est inexorabilis. Et *Necessitas*, partus scilicet, quam necessitatem domi offendit: quod ex alio scilicet peperit. Sed modo vult necessitatem, matris videri iracundiam, quæ à nuru ita offensa sit.

43. *Tibi id in manu est, ne fiat.*] Hoc opposuit, quod minime vult Pamphilus videri, & quod prodest socero. *Si sanus sies, jube illam redire.* Pro, *Si sanus es:* nam aliter *Jubeas* dicere debuit. *Si sanus sies.*] Bene pater supra *Iram* dixit: nunc *Insaniam* significat inesse Pamphilo. *Si sanus sies.*] Non ergo culpa est, cui ut redeat jubere potest.

44. *Non est consilium.*] Durius erat, *Nolo reducere.* ergo hoc lenius dixit.

VARIORUM.

ira rectè quicquam consulit. Vide Phormion. Act. 1. Scen. 5. Eunuch. Act. 2. Scen. 3. *quam insistam viam.*

43. *In manu est.*] Infra, Act. 4. Sc. 4. *uxor quid faciat, in manu non est mea.*

45. *Ser-*

Matris servibo commodis. L A. *quo abis? mane;*
Mane, inquam: quo abis? P H. *quæ hæc est pertinacia?*
L A. *Dixine, Phidippe, hanc rem ægre laturum esse eum?*
Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.
P H. *Non credidi ædepol adeo inhumanum fore.*
Ita nunc is sibi me supplicaturum putat?
Si est, ut velit reducere uxorem, licet:
Sin alio est animo; renumeret dotem huc; eat.

L A. *Ecce*

DONATI.

45. *Matris servibo commodis.*] Hoc verbo necessitatem, qua cogatur, ostendit. *Quo abis?*] Factum Pamphili ex patris verbis ostenditur, quod discessit. & bene: nam ulterius præsente patre resistere durum fuit.

46. *Mane, inquam; quo abis?*] Bene *Quo abis?* quia patrem deseris & uxorem. *Quæ hæc est pertinacia?*] Sicut decuit socerum. & subindignatur, quia coram sibi fit contumelia.

47. *Dixine, Phidippe.*] Artificiose Laches, ut minus miretur, & minus indignetur socer, irasci Pamphilum dicit: quando & prædictum est, & sic oportuit. *Dixine, Phidippe, hanc rem ægre laturum esse eum?*] Renovavit verba sua eidem personæ. nam ita dixerat, *Neque adeo me clam est, quam esse eum graviter laturum credam*, hoc si resciverit.

48. *Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.*] Invidiose adversum Phidippum, tanquam in illo sit, unde se purget, & non accuset Pamphilum.

49. *Adeo inhumanum fore.*] Bene, quasi iratus, inhumanum esse inquit. *Non credidi ædepol adeo.*] Potuit enim dicere, Non credidi inhumanum fore: sed acerbe addidit *Adeo*.

50. *Ita nunc is sibi me.*] *Sibi* & *Me* magno pondere legendum est utrumque pronomen, ut, *Cantando tu illum?* Id est, genero socerum, vel Pamphilo Phidippum, vel si quid tale inveneris. *Supplicaturum.*] Parum est *Satis facturum*; *Supplicaturum* addidit.

52. *Sin alio est animo, renumeret dotem huc; eat.*] Hoc recte socer. non tam ut hic dotem recipiat, quam ut terreat, hoc dicit. Et *Renumeret*, proprie: quia dos, pecunia est. Et ἰδιωτισμὸς irascentis est, & exigentis debitum. *Eat* vero mire dictum: quasi ipse projiciatur, qui jubetur ire. & simul in hoc verbo quasi renuntiatio caritatis est. *Renumeret dotem huc; eat.*] Terrorem repetendæ dotis ostendit, quum dicit, *Renumeret dotem:* simul cum injuria; *Huc:* & iracunde; *Eat.*

VARIORUM.

45. *Servibo.*] Ut *scibo*, & alia non pauca, antiquis usitata.

48. *Te orabam.*] *Tecum orabam* legunt. Comicæ est elegantiæ, *tecum oro.* *Plautus* in Bacchidib.

Hoc tecum oro, ut illius animum atque ingenium regas.

Ita *tecum volo*, Afranius. *G. Fabr.*

51. *Si est.*] Si ita res habeat.

52. *Renumeret dotem.*] Vide supra Act. 3. Scen. 3. Soluto matrimonio intererat, an mulier esset sui juris, an in patris potestate, si divortio solveretur matrimonium: quia mulier, nisi causam divortio præbuisset, ea, quæ sui juris erat, repetebat dotem, sive adventitia esset dos, sive profectitia. *Ulpian.* tit. 6. regul. l. qui hominem, paragr. si gener. D. de solut. si alienam, C. solut. matrim. *A. Hotmannus.* *Eat.*] Valeat.

56. *Quia*

LA. *Ecce autem tu quoque proterve iracundus es.*
PH. *Percontumax rediſti huc nobis*, *Pamphile.*
LA. *Decedet jam ira hæc, etſi merito iratus eſt.*
PH. *Quia paululum vobis acceſſit pecuniæ,*
Sublati animi ſunt. LA. *etiam mecum litigas?*
PH. *Deliberet, renuntietque hodie mihi,*
Velitne, an non: ut alii, ſi huic non ſit, ſiet.

LA. *Phi-*

DONATI.

53. *Ecce autem tu quoque proterve iracundus es.*] Addendo *Quoque*, nonnihil aſſenſus eſt: quaſi dicat, *Quomodo Pamphilus. Proterve iracundus es.*] *Proterve*, immoderate, & ſuperbe, dictum eſt ideo, quod proterat alium, qui protervus eſt. Nam *Protervus* eſt, qui dum alius obvius eſt, proterit: quod faciunt & tauri in appetitu coitus fœminarum, in quas calent.

54. *Percontumax rediſti.*] Proprie *Contumax* dicitur contemptor potiorum. *Percontumax rediſti huc nobis, Pamphile.*] Magnæ indignationis eſt, abſentes alloqui: ut alibi, *O Æſchine, pol haud paternum iſtuc dediſti. Nobis, Pamphile.*] Τῷ ἀττικισμῷ. nam aut abundat, aut ſignificatu adjuvat pronuntiationem.

55. *Decedet jam ira.*] Quaſi in ira ſit culpa: non, *Deponetur ira*, inquit, ſed *Decedet.*

56. *Quia paululum vobis acceſſit pecuniæ.*] Facete: quaſi dicat, Quia habetis unde dotem reddatis. aut, Quia nullam cauſam habeatis repudii, ſed ditiorem quæratis conjunctionem. *Quia paululum vobis acceſſit pecuniæ, ſublati animi ſunt.*] Et non, Major eſt factus Pamphilus. ſimul majore ſtomacho, quod cum labore celabat, aperte oſtendit.

57. *Sublati animi.*] Pro *Elati*, *Sublati* dixit. Et hoc proprie ferarum eſt. ut,

Attollitque animos: Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, &c.

Nam beſtiæ pro animi qualitate vel erigunt corpora, vel deponunt, ait *Cicero*. *Etiam mecum litigas?*] Belle: & illum ex invidia iracundiorem, & hoc ad ſe dicentem, quod propter Pamphilum dicebat, effecit. *Etiam mecum litigas?*] Invidioſe, quaſi jam cum Pamphilo litigaverit.

58. *Deliberet, renuntietque hodie.*] Ferocius quam ſocerum deceret: attamen mature, quod *Deliberet* dixit.

59. *Ut alii, ſi huic non ſit, ſiet.*] Magna fiducia conditionem filiæ aſſerit: quoniam jam ſi Pamphilus nolit, paratum alterum dicit eſſe. *Si huic non ſit.*] Subauditur *uxor*. Sed dura dictu reticuit, ut debebat.

VARIORUM.

56. *Quia paululum vobis, &c.*] Odioſe objicit illis opes recens acceptas, quaſi inde ſint inſolentiores facti; Nam χρήματα καὶ ἰσχὺς ἀνυψώσουσι καρδίαν. Germanice, *Gut macht muth.* Willich.

57. *Sublati animi.*] Vocant Latini *animos* numero plurali ferociam illam vehementiamque animi confidentis, quæ Græcis eſt θυμός. Sic *Cicero* de leg. Agrar. *Quos illorum animos? quos impetus? quam ferociam fore putatis?* *T. Livius* 8. Bell. Pun. 2. *Suſtulerant*, inquit, *animos Ætoli, cum ob Romanam ſocietatem, tum poſt Attali adventum.* Vide ſupra Act. 3. Scen. 3. *Rivius.*

58. *Renuntietque.*] Renuntiare pro repudiare, aut nuncium remittere, & ſalutem ultimam dicere, non niſi ſequiori ſeculo uſi ſunt. Quintilianus lib. 10. cap. 7. *Mea quidem ſententia civilibus officiis*

LA. *Phidippe, ades, audi paucis. abiit. quid mea?*
Postremo inter se transigant ipsi, ut lubet.
Quando nec Gnatus, neque hic mihi quidquam obtemperant:
Quæ dico, parvipendunt. porto hoc jurgium
Ad uxorem: cujus hæc fiunt consilio omnia:
Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre est, evomam.

ACTUS QUARTI SCENA PRIMA.

MYRRHINA. PHIDIPPUS.

Argum. *Phidippus partum filiæ rescivit; & expostulat cum Myrrhina, quod partum celaverit, & quod autor sit dissidii inter Pamphilum & Philumenam.* Thes. 1. *Subitanea animum perturbatum magis perturbant.* 2. *Rectus & legitimus partus non est celandus.* 3. *Non bene collocatur filia scortatori.* 4. *Maritorum vitia, ut & uxorum, si moderata fuerint, dissimulanda.*

PErii! quid agam? quo me vertam? quid Viro meo respondebo

Mise-

DONATI.

60. *Phidippe, ades.*] Nomine appellat: quod facere solemus, iratos mitigare conantes.

61. *Postremo inter se transigant.*] Non enim hæc votiva sunt, quibus interesse delectet.

62. *Quando nec gnatus, neque hic.*] Invidiose *Gnatus*, & *Non obtemperant*, & *Hic non familiariter* dictum, quasi ab irato.

63. *Quæ dico, parvipendunt.*] Quia obtemperamus etiam tacitæ voluntati. *Porto hoc jurgium ad uxorem: cujus, &c.*] Bene rursus in errorem reditur: ne quæ vera sunt, contra fabulæ propositum cognoscantur. *Porto hoc jurgium.*] *Porto*, quasi aliquid magnum.

64. *Cujus hæc fiunt consilio omnia.*] Non transacta objiciuntur uxori, sed quæ nunc aguntur. *Consilio.*] Utrum dispositione: an εἰρωνεία est in male consulentem.

65. *Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre est.*] Non *Quod irascor*, sed *Quod mihi ægre est*, dixit. *Evomam.*] Bene: quia ægritudinem solet vomitus relevare: sic *Cicero* in Catilinam, quum dicit, *Quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit.*

VARIORUM.

ficiis renuntiabit. Sed Terentius, Ciceroque pro *referre* usurpavere. Hic Philippica Sexta, *Cum legati renuntiaverint, quod certe renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse, Anticinum, quis erit tam improbus civis, qui ullum civem habendum putet?* Budæus.

DONATI.

PERII! QUID. *Mire in hac scena iterum rixa est senis atque anus: & tamen varie & alio modo, ut mores inter se diversos, & tamen notos possimus agnoscere.*

1. *Perii! quid agam?*] Hæc proloqui oportet Myrrhinam, ut ex ejus persona reminiscatur spectator gestæ rei: simul-

VARIORUM.

1. *Perii!*] Viros omnes in quibusvis vitæ actionibus, infinito magis & severiores & rectiores esse mulieribus, quarum nihil non est simulare, docet hæc scena. Recte igitur virum à *virtute* dixerunt originem sumsisse: mulierem vero (teste *Varrone*) ab *animi mollitie*, quæ est contraria virilitati. *Marsus.*

2. *Pueri*

Misera? nam audivisse vocem pueri visus est vagientis:
Ita corripuit derepente tacitus sese ad filiam.
Quod si rescierit peperisse eam, id qua causa clam me habuisse
Dicam? non ædepol scio.
Sed ostium concrepuit: credo ipsum ad me exire. nulla sum.
PH. *Uxor ubi me ad filiam ire sensit, se duxit foras:*
Atque eccam video. quid ais Myrrhina? heus, tibi dico. MY. *mihine, mi Vir?*

PH. *Vir*

DONATI.

que ex hujus personæ verbis, quid agat altera persona, monstretur. Nam perscrutari Phidippum universa conclavia, & ire per totam domum cognito partu filiæ suæ, apparet ex præsentibus dictis: *Perii! quid agam?*] Singula ita pronuntia, ut perturbatum ostendas. *Quid agam? quo me vortam?*] Figura διαπόρησις, apta turbatis.

2. *Nam audisse vocem pueri visus est vagientis.*] *Virgilius*,

Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo.

Et est ὀνοματοποιΐα. nam vox ipsa sic est, ut quasi vagitus sæpius sonet. *Pueri visus est vagientis.*] Proprie dixit *Vagientis*; & infantium est. *Visus est.*] Quomodo, *Audire vocem visa sum modo militis*.

3. *Ita corripuit derepente.*] Raptim intulit. Et *Derepente*, una pars orationis est, ut *Defessus*. adverbiis enim præpositiones separatim non adduntur. *Derepente.*] Ὑφέν. Nam si separaveris, non est Latinum, *De repente*.

4. *Quod si.*] *Quod*, pro Nam, aut Itaque. sed & nos in hujusmodi significatione sic dicimus. *Quod si rescierit.*] *Scimus* manifesta: *Rescimus* occulta. *Id qua causa.*] *Id*, hoc ipsum, peperisse eam.

5. *Non ædepol scio.*] Ideo quia vera causa dici non potest.

6. *Sed ostium concrepuit.*] Plus est quam *Crepuit*: nam *con* modo auctivum est. *Ad me.*] Bene *Ad me*, quasi litigaturum.

7. *Ubi me ad filiam ire sensit.*] Hoc ante rem: & simul argumentum delicti est, quod exiit à filia marito ingresso mulier. *Uxor ubi me ad filiam.*] Mirantis est gestus & dictum. *Se duxit foras.*] Ordo, *Duxit se*. Et verbis usus est, intra domesticos parietes, artis, τῷ ἰδιωτισμῷ. *Se duxit*, pro *Abiit*.

8. *Atque eccam video.*] Apparet mulierem fugere, & viri aversari præsentiam. & ideo hoc separatim pronuntiandum. *Heus, tibi dico.*] Ostendit Myrrhinam avertentem se: quasi nihil inveniat quod dicat de filia. *Mihine, mi Vir?*] Sic & in Andria, *Nihil respondes?* quum turbatum se ostendit Davus. *Vir.*] Ad maritalem conditionem retulit, non ad sexum. ut *Virgilius* in Bucolicis,

Vir gregis ipse caper. ——

VARIORUM.

2. *Pueri vagientis vocem, &c.*] *Gellius* lib. 16. Noct. Attic. *Vaticanus*, inquit, *Deus nominatus, penes quem essent vocis humanæ initia. Quoniam pueri, simul atque parti sunt, eam primum vocem edunt, quæ in prima in Vaticano syllaba est. Idcircoque vagire dicitur, exprimente verbo sonum vocis recentis. Visus est.*] Non erat certa, sed inde conjicit, quia *ita corripuit*, &c.

PH. *Vir ego tuus sum? tun' virum me, aut hominem deputas adeo esse?*
Nam si utrumvis horum, Mulier, umquam tibi visus forem,
Non sic ludibrio tuis factis habitus essem. MY. *quibus?* PH. *at rogitas?*
Peperit filia? hem! taces? ex quo? MY. *istuc Patrem rogare est æquum?*
Perii: ex quo censes, nisi ex illo, cui data est nuptum, obsecro?
PH. *Credo, neque adeo arbitrari Patris est aliter: sed demiror*
Quid sit quamobrem tantopere omnes nos celare volueris
Partum: præsertim quum & recte, & tempore suo pepererit.

Adeon'

DONATI.

9. *Tun' virum me.*] Accusatio ab increpatione incipiens. *Aut hominem deputas adeo esse?*] Αὔξησις perversa. *Adeo* autem abundat. *Virgil.*

Tumque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum
Concilia incertum est. ——

10. *Nam si utrumvis horum.*] Vir aut homo. *Mulier, unquam tibi visus forem.*] Acerbe *Mulier:* ut supra, *Tu, inquam, Mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.*

11. *Quibus?*] Callide mulier, & quasi nullius culpæ conscia, *Quibus* dixit: Et *Quibus*, factis scilicet. *At rogitas?*] Bene irascitur interroganti; Nam interrogare quæ sciat impudentiæ est.

12. *Peperit filia?*] Propositio criminis. *Hem! taces?*] Non *Taces* nunc: sed *Taces*, celas. *Ex quo?*] Bene *Ex quo*, quia argumentum impudicitiæ est puerperium taciturnum. *Istuc patrem.*] Mira calliditas. Rea mulier hoc solo defenditur, quod accusat. *Istuc patrem rogare est æquum?*] Ex sua interrogatione accusavit accusatorem.

13. *Perii, ex quo censes.*] Mire additum ad affectum *Perii*. *Nisi ex illo, cui data.*] A verisimili argumentum. *Nisi ex illo, cui data est nuptum?*] Solutio criminis per fiduciam respondentis. *Sallustius, Ita fiducia, quam argumentis purgatior es.*

14. *Credo, neque adeo arbitrari.*] Ab accusatione maritus ad defensionem sui conversus, omisit quod cœperat. *Sed demiror quid sit.*] Mollior factus, jam non irascitur, sed miratur. Adeo vides Phidippum nulla re alia, quam mulieris correptione lenitum. *Demiror.*] Valde miror: quod minus est quam irascor.

15. *Quamobrem tantopere.*] Alia intentio criminis. *Omnes nos celare volueris.*] Antiqua locutio, *Illam rem celo te.*

16. *Præsertim quum & recte, & tempore suo pepererit.*] Vide, duæ causæ sunt celandi partus. si non tempore suo venerit, quod indicium stupri est: & si non recte evenerit: hoc est, monstri aliquid natum fuerit. Hic autem & tempore suo, & recte natum prædicat. *Præsertim quum & recte.*] Attulit mulieri

VARIORUM.

14. *Neque adeo arbitrari.*] Non vult ulterius in ea inquirere, quæ jam peracta erant, & ob quæ si resciisceret ea, non posset nisi dolere, quod exemplo est Amicis stolidis, qui inquirendo in amicorum vitia, ea propalant quam maxime.

16. *Quum & recte pepererit.*] Alii, *peperit*. Monstra enim solebant veteres cœlare,

Adeon' pervicaci esse animo, ut puerum praeoptares perire,
Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam posthac scires:
Potius quam advorsum animi tui lubidinem esset cum illo nupta?
Ego etiam illorum esse hanc culpam credidi, quae te est penes.
MY. *Misera sum.* PH. *utinam sciam ita esse istuc. sed nunc mihi in mentem venit.*
Ex hac re quod locuta es olim, quum illum generum cepimus.

Nam

DONATI.

compendium credulitas senis semel correpti, ne aliter suspicetur. *Praesertim quum & recte, & tempore suo.*] *Recte*, ad illud pertinet, Quod non monstrum peperit. *Tempore suo*, ad spatium, quo praegnantes esse consueverunt, id est, ad mensium dinumerationem: quia & septimo mense nasci solent.

17. *Adeon' pervicati esse animo.*] Invectio. *Adeon' pervicaci esse.*] *Pervicax* est perseverans cum quadam vi. *Ut puerum praeoptares perire.*] Ab aetate infantis, invidia.

18. *Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam posthac scires.*] Ab accidentibus, Invidia. Et bene additur *Scires*: quia imprudentia in delicto veniam frequenter extorsit.

19. *Potius, quam adversum animi tui lubidinem.*] A voluntate peccantis, invidia. *Animi tui libidinem* dixit, ut minima causa magnis sceleribus subjecta esset. *Esset cum illo nupta.*] Antiqui non *Illi nupta*: sed, *Cum illo nupta.* Ergo ambo sibi invicem nubunt.

20. *Ego etiam illorum esse hanc culpam.*] Bene, *Etiam illorum*; non enim hoc se errasse ait, quod illorum putaverit culpam, quae minor est: sed, *Etiam illorum*: ut commune peccatum fuerit. sed nunc quidem totum credit esse Myrrhinae. An *Etiam*, pro Adhuc, ut major sit dolor, qui nec opinanti acciderit.

21. *Utinam sciam ita esse istuc.*] Te miseram esse. Alibi, *Miserum quem minus credere est.* Et erit sensus, Utinam vere sis misera: *Utinam sciam ita esse istuc.*] Hoc quidam sic accipiunt, quasi Phidippus dicat, penes te culpa est, quam illorum esse credebant: & utinam quod credo, penes te esse culpam, ita non esse certo sciam. quia dixit, se miseram: & miseros non nisi innocentes dicimus. Ille enim hoc respondet: Utinam in hoc negotio miseram te, non scelestam reperiam. Sic *Sallustius, Atque ea cogentes, non coactos: scelestos magis, quam miseros distringi.* Et ideo sequitur, *Sed nunc mihi in mentem venit.* Argumentum ex antecedentibus dictis & factis. *Nunc mihi in mentem venit.*] Recte *Nunc*: quasi alias nihil suspicanti.

22. *Quod locuta es olim.*] Pro Ante. *Quum illum generum cepimus.*] Ut *Arbitrum capere* dicimus, id est, eligere. & cum laude locutus est Pamphili. *Cepimus.*] Elegimus. *Virgilius,*
Ante locum capies oculis. ——

VARIORUM.

coelare, quia credebant aliquid mali ubi nascebantur portendere. Vana prorsus opinione, orta enim illa ex vano metu quem raritas affert. Est enim in insolito formido major, ignorantibusque omnia terribilia sunt, sicut leviora, quae familiaria. Cur autem magis id rara possunt, quam quae fiunt quotidie? Bene *Cicero: Nunquam esse factum quod fieri non potuerit. Sin quod potuerit, non esse mirandum.*

22. *Ex hac re.*] Fabritius legit, *De hac re.*

Nam negabas nuptam posse filiam tuam te pati
Cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.
MY. *Quamvis causam hunc suspicari, quam ipsam veram malo.*
PH. *Multo prius scivi, quam tu illum amicam habere, Myrrhina:*
Verum id vitium numquam decrevi esse ego adolescentiæ:
Nam id omnibus innatum est. at pol jam aderit, se quoque etiam quum oderit.
Sed, ut olim te ostendisti, eandem esse, nihil cessavisti usque adhuc,
Ut filiam ab eo abduceres, neu, quod ego egissem, esset ratum:
Id

DONATI.

24. *Cum eo.*] Viro. *Qui meretricem amaret: qui pernoctaret foris.*] Non in hoc est accusatio, quod hæc locuta sit: sed argumentum est, quod celare voluerit partum, quæ hoc olim dixerit. *Qui pernoctaret.*] Propter illud quod dixerat, *Quid interea? ibatne ad Bacchidem? Quotidie.* Et nota, familiariter hoc verbum poni à *Terentio*. Sic in Adelphis, *Sed si hic pernocto, causæ quid dicam, Syre?*

25. *Quamvis causam.*] Hoc propter spectatorem dicitur, ut gestorum meminerit. *Quam ipsam veram.*] Quia sola ex omnibus defendi non potest.

26. *Multo prius scivi, quam tu.*] Bene pergit: quia taciturnitas pro confessione accepta est.

27. *Verum id vitium.*] Hoc intelligi non potest, nisi *vitium* bis numero subaudieris. *Adolescentiæ.*] Melius dixit *Adolescentiæ*, quam *Pamphili*: ut quod in ætate fuerat, non timeret in ingenio.

28. *Nam id omnibus innatum est.*] Amare in adolescentia. *At pol jam aderit, se quoque quum oderit.*] Mire senectutem accusat senex, quum & velocem ostendit his verbis, *Jam aderit*: & addit, *Se quoque oderit*: quasi dicat, Non solum non amabit, sed & odio habebit: & non alienas mulieres modo, nec uxorem quoque, sed etiam se ipsum: Plus ergo illatum, quam ratio deposcebat: sed mire ad affectum senis exprimendum. *Se quoque etiam quum oderit.*] Id est, ut pœniteat eum sui facti. Sed plus dixit, quam si diceret, *Facta sua.*

29. *Sed, ut olim te ostendisti.*] Quum superiora dicta sunt.

30. *Ut filiam ab eo abduceres.*] Vehementius dixit, quam si diceret, Ut filiam ei non redderes. *Neu, quod ego egissem, esset ratum.*] Quod ab eo abducis, non bona socrus: quod filiam, non bona mater: quod irrita facis quæ gessi, non bona uxor es, inquit.

VARIORUM.

27. *Decrevi.*] Judicavi, censui.

28. *At pol jam aderit.*] Alii legunt, *Jam aderit tempus. Se quoque etiam cum oderit.*] Non enim id vult opinor, eum ad senectam amori illicito indulsurum, quod perditissimi fuisset ingenii; sed mox, (ut qui satis *pius* alioquin, *ac pudicus*) Act. 1. Scen. 2. ad saniorem mentem rediturum, ac facti sui odium. Infra, Act. 5. Scen. 1 *Nam neque hoc animo erit ætatem.* Sen. *Demus illi spacium, quo despicare quod fecerit possit. Seipse castigabit*, &c.

29. *Eandem esse, nihil.*] Ostendisse eandem te esse, quæ olim fuisti. Al. ed.

Sed

Id nunc res indicium hæc facit, quo pacto factum volueris.

MY. *Adeon' me esse pervicacem censes, cui mater siem,*
Ut eo essem animo, si ex usu esset nostro hoc matrimonium?

PH. *Tun' prospicere, aut judicare nostram in rem quod sit, potes?*
Audisti ex aliquo fortasse, qui vidisse eum diceret
Exeuntem, aut introeuntem ad amicam. quid tum postea,
Si modeste ac raro hoc fecit? nonne ea dissimulare nos
Magis humanum est, quam dare operam id scire, qui nos oderit?

Nam

DONATI.

31. *Nunc res indicium facit.*] Hoc est, quod celavisti partum. *Id nunc res.*] Quasi dixerit, *Vnde scio.* *Quo pacto factum volueris.*] Non solum quod fecit, sed etiam quod voluit, objicit. *Quo pacto factum volueris.*] Deest, *Fieri.*

32. *Pervicacem.*] Per vim agentem, perniciosam me esse censes. *Cui.*] Deest *Ei*, vel *Circa eam.* *Cui mater siem.*] Rursus à verisimili: an mater contra filiam faciat.

33. *Si ex usu esset nostro hoc matrimonium?*] Callide mulier, ex his quæ dixit senex, defensionem arripit. Nam ille sic ait: Negabas posse filiam tuam te pati cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris. *Ex usu nostro.*] Modo, utile: si pro nostra esset utilitate.

34. *Tunc prospicere.*] A persona. *Aut judicare.*] *Prospicere* futura: *Judicare* præsentia.

35. *Audisti ex aliquo fortasse.*] Ἠθικῶς satis, & oratorie. *Aliquo.*] Non à certa persona. Bene *aliquo*: ademit judicibus authoritatem. *Qui vidisse eum diceret.*] Non *Qui vidisset.*

36. *Exeuntem, aut introeuntem.*] Sic Cicero, *Tibi autem Balbe respondebo: primum precario, si licet, si fas est defendi à me eum, qui in hortis fuerit, qui unguenta sumpserit, qui Bajas viderit.* Non enim dixit, *Amplectentem amicam.* *Aut introeuntem.*] Σύλληψις prima. *In ludum ducere & reducere.* *Exeuntem aut introeuntem.*] Σύλληψις διανοίας & mollis est: quia luditur de sequentibus ad amicam. ἐξουθενισμὸς criminis, de consuetudine. *Quid tum postea.*] Ὑδιαλισμὸς, quo contemnimus crimina leviora.

37. *Si modeste.*] Adhibito modo: vel certe cum pudore ac modestia, ut celatum voluerit. *Nonne ea dissimulare nos.*] Duobus modis feruntur peccata: vel ignoscendo, vel cohibendo. Modo *dissimulare*, est ignorantiam fingere.

38. *Magis humanum est.*] Bene, quia & illud humanum dissimulare. an magis humanum dissimulare: quia & irasci, & arguere humanum est? *Magis humanum.*] Nota, pro *Humanius*, Terentiano more. *Qui nos oderit.*] *Qui*, unde vel quamobrem. Et recte, nemo enim dolens quod non ametur, id facit quo magis odio sit.

VARIORVM.

Sed ut olim te ostendisti, eandem esse nihil cessas usque adhuc.

31. *Quo pacto factum volueris.*] Propius mihi hunc sensum intuenti, credo, supplendam esse hanc orationem ex præmissis, *Hæc res indicium facit quo pacto factum volueris*, scilicet *id quod ego egissem*, scilicet de nuptiis hisce. Nam *velle factum* est laudare, approbare, ratum habere: uti contrà *nolle factum*, pænitere, optare non factum. Vult ergo Phidippus Myrrhinam suis hisce factis ostendere, quam nunquam cum animo suo laudasset aut probasset has, quas olim ipse fecerat

Nam si is posset ab ea sese derepente avellere,
Qua cum tot consuêsset annos: non eum hominem ducerem,
Nec virum satis firmum gnatæ. MY. *mitte adolescentem, obsecro,*
Et quæ me peccasse ais. abi: solum solus conveni.
Roga, velitne uxorem, an non. si est, ut dicat velle se,
Redde. sin est autem, ut nolit, recte ego consului meæ.
PH. *Si quidem ille ipse non volt, & tu sensisti esse in eo, Myrrhina,*
Pec-

DONATI.

39. *Nam si is posset ab ea sese derepente avellere.*] Oratorie, non contentus defendisse Pamphilum, hoc ipso illum, quo accusatus est, laudat. *Derepente.*] Una pars orationis est.

40. *Qui cum tot consuêsset annos.*] Laudat ubique eos *Terentius*, qui consuetudine vincuntur. Et alibi, *Hic parvæ consuetudinis causa, hujus mortem tam fert familiariter.* Et mox, *Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?* Ergo ferus, quem longa consuetudo non commovet. *Qui cum tot consuêsset annos.*] Non *Quacum*, sed *Quicum*: ut *A quibus*, & non *A quis*. Et *Consuêsset* proprie dicitur in stupro. *Non eum hominem ducerem.*] Non solum, inquit, homo non esset, id quod forsitan nihil nostra interesset: sed quod nobis maximum est, vir stabilis filiæ esse non posset. *Non eum hominem ducerem, nec virum satis firmum gnatæ.*] Potest & sic intelligi, Non eum hominem ducerem, qui consuetudinem longi temporis temere abrumperet.

41. *Nec virum.*] *Vir* modo, maritus. *Nec virum satis firmum gnatæ.*] Quem res venereæ non moverent. nam *firmum* etiam hoc possumus intelligere, validum in officio coitus. Sic *Horatius*,

—— Fortique marito
Destinet uxorem. ——

Mitte adolescentem, obsecro.] His verbis solemus commentitia argumenta contemnere; ut,

Misericordia, animus maternus: sino.

Et alibi,

Mitto omnia. Adde istuc, Imprudens timuit adolescens: sino. tu servus.

Mitte adolescentem.] Etenim ille dixerat:

Verum id vitium numquam decrevi esse ego adolescentiæ.
Adeon' pervicaci esse animo, ut puerum præoptares perire
Potius, quam adversus animi tui lubidinem esset cum illo nupta?

42. *Et quæ me peccasse ais. abi: solus solum conveni.*] Recte hæc dicit mulier, utpote memor quod cum Pamphilo sit locuta. Et *solus solum* ideo, quia metuit, ne orata sua non servet Pamphilus, & ideo multi sciant.

43. *Roga, velitne uxorem, an non.*] Verba quibus cum Pamphilo loquatur socer: ne si aliter agat, respondeatur à genero.

44. *Recte consului meæ.*] Illum, inquit, nolle, signum erit me providisse filiæ.

45. *Siquidem ille ipse non vult, & tu sensisti.*] Animadvertendum, quemadmodum omnia, quibus se defenderit

VARIORUM.

cerat nuptias. Et in hanc quidem sententiam Myrrhina mox respondet. *Swaerdecronius.*

41. *Mitte adolescentem.*] Quia fictam causam tuetur, data opera abrumpit supervacuam altercationem. Reprehensio ducta ex verbis *Myrrhinæ.* Latomus.

45. *Non volt & tu sensisti.*] Fabricius legit, *Ne volt & sensti.*

45. *Ade-*

Peccatum: aderam, cujus consilio ea par fuerat prospici.
Quamobrem incendor ira, esse ausam facere hæc te injussu meo.
Interdico, ne extulisse extra ædeis puerum usquam velis.
Sed ego stultior, meis dictis parere hanc qui postulem,
Ibo intro, atque edicam servis ne quoquam efferri sinant.
MY. *Nullam pol credo mulierem me miseriorem vivere:*
Nam ut hic laturus hoc sit, si ipsam rem, ut siet, resciverit;
Non adepol clam me est; quum hoc, quod levius est, tam animo iracundo tulit.
Nec qua via sententia ejus possit mutari, scio.

Hoc

DONATI.

Myrrhina, in malam partem accipit Phidippus: & hinc magis accusat, unde illa se purgat.

4⁶. *Cujus consilio ea par fuerat prospici.*] Non dixit, cujus consilio repudium daretur Pamphilo. ita ad bonum omnia exitum spectant.

47. *Esse ausam facere hæc te injussu meo.*] Abducere filiam, celare partum, exponere puerum.

48. *Interdico.*] Inter *Edico* & *Interdico*, hoc interest: *Edicimus*, quod jubemus fieri: *Interdicimus*, quod vetamus fieri. *Edicimus* etiam uni generi hominum: *Interdicimus*, diversis. Itaque *Prætoris edicta* & *interdicta* dicuntur. *Interdico*, separatim dicendum legendumque: quia *Interdico ne velis*, non est integrum. *Interdico ne extulisse extra ædes.*] Id agitur, ne sub incerto intercipiatur puer: & tragœdia fiat ex comœdia.

49. *Meis dictis parere hanc qui postulem.*] Demonstrative & accusatorie dixit *Hanc*, quasi tam contumacem. *Hanc qui postulem.*] Quid est *Hanc*? utrum mulierem? an contumacem fœminam?

50. *Ibo intro.*] Sibi ipsi hoc dicit τῷ ἰδιωτισμῷ. *Edicam servis, ne quoquam ecferri sinant.*] Et hoc recte Poëta: quia ita opus est, ne compleat Myrrhina, quod promisit de exponendo puero. Ait enim, *Dein continuo exponetur.*

52. *Nam ut hic laturus hoc sit.*] Sic ostenditur causa, cur perpetuo celandum sit seni vitium virginis. *Nam ut hic.*] Quantum iracundiæ habiturus sit, quantum futoris: hoc enim significat *Ut.* simul Poëta, quod alibi obscure facit, hic aperte demonstrat, quod periculum sit in fabula, nisi καταστροφὴ succurrat.

53. *Non adepol clam me est.*] Id est, scio.

54. *Nec qua via sententia ejus possit mutari, scio.*] Nescio quo modo ex iracundo placidus fiat. *Sententia ejus.*] De puero non exponendo.

VARIORUM.

46. *Aderam, cujus consilio.*] Sic *Euripides* vult sapientes mulieres consilio suorum maritorum negotia conficere:

—— Πάντα γὰρ δι' ἀρσένων
Γυναιξὶ πρέποντ' εἰκός, αἵ τινες σοφαί.

48. *Ne extulisse velis.*] Id est, ne efferas.

49. *Sed ego stultior, meis, &c.*] Castigatio, qua uxoris pervicaciam & contumaciam perstringit, tanquam nullis rationibus marito obsecuturam. Non male igitur *Menander* id genus mulierum effrene & amarulentum hoc appellavit senario:

Φύσει γυνὴ δυσάλωτόν ἐστι καὶ πικρόν.
Weitz.

Hoc mihi unum ex plurimis miseriis relliquum fuerat malum,
Si puerum ut tollam cogit: cujus nos qui sit nescimus pater.
Nam quum compressa est gnata, forma in tenebris nosci non quita est:
Neque detractum ei est quidquam, qui possit post nosci qui siet.
Ipse eripuit vi, in digito quem habuit, virgini abiens anulum.
Simul vereor Pamphilum, ne orata nostra nequeat diutius
Celare, quum sciet alienum puerum tolli pro suo.

ACTUS QUARTI SCENA SECUNDA.

SOSTRATA. PAMPHILUS.

Argum. *Mater expurgat se coram filio, ut nurus abitionem noluerit: neque quo minus Philumena ad Pamphilum redeat impedimento sit, rus abire mavult: filius autem dissuadet.* Thes. 1. *Filiorum est errata parentum dissimulare.* 2. *Parentes officiosis liberis gratiam referre satagunt.* 3. *Satius est mali causam abesse.* 4. *Ætas omnia aufert.*

NOn clam me est, Gnate mi, tibi me esse suspectam, uxorem tuam

Propter

DONATI.

55. *Hoc mihi unum.*] Hoc adhuc, inquit, malum non mihi evenerat, quum evenerint multa. Et vide, an *Si puerum ut tollat cogit*, quasi cum gemitu & percontative pronuntiandum sit. etenim *Si*, obscuram locutionem facit: nisi forte *cum* vel *quod* significat. *Hoc mihi unum ex plurimis miseriis reliquum fuerat malum.*] Ex omnibus malis reliquum quum dicat, maximum malum significat. Nam non mediocre est, quod omnium miseriarum est ultimum, & inter mala multa reliquum quod sic accipimus. Possumus & nos interrogative pronuntiare.

56. *Puerum ut tollam cogit.*] Recte *Tollam.* quæstio, unde sit.

57. *Forma in tenebris nosci non quita est.*] Ab activo *Queo*, passivum fecit *Queor*, retinendo participium, *Quita est*, sed antique dixit.

58. *Neque detractum.*] Solet enim fieri.

59. *Ipse eripuit.*] Hic ad exitum spectat πυρ[illegible]. quia per annulum fiet cognitio. *Ipse eripuit.*] Et contrario, inquit, factum est, ipsa ut non eriperet, sed ipsi eriperetur.

60. *Simul vereor Pamphilum, ne orata nostra.*] Scilicet si sustulerimus cogente sene eum puerum, quem expositum iri Pamphilo paulo ante promisi.

61. *Quum sciet alienum puerum tolli pro suo.*] Non solum, inquit, tolli ægre feret alienum, verum etiam pro suo.

DONATI.

NON CLAM ME EST, GNATE MI. *In hac scena, velut qualitas negotialis in disputationem venit: justumne sit repudiari conjugem causa matris, & omnino quid fieri debeat.*

1. *Non clam.*] Vero ordine à purgatione sui incipit mater abitura: ne, quod discedit, iracundiæ videatur. *Tibi esse suspectam.*] Id est, in suspicionem venisse.

VARIORUM.

1. *Non clam me.*] Exemplum hac scena præbet *Terentius*, quomodo socrus

in

Propter meos mores hinc abisse: etsi ea dissimulas sedulo.
Verum ita me DI ament, itaque obtingant ex te, quæ exopto mihi,
Ut numquam sciens commerui, merito ut caperet odium illa mei:
Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem.
Nam mihi intus tuus pater narravit modo, quo pacto me habueris
Præpositam amori tuo. nunc tibi me certum est contra gratiam
Re-

DONATI.

2. *Uxorem tuam propter meos mores hinc abisse.*] Blandius *Uxorem* significat, quam si diceret *Philumenam*. Et *Mores*, proprie senum dicuntur: unde *Senectus morosa*, & *Morosi homines*, qui sui cujusdam moris sunt. *Etsi ea dissimulas sedulo.*] *Ea*, id est, quæ scio; & *Ea*, pro *eam rem*. sed absolute occurrit supra latæ sententiæ, & genere neutro. & est ordo, Etsi ea dissimulas sedulo, non clam me est, &c.

3. *Verum ita me DI ament.*] Conjectura, quæ solvitur jurejurando. *Itaque obtingant ex te.*] Pro se jurat, & ita rem Pamphilo probat, ut blanda sit. *Itaque.*] Duæ partes orationis.

4. *Numquam sciens commerui.*] Bona exceptio; quia possumus aliquem inscienter lædere, quæ res ad veniam pertinet. *Ut numquam sciens.*] Hic ordo est jurisjurandi, ut quum præposuerit *Ita*, sequatur *ut*. *Cicero*, *Ita velim mihi Deos propitios, ut quum illius temporis mihi venit in mentem, &c. Merito ut caperet odium illa mei.*] Bene dixit *Merito*: nam ut nos immerito quis non oderit, non est in nostra manu. hæc est exceptio. *Plautus* in Trinummo, *Quin dicant, non est: merito ut ne dicant, id est. Merito ut caperet odium illa mei.*] Id enim est culpa sine merito.

5. *Teque ante quam me.*] Deest *Tam*. ut sit ordo: Et quam te amare merebar, tantum firmasti fidem ei rei. *Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem.*] Ordo & sensus hic est, Et quod ante rebar, ei rei firmasti fidem meam: neque me fefellit, quod ante rebar, te me amare. nam ei rei hodie firmasti fidem, id est, probationem attulisti.

6. *Nam mihi intus tuus pater.*] Dixit enim supra, *Atque in eam hoc omne quod mihi ægre est, evomam*. potuit enim evomendo narrasse, quod matrem filius præposuisset uxori. *Tuus pater.*] Familiarius, quam si diceret, *Laches*.

7. *Præpositam amori tuo.*] Plus dixit, *Amori tuo*, quam si *Uxori tuæ*, diceret.

VARIORUM.

in dissidio, cum nuru gerere se debeat, quæ pia, prudens, commoda, & filii amans est.

3. *Itaque obtingat.*] Fabricius legit, *Obtigant.*

4. *Caperet odium illa mei.*] Hic est trochæus in septima sede, quem pedem versus jambicus non admittit: quare legendum, *ut caperet illa odium mei*, vel *ut caperet odium illam mei*: & sit ordo, ut odium mei caperet illam: sicut & supra dicitur, *Jampridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam.*

5. *Ei rei.*] Cui? me amari abs te? Minimè: id enim non querebatur, sed nil me commeruisse. *Firmasti fidem.*] Fecisti quantum in te est, ut pater tuus meis verbis (negans quicquam me promeritam) haberet, quam modo abrogabat fidem. *Swaerdecroon.*

 8. *Pie-*

Referre, ut apud me præmium esse positum pietatis scias.
Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ commodum famæ arbitror:
Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre,
Ne mea præsentia obstet, neu causa ulla restet reliqua,
Quin tua Philumena ad te redeat. PA. *quæso, quid istuc consilii est?*
Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres?
Non facies: neque sinam, ut qui nobis, mater, maledictum velit,
Mea pertinacia esse dicat factum, haud tua modestia.
Tum tuas amicas te, & cognatas deserere, & festos dies
Mea

DONATI.

8. *Vt apud me præmium esse positum pietatis scias.*] Laborat mulier, ne quod dictura est, odio aut dolore, aut certe ira facere videatur. *Præmium esse positum pietatis.*] Sic *Virgilius*,

Hic pietatis honos, sunt hic sua præmia laudi.

9. *Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ commodum*] Rem duram dictura, vide quantis præblanditur verbis, remque præmolliat, *Nunc tibi me certum est contra gratiam. Contra* nunc vicissim. *Et meæ commodum famæ.*] Ab honesto. *Mi Pamphile, hoc & vobis & meæ.*] Principium hoc aliquid est, precantis fœminæ. A blandimento ergo incipit, ut libenter audiat.

10. *Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre.*] *Certo* dixit, ne sit dissuadendi locus. *Cum tuo me esse certo decrevi.*] Ad hoc addidit, *Certo decrevi*: ut non audeat dissuadere filius.

11. *Ne mea præsentia.*] Non dixit jam *Culpa*, sed *Præsentia*.

12. *Quid istuc consilii est.*] Bene: quia illa *Decrevi*, dixerat.

13. *Illius.*] A persona. *Stultitia.*] A causa. *Victa.*] Non enim volens. *Vrbe.*] A loco. *Tu.*] A persona. *Habitatum.*] A facto. *Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres?*] Vide quam oratorie omnia congesserit, à personis, à causis, à locis, à factis. *Illius stultitia.*] Ab utili. Mire autem, & *Rus*, & *Ex Vrbe*, & *Habitatum*, dixit.

14. *Non facies: neque sinam.*] Primo, *Non facies*: deinde, Si facere perseveraveris, *non sinam*. Et, *Non facies*, non est interdicentis, sed quasi dicat, Scio te non facturam rem tam pravam. Sunt autem qui *neque sinam* jungant interioribus: sunt qui totum contexte legant, *Non facies*, usque *Modestia*. *Vt qui nobis, mater, maledictum velit.*] Ab honesto.

15. *Mea pertinacia esse dicat factum.*] Bene retinet, quum vult sua interesse ne fiat.

16. *Tum tuas amicas te.*] In dissuadendo commiscuit & honestatem & utilitatem.

VARIORUM.

8. *Pietatis.*] Faërnus legit, *Pietati*.

13. *Victa.*] Impulsa, adacta.

15. *Modestia.*] Moderatione, facilitate.

16. *Tuas amicas te.*] Nota, quibus fœminæ, etiam honestissimæ, quam maxime delectentur. *Cognatas deserere, &c.*] Explicari hic locus debet ex *Valer. Maxim.* lib. 2. cap. 2. *Convivium etiam solemne majores instituerunt, idque Charistia appellaverunt, cui præter cognatos & affines, nemo interponebatur, &c.* Hoc in Gloss. est: *Cara cognatio*, τιμησυγγένεια. *Tertullian.* de Idololatr. *Cara*

Mea causa, nolo. So. *nihil jam mihi istæc res voluptatis ferunt:*
Dum ætatis tempus tulit, perfuncta satis sum: satias jam tenet
Studiorum istorum. hæc mihi nunc cura est maxuma, ut ne cui mea
Longinquitas ætatis obstet, mortemve exspectet meam.
Hic video me esse invisam immerito: tempus est concedere.

Sic

DONATI.

17. *Mea causa nolo.*] Non est superbum *Nolo:* sed consuetudine dicitur. *Nihil jam mihi istæc res.*] Contra omnia. Et ab ultimis incipit. *Istæc res.*] Amicæ, cognatæ, dies festi.

18. *Dum ætatis tempus tulit.*] *Tulit,* pro passum est, permisit. & in bonis enim, & in malis dicitur. *Dum ætatis tempus tulit, perfuncta satis sum.*] Si, inquit, meæ voluptatis causa exercenda sunt, jam non delectant: si officii ac religionis, jam non possum, quæ sim anus. Necessaria divisio: quia ille & religionem incusserat festorum dierum. *Dum ætatis tempus tulit.*] Non, inquit, repræhendat, quæ quum potuerim, perfuncta satis sum. Sic *Virgilius,*

Sat patriæ, Priamoque datum. ——

Satias me tenet.] Nimis materne atque aniliter.

19. *Hæc mihi nunc cura est maxuma.*] Hoc nimis serio pronuntiandum. & *Ne cui* odiose, ne *Tibi* diceret. *Ut ne cui meæ longinquitas ætatis obstet.*] Hoc ad nurum, expectationem ad filium refert. hinc enim odio digni parentes, *Expectati* appellantur.

20. *Longinquitas ætatis obstet mortemve exspectet meam.*] Quum sedulo agat socrus, ne quid per iracundiam statuisse videatur. Vide tamen ut intermisceatur indignatio, & multa dolore deprompta sint: quod Poëta non invitus facit, ad mores exprimendos, personasque reddendas.

21. *Hic video me esse invisam immerito.*] Quia rus decrevi pergere: non quasi nurum vitatura, sed locum. Et mire *Invisam,* & non addidit cui; sed dixit, *Tempus est concedere.* Quia anus sum? an quia nurus in domo? *Omnes causas præcidam omnibus.*] Bene *Omnibus:* ne specialiter læsisset nurum. Et generaliter dixit.

VARIORUM.

ræ cognationis honoraria exigenda omnia. Lindebrog. *Cognatas deserere.*] Quæ vitam urbanam, ut in re lauta, omnes amplectuntur. hinc, *ab hominibus relegati,* Ciceroni 3. De offic. dicuntur, qui ruri habitare coguntur.

18. *Dum ætatis tempus.*] Alii, *ætas, tempus.*

19. *Ut ne cui meæ longinquitas, &c.*] Longitudo, diuturnitas. Senes ut plurimum tædio sunt omnibus, contemptui & odio. Ut apud *Cic.* de senectut.

Tum etiam in senectute hoc deputo miserrimum,
Sentire, ea ætate esse odiosum se alteri.

Huc & *Menandri* sententia pertinet:

Πικρὸν ἐστι θρέμμα γέρων ἐν οἰκίᾳ μένων.

Amarulentus est alumnus senex domi manens.

Ex quo factum est, ut apud antiquos scriptores, *Senium* pro tædio, molestia & odio plerumque poneretur. Ut *Cic.* pro Milone:

Tota civitas confecta senio est.

Weitz.

20. *Mortemve exspectet.*] Muretus legit, *exoptet.* Scitum est, nec ab hoc alienum loco, illud quod *Fabius* narrat l. 9. cap. 4. ubi de Antanaclasi agit, quæ sit ejusdem verbi contraria significatio: *Cum Proculeius quereretur de filio, quod is mortem suam expectaret: & ille dixisset se vero*

Matris servibo commodis. LA. *quo abis? mane;*
Mane, inquam: quo abis? PH. *quæ hæc est pertinacia?*
LA. *Dixine, Phidippe, hanc rem ægre laturum esse eum?*
Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.
PH. *Non credidi adepol adeo inhumanum fore.*
Ita nunc is sibi me supplicaturum putat?
Si est, ut velit reducere uxorem, licet:
Sin alio est animo; renumeret dotem huc; eat.

LA. *Ecce*

DONATI.

45. *Matris servibo commodis.*] Hoc verbo necessitatem, qua cogatur, ostendit. *Quo abis?*] Factum Pamphili ex patris verbis ostenditur, quod discessit. & bene: nam ulterius præsente patre resistere durum fuit.

46. *Mane, inquam; quo abis?*] Bene *Quo abis?* quia patrem deseris & uxorem. *Quæ hæc est pertinacia?*] Sicut decuit socerum. & subindignatur, quia coram sibi fit contumelia.

47. *Dixine, Phidippe.*] Artificiose Laches, ut minus miretur, & minus indignetur socer, irasci Pamphilum dicit: quando & prædictum est, & sic oportuit. *Dixine, Phidippe, hanc rem ægre laturum esse eum?*] Renovavit verba sua eidem personæ. nam ita dixerat, *Neque adeo me clam est, quam esse eum graviter laturum credam*, hoc si resciverit.

48. *Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.*] Invidiose adversum Phidippum, tanquam in illo sit, unde se purget, & non accuset Pamphilum.

49. *Adeo inhumanum fore.*] Bene, quasi iratus, inhumanum esse inquit. *Non credidi adepol adeo.*] Potuit enim dicere, Non credidi inhumanum fore: sed acerbe addidit *Adeo*.

50. *Ita nunc is sibi me.*] *Sibi* & *Me* magno pondere legendum est utrumque pronomen, ut, *Cantando tu illum?* Id est, genero socerum, vel Pamphilo Phidippum, vel si quid tale inveneris. *Supplicaturum.*] Parum est *Satis facturum*; *Supplicaturum* addidit.

52. *Sin alio est animo, renumeret dotem huc; eat.*] Hoc recte socer. non tam ut hic dotem recipiat, quam ut terreat, hoc dicit. Et *Renumeret*, proprie: quia dos, pecunia est. Et *ἰδιωτισμὸς* irascentis est, & exigentis debitum. *Eat* vero mire dictum: quasi ipse projiciatur, qui jubetur ire. & simul in hoc verbo quasi renuntiatio caritatis est. *Renumeret dotem huc; eat.*] Terrorem repetendæ dotis ostendit, quum dicit, *Renumeret dotem:* simul cum injuria, *Huc:* & iracunde, *Eat*.

VARIORUM.

45. *Servibo.*] Ut *scibo*, & alia non pauca, antiquis usitata.

48. *Te orabam.*] *Tecum orabam* legunt. Comicæ est elegantiæ, *tecum oro*. *Plautus* in Bacchidib.

Hoc tecum oro, ut illius animum atque ingenium regas.

Ita *tecum volo*, Afranius. *G. Fabr.*

51. *Si est.*] Si ita res habeat.

52. *Renumeret dotem.*] Vide supra Act. 3. Scen. 3. Soluto matrimonio intererat, an mulier esset sui juris, an in patris potestate, si divortio solveretur matrimonium: quia mulier, nisi causam divortio præbuisset, ea, quæ sui juris erat, repetebat dotem, sive adventitia esset dos, sive profectitia. *Ulpian.* tit. 6. regul. l. qui hominem, paragr. si gener. D. de solut. si alienam, C. solut. matrim. *A. Hotmannus.* *Eat.*] Valeat.

56. *Quia*

LA. *Ecce autem tu quoque proterve iracundus es.*
PH. *Percontumax redisti huc nobis*, *Pamphile.*
LA. *Decedet jam ira hæc, etsi merito iratus est.*
PH. *Quia paululum vobis accessit pecuniæ,*
Sublati animi sunt. LA. *etiam mecum litigas?*
PH. *Deliberet, renuntietque hodie mihi,*
Velitne, an non: ut alii, si huic non sit, siet.

LA. *Phi-*

DONATI.

53 *Ecce autem tu quoque proterve iracundus es.*] Addendo *Quoque*, nonnihil assensus est: quasi dicat, *Quomodo Pamphilus. Proterve iracundus es.*] *Proterve*, immoderate, & superbe, dictum est ideo, quod proterat alium, qui protervus est. Nam *Protervus* est, qui dum alius obvius est, proterit: quod faciunt & tauri in appetitu coitus fœminarum, in quas calent.

54. *Percontumax redisti.*] Proprie *Contumax* dicitur contemptor potiorum. *Percontumax redisti huc nobis, Pamphile.*] Magnæ indignationis est, absentes alloqui: ut alibi, *O Æschine, pol haud paternum istuc dedisti. Nobis, Pamphile.*] Τῷ ἀττικισμῷ. nam aut abundat, aut significatu adjuvat pronuntiationem.

55. *Decedet jam ira.*] Quasi in ira sit culpa: non, *Deponetur ira*, inquit, sed *Decedet.*

56. *Quia paululum vobis accessit pecuniæ.*] Facete: quasi dicat, Quia habetis unde dotem reddatis. aut, Quia nullam causam habeatis repudii, sed ditiorem quæratis conjunctionem. *Quia paululum vobis accessit pecuniæ, sublati animi sunt.*] Et non, Major est factus Pamphilus. simul majore stomacho, quod cum labore celabat, aperte ostendit.

57. *Sublati animi.*] Pro *Elati*, *Sublati* dixit. Et hoc proprie ferarum est. ut,

Attollitque animos: Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, &c.

Nam bestiæ pro animi qualitate vel erigunt corpora, vel deponunt, ait *Cicero. Etiam mecum litigas?*] Belle: & illum ex invidia iracundiorem, & hoc ad se dicentem, quod propter Pamphilum dicebat, effecit. *Etiam mecum litigas?*] Invidiose, quasi jam cum Pamphilo litigaverit.

58. *Deliberet, renuntietque hodie.*] Ferocius quam socerum deceret: attamen mature, quod *Deliberet* dixit.

59. *Ut alii, si huic non sit, siet.*] Magna fiducia conditionem filiæ asserit: quoniam jam si Pamphilus nolit, paratum alterum dicit esse. *Si huic non sit.*] Subauditur *uxor*. Sed dura dictu reticuit, ut debebat.

VARIORVM.

56. *Quia paululum vobis, &c.*] Odiose objicit illis opes recens acceptas, quasi inde sint insolentiores facti; Nam χρήματα καὶ ἰσχὺς ἀνυψώσουσι καρδίαν. Germanice, *Gut macht muth.* Willich.

57. *Sublati animi.*] Vocant Latini *animos* numero plurali ferociam illam vehementiamque animi confidentis, quæ Græcis est θυμός. Sic *Cicero* de leg. Agrar. *Quos illorum animos? quos impetus? quam ferociam fore putatis? T. Livius* 8. Bell. Pun. 2. *Sustulerant*, inquit, *animos Ætoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali adventum.* Vide supra Act. 3. Scen. 3. *Rivius.*

58. *Renuntietque.*] Renuntiare pro repudiare, aut nuncium remittere, & salutem ultimam dicere, non nisi sequiori seculo usi sunt. Quintilianus lib. 10. cap. 7. *Mea quidem sententia civilibus officiis*

LA. *Phidippe, ades, audi paucis. abiit. quid mea?*
Postremo inter se transigant ipsi, ut lubet.
Quando nec Gnatus, neque hic mihi quidquam obtemperant:
Quæ dico, parvipendunt. porto hoc jurgium
Ad uxorem: cujus hæc fiunt consilio omnia:
Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre est, evomam.

ACTUS QUARTI SCENA PRIMA.

MYRRHINA. PHIDIPPUS.

Argum. *Phidippus partum filiæ rescivit; & expostulat cum Myrrhina, quod partum celaverit, & quod autor sit dissidii inter Pamphilum & Philumenam.* Thes. 1. *Subitanea animum perturbatum magis perturbant.* 2. *Rectus & legitimus partus non est celandus.* 3. *Non bene collocatur filia scortatori.* 4. *Maritorum vitia, ut & uxorum, si moderata fuerint, dissimulanda.*

PErii! *quid agam? quo me vertam? quid Viro meo respondebo*

Mise-

DONATI.

60. *Phidippe, ades.*] Nomine appellat: quod facere solemus, iratos mitigare conantes.

61. *Postremo inter se transigant.*] Non enim hæc votiva sunt, quibus interesse delectet.

62. *Quando nec gnatus, neque hic.*] Invidiose *Gnatus*, & *Non obtemperant*, & *Hic non familiariter* dictum, quasi ab irato.

63. *Quæ dico, parvipendunt.*] Quia obtemperamus etiam tacitæ voluntati. *Porto hoc jurgium ad uxorem: cujus, &c.*] Bene rursus in errorem reditur: ne quæ vera sunt, contra fabulæ propositum cognoscantur. *Porto hoc jurgium.*] *Porto*, quasi aliquid magnum.

64. *Cujus hæc fiunt consilio omnia.*] Non transacta objiciuntur uxori, sed quæ nunc aguntur. *Consilio.*] Utrum dispositione: an *εἰρωνεία* est in male consulentem.

65. *Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre est.*] Non *Quod irascor*, sed *Quod mihi ægre est*, dixit. *Evomam.*] Bene: quia ægritudinem solet vomitus relevare: sic *Cicero* in Catilinam, quum dicit, *Quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit.*

VARIORUM.

ficiis renuntiabis. Sed Terentius, Ciceroque pro *referre* usurpavere. Hic Philippica Sexta, *Cum legati renuntiaverint, quod certe renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse, Anticinum, quis erit tam improbus civis, qui ullum civem habendum putet?* Budæus.

DONATI.

PERII! QUID. *Mire in hac scena iterum rixa est senis atque anus: & tamen varie & alio modo, ut mores inter se diversos, & tamen notos possimus agnoscere.*

1. *Perii! quid agam?*] Hæc proloqui oportet Myrrhinam, ut ex ejus persona reminiscatur spectator gestæ rei: simul-

VARIORUM.

1. *Perii!*] Viros omnes in quibusvis vitæ actionibus, infinito magis & severiores & rectiores esse mulieribus, quarum nihil non est simulare, docet hæc scena. Recte igitur virum à *virtute* dixerunt originem sumsisse: mulierem vero (teste *Varrone*) ab *animi mollitie*, quæ est contraria virilitati. *Marsus.*

2. *Pueri*

Misera? nam audivisse vocem pueri visus est vagientis:
Ita corripuit derepente tacitus sese ad filiam.
Quod si rescierit peperisse eam, id qua causa clam me habuisse
Dicam? non ædepol scio.
Sed ostium concrepuit: credo ipsum ad me exire. nulla sum.
PH. *Uxor ubi me ad filiam ire sensit, se duxit foras:*
Atque eccam video. quid ais Myrrhina? heus, tibi dico. MY. *mihine, mi Vir?*

PH. *Vir*

DONATI.

que ex hujus personæ verbis, quid agat altera persona, monstretur. Nam perscrutari Phidippum universa conclavia, & ire per totam domum cognito partu filiæ suæ, apparet ex præsentibus dictis. *Perii! quid agam?*] Singula ita pronuntia, ut perturbatum ostendas. *Quid agam? quo me vortam?*] Figura διαπόρησις, apta turbatis.

2. *Nam audisse vocem pueri visus est vagientis.*] *Virgilius*,

Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo.

Et est ὀνοματοποιΐα. nam vox ipsa sic est, ut quasi vagitus sæpius sonet. *Pueri visus est vagientis.*] Proprie dixit *Vagientis*; & infantium est. *Visus est.*] Quomodo, *Audire vocem visa sum modo militis.*

3. *Ita corripuit derepente.*] Raptim intulit. Et *Derepente*, una pars orationis est, ut *Defessus*. adverbiis enim præpositiones separatim non adduntur. *Derepente.*] Ὑφέν. Nam si separaveris, non est Latinum, *De repente.*

4. *Quod si.*] *Quod*, pro Nam, aut Itaque. sed & nos in hujusmodi significatione sic dicimus. *Quod si rescierit.*] *Scimus* manifesta: *Rescimus* occulta. *Id qua causa.*] *Id*, hoc ipsum, peperisse eam.

5. *Non ædepol scio.*] Ideo quia vera causa dici non potest.

6. *Sed ostium concrepuit.*] Plus est quam *Crepuit*: nam *con* modo auctivum est. *Ad me.*] Bene *Ad me*, quasi litigaturum.

7. *Ubi me ad filiam ire sensit.*] Hoc ante rem: & simul argumentum delicti est, quod exiit à filia marito ingresso mulier. *Uxor ubi me ad filiam.*] Mirantis est gestus & dictum. *Se duxit foras.*] Ordo, *Duxit se*. Et verbis usus est, intra domesticos parietes, artis, τῷ ἰδιωτισμῷ. *Se duxit*, pro *Abiit*.

8. *Atque eccam video.*] Apparet mulierem fugere, & viri aversari præsentiam. & ideo hoc separatim pronuntiandum. *Heus, tibi dico.*] Ostendit Myrrhinam avertentem se: quasi nihil inveniat quod dicat de filia. *Mihine, mi Vir?*] Sic & in Andria, *Nihil respondes?* quum turbatum se ostendit Davus. *Vir.*] Ad maritalem conditionem retulit, non ad sexum. ut *Virgilius* in Bucolicis,

Vir gregis ipse caper. —

VARIORUM.

2. *Pueri vagientis vocem, &c.*] *Gellius* lib. 16. Noct. Attic. *Vaticanus*, inquit, *Deus nominatus, penes quem essent vocis humanæ initia. Quoniam pueri, simul atque parti sunt, eam primum vocem edunt, quæ in prima in Vaticano syllaba est. Idcircoque vagire dicitur, exprimente verbo sonum vocis recentis. Visus est.*] Non erat certa, sed inde conjicit, quia *ita corripuit*, &c.

PH. *Vir ego tuus sum? tun' virum me, aut hominem deputas adeo esse?*
Nam si utrumvis horum, Mulier, umquam tibi visus forem,
Non sic ludibrio tuis factis habitus essem. MY. *quibus?* PH. *at rogitas?*
Peperit filia? hem! taces? ex quo? MY. *istuc Patrem rogare est æquum?*
Perii: ex quo censes, nisi ex illo, cui data est nuptum, obsecro?
PH. *Credo, neque adeo arbitrari Patris est aliter: sed demiror*
Quid sit quamobrem tantopere omnes nos celare volueris
Partum: præsertim quum & recte, & tempore suo pepererit.
Adeon'

DONATI.

9. *Tun' virum me.*] Accusatio ab increpatione incipiens. *Aut hominem deputas adeo esse?*] Αὔξησις perversa. *Adeo* autem abundat. *Virgil.*

Tumque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum
Concilia incertum est. —

10. *Nam si utrumvis horum.*] Vir aut homo. *Mulier, unquam tibi visus forem.*] Acerbe *Mulier:* ut supra, *Tu, inquam, Mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.*

11. *Quibus?*] Callide mulier, & quasi nullius culpæ conscia, *Quibus* dixit: Et *Quibus*, factis scilicet. *At rogitas?*] Bene irascitur interroganti; Nam interrogare quæ sciat impudentiæ est.

12. *Peperit filia?*] Propositio criminis. *Hem! taces?*] Non *Taces* nunc: sed *Taces*, celas. *Ex quo?*] Bene *Ex quo*, quia argumentum impudicitiæ est puerperium taciturnum. *Istuc patrem.*] Mira calliditas. Rea mulier hoc solo defenditur, quod accusat. *Istuc patrem rogare est æquum?*] Ex sua interrogatione accusavit accusatorem.

13. *Perii, ex quo censes.*] Mire additum ad affectum *Perii. Nisi ex illo, cui data.*] A verisimili argumentum. *Nisi ex illo, cui data est nuptum?*] Solutio criminis per fiduciam respondentis. *Sallustius, Ita fiducia, quam argumentis purgatior es.*

14. *Credo, neque adeo arbitrari.*] Ab accusatione maritus ad defensionem sui conversus, omisit quod cœperat. *Sed demiror quid sit.*] Mollior factus, jam non irascitur, sed miratur. Adeo vides Phidippum nulla re alia, quam mulieris correptione lenitum. *Demiror.*] Valde miror: quod minus est quam irascor.

15. *Quamobrem tantopere.*] Alia intentio criminis. *Omnes nos celare volueris.*] Antiqua locutio, *Illam rem celo te.*

16. *Præsertim quum & recte, & tempore suo pepererit.*] Vide, duæ causæ sunt celandi partus. si non tempore suo venerit, quod indicium stupri est: & si non recte evenerit: hoc est, monstri aliquid natum fuerit. Hic autem & tempore suo, & recte natum prædicat. *Præsertim quum & recte.*] Attulit mulieri

VARIORUM.

14. *Neque adeo arbitrari.*] Non vult ulterius in ea inquirere, quæ jam peracta erant, & ob quæ si resciisceret ea, non posset nisi dolere, quod exemplo est Amicis stolidis, qui inquirendo in amicorum vitia, ea propalant quam maxime.

16. *Quum & recte pepererit.*] Alii, *peperit.* Monstra enim solebant veteres cœlare,

Adeon' pervicaci esse animo, ut puerum praeoptares perire,
Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam posthac scires:
Potius quam advorsum animi tui lubidinem esset cum illo nupta?
Ego etiam illorum esse hanc culpam credidi, quae te est penes.
MY. *Misera sum.* PH. *utinam sciam ita esse istuc. sed nunc mihi in mentem venit.*
Ex hac re quod locuta es olim, quum illum generum cepimus.

Nam

DONATI.

compendium credulitas senis semel correpti, ne aliter suspicetur. *Praesertim quum & recte, & tempore suo.*] *Recte*, ad illud pertinet, Quod non monstrum peperit. *Tempore suo*, ad spatium, quo praegnantes esse consueverunt, id est, ad mensium dinumerationem: quia & septimo mense nasci solent.

17. *Adeon' pervicaci esse animo.*] Invectio. *Adeon' pervicaci esse.*] *Pervicax* est perseverans cum quadam vi. *Ut puerum praeoptares perire.*] Ab aetate infantis, invidia.

18. *Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam posthac scires.*] Ab accidentibus, Invidia. Et bene additur *Scires*: quia imprudentia in delicto veniam frequenter extorsit.

19. *Potius, quam adversum animi tui lubidinem.*] A voluntate peccantis, invidia. *Animi tui libidinem* dixit, ut minima causa magnis sceleribus subjecta esset. *Esset cum illo nupta.*] Antiqui non *Illi nupta*: sed, *Cum illo nupta*. Ergo ambo sibi invicem nubunt.

20. *Ego etiam illorum esse hanc culpam.*] Bene, *Etiam illorum*; non enim hoc se errasse ait, quod illorum putaverit culpam, quae minor est: sed, *Etiam illorum*: ut commune peccatum fuerit. sed nunc quidem totum credit esse Myrrhinae. An *Etiam*, pro Adhuc, ut major sit dolor, qui nec opinanti acciderit.

21. *Utinam sciam ita esse istuc.*] Te miseram esse. Alibi, *Miserum quem minime credere est.* Et erit sensus, Utinam vere sis misera. *Utinam sciam ita esse istuc.*] Hoc quidam sic accipiunt, quasi Phidippus dicat, penes te culpa est, quam illorum esse credebant: & utinam quod credo, penes te esse culpam, ita non esse certo sciam. quia dixit, se miseram: & miseros non nisi innocentes dicimus. Ille enim hoc respondet: Utinam in hoc negotio miseram te, non scelestam reperiam. Sic *Sallustius*, *Atque ea cogentes, non coactos: scelestos magis, quam miseros distringi.* Et ideo sequitur, *Sed nunc mihi in mentem venit.* Argumentum ex antecedentibus dictis & factis. *Nunc mihi in mentem venit.*] Recte *Nunc*: quasi alias nihil suspicanti.

22. *Quod locuta es olim.*] Pro Ante. *Quum illum generum cepimus.*] Ut *Arbitrum capere* dicimus, id est, eligere. & cum laude locutus est Pamphili. *Cepimus.*] Elegimus. *Virgilius*,
Ante locum capies oculis. ——

VARIORVM.

coelare; quia credebant aliquid mali ubi nascebantur portendere. Vana prorsus opinione, orta enim illa ex vano metu quem raritas affert. Est enim in insolito formido major, ignorantibusque omnia terribilia sunt, sicut leviora, quae familiaria. Cur autem magis id rara possunt, quam quae fiunt quotidie? Bene *Cicero*: *Nunquam esse factum quod fieri non potuerit. Sin quod potuerit, non esse mirandum.*

22. *Ex hac re.*] Fabritius legit, *De hac re.*

Nam negabas nuptam posse filiam tuam te pati
Cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.
MY. *Quamvis causam hunc suspicari, quam ipsam veram mavolo.*
PH. *Multo prius scivi, quam tu illum amicam habere, Myrrhina:*
Verum id vitium numquam decrevi esse ego adolescentiæ:
Nam id omnibus innatum est. at pol jam aderit, se quoque etiam quum oderit.
Sed, ut olim te ostendisti, eandem esse, nihil cessavisti usque adhuc,
Ut filiam ab eo abduceres, neu, quod ego egissem, esset ratum:
Id

DONATI.

24. *Cum eo.*] Viro. *Qui meretricem amaret: qui pernoctaret foris.*] Non in hoc est accusatio, quod hæc locuta sit: sed argumentum est, quod celare voluerit partum, quæ hoc olim dixerit. *Qui pernoctaret.*] Propter illud quod dixerat, *Quid interea? ibatne ad Bacchidem? Quotidie.* Et nota, familiariter hoc verbum poni à *Terentio*. Sic in Adelphis, *Sed si hic pernocto, causæ quid dicam, Syre?*

25. *Quamvis causam.*] Hoc propter spectatorem dicitur, ut gestorum meminerit. *Quam ipsam veram.*] Quia sola ex omnibus defendi non potest.

26. *Multo prius scivi, quam tu.*] Bene pergit: quia taciturnitas pro confessione accepta est.

27. *Verum id vitium.*] Hoc intelligi non potest, nisi *vitium* bis numero subaudieris. *Adolescentiæ.*] Melius dixit *Adolescentiæ*, quam *Pamphili*: ut quod in ætate fuerat, non timeret in ingenio.

28. *Nam id omnibus innatum est.*] Amare in adolescentia. *At pol jam aderit, se quoque quum oderit.*] Mire senectutem accusat senex, quum & velocem ostendit his verbis, *Jam aderit*: & addit, *Se quoque oderit*: quasi dicat, Non solum non amabit, sed & odio habebit: & non alienas mulieres modo, nec uxorem quoque, sed etiam se ipsum: Plus ergo illatum, quam ratio deposcebat: sed mire ad affectum senis exprimendum. *Se quoque etiam quum oderit.*] Id est, ut pœniteat eum sui facti. Sed plus dixit, quam si diceret, *Facta sua.*

29. *Sed, ut olim te ostendisti.*] Quum superiora dicta sunt.

30. *Ut filiam ab eo abduceres.*] Vehementius dixit, quam si diceret, Ut filiam ei non redderes. *Neu, quod ego egissem, esset ratum.*] Quod ab eo abducis, non bona socrus: quod filiam, non bona mater: quod irrita facis quæ gessi, non bona uxor es, inquit.

VARIORUM.

27. *Decrevi.*] Judicavi, censui.

28. *At pol jam aderit.*] Alii legunt, *Jam aderit tempus. Se quoque etiam cum oderit.*] Non enim id vult opinor, eum ad senectam amori illicito indulsurum, quod perditissimi fuisset ingenii; sed mox, (ut qui satis *pius* alioquin, *ac pudicus*) Act. 1. Scen. 2. ad saniorem mentem rediturum, ac facti sui odium. Infra, Act. 5. Scen. 1 *Nam neque hæc animo erit ætatem.* Sen. *Demus illi spacium, quo despicare quod fecerit possit. Seipse castigabit*, &c.

29. *Eandem esse, nihil.*] Ostendisse eandem te esse, quæ olim fuisti. Al. ed.
Sed

Id nunc res indicium hæc facit, quo pacto factum volueris.
MY. *Adeon' me esse pervicacem censes, cui mater siem,*
Ut eo essem animo, si ex usu esset nostro hoc matrimonium?
PH. *Tun' prospicere, aut judicare nostram in rem quod sit, potes?*
Audisti ex aliquo fortasse, qui vidisse eum diceret
Exeuntem, aut introeuntem ad amicam. quid tum postea,
Si modeste ac raro hoc fecit? nonne ea dissimulare nos
Magis humanum est, quam dare operam id scire, qui nos oderit?
Nam

DONATI.

31. *Nunc res indicium facit.*] Hoc est, quod celavisti partum. *Id nunc res.*] Quasi dixerit, *Unde scio. Quo pacto factum volueris.*] Non solum quod fecit, sed etiam quod voluit, objicit. *Quo pacto factum volueris.*] Deest, *Fieri.*

32. *Pervicacem.*] Per vim agentem, perniciosam me esse censes. *Cui.*] Deest *Ei*, vel *Circa eam. Cui mater siem.*] Rursus à verisimili: an mater contra filiam faciat.

33. *Si ex usu esset nostro hoc matrimonium?*] Callide mulier, ex his quæ dixit senex, defensionem arripit. Nam ille sic ait: Negabas posse filiam tuam te pati cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris. *Ex usu nostro.*] Modo, utile: si pro nostra esset utilitate.

34. *Tunc prospicere.*] A persona. *Aut judicare.*] *Prospicere* futura: *Judicare* præsentia.

35. *Audisti ex aliquo fortasse.*] Ἠθικῶς satis, & oratorie. *Aliquo.*] Non à certa persona. Bene *aliquo*: ademit judicibus authoritatem. *Qui vidisse eum diceret.*] Non *Qui vidisset.*

36. *Exeuntem, aut introeuntem.*] Sic Cicero, *Tibi autem Balbe respondebo: primum precario, si licet, si fas est defendi à me eum, qui in hortis fuerit, qui unguenta sumpserit, qui Bajas viderit.* Non enim dixit, *Amplectentem amicam. Aut introeuntem.*] Σύλληψις prima. *In ludum ducere & reducere. Exeuntem aut introeuntem.*] Σύλληψις διαιρέσεως & mollis est: quia luditur de sequentibus ad amicam. ἐξουθενισμὸς criminis, de consuetudine. *Quid tum postea.*] Ὀλιγωρισμὸς, quo contemnimus crimina leviora.

37. *Si modeste.*] Adhibito modo: vel certe cum pudore ac modestia, ut celatum voluerit. *Nonne ea dissimulare nos.*] Duobus modis feruntur peccata: vel ignoscendo, vel cohibendo. Modo *dissimulare*, est ignorantiam fingere.

38. *Magis humanum est.*] Bene, quia & illud humanum dissimulare. an magis humanum dissimulare: quia & irasci, & arguere humanum est? *Magis humanum.*] Nota, pro *Humanius*, Terentiano more. *Qui nos oderit.*] *Qui*, unde vel quamobrem. Et recte, nemo enim dolens quod non ametur, id facit quo magis odio fit.

VARIORUM.

Sed ut olim te ostendisti, eandem esse nihil cess. usque adhuc.

31. *Quo pacto factum volueris.*] Propius mihi hunc sensum intuenti, credo, supplendam esse hanc orationem ex præmissis, *Hæc res indicium facit quo pacto factum volueris*, scilicet *id quod ego egissem*, scilicet de nuptiis hisce. Nam *velle factum* est laudare, approbare, ratum habere: uti contrà *nolle factum*, pœnitere, optare non factum. Vult ergo Phidippus Myrrhinam suis hisce factis ostendere, quam nunquam cum animo suo laudasset aut probasset has, quas olim ipse fecerat

Nam si is posset ab ea sese derepente avellere,
Qua cum tot consuêsset annos: non eum hominem ducerem,
Nec virum satis firmum gnatæ. MY. *mitte adolescentem, obsecro,*
Et quæ me peccasse ais. abi: solum solus conveni.
Roga, velitne uxorem, an non. si est, ut dicat velle se,
Redde. sin est autem, ut nolit, recte ego consului meæ.
PH. *Si quidem ille ipse non volt, & tu sensisti esse in eo, Myrrhina,*
Pec-

DONATI.

39. *Nam si is posset ab ea sese derepente avellere.*] Oratorie, non contentus defendisse Pamphilum, hoc ipso illum, quo accusatus est, laudat. *Derepente.*] Una pars orationis est.

40. *Qui cum tot consuêsset annos.*] Laudat ubique eos *Terentius*, qui consuetudine vincuntur. Et alibi, *Hic parvæ consuetudinis causa, hujus mortem tam fert familiariter.* Et mox, *Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?* Ergo ferus, quem longa consuetudo non commovet. *Qui cum tot consuêsset annos.*] Non *Quacum*, sed *Quicum*: ut *A quibus*, & non *A quis*. Et *Consuêsset* proprie dicitur in stupro. *Non eum hominem ducerem.*] Non solum, inquit, homo non esset, id quod forsitan nihil nostra interesset: sed quod nobis maximum est, vir stabilis filiæ esse non posset. *Non eum hominem ducerem, nec virum satis firmum gnatæ.*] Potest & sic intelligi, Non eum hominem ducerem, qui consuetudinem longi temporis temere abrumperet.

41. *Nec virum.*] *Vir* modo, maritus. *Nec virum satis firmum gnatæ.*] Quem res venereæ non moverent. nam *firmum* etiam hoc possumus intelligere, validum in officio coitus. Sic *Horatius*,

—— Fortique marito
Destinet uxorem. ——

Mitte adolescentem, obsecro.] His verbis solemus commentitia argumenta contemnere; ut,

Misericordia, animus maternus: sino.

Et alibi,

Mitto omnia. Adde istuc, Imprudens timuit adolescens: sino. tu servus.

Mitte adolescentem.] Etenim ille dixerat:

Verum id vitium numquam decrevi esse ego adolescentiæ.
Adeon' pervicaci esse animo, ut puerum præoptares perire
Potius, quam adversus animi tui lubidinem esset cum illo nupta?

42. *Et quæ me peccasse ais. abi: solus solum conveni.*] Recte hæc dicit mulier, utpote memor quod cum Pamphilo sit locuta. Et *solus solum* ideo, quia metuit, ne orata sua non servet Pamphilus, & ideo multi sciant.

43. *Roga, velitne uxorem, an non.*] Verba quibus cum Pamphilo loquatur socer: ne si aliter agat, respondeatur à genero.

44. *Recte consului meæ.*] Illum, inquit, nolle, signum erit me providisse filiæ.

45. *Siquidem ille ipse non vult, & tu sensisti.*] Animadvertendum, quemadmodum omnia, quibus se defenderit

VARIORUM.

cerat nuptias. Et in hanc quidem sententiam Myrrhina mox respondet. *Swaerdecronius.*

41. *Mitte adolescentem.*] Quia fictam causam tuetur, data opera abrumpit supervacuam altercationem. Reprehensio ducta ex verbis *Myrrhinæ*. Latomus.

45. *Non volt & tu sensisti.*] Fabricius legit, *Ne vult & sensti.*

46. *Ade-*

Peccatum: aderam, cujus consilio ea par fuerat prospici.
Quamobrem incendor ira, esse ausam facere hæc te injussu meo.
Interdico, ne extulisse extra ædeis puerum usquam velis.
Sed ego stultior, meis dictis parere hanc qui postulem,
Ibo intro, atque edicam servis ne quoquam efferri sinant.
MY. *Nullam pol credo mulierem me miseriorem vivere:*
Nam ut hic laturus hoc sit, si ipsam rem, ut siet, resciverit;
Non ædepol clam me est: quum hoc, quod levius est, tam animo iracundo tulit.
Nec qua via sententia ejus possit mutari, scio.

Hoc

DONATI.

Myrrhina, in malam partem accipit Phidippus: & hinc magis accusat, unde illa se purgat.

46. *Cujus consilio ea par fuerat prospici.*] Non dixit, cujus consilio repudium daretur Pamphilo. ita ad bonum omnia exitum spectant.

47. *Esse ausam facere hæc te injussu meo.*] Abducere filiam, celare partum, exponere puerum.

48. *Interdico.*] Inter *Edico* & *Interdico*, hoc interest: *Edicimus*, quod jubemus fieri: *Interdicimus*, quod vetamus fieri. *Edicimus* etiam uni generi hominum: *Interdicimus*, diversis. Itaque *Prætoris edicta* & *interdicta* dicuntur. *Interdico*, separatim dicendum legendumque: quia *Interdico ne velis*, non est integrum. *Interdico ne extulisse extra ædes.*] Id agitur, ne sub incerto intercipiatur puer: & tragœdia fiat ex comœdia.

49. *Meis dictis parere hanc qui postulem.*] Demonstrative & accusatorie dixit *Hanc*, quasi tam contumacem. *Hanc qui postulem.*] Quid est *Hanc*? utrum mulierem? an contumacem fœminam?

50. *Ibo intro.*] Sibi ipsi hoc dicit τῷ ἰδιαζομένῳ. *Edicam servis, ne quoquam ecferri sinant.*] Et hoc recte Poëta: quia ita opus est, ne compleat Myrrhina, quod promisit de exponendo puero. Ait enim, *Dein continuo exponetur.*

52. *Nam ut hic laturus hoc sit.*] Sic ostenditur causa, cur perpetuo celandum sit seni vitium virginis. *Nam ut hic.*] Quantum iracundiæ habiturus sit, quantum futoris: hoc enim significat *Vt.* simul Poëta, quod alibi obscure facit, hic aperte demonstrat, quod periculum sit in fabula, nisi καταστροφὴ succurrat.

53. *Non ædepol clam me est.*] Id est, scio.

54. *Nec qua via sententia ejus possit mutari, scio.*] Nescio quo modo ex iracundo placidus fiat. *Sententia ejus.*] De puero non exponendo.

VARIORVM.

46. *Aderam, cujus consilio.*] Sic *Euripides* vult sapientes mulieres consilio suorum maritorum negotia conficere:

—— Πάντα γὰρ δι' ἀρσένων
Γυναιξὶ πράσσειν εἰκὸς, αἵ τινες σοφαί.

48. *Ne extulisse velis.*] Id est, ne efferas.

49. *Sed ego stultior, meis, &c.*] Castigatio, qua uxoris pervicaciam & contumaciam perstringit, tanquam nullis rationibus marito obsecuturam. Non male igitur *Menander* id genus mulierum effrene & amarulentum hoc appellavit senario:

Φύσει γυνὴ δυσλύσιον ἐστι καὶ πικρόν.
Weitz.

Hoc mihi unum ex plurimis miseriis relliquum fuerat malum,
Si puerum ut tollam cogit: cujus nos qui sit nescimus pater.
Nam quum compressa est gnata, forma in tenebris nosci non quita est:
Neque detractum ei est quidquam, qui possit post nosci qui siet.
Ipse eripuit vi, in digito quem habuit, virgini abiens anulum.
Simul vereor Pamphilum, ne orata nostra nequeat diutius
Celare, quum sciet alienum puerum tolli pro suo.

ACTUS QUARTI SCENA SECUNDA.

SOSTRATA. PAMPHILUS.

Argum. *Mater expurgat se coram filio, ut nurus abitionem noluerit: neque quo minus Philumena ad Pamphilum redeat impedimento sit, rus abire mavult: filius autem dissuadet.* Thes. 1. *Filiorum est errata parentum dissimulare.* 2. *Parentes officiosis liberis gratiam referre satagunt.* 3. *Satius est mali causam abesse.* 4. *Ætas omnia aufert.*

NOn clam me est, Gnate mi, tibi me esse suspectam, uxorem tuam

Propter

DONATI.

55. *Hoc mihi unum.*] Hoc adhuc, inquit, malum non mihi evenerat, quum evenerint multa. Et vide, an *Si puerum ut tollat cogit*, quasi cum gemitu & percontative pronuntiandum sit. etenim *Si*, obscuram locutionem facit: nisi forte *cum* vel *quod* significat. *Hoc mihi unum ex plurimis miseriis reliquum fuerat malum.*] Ex omnibus malis reliquum quum dicat, maximum malum significat. Nam non mediocre est, quod omnium miseriarum est ultimum, & inter mala multa reliquum quod sic accipimus. Possumus & nos interrogative pronuntiare.

56. *Puerum ut tollam cogit.*] Recte *Tollam.* quæstio, unde sit.

57. *Forma in tenebris nosci non quita est.*] Ab activo *Queo*, passivum fecit *Queor*, retinendo participium, *Quita est*, sed antique dixit.

58. *Neque detractum.*] Solet enim fieri.

59. *Ipse eripuit.*] Hic ad exitum spectat παρασκευή. quia per annulum fiet cognitio. *Ipse eripuit.*] Et contrario, inquit, factum est, ipsa ut non eriperet, sed ipsi eriperetur.

60. *Simul vereor Pamphilum, ne orata nostra.*] Scilicet si sustulerimus cogente sene eum puerum, quem expositum iri Pamphilo paulo ante promisi.

61. *Quum sciet alienum puerum tolli pro suo.*] Non solum, inquit, tolli ægre feret alienum, verum etiam pro suo.

DONATI.

NON CLAM ME EST, GNATE MI. *In hac scena, velut qualitas negotialis in disputationem venit: justumne sit repudiari conjugem causa matris, & omnino quid fieri debeat.*

1. *Non clam.*] Vero ordine à purgatione sui incipit mater abitura; ne, quod discedit, iracundiæ videatur. *Tibi esse suspectam.*] Id est, in suspicionem venisse.

VARIORUM.

1. *Non clam me.*] Exemplum hac scena præbet *Terentius*, quomodo socrus in

Propter meos mores hinc abisse: etsi ea dissimulas sedulo.
Verum ita me DI ament, itaque obtingant ex te, quæ exopto mihi,
Ut numquam sciens commerui, merito ut caperet odium illa mei:
Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem.
Nam mihi intus tuus pater narravit modo, quo pacto me habueris
Præpositam amori tuo. nunc tibi me certum est contra gratiam
Re-

DONATI.

2. *Uxorem tuam propter meos mores hinc abisse.*] Blandius *Uxorem* significat, quam si diceret *Philumenam*. Et *Mores*, proprie senum dicuntur: unde *Senectus morosa*, & *Morosi homines*, qui sui cujusdam moris sunt. *Etsi ea dissimulas sedulo.*] *Ea*, id est, quæ scio: & *Ea*, pro *eam rem*. sed absolute occurrit supra latæ sententiæ, & genere neutro. & est ordo, Etsi ea dissimulas sedulo, non clam me est, &c.

3. *Verum ita me DI ament.*] Conjectura, quæ solvitur jurejurando. *Itaque obtingant ex te.*] Pro se jurat, & ita rem Pamphilo probat, ut blanda sit. *Itaque.*] Duæ partes orationis.

4. *Numquam sciens commerui.*] Bona exceptio: quia possumus aliquem inscienter lædere, quæ res ad veniam pertinet. *Ut numquam sciens.*] Hic ordo est jurisjurandi, ut quum præposuerit *Ita*, sequatur *ut*. *Cicero*, *Ita velim mihi Deos propitios, ut quum illius temporis mihi venit in mentem, &c. Merito ut caperet odium illa mei.*] Bene dixit *Merito*: nam ut nos immerito quis non oderit, non est in nostra manu. hæc est exceptio. *Plautus* in Trinummo, *Quin dicant, non est: merito ut ne dicant, id est. Merito ut caperet odium illa mei.*] Id enim est culpa sine merito.

5. *Teque ante quam me.*] Deest *Tam.* ut sit ordo: Et quam te amare merebar, tantum firmasti fidem ei rei. *Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem.*] Ordo & sensus hic est, Et quod ante rebar, ei rei firmasti fidem meam: neque me fefellit, quod ante rebar, te me amare. nam ei rei hodie firmasti fidem, id est, probationem attulisti.

6. *Nam mihi intus tuus pater.*] Dixit enim supra, *Atque in eam hoc omne quod mihi ægre est, evomam.* potuit enim evomendo narrasse, quod matrem filius præposuisset uxori. *Tuus pater.*] Familiarius, quam si diceret, *Laches.*

7. *Præpositam amori tuo.*] Plus dixit, *Amori tuo*, quam si *Uxori tuæ*, diceret.

VARIORUM.

in dissidio, cum nuru gerere se debeat, quæ pia, prudens, commoda, & filii amans est.

3. *Itaque obtingat.*] Fabricius legit, *Obtingant.*

4. *Caperet odium illa mei.*] Hic est trochæus in septima sede, quem pedem versus jambicus non admittit: quare legendum, *ut caperet illa odium mei*, vel *ut caperet odium illam mei:* & sit ordo, ut odium mei caperet illam: sicut & supra dicitur, *Jampridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam.*

5. *Ei rei.*] Cui? me amari abs te? Minimè: id enim non querebatur, sed nil me commeruisse. *Firmasti fidem.*] Fecisti quantum in te est, ut pater tuus meis verbis (negans quicquam me promeritam) haberet, quam modo abrogabat fidem. *Swaerdecroon.*

 8. *Pie-*

Referre, ut apud me præmium esse positum pietatis scias.
Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ commodum famæ arbitror:
Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre,
Ne mea præsentia obstet, neu causa ulla restet reliqua,
Quin tua Philumena ad te redeat. PA. *quæso, quid istuc consilii est?*
Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres?
Non facies: neque sinam, ut qui nobis, mater, maledictum velit,
Mea pertinacia esse dicat factum, haud tua modestia.
Tum tuas amicas te, & cognatas deserere, & festos dies

Mea

DONATI.

8. *Ut apud me præmium esse positum pietatis scias.*] Laborat mulier, ne quod dictura est, odio aut dolore, aut certe ira facere videatur. *Præmium esse positum pietatis.*] Sic *Virgilius*,

Hic pietatis honos, sunt hic sua præmia laudi.

9. *Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ commodum*] Rem duram dictura, vide quantis præblanditur verbis, remque præmolliat, *Nunc tibi me certum est contra gratiam. Contra* nunc vicissim. *Et meæ commodum famæ.*] Ab honesto. *Mi Pamphile, hoc & vobis & meæ.*] Principium hoc aliquid est, precantis fœminæ. A blandimento ergo incipit, ut libenter audiat.

10. *Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre.*] *Certo* dixit, ne sit dissuadendi locus. *Cum tuo me esse certo decrevi.*] Ad hoc addidit, *Certo decrevi*: ut non audeat dissuadere filius.

11. *Ne mea præsentia.*] Non dixit jam *Culpa*, sed *Præsentia*.

12. *Quid istuc consilii est.*] Bene: quia illa *Decrevi*, dixerat.

13. *Illius.*] A persona. *Stultitia.*] A causa. *Victa.*] Non enim volens. *Urbe.*] A loco. *Tu.*] A persona. *Habitatum.*] A facto. *Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres?*] Vide quam oratorie omnia congesserit, à personis, à causis, à locis, à factis. *Illius stultitia.*] Ab utili. Mire autem, & *Rus*, & *Ex Urbe*, & *Habitatum*, dixit.

14. *Non facies: neque sinam.*] Primo, *Non facies*: deinde, Si facere perseveraveris, *non sinam*. Et, *Non facies*, non est interdicentis, sed quasi dicat, Scio te non facturam rem tam pravam. Sunt autem qui *neque sinam* jungant interioribus: sunt qui totum contexte legant, *Non facies*, usque *Modestia. Ut qui nobis, mater, maledictum velit.*] Ab honesto.

15. *Mea pertinacia esse dicat factum.*] Bene retinet, quum vult sua interesse ne fiat.

16. *Tum tuas amicas te.*] In dissuadendo commiscuit & honestatem & utilitatem.

VARIORUM.

8. *Pietatis.*] Faërnus legit, *Pietati.*

13. *Victa.*] Impulsa, adacta.

15. *Modestia.*] Moderatione, facilitate.

16. *Tuas amicas te.*] Nota, quibus fœminæ, etiam honestissimæ, quam maxime delectentur. *Cognatas deserere, &c.*] Explicari hic locus debet ex *Valer. Maxim.* lib. 2. cap. 2. *Convivium etiam solemne majores instituerunt, idque Charistia appellaverunt, cui præter cognatos & affines, nemo interponebatur, &c.* Hoc in Gloss. est: *Cara cognatio*, παμσυγγένεια. *Tertullian.* de Idololatr. *Ca-*

ra

Mea causa, nolo. SO. *nihil jam mihi istæc res voluptatis ferunt:*
Dum ætatis tempus tulit, perfuncta satis sum: satias jam tenet
Studiorum istorum. hæc mihi nunc cura est maxuma, ut ne cui mea
Longinquitas ætatis obstet, mortemve exspectet meam.
Hic video me esse invisam immerito: tempus est concedere.

Sic

DONATI.

17. *Mea causa nolo.*] Non est superbum *Nolo:* sed consuetudine dicitur. *Nihil jam mihi istæc res.*] Contra omnia. Et ab ultimis incipit. *Istæc res.*] Amicæ, cognatæ, dies festi.

18. *Dum ætatis tempus tulit.*] *Tulit,* pro passum est, permisit. & in bonis enim, & in malis dicitur. *Dum ætatis tempus tulit, perfuncta satis sum.*] Si, inquit, meæ voluptatis causa exercenda sunt, jam non delectant: si officii ac religionis, jam non possum, quæ sim anus. Necessaria divisio: quia ille & religionem incusserat festorum dierum. *Dum ætatis tempus tulit.*] Non, inquit, reprehendat, quæ quum potuerim, perfuncta satis sum. Sic *Virgilius,*

Sat patriæ, Priamoque datum. ——

Satias me tenet.] Nimis maternè atque aniliter.

19. *Hæc mihi nunc cura est maxuma.*] Hoc nimis serio pronuntiandum. & *Ne cui* odiose, ne *Tibi* diceret. *Ut ne cui meæ longinquitas ætatis obstet.*] Hoc ad nurum, expectationem ad filium refert. hinc enim odio digni parentes, *Expectati* appellantur.

20. *Longinquitas ætatis obstet mortemve exspectet meam.*] Quum sedulo agat socrus, ne quid per iracundiam statuisse videatur. Vide tamen ut intermisceatur indignatio, & multa dolore deprompta sint: quod Poëta non invitus facit, ad mores exprimendos, personasque reddendas.

21. *Hic video me esse invisam immerito.*] Quia rus decrevi pergere: non quasi nurum vitatura, sed locum. Et mire *Invisam,* & non addidit cui; sed dixit, *Tempus est concedere.* Quia anus sum? an quia nurus in domo? *Omnes causas præcidam omnibus.*] Bene *Omnibus:* ne specialiter læsisset nurum. Et generaliter dixit.

VARIORUM.

ra cognationis honoraria exigenda omnia. Lindebrog. *Cognatas deserere.*] Quæ vitam urbanam, ut in re lauta, omnes amplectuntur. hinc, *ab hominibus relegati,* Ciceroni 3. De offic. dicuntur, qui ruri habitare coguntur.

18. *Dum ætatis tempus.*] Alii, *ætas, tempus.*

19. *Ut ne cui meæ longinquitas, &c.*] Longitudo, diuturnitas. Senes ut plurimum tædio sunt omnibus, contemptui & odio. Ut apud *Cic.* de senectut.

Tum etiam in senectute hoc deputo miserrimum,
Sentire, ea ætate esse odiosum se alteri.

Huc & *Menandri* sententia pertinet:

Πικρὸν ἐστι θρέμμα γέρων ἐν οἰκίᾳ μένων.

Amarulentus est alumnus senex domi manens.

Ex quo factum est, ut apud antiquos scriptores, *Senium* pro tædio, molestia & odio plerumque poneretur. Ut *Cic.* pro Milone:

Tota civitas confecta senio est.

Weitz.

20. *Mortemve exspectet.*] Muretus legit, *exoptet.* Scitum est, nec ab hoc alienum loco, illud quod *Fabius* narrat l. 9. cap. 4. ubi de Antanaclasi agit, quæ sit ejusdem verbi contraria significatio: *Cum Proculejus quereretur de filio, quod is mortem suam expectaret: & ille dixisset se vero*

Sic optime, ut ego opinor, omneis causas præcidam omnibus:
Et me hac suspicione exolvam, & illis morem gessero.
Sine me obsecro hoc effugere, volgus quod male audit mulierum.
PA. *Quam fortunatus cæteris sum rebus, absque una hæc foret,*
Hanc matrem habens talem, illam autem uxorem! SO. *obsecro, mi Pamphile,*
Non tute incommodam rem, ut quæque est, in animum inducas pati.
Si cætera sunt ita, ut vis, itaque ut esse ego illam existumo,

Mi

DONATI.

23. *Et illis morem gessero.*] Mire *Illis*, non *Nurui*. Et *Morem gessero*, acriter dictum: ut ostendat, hoc illos olim voluisse, ut expelleretur domo. ut si dicas, inimicum tibi morem gessisse, quod se suspenderit.

24. *Sine me obsecro hoc effugere.*] Quia dixerat maritus ejus, *Omnes socrus oderunt nurus. Sine me obsecro hoc effugere.*] Potentissimum est ad extorquendum aliquod argumentum, quum illis quibus chari esse debemus, nostra causa potius, quam illorum, dicimus velle nos, aut nolle quod facimus. Nam & Pamphilus supra sic dixit, *Non facies, neque sinam. Quod male audit.*] Supra dixit. ab honesto.

25. *Absque una hæc foret.*] *Absque*, extra: ut sit adverbium magis, quam præpositio. & *Una*, *Res* subaudienda. Et totum ἐν παρεισόδῳ, statimque jungendum, *Hanc matrem habes talem, illam autem uxorem.* Vel certe, *Absque foret*, pro abesset. Alii *Hac* de uxore dici putant, ut *Absque*, sit præpositio.

27. *Non tute incommodam rem, ut quæque est, in animum inducas pati.*] *Horat.*
Durum, sed levius fit patientia,
Quidquid corrigere est nefas.

28. *Si cætera sunt.*] Bene *Cætera*, absque uno dicenti. *Itaque ut esse ego illam existimo.*] Quia potuit dici ei, *O socrus*, ergo dubitas de integritate nurus: addidit, *Itaque ut esse ego illam existimo.*

VARIORUM.

se vero non expectare; *Imo, inquit, rogo, expectes.* Pater primum queritur, quod expectet, id est, *desideret*, suam mortem filius: post jubet ut expectet, id est, præstoletur; ita jocus est ex ambiguitate vocis, *expectaret.* Rivius.

23. *Morem gessero.*] Obsequens & indulgens fuero.

24. *Male audit mulierum.*] Attende quomodo Poëta studeat omnibus modis in hac fabula bonam socrum inducere, sicut paulo post bonam meretricem. *Latomus.*

27. *Animum inducas pati.*] Ita omnes quas vidi edit. claudunt hic sententiam; sed, ut arbitror, perperam. Id enim dicit: obsecro te, mi Pamphile, non tu ita sponte tua animatus es, ut si quid tibi contra animi tui sententiam accidat, id æquo patiaris animo; dum certe reputas, alia esse, plura, & majora, quæ tibi pro voto succedant? Hoc certe est, quod passim ethnici inculcant Philosophi; quodque Græci vulgatiss. ista (qua Cic. non semel utitur) sententia jactant, Ἄλλοις ἐν ἐσθλοῖς τόνδ᾽ ἀπωθοῦντες λόγον. Apud Virgil. autem, *fatis contraria fata rependere.* Ita igitur solum hunc locum distinguendum censeo: *Obsecro mi Pam. Non tute incomm. rem, ut quæque est, in an. ind. pati, Si cætera sunt ita, ut tu vis, itaque ut esse illam existumo?* per interrogationem, scil. Pamphilus enim cætera laudabat uxorem, ut optimam: hoc

Mi gnate, da veniam hanc mihi: reduce illam. PA. *væ misero mihi!*

SO. *Et mihi quidem: nam hæc res non minus me male habet, quam te, gnate mi.*

ACTUS QUARTI SCENA TERTIA.

LACHES. SOSTRATA. PAMPHILUS.

Argum. *Reconciliantur, & omne bellum inter se componunt vir & uxor. monetur Pamphilus, ut uxorem reducat.* Thes. 1. *Pro fortuna animus flectitur.* 2. *Ex duobus utilibus, utilius eligendum est.* 3. *Causa dissidii sedulo tollenda.* 4. *Senes odiosi sunt adolescentulis.*

QVem cum istoc sermonem habueris, procul hinc stans accepi, uxor.

ISTUC EST SAPERE, *qui, ubicunque opus sit, animum possis flectere,*

Quod

D O N A T I.

29. *Da veniam hanc mihi.*] *Mihi*, propter quam putas non reducendam. *Væ misero mihi!*] Nec negat, nec promittit: sed intumescit, utpote qui penitus dolore commotus, æstum animi dissimulare jam non potest. *Væ misero mihi.*] Nihil potuit pro rerum qualitate respondere, nisi ut ingemisceret.

30. *Et mihi quidem.*] Ἄχθος. quid enim, *Et mihi?* an ei? multa sic in usu nostro sunt.

V A R I O R U M.

hoc unum erat quod illi vitio verteret, quod ad mores socrus suæ, mores suos componere non poterat.

29. *Da veniam hanc.*] Concede hoc mihi.

D O N A T I.

1. *QUem cum istoc sermonem habueris.*] *In hoc colloquio reconciliatio senum est post jurgium, mista disputatione Pamphili de non reducenda. Procul.*] *Procul*, nunc prope. *Hinc stans accepi, uxor.*] *Accepi*, audivi. Et modo *Uxor*, ante *Mulier:* & de uxore, *DI mala prohibeant.*

2. *Istuc est sapere.*] Tò *Istuc*, exceptivè dictum: quasi cætera stulte fecerit. & simul stomachum retinet, quo reprehendat cætera. *Qui, ubicunque opus sit.*] *Qui* *Quid faciendum forsit postidea, hoc nunc sic feceris.*

Procul hic pro *propè*. Tum *Virgil.* in *Culice:*

— *Et procul illam*
Turba ferox juvenum telis confixa procorum.

Ubique, valet, *ubicumque*. Sed maximum est hoc loco, quod *sic*, reponimus, ubi est, *si*. *Sic*, neque bene, neque tamen ut pessimum sit. Ea enim subest vis huic *sic*. Andria:

Quid vos? quo pacto heic? satisne recte?
MY. *nosne? sic.*

Valet, *mediocriter; fortuna in neutram partem spectabili.* est, ut hoc addam, languoris cujusdam ac lentitudinis. *Palmer.*

V A R I O R U M.

1. *Quem cum istboc.*] Ita lego:

Quem cum istboc sermonem habueris, procul heic stans accepi, uxor.
Istbuc est sapere, qui, ubique opus sit animum possit flectere,

2. *Ubicunque, &c.*] Id est, quomodo; vel, ut. post τὸ *flectere*, semicolon, quod in qui-

Quod faciundum sit post fortasse, idem hoc nunc si feceris.
SO. *Fors fuat pol.* LA. *abi rus ergo hinc: ibi ego te, & tu me feres.*
SO. *Spero ecastor.* LA. *i ergo intro, & compone, quæ tecum simul*
Ferantur: dixi. SO. *ita ut jubes, faciam.* PA. *Pater.*

LA. *Quid*

DONATI.

pro *quæ*, interdum abundat. *Animum possis flectere.*] Modo non alienum animum, sed suum flectere. & unde flectere? à jurgio ad modestiam, ex concessione ex domo. *Animum flectere.*] Ad hoc *Flectere animum* dixit, ut ostenderet, ne nunc quidem purgatam apud se Sostratam de præterita culpa.

3. *Quod faciundum sit post fortasse.*] Hæc etiam sententia videri potest generalis: & deest *ad id*: ut sit, flectere ad id quod faciundum. Potest & absolute accipi *Quod*, pro, quæ res facienda sit. *Quod faciundum sit post fortasse.*] Id est, concedendum. & vim necessitatis hoc verbum exprimit.

4. *Fors fuat pol.*] Fortuna faveat: quasi τοῦ δυσφημισμοῦ adversus triste dictum usa est. nam Fors fortuna bona est. Et *Fuat*, *sit* significat. dixerat enim ille, *Quod faciundum sit post fortasse. Fors fuat pol.*] Id est, bona eveniat. quasi τοῦ δυσφημισμοῦ dicat, Bona dicito potius. An bona fortuna sit per Pollucem? *Abi rus.*] Hortantis est ad celeritatem. *Virgilius*,

Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ.

Ibi ego te, & tu me feres.] Non dixit, Ibi nos invicem delectabimus: sed quia senex atque anus est, *Ego te, & tu me feres*, dixit. Et simul, quia nuper incusaverat mores senum, revocare vult caussam abscessionis suæ ad filii culpam aut nurus. *Ibi ego te, & tu me feres.*] Aut quia noti inter nos sunt mores nostri: aut quia utrique una ætas est. & sic pronuntia, quasi hoc ipsum necessitate decernat senex, cum dicit, *Abi rus.* Ergo hinc, *Ibi ego te, & tu me feres*, ipsa pronuntiatio querelam continet de filiis & senectute.

5. *Spero ecastor.*] Mire non confirmavit mulier, sed sperare se dixit, memor jurgii pristini, & senilis amaritudinis: maxime quod & ille non dixit, Ibi nobis jucunde erit: sed, *Ibi ego te, & tu me feres. I ergo intro, & compone quæ simul tecum ferantur.*] Κωμικῷ χαρακτῆρι, & usu quotidiano, satisque moraliter: quia *Mulieres dum moliuntur, & dum comuntur, annus est.*

6. *Dixi.*] Denuntiatio est confirmandæ sententiæ, nec mutandæ: & translata est de foro & causidicis. *Cicero: Præco dixisse pronuntiat. Dixi.*] Hoc verbum in fine additum superiora confirmat: & est proprium his, qui peroraverunt caussam. *Pater.*] Ipsum nomen dehortationem significat, adjecta pronuntiatione. *Pater.*] Sic pronuntia, ut hoc vultuose dictum sit, *Hinc abire matrem.*

VARIORUM.

quibusdam edit. reperio, rectum puto. Duo enim videtur dicere, quæ tamen eodem recidunt: nempe, In eo veram sapientiam præcipue versari, ut ubicunque opus sit, animum possis flectere: & quod faciendum tibi fortasse sit posteà ingratiis, id si voluntate tuâ (ut alibi loquitur) prius quàm cogat necessitas, feceris.

3. *Faciundum sit post, &c.*] Muretus legit, *Fortasse sit postidea, hoc, &c.*

4. *Fors fuat.*] Plæraque omnia exemplaria, *fiat*, habent; sed, *fuat*, est legendum, ab eo deductum verbo perantiquo quod est *fuo*, valetque idem quod *sum*, Quo etiam *Virgilius* est usus:

Tros Rutilusve fuat:

quod est, *fit.* *Bembus.*

6. *Dixi.*] Denunciatio est confirmandæ sententiæ à foro translata. *Asconius* enim in Verrinas scribit, hoc verbum in per-

LA. *Quid vis, Pamphile?* PA. *hinc abire matrem? minime.* LA. *quid ita istuc vis?*
PA. *Quia de uxore incertus sum etiam quid sim facturus.* LA. *quid est?*
Quid vis facere, nisi reducere? PA. *equidem cupio, & vix contineor.*
Sed non minuam meum consilium: ex usu quod est, id persequar.
Credo ea gratia concordes magis, si non reducam, fore.
LA. *Nescias: verum id tua refert nihil, utrum illæ fecerint,*
Quando hæc abierit: odiosa hæc est ætas adolescentulis.

E me-

DONATI.

7. *Quid vis, Pamphile?*] Facete præsto *Quid vis*, respondit. *Quid ita istuc vis?*] Rem supra audivit & personam: nunc causam quærit. quasi dicat, *Esto ut nolis: quid tantopere non vis?*

8. *Incertus sum etiam quid sim facturus.*] Non, *Quid faciam*, dixit: sed *Quid sim facturus*: ut incerta molimina etiam verbis posset ostendere. *Quid est?*] Et *Quid ita istuc vis*, & *Quod est*, eo vultu pronuntiantur, ut consilium ejus & verba videatur contemnere pater.

9. *Quid vis facere, nisi reducere?*] Sic loquitur Laches, ut aliud Pamphilus respondere non audeat. & ideo dicit, *Equidem cupio, & vix contineor*: ut reducam scilicet. Adeo magna causa est non reducendi consilium.

10. *Id persequar.*] Non *Sequar*, sed *Persequar* ait, ut constantiam demonstraret.

11. *Credo ea gratia concordes magis.*] Sententiose dixit, tunc posse inter se congruere & concordare mulieres, quum & illa esse desierit socrus, & illa nurus. hæc enim inter illas est dissidiosa conjunctio. Et satis ingeniose dictum. Tolle enim inter mulieres proximitatem, & nulla causa discordiæ est. *Concordes magis.*] Non magis concordes, verum pro minus discordibus dixit. an ut serviret sententiæ,

12. *Nescias.*] Utrum concordes futuræ sint, an discordes. *Verum id tua refert nihil.*] Hoc verbum ex aliqua parte confirmantis est & consentientis. *Utrum illæ fecerint.*] Utrum consentientes sint, aut dissentientes. *Vtrum.*] Unum de duobus significat.

13. *Odiosa hæc est ætas adolescentulis.*] Supra in personam socrus culpam iratus contulerat discordiæ: nunc & uxori placatus, & nurui parcens, odiorum causam à personis transtulit ad ætates: sed ita tamen, ut magis juniores accusaret, ei de adolescentibus questus, quum miseratur senes. *Odiosa hæc est ætas.*] *Hæc*, cum gemitu pronuntiandum est.

VARIORVM.

peroratione causæ adhiberi solitum, quo significatur firmum & ratum esse, quod egerit. *Willich.*

9. *Contineor.*] Alii legunt, *contineo.*

11. *Concordes magis.*] Credo, si non ostendam me cupidum, & expectem dum illa cupiat, & parentes offerant; eò magis in posterum fore obsequentem matri, &c. Don. aliter: Sed hoc verius puto. *Magis, si non reducam.*] Faërnus tollit *magis*; & duplicat *d*, in *redducam*.

13. *Hæc abierit.*] Absente matre tua, non est quod sollicitus sis de earum concordia.

13. *Fa-*

E medio æquum excedere est. postremo jam nos fabulæ
Sumus, Pamphile, senex, atque anus.
Sed video Phidippum egredi per tempus. accedamus.

ACTUS QUARTI SCENA QUARTA.

PHIDIPPUS. LACHES. PAMPHILUS.

Argum. *Natum puerum Laches resciscit. Pamphilum ad recipiendam uxorem ambo senes hortantur. ille negat: meretricis amorem incusat pater.* Thes. 1. *Affinitas non est temere dirumpenda.* 2. *Liberi patrem sequuntur.* 3. *Communia sint cuncta inter uxorem & maritum, ne qua discordia oboriatur.*

Tibi quoque ædepol sum iratus Philumena,
Graviter quidem: nam hercle abs te factum est turpiter,

Etsi

DONATI.

14. *E medio æquum est excedere.*] Utrum ex urbe rus, an ex vita in mortem? Et satis moraliter. nam in *Medio stare* dicitur supervacuus vel molestus. Et cum stomacho dixit senili.

15. *Senex atque anus.*] Hæc duo nomina, ut posita sunt, caput indicant & inceptionem hujusmodi fabularum. *Jam nos fabulæ sumus, senex atque anus.*] Pronuntia *Senex atque anus*, quasi initium fabulæ. τοῦ ἰδιωτισμοῦ additum, *Pamphile.*

VARIORUM.

14. *Fabulæ sumus.*] Multus de nobis sermo est, dedecoris & ignominiæ plenus. Recte *Donatus* ait, eum allusisse ad principium fabularum, quæ puerulis narrari solent; quarum pleræque ita incipiant. Animadverti autem tale quiddam extare & apud *Aristoph.* Μῦς καὶ γαλῆ. Ubi etiam *Theon* notat, plerisque fabulis earum quæ domi narrari solerent, hoc esse principium, Γέρων καὶ γραῦς. Et tale esse illud *Platonis* in Phædro: *Fuit olim quidam formosus puer.* Neque ab his abludit ex Andria:
Atticus quidam olim navi fracta.
Itaque *Simo*, qui omnia illa ficta esse autumaret, *Fabulam*, inquit, *inceptat.* Sed & nisi me valde fallit animus, apud *Donatum* hoc loco ea ipsa Græca verba legerentur, nisi librariorum inscitia obstitisset. *Muretus.*

16. *Per tempus.*] Opportune.

DONATI.

TIBI QUOQUE ÆDEPOL. *In hac scena ultimus error est vicinus καταστροφῇ.*

1. *Tibi quoque ædepol sum iratus.*] Quasi dicat, Non solum matri tuæ, aut etiam socrui tuæ. *Tibi quoque ædepol.*] Recte: nam & amicos incusamus leniter incipientes, & graviora inferentes. Hanc ergo partus causa leniter incusat: deinde confirmat, inferendo, *Graviter quidem.* & statim causam subjungit, cur quidem ei irascatur.

2. *Factum est turpiter.*] Quod abscesserit domo mariti.

VARIORUM.

1. *Tibi quoque.*] Liberos parentum voluntatibus & jussibus aperte obsistere non debere, nec in os obloqui illis decere; sed potius, ne illos in graviorem iram commoveant, neve ad animi asperitatem exacuant, cedere, & à conspectu illo declinare satius esse, hæc scena declarat. Seneca: *Si filius es, parentes lædere quid negligis? cur non potius, ne te videant, discedis? quamvis hæc causa dura est, sic tamen citius eos ad misericordiam flexeris.* Plato de Legibus: *Omnino decet liberos parentibus non repugnare, sed illorum verbis, animum adhibere obsecundantem.* Marsus.

Etsi tibi causa est de hac re mater, qua te impulit:
Huic vero nulla est. LA. *opportune te mihi,*
Phidippe, in ipso tempore ostendis. PH. *quid est?*
PA. *Quid respondebo his? aut quo pacto hoc aperiam?*
LA. *Dic filiæ, rus concessuram hinc Sostratam:*
Ne revereatur, minus jam quo redeat domum. PH. *ah,*
Nullam de his rebus culpam commeruit tua:
A Myrrhina hæc sunt mea uxore exorta omnia.
Mutatio fit: ea nos perturbat, Laches.

PA. *Dum*

DONATI.

3. *Etsi tibi causa est de hac re.*] *Causam* more suo pro defensione posuit. Sic in Phormione, *Quid mihi dicent, aut quam causam reperient, demiror.* Et quæ causa fuerit, ipse dicit. *Mater te impulit.*] *Mater te impulit*, absolute: deest enim *nam.* ut sit, Nam mater te impulit. *Mater te impulit.*] Qualitas remotiva.

4. *Huic vero.*] Ipsi matri scilicet. *Opportune te mihi Phidippe in ipso tempore.*] Utrum ταυτολογία est? an *Opportune*, quia volebam: & in tempore, quomodo volebam? an, *Opportune*, mihi: *In ipso tempore* tibi: id est, & mihi & tibi commode evenisti: & ἀπὸ τοῦ *portus* dictum *Opportune*.

5. *In ipso tempore ostendis.*] Ostenditur nobis id quod quærebamus. *Opportune*, & *In ipso tempore*, non est idem. Etenim *Opportune* dicimus, quum, verbi gratia, invitati ad ipsum tempus incipientis prandii venimus: *In ipso tempore*, cum jam prandio apposito.

6. *Aut quo pacto hoc aperiam?*] Hoc modo ostendit, nec esse quod simulet: nec id quod verum est, dicendum sibi esse.

7. *Dic filiæ, rus concessuram Sostratam.*] Blande non addidit *Tua:* quasi dicat communi filiæ. Et bene, non socrum, sed Sostratam.

8. *Ne revereatur.*] Bene *revereatur:* ne odisse Sostratam, sed metuere videatur: & quasi ipsa socrus non odium meruerit, sed reverentiam. *Minus jam quo redeat domum.*] Τμῆσις cum ἀναστροφῇ. ut sit ordo, Quo minus redeat.

9. *Nullam de his rebus culpam.*] Relatio criminis potest videri. *Tua.*] Deest *uxor:* quod nomen inferius posuit. *Tua.*] Cum percussione audiendum est, ut subaudiatur *uxor*, ab eo quod dicturus est, uxore.

11. *Mutatio fit.*] Mutationem, suspicionem dicit, erroremque jurgantium. *Mutatio.*] Deest quarum rerum mutatio. ergo mutatio criminum, aut culparum. *Mutatio fit.*] Criminis scilicet & peccati. id est, vel mea uxor crimen tuæ sustinet: vel tua ad meam translata est culpam. *Ea nos perturbat, Laches.*] *Ea:* non ea mutatio, sed uxor, hoc est, Myrrhina.

VARIORVM.

Marsus. Extrema est ἐπιτάσεως conflictatio. itaque & formæ orationum sunt magis implicatæ, propter decorum in ipso affectu. *Willich.*

6. *Hoc aperiam.*] Rivius legit, *operiam.*

11. *Mutatio fit.*] Commutatio & conversio rerum, καταστροφή. Fortasse idem est hic, *mutatio fit*, quod alibi, *commutare verba.* Andr. Act. 2. Sc. 4. Græce συναλλάσσειν. Varro lib. 2. de re rust. in fine, *Neque ab hoc quod mutaret Cosinius.* Joseph. Scaliger. *Laches.*] Quod

PA. *Dum ne reducam, turbent porro, quam velint.*
PH. *Ego, Pamphile, eſſe inter nos, ſi fieri poteſt,*
Adfinitatem hanc ſane perpetuam volo:
Sin eſt, ut aliter tua ſiet ſententia,
Accipias puerum. PA. *ſenſit peperiſſe. occidi.*
LA. *Puerum! quem puerum?* PH. *natus eſt nobis nepos.*

Nam

DONATI.

12. *Dum ne reducam, turbent porro.*] Quomodo eſt pius erga matrem Pamphilus, ſi parvi facit, utrum ſocrus ſua perturbetur an mater à ſenibus? Solvitur ſic: quia *Quam*, non eſt generis fœminini, ſed eſt, *Quantum. Turbent*, errent & tumultuentur, ſignificat: vel turbentur. *Turbent porro quam velint.*] Quantum velint: aut eam, quam velint, mulierem, ſed melius eſt quod ſupra diximus.

13. *Ego, Pamphile.*] Hoc pronomen initium continet orationis graviter inceptæ: ut, *Ego poſtquam emi te à parvulo. Si fieri poteſt.*] Interpoſuit, ut ſupercilium ſoceri demonſtraret. *Si fieri poteſt.*] Recte additum, *Si fieri poteſt:* quia non convenit rogari à ſocero generum, ut ſupra dixit.

14. *Hanc ſane perpetuam volo.*] Jam enim eſt confirmata: ſed perpetuam cupit.

15. *Sin eſt, ut aliter tua ſiet ſententia.*] Τῷ εὐφημισμῷ vitavit illud quod eſt ominoſum, ne diſſidium diceret. ut *Virgilius*,

— *Gravior ne nuncius aures*
Verberet. —

16. *Accipias puerum.*] Jure, quia liberi patrem ſequuntur. Et mire hoc maxime adjecit, quod maxime recuſat Pamphilus: & propter quod uxor quoque non reducitur. Et *Accipias*, pro accipe: ut *Quieſcas*, pro quieſce. *Senſit peperiſſe. occidi.*] Hoc maxime inopinatum eſt Pamphilo: quia ſocrus promiſerat omnes ignoraturos. *Senſit.*] Proprie ſic.

17. *Puerum! quem puerum?*] Moraliter primo dubitat quid audierit: deinde quaſi certus quid audierit, admiratur, dicendo *Quem puerum? Puerum! quem puerum?*] Bene cum conſternatione animi: quod nunquam fando acceperat. *Natus eſt nobis.*] Bene, quia ambo avi.

VARIORUM.

Priſcianus legerit *Lache*, ipſe lib. 7. confirmat. ubi ejus hæc ſunt verba: *Nec ſolum in his quæ ſunt primæ, ſed etiam in his quæ tertiæ, id eſt, in omnibus Græcis ES producta finitis, ſimiliter invenies vocativum in E productam proferri: Chreme, Lache, Anchiſe.* Paulo poſt ſubdit hoc e *Terentio* exemplum. *Rivius.*

12. *Quam velint.*] Pro quantum.

13. *Si fieri poteſt, affinitatem.*] Propoſitio eſt per dilemma: Aut ſit affinis, aut non: ſi affinis, eſto perpetuus: ſin minus, puerum alat. Nam in divortiis juxta *Romanorum* leges, filii Patres ſequuntur. Hæc autem eo conſilio profert, ut declaret, ſe *Pamphilo* non ſupplicaturum, quo uxorem reducat. *Willich.*

14. *Perpetuam volo.*] Nuptiarum quippe hoc votum eſt, ætatem ex ut durent atque perpetuæ ſint. l. 1. 11. de rit. nupt. *Virgil.* Æneid. 1.

Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo,
Omneis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat. —

Quintilian. Declamat. 136. *Uxor mihi ſocia thori, vitæ conſors, in omnem ætatem jungenda.* Ideo divortium matrimonii quædam velut calamitas, qua interveniente, ſocietas hæc diſſolvitur. *Lindebrog.*

16. *Accipias puerum.*] In *Donat. quia liberi patrem ſequuntur. Puta, ex juſtis*

nuptiis

Nam abducta à vobis prægnans fuerat filia,
Neque fuiße prægnantem umquam ante hunc scivi diem.
LA. *Bene, ita me DI ament, nuncias; & gaudeo,*
Natum illum, & tibi illam salvam: sed quid mulieris
Uxorem habes? aut quibus moratam moribus?
Nosne hoc celatos tam diu? nequeo satis,
Quam hoc mihi videtur factum prave, proloqui.
PH. *Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches.*

PA. *Etiamsi*

DONATI.

18. *Nam abducta à vobis.*] Bene, non *Abierat*, sed *Abducta fuerat*: ut magis sit culpa matris. *A vobis.*] Pro, à Pamphilo. *Nam abducta à vobis prægnans fuerat.*] Hoc totum cum indignatione in uxorem pronuntiandum est.

19. *Neque fuisse prægnantem.*] Prægnans est ante gnatum, vel ante genetricem: est enim *Præ, ante.*

20. *Bene, ita me Dî ament.*] Agit gratias nuntianti: gratulatur ob susceptum nepotem: gaudet liberatam nurum.

21. *Natum illum, & tibi illam salvam.*] Proprium affectum refert, sibi nepotem, illi filiam esse servatam. *Et tibi illam salvam.*] Recte *Tibi*, quia pater puerperæ est cui dicit. *Sed quid mulieris uxorem habes?*] *Quid mulieris*, dixit: ne diceret, qualem mulierem, aut aliquid gravius. Et totum percunctative potius, quam pronuntiaret, & diceret, Pessimam mulierem, & male moratam uxorem habes. Et reprehensio est cum contemptu. sic &, *Quid hominis?* ut *Virgilius*,

Tu mihi quodcumque hoc regni. ——

At contra cum honore sic dicimus, *Quem hominem habes? Moratam.*] Id est, institutam. & est participium sine verbo.

23. *Nosne hoc celatos.*] Non partum celatos dicit: sed prægnantem filiam. *Nequeo satis, &c. proloqui.*] Magna exaggeratio.

24. *Quam hoc mihi videtur factum prave.*] Totum modeste, quamvis indignetur: quia apud maritum uxor non est vehementius accusanda. *Quam hoc mihi.*] Quod prægnans fuerit filia: non quod natus est puer.

25. *Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches.*] Utrum quia minus

VARIORVM.

nuptiis procreati. Instit. Jur. Tit. de patr. potest l. 19. l. 24. ff. de stat. homin. Ex injustis vero quæsiti liberi nuptiis matrem sequuntur. Instit. de nupt. l. 1. paragr. 2. ff. de municip. l. 5. paragr. 5. ff. de agnosc. & alend. lib. *Lindebrog.*

18. *Prægnans fuerat.*] In antiquissimis libris & in Pandectis *Florentinis* reperitur semper *prægnas atis.* Me vero non tantum usus scribendi vetustissimus movet, quantum hujus dictionis derivatio à *Donato* tradita: is enim hunc locum exponens, ait: *prægnans est ante gnatum, vel ante genitricem; est enim præ, ante:* ex quibus *Donati* verbis liquet, hanc vocem non esse participium, quod necessario per *n* efferendum esset, sed nomen à *præ*, & *gnatus*, vel à *præ*, & *genitrix:* quæ utraque vox nullam necessitatem infert nomini ab se deducto, assumendæ litteræ, *n. Faërnus.*

21. *Quid mulieris.*] Prudenter quoque de moribus inquirit. Nam Menandri consilio, virtus sponsæ aut uxoris, omnibus dotibus anteponenda est. Sic & *Seneca: Probitas, fidesque conjugis, mores, pudor placeant marito.*

25. *Non tibi id factum minus, &c.*] Ubi *placet* non est positum pro *displicet*,

PA. *Etiamsi dudum fuerat ambiguum hoc mihi:*
Nunc non est, quum eam consequitur alienus puer.
LA. *Nulla tibi, Pamphile, hic jam consultatio est.*
PA. *Perii!* LA. *hunc videre sæpe optabamus diem,*
Quum ex te esset aliquis, qui te appellaret patrem.
Evenit: habeo gratiam DIs. PA. *nullus sum!*
LA. *Reduc uxorem, ac noli adversari mihi.*
PA. *Pater, si illa ex me liberos vellet sibi,*
Aut se esse mecum nuptam: satis certo scio,

Non

DONATI.

& magis, quoniam sequitur * an εἰρωνεία est? ut sit ordo, Non minus mihi placet, quam tibi. Et *placet*, pro displicet intelligamus: ut alibi, *Nunc me hospitem lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile, aliorum exempla commonent.* *Non tibi illud factum.*] Sub εἰρωνείᾳ est dictum. hoc enim ait, Tantundem tibi placet hoc factum, quam mihi. Alibi, *Nunc me hospitem lites sequi, &c.*

27. *Quum eam consequitur alienus puer.*] *Alienus*: quod senes gratulantur, id maxime lædit Pamphilum. *Consequitur alienus puer.*] Μεταφορὰ à pecoribus, quæ ut mox nata fuerint, matres sequuntur. *Virgilius,*

Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque Deducunt. ——

28. *Nulla tibi Pamphile hic jam consultatio est.*] De reducenda scilicet uxore.

29. *Perii!*] Hoc sibi ipse Pamphilus dicit.

30. *Cum ex te esset aliquis qui te appellaret patrem.*] Bene hoc putavit, quod Pamphilo non videtur: hoc est, ex illo esse quod natum est.

31. *Evenit.*] Proprie *Evenit.* ideo & *bonorum eventus* dicitur. *Nullus sum!*] Ipse sibi iterum. hoc ulterius est, quam *perii*: quia quum aliquis perit, reliquum vel cadaver est.

32. *Ah noli adversari mihi.*] Causam interposuit senex, quo magis facere filius non recuset.

33. *Si ex me illa liberos vellet sibi.*] Ut apparet, tantum commentus est causam. *Si ex me illa liberos vellet sibi.*] Nactus est Pamphilus ex verbis senis causam aliam dissidii.

34. *Aut se esse mecum nuptam.*] Vetuste *Mecum nuptam*, dixit. Et recte: quia partus confirmat nuptias. Et melius, *Nuptam mecum*: quasi tectam & opertam uno cubiculo mecum. *Nubere* enim, est operiri tegique: unde & *Nubes*, quod tegere solent cœlum, dicuntur. *Virgilius*,

Arsurasque comas obnubit amictu. ——

VARIORUM.

ut quidem somniant: sed *Erasmo* interprete, hic sensus est, *Non tibi ô Laches factum illud placet, & minus mihi.* Subintelligendum est enim, *factum utrique non placere, sed alteri minus.* Joh. Theod.

27. *Nunc non est.*] Etsi antea de reducenda, vel non, uxore dubius animi eram, (vel, fuissem:) quid statueram; nunc non sum. certum est, non reducere, cum, &c.

30. *Quum ex te esset aliquis.*] Avi ob nepotes plurimum gaudent, præsertim paterni, quibus sunt cognomines, quod homines quam maxime æviterni esse desiderent, vivere autem in nepotibus, ut & in scriptis, etiam ii videntur qui obiere. quare avi in tertium usque seculum per nepotes memoriam sui futuram lætantur.

43. Re-

Non me clam haberet, quod celaße intelligo.
Nunc, quum ejus alienum esse à me animum sentiam,
Nec conventurum inter nos posthac esse arbitror,
Quamobrem reducam? LA. *Mater quod suasit sua,*
Adolescens mulier fecit: miramdumne id est?
Censen' te posse reperire ullam mulierem,
Quæ careat culpa? an quia non delinquunt viri?
PH. *Vosmet videte jam, Laches, & tu Pamphile,*
Remissan' opus sit vobis, an reducta domum.
Uxor quid faciat, in manu non est mea:
Neutra in re vobis difficultas à me erit.
Sed quid faciemus puero? LA. *ridicule rogas:*
Quid-

DONATI.

35. *Non me clam haberet.*] Id est, non tacuisset, partumque celasset. *Quod celasse intellego.*] Non dixit, natum filium: ne interposito affectu molliretur iratus.

36. *Nunc quum ejus alienum esse à me animum sentiam.*] A præsenti tempore.

37. *Nec conventurum.*] A futuro.

38. *Quamobrem reducam?*] Firmior conclusio facta est per interrogationem, quam si esset pronuntiativa. *Mater quod suasit sua.*] A derivatioue causæ defensio: & præterea status est venialis, ab imprudentia descendens. *Sua.*] Pro *ejus*: ut,

Namque suam patriam antiquam cinis ater habebat.

39. *Adolescens mulier fecit.*] Multa dixit: & *Mater sua*, & *Adolescens mulier*. & quasi docet hoc exemplo, parendum patri esse. *Mirandumne id est.*] Bene *Mirandum*, non *Irascendum*, dixit. Miramur enim magis si amici peccaverint, quam irascimur.

40. *Reperire ullam mulierem.*] Quasi dicat, si hanc repudiaveris.

41. *An quia non delinquunt viri?*] Εἰρωνείᾳ dictum: non enim non delinquunt.

42. *Vosmet videte jam, Laches, & tu Pamphile.*] Nec rogare socerum, nec interesse convenit, ubi certior fit ad repudiandum gener. *Vosmet videte jam, Laches.*] *Virgilius*,

Vos, ô Calliope, precor, aspirate canenti.

43. *Remissam opus sit vobis, an reductam domum.*] In veris codicibus sic est, *Remissan', an reducta*: ut sit *Remissane, an reducta*.

44. *Uxor quid faciat, in manu non est mea.*] Ordo, Uxor mea quid faciat, in manu non est: deest *ejus*. ut sit, in manu ejus non est: sed in mea potestate positum est. *In manu non est.*] Uxoris scilicet. Et est ordo, uxor mea quid faciat, in manu ejus non est.

45. *Neutra in re vobis difficultas.*] Promittit facilitatem suam: ut tamen uxor roganda sit. An aliter, & ut supra annotavimus.

46. *Sed quid faciemus puero?*] *Quid me fiet*, & *Quid fiet mihi* dicitur. *Sed quid faciemus puero?*] Qui utique quic-

VARIORUM.

43. *Remissan' opus.*] Non domum mariti, unde nunc aberat: sed accipe *remissa* pro repudiata, ac jussa res suas habere sibi. Vel videte, an malitis exspectare, dum illa remittatur à nobis, an ipsi reducatis.

46. *Quid faciemus puero?*] Animad-

Quidquid futurum est, huic suum reddas scilicet,
Ut alamus nostrum. PA. *quem ipse neglexit Pater,*
Ego alam? LA. *quid dixti? eho! an non alemus, Pamphile?*
Prodemus quæso potius? quæ hæc amentia est?
Enimvero prorsus jam tacere non queo:

Nam

DONATI.

quid erit, patri reddendus est. *Ridicule rogas.*] *Ridicule*, vel adverbium esse potest, vel nomen: si nomen est, subdistingue *ridicule*: & sic interroga, cum vi pronuntiationis.

47. *Huic reddas.*] Pamphilo scilicet. *Huic suum reddas scilicet.*] Sic dixit, *Huic suum*, &, *Reddas*; quasi reposcat Pamphilus. Et non subjunxit, *ut alat*, sed, *ut alamus*: ut sua quoque interesse monstraret.

48. *Ut alamus nostrum.*] Scilicet Pamphili filium, nepotem meum, utrumque nostrum. *Quem ipse neglexit.*] Si *Ipse* legeris, clare dictum est: si *Ipsa*, lenius est, & videbitur senex ob murmurationem ejus intellexisse, quod nolit puerum tolli: & ideo appositum, *Quid dixti? eho! an non alemus, Pamphile? Quem ipse neglexit.*] Legitur & *Ipsa*, & hoc est melius: ut sit *Pater* vocativus casus. *Quem ipsa neglexit, pater, ego alam?*] Hic sibi obmurmurans, vultu & verbis ostendit nolle suscipere filium.

49. *An non alemus, Pamphile?*] Quod faciendum sit, à contrario vult senex pronuntiatione demonstrare, quod scelus sit non fecisse.

50. *Prodemus quæso potius?*] Deseremus, projiciemus, porro dabimus. *Virgilius*,

—— Unius ob iram
Prodimur. ——

Nam à quo defendendi sumus, si nos deserit pater.

51. *Enimvero prorsus jam tacere.*] Multa reticentia de filiorum vitiis, & defensione quoque apud soceros uti parentes, sæpe *Terentius* demonstravit, & præcipue in Andria, quum dicit, *Ego illud sedulo negare factum, ille instat factum. Iam tacere non queo.*] Quamvis tacendum sit,

VARIORUM.

verti hunc dicendi, sive morem, sive figuram, Poëtam etiam in aliis fabulis sæpe fuisse usum: *Quid hic faciet sua? Quid te futurum censes?* Usurpavit & *Cicero* percupide: *Quid me fiet? Quid pecunia fiet? Quid hoc nomine facias? Quid factum est Stratone & Nicostrato?* Bembus.

48. *Ut alamus nostrum.*] *Myrrhinæ* consilium fuerat, ut filius exponeretur. *Laches* contra eum alendum censet. Sunt enim inter se contraria, alere & exponere, ut apud Græcos, τρέφειν καὶ ἐκτιθέναι. *Posidippus*:

Υἱὸν τρέφει τις κἂν πένης τις ὢν τύχῃ·
Θυγατέρα δ' ἐκτίθησι, κἂν ᾖ πλούσιος.

Quamvis sint pauperes, tamen alunt filios:
Sed filias exponunt etiam divites.

Franc. Fabric.

48. *Quem ipse neglexit, Pater.*] Qui *ipsa* legunt, faciunt *Pater* vocativi casus: at Faërnus *ipse* probat, ut *pater* sit nominativus: videntur enim hæc verba *Pamphili*, secum, ne pater & socer intelligant, obmurmurantis, alium esse patrem nati pueri, non se. Quod autem hæc secum *Pamphilus* dicat, ostenditur ex *Lachetis* verbis, statim *Pamphilum* interrogantis, quid dixerit. Sane *Donatus*, *quem ipsa*, magis probat, quod (cum reverentia ejus dixerimus) non sat bona ratione facere videtur. Cui enim *Pamphilus* se probaturum hoc putet, quod ideo alere filium nolit, quia eundem mater neglexerit? idne sat causæ cuiquam videri potest, ut filium suum abjiciat, quod sit à matre neglectus?

61. *Huc.*]

Nam cogis ea, quæ nolo, ut præsente hoc loquar.
Ignarum censes tuarum lachrumarum esse me?
Aut quid sit id, quod solicitere ad hunc modum?
Primum, hanc ubi dixti causam, te propter tuam
Matrem non posse habere hanc uxorem domi:
Pollicita est ea se concessuram ex ædibus.
Nunc, postquam ademptam hanc quoque tibi causam vides,
Puer quia clam te est natus, nactus alteram es.
Erras, tui animi si me esse ignarum putas.
Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum,
Quam longum spatium amandi amicam tibi dedi?
Sumptus, quos fecisti in eam, quam animo æquo tuli!
Egi, atque oravi tecum uxorem ut duceres:

Tem-

DONATI.

53. *Ignarum censes tuarum lachrumarum esse me?*] Conjectura quod amet meretricem Pamphilus. *Ignarum tuarum lachrumarum esse me?*] Apparet illum à Sostrata hoc audivisse, nam ipsa filium reprehenderat flentem.

54. *Sollicitere.*] Perturberis, commoveare. *Ad hunc modum.*] Id est, immoderate.

55. *Primum, hanc ubi dixti causam.*] A summo ad imum.

59. *Nactus alteram es.*] *Nancisci* proprie dicitur qui paratus ad tenendum, ante quam possit reperire quod teneat, statim, quod occurrerit, prehendit.

61. *Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum.*] Mire est temporis invectio: Et *aliquando tandem ut adjungas*, deest *fac*: sed plenum pronuntiatione est.

62. *Quam longum spacium.*] Ab ante actis.

63. *Sumptus, quos fecisti in eam.*] Recte hoc dixit: quia impetrabilior esse debet indulgentissimus pater. ut alibi, *Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc, Quæ meo cumque animo libitum est facere: eine ego ut adverser.*

64. *Egi atque oravi.*] *Agit*, qui justam rem dicit: *Orat*, qui animo demisso precatur, ut quasi beneficium præstetur sibi.

VARIORVM.

61. *Huc.*] Ad uxorem. *Adjungas tuum.*] Rivius legit, *Adducas*. Fabricus, *Abducas*.

64. *Egi, atque oravi tecum.*] Est hoc vetuste dictum, atque ad imitationem *Plauti*, quem libenter Poëta noster facit ut imitetur. Is igitur in Persa:

Quæso animum adverte, hoc enim jam heri narravi tibi,
Tecumque oravi, ut nummos sexcentos mihi dares utendos mutuos.

Idem in Curculione:

Tecum oro & quæso, qui has tabellas adferet
Tibi, ut ei detur quam isthic emi virginem.

Nisi quis illud, *tecum*, referre velit ad verbum *egi*: quod fieri oportere si quis magnopere contendat, haud multum equidem reluctor. Sed alterum plane cum verius, tum etiam minus coactum. Eodem modo apud *Plautum*, *mecum*, pro *me*, identidem positum reperitur: Velut in Asin.

Hanc quod daturus, hanc jube petere atque orare mecum.

Sic item paulo post ibidem. *Rivius.*

 71. *Quum*

Tempus dixi eſſe : impulſu duxiſti meo.
Quæ tum, obſecutus mihi, feciſti ut decuerat :
Nunc animum rurſum ad meretricem induxti tuum ;
Cui tu obſecutus, facis huic adeo injuriam :
Nam in eandem vitam te revolutum denuo
Video eſſe. PA. *mene?* LA. *te ipſum. & facis injuriam,*
Quum fingis falſas cauſas ad diſcordiam :
Ut cum illa vivas, teſtem hanc quum abs te amoveris:
Senſitque adeo uxor : nam ei cauſa alia quæ fuit,
Quamobrem abs te abiret? PH. *plane hic divinat : nam id eſt.*
PA. *Dabo jusjurandum, nihil eſſe iſtorum, tibi.* LA. *ah,*
Reduc uxorem : aut, quamobrem non opus ſit, cedo.

PA. Non

DONATI.

65. *Tempus dixi eſſe.*] *Tempus :* quia diu multumque ſuſtinuit. *Impulſu duxiſti meo.*] Multum valet ad ſuadendum laudatio ejus, apud quem agimus : & ex ea parte laudatio, qua illum volumus inflecti.

66. *Quæ tum, obſecutus mihi, feciſti ut decuerat.*] Ordo, Quæ feciſti tum obſecutus mihi, ut decuerat. *Quæ tum obſecutus mihi, feciſti.*] Juveniliter ſatis, quia non dixit, Multum amans.

67. *Nunc animum rurſum ad meretricem.*] Hoc vultuoſe & demiſſo labro : ut appareat invitum adduci ad reprehendendum, qui laudaverit modo.

68. *Cui tu obſecutus.*] O meretricis ſuperbiam non ferendam! *Facis huic.*] Scilicet uxori.

69. *Nam in eandem vitam.*] Parcius *vitam* dixit, quam flagitium atque libidinem. *Te revolutum denuo.*] Non *Rediſſe*, ſed *Revolutum eſſe :* tanquam invitum aut neſcium. reliquit enim quandam veniam, ut velit eſſe correctior.

70. *Mene?*] Hoc genus interrogationis negativam habet ſignificationem. *Et facis injuriam.*] Pro, *facis injuſte.*

72. *Ut cum illa vivas.*] Gravius eſt cum meretrice vivere, quam meretricem amare. *Teſtem hanc quum abs te amoveris.*] Laudata eſt hic uxor modeſta, quum illam teſtem, non impeditricem appellet ſocer.

73. *Senſitque adeo uxor.*] Aliud argumentum, quo vult in Pamphilum referre, non ſolum illius, ſed etiam uxoris culpam. Et hic vide non accuſari ſocrum.

74. *Plane hic divinat.*] *Divinat* dixit, pro verum dixit. & nota *Divinat*, de præterito dictum. Unde proverbium, *Ajunt divinare ſapientem.* quia qui dicit verum, divinus eſt.

75. *Dabo jusjurandum.*] Ubi argumenta & teſtimonia deficiunt, ibi jurejurando opus eſt: & id eſt ἄτεχνος πίστις. *Nihil eſſe iſtorum.*] Satis concinne dixit *Iſtorum*, ne in ſingulis commoraretur.

76. *Reduc uxorem : aut quamobrem non opus ſit, cedo.*] Quia Pamphilus hoc ſolum defendit, non id eſſe, quod pater putat : nec cauſam, quæ vera ſit, protulit : ideo ſenex relicta tota quæſtione, rediit ad id quod agitur, & ait, *Reduc*

VARIORUM.

71. *Quum fingis.*] Faërnus, *Confingis* legit. Alii, *Tum fingis.*

72. *Teſtem hanc.*]Uxorem tuam, teſtem (quamdiu domi tecum) tuæ impudicitiæ, & impuritatis.

81. Pro-

PA. *Non est nunc tempus.* LA. *puerum accipias: nam is quidem*
In culpa non est: post de matre videro.
PA. *Omnibus modis miser sum: nec, quid agam, scio:*
Tot me nunc rebus miserum concludit Pater.
Abibo hinc, præsens quando promoveo parum:
Nam puerum injussu credo non tollent meo,
Præsertim in ea re quum sit mihi adjutrix socrus.
LA. *Fugis? hem. nec quidquam certi respondes mihi?*
Num tibi videtur esse apud sese? sine:
Puerum, Phidippe, mihi cedo; ego alam. PH. *maxume.*
Non mirum fecit uxor mea, si hoc ægre tulit.
Amaræ mulieres sunt, non facile hæc ferunt:

Pro-

DONATI.

uxorem: aut dic, quæ res vetat. *Non opus sit.*] Reducta scilicet.

77. *Non est nunc tempus.*] Quia socer adest. Et oratorie confugit ad deditionem, defensione titubante. *Accipias.*] Pro *accipe.* Causa cur accipiat.

78. *Nam is quidem in culpa non est.*] In hoc dicto est quædam faceta irrisio ejus, qui nimis iracundus sit. *Post de matre videro.*] Bene de matre concedit, ut de puero extorqueat: quia scit parentum concordiam esse per filios.

79. *Omnibus modis miser sum.*] Quid est, *Omnibus modis?* utrum & circa parentem, & circa uxorem? an & in reducenda, & in non reducenda? *Miser sum.*] An miser sum, cui maxime obtruditur quod maxime fugio, id est, puer.

80. *Concludit pater.*] Translatio de fera indagata. Sic *Cicero, circumdatos Verri cancellos* ait.

82. *Nam puerum, credo.*] Omnia facit Poëta, ne aut rem palam faciat, aut intercedat divortium.

83. *Adjutrix socrus.*] Quæ dixit, *Continuo exponetur.*

84. *Fugis? hem.*] Ex verbis patris ostendere voluit, quid agat Pamphilus. & ille *Abibo* dixit, hic, *Fugis.*

85. *Num tibi videtur esse apud sese?*] Quasi ob amorem meretricis insanus. *Sine.*] *Sine*, separatim accipe: quia vim habet comminantis.

88. *Amaræ mulieres.*] Quasi vir, dixit amaras mulieres. non enim laudat, sed causam dicit, unde uxor offenderit Pamphilum. *Non facile hæc ferunt.*] Non facile ferunt pellicatum, neque amorem aliarum in viris.

VARIORVM.

81. *Promoveo.*] *Proficio*, neutraliter. *Latomus.*

82. *Non tollent.*] Malim *tollet*, ut referatur ad *Lachetem*, cujus, utpote avi, in tollendo puero summa erat potestas. *Faërn.*

88. *Amaræ mulieres sunt, &c.*] Mulieres zelotypia maxime mordentur: In quam sententiam est ille Græcus versiculus:

Ζῆλος γυναικὸς πάντα πυρπολεῖ δόμον.

Incendet omnem fœminæ zelus domum.

Et quidvis aliud in marito, quam pellicem, æquioribus oculis mulieres aspiciunt. *Ovidius* 2. de arte:

— Sed neque fulvus aper tam sævus in ira,
Fulmineo rapidos cum rotat ore canes;
Non lea, cum catulis lactentibus ubera præbet;

Propterea hac ira est. nam ipsa narravit mihi.
Id ego hoc præsente tibi nolebam dicere:
Neque illi credebam primo: nunc vero palam est.
Nam omnino abhorrere animum huic video à nuptiis.
LA. *Quid ergo agam, Phidippe? quid das consilii?*
PH. *Quid agas? meretricem hanc primum adeundam censeo.*
Oremus, accusemus gravius, denique
Minitemur, si cum illo habuerit rem postea.
LA. *Faciam ut mones. eho puer, curre ad Bacchidem hanc*
Vicinam nostram, huc evoca verbis meis.

Et

DONATI.

89. *Nam ipsa narravit mihi.*] Utrum finxit hæc dixisse filiam sibi? an vero κατὰ τὸ σιωπώμενον factum est? Ego neutrum puto: & sic intelligo, quod de uxore sua dicat, Ipsa narravit mihi: secundum illud quod supra dixit; Nunc mihi in mentem venit, de hac re quod locuta es olim, quum illum generum cepimus. nam negabas nuptam filiam tuam posse te pati cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.

91. *Neque illi credebam primo.*] Quare non credebas? namque amaræ ad hanc rem mulieres sunt, & sæpe de nihilo suspiciosæ. Et bene hoc addidit, ne timuisse generum videretur.

92. *A nuptiis.*] Non dixit *A filia mea:* sed quod pater Pamphili magis doleat, *A nuptiis* inquit. nam Philumenam nolle, irati est: odisse nuptias, amatoris.

93. *Quid ergo agam, Phidippe?*] Mire conturbatur pater, quasi res sua tantum agatur. Et vide quemadmodum Poëta latenter festinet ad rerum cognitionem.

94. *Meretricem hanc.*] Bene *Hanc*, quasi eam quæ interturbat. sic enim sumitur hoc pronomen: ut,

Hanccine ego vitam parsi perdere?

Et, *Tuaque animam hanc effundere dextra.* Id est, malam. *Hanc.*] Quasi dicat, quæ nos perturbat. *Primum.*] Bene *Primum:* ut intelligamus deinde Pamphilum.

95. *Oremus.*] Utrum rogemus? an quod est verius, omni genere eloquii commoneamus? unde *Oratores orare* & *perorare* dicuntur: & *Orator* nomen accepit. *Virgilius*,

— *Talibus orabat dictis:*

Nam qui orat, accusaturus aut commoniturus orat. *Oremus.*] Id est, eloquamur. Potest intelligi & *Rogemus:* sed non convenit personæ potiori, & causæ, & ipsi verborum ordini.

96. *Si cum illo habuerit rem postea.*] Ut in Eunucho, *Quocum uno tum rem habebam hospite.*

97. *Bacchidem hanc vicinam nostram.*] Sic maluit, quam meretricem dicere: ne grave sit cum ea seni loqui, nisi quia vicina est. *Huc evoca verbis meis.*] Bene servata sunt personis congruentia. Nam socerum monere hanc rem tantum decuit, non etiam facere: ut cum pellice filiæ suæ mitius sermocinaretur. Et, *Huc evoca verbis meis:* deest *eam.*

VARIORVM.

Nec brevis ignoto vipera læsa pede;
Fœmina quam, socii deprensa pellice lecti.
Weitzius.

90. *Tibi nolebam.*] Faërn. *Nolueram.* Alii *volueram.* Rivius *volebam* legit.

91. *Nunc vero palam est.*] Potest hæc lectio teneri: sed mihi ea, quæ est in libro Bembino vehementer placet, *nunc verum palam est:* ut *verum* sit nomen, & sit sensus: jam veritas manifesta est. *Faërnus.*

102. *Si*

Et te oro porro in hac re adjutor sis mihi. PH. *ah,*
Iamdudum dixi, idemque nunc dico, Lache,
Manere adfinitatem hanc inter nos volo,
Si ullo modo est ut possit, quod spero fore.
Sed visn' adesse me una, dum istam convenis?
LA. *Immo vero abi: aliquam puero nutricem para.*

ACTUS QUINTI SCENA PRIMA.

BACCHIS. LACHES.

Argum. *Laches Pamphili pater, Bacchidem meretricem alloquitur, illamque accusat, quod ad se recipiat filium: illa constanter negat. In hac autem scena, via munitur ad catastrophen.* Thes. 1. *Moderari iram prudentis est.* 2. *Meretrices non facile mores mutant.* 3. *Senis est, cuncta prudenter agere.* 4. *Purgatio post factam injuriam inutilis est.*

NOn hoc de nihilo est, quod Laches nunc me conventam esse expetit:
Nec pol me multum fallit, quin quod suspicor, sit quod velit.
LA. *Vi-*

DONATI.

102. *Si ullo modo est ut possit.*] Manere scilicet, vel fieri ut maneat.

103. *Sed visne adesse me una dum istam convenis?*] Melius pronuntiaveris, si renitente & improbante hoc vultu, dicere acceperis Phidippum: quasi non oporteat interesse socerum. Ideo mutat sententiam Laches, & relegat eum in procurationem alterius rei.

104. *Nutricem para.*] Pro, quære.

DONATI.

NON HOC DE NIHILO EST. *Rarus vitæ color in hac locutione miscetur à Poëta. Nam meretrix loquitur & senex: & quod est mirabilius, bona meretrix, mitis senex. ut intelligas laborasse Terentium, ut & à lege comicorum recederet, & in actu tantum consuetudinem retineret.*

1. *Non hoc de nihilo est.*] Debet mirari meretrix, quum ad senem ducitur: debet timere, quum ad patrem: debet suspicari aliquid, cujus amator jam maritus est. *Non hoc de nihilo.*] Conjecturalis causa est; Recipis Pamphilum? non recipio.

2. *Nec pol me multum fallit, quin quod suspicor.*] Ordo & sensus hic est, Nec pol me multum fallit, quin quod velit, hoc sit quod suspicor: vel, quin quod suspicor, sit hoc quod velit. Ordo, Quin quod velit, sit quod suspicor. *Nec pol me multum fallit.*] Non me fallit, quo minus id sit, quod me vocat, quod suspicor.

VARIORUM.

1. *Non hoc.*] Debere se quemque purgare in eo, quo reus sit, si in culpa non est, atque ita etiam purgare, ut intrepide de satisfactione promittat, docet hæc scena. Et quamvis *Terentius* hic, sordido ac turpi vitæ genere infamem meretricem adducit, bonam eandem, & pro fama sua stantem facit: quo significet scilicet quam magna res sit integritas vitæ, quam & improbi & impuri homines non facile contemnunt. Quare bene præcepit *Ovid.*

Omnia si perdas, famam servare memento;
Qua semel amissa postea nullus eris.

Marsus. *Conventam esse.*] Singularis locutio, pro, *convenire expetit*; participium, loco verbi. *Latomus.*

2. *Quin quod suspicor.*] Mirum est *Terentium*

Quod faciundum sit post fortaße, idem hoc nunc si feceris.
SO. *Fors fuat pol.* LA. *abi rus ergo hinc: ibi ego te, & tu me feres.*
SO. *Spero ecastor.* LA. *i ergo intro, & compone, quæ tecum simul*
Ferantur: dixi. SO. *ita ut jubes, faciam.* PA. *Pater.*
LA. *Quid*

DONATI.

pro *quæ*, interdum abundat. *Animum poßis flectere.*] Modo non alienum animum, sed suum flectere. & unde flectere? à jurgio ad modestiam, ex concessione ex domo. *Animum flectere.*] Ad hoc *Flectere animum* dixit, ut ostenderet, ne nunc quidem purgatam apud se Sostratam de præterita culpa.

3. *Quod faciundum sit post fortaße.*] Hæc etiam sententia videri potest generalis: & deest *ad id*: ut sit, flectere ad id quod faciundum. Potest & absolute accipi *Quod*, pro, quæ res facienda sit. *Quod faciundum sit post fortaße.*] Id est, concedendum. & vim necessitatis hoc verbum exprimit.

4. *Fors fuat pol.*] Fortuna faveat: quasi τοῦ εὐφημισμοῦ adversus triste dictum usa est. nam Fors fortuna bona est. Et *Fuat*, *sit* significat. dixerat enim ille, *Quod faciundum sit post fortaße. Fors fuat pol.*] Id est, bona eveniat. quasi τοῦ εὐφημισμοῦ dicat, Bona dicito potius. An bona fortuna sit per Pollucem? *Abi rus.*] Hortantis est ad celeritatem. *Virgilius*,

Ergo age, chare pater, cervici imponere nostræ.

Ibi ego te, & tu me feres.] Non dixit, Ibi nos invicem delectabimus: sed quia senex atque anus est, *Ego te, & tu me feres*, dixit. Et simul, quia nuper incusaverat mores senum, revocare vult caussam abscessionis suæ ad filii culpam aut nurus. *Ibi ego te, & tu me feres.*] Aut quia noti inter nos sunt mores nostri: aut quia utrique una ætas est. & sic pronuntia, quasi hoc ipsum necessitate decernat senex, cum dicit, *Abi rus*. Ergo hinc, *Ibi ego te, & tu me feres*, ipsa pronuntiatio querelam continet de filiis & senectute.

5. *Spero ecastor.*] Mire non confirmavit mulier, sed sperare se dixit, memor jurgii pristini, & senilis amaritudinis: maxime quod & ille non dixit, Ibi nobis jucunde erit: sed, *Ibi ego te, & tu me feres. I ergo intro, & compone quæ simul tecum ferantur.*] Κωμικῷ χαρακτῆρι, & usu quotidiano, satisque moraliter: quia *Mulieres dum moliuntur, & dum comuntur, annus est.*

6. *Dixi.*] Denuntiatio est confirmandæ sententiæ, nec mutandæ: & translata est de foro & causidicis. *Cicero: Præco dixiße pronuntiat. Dixi.*] Hoc verbum in fine additum superiora confirmat: & est proprium his, qui peroraverunt caussam. *Pater.*] Ipsum nomen dehortationem significat, adjecta pronuntiatione. *Pater.*] Sic pronuntia, ut hoc vultuose dictum sit, *Hinc abire matrem.*

VARIORUM.

quibusdam edit. reperio, rectum puto. Duo enim videtur dicere, quæ tamen eodem recidunt: nempe, In eo veram sapientiam præcipue versari, ut ubicunque opus sit, animum possis flectere: & quod faciendum tibi fortasse sit posteà ingratiis, id si voluntate tuâ (ut alibi loquitur) prius quàm cogat necessitas, feceris.

3. *Faciundum sit post, &c.*] Muretus legit, *Fortaße sit postidea, hoc, &c.*

4. *Fors fuat.*] Plæraque omnia exemplaria, *fiat*, habent; sed, *fuat*, est legendum, ab eo deductum verbo perantiquo quod est *fuo*, valetque idem quod *sum*, Quo etiam *Virgilius* est usus:

Tros Rutilusve fuat:

quod est, *sit*. *Bembus.*

6. *Dixi.*] Denunciatio est confirmandæ sententiæ à foro translata. *Asconius* enim in Verrinas scribit, hoc verbum in per-

LA. *Quid vis, Pamphile?* PA. *hinc abire matrem? minime.*
LA. *quid ita istuc vis?*
PA. *Quia de uxore incertus sum etiam quid sim facturus.*
LA. *quid est?*
Quid vis facere, nisi reducere? PA. *equidem cupio, & vix contineor.*
Sed non minuam meum consilium: ex usu quod est, id persequar.
Credo ea gratia concordes magis, si non reducam, fore.
LA. *Nescias: verum id tua refert nihil, utrum illæ fecerint,*
Quando hæc abierit: odiosa hæc est ætas adolescentulis.

E me-

DONATI.

7. *Quid vis, Pamphile?*] Facete præsto *Quid vis*, respondit. *Quid ita istuc vis?*] Rem supra audivit & personam: nunc causam quærit. quasi dicat, *Esto ut volis: quid tantopere non vis?*

8. *Incertus sum etiam quid sim facturus.*] Non, *Quid faciam*, dixit: sed *Quid sim facturus*: ut incerta molimina etiam verbis posset ostendere. *Quid est?*] Et *Quid ita istuc vis*, & *Quod est*, eo vultu pronuntiantur, ut consilium ejus & verba videatur contemnere pater.

9. *Quid vis facere, nisi reducere?*] Sic loquitur Laches, ut aliud Pamphilus respondere non audeat. & ideo dicit, *Equidem cupio, & vix contineor*: ut reducam scilicet. Adeo magna causa est non reducendi consilium.

10. *Id persequar.*] Non *Sequar*, sed *Persequar* ait, ut constantiam demonstraret.

11. *Credo ea gratia concordes magis.*] Sententiose dixit, tunc posse inter se congruere & concordare mulieres, quum & illa esse desierit socrus, & illa nurus. hæc enim inter illas est dissidiosa conjunctio. Et satis ingeniose dictum. Tolle enim inter mulieres proximitatem, & nulla causa discordiæ est. *Concordes magis.*] Non magis concordes, verum pro minus discordibus dixit. an ut serviret sententiæ,

12. *Nescias.*] Utrum concordes futuræ sint, an discordes. *Verum id tua refert nihil.*] Hoc verbum ex aliqua parte confirmantis est & consentientis. *Utrum illæ fecerint.*] Utrum consentientes sint, aut dissentientes. *Utrum.*] Unum de duobus significat.

13. *Odiosa hæc est ætas adolescentulis.*] Supra in personam socrus culpam iratus contulerat discordiæ: nunc & uxori placatus, & nurui parcens, odiorum causam à personis transtulit ad ætates: sed ita tamen, ut magis juniores accusaret, ei de adolescentibus questus, quum miseratur senes. *Odiosa hæc est ætas.*] *Hæc*, cum gemitu pronuntiandum est.

VARIORUM.

peroratione causæ adhiberi solitum, quo significatur firmum & ratum esse, quod egerit. *Willich.*

9. *Contineor.*] Alii legunt, *contineo.*

11. *Concordes magis.*] Credo, si non ostendam me cupidum, & exspectem dum illa cupiat, & parentes offerant; eò magis in posterum fore obsequentem matri, &c. Don. aliter: Sed hoc verius puto. *Magis, si non reducam.*] Faërnus tollit *magis*; & duplicat *d*, in *reducam*.

13. *Hæc abierit.*] Absente matre tua, non est quod sollicitus sis de earum concordia.

13. *Fa-*

E medio æquum excedere est. postremo jam nos fabulæ
Sumus, Pamphile, senex, atque anus.
Sed video Phidippum egredi per tempus. accedamus.

ACTUS QUARTI SCENA QUARTA.

PHIDIPPUS. LACHES. PAMPHILUS.

Argum. *Natum puerum Laches rescíscit. Pamphilum ad recipiendam uxorem ambo senes hortantur. ille negat: meretricis amorem incusat pater.* Thes. 1. *Affinitas non est temerè dirumpenda.* 2. *Liberi patrem sequuntur.* 3. *Communia sint cuncta inter uxorem & maritum, ne qua discordia oboriatur.*

Tibi quoque ædepol sum iratus Philumena,
Graviter quidem: nam hercle abs te factum est turpiter,
Etsi

DONATI.

14. *E medio æquum est excedere.*] Utrum ex urbe rus, an ex vita in mortem? Et satis moraliter. nam in *Medio stare* dicitur supervacuus vel molestus. Et cum stomacho dixit senili.

15. *Senex atque anus.*] Hæc duo nomina, ut posita sunt, caput indicant & inceptionem hujusmodi fabularum. *Iam nos fabulæ sumus, senex atque anus.*] Pronuntia *Senex atque anus*, quasi initium fabulæ. τοῦ ἰδιωτισμοῦ additum, *Pamphile*.

VARIORUM.

14. *Fabulæ sumus.*] Multus de nobis sermo est, dedecoris & ignominiæ plenus. Recte *Donatus* ait, eum allusisse ad principium fabularum, quæ puerulis narrari solent; quarum pleræque ita incipiant. Animadverti autem tale quiddam extare & apud *Aristoph.* Μῦς καὶ γαλῆ. Ubi etiam *Theon* notat, plerisque fabulis earum quæ domi narrari solerent, hoc esse principium, Γέρων καὶ γραῦς. Et tale esse illud *Platonis* in Phædro: *Fuit olim quidam formosus puer.* Neque ab his abludit ex Andria:

Atticus quidam olim navi fracta.

Itaque *Simo*, qui omnia illa ficta esse autumaret, *Fabulam*, inquit, *inceptat.* Sed & nisi me valde fallit animus, apud *Donatum* hoc loco ea ipsa Græca verba legerentur, nisi librariorum inscitia obstitisset. *Muretus.*

16. *Per tempus.*] Opportunè.

DONATI.

TIBI QUOQUE ÆDEPOL. *In hac scena ultimus error est vicinus καταστροφῇ.*

1. *Tibi quoque ædepol sum iratus.*] Quasi dicat, Non solum matri tuæ, aut etiam socrui tuæ. *Tibi quoque ædepol.*] Recte: nam & amicos incusamus leniter incipientes, & graviora inferentes. Hanc ergo partus causa leniter incusat: deinde confirmat, inferendo, *Graviter quidem.* & statim causam subjungit, cur quidem ei irascatur.

2. *Factum est turpiter.*] Quod abscesserit domo mariti.

VARIORUM.

1. *Tibi quoque.*] Liberos parentum voluntatibus & jussibus aperte obsistere non debere, nec in os obloqui illis decere; sed potius, ne illos in graviorem iram commoveant, neve ad animi asperitatem exacuant, cedere, & à conspectu illo declinare satius esse, hæc scena declarat. Seneca: *Si filius es, parentes lædere quid negligis? cur non potius, ne te videant, discedis? quamvis hæc causa dura est, sic tamen citius eos ad misericordiam flexeris.* Plato de Legibus: *Omnino decet liberos parentibus non repugnare, sed illos cum verbis, animum adhibere obsecundantem.* Marsus.

Etsi tibi causa est de hac re mater, quæ te impulit:
Huic vero nulla est. LA. *opportune te mihi,*
Phidippe, in ipso tempore ostendis. PH. *quid est?*
PA. *Quid respondebo his? aut quo pacto hoc aperiam?*
LA. *Dic filiæ, rus concessuram hinc Sostratam:*
Ne revereatur, minus jam quo redeat domum. PH. *ah,*
Nullam de his rebus culpam commeruit tua:
A Myrrhina hæc sunt mea uxore exorta omnia.
Mutatio fit: ea nos perturbat, Laches.

PA. *Dum*

DONATI.

3. *Etsi tibi causa est de hac re.*] *Caussam* more suo pro defensione posuit. Sic in Phormione, *Quid mihi dicent, aut quam caussam reperient, demiror.* Et quæ caussa fuerit, ipse dicit. *Mater te impulit.*] *Mater te impulit*, absolute: deest enim *nam.* ut sit, Nam mater te impulit. *Mater te impulit.*] Qualitas remotiva.

4. *Huic vero.*] Ipsi matri scilicet. *Opportune te mihi Phidippe in ipso tempore.*] Utrum ταυτολογία est? an *Opportune*, quia volebam: & in tempore, quomodo volebam? an, *Opportune*, mihi: *In ipso tempore* tibi: id est, & mihi & tibi commode evenisti: & ἀπὸ τοῦ *portus* dictum *Opportune.*

5. *In ipso tempore ostendis.*] Ostenditur nobis id quod quærebamus. *Opportune*, & *In ipso tempore*, non est idem. Etenim *Opportune* dicimus, quum, verbi gratia, invitati ad ipsum tempus incipientis prandii venimus: *In ipso tempore*, cum jam prandio apposito.

6. *Aut quo pacto hoc aperiam?*] Hoc modo ostendit, nec esse quod simulet: nec id quod verum est, dicendum sibi esse.

7. *Dic filiæ, rus concessuram Sostratam.*] Blande non addidit *Tuæ:* quasi dicat communi filiæ. Et bene, non socrum, sed Sostratam.

8. *Ne revereatur.*] Bene *revereatur:* ne odisse Sostratam, sed metuere videatur: & quasi ipsa socrus non odium meruerit, sed reverentiam. *Minus jam quo redeat domum.*] Τμῆσις cum ἀναστροφῇ. ut sit ordo, Quo minus redeat.

9. *Nullam de his rebus culpam.*] Relatio criminis potest videri. *Tua.*] Deest *uxor:* quod nomen inferius posuit. *Tua.*] Cum percussione audiendum est, ut subaudiatur *uxor*, ab eo quod dicturus est, uxore.

11. *Mutatio fit.*] Mutationem, suspicionem dicit, erroremque jurgantium. *Mutatio.*] Deest quarum rerum mutatio. ergo mutatio criminum, aut culparum. *Mutatio fit.*] Criminis scilicet & peccati. id est, vel mea uxor crimen tuæ sustinet: vel tua ad meam translata est culpam. *Ea nos perturbat, Laches.*] *Ea:* non ea mutatio, sed uxor, hoc est, Myrrhina.

VARIORUM.

Marsus. Extrema est ἐπιτάσεως conflictatio. itaque & formæ orationum sunt magis implicatæ, propter decorum in ipso affectu. *Willich.*

6. *Hoc aperiam.*] Rivius legit, *operiam.*

11. *Mutatio fit.*] Commutatio & conversio rerum, καταστροφή. Fortasse idem est hic, *mutatio fit*, quod alibi, *commutare verba.* Andr. Act. 2. Sc. 4. Græce συναλλάσσειν. Varro lib. 2. de re rust. in fine, *Neque ab hoc quod mutaret Cossinius.* Joseph. Scaliger. *Laches.*] Quod

PA. *Dum ne reducam, turbent porro, quam velint.*
PH. *Ego, Pamphile, esse inter nos, si fieri potest,*
Adfinitatem hanc sane perpetuam volo:
Sin est, ut aliter tua siet sententia,
Accipias puerum. PA. *sensit peperisse. occidi.*
LA. *Puerum! quem puerum?* PH. *natus est nobis nepos.*

Nam

DONATI.

12. *Dum ne reducam, turbent porro.*] Quomodo est pius erga matrem Pamphilus, si parvi facit, utrum socrus sua perturbetur an mater à senibus? Solvitur sic: quia *Quam*, non est generis fœminini, sed est, *Quantum. Turbent*, errent & tumultuentur, significat: vel turbentur. *Turbent porro quam velint.*] Quantum velint: aut eam, quam velint, mulierem, sed melius est quod supra diximus.

13. *Ego, Pamphile.*] Hoc pronomen initium continet orationis graviter inceptæ: ut, *Ego postquam emi te à parvulo. Si fieri potest.*] Interposuit, ut supercilium soceri demonstraret. *Si fieri potest.*] Recte additum, *Si fieri potest:* quia non convenit rogari à socero generum, ut supra dixit.

14. *Hanc sane perpetuam volo.*] Jam enim est confirmata: sed perpetuam cupit.

15. *Sin est, ut aliter tua siet sententia.*] Τῷ εὐφημισμῷ vitavit illud quod est ominosum, ne diffidium diceret. ut *Virgilius*,

—— Gravior ne nuncius aures
Verberet. ——

16. *Accipias puerum.*] Jure, quia liberi patrem sequuntur. Et mire hoc maxime adjecit, quod maxime recusat Pamphilus: & propter quod uxor quoque non reducitur. Et *Accipias*, pro accipe: ut *Quiescas*, pro quiesce. *Sensit peperisse. occidi.*] Hoc maxime inopinatum est Pamphilo: quia socrus promiserat omnes ignoraturos. *Sensit.*] Proprie sic.

17. *Puerum! quem puerum?*] Moraliter primo dubitat quid audierit: deinde quasi certus quid audierit, admiratur, dicendo *Quem puerum? Puerum! quem puerum?*] Bene cum consternatione animi: quod nunquam fando acceperat. *Natus est nobis.*] Bene, quia ambo avi.

VARIORUM.

Priscianus legerit *Lache*, ipse lib. 7. confirmat. ubi ejus hæc sunt verba: *Nec solum in his quæ sunt primæ, sed etiam in his quæ tertiæ, id est, in omnibus Græcis ES producta finitis, similiter invenies vocativum in E productam proferri: Chreme, Lache, Anchise.* Paulo post subdit hoc e *Terentio* exemplum. *Rivius.*

12. *Quam velint.*] Pro quantum.

13. *Si fieri potest, affinitatem.*] Propositio est per dilemma: Aut sit affinis, aut non: si affinis, esto perpetuus: sin minus, puerum alat. Nam in divortiis juxta *Romanorum* leges, filii Patres sequuntur. Hæc autem eo consilio profert, ut declaret, se *Pamphilo* non supplicaturum, quo uxorem reducat. *Willich.*

14. *Perpetuam volo.*] Nuptiarum quippe hoc votum est, ætatem ex ut durent atque perpetuæ sint. l. 1. 11. de rit. nupt. *Virgil.* Æneid. 1.

Connubio jungam stabili, propriamque dicabo,
Omneis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat. ——

Quintilian. Declamat. 156. *Uxor mihi socia thori, vitæ consors, in omnem ætatem jungenda.* Ideo divortium matrimonii quædam velut calamitas, qua interveniente, societas hæc dissolvitur. *Lindebrog.*

16. *Accipias puerum.*] In *Donat. quia liberi patrem sequuntur.* Vera, ex justis nuptiis

Nam abducta à vobis prægnans fuerat filia,
Neque fuiße prægnantem umquam ante hunc ſcivi diem.
LA. *Bene, ita me DI ament, nuncias; & gaudeo,*
Natum illum, & tibi illam ſalvam: ſed quid mulieris
Uxorem habes? aut quibus moratam moribus?
Noſne hoc celatos tam diu? nequeo ſatis,
Quam hoc mihi videtur factum prave, proloqui.
PH. *Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches.*

PA. *Etiamſi*

DONATI.

18. *Nam abducta à vobis.*] Bene, non *Abierat*, ſed *Abducta fuerat*: ut magis ſit culpa matris. *A vobis.*] Pro, à Pamphilo. *Nam abducta à vobis prægnans fuerat.*] Hoc totum cum indignatione in uxorem pronuntiandum eſt.

19. *Neque fuiſſe prægnantem.*] Prægnans eſt ante gnatum, vel ante genetricem: eſt enim *Præ*, *ante*.

20. *Bene, ita me Dî ament.*] Agit gratias nuntianti: gratulatur ob ſuſceptum nepotem: gaudet liberatam nurum.

21. *Natum illum, & tibi illam ſalvam.*] Proprium affectum refert, ſibi nepotem, illi filiam eſſe ſervatam. *Et tibi illam ſalvam.*] Recte *Tibi*, quia pater puerperæ eſt cui dicit. *Sed quid mulieris uxorem habes?*] *Quid mulieris*, dixit: ne diceret, qualem mulierem, aut aliquid gravius. Et totum percunctative potius, quam pronuntiaret, & diceret, Peſſimam mulierem, & male moratam uxorem habes. Et reprehenſio eſt cum contemptu. ſic &, *Quid hominis?* ut *Virgilius*,

Tu mihi quodcumque hoc regni. ——

At contra cum honore ſic dicimus, *Quem hominem habes? Moratam.*] Id eſt, inſtitutam. & eſt participium ſine verbo.

23. *Noſne hoc celatos.*] Non partum celatos dicit: ſed prægnantem filiam. *Nequeo ſatis, &c. proloqui.*] Magna exaggeratio.

24. *Quam hoc mihi videtur factum prave.*] Totum modeſte, quamvis indignetur: quia apud maritum uxor non eſt vehementius accuſanda. *Quam hoc mihi.*] Quod prægnans fuerit filia: non quod natus eſt puer.

25. *Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches.*] Utrum quia minus

VARIORUM.

nuptiis procreati. Inſtit. Jur. Tit. de patr. poteſt l. 19. l. 24. ff. de ſtat. homin. Ex injuſtis vero quæſiti liberi nuptiis matrem ſequuntur. Inſtit. de nupt. l. 1. paragr. 2. ff. de municip. l. 5. paragr. 5. ff. de agnoſc. & alend. lib. *Lindebrog.*

18. *Prægnans fuerat.*] In antiquiſſimis libris & in Pandectis *Florentinis* reperitur ſemper *prægnas atis.* Me vero non tantum uſus ſcribendi vetuſtiſſimus movet, quantum hujus dictionis derivatio à *Donato* tradita: is enim hunc locum exponens, ait: *prægnans eſt ante gnatum, vel ante genitricem; eſt enim præ, ante:* ex quibus *Donati* verbis liquet, hanc vocem non eſſe participium, quod neceſſario per *n* efferendum eſſet, ſed nomen à *præ*, & *gnatus*, vel à *præ*, & *genitrix*: quæ utraque vox nullam neceſſitatem infert nomini ab ſe deducto, aſſumendæ litteræ, *n. Faërnus.*

21. *Quid mulieris.*] Prudenter quoque de moribus inquirit. Nam Menandri conſilio, virtus ſponſæ aut uxoris, omnibus dotibus anteponenda eſt. Sic & *Seneca: Probitas, fideſque conjugis, mores, pudor placeant marito.*

25. *Non tibi id factum minus, &c.*] Ubi *placet* non eſt poſitum pro *diſplicet*,

PA. *Etiamsi dudum fuerat ambiguum hoc mihi:*
Nunc non est, quum eam consequitur alienus puer.
LA. *Nulla tibi, Pamphile, hic jam consultatio est.*
PA. *Perii!* LA. *hunc videre sæpe optabamus diem,*
Quum ex te esset aliquis, qui te appellaret patrem.
Evenit: habeo gratiam DIs. PA. *nullus sum!*
LA. *Reduc uxorem, ac noli adversari mihi.*
PA. *Pater, si illa ex me liberos vellet sibi,*
Aut se esse mecum nuptam: satis certo scio,

Non

DONATI.

& magis, quoniam sequitur * an εἰρω-νείᾳ est? ut sit ordo, Non minus mihi placet, quam tibi. Et *placet*, pro displicet intelligamus: ut alibi, *Nunc me hospitem lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile, aliorum exempla commonent.* *Non tibi illud factum.*] Sub εἰρωνείᾳ est dictum. hoc enim ait, Tantundem tibi placet hoc factum, quam mihi. Alibi, *Nunc me hospitem lites sequi, &c.*

27. *Quum eam consequitur alienus puer.*] *Alienus:* quod senes gratulantur, id maxime lædit Pamphilum. *Consequitur alienus puer.*] Μεταφορὰ à pecoribus, quæ ut mox nata fuerint, matres sequuntur. *Virgilius,*

Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque Deducunt. ——

28. *Nulla tibi Pamphile hic jam consultatio est.*] De reducenda scilicet uxore.

29. *Perii!*] Hoc sibi ipse Pamphilus dicit.

30. *Cum ex te esset aliquis qui te appellaret patrem.*] Bene hoc putavit, quod Pamphilo non videtur: hoc est, ex illo esse quod natum est.

31. *Evenit.*] Proprie *Evenit.* ideo & *bonorum eventus* dicitur. *Nullus sum!*] Ipse sibi iterum. hoc ulterius est, quam *perii:* quia quum aliquis perit, reliquum vel cadaver est.

32. *Ah noli adversari mihi.*] Causam interposuit senex, quo magis facere filius non recuset.

33. *Si ex me illa liberos vellet sibi.*] Ut appareret, tantum commentus est causam. *Si ex me illa liberos vellet sibi.*] Nactus est Pamphilus ex verbis senis causam aliam dissidii.

34. *Aut se esse mecum nuptam.*] Vetuste *Mecum nuptam*, dixit. Et recte: quia partus confirmat nuptias. Et melius, *Nuptam mecum:* quasi tectam & opertam uno cubiculo mecum. *Nubere* enim, est operiri tegique: unde & *Nubes*, quod tegere solent cœlum, dicuntur. *Virgilius,*

Arsurasque comas obnubit amictu. ——

VARIORUM.

ut quidem somniant: sed *Erasmo* interprete, hic sensus est, *Non tibi ô Laches factum illud placet, & minus mihi.* Subintelligendum est enim, *factum utrique non placere, sed alteri minus.* Joh. Theod.

27. *Nunc non est.*] Etsi antea de reducenda, vel non, uxore dubius animi eram, (vel, fuissem:) quid statueram; nunc non sum. certum est, non reducere, cum, &c.

30. *Quum ex te esset aliquis.*] Avi ob nepotes plurimum gaudent, præsertim paterni, quibus sunt cognomines, quod homines quam maxime æviterni esse desiderent, vivere autem in nepotibus, ut & in scriptis, etiam ii videntur qui obiere. quare avi in tertium usque seculum per nepotes memoriam sui futuram lætantur.

43. Re-

Non me clam haberet, quod celaſſe intelligo.
Nunc, quum ejus alienum eſſe à me animum ſentiam,
Nec conventurum inter nos poſthac eſſe arbitror,
Quamobrem reducam? LA. *Mater quod ſuaſit ſua,*
Adoleſcens mulier fecit: miramdumne id eſt?
Cenſen' te poſſe reperire ullam mulierem,
Quæ careat culpa? an quia non delinquunt viri?
PH. *Voſmet videte jam, Laches, & tu Pamphile,*
Remiſſan' opus ſit vobis, an reddućta domum.
Uxor quid faciat, in manu non eſt mea:
Neutra in re vobis difficultas à me erit.
Sed quid faciemus puero? LA. *ridicule rogas:*

Quid-

DONATI.

35. *Non me clam haberet.*] Id eſt, non tacuiſſet, partumque celaſſet. *Quod celaſſe intellego.*] Non dixit, natum filium: ne interpoſito affectu molliretur iratus.

36. *Nunc quum ejus alienum eſſe à me animum ſentiam.*] A præſenti tempore.

37. *Nec conventurum.*] A futuro.

38. *Quamobrem reducam?*] Firmior concluſio facta eſt per interrogationem, quam ſi eſſet pronuntiativa. *Mater quod ſuaſit ſua.*] A derivatioue cauſæ defenſio: & præterea ſtatus eſt venialis, ab imprudentia deſcendens. *Sua.*] Pro *ejus*: ut,

Namque ſuam patriam antiquam cinis ater habebat.

39. *Adoleſcens mulier fecit.*] Multa dixit: & *Mater ſua*, & *Adoleſcens mulier.* & quaſi docet hoc exemplo, parendum patri eſſe. *Mirandumne id eſt.*] Bene *Mirandum*, non *Iraſcendum*, dixit. Miramur enim magis ſi amici peccaverint, quam iraſcimur.

40. *Reperire ullam mulierem.*] Quaſi dicat, ſi hanc repudiaveris.

41. *An quia non delinquunt viri?*] Εἰρωνείᾳ dictum: non enim non delinquunt.

42. *Voſmet videte jam, Laches, & tu Pamphile.*] Nec rogare ſocerum, nec intereſſe convenit, ubi certior ſit ad repudiandum gener. *Voſmet videte jam, Laches.*] *Virgilius*,

Vos, ô Calliope, precor, aſpirate canenti.

43. *Remiſſam opus ſit vobis, an reductam domum.*] In veris codicibus ſic eſt, *Remiſſan', an reducta*: ut ſit *Remiſſane, an reducta.*

44. *Uxor quid faciat, in manu non eſt mea.*] Ordo, Uxor mea quid faciat, in manu non eſt: deeſt *ejus.* ut ſit, in manu ejus non eſt: ſed in mea poteſtate poſitum eſt. *In manu non eſt.*] Uxoris ſcilicet. Et eſt ordo, uxor mea quid faciat, in manu ejus non eſt.

45. *Neutra in re vobis difficultas.*] Promittit facilitatem ſuam: ut tamen uxor roganda ſit. An aliter, & ut ſupra annotavimus.

46. *Sed quid faciemus puero?*] *Quid me fiet*, & *Quid fiet mihi* dicitur. *Sed quid faciemus puero?*] Qui utique quic-

VARIORVM.

43. *Remiſſan' opus.*] Non domum mariti, unde nunc aberat: ſed accipe *remiſſa* pro repudiata, ac juſſa res ſuas habere ſibi. Vel videte, an malitis exſpectare, dum illa remittatur à nobis, an ipſi reducatis.

46. *Quid faciemus puero?*] Animad-

Quidquid futurum est, huic suum reddas scilicet,
Ut alamus nostrum. PA. *quem ipse neglexit Pater,*
Ego alam? LA. *quid dixti? eho! an non alemus, Pamphile?*
Prodemus quæso potius? quæ hæc amentia est?
Enimvero prorsus jam tacere non queo:

Nam

DONATI.

quid erit, patri reddendus est. *Ridicule rogas.*] *Ridicule*, vel adverbium esse potest, vel nomen: si nomen est, subdistingue *ridicule*: & sic interroga, cum vi pronuntiationis.

47. *Huic reddas.*] Pamphilo scilicet. *Huic suum reddas scilicet.*] Sic dixit, *Huic suum*, &, *Reddas*; quasi reposcat Pamphilus. Et non subjunxit, *ut alat*, sed, *ut alamus*: ut sua quoque interesse monstraret.

48. *Ut alamus nostrum.*] Scilicet Pamphili filium, nepotem meum, utrumque nostrum. *Quem ipse neglexit.*] Si *Ipse* legeris, clare dictum est: si *Ipsa*, lenius est, & videbitur senex ob murmurationem ejus intellexisse, quod nolit puerum tolli: & ideo appositum, *Quid dixti? eho! an non alemus, Pamphile? Quem ipse neglexit.*] Legitur & *Ipsa*, & hoc est melius: ut sit *Pater* vocativus casus. *Quem ipsa neglexit, pater, ego alam?*] Hic sibi obmurmurans, vultu & verbis ostendit nolle suscipere filium.

49. *An non alemus, Pamphile?*] Quod faciendum sit, à contrario vult senex pronuntiatione demonstrare, quod scelus sit non fecisse.

50. *Prodemus quæso potius?*] Deseremus, projiciemus, porro dabimus. *Virgilius*,

—— *Unius ob iram*
Prodimur. ——

Nam à quo defendendi sumus, si nos deserit pater.

51. *Enimvero prorsus jam tacere.*] Multa reticentia de filiorum vitiis, & defensione quoque apud soceros uti parentes, sæpe *Terentius* demonstravit, & præcipue in Andria, quum dicit, *Ego illud sedulo negare factum, ille instat factum. Iam tacere non queo.*] Quamvis tacendum sit,

VARIORUM.

verti hunc dicendi, sive morem, sive figuram, Poëtam etiam in aliis fabulis sæpe fuisse usum: *Quid hic faciet sua? Quid te futurum censes?* Usurpavit & *Cicero* percupide: *Quid me fiet? Quid pecunia fiet? Quid hoc nomine facias? Quid factum est Stratone & Nicostrato?* Bembus.

48. *Ut alamus nostrum.*] *Myrrhinæ* consilium fuerat, ut filius exponeretur. *Laches* contra eum alendum censet. Sunt enim inter se contraria, alere & exponere, ut apud Græcos, τρέφειν καὶ ἐκτιθέναι. *Posidippus*:

Υἱὸν τρέφει τις κἂν πένης τις ὢν τύχῃ·
Θυγατέρα δ' ἐκτίθησι, κἂν ᾖ πλούσιος.

Quamvis sint pauperes, tamen alunt filios:
Sed filias exponunt etiam divites.

Franc. Fabric.

48. *Quem ipse neglexit, Pater.*] Qui *ipsa* legunt, faciunt *Pater* vocativi casus: at Faërnus *ipse* probat, ut *pater* sit nominativus: videntur enim hæc verba *Pamphili*, secum, ne pater & socer intelligant, obmurmurantis, alium esse patrem nati pueri, non se. Quod autem hæc secum *Pamphilus* dicat, ostenditur ex *Lachetis* verbis, statim *Pamphilum* interrogantis, quid dixerit. Sane *Donatus*, *quem ipsa*, magis probat, quod (cum reverentia ejus dixerimus) non sat bona ratione facere videtur. Cui enim *Pamphilus* se probaturum hoc putet, quod ideo alere filium nolit, quia eundem mater neglexerit? idne sat causæ cuiquam videri potest, ut filium suum abjiciat, quod sit à matre neglectus?

61. *Huc.*]

Nam cogis ea, quæ nolo, ut præsente hoc loquar.
Ignarum censes tuarum lachrumarum esse me?
Aut quid sit id, quod solicitere ad hunc modum?
Primum, hanc ubi dixti causam, te propter tuam
Matrem non posse habere hanc uxorem domi:
Pollicita est ea se concessuram ex ædibus.
Nunc, postquam ademptam hanc quoque tibi causam vides,
Puer quia clam te est natus, nactus alteram es.
Erras, tui animi si me esse ignarum putas.
Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum,
Quam longum spatium amandi amicam tibi dedi?
Sumptus, quos fecisti in eam, quam animo æquo tuli!
Egi, atque oravi tecum uxorem ut duceres:

Tem-

DONATI.

53. *Ignarum censes tuarum lachrumarum esse me?*] Conjectura quod amet meretricem Pamphilus. *Ignarum tuarum lachrumarum esse me?*] Apparet illum à Sostrata hoc audivisse, nam ipsa filium reprehenderat flentem.

54. *Sollicitere.*] Perturberis, commoveare. *Ad hunc modum.*] Id est, immoderate.

55. *Primum, hanc ubi dixti causam.*] A summo ad imum.

59. *Nactus alteram es.*] *Nancisci* proprie dicitur qui paratus ad tenendum, ante quam possit reperire quod teneat, statim, quod occurrerit, prehendit.

61. *Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum.*] Mire est temporis invectio: Et *aliquando tandem ut adjungas*, deest *fac:* sed plenum pronuntiatione est.

62. *Quam longum spacium.*] Ab ante actis.

63. *Sumptus, quos fecisti in eam.*] Recte hoc dixit: quia impetrabilior esse debet indulgentissimus pater. ut alibi, *Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc, Quæ meo cumque animo libitum est facere: eine ego ut adverser.*

64. *Egi atque oravi.*] *Agit*, qui justam rem dicit: *Orat*, qui animo demisso precatur, ut quasi beneficium præstetur sibi.

VARIORUM.

61. *Huc.*] Ad uxorem. *Adjungas tuum.*] Rivius legit, *Adducas*. Fabricus, *Abducas*.

64. *Egi, atque oravi tecum.*] Est hoc vetuste dictum, atque ad imitationem *Plauti*, quem libenter Poëta noster facit ut imitetur. Is igitur in Persa:

Quæso animum advorte, hoc enim jam heri narravi tibi,
Tecumque oravi, ut nummos sexcentos mihi dares utendos mutuos.

Idem in Curculione:

Tecum oro & quæso, qui has tabellas adferet
Tibi, ut ei detur quam isthic emi virginem.

Nisi quis illud, *tecum*, referre velit ad verbum *egi:* quod fieri oportere si quis magnopere contendat, haud multum equidem reluctor. Sed alterum plane cum verius, tum etiam minus coactum. Eodem modo apud *Plautum*, *mecum*, pro *me*, identidem positum reperitur: Velut in Asin.

Hanc quod daturus, hanc jube petere atque orare mecum.

Sic item paulo post ibidem. *Rivius.*

Tempus dixi eſſe: impulſu duxiſti meo.
Quæ tum, obſecutus mihi, feciſti ut decuerat:
Nunc animum rurſum ad meretricem induxti tuum;
Cui tu obſecutus, facis huic adeo injuriam:
Nam in eandem vitam te revolutum denuo
Video eſſe. PA. *mene?* LA. *te ipſum. & facis injuriam,*
Quum fingis falſas cauſas ad diſcordiam:
Ut cum illa vivas, teſtem hanc quum abs te amoveris:
Senſitque adeo uxor: nam ei cauſa alia quæ fuit,
Quamobrem abs te abiret? PH. *plane hic divinat: nam id eſt.*
PA. *Dabo jusjurandum, nihil eſſe iſtorum, tibi.* LA. *ah,*
Reduc uxorem: aut, quamobrem non opus ſit, cedo.

PA. Non

DONATI.

65. *Tempus dixi eſſe.*] *Tempus:* quia diu multumque ſuſtinuit. *Impulſu duxiſti meo.*] Multum valet ad ſuadendum laudatio ejus, apud quem agimus: & ex ea parte laudatio, qua illum volumus inflecti.

66. *Quæ tum, obſecutus mihi, feciſti ut decuerat.*] Ordo, Quæ feciſti tum obſecutus mihi, ut decuerat. *Quæ tum obſecutus mihi, feciſti.*] Juveniliter ſatis, quia non dixit, Multum amans.

67. *Nunc animum rurſum ad meretricem.*] Hoc vultuoſe & demiſſo labro: ut appareat invitum adduci ad reprehendendum, qui laudaverit modo.

68. *Cui tu obſecutus.*] O meretricis ſuperbiam non ferendam! *Facis huic.*] Scilicet uxori.

69. *Nam in eandem vitam.*] Parcius *vitam* dixit, quam flagitium atque libidinem. *Te revolutum denuo.*] Non *Rediſſe*, ſed *Revolutum eſſe:* tanquam invitum aut neſcium. reliquit enim quandam veniam, ut velit eſſe correctior.

70. *Mene?*] Hoc genus interrogationis negativam habet ſignificationem. *Et facis injuriam.*] Pro, *facis injuſte.*

72. *Ut cum illa vivas.*] Gravius eſt cum meretrice vivere, quam meretricem amare. *Teſtem hanc quum abs te amoveris.*] Laudata eſt hic uxor modeſta, quum illam teſtem, non impeditricem appellet ſocer.

73. *Senſitque adeo uxor.*] Aliud argumentum, quo vult in Pamphilum referre, non ſolum illius, ſed etiam uxoris culpam. Et hic vide non accuſari ſocrum.

74. *Plane hic divinat.*] *Divinat* dixit, pro verum dixit. & nota *Divinat*, de præterito dictum. Unde proverbium, *Ajunt divinare ſapientem.* quia qui dicit verum, divinus eſt.

75. *Dabo jusjurandum.*] Ubi argumenta & teſtimonia deficiunt, ibi jurejurando opus eſt: & id eſt ἄτεχνος πίστις. *Nihil eſſe iſtorum.*] Satis concinne dixit *Iſtorum*, ne in ſingulis commoraretur.

76. *Reduc uxorem: aut quamobrem non opus ſit, cedo.*] Quia Pamphilus hoc ſolum defendit, non id eſſe, quod pater putat: nec cauſam, quæ vera ſit, protulit: ideo ſenex relicta tota quæſtione, rediit ad id quod agitur, & ait, *Reduc*

VARIORUM.

71. *Quum fingis.*] Faërnus, *Confingis* legit. Alii, *Tum fingis.*

72. *Teſtem hanc.*]Uxorem tuam, teſtem (quamdiu domi tecum) tuæ impudicitiæ, & impuritatis.

81. Pro-

PA. *Non eſt nunc tempus.* LA. *puerum accipias: nam is quidem*
In culpa non eſt: poſt de matre videro.
PA. *Omnibus modis miſer ſum: nec, quid agam, ſcio:*
Tot me nunc rebus miſerum concludit Pater.
Abibo hinc, præſens quando promoveo parum:
Nam puerum injuſſu credo non tollent meo,
Præſertim in ea re quum ſit mihi adjutrix ſocrus.
LA. *Fugis? hem. nec quidquam certi reſpondes mihi?*
Num tibi videtur eſſe apud ſeſe? ſine:
Puerum, Phidippe, mihi cedo; ego alam. PH. *maxume.*
Non mirum fecit uxor mea, ſi hoc ægre tulit.
Amaræ mulieres ſunt, non facile hæc ferunt:

Pro-

DONATI.

uxorem: aut dic, quæ res vetat. *Non opus ſit.*] Reducta ſcilicet.

77. *Non eſt nunc tempus.*] Quia ſocer adeſt. Et oratorie confugit ad deditionem, defenſione titubante. *Accipias.*] Pro *accipe.* Cauſa cur accipiat.

78. *Nam is quidem in culpa non eſt.*] In hoc dicto eſt quædam faceta irriſio ejus, qui nimis iracundus ſit. *Poſt de matre videro.*] Bene de matre concedit, ut de puero extorqueat: quia ſcit parentum concordiam eſſe per filios.

79. *Omnibus modis miſer ſum.*] Quid eſt, *Omnibus modis*? utrum & circa parentem, & circa uxorem? an & in reducenda, & in non reducenda? *Miſer ſum.*] An miſer ſum, cui maxime obtruditur quod maxime fugio, id eſt, puer.

80. *Concludit pater.*] Tranſlatio de fera indagata. Sic *Cicero*, *circumdatos Verri cancellos* ait.

82. *Nam puerum, credo.*] Omnia facit Poëta, ne aut rem palam faciat, aut intercedat divortium.

83. *Adjutrix ſocrus.*] Quæ dixit, *Continuo exponetur.*

84. *Fugis? hem.*] Ex verbis patris oſtendere voluit, quid agat Pamphilus. & ille *Abibo* dixit, hic, *Fugis.*

85. *Num tibi videtur eſſe apud ſeſe?*] Quaſi ob amorem meretricis inſanus. *Sine.*] *Sine*, ſeparatim accipe: quia vim habet comminantis.

88. *Amaræ mulieres.*] Quaſi vir, dixit amaras mulieres. non enim laudat, ſed cauſam dicit, unde uxor offenderit Pamphilum. *Non facile hæc ferunt.*] Non facile ferunt pellicatum, neque amorem aliarum in viris.

VARIORVM.

81. *Promoveo.*] *Proficio*, neutraliter. *Latomus.*

82. *Non tollent.*] Malim *tollet*, ut referatur ad *Lachetem*, cujus, utpote avi, in tollendo puero ſumma erat poteſtas. *Faërn.*

88. *Amaræ mulieres ſunt, &c.*] Mulieres zelotypia maxime mordentur: In quam ſententiam eſt ille Græcus verſiculus:

Ζῆλος γυναικὸς πάντα πυρπολεῖ δόμον.

Incendet omnem fœminæ zelus domum.

Et quidvis aliud in marito, quam pellicem, æquioribus oculis mulieres aſpiciunt. *Ovidius* 2. de arte:

— Sed neque fulvus aper tam ſævus in ira,
Fulmineo rapidos cum rotat ore canes;
Non lea, cum catulis lactentibus ubera præbet;

Propterea hæc ira est. nam ipsa narravit mihi.
Id ego hoc præsente tibi nolebam dicere:
Neque illi credebam primo: nunc vero palam est.
Nam omnino abhorrere animum huic video à nuptiis.
LA. *Quid ergo agam, Phidippe? quid das consilii?*
PH. *Quid agas? meretricem hanc primum adeundam censeo.*
Oremus, accusemus gravius, denique
Minitemur, si cum illo habuerit rem postea.
LA. *Faciam ut mones. eho puer, curre ad Bacchidem hanc*
Vicinam nostram, huc evoca verbis meis.

Et

DONATI.

89. *Nam ipsa narravit mihi.*] Utrum finxit hæc dixisse filiam sibi? an vero κατὰ τὸ σιωπώμενον factum est? Ego neutrum puto: & sic intelligo, quod de uxore sua dicat, Ipsa narravit mihi: secundum illud quod supra dixit; Nunc mihi in mentem venit, de hac re quod locuta es olim, quum illum generum cepimus. nam negabas nuptam filiam tuam posse te pati cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.

91. *Neque illi credebam primo.*] Quare non credebas? namque amaræ ad hanc rem mulieres sunt, & sæpe de nihilo suspiciosæ. Et bene hoc addidit, ne timuisse generum videretur.

92. *A nuptiis.*] Non dixit *A filia mea:* sed quod pater Pamphili magis doleat, *A nuptiis* inquit. nam Philumenam nolle, irati est: odisse nuptias, amatoris.

93. *Quid ergo agam, Phidippe?*] Mire conturbatur pater, quasi res sua tantum agatur. Et vide quemadmodum Poëta latenter festinet ad rerum cognitionem.

94. *Meretricem hanc.*] Bene *Hanc*, quasi eam quæ interturbat. sic enim sumitur hoc pronomen: ut,

Hanccine ego vitam parsi perdere?

Et, *Tuaque animam hanc effundere dextra.* Id est, malam. *Hanc.*] Quasi dicat, quæ nos perturbat. *Primum.*] Bene *Primum:* ut intelligamus deinde Pamphilum.

95. *Oremus.*] Utrum rogemus? an quod est verius, omni genere eloquii commoneamus? unde *Oratores orare* & *perorare* dicuntur: & *Orator* nomen accepit. *Virgilius*,

—— *Talibus orabat dictis:*

Nam qui orat, accusaturus aut commoniturus orat. *Oremus.*] Id est, eloquamur. Potest intelligi & *Rogemus:* sed non convenit personæ potiori, & causæ, & ipsi verborum ordini.

96. *Si cum illo habuerit rem postea.*] Ut in Eunucho, *Quocum uno tum rem habebam hospite.*

97. *Bacchidem hanc vicinam nostram.*] Sic maluit, quam meretricem dicere: ne grave sit cum ea seni loqui, nisi quia vicina est. *Huc evoca verbis meis.*] Bene servata sunt personis congruentia. Nam socerum monere hanc rem tantum decuit, non etiam facere: ut cum pellice filiæ suæ mitius sermocinaretur. Et, *Huc evoca verbis meis:* deest *eam*.

VARIORUM.

Nec brevis ignoto vipera læsa pede;
Fœmina quam, socii deprensa pellice lecti.
Weitzius.

90. *Tibi nolebam.*] Faërn. *Nolueram.* Alii *volueram.* Rivius *volebam* legit.

91. *Nunc vero palam est.*] Potest hæc lectio teneri: sed mihi ea, quæ est in libro Bembino vehementer placet, *nunc verum palam est:* ut *verum* sit nomen, & sit sensus: jam veritas manifesta est. *Faërnus.*

102. *Si*

Et te oro porro in hac re adjutor sis mihi. PH. *ah,*
Iamdudum dixi, idemque nunc dico, Lache,
Manere adfinitatem hanc inter nos volo,
Si ullo modo est ut possit, quod spero fore.
Sed visn' adesse me una, dum istam convenis?
LA. *Immo vero abi: aliquam puero nutricem para.*

ACTUS QUINTI SCENA PRIMA.

BACCHIS. LACHES.

Argum. *Laches Pamphili pater, Bacchidem meretricem alloquitur, illamque accusat, quod ad se recipiat filium: illa constanter negat. In hac autem scena, via munitur ad catastrophen.* Thes. 1. *Moderari iram prudentis est.* 2. *Meretrices non facile mores mutant.* 3. *Senis est, cuncta prudenter agere.* 4. *Purgatio post factam injuriam inutilis est.*

NOn hoc de nihilo est, quod Laches nunc me conventam esse expetit:
Nec pol me multum fallit, quin quod suspicor, sit quod velit.
LA. *Vi-*

DONATI.

102. *Si ullo modo est ut possit.*] Manere scilicet, vel fieri ut maneat.

103. *Sed visne adesse me una dum istam convenis?*] Melius pronuntiaveris, si renitente & improbante hoc vultu, dicere acceperis Phidippum: quasi non oporteat interesse socerum. Ideo mutat sententiam Laches, & relegat eum in procurationem alterius rei.

104. *Nutricem para.*] Pro, quære.

DONATI.

NON HOC DE NIHILO EST. *Rarus vitæ color in hac locutione miscetur à Poëta. Nam meretrix loquitur & senex: & quod est mirabilius, bona meretrix, mitis senex. ut intelligas laborasse Terentium, ut & à lege comicorum recederet, & in actu tantum consuetudinem retineret.*

1. *Non hoc de nihilo est.*] Debet mirari meretrix, quum ad senem ducitur: debet timere, quum ad patrem: debet suspicari aliquid, cujus amator jam maritus est. *Non hoc de nihilo.*] Conjecturalis causa est: Recipis Pamphilum? non recipio.

2. *Nec pol me multum fallit, quin quod suspicor.*] Ordo & sensus hic est, Nec pol me multum fallit, quin quod velit, hoc sit quod suspicor: vel, quin quod suspicor, sit hoc quod velit. Ordo, Quin quod velit, sit quod suspicor. *Nec pol me multum fallit.*] Non me fallit, quo minus id sit, quod me vocat, quod suspicor.

VARIORVM.

1. *Non hoc.*] Debere se quemque purgare in eo, quo reus sit, si in culpa non est, atque ita etiam purgare, ut intrepide de satisfactione promittat, docet hæc scena. Et quamvis *Terentius* hic, sordido ac turpi vitæ genere infamem meretricem adducit, bonam eandem, & pro fama sua stantem facit: quo significet scilicet quam magna res sit integritas vitæ, quam & improbi & impuri homines non facile contemnunt. Quare bene præcepit *Ovid.*

Omnia si perdas, famam servare memento;
Qua semel amissa postea nullus eris.

Marsus. *Conventam esse.*] Singularis locutio, pro, *convenire expetit*; participium, loco verbi. *Latomus.*

2. *Quin quod suspicor.*] Mirum est *Terentium*

LA. *Videndum est, ne minus propter iram hanc impetrem, quam possiem:*
Aut ne quid faciam plus, quod post minus fecisse satius sit.
Aggrediar. Bacchis, salve. BA. *salve, Laches.* LA. *credo ædepol te Nonnihil mirari, Bacchis, quid sit, quapropter te huc foras Puerum evocare jussi.*
BA. *Ego pol quoque etiam timida sum, quum venit mihi in mentem quæ sim;*

Ne

DONATI.

3. *Videndum est.*] Providendum, cavendum. *Ne minus propter iram.*] Quia non erat verisimile, bonum esse patrem meretrici interturbanti: reddit rationem senex, cur agat mitius, ne videatur personæ modus non esse servatus. *Impetrem.*] Perficiam, dictum à patrando: cujus rei difficultas, ob tarditatem complendarum nuptiarum, etiam ad alia negotia quæ sunt ardua, verbum hoc commodavit ac dedit.

4. *Quod post me minus fecisse satius sit.*] Satisfaciendo minuisse. *Quod post me minus fecisse satius.*] Si *Sit* pro videatur acceperis, erit sensus, Ne quid faciam plus, quod post, dum pœniteat me, videatur satius minus fecisse. Si *Sit* pro erit acceperis, erit sensus, Videndum est ne quid plus faciam: quod quum fecero, postea satius sit, me non fecisse & satisfacere. Aut certe duas res significat, quibus inter utrumque temperandum esse demonstrat; ut per illud supra, lenitatem tenendam: per hoc infra, authoritatem defendendam esse commoneat. An *Minus fecisse*, pro pœnitere. Sic enim veteres dicebant, *Muto factum*, & *nolo factum:* quum alicujus rei eos pœnitebat. *Sit.*] Modo *Sit* pro videatur posuit.

5. *Aggrediar. Bacchis, salve.*] Bene *Aggrediar*, quasi rem arduam, & incongruam seni. vel, *Aggrediar*, ut meretricem circumveniam. *Virgilius*,

Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis.

Bacchis, salve.] Non ita meritrici obsequitur senex: quanquam vult adimere timorem personæ suæ. *Credo ædepol te nonnihil mirari.*] Ipsum prooemium mollius & lenius est, ut ostendat se non jurgaturum senex.

6. *Quid sit.*] Deest *rei:* ut sit, *Quid sit rei.*

7. *Ego pol quoque etiam timida sum.*] Παρέλκον tertium. Ut, *Multa quoque & bello passus.* Et obsequenter posuit non solum se mirari, sed etiam pavere. *Ego pol quoque etiam timida sum.*] Bene *Etiam:* ut hoc dicat, non solum miror, sed etiam timeo. Et nove, *Timida sum*, pro timeo.

VARIORUM.

rentium aliquid *Bacchidem* suspicatam fuisse hic asserere, & quid id fuerit nullibi explicare.

3. *Propter iram.*] Non is hic est sensus, qui prima fronte videtur, ne animo obsequar potius eam increpando, quam impetrem id quod volo. Statim enim subjungit, *quod post me minus fecisse satius sit.* Sed hoc asserit Laches, providendum sibi, ne iracunde negotium proponens Bacchidi, non obtineat id quod intendebat. Duo adversissima bonæ consultationi; celeritas & ira.

4. *Aut ne quid faciam.*] Ideo dicebat Bias: νόει, καὶ τότε πρᾶττε: Considera & postmodum rem aggredere. Et ut *Salustius*, inquit, *Consulto, & ubi consulueris matura facto opus est.*

8. Mihi

Ne nomen mihi quæstus obstet apud te: nam mores facile tutor.

LA. *Si vera dicis, nihil tibi pericli est à me mulier:*

Nam jam ætate ea sum, ut non siet peccato mihi ignosci æquum:

Quo magis omneis res cautius, ne temere faciam, adcuro.

Nam si id facis, facturave es, bonas quod par est facere: inscitum,

Offerre injuriam tibi me; immerenti, iniquum est.

BA. Est

DONATI.

8. *Ne nomen mihi quæstus.*] Id est, nomen quod inest meo quæstui. *Nomen quæstus obstet.*] Quem exerceo scilicet: id est, *Quod est quæstui mihi. Ne nomen mihi quæstus.*] Id est, quod meretrix sum. Legitur &, *Nomen meo quæstus obstet.*

9. *Si vera dicis.*] Interrogabo scilicet.

10. *Jam ea ætate sum, ut non sit peccato mihi ignosci æquum.*] Qui jam ipse non do veniam. an quia mihi peccanti non danda est? Et est ordo, Ut non sit mihi æquum peccato ignosci. Necessaria igitur ambiguitas. aut enim *Sit* pro videatur: aut *Peccato*, pro peccatorum: aut *Peccato mihi*, pro peccanti mihi, aut peccato meo; aut deest *In*, ut sit, in peccato.

11. *Cautius, ne temere faciam.*] Seniliter additum post *Cautius, ne temere faciam.*

12. *Facturave es.*] Etiam si non facies. *Inscitum.*] Me scilicet, si injuriam faciam. *Inscitum.*] Inelegans, non bonum. Et bene non dixit *Durum*, aut quid tale, sed *Inscitum:* quo verbo maxime mulieres & meretrices utuntur. *Scitum* enim dicunt quod placet: *Inscitum* quod displicet. ut, *Per ecastor scitus puer natus est è Pamphilo.* Hoc tale est quod dixit *Inscitum* ex abundanti: quale est apud *Virgilium*,

—— *Nec post arma ulla rebelles*
Æneadæ referent. ——

13. *Offerre injuriam.*] *Offerimus* injuriam non merenti: *Reddimus* ei qui meretur.

VARIORVM.

8. *Mihi quæstus.*] Nè genus quæstus, quem exerceo, mihi fraudi sit apud te. meretricium scil. non enim omnis quæstus, male audit. Unde Cic. *De artificiis & quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, hæc fere accepimus. quæsti*, pro, quæstus, antiquè, ut infra, sc. 3. *Quæstus obstet apud te.*] Alii legunt, *Quæsti obstet*: & Fabricius delet, *apud te. Nam mores facile.*] Hoc dempto, quod quæstus caussâ sum meretrix, cæteros mores facile præstabo innoxios. infra, *sc.* 3. *Nunquam animum quæsti gratia ad malas adducam partes.* & leno pariter, ad Act. 2. sc. 1. *Leno ego sum: at ita ut usquam fuit fide quisquam optima.*

10. *Peccato mihi.*] Vim habet Græci Aoristi: *ἐμοὶ ἁμαρτήσαντι*, ut sæpe apud Cicer. *juratus*, *ὀμόσας*. *Donatus* varie torquet. *Muretus* exponit, *mihi peccato*, id est, mihi, si quid peccaverim: ut *juratus*, qui juravit, ita hoc quidem loco, *peccatus*, qui peccavit, *ὁ ἡμαρτηκώς*. Similiter locutus est *Quintilian.* l. 6. *Qui vero judicem rapere & in quem vellet habitum animi posset perducere, quo dicto, flendum & irascendum esset, rarius fuit.* Ibi enim, quo dicto, valet, ὃ λέξαντος.

13. *Immerenti, iniquum est.*] Non inscitum tantum (ut vos mulieres amatis loqui:) & inelegans; sed palam injustum. Alii, Iniquum fuerit, inscitum (id est, insulsum:) me, offerre, &c. ut sit accusativus. Alii cum Faërno legunt: *Inscitum offerre injuriam tibi*; (mulieri:) scil.

BA. *Est magna ecastor gratia de istac re, quam tibi habeam,*
Nam qui post factam injuriam se expurget, parum mihi prosit.
Sed quid istuc est? LA. *meum receptas filium ad te Pamphilum.*
BA. *ah!*
LA. *Sine dicam: uxorem hanc prius quam duxit, vostrum amorem pertuli.*
Mane; nondum etiam dixi id quod volui. hic nunc uxorem habet:

Quære

DONATI.

14. *Est magna ecastor gratia, de ista re, quam tibi habeam.*] Imitatur hic & senile, & fœmineum tardiloquium. Sufficerat enim, *Ago gratias.*

15. *Nam qui post factam injuriam se expurget.*] Sic Adelphis ait: *Indignum te esse injuria hac, indignis quum egomet sim acceptus modis. Parum mihi prosit.*] Si sic accipiatur, ut scriptum est, λιτότης aut ταπείνωσις. & ita intelligendum, quasi dixerit, multum mihi nocuerit, imo me everterit.

16. *Sed quid istuc est?*] Nunc demum ad rem redit. *Meum receptas filium.*] Intensio criminis. Et non *Recipis*, sed *Receptas*. Et ne diceret, Quid tua? *Meum filium. Meum receptas filium ad te.*] Status conjecturalis, quæ conjectura diluitur per ἄτεχνον πίστιν, id est, jusjurandum, ac tormenta servorum. *Ah!*] Quod falsum est, reclamavit meretrix statim: & voluit contradicere, si permitteret senex.

17. *Sine dicam.*] *Virgilius,*

—— Sine me hæc haud mollia fatu,
Sublatis aperire dolis. ——

Uxorem hanc prius quam duxit.] Hanc quasi molestam, & quæ hæc nolit pati. *Uxorem hanc prius quam.*] A persona sua, Prius quam hanc duxit, vestrum amorem pertuli. Et quia multum diuque amaverit, *Pertuli* dixit, quæ est longi temporis significatio. *Hanc prius quam duxit.*] Ante rem: à præteritis & ante actis. *Vestrum amorem pertuli.*] Ἀποσιώπησις, ut in Heautontim. *At ne illud haud inultum, si vivo, ferent. Non jam, non tute cohibes? Vestrum.*] Non, ipsius Pamphili. Ergo blande & honorifice. Non enim illius amorem, & tuum quæstum: sed amorem vestrum. nihil potuit dici familiarius. *Pertuli* autem, quantam vim patientiæ habet, quantumque ponderis, ne lædi mereatur ulterius.

18. *Nondum etiam dixi id quod volui.*] Apparet senem tarde, & longe loquentem interpellari vultu responsuræ meretricis: quum ille sibi silentium præberi velit. Sic *Virgilius* Latinum inducit dicentem,

—— Sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: simul hæc animo hauri.

Et ad postremum de Turno:

Ut primum fari potuit, sic incipit ore.

Mane; nondum etiam.] Ἀποσιώπησις tertia. *Hic nunc uxorem habet.*] Cum denuntiatione pronuntiandum est: quasi dicat, Alia res est.

VARIORUM.

scil. *immerenti*, *iniquum*, id est, immerenti autem, & innocenti, etiam iniquum est.

16. *Meum receptas, &c.*] *Receptare* fere semper in malam partem sumitur; pro eo quod est hospitio & familiaritate juvare eos, qui sceleratam vitam maleficiis ductant. Unde *Receptatores* illi, qui improbos homines, ut latrones, fures, &c. in ædibus suis recipiunt, & illos commeatu juvant. *Marsus.*

18. *Mane.*] Interpellabat enim Bacchis, non sustinens audire, quæ sibi fal-

so

Quare alium tibi amicum firmiorem, dum tempus consulendi est.
Nam neque ille hoc animo erit ætatem: neque pol tu eadem istac ætate.
BA. *Quis id ait!* LA. *socrus.* BA. *mene?* LA. *te ipsam: & filiam abduxit suam:*
Puerumque ob eam rem clam voluit, natus qui est, extinguere.
BA. *Aliud si scirem, qui firmare meam apud vos possem fidem.*

San-

DONATI.

19. *Quare alium tibi amicum firmiorem.*] Magna moralitas in denuntiatione, magna proprietas. sic enim dicimus, *Quære tibi.* Virgilius,

— *Quærat sibi fœdera Turnus.*

Quare alium tibi amicum firmiorem.] *Firmiorem* pro firmo. non enim firmum concedit esse Pamphilum: quem vult intelligi deceptorem esse Bacchidis, non jam amatorem stabilem. *Quare alium tibi amicum firmiorem*] Oratorie senex quasi consulit meretrici, quam vocaverat incusandam. *Quare alium*] A præsentibus & à futuris. *Amicum firmiorem.*] Callide senex, quasi jam non Pamphilo consulat, sed Bacchidi, *Quære alium*, dixit. *Dum tempus consulendi est.*] Sensus, Dum ætas in flore posita est, facies vendibilis etiam nunc est. Et ordo, Dum tempus est consulendi tibi. & bis subaudiendum est *Tibi*.

20. *Nam neque ille hoc animo erit ætatem.*] *Ætatem*, pro, tam diu quam longa est ætas. *Neque pol tu eadem istac ætate.*] Σχῆμα λόγου πλοκή. prius *Ætatem* adverbium, & posterius nomen.

21. *Quis id ait?*] Non interrogatio, sed firma negatio est. *Quis id ait?*] Quum dicat senex, *Meum receptas filium:* mirum est illam dicere, *Quis id ait:* sed ab accusatore testimonium quærit. Et bene *Ait*, quasi vanum. sic enim dicimus, *Ait*, *aio*, de rebus nugatoriis. *Quis id ait?*] Moraliter meretrix missa fecit omnia, quæ in medium senex contulit: & soli intentioni, Meum receptas filium ad te Pamphilum: *quis id ait*, respondit. *Socrus.*] Terribiliter, quasi quæ maxime sciat, & quæ maxime doleat. Ergo & oculis & labris pronuntiandum est. *Et filiam abduxit suam.*] Addidit ad personam testis, & facta: quia minus idoneum videbatur socrum dixisse de pellice. & simul ostendit, quantopere hoc animadvertendum sit, ex quo tantæ turbæ sint concitatæ. *Abduxit suam.*] *Abduxit*, proprie. *Accersi* enim dicitur ad maritum: *Abduci* à marito ad divortium. Sic *Virgil.*

——— *Et gremiis abducere pactas.*

22. *Puerumque ob eam rem.*] Hoc sic pronuntiat senex, quasi qui dicat, Ecce quarum rerum tu causa. Et hæc oratio de iis est, quibus ostendimus, nos posse graviter accusare, sed nolle.

23. *Aliud si scirem, qui firmare.*] Mire, dum quærit quo firmet fidem, fidem sibi acquisivit atque ascripsit. *Apud vos possem fidem.*] Bene *Vos:* quia & *Hic* dicit, & *Socrus*.

VARIORVM.

so objici sciebat. *Nondum etiam dixi.*] Familiariter accusationem instituit, ut magis consulere, quam accusare videatur. *Willich.*

20. *Ætatem.*] Id est, semper, perpetuo, diutissime.

22. *Extinguere.*] Vide Heautontimor. Act. 4. Sc. 1.

24. *San-*

Sanctius quam jusjurandum, id pollicerer tibi, Laches,
Me segregatum habuisse, uxorem ut duxit, à me Pamphilum.
LA. *Lepida es: sed scin' quid volo potius sodes facias?* BA. *quid vis? cedo.*
LA. *Eas ad mulieres huc intro, atque istuc jusjurandum idem*
Polliceare illis: exple animum iis, teque hoc crimine expedi.
BA. *Faciam: quod pol, si esset alia ex hoc quæstu, haud faceret scio,*
Ut de tali causa nuptæ mulieri se ostenderet.

Sed

DONATI.

24. *Sanctius quam jusjurandum.*] Bene dum aliud agit, etiam personam commendat. nam non est levis, quæ jurejurando nihil sanctius sciat. *Sanctius.*] Firmius.

25. *Me segregatum habuisse.*] Bono significatu usa est: quasi ipsa hæc fecerit. Et bene *Segregatum:* non enim disjunctum aut repudiatum proprie diceret. *Uxorem ut duxit.*] *Ut*, adverbium est temporis, pro *Ex quo.*

26. *Lepida es.*] Senex cum meretrice loquens, eo potius nomine laudavit eam, quo meretrices solent laudari, quam quo matresfamilias. sic & supra, quum inscitum se diceret, rationem habuit, quæ esset cum qua loqueretur. *Sed scin' quid volo potius.*] Hinc deliberativa incipit. *Sodes.*] Si audes, si vis.

27. *Eas ad mulieres huc intro.*] Non dixit ad socrum & ad uxorem, terribilia nomina & inimica meretrici: sed quod facile est, *Ad mulieres.* Sic alibi, *Mulier mulieri congruit.* Et ne longe videretur, addidit *Huc intro. Atque istic jusjurandum.*] Id est, quod tu mihi pollicebaris.

28. *Exple animum his, teque hoc crimine expedi.*] *Explere*, pro *Exinanire*, Terentianum est. *Expedire* dicitur qui pedem retentum liberat. *Exple animum.*] Quod illis prosis.

29. *Quod pol si esset alia ex hoc quæstu.*] Vigilanter Poëta, ne non verisimile videretur, id ullam fecisse meretricem, ipse lectorem prævenit. & sic vere in omnibus *Terentius*, quæ minus pervulgata sunt, quæque abhorrent à consuetudine, agit.

30. *Ut de tali causa.*] Id est, amore mariti ejus & pellicatu. *Nuptæ mulieri se ostenderet.*] Plus dixit, quam, *Nuptam alloqueretur.*

VARIORUM.

24. *Sanctius quam jusjurandum.*] Hinc pejerare, crimen grave habitum fuit apud *Ægyptios*, ut perjuri omnes capite damnarentur: utpote qui pietatem in Deos violarent, & fidem inter homines tollerent. *Weitzius.*

28. *Exple animum iis.*] Exonera sollicitudine: Si quidem, ut Don. censet, τὸ *ex* in *explere*, sit privativa, (ut interdum:) particula. Sed stat ut pro satisfacere accipiamus: ut & Andr. Act. I. sc. 2. *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.* & ita videtur ipse Terent. infrà explicare; sc. 2. *exquire, adest; quod satis sit, faciet ipsa.*

29. *Alia ex hoc quæstu.*] Periphrasis est meretricis, cui & etymum meretricis respondet, à *merendo*, juxta *Vallam*, quod mercede suam exerceat militiam. Sic & in *Campania* meretrices erant alicariæ, quæ propter quæstum ante pistrinam alicariorum (id est, qui alicam pinsendo præparabant & conficiebant) sedebant, non secus ac aliæ ante stabula sedebant, & prostibula dicebantur. *Willichius.*

32. Nec

Sed nolo falsa fama esse gnatum suspectum tuum:
Nec leviorem vobis, quibus est minime æquom, viderier
Immerito. nàm meritus de me est, quod queàm, illi ut commodem.

LA. *Facilem, benevolumque, lingua tua jam tibi me reddidit.*
Nam non sunt solæ arbitratæ hæ: ego quoque etiam credidi.
Nunc quum ego te esse præter nostram opinionem comperi:
Fac eadem ut sis porro; nostra utere amicitia, ut voles.
Aliter si facias: sed reprimam me, ne ægre quidquam ex me audias.
Verum te hoc moneo unum: qualis sim amicus, aut quid possiem,
Potius

DONATI.

31. *Sed esse falsa fama nolo gnatum.*] Bene, quo sit gratiosior, non propter se dicit, quod facit, facere.

32. *Nec leviorem vobis.*] Quid *Leviorem*? an minus charum? ut contra *Gravis*, honore dignus, & charus intelligitur. *Virgilius*,

Ferit ense gravem Tymbræus Osirim.

Gravis etiam molestus intelligitur. ut *Sallustius*, *Graviore bello qui prohibituri venerant socii, fugere. Gravis* etiam languidus. *Virgilius*,

Ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo. ——

Nec leviorem.] Ut contra, *gravis*, honore dignus & charus. *Quibus est minime æquum.*] Parentibus scilicet.

33. *Immerito.*] Bona exceptio. hoc enim & cavere nobis, & præstare aliis possumus. *Immerito.*] Nam *Meritus est de me.* Παρέργιον. *Nam meritus de me est, quod queam, illi ut commodem.*] Et hoc artificiose *Terentius*, ne vel meretricem dure à Pamphilo segregaret. *Quod queam, illi ut commodem.*] Sic in Andria, *Magis id adeo mihi ut incommodet, quam ut obsequatur gnato.*

34. *Facilem, benevolumque, lingua tua.*] *Facilem* ad peccatum, *Benevolum* ad iracundiam retulit. *Lingua tua.*] Consuetudine magis, quam ratione dicit, *Tua lingua.* ergo pro homine ipso. *Lingua tua jam.*] Subdistingue *Jam:* ut appareat, Si lingua tua jam, quanto magis facta.

35. *Nam non sunt solæ arbitratæ hæ.*] Nunc fatetur se quoque accusatorem fuisse: nunc vero benevoluin factum. *Hæ.*] Cum ἀπὸς ὀρθῆ. *Ego quoque hoc etiam credidi.*] *Quoque* & *Etiam* supervacue posita sunt: sed hic confirmationem ostendunt.

36. *Præter nostram opinionem.*] Pro Contra. *Præter nostram opinionem.*] Hoc est, innoxiam.

37. *Fac eadem ut sis porro.*] Hoc est, persevera purgata esse. vult enim & de futuro cautum esse: ut supra, *Nam si id facis, facturave es. Nostra utere amicitia.*] Non jam *Amore*, sed *Amicitia.*

38. *Aliter si facias.*] Ἀποσιώπησις. *Ne ægre quidquam ex me audias.*] Utrum *Ægre* pro *Male*? an *Ægre* pro *Invita*?

39. *Verum hoc te moneo unum.*] Hæc figura oratoria, παραίνεσις dicitur.

VARIORVM.

32. *Nec leviorem.*] Minus constantem, infidum.

33. *Nam meritus de me est.*] Beneficium non mox ex animo deponendum, etiamsi justa causa sit cur id facias; sed gratias quocunque loco, quacunque conditione quis vivat referendas, docet hic locus.

Potius quam inimicus, periclum facias.

ACTVS QVINTI SCENA SECVNDA.

PHIDIPPUS. LACHES. BACCHIS.

Argum. *Quæ dudum Lacheti, eadem hæc Phidippo Bacchis promittit, se intrò abituram ad Sostratam & Myrrhinam, & se à crimine objecto purgaturam.* Thes. 1. *Nutrices puerorum curam agere sedulo debent.* 2. *Nulla meretricibus relligio neque fides.* 3. *Tormentis sæpe veritas exploratur.* 4. *Levia errata, ne sint dissidii causa.*

Nihil apud me tibi
Defieri patiar, quin quod opus sit, benigne præbeatur.
Sed quum tu satura atque ebria eris, puer ut satur sit, facito.
LA. *Noster socer, video, venit: puero nutricem adduxit.*
Phidippe, Bacchis dejerat persancte. PH. *haccine ea est?* LA. *hæc est.*
PH. *Nec*

DONATI.

Qualis sim amicus, aut quid possiem.] In secunda oratione *Sallust.* ad Jugurtham, *Nam vim magis, quam benevolentiam ejus, experiri mallem. Qualis sim amicus, aut quid possiem.*] Hoc genus comminationis minus habet amaritudinis, sed plurimum gravitatis.

DONATI.

NIHIL APUD ME TIBI DEFIERI PATIAR. *Verba nutricis fuisse Poeta demonstrat, petentis ordine longo, quæ sibi præbenda sint. unde quasi tædio singulorum generaliter hæc respondit.*

1. *Nihil apud me tibi defieri patiar.*] *Apud me*, dixit pro, Apud eum, ubi futura es. *Defieri patiar.*] Noluit dicere *Deesse*: sed *Defieri* dixit, ut id quod minus usitatum est, magis delectet auditum. *Benigne præbeatur.*] *Benigne*, large. hoc enim est gratius, non solum præbere, sed benigne præbere.

3. *Sed quum tu satura, atque ebria eris.*] Hoc est nutricibus non solum non turpe, sed etiam necessarium. Et, *Hic satur*, & *hæc satura* fecit.

4. *Noster socer, video, venit.*] *Noster*, blandientis dictum est. *Virgilius*,

Noster eris. —

Et magis hoc consuetudine dictum est, quam integritate. Aut certe ordo est, Noster socer venit: & deinde, *Video*. Aut deest *ut*: ut sit, *Vt Video.*

5. *Dejerat.*] Deos jurat. ut,

— *Maria omnia juro.*

Aut valde jurat. *Bacchis dejerat.*] Si correpte, *Dejerat*, Deos jurat: si producte, valde jurat. Et bene senem iratum præoccupavit, dicendo, *Dejerat sancte*: ne confligeret cum meretrice, & fieret fabula longior. *Haccine ea est.*] Imitanda irati contemplatio: quasi dicat, Hæc est, quam uxori Pamphilus anteponit.

VARIORVM.

3. *Satura atque ebria eris.*] Hoc est in nutricibus non solum non turpe, sed etiam necessarium; ait hic Don. De saturitate concedo: sed ebrietas nutricum perniciosa sæpe infantibus non unâ ratione. Sed & apud Aul. Gell. *Si improba, si informis, si impudica, si temulenta est*, malæ nutricis signa, & nota. Conjiciebam igitur τὸ *ebria* hic ἐν παραλλήλῳ, ut Grammatici loquuntur, positum, non aliud quam bene saturam significare. Ita enim vocem *ebrium*, pro *pleno* usurpari interdum, satis notum est.

Etiam

PH. *Nec pol istæ metuunt Deos: neque has respicere Deos opinor.*
BA. *Ancillas dedo: quo lubet cruciatu per me exquire.*
Hæc res hic agitur, Pamphilo, me facere, ut redeat uxor,
Oportet: quod si perficio, non pœnitet me famæ,

Solam

DONATI.

6. *Nec pol istæ metuunt Deos.*] Hoc argumentum est, non illam vera jurare. Sanctum, ait, jusjurandum est, aut metu religioso, aut suppliciis sacrilegorum. At vero nec religiosæ sunt meretrices, inquit, nec dant pœnas: quippe quæ à Diis contemnantur. Tale est apud *Virgilium* de violato luco, qui vindicatus non est:

Novimus & qui te, transversa tuentibus hirquis:
Et quo sed faciles nymphæ risere sacello.

Neque has respicere Deos opinor.] Et inferiores sunt, inquit, quam in quas Dii vindicent. *Neque has respicere Deos.*] Nec merentur ut Diis pœnas referant, quia nec curæ Diis esse dignæ sunt. Et est ἀμφιβολία, quæ sensu manifesta est.

7. *Ancillas dedo.*] Repudiato jurejurando ad aliud transit firmius documentum. *Quolibet cruciatu per me exquire.*] *Per me*, hoc est, me permittente: ut quod per legem tibi non licet, per me liceat. *Per me* ergo, me authore & permittente.

8. *Hæc res hic agitur.*] Aut sic intelligendum est, quasi dicat, Hoc agebamus quum tu advenires. aut cum asseveratione pronuntiandum est, ut sit *Res* veritas: quasi dicat, Hic non verba sunt, sed res agitur. *Hæc res hic agitur.*] Propositio eorum quæ dictura est, hoc modo,

Hæc res hic agitur. (quæ res?) *Pamphilo, me facere, ut redeat uxor,*
Oportet: quod si perficio, non pœnitet me famæ,
Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant.

Multa *Terentius* feliciter ausus est, arte fretus. nam & socrus bonas, & meretrices honesti cupidas, præter quam pervulgatum est, facit: sed tanta vigilantia caussarum & rationum momenta subjungit, ut ei soli merito videantur omnia licere. Nam hoc contra illud est, quod alibi ait, commune esse jam omnibus comicis bonas matronas facere, meretrices vero malas.

9. *Non pœnitet me famæ.*] Hæc figurâ λιτότης dicitur. minus enim dicit, quam significat. nam, *Non pœnitet me famæ:* pro eo quod est, Magnam famam cupide acquisiverim, significat. *Non pœnitet me famæ.*] Ne quæreremus, qui hoc meretrici prodesse posset.

VARIORUM.

Etiam apud Plaut. *canam ebriam*, lautam, copiosam, exponunt vulgò. Idem, *saturitate ebrium*, dixit in Captivis. Sed contrarium suadet apertiss. Plauti testimonium; *Opus nutrici utrem habeat veteris vini, largiter ut dies noctesque potet.* Sed & vino *ali vires, sanguinem coloremque*, tradit Plin. Nec tamen ista satisfaciunt, ut vinum nutricibus conducere credam ego: viderint Medici.

6. *Deos opinor.*] Vel præmiis vel pœnis afficere, ut quas non omninò dignentur Dii sua cura & providentia. Nam malos extra providentiam Deorum esse putabant antiqui non pauci.

7. *Quolibet cruciatu exquire, &c.*] Rivius legit, *exquirere licet.* Respexit Poëta hic ad eum morem, quo, oborta criminis de domino suspicione servi in cruciatum dabantur, & quæstionibus tormentisque subjiciebantur. Ut *Plautus* in Mostell.

Servos pollicitus est dare suos mihi omnes quæstioni.

Id Græci dicunt ἐκδιδόναι. Respondet autem illi, quod iidem ἐξαιτεῖν, Latini *exposcere ad quæstionem* dicunt, vel, *in*

 quæ-

Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant.
LA. *Phidippe, nostras mulieres suspectas fuisse falso*
Nobis, in re ipsa invenimus. porro hanc nunc experiamur.
Nam si compererit crimini tua se falso uxor credidisse,
Missam iram faciet. sin autem ob eam rem iratus gnatus,
Quod peperit uxor clam; id leve est: cito ab eo hæc ira abscedet.
Profecto in hac re nihil mali est, quod sit dißidio dignum.
PH. *Velim quidem hercle.* LA. *exquire: adest: quod satis sit faciet ipsa.*
PH. *Quid istæc mihi narras? an quia non tu ipse dudum audisti,*
De

DONATI.

10. *Solam fecisse.*] Bene *Solam:* ne nescisse officium meretricis Poëta videretur. *Solam fecisse id, quod aliæ meretrices facere fugitant.*] Id est, reconciliasse uxorem marito.

11. *Nostras mulieres suspectas fuisse.*] Id est, in suspicione positas. Nam esse suspectas, ambiguum est: & nunc ejus partem manifestam videmus.

12. *Nobis, in re ipsa.*] *Nobis*, aut abundat, aut *cum molestia nostra* significat. *Porro hanc nunc experiamur.*] *Porro nunc*, futurum tempus ostendit. nam si jam invenisti quid, experiaris & ea, quæ restant in reliquum tempus: quia jam de præteritis purgata est. *Hanc experiamur.*] Id est, utamur opera ejus.

13. *Crimini tua se falso uxor credidisse.*] *Crimen* proprie dicitur id, quod factum est. *Cicero, veruntamen fac, tametsi criminosum id est.* Id est, falsa insimulatio est. *Crimini.*] *Crimen* nunc, pro falsa suspicione. *Virgil.*

—— *Formidine crimen acerbat.*

Et,

—— *Semperque odiis, sed crimine Drances*
Infestus juveni Turno. ——

Id est, & quod eum odisse, & quod se illi odio esse suspicaretur.

15. *Cito ab eo hæc ira abscedet.*] Bene; in duabus enim personis causa videtur esse turbarum, socrus & Pamphili.

16. *Profecto in hac re nihil mali est, quod sit dißidio dignum.*] Moraliter, quasi quærendo & discutiendo hoc intulit. *Dißidio.*] Divortio. *Velim quidem hercle.*] Ut nihil sit dignum; hoc est, non peccaverit Pamphilus.

17. *Quod satis sit, faciet ipsa.*] Id est, quicquid ad plenam ducit purgationem, faciet.

18. *Quid istæc mihi narras?*] Reprehensio est, quasi longorum verborum Lachetis. *An quia non tu ipse dudum.*] Correptio est. nam audivit, *Manere affinitatem hanc inter nos perpetuam volo. An quia non tu ipse audisti dudum, De hac re*

VARIORUM.

quæstionem postulare. Ut *Cicero* pro Cluent. In Milonian. idem simpliciter *postulare* dixit. *Rivius.*

10. *Solam fecisse id.*] Multa *Terentius* feliciter ausus est, singulari sua arte fretus, quæ reliquis Comicis non licent. Nam & socrus bonas, & meretrices honesti cupidas, præter vulgatam aliorum consuetudinem facit. Sed tanta vigilantia & causarum & rationum momenta subjungit, ut ei soli merito videatur licere. Quod profecto contra illud est, quod in Eunuchi Prologo ait, commune esse omnibus Comicis, *bonas matronas facere, meretrices vero malas.* Malleol.

11. *Fuisse falsò.*] Alii tollunt *fuisse:* Alii, τὸ *falsò.*

23. Se-

De hac re animus meus ut sit, Laches? illis modo exple animum.
LA. *Quæso adepol, Bacchis, quod mihi es pollicita, tute ut serves.*
BA. *Ob eam rem vin' ergo introeam?* LA. *i, atque exple animum iis, ut credant.*
BA. *Eo, etsi scio pol iis fore meum conspectum invisum hodie:*
Nam nupta meretrici hostis est, à viro ubi segregata est.
LA. *At hæ amicæ erunt, ubi, quamobrem adveneris, resciscent.*
PH. *At easdem amicas fore tibi promitto, rem ubi cognoverint.*
Nam illas errore, & te simul suspicione exolves.
BA. *Perii! pudet Philumenæ: sequimini me huc intro ambæ.*
LA. *Quid est quod mihi malim, quam quod huic intelligo evenire:*

Ut

DONATI.

animus meus ut sit Laches?] Utrum quia dixit, *Manere affinitatem hanc inter nos perpetuam volo*: an quia apud uxorem defendit adolescentem in amore meretricis. *Illis modo exple animum.*] Quasi dicat, quæ amaræ sunt & molestæ.

20. *Quod mihi es pollicita, tute ut serves.*] Id est, jusjurandum apud mulieres.

21. *Ob eam rem vin' ergo introeam.*] Vis, dicit: ut ostendat in hac re cunctationem suam.

23. *Nam nupta meretrici hostis est.*] Caute etiam hoc præstruit Poëta, ne non verisimile videatur, potuisse meretricem concorditer cum pellice agere. Nam nupta meretrici hostis alia, scilicet inimica.

25. *At easdem amicas fore tibi.*] Hic quidem senes: verum aliæ causæ sunt, quæ mulieres faciunt molestas: & hæ autem spectatoribus notæ sunt ex argumento.

26. *Et te simul suspicione exolves.*] Hoc est quod supra dixit, *Crimen*: nos quoque suspicionem interpretati sumus. *Exolves.*] Expedies.

27. *Pudet Philumenæ.*] *Pudet* duo significat: sive ille peccarit quem pudet, sive ille cujus pudet. Et familiariter *Philumenæ*, tanquam notæ ex Pamphilo. *Pudet Philumenæ.*]Conscientia communis viri & pellicatus. *Sequimini me intro huc ambæ.*] Ancillis dicit, quæ sunt κωφὰ πρόσωπα.

28. *Quid est quod mihi malim, quam quod huic.*] Sensus hic est, Quid est quod

VARIORUM.

23. *Segregata est.*] Invisa semper, ut meretrix: sed tantò magis tum, ut pellex.

24. *At hæ amicæ erunt.*] Tibi scil. ut mox.

25. *At easdem amicas fore.*] Hunc totum versum liber Bembinus non habet, & sanè supervacaneus videtur, quamvis à *Donato* ponatur prima pars ejus: sane si hunc versum retinemus, *cognorint* legendum ex ratione versus, contrà omnium librorum fidem. *Faërnus.*

27. *Perii! pudet Philumenæ.*] Impura meritrix, (sed in hoc pudica) pudicæ mulieris conspectum non sustinet. *Me sequimini intro ambæ.*] Ancillas alloquitur.

28. *Quid est quod mihi malim, quam quod huic intelligo evenire.*] *Huic*, puta Bacchidi: ostendit enim senex commune bonum utrique eventurum. *Pareus.*

Ut gratiam ineat sine suo dispendio, & mihi prosit?
Nam si est, ut hæc nunc Pamphilum vere ab se segregarit;
Scit sibi nobilitatem ex eo, & rem natam, & gloriam esse:
Referetque gratiam ei, unaque nos sibi opera amicos junget.

ACTUS

DONATI.

magis optem mihi evenire, quam quod simul proderit etiam meretrici? *Quid est quod mihi, &c.*] Sic hoc ergo intulit pro novo. Mirandum est enim evenire potuisse, ut idem & seni & patri prosit, quod meretrici. *Quid est quod mihi malim.*] Ut amicitia mihi & sibi prosit. Et ostendit, commune sibi bonum esse. *Evenire.*] *Evenire*, bis subaudiendum.

29. *Ut gratiam ineat sine suo dispendio.*] Recte. Difficile est enim gratiam inire sine damno. *Et mihi prosit?*] Mire: quia difficile est amicum sine damno acquirere. Et quia cum lucro non potuit dicere: & hoc ipsum bonum fecit, quia sine damno. Ergo velut tria sunt: ut gratiam ineat, ut sine damno, & ut mihi prosit.

30. *Pamphilum vere ab se segregarit.*] Proprie ab meretrice, *Segregari* dicitur; ab uxore, *Disjungi.*

31. *Scit sibi nobilitatem ex eo, & rem natam.*] Quasi dicatur, Ecce quam amavit Pamphilus! Sed hoc sentire & dicere patris est, stulta pietate magnificantis filium. Ut, *Meum gnatum rumor est amare.* Et proprie *nobilitatem* dixit. nam & *meretrix* & *gladiator nobiles* dici solent. *Scit sibi.*] Quod nimis amat, ait *Nobilitatem. Ex eo.*] Utrum ex Pamphilo? an *Ex eo*, ex ea re: id est, quod segregaverit vere ab se Pamphilum? & hoc est melius. Nam nobilis meretricis est, non timere, ne alterum non inveniat. aut nobilis est, cognitam fieri etiam senibus. *Et rem natam.*] Ex patrocinio & amicitia senis. *Rem natam.*] Quia multa in eam contulit. *Et gloriam.*] Ex facto raro in meretricibus. *Et gloriam esse.*] Quia defendit eum apud soceros & uxorem: & quod marito meretrix conjugem reddit.

VARIORUM.

29. *Et mihi prosit.*] Gratulatur sibi senex ita rem commode cadere, ut dum sibi studet, & suo ipsius obsequitur animo meretrix; eadem opera & quod sibi quoque gratissimum, factura sit. Hoc autem dicens ideò inducitur à Poëta, nè alioquin præter morem & veri similitudinem bonam nimis & ingenuam meretricem fingeret, si totum hoc quod agit, studio commodandi aliis & gratificandi ageret. Quæ præcipua laus Terentii, & in quo palmam aliis Comicis præcipue præripuit, quod nihil fingit, nisi quod credi facilè possit, & ad naturam omnia solertissimè exigat.

30. *Nam si est, ut hæc, &c.*] Confirmat à futurorum commodorum copia, & apud Aristotelem est, ἐν τῷ καλῷ propter gloriam, amicitiam & nobilitatem natam. Et hic vera est Jurisconsultorum vox, *Maritum sequitur uxor.* Willichius.

31. *Scit sibi nobilitatem.*] Nobile etiam dicitur, quicquid in re mala excellit. *Nobilitatem ex eo.*] Bacchis, ut videtur, ante Pamphili amorem, obscurior. ex ejus nobilitate, parta ipsi nobilitas, & gloria.

ACTVS QVINTI SCENA TERTIA.

PARMENO. BACCHIS.

Argum. *Per annuli cognitionem, quem Pamphilus dederat Bacchidi, Philumena ab eo compressa ostenditur.* Thes. 1. *Servi semper operam suam extollunt; eorumque curiositas damnanda.* 2. *Gloriantem meretricem & de suis beneficiis exultantem, hæc scena exprimit.*

ÆDepol ne meam Herus esse operam deputat parvi pretii,
Qui ob rem nullam misit, frustra ubi totum desedi diem,
Myconium hospitem dum expecto in arce Callidemidem.
Itaque ineptus hodie dum illic sedeo, ut quisque venerat,
Accedebam: Adolescens, dicdum, quæso, es tu Myconius?
Non sum. at Callidemides? non. hospitem ecquem Pamphilum
Hic habes? omnes negabant: neque eum quemquam esse arbitror.

Deni-

DONATI.

ÆDEPOL NE MEAM HERUS ESSE OPERAM DEPUTAT PARVI PRETII. In tota hac fabula servus piger & curiosus inducitur: neque quidquam illi evenit ex sententia sua.

1. *Ædepol ne meam.*] Totum à stomachante dicitur: quasi qui nunc maxime injuriam persenserit. *Ædepol ne meam.*] In hac scena καταστροφὴ populo exponitur. *Deputat parvi pretii.*] Quia sic scilicet abutitur. Deputat parvi eam, qui deputat eam in se nullius pretii consumendam.

2. *Frustra ubi totum desedi diem.*] Deest *Illuc*: ut sit, illuc ubi frustra totum desedi diem. *Totum desedi diem.*] Nota accusativo casu usum esse.

3. *Myconium hospitem dum expecto.*] Memoriter & vigilanter servus Myconium hospitem & Callidemidem dixit: ne videretur negligentia, vel oblivione sua non invenisse, ad quem missus est. *Myconium hospitem.*] Bene ostendit se memorem & signorum & nominum, ut videatur vere illusus, quum operam dederit.

4. *Itaque ineptus.*] Moraliter additum *Ineptus.* & *Ineptus*, quasi inaptus.

5. *Adolescens, dicdum, quæso.*] Verniliter & comice se ipsum servus imitatur. & est μίμησις. *Es tu Myconius?*] Nam ut tria mandata sunt inquirenda, tria inquisita sunt ordine.

7. *Omnes negabant.*] Bene transit à μιμητικῷ ad διηγηματικὸν, & συντόμως. *Neque enim quemquam esse arbitror.*] Id est, non puto eum esse in mundo.

VARIORUM.

1. *Ædepol.*] Diximus antea, interpretis sententiam, cum vulgari actuum distinctione non omnino convenire, qui nunc quoque, contra quam vulgo, ab hac scena quintum actum orditur. Docet autem ex *Varrone* idem, neque in hac fabula, neque in aliis mirandum esse, quod sint actus impares scenarum paginarumque numero, cum hæc distributio non in numero versuum, sed in descriptione rerum sit constituta. Pertinet enim hoc ad Poëtæ eruditi & diligentis judicium, ut ubi attentus spectator esse possit, longior & productior actus sit: ubi fastidire incipiat, brevior atque contractior. *Georg. Fabr.* Pro *deputat*, Fabricius legit, *reputat.* *Ne.*] Alii *ne*, pro *non* scilicet: eodem redit; ut *ne floccifacio*, & *non flocci facio.*

5. *Dicdum.*] *Dicdum*, ut *adesdum*, *facito dum*, & similia. Grammatici vocant *parelcon*, & syllabicam adjectionem.

 12. *Tua*

Denique hercle jam pudebat: abii. Sed, quid Bacchidem
Ab nostro adfine exeuntem video? quid huic hic est rei?
BA. *Parmeno, oportune te offers: propere curre ad Pamphilum.*
PA. *Quid eo?* BA. *dic me orare ut veniat.* PA. *ad te?* BA. *immo ad Philumenam.*
PA. *Quid rei est?* BA. *tua quod nihil refert, percontari desinas.*
PA. *Nihil aliud dicam?* BA. *etiam, cognôsse anulum illum Myrrhinam*
Gnatæ suæ fuisse, quem mihi ipsus olim dederat. PA. *scio.*
Tantumne est? BA. *tantum: aderit continuo hoc ubi ex te audierit.*
Sed cessas? PA. *minime equidem: nam hodie mihi potestas haud data est:*
Ita cursando, atque ambulando totum hunc contrivi diem.

BA. *Quanna.*

DONATI.

8. *Jam pudebat.*] Sedere, an interrogare?

9. *Ab nostro adfine exeuntem video?*] Satis moraliter inducitur servus dicere, *Ab nostro adfine:* quum domini ejus sit, non ipsius. Sic & prius, *Noster socer, video, venit*, pro Pamphili socer. *Exeuntem video.*] Docte Poëta præmonstrat locuturam personam. *Quid huic hic est rei?*] Rursus curiosus nihil sciturus est, & excursurus piger.

10. *Parmeno, opportune te offers.*] Attendendum, quod ab initio comœdiæ usque ad finem, Parmeno mittitur ut currat: & celatur ut nesciat, quod curiose desiderat. *Propere curre ad Pamphilum.*] Facete Poëta inde incipientem facit, quod ille minime vult, dicendo *Curre.*

11. *Quid eo?*] Id est, ad Pamphilum. *Ad te?*] Vide curiosum non recusare laborem, quo causam sciat. *Ad te?*] Non ad te conveniendam: sed domum, *ad te* significat. *Imo ad Philumenam.*] Mira tota fabula invenit, quamobrem currat Parmeno.

12. *Quid rei est?*] Totum pro persona. *Tua quod nihil refert, percontari desinas.*] Οἰκονομικῇ διανοίᾳ & eximie dixit, quasi minus sit injurium prohibere interrogare, quam interroganti non respondere. Et memento hanc esse, cui in principio nihil cœlaverit Parmeno,

13. *Nihil aliud dicam?*] Vult rem per mandata colligere. BA. *Etiam, cognosce annulum illum Myrrhinam.*] *Etiam* adverbium est vel consentientis, vel reminiscentis: sed magis reminiscentis modo. Sic *Cicero, Etiam, quod bene præterii, capella quædam est, mire facta. Scio*, Non *Audio*, inquit, sed *Scio.*

16. *Sed cessas?*] Hoc est, tardas & quiescis? urget autem cursu. *Minime equidem.*] *Cesso* subauditur. *Potestas haud data est.*] Cessandi scilicet.

17. *Ita cursando atque ambulando.*] Est enim cursus & navigantis & equitantis.

VARIORUM.

12. *Tua quod nihil refert.*] Hæc sententia solet dici in nimium curiosos aliarum rerum, qui ea gaudent exquirere, quæ nihil ad eos pertinent.

22. Ex-

BA. *Quantam obtuli adventu meo lætitiam Pamphilo hodie!*
Quot commodas res attuli! quot autem ademi curas!
Gnatum ei restituo, qui pene harum ipsiusque opera periit:
Uxorem, quam numquam est ratus posthac se habiturum, reddo:
Qua re suspectus suo patri, & Phidippo fuit, exsolvi.
Hic adeo his rebus anulus fuit initium inveniundis.
Nam memini, abhinc menses decem fere, ad me nocte prima
Con-

DONATI.

18. *Quantam obtuli adventu meo.*] Reliqua pars argumenti per μονῳδίαν narratur.

19. *Quot commodas res attuli!*] *Quot*, tam multas. Et more suo *Attuli* dixit. *Quot autem ademi curas!*] Sic ante, *Ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio. Quot commodas res attuli! Quot autem ademi curas!*] Hæc omnia admirantis sunt. ut *Virgil.*

Quis novus hic nostris successit sedibus hospes?

20. *Gnatum ei restituo, &c.*] Ἐξαριθμήσις.

21. *Reddo.*] *Redditur* nobis, quod nostri cupidum est; *Restituitur* nobis, cujus cupidi sumus. Bene ergo *Gnatum restituo, uxorem reddo.*

22. *Qua re suspectus suo Patri & Phidippo fuit.*] Ergo non unum beneficium, sed tria sunt. *Exolvi.*] Variavit tempora, *restituo, reddo, exolvi.*

24. *Nam memini abhinc menses decem.*] *Menses decem* dixit: & recte, ut de hoc peperisse demonstret. *Nocte prima.*] Primis partibus noctis, vel primore: ut, *Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem.*

VARIORUM.

22. *Exsolvi.*] Exsolvi ejus rei suspicione, quam ob rem, vel, quâ re susp. &c.

23. *Hic adeo his rebus annulus, &c.*] Δεικτικῶς gestiens annulum tanquam horum commodorum causam commonstrat, qui etiam fabulæ nodum solvit. *Willich.*

24. *Abhinc menses decem.*] Idem *Plautum* veterem Poëtam dicere videmus, in Comœdia Cistellaria, his verbis;

—— *Tum, quam compresserat,*
Decimo post mense exacto hic peperit filiam.

Hoc idem tradit etiam *Menander* Poëta vetustior, humanarum opinionum vel peritissimus. Versus ejus super ea re quem in fabula Plocio posuit;

Γυνὴ κυεῖ δέκα μῆνη.

De his plura vide ad Act. 4. Scen. 5. Adelph. *A. Gellius*, Noct. Att. lib. 3. cap. 16. *Abhinc menses decem.*] Nono mense exacto, vel certè quadragesima præcise septimana parere fœminas hodie vulgò credunt; unde quæ in veteribus de decem mensibus, de lunaribus quidam (Turnebus, aliique:) interpretantur. At medici tum veteres, tum recentiores decimum mensem totum pro legitimo non minus habent, quam nonum: ut mirum non sit, si, ut nos noni, ita veteres decimi mensis meminerint. Gell. adeundus, Noct. Att. l. 3. c. 16. Sed & Sennertus, aliique nostri temporis præstantissimi medici. *Nocte prima.*] Ineunte nocte, vel noctis prima parte, quam alii *concubium*, alii *conticinium* appellatam volunt. Ita alibi, *prima fabula*, pro prima parte fabulæ; *ultima plaeca, &c.*

 25. *Vini*

Confugere anhelantem domum, sine comite, vini plenum,
Cum hoc anulo: extinui ilico. Mi Pamphile, inquam, amabo,
Quid exanimatus es, obsecro? aut unde anulum istum nactus?
Dic mihi. ille alias res agere se simulare. postquam id video,
Nescio quid suspicarier magis cœpi: instare ut dicat.
Homo se fatetur vi, in via, nescio quam compreßisse,
Dicitque sese illi anulum, dum luctat, detraxisse.
Eum hæc cognovit Myrrhina in digito modo me habentem.
Rogat unde sit: narro omnia. hæc inde est cognitio facta,
Philumenam compressam esse ab eo, & filium inde hunc natum.
Hæc tot propter me gaudia illi contigisse lætor.
Etsi hoc meretrices aliæ nolunt: neque enim est in rem nostram,

Ut

DONATI.

25. *Confugere anhelantem.*] Ex his argumentis potest colligi, hunc esse, qui virginem vitiaverit. *Confugere anhelantem.*] Vide signa conjecturalia: quod confugere vidit, timebat: quod anhelantem, colluctatus fuerat: quod domum, cœlari volebat: quod sine comite, pudendum fuerat facinus: quod vini plenum, temerarium: quod annulum habebat, raptum indicat. Vides igitur his indiciis ut virginem apparet vitiatam.

26. *Mi Pamphile, inquam, amabo.*] Hæc blandimenta sunt muliebria.

27. *Quid exanimatus es, obsecro? aut unde annulum istum nactus?*] Principalia signa vitii illati, perturbatio & annulus. *Quid exanimatus es, obsecro? aut unde annulum istum nactus?*]. Brevitati consulit *Terentius*: nam in Græcia hæc aguntur, non narrantur.

28. *Simulare.*] Fingere, ac pro vero falsum tradere. *Ille alias res agere se simulare.*] Id est, alias res agentem se fingere: pudebat enim amicæ de alterius stupro fateri: & ei amicæ, quam tum deperibat.

29. *Nescio quid suspicarier.*] Pro aliquid.

30. *Homo se fatetur vi in via virginem nescio quam compreßisse.*] Bene additum *Homo*: & oratorie *Nescio quam.* ex quo dicto omnis error est natus. Nam appone nomen, & nulla fabula est. *Nescio quam.*] Vel quia vere nesciebat: vel quia sic dicendum fuit, ne amare illam videretur.

35. *Hæc tot propter me gaudia.*] Inclusit narrationem fabulæ more suo: ne hæc in futuro actu expectaremus.

36. *Etsi hoc meretrices aliæ nolunt.*] Color necessarius à verisimili. Se enim alibi dixisse, *Bonas matronas facere meretrices malas*, meminit.

VARIORUM.

25. *Vini plenum.*] Vide hinc verum esse illud *Ovidii*:

Nox & amor, vinumque nihil moderabile suadent.

31. *Dum luctat.*] Antiquè & ἀρχαϊκῶς dictum pro *luctatur*.

35. *Hæc tot propter.*] In gratulatione narrationem commodorum comparatorum concludit, & factum suum probat.

36. *Etsi hoc meretrices.*] Exaggerat suum in Pamphilum beneficium, a diverso meretricum ingenio, quod ab utili approbat.

38. Num-

Ut quisquam amator nuptiis lætetur. verum ecastor
Nunquam animum quæsti gratia ad malas adducam parteis.
Ego, dum illo licitum est, usa sum benigno, & lepido, & comi.
Incommode mihi nuptiis evenit: factum fateor.
At pol me fecisse arbitror, ne id merito mihi eveniret.
MULTA EX QUO fuerint commoda, ejus incommoda æquum est ferre.

ACTUS

DONATI.

39. *Ego, dum illo licitum est.*] An meruerit Pamphilus. *Neque enim est in rem nostram.*] *In rem*, in utilitatem, id est, pro commodo.

40. *Incommode mihi nuptiis evenit.*] Sic dixit, quemadmodum dicimus, *Ei male evenit*, aut, *Bene ei contigit. Incommode mihi nuptiis evenit.*] Ἀνθυποφορά. Et est ordo, Incommode mihi evenit ex nuptiis. & *Incommode*, pro incommodo. *Nuptiis.*] Deest *ex.* ut sit, *Ex nuptiis. Factum, fateor.*] Ἀνθυποφορά.

41. *Ne id merito mihi eveniret.*] Ergo hæc dolemus, quæ merito contingunt.

42. *Multa ex quo fuerint commoda, ejus.*] Ratio cur nova omnia fiant, & contra officium meretricis. *Multa ex quo fuerint commoda, ejus incommoda æquum est ferre.*] Hoc eo tractu vocis, & ea æquanimitate dicendum, quale in Adelphis,

—— quando eum quæstum occœperis,
Accipiunda & mussitanda injuria adolescentium est.

VARIORUM.

38. *Nunquam animum.*] Bona fingitur meretrix, ut quæ sit rixosa propter quæstum: ut quæ justas nuptias amatorum perferre potest: ut quæ amatore dum licuit usa est.

39. *Illo licitum est.*] Dum licitum est, usa sum illo benigno, &c. trajectio sive transpositio, quales apud optimos scriptores non paucæ.

40. *Incommode mihi.*] Nuptiæ illæ non in rem meam: mihi incommodæ; fateor; sed id nulla mea culpa, quæ impedire non potui.

41. *Ne id merito mihi.*] Obtestatio est in occasione & commoditate, cum nullum illi incommodum per nuptias timendum esset.

42. *Multa ex quo fuerint commoda, &c.*] Nam & juxta *Plautum*,

Voluptas & Mœror in propinquo habitant.

Atque hæc est sententia, à civilitate aut humanitate haud aliena, ut & incommoda sint ferenda ejus, à quo multa beneficia accepta sunt. *W. Ilicbius.*

ACTUS QUINTI SCENA QUARTA.

PAMPHILUS. PARMENO. BACCHIS.

Argum. *Pamphilus multo gaudio perfunditur ex cognitione anuli, quem olim dederat Bacchidi. Ejusdemque mirificè laudatur uxor.* Thes. 1. *Prudentis est circumspicere, ne falso gaudio fruatur.* 2. *Nuntio subito plerunque sunt magis sollicitii.* 3. *Rarißimè æmulæ, uxores laudant.*

Vide, mi Parmeno, etiam sodes, ut mihi hæc certa & clara attuleris:
Ne me in breve conjicias tempus, gaudio hoc falso frui.
PAR. *Visum est.* PA. *certene?* PAR. *certe.* PA. *Deus sum, si hoc ita est.* PAR. *verum reperies.*
PA. *Manedum, sodes: timeo ne aliud credam, atque aliud nunties.*
PAR. *Maneo.* PA. *sic te dixisse opinor, invenisse Myrrhinam,*
Bacchidem anulum suum habere. PAR. *factum?* PA. *eum quem olim ei dedi,*
Eaque hoc te mihi nuntiare jußit. itane est factum? PAR. *ita, inquam.*

PA. *Quis*

DONATI.

1. *Vide, mi Parmeno, etiam sodes, ut mihi hæc certa.*] Bene *Hæc* repetit. verum est enim, ut quod misere cupimus, id etiam tardius credamus effectum. Sic & in Heautontimor. *Ego vereor magis.*

4. *Manedum.*] *Dum*, abundat.

5. *Sic te dixisse opinor.*] Miro affectu inducitur, vix adduci ad credendum, quod gaudet Pamphilus.

7. *Ita, inquam.*] Quasi jam ante fassus, dico.

VARIORUM.

1. *Vide, mi Parmeno.*] Quam inmodicus affectus, insperatum & subitum gaudium sit, hac scena exprimitur. Et quæ insperata sunt, cum nunciantur, non facile admodum fidem inveniunt, nec creduntur. *Marsus.*

2. *Gaudio hoc falso frui.*] Quod misere cupimus, id etiam tarde credimus.

3. *Visum est.*] Dixerat Pamphilus, *Vide mi Parmeno, &c.* Id est, cave diligenter, provide, &c. respondet eodem verbo Parmeno, *visum est*, id est, cautum me est, provisum diligenter, &c. ita mox, *Manedum: maneo. Deus sum, si hoc ita, &c.*] Id est, supra modum fortunatus. Hyperbole proverbialis. *Cic.* 2. de Orat. *In quo tu mihi Deus esse videris.* id est, singularis ac summus. Ita in Adelph. *Deum te facio*, id est, summis laudibus effero. Vide Heaut. Act. 4. scen. 3. *Deorum vitam adepti sumus.* Weitzius.

4. *Aliud nunties.*] Insperatum gaudium, somnio simile.

8. *Venu-*

PA. *Quis me est fortunatior, venustatisque adeo plenior?*
Egon' te pro hoc nuntio quid donem? quid? quid? nescio.
PAR. *At ego scio.* PA. *quid?* PAR. *nihil enim;*
Nam neque in nuntio, neque in me ipso tibi boni quid sit, scio.
PA. *Egone, qui ab Orco mortuum me reducem in lucem feceris,*
Sinam sine munere à me abire? ah, nimium me ingratum putas.
Sed Bacchidem eccam video stare ante ostium:
Me expectat credo: adibo. BA. *salve, Pamphile.*
PA. *O Bacchis, ô mea Bacchis, servatrix mea.*
BA. *Bene factum, & volupe est.* PA. *factis ut credam, facis:*
Anti-

DONATI.

8. *Quis me est fortunatior venustatisque adeo plenior?*] Ob beneficia Veneris; cui contrarium invenustus, cui contra reciderit, quod amat.

9. *Quid donem? quid? quid? nescio.*] Μελλησμός. ut:

—— Pelagine venis erroribus actus,
An monitu Divûm: an quia te fortuna fatigat,
Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?

11. *Nam neque in nuntio.*] Magis scire vult, quam munus accipere. *Nam neque in nuntio, neque in me ipso boni quid sit, scio.*] Facete agit *Terentius*: quanto magis Parmeno curiosus est, tanto magis nescit illa, quæ cupit.

16. *O Bacchis, ô mea Bacchis, servatrix mea.*] Bene additum est, *Servatrix mea.* Et *Mea*, quod supra dixit, amatoris est.

17. *Factis ut credam, facis.*] Difficile enim erat credere, his rebus gaudere meretricem.

VARIORUM.

8. *Venustatisque plenior?*] *Plenus venustatis* dicitur, cui in amoribus ex sententia succedit: quia Venus conciliare gratiam videtur: sic *invenustus* est infelix in amore. Vide Andr. Act. 1. Sc. 5. Aliter, sed male, *Terentii* locum laudat *Non. Marcellus*, in voce *vetustas*. Sed fuit in eo σφάλμα μνημονικόν, haud dubie, ut *vetustatis*, legerit pro *venustatis*. Turnebus.

12. *Egone qui ab orco.*] Orcus inferorum est fluvius, quem quidem στύγα nuncupare solent: inde dictus est, quod Dii Homerici per eundem jurarint: est enim Græcis ὅρκος juramentum. Quod ad scribendi rationem, *orchus* cum aspiratione reperitur in antiquis libris, & hic, & apud *Tibullum*:

Divus in ignava luridus orchus aqua.

Antiquissimi scripserunt *Urgus*: postea *V* in *O*, & *G* in *C* mutatum est; dictum enim ab *urgendo Orcum*, *Verrius Flaccus* autumat. *Georg. Fabric.*

17. *Factis ut credam, facis.*] Olim cùm lætum aliquid alicui gratulabantur & gaudere se solenni formula profitebantur, respondebat ille, cui gratulabantur: *credo*: vel, *creditur*. Supra, Act. 3. sc. 5. *Bene factum te adven. Pamph. Atque adeo, &c.* P. *Creditur.* Phorm. Act. 2. sc. 1. *Mi patrue, salve. salvum advenire.* (gaudeo, scil. vide ibi:) D. *credo.* Alibi quoque exempla observantibus occurrent. Hic igitur cùm Bacchis solita formula Pamphilo fælicitatem suam

Antiquamque adeo tuam venustatem obtines,
Ut voluptati obitus, sermo, adventus tuus, quocunque adveneris,
Semper siet. BA. *ac tu ecastor morem antiquom atque ingenium obtines:*
Ut unus hominum homo te vivat numquam quisquam blandior.
PA. *Ha ha he, tune mihi istuc?* BA. *recte amâsti, Pamphile, uxorem tuam:*
Nam numquam ante hunc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.
Perliberalis visa est. PA. *dic verum.* BA. *ita me DI ament, Pamphile.*
PA. *Dic mihi harum rerum numquid dixti jam patri?* BA. *nihil.* PA. *neque opus est,*

Adeò

DONATI.

19. *Ut voluptati obitus.*] *Obitus* occursus: *Ob* enim, significat contra. Ergo *Obitus*, aditus. Legitur &, *Voluntate obitus. Obitus, sermo, adventus tuus.*] Inter *Obitum*, & *Adventum* hoc interest: quod *Obitus* est, quem casus affert: *Adventus* quem voluntas & destinatus locus.

22. *Tune mihi istuc?*] Quia blandimentum magis meretricium est.

23. *Numquam ante hunc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.*] Hoc est, numquam sic videram, ut eam nossem. *Quod nossem.*] Id est, quod meminissem, quod scirem: ac per hoc, numquam videram. ut alibi, *Non equidem istuc, quod sciam.*

24. *Dic verum.*] Bene instanter ex meretrice quærit, quid de forma uxoris sentiat. scit enim hanc judicem esse pulchritudinis posse: vel quod fœmina, vel quod æmula? *Numquid.*] Num aliquid. acuendum ergo *Quid. Neque opus est, adeo mutito.*] Vel tenui dicto.

VARIORUM.

suam gratularetur, non contentus ille simplici responsione, *credo: factis* (inquit) *ut credam facis.* q. d. Si alii crederem, aut credere me saltem pro more responderem, qui se gaudere profiteretur; quantò magis tibi, cui potissimum debeo hanc felicitatem, quam mihi gratularis? Hæc vera loci sententia, quam Don. non est assecutus. Hinc etiam lux non uni Plauti loco. in Sticho, Antipho senex, Pamphilippo adolescenti solita formula incolumem reditum in patriam gratulatur: *Ita me Dii bene ament, &c.* respondet ille, jocosè, *Satis abs te accipiam, nisi videam mihi te amicum esse Antipho: Nunc quia te amicum mihi experiar esse, CREDITUR tibi.*

21. *Ut unus hominum.*] Faërnus legit, *ut unus omnium.*

22. *Recte amâsti.*] Propositio, qua *Pamphili* amorem collaudat. Ita admiscet honestam commendationem, ut vel hac via conjugum inter se gratiam conciliet. *Willichius.*

26. *Pla-*

Adeo mutito: placet, non fieri hoc itidem, ut in comœdiis,
Omnia omnes ubi resciscunt: hic, quos par fuerat resciscere,
Sciunt: quos non autem æquom est scire, neque resciscent: neque scient.
BA. *Immo etiam, qui hoc occultari facilius credas, dabo.*
Myrrhina ita Phidippo dixit, jurijurando meo
Se fidem habuisse, & propterea te sibi purgatum. PA. *optumum est:*
Speroque hanc rem esse eventuram nobis ex sententia.
PAR. *Here, licetne scire ex te, hodie quid sit quod feci boni?*
Aut quid istuc est, quod vos agitis? PA. *non licet.* PAR. *tamen suspicor.*
Egone hunc ab Orco mortuum? quo pacto? PA. *nescis, Parmeno,*
Quantum hodie profueris mihi, & ex quanta ærumna extraxeris.
PAR. *Immo vero scio, neque hoc imprudens feci.* PA. *ego istuc satis scio.*

PAR. *An*

DONATI.

26. *Non fieri hoc itidem, ut in comœdiis.*] Mire: quasi hæc comœdia non sit, sed veritas. aut deest *Alius.* *Ut in comœdiis.*] Deest *Fit.*

27. *Omnia omnes ubi resciscunt.*] In fine enim comœdiæ nihil cuiquam cœlari solet. *Hic, quos par fuerat.*] *Hic*, in hac comœdia, aut in hac re.

28. *Neque resciscent, neque scient.*] *Resciscunt* ad quos pertinet. Et *Resciscunt* qui nesciunt: *Sciunt* qui negligunt. *Et Resciscimus* ex alio, *Scimus* etiam per nostram opinationem. *Rescire*, est recognoscere, & vix invenire quod quis nescierit.

33. *Here, licetne scire ex te.*] Ridicule instat scire, ignoraturus Parmeno.

35. *Egone hunc ab orco mortuum?*] Verba sunt cogitantis. ideo & ἐλλειπτικῶς loquitur. *Nescis, Parmeno.*] Addidit stimulos curiositati ejus.

37. *Immo vero scio, neque hoc imprudens feci.*] Recte. parvum enim beneficii meritum, si ab imprudente præstitum videatur.

VARIORVM.

26. *Placet, non fieri hoc.*] Id est, non placet hic omnia revelari sicut in cæteris Comœdiis: nempe, *Philumenam* ante nuptias compressam fuisse. *Latomus.*

27. *Quos par fuerat resciscere.*] Faërnus legit, *hic quos fuit par sciscere.*

37. *Imo vero scio, &c.*] Petitus legit, *Imo vero scio: næ quæ hic, &c.* Et *Petiti* lectionem confirmat vers. 40. Neque enim dicit, à se sciente atque prudente, bonum istud factum fuisse; sed hoc tantum, se jam scire, quicquid celet *Pamphilus*, quodnam sit illud bonum,

quod

PAR. *An temere quidquam Parmenonem prætereat, quod facto usus sit?*

PA. *Sequere me intro, Parmeno.* PAR. *sequor: equidem plus hodie boni*
Feci imprudens, quam sciens ante hunc diem umquam. Ω. *Plaudite.*

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATI.

38. *Temere quicquam Parmenonem prætereat.*] Quod interdum non temere prætereat, quod habet faciendi necessitatem. *Temere quicquam Parmenonem prætereat.*] Sibi ipsi hoc dicit, & se nominat. Ut,

Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Et,

Age nunc: Phormionem, qui volet, lacessito.

Temere quicquam.] Utrum hoc dicit, Non temere, neque per imprudentiam geritur, quicquid utile est. An hoc dicit, Nihil potest transire temere, quod utile factu est, quin gratiam sui habeat. An hoc dicit, An quicquam Pamphilus prætereat temere: ita ut non remuneret bonum factum Parmenonis, quod sibi utile fuerit? Et convenit hoc dictum meretrici abeunti.

40. *Feci imprudens, quam sciens ante hunc diem unquam.*] Quia non convenit servo scienti, recte facere, bene addidit, imprudenti sibi evenisse, ut bene faceret, quod prudens nunquam fecerit. *Imprudens, quam sciens.*] Ἀντίθετον secundum. nam imprudentem scienti reddit, non prudentem.

ÆLII DONATI *V. C. Oratoris Urbis Romæ, Comment. in* TERENTI HECYRAM *explicit.*

VARIORUM.

quod imprudens fecerit. *Hoc imprudens feci.*] Non hoc seriò dicit Parmeno, sed servili quadam jactantia & exultatione: neque aliter accipienda responsio Pamphili.

38. *Parmenonem prætereat.*] Faërnus legit, *Parmeno prætereat.* & tribuit verba illa Pamphilo.

39. *Hodie boni.*] Bonum facere, rectè potest & imprudens: bene facere, nemo, nisi prudens. Sen. *Non erant illi sapientes viri, etiamsi faciebant facienda sapientibus.*

PHORMIO
PUBLII TERENTII
Carthaginiensis Afri.

ACTA
LUDIS ROMANIS,

L. POSTHUMIO ALBINO, & L. CORNELIO MERULA, } Ædil. Curulib.

Egerunt

L. AMBIVIUS TURPIO,
&
L. ATTILIUS PRÆNESTINUS.

Modos fecit

FLACCUS CLAUDII FILIUS,
Tibiis imparibus.

Tota Græca Apollodoru

EPIDICAZOMENOS.

FACTA QUARTO.

CN. FANNIO STRABONE, & M. VALERIO MESSALLA, } COSS.

ANNO
Ab Urbe condita DXCIII.
Ante CHRISTUM *natum* CLIX.

IN PHORMIONIS DIDASCALIAM.

PHormio.] Parasitus, nomen habet à *Phormione* parasito Regis *Saleuci*. *Donatus* à φορμοῖς, id est, textis quibusdam storearum & tegetum more, in quibus interdum pauperes dormiebant, & fruges reponebantur: sed & vasa viminea sic vocabantur, tegetibus similia & cophinis. Fuit & hoc nomen Ducis *Atheniensium*, à quo bis classe victi fuere *Lacedæmonii*. Φορμὸς dictus ἀπὸ τοῦ φέρειν, ut *aro*, ἀπὸ τοῦ αἴρειν, quod est βαστάζειν. *Turnebus.*

Acta Ludis Romanis.] Ex verbis *Donati*, Præfatione in hanc fabulam, emendandas puto Didascalias, in iisque rescribendum esse: *Acta Ludis Megalensibus.* Et certe, si *Ludis Romanis* acta est hæc fabula *M. Valerio, C. Fannio* Coss., non est *quarto loco* à *Terentio* edita: editam autem esse *quarto loco* testantur Didascaliæ, itemque *Donatus*. id nullo negotio potest probari. *Ludi* namque *Romani* aliquot mensibus post *Megalenses* peraguntur: *Aprili* enim mense *Megalenses Ludi* celebrabantur; *Romani* vero mense *Septembri*. Atqui *Eunuchus* acta est *Ludis Megalensibus, M. Valerio* & *C. Fannio* Coss. ac proinde prior acta esset *Phormione*. unde sequeretur *Phormionem quarto loco* non fuisse editam, cum tamen certissimum sit editam esse *quarto loco*: ergo *Ludis Megalensibus, M. Valerio, C. Fannio* Coss. *Petitus.*

Apollodoru Epidicazomenos.] Animadvertendum hic est, cum in lemmate comœdiæ hujus scriptum sit, *Græcam Apollodori* fuisse, aut erratum librariorum illic esse, aut aliam quoque eodem titulo fabulam editam fuisse: inveni enim apud Græcos Grammaticos citatum *Diphilum* ἐπιδικαζομένῳ. *Victorius.*

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA IN TERENTII PHORMIONEM.

CHremetis frater aberat peregre Demipho,
Relicto Athenis Antiphone filio.
Chremes clam habebat Lemni uxorem & filiam,
Athenis aliam conjugem: & amantem unice
Gnatum fidicinam. Mater è Lemno advenit
Athenas: moritur. Virgo sola (aberat Chremes)
Funus procurat. ibi eam visam Antipho
Quum amaret, opera Prasiti uxorem accipit.
Pater & Chremes reversi, fremere: dein minas
Triginta dant Parasito, ut illam conjugem
Haberet ipse. argento hoc emitur fidicina.
Uxorem retinet Antipho à patruo agnitam.

ÆLII DONATI, V.C. Oratoris Urbis ROMÆ, PRÆFATIO IN PHORMIONEM TERENTII.

HAnc Comœdiam, manifestum est, prius ab Apollodoro sub alio nomine, hoc est, ἐπιδικαζόμενον, Græce scriptam esse, quam Latine à Terentio Phormionem. Quamobrem nulla dubitatio est, hanc solam esse cui nomen Poëta mutaverit: & errare eos qui in hac Phormionem parasitum putant a formula litis, quam intenderit, nominatum: quum Græca lingua fiscus sparteus & stramen nauticum sic dicatur: à cujus rei vel capacitate, vel utilitate, etiam ab Apollodoro parasitus Phormionis nomine nuncupatur. Hæc igitur proprie tota motoria est, & in affectibus constituta pene majoribus, quam comicus stylus posceret: nisi

quod arte Poëtæ omnia moderata sunt. Primas in ea partes, ut ipse Poëta professus est, tenet Phormio, secundas Geta, tertias Demipho: subinde cæteri, prout cujusque actus ostendit. Prologus Phormionis nimis concitatus est, adeo ut ipse semet veluti reprehendat ob hanc ipsam pervicaciam, & simul argumentum suæ purgationis inducat. Atque in ea quum & Protasis, & Epitasis, & Casastrophe magni moliminis & negotii sint: ita variis leporibus asperguntur, ut etiam rerum tristium gravitatem Poëta lepidus comica serenitate tranquillet. Hæc acta est ludis Megalensibus, Lucio Cornelio Merula Ædili Curuli, & L. Posthumio Albino: agentibus L. Cassio Attilio, & L. Ambivio: modos faciente Flacco Claudii filio tibiis serranis, totaque diverbiis facetissimis, & gestum desiderantibus scenicum, & suavissimis ornata canticis fuit. Editaque est quarto loco, M. Valerio, & C. Fannio Coss. Persona etiam in hujus protasi non una est, sed duæ: quarum altera extra argumentum posita est, cui narratur fabula: altera in argumento, quæ narrat fabulam. Argumentum quoque non simplicis negotii habet: nec unius adolescentis, ut in Hecyra: sed duorum, ut in cæteris fabulis. Scire autem convenit, uno die transigi Phormionem: non, ut Heautontimorumenon, duobus. Prologus correpte ἀπὸ τοῦ προλέγειν dicitur, non producte ἀπὸ τοῦ προὔλογεῖν. nam officium prologi ante actionem quidem rei semper est: verumtamen & post principium fabulæ inducitur, ut apud Plautum in Milite glorioso, & apud cæteros magnæ authoritatis veteres Poëtas.

ARGUMENTUM.

QUum Chremes Demiphonis frater, adscito sibi ad fallaciam nomine, quo Stilphonem se dici fecerat, duas eodem tempore habuisset uxores, Athenis divitem, pauperem Lemni: ex divite sustulit filium, qui dictus est Phædria: ex paupere furtim suscepit atque educavit filiam, Phanium nomine, eamque consilio cum fratre habito destinavit filio ejus Antiphoni uxorem dare. Quibus complacitis, uno tempore profecti Athenis senes, Demipho in Ciliciam, Chremes Lemnum ad accersendam filiam, quæ jam illinc cum matre navigaverat, occasionem dederunt amandi adolescentibus: Nam statim Phædria Citharistriam sub lenone cæpit ardere: Antipho illam filiam patrui Phanium desponsatam sibi, nesciens nescientem, mox ut Athenas venit, nec patrem reperit, falsa duplici ejus nomine, matrem mortuam dum lamentatur, adamavit: consilioque & opera Parasiti, secundum leges Atheniensium, quasi sibi cognata esset, tanquam in jure victus & velut coactus, eam accepit uxorem per absentiam Patris. Qui quum advenisset, & vellet eam expellere: primo confutatur per inpudentiam Parasiti. post cum suo Fratre sic decipitur, ut dum eam credit ab Antiphone posse disjungi, eam Parasitus ipse ducat uxorem: & det ducturo XXX. *minas præsenteis dotis, puellæ nomine: quas Phormio acceptas Phædriæ dedit; ille lenoni ad Citharistriam redimendam. Quibus gestis tandem Chremes agnoscit filiam*

liam suam conjunctam esse fratris filio. Quare dum mutato consilio xxx. *minas à Phormione per rixam conatur exigere, per eundem proditus uxori suæ Nausistratæ est: & factus libidinis reus, non ante veniam meruit à matrefamilias, quam &* xxx. *minarum, & amoris Citharistriæ veniam dedisset filio. Primus actus est in colloquio Davi & Getæ: per quos discit populus argumentum. Secundi actus tenor continet adventum Senis turbalentum, & ejusdem jurgium adversus Getam & Phædriam. Tertio actui attribuitur litigium Senis & Phormionis. tum consultatio cum advocatis. tum Antiphonis in scenam reditus, colloquiumque cum Geta. tum lenonis & Phædriæ colluctatio. tum adhortatio Getæ de inveniendo argento ad redimendam Phædriæ Citharistriam. Quartum actum ista concelebrant: adventus Chremetis, ejusdemque cum Fratre deliberatio per errorem de ejicienda Phanio. Getæ verba de fallendis senibus. Antiphonis oratio apud semet ipsum de amore tractantis. Getæ rursus cum senibus callida, & mox cum Antiphone de eadem causa simplex disputatio: senum inter se colloquium de expulsione mulieris: & ad extremum verba Chremetis, agnoscentis nutricem, ac per eam filiam suam cum Antiphone conjunctam. In quinto actu per Demiphonis errorem Phormio accipit argentum dotis nomine: & convenitur Nausistrata, ut exire domo compellat Phanium. nuntiatur Antiphoni & Phormioni per Getam, Phanium à patre agnitam, permissamque ut uxor habeatur. quæ quum ita nupta sit, exposcitur argentum à Phormione per rixam senum: à quibus ille oppressus, rem omnem aperit Nausistratæ, ad quod primum irata, ut in tali re uxor, mox lenitur in fine fabulæ, & tutissimum à patris iracundia præstat Phædriam.*

FABULÆ INTERLOCUTORES.

ANTIPHO, *adolescens.*
CHREMES, *senex.*
CRATINUS, *advocatus.*
CRITO, *advocatus.*
DAVUS, *servus.*
DEMIPHO, *senex.*
DORIO, *leno.*
GETA, *servus.*
HEGIO, *advocatus.*
NAUSISTRATA, *matrona.*
PHÆDRIA, *adolescens.*
PHORMIO, *parasitus.*
SOPHRONA, *nutrix.*

PERSONÆ MVTÆ.

DORCIO, *ancilla.*
PHANIUM, *adolescentula.*
STILPHO, *adolescens.*

Idiomata Personarum præcipuarum.

Antipho, *adolescens, patris reverens, ac meticulosus, & simplicior.*

Chremes, *senex pauci consilii, sed liberalis, & in gaudio sollicitus, uxorem multum metuens.*

Davus, *servus probus & fidelis.*

Demipho, *senex concitatior, sed prudens, atque in gaudio apertus, ad rem attentior.*

Dorio, *leno impurus, superbus, durus.*

Geta, *servus callidus, vafer, fallax.*

Nausistrata, *mulier nobilis & dotata ac cordata.*

Phædria, *adolescens majoris animi, ac confidentior.*

Phormio, *parasitus audax & impudens sycophanta.*

Sophrona, *nutrix provida & fidelis.*

Ratio Nominum.

Antipho, *vide Eunuch.*

Chremes, *vide Andr.*

Cratinus, *à κράτος robur, ut à Valens, Valentinus.*

Crito, Davus, *vide Andr.*

Demipho, *quasi τοῦ δήμου φῶς, populi claritas.*

Dorio, *nomen gentile. vide Eunuch.*

Geta, Hegio, *vide Adelph.*

Nausistrata, *à copiis navalibus, quarum gloria populus Atheniensium aliquando excelluit.*

Phædria, *vide Eunuch.*

Phormio, ἀπὸ τῶν φορμῶν, *quæ sunt sarmenta sive codices, vel stramenta nautica.*

Sophrona, *vide Adelph.*

PUBLII TERENTII
PHORMIO.

PROLOGUS.

Ostquam Poëta vetus Poëtam non potest
Retrahere à studio, & transdere hominem in otium:
Maledictis deterrere, ne scribat, parat.

Qui

DONATI.

OSTQUAM POETA VETUS POETAM NON POTEST. Hoc initium à destructione personæ adversarii sumitur, conjunctum cum insinuatione personæ Terentianæ.

1. *Postquam Poëta vetus Poëtam non potest.*] Nota, *Postquam* apud veteres non præterito modo, sed etiam præsenti tempori adjungi. Ut,

Postquam nos Amaryllis habet, Galatæa reliquit.

Quamquam sunt, qui *Postquam* simpliciter, pro *Quoniam* accipi velint. *Postquam Poëta vetus.*] Qui jam diu est, non qui jam diu fuit. Ergo ut vinum, *vetus*: non vetus, ut Ennius. *Postquam Poëta vetus Poëtam.*] Jocunda repetitio. ut,

Diva Deûm. ——

Et, *Notos pueri puer indue vultus.*

Postquam Poëta vetus Poëtam non potest.] Ἀντίθετον primum per σύλληψιν primam, ita ut extrinsecus novum audire Poëtam oporteat.

2. *Retrahere à studio.*] Sic loquitur, quasi rem scenicam magis lædere voluerit *Luscius*, quam *Terentium*. *Transdere.*] *Transdere* veteres sonantius, quod nos lenius dicimus *Tradere*: ut *Tradatum*, nos *Translatum* è contrario. *Et transdere hominem.*] Comice & venuste inseruit *Hominem*: ut,

Levibus huic hamis consertam, auroque trilicem
Loricam: quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta sub Ilio alto:
Donat habere viro, decus & tutamen in armis.

3. *Maledictis deterrere.*] Sensus hic est: Ipse se, inquit, adversarius fatetur victum, qui à rebus exclusus, ad verba delapsus est. *Maledictis deterrere.*] Deest *Eum.* ut,

Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio jungam stabili. ——

VARIORUM.

1. *Postquam Poëta.*] In hoc prologo, ut in omnibus aliis, *Terentius* legem comicam negligit. Non enim ad argumentum narrandum, & reliquum comœdiæ corpus manifestandum, sed ut privatim autori serviat, effictus est. Nam cum ab æmulo suo *L. Lavinio* conviciis exagitatus, & graviter lacessitus, sine suo merito in populi contemptum se vereretur adduci posse; eodem usus animo non calumniatur, sed vera crimina ad defensionem sui impingit. Igitur quam potest maxime criminando in odium personam rapit, & accusando illius ignorantiam, favorem, benevolentiam, & attentionem à spectatore meretur. *Marsus. Poëta vetus.*] Ad contemptum & vituperationem, ut quæ ætate corrupta sunt, *verlegen.* Latomus.

2. *Otium.*] Vide Heaut. Act. 3. Scen. 1.

3. *Maledictis.*] Postrema imperitorum tela sunt convicia. *Willich.*

Qui ita dictitat, quas antehac fecit fabulas,
Tenui esse oratione, & scriptura levi:
Quia nusquam insanum scripsit adolescentulum
Cervam videre, fugere, sectari canes,
Et eam plorare, orare, ut subveniat sibi.
Quod si intelligeret, quum stetit olim nova,

Acto-

DONATI.

4. *Qui ita dictitat.*] Impudentiam ostendit per frequentativum verbum. *Quas antehac fecit fabulas.*] Et hic lentum accusatorem facit, qui præterita ingerat, & de quibus jam sit judicatum in melius.

5. *Tenui esse oratione, & scriptura levi.*] Imperitum inducit criminatorem, qui hoc objiciat, quod proprium debet esse comici styli. Revera autem hoc deterior *Menandro Terentius* judicabatur, quod minus sublimi oratione uteretur. quod ipsum nunc purgat, dicens in tragœdia altiora transire posse.

6. *Quia nusquam insanum scripsit adolescentulum.*] Ideo videmur leves, tenuesque, inquit, quia non in comœdia prodigia facta sunt, & tragœdias concitavimus. Et callide hic non solum errorem reprehendentis, sed etiam imperite scripsisse ipsum ostendit *Luscium Lavinium. Scripsit.*] Legitur & *Fecit. Adolescentulum.*] Ut comicam personam ostenderet, artificiose imminuit *adolescentulum*, quo magis persona à sublimitate tragica discederet.

7. *Cervam videre fugere, sectari canes.*] Hic affectus à comœdiis removendus est. *Cervam videre fugere, sectari canes.*] Ambiguitas per accusativum casum, perseverans usque ad ultimum de industria, ut etiam ipsa perplexitas odiosa sit.

8. *Et eam plorare, orare, ut subveniat sibi.*] Hæc omnis περίστασις tragica est: & ideo in comœdia vitiose inducitur.

9. *Quum stetit olim nova.*] Bene hoc positum est. potuit enim responderi, Cur igitur stetit, & non exacta est à po-

VARIORVM.

4. *Quas antehac fabulas, &c.*] Μιμηλικῶς verba criminatoris refert, quibus & stylum fabulæ, cum ait orationem tenuem & scripturam levem, videlicet χαρακτῆρα humillimum, & argumentum improbat. Ignorat autem *Lavinius* Comœdiæ decorum, quod tenuis stylus prima Comœdiæ virtus, & Tragicum parum apposite in Comœdiam inseritur. *Versibus exponi Tragicis res Comica non vult.* Willichius.

6. *Insanum, &c.*] Quæ tragœdiæ aptiora, quam comœdiæ.

7. *Cervam videre, &c.*] Nempe per furorem. Adverſ. 9. c. 14. Per allegoriam *Amica* significatur, quam multi depereant amatores. Quod genus insaniæ non tam Comœdiæ quam Tragœdiæ cum conveniat, merito à Poëta, ut supra soccum, reprehenditur. *Cervam videre*, an vero *videri* scribendum, quia verbum hoc magis aptum personæ insanienti: quia videri, id est, τὸ δοκεῖν καὶ φαντάζεσθαι longe accommodatius turbatæ menti, quam τὸ ὁρᾷν. Nam ejusmodi homines putant se videre, quod non vident. *Turnebus.*

8. *Et eam plorare.*] Lacrymæ, hominis propriæ, (ut qui solus verè gaudeat & mœreat,) ex quadam tamen similitudine aliis aliquot animalibus tribuuntur: ut crocodilo, & cervo. De cervi lacrymâ Scal. exercit. 112. *Subveniat.*] Plinius de cervis: *Urgente vi canum, ultro confugiunt ad hominem.*

9. *Quod si intelligeret.*] Reus accusatorem accusat. Siquidem *Lavinii* Poëma

Actoris opera magis stetisse, quam sua:
Minus multo audacter, quam nunc lædit, læderet:
Et magis placerent, quas fecisset fabulas.
Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut sic cogitet:
Vetus si Poëta non lacessisset prior,
Nullum invenire Prologum potuisset novus,
Quem diceret, nisi haberet, cui malediceret:
Is sibi responsum hoc habeat: in medio omnibus

Palmam

DONATI.

pulo? *Quum stetit olim nova.*] Recte *Olim:* quasi dicat, Quum adhuc *Terentius* non scriberet, penuria meliorum est probata. Deinde quod ait *Nova*, hoc significat, omnia carmina novitate ipsa commendari, etiamsi nullius momenti sint.

10. *Actoris opera magis stetisse.*] Una opera & suffragium scenicorum comparat, & lædit adversarium.

11. *Minus multo audacter.*] Nove dictum, *Minus multo audacter:* ut cum dicamus nos, *minus audacter.*

13. *Nunc si quis est qui hoc dicat, aut sic cogitet.*] Omne quod in mentem venit, aut cogitamus, aut dicimus. ut *Virgilius*,

— Et mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.

Hic sensus est, Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut censeat, Improbus est *Terentius*, qui omnes prologos de maledictis facit: habeat is hoc responsum sibi, adversarium coëgisse, qui provocaverit. Nam quid faceret *Terentius*, quum de palma artis musicæ certandum videat esse sibi.

14. *Lacessisset prior.*] Aut *Lacessisset* abundat, aut *Prior.*

15. *Nullum invenire prologum.*] *Prologum* modo, non hominem, sed verba significat. *Novus.*] Hic quod supra prætermisit, veteri supposuit novum.

16. *Nisi haberet cui malediceret.*] Mire, *haberet:* quasi dubium non sit, maledicendum esse *Luscio.*

17. *Is sibi responsum hoc habeat.*] Huic rei per qualitatem respondet, adversarium cogere, ut sic agat. *In medio omnibus palmam esse positam.*] Sensus hic est, Inveniret, inquit: sed maluit, quum de palma certandum sit, adversario respondere lædenti. Verum oratorie, manifesta solvere non curavit, hoc est, nullum invenire prologum potuisse *Terentium.* & hoc enim objiciendum fuit omnibus & novis, & veteribus Poëtis. *Palmam* pro causa certaminis posuit. Et ideo non est mirandum, si pugnant, quibus causa certaminis præsto est.

VARIORUM.

ma steterat, id est, populo probatum fuerat non per Poëtam, sed per actorem. Huc actionis virtus afferenda est, cui *Demosthenes* primas, alteras & tertias tribuit. *Willich.* *Cum stetit nova.*] Peracta est tota, quum primum in scenam inferretur.

10. *Magis stetisse.*] *Horatius* significare volens fabulam non ejectam, sed ad finem usque peractam, dicit illam *stetisse fixo talo.* Nec aliter tribuit fabulæ *talum*, quam nos libro calcem, & volumini umbilicum tribuimus. *Barland.*

11. *Audacter.*] Muretus legit *audaciter*, & tollit, *nunc.*

12. *Et magis placerent.*] Versus hic, ut nec à *Donato* positus, nec in antiquissimis libris scriptus, nec boni quicquam sensus afferens, delendus. *Faërnus.*

 18. *Pal-*

Palmam esse positam, qui artem tractant Musicam.
Ille ad famem hunc ab studio studuit rejicere;
Hic respondere voluit, non lacessere.
Benedictis si certasset, audisset bene.

Quod

DONATI.

18. *Qui artem tractant musicam.*] *Virgilius*,

—— Nec quicquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per urbem.

Et περιφραστικῶς, ἀντὶ τοῦ, qui comœdias scribunt.

19. *Ille ad famem hunc ab studio.*] Hic maxime incipit solvere quod sibi superius ipse proposuit. *Ille ad famem hunc ab studio.*] Nunc quid est, inquit, Poëtam vituperare, nisi ad famem rejicere? nam Poëtæ probi suas vendebant fabulas: & harum pretiis alebantur. *Ille ad famem hunc ab studio.*] Cur lacessitus respondes? certamen est, inquit. *Ab studio studuit.*] Vetuste: ut, *Luserat ludum*, & *pugnam pugnavit*.

21. *Benedictis si certasset.*] Quia supra dixit, *In medio omnibus palmam esse positam.* quasi dicat, quicquid in certamen venerit, in eo vincendos æmulos esse. *Si certasset.*] *Certasset*, ἀντὶ τοῦ provocasset: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Virgilius*,

—— Nec te certasse priorem
Pœniteat. ——

Audisset bene.] *Bene audire*, est bene dici, laudari.

VARIORUM.

18. *Palmam esse positam.*] *Palmam ferre*, & *palmam tribuere*, & *palmam præripere*, & his consimiles orationes, tametsi propter frequentem usum simplices esse videantur, tamen proverbiali schemate dictæ sunt. Neque enim *palma* per se victoriam significat, sed arborem ἐμπεδόφυλλον id est, *perpetuo virentem frondibus*, quam Græci φοίνικα vocant. Cur autem ab hac potissimum sumpta sit metaphora, illud arbitror in causa fuisse, quod quemadmodum in convivialibus quæstionibus refert *Plutarchus* hæc una fuerit communis omnium sacrorum certaminum corona, cum alioqui singuli ludi peculiares quasdam arbores aut herbas haberent, quibus victores insigniebantur: veluti, laurum, oleam, myrtum, apium. Præterea, sunt qui putent hanc arborem initio, *Phœbo* sacram fuisse ante laurum, & antiquissimum victoris insigne fuisse *palmam*, non aliam quampiam arborem. Quamobrem autem hæc arbor potissimum electa sit ad eum usum ab antiquis, *Aulus Gellius* causam reddit lib. Noct. Att. 3. cap. 6. scribens, arbori palmæ peculiare quiddam inesse, quod cum ingenio fortium virorum conveniat: *Nam si super ejus*, inquit, *lignum magna pondera imponas, ac tam graviter urgeas oneresque, ut magnitudo oneris sustineri non queat: non deorsum palma cedit, nec infra flectitur, sed adversus pondus resurgit, & sursum nititur, recurvaturque.* Erasmus. *Artem tractant musicam.*] Id est, Poëticam, quia hæc ars propter metricam rationem, Musicæ est affinis.

19. *Ad famem hunc ab studio.*] Studium enim sive Ars, portus est miseriæ, ut dicitur; λιμὴν γὰρ ἀτυχίας ἐστὶν ἀνθρώποις τέχνη. Et *Menander* artem βακτηρίαν τοῦ βίου, *baculum vitæ* nominat: in quo scilicet uno, vitæ sit collocatum præsidium. *Weitzius.* *Ab studio.*] Donatus hic: *Ab studio studuit.* vetuste. ut, *Luserat ludum*, &, *pugnam pugnavit*: sed fallitur. nam is ordo verborum: *studuit reicere* (id est, rejicere) *ab studio ad famem.* nempe, ut cessante studio & industria; fame periret, & inopia. Nam, *Magister artis ingeniique largitor venter*; ut Pers. in prol. & Theog. Ἡ πενίας Διόφαντε μόνη τὰς τέχνας ἐγείρει. *Studium*

autem

Quod ab ipso allatum est, id sibi esse rellatum putet.
De illo jam finem faciam dicundi mihi,
Peccandi quum ipse de se finem non facit.
Nunc quid velim, animum adtendite. Adporto novam,
Epidicazomenon quam vocant Comœdiam
Græci: Latini Phormionem nominant:
Quia primas parteis qui aget, is erit Phormio

Para-

DONATI.

22. *Quod ab ipso allatum est.*] Id est, maledictum. *Quod ab ipso allatum est, sibi esse id rellatum putet.*] Proverbiale est, *Quod dedit, recepit.* Et geminavit: ut, *Relliquias Danaum.*

23. *De illo jam finem faciam dicundi mihi.*] Ἀπὸ τῆς ἐπιεικείας τοῦ λέγοντος. *Dicundi mihi, Peccandi quum ipse de se finem non facit.*] Et *Mihi*, & *De se*, proprie positum est: & præterea ἀμφιβολία.

24. *Peccandi.*] Maledicendi. *Peccandi cum ipse de se finem.*] Prius, inquit, ego de illo finem faciam, quam ipse de se. An, Prius dicendi ego faciam, quam ille peccandi finem? *Non facit*, pro non faciat: ut, *Mirum ni ego me turpiter hodie dabo.*

25. *Nunc quid velim, animum attendite.*] Deest, *Quæritis.* ut sit, Nunc quid velim, quæritis? animum attendite. *Adporto novam.*] *Novam*, Latinam dicit.

26. *Epidicazomenon quam vocant comœdiam.*] Hic manifeste errat *Terentius.* nam hæc fabula quam transtulit, *Epidicazomene* dicta est, à puella de qua judicium est: quum sit alia *Epidicazomenos* ejusdem Apollodori. Debuit ergo dicere *Epidicazomenen* Græce.

27. *Latini Phormionem nominant.*] Φόρμιον tegiculum dicunt Græci, quo insternitur pavimentum: unde Phormio correpta prima syllaba apud Apollodorum est. Non ergo à formula, ut quidam putant, dictum est. Ergo inde parasitus, vilissimæ conditionis homo, nomen accepit.

28. *Quia primas partes qui aget.*] Primas nunc, maximas: ad actorem enim retulit. *Cicero, Sæpe illum qui est secundarum aut tertiarum partium. Phormio parasitus.*] Si à formula esset comœdiæ, primam produceremus syllabam: si à Phormione, corripere debemus.

VARIORUM.

autem vox, ex Hebr. צדה, quod *quærere, venari* significat. Id enim primorum hominum præcipuum studium, venatio.

22. *Rellatum.*] Quod Angli vulgò venustè, *Such as you bring*, &c.

23. *Finem faciam dicendi.*] Modestia est, cum rixosis non semper respondetur, in quibus resipiscendi nulla spes est. *Catonianum* est, cum rixosis non multum esse contendendum. Nam rixando rixosus & ipse efficitur. *Willich.*

24. *De se finem.*] An *de se* additum ad concinnitatem sententiæ, ut τὸ *de illo* respondeat? an, *de se*, *id est*, ἀφ' ἑαυτοῦ: propriâ voluntate & motu; nulla à me injuria provocatus?

25. *Nunc quid velim, &c.*] Jam est ὑποθετικὸς, in quo tamen inscriptionis causam magis adjicit, quam ut argumentum subindicet.

26. *Epidicazomenon.*] Ἐπιδικάζεσθαι est in judicio quippiam asserere, quæ *actio* Latinis *Vindiciarum* dicitur. Unde cum *Phormio* litem vindiciarum seu ἐπιδικασίαν *Antiphoni* de puella intendit, Phormio fabula dicta est. Quidnam sibi *vindiciarum* nomen velit, *Budæus* diligenter in annotationibus observavit. *Willich.*

28. *Quia primas partes, &c.*] Id est, is erit πρωταγωνιστής, ut Græci loquuntur.

Parasitus, per quem res agetur maxume.
Voluntas vostra si ad Poëtam accesserit.
Date operam: adeste æquo animo per silentium:
Ne simili utamur fortuna, atque usi sumus,
Quum per tumultum noster grex motus loco est.
Quem actoris virtus nobis restituit locum,

Boni-

DONATI.

29. *Per quem res agitur maxime.*] Quia primæ partes etiam aliud significant. non ergo nunc primum actum dicit, sed summas partes. Et bene *maxime:* quia & per alios.

30. *Voluntas vestra si ad Poëtam accesserit, date operam.*] *Si voluntas accesserit:* pro, si faveritis. nove sic *Cicero*, *Voluntatem*, pro favore ponit.

31. *Adeste æquo animo.*] Favor in comœdia silentium spectatoris est. Recte ergo addidit *per silentium. Æquo animo.*] Nunc propositio est.

32. *Ne simili utamur fortuna atque usi sumus.*] Ne populum læderet, fortunam maluit accusare.

33. *Quum per tumultum noster.*] Apparet Hecyram ante Phormionem actam esse: cui contigit id quod queritur, populum subaccusans. *Noster grex motus loco est.*] *Locus*, est distributio temporum, quæ cuique in spectaculum venturo attribuuntur ab Ædilibus. Unde *loco motus* dicitur, qui suas horas non obtinuerit inter præcedentes & consecuturos. Ergo proprie. Sic & *Cicero*, *Loco ille motus est, quum est ex urbe pulsus.*

34. *Quem actoris virtus.*] Ubique laudat actorem. est enim Poëtæ utile. *Quem actoris virtus.*] Qui exclusus toties, animum non abjecerit, sed perseveraverit agere. ideo *virtus. Restituit locum.*] Bene repetivit locum, ut ἀμφιβολίαν vitaret: ne *quem tumultum* dicere videretur.

VARIORVM.

tur. *Turneb.* 19. *adversar. cap.* 14. Primarum partium actores seu personæ in Dramatis ex dici possunt, quæ plurimum versantur in Dramate; seu quarum major ratio habetur; quam potissimum respicit fabula, & à qua plerumque nomen fabulæ imponitur; ut *Andromacha Euripidis*, *Andria Terentii*, *Amphitruo Plauti*. Et illa, inquit *Erasmus*, proverbium sapiunt, Primas tenere, Primas deferre, sive tribuere, &, Non posteriores feram. Quæ metaphoræ sunt, à partibus histrionum in fabula sumptæ: inter quos primas agunt, qui maximam fabulæ partem sustinent: secundas ac tertias, qui illis sunt inferiores. *Weitzius. Is erit Phormio.*] Alludens ad Φορμίδα. Erat autem Φορμὶς vas vimineum, ut sportula, quod ad macellum & forum cum irent, secum ferebant: quale est quod Galli vocant, *cabas*.

32. *Ne simili fortuna.*] Datur hic intelligi, quod hæc Comœdia post illam Comœdiam, quæ dicitur *Hecyra*, est: ut hoc hic tetigerit, ne tali fortuna utamur, qua usi sumus, frequentissime exclusi. Aliquando tamen cum labore maximo Comœdiam egimus, virtute potius perseverantis actoris, qui totiens sit exclusus. Ne tantum quasi actoris illam Comœdiam fecerit audiri virtute, sed perseverantia. Et ne ex hoc injuriam populo fecisset, adjecit:

Bonitas vestra adjutans atque æquanimitas. Eugraphius.

Atque usi sumus.] Cum daremus Hecyram.

33. *Per tumultum.*] Cum populus in Theatrum conveniret ad spectacula, de sedibus, quas occuparent, inter populares, rixas oriri mirum sane non est. Eas tamen tolli voluerunt *Athenienses*,

atque

Bonitasque vostra adjutans, atque æquanimitas.

ACTUS PRIMI SCENA PRIMA.

DAVUS.

Argum. *Davus exiens dicit adferre se, quam debet Getæ pecuniam. & hæc persona extrà argumentum inducitur, cui rem gestam narraturus est Geta.* Thes. 1. *Tennioris fortunæ homines, ditioribus sæpe donant.* 2. *Frugalitas servilis in Geta depingitur.*

A*Micus summus meus & popularis Geta,*

Heri

DONATI.

35. *Bonitasque vestra adjutans, atque æquanimitas.*] *Bonitas* in omnibus generaliter rebus est: *Æquanimitas* in spectando. An *Bonitas* in probandis his quæ bona sunt, *Æquanimitas* in agnoscendis vitiis atque delictis? An ταυτολογίας est? An *Bonitas* circa omnes: *Æquanimitas* circa Terentium? *Bonitasque vestra.*] Ne totum actori tribuens, nihil populo præter culpam reliquisse videretur, honoris causa hoc addidit. *Adjutans.*] Sic veteres dicere maluerunt, quam *adjuvans.*

VARIORUM.

atque Archonti εὐκοσμίαν spectatorum curæ esse, Lege hac in eam rem lata: *Spectatores sine rixa in Theatro sedento: qui secus fecerit, Archontis jussu ab apparitoribus submovetor: ni paret, multator.*

DONATI.

AMICUS SUMMUS MEUS, ET POPULARIS. *Quod in omnibus fere comœdiis, in quibus perplexa argumenta sunt, fieri solet, id in hac quoque* Terentius *servat: ut* πϱοτατικὸν πρόσωπον, *id est, personam extra argumentum, inducat: cui dum ob hoc ipsum, quod veluti aliena tota fabula est, gesta res narratur, discat populus textum ex continentia rerum, sitque instructus ad cætera. In hac scena, quæ docendi atque instruendi spectatoris causa inducitur, mire extrinsecus lepôres facetiæque cernuntur & sales comici. Id enim est artis Poëticæ, ut quum narrationi argumenti detur opera: jam tamen res agi, & comœdia spectari videatur.*

1. *Amicus summus meus, & popularis Geta.*] Insinuatio personæ ejus, quæ inducitur ad audiendum argumentum. Et vide servum ostendi Davum: & non ostendi cujus servus sit. *Amicus summus meus.*] Causa cur in scenam procedat Davus. *Amicus.*] A voluntate. *Popularis.*] A fortuna. *Popularis*, ejusdem conditionis gentisque. *Sallustius*, *Popularis sui sceleris.* Et *popularis*, populo amatus, & *popularis* civis, & *popularis* humilis, & *popularis* vilis, è populoque factus: ut si quis dicat sordidum, *popularem civem. Amicus summus meus.*] Davus extra duas familias inducitur, quæ in hac sunt fabula, alienus, ac per hoc ignarus, cui narret Geta argumentum.

VARIORUM.

1. *Amicus summus.*] Hominis stulti & inconsiderati credulitatem nota, qui in suum usum, quod dederat, conversum iri arbitratus, se ipsum bonis explet, & aliis causa est cur genialius vivant. Sic enim plerumque circa amatores usu venire solet, qui cum pueros suscipiunt, atque matribus, aut nutricibus pecuniam pro educatione persolvunt, tamen in usum pueri nihil cedit, sed à nutricibus ut plurimum omne absumitur. Est ergo videndum, *cui & quomodo & quando quippiam detur*, ut bene monet *Aristoteles.* Marsus. *Popularis Geta.*] Hic loci, *Davus* innuit, *Getam* ejusdem civitatis esse cujus ipse sit, hoc est, ut ita dicam, concivem suum: respiciendo non ad præsens tempus, sed ad præteritum. Quamvis enim tunc cum serviebant servitutem,

Heri ad me venit: erat ei de ratiuncula
Iam pridem apud me relliquum pauxillulum
Nummorum: id ut conficerem. confeci; adfero:
Nam herilem filium ejus duxisse audio
Uxorem: ei credo munus hoc conraditur.

QUAM

DONATI.

2. *Heri ad me venit.*] Apparet heri fuisse nuptias. *Heri ad me venit.*] Propter cognationem *E* & *I* literarum, non dubitaverunt antiqui & *here* & *heri* dicere, & *mane* & *mani*, & *vespere* & *vesperi*. *Erat ei de ratiuncula.*] Deest *nam*: sed mire subtractum est. *Erat ei de ratiuncula.*] Opportuna diminutio in re servili, *Ratiuncula*, & *Pauxillulum*. *Erat ei de ratiuncula.*] Moraliter intulit, *erat ei*. magis enim facetum & comicum est, quum ἀσυνδέτως infertur, quam si diceret, *Nam erat ei*.

3. *Jampridem apud me reliquum.*] De argumento sumitur causa colloquii. Nam debui, inquit, Getæ, & ille me exigit, ut muneretur domino ob nuptias factas. *Pauxillulum.*] Quartus gradus diminutionis, *paulum*, *paululum*, *pauxillum*, *pauxillulum*.

4. *Id ut conficerem.*] Ἔλλειψις prima. Et *Conficerem* proprie: nam *fieri pecunia* dicebatur. *Sallustius*, *Quæ pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat.* *Conficerem.*] Quia in promptu non erat. *Confeci: adfero.*] Bene, quasi reddendæ moræ, non habere, causa fuerit.

5. *Nam herilem filium.*] Τρόφιμον Græci dicunt. atque haud scio, an Latini quoque *alumnum* dicere poterant, nisi hoc mallent. *Nam herilem filium ejus duxisse audio uxorem.*] Mire se applicat argumento.

6. *Ei credo munus hoc conraditur.*] Mire. Heri quidem fuerunt nuptiæ, sed adhuc munus conraditur: quia in nu-

VARIORUM.

vitutem, neuter eorum civis erat, ante servitutem tamen ejusdem civitatis cives esse potuerunt. Et hoc quidem plus mihi satisfacit, quam quæ alii de populis *Getarum* & *Dacorum*, vel de plateæ unius incolis seu vicinis comminiscuntur. Vel *populares* servi, qui dominis populi ejusdem serviunt. Eodem sensu *populares* dixit *Ulpian.* in l. 1. paragr. quies, D. de offic. præfect. urbis: *Quies quoque popularium & disciplina spectaculorum ad præfecti urbis curam pertinere videtur.* Si plura cupis de *popularis* significatione, vide *Turneb.* in Advers. *Catan.* in lib. 1. Epist. *Plin.* epist. 2. *Beroald.* lib. 7. *Apul.* de Asin. *Nann.* Miscel. lib. 1. & *Orosc.* ad d. l. 1. num. 3. *Delrius.*

2. *Ratiuncula.*] Diminutive, ut peculium servorum intelligamus, quod semper fere exiguum est. *Ratiuncula* autem significat, supputationem aliquam restantem. *Marsus.*

4. *Id ut conficerem.*] Compararem. Subaudi, *rogavit*. vel, *ad me venit*. Latomus.

5. *Herilem filium.*] Antiphonem. De aspiratione, & pronunciatione litteræ *H*, vide Heaut. Act. 2. Scen. 2. *Duxisse audio uxorem.*] *Uxorem ducere*, quasi domum ducere, imminute Latini dicunt, quemadmodum ex compluribus *Plauti* locis patet. Sic enim in Aulular.

E. *Quod sempiternum tibi salutare sit procreandis liberis.*
M. *Ita Dii faxint.* E. *Volo te domum uxorem ducere.*

Plane eam quæ desponsata est, ante contractas nuptias non mutare domicilium, *Modestinus* belle tradit, quod in domum viri nondum sit deducta. Quæ deductio quando fieret, habes *Act.* 5. *Scen.* 1. *Heautontim.* Brisson.

6. *Ei credo munus hoc.*] Ejusmodi munera

QUAM INIQUE comparatum est, hi qui minus habent,
Ut semper aliquid addant divitioribus!
Quod ille unciatim vix de demenso suo,

Suum

DONATI.

ptiis etiam septimus dies instaurationem voti habet, ut in funere nonus dies, quo parentalia concluduntur. *Ei crede.*] Uxori scilicet. *Munus hoc conraditur.*] *Hoc*, pecuniæ scilicet, munus erit. Et est figura ἐπεξήγησις. *Credo.*] Pro vere scio. Et *ei*, an uxori, an absolute? ut sit, *ei rei? Conraditur.*] Apta in verbo difficultas. Ut in Adelphis,

Minas decem conradet alicunde.

Et,

Conrasi omnia. ———

7. *Quam inique comparatum est!*] Miro ἰδιωτισμῷ morem pro lege conqueritur. *Comparatum.*] Constitutum est lege. Et, *Hi qui minus habent*, &, *Divitioribus* dixit: ne diceret, servi dominis. vult enim latius patere quod dicit, & generalem esse sententiam. *Quam inique comparatum est! hi qui minus habent.*] Garrulos servos & sententiosos amat Comœdia: tristes & parce loquentes Tragœdia.

8. *Ut semper aliquid addant.*] Mire, non *Dent*, sed *Addant:* & non, *Aliquando*, sed *Semper. Divitioribus.*] Pro, minus pauperibus.

9. *Quod ille.*] Docte ad singularem numerum transit à plurali. *Quod ille.*] Redit ad Getam. *Unciatim.*] Sic veteres, *Multa unciatim.* Cum expensa pecunia ferretur more veterum: non, ut nunc, annumeraretur, *Assis* libra erat: ejusque partes, *Unciæ*. Rursus unciæ unius duodecima pars, *Libella* dicebatur. Merito ergo non per singulos sestertios, neque per singulos denarios, neque per singulos asses: sed id quod ὑπερβολικῶς minimum fuit, per singulas uncias *unciatim* dixit. Et *Cicero*, *Ecquis Volcatio, si sua sponte venisset, libellam unam dedisset? Unciatim.*] Vix potuit & unciatim, & cito conflari peculium. Ut multa pauxillatim, & cito fiunt maxima. Merito ergo additum est *Vix*. Sed quid si & *Unciatim*, & *Vix*, & tamen de lucro dedit? *De demenso suo*, inquit. Quid si ex abundanti? *Suum defrudans genium.* Deinde, non *Acquisivit*, sed, *comparsit*. Et ad postremum, *miser:* ut iniquitas consuetudinis, comploratione finiretur. *De demenso suo.*] Servi quaternos modios accipiebant frumenti in mensem, & id *Demensum* dicebatur. & utrum à mense, an à metiendo, incertum est.

VARIORUM.

nera postridie nuptiarum data à sponsæ patre genero suo, cujusdam pompæ specie Græcis sunt ἐπαύλια δῶρα. Præcurrebat enim puer candida toga facem gestans ardentem, post illum canistrifer, & mox longa series apportantium aurum & pelves & reliquam supellectilem, interdum & dotem, comitabatur. *Willichius.*

9. *Unciatim.*] Id est, per paucos & singulos obolos, abstrahendo scilicet semper duodecimam partem demensi. Vel minimis portiunculis. *P. Marsus. Vix de demenso suo.*] *Non. Marcellus*, demensum, diminutum significare apud *Terentium* autumat. Nos, quaternos olim frumenti modios quolibet mense servos à dominis suis accipere solitos, annotavimus, idque *demensum* appellatum esse: verum à *demetiendo*, non à *mense*. *Plaut.*

Nunc argumentum vobis demensum dabo.

Et in Sticho:

Vos meministis quod Kalendis petere demensum cibum.

A Græcis σιτομέτριον, quasi, *frumenti mensura* dicitur. Quod Interpres quaternos modios servis in mensem datos dicat. Quinos eos facit *Justus Lipsius l. 1. elect. 8.* Chœnix est demensum diurnum. *Suidas.* Hoc Græcorum, illud Romanorum.

Suum defrudans genium, comparsit miser,
Id illa universum abripiet: haud existimans
Quanto labore partum. porro autem Geta
Ferietur alio munere, ubi hera pepererit:

Porto

DONATI.

10. *Suum defrudans genium.*] Ut contra, *Genialia curare* dicitur, qui vivit lautius.

11. *Id illa.*] Nupta scilicet. *Universum abripiet.*] Contra illud quod *Unciatim* dixerat. *Universum abripiet.*] Magna virtus pene in singulis syllabis: contra illud quod ait *ille*, *illa* retulit: contra *unciatim*, *vix*: & *demenso suo*, *universum*. Contra id quod ait, *Munus conraditur*, *Abripiet*. Contra, *Suum defrudans genium*, & *Comparsit miser*, *Haud existimans quanto labore partum. Haud existimans.*] *Haud existimans*; vel intelligens, vel recogitans, ac reputans. *Haud existimans.*] Pro, æstimans. *Sallustius*, *Si, Quirites, parum existimaretis*.

12. *Quanto labore partum.*] Hoc sic pronuntiandum est, quasi nunc ei venerit in mentem sæpius passurum Getam, quod semel tolerare gravissimum judicaverit. *Quanto labore.*] Ut,

Relliquias Troja ex ardente receptas.

Partum.] Proprie dicitur *Partum*, de eo quod labore quæsitum est: quia nullus partus sine dolore est ac labore. *Porro autem Geta ferietur.*] Ad paupertatem retulit *Ferietur*. nam & damnum *plaga*: & res, *sanguis* noster dicitur.

13. *Ferietur alio munere.*] Significanter, non *Fungetur* munere, sed *Ferietur*, dixit. *Ferietur alio munere.*] Ex consuetudine, *Ferietur*. Nam & *plagam*, damnum: & sumptum, *sanguinem* nostrum dicimus. *Ubi hera pepererit.*] Quæ supra *illa* dicta est.

VARIORUM.

manorum. Apud Ælium Spartianum *demensum* μεταφορικῶς appellatur, quod Senatoribus ad certum numerum & tempus dabatur. *Brod.*

10. *Suum defrudans genium.*] Vetustum est. hodie dicimus, *defraudans genium*. Hoc est, naturæ illud detrahens, quod appetere videbatur: Genius enim est naturæ Deus. Contrarium est, *Indulgere genio*. Turneb. *Junones* & *Genios*, *sibi*, inquit, *Plinius* lib. 2. c. 7. *homines adoptant*. sed *Junones* mulierum sunt: & mulieres jurabant, ut ait *Petronius*, Junonem suam. *Sosipater* lib. 2. Grammat. *Ejuno*, sicut *Ecastor*. *Genius* autem virorum: unde hoc loco *defrudare genium*. *Compersit miser.*] *Festus*: *Comparsit*, Terentius *pro compersit*. ita legendum: vulgo inepte *compescuit*: cum à *parco* compositum, deberet esse potius *comperco*; ut *conspergo*, à *spargo*. *Terentii* verba:

Quod ille de demenso suo, suum defrudans genium, comparsit miser.

Id est: parcendo conservavit de demenso suo. Quibus verbis significatio vocis *compescuit*, nullo modo convenit. Scribi etiam posset, pro *compepercit*. Sic notat, *Catonem parsi* dixisse, pro *peperci*. Salmasius.

13. *Ferietur alio munere, ubi hera pepererit.*] Mactabitur. Utique grave ei erit dare, itaque hoc *munere*, velut malo ac damno mactabitur. *Feritur* ergo *munere*, non qui recipit, sed qui dat præsertim invitus. Qui olim susceptis liberis parentes erant facti, epulas solebant dare, quas *repotia* vocabant. quod constat ex illo *Ausonii*:

Conjugioque dapes & sacra repotia Patrum.

Vocabantur autem ista convivia *repotia*, quia, cum maritis nova quotannis prope soboles nascatur, sæpius erat renovanda hæc epulatio. Tum autem servi etiam & liberi *dona* ac munera dabant. Hinc illud hoc loco,

Ferietur alio munere, ubi hera pepererit.

Imo

Porro autem alio, ubi erit puero natalis dies:
Ubi initabunt: omne hoc mater auferet:

Puer

DONATI.

14. *Porro alio autem.*] Et *alio*, quod dicit, pro multis pronuntiandum est. *Ubi erit puero natalis dies.*] Cum adjectione temporis, cujuslibet natalis dies melius dicitur: ut *natalis locus*, & *natale astrum*. sed *Virgilius*, serviens personæ rusticæ, *Meus est natalis, Iola*, inquit: nec addidit, *Dies*.

15. *Ubi initiabunt.*] Hoc vultuose pronuntiandum. *Ubi initiabunt.*] Ut quidam cibo & potu: ut quidam, sacris. *Ubi initiabunt.*] Legitur apud *Varronem*, initiari pueros Eduliæ, & Poticæ, & Cubæ, Divis edendi, & potandi, & cubandi: ubi primum à lacte & à cunis transierunt. quod *Virgilius*,

Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.

Hoc adnotavit *Probus*. Sed *Terentius Apollodorum* sequitur. apud quem legitur, in insula Samothracum, à certo tempore pueros initiari, more Atheniensium; quod, ut in palliata, probandum est magis. *Ubi initiabunt.*] Hoc sic inferendum est: non quasi hoc solum sit, sed quasi defatigatus sit enumerando occasiones dandorum munerum. *Omne hoc mater auferet.*] Hoc retulit ad offerentis irrisionem, qui putat se puero dare. *Mater auferet.*] An nutrix? an vera mater? *Puer causa erit mittundi.*] Proprie dixit *Mittundi*, de muneribus.

VARIORUM.

Imo dabant & nuptialia munera. unde supra, lin. 5. & 6.

Nam herilem filium ejus duxisse audio
Uxorem: ei credo munus hoc conraditur.

Quin & Natalia, unde lin. 14.

Porro autem alio ubi erit puero natalis dies.

Amphidromia quoque, ut Grammatici Græci referunt, dies erat familiæ festus, quo natum puerum circum focum ferebant, propinquique & amici dona dabant. Et ex Græcorum moribus hoc quod sequitur l. 15. *ubi initiabunt*, intelligendum arbitror; non de Edulia Potica, Cuba, ut Interpres vult: nam *Athenienses* Cereri & Libero initiare solebant. *Turneb.*

14. *Ubi erit natalis.*] Summa cura & religione antiqui observabant, ne amici diem natalem sine munere dimitterent. *Symmach.* lib. 6. epist. 49. *Natalitio munere, quod frequentari à nobis per multos annos communis felicitas faciet, nostrum hilarastis animum.* Ille vero cui natalis erat, hoc agebat, ut genialiter eo die & amicos & se acciperet. *Plaut.* Pseudol.

Mihi hodie natalis dies est, decet eum omnes vos concelebrare:
Pernam, callum, glandium sumen, facito in aqua jaciant. satin' audis?
Magnifice volo enim summos viros accipere.

Adeo quidem, ut non privatum, sed publicum sæpe convivium daretur. Atque hoc est quod *Marcianus* notat ad l. 23. ff. de ann. leg. *Cum quidam decurionibus divisiones dari voluisset die natalis sui, Divi Severus & Antoninus rescripserunt, non esse verisimile, testatorem de uno anno sensisse, sed de perpetuo legato.* *Divisiones* vocat visceratíonem, crustula & mulsum, quæ viritim convivis dividebantur; ut ex inscriptione apparet, quæ *Spoleti* est:

TRIB. MILIT. LEG. XV. APOLLINARIS. ET. LEG. V. MACED. HIC. LEGAVIT. TESTAMENTO. MUNICIPIBUS. HS. LXVI. G. MONET. UT. EX. REDITU. EJUS. SUMMÆ. QUOT. ANNIS. VIII. IDUS. NOVEMB. NATALE. SUO. MUNICIPIB. EPULUM. ET. CRUST. ET. MULSUM. DARETUR. *Lindebrog.*

15. *Ubi initiabunt.*] Id est. dabunt initium à lacte materno firmiores cibos sumendi: quod non sine religione fiebat: itaque tum initiabantur ob esum, *Edulia*, vel, *Edulicæ*, vel *Educa*, vel *Edusa*

Puer causa erit mittundi. Sed videon' Getam?

ACTUS PRIMI SCENA SECUNDA.

GETA. DAVUS.

Argum. *Geta narrat quo sint profecti senes Demipho & Chremes: qua occasione ceperit amare Demiphonis filius Antipho: & quomodo captus amore virginis eam opera parasiti uxorem duxerit.* Thes. 1. *Quam perversè solventi debitum gratias agimus.* 2. *Multa incommoda accidunt domi, ubi domini peregrè absunt.* 3. *Improbus magister, improbus discipulus.* 4. *Adversus stimulum calcitrare, difficile est.* 5. *Spectando puellam, magis ardescit amator.* 6. *Paupertas multis onus grave.* 7. *Consensus patris in matrimonio requiritur.* 8. *Quod fors fert, ferendum est aquo animo.*

SI quis me quæret rufus. DA. *præsto est; desine.* GE. *oh!*
At ego obviam conabar tibi, Dave. DA. *accipe. hem!*
Lectum est: conveniet numerus, quantum debui.
GE. *Amo*

DONATI.

16. *Sed videon', Getam?*] Locuturum ostendit Getam. *Sed videon' Getam?*] Apparet Poëtam nihil putasse amplius addendum, ad insinuandam populo personam Davi: & ideo jam induxit exeuntem Getam, ut sit causa commutandæ orationis.

VARIORUM.

sa; ob potum, *Potinæ*, vel, *Poticæ Deæ*; sic cum à cunis infans transmoveretur, initiabatur *Deæ Cubæ*; cum fari inciperet, *Fabulino*; cum stare, *Statulino*, vel *Statano*. Vide *Varron.* in Catone, vel de liberis educandis: & *Alex. ab Alexandr.* lib. 2. gen. dier. c. 25. *Haimeccius.*

DONATI.

SI QUIS ME QUÆRET RUFUS. *Mire Poëta desideratum Getæ ostendit Davum.*

1. *Si quis me quæret rufus.*] De ipso loquitur, à quo reddi sibi debitum sperat. *Si quis me quæret rufus.*] Ἀποσιώπησις secunda. nam apparet plura dicturum fuisse. *Præsto est; desine.*] Tertia persona de se loquens usus est: quia ille nominativum prætulit.

2. *At ego obviam conabar tibi, Dave.*] *Conabar*, absolute. An ἔλλειψις est, ut desit *ire*? Et est adverbium loci *obviam*. *Accipe.*] Prævenit petitionem, dicendo *Accipe*: & hoc cum gestu offerentis dicitur. Et hoc est quod ait, *Confeci*; *affero*.

3. *Lectum est.*] Absolute. nam non dicit quid: utrum debitum, an argentum lectum. *Lucilius*, *Lecti omnes*: *Atticon hoc est. Lectum est: conveniet numerus.*] Ordinem servavit. prius enim qualitas, deinde numerus pecuniæ spectari solet. *Lectum est: conveniet numerus quantum debui.*] Quippe tribus modis debitum pecuniarium solvitur. pensione, *Accipe*. spectatione, *Lectum est*, numero, *Conveniet numerus quantum debui*. *Lectum est.*] *Lectum*, bonum, vel splendidum: Ut, ——— *Arma Serestus*
Lecta refert humeris. ——
Quamvis quidam putant, *Lecta*, ab eo quod est *lego*, dictum. *Quantum debui.*] Pro, debitum tibi à me est.

VARIORUM.

1. *Si quis me.*] Quam violenta res sit amor, quæ præter se nihil pensi habet, sed quemcunque occupat, hunc in perniciosissimos quosque laqueos ducit, ut nec verecundiæ amplius meminerit, nec bonorum morum respectum ullum habeat, sed parentes juxta ac patriam, genus, nomen, famamque in discrimen adducere negligit, hac scena exprimitur

Quan-

GE. *Amo te, & non neglexisse, habeo gratiam.*
DA. *Præsertim ut nunc sunt mores: adeo res redit,*
Si quis quid reddit, magna habenda est gratia.
Sed quid tu es tristis? GE. *egone! nescis, quo in metu, &*
Quan-

DONATI.

4. *Amo te, & non neglexisse, habeo gratiam.*] Amat, quod reddiderit pecuniam: agit gratias, quod diligenter. Et quare? utrum quia creditum non fefellerit? an quia lectum attulerit, & numero congruenti. Et recte dixit: nam redhibitio debiti hoc agit, ut etiam gratias agamus. *Amo te, & non neglexisse habeo gratiam.*] Hoc pro gratiarum actione ponitur: & ostenditur vere, necessariam fuisse pecuniam. *Non neglexisse.*] In Andria, *Et te gratum fuisse adversum te, habeo gratiam.*

5. *Præsertim ut nunc sunt mores.*] Sic & illud dictum est,

— Namque hoc tempore
Obsequium amicos, veritas odium parit.

Quia consuetudinis imago est, vituperare præsentia. *Adeo res redit.*] Figurate, pro, ita loqueris, *Adeo res redit*, dicitur, quum aliquid pejus expectatione contigit.

6. *Si quis quid reddit, magna habenda est gratia.*] Id est, etsi rem non magnam, tamen magna habenda est gratia: hoc enim significat, *quid reddit*. *Si quis quid reddit.*] Qui hoc interrogative pronuntiaverit, parum belle explicat conceptam sententiam. *Habenda est gratia.*] Deest, *ei*.

7. *Sed quid tu es tristis?*] Hic admonemur omnem ab initio sermonem Getæ, quasi satagentis & anxii, pronuntiare, accommodatis præsertim ad vultum verbis. Nam &,

Si quis me quæret: Et,
At ego obviam tibi conabar, Dave.
Et,
Amo te, & non neglexisse, habeo gratiam:

In se quoddam contractioris animi occupatique signum habent. *Sed quid tu es tristis?*] *Sed* particula, transitum significat ad mentionem alterius rei. *Sed quid tu es tristis? egone? nescis quo in metu.*] Descensus ad argumentum ab eo sermone, qui extrinsecus à Poëta informatus est, jam manifeste apparet. *Egone! nescis quo in metu.*] Ὑπόθεσις comœdiæ, ne nuda appareat ὑπόθεσις. *Nescis quo in metu, & quanto in periculo sim.*] Pronuntiantis & interrogantis esse potest. *Nescis quo in metu.*] Duæ perturbationum bigæ sunt: à malo una, ex cupitis altera. Ergo à mali bigis, præsentis temporis periculum esse dicimus, & futuri metum. *Nescis quo in metu.*] Pronuntiative magis quam percontative efferendum est. sic enim solemus de magnis

VARIORUM.

Quantulum enim differt ab insania amor? *Cicero* Tusc. 4. *Maxime autem admonendus est adolescens, quantus sit furor amoris. Omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior, & fœda per se.* Marsus. *Quæret rufus.*] In *Rufi* vocabulo est φυσιογνωμονικὸν, quo malitiosum servum subindicat. *Willich.*

4. *Amo te.*] Venusta est formula respondendi, cum grata & accepta nobis, aut facta aut verba aliorum, significamus. Ita *Plautus* Pœnul.

AN. *Quiesco ergo.* AD. *Amo te.*
Jan. Gulielm.

5. *Adeo, &c.*] Id est: *ad id.* Et est querela de sui seculi perversitate; & si animadverteres nostrum, non absimile esse judicares. Dici enim nequit, ut creditores fallantur ab ipsis debitoribus. *Willich.*

6. *Habenda est.*] Juven. *Nunc si depositum non inficietur amicus, si dat veterem cum tota ærugine follem, prodigiosa fides.*

 11. *Ver-*

Quanto in periclo simus. DA. *quid istuc est?* GE. *scies:*
Modo ut tacere possis. DA. *abi sis, insciens:*
Cujus tu fidem in pecunia perspexeris,
Verere verba ei credere? ubi quid mihi lucri est,
Te fallere? GE. *ergo ausculta.* DA. *hanc operam tibi dico.*
GE. *Senis nostri, Dave, fratrem majorem Chremem*
Nostin'?

DONATI.

rebus dicere. *Nescis quo in metu, & quanto in periculo sim.*] Vix alterum sustineri potest eorum, quæ utraque posuit nunc, & metum & periculum.

8. *Quid istuc est?*] Fac hunc scire: & narrandi non erit locus. Necessario igitur ignarus inducitur Davus.

9. *Modo ut tacere possis.*] *Ut*, pro ne non. quod si est, subaudiendum est *Vide*, aut quid tale. *Modo ut tacere possis.*] Vere argumentum est, cœlari id, quod Antipho non coactus, sed volens duxit uxorem. *Modo ut tacere possis.*] *Modo*, pro tantummodo: ut, *Modo Iuppiter adsit.* *Abi sis insciens.*] Nunc pro inscito posuit. vel *Inscientem* modo stultum dicit: alias ignarum.

10. *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris.*] Sententiose dixit: quasi in omnibus credendum sit, servaturum fidem esse eum, qui in pecunia servaverit. Et hoc ideo interposuit, ne longius esset, dum suadet ut dicat: quemadmodum in aliis fabulis. *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris.*] Proprie locutus est de pecunia, & *fidem* dicendo, & *credere*. Nam *fides*; est eorum, quibus datur: *Creditores* dicuntur ipsi qui dant. *In pecunia.*] A majore ad minus. *Perspexeris.*] Non *Inspexeris*, sed *Perspexeris*, quod plus est, dixit.

11. *Verere verba ei credere?*] Verba cum pronuntiatione dicit, ut ostendat, multum distare inter pecuniam & verba. *Ubi quid mihi lucri est te fallere.*] Ab utili conjectura, & bene: quia servus nihil de honesto dicit. *Ubi quid.*] Significantius dixit *quid*, quam si diceret, *nihil*.

12. *Ergo ausculta.*] *Ergo* nunc velut increpatio tarde facientis est. Quia hic igitur obloquendo impediverat narraturum, *ergo* dixit. Sic *Virgilius*,

Ergo age, chare pater, cervici imponere
nostræ.

Hanc operam tibi dico.] Auscultandi scilicet & audiendi. *Hanc operam tibi dico.*] Plus est *dico*, quam *do*. *Dicatur* perpetuo, *Datur* ad tempus.

13. *Senis nostri, Dave, fratrem majorem.*] Dicendo *Senis*, ostendit & adolescentem se dominum habere. dicendo *Nostri*, ostendit esse & alienum. dicendo *Fratrem*, non unum esse monstravit. dicendo *Majorem*, etiam minoris fecit indicium. Sic argumenti partem maximam nondum narrans, jam in ipsa interrogatione transegit. Hæc autem omnia propter populum sic aguntur. Ideo ille, *Quidni*, dixit, ne sit opus pluribus verbis. *Senis nostri, Dave, fratrem.*] Mirum compendium narrationis, quasi per interrogationem, fecit, ne ex alto repeteret. Sic *Virgilius*:

Fando aliquid si forte tuas pervenit ad
aures,
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fa-
ma. Et,
Nostin' hanc quam amat frater?

In Eunucho.

VARIORUM.

11. *Verba ei credere?*] Cautè hæc accipienda; & ex eorum numero, qui scitè potius, quàm verè dicuntur. Verba enim, κῦφον πρᾶγμα, per se, ut Plato loquitur, sed ex quibus res maximæ pendent: & secreti longè difficilior, ut plurimum, quàm auri solet esse custodia.

Nostin'? DA. quidni? GE. quid? ejus gnatum Phædriam?
DA. *Tanquam te.* GE. *evenit, senibus ambobus simul,*
Iter illi in Lemnum ut esset, nostro in Ciliciam
Ad hospitem antiquum: is senem per epistolas
Pellexit modo non montes auri pollicens.

DA. *Cui*

DONATI.

14. *Quid? ejus gnatum Phædriam?*] Non dixit, quid? Phædriam? sed addidit, *Ejus gnatum:* ut magis docere, quam interrogare videretur. *Quid? ejus gnatum Phædriam?*] Deest *nosti.*

15. *Tanquam te.*] O varietas: quidni? tanquam te. *Evenit, senibus ambobus simul iter.*] Non, evenit iter: sed, evenit ut iter esset. *Simul.*] Uno tempore.

16. *Illi in Lemnum ut esset.*] Recte tacetur cur Chremes ierit: & dicitur cur Demipho. utrumque pro argumento est.

17. *Ad hospitem antiquum.*] Sic *Virgilius,*

Veteremque Anchisem agnovit amicum.

Hoc autem addidit, ut esset idonea causa navigandi seni. *Senem per epistolas pellexit.*] *Epistolas* dicendo, ostendit eum non semel scripsisse. *Pellexit.*] Induxit. sic *Virgilius,*

—— *Pellacis Ulyssi.*

18. *Modo non montes auri pollicens.*] Proverbialis ὑπερβολὴ facta per exceptionem, aut per superlationem, aut æquam collationem. Ejusmodi est illud Demosthenis, μόνον οὐχὶ φονῶν ἀφιείς. *Modo non montes auri.*] *Sallustius, Maria montesque polliceri cœpit. Modo non montes auri pollicens.*] More veterum: quia hospites hospitibus multa donabant.

VARIORUM.

16. *In Lemnum.*] Lemnos insula in mari Ægeo. Cilicia regio in minori Asia. *In Ciliciam.*] Inter illas provincias quæ *Orientis* nomine vocabantur, duas *Cilicias,* primam & secundam, cum *Isauria* comprehensas fuisse videre est. Atque illæ non proprie Orientis, sed Asiæ minoris, ut generaliore vocabulo ea dicitur *Asia minor,* quæcunque intra maria, Ponticum, Ægeum, & Cilicium, peninsulæ vice inclusa est. Hinc est fortasse quod *Jordanes* in ea inscriptione dicitur: Στρατηλάτης τῆς ἀνατολῆς, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τῶν ὑπὸ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Per illa τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ ὑπὸ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, intelligit *Ciliciam* primam & secundam, & *Isauriam.* Salmasius.

17. *Per epistolas.*] Qui *epistulas* legunt, non errant, nec librarii illud vitium est. Nam *O,* & *V,* vocales inter se commutari solitas, & *Verrius* annotavit, & testatur *Romanum* monumentum domus Cæsiæ:

M. AUR. ALEXANDER. AUG. LIB. AB. EPISTULIS. GRÆCIS. SE. VIVUS. FEC. *Georg. Fabr.*

18. *Modo non montes auri pollicens.*] Hoc loco illud obiter admonendum arbitror, quod opinor vulgus interpretum latere; *modo non,* dictum pro eo quod est apud Græcos μόνον οὐχὶ, id est, *tantum non,* id perinde valere quasi dicas propemodum. Nam, *tantum non,* Græcanico more reperies, tum apud *Livium,* tum apud *Suetonium,* neque semel apud *Val. Maximum.* Χρυσᾶ ὄρη ὑπισχνεῖσθαι, *aureos polliceri montes:* proverbialis hyperbole est de iis, qui immensa promittunt, spesque amplissimas ostentant. A *Persarum* arrogantia ducta, qui propter auri venas, aureos montes jactabant. *Plautus* in Sticho:

Neque ille sibi mereat Persarum montes,
qui esse aurei perhibentur.

Erasmus.

DA. *Cui tanta erat res, & supererat?* GE. *desinas:*
Sic est ingenium. DA. *oh! regem me esse oportuit.*
GE. *Abeuntes ambo hic tum senes, me filiis*
Relinquunt quasi magistrum. DA. *ô Geta, provinciam*
Cepisti duram. GE. *mihi usus venit, hoc scio:*
Memini relinqui me Deo irato meo.

Cœpi

DONATI.

19. *Cui tanta erat res.*] *Cui*, dativus casus est. Dominone tuo, inquit, pollicebatur hæc, cui tanta res erat? *Cui tanta erat res.*] Deest, *eum.* ut sit, Eum pellexit, cui tanta res erat? *Et supererat?*] Plus est *superesse*, quam *esse*. *Desinas: sic est ingenium.*] Necessaria est ad fabulæ ἐπίτασιν avaritia Demiphonis: ut majore periculo, illo absente duxerit filius indotatam. nam mox dicturus est, *Illene indotatam virginem, atque ignobilem daret illi? Sic est ingenium.*] Præparatio bona, qua & dives, & avarus describitur Demipho, ut indotatas nuptias filii ferre non possit.

20. *Sic est ingenium.*] Recte. non enim, inquit, fortuna avarus est, sed natura. *Sic est ingenium.*] Omnium? an domini? sed magis domini. *Oh! regem me esse oportuit.*] Ostendit pauperum affectiones, qui se solos uti divitiis scire ajunt, si eas habeant. *Oh! me regem esse oportuit.*] Acue *me*.

21. *Abeuntes ambo hinc tum.*] *Hinc* & *hic* legitur. & est ordo, Hic relinquunt filiis. *Filiis.*] Propter filios.

22. *Relinquunt.*] Id est, non secum abducunt. *Quasi magistrum.*] Bene *quasi:* qui non complevit hoc ipsum, nec vult esse. *Magistrum.*] Sic Latini: quem Græci παιδαγωγὸν appellant. *O Geta, provinciam cepisti duram.*] Acquisitæ bello longè ab Italia regiones, *Provinciæ* dictæ sunt, à porro, vel procul, & vincendo. ad quas quia Prætores cum officio mittebantur, officia quoque *Provinciæ* nominantur. *O Geta, provinciam.*] Splendide *Provinciam* dixit.

24. *Memini relinqui me Deo irato meo.*] Sic *Virgilius*,

—— *Nec DI texere Cupentum*
Ænea venientem sui. ——

Hoc Asper. Sed mihi videtur ad hoc addidisse *meo*, ne esset ἀμφίβολον, cui diceret, *Irato Deo. Nævius* in Stalagmo, *Deo meo propitio, meus homo est. Memini relinqui me Deo irato meo.*] *Domino* dixit: an vere Deo? Et bene *meo*, ne esset ἀμφίβολον. Et sic dixit, *Memini relinqui*, ut in Andria, *Memini me videre*, &, *Memini me fieri pavum, Ennius.*

VARIORUM.

19. *Tanta erat res.*] Magna autem stultitia tam opulentum senem, lucri caussâ à domo peregrinari, & longi itineris molestias & pericula subire.

20. *Regem me esse.*] Antiqui etiam maxime in Comœdiis ditissimos quosque, *Reges* dicebant: uti parasiti eos à quibus pascebantur *Reges* appellarent. *Eugraphius.*

21. *Ambo hic.*] Alii *hinc.*

22. *Provinciam.*] Id est, officium, ministerium, functio, munus.

23. *Usus venit.*] Ita planè accidit mihi. Alii, *usu venit hoc*: scio.

24. *Relinqui me Deo irato.*] De *Genio malo* sensisse videtur *Terentius* hoc loco, quem Græci dicunt ἀλάστορα: quod proverbium apparet è priscorum opinione profectum, qui singulis binos genios attribuunt, quos *Dæmones* vocant: neque hominibus modo, verum etiam locis atque ædibus, quorum alter perniciem nobis moliatur, alter juvare studeat. cujus sententiæ fuit *Empedocles*, citante

Plu-

Cœpi advèrsari primo. quid verbis opus est?
Seni fidelis dum sum, scapulas perdidi.
DA. *Venere in mentem mihi isthæc: nam quæ inscitia est,*
Advorsum stimulum calces? GE. *cœpi iis omnia*
Facere, obsequi quæ vellent. DA. *scisti uti foro.*

GE. *No-*

DONATI.

25. *Quid verbis opus est?*] Repente infertur, *Quid opus est verbis?* & satis moraliter.

26. *Seni fidelis dum sum.*] Opportune *Seni* dixit, ut ostendat quam stultum est, seni adversus juvenes fidelem esse. *Seni fidelis dum sum.*] *Fidus* est amicus: *Fidelis* est servus. Plus est *perdidi*, quam si diceret, *Dolui*. Et bene retulit *Perdidi* πρὸς τὸ *Fidelis*. Fidelis enim enim officium est, servare aliquid.

27. *Venere in mentem istæc mihi.*] *Venire in mentem*, non ad recordationem tantum dicitur: sed ad reputationem & intelligentiam. *Nam quæ inscitia est, adversum stimulum calces?*] Hoc dictum & superiori personæ esse potest, & alteri.

28. *Adversus stimulum calces.*] Παροιμία cum ἐλλείψει: deest enim, *jactare*. *Stimulum* pro domino adolescente posuit. *Calces.*] Modo *calces*, non partes plantæ, sed percussiones pedum plagasque significat. Aliter *Virgilius*,

— *Calcemque terit jam calce Diores.*

29. *Scisti uti foro.*] Secundum illos negotiatores, qui ante locum commercii, non præscribunt quanti vendant quæ advehunt: sed secundum annonam fori quam deprehenderint, consilium deven-

VARIORVM.

Plutarcho. Quo pertinet illud *Bruti*: cui cum dies ille fatalis immineret, &, ex more de nocte vigilaret in tabernaculo, videre visus est personam quandam tragicam, & humana specie majorem. At ille protinus percontatus est, quisnam esset aut hominum aut Deorum. Cui illa cum murmure: *Tuus sum, Brute, genius malus*. Vel per iram Dei se relictum curatorem, sed iniquis rationibus per disci-pulos tractatum. *Erasmus.* Vide Andr. 4. scen. 1.

26. *Scapulas perdidi.*] Μαστιγίας fuit. *Plautinus* quoque servus in Asinar. pœnas servorum sic paucis enumerat:

Adversus stimulos, laminas, crucesque, compedesque,
Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas,
Tortoresque acerrimos, gnaresque nostri tergi.

Quia servi natura contumeliosi, in scapulis verberari solebant, hinc illud natum, *Scapulas perdidi*, cædendo scilicet. *Willichius.*

27. *Venere in mentem.*] Haud equidem miror, & parùm abest quin id tibi meritò contigisse pronuntiem.

28. *Advorsum stimulum calces.*] Quod uno verbo Græci dicunt λακτίζειν. Est autem frustra repugnare iis, quos vincere nequeas; aut eos provocare, qui lacessiti noceant: aut reluctari fatis, & incommodum quod evitare non queas, impatienter ferendo non solum non effugere, verum etiam conduplicare. Metaphora ducta est à bobus, quos Agricolæ lignis præacutis à tergo fodiunt. Βουκένται dicuntur in proverbio:

Πολλοὶ βουκένται, παῦροι δέ τε γῆς ἀροτῆρες.

Multi boum stimulatores, pauci autem terræ aratores.

Quod si quando calcibus repugnent adversus stimulum, gravius etiam læduntur boves, tantum abest ut stimulo noceant. *Plaut.* in Truculent.

Si stimulos pugnis cædis, manibus plus dolet. Erasmus.

29. *Scisti uti foro.*] Temporibus servire: occasionem arripere, & præsentem

 rerum

GE. *Noster mali nihil quidquam primo. hic Phædria*
Continuo quamdam nactus est puellulam
Cithariſtriam: hanc amare cœpit perdite.
Ea ſerviebat Lenoni impuriſſimo:
Neque quod daretur quidquam, id curarant Patres:
Reſtabat aliud nihil, niſi oculos paſcere,
Sectari, in ludum ducere & reducere:
Nos otioſi operam dabamus Phædriæ.

In

DONATI.

dendis aut non vendendis mercibus ſumunt. *Sciſti uti foro.*] *Forum* pro tribus intelligitur: loco, tempore, & perſona. Sciſti, inquit, his uti. Et eſt vulgare proverbium. Senſus hic eſt, Sciſti, inquit, quid facere te oporteret.

30. *Noſter mali nihil quidquam.*] Quartum παρέλκον. Ut in Hecyra: *Nam nemo illorum quiſquam, ſcito, ad te venit. Noſter mali nihil quidquam.*] *Noſter* πρὸς ἀντιδιαστολὴν Phædriæ: qui non noſter eſt. *Primo hic Phædria.*] Bene additum *primo:* quia non perpetuo.

31. *Continuo quandam.*] Bene *Continuo:* quaſi vix expectaverit profectionem patris. *Puellulam cithariſtriam.*] Iſtis hoc nominibus agit, ut cauſa amoris & ex ætate, & ex arte puellæ videretur: nam ideo puellam dixit.

32. *Amare cœpit perditus.*] Legitur & *Perdite.* Et *Amare perdite*, ut puta puellulam & cithariſtriam.

33. *Ea ſerviebat lenoni.*] Et honeſte, & cito dixit *ſerviebat. Lenoni impuriſſimo.*] Et quare non fuiſſet libera: & cujus fuiſſet ancilla: & qualis hominis fuerit, demonſtravit. *Ea ſerviebat Lenoni impuriſſimo.*] Magna præparatio ad rerum difficultatem imminentium: Puellula cithariſtria, Avarus leno, Amator perditus, Inopia.

34. *Id curarant patres.*] Expedite dixit *Patres.* ſi enim Patrem ejus tantum dixiſſet: id reſtabat, ut ei per patrui filium ſuccurreretur. ideo dixit ambos non habuiſſe.

35. *Niſi oculos paſcere.*] Hoc enim ſolum erat, quod leno non venderet.

36. *Sectari, in ludum ducere & reducere.*] Bene cavillatus eſt & jocularitet in adoleſcentem, cui ætas ad ſectandos Philoſophos apta erat. Hinc etiam Philoſophorum ſectæ. Sed *Sectari* proprie eſt, ut taurus buculam, ut aries ovem. *Virgilius,*

Trahit ſua quemque voluptas. ——

Reducere.] Σύλληψις, à ludo enim ſubauditur.

37. *Nos otioſi operam dabamus Phædriæ.*] Cum τύπῳ dixit *Nos:* velut magiſtrum excuſans obſequentem ei, cui cuſtos ſit datus. & ideo addidit *Otioſi. Nos otioſi operam dabamus Phædriæ.*] Relatio ad illud quod mox, otioſi non

VARIORUM.

rerum ſtatum, boni conſulere, & utcunque ſeſe obtulerit fortuna, ita animum applicare. *Seneca: Utamur foro, & quod fors fert, æquo feramus animo.* Huic adfine eſt, *ſervire ſcenæ.* Barlandus.

30. *Noſter.*] Antipho ſcil. herilis filius.

32. *Perdite.*] Præter modum, & rationem: ut homo perditus, cui nihil penſi quid agat, modò voti fiat compos. vide Andr. Act. 5. ſc. 3.

36. *In ludum.*] Id eſt, in locum ubi forte diſcebat: nam omnis locus exercitii, qui Græce Schola dicitur, Latine vocatur ludus, ut Aſconius ait & Suetonius. Unde ludi magiſter & ludus litterarius.

38. *Ad-*

In quo hæc discebat ludo, ex advorsum ei loco
Tonstrina erat quædam: hic solebamus fere
Plerumque eam opperiri, dum inde iret domum,
Interea dum sedemus illic, intervenit
Adolescens quidam lacrumans. nos mirarier.
Rogamus quid sit: Numquam æque, inquit, ac modo,

PAU-

DONATI.

erunt. *Nos otiosi operam dabamus Phædriæ.*] Aut ad pudorem sumitur hoc pronomen in singulari numero: aut ad dignitatem. sed potest *nos*, & propter Antiphonem dixisse. *Nos otiosi operam dabamus Phædriæ.*] Apollodor. NAλKEIS δεσωνειμαλι μEOΛ *. *Operam dabamus Phædriæ.*] Ille amicæ, nos illi.

38. *In quo hæc discebat ludo.*] Figurate, *In quo hæc discebat ludo*, est additum. *Ex advorsum ei loco.*] *Ei loco.* legitur & *elico.* Et adnotatur, ex abundanti additum, ut apud veteres multa sunt. *Ex advorsum ei loco.*] Παρέλκον quartum.

39. *Tonstrina erat.*] Apta sedes otiosis. *Tonstrina erat quædam.*] Παρέλκον tertium, *quædam. Hic solebamus fere plerumque.*] Παρέλκον tertium, *Fere plerumque.*

40. *Dum inde iret domum.*] Ad se scilicet. *Iret domum*, pro rediret. vel certe, iret. Παρέλκον figura.

41. *Dum sedemus.*] Proprie *Sedemus*, ut in tonstrina. *Illi, intervenit.*] *Illi*, pro *ibi*. ut, *Illi mea tristia facta.* Et nota *Illi*, pro *Illic.*

42. *Adolescens quidam lachrumans.*] *Apollodorus* tonsorem ipsum nuntium facit, qui dicat se nuper puellæ comam ob luctum abstulisse: quod scio mutasse *Terentium*, ne externis moribus spectatorem Romanum offenderet. *Nos mirarier.*] Recte: mirum enim in adolescentibus lachrumæ, ut contra,

— *Tristisque senectus.*

Nos mirarier.] Ut,

— *Solam nam perfidus ille*
Te colere, —

43. *Rogamus quid sit.*] Quid lachrumet: non, Quid sit ipse, ut stulti putant. *Numquam æque, inquit, ac modo.*] Mire ostendit semper sibi hoc visum, quod dicit: sed numquam æque.

VARIORUM.

38. *Adversum ei loco.*] Melius haud dubie legitur *ex adverso elico* vel *ilico* quam *ei loco*: Ut enim taceam antiquos codices, ne vetus interpres omisit quidem, *elico*, in vetustis fuisse. *Elico*, &, *ilico*, eo vel illo loco. *Palmerius.*

39. *Tonstrina.*] Olim in tonstrinarum consessibus loquacissimi confluxerunt, ibique omnes rumores narrari consueverunt. Hinc Adag. *Lippis ac tonsoribus notum.*

42. *Adolescens quidam lacrymans, &c.*] Ad *Donat.* in Comment. *puellæ comam ob luctum abstulisse.* Bene de hoc ritu *Theodoretus* Quæst. in Deut. c. 17. Τινὲς μὲν τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, τὰς τῆς κεφαλῆς ἀπεκείροντο τρίχας, καὶ ταύτας προσέφερον τοῖς νεκροῖς. τινὲς δὲ τὰς τῶν γενείων. ἄλλοι τὰς τῶν ὀφρύων. ταῦτα γίνεσθαι ὁ θεῖος ἀπαγορεύει νόμος. *Artemidor.* lib. 1. cap. 27. ἔθος γὰρ παλαιὸν, ἐπὶ πένθει τὰς ὀφρύας ψιλῶσαι. Ex hac mente quoque dixit *Ovid.* Met. lib. 3.

— *Planxêre sorores*
Najades, & sectos fratri imposuêre capillos.

Lindebrogius.

PAUPERTAS mihi ONUS visum est ET MISERUM, ET GRAVE.

Modo quamdam vidi virginem hic viciniæ
Miseram, suam matrem lamentari mortuam.
Ea sita erat ex advorsum: neque illi benevolens,
Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam,
Quisquam aderat, qui adjutaret funus. miseritum est.

Virgo

DONATI.

44. *Paupertas mihi onus visum est.*] Statim fit mentio paupertatis, ut sit causa fallaciæ Phormionis.

45. *Modo quandam vidi virginem.*] Bene *Quandam:* ne ob familiaritatem laudari videretur. *Modo quandam vidi virginem.*] Vide sic agi, ut non tam morte mulieris, quam solitudine pulchræ virginis moveatur affectus. Simul & ea describi, quæ matronæ futuræ magis conveniant, quam quæ temere amanda sit. Nam hic obitus fœminæ, ad comicum exitum spectat: quandoquidem plus ex ejus morte securitatis, quam molestiæ, sentiat argumentum. *Hic viciniæ.*] Adverbium in loco est, *Hic viciniæ:* cujus ad locum, *Huc viciniæ.* Et statim proximitas insinuatur, ut sit spes & causa videndi.

46. *Miseram.*] Ab affectu: & subdistinguendum est, ut ad virginem referatur. *Lamentari mortuam.*] A probitate, quæ piis adtribuitur. Et *Lamentari mortuam*, ambiguitas, sed sensu manifesta.

47. *Ea sita erat.*] *Sita*, pro posita. *Sallustius* cum adjectione in H. *cum prædixero positum insulæ.* Et hoc ei reciprocum est. *Ea sita erat ex adversum.*] Expositio paupertatis, & quam facile virgo videri possit.

48. *Neque notus, neque cognatus.*] Αὔξησις fit: quia res minuitur, crescit sententia. *Sallustius, Non repugnantibus modo: sed ne deditis quidem a b c m. Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam.*] Hæc præstruuntur: ut sit spes potiundæ virginis. *Neque notus, neque cognatus.*] Hæc descriptio paupertatis adjuvat argumentum, ut & visere audeant adolescentes virginem, & amet Antipho.

49. *Qui adjutaret funus.*] Ipsum of-

VARIORUM.

44. *Paupertas mihi onus.*] Recte *Menander* cecinit: Pauperem ad omnia esse formidolosum, & omnibus contemptum. id quod in mediocri fortuna non comperitur. Cujus hi sunt versus:

Πρὸς ἅπαντα δειλὸς ὁ πένης ἐστὶ γὰρ,
Καὶ πάντας αὑτοῦ καταφρονεῖν ὑπολαμβάνει.
Ὁ γὰρ μετρίως πράττων, περισκελέστερον
Ἅπαντα τἀνιαρὰ, Λαμπρία, φέρει.

47. *Ex advorsum.*] Collocata pro more, in vestibulo domûs, versis in portam pedibus.

48. *Neque notus, &c.*] Melius pro *cognatus* legi *vicinus*, ex interprete manifestum est, qui ait, αὔξησιν esse, qua res minuatur, crescat sententia. Facta in ea est ἀπαρίθμησις primum benevolentiæ, postea notitiæ, ad extremum vicinitatis. Non erat virgini benevolens, qui patrocinium desertæ susciperet: non erat notus, qui ignaræ consilium impertiret: non vicinus, qui funus tantum adjutaret. Extra unam aniculam, quæ ætate, & imbecillitate virium atque sexus nihil poterat. Summæ paupertatis atque solitudinis significatio. *Georg. Fabr.*

49. *Adjutaret funus.*] *Demosthenes Soloni*

Virgo ipsa facie egregia. quid verbis opus est?
Commorat omnes nos: ibi continuo Antipho,
Voltisne eamus visere? alius, Censeo:
Eamus, duc nos sodes. Imus, venimus,
Videmus. virgo pulchra! & quo magis diceres,
Nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem:
Capillus passus, nudus pes, ipsa horrida:

Lacru-

DONATI.

ficium *Funus* dixit. *Miseritum est.*] Hoc est, misertus sum ejus. Et hic videtur ostendisse cur lachrumaverit.

50. *Virgo ipsa facie egregia.*] A forma indignatio. *Virgo ipsa.*] Bene *Ipsa*: quia quæ supra dixit, non ad ipsam, sed ad eventum ejus pertinebant. *Quid verbis opus est?*] Sic dicit *Terentius*, ubi ad effectum properat.

51. *Commorat omnes nos.*] Figura συγκοπὴ, pro *commoverat*. Et bene *Omnes*: quia res ad Antiphonem tantum spectat. *Ibi continuo Antipho.*] Hic redditur nomen adolescentis. & est παρασχεδὴν.

52. *Voltisne eamus visere?*] Ut,

— *Populare penates*
Venimus. —

Voltisne eamus visere?] Ipse hortator inducitur, qui amaturus est. *Alius, Censeo: eamus. duc nos sodes.*] Hæc omnia diversi dicunt. Et apparet tot esse homines, quot per μίμησιν ἀσυνδέτως demonstrantur. *Alius, Censeo.*] Phædria, vel quilibet.

53. *Imus: venimus: videmus.*] Ἀσύνδετον primum per βραχυλογίαν, *Imus, venimus, videmus.* Μετ' ἐνεργείας. Et, *Virgo pulchra*, συνθεμία mirantis. Duo ingentia, & *Virgo*, & *Pulchra.*

54. *Virgo pulchra.*] Bene non dixit, Videmus virginem pulchram: sed ὑπὸ τῆς καταπλήξεως, *Virgo pulchra!*] Illud enim frigidius: hoc concitatius; & hoc magis demonstratur δραματικῶς, quam relatione. *Et quo magis diceres.*] *Diceres*, pro crederes. ut, *Audacter dicito.* Sæpe *Plautus.*

55. *Nihil aderat adjumenti.*] Proprie *Aderat. Adest* enim id, quod adjuvat.

56. *Capillus passus.*] Singularem numerum, pro plurali posuit. Sic & alibi, *Capillus pexus, prolixus, circum caput rejectus negligenter. Passus.*] Temere dispersus. Ut magna pars, à Græca oratione profluxit hæc dictio. *Capillus passus, nudus pes.*] Facetius, quam si pluraliter dixisset. *Virgilius,*

— *Quibus acer Erix in prælia suetus*
Ferre manum —

Ipsa horrida.] Quasi extra ipsam sit id quod dixit, *Capillus passus, nudus pes.* Tale est apud *Virgilium*,

Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo cui tantum lingua palato;
Rejice. —

Et alibi de arbore,

VARIORVM.

loni legem adscribit, qua cavetur de *Collocatione funeris*, quæ fiebat pro arbitrio à cognatis, ut pater à filio, filius à patre, si superstitem haberet; unde probat *Isæus*, *Cleonem Astyli* filium non esse, quia neque eum collocaverit, neque justa fecerit mortuo. *Petitus. Miseritum est.*] Heaut. Act. 3. sc. 1. *ut tuarum miseritum est Menedemæ fortunarum.*

54. *Videmus.*] Βραχυλογία ἀσύνδετος, quale illud Cæsaris, *Veni, vidi, vici.* & mox, *persuasum est homini: factum est: ventum est: vincimur.*

57. Ni

Lacrumæ; vestitus turpis: ut, ni vis boni
In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent.
Ille, qui illam amabat fidicinam, tantummodo,
Satis, inquit, scita est. noster vero. DA. *jam scio:*
Amare cœpit. GE. *Scin' quam? quo evadat, vide.*
Postridie ad anum recta pergit. obsecrat
Ut sibi ejus faciat copiam. illa enim se negat.

Neque

DONATI.

Tum fortes late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

Et,

—— Domus sanie, dapibusque cruentis
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altaque pulsat
Sydera. ——

57. *Lachrumæ, vestitus turpis.*] Ἀσύνδετον tertium. *Ipsa horrida* & *lacrumæ* ad luctum pertinent, *nudus pes* & *vestitus turpis* ad pauperiem. *Ut, ni vis boni.*] Plus est *vis boni*, quam *bonum*. *Ut, ni vis boni in ipsa inesset forma.*] Veteres ignem & calorem quemdam, quasi fervorem, dixerunt *Formam*: & ideo *Fornaces, forcipes, formam & formosos*: ex quibus ignis amoris exoritur. Laudandus est ergo *Terentius* proprietate servata: qui quum formam prætulisset, subjecit *extinguerent*. Ideo & *Virgilius* sic ait,

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

58. *In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent.*] Figura πλοκή: aliud enim supra, aliud infra, *Forma* repetita significat. *In ipsa inesset forma.*] Geminavit præpositionem, ut alibi, *In amore hæc omnia insunt vitia. Extinguerent.*] Bene *Extinguerent*: quia ab igne & calore forma dicta est.

59. *Ille, qui illam amabat.*] Bene *illam*: quia jam supra insinuavit personam citharistriæ. *Ille, qui illam amabat.*] Ratio cur amaverit virginem. *Fidicinam.*] Supra, *Citharistriam*, ergo indifferenter. *Tantummodo, Satis, inquit, scita est.*] Sensus est, Laudavit tantummodo, non etiam captus est in amorem.

60. *Satis, inquit, scita.*] Magna laus formæ, amanti aliam placuisse. *Satis, inquit, scita.*] *Scita*, bella. ut in Andria, *Scitus puer est natus à Pamphilo. Noster vero.*] Ἀποσιώπησις tertia: quæ succurrit, quotiens verba rebus minora sunt.

61. *Amare cœpit.*] Ille, inquit, laudavit tantum: Hic amare cœpit. Et bene *Cœpit*, non *Amavit*: ut ostendat, vim amoris non parum esse, & rem, quæ semel suscipi possit. *Scin' quam.*] Ἀποσιώπησις, qua in narrationibus in compendium *Terentius* uti solet. *Scin' quam?*] Amare cœpit, subauditur. *Quo evadat, vide.*] *Evadat*, perveniat. Nam *evadere*, est per obstantia pervenire.

62. *Postridie ad anum recta pergit.*] Hoc præstruens, aniculæ supra mentionem fecerat. Et bene memor & virginis, & honestæ, non ipsam adiri facit, sed anum: neque ab ipsa peti fructum voluptatis, ex cujus persona major desperatio nascebatur: sed à nutrice potius, per quam suaderi puellæ posse creditur, quicquid libet. *Postridie ad anum recta.*] Ἐμφατικῶς, ad anum statim: ut qui posthabuerit omnia alia. *Recta.*] Quia non per nuntium.

63. *Ut sibi ejus faciat copiam.*] Vide ut nihil de virgine speret, qui omnia ab anicula petat. *Illa enim se negat.*] Copiam facturam, subauditur.

VARIORUM.

57. *Ni vis boni.*] Exsuperantia pulcritudinis.

59. *Ille.*] Phædria.

65. *Bonis*

Neque eum æquom ait facere. illam civem esse Atticam
Bonam, bonis prognatam. si uxorem velit,
Lege id licere facere: sin aliter, negat.
Noster, quid ageret, nescire: & illam ducere
Cupiebat, & metuebat absentem Patrem.
DA. *Non, si redisset pater, ei veniam daret?*
GE. *Illene indotatam virginem, atque ignobilem*

Daret

DONATI.

64. *Neque eum æquum ait facere.*] Non quod amet, sed quod hoc petat. *Neque eum.*] Quod peteret scilicet. *Illam civem esse Atticam.*] *Illam* cum ἐμφάσει dixit: quasi dicat, quam sic contemnat.

65. *Civem bonam esse.*] *Civem*, quod ad jura pertinet: *bonam*, quod ad ipsam. *Bonam.*] Non vilem: quia boni non viles sunt. unde superlativus gradus *Optimates* facit: quia *Bonus, melior, optimus* dicitur. *Bonis prognatam.*] Quod ad majores ejus. *Si uxorem velit.*] Recte subjunxit, *si uxorem velit*: postquam ea in virgine prætulit, quæ solent ornare nuptias.

66. *Lege id licere facere.*] Incerta distinctio est: utrum *uxorem velit lege*, an *lege id licere facere. Sin aliter, negat.*] Et pudice anus, & tamen illecebrose, *licere facere* dixit, quod ille impudentius petit, ut sibi ejus faciat copiam. *Sin aliter, negat.*] Σύλληψις facta ex eo quod sequitur, facere.

67. *Noster quid ageret, nescire.*] Proposita deliberatio: cujus tamen altera pars vincet. nam ducturus est per absentiam patris. *Quid ageret, nescire.*] Pro *nesciebat*. sed recte sic ait: quia subjuncturus est.

68. *Cupiebat & metuebat.*] *Metuebat* proprie dixit. *Metuimus* enim eos qui nos amant: *Timemus* etiam inimicos. *Illam ducere cupiebat, & metuebat.*] Vide ambiguitatem, quam tamen sequentia tollunt.

69. *Non, si redisset pater, ei veniam daret?*] Bene interrogat Davus. hoc enim sperari si posset, non opus erat fraudibus Phormionis. *Non, si redisset.*] *Si*, pro postquam. *Virgilius*,

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit. ——

70. *Illene indotatam virginem.*] Ἐμφατικῶς *ille*, de quo dixerat, *desinas; sic est ingenium*: & qui propter spem lucri navigarat senex. Insinuandum igitur fuit. hic enim erit omne periculum fabulæ. Et ordine *Terentius* prius insinuavit personam senis, ut graviora fierent quæ diremebant nuptias. *Illene indotatam virginem, atque ignobilem.*] Duo dixit, & *Indotatam*, & *Ignobilem*. Hæc enim duo principaliter petuntur; cum sint quatuor, quæ in sponsis quæruntur; forma, probitas, dos, nobilitas. Et manifestum est, cur de forma & probitate nihil dicat: quippe cum supra magnopere ea laudaverit in puella. *Virginem.*] Simpliciter accipimus, *Virginem*? an subaudimus, *Quamvis*: ut sit *Quamvis virginem.*

VARIORVM.

65. *Bonis prognatam.*] Plato: ἀγαθοὶ δ' ἐγένοντο διὰ τὸ φῦναι ἐξ ἀγαθῶν. *Fortes creantur fortibus, & bonis.* Horat. & Κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν, vulgo dicimus.

66. *Lege id licere.*] Non peregrinam ducendam esse, sed civem *Atticam*, ex ipsa lege docuimus ad Act. 3. Scen. 1. Andriæ.

70. *Illene indotatam.*] Ad *Donatum* in Comment. *Quatuor quæ in sponsis quæruntur.* Infra in Phorm. Act. 2. Scen. 1. *In negotio nuptiarum duabus rebus consuli,*

rei

Daret illi? numquam faceret. DA. *quid fit denique?*
GE. *Quid fiat! est Parasitus quidam Phormio,*
Homo confidens: qui, illum DI omnes perduint!
DA. *Quid is fecit?* GE. *hoc consilium, quod dicam, dedit:*
Lex est, ut orbæ, qui sint genere proximi,

Eis

DONATI.

71. *Daret illi?*] Bono affectu dixit, *Daret illi?* Filius enim familiæ, non tam ducit uxorem, quam à patre accipit: quippe cum patri committatur puella potius in hujusmodi conditionibus, quam marito. *Daret illi? numquam faceret.*] Ἀποσιώπησις secunda. hic enim non transit ad aliud, sed instat incepto: ut & per interrogationem diceceret, *Daret illi?* & per responsionem inferret, *Numquam faceret.* Et nota *numquam* pro *non*, in majorem negationis significationem poni semper. *Daret illi?*] Mire *daret*: ut ostenderet nihil esse potestatis in filio. *Quid fit denique?*] More suo Terentius, *denique* posuit in fine sensus. Et est adverbium ordinis. Sic in Heautontimorumeno, *Fodere, aut arare, aut aliquid facere denique.* ut sit *denique*, vel deinde, vel ad postremum. *Quid fiat!*] Deest, *Rogitas?* & est ἀποσιώπησις quarta.

72. *Est parasitus quidam Phormio.*] *Phormio*, non à formula, sed phormione dicitur sparteo, quem nos *Eronem* dicimus trivialiter & pro consuetudine.

73. *Homo confidens.*] *Homo* comice additum: nam quis ignoret parasitum hominem esse? *Confidens.*] Hic *confidens*, pro improbo, audaci ac temerario posuit. ut, *O ingentem confidentiam.* *Qui, illum.*] *Qui*, utinam est. ut *Lucilius* in secundo, *Qui te Momentane malum jam cætera perdat.* Aut, *Qui hoc consilium, quod dicam, dedit.* *Qui, illum DI omnes perduint.*] *Qui* aut expletivum, aut pronomen: quo incipiens Phormionem describere, cohorruit consideratione ejus, & in hanc vocem, quasi confusus erupit. hoc autem certum genus est παρενθέσεως.

74. *Quid is fecit?*] Servatur affectus tristis hominis. ut supra ait, *Sed quid tu es tristis? Quid is fecit?*] Correxit interrogatione errantem: ut rediret ad nominativum casum *Qui*, unde aberraverat, & *Illum* dixerat. *Hoc consilium, quod dicam, dedit.*] Secundum quosdam ordo est, Qui hoc consilium, quod dicam, dedit.

75. *Lex est.*] *Lex*, ut in palliata, recte ponitur: nam Græcorum fuit: ideo & in Andria sic ait, *Inopia & cognatorum negligentia coacta. Lex est.*] Alia narratio interponitur. & dicitur παρεξήγησις. *Lex est.*] A causa litis. potuit enim dici; non habes causam. *Ut orbæ, qui sint genere proximi, eis nubant.*] Orba proximo nubat, Orbam proximus ducat, Atticum jus est. Et ordo, Lex est, ut orbæ eis nubant qui sint proximi.

VARIORVM.

rei & famæ, hoc est, facultatibus dotis, honestatique natalium. Pertinent huc quæ *Isidorus* scribit Origin. lib. 9. cap. ult. *In eligenda uxore quatuor res impellunt hominem ad amorem: pulchritudo, genus, divitiæ, mores, &c.* Idem de Officiis l. 2. cap. 19. *Apud veteres in eligendis maritis quatuor ista spectabantur, virtus, genus, pulchritudo, oratio. In fœminis tria: si generosa, si bene morata esset, si pulchra. Nunc autem non genus ac mores, sed magis divitiæ in uxoribus placent.* Lindebrogius.

75. *Lex est ut orbæ.*] Hanc legem dedimus ad Adelph. Act. 4. Sc. 5. Vide & Phormion. Act. 2. Sc. 3.

76. Et

Eis nubant: & illos ducere eadem hæc lex jubet.
Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam:
Paternum amicum me aßimulabo virginis:
Ad judices veniemus: qui fuerit Pater,
Quæ Mater, qui cognata tibi sit; omnia hæc

Con-

DONATI.

76. *Et illos ducere.*] Bene additum: nihil enim ad rem, si ducendi necessitas non fuisset. *Eadem hæc lex jubet.*] Non duas res jubet hæc una lex: sed puellis permittit nubere: cognatos cogit ducere. *Eadem hæc lex jubet.*] Bene *Jubet:* minorem enim vim habet ea lex, quæ aliquid permittit, quam illa quæ aliquid jubet.

77. *Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam.*] A persona ejus cum quo agitur. Potuit enim dici, *Quid mecum est tibi? Ego te cognatum dicam, & tibi scribam dicam.*] Ἀποστροφὴ & ἠθοποιΐα. Hæc narratio est, quam dicit *Tullius* constitutam: & ipse, *Tibi uni parcam*, inquit in Verrinis. repente enim transitur ad verba personarum ab earum descriptione: sed hoc ipsum ad commovendos auditores valet plurimum. *Et tibi scribam dicam.*] A denuntiatione in personam: ne diceret, Non mihi denuntiasti. *Et tibi scribam dicam.*] *Cicero, Scribitur Heraclio dica. Dicam.*] *Dicam* supra, verbum; infra, nomen est totidem literis, diverso accentu.

78. *Paternum amicum me adsimulabo virginis.*] A persona litigantis: potuit enim opponi, Personam non habes.

79. *Qui fuerit pater.*] *Qui* hic, pronomen est: infra, quomodo significat.

80. *Quæ mater.*] Virginis scilicet. *Qui cognata tibi sit.*] *Qui*, quomodo, & qua ratione. *Omnia hæc confingam.*] *Omnia hæc*, non ex abundanti posuit: sed oratorie, quasi tam multa. & est ἀρχαϊσμός. nam post enumerationem veteres hoc dicebant. *Salustius* in Jugurtha; *Hæc omnia præsidio adsunt.*

VARIORUM.

76. *Et illos ducere, &c.*] Ad *Donat* in comment. *Minorem enim vim, &c. Legis virtus est*, inquit, *Modestinus, imperare, vetare, permittere, punire.* l. 7. ff. de Leg. *sed minor virtus est legis permittentis, quam vetantis. Cicero* de Invent. l. 2. *Leges oportet contendere, utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id quod imperatur, necessarium. illud quod permittitur, voluntarium.* * *Deinde utra lex jubeat, utra vetet: nam sæpe ea quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Quintilian.* Declamat. 374. *Semper potentior lex est, quæ vetat, quam quæ permittit.* Vid. *Cicer.* Verrin. 2. *Mar. Victorin.* in Cicer. de Invent. *Lindebrogius.*

77. *Scribam dicam.*] Ex Græcorum Phrasi desumpta. Illi enim dicunt δίκην γράφεσθαι, id est, litem intendere, diem dicere, in jus vocare. *Dica* enim significat actionem, quam contrà aliquem in judicio experimur: vulgariter *citationem* vocamus. *Willichius.*

78. *Paternum amicum, &c.*] Ad *Donat. Personam non habes.* Servi jure civili pro nullis habentur. l. 32. ff. de reg. jur. ideoque nec personam nec caput habere putantur. Instit. lib. 1. tit. 15. *Caßiodor.* Var. lib. 2. Form. 8. *Quid facerent inter servos jura publica, qui personam legibus non habebant.* Unde *Pascasius* Diacon. Rom. lib. de S. S. *Apud nos homines filius patris familias juxta patrem, vel servus juxta dominum personæ propriæ locum non habet.* Et mox: *Persona res juris est, substantia res naturæ.* Lindebrogius.

81. *Quod*

Confingam: quod erit mihi bonum atque commodum
Quum tu horum nihil refelles, vincam scilicet.
Pater aderit: mihi paratæ lites: quid mea?
Illa quidem nostra erit. DA. *jocularem audaciam!*
GE. *Persuasit homini: factum est: ventum est: vincimur:*
Duxit. DA. *quid narras?* GE. *hoc quod audis.* DA. *ô Geta,*

Quid

DONATI.

81. *Quod erit.*] Tuto confingam. *Quod erit mihi bonum atque commodum.*] Εὐφημία. Quod mihi, inquit, faustum ac fœlix erit: hoc est, confingere atque mentiri. *Quod erit mihi bonum, atque commodum.*] Totum jlocaliter parasitus: quippe qui *Confingam* dicens, non solum non erubuerit de falsiloquio, sed quasi præclari facinoris inceptionem etiam auspicatus sit, omenque susceperit, dicendo, *Quod erit mihi bonum atque commodum.* Sic enim veteres, *QUOD FAUSTUM FELIXQUE SIT*, dicebant, aliquid aggressuri.

82. *Quum tu horum nihil refelles.*] Hoc interrogative pronuntiandum est. *Refelles.*] Refutabis, redargues, Nam prorsus *Refellere*, est redarguere falsitatem.

83. *Pater aderit: mihi paratæ lites. quid mea?*] Mire ὁ συκοφάντης, quod maxime alter metueret, hoc pro ridicula re contempsit. *Pater aderit: mihi paratæ lites.*] Exquisite autem subjectum est, quum supra dixerit, *Mihi paratæ lites. Quid mea? Pater aderit: mihi paratæ lites.*] Ut Antiphoni formidanda ista sunt, ita ridicula parasito.

84. *Illa quidem nostra erit.*] Ἠθικῶς *Nostra*, quum Antiphonis tantum esse debeat. *Iocularem audaciam.*] Εἰρωνεία καὶ ἀντίφρασις: hoc est, minime jocularem. An quæ ex ludo & joco in periculum veniat? *Iocularem audaciam.*] Deest; *Audio ex te*, aut *Dicis.*

85. *Persuasit homini.*] Hic jam de Antiphone quæritur, cui persuasum sit. *Factum est.*] Adeo audax Phormio. *Ventum est.*] Ἐπεξήγησις. Quo modo, Factum est: ventum est: vincimur: duxit. *Factum est: ventum est: vincimur: duxit.*] Ἀσύνδετον. ut supra, *Imus, vidimus, videmus.* *Factum est: ventum est: vincimur: duxit.*] Amat hoc *Terentius*. ut, *It, lavit, redit.* &, *Imus, venimus, videmus.* &, *Funus interim procedit: sequimur, ad sepulchrum venimus: in ignem posita est: fletur.*] His non modo brevis & comis narratio est: sed etiam auditoris animum, ad id quod restat intendit.

86. *Quid narras?*] Admirantis vox est, non interrogantis. *O Geta, quid te futurum est?*] Sic pronuntia, quasi periturum contempleris Getam, & jam eum in certo interitu defleas. *O Geta, quid te futurum est?*] Scilicet qui magister relictus sis Antiphoni.

VARIORUM.

81. *Quod erit mihi bonum atque commodum.*] Id est, quod erit in rem meam, & quod pro re nata, caussæ quam suscepi erit utile. Non placet mihi expositio *Donati*, quod illius pace dictum velim. Particula enim *quod*, hic videtur mihi poni pro καθ' ὅτι, vel καθ' ὅσον, quod Latini *quatenus* dicunt. Ut sit sensus; Hæc omnia confingam & comminiscar, quatenus ex usu meo videbitur, & quantum commodum erit. Sic & *Cicero* ad Attic. *Nunc vero censeo, quod commodo tuo facere poteris ad id tempus quod scribis.* Sic sæpe alias. *Rivius.*

84. *Nostra erit.*] De grege nostro. *Jocularem.*] And. Act. 5. 4. sc. 5. *jocularium in malum insciens penè incidi.* per antiphrasin, pro minimè jocularium: vel, quod joco & fabulæ similius videatur, quàm rei gestæ & veræ. Ità & Angli vulgò τὸ *jest* usurpant.

88. *Quod*

Quid te futurum est? GE. nescio hercle. unum hoc scio:
QUOD FORS feret, feremus æquo animo. DA. *placet:*
Hem, istuc viri est officium. GE. *in me omnis spes mihi est.*
DA. *Laudo.* GE. *ad precatorem adeam credo, qui mihi*
Sic oret: Nunc amitte quæso hunc: cæterum
Posthac si quidquam, nihil precor: tantummodo

DONATI.

87. *Nescio hercle: unum hoc scio: Quod fors feret, feremus æquo animo.*] Ἠθικῶς desperatione rerum, fortis est servus, & simul vigilavit Poëta, ne si & hic ejularet, res tota migraret in tragœdiam.

88. *Quod fors feret, feremus æquo animo.*] Hæ graves sententiæ, ex persona servorum quum dicuntur, ridiculæ sunt, & eo consilio interponuntur. *Feremus æquo animo.*] Hoc secundum servos, qui futura contemnunt. Et mire meritum culpæ suæ ad fortunam retulit.

89. *Hem, istuc est viri officium.*] Compendium consolationis est, quod hic libenter accepit: & ideo statim approbat. *In me omnis spes est mihi.*] Quo modo? an ut strenue se defendat? an ut fugiat? an ut patiens sit plagarum?

90. *Ad precatorem adeam credo.*] Bene Poëta omnia tractat, quæ in tali re tacenda servo essent, nisi aliud posceret argumentum. *Ad precatorem adeam.*] Sic in Heautontimorumeno, *Nec tu aram tibi, nec precatorem pararis. Qui mihi sic oret.*] Id est, pro me oret.

91. *Nunc amitte quæso hunc.*] Μίμησις dicitur, ubi non verba modo, verum etiam gestum vocemque fingimus alienam. *Nunc amitte quæso.*] Hoc quod nos dicimus *Dimitte*, antiqui etiam dicebant, *Amitte.* Virgilius, *Amissos hinc jam obliviscere Grajos.* Et *Sallustius, Porcione amisso Publio legato.*

92. *Posthac si quidquam, nihil precor.*] Facile impetrat, qui non omnia extorquet. Ergo ars precatoria est, mitigare præsentia, futura permittere. Simul etiam, quia omnis causa in hoc est, ne videatur servus, ob impunitatem in delictis amplius peccaturus. *Posthac si quidquam.*] Ut solet, eleganter per ἔλλειψιν. Et simul, non, si tantundem peccaverit: sed, si vel minimum. Tale est & illud, *Si sensero hodie quicquam in his te nuptiis fallaciæ conari.* Et, *Si quicquam invenies mentitum, occidito. Nihil precor.*] *Nihil*, pro non: sed plena negatio, *Nihil.*

VARIORUM.

88. *Quod fors feret, &c.*] Levius enim fit patientia quicquid corrigere est nefas. Hinc *Cicero* ad Pætum: *Debemus optare optima, cogitare difficillima, ferre quæcunque erunt.* Rectè itaque *Martial. Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.*

89. *Omnis spes mihi est.*] *Quam quidem laudem sapientiæ statuo esse maximam, non aliunde pendere, nec extrinsecùs aut benè aut male vivendi suspensas habere rationes.* Cic. & Eun. Act. 2. sc. 3. *Itane parasti te, ut spes nulla reliqua in te siet tibi?*

90. *Ad precatorem adeam.*] Alii, *abeam.* Duo perfugia habebant servi, aram, & deprecatorem. unde illud; *Nec hic tibi aliquam aram aut deprecatorem paraveris.* De ara sunt exempla apud Comicos, & in jure de servis ad statuas confugientibus. Eurip. Androm. Ἔχει γὰρ καταφυγὴν θὴρ μὲν πέτραν, δοῦλοι δὲ βωμοὺς θεῶν. Deprecatoris mentionem hic habemus. Meminit & Jureconsultus de ædilitio edicto. l. 17. & l. idem. *Joseph. Scaliger.*

Non addat, Ubi ego hinc abiero, vel occidito.
DA. *Quid ille Pædagogus, qui Citharistriam?*
Quid rei gerit? GE. *sic tenuiter.* DA. *non multum habet*
Quod det fortasse. GE. *imo nihil, nisi spem meram.*

DA. *Pæ-*

DONATI.

93. *Ubi ego hinc abiero.*] Hic ostendit, nullum precatorem ex animo postulare veniam servo. *Vel occidito.*] *Vel*, pro etiam. *Occidito.*) Tu tantum cædere volebas: ego dico, *Etiam occidito.*

94. *Quid ille pædagogus, qui citharistriam?*] Moraliter quærit, volens audire de Phædria, postquam de Antiphone cognovit: maxime, quia hæc interrogatio responsionem elicit, qua spectator instruitur ad cognoscenda cætera. *Quid ille pædagogus, qui Citharistriam?*] Quia dixit, *Sectari, in ludum ducere & reducere:* & quia *Puellulam* dixit, ab ætate: *pædagogus est illi*, ait. *Quid ille pædagogus, qui Citharistriam?*] Phædria scilicet, qui neque abscedit à custodia puellæ, neque illam ipse contingit. *Qui Citharistriam?*] Ἔλλειψις. Sectatur, amat, vel quid tale, subaudiendum est.

95. *Sic tenuiter.*] Δεικτικῶς. *Sic* dicendum est, cum aliquo gestu. *Non multum habet quod det fortasse.*] Cum commiseratione amatoris adolescentis pronuntiandum est.

96. *Immo nihil, nisi spem meram.*] Bene *Spem:* quia amat. nemo enim sine spe amat. *Meram.*] Solam.

VARIORUM.

93. *Non addat.*] Legit *Palmerius*:

——Tantum modo
Non addas, Ubi ego hinc abiero, vel occidito.

Additus, idem quod, *infensus*. Virgil.

——Nec Teucris addita Juno
Usquam aberit.——

Servius notat, verbum antiquorum esse, & usum etiam *Lucilium*, ac *Plautum*. Versus quidem is *Plaut.* Aulular. est:

Quos si Argus servet, qui oculeus totus fuit,
Quem quondam Jovi Juno custodem addidit,
Is nunquam servet.——

Cæterum ex hoc loco *Servii*, qui notat, *additus* essem, *inimicus*. Ergo *addere*, hic est, *malum dare*. Sed & in verberibus proprie dicitur. *Livius* de supplicio Tauteæ Campani: *Adde virgas viro forti.*

94. *Quid ille Pædagogus.*] Apto nomine appellavit ipsum adolescentulum, qui meretricem amat; ut *pædagogus* diceret, qui eum in ludum ducebat & reducebat. *Eugraph.* *Quid ille pædagogus.*] Servi, qui heriles filios in scholas deducebant, atque inde domum reducebant, *Pædagogi* dicebantur, ἀπὸ τοῦ παῖδας ἄγειν. Ita hic per jocum Phædria, qui Citharistriam ductabat.

95. *Sic tenuiter.*] *Terentius*, *sic tenuiter*, dixit, de juvene amante, citra pecuniarum adminicula. Interdum significatur illa tenuium hominum in minutulis rebus diligentia: Græcis μικρολογία; adeo ut etiam, *cuminum secare*, proverbio dicantur. Quin & apud Latinos, pauperes *tenues* appellant. Ad exactam quoque curam referunt, ac subtilitatem. Ut *Horat.* in Serm.

Utpote res tenues tenui sermone peractas.

Aristophanes item in Nebul. λεπτὴν φροντίδα dixit, & λεπτοτάτους λήρους, & λεπτολογεῖν, id est, *Tenuem curam*, & *tenuissimas rationes*, & *tenuia loqui*: nimirum anxias ac nimium subtiles Philosophorum ridens argutias; cujusmodi acumen *Seneca* prodidit fuisse *Chrysippo, quod pungeret modo, non penetraret.* Erasmus.

96. *Nihil, nisi spem meram.*] Hoc loco *Terentius*, *Phædriam* adeo miserum, adeoque nihil habere amicæ quod det significat, ut ipsi præter meram spem reliquum

DA. Pater ejus rediit, an non? GE. non dum. DA. quid? senem
Quoad expectatis vostrum? GE. non certum scio:
Sed epistolam ab eo allatam esse audivi modo,
Et ad portitores esse delatam: hanc petam.
DA. Numquid, Geta, aliud me vis? GE. ut bene sit tibi.
Puer heus: nemon' huc prodit? cape, da hoc Dorcio.

ACTVS

DONATI.

97. *Pater ejus rediit, an non?*] Chremes scilicet. *Nondum.*] Subaudi *Venit.* Jam non plena negatio est. *Quid? senem quoad expectatis vostrum?*] Animadvertite, *Quid* secundum morem quotidianum tum dici, quum sit transitus à mentione alterius rei ad alteram. Sic & supra, *Quid pædagogus ille.*

98. *Quoad expectatis vostrum.*] *Quoad*, quamdiu. Et recte locutus est: quia adventus, finis est expectationis.

99. *Sed epistolam ab eo allatam esse audivi.*] Mire paratur inopinatus subito adventus senis. nam ipse veniet, cujus epistolam sperat.

100. *Et ad portitores esse delatam.*] More veterum magistri tributorum, id est, publicani, operam in portu dabant, inferendarum rerum & efferendarum vectigal exigentes. *Ad portitores.*] Ad eos qui in portu sunt. Et quo more hoc dixerit vide, Attico an Romano.

101. *Numquid, Geta, aliud me vis?*] Absque illo argento, quo tibi à me opus fuit. *Ut bene sit tibi.*] Ἀρχαϊσμὸς, pro nihil.

102. *Puer heus: nemon' huc prodit?*] Moralis expressio. nam eos vocat, quibus initio egrediens dicebat, *Si quis me quæret rufus. Cape, da hoc Dorcio.*] Ad κωφὸν πρόσωπον loquitur, *Dorcio. Dorcium* fœmininum nomen est, ut *Planesium, Glycerium.*

VARIORVM.

liquum sit nihil. Hinc non multum abludit: *spes pascunt exules*: ab humano sumptum ingenio, quo fieri videmus, ut nullus ita sit exul, quin & velit & speret futurum, ut aliquando postliminio redeat in patriam. *Euripides* proverbialem sententiam fuisse significat, citante *Plutarcho*:

Αἱ δ' ἐλπίδες βόσκουσι φυγάδας, ὡς λόγος,
Καλοῖς βλέπουσί γ' ὄμμασιν, μέλλουσι δέ.

Spes alunt exules, ut habet adagium,
Oculisque spectant blandidis, cessant tamen.

100. *Ad portitores esse delatam.*] Portitores dicuntur qui Principis jussu, aut magistratus cujuspiam, in portu ideo sedent, ut à prænavigantibus vectigal exigant, & rebus inferendis & efferendis operam dent.

101. *Numquid Geta aliud me vis?*] Absque eo, quod pecunia tibi opus fuit.

102. *Puer heus!*] Geta ad eos sermonem deflectit, quibus, cum domo egrederetur, locutus est. *Da hoc Dorcio.*] Hoc argentum quod Davus adnumeraverat.

ACTUS PRIMI SCENA TERTIA.

ANTIPHO. PHÆDRIA.

Argum. *Querela Antiphonis, metuentis patrem, & Phædriæ correptio: contendunt autem inter se, uter magis miser sit. Phædria probat, Nostra nobis sordere, & improbat aliorum fortunas admirari.* Thes. 1. *Temerarium inceptum, autorem tristitia afficit.* 2. *Prudentis est prospicere quænam futura sunt.* 3. *Amatores sunt fastidiosi: mox enim concupita spernunt.* 4. *Sera est pœnitentia post factum.*

ADeon' rem redisse, ut qui mihi consultum optime velit esse, Phædria, Patrem ut extimescam, ubi in mentem ejus adventi venit?

Quod ni fuissem incogitans, ita eum expectarem, ut par fuit.

PH. *Quid istuc est?* AN. *rogitas! qui tam audacis facinoris mihi conscius sis?*

Quod

DONATI.

1. ADEON' REM REDISSE, UT QUI MIHI CONSULTUM OPTUME VELIT ESSE. *In hac scena color vitæ est eorum qui id, quod immodice concupierint, spernunt postquam evenerit. quod apertiore sententia ostendit Poëta, dicendo,* Nostri nosmet pœnitet. *Adeon' rem redisse.*] *Comparativa qualitas in hac scena est, inter Antiphonis vitam, & Phædriæ. Genus causæ demonstrativum: Contendunt autem, uter magis miser sit. Ut qui mihi consultum optime velit esse, Phædria.*] *Mira sententia, qua ostendit adolescentulos in peccatis neminem magis metuere, quam eos à quibus maxime diliguntur. Simulque inducitur rerum imminentium præstructio: in qua sic audax inducitur Phædria, ut defensor futurus sit: sic timidus Antipho, ut fugiturus sit. Ut qui mihi consultum optime velit esse, Phædria, patrem extimescam.*] Ferienda pronuntiatio in eo quod ait, *Qui mihi consultum optime velit esse.* hoc enim magis mirum est, ideo patrem timeri, quia consultum optime velit.

2. *Ubi in mentem ejus adventi venit.*] Nota, *venire in mentem* veteres, non recordationis causâ tantum, sed etiam recogitationis considerationisqne posuisse. *Ubi in mentem ejus adventi venit.*] Sic veteres genitivo casu proferebant. *In mentem ejus adventi venit.*] *Cicero, Fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem. Adventi venit.*] Multipliciter declinatur, & *Adventi* & *Adventus.* sic & in Andria, *Nihil ornati, nihil tumulti. Venit.*] Legitur & *Advenit.*

3. *Incogitans.*] Temerarius. *Probus, Incogitans,* inquit, *in usu est: at non eodem modo Cogitans. Ita eum expectarem, ut par fuit.*] *Expectarem* nunc opperirer: alias, sperarem.

4. *Quid istuc est?*] Hæc interrogatio stomachosa est, extenuare volentis metum Patris: diversâ enim sentit ob diversum amoris eventum. *Qui tam audacis facinoris mihi conscius sis?*] Proprie ad terrorem, qui de facinore loquitur, *Conscium* dixit. *Rogitas! qui tam audacis facinoris.*] Bene timens inducitur Antipho, ut sit causa fugiendi. Ad hoc enim fugiet, ne ad amittendam conjugem cogatur, à patre ante errorem fabulæ patefactum.

VARIORUM.

3. *Quod ni fuissem incogitans.*] Temerarius, præceps; quia pleraque mala potiùs ex incogitantia, quam ignorantiâ. Imprudentiæ est notatio, cum matrimonium sine patris consensu sit contractum. Neque obscura est consuetudo

Attica

Quod utinam ne Phormioni id suadere in mentem incidisset!
Neu me cupidum eo impulisset, quod mihi principium est mali!
Non potitus essem: fuisset tum illos mihi ægre aliquot dies.
At non quotidiana cura hæc angeret animum. PH. *audio.*
AN. *Dum exspecto, quam mox veniat, qui adimat hanc mihi consuetudinem.*
PH. *Aliis, quia desit quod amant, ægre est: tibi, quia superest, dolet.*

Amore

DONATI.

5. *Quod utinam ne Phormioni.*] Gratissime non Phormioni succenset, sed Phormionis invento. Et vide, ut & ipse se culpæ subtrahat. *Quod utinam.*] Et familiare est, initia rerum accusare eos, quos alicujus negotii pœnitet. *Quod utinam ne Phormioni.*] Vetus elocutio, *Utinam ne.* *Ennius* in Medea, *Utinam ne in nemore Pelio securibus cæca cecidisset abiegna ad terram trabes.* Et *ne*, non, accipiendum.

6. *Neu me cupidum eo compulisset.*] Bene hoc addidit ad excusationem. potuit enim dici, *Non consentires.* *Eo compulisset.*] *Eo*, ad uxorem ducendam. an *eo* in tantum? *Quod mihi est principium mali.*] Bene, quasi caput mali non in amore sit, sed in nuptiis.

7. *Non potitus essem.*] More hominum loquitur: credit enim ex sequenti satietate, quod potuerit abstinere amoribus suis. *Non potitus essem.*] Ἀνθυποφορὰ μονομερής. Non enim, *Sed potiri voluisti* posuit: ut ille, *Verum anceps pugnæ fuerat fortuna.* *Fuisset.*] Hic enim utraque pars ponitur. *Fuisset tum illos mihi ægre aliquot dies.*] Quidam totum interrogative pronuntiant: nempe, *Fuisset tum illos mihi ægre aliquot dies?*

8. *At non quotidiana cura hæc angeret animum.*] Quum amatorie loquatur Antipho, errant qui putant eum pœnitere sui desiderii. nam si hoc est: nec maritus firmus videbitur fore. sed hoc dicit: facilius fuisse abstinere virgine intacta, quam ea cum qua jam consueverit. & ideo subjungit, *Dum expecto quam mox veniat, qui hanc mihi adimat consuetudinem.* *Audio.*] *Audio* per εἰρωνείαν dicitur modo à contemnente dictum Antiphonis. *Audio.*] Omnia deridet Phædria, cupiens fructum amoris vel periculis adipisci. Est ergo *Audio* εἰρωνεία, pro *Non audio*, hoc est, Nihil dicis.

9. *Dum expecto quam mox veniat.*] Non *Quando*, sed *Quam cito*: quia timet. *Qui adimat hanc mihi consuetudinem.*] Mire non amorem: tanquam amore carere potuerit, consuetudine non possit. Et nota proprietatem. nam *Consuetudo* specialiter de coïtu dicitur.

10. *Aliis, quia desit, quod amant.*] Magnificentius *Aliis* dixit, quam si diceret *Mihi.* *Tibi, quia superest, dolet.*] Laboravit, ut ostenderet, plus esse *Dolet*, quam *Ægre est.* & ideo insanum ait An-

VARIORUM.

Attica legis, qua cavebatur irritum esse matrimonium sine consensu liberorum; ratum vero cum parentum consensus accesserit. *Willich.*

8. *Quotidiana.*] *Cotidie* per *C* & *O* dicitur, & scribitur per *Q*, quia non à *quoto die*, sed à *continenti die* dictum est. *Papyrianus.* *Audio.*] Indignantis & cum impatientia audientis, hoc verbum.

9. *Consuetudinem.*] Usum fructumque amoris.

10. *Desit.*] Deest. Eun. Act. 2. sc. 2. *Omnia habeo, neque quicquam habeo: nihil cum est, nihil desit tamen.*

Amore abundas, Antipho.

Nam tua quidem hercle certo vita hæc expetenda optandaque est.

Ita me DI bene ament, ut mihi liceat tam diu, quod amo frui;

Jam depecisci morte cupio. tu conjicito cætera,

Quid ex hac inopia nunc capiam, & quid tu ex istac copia.

Ut ne addam, quod sine sumptu ingenuam, liberalem nactus es:

Quod

DONATI.

tiphonem: qui in ea fortuna positus, quæ adversa & contraria est, idem patiatur quod miser. & est figura ὑπόζευξις. Nam ad utrumque, *Ægre est*, sufficere potuit. Scire autem debemus, & pronuntiative, & per interrogationem, hoc ipsum pronuntiari posse. *Tibi quia superest.*] Id est, eo quod desideras, abundas. Ordo est, *Tibi dolet, quia superest.*

11. *Amore abundas, Antipho.*] Sic hoc pronuntiandum, quemadmodum solet cum stomacho dici vituperanti cibum, *Non esuris*, aut, *Pleno ventre es.* vult enim ostendere, satietatis hoc esse, non ratiocinationis, quod nunc queritur Antipho. *Amore abundas, Antipho.*] *Abundare* dicitur, qui successu prospero affluit. *Lucilius* libro tertio,

—— Ille alter abundans
Cum septem incolumis pinnis redit, ac recipit se.

Amore abundas, Antipho.] Hoc cum pronuntiatione infert.

12. *Nam tua quidem hercle certo vita hæc expetenda.*] Bene *Certo*: quia supra omnia cum εἰρωνείᾳ dixit. *Vita hæc expetenda.*] *Vita* dixit, ut ostenderet. etiam si non felicitas, sed vita dicatur, optandam esse. *Vita* autem & mores significat, & animam, & alimentum, & spatium vivendi, & fortunam accidentem viventibus: ut modo. *Expetenda optandaque.*] Proprie dixit, *Expetenda, optandaque.* omnia enim quæ amamus, aut industria, aut voto proveniunt: hoc est, aut in nobis sunt, aut in fortuna posita.

13. *Ita me DI bene ament, ut mihi liceat.*] Necessario jurat: quia quod dicturus est, solis amatoribus videtur esse credendum. *Ita me DI bene ament, ut mihi liceat tamdiu, quod amo, frui.*] Opportunus locus, in quo ostendatur, quam magno amore sit possessus Phædria, cui par impenditur argumentum. *Tam diu, quod amo frui.*] Quamdiu uxore fruitur Antipho. An *tam diu*, δεικτικῶς? *Tam diu.*] Tantisper, hoc est, vel tantillo tempore. *Quod amo, frui.*] Deest *Eo*: ut sit, *eo, quod amo, frui.*

14. *Jam depecisci morte cupio.*] Pactionem transigere. *Tu conjicito cætera.*] Aut *Cætera* abundat: aut deest *Per*: ut sit, *Per cætera.*

15. *Quid ego ex hac inopia nunc capiam.*] Infortunium scilicet. *Et quid tu ex istac copia.*] Fructum ac felicitatem.

16. *Ut ne addam.*] Παράλειψις figura, in qua velut ex abundanti enumerantur adjecta. *Ut ne addam.*] Σχῆμα παραλείψεως. Quod Græci, ἵνα μή. *Ingenuam, liberalem nactus es.*] Hoc natalium, illud morum est. *Sine sumptu, ingenuam, liberalem nactus es.*] Contra ea quæ patitur, ista posuit omnia. hujus in

VARIORUM.

13. *Ut mihi liceat tam diu, &c.*] Id est, ut tam diu amore meo fruar, quamdiu tu tuo, paratus sum mortis pactione transigere: vel mortis conditione paratus sum pacisci, ut tandem perfruar amica. *Turnebus.*

14. *Depecisci morte.*] Alii legunt, *depacisci mortem.*

20. No-

Quod habês, ita ut voluiſti, uxorem ſine mala fama: palam
Beatus: ni unum hoc deſit, animus qui modeſtè iſtæc ferat.
Et ſi tibi res ſit cum eo lenone, quocum mihi eſt, tum ſentias.
Ita plerique ingenio ſumus omnes, NOSTRI NOSMET POENITET.

AN. *At tu mihi contra nunc videre fortunatus, Phædria,*
Cui de integro eſt poteſtas etiam conſulendi, quid velis;

Reti-

DONATI.

amore copiam: ſuam inopiam. hujus deſiderium nullo conſtitiſſe ſumptu: ſibi à lenone fuiſſe emendam puellam. hujus ingenuam: ſuam ſervam. hujus liberalem: ſuam cithariſtriam. hunc nactum eſſe: ſe ſectari tantum. hujus uxorem: amicam ſuam. hujus amorem maritalem eſſe: ſuum velut prodigi, velut ſcortatoris.

17. *Quod habes, ita ut voluiſti.*] *Voluiſti* ſubdiſtinguendum eſt, & ſic legendum *uxorem*. Erit enim ἐμφατικώτερον. *Ut voluiſti, uxorem.*] Bona præparatio uxoris futuræ.

18. *Ni unum hoc deſit, animus qui modeſtè iſtæc ferat.*] *Modeſte*, moderate. *Salluſtius* libro ſecundo, *Modeſtus ad omnia alia, niſi dominationem. Modeſte*] Cum modo.

19. *Et ſi tibi res ſit cum eo lenone.*] *Et* modo non connexiva, ſed inceptiva conjunctio eſt. *Salluſtius* libro ſecundo, *Et Pœni ferunt adverſus a n c m * Sentias.*] Sic alibi, *Sit rogas? ſenſi.*

20. *Ita plerique ingenio ſumus omnes, Noſtri noſmet pœnitet.*] Παρέλκον tertium in Andria, *Quod plerique omnes faciunt adoleſcentuli.* & eſt ἀρχαϊσμός: ut, *Accede ad ignem hunc, jam caleſces plus ſatis. Noſtri noſmet pœnitet.*] Pœnitet eum, qui parum putat, ergo ipſi nos, inquit, noſtra contemnimus. Sic & in Heautontimorumeno, *At enim hic dices, Me quantum hic operis fiat pœnitet.*

22. *Cui de integro eſt poteſtas.*] Poſt, deinceps. An *de integro*, id eſt, integris rebus? *Quid velis; retinere, amare, amittere.*] An conjunctè legendum eſt, *Quid velis retinere?* ut duo ſint, *Amare, Amittere:* quia & infra duo reddit, *Ut neque mihi ſit ejus amittendi, neque retinendi copia. Amittendi*, propter amorem, *retinendi*, propter patrem.

VARIORVM.

20. *Noſtri noſmet pœnitet, &c.*] Quod hic ſimpliciter à *Terent.* dictum eſt, *Horatius* per Metaphoram extulit:

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Significat enim, humanis ingeniis inſitum eſſe, ut ſemper alienam ſortem magis mirentur, ſuam contemnant ac faſtidiant, optent inexperta, experta damnent. *Siquidem ephippia* vocantur, quas vulgo ſellas equeſtres appellant, additas in hoc, ut commodius ſedeat eques. *Ovidius* mutavit metaphoram, eundem explicans ſenſum:

Fertilior ſeges eſt alieno ſemper in arvo,
Vicinumque pecus grandius uber habet.

Perſius Satyr. 6.

—— *Securus & angulus ille*
Vicini, quia pinguior. —— Eraſmus.

Noſtri noſmet pœnitet.] *Qui fit, Mecænas, ut nemo quam ſibi ſortem, ſeu ratio dederit, ſeu ſors objecerit, illa contentus vivat, laudet diverſa ſequentes?* & quæ ibi ſequuntur. *Hor.*

22. *Cui de integro, &c.*] Eodem pertinet illud *D. Pauli*: *Qui liber es, cur ligari cupis?* Eſt autem commodum politicum tantum. Præſens autem locus vagæ libidini convenit, non honeſto matrimonio. *Willich.*

26. *Heu*

Retinere, amare, amittere: ego in eum incidi infelix locum,
Ut neque mihi ejus sit amittendi, nec retinendi copia.
Sed quid hoc est? videon' ego Getam currentem huc advenire?
Is est ipsus: hei timeo miser, quam hic nunc mihi nuntiet rem.

ACTUS PRIMI SCENA QUARTA.

GETA. ANTIPHO. PHÆDRIA.

Argum. *Geta Antiphoni narrat, è Cilicia rediisse patrem, quo nuntio tantus injicitur metus malè sibi conscio adolescenti, ut subducat illicò sese.* Thes. 1. *Malè sibi conscii perturbatissimi sunt.* 2. *Dies revelat omnia.*

Nullus es, Geta, nisi jam aliquod tibi consilium celere reppereris:
Ita nunc imparatum subito tanta te impendent mala:

Quæ

DONATI.

26. *Hei timeo miser.*] Quam rectè jam timet: quia in metu semper est præsaga mali mens. Et *Hei* interjectio ingemiscentis est. ut,

— *Hei mihi quantum*
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis Iule.

DONATI.

NULLUS, ES GETA. *In hac scena servi concurrentis officium est, tendens ad perturbationem Antiphonis, quem oportet abesse à conspectu patris usque ad cognitionem rerum, & καταστροφὴν fabulæ.*

1. *Consilium celere.*] *Hoc celere* neutraliter dicitur.

2. *Subito tanta te impendent mala.*] Accusativo casu *Impendent.* aut ἀναστροφή, pro, *In te pendent mala.* Quum supra *Nullus es, Geta,* dixerit: hic transitum fecit ad primam personam.

VARIORUM.

1. *Nullus es, Geta.*] Periisti, actum est de te. Nihil esse instabilius, & minus diu durans voluptate ea, quæ ex amore temerario oritur, hac scena exprimitur. Et ferenda esset voluptas, si non semper magis fine suo læderet, quam antea unquam juvisset: quare profecto non hominum, sed bestiarum judicanda est. *Seneca* ad Lucilium: *Dimitte illas voluptates turbidas, magno levandas. Non venturæ tantum, sed præteritæ nocent. Quemadmodum scelera, etiamsi non sint deprehensa, cum fierent, solicitudo non cum ipsis abiit; ita improbarum voluptatum etiam post ipsas, pœnitentia est. Non sunt solidæ, non sunt fideles: etiamsi non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspice, nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi invenit. Sola virtus præstat gaudium perpetuum, securum.* Quod & *Plautus* in Amphitryone prodidit:

Satin' parva res est voluptatum in vita atque in ætate
Agenda, præterquam quod molestum est? ita cuique
Comparatum est in ætate hominum, ita Diis placitum,
Voluptati ut mœror comes consequatur,
Quin incommodi plus, malique ilicito adsit; boni si obtigit quid.

Marsus.

2. *Imparatum.*] Quoniam multum potest provisio animi & præparatio. *Cic. Te impendent mala.*] Antique pro *impendent tibi.* Alii legunt, *impediunt.*

4. *Nam*

Quæ neque uti devitem scio, neque quo modo me inde extraham:
Nam non potest cœlari nostra diutius jam audacia:
Quæ si non astu providentur, me aut herum pessum dabunt.
AN. *Quidnam ille commotus venit?*
GE. *Tum, temporis mihi punctum ad hanc rem est. herus adest.* AN. *quid istuc mali est?*
GE. *Quod quum audierit, quod ejus remedium inveniam iracundiæ?*
Loquarne? incendam. taceam? instigem. purgem me? laterem lavem.

Eheu

DONATI.

3. *Quæ neque uti devitem, scio.*] Ruina aut vitanda est, aut extrahenda sunt ex ea, corpora quæ oppresserit. *Devitem.*] Ante quam irruant. *Inde extraham.*] Quum irruerint.

4. *Nam non potest cœlari nostra diutius jam audacia.*] Bene *Nostra*: quia ipse partem maximam culpæ sustinet, ut magister. *Cœlant.*] Nigidius, *cœlari*, quærit, utrum plenum sit, an pressum.

6. *Quidnam ille commotus venit?*] Modo *Commotus*, perturbatus atque conterritus. *Quidnam ille commotus.*] Hic ostendit Poëta, idcirco confusum Getam induci, ut de ejus metu Antipho terreatur.

7. *Tum, temporis punctum mihi.*] *Punctum*, pro momentum. ut *Lucilius* in decimoquarto, *Puncto uno, hora* * & qui quoque invasit. *Punctum.*] Angustissimum spatium. *Ad hanc rem.*] Ad deliberandum quod ago. *Herus adest.*] Vultu tristi ac superciliis arduis hoc dicendum est. *Quid illud mali est?*] Mire πρὸς τὸ, *Herus adest*, *Quid istuc mali est*, posuit, ex persona Antiphonis: cui pro calamitate est patris adventus.

8. *Quod quum audierit.*] Scilicet quod uxorem duxit Antipho. *Quod quum audierit.*] Bene non addidit quid: secum enim loquitur. *Quod ejus remedium inveniam iracundiæ?*] Plus est, quam si diceret, *Nullum.* *Quod ejus remedium inveniam iracundiæ?*] Proprie, *Remedium*, quasi iracundia morbus sit.

9. *Loquarne? incendam.*] Quia iracundia est. *Taceam? instigem.*] *Instigari* proprie fera dicitur. *Loquarne? incendam. taceam? instigem.*] Σχῆμα διαπόρησις. Duo sunt quæ fieri in placando solent: aut loqui, aut tacere. Sed quid vult sibi, *Purgem me?* quum idem sit *Loquar?* an quia potest purgatio & per defensorem, patronumve induci? sic quidam putant. Sed melius est hoc, perturbatæ & servilis imperitæque personæ verba sine arte esse, & vim significati non habere. *Pur-*

VARIORVM.

4. *Nam non potest cœlari nostra diutius jam audacia.*] Bene dicit *Geta (nostra,)* quia ipse maximam culpæ partem tenet ut Magister. & videre hic est in *Geta*, quam sit perturbatus, atque animo nusquam consistat, quod conscius sibi foret ab *Antiphone* commissi. ita male sibi conscii semper sunt perturbatissimi. *Marsus.*

7. *Tum, temporis mihi punctum, &c.*] Στιγμὴ χρόνου, punctum temporis, id est, spatium brevissimum. Apud Mathematicos enim punctum indivisibilis quædam pars est lineæ. *Plutarchus*, περὶ παιδ. ἀγωγ. στιγμὴ χρόνου πᾶς ἐστιν ὁ βίος. *Weitzius.*

9. *Laterem lavem.*] Inter ἀδύνατα quæ proverbiali schemate efferuntur;

Eheu me miserum: quum mihi paveo, tum Antipho me excruciat animi:
Ejus me miseret: ei nunc timeo: is nunc me retinet: nam absque eo esset,
Recte ego mihi vidissem, & Senis essem ultus iracundiam:

Ali-

DONATI.

gem me? laterem lavem.] Παροιμία, πλίνθον πλύνεις.

10. *Quum mihi paveo.*] *Quum*, *præterquam quod* significat modo. *Tum Antipho me excruciat animi.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ, pro eo quod est, propter Antiphonem me excrucio. *Me excruciat animi.*] Sic in Hecyra, *Fecit, animi ut incertus feret.* Genitivo enim casu veteres figurabant hanc locutionem.

11. *Ejus me miseret: ei nunc timeo.*] *Miseret*, præteritorum, *Timeo* de futuris. *Ejus me miseret: ei nunc timeo: is nunc me retinet.*] Figura πολύπτωτον, *Ejus. Is nunc retinet.*] Si *Retinet*, quomodo *Excruciat*? *Nam absque eo esset.*] Si ad eum res non pertineret: id est, si meum tantummodo peccatum esset hoc ipsum.

12. *Recte ego mihi vidissem, & senis essem ultus iracundiam.*] Facete servus occasionem melioris conditionis esse existimat fugæ causam, tanquam sibi per eam & libertatis genus præstare posset, & prædam. *Recte ego mihi vidissem.*] Ut dicimus, *Vide tibi*, & *videte vobis*. Et recte, *Vidissem*, ἀντὶ τῦ *Providissem. Et senis essem ultus iracundiam.*] *Senis* maluit, quam *Domini*, dicere: ut in ipso nomine & hortamentum impune fugiendi appareat. & simul quia non *Iram*, sed *Iracundiam* dicturus erat; nam *Ira* de causa, *Iracundia* de moribus. *Et senis ultus essem iracandiam.*] Non dixit *Evasissem*, sed *Ultus essem.* faciunt enim servi fugiendo, ut dominos pœniteat iratos fuisse. *Ultus essem.*] Sic *Virgilius*, *Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi.*

VARIORUM.

etiam illud est: πλίνθον πλύνεις, hoc est, *laterem lavas.* Meminit hujus *Theocritus* in Charitibus:

> Καὶ ὕδατι νίζειν θολερὸν ἰοειδεῖ πλίνθον.

Quod *Erasmus* ita transtulit:

> *Et nigram silicem lavisse liquentibus undis.*

Miror (mehercle) tanti viri lapsum. sed illum in errorem abduxit communis nostri seculi opinio, qua existimant, glebam ex argilla vel luto factam, & in quadram circumcisam, atque igne excoctam, quæ plane lapidescit, *laterem* esse: atque inde est quod *Erasmus*, *silicem* hoc ipsum sit ausus interpretari. Atqui quicquid ex terra in lapidem coquitur, *testa* dicitur, quasi *tosta*: eaque omnia, ut & cætera figulina, facile lavantur, si immunda sint, neque in illis lavandis opera luditur. Sed *laterem* nihil aliud intelligere debemus, quam massam, vel ex argilla, vel luto, maceriis ædificandis idoneam, non igne, sed sole induratam, quæ cum non sit nisi lutum exsiccatum, quanto magis eam lavas, eo magis lutescit, & in cœnum resolvitur. Hoc ipsum ita esse, ipse *Theocritus* epitheto indicavit, qui πλίνθον θολερὸν, hoc est, *lutulentam* appellavit. Certe Latini auctores κατ' ἀντιδιαστολὴν *laterem coctilem* appellant, quod nos vulgo simpliciter *laterem* dicimus. *Nannius*, miscell. lib. 20.

11. *Absque eo esset.*] *Turnebus* Advers. 2. cap. 28. Locutio antiqua est, eaque perelegans; qua *Plautus* quoque utitur in Menæchmis:

> *Nam absque eo esset, hodie nunquam ad Solem occasum viverem.*

13. Ali-

Aliquid convasassem, atque hinc me conjicerem protinus in pedes.
AN. *Quam hic fugam aut furtum parat?*
GE. *Sed ubi Antiphonem repperiam? aut qua quærere insistam via?*
PH. *Te nominat.* AN. *nescio, quod magnum hoc nuntio expecto malum.*
PH. *Ha, sanusne es?* GE. *domum ire pergam: ibi plurimum est.* PH. *revocemus*
Hominem. AN. *sta ilico.* GE. *hem,*

Satis

DONATI.

13. *Aliquid convasassem.*] Figuratum est à colligendis vasis. *Hinc me conjicerem.*] Recte ego mihi vidissem. *Protinus in pedes.*] *Protinam* fuit: & sic *Nigidius* legit.

14. *Quam hic fugam.*] *Conjicerem in pedes. Aut furtum parat?*] *Aliquid convasassem. Quam hic fugam, aut furtum parat?*] Secunda ἀπόδοσις. prius enim furtum, quam fuga occurrere debuit.

15. *Sed ubi Antiphonem reperiam?*] *Sed*, pro ergo: ut sit, Ergo ubi Antiphonem reperiam. An *sed*, finis superioris sententiæ est? ut *Sallustius*, *Sed Metellus in ulteriore provincia. Reperiam.*] Si alicubi cessat. *Aut qua quærere insistam via?*] Si alicubi ambulet. omnis enim qui quæritur, aut cessat, aut ambulat.

16. *Te nominat.*] Ad hoc diu auditur Geta, & ipse non videt adolescentes: ut plus illis terroris incutiat, dum secum loquitur. *Nescio quod magnum hoc nuntio expecto malum.*] Diserte locutus est, *Nescio quod magnum hoc nuntio expecto malum:* pro eo quod est, *Nescio quod magnum malum, hunc mihi nunciaturum arbitror.*

17. *Domum ire pergam.*] Hoc nos ἐλλειπτικῶς dicimus, *Domum pergam. Ibi plurimum est.*] Ostendit ab initio se domum pergere, & sic videtur deliberasse. *Ibi plurimum est.*] Scilicet propter amorem uxoris suæ. *Plurimum.* τὸ πλεῖστον.

Revocemus hominem.] Comice & moraliter addidit *Hominem.*

18. *Sta illico.*] Ille, *Revocemus hominem*, dixit: hic, non progredi jussit.

VARIORUM.

13. *Aliquid convasassem.*] Ad furtum & fugam parassem, collegissem. *Pavans* qui *convasissem* legit ex multis codicibus, facit verbum tertiæ conjugationis, *convaso, convasis: Bergius* è Gramm. Eutychi, *convassem* per syncopen. Συσκευάζειν, *Luciano* in Toxaride. Estque, compilare in sarcinulam ad asportandum: præsertim in fuga. Ita conclamasse vasa, & castra jam movisse, per jucundam à militari negotio translationem, de iis proverbio dictitare consuevimus, quos jam demigrasse volumus significare.

17. *Sanus ne es?*] Correctio timiditatis est, quæ nonnullis est quædam tristitia. Sed hoc discrimine ponendum est: Aut malum jam præsens est, & lædit; & est tristitia: aut imminet jam futurum; & timor ac pavor est. Itaque timiditas est tristitia quædam ex imminente malo. Id tamen utrique affectui familiare, ut anima videatur satagere, & consilium quærere, unde confunditur & tremit. Quare vere rogat, *Sanus es?* cum hic anima satagat, & consilii sic confusa sit, ut nesciat, quid porro faciundum sit. *Willichius.*

23. *Nam*

Satis pro imperio, quisquis es. AN. *Geta.* GE. *ipse est, quem volui obviam.*

AN. *Cedo, quid portas, obsecro? atque, id si potes, verbo expedi.*

GE. *Faciam.* AN. *eloquere.* GE. *modo apud portum?* AN. *meumne?* GE. *intellexti.* AN. *occidi.* GE. *hem!*

AN. *Quid agam.* PH. *quid ais?* GE. *hujus Patrem vidisse me, Patruum tuum.*

AN. *Nam quod ego huic nunc subito exitio remedium inveniam miser!*

Quod si eo meæ fortunæ redeunt, Phanium, abs te ut distrahar,

Nulla

DONATI.

19. *Satis pro imperio quisquis es.*] Hic ostendit, culpæ conscientia nullam authoritatem reliquam in magistro Geta. *Satis pro imperio.*] Id est, imperiose.

20. *Cedo, quid portas? obsecro. atque id si potes, verbo expedi.*] Mire expressit affectum de timore properantis. *Cedo quid portas, obsecro?* Ut; *Si vera feram, si magna rependam.* Nam *Ferre* & *Portare*, de negotiis majoribus dicitur. *Verbo expedi.*] Deest, *Uno.*

21. *Eloquere.*] Aliter ostendit, quid est, *Verbo expedi*, dicendo *Eloquere*. *Modo apud portum.*] *Patrem vidi*, dicturus Geta, præventus est ab eo, quem timor intelligentem fecerat. *Hem.*] Propria, & sua cuique personæ exhibuit: celeritatem ex præsagio metuenti Antiphoni: & tarditatem intellectus quieti pectoris securo Phædriæ.

22. *Quid agam?*] Jam flet Antipho, & adhuc non intelligit Phædria. *Hujus patrem vidisse me, patruum tuum.*] Mire Poëta Antiphoni minus quam oportet, & Phædriæ plus quam oportet, fecit loqui nuntium. Ille enim pene divinat ex metu: hunc tardum securitas fecit. *Hujus patrem vidisse me, patruum tuum.*] Reddit utrique proprium: ut & ille qui timebat, paucis intelligeret: & ille qui securus erat, pluribus edoceretur.

23. *Nam quod ego huic nunc subito.*] *Nam* aut subjunctiva conjunctio est superiori dicto, quod ait, *Quid agam?* aut ἀναστροφή est, *Nam quod*, pro *Quodnam.* *Huic subito exitio remedium.*] *Subito*, & abverbium, & nomen est. *Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.* *Inveniam miser.*] Quum ego supra dixerit, ἐμφατικῶς addidit, *Miser.*

24. *Quod si eo meæ fortunæ redeunt.*] Tragice amator hoc negotium fortunas omnes dixit esse. *Fortunæ redeunt.*] Bene *Redeunt*: quasi in pejus, & à processu retro, & in deterius. *Phanium, abs te ut distrahar.*] Amatoria προσφώνησις per ἀποστροφήν. *Abs te ut distrahar.*] Non dixit, *A me distraharis.* Et vide verbum vim cohærentis ostendere.

VARIORUM.

23. *Nam quod ego, &c.*] Contrahitur animus de eo, quod cuidam malum videtur, & hoc adventat. Siquidem metus ex periculi consideratione fit, & qui plus considerant, plus timent: ut prudentes, sobrii & experti. Quare *Aristoteli* metus est mali appropinquantis phantasia. Contra vero in periculis præsentem adesse, & consilium è re nata posse excogitare, sicut de *Annibale Livius*, & de *Jugurtha Sallustius* scripserunt, est fortissimorum, acutorum, & magni ingenii. *Willichius.*

26. For-

Nulla est mihi vita expetenda. GE. *ergo istæc quum ita sint, Antipho,*
Tanto magis te advigilare æquum est: FORTEIS *fortuna adjuvat.*
AN. *Non sum apud me.* GE. *atqui opus est nunc quum maxime, ut sis, Antipho:*
Nam si senserit te timidum Pater esse, arbitrabitur
Commeruisse culpam. PH. *hoc verum est.* AN. *non possum immutarier.*
GE. *Quid faceres, si aliud gravius tibi nunc faciundum foret?*
AN. *Quum hoc non possum, illud minus possem.* GE. *hoc nihil est, Phædria: ilicet.*

Quid

DONATI.

25. *Nulla est mihi vita expetenda.*] *Nulla* pro *non*. Aut *nullius conditionis*: quasi dicat, Ne Deorum quidem vita mihi dulcis est sine te. *Nulla est mihi vita expetenda.*] Sine Phanio.

26. *Tanto magis te advigilare.*] *Ad*, vim auctivam nunc habet: ut, *Adlaudabile, Admirable. Forteis fortuna adjuvat.*] Παροιμία. Et *Forteis* accusativus pluralis est.

27. *Non sum apud me.*] Id agitur, ut supra diximus, quemadmodum Antipho præsens non sit: quem neque convenit contra patrem aliquid dicere, neque rursum præsentem opprimi à patre ex argumento est. *Atqui opus est nunc quum maxime, ut sis, Antipho.*] *Apud te*, subauditur.

28. *Nam si senserit te timidum pater esse, arbitrabitur commeruisse culpam.*] Sic *Sallustius* in Historia, *Ita fiducia, quam argumentis purgatiores, dimittuntur. Nam si te senserit timidum.*] *Timidum*, pro timentem. Ut, *Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle.* Virgilius. *Commeruisse culpam.*] Pro *Commisisse*.

29. *Hoc verum est.*] Congrue fit, ut & Geta & Phædria audaciores sint, qui & absque amore sunt: & hos oportet objici pro Antiphone irato seni. *Non possum immutarier.*] Vim negantis hoc habet, quod ait *Immutarier*: ostendit enim naturæ suæ timiditatem nullis adhortationibus ejici posse.

30. *Quid faceres, si aliud gravius tibi nunc faciundum foret.*] Bene *Gravius*: quia hoc grave. ut videas, ipsam abhortationem vim habere concedentis, grave esse quod geritur.

31. *Quum hoc non possum, illud minus possem.*] Hoc intulit παρὰ προσδοκίαν. Nam videbatur hac interrogatione ad-

VARIORUM.

26. *Fortes fortuna adjuvat.*] *Cicero* Tusc. quæst. lib. 2. *Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut est in veteri proverbio, sed multo magis ratio.* Citatur alibi ex *Ennio*. Usurpatur in Æneïde *Maronis*, atque adeo passim ab omnibus. Admonet adagium, fortiter periclitandam esse fortunam. nam his plerumque res prospere cedere propterea, quod id genus hominibus fortuna faveat, infensa iis qui nihil audent experiri, sed veluti cochleæ perpetuo latent intra testas. *Erasmus. Non* enim *votis neque suppliciis muliebribus Deorum auxilia parantur, &c.* Salust.

31. *Hoc nihil est, &c.*] Sic intelligo, quasi dicat: *Hic Antipho nullus est, actum*

de

Quid conterimus operam frustra? quin abeo? PH. *& quidem ego.* AN. *obsecro:*

Quid si assimulo? satin' est? GE. *garris.* AN. *voltum contemplamini: hem,*

Satin' sic est? GE. *non.* AN. *quid si sic?* GE. *propemodum.* AN. *quid si sic?* GE. *sat est.*

Hem istuc serva: & verbum verbo, par pari ut respondeas,

Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet. AN. *scio.*

GE. *Vi*

DONATI.

duci posse ad sententiam percontantis. & hæc ars est dialectica contra ἐπαγωγὴν, quum male respondendo, callide interrogantis interrumpimus argumentum. *Hoc nihil est, Phædria: ilicet.*] Utrum *hoc* relativum? an *hoc* cum contemptu, pro, Hic Antipho nihil est? Sic *Cicero* in Verrinis, *Etsi hoc nescio, quid nugatorem sciebam?* pro *Hunc. Ilicet.*] Semper *Ilicet* finem rei significat, ut *Actum est. Ilicet.*] Per συζήτησιν. Sic judices de consilio demittebantur, suprema dicta quum præco prænuntiasset, *Ilicet*: quod significat *Ire licet.*

32. *Quin abeo?*] Hic terrore commovet Antiphonem. & *Quin* dicit, pro *Cur non. Et quidem ego.*] Ordo, Et ego quidem. & deest *Abeo.*

33. *Quid si assimulo?*] Audacem scilicet. *Obsecro, quid si assimulo? satin' est?*] Adeo morale vitium est ex conscientia pavor, ut ipse quoque Antipho nitatur contra, neque quicquam promoveat. *Satin' est?*] Hic locus actoris magis, quam lectoris est. ostenditur enim conari ad simulandam audaciam, quo magis ridicula est, formidolosa persona.

34. *Propemodum.*] Et hoc non plenæ consensionis est, quod ait *Propemodum. Sat est.*] Non dixit, *Bene est*, sed *Sat est.* & vide vix ad hoc ipsum esse perventum.

35. *Hem istuc serva.*] Dicendo *Serva*, ostendit jam incipere deperire, quod finxit atque assimulavit audaciæ. *Hem istuc serva: & verbum verbo, par pari ut respondeas.*] Animadverte, & quid doceat, & commachinetur artifex Poëta, qui debitum reddat rebus atque personis. *Verbum verbo, par pari.*] Duo dixit: non tantum *Verbum verbo*, sed *Par pari.*

36. *Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet.*] Causalem vim habet quod ait hoc, *Iratus*: hoc est, qui ob præsentem iram vehementius tecum agat. *Protelet* & *Protelum* à πρὸ & ἑλεῖν dictum est, quod est *ante* & *trahere.* Alii ab assiduo telorum jactu existimant dici. ut *Lucretius, Undique protelo plagarum continuato,*

VARIORUM.

de *Antiphone est.* unde recte additur rei transactæ verbum, *ilicet.* Totus autem locus ἠθικὸς est, tales enim finguntur servi, ut accendant cupiditatem adolescentum, quorum vultus conantur fingere, Qualis inducitur *Syrus* in Heaut. cum se abire simulat, ut *Ctesiphonis* animum magis irritet. Genus ipsum loquendi mutuatum est, & Comicum. Ut in Eunuch.

Ego quoque una pereo, quod mihi est carius.

Et in Andria:

Nihil aliud volo, nisi Philumenam:

Pro, nullam aliam volo quam Philumenam. Solet enim Neutrum genus, participare cum Masculino & Fœminino, & cum utroque commutari. quæ loquendi ratio ad ἀντίφρασιν pertinet.

36. *Sævidicis dictis.*] Alii leg. *sævidictis.* Quo Geta immanem heri excan-

GE. *Vi coactum & esse invitum, lege, judicio. tenes?*
Sed quis hic est senex, quem video in ultima platea? AN. *ipsus est:*
Non possum adesse. GE. *ha! quid agis? quo abis, Antipho? mane.*
Mane, inquam. AN. *egomet me novi, & peccatum meum:*
Vobis commendo Phanium, & vitam meam.
PH. *Geta, quid nunc fiet?* GE. *tu jam lites audies:*

Ego

D O N A T I.

hoc est, tenore. *Protelet.*] Protrahat, præveniat, exagitet. *Scio.*], Apparet hoc verbum eo vultu dici, ut manifestum sit, absenti animo esse eum, qui loquitur.

37. *Vi coactum te esse invitum.*] Mira brevitas, in qua tota defensio continetur. & subauditur, *Fac respondeas*, aut quid tale. *Invitum.*] Bene idem repetit ad confirmandam memoriam trepidantis. non enim diversa sunt, sed repetuntur, ut teneri possit id, quod causæ opus est. Nam *Vi coactum esse*, idem significat quod *Invitum*. An ideo *Vi coactum invitum*, jungendum est, quia interdum etiam ipsi nos cogimus propria voluntate? ut ipse in Andria, *Tu coactus tua voluntate es. Tenes?*] Exquisite addidit *Tenes?* ut appareat, Antiphonem vultu ostendere, quod horum nihil perturbatus advertat.

38. *Sed quis hic est senex.*] *Sed*, ut diximus, transitum significat ad aliam rem, ab ea quæ agebatur. *Quem video in ultima platea.*] Sic dixit *Ultima platea*, quemadmodum *Virgilius*,

—— imas
Obsedere fores. ——

Ipsus est.] Et quia timidior est: & quia postea de proximo ipse agnoscit magis.

39. *Non possum adesse.*] Apparet, ex conspectu patris magis confundi, quam ex nuntio adventus ejus, filium. *Quo abis.*] *Abis, Antipho?* Sic *Virgilius*:

Quo fugis, Ænea? ——

Et,

Quo fugitis, socii? ——

Sic enim loquitur, qui vult ostendere conditionem locorum, in qua perverso modo alius petatur, alius linquatur. *Ha, quid agis?*] Et perturbati intercessoris est dicere, *Quid agis?* ut in Andria, *Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum.*

40. *Mane, mane, inquam.*] Omnia hæc habent singularem vim in se revocantis. *Egomet me novi, & peccatum meum.*] Duo dixit: & *Hominem pavidum, & peccatum grave.*

41. *Vobis commendo Phanium, & vitam meam.*] Comice, duobus duo retulit: Me & peccatum meum, Phanium & vitam meam. Et animadverte, quod amator prius ponit Phanium, quam vitam suam.

42. *Geta, quid nunc fiet?*] Apparet, hæc sic pronuntianda, quasi adhuc tuto dicantur. *Tu jam lites audies: ego plectar pendens.*] Non intulit quod quærebatur:

V A R I O R U M.

candescentis inhumanitatem & atrocitatem verborum exprimere voluit: quasi dicat, Qui nihil nisi sævum jam & triste, nisi durum & asperum loquetur. *Dictis protelet.*] Id est, perturbet, exagitet & longè propellat: ex Græco τῆλε longè.

40. *Et peccatum meum.*] Et naturâ, & ex conscientia criminis admissi (quod juvenem & ingenuum decebat) pavidus.

42. *Tu jam lites audies.*] *Tibi erunt parata verba, huic demum verbera.* ut idem alibi.

45. *Ipsos*

Ego plectar pendens: nisi quid me fefellerit.
Sed quod modo hic nos Antiphonem monuimus,
Id nosmet ipsos facere oportet, Phædria.
PH. *Aufer mihi; oportet: quin tu quod faciam, impera.*
GE. *Meministin' olim ut fuerit vostra oratio,*
In re incipiunda ad defendendam noxiam,
Justam illam causam, facilem; vincibilem, optumam?
PH. *Memini.* GE. *hem, nunc ipsa est opus ea: aut, si quid potest,*
Meliore & callidiore. PH. *fiet sedulo.*

GE. Nunc

DONATI.

sed verba sunt hominis omnia desperantis. *Tu jam lites audies: ego plectar pendens.*] Tu audies, ego verberabor. ut alibi, *Tibi erunt parata verba, huic demum verbera.* Quod ipsum mire: non, *Facies lites*, sed *Audies. Ego plectar pendens.*] *Plectar*, feriar: unde & *plectrum*, & *plaga* dictæ.

44. *Sed quod modo hic nos.*] Deest *Tamen*: ut sit, *Sed tamen.*

45. *Id nosmet ipsos facere oportet.*] Quia *Nos* supra dixit in significatione actus proprii, *Ipsos* addit.

46. *Aufer mihi; oportet.*] Τῷ ἀπτισμῷ addidit *mihi*. sine hoc enim plena sententia est. *Quin tu quod faciam, impera.*] Mire ad omnia paratum se indicat, qui *Impera* dicat servo.

47. *Meministin' olim ut fuerit vestra oratio.*] Mire & consilio & oratione compendiosus est: quo magis Phædriam propriis consiliis ac domesticis promoveret. *Ut fuerit vestra oratio.*] Ut magis excitaret, non *nostra* dixit, sed *vestra.*

48. *In re incipiunda.*] *Incipiunda* proprie, quasi de re magna, dixit. Sic alibi, *Vide quod inceptet facinus. Ad defendendam noxiam.*] *Noxiam* nunc culpam: alias pœnam. Et est ἐπένθεσις, ab eo quod est *Noxam*: & hoc factum est propter jambum.

49. *Justam illam causam, facilem, vincibilem, optumam.*] Considera singula, & invenies & naturali ordine, & per αὔξησιν dicta. *Causam* pro defensione posuit: & *Vincibilem*, quæ facile vincat.

50. *Nunc ipsa est opus ea.*] Causa scil.

51. *Meliore & callidiore.*] Bene *Meliore & callidiore*: quia tunc prolusio fuit, nunc ipsum prælium. *Fiet sedulo.*] Παρέλκον *Sedulo.* nam suffecerat, *Fiet.*

VARIORUM.

45. *Ipsos facere oportet, Phædria.*] Sulpicius in præstantissima ad Cicer. epist. *Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, & eum qui aliis consueveris præcipere, & dare consilium, neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur se tenere medicinæ scientiam, ipsi se curare non possunt, sed potius quæ aliis tute præcipere soles, ea tute tibi subjice, atque apud animum propone.* Heaut. Act. 5. Scen. 1. *Nonne id flagitium est, te aliis consilium dare, &c.*

46. *Aufer mihi oportet.*] *Oportet* hic materialiter est accipiendum. Dixerat enim Geta, *facere oportet*: id corrigit Phædria & mutat, dicens: *imo impera quid faciam*, quo se paratissimum ostendat, quacunque ope possit, Antiphoni auxiliari. Swaerdecroon. *Impera.*] Omnem ab officio, aut necessitate argumentationem missam fac, qua non opus est, cùm libenter ac sponte, quicquid faciendum suggesseris, obire paratus sim.

48. *Ad defendendam noxiam.*] Noxa pœna est: *noxia*, culpa. Nimirum, *noxia* ἁμαρτία, *noxa* τιμωρία est. Vide Festum.

52. In

GE. *Nunc prior adito tu: ego in insidiis hic ero*
Succenturiatus, si quid deficies. PH. *age.*

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

DEMIPHO. GETA. PHÆDRIA.

Argum. *Filium Antiphonem se absente uxorem duxisse, admodum ægrè fert Demipho: à Phædria ille & Geta servo defenditur. Ad postremum Demipho convenire Phormionem constituit, ut injuriam cum eo expostulet, qui ducendæ puellæ auctor fuerat.* Thes. 1. *Uxor ducenda est jussu & consensu parentum.* 2. *Legibus cedendum.* 3. *Prudentis est & futuris malis prævidere.* 4. *Subitanea & insperata mala magis lædunt.*

ITane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?

Nec

DONATI.

52. *Nunc prior adito tu.*] *Adito*, quasi ad prælium. *Virgilius*,

—— *Nec quisquam ex agmine tanto*
Audet adire virum. ——

Ego in insidiis hic ero.] Tota μεταφορὰ de re militari est.

53. *Succenturiatus.*] *Succenturiati* dicuntur, qui explendæ centuriæ gratia subjiciunt se ad supplementum ordinum. Et est translatio à re militari. *Age.*] Potuit dicere *Vero*, aut *Ita.* sed *Age* dixit, quod verbum vim hortantis maximam præbet.

VARIORUM.

52. *In insidiis.*] Recte lib. Coloniens. *in subsidiis hic ero.* Qui enim succenturiantur, in subsidiis sunt. Et voluisse illum secundam aciem dicere, de illis verbis capessas: *si quid deficies.* Neque enim quisquam tam rudis esse historiarum potest, quin sciat, quæ deficientibus primis submittitur acies, *subsidia* dici, non *insidias.* Palmerius.

53. *Succenturiatus.*] Priscianus lib. de ponderib. A centum, inquit, centuriæ nomen & centuriatus; ex quo centuriata comitia, ex quo succenturiatus. *Succenturiari* ergo est, reponi. Favorinus orator dixit his verbis: Negant cœnam lautam esse, nisi cum libentissime edis, tum auferatur & alia esca melior, atque amplius succenturietur. D. Hieronymus contra Jovinianum eleganter hac voce utens, *Habes*; inquit, *præterea in exercitu tuo plures succenturiatos, habes scurras & velites in præsidiis, crassos, comptos, nitidos, clamatores, qui te pugnis, calcibusque defendant.*

DONATI.

ITANE TANDEM UXOREM DUXIT ANTIPHO INJUSSU MEO? *In hac scena accusatio est & contradictio, per remotivam qualitatem. ergo controversia. Itane tandem uxorem duxit Antipho?*] *Hic exemplum vitæ est: in quo spectatur, nullam esse tam justam, & gravem iracundiam patris, quæ non & fiducia defensoris, & intervallo temporis evanescat.*

1. *Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?*] Non potuit vehementius incipere, quam ut ipse crimen, quod objicit, miraretur. *Itane tandem uxorem duxit.*] *Tandem*, hic expletiva conjunctio: ut *Cicero, Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Itane tandem.*] Hic totus versus in hoc est, an factum sit: quid factum sit: à quo factum sit: in cujus injuriam factum sit.

VARIORUM.

Muretus hanc scenam conjungit cum primo actu, quia nondum proscenium est vacuum: Quare secundi actus initium facit scena sequente hanc proxima.

1. *Itane tandem.*] Prudentis hominis con-

Nec meum imperium: age, mitto imperium: non simultatem meam
Revereri saltem? non pudere? ô facinus audax! ô Geta
Monitor! GE. *vix tandem.* DE. *quid mihi dicent? aut quam causam reperient?*
Demiror. GE. *atqui reperi jam: aliud cura.* DE. *anne hoc dicent mihi,*

Invi-

DONATI.

2. *Nec meum imperium.*] Rara ἀποσιώπησις: nam non sequitur *sed.* intulit enim *Age.* subauditur autem *Revereri.* Sic *Lucretius*, *Nonne videre* * *Age, mitto imperium: non simultatem meam.*] Σχῆμα διανοίας. MH COAO θωσις * Ut *Virgilius*,

Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros.

Age, mitto.] Legitur & ac. *Simultatem.*] Jurgium, contentionem.

3. *Non pudere?*] Hoc absolutum est, & nulli adnexum. *Non pudere?*] *Hic Nigidius* adnotavit, neminem videri pudere ante delictum.

4. *Vix tandem.*] Convenit hoc dictum ei, qui jam pridem se male audire putat: & ideo sero videtur ad hunc senex pervenisse, quum ille metuens, se primum ad accusationem crederet. An *vix tandem*, ad hoc pertinet, quia ille *monitor* dixit? quasi dicat, Vix tandem factum est, ut me senex laudare cœpisset: quia *Monitor*, quamvis in contrarium dixerit, tamen est nomen laudis. *Vix tandem.*] Εἰρωνεία, quasi dicat, Pene mei oblitus est. An, quia tarde ad ipsum pervenit senex, quem ille ob conscientiam à se cœpturum esse credebat? *Quid mihi dicent? aut quam causam reperient?*] Quid dicent, si negare voluerint? quam causam reperient, si purgare. Omne enim crimen à defensore aut negatur, aut purgatur. *Demiror.*] Pro nescio. nam admirationem ignorantia facit.

5. *Atqui reperi jam: aliud cura.*] Eo animo hoc dicit, quo supra dixit *vix tandem.* Et quum ille pluraliter *Reperient* dixerit, hic singulariter *Reperi* respondit: quasi in se solo sit crimen.

VARIORUM.

consilia qualia esse debeant, docet hæc scena. Nam ita quisque qui in hac vita tranquille vivere cupiat, se gerere debet, ut pericula, turbas, & commotiones quæ obvenire possunt, longe antea prævideat, & cogitando superet, quam ea ipsa eveniant. Nam (ut vulgò jactatum est) jacula prævisa minus feriunt. *Cicero* lib. 3. Tusc. *Præmeditatio futurorum malorum lenit eorum adventum, quæ venientia longe ante videris.* Et nimirum hæc est illa præstans & divina sapientia, & perceptas penitus & pertractatas humanas res habere, nihil antequam evenerit, non evenire posse arbitrari. *Marsus.*

3. *Revereri saltem?*] Neque metu, neque pudore (sine amore) deterritum esse. *Pudore ac liberalitate liberos retinere, satius esse credo, quam metu.* Ad. Act. 1. scen. 1. inde hic, *mitto imperium.* Utitur hoc loco Terentii Cic. ad Att. l. 2. ep. 19.

4. *Monitor.*] Geta *monitor* dicitur, quia consilium dederat: quem & Græci ὑποβολέας ab ὑποβάλλω, dicto alicui, moneo: unde *monitores.* *Vix tandem.*] Subaudi *me nominat.* Exspectaverat enim Geta, ut se, veluti huic rei caput, in primis accusaret.

5. *Aliud cura.*] Verba hæc *Terentii* maxime quadrant, cum negabis esse causam, cur aliquis, aut dubitet, aut solli-

citus

Invitus fecit : lex coëgit? audio, & fateor. GE. *places.*
DE. *Verum scientem, tacitum, causam tradere adversariis :*
Etiamne id lex coëgit? PH. *illud durum.* GE. *ego expediam : sine.*
DE. *Incertum est quid agam : quia præter spem, atque incredibile hoc mihi obtigit :*
Ita sum irritatus, animum ut nequeam ad cogitandum instituere.
Quamobrem, OMNES, QUUM SECUNDÆ res sunt maxime, tum maxime

Medi-

DONATI.

6. *Invitus fecit : lex coëgit?*] Bene Poëta jam scire facit senem, quid isti dicturi sint. ut videatur frangi posse, qui jam partem defensionis admittit.

8. *Illud durum.*] *Illud durum* dicit, qui supra dixit, *Atqui reperi jam.* *Causam tradere adversariis.*] Hoc cum majore exclamatione dicitur. non enim dixit, *concedere adversariis*, sed quod prius esset, *causam tradere.* *Ego expediam : sine.*] Vide præparationem futuræ defensionis : quam nisi hoc modo *Terentius* intulisset, incredibile videretur subito sedatum senem.

9. *Incertum est quid agam.*] Nonnihil jam fracta indignatio est. Nam in his verbis, non jam ira, sed admodum moeror est. *Quia præter spem, atque incredibile hoc.*] *Virgilius*,

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem :
Et perferre, soror, potero.

Atque incredibile hoc mihi obtigit.] Gravius est *Incredibile*, quam *Præter spem* : & ideo posterius & in auctu est. *Obtigit.*] Pro *Accidit* : cujus reciprocum est, siquis bonum accidisse dicat, non obtigisse.

10. *Ita sum irritatus.*] *Irritatus*, provocatus, in iram impulsus : hoc est commotus & perturbatus. *Animum ut nequeam ad cogitandum instituere.*] Bene *Instituere* dixit : quo verbo quies ostenditur cogitativæ mentis, quæ non adest.

11. *Quum secundæ res sunt maxime, tum maxime.*] Ut, *Nudus ara, sere nudus : hyems ignava colono.* Et bona sententia ; tum maxime sapienti metuendum, quo tempore maxime securus est stultus.

VARIORUM.

citus sit, exempto scrupulo. Quod & Odysseæ *n* iisdem pene verbis est :

Ἀλκίνο᾽, ἄλλό τι τοὶ μελέτω φρεσίν.
Alcinoë, cures aliud.

Erasmus.

7. *Verum scientem.*] In hoc dicto nemo non νόημα amarulentum quoddam esse videt : nam lex nulla est, quæ cogeret, ut quis tacitus, non renitens, imo sciens & volens, adversariis causam tradat, hoc est, sibi inferiorem causam esse dicat, & adversariis superiorem. *Willich.*

10. *Ita sum irritatus.*] *Euripid.* Οὐδεὶς μετ᾽ ὀργῆς οὐδὲν εὖ βουλεύεται.

11. *Omnes cum secundæ res.*] *Ausonius* in Periand.

Adversa rerum vel secunda prædicat
Meditanda cunctis Comicus Terentius :
Locare sedes, bellum gerere, aut ponere.

Terentius autem procul dubio *Euripidis* versus in mente habuit, quos citat *Galenus* lib. 4. de *Hippocrate.* Utrumque locum expressit *Cicero* Tusc. lib. 3.

Futuras mecum commentabar miserias,
Aut mortem acerbam, aut exilii mœstam fugam,

 Aut

Meditari secum oportet, quo pacto advorsam ærumnam ferant:
Pericla, damna, exilia: peregre rediens semper cogitet,
Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ.
Communia esse hæc: fieri posse: ut ne quid animo sit novum.
Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.
GE. *O Phædria, incredibile est, quantum Herum anteeo sapientia:*
Meditata mihi sunt omnia mea incommoda! Herus si redierit,
Molen-

DONATI.

12. *Meditari secum oportet.*] Bene additum *Secum*: insani enim videbitur, hoc palam agere. *Adversam ærumnam ferant.*] Abundat *Adversam.*

13. *Pericla, damna, exilia peregre rediens.*] Superiora ἀσυνδέτως sunt, inferiora intermistis conjunctionibus. *Sallustius, Nam quidem à Pyrrho, Hannibale, & æquore & terra. Peregre rediens semper cogitet.*] Mire à genere ad speciem non semel transit. Nam quum dicit, *Peregre rediens*, jam de se loquitur, sed latenter. *Semper cogitet.*] A singulari ad pluralem transit. supra dixit *Omnes*: at nunc *Cogitet*. Et est ordo, Semper peregre rediens, quicunque peregre redit.

14. *Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ.*] Quamvis iratus filio, non potuit tamen dicere, *Filii mortem*. Convenit autem seni, uxoris mortem non putare magnum incommodum. *Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ.*] Varie, post enumerationem conclusam, hæc etiam intulit. *Virgilius*,

Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, nec Indi,
Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.

15. *Communia esse hæc: fieri posse.*] Ordo est, Semper cogitet, communia esse, & fieri posse, peccatum filii, uxoris mortem, filiæ morbum. *Communia esse.*] Commune est quod accidere omnibus potest.

16. *Quidquid præter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.*] Vide jam senem fractum, non culpam filii magnam ducere: sed ideo indignari, quod non crediderit peccaturum. in quo ipse se reprehendit, & quod à peccatoribus dici solebat, hoc dicit, *Communia esse, & fieri posse.*

17. *Herum anteeo sapientia.*] Legitur & *Anteo*: sed pro conjunctivo pronuntiandum, *Anteeo* pro *Anteeam.*

18. *Meditata mihi sunt omnia mea incommoda.*] Nimis comice, non clades, aut ærumnas posuit servus, sed incommoda: molere in pistrino, vapulare,

VARIORUM.

Aut semper aliquam molem meditabar mali:
Ut si qua invecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.
Lindebrogius.

13. *Pericla, damna, exilia, &c.*] *Exilia*, quam apte hic scribatur, non video: certe nihil facit ad ea, quæ subjicit statim, exempla. Nam periculorum quidem, morbus filiæ; damnorum, filii amantis peccatum; exiliorum, nullum. Malim igitur *exitii*; cui respondebit consentaneè, mors uxoris; & gradatim sic crescet oratio, *Pericla, damna, exitia.* Ian. Gulielm.

15. *Fieri posse.*] *Cuivis* enim *accidere potest, quod cuiquam potest.*

19. Mo-

Molendum usque in pistrino: vapulandum: habendæ compedes:
Opus ruri faciundum: horum nihil quidquam accidet animo novum.
Quidquid præter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro.
Sed quid cessas hominem adire, & blande in principio alloqui?
DE. *Phædriam mei Fratris video Filium mihi ire obviam.*
PH. *Mi Patrue, salve.* DE. *salve. sed ubi est Antipho?*
PH. *Sal-*

DONATI.

habere compedes, & cætera: quum hoc nomen leve quiddam significet: ut ipse in Eunucho, *Imo enim infeliciter: nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno. Heus si redierit.*] *Si* aut pro *cum*, aut serviliter. ut dubitet ex voto suo utrum dominus redeat, an non: quod cupit.

19. *Molendum usque in pistrino.*] Facete enumerat servus universa supplicia suæ conditionis, excepta cruce & furca: quarum pœnam verbis extenuare non potuit. *Habendæ compedes.*] Vitiosam locutionem servili personæ dedit *Terentius.* nam integra esset, si diceret, *Habendas compedes.* unde quidam non *esse*, sed *usque* legunt.

20. *Opus ruri faciundum.*] Varie, *molendum, vapulandum, compedes habendæ, opus ruri faciundum.* & supra, verba gerundia sunt: infra, participia. *Horum nihil quidquam accidet animo novum.*] Recte addidit *Animo.* omne enim quidquid acciderit novum erit, sed non animo. *Horum nihil quidquam.*] Παρέλκον quartum. *Horum nihil quidquam accidet animo novum.*] Tale est illud sapientis Æneæ:

—— non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit.

Et,

Arma parate nimis, & spe præsumite bellum.

Et,

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero.

21. *Quicquid præter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro.*] Totidem verbis est usus, quot senex, ad irrisionem ejus. Sic & in Adelphis, *Postremo tanquam in speculum in patinas, Demea, inspicere jubeo. Omne id deputabo esse in lucro.*] Hoc idem senex oportere fieri dixit, quod hic facit: ergo sapientior Geta.

22. *Sed quid cessas hominem adire.*] Bene *Adire*, quasi terribilem, & pugnaturum: ut *Virgilius, Audet adire virum.* & *Hominem* comice addidit. *Et blande in principio alloqui?*] Recte monuit, non perpetuo blande, sed in principio agendum: secundum præceptum Socratis, qui ait, *μηδὲ πρὸς τὰς τῶν πλησιαζόντων ὀργὰς τραχέως ἀπαντᾶν, ἀλλὰ θυμουμένοις μὲν αὐτοῖς εἴκειν, πεπαυμένοις δὲ τῆς ὀργῆς ἐπιπλήττειν.*

23. *Phædriam mei fratris.*] Hæc verba ostendunt quam miti pectore suscipiatur Phædria. *Mi patrue salve.*] *Mi*, vim blandimenti habet: nam significat, *meus.*

24. *Salve. sed ubi est Antipho?*] Bene expressit promptum animum ad litigandum, partim addita salute, & potius ad jurgium prævertendo.

VARIORUM.

19. *Molendum, usque.*] Vide Andr. Act. 1. scen. 2. Fabritius legit, *molendum esse. Habendæ compedes.*] Servi vincti erant in ergastulis perpetim, sed pedibus tantum. Nam manibus aut brachiis si fuissent; quomodo processisset iis opus? fodere, arare, sarrire: & quæ alia rei rusticæ. Ita enim vincti, ut nec inter opus solverentur, metu scilicet fugæ, &c. *Elect.* 2. *c.* 15. Lipsius.

 25. *Sal-*

PH. *Salvum advenire.* DE. *credo : hoc responde mihi.*
PH. *Valet : hic est. sed satin' omnia ex sententia ?*
DE. *Vellem quidem.* PH. *quid istuc ?* DE. *rogitas, Phædria ?*
Bonas me absente hic confecistis nuptias !
PH. *Eho, an id succenses nunc illi ?* GE. *ô artificem probum !*
DE. *Egone illi non succenseam ? ipsum gestio*
Dari mihi in conspectum, nunc sua culpa ut sciat
Lenem Patrem illum factum me esse acerrimum.
PH. *Atqui nihil fecit, Patrue, quod succenseas.*
DE. *Ecce autem similia omnia : omnes congruunt :*

Unum

DONATI.

25. *Salvum advenire.*] Ἔλλειψις, vel ἀποσιώπησις secunda : *gaudeo* enim subauditur. quod nisi acceperis, non intelliges cur hic responderit, *Credo. Salvum advenire.*] Iracundiam frangere conatur obsequio & mora. *Salvum advenire.*] Altera salutatio & ad leniendum, & ad criminis dissimulationem : sed & tertio addit, *Satin' omnia ex sententia ? Credo : hoc responde mihi.*] *Hoc*, incerta distinctione pronuntiatur.

26. *Valet.*] Hic oratorie dissimulat, atque ita respondet, quasi senex non iratus quærat, sed de salute sollicitus sit Antiphonis. *Sed satin' omnia ex sententia ?*] Quod vulgo, *Omnia recte ?* Et deest *Quæris*, aut quid tale.

27. *Vellem quidem.*] Semper hoc verbum dolentis est, ac negantis evenire, quod voti sit. *Quid istuc ?*] Magnam vim habet contra iram hujusmodi interrogatio.

28. *Bonas me absente.*] Mire consuetudinem expressit, dicendo *Bonas. Me absente.*] Summa criminis. *Bonas me absente hic confecistis nuptias !*] Crimen in duobus esse demonstrat : quod non *bonas*, & quod *absente patre.*

29. *Eho, an id succenses nunc illi ?*] Huc tendebat interrogatio, ut tam integris rebus admiraretur irasci senem. *O artificem probum !*] Εἰρωνεία. nam non est artifex, cujus deprehenditur jocus.

30. *Gestio.*] Plus *Gestio*, quam *Volo.*

31. *Dari mihi in conspectum.*] Non dixit *Venire*, ut filium : sed *Dari*, ut reum.

32. *Lenem patrem illum.*] O artificium Poëtæ ! in media patris sævitia mentionem lenitatis induxit: ut ostendat quam facile placari possit. *Lenem patrem illum, factum me esse acerrimum.*] Nota ἀντίθετον. non enim leni asperrimum, sed acerrimum reddidit, & mutavit gradum, positivo superlativum opponens. *Lenem patrem illum, factum.*] Sic *Virgil.*

—— *Quantum mutatus ab illo*
Hectore ? ——

33. *Atqui nihil fecit, patrue.*] Summa contradictionis. & non dixit, *Leniter peccavit* : sed, *Nihil fecit.* Neque, quod punias, sed, quod succenseas : id quod levissimum est.

34. *Ecce autem similia omnia.*] *Ecce*

VARIORUM.

25. *Salvum advenire.*] Respondens hic iterat *Phædria* salutationem ; deinde ait *Antiphonem* recte valere. Usurpatur hæc loquendi ratio, ubi quis respondet, quod nihil pertinet ad interrogata. Græcis est, τοὺς ἐμοὺς κορύμβους πλέκω. Id est, *Meos corymbos necto*, Erasmus.

34. *Omnes congruunt.*] *Similes habent labra lactucas.* & *Dignum patella operculum.*

35. *Unum*

Unum cognoris, omnes noris. PH. *haud ita est.*
DE. *Hic in noxa est : ille ad defendendam causam adest :*
Quum ille est, hic præsto est : tradunt operas mutuas.
GE. *Probe eorum facta imprudens depinxit senex.*
DE. *Nam ni hæc ita essent, cum illo haud stares, Phædria.*
PH. *Si est, Patrue, culpam ut Antipho in se admiserit,*

Ex

DONATI.

autem, vox est apta his, quæ nova & improvisa animo accidunt. Sic *Virgilius*,

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per
alta.

Similia omnia : omnes congruunt.] More stomachantis, *Omnia* & *Omnes*, de his dicit quæ ad duos pertinent.

35. *Unum cognoris, omnes noris.*] Iterum non *Duos*, sed *Omnes*. & varie, *Cognoris*, *Noris*. *Unum cognoris, omnes noris.*] Sic *Virgilius*,

Accipe nunc Danaum insidias, & crimi-
ne ab uno
Disce omnes. ——

36. *Hic in noxa est, ille ad defendendam causam adest.*] Hoc Demipho non sine quadam delectatione dixit : quam tamen premit, ob iram præsentem.

37. *Quum ille est, hic præsto est.*] Huic loco reddidit *Cicero* illum locum in Verrinis : *Qui cives Romani erant, si Siculi essent, cum Siculos eorum legibus dari oporteret : qui Siculi, si cives Romani essent.* Nam subauditur ad *Qui cives Romani erant, judices dabantur*, ad *Si Siculi essent*, subauditur *rei*. *Quum ille est.*] Ζεῦγμα secundum. nam & hic subaudiendum est, *in noxia*. *Hic præsto est.*] Ad defendendam causam, subauditur.

38. *Probe eorum facta imprudens.*] Ideo *Imprudens* : quia nescit in amore citharistriæ esse Phædriam. *Imprudens.*] Modo insciens.

39. *Nam ni hæc ita essent, cum illo haud stares, Phædria.*] Vide quemadmodum jam præstruat Poëta ad ea quæ futura sunt, ad adjuvandum amorem Phædriæ. *Cum illo haud stares, Phædria.*] Cum Antiphone scilicet. Et *cum illo*, ἀντὶ τοῦ *pro illo*. In ejus parte stamus, pro quo facimus. Sic *Virgilius*,

Juppiter hic stat.

40. *Si est patrue, culpam ut Antipho in se admiserit.*] Principium per insinuationem subtilem. Et honesta locutio. *Si est ut admiserit* : pro, si admisit. *Si est, patrue, culpam ut Antipho.*] Orato-

VARIORVM.

35. *Unum cognoris.*] Ita

—— *crimine ab uno*
Disce omnes. ——

Græcum est : Ἐξ ἑνὸς τὰ πάνθ' ὅρα. Refertur à *Suida*; tametsi is ostendit in eos dictum, qui perperam ex uno quopiam æstimant omnia. Legit enim non ὅρα, sed ὁρᾷ. Veluti si quis unum Gallum expertus perfidum, judicaret omnes esse tales. *Erasmus.*

37. *Tradunt operas mutuas.*] Proverbio illi confine est : *mutuo mulos scabere*. De adolescentibus, qui se vicissim in peccatis defendunt. Translatum videtur ab agricolis vicinis, qui mutuam inter sese operam commodare solent. Aut ab artificibus, qui mutua nonnunquam utuntur opera : maxime fabri ærarii. *Erasmus.*

39. *Cum illo haud stares.*] Alii legunt, *pro illo*. Stare cum quopiam, idem esse puto, quod Græcis, πρός τινος εἶναι, id est, *alicui studere*, & favere, & eum tutari. Proba itaque Menandri vox :

Κακοῖς ὁμιλῶν, καὐτὸς ἐκβήσῃ κακός.
Si juxta claudum habites, subclaudicare
disces.

Rivius.

Ex qua re minus rei foret aut famæ temperans:
Non causam dico, quin, quod meritus sit, ferat.
Sed si quis forte malitia fretus sua,
Insidias nostræ fecit adolescentiæ,
Ac vicit: nostrane ea culpa est, an IUDICUM,

QUI

DONATI.

rium principium ἀπὸ τῆς ἐπιεικείας τοῦ αἰτοῦντος. *In se admiserit.*] Bono ornatu addidit, *In se:* quum & sine hoc plenum videri possit. Et hic est, quem *Cicero* succum orationis appellat.

41. *Ex qua re minus rei foret aut famæ.*] Nota; hic comparativa qualitas est pauperis, neque strenui. Et docuit, in negotio nuptiarum duabus rebus consuli, rei & famæ, hoc est, facultatibus dotis, honestatique natalium. *Ex qua re minus rei foret.*] Hæc tractatio est criminis oratoria: in qua defensor accusat crimen, reumque purgat. *Ex qua re.*] Haud venuste insertum *Re*, cum præposuisset *culpam*. *Minus rei foret.*] Quia pauperem. *Famæ.*] Quia ignobilem. *Temperans.*] Consulens, providens, moderatus. ut,

Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis.

42. *Non causam dico.*] Non recuso, non deprecor. *Quin quod meritus est, ferat.*] Rhetoricum θαῤῥησμὸς in hujusmodi exceptionibus: quo uti solet, qui propositæ causæ fiduciam gerit. Si hoc aut illud, non oro veniam, non deprecor pœnam. *Quin quod meritus sit.*] Hunc defensorem magis, & non judicem dicam. sed hic colligitur patrocinantis authoritas: non enim dixit, *Quod voluerit*, sed *Quod meritus sit*, manente eo, si peccaverit tamen.

43. *Sed si quis forte malitia fretus sua.*] *Forte* quasi non defensurus, sed simul causam cogniturus advenerit. nec contendit verum esse quod dicit, ne sollicitum faciat ad credendum. Sic apud *Virgilium* Sinon, *Dum vela darent, si forte dedissent*,

44. *Insidias nostræ fecit adolescentiæ.*] Bene se adjungit ad crimen, ut elevet culpam. *Insidias nostræ fecit adolescentiæ.*] Mire *Insidias* dixit: ut diu comparata causa, per ignorantiam dolosque capti videantur. *Adolescentiæ.*] Opportuna ætatis commemoratio. Πρὸς τὴν συγγνώμην.

45. *Nostrane ea culpa est, an judicum.*] Potentior facta sententia est τῇ ἐρωτήσει. Et oratorie, *Nostrane culpa, an judicum?* duplex μετάθεσις. altera in accusatorem, altera in judices. Et bene suam miscuit personam, ut reum sublevet & suo merito, & multitudine reorum. *Nostrane ea culpa, an judicum.*] Mire assurrexit in fiduciam defensoris. nam quum supra de Antiphone dixerit, nunc intulit *Nostra*.

VARIORUM.

41. *Ex qua re.*] Haut venuste insertum *re*, cum præposuisset *culpam*, ait hic Don. Atqui ita Terent. haud dubie consulto maluit, ut oratione venustatem ex allusione in verbis, *re*, & *rei*, in diversa significatione positis, conciliaret. Notum est Atticos, agnominationibus valde delectatos esse: quos imitatus Ter. plenus est illis. Sed & extra πλοκὴν, τὸ *res* interdum eleganter repetitur: ut à Cic. de off. *Valetudo sustentatur observatione earum rerum, quæ res aut prodesse soleant aut obesse.* & ad Qu. Fr. *Quæ res ad officium imperii pertinebunt, de iis rebus ne attingat. Minus rei.*] Familiaris scil. Cicero quoque haud multò aliter, *Res autem familiaris quæri debet iis rebus*, &c.

50. *Tua*

QUI SÆPE propter invidiam adimunt diviti,
Aut propter misericordiam addunt pauperi?
GE. *Ni nossem causam, crederem vera hunc loqui.*
DE. *An quisquam judex est, qui posit noscere*
Tua justa: ubi tute verbum non respondeas,
Ita ut ille fecit? PH. *functus adolescentuli est*
Officium liberalis. postquam ad Iudices
Ventum est, non potuit cogitata proloqui:
Ita eum tum timidum obstupefecit pudor.
GE. *Laudo hunc: sed cesso adire quam primum senem?*

Here

DONATI.

46. *Qui sæpe propter invidiam adimunt diviti.*] Notum alteri * qui invident.

47. *Aut propter misericordiam addunt pauperi.*] Posteriorem causam honestiorem posuit, ne non Antiphonem defendere, sed accusare judices videretur. *Aut propter misericordiam.*] Primum ἀντίθετον. Et oratorie naturam judicum τῷ διοερισμῷ expedivit.

48. *Ni nossem causam, crederem vera hunc loqui.*] Suavissime laudavit oratorem; qui omnia ad persuadendum idonea advocans, solum conscium non adduxit ad credendum. *Ni nossem causam, crederem vera hunc loqui.*] Oblique Poëta se laudavit.

49. *An quisquam judex est, qui possit, &c.*] Apparet, jam persuasum seni esse, verum adversarium fuisse Phormionem, non subjectum atque appositum sycophantam. unde ad aliud transit, ut accuset segnitiem in respondendo; quæ levior culpa est. Ita, ut cedentibus mos est, paulatim seni singula extorquentur è manibus.

50. *Tua justa.*] Diserte magis & absolute, *Tua justa:* quam si aliter diceret. *Ubi tute verbum.*] Non dixit, *Parum dicas:* sed *verbum.*

51. *Ita ut ille fecit.*] Unde scit? an illa Poëtæ virtus est, quod omnia ante inducit cognovisse: ne in scena, hæc ut nova audiens, tragicis moribus insaniret? *Functus adolescentuli est officium.*] Oratorie, quod objectum est, non purgavit modo, sed etiam ad laudem convertit. quod Rhetores περιΐστασιν dicunt. Et hoc de Apollodoro. *Functus adolescentuli est officium liberalis.*] Derivatio causæ: & est venialis status. *Functus adolescentuli est officium liberalis.*] Ingeniose non negavit hoc crimen, occasionem laudis de confessione sumpturus. *Officium liberalis.*] Potenter *Officium* nominat, quod ille *crimen* appellat. Et nota, *Functus officium,* accusativo casu, quod nos ablativo.

52. *Postquam ad judices ventum est, non potuit cogitata proloqui.*] Hæc apud oratores μετάθεσις αἰτίας, hoc est, translatio causæ facti: quem vulgo *colorem* nominant.

53. *Non potuit cogitata proloqui.*] Ergo quod cogitavit, industriæ est: quod nihil dixit, pudoris.

54. *Ita eum tum timidum.*] *Timidum,* perturbatum. *Plautus, Nam ut ex mari timida es.* Et ipse in Adelphis: *Me miseram! quidnam est quod sic video timidum, & properantem Getam.*

55. *Laudo hunc: sed cesso adire.*] Satis defensionis est, ubi Geta jam adire non timeat dominum.

VARIORUM.

50. *Tua justa.*] Justum pro jure. vel justa tuæ causæ.

Here salve: salvum te advenisse gaudeo. DE. *ho!*
Bone custos, salve: columen verò familiæ,
Cui commendavi filium hinc abiens meum.
GE. *Iam dudum te omneis nos accusare audio*
Immerito: & me omnium horum immeritißimo.

Nam

DONATI.

56. *Here, salve: salvum te advenisse gaudeo.*] Principium à benevolentia. Et vide vernilitatem aptissimam servo callido. credasne hunc esse, qui supra dixerit, *Herus si redierit, molendum esse in pistrino, vapulandum*, &c.

57. *Ho! bone custos, salve.*] Ab initio idem motus servatus est seni. nam idem hoc est quod supra dixit, *O Geta, monitor.* quamquam per αὔξησιν plus significat quod dicit, *Bone custos*: quam quod supra, *Monitor. Columen vero familiæ.*] *Columen*, culmen. an *columen*, columna? unde *Columellæ* apud veteres, dicti servi majores domus. Lucil. XXII.

Servus neque infidus domino, neque inutilis cuiquam,
Lucilî columella, hic situs Metrophanes.

Tubero: Hinc in millesimum annum eorum columine civitas continebitur. Horatius contra pro columine columnam, *Injurioso ne pede proruas Stantem columnam. Ennius* X. *Regni versatum, summamve columnam. Columen vero familiæ.*] Sustentatio vel decus. unde *columnæ* dictæ. Et moralis αὔξησις ἐν εἰρωνείᾳ.

58. *Cui commendavi filium hinc abiens meum.*] Duplex excusatio est de eo quod fecerit. Hæc conveniunt in eas personas, quas spectare non oportuerit.

59. *Jamdudum te omnes nos accusare audio immerito.*] Vide quam in his verbis etiam vultus quidam servi contumacis appareat, & versute mali. Et hoc est quod dixerat, *Ego in insidiis hic ero succenturiatus.*

60. *Immerito, & me omnium horum immeritissimo.*] Tantum impudentiæ superest: ut non solum se, sed alios etiam defendat. Horum omnium immeritissimo, ὁ πλήρης. *horum*: & sic nos *hanc* & *hunc* dicimus. *Immeritissimo.*] Ut parvo, falso, de adverbiis est in O desinentibus.

VARIORUM.

57. *Columen familiæ.*] Sustentatio, decus. Ironicè. Ad *Donatum.* Ex adducto *Lucilii* versu jocularem animadvertere licet ἀβλεψίαν *Donati*, qui inde notat principales & primos familiæ servos, vocatos *columellas*: quod est ridiculum. *Columen familiæ* dici servum ejusmodi, facile fortassis concederem. At *columen* aut *columnam* domini appellari nescio an possit. Satis habuit servum suum hoc nomine laudare *Lucilius*, quod infidus domino non fuisset. Hæc propria laus servi τὸ πιστικόν. *Columellam* suam eum inscripsisse in titulo ac elogio sepulchri vix videtur simile vero. nec sane verum est. *Lucilii Metrophanes* tralaticia veteribus locutio, quæ subintelligit servum. *Columella* igitur hic *cippus* sepulcralis, ac στήλη. Notabis jam, *Donati* ætate *majores domus* appellatos servos, qui primatum in familia tenerent. Quod officii nomen postea translatum in palatia nostrorum regum primæ familiæ, pro eo, qui in domo Augusta apud *Romanos* dicebatur *Magister officiorum*, ὁ προεστὼς τῶν βασιλικῶν παλατίνων ταγμάτων. Sed & in singulis urbibus οἱ πρῶτοι appellati sunt *majores* illius urbis. Græci προέστικον vocarunt servum *majorem domus*. Ad *Donat.* in Comment. *Tubero. Lindebrogius. Tuberonis* Historici rerum Romanarum libros laudat *Charisius.* isque indubie hic ipsus est, cujus authoritate hic utitur *Donatus*. Salmasius.

62. *Ser-*

Nam quid me in hac re facere voluisti tibi?
Servom hominem causam orare leges non sinunt:
Neque testimonii dictio est. DE. *mitto omnia:*
Addo istuc: imprudens timuit adolescens: sino.
Tu servus! Verum si cognata est maxume,

Non

DONATI.

61. *Nam quid me in hac re facere voluisti.*] Bona exceptione locutus est, quasi in aliis omnia fecerit. *In hac re voluisti tibi?*] Quam contemnat iram domini, ut hoc ipso purgatior videatur, ex hoc apparet, quod addidit *tibi.* Sic enim dicere solemus, *Quid tibi vis faciam?* quum alieno negotio frustra nos ostendimus laborare.

62. *Servum hominem causam orare leges non sinunt.*] Hoc enim quasi ignoranti dicit: sed stomachose admonet, velut stultum, qui rem manifestam non cogitet. *Servum hominem causam orare leges non sinunt.*] Vetuste *Hominem. Sallustius* in Jugurtha: *Quum interim Hiempsal reperiretur occultans se in tugurio mulieris ancillæ. Servum hominem causam orare leges non sinunt.*] Mire extenuavit conditionem suam, dicendo non *Me*, sed *Servum.* Et addendo *Hominem*, moraliter locutus est. Sic *Virgilius*,

Venerat antiquis Coriti de finibus Acron
Grajus homo. ——

Causam orare.] Non improprie. Sic *Virg. Orabant causas melius.*

63. *Neque testimonii dictio est.*] Vis scire, inquit, quam non liceat servo pro domino dicere? nec testis loco produci potest. *Neque testimonii dictio est.*] Varie: non enim dixit, *Neque testimonium dicere. Mitto omnia*] Et jam hoc perdidit senex, quod videbatur validum ad accusationem. Ita gradatim illi singula subducuntur, & accusationis impetus evanescit.

64. *Addo istuc, imprudens timuit adolescens.*] Hæc omnia verba, causalem ad argumentandum vim habent. *Imprudens timuit adolescens, sino.*] Σχῆμα, δια-

νοίας συγχώρησις. Et singula pronuntianda, ut plura videantur *Mitto*, *Sino*, vim habent contra voluntatem concedentis.

65. *Tu servus! verum si cognata est maxime.*] Sub obtentu hujus propositio-

VARIORVM.

62. *Servum hominem, &c.*] Lex talis est: *Servus homo causam ne orato.* Civis enim non est; quem unum, puto, causam orare leges sinebant. Quare Libertis & *Metoicis* sui erant è civibus patroni, rerum omnium illis auctores, ἐπιμελησόμενοι καὶ τῶν ἰδίων, καὶ τῶν δημοσίων ὑπὲρ αὐτῶν, quod Servis præstabant Domini. *Petitus.*

63. *Neque testimonii, &c.*] Verba Legis ita sonant: *Servis testimonii dictio ne esto.* Nisi per tormenta: at qui libertate erant donati, ut ex *Demosthene* Orat. ad Timoth. videmus, non poterant torqueri. Neque jure item *Romano* Servis erat testimonii dictio; Nam, *idonei non videntur esse testes*, ut scribit *Licinius Rufinus* lib. 2. Regular. *Quibus imperari potest, ut testes fiant.* Leg. 6. D. *de testibus.* Sed, *Servi responso*, inquit *Modestinus* lib. 3. Regularum, *tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.* l. 7. D. eod. Cum *Modestino* paria facit *Paulus* lib. 2. Sententiar. his verbis: *Cum probatio prioris fugæ deficit, servi quæstioni credendum est; in se enim interrogari, non pro domino, aut in dominum, videtur.* l. 7. *D. de probationibus.* Petitus.

65. *Verum si cognata est maxume.*] Ut de cognatione maximè constet, & explorata res sit. Nam Donatus hic nodum in scirpo quærit.

67. De-

Non fuit necesse habere : sed, id quod lex jubet,
Dotem daretis : quæreret alium virum.
Qua ratione inopem potius ducebat domum?
GE. *Non ratio, verum argentum deerat.* DE. *sumeret*
Alicunde. GE. *alicunde! nihil est dictu facilius.*
DE. *Postremo, si nullo alio pacto, fœnore.*
GE. *Hui! dixti pulchre, siquidem quisquam crederet*

Te

DONATI.

nis, in qua pars legis ostenditur, jam Poëta præparat locum fallaciæ Phormionis, de dote accipienda. *Verum si cognata est maxime.*] Τῷ ἰδιωτισμῷ τὸ addit *Maxime.* nam sive est cognata, sive non est, non recipit τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. hoc est, non dicitur maxime cognata, & cognata minime: sed, aut est, aut non est. Alii sic ordinant, Non fuit necesse maxime habere. Alii, sed id quod lex jubet, maxime dotem daretis.

66. *Sed id quod lex jubet, dotem daretis.*] Id quod lex jubet: ordo. sic *Virgilius*,

Verum, id quod multo tute ipse fatebere majus.

67. *Quæreret alium virum.*] *Quæreret*, quam idoneum est ad significationem odiorum? *Virgilius*,

Quærat sibi fœdera Turnus.

68. *Qua ratione inopem potius ducebat domum.*] Magno sonitu intulit, quod minus momenti habet adversus eos qui accusantur, quam illa superiora. *Inopem potius ducebat domum.*] Non *Inopem potius.* sed *potius ducebat* subdistinguendum est.

69. *Non ratio; verum argentum deerat.*] Hoc ita ludibundus absolvit Geta, ut etiam quasi per jocum respondeat.

70. *Alicunde! nihil est dictu facilius.*] Hoc quasi subridens, & averso ab illo vultu pronuntiavit Geta. quod genus actionis securitatem ostendit hominis, manifesta dicentis. *Alicunde!*] Demipho *Alicunde* ad facilitatem retulit: hic sic intelligere se fingit, ut, quasi non habens ipse Demipho de proximo à quo dicere incipiat, dixerit *alicunde. Nihil est dictu facilius.*] Mire, ut solet, proverbio uno dissolvit totam senis intentionem. ut in Heautont. *Quid si hoc pater resciverit? Quid si redeo ad illos qui ajunt, Quid si nunc cœlum ruat?*

71. *Postremo, si nullo alio pacto, vel fœnore.*] Ostendit se senex hæc perdere: quum ab his ad alia transcendit exclusus.

72. *Dixti pulchre, siquidem quisquam crederet.*] Vide quam non laboret ad respondendum Geta : siquidem illi per εἰρωνείαν respondit. *Crederet.*] Pecuniam committeret.

VARIORUM.

67. *Dotem daretis.*] Vide ad Ad. Act. 4. scen. 5.

68. *Ducebat domum.*] Quod absolute vulgò dicitur, *ducebat.*

69. *Verùm argentum deerat.*] *Ratio quidem hercle apparet, sed argentum οἴχεται.* Plaut Trin.

71. *Fœnore.*] Muretus legit, *vel fœnore.*

72. *Siquidem quisquam crederet te vivo.*] Animadvertimus, vetus olim Senatus-Consultum fuisse, quod primum à Solone veteri lege sancitum, inde ad nostros deductum fuisse arbitror; quo cautum fuit : Patre vivente, filio, qui sub Patris jure est, credi pecuniam non licere; & qui credidisset, petitionem non habere: ne filius familias ære nexus alieno, ut creditum redderet, vel necem Patri machinaretur, vel aliunde pecuniam inhonestius quæreret. *Alex. ab Alex.*

75. Nihil

Te vivo. DE. *non, non sic futurum est: non potest.*
Egon' illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?
Nihil suave meritum est. hominem commonstrarier
Mihi istum volo, aut, ubi habitet, demonstrarier.
GE. *Nempe Phormionem.* DE. *istum patronum mulieris?*
GE. *Iam faxo hic aderit.* DE. *Antipho ubi nunc est?* PH. *foris.*
DE. *Abi, Phædria: eum require, atque adduc huc.* PH. *eo*
Recta via equidem illuc. GE. *nempe ad Pamphilam.*

DE. *At*

DONATI.

73. *Non, non sic futurum est: non potest.*] Hic jam palmæ locus est debitæ Poëtæ, siquidem & omnia objecerit Demipho, & omnia solverit Geta: quibus actis, sola irrationabilis exclamatio, relinquetur seni. *Non, non sic futurum est: non potest.*] Moralis abnegatio frequenti repetitione firmata.

74. *Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?*] Hic est de quo supra dictum est, *Illene indotatam virginem atque ignobilem daret illi? numquam faceret. Egone illam cum illo ut patiar nuptam.*] Hic jam præstruitur, quam facile triginta minas perditurus sit Demipho, dum illam vult excludere.

75. *Nihil suave meritum est.*] Ordo & sensus hic est, Nihil mihi mercedis suave est, ut ego illam cum illo nuptam feram. *Suave meritum* enim, suavem mercedem significat. *Hominem commonstrarier.*] Bono ordine pervenit ad Phormionem: à quo magis confutabitur.

76. *Aut ubi habitet, demonstrarier.*] Mire ostendit, quam hic senex contemnat Phormionem modo, à quo mox superabitur.

77. *Istum patronum mulieris?*] Hic & contemptum adversarii, & sui fiduciam monstrat.

78. *Jam faxo hic aderit.*] *Virgil.*
Haud sibi cum Danais rem faxo, & pube Pelasga.
Antipho ubi nunc est?] Mitius nunc quærit ubi sit Antipho & utrum amatæ adhæreat, subtiliter quærit. quod servus intelligens, respondit, *Foris. Foris.*] *Foris* dixit, quum fugisse eum sciat.

79. *Abi, Phædria: eum require, atque adduce huc.*] Opportuna & apta simplicitas attribuitur Demiphoni, nihil tale de Phædria suspicanti.

80. *Eo recta via equidem illuc.*] Et amatorem ostendit Phædriam: & simul id agit, ne in conspectum patris veniat Antipho. *Nempe ad Pamphilam.*] Nisi hoc Geta dixisset, non intelligerent spectatores quid dixisset Phædria.

VARIORUM.

75. *Nihil suave meritum, &c.*] Ego scriptum fuisse puto, (*Nil suave meritum est:*) ut ad *Antiphonem* ea verba sic referantur, *Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum diem? non faciam. non enim meritus à me est, ei ut esse dulce aut suave aliquid patiar.* Potest & sic id intelligi, *Nihil mihi fecit Antipho suave, ut ei aliquid esse suave permittam.* Goveanus.

78. *Faxo hic aderit.*] *Aderit* hoc loco dixit pro *Adsit.* Boni quippe auctores, veteriores præsertim, verbis, quæ indicativi, optativi & subjunctivi modi vulgo à Grammaticis perhibentur, nullo fere discrimine usi reperiuntur. Eodem modo dixit & *Plaut.* Rudent.
Tu hic opperire, jam ego faxo exibit senex: pro, *ut exeat.*
Et Epidic.
Viso intro, ego faxo scies hoc ita esse: pro, *ut scias.*
Et ipse *Terentius* Andr.
Facinus indignum faxo ex me audias.

81. *At*

DE. *At ego Deos Penateis hinc salutatum domum*
Devortar: inde ibo ad forum, atque aliquot mihi
Amicos advocabo, ad hanc rem qui adsient,
Ut ne imparatus sim, quum adveniat Phormio.

ACTVS

DONATI.

81. *At ego Deos penateis hinc salutatum domum devortar.*] Nulla mentio fit uxoris apud Demiphonem. non enim convenit argumento ut habeat. neque quid in Cilicia gesserit, demonstratur ideo, quia jam dictum est, *Noster in Ciliciam ad hospitem antiquum.* causa enim quæsita est cur abesset, dum uxorem ducat Antipho: & causa ex argento, id est, avaritia, quo minus videatur pati nurum pauperem, qui ob spem lucri ab Attica in Ciliciam navigarit. *Hinc salutatum.*] Ab hoc loco. *Salutatum.*] Adoratum prima post reditum prece.

82. *Devortar.*] Bene *Devortar*, quasi de via. *Atque aliquot mihi amicos advocabo.*] Jam præparat ridiculam advocationem: qua plures adhibendo Jurisconsultos incertior reddetur.

83. *Amicos advocabo.*] *Amicos* & pro testibus, & pro advocatis veteres posuerunt. *Adsient.*] Proprie *Adsient. Adesse* enim dicuntur advocati.

84. *Ut ne imparatus.*] Pro *non.*

VARIORVM.

81. *At ego Deos Penateis.*] Mos erat apud veteres, ut & discedentes, locum, quem relinquebant, salutarent, vel potius ei ut valedicerent, & revertentes item salutarent: quod idem faciebant etiam primum in regionem quampiam ingredientes, propter *Genios* sive *Lares*, quos locis adesse credebant. *Virgilius:*

Sic deinde effatus frondenti tempora lauro
Implicat, & geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina. —— Bergius.

Erant enim *Penates*, patrii ac familiares cujusque Dii. *Romæ* publice habuerunt ædem in *Velia*, eo in loco, ubi *Tullus Hostilius* Rex primum habitaverat, ut *Varr.* lib. I. de vita pop. Rom. tradidit. Eadem postea ædes ex *Æquitii* & *Macelli* publicatis bonis amplificata est, *Æmilio* & *Fulvio* Censs. Cum inirent magistratus *Romani*, Coss. Prætores, Dictatores, *Lavinii* Penatibus faciebant: unde contra *M. Scaurum* actio, quod ejus opera minus recte casteque sacra Deorum Penatium *Lavinii* fierent. *Penates* plures erant, id quod *Procopius* indicat, cum ait, in eorum numerum *Janum* bifrontem olim quoque relatum fuisse. Inde *Penates* familiares utriusque sexus nominantur in inscript. vet.

DIIS. DEABUS.
PENATIBUS.
FAMILIARIBUS.
ET. JOVI. CETERIS-
VE. DIIBUS.

Lares domi coli cæptos, ait *Servius*, quod apud Antiquos mortui domi sepeliebantur, quos ut Domesticos venerabantur. *Georg. Fabr.*

84. *Quum adveniat.*] Faërnus legit, *si adveniat.*

ACTVS SECVNDI SCENA SECVNDA.

PHORMIO. GETA.

Argum. *Adducitur Phormio ut factum defendat, qui hîc se instruit cum sene litigaturus.* Thes. 1. *Causa mali in authorem redundat.* 2. *Ditiores magis periclitantur quam pauperes.* 3. *Cujuslibet rei initium est arduum.*

ITane Patris ais conspectum veritum hinc abisse? GE. *admodum.* PH. *Phanium relictam solam?* GE. *sic.* PH. *& iratum Senem?* GE. *Oppido.* PH. *ad te summa solum, Phormio, rerum redit:*

TUTE

DONATI.

ITANE PATRIS AIS CONSPECTUM VERITUM HINC ABIISSE? *In hac scena de parasitis vilioribus Terentius proponit imaginem vitæ: ut in Eunucho de potioribus, & his qui nuper processerint, id est, de assentatoribus. Animadvertendum autem, hujusmodi genus hominum magis à Terentio lacerari. Itane patris ais conspectum veritum hinc abiisse?] Adhuc narratur fabula de Terentio & Ambivio ebrio: qui acturus hanc fabulam, oscitans temulenter, atque aurem minimo inscalpens digitulo, hos Terentio pronuntiavit versus. quibus auditis exclamaverit Poëta, se talem quum scriberet, cogitasse parasitum: & ex indignatione, quod eum saturum potumque deprehenderat, delinitus statim sit.*

1. *Itane patris ais.*] Hæc & labia lingens, ut ebrius: & ructans, utpore satur, pronuntiavit actor bonus. *Admodum.*] *Admodum* annuendi vim habet duntaxat modo: & subauditur veritum.

2. *Phanium relictam solam?*] Subauditur, *ais. Iratum senem?*] Iterum *ais* subauditur.

3. *Oppido.*] Non *ait*, sed iratum intellige. *Ad te summa solum, Phormio, rerum redit.*] Ideo velut expergefactus ad has causas accedit Phormio, quia non diu sollicitum convenit esse parasitum: nec quidquam aliud, nisi de convivio, vel propter convivium cogitare. adeo, nisi à Geta cogatur, modo etiam negotiorum Antiphonis negligens est, atque securus.

VARIORUM.

1. *Itane Patris.*] Improbi hominis & ad omnem confidentiam malumque consilium confirmati, quique donec venter salvus sit, se perditum iri non posse credat, mores, hæc scena exprimit. Est enim hoc hominum genus ut abjectissimo animo, sic servili propemodum ingenio præditum. Quis enim nisi vilissimus, se in servitutem tradere ventris causa cupiat? *Marsus. Itane Patris.*] Ad *Donatum* in Comment. *Aurem minimo inscalpens digitulo.* Aurem sive caput minimo digito scalpere, χαρακτὴρ existimatur superbi vel mollis hominis. *Ammian. Marcelin.* lib. 17. de Pompeio. Quidam autem luxuriæ vitium esse dicunt, uno digito caput scalpere. ut *Juvenal.*

—— Undique ad illos
Conveniunt & carpentis, & navibus, omnes
Qui digito scalpunt uno caput.

Erat etiam iratorum καὶ τῶν λυπουμένων nota, aurem vel caput scalpere. *Apul. Miles.* lib. 6. *Latissimum cachinnum extulit, & qualem solent furenter irati: caputque quatiens, & adscalpens aurem dextra. Cicero* pro Pisone: *Perscriptis rationibus secum ipse caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit.* Sic & crebro tussire, signum hominis erat delicati & fastidiosi. *Lindebrogius.*

3. *Oppido.*] Admodum, valdè. ut suprà.

4. *Tute*

TUTE HOC INTRISTI, *tibi omne est exedendum: accingere:*

GE. *Obsecro te.* PH. *si rogabit?* GE. *in te spes est.* PH. *eccere. Quid si reddet?* GE. *tu impulisti.* PH. *sic opinor.* GE. *subveni.*

PH. *Cedo*

DONATI.

4. *Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum.*] Παροιμία apta parasito, quæ de cibo est. Hoc autem inter rusticos de alliato moretario dici solet. Et bene *Intristi*: proprie enim *intrita*, dicitur hujusmodi cibus. *Accingere.*] Appara te, atque expedi.

5. *Eccere. quid si reddet?*] Totum hoc quasi alia agens loquitur parasitus: ut ex hoc appareat quid intersit inter audaciam sycophantæ improbi, & patrisfamilias perturbationem minime litigiosi. nam ille in bona causa advocatos quærit, & ipse sollicitus in toto actu est: hic in puncto temporis se ad calumniam præparavit.

6. *Quid si reddet?*] Bene jam ad illud respicit fabula, quod futurum est, propter Phædriam. *Quid si reddet?*]Hoc est, quare quicquid hinc incommodi acciderit, in te redundabit. Vel tu fuisti author consilii de ducenda puella; æquum est ut tuo periculo rem expedias.

VARIORUM.

4. *Tute hoc intristi.*] *Intrita* est proprie ἐμβερχή. Intrita ex vino, ex posca, ex aqua, apud *Celsum*, est panis intritus & friatus in aquam, aut poscam, aut vinum. Ἔνθρυπτος ἄρτος Græcis: *intritus cibus* Phædro. Ad hanc intriti significationem traho hoc proverbium, non autem ad *moretum*, ut voluit *Donatus*, aut *alliatum moretarium.* Virtuvius *mortarium* pro rudere pinsito & subacto aliquot locis posuit, hodieque nos *barenatum cum calce* sic vocamus: sed & alveum in quo subigitur, *arenatum* dixere *mortarium.* Inde & nos ἀλστείβανον sic dicimus. *Mortarium* quasi moretarium; in quo subigebatur *moretum.* quod genus cibi *intritam* etiam vocabant, vulgo *farciam.* Inde & *intrita*, & *mortarium* quo parietes farciuntur. *Salmasius. Tute hoc intristi.*] Per te hoc factum est, & tu hujus mali causa es:

5. *Obsecro te.*] Ego arbitror, ista verba *Getæ* continuam orationem inter se constituere: *Obsecro te, in te spes, tu impulisti, subveni.* Nam verba quæ interloquitur *Phormio*, potius cogitantis secum, & consilium quærentis, quam respondentis esse videntur. Quid *Phormio* cogitet, partim exponitur à *Donato*, partim tacetur. GE. *Obsecro:* PH. *Si rogabit?* nimirum unde sibi sit cognata Phanium. GE. *In te spes est.* PH. *Ecce re.*] Dubium una ne sit dictio, ut *Ecce re*, pro *ecce res*, sive, *ecce rem* si positum; an *eccere* sit jusjurandi adverbium, hoc est, per *ædem Cereris*, quale est *Ædepol, Ecastor.* Ut, si *ecce re*, pro, *ecce* positum sit, ipse *Phormio* admiretur dexteritatem commenti sui, cur sit cognata; aut si sit jus jurandi adverbium, juramento asseveret, optime esse excogitatum responsum. Postea sentiens suo invento aliquid responderi posse, subjicit, *Quid si reddet?* hoc est, respondebit. cui cum anthypophora esset parata, qua eum nodum dissolveret, ac ad plenum se argumentationibus instruxisset, *Sic opinor*, inquit. ac deinde ad conflictum paratus, exposcit adversarium, subjiciens: *Cedo senem.* quem virum appellare dedignatur, sed *senem*, hoc est, ætate imbecillem, & annis confectum, & de quo facile victoria reportari possit. *Nannius. Eccere.*] Aposiopesis est obscurissima. mihi videtur sonus tantum esse Phormionis perturbati & cogitabundi, nihil repræsentans: nisi forte dicturus erat, *ecce reddet.* Basil. Faber.

6. *Sic opinor.*] Hæc omnia Phormio, (*si rogitabit*,&c.) secum profunde de negotio

PH. *Cedo senem: jam instructa sunt mihi corde consilia omnia.*
GE. *Quid ages?* PH. *quid vis, nisi ut maneat Phanium, atque ex crimine hoc*
Antiphonem eripiam, atque in me omnem iram derivem Senis?
GE. *O vir fortis atque amicus! verum hoc sæpe, Phormio,*
Vercor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique. PH. *ah,*
Non

DONATI.

quid si respondebit? An, quid si mulierem reddet? *Sic opinor.*] Non ad *Tu impulisti* hoc pertinet: sed ad id, quod secum tacitus volvit Phormio.

7. *Cedo senem.*] Hic alii exclusisse torporem somni inducunt parasitum. alii transglutisse quod in ore mandebat: quasi hoc moræ fuerit ad vincendum senem. *Cedo senem.*] Non parvi moliminis certamen impendet: quum senex dixerit, *Hominem commonstrarier mihi istum volo:* parasitus dicat, *Cedo senem.*

8. *Quid ages?*] Non interrogantis, sed metuentis hoc dictum est. *Quid vis, nisi ut maneat Phanium.*] Tria promittit, in quibus omnis causa Antiphonis est constituta. *Atque ex crimine hoc.*] Sic dixit, Ex crimine eripiam, quasi ex incendio. Considera, trium rerum, quas promittit, gradus per αὔξησιν esse servatos. *Phanium.*] Uxorem scilicet Antiphonis.

9. *Antiphonem eripiam.*] Bene *Eripiam* dixit: quo vim significat doli, pro eo qui jam teneatur oppressus. *Virgilius*,

— Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi. —

In me omnem iram derivem senis?] *Derivatio* dicitur inflexio criminis ab eo ad quem pertinebat, ad eum ad quem non pertinet.

10. *O vir fortis atque amicus!*] Ordine laudavit. plus est enim *Amicus*, quam *Vir fortis*. Et apparet, adversum Getam exclamasse: quod majorem vim habet, quam si *Amice* dixisset. *O vir fortis, atque amicus!*] Nominativum pro Vocativo posuit. *Verum hoc sæpe Phormio.*] Bene *sæpe* addidit, ut sententiam faceret de speciali dicto.

11. *Vercor ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique.*] Quid est *istæc*? nimium audax scilicet. Et convenit hoc dictum Getæ; qui & supra dixerat, Et parasitus quidam Phormio, homo confidens. *Verum hoc sæpe, Phormio, Vereor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat.*] Et consuetudine Romana dixit: quia sæpe in nervum conjiciebantur, ex aliquo maleficio in carcerem missi. An numquid proverbium à sagittariis natum est: quod immoderatæ plerumque vires, adducendo arcu non telum incitent, sed nervum rumpant? An ex eo, quod sæpe fortius ferientes, nervum sibi aliquem lædant? Ergo fortitudine nimia sæpe vinci, sæpe decipi contigit. *In nervum erumpat denique.*] *Denique*, modo παρέλκον, Terentiana consuetudine, qui hanc particulam in ultima ponit sententia.

VARIORUM.

gotio cogitans, & dolos ultro citroque varios agitans, nec, quid Geta diceret interim, attendens.

11. *Ne in nervum erumpat, &c.*] Id est, in carcerem conjiciaris tu. nam nervus vinculi genus est, quo alligabantur, qui in servitutem aliis tradebantur. *P. Marsus.* Quadrat in temerariam, inconsideratamque audaciam, quæ plerunque infelix esse solet, & in maximum malum adducere. Sumptum putatur à sagittariis, qui dum nervum arcualem addunt immodice, rumpunt nonnunquam, idque non sine suo periculo. *Barland.*

Non ita est: factum est periclum: jam PEDUM *visa est via.*
Quot me censes homines jam deverberasse usque ad necem?
Hospites, tum cives: quo magis novi, tanto sæpius.
Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mihi scriptam dicam?
GE. *Quid istuc?* PH. *quia* NON RETE ACCIPITRI TENDITUR, *neque milvio,*

Qui

DONATI.

12. *Jam pedum visa est via.*] Pedum pro pedibus. & *visa* ἀντὶ τοῦ *provisa*. Et totum μεταφορικῶς.

13. *Quot me censes homines jam deverberasse usque ad necem?*] Parasitice totum translationibus loquitur. hujusmodi est enim vis umbraticorum hominum, scurrilis oratio.

14. *Hospites, tum cives.*] Ἀνακόλουθον secundum: deest enim supra, *cum*. Et bene posterius posuit id quod majus est.

15. *Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mihi scriptam dicam?*] Plus est, hoc per interrogationem intulisse, quam si diceret, Nunquam mihi scripta est injuriarum dica. *Injuriarum audisti mihi scriptam dicam?*] Ἀκυρολογία. sic enim & *Tullius, Scribitur Heraclio dica. Dica.*] *Dica* causa est Græce, quæ fit Latine *dica*: ut *Acte Acta, Calliope Calliopa.*

16. *Quid istuc.*] Interrogare dicitur & fingitur Geta, ut parasitica progrediatur oratio. *Quia non rete accipitri tenditur, neque milvio.*] Rursus per ἀλληγορίαν loquitur parasitus: ut totum triviale sit, à conviviis escisque translatum. *Quia non rete accipitri tenditur, neque milvio.*] Legitur & *Tennitur*. habet enim *N* litera cum *D* communionem.

VARIORUM.

12. *Jam pedum visa est via.*] Hoc est, id negotii non hic primum tento; eam fortunam non nunc demum periclitor. *Basil. Fabr.* Quid hoc sit, equidem fateor me non intelligere. Neque enim certe *via pedum*, ita dici posse videtur, ut Græci ac Latini dicunt δοῦπον, τεῖχος, δέσ-τλω ποδῶν: Item μόθον ποδοῖν, ἴχνια ποδῶν. Ac, si maxime aliquis αὐθάδης eo modo dici hoc quoque contendat, sensus tamen quem eliciet, aut frigidus erit, aut nimis argutus, uterque *Terentio* indignus. Ego distinctione locum puto rectissime & sanari & explicari, si scilicet legatur:

Factum est periclum jam pedum: Visa est via. Bergius.

Quæ tamen omnia eodem tendunt, ut tritam sibi ac exploratam viam se insistere dicat Phormio, ac proinde non esse quod timeat Geta.

14. *Quo magis, &c.*] Imo vero: *quo sæpius, tanto novi magis.* Hoc enim dicit, cum jam tam multos homines deverberavisse, impune sibi fuerit, etiam imperito, & minus callido, nihil jam veteratori periculi metuendum. *Palmerius. Quo magis, &c.*] Quo notior via, tantò plures quotidie perdo. Usus promptum fecit: & quantum accedit peritiæ, tantum & maleficiis.

15. *Scriptam dicam.*] *Et lin.* 25. *Ten' asymbolum?* In palliatis fabulis Poëtæ mores, & studia, & instituta Græcorum imitantur: ac proinde quæ ad eas pertinent, quo Græca magis videantur, Græcis ponunt vocabulis. Sic hoc loco & supra Act. I. Sc. 2. *scribere dicam.* & *Cicero* in Verr. 4. propter *Siculos*, qui Græce loquebantur: sic, obolum, minam, talentum, Philippeum dicunt, sestertium & assem non dicunt: sic dicunt *symbolam*. In Andr. *Symbolam dedit.* & hic *asymbolum* ex consuetudine *Atheniensium*, ubi *asymboli* dicebantur parasiti, pro quibus Reges solvebant. *Turnebus.*

16. *Quid istuc.*] Rivius legit, *Qui istuc.*

Non

Qui male faciunt nobis: illis qui nihil faciunt, tenditur.
Quia enim in illis fructus est, in illis opera luditur.
Aliis aliunde est periclum, unde aliquid abradi potest:
Mihi sciunt nihil esse. dices, ducent damnatum domum.
Alere nolunt hominem edacem. & sapiunt, mea quidem sententia,
Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.

GE. *Non*

DONATI.

17. *Qui malefaciunt nobis.*] Ore & unguibus scilicet. *Illis qui nihil faciunt, tenditur.*] Non sic accipe, *Nihil faciunt*, quasi dicat, nec bene nec male: sed quum legeris *Nihil faciunt*, subaudito, *nobis male.*

18. *Quia enim in illis fructus est.*] Παρέλκον tertium: quo aut *Quia* (& sic *enim* subjugatur) aut ipsum *enim* supervacuum est. *In illis fructus est.*] Quia nihil faciunt nobis male. *Quia enim in illis fructus est.*] *Fructus*, cibus: quia *frumen* dicitur tractus gulæ, quia cibus in alvum demittitur. *In illis opera luditur.*] Qui malefaciunt nobis. *Luditur.*] Exercetur. An illuditur, id est, frustratur.

19. *Aliis aliunde est periculum, unde aliquid abradi potest.*] Utrum hic sensus est, quasi dixerit, Aliud aliis periculum affertur, à quibus aliquid auferri potest? An alii aliunde periclitantur, quam creduntur? est enim illis causa periculi, non quæ videtur, sed quia ab his aliquid auferri potest. *Unde aliquid abradi.*] *Abradi*, per vim auferri.

20. *Mihi sciunt nihil esse.*] Rei scilicet. *Ducent damnatum domum.*] Secundum jus scilicet, quo obærati, quum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. *Ducent damnatum domum.*] Miris usus est verbis ad extenuandam pœnam, & rem ad commodum transferendam. nam quod obæratis inimicum est, id parasitus maxime optat, duci ab aliquo domum. Addidit autem, *Damnatum*, quasi qui irrideat genus damnationis, in qua victor pascere compellitur, & pascitur victus.

21. *Alere nolunt hominem edacem.*] Sensus est, Sciunt edacem, & ideo nolunt alere. Et hoc sic pronuntiandum, ut facete totum videatur illatum, Quando obæratus sit sub hujusmodi pœna: nec accusari ab aliquo se queritur, neque damnari. *Hominem edacem.*] Se significat. *Sapiunt.*] Sibi consulunt.

22. *Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.*] Parasitice *Beneficium summum* dixit *alere*. *Pro maleficio.*] Pro injuria. *Reddere.*] Retribuere, reponere.

VARIORVM.

Non rete accipitri, &c.] Hinc *Anacharsis*, *Solonis* leges aranearum telis similes dicebat; quas animalia fortiora perrumpunt, sed minuta inhærent. *Weitzius.*

20. *Dices.*] Probat illud argumento à tuto: etiamsi damnatus domum ductus fuerit, tamen edacem non ferent. *Willichius. Ducent damnatum, &c.*] Decemviri nexos, ni suo viverent, à creditoribus ali voluerunt; quo hic alludit. Et verbo *Ducere*, utebantur antiqui proprie in condemnatis, in addictis, in iis, quibus à Magistratu manus injecta esset. *Cic. in Rull.* Ego is, Coss. qui concionem meam? qui Tribunum plebis perhorrescam? sæpe & sine causa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si Tribunus plebis duci jussisset? In XII. tabul. *Ast qui ei endo jure im adducit, secum ducito.* Et notum est verbum illud usitatum in actionibus: *Ducas licet.* Quin & genus illud lo-

GE. *Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia.*
PH. *Immo enim nemo satis pro merito gratiam Regi refert.*
Ten' asymbolum venire, unctum atque lautum è balneis,
Otiosum ab animo? quum ille & cura, & sumptu absumitur,
Dum tibi sit quod placeat: ille ringitur, tu rideas:

Prior

DONATI.

23. *Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia.*] Multum promittit Geta parasito, quum dicat, nihil futurum, quod pro merito possit accipere. *Non potest satis pro merito ab illo.*] Hujusmodi sententias inferunt Poëtæ parenthesi, cum his quæ volunt inferre. *Ab illo tibi referri gratia.*] Non ab eo, qui te damnatum duxerit: sed Antiphone, de quo sermo est.

24. *Imo enim nemo satis pro merito gratiam regi refert.*] Bene parasitus, quidquid præstat, debere se dicit. Et est proprium personæ inferioris. *Virgilius,*

Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovemque
Concilias, tu das epulis accumbere divûm.

Gratiam.] Vicem. *Nemo satis pro merito gratiam regi refert.*] *Rex* alias regnator, alias dominus, alias dives significat. Sed nunc rationem habet nominis ad aliquid dicti, ad significandum parasitum. ut enim parasitus regis est; & libertus patronus liberti. quod si non esset, non *nemo* tantummodo, sed *nemo parasitus* diceret.

25. *Tene asymbolum venire, unctum, atque lautum è balneis.*] Hæc non ab Apollodoro, sed è sexto satyrarum Ennii translata sunt omnia: *Quippe sine cura, lætus, lautus, quum advenis, Infertis malis, expedito brachio, Alacer, celsus, lupino expectans impetu, Mox cum alterius abligurias bona: quid Censes dominis esse animi? pro divûm fidem! Ille tristis cibum dum servat, tu ridens voras. Tene asymbolum venire.*] Et hoc nomen constat inter parasitos confictum, atque compositum esse. Contra illud in Andria, *Symbolum dedit, cœnavit.*

26. *Otiosum ab animo.*] Πλεονασμός. Nam addidit *ab*, quum sufficeret *animo*. *Quum ille cura & sumptu absumitur.*] *Cura* in apparando, *Sumptu* in coëmendo.

27. *Dum tibi sit quod placeat.*] Acuenda vox in eo, quod ait *tibi*. Et hoc emi-

VARIORUM.

quendi, quo quis *uxorem domum ducere* dicitur, à coëmptione ortum puto. *Weitzius.*

25. *Te ne asymbolum.*] Sine symbola, sine sumptu. Docent Grammatici συμβολὴν id esse, quod pro sua parte quisque ad communes dapes confert, unde ἀσύμβολος, *qui nihil solvit. Camerarius.* Sunt tamen, qui *ad symbolum* legunt. In quo primas habent delicatissimi. Deinde loti balneis, & oleo odorato delibuti. Postremo sunt otiosi & securi. *Willich. Unctum atque lautum.*] Unctores ἀλεῖπται, servi sunt, qui in balneis dominum ungebant, atque illi muneri destinati erant. Consuetudo enim erat veterum, singulis diebus, antequam cibum caperent, in balneo se lavandi, & postea ungendi. Imitatione *Aristophanis* dictum hoc est à *Terentio*, qui in Pluto sic habet:

Λουσάμενος, λιπαρὸς, χωρῶν ἐκ βαλανείου.

Extat in antiquo quodam codice, *lautum à balneis*: quemadmodum in Persa *Plautus*:

Lautum credo à balneis jam hic adfuturum.

Cui simile est, *otiosum ab animo*, quod mox sequitur, & *æger ab animo*, quod apud *Plautum*. Comicæ enim dicendi figuræ sunt. *Weitz.*

27. *Dum tibi sit.*] Membranæ *Werdenses*

Prior bibas, prior decumbas: cœna dubia apponitur?
GE. *Quid istuc verbi est?* PH. *ubi tu dubites, quid sumas potissimum.*
Hæc, cum rationem ineas, quam sint suavia, & quam cara sint,
Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem Deum?

GE. *Se-*

DONATI.

nenter adjectum est, non sui curam, sed convivarum gerere illum qui vocat. *Ille ringitur, tu rideas.*] Poëtico lepôre & iisdem syllabis diversa significantia prope invicem posuit, *Ringitur* & *Rideas.* *Ille ringitur, tu rideas.*] Varie: nam pronuntiativo conjunctivum miscuit. Non enim dixit, *Ringatur.* *Ringi* est stomachari tacitum. est enim translatio à canibus latraturis.

28. *Prior bibas, prior decumbas.*] Hoc ad procacitatem parasitorum retulit. *Prior decumbas.*] Sic alibi, *Maturè veniunt, discumbitur*, inquit. *Cœna dubia apponitur.*] Et hoc adeo parasiticum verbum est, ut id non intelligat Geta.

29. *Quid istuc verbi est?*] Ut intelligat populus, idcirco non intelligit, & vult doceri Geta. Ostendit autem Poëta, pro unaquaque re verba propria esse, neque communia cum iis, qui diversi sunt actus *Ubi tu dubites, quid sumas potissimum.*] Non *Potius*, sed *Potissimum* dixit: ut in re omni aliis alia monstraret potiora. *Plautus, Standum est in lecto, si quid de summo petas.*

30. *Hæc cum ratione ineas.*] Intelligas, æstimes. *Quam sint suavia, & quam cara sint.*] Nonnihil philosophatus est Poëta, ostendendo multis suavia esse quæ cara sint. *Cara.*] Magni pretii.

31. *Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem Deum?*]Hoc est quod ait, *Imo enim vero nemo satis pro merito gratiam regi refert. Non tu hunc habeas plane præsentem Deum?*] *Præsentes* Dii sunt, vel qui statim præstant: vel qui coluntur & videntur, ut Sol & Luna. Alii *Præsentem* pro potentissimo accipiunt. ut *Virgil.*

— *Quo non præsentius ullum.*

VARIORVM.

densès habent, *Dum tibi fit.* Verbo non multum; sententiæ, permagna elegantia accedit. *Fieri* in conviviis, cum deliciæ instruuntur. *Plautus* Truculent.

Mane aliquid jam fiet. Jan. Gulielm. *Ille ringitur, &c.*] *Ringi* dicuntur canes, cum irritati, rictum diducunt, quasi latraturi aut morsuri. Transfertur ad eos qui taciti stomachantur, & qui vultu hilaritatem simulant, cum animo & intimis sensibus angantur, sibique magnopere displiceant. *Weitzius.*

28. *Prior bibas.*] Legitur quoque *bitas* à *bito*, quod est, *eo.* Ita *Plautus* in Rudente:

Siccine me spernis? DE. *Sic age, simul bito.*

Id est, *simul eo.* Ibat autem simul, ut sua opera facilius addiceretur. Nam apud *Terentium, bibas*, ante illud *decumbas* vix probabam: & de esca magis parasitum loqui ex arte arbitrabar, non de potu primum. Nihil moveo tamen: nam ex *Petronio Arbitro* conjicere est, potionem etiam, priusquam discumberent, poscere solitos: ut id fortasse spectarit parasitus. *Palmerius. Cœna dubia.*] *Cœnam dubiam* Romæ dicebant, quæ opipara esset, & vario apparatu affluens, & ut ipse *Phormio* exponit: *ubi tu dubites, quid sumas potissimum.* Eadem significatione & *dies dubius* dicitur, pro auspicato & felici: quasi in multis gaudiis, quid prius, quid posterius sit nescias. *Dubium* etiam periculosum significat. Et *dubia cœna* possit intelligi, quæ non careat suspicione veneni. *Jan. Gulielmus.*

30. *Rationem ineas.*] Tecum seriò reputes. Alii, *Hæc cum ratione.*

31. *Præsentem Deum.*] Allusio fit ad

GE. *Senex adest: vide quid agas. prima coitio est acerrima:*
Si eam sustinueris, postilla jam, ut lubet, ludas licet.

ACTVS SECVNDI SCENA TERTIA.

DEMIPHO. GETA. PHORMIO.

Argum. *Hac scena concertationem habet Demiphonis & parasiti. Clam patre uxorem duxerat Antipho: domum reversus pater illam vult ejicere: contra dicit Phormio.* Thes. 1. *Pauperes à ditioribus propter avaritiam fere negliguntur.* 2. *Servus fidelis herum suum traduci non patitur.*

EN, *unquam cuiquam contumeliosius*
Audistis factam injuriam, quam hac est mihi?

Adeste

DONATI.

32. *Senex adest: vide quid agas.*] Intervenit senex ultimo. & quidem, quod extra argumentum per inventionem dici potuit, consumptum est. *Vide quid agas.*] Non terrentis est, sed excitantis. *Prima coitio est acerrima.*] Translatio est à prælio. nam & congredi milites, & coire dicuntur.

33. *Si eam sustinueris.*] Multum de illo exigit, quando non dicit, si eum repuleris: sed potius, si eam sustinueris. *Postilla jam, ut lubet, ludas licet.*] In officio militari omne negotium vel pugna, vel ludus.

VARIORVM.

Dei vocabulum more veterum, qui pro quolibet benefactore olim accipiebatur. Nolebant enim ex *Diis*, tanquam bonorum auctoribus, aliquid mali sperare. Huic autem quisnam justam gratiam referret, cum tanta ejus sint in parasitum commoda, & merita, & contra parasiti in *Antiphonem*? Willichius.

32. *Prima coïtio.*] Primus impetus, ut Cæsar de militibus, & Florus, de Gallis, *Primus impetus eis major quàm virorum est; sequens, minor quàm fœminarum.*

DONATI.

EN UNQUAM CUIQUAM CONTUMELIOSIUS AUDISTIS FACTAM INIURIAM. *In hac scena, ut rhetoribus placet, veluti quædam controversia est, quæ non tempore ex utraque parte tractatur. Ut si quis dicat, legem esse, ne de eadem re bis agatur; & item, ut orbam proximus ducat. quidam absente patre sub hoc nomine uxorem coactus est ducere: vult illam pater adveniens ejicere matrimonio: contradicitur. Meminisse autem debemus, in omni contentione ea maxime dici, quæ simplici patrisfamilias & calumnioso sycophantæ, improbißimoque parasito congruere, Poëtæ visa sunt.*

1. *En unquam cuiquam contumeliosius audistis factam injuriam.*] Jam instructi sunt advocati: & recte. longum enim fuerat omnia hæc post scenam geri. *En unquam.*] *En* vim habet indignationis post enarratam injuriam.

2. *Quam hæc est mihi?*] *Facta injuria,* subauditur.

VARIORVM.

1. *En unquam.*] Quanta sit inutilium hominum improbitas & animi malitia, qui ita sese comparare norunt, ut optimis etiam quibusvis & simplicibus negotium facessant, & illos suis iniquitatibus propellant, hac scena exprimitur. *Est* autem *malitia* (teste *Cicerone* in 3. de Divin.) *versuta & fallax nocendi ratio.* Et *Plato* de Rep. 4. *Perversos & versutos homines*, ait, *omnes artes novisse, quibus melioribus viris imponere possent.* Marsus.

3. *Quin*

Adeste quæso. GE. *iratus est.* PH. *quin tu hoc age. st.*
Iam ego hunc agitabo. Prô Deûm immortalium !
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam ? GE. *negat.*
DE. *Ipsum esse opinor , de quo agebam. sequimini.*
PH. *Neque ejus Patrem se scire qui fuerit ?* GE. *negat.*

PH. *Nec*

DONATI.

3. *Adeste quæso.*] Interim advocati κωφὰ πρόσωπα inducuntur ; & ridicule tacent prius , postea locuturi. Et *Adeste* proprie. *Adesse* enim causæ , proprii dicuntur patroni & amici. *Adeste quæso.*] Proprie advocatis *Adeste* dixit. Et quia ipse properantius pergit , rogat ut assequerentur. *Iratus est.*] Hoc ad excitandum Phormionem dicitur. *Quin tu hoc age. st.*] Annuit ut taceat. *St* significat silentium.

4. *Jam ego hunc agitabo.*] Modo *Jam* celeritatis est signum. *Hunc* cum contemptu dixit. *Agitabo* , perturbabo. *Prô Deûm immortalium!*] Ἔλλειψις , deest *Fidem*, aut quid tale. *Cicero* in Oeconomico , *Quid igitur , prô Deum immortalem! primum eam docebas quæso? Prô Deûm immortalium!*] Artificiose prior exclamat , ut Demipho qui injuriam passus est , ultro impetum accusationis incurrat.

5. *Negat Phanium esse hanc sibi cognatam?*] Additum pronomen est : quasi notam omnibus diceret. *Phanium esse hanc sibi cognatam.*] Magno ingenio *Terentius* impudentiam calumniatoris expressit. nam & prior incipit , & prior accusat. Et quia non potest dicere , expellit Phanium Demipho : *negat cognatam* , inquit. *Cognatam Demipho?*] Hæc est flagitatio , quæ etiam nomen tumultuose persequitur atque exagitat. Ideo callidus sycophanta patrisfamilias proprium nomen non solum invidiose infert , sed etiam repetit.

6. *Negat.*] Una opera Geta in duplici versatur dolo. nam & audiente jam sene , se ejus defensorem tanquam absentis , assimulat : & irritat ad vociferationem Phormionem , qui clamandi ulterius causam non haberet , si taceret Geta.

7. *Sequimini.*] Apparet , Demiphonem, ut patremfamilias, perturbari non mediocriter : quippe qui & advocatos conquisiverit adversus hominem sine advocatis agentem , & progredi non audeat, nisi illi sequantur. *Sequimini.*] *Sequimini* dicit, qui properantius & concitatiore gradu pergit iratus.

8. *Neque ejus patrem se scire, qui fuerit.*] Ambiguitas : quæ tamen sensu discernitur.

VARIORVM.

3. *Quin tu hoc age.*] Fabritius legit, *ages*. Variar. lect. 14. c. 17. In sacris imperari solitum silentium his verbis : *Favete linguis*. Et eadem de causa clamari solitum : *Hoc age*. Plutarch. *St.*] Silentii indicti particula vel nota. *Muretus*.

4. *Jam ego hunc, &c.*] *Agitabo* hic pro exagitabo & irritabo accipietur. Nam idem plane est , quod Græcis nonnunquam ἐξάγω, stimulo, concito, vehementer commoveo , καὶ παροξύνω. *Rivius*. *Pro Deûm.*] Fingit se certare cum *Geta*, & bis repetit nomen senis,ad invidiam & acrimoniam contentionis : cum priora submissa voce dixisset , ut solus Geta audiret.

6. *Cognatam.*] *Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis ait.* Ovid. Repetitio testandæ indignationi quasi justissimæ.

11. *Ava-*

PH. Nec Stilphonem ipsum scire qui fuerit? GE. negat.
PH. *Quia egens relicta est misera, ignoratur Parens:*
Negligitur ipsa: vide; AVARITIA QUID FACIT!
GE. *Si herum insimulabis avaritiæ, male audies.*
DE. *O audaciam! etiam me ultro accusatum advenit?*
PH. *Nam jam adolescenti nihil est quod succenseam,*

Si

DONATI.

9. *Nec Stilphonem ipsum scire qui fuerit?*] Hæc asseveratio mentientis est, imitata veritatem. *Nec Stilphonem ipsum scire.*] Quam multa calumniatores clamandi causa dicunt, & vociferandi: ut ipso strepitu terreant. *Nec Stilphonem ipsum.*] Tantundem quod supra, *Neque ejus patrem.* Scire debemus, hoc nomen non fictum à parasito, sed auditum à puella, quæ uxor ducta sit, dici. *Negat.*] Σύλληψις prima. nam extrinsecus audiendum est, *Pater.*

10. *Quia egens relicta est misera.*] Communis locus in avaritiæ generalitate approbatior, facilius enim hoc de omnibus, quam de Demiphone credatur: & ideo *Ignoratur* dixit, & *Negligitur:* non, Ignorat, nec, Negligit Demipho. *Ignoratur.*] Non agnoscitur, ignoratique fingitur. hoc enim significat modo. *Parens.*] Pater, nam ut variaret, *Parentem* dixit, quem supra dixerat *Patrem.* Patrem ergo dicit puellæ à Demiphone ignorari.

11. *Negligitur ipsa.*] Quia fieri potest, ut qui ignoret parentes puellæ, id est, ignorare se dicat, tamen ipsam non negligat puellam. utrumque conquestus est. *Avaritia vide quid facit!*] Hæc conversus ad circulum & coronam circumstantium dicit, & conqueritur. Nulla enim re magis populus concitatur, quam siquis egenum contemnat. inde & *Sallust. Bonis invident, & malos extollunt. Avaritia vide.*] Proprie *Vide* stomachantibus convenit, qui indignatione coguntur quasi cum aliquo colloqui. Sic in Adelphis, *Illud sis vide, exemplum disciplinæ.* Sunt qui putent illum alicui de corona circumstantium dicere moraliter.

12. *Si herum insimularis avaritiæ.*] *Insimulare*, est crimen ingerere. *Si herum insimularis.*] *Insimulatio* est & falsi & veri criminis incusatio. sic *Cicero, Nihil eorum quæ Galli insimulabant, negarunt. Insimulo* genitivo jungitur. *Male audies.*] Scilicet à me.

13. *O audaciam!*] Hæc exclamatio ostendit quid absente patre defenderit filius. *O audaciam! etiam me ultro accusatum advenit?*] Hic jam ostenditur, persuasum esse Demiphoni, vim adhibitam filio suo, uxorem ducere: uno, quum hunc audacem appellat; altero, quod dicit *etiam.* quæ conjunctio & Antiphonem complectitur, & sic accusatum.

14. *Nam jam adolescenti nihil est quod succenseam.*] Sic subtiliter ac latenter purgatur à Phormione apud patrem Antipho. nam quum dicit, *Nihil est quod succenseam adolescenti:* ostenditur, adhuc succensuisse, & inimico fuisse animo.

VARIORUM.

11. *Avaritia quid facit!*] Per exclamationem indicare vult *Phormio*, propter avaritiam pauperes cognatos amicos nihil fieri. Quare recte dixit *Cicero: Avaritiâ sanctissima quoque violari, & eo vitio nihil esse tetrius neque odiosius.* Quod etiam confirmat *Menand.*

—— Ἔργον εὑρεῖν συγγενῆ
Πένητός ἐστιν, οὐδὲ εἷς γὰρ ὁμολογεῖ
Αὐτῷ προσήκειν, τῆς βοηθείας τινὸς
Δεόμενον. ——

Marsus.

12. *Malè audire.*] Est vituperari, conviciis flagellari, pipulo differri.

16. *Cui*

Si illum minus norat: quippe homo jam grandior,
Pauper, cui opera vita erat, ruri fere
Se continebat: ibi agrum de nostro Patre

Colen-

DONATI.

Quum autem addit, *Si illum minus norat*: ostenditur, contradixisse sibi, & restitisse judicio; & sic dicit, quod si adolescens non agnoscens puellam, veniam non meruerit: pater negata cognata ferri non possit. *Nihil est quod succenseam.*] *Succensere* dicimus eum, qui quum amare debeat, læsus irascitur. Et vide, ut veteratorie ostendat contradixisse adolescentem.

15. *Si illum minus norat.*] Non dixit non *Norat*: sed, *Minus norat*: quasi & ipse nosse debuerit. *Quippe homo.*] Repente transit ad nominativum, quum supra dixerit *illum*: & deest *erat*: quod assumitur ab inferiore. *Jam grandior.*] Hic comparativus non habet significationem à positivo. Ut, *Jam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus. Quippe homo jam grandior.*] Argumentalis narratio dicitur, quæ nunc subjecta est ad fidem faciendam, & constituendam personam defensoris. Et *Grandior*, non *grandis*: quasi dicat, qui grandior fuit, quam ut illum adolescens optime nosse posset. *Jam grandior.*] Proprie *grandis* ad speciem refertur ætatis. ut *grandis puer*, & *grandis virgo*: *grandis natu* senex dicitur.

16. *Cui opera vita erat.*] Hic ostendit quam pauper fuerit. & *opera* septimi casus est, & *vita* nominativi. *Cui opera, vita erat.*] *Opera* pro victu posuit. & *opera* hic ablativus casus est. *Ruri fere.*] Id est, Ruri opera faciendo quærebat cibum. Et bene addidit *fere*. non enim semper, sed plerumque. *Ruri fere se continebat.*] Expresse ostendit miseriam hominis, qui in urbe natus interdixerat sibi accessu ejus, ob pudorem inopiæ. nam hoc significat *continebat*: unde *contenti* dicuntur, in malis durantes. Hoc autem veteres faciebant nobiles, quum ad paupertatem redacti essent. *Ruri fere se continebat.*] *Continere se* dicitur, qui contra voluntatem se continet.

VARIORUM.

16. *Cui opera vita erat.*] *Opera* adjectivum, aut adjectivi facie, pro, *operaria*: est enim nominandi casus, *opera vita*. neque mirum adeo. Sic enim omnes; *Cicero* maxime, *operas* pro operariis dicunt. Scio interpretem veterem dissentire, &, *opera*, auferendi casu accipere, ac *vitam* pro victu interpretari. Qui legunt, *Cui in opere vita erat*, ut *Rivius*, subintelligunt, *faciendo*, id est, qui rusticum opus faciendo, victum quærebat, aut vitam tolerabat. Nam *facere opus* apud *Terentium* non semel pro, *in agro laborare*, fodiendo arandove accipitur. Velut in Heautont.

Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ.

Et hic:

Opus ruri faciundum.

Alias *facere opus*, proprie verbum est castrense, significatque castra communire, fossam & vallum circumdare, quo modo sæpe apud historicos *Titum Livium*, & *C. Cæsarem* usurpatum invenies. Inde in *opere esse* milites dicuntur, cum vallo fossaque mœnia cingunt, vel turres extruunt, vel cuniculos in urbem agunt. *Palmerius.* Atticum hoc loco loquendi genus est, ut illud veteris Poëtæ apud *Athenæum* Dipnos. lib. 1.

Οὐδὲν ὁ μάγειρος τοῦ ποιητοῦ διαφέρει.

Ὁ νοῦς γάρ ἐστιν ἑκατέρῳ τούτων τέχνη.

Simili enim modo dictum ὁ νοῦς, τέχνη: ut à *Terentio*, *vita*, *opera*. Aliud ergo *Donatus* egisse videtur, cum hæc aliter explicat. *Lindebrogius.*

 19. *Co-*

Te indignas, seque dignas contumelias
Numquam cessavit dicere hodie. DE. *ohe desine.*
Adolescens, primum abs te hoc bona venia peto,
Si tibi placere potis est, mihi ut respondeas:
Quem amicum tuum ais fuisse istum? explana mihi.
Et qui cognatum me sibi esse diceret?
PH. *Proinde expiscare, quasi non nosses.* DE. *nossem?* PH. *ita.*
DE. *Ego me nego: tu, qui ais, redige in memoriam.*
PH. *Eho, tu sobrinum tuum non noras?* DE. *enicas:*
Dic nomen. PH. *nomen? maxume.* DE. *quid nunc taces?*

PH. *Perii*

DONATI.

dit *Homo*: ut videatur nihil de præsentia domini cogitasse. *Absenti tibi.*] Tunc fidelis opera est, si absens aliquis defendatur. hoc ergo confirmat, velut indicando. Sic in Andria,

O Chreme, per tempus hic advenis. ausculta.

29. *Seque dignas contumelias.*] Id est, quas ipse debet audire.

30. *Ohe desine.*] Hac voce ostendit, plus justo pro se locutum videri Getam. nam *Ohe* interjectio est, satietatem usque ad fastidium designans. *Desine.*] Imponit silentium Getæ: quasi validiora dicturus sit. & supra *Tace* dixit senex.

31. *Adolescens, primum abs te.*] Et hæc authoritas in senibus, ut qui minoris ætatis fuerint, illos appellatione pueri, vel adolescentis, vel juvenis etiam ostendant: ut hoc de nomine illis quidem detrahant, sibi vero authoritatem attribuant. Sic *Virgilius*:

O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas. ——

Bona venia.] Sine ira, sine discordia.

32. *Si tibi placere potis est.*] Pro *Potest.* *Mihi ut respondeas.*] Bene *Mihi*: utpote patri adolescentis, vel domino Getæ, vel etiam seni. Et verbum est scrupulose aliquid interrogantium. Sic *Virgilius*,

Mihique hæc edissere vera roganti.

Et, *Dic mihi, Damœta, cujum pecus?*

33. *Quem amicum tuum ais fuisse?*] *Ais* dicimus de iis, qui vana loquuntur: *Dicere* autem dicimus de iis, qui validiora. *Explana.*] Manifesta, expone.

34. *Et qui cognatum.*] *Qui*, quomodo, unde.

35. *Proinde expiscare, quasi non nosses.*] *Proinde*, ita similitudinis adverbium est modo, non conjunctio. ut, *Proinde tona eloquio solitum tibi.* *Exipiscari*, est diligentissime quærere, ubinam pisces lateant. ergo verbum est tractum à piscatoribus.

36. *Ego me nego, tu qui ais.*] Subauditur ad omnia, *nosse*.

37. *Eho tu sobrinum tuum.*] Populari quadam, vulgarique fatigatione, utpote scurra, respondit.

38. *Nomen? maxime.*] Falsa non habent memoriam. hic ergo deest, nescio, vel necessarium est. *Quid nunc taces?*] Urget senex: quia intelligit eum nomen nescire.

VARIORUM.

30. *Dicere hodie.*] *Hodie* hic pro *modo* accipe, ut alibi futuro tempore, pro *mox* usurpatur. Vide *Heautont.* Act. 1. Scen. 2.

37. *Eho tu, &c.*] Calliditate abutitur, ne nomine prodito respondere cogatur. *Willich.* *Sobrinum*] *Sobrini* (qui & *consobrini* quanquam sunt qui distinguant:) qui ex duabus pluribusve sororibus sunt nati, ut *patrueles*, qui ex fratribus, cognati.

41. Non

PH. *Perii hercle! nomen perdidi.* DE. *hem, quid ais?* PH. *Geta,*
Si meministi quid olim dictum est, subjice. hem!
Non dico: quasi non noris, temptatum advenis.
DE. *Egone autem tempto?* GE. *Stilpho.* PH. *atque adeo quid mea?*
Stilpho est. DE. *quem dixti?* PH. *Stilphonem, inquam, noveras?*
DE. *Neque ego illum noram: neque mihi cognatus fuit*
Quisquam isthoc nomine. PH. *itane? non te horum pudet?*
At si talentûm rem reliquisset decem.
DE. *DI tibi malè faciant.* PH. *primus esses, memoriter*
Progeniem vostram usque ab avo atque atavo proferens.
DE. *Ita ut dicis. ego tum si advenissem, qui mihi*
Cognata ea esset, dicerem: itidem tu face.

Cedo,

DONATI.

40. *Subjice.*] Suggere.

41. *Non dico: quasi non noris.*] Mire nam videtur arte cœlare id, quod invitus nesciebat.

42. *Stilpho.*] Σύλληψις. nam reddit nominativum, *est* utique Stilpho, ut rursus ad accusativum, *Noveras*, Stilphonem scilicet.

43. *Stilphonem inquam noveras.*] Figura ἐπιτροχασμός. Est autem ἐπιτροχασμὸς verborum super se invicem effusio, quæ fit adversarii causa turbandi. sic *Cicero: Convitum &* * *Virgilius:*

—— Nec longe scilicet hostes
Quærendi nobis, circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
Semper erit? ——

Stilphonem inquam noveras.] Quasi dicat, Convincam, si neges.

46. *At si talentum rem reliquisset.*] Ἀξιόπιστον illud fecit. *At si talentum rem reliquisset decem.*] More Romanorum, apud quos hæreditas pecuniæ erat. *Talentum* autem quod dixit, more Græcorum admiscuit.

49. *Ita ut dicis.*] Ita sum, inquit, ut dicis, avarus & superbus. Et vide senem de injuria non agere: quia justæ confidit & nititur causæ. Plerumque enim hac constantia animi fulciuntur, qui juri confidunt. At contra, qui nullo jure freti sunt, litigant, & ad injurias prosiliunt: ut his saltem perturbent adversarium, qui jure non valent. Condono igitur, inquit, tibi omne contumeliæ genus. *Ego tum si advenissem.*] Deest *Ad judicium*: ut sit, Quum ad judicium venissem. *Qui mihi cognata.*] *Qui*, unde, quomodo.

VARIORUM.

41. *Non dico.*] Cum indignatione & vociferatione hoc proferendum est. Nam callide simulat se data opera tacere nomen, quod non succurrebat. *Geta* tamen nonnihil opitulatur. ita servi mutuas operas tradunt. *Willichius.*

48. *Proferens.*] *Esses proferens*, pro proferres, Græcismus, ut Andr. Act. 4. sc. 5. *ut tu sis sciens*, id est, ut scias.

57. *In-*

TUTE HOC INTRISTI, *tibi omne est exedendum: accingere:*

5 GE. *Obsecro te.* PH. *si rogabit?* GE. *in te spes est.* PH. *eccere. Quid si reddet?* GE. *tu impulisti.* PH. *sic opinor.* GE. *subveni.* PH. *Cedo*

DONATI.

4. *Tute hoc intristi, tibi omne est exedendum.*] Παροιμία apta parasito, quæ de cibo est. Hoc autem inter rusticos de alliato moretario dici solet. Et bene *Intristi*: proprie enim *intrita*, dicitur hujusmodi cibus. *Accingere.*] Appara te, atque expedi.

5. *Eccere. quid si reddet?*] Totum hoc quasi alia agens loquitur parasitus: ut ex hoc appareat quid intersit inter audaciam sycophantæ improbi, & patrisfamilias perturbationem minime litigiosi. nam ille in bona causa advocatos quærit, & ipse sollicitus in toto actu est: hic in puncto temporis se ad calumniam præparavit.

6. *Quid si reddet?*] Bene jam ad illud respicit fabula, quod futurum est, propter Phædriam. *Quid si reddet?*] Hoc est, quare quicquid hinc incommodi acciderit, in te redundabit. Vel tu fuisti author consilii de ducenda puella; æquum est ut tuo periculo rem expedias.

5. *Obsecro te.*] Ego arbitror, ista verba *Getæ* continuam orationem inter se constituere: *Obsecro te, in te spes, tu impulisti, subveni.* Nam verba quæ interloquitur *Phormio*, potius cogitantis secum, & consilium quærentis, quam respondentis esse videntur. Quid *Phormio* cogitet, partim exponitur à *Donato*, partim tacetur. GE. *Obsecro.* PH. *Si rogabit?* nimirum unde sibi sit cognata Phanium. GE. *In te spes est.* PH. *Ecce re.*] Dubium una ne sit dictio, ut *Ecce re*, pro *ecce res*, sive, *ecce rem* si positum; an *eccere* sit jusjurandi adverbium, hoc est, per *ædem Cereris*, quale est *Ædepol*, *Ecastor.* Ut, si *ecce re*, pro, *ecce* positum sit, ipse *Phormio* admiretur dexteritatem commenti sui, cur sit cognata; aut si sit jus jurandi adverbium, juramento asseveret, optime esse excogitatum responsum. Postea sentiens suo invento aliquid responderi posse, subjicit, *Quid si reddet?* hoc est, respondebit. cui cum anthypophora esset parata, qua eum nodum dissolveret, ac ad plenum se argumentationibus instruxisset, *Sic opinor*, inquit. ac deinde ad conflictum paratus, exposcit adversarium, subjiciens: *Cedo senem.* quem virum appellare dedignatur, sed *senem*, hoc est, ætate imbecillem, & annis confectum, & de quo facile victoria reportari possit. *Nannius.* *Eccere.*] Aposiopesis est obscurissima. mihi videtur sonus tantum esse Phormionis perturbati & cogitabundi, nihil repræsentans: nisi forte dicturus erat, *ecce reddet.* Basil. Faber.

6. *Sic opinor.*] Hæc omnia Phormio, (*si rogitabit*, &c.) secum profunde de negotio

VARIORUM.

4. *Tute hoc intristi.*] *Intrita* est proprie ἐμβαμμα. Intrita ex vino, ex posca, ex aqua, apud *Celsum*, est panis intritus & friatus in aquam, aut poscam, aut vinum. Ἔνθρυπτος ἄρτος Græcis: *intritus cibus* Phædro. Ad hanc intriti significationem traho hoc proverbium, non autem ad *moretum*, ut voluit *Donatus*, aut *alliatum moretarium.* Virtuvius *mortarium* pro rudere pinsito & subacto aliquot locis posuit, hodieque nos *harenatum cum calce* sic vocamus: sed & alveum in quo subigitur, *arenatum* dixere *mortarium.* Inde & nos ἀλιτρεμβανον sic dicimus. *Mortarium* quasi moretarium; in quo subigebatur *moretum.* quod genus cibi *intritam* etiam vocabant, vulgo *farciam.* Inde & *intrita*, & *mortarium* quo parietes farciuntur. *Salmasius.* *Tute hoc intristi.*] Per te hoc factum est, & tu hujus mali causa es:

PH. *Cedo senem: jam instructa sunt mihi corde consilia omnia.*
GE. *Quid ages?* PH. *quid vis, nisi ut maneat Phanium, atque ex crimine hoc*
Antiphonem eripiam, atque in me omnem iram derivem Senis?
GE. *O vir fortis atque amicus! verum hoc sæpe, Phormio,*
Vercor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique. PH. *ah,*
Non

DONATI.

quid si respondebit? An, quid si mulierem reddet? *Sic opinor.*] Non ad *Tu impulisti* hoc pertinet: sed ad id, quod secum tacitus volvit Phormio.

7. *Cedo senem.*] Hic alii exclusisse torporem somni inducunt parasitum. alii transglutisse quod in ore mandebat: quasi hoc moræ fuerit ad vincendum senem. *Cedo senem.*] Non parvi moliminis certamen impendet: quum senex dixerit, *Hominem commonstrarier mihi istum volo:* parasitus dicat, *Cedo senem.*

8. *Quid ages?*] Non interrogantis, sed metuentis hoc dictum est. *Quid vis, nisi ut maneat Phanium.*] Tria promittit, in quibus omnis causa Antiphonis est constituta. *Atque ex crimine hoc.*] Sic dixit, Ex crimine eripiam, quasi ex incendio. Considera, trium rerum, quas promittit, gradus per αὔξησιν esse servatos. *Phanium.*] Uxorem scilicet Antiphonis.

9. *Antiphonem eripiam.*] Bene *Eripiam* dixit: quo vim significat doli, pro eo qui jam teneatur oppressus. *Virgilius*,

— *Tune hinc spoliis indute meorum*
Eripiare mihi. ——

In me omnem iram derivem senis?] *Derivatio* dicitur inflexio criminis ab eo ad quem pertinebat, ad eum ad quem non pertinet.

10. *O vir fortis atque amicus!*] Ordine laudavit. plus est enim *Amicus*, quam *Vir fortis*. Et apparet, adversum Getam exclamasse: quod majorem vim habet, quam si *Amice* dixisset. *O vir fortis, atque amicus!*] Nominativum pro Vocativo posuit. *Verum hoc sæpe Phormio.*] Bene *sæpe* addidit, ut sententiam faceret de speciali dicto.

11. *Vercor ne istæc fortitudo in nervum erumpat denique.*] Quid est *istæc?* nimium audax scilicet. Et convenit hoc dictum Getæ; qui & supra dixerat, Et parasitus quidam Phormio, homo confidens. *Verum hoc sæpe, Phormio, Vereor, ne istæc fortitudo in nervum erumpat.*] Et consuetudine Romana dixit: quia sæpe in nervum conjiciebantur, ex aliquo maleficio in carcerem missi. An numquid proverbium à sagittariis natum est: quod immoderatæ plerumque vires, adducendo arcu non telum incitent, sed nervum rumpant? An ex eo, quod sæpe fortius ferientes, nervum sibi aliquem lædant? Ergo fortitudine nimia sæpe vinci, sæpe decipi contigit. *In nervum erumpat denique.*] *Denique*, modo παρέλκον, Terentiana consuetudine, qui hanc particulam in ultima ponit sententia.

VARIORUM.

gotio cogitans, & dolos ultro citroque varios agitans, nec, quid Geta diceret interim, attendens.

11. *Ne in nervum erumpat, &c.*] Id est, in carcerem conjiciaris tu. nam nervus vinculi genus est, quo alligabantur, qui in servitutem aliis tradebantur. *P. Marsus.* Quadrat in temerariam, inconsideratamque audaciam, quæ plerunque infelix esse solet, & in maximum malum adducere. Sumptum putatur à sagittariis, qui dum nervum arcualem addunt immodice, rumpunt nonnunquam, idque non sine suo periculo. *Barland.*

Non ita est : factum est periclum : jam PEDUM visa est via.
Quot me censes homines jam deverberasse usque ad necem?
Hospites, tum cives : quo magis novi, tanto sæpius.
Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mihi scriptam dicam?
GE. *Quid istuc?* PH. *quia* NON RETE ACCIPITRI TENDITUR, *neque milvio,*

Qui

DONATI.

12. *Jam pedum visa est via.*] *Pedum* pro pedibus. & *visa* ἀντὶ τοῦ *provisa.* Et totum μεταφορικῶς.

13. *Quot me censes homines jam deverberasse usque ad necem?*] Parasitice totum translationibus loquitur. hujusmodi est enim vis umbraticorum hominum, scurrilis oratio.

14. *Hospites, tum cives.*] Ἀνακόλουθον secundum : deest enim supra, *cum.* Et bene posterius posuit id quod majus est.

15. *Cedo dum, en unquam injuriarum audisti mihi scriptam dicam?*] Plus est, hoc per interrogationem intulisse, quam si diceret, Nunquam mihi scripta est injuriarum dica. *Injuriarum audisti mihi scriptam dicam?*] Ἀκυρολογία. sic enim & *Tullius, Scribitur Heraclio dica. Dica.*] *Dica* causa est Græce, quæ fit Latine *dica* : ut *Acte Acta, Calliope Calliopa.*

16. *Quid istuc.*] Interrogare dicitur & fingitur Geta, ut parasitica progrediatur oratio. *Quia non rete accipitri tenditur, neque milvio.*] Rursus per ἀλληγορίαν loquitur parasitus: ut totum triviale sit, à conviviis escisque translatum. *Quia non rete accipitri tenditur, neque milvio.*] Legitur & *Tennitur.* habet enim *N* litera cum *D* communionem.

VARIORVM.

12. *Jam pedum visa est via.*] Hoc est, id negotii non hic primum tento ; eam fortunam non nunc demum periclitor. *Basil. Fabr.* Quid hoc sit, equidem fateor me non intelligere. Neque enim certe *via pedum*, ita dici posse videtur, ut Græci ac Latini dicunt δοῦπον, τεῖχος, ὀρχηστὺν ποδῶν : Item ῥέθον ποδοῖν, ἴχνια ποδῶν. Ac, si maxime aliquis αὐθάδης eo modo dici hoc quoque contendat, sensus tamen quem eliciet, aut frigidus erit, aut nimis argutus, uterque *Terentio* indignus. Ego distinctione locum puto rectissime & sanari & explicari, si scilicet legatur :

Factum est periclum jam pedum : Visa est via. Bergius.

Quæ tamen omnia eodem tendunt, ut tritam sibi ac exploratam viam se insistere dicat Phormio, ac proinde non esse quod timeat Geta.

14. *Quo magis, &c.*] Imo vero : *quo sæpius, tanto novi magis.* Hoc enim dicit, cum jam tam multos homines deverberavisse, impune sibi fuerit, etiam imperito, & minus callido, nihil jam veteratori periculi metuendum. *Palmerius. Quo magis, &c.*] Quo notior via, tantò plures quotidie perdo. Usus promptum fecit : & quantum accedit peritiæ, tantum & maleficiis.

15. *Scriptam dicam.*} *Et lin.* 25. *Tem asymbolum?* In palliatis fabulis Poëtæ mores, & studia, & instituta Græcorum imitantur : ac proinde quæ ad eas pertinent, quo Græca magis videantur, Græcis ponunt vocabulis. Sic hoc loco & supra Act. 1. Sc. 2. *scribere dicam.* & *Cicero* in Verr. 4. propter *Siculos*, qui Græce loquebantur : sic, obolum, minam, talentum, Philippeum dicunt, sestertium & assem non dicunt: sic dicunt *symbolam.* In Andr. *Symbolam dedit.* & hic *asymbolum* ex consuetudine *Atheniensium*, ubi *asymboli* dicebantur parasiti, pro quibus Reges solvebant. *Turnebus.*

16. *Quid istuc.*] Rivius legit, *Qui istuc.*

Non

Qui male faciunt nobis: illis qui nihil faciunt, tenditur.
Quia enim in illis fructus est, in illis opera luditur.
Aliis aliunde est periclum, unde aliquid abradi potest:
Mihi sciunt nihil esse. dices, ducent damnatum domum.
Alere nolunt hominem edacem. & sapiunt, mea quidem sententia,
Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.

GE. *Non.*

DONATI.

17. *Qui malefaciunt nobis.*] Ore & unguibus scilicet. *Illis qui nihil faciunt, tenditur.*] Non sic accipe, *Nihil faciunt*, quasi dicat, nec bene nec male: sed quum legeris *Nihil faciunt*, subaudito, *nobis male.*

18. *Quia enim in illis fructus est.*] Παρέλκον tertium: quo aut *Quia* (& sic *enim* subjugatur) aut ipsum *enim* supervacuum est. *In illis fructus est.*] Quia nihil faciunt nobis male. *Quia enim in illis fructus est.*] *Fructus*, cibus: quia *fumen* dicitur tractus gulæ, quia cibus in alvum demittitur. *In illis opera luditur.*] Qui malefaciunt nobis. *Luditur.*] Exercetur. An illuditur, id est, frustratur.

19. *Aliis aliunde est periculum, unde aliquid abradi potest.*] Utrum hic sensus est, quasi dixerit, Aliud aliis periculum affertur, à quibus aliquid auferri potest? An alii aliunde periclitantur, quam creduntur? est enim illis causa periculi, non quæ videtur, sed quia ab his aliquid auferri potest. *Unde aliquid abradi.*] *Abradi*, per vim auferri.

20. *Mihi sciunt nihil esse.*] Rei scilicet. *Ducent damnatum domum.*] Secundum jus scilicet, quo obærati, quum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. *Ducent damnatum domum.*] Miris usus est verbis ad extenuandam pœnam, & rem ad commodum transferendam. nam quod obæratis inimicum est, id parasitus maxime optat, duci ab aliquo domum. Addidit autem, *Damnatum*, quasi qui irrideat genus damnationis, in qua victor pascere compellitur, & pascitur victus.

21. *Alere nolunt hominem edacem.*] Sensus est, Sciunt edacem, & ideo nolunt alere. Et hoc sic pronuntiandum, ut facete totum videatur illatum, Quando obæratus sit sub hujusmodi pœna: nec accusari ab aliquo se queritur, neque damnari. *Hominem edacem.*] Se significat. *Sapiunt.*] Sibi consulunt.

22. *Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.*] Parasitice *Beneficium summum* dixit *alere*. *Pro maleficio.*] Pro injuria. *Reddere.*] Retribuere, reponere.

VARIORVM.

Non rete accipitri, &c.] Hinc *Anacharsis*, *Solonis* leges aranearum telis similes dicebat; quas animalia fortiora perrumpunt, sed minuta inhærent. *Weitzius.*

20. *Dices.*] Probat illud argumento à tuto: etiamsi damnatus domum ductus fuerit, tamen edacem non ferent. *Willichius. Ducent damnatum, &c.*] Decemviri nexos, ni suo viverent, à creditoribus ali voluerunt; quo hic alludit. Et verbo *Ducere*, utebantur antiqui proprie in condemnatis, in addictis, in iis, quibus à Magistratu manus injecta esset. *Cic. in Rull.* Ego is, Coss. qui concionem meam? qui Tribunum plebis perhorrescam? sæpe & sine causa tumultuer? qui timeam, ne mihi in carcere habitandum sit, si Tribunus plebis duci jussisset? In XII. tabul. *Ast qui ei endo jure im adducit, secum ducito.* Et notum est verbum illud usitatum in actionibus: *Ducas licet.* Quin & genus illud loquendi,

GE. Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia.
PH. Immo enim nemo satis pro merito gratiam Regi refert.
Ten' asymbolum venire, unctum atque lautum è balneis,
Otiosum ab animo? quum ille & cura, & sumptu absumitur,
Dum tibi sit quod placeat: ille ringitur, tu rideas:

Prior

DONATI.

23. *Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia.*] Multum promittit Geta parasito, quum dicat, nihil futurum, quod pro merito possit accipere. *Non potest satis pro merito ab illo.*] Hujusmodi sententias inferunt Poëtæ parenthesi, cum his quæ volunt inferre. *Ab illo tibi referri gratia.*] Non ab eo, qui te damnatum duxerit: sed Antiphone, de quo sermo est.

24. *Imo enim nemo satis pro merito gratiam regi refert.*] Bene parasitus, quidquid præstat, debere se dicit. Et est proprium personæ inferioris. *Virgilius,*

Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovemque
Concilias, tu das epulis accumbere divûm.

Gratiam.] Vicem. *Nemo satis pro merito gratiam regi refert.*] *Rex* alias regnator, alias dominus, alias dives significat. Sed nunc rationem habet nominis ad aliquid dicti, ad significandum parasitum. ut enim parasitus regis est; & libertus patronus liberti. quod si non esset, non *nemo* tantummodo, sed *nemo parasitus* diceret.

25. *Tene asymbolum venire, unctum, atque lautum è balneis.*] Hæc non ab Apollodoro, sed è sexto satyrarum Ennii translata sunt omnia: *Quippe sine cura, lætus, lautus, quum advenis, Infertis malis, expedito brachio, Alacer, celsus, lupino expectans impetu, Mox cum alterius abligurias bona: quid Censes dominis esse animi? pro divûm fidem! Ille tristis cibum dum servat, tu ridens voras. Tene asymbolum venire.*] Et hoc nomen constat inter parasitos confictum, atque compositum esse. Contra illud in Andria, *Symbolum dedit, cœnavit.*

26. *Otiosum ab animo.*] Πλεονασμός. Nam addidit *ab*, quum sufficeret *animo*. *Quum ille cura & sumptu absumitur.*] *Cura* in apparando, *Sumptu* in coëmendo.

27. *Dum tibi sit quod placeat.*] Acuenda vox in eo, quod ait *tibi*. Et hoc emi-

VARIORUM.

quendi, quo quis *uxorem domum ducere* dicitur, à coëmptione ortum puto. *Weitzius.*

25. *Te ne asymbolum.*] Sine symbola, sine sumptu. Docent Grammatici συμβολὴν id esse, quod pro sua parte quisque ad communes dapes confert, unde ἀσύμβολος, *qui nihil solvit. Camerarius.* Sunt tamen, qui *ad symbolum* legunt. In quo primas habent delicatissimi. Deinde loti balneis, & oleo odorato delibuti. Postremo sunt otiosi & securi. *Willich. Unctum atque lautum.*] Unctores ἀλεῖπται, servi sunt, qui in balneis dominum ungebant, atque illi muneri destinati erant. Consuetudo enim erat veterum, singulis diebus, antequam cibum caperent, in balneo se lavandi, & postea ungendi. Imitatione *Aristophanis* dictum hoc est à *Terentio*, qui in Pluto sic habet:

Λελουμένος, λιπαρὸς, χαίρων ἐκ βαλανείου.

Extat in antiquo quodam codice, *lautum à balneis:* quemadmodum in Persa *Plautus:*

Lautum credo à balneis jam hic adfuturum.

Cui simile est, *otiosum ab animo*, quod mox sequitur, & *æger ab animo*, quod apud *Plautum*. Comicæ enim dicendi figuræ sunt. *Weitz.*

27. *Dum tibi sit.*] Membranæ *Werdenses*

Prior bibas, prior decumbas: cœna dubia apponitur?
Ge. *Quid iſtuc verbi eſt?* Ph. *ubi tu dubites, quid ſumas potiſſimum.*
Hæc, cum rationem ineas, quam ſint ſuavia, & quam cara ſint,
Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præſentem Deum?
Ge. *Se-*

DONATI.

nenter adjectum eſt, non ſui curam, ſed convivarum gerere illum qui vocat. *Ille ringitur, tu rideas.*] Poëtico lepôre & iiſdem ſyllabis diverſa ſignificantia prope invicem poſuit, *Ringitur* & *Rideas*. *Ille ringitur, tu rideas.*] Varie: nam pronuntiativo conjunctivum miſcuit. Non enim dixit, *Ringatur*. *Ringi* eſt ſtomachari tacitum. eſt enim tranſlatio à canibus latraturis.

28. *Prior bibas, prior decumbas.*] Hoc ad procacitatem paraſitorum retulit. *Prior decumbas.*] Sic alibi, *Maturè veniunt, diſcumbitur*, inquit. *Cœna dubia apponitur.*] Et hoc adeo paraſiticum verbum eſt, ut id non intelligat Geta.

29. *Quid iſtuc verbi eſt?*] Ut intelligat populus, idcirco non intelligit, & vult doceri Geta. Oſtendit autem Poëta, pro unaquaque re verba propria eſſe, neque communia cum iis, qui diverſi ſunt actus *Ubi tu dubites, quid ſumas potiſſimum.*] Non *Potius*, ſed *Potiſſimum* dixit: ut in re omni aliis alia monſtraret potiora. *Plautus*, *Standum eſt in lecto, ſi quid de ſummo petas.*

30. *Hæc cum ratione ineas.*] Intelligas, æſtimes. *Quam ſint ſuavia, & quam cara ſint.*] Nonnihil philoſophatus eſt Poëta, oſtendendo multis ſuavia eſſe quæ cara ſint. *Cara.*] Magni pretii.

31. *Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præſentem Deum?*]Hoc eſt quod ait, *Imo enim vero nemo ſatis pro merito gratiam regi refert. Non tu hunc habeas plane præſentem Deum?*] *Præſentes* Dii ſunt, vel qui ſtatim præſtant: vel qui coluntur & videntur, ut Sol & Luna. Alii *Præſentem* pro potentiſſimo accipiunt. ut *Virgil.*
—— *Quo non præſentius ullum.*

VARIORUM.

denſes habent, *Dum tibi fit.* Verbo non multum; ſententiæ, permagna elegantia accedit. *Fieri* in conviviis, cum deliciæ inſtruuntur. *Plautus* Truculent.
Mane aliquid jam fiet. Jan. Gulielm.
Ille ringitur, &c.] *Ringi* dicuntur canes, cum irritati, rictum diducunt, quaſi latraturi aut morſuri. Transfertur ad eos qui taciti ſtomachantur, & qui vultu hilaritatem ſimulant, cum animo & intimis ſenſibus angantur, ſibique magnopere diſpliceant. *Weitzius.*

28. *Prior bibas.*] Legitur quoque *bitas* à *bito*, quod eſt, *eo.* Ita *Plautus* in Rudente:
Siccine me ſpernis? De. *Sic age, ſimul bito.*
Id eſt, *ſimul eo.* Ibat autem ſimul, ut ſua opera facilius addiceretur. Nam apud *Terentium, bibas*, ante illud *decumbas* vix probabam: & de eſca magis paraſitum loqui ex arte arbitrabar, non de potu primum. Nihil moveo tamen: nam ex *Petronio Arbitro* conjicere eſt, potionem etiam, priuſquam diſcumberent, poſcere ſolitos: ut id fortaſſe ſpectarit paraſitus. *Palmerius.* *Cœna dubia.*] *Cœnam dubiam* Romæ dicebant, quæ opipara eſſet, & vario apparatu affluens, & ut ipſe *Phormio* exponit: *ubi tu dubites, quid ſumas potiſſimum.* Eadem ſignificatione & *dies dubius* dicitur, pro auſpicato & felici: quaſi in multis gaudiis, quid prius, quid poſterius ſit neſcias. *Dubium* etiam periculoſum ſignificat. Et *dubia cœna* poſſit intelligi, quæ non careat ſuſpicione veneni. *Jan. Gulielmus.*

30. *Rationem ineas.*] Tecum ſeriò reputes. Alii, *Hæc cum ratione.*

31. *Præſentem Deum.*] Alluſio fit ad

GE. *Senex adest: vide quid agas. prima coitio est acerrima:*
Si eam sustinueris, postilla jam, ut lubet, ludas licet.

ACTUS SECUNDI SCENA TERTIA.

DEMIPHO. GETA. PHORMIO.

Argum. *Hac scena concertationem habet Demiphonis & parasiti. Clam patre uxorem duxerat Antipho: domum reversus pater illam vult ejicere: contra dicit Phormio.* Thes. 1. *Pauperes à ditioribus propter avaritiam fere negliguntur.* 2. *Servus fidelis herum suum traduci non patitur.*

EN, *unquam cuiquam contumeliosius*
Audistis factam injuriam, quam hæc est mihi?

Adeste

DONATI.

32. *Senex adest: vide quid agas.*] Intervenit senex ultimo. & quidem, quod extra argumentum per inventionem dici potuit, consumptum est. *Vide quid agas.*] Non terrentis est, sed excitantis. *Prima coitio est acerrima.*] Translatio est à prælio. nam & congredi milites, & coire dicuntur.

33. *Si eam sustinueris.*] Multum de illo exigit, quando non dicit, si eum repuleris: sed potius, si eam sustinueris. *Postilla jam, ut lubet, ludas licet.*] In officio militari omne negotium vel pugna, vel ludus.

VARIORUM.

Dei vocabulum more veterum, qui pro quolibet benefactore olim accipiebatur. Nolebant enim ex *Diis*, tanquam bonorum auctoribus, aliquid mali sperare. Huic autem quisnam justam gratiam referret, cum tanta ejus sint in parasitum commoda, & merita, & contra parasiti in *Antiphonem*? Willichius.

32. *Prima coïtio.*] Primus impetus, ut Cæsar de militibus, & Florus, de Gallis, *Primus impetus eis major quàm virorum est; sequens, minor quàm fœminarum.*

DONATI.

EN UNQUAM CUIQUAM CONTUMELIOSIUS AUDISTIS FACTAM INIURIAM. *In hac scena, ut rhetoribus placet, veluti quadam controversia est, quæ non tempore ex utraque parte tractatur. Ut si quis dicat, legem esse, ne de eadem re bis agatur; & item, ut orbam proximus ducat. quidam absente patre sub hoc nomine uxorem coactus est ducere: vult illam pater adveniens ejicere matrimonio: contradicitur. Meminisse autem debemus, in omni contentione ea maxime dici, quæ simplici patrifamilias & calumnioso sycophantæ, improbissimoque parasito congruere, Poëtæ visa sunt.*

1. *En unquam cuiquam contumeliosius audistis factam injuriam.*] Jam instructi sunt advocati: & recte. longum enim fuerat omnia hæc post scenam geri. *En unquam.*] *En* vim habet indignationis post enarratam injuriam.

2. *Quam hæc est mihi?*] *Facta injuria*, subauditur.

VARIORUM.

1. *En unquam.*] Quanta sit inutilium hominum improbitas & animi malitia, qui ita sese comparare norunt, ut optimis etiam quibusvis & simplicibus negotium facessant, & illos suis iniquitatibus propellant, hac scena exprimitur. *Est* autem *malitia* (teste *Cicerone* in 3. de Divin.) *versuta & fallax nocendi ratio.* Et *Plato* de Rep. 4. *Perversos & versutos homines*, ait, *omnes artes novisse, quibus melioribus viris imponere possent.* Marsus.

3. *Quin*

Adeste quæso. GE. *iratus est.* PH. *quin tu hoc age. st.*
Iam ego hunc agitabo. Prô Deûm immortalium!
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam? GE. *negat.*
DE. *Ipsum esse opinor, de quo agebam. sequimini.*
PH. *Neque ejus Patrem se scire qui fuerit?* GE. *negat.*

PH. *Nec*

DONATI.

3. *Adeste quæso.*] Interim advocati κωφὰ πρόσωπα inducuntur; & ridicule tacent prius, postea locuturi. Et *Adeste* proprie. *Adesse* enim causæ, proprii dicuntur patroni & amici. *Adeste quæso.*] Proprie advocatis *Adeste* dixit. Et quia ipse properantius pergit, rogat ut assequerentur. *Iratus est.*] Hoc ad excitandum Phormionem dicitur. *Quin tu hoc age. st.*] Annuit ut taceat. *St* significat silentium.

4. *Jam ego hunc agitabo.*] Modo *Jam* celeritatis est signum. *Hunc* cum contemptu dixit. *Agitabo*, perturbabo. *Prô Deûm immortalium!*] Ἔλλειψις, deest *Fidem*, aut quid tale. *Cicero* in Oeconomico, *Quid igitur, prô Deum immortalem! primum eam docebas quæso? Prô Deûm immortalium!*] Artificiose prior exclamat, ut Demipho qui injuriam passus est, ultro impetum accusationis incurrat.

5. *Negat Phanium esse hanc sibi cognatam?*] Additum pronomen est: quasi notam omnibus diceret. *Phanium esse hanc sibi cognatam.*] Magno ingenio *Terentius* impudentiam calumniatoris expressit. nam & prior incipit, & prior accusat. Et quia non potest dicere, expellit Phanium Demipho: *negat cognatam*, inquit. *Cognatam Demipho?*] Hæc est flagitatio, quæ etiam nomen tumultuose persequitur atque exagitat. Ideo callidus sycophanta patrisfamilias proprium nomen non solum invidiose infert, sed etiam repetit.

6. *Negat.*] Una opera Geta in duplici versatur dolo. nam & audiente jam sene, se ejus defensorem tanquam absentis, assimulat: & irritat ad vociferationem Phormionem, qui clamandi ulterius causam non haberet, si taceret Geta.

7. *Sequimini.*] Apparet, Demiphonem, ut patremfamilias, perturbari non mediocriter: quippe qui & advocatos conquisiverit adversus hominem sine advocatis agentem, & progredi non audeat, nisi illi sequantur. *Sequimini.*] *Sequimini* dicit, qui properantius & concitatiore gradu pergit iratus.

8. *Neque ejus patrem se scire, qui fuerit.*] Ambiguitas: quæ tamen sensu discernitur.

VARIORUM.

3. *Quin tu hoc age.*] Fabritius legit, *ages*. Variar. lect. 14. c. 17. In sacris imperari solitum silentium his verbis: *Favete linguis.* Et eadem de causa clamari solitum: *Hoc age.* Plutarch. *St.*] Silentii indicti particula vel nota. *Muretus.*

4. *Jam ego hunc, &c.*] *Agitabo* hic pro exagitabo & irritabo accipietur. Nam idem plane est, quod Græcis nonnunquam ἐξάγω, stimulo, concito, vehementer commoveo, καὶ παροξύνω. *Rivius.* *Pro Deûm.*] Fingit se certare cum *Geta*, & bis repetit nomen senis, ad invidiam & acrimoniam contentionis: cum priora submissa voce dixisset, ut solus Geta audiret.

6. *Cognatam.*] *Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis ait.* Ovid. Repetitio testandæ indignationi quasi justissimæ.

 11. *Ava-*

PH. *Nec Stilphonem ipſum ſcire qui fuerit?* GE. *negat.*
PH. *Quia egens relicta eſt miſera, ignoratur Parens:*
Negligitur ipſa: vide; AVARITIA QUID FACIT!
GE. *Si herum inſimulabis avaritiæ, male audies.*
DE. *O audaciam! etiam me ultro accuſatum advenit?*
PH. *Nam jam adoleſcenti nihil eſt quod ſuccenſeam,*

Si

DONATI.

9. *Nec Stilphonem ipſum ſcire qui fuerit?*] Hæc aſſeveratio mentientis eſt, imitata veritatem. *Nec Stilphonem ipſum ſcire.*] Quam multa calumniatores clamandi cauſa dicunt, & vociferandi: ut ipſo ſtrepitu terreant. *Nec Stilphonem ipſum.*] Tantundem quod ſupra, *Neque ejus patrem.* Scire debemus, hoc nomen non fictum à paraſito, ſed auditum à puella, quæ uxor ducta ſit, dici. *Negat.*] Συλλήψις prima. nam extrinſecus audiendum eſt, *Pater.*

10. *Quia egens relicta eſt miſera.*] Communis locus in avaritiæ generalitate approbatior, facilius enim hoc de omnibus, quam de Demiphone credatur: & ideo *Ignoratur* dixit, & *Negligitur:* non, Ignorat, nec, Negligit Demipho. *Ignoratur.*] Non agnoſcitur, ignorarique fingitur. hoc enim ſignificat modo. *Parens.*] Pater, nam ut variaret, *Parentem* dixit, quem ſupra dixerat *Patrem.* Patrem ergo dicit puellæ à Demiphone ignorari.

11. *Negligitur ipſa.*] Quia fieri poteſt, ut qui ignoret parentes puellæ, id eſt, ignorare ſe dicat, tamen ipſam non negligat puellam. utrumque conqueſtus eſt. *Avaritia vide quid facit!*] Hæc converſus ad circulum & coronam circumſtantium dicit, & conqueritur. Nulla enim re magis populus concitatur, quam ſiquis egenum contemnat. inde & *Salluſt. Bonis invident, & malos extollunt. Avaritia vide.*] Proprie *Vide* ſtomachantibus convenit, qui indignatione coguntur quaſi cum aliquo colloqui. Sic in Adelphis, *Illud ſis vide, exemplum disciplinæ.* Sunt qui putent illum alicui de corona circumſtantium dicere moraliter.

12. *Si herum inſimularis avaritiæ.*] *Inſimulare*, eſt crimen ingerere. *Si herum inſimularis.*] *Inſimulatio* eſt & falſi & veri criminis incuſatio. ſic *Cicero, Nihil eorum quæ Galli inſimulabant, negarunt. Inſimulo* genitivo jungitur. *Male audies.*] Scilicet à me.

13. *O audaciam!*] Hæc exclamatio oſtendit quid abſente patre defenderit filius. *O audaciam! etiam me ultro accuſatum advenit?*] Hic jam oſtenditur, perſuaſum eſſe Demiphoni, vim adhibitam filio ſuo, uxorem ducere: uno, quum hunc audacem appellat; altero, quod dicit *etiam.* quæ conjunctio & Antiphonem complectitur, & ſic accuſatum.

14. *Nam jam adoleſcenti nihil eſt quod ſuccenſeam.*] Sic ſubtiliter ac latenter purgatur à Phormione apud patrem Antipho. nam quum dicit, *Nihil eſt quod ſuccenſeam adoleſcenti:* oſtenditur, adhuc ſuccenſuiſſe, & inimico fuiſſe animo.

VARIORUM.

11. *Avaritia quid facit!*] Per exclamationem indicare vult *Phormio*, propter avaritiam pauperes cognatos amicos nihil fieri. Quare recte dixit *Cicero: Avaritiâ ſanctiſſima quoque violari, & eo vitio nihil eſſe tetrius neque odioſius.* Quod etiam confirmat *Menand.*

—— Ἔργον εὑρεῖν συγγενῆ
Πένητός ἐστιν, οὐδὲ εἷς γὰρ ὁμολογεῖ
Αὑτῷ προσήκειν, τὸν βοηθείας τινὸς
Δεόμενον. ——

Marſus.

12. *Malè audire.*] Eſt vituperari, conviciis flagellari, pipulo differri.

16. *Cui*

Si illum minus norat: quippe homo jam grandior,
Pauper, cui opera vita erat, ruri fere
Se continebat: ibi agrum de nostro Patre

Colen-

DONATI.

Quum autem addit, *Si illum minus norat:* ostenditur, contradixisse sibi, & restitisse judicio; & sic dicit, quod si adolescens non agnoscens puellam, veniam non meruerit: pater negata cognata ferri non possit. *Nihil est quod succenseam.*] *Succensere* dicimus eum, qui quum amare debeat, læsus irascitur. Et vide, ut veteratorie ostendat contradixisse adolescentem.

15. *Si illum minus norat.*] Non dixit non *Norat:* sed, *Minus norat:* quasi & ipse nosse debuerit. *Quippe homo.*] Repente transit ad nominativum, quum supra dixerit *illum:* & deest *erat:* quod assumitur ab inferiore. *Jam grandior.*] Hic comparativus non habet significationem à positivo. Ut, *Jam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus. Quippe homo jam grandior.*] Argumentalis narratio dicitur, quæ nunc subjecta est ad fidem faciendam, & constituendam personam defensoris. Et *Grandior*, non *grandis:* quasi dicat, qui grandior fuit, quam ut illum adolescens optime nosse posset. *Jam grandior.*] Proprie *grandis* ad speciem refertur ætatis. ut *grandis puer*, & *grandis virgo: grandis natu* senex dicitur.

16. *Cui opera vita erat.*] Hic ostendit quam pauper fuerit. & *opera* septimi casus est, & *vita* nominativi. *Cui opera, vita erat.*] *Opera* pro victu posuit. & *opera* hic ablativus casus est. *Ruri fere.*] Id est, Ruri opera faciendo quærebat cibum. Et bene addidit *fere*, non enim semper, sed plerumque. *Ruri fere se continebat.*] Expresse ostendit miseriam hominis, qui in urbe natus interdixerat sibi accessu ejus, ob pudorem inopiæ. nam hoc significat *continebat:* unde *contenti* dicuntur, in malis durantes. Hoc autem veteres faciebant nobiles, quum ad paupertatem redacti essent. *Ruri fere se continebat.*] *Continere se* dicitur, qui contra voluntatem se continet.

VARIORUM.

16. *Cui opera vita erat.*] *Opera* adjectivum, aut adjectivi facie, pro, *operaria:* est enim nominandi casus, *opera vita.* neque mirum adeo. Sic enim omnes; *Cicero* maxime, *operas* pro operariis dicunt. Scio interpretem veterem dissentire, &, *opera*, auferendi casu accipere, ac *vitam* pro victu interpretari. Qui legunt, *Cui in opere vita erat*, ut *Rivius*, subintelligunt, *faciendo*, id est, qui rusticum opus faciendo, victum quærebat, aut vitam tolerabat. Nam *facere opus* apud *Terentium* non semel pro, *in agro laborare*, fodiendo arandove accipitur. Velut in Heautont.

Quod in opere faciundo operæ consumis tuæ.

Et hic:

Opus ruri faciundum.

Alias *facere opus*, proprie verbum est castrense, significatque castra communire, fossam & vallum circumdare, quo modo sæpe apud historicos *Titum Livium*, & *C. Cæsarem* usurpatum invenies. Inde in *opere esse* milites dicuntur, cum vallo fossaque mœnia cingunt, vel turres extruunt, vel cuniculos in urbem agunt. *Palmerius.* Atticum hoc loco loquendi genus est, ut illud veteris Poëtæ apud *Athenæum* Dipnos. lib. 1.

Οὐδὲν ὁ μάγειρος τοῦ ποιητοῦ διαφέρει.

Ὁ νοῦς γάρ ἐστιν ἑκατέρῳ τούτων τέχνη.

Simili enim modo dictum ὁ νοῦς, τέχνη: ut à *Terentio*, *vita*, *opera.* Aliud ergo *Donatus* egisse videtur, cum hæc aliter explicat. *Lindebrogius.*

 19. Co-

Colendum habebat: sæpe interea mihi Senex
Narrabat, se hunc negligere cognatum suum:
At quem virum! quem ego viderim in vita optumum.
GE. *Videas te, atque illum, ut narras.* PH. *in malam crucem:*
Nam ni ita eum existimassem, numquam tam graveis

Ob

DONATI.

18. *Colendum habebat.*] *Virgilius,*
Conductaque pater tellure serebat. —— *Sæpe interea mihi senex narrabat.*] Miserabiliter & invidiose positum *Senex*: & majore fide *Narrabat* dixit, non *Querebatur*. Et vide congestionem argumentorum. Et ordo est, *Sæpe narrabat senex hunc suum cognatum se negligere. Sæpe interea mihi senex narrabat.*] Habet misericordiam odiosa narratio.

19. *Se hunc negligere cognatum suum.*] Ἀμφιβολία. sed in sensu dissolvitur. *Cognatum suum.*] Hoc crimen & causa est, quod *Cognatum* addidit.

20. *At quem virum!*] Qualitas injuriæ à dignitate personæ. multi enim tales sunt, ut cognitione abdicandi sint. *Quem ego viderim in vita optimum.*] Modo in vita ac moribus. Et *in vita*, hoc est, quum viveret, & in eo quod à vivo fit. *Quum ego viderim in vita optimum.*] Modo *in vita*, in actu, in moribus.

21. *Videas te, atque illum.*] Melius hoc clare dictum à servo accipimus, ut defendisse dominum videretur. *Videas te, atque illum, ut narras.*] Hoc est, parentem te illi existimo, atque illum tibi. An potius servus, sciens hanc personam fingi, vel certe etiam mortuum hominem induci, male precatur parasito: ut etiam ipse, aut nusquam sit, ut fictus: aut pereat, ut mortuus? An sic accipiendum? ut servus submissa voce hoc per jocum dixerit, Tantum in vita te videas optimum, quam fuit ille quem narras. An sic intelligendum, ut servus hoc dicat, Si optimum est, victum opera quærere, & in alieno agro esse, ita te videas atque illum vidisti, quem ad hunc modum narras vivere. Et allusit ad illud quod ait, *Quem ego viderim in vita optimum. Videas te, atque illum.*] Deest, *Vidisti.* scit enim illum non vera dicere. *In malam crucem.*] Adverbialiter, ut, *Huc viciniæ.*

22. *Nam ni ita eum existimassem.*] Ut vita optimum judicarem. *Nunquam tam graves.*] Hoc non quasi timidus, sed quasi religiosus & fidelis loquitur Phormio.

VARIORVM.

19. *Cognatum suum.*] Demiphonem scil.

21. *Videas te.*] *Palmerius* legit:

Videas ted, illum ut narras. PH. *malam crucem.*

Muretus, legit, *abi in.* Rivius, *abi hinc malam.* Formula hæc est ex antiquitate, *videas te*, pro, *cogita: vide, quid dicas, quid agas.* Contraria: *me vide*, pro, mihi curam illam relinquito.

Hæc fient. AN. *ut modo fiant.* CH. *fient: me vide.*

Hoc quidem dicere *Getam*, *Phormionis* responsio arguit. Nam interpretes veteres, qui vulgatam lectionem agnoscunt, quid sani adferunt? sex, septem interpretationes divorsas, tam diffidentes menti *Terentii*, quam sibi ipsi. Quid verbis opus est? si una è tam multis est, quam non refellant *Phormionis* verba, vincor errare. *Videas te atque illum.*] Verba sunt Getæ convitiantis. Vult enim dicere; Vide, ut tu sis talis, qualem te ais vidisse illum, hoc est, *vir optimus:* quo pacto per consequentiam negabitur Phormionem jam esse virum bonum. Vel illud *videas*, malè precantis erit, & optantis, ut se videat æquè miserum atque ipsum Stilphonem se vidisse dixerat. τὸ *atque* hoc loco similitudinis est. *Swaerdecroon.*

23. *In*

Ob hanc inimicitias caperem in nostram familiam,
Quam is aspernatur nunc tam illiberaliter.
GE. *Pergin' hero absenti male loqui, impurissime?*
PH. *Dignum autem hoc illo est.* GE. *ain' tandem, Carcer?*
DE. *Geta.*
GE. *Bonorum extortor, legum contortor.* DE. *Geta.*
PH. *Responde.* GE. *quis homo est? ehem.* DE. *tace.* GE. *absenti tibi*

Te

DONATI.

23. *Ob hanc.*] Tanquam præsens sit mulier, de qua lis est: sic demonstrativa particula usus est, dicendo *Hanc.* *Ob hanc.*] Id est, pro filia ipsius. *Inimicitias caperem.*] *Capere* dicimus, quum id quod in nobis est, assumimus. unde *capere* pro eligendo ponitur.

24. *Quam is aspernatur.*]Ordo est: ob hanc quam hic aspernatur. Ἀπόδοσις. *quam* enim supra revocavit, ad puellam referens. ut, *Quam regno Hesperio fraudo.* Et *Sallustius: Nam Syllæ dominationem audebat.* Et interpositis quibusdam, *Neque est offensus dominationem Syllæ.* *Quam is aspernatur nunc tam illiberaliter.*] *Aspernari* est averti, non solum corpore, sed etiam animo. *Aspernari*, recusare, avertere, non agnoscere. Est autem dictum à sperno. *Illiberaliter.*] Apud veteres *Illiberaliter* dicebant *factum*, si quis excessisset omne genus maleficii. Sic in Adelphis,

——— *Factum à vobis duriter,*
Immisiricorditerque: atque etiam, si est, pater,
Dicendum magis aperte, illiberaliter.

Vides more αὐξήσεως *illiberaliter* pro magno, hic ultimum poni.

25. *Pergin' hero absenti male loqui.*] Ἀποστροφὴ per παρένθεσιν. *Male loqui*, pro male dicere. Et quærit *Probus*, quis ante *Terentium* dixerit. *Hero absenti.*] Argute *Hero absenti*: ut videatur fidelior, qui defendat absentem: quod præstans argumentum est, id in animo habuisse Getam, etiam peregrinante domino. *Impurissime.*] Improbissime.

26. *Dignum autem hoc illo est.*] Non negat male loqui: sed hoc esse dignum contendit malo homine. *Ain'.*] Ἀποστροφὴ nota est, quæ separat E ab N, & intermittit S literæ sonum: est enim integrum, *aisne? Ain' tandem, carcer?*] Non carcerarium, sed carcerem asperius appellavit. sic *Lucilius, Carcer vix carcere dignus.* Et *Vix* pro *Non.*

27. *Bonorum extortor.*] Ingeniose de ipso negotio sunt inventa convitia. *Bonorum extortor, legum contortor.*]Fingit illi crimina de causa, & de negotio.

28. *Responde.*] Timuit Poëta, ne hujusmodi vociferatio Getæ, quasi veram discordiam apud populum fingeret: & ideo facit jam, à Phormione ipsum admoneri. *Quis homo est?*] Mire servus finxit, se non vidisse senem: ut ea quæ dixerit, in Phormonem sincere dixisse credatur. Et mira dissimulatione addi-

VARIORUM.

23. *In nostram.*] Muretus *vostram* legit. Cum O, quandam litteræ E, cognationem fuisse, frequens alterius pro altera commutatio arguit. *Cassiodor.* de Orthograph. *Vostra olim ita per* O, *hodie per* E, ut *advorsum adversum*, *pervorsum perversum*, *votare vetare*, *vortex vertex*, *convollere convellere*, *amplocti amplecti.* Quintilian. 1. c.7. *Vortices & vorsus, ceteraque ad eundem modum Scipio Africanus in* E, *literam secundam*, *vertisse dicitur.* Scioppius.

30. *Di-*

Te indignas, seque dignas contumelias
Numquam cessavit dicere hodie. DE. *ohe desine.*
Adolescens, primum abs te hoc bona venia peto,
Si tibi placere potis est, mihi ut respondeas:
Quem amicum tuum ais fuisse istum? explana mihi.
Et qui cognatum me sibi esse diceret?
PH. *Proinde expiscare, quasi non nosses.* DE. *nossem?* PH. *ita.*
DE. *Ego me nego: tu, qui ais, redige in memoriam.*
PH. *Eho, tu sobrinum tuum non noras?* DE. *enicas:*
Dic nomen. PH. *nomen? maxume.* DE. *quid nunc taces?*
PH. *Perii*

DONATI.

dit *Homo*: ut videatur nihil de præsentia domini cogitasse. *Absenti tibi.*] Tunc fidelis opera est, si absens aliquis defendatur. hoc ergo confirmat, velut indicando. Sic in Andria,

O Chreme, per tempus hic advenis. ausculta.

29. *Seque dignas contumelias.*] Id est, quas ipse debet audire.

30. *Ohe desine.*] Hac voce ostendit, plus justo pro se locutum videri Getam. nam *Ohe* interjectio est, satietatem usque ad fastidium designans. *Desine.*] Imponit silentium Getæ: quasi validiora dicturus sit. & supra *Tace* dixit senex.

31. *Adolescens, primum abs te.*] Et hæc authoritas in senibus, ut qui minoris ætatis fuerint, illos appellatione pueri, vel adolescentis, vel juvenis etiam ostendant: ut hoc de nomine illis quidem detrahant, sibi vero authoritatem attribuant. Sic *Virgilius*:

O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas. ———

Bona venia.] Sine ira, sine discordia.

32. *Si tibi placere potis est.*] Pro *Potest.* *Mihi ut respondeas.*] Bene *Mihi*: utpote patri adolescentis, vel domino Getæ, vel etiam seni. Et verbum est scrupulose aliquid interrogantium. Sic *Virgilius*,

Mihique hæc edissere vera roganti.

Et, *Dic mihi, Damœta, cujum pecus?*

33. *Quem amicum tuum ais fuisse?*] *Ais* dicimus de iis, qui vana loquuntur: *Dicere* autem dicimus de iis, qui validiora. *Explana.*] Manifesta, expone.

34. *Et qui cognatum.*] *Qui*, quomodo, unde.

35. *Proinde expiscare, quasi non nosses.*] *Proinde*, ita similitudinis adverbium est modo, non conjunctio. ut, *Proinde tona eloquio solitum tibi.* *Expiscari*, est diligentissime quærere, ubinam pisces lateant. ergo verbum est tractum à piscatoribus.

36. *Ego me nego, tu qui ais.*] Subauditur ad omnia, *nosse*.

37. *Eho tu sobrinum tuum.*] Populari quadam, vulgarique fatigatione, utpote scurra, respondit.

38. *Nomen? maxime.*] Falsa non habent memoriam. hic ergo deest, nescio, vel necessarium est. *Quid nunc taces?*] Urget senex: quia intelligit eum nomen nescire.

VARIORUM.

30. *Dicere hodie.*] *Hodie* hic pro *modo* accipe, ut alibi futuro tempore, pro *mox* usurpatur. Vide *Heautont.* Act. 1. Scen. 2.

37. *Eho tu, &c.*] Calliditate abutitur, ne nomine prodito respondere cogatur. *Willich.* *Sobrinum*] *Sobrini* (qui & *consobrini* quanquam sunt qui distinguant:) qui ex duabus pluribusve sororibus sunt nati, ut *patrueles*, qui ex fratribus, cognati.

PH. *Perii hercle! nomen perdidi.* DE. *hem, quid ais?* PH. *Geta,*
Si meministi quid olim dictum est, subjice. hem!
Non dico: quasi non noris, temptatum advenis.
DE. *Egone autem tempto?* GE. *Stilpho.* PH. *atque adeo quid mea?*
Stilpho est. DE. *quem dixti?* PH. *Stilphonem, inquam, noveras?*
DE. *Neque ego illum noram: neque mihi cognatus fuit*
Quisquam isthoc nomine. PH. *itane? non te horum pudet?*
At si talentûm rem reliquisset decem.
DE. *DI tibi malè faciant.* PH. *primus esses, memoriter*
Progeniem vostram usque ab avo atque atavo proferens.
DE. *Ita ut dicis. ego tum si advenissem, qui mihi*
Cognata ea esset, dicerem: itidem tu face.

Cedo,

DONATI.

40. *Subjice.*] Suggere.

41. *Non dico: quasi non noris.*] Mire nam videtur arte cœlare id, quod invitus nesciebat.

42. *Stilpho.*] Σύλληψις. nam reddit nominativum, *est* utique Stilpho, ut rursus ad accusativum, *Noveras*, Stilphonem scilicet.

43. *Stilphonem inquam noveras.*] Figura ἐπιτροχασμός. Est autem ἐπιτροχασμὸς verborum super se invicem effusio, quæ fit adversarii causa turbandi. sic *Cicero: Convitum & * Virgilius:*

—— Nec longe scilicet hostes
Quærendi nobis, circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
Semper erit? ——

Stilphonem inquam noveras.] Quasi dicat, Convincam, si neges.

46. *At si talentum rem reliquisset.*] Ἀξιόπιστον illud fecit. *At si talentum rem reliquisset decem.*] More Romanorum, apud quos hæreditas pecuniæ erat. *Talentum* autem quod dixit, more Græcorum admiscuit.

49. *Ita ut dicis.*] Ita sum, inquit, ut dicis, avarus & superbus. Et vide senem de injuria non agere: quia justæ confidit & nititur causæ. Plerumque enim hac constantia animi fulciuntur, qui juri confidunt. At contra, qui nullo jure freti sunt, litigant, & ad injurias prosiliunt: ut his saltem perturbent adversarium, qui jure non valent. Condono igitur, inquit, tibi omne contumeliæ genus. *Ego tum si advenissem.*] Deest *Ad judicium*: ut sit, Quum ad judicium venissem. *Qui mihi cognata.*] *Qui*, unde, quomodo.

VARIORVM.

41. *Non dico.*] Cum indignatione & vociferatione hoc proferendum est. Nam callide simulat se data opera tacere nomen, quod non succurrebat. *Geta* tamen nonnihil opitulatur. ita servi mutuas operas tradunt. *Willichius.*

48. *Proferens.*] *Esses proferens*, pro proferres, Græcismus, ut Andr. Act. 4. sc. 5. *ut tu sis sciens*, id est, ut scias.

57. *In-*

Cedo, quî est cognata? GE. eu, noster! rectè: heus tu, cave.
PH. Dilucide expedivi, quibus me oportuit
Iudicibus. tum si id falsum fuerat, Filius
Cur non refellit? DE. Filium narras mihi?
Cujus de stultitia dici, ut dignum est, non potest.
PH. At tu, qui sapiens es, Magistratus adi,
Iudicium de eadem causa iterum ut reddant tibi:
Quandoquidem solus regnas, & soli licet
Hic de eadem causa bis judicium adipiscier.
DE. Etsi mihi facta injuria est, verumtamen
Potius quam lites secter, aut quam te audiam:
Itidem ut cognata si sit, id quod lex jubet

Dotem

DONATI.

51. *Eu! noster, recte.*] Geta sic laudat senem, ut optet vincere Phormionem. *Eu! noster, recte.*] Plaudit sibi *Terentius*, supposita persona: quasi recte dixisset.

52. *Quibus me oportuit judicibus.*] Probavi judicibus, inquit.

54. *Filius cur non refellit?*] *Refellere*, est arguendo falsum ostendere.

55. *Cujus de stultitia dici, ut dignum est.*] Compendium convitiorum est, nihil dignum invenire, pro magna injuria quod respondeas.

58. *Quandoquidem solus regnas.*] Quoniam regnum solutum legibus est, & opprimens libertatem. Sic alibi, *Regnumne hic, Æschine, possides?*

59. *Hic de eadem causa.*] *Hic*, videlicet apud Athenas, ubi leges, ubi libertas omnibus communis est.

61. *Potius quam lites secter, aut quam te audiam.*] Bis posuit *Quam.* Quod genus figuræ primo ζεύγματι contrarium est. Ut in Heautontimorumeno, *Propter quam in summa infamia sum, & meo patri minus obsequens.* Item, *Cepi rationem, ut neque tu egeres, neque hoc posses perdere.*

62. *Id quod lex jubet dotem dare.*] *Id*, pro *Ob id.*

VARIORUM.

57. *Judicium de eadem causa.*] Juris axioma est, Lite semel terminata, de eadem re, actio iterum ne detur. l. 6. & tot. tit. ff. de except. rei judic. *Demosth.* contra Leptinen: Οἱ νόμοι οὐκ ἐῶσι δὶς πρὸς τὸν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν οὔτε δίκας, οὔτε εὐθύνας, οὔτε διαδικασίας, οὔτ' ἄλλο τοιοῦτο οὐδὲν εἶναι. *Syrianus* & *Sosipater* in Hermog. Δὶς περὶ τῶν αὐτῶν δίκας μὴ εἶναι. Vide *Andocid.* in Alcibiad. *Donat.* in Andr. Act. 3. Sc. 1. *Lindebrogius.*

58. *Solus regnas.*] Quod maximè invidiosum Athenis. Vide ad Ad. Act. 2. sc. *regnumne hic, Æschine possides?*

62. *Lex jubet dotem dare.*] Legem hanc dedimus ad Act. 4. Sc. 5. *Adelph.* Quam etiam confirmat *Fortunatianus: Orba proximo nubat, vel si eam noluerit in matrimonium ducere, det decem millia.* De decem millibus recte etiam *Eugraphius.* quæ tamen summa dicis gratia adjecta est pro magna pecunia. An cum Meursio *decem minas* pro decem millibus corrigemus. *Sed quod Lex jubet Dotem dare, &c.*] Non potuit enim damnari Antipho ad contrahendas cum Phanio nuptias ἁπλῶς, sed damnatus fuerat procul dubio à judicibus, aut Phanium, itidem ut cognata si

Dotem dare, abduce hanc; minas quinque accipe.
PH. *Ha ha he, homo suavis.* DE. *quid est? num iniquum postulo?*
An ne hoc quidem adipiscar ego, quod jus publicum est?
PH. *Itane tandem, quaeso? item, ut meretricem, ubi abusus sis,*
Mercedem dare lex jubet ei, atque amittere? an,
Ut ne quid turpe civis in se admitteret
Propter egestatem, proximo jussa est dari,
Ut cum uno aetatem degeret? quod tu vetas.
DE. *Ita, proximo quidem: at nos unde? aut quamobrem?*
PH. *ohe,*

Actum,

DONATI.

63. *Abduce hanc, minas quinque accipe.*] Modo id agit, quod reprehendit à filio non esse factum, *Dotem daretis, quaereret alium.* Et dotem voluit custodem esse pudoris.

64. *Ha, ha, he.*] Hic risu destruxit, quod serio intendebat senex. *Homo suavis.*] Praescriptio, quum jam alterum factum sit, fieri utrumque non posse.

65. *An ne hoc quidem adipiscar ego.*] Quia enim à lege stat, recitat tantum id quod scriptum est.

66. *Itane tandem, quaeso?*] Majora argumenta sunt quae per interrogationem proferuntur. *Ubi abusus sis.*] A scripti voluntate. *Utimur* cum honore, *abutimur* cum injuria.

67. *Atque amittere.*] Bene *Amittere:* quia finis cupiditatis amissio est.

68. *An, ut nequid turpe civis in se admitteret.*] Idoneum testimonium est, bonorum esse natalium, Civem dixisse. Nam apud veteres peregrinae mulieres in meretricum numero habebantur. Sic ipse alibi, *Adeone est demens ex peregrina?* Et alibi, *Samia mihi mater fuit, ea habitabat Rhodi.* Et Parmeno comprobans respondit, *Potest taceri hoc.* id est, meretricem matrem te habuisse. *An, ut ne quid civis turpe in se admitteret.*] A voluntate.

70. *Ut cum uno aetatem degeret.*] Quid enim est pudicitia, nisi unius scientia viri?

VARIORUM.

ta si esset, in uxorem ducere, aut dotem ei dare: cui postremae parti sententiae stare vult Antiphonem Demipho, idque à judicibus impetraturum Demiphonem arbitratur Cratinus, non tam puto, secundum jus Atticum, quam civile Romanorum: quia *nuptiae consistere non possunt*, inquit Paulus lib. 35. ad Edictum, *nisi consentiant omnes, id est, qui coëunt, quorumque in potestate sunt.* Id fuisse mentis Demiphonis & sententiae, cui accedit Cratinus, colligere est è jurgio ejus cum Phormione: *Etsi mihi facta injuria est: &c.* Petitus.

66. *Itane tandem.*] Hic *Phormio* scriptum & verba legis urget: sed *Demipho* ad voluntatem legis & aequitatem confugit. Atque hic forensium sycophantarum exemplum specta, qui in causa mala ad allegationes & formulas fori plus quam superstitiosas, & improbe ad solius juris refugium recurrunt tabulae, hominum eviscerator es, atque merae harpyiae. Est autem hic injuria ex malitiosa juris interpretatione profecta: de qua *Cicero* in Off. Et varie hic versus legitur. alii: *civem item ut meretricem, &c.* alii aliter. *Willichius.*

73. *Actum*

Actum, ajunt, ne agas. DE. *non agam? imo haud deſinam,*
Donec perfecero hoc. PH. *ineptis.* DE. *ſine modo.*
PH. *Poſtremo tecum nihil rei nobis, Demipho eſt:*
Tuus eſt damnatus Gnatus, non tu: nam tua
Præterierat jam ad ducendum ætas. DE. *omnia hæc*
Illum putato, quæ ego nunc dico, dicere:
Aut quidem cum uxore hac, ipſum prohibebo domo.
GE. *Iratus eſt.* PH. *tute idem melius feceris.*

DE. *Ita-*

DONATI.

72. *Actum, ajunt, ne agas.*] *Ajunt* dicimus, quum proverbium ſignificamus. *Acta res* eſt, de qua ſententia prolata ſit.

73. *Donec perfecero hoc.*] *Virgilius:*
—— Donec me flumine vivo
Abluero. ——

Perfecero.] Pro *Perficiam. Ineptis.*] Ut à *Sapientia, Sapis* dicimus: ita ab *Ineptia, ineptis. Sine modo.*] Hæc minantis ſunt verba. & bene. imitatus eſt enim comminantem.

75. *Tuus eſt damnatus gnatus, non tu.*] Ludit Phormio quum dicit, *Non tu:* & contemptibiliorem in hac cauſa ſibi ſenem, quam Antiphonem fuiſſe, dicit: ſimulque ætatem illius eſſe deſpectam. *Tuus eſt damnatus gnatus, non tu.*] Pro voluntate contendentis eſt prolatio ſententiæ.

77. *Illum putato, quæ ego nunc dico, dicere.*] Definitive reſpondit.

78. *Cum uxore hac.*] Id eſt, tali.

79. *Tute idem melius feceris.*] Locus eſt hic, ut oſtendat Phormio, de compacto egiſſe cum Antiphone. *Tute idem melius feceris.*] Quidam ſic intelligunt, Tute idem melius feceris, ut ſenex potius exeat, quam ejiciat filium. Artificioſe autem loquitur Phormio, ut adimat ſuſpicionem ſeni conſenſionis & conhibentiæ inter paraſitum & filium.

VARIORUM.

72. *Actum ne agas.*] Eum admonet, ne fruſtra contendat ac litiget de re jam tranſacta; & rem, de qua judices ſententiam jam pronuntiarint, ne iterum in judicium deducat.

77. *Illum.*] Filium meum.

78. *Aut quidem cum uxore, &c.*] Nam Demipho teſtatur ſe Antiphonem, niſi idem ſecum dicat, abdicaturum, & domo prohibiturum cum uxore hac Phanio; quod magis fuit pro Romanorum legibus, quam Athenienſium inſtitutis. Verum orationi Demiphonis extremæ quod reſpondet Phormio, *Tute idem feceris melius*, nemo eſt, meo quidem judicio, qui commode poſſit interpretari è Donati commentariis: Reſcribendum eſſe puto: *Tute id? em! feceris melius.* Hoc ſenſu, Tune, id, quod modo interminatus es, Antiphonem tua prohibebis domo cum uxore hac? hem! longè conſultius meliuſque facies, quam quod minitaris. *Petitus.*

79. *Tute idem.*] Ad *Donat. Cohibentia. Cohibentia* eſt conniventia. Ut in Cod. Theod. lib. XI. de extraord. ſive ſord. munerib. *Gratioſa cohibentia vel ignobili diſſimulatione.* Atque ita vett. diplomatibus, aliiſque libris, non raro ſcriptum reperitur. *Lindebrog. Tute idem melius.*] Divide *tu te*, & ſic *te*, auferendi ſit caſus: ut Andr. act. 3. ſc. 4. *Quid me nunc faciam*, pro de me. Dixerat Demipho *Antiphonem prohibebo domo.* Ex ſententia ergo Phormionis idem de ſe ſtatuerit potius, ut ſcilicet ſe domo prohibeat, eamque filio & novæ nuptæ faciat vacuam. *Swaerdecroon.*

80. *Ita*

DE. Itane es paratus facere me advorsum omnia,
Infelix? PH. metuit hic nos, tametsi sedulo
Dißimulat. GE. bene habent tibi principia. PH. quin, quod est
Ferendum, feras? tuis dignum factis feceris,
Ut amici inter nos simus. DE. egone tuam expetam
Amicitiam? aut te visum, aut auditum velim?
PH. Si concordabis cum illa, habebis quæ tuam
Senectutem oblectet: respice ætatem tuam.
DE. Te oblectet: tibi habe. PH. minue verò iram. DE. hoc age:
Satis jam verborum est. nisi tu properas mulierem
Abducere, ego illam ejiciam. dixi, Phormio.
PH. Si tu illam adtigeris secus, quam dignum est liberam,

Dicam

DONATI.

81. *Sedulo.*] Sine dolo, instanter.

82. *Dißimulat.*] Fingit, mentitur. *Quin quod est ferendum, feras.*] Cur non, inquit, accommodas necessitati voluntatem?

86. *Quæ tuam senectutem oblectet.*] Non *Te*, sed *Senectutem tuam.*

88. *Minue vero iram.*] Contemnentis est dissuadere iracundiam. *Hoc age.*] Annuentis est.

90. *Dixi, Phormio.*] *Dixi* solent dicere perorata causa.

VARIORUM.

80. *Itane es, &c.*] Legendum arbitror hoc modo:

Itane es pactus facere med adversum omnia,
Infelix? PH. metuit hic nos, tametsi sedulo
Dißimulat. ——

Stanei V. C. diserte quoque habet, *pactus*: ac qui mendosam illam & distractam interpretis enarrationem legat, facile videat rectius sic legi. Et quidem, quod res est, dicit senex: nam de compacto faciebat omnia *Phormio*. Palmerius.

81. *Infelix.*] Active, non qui patitur, sed qui affert infelicitatem. *κακοδαίμων*, improbe. *Latomus.*

81. *Metuit.*] Ad *Getam* hoc clanculum dicit. *Willich.*

82. *Dißimulat.*] Hæc Geta ac Phormio inter se, ut Demipho non audiat. *Quod est ferendum.*] Suasoriæ orationis est propositio: *Ferenda ferto.* Nam *leve fit, quod bene fertur onus.* Idem.

84. *Egone tuam amicitiam?*] Amicitiam improbi & flagitiosi (nam neque hæc amicitiæ appellatione digna est) prorsus repudiat. *Idem.*

88. *Te oblectet.*] Iterum magna constantia parasiti amicitiam renuit, honestatis (quæ vel sola amicitiæ conciliatrix est) studiosus. *Willich.*

90. *Dixi.*] Hoc verbo utebantur perorata caussa. & ità mox, sc. 3. Sed hic minantis est, cum quadam feritate. ideo etiam à Phormione; ut par pari referat, repetitum. Hec. Act. 4. sc. 3. Laches iratus uxorem alloquitur, *I ergò intrò, & compone quæ tecum simul ferantur: dixi.* respondet illa; *ità ut jubes faciam.*

91. *Adtigeris.*] Non dicit *percusseris.* Nam etiam solum tactum ineptum ferre recusat. *Willich.*

 92. Di-

Dicam tibi impingam grandem. dixi, Demipho.
Si quid opus fuerit, heus, domo me. GE. *intelligo.*

ACTUS SECUNDI SCENA QUARTA.

DEMIPHO. GETA. HEGIO. CRATINUS. CRITO.

Argum. *Consulit Demipho advocatos super filii conjugio: unus suadet, dißuadet alterũ tertius, qui se alterutri addere debuisset, ejusmodi sententiam dicit, ut rursus deliberatione opus esse videatur.* Thes. *Rabulæ bonorum virorum consilia interturbant.*

QUanta me cura & solicitudine afficit
Gnatus, qui me & se hisce impedivit nuptiis!
Neque mihi in conspectum prodit; ut saltem sciam,
Quid de hac re dicat, quidve sit sententiæ.
Abi tu; vise, redieritne jam, an nondum, domum.
GE. Eo. DE. *videtis quo in loco res hæc siet.*
Quid ago? dic, Hegio. HE. *ego Cratinum censeo,*
Si tibi videtur. DE. *dic, Cratine.* CRA. *mene vis?*
DE. *Te.* CRA. *ego quæ in rem tuam sint, ea velim facias. mihi*
Sic

DONATI.

92. *Dixi, Demipho.*] Mire comminationem & ferocitatem ejus imitatus est simili verbo.

93. *Si quid opus fuerit.*] Hæc repentina discessio habet aliquam majorem litigaturi denuntiationem. Et bene breviter: ne multiloquio infringeretur superior comminatio.

VARIORUM.

92. *Dicam impingam.*] Apud *Ciceronem* legitur, *summo jure experiri.* quod idem est, quod *grandem dicam impingere.* Alibi addit, *jus experiri.* Dica δίκη, judiciorum Dea ac præses, quandoque pro jure sumitur, sæpius pro actione. *Idem.*

DONATI.

QUANTA ME CURA ET SOLICITUDINE. *Hæc deliberativa est, in qua tres advocati sunt: quorum unus suadet, alter dissuadet, tertius, qui se alterutri addere debuisset, ejusmodi sententiam dicit, ut rursum deliberatione opus esse videatur.*

1. *Quanta me cura & solicitudine afficit Gnatus.*] *Cura* est in spe bonorum: *Solicitudo* in metu malorum.

7. *Ego Cratinum censeo.*] Potest *Ego* subdistingui: ut subaudiatur, *Ego dicam.*

9. *Quæ in rem tuam sint.*] Bene principio, ἀπὸ τῆς THOλKIS * KAI TOY συμβουλεύοντος, benevolentiam suam commendavit: & sic consilium dedit.

VARIORUM.

1. *Quanta me cura.*] Animadverte hic exemplum, & ingenium advocatorum, qui consilii nodum quoad possunt, fere protelare satagunt. *Malleolus.*

7. *Censeo.*] Dicere debere, vel priorem interrogandum.

8. *Si tibi videtur.*] Ex veteri formula Senatus-Consultor. qua utebantur cum Senatus aliquid consulibus fieri demandaret. *Justinus* Trogi initio lib. 31. *Senatus scripsit Flaminino, Si ei videatur,*
sicuti

Sic hoc videtur: quod te absente hic Filius
Egit, restitui in integrum, æquum est & bonum,
Et id impetrabis. dixi. DE. *Dic nunc, Hegio.*
HE. *Ego sedulo hunc dixisse credo. verum ita est,*
QUOT HOMINES, tot sententiæ. suus cuique mos.
Mihi non videtur, quod sit factum legibus,
Rescindi posse: & turpe inceptu est. DE. *dic, Crito.*
CRI. *Ego amplius deliberandum censeo:*
Res magna est. HE. *numquid nos vis?* DE. *fecistis probe.*
Incertior sum multo, quam dudum. GE. *negant*
Redisse. DE. *frater est expectandus mihi:*
Is quod mihi dederit de hac re consilium, id sequar.
Percontatum ibo ad portum, quoad se recipiat.

GE. *At*

DONATI.

11. *Æquum est.*] Ab honesto. *Et bonum.*] Ab utili.

12. *Et id impetrabis.*] A possibili. Et breviter deliberativæ tres locos tetigit, justum, utile, & possibile.

13. *Ego sedulo hunc dixisse credo.*] Artificiose personam defendit, sententiam reprehensurus: ne si inimicus sit, adimat authoritatem sententiæ suæ. *Verum ita est.*] Subjunxit locum ἀπεκθέσεως oratoriæ: ut invidiæ contradicturus occurreret.

15. *Mihi non videtur.*] A possibili. *Quod sit factum legibus.*] Hic alio ordine locos suasoriæ tetigit: primum à possibili, secundum ab honesto.

16. *Et turpe inceptu est.*] Ab honesto. Utilitatem autem prætermisit per artem, quæ ubi non potest fieri, frustra spectatur.

18. *Res magna est.*] Causa ampliandi sententiam.

19. *Incertior sum multo quam dudum.*] Ex tribus enim unus suasit, alter dissuasit, tertius nihil dixit.

VARIORUM.

sicuti Macedoniam à Philippo, ita Græciam à Nabide liberet. Lindebrogius.

11. *Restitui in integrum, &c.*] *Ulpianus* lib. 4. Pandectarum, titulo De in integrum restitutione, scribit, plurifariam Prætorem hominibus, vel lapsis, vel circumscriptis subvenire, sive metu, sive calliditate, sive ætate, sive absentia inciderint in captionem. *Barlandus. Restitui in integrum.*] Ut quæ facta sunt, pro infectis habeantur, & irrita declarentur. *Quum præcipitata raptim consilia neque revocari, neque restitui in integrum possent.* Liv.

17. *Amplius deliberandum censeo.*] Deliberare est factum diligenter tractare, & mente pervolvere. Ampliatio autem, ad quam hic alluditur, putatur fuisse in judiciis, cum parum judicibus liquebat. Dicebatur etiam, *Hoc amplius censeo:* quod dicebat ille, qui non assentiebatur sententiis jam ante dictis, sed aliquid præterea addendum censebat. *Turneb. adversar.* 1. cap. 3. *Weitzius.*

18. *Numquid nos vis?*] Abiturientium formula. quasi dicat, num quid aliud est, quod nos velis, priusquam abimus.

21. *Is quod mihi dederit.*] Translatus est versus hic ex Adelph. & plane quoque est eodem modo legendus. cujus explicationem vide Act. 3. Scen 4.

22. *Quo ad se recipiat.*] Quando rediturus

GE. *At ego Antiphonem quæram, ut quæ acta hic sint, sciat.*
Sed eccum ipsum video in tempore huc se recipere.

ACTUS TERTII SCENA PRIMA.

ANTIPHO. GETA.

Argum. *Antipho reversus seipsum incusat, quod patris conspectum veritus fugerit, quodque ita inconsulto discedens, causam suam aliis defendendam reliquerit: rem totam denique ex Geta cognoscit.* Thes. 1. *Stultum est aliis rem credere, quam ipse commodius expedires.* 2. *Decet honestum virum promissis stare.*

ENimvero, Antipho, multimodis cum istoc animo es vituperandus,
Itane hinc abisse, & vitam tuam tutandam aliis dedisse?
Alios tuam rem credidisti magis, quam tete, animadversuros?
Nam ut ut erant alia, illi certe, quæ nunc tibi domi est, consuleres,

Ne

DONATI.

24. *In tempore huc se recipere.*] Εὐκαίρως. *Sallust. Maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.*

VARIORUM.

diturus sit. suprà Act. sc. 2. *finem quoad exspectatis vestrum?*

23. *At ego Antiphonem, &c.*] Hic est παραδοξὸν præter consuetudinem. Nam hac non actus actui connectit, sed scenam scenæ. Itaque actus divisos esse judico. *Willichius.*

DONATI.

1. *ENimvero, Antipho, multis modis cum isthoc animo.*] *Cum isthoc animo*: pro hujus animi. *Ennius: Omnia cum pulchris animis Romana juventus.*

2. *Itane hinc abisse, & vitam tuam.*] Ἐν ὑποκρίσει. ut,
Invidisse Deos, patriis ut redditus oris
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?
Et,
Servon' fortunas meas commisisse futili?

3. *Alios tuam rem.*] Ab infinitivo ad indicativum transitum fecit. *Credidisti.*] Pro *Putasti.*

VARIORUM.

1. *Enimvero, Antipho.*] Debere quemque suas res curare, nec fortunas suas & salutem defendendam aliis hominibus committere, præsertim talibus, qui cum nihil recte faciant nec bonæ frugi, omnia in perniciem nostram machinantur, docet hæc scena. Nihil enim perniciosius, quam semper ab aliis hærere, nec quicquam sibi ipsi consulere. *Seneca* ad Lucil. *Consilium tuum sic apud alios sit, ut abs te auctoritatem accipiat; sic autem abs te auctoritatem accipiet, ne solus id probare videaris. Temeritas enim in assentiendo perniciosissima est.* Marsus.

3. *Animadversuros.*] Quod raro contingere venustissimo docuit Æsopus olim apologo: qui apud Aul. Gell. Noct. Attic. lib. 2. cap. 29. & inde Ennii, quadrati, ut ait Gell. versus, *Hoc tibi erit argumentum semper in promptu situm; Ne quid exspectes amicos, quod tu agere possis.*

4. *Nam ut ut erant.*] Id est, qualiacunque: & est amplificatio à persona. *Illi.*] Uxori.

5. *Tuam*

Ne quid propter tuam fidem decepta pateretur mali:
Cujus nunc miseræ spes opesque sunt in te uno omnes sitæ.
GE. *Equidem, here, nos jam dudum hic te absentem incusamus, qui abieris.*
AN. *Te ipsum quærebam.* GE. *sed ea causa nihilo magis defecimus.*
AN. *Loquere obsecro, quonam in loco sunt res & fortunæ meæ?*
Numquid patri subolet? GE. *nihil etiam.* AN. *ecquid spei porro est?* GE. *nescio.* AN. *ah!*
GE. *Nisi Phædria haud cessavit pro te te eniti.* AN. *nihil fecit novi.*
GE. *Tum Phormio itidem in hac re, ut in aliis, strenuum hominem præbuit.*

AN. *Quid*

DONATI.

5. *Pateretur mali.*] Legitur & *Potiretur*: quia *potiri* τοῦ μείονος fuit. Plautus, *Hostium potitus est.*

6. *Spes opesque sunt.*] Hæc quidem de his sunt, quæ amant jungi. *Spes opesque sunt.*] Ut, *Res fortunæque.*

7. *Qui abieris.*] Mollius, quam *Fugeris.*

8. *Sed ea causa.*] Quia abieris.

10. *Numquid patri subolet?*] Sub convenientia sua & Phormionis dicit.

VARIORUM.

5. *Tuam fidem.*] Dum tibi fidem habet: tibi credit: vel, fidem illi dedisti, qua te illi obstrinxisti. *Pateretur mali.*] *Donatus* locuples testis est, fuisse in libris antiquissimis *potiretur mali.* & næ illi miseri critici sunt, qui tam bonum auctorem sequi non potuerunt. *Potiri mali*, opprimi à malo, & in ejus tanquam potestatem venire est. *Epidico Plautin.*

Filiam quam ex te suscepi. PE. *quid eam?*
MY. *Eductam perdidi. Hostium est potita.*

Neque tu mihi divini aut humani quidquam credas, si unquam aliter scripsit *Terentius.* Corruptelæ origo jam olim fuit, quod non facile sit videre quo referatur illud *quid*, si ita legamus ut nos monemus: at ita, *decepta quid*, dixit *Terentius*, ut Græci, ἀπαντηθεῖσά τι. *Jan. Guilielm.*

10. *Subolet.*] Numquid pater suspicatur, me scilicet concordasse cum *Phormione*, & sua sponte victum esse. Hic in verbo *subolet*, subest ὑποκοριστικὸν, vim imminuendi habens. *Latomus.* Sæpe equidem miratus sum, qui fiat, ut in *Prisciani* libris, etiam antiquis, omnibus legatur, *numquid subolet patris?* neque is casus hujus verbi est. *Plaut.* Casina:

Subolet hoc jam uxori. quidem ego machinor.

Idem Pseudolo:

Atque id jam pridem sensi ego, & subolet mihi. Franc. Fabr.

11. *Nisi Phædria, &c.*] *Linacer* græcismum vocat *nisi*, pro *sed*, lib. 6. Sic in Andr.

Nisi Deos fuisse iratos mihi sat scio.

Hainecc.

12. *Strenuum hominem, &c.*] Contentionem ejus & Phormionis intelligit.

AN. *Quid is fecit?* GE. *confutavit verbis admodum iratum Patrem.*

AN. *Eu, Phormio.* GE. *ego quod potui, porro.* AN. *mi Geta, omneis vos amo.*

GE. *Sic habent principia sese, ut dico. adhuc tranquilla res est.*

Mansurusque Patruum Pater est, dum huc adveniat. AN. *quid eum?* GE. *ut ajebat,*

De ejus consilio sese velle facere, quod ad hanc rem adtinet.

AN. *Quantus metus est mihi venire huc nunc salvom Patruum, Geta:*

Nam per ejus unam, ut audio, aut vivam, aut moriar, sententiam.

GE. *Pha-*

DONATI.

10. *Confutavit verbis.*] Convicit: ut si diceret, Refutavit. sed *Refutatio* in rem est. *Confutatio* in personam.

14. *Ego quod potui porro.*] De se mediocriter per ἔλλειψιν, moraliter satis. *Ego quod potui porro.*] Ordine. primo dominum, post Phormionem, ultimum se posuit.

18. *Huc salvum nunc Patruum, Geta.*] Non optat salvum patruum venire, secundum *Apollodorum:* & ostendit, non congruere salutem ejus cum commodo suo. An verò dicit, *malum esse & incommodum sibi,* sed tantùm magni terroris plenum adventum patrui?

20. *A sua palæstra exit foras.*] Bene palæstram ejus dixit lenonis domum, in qua est exercitus amator assidue. *Plautus* Bacchid.

——— Homo adolescens
Penetrem hujusmodi in palæstram, ubi damnis desudascitur!

VARIORUM.

13. *Confutavit verbis.*] Exagitavit. Recte *verbis*, potius quam rebus. *Latomus.*

14. *Omnes vos amo.*] Est gratias agentis; quale & illud, *Ecquid nos amas de fidicina ista.*

16. *Mansurus.*] Exspectaturus.

18. *Quantus metus.*] Nascitur hic ex malo imminente. sed cùm hoc adhuc incertum sit, tremor cum metu & tristitia jungitur. atque hic amatorie amicum patruo anteponit. Tantus enim est amoris impetus, ut & Diis imperet, judicium perturbans & mentem, & cui nemo resistere potest. de quo sic *Sophocles:*

Ἔρωτι μὲν γὰρ ὅστις ἀντανίσταται,
Πύκτης ὅπως ἐς χεῖρας, οὐ καλῶς φρονεῖ.
Οὗτος γὰρ ἄρχει καὶ θεῶν, ὅπως θέλει.

Willichius. Patruum.] Patruorum in nepotes peculiaris genuinaque severitas, proverbio isti locum fecit: *Ne sis patruus mihi. Nunc salvom Patruum.*] *Salvom* hic additum tantùm ex veteri formulâ, salvum reditum amicis gratulantium. Nam id modò vult, non ut pereat patruus in viâ (quod ab Antiphonis personâ valdè alienum:) sed adventum ejus, à quo sua vita pendeat, sibi magni metûs caussam fore. Hoc etiam voluit Don. ubi post allatam Apollodori sententiam: *An verò dicit,* (inquit Don.) *non malum esse & incommodum sibi;* (ità enim legendum; non ut excusum in nuperis editionibus, *malum esse, &c.* τοῦ Non omisso:) *Sed tantum magni terroris plenum adventum patrui.*

20. A

GE. *Phædria tibi adest.* AN. *ubinam?* GE. *eccum à sua palæstra exit foras.*

ACTUS TERTII SCENA SECUNDA.

PHÆDRIA. DORIO. ANTIPHO. GETA.

Argum. *Phædria lenonem orat, ut venditam militi Pamphilam non tam citò abducendam tradat: se intrà triduum nummos adnumeraturum, quos pro illius redemptione sit pollicitus.* Thes. 1. *Lenones nisi præsente pecunia amatores non admittunt.* 2. *Promissis dives quilibet esse potest.* 3. *Fortunatiores sunt mariti, quam amatores.*

D*Orio, audi, obsecro.* DO. *non audio.* PH. *parumper.* DO. *quin omitte me.*

PH. *Audi quod dicam.* DO. *at enim tædet jam audire millies.*

PH. *At nunc dicam, quod lubenter audias.* DO. *loquere, audio.*

PH. *Nequeo te exorare, ut maneas triduum hoc? quo nunc abis?*

DO. *Mirabar, si tu mihi quidquam afferres novi.*

AN. *Hei, metuo lenonem, ne quid suo suat capiti.* GE. *idem ego metuo.*

PH. Non

VARIORUM.

20. *A sua palæstra.*] Palæstram hic posuit pro ganeo, sive lustris; vel lenonis domo, per Metaphoram: quod illic continuo versetur, quemadmodum certator, aut athleta, in palæstra; quæ est locus ubi luctatores nudi & oleo quondam perfusi luctabantur. *Unde Papinius 3. Theb. appellavit unctam palen, id est, palæstram oleo perfusam.* Marsus.

DONATI.

D*ORIO, AUDI, OBSECRO. Hæc scena in petitione est, quæ sæpe admittit deliberativæ locum.*

1. *Dorio, audi, obscero.*] Sunt qui sic legant, ut *Dorio* Phædria dicat, *Audi* leno: *Obsecro* iterum Phædria. *Quin omitte me.*] *Quin*, modo corripiendi vel imperandi vim habet. ut, *Quin age.*

6. *Hei metuo lenonem, nequid suo suat capiti.*] Deest *mali*. *Suat* autem, appingat atque affigat. *Suo suat capiti.*] Ἀποσιώπησις. διὰ τὸν εὐφημισμόν, *Suo capiti* dixit, quum dicturus esset, Phædriæ. ut, *Dardaniique regum capitis.*

VARIORUM.

1. *Dorio.*] Attende hic duros lenonis mores, lenia adolescentis amatoris blandimenta, artificis Poëtæ admirandum in utriusque descriptione varietatis ingenium. *Malleolus.*

6. *Metuo lenonem.*] Id est, metuo ne leno, &c. *Ne quid suo, &c.*] Ego autem valde mecum ambigo, an is sit legitimus sensus huic adagio, qui vulgo tribuitur. Videat ergo diligens lector, num & illum possimus dicere *suo capiti aliquid suere*, qui dolis se vel fraude instruit. *Nannius.* *Suere* apud Latinos, ut & apud Græcos ῥάπτειν, interdum valet idem quod, aliquid, quod est alteri damnosum, struere, ac machinari. Cum igitur dixisset Antipho, se metuere ne quid leno sueret, id est, ne quid dolose moliretur, addit, *suo capiti.* quorum verborum ea vis est: quæ quidem res ipsi

PH. *Non mihi credis?* DO. *hariolare.* PH. *sin fidem do.* DO. *fabulæ.*

PH. *Fœneratum istuc beneficium tibi pulchre dices.* DO. *logi.*

PH. *Crede mihi, gaudebis facto. verum hercle hoc est.* DO. *somnium.*

PH. *Experire, non est longum.* DO. *CANTILENAM EANDEM CANIS.*

PH. *Tu mihi cognatus, tu parens, tu amicus, tu.* DO. *garri modo.*

PH. *Adeon' ingenio esse duro te atque inexorabili,*

Ut

DONATI.

8. *Fœneratum.*] Ab utili. *Fœneratum istuc beneficium tibi.*] Id est, mihi à te fœneratum.

9. *Verum hercle hoc est.*] Bene ipse dictum suum confirmavit.

10. *Cantilenam eandem canis.*] Ita dicit: ut, *Vetus & vulgata cantio.*

11. *Tu mihi cognatus.*] Ab honesto. *Tu parens, tu amicus, tu.*] Secunda ἀποσιώπησις.

VARIORUM.

lenoni vortat male, atque in ipsius caput recidat. Ita autem loqui solitos veteres, exempla indicabunt. *Demosthenes in Æschinem;* Ἅσοι καὶ τοῖς σοῖς οἱ θεοὶ τρέψειαν εἰς κεφαλήν. *Cælius ad Ciceronem: Te ad 9. Kal. Jan. sub rostrum, quod illorum capiti sit, dissiparant periisse.* *Cicero* ipse lib. 8. ad Atticum: *Multa, inquam, mala cum dixisset suo capiti, ut ajunt.* quo loco, quin ad hunc Terentianum *Cicero* respexerit, mihi dubium non est. *Muretus.* *Palmerius* legit *diem hoc metuo.* Ait enim *Geta*, se jam non primum hoc metuere, sed diem vereri cœpisse. *Diem*, adverbium, pro, *jam diu*, aut *jamdudum*, vel jam. Milit. Gloriof.

—*Viden' ut tremit? atque extimuit*
Postquam te aspexit. PY. *viri quoque armati diem isthuc faciunt.*

Palmer.

7. *Hariolare.*] Accipe non imperandi, sed indicandi modo, pro, incerta dicis, & quæ fidem non merentur, ut solent harioli. Vel rem ipsam conjectas, me scilicet tibi nequicquam credere. Proverbio dicebatur, qui nihil adferret certi, nihilque præsentis emolumenti, verum in diem modo pollicitaretur. Sumptum à divinis, qui prædicunt eventura. Futurorum autem nulla certa cognitio, quemadmodum eleganter dictum est à *Pindaro:*

Τῶν μελλόντων τετύφλωνται φραδαί.
Πολλὰ δὲ ἀνθρώποις παρὰ γνώμαν
ἔπεσεν.

De verbo, *Hariolus*, vide Act. 4. Sc. 4. in Commentariis *Donati*. Erasmus. *Fabulæ.*] Nam Dii, amatoris perjuriis, veniam dare solent.

8. *Fœneratum.*] Infrà, *Idem hic tibi quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.* Plaut. Quod bonis bene fit beneficium, gratia ea gravida est bonis. *Logi.*] Græcum est, significans inania verba, hoc est, verba tantum sine re. *Marsus.* Eustathio placet, ut pro sermone fabuloso seu fabula accipiantur. Est autem hic proverbium pro dicto ridiculo & contemnendo. *Cicero* pro Balbo: *Ego*, inquit, *scio omnes logos.* Marsus.

9. *Somnium.*] Vide Adelph. Act. 2. Scen. 1.

10. *Cantilenam eandem canis.*] Dicitur de eo, qui molestus est, sæpe eadem inculcans.

15. *Pha-*

Ut neque misericordia, neque precibus molliri queas?
DO. *Adeone te esse incogitantem atque impudentem, Phædria,*
Ut phaleratis dictis ducas me, & meam ductes gratiis?
AN. *Miseritum est.* PH. *hei veris vincor.* GE. *quam uterque est similis sui!*
PH. *Neque, Antipho alia cum occupatus esset sollicitudine,*
Tum

DONATI.

15. *Phaleratis dictis.*] Honestis atque ornatis: quia dixit, *Tu mihi cognatus, tu parens.* Et quasi leno, irridet honestatem, & despicit.

16. *Miseritum est.*] Εἰρωνεία. *Hei veris vincor.*] Hoc sibi dicit adolescens.

17. *Neque, Antipho alia quum occupatus esset solicitudine.*] Hoc dolet Phædria, quod in eadem re laboraverit Antipho, id est, in amore: quodque amare contigerit. *Neque, Antipho alia.*] Minore aliqua solicitudine quam hæc est, quam nunc gerit. An *Alia*, præter hanc, quam de me gerit? Ordo & sensus hic est, Neque tum esse mihi hoc objectum malum, quum Antipho alia solicitudine esset occupatus levi quapiam, non hac de nuptiis, quæ est gravissima.

VARIORUM.

15. *Phaleratis dictis.*] Ornatis, comptis & fucatis. Phalerata dicta, sunt bona verba & ad fidem faciendam ornatissimè composita: à phaleris equorum ornamentis. *Ductes gratiis.*] Abducas. Ductandi verbum Venereum est: ut enim *ductat exercitum* is, cui paret exercitus: ita *ductare mulierem* dicitur is, cui illa obtemperat, morigeraque est in rebus omnibus. *Gratiis.*] Id est, sine quæstu, gratis.

16. *Miseritum est.*] In hac scena versus non est alius difficilior intellectu. *Miseritum est*, dicere per Ironiam *Antiphonem* vult interpres; quod ego illi assentior. Farnabius tamen dicit de se ipso dicere verè ac serio; cognato Phædriæ συμπαίχων. Plaut. *& me ejus miseritum est.* At quid sit, *Veris vincor*: quid, *Quam est uterque similis sui!* neque ille dicit, neque ego assequor. Scriptum fuisse credo, (*Hei verbis vincor.*) vincebat enim lenonis in negando pertinacia & loquacitas, adolescentis ingenui atque liberalis pudorem. *Goveanus. Hei veris vincor.*] Mirum quantum difficultatis in his verbis somnient quidam, ut etiam de mendo suspecta habeant. Sed sine caussâ. Agnoscit enim (ipsum se alloquens) his verbis Phædria, verum esse quod leno objecerat, ipsum scil. nihil hactenus nisi verba dedisse, cùm pecuniam sæpius promisisset. Quid igitur *veris vincor?* planè nihil aliud quàm quod Hec. Act. 1. sc. 2. *vera prædicas.* Plaut. Mostell. *Profecto ità est, ut dico, vero vincam. Similis sui!*] At ille leno, *pernicies communis adolescentium, &c.* (Ad Act. 2. sc. 1.) impurissimus; & iste amator, perditus.

17. *Neque Antipho alia, &c.*] Queritur Phædria tum sibi esse objectum hoc malum, cum Antipho non alia, id est, eadem occupatus esset sollicitudine. Eadem (inquam) scilicet ex amore. Nam hactenus una erat utriusque sollicitudo, si caussam vides; quamquam diversimode, hic copia, ille inopia laborabat. *Swaerdecroon.* Sed Palmerius, pro *neque* legit, *æquè.* Nempe si Phædria, qui suam ærumnam longè graviorem autumat, Antiphonem illa sua cura *æquè* occupatum dixit: id non potuit, quin simul eum quodammodo perstringeret, velut iniquum suæ fortunæ interpretem; itaque ei occasionem

Tum hoc esse mihi objectum malum? AN. *ah, quid istuc autem est, Phædria?*

PH. *O fortunatissime Antipho.* AN. *egone?* PH. *cui, quod amas, domi est:*

Nec cum hujusmodi unquam usus venit ut conflictares malo.

AN. *Mihin' domi est? immo, id quod ajunt, AURIBUS TENEO LUPUM,*

Nam neque quomodo à me amittam, invenio: neque uti retineam, scio.

PH. *Ipsum istuc mihi in hoc est.* AN. *eia; ne parum Leno sies;*

Numquid hic confecit? PH. *hiccine? quod homo inhumanissimus:*

Pamphilam meam vendidit. GE. *quid? vendidit?* AN. *ain'? vendidit?*

PH. *Vendidit.* DO. *quam indignum facinus, ancillam ære emptam suo.*

PH. Ne-

DONATI.

20. *Unquam usus venit.*] Opus aut necesse fuit.

21. *Auribus teneo lupum.*] Græcum Proverbium, τῶν ὤτων ἔχω τὸν λύκον, οὔτ' ἔχειν, οὔτ' ἀφεῖναι δύναμαι.

23. *Ne parum leno sies.*] Ἔλλειψις. deest enim, *Vereris?*

26. *Ære emptam suo.*] Bene *Suo*, quasi de tertia persona.

VARIORUM.

dat regerendi, *Ah, quid istud autem est Phædria?* scilicet quod me accusas.

18. *Objectum malum.*] Imperfecta oratio est, ut secum loquentis & perturbati: quam ità suppleas: atque illud quoque gravissimum mihi, hoc malum mihi tum potissimùm esse, vel obvenisse, cùm Antipho non dissimili sollicitudine conflictatur.

21. *Auribus teneo lupum.*] Id est, perplexus hæreo, nescio quid sine periculo agere possim. Dicitur in eos, qui ejusmodi negotiò involvuntur, quod neque relinquere sit integrum, neque tolerari possit. Videtur ab eventu quopiam natum, ut alia pleraque. Aut inde certe, quod, ut lepus, auribus quippe prælongis, commodissime tenetur; ita, lupus quod aures habeat pro corpore breviores, teneri iis non potest, neque rursum citra summum periculum è manibus dimitti, bellua tam mordax. *Cæcilius* apud *Aul. Gellium* lib. 15. cap. 9. eandem sententiam, sed citra metaphoram, extulit:

Nam hi sunt inimici pessumi, fronte hilari,
Corde tristi, quos neque vi apprehendas, neque, ut mittas, scias.

Erasmus.

23. *Ne parum Leno sies.*] Id est, vereris ne non obtineas lenonum mores, ne non respondeas satis tuo nomini, tuæque turpitudini.

24. *Numquid hic confecit.*] Ecquid Leno cum aliquo transegit de Pamphila?

27. Ne-

PH. Nequeo exorare, ut me maneat, & cum illo ut mutet fidem,
Triduum hoc: dum id, quod est promissum ab amicis, argentum aufero.
Si non tum dedero, unam præterea horam ne oppertus sies.
DO. Obtundis. AN. Haud longum id quod orat, Dorio: exoret sine.
Idem hoc tibi, quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.
DO. Verba istæc sunt. AN. Pamphilamne hac urbe privari sines?
Tum præterea horunc' amorem distrahi poterin' pati?
DO. Neque ego, neque tu. GE. DI tibi omnes id, quod es dignum, duint.
DO. Ego te complureis advorsum ingenium meum menses tuli
Pollicitantem, flentem, & nihil ferentem: nunc contra omnia hæc,
Repperi qui det, neque lacrumet. da locum melioribus.
AN. Certe Hercle, ego si satis commemini, tibi quidem est olim dies,

Quam

DONATI.

31. *Conduplicaverit.*] Conjunctivum pro indicativo, id est, *Conduplicabit.* Hoc est aliter, *Fœneratum istuc beneficium pulchre tibi dices.*

36. *Flentem, nihil ferentem.*] Ὅμοιον τῷ χρήσει usitatum veteribus.

38. *Tibi quidem olim est dies.*] Hic *Olim*, futuri temporis. Nam leno de accipienda ab adolescente pecunia diem constituerat: & inventa meliori conditione, anticipaverat tempus cum adolescente præscriptum.

VARIORUM.

27. *Nequeo exorare, &c.*] Dispeream si aliter magistri putant, quam *manere*, hic idem esse quod, *non discedere*: ut hoc scilicet dicat *Phædria*; *Impetrare nequeo, ut Athenis etiam maneat hoc triduum: neve Pamphilam abducat leno.* Itaque pro suo scilicet jure jambum in trochaicum admittunt. Reponendum autem erat potius:

Nequeo exorare ut maneat m', & cum illo ut mutet fidem.

Neque enim Leno abducturus erat *Pamphilam*: sed emerat, jam qui abduceret, alius. *Ut maneat me*, id est, *ut me aliquamdiu opperiatur. Mutet fidem.*] Id est, pacto non stet, fallat. *Palmerius.*

29. *Ne oppertus sies.*] Id est, ne exspectes, distuleris.

34. *Neque ego, neque tu.*] Scilicet *patiemur*, id est, afficiemur magnopere hac amoris distractione. *Swaerdecroon. Neque tu.*] Quod Antipho de distractione seu separatione seriò dixerat, id leno repetit, voce quidem ad miserationem compositâ; sed ut irridere illum appareat (unde & Getæ indignatio subsequitur:) *Dii tibi, &c.* quasi dicat, absit ut vel ego, vel tu tam simus immisericordes, &c. *Quod es dignus.*] Fabricius legit, *Quod est dignum. Duint.*] *Duint*, pro *Dent.* ἀρχαϊκῶς.

37. *Da locum melioribus.*] Ab æquitate. Judicat enim æquum, ut qui nihil fert, cedat ferenti. Id est, Cede illis qui plus possint, quam tu potes. Non enim prece, sed precio Lenonis animus expugnatur. *Marsus.*

40. *Verum*

Quam ad dares huic, præstituta. PH. *factum.* DO. *num ego istuc nego?*

AN. *Jam ea præteriit?* DO. *non: verum hæc ei antecessit.* AN. *non pudet*

Vanitatis? DO. *minime, dum ob rem.* GE. *sterquilinium.* PH. *Dorio,*

Itane tandem facere oportet? DO. *sic sum: si placeo, utere.*

AN. *Siccine hunc decipis?* DO. *immo enim vero, Antipho hic me decipit.*

Nam hic me hujusmodi sciebat esse: ego hunc esse aliter credidi.

Iste me fefellit: ego isti nihilo sum aliter ac fui.

Sed

DONATI.

40. *Jam ea præteriit?*] Interrogative pronuntiandum. *Non: verum ei hæc antecessit.*] Urbane leno, *Hæc antecessit:* ut alii putant, meretrix vendita: ut alii dies qua lenoni constitutum fuit. An aperte leno perfidus mentitur? unde sequitur, *Non pudet vanitatis?* Ergo plus est *Antecessit*, quam *Præteriit. Non pudet vanitatis?*] Apparet, supra, lenonem de perfidia anticipati temporis esse confessum.

VARIORUM.

40. *Verum hæc ei antecessit.*] Dies, qua advenit is, qui dat, neque lacrymat. *Hæc ei antecessit.*] Ridicula responsio, quâ rationem anticipatæ diei reddere velle videtur, nec tamen ullam reddit, nisi quòd prior dies (quod nemo dubitat) posteriori antecesserit. quare apertè agnoscit perfidiam suam leno: ut lenone dignum erat, cui nullus pudoris, nullus honesti sensus. sed & in verborum ambiguitate festivè ludit Poëta. Ita enim intelligi etiam possunt. ut hanc diem priorem ac potiorem, pretio scil. oblato ac parato, meritò sibi fuisse pronuntiet. Possis & de virgine intelligere, ut antè præstitutam diem hæc aliis cessisse dicatur.

41. *Vanitatis.*] Falsitatis, perfidiæ. *Minime, dum ob rem.*] Allusit ad vetus adagium: *Lucrum pudori præstat.* Quin & hodie jubent valere pudorem, ubi de pecuniaria re agitur. *Plutarchus* in Comment. de Audiend. Poët. refert è Poëta, nescio quo, senarios hos:

Τοῦ μὲν δικαίου τὴν δόκησιν ἄρνυσο,
Τὰ δ' ἔργα τοῦ πᾶν δρῶντος, ἔνθα κερδανεῖς.

Opinionem spernito justi, ac virum
Quidvis agentem sequere, cum spes lucri.

Refert & hunc ex *Sophocle*:

Τὸ κέρδος ἡδὺ, κἂν ἀπὸ ψευδῶν ἴῃ.

Dulce est lucrum profectum & à mendaciis.

Mirum autem, populum indignari Poëtis aut Histrionibus, si quando talia recitant in theatris: cum magis debuerit indignari quisque sibi, quod ea sequeretur in vita, quorum commemorationem in theatro ferre non poterat. *Erasmus. Sterquilinium.*] Hoc est, Abjectissime & improbissime homo, dignus qui perpetuo in sterquilinio vitam degas. Est enim *sterquilinium* locus, stercoribus plenum, seu eorum receptaculum, Auctore *Festo. Marsus.*

43. *Antipho hic me decipit.*] Qui dat fidem homini perspectæ improbitatis & depravatorum morum, is juste fallitur & volens. Sed qui ab eo, quem credebat bonum esse, decipitur, majorem videtur injuriam pati. *Willich.*

48. *Mea*

Sed utut hæc ſunt, tamen hoc faciam: cras mane argentum mihi
Miles dare ſe dixit : ſi mihi prior tu adtuleris, Phædria,
Mea lege utar, ut potior ſit, qui prior ad dandum eſt. Vale.

ACTVS TERTII SCENA TERTIA.

PHÆDRIA. ANTIPHO. GETA.

Argum. *Adoleſcentes perſuadent Getæ, licet difficulter, ut per fallaciam argentum extorqueat, pro citbariſtria redimenda lenoni dandum.* Theſ. 1. *Non facile inveniet argentum cui minus nihilo eſt.* 2. *Æquum eſt, beneficium beneficio reddere.*

QUid faciam? unde ego nunc tam ſubito huic argentum inveniam miſer,
Cui minus nihilo eſt? quod ſi hic potuiſſet nunc exorarier
Triduum hoc: promiſſum fuerat. AN. *itane hunc patiemur, Geta,*
Fieri miſerum, qui me dudum, ut dixti, adjuverit comiter?
Quin, quum opus eſt, beneficium rurſum ei experiamur reddere?
GE. *Scio quidem hoc eſſe æquom.* AN. *age ergo, ſolus ſervare hunc potes.*
GE. *Quid faciam?* AN. *invenias argentum.* GE. *cupio: ſed id unde, edoce.*

AN. *Pater*

DONATI.

48. *Mea lege utar.*] Lenonia ſcilicet : in qua ſemper commodum eſt prius, quam fides.

DONATI.

1. *QUid faciam.*] Οἰκονομία *ad futurum exitum comœdiæ.*

2. *Minus nihilo.*] Υ᾿περβολή.

4. *Adjuverit.*] Secundum pronuntiari debet. *Adjuverit comiter.*] *Comiter* veteres dixerunt παρὰ τὸ κόσμος.

7. *Quid faciam?*] Comiter. quamvis uterque intelligat quid alteruter dicat, diſſimulant tamen.

VARIORVM.

1. *Quid faciam?*] Adoleſcentium amicitias, quæ in ſtudiis illius ætatis, utilitatis gratia tantummodo coaleſcunt, hæc ſcena deſignat. *Cicero* de Seneƈt. *Pares cum paribus (vetere proverbio) facillime congregantur.* Quare fit, ut adoleſcentes ſe plerumque omnes mutuo amore compleƈtantur, idque quamdiu voluptas eorum communis eſt. *Ariſtoteles* Moral. lib. 8. *Adoleſcentium amicitiæ voluptatis cauſa inſtitutæ eſſe videntur, nam amant ſecundum affeƈtus : & maxime id ſequuntur, quod voluptatem in præſentia adferat; verum id ſimul cum ætate mutatur; ex quo fit, ut fiant amici, citoque deſiſtant.* Marſus.

2. *Potuiſſet.*] Faërnus legit, *Pote fuiſſet. Pote fuiſſet.*] *Potuiſſet.* quod ex *pote fuiſſet* contraƈtum. *pote ſum*, poſſum, &c.

8. *Dictum*

AN. *Pater adest hic.* GE. *scio: sed quid tum?* AN. *ah, dictum sapienti sat est.*
GE. *Itane?* AN. *ita.* GE. *sanc hercle pulchre suades. etiam tu hinc abis?*
Non triumpho, ex nuptiis tuis si nihil nanciscor mali:
Ni etiam nunc me hujus causa quærere in malo jubeas crucem?
AN. *Verum hic dicit.* PH. *quid? ego vobis, Geta, alienus sum?* GE. *haud puto.*
Sed parumne est, quod omnibus nunc nobis succenset Senex,
Ni instigemus etiam, ut nullus locus relinquatur preci?
PH. *Alius ab oculis meis illam in ignotum hinc abducet locum? hem.*
Tum igitur dum licet, dumq; adsum, loquimini mecum, Antipho:
Contemplamini me. AN. *quamobrem? aut quidnam facturus, cedo?*
PH. *Quoquo hinc asportabitur terrarum, certum est persequi,*
Aut perire. GE. *DI bene vortant quod agas: pedetentim tamen.*

AN. *Vi-*

DONATI.

11. *Ni etiam nunc me hujus causa quærere in malo jubeas crucem?*] Quasi dicat, In malo aliud malum.

14. *Relinquatur preci.*] Bene *Preci.*

19. *Pedetentim.*] Caute. à pedibus & tentando. *Pedetentim tamen.*] Hoc quidam sic accipiunt, tanquam Getæ dicat Antipho, ut caute aggrediatur senem fallere.

VARIORUM.

8. *Dictum sapienti sat est.*] Verecunde modum indicat, quod palam non audet jubere, patrem esse decipiendum. Sapiens tu es; ergo quid te velim facere facile intelligis.

9. *Etiam tu hinc abis?*] *In malam crucem*, (ut suprà, Act. 2. sc. 3.) vel *rem*, volebat indignabundus dicere, sed repressit se.

10. *Non triumpho.*] Metaphora à victoribus. Id est, non triumphum commerui. Servus enim cunctanter & difficulter periculum prospiciens aggreditur, ut qui in malo etiam quærebat crucem, afflictus magis affligebatur, non vult malum addere malo.

11. *Quærere in malo jubeas crucem?*] Non sufficit tibi, quòd ex nuptiis tuis certum malum mihi imminet; nisi etiam hujus (cognati tui) caussa quærere me jubeas in malo (id est, præter, aut ad illud prius malum de quo dixi) quod malorum ultimum est; crucem scilicet?

16. *Tum igitur dum licet.*] Qui *diem* legunt, vocem illam sumunt adverbialiter, prout significat brevitatem temporis, ut, in diem, longitudinem, dilationem. *Loquimini.*] Tanquam nunc ultimum allocuturi & visuri.

19. *DI bene vortant.*] Bene precandi formula; qua utebantur initio rei gerendæ. *Fabricius* hæc tribuit Antiphoni. *Pedetentim.*] Κατὰ πόδας βάσιν Græcis proverbio dicitur, quod Latini reddiderunt, *Pedetentim.* ἀντὶ τοῦ βραδέως.

Ubi

AN. *Vide, si quid opis potes adferre huic.* GE. *si quid! quid?*
AN. *quære obsecro.*
Ne quid plus minusve faxit, quod nos post pigeat, Geta.
GE. *Quæro: salvos est, ut opinor: verum enim metuo malum.*
AN. *Noli metuere: una tecum bona, mala, tolerabimus.*
GE. *Quantum opus est tibi argenti? loquere.* PH. *solæ triginta minæ:*
GE. *Triginta! hui, percara est, Phædria.* PH. *istæc vero vilis est.*
GE. *Age, age, inventas reddam.* PH. *ô lepidum caput!*
GE. *Aufer te hinc.* PH. *jam opus est.* GE. *jam feres:*
Sed opus est mihi Phormionem ad hanc rem adjutorem dari.
PH. *Abi: dic præsto ut sit domi.*
AN. *Præsto est: audacissime oneris quidvis impone, & feret:*
SO-

DONATI.

25. *Istæc vero vilis est.*] Amatoriè.

VARIORUM.

Ubi quis non præcipitanter atque inconsiderate, sed sensim atque cunctanter aggreditur negocium, atque arte rem gerit magis quam impetu. Translatum ab his, qui cautim ac prætentantes per glaciem locumve lubricum ingrediuntur. Alexis comœdiarum scriptor, jam extremæ senectutis, quum lento incessu inambulans rogaretur à quodam, quid ageret: Κατὰ ποδὸς βαίσιν, inquit ἀποθνήσκω, id est, *pedetentim morior.* Erasmus.

21. *Ne quid plus minusve faxit.*] Ne quid omninò faciat.

22. *Quæro: salvus est.*] Εὕρηκα. jam inveni, quod illum salvum faciat. *Salvos est.*] *O*, sonus fuit sono *V* affinis, ita ut hic *salvos*, pro, *salvus* dicatur. Qua de re verba sunt *Fabii* lib. 1. cap. 4. *O* & *V*, *permutatæ invicem*, ut Hecoba & Notrix, Culchides & Pulyxena *scriberetur*, & Dederont *ac* Probaveront. *Sic* Odysseus, *quem* Udyssea *fecerunt Acoles, ad* Ulyxem *deductus est. Nostri præceptores* Cervom' Servomque *scripserunt: nunc* V *gemina scribuntur, sed neutro modo vox, quam sentimus, efficitur. Festus:* Quatenos, *antiqui dicebant pro*, Quatenus. *Velius Longus: Antiqui confusas* O, & V *literas habuere: nam* Consol *scribebant per* O, *cum legeretur per* V, Consul. *Unde in multis etiam nominibus variæ sunt scripturæ, ut* Fontes Funtes, Frondes Frundes. *Scioppius.*

24. *Solæ triginta minæ.*] Sunt nostrate pecunia, quingenti & viginti quinque Caroli: sive octoginta septem libræ & decem solidi. *Barlandus.*

25. *Vilis est.*] Si formam & dotes pendas.

27. *Aufer te hinc.*] Hoc loco, *te*, delendum est, & scribendum solum, *aufer*, ex auctoritate scriptorum codicum. Neque tamen est significatio quam suspicantur, *aufer manus, palpationes.* quid igitur? *aufer*, est, *abi*, etiam cum solum capitur. *Palmerius. Jam opus est.*] Instat illi ut festinet, præsenti pecunia opus esse affirmans.

29. *Præsto est.*] Melius: *Præs est.* Nam, *præsto*, vix locum hic habet. Sed cum in judicio, si reus *prædem* posceretur, amicissimus

SOLUS EST *homo amico amicus.* GE. *eamus ergo ad eum ocius.*

AN. *Numquid est quod opera mea vobis opus sit?* GE. *nihil. verum abi domum,*

Et illam miseram, quam ego nunc intus scio esse exanimatam metu,

Consolare. cessas? AN. *nihil est, æque quod faciam lubens.*

PH. *Qua via isthuc facies?* GE. *dicam in itinere: modo te hinc amove.*

ACTUS

DONATI.

30. *Solus est homo amico amicus.*] *Apollodorus*, Μόνος ἐπίσταται φιλεῖν τοὺς φίλους.

VARIORUM.

cissimus qui erat & certissimus, neque detrectabat *præs esse*, respondebat, *præs:* & quod ad vocem magistratus, an *præs esset*, reddebatur illud, *præs est.* Ob id scilicet hic *Phædria*, ad illum morem judiciorum respiciens, *præs est*, inquit. *Festus: Præs est is, qui populo se obligat, interrogatusque à magistratu, si præs sit, ille respondet, præs.* Palmer.

30. *Amico amicus.*] Quadrat in eos, qui nullum officium refugiunt, modo gratum faciant amicis. *Aristophanes* apud *Athenæum:*

— Ἀλλ' οὐδὲν μέλει
Τῶν σκωμμάτων μοι· τῷ φίλῳ γὰρ ὢν φίλος,
Ἔργοισι χρηστὸς, οὐ λόγοις ἔφυν μόνον.

— *At nil moror dicteria:*
Amico amicus cum siem factis: neque
Verbis modo prodesse propositum mihi, sed re simul factisque.

Erasmus.

34. *Modo te hinc amove.*] Scribendum est: *modo hinc move*, rejecto illo *te*, ex auctoritate *Veneti* veteris. Quod autem ita numeri labant, solet hoc postremis scenæ versibus. Aut restituendum: *Modo modo hinc move?* ubi alterum *modo*, temporis est: alterum valet, *tantum.* Neque mirum, corrupisse librarios: non corrupisse, id mirum foret. *Palmerius.*

ACTUS QUARTI SCENA PRIMA.

DEMIPHO. CHREMES.

Argum. *Demipho & Chremes, senes & fratres colloquuntur; narrat hic illi cur in Lemno diutius hæserit: fit & mentio nuptiarum Antiphonis.* Thes. 1. *Filiæ nubiles, maturius collocandæ.* 2. *Senectus ipsa morbus.* 3. *Inter amicos fideles omnia sunt patefacienda, etiam arcana.*

Quid? qua profectus causa hinc es Lemnum, Chremes?
Adduxtine tecum Filiam? CH. *non.* DE. *quid ita non?*
CH. *Postquam videt me ejus Mater esse hic diutius,*
Simul autem non manebat ætas Virginis
Meam neglegentiam: ipsam cum omni familia
Ad me profectam esse ajebant. DE. *quid illic tam diu*
Quæso igitur commorabare, ubi id audiveras?
CH. *Pol me detinuit morbus.* DE. *unde? aut qui?* CH. *rogas?*
SENECTUS IPSA EST morbus. sed venisse eas
Salvas, audivi ex Nauta, qui illas vexerat.
DE. *Quid gnato obtigerit me absente, audistin' Chreme?*
CH. *Quod quidem me factum consilii incertum facit.*
Nam hanc conditionem si cui tulero extrario:

Quo

DONATI.

QUID? QUA PROFECTUS CAUSA. Hæc est narratio simplex.

9. *Senectus ipsa est morbus.*] *Apollodorus,* Τὸ γῆρας ἐστιν αὐτὸ νόσημα.

13. *Hanc conditionem si cui tulero.*] Κυριολογία. quia *ferre conditionem alicui* dicimus.

VARIORUM.

1. *Quid? qua profectus.*] Ut in superiore scena adolescentium solitos congressus & querelas explicuit; sic hac senum conversationes & colloquia, quænam plerunque esse solent, ob oculos ponit. Solent enim ii, præsertim si inter eos mutua quædam familiaritas intercesserit, de omnibus rebus communicare, & auxilia ac consilia subinde expetere. *Marsus.* *Lemnos.*] Insula, una ex novem Cycladibus.

4. *Non manebat.*] Id est, non exspectabat: sic Horat. *aula orci divitem manet herum.* Id est, ætas virginis jam nubilis, longiorem moram non concedebat.

9. *Senectus morbus.*] Significat hic locus, ipsum senium omnium morborum & difficultatum receptaculum esse, ad quod veluti in officinam quandam, omne genus morbi confluat, ut illic exerceatur. Huc allusit anus *Plautina*, quæ tarditatem incessus excusans, ait se grave pondus gestare:

Tantum hoc oneris quod fero.
Quid oneris? Annos septuaginta & quatuor.

Animal. lib. senectutem appellat νόσον φυσικὴν, *morbum naturalem.* Marsus.

13. *Nam hanc conditionem.*] Si natam meam nulla alicui affinitate aut consanguinitate conjuncto collocavero. Nuptias puellæ clam ex uxore *Lemnia* susceptæ intelligit. Sic & apud *Livium*,

Quo pacto, aut unde mihi sit, dicendum ordine est.
Te mihi fidelem esse æque, atque egomet sum mihi,
Scibam: ille si me alienus adfinem volet,
Tacebit, dum intercedet familiaritas:
Sin spreverit me, plus, quam opus est scito sciet.
Vercorque, ne uxor aliqua hoc resciscat meà.
Quod si fit: ut me excutiam, atque egrediar domo,
Id restat. nam ego meorum solus sum meus.
DE. *Scio ita esse. & istæc mihi res solicitudini est:*
Neque adeo defetiscar umquam experirier,
Donec tibi id, quod pollicitus sum effecero.

ACTUS

DONATI.

15. *Te mihi fidelem esse æque.*] Mire admixtum ante completam sententiam de extraneo, *Te mihi fidelem esse, &c.*

17. *Tacebit, dum intercedet familiaritas.*] Incertum, quando proditum iri se dicat, ante, an post nuptias.

20. *Ut me excutiam.*] Legitur &, *Excutiat.*

21. *Meorum solus sum meus.*] *Apollodorus*, ἐγὼ γάρ εἰμι μόνος τῶν ἐμῶν ἐμός.

24. *Donec tibi id, quod pollicitus sum, effecero.*] *Virgilius*,

—— Donec me flumine vivo
Abluero. ——

VARIORUM.

conditionem filiæ quærere, lib. ab v. c. 3. *Invenire conditionem*, apud *Plautum* in Truculento:

Dicam, ut aliam conditionem filio inveniat suo.

Pro; aliam filio uxorem quærat. *Conditionem accipere* apud eundem in Aulular. ubi *Megadorus* cum *Euclione* de filiæ ejus nuptiis agens, inquit:

Tu conditionem hanc accipe: ausculta mihi, atque eam despondc mihi.

Et pro *Extrario*, Muretus legit, *extraneo. Rivius.*

18. *Sin spreverit me.*] Aliquid intervenerit, cur mihi sit offensus. *Sciet.*] Tum conscium eum esse hujus arcani, valdè mihi nocebit.

20. *Me excutiam.*] Sunt qui legunt *Excutiat*, scilicet uxor, id est, diligenter inquirat, ecquid vestibus ablaturus tegam. *Excutiam.*] Si quid in me opis aut ingenii sit, id adhibeam, ut mihi de futuro prospiciam.

21. *Nam ego meorum.*] Sub voce *meorum*, ea potissimum Chremes intelligit, quæ videbantur ejus, nec erant tamen, quia duntaxat uxoris nomine possidebat. Ita Chremes esse sibi omnino nihil, nisi ex dote Nausistratæ significat. Et videtur sapere proverbium de his, qui à quibus consilium auxiliumque petant non habent. *Solus sum meus.*] Ἐγὼ γάρ εἰμι μόνος τῶν ἐμῶν ἐμός. cætera omnis familia, non mihi, sed uxori studet; illius omnes captant benevolentiam.

23. *Defetiscar.*] Ponitur pro *defatigabor.* Et *Priscian.* quoque lib. 7. docet, hoc verbum à *fatiscor*, quod à *deficio* venit, formatum esse: licet *fatisco* neutrum, hodie magis sit in usu quam *fatiscor. Rivius legit, Neque defetiscar usque adeo.* Willich.

1. Ego

ACTUS QUARTI SCENA SECUNDA.

GETA.

Argum. *Tota hæc scena est Getæ exsultantis, duos sibi senes offerri, quos fallere possit.*
Thes. *Servi voti sui compotes, mirè sibi applaudunt.*

Ego hominem callidiorem vidi neminem,
Quam Phormionem. venio ad Hominem, ut dicerem,
Argentum opus esse, & id quo pacto fieret.
Vix dum dimidium dixeram, intellexerat.
Gaudebat: me laudabat: quærebat Senem:
Dis gratias agebat, tempus sibi dari,
Ubi Phædriæ se ostenderet nihilo minus
Amicum esse, quam Antiphoni. Hominem ad forum
Jussi opperiri: eo me esse adducturum Senem.
Sed eccum ipsum. quis est ulterior? atat Phædriæ
Pater venit. sed quid pertimui autem? Bellua!
An quia, quos fallam, pro uno duo sunt mihi dati?
Commodius esse opinor duplici spe utier.
Petam hinc, unde à primo institui. is si dat, sat est:
Si ab hoc nihil fiet, tum hunc adoriar Hospitem.

ACTUS

DONATI.

2. *Venio ad hominem.*] Venuste repetitum, *Hominem.*

15. *Hunc adoriar hospitem.*] Astute *Hospitem*, de eo qui supervenit: nomen aptum imprudenti rerum, atque alieno ab earum scientia. *Sallustius, Vitam sicuti peregrinantes transegere, &c.*

VARIORUM.

1. *Ego hominem.*] Improborum hominum expedita consilia, in fallendis & circumscribendis probis, detegit hæc scena. Hoc genus hominum callidum est, hoc est, longa assuetudine in omne genus nequitiarum exercitatum, ut non admodum grave sit, vel quamvis paucula mora, technam aliquam & laqueos invenire, qua improbitati suæ satisfaciant. *Aristoteles* lib. 8. Moral. negat inter hos amicitiam constare posse, quia non ad honestatem, sed potius ad utilitatem & voluptatem tendit. *Marsus.*

4. *Intellexerat.*] Suprà Act. 3. sc. 3. Dictum sapienti sat est.

10. *Quis est ulterior.*] Quis ille præterea.

13. *Duplici spe utier.*] Duabus anchoris niti. Apposite Pindar. Olymp. 6. Ἀγαθαὶ δὲ πέλοντ' ἐν χειμερίᾳ νυκτὶ θοᾶς ἐκ ναὸς ἀπεσκίμφθαι δύ' ἄγκυραι: *Utiles sunt in tempestuosa nocte, celeri ex nave dependere ad firmandum, duæ anchoræ.* Quod apte in Getam torqueri potest. Et ut Aristonymus apud Stobæum Serm. 261. Οὔτε ναῦν ἐκ μιᾶς ἀγκύρας, οὔτε βίον ἐκ μιᾶς ἐλπίδος ὁρμιστέον: *Neque navim una sola anchora; neque vitam una spe muniri oportet.* Weitzius.

15. *Hospitem.*] Chremetem, κατάχρηστικῶς.

 1. Ex-

ACTUS QUARTI SCENA TERTIA.

ANTIPHO. GETA. CHREMES. DEMIPHO.

Argum. *Geta adoritur senes, & mira fallacia argentum cudit, & minas triginta ab ipsis aufert.* Thes. 1. *Servi astutissimi heros suos fallunt.* 2. *Credulitas sæpe obest.*

Expecto, quam mox recipiat sese Geta.
Sed Patruum *video cum* Patre *adstantem: hei mihi,*
Quam timeo, adventus hujus quo impellat Patrem.
GE. *Adibo hosce. ô noster* Chremes. CH. *salve, Geta.*
GE. *Venire salvom volup' est.* CH. *credo.* GE. *quid agitur?*
CH. *Multa advenienti, ut fit, nova hic compluria.*
GE. *Ita, de Antiphone audistin' quæ facta?* CH. *omnia.*
GE. *Tun' dixeras huic? & facinus indignum, Chreme,*

Sic

DONATI.

EXPECTO, QUAM MOX RECIPIAT HUC SESE GETA. *Ad errorem cumulandum, persona Antiphonis interponitur: ut ei adaucto metu amittendæ uxoris, major vis fiat repentinæ lætitiæ.*

5. *Volup' est.*] *Hoc volup* nomen est, ut *hoc facul*: sic enim veteres per ἀποκοπὴ loquebantur.

6. *Compluria.*] Secundum regulam locutus est. nam *hoc complure*, & *hæc compluria. Nova hic compluria.*] Sic veteres, quod nostri dempta syllaba *complura* dicunt. Sic *Cato* Originum secundo; *Fama hoc loco compluria. Cicero* in Protagora, *Confirmandi genera compluria.* Credo quia veteres *hoc plure*, non *hoc plus* dicebant.

VARIORUM.

1. *Exspecto.*] Dolosi hominis & callidi simulatoris, qui mendaciis & dolis rem suam agit, perfidiam, malitiam, improbitatem hæc scena exprimit. Ab his enim hominibus difficillime quispiam sibi cavere potest: qui spe utilitatis & amicitiæ fallere didicerunt, idque non dolo tantum malo, sed pessimo. Et ergo bene *Servius* Jure-Consult. ejusmodi dolum machinationem interpretatur, alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur, & aliud agitur. *Marsus. Recipiat.*] Rediturus sit.

5. *Volup' est.*] Veteribus *Volupia* Dea existimata est, quam à voluptate dictam esse *Augustinus* tradit: in cujus sacello sacrum *Angeronæ* faciebant Pontifices, cujus & simulacrum in ejusdem ara collocatum erat. Videndus *Macrobius* lib. 1. cap. 10. *Willich.*

6. *Compluria.*] *Sinni Capitonis* doctissimi viri epistolæ sunt uno in libro multæ, positæ in templo Pacis. Prima epistola scripta est ad *Pacuvium Labeonem*: cui titulus præscriptus est, *Pluria, non plura, dici debere.* In ea epistola rationes Grammaticas posuit, per quas docet, *pluria* Latinum esse, *plura* barbarum. In eadem epistola quoque scriptum est, *pluria* sive *plura* absolutum esse, sive simplex; non comparativum. Hujus opinionis *Sinnianæ* id quoque adjumentum est, quod, *compluries* cum dicimus, non comparative dicimus: ab eo autem quod est, *compluria*, adverbium est factum *compluries*: id quoque quoniam minus usitatum est, versum *Plauti* subscripsi ex Comœdia quæ *Persa* inscribitur:

Quid metuis? metuo hercle vero; Sensi ego compluries.

Gellius.

9. *Cir-*

Sic circumiri. DE. *id cum hoc agebam commodum.*
GE. *Nam hercle ego quoque id agitans mecum sedulo,*
Inveni opinor, remedium huic rei. DE. *quid, Geta?*
Quod remedium? GE. *ut abii abs te, fit forte obviam*
Mihi Phormio. CH. *qui Phormio?* GE. *is qui istam.* CH. *scio.*
GE. *Visum est mihi, ut ejus temptarem sententiam:*
Prendo hominem solum, cur non, inquam, Phormio,
Vides, inter vos sic hæc potius cum bona
Ut componantur gratia, quam cum mala?
Herus liberalis est, & fugitans litium.
Nam cæteri quidem hercle amici omnes modo
Uno ore auctores fuere, ut præcipitem hanc daret.
AN. *Quid hic captat? aut quo evadet hodie?* GE. *an legibus*
Daturum pœnas dices, si illam ejecerit?

Jam

DONATI.

9. *Commodum.*] Commoda æstimatio est temporis * Commodum, tantum quod *Lucilius: Quod mihi commodum est, aut uda vestimenta deposueram.*

13. *Is qui istam.*] Ἀποσιώπησις tertia. deest *Obtrusit nobis*, aut, *Defendit*, aut]quid tale.

18. *Fugitans litium.*] Genitivo casui vim nominis habet *Fugitans* junctum: accusativo, vim tantum participii. *Fugitans litium.*] Quasi quod vult in domino facere, id jam in eo esse dicit: præparans hominem ad contemptum pecuniæ, quæ poscetur statim.

VARIORUM.

9. *Circumiri.*] Circumveniri, decipi.

17. *Mala gratia.*] Id est, vi & ingratiis, ut apud Plaut. sæpius. verbum autem *gratia* esse τῶν μέσων non inde (quod quidam volunt) bene colligitur, quod *mala gratia* reperiatur hic, nisi etiam *Malitia*, & *mæstitia* (ut alia omittam plurima) ejusdem sint ob eandem caussam generis, cùm *mala malitia*, & *mala mæstitia* sint apud Plautum. Sed neque illud arguit, quod *gratiam referre* dicatur interdum pro, malum malo rependere; quod ità dicitur, ut cum nebulonem & improbum, *bonum virum* indigitamus.

18. *Liberalis.*] Liberalis ingenii, ingenuus. *Fugitans litium.*] Nomen pro participo, hoc est, qui judicium subire non vult, contentiones forenses detractat, & mavult dispendium aliquod pecuniarum incurrere, quam dubium litis eventum experiri. *Marsus.*

20. *Uno ore.*] Dicitur de summo animorum & suffragiorum consensu. *Præcipitem daret.*] *Præcipitem dari*, dicebant eum, qui domo contumeliose perturbaretur, & qui per summam contumeliam expelleretur, vel potius, funditus perderetur. *Plutarchus* in Stoic. contrar. Ὁ δὲ Χρύσιππος ἕνεκα τοῦ χρηματισμοῦ τὸν σοφὸν ἐπὶ κεφαλὴν εἰς Παντικάπαιον ἄξει, καὶ Σκυθῶν ἐρημίαν. *Chrysippus sapientem fœnoris gratia præcipitem dat in Panticapæum & Scytharum solitudinem.* Equidem arbitror idem esse quod ait *Seneca* lib. de benef. 6. *Alia detinebo. diutius, alia expellam & capite agam.* Erasm.

23. *Eia,*

Jam id exploratum est: eia, sudabis satis,
Si cum illo inceptas Homine: ea eloquentia est.
Verum, pone esse victum eum: at tandem tamen
Non capitis ejus res agitur, sed pecuniæ.
Postquam hominem his verbis sentio mollirier:
Soli sumus nunc hic, inquam; eho dic, quid velis dari
Tibi in manum, ut Herus his desistat litibus:
Hæc hinc facessat, tu molestus ne sies.
AN. *Satin' illi DI sunt propitii?* GE. *nam sat scio,*
Si tu aliquam partem æqui bonique dixeris,
Ut est ille bonus vir, tria non commutabitis
Verba hodie inter vos. DE. *quis te istæc jussit loqui?*
CH. *Imo non potuit melius pervenirier*
Eo, quo nos volumus. AN. *occidi.* CH. *perge eloqui.*

GE. *A*

DONATI.

29. *Dari tibi in manum.*] Datur ei in manum, qui furtim accipit sine arbitro, aut interprete: ut prævaricator, aut judex corruptus.

30. *Hæc hinc facessat.*] Pro, *Hinc se faciat.* id est, abeat: ut, *Huc se faciat,* huc accedat, significat. *Hæc hinc facessat.*] Pro *Cedat,* alias *Faciat.* Ergo duas res significat hoc unum verbum. An *hinc facessat,* proverbialiter, quasi *hinc faciat.* *Plautus, Argentum hinc facite. Huc te fac* dicitur, pro, *huc accede.*

32. *Aliquam partem.*] Et si non totum, vel aliquam partem.

33. *Tria non commutabitis verba hodie inter vos.*] Sic dicebant, jurgium significantes. Proprie *Verba commutare* est, quod *altercari* dicimus.

VARIORUM.

23. *Eia, sudabis.*] Dissuadet *Phormioni* ne legibus disceptet, propter hominis eloquentiam. Est ab adjunctis: qui ἀντίδικος est valde eloquens, illi resistere non est tutum. *Willich.*

24. *Ea eloquentia est.*] Quæ in judiciis præstare solet innocentiæ: ut in Aristidis vita observat Corn. Nepos.

25. *Verum pone.*] Græcis est, τίθει, *pone, fac esse,* pro τίθετι. *Lucianus* in Prometho: τίθει δὴ ὦ Ἑρμῆ τὸ χαλεπώτερον, &c. & infert, τί δ' ὖς. Nam τίθημι sæpe accipitur pro *esto, ita sit,* vel, *do ita esse*: apud *Isocratem & Demosthenem.* Willich.

31. *Satin' illi DI sunt propitii.*] Hoc est, dubito an furiosus sit, numque illi mentem Dii ademerint. Antipho enim ignarus consiliorum Phormionis, putat eum insanire, qui de demittenda sua uxore verba faciat.

33. *Tria verba.*] *D. Hieronym.* in dialog. Lucif. & Orthod. *Tribus, ut ajunt, verbis, rem istam grandem dissolvisti.* Et *Pindarus* in Nemeis hymnn. 12. Τρία ἔπεα διαρκέσει. *Tria verba sufficient.* Tametsi me non fugit, hic interpretes superstitiosius philosophari de *tribus verbis.* Consimili figura *sexcenta* dicimus pro multis:

Sexcentas proinde scribito jam mihi dicas. Contra, *verbo rem expedire* dicitur, qui paucis explicat: & ne *syllaba quidem attingere,* qui nihil omnino meminit. *Eras.*

37. *In-*

GE. *A primo Homo insanibat.* CH. *cedo, quid postulat?*
GE. *Quid? nimium: quantum libuit.* CH. *dic.* GE. *si quis daret*
Talentum magnum. CH. *imo malum hercle. ut nihil pudet!*
GE. *Quod dixi adeo ei: quæso, quid si filiam*
Suam unicam locaret? parvi retulit
Non suscepisse, inventa est quæ dotem petat.
Ut ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias,
Hæc denique ejus fuit postrema oratio:
Ego, inquit, jam à principio amici filiam,
Ita ut æquom fuerat, volui uxorem ducere:
Nam mihi veniebat in mentem ejus incommodum,
In servitutem pauperem ad ditem dari:

Sed

DONATI.

38. *Quid? nimium: quantum libuit.*] Apud quosdam diversæ personæ cum verbis singulis.

41. *Parvi retulit.*] Nihil interfuit: vel parum interfuit, id est, nihil profuit.

42. *Non suscepisse: inventa est quæ dotem petat.*] In Græca fabula senex hoc dicit, Quid interest me non suscepisse filiam, si modo dos dabitur alienæ?

VARIORUM.

37. *Insanibat.*] Pro, insaniebat: antique: ut, *custodibat*, & id genus plura.

38 *Quid? nimium quantum.*] Ex verbis *Donati* quidam sic legunt:

Quid? G. *nimium.* C. *quantum?* G. *libuit.*

Illud *libuit* sententiam hoc pacto habet nullam. Quid? quod *Celsus* apud *Charisium* plane, *nimium quantum legerit?* & illud acceperit, *uti, mirum quantum, incredibile quantum? licet*, inquit *Charisius*, *ut* nimium *servus dicat*, quantum *vero senex.* Constat ex his, nec *Donatum*, aut *Celsum*, nec ipsum *Charisium*, illud *libuit*, agnoscere. Scripsit igitur *Terentius*:

CH. *Quid?* GE. *nimium quantum.* CH. *quantum? dic.* GE. *si quis daret.*

Illud autem posterius, *quantum*, vel à librariis, verba geminare non consuetis; vel ab iis, qui superiora illa verba minime intellexerunt, & hoc superfluum esse existimarunt, omitti potuit. Videamus nunc quid sibi illi voluerint, quos diversis personis singula verba attribuisse, ex *Donato* & *Charisio* cognoscimus. Igitur illi scribebant:

CH. *quid?* GE. *nimium.* CH. *quantum?* GE. *quantum?* CH. *dic.* GE. *si quis daret.*

Sic enim singulis personis singula dabuntur verba; & optime servi, quid hero sit dicturus, hæsitantis & quærentis, herique servum urgentis affectus exprimetur. Neque mihi ea dictio priore illa, vel tantillo deterior esse visa est *Cario.*

39. *Talentum magnum.*] Ex hoc loco docent quidam, duplex fuisse talentum, magnum & minus, hoc sexaginta, illud octoginta librarum. Consulatur *Budæus.* Willichius.

42. *Non suscepisse.*] Non genuisse, non habuisse.

48. *In servitutem pauperem.*] Hoc Plauto est, *ab asinis ad boves transcendere.* qui istius conjunctionis incommoda festive enarrat in Aulularia. Quia quod ait Græcus ille versiculus, *νύμφη ἄπροικος οὐκ ἔχει παῤῥησίαν: Sponsa*

Sed mihi opus erat, ut aperte tibi nunc fabuler,
Aliquantulum quæ adferret, qui dissolverem
Quæ debeo. & etiam nunc, si volt Demipho
Dare*, quantum ab hac accipio quæ sponsa est mihi:*
Nullam *mihi malim, quam isthanc uxorem dari.*
AN. *Utrum stultitia facere ego hunc, an malitia*
Dicam*: scientem, an imprudentem: incertus sum.*
DE. *Quid si animam debet?* GE. *ager oppositus est pignori*
Ob decem minas, inquit. DE. *age, age jam ducat; dabo.*
GE. *Ædiculæ item sunt ob decem alias.* DE. *oi hui!*
Nimium est. CH. *ne clama: petito hasce à me decem.*

GE. *Uxo-*

DONATI.

49. *Sed mihi.*] Παρένθεσις prima. *Sed mihi opus erat.*] Indictio doli est. nam antequam petat, petendi causam ingerit.

50. *Quæ adferret, qui dissolverem.*] Quia, si opum causa habendarum dotatam quæreret, minor esset necessitas captandæ opulentioris. Æs alienum addidit, cui rei nihil opponi potest.

52. *Ab hac accipio quæ sponsa est mihi.*] Mire *Accipio*: non *Accepturus sum.* Et definitivum modum ponit, ne de summa dotis supersit disputatio.

54. *Utrum stultitia facere.*] Παρέλκον tertium. hoc idem enim valet *Utrum*, quod *An.*

55. *Scientem, an imprudentem.*] Ἀντίθετον secundum. nam scienti imprudentem reddidit.

56. *Quid si animam debet?*] Græcum proverbium, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὀφείλει. *Ager oppositus est pignori ob decem minas.*] Astute non protinus *Triginta minas* dixit, sed paulatim colligit, ut partibus congestis in summa senex minus gravetur. nam si semel diceret, deterreret parcissimum senem. Denique auditis decem minis, statim respondet *Dabo.* conceduntur ab alio decem. de reliquis superest dubitatio; nam difficilis est ad dandum.

VARIORUM.

indotata non habet libertatem loquendi. Ita & vice versa, *Dotatæ mactant & malo & damno viros.* Et, *Sæpe in conjugibus fit noxia, si nimia est dos. Ausonius.* Weitz.

49. *Fabuler.*] Narrem. & hinc *fabula*, pro vera narratione interdum.

53. *Isthanc uxorem dari.*] Moris fuisse refert *Strabo* lib. 11. Romanos uxores suas aliis viris elocare, cum duos tresve filios ex iis suscepissent. Cujus rei vulgatissimum est *Catonis Minoris* exemplum, à *Plutarcho* relatum; *Non ut adultera esset, sed ut uxor haberetur*, Martiam despondit Hortensio Philippus *pater, præsente* Catone, *& sponsalia comprobante.* Ideo tamen hoc improbatum est à Christianis, quod vivente marito non possit uxor alteri nubere. *Augustinus* de bon. conjug. & *Sallust.* lib. 8. de judic. Dei. *A. Hotmannus.*

56. *Quid si animam debet?*] Animam debere dicimus, qui immodico ære alieno tenetur, ac denique se ipsum debet. Erat enim antiquitus lex, ut qui solvendo non esset, is nexus addiceretur creditori, luiturus corpore, id est, opera, quod ære non posset. Extat apud *Gellium* lex XII. tabularum, quæ jubebat dissecari corpus ejus, qui multis creditoribus deberet, nec esset solvendæ rei. *Erasmus.*

63. *Seri-*

GE. *Uxori emunda ancillula est: tum pluscula*
Supellectile opus est: opus est sumptu ad nuptias:
His rebus sane pone, inquit, decem minas.
DE. *Sexcentas proinde scribito jam mihi dicas:*
Nihil do: impuratus ne ille ut etiam irrideat?
CH. *Quæso, ego dabo, quiesce: tu modo, Filius*
Fac ut illam ducat, nos quam volumus. AN. *hei mihi:*
Geta, occidisti me tuis fallaciis.
CH. *Mea causa ejicitur: me hoc est æquom amittere.*
GE. *Quantum potes, me certiorem, inquit, face:*
Si illam dant, hanc ut mittam, ne incertus siem.
Nam illi mihi dotem jam constituerunt dare.
CH. *Jam accipiat; illis repudium renuntiet,*
Hanc ducat. DE. *quæ quidem illi res vortat male,*
CH. *Opportune adeo nunc argentum mecum adtuli,*

Fru-

DONATI.

61. *Sumptu ad nuptias.*] *Opus est*, subauditur.

62. *Pone sane, inquit, decem minas.*] Bene, *Sane*: quasi plus quiddam exigat, sed hoc contentus sit.

63. *Sexcentas proinde scribito jam mihi dicas.*] Perspicere hinc licet consuetudinem utriusque sermonis. nam *Apollodorus μυρίας* dixit, pro multis. Et ut apud Græcos *μύρια*, ita apud nos *Sexcenta* dicere pro multis, usitatum est. *Cicero, Sexcenta possum decreta proferre.*

68. *Mea causa ejicitur: me hoc æquom est amittere.*] Ratio cur ipse viginti dare debeat minas, dante Demiphone decem.

69. *Quantum potes, me certiorem.*] Festinat Geta: scit enim dixisse lenonem, *Mea lege utar, ut potior sit, qui prior ad dandum est.*

73. *Quæ quidem illi res vortat male.*] Non desinit Poëta ostendere avaritiam Demiphonis, qui nec ideo libenter fert dari aliquid Phormioni, quia sic commodum ei est. *Virgilius,*
Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hædos.

74. *Argentum mecum adtuli.*] Comicum: argentum præsto est. & causa additur cur præsto, & unde sit. simul iracundiæ uxoris, & jurgio præparatur locus.

VARIORUM.

63. *Scribito dicas.*] Dicam, litem, pœnam, judicium esse, satis constat; sed in hoc loco aliud diversum ab istis significare videtur, nimirum rationes sive causas expensarum. Hinc ergo arbitror natam occasionem vulgari erroris, quod *dicam* superiori seculo, fere id genus tesseræ appellabant, quod crenis & incisuris accepti rationes ostendit. *Nannius.*

69. *Quantum potes.*] Al. *Quantum potest.* quod idem est. id est, celerrimè, quamprimum. Utriusque exempla in Plauto passim.

70. *Hanc ut mittam.*] *Fabricius* legit, *mittam*: alii *amittam*.

72. *Illis.*] Nuptiis scil.

75. *Fru-*

Fructum, quem Lemni uxoris reddunt prædia:
Id sumam: uxori, tibi opus esse, dixero.

ACTUS QUARTI SCENA QUARTA.

ANTIPHO. GETA.

Argum. *Objurgat Antipho Getam, cujus opera se in periculum venisse putat, ne uxore excidat. idem ab eodem placatur.* Thes. *Irridentur superstitiosi divinatores & hariolі.*

GEta! GE. *hem!* AN. *quid egisti?* GE. *emunxi argento Senes.*
AN. *Satin' id est?* GE. *nescio hercle: tantum jussus sum.*
AN. *Eho! Verbero! aliud mihi respondes, ac rogo?*
GE. *Quid ergo narras?* AN. *Quid ego narrem! opera tua*
Ad restim mihi quidem res rediit planissume:
Ut te quidem omnes DI, Deæque, Superi, Inferi,
Malis exemplis perdant. hem, si quid velis,

Huic

DONATI.

75. *Fructum quem Lemni, &c.*] Et *Lemni*, & *Lemno* legitur. *Reddunt prædia.*] Σχῆμα ἐπεξήγησις. Et proprie de fructu, *reddunt*.

76. *Id sumam.*] Non fructum, sed argentum. *Id sumam.*] Impendam, unde & *Sumptus* dictus. *Uxori, tibi opus esse, dixero.*] Bene *Esse*, non *Fuisse*: ne jam repetendum videretur. *Opus esse, dixero.*] Adjunctivum, pro pronuntiativo. ut in Eunucho, *Perculeris jam tu me*.

DONATI.

1. E*Munxi argento senes.*] Mire. quum è contrario dicatur *Emunctus homo*, elegans & facetus: ut *Horatius* de *Luciiio*, *Emunctæ naris*, inquit.

2. *Satin' id est.*] Hoc est, idne tibi videtur satis esse ad miserias meas? An quasi εἰρωνικῶς dicit, ut dicere solemus, *Bene habet nunc*: aut *Fecisti certe quod debuisti*. Ideo autem subambigue locutus est, ut nequaquam posset aliter interpretari à Geta, qui respondebit, *Nescio hercle: tantum jussus sum*.

VARIORUM.

1. *Geta.*] Hariolos & haruspices qui ex rebus contingentibus & casualibus, sive à fortuna pendentibus, aliquid certi & destinati constituunt, deridet hæc scena. Et merito sane superstitiosos istos impostores incessunt omnes: nam si ad illorum observationes vitam degeremus, fieri non posset, ut unquam tranquilla mente & sedato animo pedem extra limen proferremus, quum & apud nos omnia timenda crederemus. *Marsus*.

2. *Tantum jussus sum.*] Ludit in ambiguitate interrogationis. Dixerat Ant. *Satin' id est*. id est, hoc sufficit tibi, quod Phædriæ prospexeris? nulla tibi mei cura? Respondet autem Geta quasi id voluisset Antipho, *Satin' est id*. id est, An tanto argento senes emunxisti, quantum Phædriæ satis erit? ideo dicit, An satis sit, nescio; sed quantum jussus sum providere, tantum me providisse scio.

5. *Ad restim res rediit.*] Hoc est, ad laqueum. Nam amatores qui non possent amatis compotiri, propter amoris impatientiam, laqueo vitam deponere solent. *Marsus*.

8. *Huic*

Huic mandes, quod quidem recte curatum velis.
Quid minus utibile fuit, quam hoc ulcus tangere,
Aut nominare uxorem? injecta est spes Patri,
Posse illam extrudi: cedo nunc porro, Phormio
Dotem si accipiet, uxor ducenda est domum:
Quid fiet? GE. *non enim ducet.* AN. *novi: cæterum*
Quum argentum repetent, nostra causa scilicet
In nervom potius ibit. GE. NIHIL EST, *Antipho,*
Quin male narrando posit depravarier.
Tu id quod boni est excerpis; dicis quod mali est.

Audi

DONATI.

9. *Ulcus tangere.*] Proverbiale: non εἰρωνικῶς dixit.

15. *In nervum potius ibit.*] Decipiet: à proverbio tracto à sagittariis: quum vis conatusque tendentis arcum, non in volatum teli, sed in ruptionem nervi expetatur.

17. *Tu id quod boni est excerpis.*] Honeste *Excerpis* dixit. & attende, quemadmodum dicat, *Excerpi bona*, quibus non utatur.

VARIORVM.

8. *Huic mandes, quod quidem recte curatum velis.*] *Muretus* & *Faërnus* ita legunt hunc versum:

Huic mandes qui te è scopulo in tranquillum inferat.

Nam illa verba, *quod quidem recte curatum velis*, aut omnino non legi in veteribus libris, aut extra contextum esse, affirmant. Contra *Joh. Rivius, qui te è scopulo in tranquillum inferat*, non esse in omnibus manuscriptis, ait: & eundem versum esse nothum putat *Georg. Fabricius*: *Antonius* vero *Goveanus* utrumque admittit, & sic legit, *Huic mandes: quod quidem recte curatum velis, Qui te ad scopulum è tranquillo inferat.*

9. *Quam hoc ulcus tangere, &c.*] Tangere ulcus, est movere dolorem, ejusque rei mentionem facere, quæ nos magnopere urat. *Octav. Augustus*, ut auctor est *Tranquillus*, filiarum *Juliarum*, & neptis infamem vitam, morte ipsa gravius tulit, nec eas aliter appellare consuevit, quam treis vomicas, aut tria carcinomata sua: nimirum quod earum non sine magno dolore suo recordaretur. Hanc metaphoram *M. Tullius* oppido quam eleganter expressit in Clodium, qui populum fame jam exasperatum, concionibus insuper seditiosis in rabiem agebat: *Ut tu*, inquit, *in hoc ulcere, inquam, unguis existeres.* Erasmus.

15. *In nervum ibit.*] *Dictum est autem*, in nervum ibit, *pro eo quod est, in vincula ibit. Antiquitus enim, qui solvendo non essent, vincti tradebantur creditoribus, donec opera compensarent creditam summam.* Est enim, teste *Pompeio Sexto, nervus vinculum ferreum, quo pedes impediuntur.* Quanquam *Plautus* eo etiam *cervices vinciri dicat. Nannius.* Simpliciter Veteres Attici *nervum* vocabant ξύλον, hoc est, lignum: unde qui ex lege Nexi erant, dicebantur ἐγξυλοσκελεῖς. *Joseph. Scal.* Vide supra Act. 2. scen. 1.

16. *Malè narrando possit.*] Hoc est quod Epictetus Enchirid. c. 65. egregiè docet, rem quamque duas habere ansas; alteram φορητὴν, quæ facit ut nihil non tolerabile videatur; alteram ἀφόρητον, qua quicquid accidit præter mentem, fit intolerabile. *Excerpis* autem hic, pro *demis*, aufers; quod non sine caussa notari vult Don. cùm Græci, in

hac

Audi nunc contra jam : si argentum acceperit,
Ducenda est uxor, ut ais : concedo tibi.
Spatium quidem tandem apparandis nuptiis,
Vocandi, sacrificandi, dabitur paululum :
Interea amici, quod polliciti sunt, dabunt.
Id istis reddet. AN. *quamobrem ? aut quid dicet ?* GE. *rogas ?*
Quot res postilla monstra evenerunt mihi!
Introiit in ædeis ater alienus canis,
Anguis per impluvium decidit de tegulis,

Galli-

VARIORUM.

hac ipsa re τοῦ ἐκλογίζεσθαι plane aliter utantur.

21. *Sacrificandi dabitur.*] Neque enim nuptiæ sine sacrificio, aut saltem sine aliqua precum & votorum solemnitate. *Tertullian.* de Idolol. *Nuptias quoque celebrari non magis Deus prohibet, quam nomen imponi. Sed his accommodantur sacrificia.* Hoc ipsum simul, & nomen sacrificii, indicat *Plautus* in Aulul. in nuptiis Megadori :

Ego, nisi quid me vis, eo lavatum, ut sacrificem.

Puta, uti re divina facta *DI Gamelii* placarentur, omenque de successu matrimonii captaretur. Cui rei auspices quoque olim adhibiti fuere. *Valer. Maxim.* lib. 2. cap. 1. *Apud antiquos non solum publice, sed etiam privatim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto : quo ex more nuptiis etiamnum auspices interponuntur : qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpant.* Lucanus lib. 2.

Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.

Ubi vetus Scholiastes : *Auspex dicitur, qui nuptiis interest, divinationem quærens.* Lindebrogius.

22. *Interea amici, &c.*] *Rivius* legit, *Interea quod sunt polliciti argentum dabunt.*

23. *Aut quid dicet ?*] Vetus Codex habet : *Aut quid dicis ?* Optime. Notum illud *Ciceronis* & Iureconsultorum: *dicis ergo facere*, pro, *in speciem facere.* Eodem modo *Terentius* : *quare*, inquit, *reddet, aut quid dicis ?* Ubi, *dicis*, nomen est gignendi casus, sed quod alium ullum finem non capiat, hoc est, *quid simulabitur ? quid prætextus erit ?* Palmerius.

24. *Postilla monstra.*] Prodigia nuptias remorantia.

25. *Introiit in ædeis.*] Ex superstitione veterum hoc dicit : nam his de causis nuptiæ, ne fieri possent, prohibebantur. Et *alienus canis* intrans ædes, significabat adulterum, qui lectum connubialem conspurcaret : *Anguis per impluvium* immissus, veneni præparationem, quod alteri conjugatorum alter exhiberet : *Gallina canens*, maritum perditurum imperium virile, & jussibus uxoris auscultaturum. *Marsus.* Ideoque etiam animalia hæc θηρία δυσκληδόνιστα vocabantur, quæ ne nominari quidem sine malo omine poterant. Equidem superstitio etiamnum multos invasit, ἀποφράδας fore dies, in quibus fors domo exeuntes intestabili alicui occurrerent, vel abscisso, aut coxa pedeve claudo. *Augustinus* de doctr. Christ. lib. 2. cap. 20. multa de vana multorum superstitione dicit. *Lindebrogius.*

27. *Ha-*

Gallina cecinit: interdixit hariolus;
Aruspex vetuit ante brumam aliquid novi
Negotii incipere. quæ causa est justißima.
Hæc fient. AN. *ut modo fiant.* GE. *fient: me vide:*
Pater exit. abi, dic esse argentum Phædriæ.

ACTVS QVARTI SCENA QVINTA.

DEMIPHO. GETA. CHREMES.

Argum. *Colloquuntur senes de tradendo Phormioni argento. Chremes Demiphonem instigat, ut argentum solvere sistinet.* Thes. 1. *Prudentia quæ in loco non est, stultitia est.* 2. *In recte facto etiam famæ publicæ habenda est ratio.* 3. *Mulier mulieri magis congruit.*

QUietus esto, inquam: ego curabo, ne quid verborum duit:

Hoc

DONATI.

27. *Gallina cecinit.*] Observatum est, in qua domo gallina canat, superiorem marito esse uxorem. *Interdixit hariolus.*] *Hariolus* est, qui divina mente vaticinatur. Dictus *hariolus*, quasi *fariolus*, à fatis & à fando. quum *F* pro *H*, & item *H* pro *F*, in multis locutionibus ponatur. An quod imitatur aspirationem in exhalando? nam halitu solent excludere velut mortalem animam, ut divinam recipiant. unde & vocem ejusmodi dabant, quæ est *oe*: quod *oe* sonus exhalandi vim præstat.

28. *Haruspex vetuit.*] *Haruspex*, ab haruga nominatur. nam *haruga* dicitur hostia, ab hara in qua concluditur & servatur. *hara* autem est, in qua pecora includuntur. *Plautus, Rusticus, hircus, hara*; Mostellaria. *Ante brumam.*] Arte irrisit homines *Terentius*, quibus religio sit aggredi negotium aliquod diebus decrescentibus. *Ante brumam.*] Quod ante brumam dies decrescere incipiant.

30. *Fient: me vide.*] Respice, id est, vultus mei fiduciam gere: siquidem quia nullum periculum est. Sic Græci, nam aliter Latini. *Me vide.*] Quia in jure promittit, & interponit suam fidem: quod nos dicimus, *Me habes. Vide.*] Respice.

VARIORUM.

27. *Hariolus.*] *Ad Donatum. Quæ est oe.*] Hic scribendum videtur *oh*, vel *ho*, aut *hoe*. Scioppius.

28. *Ante brumam.*] Id est, diebus decrescentibus, qui religiosi habebantur.

30. *Me vide.*] Asseverandi & securitatem spondendi formula. Vide Andr. Act. 2. Sc. 2.

DONATI.

1. *QUietus esto, inquam: Ego curabo.*] *Quietus*, id est, securus, ab eo quod præcedit, id quod sequitur.

VARIORUM.

1. *Quietus esto.*] Nemini esse fidendum, nec cuiquam quidquam credi aut persolvi debere sine testibus, chirographis, & aliis certis rationibus, docet hæc scena. *Quare*, ut *Aristot.* ait, *recte præcepit Hesiodus, ut si vel fratri nostro quicquam simus credituri, testes adhibeamus, ne creditum abneget.* Marsus. *Duint.*] Lego *duit*, id est det, de solo enim Phormione est sermo.

2. *Hæc.*]

Hoc temere numquam amittam ego à me, quin mihi testeis adhibeam,
Cui dem, & quamobrem dem, commemorabo. GE. *ut cautus est, ubi nihil opus est?*
CH. *Atque ita opus facto est. at matura, dum libido eadem hæc manet:*
Nam si altera illa magis instabit, forsitan nos rejiciat.
GE. *Rem ipsam putasti.* DE. *duc me ad eum ergo.* GE. *non moror.* CH. *ubi hoc egeris,*
Transito ad uxorem meam, ut conveniat hanc prius quam hinc abeat:
Dicat, eam dare nos Phormioni *nuptum, ne succenseat:*
Et magis esse illum idoneum, qui ipsi sit familiarior:
Nos nostro officio nihil digressos: quantum is voluerit,
Datum esse dotis. DE. *quid tua, malum, id refert?* CH. *magni, Demipho.*

DE. Non

DONATI.

3. *Ut cautus est, ubi nihil opus est?*] Consulit, inquit, quemadmodum detur, ubi omnino dare non debuerit: siquidem argentum Phædriæ detur sub nomine Phormionis.

4. *Dum libido eadem hæc manet.*] Bene *Libidinem* posuit pro voluntate hominis incerti ac levis.

5. *Forsitan nos rejiciat.*] Mulierem scilicet. An vere *nos*, id est, negotium nostrum & conditionem?

6. *Rem ipsam putasti.*] Pro disputasti modo.

11. *Quid tua, malum, id refert?*] *Malum*, interjectio. & est ordo, Quid tua id refert? *Magni, Demipho.*] Nota, responsum contra *Quid refert*, non ad *Quid* relatum. Et quære quomodo dicatur, *Quid mea, quid tua?* An deest *ad:* ut sit, *Ad mea*, aut *ad tua?*

VARIORUM.

2. *Hoc.*] Argentum. *Amittam.*] Dimittam.

3. *Cui dem.*] *Fabritius* legit, *Cum dem. Ut cautus.*] Deridet senilem prudentiam non temere, cum non sit in loco. Nam & virtus ἄκαιρος vitium est. Et non in loco sapere, est desipere. Et,

Καλὸν τὸ καιροῦ παντὸς εἰδέναι μέτρον.

Willichius.

4. *At matura.*] Ab occasione præsente maturare negotium oportet. *Willich. Libido.*] Voluntas.

5. *Rem putasti.*] Rem acu tetigisti.

8. *Ne succenseat.*] Ordo est: ne succenseat dare nos eam Phorm. nuptum. vel, *Dicat eam dare nos Phormioni nuptum: ne succenseat.*

10. *Quantum is.*] Phormio scilicet.

11. *Malum*] Indignantis interjectio. *Magni, Demipho, &c.*] Vulgatæ distinctioni, quam etiam *Donatus* sequitur, ratio tamen contra est. Nam, qui quæsierat, *Demipho* sibi ipsi causam reddit. Ob id enim *Chremetis* referebat, quia non sat est, fecisse officium, si fama improbet: quod qui neget, idem nihili faciat,

DE. *Non sat, tuum te officium fecisse, si non id fama approbat?*

CH. *Volo ipsius quoque voluntate hoc fieri, ne se ejectum prædicet.*

DE. *Idem ego istuc facere possum.* CH. *mulier mulieri magis congruit.*

DE. *Rogabo.* CH. *ubi illas nunc ego reperire possim, cogito.*

ACTUS QUINTI SCENA PRIMA.

SOPHRONA. CHREMES.

Argum. *Hac scena Sophronæ nutricis & Chremetis, qui Stilphonem se nominarat, mutua continetur agnitio. Deinde ex eadem intelligit, filiam suam Phanium Antiphoni nuptam esse: ob cujus eventum inexspectatum ingenti gaudio afficitur: cavet tamen ne uxor hoc rescifcat.* Thes. *Egestas & orbitas sæpe multa suadent.* 2. *Ægritudinem sæpe mors consequitur.* 3. *Res insperata eveniens lætitiam parit.*

QUid agam? quem mihi amicum inveniam misera; aut cui consilia hæc referam?

Aut unde mihi auxilium petam?

Nam vereor, Hera ne ob meum suasum indigne injuria adficiatur:

Ita Patrem Adolescentis facta hæc tolerare audio violenter.

CH. Nam

DONATI.

15. *Illas reperire.*] Filiam & uxorem.

VARIORUM.

ciat, si ejectam prædicet. Ita igitur interdistinguendæ sunt personæ:

— CH. *Magni, Demipho:*

Non sat, tuum te officium fecisse, si non fama approbat.

Volo ipsius quoque voluntate hoc fieri, ne ejectam prædicet.

DE. *Idem ego istuc facere possum.* Palmer.

12. *Si non id fama approbat?*] *Nunquam volui populo placere. Nam quæ ego scio, non probat populus: quæ probat populus, ego nescio, &c.* & mox, *quis enim placere potest populo, cui placeat virtus?* Sen.

13. *Volo ipsius voluntate.*] Requirit quoque consensum puellæ. Non enim decet, ut invita cogatur, & se coactam conqueratur. Habes in *Chremete* modestiæ atque verecundiæ exemplum, qui etiam in recte factis censet, famam publicam non esse negligendam. Nam pulchre *Cicero* 1. de Off. inquit: *Negligere quid de se quisque sentiat, non modo arrogantis, sed etiam dissoluti est animi.* Willichius.

14. *Mulier mulieri magis, &c.*] Apud *Plutarchum* nescio quis, Γέρων γέροντι γλῶτταν ἡδίστην ἔχει, Παῖς παιδί, καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνή. Quia mulieri mulier magis convenit, qui idem sexus, iidem mores, eadem æqualitas & amicitia. *Et pares cum paribus facillime congregantur.* Weitzius.

DONATI.

4. *AUdio violenter.*] Quod Græci dicunt δεινῶς.

VARIORUM.

1. *Quid agam?*] Hanc scenam Actus quinti esse primam, vulgatorum exemplarium

CH. *Nam quæ hæc est Anus exanimata, à Fratre quæ egressa est meo?*

SO. *Quod ut facerem, egestas me impulit: quum scirem infirmas (nuptias*
Hasce esse, ut id consulerem, interea vita ut in tuto foret.

CH. *Certe ædepol, nisi me animus fallit, aut parum prospiciunt oculi,*
Meæ Nutricem Gnatæ video. SO. *neque ille investigatur.* CH. *quid agam?*

SO. *Qui est ejus Pater.* CH. *adeo, an maneo. dum ea, quæ loquitur, magis cognosco?*

SO. *Quod si eum nunc reperire possim, nihil est quod verear.* CH. *ea est ipsa:*
Colloquar. SO. *quis hic loquitur?* CH. *Sophrona.* SO. *& meum nomen nominat?*

CH. Re-

DONATI.

5. *Nam quæ hæc est anus.*] Ἀναστροφή. ut, *Nam quis te juvenum confidentissime.* Sed figura hæc apta commotis est aliqua re nova. *A fratre.*] Pro, A domo fratris. ut,

— *Jam proximus ardet*
Ucalegon. —

6. *Egestas me impulit.*] Venialis status.

7. *Interea vita ut in tuto foret.*] Compensativa qualitas.

8. *Nisi me animus fallit, aut parum oculi prospiciunt.*] Docte *Terentius.* nam visa, vel corporis, vel animi sunt: hoc est, rationis, vel sensus.

12. *Meum nomen.*] Mire suum nomen illa agnoscit: hic dissimulat.

VARIORUM.

plarium inscriptiones ostendunt. Interpres autem ubi singulorum actuum argumenta intio percurrit, conjungit cum fine Actus quarti. Quintus enim Actus principium habet ab errore *Demiphonis*, quo *Phormioni* dotis nomine argentum numerat: quin & proscenium quoque nondum hic vacat. *Georg. Fabr.*

Quid agam?] Quantum casus & fortuna in vita mortalium polleant, quæ tamen plerumque, ut natura, in bonis dominantur, exprimit hæc scena. *Casus* enim & *Fortuna* apud auctores indifferenter accipiuntur, sed si proprie loqui volumus, differunt. *Aristoteles* lib. 2. Phys. *Fortuna*, inquit, *est causa per accidens, in his quæ per electionem alicujus gratia fiunt. Casus autem est causa per accidens, in his consistens, quæ fiunt sine electione: & casus est in natura; fortuna vero in arte. Natura subit rationem casus, & mens rationem fortunæ. Lactantius* videtur *fortunam pro casu* definiisse: *Fortuna*, inquit, *est accidentium rerum subitus atque inopinatus eventus.* Qua ratione hoc loco dicemus, verum fuisse casum in agnoscenda filia *Phanio Chremeti.* Marsus.

6. *Egestas me impulit.* Horat.

Magnum pauperies opprobrium; jubet
Quidvis & facere & pati;
Virtutisque viam deserit arduæ.
Λιμὸς δὲ πολλῶν γίγνεται διδάσκαλος.

7. *Vita ut in tuto foret.*] Ut vitæ ejus interim prospicerem, quæ non tuta, quamdiu illa sola.

13. *Ejus*

CH. *Respice ad me.* SO. *DI obsecro vos: estne hic Stilpho?*
CH. *non.* SO. *negas?*
CH. *Concede hinc à foribus paululum istorsum sodes. Sophrona,*
Ne me istoc posthac nomine appellassis. SO. *quid? non obsecro es,*
Quem semper te esse dictitasti? CH. *st.* SO. *quid? has metuis fores?*
CH. *Conclusam hic habeo uxorem sævam: verum istoc de nomine*
Eo perperam olim dixi, ne vos forte imprudentes foris
Effutiretis: atque id porro aliqua uxor mea rescisceret.

SO. *Istoc*

DONATI.

14. *Paululum istorsum.*] Nunc *Istorsum* adverbium est loci: alias nomen.

16. *Quem semper te esse dictitasti?*] *Esse* pro nominari, antiquorum more dixit.

17. *Conclusam hic habeo uxorem sævam.*] Illaturus *Sævam*, bene *Conclusam* prætulit: ut si diceret, feram.

19. *Effutiretis.*] Eloqueremini, evacuaretis, exinaniretis. *Effutiretis*, ab eo quod est effundere. Translatio est à vase, *Futili* nomine: quod patulo ore, fundo acuto instabile, nihil prorsus continet. unde *Futilis* dicitur ejusmodi, ut nihil intra se contineat, & semper inanis sit.

VARIORVM.

13. *Estne hic Stilpho?*] Agnoscit *Stilphonem*: quod nomen sibi sumpserat in *Lemno*, ut furtivos amores facilius celaret. Nam qui facinus volunt tegere, sæpe nomina mutant, ne investigentur. *Willichius.*

14. *Concede hinc.*] Veretur ne præ lætitia nimis aperta voce loquentem uxor exaudiat, & facinus suum prodatur. Ideo submisse hoc loquitur, & à foribus domus eam seducit. *Willichius.*

15. *Appellassis.*] Pro, *appellaveris*, venuste. *Latomus.*

16. *Te esse dictitâsti?* CH. *st.*] Ego pensitatis *Verrii Longii*, inter Grammaticos eruditissimi, in hunc locum verbis, & relecta repetitaque *Terentiana* fabula, sic corrigenda censeo hæc verba:

—— Non is obsecro es,
Quem te semper dixti? CH. *St. quid? has metuis fores?*

Est enim facilis mendi lapsus hujus dictionis, *St*, in *est*, præcipue quibusdam novitatem vocis aversantibus, qui quod non intelligunt, interlinunt atque dispungunt. *Chremes* certe per hoc verbum, *St*, silentium indicit *Sophronæ*, quam interpellaverat: Quod ut *Verrio* potius, quam *Pio* acceptum feras, illius verba subtexui: *Inventi sunt*, inquit, *qui & sine vocali putent posse syllabam fieri. Nam animadvertimus apud Comicos S & T pariter scriptas literas: ut apud Terentium in Phormione:*

—— Non is obsecro es,
Quem te semper dixti. St. quid? has metuis fores?

Hoc S & T pariter renuntiat silentium. Plautus in Pseudolo:

St, tace, tace, meus hic est.

Idem in Pœnulo:

St, tace. quid est? fores fecerunt magnum flagitium modo. Bapt. Pius.

Sunt, qui *Chremetem* putent, ne se ipse forte prodat, tertia persona anui respondere, verum primam literam verbi propter vocalem, qua dictio præcedens finitur, elisam esse κατὰ συναλοιφήν. atque ita remansisse *St. Rivius.*

17. *Istoc de nomine.*] *Faërnus* legit, *Istoc me nomine.*

19. *Effutiretis.*] Difficulter mulieres quod sciunt, tacent aut continent: ut

So. *Istoc pol nos te hic invenire miseræ numquam potuimus.*
Ch. *Eho dic mihi, quid rei tibi est cum familia hac, unde exis?*
Ubi illæ sunt? So. *miseram me!* Ch. *hem, quid est? vivuntne?* So. *vivit Gnata:*
Matrem ipsam ex ægritudine miseram mors consecuta est.
Ch. *Male factum!* So. *ego autem, quæ essem anus deserta, egens, ignota,*
Ut potui, nuptum Virginem locavi huic adolescenti,
Harum qui est dominus ædium. Ch. *Antiphonine?* So. *hem, illi ipsi.*
Ch. *Quid? duasne is uxores habet?* So. *au obsecro: unam ille quidem hanc solam.*
Ch. *Quid illam alteram, quæ dicitur cognata?* So. *hæc ergo est!* Ch. *quid ais?*
So. *Composito factum est, quo modo hanc amans habere posset*
Sine dote. Ch. *DI vostram fidem! quam sæpe forte temere*

Eve-

DONATI.

23. *Ex ægritudine.*] Infirmitate ac morbo. *Ex ægritudine miseram mors consecuta est.*] Bene moderatus est, ut neque nimis ægre ferat, neque rursum ἀπαθὴς sit. Et hæc est οἰκονομία, ne in eadem urbe duæ uxores, plus mali ex solicitudine afferant Chremeti, quam ex alterius morte tristitiæ. Neque in comœdia possunt nimis miserabiles mortes esse; ne res in tragœdiam transeat.

24. *Deserta, egens, ignota.*] Singula pronuntianda sunt. argumenta enim hæc, ad venialem statum proferuntur.

29. *Composito factum est.*] Sic veteres: nos, *Ex composito.* ut,

Composito rumpit vocem, & me destinat aræ.

VARIORUM.

vasa fictilia, quæ habent angustum fundum & oram ampliorem, quæ facile submersa effundunt omnia. *Willich.*

23. *Ex ægritudine.*] Præ tristitia quod maritum suum invenire non posset: scil. natæ aut sibi metuens. Ejus sunt multæ species. hîc vel dolor, vel ærumna, vel mœror, vel similis ægritudo intelligi potest. Vult significare, eam in tanto luctu & ærumna & dolore fuisse, quod peregrina & inops non invenisset *Stilphonem Athenis*, ut sit mortua. *Will.*

24. *Male factum!*] Vetus formula, pro valdè doleo.

26. *Antiphonine?*] Nos legendum suspicamur: *Antiphonine inquam.* Habet autem τὸ *inquam* suam quandam gratiam hoc loco. quod facile intelliget, qui hic senem viderit, nec opinata re perculsum, & spe metuque commotum, statim ut audivit de ædibus, non potuisse diutius se continere, quin mox interpellans quæreret, *Antiphonine?* ipso videlicet *Antiphonis* nomine utendo: ne, si rogasset, *Cui nam?* vel illud ipsum, quod intercessisset moræ, gaudium suum differret: vel certa memoria aniculæ voluptati suæ obstaret. *Rivius.*

28. *Quid illam alteram?*] Subaudiendum est, nonne habet uxorem?

30. *Quam sæpe forte temere, &c.*]

Ἀπο-

Eveniunt, quæ non audeas optare! offendi adveniens,
Qui cum volebam, atque ut volebam, collocatam filiam:
Quod nos ambo opere maximo dabamus operam, ut fieret,
Sine nostra cura, maxuma sua cura, hæc sola fecit.
SO. *Nunc quid opus facto sit, vide. Pater Adolescentis venit:*
Eumque animo iniquo hoc oppido ferre ajunt. CH. *nihil periculi est.*
Sed per Deos atque Homines meam esse hanc cave resciscat quisquam.
SO. *Nemo ex me scibit.* CH. *sequere me: intus cætera audies.*

ACTUS QUINTI SCENA SECUNDA.

DEMIPHO. GETA.

Argum. *Demipho se ipsum incusat, quod dum avaritiæ maculam studet effugere, in stultitiæ reprehensionem inciderit: dolet enim Phormioni datum esse argentum.* Thes. 1. *Mediocritas in dando servanda.* 2. *Pravorum studia non sunt pecunia juvanda.*

NOstrapte culpa facimus, ut malos expediat esse,
Dum nimum dici nos bonos studemus & benignos.
Ita fugias, NE PRÆTER CASAM, *quod ajunt. nonne id sat erat,*
Acci-

DONATI.

31. *Quæ non audeas optare.*] Pro, Quæ non audeat quis. ut, *Facile ut pro Eunucho probes. Offendi adveniens.*] Pro, quum advenissem. ut, *Ipse nemus linquens patrium suaque arva Latinus.* Quia Latina lingua deficit hac declinatione.

34. *Hæc sola fecit.*] Si *Hic* legerimus, Antiphonem intelligimus: si *Hæc*, Sophronam.

37. *Sed per Deos.*] Adjurationis genus est.

VARIORUM.

Ἀπεγνοήτως. Omnino *Pyndarica* sententia est: Olympiaco 12.

Πολλὰ δ' ἀνθρώποις παρὰ γνώμαν ἔπεσεν.

Plautus Mostell.

Insperata magis sæpe accidunt, quam quæ speres;
Multaque Diis facilia sunt, etiam quæ desperant homines.

Weitzius.

DONATI.

3. *ITa fugias, ne præter casam.*] Proverbium, *Ita fugito, ne præter casam.* Hoc est, ne prætereas casam tuam, quæ sit tibi tutissimum receptaculum. Aut; ita fugias, ne præter casam: ubi custo-

VARIORUM.

1. *Nostrapte culpa.*] Avaros omnes & ad pecuniam plus satis attentos, postea ferè semper deludi, & in laqueos incidere, docet hæc scena. Nam quantumvis diligentes sint, fieri tamen solet, ut illis tandem aliquando ab iis, à quibus speraranı, imponatur. *Marsus.*

3. *Ne præter casam.*] Adagium est, quo admonemur, ne sic aliquod vitium

fugia-

Accipere ab illo injuriam? etiam argentum est ultro objectum,
Ut sit qui vivat, dum aliquid aliud flagitii conficiat.
GE. *Planissume.* DE. HIS NUNC PRÆMIUM EST *qui recte prava faciunt.*
GE. *Verissume.* DE. *ut stultissime quidem illi rem gesserimus.*
GE. *Modo ut hoc consilio possiet discedi, ut istam ducat.*
DE. *Etiamne id dubium est?* GE. *haud scio hercle, ut homo est, an mutet animum.*
DE. *Hem! mutet autem?* GE. *nescio: verum, si forte, dico.*
DE. *Ita faciam, ut Frater censuit: ut uxorem ejus huc adducam:*
Cum ista ut loquatur. tu Geta abi præ: nuntia hanc venturam.
GE. *Argentum inventum est Phædriæ: de jurgio siletur:*

Pro-

DONATI.

diri magis, & prehendi fur, & mulctari verberibus potest. Aut verbum erat ipsius custodis furem exagitantis, & interea prohibentis, ne ante casam transeat, ne in prætereundo etiam inde aliquid rapiat. Queritur senex se, dum avari infamiam fugeret, in stulti reprehensionem incidisse.

5. *Dum aliud aliquid.*] Vetuste.

8. *Modo ut hoc consilio possiet discedi, ut istam ducat.*] Ne pœniteat dominum pecuniam dedisse, terrorem servus injecit.

VARIORUM.

fugiamus, ut in aliud majus incauti devolvamur. Verba enim sunt Demiphonis senis semet accusantis, quod dum avari famam plus satis commodè studeret effugere, stulti reprehensionem incurrisset. Non dubito quin legendum hic sit: *Ne præter cassam.* quod interpretes pro *casa* acceperunt, cum verius esset *capsa*. Plerique enim verbis hoc quoque dabant auribus, ut priorem consonantem posteriori conformarent: quod in compositione multarum vocum apparet. Neque autem de furibus locum accipio, sed de servis fugitivis; quos proverbio monebant, ne ita fugerent, ut capsam relinquerent. Sine enim sarcinula, sine viatico fugere, quid aliud est quam in extremam miseriam se inducere? *Palmer. Ne præter casam.*] Ne sit tam præceps fuga, ut propriam domum, ubi tutissimum tibi (à latronibus puta, vel feris persequentibus) præsidium, prætereas. Nam qui id agunt, ut totis viribus fugiant, cursum cùm volunt, & deberent, non possunt inhibere. unde sæpè in periculum incidunt. Varro quoque in eandem sententiam, *Longe fugit, qui suos fugit.*

6. *His nunc præmium est.*] Cum indignatione & asperitate senili pronunciandum. In hoc corrupto seculo præmia dantur rabulis forensibus & strepsodicistis, qui ex albo nigrum, & contra, ex recto pravum, & contra, faciunt. *Willich.*

7. *Illi rem gesserimus.*] Illi profuerimus, hanc illi operam navaverimus.

8. *Possiet discedi.*] Metaphoricωs accipiendum, quasi diceret, si possum consequi, si hunc exitum res habere potest, ut illa tandem ducat.

9. *Ut homo est.*] Qui tali sit ingenio: perfidus, inconstans, levis. quanquam etiam in genere, Homo, ἀμφίβολον ζῶον, ut olim rectè Plato.

15. *In*

Provisum est, ne in præsentia hæc hinc abeat: quid nunc porro?
Quid fiet? in eodem luto hæsitas: vorsuram solves,
Geta. præsens quod fuerat malum, in diem abiit: plagæ crescunt:
Nisi prospicis. nunc hinc domum ibo, ac Phanium edocebo,
Ne quid vereatur Phormionem, aut ejus orationem.

DONATI.

15. *Vorsuram solvis.*] Creditorem mutas. *Vorsuram solvis.*] *Vorsuram facere* dicitur, qui æs alienum ex ære alieno solvit. Dicitur etiam *Vorsuram facere*, cum minore fœnore acceptam quis pecuniam majore occupat.

16. *Præsens quod fuerat malum, in diem abiit.*] Ὑπεφορά. *Plagæ crescunt.*] Ἀνθυποφορά.

VARIORUM.

15. *In eodem hæsitas luto.*] In eos competit, qui sic implicantur negocio cuipiam ut se nequeant extricare. A viatoribus translatum, qui simul atque in lutum inciderint, cum alterum pedem conantur educere, altero altius immerguntur. Rursum, ut hunc extrahant, alter, quem eduxerant, denuo est infigendus. Eodem alludit *Horat.*

Nequicquam cæno cupiens evolvere plantam. Erasmus.

Versuram solves.] Facere versuram est vertere seu mutare creditorem. Sic hoc loco Geta se soluturum versuram dixit, id est, tanto graviores daturum pœnas, quanto præsens quod erat malum, diutius fuerit dilatum. *Versuram solves.*] Versura, usuram ac fænus etiam significat. Gossæ Servii: *Versura*, δανείου δάνειον, non est quod Græci toculliones dicunt τόκου τόκον: sed illum intelligit mutuæ pecuniæ sumendæ modum: cum æs alienum prius contractum, novo ære alieno dissolvitur. Hoc qui facerent, *versura solvere* dicebantur, hoc est, versura facta, vel fænori accepta pecunia, vetus nomen expungere. perperam ergo hic legitur *versuram solvere*. Male etiam Festus *versuram facere*, ex eo dictum esse exponit, pro mutuam pecuniam sumere, quod initio qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem. *versura* ergò Latinis simpliciter est δάνειον, non δανείου δάνειον. unde *versuram facere*, δανείζεσθαι, & mutuari. Nam *mutuum* & *versura* planè idem: mutuum quippe & versura idem quod ἀμοιβή. ἀμείβειν vertere. nam qui mutuatur, id est, qui pecuniam mutuam sumit, eam accipit ut reddat, & sic versuram facit, hoc est, ἀμοιβήν. *Salmas.*

18. *Ne quid vereatur, &c.*] Pugnat cum re oratio. Nam neque *Phormio* conventurus puellam erat; neque si conveniret, quicquam dicturus, quo ea angeretur: consolaturus magis, & errorem insuper erepturus. Itaque scribendum:

Ne quid vereatur Phormionem, aut senis orationem.

Nam etiam in vulgata scriptura numeri hærent. Senem, *Demiphonem* dicit. Hoc placet, præ quam ut scribatur: *aut anus orationem.* *Anus*, esset *Nausistrata*: sed & numeri repudiant. *Palmerius.*

ACTUS QUINTI SCENA TERTIA.

DEMIPHO. NAUSISTRATA. CHREMES.

Argum. *Nausistrata conqueritur de mariti negligentia in augenda re familiari.* Thes. 1. *Usitatum mulieribus conqueri de virorum negligentia.* 2. *Homo rudis quæ obscurè dicuntur non intelligit.*

Agedum, ut soles, Nausistrata, fac illa ut placetur nobis:
Ut sua voluntate, id quod est faciundum, faciat. NA. *faciam.*
DE. *Pariter nunc opera me adjuves, ac dudum re opitulata es.*
NA. *Factum volo: at pol minus queo Viri culpa, quam me dignum est.*
DE. *Quid autem?* NA. *quia pol mei Patris bene parta indiligenter*
Tutatur: nam ex his prædiis talenta argenti bina
Statim capiebat: hem, Vir Viro quid præstat! DE. *binan' quæso?*
NA. *Ac rebus vilioribus multo, tamen talenta bina.* DE. *hui!*
NA. *Quid*

DONATI.

1. AGEDUM UT SOIES, NAUSISTRATA.] *Divitis uxoris de marito licentius conquerentis hac allocutio est, cum dispositione futurarum turbarum.*

3. *Ac dudum re opitulata es.*] Supra enim dixerat Chremes, *Id sumam: uxori, tibi opus esse, dixero.*

7. *Statim capiebat.*] *Statim*, perpetuo, æqualiter, & quasi uno statu. *Plautus*, *Ita statim stant signa.* & habet primam longam, quando autem significat aliud, primam brevem habet.

VARIORUM.

1. *Agedum.*] Quantopere insaniant, qui uxores divites sibi in vitæ communionem associant, non habentes aliquem morum sed nummorum delectum, docetur hac scena. Quare omnibus consultum est, ut pares fortunis sibi conjuges accipiant, aut si licet, inferiores, modo honesto loco natas, ne cogantur cum Demæneto *Plautino* dicere:

Argentum accepi, dote imperium vendidi. Marsus.

3. *Re opit.*] Pecunia mutua. Act. 3. scen. 3.

4. *Factum volo.*] Libenter de te bene merear; tibi gratificer.

7. *Statim capiebat.*] Scilicet meus pater quondam. *Statim* id est, perpetuo, quasi dicat statum hunc fuisse ac certum quotannis reditum. Nam quod maritus tantundem ex iisdem prædiis non percipiat, hoc ipsum est quod Nausistrata queritur, ignara, bonam fructuum partem intercipere alteram illam in Lemno uxorem. *Swaerdecroon.* Eunuch. Act. 2. Scen. 2. *Homo homini quid præstat.*

8. *Rebus vilioribus, &c.*] *Rebus vilioribus multo*, id est, cum multo major annonæ vilitas erat, tamen ex fructibus prædiorum *bina talenta* capiebat. Nam *rebus vilioribus* dictum est, ut apud *Ciceronem*, *bonis rebus*, *salvis rebus*, *secundis rebus*: & apud *Cæsarem*, *Florentissimis rebus.* *Bina* vero *talenta*, *non duo*, recte dici omnes vident. aureos quasi mille ducentos. *Franc. Fabr.*

9. Sci-

NA. *Quid hæc videntur?* DE. *scilicet.* NA. *Virum me natam vellem:*
Ego ostenderem. DE. *certo scio.* NA. *quo pacto?* DE. *parce sodes,*
Ut poßis cum illa: ne te adolescens mulier defatiget.
NA. *Faciam, ut jubes: sed meum Virum abs te exire video.* CH. *hem Demipho,*
Jam illi datum est argentum? DE. *curavi ilico.* CH. *nollem datum:*
Ei! video uxorem: pene plus, quam sat erat. DE. *cur nolles, Chreme?*
CH. *Jam recte.* DE. *Quid tu? ecquid locutus cum ista es, quamobrem hanc ducimus?*
CH. *Transegi.* DE. *quid ait tandem?* CH. *abduci non potest.* DE. *qui non potest?*
CH. *Quia uterque utrique est cordi.* DE. *quid istuc nostra?* CH. *magni: præter hæc,*
Cognatam comperi esse nobis. DE. *quid! deliras?* CH. *sic erit:*
Non temere dico: redi mecum in memoriam. DE. *satin' sanus es?*

NA. *Au,*

VARIORUM.

9. *Scilicet.*] Obscurè & negligenter annuentis, ut qui Nausistratæ sermone non delectaretur.

10. *Certo scio.*] Id est, minimè dubito. & hoc placidè interponit, ut Nausistratæ sermonem (quæ jam vocem altius tollere, & iram suscitare incipiebat: *Ego ostenderem quo pacto:* inquiens) interciperet, ac sisteret. Quo etiam spectant ut sequentia, *Parce sodes, &c.* id est, parce tibi, ut præesse possis illi juniori, si forte opus, &c. *Parce sodes.*] Blanda dehortatio. Nam plura dicturus erat in maritum *Nausistrata.* Latomus.

12. *Hem Demipho, &c.*] *Chremes* non videns uxorem præsentem, incaute facit argenti mentionem. *Willich.*

13. *Nollem datum.*] Sic lena Milenis in Cistellaria *Plautina:*

Inter novam rem verbum usurpabo vetus,
Quod dedi, datum nollem, quod reliquum est, non dabo.

14. *Sat erat.*] Eclipsis subsistentis & perturbati. nam deest, *locutus sum.* Intempestiva etiam argenti mentio coram uxore, quam non viderat.

15. *Quid tu?*] *Demipho* subrusticus & ineptus homo, non sentit, uxore præsente *Chremetem* non audere quicquam proloqui. Et tamen urget interrogando: quærit quid egerit apud *Phanium:* nescit uti foro: estque vere ineptus. *Willich.*

16. *Abduci non, &c.*] Alii, *adduci* legunt.

17. *Quid istuc nostra?*] Putat senex posse parentes separare etiam invitos liberos. *Willichius.*

19. *Non temere dico: redi, &c.*] Cupit intelligere *Demiphonem* quod eloqui non audet, de suscepta in *Lemno* filia. Et

NA. *Au, obsecro cave, ne in cognatam pecces.* DE. *non est.* CH. *ne nega.*
Patris nomen aliud dictum est: hoc tu errasti. DE. *non norat patrem?*
CH. *Norat.* DE. *cur aliud dixit?* CH. *nunquamne hodie concedes mihi,*
Neque intelliges? DE. *si tu nihil narras.* CH. *pergis?* NA. *miror quid hoc siet.*
DE. *Equidem hercle nescio.* CH. *vin' scire? at ita me servet Juppiter,*
Ut propior illi, quam ego sum, ac tu, nemo est. DE. *DI vostram fidem!*
Eamus ad ipsam una omnes nos; aut scire, aut nescire hoc volo. CH. *ha!*
DE. *Quid est?* CH. *itane parvam mihi fidem esse apud te?* DE. *vin' me credere?*
Vin' satis quæsitum mihi istuc esse? age fiat: quid? illa filia

Amici

DONATI.

28. *Vin' satis quæsitum.*] Hoc totum pro una persona quidam legunt. *Filia amici nostri.*] Hoc est, tua.

VARIORUM.

redi in memoriam dicit, innuens, se ante narrasse, quomodo illa cum matre ex *Lemno Athenas* sit profecta. *Latomus.* *Redi mecum in memoriam.*] Chremes studet ita loqui, ut à Demiphone possit intelligi, (quo spectant illa, *redi mecum in memoriam*, ad ea quæ dudum de amicâ in Lemno, & filia ex ea suscepta narraverat, tacitè provocantia) & tamen ab uxore non intelligatur. Sed tardior Demipho, & nihil suspicans tale, importunitate sua & intempestiva curiositate valde ei molestus est.

22. *Concedes mihi.*] Credes vel consenties.

23. CH. *Pergis?*] *Faërnus* legit *perdis.* Enecas.

24. *Vin' scire?*] Sermo obscurus: significat ipsam esse filiam suam. *Willichius.*

26. *Aut scire, aut.*] Certum est nihil, non experiri, ne dubius animi pendeam.

27. *Parvam mihi fidem.*] *Rivius* legit *parum mihi fidem*; & tollit, *esse.* Idem hoc significat quod, *ita parum mihi credis? Tit. Livius* 1. ab V. C. *Mirum quantum illi viro nuncianti hæc fides fuerit*: id est, quantum ei creditum sit. *Suetonius* in Vespas. *Cum vix fides esset, rem ullo modo successuram*: id est, cum vix credi posset, sive, vix verisimile esset. Contrarium est, *deesse fidem. Ovidius* 10. Metamorph.

Desit in hac mihi parte fides, nec credite factum.

id est, non habeatur mihi fides: nam κατ' ἐπεξήγησιν sese ipse declarat. *Justin.* 10. *Nec ostentis fides defuit*, id est: factum ita est, ut ostenta portenderant. *Rivius.*

28. *Vin' satis.*] Nihil ultrà hac de re quærere? *Filia amici nostri.*] Pro, *tua*, caute ac dissimulanter, ne intelligat *Nausistrata.* Latomus.

32. *Hanc.*]

Amici nostri, quid futurum est? CH. *recte.* DE. *hanc igitur mittimus?*
CH. *Quid ni?* DE. *illa maneat?* CH. *sic.* DE. *ire igitur tibi licet, Nausistrata.*
NA. *Sic pol commodius esse in omneis arbitror, quam ut cœperas*
Manere hanc: nam perliberalis visa est, quum vidi, mihi.
CH. *Quid istuc negotî est?* DE. *jamne operuit ostium.* DE. *jam.* CH. *ô Juppiter!*
DI nos respiciunt: gnatam inveni nuptam cum tuo filio. DE. *hem!*
Quo pacto id potuit? CH. *non satis tutus est ad narrandum hic locus.*
DE. *At tu abi intro.* CH. *heus, ne filii quidem nostri hoc resciscant volo.*

ACTUS QUINTI SCENA QUARTA.

ANTIPHO.

Argum. *Antipho redemptam Phædriæ amicam gratulatur, seque involutum his malis queritur, unde expediri nequeat.* Thes. 1. *Nemo in amore sapit.* 2. *Pulchrum est affectibus mederi in afflictione.*

LÆtus sum, ut meæ res sese habent, Fratri obtigisse quod volt.
Quam scitum est! ejusmodi parare in animo cupiditates;

Quas,

DONATI.

31. *Commodius esse in omnes.*] Et circa illum qui duxit, & circa illam quæ ducta est, & circa te socerum.

32. *Perliberalis visa est, quum vidi, mihi.*] Ordo est, Perliberalis visa est mihi.

VARIORUM.

32. *Hanc.*] Phanium.

33. *Jamne operuit.*] Alii, *Aperuit.*

35. *Non satis tutus.*] Compendio consulitur, ne eandem rem denuo narrari sit necesse. *Latomus.*

DONATI.

1. LÆtus sum.] Antiphonis persona est.

2. *Parare animo.*] Venuste additum est, *Animo. Ennius* in sexto,

Sed quid ego hic animo lamentor?

VARIORUM.

1. *Letus sum.*] En ut adolescentes semper sint sui similes, quasi in eodem ludo edocti, ut ea, quæ ad voluptatem & animum explendum faciunt, commilitionibus communicata, gestiant. *Marsus. Res sese.*] *Bergius* tollit, *sese. Fratri obtigisse, &c.*] *Fratrem* vocat filium patrui. Hunc *Suetonius*, *fratrem patruelem* vocat. Apud Hebræos, *fratres* nominabantur; non quibus communes essent parentes, sed quibus stirps ac genus esset commune. *Barlandus.*

2. *Quam scitum est!*] Quantæ prudentiæ & felicitatis!

Quas, quum res advorsæ sient, paulo mederi possis.
Hic simul argentum reperit, cura sese expedivit.
Ego nullo possum remedio me evolvere ex his turbis,
Quin si hoc cœletur, in metu: sin patefit, in probro sim.
Neque me domum nunc reciperem, ni mihi esset spes ostensa
Hujusce habendæ. Sed ubinam Getam invenire possum,
Ut rogem, quod tempus conveniundi Patris me capere jubeat?

ACTUS QUINTI SCENA QUINTA.

PHORMIO. ANTIPHO.

Argum. *Adnumeratam esse lenoni pecuniam narrat Phormio: & quasi re bene gesta, nunc se curaturum cuticulam dicit.* Thes. *Servi infideles suis technis gaudent.*

ARgentum accepi: tradidi Lenoni: abduxi Mulierem:
Curavi, propria ea Phædria ut potiretur: nam emissa est manu.
Nunc una mihi res etiam restat, quæ est conficiunda, otium
Ab senibus ad potandum ut habeam: nam aliquot hos sumam dies.

AN *Sed*

DONATI.

3. *Quum res adversæ sient.*] Quum desideratæ fuerint, id est, quum harum penuria fuerit.

6. *Si hoc cœletur, in metu.*] Ἀνακόλουθον quartum. Nam cum proposuisset, *Si hoc cœletur:* intulit, *sin patefit. In probro siem.*] Apud patrem scilicet.

VARIORUM.

3. *Mederi possis.*] Cùm aliquid intervenit, quod voluptatibus adversetur, facili negotio possis occurrere, & amoliri.

5. *Evolvere ex his turbis.*] *Lolgius* legit *exsolvere. Brunsanus* habet, *evolvere ex his tricis. Tricæ,* quibus pullorum pedes impediuntur, eædemque *evolvi* & *evolvere* proprie dicuntur pro expedire. Adjuvat prior versus: *cura sese expedivit.* de eadem enim re domestica vocabula sunt, *impedire, expedire.* ita manet in translatione. Neque adeo de turbis optime dicitur, *evolvere:* sed *effugere, eripere se.*

7. *Spes ostensa.*] Fabricius legit, *ostenta:* Alii *ostentata.*

DONATI.

1. *ARgentum accepi.*] *Jactantia hic inducitur Phormionis: qui in omni scena, prout in se jactatur insultat.*

2. *Propria ea Phædria.*] *Virgil.*

Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

VARIORUM.

1. *Argentum.*] Jactantis se, de re quæ feliciter successit, mores, hæc scena exprimit, quod non faciendum jubet *Plato, sed tum maxime submisse agendum esse, ne animi efferantur. Cicero* Tuscul. *Jactatio est voluptas, gestibus se efferens insolentius. Abduxi.*] Alii *Adduxi. Marsus.*

2. *Propria.*] Non usuraria, ut Plautus loquitur, aut temporaria, sed stabili, perpetua. *Nam emissa est manu.*] Ut jam alienari non possit amplius, tota sui juris.

4. *Nam aliquot hos sumam dies.*] Id ita dicitur, ut hoc Adelphis:

Ita

AN. *Sed Phormio est. quid ais?* PH. *Quid?* AN. *quidnam nunc facturus, Phædria?*
Quo pacto satietatem amoris ait se velle absumere?
PH. *Vicißim parteis tuas acturus est.* AN. *quas?* PH. *ut fugitet Patrem.*
Te suam rogavit rursum ut ageres: causam ut pro se diceres:
Nam potaturus est apud me: ego me ire senibus Sunium

Dicam

DONATI.

7. *Vicißim partes tuas acturus est.*] Secundum illud quod dictum est, *Tradunt operas mutuas.*

8. *Te suam rogavit rursum ut ageres.*] *Partem* iterum subaudiamus. & est ζεῦγμα à superiore.

9. *Senibus.*] Ob fallaciam mire exultat.

VARIORVM.

Ita quæso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.

Sumere diem, tanquam si cibus sit, *carpere, lancinare.* Sic enim, *sumere*, proprie. *Cicero: Tantum cibi & potionis sumendum.* & alii: res enim vulgata. Varie hæc talia de *die*, *Plautus: Sepelire diem, excruciare, comburere. Virgilius, condere:* quod ibi quoque esse, tanquam *sepelire*, notat *Servius.* Palmerius.

7. *Partes tuas acturus.*] Id est, te imitaturus: translatum à scenicis actoribus. *Quas?*] Inserta hic interrogatio, obscuram facit orationem. videtur enim Phormio roganti Antiphoni, quas? (meas partes, scilicet) respondere; nec tamen respondet. Non enim *fugites*, sed *fugitet* dicit. nec eæ partes Antiphonis. Non igitur Antiphoni τὸ *quas* interferenti respondet hic Phormio, sed (ut aliàs sæpè in fabulis) continua oratione, *Vicißim*, inquit, *parteis tuas acturus est. PH. ut fugitet patrem, &c.* Alio tempore tuas parteis aget Phædria. Nunc vicissim has suas tibi commendat, ut fugiat patrem, & caussam absentis suscipias. Nisi si illud *quas* ità supplendum, ut cùm ex verbis Phormionis, *vicißim, &c.* aliquid se rogandum intelligeret, promptam voluntatem testaturus, Phormionem prævenire voluerit: quasi dicat, quas vero partes Phædriæ mihi narras, & commendas? atque ità apposita fuerit Phormionis responsio. Cæterum, Plantin. ed. non ut hic, sed,

Tu suas rogavit rursum ut ageres: caussam ut pro se diceres.

Ità & aliæ pleræque, nisi quod illæ *Te suam* non, *Tu suam.* Ergo Plantinianam libenter sequar, & veriorem puto.

8. *Te suam rogavit rursum ut ageres causam, ut pro se diceres.*] Inepta scriptura est & putida: namque in priore membro tantundem est, & amplius etiam, quam in posteriore. *Rogavit ut ageres suam causam:* amplius dicere non potuit. quorsum ergo illud: *ut pro se diceres.* Neque respondent invicem membra: *tuas partes acturus est: te rogavit ut agas suam causam:* sed, *te rogavit ut agas suas partes.* quomodo reponendum est:

Te suas rogavit rursum ut ageres, causam ut pro se diceres.

Palmerius.

9. *Potaturus est apud me.*] Ita apud aliquem cœnare, non est cum illo cœnare, sed in ejus ædibus. Et potest aliquis cum aliquo, nec tamen apud eum cœnare vel potare. *Willichius. Sunium.*] Promontorium urbis Atticæ & emporium celeberrimum. Vide Eunuchi act. 1. scen. 2.

11. *Con-*

Dicam ad mercatum, ancillulam emptum, quam dudum dixit Geta:
Ne, quum hic non videant me, conficere credant argentum suum.
Sed ostium concrepuit abs te. AN. *vide, quis egrediatur.* PH. *Geta est.*

ACTUS QUINTI SCENA SEXTA.

GETA. ANTIPHO. PHORMIO.

Argum. *Geta Antiphoni nuntiat Phanium inventam esse Chremetis filiam.* Thes. *In rebus prosperis lætamur.*

O Fortuna! ô Fors fortuna! quantis commoditatibus,
Quam subito Hero meo Antiphoni ope vestra hunc onerastis diem!
AN. *Quidnam hic sibi volt?* GE. *nosque amicos ejus exonerastis metu.*
Sed ego nunc mihi cesso, qui non humerum hunc onero pallio;
Atque hominem propero invenire, ut hæc quæ contigerint, sciat?
AN. Num

VARIORUM.

11. *Conficere.*] Consumere. *Conficere.*] *Conficere argentum*, quid proprie, vide Act. 1. scen. 1. Hic planè contrariâ notione, pro, *dilapidare*, ut mox & fortasse ex ambiguitate captatus jocus.

12. *Abs te,*] Ostium domus tuæ; ubi tu habitas. ut Andr. Act. 3. Sc. 1. *crepuit à Glycerio ostium.*

DONATI.

1. *O Fors Fortuna!*] *Fortuna* dicta est incerta res: *Fors fortuna*, eventus fortunæ bonus. *Fors Fortuna!*] Aliud *Fortuna* est, aliud *Fors fortuna.* nam *Fors fortuna*, est cujus diem festum colunt, qui sine arte aliqua vivunt. hujus ædes trans Tiberim est.

4. *Hunc onero pallio.*] Recte: quia palliata fabula est, non togata.

VARIORUM.

1. *O Fortunâ!*] Attende quam graphice hic *Getam*, & blandissimum adulatorem, & versutissimum ausculatorem, exploratorem, & secreta clandestine rimantem, artifex Poëta expressissime depingit. *Malleolus.* *O Fortuna! ô fors fortuna!*] *Fortuna* Dea est incerti eventus, quæ culta posset prodesse & obesse. *Fors Fortuna.*] Dea prosperi eventus, quæ tantum prodesse poterat: illa *dubia* dicta est; hæc etiam *Fors* absolute nonnunquam legitur: Et colebatur ab infimæ sortis hominibus, operariis, rusticis, servis, & omnibus, qui sine arte aliqua viverent: hinc est, quod etiam invocetur à Comicis servis. De hujus Deæ festo die sic *Varro* de Latin. Sermone lib. 5. *Dies fortis-Fortunæ appellatus à Servio Tullio rege, quod in fanum Fortis-Fortunæ secundum Tiberim extra urbem Romam dedicavit, Junio mense.* Hainneccius.

4. *Onero pallio.*] Ut expeditior sit ad currendum.

8. *Quum*

AN. *Num tu intelligis, hic quid narret?* PH. *num tu?* AN. *nihil.* PH. *tantundem ego.*

GE. *Ad Lenonem hinc ire pergam: ibi nunc sunt.* AN. *Heus Geta.* GE. *Hem tibi:*

Num mirum, aut novom est revocari, cursum quum institueris? AN. *Geta.*

GE. *Pergit hercle: numquam tu odio tuo me vinces.* AN. *non manes?*

GE. *Vapula.* AN. *id quidem tibi jam fiet, nisi resistis, Verbero!*

GE. *Familiariorem oportet esse hunc, qui minitatur malum.*

Sed isne est quem quaero, an non? ipsus est. PH. *congredere actutum.* AN. *quid est?*

GE. *Omnium, quantum est qui vivant, homo, hominum ornatissime:*

Nam

DONATI.

9. *Pergit hercle.*] Potest distingui hic, *Pergit*: & conjuncte legi, *Hercle tu nunquam odio tuo me vinces.*

10. *Id tibi quidem jam fiet.*] Id quod sibi dici audivit, minitatur. Et est conveniens error festinanti.

VARIORUM.

8. *Quum institueris.*] Bergius legit, *Institeris.* *Quum institueris.*] Tanti non est, ut illum morer, qui me revocat. quisquis est, cum nihil usitatius, quàm ut festinans in via revocetur.

9. *Pergit hercle.*] Faërnus legit, *Pergis hercle.* Fabritius, *Pergin? hercle.* *Tuo odio.*] Id est, odiosa importunitate & molestia. Antiquis enim *odium* significabat tædium & molestiam; unde & hodie pro improba sedulitate usurpatur. *Latomus.*

10. GE. *Vapula.* AN. *id quidem tibi jam fiet, nisi resistis, Verbero!* Hæc est lectio *Georg. Fabricii* & aliorum. Sed *Ant. Goveanus, Muretus, Francisc. Fabricius*, & *Mathias Bergius*, sic legunt:

GE. *Vapulabis. Curialis vernula est qui me vocat:*

AN. *Id quidem tibi jam fiet, nisi resistis, Verbero.*

Et ita quidem hos versus in multis desideratos ex Vet. Venet. restituit præ cæteris *Muretus.* Curiales dicuntur & servi cænarum, qui etiam post desitam curiatorum comitiorum solemnitatem, ea comitia convocare solebant: *Terentius* non alios intellexit. *Curialis vernula est* Οἰκογενής. Si servi erant curiales, & vernas quoque fuisse necesse est. *Joseph. Scal.* *Vapula.*] *Vapula Papiria*; in proverbio antiquis fuit: de quo *Sinnius Capito* sic refert; tum dici solitum esse, cum vellent minitantibus significare, se eos negligere, & non curare, fretos jure libertatis. *Plautus* in Fæneratrice:

Heus tu: in Barbaria quod dixisse dicitur
Liberta suæ patronæ,
Id ego dico tibi; Liberta, salve; Vapula
Papiria.

In Barbaria, id est, in Italiâ. *Ælius* hoc loco *Vapula* positum esse ait pro *dole*; *Varro* pro *peri.* *Sextus Pompejus Festus.* *Vapula.*] Pro hoc verbo, quo utuntur Latini, dicunt Græci, οἴμωζε, κλαίειν μακρὰν σε κελεύω. *Joseph. Scal.*

13. *Quantum est.*] Id est, quot vivunt. *Ornatissime.*] Haineccius legit, *honoratissime.*

14. De-

Nam sine controversia ab DIs solus diligere, Antipho.
AN. *Ita velim: sed, qui istuc credam ita esse, dici mihi velim.*
GE. *Satin' est, si te delibutum gaudio reddo?* AN. *enicas.*
PH. *Quin tu hinc pollicitationes aufer: & quod fers, cedo.*
GE. *ho!*
Tu quoque aderas, Phormio? PH. *aderam: sed tu cessas?*
GE. *accipe, hem;*
Ut modo argentum tibi dedimus apud forum, recta domum
Sumus profecti: interea mittit Herus me ad uxorem tuam.
AN. *Quamobrem?* GE. *omitto proloqui: nam nihil ad hanc rem est, Antipho.*
Ubi in gynaceum ire occipio, puer ad me accurrit Myda:
Pone apprehendit pallio: resupinat. respicio, rogo
Quamobrem retineat me. ait esse vetitum intro ad Heram accedere.
Sophrona modo Fratrem huc, inquit, Senis introduxit Chremem,
Eumque nunc esse intus cum illis. hoc ubi ego audivi, ad fores

Suspen-

DONATI.

14. *Sine controversia.*] Sine ambiguitate.

16. *Si te delibutum gaudio reddo?*] Ad animum transtulit, quod est corporis. Nam *delibutus*, unctus dicitur.

19. *Ut modo argentum.*] Vide narrationem cœptam unde opus est.

20. *Mittit herus me ad uxorem tuam.*] Conversus ad Antiphonem hoc dicit.

VARIORUM.

14. *Diligere solus.*] Cui tanta felicitas contigerit.

16. *Delibutum gaudio.*] Perfusum & plenum & quasi, *unctum gaudio.* Metaphora ab his, qui balsamo inunguntur ut ad officia obeunda alacriores reddantur. Dicitur ab inusitato verbo *delibuo*, quod est, *inungo.* Willichius.

22. *Gynæcium.*] Est secretum mulierum, in quod conclave non datur viris ingressus. tractant illic muliebria fœminæ. γυνὴ enim *mulierem* significat. inde *gynæceum* conclave muliercularum. *Marsus. Gynæceum.*] Quod aliter etiam γυναικωνῖτις, dicebatur: de quo, purissimæ Latinit. autor. Cornel. Nepos, (qui vulgò, Æmilius Probus: Præfat.⁊.) sic scribit: *Quem Romanorum pudet uxorem ducere in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet ædium, atque in celebritate versatur? quod multò fit aliter in Græcia, nam neque in convivium adhibetur, nisi propinquorum: neque sedet, nisi in interiore parte ædium, quæ Gynæconitis appellatur: imo nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus.*

23. *Resupinat.*] Honeste, id est, ab incepto revocat, vel pervertit.

26. *Ad fores.*] Elegans ὑποτύπωσις servi auscultatoris & proditoris, mirifice & magna energia verborum, imaginem clam auscultantium exprimens. *Willichius.*

27. *Suspen-*

Suspenso gradu placide ire perrexi. accessi: adstiti:
Animam compressi: aurem admovi: ita animum cœpi adtendere,
Hoc modo sermonem captans. AN. *eu Geta!* GE. *hic pulcherrimum*
Facinus audivi: itaque pene hercle exclamavi gaudio.
AN. *Quod?* GE. *quodnam arbitrare?* AN. *nescio.* GE. *atqui mirificissimum:*
Patruus tuus Pater est inventus Phanio uxori tuæ. AN. *hem!*
Quid ais? GE. *cum ejus consuevit olim matre in Lemno clanculum.*
PH. *Somnium: utin' hæc ignoraret suum patrem?* GE. *aliquid credito,*
Phormio, esse causæ: sed me censen' potuisse omnia
Intelligere extra ostium, intus quæ inter sese ipsi egerint?
PH. *Atque hercle ego quoque illam inaudivi fabulam.* GE. *immo etiam dabo,*
Quo magis credas. Patruus interea inde huc egreditur foras:
Haud multo post cum Patre idem recipit se intro denuo:
Ait uterque tibi potestatem ejus habendæ dare:
Denique ego missus sum, te ut requirerem, atque adducerem.

AN. *Quin*

DONATI.

29. *Pulcherrimum facinus audivi.*] Hujusmodi locos Poëtæ actoribus indulgent: quod in his actoris est commendatio.

32. *Patruus tuus est pater inventus Phanio uxori tuæ.*] Ut *Sallustius* in primo: *Liberis ejus avunculus erat.*

37. *Atque hercle ego quoque illam inaudivi fabulam.*] *Plautus* in Milite Glorioso, *Nam hoc cognomentum Poëtæ esse inaudivi barbaro.*

VARIORUM.

27. *Suspenso gradu.*] Id est, *Placido*; silenti, ἡσύχῳ ποδὶ. *Ovid.* 5. Fastor.

— Furtimque accedere tentat,
Et fert suspensos corde micante gradus.

Weitzius.

28. *Animam compressi.*] Spiritum continui, ut melius audirem.

30. *Facinus audivi.*] Rem verbis ornat, ex gaudii vehementia. *Exclamavi gaudio.*] Tale quid Xenophanto accidisse memorat Aristoteles, ubi ait, *Οἱ κατέχειν πειρώμενοι τ̃ γέλωτα, ἀθρόον ἐκκαγχάζουσι:*) risum temere compressum, in effusiorem risum; sive cachinnum interdum, erumpere.

37. *Atque hercle ego.*] Audivi qui ita fabularentur, sive narrarent. Ironia hic subest: vel legendum *atque*, quæ nota hic revocationis sui velut in memoriam nunc redeuntis & jam recordantis *se quoque illam audivisse fabulam*, quam Getæ narranti prius non crediderat. *Swaerdecroon.* *Etiam dabo.*] Pro dicam.

42. Fe-

AN. *Quin ergo rape me: quid cessas?* GE. *fecero.* AN. *mi Phormio,*
Vale. PH. *vale, Antipho: bene, ita me* DI *ament, factum gaudeo,*
Tantam fortunam de improviso esse his datam.
Summa eludendi occasio est mihi nunc Senes,
Et Phædriæ curam adimere argentariam,
Ne cuiquam suorum æqualium supplex siet.
Nam idem hoc argentum, ita ut datum est ingratiis,
His datum erit: hoc qui cogam, re ipsa repperi.
Nunc gestus mihi, voltusque est capiundus novus.
Sed hinc concedam in angiportum hoc proximum:
Inde hisce ostendam me, ubi erunt egressi foras.
Quo me adsimularam ire ad mercatum, non eo.

ACTVS

DONATI.

46. *Curam adimere argentariam.*] Varie, pro, adimendi occasio est.

VARIORVM.

42. *Fecero.*] Pro faciam, eleganter.

43. *Factum gaudeo.*] Tò *gaudeo* ad sequentia pertinere puto, cum quod, præcessit *benè factum*, (vide supra, Act. 5. sc. 1.) sufficiat: atque ita tollenda erit interrogationis nota.

44. *Tantam fortunam.*] Hic scenam faciunt septimam *Joach. Camerarius* & *Jodoc. Willichius*: quam tamen non sejungi debere à superiori *Rivius* hoc modo confirmat. Ut libere quod sentio dicam, puto ego scenam hanc pendere à superiori, ejusdemque particulam esse quandam. Nam illud, *Gaudeo*, in fine scenæ proximæ referendum arbitror ad principium hujus scenæ, ut sit hæc sententia: *Gaudeo tantam felicitatem de improviso esse his datam.* Mecum faciunt manuscripta exemplaria, alia pleraque, & ipse præterea *Donatus*.

47. *Ne cuiquam suorum æqualium supplex siet.*] Per *æquales* intelligit hic amicos. Nam adibantur amici, & ab iis ἔρανος petebatur. *Petitus Supplex siet.*] Non necesse erit illi mutuari ab amicis & æqualibus. suprà, Act. 3. Scen. 3. *quod si hic pote fuisset nunc exorarier Triduum hoc, promissum fuerat.*

48. *Ingratiis.*] A senibus sine justa (nam de uxore ducenda, res erat fictitia, & illa nunc agnita, nullus color superest) caussa per fraudem extortum.

49. *His datum erit.*] In usum horum cedet. Quomodo *his*, cum de Phædria solo sit sermo, cui adimenda erat cura argentaria? itaque vera lectio mihi videtur, quam idem antiquissimus liber continet, *ei datum erit.* Faërnus. *Hoc qui cogam.*] Heaut. Act. 1. Scen. 1. *quasi talenta ad quindecim coegi.*

50. *Gestus mihi.*] Vult simulare se ducturum eam ex pacto, & si non dederint, pecuniam datam juste conservaturum. *Willichius.*

51. *Hoc proximum.*] Muretus, legit, *hunc proximum.*

53. *Ad mercatum.*] Act. 5. Sc. 5.
Ego me ire senibus Sunium dicam ad mercatum.
Non eo.] Non iturum me, mutata sententia, dicam.

1. DIS

ACTUS QUINTI SCENA SEPTIMA.

DEMIPHO. PHORMIO. CHREMES.

Argum. *Cognita Phanio, senes à Phormione pecuniam repetunt: Phormio negat se redditurum: hinc contentio inter eos oritur.* Thes. 1. *Parasitorum insignis est impudentia.* 2. *Senes pecuniæ studio rixas non fugiunt.*

DIS magnas merito gratias habeo, atque ago:
Quando evenere hæc nobis, Frater, prospere.
Quantum potest, nunc conveniundus Phormio est,
Priusquam dilapidet nostras triginta minas,
Ut auferamus. PH. *Demiphonem, si domi est,*
Visam, ut, quod. DE. *at nos ad te ibamus, Phormio.*
PH. *De eadem hac fortasse causa?* DE. *ita hercle.* PH. *credidi.*
Quid ad me ibatis? ridiculum. verebamini,
Ne non id facerem, quod recepissem semel?
Heus, quanta quanta hæc mea paupertas est, tamen
Adhuc curavi unum hoc quidem, ut mihi esset fides.

CH. *Estne*

DONATI.

4. *Priusquam dilapidet.*] Disperdat.

6. *Visam, ut, quod.*] Ἀποσιώπησις secunda.

9. *Ne non id facerem quod recepissem semel.*] Et deest, *ad me.* ut in Heautontim. *Ad me recipio: faciet:*

11. *Adhuc curavi.*] Τῷ ἀρχαϊσμῷ addidit *Adhuc*: quum potuisset sine hoc integer sensus esse.

VARIORUM.

1. *Dis magnas.*] Hominum improborum & sceleratorum mores, qui accepta parva occasione viros optimos & sibi multum dissimiles, gravibus conviciis, injuriis vexant, ut id extorqueant quo suæ voluptati gratificentur, docet hæc scena. *Xenophon* in 6. Cyropædiæ: *Homo autem laudabilis, qui in vita hac probitatem sectatur, sic se comparare debet, ne hostibus aut invidis ullam occasionem det cum veritate calumniandi. Et hæc est obtrectatio, vitium pessimum & abominabile: quia cum ex ea re parum sibi prodesse potest, alterius famam nimio plus corrumpit.* Marsus.

4. *Dilapidet.*] *Dilapidare* est, bona & substantiam dissipare & nepotum more concoquere. Sic *Cicero* ad Augustum: *Publicam dilapidabat pecuniam, ærarium exhauriebat.* Mina, decem aureos coronatos valuit. *Marsus.*

9. *Recepissem.*] Recipere pro polliceri, promittere.

10. *Quanta quanta.*] Muretus non geminat, *quanta. Quantum quantum* nihil aliud est, ac *Quam quantum*, seu, *Quantumcunque*. Plautus:

Oratio hujus pluris est, quam quanti empta est.

Pro, Quanti quanti æris precio empta est, tamen pluris est hujus oratio. *Cicero: Sexies tantum, quam quantum satum sit, ablatum esse:* pro, Quantumcunque satum sit, tamen sexies tantum ablatum esse. Idem: *Majorem pecuniam Prætori pollicetur, quam quantum tu didisti:* pro Quantamcumque tu pecuniam dedisti, ille tamen majorem pollicetur. *Sciopp.*

11. *Curavi, ut mihi fides esset.*] Fortuna me pauperem fecit, fateor; sed pau-

 perem

CH. *Estne ea ita, ut dixi, liberalis?* DE. *oppido.*
PH. *Itaque ad vos venio nuntiatum, Demipho,*
Paratum me esse: ubi voltis, uxorem date.
Nam omnes posthabui mihi res, ita uti par fuit,
Postquam tantopere id vos velle animadvorteram.
DE. *At hic dehortatus est me, ne illam tibi darem.*
Nam qui erit rumor populi, inquit, si id feceris?
Olim quum honeste potuit, tum non est data:
Nunc viduam extrudi, turpe est. ferme eadem omnia,
Quæ tute dudum coram me incusaveras.
PH. *Satin' superbe illuditis me?* DE. *qui?* PH. *rogas?*
Quia ne alteram quidem illam potero ducere:
Nam quo redibo ore ad eam, quam contempserim?
CH. *Tum autem, Antiphonem video ab se amittere*
Invitum eam, inque. DE. *tum autem video Filium*

Invi-

DONATI.

21. *Quæ tute dudum coram me incusaveras.*] Nova locutio *Coram me incusaveras*: non *Quæ hic incusaveras. Coram me incusaveras.*] Belle: ut si quid neget, contra se ipsum sentire videatur.

22. *Satin' superbe illuditis me.*] Et dativum & accusativum casum regit *Illudo.*

VARIORUM.

perem duntaxat, non etiam perfidum. Sic & apud *Maronem, Sinon* ille,

—— Nec si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam, mendacemque improba finget.

Barlandus.

12. *Estne ea ita liberalis?*] Phanium scil. Dicit *liberalem*, quod & facie esset honesta, & vultu ipso præ se ferret matronalem modestiam, & ingenuum quendam pudorem. Sic enim & alias Poëta utitur, velut in Andr.

Et quia erat forma præter cæteras honesta ac liberali.

Ubi respexit ad probitatem vultus & morum. In Hecyra:

Recte amasti, Pamphile, uxorem tuam:
perliberalis visa est.

Præterea in Phormione:

Nam perliberalis visa est, cum vidi, mihi.

Loquitur hoc de *Phanio, Nausistrata.* Adnotavit autem & *Sext. Pompejus, liberales* interdum dici, ingenuæ formæ homines. Mihi ad oris probitatem, & ad mores referendum maxime videtur; ut sit *liberalis*, idem quod pudens, modesta, ingenio liberali prædita. *Rivius.*

13. *Ad vos venio, &c.*] Est tota hæc actio figurata, qua utrinque dolis luditur & jactatur. *Willichius.*

15. *Nam omnes, &c.*] Quia novit sibi eam non datum iri, ideo simulat se ducturum, & astute urget ut dent. *Willichius.*

20. *Omnia Quæ tute.*] Id est, qui me dicebas inique agere, quod *Phanium* ab *Antiphone* diverterem. *Willichius.*

22. *Satin' superbe, &c.*] Faërnus legit, *Satis superbe illuditis me.*

26. *Eam, inque.*] Submissa voce Chremes hoc illi suggerit, quod ille mox eloquitur.

29. *Ar-*

Invitum sane mulierem ab se amittere.
Sed transi sodes ad forum, atque illud mihi
Argentum rursum jube rescribi, Phormio.
PH. *Quodne ego perscripsi porro illis, quibus debui?*
DE. *Quid igitur fiet?* PH. *si vis mihi uxorem dare*
Quam despondisti, ducam: sin est ut velis
Manere illam apud te, dos hic omnis maneat, Demipho.
Nam non est æquom me propter vos decipi:
Quum ego vostri honoris causa repudium alteri

Remi-

DONATI.

29. *Jube rursum rescribi, Phormio.*] *Rescribi*, reddi, seu per mensæ scripturam dari. *Jube rescribi.*] Quoniam ad numerationem pecuniæ antecedit scriptura, *Rescribere* dicebant, pro renumerare. Et sic infert, *Ne ego perscripsi porro illis quibus debui.* Hæc est ergo figura, in qua secunda de primis significantiam sumunt. *Jube rescribi.*] Per scripturam, id est, de mensæ scriptura dari. unde hodie additur chirographis, *Domo ex arca sua*, vel *ex mensa scriptura.*

30. *Ne ego perscripsi.*] Multis per scripturam reddidi, multis dedi. ut apud *Virgilium*,

Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.

VARIORUM.

29. *Argentum rursum jube rescribi, Phormio.*] *Scribere nummos*, est nummos non præsentes solvere; sed pro his in certum diem solvendis, apud trapezitam se obligare, & per argentarium in certam diem cavere redditum iri nummos qui debeantur. Itaque quod hic dicitur,

—— Illud mihi
Argentum rursum jube rescribi, Phormio,

valet: Cave mihi à mensa redditum iri, & renumerari. Et *Horatius* lib. 2. Sat. 3.

Dictantis quod tu nunquam rescribere possis,

valet: quod tu nominibus ad mensam factis, non possis ei per argentarium postea renumerare. *Turnebus.* Quia apud mensam veteres magnam pecuniæ partem deponebant; idcirco eveniebat sæpenumero, ut à debitoribus interdum quidem *de domo*, interdum vero *de mensa* creditoribus satisfieret. Sique in foro ab argentariis pecuniæ fieret numeratio, in tabulis addebatur: *Ex mensæ scriptura.* Sin vero domi: syngraphæ adscribebatur: *De Domo.* sive *ex cista.* vel *ex arca.* Weitzius.

30. *Quodne ego perscripsi porro illis, quibus debui?*] Valet: quod ad trapezitam attuli, & totum scripsi, quibus id numeraret certa die, ut nihil jam mihi reliquum sit, atque ita expunxi nomina, quibus debeam? Hic versus nec intellectus, nec recte excusus sic fuit, *Quod? ne ego perscripsi porro illis, quibus debui.* Cum veteribus usitatum sit dicere, *Quodne, quamne, &c.* Alii legunt *Quod? næ ego, &c. Turneb.* Ex interprete certum ita legendum esse:

Quodne ego perscripsi porro aliis, ac dididi.

Multis, inquit interpres, *per scripturam reddidi: multis dedi: ut apud Virgilium,*

Diditur interea Romana per agmina rumor.

Hæc sola ad revocandum illud, *dididi*, suffecerint. Nam vulgata verba non utique hanc interpretis explanationem postulant, sed illud primum solum. Deinde *Virgilii* versu quorsum utatur, non apparet, nisi & apud *Terentium*, *dididi*, reponas. *Palmerius.*

35. *Vostri honoris causa.*] Id est, Vestro honori consulens. vel, pro eo quo vos prosequor honore: vestri reverentia.

37. *In*

Remiserim, quæ dotis tantundem dabat.
DE. *I hinc in malam rem cum istac magnificentia,*
Fugitive! etiam nunc credis te ignorarier,
Aut tua facta adeo? PH. *irritor.* DE. *tune hanc duceres,*
Si tibi data esset? PH. *fac periculum.* DE. *ut filius*
Cum illa habitet apud te; hoc vostrum consilium fuit.
PH. *Quæso, quid narras?* DE. *quin tu mihi argentum cedo.*
PH. *Imo vero uxorem tu cedo.* DE. *in jus ambula.*
PH. *In jus! enimvero si porro esse odiosi pergitis.*
DE. *Quid facies?* PH. *egone? vos me indotatis modo*

Patro-

DONATI.

42. *Quin tu mihi argentum cedo.*] Hoc ab utroque cum clamore dici accipiendum est.

43. *In jus ambula.*] Ad judicem eamus scilicet. nam *Jus*, pro loco est. *Cicero, Quandoquidem te in jure conspicio.*

44. *Enimvero si porro odiosi esse pergitis.*] Vultu juvandum est, & pronuntiatione, hoc, quod tam minaciter suspenditur. *Enimvero.*] *Enimvero*, principium est aliquid per iracundiam dicturi: ut, *Hic tum alius ex alia parte enimvero hoc feret, &c.*

45. *Indotatis.*] Hoc est, ut Phanio.

VARIORUM.

37. *In malam rem.*] Rationibus non potest convincere senex, currit ad convitia, à vitiis ejus ipsum refutans. Non movetur nimium convitiis *Phormio*, quia male sibi conscius est. *Willichius.* *Magnificentia.*] Quia dixerat, *vestri honoris caussa*: quia magnificus prætentus.

39. *Aut tua facta adeo?*] Omnia enim jam, agnita Phanio, senibus innotuerant.

42. *Argentum cedo.*] Pro da, δός.

44. *In jus.*] Hæc verba quidam codices non habent, nec senarius exigit. Quod si quis addi malit, non magnopere reluctabor: præsertim cum manuscriptus codex adstipuletur. *Jus* autem hic pro loco ponitur, in quo jus redditur, appellatione collata ab eo quod fit, in eo ubi fit: sicut habes Dig. I. Tit. I. de Just. & Jure. *Rivius.* Ita scripti leguntur hi versus in omnibus libris: Ego autem in scholiis, quibus nonnullos *Terentii* locos illustravi, fassus sum, non satis mihi constare, quid de illo *in jus* facerem: nam & non invenustam esse illam repetitionem, & confirmari auctoritate librorum veterum, & tamen versum, ea recepta, uno pede, quam deceret, fieri longiorem. Postea autem mihi venit in mentem, solitos esse olim histriones talia quædam de suo in recitandis fabulis addere, ut oratio quotidianæ similior videretur; id quod & *Demetrius* libello περὶ ἑρμηνείας prodidit: & multa ejus rei vestigia in *Euripidis* fabulis reperiuntur, quorum aliquot hoc loco proponam, ut, quod dico, clarius ab omnibus perspici queat. ita ergo loquitur *Polydorus* in Hecuba,

Φεῦ. ὦ μῆτερ ἥτις ἐκ τυραννικῶν δό-
μων,

ubi aliud φεῦ, extra versum, est ab Histrione additum. & in eadem Agamemnon:

Ἔα. Πολυμῆστορ ὦ δύστηνε, τίς σ' ἀ-
πώλεσεν.

Sed talia multa colligere nihil negotii fuerit. ut ergo illa, φεῦ, ἔα, sunt extra versum, sic & illud, *in jus*, ejusdem generis esse apud *Terentium* puto. *Muretus.*

45. *Quid facies?*] Videns, eum juris men-

Patrocinari fortasse arbitramini :
Etiam dotatis soleo. CH. *quid id nostra?* PH. *nihil:*
Hic quandam noram, cujus vir uxorem. CH. *hem!* DE. *quid est?*
PH. *Lemni habuit aliam.* CH. *nullus sum.* PH. *ex qua filiam*
Suscepit: & eam clam educat. CH. *sepultus sum.*
PH. *Hæc adeo ego illi jam denarrabo.* CH. *obsecro,*
Ne facias. PH. *ho! tune is eras?* DE. *ut ludos facit!*
CH. *Missum te facimus.* PH. *fabulæ.* CH. *quid vis tibi?*
Argentum quod habes condonamus te. PH. *audio.*
Quid vos, malum, ergo me sic ludificamini,
Inepti, vostra puerili sententia?
Nolo, volo: volo, nolo rursum: cedo, cape.
Quod dictum, indictum est. quod modo erat ratum, id irritum est.
CH. *Quo pacto, aut unde hæc hic rescivit?* DE. *nescio:*
Nisi, me dixisse memini, id certo scio.

CH. *Mon-*

DONATI.

47. *Etiam dotatis soleo.*] Ut Nausistratæ.

49. *Nullus sum.*] Perii, mortuus sum.

50. *Sepultus sum.*] Αὔξησις. nam plus est, quam *Nullus sum.*

53. *Quid vis tibi? argentum quod habes? condonamus te.*] *Vis* iterum subaudiendum est: ut sit, *Vis argentum quod habes?* & est ἀσυνδέτως inferendum *Condonamus te.* Sic est illud apud *Virgilium,*

Vultis & his mecum pariter considere regnis?
Urbem quam statuo, vestra est. ——

54. *Condonamus te.*] *Condono*, ablativo junxit: ut in Eunucho, *Habeo alia multa, quæ nunc condonabitur.*

55. *Malum, ergo me sic, &c.*] *Malum,* adverbium est interpositæ indignationis.

57. *Nolo, volo: volo, nolo rursum.*] Primo singula separatim: deinde simul utraque pronuntianda sunt.

VARIORUM.

mentione audita nonnihil perterrefieri, ideo acerbe deridens quærit quid sit facturus porro, cum in judicio causa casurus sit. *Willichius.*

50. *Sepultus sum.*] Multi conclamatæ spei, ad vitam revocati sunt: sed sepultis nulla spes reliqua.

52. *Ut ludos facit!*] Significat, *ut irridet & illudit!* idemque esse videtur, quod Græcis ἐντρυφᾷν, id est, *illudere,* & quasi per lasciviam & delicias eludere, aut ludibrio contemtuique habere; quod & *ludificare* forsan dicere possis. Nam alios pro eo quod est *edere ludos* accipitur. *Cicero: Ludos facere absens malebat.* Ita Ædiles *ludos facere* dicuntur. Et *Scaurus*, *ludos* apparatissimos magnificentissimosque *fecisse* fertur. *Rivius.*

58. *Ratum, id.*] Plaut. Aul. *At scio quo nos pacto soleatis perplexarier: Pactum, non pactum est: non pactum, pactum est; quod vobis lubet.*

61. *In-*

CH. *Monstri ita me DI ament, simile.* PH. *injeci scrupulum.*
DE. *hem!*
Hiccine ut à nobis hoc tantum argenti auferat,
Tam aperte irridens? emori hercle satius est.
Animo virili præsentique ut sis, para:
Vides tuum peccatum esse delatum foras,
Neque jam id cœlare posse te uxorem tuam:
Nunc quod ipsa ex aliis auditura est, Chreme,
Id nosmet indicare, placabilius est:
Tum hunc impuratum poterimus nostro modo
Ulcisci. PH. *atat, nisi mihi prospicio, hæreo:*
Hi gladiatorio animo ad me adfectant viam.
CH. *At vereor ut placari possit.* DE. *bono animo es:*
Ego redigam vos in gratiam, hoc fretus, Chreme,

Quum

DONATI.

64. *Animo virili.*] A necessario adhortatur.

69. *Nostro modo ulcisci.*] Ingenio scilicet.

71. *Hi gladiatorio animo.*] Parato ad periculum: hoc est, ita perdito ac temerario, ut non sibi caveant, dummodo vulnerent. ut *Sallustius*, *Avidius alter alteros sauciare, quam semet tegere.* *Ad me affectant viam.*] *Affectant viam*, plenum: quod nos ἐλλειπτικῶς.

72. *Ut placari possit.*] *Ut* pro *Ne non.*

VARIORUM.

61. *Injeci scrupulum.*] Id est, solicitudinem animo injeci. Hujus loci plenam explicationem habes Act. 2. Scen. 2. Adelphorum. & Andr. Act. 5. Scen. 4.

65. *Vides tuum peccatum esse elatum foras.*] *Faërnus* legit *delatum*, ut scilicet *D* medium inter duas vocales interponatur, ad hiatum duarum vocalium procurandum, ut loquitur *Macrobius*. Sicut usitate in *redarguo*, *redigo*, *redhibeo*, *redeo*, *redamo*, *redoleo*, *&c.* Minus usitate in *Plautinis* illis: *med erga*, *ted hoc noctis*, *ted esse*, & similibus. Sic & in Eunuch. *Ubi vidi, ego med in pedes.* Bergius.

68. *Placabilius est.*] Conducibilius & plus habebit momenti ad Nausistratam placandam. Active igitur exponendum contrà rationem vulgatam ejusmodi verbalium.

69. *Impuratum.*] Impurum. *Nostro modo.*] Nostro arbitrio.

70. *Hæreo.*] Ægrè posteà expediam. Metaphora ab avibus inviscatis.

71. *Hi gladiatorio animo.*] Proverbii speciem habet; quo significatur, ita tendi ad nocendum alteri, ut id cum proprio etiam periculo tentetur, animo infesto, pertinaci, paratoque vel perdere, vel perire. Nam gladiatori, composito ad certamen, hæc pugnæ proposita sors est, aut occidere, si occupaverit; aut occumbere, si cessaverit. Pro perdita temeritate & audacia ponitur. *Erasmus.* *Gladiatorio animo.*] Denotatur hic, infestus jugulum petentium animus. Nam hoc quidem Demiphonis consilio, (indicium ultrò faciendi Nausistratæ) planissimè Phormio perierat, qui ubi id sensit, metuit sibi & cavet. *Affectant.*] Recta tendunt.

77. *Ait*

Quum è medio excesſit, unde hæc ſuſcepta eſt tibi.
PH. *Itane agitis mecum? ſatis aſtute adgredimini.*
Non hercle ex re iſtius me inſtigaſti, Demipho.
Ain' tu? ubi peregre tibi quod libitum fuit feceris,
Neque hujus ſis veritus, Fœminæ primariæ
Quin novo modo ei faceres contumelias:
Venias nunc precibus lautum peccatum tuum?
Hiſce; ego illam dictis ita tibi incenſam dabo,
Ut ne reſtinguas, lacrumis ſi extillaveris.
DE. *Malum, quod iſti DI Deæque omnes duint,*

Tan-

DONATI.

74. *Quum de medio exceſſit.*] Pro quia. *De medio exceſſit.*] Et ad dictum, & ad rationem dicti, comicum eſt.

75. *Aſtute adgredimini.*] Εἰρωνεία. Et proprie *Adgredi*, accedere ad dimicandum eſt. Bene ergo ſervavit tranſlationem à gladiatoribus cœptam.

77. *Ain' tu?. ubi peregre.*] Modo ad Chremetem cum invectione converſus eſt.

80. *Lautum peccatum tuum.*] Ut laves, ut maculam.

82. *Lachrumis ſi extillaveris.*] *Stillare*, eſt guttas emittere ex corpore. *Extillare*, ipſum corpus guttatim finire. Ergo quaſi totum in lachrymas converti, & ex toto ſtillare corpore.

VARIORUM.

77. *Ain' tu?*] Illa verba: *Ain' tu tandem?* à novis editionibus abſunt, magno flagitio, credo, quia verſus juſto longius excurrit: quod quidem non eſt ſine magna gratia, ut talia extra numeros cenſeantur. *Palmerius. Peregre.*] Peregrinans in Lemno.

78. *Neque hujus ſis veritus, &c.*] Puto, *hujus ſis veritus*, verbum eſſe, floccum oſtendentis; aut aliam rem nauci: neque tanti, inquit, feceris. Illud autem, *fœminæ primariæ ei*; repetitio Comica eſt, & concinna, multiſque exemplis celebris. *Palmerius. Neque hujus ſis veritus.*] Quia *veritus ſis*, hîc pro *puduerit te* accipitur, æquipollentis verbi caſum genitivum obtinet. *Swaerdecroon.*

79. *Faceres contumelias.*] Obſervandum eſt, *Ciceronis* temporibus hanc phraſim minus uſitatam fuiſſe. Et ipſe *Cicero* in 3. Philipp. carpit *Antonium*, quod novo modo ſic dixerit. Reperimus tamen *Catonem* Seniorem, & *Plautum* in Aſinar. eandem uſurpaſſe. *Willich.*

80. *Precibus lautum.*] Purgatum, quaſi dicat, *Nunquam verbis ſolves, quod re maleſeceris.*

81. *Hiſce; ego illam dictis.*] *Hiſce*, verbum opinor ab *hiſco*. Si, inquit, hiſces tantum, non modo, ſi me in jus rapies, ego tibi ita gratiam reddam. *Dicta*, pro convitiis, accuſationibus, criminationibus, etiam *Ciceroni* uſitata: & omnino quod maledicta, idem ejus ſimplicia, *dicta* & *mala*. Andria:

Ingeram mala multa.

Plautus:

Jam ego te dictis differam. Palmerius.

82. *Reſtinguas.*] Ex metaphora hoc dicit. nam quum iram ſignificavit, nunc quaſi de vero igne loquitur. *Latomus. Lachrymis ſi diſtillaveris.*] Etſi tantum lachrymarum ſtillaveris, ut nihil humoris tibi, vel in unam ſuperſit guttam.

83. *Malum.*] *Malum*, in magna ira, aut indignatione, uſitatiſſima interjectio. ut ſuprà, 4. 5. *Quid tua malum, id re-*

Tantane adfectum quemquam esse hominem audacia?
Nonne hoc publicitus scelus hinc deportarier
In solas terras? CH. *in id redactus sum loci,*
Ut quid agam cum illo, ne sciam prorsum. DE. *ego scio.*
In jus eamus. PH. *in jus! huc, si quid lubet.*
DE. *Adsequere, ac retine, dum ego huc servos evoco.*
CH. *Etenim solus nequeo: accurre huc.* PH. *una injuria est*
Tecum. CH. *lege agito ergo.* PH. *altera est tecum, Chreme.*
DE. *Rape*

DONATI.

85. *Publicitus.*] Id est, publica cura atque consilio.

86. *In solas terras.*] *Virgilius,*
Pastorum & solis exegit montibus ævum.
Et *Sallustius* in primo, *Solis viis.*

88. *In jus eamus.*] Ad prætoris sellam, modo enim, locum significat. *In jus! huc, si quid lubet*] Apparet parasitum niti ad domum Chremetis; senes vero ad forum conari attrahere.

90. *Etenim solus nequeo.*] *Etenim*, pro *at* posuit: ut turbatum ostenderet. Sic alibi, *Etenim non sinam. Una injuria est.*] Id est, actio injuriarum ex lege.

91. *Lege agito ergo.*] *Lege agito* dicebatur ei, cujus intentio contemptibilis

VARIORUM.

id refert? Hanc igitur vocem (quæ vox alioquin infausta est:) cùm justa Demiphoni hic expressisset indignatio; ominis diritatem (ità enim illi de talibus verbis judicabant:) statim à se deprecatur, & Phormioni imprecatur dum addit, *quod isti, &c.* vide suprà, Act. 3. scen. 2. *nè quid suo suat capiti.* & Hec. Act. 3. sc. 1.

85. *Publicitus.*] Id est, *publice*, vel *è publico* proscribatur in desertum locum: ita ut intersit publici ex hominum conspectu submoveri. *Plautus,*
An censebas nobis fores publicitus præberier?
Proverbiale autem esse potest hoc *Terentianum*, quod *Cic.* in Anton. sic extulit: *Hunc ex finibus humanæ naturæ exterminandum puto.* Bergius. *Deportarier.*] Deportati ii erant, quibus princeps insulas annotabat.

86. *In solas terras.*] Id est, desertas, solitarias, quas nemo inhabitat.

88. *In jus eamus.*] Ad *Donat.* in Comment. *Ad Prætoris sellam. Vider. Maxim. Id egerunt, ne aut sellam ponere, aut jus dicere auderet. Ulpian.* l. 1. paragr. 5. ff. de postuland. *Refert etiam Labeo, Publium Cæcum, Asprenatis Nonii patrem, aversa sella à Bruto destitutum, cum vellet postulare. Horat.* lib. 1. Sat. 6.
—— Meis contentus, honestos
Fascibus & sellis nolim mihi sumere.
Lindebrogius. DE. *In jus eamus.* PH *in jus! huc, &c.*] Fiebat etiam aliquando in jus vocatio manus injectione. An vero de domo sua adversarium in jus vocare permissum fuerit, pro comperto non habemus: scimus tamen concessum fuisse domum ejus adire cum apparitore publico, ad edenda instrumenta. *Petitus.*

89. *Adsequere.*] Apparet *Phormionem* niti ad domum *Chremetis*, ut conveniat *Nausistratam*. quare dixit: *huc, si quid lubet*, provocans *Chremetem*, quum ipse in jus vocaretur. *Latomus.*

90. *Una injuria est tecum.*] Restituendum est, obscure præeunte interprete. sed præeunte tamen: *una injuria est tecum.* Subauditur enim, *actio: Una mihi tecum actio injuriæ est.* at in Rubricis digestorum: *De aqua, & aquæ pluviæ arcendæ. De finium regundorum.* Palmerius.

91. *Lege agito.*] Hæc verba, ni fallor, Demiphonis personæ potius conveniunt;

DE. *Rape hunc.* PH. *itane agitis? enimvero voce est opus:*
Nausistrata, exi. CH. *os opprime.* DE. *impurum vide,*
Quantum valet! PH. *Nausistrata, inquam.* CH. *non taces?*
PH. *Taceam?* DE. *nisi sequitur, pugnos in ventrem ingere.*
PH. *Vel oculum exclude: est, ubi vos ulciscar, locus.*

ACTUS QUINTI SCENA OCTAVA.

NAUSISTRATA. CHREMES. PHORMIO. DEMIPHO.

Argum. *Chremes adulterii reus, Nausistratæ uxori à Phormione proditus, ab ea pessimè audit, eumque graviter objurgat; unde Phormio magnopere exultat. Tum Demipho pro Chremete intercedit, uxor ut ipsi crimen condonet. Et Phædria contentionis parentum suorum sedandæ arbiter constituitur.* Thes. 1. *Male sibi conscii tanquam peccatores obstupescunt.* 2. *Vinum nil moderabile suadet.* 3. *Amor meretricius est fundi calamitas.* 4. *Verè resipiscenti venia danda est.*

Q*Uis nominat me?* CH. *hem!* NA. *quid istuc turba est, obsecro,*

Mi

DONATI.

adversario videbatur. *Plautus* in Aulularia, *Lege agito mecum, molestus ne sis, & cœnam coque. Altera.*] Quam fecisti dotatæ uxori.

95. *Pugnos in ventrem ingere.*] Urbane *In ventrem*, quasi parasito. An *Ventrem*, totum parasitum dicit? ut *Lucilius* in secundo: *Vivite, lurcones, comedones; vivite, ventres.* An simpliciter? quia qui resistit, ne sequatur trahentem, collo obtorto repandum se facit, & ventrem projicit, quum autem in ventrem feritur, curvatur & sequitur.

VARIORUM.

niunt: nam ei loquebatur Phormio; & is audentior. *Swaerdecroon.*

92. *Rape hunc.*] Servo hoc dictum accipio.

95. *Pugnos in ventrem ingere.*] Ventriculum, (qui vulgo stomachus:) ut eo crebris ictibus percusso vox & vires Phormioni ad tempus deficerent; vel, *venter*, id est, ventris mancipium: helluo, gurges. ut ad Tit. 1. in Epimenidis versu, à Sancto Paulo citato, Cretenses appellantur γαστέρες ἀργαὶ *ventres otiosi. Pugnos, &c.*] Hoc loco *Terentius* allusisse videtur ad senarium hunc:

Α'ν οἶνον αἰτῇ, κονδύλους αὐτῷ δίδου.
Si vina poscat ille, pugnos porrige.

Sumptus est è Tragœdia quapiam de *Cyclope* & *Ulysse*. Est autem notissima fabula, quemadmodum apud *Homerum Ulysses*, *Polyphemo* Cyclopi vinum petenti subinde porrigit, quo simul atque jam temulentus sopitusque jaceret, palo præusto oculum illi perterrebraret. Putant metaphoram, à pueris ductam, qui petentes non petenda, nonnunquam colaphos recipiunt. *Pugnos*, plagas ipsas vocant, itidem ut Græci κονδύλους. Adagium refertur à *Suida*. Erasmus.

96. *Vel.*] Pro, *etiam. Latomus.* Et *Muretus* pro *exclude* legit *exsculpe*: & pro *locus*, legit, *probe*.

DONATI.

1. *Quis nominat me?*] *Hic velut controversia est: in qua reus sit maritus*

VARIORUM.

1. *Quis nominat me?*] Hic trepidantis & metuentis propter malam conscien-

 tiam,

Mi Vir? PH. *hem, quid nunc obticuisti?* NA. *quis hic homo est?*
Non mihi respondes? PH. *hiccine ut tibi respondeat?*
Qui hercle ubi sit, nescit. CH. *cave isti quidquam credas.*
PH. *Abi: tange: si non totus friget, me enica.*
CH. *Nihil est.* NA. *quid ergo est? quid istic narrat?* PH. *jam scies:*
Ausculta. CH. *pergin' credere?* NA. *quid ego, obsecro,*
Huic credam, qui nihil dixit? PH. *delirat miser*
Timore. NA. *non pol temere est, quod tu tam times.*
CH. *Egon' timeo?* PH. *recte sane: quando nihil times,*
Et hoc nihil est, quod ego dico: tu narra. DE. *Scelus!*
Tibi narret! PH. *eho tu, factum est abs te sedulo*

Pro

DONATI.

malæ tractationis. & est status qualitatis venialis.

8. *Delirat miser timore.*] Graviter utrumque: & *Delirat*, & *Timore*. nam deliratio senectuti convenit, timor conscientiæ.

VARIORUM.

tiam, sex signa conjecturalia atque notationes adsunt. Quarum prima est; cum perturbatus *hem* dicit. Vox enim est obstupescentis. Itaque præsentem uxor viderat turbam admirans. Altera est taciturnitas, ex conscientia perturbatissima nata, seu stuporis causa. Tertia mentis est & animi confusio tanta, ut locum, quo sit, nesciat ipse, propter cordis contristationem & debilitatem. Quarta est, ex totius corporis frigore. Metu enim malæ conscientiæ horrescunt. *Virgilius:*

—— Mihi frigidus horror
Membra quatit. ——

Pili quoque inhorrent, cum ex frigore, meatus cordis & caloris comprimuntur. Quinta est delirium. Siquidem in corpore metus, gignit linguæ titubationem & hæsitantiam, ignaviam propter sanguinis maxime inopiam in facie pallorem. Calor enim ad inferiora concessit, atque sic metus crescit. Qua de causà sit, ut alvus trepidantibus fere solvatur: & ab *Homero* vere dictum fuerit de ignavo, *cor hujus ad calcaneum decidisse.* Sexta est stupor & linguæ hæsitantia, cui particula, *at*, magnopere inservit: veluti si quis furto deprehensus fuerit, mox obstupescit vel eloquentissimus. *Willich.*

2. *Quid nunc obticuisti?*] *Muretus* legit *obstupuisti.* & *Faërnus obstipuisti*, id est, stupidus & quasi saxeus effectus es præ timore.

4. *Ubi sit, nescit.*] Præ terrore scil. & consternatione mentis. Plaut. *Equidem quò eam aut ubi sim, aut qui sim, Nequeo cum animo certum investigare.* At sensu philosophico, de plerisque id non minus verè dicas hominibus, ut egregiè docet sapientissimus Imperator, *De se ipso.*

7. *Pergin' credere.*] Jam antea dixerat, *cave isti quidquam creduas:* (id est, credas.) Sic iterum alieno loco ingerit; & expostulat cum uxore, quasi jam pronuntiata sententia, quæ tamen nihil adhuc audiverat. planè ut illi, qui metu mortis imminentis, mortem sibi consciscunt. Meticulosum hominem, sed & vim conscientiæ ista pulcrè exhibent.

12. *Factum est abs te sedulo.*] Bene de fratre tuo meruisti, me irritando.

15. *In*

Pro Fratre. NA. *mi Vir, non mihi narras?* CH. *at* NA. *quid ai?*
CH. *Non opus est dicto.* PH. *tibi quidem : at scito huic opus est.*
In Lemno. CH. *hem, quid ais?* DE. *non taces?* PH. *clam te.*
CH. *Hei mihi!*
PH. *Uxorem duxit.* NA. *mi Homo, DI melius duint.*
PH. *Sic factum est.* NA. *perii misera.* PH. *& inde filiam*
Suscepit jam unam, dum tu dormis. CH. *quid agimus?*
NA. *Pro DI immortales! facinus indignum & malum!*
PH. *Hoc actum est.* NA. *an quidquam hodie est factum indignius?*
Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes.
Demipho, te appello : nam me cum hoc ipso distædet loqui:
Hæcine erant itiones crebræ, & mansiones diutinæ
Lemni? hæccine erat ea, quæ nostros fructus minuebat vilitas?
DE. *Ego,*

DONATI.

16. *Mi homo, DI melius duint.*] Quærit Probus, an matrona tam familiariter *Mi homo*, recte dicat alieno : sed frustra. nam fœminarum oratio, etsi non blanditur, blanda est.

18. *Quid agimus?*] Facete dictum.

21. *Qui mihi.*] Eleganter insertum *Mihi.* ut in Heautont. *Is mihi, ubi adbibit plus paulo, sua quæ narrat facinora? Ad uxores ventum est, tum fiunt senes.*] Eleganter *Fieri* dixit. Et generaliter invidiosius, quam si unum accusaret senem.

VARIORUM.

15. *In Lemno.*] Locus est, *in Lemno.* Modus est, cum ait : *clam te uxorem duxit.* Factum : *ex ea sustulit unicam filiam.* Occasio est, *dum dormis*, id est, secura es. Hæc autem interrumpitur nunc per *Chremetem*, cum stupidus occlamat : *hem quid ais?* Nunc per *Demiphonem* comminantem, *non taces?* nunc per votum *Nausistratæ.* Willichius.

17. PH. *Sic factum est.*] Illa verba : *hoc actum est*, *Phormioni* tribuunt, cum sint ipsius *Chremetis*; qui, post exclamationem illam uxoris, ad indignitatem rei consternatus : *actum est*, inquit, id est, *perii.* Nam vox, *hoc*, inculcata est, & delenda. *Palmerius.*

18. *Quid agimus?*] Metu stupentis verba hæc, & de fugâ cogitantis.

21. *Qui mihi.*] Oratio imperfecta, iratæ ac stomachanti conveniens. quasi dicat, an quicquam hoc meo viro, aliisque similibus (vel, hoc hominum genere) indignius, &c. τὸ, *mihi* redundat; ut alibi sæpe, & elegantiæ caussa insertum est. *Tum fiunt senes.*] Invidiose dictum in *Chremetem.* Et *mihi* non personam significat; sed stomachum & indignationem. Ut in And.

Atque eas tibi substerne.

Ergo adverbium est hoc loco, non pronomen. *Latomus.*

23. *Hæccine erant.*] Et ride, sodes, Grammaticos, qui hic generis mutationem somniant : neutrum enim inquiunt, pro fœminino positum. Nugæ; *Hæc* fœmininum est. & appensum e; ut illis, *eccunc*, *istunc*, *illunc.* Argumento est, quod addito insuper *e*, nulla suspicio mutati generis : *hæce*, *hice.* quod fit ad productionem vocabuli : ut, *sice*, *name*, *jame*, *quame* : cui inserunt *d*, ut exeat *quamde* : pro *sic*, *nam*, *jam*, *quam.* Palmerius.

26. *Quin*

DE. *Ego, Nausistrata, esse in hac re culpam meritam non nego:*
Sed eam, quin sit ignoscenda. PH. *Verba fiunt mortuo.*
DE. *Nam neque negligentia tua, neque odio id fecit tuo.*
Vinolentus, fere abhinc annos quindecim, mulierculam
Eam compreßit, unde hæc nata est: neque postilla unquam adtigit.
Ea mortem obiit: è medio abiit, qui fuit in re hac scrupulus.

Quam-

DONATI.

25. *Ego, Nausistrata.*] Qualitas venialis à concessione.

26. *Verba fiunt mortuo.*] Non est passus parasitus, ut totam sententiam senex explicaret.

27. *Nam neque negligentia tua, neque id odio fecit tuo.*] Locus in hac causa principalis est, ἀπὸ τῆς συγγνώμης καὶ ἐννοίας. & ideo in duo divisit, nec negligentia circa te, nec odio inquit factum. Præterea & περιστάσεως addidit defensionem, *Vinolentus, fere abhinc annos quindecim, mulierculam, &c.* ab ætate ejus, à tempore criminis, à diminutione contemptuque pellicis, ab eventu, ab animo facientis: quod mortua est, postremo à precibus. Et epilogum ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἐκβάσεως fecit, admonens illam oratorie mansuetudinis suæ.

28. *Vinolentus.*] Ab imprudentia defensio. *Abhinc annos quindecim.*] A tempore defensio.

29. *Eam compreßit.*] Bene dixit *Compreßit*: quod interdum est non amoris, sed injuriæ. *Neque postilla unquam attigit.*] Ita facti pœnituit. Hic locus ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως est, id est, ab eo quod futurum sit. facilius enim ignoscitur non ultra peccaturis.

VARIORUM.

26. *Quin sit ignoscenda,*] Subaudi, negare non poteris, vel nemo negaverit. Vel, quis qui sit paulo æquior, dubitet scil. vel tale quid. *Verba fiunt mortuo.*] Eodem modo dixit *Plautus*:

Mortuo verba nunc facio.

Sic & dicimus, *Surdo narrare fabulam.* Pertinet huc quod est apud *Æschylum* in Agamemnone:

Ἔοικα θρηνεῖν ζῶσα πρὸς τύμβον
μάτην.

Frustra ad sepulchrum viva ploro mortui. Natum adagium à ridicula consuetudine veterum, qui vita defunctos ter voce ciebant. Unde & *conclamati* dicebantur. *Erasmus. Verba fiunt mortuo.*] Frustrà hæc verborum, (quibus iratam Nausist. placare studebat Demipho) opera Chremeti impenditur, qui jam pro mortuo habendus.

27. *Odio id fecit tuo.*] *Odio tuo*, pro, *odio tui*: Græcorum imitatione. ità & *negligentia tua* capiendum.

28. *Vinolentus.*] Verum est illud *Menandri*, cui videtur parum sapere temulentus:

Ὁ πολὺς ἄκρατος, ὀλίγ' ἀναγκάζει φρονεῖν.

Neque male ille cecinit, ut vinum sit peccandi causa:

Ἅπας πονηρὸς οἶνος ὁ πολὺς ἐστ' ἀεί.

Ἐμέθυον, ἱκανὴ πρόφασις εἰς θ' ἁμαρτάνειν. *Willich.*

30. *E medio abiit.*] Ita *Plautus*, *Quia nunc abierunt hinc in locum communem*: ubi locus communis est ille, unde negant redire quemquam. *Scrupulus qui fuit.*] Ea scilicet sublata est, cujus vita huic rei scrupulum afferret. *E medio abiit.*] Bis idem dicit, & meritò hic immoratur, ubi præcipuum caussæ præsidium. Suprà, *Ego redigam vos in gratiam, hoc fretus Chreme, &c.*

32. In

Quamobrem te oro, ut alia tua facta sunt, æquo animo hoc feras.
NA. *Quid ego æquo animo? cupio misera in hac re jam defungier.*
Sed quid sperem? ætate porro minus peccaturum putem?
Jam tum erat senex, senectus si verecundos facit.
An mea forma atque ætas nunc magis expetenda est, Demipho?
Quid mihi nunc adfers, quamobrem expectem, aut sperem porro non fore?
PH. *Exsequias Chremeti, quibus est commodum, ire jam tempus est.*
Sic dabo: age age nunc, Phormionem, qui volet, lacessito.

Faxo

DONATI.

32. *Defungier.*] *Defungi*, desinere.

33. *Ætate porro minus peccaturum putem?*] Quia dixit, *Abhinc annos quindecim.*

34. *Senectus si verecundos facit.*] Modeste & graviter.

36. *Quid mihi nunc adfers.*] Callidius usa est ad ultimum *πίσματι*, converso ad ipsum defensorem mariti. de qua vi contradictionis exultat parasitus, tanquam confecto mortuoque adversario suo.

37. *Exequias Chremeti.*] Bono ordine. primo, *Delirat miser timore.* post, *Verba fiunt mortuo.* ad ultimum, *Exequias Chremeti.* delirat, moritur, effertur.

38. *Age nunc, age: Phormionem, qui volet, lacessito.*] Virgilius,

Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

VARIORVM.

32. *In hac re jam defungier.*] Hoc est, *desini*, impersonaliter posito verbo. Sicut Adelph. Act. 3. Scen. 5.

Utinam hoc sit modo defunctum.

pro quo Act. 5. Scen. 9. ejusdem Comœdiæ dicitur:

In istac finem faciat.

Bergius.

34. *Senectus si verecundos facit.*] Vere senex non ex temporis longinquitate, sed ex laudabili & perfecta vita cernitur.

37. *Exequias Chremeti.*] Quemadmodum dicimus *ire inficias*; sic antiquos etiam, *ire exequias*, dixisse, primus observo. Eodem pertinet funerum indictivorum formula:

L. TITIUS. VIXIT. L. TITIO. EXEQUIAS. IRE. QUOI. COMMODUM. EST. JAM. TEMPUS. EST. OLLUS EFFERTUR.

Quod si quis nimis esse cascum opinetur, aut alia verba torqueat, *Silius Italicus* quoque lib. 15. Pœnic. eadem loquendi ratione est usus. sic enim apud illum, cæso *Marcello*, loquitur *Hannibal*:

—— Laus porta perennis.
Marcellum abstulimus Latio, deponere forsan
Gens Italûm tandem arma velit. Vos ite superbæ
Exequias animæ, & cinerem donate supremo
Muneris officio. ——

Carrio.

38. *Sic dabo.*] Sic tractabo. Heaut. 5. 2.

Adeo exornatum dabo.

39. *Macta-*

Faxo tali eum mactatum, atque hic est, infortunio.
Redeat sane in gratiam: jam supplicii satis est mihi:
Habet hæc, ei quod, dum vivat usque, ad aurem obganniat.
NA. *An meo merito, credo, quid ego nunc commemorem, Demipho,*
Singulatim, qualis ego in hunc fuerim? DE. *novi æque omnia*
Tecum. NA. *meriton' hoc meo videtur factum?* DE. *minime gentium:*
Verum quando jam accusando fieri infectum non potest,
Ignosce. orat, confitetur, purgat. quid vis amplius?
PH. *Enimvero prius quam hæc dat veniam, mihi prospiciam & Phædriæ.*
Heus Nausistrata, prius quam huic respondes temere, audi. NA. *quid est?*
PH. *Ego minas triginta per fallaciam ab illo abstuli:*
Eas dedi tuo Gnato: is pro sua amica Lenoni dedit.
CH. *Hem, quid ais?* NA. *adeon' hoc indignum tibi videtur, Filius*
Homo adolescens, si habet unam amicam, tu uxores duas?
Nihil pudere? quo ore illum objurgabis? responde mihi.

DE. Fa-

DONATI.

39. *Faxo tali eum mactatum.*] Pro eo quod est *Eum* * sic frequenter veteres *Ennius,*

Omnes corde patrem præbent, animoque benigno
Circumfusum. ——

46. *Ignosce. orat: confitetur: purgat.*] Verba venialis status sunt, *Ignosce, confitetur.*

VARIORUM.

39. *Mactatum.*] Metaphorica αὔξησις, pro, *affectum*, vel, *afflictum*. Latomus.

42. *An meo merito, credo.*] Ironicè.

43. *Singulatim.*] *Pulmannus* legit, *Sigillatim.*

44. *Tecum.*] Plaut. *Eloquere, ut quod ego nescio, id tecum sciam.*

45. *Fieri infectum non potest.*] Bene hanc in sententiam *Sophocles*:

Τί δῆτ' ἂν ἀλγοίης ἐπ' ἐξειργασμένοις;
Οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν ταῦθ' ὅπως οὐχ ὧδ' ἔχειν.

—— *Quid adeo doles ob facta?*
Non enim facta infecta fieri nequeunt.

Et *Horat.* Od. 29. lib. 3.

Non tamen irritum
Quodcunque retro est efficiet: neque
Diffinget, infectumque reddet,
Quod fugiens semel hora vexit.

Weitzius.

53. *Quo ore objurgabis filium?*] Hoc modo fere *Ovidius*:

Non tibi plus cordis, sed minus oris adest.

non

DE. Faciet ut voles. NA. imo ut meám jam scias sententiám,
Neque ego ignosco, neque promitto quidquam: neque respondeo,
Prius quam gnatum video. ejus judicio permitto omnia:
Quod is jubebit, faciam. PH. mulier sapiens es, Nausistrata.
NA. Satin' id est tibi? PH. imo vero pulchre discedo, & probe,
Et præter spem. NA. Tu tuum nomen dic quod est. PH. mihin'?
Phormio: vestræ familiæ hercle amicus, & tuo summus Phædriæ.
NA. Phormio, at ego ecastor posthac tibi quod potero, & quæ voles,
Faciamque & dicam. PH. benigne dicis. NA. pol meritum est tuum.
PH. Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nausistrata,
Et quod tuo viro oculi doleant? NA. cupio. PH. me ad cœnam voca.

NA. Pol

DONATI.

59. *Tu tuum nomen dic.*] Bene *Tu* pronomine utitur: quia non habet nomen. Nam potentiorum blandimentum circa inferiores hoc fuit, ut nomina eorum quærerent: & quum audissent, ipsis nominibus eos compellarent statim. Tale est in Adelphis, *Qui vocare? Geta. Geta, hominem maxumi pretii, &c.*

60. *Vestræ familiæ hercle amicus.*] Hoc propter Antiphonis amicitiam dixit. *Et tuo summus Phædriæ.*] *Amicus*, iterum subaudiendum.

64. *Me ad cœnam voca.*] Facete ex persona parasitica beneficii optio facta est, quod promiserat mulier.

VARIORUM.

non plus audes, aut sapis, sed minus pudet. Homericus *Achilles, Agamemnonem* κυνώπην appellat, id est, *canino aspectu*. Et apud eundem:

Κυνὸς ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλάφοιο.

Canis habens oculos, cor cervi.

impudentiam significans cum timiditate conjunctam. *Erasmus.*

55. *Neque ego ignosco.*] Durior est æquo in maritum uxor, quæ filio plura tribuit quam marito; & id decorum muliebre efflagitat. *Willich.*

60. *Tuo summus Phædriæ.*] Eun. act. 2. scen. 2.

Plurima salute Parmenonem suum impertit Gnato.

64. *Et quod tuo viro oculi doleant?*] Propter quod vir tuus ringatur? Veteres ei dicebant *oculos dolere*, qui, quod nollet, videret. *Cælius* epist. 15. *Numquam tibi oculi*

NA. *Pol vero voco.* DE. *eamus intro hinc.* CH. *fiat: sed ubi est Phædria,*
Judex noster? PH. *jam hic faxo aderit.* Ω. *Vos valete, & plaudite.*

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATI.

65. *Sed ubi est Phædria judex noster?*] Bene *Judex*: ad illum enim mulieris delata sententia est, ut quum ita agitur, uta sint marito omnia. Et per εἰρωνείαν ridicule dicitur ab ea quæ irata erat.

66. *Judex noster?*] Nihil facetius, quam judicem capi adversus crimen voluptatis paternæ, & amatorem filium, & fratrem Antiphonem, cui nubet furtiva filia. *Judex noster?*] Terribilis scilicet paternarum deliciarum vindex. Vides igitur hic joco sublatam uxoris iracundiam.

ÆLII DONATI, *V. C., Oratoris Urbis Romæ*, *Comment. in* TERENTI PHORMIONEM *explicit.*

VARIORUM.

oculi doluissent, si in repulsa Domitii vultum vidisses. Turnebus. Ut *Terentius* in Phormione *oculos dolere* dixit de eo, qui rem molestam odiosamque videret, ita contra Græci auctores oculos dolere illis significarunt, qui rem pulchram & jucundam cernerent, qua tamen frui non possent.. Comicus impurum illum parasitum ita induxit cum uxore *Chremetis* loquentem,

Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nausistrata,
Et quod tuo viro oculi doleant? ——

Nulla enim major ægritudo adferri potuit *Chremeti*, quam si spectaret secum accumbentem *Phormionem*, qui flagitia ipsius uxori detexerat. Quare non sine causa inquit ille, oculos viri dolituros eo aspectu. *Victorius.*

65. *Sed ubi est Phædria judex noster?*] Hæc verba sunt, qui *Chremetis* esse judicent, uxorem irridentis, quæ judicem cæperat in amoris lite, hominem adolescentem, & filium adversus patrem. Interpretes, *Nausistratæ* ostendunt esse hunc sermonem, qui ridicule dicatur ab ea, quæ irata sit. *Georg. Fabr.*

66. *Vos valete, & plaudite.*] Hæc verba vel à grege, vel ab ea persona, quæ postrema in scenam introducebatur, pronunciabantur. Quod in omnibus *Terentii* Comœdiis perpetuum est: qui non sese tam late in hac clausula effundens, quam *Plautus*, vel solo verbo *Plaudite* nonnunquam contentus est. *Plautus* enim in uno & altero versu quandoque plausum dari variis verborum figuris jubet. *Brissonius.*

FINIS.

LOCA

LOCA
MENANDRI,
ET
APOLLODORI,

Quæ TERENTIUS Latine est interpretatus.

LECTORI.

Subjecit editioni Terentianæ à se recensitæ Nobil. ac celeberrimus *Dan. Heinsius* Loca aliquot Menandri, quæ Terentius latine est imitatus, ex collectione *Andreæ Schotti:* nos iis alia ex eodem Menandro adjunximus, atque insuper ex Apollodoro, quod illos duos proprie imitatus fuerit atque expresserit Poëta, quod ex Comœdiarum ejus ἐπιγραφαῖς est manifestum. Ea autem nobis suppeditarunt, partim excerpta *Grotiana* ex Tragœdiis & Comœdiis Græcis, partim quædam Terentii editio à *Martino Haineccio* procurata, partim Doctiorum in Terentium Commentaria.

ANDRIA.

ACTUS I. SCENA I.

Vers. 10. Peci è servo ut esses libertus mihi. *Versus Menandri legitur etiam in Elenchis:*

Ἐγώ σε δοῦλον ὄντ' ἔθηκ' ἐλεύθερον.

Ego te, quum servus esses liberum feci.

℣s. 137. Màla mens, malus animus. *Videtur* Terentius *allusisse ad illud* Menandri:

Γνώμης γὰρ ἐσθλῆς, ἔργα χρηστὰ γίγνεται.

Bonæ mentis, bona sunt opera.

ACT. I. SCEN. II.

℣s. 30. Nihil me fallis. *Menandri* apud Donatum:

Νῦν δ' οὐδὲν λέληθάς με ἄν.

Neque tu nunc me clam es.

ACT. II. SCEN. II.

℣s. 32. Olera & pisciculos. Menandri *verba è Perinthia huc pertinentia, ab A*thenæo *libr.* VII. *Dipnosophist. hæc referuntur:*

Τὸ παιδίον δ' εἰσῆλθεν ἑψητοὺς φέρον.

Intravit puer minutos pisciculos ferens.

ACT. III. SCEN. II.

℣s. 3. Nunc primum fac istæc ut lavet. *Menander:*

Λούσατε αὐτὴν τάχιστα.

Lavate illam actutum.

ACT. III. SCEN. III.

℣s. 23. Amantium iræ. Expressit *Terentius* illud *Menandri*, & explicat *Victorius Var. lect.* IV. *lib. cap.* XIV.

Ὀργὴ φιλούντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον.

Amantium iræ exiguo durant tempore.

ACT. IV. SCEN. IV.

℣s. 16. Mirum vero, impudenter mulier si facit meretrix. *Menander:*

Οὐδέποθ' ἑταίρα τοῦ καλοῦ πεφρόντικε.

Meretrix pudorem pensi nunquam habet.

ACT. V. SCEN. IV.

℣ſ. 16. Sycophantas. *Menander γεωργῷ:*
Καὶ συκοφάντης εὐθὺς, ὁ τὸ τριβώνιον
Ἔχων, καλεῖται κἂν ἀδικούμενος τύχῃ.
Cui vestis squalida, sycophanta dicitur
Statim, quamvis patiatur ipse injuriam.
℣ſ. eod. Sic eſt hic. *Menander:*
Οὗτος αὐτός ἐστιν.

EVNVCH. *Prologo.*

℣ſ. 6. Reſponſum non dictum eſſe, quia læſit prius. *Hic versus congruit senario, ex* Menandri *Olynthia:*
Ὡς οὐχ ὑπάρχων, ἀλλὰ τιμωρούμενος.
Vt qui non prior incipiam, sed me vindicem.

ACT. I. SCEN. I.

℣ſ. 34. Sed ipſa egreditur. *Menander in Prologo fabulæ,* Thais *inscriptæ, elegantissimis verbis ejus* ἦθος *expressit, quos Plutarchus in Commentario De audiendis Poëtis refert hoc modo:*
Ἐμοὶ μὲν οὖν ἄειδε τοιαύτην, θεά,
Θρασεῖαν, ὡραίαν δὲ, καὶ πιθανὴν ἅμα,
Ἀδικοῦσαν, ἀποκλείουσαν, αἰτοῦσαν πυκνά.
Μηδενὸς ἐρῶσαν, προσποιουμένην δ' ἀεί.
Nunc illam talem cane, quod te veneror, dea;
Ferocem, sed pulchellam, & illecebriloquam;
Injustificam, clusiferem, poscinummiam;
Et neminamantem, semper simulantem tamen.

ACT. II. SCEN. II.

℣ſ. 22. Is quæſtus. *Menander:*
Πράττει δ' ὁ κόλαξ ἄριστα πάντων.
Cum adulatore agitur nunc omnium optime.

℣ſ. 47. Ne ſurſum. *Menandro est,* στρέφεσθαι ἄνω κάτω. *Sic enim:*
Ὤμην ἐγὼ, τοὺς πλουσίους, ὦ Φανία,
Οἷς μὴ τὸ δανείζεσθαι πρόσεστιν, οὐ στένειν
Τὰς νύκτας, οὐδὲ στρεφομένους ἄνω κάτω,
Οἴμοι λέγειν. ———

Putabam ego, divites, ô Phania,
Quibus nulla fœnore accipiendi necessitas incumbit, neque gemere
Noctu, neque sursum deorsum versando sese
Ejulare. ———
Versus hi ita recte leguntur in Plutarchi *libellis, non modo impressis, verum etiam* MS. *duobus* περὶ εὐθυμίας. *Nam apud* Stobæum. c. 95. *mendose est,* στρεφομένους ἂν νύκτας.

ACT. II. SCEN. III.

℣ſ. 41. Liquet mihi dejerare. *Menand.*
Ὅρκον δὲ φεῦγε, κἂν δικαίως ὀμνύῃς.
Iusjurandum devitato, etiam quum juste jurare poteris.

ACT. III. SCEN. I.

℣ſ. 31. Nunquam tibi dixi. *Menander:*
Ἔχω δ' ἐπίκληρον Λαμίαν· οὐκ εἴρηκά σοι;
Est mihi Lamia; quæ nullos cohæredes habet. nonne dixi tibi?

ACT. III. SCEN. II.

℣ſ. 23. Tacent; ſatis laudant. *Menander:*
Κἂν ὅλως μηδὲν λαλεῖ,
Διὰ τοῦ σιωπᾶν, πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει.
Eo ipso dum plane nil loquitur, tacendo quam plurima de se ipsa dicit.

ACT. IV. SCEN. IV.

℣ſ. 21. 22. Hic eſt vietus, vetus, veternoſus ſenex, colore muſtellino. *Voluit exprimere locum* Menandri*:*
Οὗτός ἐστι γαλεώτης γέρων.
Hic est mustella senex.

ACT. V. SCEN. VI.

℣ſ. 23. Sed tu quod cavere poſſis. *Translata à* Menandro *sententia, cujus hi citantur à* Stobæo *senarii:*
Εὐήθειά μοι φαίνεται δηλουμένη,
Τὸ νοεῖν μὲν οἷα δεῖ, μὴ φυλάττεσθαι δ' ἃ δεῖ.
Manifesta mihi videtur hæc esse fatuitas,
Assequi, quid fieri oporteat, neque facere tamen.

ACT. V. SCEN. IX.

℣ſ. 27. Quod vis donum præmium. *Menander:*

Εὔξαι τί βούλει, πάντα σοι γενήσεται.
Elige quod optes, optata feres omnia.

HEAVTONTIMOR.

ACT. I. SCEN. II.

℣ſ. 30. Illum insimulat durum. *Menander.*
Σκληρὸν πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νουθετεῖν.
Quod in increpando erga filium sit severus.
℣ſ. 36. Periculum ex aliis. *Huc pertinet illud* Menandri:
Βλέπων πεπαίδευμ' εἰς τὰ τῶν ἄλλων κακά.
Mala intuens aliorum, doctus ego fui.

ACT. II. SCEN. II.

℣ſ. 4. Occasio locus, &c. *Menander:*
Μικρὰ πρόφασίς ἐστι τοῦ πρᾶξαι κακῶς.
Ad prave agendum, parva satis occasio est.

ACT. II. SCEN. III.

℣ſ. 44. Texentem telam studiose, &c. *Menander* apud *P. Victor.* lib. 9. cap. 15. Var. Lect.
Ἐξ ἱστορίας γὰρ ἐκκρέμαται φιλοπόνως πάνυ.
Animum à tela suspensum omnino studiose occupabat.
℣ſ. 55. Una ancillula erat, &c. *Menander* apud *Politianum:*
Καὶ θεραπαινίς ἦν μία, αὕτη
Συνύφαινε ῥυπαρῶς διακειμένη.
Et una ancillula erat;
Hæc sordidi animi plena, texturam una faciebat.
℣ſ. 73. Facinus magnum & memorabile. *Menander:*
Μέγα καὶ περίβλεπτον ἔργον.
℣ſ. 101. In aurem utramvis ut dormias. *Menand.* Plotio:
Ἐπ' ἀμφοτέραν, ἵν' ἐπίκληρός ἐστι, μέλλειν καθευδήσειν.
In aurem utramque, quandoquidem dotata est, cubet.
℣ſ. 118. 119. In eum jam res rediit locum, ut sit necesse. *Menander:*

Τρία γάρ ἐστι, δι' ἃ πράττεται, δι' ὧν ἅπαντα γίγνεται,
Ἢ κατὰ νόμους, ἢ ταῖς ἀνάγκαις, ἢ γε τρίτον, ἔθει τινί.
Ad res gerendas his tribus compellimur,
Necessitate, lege, consuetudine.

ACT. II. SCEN. IV.

℣ſ. 2. Formæ mores consimiles fient. *Menander* apud *Stobæum:*
Ὅταν φύσει τὸ κάλλος ἐπικοσμεῖ τρόπος
Χρηστός, διπλασίως ὁ προσιὼν ἁλίσκεται.
Quando mores faciles naturali formæ ornatum adstruunt, ventitans dupliciter capitur.
℣ſ. 10. Nos quoque senes est æquom senibus obsequi. *Menander:*
Γέρων γέροντι γλῶτταν ἡδίστην ἔχει.
Παῖς παιδί, καὶ γυναικὶ πρόσφορον γυνή.
Νοσῶν τ' ἀνὴρ νοσοῦντι, καὶ δυσπραξίᾳ
Ληφθεὶς ἐπῳδός ἐστι τῷ πειρωμένῳ.
Seni senilis lingua jucundissima:
Puerque puero, & apta mulieri mulier:
Et æger ægro: pressus infortunio
Lenimen est homini malis exercito.
℣ſ. 28. Aliena melius ut videant. *In hanc sententiam* Menander:
Οὐδεὶς ἐπ' αὐτοῦ τὰ κακὰ συνορᾷ, Πάμφιλε,
Σαφῶς, ἑτέρου δ' ἀσχημονοῦντος ὄψεται.
Aperte sua mala nemo videt, ô Pamphile,
Sed alterius peccatum conspicabitur.

ACT. IV. SCEN. II.

℣ſ. 8. Nihil tam difficile, quin quærendo. *Menander* apud *Stob.* λόγῳ κ.
Ἁλωτὰ γίνεται ἐπιμελείᾳ καὶ πόνῳ ἅπαντα.
Omnia queunt laboribus & industria comprehendi.

ACT. IV. SCEN. V.

℣ſ. 48. Jus summum, summa injuria. *Menander* apud *Stobæum* sermone μ. ς.
—— Ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους,
Λίαν ἀκριβῶς συκοφάντης φαίνεται.
—— *Qui leges intuetur optimas,*
Nimis accurate, ille Sycophanta prorsus est.

ACT. V. SCEN. I.

℣ſ. 20. Argentum ut dares. *Expreßit hunc* Menandri *verſiculum :*

Λȣτρὸν, θεραπαίνας, καὶ ἀργυρώματα.

Balneas, ancillas, & pecunias.

ACT. V. SCEN. II.

℣ſ. 78. Modo liceat vivere, eſt ſpes. *Apollodorus :*

Οὐδὲ ποτ' ἀθυμεῖν τὸν κακῶς πράσσοντα,

Ἄνδρας, τὰ βελτίω δ' ἀεὶ προσδοκᾶν ἀεί.

In miſeriis nullis labaſcere convenit,

Meliora ſed ſperare ſemper adſcre.

ACT. V. SCEN. V.

℣ſ. 9. Quid iſtic? video non licere, ut cœperam, hoc pertendere. *Menander :*

Ὁ σκληρὸς τοι πρὸς υἱὸν ἐν τῷ νȣθετεῖν,

Τοῖς μὲν λόγοις πικρός ἐστι, τοῖς δ' ἔργοις πατήρ·

Valde in monendo ſi quis aſper filio,

Verbis acerbus eſt quidem : ſed re, pater.

Sic idem *Menander :*

Πρὸς υἱὸν ὀργὴν οὐκ ἔχει χρηστὸς πατήρ.

Boni parentis ira nulla in filium.

℣ſ. 17. 18. Rufamne illam virginem, cæſiam, ſparſo ore, adunco naſo? non poſſum, Pater. *Menander :*

Δυ' ἐστ' ἃ κεῖναι τὸν γαμεῖν μέλλοντα δεῖ,

Ἤτοι προσόψει ὄψιν, ἢ χρηστὸν τρόπον.

Τὴν ὁμόνοιαν γὰρ τὴν πρὸς ἀλλήλους ποιεῖ.

In nuptiis ſpectare res decet duas,

Amabilem aut ſpeciem oris, aut mores probos.

Concordiam nam continent hæc mutuam.

Formam cum probis moribus conjungit hoc verſiculo, idem *Menander :*

Ὡς ἡδὺ τὸ κάλλος ὅταν ἔχῃ νοῦν σώφρονα!

Quam grata forma eſt cui comes modeſta mens!

ADELPHIS.

ACT. I. SCEN. I.

℣ſ. 18. 19. Et, quod fortunatum iſti putant, Uxorem nunquam habui. *Menander :*

Ὦ μακάριόν με! γυναῖκα οὐ λαμβάνω.

O me beatum, qui uxorem habere nolo!

ACT. I. SCEN. II.

℣. 4. 5. Quem neque pudet quidquam, nec metuit quemquam. *Menander* apud *Priſcian.* lib. 8.

Ὃς δ' οὔτ' ἐρυθριᾶν οἶδεν, οὐδὲ δεδιέναι,

Τὰ πρῶτα πάσης τῆς ἀναιδείας ἔχει.

Ille vero, qui nec erubeſcere novit, neque metuere,

Univerſæ impudentiæ primas tenet.

℣ſ. 18. Homine imperito nunquam quicquam injuſtius. *Menander :*

Οὐκ ἔστ' ἀνοίας οὐδὲν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ,

Τολμηρότερον.

Nihil imperito videtur eſſe audacius.

ACT. II. SCEN. I.

℣ſ. 43. Minime miror, qui inſanire occipiunt ex injuria. *Menand.*

Οἴμοι! τὸ γὰρ ἄφνω δυστυχεῖν μανίαν ποιεῖ.

Hei mihi, ut repentinum infortunium inſaniam parit!

ACT. II. SCEN. III.

℣ſ. 6. Fratrem homini nemini eſſe. *Menander :*

Ὡς ἡδύ γ' ἐν ἀδελφοῖς ἐστιν ὁμονοίας ἔρως.

Quam jucundus eſt inter fratres concordiæ amor.

ACT. III. SCEN. II.

℣ſ. 32. Quid credas jam? aut cui credas? *Menand.*

Μὴ πάντα πειρῶ πᾶσι πιστεύειν ἀεί.

Credenda cunctis eſſe cuncta ne puta.

ACT. III. SCEN. IV.

℣ſ. 44. Quod vos vis cogit, &c. *Vide locum* Menandri, *quem hic & ſupra expreſ-*

expreßit ad Heaut. Act. 2. Scen. 3. v. 118. 119.

ACT. IV. SCEN. V.

℣. 4. Tacet. *Menander:*

Πολλοῖς ἀπόκρισις ἡ σιωπὴ τυγχάνει.

Apud multos silentium loco responsionis est.

℣. 9. Erubuit. Salva res est. *Menander:*

Ἐρυθριῶν πᾶς χρηστὸς εἶναί μοι δοκεῖ.

Qui erubuit, esse mihi videtur vir bonus.

℣. 38. An sedere oportuit domi virginem tam grandem? *Menander:*

Θυγάτηρ ἐπίγαμος, κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ,

Διὰ τῶν σιωπῶν πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει.

Filia nubilis, etsi plane nihil loquatur,

Ipso tamen silentio plurimum de se prædicat.

℣. 56. Menses abierunt decem. *Menander* Plotio:

Γυνὴ κυεῖ δεκάμηνος.

Mulier, postquam concepit, mensem agit decimum.

℣. 58. Dormienti confecturos Deos. *Menander:*

Αὐτόματα γὰρ τὰ πράγματ' ἐπὶ τὸ συμφέρον

Ῥεῖ· κἂν καθεύδῃ, πάλιν τἀναντία.

Sponte sua nam res ad usum manant; sed & , dum quis dormit, rursum contraria.

ACT. V. SCEN. III.

℣. 18. Communia esse amicorum inter se omnia. *Menander* in Adelphis, *Erasmo citante:*

Τὰ τῶν φίλων κοινὰ, οὐ μόνον τὰ χρήματα,

Καὶ νοῦ δὲ καὶ φρονήσεως κοινωνία.

Communia amicos inter, non pecunia

Tantum, sed & mens pariter & prudentia.

ACT. V. SCEN. IV.

℣. 31. Duxi uxorem. *Huc spectat illud Menandri* apud *Stobæum:*

Τὸ γυναῖκ' ἔχειν, εἶναί τε παίδων, Παρμένων,

Πατέρα, μερίμνας τῷ βίῳ πολλὰς φέρει.

Uxorem habere, liberorum, Parmeno,

Patrem esse, curas multas in vitam invehit.

Et:

Τὸ γνῶναι πατέρα παίδων, ἐστὶ λύπη, φόβος, φροντίς.

Liberorum patrem esse factum, mœror fuit, formido, & anxietas.

HECYRA.

ACT. II. SCEN. I.

℣. 8. Neque declinatam quidquam ab aliarum ingenio ullam reperias. *Menander:*

Γυνὴ γυναικὸς πάντοτ' οὐδὲν διαφέρει.

A fœmina nil fœmina unquam discrepat.

℣. 11. Postmodum rescisces. *Menander:*

Ταῦθ' ὕστερον λάβοις ἂν ἡμαρτημένα.

Quænam sint commissa, hæc tu postmodum rescisces.

ACT. III. SCEN. III.

℣. 20. Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus. *Apollodorus:*

Οὕτως ἕκαστος διὰ τὰ πράγματα σεμνὸς ἐστὶ καὶ ταπεινός.

Ita quisque, ut res dant sese, & gravis, & humilis, esse solet.

ACT. III. SCEN. V.

℣. 7. Salvum atque validum. *Menander:*

Εὐτυχοῦντα καὶ σεσωσμένον.

Fortunatum, salvumque.

ACT. IV. SCEN. II.

℣. 19. 20. Ut ne cui meæ longinquitas ætatis obstet, mortemve expectet meam. *Menander:*

Πικρόν ἐστι θρέμμα γέρων ἐν οἰκίᾳ μένων.

Amarulentus est alumnus senex domi manens.

ACT. IV. SCEN. IV.

ỷſ. 88. Amaræ mulieres ſunt. *Menander apud Stobæum :*

Φύσει γυνὴ δυσοίωνόν ἐστι καὶ πικρόν.

Natura mala mulier atque effrænis est.

ACT. V. SCEN. III.

ỷſ. 25. Abhinc menſes decem fere. *Vide dictum* Menandri, *Adelph. act. 4. ſc. 5. verſ. 56.*

PHORMIONE.

ACT. I. SCEN. II.

ỷſ 88. Quod fors fert, feremus æquo animo. *Menander :*

Ἔνεγκ' ἀτυχίαν καὶ βλάβην εὐσχημόνως.

Fortunam adverſam, diſpendiumque, decenter ferto.

ỷſ. 89. Iſtuc viri eſt officium. *Menander :*

Τοῦτ' ἐστὶν ἀνδρός.

Hoc viri eſt.

ACT. I. SCEN. IV.

ỷſ. 26. Fortes fortuna adjuvat. *Menander apud Stobæum :*

Τόλμῃ δικαίᾳ καὶ Θεὸς συλλαμβάνει.

Audaciam juſtam vel adjuvat Deus.

ACT. II. SCEN. II.

ỷſ. 15. Injuriarum audiſti. *Menander* Myſogyno :

——— Ὄμνυμί σοι τὸν ἥλιον

Ἦ μὴν ποιήσειν σοὶ γραφὴν κακώσεως.

——— *Iuro Solem tibi,*

Injuriarum me tibi ſcripturum dicam.

ỷſ. 30. Cum Ratione.] Rationem, *quod eſt in Palatino codice, magis placet. Nam ita quoque citat* Victorius lib. v. c. xx. *ubi inter alios verſus* Menandri *hunc adducit :*

Τὸ γὰρ τρέφον με, τοῦτ' ἐγὼ κρίνω θεόν.

Nam quod me alit, id ego plane judico Deum.

ACT. III. SCEN. III.

ỷſ. 30. Solus amico amicus. *Apollodorus :*

Μόνος γ' ἐπίσταται φιλεῖν τοὺς φίλους.

Vt qui ſolus amicos amare didicit.

ACT. IV. SCEN. I.

ỷſ. 9. Senectus ipſa morbus. *Apollodorus :*

Τὸ γῆράς ἐστιν αὐτὸ νόσημα.

ỷſ. 21. Ego meorum ſolus ſum meus. *Apollodorus :*

Ἐγὼ γάρ εἰμι μόνος τῶν ἐμῶν ἐμός.

ACT. IV. SCEN. IV.

ỷſ. 17. Dicis quod mali eſt, &c. *Menander :*

——— Λέγεις ἀεὶ τὸ λυποῦν,

Μηδὲν ἀντιπαρατιθεὶς τῶν προσλεγομένων.

Semper, quod mœrorem affert, narras, nihil eorum addens, quod exadverſum alloquiis ſit idoneum.

IN-

INDEX AUTHORUM,

In Commentariis & Notis citatorum.

INDEX.

Antiquitatum, Rituum, & Rerum memorabilium è Textu Terentiano, Commentariisque, ac Notis observatarum.

A. *significatur Andria.* E. *Eunuchus.* H. *Heautontimorumenos.* Ad. *Adelphi.* Hec. *Hecyra.* Ph. *Phormio.* Prol. *Prologus.* Didasc. *Didascalia, cuique Comœdiæ præfixa.*

Prior numerus Actum, alter Scenam, tertius versum denotat.

A.

Ana-

Comœ-

.D.

Diis

L. *le-*

L.

N.

Q

R.

S.

INDEX

Verborum & Phrasium selectorum, quæ in textu TERENTII occurrunt, aut in Commentariis & Notis explicantur.

A. significat Andriam, E. Eunuchum, H. Heautontimorumenon. Ad. Adelphos, Hec. Hecyram, Ph. Phormionem.

Primus numerus Actum, alter Scenam, tertius Versum denotat.

Ad re-

Agere

E.

Visite

L. La-

Mann-

Vinum

INDEX

Verborum & Phrasium rariorum, quæ in textu TERENTII occurrunt, aut in Commentariis & Notis explicantur.

A. *significat Andriam*, E. *Eunuchum*, H. *Heautontimor.* Ad. *Adelphos*, Hec. *Hecyram*, Ph. *Phormionem.*

Prior numerus Actum, alter Scenam, tertius Versum denotat.

Ad re-

Agere

Canta-

Consp-

D.

Dedo

E.

Efflue-

Facile

I.

L.

Macta-

N.

O.

Paulum

 Pigno-

Quin

S.

T.

Tar-

V.

FINIS.

20